

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

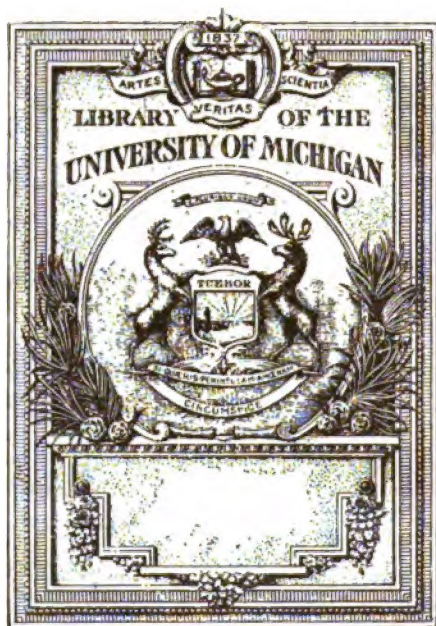
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

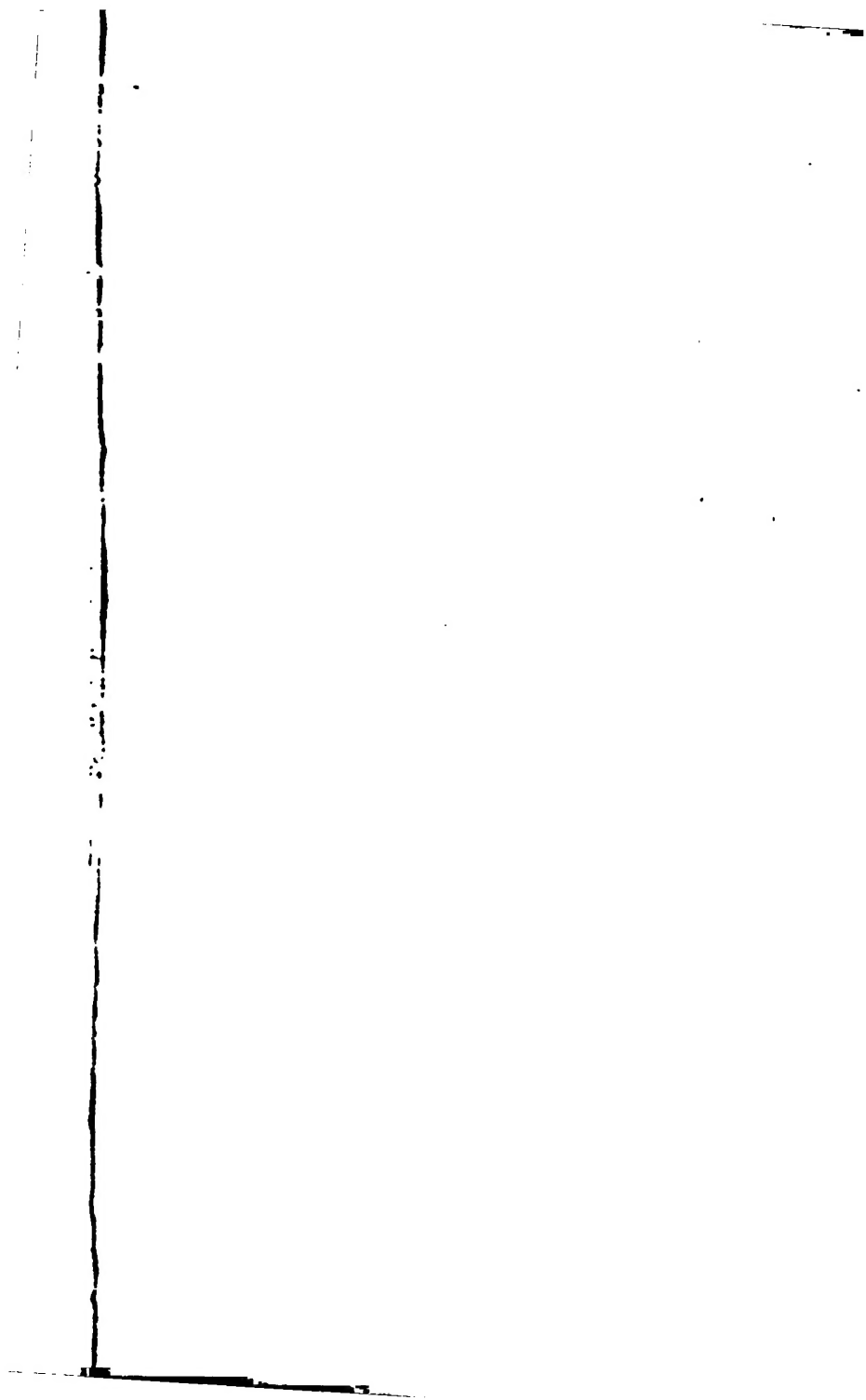
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

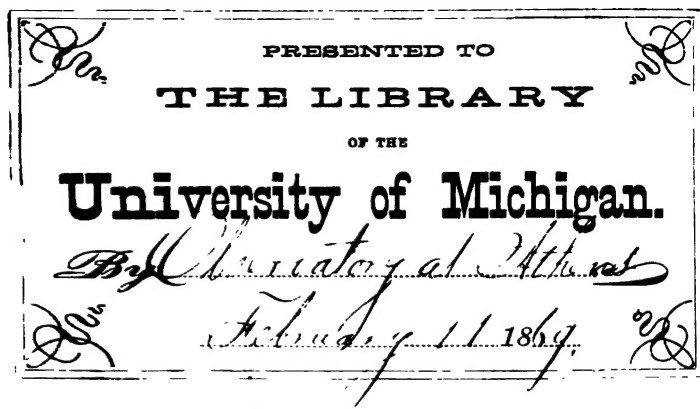

[illegible]

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ,

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ,

ΣΑΡΙΝ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ ΕΞΕΡΓΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν
αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀφαιρέστερον καὶ
ἐρθεότερον περὶ τε τῶν παλιντων αὐτοῦ πραγμάτων,
καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς προόδου, καὶ περὶ τῆς με-
λούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΟΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ Σ. ΠΑΤΑΙΔΟΥ.

(Ὁδὸς Βύσσης ἀριθ. 813).

1860.

32

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ιδιόχειρον ὑπογραφήν μου, εἶναι
μετατύπωσις γενομένη παρὰ τὴν θέλησίν μου καὶ καλαζομένη ὑπὸ
τοῦ 432 ἀρθροῦ τοῦ ποινικοῦ νόμου.

Παυλὸς Καραγιάννης

21
ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ,

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ,

ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ ΕΞΕΡΓΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν
αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀφαιρέτερον καὶ
δρθότερον περὶ τῶν παρίντων αὐτοῦ πραγμάτων,
καὶ περὶ τῶν ὄρων τῆς προόδου, καὶ περὶ τῆς μελ-
λούσης αὐτοῦ τύχης. **ΓΚΙΖΩΤΟΣ.**

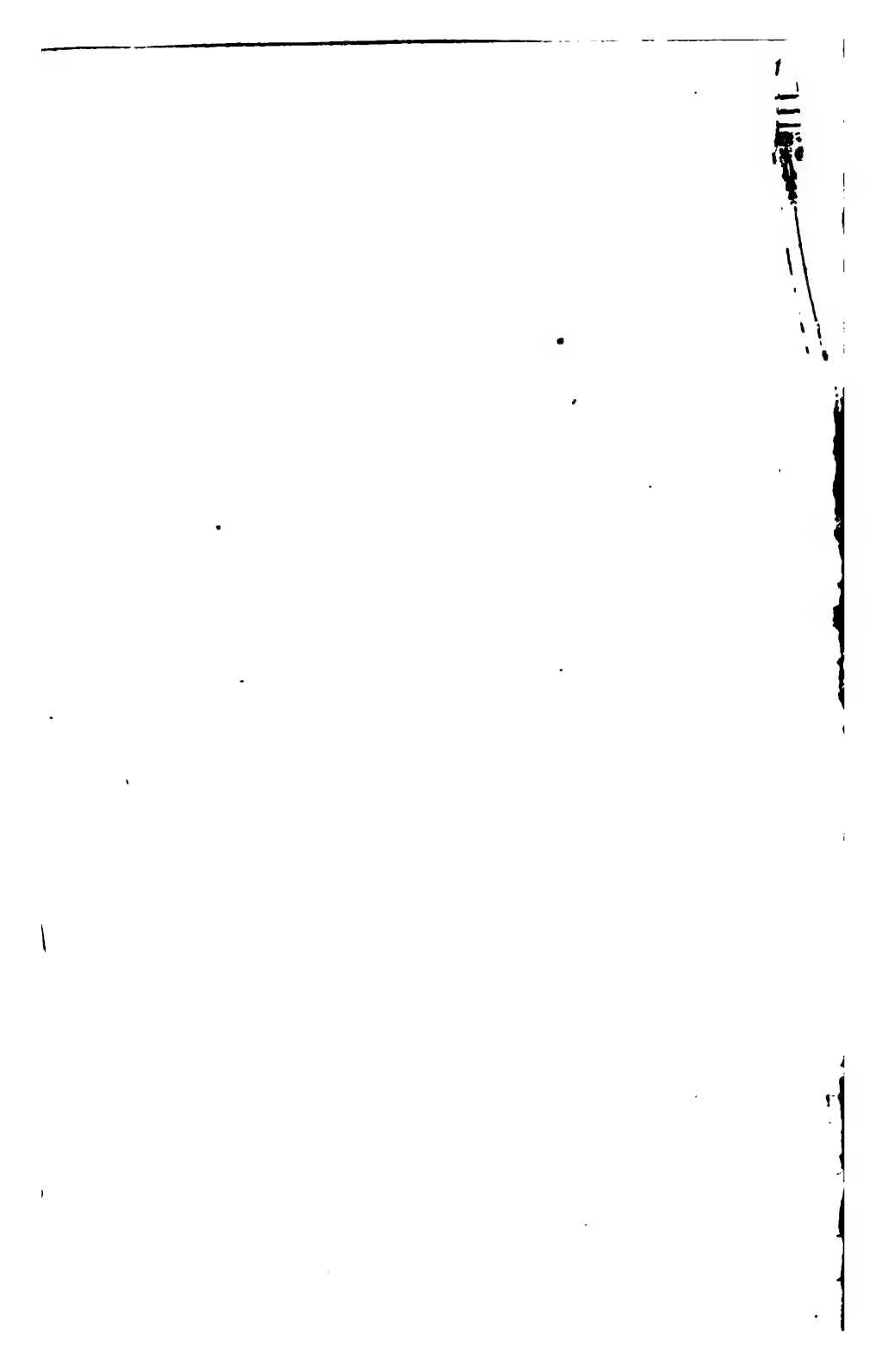
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. ΠΑΥΛΙΔΟΥ.

(Ὅλῃς Βύσσης ἀρ.θ 813).

1862.

gen.
gift of Observance
at Athens

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙῳ ΠΡΩΤῳ.

	Σελ.
Μῦθοι καὶ ἐρμηνεῖαι	4
Θεοί.	5
Πρῶτοι ἄνθρωποι.	3
Γενεαλογία τοῦ Ἑλλήνος.	4
Πανδώρα. Κατακλυσμός. Προμηθεύς.	6
Ἄλλαι γενεαλογίαι.	8
Περσεύς. Βελλεροφόντης. Ἡρακλῆς. Θησεύς.	9
Κέκροψ. Κάδμος. Δαναός. Πέλοψ.	10
Ὑπεράνθρωπος γενεὰ ἡμιθέων καὶ ἡρώων.	11
Πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν.	12
Πόλεμος τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας.	17
Τρωϊκὸς πόλεμος.	20
Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.	33
Ἑρμηνεῖαι τῶν θρησκευτικῶν μύθων.	35
Εὐήμερος.	3
Κρεῦζερὸς καὶ Ἑρμάννος.	36
Ἀντιφρήσεις	37
Γεώργιος Γρότε.	40
Ἑρμηνεῖαι τῶν ἱστορικῶν μύθων.	43

Παλαιόφατος.	43
Ἀρχαῖοι ἐρμηνευταί. Γάλλοι ἐρμηνευταί.	45
Θουκυδίδου ἀφήγησις περὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου	»
Γερμανοὶ ἐρμηνευταί.	50
Πῶς ἐρμηνεύουσι τὸν πλοῦν τῶν Ἀργοναυτῶν.	»
Πῶς τὰς περὶ ξένων ἐποίκων παραδόσεις.	53
Γνώμη τοῦ Μακώλαιῦ περὶ τῆς φαντασίας ἐν τῇ ιστερίᾳ.	54
Γεώργιος Γρότε.	55
Καταγωγή τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ τὴν νεωτέ- ραν ἐπιστήμην.	56
Πελαγοὶ καὶ πελασγικὴ ἐποχή.	60
Ξένοι ἔποικαι.	62
Κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων	63
Ὅμηρος.	64
Ἡσίοδος.	65
Θρήσκευμα.	66
Θεὸς ὑπέρτατος	»
Εἰμαρμένη.	68
Ἐρινυίδες.	»
Ψυχὴ καὶ μέλλουσα ζωὴ.	71
Λατρεία καὶ θυσίαι.	73
Πολίτευμα.	74
Ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι.	76
Ἡγεμόνες, ἀριστοὶ, ἀρακτεῖς.	»
Βασιλεὺς, προϊστάμενος τῶν ἀρίστων.	77
Δικαιώματα τοῦ βασιλέως.	»
Παραδειγματα δικαστικῶν συνεδριάσεων.	»
Βουλὴ τῶν ἀνάκτων.	79
Τίμιος καὶ ἄλλα προνόμια τῶν βασιλέων.	»

Μέχρι τίςος ἡ βασιλεία ἦτο κληρονομική.	80
Λαοὶ ἡ δῆμος.	81
Δοῦλοι.	82
Θῆτες.	83
Ἀγορὰ τοῦ δήμου.	84
Παράδειγμα συνεδριάσεως τῆς ἀγορᾶς. Λόγος τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ Θερσίτου, τοῦ Ὀδυσσεύς, τοῦ Νέ- στορος. Ἀποτέλεσμα.	87
Νόμος. Δίκαι. Θέμιστες.	89
Διαφορὰ τῶν Ἑλλήνων δικαστῶν ἀπὸ τῶν ἰε- ρέων τῆς ἀνατολῆς.	90
Τὰ περὶ τοῦ φόρου πραττόμενα τότε ἐν Ἑλλάδι.	91
Τὰ περὶ τοῦ φόρου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς.	92
Ἀμοιβαῖαι τῶν πολιτειῶν σχέσεις.	94
Τεκμήρια ἐθνικῆς ἐνότητος.	95
Προσωπικαὶ σχέσεις. Πατρικὸν κράτος. Γάμος.	96
Ἄξια ἀποδοστέον εἰς τὰς γυναῖκας. Κακίαι αὐτῶν καὶ ἀρεταί.	97
Ἀδελφοὶ καὶ φίλοι. Ἀχιλλεὺς καὶ Πάτροκλος.	98
Ξένοι καὶ ἰκέται. Διομήδης καὶ Γλαῦκος.	99
Παραβάσεις τῶν κοινωρικῶν καθηκόντων καὶ ὑπο- χρεώσεων.	100
Ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς ἄλλα μὴ πολιτι- σθέντα ἔθνη.	101
Πειρατεία καὶ ἄλλαι ἀθέμιτοι πράξεις.	102
Θλιβερά εἰκὼν τῆς ἡθικῆς καὶ τῆς κοινωρικῆς κατα- στάσεως παρὰ τῷ Ἡσόδῳ.	103
Ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀντίθεσις ἔτι δὲν ὑπάρχει.	104
Ἐπιστήμη καὶ τέχνη.	105
Γεωγραφία τοῦ Ὀμήρου.	»

Γεωγραφία τοῦ Ἡσιόδου	108
Ναυτιλία	109
Ἀστρονομία	»
Ἐμπορία	111
Πολεμικὴ τέχνη.	112
Ποίησις, μουσικὴ, ὄρχησις.	114
Ἀρχιτεκτονικὴ.	115
Γλυπτικὴ.	117
Γραφή. Τὸ περὶ τῆς μὴ ἐνότητος τῶν δημοικῶν ποιη- μάτων ζήτημα.	118
Ἐπίλογος.	119

ΒΙΒΛΙΟΝ ΗΡΑΤΟΝ.

ΧΡΟΝΟΙ ΜΥΘΙΚΟΙ.

ΠΕΡΙ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ἱστορήματα. Τὰ μὲν εἶναι μυθικαὶ παραδόσεις ὅσας διέσωσαν εἰς ἡμᾶς ἀρχαῖοι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι· τὰ δὲ, ἐρμηνεῖαι τῶν μυθευμάτων τούτων, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν ἀρχαῖοι καὶ κώτεροι ἱστορικοὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες.

Αἱ δημώδεις τοῦ ἔθνους παραδόσεις, ἤρχιζον ἀπὸ ἀφελῶν τινῶν κοσμογονικῶν δοξασιῶν· καὶ ἔλεγον, ὅτι πρῶτον ὑπῆρξε Χάος, ἔπειτα δὲ ἡ εὐρύτερος Γαῖα καὶ τὰ σκοτεινὰ Τάρταρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων σπαρίζεται ἡ Γῆ. Ἀπὸ τοῦ Χάους ἐγεννήθησαν τὸ Ἑρῆος καὶ ἡ μέλαινα Νύξ, ἀπὸ δὲ τῆς Νυκτὸς καὶ τοῦ Ἑρέβους, ὁ Αἰθήρ καὶ ἡ Ἥμερα. Ἡ Γῆ πάλιν ἐγέννησε κατ' ἀρχὰς τὸν ἴσον ἑαυτῇ ἄστερόεντα Οὐρανὸν, καὶ ἔπειτα τὰ ὄρη καὶ τὸν Πόντον. Μέχρι τούτου πρόκειται περὶ τῶν διαφόρων μερῶν καὶ φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ κατόπιν ἀναφέρονται διάφορα θεῖα ἢ τερατώδη ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ φύσις καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ὀλιγώτερον εὐληπτοὶ καὶ ὅμως τὰ ὄντα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θρησκευματος. Τῶντι, αἱ παραδόσεις ἐξηκολούθουν λέγουσαι, ὅτι ἀπὸ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς ἐγεννήθησαν ἕξ θεοὶ, ὀνομαζόμενοι Τιτᾶνες, ἕξ θεαὶ ὀνομαζόμεναι Τιτανίδες, τρεῖς Κύκλωπες καὶ τρεῖς ἑκατόγχιρες. Οἱ Κύκλωπες ἦσαν ὄντα φοβερά, ἔχοντα ἐν τῇ μέσῃ τοῦ μετώπου ἓνα μόνον κυκλωτερῆ ὀφθαλμὸν καὶ διακρινόμενα ἐπὶ τε τῇ βῶμῃ τοῦ σώματος καὶ τῇ δεξιότητι τῶν χειρῶν· αὐτοὶ κατεσκεύασαν βραδύτερον τὸν κεραυ-

νόν. ἰσχυρότατοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ ἑκατόγχειρες, οὕτως ὀνομασθέν-
τες, διότι εἶχον ἑκατὸν χεῖρας. Ὁ Οὐρανὸς ἐφοβήθη καὶ ἐδδελύχθη
τοὺς γόνους τούτους. Ὄθεν τοὺς μὲν Κύκλωπας καὶ τοὺς ἑκατόγ-
χειρας κατεκρήμνισεν εἰς τὰ Τάρταρα, τὰ δ' ἄλλα τέκνα, ἅμα
γεννώμενα, ἔκρυπτεν εἰς τὰ ἄντρα τῆς Γῆς, μὴ ἐπιτρέπων νὰ προ-
κύψωσιν εἰς τὸ φῶς. Τότε ἡ Γῆ, ἀγανακτήσασα, κατασκευάσκει μέ-
γα πιδιτροῦν ὀρέπανον, δι' οὗ ὀπλισθεὶς ὁ νεώτερος καὶ τολμηρότε-
ρος τῶν Τιτάνων, ὁ Κρόνος, κατέφερε πληγὴν βαρεῖαν εἰς τὸν Οὐ-
ρανόν, καὶ καθαιρέσας αὐτόν, ἐβασίλευσεν αὐτὸς τοῦ κόσμου μετὰ
τῶν λοιπῶν Τιτάνων· οἱ δὲ Κύκλωπες καὶ οἱ ἑκατόγχειρες ἔμειναν
εἰς τὰ Τάρταρα. Ἐκαστὸς τῶν Τιτάνων ἐγέννησε πολλοὺς ἀπογό-
νους, ὁ δὲ Κρόνος, τοὺς ἰσχυροτάτους· τὸν Πλούτωνα, τὸν Ποσει-
δῶνα, τὸν Δία, τὴν Ἑστίαν, τὴν Δήμητραν καὶ τὴν Ἥραν. Ὁ Κρό-
νος ὅμως ἐφοβήθη μὴ πάθῃ παρὰ τῶν ἰδίων παιδῶν, ὅτι ἔπραξε
κατὰ τοῦ πατρὸς, διὸ ἅμα ἐγεννῶντο, κατέπινεν αὐτοὺς καὶ ἐφύ-
λαττεν ἐν ἐκυτῷ. Ἐνα μόνον, τὸν Δία, διέσωσεν ἡ μήτηρ Ῥέα,
ἀντικαταστήσασα πέτραν ἐσπαργανωμένην, ἣν κατέπιν ὁ Κρόνος
ἀντὶ τοῦ βρέφους· ὁ δὲ υἱὸς οὗτος τοῦ Κρόνου, ἦτοι ὁ Ζεὺς, ἡλι-
κιωθείς, πρῶτον μὲν διὰ πονηρίας, ἣν συνεβούλευσεν εἰς αὐτόν ἡ Γῆ,
κατέρωθιως νὰ ἐμέσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ πάντα τὰ καταποθέντα τέκνα·
ἔπειτα δὲ ἀπεφάσισε μετὰ τῶν ἀδελφῶν νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ κράτος ἀπὸ
τοῦ Κρόνου καὶ τῶν ἄλλων Τιτάνων· ὅθεν ἤρχισε μακρὸς καὶ φοβερὸς
ἀγὼν, τοῦ ὁποίου μετέσχον πάντες οἱ θεοὶ, καὶ πᾶσαι αἱ θεαί. Ὁ
Ζεὺς προσέλαβε βοηθοὺς τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς ἑκατόγχειρας, ὧν
οἱ μὲν πρῶτοι ἐνίσχυσαν αὐτόν διὰ τοῦ κεραυνοῦ, οἱ δὲ τελευταῖοι,
διὰ τῆς ὑπερβαλλούσης ῥώμης. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Δία κατέσχον
τὸν Ὀλύμπον, οἱ δὲ Τιτᾶνες τὴν Ὀθρυν. Δύνα δλα ἔτη διήρκεσεν ὁ
πόλεμος. Δεινῶς ἀντήχει ὁ ἄπειρος πόντος· καὶ ἐβόα ἡ γῆ καὶ
ἔστεινε σειόμενος ὁ εὐρύς οὐρανός· καὶ ἐτινάσσετο ἐκ βάθρων ὁ μω-
κρὸς Ὀλύμπος. Τελευταῖον ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Δία. Οἱ νεκη-
θέντες Τιτᾶνες κατεκρημνίσθησαν εἰς τὰ Τάρταρα. Ὁ δὲ Ζεὺς καὶ
οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ἐβασίλευσαν ἔκτοτε τοῦ κόσμου
διὰ παντός, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν πολυαριθμῶν αὐτῶν ἀπογόνων
καὶ συγγενῶν, ὧν τινες ἦσαν ὅλως ἀλλόκοτα καὶ τερατώδη ὄντα.

Αἱ παραδόσεις αὗται περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν θεῶν, δὲν εἶναι, ὡς προείπομεν, πολλὰ εὐληπτοὶ. Συνήθως ἡ καλυψεία προκύπτει ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑψώσῃ πρὸν νοῦν μέχρι τοῦ δημιουργοῦ τοῦ παντός, λατρεῖ ὡς θεῶν ὄντα τὰ κτίσματα αὐτοῦ, τὸν Οὐρανόν, τὴν Γῆν, τὴν Σελήην, τὸν ἥλιον, τὴν Θάλασσαν, κ. τ. λ. Ἐπειὴ πάντως δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ πολυθεΐα προέκυψε ἀπὸ ταυτέως τινὸς ἀφορμῆς. Ἡ ἀρχικὴ ὁμολογία αὕτη ἀφορμὴ ἐτροπολογήθη πολὺ παρὰ ταῖς ἑλλήσιν, ἀδελφον πῶς· διότι τινὰ μὲν τῶν θεῶν ἐκείνων ὄντων, οὐδεμίαν ἐξπροσώπων φυσικὴν ἢ ἠθικὴν δύναμιν, καὶ αὐτὰ δὲ ὅσα συνεδέοντο μετὰ τῶν διαφόρων φαινομένων τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ κόσμου, ἐλατρεύοντο μᾶλλον ὡς ὄντα σχεδὸν ἀνθρώπινα ἢ ὡς αὐταὶ αὗται αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις. Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλουσιν ἐκτεθεῖ πλεονέστερά τινα κατωτέρω. Νῦν δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θεῶν μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, διότι αἱ ὁμιώδεις παραδόσεις περιορίζονται εἰς τούτους καὶ μόνους, φυσικῶ τῷ λόγῳ. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχον ποιικίλῃ καὶ ἀσαφεῖ δοξασίᾳ. Ἡ παράδοσις καθ' ἣν οὗτοι ἐπλάσθησαν ἐκ πηλοῦ ὑπὸ τοῦ τιτᾶνος Προμηθεΐ, εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἕνα τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν, οἱ θεοὶ ἐποίησαν, πρῶτον τὸ λεγόμενον χρυσοῦν γένος τῶν τελείων καὶ εὐτυχῶν ἀνθρώπων· ἔπειτα τὸ ἀργυροῦν γένος τὸ ὅποιον ἦτο πολὺ ὑποδεέστερον τοῦ πρώτου, ἀλλὰ μετέτεχε μέχρι τινὸς τῆς μακαριότητος αὐτοῦ· τρίτον δὲ τὸ τραχὺ καὶ ἄγριον χαλκοῦν γένος· μετὰ τοῦτο τὸ γένος τῶν ἡρώων ἢ ἡμιθέων, τὸ ὅποιον ἦτο πολὺ διακρίτερον καὶ ἀγαθώτερον τοῦ προηγουμένου· καὶ ἐπὶ τέλους, πέμπτον, τὸ σιδηροῦν γένος ἦτοι τοὺς παρόντας ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ δοξασία φαίνεται μᾶλλον προσωπικὴ τοῦ Ἡσίοδου γνώμη, διότι δὲν συνδέεται μετὰ τῶν γενεαλογικῶν αἰτινῶν ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Αἱ γενεαλογίαι πάλιν αὗται περιορίζονται συνήθως εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν βασιλέων ἐκάστης χώρας· ὅσαι δὲ μνημονεύουσιν ἐν παρόδῳ καὶ ἄλλων ἀνθρώπων, ἀναφέρουσιν αὐτοὺς ὡς ἀνάσθεν ὑπάρχοντας εἰς τὸν κόσμον, μὴ ἐξηγοῦσαι πῶς ἐγεννήθησαν· μία μόνη τῶν γενεαλογικῶν τούτων, ἡ κυριώ-

τάτη ὄλων, ἡ περὶ τοῦ Ἑλλήνος, ἐπιφέρει, ὅτι μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, πολλοὶ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι παρήχθησαν, μεταμορφωθέντων λίθων εἰς ἀνθρώπους. Ὅτι δὴ ποτε ὁμοως καὶ ἂν ἐφρόνουν οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ἡ πεποίθησις αὐτῶν ὡς πρὸς τοὺς ἀρχηγέτας τῶν ἐπιστημοτέρων, τῶν βασιλικῶν γενεῶν, ὅσα ἀναφέρονται ὀνομαστὶ ὑπὸ τῶν παραδόσεων, ἦτο, ὅτι ἅπαντες οἱ ἀρχηγεῖται οὗτοι ἢ ἐγεννήθησαν ἀπὸ θεοῦ τινὸς ὄντος, ἢ ἦσαν αὐτόχθονες, δηλαδὴ ἐφύτρωσαν ἀπὸ τῆς γῆς. Πρὸ πάντων δὲ ὁ ἀρχηγέτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Ἕλλην, ἐγενεαλογεῖτο ἐκ θεῶν ὡς ἐξῆς.

Ὁ Ἰάπετός, εἰς ὧν τῶν ἑξ' τιτάνων, ἐγέννησεν ἀπὸ Κλυμένης, θυγατρὸς τοῦ Ωκεανοῦ, ὅστις ἦτον ὁμοίως εἰς τῶν τιτάνων, τέσσαρας υἱούς· Ἄτλαντα, Μενοίτιον, Προμηθεά καὶ Ἐπιμηθεά. Ἐκ τούτων ὁ Προμηθεὺς ἦτο ἀγχινοῦστατος, τολμηρότατος, προνοητικώτατος· καὶ ἀφοῦ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Ζεὺς τὴν βασιλείαν τοῦ κόσμου, ἀνεδέχθη τὴν προστασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προξενήσας εἰς αὐτὸ πολλὰ μὲν ὠφελήματα, πολλὰ δὲ καὶ δυστυχήματα. Ὁ Προμηθεὺς ἐκλεψεν ἐξ οὐρανοῦ τὸ πῦρ, καὶ μεταδόους αὐτὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐδίδαξε δι' αὐτοῦ εἰς τούτους πάσας τὰς τέχνας. Ἀλλὰ ὁ Ζεὺς, ὀργισθεὶς διὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην καὶ δι' ἄλλα αὐτοῦ τεχνάσματα, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ πικρῶς τοὺς τε ἀνθρώπους καὶ τὸν αὐτόκλητον αὐτῶν προστάτην. Μεταξὺ τῶν πολλῶν θεῶν τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ Ζεὺς ἦσαν καὶ ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἀφροδίτη καὶ αἱ Χάριτες· ὅθεν παρήγγειλεν εἰς μὲν τὸν Ἥφαιστον νὰ κατασκευάσῃ ἀπὸ γῆς παρθένον καλλίστην τὸ εἶδος, εἰς δὲ τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὰς Χάριτας, νὰ κοσμήσωσι τὴν παρθένον ταύτην πολυειδῶς, εἰς δὲ τὸν Ἑρμῆν, νὰ μεταδῶσῃ αὐτῇ τὴν πονηρίαν καὶ τὴν θελκτικὴν αὐτοῦ εὐγλωττίαν. Ὀνομάσθη δὲ ἡ γυνὴ αὕτη Πανδώρα, καὶ ὁ ἄγγελος τῶν θεῶν ἔφερεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀπόντος τοῦ Προμηθεῖος. Ὁ Προμηθεὺς, ὅστις ἐφοβεῖτο πάντοτε ἐκδίκησιν τινα τοῦ Διὸς, εἶγεν εἰπεῖ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἐπιμηθεά νὰ μὴ δεχθῇ κἀνὲν παρὰ τῶν θεῶν δῶρον. Ἀλλὰ τὸ κάλλος τῆς Πανδώρας ἦτον ἐκκα-

ταμάρχητον, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἐδέχθησαν αὐτήν, καὶ ἔκτοτε ἐπα-
θον τὰ πάνδενα, ἐνῶ ὁ προηγούμενος αὐτῶν βίος ἦτον ἀμέτοχος
πόνων καὶ κακῶν. Τφόντι ὅλα τὰ κακὰ εἰς ὅσα ὑπόκεινται οἱ ἄν-
θρωποι, ἦσαν πρὸ τούτου κεκλεισμένα ἐντὸς πίθου, φυλαττομέ-
νου παρ' αὐτῶν· ἡ δὲ πονηρὰ Πανδώρα ἥνοιξε τὸ πῶμα ἥτοι τὸ
σπέκασμα τοῦ πίθου τούτου, καὶ εὐθὺς διεδόθησαν μεταξὺ τῶν
ἀνθρώπων ἀπειροὶ συμφοραί. Ἐντὸς τοῦ πίθου ὑπῆρχε καὶ ἡ Ἑλπίς·
ἀλλ' ἡ Πανδώρα ἐφρόντισε νὰ σκεπᾶσθαι αὐτόν, πρὶν προφθάσῃ νὰ
ἐξέλθῃ καὶ αὕτη, διὰ νὰ παρηγορῇ τοῦλάχιστον τοὺς ἀνθρώπους
ἐνεκα τῶν δυστυχημάτων αὐτῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπαθον οἱ ἄν-
θρωποι. Τὸν δὲ Προμηθεῆα προσήλωσεν ὁ Ζεὺς, δι' ἰσχυρῶν ἀλύ-
σεων, εἰς κίονα, παρὰ τὸν ὅποιον οὗτος ἔμεινε πολὺν χρόνον δεσ-
μιος· ἐκεῖ αἰτὸς μέγιστος, ἐρχόμενος τὴν ἡμέραν, κατέτρωγε τὰ
ἥπαρ αὐτοῦ, τὸ ὅποιον ὁμως πάλιν κῦζανε τὴν νύκτα, διὰ νὰ ἀνα-
νεῶνται τὰ βάσανα τοῦ δυστυχοῦς Προμηθεῆος· μέχρις οὐ ὁ Ζεὺς,
ἐπιθυμῶν νὰ ὑπερψώσῃ τὴν δόξαν τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρα-
κλέους, ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ φονεύσῃ τὸν αἰτὸν καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ
τὸν δεσμώτην.

Τοῦ Προμηθεῆος τούτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἐπιμηθεῆος ἀπό-
γονος ἦτε ὁ ἀρχηγέτης τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους· διότι υἱὸς τοῦ Προ-
μηθεῆος καὶ τῆς Πανδώρας ἦτο ὁ Δευκαλίων, θυγάτηρ δὲ τοῦ Ἐπι-
μηθεῆος ἡ Πύρρα, ἀπὸ δὲ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἐγεν-
νήθη ὁ Ἕλλην. Ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας, ἐπεκρά-
τησεν εἰς τὴν γῆν ὑπερβολικὴ ἀσέβεια· ὅθεν ὁ Ζεὺς ἀπεράσισε νὰ
καταστρέψῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος, διὰ γενικοῦ κατακλυσμοῦ. Ἐπὶ
δὲ τούτῳ ἀδιάκοποι καὶ φοβεροὶ ὕετοί κατέκλυσαν ὅλην τὴν Ἑλ-
λάδα, ἐκτὸς τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῶν ὄρεων, εἰς τὰς ὁποίας
κατέφυγον ὀλίγοι τινὲς ἄνθρωποι. Ὁ κατακλυσμὸς οὗτος συνέβη,
βασιλεύοντος ἐν τῇ Ἀττικῇ τοῦ ἰγύγου, ἥτοι, κατὰ τοὺς ὑπολα-
γισμοὺς ἐκείνων οἵτινες ἐπεχείρησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ χρονο-
λογήσῃαι τὰς μυθικὰς ταύτας παραδόσεις, τῷ 1796 πρὸ Χριστοῦ.
Ὁ Δευκαλίων ἐσώθη μετὰ τῆς Πύρρας ἐντὸς κιβωτοῦ, τὴν ὁποίαν
εἶχε κατασκευάσει κατὰ προτροπὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Προμηθεῆος·
καὶ πλανηθεὶς ἐννέα ἡμέρας ἐπὶ τῶν ὕδατων, ἀπεβιβάσθη ἐπὶ τέ-

λους εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Παρνασσοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ζεὺς ἔστειλε τὸν Ἑρμῆν νὰ τὸν ἐρωτήσῃ τί ἔχει νὰ ζητήσῃ ἀπὸ αὐτὸν, ὁ Δευκαλίων παρεκάλεσε νὰ τῷ στείλῃ, εἰ δυνατόν, ἀνθρώπους, διὰ νὰ μὴ μένῃ μόνος καὶ ἔρημος εἰς τὸν κόσμον. Τότε ὁ Ζεὺς παρήγγειλεν εἰς αὐτόν τε καὶ εἰς τὴν Πύρραν, νὰ ρίψωσι λίθους εἰς τὰ ὀπίτω αὐτῶν· καὶ οἱ μὲν λίθαι τῆς Πύρρας ἐγένοναν γυναῖκες, οἱ δὲ λίθοι τοῦ Δευκαλίωνος, ἄνδρες.

Ἀπὸ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας ἐγεννήθη ὄχι μόνον ὁ Ἕλλην, ἀλλὰ καὶ ἄλλας υἱός, ὁ Ἀμφικτύων, ὅστις διετέλεσεν ἰδρυτὴς ἢ προστάτης τοῦ ἀμφικτυονικοῦ ἥτοι θρησκευτικοῦ τινος καὶ πολιτικοῦ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν συνεδρίου, καὶ μία θυγάτηρ ἡ Πρωτογένεια, ἡ μήτηρ τοῦ Ἀεθλίου, ὅστις ἐτιμᾶτο ὡς προστάτης τῶν ἀγώνων ἢ πανηγύρεων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ δὲ Ἕλλην ἐγέννησε τρεῖς υἱούς, τὸν Δῶρον, τὸν Ξοῦθον καὶ τὸν Αἴολον, καὶ διένειμε τὴν χώραν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων παίδων. Ὁ Αἴολος ἐβάσπευσε τῆς Θεσσαλίας· ὁ Ξοῦθος, τῆς Πελοποννήσου, γεννήσας ἀπὸ Κρεούσης τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτόχθονος ἥρωος τῆς Ἀττικῆς, Ἐρεχθέως, δύο υἱούς, τὸν Ἀχαιὸν καὶ τὸν Ἴωνα· ὁ δὲ Δῶρος, κατέλαβε τὴν χώραν ἥτις κεῖται ἀντικρὺ τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ καρινθιακοῦ κόλπου. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Ἕλλητος οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ὠνομάσθησαν Ἕλληνες, ἀπὸ δὲ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, ἔλαβον κατὰ διαφόρους χώρας, τὰ διάφορα ὀνόματα· Αἰολεῖς, Ἀχαιοὶ, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς.

Τοιοιουτρόπως ἱστόρουν οἱ προπάτορες ἡμῶν τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ φυλῶν· ἀναμίξαντες εἰς τὸ περὶ τούτου μύθευμα καὶ ἄλλας τινὰς γενικωτέρας, ἠθικὰς καὶ φυσικὰς δοξασίας, ἀξίας σημειώσεως. Διότι κατὰ τὸν Ἡσιόδον ἡ Πανδώρα, διὰ τοῦτο μάλιστα ὑπῆρξε τοσούτων κακῶν πρόξενος εἰς τὸν κόσμον, ὅτι ἐξ αὐτῆς παρήχθη τὸ γένος τῶν γυναικῶν, τὸ ἐσώλειον, δηλαδὴ ὀλέθριον τῶν γυναικῶν γένος.

Ἐκ τῆς γὰρ γένος ἐστὶ γυναικῶν θηλυτεράων,
τῆς γὰρ ὁλώϊον ἐστὶ γένος, καὶ φῦλα γυναικῶν
πῆμα μέγα θνητοῖσι μετ' ἀνδράσι ναιετάουσιν. . .

ἴστε καὶ ἐνταῦθα, καθὼς ἐν τῇ Γενέσει, ἡ γυνὴ θεωρεῖται, ὡς ἡ πρώτη αἰτία τῶν πόνων καὶ τῶν θλίψεων, ὧν ἐπληρώθη ὁ ἀνθρώπινος βίος. Εὐρίσκομεν ὁμοίως ἐν τῷ διηγήματι τούτῳ τὴν περὶ κατακλυσμοῦ παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρουσιν ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ἔθνη, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ἰνδοὶ, οἱ Σῆναι, οἱ Χαλδαῖοι καὶ αὐτοὶ οἱ μεσημβρινοὶ Ἕλληες. ἔρχονται τελευταῖον αἱ θαυμάσιαι τοῦ Προμηθεὺς περιπέτειαι, αἵτινες κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἐξήγησιν, ἐσημαιοῦν ἀπλῶς, ὅτι οὐδεὶς δύναται ν' ἀντιπαλαίσῃ ἀτιμωρητὶ πρὸς τὴν παντοδύναμον τοῦ θεοῦ θέλησιν. Βραδύτερον ὁμοίως ὁ μῦθος οὗτος τοῦ Προμηθεὺς, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυχθεὶς, ἀπετέλεσε τὴν καταστροφικωτέραν τῶν ἀλληγοριῶν ὅσας ποτὲ ἐπενήσεν ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου. Τῶντι, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Προμηθεὺς ἐτιμωρήθη, διότι ἐτόλμησε καὶ ἔλθῃ εἰς ἔριν, πρὸς τὸν Δία, τὸν παντοδύναμον υἱὸν τοῦ Κρόνου.

Ὅθεν· ἐρίετο βουλὰς ὑπερμενέϊ Κρονίῳ.

Ἀλλὰ τρεῖς μετὰ τὸν Ἡσίοδον αἰῶνας, ὁ μέγας δραματικὸς ποιητὴς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Διοχόλος, παρέστησε τὸν Προμηθεά, ὃχι μόνον ὡς κλέψαντα τὰ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ ἵνα μεταδώσῃ αὐτὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάξαντα εἰς αὐτοὺς, πάσας τὰς τέχνας.

Πᾶσαι τέχναι βροτοῖσιν ἐκ Προμηθεὺς.

καὶ ὡς καταστήσαντα τὸν βίον αὐτῶν ἀνετώτερον καὶ ὡς ἐξαπαλίσαντα τὴν μέλλουσαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τύχην· ὥστε ἐπὶ τέλους ὁ Προμηθεὺς, ὁ ὅποιος, μετὰ ταυτάς εὐεργεσίας, διήγαγε τὸ πλείστον τοῦ λοιποῦ βίου δέσμιος καὶ καταβιβρωσκόμενος ὑπὸ ὀρνέου, παρέστησε τὴν εἰκόνα τῶν συμφορῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν, ὅσας πολλάκις πάσχει ἡ μεγαλοφυΐα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Καὶ σήμερον ἡ τραγικὴ ἐκείνη τοῦ Προμηθεὺς τύχη ἐνθυμίζει εἰς ἡμᾶς καὶ ἄκοντας τὸν Σωκράτην, ὅστις κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὴν φιλοσοφίαν ἵνα μεταδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν πραγματικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων· τὸν Χριστόφορον Κολόμβον, ὅστις ἀνεκάλυψε κόσμον νέον· ὁλόκληρον· τὸν Γαλιλαῖον, ὅστις ἐβεβαίωσε τὴν κίνησιν τῆς γῆς· τὸν Γουττεμβέργην, ὅστις ἐπροέκτισε τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ ἐξαίρετου ὠφελήματος τῆς τυπογραφίας· καὶ πλείστους ἄλλους εὐεργέτας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, αἵτινες ἢ ἐθανά-

ᾤθησαν, ἢ ἐτιμώρηθησαν, ἢ περιεφρονήθησαν, ἢ ἄλλως ἑταλαί-
πωρήθησαν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ.

Ἄλλ' ἐνθ', κατὰ τὸν περὶ τοῦ Ἑλλήνος μῦθον, οἱ υἱοὶ καὶ οἱ
ἐγγονοὶ αὐτοῦ ἐβασίλευσαν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐκαστὴ τῆς
Ἑλλάδος χώρα εἶχεν ἐνταυτῇ τὰς ἰδίας αὐτῆς παραδόσεις περὶ
τῶν ἰδίων αὐτῆς βασιλείων· καὶ πολλοὶ μὲν τῶν βασιλικῶν τού-
των οἰκῶν, οὐδεμίαν ἔχουσι συγγένειαν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἑλ-
ληνος, τινῶν δὲ αἱ γενεαλογίαι φαίνονται διαθρυλληθεῖσαι εἰς
τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς γενεαλογίας τοῦ ἀρχηγέτου ἐκείνου τοῦ Ἑ-
θνος. Ἐφημίζοντο δὲ τοῦ μὲν Ἀργουῦ πρῶτος βασιλεὺς Ἰναχος,
ὁ υἱὸς τοῦ τιτάνος Ὠκεανοῦ καὶ τῆς τιτανίδος Τηθύος· τῆς δὲ Λα-
κωνικῆς, ὁ Λέλεξ, αὐτόχθων· τῆς δὲ Ἀρκαδίας, ὁ Πελασγός, οὗ
ἄλλοι μὲν ἔλεγον αὐτόχθονα, ἄλλοι δὲ υἱὸν τοῦ Διὸς· τῆς Ἀτ-
τικῆς, ὁ Ἐρεχθεύς, αὐτόχθων· τῆς Ἀττικῆς, Αἰακός, ὁ υἱὸς τοῦ
Διὸς· τῆς Κρήτης, ὁ Μίνως καὶ ὁ Ραδάμανθυς, παῖδες τοῦ Διὸς·
τελευταῖον, ἐκ τῶν υἱῶν καὶ ἐγγόνων τοῦ Ἑλλήνος, τοῦ μὲν Δώρου
οὐδεμία ἀναφέρεται μυθικὴ γενεαλογία· ὁ Ἴων, ὁ υἱὸς Κρεούσης,
τῆς Ἐρεχθεῆς, λέγεται βασιλεύσας τῆς Ἀττικῆς· τοῦ Ἀχαιοῦ οἱ
παῖδες, Ἀρχάνδρος καὶ Ἀρχιτέλης, συνδέονται μετὰ τῆς βασιλικῆς
γενεᾶς τοῦ Ἀργουῦ, διὰ τοῦ γάμου αὐτῶν μετὰ τῶν θυγατέρων
τοῦ βασιλέως τῆς χώρας ταύτης Δαναοῦ· τοῦ δὲ Αἰόλου ἐφημίζον-
το ἑπτὰ υἱοί· Κρηθεύς, Σίσυφος, Ἀθάμας, Σαλμωνεύς, Δηϊών, Μά-
γνης καὶ Περιήρης· πέντε δὲ θυγατέρες· Κανάκη, Ἀλκυόνη, Πει-
σιδίκη, Καλύκη καὶ Ήριμνίδη, ἅπασα δὲ αὕτη τοῦ Αἰόλου ἡ γενεὰ
ἐξηπλώθη ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας εἰς διαφόρους βαιωτικὰς, πελοποννη-
σιακὰς καὶ αἰτωλικὰς πόλεις. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, ἐνθ'
τοῦ Δώρου οὐδεὶς ἀναφέρεται ἀπόγονος, ὁ Ἴων λέγεται ὑπὸ ἐτέρας
τινὸς παραδόσεως, υἱὸς τῆς Κρεούσης μὲν πάντα, ὅχι ὅμως ἀπὸ
τοῦ Εὐόθου, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ Ἀπάλλωνος· ὁ δὲ Ἀχαιός, παρ' ἄλ-
λων πάλιν, ἀδελφὸς τοῦ Φθίου καὶ τοῦ Πελασγοῦ, υἱὸς δέ, ὥς καὶ
οἱ δύο οὗτοι, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Λαρίσσης, ὁ δὲ Αἰῶλος φαί-
νεται πολὺ ἀρχαιότερος τοῦ Ἑλλήνος. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται, αἵτι-
νες εἶναι πολυχρήσιμοι εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μυθεύματα, προέκυψαν ἐκ

τοῦ ὅτι αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δὲν διεμορφώθησαν διὰ μᾶς, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον. Κατ' ἀρχὰς ἐκάστη χώρα εἶχε τοὺς ἰδίους αὐτῆς μύθους, ὅπως ἀσχέτους πρὸς τοὺς μύθους τῶν ἄλλων χωρῶν· βραδύτερον δὲ οἱ λογογράφοι ἐπεχείρησαν νὰ συναρμολογήσωσι τὰς παραδόσεις· καὶ νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὰς ἐνότητά τινα, τὴν ἀπολαύσαντες ἐνέκαθεν δὲν εἶχαν. Ἀλλ' ἡ συναρμολογία αὕτη καὶ ἐνότης οὔτε πλήρης ὑπῆρξεν, οὔτε ὁμόφωνος· ἐκ τούτου δὲ αἱ μυθικαὶ ὅσαι ἐκείναι ποικιλίαι, δι' αἷς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἀποδοῦναι δύσκολας ἢ ἱστορικὴ ἐρμηνεία τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων.

Ὅπως δὴποτε, ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν διαφόρων βασιλικῶν οἰκῶν τὸν ὅποιον πρὸ μικροῦ ἀνεγράψαμεν καταφαίνεται, ὅτι, καθὰ προείπομεν, ὅλοι τῶν οἰκῶν τούτων οἱ ἀρχηγέται ἦσαν ἢ θεῶν γόνοι, ἢ αὐτόχθονες. Καὶ ὅχι μόνον οἱ ἀρχηγέται, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν μετέπειτα ἀπογόνων τῶν βασιλικῶν τούτων οἰκῶν ἦσαν θεῶν γόνοι. Ὁ Περσεύς, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ βασιλεῖον γένος τοῦ Ἄργους, ἐγεννήθη ἀπὸ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δανάης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους, Ἀκρίσιου. Ὁ Ἡρακλῆς, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ αὐτὸ γένος, ἐγεννήθη ἀπὸ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, θυγατρὸς μὲν τοῦ Ἠλεκτρώωνος, γυναικὸς δὲ Ἀμφιτρύωνος, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Περσέως. Ὁ Κάτωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, δίδυμοι ἀδελφοί, ἀνήκοντες ἀμφότεροι εἰς τὴν βασιλικὴν γενεὰν τῆς Λακωνικῆς, ἦσαν γόνοι τοῦ Διὸς καὶ ὠνομάζοντο κατ' ἐξοχὴν Διόσκουροι. Ὁ Πελλίας καὶ ὁ Νηλεὺς, ἀδελφοὶ δίδυμοι, ἀνήκοντες εἰς τὸ βασιλεῖον γένος τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, ἦσαν παῖδες τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁ Θεσσαλὸς Αἰθαλίδης ἦτο υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ τοῦ Ἑρμοῦ ἐπίσης υἱοὶ ἦσαν οἱ Θεσσαλοὶ Εὐρυτος καὶ Ἑχών· τοῦ θεοῦ Ἄρεως υἱὸς ἦτο ὁ Βοιωτὸς Ἰάλμενος· τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ Ἀργεῖος Ἰδμῶν· τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ Ἀργεῖος Ναύπλιος. Ἀλλὰ ἡθέλομεν πληρώσει βιβλίον ὀλόκληρον, ἀναγράφοντες ὅλους τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἥρωας τῶν χρόνων τούτων, ὅσοι ἐφημίζοντο ἐκ θεῶν γεννηθέντες. Ἀπλῶς δέ, ὡς ἐπὶ παραδείγματός, ἀνεφέρομεν τὰ ἀνωτέρω ὀνόματα, ἵνα καταστήσωμεν δῆλον, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, ὅχι μόνον τοὺς γενάρχας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὴν γενεὰν τῶν ἀνθρώπων τῆς παναρχίας ταύτης

ἐποχῆς, ἐθεώρουν ὡς ὑπεράνθρωπα τινα ὄντα μᾶλλον, ἢ ὡς συνήθως ἀνθρώπου, καὶ ὑπελάμβανον ὡς ἡμιθέους, ὅπως καὶ ἐκάλουν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀπέδιδον εἰς αὐτοὺς πράξεις καὶ κατορθώματα, ὑπερβαίνοντα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ δύναμιν. Ὁ Βελλεροφόντης λ. χ. ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐρπεμίζετο ὡς υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἔργονες τοῦ Αἰολίδου Σισύφου, τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου, φονεύει τὴν Χίμαιραν. Ἡ Χίμαιρα ἦτο τέρας πυρίπνοον, ἔχον σῶμα τὰ μὲν ἔμπροσθεν λέοντος, τὰ δὲ μέσα, αἰγός, τὰ δὲ ὀπίσθεν, δράκοντος. Δὲν κατώρθωσε δὲ τὸ ἔργον ὁ ἥρως εἰμὴ διότι ὁ Ποσειδῶν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν Πήγασον, ἵππον καὶ τοῦτον ἐκ θεῶν γεννηθέντα, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὑψωθείς ὁ Βελλεροφόντης ἐνέειρος, κατετόξευτε τὴν Χίμαιραν. Ὁ Περσεὺς πάλιν, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἐνδοξοτέρων ἡρώων τῆς μυθικῆς· ἐκείνης ἐποχῆς, ἐπιχειρεῖ νὰ φονεύσῃ τὴν Μέδουσαν. Ἡ Μέδουσα ἦτο ἐν τῶν πολυαριθμῶν τετραποδῶν ὄντων ὧν βρῖθει ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφημίζετο διὰ τὸ κάλλος, ἀλλ' ἔπειτα ἡ Ἀθηνᾶ, λαβοῦσα ἀφορμὴν δυσμενείας κατ' αὐτῆς, μετεμόρφωσε τοὺς ὠραίους πλεχάμους τῆς εἰς τρομεροὺς ὄφεις, τοὺς ὁποῖους ὅστις ἐβλῆπεν ἀπελειθαῖτο. Ταύτης τῆς Μεδούσης ἀπέκοψεν ὁ Περσεὺς τὴν κεφαλὴν, διὰ τῆς βοήθειας τριῶν θεῶν, τοῦ Πλούτωνος, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. 'Τίς δὲ δὲν γνωρίζει τοὺς καταπληκτικοὺς ἀθλοὺς τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ἐνδοξοτάτου τῶν μυθικῶν ἡρώων· ἢ τὰ θαυμάσια κατορθώματα Θησέως, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀττικῆς· ἢ τὴν ἐξαισίαν ῥώμην τοῦ Ἡρακλείδου Θεαγένους, ὅστις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀναδειχθεὶς νικητὴς εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβε χιλίους τετρακοσίους στεφάνους· ἢ τὰ ἄλλα πάντα ἀναριθμητὰ ἐκεῖνα καὶ πολυῦμνητα ἔργα, ὅσα διέπραξεν

Ἀνδρῶν ἡρώων θεῶν γένος, οἳ καλέονται

Ἡμίθεοι. ;

Δὲν περιέβαλε δὲ ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων μόνους τοὺς ἰθαγενεῖς ἥρωας, διὰ τοῦ μανδύου τούτου τῆς ὑπεράνθρωπου φύσεως καὶ ιδιότητος, ἀλλὰ ἤξιωσε τῶν αὐτῶν τιμῶν καὶ τοὺς ξένους ὅσους ὑπεδέχθη καὶ ἐπολιτογράφησεν εἰς τὰ μυθεύματα αὐτῆς. Ὁ Κρόφ, ὅστις ἦλθεν, ὡς λέγεται, ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ

δίδωκεν ἑνταῦθα τὰς πρώτας τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχάς, ἐφημιζέτο διαφύς, ὡς ἔχων δηλονότι διπλὴν φύσιν, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἡ θηρίου. Ὁ Κάδμος ὅστις, ὦν υἱὸς Ἀγήνορος τοῦ βασιλέως τῆς Φοινίκης, ἦλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἔκτισε τὰς Θήβας, ἦτο ἑγγονος τοῦ Ποσειδῶνος. Μετὰ δὲ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως, καθ' ἣν καὶ ἄλλα διάφορα ἐγένοντο θαύματα, ὁ Ζεὺς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν γυναῖκα, τὴν Ἀρμονίαν, θυγατέρα τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ὁ γάμος αὐτῶν ἐτιμήθη διὰ τῆς παρουσίας πάντων τῶν θεῶν. Ὁ Δαναός, ὅστις ἐξ Αἰγύπτου ἦλθεν εἰς Ἄργα, ἐπὶ βασιλέως Γελάνορος, ἀπογόνου τοῦ Ἰνάχου, καὶ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν μετωνόμασε Δαναοὺς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης, εἶχε πεντήκοντα θυγατέρας, τὰς Δαναΐδας· ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αἴγυπτος εἶχε πεντήκοντα υἱούς. Οἱ πεντήκοντα οὗτοι υἱοὶ τοῦ Αἰγύπτου ἑλαβον, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν, συζύγους αὐθημερόν τὰς πετήκοντα Δαναΐδας, ἀλλ' αὗται, ἐκ διαταγῆς τοῦ πατρὸς, ἐφόνευσαν, κατὰ τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου, αὐτούς, πλὴν μιᾶς, τῆς Ἰπερμνήστρας, ἥτις ἐφείσθη τοῦ συζύγου τῆς Λυγκέως· αἱ δὲ λοιπαὶ 49 κατεδικάσθησαν διὰ τὸ κακούργημα τοῦτο, νὰ γεμίζωσιν, ἐν τῇ Ταρτάρῳ, δι' ὕδατος, πίθον τετρημένον, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία α εἰς τὸν τῶν τῶν Δαναίδων πίθον ὑδροφορεῖν », λεγομένη ἐπὶ τῶν ματαίως τι πρᾶττόντων. Ὁ υἱὸς τοῦ Ταντάλου Πέλοψ, ἦλθεν ἐκ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Φρυγίας εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ἥλιν, ἐβασίλευσεν αὐτόθι, ἔδωκεν εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ διετέλεσε πατὴρ μὲν τοῦ Ἀτρέως, τοῦ βραδύτερον ἐν Μυκῆναις βασιλεύσαντος, πάππος δὲ τοῦ πολυθρυλλήτου Ἀτρείδου Ἀγαμέμνονος, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ στρατηγήσῃ ἀπ᾽ αὐτοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον. Ὁ δὲ Πέλοψ οὗτος ἦτο, ὅχι μόνον ἑγγονος τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ὠκεανίδος Πλουτοῦς, ἀλλὰ, φονευθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ πατρὸς, εἶχεν ἀνασθῆναι ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν.

Ἄρα, ἅπας ὁ κόσμος οὗτος τῶν παναρχαίων ἑλληνικῶν χρόνων, οἷον ἀνέπλαττεν αὐτὸν ἡ φαντασία τῶν προπατόρων ἡμῶν, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸν συνῆθη τῶν ἀνθρώπων βίον. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δὲν εἶναι θνητῶν ἀνθρώπων παῖδες, ἀλλὰ γόνοι ἢ συγγενεῖς

τῶν ἀθανάτων θεῶν· δὲν ἔχουσι τὸ σύνθετος μέτρον τῶν ὕλικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ὑπερφυσικὴν τινα βώμην καὶ ιδιότητα· δὲν πολιτεύονται μόνον πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τερατώδη ἢ θεῖα ὄντα. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ θεοὶ δὲν ἀπαξιόσιν πολλάκις νὰ ἀναστρέφωνται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, συμπράττοντες μετὰ τῆς γενεᾶς αὐτῆς ἢ ἀντιπράττοντες εἰς αὐτήν. Τούτου ἕνεκεν οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐταῦτιζαν τὰ περὶ τῆς γενεᾶς ταύτης θρυλούμενα μὲ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας· ἐτίμων τοὺς ἥρωας σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς θεοὺς· ἐπίστευον, τοῦλάχιστον οἱ πολλοὶ, εἰς τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων, ὅσον ἀπίθανα καὶ ἂν ἦσαν, καθὼς ἐπίστευον εἰς τὰ περὶ τῶν θεῶν πρεσβεύμενα, ὅσον παράλογα καὶ ἂν ἦσαν· ἐνὶ λόγῳ, ἐθεώρουν τὰς παραδόσεις ταύτας ὡς ἀνγκούσας ἅμα μὲν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ἅμα δὲ εἰς τὴν θρησκείαν. Καὶ τοῦτο εἶναι ἀληθές, ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τῶν ἡρώων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς κοινὰς ἐπιχειρήσεις ὅσαι λέγονται γενόμεναι ὑπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους. Τῶν δὲ κοινῶν τούτων ἐπιχειρήσεων αἱ ὀνομαστότεραι ἦσαν· ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ ὁ κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμος.

Αἱ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παραδόσεις συνδέονται στενότερα μὲ τὰ περὶ τῶν Αἰολιδῶν μυθεύματα. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀθάμας ἦτο εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Αἰόλου. Ἐβασίλευε δὲ ὁ Ἀθάμας τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ, λαβὼν σύζυγον τὴν θεὰν Νεφέλην, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο τέκνα, τὸν Φρίξον καὶ τὴν Ἑλλήν. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον, ἐγκαταλιπὼν τὴν Νεφέλην, ἔλαβεν ἄλλην σύζυγον, Ἰνώ, τὴν θυγατέρα τοῦ Κάδμου, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο υἱούς, τὸν Λέαρχον καὶ τὸν Μελικέρτην. Ἡ Ἰνώ ἦτις ἐμίσει τὸν Φρίξον ὡς μητρυιά, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐξολοθρεύσῃ· καὶ πείθει ἐπὶ τούτῳ τὰς γυναῖκας τῆς χώρας ταύτης νὰ ξηράνωσι τὸν σίτον, ὥστε ἐπῆλθε λιμός. Ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ταύτῃ, ὁ Ἀθάμας ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, ἵνα ζητήσῃ συμβουλὴν καὶ βοήθειαν, διὰ δὲ τῶν ποντῶν ἐνγυεῖν τῆς Ἰνούς, τὸ μαντεῖον ἀπεκρίθη, ὅτι ἡ ἀφορία τῆς χώρας

δὲν θέλει παίσει, εἰμὴ ἐὰν θυσιάσθῃ ὁ Φρίξος εἰς τὸν Δία. Ὁ Ἀθάμας, βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν χρησμόν, καὶ προσήγαγε τὸν Φρίξον ὡς θύμα εἰς τὸν βωμόν. Ἀλλὰ ἡ μήτηρ τούτου Νεφέλη σώζει αἰφνης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ οὐλέθρου καὶ δίδει αὐτῷ, διὰ τοῦ Ἑρμοῦ, κριὸν χρυσόμαλλον, ἐπὶ τοῦ οὐλοῦ ἀναδάντες ὁ τε Φρίξο, καὶ ἡ Ἑλλη, ἐφυγον, φερόμενοι μετέωροι ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ὁ κριὸς ἐπορεύθη πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ τὴν Κολχίδα· ἀλλ' ἐνῷ διήρχετο ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, πίπτει ἡ Ἑλλη ἀπὸ τοῦ κριοῦ εἰς τὸν στενὸν τοῦτον πορθμόν, ὅστις ἐκτοτε ὠνομάσθη α Ἑλλησπόντος ». Ὁ δὲ κριὸς, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε καὶ τοῦ λόγου τὸ δῶρον, ἐνεθάρρυνε τὸν καταπεροδισμένον Φρίξον καὶ ἔφερεν αὐτὸν ἐπὶ τέλους εὐτυχῶς εἰς τὴν Κολχίδα. Ταύτης τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς Αἰήτης, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡλίου, ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλοφρόνως καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα του Χαλκιόπην. Ὁ δὲ Φρίξος ἔθυσσε τὸν κριὸν εἰς τὸν Φύξιον Δία καὶ ἀνῆρτησε τὸ χρυσὸν δέρας ἥτοι δέρμα, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄρεως ἄλσος.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Πελίας καὶ ὁ Νηλεὺς, οἱ δίδυμοι τοῦ Ποσειδῶνος υἱοὶ ἀπὸ Τυροῦς, τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰολίδου Σαλμωνέως, ἦλθον εἰς ἔριν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς βασιλείας τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ. Κατὰ τὴν φιλονεικίαν ταύτην ὑπερίσχυεν ὁ Πελίας, ὁ δὲ Νηλεὺς ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ἰδρύσε τὸ βασίλειον τῆς Πύλου, γεννήσας δώδεκα υἱούς, ὧν ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ Νέστωρ, τὸν ὁποῖον θέλομεν πολλάκις ἀναφέρειν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ τῶν μυθικῶν χρόνων. Ὁ Πελίας λοιπὸν ἐβασίλευεν ἐν ἀνέσει καὶ εὐτυχίᾳ εἰς Ἰωλκόν, ὅτε, ἐρωτήσας τὸ μαντεῖον, ἐὰν ἀσφαλῶς κατέχῃ τὴν βασιλείαν, ἔλαβε χρησμόν, δηλαδὴ ἀπάντησιν τοῦ μαντείου, λέγοντα νὰ προσέχῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἤθελεν ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του μονοσάνδαλος. Θύων δὲ ποτὲ εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ποσειδῶνα, εἶδε τὸν Ἰάσωνα προσερχόμενον μονοσάνδαλον, δῶτι εἶχεν ἀπολέσει τὸ ἕτερον σάνδαλον, ἐνῷ διέβαινε τὸν πλυμυρῆσαντα ποταμὸν Ἄναυρον. Ὁ Πελίας ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ἐχθρὸς ὃν ὑπέδειξεν ὁ χρησμός, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰάσων ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰσωνος καὶ ἑγγονος τοῦ Αἰολίδου ἐπίσης Κρηθίως. Ὄθεν, ἵνα ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον, ἐπέβαλεν αὐτῷ τὸ φοβε-

ρὸν ἔργον καὶ κομίση εἰς ἱερὸν τὸ χρυσῶν δέρας, ἦτοι τὸ δέμα τοῦ κριτοῦ, ὅστις μετέφερε τὸν Φρίξον εἰς Κολχίδα, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Φρίξος ἀφάρωσε αὐτόθι εἰς τὸν Ἄρην. Ὁ Ἰάσων, ἐνθαῤῥυνθεις ὑπὸ τοῦ χρησιμοῦ, ἀνέλαβε προθύμως τὸν ἀγῶνα, καὶ προσεκάλεσε συναρωγούς καὶ συναντιλήπτορας τοῦ ἔργου, τοὺς ἐπισημοτάτους ἡρώας τῆς Ἑλλάδος. Ἐδραμον δὲ πεντήκοντα οἱ ὀνομαστότατοι, ἐν οἷς ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεύς, ὁ Τελαμών καὶ ὁ Πηλεὺς, ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ἰδας καὶ ὁ Λυγκεὺς, Ζήτης καὶ Κάλαις, οἱ πτερωτοὶ υἱοὶ τοῦ Βορέου, ὁ Μελέαγρος, ὁ Ἀμφιάρεος, ὁ Δαίρτης καὶ ὁ Περικλύμενος. Ἄργος, ὁ υἱὸς τοῦ Φρίξου, ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν συμβουλῶν τῆς Ἀθηνᾶς, κατεσκευάσε τὸ πλοῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμελλον νὰ ἐκπλεύσωσιν εἰς Κολχίδα οἱ ἥρωες. Τὸ πλοῖον τοῦτε ὠνομάσθη Ἀργῶ, καὶ εἰς τὴν πῶραν αὐτοῦ ἐνηρμόσθη ξύλον τῆς ἐν Δωδωνῇ φηγοῦ, ἦτοι ὄρυς, τὸ ὁποῖον εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ λαλεῖν, καὶ χρησιμοδοτεῖν. Καὶ κυβερνήτης μὲν τῆς Ἀργοῦς ἦτο ὁ Τίφυς. Ἰδμων δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὁ Μόψος, συνώδευσαν τοὺς Ἀργοναύτας, ὡς μάντις· συναπέπλευσε δὲ καὶ ὁ Ὀρφεύς, ἵνα διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ παραμυθῇ τὰς θλίψεις αὐτῶν καὶ διαλύῃ τὰς ἐριδας.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀργοναῦται προσῆλθον εἰς Ἀῆμον, ἐκεῖθεν εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἑλλήσποντον, εἰς τὴν Προποντίδα, καὶ προσεπέρασαν εἰς Βιθυνίαν, ὅπου κατῴκει ὁ τυφλὸς μάντις Φινεύς. Ὁ Ποσειδῶν εἶχε τιμωρήσει αὐτὸν διὰ τῆς τυφλώσεως, διότι οὗτος κατέδειξεν εἰς τὸν Φρίξον τὴν πρὸς τὴν Κολχίδα ἄγουσαν ὁδόν. Εἶχε δὲ ἀφήσει αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ τὸν θάνατον ἢ τὴν τύφλωσιν, ὃ δὲ προσέτιμησε τὸ δεύτερον. Πρὸς τούτοις ἐβασάνιζον αὐτὸν καὶ αἱ Ἄρπυιαι, πτερωτὰ τέρατα, τὰ ὅποια, ὅσάκις παρετίθετο ἡ τράπεζα αὐτοῦ, κατήρχοντο ἀπὸ τῶν νεφῶν, ἤρπαζον τὴν τροφὴν ἀπὸ τῶν χειλέων του καὶ μετεδίδον αὐτῇ τοιαύτην δυσομίαν, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ πλησιάσῃ εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ τοιαῦτα πάσχων ἤξευρεν ὡς ἐκ τῆς μαντικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ὅτι ἔρχονται οἱ Ἀργοναῦται, καὶ ἔχαιρέτισεν αὐτοὺς ὡς λυτρωτάς. Τῶντι παρατεθείσης τῆς τραπέζης, ἐπλησίασαν κατὰ τὸ σῆμα αἱ Ἄρπυιαι, ἀλλ' ὁ Ζήτης καὶ ὁ Κάλαις, οἱ πτερωτοὶ υἱοὶ τοῦ Βορέου, ἀπέκρουσαν αὐτάς καὶ κατε-

δύωσαν μέχρις οὗ εμφανισθεὶς ὁ Ἑρμῆς προκαλέσθαι αὐτοὺς νὰ παύσωνσι τῆς καταδιώξεως, διότι αἱ Ἄρπυιαι δὲν θέλουσι πλέον ἐνοχλήσαι τὸν Φινέα, ἀλλὰ θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὸ ἐν Κρήτῃ ἄντρον, ὅπου ἐγενήθησαν.

Ὁ Φινεὺς, εὐγνωμονῶν διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς Ἀργοναῦτας, εἰδὼς ἐν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀσφαλέστερον τρόπον τοῦ νὰ φθάσωσιν εἰς Κολχίδα καὶ ἰδίως τί ὀφείλουσι νὰ πράξωσιν ἵνα διέλθωσι διὰ τῶν ροδερῶν πετρῶν, τῶν ὀνομαζομένων Συμπληγάδων. Ἦσαν δὲ αἱ Συμπληγάδες, δύο πέτραι, αἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἤνοιγον καὶ ἐκλειον, ἀλλὰ μετὰ τούτων ταχύτητος καὶ σφοδρῆς σφύραξας, ὥστε καὶ εἰς πτηνὸν ἦτο δύσκολον, ἐν τῇ ἀκαριαίᾳ τούτῳ διαστολήματι, νὰ διέλθῃ διὰ μέσου αὐτῶν. Ὅτε λοιπὸν ἡ Ἀργὸς ἐφθασεν εἰς τὸ ἐκκλινδυνον τοῦτο μέρος, εἰς τῶν Ἀργοναυτῶν, ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος Εὐφῆμιος, ἀπέλυσε περιστερὰν, ἥτας διεπέρασεν ἀβλαβῆς, ἀπελέασα μόνον ὀλίγα πτερὰ τῆς οὐρᾶς αὐτῆς. Τοῦτο ἦτο, κατὰ τὴν πρόβησιν τοῦ Φινέως, τὸ σημεῖον ὅτι καὶ οἱ Ἀργοναῦται ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσωσι θαρρόντως τὸν διάπλου. Ὅθεν, κομπηλατήσαντες πάσῃ δυνάμει διεπέρασαν τινόντι εὐτυχῶς· αἱ πέτραι ὀρμήσασαι πρὸς σύρραξιν, ἀνεχαιτίσθησαν ἐπὶ μικρὸν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν βραχίωνων τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ δὲν συνέτριψαν ἐμὴ τὸ ἕνα μέρος τῶν κοσμημάτων τῆς πρύμνης τοῦ πλοίου αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀποφασισθῇ ὑπὸ τῶν θεῶν, ὅτι ἅμα ἐν μόνον πλοίον δυνηθῇ νὰ διαπεράσῃ ἀσφαλῶς, ὁ διάπλους ἔμελλε νὰ ἀποβῇ εἰς πάντας ἀσφαλῆς καὶ εὐκολος, αἱ πέτραι ἔκτοτε ἔμειναν διὰ παντὸς κειχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀκίνητοι.

Τελευταῖον οἱ Ἀργοναῦται εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Φῶσιν ποταμὸν τῆς Κολχικῆς γῆς καὶ καθωρμίσθησαν εἰς τὴν Αἴαν, τὴν μητρόπολιν τῶν Κόλχων. Πηρακλιόντες παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Καυκάσου, εἶδον τὸν ἀστὸν ἑστὶς κατέτρωγε τὸ ἦπαρ τοῦ Προμηθεύς καὶ ἤκουσαν μάλιστα οὐμῶζοντα τὸν ταλαίπωρον τιτᾶνα. Ἀλλ' ὅτε ἐκήτησαν παρὰ τοῦ Αἰήτου νὰ παραχωρήσῃ τὸ χρυσοῦν ὄφρα εἰς αὐτοὺς, ἦρως ὄντας θεῶας γενεᾶς, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐλθόντας ἐκ προσηγορίας τῶν θεῶν, ὁ βασιλεὺς ὀργισθεὶς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν· ἐκτὸς ἐὰν ἐκπληρώσωσιν ὄρους τινάς, οἵτινες ἐφαίνοντο ἀδύνατον

νὰ ἐκτελεσθῶσιν. Ὁ Ἡφαιστος εἶχε δώσει εἰς τὸν Αἰήτην δύο ταύρους, ἀγρίους, χαλκίποδας, πυρίπνοας. Ὁ δὲ Ἰάσων, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν περιφανῆ αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐμένειαν τῶν θεῶν, ὥφειλε νὰ ζεύξῃ τούτους τοὺς ταύρους εἰς ἀροτρον καὶ νὰ καλλιεργήσῃ δι' αὐτῶν μέγα γῆς τμήμα. Ἐπικινδύνον ἦτο τὸ ἐπιχείρημα, ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἡρώων ἐφάνη πρόθυμος νὰ τὸ ἀναλάβῃ· ὁ δὲ σοφὸς Ἴδμων προέτρεψεν ἰδίως εἰς τοῦτο τὸν Ἰάσωνα, ὅστις, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν θεῶν Ἡρας καὶ Ἀφροδίτης καὶ τῆς συμπράξεως τῆς Μήδειας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰήτου, ἥτις ἡγάπησε σφοδρότατα τὸν νέον, ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους, ὅχι μόνον νὰ θαμέσῃ τοὺς ταύρους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας δυστροπίας τοῦ Αἰήτου νὰ ὑπερνικήσῃ· ὥστε οἱ Ἀργοναῦται παρέλαβον τὸ χρυσοῦν δέρας καὶ ἀπέπλευσαν ἐκείθεν, συμπαραλαβόντες καὶ τὴν Μήδειαν, ἥτις ἠκολούθησεν οἰκιοθελῶς αὐτοὺς καὶ κατέστη ἔπειτα διαδόχτος ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῆς καὶ τὴν μαγικὴν τέχνην. Ἀλλ' οἱ Ἀργοναῦται ἐπέκρωτο κατὰ τὴν ἐπάνοδον νὰ πάθωσι μυρίας ὅσας δυσκολίας καὶ νὰ διέλθωσιν ἀκαταμέτρητον διάστημα θαλάσσης καὶ ποταμῶν. Κατ' ἀρχὰς ἀνῆλθον τὸν Φάσιν, ὅστις ἐκρέει εἰς τὸν περικλύζοντα τὴν γῆν Ὠκεανόν· ἔπειτα ἐπλευσαν ἐπὶ τοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τῆς ἐνώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νεῖλου· ἔπειτα κατῆλθον ἐπὶ τοῦ Νεῖλου εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐντεῦθεν ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὴν Ἀργῶν, διὰ χώρας μακρᾶς μέχρις οὗ, διὰ τῆς βοθηείας τοῦ θεοῦ Τρίτωνος, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ὅπου ὅμως ἐπλανήθησαν ἔτι πολὺ καὶ ὑπέστησαν ἀπείρους κινδύνους, πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰωλκόν.

Τοιοῦτος ἐθρυλλεῖτο ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν. Ὁ πλοῦς οὗτος, καθὼς ὅλα ἐν γένει τὰ μυθεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἱστορεῖτο καὶ κατ' ἄλλους ποικίλους τρόπους· ἀλλ' ἅπαντες ἦσαν ἐπίσης μυθικοὶ, ἐπίσης ἀσυνδίδαστοι πρὸς τὰς μεταγενεστέρας πραγματικὰς γεωγραφικὰς γνώσεις. Καὶ ὅμως οἱ πλείοτεροι τῶν Ἑλλήνων ἐπίστευον εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς μεταγενεστέρους ἱστορικοὺς χρόνους, διότι αὐταὶ ἐξύμνουν τὰ κατορθώματα τῶν ἡρωϊκῶν ἐπείνων καὶ ὑπερκαθρώπων γενεῶν, τὰς ὁποίας οἱ προπά-

ταρς ἡμῶν συνείθισαν ἅμα μὲν νὰ θεωρῶσιν ὡς προγόνους, ἅμα δὲ νὰ τιμῶσι σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν.

Οὐδὲν ἦττον ὀνομαστός ὑπῆρξεν ὁ λεγόμενος πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θῆβας. Ὁ Δαῖος ἦτο ἀπόγονος τοῦ Κάδμου καὶ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν. Χρησμός δὲ εἶχε προφητεύσει, ὅτι, ἐὰν ἀποκτήσῃ υἱόν, θέλει φονευθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Ὅθεν ἅμα ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἰοκάστη ἔτεκεν υἱόν, ὁ Δαῖος, τρυπήσας τὸ βρέφος εἰς τὰ σφυρά, παρέδωκεν αὐτὸ εἰς ποιμένα, διὰ νὰ τὸ ἐκθέσῃ εἰς τὸ ὄρος, τὸν Κιθαιρῶνα. Ἐνταῦθα εἶρε τὸ βρέφος κατὰ τύχην, ποιμὴν τις τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου Πολύβου, καὶ ἔφερεν αὐτὸ πρὸς τὸν κύριόν του, ὅστις ἐνόμασε τὸν παῖδα Οἰδίποδα, ἀπὸ τῶν ἐξωγαμμένων αὐτοῦ ποδῶν, καὶ ἀνέθρεψεν αὐτὸν ὡς ἴδιον τέκνον. Ἀλλ' ὁ Οἰδίπους, ἡλικιωθεὶς, ἔκρυπτεν ἐαυτὸν ἐμπαιζόμενον ἕνεκα τῆς ἀγνώστου αὐτοῦ καταγωγῆς· ὅθεν ἀπῆλθεν εἰς Δελφούς, ἵνα ἐρωτήτῃ τὸν θεὸν περὶ τοῦ γνησίου αὐτοῦ πατρὸς. Ἀπάντησιν δ' ἔλαβε, νὰ μὴν ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του· διότι ἐὰν ἐπανεέλθῃ, πέπτωται, νὰ φονεύσῃ τὴν πατέρα αὐτοῦ καὶ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν μητέρα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἄλλην πατρίδα δὲν ἐγνώριζεν ἢ τὴν Κόρινθον, ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ μακρὰν τῆς πόλεως ταύτης, καὶ, ἀναχωρήσας ἀπὸ Δελφῶν, ἐπορεύθη πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Φωκίδα. Ἀλλ' ἐπὶ ταύτης βαδίζων τῆς ὁδοῦ, ἀπήντησεν ἐφ' ἀμάξης τὸν βασιλέα Λαίον, καὶ ἐλθὼν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀκολούθους αὐτοῦ, φονεύει τὸν Λαῖον, μὴ εἰδὼς ὅτι ἦτο πατὴρ αὐτοῦ.

Οὕτω δὲ ἀποθανόντος τοῦ Λαίου, ἐβασίλευσε τῶν Θηβῶν, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἰοκάστης Κρέων. Οἱ θεοὶ ἦσαν τότε ὠργισμένοι κατὰ τῆς χώρας ταύτης, καὶ ἐβασάνιζον αὐτὴν διὰ φοβεροῦ τέρατος, τὸ ὅποιον εἶχε πρόσωπον μὲν γυναικὸς, στήθος δὲ καὶ πόδας καὶ οὐρὰν λέοντος, πτέρυγας δὲ ὀρνέου· καὶ ἐκαλεῖτο Σφίγξ. Εἶχε δὲ σταλῇ ὑπὸ τῆς Ἥρας καὶ κατῴκει εἰς τὸ παρακείμενον Φίκειον ὄρος Αἰ Μοῦσαι, αἵτινες ἦσαν θυγατέρες τοῦ Διὸς καὶ ἔφοροι πάσης τέχνης καὶ παιδείας, εἶχον διδάξει εἰς τὴν Σφίγγα τὸ ἀκόλουθον αἶνιγμα· « ποῖον ζῶον εἶναι τὸ μὲν πρῶτ', τετράπουν' τὴν δὲ μεσημέριαν, δῖπουν· τὸ δ' ἐσπέρας τρίπουν. » Ἡ δὲ Σφίγξ προέτεινε

τὴν λύσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς Θηβαίους· καὶ ὁσάκις δὲν ἐλύετο ὀρθῶς, ἤρπαζεν ἓνα τῶν Θηβαίων καὶ κατέτρωγεν αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὸ μυστήριον, καὶ τὸ θηρίον ἐξηκολούθει νὰ καταπίνῃ τοὺς Θηβαίους, ὁ Κρέων ἠναγκάσθη νὰ προκηρύξῃ, ὅτι ὅστις λύσῃ τὸ αἶνιγμα, θέλει λάβει γέρας τὴν τε βασιλείαν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἰοκάστην. Τότε προσελθὼν ὁ Οἰδίπους, εἶπεν ὅτι τὸ αἰνιττόμενον ζῶον εἶναι ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐν τῷ ἅμα, ἡ μὲν Σφιγξ ἐβρίψεν ἐκυτὴν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀπέθανεν, ὁ δὲ Οἰδίπους ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῶν Θηβῶν καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν Ἰοκάστην, μὴ εἰδὼς ὅτι ἦτο μήτηρ αὐτοῦ.

Αἱ τραγικαὶ αὗται περιπέτειαί ἐμελλον νὰ ἐπιφέρωσι καὶ ἄλλας ποικίλας συμφορὰς. Οἱ θεοὶ κατέστησαν μετ' ὀλίγον γνωστὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν περὶ τοῦ Οἰδίποδος ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν Ἰοκάστη ἐκρεμάσθη, ὁ δὲ Οἰδίπους, ὀργισθεὶς ποτε κατὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, τοῦ Ἑτεοκλέους καὶ τοῦ Πολυνείκου, κατηράσθη αὐτοὺς καὶ προεῖπεν, ὅτι θέλει ἐκραγῇ μεταξὺ αὐτῶν πόλεμος φοβικὸς καὶ ἀσπονδός. Ὡφόντι, ἀποθνήσκοντος τοῦ Οἰδίποδος, οἱ δύο παῖδες ἐριλονέκησαν περὶ τῆς διαδοχῆς, καὶ ὁ Πολυνεΐκης, ἀναγκασθεὶς νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἄργους Ἄδραστον, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας· ὥστε ἐπῆλθε μέγας κατὰ τῶν Θηβῶν πόλεμος. Οἱ κυριώτατοι ἀρχηγοί, οἱ κατὰ τῆς πόλεως ταύτης στρατεύσαντες, ἦσαν ἑπτὰ, οἱ ἑξῆς· ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους Ἄδραστος, ὁ ἔχων παρὰ τῶν θεῶν τὸ χάρισμα τῆς μαντικῆς Ἀμφιάραος, ὁ Καπανεὺς, ὁ Ἴππομέδων, ὁ Τυδεὺς, ὁ Παρθενοπαῖος καὶ ὁ Πολυνεΐκης. Προελθόντος δὲ τοῦ στρατοῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ, ἐτελέσθη θυσία καὶ ἐστίασις, ὁ δὲ Τυδεὺς ἀπεστάλη εἰς Θήβας, ἵνα ἀπαιτήσῃ τὴν παραδοχὴν τοῦ Πολυνείκου ὡς βασιλέως. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἀπερρίφθη, ἀλλὰ τότε ὁ Τυδεὺς, ἐπειδὴ εὗρεν ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῶν Καδμείων συνευωχούμενους παρὰ τῷ Ἑτεοκλείῃ, προσέκλεσεν αὐτοὺς ὅλους εἰς ἀγῶνα πάλης καὶ πυγμῆς, καὶ ἐνίκησεν ὅλους, χάρις εἰς τὴν ἰσχυρὰν βοήθειαν ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ἡ Ἀθηνᾶ. Οἱ Καδμεῖοι ὀργισθέντες διὰ τὴν ἥτταν ταύτην, παρεσκευάσαν κατ' αὐτοῦ, ἐκ πανερχομένου εἰς τὸν στρατὸν, ἐνέδραν ἀνδρῶν πεντήκοντα· καὶ

τούτους ὁμως κατέβαλεν ὁ Τυδεύς, ὅστις ἦτο μὲν μικρὰς τὸ σῶμα, ἀλλὰ μαχητὴς φοβερός.

Μετ' ὀλίγον οἱ Καδμεῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν, τῶν Φωκίων καὶ τῶν Φλεγυῶν, ἀντιπεξῆλθον κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων πολεμίων καὶ συνεκρότησαν πρὸς αὐτοὺς, πλησίον τοῦ Ἰσμηίου λόφου, μάχην, καθ' ἣν ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς· ὥστε ἡναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐντὸς τῆς τετειχισμένης πόλεως. Ὁ δὲ μάντις Τειρεσίας ἐδήλωσε τότε εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐὰν ὁ Μενοικεύς, ὁ Κρέοντος, αὐθορμήτως θυσιάσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν Ἄρην, θέλουσι βεβαίως νικήσει· καὶ ὁ εὐγενὴς νεανίας, αἶμα ἔμαθεν ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος, ἐλθὼν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐθανάτωσεν ἑαυτόν. Ὅθεν ἐπεχείρησαν μὲν οἱ μετὰ τοῦ Ἀδράστου ἥρωες ἰσχυρὰν κατὰ τῆς πόλεως ἔροδον, ἀναλαβόντες ἕκαστος τὴν ἐκπόρθησιν τῆς μιᾶς τῶν πυλῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀφροσύνην τοῦ Μενοικέως, οἱ θεοὶ ἐπροστάτευσον τοὺς Θηβαίους. Ὁ Παρθενοπαῖος φονεῖται διὰ βολῆς λίθου ὑπὸ τοῦ Περικλυμένου, ὁ δὲ καταφρονητὴς τῶν θεῶν Κακπαεύς κατακραυαίνεται ὑπὸ τοῦ Διός. Τότε ὑποχωροῦσιν οἱ καταπεπληγμένοι Ἀργεῖοι, ὁ δὲ ἔτεοκλῆς προτείνει νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν, διὰ μονομαχίας αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀδελφόν. Δέχεται τοῦτο ὁ Πολυμεικής· συναινεὶ ὁ Ἀδράστος· μονομαχοῦσι δὲ ὡς μαινόμενοι οἱ δύο ἀδελφοὶ καὶ πίπτουσιν ἀμφοτέροι· διὸ ἐθεωρήθη ἄκριτος ὁ ἀγὼν καὶ ἐπανελήρθη ὁ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν πόλεμος. Ἡ μάχη ἀπέβη αἱματηρά· ὁ Θηβαῖος Μελάνιππος φονεῖ τὸν Τυδέα· ὁ δ' Ἀμφιάραος, τὸν Μελάνιππον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν τροπὴν τοῦ στρατοῦ, φεύγει μετὰ τῶν λοιπῶν, διωκόμενος κατὰ πόδας ὑπὸ τοῦ Περικλυμένου, ὅστις ἦτο ἔτοιμος νὰ διατρυπήσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ἀκοντίου, ἔτε ἡ εὐνοια τοῦ Διός ἔσωσε τὸν Ἀμφιάραν ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ἐπιδόου· διὰ τὴν ἡνέωχθη ἡ γῆ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ κατέπιεν αὐτὸν τε, καὶ τοὺς ἵππους, καὶ τὸ ἄρμα αὐτοῦ. Ὁ τόπος ἐκεῖ συνέβη τὸ θαῦμα τοῦτο ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ βραβύτερον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, καὶ τὴν ἱερότητα αὐτοῦ ἐμαρτύρει, ὅτι ζῶον δὲν ἤγγιζε ποτὲ τὸν ἐκεῖ φυόμενον χόρτον. Ὁ δ' Ἀμφιάραος ἀνεδείχθη ἀθάνατος ὑπὸ τοῦ Διός· ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς εἰς

ἄργος, εἰς Θήβας· καὶ εἰς Ἠρωπὸν, καὶ τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν παύ-
την πόλιν μαντεύειν αὐτοῦ ἐξηκολούθει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρί-
δας δίδον ἀποκρίσεις εἰς τοὺς εὐλαβῶς εἰς αὐτὸ προσερχομένους
προσκυνητάς.

Ὁ Ἀδραστος, στερηθεὶς οὕτω ἀπάντων τῶν συναγωνιστῶν, ἤναγ-
κάσθη νὰ φύγῃ καὶ αὐτός, οὐδ' ἐσώθη εἰμὴ διὰ τῆς θυμαστῆς τα-
χύτητος τοῦ ἵππου αὐτοῦ Ἀρείονος,

ὅς ἐκ θεῶν γένος ἦεν,

δηλαδή ἦτο γόνος θεῶν, καὶ ιδίως τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλὰ τὴν
ἦτταν ταύτην τῶν ἑπτὰ ἡγεμόνων, ἐξεδίκησαν λαμπρότατα οἱ
υἱοὶ αὐτῶν, οἱ καλούμενοι Ἐπίγονοι· Αἰγιαλεὺς ὁ Ἀδράστου, Θέρ-
σανδρος ὁ Πολυνείκους, Ἀλκμαίων καὶ Ἀμφίλοχος, οἱ Ἀμφιαράδου,
Διομήδης ὁ Τυδείως, Σθένης ὁ Καπανέως, Πρόμαχος ὁ Παρθενο-
παίου, καὶ Εὐρύαλος ὁ Μηκιστέως, ὧν ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη Ἀλ-
κμαίων ὁ Ἀμφιαράου. Οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Μεσσήνιοι
καὶ οἱ Ἀρκάδες ἐβοήθησαν τοὺς Ἐπιγόνους,

πειθόμενοι τεράεσσι (εἰς τὰ τέρατα, τὰ σημεῖα) θεῶν καὶ Ζηνὸς ἀρωγῇ.

Συγκροτηθείσης δὲ μάχης, ἡττώνται οἱ Θηβαῖοι· καὶ ἐπειδὴ, συμ-
βουλευθέντες τὸν Τειρεσίαν, ἔμαθον, ὅτι οἱ θεοὶ ἤδη συνετάχθησαν
μετὰ τῶν πολεμίων καὶ ὅτι οὐδεμία ὑπελείπετο ἐλπίς ἐπιτυχοῦς ἀν-
τιστάσεως, παραδίδουσι τὴν πόλιν καὶ φεύγουσι μετὰ τῶν γυναικῶν
καὶ τῶν τέκνων, ὑπὸ Λαοδάμαντα, τὸν υἱὸν τοῦ Ἐτεοκλέους, πρὸς
τοὺς Ἰλλυριοὺς· οἱ δ' Ἐπίγονοι, εἰσελθόντες εἰς Θήβας, ἀναγορεύουσι
βασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ Πολυνείκους, Θέρσανδρον.

Ἄλλ' ἢ μᾶλλον πολυθρύλλητος τῶν μεγάλων τούτων ἐπιχειρή-
σεων τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἦτο ὁ κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμος, τὴν
ὁποῖον ὕμνησεν ὁ ἀρχαιότατος καὶ ἐνδοξότατος τῶν Ἑλλήνων ποιη-
τῶν, ὁ Ὅμηρος. Περὶ τοῦ πολέμου τούτου, ἕκαστος σχεδὸν τῶν
ἱστορικῶν συντάξεν ἰδίαν ἀφήγησιν. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς, ἀντὶ νὰ ἀν-
ξήσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνακερχαιώσεων, ἐνομίσαμεν προτιμώ-
τερον νὰ ἀκολουθήσωμεν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπιτομὴν τὴν γε-
νομένην ὑπὸ Μάξ τοῦ Δουγκέρου, ἐνός τῶν νεωτέρων καὶ κλητικῶν

Γερμανῶν Ιστορικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, διότι ἡ ἐπιτομὴ αὐτὴ πα-
ρέστησιν ἐν μικρῷ πιστότερον καὶ ὅσον ἐνδέχεται πληρέστερον πά-
σης ἄλλης τὴν μεγάλην τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα. Ἡ ἀρχιτεκτονικωτέρα
γωνία τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς βορρᾶν μέχρι
τῆς ἄκρας τοῦ Λεκτοῦ καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου πρὸς μεσημ-
ερίαν, κατεκρίθη ὑπὸ τῶν Τρώων καὶ τῶν Δαρδανίων. Πρὸς τὴν με-
σογαίαν, ἡ χώρα αὐτῶν περιελάμβανε τὸ ὑψηλὸν καὶ κατάφυτον
ὄρος τῆς Ἰδης καὶ ἐξτείνετο μέχρι τῶν ποταμῶν Γρανικοῦ καὶ
Διοσέπου, τῶν ἐκβαλλόντων εἰς τὴν Προποντιίδα. Δαρδανία δὲ, καὶ
Ἴλιον, ἡ Τροίς, καὶ ἡ ἄκρα Πέργαμος, ἦσαν αἱ πρωτεύουσαι τῶν
φυλῶν τούτων πόλεις.

Ὁ Δαρδανός, ὅστις ἦτο υἱὸς φίλτατος τοῦ Διὸς, ἔκτισε τὴν Δαρ-
δανίαν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Τρῶες κατώκησιν ἔτι εἰς τὰς ὑπερβαίνας
τῆς πολυπιδάκου Ἰδης. Ἐριχθόνιος δὲ, ὁ υἱὸς τοῦ Δαρδάνου, ἦτο
ὁ ἀφνειώτατος, δηλαδὴ πλουσιώτατος τῶν θνητῶν ἀνθρώπων· αἱ
τριχίλαι αὐτοῦ ἵπποι ἦσαν τοσοῦτον ὡραῖαι, ὥστε αὐτὸς ὁ Βο-
ρέας ἤρασθη αὐτῶν καὶ ἔτεκεν ἀπὸ αὐτῶν δυοκαίδεκα πῶλους, οἵτι-
νες ἐσχίρτων ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν σταχυῶν, μὴ κατακλῶντες αὐτήν·

ἄχρον ἐκ' ἀνθρώπων καρπὸν θεῶν οὐδὲ κατέκλων·

καὶ ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν κυμάτων, μὴ καταποντιζόμενοι εἰς αὐτά.
Ὁ Ἐριχθόνιος ἐγέννησε τὸν ἄνακτα Τρῶα, τοῦ δὲ Τρώος πάλιν τρεῖς
ἐγένοντο παῖδες, Ἴλος, Ἀσάρακος καὶ Γανυμήδης. Τὸν Γανυμήδην,

ὅς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων,

ἀπήγαγον οἱ θεοὶ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἵνα οἶνοχοσῇ τῷ Διὶ· ὁ δὲ
Ζεὺς ἔδωκεν αὐτοῦ εἰς τὸν Τρῶα ζεῦγος ἵππων ἀθανάτων. Ὁ
Ἴλος ἔκτισε τὸ Ἴλιον ἐν τῷ πεδίῳ, καὶ τὸ σῆμα ἦτο ὁ τάφος αὐτοῦ
ἐκεῖτο μετὰ τῆς πόλεως καὶ τῆς θαλάσσης, πρὶν τὸν ποταμὸν
Σκάμανδρον. Ὁ δ' Ἀσάρακος ἔτεκε τὸν Κάπυ, καὶ ὁ Κάπυ, τὸν
Ἀγχίσιν, πρὸς ὃν κατήλθεν, εἰς τὰς φάραγγας τῆς Ἰδης, ἡ θεὰ
Ἀφροδίτη, καὶ ἐγέννησεν αὐτῷ τὸν Αἰνείαν, ὅστις ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς
ὑπὸ τῶν Τρώων. Πάλιν δὲ χάριν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἴλου, τοῦ Λαομέδοντος,
κατεσκεύασεν ὁ Ποσειδῶν τεῖχος περὶ τὴν πόλιν τοῦ Ἴλου, καὶ τὴν
βασιλείαν ταύτην τοῦ Λαομέδοντος ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ

τῆς θεᾶς Θέτιδος υἱὸς ἦτο ὁ Ἀχιλλεύς, εἰς δὲ ὁ Χείρων, δς τις, καὶ τοὶ ἀνίκων εἰς τὸ ἄγριον γένος τῶν Κενταύρων, ἦτο ἀνὴρ σοφώτατος καὶ δικαιοτάτος, ἐδίδαξε τὰς τέχνας τοῦ πολέμου, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἰατρικῆς. Ὁ Νέστωρ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτε ἦλθον εἰς Φθίαν ἵνα προκαλίσωσι τὸν Ἀχιλλεῆα εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον, ἔτυχον φιλόφρονος δεξιώσεως, καὶ εὔρον τὸν ἦρωα πρόθυμον εἰς τὸν ἀγῶνα, ἂν καὶ ἡ Θέτις εἶχε προειπεῖ, ὅτι ἀπὸ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ νὰ ζήσῃ οἰκαδὲ μέχρις ἐσχάτου γήρατος, ἢ νὰ ἀποθάνῃ θάνατον ἐνδοξον, ἀλλὰ νέος ἔτι, εἰς Ἴλιον. Ὁ δὲ πατὴρ Πηλεὺς εἶχε προτρέψει τὸν υἱὸν νὰ ᾔναι πρῶτος ἐν παντί, τάξας εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχεῖδν τὴν κόμην τοῦ Ἀχιλλεύως καὶ ἑκατόμβην, ἥτοι μεγάλην θυσίαν, ἐὰν ὁ Ἀχιλλεύς ἐπανεέλθῃ σώος. Ὁ ὅλος στόλος συνέκειτο ἐκ πλοίων 4186, τὰ ὅποια ἔφερον ὑπὲρ τοὺς δεκακισμυρίους ἄνδρας, κατὰ τινα δὲ ἀκριβέστερον ὑπολογισμὸν 435,000 ἄνδρας.

Ὅσῳ ὅμως ἰσχυροί, ὅσῳ πολυάριθμοι καὶ ἂν ἦσαν οἱ ἦρωες τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Ἀργείων, τῶν Δαναῶν, διότι οὕτω πως προσηγορεύοντο τότε οἱ Ἕλληνες· εἶχον καὶ οἱ Τρῶες ὅχι μόνον ἰδίους πολεμιστὰς ὀνομαστοὺς, ἀλλὰ καὶ συμμάχους πολλοὺς καὶ περιωνύμους. Σαρπηθῶν, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς, καὶ ὁ ἦρωας Γλαῦκος, ἥρχον τῶν Λυκίων· προσῆλθον δὲ σύμμαχοι τοῦ Ἰλίου καὶ Μυσοὶ, καὶ Παφλαγῶνες, καὶ Μαίονες, καὶ Φρύγες· ἀλλὰ καὶ Θρᾶκες ἦλθον εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τρώων ἀπὸ τῆς ἀντιπέραν τοῦ πορθμοῦ δαχτὸς· καὶ Παίονες ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων θρακικῶν, παρὰ τὸν Ἀξίον, χωρῶν, ὑπὸ Ἀστεροπαῖον, τὸν ἐγγονον τοῦ ποταμοῦ θεοῦ Ἀξιοῦ. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐκπλεύσαντες ἀπὸ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Αὐλίδος, καὶ φθάσαντες εἰς τὴν Τρωάδα, ἀνέσυραν τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰς τὴν παραλίαν, ἀφοῦ ὁ ἡγεμὼν τῆς Φυλάκης Πρωτεσίλαος, ὁ πρῶτιστος τῶν ἡρώων ὁ ἐκπηδήσας εἰς τὴν στερεάν, ἐφονεύθη ὑπὸ Δαρδάνου ἀνδρός. Ὁ δὲ Μενέλαος καὶ ὁ Ὀδυσσεύς ἐστάλησαν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ζητήσωσι τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ἑλένης καὶ τῶν θησαυρῶν· ἀλλὰ οἱ Τρῶες ἀπέρριψαν τὴν ἀπαίτησιν. Τότε οἱ Ἀχαιοὶ ἐπεχείρησαν τρεῖς νὰ ἐκπορθήσωσι τὴν πόλιν, ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ τείχους, τὸ ὅποιον ἦτο μᾶλλον εὐεπίδατον· ἀλλὰ ματαίως. Ὅθεν περιωρίσθησαν ἤδη νὰ καταστρέψωσι τὰ πε-

ρίχωρα τοῦ Ἰλίου καὶ νὰ ἀπάγωσι τὰ ποίμνια ἀπὸ τῆς Ἰδης, δούτε οἱ Τρῶες, οὐς ἦγεν ὁ ἀνδροφόνος, ὁ μέγας ἔκτωρ, φοβοῦμενοι τὸν ταχὺν Ἀχιλλεῖα, δὲν ἐτόλμων νὰ προχωρήσωσι πολὺ πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῶν. Καὶ παρῆλθον οὕτως ἔτη ἑννέα· καὶ ἤρχισαν νὰ σήπωνται τὰ ξύλα τῶν πλοίων, καὶ ἤρχισαν νὰ φθείρωνται τὰ σχοινία, ἡ δὲ πόλις ἔμενεν ἔτι ἀχείρωτος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε καταστρέψει δώδεκα πόλεις εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἑνδεκα εἰς τὴν μεσσηαίαν, φονεύσας, ἢ ἐξανδραποδίσας, ἢ ἀπεμπολήσας τοὺς κατοίκους αὐτῶν· αἱ νῆσοι Τένεδος καὶ Λέσθος, αἱ πόλεις Λυρνησός, Πήδασος, Θῆβαι, οὐ μακρὰν τοῦ Ἀδριαμυττηνοῦ κόλπου, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἰσχυρὰν αὐτοῦ αἰχμὴν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Θηβῶν, ἔλαβεν ὁ Ἀγαμέμνων, ἀπὸ τῆς διάνομης τῶν λαφύρων, τὴν Χρυσήϊδα, θυγατέρα τοῦ ἐν Χρῴτῃ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ προσελθόντος τοῦ πατρὸς εἰς τὰ πλοῖα μετὰ δώρων καὶ γέρων ἵνα λυτρώσῃ τὴν θυγατέρα, ὁ ὑπερόπτης Ἀγαμέμνων ἀπέρριψε τὴν αἵτησιν. Ἐντεῦθεν ὀργισθεὶς ὁ Ἀπόλλων, κατέπεμψε νόσον κακὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν· ὥστε ὁ Ἀγαμέμνων, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸν θεόν, ἠναγκάσθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν πατέρα τὴν κόρην, ἀλλὰ συγχρόνως, διὰ νὰ ἀποζημιωθῇ, ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, τὴν Βρισηίδα, τὴν θυγατέρα τοῦ Βρισηῶς, τὴν ὁποῖαν ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε λάβει ἀπὸ τῆς λείας τῆς Λυρνησοῦ. Ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπέκυψεν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνακτοῦ τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καιρίως λυπηθεὶς, ἔμεινεν ἔκτοτε μόνος εἰς τὴν παραλίαν, πλησίον τῶν πλοίων αὐτοῦ, μὴ ἐξερχόμενος εἰς μάχην. Καὶ ἐξώμων μὲν αἱ πυκναὶ τῶν Ἀχαιῶν φάλαγγες ἄνευ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπὶ τοὺς Τρῶας, ὡς κύματα φερόμενα ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ ἀνέμου ἐπὶ τὴν παραλίαν, καὶ ἀντήχει ἡ γῆ ὑπὸ τοὺς πόδας ἵππων καὶ ἀνδρῶν, ἀλλὰ οἱ Τρῶες ἀντεπεξήρχοντο ἤδη κατ' αὐτῶν ἐν τῷ πεδίῳ μετὰ κρυγῆς φοβεράς, οἷα ἤχει περὶ τὸν οὐρανὸν ἡ τῶν γεράνων κλαγγή. Καὶ μὲν ὁ Ἀργεῖος Διομήδης ἐπίεσε δεινῶς τοὺς Τρῶας· ἀλλ' ἡ Ἑκάβη, ἡ σύζυγος τοῦ Πριάμου, δραμοῦσα μετὰ τῶν ἄλλων ἐγκρίτων γυναικῶν, εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, προσέφερεν αὐτῇ πέπλον χαριστάτον καὶ μέγιστον καὶ ὑπέσχετο δυοκαίδεκα βοῦς, ἂν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τοῦ τείχους τὸν υἱὸν τοῦ Τυδέως·

αἶ κ' ἐλεήσῃ

ἄστυ τε καὶ Τρώων ἀλόχους καὶ νήπια τέκνα,

αἶ κεν Τυλὸς οὐδὲν ἀπλοχῇ Ἰλίου ἱρῆς.

ἄγριον αἰχμητὴν, κρατερὸν μῆστωρ φόβοιο.

Τὴν δ' ἐπιούσαν ὁ Ζεὺς ἔδωκε τῳόντι τὴν νίκην εἰς τοὺς Τρῶας, βροντήσας ἐξ Ἰδης καὶ ῥίψας εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἀχαιῶν κεραυνόν, τοῦ ὁποίου ἡ φλόξ, πετοῦσα ἔμπροσθεν τῶν ἵππων τοῦ Διομήδους, κατεπτόησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπείχε τοῦ ἀγῶνος, οἱ Ἀχαιοί, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Νέστορος, εἶχον περιφράξει τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ τὰ πλοῖα διὰ χαρακώματος καὶ τάφρου. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ χαρακῶμα ἠναγκάστησαν τότε νὰ καταφύγωσιν, οἱ δὲ Γρῶες δὲν ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐστρατοπέδευσαν ἔξω αὐτῆς, περὶ τὸ σῆμα τοῦ Ἰλίου. Τὴν ἐπιούσαν ἐπανελήρθη ἡ μάχη, καὶ ὁ Ἀγαμέμνων ἐδίωξε τοὺς Τρῶας μέχρι τῆς πόλεως, ἀλλὰ τότε πληγῶνεται αὐτός τε, καὶ ὁ Διομήδης, καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, οἱ δὲ Ἀχαιοὶ συναλαμβάνονται πάλιν εἰς τὸ ὀχύρωμα αὐτῶν. Καὶ ἥδη ἐπιχειροῦσι νὰ ἐκπορθήσωσι τὸ ὀχύρωμα τοῦτο οἱ ἥρωες τῶν Τρώων ὑπὸ τὸν ἔκτορα, τὸν Πάριν, τὸν Αἰνεΐαν καὶ τὸν Σαρπηδόνα. Οἱ Ἀχαιοὶ ἀγώνιζοντα νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς ἐφορμήσαντας· ἀλλ' ὁ ἀνεμὸς πνέων ἀπὸ Ἰδης φέρει τὸν κονιορτὸν τοῦ πεδίου εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν, ὥστε ὁ τῶν Λυκίων ἀναξ Σαρπηδὼν κατορθώνει νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ περιτείχισμα, πρὸς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ὑπερασπίζετο ὁ Μενησεύς μετὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ καταβάλλει τὴν ἐπαλξιν διὰ τῶν στιβαρῶν αὐτοῦ χειρῶν. Ἡ μάχη τότε ἐξακολουθεῖ ἐντὸς τοῦ προχώματος, καὶ οἱ Τρῶες πλησιάζουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὰ πλοῖα, οἱ δ' Ἀχαιοί, ἀναβάντες εἰς τὰς πρύμνας (διότι τὰ πλοῖα εἶχον ἀναυροθῇ ἐπὶ τῆς στερεᾶς, ἔχοντα τὰς πρύμνας πρὸς τὰ ἐμπρός), ἐπροσπάθουν νὰ ἀποκρούσωσι τὴν ἐφοδὸν, διὰ τόξων καὶ κωπῶν. Ὁ Αἴας ὁ Τελαμώνιος ὑπερασπίζετο τὸ πρῶτιστον τῶν πλοίων, τὸ πλοῖον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχε φέρει τὸν Πρωτεσίλαον εἰς τὸ Ἴλιον· καὶ πανταχόθεν μὲν προσβαλλόμενος, περιβρέμενος δὲ ἰδρῶτι, καὶ μηδὲ στιγμὴν ἀνέσεως ἔχων, διατελεῖ οὐδὲν ἥττον ἀκατάπληκτος καὶ ἀνακράζει πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν· ἐντροπή σας

Ἄργεῖοι ! Ἢ ὦρα ἤλθεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν, ἢ νὰ σωθῶμεν. Ἢ μή-
πως ἐλπίζετε ὅτι, ἐάν ὁ Ἔκτωρ κυριεύσῃ τὰ πλοῖα ἡμῶν, θέλομεν
ἐπανελθεῖ περὶ ἑκάστος εἰς τὴν πατρίον γῆν ;

Αἰδώς, Ἄργεῖοι ! νῦν ἄρκιον, ἢ ἀπολέσθαι,
ἢ σαυθῆναι, καὶ ἀπώσασθαι κακὰ νηῶν.
Ἦ ἔλασθ' , ἦν νῆας ἔλη κορυθαίολος Ἔκτωρ,
ἐμβαδὸν ἕζεσθαι ἦν πατρίδα γαίαν ἑκάστος ;

Ὁ δ' Ἔκτωρ πάλιν ἀνεφώνει πρὸς τοὺς Τρῶας :

νῦν ἡμῖν πάντων Ζεὺς ἄξιον ἡμῶν ἔδωκεν,
νῆας ἐλαῖν . . .

καὶ προέτρπεν αὐτοὺς νὰ ἐμβάλωσι πῦρ εἰς τὰς νῆας.

Τελευταῖον ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἱεσείας καὶ εἰς τὰ
θερμὰ δάκρυα τοῦ Πατρόκλου, τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτοῦ φίλου, μετὰ
τοῦ ὑπολοίπου εἶχε συνανατραφῆ καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς
Φθιώτας εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνεύοντων Ἀχαιῶν· ἀλλ' ἀπήτησε
νὰ ἐπανελθῇ, ἅμα ἤθελεν ἀποκρούσει τοὺς Τρῶας ἀπὸ τῶν πλοίων,
ἐρίνων τοὺς ἄλλους νὰ φονεύωνται εἰς τὸ πεδῖον. Ὅτε ὁ Πάτρο-
κλος περιέβαλε τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἀχιλλεῦς, ἵνα ἐκλάβωσιν αὐ-
τὴν οἱ Τρῶες ἀντὶ τοῦ τοσοῦτον φοβεροῦ εἰς αὐτοὺς ἥρωος ἐκείνου,
τὸ πλοῖον τοῦ Πρωτεσιλάου ἔκαιεν ἤδη ὡς λαμπάς. Ἀλλ' ἐπιτί-
πτουσι, μετὰ κραυγῆς δεινῆς, οἱ ἀκμαῖοι πολεμισταὶ ἐπὶ τοὺς κα-
ταπεπονημένους Τρῶας, καὶ οἱ ἀναβαρῆσαντες Ἀχαιοὶ προελά-
νουσιν ἀπὸ τῶν πλοίων. Ὁ Πάτροκλος ἐκβάλλει τοὺς πολεμίους
ἔξω τῆς τάφρου, καὶ, παραπερόμενος ὑπὸ τῆς νίκης καὶ τῆς ἀν-
δρείας αὐτοῦ, καταδιώκει αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς κειμένων
πυλῶν τῆς πόλεως, τῶν καλουμένων Σκαιῶν πυλῶν. Ἐνταῦθα
ὁμως θραύει ὁ Ἀπόλλων τὸ δόρυ τοῦ Πατρόκλου καὶ ἀποσπᾷ τὸν
θώρακα ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτοῦ, ὥστε προσβάλλει ἤδη αὐτόν, γυμνὸν
ὄντα, ὁ Ἔκτωρ καὶ πληγώνει καιρίως. Μόλις δὲ ὁ Μενέλαος καὶ ὁ
Μηριόνης ἠδυνήθησαν, ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς καὶ ὑπὸ τῶν δύο
Αἰάντων προασπίζόμενοι, νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν νεκρὸν ἐντὸς τῆς τά-
φρου· τοσοῦτον ὀλοσχερῆς ὑπῆρξεν ἡ τροπὴ τῆς μάχης μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ Πατρόκλου, καὶ τοσοῦτον βραγδαίως κατεδιώχθησαν
ὑπὸ τοῦ Ἔκτορος καὶ τῶν Τρώων.

Βαραία λύπη κατέλαβε τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλεύος διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Πατρόκλου, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικήσῃ αὐτόν, ἂν καὶ ἡ ἀθάνατος αὐτοῦ μήτηρ εἶχε προειπεῖ, ὅτι πέπρωται νὰ ἀποθάνῃ ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑκτορος. Καθὼς πυκναὶ νιφάδες καθίπτανται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, ὑπὸ ῥιπῆς τοῦ αἰθρηγενοῦς Βορέου ἐλαυνόμεναι, οὕτως πυκναὶ ἐξεφοροῦντο ἀπὸ τῶν νηῶν λαμπραὶ περικεφαλαῖαι, καὶ ἀσπίδες ὀμφαλωταὶ, καὶ θώρακες κραταιοί, καὶ ἐκ μελίας κατεσκευασμένα δόρατα, ὥστε ἐξήστραψεν ὁ οὐρανός, καὶ ἐγέλασε πᾶσα ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ στίλβοντος χαλκοῦ. Μετὰ κραυγῆς φοβερᾶς ἐπέπεσεν ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπὶ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ διανυκτερεύσαντας Τρῶας· οἱ ἵπποι αὐτοῦ ἐπάτασσαν νεκροὺς καὶ ἀσπίδας, καὶ αἷμα ἐκάλυπτε τὸ ἄρμα αὐτοῦ. Ὁ Πριάμος κατέδραμεν ἀπὸ τοῦ πύργου καὶ διέταξε τοὺς πυλωροὺς τοῦ τείχους νὰ ἀνοίξωσι τὴν πύλιν εἰς τὰ κατὰ πεπονημένα καὶ διψῶντα στίφη τῶν φυγάδων, ἀλλὰ νὰ κλείσωσιν αὐτὰς ἐπιμελῶς· ἅμα εἰσέλθωσιν οὗτοι, ἵνα μὴ συνεμβάλῃ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς εἰς τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα ἀπέξήρανον τὸν ἰδρώτα αὐτῶν οἱ κεκμηκότες πολεμισταί, καὶ ἔπιον, καὶ ἀνεπαύθησαν παρὰ τὰς ἐπάλξεις τοῦ τείχους, μόνος δὲ ὁ Ἑκτωρ ἔμεινεν ἐκτὸς τῶν πυλῶν, αἰσχυρόμενος· τοὺς ἀνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τοῦ Ἰλίου, διότι δὲν εἶχεν ἐπαναφέρει τὴν νύκτα τὸν στρατὸν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ, πεποτιῶς εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἐγένετο παραίτιος τῆς ἀπωλείας τοσούτου λαοῦ. Ἐπελθόντος δὲ τοῦ Ἀχιλλεύος, κατέλαβεν αὐτὸν τρόμος, καὶ ἤρχισε τρέχων περὶ τὸ τεῖχος. Ὁ φεύγων ἦτο ἰσχυρὸς, ἀλλ' ἰσχυρότερος ὁ διώκων. Ὅσάκις ὁ Ἑκτωρ ἤθελε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τοὺς πύργους καὶ τὰ τεῖχη, ἵνα οἱ ἐντὸς βοηθήσωσι διὰ βελῶν ἢ ἀνοίξωσι τὰς θύρας, ὁ Ἀχιλλεὺς, προφθὰς, ἀπέτρεπεν αὐτόν πρὸς τὸ πεδίον· ἀλλ' ἐνταυτῷ ἐμπόδιζε τοὺς Ἀχαιοὺς, διὰ νέυματος τῆς κεφαλῆς, νὰ προσβάλωσι τὸν Ἑκτορα. Τρίς οὕτως ἀμφοτέροι περιέδραμον περὶ τὴν πόλιν τοῦ Πριάμου. Τότε ἔστιν ὁ Ἑκτωρ· καὶ ἀπέφυγε μὲν τὴν πληγὴν τοῦ Ἀχιλλεύος, κύψας· ὥστε τὸ δόρυ τούτου, φερόμενον ὑπεράνω τοῦ Ἑκτορος, ἔπεσε κατὰ γῆς· καὶ αὐτοῦ ὁμοῦ τὸ δόρυ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ θώρακος τοῦ Ἀχιλλεύος. Ἐξέβαλε λοιπὸν ἥδη ὁ Ἑκτωρ φάσγανον ὀξύ, δηλαδὴ μάχαιραν, καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Ἀχιλ-

λέως· ἀλλὰ εἰς τοῦτον αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ εἶχεν ἐπαναφέρει τὸ δῶρον αὐτοῦ, δι' οὗ διέσχιεν ὁ Ἀχιλλεύς τὸν αὐχένα τοῦ ἀντιπάλου. Τότε πλησιάσαντες οἱ Ἀχαιοὶ ἀπεθαύμασαν τὸ τε ἀνάστημα καὶ τὴν εὐγενῆ ὄψιν τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ πάντες, πρὶν ὑποχωρήσωσιν, ἐπλήγωσαν τὸ πτώμα. Ὁ δ' Ἀχιλλεύς ἐτύπησε τὸ κατώτατον μέρος τῶν ποδῶν καὶ ἔδεσεν αὐτούς δι' ἱμάντος εἰς τὸν δίφρον τοῦ ἄρματος, ὥστε ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ καὶ ἡ χαίτη ἐτύροντο κατὰ γῆς εἰς τὸν κοινορτόν. Τοιοῦτοτρόπως ἐπανῆλθον οἱ Ἀχαιοὶ εἰς τὰ πλοῖα, ἄδοντες τὸν παιᾶνα, ἥτοι τὸ πολεμιστήριον ῥεσμα, ἐνῷ ὁ Πρίαμος καὶ ἡ Ἑκίβη ἔκλαιον καὶ ὠδύροντο ἐπὶ τοῦ τείχους. Ἡ αὐτυχὴς Ἀνδρομάχη, ἡ τοῦ Ἑκτορος σύζυγος, εἶχε στήσει ἐπὶ τοῦ πυρὸς μέγαν τρίποδα, ἐτοιμάζουσα θερμὰ λουτρά εἰς τὸν σύζυγον, ἅμα οὗτος ἤθελεν ἐπανελθεῖ ἀπὸ τῆς μάχης. Ἀκούσασα δὲ τὴν οἰμωγὴν ἀπὸ τοῦ πύργου, ἔτρεξεν ἔξω νὰ ἰδῇ τί συμβαίνει, καὶ μαυρὴ νύξ ἐκάλυψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλένη ἐθρήνη τὸν πεπτωκότα ἥρωα, διότι ἐξ ὧν τῶν ἀδελφῶν τοῦ Παριδος, αὐτὸς ἡγάπα αὐτὴν πλειότερον, καὶ ποτὲ δὲν εἶπεν εἰς αὐτὴν πικρὸν λόγον, ἀλλὰ μάλιστα ἀπέτρεπε καὶ τοὺς ἄλλους φιλικῶς ἀπὸ λέξεων ἢ πράξεων ἐγγικτικῶν· ἐνῷ τώρα οὐδένα εἶχεν ἄλλον ἐν Τροίᾳ φίλον καὶ παρῆγορον, διότι πάντες ἐμίσουν αὐτήν. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἀχιλλεύς ἔθυσεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου, δύο μὲν κύνας ἐξ ἐκείνων οὓς ἔτρεφεν οὗτος ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, τέσσαρας δὲ ἵππους καὶ δώδεκα αἰχμαλώτους Τρῶας, καὶ ἐκήδευσεν τὸν φίλον, καὶ ἐτέλεσε νεκρικὸν ἀγῶνα, τότε ἐτόλμησεν ὁ Πρίαμος νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν, διὰ νυκτὸς, μετὰ πλουσίων λύτρων, ἐν συνοδίᾳ ἑνὸς καὶ μόνου πρεσβύτου κήρυκος, ὅστις ὠδήγει τοὺς ἡμιόνους τῆς ἀμάξης αὐτοῦ· καὶ εἰσελθὼν ὁ γέρων εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀχιλλέως, ἐφίλησε τὰς χεῖρας ἐκείνας αἰτίνες τοσοῦτους ἐφόνειυσαν αὐτοῦ υἱούς. Ὁ δ' Ἀχιλλεύς ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν τράπεζαν, οὐδ' ἀπεποιήθη τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος, καὶ τοι σφόδρα ὠργισμένος ὢν, ἀλλ' ἀφοῦ διέταξε νὰ λούσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ χρίσωσιν, αὐτὸς ἰδίαις χερσὶν ἐπέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀμάξης καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Τρῶας ἑνδεκα ἡμερῶν ἀνακωχὴν, ἵνα κηδέσωσι τὸν θανόντα.

Προσῆλθεν ἔπειτα εἰς βοήθειαν τῶν Τρώων, Μένων, ὁ υἱὸς τῆς
 θεᾶς Ἥους· καὶ αὐτὸς ὁμῶς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἀχιλλέως.
 Ἀλλ' ἦλθεν ἤδη καὶ τοῦ Ἀχιλλέως ἡ ὥρα. Περὶ τὰς Σκαιᾶς πύλας,
 ἐπλήγωσεν αὐτὸν καιρῶς βέλος τὸ ὅποιον ἐξετόξευσεν ὁ Πάρις, ὑπὸ
 τοῦ Ἀπόλλωνος καθοδηγούμενος. Μέγας μεγαλωστί ἔκειτο ὁ ἦρωας
 κατὰ γῆς, περὶ δὲ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ δεινὸς δι' ὅλης τῆς ἡμέρας διεξ-
 ἤχθη ἀγών· τὴν ἡμέραν ταύτην ἔλαβεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὰς πλείστας τῶν
 Τρώων πληγὰς· τελευταῖον ἀπήγαγον οἱ Ἀχαιοὶ τὸν πεσόντα ἦρωα
 εἰς τὰ πλοῖα, πολλὰ καὶ θερμὰ χύσαντες ἐπ' αὐτοῦ δάκρυα, καὶ κεί-
 ραντες τὰς χαίτας. Ἡ δὲ μήτηρ προσῆλθεν ἀπὸ τῆς θαλάσσης μετὰ
 τῶν ἄλλων ἀθανάτων νηρηίδων, καὶ βοή φοβερά ἤκούσθη ἐπὶ τοῦ
 πόντου. Ἑπτακαίδεκα ἡμέρας καὶ νύκτας ἔκλαιον τὸν ἦρωα ἀθάνατοί
 τε θεοὶ, θνητοὶ τ' ἄνθρωποι, τὴν δὲ δεκατηνογδόην παρέδωκαν οἱ
 Ἀχαιοὶ αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ, καὶ, ἀθροίσαντες τὰ λευκὰ αὐτοῦ ὄσπᾶ,
 ἐνέβαλον ὁμοῦ μετὰ τῶν τοῦ Πατρόκλου, ἐντὸς χρυσοῦ ἀμφορέως,
 ὅστις ἦτο δῶρον μὲν τοῦ θεοῦ Διονύσου, ἔργον δὲ τοῦ θεοῦ Ἡφαίστου·
 καὶ ἀπὶ θηκαν αὐτὸν εἰς τύμβον, ὃν μέγαν καὶ ὑψηλὸν κατεσκεύασαν
 ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἵνα ἦ καταφανὴς εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ πόντου προσερ-
 χομένους.

Περὶ τῶν λαμπρῶν τοῦ Ἀχιλλέως ὄπλων, ἐριλονεῖκῃσαν ὁ Αἴας
 ὁ Τελαμῶνιος καὶ ὁ Ὀδυσσεύς. Τὴν δὲ κρίσιν ἐπέφερον ὑπὲρ τοῦ
 Ὀδυσσεύος Τρῶες αἰχμάλωτοι, εἰπόντες ὅτι αὐτὸς ἐπροξένησεν εἰς
 τὴν πόλιν μεγαλήτερα δεινὰ ἢ ὁ Αἴας. Ἀλλ' ὁ Ζεὺς ἀπεφάσισε τὸν
 θάνατον τοῦ Αἴαντος, ὅστις, γενόμενος ἐμμανὴς, ἐφόνευσεν ἑαυτὸν,
 καὶ οὕτως ὁ λαὸς τῶν Ἀχαιῶν ἐθρήνησε τὴν στέρχησιν ἦρωος, ὅστις
 κατὰ τὰ κατορθώματα καὶ τὸ κάλλος, ἐπρώτευσεν ὅλων τῶν ἄλλων
 μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς μετεκάλεσεν εἰς τὸ στρατό-
 πεδον τῶν Ἀχαιῶν Νεοπτόλεμον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως, τὸν ὅ-
 ποιον οὗτος εἶχε καταλίπει εἰς τὴν νῆσον Σκύρον· καὶ ἦν ὁ νεανίας
 κάλλιστος μὲν τῶν ἐν τῇ στρατῷ, νουνεχὴς δὲ ἐν τῇ βουλῇ, καὶ
 μόνον τοῦ Νέστορος ἢ τοῦ Ὀδυσσεύος ὑποδέστερος κατὰ τὴν σύνε-
 σιν, ἐν πολέμῳ δὲ ἀείποτε ἀριστεύων. Ἀλλ' ἐν τούτοις, τὸ Ἴλιον
 δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ ἐνώσφ' ἐσώζετο εἰς τὴν ἀκρὰν αὐτοῦ τὸ
 Παλλὰδιον, ἥτοι ἄγαλμα ὑπὸ τοῦ Διὸς αὐτοῦ δοθὲν ποτὲ εἰς τὸν

Δάρδανον, οἱ δὲ Τρῶες οὐ μόνον μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐφύλαττον τὸ πολύτιμον τοῦτο δῶρον, ἀλλὰ εἶχον κατασκευάσει καὶ ἄλλα ἀγάλματα τοσοῦτον ὁμοία τοῦ γνησίου, ὥστε ὁ παρειαδύσας τυχὼν κλέπτῃς, ἢ δύνατο νὰ ἀπατηθῇ. Οὐδὲν ἦττον, ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς εὗρε τρόπον, μεταμυρίσας ἐκυτὸν καὶ ἄλλως μεταμορφώσας εἰς ἐπαίτην, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ κλέψῃ τὸ Πηλλάδιον. Μόνη ἡ Ἑλένη τὸν ἀνεγνώρισεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπόθει ἤδη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι μόνον δὲν τὸν ἐπρόδωκεν, ἀλλὰ καὶ συνεννοήθη μετ' αὐτοῦ περὶ τὴν ἐξέυρεσιν τῶν ἐπιτηδείων πρὸς ἄλλωσιν τῆς πόλεως τρόπων. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπενόησαν ἐπὶ τέλους τὴν ἀκόλουθον πονηρίαν. Ἐπειδὴ ὁ Πανοπέως κατασκεύασε, κατὰ συμβουλήν τῆς Ἀθηνᾶς, ἵππον δούρειον, δηλαδὴ ξύλινον, κενόν, εὐρύχωρον, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ ἑκατὸν ἄνδρας. Ἐντὺς αὐτοῦ ἐκρύβησαν οἱ ἄριστοι τῶν ἡρώων, ὁ Νεοπτόλεμος, ὁ Ὀδυσσεὺς, ὁ Μενέλαος καὶ ἄλλοι, ἐνῷ ὁ στρατὸς τῶν Ἀχαιῶν ἀπέπλευσεν εἰς Τένεδον, ἀφοῦ ἐπυρπόλησε τὰ σκεύη αὐτοῦ καὶ ἐπροςποιήθη ὅτι διαλύει τὴν πολιορκίαν. Οἱ Τρῶες, χαίροντες διότι ἀπηλλάγησαν τῶν πολεμίων, ἐξῆλθον τῆς πόλεως καὶ ἠπόρησαν διὰ τὸ ἔργον τὸ ὅποιον κατέλιπον οἱ ἔχθροί. Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἤξευρον τί νὰ πρᾶξωσι περὶ αὐτοῦ, οἱ δ' ἐν αὐτῷ περιφοβοὶ ἥρωες ἤκουον τὰ τε γινόμενα περὶ τούτου συμβούλια καὶ τὴν φωνὴν τῆς Ἑλένης, ἣτις ἀνέφερε τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ἐμιμῆτο τὰς φωνὰς τῶν γυναικῶν αὐτῶν. Πολλοὶ τῶν Τρώων ἐπέθιμουν νὰ ἀνατεθῇ ὁ ἵππος εἰς τοὺς θεοὺς ἐν τῇ πόλει, ὡς δεῖγμα τῆς κοινῆς εὐγνωμοσύνης διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτῶν· ἄλλοι ὅμως, μᾶλλον ὑποπτοὶ, ἐδυσπίστουν πρὸς τὴν κληροδοσίαν ἐκείνην τῶν πολεμίων, καὶ ὁ Λαοκόων, ὁ ἱερὺς τοῦ Ποσειδῶνος, ἔδειξε τὴν δυσἀρέσκειαν αὐτοῦ, κρούσας διὰ θόρατος τὰ πλευρὰ τοῦ ἵππου. Ἡ ἀντήχησις ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ ἵππος ἦτο κοῖλος· ἀλλ' οἱ Τρῶες δὲν ἐπείθοντο ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα ἀπάτη, καὶ ὁ δυστυχὴς Λαοκόων ἐγένετο, μεθ' ἐνὸς τῶν υἱῶν αὐτοῦ, θῆμα τῆς συνέσεως καὶ τῆς φιλοπατρίας του, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ὧν των συμπόλιτῶν αὐτοῦ, διότι δύο δράκοντες ἀπεστάλησαν ἐξ ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν θεῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἵνα φονεύσωσιν αὐτόν. Τὸ φοβερὸν τοῦτο θέαμα καὶ αἱ ἄπιστοι συμβουλαὶ τοῦ προ-

δότου Σίνωνος, τὸν ὅποιον οἱ Ἀχαιοὶ εἶχον καταλίπει ἐπὶ τῷ σκα-
πῷ τοῦ νὰ διδῇ ψευδεῖς εἰδήσεις, κατέπεισαν τοὺς Τρῶας νὰ ῥή-
ξωσι τὸ τεῖχος αὐτῶν, ἵνα εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν πόλιν ἐν θριάμβῳ
καὶ ἀγαλλιάσει τὸν ὀλέθριον ἵππον.

Καὶ ἤδη ἡ καταστροφή τῆς Τροίας εἶχεν ἀποφασισθῇ παρὰ τῶν
θεῶν ἀμετάκλητος. Ἐνῷ οἱ Τρῶες ἐπανηγύριζον καὶ εὐχόχουν τὴν
νύκτα ὅλην βορβορώδως, ὁ Σίνων ἀνῆψε τοὺς συμπεφωνημένους πρὸς
τοὺς ἐν Τενέδῳ Ἀχαιοὺς πυρσούς καὶ ἐξήγαγεν ἀπὸ τοῦ δουρείου
ἵππου τοὺς ἐν αὐτῷ κεκλεισμένους ἥρωας. Ἡ πόλις, προσβληθεῖσα
οὕτως ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ἐλεληατήθη καὶ κατεστράφη ὁλοσχερῶς,
τὸ δὲ πλεῖστον τῶν ἡρώων αὐτῆς καὶ τοῦ δήμου αὐτῆς, ἡ ἐσφάγη
ἢ χημαλωτεύθη. Ὁ θεοειδὴς γέρον Πρίαμος ἀπέθανε διὰ χειρὸς
τοῦ Νεοπτολέμου, ἀφοῦ ματαίως ἐζήτησεν ἄστυλον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς
τοῦ ἑρκείου (τοῦ προστάτου τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας) βωμόν· ὁ δὲ
υἱὸς αὐτοῦ Δηϊφοβος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πάριδος ἐγένετο
σέξυγος τῆς Ἑλένης, ἐκθύμως διετέλεσεν ἀμυνόμενος τὴν οἰκίαν αὐ-
τοῦ κατὰ τοῦ Ὀδυσσεύος καὶ τοῦ Μενελάου· ἀλλ' ἔπεσε τελευταῖον
καὶ αὐτός, καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἠκρωτηριάσθη δεινῶς. Ἐκ τῶν ἡ-
γεμόνων τῶν Τρώων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς
εἰμὴ δύο, ὁ Αἰνείας, καὶ ὁ Ἀντήνωρ, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος, ἀπελθὼν κατὰ
τὴν παράδοσιν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὑπῆρξε πρόγονος τῶν μυθευομένων
Ἰδρυτῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Ῥωμύλου καὶ τοῦ Ῥώμου.

Τοιοιουτρόπως, μετὰ δεκαετῇ πολιορκίαν, ἐξεπορθήθη ἡ Τροία.
καὶ ἀπωλείσθησαν ἢ τε πόλις, καὶ οἱ βωμοὶ, καὶ οἱ ναοὶ, καὶ οἱ
κάτοικοι αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ νικηταὶ δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι τῶν
νικηθέντων. Ἡ θεὰ Δίκη, ἡ θεὰ Νέμεσις, ἐτιμώρησεν αὐτοὺς δεινῶς,
διότι ἐν τῇ ὑπεροφίᾳ τῆς νίκης, δὲν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ τοῦ Ἰ-
λίου. Πολλοὶ οὐδέποτε πλέον εἶδον τὴν φίλην πατρίδα, καταστρα-
φέντες κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ὥς ὁ Αἴας ὁ Οἰλέως· ἄλλοι, ὥς ὁ Ὀ-
δυσσεύς, δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, εἰμὴ μετὰ πολλὰς καὶ πα-
ραδόξους περιπλανήσεις· ἄλλοι εὗρον τοὺς οἰκείους δυσμενῶς δια-
κειμένους, καὶ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτῶν, ὥς ὁ Ἀγαμέμνων, ὑπὸ
τῆς ἀπίστου συζύγου αὐτοῦ Κλυταίμνης· ἄλλοι μόλις ἐπά-
τησαν τὸν πόδα εἰς τὴν γενέθλιον γῆν, καὶ ἠναγκάσθησαν αὐθις

να ἀποδημήσωσιν, ὡς ὁ Διομήδης καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τελαμωνίου Αἰάντος Τεῦκρος. Ἐν γένει δὲ πολλοὶ ἐπεκράτησαν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐμφύλιοι διχόνοιαι· καὶ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον νέε τινα μεγάλα γεγονότα, ἀλλοιώσαντα καθ' ὅλοκληρίαν τὴν προπηγθεῖσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν.

Οἱ Θεσσαλοὶ, οἵτινες πρότερον κατόικουν εἰς τὴν Ἥπειρον, εἰσέβαλον τότε εἰς τὴν χώραν, ἥτις ἔκτοτε ὠνομάσθη ἀπὸ αὐτῶν Θεσσαλία. Δύο δὲ ἄλλα ἔθνη, πρὸ τούτου κατοικοῦντα εἰς ταύτην τὴν χώραν, οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Δωριεῖς, ἀπεδήμησαν ἐκείθεν, τραπέντα πρὸς μεσημβρίαν, ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Θεσσαλῶν· καὶ οἱ μὲν Βοιωτοὶ κατέλαβον τὴν Βοιωτίαν, οἱ δὲ Δωριεῖς, τὴν Δωρίδα, ἀπὸ τῆς ὁποίας, μετὰ τινα χρόνον, πολλοὶ Δωριεῖς, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐκυρίευσαν τὸ πλεῖστον ταύτης μέρος. Ἡ δωρικὴ αὕτη ἐπιδρομὴ, ἥτις ἐπέφερεν ἀποτελέσματα πολὺ σπουδαιότερα τῶν ἄλλων, ὀνομάζεται καὶ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν, διότι οἱ παῖδες τοῦ Ἡρακλέους, ἐξωσθέντες ἄλλοτε ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, ἀνέκτησαν τότε τὰς πατρίδας, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Δωριέων καὶ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἱδρυσαν τὰ δωρικὰ κράτη τῆς Μεσσηνίας, τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἄργους, τῆς Κορίνθου, τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ τὸ ἐν τῇ Ἠλίδι κράτος τῶν Αἰτωλο-Ἠλείων. Αἱ μετοικεσίαι αὗται ἐπήγαγον καὶ ἄλλας ἀξιολόγους μεταβολάς. Ἐνῷ πρότερον ἐπεκράτουσιν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος βασιλεῖαι, τότε αἱ βασιλεῖαι αὗται σχεδὸν ὅλαι ἡφανίσθησαν καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐυστήθησαν αἱ ἀβασίλευτοι πολιτεῖαι, αἵτινες, ἂν καὶ τροπολογηθεῖσαι βραδύτερον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀπετέλεσαν ὅμως τὴν κυρίαν βάσιν τῶν πολιτευμάτων, καθ' ὅλην τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τότε πρὸς τούτοις πολλὰ ἔθνη ἐκ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου ἠναγκάσθησαν, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Δωριέων, νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὅλως διόλου τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπεδήμησαν πρὸς ἀνατολάς, ἰδίως εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἱδρυσαν πολυαριθμούς ἀποικίας.

Ἡ τῶν Ἡρακλειδῶν κάθοδος μετὰ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεομένων μετ

ταβολῶν, εἶναι τὸ τελευταῖον μέγα γεγονός τῶν μυθικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, ἐνταυτῇ ὁμῶς καὶ τὸ πρῶτον βέβαιον γεγονός τῶ μετ' οὐ πολὺ ἐπέρχομένων ἤδη ἱστορικῶν χρόνων. Ἐχουσιν ἴσως καὶ αἱ ἀρχαιότεραι παραδόσεις, τοῦλάχιστον τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἱστορικὴν τινα βάσιν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν θεωρεῖται παρὰ πάντων ὡς βέβαιον. Ἡ δὲ καθόδος τῶν Ἡρακλειδῶν, καὶ τοι πεπλεγμένη μετὰ πολλῶν εἰσέτι μύθων, εἶναι ἀταμιωθήτερον ἱστορικὸν γεγονός, διότι ἅπαντα ἡ πραγματικὴ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις, οἷον εὐρίσκομεν αὐτὴν κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, συνδέεται ἀναποσπάστως μετὰ τῶν περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν παραδόσεων. Ὅτε οἱ ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα Ἕλληνας, οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺν χρόνον διτλήθον διὰ μέσου χωρῶν ἀγνώστων, καὶ γλωσσῶν ἀλλοτρῶν, καὶ ἡθῶν ἀλλοκότων, ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Ὀλύμπου καὶ κατεῖδον ἐκεῖθεν κατὰ πρῶτον τὸν Εὐξείνιον πόντον, ἐξέβαλον κραυγὴν μεγάλην ἀγαλλιόσεως, φωνάζοντες· θάλαττα, θάλαττα! Ἡ θάλασσα ἀπείχε μὲν εἰσέτι οὐ μικρόν· ἀλλ' ἡ θέα αὐτῆς, αἱ μετὰ αὐτὴν καὶ ἀκμαῖαι πόλεις τὰς ὁποίας ἀπήντων ἤδη, αἱ οἰκιστέσαι γλῶσσαι τὰς ὁποίας ἤκουον, ἐν γένει τὰ σημεῖα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐμαρτύρουν, ὅτι πλησιάζει τὸ τέρμα τῆς ἐπ' ἀδήλους ὁδοιπορίας. Τοιοῦτόν τι συμβαίνει, καὶ ὅτε, διελθόντες τὰ ὑπερφυῆ κατορθώματα τῶν μυθικῶν χρόνων, φθάνομεν εἰς τὰ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν. Εὐρίσκομεθα εἰσέτι ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μυθικοῦ κόσμου· ἀλλ' ἤδη καταπνεόμεθα ὑπὸ τῆς αὔρας τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ βαίνομεν ἐν τῇ μέσῃ πραγματικῇ τῇ ὁποίᾳ προαναγγέλλουσιν αὐτούς· διότι τὰ πράγματα ταῦτα φέρουσι μὲν εἰς τὴν μυθικὴν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν ὑπόστασις ἐπικυροῦται διὰ τῶν ἀμέσων αὐτῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποία εὐρίσκομεν μετ' οὐ πολὺ βέβαια ἤδη καὶ ἀναμφισβήτητα εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὅθεν καὶ θέλομεν πραγματευθῆ τὰ κατὰ τὴν καθόδον τῶν Ἡρακλειδῶν ἐκτενέστερον εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων.

Ἀλλὰ δὲν καταπαύομεν ἐνταῦθα τὸν περὶ μυθικῆς ἐποχῆς λόγον. Ἐπειὶς εἰπομεν προοιμιαζόμενοι, περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπάρχουσι δύο εἰδῶν ἱστορήματα· τὰ μὲν εἶναι αἱ ἐγγύριοι, αἱ μυθικαὶ τοῦ λαοῦ παραδόσεις, τὰς ὅποιας ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω ἐν συνόψει· τὰ δὲ εἶναι ἐρμηνεῖαι τῶν μυθευμάτων τούτων, ὅσας ἐπεχείρησαν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι λόγιοι ἄνδρες, καὶ περὶ ὧν πρέπει ὁμοίως νὰ ἐπιφέρωμέν τινα, διότι ἀποτελοῦσαι τὸ κυριώτατον μέρος τῶν πλείστων ἱστοριῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἀνεύρωσι τὴν ἱστορικὴν ἀφορμὴν ἢ τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν μυθευμάτων· καὶ τινες μὲν ἀπεδοκίμασθησαν, ἄλλαι δὲ ἐθεωρήθησαν εὐστοχοί· κατ' ἄλλους δὲ, πᾶσαι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αὐθαίρετοι καὶ ἀνυπόστατοι. Τὸ καθ' ἡμᾶς θέλομεν παραθέσει ὀλίγα παραδείγματα τῶν ἐρμηνειῶν τούτων καὶ ἐπιφέρει τὰς ἀντιπάλους κρίσεις, ἀπλῶς διὰ νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς πολλοὺς ἐννοίαν τινα τῆς μεγάλης ταύτης ἀμφισβητήσεως, ἥτις διεξάγεται περὶ τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας.

Εἰς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐρμηνευτῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Μεσσηνίας τῆς Σικελίας Εὐήμερος, ὅστις ἤμασε περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Εὐήμερος παρέστησεν ὀχι μόνον τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ὡς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ζῶντες μὲν ὑπερέβαλον, διὰ τῆς ῥώμης καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν, τὸ κοινὸν πλῆθος, μετὰ θάνατον δὲ ἐτιμήθησαν, ἐνεκα τῶν εὐεργεσιῶν καὶ τῶν ἐξαισιῶν κατορθωμάτων ὅσα ἐπὶ γῆς ἐπραξάν, ἀναβιβασθέντες εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Ὁ Εὐήμερος ἐθεοβαίωσεν, ὅτι, εἰς τινα κατὰ τὴν Ἰνδικὴν θάλασσαν περιήγησιν, ἥτις ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ τότε βασιλεύοντος τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου, ἀνεκάλυψε δῆθεν χώραν τινα ὀνόματι Παγγαίαν, ἐν ἣ εὗρίσκετο ἱερὸν τοῦ Διὸς Τριφυλίου, καὶ ἐν τῇ ναῶι στήλη χρυσοῦ μεγάλη, ἔχουσα γράμματα διαλαμβάνοντα, ὅτι ὁ Ζεὺς ἰδρυσεν αὐτὴν ὅτε ἦτο ἐπὶ γῆς καὶ ὅτι ἱστορεῖ ἀκριβῶς τὰ παρ' αὐτοῦ πεπραγμένα. Τὸ δόγμα τοῦτο, ὅτι ὅλοι οἱ θεοὶ ἦσαν πρότερον ἄνθρωποι, ἀπεκρούετο φυσικῶς τῇ λόγῳ ὑπὸ τῶν εὐλαβεστέρων Ἑλλήνων, οἵτινες, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἐστιγματίσαν

τὸν Εὐήμερον, ὡς ἄθεον· ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ πολλοὶ ἀρχαῖοι καὶ χριστιανοὶ συγγραφεῖς, ὅλον ὁ Μινούκιος Φήλιξ, ὁ Λεκτάντιος, ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος, ἠσπάσθησαν μετὰ πολλῆς προθυμίας τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐήμερου, διότι δι' αὐτῶν ἐκ προοιμίου ἀφροῦντο πάντα τὰ προσόντα τῆς θεότητος ἀπὸ τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, τοὺς ὁποίους οὗτοι κατεπολέμουν. Ὅθεν οἱ χριστιανοὶ οὗτοι συγγραφεῖς ἀπεδέχοντο ὅχι μόνον τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ Εὐήμερου, ἀλλὰ καὶ τὰ ποικίλα αὐτοῦ μερικὰ ἱστορήματα, ὁ δ' αὐτὸς ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου ἡ ψευδολογία ἐλογίζετο σχεδὸν παροιμιώδης ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ γεωγράφου Στράβωνος, ἐφημίζετο ὑπ' ἐκείνων ὡς λαμπρὸν ὑπόδειγμα σπουδαιοτάτης ἱστορικῆς ἐρεύνης.

Καὶ τὰ μὲν τοῦ Εὐήμερου εἶναι προφανῶς παράλογα, οὐδὲ ἔχουσι σήμερον σπουδαῖόν τινα ὁπαδόν· ὑπάρχουσιν ὅμως ἐρμηνεῖαι τῆς θρησκευτικῆς μυθολογίας τῶν προπατόρων ἡμῶν εὐφυέστεραι καὶ πιθανώτεραι. Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἔτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λογίων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐτελειώθησαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἰδίως ὑπὸ δύο σοφωτάτων Γερμανῶν, τοῦ Κρεϋζερου καὶ τοῦ Ἑρμάννου, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ κορυφαῖοι τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, εἰς χρόνους τινὰς παναρχαίους, ἦλθον ἐξ Αἰγύπτου ἢ ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἱερεῖς σοφώτατοι καὶ ἐκόμισαν εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους ἔτι κατοίκους αὐτῆς πολλὰς θρησκευτικὰς, φυσικὰς καὶ ἱστορικὰς γνώσεις. Δὲν ἐπεχείρησαν ὅμως νὰ διαβιβάσωσι τὰς γνώσεις ταύτας δι' ἀμέσου καὶ κυριολεκτικῆς ἐξηγήσεως, ἥτις δὲν ἤθελεν ἴσως ἀποβῇ καταληπτὴ ἢ δὲν ἤθελε προξενήσει ἐντύπωσιν εἰς ἀκροατὰς ἀμαθεῖς· ἀλλὰ μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο σύμβολα καὶ ἀλληγορίας, δηλαδὴ εἰκόνας καὶ σημεῖα, ἐπιτήδεια νὰ παραστήσωσιν εἰς τὰ ὅμματα καὶ εἰς τὴν φαντασίαν μᾶλλον ἢ εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀκροαμένων, τὰ πράγματα καὶ τὰ νοήματα ὅσα προέκειτο νὰ ἐξηγηθῶσιν εἰς αὐτούς. Διὰ τοῦ συμβολικοῦ λοιπὸν τούτου καὶ ἀλληγορικοῦ τρόπου, εἰσέγαγον οἱ ἱερεῖς ἐκεῖνοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰ δόγματα αὐτῶν περὶ τῆς θεότητος, περὶ τῆς φύσεως καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῶν μύθων ἀφορμὴ. Ἦλθον ἔπειτα οἱ

ποιηταί, οἵτινες ἔμνησαν τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, γεγονότα ἐπάρξαντα τῶντι ἢ μὴ ὑπάρξαντα, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε μετὰ πολλῶν μύθων κοσμηθέντα. Ἐνταῦθεν προέκυψε δευτέρα τάξις μύθων, ἥτις ἀπέβη μάλιστα πολὺ δημοτικωτέρα καὶ γοητευτικωτέρα τῆς πρώτης. Δὲν ἠρκέσθησαν δὲ οἱ ποιηταί εἰς τοὺς διηγηματικούς ἢ ἐπικούς αὐτῶν μύθους, ἀλλὰ παρέλαβον καὶ τοὺς προαναφερθέντας ἀλληγορικούς, συγχωνεύσαντες οὕτως ἀμφοτέρους. Ἐνταῦθα ὅμως τὰ σύμβολα ἐκεῖνα καὶ αἱ ἀλληγορίαι ἀπέβαλον τὰς ἀρχαῖας αὐτῶν σημασίας καὶ ἐξελήφθησαν ἀπλῶς ὡς αὐτοτελεῖς μῦθοι· ὥστε οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐδεμίαν ἤδη εἶχον ἔννοιαν τοῦ τί παρίστων κατ' ἀρχάς οἱ μῦθοι οὗτοι. Ἡ ἀληθὴς τούτων σημασία διατηρήθη, ὡς μυστήριον, μόνον εἰς τινὰς θρησκευτικὰς ἐταιρείας, αἵτινες συνέκειντο ἐκ μελῶν, κατ' ἐχουμένων ὑπὸ ἱερέων κληρονομικῶν. Αἱ ἐταιρεῖαι αὗται ἦσαν οἱ λεγόμενοι Ὀρφικοὶ καὶ Βακχικοὶ, ἐτι δὲ τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ ἐν Σαμοθράκῃ μυστήρια· καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν συντηροῦσθαι τὰ ἀπόρρητα δόγματα τῶν ἀρχαίων θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μύθων, οἵτινες, ἐκπηγάζαντες ἀπὸ ἱερατείου τινός, εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τοῦ Ὁμήρου, ἀπετέλεσαν τὴν θεμελιώδη ἀφορμὴν τῶν ἑλληνικῶν μυθολογημάτων. Εἰς τὰ ἱερὰ ταῦτα ἱδρύματα, μετὰ διαφόρους προκαταρκτικὰς τελετὰς, ἐπετρέπετο τελευταῖον, ἂν καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς αὐστηροτέρας ἐχρημύσεως, ἢ ἀκρόσεως τῆς ἀρχαίας θρησκευτικῆς καὶ κοσμογονικῆς διδασκαλίας, δι' ἧς ἀπεκαλύπτετο ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ βεβαιότης τῆς μετὰ θάνατον ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας· ταῦτα δὲ πάντα ἀπηλλαγμένα τῶν ποιητικῶν παραμορφώσεων, καὶ τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν, δι' ὧν ἐξηκολούθουν περικαλυπτόμενα ὡς πρὸς τὸν καινὸν ἄχλον.

Τοιαῦται εἶναι αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας συστήματος· ἀρχαὶ αἵτινες ὁμολογουμένως ἐπενοήθησαν εὐφυῶς, ἀλλ' εὐφυῶς οὐδὲν ἦττον καταπολεμήθησαν ὑπὸ ἐτέρων σοφῶν ἀνδρῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Γεωργίου Γρότε, ὅστις ἔγραψεν ἀπὸ τοῦ 1846 μέχρι τοῦ 1856 δωδεκάτομον ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὀρθότερον πάντῳ ἄλλῳ ἐφάρμοσεν εἰς τὴν ἱστορίαν ταύτην, τοὺς κανόνας

της νεωτέρας ιστορικῆς ἐπιστήμης, ἀκριβέστερον κατενόησε τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ πρακτικώτερον ἡρμήνευσε τῶν θεσμῶν αὐτοῦ. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται σήμερον ὡς κλασικὸν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὁ Γεώργιος Γρότε λοιπόν, παρετήρησεν, ὅτι ἅπαν τὸ προεκτεθὲν σύστημα στηρίζεται εἰς τὴν δοξασίαν, ὅτι οἱ Ὀρφικοὶ καὶ οἱ Βακχικοί, τὰ ἔλκευσινια καὶ τὰ τῆς Σαμοθράκης μυστήρια, διέσωσαν, ὡς ἄλλαι τινὲς κιβωτοί, τὴν ἀπόρρητον ἐκείνην ἀρχαίαν διδασκαλίαν. Τοῦτο δὲ προϋποτίθησεν, ὅτι τὰ μυστήρια ταῦτα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ Ἡσιόδου, ἀρχαιότερα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὁμήρου, διότι μόνον ἐὰν παραδεχθῶμεν αὐτὰ ἀνατρέχοντα μέχρι τῆς προηγηθείσης, ὡς λέγεται, τῶν ποιητῶν τούτων ἱερατικῆς ἐκείνης τάξεως, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς παρέλαβον ἀπὸ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν, ἅτινα ἤδη ἐπὶ τῶν ποιητῶν τούτων εἶχον ἀποδόξαι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν σημασίαν. Καὶ ὅμως ἡ σύστασις τῶν μυστηρίων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνατρέχουσα ἀσφαλῶς οὐδὲ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου. Προςτούτοις, σήμερον ὑπάρχει ἀποδοδεδειγμένον, ὅτι τὰ μυστήρια ταῦτα ἦσαν μὲν σεμνὰ καὶ σεβαστὰ ὡς θρησκευτικαὶ τελεταί, ἀλλ' οὐδεμίαν περιελάμβανον ἀπόκρυφον ἢ ἐσωτερικὴν διδασκαλίαν, καὶ ὅτι αἱ σωζόμεναι ἀρχαῖαι ἀλληγορικαὶ ἐρμηνεῖαι δὲν ἐπηγάζον ἀπὸ τῶν ἱερῶν τούτων ἰδρυμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἔργα τῶν μεταγενεστέρων φιλοσόφων καὶ γραμματικῶν.

Καὶ ἂν ὅμως ὑποτεθῇ ὅτι αἱ προαναφερθεῖσαι ἀρχαὶ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος ἔχουσιν ὀρθῶς· ὅτι, δηλαδὴ, ἤθε τῶνόντι ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἱερατικὴ τις τάξις, ὅπερ πιθανώτατον· ὅτι οἱ ἱερεῖς οὗτοι ἔφερον ἐνταῦθα πολλὰς κοσμογονικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις, ὅπερ ἐπίσης δὲν εἶναι ἀπίθανον· ὅτι οἱ μῦθοι τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκευματος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σύμβολα καὶ ἀλληγορίαι τῶν εἰδήσεων τούτων, ὅπερ καὶ τοῦτο ἐμπορεῖ μέχρι τινὸς νὰ μὴ ἀμφισβητηθῇ· ὅτι τελευταῖον ἢ ἀληθὴς ἔννοια τῶν συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν διετηρήθη εἰς τινα ἱερὰ ἰδρύματα, ὅπερ θεωρεῖται μᾶλλον ἀνυπόστατον· πάλιν ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀληθοῦς ταύτης ἐννοίας, φαίνεται σήμερον ἀνέφικτος. Τοῦτο τοῦλάχιστον πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τῶν δια-

φωνῶν καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἀκρίβειαν εἰς ἃς περῆπτον αὐτοὶ οἱ κορυφαῖοι τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου συστήματος, ἀμα ἤλθον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν. Τήντι ὁ Ἑρμῆνης προϋποθέται, ὅτι πᾶσα μία τῶν φιλοσοφικῶν, τῶν θεολογικῶν, τῶν φυσικῶν, τῶν ἠθικῶν διδακτικῶν τῶν ἱερῶν, ἠλληγορήθη ἀκριβέστατα διὰ προσώπων, ὧν ἕκαστον φέρει ὄνομα σημαντικὸν τῆς ἐννοίας ἣτις ἐκπροσωποποιήθη δι' αὐτοῦ καὶ, ὁρμώμενος ἀπὸ τοιαύτης ἀρχῆς, ἐπεχείρησε νὰ ἀνέβῃ τὴν ἀληθῆ σημασίαν ἑκάστου τῶν ὀνομάτων τούτων. Ὁ Κραῦζερς, ἐξεναντίας ἐνόμισεν, ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ ἀναζητῶμεν τὰς προσημιακὰς ἐκείνας θεωρίας διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν κυρίων ὀνομάτων ὅσα ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς ποιητάς, καὶ ὅτι οὐλοθὲν δυνάμεθα νὰ συναρμολογήσωμεν τὴν ἱερατικὴν ταύτην, καὶ συμβολικὴν καὶ ἀλληγορικὴν φιλοσοφίαν, ἣν ἐπρέσβευσαν οἱ Ἕλληνας ἱερεῖς καὶ ποιηταί· ὅθεν, περὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτοῦ, δὲν στηρίζεται εἰς μόνας τὰς πηγάς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἴδιον αἰσθήμα, καὶ κατὰ τὴν ἐμπνευσιν τοῦ αὐτογνώμονος τούτου αἰσθήματος ἀποφαίνεται καὶ δογματίζει· προσδετούται, περὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐρμηνειῶν αὐτοῦ, μεταχειρίζεται ὅχι μόνον τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον, ὅχι μόνον τὰς μεταγενεστέρους φιλοσοφίας τῆς Ἑλλάδος αἰρέσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Γένεσιν, καὶ αὐτὴν τὴν Καινὴν Διαθήκην. ἵνα δώσωμεν δὲ ἐννοιάν τινα τῶν ἐρμηνειῶν τούτων, παρατηροῦμεν, ὅτι, κατ' Ἀναξαγόραν, Ἕλληνα φιλόσοφον, ἀμείψαντα εἰς Ἀθήνας ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὁ Νῶς εἶναι ἡ ὑπερτάτη δύναμις ἣτις ἔδωκεν εἰς τὴν νεκρὰν ὕλην, ζωὴν, μορφήν, κίνησιν καὶ τάξιν. Εἰς δὲ τῶν ἐπισημοτέρων ὁπαδῶν τοῦ ἐρμηνευτικοῦ συστήματος περὶ αὐτὸ ὁ λόγος, ὁ πολυμαθὴς Βρυάντιος, ἤξιωσεν ὅτι ὁ Νῶς ἑαυτοῦ τοῦ Ἀναξαγόρου οὐδὲν ἄλλο ἢ το ὁ πατριάρχης Νῶς. Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς Κραῦζερς δὲν θεωρεῖ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον ὅτις ἀμαθεῖς τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῶν μύθων τοὺς ὁποίους ἀναφέρουσιν. Ὡς πρὸς τὸν Ὅμηρον μάλιστα φρονεῖ ὅτι δὲν κατενόησε μὲν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, ἐγνώριζεν ὅμως μέρη τινὰ τοῦλάχιστον αὐτῆς· καὶ τοι δὲ προτιθέμενος νὰ συντάξῃ ποίημα δημοτικόν, ὑποδεικνύει οὐδὲν ἥττον ἐν αὐτῷ ποῦ καὶ ποῦ ὅτι ἤξευρε περισσότερον ἀφ' ὅτι ἤθελε νὰ δεῖ-

ἔη ὅτι ἡξεύρει· ἐνῶ κατὰ τὸν Ἑρμάννον ἀπεναντίας ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐπανέλαβον τὴν θεωρίαν τῶν σοφῶν ἐκείνων τῆς Ἑλλάδος ἱερῶν, οὐδόλως καταλαμβάνοντες αὐτήν. Ἀλλ' εἶναι δύσκολον τῇ ἀληθείᾳ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλλὰς σύμπασα ἐθεώρει ὡς πατέρας τοῦ θρησκευματος αὐτῆς καὶ οἵτινες εὐλόγως ὑποτίθενται ὡς οἱ σοφώτεροι τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἄνθρωποι, ἦσαν ἐν τούτοις ἀμαθεῖς τοῦ κυριωτάτου ἀντικειμένου περὶ ὃ ἐστρέφοντο αἱ ποιήσεις αὐτῶν· καὶ δύσκολον ὁμοίως νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι, μετὰ τριςχίλια ἔτη, νεώτεροι σοφοί, ὅσοι σοφοὶ καὶ ἂν ᾖσιν, εἰμποροῦν νὰ διδάξωσι τοὺς σοφωτέρους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ ἴδιον αὐτῶν θρησκεῦμα. Δεδόσθω ὅμως καὶ τοῦτο· μήπως τοῖς ἀπαισθητοῖς οἱ νεώτεροι σοφοὶ συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους; Ὁ μὲν Ἑρμάννος ἀπέδειξε λαμπρῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Κρεῦξέρου· ἅμα δὲ ἠθέλησε νὰ συγκροτήσῃ ἴδια συμπεράσματα, ἦλθεν ἕτερος σοφός, ὁ Ὀλλανδὸς Λίμβουργος· Βρουόερος, ὅστις ἀπέδειξεν οὐδὲν ἥττον περιφανῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Ἑρμάννου.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἀγγλοῦ Γρότε. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, ἡ θεογονία τῶν Ἑλλήνων περιέχει τῶν ὅντων κοσμογονικὰς τινὰς ἰδέας περὶ χάους, γῆς, οὐρανοῦ, νυκτός, ἡμέρας καὶ τῶν τοιούτων· ἴσως δὲ καὶ οἱ πόλεμοι τῶν δευτέρων θεῶν κατὰ τῶν πρώτων, δηλαδὴ τοῦ Κρόνου κατὰ τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ τῶν τρίτων κατὰ τῶν δευτέρων, δηλαδὴ τοῦ Διὸς κατὰ τοῦ Κρόνου, εἰμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ἀπεικονίζοντες τὴν τῶν ἀρχικῶν στοιχείων πάλιν· ἂν καὶ ἐνταῦθα ἤδη, ὅπως οὖν βεβιασμένως μόνον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, τί σημαίνουν οἱ τρεῖς ἑκατόγχειρες, Βριάρεως, Γύγης, Κόττιος, τί οἱ πολυάρθμοι Γίγαντες καὶ τὰ ἄλλα πολλὰ ἀλλόκοτα καὶ ὑπερφυῖ ὄντα ὅσα ἀνήκουν εἰς τὸν σύλλογον τῶν θεῶν δυνάμεων. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ θεογονία δυσκόλως δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀπαρτίζουσα κοσμογονικόν τι σύστημα, ἥτοι σειρὰν πλήρη καὶ ἀδιάσπαστον τῶν περὶ τὰ στοιχεῖα, περὶ τοὺς πλανήτας, περὶ τὴν ὅλην φύσιν μεταβολῶν. Τινὰ μὲν τῶν προσόντων καὶ τινες τῶν πράξεων τῶν ἀποδομιμένων εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι δι' ἀλληγορίων, ὅχι ὅμως ὅλα τὰ

προσόντα καὶ ὅλαι αἱ πράξεις τῶν προσώπων τούτων, οὐδὲ ὅλων τῶν προσώπων αἱ ιδιότητες καὶ ἐνέργειαι. Ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων ἀλληγοριῶν, τὴν περὶ τῆς Πανδώρας. Ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλας τινάς· ἀλλὰ ὁ λάκκος ἡ ἐλληνικὴ μυθολογία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ τοιοῦτοτρόπως μετὰ τινος πιθανότητος. Ἀ. χ. ἐννοοῦμεν τὸν Ποσειδῶνα, τὸν ἐκπροσωποῦντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τί ἐκπροσωποῦσι τότε αἱ Νηρηίδες; τί ἰδίως ἡ Θέτις, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεζεύχθη θνητὸν, τὸν Πηλέα; Αἱ ἀπορίαι αὗται δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον. Ὁ ἐπιχειρῶν λοιπὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ δι' ἀλληγοριῶν τὴν ἐλληνικὴν μυθολογίαν, προχωρεῖ μέχρι τινὸς εὐκόλως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον εὕρισκει τὸν δρόμον πεφραγμένον καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐκδιᾷσῃ αὐτὸν δι' αὐτογνημόνων εἰκασιῶν καὶ στρεψολογιῶν· διότι τὰ ἀλληγορικὰ πρόσωπα καὶ προσόντα εἶναι πάντοτε συμπεφυρμένα μετὰ μὴ ἀλληγορικῶν, οὐδὲ δύνανται νὰ διαχωρισθῶσι ταῦτα ἀπὸ ἐκείνων, ἐκτὸς ἐὰν ἀνατραπῇ ἡ ὅλη σειρά τῶν μυθικῶν γεγονότων, πᾶσα δὲ ἐρμηνεία ἐπιφέρουσα τὴν τοιαύτην ἀνατροπὴν, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀποχρῶσα. Καὶ ἐνῷ αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται εἰς οὐδὲν φέρουσιν ἀσφαλές, ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα, ἔχουσι προστούτοις τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἀφαιροῦσιν ἐκ μέσου τὴν ἐπόψιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὰ μυθεύματα αὐτῶν. Τῷ ὄντι οἱ Ἕλληνες, οἱ πλείστοι τούλάχιστον τῶν Ἑλλήνων, ἐπίστευον εἰς τὰ μυθεύματα ταῦτα, ὅπως ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου παρεστάθησαν, ὡς ἀποτελοῦντα τὸ θετικὸν αὐτῶν θρησκειομα. Διὰ νὰ ἀρνηθῶμεν τοῦτο, πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν εἶχον θρησκείαν· πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὅλαι αἱ θυσίαι, ὅλαι αἱ ἱεροτελεστίαι, ὅλαι αἱ λατρεῖαι τὰς ὁποίας ἐτέλουν ἦσαν ἀπλῆς ὑποκρισίας ἔργα· πρέπει νὰ ἀνατρέψωμεν ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, διότι ἡ ἱστορία αὕτη διδάσκει ὅτι εἰς μυρίαις περιστάσεις οἱ χρησμοὶ, οἱ οἰωνοὶ, ὅλαι ἐν γένει αἱ λειτουργίαι τοῦ θρησκευματος τούτου ἐπενεργοῦν πρᾶξιν εἰς τὰς διχθεσεις, εἰς τὰς ἀποφάσεις, εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἔθνους. Ἀπὸ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Πικυσανίου, οἵτινες ἔγραψαν πολὺ μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ

Χριστιανισμοῦ, συνάγεται, ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι εἶχον βαθύτατον αἰσθημα εὐλαθείας πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτῶν. Ἐάν δὲ εἰς τοσοῦτον μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ἄνδρες τοσοῦτον λόγιοι εἶχον τοιαύτας πεποιθήσεις, ἤθελεν εἶναι παράλογον νὰ φρονῶμεν ὅτι αἱ πεποιθήσεις αὗται δὲν ἐπεκράτουν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν ἐπίστευον εἰς τὰ θετικὰ δόγματα τοῦ θρησκευματος αὐτῶν· ὅποια ἦσαν τὰ δόγματα ταῦτα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πλατύτερον μετ' ὀλίγον· ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ἐν κεφαλαίῳ, ὅτι, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων, οἱ θεοὶ εἶχον μορφήν καὶ φύσιν ἀνθρωπίνην, ἐκτὸς ὅτι ἦσαν μὲν ἀθάνατοι, εἶχον δὲ πλειότεραν ἢ οἱ ἄνθρωποι δύναμιν, καὶ ἐπενήργουν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ναι μὲν οἱ Ἕλληνες ἐφρόνουν συγχρόνως ὅτι οἱ πλειότεροι καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν θεῶν τούτων ἐπροστάτουν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐνὸς τινος τῶν στοιχείων τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου· ὅτι ὁ Ζεὺς λ. χ. ἦτο ἰδίᾳ θεὸς τοῦ αἰθέρος, ὁ Ποσειδῶν, τῆς θαλάσσης, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς φρονήσεως, καὶ οὕτω καθέτης. Καὶ εἶναι ὁμοίως ἀληθὲς ὅτι ὑπῆρχον θεότητές τινες ἐκπροσωποῦσαι ἠθικὰς δυνάμεις ἢ περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, αἵτινες συνεχέοντο ἐνίοτε μετὰ τῶν ἐννοιῶν τὰς ὁποίας ἐξεπροσώπουον, οἷον ἡ Ἄτη, δηλαδὴ ἡ αἰτία ὄλων τῶν αἰσυνέτων καὶ ἐμπαθῶν πράξεων καὶ τῶν ἐντεθῆεν πηγαζουσῶν συμφορῶν· ἡ Ἑρίς, ὁ Θάνατος, ὁ Ἰπνος, τὸ Κράτος κ.τ.λ. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ὅλλοτε ἐσήμεαινον πρόσωπα, καὶ ἄλλοτε προσόντα ἢ γεγονότα. Οἱ κυριώτεροι ὅμως θεοὶ οἱ μετὰ ἠθικῶν ἐννοιῶν συνδυαζόμενοι, καὶ πάντες ὅσοι συνεδυάζοντο μετὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, δὲν ἐταυτιζόντο μετὰ τῶν ἐννοιῶν καὶ δυνάμεων τούτων. Ἡ ἔννοια τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως εἶναι ἐν γένει δευτερεύουσα περὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς θεότητος παρὰ τοῖς Ἕλλησι· πρωτεύουσα δὲ ἔννοια εἶναι ἡ τοῦ προσώπου. Ἐν ἄλλαις γέξεσιν, οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς αὐτῶν ὄχι τόσον ὡς στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ὅσον ὡς πρόσωπα ἀπεικονίζοντα τὸν πραγματικὸν ἀνθρώπινον βίον. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον λ. χ. ὅτι ὁ Κρόνος καθήρσε τῆς βασιλείας τοῦ κόσμου τὸν Οὐρανόν, ὅτι ὁ Ζεὺς καθήρσεν ἔπειτα τὸν Κρόνον, ὅτι ἡ Ἥρα ἦτο γυνὴ φιλόνηκος καὶ ζηλότυπος,

ὅτι εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον, ἄλλαι μὲν τῶν θεῶν ἦσαν σφρα-
μαχοὶ τῶν Τρώων, ἄλλοι δὲ τῶν Ἑλλήνων· ὅτι οἱ θεοὶ παρευρέθησαν
εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κάδμου· ὅτι θεοὶ ἐγένοντο ἀπὸ θνητῶν γυναικῶν,
ὅτι θεαὶ ἔτικτον ἀπὸ θνητῶν ἀνδρῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ δὲ διηγοώ-
μενοι τὰ μυθεύματα ταῦτα, διηγοῦνται δοξασίας νηπιώδεις μὲν,
ἀλλ' οὐδὲν ἥττον δοξασίας αἵτινες ἀπετέλουν τὸ θετικὸν τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ ἔθνους θρήσκευμα· ἐνῷ οἱ ἀγωνιζόμενοι ν' ἀνακαλύψωσιν
ὅλας τὰς κοσμογονικάς, φιλοσοφικάς καὶ ἠθικάς ἀληθείας, αἵτινες
ἐκρύπτοντο ὀπισθεν τῶν μυθευμάτων, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν εὐρε-
σιν ἀληθειῶν περὶ τῶν ὁποίων ὀλίγον ἐφρόντιζεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς,
ὅστις, ὡς προείπομεν, ἐλάτρευε τοὺς θεοὺς αὐτοῦ μᾶλλον ὥς
πρόσωπα ἢ ὡς φυσικὰς ἢ ἠθικάς δυνάμεις.

Ἀνάλογος ἀμφισβήτησις παρήχθη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐρμηνείας τῶν
μυθικῶν γενεαλογιῶν, τῶν ἡρωϊκῶν ἀθλῶν, τῶν κοινῶν ἐπιχειρή-
σεων καὶ ἐν γένει τῶν μυθικῶν παραδόσεων τῆς ἐποχῆς ταύτης.
Αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται σκοπὸν ἔχουσι νὰ διακρίνωσι, τί ἐνταῦθα ὑπάρ-
χει τὸ ἱστορικόν, καὶ τί τὸ μυθώδες· καὶ τινες μὲν ἀπεδοκιμάστη-
σαν, ἄλλαι δὲ ἐθεωρήθησαν εὐστοχοί, κατ' ἄλλους δὲ πῆσαι εἶναι
κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνυπόστατοι καὶ αὐθαίρετοι.

Ὁ παραδοξότερος τῶν ἐρμηνευτῶν τούτων εἶναι ὁ Παλαίφατος,
ὅστις ἀδελφὸν ἀκριβῶς πότε ἔζη, ἀλλ' ὑπῆρξε προγενέστερος τῆς
πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διότι ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ
Ῥωμαίου ποιητοῦ Οὐγγιλίου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν ἔτει 70 πρὸ Χρι-
στοῦ. Ὁ Παλαίφατος ἐπρόσβυσεν, ὅτι τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν πεί-
θονται εἰς ὅλα τὰ λεγόμενα, ὡς ἑμέτοχοι σοφίας καὶ ἐπιστήμης·
οἱ δὲ, ἐπιβρεπέστεροι ὄντες πρὸς τὴν ἐρευναν καὶ τὸν διστιγμὸν,
εἰς οὐδὲν τούτων πιστεύουσιν. Ἀλλ' αὐτὸς νομίζει ὅτι πάντα τὰ
λεγόμενα καὶ ἐγένοντο· διότι, ἂν δὲν ἐγένοντα, δὲν ἦβελον λέγονται.
Δέχεται ὁμῶς ὅτι δὲν ὑπῆρξαν τοιαῦτα, οἷα καὶ λέγονται· καὶ ὅτι
οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λογογράφοι παρεμύρφωσαν αὐτὰ ἐπὶ τὸ ἀπαθανά-
τερον, διὰ νὰ τὰ καταστήσωσι θαυμαστότερα εἰς τοὺς ἀνθρώπους.
Ὑπὸν ὁ Παλαίφατος κατέβαλε πολλοὺς κόπους ἵνα διακρίνῃ τὸ ἀ-

ληθές ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπεσκέφθη τὰς χώρας εἰς ἃς ἀποδίδονται τὰ λεγόμενα, καὶ ἐξέτασεν ἐπιμελῶς τοὺς πρεσβυτέρους τῶν κατοικῶν καὶ ἄλλους. Ἰδοὺ δὲ παραδείγματα τινὰ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ.

Ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 47) τὸν περὶ Σφιγγὸς μῦθον. Ὁ Παλαίφατος, ἐκθέσας τὸν μῦθον τοῦτον, ἐπιφέρει ὅτι τὰ λεγόμενα εἶναι ἀπίθανα καὶ ἀδύνατα, ὅχι μόνον διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπῆρξε τοιοῦτον θηρίον, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι ὅλως παιδαριώδες νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Καδμεῖοι, ἀντὶ νὰ τὸ κατατοξεύσωσιν, ἄφινον αὐτὸ νὰ τοὺς κατατρώγῃ. Ἐχει δὲ ἡ ἀλήθεια ὡς ἐξῆς. Ἡ Σφιγξ ἦτο ἀπλῶς σύζυγος τοῦ Κάδμου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κάδμος ἔλαβε καὶ ἄλλην γυναῖκα, τὴν Ἀρμονίαν, ἡ Σφιγξ, συγκροτήσασα στρατὸν, κατέλαβε τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον Σφιγγίον, καὶ ἐντεῦθεν ἐπολέμει πρὸς τὸν Κάδμον, ἐπιχειροῦσα καθ' ἐκάστην ὥραν ἐνέδρας, εἰς ἃς ἐφόνευε τοὺς ἀντιπάλους· καλοῦσι δὲ οἱ Καδμεῖοι τὴν ἐνέδραν, αἰνίγμα. Ἐν τούτοις ὁ Κάδμος ὑπέσχετο ὅτι θέλει δώσει χρήματα πολλὰ εἰς ἐκείνον ὅστις φονεύσῃ τὴν Σφιγγά· καὶ ὁ Οἰδίπους, ἀνὴρ Κορίνθιος πολεμικώτατος, παραλαβὼν τινὰς τῶν Καδμείων, ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς εἰς τὸ ὄρος καὶ ἐφόνευσε τὴν Σφιγγά. Τούτων δὲ οὕτω συμβάντων, ἐξετέθησαν ταῦτα ἐπὶ τὸ μυθικώτερον.

Ὁμοίως, περιγράφας ὁ Παλαίφατος τὴν Χίμαιραν (σελ. 40) ἐπιφέρει, ὅτι τοιοῦτον θηρίον βεβαίως δὲν ὑπῆρξε· διότι ἀδύνατον ἔφαι, καὶ λέων, καὶ αἰεὶ νὰ μεταχειρίζωνται τὴν αὐτὴν τροφήν· καὶ εὐηθὲς ἐνῷ εἶχε θνητὴν φύσιν, νὰ ἀποπνέῃ πῦρ. Τὸ δὲ ἀληθὲς οὕτως ἔχει. Ὁ Βελλεροφόντης, ἀνὴρ γενναῖος, κατεσκευάσας πλοῖον μακρὸν, δι' οὗ ἐλεηλάτει τὰ παραθαλάσσια χωρία τῆς Φρυγίας. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ πλοίου ἦτο Πήγασος, ὡς καὶ νῦν ἕκαστον τῶν πλοίων ἔχει ὄνομα· καὶ ἀρμόζει μᾶλλον εἰς πλοῖον ἢ εἰς ἵππον τὸ ὄνομα Πήγασος. Ἰπῆρχε δὲ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ὄρος ὀνόματι Χίμαιρα, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἔμπροσθεν μέρος κατῴκει τότε λέων, εἰς δὲ τὸ ὀπίσθεν, δράκων, οἵτινες ἐκακοποιοῦν τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ζυλόκους. Τότε λοιπὸν ἐπελθὼν ὁ Βελλεροφόντης κατέκαυσε τὸ ὄρος καὶ ἐξωλόθρευσε τὰ θηρία· οἱ δὲ ἐγχώριοι ἔλεγον, ὅτι ὁ Βελλερα-

φάντης, ἐλθὼν μετὰ τοῦ Πηγάσου, κατέστρεψε τὴν Χίμαιραν· οὕτως ἀνεπλάσθη ὁ μῦθος.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Παλαίφατος ἐπραξεν ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῶν μύθων, ὅτι ὁ Εὐήμερος, ὡς πρὸς τοὺς θεοὺς· ἐξέθηκε δηλαδὴ τὰ μυθεύματα ἐπὶ τὸ πιθανώτερον. Ἀλλ' οὐδένα ἔχει τὴν σήμερον σκουδαῖον ὀπαδόν.

Ἄλλο εἶδος ἐρμηνευτῶν εἶναι οἱ ἐρμηνευταί, οἵτινες θεωροῦσι μὲν καὶ οὗτοι ὅτι τὰ περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων χρόνων λεγόμενα ἔχουσιν ὅλα βάσιν τινὰ ἀληθείας καὶ ὅτι ἀπλῶς ἡλλοιώθησαν ὑπὸ τῶν ποιητικῶν μύθων· δὲν ἐπιχειροῦσιν ὅμως, ὡς ὁ Παλαίφατος, νὰ μεταπλάσωσιν ἐπὶ τὸ πιθανώτερον τὸ ἀπίθανον μέρος τῶν μύθων, ἀλλὰ, ἀφαιροῦντες ἐκ μέσου ὅλως διόλου πᾶν ὅ,τι ὑπερφύες, καὶ ἀλλόκοτον περιλαμβάνουσι τὰ διηγήματα, περιορίζονται εἰς μόνον τὸ πιθανὸν αὐτῶν μέρος καὶ ἐκθέτουσι τὸν σκελετὸν τοῦτον ὡς ἀληθὴ ἱστορίαν. Οὕτως ἐπραξαν οἱ πλείστοι τῶν ἀρχαίων, καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ἰδίως οἱ Γάλλοι Ῥαοὺλ Ῥοχέτιος, Κλαυῖρος καὶ Φρερέτος. Περίφημον δὲ παράδειγμα τοιαύτης ἐρμηνείας εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν παρέστησε τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον εἰς τῶν μεγίστων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ἀθηναῖος Θουκυδίδης, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι. Εἰδομεν πῶς ὁ πόλεμος οὗτος ἐξωγραφίθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ὀμήρου. Ὁ δὲ Θουκυδίδης, ἀφαιρέσας ἐκ μέσου τοὺς ἀναμιχθέντας εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον θεοὺς, ἀφαιρέσας τὰ ὑπερφυῆ τῶν ἡρώων κατορθώματα, ἀφαιρέσας τοὺς ἀθανάτους ἵππους Ξάνθον καὶ Βαλλίον,

τοὺς ἔτεκε Ζεφύρη ἀνέμῳ "Ἄρπυια Ποδάρτη·

ἀφαιρέσας τὸν δούρειον ἵππον, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ γεγονότος, ὡς περὶ ἀναμφισβήτητου κατὰ τὰ λοιπὰ πράγματος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀμπρικής παραδόσεως. Ὁ Ἀγαμέμνων, λέγει, ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης ἐκστρατείας, ὡς ἰσχυρότερος τῶν ἄλλων δυναστῶν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Συνέκειτο δὲ ὁ στόλος ἐκ χιλίων καὶ διακοσίων πλοίων, ὧν τὰ μεγαλύτερα ἔφερον ἑκατὸν εἰκοσιν ἄνδρας, τὰ δὲ μικρότερα, πεντήκοντα. Καὶ ἀφίχθόντες οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Τρωάδα, ἐνήκησαν ἀμέσως τοὺς πολεμίους εἰς μάχην· ἀλλὰ

μὴ ἔχοντες τροφάς, ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς ληστείαν καὶ γεωργίαν τῶν περὶ χωρῶν, ὀλίγοι μόνον παραμένοντες εἰς τὴν πολιορκίαν, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ Τρῶες ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθῶσι δέκα ἔτη. Ἐνῷ ἂν οἱ πολιορκηταὶ εἶχον τροφάς καὶ ἔμενον πάντοτε ἡθροισμένοι, ἤθελον κυριεύσει τὴν Τροίαν πολὺ ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον.

Ἀλλὰ, ἐπιφέρουσιν ἄλλοι, διότι ἀφῆρέθη οὕτω ἀπὸ τοῦ διηγήματος ἅπαν τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔνδυμα, ἡ κατέστη ἄρα γε διὰ τοῦτο τὸ διηγούμενον βέβαιον, θετικόν, ἱστορικόν; Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν θεωρεῖ σήμερον ὡς βέβαια καὶ θετικὰ εἰμὴ ὅσα δύνανται νὰ κυρωθῶσι διὰ συγχρόνιον μαρτύρων ἢ διὰ συγχρόνων μνημείων. Μνημεῖον ἀναγόμενον εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον καὶ ἀνατρέχον μέχρι τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν οὗτος ἀποδίδεται, δὲν ὑπάρχει σήμερον, καὶ οὐδὲ ἐπὶ Θουκυδίδου ὑπῆρχεν. Ὁ μόνος, τούτου μάρτυς ἦτο ὁ Ὀμηρος· ἀλλ' ὁ Ὀμηρος ἦτο πολλὰς ἑκατονταετηρίδας μεταγενέστερος τῶν παρ' αὐτοῦ ὑμνηθέντων ἡρώων καὶ ἀθλῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει γενικὴ πεποιθήσις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὁμοίως εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς μυθικάς παραδόσεις. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης ἔλαβεν, εἰς ἄλλας τινὰς περιστάσεις, ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ ὅποσον ἐσφαλμένα ἦσαν πολλάκις αἱ τοιαῦται γενικαὶ πεποιθήσεις. Α. χ. ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, γενικὴ πεποιθήσις ἐπεκράτει ἐν Ἀθήναις ὅτι πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἀκμάσαντος τυράννου Πεισιστράτου ἦτο ὁ Ἰππαρχος καὶ ὄχι ὁ Ἰππίας· ἐνῷ ὁ Θουκυδίδης, ἐξετάσας ἀνθρώπους οἵτινες ἠδύναντο νὰ γνωρίσωσι προσωπικῶς τοὺς παῖδας τοῦ Πεισιστράτου, καὶ πρὸς τούτοις στήλην ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀναφέρουσιν τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἀπέδειξεν, ὅτι πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ τυράννου ἦτο ὁ Ἰππίας, καὶ ὄχι ὁ Ἰππαρχος. Ἐξ οὗ γίνεται πρόδηλον ὅτι καὶ περὶ πραγμάτων ὄχι παλαιῶν, ἠδύναντο νὰ ἐπικρατῶσιν ἡμαρτημένα γενικὰ πεποιθήσεις. Ἄρα ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, ὅπως διηγεῖται αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, εἶναι μὲν πιθανός· ὥς ἐγένετο τῷ ὄντι· ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς γεγονός βέβαιον καὶ ἀναμφισβήτητον, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο δὲ τόσῳ ὀλιγώτερον, ὅση

ἐπειροὶ διαφωνίει ἐπικρατοῦσι περὶ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀποδίδεται. Ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἤμασε μικρὸν πρὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἐν τῇ αὐτῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, προσδιορίζει πού τὸ γεγὸς τοιοῦτετρόπως, ὥστε οἱ Γάλλοι χρονολόγοι, οἵτινες ἐδέχθησαν τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀνάγουσι τὴν ἄλυσιν τῆς Τροίας εἰς τὸ 1270 ἔτος πρὸ Χριστοῦ· ἂν καὶ ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος ἀντιφάσκει ἀλλοῦ δις εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ πρώτου χωρίου. Κατὰ δὲ τὸν Πάριον χρονολογικὸν πίνακα, τὸν ἀνευρεθέντα εἰς Σμύρνην, κατὰ τὴν 17 ἑκατονταετηρίδα, τὸ γεγονός· μετατίθεται εἰς τὸ 1209 ἔτος· κατὰ δὲ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρονολόγους, Ερατοσθένην καὶ Ἀπολλόδορον, εἰς τὰ ἔτη 1184 ἢ 1183. Καὶ ἄλλοι δὲ πλείστοι, οἷον ὁ Ἐφορος, ὁ Φανίας, ὁ Τίμαιος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Δούρις, ὁ Καλλιμάχος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἰσοκράτης, ἔχουσιν ἕκαστος ἰδίαν, καὶ ἐνίοτε διπλὴν ἢ τριπλὴν, χρονολογίαν· ἐξ ὧν ἡ μὲν τοῦ Τιμαίου ἀνατρέχει μέχρι τοῦ 1343 πρ. Χρ. ἡ δὲ τοῦ Δημοκρίτου καταβαίνει μέχρι τοῦ 1150· ὥστε ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ εἶναι 200 περίπου ἐνιαυτῶν, ἡ δὲ ἐντεῦθεν προκύπτουσα ἀμφιβολία περὶ τοῦ ποτε συνέβη ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, προστιθεμένη εἰς τὴν ἑλλειψιν παντος κύρους, δὲν δύναται εἶναι νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀμφιβολίαν τῆς ιστορικῆς ἐπιστήμης, περὶ τοῦ ἂν ποτὲ συνέβη ὁ πόλεμος οὗτος.

Συμβαίνει δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλο ἀτόπημα. Περὶ ὧν σχεδὸν τῶν γεγονότων, τῶν ἀποδιδωμένων εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους ὑπάρχουσι διπλαῖ καὶ τριπλαῖ παραδόσεις· οἱ δὲ ἐρμηνεύται παραδέχονται συνήθως μίαν ἐξ αὐτῶν, ἐνῶ, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γρότε, εἶναι πρόδηλον, ὅτι ὅσῃ ἀξιόπιστος εἶναι ἡ μία παράδοσις, τόσῃ καὶ ἡ ἄλλη, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐκλογὴ εἴμπορεῖ νὰ ᾖ ἐργον ὀρέξεως, ἀλλ' ὄχι κρίσεως ιστορικῆς. Περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἐπικρατεστάτη ἦτο βεβαίως ἡ παράδοσις ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου μὲν ὑμνηθεῖσα, γυμνωθεῖσα δὲ τῆς ποιητικῆς αὐτῆς πορφύρας ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου· ἐπὶ τοσοῦτον ἐπικρατεστάτη, ὥστε ἅμα τις ἀποφασίσῃ νὰ ἐκθέσῃ ὡς ἱστορίαν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, δὲν τολμᾷ εἰμὴ ταύτην τὴν παράδοσιν νὰ ἀκολουθήσῃ. Ἀλλ' ὅμως καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὅστις διὰ τὴν μεγάλην φήμην τοῦ Ὀμηρικοῦ ποιήματος καὶ τὴν κοινὴν πεποιθήσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἶναι ἐν τῶν ὀλι-

γῶτερον ἀμφισβητηθέντων ἱστορημάτων τῶν μυθικῶν χρόνων, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὑπῆρξαν ἑτεραί τινες διαμορφώσεις τῆς παραδόσεως, ὧν ἡ παραδοξότερα εἶναι ἡ τοῦ Δίωνα τοῦ Χρυσόστομου. Κατὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, ὅστις ἤκμασεν περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχάς τῆς δευτέρας ἑκατοντατηρίδος μετὰ Χριστὸν, τὰ πράγματα συνέβησαν ὅλως διόλου ἄλλως παρ' ὅτι ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου· ὁ Πάρις ἦτο νόμιμος τῆς Ἑλένης σύζυγος· ὁ Ἔκτωρ ἐφόνευε τὸν Ἀχιλλεῦς, οἱ δὲ Ἕλληνες, μὴ δυνηθέντες νὰ κυριεύσωσι τὴν Τροίαν, ὑπεχώρησαν κητρωμένοι. Ἄξιοι δὲ ὁ Δίων ὅτι στηρίζεται εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων· ὁμοίως καὶ ὁ Ἡρόδοτος, διαφωνῶν περὶ τινε, πρὸς τὸν Ὀμηρον, φέρει μάρτυρας τοὺς Αἰγυπτίους ἱερεῖς.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον κατὰ τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας τῶν μυθικῶν παραδόσεων ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι, ἀφαιρούσα τὸ ποιητικὸν αὐτῶν κόσμημα, δὲν δίδει μὲν ὡς ἐκ τούτου εἰς αὐτοὺς τὴν ἱστορικὴν βεβαιότητα, διαστρέφει δὲ τὴν ἐποψιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν αὐτάς. Τφόντι, οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ὅχι οἷον ἐπὶ τὸ θετικώτερον ἱστόρησεν αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, ὡς γεγονὸς δηλαδὴ καθαρῶς ἀνθρώπινον, ἀλλὰ οἷον παρέστησεν αὐτὸν ὁ Ὀμηρος, ἥτοι ὡς γεγονὸς γιγαντιώδους τινὸς παρελθούσης ἐποχῆς, τῆς ὁποίας τὰ συμβεβηκότα διεξήγοντο εἰς τὸ μεταίχμιον οὕτως εἰπεῖν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τινὲς μὲν τῶν θνητῶν, περιβεβλημένοι ἀρετὴν ἐξαισίαν καὶ δύναμιν ὑπερβάλλουσαν, μετιωρίζοντο εἰς τὴν ἀνωτέραν περιωπὴν τῶν ἡμιθεῶν καὶ ἡρώων, οἱ δὲ θεοὶ δὲν ἀπηξίουσαν νὰ ἀναστρέφωνται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑπερανθρώπου ἐκείνου γένους. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Ὀμηρος ζωγραφεῖ ἐποχὴν τινα προαιώνιον, ἢ αἱ περιπέτεια ὑπερέβαινον τοὺς ἡθικοὺς καὶ ὕλικους νόμους τῆς μεταγενετέρας ἀνθρωπίνης ἐποχῆς· κόσμον ἱερὸν ἅμα καὶ πολιτικόν, τὸν ὁποῖον ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εὐλαβεῖτο, ὡς περιέχοντα τὰς θρησκευτικὰς ἀρχάς ὅλων τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς δοξασιῶν καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν ἐπίστευεν, ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, ἀλλὰ, καὶ βραδύτερον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ναι μὲν ὑπῆρχον ἤδη ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης ἐποχῆς,

ἄνθρωποι τινες, φιλόσοφοι, ἱστορικοί, οἵτινες καθὼς δὲν ἐπίστευον εἰς τὸ καθαρῶς θρησκευτικὸν μέρος τῶν μυθευμάτων, δὲν ἐπίστευον οὐδὲ εἰς ταῦτα τὰ ἱστορικὰ ἅμα καὶ θρησκευτικὰ μυθεύματα· ἄνθρωποι ὅποιοι ὑπάρχουσι παντοῦ καὶ πάντοτε. Ἀλλ' ὅτι ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους ὁμάς ἐπίστευεν εἰς τὸν ὁμηρικὸν ἐκείνον κόσμον, ἐξάγεται ἀπὸ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐξεργάσθησαν τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ λυρικοὶ καὶ οἱ τραγικοὶ ποιηταί. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι ἐκαινοτόμησαν μὲν πολλάκις περὶ τὰ καθέκαστα, ἔδωκαν μὲν εἰς τὸ μῦθευμα νέον μέχρι τινὸς ἥθικόν χαρακτήρα, ἐν γένει ὅμως περιστρέφοντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐντὸς τῶν μέτρων τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου, οὐδέποτε καταβιάζοντες τὸ ἀντικείμενον μέχρι τῶν ἀναλογιῶν τοῦ περὶ αὐτοὺς θετικοῦ βίου, καὶ ἰδίως παραδεχόμενοι πάντοτε τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἰλιόνης, τῆς θυγατρὸς μὲν τοῦ Διὸς, ἀδελφῆς δὲ τῶν Διοκχούρων, τὴν μικτὴν σύμπραξιν τῶν θεῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὴν κολοσσικὴν δύναμιν καὶ τοὺς ἄθλους τῶν κυριωτάτων ἡγεμόνων, τοὺς μακροὺς καὶ υπερβολικοὺς ἀγῶνας εἰς οὓς καθυπεβλήθησαν οἱ κατακτῆται, καὶ τὴν τιμωρήσασαν τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν Νέμεσιν. Ἄν τὸ μέγα κοινὸν ἐθεώρει πάντα ταῦτα ὡς καθαρὸς μῦθος, ὡς μὴδέποτε ὑπάρξαντα πράγματα, τὰ ἔργα τῶν λυρικῶν καὶ τῶν τραγικῶν ποιητῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προξενήσωσι τὴν ἐντύπωσιν, τὴν συγκίνησιν, τὴν κατάνυξιν τὴν ὅποιον ἐπροξένουν εἰς αὐτό. Ἄρα τὸ μέγα κοινὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐπίστευεν εἰς τὸ γιγαντώδες, εἰς τὸ ὑπεράνθρωπον ἐκεῖνο παρελθὼν τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου· ἅμα ἡ περὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου διήγησις, ὅπως ἐξωγράφησεν αὐτὸν ὁ Ὁμηρος, παρίστησιν εἰς ἡμᾶς τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας καὶ τινες τῶν ἥθικῶν χαρακτήρων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, προσέτι δὲ καταδεικνύει τὴν ἐπιβρότην τῶν περὶ τοῦ γεγονότος ἐκείνου παραδόσεων εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν βίον· ὃ ἐστὶν διδάσκει πράγματα βέβαια καὶ διὰ τοῦτο ἀξία τῆς ἱστορίας. Ἡ δὲ περὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου διήγησις, ὅπως ἐφιλοσόφησε τὰ περὶ αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης, δὲν διδάσκει εἰς ἡμᾶς εἰμὴ τὴν ἀτομικὴν γνώμην τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ, ἥτις οὔτε παράδοσις εἶναι οὔτε ἱστορία. Ἐνὶ λόγῳ αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν τινὰ εἰμὴ

ἐνὸς φέρουσι τὸ μυθικὸν αὐτῶν κόσμημα· καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐνδιμίζουσι κατὰ τοῦτο τὰς πομφόλυγας τὰς ὁποίας οἱ παῖδες σχηματίζουν διὰ τοῦ σάπωνος. Ἡ πομφόλυξ δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ἐνὸς φέροι τὸ διαφανές αὐτῆς περίβλημα· τότε ἔχει ποικίλα καὶ ζωρὰ χρώματα, σχῆμα, σῶμα, κίνησιν. Ἄμα ὁμῶς θελήσετε νὰ γυμνώσετε αὐτὴν τοῦ ἐλαφροτάτου αὐτῆς ἐνδύματος, διὰ νὰ ἴδῃ τί περιέχεται ἐν αὐτῇ, διαλύονται ἀμέσως καὶ χρώματα, καὶ σχῆμα, καὶ σῶμα, καὶ κίνησις, καὶ δὲν βλέπετε τίποτε ἐμπρὸς σοῦ. Τοιοῦτόν τι πάσχουσι καὶ αἱ μυθικαὶ παραδόσεις, ἅμα ἀφαιρέσῃτε τὸ μυθικὸν αὐτῶν κόσμημα· ἐκλείπει μὲν ὁ μῦθος, δὲν προκύπτει δὲ ἱστορία.

Τρίτη καὶ τελευταία τάξις τῶν ἐρμηνευτῶν εἶναι, οἱ ἐρμηνευταὶ οἵτινες οὔτε μεταπλάττουσι τὸ ἀπίθανον τῶν μύθων ἐπὶ τὸ πιθανώτερον, οὔτε παραδέχονται ὡς γνησίαν ἱστορίαν τὸ πιθανὸν μέρος τῶν παραδόσεων· ἀλλὰ, θεωροῦντες τὰς παραδόσεις ὡς ἀπλὴν ἀφορμὴν εἰκασίων καὶ συμπερασμάτων, δημιουργοῦσιν, ἕκαστος διὰ τῶν εἰκασίων αὐτοῦ καὶ συμπερασμάτων, ἰδίαν περὶ τῶν χροῶν ἐκείνων ἱστορίαν. Τὸ ἐρμηνευτικὸν τοῦτο σύστημα ἐπεκράτησε μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ παραδείγματος πῶς ἐρμηνεύει τὴν περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παράδοσιν.

Εἰς παναρχαίους τινὰς χρόνους, φυλαὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας τῶν ὁποίων ἐπιφανεστάτη ἦτο οἱ καλούμενοι Μινύαι, φέρεται ὅτι κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκῷ μέχρι τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Πύλου. Ἐξαιρέτως δὲ ἤκμασαν οἱ ἐν Ὀρχομανῇ τῆς Βοιωτίας Μινύαι, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξίς καὶ αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις θεωροῦνται ἀναμφισβήτητοι· διὸ θελομεν ἄλλοτε λάβει ἀφορμὴν νὰ εἰπῶμεν πλείονα περὶ αὐτῶν. Ταύτας λοιπὴν τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Μινυῶν εἰκονίζει, κατὰ τὸν σοφὸν Γερμανὸν Κ. Ο. Μύλλερν, ἡ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παράδοσις. Αἱ ἀποικίαι τὰς ὁποίας οἱ Μινύαι ἵδρυσαν, ἡ τὰ μέρη ἐπεπεριήλθον εἰς πολεμίας ἢ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους, ἐκτεφάρθησαν ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς τόποι εἰς οὓς ἀπέβησαν οἱ Ἀργοναῦται. Αἱ χῶραι πρὸς τὰς ὁποίας ἐπλευταν κατὰ πρῶτον αἱ

Μίναι ἦσαν, φυσικῇ τῇ λόγῳ, αἱ νῆσοι αἱ καίμεναι εἰς τὸ ἀρκτι-
κοδωτικὸν μέρος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἔμπροσθεν τοῦ Ἑλλησπόν-
του, ἔπειτα δὲ τὰ παράλια τῆς Προποντίδος καὶ τῶν δύο αὐτῆς
πορθιῶν ὅθεν πιθανῶς ταύτας μόνας τὰς χώρας ἀνέφερε κατ' ἀρ-
χὰς ἡ παράδοσις. Διότι αἱ θαλασσοπορίαι τῶν Μινυῶν δὲν ὑπερέ-
βαλον τὴν εἰσοδὸν τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἢ ἂν προσχώρησαν περαι-
τέρω, περιωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν· ἡ δὲ μέ-
χρι Κολχίδος παράτασις τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν, εἶναι μετα-
γενεστότερον. Τοιαύτη εἶναι ἐν συνόψει ἡ ἑρμηνεία τοῦ σοφοῦ Γερμα-
νοῦ, τὴν ὁποίαν ἐθεώρησεν ὡς τὴν πιθανωτέραν τῶν ἐπὶ τοῦ προ-
κειμένου εἰκασιῶν καὶ ὁ Ἀγγλος Κόννοπ Θέρλουαλλ, ὅστις ἐ-
γράψε μικρὸν πρὸ τοῦ Γρότε (ἀπὸ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1844) ὁ-
πτάτομον ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πλείστου λόγου ἀξίαν,
κατεκρίθη ὅμως ὡς παραδεχθεὶς πολλάκις πέραν παντὸς μέτρου
τὰς αὐθαιρέτους τῶν Γερμανῶν ἑρμηνείας. Ἰδίως δὲ, ὡς προείπο-
μεν, παρεδέχθη καὶ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος, ὡς πιθανωτέραν πάσης
ἄλλης. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη εἶναι τῶντι πιθανή· ἀλλὰ πᾶν τὸ πιθα-
νὸν δὲν εἶναι καὶ βέβαιον. Ἱστορία δὲ εἶναι ἡ ἀπομνημόνευσις γε-
γονότων βεβαίων, ὅχι μόνον πιθανῶν· καὶ ἅμα περιλάβῃ ὅλα τὰ
πιθανά, παύει τοῦ νὰ ᾖ ἱστορία. Ἡ ἀνὰ χεῖρας ἑρμηνεία τροπο-
λογεῖ πρὸ πάντων οὐσιωδῶς τὴν παράδοσιν. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει
μὴν μόνον ἐπιχειρήσιν, ἡ δ' ἑρμηνεία ἀξιοῖ ὅτι ἡ παράδοσις πα-
ρίστασι σειρὰν πολλῶν ἐπιχειρήσεων, γενομένων ἐπὶ πολλὰς γενεάς·
τοῦτο εἶναι, ἐπαναλαμβάνομεν, πιθανόν· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ μὲν
παράδοσις ἀναφέρει ἓνα μόνον πλοῦν, ὃ δ' ἑρμηνευτὴς οὐδεμίαν
ἑλλην παραθέτει μαρτυρίαν, ἐκτὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης. Πρὸς
τούτοις ὁ ἑρμηνευτὴς ὑποθέτει ὅτι ἡ ἀρχαία παράδοσις δὲν ἀνέφε-
ρεν εἰμὴ τὰς μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου χώρας· πιθανὸν καὶ τοῦτο·
ἀλλ' ὅμως ὁ Ἡσίοδος μνημονεύει τῆς ἀπὸ Κολχίδος ἐκπανάου τῶν
Ἀργοναυτῶν, ἄλλην δὲ ἀρχαιοτέραν τοῦ Ἡσιόδου μαρτυρίαν δὲν ἔ-
χμεν. Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ μέχρι Κολχίδος πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν
προστέθῃ βραδύτερον, δηλαδὴ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐ-
κώρισαν τὰς χώρας ταύτας, διατὶ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς πα-
ράδοσεως περιέχει μυθωδεστάτας γεωγραφικὰς εἰδήσεις.

Ἡ δὲ τοιαύτη τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος παραδόσεως ἐρμηνεία, ἡ στερηζομένη εἰς μόνην τοῦ γράφοντος τὴν εἰκασίαν, ἦτο φυσικώτατον νὰ προκαλέσθῃ ἐρμηνείας ἄλλας, μὴ στερηζομένας ὁμοίως ἐμὴ εἰς τὴν εἰκασίαν τοῦ γράφοντος. Ἰφώντι, ἕτερος Γερμανός, ὁ Βεΐχτιος, φρονεῖ, ὅτι τὸ χρυσόμαλλον δέρας σημαίνει τοὺς θησαυροὺς τοῦ Φρίξου ἦτοι τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐν Ὀρχομενῷ βασιλέως Ἀθάμαντος· ὁ Φρίξος φεύγει μετὰ τῶν θησαυρῶν τούτων, δι' οἰανδῆποτέ τινα ἐδηλον αἰτίαν, εἰς Κολχίδα, ὅπου, κατὰ τὸ βάρβαρον ἔθος τοῦ τόπου, φονεύεται ὑπὸ τοῦ βασιλέως Αἰήτου. Τὴν δὲ ἀγγελίαν τοῦ κακούργηματος τούτου φέρουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Αἰολίδαι, οἵτινες ἔχουσιν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Κολχίδος, καίτοι ἔντων τοσοῦτον ἀγρίων· καὶ τότε οἱ ἥρωες ἐπιβιβάζονται, οὐχὶ ἐπὶ ἐνὸς πλοίου, ἀλλὰ ἐπὶ ὀλοκλήρου στόλου, διὰ νὰ ἐδικηθῶσι τὸν θάνατον τοῦ Φρίξου καὶ νὰ ἀναλάβωσι τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη τροπολογεῖ ὁμοίως ὅχι ὀλίγον τὴν παράδοσιν· ἀντὶ ἐνὸς πλοίου, ὑποθέτει στόλον ὀλοκλήρον· καὶ ὑποθέτει τὸν Φρίξον φονευθέντα ὑπὸ τοῦ Αἰήτου, ἐνῶ κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐξεναντίας ὁ Αἰήτης ὑπεδέχθη φιλοφρόνως τὸν Φρίξον καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Χαλκιοπην. Πάλιν δὲ ἄλλος Γερμανός, ὁ Πλάς, φέρει εἰς μέσον ἄλλην τινά, ἰδίαν εἰκασίαν. Ὑποθέτει τὴν ἵδρυσιν ἀποικίας Φοινίκων ἐν Ὀρχομενῷ· ὑποθέτει ὅτι οἱ Φοίνικες οὗτοι ἐδιώχθησαν ἐκείθεν ὑπὸ τῶν Μινυῶν· ὑποθέτει φήμην διαδοθεῖσαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν, ὅτι συναπήγαγον ἀπείρους θησαυροὺς· ὑποθέτει ὅτι οἱ Φοίνικες ἀπῆλθον εἰς τὰ πρὸς τὸ ἀρκτικόανατολικὸν μέρος τῆς γῆς κειμένας χώρας καὶ ὑποθέτει ὅτι οἱ Μινυαὶ ἐπεχείρησαν διαφόρου θαλασσοπορίας διὰ νὰ εὕρωσι καὶ ληστεύσωσιν αὐτούς. Διὰ τὸ ὅμως, ἄλλος νὰ μὴ ὑποθέσῃ ἄλλα, καὶ ἄλλος ἄλλα, ἐπ' ἀπειρον. Αἱ μυθικαὶ παραδόσεις δύνανται τοιοῦτοτρόπως νὰ ἀλλοιῶνται καὶ νὰ τροπολογῶνται ἀκαταπαύστως, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθοῦς τῶν μυθικῶν χρόνων ἱστορίας, ἥτις ποτὲ δὲν θέλει εὐρεθῇ· ἀπαραλλάκτως καθὼς, ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, οἱ λεγόμενοι Ἀλχημικοὶ ἠγωνίζοντο, διὰ τῆς μεταποιήσεως τῶν μετάλλων, νὰ ἐπιτύχωσι τὴν κατασκευὴν χρυσοῦ, ὅστις ποτὲ δὲν κατασκευάσθη...

Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ὀφείλει βεβαίως πολλὰς χάριτας εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς Γερμανίας ἄνδρας. Ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἐπιστήμη, ὅσαςκις ἰσχυολήθη περὶ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος χρόνους, περὶ τοὺς χρόνους δηλαδὴ τοὺς δεκτικοὺς κριτικῆς ἐπεξεργασίας, διώρθωσε πολλὰς πλάνας καὶ διευκρίνῃτε πολλὰ πράγματα. Ἀλλ' ἅπαντα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ ἀγγίχνοια, δὲν εἰμ-
 πόρουσε νὰ κάμῃ τὰ ἀδύνατα δυνατά. δὲν εἰμπόρουσε δηλαδὴ νὰ δη-
 μιουργήτῃ ἱστορίαν ἀπὸ μύθων. Ἡ ὀλίγη πρακτικὴ ὠφέλεια τῶν
 ἐρμηνειῶν τούτων ἀποδείκνυται μάλιστα διὰ τῶν ἀδιαλείπτων αὐ-
 τῶν ἀντιφάσεων. Εἶδομεν λ. χ. ὅτι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Κέκροψ
 ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ σοφὸς καὶ φιλέλλην Θει-
 ρσιος, διὰ νὰ ἐνισχύῃ ἔτι μᾶλλον τὴν παράδοσιν ταύτην, ἐπεχει-
 ρησεν ἐμβριθῆ ἐξέτασιν τοῦ ἀττικοῦ θεητοκράτους καὶ τῆς ἀττι-
 κῆς τέχνης, κατέδειξε παλλὴν τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ τῶν ὀνυμά-
 των καὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ
 τῆς αἰγυπτιακῆς Νεῖθ, τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ Φθαῖ,
 καὶ ἰδίως ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν φυσιογνω-
 μίαν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἀττικῶν νομισμάτων. Ἀλλ' ἰδοὺ
 ἕτερος πολυμαθὴς ἀνὴρ, ὁ ἔρφοτερ, ὅστις, μετὰ βαθεῖαν συμπα-
 ραβολὴν τῶν χαρακτῆρων καὶ ἐνεργειῶν τῆς αἰγυπτιακῆς Νεῖθ καὶ
 τῆς ἑλληνικῆς Ἀθηνᾶς, περιέρχεται εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα,
 ὅτι ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης ἔχει ἀρχὴν καθαρῶς ἑλληνικὴν,
 καὶ ἀπορρίπτει ὅλως διόλου τὴν παράδοσιν, ὅτι ὁ Κέκροψ ἦλθεν
 ἐξ Αἰγύπτου, ὡς ἐκπηγάσασαν ἀπὸ μόνης τῆς ἐσφαλμένης ἐρμη-
 νείας χωρίου τινὸς τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνα. Πολλοὶ ὁμοίως Γερ-
 μανοὶ ἐντελῶς ἀπέβριψαν τὴν παράδοσιν καθ' ἣν ὁ Δαναὸς ἦλθεν
 ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὸ Ἄργος, καὶ, διὰ ποικίλων καὶ παραδόξων ἐρμη-
 νειῶν, ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι τὸ περὶ Δαναοῦ καὶ τῶν
 πεντήκοντα αὐτοῦ θυγατέρων διήγημα προέκυψεν ὅλως διόλου
 ἀπὸ τοπικῶν τοῦ Ἀργαυς περιστάσεων, ἐνῷ ὁ Ἄγγλος Θέρλουαλλ
 φρονεῖ, ὅτι ὅλαι αὗται αἱ ἀπόπειραι ἀπέβησαν μάταιαι. Ἄλλοι πάλιν
 ἀποκρούουσι τὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἀπὸ Φοινίκης καθόδου
 τοῦ Κάδμου εἰς Βοιωτίαν· ἀξιοῦσιν ὅτι ἀποικία Φοινίκων δὲν ἤ-
 δύνετο νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς μεσογείους Θήβας καὶ θεωροῦσι τὰ περὶ

Καθίμου διηγήματα, ὡς ὄντα ἐπιχωρίου καταγωγῆς. Ἀλλ' ἰδοὺ ἕτερος σοφός, ὁ Βέλκερ, ὅστις ἀγωνίζεται εὐφρόστατα νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Καθίμοι ἦσαν ἀποικοὶ Κρητῶν.

Οἱ ἐρμηνευταὶ λοιπὸν οὗτοι θεωροῦσι τὴν ἀπωτάτην ἐκείνην χώραν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὡς χώραν δορυάλωτον, μεταχειρίζοντα μυθικὰ διηγήματα, ὡς ἂν ταῦτα παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν, καὶ, ἄλλοτε μὲν οὐσιωδῶς τροπολογοῦντες αὐτά, ἄλλοτε δὲ ἐκ βάθρων ἀνατρέποντες, παρεισάγουσιν ἀντ' αὐτῶν τὰ πλάσματα τῆς εἰκασίας καὶ τῆς φαντασίας των. Ἀλλ' ἡ φαντασία δὲν εἶναι ἐκ τῶν δυνάμεων ἐκείνων τῆς ψυχῆς αἰτίνας πρέπει νὰ πρωτεύωσιν εἰς τὰ ἱστορικὰ διηγήματα. Ὁ μέγιστος τῶν καθ' ἡμᾶς ἱστορικῶν, ὁ Ἄγγλος Μακώλαιϋ, τοῦ ὁποίου ὁ κόσμος ἐβήρηνε τὸν πρόωρον, ἐν ἔτει 1859, θάνατον, ἔλεγε μὲν ὅτι καὶ ὁ ἱστορικός ἔχει χρεῖαν φαντασίας τινός· ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι ἡ φαντασία αὕτη εἶναι πολὺ ταπεινότερα τῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας. Κατὰ τοῦτο, ὁ Θουκυδίδης διαφέρει τοῦ Ὁμήρου, καὶ ὁ Πολύβιος διαφέρει τοῦ Εὐριπίδου, ὅσον ὁ ζωγράφος ὁ εἰκονίζων ὠρισμένα πρόσωπα διαφέρει τοῦ ζωγράφου τοῦ εἰκονίζοντος πρόσωπα ἰδανικά. Βεβαίως καὶ τοῦ ἱστορικοῦ τὸ ἔργον δὲν περιορίζεται εἰς μηχανικὴ ἀπλῶς ἀπομίμησιν. Ἐάν ᾖναι ὅντως τεχνίτης, θέλει προτιμᾶσθαι τὰ μέρη τὰ ἐπιτηδειώτερα νὰ δώσωσιν ἔννοιαν τοῦ ὅλου, θέλει προτάξῃ πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἰδίως χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον εἰκονίζει, καὶ θέλει διαθέσει τὸ φῶς καὶ τὴν σκιὰν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστήσῃ ὅσον ἐνδέχεται πιστοτέραν τὴν ἐντύπωσιν. Ἀλλ' ἡ φαντασία αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω. Ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ δὲν εἶναι νὰ κατασκευάζῃ νέους κόσμους. Τὸ ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ παραστήσῃ δὲν κείτῃ ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἀλλὰ παραδίδεται εἰς αὐτὸν ἑτοίμον. Δὲν εἶναι ὄνειρον κάλλους καὶ μεγαλείου, ὁρατὸν εἰ μόνον τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνεύματος, ἀλλὰ εἶναι πραγματικὸν πρότυπον, τὸ ὁποῖον οὗτος δὲν κατασκεύασε καὶ δὲν ἔπαι τὸ δικαίωμα νὰ τροπολογήσῃ. Οἱ ἐρμηνευταὶ ὁμοίως τῶν μυθικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος τροποποιοῦσιν ἀκαταπαύστως τὸ πρότυπον τὸ ὁποῖον ἔχουσι νὰ παραστήσωσι, καὶ κατασκευάζουσιν ἑκαστὴν

νέον κόσμον. Ἰ Τί ἠθέλομεν εἰπεῖ περὶ διαφορῶν ζωγράφων, ὅλων ἐπιτηδευοτάτων τεχνιτῶν, ἀναλαβόντων νὰ ζωγραφίσωσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς πρόσωπον, ἐὰν ἡ εἰκὼν ἐκάστου ἐξ αὐτῶν οὐδόλως ὁμοιάζε τὴν εἰκόνα τοῦ ἄλλου; Ἡθέλομεν εἰπεῖ ἀναμφιβόλως, ὅτι αἱ εἰκόνες αὗται εἰμποροῦν νὰ ᾖναι ὅλαι ἔργα τέχνης ἐξάίσια, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν εἰμποροῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ὅποιον εἶναι τὸ πρωτότυπον, τὸ ὅποιον προέκειτο νὰ παραστήσωσιν. Τοῦτο συμβαίνει εἰς τοὺς ἐρμηνευτὰς τῶν μυθικῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων· αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτῶν εἰμποροῦν νὰ ᾖναι πολυμαθέσταται καὶ εὐφρέσταται, ἀλλὰ τοσοῦτον διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ διασχωθῶμεν ὅποια τίς ἐστὶν ἡ ἀληθὴς καὶ βεβαία ἱστορία τῶν χρόνων ἐκείνων.

Τούτου ἕνεκα εὐλογώτερον ἔπραξε, νομίζομεν, ὁ Ἅγγελος Γεώργιος Γρότε, μηδεμίαν ἐπιχειρήσας ἐρμηνεῖαν τῶν μυθικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ ἐθέσας αὐτὰς ὅπως ἔχουσιν εἰς τὰ μυθεύματα τῶν ἀρχαιότερων Ἑλλήνων, καὶ ὅπως ἐπιστεύοντο καὶ κατενοοῦντο ὑπ' αὐτῶν. Εἰς τοὺς ἀναγνώστας οἵτινες ἠθελον κατακρίνει τὴν ἱστορικὴν, διατὶ δὲν βοηθεῖ αὐτοὺς νὰ διακρίνωσι τί τὸ ἀληθὲς καὶ τί τὸ μυθώδες μέρος τῶν παραδόσεων τούτων, εἰς τοὺς ἀναγνώστας οἵτινες ἠθελον ἐρωτήσαι αὐτὸν διὰ τί δὲν ἀνασύρει τὸ παραπέτασμα ἵνα ἴδωσι τὴν ὀπισθεν αὐτοῦ κρυπτομένην εἰκόνα, ὁ Γρότε ἀπαντᾷ ὅπως ἀπήντησεν ὁ περίφημος Ἕλλην ζωγράφος Ζεῦξ εἰς ὁμοίαν ἐρώτησιν γενομένην παρ' ἀνθρώπων οἵτινες εἰδόν ποτε τὸ ἀριστοτέχνημα αὐτοῦ. « Τὸ ἐνώπιον ὑμῶν παραπέτασμα, εἶναι ἡ εἰκὼν τὴν ὅποιαν ἐζωγράφισα. » Ὅ,τι σήμερον ἀναγινώσκουμεν ὡς πᾶσι καὶ μῦθον, ἦτο ποτὲ ἡ μόνη γνησία καὶ δόκιμος ἱστορία τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἣν οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι καὶ νὰ ἀκούσωσιν ἀσμένως. Τὸ παραπέτασμα δὲν καλύπτει τίποτε, οὐδὲ ὑπάρχει ἀγχίνουα ἱκανὴ νὰ ἀνασύρῃ αὐτό. Αἱ παραδόσεις ἀρχονται, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ θεῶν, μεταβαίνουσιν ἔπειτα εἰς ἡμιθέους ἢ ἥρωας, καὶ τελευταῖον κατακτῶσιν εἰς ἀνθρώπους. Τὸ περὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων μέρος εἶναι ἀνεπίδεκτον ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας, διότι ἡ ἱστορία πραγματεύεται περὶ ἀνθρώπων, καὶ

ὄχι περὶ ὑπερανθρώπων ὄντων. Ἡ δὲ ἱστορία, ἡ ἀσφαλής, ἡ βεβαία ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ὅπως σήμερον ἐννοοῦσι τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην, ἀρχεται ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ παραδόσεις παύουσι τοῦ νὰ φέρωσιν εἰς μέσον θεοὺς καὶ ἡμιθεοὺς, καὶ ἰδίως ἀφ' ἧς ἐποχῆς αἱ καθαρῶς ἀνθρώπιναι ᾗδ' ἀποβάσαι αὐταὶ παραδόσεις κυροῦνται πρὸς τοὺς διὰ συγχρόνων μαρτυριῶν καὶ μνημείων, ἥτοι ἀπὸ τῶν μέσων περὶ τοῦ τῆς ὁγδόης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καὶ ῥητότερον ἀπὸ τῆς Ἰ. Ὀλυμπιάδος, ὡς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν ἀκριδέστερον ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου. Ταύτης δὲ τῆς γνώμης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἦσαν καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων. Ὁ ἱστορικὸς Ἑφορος, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἐπρέσβευεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἀρχεται ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ὁμοίως οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Καλλισθένης καὶ Θεόπομπος δὲν ἐθεώρουν ὅτι τῆς ἱστορίας τὰ πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου μυθεύματα. Ὁ περίφημος χρονολόγος Ἰούλιος Ἀφρικανός, ὁ ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τῆς τρίτης μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἔλεγεν ὅτι «μέχρι μὲν Ὀλυμπιάδων οὐδὲν ἀκριβὲς ἰσθέρηται τοῖς Ἕλλησι» καὶ ὅτι πολλὰ σύγχυσις καὶ ἀσυνφωνία ἐπικρατεῖ περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης διηγημάτων. Ὁ δὲ σοφὸς Ῥωμαῖος Μάρκος Τερέντιος Οὐάρρων, ὁ διαπρέψας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, διήρει εἰς τρεῖς διακεκρυμμένας περιόδους, τοὺς πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ χρόνου· τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπότητος μέχρι τοῦ πρώτου κατακλισμοῦ, τὴν ὁποίαν ἔλεγεν ἐντελῶς ἀγνωστον καὶ ἀδελον· τὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου κατακλισμοῦ μέχρι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζε μυθικήν, διὰ τὰ παρ' αὐτῆς διηγούμενα μυθώδη πράγματα· τὴν τελευταίαν, τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος καὶ ἐφεξῆς, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζεν ἱστορικὴν, διότι τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συμβάντα ἀποτελοῦσιν ἤδη ἀληθῆ ἱστορίαν.

Ἐπεταὶ ἄρα γε ἐκ τούτου ὅτι οὐδεμίαν ἀσφαλῆ ἐννοίαν δύναμεθα νὰ σχηματίσωμεν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνους πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος; Βεβαίως ὄχι. Μάταιον μὲν ἴσως εἶναι νὰ ἀναζητῶμεν τὰ κοσμογονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μυστήρια τῆς ἐλ-

ληνικῆς θεογονίας· καὶ οὐδέποτε ἴσως θέλομεν δυνήθῃ νὰ διακρίνωμεν τί τὸ μυθώδες καὶ τί τὸ ἱστορικὸν μέρος τῶν ἡρωϊκῶν καὶ γενεαλογικῶν ᾄθλων καὶ ἐπιχειρήσεων· ἀλλὰ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἔδυνάμην νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως αὐτοῦ κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους. Διὰ τῆς συγκρίσεως ἰδίως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸς τὰς ἀσιανὰς, ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐφθασεν εἰς τὸ ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα, ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος κατήγοντο, καθὼς καὶ ὅλης τῆς ἄλλης Εὐρώπης οἱ κάτοικοι, ἀπὸ τῆς Ἀσίας, ἥτις, διὰ τὸν πολὺ ἀρχαιότερον αὐτῆς πολιτισμόν, τὸν μαρτυρούμενον διὰ μνημείων ἀναμφισβητήτων, θεωρεῖται ὡς ἡ κοινὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κοιτίς. Τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑποδιαίρεται συνήθως, κατὰ τινες οὐσιώδεις διαφορὰς τοῦ χρώματος καὶ ἐν γένει τοῦ ἐξωτερικοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀνθρώπων, εἰς τρεῖς ἢ πέντε κεφαλαιώδεις φυλάς, ὧν πρωτεύει ἡ Καυκασικὴ, ὅχι μόνον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς αὐτὴν ὑπάγονται τὰ ἔθνη, τὰ μάλιστα διαπρέψαντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Καυκασικὴ πάλιν φυλὴ ὑποδιαίρεται, κατὰ τινες οὐσιώδεις συγγενείας καὶ διαφορὰς τῶν γλωσσῶν, τὰς ὁποίας λαλοῦσιν ἀνέκαθεν τὰ εἰς αὐτὴν ὑπαγόμενα ἔθνη, εἰς διαφόρους κεφαλαιώδεις κλάδους, ὧν κυριώτατος εἶναι ὁ λεγόμενος Ἰνδοευρωπαϊκός, εἰς ὃν ἀνήκουσιν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης, οἱ πλεῖστοι τῶν σήμερινῶν κατοίκων τῆς Ἀμερικῆς καὶ πολλοὶ τῆς Ἀσίας, ἰδίως τὰ Ἰνδικά, τὰ ἱρانيκὰ ἢ Μηδοπερσικά, τὰ Γερμανικά, τὰ Λατινικά, τὰ Κελτικά, τὰ Σλαυικὰ ἔθνη. Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἴκει συγγένειαν πρὸς τε τὴν Σανσκριτὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ γλῶσσα τῆς παναρχαίας ὀρησκειτικῆς φιλολογίας καὶ ἡρωϊκῆς ποιήσεως τῶν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς τὴν ἱρانيκὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τῆς ἀρχαιοτάτης Περσικῆς, δηλαδὴ τῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν ἐλάλουν οἱ Πέρσαι οἵτινες ἐπὶ Δαρείου καὶ Εὐρέου ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς προπάτορας ἡμῶν. Α. γ. ὁ «Θ.δ.» λέγεται παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς «Δέουα» καὶ παρὰ τοῖς ἱρانيοῖς «Δέου» ὁ «Οὐρανός» ὡς θεότης παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς «Οὐάρουνα» ἢ «ὄις», τὸ πρόβατον, παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς «ἄουῖς» ὁ «βούς», «γάους» ὁ «αἶτα».

ρος», «στοῦρα»· ἡ «χήνη», «χάνσα»· τὸ «ἄστυ» καὶ ὁ «δόμος», «οὐάστου» καὶ «δάμας»· ἡ «θύρα», «δουάρα»· ὁ «ζυγὸς» «ιού-
γας»· ὁ «ἄξων», «ἄξα»· ἡ «ναῦς» καὶ τὸ «πλοῖον», «ναῖς»
καὶ «πλαῦα» κλπ. κλπ. Τὴν συγγένειαν ταύτην παραδέχονται
πάντες ἀνεξαίρετως· διὸ πάντες παραδέχονται καὶ ὅτι τὸ ἑλλη-
νικὸν ἔθνος προσῆλθε ποτὲ εἰς τὴν Εὐρώπην, καθὼς καὶ ὅλα τὰ
λοιπὰ αὐτῆς ἔθνη, ἀπὸ τῆς μέσης Ἀσίας. Ἡ περὶ τούτου ἱστορικὴ
βεβαιότης κυροῦται διὰ τοῦ ἀξιοπιστοτέρου τῶν συγχρόνων μαρ-
τύρων. Ἰφόντι ἅμα ἀπεδείχθη ὅτι ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν ἐλάλουν
οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἦτο συγγενὴς τῆς γλώσσης
ἣν ἐλάλουν οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς μέσης Ἀσίας, ἡ ἐνότις
αὕτη τῶν γλωσσῶν εἶναι μάρτυς σύγχρονος τῆς ὑπαρξάσης ποτὲ
ἐνότητος τῶν λαῶν, καὶ τοὶ βραδύτερον χωρισθέντων ἀπ' ἀλλήλων.

Πότε καὶ πῶς συνέβη ὁ χωρισμὸς οὗτος, πότε καὶ πῶς ἐγένετο
ἡ μεγάλη εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίκεσις τῆς ἑλληνικῆς τῶν λαῶν
τούτων μοίρας, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀρισθῇ, διότι τὸ γεγονός ὑπά-
γεται εἰς χρόνους προηγουμένους πάσης ἱστορικῆς εἰδήσεως. Ἐπὶ
τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκομεν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος
κατέχον τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς μεγάλης χερσονήσου ἧτις ἐ-
κτείνεται ἀπὸ τοῦ κάτω Ἰστροῦ μέχρι τῆς Πελοποννήσου, καὶ
εἶναι ἡ ἀνατολικωτέρα, ἡ πρὸς τὴν Ἀσίαν πλησιεστέρα, τῶν τριῶν
χερσονήσων, ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὡς ἐπὶ τρίποδος, ἵσταται ἡ Εὐρώ-
πη· ἰδίως ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατεῖχε τότε, ἐπὶ τῆς χερσονήσου ταύ-
της, ἀπάσας τὰς χώρας αἰτίνες ἀπλοῦνται, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ
ἐν Θεσσαλίᾳ ὄρους Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Κεραυνίων ὄρεων
μέχρι τῶν πελοποννησιακῶν ἄκρων Μαλέας καὶ Ταινάρου. Τὸ
δὲ βορειότερον τῆς χερσονήσου μέρος κατεκείτο ὑπὸ ἄλλων φυ-
λῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν καταλαβοῦσα τὰς δυτικωτέρας χώρας, ὀνομά-
ζετο ἐν γένει Ἰλλυρικὴ, ἡ δὲ κατέχουσα τὰς ἀνατολικωτέρας, ὀνο-
μάζετο ἐν γένει Θρακικὴ. Αἱ δύο αὗται φυλαὶ δὲν ἦσαν, ὡς φαί-
νεται, ἀνέκαθεν ἀλλότριαι τῆς ἑλληνικῆς, κατὰ τε τὴν γλῶσσαν
καὶ τὰ ἥθη· ἂν καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐ-
πειδὴ παραδόξως προεπορεύθη εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ, δι-
κρίθη ἀπὸ αὐτῶν δι' οὐσιωδῶν χαρακτήρων. Δὲν ἀναφέρομεν τὰς

μυθικὰς παραδόσεις αἰτίνες ὑπεμφαίνουσιν οικειότητά τινα μεταξύ τῆς παναρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Θράκης· διότι τὸ κύρος τῶν παραδόσεων τούτων ἡμφισθητὴ ἐυλόγως. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ιστορικώτερα τεκμήρια τῆς ἀρχικῆς συγγενείας τῶν τριῶν ἐκείνων φυλῶν. Δ. χ. οἱ κάτοικοι τῶν δυτικωτέρων χωρῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀνῆκον εἰς τὴν θρακικὴν φυλὴν· καὶ ὅμως τὰ ὁμηρικὰ ἔπη οὐδεμίαν σπουδαίαν διάκρισιν καταδεικνύουσι μεταξύ τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκείματος καὶ τῶν ἠθῶν τῶν Τρώων καὶ τῶν ἐπελθόντων ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ Ἰλίου Ἑλλήνων. Πρὸς τοῦτοις, αἱ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας μακεδονικαὶ φυλαὶ ἀμφισθητεῖται ἂν ὑπῆγοντο εἰς τὴν θρακικὴν, εἰς τὴν ἱλλυρικὴν ἢ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν· παρὰ πάντων ὅμως ὁμολογεῖται, ὅτι κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθη προσήγγιζον πολὺ πρὸς τὰς θεσσαλικὰς φυλάς. Ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὴν Ἠπειρὸν τοσαύτη ἦτο ἡ μεταξύ τῶν ἑλληνακῶν καὶ τῶν ἱλλυρικῶν φυλῶν σύγχυσις, ὥστε τινὰς ἐξ αὐτῶν ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχαίων ἔλεγον ἑλληνικάς, ἄλλοι δὲ ἱλλυρικάς. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνάγεται, νομίζομεν, ὅτι, καθὰ προείπομεν, ἀνάκαθεν μὲν ὑπῆρχε τις οικειότης μεταξύ τῆς ἑλληνικῆς, τῆς θρακικῆς καὶ τῆς ἱλλυρικῆς φυλῆς, ὅτι ἔπειτα αἱ μεσημβρινώτεραι ἑλληνικαὶ φυλαὶ διεκρίθησαν οὐσιωδῶς ἀπὸ τούτων, διὰ τῆς ἐξαίρετου αὐτῶν διαμορφώσεως· ὅτι ὅμως ἐν τοῦτοις αἱ βορειώτεραι ἑλληνικαὶ φυλαί, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Ἠπειρώται, ἐξηκολούθουν σώζουσαι οικειότητά τινα πρὸς τὰς μεσημβρινωτέρας θρακικάς καὶ ἱλλυρικάς· τὸ μὲν διότι αἱ βορειώτεραι ἐκείναι ἑλληνικαὶ φυλαὶ ὀλιγώτερον προόδευσαν εἰς τὸ σιᾶδιον τοῦ πολιτισμοῦ· τὸ δὲ διότι αἱ μεσημβρινώτεραι θρακικαὶ καὶ ἱλλυρικαὶ πλείωτερον, ἂν καὶ πόρρωθεν, παρηκολούθησαν τὴν πρόοδον ταύτην. Συγγενεῖς ὁμοίως κατὰ τὴν γλῶσσαν ἦσαν αἱ ἑλληνικαὶ φυλαὶ πρὸς τὰς φυλάς, αἰτίνες κατέφηκαν εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν κάτω ἰταλικὴν χερσόνησον· ἐπὶ τοσοῦτον συγγενεῖς, ὥστε ἀπετέλεσαν ὁμοῦ μὲ ταύτας ἰδιαιτέραν τινὰ ὑποδιαίρεσιν τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ κλάδου, τὸν λεγόμενον Ἑλληνολατινικὸν ἢ πελασγικὸν κλάδον.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιστατοὺς ιστορικοὺς χρόνους, εὑρίσκομεν τὴν

ἑλληνικὸν ἔθνος φέρον τὴν κοινὴν ταύτην ἐπωνυμίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διηρημένον εἰς τέσσαρας κεφαλαιώδεις φυλάς, τοὺς Δωριεῖς, τοὺς Ἴωνες, τοὺς Αἰολεῖς καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς· δηλαδὴ ὅλοι μὲν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ὠνομάζοντο Ἕλληνες, ἀλλὰ, κατὰ τὰς διαφοροὺς χώρας, οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐθεωροῦντο ὑπαγόμενοι ἰδίως εἰς τὴν δεῖνα ἢ τὴν δεῖνα τῶν τεσσάρων ἐκείνων φυλῶν. Α. χ. οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ πλεῖστοι νησιῶται ἐλέγοντο Ἴωνες, οἱ Σπαρτιῆται, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ Ἀργεῖοι, ἐλέγοντο Δωριεῖς· οἱ Βοιωτοί, οἱ Θεσσαλοί, ἐλέγοντο Αἰολεῖς καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐπὶ τῶν μυθικῶν, τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, οἵτινες προηγούνται ἀμέσως τῶν ἱστορικῶν, καὶ τῶν ὁποίων ζωηροτάτην εἰκόνα δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ Ὅμηρος, οἱ διάφοροι κάτοικοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν φέρουσιν ἐπὶ τὴν κοινὴν ἐπωνυμίαν τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲ κατατάσσονται κατὰ τὰς προμνημονευθείσας τέσσαρας κεφαλαιώδεις φυλάς. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὰ διάφορα ἑλληνικὰ ἔθνη, κατὰ τὸ ἴδιον ἐκάστου ὀνομα· ἀναφέρει δηλαδὴ Αἰνεΐαντας, Πεῖραιεοὺς, Μάγνητας, Αἰτωλοὺς, Βοιωτοὺς, Φωκεῖς, Λοκροὺς, Ἄβαντας, Ἀθηναίους κλπ· μνημονεύει δὲ, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ Ἑλλήνων, ὅχι ὁμῶς ὡς κοινοῦ τοῦ ἔθνους ὀνόματος, ἀλλὰ ὡς ἐνὸς τῶν ἐθνῶν, ἀφ' ὧν συνεκροταίετο ἡ ὅλη ἑλληνικὴ φυλὴ, τὸ ὅποιον κατεῖχε μικράν τινα πόλιν ἢ χώραν τῆς μεσημβρινῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐστράτευσε κατὰ τοῦ ἱλίου, ὑπὸ τὸν Ἀχιλλέα, μετὰ τῶν Μυρμιδόνων καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Φθιώτιδος. Ὅσακις δὲ ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται κοινὴν τινα προσηγορίαν τῆς ὅλης ομάδος τῶν Ἑλλήνων, ὀνομάζει αὐτοὺς, ὡς εἶδομεν, συνήθως Ἀργεῖους, ἢ Δαναοὺς, ἢ Ἀχαιοὺς. Οὐδὲν ἦττον, εἶναι πρόδηλον, καὶ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο εἶναι αὐτὰ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον εὐρίσκομεν ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων.

Ἀλλ' οἱ πλείότεροι τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἑλλάδος, παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων, ἠθέλησαν νὰ ἀνατρέξωσιν εἰς χρόνους ἀρχαιότερους καὶ αὐτῶν τῶν ὁμηρικῶν, καὶ ἤξιωσαν, ὅτι, πρὸ τῶν φυλῶν τὰς ὁποίας ὑμνησεν ὁ Ὅμηρος, εἶχον κατοικήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα φυλαὶ ἕτεραι, ὀνομαζόμεναι Πελασγοί, Δέλεγες, Κουρήτες, Καύκωνες, Ἄονες, Τέμμιες, Ίαντες, Τελχῖνες, Τηλεβοαί, Ἕφυροι, Φλεγύαι, κλπ, κλπ. ὅτι ἐπισημοτάτη τῶν φυλῶν τούτων ἦτο ἡ τῶν Πελα-

σγῶν, ὅθεν καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ παναρχία ἐποχὴ, ὠνομάσθη πελασγική· πρὸς δὲ τούτοις ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται ἦσαν μὲν συγγενεῖς τοῦ ἔπειτα ἐπικρατήσαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν εἶχον ὅμως τὸν ἡρωϊκὸν καὶ μάχιμον τούτου χαρακτῆρα, ἀλλὰ διήγον μᾶλλον βίον εἰρηλικόν, καὶ γεωργικόν, καὶ σώζοντα ἔχνη τινὰ τῶν δουλικῶν θεσμῶν καὶ ἔξεων τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν.

Ὁ Γεώργιος Γρότε δὲν νομίζει ὅτι τὰ συμπεράσματα ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ ἀσφαλοῦς τινοῦ ἱστορικῆς βάσεως. Ὁ ἀρχαιότατος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας μάρτυς εἶναι ὁ Ὅμηρος, ὁ δὲ Ὅμηρος παρίσθησι τὴν Ἑλλάδα κατοικομένην ὑπὸ τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον εὐρίσκομεν ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων. Τὰ περὶ τῶν φυλῶν, αἵτινες εἶχον δῆθεν κατοικήσει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ μεταγενεστέρων ἱστορικῶν, οἵτινες συνέκλωσαν, ἀπὸ ποικίλων καὶ ἀντιφατικῶν μυθευμάτων, ὑποτιθεμένην τινὰ ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐπεκράτει ἐτι ἀτελέσταται ἰδέαι περὶ τῶν κανόνων τῆς ἱστορικῆς βεβαιότητος. Ὅτι τὰ προμνημονευθέντα ὀνόματα τῶν Πελασγῶν, τῶν Δελέγων κλπ. ἦσαν ὀνόματα πραγματικῶς ὑπαρξάντων ἐθνῶν, εἰμφορεῖ νὰ ᾖναι ἀληθές, ἀλλ' εἰς τοῦτο περιορίζεται ἡ περὶ αὐτῶν γνῶσις μας· διότι οὐδένα ἔχομεν ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἤμασαν, τῆς χώρας ἣν κατεῖχον, τῶν πράξεων αὐτῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος, οὐδὲ γνωρίζομεν μέχρι τίνος ἐταυτίζοντο μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἦσαν διάφοροι αὐτῶν· ὥστε ἂν δὲν διακαιοῦμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τοὺς Ἕλληνας πρώτους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, δικαιοῦμεθα ὅμως νὰ ὀνομάσωμεν αὐτοὺς πρώτους, δι' ἀποχρῶντος μάρτυρος, γνωστοὺς εἰς ἡμᾶς κατοίκους τῆς χώρας ταύτης. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ὀνομάσῃ πελασγικὴν τὴν προηγουμένην τῆς ἑλληνικῆς περίοδον, εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο· ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο οὐδεμίαν συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ ἀσφαλῆ ἐννοίαν καὶ πρὸ πάντων δὲν συντελεῖ εἰς τὴν διευκρίνησιν τοῦ μόνου σπουδαίου ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, πῶς καὶ πόθεν παρέλαβον οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἀρχάς. Ὅς τις ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἐξελέγξῃ, ἐξακολουθεῖ ὁ Γρότε, τὰ ποικίλα καὶ ἀντιφατικὰ περὶ Πελασγῶν συστήματα, ὅσα ἐπρέσβευ-

σαν αὖτε κατὰ γράμμα ἐκλαμβάνοντες τὰ καίμενα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων Γάλλοι Κλαυῆρος, Δαρχέρος καὶ Ῥαοῦλ Ῥοχέτιος, καὶ οἱ δι' εἰκαστῶν ἐρμηνεύοντες αὐτὰ Νεΐθουρος, ἡ Κ. Ὁ. Μύλλερους, ἡ Θέρλουαλλ, δὲν θέλουσι βεβαίως κατακρίνει ἡμᾶς, διότι δὲν ἐπεχειρήσαμεν νὰ λύσωμεν τὸ μὴ δυνάμενον νὰ λυθῇ τοῦτο πρόβλημα. Τὴν σήμερον οὐδὲν ἔχομεν ἐμμέρτυρον γεγονός, καὶ οὐδ' ἐπὶ Ἡρόδοτου ἡ Θουκυδίδου ὑπῆρχε γεγονός τοιοῦτον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ οἰκοδομήσωμεν ἀποχρῶσάν τινα γνώμην περὶ τῶν προελληνίων Πελασγῶν. Ὅσακις δὲ οὐδένα ἔχομεν μάρτυρα, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶπεν εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἠθέλησε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πλημμύραν τοῦ Νεῖλου, διὰ τῆς ὑποτιθεμένης ἐνώσεως τοῦ ποταμοῦ τούτου μετὰ τοῦ περιρρέοντος περὶ τὴν γῆν ὠκεανοῦ· ὁ Ἡρόδοτος εἶπεν εἰς τὸν ἐρμηνευτὴν τοῦτον ὅτι ὅστις, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τι, ἀνατρέχει μέχρι τοῦ ἀφανοῦς κόσμου α οὐκ ἔχει ἐλεγχον, » δηλαδὴ λέγει πράγματα τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ ἐξακριβωθῶσιν, ἀν ᾗται ἀληθῆ ἢ ψευδῆ.

Καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οὐδεμία ὑπῆρχον, ἐντὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, πελασγικῆ πόλις ἢ κώμη. Ἐπὶ Ἡροδότου ὑπῆρχον μὲν, ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, εἰς δύο διάφορα μέρη, ἔθνη τινὰ, τὰ ὅποια οὗτος ἐθιῶρει πελασγικά· τὸ ἐν τούτων κατῴκει τὰς πόλεις Πλακίαν καὶ Σκυλάκην, πλησίον τῆς Κυζίκου, παρὰ τὴν Προποντίδα· τὸ ἄλλο κατῴκει τὴν πόλιν Κρηστῶνα, πλησίον τοῦ Θερμαϊκοῦ Κόλπου· ἀναφέρονται πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα τινὰ πελασγικά πολίσματα ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ ὄρους Ἄθω· ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀφ' ἐνὸς μὲν βεβαιοῖ, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Πελασγῶν τούτων ἦτο διάφορος τῆς γλώσσης τῶν περὶ αὐτοὺς οἰκούντων γειτόνων, καὶ ὅτι ἦτο βάρβαρος, ὃ ἐστὶ μὴ ἑλληνική· ἀφ' ἑτέρου λέγει ῥητῶς, ὅτι δὲν ἠξεύρει νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὅποίαν τινὰ γλῶσσαν ἐλάλουν οἱ ἀρχαῖοι Πελασγοί· ἐξ οὗ καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οὐδὲν εἶχε τεκμήριον ὅπως οὖν βέβαιοι περὶ τοῦ ἔθνους τούτου.

Παραεὶς δὲ τῶν Πελασγῶν οἵτινες λέγεται ὅτι κατῴκησαν πρὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἶδομεν ὅτι αἱ παραδόσεις ἀναφέρουσι καὶ τινὰς ἀποίκους ἐλθόντας ἐνταῦθα ἐξ Ἀσίας καὶ ἐξ

Αἰγύπτου, τὸν Κάδμον, τὸν Δαναόν, τὸν Ἑκρόπα, καὶ ὅτι ἄλλοι μὲν τῶν ἐμνηνευτῶν παραδέχονται τὰς ἀποικίας ταύτας, ἄλλοι δὲ ὅλως ἀπορρίπτουσιν αὐτάς. Ὁ Γεώργιος Γρότε οὔτε ἀποδέχεται αὐτάς, οὔτε ἀπορρίπτει, ἀλλὰ θεωρεῖ καὶ τὰς περὶ τούτων παραδόσεις ἀνεπιδέκτους ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας, ὅπως ὅλας τὰς λοιπὰς τὰς περὶ τῶν μυθικῶν χρόνων ἀναφερομένας. Ἰχνη τινὰ φοινικικῶν ἀποικιῶν ὑποφαίνονται βεβαίως εἰς τινὰς ἑλληνικὰς νήσους· ἴσως δὲ Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι ἀποικοὶ κατεστάθησαν ποτὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος· τοῦτο δὲν εἶναι παντάπασιν ἀδύνατον· καὶ πιθανώτατον μάλιστα εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον παρὰ τῶν ὑπερθαλασσίων ἐκείνων λαῶν τινὰ τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ἂν καθ' ἃ τινες ὑπέθεσαν, οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων τούτων ἢ τοῦλάχιστον ὡς παρὰ τούτων παραλαβόντες πάντα τὰ κεφάλαια τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ὁ Γεώργιος Γρότε ἀποκρούει τὸ συμπέρασμα τοῦτο πάσῃ δυνάμει, καὶ εὐλόγως νομίζομεν. Ἄμα, λέγει, ἀντιπαραβάλλωμεν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν φύσιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων, προκύπτει ἡλίου φαινότερον, ὅτι ὅχι μόνον οὐδεμίᾳ μεταξὺ αὐτῶν ἀναλογία δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ἀριθμηλὸς καὶ οὐσιώδης ἀντίθεσις. Ἀδύνατον δὲ πρὸ πάντων, ἀνακρᾶζει, νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ εὐγενεστάτη ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν, ἥτις ἔχει καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ ἐσωτερικὰ μέρη πλείστην τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν, προέκυψεν ἀπὸ τῆς συμβολῆς δύο ἐξωτερικῶν βαρβάρων γλωσσῶν, τῆς φοινικικῆς καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς, καὶ δύο ἢ πλείοτέρων ἰθαγενῶν βαρβάρων γλωσσῶν, τῆς πελασγικῆς, τῆς λελεγικῆς καὶ ἄλλων τοιούτων.

Ἀλλ' ἐάν τοιαῦται καὶ τοσαῦται ἐπικρατοῦσι διαφωνίαι περὶ τῶν Πελασγῶν, οἵτινες λέγεται ὅτι προηγήθησαν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς· καὶ περὶ τῶν αἰγυπτιακῶν καὶ φοινικικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες φημίζεται ὅτι κατεστάθησαν ἐνταῦθα κατὰ τοὺς πανάρχαιους τούτους χρόνους· καὶ περὶ τῶν κοσμογονικῶν καὶ φιλοσο-

φικῶν δοξασίων ὅσας εἰκάζεται ὅτι ἐκρυπτον τὰ μυθεύματα τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας, καὶ περὶ τῶν ἡρωϊκῶν γενεαλογιῶν, αἰθλων καὶ ἐπιχειρήσεων τῶν ὁμηρικῶν χρόνων· πάντες κατ' εὐτυχίαν ὁμοφώνως προσδεύουσιν, ὅτι περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ ἔννοιαν, διότι αἱ περὶ τούτου εἰδήσεις, αἱ διασπνθεῖται εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, τὰ ἐπιγραφόμενα Ἰλιάς καὶ Ὀδύσεια, καὶ εἰς τὰ τοῦ Ἡσιόδου, τὰ ἐπιγραφόμενα Ἔργα καὶ ἡμέραι, καὶ Θεογονία, εἰκονίζουσι πιστῶς ὅπως οὖν τὴν κατάστασιν ἐκείνην. Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια εἶναι τὰ δύο ἀρχαιότατα ἐκ τῶν περισπνθέντων προϊόντων τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας καὶ ἐποικῆθησαν, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ἐν τῇ ἐνάτῃ πρὸ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδι. Ἡ Ἰλιάς ὕμνησε τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, ἡ δὲ Ὀδύσεια περιέγραψε τὰς περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσεύς, ἐνὸς τῶν ἡρώων τοῦ πολέμου τούτου, ὅτε ἐπεχείρησε νὰ ἐπανάλθῃ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἰθάκην. Ἀμφότερα δὲ τὰ ποιήματα, διὰ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τὴν λαμπρότητα τῆς φαντασίας, τὴν ἀμίμητον ζωηρότητα τῶν εἰκόνων καὶ πολλάκις τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ μαρτυροῦσι τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον ἀπὸ τῆς πρώτης γνωστῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ τοιαῦτα ἀριστουργήματα. Δὲν εἶναι ὁμῶς πολῦτιμα μόνον ὡς ποιητικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικὰ ἐν μέρει· διότι οἱ μὲν ὕμνηθέντες ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἥρωες καὶ αἰθλοι δὲν ἔχουσιν, ὡς προείπομεν, ἱστορικὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἡ γενομένη παρ' αὐτοῦ περιγραφή τῆς κοινωνίας, τῶν ἠθῶν, τῶν δοξασίων, δὲν εἰμπρεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς μυθική, ὡς παρασπῆσασα δηλαδὴ κατάστασιν πραγμάτων ὅπως ἀλλοτρίαν τῶν ἀκροσπῶν τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ἔπους. Ἄν τὸ ἔπος τοῦτο δὲν ἐξεκόνιζεν ιδέας, καὶ κοινωνικὰς σχέσεις, καὶ αἰσθηματα οἰκεία εἰς τοὺς ἀκροσπὰς αὐτοῦ, ἤθελε βεβαίως φανῇ εἰς αὐτοὺς ἀκατάληπτον καὶ ἀδιάφορον· ὁ ποιητὴς μεγαλύνει καὶ καλλύνει πολλάκις τὰ ἀντικείμενα περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδῇ χθῶμεν ὅτι καὶ ἀναπλάττει ὅπως ἰδανικὸν κόσμον. Διὰ νὰ κατασπῆσωμεν δὲ ἐκκρινεστέραν τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ τοῦ μύ-

θου τῶν ἡρώων καὶ τῆς ἀληθείας· τῶν κοινωνικῶν περιστάσεων, ἐν-
 θαλίζομεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡρῶν τὰ κάλλιστα γνωστὰ εἰς
 αὐτοὺς νεώτερα μυθιστορήματα. Εἰς τὰ μυθιστορήματα ταῦτα
 οἱ μὲν ἄνθρωποι καὶ αἱ περιπέτειαι αὐτῶν εἶναι συνήθως ἐπινοή-
 ματα τοῦ γράφοντος, αἱ κοινωνικαὶ ὁμῶς περιστάσεις ὄντος τῶν
 ὑποίων περιστρέφονται εἶναι ἀληθεῖς, διότι ἂν καὶ αὐταὶ δὲν ἦσαν
 ἀληθεῖς, τὰ μυθιστορήματα ταῦτα, γασόμενα ὅλως διόλου ἀλ-
 λότρια τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, οὐδὲν ἔθελον ἔχει θελγητρον.
 Τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Ἢ εἰδὼν τὴν
 ὑπόειον παριστάσιν εἶναι μυθικὰ ἐνταυτῷ καὶ πραγματικῇ· μυ-
 θικῇ μὲν ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὰς περιπετείας, πραγμα-
 τικῇ δὲ ὡς πρὸς τὰ ἠθικά καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τοὺς
 κοινωνικοὺς θεσμούς, ὅλον τοῦ ἔθνους τὸν βίον. Ἐπὶ δὲ πραγ-
 ματικώτερα εἶναι τὰ ἰσιοδικὰ ποιήματα, ἐξ ὧν ἡ μὲν θεο-
 γονία διδάσκει τί ἐπρέσβευεν οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ
 σύμπαντος καὶ τῶν θεῶν, τὰ δὲ ἔργα καὶ ἡμέραι περιέχουσι
 σειρὰν παραγγελεμάτων περὶ γεωργίας, οἰκονομίας, θαλασσο-
 πορίας, ἀνατροφῆς καὶ ἄλλων τοιούτων ἀσχαλιῶν τοῦ καθη-
 μερινοῦ βίου. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ποιήματα ταῦτα συνετάχθησαν ἐν
 τῇ ὀγδόῃ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἑκατονταετηρίδι, ὁ Ὀμηρος
 καὶ ὁ Ἡσίοδος ἴστανται εἰς τὰ μεθάρια τῶν μυθικῶν καὶ τῶν ἱ-
 στορικῶν χρόνων, καὶ εἶναι οὕτως εἰπεῖν οἱ δύο αἰῶνες τοῦ
 μυστηριώδους κόσμου, ὅς τις κρύπτεται ὀπισθεν αὐτῶν καὶ τοῦ ὁ-
 ποίου πείθονται νὰ διανοίξωσι μέχρι τινὸς τὰς πύλας καὶ νὰ ἀπο-
 καλύψωσι τὰ ἄδυστα εἰς τοὺς προσερχομένους. Εἰσερχόμεθα λοιπὸν
 καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν κατόπιν τῶν πολλῶν σοφῶν ἀνδρῶν, οἵτινες,
 εἰςδύσαντες προηγουμένως εἰς τὰ μαγικά ταῦτα ἀνάκτορα τῆς πρώ-
 τῆς γνωστῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἡλικίας, περιέγραψαν, διὰ πλεί-
 στης ἀκριβείας καὶ γλαφυρότητος, τὴν θαυμασίαν αὐτῶν διασ-
 κευὴν καὶ, ἀκολουθοῦντες μὲν κατὰ πόδας τοὺς δύο ἐκείνους ἄρ-
 χαίους ὁδηγούς, προσέχοντες δὲ καὶ εἰς τὰς πιστοτέρας τῶν νεωτέ-
 ρων ἐξηγήσεις, ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὸ
 θρησκειμα, τὰ κατὰ τοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμούς, τὰ
 κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην τῶν παναρχαίων Ἑλλήνων.

Οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐπίστευον εἰς τὴν ὑπαρξιν πολλῶν θεῶν δυνάμεων, πρεσβεύοντες ὅτι ὅλα τὰ μέρη τῆς φύσεως, ὁ αἰθήρ, ὁ ἥλιος, ἡ θάλασσα, οἱ ποταμοί, τὰ ὄρη, τὰ δάση, τὰ ἀκρωτήρια· προσέτι δὲ καὶ αἱ ἀρεταί, τὰ πάθη, αἱ τέχναι, αἱ περιπέτεια τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, οἷον ἡ φρόνησις, τὸ κάλλος, ἡ ἄγρα, ἡ γεωργία, ὁ θάνατος, τὸ κράτος, ἡ βία, εἶχον τὸν ἴδιον αὐτῶν θεόν. Οἱ θεοὶ ὅμως οὗτοι δὲν ἐλατρεύοντο ὡς φυσικαὶ ἢ ἠθικαὶ δυνάμεις, ἐλατρεύοντο ὡς ὄντα ἔχοντα ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ διάγοντα βίον ἀνθρώπινον· ἀλλὰ ἀθάνατα, ἰσχυρότερα τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ πάντα, μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον, τὴν τέχνην τοῦ κόσμου.

Δώδεκα δὲ ἐξ αὐτῶν ἐθεωροῦντο ὡς οἱ πάντων μέγιστοι θεοὶ καὶ ὠνομάζοντο Ὀλύμπιοι, καθὼ κατοικοῦντες εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς κορυφὰς τοῦ ὄρους Ὀλύμπου, αἵτινες συνεχέοντο μετὰ τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ δώδεκα οὗτοι μεγάλοι θεοὶ ἦσαν, ἐξ μὲν ἄρσενες· ὁ Ζεὺς, ὁ καὶ θεὸς τοῦ αἰθέρος ἰδίως, ὁ Ποσειδῶν, τῆς θαλάσσης, ὁ Ἀπόλλων, τοῦ φωτός, ὁ Ἄρης, τοῦ πολέμου, ὁ Ἡρακλής, τοῦ πυρός καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ ὁ Ἑρμῆς, τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ λόγου· ἐξ δὲ θήλειαι, ἡ Ἥρα, θεὰ τοῦ ἀέρος, ἡ Ἀθηνᾶ, τῆς φρονήσεως, ἡ Ἄρτεμις, τῆς ἄγρας, ἡ Ἀφροδίτη, τοῦ κάλλους, ἡ Ἑστία, τοῦ οἰκιακοῦ βίου, καὶ ἡ Δήμητρα, τῆς γεωργίας. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν πολλοὶ δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν Ὀλυμπίων, κατὰ τε τὴν δύναμιν καὶ τὸ ἀξίωμα· οἷον, ὁ Πλούτων, ὁ θεὸς τοῦ ἔθους, ἡ Ἑκάτη, ἡ ἔρως τῶν τοκετῶν, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ὁ Διόνυσος, ἡ Περσεφόνη, αἱ Μοῦσαι κλπ. Τινὲς ὅμως ὑπηρετοῦν ἀπλῶς τοὺς μεγαλητέρους θεοὺς, οἷον ἡ Ἴρις, ἡ Ἥβη, αἱ Ἥραι κλπ.

Τελευταῖον, ὑπᾶρχον καὶ θεοὶ τινες δυνάμεις, ἡ μᾶλλον περατώδεις τινὲς θεῶν γόνοι, οἵτινες οὔτε ἀνθρωπίνην μορφήν εἶχον, οὔτε συνεδύαζοντο μετὰ στοιχείου τινὸς τοῦ φυσικοῦ ἢ ἠθικοῦ κόσμου· οἷον οἱ Ἑκατόγχειρες, αἱ Ἄρπυιαι, αἱ Γοργόνες, ἡ Χίμαιρα, ἡ Σφίγξ, οἱ Κένταυροι, ὁ Γηρυόνης κλπ.

Τῶν δὲ θεῶν ἀπάντων, τῶν τε Ὀλυμπίων καὶ τῶν ἄλλων, καθὼς καὶ ἅπαντος τοῦ κόσμου, προϊστάτο ὁ Ζεὺς, ὡς ἀγαθὸς πατὴρ οἰκογενεῖς καὶ βασιλεύς. Ὁ χαρακτήρ τοῦ ὑπερτάτου τούτου ὄντος

εἶναι παράδοξον κράμα θείας ἀληθείας, μεγαλειότητος, καὶ σχεδὸν ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Ὁ Ζεὺς ἐρᾷ τὰ προϋόντα καὶ ἐξελέγγει τὰς πράξεις ἐκείνου τῶν ἄλλων θεῶν, σὺμπαντες δὲ οἱ ἀγῶνες αὐτῶν οἷδ' ἐπ' ἐλάχιστον δύνανται νὰ ἐλαττώσωσι τὸ κράτος ἢ νὰ ἀναβάλλωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Τὸ φοβερὸν νοῦμα δι' οὗ ἐπικυροῖ τὰ δόξαντα αὐτῷ, οὔτε ἀνάκλησιν οὔτε παρὰ κούην ἐπιδέχεται. Καθὼς δὲ ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶναι ἀκαταμάχητος, οὕτω καὶ ἡ σοφία ἀνεξερσύνητος. Αὐτὸς κρατεῖ τὰ χρυσᾶ τάλαντα, εἰς τὰ ὅποια σταθμίζονται αἱ τύχαι τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἴστανται δύο πῖθοι, ἀπὸ τῶν ὁποίων οὗτος ἐξάγει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, δι' ὧν καθιστᾶ ἡδεῖαν ἢ ἐπώδυνον τὴν ὑπαρξίν τῶν θνητῶν. Αὐτὸς ἰδρύσει τὴν αἰδίων τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ τὴν ἀμετάθετον ἀλληλουχίαν τῶν γεγονότων, εἰς ἣν καὶ αὐτὸς ὑποτάσσεται. Οἱ νόμοι οἱ ἀνθρώπινοι ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτοῦ παράγουσι τὸ κύρος· οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ λαμβάνουσι τὸ σκῆπτρον· αὐτὸς εἶναι ὁ προστάτης τῶν κοινωνικῶν δικαίων, ὁ ἐρρορὸς τῆς τῶν συμβολαίων ἐκτελέσεως, τῆς τῶν ὀρκῶν τηρήσεως· αὐτὸς τιμωρεῖ τὴν προδοσίαν, τὴν ὕβριν, τὴν ὁμόφρητα· ὁ ξένος καὶ ὁ ἐκέτης διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προστασίαν· ὁ φραγμὸς τῆς οἰκίας ἀνατίθεται εἰς τὴν φύλαξιν αὐτοῦ, ἢ δ' ἀποποιήσις ἢ κατάχρησις τῆς φιλοξενίας δεινῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδικεῖται. Ἀλλ' ὅμως ὁ θεὸς αὐτός, τὸ μέγιστον καὶ ἐνδοξότερον τῶν ὄντων, ὅχι μόνον ἔχει ἀνθρωπίνην μορφήν, ὥς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοί, ἀλλὰ ὑπόκειται, ὥς αὐτοί, καὶ εἰς τὰ πάθη τὰ ἀνθρώπινα, καὶ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἀσθενείας· διότι τὰ θεῖα ταῦτα σώματα, εἰ καὶ ἔχουσι τὴν προνόμιον τῆς ἀθανασίας, τῆς καλλονῆς καὶ τῆς ἰσχύος, εἰ καὶ ῥέει εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν αἷμα καθαρώτερον τοῦ ἀνθρωπίνου, δὲν εἶναι ἀπρόσιτα οὔτε εἰς τὰς ἡδονάς, οὔτε εἰς τὸν πόνον· αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ τρέφονται δι' ἀμβροσίας, καὶ εὐγνωμόνως ὁσφραίνονται τὴν κνίσσαν τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας προσφέρουσιν εἰς αὐτὰ οἱ θεοί. Τὰ δὲ ἄλλα αὐτῶν πάθη εἶναι ἀνάλογα τῶν ὅλων ἀνθρωπίνων τούτων ὁρέξεων· ὁ ἄστατος ἔρωρ, ὁ φθόνος, ἡ ὀργή, τὸ μῖσος παράττουσι πολλάκις τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν γαλήνην.

καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ βασιλείου τῶν Ὀλυμπίων θεῶν διακινδυνεύει· νίστε ὑπὸ στάσεων καὶ συσσωρευθῶν πλεονημένων κατὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ Ζεὺς δὲν εἶναι πάντοτε ἀδιάφορος εἰς τὰς πράξεις ταύτας· πολλάκις δὲ εἶναι ἀναποφάσιτος εἰς τὰς γνώμας αὐτοῦ, ἀπατᾶται ὑπὸ τεχνασμάτων, τυρλοῦται ὑπὸ ἐπιθυμιῶν, καὶ παρεκτρέπεται ὑπὸ τῆς ὀργῆς εἰς βίαν ἀγενῆ. Τὰ θεμεριὰ ἐπεὶ δὲν εἰκονίζουσι κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε τρόπον τὴν σχέσιν τοῦ ὁπερ-τάτου τῶν θεῶν πρὸς τὴν μοῖραν, καὶ ἴσως ὁ ποιητὴς δὲν εἶχεν εὐκρινῆ τῆς σχέσεως ταύτης ἐννοίαν· διότι συνήθως μὲν ὁ Ζεὺς ἐπιβάλλει τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τὴν μοῖραν, ἐνίοτε ὅμως φαίνεται οὐδὲν ἄλλο ἢ ὑπερέτης ἀπλούς ἀνάγκης ἀπαραιτήτου, τὴν ὁποίαν ματαίως ζητεῖ νὰ διαφύγῃ.

Ἡ δὲ εἰμαρμένη αὕτη τῶν Ἑλλήνων διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ δόγματος, τὸ ὁποῖον, ἐμβολιαζόμενον εἰς τὰ πνεύματα τῶν βαρβάρων, ἀγρίων καὶ ἡδυπαθῶν, οἶοι εἰ Ὀθωμανοὶ, ὀπλίζει μὲν αὐτοὺς ἐκ διπλεγμαμάτων διὰ προσκαίρου παροξυσμοῦ ἀνδρείας, συνεπιφέρει ὅμως τὸ ὀλέθριον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ὅτι, ἅμα παρελθόντος τοῦ παροξυσμοῦ τούτου, περιπίπτουσιν εἰς ἀπάθειαν, καθυστεροῦνται αὐτοὺς ἀνικάνους νὰ πράξωσι τι εἰς τὰς συνήθεις τοῦ βίου περιστάσεις. Τὸ δόγμα τῶν Ἑλλήνων προέκυπτεν ἀπὸ τῶν φυσικῶν αἰτιῶν θεωριῶν περὶ τῆς προφανούς εὐρυθμίας τοῦ κόσμου τούτου, περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῆς ἐπιβράσεως τὴν ὁποίαν αἷτια ἀρύφια καὶ ἀνεξήγητα δύνανται νὰ ἔχωσιν εἰς τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιτυχίαν. Δὲν ἀνεπλήρου δὲ παρ' αὐτοὺς τὴν ἀνδρείαν, οὐδ' ἐχρησίμευεν ὡς πρόφασις ἀδρανείας· ἐνέπνεε μὲν καρτερίαν τινὰ ἐν ταῖς συμφοραῖς, ἀλλὰ κατέλειπε σῶαν τὴν δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων, ἐνόσφ εἶχον τὴν ἐλπίδα νὰ ἀποφύγῃσι, διὰ συνέσεως καὶ ἐνεργείας, τὰ ἐπικρεμέμενα δεινὰ· οὔτε πάλιν ἀπέτρεπεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπικαλῶνται τὴν συνδρομὴν τῶν θεῶν. Ἄλλως τε οἱ μάκαρες τοῦ Ὀλύμπου κατεδέχοντο νὰ ἀναμιγνύονται καὶ οἰκοθῇ εἰς τὰ πράγματα τῶν ἀνθρώπων, γαστὴς ὑποδεστέρας καὶ ἀτυχούς, ἥτις ὅμως, ἡνωμένη οὕσα μετ' αὐτῶν διὰ τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας, θεωρεῖτο ἀξία πολλάκις μὲν τῆς συμμαχίας, ἀείποτε δὲ τῆς συμπαθείας αὐτῶν. Εἶδομεν ὅτι ἡ δο-

ἔπειτα, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν ἐκ πηλοῦ ὑπὸ τοῦ Προμηθεως, ἦτο μεταγενεσιτέρα καὶ ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα δοξασία τοῦ Ἡσιόδου, καθ' ἣν οἱ θεοὶ ἐπλασαν ἀλληλαδιὰ δόχως πέντε διάφορα γένη ἀνθρώπων, δὲν συνεδυάζετο μὲ τὰς ἱστορικὰς γενεαλογίας, καθ' ἃς οἱ ἐπισημότατοι τοῦλάχιστον τῶν ἀνθρώπων ἦσαν ὄχι πλάσματα, ἀλλὰ γόνοι ἢ ἀπόγονοι τῶν θεῶν. Αὐτὰς ὁ Ἡσιόδος λέγει ἀλλὰ χωρὶς, ὅτι ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοὶ τ' ἄνθρωποι· παρ' Ὀμήρου δὲ ὁ Ζεὺς ὀνομάζεται πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ἐπὶ καὶ λαϊκῶν οἱ θεοὶ τῆς πρᾶτευχῆς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ οὐδεὶς ἔδυνάτο νὰ καυχηθῇ ὅτι ἀπολαμβάνει βεβαίως τὴν εὐνοίαν αὐτῶν· ὁ χρηστότερος τῶν ἡρώων δὲν διέφευγε τὴν θείαν δίκην, καὶ ἀκουσίως ἂν προεκάλει τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν· ὁ δὲ ἀσφαλέστερος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῶσιν οὕτω ἡλιοι, ἦτο νὰ κήδηται τις περὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, καὶ νὰ σέβηται αὐτοὺς. Διότι ἐν γένει οἱ θεοὶ ἀπειτρέφοντο τὴν ὑπεροψίαν, τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν ἐκ τῆς τύχης ἢ τῆς ἰσχύος μέθην, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι λησμονοῦσιν, ὅτι εἶναι ὄντα ἀσθενῆ καὶ θνητά· ὅθεν πᾶσα ἀπαράκαλυπτος ἀδιαφορία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον, καὶ πᾶσα ἀξίωσις ἰσότητος πρὸς τοὺς θεοὺς, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τούτων ὡς ἀμάρτημα δεινόν, κατὰ τοῦ ὁποίου σπανίως δὲν ἐπέβαλλον τιμωρίαν περιφανῆ. Ἐφθόνουν προσέτι τὸν ἄνθρωπον ὅστις διετέλει ἀδιαλείπτως εὐδαιμονῶν. Ὅση μεγάλη καὶ ἂν ἦτο τότε ἡ ταπεινότης αὐτοῦ, ἡ διηνεχὲς αὐτῇ εὐτυχία, καθὼ προεγγίζουσα ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν θείαν αὐτῶν μακαριότητα, δυσκόλως ἔδυνάτο νὰ διαφύγῃ τὸν σκόπελον τῆς ὀργῆς των. Τὴν δὲ παρήγορον ἰδέαν, ὅτι τὴν θλίψιν προξενοῦσιν οἱ θεοὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἵνα ὑποδείξωσιν εἰς αὐτὸν ἐπεικῶς τὰ ἐπικίνδυνα ἀποτελέσματα ἀναλλοιώτου εὐτυχίας, ἠγνόησαν ἐπὶ πολλὴν ὡς φαίνεται χρόνον οἱ Ἕλληνας. Ὅτι μάλιστα ἐλογίζετο ἀρεστὸν εἰς τοὺς θεοὺς, ἦτο ἡ εὐλαδὴς τοῦ ἀνθρώπου μεγαλοδωρία· καὶ ὅτι μάλιστα ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς εὐπρόσδεκτον, ἦτο ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν τελετῶν τῆς λατρείας των· τοσοῦτον δὲ ἀπαραιτήτους ἐθεώρουν τὰς τελετάς ταύτας, ὥστε καὶ ἀκουσία περὶ αὐτάς ὀλιγοῖα ἤρκει ἵνα ἐπισφῇ κατ' ἔθνος ὅλον τὰς δεινότερας τῶν συμφορῶν.

Τοιαῦται περὶ θεῶν καὶ περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα δοξασαίαι δὲν συνετέλουν βεβαίως καθ' ἑαυτὰς εἰς τὴν ἐκσχυσιν τῶν ἠθικῶν αἰσθημάτων καὶ εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων. Ἰπῆρχεν ὁμῶς ἐμμεσῶς τὸ σύνδεσμος μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Καὶ πρῶτον τὰ ἀλλόκοτα τῶν θεῶν ἤθη κατ' οὐδὲν ἡλάττουσαν τὸ σέβας τὸ ὁποῖον οὗτοι ἐνέπνεον, οὐδ' ἐπρόβιλλοντα ἐν γένει ἡ ἐλογίζοντα σπουδαίως ὡς τύποι καὶ ὑπογραμμοὶ ἀξιολόγητοι, οἱ δὲ λατρεύοντες αὐτοὺς ἄνθρωποι δὲν ἐπεχείρουν νὰ ἐξαγάγῃσι διδασκαλίαις πρακτικαῖς ἀπὸ τῶν παραδόσεων τῆς μυθολογίας. Διότι οἱ θεοὶ, καὶ τοὶ μὴ ὄντες ἀνώτεροι τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ἦσαν ὁμῶς τοσοῦτον μεγάλοι καὶ τοσοῦτον μακρὰν ἔκειντο τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, ὥστε δὲν ἐθεωροῦντα ὑποκείμενα εἰς τοὺς νόμους τοῦ ἐπιγεβλημένου εἰς τὴν ὑποδεστέραν γενεάν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπενήργει δὲ τὸ θεϊσκευμα ἐπὶ τῆς ἠθικῆς διὰ τινων δυνάμεων, ἰδίως ἐπιτετραμμένῃ νὰ ἐπιβάλλῃσι τὰς κενωμισμένας εἰς τοὺς κακουργοὺς ποινάς. Αἱ δυνάμεις αὗται ἦσαν αἱ λεγόμεναι Ἐριννύες. Ὁ Ὀμηρὸς ὑποδεικνύει ἀπλῶς τὸ ἔργον τῶν Ἐριννύων, μὴ ὀρίων τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, μῆτε περιγράφων τὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖον ἡ φαντασία τῶν μεταγενεστέρων ποιητῶν παρέστησε καταπληκτικώτατον. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις αὗται ἀποβιβάζουσιν ἱσως φοβερώτεροι ὡς ἐκ τοῦ μυστηριώδους σκότους ἐντὸς τοῦ ὁποῖου περικαλύπτονται αἱ σφαῖραι αὐτῶν περὶ τῆς ποιητῆς. Ἡ κατοικία αὐτῶν ἡ κειμένη ἐντὸς τῶν σκοτεινῶν μυχῶν τοῦ ἀοράτου κόσμου, ἐνέπνεε βαθεῖαν ὄρασιν εἰς τὰς εὐτυχεῖς θεότητας αἵτινες κατόικουν εἰς τὰς φαιδράς καὶ φωταυγεῖς τοῦ Ὀλύμπου κορυφάς. Ἰπὸ σκότους δὲ περικαλύπτοντο αἱ Ἐριννύες καὶ ὅτε ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κατοικίας ἐκείνης διὰ νὰ ἐπιτελέσωσι τὰ δόγματα τῆς θείας δικαιοσύνης. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτάς, ὅπως ἐξιλέουν τοὺς ἄλλους θεοὺς· τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, οὐδεμία φαίνεται ἐπινενοημένη τελετή, ἱκανὴ νὰ ἀφοπλίσῃ μὲν τὴν ὀργὴν τῶν Ἐριννύων, νὰ κατευνάσῃ δὲ τὸν θόρυβον τῆς συνειδήσεως τοῦ ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου. Καὶ ἰδίως μὲν ἐπεμελοῦντο τὴν τέρησιν τῆς ὀφειλομένης· εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, εἰς τὴν

εὐκοσμίαι καὶ δίκαια εὐλαθείας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιτορμία, καὶ ἅπαντα ὡς τὰ λοιπὰ δεινότερα κακούργηματα, ἦσαν ὁμοίως καθυποβεβλημένα εἰς τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν, ὃ δὲ τρόμος τὸν ὅποιον ἐνέπνεον αἱ ἀδυσώπητοι αὐταὶ λειτουργοὶ τῆς θείας δίκης, ἂν δὲν ἐσωφρόνιζεν ἐντελῶς τὴν ἀπερίσκεπτον ἐλαφρότητα τὴν ὅποιαν ἡδύνατο νὰ ἐμφυχῶνῃ παρά τισι τὸ σκανδαλώδες πολλάκις πολίτευμα τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, περιέστειλε τοῦλάχιστον αὐτὴν μέχρι τινός.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον, οὔτε πάντες οἱ πονηροὶ φαίνονται τιμωρόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, οὔτε πάντες οἱ χρηστοὶ ἀνταμειβόμενοι. Ὁ Ὀμηρὸς θεωρεῖ τὸν θάνατον ὡς χωρισμὸν δύο οὐσῶν διακεκριμένων, ἂν καὶ μὴ ἐντελῶς ἀνομοίων, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Τὸ σῶμα δὲν ἔχει ζωὴν ἀνευ ψυχῆς, οὐδ' ἡ ψυχὴ δύναμιν ἀνευ τοῦ σώματος. Αἱ σάρκες καὶ τὰ ὅττω τῶν ἡρώων μένουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἡ ἀναλίσκονται ὑπὸ τοῦ πυρός, ἡ καταλείπονται εἰς βορὰν κυνῶν καὶ πτηνῶν (οἰωνῶν), ἡ δὲ ψυχὴ ἀπέρχεται εἰς τὸν Ἄδην, ὡς ὄνειρον ἀφίπταμένη.

Ψυχὴ δ' ἔστ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται.

λέγει ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἡ μήτηρ τοῦ Ὀδυσσεύς Ἀντίκλεια. Διὰ νὰ εἰέλθῃ ἡ ψυχὴ εἰς τὸν Ἄδην, δὲν ἐθεωροῦντο, ὡς φαίνεται, ἀπαραίτητοι αἱ ἐπικηδέιοι τελεταί, ἀλλ' ἐνόσφαι τελεταὶ αὐταὶ δὲν ἐξεπληροῦντο, ἡ ψυχὴ δὲν ἡδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ αὐτόθι. Ἐντεῦθεν ἡ περὶ αὐτῶν ἐπιμέλεια τῶν ἐπιζώντων φίλων, ἡ πεισματώδης περὶ τῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ πάλη, καὶ ἡ τρῆχικὴ ἐκείνη προέλευσις τοῦ Πριάμου πρὸς τὸν Ἀχιλλεῦ, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἑκτορός. Πολλὰ δὲ κατχνυκτιώτατα τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας καὶ ποιήσεως γεγονότα, ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος τούτου στριζόνται. Ἡ ψυχὴ, ἐξολιθίσασα ἀπὸ πληγῆς ἢ διὰ τῶν χειλέων, δὲν διαλύεται εἰς τὸν αἰθέρα, ἀλλὰ διατηρεῖ τὸ σχῆμα τοῦ ὄντος, εἰς τὸ ὅποιον πρότερον ἔδιδε ζωὴν. Ἀλλ' ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ἡ ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου φωτιζομένη, δὲν εἶναι πλέον κατοικίς πρόσφορος εἰς τὸ ἀσθενὲς καὶ θλιβερόν τοῦτο γέντασμα, τὸ ὅποιον παρατείνει τὴν ἀνωφελῆ αὐτοῦ ὑπαρξίν ἐντὸς τοῦ ἀμαυροῦ φωτός τοῦ καταχθονίου κόσμου. Ἐκεῖ τὸ ὄν τοῦτο

δὲν εἶναι εἰμὴ σκιά τις τοῦ πάρελθοντος ὄντος, ἀδιελπίτως ἐπιδιώκουσα τὸ εἶδωλον τῶν πάλαι ἀσχολίων καὶ ἡδονῶν. Ὁ περίφημος κυνηγὸς Ἄριων θηρεύει εἰς λαμῶνας ἀσφοδέλων τὰς σκὰς τῶν ζώων, τὰ ὅποια εἶχε φονεύει ποτὲ εἰς τὰ ἐπὶ γῆς ἔρη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Κρήτης Μίνως, ὅστις ζῶν τοσοῦτον ἐδοξάσθη διὰ τὸ φιλοδίκασον αὐτοῦ, προεδρεύει ἤδη δικαστηρίων τὰ ὅποια δὲν ἔχουσι τί νὰ κρίνωσι καὶ διανέμει τὴν ἀκριβὴ αὐτοῦ δικαιοσύνην εἰς γενεὰς ὄντων ἀπεστερημένων τῆς δυνάμεως τοῦ κακοποιεῖν. Ὁ ἐνδοξότατος τῶν ἡρώων τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ὁ Ἀχιλλεὺς, ἀνάσσει μὲν ἀπάντων τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ προθύμως ἤθελεν ἀνταλλάξει τὴν ἀπράγμονα ταύτην τιμὴν ἀντὶ τῆς εὐτελεστεράς τοῦ πραγματικοῦ βίου ὑπερσίας. Ὁ Ὀμηρος ποτὲ δὲν ἐφαντάσθη ὅτι ἡ πνευματικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις, ἀπαλλαγείσα ἅπαξ τῶν γνῶνων αὐτῆς δεσμῶν, ἀποβαίνει ἰσχυροτέρα. Ἐξ ἐναντίας ὁ ποιητὴς παρίστησιν αὐτὴν καταβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ θανάτου εἰς κατάστασιν ἀμυθήτου ἀτονίας.

ᾧ πόποι, ἡ βὰ τίς ἐσσι καὶ εἰν Ἀῖδαο δόμοισιν
Ψυχὴ καὶ εἶδωλον· ἀτὰρ φρένες οὐκ ἐνὶ πάμπαν,

ἀνέκραξεν ὁ Ἀχιλλεὺς, ὅτε, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τροίας, ὁ φιλτατος αὐτοῦ Πάτροκλος ἔπεσε φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ ἔκτορος· διέστιν, Φεῦ, ὑπάρχει μὲν καὶ εἰς τὸν Ἀδην ψυχὴ καὶ εἶδωλον τοῦ τεθνεώτος, ἀλλὰ αἱ φρένες ἐκλείπουσι παντελῶς.

Καὶ ὁ μὲν πολὺς τῶν κατοίκων τοῦ Ἀδου ὄχλος παρέειπεν οὕτω ἀνωφελῶς τὴν ματαιίαν ταύτην ὑπαρξίν, μεγάλοι δὲ πνεύστοι κατεδικάζοντο εἰς ἀγῶνα οἰκειότερον εἰς τὰς καταχθονίους ἐκείνας χώρας. Ἐκ τούτων οἱ μὲν ἐτιμωροῦντο ἐνασχολούμενοι εἰς ἔργα κοπώδη καὶ ἀδιάλειπτα, καθὼς ὁ Σίσυφος, ὁ διατελέσας βασιλεὺς τῆς Κορίνθου καὶ πολλὰ πράξας ἐν τῷ βίῳ ἀνομήματα, καταδικασθεὶς δὲ ἐν τῷ Ἀδῇ νὰ κυλῇ ἐπὶ μεγάλου ὄρους βαρὺν λίθον, ὅστις μόλις ἔφθηνεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἐκυλίετο πάλιν κάτω καὶ ἐδασάνιζεν οὕτω τὸν δυστυχῆ Σίσυφον αἰωνίως. Ἄλλοι δὲ ἐταλαιπωροῦντο συναισθανόμενοι πόθους ἀνεκπλήρωτους, οἷον ὁ Τάνταλος, ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Φρυγίᾳ Σιπύλου, ὅστις καὶ αὐτὸς πολλὰ ἀσεδήσας πρὸς τοὺς θεοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καταδικάσθη νὰ ἴστανται αἰωνίως ἐν τῷ ὕδατι βεβυθισμένος

μέχρι τοῦ πόντου· καὶ νὰ καταφλέγηται ὑπὸ πᾶντος καὶ ὁμοῦ ἐσέως δὲ ἤθελεν ἢ τὴν δάψιν αὐτοῦ νὰ σέσση, ἢ τὴν πῆκιν νὰ πορέσῃ, τρώγων ἀπὸ τῶν καρπῶν, τῶν πλησίου αὐτοῦ πεφυτευμένων καρποφόρων δένδρων, τὸ μὲν ὕδωρ ἐρευσεν ἀπὸ αὐτοῦ, οἱ δὲ κλάδοι τῶν δένδρων ἐτρέποντο πρὸς τὸ ἄλλο μέρος. Εἰς φυλακὴν δὲ ἔτι φεδρωτέραν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον κατωτέρω τοῦ Ἄδου βεβιωμένην ὅσον ἡ γῆ ἀπέχει τοῦ οὐρανοῦ, κατακλείοντο οἱ θεοὶ τοῦ Διὸς ἀντίπαλοι· ἡ φυλακὴ αὕτη ἦτο ὁ Τάρταρος, ὅστις ἐφράσσετο μὲν διὰ πόλης σιδηρᾶς, ἔδαφος δὲ εἶχε χαλκοῦν. Ἀφ' ἐτέρου εὐρύθιμος μακάρων ἡρώων ὄμιλος, ἀγτί νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸν Ἄδην, μετθειδάζοντο εἰς πεδίον ἡλόσιον, εἰς νῆσον τοῦ Ὀκεανοῦ, ἐπὶ αἰθέρων ζεφύρων καταπνομένην, ἀπηλλαγμένην δὲ πάσης θλιψύτης τῶν ὥρων τοῦ ἔτους μεταβολῆς.

Κατὰ τὴν γενικῆς ἐπικρατοῦσαν τότε γνώμην, οἱ ἄνθρωποι, διὰ νὰ ἀξιοῦσιν τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν, ὤφειλον νὰ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς ὅπως πρὸς τοὺς δυνατοὺς τῶν ἀνθρώπων· νὰ προσφέρωσι θηλασθὴ εἰς τοὺς θεοὺς τὴν εὐλάβειαν αὐτῶν καὶ τοὺς φόρους, ἢ, καθὼς λέγει ἡ θρησκεία, τὴν λατρείαν καὶ τὰς θυσίας. Αἱ θυσίαι τῶν προπατόρων ἡρώων ἦσαν ἐν μέρει μὲν χαριέσταται, καθὸ εὐκρινέως εὐλάβειαν καθαρὰν, ἐν μέρει ὁμῶς παριστῶσι τὴν τυφλὴν ὁρμὴν παχυλῆς δεισιδαιμονίας. Ἐν τῇ νηπιώδει αὐτοῦ καταστάσει, ὁ ἄνθρωπος, ἅμα κατανοήσας ὅτι ἡ τύχη τοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς θείας ἀγαθότητος, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὴν διὰ προσφορὰς, ἥτις, ὅση εὐτελής καὶ ἂν ᾖ καὶ καθ' ἑαυτήν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σύμβολον τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ αἰσθημάτων. Ὁ καθαρῶς συμβολικὸς οὗτος χαρακτήρ ἐπικρατεῖ εἰς τὰς πλείους ἀλληλικῶς τελετάς· τοιαῦται λ. χ. ἦσαν αἱ σπονδαί, ἦτοι ὁ οἶνος ἢ καὶ ἄλλα ὀγγρά, τὰ κατὰ τὰς θυσίας καὶ εὐωχίας χεόμενα κατὰ γῆς, εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὸν βωμόν, πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν· ἡ ἐρεσιώνη, ἥτοι στέφανος ἐξ ἐλαίας, διὰ καρπῶν κεκοσμημένος, τὸν ὅποιον, κατὰ τινας ἱερὰς πανηγύρεις, περιέφερον παιῖδες ἄδοντες, καὶ ὅστις ἔπειτα ἀνῆρτάτο εἰς τὴν πόλιν τῆς οἰκίας, ἀπαρallaκτοὺς καθὼς πρᾶττομεν σήμερον ὡς πρὸς τὸν στέφανον τῆς ἰνι Νικαίου· αἱ πρὸς

φερόμεναι εἰς τοὺς θεοὺς ἀπαρχαὶ τῶν καρπῶν· αἱ κόραι, τὰς ὑποκόας οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι ἀφίερον· πολλάκις εἰς θεάτητας προστάτιδας κλπ. Ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ τελεταὶ πολυτελέστεραι καὶ ἥτιον ἀφελεῖς. Οἱ ἄθροιστοι, ἀφοῦ ἀπέδωκαν εἰς τὰς οὐρανίας δυνάμεις τὰ πάθη τῶν βασιλέων τῆς γῆς, κατήντησαν νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ἡ θυσία ἐνεργεῖ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶναι πολυτιμότερα, καὶ ἐπὶ ἡ προσφορά ἔπρεπε νὰ ἐκφράζη ὅχι μόνον τὸ αἰσθημα τοῦ προσφέροντος, ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρον τοῦ αἰσθήματος τούτου. Δύο δὲ δημῶδεις προλήψεις· ὑπέθαλψαν τὴν πεποίθησιν ταύτην· ὁ λαὸς ὑπελάμβανε τοὺς θεοὺς δεκτικοὺς φθάνου καὶ ζηλοτυπίας, καὶ ἐφαντάζετο ὅτι δὲν δύναται νὰ κατευνάσῃ τὰ πάθη ταῦτα, ἐμὰ προσφέρων πλούτια δῶρα· προσδετούτοις ἡ θυσία ἐθεωρεῖτο ὡς ἐστίασις τῶν θεῶν, ὡς συμπόσιον δηλαδὴ προσφερόμενον εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τὸ ὅποιον ἦτο τοσοῦτον εἰς αὐτοὺς ἀρεστότερον, ὅσῳ ἦτο μᾶλλον πολυδῆπαναν καὶ λαμπρὴν. Ὅσάκις δὲ ἡ θυσία σκοπὸν εἶχε νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν περιῦδρισθῆσαν θεάτητα, ἡ πολυτέλεια τῆς ἱλαστήριου ταύτης προσφορᾶς ἀπέβαινεν ἐξαισία. Καὶ αἱ προλήψεις αὗται συνεπέφερον, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ἄλλας δεινότερας, ὥστε ἐπὶ τέλους τὸ πλῆθος περιῆλθεν εἰς τὴν ιδέαν, ὅτι ἐνίοτε ἡ θυσία ἀνθρώπου ἐδύνατο μόνη νὰ δυωπαῖσῃ τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν· διότι φαίνεται τῶντι βέβαιον, ὅτι εἰς ἐπαχὴν προγενεστέραν τῆς ἡμετέρας, οἱ Ἕλληνες, εἴτε οἰκοθεν, εἴτε διὰ τῆς ἐπιβροχῆς παραδειγμάτων ξένων, ἐφθασαν εἰς τὸ φοβερὸν ταῦτο συμπέρασμα. Τινὲς ἡμφισβήτησαν τὴν τοιαύτην ἀρχαιότητα τῶν ἀνθρωποθυσιῶν ἐν τῇ ἑλλάδι, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν μνημονεύει αὐτῶν, οὐδὲ αἰνίσσεται ποτὲ αὐτάς. Ἀλλὰ πολλοὶ ἄλλοι μῦθοι, ἡ κοινὴ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων γνώμη, καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἔθους τούτου μαρτυροῦσι, κατὰ δυστυχίαν, ὅτι ἐμίανε τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τοῦ Ἕλληκος καὶ ἔθνους, ἥτις ἄλλως τε, ὅσῳ φαιδρὰ καὶ ἀν' ἦτο, μετεῖχεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τραχύτητός τινος καὶ ἀγριότητος.

Τὰ κατὰ τοὺς πολιτικούς θεσμούς καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις φαίνονται, ἔτι ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης ἐποχῆς, ἄξια ἔθνους πρεσβεύοντος καλλιτέρας θρησκευτικῆς δοξασίας, τοῦλάχιστον ἐπὶ

τῶν ὁμηρικῶν χρόνων· διότι εἰ πραγματευθέντες περὶ ἀρχαιοτέρης
 τινὸς Πελασγικῆς ἐποχῆς ἀξιούσιν, ὅτι τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα τότε κατέφε-
 ρον εἰς τὴν Ἑλλάδα, διῆγον βίον ἔχοντα μᾶλλον ὁμοιότητά τινα
 πρὸς τὸν δουλικὸν βίον τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἀσιανῶν. Συνάγουσι
 δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀπὸ τε τοῦ καλασσικῶν μέγεθος τῶν ἔργων
 καὶ τῶν οἰκοδομημάτων τὰ ὁποῖα ἀποδίδουσιν εἰς τὴν πελασγικὴν
 ἐποχὴν, καὶ ἀπὸ τὰ ἀμυδρὰ ἴχνη τῆς εἰς τοὺς λεγομένους « βίους »
 διαίρεσως, τὰ ὁποῖα, ὑποφαινόμενα ἔτι εἰς τὸ πρῶτον λυκαυγὲς
 τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, θεωροῦνται ὡς αἱ τελευταῖαι σκιαὶ τῆς πε-
 λασγικῆς ἐκείνης νυκτός. Τῷντι ἡ εἰς βίους διαίρεσις τῶν ἐθνῶν,
 ὁποῖα συνέβαινε τὸ πάλαι εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἰνδικήν, καὶ
 εἰς ἄλλας ἀσιανὰς χώρας, δηλαδὴ ἡ διαίρεσις τῶν ἐθνῶν εἰς ὠρι-
 σμένον τινὰ ἀριθμὸν τάξεων, αἵτινες διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων
 κατὰ τὰς ἀσχολίας, τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα, καὶ, καθὼ
 ὑπάρχουσαι κατὰ τὴν θεῖαν θέλησιν, θεωροῦνται ὡς ἀναλλοίωτα συ-
 στήματα, ἡ τοιαύτη τῶν ἐθνῶν διαίρεσις ὑποτίθησι πάντατε πολί-
 τευμα δουλικὸν καὶ τυραννικόν· ὅπου δὲ ἐπικρατοῦσι τοιαῦτα πο-
 λιτεύματα, ἀπαντῶνται καὶ οἰκοδομήματα ἢ ἄλλα ἔργα κολοσσι-
 κά, ἀπαιτοῦντα τὴν ἐργασίαν πολλῶν μυριάδων δούλων. Κατὰ
 τοῦτο λοιπὸν ἡ λεγομένη πελασγική, ἡ ἄλλη τις οἰαδ' ἥποτε παναρ-
 χαία ἐποχή, ἴσως εἶχεν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν ἀνατολικὸν βίον·
 ἂν καὶ δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν, ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι τοιαῦ-
 τα ἔργα ἀπῆλθον μὲν ἐργασίαν πολύμοχθον, καὶ μάλιστα αἱ
 τεράστιοι ὑπόγειοι ὄχετοί τῆς Κωπαίδος λίμνης, δι' ὧν τὰ ὕ-
 दाτα αὐτῆς, διερχόμενα ὑπὸ τὰ ὄρη, ἐξέρρεον εἰς τὴν θάλασσαν·
 τὰ ἔργα ὅμως ταῦτα ἐδήλουν συγχρόνως πνεῦμα κοινῆς ὠφελείας,
 ὅπως ἀντίθετον τῆς μωρᾶς κενοδοξίας ἧτις ἤγειρε τὰς πυραμίδας
 καὶ τοὺς ἐγκολαπτεὺς τάφους τῆς Αἰγύπτου. Ἀνάλογόν τι δὲ συμ-
 βαίνει καὶ περὶ τὴν εἰς τάξεις διαίρεσιν τῶν κατοίκων, ἧτις ἀνα-
 φαίνεται πού καὶ πού, εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους
 χρόνους. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἴσως εἶχεν ἀναλογίαν τινα πρὸς τὴν ἀ-
 νατολικὴν εἰς βίους διαίρεσιν· ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐπεὶ δὲ ἄλλα ἦτο τὸ
 πνεῦμα τοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῶν θεσμῶν τούτων προέκυψαν πολιτικοὶ
 θεσμοὶ ὅπως διάφοροι τῶν ἀνατολικῶν, ἔτι ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς.

Οἱ πολιτικοὶ οὗτοι θεομελὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς δὲν ὑπερῆσαν κα-
πὸς τῶν σκέψεων σοφῶν νομοθετῶν, ὅποίους θέλομεν ἀπαντήσαι
πολλοὺς βραδύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα· οἱ ἀρχαιότεροι γνωστοὶ τῆς
Ἑλλάδος θεομελὶ παρήχθησαν μᾶλλον αὐτομάτως ἀπὸ φυσικῶν ἐ-
φορμῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀφορμαὶ αὗται καὶ περιστάσεις ἦσαν ὅπως
οὖν ὅμοιαι εἰς τὰς διαφόρους χώρας, διὰ ταῦτα καὶ οἱ θεομελὶ εἴ-
χον ἀπανταχοῦ ὁμοιότατα τινα. Ἐν γένει τρώντι ἡ κοινωνία φαί-
νεται διηρημένη εἰς δύο τάξεις ἀνθρώπων, ταῖς ἐλευθέρους, καὶ
τοὺς δούλους. Οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες ὑποδιηροῦντο πάλιν εἰς δύο
τάξεις οὐπωδὴς διακρινομένας ἀπ' ἀλλήλων· τοὺς ἡγεμόνας καὶ
τὸν πολὺν δῆμον, ἡ, καθὰ λέγει Ἀῖμος, ταῖς λαοῦς. Οἱ ἡγεμό-
νες εἶχον διαφόρους προσηγορίας, ἐμφαντικὰς τῷ ἀνωτέρου αὐτῶν
ἐξιώματι, καὶ ἐπικαλοῦντο ἀρισταί, βασιλεῖς, ἄνκτες, μέδον-
τες, ἡγήτορες, βουλευφόροι, δικασπόλοι, γέροντες· διὰ τὴν ἡλικίαν
γέρον ἐσθμαίνειν ἐκτοτε ὅχι τὸν καθ' ἡλικίαν πρεσβύτερον, ἀλλὰ
τὸν περιβεβλημένον τὸ τοῦ κράτους καὶ τὸ τοῦ ἀρχόντος ἀ-
ξίωμα, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἔθνη· *major, староста, seigneur,*
ancien, alderman, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀπαντᾷται δὲ εἰς τὴν
Ἰλιάδα καὶ τὸ τοῦ δημογέροντος ὄνομα, τὸ περισωθὲν παρ' ἡμῶν
μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. Τὸ κύριον προσὸν τῶν ἀνθρώπων,
οἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν πρώτην ταύτην τάξιν, ἦτοι τὴν τάξιν τῶν
ἡγεμόνων, ἦτο ἡ ἐκ θεῶν γενεαλογία, διότι, καθὰ προείπομεν,
πᾶσα ἡγεμονικὴ οἰκία ἀνέφερεν εἰς θεοὺς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς· ἀλλ' ἡ
ἐπιφανὴς αὕτη καταγωγὴ ἀνεδείκνυε μὲν σεβαστοὺς εἰς τὸ πλῆθος
τοὺς μεγιστάνας, ἤθελεν ὅμως τάχιστα λησμονηθῆ ἡ παραγνωρι-
σθῆ, ἐὰν δὲν ἐνισχύετο ὑπὸ προσωπικῶν προτερημάτων. Σῶμα
εὐρωστον, ἀνίστημα ὑψηλόν, ἥθος μεγαλοπρεπές, βλέμμα ὀξύ-
φωνὴ λαμπρὰ, καὶ μάλιστα αἱ συμπάρεδροι τῶν φυσικῶν τούτων
προτερημάτων ἀρεταί, ἡ περὶ τὰς πολεμικὰς ἀσκήσεις δεξιότης, ἡ
ἐν ταῖς ἀτυχίαις καρτερία, ἡ περιφρόνησις τοῦ κινδύνου, ὁ ἔρως
τῶν ἐνδόξων ἐπιχειρήσεων, ἰδοὺ τί διέκρινε πρὸ πάντων τὸν γη-
σιον ἡγεμόνα ἀπὸ τοῦ εὐτελοῦς τῶν θνητῶν ὄχλου. Ἡ περὶ τὰ
βουλευόμενα σύνοις, τὸ πολυμήχανον τοῦ πνεύματος, καὶ ἡ περὶ
τὸ λέγειν εὐκολία, ἐτιμῶντο μὲν ὅχι ὀλίγον, ἀλλὰ δὲν ἤρουν μά-

να ἵνα περιποιήσασιν εἰς τοὺς ἀρίστους τὸ κοινὸν σῶμα. Πολὺ πλείονα χρειάν εἶχον οὗτοι περιουσίας μεγάλης, ἵνα ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς πολλὰς ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας διέτρεπεν ἡ ἀνδρεία αὐτῶν. Πῶσα δὲ εὐτυχὴς ἐκστρατεία πῦξανε τὸν τε πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὸ κλέος. Ἄν δ' ὁ βραχίων ἐνὸς καὶ μόνου ἡγεμόνος ἐπέφερε πολλάκις τὴν κρίσιν τῆς μάχης, ἢ ἔτρεπεν εἰς φυγὴν ἐλόκληρον στρατὸν, τὰ τοιαῦτα κατορθοῦντο ὄχι μόνον δι' ἀνδρείας ἐξαιρέτου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δύναμιν τῆς πανοπλίας, καὶ διὰ τὴν ταχύτητα τῶν ἱππῶν τοῦ ἥρωος, οἵτινες, ῥαγδαίως φέροντες τὸ ἄρμα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ ἐδόξαζον καὶ ἐσώζον τὸν ἄνθρωπον πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν.

Τῶν ἡγεμόνων τούτων πρεῖτατο, καθ' ἑκάστην χώραν, ὁ βασιλεὺς· διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ ἑλλάς δὲν ἀπέτέλεσε ποτὲ ἓν κράτος, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἦτο διγρημμένη εἰς πολλὰ βασίλεια, βραδύτερον δὲ, εἰς πολλὰς ἀδασιλευτοὺς πολιτείας. Οἱ βασιλεῖς, ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης, διεχειρίζοντο τὴν δικαιοσύνην καὶ προέδρευον τῶν δημοτελῶν θυσῶν καὶ προσευχῶν, δι' ὧν ὁ λαὸς ἐπεκαλεῖτο τὴν θεῖαν ἀντίληψιν· ἐν καιρῷ δὲ πολέμου, ἐστρατήγουν, καὶ τότε μάλιστα ἱσχυον. Διότι τότε ἐδικαιοῦντο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἢ ἀπαιτῶσι παρὰ τῶν λοιπῶν ἀρίστων πλείονα τῆς συνθήκης ὑποταγῇ, καὶ ὁσάκις ἡ ἐπιχείρησις κωδοκίμει, πῦξανε μὲν ἡ ἡθικὴ αὐτῶν δύναμις, διὰ τὸ ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων κλέος, πῦξανε δὲ καὶ ἡ περιουσία, διὰ τὴν ἀπονεμομένην εἰς αὐτοὺς μεγαλητέραν μερίδα τῶν λαφύρων. Ἐνῷ, ἐν καιρῷ εἰρήνης, τὰ παρ' αὐτῶν ἐπιτελούμενα θρησκευτικὰ ἔργα περιέβαλλον μὲν αὐτοὺς διὰ τινος ἱερότητος, δὲ συνετέλουν ὁμῶς εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἐξουσίας. Οὐδ' ἀπὸ τῶν δικαστικῶν δὲ καθηκόντων προσλαμβάνον ἀξιώλογόν τινα ἰσχύϊν. Πολλὰ τῶν ὄντι θρυλοῦνται περὶ τῆς δικαιοσύνης τῶν κρίσεων τοῦ Μίνως καὶ τοῦ Ῥαδαμάνθους, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσίοδου συνάγεται, ὅτι ὁ βασιλεὺς σπαντὶς ἔκρινε μόνος τὰς δίκας, καὶ ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἀρίστοι ἀπεφάσκον περὶ τῶν δικαστικῶν διενέσεων, πάντοτε δὲ δημοσίᾳ ἐν μέσῳ τῆς συνηγμένης ἀγορᾶς. Ἡ Ἰλιάς λέγει, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀσπίδος,

τὴν ὁποίαν ὁ Ἰφραιστος κατασκεύασε διὰ τὸν Ἀχιλλεῖα, εἰκονίζοντο πρὸς τοὺς ἄλλοις τὰ καθέκαστα μιᾷς τοιαύτης δικαστικῆς συνδριάσεως. Κατὰ τὴν εἰκόνα ταύτην, ἡ ἀγορὰ βρίθκει πλήθους περιέρρου καὶ συγκεκινημένου, δύο δὲ ἄνδρες ἐρίζουσι περὶ τῆς χρηματικῆς ποινῆς τῆς ὀφειλομένης ἕνεκα πραχθέντος φόνου· καὶ ὁ μὲν βεβαιῶι, ὁ δὲ ἀρνείται ὅτι ἡ χρηματικὴ ποινὴ ἐπληρώθη ἤδη· ἀμφοτέρωι δὲ ἐπιζητοῦσι τὴν δικαστικὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς. Οἱ γέροντες καθήνται ἐπὶ λίθων ξεστῶν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ λαίῳν λιθίνων ἰδρῶν, ἐν κύκλῳ, ὅστις ὀνομάζεται ἱερός· ἐνώπιον αὐτῶν κεῖνται δύο τάλαντα, δηλαδὴ τὸ χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὅποῖον θέλει δοθῇ εἰς ἐκεῖνον ὅστις θεωρηθῇ ἔχων δίκαιον· οἱ κήρυκες συστέλλουσι διὰ τῶν σκήπτρων αὐτῶν τὰ ζωρὰ δείγματα τῆς συμπαθείας, τῆς ἐκπραζομένης ὑπὸ τοῦ πλήθους ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν διαδίκων, καὶ καθιστῶσιν οὕτω δυνατὴν τὴν ἐναλλαγὴ ἀκρόασιν ἀμφοτέρων. Μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐξηγήσει τί ἦτο αὕτη ἡ τοῦ πλήθους ἀγορὰ, καὶ διατί, ἐνῷ τὸ πραχθὲν κακούργημα ἦτο φόνος, προέκειτο περὶ χρηματικῆς ποινῆς καὶ ὄχι περὶ ἄλλης βαρυτέρας τιμωρίας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ, περιοριζόμενοι εἰς μόνην τὴν διαδικασίαν, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ περιεργατὰ αὕτη εἰκὼν συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἀναφερόμενα περὶ τῆς μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πέρσου δίκης. Οἱ δύο ἀδελφοί, φιλονεικήσαντες περὶ τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ὑπέβαλον τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἡγεμόνων, ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ἀλλ' ὁ Πέρσης, δωροδοκήσας τοὺς γέροντας, ἔλαβε, δι' ἀποφάσεως ἀδίκου, τὴν ὅλην κληρονομίαν. Τοῦτο τούλάχιστον διηγεῖται ὁ Ἡσιόδος, ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ, ὅστις καὶ προτρέπει θερμῶς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νὰ μὴ κατατρίβῃ τὸν διὰ τὴν ἐργασίαν ἀναγκαῖον καὶ πολύτιμον καιρὸν, ἐνασχολούμενος ἐπὶ ματαίῳ εἰς τὸ νὰ χρησιμεύῃ ὡς μάρτυς ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἢ νὰ παρέχῃ ἄλλας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς δικαζόμενους. Τὰ τοιαῦτα, ἐπιφέρει, δύναται νὰ πράττῃ μόνον, ὅστις ἔχει πῶς νὰ ζῇ δι' ὅλου τοῦ ἔτους. Πολλάκις δ' ἐπαναλαμβάνει τὰ παράπονα αὐτοῦ περὶ τοιούτων ἀδίκων καὶ διὰ δωροδοκίας γινόμενων ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς τὴν δεινότεραν τῶν συμφορῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐπικαλούμενος καὶ προς-

δοκῶν τὴν ἔνεκα τούτου ἐκδίκησιν τοῦ Διός. Καὶ ὁ Ὀμηρος δὲ ἀποδίδει τὴν φοβερὰν δριμύτητα τῶν μετοπωρινῶν τρικυμῶν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Διός κατὰ τῶν δικαστῶν, οἵτινες ἀτιμάζουσι τὴν ἀγορὰν διὰ τοιούτων ἀσεβῶν κρίσεων.

Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν, εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ προαναφερθέντα παραδείγματα, παντάπασι δὲν παρίσταται ἔχων ἰδιόζουσάν τινα θέσιν ἢ δύναμιν, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ δικαστικὴ αὐτοῦ ἐξουσία δὲν ἦτο, καθ' ἃ προεῖπομεν, ἀξία πολλοῦ λόγου. Δὲν ἦτο δὲ καὶ εἰς τὴν ἄλλην κυδέρνησιν ἀπεριόριστος, διότι οἱ ἡγήτορες, ἢ ἀνακτὲς, συγκροτοῦσι περὶ αὐτὸν βουλὴν, τῆς ὁποίας δὲν φαίνεται ὅτι ἡδύνατο πάντοτε νὰ περιφρονῇ τὴν κρίσιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ὀμηρος παρέστησεν ἐν τῇ βουλῇ ταύτῃ τὸν Νέστορα ἐκφράζοντα πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα τὴν γνώμην αὐτοῦ μετὰ πλείστης εὐλαδίας, ἵνα ἀποφασίσῃ ὁ ἀναξ ἀνδρῶν, ὡς λέγεται ὁ Ἀγαμέμνων, ἐὰν πρέπῃ νὰ παραδεχθῇ ἢ ὅχι τὴν γνώμην ταύτην. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως ὅτι ἡ συνεδρίασις αὕτη ἐγένετο ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ὅτι προσδρεύετο ὑπὸ ἀνδρὸς εἰς τὸν ὅποιον ὁ ποικτὴς ἀπέδωκε τὸ ὅλως ἐξαιρετικὸν ἀξίωμα τοῦ ἡγεμόνος συμπασῆς τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅτι ἡ βουλὴ συγκαλεῖται καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιστάσεων, μαρτυρεῖ, ὅτι, ἐν καιρῷ εἰρήνης, προσδρευομένη ὑπὸ βασιλέων ἐχόντων πολὺ ὀλιγωτέραν τῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος δύναμιν, δὲν ἦτο βεβαίως, ὡς εἶπον πινὲς τῶν ἱστορικῶν, ἀπλὴ γέφυρα πρὸς τὴν εἰς τὸν δῆμον διαβίβασιν τῶν βουλευμάτων τοῦ βασιλέως.

Ἡ συνήθης τῶν βασιλέων σχέσις πρὸς τοὺς ἀρίστους εἰκονίζεται πιστῶς ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ. Δεκατρεῖς ἡγήτορες τῶν Φαιακίων, δηλαδὴ τῶν μετέπειτα Κερκυραίων, ὀνομαζόνται ὅλοι βασιλεῖς. ὁ δὲ Ἀλκίνοος, ὁ κατ' ἐξοχὴν βασιλεὺς, προέσταται τῶν ἄλλων ὡς εἰς τῶν ἴσων αὐτῷ ἐκείνων ἀνδρῶν, ὅχι ὡς ἀνήκειν εἰς ἀνωτέραν τινα τάξιν. Εἰς τὴν Ἰθάκην ὁμοίως εἰς μὲν καὶ μόνος ὑπάρχει ὁ ὑπέρτατος βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ τινες τῶν ἄλλων ἡγητέρων φέρουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα· χηρεόσαντος δὲ τοῦ θρόνου, ἡδύναντο νὰ λάβωσι τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα. Ἀλλ' ἐὰν, ὡς ἐξάγεται ἀφ' ὅλων τούτων, ἡ βασιλεία παρείχε μικρὰν δύναμιν εἰς

τὸν παραδεδωγμένον τὸ ἀξίωμα αὐτῆς, περιποιεῖ ὁμοῦς οὐδὲν ἦττον εἰς αὐτὸν πλεονεκτήματά τινα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀνὴρ σταθερὸς καὶ ἐπιτηδεῖος ἠδύνατο νὰ ὤφελθῃ μεγάλας. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἦδη ἀπὸ τοῦ πολέμου πλεονεκτημάτων, οἱ βασιλεῖς εἶχον καὶ ἄλλα, ὀλιγώτερον μὲν ἴσως λαμπρά, ἀλλὰ θετικώτερα καὶ ἀσφαλέστερα. Τὸ κυριώτατον ἦτο τὸ ὀνομαζόμενον τέμενος, ἦτοι μέγα γῆς κτῆμα, τὸ ὁποῖον, δωρηθὲν κατ' ἀρχάς, ὑπὸ τοῦ ἔθνους, φαίνεται προσηρηγμένον εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, καὶ ὅχι γινόμενον ποτὲ κτῆμα ἰδιαίτερον τοῦ βασιλέως, ἀπαραλλάκτως ὅπως εἶναι ὅχι τοῦδε τὰ κτῆματα τοῦ στέμματος. Ὁ Τηλέμαχος, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσεύς, νέμεται μὲν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦτου τὰ τέμενη, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα τοῦ στέμματος τῆς ἰθάκης δίκαια, ἀπειλεῖται ὁμοῦς ὅτι θέλει ἀποβάλλει μετὰ τούτων καὶ τὰ τέμενη, ἐὰν δὲν διαδεχθῇ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Εὐρύμαχος, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἐξώσῃ τοῦ θρόνου, ἀποφαίνεται, ὅτι οὐδεὶς θέλει νὰ τὸν ἀποστερήσῃ τῶν πατρικῶν αὐτοῦ κτημάτων. Ἄλλα ἀξιόλογος πρὸς τοὺς τῶν βασιλέων ἦσαν τὰ δῶρα τὰ λεγόμενα καὶ δωτίναι, θέμιστες κ.τ.λ. διότι μνημονεύονται ὡς τὸ κυριώτατον ὠφέλημα, τὸ ὁποῖον ἐμελλεν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ πορισθῇ ἀπὸ τῶν πύλων, ἃς ὁ Ἀγαμέμνων προσέτεινε νὰ τῷ παραχωρήσῃ. Ἄδηλον ὁμοῦς ἂν τὰ δῶρα ταῦτα ἦσαν κακανομισμένα καὶ περιοδικὰ ἢ ἀπλῶς ἐκούσια καὶ τυχαῖα. Ὁ Ἡσίοδος ὀνομάζει τοὺς βασιλεῖς δωροφάγους, καὶ ὁ Ἀλκίνοος φαίνεται σφετεριζόμενος τὸ δικαίωμα τοῦ φορολογεῖν αὐτογνημόνως τοὺς Φαίακας. Πρὸς τούτους ἡ διαχείρισις τῆς δικαιοσύνης ἀντημείβετο πάντοτε διὰ δῶρων τῶν διαδίκων, καὶ τὰ συμπόσια εἰς τὰ ὁποῖα προσηκαλοῦντο οἱ βασιλεῖς μνημονεύονται ἐπίσης πολλὰκις ὡς ἐν τῶν πολυτίμων, ἢ τοῦλάχιστον τῶν εὐφρασύων πλεονεκτημάτων τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν.

Ἡ βασιλεία ἦτο συνήθως κληρονομική· ἀλλ' ἡ τήρησις τοῦ γενεοῦ τοῦτου ἔθνους ἐξηρτᾶτο ἐν μέρει ἀπὸ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου ὅστις εἶχεν ἐκ γενετῆς δικαίωμα εἰς τὸν θρόνον. Πρὸ πάντων ἀπαιτεῖτο ὁ βασιλεύων ἢ βασιλεύσων νὰ ἔχῃ προσωπικὴν ῥώμην καὶ ἀξίαν· διὰ τοῦτο γέροντές τινες πατέρες

τέρχονται τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα κατὰ κληρονομίαν, ἀλλὰ θεω-
ροῦνται καὶ ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι, μισθοῦμενοι ἐκ τῶν εἰσοδημά-
των τοῦ γαυρίου ἐνθ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῆς ἡρω-
ικῆς ἐποχῆς, δὲν ἀναφάνεται πλέον τοιοῦτόν τι. Εἰς τὴν Ἑλλάδα
βλέπομεν διαφορὰς βιομηχανικῶν τάξεων, ὁποίας καὶ σήμερον ἀπαν-
ταχοῦ γῆς, βιομηχανικῶν ὅμως ἐλευθέρων καὶ ὄχι κληρονομικῶν, ἐ-
κτός τινων ἰσως, λ. χ. τῶν μάντεων, τῶν κηρύκων, καὶ τούτων
δὲ ὄχι πάντοτε. Ἄλλως τε, τὰ κατὰ τὸν πολὺν τοῦτον δῆμον
δὲν εἶναι ἀκρτέστερον γνωστά. Ἄν καὶ ὑπάρχον ἰδιωτικὰ τινα
πράγματα ἀφοσίμου γῆς, ἔχοντα ὅρια ἀκριβῶς κεχαρμημένα καὶ ἀ-
κριβῶς ἐπιτηρούμενα, τὸ πλεῖστον ὅμως τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς
κατελείπετο εἰς νομὴν τῶν ποιμένων. Τὰ ποιμνία ἦσαν τρόντι τὸ
κύριον κεφάλαιον τῆς περιουσίας τοῦ πλουσίου ἀνδρός, τὸ κύριον
ὄργανον τῶν πληρωμῶν, καὶ ἡ κυρία τῶν διενέξεων ἀγορμῇ διότι
ἀφθονος ἄρτος καὶ ἀφθονὸν κρέας ἦτο ἡ συνήθης ἐκείτου ἀνθρώ-
που τροφή. Αἱ δὲ γαίαι τῶν ἰδιοκτητῶν ἐκαλλιεργοῦντο ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον ὑπὸ δούλων, καὶ τὰ ποιμνία ὑπὸ δούλων ἐφυλάττοντο,
ἐνίοτε ὅμως καὶ ὑπὸ πενήτων ἐλευθέρων, τῶν κλησμένων Θητῶν,
ἐπὶ μισθῷ.

Οἱ δούλοι ὠνομάζοντο ὁμῶς, δρεστέρες, ἀνδράποδα, ἀμει-
ποιοί· ἦσαν δὲ ἢ αἰχμάλωτοι, ἢ ἀγοραστοί· καὶ ἐχρησίμευον ἢ εἰς
τὴν οἰκιακὴν ὑπερσίαν, ἢ, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, εἰς τὴν γαυρ-
γίαν καὶ τὴν φύλαξιν τῶν ποιμνίων. Τινὲς τῶν δούλων τούτων,
καὶ ἰδίως ἐκεῖνοι εἰς οὓς ἀντιτίθετο ἡ ἐπιμέλεια μεγάλων ποιμνίων,
βοῶν, χοίρων, αἰγῶν, ἦσαν ἀνγκαιῶς ἀνθρώποι ἀξιοὶ πολλῆς πί-
στεως, διότι πολλάκις διετέλουν μακρὰν τῆς ἀπόσεως ἐπιβλέψας
τῶν κυρίων αὐτῶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς λ. χ. καὶ οἱ ἄλλοι ἡγήτορες τῆς
ἰθακῆς εἶχον βόας, πρόβατα, ἡμίονους καὶ ἄλλα τοιαῦτα· ὥς ὑπὸ
μόνων τῶν καμένων ἐπιτηρούμενα, ἐπὶ τῆς στερῆς καὶ ἐπὶ τῆς
ἡλοπονήσεως, ὅπως ἄγχι ταῦτα συμβαίνει εἰς τοὺς τῆς ἑκπακνίσου
κατοίκους. Οἱ ἀνώτεροι οὕτως εἰπεῖν οὗτοι δούλοι εἶχον ὑφ' ἐαυ-
τοῦς ἄλλους δευτερεύοντας· καὶ οἱ μὲν κύριοι ἀφείραντο ἐπιμελῶς
πρὸς αὐτούς, αὐτοὶ δὲ ἀνταποδίδοντες τὴν χάριν, ἐφαίνοντο ἐ-

νότε φίλοι μᾶλλον καὶ συγγενεῖς τῶν κυρίων ἢ δοῦλοι αὐτῶν. Ἡ βαθεῖα καὶ ἀδιάρτιστος προσήλωσις τοῦ συζώτου ἢ χοιρεθοσκῶ Εὐμαίου καὶ τοῦ βουκόλου Φιλοτίμου πρὸς τὴν οἰκαγενεῖαν καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀπόντος Ὀδυσσεύς, εἶναι μία τῶν ἐρασμιωτέρων εἰκόνων τῆς ἀρχαίας ἐπικῆς ἡμῶν ποιήσεως. Ἡ δὲ τοιαύτη, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, σχέσις μεταξύ τῶν κυρίων καὶ τῶν δούλων ἐξηγεῖται εὐκόλως. Εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ πάντα ἦσαν ἄστατα, διὰ τὴν ἐξηρτῶντο ἀπὸ πύχης καὶ βίας, ὅχι ἀπὸ ὠρισμένης ἐνόμου καταστάσεως, ἡ δουλεία ἦτο συμφερέα, τὴν ὅπου ἐκαστος ἠδύνατο νὰ πάθῃ. Ὁ μέγας καὶ παλιὺς ἡγήτωρ, ὁ ἐπιχειρήσας ἐπιδραμῆν, εἰδοκιμήσας μὲν, ἐκατέρχετο συνεπιφέρων πολυάριθμον ὄμιλον δούλων, ἀτυχήσας ὅμως ἠδύνατο νὰ καταντήσῃ καὶ αὐτὸς δούλος· ὥστε πολλάκις ὁ δούλος ἦτο τῆς αὐτῆς καταγωγῆς μετὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ. Ὁ Εὐμειος λ. χ. τὴν ὁποίαν συνεπιφέρομεν, ἦτο μῖος ἡγήτορος· παῖδα δὲ ὄντα, ἀπήγαγεν αὐτὸν ἡ τροφάς, καὶ ἔπειτα Φοῖβης ληταὶ τὸν ἐπώλησαν εἰς τὸν Δασέτην. Τοιοῦτος δούλος, καλῶς φερόμενος, ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ὅτι θέλει ἀνακτήσῃ παρὰ τοῦ δεσπότου τὰ τοῦ ἐλευθέρου πολέτου δίκαια.

Ἐν γένει ἡ δουλεία, κατὰ τὴν μυθικὴν ταύτην περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ιστορίας, δὲν ἦτο πολλὰ πληθρᾶ, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι πᾶσαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας δὲν διέφερον τότε πολλὸν κατὰ τὰ αἰσθήματα, τὰς ἔξεις καὶ τὴν ἀνατροφήν. Ἡ τάξις τῶν δούλων, τῶν ἐποίων ἡ τύχη ἦτο τῶν ὀκνητῶν, ἦσαν αἱ γυναῖκες, αἵτινες, πολυαριθμώτεραι ὥσται τῶν ἀρρένων δούλων, ἐπεμελοῦντο ἐθίμως τὴν ἐσωτερικὴν τῆς οἰκίας ἑργασίαν· διότι ὅχι μόνον μετεχειρίζοντο αὐτὰς τραχύτερον ἢ τοὺς ἀνδρας, ἀλλ' εἰς αὐτὰς ἀνέθετον καὶ τὰ βαρύτερα καὶ τὰ μᾶλλον ἐπιμεσχερά τῶν ἑργων. Αὐταὶ ἐκόμιζον τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης, αὐταὶ ἔστρεφον ἡδίαις χερσὶ τὸν μύλον, δι' οὗ κλάθετο τὸ μέγα ποσὸν τῆς ἀλεύρου, τὸ ὁποῖον ἐναλλίσσεται εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀρίστων· καὶ ὁ Τηλέμαχος ἀπειλεῖ θάνατον τὰς θούλας, ὅτι φέρονται κακῶς. Τὸ δὲ βαρὺ ἐκείνου τῆς ἀλέσεως ἔργον, καὶ εἰς τοῖς ἱστορικαῖς ἐτι χρόνους, ἐγένετο ὑπὸ γυναικῶν δούλων, τῶν λεγομένων αἰετρίδων. Τὸ κλῶθαι καὶ τὸ ὑφαίνειν ἦτο ἐπίσης μία τῶν συνθη-

[illegible]

[illegible]

φορῶν. ἔκαστος τῶν ἡγεμόνων ἰδίῳ αὐτῷ ἀγροῦν, ἀλλ' ὅχι, ὡς φαίνεται, καὶ ἐκ τοῦ δήμου τις. Πρὸ πάντων ἐξήραξε τὴν γνώμην αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, περὶ ἧς ἔπειτα ἐδίδον τὰς ἀποφάσεις διασαφές· οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες, ἐξ ὧν τινες καὶ ἀντέλεγον ἄνους· καὶ ψήφοφρα μὲν δὲν ἐγίνετο, οὐδὲ ἀπόφασις ὀριστικὴ τοῦ πλήθους; ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ὁ δήμος οὗτος, ἐν τῇ ἀγορᾷ συγκαλούμετος, οὐδεμίαν εἶχεν ἐπὶ ῥῆσιν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν ἡγεμόνων, διότι πολλὰς βεβαίως ἐτροπολόγη τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βουλῆς ἢ διὰ βοῆς μεγάλης, ἢ ἢ θεασασίης, ὡς λέγει ὁ Ὀμηρος, δηλουμένη ἐπιλομικασία ἢ ἀποδοκιμασία αὐτοῦ, τὴν ὅποιαν οἱ κήρυκες δὲν ἔδυναντο πάντες νὰ περιστείλωσι. Καὶ μὲν οἱ βασιλεῖς, ὡραιοτάτοι· μάλιστα ἐκ τῆς πολλῆς δυνάμεως· ἦν ἀπὸ τοῦ πολέμου ἐπορίζοντο, πολλὰς παρεξτρέτησαν εἰς πράξεις αὐτογνωμώνας, ὀλιγοψήσαντες τῇ τε βουλῇ καὶ τῇ ἀγορᾷ· ἀλλ' ὅμως πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ τεκμήρια τῆς ὑποδεικνύοντα, ὅτι οὔτε τῶν βασιλέων ἡ δύναμις ἦτο πάντοτε ἀπεριόριστος, οὔτε τῶν ἀγορῶν τοῦ δήμου ἡ ἐπιπέθεαι· πάντοτε τυφλῇ. Ἄν οὐδαίς ἐμπεσθῇ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἤθελεν ἐλέγχει, ἐν τῇ Ἰλιάδι, τοὺς Ἀχαιοὺς, ὅτι ὅλοι θέλουσι νὰ βασιλεύωσιν ἐνταῦθα, καὶ δὲν ἤθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ θέσῃ τὸ περίφημον ἀξίωμα, ὅτι καλὸν δὲν εἶναι ἡ πολυαρχία, ἀλλ' ὅτι εἰς πρέπει νὰ ᾖναι ὁ ἄρχων, εἰς ὁ βασιλεὺς·

Οὐ μὲν πως πάτες βασιλεύσομεν ἐνθάδ' Ἀχαιοί·
οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἰς κοίρανός ἐστω,
εἰς βασιλεύς.

Ἄν αἱ ἀγοραὶ τοῦ δήμου οὐδεμίαν εἶχον θέλησιν, οὐδὲ ἀξίαν τι νὰ ἤθελον ἔχει· καὶ τούτου δοθέντος, μεταξὺ τῶν λόγων δι' οὗς τοσοῦτον περιφρονοῦνται, ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, οἱ ἄγριοι Κόκλῳρες, οἱ μὴ ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, δὲν ἤθελε κατατάσσεται καὶ τοῦτο, ὅτι πρὸ αὐτοῖς δὲν ὑπάρχουσιν ἀγοραὶ βουλευφόροι. Ἀναμφισβόλως, τὰ ἀμοιβαῖα καθήκοντα καὶ δίκαια τοῦ βασιλέως, τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς, δὲν ἦσαν ἀκόμη τότε ῥητῶς ὠρισμένα. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἢ διὰ νόμων γραπτῶν περιετρίβλετο ἡ βασιλεία ἐντὸς τῶν ὅρων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ μετρίου.

ὑπὸ τοῦ γενναίου ἐκείνου ἔθνικοῦ φρονήματος, τὸ ἵππεν οὐδεμίαν μὲν ἡνέχετο θαρσαλὴ αὐθαρεσίαν, πρῶτότατα δὲ περιεστράφη τὸν ὑπέρτατον ἔρχοντα διὰ θεσπῶν, οἵτινες βοκδύτερον τοσοῦτον θαυμασίως ἐπέλλον νὰ ἀνεπτυχθῶν.

Ταῦτα ἐκ τῶν ἀρετῶν τούτων εἰς ἀραικῆς ἐποχῆς ἀγορῶν, προέκυψαν, διὰ βασιμίας καὶ φυσικῆς τρηπολογίας τῶν περιστάσεων καὶ τῶν ἀναγκῶν, αἱ ἀκλήροια ἐκείνη τοῦ δήμου ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἡγόρευσαν ὁ Περικλῆς, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ἡγεμόνες. Ὁ βασιλεὺς τῶν ἀραικῶν χάρων ἡδύνατο μὲν ἐνίοτε νὰ μεταχειρίζηται τὴν βίαν κατὰ τοῦ τεταγμένου ὑπ' αὐτὴν πλήθους, ἀλλὰ συνήθως ἡναγιάζετο νὰ καταπίθῃ αὐτό καὶ διὰ νὰ τὸ καταπίσῃ, διὰ νὰ τὸ παρτύρῃ, ὥρῃτε νὰ παραστήσῃ ἐπιτηδεῖας τὰ βουλευόμενα αὐτοῦ, κομῶν μὲν ταῦτα δι' ἐκείνων ἐπιτηδεῶν νὰ ἐξάψῃσι τὴν τοσοῦτον εὐπειθίαν τοῦ ἔθνους ἐκείνου φαντασίαν, ἐπαχλούμενος δὲ τὴν συνδρομὴν οἰσημάτων, ἐπιτηδεῶν νὰ κατανόησιν τὴν τοσοῦτον εὐπαθεῖαν τοῦ ἔθνους ἐκείνου καρδίαν. Ἐντεῦθεν πρῶτότατα ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν ἑλλάδα τὰ σπέρματα τῆς περὶ τὸν λόγον ἀσκήσεως καὶ θεινότητος. Ὁ ἄγαμέμνων ἀποφασίζει ποτὶ, κατ' εἰρήνην τοῦ θεοῦ Ὀνείρου, θν ἐκμύψεν εἰς αὐτὸν ὁ Ζεὺς κομώμενον, νὰ ἐπιχειρήσῃ ὑστατόν τενα καὶ κρίσιμον κατὰ τοῦ Ἰλίου ἀγῶνα, πεποιθὼς ὅτι ἡ θέλησις τῶν θεῶν ἦτο νὰ ἀναιδεύθῃ νικητῆς. Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀπάτη τοῦ Διὸς ὄθεν, ἐνθ' ὀφειλόμενον ἦτο εἰς τοιαύτην περίστασιν νὰ θέλῃ ὁ ἄγαμέμνων νὰ φέρῃ τὸν στρατὸν εἰς τὴν μάχην καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτὸν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀγῶνα, ἐπέρχεται ἐξεναντίας εἰς τὸν βασιλῆα ἀνελήγτος διαθέσις νὰ πρέξῃ τὸ ἐναντίον τούτου. Θίλει δηλαδὴ νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀνδρείαν τοῦ μαχίμου πλήθους, καὶ νομίζει πρέπον πρὸς τοῦτο νὰ πραγματοποιῇ ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅτι θεωρεῖ τὴν ἄλυσιν ἀκατόρθωτον καὶ ὅτι ὅταν μένει ἄλλο ἢ νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἅπαντες εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν οἴκαδε. Συνειννοῖται ὅμως προηγουμένως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μύλου, τοῦ ἡδμευῆς Νέστορος, καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰθάκης, τοῦ πολυμηχάνου Ὀδυσσεύς, κοινολογεῖ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀληθῆ πρόθεσιν τοῦ καὶ τοὺς προκαλεῖ συγχεῖναι

[illegible]

εἶναι ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη ἐννοια τῆς λέξεως. Αἱ δὲ θέμιστες, εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν, δὲν παριστῶσι πλέον πρόσωπα, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς διὰ τῆς θέμιδος διαβιβαζομένας ἀποφάσεις τῆς ὑπερτάτης θεότητος, ἀποφάσεις τὰς ὁποίας ὁ κατ' ἐντολὴν τοῦ Διὸς ἐνεργῶν βασιλεὺς λαμβάνει ἐτοιμῶς· περ' αὐτοῦ, καθὼς λαμβάνει καὶ τὸ σκῆπτρον, δι' οὗ ἔχει τὸ κράτος τοῦ κελεύειν· τούτου ἕνεκα σκῆπτρον, θέμιστες, δίκαι, ἀναφέρονται πάντοτε ἐκ παραλλήλου. Αἱ θέμιστες λοιπὸν ἢ δίκαι εἶναι ὅχι νόμοι γενικοί, ἀλλὰ εἰδικαὶ ἀποφάσεις δι' ὧν λύνονται αἱ κατ' ἰδίαν δικροαὶ καὶ περιστέλλονται αἱ κατ' ἰδίαν ἀκολασίαι τῶν ἀνθρώπων· διότι ὁ Ζεὺς, καὶ ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ βασιλεὺς, εἶναι δικαστή·, ὅχι νομοθέτης. Αἱ δὲ ἀποφάσεις ἐκείναι, αἱ θέμιστες, αἱ δίκαι, θεωροῦνται ὡς ἀθροισμα πραγμάτων προπαρεσκευασμένων, τὰ ὁποῖα κρατοῦσιν εἰς τὰς παλάμας αὐτῶν οἱ βασιλεῖς, καθὼς κρατοῦσι τὸ σκῆπτρον, ἐτοιμοὶ καὶ ἐκδώσωσιν αὐτά, ἅμα δοθείσης προσφορῆς περιστάσεως. Αἱ δίκαι, εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν, ἀπαντῶνται εἰς τὸν ὅμηρον πολὺ συχνότερον ἢ τὸ ἐνικὸν δίκη. Σημαίνει δὲ ἡ δίκη σπανίως μὲν τὴν ἀρηρημένην ἐννοίαν τοῦ δικαίου, συνεχέστερον δὲ τὴν εἰδικὴν περὶ δικαίου ἀζήσων κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου· καὶ ἐνίοτε ἀπλῶς τὸ καθιστῶς ἔθος, τὴν πασίδηλον τύχην, ὡς οὖν δμῶων δίκη, γερόντων, βασιλέων, θεῶν· ἀπαντᾷται δὲ καὶ ἡ θέμις εἰς τοιαύτην ἐννοίαν.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι εἰς τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους, οἱ βασιλεῖς, οἱ ἀνακτες, οἱ δικαστοὶ, δὲν ἐπ' ἑρμῶζον νόμους ἐμπροσθέντες ὑπὸ τῆς ὀλομελείας τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἀποφάσεις, τὰς ὁποίας ἐθεωροῦντο παραλαβόντες ἀπὸ τῆς θεότητος, ἥτις ἀνέβιβασαν αὐτοὺς ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ βραβίου τῶν ἀνθρώπων ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐπ' ἑρμῶζον τὰς ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ δικαίου, αἵτινες, διὰ τῆς ἀπ' αἰῶνός· χρήσεως κ' τῶν καὶ τῆς εὐλαθείας τῆς ἀπονεμομένης ὑπὸ τῶν πολλῶν εἰς τοὺς ἀρίστους, ἐλάβανον κύρος ἱερὸν. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου ὑπῆρχεν ἴσως σχέσις τις καὶ ἀναλογία μεταξὺ τοῦ κράτους τῶν Ἑλλήνων δικαστῶν καὶ τῶν ἱερέων τῆς ἀνατολῆς, διότι ἀμφοτέρω ἐπραττον ἐπ' ὀνόματι καὶ

κατ' ἐντολὴν τῆς θεότητος. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἡ διαφορὰ ὑπῆρξε μεγάλη. Τῶντοι εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἰνδοκίην, καὶ παντοῦ οὐπου ἰσχυσεν ἡ βασιλευσία, τοσαύτη ὡπλήρξεν ἡ ὑπερίαι καὶ ἡ χαλνώσις τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας, ὥστε οἱ ἱερεῖς ἀνέτως ἐξώκειλαν αὐτόθι εἰς ἀχαλίνωτον αὐθαιρεσίαν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξεναντίας τοσοῦτον ἀκμαία συνετηρήθη ἡ ἀτομικὴ δραστηριότης καὶ ἰσχύς, ὥστε τὸ κράτος τῶν δικαστῶν ὄχι μόνον δὲν ἐξετραχηλίσθη εἰς αὐτογνώμονα κατὰ χρῆσιν, ἀλλὰ πολλάκις δὲν ἠδυνάθη νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ αὐτὰς τὰς στοιχειωδεστέρας ἀρχὰς τοῦ δικαίου. Ἡ βριθούσα λαὼν ἀγορά, ἐκείνων τῆς ἐποχῆς διεξήγοντο αἰετοτε αἱ κρίσεις, ὑπενθύναζεν ἀδιαλείπτως εἰς τοὺς δικαστὰς, ὅτι δὲν ἠδύαντο νὰ παρὰδῶναι ἀτιμωρητὶ τὰς αἰωνίας τοῦ δικαίου ἀρχὰς, τῶν ἐπείων ἦσαν οἱ ἐντολεῖς, ὄχι οἱ αὐτογνώμονες κύριοι. Ὁ δὲ ἀνάθεκτος ἑλληνικὸς χαρακτήρ, ὅστις δὲν εἶχεν εἰσέτι κλασθῇ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ καθήκοντος, ἐνίοτε παντελῶς ἀπέκρουεν, ἢ τοῦλάχιστον περιέτρελλεν εἰς στενότητα ὁρίων τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας· δὲν ἀνέχαιτό τε δὲ εὐμὴ διὰ τοῦ φόβου τῆς θείας ὀργῆς ἢ τῆς κοινῆς κατακρίσεως. Οὕτως ὁ Φοῖνιξ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμύντορος, ὁ διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Ἀχιλλέως, λαβὼν, ἐν τῇ νεότητι ἀφορμὰς ἐρίδος πρὸς τὸν πατέρα, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ τὴν φονεύσῃ, ἀλλ' ἀπετρέπη ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ τούτου κακούργηματος ὑπὸ τινος τῶν ἀθανάτων θεῶν, ὅστις ἐπέμνησεν αὐτῷ τὸ δυνεῖδος τὸ ὅπως παρακολουθεῖ πάντοτε τὸν πατροφόνον. Ὅπως δὲ ἀσθενὴς ὑπῆρχεν ἡ ἐπέμβασις τῆς πολιτείας εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἐρίδας, καὶ ὅπως νηπιώδεις ἦσαν αἱ περὶ τοῦ καθήκοντος τῆς κοινωνίας ἰδέαι, ἐξάγεται προφανῶς ἀπὸ τὰ περὶ τοῦ δεινότερου τῶν κακούργημάτων, τοῦ φόνου, τότε πραττόμενα. Ὅτι, ὁ φονεὺς εἶχε νὰ φοβῇ ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, δὲν ἦτο ἡ δημοσία καταδίκη καὶ ποινὴ, ἀλλ' ἡ προσωπικὴ ἐκδίκησις τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων τοῦ φονευθέντος, οἵτινες, καθ' ἣν ἀρχὴν ἄλλως τε καθιέρωσι καὶ αὐτὸς ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ἐθεωροῦντο ἔχοντες τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον νὰ τιμωρήσωσι τὴν γενομένην εἰς αὐτοὺς ἔβρην καὶ ἀδικίαν. Διὰ νὰ δικηγῇ δὲ τὸν κίνδυνον τοῦτον ὁ φο-

[illegible]

μένεις ἀνακρίσεις, ἐθεοφείτο ἀπλῶς ὡς ὑποπτος· διότι τοῦτου μὴ γενομένου, ἡ θεὰ ὄργη ἐδηλοῦτο δι' ἀφορίας καὶ ἄλλων ἐθνικῶν συμφορῶν. Ὡς ἀδικήσας δὲ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἀνακρίνεται ὑπὸ τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου καὶ, ἂν ἀπαδεικνύετο ἐνοχος, καταδικάζεται εἰς θάνατον, ἢ εἰς ἀπόλειπν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἢ εἰς ἐξορίαν. Ἡ ἰδέα τῆς δικ. χρημάτων ἐξολοκώσεως τῶν συγγενῶν ἀπεκροτήθη ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν· ποινὴ δὲ ἐρίσθησαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κοινωνίας ἐν τῇ μέλλοντι, καὶ ἡ κοινωνία ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπιβάλλειν τὰς ποινὰς ταύτας.

Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν διαφόρων βασιλείων δὲ ἦσαν, κατὰ τοὺς ἡρωϊκούς χρόνους, προσδιωρισμέναι ἀσφαλέστερον τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων. Πολλοὺς ἄνθρωποι ἀνήκοντες εἰς ἓν ἔθνος προσέβαλλον ἀνθρώπου, ἄλλου ἔθνους, ἐνῷ τὰ δύο ἔθνη οὔτε πόλεμον εἶχον κηρύξει κατ' ἀλλήλην, οὔτε ἦσαν ἐν γένει εἰς κατέστασιν ἐχθροπραξίας. Ὅσάκις ὅμως τὰ δύο κράτη διετέλουν ὄχι μόνον ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ καὶ ἡνωμένα διὰ συνθηκῶν ἢ διὰ δεσμῶν φιλίας, τότε οἱ ὑπῆκοι τοῦ ἑνὸς δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀτιμωρητὶ κατὰ τῶν ὑπηκόων τοῦ ἄλλου. Ὅθεν ὁ λαὸς τῆς Ἰθάκης δεινῶς παρωργίσθη κατὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀντινοῦ, καὶ μόλις ἀπετράπη ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν θανατώσῃ καὶ νὰ δήμευσῃ τὰ κτήματα αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθεν ὅτι οὗτος ἐβοήθησε τοὺς Ταφίους πειρατὰς εἰς τὰς κατὰ τῶν Θεσπρωτῶν, ἔθνους γῆλον, ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Καὶ ἐζητοῦντο μὲν ἐνῷτε, ἐπ' ὀνόματι τῆς πολιτείας, ἀποζημιώσεις ἐνεκα ἀδικημάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἔπαθον ἄνθρωποι ἰσχυροί, ἀλλὰ τὸ ἐπιθὺνόν εἶναι ὅτι οἱ παθόντες, ὅσάκις ἀνῆκον εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν, ἠναγκαζόντο νὰ ἐπιτύχωσι δικαιοσύνην οἰκοθεν. Εἰς τὴν ἑλιάδα, ὁ Νέστωρ διηγεῖται πόλεμὸν τινα συμβάντα μεταξὺ Πύλου καὶ Ἥλιδος, καθ' ὃν οὗτος εἶχε πράξει τὸ πρῶτον αὐτοῦ κατάρθωμα. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, οἱ ἑπειοὶ τῆς Ἥλιδος, θέλοντες νὰ ὠφελιθῶσιν ἀπὸ τὴν χάκωσιν ἣν ἔπαθον οἱ γείτονες αὐτῶν Πύλιοι ἐκ τοῦ Πρακλέους, ἐπετέθησαν κατὰ τούτων ἀπρόκλητοι. Τότε οἱ Πύλιοι ἐπεχείρησαν δικαίαν ἀντεκδίκησιν, ἐμβαλόντες ἐξ ἀπροόπτου εἰς τὴν τῶν ἑπειῶν χώραν. Συνήθως ὅμως, μάλιστα ὅτε οἱ

πράξαντες τὴν ἀδικίαν κατόικουν εἰς χώραν μακρὰν ὑπὸ τῶν κει-
μένων, ἐζητεῖτο πιθανώτατα προηγουμένως ἀποζημίωσις. Κήρυκες,
ἀποτελοῦντες τάξιν ἀνθρώπων ἱερὰν καὶ πολλὰς; κληρονομικὴν,
ἐκόμψον τὰς ἀμοιβαίας τῶν πολιτειῶν διακοινώσεως· ἀλλὰ δὲν ἐ-
ποίουν, ὡς φαίνεται, ὅπως αἱ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰταλίᾳ λεγόμενοι εἰρη-
παῖδες, ἐπιστήμονες τοῦ πολέμου διακροῦνται.

Εἶδομεν ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χώραι ἦσαν τότε διαιρεμέναι εἰς πολλὰς
βροσίλειαι· οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν χωρῶν τούτων ὄχι μόνον ἐλάλουν
τὴν αὐτὴν γλῶτταν καὶ ἐπρέσβευον τὸ αὐτὸ θρησκευμα, ἀλλ' εἶχον
καὶ τὴν συνείδησιν αἰς ἐνότητος αὐτῶν. Δὲν ἤξευρόμεν μέχρι τίνας
ἀνατρέχουσιν εἰς τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν αἱ θρησκευτικαὶ
παλιν ἢ πολιτικαὶ σύνοδοι, αἱ ὀνομαζόμεναι Ἀμφικτυονίαι· καὶ
ταύτου ἕνεκα προτιμῶμεν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν ὅτε πραγμα-
τευθῶμεν τὰ κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους. Ἀπὸ αὐτῆς
ὅμως τῆς ἱερᾶς ἐποχῆς, ἡ παράδοσις περὶ τῆς κοινῆς ἐπὶ τὴν
Τροίαν ἐπιχειρήσεως μαρτυρεῖ ὅπως ἀρχαίον ἦτο τὸ αἶσθημα τῆς
ἐθνικῆς ἐνότητος. Τὸ δ' αἶσθημα τοῦτο ἐξεφράζετο ἐτι ἐμφανέστε-
ρον διὰ τινων ὀνομάτων, τὰ ὅποια, καθ' ἃ προείπομεν, περιελάμ-
βανον πᾶν τὸ ἔθνος ἔθνος, διὰ τῶν κοινῶν ὀνομάτων Ἀχαιοί, Δα-
νυαί, Ἀργεῖοι. Ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι οἱ ἐθνικοί, οἱ πολιτικοί, οἱ κοι-
νωνικοὶ θεσμοὶ ἦσαν ἐτι ἀσθενέστατοι, ἐπικρατεστάτη δὲ ἡ δύνα-
μις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου· ὥστε τὸ ἔθνος δὲν συνετηρεῖται,
οὔτως εἰπεῖν, εἰμὲν διὰ τῶν αἰσθητικῶν παθῶν καὶ τῶν προπο-
τικῶν σχέσεων, περὶ ὧν ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα τινα.

1. Τὰ πατρικόν· κράτος ἦτο εὐλαστότατον, καὶ ὁ ἡλικιωθεὶς υἱὸς
ἀποδείκνυσεν εἰς τοὺς γονεῖς τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ, ἕνεκα τῆς φρον-
τίδος ἣν οὗτοι εἶχον λάβει περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡ-
λικίαν, διὰ φιλοστέργου ἀφυσώσεως, ἰδίως διὰ τῶν λεγόμενων θρεπ-
πτῶν ἢ θρεπτηρίων, ὁ ἔστι διὰ τῆς διατροφῆς τῶν γηρασάντων
γονέων καὶ αἱ ἐφύμεναι τῶν ὁπαδῶν τὴν τιμωρὰν χάριν ἐκείνην ἡδὲ
τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός, ἐνέπνεον μέγαν φόβον. Ὅποια διαφορὰ
πρὸς τὴν τραχύτητα τῆς παρὰ Ῥωμαίοις πατρικῆς ἐξουσίας! Παρὰ

[illegible]

κολακευτικώτερον διὰ τὸν νέον νὰ λάβῃ νύμφην ἀνάεδνον, δηλαδὴ χωρὶς νὰ δώσῃ δῶρα εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς. Ὁ δὲ πλοῦτος, τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἐπιφανὴς καταγωγὴ δὲν ἦσαν τὰ μόνα προτερήματα τὰ παρὰ τοῦ νέου ἀνδρὸς ἀπαιτούμενα· διὰ νὰ ἀξιωθῇ τῆς εὐνοίας τῶν γονέων, τῶν ὁποίων ἐζήτει τὴν κόρην, οὗτος ὤφειλε πολλάκις νὰ δώσῃ πρὸς τούτοις δείγματα τῆς βώμης, τῆς ἀνδρείας ἢ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ. Οὕτως ὁ πατὴρ τοῦ Νέστορος Νηλεὺς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ δώσῃ τὴν περίρμημον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς κόρην του Πηρῶ, εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἀπαγάγῃ τὰς ἐπιμελῶς φυλαττομένας βοῦς τοῦ Ἰφίχλου, τοῦ πατρὸς τοῦ Πρωτεσιλάου, ὃν ἀνεφέρομεν εἰς τὸν κατὰλογον τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατευσάντων βασιλέων· ὁμοίως καὶ ὁ Πελλίης, ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, δὲν συνήνεσε νὰ δώσῃ τὴν ἐρξομίαν Ἀλκηστιν, εἰμὴ εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἠνιοχῇσῃ λέοντα καὶ κάπρον ἐξευγμένους εἰς τὸ ἄρμα.

Πολυγαμία φαίνεται μὲν ἀποδιδομένη εἰς τὸν Πρίαμον, ἀλλ' εἰς οὐδένα ἄλλον· οἱ δὲ ἄριστοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πιστοὶ εἰς τὰς συζύγους των, φοβούμενοι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν, τῆς ὁποίας ἀναφέρονται φοβερὰ παραδείγματα. Ὅθεν ὁ Λαέρτης ἐτίμα μὲν πολὺ τὴν δούλην αὐτοῦ Εὐρύκλειαν, ἀπέφευγεν ὅμως τοῦ νὰ κινήσῃ τὴν ζήλοτυπίαν καὶ τὴν ὀργὴν τῆς συζύγου του Ἀντικλείας. Ἀλλ' ὅτι μάλιστα μαρτυρεῖ τὴν πολλὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον οἱ πρόπατορες ἡμῶν, κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν γυναῖκα, εἶναι, ὅτι πολυάριθμοι γυναῖκες πρωταγωνιστοῦσιν εἰς τὰ μυθεύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἡ Πηνελόπη, ἡ Κλυταμνήστρα, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ Ἑλένη, ἡ Ἐρφύλη, ἡ Ἰοκάστη, ἡ Ἑκάβη καὶ πλείεσται ἄλλαι. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὅλαι αὗται αἱ γυναῖκες δὲν διέπρεπον διὰ τὰ προτερήματα αὐτῶν καὶ ὅτι πολλαὶ ἐφημίσθησαν μᾶλλον διὰ τὰ ἀνοσιουργήματα. Οἱ ἔρωτες τῶν θεῶν, αἱ τύχαι πολλῶν ἡρωίδων, ὅλον τῆς Τυροῦς, τῆς Αἰθρας, τῆς Κρεούσης, τῆς Κορωνίδος, ἀποδεικνύουσιν ὅτι δὲν ἐπικράτει τότε μεγάλη περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν γυναικῶν ὑπόληψις. Αὕτη ἡ ἀγαθὴ Ναυσικαὰ ψυχρῶς ὁπωσοῦν ἀποδοκιμάζει τὴν ἐλευθερίαν μεθ' ἧς αἱ νέαι ἐφέροντο πρὸς τοὺς νέους. Καὶ ἀπὸ τῶν θρυλλουμένων περὶ Ἑλένης, Κλυταμνήστρας, Ἀντείας, Φαίδρας,

Ἀλκμήνης, δηλοῦται ὅτι αἱ ἑγγαμοὶ γυναῖκες δὲν ἦσαν πάντοτε χρηστότεραι τῶν νέων κορῶν. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, ἡ Ἑλένη, ἥτις ἐγκατέλιπε τὸν σύζυγον αὐτῆς Μενέλαον, καὶ ἀκολουθήσασα τὸν Πάριν, ἐγένετο αἰτία τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἀναλαμβάνει, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, ὅχι μόνον τὴν οἰκίαν αὐτῆς καὶ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, τὸν ὁποῖον τοσοῦτον δεινῶς εἶχε περιϋδρίσει, ὁμιλεῖ δὲ περὶ τοῦ ἁμαρτήματος αὐτῆς ἀνευθριάστως καὶ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως συνειδότης. Ἀλλ' ἐάν ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, εἰς τὴν ἀρχικὴν ταύτην αὐτῆς κατάστασιν, περιεῖχεν ἀτοπήματα τὰ ὅποια, κατὰ δυστυχίαν, συμβαίνουσιν ἐνίοτε καὶ εἰς ἔθνη πολιτισθέντα, φωτισθέντα μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, παρουσιάζει ὅμως καὶ ἀρετὰς μαρτυρούσας ὅπως ἐμφυτον εἶχε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ. Ἡ Ναυσικαᾶ, τὴν ὅποιαν τοσάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, εἶναι βεβαίως κάλλιστος τύπος παρθενικῆς ἀφελείας, φιλοστοργίας, φιλοξενίας· καὶ ἡ Πηνελόπη, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλκινόου Ἀρήτη, εἶναι οὐδὲν ἥττον θαυμάσται διὰ τὴν μητρικὴν καὶ τὴν συζυγικὴν αὐτῶν ἀφοσίωσιν.

Οἱ γνήσιοι ἀδελφοὶ διένεμον τὴν πατρικὴν περιουσίαν ἐξίσου διὰ κλήρου, οἱ δὲ νόθοι ἐλάμβανον μὲν μικρότερον κλῆρον, ἐτιμῶντο δὲ ἴσα τοῖς γνησίοις, ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων. Ὅχι μόνον δὲ μεταξύ ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξύ συγγενῶν ἀπωτάτων, καὶ μεταξύ ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς φυλῆς, ὑπῆρχον δεσμοὶ φιλίας διαρκεῖς, χαρίεστατοι, εὐγενέστατοι. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἰολάου, τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Πειριθόου, τοῦ Ὀρέστου καὶ τοῦ Πυλάδου, αἵτινες, ἂν καὶ φημισθεῖσαι ὑπὸ τῆς μεταγενεστέρας ποιήσεως, εἶχον βεβαίως τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν, ἐν τῇ περιόδῳ εἰς ἣν ἀναφέρονται αἱ παραδόσεις αὗται· ἀλλὰ μὴπως ἡ ἱλιάς αὕτῃ δὲν ὑμνησε τὴν φιλίαν τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Πάτροκλον, τοῦ Ἰδομενέως πρὸς τὸν Μηριόνην, τοῦ Διομήδους πρὸς τὸν Σθένηλον; Μήπως πρὸ πάντων ὁ ἀγέρωχος Ἀχιλλεύς, ἀρπάσας ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κόνιν αἰθαλόεσσαν, δὲν ἐπέχυσεν

ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ δὲν ἤσχυνε τὸ χάριν αὐτοῦ πρόσωπον, καὶ δὲν ἐξηπλώθη μέγας μεγαλωστί κατὰ γῆς, καὶ δὲν ἐσχισε τὴν κόμην αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ ἀγαπητοῦ Πατρόκλου; Μήπως ὁ ἀμείλιχος ἐκεῖνος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀντίπαλος, δὲν ἐκλαυσε, δὲν ἐθρήνησε, δὲν ἐκήρυξεν ὅτι οὐδεμίαν ἔχει εὐφροσύνην ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀφ' ἧς ἀπώλεσε τὸν ἑταῖρον δι' ἐτίμα ἵσσε τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ;

Ἄλλὰ τί μοι τῶν ἥδους, ἐπεὶ φίλος ὦλεθ' ἑταῖρος,
Πάτροκλος, τὸν ἐγὼ περὶ πάντων εἶον ἑταῖρων,
ἴσον ἐμῇ κεφαλῇ; τὸν ἀπώλεσα . . .

Μήπως ἡ ὀλὴ τῆς Ἰλιάδος ὑπόθεσις δὲν στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν φιλίαν ἐκείνην τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Πάτροκλον;

Ἄλλος γοητευτικώτατος χαρακτήρ τῆς ἡρωϊκῆς κοινωνίας εἶναι ἡ εὐγενὴς προθυμία μεθ' ἧς ἐγίνετο δεκτὸς πᾶς ἄνθρωπος ζητῶν φιλοξενίαν, καὶ ἡ μακρὰ διάρκεια τοῦ ἡθικοῦ δεσμοῦ τοῦ συναπτομένου μεταξὺ δύο ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκοινωνήσαν τῇ αὐτῆς τροφῇ καὶ ἀνταλλάξαν ἀμοιβαίᾳ δῶρα, δεσμοῦ μεταβαίνοντος πολυτάκις ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν. ~~Ναὶ μὲν οὐ μόνον οὗτος καὶ ὁ υἱὸς ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἀλλήλους ἀνταλλάττειν δῶρα, δεσμοῦ μεταβαίνοντος πολυτάκις ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν. Ναὶ μὲν οὐ μόνον οὗτος καὶ ὁ υἱὸς ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἀλλήλους ἀνταλλάττειν δῶρα, δεσμοῦ μεταβαίνοντος πολυτάκις ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν.~~
ξένον καὶ προσενεγκῶν εἰς αὐτὸν δῶρα, ἀπεζημιούτο ὑπὸ τοῦ δήμου διὰ τὴν ἀξίαν τῶν δῶρων τούτων, διότι, λέγει ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὁ Ἀλκίνοος, εἶναι βαρὺ νὰ παρέχῃ εἰς καὶ μόνος τὴν εὐεργεσίαν,

. . . ἀργαλέον γὰρ ἓνα προικὸς χαρίσασθαι.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐλαττώνει παντάπασιν τὴν χάριν τὴν ὅποιαν εἶχεν ἡ φιλοξενία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὁ ἄριστος τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς χαιρετίζει πρῶτον τὸν ἐπιχαλούμενον τὴν προστασίαν τῆς οἰκίας αὐτοῦ ξένον, παρατίθησιν αὐτῷ σιτίξ, καὶ ἔπειτα ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὁδοιπορίας του. Ἄν καὶ ὁ ἴδιος δὲν προσκαλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του εὐχαρίστως ξένους, δὲν εἰμπαρεῖ ὅμως καὶ νὰ τοὺς ἀποβάλλῃ ἐὰν ἀφ' ἑαυτῶν προσέλθωσι καὶ ζητήσωσι τὴν ἐν αὐτῇ διατριβήν. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, ὁ Ἀλκίνοος λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ὅτι ὁ ξένος καὶ ὁ ἱκέτης ἐπέχει τόπον ἀδελφοῦ ὡς πρὸς πάντα ἄνθρωπον ὅστις ἔχει ὀλίγον καρδίας εὐαισθησίαν.

Ἄντι κασιγνήτου ξενός θ' ἰκέτης τε τίεσται
ἀνέρι, ὅς τε ἔλλινον περ ἐπιψύχη παίδεσσιν.

Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ αἰσθήματος τούτου συντέλεσεν ἴσως καὶ τοῦτο, ὅτι, κατὰ τὴν δόξαν τῶν τότε ἀνθρώπων, οἱ θεοὶ αὐτοὶ κατήρχοντο ἐνίοτε εἰς τὴν γῆν, ἐν σχήματι ξένων. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ὁ θεσμός τῆς φιλοξενίας ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἀναπτυχθῆ, ὥστε βλέπομεν ἀνθρώπους ἔχοντας ἔργον ἰδίον τὸ φιλοξενεῖν, οἷος ἦτο λ. χ. ὁ γενναῖος Ἀξυλος, ὅστις ἐξεπίτηδες ἐκτίσας τὴν οἰκίαν του παρὰ τὴν ὁδόν, ἵνα δέχεται καὶ περιποιῇται τοὺς πάντας. Καὶ ὅπως ἀρρήκτοι ἦσαν οἱ δεσμοὶ τῆς φιλοξενίας, ἐξάγεται ἀπὸ τῆς Ἰλιάδος, καθ' ἣν, ἀκμάζοντος τοῦ πολέμου, Γλαῦκος ὁ τῶν Λυκίων ἡγεμὼν, σύμμαχος δὲ τοῦ Πριάμου, καὶ Διομήδης ὁ τῶν Ἀργείων, ἅμα μαθόντες, ὅτι οἱ πάπποι αὐτῶν διετέλεσαν ἡνωμένοι διὰ τοῦ ἱεροῦ τῆς φιλοξενίας δεσμοῦ, ἀντὶ τῆς πολεμίσσας κατ' ἀλλήλων, προτείνουν τὴν δεξιὰν καὶ ἀνταλλάττουσι τὰ ὄπλα.

Ἐπὶ δὲ σεβαστότερος τοῦ ξένου ἦτο ὁ ἰκέτης. Διότι ὁ ἰκέτης ἦτο ξένος εὐρισκόμενος εἰς ἰδιόζουσάν τινα θέσιν, ὅστις γνωστὴ ποιήσας τὴν ταλαίπωρον ἀντιλήψιν, ἐπιθυμεῖ νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ ἀρίστου πρὸς ὃν ἀπευθύνεται, σχέσιν ὁμοίαν τρόπον τινὰ τῆς σχέσεως, εἰς ἣν οἱ ἄνθρωποι διατελοῦσι πρὸς τοὺς θεοὺς. Ὅσον ἐπαχθὴς καὶ ἂν εἶναι διὰ τὸν ἡγήτορα ὁ εἰδικὸς οὗτος δεσμός, οὗτος δὲν δύναται νὰ τὸν ἀποβάλῃ, ὅταν ἀπαιτηθῇ παρ' αὐτοῦ κατὰ τὸν νενομισμένον τύπον· ἅμα δηλαδὴ ἄνθρωπός τις, καταδιωκόμενος ὅπως δὴ ποτε, ἤθελε παρουσιάσθῃ φέρων ἱεστηρίαν ἐλαίαν ἢ ῥάβδον, καὶ παρακαθίσας εἰς τὸν βωμόν ἢ τὴν ἐστίαν τῆς οἰκίας, ἢ(ε) ζήτησιν τὴν προστασίαν τοῦ κυρίου τῆς οἰκίας, οὗτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπορρίψῃ τὴν αἵτησιν, διότι ἄλλως ἐπιμωρεῖτο δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἑριννῶν. Ἐνῶ ἐχθρὸς ἡττηθεὶς, ἠδύνατο μὲν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ καὶ νὰ ζητήσῃ τὸν ἔλεον αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐλάμβανε τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἰδίου λεγομένου ἰκέτου. Ὁ νικητὴς ἦτο κύριος ἢ νὰ τὸν φονεύσῃ, ἢ νὰ φεισθῇ αὐτοῦ καὶ νὰ δεχθῇ λύτρα.

Δὲν θελόμεν ἀποσιωπῆσαι, ὅτι εἰς τὰ μυθεύματα ἀπαντῶνται

πολλά παραδείγματα ἀνθρώπων, οἵτινες παρέβησαν καὶ αὐτὰς τὰς ἱερωτάτας τῶν ὑποχρεώσεων, τὴν πρὸς τοὺς οἰκίους καὶ ὁμοφύλους· ἀφοσίωσιν, τὴν εὐγενῆ πρὸς τοὺς ξένους φιλοξενίαν, τὴν πρόθυμον πρὸς τοὺς ἰκέτας προστασίαν. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἐξαιρέσεις, εἶναι παραβάσεις τοῦ καθήκοντος, ὅποῃ ἀπαντῶνται εἰς πᾶσαν ἀνθρώπων κοινωνίαν. Μόνοι οἱ εἰαιοὶ καὶ ἄγριοι, οἱ ὑπερβίαλοι καὶ ἀθέμιστοι Κύκλωπες, οἵτινες, μὴ ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, κατέφκουν εἰς τὰ παράλια τῆς Σικελίας, ἀναφέρονται ὡς συνήθως καταπατοῦντες τὰς ὑποχρεώσεις ἐκεῖνας καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ ἱερὸν κύρος, δι' οὗ περιέβαλλον αὐτὰς οἱ Ἕλληνες. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐθεώρουν ὡς ἀπαισίας τὰς τοιαύτας παραβάσεις, καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ τραγικὴ φρίκη τὴν ὅποιαν ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς ἅπανα μὲν ἡ διαδόχτος διὰ τὰ ἀνοσιουργήματα αὐτῆς γενεὰ τοῦ Ἀθάμαντος· ἡ τοῦ Κάδμου, πολλοὶ δὲ ἀποτρόπαιοι πράξεις τοῦ Ἡρακλείου, τοῦ Πηλέως, τοῦ Τελαμῶνος, τοῦ Ἰάσονος καὶ τῆς Μηδείας, τοῦ Ἀτρείως καὶ τοῦ Ὀρέστου. Ἡ φρίκη αὕτη μαρτυρεῖ τῶν-
~~τι οἱ Ἕλληνες ἠύλαβουντο τὰ ἱερὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια πα-~~
~~ρεβίασαν ἄνδρες, ἔξοχοι, ἐκμνηστές, ἡ δὲ ἀποδοχὴ τῆς ἱστορίας~~
 (σελ. 42). Τὰ δὲ περὶ τούτων θρυλλομένα ἦσαν παθητικώτατα διὰ τὴν τοιαύτην μάλιστα ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ κοινῶς τηρουμέ-
 νου καθήκοντος καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ἀθιγότητος αὐτοῦ ὑπὸ θαυμα-
 στῶν ἄλλως θνητῶν.

Τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, αἰσθημάτων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τὰ ἔχουσιν ἴσως καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθνη μὴ πολιτισθέν-
 τα ἐτι, οἷον οἱ Ἀραβες τῆς ἐρήμου, οἱ ἀρχαιότατοι Γερμανοὶ, οἱ Σλαῦοι τῆς Τουρκίας. Οὐδαμῶς ὁμως διατυπῶνται τοσοῦτον χα-
 ριέντως. Καὶ ἔπειτα, διὰ τὴν ἐκτιμῆσιν τὴν εὐγένειαν τοῦ ἑλλη-
 νικοῦ χαρακτήρος, δίκαιον εἶναι νὰ συγκρίνωμεν αὐτὸν πρὸς ἔθνη
 γείτονα, σύγχρονα καὶ εἰς ὅσον ἐνδέχεται ὁμοίως εὐρισκόμενα πε-
 ριστάσεις· πρὸς τοὺς Θράκας λ. χ. οἵτινες ἐν τούτοις, καὶ ἐπὶ Ἡ-
 ροδότου καὶ ἐπὶ Θουκυδίδου, εἶ ἐτι πολὺ βραδύτερον τῶν χρόνων
 περὶ ὧν ὁμιλοῦμεν, κατὰ τὴν πέμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετη-
 ρίδα, ἐνόμιζον εὐγενὲς τὸ ἐστίχθαι, δηλαδὴ, ὡς σημεῖον εὐγενοῦς

καταγωγῆς ἐχάρασσον, ὅπως οἱ σημερινοὶ ἄγριοι τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Πολυνησίας, διὰ βελονῶν ἐπὶ τοῦ σώματος ποικίλα ζωγραφήματα, ἀποβαίνοντα ἀναλλοίωτα δι' ἐπιχύσεως κεχρωματισμένης τινὸς ὕλης· ἐξήγον τὰ τέκνα αὐτῶν διὰ νὰ τὰ πωλήσωσιν ὡς δούλους, ἐθεώρουν τὴν μὲν ληστείαν ὄχι μόνον θαμιτὴν ἀσχολίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐντιμοτάτην, ἄτιμον δὲ τὴν γεωργίαν· καὶ εἶχον τὴν χύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος ὡς ἡδονὴν καὶ εὐφροσύνην. Τελευταῖον ἡ συνήθης τῶν Ἑλλήνων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἐγκράτεια εἶναι τῇ ἀληθείᾳ θαυμαστὴ ἀντιπαρεβαλλομένη πρὸς τὴν βάνευσον ἀσωτείαν τῶν παναρχαίων Γερμανικῶν φυλῶν. Ἀκράτου οἴνου σπανίως ἐγένετο χρῆσις, καὶ ὑδριστικώτατον ἐλογίζετο τὸ νὰ ὀνομασθῇ τις οἰνοβαρής· διὰ τοῦτο ὁ Ἀχιλλεὺς, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὀργῆς, αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, πρὸ πάντων στιγματίζει αὐτὸν ὡς οἰνοβαρῆ. Αἱ ἐστιασεῖς ἦσαν ἀφελεῖς, κυριώτατον δὲ αὐτῶν ἀγλαΐσμα, ὁ χορὸς καὶ ἡ μουσικὴ, τὰ ὁποῖα ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει α ἀναθήματα δαιτὸς· ὁ ἔστι κοσμήματα τοῦ συμποσίου.

Ἀλλὰ τὰ εὐγενῆ καὶ σωτήρια αἰσθήματα δὲν ἠδύναντο νὰ καταστησῶσι τὴν κοινωνίαν οὔτε ἀσφαλῆ, οὔτε ἐπιεικῇ πάντοτε, διὰ τὸ ἀκάθεκτον τῶν παθῶν καὶ τὸ φιλοπόλεμον τῶν πνευμάτων. Ὁ Ἀχιλλεὺς θυσιάζει 12 αἰχμαλώτους Τρῶας ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ φίλου αὐτοῦ Πατρόκλου, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Νεοπτόλεμος, ὄχι μόνον φονεῦει τὸν γηραιὸν Πρίαμον, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἑκτορος, τὸν Ἀστυάνακτα, ἀρπάσας ἐκ τοῦ ποδῶς, κατακρημνίζει ἀπὸ πύργου ὑψηλοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποτελέσματα τοῦ ἐν πολέμῳ, παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐξημεμένου πάθους· ἀλλ' ὁ Αὐτόλυκος, ὁ ἐκ μητρὸς πάππος τοῦ Ὀδυσσεύς, ὅστις ὑπερέβηκε πάντας ἀνθρώπους κατὰ τὴν ληστείαν καὶ τὴν ἐπιπορίαν, καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου συνέλεξεν ἄπειρον πλοῦτον, ἀποθαυμάζεται ἐπίσης ἀφελῶς ὅσον καὶ ὁ Νέστωρ, διὰ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, καὶ ὁ Αἴας, διὰ τὴν ῥώμην. Ἡ μὲν οἰκία καὶ ἡ περιουσία τοῦ Ὀδυσσεύς οὐδεμιᾶς ἐτύγχανον, κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἀπουσίαν, προστασίας, οἱ δὲ κακοήθεις ἡγήτορες οἵτινες κατησώτευν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἤξιούντο παρὰ τῷ λαῷ τῆς ἰθάκης συμπαθείας

μᾶλλον ἢ μομφῆς. Ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Μενέλαος ληστεύουσιν ὁσάκις τύχῃ περιστάσις, διὰ πίσεως βίας καὶ πονηρίας. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πειρατοῦ εἶναι ἐπὶ τοσοῦτον σύνθησις καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐντιμον, ὥστε ὁ δεχόμενος ἐν τῇ οἰκίᾳ του ξένον, ἡρώτα αὐτὸν ἀνσκοπὸς τῆς περιοδείας του εἶναι νὰ πλουτήσῃ διὰ πειρατείας, ὅπως ἤθελεν ἐρωτήσῃ αὐτὸν περὶ πάσης ἄλλης ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἡ πειρατεία καὶ βραδύτερον, ὃ ἐστὶν ἐν τῇ ἔκτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, δὲν ἀπεδοκιμάζετο ὅταν ἐνηργεῖτο κατὰ μὴ ἑλληνικῶν πλοίων. Καὶ τοιαύτας περὶ πειρατείας ιδέας εἶχον ὅχι μόνον οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ὅλα τὰ τότε ἔθνη· διότι ἡ περὶ τὴν πύμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα συνομολογηθεῖσα μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων δευτέρα συνθήκη, διελάμβανε πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὰ ἐξῆς· « τοῦ Καλοῦ ἀκρωτηρίου, Μαστίας, Ταρσηίου, μὴ ληΐζεσθαι ἐπέκεινα Ῥωμαίων, μηδὲ ἐμπορεύεσθαι, μηδὲ πόλιν κτίειν », ἀφ' ὧν συνάγεται ὅτι ἡ ληστεία, ἡ ἐμπορία καὶ ὁ ἀποικισμὸς ἦσαν τρία τινὰ, τὰ ὅποια ἐξίσου καὶ συνθήως μετῆρχοντο τὰ Ῥωμαϊκὰ πλοῖα. Ὡς τε ἄπορον δὲν εἶναι ἀν καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς τοὺς πολὺ ἀρχαιοτέρους ~~οὐκ ἔτι καὶ χρόνους~~ ^{οὐκ ἔτι καὶ χρόνους} ἡ πειρατεία δὲν ἐλογίζετο ὡς ἀξιόμμεπτον ἔργον.

Θλιβερωτάτη δὲ μάλιστα εἶναι ἡ περιγραφή τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἡ γινομένη ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου, ὅστις θρηνεῖ ὅχι μόνον διότι οὐδεμία ὑπάρχει κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ οὐδὲ αἴσθημα καθήκοντος, ἀλλὰ διότι ἐξελύθησαν πάντες οἱ δεσμοὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς φιλοξενίας. Ἰσως ὅμως οἱ σκυθρωποὶ οὗτοι χαρακτῆρες τῆς ἡσιοδικῆς εἰκόνος δὲν παριστῶσι τοὺς γνησιωτέρους ἡρωϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ὅτε ἔζη ὁ ποιητὴς οὗτος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἀρχαιοτάτοι, οἱ αὐτοφρεῖς ἠθικοὶ δεσμοί, εἶχον ἀποβάλλει τὸ πάλαι αὐτῶν κράτος, ὡς πολλάκις συμβαίνει, διὰ τὴν πλείονα μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπιμυξίαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν παραγωγὴν νέων περιστάσεων καὶ ἀναγκῶν, πρὸς τὰς ὁποίας δὲν ἐπαρκοῦσιν ἤδη οἱ ἀφελεῖς ἐκείνοι θεσμοί. Ἐντεῦθεν κατέστη ἀπαραίτητος ἡ διὰ νόμων γραπτῶν καὶ τεχνικῆς ἀγωγῆς, ρύθμισις τῆς κοινωνίας καὶ ἐνίσχυσις τοῦ ἠθι-

κοῦ τῆς πολιτείας προσώπου. Ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη νομοθεσία καὶ ἀγωγὴ δὲν εἶχεν ἔτι προσφθάσει νὰ φέρῃ τοὺς καρποὺς αὐτῆς, διότι αἱ τοιαῦται τῶν κοινωνιῶν ἀναμορφώσεις ἀπαιτοῦσιν, ἵνα συμπληρωθῶσι καὶ καρποφορήσωσι, χρόνον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μακρόν. Ἔςτε φυσικῶ τῷ λόγῳ συνέβη ἐν τῷ μεταξύ μεγάλη τις κοινωνικὴ ἐκλυσίς· τὰ μὲν ἀρχαῖα ἠθικὰ στοιχεῖα ἐξέλιπον, τὰ δὲ νέα δὲν εἶχον ἔτι διαμορφωθῇ. Ὀνομάζονται δὲ αἱ τοιαῦται ἐποχαὶ μεταβατικαὶ καὶ εἶναι αἱ ὀλιγότερον ἀγαθαὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν.

Ὅπως δὴ ποτε αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον λάβει εἰς ἐτι, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, τὴν συνειδησιν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν, ὥς πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, ὑπεροχῆς, διότι ἡ λέξις α βάρβαρος ὃ δὲν φαίνεται τότε ἐφαρμοζομένη εἰς ἔθνος τι, οὐδὲ συνεπαγομένη τὴν ιδέαν ἠθικοῦ ἢ διανοητικοῦ μειονεκτήματος. Ὁ Ὀμηρος δὲν τὴν ἐφαρμοζεῖ εἰμὴ εἰς τὰς γλώσσας, σημαίνει δὲ τὸ ἐπιθετικὸν παρ' αὐτῷ γλώσσαν ὄχι μόνον ξένην, ἀλλὰ καὶ ἀκατέργαστον καὶ τραχεῖαν. Οὕτως ἀποκαλῶν ἀγριοφώνους τοὺς πανραρχίους καὶ λαοφυρκοὺς κατοίκους τῆς Ἀφρικανικῆς, βαρβαροφώνους δὲ τοὺς Κῆρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὑποδεικνύει, ὅτι εἶχε τὴν συνειδησιν τῆς ἀρμονικωτέρας γλώσσης τὴν ὁποῖαν αὐτὸς ἐλάλει. Ἄν ὁμοίως ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τὴν ὑπεροχὴν τῆς κοινωνικῆς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ καταστάσεως ὥς πρὸς τὸν μονήρη τῶν Κυκλάδων βίον καὶ τὰ ἄγρια τῶν Σικελῶν ἦθῃ, ἐννοεῖ συγχρόνως ὅτι ὥς πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ ἔθνους ἐκείνου. Διότι δὲν ἐπέστη ἔτι ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν οἱ προπάτορες ἡμῶν, μετὰ μακρῶν ἀγῶνας καὶ παθήματα πολλὰ, πρωτεύσαντες εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἀρετῆς, ἀναδειχθέντες τὸ μεγαλοφύεστερον ἅμα καὶ τὸ μαχιμώτερον τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, τὸ καλλιτεχνικώτερον καὶ τὸ ῥωμαλεώτερον, τὸ εὐγλωττότερον καὶ τὸ πρακτικώτερον, καὶ σεμνυνόμενοι δικαίως ἐπὶ τῇ ὁμολογουμένῃ ταύτῃ ὑπεροχῇ, ἀπέδωκαν, ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, εἰς τὸ ὄνομα αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τοῦ τελείου ἀνθρώπου, ἐγκολάψαντες εἰς ἅπαντα τὰ λοιπὰ φύλα τὸ στίγμα κατωτέρας διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως· καὶ ἀνηγόρευσαν μὲν ἑαυτοὺς

ἡγήτορας, καὶ ἀριστεῖς, καὶ ἀνακτας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προσέ-
βλεψαν δὲ πρὸς ἅπαντας τοὺς λοιποὺς λαοὺς ὡς ἐπὶ δῖμον πολὺν
καὶ βάνησον· καὶ εἰς δύο ἀνθρωπίνων ὄντων φύσεις διήρσαν ἅπα-
σαν τὴν οἰκουμένην, τοὺς Ἕλληνας, ἀφ' ἑνός, τοὺς βαρβάρους ἀφ'
ἐτέρου· ἐποχὴ ὅχι μόνον μεγάλη διὰ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ἀλλὰ
καὶ μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν· διότι πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἔθνη ἐ-
μεγαλοῦργησαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πολλὰ δὲ καὶ διὰ τῆς βίας
ἐκυριάρχησαν αὐτοῦ, οὐδὲν ὅμως ἄλλο ἐτόλμησε νὰ προτείνῃ τὴν
ἐξίωσιν τοιαύτης ἠθικῆς κυριαρχίας, ἐνώπιον τῆς ὁποίας κλίνει τὴν
κεφαλὴν ἡ ἱστορίαι ἐπὶ δις χίλια καὶ ἐπέκειναι ἔτι.

Οἱ Ἕλληνες ἄλλως τε τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ὅχι μόνον δὲν εἶχον
τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς
γῆς, ἀλλὰ καὶ ὀλίγιστα τούτων ἐγνώριζον, διότι ἡ γεωγραφικὴ
αὐτῶν ἐπιστήμη ἦτο ἀτελεστάτη. Τὰ ὁμηρικὰ ἐπὶ θεωροῦσι τὴν
γῆν ὡς δίσκον στρογγύλον, πανταχόθεν περιβεβρέχονον ὑπὸ με-
γάλου παταμοῦ, τοῦ ὠκεανοῦ, ἀκριβῶς πάντοτε διακρινομένου ἀπὸ
τῆς ἰδίως θαλάσσης, ἥτοι τῆς μεσογείου ~~θαλάσσης~~ ^{ἥτις καλεῖται}
θάλασσα, πόντος, πέλαγος, ἅλς. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς κεῖται ἡ
Ἑλλάς, τῆς ὁποίας κέντρον ἀποτελεῖ πάλιν τὸ θεῶν ἔδος, ἡ κα-
τοικία τῶν θεῶν, ὁ μέγας Ὀλυμπος. Ἐπὶ τοῦ γῆνιου δίσκου, ἀψο-
δοῦται, ἐν εἴδει θόλου, ὁ πολύχαλκος οὐρανός, ὃς τις ἐρεῖδεται ἐπὶ
τῶν κινήων τοῦ Ἄτλαντος. Καὶ ἐντὸς μὲν τῆς γῆς εὐρίσκεται ὁ
Ἄδης, ἂν καὶ καθ' ἕτερον ὁμηρικὸν χωρίον, ὁ Ἄδης κεῖται ἐπὶ
τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἐπέκεινα τοῦ δυτικῷ ὠκεανοῦ. Κάτωθεν
δὲ τῆς γῆς, ἐπίσης ἀπὸ αὐτῆς ἀπέχων ὅσον ὁ οὐρανός ἀνωθεν αὐ-
τῆς, ὁμοίος τούτου θόλος, ἐν εἴδει ἀντίποδος πρὸς αὐτὸν κεκλιμένος,
περιέχει τὸν Τάρταρον. Ὁ Ὅμηρος διακρίνει τὰς χώρας τῆς γῆς
ὅχι κατὰ 4, ἀλλὰ κατὰ δύο μόνον οὐρανίους ζώνας, τὴν ζώνην
τοῦ ἡλίου, καὶ τὴν ζώνην τοῦ ζόφου, ἐξ ὧν ἡ μὲν σημαίνει τὸ ἀ-
νατολικόν, ἡ δὲ τὸ δυτικὸν μέρος. Γνωρίζει δὲ ἀκριβέστερον μόνον
τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, πιθανώτατα κατὰ τὸ πλεῖ-
στον μέρος ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων χωρῶν, ὡς
πρὸς τὰς ὁποίας ἀκολουθεῖ ἀπλῶς τὰ ἀσαφῆ κατὰ τὸ μέλλον

καὶ ἦττον μυθεύματα καὶ τὰ ἀόριστα τῶν ναυτῶν διηγήματα, μνημονεύει μόνον τῆς Θράκης, τῆς Φοινίκης, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Αἰθίης, τῆς Αἰθιοπίας καὶ τινων νήσων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν ζώνην τοῦ ἡλίου, ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀνατολῇ, θέτει οὗτος, ἴσα κατὰ ἀσαφῆ περὶ Κασπίας θαλάσσης μυθεύματα, τὴν κοινωνοῦσαν μετὰ τοῦ ὠκεανοῦ λίμνην τοῦ Ἥλιου· πλησίον αὐτῆς κεῖται ἡ (ἡλιώτις) χώρα τοῦ Αἰήτου, καὶ ἡ γῆ τῶν Ἀρίμων, πολὺ δὲ δυτικώτερον, πλησίον ἤδη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατῴκουν αἱ Ἀμαζόνες καὶ οἱ Ἀλιζῶνες, πλησίον τῶν ὁποίων ἦτο ἡ τοῦ ἀργύρου πηγή· νοτιώτερον δὲ οἱ Σόλυμοι, τοὺς ὁποίους ἡ ἄκρα Χίμαιρα χωρίζει ἀπὸ τοὺς δυτικώτερον ἔτι, ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, οἰκοῦντας Λυκίους. Πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικὸν τούτων πάντων κεῖται ἡ εὐρεῖα χώρα τῶν εὐδαιμόνων Αἰθιοπῶν, ἥτις ὀρίζεται πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν ὑπὸ τῆς χώρας τῶν παρὰ τὴν μεσόγειον Ἑρμιδῶν, πρὸς μεσημβρίαν τῶν ὁποίων οἰκοῦσιν, ὁμοίως παρὰ τὴν μεσόγειον, οἱ ἑμπειροὶ περὶ τὴν ναυτικήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πειρατεία περίφημοι Φοίνικες καὶ Σιδόνιοι. Πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν δὲ τούτων εὐρίσκεται ἡ Αἴγυπτος, ἡ διαβορεμένη ὑπὸ οὐρανίου ποταμοῦ, ἔχουσα οὖν τὴν λαμπρὰν καὶ ἑκατόμυλον τῶν Θηβῶν πόλιν, καὶ τὴν νῆσον Φάρον, ἥτις ἀπέχει μιᾶς ἡμέρας δρόμον ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ. Καὶ δυτικώτερον μὲν, ἔπεται μετὰ τὴν Αἴγυπτον, ἡ στενὴ παραλία τῆς Αἰθίης, ἔτι δὲ δυτικώτερον (πάντοτε παρὰ τὴν βορείον τῆς Ἀφρικῆς παραλίαν), ἡ χώρα τῶν Λωτοφάγων. Ὅλας δὲ πρὸς νότον, παρὰ τὸν ὠκεανόν, κατῴκουν οἱ μυθικοὶ Πυγμαῖοι. Αἱ χώραι αὗται καὶ φυλαὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς μεσημβρίας χωρίζονται διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ κυμαινομένου Πόντου, ἀπὸ τῶν βορειότερον κειμένων χωρῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ὁ Ὅμηρος γνωρίζει τὰ ἔθνη, τὰ ὄρη, τοὺς ποταμούς, τὰς πόλεις κλπ. σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ μεταγενέστεροι γεωγράφοι ἀκριβῶς. Ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἡ τοῦλάχιστον ἀπὸ ἀκριβῶν πληροφοριῶν φαίνεται γνωρίζων τῆς μὲν βορείου πλευρᾶς τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὰ μέχρι τῆς ἐν Παφλαγονίᾳ ἄκρας Καράμβεως μέρης, τῆς δὲ νοτίου πλευρᾶς, τὰ μέχρι τοῦ ἐν Μαιονίᾳ ἢ Λυδία ποταμοῦ Ξάνθου. Παρεκτός δὲ τούτων ἀναφέρει, πρὸς βορρᾶν μὲν

τῶν Παφλαγόνων, τοὺς Καόκωνας, πρὸς ἀνατολὰς δέ, τοὺς Ἐγε-
 τοὺς· πρὸς νότον τῆς Μαιονίας, τοὺς Κᾶρας· καὶ πρὸς τὸ ἀρκτικό-
 δυτικὸν αὐτῆς, τοὺς Λυκίους. Εἰς ταῦτα ὁμως περιορίζονται αἱ
 περὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰδήσεις τοῦ Ὀμήρου. Τὴν δὲ Ἑλλάδα, τὴν
 ὅποιαν ἡ Ὀδύσσεια, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον, γνωρίζει
 ἤδη πολὺ ἀκριβέστερον ἢ ἡ Ἰλιάς, ὃ Ὀμηρος φαίνεται ὁμοίως κατὰ
 μέγα μέρος αὐτοπροσώπως διεξελθὼν. Ἐπὶ πλείστον διέτριψε πι-
 θανῶς εἰς Βοιωτίαν, ἥς ἀπαριθμεῖ πάμπολλα χωρία, καὶ εἰς τὴν
 ὅποιαν μετέβη ἀναμφιβόλως ἀπὸ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος· ἔπειτα
 ἐπεσκέφθη καὶ τὴν Φωκίδα, τὴν Λακρίδα, τὴν Ἀττικὴν, καὶ, ἐν
 Πελοποννήσῳ, τὴν Σικωῶνα, τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὰς Μυκή-
 νας καὶ τὴν Λακεδαίμονα. Τὰς τρεῖς ὁμως ἄλλας πολιτείας τῆς
 Πελοποννήσου, τὰς ὑπ' αὐτοῦ μνημονευόμενας, Πύλον, Ἀρκαδίαν,
 Ἠλιν, ἐπὶ δὲ καὶ τὴν Αἰτωλίαν, καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, καὶ τὰς θεσ-
 σαλικὰς πόλεις Φθίαν, Ἑλλάδα κλπ. γνωρίζει μόνον ἐξ ἀκουσμά-
 των, διότι αἱ περὶ τῶν χωρῶν τούτων εἰδήσεις αὐτοῦ εἶναι τοσοῦ-
 τον ἀόριστοι καὶ συγκεχυμέναι, ὥστε βέβαιον φαίνεται ὅτι δὲν
 διέτριψεν αὐτόθι. ~~Τὸ αὐτὸ λεγόμενον καὶ τῶν νήσων, ἐξαιρέσει~~
 τῆς Εὐβοίης, τῆς Σαλαρῖνος καὶ τῆς Αἰγίνης. Τῶν Κυκλάδων μᾶ-
 λιστα οὐδὲως μνημονεύει, ἐκτὸς τῆς Δήλου καὶ τῆς Σύρου· καὶ
 περὶ Ἰθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Ἐχινάδων καὶ ἄλλων πρὸς
 τοῦτο τὸ μέρος νήσων, ἑλλιπῆ καὶ μυθώδη εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ
 λεγόμενα. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς Ἑλλάδος κεῖται, καθ' Ὀμηρον, ἐν-
 μὲν τῇ μετέπειτα κληθείσῃ Ἠπείρῳ, ἡ χώρα τῶν Θεσπρωτῶν, πό-
 λεις ἔχουσα τὴν Ἐφύραν καὶ τὴν Δωδώνην, ἐν ᾗ οἱ ἐρμηνευταὶ τῶν
 χρησμῶν τοῦ Διὸς Σελλοὶ, καὶ παρακειμένην τὴν νήσον τῶν Φαιά-
 κων Σχερίαν· ἐν δὲ τῇ μετέπειτα Μακεδονίᾳ, ἡ Πιερία, ἡ Παιο-
 νία, ἐν ᾗ ἡ παρὰ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν πόλις Ἀμυδῶν, καὶ ἡ Ἠμα-
 θία· πρὸς δὲ τὸ ἀρκτικραννατολικὸν αὐτῶν οἱ Κίκοις καὶ οἱ Μυσοί,
 καὶ ἔτι βορειότερον ἡ ὄρεινὴ καὶ τραχεῖα Θράκη, ἐν ᾗ τὰ ὄρη Ἀ-
 θῶως (Ἄθως) καὶ Νυτῆιον, καὶ αἱ πόλεις Αἴνος, Αἰσύμη καὶ Ση-
 στός· τελευταῖον δὲ ἡ χώρα τῶν ἱππημολγῶν καὶ τῶν Ἀβίων.
 Εἰς τὸ δυτικὸν τῆς γῆς μέρος, περὶ τοῦ ὁποῦοις ὁ ποιητὴς ἔχει ἀ-
 τελεστάτης καὶ σφόδρα συγκεχυμένης εἰδήσεις, τάσσει οὗτος τῶν

γῆν τῶν ἀγρίων Κυκλώπων, τῶν ἀνθρωποφάγων Λαιστρυγόνων, καὶ τῶν ληστρικῶν Σικελῶν, ἥτοι τὴν Σικαονίαν, τὴν κεκμένην, ἐν διχστήματι μιᾷς ἡμέρας πλοῦ, πρὸς βορρᾶν τῶν Λωτοφάγων· καὶ παρ' αὐτῇ, πρὸς νότον μὲν τὴν νῆσον Αἴγουσαν καὶ τὴν τοῦ Αἰόλου, πρὸς βορρᾶν δὲ τὴν νῆσον Θρινακίαν, παρὰ τῇ ὁποίᾳ αἱ ἡραΐτιαι Πλαγκταὶ (πλανώμεναι) πέτραι καὶ ὁ ἐπικίνδυνος πορθμὸς τῆς Σκύλλης καὶ τῆς Χαρύβιδος. Κατόπιν ἔρχεται ἀρκτικοδυτικώτερον ἡ νῆσος τῶν Σειρήνων, εἰς δὲ τὴν ἀπωτάτην δύσιν ἡ νῆσος τῆς πολυθρυσίας τοῦ νύμφης Κίρκης, ἡ Αἰαίη, καὶ προσέτι ἡ πέτρα Λευκάς καὶ τὸ Ἠλύσιον· ἐπέκεινα δὲ τοῦ δυτικοῦ ὠκεανοῦ, ἡ χώρα τῶν εἰς ἀδιάλειπτον σκότος διαγόντων Κιμμερίων, καί, κατὰ τὰ προμνημονευθέντα, ἡ τοῦ Ἄδου χώρα. Τελευταίον πρὸς τὸ ἀρκτικοδυτικώτατον τῆς γῆς, εἰς πλείστην ἀπόστασιν ἀφ' ὧν τῶν λαπῶν χωρῶν, ἡ μυθικὴ τῆς Καλυψοῦς νῆσος· ὠκυγία, ἀποτελεῖ τὸν ὁμφαλὸν τῆς θαλάσσης, διότι καθ' Ὁμηρον, ἡ ἀρκτικοδυτικῶς τῆς Ἑλλάδος μεσόγειος ἀπλοῦται ἐπὶ πολὺ πρὸς βορρᾶν.

Ταῦτα, καὶ ὅχι ἄλλα. γινώσκουσιν οἱ ὅμηροι περὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ Ἡσίοδος ἔχει ἡνὶ ἐκτενεστέρας τινὰς εἰδήσεις· προσθεύει μὲν οὖν καὶ ὁ Ὅμηρος περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς, περὶ τοῦ περικυκλοῦντος αὐτὴν ὠκεανοῦ, περὶ τοῦ ἐν τῷ βυθῷ αὐτῆς Ταρτάρου καὶ περὶ τοῦ οὐρανοῦ θόλου, τοῦ ἐρειδομένου ἐπὶ τοῦ Ἄτλαντος· ἀλλὰ φαίνεται εἰδὼς τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς γῆς ἀκριβέστερον ὅπως οὖν. Πρὸς αὐτῷ πρῶτον εὐκρινῶς ἐκδηλοῦται ἡ σημερινὴ Ἰταλία, διότι μνημονεύει ἐν τῇ Θεογονίᾳ, τῶν Τυρσηνῶν καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Λατίνου· ἐπὶ δὲ τῆς Σικελίης ἀναφέρει τὴν Αἴτναν καὶ τὴν Ὀρτυγίαν (τὰς μετέπειτα Συρακούσας)· καὶ εἰς τὴν μετέπειτα Γαλατίαν, τοὺς Αἴγυας· ἤκουσε δὲ καὶ περὶ τῶν καλῶν τῆς Ἰσπανίας καρπῶν, διότι πρῶτος αὐτὸς ὁμιλεῖ περὶ τῶν κατέναντι τοῦ Ἄτλαντος κειμένων κήπων τῶν Ἑσπερίδων καὶ περὶ τῶν χρυσομήλων τῶν κήπων τούτων. Ἐπειτα πρὸς βορρᾶν, γνωρίζει τὸν ποταμὸν Ἰστρον, καὶ πρὸς ἀνατολὰς, τὸν ποταμὸν Φάειν, καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὸν ποταμὸν Νεῖλον, τὸν ὁποῖον ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει ἐπὶ Αἴγυπτον, δηλαδὴ ποταμὸν Αἰγύπτου. Τοὺς Λιβύους, ὁ Ἡσίοδος

τίθῃσι πρὸς μεσημβρίαν, ἤτοι ἐν Λιβύῃ, καὶ ὀνομάζει Σκύθας τοὺς ἱππημολογούς τοῦ Ὀμήρου. Τελευταῖον καὶ εἰς τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἐγνώριζεν ὁ Ὀμηρος, ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρει πολλὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια οὔτε εἰς τὴν Ἰλιάδα, οὔτε εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ἀπαντῶνται.

Ἀπὸ τοῦ στενοῦ τούτου κύκλου τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων, καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλίᾳ περικριζέτο τότε κυρίως εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Πολὺ βραδύτερον, οἱ Φωκαεῖς, πρῶτοι Ἑλλήνων, ἐθαλασσοπόρησαν κατὰ τὸν Ἀδρίαν καὶ πρὸς τὴν Τυρρηνίαν. Τοῦ δὲ Εὐξείνου πόντου οὐδεμίαν γνώσιν ἔχει ὁ ποιητής. Καὶ ἐντὸς τοῦ Αἰγαίου, τὰ πλοῖα δὲν ἀπεμακρύνοντο πολὺ ἀπὸ τῆς παραλίας· ἦσαν δὲ τὰ πλοῖα μικρὰ καὶ ὄχι κατάφρακτα· οἱ ἱστοὶ αὐτῶν, ὄντες κινητοί, δὲν ὑψοῦντο εἰμὴ ὅτε ἔπνεεν οὐριος ἀνεμος· τὴν νύκτα ἔπαυεν ὁ πλοῦς· καὶ καθ' Ἡσίοδον, 50 μόνον ἡμέρας διήρκει ἡ ἐπιτηδεῖα πρὸς θαλασσοπολίαν ὥρα τοῦ ἔτους. Ἐφημίζοντο δὲ ὡς ἐπιτηδεῖοι ναυτικοὶ οἱ Κρήτες καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ Τάφιοι, οἵτινες ἐλέγοντο οἰκοῦντες εἰς τὰς παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Ἀκαρνατίας νήσους καὶ ἐπωνομάζοντο φιλήρετμοι, δηλαδὴ φίλοι τῶν κωπῶν, τῆς ναυτίας.

Εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς ναυτίας συνετέλει πολὺ ἡ ἀτέλεια τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων· διότι ἡ ὅλως πρακτικὴ τῶν παναρχαίων Ἑλλήνων ἀστρονομία συνέκειτο ἀπὸ εὐαρίθμων τινῶν καὶ ἀφελεστάτων περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων παρατηρήσεων. Ἐπρέσβευον δὲ ὅτι ὁ ἥλιος (καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ Σελήνη) ἐφέρετο καθ' ἐκάστην ἐπὶ τοῦ οὐρανίου θόλου, ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἀνω τοῦ στρογγύλου τῆς γῆς δίσκου, καὶ καθὼς τὸ πρῶτ' ἐπρόκυπτεν ἀπὸ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἡ ἀπὸ τῆς παρακειμένης αὐτῷ λίμνης τοῦ Ἠλίου, οὕτω πάλιν τὸ ἑσπέρας κατέπιπτεν εἰς τὸν Ὠκεανόν, ἡ εἰς δυτικὴν τινα λίμνην, μὴ ἀναφερομένην ὅμως εἰμὴ ὑπὸ μεταγενεστέρων ποιητῶν· ἀλλὰ σαφῆ ἔννοϊαν δὲν εἶχον, ἡ τοῦλάχιστον δὲν ἐξέφρασαν ῥητῶς, τίνι τρόπῳ ὁ μὲν ἥλιος ἐν τῷ διαστήματι τῆς νυκτός, ἡ δὲ σελήνη, ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἡμέρας, ἐπέστρεφον εἰς τὸ σημεῖον

ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρχιζον πάλιν τὸν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ δρόμον αὐτῶν. Παρετήρουν δὲ μέχρι τινὸς καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὴν κίνησιν, διότι ὁ Ὀμηρος σημειοῖ ὧς ἄξιον λόγου, ὅτι ἡ Ἄρκτος, ἡ μεγάλη, ἢ ἄλλως λεγομένη ἄμαξα, οὐδέποτε καταβαίνει εἰς τὸν ὠκεανόν, ὅθλαδ' οὐδέποτε δύει· ὁ δὲ Ἡσίοδος ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς καθ' ὠρισμένους χρόνους καὶ τόπους ἐπιτολῆς καὶ δύνσεως διαφόρων ἀστέρων. Ἐν γένει οἱ ὑπὸ τῶν δύο ποιητῶν μας ἀναφερόμενοι ἀστέρες καὶ ἀστερισμοί, εἶναι οἱ ἐξῆς· παρ' Ὀμήρου μὲν ἡ Ἄρκτος ἢ ἡ ἄμαξα, ὁ Ὀρίων, ὁ κύων τοῦ Ὀρίωνος, ἐν ᾧ ὁ λαμπρότερος τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων Σείριος, αἱ Ἰάδες καὶ αἱ Πλειάδες, αἵπνες, ὁμοῦ λαμβανόμεναι, ἀποτελοῦσι τὸν ἐπὶ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ἀστερισμὸν τοῦ Ταύρου· παρ' Ἡσιόδου δὲ προσέτι ὁ Ἄρκτουρος, ὁ λαμπρότερος τῶν ἀστέρων τοῦ Βωώτου, καὶ ἡ Δίκη, ἥτοι ἡ παρθένος, ἀστερισμὸς τοῦ ζωδιακοῦ, ἔχων λαμπρὸν ἀστέρα, τὸν σάχυν. Κατὰ τὰς ἀτελεῖς ταύτας παρατηρήσεις, ἀτελῶς κατεμέτρησαν καὶ τὸν χρόνον. Ὁ Ὀμηρος ἀναφέρει μὲν ἔτη ἢ ἐνιαυτούς, καὶ μῆνας· ἀλλὰ τοὺς μὲν μῆνας ὀρίζει κατὰ τὰς φάσεις τῆς σελήνης, ὥς ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἐρηταζομένην ἐπάνοδον τῆς νομηνίας, τῆς νέας σελήνης, καὶ ἀπὸ τῶν φράσεων «μηνὸς φθίνοντος, ἱσταμένοιο»· εἰς δὲ καὶ μόνος ὀνομάζεται μὴν ὁ Ἀθηναίων, αὐτὸς ἐκείνος ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλουν βραδύτερον Γαμηλιῶνα (ἀπὸ 21 Ἰανουαρίου μέχρι 22 Φεβρουαρίου). Τὸ δὲ ἔτος συνέκειτο μέχρι Σόλωνος, τοῦ ἀκμάσαντος ἐν τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι, ἐκ 42 μηνῶν τριακονθημέρων, εἰς οὗς πρωϊμώτατα προσετέθη, κατὰ πάντα δεύτερον ἐνιαυτόν, μὴν ἐμβόλιμος, ἐπίσης τριακονθήμερος. Καὶ διὰ ταύτης ὁμοῦ τῆς προσθήκης, πολὺ ἔτι ἀπέχον τοῦ ἀκριβοῦς ἐπισίου μέτρου· ὅθεν, ἀπὸ τοῦ Σόλωνος καὶ ἐφεξῆς, ἐγένοντο ἐπαναληφθέντες ἀπόπειραι πρὸς συμβιβασμὸν τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους μετὰ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου. Αἱ ὥραι τοῦ ἔτους ἦσαν κατ' ἀρχὰς δύο, θερός καὶ χειμὼν· ἔπειτα τρεῖς, προστεθέντος τοῦ ἔαρος· καὶ μόλις ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰπποκράτους, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, συνεπληρώθησαν εἰς τέσσαρας. Ἐντεῦθεν αἱ προεδρεύουσαι αὐτῶν θεότητες, αἱ ὥραι, ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐπίσης δύο, καὶ ἔπειτα, τρεῖς. Εὐνομία, Δίκη, Εἰρήνη. Τὸ ὄνομα ὁμοῦ τούτου τῶν ὥρῶν δὲν

ιδίδετο ἔτι εἰς τὰ διάφορα τῆς ἡμέρας τμήματα, τὰ ὅποια ὁ Ὀμηρος διακρίνει ἀπλῶς διὰ τῶν συνήθων εἰς ἕκαστον ἐργασίῳν, λέγων· καιρὸς καθ' ὃν ὁ ξυλοκόπος παρασκευάζει τὸ δειπνὸν αὐτοῦ ἀφοῦ ἐλόρεσε τὰς χεῖρας κόπτων δένδρα μακρὰ· καιρὸς καθ' ὃν λύνονται οἱ συνεζευγμένοι βόες· καιρὸς καθ' ὃν ὁ δικαστὴς ἀπέρχεται ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ δὲ νύξ διτρεῖτο, κατὰ τὴν πορείαν τῶν ἀστέρων, εἰς τρία συνήθως τμήματα.

Ἀλλ' ἐάν ἡ νηπιώδης αὕτη κατάστασις τῶν ἀστρονομικῶν εἰδήσεων διεκώλυε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας, ἡ ἐμπορία δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ πολλὴν ἐπίδοσιν, ὅχι μόνον ἐκ τούτου, ἀλλὰ καὶ διότι, καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, καθ' οὓς οἱ ἄνθρωποι ἰδίως τιμῶνται διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτῶν ἔργα, ἡ ἐμπορία τότε περιφρονεῖτο ὁπωσοῦν. Εἰς τῶν Φαιάκων ἡγητέρων, ὁ Εὐρύαλος, ὑπεροπτικῶς πως λέγει πρὸς τὸν Ὀδυσσεύα, ὅτι δὲν ὁμοιάζει ἀθλητῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐμπορος καὶ ναυτικός· ὁ δὲ, παροξυνθεὶς, ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ ἀποδείξῃ τὴν περὶ τὰ ἀθλητικὰ ἔργα δεξιότητα αὐτοῦ καὶ ῥώμην. Καὶ ὅμως οἱ Φαίακες ἦσαν λαὸς ναυτικώτατος, ναυσὶν ἀριστοί. Ὅθεν δὲν εἶναι ἀπορον ὅτι ὀλίγιστα περιεσώθησαν παραδείγματα ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ ἀναξ τῶν Ταφίων Μέντης ἀναφέρεται μὲν μετακομίζων φορτίον σιδήρου εἰς Τεμέστην (ἥτις ἀμφισβητεῖται ἂν ἔκειτο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἢ εἰς τὴν Κύπρον), διὰ νὰ ἀνταλλάξῃ αὐτὸν ἀντὶ χαλκοῦ· αἱ πλείστα ὅμως καὶ πολυτιμότερα ἀνταλλαγὰι ἐγίνοντο ὑπὸ ξένων ἐμπόρων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Φοινίκων, οἵτινες ἐκόμεζον ἐνταῦθα πολυειδῆ κοσμήματα, τὰ κάλλιστα καὶ λαμπρότατα προϊόντα τῆς ἱερανταχῆς, χρυσόν, ἄργυρον, ἡλεκτρον, κασσίτερον, ἐλέφαντα κτλ. λαμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν σιτηρὰ καὶ ἄλλους καρποὺς τῆς γῆς, ἱμάτια, ἱρία, δούλους ἢ καὶ θήτας· διότι νομίσματος μνεία οὐδαμοῦ γίνεται. Οἱ δὲ Φοῖνικες κατέσχον καὶ τῶν ἐλληνικῶν νήσων τινὰς πιθανώτατα, βεβαίως δὲ τὴν Θάσον, τῆς ὁποίας ἐμετάλλευσαν τὰ πλούσια χρυσορυχεῖα.

Ἐν γένει τὰ πολυτελῆ καὶ κομψὰ ἔργα τῆς τέχνης, δι' ὧν ἐξ

κοσμοῦντο λαμπρότατα τὰ δώματα τοῦ Ἀλκινόου, τοῦ Μενελάου καὶ τῶν ἄλλων βασιλέων καὶ ἀρίστων, ἤρχοντο ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ἔτι ἀσυγκρίτως λόγῳ κα-
θυπερέτερα τῆς Ἑλλάδος· κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ὁ θῶραξ λ. χ. τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὁ πολύτιμος καὶ πολυγλυφῆς, ἦτο δῶρον τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἀπὸ τὴν νῆσον Κύπρον. Ὅ,τι δὲ μά-
λιστα ἀποδεικνύει ὅποσον σπάνιοι ἦσαν ἔτι τότε οἱ τεχνῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἡ ἐξαίρετος τιμὴ ἥτις ἀπεδίδετο εἰς τὸν τέκτονα. Ὁ τέκτων ἐλογίζετο ἴσος τοῦ ἱατροῦ, τοῦ αἰδοῦ καὶ τοῦ μάντεως, καὶ ἐζητεῖτο πολλάκις πόρρωθεν ὡς αὐτοί. Τὸν θάνατον τοῦ Φερέκλου δὲν παρέρχεται ὁ ποιητὴς ἐν σιωπῇ, ὅπως τὸν θάνατον τοσοῦτων ἄλλων στρατιωτῶν, ἀλλὰ μνημονεύει αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰλιάδι, ὡς ἂν προέκειτο περὶ ἀρίστου τινὸς ἢ ἡγήτορος, διότι ὁ Φερέκλος ἦτο τέκτονος υἱός, τοῦ Ἀρμονίδου·

... δς χερσὶν ἐπίστατο δαίδαλα πάντα
τεύχεα

Τὴν δὲ τέχνην ταύτην ἐπαγγέλλονται οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡγεμόνων, ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Ἑπείδς· ἐκεῖνος ὅστις κατεστράτευσε τὸν δούρειον ἵππον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κρυφέντες οἱ ἥρωες Ἕλληνες, ἐγένοντο τελευταῖον κύριοι τῆς Τροίας.

Ἀλλ' ἡ μᾶλλον ἀσκουμένη ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τέχνη, ἦτο ἡ πολεμικὴ, ἥτις, ὅπως εἶχεν, εἰκονίζει πιστῶς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἐν ᾗ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια ἦτο τὸ πᾶν, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχε πει-
θαρχικὴ πρὸς ἓνα κοινόν σκοπὸν ῥυθμίσις τῶν κατ' ἰδίαν δυνάμεων καὶ θελήσεων. Ἡ ἐκδασὶς τοῦ πολέμου ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δεξιότητα τῶν ἀρχηγῶν, τῶν ἡρώων· ὅθεν τούτων μάλιστα τὰ ἔργα περιγράφει ἀκριβῶς ὁ ποιητής· ὁ δὲ κοινός τῶν στρατιωτῶν ὄμιλος, ὅστις οὔτε εὐρύθμως, οὔτε στοιχηδὸν ἐπορεύετο, ἀλλὰ φύρδην ἐμάχετο, συνετέλει ὀλίγον εἰς τὴν ἐκδασιν τοῦ ἀγῶνος· ὅθεν τὰ περὶ τῶν γενικῶν συμπλοκῶν παραλείπονται σχεδὸν ἀμνημόνευτα. Ἐκαστὸς ἥρως ἔφερε συνήθως, ὡς ὅπλα μὲν ἀμυντικὰ, ἀσπίδα, περικεφαλαίαν, θώρακα καὶ κνημίδας· ὡς ὅπλα δὲ ἐπιθετικὰ, δύο δόρατα, τὸ μὲν πρὸς τὸ βάλλειν (διὰ τὰ τὸ ῥίπτει), τὸ δὲ

πρὸς τὸ πλήτειν (διὰ τὰ κεντὰ δι' αὐτοῦ), ἔτι δὲ μακρὸν ἕξος καὶ μάχαιραν. Προήλανε δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ ἄρματος φερόμενου ὑπὸ δύο ἱππῶν, καὶ δυναμένου νὰ δεχθῇ ἐπὶ τοῦ ἵππου αὐτοῦ δύο ἄνδρας, τὸν παραιβάτην, ἦτοι τὸν κυρίως ἀγωνιστὴν, καὶ τὸν ἡνίοχον. Ἐνίοτε ἐμάχετο καὶ πεζός, ἀλλ' ἔχων πάντοτε πλήτην τὸ ἄρμα, ἵνα, ἐπιβάς ἐπ' αὐτοῦ, καταδιώξῃ ἢ ὑποχωρήσῃ. Οἱ πολλοὶ στρατιῶται, οἱ παρ' ἡμῶν πάντοτε μαχόμενοι, καὶ ὀνομαζόμενοι προῦλες, ἔφερον ὅπλα ὅμοια τῶν ὁπλῶν τῶν ἑλλήνων, ἐκ τῶς ὅτι δὲν ἦσαν ἐξίσου ἐξαιρετά καὶ πολυτελῆ. Οἱ δὲ τοξόται ἦσαν εὐάριθμοι. Τὰ ὅπλα κατασκευάζοντο ἐκ χαλκοῦ, ὅχι ἐκ σιδήρου, τοῦ ὁποῦο ἢ ἐπὶ τούτῳ χρῆσις εἶναι μεταγενεστέρα, ὅχι ὅμως πολὺ μεταγενεστέρα, διότι ἤδη ὑποφαίνεται ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου. Ἄθλον δὲ εἶναι κατὰ τίνα πρόπον ὁ χαλκός ἐστομυτο ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὰς τοῦ πολέμου χρείας. Τὸ δυσχερέστερον μέρος τῆς πολεμικῆς τέχνης ἦσαν αἱ πολιορκίαι. Εἰς τὴν προηγουμένην τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἐποχὴν, αἱ πόλεις καὶ αἱ κώμαι ἐκτίζοντο, ἕνεκα πλείονος ἀσφαλείας, ἐπὶ δυσπρόσιτων πετρῶν καὶ ὑψωμάτων. Βραδύτερον δὲ, ἀφοῦ ἡ βιομηχανία καὶ ἀπασαι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ἐλάβον ἐπίδυσιν τινα, αἱ πόλεις κατέβησαν εἰς τὰ περὶ ὁμαλιώτερα πεδία, καὶ ἡ συνεδέθησαν μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ ἄστεος, τὸ ὅποιον ἀπετέλεσεν ἑκτοτε τὴν ἀκρόπολιν, ὡς συνέβη εἰς τὰς Θήβας, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὸ Ἄργος· ἢ ἐχωρίσθησαν ἀπὸ αὐτοῦ, ἐντελῶς ἐγκαταλειφθέντος, ὡς συνέβη εἰς τὴν Αἴγινα, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Κρητικῆς Ἰδης Σηπῆιν, εἰς τὴν Μαντίνειαν, εἰς τὸν ἐν Ἀρχαδίᾳ Ὀρχομενόν, εἰς τὴν Νώνανριν, εἰς τοὺς Λουσούς, εἰς τὴν ἐν τῷ Παρνασσῷ Λυκώρειαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ ὁμηρικὴ ἐποχὴ παρίστησι τὴν δευτέραν ταύτην κατάστασιν τῶν πόλεων, ἀλλ' εἰκονίζει αὐτὰς οὐδὲν ἥττον τετειχισμένας. Τοιαῦται ἦσαν τὸ Ἰλιον, καὶ ἡ τῶν Φαίᾶκων πόλις, καὶ ἡ τειχιόεσσα Τίρυνς, καὶ αἱ ἐπτάφυλοι Θῆβαι. Τοιούτων τειχῶν ἡ ἄλωσις ἦτο δυσχερεστάτη, καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὅτε δὲν εἶχον ἔτι ἐπινοηθῇ αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναί, ὥστε ἡ ἐκπολιόρκησις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ εἰμὴ ἢ δι' ἀποκλεισμοῦ, ἢ δι' ἀπείτης, οἷά ἢ τοῦ δουραίου ἱππου,

δι' οὗ μυθεύεται, ὅτι κατωρθώθη ἐπὶ τέλους ἡ τῆς Τροίας ἄλωση.

Περὶ δὲ τῶν καλῶν τεχνῶν δὲν ἔχομεν, κατὰ δυστυχίαν, ἐξαιρέσει τῆς ποιήσεως, εἰμὴ ἀσαφεστάτας εἰδήσεις· ἀλλὰ τῶν τεχνῶν ἡ καλλίστη ἐκεῖνη καὶ ὑψίστη ἤκμασεν. ἔκτοτε θυμασίως παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Τὸ ἀρχαιότατον αὐτῆς εἶδος ὑπῆρξε, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὸ ἐπικόν, καὶ ἰδίως τὸ ἡρωϊκόν ἔπος, δηλαδή ἡ διήγησις τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων, τῆς ὁποίας λαμπρότατα δείγματα περισσώθησαν, αἱ πολυλέκεις μνημονευθεῖσαι Ἰλιάς καὶ Ὀδύσσεια· διότι ὄχι μόνον τὸ γενναιογενὲς ἔπος, καὶ ἡ διδακτικὴ τοῦ Ἡσιόδου πόλις (Ἔργα καὶ Ἡμέραι), ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἱερατικὴ, ἡ ἀποδιδωμένη εἰς Ὀρφέα καὶ Μουσαῖον, ἔτι δὲ ἡ ἡσιοδικὴ Θεαγονία, φαίνονται μεταγενέστεραι τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Τὸ δὲ ἔπος ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον εἶδος τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, διότι ἐθεράπευσε τὴν πρωτίστην τοῦ ἡρωϊκοῦ τούτου ἔθνους ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν χρεῖαν. Ἀλλὰ ἔθνη ἤμνησαν πρὸ πάντων τὴν παντοδυναμίαν τοῦ θεοῦ· ὅτι ἅμα μὲν εἶχον ὑπερτέρας τῶν Ἑλλήνων περὶ θεοῦ δοξασίας, ἅμα δὲ τοσαῦτα, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἔπαθον ἀπὸ τῆς τυραννίας ἰδίων ἢ ξένων δεσποτῶν, ὥστε, ταπεινωθέντα καὶ ἐξευτελισθέντα καὶ μηδεμίαν ἐπὶ γῆς εὐρίσκοντα παραμυθίαν, ἐστρεφον τὰς ἐλπίδας καὶ εὐχὰς αὐτῶν πρὸς τὸν οὐρανόν. Τινὰ μάλιστα τῶν ἐθνῶν τούτων οὐδὲ ἔσχον ἄλλο εἶδος ποιήσεως εἰμὴ τὸ ἱερτικόν, ὡς οἱ Ἑβραῖοι, οἵτινες καὶ ἀνεδείχθησαν εἰς τοῦτο ἀμίμητοι. Ἐξεναντίας οἱ Ἕλληνες ἐπρέσβευσαν ὅλως νηπιώδεις περὶ θεότητος δοξασίας· πρὸς δὲ ταῦτοις, διάγοντες· βίον μάχμων, καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὄντως ἡρωϊκὴν ἐπὶ τοσούτον συνέλαβον τὴν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε καὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἀπέδωκεν τὰ σχῆμα, καὶ τὰ πάθη, καὶ τὸν βίον αὐτῶν. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ ἡμνήσωσι πρὸ πάντων τὰς μεγάλας τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν γενεῆς πράξεις. Διὰ δὲ τοῦτο ἡ ὁμηρικὴ ποίησις ὄχι μόνον ὑπῆρξε μεταγενέστερα παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πολὺ ὑποδεεστέρα τῆς ἐπικῆς, εἰς τὴν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἀπέβησαν ἀπαράμυλλοι. Ὁ αἰετὸς ἔψαλλεν εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ εἰς τὰς εὐαχίας, ὑπηχούσας ἐνῆτο τῆς τετρα-

χρόνου λύρας, τὰ κατορθώματα ἢ τὰς τύχας τῶν ἡρώων, μάλιστα δὲ τὰ νεώτερα, ὡς ὀλιγώτερον γνωστά εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ. Προχείρους δ' ἔχων εἰς τὴν μνήμην πολλὰς φράσας, εἴτε ἰδίαις, εἴτε ἄλλων, εἶχε καὶ τὴν τέχνην τοῦ καινοποιεῖν τὰς τετριμμένας ἤδη ὀπασσύν. Ἐντεῦθεν τὸ ἔργον αὐτοῦ ὄχι μόνον ἀπετέλει ἰδιαίτερον ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρέτως ἐτιμᾶται. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, ὁ ποιητὴς ὀνομάζει τὸν Φῆμιον, θεῖον αὐδόν· καὶ ἄλλος αἰιδός, ὁ Δημόδοκος, προσαγορεύεται μετὰ πλείστας ὅσας φιλοφροσύνης ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύς· εἰς ἄλλον πάλιν, ἀκόνυμον τοῦτον, ὁ Ἀγαμέμνων, ἀπερχόμενος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τροίας, λέγεται ἀναθέσας τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικός, τῆς Κλυταμνήστρας· καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι, αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν θεωρεῖ ἀνάξιον ἑαυτοῦ νὰ ᾄδῃ κλέα ἀνδρῶν, πρὸς τὸν ἦχον τῆς φόρμιγγος. Πρὸς τοῦτοις ὁ αἰιδὸς φαίνεται ἀπολαμβάνων ἀσυλάν τινα ὁμοίαν τῆς τῶν κηρίων. Τὴν δὲ ποίησιν συνώδευσεν πάντοτε σχεδὸν ἡ μουσική, προδιαθέτουσα μὲν τοὺς ἀκροατὰς, ἐνθουσιῶσα δὲ τὸν αἰιδόν· καὶ μετὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως πολλάκις συνδυάζετο ἡ εὐρυθμος, ἡ εὐστροφος, ἡ ἐπίχαρις ὄρχησις, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων τούτων χρόνων ὑπερβαλλόντως ἠγάπησαν οἱ Ἕλληνες, διότι ἐκτοτε εἶχον τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο τῆς καλλονῆς, τὸ ὑποῖον βραδύτερον ἀπεικονίσθη ἐν τῇ γλυπτικῇ αὐτῶν τέχνῃ καὶ πλεῖστον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς.

Ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν περιγραφῶν δὲν ἐξάγεται σαφῶς, ἂν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχε λάβει, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, καλλιτεχνικόν τινα χαρακτῆρα. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει μὲν δώματα περικαλλῆ, ἀγλαά, ἄξια, μερμαίροντα, ὑφερέεα, κ.τ.λ. ἀλλ' ἐξυμνεῖ τὰ ἐκ πολυτίμων μετάλλων κοσμήματα αὐτῶν, ὄχι τὰς καλὰς ἀνυλογίας. Ἦσαν δὲ τὰ οἰκοδομήματα εἰς τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται τὰ πρῶτα ταῦτα ἔχνη τῆς τέχνης, δώματα τῶν ἀνάκτων, ναοί, θησαυροί, τάφοι. Τὰ πρῶτα διεκρίνοντο ἐπὶ τε τῇ κάμει τῶν μεταλλίνων αὐτῶν παραστάδων, πυλῶν κλπ. καὶ ἐπὶ τῇ στερεότητι καὶ εὐχρηστίᾳ. Οἱ δὲ ναοὶ πιθανῶς δὲν διέφερον πολὺ, κατὰ τε τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διασκευὴν, ἀπὸ τὰ

δῶματα τῶν ἀνάκτων, τὰ ὅποια παραβάλλονταί, ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, πρὸς τὰς ὀλυμπίους τῶν θεῶν κατοικίας· καὶ ἴσως, ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος ταύτης, αἱ λέξεις α μέγαρον ἢ καὶ ε ἀνάκτορον ἢ ἐσθμαῖνον ἐνταυτῷ τῆς τε οἰκίας καὶ τοῦ ναοῦ τὸ ἐνδότετον μέρος. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ εἰκασία αὕτη εἶναι ὀρθή, ἐπεὶ δὲν γνωρίζομεν πῶς εἶχε τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ὕψος τῶν ἀνθρωπίνων καταλυμάτων, οὐδὲ περὶ τοῦ σχήματος τῶν τότε ναῶν ὑνόμεθα νὰ μορφώσωμεν εὐκρινῇ τινα ἔννοιαν. Οὐδὲ ἂν εἶχον στέγας, εἶναι βέβαιον· ὅτι ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου συνάγεται εἶναι, ὅτι πολλοὶ τῶν ναῶν τούτων, ὡς ὁ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, περιεῖχον μεγάλους θησαυροὺς, ὁ δὲ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ἐν Τροίᾳ εἶχε καὶ αὐτὸν· αἱ πόλαι τοῦ ἐν Τροίᾳ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀνοίγοντο ὑπὸ τῆς ἱερείας, εἰς τοὺς ἐπὶ προσφορᾷ προσερχομένους· καὶ ἐν γένει ὅχι μόνον θυσίαι ἐτελοῦντο εἰς τοὺς ναοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀναθήματα κατατίθεντο· ἐπεὶ δὲ τὰ ἀναθήματα ταῦτα συνέκειντο ἐκ πέπλων καὶ ἄλλων καλλιτεχνημάτων, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τε τῆς ὑπεξαίρεσσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἐπηρείας, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἢ κατασκευῇ τῶν ναῶν ἐθεράπευε τὴν τοιαύτην χρείαν· ὥστε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἦσαν ἐπιστεγασμένοι. Πολλοὶ τάφοι ἐκ τῶν σωζομένων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐλέγοντο κατασκευασθέντες ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, καὶ ἐκ τούτων οἱ πλείστοι ἦσαν ἐν εἰδει ἡρώων, ναύσκων ἀφιερωμένων εἰς ἥρωα· οἱ ἀναμφισβητήτως ὅμως ἀρχαιότατοι, οἱ ὑπὸ τῆς Ἰλιάδος ἀναφερόμενοι, ἦσαν ἀπλῶς τύμβοι μετὰ ἀφελοῦς σήματος ἢ σωροῦ λίθων. Ἦσαν δὲ περίφυτοι, ὡς οἱ ναοί, ἢ ἐγείροντο ἐν τῷ μέσῳ ἱεροῦ ἄλσους. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ καὶ αἱ ἀγοραί φαίνονται λιθόστρωτοι. Τὰ δὲ μᾶλλον λόγου ἄξια ἐκ τῶν ἀποδιδωμένων εἰς τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν, εἶναι οἱ λεγόμενοι θησαυροί, ὧν λεύψανά τινα ἀνευρέθησαν εἰς Μυκῆνας, εἰς Ὀρχομενόν, εἰς Ἀμύκλας, καὶ εἰς Φάρσαλον. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἦσαν κωνοειδῆ, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐχρησίμευσον, καθὰ φαίνεται, ὡς τάφοι, ἔπειτα δὲ, προλαβόντα ἱερὸν τι κῦρος, ἐδέχθησαν τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀρίστων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν. Τὰ μνημεῖα ταῦτα, ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν καὶ τῶν κοσμημάτων, ὑποδεικνύουσι τῶν

ἐπίδοσιν τινα τῆς τέχνης. Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε βέβαιον ὅτι ἀνατρέχουσι μέχρι τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ;

Ὁ Ὀμηρος ἀναφέρει πολλά ἔργα γλυπτικῆς· κρατῆρας τεχνικώτατα τετυγμένους, ἥτοι κατεσκευασμένους, δέπα, ὅ ἐστι ποτήρια, περικαλλῆ, θρόνους φαινοῦς, σιγαλόεντας, ξεστούς, δαιδαλέους καὶ ἐν λόγῳ λαμπροῦς. Ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ ἐν τῇ Ἰλιάδι περιγραφυμένη, περιελάμβανε ποικίλα συμπλέγματα προσώπων· τὸ δὲ δῶμα τοῦ Ἀλκινόου ἐφύλαττον, κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν, κύνες χρυσοί, ἐφώτιζον δὲ χρυσοὶ νεανίσκοι, χρύσειοι κούροι, κρατοῦντες εἰς χεῖρας αὐτῶν δάδας. Ἡ Θειανώ, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀντήνορος, ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων Τρώων, κατέθεσεν εἰς τὰ γόνατα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸν ἀνατεθέντα τῇ θεᾷ ταύτῃ πέπλον, ἅρα ὑπῆρχον καὶ θεῶν ἀγάλματα· προσεπικυροῖ δὲ τὴν εἰκασίαν ταύτην καὶ ἡ φράσις, « ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται », ἥτις σημαίνει μὲν μεταφορικῶς ὅτι « ταῦτα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς θελήσεως τῶν θεῶν », ἔλαβε δὲ πιθανώτατα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ προευχῆς ἀπαιθυνομένης πρὸς θεῶν ἀγάλματα. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ὀμηρος ὀνομάζει τινὰ τῶν καλλιτεχνημάτων ἐκείνων ἔργα τοῦ Ἡφαίστου, ὅ ἐστι μυθώδη, τινὰ δὲ θετικώτερον, φοινικιά· καὶ ἐν γένει, καθ' ὅσον ὑπῆρξαν τυφόντι, ἐπιθανον φαίνεται ὅτι ἦσαν προϊόντα ἐπιχωρίου ἑλληνικῆς τέχνης. Τοῦλάχιστον τὰ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους περιωθέντα ἀρχαιότατα δοκίμια τῆς περὶ τοῦτο τὸ μέρος ἑλληνικῆς τέχνης, ἥτοι τὰ τῆς λατρείας ἀντικείμενα, πολὺ ἀπεῖχον τῆς ὁμηρικῆς ἐκείνης φιλοκαλίας, καὶ ἰδίως οὐδ' ὁπωσοῦν προσηγγίζον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλὰ ἦσαν ἀπλῶς σύμβολα, δηλαδὴ λίθοι, σαρκείδες, δόκανα, πυραμίδες, κίονες. Ἐτι ἐπὶ Πausανίου, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα· κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἐκατονταετηρίδα, ἐσώζοντο τοιαῦτα σύμβολα τῆς λατρείας. Τὰ δὲ ἀρχαιότατα εἰδῶλα ἦσαν ἐκ ξύλου, ὧν πολλὰ εἶδεν ὁμοίως ὁ Pausanias· καὶ εἰς τινα μὲν ἐξ αὐτῶν προσηρτῶντο κεφαλαὶ καὶ χεῖρες λίθιναι, ἅπαντα δὲ ἦσαν περιβεβλημένα ἱμάτιν καὶ ἄλλα συμβολικὰ κοσμήματα, ἐξ οὗ καὶ ὀνομάσθησαν ἀγάλματα. Ἀλλὰ ἀρχαιοτάτη ὕλη πρὸς κατασκευὴν γλυπτικῶν ἔργων, ὑπῆρξεν ἡ ὀπίτῃ γῇ· βρα-

δύτερον μόνον, μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο τὰ μέταλλα, καὶ ἔτι βραδύτερον, τὸν λευκὸν λίθον, τὸ μάρμαρον.

Ἐπιφέρομεν, ἐν τέλει, τινὰ περὶ τῆς πολυτιμοτάτης τῶν τεχνῶν, περὶ τῆς γραφῆς. Τὰ ὀνόματα τῶν πλείστων γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἡ τεὰ αὐτῶν καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων σχῆμα, ἐπικυροῦσι τὴν ἀλήθειαν τῆς παραδόσεως, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν παρέλαβον ἐκ Φοινίκης τὸν ἀλφάβητον τοῦτον. Ἀμφιβάλλεται ὅμως ἂν ἡ γραφή ἦτο ἐν χρῇσει ἐκ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη οὐδαμοῦ ἀναφέρουσιν αὐτὴν σαφῶς. Εἰς ἓν μόνον χωρίον τῆς Ἰλιάδος λέγεται ὅτι ὁ Βαλλεροφόντης ἔφερε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Λυκίας πίνακα πτυκτόν, ὃ ἐστὶ διπλωμένον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον γραφῇ « σήματα λυγρὰ », δηλαδὴ, ὡς ἀπὸ τῆς συνεχείας τοῦ λόγου συνάγεται, σημεῖα δηλοῦντα παραγγελίαν μυστικὴν νὰ φονευθῇ ὁ κομιστής. Ἀλλ' ἀμφισβητεῖται ἂν τὰ σήματα ταῦτα ἦσαν χαρακτῆρες ἀλφαβητικοί, ἢ συμβολικὰ ζωγραφήματα. Ὁ δὲ Γεώργιος Γρότε φρονεῖ, ὅτι ἂν τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Ἰλιάδος ἀποδεικνύη τι, ἀποδεικνύει μᾶλλον ὅτι ἡ ἀλφάβητικὴ γραφή δὲν ὑπῆρχεν, ἢ ὅτι ὑπῆρχε καθ' ἣν ἐποχὴν ἐποιήθη ἡ Ἰλιάς. Ὅπως δὲ ἦτο, ἐπειδὴ αἱ ἀρχαιότεραι τῶν ἄχρι τοῦδε ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν δὲν εἶναι προγενέστεραι τῆς ἐξδόμης ἐκστονταετηρίδος, τὰ δὲ γράμματα τῶν παλαιότερων τούτων μνημείων εἶναι ἀτελῶς καὶ ἀνεπιτηδείως κεχαραγμένα, ἔπεται ἀναγκαίως ὅτι δὲν ἐγένετο πολλὴ τῆς γραφῆς χρῆσις κατὰ τὰς ἐτι ἀρχαιοτέρας ἐκατονταετηρίδας, καὶ ἂν ὑποτεθῇ αὕτη τότε γνωστή. Τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο περὶ τῆς υπάρξεως ἢ μὴ υπάρξεως τῆς γραφῆς συνεδέθη μεθ' ἑτέρας τινὸς οὐδὲν ἦττον ἀξιωματιμονεύτου συζητήσεως. Τυχόντι, εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὁ σοφὸς Γερμανὸς Φρ δερίκος Αὐγουστος Οὐόλφιος ἐπεχείρησε νὰ ἀπαδείξῃ ὅτι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια, τὰς ὁποίας οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐπέδιδον εἰς τὸν Ὅμηρον, δὲν ἦσαν ἔργα ἐνὸς ἀνδρός, ἀλλ' ἀπηρτίσθησαν διὰ τῆς συναρμογῆς διαφόρων ἰδιατέρων ποιημάτων, συνταχθέντων ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, καὶ βραδύτερον πολὺ συναρμοσθηέντων εἰς ἓν ὑπὸ

τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Πεισιστράτου. Ἐστῆριξε δὲ ὁ Οὐόλφιος τὴν γνώμην ταύτην καὶ εἰς τὰς ἀνωμαλίας καὶ ἀντιφάσεις, ὅσας ἤξιωσεν ὅτι περιέχουσιν ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, πρὸ πάντων ὁμῶς εἰς τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, ἡ τέχνη τοῦ γράφειν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἕλληνας, (ἢ, ὅπερ σχεδὸν τὸ αὐτό, καὶ ἂν ἦτο γνωστή, ἡ χρῆσις αὐτῆς ἦτο δύσκολος, ἀτελής καὶ σπανία) ἀδύνατον ἀπέβαινε νὰ διατηρηθῶσι ποιήματα τοσοῦτον μακρὰ, οἷα ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια. Τὴν δοξασίαν ταύτην, κατὰ τὸ σύνθεσις, ἄλλοι μὲν ἀπεδέχθησαν, ἄλλοι δὲ ἀπέρριψαν, καὶ ἄλλοι πολυειδῶς ἐτροπολόγησαν· ἡ δὲ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι, ὅτι ἡ μὲν Ὀδύσσεια εἶναι ὁμολογουμένως ἔργον ἐνὸς ποιητοῦ· πιθανῶς δὲ καὶ ἡ Ἰλιάς· καὶ δὲν ἐποιήθησαν μὲν ἴσως ἀμφότερα τὰ ποιήματα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Ἐν τούτοις τὸ περὶ τῆς χρήσεως ἢ μὴ χρήσεως τῆς γραφῆς ζήτημα, ἀτόπως συνεδέθη μετὰ τοῦ περὶ τῆς ἐνότητος ἢ μὴ ἐνότητος τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ζητήματος· διότι τὰ ποιήματα ταῦτα δὲν ἀνεγνώσκοντο τότε, ἀλλ' ἀπὸ μνήμης ἀπηγγέλλοντο. Τοῦτο συνάγεται ἀφ' ὧν τῶν εἰδήσεων ὅσας ἔχομεν περὶ τῶν ῥαψωδῶν, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ τῶν αἰοιδῶν τούτων, καὶ αὐτὸς ὁ Ὀμηρος, λέγονται τυφλοί, ὥστε οὗτοι ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ μνήμης ἐφαλλον καὶ διὰ μόνης τῆς μνήμης ἵσκούντο περὶ τὴν διατήρησιν τῶν ἐπῶν. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον ἀναφέρονται εἰς Ἀθήνας ἄνδρες δυνάμενοι νὰ ἀποστηθίσωσιν ἀμφότερα τὰ ποιήματα ἐκεῖνα, καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη ὑπάρχουσι παραδείγματα προφορικῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον διατήρησεως ἐκτενεστικῶν ποιημάτων. Ὅθεν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἠδύναντο ὁμοίως νὰ διατηρηθῶσιν ἀνευ γραφῆς, ἐκτὸς μόνον ὅτι, ὡς ἐκ τούτου, ἔπασχον, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τροπολογίας τινὰς περὶ τὰ καθ' ἕκαστα, οἷα τῶν ἀναφέρονται πολλὰ.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ τοὺς μυθικοὺς τούτους χρόνους. Οἱ θρησκευτικοὶ αὐτοῦ μῦθοι ἀπείχον βεβαίως πολὺ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ υπερτάτου ὄντος· ἀλλ' ὁμῶς οἱ μῦθοι οὗτοι ἦσαν πολλάκις χαρίεστατοι. Τὰ πολιτεύματα

αὐτοῦ ἦσαν αὐθαίρετα καὶ ἀκανόνιστα· ἀλλὰ περιείχον τὰς ἀρχὰς
 ὄλων τῶν μετέπειτα τοσοῦτον θαυμασίως ἀναπτυχθέντων ἐλευθέ-
 ρων θεσμῶν. Αἱ κοινωνικαὶ αὐτοῦ σχέσεις καὶ ἔξεις ἦσαν ἐτι τρα-
 χεῖαι καὶ ἐνίοτε ἀγριαί· ἀλλὰ περιελάμβανον τὰς ἀφορμὰς ὄλων
 τῶν ἀρετῶν, αἵτινες, παιδευθεῖσαι βραδύτερον καὶ καθαριθεῖσαι
 ἀπὸ παντὸς ἀγενοῦς μίγματος, ἔμελλον ν' ἀναδείξωσιν ἄνδρας,
 τῶν ὁποίων ἡ μνήμη θελεῖ τιμᾶται ἐνόσφ τιμᾶται ἐν τῷ κόσμῳ
 τούτῳ τὸ καλόν, τὸ τίμιον καὶ τὸ εὐγενές. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ
 τέχνη ἐνηπιάζον ἐτι· ἀλλ' εἰς τὴνποίησιν παρήχθησαν δύο ἀρι-
 στουργήματα, τὰ δίδυμα ἔργα τὰ φέροντα τὸ ἀθάνατον τοῦ
 Ὁμήρου ὄνομα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἱκανὰ αὐτὰ καὶ μόνα νὰ δοξάσωσι
 πᾶν ἔθνος. Τὸ ἐλληνικὸν λοιπὸν ἔθνος ὄχι μόνον περιείχεν ἀπὸ
 τῆς πρώτης γνωστῆς αὐτοῦ ἡλικίας τὰ σπέρματα ἀπάσης τῆς με-
 τέπειτα ἀκμῆς, ἀλλὰ, φαινόμενον ἐνιαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἀ-
 ριστεῦον ἀνεδείχθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας· οὐδένα ἔχον κατὰ
 τοῦτο ἐνάμιλλον ἄλλον ἢ τὸν δαιμόνιον ἄνδρα, τὸν ὁποῖον αὐτὸ
 πάλιν ἔμελλέ ποτε νὰ διαπλάσῃ, Ἀλέξανδρον, τὸν υἱὸν τοῦ Φι-
 λίππου, ὅστις κατὰ τοῦτο μάλιστα ὑπερτερεῖ πάντας τοὺς λοιποὺς
 τῆς ἱστορίας πρωταγωνιστάς, ὅτι ἐκ παιδῶν ἤρχισε μεγαλουργῶν.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ ΔΕΥΤΕΡΩ.

	Σελίς.
<i>Ἀρχὴ τῶν ἱστορικῶν χρόνων.</i>	121
<i>Θεσσαλία.</i>	124
<i>Θεσσαλοί καὶ τὰ εἰς αὐτοὺς ὑποτελὴ γῶλα.</i>	127
<i>Χαρακτὴρ καὶ πολιτενμα τῶν Θεσσαλῶν.</i>	128
<i>Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον.</i>	132
<i>Δοχεῖς καὶ Δοχοί.</i>	135
<i>Δωρεῖς καὶ Δωριεῖς.</i>	136
<i>Δοχοὶ Ὀξόλαι.</i>	»
<i>Φωκίς.</i>	137
<i>Τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον.</i>	»
<i>Πρῶτος ἱερὸς πόλεμος.</i>	144
<i>Πύθια, εἰς τῶν ἑ παραλλήλων ἀγῶνων.</i>	146
<i>Βοιωτία. Ὁρχομενός.</i>	147
<i>Βοιωτῶν πολιτεύματα. Φιλόλαος.</i>	150
<i>Δειρὴ καταγορὰ κατὰ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Βοιωτῶν.</i>	153
<i>Μίνδαρος καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἄνδρες.</i>	154
<i>Πῶς ἐξηγεῖται ἡ κατὰ τῶν Βοιωτῶν καταγορὰ.</i>	155
<i>Πλαταιαί.</i>	156
<i>Δυτικὴ Ἑλλάς.</i>	158
<i>Αἰτωλοί.</i>	159
<i>Ἀχαρᾶνες.</i>	160
<i>Ἠπειρώται.</i>	»
<i>Πελοπόννησος.</i>	162
<i>Ἀρκαδία.</i>	165
<i>Ἀργεῖα.</i>	166

<i>Λακωνική.</i>	468
<i>Μεσσηρία.</i>	"
<i>Ἡλεία.</i>	469
<i>Ἀχαΐα.</i>	470
<i>Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν.</i>	471
<i>Ἱστορικὴ ἐξέτασις τῆς παραδόσεως.</i>	472
<i>Στενύκλαρος, Σπάρτη, Ἄργος.</i>	473
<i>Πρωϊμωτέτη τοῦ Ἄργους ἀκμὴ.</i>	474
<i>Φείδων.</i>	"
<i>Ὀλυμπιακὸς ἀγών.</i>	475
<i>Φείδων.</i>	481
<i>Σπάρτης πολίτευμα. Λυκοῦργος.</i>	483
<i>Κυβερνητικοὶ τύποι.</i>	484
<i>Σπαρτιάται. Περίοικοι. Εἰλωτες.</i>	491
<i>Σπαρτιατῶν ἀνατροφὴ καὶ βίος.</i>	496
<i>Εὐσιτία καὶ ἰσοκτημοσύνη.</i>	501
<i>Πλεονεκτήματα καὶ ἐλαττώματα τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης.</i>	503
<i>Ἀρχὴ τῶν θεσμῶν τούτων.</i>	506
<i>Κατάκτησις τῆς Λακωνικῆς</i>	507
<i>Ἡλεῖοι.</i>	"
<i>Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.</i>	508
<i>Τυρταῖος.</i>	509
<i>Ἀρχάδες.</i>	515
<i>Ἀργεῖοι. Νέμεα.</i>	516
<i>Μέγα τῆς Σπάρτης ἀξίωμα, περὶ τὰ μέσα τῆς ἐκτῆς ἐκατοστιατηρίδος.</i>	518
<i>Ἀχαιοί.</i>	"
<i>Τυραννὶς καὶ τύραννοι.</i>	519
<i>Σικυῶν, Κλεισθένης.</i>	521
<i>Κόρινθος. Περιανδρος. Ἰσθμία.</i>	525
<i>Μέγαλα Θεαγένης.</i>	526
<i>Θέογγις.</i>	528
<i>Ἀττική.</i>	532

Τὰ μέχρι τοῦ Δράκοντος.	233
Δράκων καὶ Κύλων.	238
Σόλων. Ἀνατροφή καὶ πρώτη αὐτοῦ ἀποδημία.	239
Χαρακτήρ καὶ ποιήματα αὐτοῦ.	244
Συνδυασμὸς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου.	245
Ἄλωσις Σαλαμῖνος.	248
Ταραχὴ πραγμάτων ἐν Ἀθήναις.	250
Ὁ Σόλων, ἄρχων ἐπώνυμος.	254
Σεισάχθεια.	254
Νέα ρύθμισις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ τοῦ πολιτεύματος.	258
Φορολογία.	260
Στρατιωτικὴ ὑπηρεσία.	264
Ἑτεραι τοῦ Σόλωνος διατάξεις.	263
Κρίσις περὶ τοῦ Σολωνεῖου πολιτεύματος.	265
Τιμοκρατία.	2
Ἀναλογικὴ φορολογία.	267
Συγκρότησις τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων.	268
Ἐμφύχωςις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐμπορίας.	270
Κοινὴ δυσαρέσκεια.	272
Νέα δεκαετής ἀποδημία τοῦ Σόλωνος.	275
Ταραχὴ ἐν Ἀθήναις.	276
Πεισιστρατος.	2
Θάνατος τοῦ Σόλωνος.	278
Πεισιστράτου τυραννίς.	279
Ἰππίας, Ἰππάρχος, Θεισαῖός, οἱ υἱοὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Πεισιστράτου.	284
Δολογονία Ἰππάρχου.	282
Ἐξώσις τῶν Πεισιστρατιδῶν τῇ τῶν Σπαρτιατῶν συνδρομῇ.	2
Κλεισθένης καὶ Ἰσαγόρας.	283
Ἐπίσχυσις τοῦ Σολωνεῖου πολιτεύματος ὑπὸ Κλεισθέους.	284
Κλήρωσις.	285

Ὀστρακισμός.	288
Κλειμένους ἀτυχῆς ἀπόπειρα ὑπὲρ τῶν ὀλιγαρχικῶν.	290
Ἀγαλλίας τῶν Ἀθηναίων.	291
Κλειμένους ἀτυχῆς ἀπόπειρα ὑπὲρ τοῦ Ἰσαγόρου καὶ τοῦ Ἰκπίου.	292
Φυγὴ Ἰκπίου εἰς Ἀσίαν.	294
Ἀποικίαι.	2
Νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.	295
Αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποικίαι.	297
Αἰολικαὶ ἀποικίαι.	299
Ἰωνικαὶ ἀποικίαι.	301
Δωρικαὶ ἀποικίαι.	2
Ὑποδούλωσις τῶν ἀποικιῶν τούτων εἰς τοὺς δυνάστας τῆς Ἀσίας.	303
Κρήτη.	305
Κύπρος.	307
Κυρήνη.	2
Αἱ πρὸς δυσμὰς ἀποικίαι.	309
Κέρκυρα.	2
Κάτω Ἰταλία καὶ Σικελία.	310
Ἰθαγενεῖς.	311
Ἐξελληνισμὸς αὐτῶν.	312
Ἀμοιβαὶ αὐτοῖς τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν ταῖς ἀποικίαις καὶ ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι.	316
Αἱ πρὸς βορρᾶν ἀποικίαι.	317
Ἐπιλογος.	320
Ἐλλειψίς κυβερνητικῆς ἐξόχτης, ἀλλ' ἰσχυρὰ ἠθικὴ ἐνότης.	2
Ἀντίθεσις καὶ πάλιν τοῦ αἰσίου καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου.	325

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΡΩΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.

Εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον ἐξεθέσαμεν τὰ κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους σύγκειται, ἢ ἀπὸ μύθων, ἢ ἀπὸ γεγονότων τὰ ὅποια ἔχουσιν ἴσως ὑπόστασιν τινα ἀληθείας, συνυφάνθησαν ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον μετὰ τοῦ μύθου, ὥστε ἡ διάκρισις τῆς ἱστορίας ἀπὸ αὐτοῦ ἀποβαίνει ἀδύνατος. Οἱ δὲ ὁπώραν καθαροὶ ἱστορικοὶ χρόνοι ἀρχονται, κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων σοφῶν ἀνδρῶν, ἀπὸ τῶν μέσων περὶ τοῦ ὅγδῳ ἐκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, καὶ ἀκριβέστερον ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ἥτοι τοῦ 776 ἔτους πρὸ Χριστοῦ.

Τῶνόντι ἡ ἀλήθεια τῶν ἱστορικῶν γεγονότων δὲν δύναται ἐν γένει νὰ βεβαιωθῇ εἰμὴ ὑπὸ συγχρόνων συγγραφέων καὶ ὑπὸ συγχρόνων μνημείων, μόνον δὲ ἀπὸ τῆς προαναφερθείσης ἐποχῆς ἔχομεν σύγχρονα μνημεῖα καὶ συγχρόνους συγγραφεῖς. Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν κατὰ πρῶτον νὰ γράψωσιν εἰς πεζὸν λόγον ἐν τῇ ἑκτῇ ἐκατονταετηρίδι· ποιηταὶ ὅμως καὶ μετὰ τὸν Ὀμηρον, καὶ μετὰ τὸν Ἡσίοδον, ἐκποιοῦντο ἀκμάζοντες πολλοὶ εἰς τὴν ἑλλάδα κατὰ τε τὴν ἑξῆς καὶ τὴν ἑκτὴν ἐκατονταετηρίδα. Ἐκ τῶν ποιητῶν τούτων

ἄλλοι μὲν ἔγραψαν εἰς τὸ εἶδος τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, δηλαδὴ ἐπικά ποιήματα, ἄλλοι δὲ εἰς νέον τι ποιήσεως εἶδος, τὴν λυρικήν, καὶ ἱαμβικήν, καὶ γυναικίην ποιήσιν. Διχρέρουσι δὲ οἱ ἐπικοί τῶν τοῦ νεωτέρου τούτου εἶδους ποιητῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τοῦτα, ὅτι οἱ πρῶτοι ὕμνησαν γεγονότα ἀρχαῖα, τῶν ὁποίων δὲν ἦσαν μάρτυρες, ἐνῷ οἱ λυρικοὶ, καὶ ἱαμβικοὶ, καὶ γυναικικοὶ ποιηταὶ ὑμνήσαν γεγονότα, τῶν ὁποίων ἦσαν ὅχι μόνον μάρτυρες, ἀλλὰ πολ- λάκις καὶ αὐτουργοί, ὅλον ὁ Τυρταῖος, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Ἄλκαῖος, ὁ Σόλων καὶ πλείστοι ἄλλοι, διὸ οὗτοι θεωροῦνται πολὺ ἀξιοπιστότε- ροι τῶν πρῶτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὔτε τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν τοί- των, οὔτε τὰ τῶν πεζογράφων, ὥς συνηθέστερον λέγονται, λογο- γράφων τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, τοῦ Κάδμου, τοῦ Ἐκαταίου, τοῦ Ἑλλανίκου, περιεσώθησαν μέχρι σήμερον ἀποσπάσματα ὁμοῦ ἀμφοτέρων διατηρήθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, τὰ δὲ ἀποσπάσματα ταῦτα θεωροῦνται εὐλόγως ὡς ἱστορικαὶ μαρτυραὶ ἐ- ναμφιτιθέμενοι.

Πρὸς τούτοις, ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν νὰ κα- τασκευάζωνται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἰκοδομήματα, οἷα ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὁ ἐν Σάμῳ τῆς Ἥρας, ὁ ἐν Ἐφέῳ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ πλείστα ἄλλα, τὰ ὅποια μαρτυροῦσι περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν περιστάσεων τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας ἡγέρ- θησαν, ἔτι δὲ περὶ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες ἐπεστάτησαν αὐτῶν, πολὺ ἀκριβέστερον καὶ εὐκρινέστερον ἢ τὰ ὀλίγα κυκλώπεια τεῖχη καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, τὰ ἀποδιδόμενα εἰς ἀορίστους τινὰς πε- ναρχαίους χρόνους. Τὸ δὲ ἔτι σπουδαιότερον, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, σώζονται καὶ δημόσια σύγχρονα ἔγγρα- φα, τῶν ὁποίων ἀρχαιότατον θεωρεῖται ὁ κατάλογος τῶν ὀλυμ- πιονικῶν, δηλαδὴ ὁ ἐπίσημος κατάλογος, ὅστις διατηρεῖτο εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ὀλυμπίαν, τῶν κατὰ τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα π- κητῶν, καὶ ὅστις πρῶτον ὄνομα ἔφερε τὸ τοῦ Ἡλείου Κοροΐδου, τὸ νικήσαντος τῷ 776 πρὸ Χριστοῦ. Ἰπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι κατάλο- γοι βασιλέων, ἱερέων, ἱερειῶν, ἀνατρέχοντες εἰς χρόνους πολὺ προ- γενεστέρους· ἀλλ' οὗτοι, καθὼς ἀρχόμενοι ἀπὸ θεῶν καὶ περιλαμβά- νοντες πολλὰ ὀνόματα χρόνων καὶ ἡμιθέων, οἰκοθεν ὑποδεικνύουσιν

ἔτι δὲν συνετάχθησαν συγχρόνως μὲ τὰ γεγονότα τὰ ὅποια ἀναφέρουσιν, ὁμοιάζουσι δὲ μᾶλλον τὰς μυθικὰς γενεαλογίας περὶ τῶν ὠμυλήσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον ἐνῷ ὁ κατάλογος τῶν ὀλυμπιονικῶν ἀρχεται εὐθὺς ἀπὸ προσώπου, τὸ ὅποιον δὲν εἰςμποροῦμεν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὡς πραγματικὸν καὶ ἱστορικόν. Βεβαίως καὶ τῶν ἄλλων ἐλείνων καταλόγων τὰ ὀνόματα, ὅσα ἀναφέρονται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἱστορικὰ. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἦτο αὐτὸ τοῦτο, νὰ προσδιορισθῇ πῶθεν ἀρχονται οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι, ὁ δὲ κατάλογος τῶν ὀλυμπιονικῶν ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι, καθὼς συγκείμενος ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ προσώπων, τὰ ὅποια οὐδὲν δικαιοὶ ἡμᾶς νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς πραγματικῶς ὑπάρχοντα, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄριον ἀσφαλὲς τῆς ἀρχῆς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἐρχονται ἔπειτα μεταγενέστεροι μὲν τινες ἄλλοι κατάλογοι, ἀνατρέχοντες ὅμως καὶ αὐτοὶ εἰς χρόνους ἀρχαίους, προσεγγίζοντας εἰς τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, ὅλον ὁ κατάλογος τῶν ἐν Ἀθήναις ἐνιαυσίων ἀρχόντων, προσημαζών ἀπὸ τοῦ 683 πρὸ Χριστοῦ· ὁ κατάλογος τῶν καρνεονικῶν, ἦτοι τῶν νικητῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας οἱ ὅποιοι ἐτελοῦντο κατὰ τὴν ἐν Σπάρτῃ πενήγυριν τῶν Καρνείων, κατάλογος προσημαζών ἀπὸ τοῦ 676 ἔτους, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, αἵτινες ὄχι μόνον ἐπικυροῦσι τὰ γεγονότα εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται, ἀλλὰ καὶ μαρτυροῦσιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισαν ἐν γένει νὰ συντάσσωνται πολλὰ δημόσια ἔγγραφα.

Εἰς ταῦτα προσθετέον, ὅτι οἱ πρῶτοι σωζόμενοι ἱστορικοὶ, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, δὲν ἤκμασαν μὲν εἰμὴ ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ταύτης κυρίως ἱστέρησαν τὰ γεγονότα· ἀνατρέχοντες ὅμως πολλάκις εἰς τὰ προηγούμενα, ἠδυνήθησαν νὰ συμβουλευθῶσι περὶ τούτων, ὄχι μόνον τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἑκτῆς καὶ τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ἀλλὰ, ὡς πρὸς τὴν ἑκτὴν, καὶ προφορικὰς πολυτίμους παραδόσεις, ὥστε ὡς πρὸς τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην δύνανται καὶ καθ' ἑαυτοὺς νὰ θεωρηθῶσι μάρτυρες τῶν πραγμάτων ἀξιόπιστοι.

Διὰ πλείστους ἄρα λόγους, θεωρεῖται ὀρθὴ ἡ γνώμη, ὅτι οἱ ἑπ' αὐτοῦν καθαροὶ ἱστορικοὶ χρόνοι ἀρχονται ἀπὸ τῆς πρώτης ὀλυμ-

πιάδος, ἤτοι τοῦ 776 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Τοῦτο λέγοντες δὲν ἐνοοῦμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐφεξῆς δύναται νὰ συνταχθῇ ἑλληνικὴ ἱστορία πλήρης καὶ καθ' ὅλα ἀκριβής. Τὰ περὶ τῶν χρόνων τούτων ἱστορούμενα εἶναι κατὰ δυστυλίαν ἔτι πολυλάκις ἑλλιπῆ καὶ πολλίσκις ἀναπόδεικτα, διότι τὰ σύγχρονα μνημεῖα δὲν εἶναι πλήρη, καὶ οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς δὲν περιεσώθησαν ἀκέραιοι, οἱ δὲ μεταγενέστεροι ὅχι μόνον δὲν ἀναφέρουσιν εἰμὴ περικοπὰς τινὰς αὐτῶν, ἀλλὰ μνημονεύουσι καὶ πολλῶν γεγονότων, περὶ ὧν οὐδεμίαν παραθέτουσι μαρτυρίαν. Ὅπως δὲ ποτε ὁμῶς, ὥς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους ἔχομεν τοῦλάχιστον τινὰς συγχρόνους μαρτυρίας, ἐνῷ ὥς πρὸς τοὺς προηγουμένους, τοὺς ἡρωϊκοὺς, ὁ μόνος σωζόμενος ποιητής, ὁ Ὅμηρος, πραγματεύεται περὶ γεγονότων τὰ ὅποια, καὶ ἐὰν ὑποτεθῶσιν ἔχοντα ὑπόστασιν τινὰ ἀληθείας, ἦσαν πολὺ αὐτοῦ ἀρχαιότερα, καὶ πραγματεύεται περὶ αὐτῶν εἰς τρόπον ὅπως διόλου μυθικὸν καὶ ἀνεπίδεκτον ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας.

Οὕτω δὲ τεθέντος, ὅτι οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι ἀρχοῦν ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, ἴδωμεν ὅποιαν τινὰ εὐρίσκουεν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἤτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, τὴν τύχην καὶ τὴν κατάστασιν τῶν φυλῶν ὅσαι κατέκουν εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς χώρας, ἥτις, ἐκτεινομένη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, ἦτο ἡ πλησιεστάτη ὅλων τῶν ἄλλων εἰς τὴν τῶν θεῶν κατοικίαν.

Εἴπομεν ὅτι τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τῆς ἄκρας Μαλίας χερσονήσου, κατεῖχετο ἑκκαλὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ μεσημβρινὸν τοῦτο μέρος χωρίζεται ἀπὸ τοῦ βορειοτέρου διὰ ὀρίζοντιου σειρᾶς ὄρεων, ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἀδριαιτικῆς θαλάσσης καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, φέρει, πρὸς δυσμὰς μὲν τὸ ὄνομα Κεραυνία ἢ Ἀκροκεραυνία ὄρη, πρὸς ἀνατολὰς δὲ κατ' ἀρχὰς τὸ ὄνομα Καμβούνια ὄρη καὶ ἔπειτα τὸ μέγα τοῦ Ὀλύμπου ὄνομα. Ἀπὸ σημείου τινὸς τῆς ὀρίζοντιου

ἐκείνης ὁρεινῆς σειρᾶς, κειμένου εἰς ἴσην περίπου μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν ἀπόστασιν, προκύπτει σειρὰ ἐτέρα ἐπὶ τοσοῦτον κάθετος, ὥστε σχηματίζει πρὸς αὐτὴν ὀρθὰς σχεδὸν γωνίας. Εἶναι δὲ ἡ σειρὰ αὕτη ὁ Πίνδος, ὅστις χωρίζει τὴν Ἠπειρον, πρὸς δυσμὰς κειμένην, ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, κειμένης πρὸς ἀνατολάς. Ὁ Πίνδος, προῖων μέχρι τινὸς μονοφυῆς, ἐκπέμπει ἔπειτα πρὸς ἀνατολάς παραφυάδα, τὴν Ὄθρυν, ἥτις διήκει μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, παράλληλος τῷ Ὀλύμπῳ. Ἐκεῖ δὲ ὅπου ἀπολήγει εἰς τὸ πέλαγος, ἡ Ὄθρυς ἀπαντᾶται μεθ' ἐτέρης σειρᾶς, τὴν ὁποίαν, καλούμεν Ὀσσαν καὶ Πήλιον, ἐκπέμπει ὁ Ὀλυμπος ἀπὸ τῆς ἀνατολικωτέρας αὐτοῦ ἄκρας, πρὸς μεσημβρίαν, παρὰ τὸ λίγαῖον πέλαγος. Ἐντεῦθεν σχηματίζεται τετράγωνος σχεδόν, μεταξὺ Ὀλύμπου, Πίνδου, Ὄθρους, Ὀσσης καὶ Πηλίου, ἡ Θεσσαλικὴ κοιλάς, τὸ εὐρύτερον καὶ εὐφορώτερον τῶν ἑλληνικῶν πεδίων. Ὁ Πίνδος, ἐκπέμπας, ὡς προείρηται, πρὸς ἀνατολάς τὴν Ὄθρυν, ἐξακολουθεῖ προῖων, ἀλλὰ μετονομάζεται ἤδη Τυμφρηστός· καὶ ἀπὸ νοτιωτέρου τινὸς σημείου τοῦ οὐ·ω μετονομασθέντος τούτου ὄρους, ἐκφύεται σειρὰ ἐτέρα, ἡ ἀπίτομος καὶ ἀγρία Οἶτη, ἥτις κατατείνει, ὡς καὶ ἡ Ὄθρυς, πρὸς τὸν ἀνατολικὸν αἰγιαλὸν καὶ ἰδίως τὸν Μαλιακὸν κόλπον· ὥστε μεταξὺ Ὄθρους καὶ Οἶτης σχηματίζεται ἐτέρα τις, στενὴ αὕτη καὶ μακρὰ κοιλάς, ἥτις διὰβρέχεται ὑπὸ τοῦ Σπερχεῖοῦ καὶ ἰθεωρεῖτο τὸ πάλαι ὡς μέρος τῆς Θεσσαλίας, ἃν καὶ ἀποτελεῖ φυσικῶς χώραν ἰδίαν. Ἡ δὲ Οἶτη καταλείπει μεταξὺ τῆς ἀνατολικωτέρας αὐτῆς ἄκρας, δηλαδὴ τοῦ καλουμένου Καλλιδρόμου, καὶ τῆς θαλάσσης, μικρὸν τι κενὸν διάστημα, ὅπερ εἶναι τὸ πολυθρόλλητον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἡ πύλη αὕτη ἦτο ἄλλοτε πολὺ στενωτέρα ἢ σήμερον· δι' ἧ καὶ ἀπετελεῖ τότε ἡ Οἶτη τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος προπύργιον, ἀπαραλλάκτως καθὼς τὰ παράλληλα αὐτῇ καὶ ἰσοῦσῃ Καμβοῦνιᾳ ὄρη μετὰ τοῦ μεγάλου Ὀλύμπου, ἐλογίζοντο ὡς οἱ ἐξωτερικοὶ τῆς Ἑλλάδος προμαχώνες. Γυφόντι, ὁ μέγας ἐκεῖνος Ὀλυμπος ὁ ἀπὸ βορρᾶ περιζωννύων τὸ εὖρὺ Θετταλικὸν πεδὸν ὑψώνει μέχρις οὐρανοῦ τὴν χιονοσκεπῇ καὶ ἱερᾷ αὐτοῦ κορυφῇ, ἐφ' ἧς οἱ ἀθάνατοι θεοὶ ἔστησαν τὴν κατοικίαν κούτων, ὡς ἂν ἠθέλησαν νὰ γίνωσι φύλακες τῆς μακκρίας χώρας, τῆς

ὅποιας οἱ κάτοικοι ἀνεγνώριζον τὸ κράτος αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ ὄρους τούτου, αἰείποτε ὑπὸ νεφῶν περιστεταμένη, ἐφαίνετο ἀποκρύπτουσα ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν θνητῶν τὸ μυστηριώδες τῶν θεῶν ἔδος· ἀλλὰ τὰ εὐρορα πεδία, τὰ πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐκτεινόμενα, εἰς ἃ ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσε φιλοστόργως ἅπαντας αὐτῆς τοὺς θησαυρούς, ἐμαρτύρουν ἀποχρώντως, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο τῶν ἀθανάτων ἡ κατοικία, εἰς τόπον ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀπεκονίζοντα τὰς εὐεργεσίας ἑσας· διαχέουσιν οὕτοι ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου διακρίνεται, εἰς ἀπόστασιν μεγάλῃν, ποταμὸς ἀργυροδίνης, ὅστις φαίνεται διςκόλως διασπῶν τοὺς παρακειμένους εἰς τὰς ὄχθας αὐτοῦ βράχους. Εἶναι δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος ὁ Πηνειὸς, ὅστις, διεκβάλλων εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνὰ μέσον τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀσσης, σχηματίζει τὸν αὐλῶνα τῶν Τεμπῶν, περιήρημον διὰ τε τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ διότι ἐλογίζετο ὡς ἀποτελῶν τὴν μόνην διόδον δι' ἧς στρατὸς πολέμιος ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀπὸ βορρᾶ. Οἱ ἀρχαῖα ἐπρέσβευον, καὶ ὅχι χωρὶς λόγον, ὅτι πάλαι ποτὲ ἡ Θεσσαλία, τεθωρακισμένη μὲν οὕτα ὑπὸ ἀδιαλείπτων ὀρέων καὶ βράχων, κινεταύκυστος δὲ ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἑσα ἔρρεον εἰς ταύτην, ὡς εἰς λεκάνην ἀχανῆ, ἀπετέλει λίμνην ἀπέραντον, μέχρις οὗ ὁ ἐννοσίγαιος, ὁπλοῦς ὁ σείων τὴν γῆν Ποσειδῶν, διαβῆξας διὰ τῆς τριαίνης αὐτοῦ τοὺς πρὸς ἀνατολὰς βράχους, ἤνοιξεν ὀχετὸν εἰς τὰ ταμειυθέντα ὑδάτα, τὰ ὅποια σχηματίσαντα ἔκτοτε ποταμὸν, τὸν Πηνειόν, διεκβάλλουσι θρομαῖα εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ τῆς ἐκροῆς ταύτης ἀπεξηράνθη τὸ πεδίων· ἀλλ' ὅμως, πολλὰ αὐτοῦ κελώματα, ἀποτελοῦντα λίμνας μικροτέρας, τὴν Βοιηΐδα, τὴν Νεσσωνίδα, καὶ ἕλῃ τινα, ἐνθυμίζουσιν οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ κατάστασιν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ὀξυγκύμενον ὑπὸ μεγάλων ὑστῶν ἢ ἀναχαιτιζόμενον ὑπὸ ἀνατολικῶν ἀνέμων, πλημμυρεῖ ἐνίοτε μανικῶς, ὡς ἂν ἠγωνίζετο νὰ ἀνακτῇ τὴν χώραν, τὴν ὅποιαν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ· ἡ δὲ κοιλία τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς ὁ Πηνειὸς ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, μεταδίδει τὸν Ὀλὺμπον καὶ Ὀσσην, εἶναι ἴσως τὸ μεγευτικώτερον τῶν χωρίων

συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι μὲν στενὴ καὶ ὑπὸ βράχων περι-
ζωμένη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξαίρετον βλάστησιν, ἣτις καλύπτει
καὶ αὐτὰ τὰ πετρωδέστερα αὐτῆς μέρη, ἀδιαλείπτως κοσμούμενα
ὑπὸ κισσοῦ καὶ σμίλακος, ἀποδίνει, κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους,
χαριεστάτη καὶ ζωγρεφικωτάτη. Φαιδρύνουσι δὲ αὐτὴν καὶ δέν-
δρα πυκνόφυλλα, τῶν ὁποίων οἱ κλάδοι, συμπλεκόμενοι, σχημα-
τίζουν θόλους ἀμφιλαφεῖς ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ, καὶ πολλάκις
καταβαίνουνσι μέχρι τῶν διαυγῶν αὐτοῦ ναμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα
ἐκρέουσιν ἀπειράριθμα ῥυάκια, κομίζοντα πανταχόθεν τὸν ἴδιον
αὐτῶν φόρον.

Τοιαύτη εἶναι ἡ Θεσσαλία. Ἡ χώρα αὕτη ἦτο ὁ παράδεισος οὐ-
τως εἰπεῖν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ ἡ μητρόπολις τῶν κυριωτέ-
ρων αὐτῆς μυθευμάτων· διότι ὁ μὲν Ὀλύμπος ἦτο ἡ τῶν θεῶν κα-
τοικία, ἀπὸ δὲ τῶν ἀποκρήμνων τοῦ Πηλίου δασῶν ἐκόπη τὸ ξύ-
λον ἐξ οὗ ἐναυπηγήθη ἡ Ἀργώ, ἡ πρώτη ναῦς ἡ ἐκπλεύσασα πρὸς
τὰ ἄγνωστα τοῦ Ἑξείνου πόντου παράλια· καὶ ἐκεῖ που αἱ Μοῦ-
σαι, συνελθούσαι εἰς τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος,
προσηγγείλαν τὴν γέννησιν τοῦ Ἀχιλλεύς καὶ τὴν τῆς Τροίας κα-
ταστροφὴν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων ἱστορικῶν χρόνων, εὗρισκο-
μεν τὸ μὲν μέσον καὶ εὐφορώτερον θεσσαλικὸν πεδῖον, ἦτοι τὴν
κοιλιάδα τοῦ ἄνω καὶ μέσου Πηνειοῦ, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Θεσ-
σαλῶν· τοὺς δὲ Πεῤῥαιβοὺς οἰκοῦντας εἰς τὸ βόρειον τῆς χώρας μέ-
ρος, μεταξὺ τοῦ κάτω Πηνειοῦ καὶ τοῦ Ὀλύμπου· τοὺς δὲ Μάγνη-
τας, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, μεταξὺ Ὀσσης καὶ Πηλίου ἀφ'
ἐνὸς καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ἀφ' ἑτέρου· τοὺς δὲ Ἀχαιοὺς, εἰς
τὴν λεγομένην Φθιώτιδα, ἣτις ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Πίνδου μέχρι τοῦ
Παγασητικοῦ κόλπου, παρὰ τὴν Ὄθρυν, περιλαμβάνουσα καὶ τοὺς
πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον πλάγιους αὐτῆς κλάδους. Ἐκ τῶν τεσ-
σάρων τούτων φύλων, μόνον τὰ τρία τελευταῖα μνημονεύονται ὑπὸ
τοῦ Ὀμήρου, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ, οἵτινες ἐπῆλθον, ὡς λέγεται
(σελ. 33) μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, ἐξ Ἠπείρου, καὶ ἠνάγκασαν μὲν τοὺς
Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Δωριεῖς ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκείθεν, κατέστησαν δὲ
ὑποτελεῖς φόρου τοὺς Πεῤῥαιβοὺς, τοὺς Μάγνητας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς.
Ἡ κυριαρχία τῶν Θεσσαλῶν ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν μεταξὺ Ὄθρους

καὶ Οἷτης κοιλάδα, ἐπὶ τε τοὺς Μελιῆς, οἵτινες δὲν ἀναφέρονται μὲν ἐν τῇ ἱλιάδι, κατῴκουν δὲ ἤδη, μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀχαΐας τῆς Φθιώτιδος, εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχεῖοῦ καὶ ἐπὶ τοὺς Δόλοπας, τοὺς γνωστοὺς μὲν τῷ ποιητῇ, κατέχοντας δὲ τὰς ἀποκρήνους περὶ Τυμφρηστὸν χώρας. Μόνον οἱ Οἰταῖοι δὲν ἀναφέρονται ὡς ὑποταχθέντες εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς. Κατῴκουν δὲ οἱ Οἰταῖοι εἰς τὰς περὶ τὴν Οἷτην χώρας, περιλαμβάνοντες πιθανῶς διαφόρους φυλὰς, ὧν ἡ κυριωτάτη ὅμως ἦτο ἡ τῶν Αἰνιάνων, ἡ, ὡς λέγει αὐτὴν ὁ Ὅμηρος, Ἐνιήνων, ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον, μετὰ διαφόρους, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ πλάνας, ἀναφαίνεται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐγκαταστημένον περὶ Ἰπάταν, τὴν ἐπισημοτάτην αὐτοῦ πόλιν, ἐν τῇ ἀνω κοιλάδι τοῦ Σπερχεῖοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ Θεσσαλοὶ ἐκυριάρχουν καὶ πέραν τοῦ Πίνδου, καὶ πέραν τοῦ Ὀλύμπου, ἡπειρωτικῶν τινῶν καὶ μακεδονικῶν φυλῶν.

Οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ κυρίαρχοι ὄλων τούτων τῶν φυλῶν, κατεῖχον ὡς προεῖπομεν, τὴν μέσην Θεσσαλίαν καὶ εἶχον μὲν μικράν τινα παραλίαν, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, μεταξὺ Μαγνήτων καὶ Ἀχαιῶν, ὅπου ἔκειντο αἱ πόλεις Ἀμφάναιον καὶ Παγασαί· ἀλλ' αἱ κυριώτεραι αὐτῶν κτήσεις ἦσαν εἰς τὸ μεσόγειον τῆς χώρας, ὅπου ἤμαζον αἱ πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι πόλεις Φεραί, Φάρσαλος, Σκότουσα, Λάριτσα, Κραννῶν, Ἄτραξ, Φαρκηδῶν, Γόνναι, Τρίκκη, Μητρόπολις, Πέλινα, καὶ ἄλλαι. Αἱ ὀμηρικαὶ βασιλεῖαι δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐνταῦθα, καθὼς οὐδὲ εἰς τὰ πλεῖστα ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη· ἀλλὰ τῶν Θεσσαλῶν ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία ἐνθυμίζουσιν ἔτι εἰς πολλὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν. Οἱ κάτοικοι τῆς ἰδιῶς Θεσσαλίας διηροῦντο εἰς δύο τάξεις· τοὺς ἀπογόνους τῶν κατακτητῶν, οἵτινες κατῴκουν εἰς τὰς πόλεις καὶ ἦσαν κύριοι τῶν πλειοτέρων κτημάτων καὶ τοὺς δούλους, οἵτινες καλούμενοι πένεσται, ἢ μενέσται, ἢ Θετταλοικέται, ὑπνέτουν τοὺς πρῶτους, ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ ἐποίμαινον τὰ ποίμνια. Οἱ ἀπόγονοι τῶν κατακτητῶν δὲν ἦσαν ὅλοι ἐξ ἴσου πλούσιοι καὶ ἰσχυροί. Οἱ κύριοι τῶν μεγαλητέρων κτημάτων ἐδυνάστευον ὀλιγαρχικῶς τῶν πόλεων, καὶ διῆγον βίον ὄντως ἡγεμονικόν, διαπρέ-

ποντες διὰ τὴν ὀξύτητα τῶν τρόπων, τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς φιλοξενίας, ἀλλὰ συγχρόνως διὰ τὴν περὶ τὰς υποχρεώσεις ἀπιστίαν καὶ διὰ τὴν περὶ τὰς πολιτικὰς συζητήσεις καὶ συνομολογίας ἀνεπιτηδεϊότητα· τούτου ἕνεκα αἱ ὀλιγαρχίαι αὐταὶ ἦσαν σφοδρὰ ταραχώδεις καὶ οὐδέποτε ἐρρυθμίσθησαν διὰ νόμων καὶ θεσμῶν ὠρισμένων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οὔτε οἱ ὀλιγώτερον πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἀπόγονοι τῶν κατακτητῶν, οἱ ὀλιγαρχοῦμενοι ἐλεύθεροι λαοὶ τῆς Θεσσαλίας, φαίνονται ἐπιζητήσαντές ποτε τὴν ἐννομον τῶν δικαίων αὐτῶν ἐξασφάλισιν· ὥςτε συνήθως αἱ θεσσαλικαὶ πόλεις ἐκλυδωνίζοντο ὑπὸ ἀναρχίας, ἥτις περιετέλλετο μὲν ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ ἐπικρατήσαντός τινος δυνάστου, ἀλλὰ δὲν κατηνάζετο ὀριστικῶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς εἰνομίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσχυρίας, τὸ ὅποιον θέλομεν ἰδεῖ ἀναπτυσσόμενον εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας ἑλληνικὰς πολιτείας. Κατὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο οἱ Θεσσαλοὶ φαίνονται μᾶλλον προσεγγίζοντες πρὸς τὰς βορειοτέρας μακεδονικὰς φυλάς. Διέφερον δὲ τῶν εἰνομητέρων ἑλληνικῶν καὶ διότι οὐδέποτε διέπρεψαν ὥς ὀπλιταί, δηλαδή ὥς τακτικοὶ πεζοὶ στρατιῶται. Τυφόντι ἡ περὶ τὴν πεζικὴν ταύτην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀσχολίᾳ ἦτο ἀπάνταχού τῆς ἁλλης ἑλλάδος στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἥτις ἐλείπεν ἀπὸ τῶν θεσσαλικῶν πόλεων. Καὶ εἶναι ἀξίον σημειώσεως, ὅτι ὄχι μόνον οἱ κυρίως Θεσσαλοὶ, ἀλλ' ἐν γένει οἱ ἑκτὸς τῶν Θερμοπυλῶν Ἕλληνες δὲν ὑπῆρέτουν ὥς ὀπλιταί· ἐξ ὧν τῶν φυλῶν ὅσαι ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς, μόνοι οἱ Μαλιεῖς, οἱ περὶ τὰς Θερμοπύλας οἰκοῦντες, δηλαδή οἱ πλησιέστεροι πρὸς τοὺς μεσημβρινωτέρους Ἕλληνας, ἀναφέρονται ὥς ὀπλιτεύοντες· οἱ δὲ Περγαῖοι, καὶ Μάγνητες, καὶ Ἀχαιοὶ, καὶ Δόλοπες, ἐμάχοντο ὄχι παρατεταγμένοι καὶ φέροντες τὴν βαρεῖαν τοῦ ὀπλίου πανοπλίαν, ἀλλὰ ὥς ἀτακτοὶ καὶ ψιλοὶ, ἥτοι ὠπλισμένοι δι' ἀκοντίων. Τούτου ἕνεκα, καὶ ὅταν ἀναφέρηται ὁλόκληρος ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Θεσσαλίας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀπλιτῶν αὐτῆς εἶναι ἀναλόγως μικρὸς, μέγα δὲ τὸ ποσὸν τοῦ ἱππικοῦ. Διότι τυφόντι οἱ ἰδίως Θεσσαλοὶ, οἱ κυρίαρχοι τῆς χώρας, ὀνομαστότατοι μάλιστα ὑπῆρχαν ὥς ἱππεῖς. Οἱ πλουσιώτεροι τῶν εὐπατριδῶν αὐτῶν, τρέ-

φοντες εἰς τὰ μεγάλα αὐτῶν κτήματα τοὺς καλλίστους ἵππους τῆς Ἑλλάδος, συνεκρότου ἀπὸ τῶν ἀπορωτέρων ἐλευθέρων καὶ ἀπὸ τῶν πενεστῶν, τὰς λαμπράς ἐκεῖνας Ἰλας αἵτινες ἐθεωρήθησαν πάντοτε ὡς τὸ ἄριστον τῆς Ἑλλάδος ἱππικόν. Εἶχε δὲ ἡ ἱππαντία τοσοῦτον συναρμοσθῇ πρὸς τὰ ἤθη τῶν Θετταλῶν, ὥστε παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, εἰς τὰ λεγόμενα γαμοδαΐσια, ὁ γαμβρὸς προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην κεχαλινωμένῃν πολεμιστήριον ἵππον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται πρὸς τούτοις, ὅτι οἱ δοῦλοι τῆς Θεσσαλίας, οἱ πενέτται, δὲν ἦσαν μόνον γεωργοὶ καὶ ποιμένες, ἀλλ' ἀπετέλουν καὶ ἀξιόλογον μέρος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Ἐν γένει δὲ οἱ πενέτται δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κυρίως δοῦλοι· διότι δὲν ἠδύναντο νὰ πωληθῶσιν ἐκτὸς τῆς χώρας, εἶχον ἰδίαν κατοικίαν, ἔφερον ὄπλα, ἐλάλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἠδύναντο νὰ ἀποκτίσωσι περιουσίαν· τινὲς μάλιστα τῶν πενεστῶν λέγονται ἀποδάντες πλουσιώτεροι τῶν κυρίων αὐτῶν. ἔτε ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διέφερεν οὕτωδῶς ἀπὸ τὰ ἀγοραστὰ ἀνδράποδα δι' ὧν ἐκαλλιεργοῦντο συνήθως· αἱ γαῖαι τῶν πλουσίων τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, εἰς τὰς Θήβας, εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν Ἠλιδα, καὶ τὰ ὅποια οὔτε κατοικίαν, οὔτε κτήσιν, οὔτε ὄπλα, οὔτε οἰκαγένειαν εἶχον. Διὸ οὐδ' ἦσαν συνήθως ἐπικίνδυνα τὰ ἀνδράποδα ταῦτα καὶ δὲν ἤρχισαν νὰ ἀφηνιάζωσιν εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρακμῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐνῶ οἱ πενέσται, ἔχοντες τοσοῦτους πόρους καὶ συνάμα τὴν συνείδησιν τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ὑποδεστεράς τύχης, ἐστασίαζον πολλάκις καὶ πάντοτε ἐνεποιοῦν πολὺν φόβον εἰς τοὺς δεσπότας, ἀπαρβαλλάκτως ὡς οἱ εἰλωτες τῆς Σπάρτης, πρὸς οὓς καὶ μόνους δύνανται νὰ παραβληθῶσιν οἱ πενέτται, ὡς θέλομεν ἰδεῖ.

Οἱ ἐπίσημοι οἴκοι οἵτινες συνεκρότου τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων, δὲν ἦσαν πάντοτε πάντες ἴσοι πρὸς ἀλλήλους. Ἐνίοτε εἰς ἑξ' αὐτῶν ἀπέβαινεν ἰσχυρότερος τῶν λοιπῶν καὶ τότε προεξήρχε τῆς πόλεως. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν ἐν Λαρίσσει οἱ Ἀλευάδαι, οἵτινες ἐφημιζοντο ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους· καὶ ἐλογίζοντο ὁμοταγεῖς τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης. Πολυθρύλλητοι δὲ διατελέσαντες διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ τὴν εὐγενῆ προεστίαν

ἦν ἀπένεμον εἰς τοὺς ποιητὰς, ἐξυμνήθησαν ὑπὸ τε τοῦ Καίῳ Σιμωνίδου, περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὑπὸ τοῦ Θηβαίου Πινδάρου, ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτῃς. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν καὶ οἱ ἐν Κρανῶνι Σκοπᾶδαι, οἵτινες λέγονται συγγενεῖς τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τοὺς ὁποίους ὕμνησεν ὁμοίως ὁ Σιμωνίδης. Τοιοῦτοι δὲ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ὑπῆρξαν καὶ ὁ Κι.έκ· ὁ Γόννιος, ὁ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, μετὰ χιλίων ἱππέων, εἰς βοήθειαν τῶν Πεισιστρατιδῶν· καὶ ὁ Μένων ὁ Φαρσάλιος, ὁ βραδύτερον στρατεύσας μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἀμφιπόλεως πόλεμον, μετὰ 200 ἢ 300 ἱππέων, στρατολογήθῃτων ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πενεστῶν· καὶ ὁ φίλαρχος· καὶ πλούσιος Ἰάσων ἐν Φεραῖς, καὶ ὁ ἀγαθὸς καὶ φιλοδίκαιος Πολυδάμας ἐν Φαρσάλῃ, ἀμφότεροι ἀκμάσαντες ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἐνίστε εἰς τῶν κατὰ πόλεις ἰσχυροτέρων τούτων οἰκῶν ἀνεγνωρίζετο τῆς ὅλης χώρας ἡγεμῶν, τὸ δ' ἀξίωμα τοῦτο ἐλάμβανε συνήθως, μέχρι τῶν Μηδικῶν, ὁ τῶν Ἀλευαδῶν οἶκος, ὅχι ὁμοῦ πάντοτε, διότι ὁ προαναφερθεὶς Κινέας ὁ Γόννιος φαίνεται ἀποσταλεῖς εἰς Ἀθήνας, ὡς κοινὸς τῶν Θεσσαλῶν ἡγεμῶν. Ὁ τοιοῦτος ἡγεμῶν ὠνομάζετο ἰδίως ταγός, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτον μέγα, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει βασιλεῖς τοὺς τε Ἀλευάδας καὶ τὸν Κινέαν. Καὶ ὅσῃς μὲν συνέβαινεν ἡ τοιαύτη ἐνωσις τῶν Θεσσαλῶν, οὗτοι ἠδύναντο νὰ συγκροτήσωσιν 6000 μὲν ἱππεῖς, 10,000 δὲ ὀπλίτας, καὶ ν' ἀποδώσιν οὕτω φοῖροι εἰς τε τὴν ἑλλην Ἑλλάδα καὶ εἰς τοὺς ἔξω ἔχθροισι. Ἀλλὰ τῆς ὅλης χώρας σπανίως προεχειρίζετο ἢ ἀνεγνωρίζετο ταγός· ὡς ἐπὶ τῇ πολὺ αἱ πόλεις, ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλας, δὲν συνεδέοντο εἰμὴ διὰ δασμοῦ τοσοῦτον μᾶλλον χαλαροῦ, ὅσῃ καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν ἐστατίζον αἱ ὀλιγαρχίαι. Ἐντεῦθεν παρέλυσεν ἡ δύναμις τῆς μεγάλῃς καὶ πλουσίᾳ ταύτης χώρας· ἐντεῦθεν οἱ Θεσσαλοὶ πολλὰ μὲν, πρὸ τῶν Μηδικῶν, ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Φωκίων, δὲν ἠδυνήθησαν δὲ νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς συμμάχους αὐτῶν Πεισιστρατίδας· ἐντεῦθεν βλέπομεν βραδύτερον τοὺς Ἀλευάδας ζητοῦντας νὰ ἐξαπχαλίσωσι τὸ κράτος αὐτῶν διὰ τῆς τῶν Περσῶν βοηθείας, τοὺς δὲ ἄλλους Θεσσαλοὺς, ἀγανακτοῦντας μὲν

διὰ τὴν προδοσίαν ταύτην, μὴ δυνθέντας δὲ νὰ προπολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὅτε οἱ Πέρσαι ἐστράτευσαν κατ' αὐτῆς. Ἐντεῦθεν τελευταῖον τὰ ὑποτελῆ τῶν Θεσσαλῶν ἔθνη, οἱ Περραιβοὶ, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς, πολλάκις καθυστέρουν τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, καὶ οὐδέποτε ἀπέβαλον τὴν αὐτονομίαν. Τῶντι ἅπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα εἶχον τὰ ἴδια αὐτῶν πρυτανεῖα, ἢ βουλευτήρια καὶ διεξῆγον αὐτοτελῶς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις. Ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα ἀποδεικνύει τὴν ἀσθένειαν τῆς Θεσσαλικῆς κυριαρχίας εἶναι, ὅτι οἱ Περραιβοὶ, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Μαλιεῖς, παρεκάθητο ἐξίσου μετὰ τῶν Θεσσαλῶν εἰς τὸ μέγα ἀμφικτυονικὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον. Διὰ νὰ ἐννοήσωσι δὲ οἱ ἀναγνώσται ἅπασαν τὴν σπουδαιότητα τοῦ τοιοῦτου τῶν ἔθνων ἐκείνων δικαιώματος, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ἐκτενέστερον τὰ περὶ τοῦ συνεδρίου τούτου.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὅποιον καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος χρόνων, ὥς καὶ ἐπὶ τῶν μυθικῶν, ἦτο διηρημένον εἰς πολυαριθμούς αὐτοτελεῖς καὶ αὐθυπάρχους πολιτείας, συνηθάνετο ὅμως τὴν ἀνάγκην νὰ συνδέηται διὰ δεσμῶν τινων, οἵτινες, ἂν καὶ ἔχοντες θρησκευτικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικὸν χαρακτῆρα, περιεποιῶν οὐδὲν ἥττον ἐνότητά τινα εἰς τὰ διακεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων καὶ πολλάκις πολέμια ἐκείνα τμήματα. Οἱ δεσμοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο ἀμφικτυονίαι, ἀπὸ τῆς λέξεως ἀμφικτύονες, τῆς δηλούσης τοὺς περιρικοῦντας· ὥστε αἱ ἀμφικτυονίαι οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινον ἢ τὴν ἔνωσιν τῶν περιοικίδων πόλεων· ἂν καὶ, κατὰ τὸ ἔθος τὸ ὅποιον εἶχον οἱ προπάτορες ἡμῶν νὰ προσωποποιῶσιν ἀπάσας τὰς ἀρχαίας αὐτῶν παραδόσεις, συνηθέστερόν ἢ λέξις παρήγετο ἀπὸ Ἀμφικτύονος, τοῦ μυθολογουμένου ἀδελφοῦ τοῦ Ἑλλήνος, ὅστις ἐθρυλαίετο ὥς ὁ πρῶτος τοῦ θεσμοῦ τούτου ἱδρυτής· ὅθεν καὶ ἐγράφετο ἡ λέξις διὰ τοῦ υ μᾶλλον ἢ διὰ τοῦ ι. Ἀμφικτυονίαι τοιαῦται ὑπῆρχον πολλά· ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ὀρχηστῇ τῆς Βοιωτίας, ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοίως ἐν Καλχυρίᾳ (εἰς τὸν σημερινὸν Πόρον), ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος πάλιν ἐν Τριφυλίᾳ, ἡ περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐν Δήλῳ, ἡ περὶ

τὸ Τριοπικὸν ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν ἐξ δωρικῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεων, καὶ ἄλλαι, αἵτινες ἅπασαι εἶχον κύριον σκοπὸν τὴν ἐν κοινῷ τέλει τινι θρησκευτικῶν πανηγύρεων καὶ τὴν διατήρησιν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ ναοῦ περὶ ὃν ἦσαν ἰδρυμέναι· ἀπέβησαν δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον λόγου ἄξιοι, διότι τὰ κοινὰ ἐκεῖνα ἱερὰ, διὰ τὴν ἀσυλίαν, ἐχρησίμευον συγχρόνως ὥς τρέπεζαι ἢ ταμειυτήρια θησαυρῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὴν διάσωσιν εἶχον μέγιστον συμφέρον πλείστοι ἄνθρωποι· καὶ διότι πρὸς τοῦτοις, συρρέοντων πολλῶν ἐμπόρων εἰς τὰς πανηγύρεις ταύτας, ἐγίνοντο αὐτόθι πολλά καὶ μεγάλα συναλλαγαί. Ἀλλὰ ἐπιφανεστέρα καὶ σπουδαιότερα ὄλων τῶν ἄλλων ἀπέβη αὕτη ἡ περὶ ἧς ἰδίως ὁ λόγος ἀμφικτυονία, ἥτις τοσοῦτον ἀπέκτησεν ἀξίωμα ὥστε συνήθως, ὅταν γίνεται λόγος περὶ Ἀμφικτυονικοῦ σινεδρίου ἀπλῶς καὶ ἀνευ ἑτέρου τινὸς προσδιορισμοῦ, εἰς ταύτην τὴν ἀμφικτυονίαν ἐννοεῖται ἀναφερόμενος ὁ λόγος. Μετεῖχον δὲ αὐτῆς δώδεκα ἑλληνικὰ φύλα· Θεσσαλοὶ, Βοιωτοὶ, Δωριεῖς, Ἴωνες, Περγαῖοι, Μάγνητες, Λοκροὶ, Οἰταῖοι, Ἀχαιοὶ, Φωκεῖς, Δόλοπες καὶ Μαλιεῖς· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος ἐξεπροσωπεῖτο ἐνταῦθα, διότι δὲν ἀπελείποντο εἰμὴ οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ Ἀκαρνανεῖς, οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἡλείοι, οἱ Τριφύλιοι καὶ ἡ μικρὰ τῶν Δρυόπων φυλή.

Τὸ συνέδριον τοῦτο συνήρχετο δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ μὲν τὸ ἔαρ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος Ἀπόλλωνος, κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον, εἰς τὴν μαλιακὴν κώμην Ἀνθήλην, πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἐν τῷ ἱερῷ χώρῳ τῆς ἀμφικτυονίδος Δήμητρος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, διάφορα ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν, ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ συνέδριον συνεκροτήθη περὶ Θερμοπύλας καὶ ἕνεκα τοῦ αὐτόθι ἱεροῦ τῆς ἀμφικτυονίδος Δήμητρος μᾶλλον ἢ ἐν Δελφοῖς ἕνεκα τοῦ Ἀπόλλωνος. Τρόντι ὅχι μόνον ἡ περὶ Θερμοπύλας Δήμητρα ἐπωνομάζετο ἰδιαζόντως Ἀμφικτυονίς, ὅχι μόνον ὑπῆρχεν αὐτόθι ἱερὸν τοῦ Ἀμφικτυόνος, ἀλλὰ καὶ αἱ σύνοδοι τῶν ἀμφικτυόνων τούτων, αἷ τε εἰς Δελφοὺς συνερχόμεναι καὶ αἱ περὶ Θερμοπύλας ἐκαλοῦντο « Πυλαῖαι »· « Πυλαία ἑαρινή », « Πυλαία μετοπιωρινή »· ὥστε πιθανώτατον φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν συνήρ-

χοντο εἰμὴ περί Θερμοπύλας, τὰς καὶ ἀπλῶς Πύλας ὀνομαζομένας, ἔπειτα δὲ, ὅτε τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἔλαβε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπισημότητα, ἀνέλαβεν ἡ ἀμφικτυονία καὶ τούτου τὴν ἐφορείαν, μέχρι οὐ ἐπὶ τέλους ἡ ἐφορεία αὕτη κατέστη τὸ κύριον αὐτῆς ἔργον. Ἐὰν δὲ ἡ εἰκασία αὕτη ᾖ ὀρθή, ὑποδεικνύει καὶ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ θεομοῦ τούτου ἀρχαιότητα, διότι τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἔτι ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἦτο ἐπιφανέστατον.

Ἀλλὰ ἐπόσον ἀρχαῖον ἦτο τὸ ἀμφικτυονικὸν τοῦτο συνέδριον, μαρτυρεῖ καὶ ἕτερον τεκμήριον. Ἐκαστον τῶν μετεχόντων αὐτοῦ φύλων, ἐπεμπεν αὐτόθι πρέσβεις, καλουμένους τοὺς μὲν α ἱερομνήμονας, τοὺς δὲ α Πυλαγόρας· ἐσκιδήποτε δὲ καὶ οἰαυδήποτε ἂν ἦσαν αἱ αὐτοτελεῖς πολιτεῖαι ἐξ ὧν συνέκειτο ἕκαστον φύλον, καὶ ὁσποιδήποτε ἐπομένως οἱ πρέσβεις ἐκάστου φύλου, ἅπαντες οἱ πρέσβεις ἐκάστου φύλου, ὁμοῦ λαμβανόμενοι, δὲν εἶχον εἰμὴ δύο ψήφους ἐν τῷ συνεδρίῳ, ὥς τε λ. χ. οἱ Ἴωνες, οἱ περιλαμβανόντες τὴν κραταιὰν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Δωριεῖς, ὧν προέστατο ἡ ἰσχυρά Σπάρτη, καὶ οἱ ἐλαχίστου λόγου ἄξιοι Μαλιεῖς, ἡ Παρρίαῖοι, ἡ Μάγνητες, εἶχον ἐξίσου δύο ψήφους ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι τὸ συνέδριον ἰδρύθη κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὄχι μόνον αἱ Ἀθηναίαι, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸ τούτων ἰσχύουσα Σπάρτη, ἦσαν ἔτι πόλεις μικραὶ καὶ μὴ δυνάμεναι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον ἀξιώσεις ὑπεροχῆς τινος ἢ προεδρείας.

Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐκτὸς τῆς ἐπιτηρήσεως τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, οἱ ἀμφικτυόνες προσέλαβον καὶ τὴν προεδρείαν τῶν Πυθίων, διὰ τὴν τῶν ἀγώνων οἵτινες ἐτελοῦντο παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο. Καὶ μετὰ μὲν τὰ Μηδικά, ἦτοι ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε παρήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα δεσμοὶ ἄλλοι πολιτικώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι, τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἀπέβη ὅλως ἄσημον, μέχρι οὐ ἐν τῇ ἐπομένῃ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ τῆς παρακμῆς τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, Φίλιππος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, μετεχειρίσθη αὐτὸ πάλιν ὡς ἔργον τῶν σκοπῶν αὐτοῦ· ἐξαίρετως δὲ ἤκμασε τὸ συνέδριον κατὰ τοὺς πρώτους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους περὶ ὧν ἦδη ὁ λόγος, ὅτε καὶ πόλεμόν τινα μέγαν ἀπεφάσισε καὶ διεξήγαγεν, ὃν θέλο-

μεν λάβει μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν. Εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν λοιπὸν τοῦτο συνέδριον, οὕτως ἔχον τότε, παρεκάθηντο, ἴσῃ πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς ἔχοντες ψῆφον, καὶ τὰ ὑποτελῆ αὐτῶν ἔθνη, οἱ Πεῤῥαῖοι, οἱ Μάγνητες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Δόλοπες, οἱ Μαλιεῖς· ἐξ οὗ πρόδηλον ὅτι ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῶν Θεσσαλῶν ἦτο ἀσθενεστάτη. Ἐν γένει δὲ οἱ Θεσσαλοί, καὶ τοὶ κύριοι ὄντες τῆς εὐρυτέρας καὶ εὐφορωτέρας τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐπειδὴ ὅμως ποτὲ δὲν ἐφύθμισαν συνετῶς τὸ πολίτευμα αὐτῶν, ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀλιγώτερον λόγου ἀξιοὶ ἢ ἄλλὰ τινὰ ἔθνη, μικρότερα καὶ ὀλιγώτερον πλοῦσια, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιῆται, οἱ Βοιωτοί, οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου, οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ἄλλοι.

Εἰδόμεν, ὅτι τὸ ὄρος τῆς Οἴτης, παραφυᾶς ἐν τοῦ Πίνδου ἢ Τυμφρηστοῦ καὶ καταεῖνον πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, ἀπολήγει εἰς τὴν ἄκραν τὴν καλουμένην Καλλιδρόμον, μεταξὺ τῆς ὁποίας καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου σχηματίζεται τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου, ἡ Οἴτη τρέπεται πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικόν, παρακολουθοῦσα τὴν κατέναντι τῆς Εὐβοίας παραλίαν καὶ μετονομαζομένη ἤδη Κνημῖς, Πύφον καὶ Τευμησός· περὶ δὲ τὰ βορειότερα τῶν ὀρέων τούτων κατέκουν οἱ Λοκροὶ, ἀπὸ τῆς περὶ Θερμοπύλας Ἀλφειοῦ, δι' ἧς συνώρευσεν πρὸς τοὺς Μαλιεῖς, μέχρι τῆς βιωτικῆς πόλεως Ἀνθηδόνης. Οἱ Λοκροὶ οὗτοι ἐπὶ Ὀμήρου ἔφερον τὸ ἐν τούτῳ κοινὸν ὄνομα, ἥδη δὲ διετέλουν διηρημένοι εἰς δύο μοίρας, διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ, ὑπὸ τῶν Φωκίων, παρὰ τὴν Εὐβοϊκὴν θάλασσαν, καταληφθέντος Δαρνοῦντος· καὶ οἱ μὲν πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως ταύτης ἐλέγοντο Ὀπούντιοι, ἀπὸ τῆς πόλεως Ὀποῦς, οἱ δὲ πρὸς βορρᾶν, Ἐπικνημίδιοι, ἀπὸ τοῦ ὄρους Κνημῖς. Ἀμφότεραι ὅμως αἱ μοῖραι ἦσαν ὁμόσπονδοι, δηλαδὴ ἡνωμέναι διὰ κοινῆς τι-
νος πολιτείας, προϊσταμένου τοῦ Ὀπούντος. Καὶ ἤρχον μὲν κατὰ πό-
λεις οἱ ἀριστοὶ, τι ἐς μάλιστα τῶν ὀπουντίων εὐπατριδῶν ἐκαυχῶν-
το, κατὰ Πίνδαρον, ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς
χώρας· ἀλλ' ὁ βίος αὐτῶν ἦτο ἀμέτοχος ἐμπορίας καὶ πολυτελείας,
καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀφελής, ὥστε οἱ Λοκροὶ, καὶ παρεκτός τούτων οἱ
Φωκεῖς, λέγεται ὅτι ἦσαν οἱ μόνοι Ἑλλήνων οἰζίνες δὲν εἶχον δού-

λους, ἀλλ' ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα αὐτῶν διὰ πνήτων ἐλευθέρων.

Οὗτω ταπεινὰ καὶ εὐτελῆ ἦσαν τὰ κατὰ τοὺς Λοκροὺς οἷτινες κατ' ὅσον περὶ τὰ δὴν τὰ κατερχόμενα ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου, ἀντικρὺ τῆς Εὐβοίας. Ἄλλος δὲ ὄρεινός κλάδος, προκύπτων ἀπὸ τοῦ Πίνδου, ἐκεῖ ὅπου καὶ ἡ Οἶτη, ἀλλὰ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν μεσογειῶς καταφερόμενος, συνάπτει τὸν Πίνδον μετὰ τοῦ Παρνασσοῦ, ἔπειτα, κατελθὼν πρὸς τὴν Κορινθιακὸν κόλπον, παρὰ τὸν ὁποῖον ὀνομάζεται Κίρρις καὶ Ἐλικὼν, τρέπεται πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀποτελεῖ διὰ τοῦ Κιθαιρώνος καὶ τοῦ Πάρνηθος, τὸ ἀρκτικὸν τῆς Ἀττικῆς σύνορον, συνδέεται δὲ, διὰ τοῦ Πάρνηθος, μετὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ Καλλιδρόμου παρὰ τὴν θάλασσαν καταβαίνοντος κλάδου. Οἱ δύο λοιπὸν οὗτοι κλάδοι νοτιοανατολικῶς καταβαίνοντες, ὁ μὲν μεσόγειος, ὁ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, σχηματίζουσιν εἰδός τι παραλληλογράμμου, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουσι τρεῖς κοιλάδες, ἡ Δωρὶς, ἡ Φωκίς, ἡ Βοιωτία. Ἐκ τούτων ἡ βορειοτέρα καὶ ἡ μικροτέρα εἶναι ἡ Δωρὶς, ἥτις κεῖται ἀνὰ μέσον τῶν ἀποτόμων κρημνῶν καὶ τῶν ἀγρίων αὐλώνων τῆς Οἶτης καὶ τοῦ Παρνασσοῦ, καὶ ποτίζεται ὑπὸ τοῦ Κηφισοῦ, ὅστις ἔπειτα διελθὼν τὴν Φωκίδα, ἐκβάλλει εἰς τὴν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ Κωπαΐδα λίμνην. Ἡ Δωρὶς εἶχε τέσσαρας πόλεις, Ἐρινεὸν, Βοῖον, Πίνδον ἢ Ἀκύραντα, καὶ Κιτίνιον· καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἦτο ἐλαχίστου λόγου ἀξία, ἀπέβη ὅμως ἐπίσημος, διότι ἔθεωρεῖτο ὡς ἡ μητρόπολις τῆς τοσοῦτον περιωνύμου ἐν τῇ ἑλληνικῇ ιστορίᾳ καταστάσεως δωρικῆς φυλῆς. Τῶντοι οἱ Δωριεῖς, ἀν καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐδόλως μνημονεύονται, λέγεται ὅτι, μετὰ τὰ Τρωϊκά, ἐξωσθέντες ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, κατελάβον τὴν Δωρίδα· ἐντεῦθεν δὲ μία αὐτῶν μοῖρα ἐδοῦντο τοὺς Ἡρακλείδας εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσωσι μέγα τῆς Πελοποννήσου μέρος καὶ νὰ ἰδρῶσιν αὐτόθι τὰς δωρικὰς πολιτείας, ὧν μία ἦτον ἡ μετ' οὐ πολὺ πρωτεύσασα τῆς Ἑλλάδος Σπάρτη.

Ἀπὸ Δωρίδος ἀτραπὸς ὄρεινῇ, ἀναρρίχωμένη ἐπὶ τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέρχεται εἰς τὴν Φωκικὴν κοιλάδα τῆς Κρίσης, πρὸς δυσμὰς τῆς ὁποίας οἱ ἐσπέριοι Λοκροί, οἷτινες καὶ Λοκροὶ Ὀζόλαι

ἐκαλοῦντο, κατείχον τὴν ὀρεινὴν καὶ στετὴν ἀπὸ Ἀμφίσσης μέχρι Ναυπάκτου παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Οἱ ἐσπέριοι οὗτοι Λοκροὶ, ὧν δὲν μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, ἦσαν ἀπικοὶ τῶν ὀπουνητίων Λοκρῶν, διηροῦντο δὲ εἰς ἐνδεκα φυλάς, συνεκρότουσιν ὁμοσπονδίαν ὅπως οὖν χαλαράν, προΐσταμένων τῶν Ἀμφισσέων, καὶ ἐτέλουν ἐν Ἀντιρόϊω μεγαλοπρεπῆ θυσίαν καὶ πανήγυριν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τῶν ἐσπερίων τούτων Λοκρῶν καὶ τῶν προμνημονευθέντων ἀνατολικῶν, ἔκειτο ἡ Φωκίς, πρὸς ἄρκτον μὲν ἔχουσα τὴν Δωρίδα, πρὸς μεσημβρίαν δὲ, ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ μεσημβρινονανατολικόν, τὸ εὐρὺ βοιωτικὸν πεδίον. Δὲν ἦτο ὅμως ὅλως μεσόγειος χώρα ἡ Φωκίς, ἀλλὰ ἤπτετο ἀμφοτέρων τῶν ἐκατέρωθεν θαλασσῶν, ἔχουσα ἐπὶ μὲν τῆς εὐβοϊκῆς, τὸν Δαρφονῦντα, ἐπὶ δὲ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὴν Κίρραν καὶ περιελάβανεν 24 πόλεις, αἵτινες ἀπετέλουν ὁμοσπονδίαν ἱκανῶς ἰσχυράν, διότι, ὡς εἶδομεν, ἐπέτυχον νὰ ἀνασώσωσι τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δὲ κοινὸν αὐτῶν συνέδριον ἐκαλεῖτο « Φωκικόν » καὶ συνήρχετο ἐν οἰκοδομήματι κειμένῳ μεταξὺ Δελφῶν καὶ Δαυλίδος. Ἀλλὰ μάλιστα λόγου ἀξία ἀπέβη ἡ Φωκίς, διότι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχεν αὐτὴ δὴ αὕτη ἡ τῶν Δελφῶν πόλις καὶ τὸ παρ' αὐτῇ πολυθρύλλητον χρηστήριον τοῦ ἀπόλλωνος, τὸ ὅποιον, παραχθὲν ἀπὸ μιᾶς τῶν περιεργότερων δοξασιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκευματος, ἐπενήργησε πολλάκις εἰς τὰ πολιτικά τοῦ ὅλου ἔθνους πράγματα.

Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν πρωῒμώτατα παρατηροῦντες πάντα ὅσα συμβαίνουσι παρὰ τὰς συνήθεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἢ τοῦ φυσικοῦ κόσμου περὶστάσεις, καὶ ἐξηγοῦντες αὐτὰ ὡς σημεῖα τοιαύτης ἢ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς τύχης. Αἱ ἀστραπαὶ, αἱ βρονταί, οἱ κεραυνοί, αἱ ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, οἱ σεισμοί, ἅτινα ἐλέγοντο διοσχυμαῖαι· ἤχαι τινες, οἱ λεγόμενοι κληδόνες, φῆμαι, φωναί, ὁμαί· τὰ ὄνειρα· αὐτὴ ἡ πτῆσις καὶ ἡ φωνὴ τῶν ὀρνέων, οἱ οἰωνοί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, οὕτως ἢ οὕτως ἐρμηνευόμενα, ἐλογίζοντο ὡς καλὰ ἢ κακὰ τοῦ μέλλοντος προμηνύματα. Τοιαῦται προλήψεις ἐπικρατοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ τήμερον ἀπανταχοῦ σχεδόν, παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων ἄλ-

λὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐλαβον, ὡς καὶ εἰς τὰ πλεονέστερα ἄλλα τῆς ἀρχαιότητος ἔθνη, χαρακτηῖρα θεοσκευτικὸν καὶ ἀπειτέλεσαν τὴν κυρίαν ἀφορμὴν τῆς μαντικῆς τέχνης, ἥτις ἐπενηύρησεν πολὺ εἰς τὸν δημόσιον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίως αἱ διάφοροι παρατηρήσεις αἱ γενόμεναι ἐπὶ τοῦ σφαγίου, κατὰ τὰς ἄλλεπαλλήλους φάσεις τῆς θυσίας, ὑπελαμβάνοντο ὡς τεκμήρια ἀσφαλεῖ τῆς εὐμενείας ἢ τῆς δυσμενείας τοῦ θεοῦ εἰς ὃν προσεφάρτετο ἡ θυσία. Ἐντεῦθεν εἰς πᾶσαν σπουδαίαν περίστασιν, ὅλον τὴν παραμονὴν ἐκστρατείας ἢ μάχης, ἐθυσιάζετο εἰς τοὺς θεοὺς ἱερτεῖον, καὶ εἰς τὰ σπαίροντα αὐτοῦ σπλάγχνα ἀνεζήτειτο ὅποια τις ἔσται ἡ ἐκέσας τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ τοῦ ἀγῶνος· ἀπαραλλάκτως καθὼς ἄχρι τοῦδε παρατηρεῖται ἡ λεγομένη πλάτη τῶν ψητῶν ἀνρίων καὶ ἀναζητοῦνται ἐπ' αὐτῆς τὰ σημεῖα τοῦ μέλλοντος. Τοῦτο τῆς μαντικῆς τὸ εἶδος ἐλέγετο τὸ πάλαι ἱερομαντεία, ἱεροσκοπία, καὶ ὁσάκις τὰ σημεῖα, τὰ ἱερά, ἐγίνοντο καλὰ, ἐλέγετο ὅτι « τὰ ἱερά ἐκαλλιερεῖτο » ἢ ἀπλῶς ὅτι « ἐκαλλιερεῖτο ». Ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ ἄπειρα ἄλλα εἶδη μαντικῆς· ἡ οἰωνοσκοπία, ἡ πυρομαντεία, ἡ κρηνομαντεία, ἡ λιθανομαντεία, ἡ οἰνομαντεία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Μὴ νομίσωμεν ὅμως ὡς ἐκ τούτου ὅτι οἱ προπύργοις ἡμῶν ὑπῆρχαν τυφλοὶ τῆς δεισιδαιμονίας δούλοι· τὰ τοιαῦτα ἐπιστεύοντο μόνον ὑπὸ τῶν πολλῶν, οἱ δὲ ἄριστοι μετεχειρίζοντο αὐτὰ μᾶλλον ἵνα πείσωσι καὶ παρασύρωσι τοὺς ὀχλοὺς, ἐνῶ αὐτοὶ καθωδηγοῦντο εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν ὑπὸ πολὺ εὐγενεστέρων καὶ ὑψηλοτέρων αἰσθημάτων. Ὅτε, ἐν τῇ Ἰλιάδι, ὁ Πουλυδάμας ἠθελήσεν ποτε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ἑκτορα τοῦ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς ἀγῶνος, ἀναφύρων ἀκαίσιόν τινα οἰωνόν, ὁ ἥρωας οὗτος ἀνέκραξε, κατὰ τὸν Ὀμηρον·

Εἰς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς,

ἀξίων ἐυλόγως, ὅτι ὁ ὑπὲρ πατρίδος προπολεμῶν, ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πράξει ἔχει τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τῆς ἐπιτυχίας, οὐδ' εἶναι χρεῖα νὰ ἐξετάσῃ προηγουμένως τοὺς οἰωνοὺς. Καὶ τοῦτο τὸ ὁμηρικόν, τὸ ἑλληνικὸν δόγμα ὑπῆρξεν ὁ συνάθης κανὼν τῆς διαγωγῆς τῶν μεγάλων τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν.

Ἐν τούτοις αἱ προλήψεις ἐκείναι τῶν πολλῶν παρήγαγον ἐκ πρῶ-

της ἀρετῆρας καὶ ἄλλην τινὰ δοξασίαν, ὅτι οἱ θεοὶ ἐνόητε ἐπέτρεπον εἰς τινὰς τῶν θνητῶν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ μέλλοντος, ἣν οἱ ἀνθρώποι οἰκοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι. Μετεχειρίζοντο δὲ οἱ θεοὶ, πρὸς διαβίβασιν τῆς προγνωστικῆς αὐτῶν δυνάμεως, ποικίλα ἔργα· καὶ ἐν μέσῳ, ἄλλοτε μὲν παραχωροῦντες αὐτὴν, ὥς δῶρον διαρκές, εἰς τινὰς ἀνθρώπους ἢ εἰς τινὰ οἶκον προνομιούχον, δικαιούμενον νὰ τὴν μεταβιβάσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἄλλοτε δὲ ἀποδίδοντες τὴν προφητικὴν ιδιότητα εἰς ὠρισμένον τινὰ τόπον, ὅπου ὑπετίθεντο παρόντες αὐτοὶ, καὶ ὅστις τότε ὠνομάζετο « χρηστήριον ». Χρηστήρια τοιαῦτα ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἑλλάδα πολλὰ· τὰ δὲ ἀρχαιότερα καὶ περιφημότερα ἦσαν τὸ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου, ὅπου αὐτὸς ὁ Ζεὺς ἐξήγγελλε τὰς δηλώσεις αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος, τοῦ ὁποῦ ἐφορος καὶ προστάτης ἦτο ὁ Ἀπόλλων, γενόμενος, ἀέθλον πῶς, ὁ γενικὸς ἐρμηνεὺς τῆς θελήσεως τοῦ Διὸς καὶ ὁ διανομεὺς τῆς προγνωστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως.

Ἡ ἰδρυσις τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ἀνατρέχει εἰς χρόνους πολλοὺ προγενεστέρους τῶν ἱστορικῶν, τὸ δὲ χρηστήριον τοῦτο εἶναι μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος θεσμοθεσιῶν. Ἢδη ἐν τῇ Ἰλιάδι μνημονεύεται, ὡς χώρος ἱερὸς καὶ πλούσιος· διὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ, εἰσῆχθη ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου ἐν Σπάρτῃ· καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὅσαι ἐξεπέμφθησαν, ἐν τῇ ὁγδόῃ ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ, εἰς τὴν Σικελίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ ἰδρύθησαν εἰς τὰς ἀπωτάτας ταύτας χώρας. Ἀπὸ τοῦ εἰς Ἀπόλλωνα ἔμμενον ὅστις λέγεται μὲν ὁμηρικὸς, δὲν ἐπειρήθη ὁμοῦς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, ἀλλ' ἀποδίδεται εὐλογώτερον εἰς τὴν ἐβδόμην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, μανθάνομεν ὅτι ἔκτοτε προσήρχοντο εἰς τὸ ἱερὸν πολυάριθμοι προσκυνηταί, διὰ νὰ συμβουλευθῶσι τὸ μαντεῖον, καὶ προσφέρωσι θυσίας καὶ δῶρα πολύτιμα. ὠνομάζετο δὲ τότε ὁ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ χώρος, ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ ἱερὸν, καὶ ἰδίως αὐτὸ τοῦτο τὸ ἱερὸν, Πυθίᾳ· ἐξ οὗ καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐπελέγετο Πόθιος· καὶ ἡ ἱερεῖα, Πυθίᾳ· καὶ οἱ τελοῦμενοι αὐτόθι ἀγῶνες, Πύθια. Ἀλλὰ ἐξαίρετως ὑποκίμνησε τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, μέχρι τῶν Μινδικῶν· τὸ μὲν διὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ, καθότι ἔκειτο ἐν τῇ μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἐθεωρεῖτο

ὡς ὀμφαλὸς τῆς ὅλης γῆς· τὸ δὲ διότι ἐνταῦθα ἐδρευεν, ὡς εἶδομεν, ἡ μία τῶν δύο κατ' ἔτος γινομένων συνόδων τοῦ μεγάλου ἀμφεκτυονικοῦ συνεδρίου· προσέτι ἐνταῦθα ἐτελοῦντο ἀγῶνες ὀνομαστοί, τὰ Πύθια, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, οἱ κατὰ τὴν ἑκτὴν ἑκατονταετηρίδα ἀποκτήσαντες μέγιστον ἀξίωμα ἐντός τε καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβον τὸ ἱερὸν ὑπὸ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῶν προστασίαν. Ἀπὸ ταῦτα πάντα κατήντησαν ἐπὶ τέλους νὰ συρρέωσιν ἐνταῦθα ὅχι μόνον Ἕλληνες ἐξ ὧν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀσίας κατοικοί, Λυδοὶ καὶ Φρύγες, καὶ τῆς Ἀφρικῆς, Αἰγύπτιοι, καὶ τῆς μέσης Ἰταλίας, Ἑτροῦσκοι καὶ Ῥωμαῖοι· ὥστε τὸ ἱερὸν ἀπέβη πηχρόσμιον μᾶλλον ἢ πανελλήνιον. Ὅτε ἐν ἔτει 548 ἐπυρπολήθη ὁ ἀρχαιότατος αὐτοῦ ναὸς, ὁ ναὸς οὗτος ἀνῆλυδομήθη, τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἑπιμολείᾳ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀλκμαιωνιδῶν, διὰ συνδρομῶν αἰτίνες ἐγένετο ἀπανταχοῦ γῆ· καὶ συνεποσώθησαν εἰς 300 τάλαντα ἀργυρίου ἥτοι εἰς 4,800,000 δραχμῶν· ἰδίως δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἄμασις ἐπεμψεν ἐπὶ τούτῳ μέγα ποσὸν στυπτηρίας.

Κατ' ἀρχὰς ἐπιτήδειος πρὸς τὰς ἐπερωτήσεις χρόνος ἦτο μία τις καὶ μόνη τοῦ ἔαρος ἡμέρα, ἔπειτα ὁμῶς ὠρίσθησαν ἐπὶ τούτῳ ἡμερᾶι τινὲς καθ' ἕκαστον μῆνα, οἱ δὲ μέλλοντες νὰ ἐπερωτήσῃσι προσήρχοντο, φέροντες δαφνίους στεφάνους καὶ κλάδους, κατὰ σιρὰν ὀρίζομένην διὰ κλήρου. Καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ κενεῖς χερσὶν, ἀλλ' οἱ μὲν ἐπὶ ἀπλῇ προσκυνήσει παριστάμενοι, ἔφερον πλακοῦντας μόνον, οἱ δὲ ἐπὶ ἐπερωτήσει, σφάγια καὶ ἀναθήματα πολυτελῆ. Πρὸς τούτοις ἀντιτίθεντο εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ δεκάται λαφύρων, εὐρημάτων κ. τ. τ. καὶ κατετίθεντο μεγάλα ἀποταμιεύματα, πολλοὶ δὲ ἐλληνικαὶ πόλεις, καὶ ἀλλόφυλοι πολλοὶ, κατεσκευάσαν αὐτόθι διὰ τὰ ἀναθήματα καὶ ἀποταμιεύματά των ἐξεκίτηδες οἰκοδομὰς, τοὺς λεγομένους θησαυροὺς. Καὶ τῶντι ἡθροίσθησαν εἰς Δελφοὺς θησαυροὶ μεγάλοι, οἵτινες, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ, ὑπελογίζοντο εἰς 40,000 τάλαντα, ἥτοι εἰς 60 ἑκατομμύρια ἀττικῶν δραχμῶν, αἵτινες περιεῖχον σχεδὸν τόσον ἀργυρον ὅσον καὶ αἱ σημεριναὶ ἡμῶν δραχμαί.

Ἡ μαντικὴ δύναμις τοῦ θεοῦ ἐξηγγέλλετο ἐν Δελφοῖς ὑπ' ἀνθρώπων, οἵτινες ἀνέβαινον ἐπὶ τρίποδος, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ ἐνθουσίᾳ

ἀναπνέοντες πνεῦμα ἐξερχόμενον ἐκ χάσματός τινος εὐρισκομένου ὑπὸ τὰ σέλην αὐτῶν καὶ πίνοντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος πηγῆς, κεκμένης μὲν εἰς τὸ ἐνδάτατον τοῦ ἱεροῦ, καλουμένης δὲ Κασσοπίδος· καὶ εἰς μὲν τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους, αἱ μαντεῖαι ἀπεθεσπίζοντο παρὰ παντός οἰουδήποτε, τοῦ ἐπὶ τοῦ τρίποδος καθήσαντος· ἀλλ' ἐπειτα ὑπὸ παρθένου, ἐπὶ τούτῳ προχειριζομένης, καὶ πρώτη μάντις λέγεται ἡ Φημονή· ἐτι ὅμως βραδύτερον ἐθεωρήθη φρονιμώτερον νὰ ἀνατεθῇ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς γυναῖκα ὑπερῆσαν τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας· ἐπὶ τέλους αἱ Πυθίαι ἦσαν τρεῖς. Προπαρεσκευάζετο δὲ ἡ Πυθία πρὸς τὴν χρησμολογίαν διὰ τριμήνου ἀσιτίας καὶ διὰ λουτροῦ ἐν τῇ Κασταλίᾳ κρήνῃ, ἥτις παρέκειτο εἰς τὸ ἱερόν, καὶ τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἐθεωρεῖτο ὅτι παράγει τὸν ποιητικὸν ἐνθουσιασμόν, διότι ἄλλως τε καὶ ὁλος ὁ Παρνασσὸς ἦτο εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἰς τὰς Μούσας καθωπιωμένος. Μετὰ ταῦτα ἡ Πυθία ἐθυμιάζετο διὰ θυσίας δαφνίων φύλλων καὶ ἀλφίτων, καὶ, ἀφελῶς ἡματισμένη, εἰσέρχετο εἰς τὸ μαντικὸν ἱερόν, ἐπινεν ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ Κασσοπίδος πηγῆς καὶ ἀνεβιάζετο ὑπὸ τοῦ λεγομένου προφήτου εἰς τὸν κεκαλυμμένον ὑπὸ φύλλων δάφνης τρίποδα. Ἐνταῦθα ἤρχιζεν ὁ ἐνθουσιασμός αὐτῆς, ὅστις ἦτο ἐνίοτε τοσοῦτον σφοδρὸς, ὥστε ἐπύρχετο αὐτῇ θάνατος· ὅσα δ' ἀνεβόα ἐν τῇ σπασμωδικῇ ταύτῃ καταστάσει, διετυποῦντο ὑπὸ τῶν περὶσταμένων ἱερέων, καθ' ἣν ἐνόμιζον οὗτοι ἐπιτηδειότεραν ἐννοίαν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἑμμέτρους ἀπαντήσεις, πρὸς καταρτισμὸν τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ποιηταὶ παρὰ τῷ ἱερῷ. Τὴν ἐφορείαν τοῦ μαντείου εἶχον πάντες ἄνδρες, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τούτῳ ὠνόμαζον διὰ βίου, ἀνὰ ἓνα ἅφ' ἐκάστου τῶν πέντε γενῶν ἐξ ὧν συνέκειτο ἡ ἀρχαία τῶν ἐν Δελφοῖς εὐπατρίδων τάξις, τῶν καλουμένων δευκαλιωνιδῶν. Ἀπὸ τῶν πέντε τούτων γενῶν ἐξελέγοντο ὁμοίως οἱ λεγόμενοι ἀριστεῖς τῶν Δελφῶν, ἀνακτεῖς, κοίρανοι, οἵτινες διεξῆγον τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, προϊσταμένου ἀρχοντος, ὅστις ὠνομάζετο βασιλεὺς. Οἱ δὲ πάντες ἐφοροὶ τοῦ ἱεροῦ ἐκαλοῦντο δοιοὶ, καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτῶν, προφήτης.

Τοιοῦτοτρόπως ἐξεδίδοντο οἱ περίφημοι τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου χρησμοί, ὧν πολλοὶ ἐπεγήγγησαν τὰ μέγιστα εἰς τὰ δημόσια πράγματα τῆς Ἑλλάδος· καὶ ἐνταῦθα οἱ ἀναγνώσται ἀποροῦσι βεβαίως·

πῶς αἱ προφητεῖαι αὐταὶ ἐπαλήθευσαν, ἢ ἂν δὲν ἐπαλήθευσαν, πῶς οἱ προπρότεροι ἡμῶν διετήρησαν, ἐπὶ πολλὰς ἐξαγόντας τριτάδας τοσοῦτον πρὸς τὸ μαντεῖον σέβας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Ἐν πρώτοις, πολλοὶ ἐκ τῶν χρησμάτων ἐκείνων δὲν περιείχον εἰμὴ ἀπλᾶς συμβουλὰς· τοιοῦτος λ. χ. ἦτο ὁ χρησμός τὸν ὁποῖον, κατὰ Θουκυδίδην, ἔδωκεν ἡ Πυθία πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους, « τὸν ἱκέτην τοῦ Διὸς τοῦ ἰθωμάτα ἀφίεναι »· ὁμοίως, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ἡ Πυθία συνεβούλευσε τοὺς Ἐπιδαμνίους, μὴ λαμβάνοντας ἐπικουρίαν τινὰ ἀπὸ Κερκύρας, νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν αὐτῶν εἰς τὴν Κόρινθον· ὁμοίως, κατὰ Πλούταρχον, συνεβούλευσε τὸν Σόλωνα, νὰ θύσῃ εἰς τοὺς ἥρωας τῆς Σαλαμῖνος·

Ἀρχηγούς χώρας ἑστέας ἥρωας ἐνοίκους
 Ωαιο . . .

καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀφ' ἑτέρου, πολλοὶ τῶν θρυλλουμένων χρησμάτων, εἴτε ὡς ἐκ τῆς μυθικῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀποδίδονται, εἴτε ὡς ἐκ τοῦ ὅλως παραλόγου περιεχομένου αὐτῶν, εἶναι προδήλως κίβδηλοι, δηλαδὴ ποτὲ ἀληθῶς δὲν ἐξηγγέλθησαν· ἄλλοι πάλιν ἐπαλήθευσαν ἀπλῶς ἐκ τύχης· ἄλλοι, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ἴσως οἱ πλείστοι, δὲν ἐπαλήθευσαν εἰμὴ κατ' ἐπιφάνειαν, διότι ἦσαν τοσοῦτον διφορούμενοι ἢ ἀσφαεῖς, ὥστε ἠδύναντο καὶ οὕτως καὶ οὕτως νὰ ἐρμηνευθῶσιν, ἢ δὲ ἐκβασίς τοῦ πράγματος, οἷα δὴ ποτε, ἐφαίνετο πάντοτε παρ' αὐτῶν προαναγγελλοῦσα. Λ. χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, πέμψαντες εἰς Δελφοὺς, ἐπηρώτων τὸν θεόν· « εἰ πολέμουσιν ἄμεινον ἔσται », ὁ δὲ ἀπεκρίθη· « κατὰ κράτος πολεμοῦσιν νίκην ἔσσεσθαι », διὰ χρησμοῦ τὸν ὁποῖον, ἐν ἡτιῶντο, ἠδύνετο πάντοτε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ κρινόν, λέγον· ὅτι δὲν ἐπολέμεισαν κατὰ κράτος, δηλαδὴ πᾶσιν δυνάμει. Ὅμοίως ὁ Καλλίστρατος, συμβουλευθεὶς τὴν Πυθίαν, ἤκουσεν, ὅτι, ἂν ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας « τεύξεται τῶν νομίμων », καθ' ἃ ἠδύνετο μὲν νὰ ἀθωωθῇ, ἠδύνετο δὲ καὶ νὰ καταδικασθῇ, ὅπερ συνέβη. Πολλάκις οἱ προφητεῖοντες, ὡς ἐκ τῆς γνώσεως ἣν εἶχον τῶν περιστάσεων, ἠδύναντο νὰ προῖδωσι τὸ γεγονός. Ἐνίοτε αὕτη ἡ προφητεία ἐπέφερε τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο προαναγγέλλουσα. Τοιοῦτοι μάλιστα ἦσαν

αἱ περὶ νίκης χρημαεῖ, διὰ τὸ θάρρος τὸ ὁποῖον ἐνέπνεον εἰς ἐκείνους ὑπὲρ ὧν ἐξεδόθησαν. Τελευταῖον ἡ βαθεῖα πίστις ἦν αἱ ἐπερωτῶντες εἶχον πρὸς τὴν Πυθίαν, κατέπειθεν αὐτοὺς ἐνίοτε, καὶ ἂν ἐπῆρχετο ἐναντίον τοῦ χρησμοῦ ἀποτέλεσμα, νὰ νομίζωσιν ὅτι τοῦτο τῶντι προανήγγελλεν ὁ χρησμός, αὐτοὶ δὲ εἶχον παρεξηγήσει τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἐννοίαν. Καὶ ἐν γένει συνέβαινεν ἐν ταῦθα ὅ,τι ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἱστορικὸς Ἕλληνας, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, λέγει, περὶ Συρίου τινὸς μάντιος· δηλαδὴ « τῶν μὲν μὴ γενομένων, ὑπ' οὐδενὸς ἐλεγχομένων, τῶν δὲ συντελουμένων, ἐπιστημασίαις τυγχανόντων, προκοπὴν ἐλάμβανεν ἡ περὶ αὐτὸν δόξα. »

Τὸ μαντεῖον ἦτο ἀρχαιότερον τῆς πόλεως τῶν Δελφῶν, τῆς κατὰ μικρὸν σχηματισθείσης περὶ αὐτό, καὶ ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Παρνασσοῦ, εἰς ὕψος 2,000 ποδῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι τὸ λεγόμενον Καστρί. Πλησίον δὲ τοῦ μαντείου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν ὕψος, ἐπὶ ὄρεινῳ κλάδῳ ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ προκύπτοντος, ὑπῆρχεν ἡ φαεικὴ πόλις Κρίσσα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπεκράμαντο αἱ Φαιδριάδες καλούμεναι πέτραι καὶ ἦτις πάλιν ὑπερέκειτο τοῦ βαθύς χάσματος, δι' οὗ ἔρρεεν ὁ ποταμὸς Πλειστός. Ὡς λείψανα αὐτῆς θεωροῦνται τὰ ἐρείπια τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα. Εἰς τὴν ἄλλην τοῦ ποταμοῦ Πλειστοῦ πλευρὰν μετεωρίζεται τὸ ὄρος ἡ Κίρρις, τὸ ὁποῖον, πρὸς μεσημβρίαν φερόμενον, ἐμβάλλει εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, εἰς ὃν ἐκρέει καὶ ὁ Πλειστός, διὰ τοῦ εὐρέως Κρυσσαίου ἢ Κιρράλου πεδίου, ὅπερ ἀπλαῦται πρὸς δυσμὰς μέχρι σχεδὸν τῆς λοκρικῆς πόλεως Ἀμφίσσης, καὶ εἶναι μὲν ἐν γένει γονιμώτατον, ἀλλ' ὀλιγώτερον ὅπως οὖν εὐφορον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος, τὸ ὑπὸ τὴν Κίρριν παρακείμενον, ὅπου ἔκειτο καὶ ὁ λιμὴν, ἡ Κίρρα, πλησίον τῆς σημερινῆς Μαγούλας. Διότι ἀρχαῖοι μὲν καὶ νεώτεροι διεφώνησαν, περὶ τοῦ ἂν ἡ Κίρρα καὶ ἡ Κρίσσα ἦσαν δύο διάφοροι πόλεις, ἡ μία καὶ ἡ αὐτή, ἀλλὰ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ πρώτη γνώμη, καθ' ἣν ἡ Κίρρα ἦτο ὁ τῆς Κρίσσης λιμὴν. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων πόλεων Δελφῶν, Κρίσσης,

Κίρρας, ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὧς ἀκατονόμαστοι, μεγάλη δὲ καὶ ἰσχυρὰ ἀναφαίνεται ἡ Κρίσσα, κατέχουσα ἅπαν τὸ μεταξὺ Παρνασσοῦ, Κίρφιας καὶ τοῦ ἀπὸ αὐτῆς ὀνομασθέντος Κρισσαίου κόλπου πεδῖον, τὸ δὲ σπουδαιότερον, καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς Πυθοῦς, δηλαδὴ τὸ μαντεῖον, καὶ ἔχουσα ὄχι μικρὰ ὠφελήματα ἀπὸ τῶν πολυαριθμῶν προσκυνητῶν ὅσοι προσέρχοντο εἰς αὐτὸ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Βραδύτερον ὅμως ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ λιμὴν τῆς Κίρρας ἤρχισεν αὐξάνων καὶ ἐπιφέρων, ὡς πολλάκις συμβαίνει, τὴν παρακμὴν τῆς κυρίας πόλεως, τῆς Κρίσσης· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ διοικούντες τὰ τοῦ μαντείου, βλέποντες σχηματισθεῖσαν περὶ αὐτὸ πύλιν λόγου ἀξίαν, τοῖς Δελφοῦς, ἠθέλησαν ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς τῶν Κρισσαίων κυριαρχίας καὶ νὰ γίνωσιν αὐτοὶ κύριοι τοῦ μαντείου. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Κρίσσα δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ἐν ἡσυχίᾳ τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐστερήθη τῆς τε διοικήσεως τοῦ μαντείου, καὶ τῶν ὠφελημάτων τὰ ὅποια, ἄλλοτε μὲν αὐτὴ ἀπελάμβανεν ἀπὸ τῶν προσκυνητῶν, ἤδη δὲ εἰσεπράττοντο ὑπὸ τῆς Κίρρας. Εἰς τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀφορμὴν ἐρίδος, προστέθη καὶ τοῦτο, ὅτι, ὡς λέγεται, οἱ Κιρραῖοι ἐπέβαλον βαρυτάτους φόρους εἰς τοὺς διὰ θαλάσσης προσερχομένους πρὸς τὸ ἱερὸν ἀνθρώπους, καὶ ἄλλας ἐπραξαν βιαιοπραγίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὸ 595 πρὸ Χριστοῦ, ὅτε τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, εἴτε κατ' εἰρήνην τῶν Φωκίων, εἴτε καὶ οἰκοθεν κηδόμενον περὶ τοῦ ναοῦ, ἀπεφάσισεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ περιφήμου νομοθέτου τῶν Ἀθηναίων Σόλωνος, νὰ παρεμβῇ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Κιρραῖους. Ἐντεῦθεν προέκυψε πόλεμος δεκαετής, ὁ λεγόμενος πρῶτος ἱερὸς πόλεμος, ὅστις ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, διὰ τῆς κοινῆς συμπράξεως τῶν μὲν Θεσσαλῶν ὑπὸ τὸν Ἀλεuadaν Εὐρύλοχον, τῶν δὲ Σικυωνίων, ὑπὸ τὸν Κλεισθένη, καὶ τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τὸν Ἀλκμαίωνα. Ἡ Κίρρα, ὡς φαίνεται, ἀντέστη γενναίως μέχρις οὗ ἀπεκλείσθη ἀπὸ θαλάσσης, διὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους· ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἐκυριεύθη ἡ πόλις, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐξηκολούθησαν ἀμυνόμενοι ἐπὶ τῆς Κίρφιας. Ἀλευταῖον ὁμῶς καθυπετάχθησαν· καὶ ἡ μὲν

πόλις αὐτῶν ὅλως κατεστράφη, ἢ τὸ πολὺ ἐξηκολούθησεν ὑπάρχουσα μόνον πρὸς ἀπόβασιν τῶν προσκυνητῶν, πᾶσα δὲ ἡ παρακειμένη πεδιάς καθωσιώθη εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἰδιοκτησία παρεξετάθη τοιουτοτρόπως μέχρι τῆς θαλάσσης· καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀπόφασιν, τὸ πλούσιον τοῦτο πεδῖον, τὸ σήμερον κατάφυτον ὑπὸ ἐλαιῶν, κατεδικάσθη νὰ μένῃ ἐξαιε ἀγεώργητον, καὶ ἀφύτευτον, καὶ ἐν γένει ἀκαλλιεργητον, νὰ μὴ χρησιμεύῃ δὲ εἰμὴ μόνον εἰς νομὴν βοσκημάτων. Ἡ ἀπόφασις αὕτη, ἥτις ἐκ πρώτης ὁφθαλμοῦ φαίνεται παράλογος καὶ ἀσκοπος, δὲν ἦτο ἀληθῶς τοιαύτη· διότι ὅχι μόνον ἐτρέφοντο ἐν τῷ πεδίῳ ἐκεῖνῳ τὰ ἀνερίθμητα ἱερεῖα, τὰ ὁποῖα, πωλούμενα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ εἰς τοὺς προσκυνητάς, ἐχρησίμευον εἰς τὰς θυσίας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι, διακωλυθεῖσης τῆς καλλιεργείας τοῦ πεδίου, προελαμβάνετο ἡ ἀνέγερσις πάσης νέας ἀντιπάλου, ἐπὶ τῆς παραλίας, πόλεως. Τί δ' ἀπέγινεν ἡ Κρίσσα, ἄδῃλον· δὲν γνωρίζομεν, δηλαδὴ, ἂν καὶ αὐτὴ κατεστράφη, ἢ παρέμεινεν ὡς ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Δελφοὺς πόλις. Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Δελφοὶ ἔκτοτε παρίστανται ὡς πόλις αὐτοτελής· καὶ μετεῖχε μὲν ἡ πόλις αὕτη τοῦ κοινοῦ τῶν Φωκῶν συνεδρίου, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἱεροῦ διεύθυνεν αὐτὴ κυριαρχικῶς, ἂν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἡμφισβητήθη ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τῶν Φωκῶν.

Ὁ πόλεμος ὅστις ἐπήγαγε τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων μεταβολήν, εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν γεγονὸς πλείστου λόγου ἄξιον· διότι, καθ' ὅσον ἡξεύρομεν, εἶναι τὸ πρῶτον, καὶ ἴσως τὸ μόνον γεγονὸς τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, καθ' ὃ βλέπομεν κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον πάντες οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ἔχουσιν ἴσῃ ψήφον, ἀποφασίζον κοινὴν τινα ἐπιχείρησιν, τὰς δὲ πολιτείας ἀναλαμβάνουσας τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη ἐπιμενούσας πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ τούτου σκοποῦ. Μέχρι τοῦ γεγονότος τούτου, ἡ ἱστορία τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν εἶναι μεμονωμένη, καὶ οὐδεὶς πολιτικὸς δεσμός φαίνεται συνάπτων αὐτάς. Μετὰ δὲ τὸν πρῶτον ἱερὸν πόλεμον, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παρούσης περιόδου, αἱ ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐξακολουθοῦσι μὲν νὰ κοινοπραγῶσιν, ἀλλὰ συνδέονται ἐπὶ

τούτω δια δεσμοῦ ἄλλου εἶδους, διὰ τῆς λεγομένης ἡγεμονίας, καθ' ἣν μία πόλις ἰσχυροτέρα προεδρεύει, ἢ μάλλον δυναστεύει ἄλλων ὑποδεστέρων, καὶ ὅχι, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διὰ συνδρίου, συγκειμένου ἐξ ἰσων πολιτειῶν. Τελευταῖον ὁ ἱερὸς οὗτος πόλεμος ἐπέφερε καὶ ἑτερόν τι ἀποτέλεσμα, οὐδὲν ἦττον λόγου ἄξιον, διότι ἀπὸ τῶν λαφύρων τῆς Κίρρας συνέστησαν οἱ νικηφόροι σύμμαχοι τὸν ἀγῶνα τὸν ὀνομαζόμενον Πύθια.

Οἱ Ἕλληνες συνείθιζον νὰ φαιδρύνωσιν ἀπάσας σχεδὸν τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πανηγύρεις· δι' ἀγῶνων μουσικῶν, ποιητικῶν, φιλολογικῶν καὶ πρὸ πάντων γυμναστικῶν, τοιαῦται δὲ δι' ἀγῶνων κεκοσμημέναι πανηγύρεις ὑπῆρχον πολλαὶ εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἐλληνικὰς πολιτείας· ἀλλὰ τῶν ἐορτῶν τούτων δὲν μετεῖχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰμὴ οἱ ἄμεσοι περὶοικοὶ τῆς πόλεως ἐν ἣ ἐτελοῦντο. Τέσσαρες δὲ μόνον, ἦτοι τὰ Ὀλύμπια (ἱερὰ ἢ ἀγωνίσματα), τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἴσθμια, ἀπέβησαν κοινὰ τῆς ὅλης Ἑλλάδος πανηγύρεις, διότι εἰς αὐτὰς συνέτρεχον ἀγωνισταὶ ἀπ' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων· καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἐπιφανέστατα μὲν ἦσαν τὰ Ὀλύμπια, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὰ προκείμενα Πύθια. Τὰ Πύθια ἐτελοῦντο καὶ πρότερον εἰς τιμὴν τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, ἀλλὰ ἅπαξ κατὰ πᾶσαν ὀκταετίαν καὶ διὰ μόνων μουσικῶν ἀγῶνων· ἥδη δὲ ἤρχισαν νὰ πενηγυρίζωνται ἅπαξ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, εἰς τὸ τέλος τοῦ θέρους, καὶ ὅχι πλέον περὶ τὸ ἀπόκρημνον τῶν Δελφῶν χωρίον ὡς πρότερον, ἀλλὰ εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν πεδίον, πλησίον τῆς καταστραφείσης Κίρρας, διότι, ἐκτὸς τῶν μουσικῶν ἀγῶνων, προσετέθησαν καὶ γυμνικοὶ, καὶ ἀρμακτοδρομαί· ἀγωνοθέται δέ, ἦτοι ἐπιμεληταὶ τοῦ ἀγῶνος, ἦσαν οἱ ἀμφικτύονες, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἐπιτρόπους αὐτῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην πυθικὴν πανήγυριν, ἦτις, οὕτω πως καταρτισθεῖσα, ἐτελέσθη ἐν ἔτει 586 πρὸ Χριστοῦ, ἐδόθησαν εἰς τοὺς νικητὰς πολὺτιμα βραβεῖα, ἀλλὰ κατὰ τὴν δευτέραν, ἐν ἔτει 582, οἱ ἀριστεύσαντες δὲν ἐλάβον εἰμὴ κλάδους δάφνης, διότι τὸ κλέος, τὸ ὅποιον τάχιστα ἀπέκληται οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἦτο τοσούτου ὥστε πᾶν ἄλλο βραβεῖον ἐθεωρήθη περιττόν. Ὅπόσον δὲ μέγα

ἦτο τὸ κλέος τοῦτο, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυθικοῦ ἀγῶνος, συνηγωνίσθη ἐνταῦθα καὶ ἐνίκησεν ἄρματι καὶ ἐστεφανώθη αὐτὸς ὁ Σικυώνιος δεσπότης Κλεισθένης, ὅστις διέτελεσεν εἰς τῶν στρατηγῶν τοῦ κατὰ τῆς Κίρρας πολέμου.

Ἡ Φωκίς λοιπὸν περιελάμβανε τρία τῶν κυριωτάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἰδρυμάτων, τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, τὰ Πύθια καὶ ἐν μέρει αὐτὸ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, ἂν καὶ ἄλλως δὲν ὑπῆρξε πολλοῦ λόγου ἀξία ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ· ἐνῶ ἡ Βοιωτία, ἡ πολυειδὴς ἐν αὐτῇ διαπρέψασα, οὐδὲν τῶν τοιούτων πανελληνίων ἰδρυμάτων περιεῖχεν. Ἡ Βοιωτία κεῖται μεταξύ τῆς Φωκίδος καὶ τῆς ἀνατολικῆς Λοκίδος ἀφ' ἑνός, ἥτοι πρὸς τὸ βορειοδυτικόν, καὶ τῆς Ἀττικῆς ἀφ' ἑτέρου, ἥτοι πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικόν, ἀπτομένη, ὡς καὶ ἡ Φωκίς, ἀμφοτέρων τῶν ἐκατέρωθεν θαλασσῶν, τοῦ τε δηλαδὴ κορινθιακοῦ κόλπου, πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικόν, καὶ τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης, πρὸς τὸ ἀρκτικοανατολικόν· ἐνταῦθα ὅμως ἡ παραλία αὐτῆς εἶναι πολὺ μεγαλητέρα τῆς φωκικῆς, διότι ἀρχομένη ἀπὸ Ἀνθηδόνας, δι' ἧς συνορεύει πρὸς τοὺς ὀπουνητίους Λοκροὺς, φθάνει μέχρις Ὀρωποῦ, τοῦ πολλάκις ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀμφισβητηθέντος. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, αἱ ὁμηρικαὶ βασιλεῖαι δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, ὡς καὶ ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος· ἀντὶ τούτων δὲ εὐρίσκομεν δώδεκα ἢ δεκατρεῖς αὐτονόμους πόλεις, καθ' ἑαυτὰς μὲν ἀριστοκρατικῶς κυβερνωμένας, συνδεομένας δὲ πρὸς ἀλλήλας δι' ἑμοσπονδίας, ἧς προέσταται ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τούτων, αἱ Θῆβαι. Ἐτέρα δὲ ἀξιοσημείωτος μεταβολὴ τῆς ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, εἶναι ὅτι ὁ Ὁρχομένης, ὅστις, κατὰ τὸν ὁμηρικὸν κατάλογον τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατεύσαντων Ἑλλήνων, ἀπετέλει κράτος αὐτοτελὲς καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχον πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς, ἀλλ' ὑπὸ ἰδίου ἔθνους, τῶν Μινυῶν, οἰκούμενον, ἥδη περιλήφθη εἰς τὴν βοιωτικὴν ἑμοσπονδίαν, ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν καὶ ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν προσηγορίαν τοῦ Μινυαίου Ὁρχομένου. Ἦσαν δὲ οἱ Μινύαι ἐν τῶν ἐπιφανεστέρων ἔθνων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, διότι θορυλλοῦνται, ὅτι κα-

τίσχοι ποτὲ πλείστα τῆς Ἑλλάδος μέρη ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ μέχρι τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Πύλου, καὶ τινὰ αὐτῶν ἔχον ἀναφαίνονται ἐν Τριφυλίᾳ, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἄλλ' ἐπισημότερον τῶν Μινυῶν κτίσμα ἦτο ὁ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενός, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων παρακμὴ ἀποδίδεται εἰς τὴν πολλάκις προμνημονευθεῖσαν ἐπιδρομὴν τῶν Βοιωτῶν ἐκ Θεσσαλίας· ἂν καὶ, ἐνῷ ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη λέγεται ὅτι συνέβη μετὰ τὰ τρωϊκά, ὁ Ὅμηρος ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ δὲν ἀναφέρει Βοιωτοὺς, μνημονεύει δὲ αὐτῶν, ὡς κατεχόντων τὴν Βοιωτίαν πρὸ τῶν τρωϊκῶν. Ὅπως δὲ ποτε, βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ Ὀρχομενός εἶχε παρὰδόξως ποτὲ ἀκμάσει· ὁ πλοῦτος αὐτοῦ εἶναι πολυθρύλλητος ἐν τῇ Τριάδι· καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη ἐκoinώνει τοῦ ἐν Καλαυρίᾳ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, πρόδηλον ὅτι τὸ κράτος αὐτῆς ἠπλοῦτο μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ εἶχε λόγου ἀξίαν ἐμπορίαν, διότι ἄλλως δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς μετεῖχε συνεδρίου συγκειμένου καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν πόλεων· Ἐρμιόνης, Ἐπιδαύρου, Αἰγίνης, Ἀθηνῶν, Πειραιῶς καὶ Ναυπλίας. Ἡ δ' ἀκριβεστέρως ὅπως οὖν παρατήρησις τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τοῦ Ὀρχομενοῦ, δύναται ἴσως καὶ οἰκοθεῖν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν τε ἀρχαίαν προκοπὴν καὶ τὴν μετέπειτα φθίσιν. Ὡφόντι ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο εἰς τὴν βόρειον ὀχθὴν τῆς Κωπαίδος λίμνης, ἥτις δέχεται ὄχι μόνον τὸν ἀπὸ τῆς φωκικῆς κοιλάδος καταρρέοντα Κηρισσόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ποτάμια κατερχόμενα ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τοῦ Ἐλικῶνος. Χωρίζεται δὲ ἡ λίμνη ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν εὐβοϊκὸν πορθμὸν παραλίας δι' ἀποτόμου ὁρους, καὶ τὰ ὕδατα αὐτῆς ἐκρέουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ὑπογείως, ἐν μέρει μὲν διὰ φυσικῶν χασμάτων, οἷα ἔχουσι πολλὰ τὰ τιτανώδη ὄρη, ὧν ἐστὶ καὶ τὸ παρακαίμενον τῇ λίμνῃ, ἐν μέρει δὲ διὰ μακρᾶς τεχνητῆς ὑπονόμου. Ὅσάκις λοιπὸν τὰ ὑπὸ γῆς ταῦτα βεῖθρα, ἐπιμελῶς διατηρούμενα, ἦσαν ἀνοικτά, μέγα τῆς λίμνης μέρος ἀπεξηραίνετο καὶ μετεβάλλετο εἰς πεδίον γεωργήσιμον λιπαρώτατον· ὁσάκις δὲ αἱ διεξοδοὶ ἐκβαίνει παρημελοῦντο ἢ καὶ ἐξεπίτηδες ἐφράσσοντο ὑπὸ πολεμίων, τὰ ὕδατα ἐσωρεύοντο ἐν τῇ λίμνῃ εἰς ὑπερβολὴν καὶ συνέβαινον δυστυχήματα μεγάλα· πολλαὶ πόλεις ἐκ τούτου ἐντελῶς κατεπό-

θησαν· τοιοῦτόν τι ἐκινδύνευσαν νὰ πάθωσι καὶ αἱ Κωπαί, ἀφ' ὧν εἶλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἡ λίμνη, ὃ δ' Ὀρχομενός· ἡναγκάσθη νὰ μετατεθῇ ἀπὸ τοῦ πεδίου εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ Ἰγαντείου ὄρους. Ὡς τε ἡ παρακμὴ αὐτοῦ προῆλθεν ἴσως καὶ ἐκ τοιαύτης τινὸς αἰτίας. Ἀλλ' ἐξ οἰκισθῆποτε ἀφαρμῆς, καὶ ὅποτε δῆποτε συνέβη, εἴτε δηλαδὴ πρὸ τοῦ 776 πρὸ Χριστοῦ, εἴτε μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, βέβαιον ἐπίσης εἶναι, ὅτι καθ' ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εὐρίσκομεν τὸν Ὀρχομενὸν ὅλως βωιωτικὸν ἤδη ὄντα, εἰ καὶ σώζοντα τὰς μινυεῖους αὐτοῦ παραδόσεις, ὑποβλεπόμενον δὲ πάντοτε ὑπὸ τῶν Θηβῶν, ὡς δευτέραν πόλιν τῆς βωιωτικῆς ὁμοσπονδίας.

Ἡ εὐθεῖα ὁδὸς ἡ ἀπὸ τῶν πυλῶν τῆς Φωκίδος ἀγούσα πρὸς τὴν Βωιωτίαν, διέρχεται διὰ τῆς Χαιρωνείας, ἀφίνουσα δεξιὰ μὲν τὴν Λεβάδειαν, ἀριστερὰ δὲ τὸν Ὀρχομενόν, καὶ ἔπειτα παρακολουθεῖ τὴν νοτιοδυτικὴν ὁχθὴν τῆς Κωπαίδος, διαβαίνουσα πλησίον τῶν πόλεων Κορωνείας, Ἀλαλκομενῶν καὶ Ἀλιάρτου, αἵτινες πᾶσαι κεῖνται περὶ τὸ Τιλφώσσιον ὄρος, τὸ συναπτόμενον μετὰ τοῦ Ἐλικῶνος, διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξύ τῶν δύο ὑψομένου Λειβεθρίου ὄρους. Τὸ Τιλφώσσιον εἶναι σπουδαιότατη στρατιωτικὴ θέσις, διότι ἀποτελεῖ μετὰ τῆς παρακειμένης λίμνης πύλιν στενὴν, δι' ἧς διέρχεται ὁ ἀπὸ Φωκίδος ἐπὶ τὰς Θήβας προελαύνων στρατός. Τῆς δὲ τελευταίας ταύτης πόλεως ἡ χώρα ἠπλοῦτο ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς μέσης Βωιωτίας, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Κωπαίδος λίμνης, καὶ περιελάμβανε μὲν τὰς τε Ἀχραιφίας καὶ τὸ ὄρος Πιτῶν, ἤπτετο δὲ πιθανῶς τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης, παρὰ τὴν κόμην Σαλγανεύς, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἀνθηδόνας. Πρὸς τὸ μεσημβρινοδυτικὸν τῶν Θηβῶν καὶ παρὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ὑψηλοῦ Ἐλικῶνος ἔκειτο ἡ πόλις τῶν Θεσπιῶν, ἧς ἡ χώρα ἐξτείνετο μέχρι τοῦ ἐνδοτάτου μυχοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου καὶ συνώρνευε, περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν ἄκρην τῆς Φωκίδος, πρὸς τὴν φωκικὴν πόλιν Βούλιν. Τὸ δὲ μεσημβρινοανατολικὸν τῆς Βωιωτίας πεδῖον ποτίζετα ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνος κατερχομένου Ἀσωποῦ, ὅστις νωθρῶς ὅπως οὖν σύρεται μέχρι τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης· καὶ μεταξύ μὲν αὐτοῦ καὶ τοῦ Κιθαιρώνος καὶ τοῦ Πάρνηθος ἔκειντο αἱ Πλαταιαὶ καὶ ἡ χώρα αὐτῶν, καὶ ἡ χώρα τῆς Τανάγρας, διότι καθ' ἐκτὴν

ἡ πόλις Τάναγρα ἦτο πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ· εἰς δὲ τὴν μεσημβρινοδυτικωτάτην γωνίαν τῆς Βοιωτίας, ὁ Ἠρωπός· πάλιν δὲ ἐπὶ τῆς μετὰ τῆς εὐβοϊκῆς Χαλκίδος καὶ τῶν Θηβῶν ὁδοῦ, ὁ Μυκαλησσός.

Αἱ πόλεις αὗται ἀπετέλουν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὁμοσπονδίαν, τῆς ὁποίας ἀμέσως μετεῖχον αἱ μεγάλῃτεραι ἐξ αὐτῶν, ἐνῶ αἱ μικρότεραι ὑπήγοντο εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τῶν κυριωτέρων, ὡς ὑπήκοοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Ἀμέσως δὲ μετεῖχον τῆς ὁμοσπονδίας, ὡς φαίνεται, αἱ Θῆβαι, ὁ Ὀρχομενός, ἡ Λεβαδεία, ἡ Κορώνεια, ἡ Ἀλιάρτος, αἱ Κῶπαι, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Τάναγρα· αἱ Θεσπιαὶ καὶ, μέχρι τοῦ 540 ἔτους περίπου πρὸ Χριστοῦ, αἱ Πλαταιαί. Αἱ Ἀκραφίαι μετὰ τοῦ παρακειμένου ὄρους Πτώφου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ χρηστηρίου, ἔτι δὲ ἡ Σκῶλος, ὁ Γλίσας καὶ ἄλλοι τόποι ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῶν Θηβῶν· ἡ δὲ Χαιρώνεια, ἡ Ἀσπληδών, οἱ Ὀλμωνες, καὶ ὁ Ὑπτότος, ἀπὸ τοῦ Ὀρχομενοῦ· αἱ δὲ Σίραι, τὰ Λεῦκτρα, ὁ Κερησσός καὶ ἡ Θίσβη, ἀπὸ τῶν Θεσπιῶν. Τῆς συμμαχίας ταύτης ἀναφέρονται κοινόν τι συνέδριον, τὰ καλούμενα Παμβοιωτία, καὶ κοινοὶ ἄρχοντες, οἱ ὀνομαζόμενοι βοιωτάρχαι, οἵτινες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος καὶ ἐπεμελοῦντο τὰς κοινὰς τῆς συμπολιτείας ὑποθέσεις. Ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, οἱ βοιωτάρχαι ἦσαν ἑνδεκα, ὧν δύο ἐκ Θηβῶν· ἀλλ' ἀγνοεῖται ἂν ἦσαν πάντοτε τοσοῦτοι, καὶ κατὰ τίνα ἀναλογίαν ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν διαφόρων πόλεων. Τὰ δὲ παμβοιωτία, τελούμενα περιοδικῶς περὶ τὴν Κορώνειαν, ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς, ἦσαν θρησκευτικὴ μᾶλλον ἢ πολιτικὴ σύνοδος. Ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρονται τέσσαρες βουλαί, μεθ' ὧν οἱ βοιωτάρχαι συνεβουλεύοντο περὶ τῶν σπουδαιωτέρων πραγμάτων, αἵτινες ὁμως ἀδῆλον μὲν πῶς συνεκροτοῦντο, ἀδῆλον δὲ ἂν ὑπᾶρχον κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἱστορικὴν περίφθον. Ἀληθῶς δὲ εἰπεῖν τὰ πράγματα τῆς συμπολιτείας διείποντο ὑπὸ τῶν Θηβαίων, αἵτινες δὲν κατέλυσαν μὲν ποτὲ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πόλεων, ἀλλ' ὁμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦγον καὶ ἔφερον αὐτάς.

Κατ' ἰδίαν λοιπὸν ἐκάστη πόλις εἶχε τὴν βουλὴν αὐτῆς, τὸ πο-

κίτευμα αὐτῆς καὶ τὴν συνείδησιν ὅτι ἦτο αὐτόνομος καὶ αὐτο-
τελής, ἀλλ' ὅτι συγχρόνως εἶχε καθήκον· τὰ τινα πρὸς τὴν ὁμοσπον-
δίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν πολλὰ περὶ τῶν κατ' ἰδίαν
τούτων πολιτευμάτων. Ὀλίγαι μόνον περιεσώθησαν εἰδήσεις περὶ
παναρχαίου τινὸς νομοθέτου τῶν Θηβῶν, ὅστις ὠνομάζετο Φιλό-
λαος, ἦτο κορινθίος τὸ γένος καὶ ἀνήκεν εἰς τὸ ὀλιγαρχικὸν σῶμα
τῶν Βακχιαδῶν, τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνηα τότε τὴν Κόρινθον. Ἦτο δὲ
εἶλος τοῦ κορινθίου ὁμοίως Διοκλέους, ὀνομαστοῦ διὰ τὸ κάλλος
αὐτοῦ καὶ διότι ἀνεδείχθη νικητὴς εἰς τὸν ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα,
κατὰ τὴν 13 Ὀλυμπιάδα, ἦτοι ἐν ἔτει 728 πρὸ Χριστοῦ. Ὁ Διο-
κλῆς, λαβὼν ἀφορμὴν τινα δυσαρεσκείας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ,
ἐγκατέλειπεν αὐτὴν διὰ παντός καὶ ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Θή-
βας, ὅπου παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ φίλος του Φιλόλαος καὶ ὅπου
ἀμφότεροι συνέζησαν καὶ ἀπέθανον. Εἰς Θήβας δὲ διατρίβων ὁ
Φιλόλαος προσεκλήθη, ἄδελον πῶς καὶ διατρί, ὑπὸ τῶν Θηβαίων νὰ
γράψῃ νόμους τῇ πόλει αὐτῶν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνείθιζαν ἐ-
νίοτε νὰ προσκαλῶσι πολίτην ἄλλης πόλεως ὡς ἀρμοστήν καὶ διαι-
τητὴν τῶν ἐμφυλίων αὐτῶν ἐρίδων, καὶ ἴσως τοιαύτη τις ἀφορμὴ
ἐδόθη ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν νόμων τοῦ Φιλο-
λάου, οἵτινες ἐκαλοῦντο νόμοι θετικοί, ἦτο νὰ διατηρηθῇ σῶος ὁ
ἀρχικὸς ἀριθμὸς τῶν κλήρων τῆς γῆς, τοὺς ὁποίους εἶχον οἱ πο-
λίται καὶ νὰ προληφθῇ ἢ ἐπ' ἀπειρον ὑποδιαίρεσις τῶν κλήρων
καὶ ἢ ἐκ τούτου πένια τῶν πολιτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Φιλόλαος ἀ-
πηγόρευσε μὲν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐκθεσιν τῶν παίδων, ἀλλ' ἐπέ-
τρεψεν εἰς τὸν πένητα πατέρα νὰ φέρῃ τὸ νεογνὸν εἰς τὸν ἀρχοντα,
ὅστις ἐπώλει αὐτὸ εἰς τὸν βουλόμενον τῶν πολιτῶν, ὁ δὲ ἀγορά-
σας ὥφειλε νὰ ἀναθρέψῃ τὴν παιδα, ἡδύνατο ὅμως ἡλικιωθέντα καὶ
νὰ τὸν θεωρήσῃ ὡς δούλον. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶ-
τον ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐκινήθη πολλάκις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλά-
δα. Τῶνόντι, ἐπειδὴ τότε ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία δὲν εἶχον
ἐτι ἀναπτυχθῇ πολὺ, πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ τὰς ἐπικρατούσας
ιδέας, καὶ ἐνίοτε κατὰ τὰς ῥητάς τῶν πολιτευμάτων διατάξεις,
δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς πολίτας νὰ μετέρχωνται αὐτάς ἐλευθέρως,
ὁ κύριος πόρος τῆς περιουσίας ἦτο ἡ γῆ· ἀλλὰ πολλαπλασιασθέν-

των τῶν ἀπογόνων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ διανεμηθέντος πολὺ τοῦ ἀρχικοῦ ἐκάστης κλήρου, ἤλαττοῦτο τοσοῦτον ἡ περιουσία αὐτῇ τοῦ πολίτου, ὥστε οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ οὔτε εἰς τὴν ἰδίαν, οὔτε εἰς τὴν τῆς πολιτείας συντήρησιν. Ἐντεῦθεν τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας τοῦ νὰ διατηρῇται ὅσον ἐνεστί σῶος ὁ ἀρχικὸς ἀριθμὸς τῶν κλήρων, καὶ αἱ ἐπὶ τούτῳ γινόμεναι νομοθετικαὶ πράξεις, αἵτινες ὅμως ὄλαι ἀπέτυχον, διότι παρεβιάζον τὸν νόμον τῆς φύσεως, ἥτοι παρεμποδίζουσαι τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν οἰκογενειῶν, ἥτοι, διὰ ποικίλων τρόπων, ἀπεξενώνουσαι ἀπὸ αὐτῶν τὰ τέκνα. Ἰδίως δὲ ἀτυχῆς ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη τοῦ φιλολάου διάταξις, ἥτις ἐκοπτε μᾶλλον ἢ ἔλυε τὸ ζήτημα· διότι ἡ εἰς δουλείαν καταδίκη τῶν παιδῶν τῶν πενήτων ἰσοδυνάμει πρὸς τήν εἰς θάνατον καταδίκην. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη τοῦ νὰ προληφθῇ ἡ τῶν περιουσιῶν ἀνισότης, ἔχει μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον σχέσιν τινὰ πρὸς τὰς περὶ ἰσοκτημοσύνης, κοινοκτημοσύνης καὶ ἄλλας τοιαύτας δοξασίας, αἵτινες προήλθον εἰς μέσον καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐν Εὐρώπῃ, διὰ πολλὰκις παρεβλήθη πρὸς αὐτάς, ἀληθῶς δὲ ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον τούτων παράλογος. Τὸ πάλαι, μηδὲ ὡς ἡ μικρὰς ὑπαρχούσης τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ ὅσον ἐνεστί διατήρησις τῶν ἀρχικῶν τῆς γῆς κλήρων, ἦτο ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὴν πολιτείαν· ὥστε ἂν ὁ νομοθέτης ἐπεδίωκε πρᾶγμα ἀνέρικτον, ἐπεδίωκε τοῦλάχιστον αὐτὸ ἐπεργόμενος ὑπὸ πολιτικῆς τιнос καὶ κοινωνικῆς ἀνάγκης. Σήμερον δὲ ὅτε ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία ἔλαβον τοσοῦτον θαυμαστὴν ἀνάπτυξιν, καὶ τιμῶνται ἀπανταχοῦ καὶ ἐλευθέρως ἐνασκαῖνται, πᾶν τὸ ἀξιοῦν νὰ ἀνατρέψῃ τὰς φυσικὰς περὶ τῆς ἐλευθέρας ιδιωτικῆς κτήσεως ἀρχάς, εἶναι ὅχι μόνον, ὡς πάντοτε, ἀκατόρθωτον, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς παράλογον, καθὼς ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ὑπαγορευόμενον. Ὅπως δὴ ποτε, ἡ νομοθεσία τοῦ φιλολάου εἶναι ἀξιοσημείωτος ὡς μία ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας γνωστὰς ἀποπείρας, τὰς γενομένας ἐν Ἑλλάδι ἵνα ῥυθμισθῶσι διὰ νόμων ῥητῶν αἱ αὐτοφρεῖς ὁρμαὶ καὶ περιστάσεις τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Ἄλλος νόμος τῶν Θηβαίων ἀρχαῖος, ἂν ὅχι ἀνατρέχων μέχρι φιλολάου ἦτο, ὅτι οὐδεὶς μετεἶχε τῆς ἀρχῆς ὁ μὴ παύσας τοῦ νὰ ἐμπορεύηται ἐπὶ

δέκα ἔτη, ἐξ οὗ μαρτυρεῖται τὸ πρὸ μικροῦ ῥηθέν, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα ἦσαν πολλάκις πολέμια τῆς ἐμπορίας. Ἐτερον ἀξιοσημείωτον γεγονός ἐστίν ὅτι, περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰς ἀρχάς τῆς πέμπτης, τὸ πολιτεῖμα τῶν Θηβαίων εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ὀλιγίστων τινῶν οἰκῶν, ἐὰν πιστεύσωμεν αὐτοῖς τοῖς Θηβαίοις, οἵτινες βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, δικαιολογούμενοι διότι εἶχον μηδίσαι ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν, δηλαδή εἶχον συνταχθῆ μετὰ τῶν πολέμιων τούτων, ἔλεγον ὅτι ἐπολιτεύθησαν οὕτω διότι εἶχε παρ' αὐτοῖς τότε τὰ πράγματα δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ Φιλολάου περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀρχικῶν κληρῶν, οὐδὲν ἐπέφερον ἀποτελεσμα, διότι οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι οἰκοὶ δὲν ἐπηρερίσθησαν τὴν ὅλην ἀρχὴν εἰμὴ βεβαίως διότι ἀπέβησαν πολὺ τῶν ἄλλων πλουσιώτεροι. Ὁ πλοῦτος ἄλλως τε τῶν οἰκῶν τούτων δηλοῦται καὶ διὰ τῆς πολυθρυλλήτου τῶν Θηβαίων ἵπποτροφίας, δι' ἣν αἱ Θῆβαι ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εὐπιοι, πληξίπιοι, πολυάρματα καὶ εὐάρματα. Καὶ εἰς Ὀρχομενὸν δὲ καὶ εἰς Λεβαδέαν ἦρχον οἱ ἵπποι, ὅπερ ἐστὶν οἱ ὀλιγαρχικοὶ, κατὰ τὸν μέγαν ἱστορικὸν τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων Ἀριστοτέλην, τὸν ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ ἀμείψαντα καὶ λέγοντα, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὅσαις πόλεσιν ἐν τοῖς ἵπποις ἡ δύναμις ἦν, ὀλιγαρχίαι παρὰ τούτοις ἦσαν. » Εἰς Θεσπιάς δὲ πάλιν ἐλογίζετο αἰσχρὸν ὄχι μόνον τὸ διδάσκεισθαι τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὸ μετέρχεσθαι γεωργίαν, ἡ δὲ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς λεγομένους Δημοῦχους, οἵτινες ἐλαμβάνοντο πάντοτε ἀπὸ ἐπτὰ γενῶν, φημιζομένων ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Θεσπίου.

Ἐν γένει δὲ ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν Βοιωτῶν εἶχεν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν Θεσσαλῶν· διότι καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐπικράτουν ὄχι μόνον ὀλιγαρχίαι, καὶ ἵπποτροφίαι, ἀλλὰ καὶ διαίτα ἄσωτος ὥπως οὖν καὶ ἀκόλαστος. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον μάλιστα τοῦτο, οὐδεμία ἑλληνικὴ φυλὴ κατεκρίθη τοσοῦτον πικρῶς ὅσον οἱ Βοιωτοί. Τὸ ὄνομα αὐτῶν κατήντησε συνώνυμον τῆς κτηνωδίας καὶ τῆς ἀμαθείας· αὐτοὺς ὁ Θι-

Ευκλος Πίνδαρος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τὴν διαδόχτον παροιμίαν Βοιωτία ἔς, ἥτοι βοιωτικὸς χοῖρος, δι' ἧς ἐστιγματίζετο τὸ ἦθος τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ προσετίθετο, ὅτι ἦσαν θρασεῖς, καὶ ὕβρισται, καὶ ὑπερήφανοι· πληχταὶ τε καὶ ἀδιάφοροι πρὸς πάντα ξένον καὶ δημότην· πρὸς τούτοις κατανωτισταί, δηλαδὴ περιφρονηταὶ παντός δικαίου, πρὸς τὰ ἀμφισβητούμενα τῶν συναλλαγμάτων οὐ λόγῳ συνιστάμενοι, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θράσους καὶ τῶν χειρῶν προάγοντες βίαν. Τὸ δὲ πάντων ἀστυότερον, ἀπεδόθη καὶ εἰς ἐκάστην τῆς Βοιωτίας πόλιν κατ' ἐξαιρέσειν ἰδία τις κακία· καὶ ἐφημιζέτο λοιπὸν ὅτι ἐν Ἐρωπῇ μὲν κατῴκει ἡ αἰσχροκέρδεια, ἐν Τανάγρα δὲ ὁ φθόνος· ἐν Θεσπιαῖς ἡ φιλονεκία· ἐν Θήβαις, ἡ ὕβρις· ἐν Ἀνθηδόνι, ἡ πλεονεξία· ἐν Κορωνείᾳ, ἡ περιέργεια· ἐν Πλαταιαῖς, ἡ ἀλαζονεία· ἐν Ἀλιάρτῳ, ἡ ἀναισθησία· καὶ ἐπειδὴ ὡς φαίνεται ἐξηγητήθη ὁ κατάλογος τῶν ἠθικῶν ἀμαρτημάτων, καὶ δὲν ἔμεινε τί ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ὀγγηστόν, ἐπρέθη ὅτι ἐν Ὀγγηστῇ κατῴκει ὁ πυρετός.

Καὶ ὅμως μία τῶν πόλεων τούτων, καὶ ἴσως ἡ μᾶλλον ὅλων τῶν λοιπῶν διαβληθεῖσα, ἀνέδειξε τὸν ὑψητερότερον καὶ κατανοκτικώτερον τῶν λυρικῶν ποιητῶν ἀρ' ὅσους παρήγαγε ποτὲ ἔθνος ἐπὶ γῆς. Ὁ Πίνδαρος, γεννηθεὶς εἰς Θήβας, τῷ 522 πρ. Χρ., περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης περασίδου, δὲν ἔμνησε μόνον τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, δὲν ἐστεργάζετο μόνον τοὺς Μαραθωνομάχους, ἀλλὰ ἐν μέσῳ τῶν θριαμβευτικῶν ἐκπικνῶν ἀσμάτων, καταλαμβάνεται ἐνίοτε ὑπὸ αἰσθημάτων μελαγχολικῶν, τὰ ὅποια ἐνθυμίζουσι μᾶλλον τοὺς μαλακωτέρους χριστιανικοὺς φθόγγους τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, καὶ εἶναι ἰδίως πάντα ἀλλότριά τῆς τραχύτητος, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν, τῆς ἀποδιδομένης εἰς τοὺς Βοιωτοὺς. Οὕτω ἀνακράζει πού· ἐφήμεροι ἡμεῖς· τί ἄρα εἴμεθα; τί δὲν εἴμεθα; σκίεξ ὄναρ ὁ ἀνθρώπος!

Ἐπάμεροι· τί ἄτις; τί δ' οὐ τι; σκίεξ ὄναρ
ἄνθρωπος.

ἢ, στρέφω τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἐλεενολογεῖ τὰς ψυχὰς τῶν ἀσεβῶν, αἵτινες περιίπτανται ὑπὸ τῶν οὐρανῶν βασανιζόμεναι ὑπὸ πικρῶν ἀλγηδόνων καὶ κακῶν ἀφρεύκτων, ἐνῶς

ταῖ ψυχαὶ τῶν εὐσεβῶν, κατοικεῦσαι ἐν τῷ οὐρανῷ, φέδουσιν ἐν ὑμνοῖς τὸν μέγαν μάκαρα·

ψυχαὶ δ' εὐσεβῶν ὑπουράνιοι
γαῖα πωτῶνται ἐν ἄλγεσι φονέοις
ὑπὸ ζεύγλαις ἀφύκτοις καπῶν·
εὐσεβῶν δ' ἐκπορέναι νόοισαι
μολπαῖς μάκαρ μέγαν αἰδοντ' ἐν ὕμνοις.

Μάκαρ μέγαν! ὅστις δὲν ἦτο βεβαίως ὁ μυθικός Ζεὺς, ὁ θεὸς ὁ μέστος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ τῶν κακιῶν τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἡ ὑψηλοτέρα καὶ καθαρωτέρα ἐκείνη δύναμις μέχρι τῆς ὁποίας πτύχῃσε νὰ μετεωρισθῇ ὁ νοῦς ὀλίγων τινῶν προπατόρων μας, καὶ πλειότερον ἴσως πάντων ὁ τοῦ Πινδάρου νοῦς. Πάλιν δὲ εἰς ἑτέραν βοιωτικὴν πόλιν, τὴν Τάναγραν, ἐγεννήθη ἡ Κόριννα, τῆς ὁποίας ἐλάχιστα μὲν διεσώθησαν ἔπη, ἀλλ' ἡ δόξα ἀπέβη ἀθάνατος, διότι λέγεται διατελέσασα διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τοῦ Πινδάρου, καὶ συναγωνισθεῖσα πρὸς τὸν αἰδῶν, καὶ νικῆσασα μάλιστα αὐτὸν, ἂν καὶ μᾶλλον διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς ἢ διὰ τὴν τέχνην.

Αἱ βοιωτικαὶ ὀλιγαρχίαι εἶχον μὲν, κατὰ τὸν βίον, ὁμοιότητά τινα μετὰ τὰς θεσσαλικὰς· ἀλλὰ δὲν διετήρησαν τὸν ἀναρχικόν, τὸν ἀνθελληνικὸν τούτων χαρακτῆρα. Εἰς τὰ βοιωτικὰ πολιτεύματα, ἂν καὶ ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν αὐτά, ὁ δῆμος δὲν φαίνεται ἀπιστορημένος νομίμων τινῶν δικαίων· οἱ ἐπλήται τῆς Βοιωτίας ὑπῆρξαν πάντοτε ἐκ τῶν ἐνομαστοτέρων τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ δὲ τὴν πέμπτην καὶ τὴν τετάρτην ἐκατονταετηρίδα, ὁ δῆμος περιστέλλει ἐνίοτε αὐτόθι, ἢ καὶ ὅλως καταλύει τὸ τῶν ἀρίστων κράτος. Ἡ τῶν Θηβῶν μάλιστα πολιτεία παρήγαγεν ἄνδρας δι' οὓς ἠδύνατο νὰ καυχῇται καὶ αὐτὴ τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις· τὸν Πελοπίδαν, τὸν Γοργίδαν, τὸν Παμμένην, τὸν Ἰσμπνίαν, τὸν Μέλλωνα, τὸν Χάρωνα· ἓνα δὲ, τὸν Ἐπαμινώνδαν, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ μέγιστος τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Πόθεν ἄρα ἡ ἀλλόκοτος καὶ ἐπίμονος ἐκείνη κατὰ τῶν Βοιωτῶν καταφορά; Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι οἱ Βοιωτοί, καὶ ἐξαιρέτως οἱ Θηβαῖοι, ἔφερον ἐπὶ τῶν ὧμων αὐτῶν ἀμάρτημά τι βαρὺ, τοῦτο,

ὅτι συνετάχθησαν μετὰ τῶν Μήδων, ἐπὶ τῆς τοῦ Ξέρξου ἐπιθρο-
μῆς. Καὶ μὲν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἐπραξάν τὸ αὐτό· ἀλλ' ἐκ τού-
των, τινές, ὡς οἱ Θεσσαλοί, οὐδ' ἐθεωροῦντο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀ-
ποτελοῦντες μέρος τοῦ κυρίως ἑλληνικοῦ κόσμου· οἱ δὲ δὲν εἶχον
τὰς ἡγεμονικὰς τῶν Θηβαίων ἀξιώσεις, ὥστε ἐπέστησαν ὀλιγώτε-
ρον τὴν κοινὴν προσοχὴν. Προςτούτοις, οἱ Βοιωτοί, καὶ ἰδίως οἱ
Θηβαῖοι, γείτονες ὄντες τῶν Ἀθηναίων, περιῆλθον πολλάκις εἰς ἑ-
ριδας πρὸς αὐτούς, ἀντέπραξαν εἰς τὰ βουλευήματα αὐτῶν καὶ ἐκί-
νησαν οὕτω τὴν ὀργὴν τῆς φυλῆς ἐκείνης, ἥτις ἀνεδείχθη τὸ πά-
λαι ἡγεμὼν τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου καὶ φορεῖράν ἐποίησε χρῆσιν τοῦ
ὄπλου τούτου κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἰσως ὅτε ὁ Δημοσθένης,
ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐστηλίτευσε τοὺς Θηβαίους ἐπὶ ἀ-
ναλγησίᾳ, καὶ βαρύτητι, καὶ ἀναισθησίᾳ, καὶ ὀμότητι, καὶ πονη-
ρίᾳ, ἔπρεπε νὰ μὴ λησμονήσῃ, ὅτι ποτὲ Ἀθηναῖος δὲν ὕμνησε τὰς
Ἀθήνας μεγαλοπρεπέστερον τοῦ Θηβαίου Πινδάρου·

Ὡ καὶ λιπαροὶ καὶ ἰστέφανοι καὶ δοῖδιμοι,

Ἑλλάδος ἔρσιμα, κλεινὰ Ἀθῆναι, δαίμονιον πολίεθρον·

ὅτι ὁ αὐτὸς αἰοδὸς ἔφαλέ ποτε τὴν ἐπ' Ἀρτεμισίᾳ μάχην,

Ὅθι παῖδες Ἀθαναίων ἐβάλοντο φαινῶν

κρηπίδ' ἐλευθερίας·

καὶ ὅτι ἀπὸ Θηβῶν ὀρμώμενος ὁ Θρασύβουλος κατέλυσε βραδυτέ-
ρον τοὺς τριάκοντα τῶν Ἀθηνῶν τυράννους. Ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη
τῶν ἐθνῶν μαραίνεται πολλάκις ταχύτερον τῆς τῶν κατ' ἰδίαν ἀν-
θρώπων εὐγνωμοσύνης· ἡ δὲ κατὰ τῶν Θηβαίων ἀντιπάθεια ὑπῆρ-
ξεν ἀείποτε ἰσχυρὰ ἐν Ἀθήναις, διὰ τὰς ἀδιαλείπτους σχεδὸν με-
ταξὺ τῶν δύο πόλεων ἐριδας, ὧν πρώτη γνωστὴ καὶ ἀξιόλογος ἀ-
φορμὴ ἐδόθη ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐναυτῶν τῆς ἱστορικῆς περιόδου,
εἰς ἣν ἤδη εὐρίσκομεθα.

Αἱ Θῆβαι ἐπολιτεύοντο ἀνέκαθεν τραχέως πρὸς τὰς λοιπὰς τῆς
βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας πόλεις· ὅθεν αἱ Πλαταιαὶ, εἴτε μάλλον πιε-
ζόμεναι, εἴτε ὀλιγώτερον ἀνεκτικαὶ οὔσαι, ἀπεφάσισαν, περὶ τὸ
510 πρὸ Χριστοῦ, νὰ ἀποσπασθῶσι τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν. Συνέ-
πεσε δὲ τότε νὰ διέρχεται πλησίον τῶν Πλαταιῶν ὁ βασιλεὺς τῆς
Σπάρτης Κλεομένης, ἐπανερχόμενος εἰς τὰ ἴδια ἐξ Ἀθηνῶν. Οἱ

Πλαταιεῖς λοιπόν, ὠφελούμενοι ἀπὸ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἐξή-
τησαν τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης καὶ παρέδωκαν ἑαυτοὺς καὶ
τὴν χώραν αὐτῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν
ἐθεώρητε συμφέρον νὰ δεχθῇ τὴν τοιαύτην πρότασιν καὶ συνεβού-
λευσε τοὺς Πλαταιεῖς νὰ ἀποταθῶσι μᾶλλον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους,
οἵτινες, πλησιέστεροι ὄντες, ἠδύνατο ἐν ἀνάγκῃ νὰ βοηθήσωσιν αὐ-
τοὺς εὐκολώτερον. Ἔδωκε δὲ τὴν συμβουλὴν ταύτην, προβλέπων
ὅτι ἐκ τούτου θέλει προκύβει δεινὴ ἔρις μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Βοιω-
τῶν ἥτις συνέφερεν εἰς τὴν Σπάρτην· διότι αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνι-
καὶ πολιτεῖαι, καὶ τοὶ ἀνήκουσαι εἰς ἓν ἔθνος, ἐπολιτεύοντο ὁμοῦ,
δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦσαν πολλαὶ, ὡς κράτη διάφορα, ἔχοντα ἀντι-
ζηλίαν, ἴδια συμφέροντα καὶ ἰδίους πολιτικούς σκοπούς. Οἱ Πλα-
ταιεῖς, ἀκούσαντες τὴν συμβουλὴν, ἐπεμψαν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις,
εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἐτελεῖτο αὐτόθι δημοσίαις θυσίαι, οἵτινες, κα-
θίσαντες ὡς ἰκέται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, παρέδωκαν τὴν πόλιν αὐτῶν
εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεκαλέσαντο τὴν προστασίαν τῆς πόλεως ταύ-
της κατὰ τῶν Θηβῶν. Τοιαύτη αἵτησις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπορριφθῇ,
ὥστε ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις τῆς προστασίας, ἥτις καὶ μετ' ὀλίγον κα-
τέστη ἀναγκασίαν, διότι, ἐμβαλόντων τῶν Θηβαίων εἰς τὴν τῶν
Πλαταιέων χώραν, ἐπῆλθε στρατὸς Ἀθηναίων, ἵνα ὑπερασπισθῇ τοὺς
νέους αὐτῶν συμμάχους. Πρὶν ὁμοῦ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας οἱ δύο στρα-
τοὶ, προσέτειναν οἱ Κορίνθιοι τὴν μεσιτείαν αὐτῶν, καὶ, γενομένης
αὐτῆς δεκτῆς, ἀπεράσισαν, ὅτι οἱ Θηβαῖοι δὲν ἔχουσι δικαίωμα
νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν βίαν κατὰ πόλεως ἥτις θέλει νὰ ἀποσπα-
σθῇ ἀπὸ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, ἢ, καθὼς λέγει ὁ Ἡρόδοτος,
«ἐξ ἑν Θηβαίους Βοιωτῶν τοὺς μὴ βουλευμένους ἐς Βοιωτοὺς τελέειν.»
Τότε οἱ Θηβαῖοι, μὴ θέλοντες νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κατ' αὐτῶν
ἐκδοθεῖσαν ταύτην ἀπόφασιν, προσέβαλον ἀπροσδοκῆτως τοὺς εἰς
τὰ ἴδια ἐπανερχομένους Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐνίκηθησαν κατὰ κράτος·
καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τιμωροῦντες αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπιστίαν ταύτην,
ἤνωσαν μετὰ τῶν Πλαταιῶν τὸ μέρος τῆς τῶν Θηβαίων χώρας, τὸ
πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀσωποῦ κείμενον, ὥστε ὁ ποταμὸς οὗτος κα-
τέστη τὸ μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ὄριον. Τοιουτοτρόπως ἀπῆρτίσ-
θη ἡ συμμαχία τῶν Πλαταιέων καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἐπέφερε

πολλά καὶ σπουδαῖα βραδύτερον ἀποτελέσματα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἔσωσε τὰς δυστυχεῖς Πλαταιὰς ἀπὸ φοβερωτάτης τῶν Θηβῶν ἐκδικήσεως.

Αὗται εἶναι αἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων περισωθεῖσαι εἰδήσεις περὶ ὧν τῶν χωρῶν, ὅσαι ἔκειντο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς χέρσου Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Μεγαρίδος, περὶ ὧν θέλομεν λάβει κατωτέρω οἰκειοτέραν ἀφορμὴν καὶ ἐμιλήσωμεν. Οὕτω δὲ κατελθόντες ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἀνέλθωμεν ἔθνη, τὴν ἀντίθετον βαδίζοντες ὁδόν, ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τῶν Κεραυνίων ὀρέων, διερχόμενοι τὰς χώρας ὅσαι ἔκειντο κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς χέρσου Ἑλλάδος, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Ἠπειρον, ὅπου ἄλλως τε θέλομεν ἐνδιατρίψαι ὀλιγώτερον, δότι εἰς τὰς χώρας ταύτας οἰκοῦντα Ἕθνη ἔμειναν, ἐπὶ παλὺν χρόνον, ἀμέτοχα τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ Πίνδου, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐκφύονται ἤτε πρὸς ἀνατολὰς φερομένη Οἶτη καὶ ἡ πρὸς τὸ μεσημβρινονανατολικὸν κατερχομένη σειρὰ, ἡ ἀποτελοῦσα τὸν Παρνασσόν, τὸν Ἑλικῶνα καὶ τὸν Κιθαριῶνα, προκύπτει καὶ ἄλλη τις ὄρεινὴ σειρὰ, ἥτις, μεσημβρινοδυτικῶς καταβαίνουσα, φέρει τὰ ποικίλα ὀνόματα Ἀράκυνθος, Κούριον, Κόραξ καὶ Ταφιασσός· ἡ σειρὰ αὕτη ἐν μέρει μὲν διέρχεται διὰ τῆς Αἰτωλίας, ἐν μέρει δὲ σχηματίζει τὰ ἀνατολικά αὐτῆς σύνορα, πρὸς Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας, καὶ φθάνει μέχρις Ἀντιρρίου, ἄκρας κειμένης εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τοῦ στενοῦ πορθμοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἀντικρὺ τῆς ὁπίας κεῖται, ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, ἡ ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ πορθμοῦ ἄκρα, τὸ καλούμενον Ῥίον. Ὁ δ' Ἀχελῷος, ὁ σημερινός Ἀσπρος, ἐκπηγάζων ὁμοίως ἀπὸ τοῦ Πίνδου, καὶ ὧν ὁ μεγαλῆτερος τῆς Ἑλλάδος ποταμός, δι' ὃ καὶ προσαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου κρείων, ταύτῳ εἰπεῖν βασιλεὺς τῶν ποταμῶν, ἀποτελεῖ περὶ τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος, τὸ μεταξὺ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας σύνορον, καὶ ῥέων ἐπὶ μακρόν, ποτίζει πολλὰς καὶ εὐρείας καὶ εὐφόρους πεδιάδας καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος.

ἑτεροῦ δὲ ποταμός, ὁ Εὐνός, νῦν Φίδαρις καλούμενος, ἀπὸ τῆς Οἴτης δὲ κατερχόμενος, διασχίζει τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἐκβάλλει 120 στάδια πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀντιρρίου· ὁ Εὐνός χωρίζει ἀπ' ἀλλήλων τὰς αἰτωλικὰς χώρας τῆς Πλευρώνος καὶ τῆς Καλυδῶνος, αἵτινες ὑπῆρξαν μὲν περίφημοι ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐνδοχοὶ ἀνεδείχθησαν ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, διότι ἐκεῖ που, περὶ Πλευρώνα, κεῖται τὸ ἡρωϊκὸν προπύργιον τοῦ κατωτέρου ἑλληνισμοῦ, τὸ αἰμυνηστὸν Μεσολόγγιον. Καὶ ἐπειδὴ αἰτωλικαὶ τινες φυλαὶ προεχώρουν μέχρι τῶν ἐρήμων κορυφῶν τῆς Οἴτης, ὅπου εἶχον γείτονας τοὺς Δωριεῖς καὶ τοὺς Μαλιεῖς, ἡ Ἀχαρνανία συνώρευσεν καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς πλευρὰν μετὰ τῆς Αἰτωλίας, ἔχουσα πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τὸ Ἴόνιον πέλαγος, καὶ πρὸς τὸ βόρειον, τὴν μεγάλην χώραν τῆς Ἠπείρου, ἥτις ἐξετείνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν Κεραυνίων ὄρεων, πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἐχωρίζετο ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ Πίνδου.

Οἱ Αἰτωλοὶ, διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας φυλάς, διετέλεσαν μὲν ὀνομαστοὶ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, μετέτχον δὲ καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ιστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὅλως ἀφανεῖς καὶ ἀσχετοὶ πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀνέλαβον ὅμως πάλιν προέχουσάν τινα τάξιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ιστορίᾳ κατὰ τὴν τρίτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Οἱ Αἰτωλοὶ διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν τραχύτητα τῶν ἠθῶν αὐτῶν· ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦτοι περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ Θουκυδίδης λέγει αὐτοὺς οἰκοῦντας ἐτι θύει εἰς πόλεις ἀλλὰ κατὰ κόμας ἀτειχίστους· περὶ δὲ πολλῶν ἐξ αὐτῶν προσέθετεν, ὅτι ἦσαν « ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν καὶ ἐμφοράγοι », ὅτι δηλαδὴ ἐλάλουν γλῶσσαν ὅλως δυσκατάληπτον, καὶ ἔτρωγον κρέας ὁμών· οὐδὲν ἦττον εἶχον καὶ οἱ Αἰτωλοὶ πάντοτε, καὶ πρὸ τῆς τελευταίας αὐτῶν ἀκμῆς, πολιτείαν ἑλληνικὴν, περὶ ἧς ἔγραψεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων συγγραφῇ. Κατὰ δυστυχίαν ἀπολεσθέντος τοῦ

συγγραμματος τούτου, δὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς πολιτείας ἐκείνης, ὡς πρὸς τοὺς προηγηθέντας τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος χρόνους, ἄλλο εἰμὶ ὅτι αἱ κοιναὶ αὐτῶν ἀρχαιρεσίαι καὶ πανηγύρεις ἐτελοῦντο εἰς Θέρμα, πόλιν κειμένην πρὸς ἀνατολὰς τῆς Τριχωνίδος λίμνης, τῆς σημερινῆς λίμνης τοῦ Ζυγοῦ ἢ τοῦ Βραχωρίου. Οἱ δ' Ἀκαρναῆες οὐδὲ ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων διέμειναν, ὡς οἱ Αἰτωλοὶ, ἄσχετοι πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἦσαν ὁμως ἀνέλαθεν Ἕλληνες καὶ ὡς τοιοῦτοι δεκτοὶ εἰς τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους μόνον Ἕλληνες ἐπετρέπετο νὰ ἀγωνισθῶσιν ἦσαν πρὸς τοῦτοις ἡνωμένοι εἰς ὁμοσπονδίαν, διότι εἶχον κοινὸν δικαστήριον εἰς Ὀλπας καὶ ἐτέλουν ἐν Ἀκτίῳ κοινὸν στεφανίτην ἀγῶνα. Εἶχε δὲ γράφει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ Ἀκαρνανῶν πολιτείαν.

Τελευταῖον ἡ Ἥπειρος κατοκεῖτο ὑπὸ διαφόρων φυλῶν, τῶν ὁποίων αἱ ὀνομαστότεραι ἦσαν οἱ Χάονες, οἱ Θεσπρωτοί, οἱ Κασσωπαῖοι καὶ οἱ Μολοσσοί. Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος λέγει τοὺς Θεσπρωτοὺς καὶ τοὺς Μολοσσούς, Ἕλληνας, ὁ δὲ Θουκυδίδης θεωρεῖ αὐτοὺς βαρβάρους· πάλιν δὲ ὁ Στράβων, περιώνυμος γεωγράφος ἀχμάσας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, λέγει βαρβάρους τοὺς Ἀθιαῖνας, ἐτέραν ἡπειρωτικὴν φυλὴν, ἣν ὁ Πλάτων, μέγας φιλόσοφος, διαπρέψας ἐν τῇ τετάρτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν ἐλληνικῶν. Αἱ διαφωναὶ αὗται ἐξηγοῦνται εὐχερῶς. Ὅτι ἡ Ἥπειρος κατοκεῖτο ὑπὸ φυλῶν αἵτινες εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καταγωγὴν καὶ θρησκείαν μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, φαίνεται ἀναμφισδότητον. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἡ περὶ τὴν Δωδώνην τῆς Θεσπρωτίας χώρα ἦτο ἡ ἀρχαιοτάτη πηγὴ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, διότι, καθ' ἃ οὗτος λέγει, ἄδηλον ὁμως ἐπὶ τίνος μαρτυρίας στηριζόμενος, ἔφερε πρὸ πάσης ἄλλης τὸ ὄνομα Ἑλλάς. Τὸ βασιλικὸν τῶν Μολοσσῶν γένος ἐκαυχᾶτο, ὅτι κατάρχεται ἀπὸ Ἀχιλλέως καὶ Νεοπτολέμου· οἱ Θεσσαλοὶ ἦλθον, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς Ἥπειρου· τὸ δὲ θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον, ἐν Δωδώνῃ ὑπῆρχε τὸ ἀρχαιότατον τῆς Ἑλλάδος χρηστήριον, τὸ

ἰσοῖον ἦτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου πολυθρόλλητον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐτιμᾶτο πᾶ μέγιστα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῷ χρηστηρίῳ τούτῳ ὁ Ζεὺς ἐξήγγελλε τὰς δηλώσεις αὐτοῦ ἀμέσως, καὶ ὄχι διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἐν Δελφοῖς· ἀπεκαλύπτετο δὲ ἡ βούλησις τοῦ Διὸς εἴτε διὰ τοῦ ψόφου δρυῶν ἱερῶν, εἴτε διὰ τοῦ ἥχου τὸν ὅποιον ἀνέδιδε μετὰλλινον ἀγγεῖον, ὅσακις προσεβάλλετο ὑπὸ μᾶστιγος, ἣν ἐκράτει μὲν ἡ χεὶρ ἀγάλματος ἀντικρὺ ἱσταμένου, ἐκίνει δὲ ὁ ἀνεμος· καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν σημείων τούτων ἐγένετο ὑπὸ δύο ἢ τριῶν γραίων, αἵτινες ἐκαλοῦντο πελειάδες, ἡ ὑπὸ ἱερῶν, ὀνομαζομένων Τομούρων, ἡ καὶ ὑπὸ τῶν Ἰαλλῶν, τῶν ἐρμηνέων, οἷς ἀναφέρει ὁ Ὀμηρος. Τὸ ἀξίωμα τοῦ μαντείου τούτου ἠλαττώθη μὲν, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἦν ἔλαβε τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον· ἀλλ' ὅμως καὶ βραδυτέρον, ὄχι μόνον Ἠπειρώται, Ἀκαρνᾶνες, Αἰτωλοὶ ἐπηρώτων αὐτό, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἔτι κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὦτε, καὶ ἂν ὅλας τὰς ἄλλας παραδόσεις καὶ μαρτυρίας ἀφήσωμεν κατὰ μέρος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς ἑλληνικὴν τὴν χώραν, ἐν ἣ ἔκειτο μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ σεβαστοτέρων θρησκευτικῶν θεσμοθεσιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Προστούτοις ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Ἠπείρου ἔφερον ἑλληνικώτατα ὀνόματα· Χίμαιρα, Φοινίκη, Πελώδης λιμὴν, Πάνορμος, Ἐλίκρανον, Σύβοτα, Εὐρυμεναί, Ἐφύρα, Κατσώπη, Χαλκίς, Χαράδρα, Τετραφυλία, Κρανῶν, Ἡράκλεια κλπ. Ναὶ μὲν, διὰ τὴν ὀλίγην ἐπιμίσχιν τῶν ἡπειρωτικῶν φυλῶν μετὰ τῶν μεσημερινωτέρων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν συνεγεστέραν ἀρ' ἐτέρου σχέσιν πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Μακεδόνας, οἱ Ἠπειρώται κατ' ἀρχὰς δὲν συμπροώδευσαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνικῆς διαμορφώσεως, καὶ πολλαχοῦ μάλιστα ἐξωμοιοῦντο πρὸς τοὺς βορειότερους αὐτῶν γείτονας· διὰ δὲ τοῦτο ὀνομάζονται ἐνίοτε βάρβαροι, ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι. Μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἠπείρου ἤρχισαν νὰ ὠφελῶνται πλειότερον ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὦτε ἡ χώρα αὕτη, κατὰ τοὺς

τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος, ἀναφαίνεται αὐθις ὅπως ἐλληνική, κατὰ δὲ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν, διετέλεσε μία τῶν κυριωτάτων ἐστιῶν τοῦ ἐλληνισμοῦ· διότι ὅτε οἱ Φράγχοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν ἀρχῇ τῆς 13 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ Ἡπείρου ὁρμώμενος ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός, ἰδρύσει τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον διέσωσε τότε ἐν Εὐρώπῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐθνότητα καὶ τοῦ ὁποῖου ὁ ἡγεμὼν ὠνομάζετο Δεσπότης Ἑλλάδος· καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Ἡπείρῳ ἐξηγήθησαν οἱ ἥρωες τοῦ Σουλίου, καὶ ἐν Ἡπείρῳ ἐγεννήθησαν οἱ ἐλευθεριώτεροι τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων εὐεργέται.

Εἶναι δὲ ἡ ἀρχαία Ἡπειρος· μία τῶν ὀλίγων ἐλληνικῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα διετώθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ λέγονται μὲν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἀσασίλευτοι, διότι ἂν καὶ ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς προνομίον βασιλικὸν γένος, οἱ ἐξ αὐτοῦ ὅμως καταγόμενοι ἡγοῦντο τῶν φυλῶν τούτων « ἐπετητίω προσταεῖς », ὃ ἐστὶ κατ' ἔτος ἐκλεγόμενοι· ἀλλὰ τῶν Μολοσσῶν προϊέσαντο πάντοτε βασιλεῖς, ἀνάγοντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὸ πολυβύλλητον τῶν Δακιδῶν γένος. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, διῆγον ἔτι βίον ἀφελέστατον, καὶ ὁ Ἀδμητος, ἰδίως, πρὸς ὃν κατέφυγεν ὁ Ἀθηναῖος Θεμιστοκλῆς, ἔζη ὡς κομάρχης μᾶλλον ἢ ὡς ἀρχὴν κράτους λόγου ἀξίου. Ἀλλ' ἤδη ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἡ ἑγγονος Ἀρρύβας, ἀνατραφεὶς εἰς Ἀθήνας, εἰσῆγαγεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ ἀξιοπρεπέστερον πολίτευμα, καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπεξέτειναν τὸ κράτος αὐτῶν ἐπὶ πλείστον τῆς Ἡπείρου, ὃ δὲ Πύρρος, ὁ τοσοῦτον περὶ νῦμος γενόμενος ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, κυριεύσας τὴν Ἀμβρακίαν, ἐλληνίδα πόλιν, καὶ ταύτην καταστήσας πρωτεύουσαν, ὅπως ἐλληνικὴν ἀνέδειξε τὴν βασιλείαν ἐκείνην.

Ἀλλ' ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὴν χώραν, ἐν ἣ κατὰ πρῶτον, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἤμασεν ὁ ἐλληνισμός, διὰ θαυμαστῆς ρυθμίσεως τῶν αὐτοφυῶν ὁρμῶν καὶ περιστάσεων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς μεγάλης χερσονήσου, ἥς τὸ κάτω μέρος κατεῖχετο ἀνέκαθεν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπάρχει προσήρτη-

μένα, δι' ἰσθμοῦ τοῦ ὁποίου τὸ νοτιώτερον, στενότερον, καὶ ὁμαλώτερον μέρος ὀνομάζεται κορινθιακὸς ἰσθμὸς, ἡ πολλὴ μικροτέρα χερσόνησος, ἡ Πελοπόννησος καλουμένη· πρὸς ταύτην δὲ ἀντιπαραβαλλομένη ἡ ἄλλη εἶναι τοσοῦτον μεγαλητέρα, ὥστε συνήθως ὀνομάζεται χέρσος ἢ στερεὰ Ἑλλάς. Ἡ Πελοπόννησος χωρίζεται ἀπὸ τῆς στερεᾶς, πρὸς δυσμὰς μὲν τοῦ ἰσθμοῦ, διὰ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου· πρὸς ἀνατολὰς δὲ, διὰ τοῦ σαρωνικοῦ· καὶ ὅμως τὰ ὅρη αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνέχεια τῶν δύο ὄρειων σειρῶν, αἵτινες, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ Πίνδου ἐκφυόμεναι, φθάνουσιν ἢ μὲν μεσημβριονακτολικῶς μέχρι τοῦ Κιθαιρώνα, ἢ δὲ μεσημβρινοδυτικῶς μέχρι Ἀντιρρίου. Τῶντι, ἀπὸ τῆς ἄκρας τοῦ Ἀντιρρίου, ἡ τελευταία αὕτη σειρά, πηδῆσασα εἰς τὴν ἀντικρὺ ἄκραν, τὸ Ῥίον, παρακτείνεται, πρὸς μεσημβρίαν φερομένη, μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Ταϊνάρου, ἣτις εἶναι ἡ νοτιωτάτη ἄκρα τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπ᾽ ἁπλᾶς. Ἡ ὄρεινὴ αὕτη σειρά προσλαμβάνει καθ' ὁδὸν τὰ ἐξῆς ποικίλα ὀνόματα, Ὀλενος, Παναχαϊκόν, Φολόη, Ἐρύμανθος, Λύκαιον, Παρβράσιον καὶ Ταΰγετος. Ἐτέρα δὲ σειρά, ἐκφυομένη ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνα, πρῶτον μὲν, διὰ τῆς Γερακίας καὶ τῶν Ὀνείων ὀρίων, σχηματίζει τὸν ἰσθμόν, ἔπειτα δὲ ἀπλῶνται εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ἅμα εἰσελθοῦσα εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην, ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο κλάδους, ὧν ὁ εἷς, ἑτρεπόμενος πρὸς δυσμὰς, καὶ περιλαμβάνων τὸν Ἀκροκόρινθον, τὴν ὑψηλὴν καρυφὴν τῆς Κυλλήνης, τὰ ὅρη τῆς Ἀρσανίας καὶ τῆς Λαμπείας, ἐνοῦται ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ Ἐρυμάνθου καὶ τῆς Φολόης, τῆς πρώτης ὄρεινῆς σειράς· ὁ δὲ δεύτερος κλάδος, πρὸς νότον κατευγόμενος, ἀπολήγει εἰς τὴν ἑκπαλαι καὶ μέχρι σήμερον φοβερὰν διὰ τοὺς ναυτιλλομένους νοτιοανατολικὴν ἄκραν τῆς Πελοποννήσου, τὴν Μαλέαν, ὀνομαζομένη ἀλληλοδιαδόχως Ἀπέτας, Ἀρταμίσιον, Παρθένιον, Πάρνων, Θόρναξ καὶ Ζάρηξ. Ὁ σκελετὸς λοιπὸν τῆς Πελοποννήσου συγκροτεῖται ἀπὸ δύο ὄρεινῶν σειρῶν καταφερομένων πρὸς νότον, σχεδὸν παραλλήλως, πρὸς βορρᾶν δὲ ἐνουμένων δι' ἄλλης τρίτης, ἐγκαρσίου. Αἱ δύο νοτιώτεραι ἄραι τῶν δύο πρώτων σειρῶν, ἡ Μαλέα καὶ τὸ Ταίναρον, χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων ὅχι μόνον διὰ χέρσων κοιλάδων, ἀλλὰ εἰς τὸ κατώτερον αὐτῶν

μέρος, καὶ ὑπὸ εἰσοχῆς τινος τῆς μεσογείου θαλάσσης, ἐξ ἧς σχηματίζεται ὁ λεγόμενος λακωνικὸς κόλπος. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς Μαλέας μορφοῦται ἕτερος κόλπος, ὁ ἀργολικὸς, τοῦ ὁποίου ἡ κορυφή κεῖται πολὺ βορειότερον τῆς τοῦ λακωνικοῦ κόλπου κορυφῆς, ἢ δ' ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶναι πολὺ βραχυτέρα τῆς δυτικῆς. Ἡ ἀνατολικὴ πάλιν αὕτη πλευρὰ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἀποτελεῖ τὴν δυτικὴν παραλίαν μικρᾶς χερσονήσου, ἣτις παρὰ μὲν τὴν μεσημβρινοανατολικὴν αὐτῆς παραλίαν ἔχει τὰς δύο νήτους Τιπάρηνον καὶ Ὑδρέην, τὸ πάλαι ἀκτονομάστους, πλείστον δὲ κλεισθεῖσας ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ὑπὸ τὰ ὀνόματα Σπέτσει καὶ Ὑδρα, παρὰ δὲ τὴν ἀρκτικοανατολικὴν, ἐν τῷ σαρωνικῷ κόλπῳ, τὰς νήτους Καλαυρίαν καὶ Αἴγινα. Ἀρ' ἐτέρου μέρους, πρὸς δυσμὰς τοῦ Ταϊνάρου, σχηματίζεται τρίτος κόλπος, ὁ μεσσηνιακός, τοῦ ὁποίου ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι ὁμοίως βραχυτέρα τῆς ἀνατολικῆς· ἐνῷ πᾶσα ἡ λοιπὴ παραλία, ἢ τε δυτικὴ, παρὰ τὸ Ἴκονιον πέλαγος, καὶ ἡ βόρειος, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, εἶναι ὁμαλὴ, παραβαλλομένη πρὸς τὴν νότιον καὶ τὴν ἀνατολικήν. Ὡς τε ἡ Πελοπόννησος, ὡς πρὸς τὴν παραλίαν αὐτῆς θεωρουμένη, σχηματίζει ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, πρῶτον, βραχεῖαν τινα ἄκραν, τὴν ἔχουσαν καταντικρὺ τὴν Ὑδραν καὶ τὴν Τιπάρηνον, ἔπειτα, τὸν ἀργολικὸν κόλπον, μετὰ τοῦτον, τὴν ἐπιμήκη ἄκραν τῆς Μαλέας, κατόπιν, τὸν λακωνικὸν κόλπον, ἔπειτα τὴν σχεδὸν ἰσομήκη τῆς μαλεακῆς ἄκραν τοῦ Ταϊνάρου, μετ' αὐτήν, τὸν μεσσηνιακὸν κόλπον καὶ μετὰ τὴν βραχυτέραν δυτικὴν τούτου ἄκραν, ἀμολπὸν τι ἡμικύκλιον· δι' ὃ οἱ ἀρχαῖοι παρέβαλλον αὐτὴν πρὸς φύλλον πλατάνου ἢ ἀμπέλου, ὁμοιάζει δὲ καὶ χεῖρα, ἔχουσαν διεσπληνόμενους τοὺς δακτύλους.

Ἡ δ' ἐσωτερικὴ τῆς Πελοποννήσου διαίρεσις σχηματίζεται, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὑπὸ τῶν δύο ὄρειων σειρῶν αἰτίνε· διασχίζουσιν αὐτὴν ἀπ' ἀρκτου πρὸς μεσημβρίαν. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ ἀρχομένη καὶ εἰς Μιλήν λήγουσα ἔχει πρὸς ἀνατολὰς τὴν Ἀργολίδα· ἡ ἀπὸ τοῦ Ῥίου ἀρχομένη καὶ εἰς Ταίναρον λήγουσα ἔχει, πρὸς δυσμὰς, τὴν Ἠλιν καὶ τὴν Μεσσηνίαν· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τῶν δύο σειρῶν κεῖνται τρεῖς χώραι, πρὸς βορρᾶν, ἡ Ἀχαΐα, ἐν τῷ μέσῳ,

ἡ Ἀρχαδία, καὶ πρὸς νότον ἡ Λακωνική. Ἐκ τῶν ἔξ τούτων τῆς Πελοποννήσου χωρῶν, μόνη ἡ Ἀρχαδία εἶναι ἐντελῶς μεσόγειος, ὑψομένη ἐν τῷ μέσῳ τῆς χερσονήσου, ἐν εἶδει στεράνου, τοῦ ὁποῦ τοῦ τὸν ἀνώμαλον κύκλον ἀποτελοῦσιν ἀπ' ἐνὸς ὁ ἀπ' ἀνατολῶν ὀρίζων αὐτὴν κλάδος τοῦ Ἀρτεμιτίου καὶ τοῦ Παρθενίου, ὅστις συνάπτεται μετὰ τῆς βορείου ἄκρας τοῦ Ταῦγέτου διὰ πλαγίου κλάδου γερομένου μὲν ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυτμὰς, ὀρίζοντος δὲ μετὰ τοῦ Ταῦγέτου τὴν Ἀρχαδίαν ἀπὸ μεσημβρίας ἀπ' ἐτέρου, τὸ μετὰ τοῦ Ταῦγέτου ἐνούμενον Λύκαιον καὶ τὰ Νόμια ὄρη, ἅτινα σχηματίζοντα τὸ δυτικὸν σύνορον, ἐκτείνονται μέχρι τῆς Φολίης, ἥτις πάλιν συνδέεται μὲ τὸν ἀπὸ βορρᾶ περιόλον, τὸν περικυβερτῶντα τὴν Σκόλλιν, τὸν Ἐρύμανθον, τὰ ὄρη τῆς Ἀροανίας καὶ τὴν Κυλλήνην. Μία καὶ μόνη πύλη διχοκόπτει πρὸς δυτμὰς τὸν ὄρεινόν τοῦτον στέφανον τῆς Ἀρχαδίας, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσι διέξοδον καὶ διὰ τῆς πύλης ταύτης κατέρχεται εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν ὁ Ἀλφειός. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶναι βεβαίως εἰς τῶν παρὰδοξότερων τῆς γῆς, ὅχι διὰ τὸ μέγεθος αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀλλοκότους ἀναδύσεις καὶ καταδύσεις τὰς ὁποίας πάσχει. Ἐλάδομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὰ τιτανώδη ὄρη ἔχουσι πολλὰ ὑπόγεια χάσματα καὶ ρεῖθρα· εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲ ὑπάρχουσι πολλὰ τιτανώδη ὄρη, καὶ μάλιστα εἰς τὴν μέσσην Πελοπόννησον. Ὅθεν οἱ ποταμοὶ αὐτῆς πολλάκις ἀφανίζονται ὑπὸ γῆν, καὶ ἔπειτα ἐπιφαίνονται, καὶ ἔπειτα πάλιν ἀφανίζονται, ὥστε ἐκ τούτου εἶναι δύσκολον νὰ ὁρισθῶσιν αἱ ἀληθεῖς αὐτῶν πηγαί. Τοιοῦτόν τι συμβαίνει ἰδίως εἰς τὸν προκείμενον Ἀλφειόν, καὶ εἰς ἕτερον ὀνομαστόν ποταμὸν τῆς Λακωνικῆς, τὸν Εὐρώταν. Διότι κατὰ τινὰ ὀρθήν, ὡς φαίνεται, γνώμην, ὁ Ἀλφειὸς παραγόμενος ἀπὸ πολλῶν πηγῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πάρνωνος, καταδύεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κρησίου ὄρους καὶ ἀναδύεται εἰς τὸ πεδῖον τῆς Ἀσέας, ὅπου συγχέεται μετὰ τῆς κυριωτέρας τοῦ Εὐρώτα πηγῆς. Ἐνταῦθα οἱ δύο ποταμοὶ βυθίζονται συνάμα, ἀλλὰ μόλις ἀναμείζαντες τὰ ὕδατα αὐτῶν ἐν ρεῖθρῳ ὑπογείῳ, χωρίζονται πάλιν καὶ ἀνατέλλουσιν, ὁ μὲν, εἰς τὴν βόρειον Λακωνικὴν, ὁ δὲ εἰς τὸ πεδῖον τῆς Μεγάλης πύλης, ἀπὸ

τοῦ ὁποίου ῥέει ἤδη ἀδιαλείπτως καταραγῆς πρὸς τὴν δυτικὴν θάλασσαν. Εἶναι δὲ ὁ Ἀλφειὸς ὁ μέγιστος τῆς Πελοποννήσου ποταμὸς, καὶ ἐμπέπτουσιν εἰς αὐτὸν πολλὰ ἀρκαδικὰ ρεύματα, ἐξ ὧν τινά, οἷον ὁ Λάδων καὶ ὁ Ἐρύμνθος, οἱ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν ὀρέων κατερχόμενοι, εἶναι λόγου ἄξια ποτάμια· ἐπὶ λόφων δὲ παρακαμένων εἰς τὰς συμβολὰς τῶν ρευμάτων τούτων μετὰ τοῦ Ἀλφειοῦ ὑφούντο ἀνάκαθεν πολλαὶ πόλεις, ἡ Κλείτωρ, ἡ Ψωφίς, τὸ Μεθύθριον, ἡ Βρένθη, ἡ Γόρτυς καὶ ἡ Ἰπρία. Πρὸς ἀνατολὰς ἐξέκκυστίας ἡ Ἀρκαδία οὐδεμίαν ἔχει καταραγὴ διέξοδον τῶν ὑδάτων αὐτῆς, ὥστε τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολυάριθμα μικρὰ αὐτῆς πεδία, τῆς Ἀπέας, τοῦ Παλλαντίου, τῆς Τεγέας, τῆς Μαντινείας, τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Ἀλέας, τῆς Στυμφάλου καὶ τῆς Φανεοῦ, ἥθελον κατακλυσθῆ, ἐάν τὰ ὕδατα αὐτῶν δὲν κατεδύνοντο ὁμοίως εἰς χάσματα καὶ ὑπόγεια βεῖθρα. Ὅσάκις δὲ τὰ χάσματα ταῦτα φράσσονται, τότε τινὲς ἐκ τῶν κοιλάδιων ἐκείνων, καὶ ἰδίως ἡ τῆς Στυμφάλου καὶ τῆς Φανεοῦ, μεταβάλλονται εἰς ἀληθεῖς λίμνας.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀρκαδίας ἀπλοῦται ἡ Ἀργεῖα, ἥτις ὅμως, ἀπὸ δυσμῶν, ὀρίζεται πρὸς τούτοις καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαΐας, πρὸς ἄρκτον, καὶ ὑπὸ τῆς Λακωνικῆς, πρὸς μεσημβρίαν. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ Ἀργεῖα μικράν, οἷοναί τετράγωνον χερσόνησον, προσηρητημένην εἰς τὴν μεγαλητέραν τῆς Πελοποννήσου. Τῆς ἀργολικῆς ταύτης χερσονήσου ἡ μὲν ἀρκτικοανατολικὴ πλευρὰ, ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Σκυλλαιῶ, διαβρέχεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, ἡ δὲ μεσημβρινοανατολική, ἀπὸ τοῦ Σκυλλαιῶ μέχρι τῆς κατέναντι τῆς Τιπαρήνου ἄκρας, ὑπὸ τῆς περὶ τὴν νῆσον ταύτην καὶ τὴν Ὑδραν θαλάσσης, ἡ δὲ μεσημβρινοδυτικὴ, ἀπὸ τῆς κατέναντι τῆς Τιπαρήνου ἄκρας μέχρι τοῦ Ἀργους, ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἡ δὲ τετάρτη παρατείνεται μεσογείως ἀπὸ τοῦ Ἀργους μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ. Ὁ εἰσερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς τὴν Ἀργεῖαν ἔχει δεξιᾷ μὲν, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, τὴν μικρὰν Σικυωνίαν, κατὰ μέτωπον δὲ καὶ πρὸς ἀριστερὰν, παρὰ τὸν σαρωνικὸν κόλπον, τὴν πολὺ μεγαλητέραν Κορινθίαν, ἥτις ἐξετείνεται καὶ ἐκτὸς τοῦ ἰδίου λεγομένου κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ, μέχρι τῶν συνόρων τῆς Μεγαρίδος, τῆς κειμένης ἐπὶ τοῦ

εὐρυτέρου καὶ ὀρεινοτέρου μέρους τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς χέρσου Ἑλλάδος. Ἡ Σικυὼν κατεῖχε μὲν καὶ μεσογείους πολλὰς κοιλάδας, ἐνέμετο δὲ, ἐξ ἡμισείας πρὸς τὴν Κόρινθον, μικρὸν παράλιον πεδίον, τοῦ ὁποῦοι ἡ εὐφορία ἦτο ἐκπαλαι παροιμιώδης. Αἱ δύο αὐταὶ πόλεις ἐπεκράτουν τῶν εἰς τὴν χερσονήσον παρόδων· καὶ ἡ μὲν ὑπερκειμένη τῆς Σικυῶνος ἄκρα ἐδέσποζε τῶν πυλῶν τῶν δύο κοιλάδων τοῦ Ἑλισσῶνος καὶ τοῦ Ἀσωποῦ, ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος κατέρχεται ἀπὸ τῶν πεδίων τοῦ θλιοῦντος καὶ τῶν Ὀρνειῶν· ὁ δὲ ὑψηλὸς καὶ ἀπάρχημος Ἀκρόμινθος, ὅστις, ὅπως σήμερον ἔχει ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, εἶναι σχεδὸν ἀχρηστος, διότι παράκειται αὐτῷ ὄρος ὑψηλότερον, τὸ πάλαι ἦτο ἀπόρθητος καὶ τὰ μάλιστα λόγου ἄξιον, καθὼ φρουρῶν ἄμυ μὲν τοῦ ἰσθμοῦ, ἅμα δὲ τῆς παρόδου τῆς ἀγοῦσης εἰς τὰ πεδία τῶν Κλεωνῶν καὶ τῆς Νεμέας. Ἐπὶ τῆς ἀρκτικοανατολικῆς πλευρᾷ τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, παρὰ τὸν σαρωνικὸν κόλπον, ἡ Κορινθία ἐξετείνετο μέχρι τῆς Ἐπιδαυρίας, ἥτις, ἐκτὸς μικρῶν τινῶν παρὰ τὴν θάλασσαν πεδίων, περιελάμβανε καὶ εὐφόρους μεσογείους κοιλάδας, ὧν μία ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ τῆς ἱατρικῆς Ἀσκληπιοῦ. Εἶχε δὲ ἡ Ἐπιδαυρία ἀντικρὺ μὲν αὐτῆς τὴν Αἰγιναν, πρὸς δεξιὰν δὲ, πάντοτε ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, τὸ εὐφορον τῆς Τροιζηνίας πεδίον καὶ τὴν ἄκραν τοῦ Σκυλλαίου. Τὴν εἰσοδὸν οὕτως εἰπεῖν τοῦ πεδίου τούτου ἀποτελεῖ ὁ λαμπρὸς λιμὴν τοῦ Πιῶγωνος, ὁ προφυλαττόμενος ὑπὸ τε τῶν ὑψηλῶν τῆς χερσονήσου τῶν Μεθάνων βράχων, οἵτινες προκύπτουσι πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, καὶ ὑπὸ τῶν διὰ στενῆς σύρτιδος ἠνωμένων νήσων Ἰεράς καὶ Καλαυρίας. Ἐπὶ δὲ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς πλευρᾷ τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, ἀντικρὺ τῶν νήσων Ἰδρας καὶ Τιπαρήνου, ὑψοῦτο ἡ Ἑρμιόνη, ἔχουσα πρὸς δεξιὰν τὴν μικρὰν Ἀσίνην, ἥτις ἀπετέλει τὸ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἄργους σύνορον. Ἐλευταῖον ἐν τῷ μυγῷ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου ἀπλοῦται πεδίον, τὸ ὁποῖον, ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον, εἶναι μέγα, διότι ἔχει τεσσάρων ἕως πέντε λευγῶν μίχως ἐπὶ δύο περίπου πλάτους, καὶ τριγύθεν μὲν περιφράσσεται ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων, πρὸς δὲ τὴν θάλασσαν ὑπάρχει ἀνεωγμένον. Τὸ

δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος, ἐν ᾧ κεῖται τὸ Ἄργος, εἶναι ταπεινότερον καὶ ὑγρότερον τοῦ ἀνατολικοῦ, ὅπου ἤκμασαν εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς· ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ ὤρρετο ὑπὸ τοῦ μονήρους βράχου τῆς Νευπλίας, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ἔρχιζεν ὁ λιμὴν τοῦ Ἄργους.

Ἡ παρὰ τὴν εἰσόδον τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ἐπὶ τῆς δυτικῆς τούτου παραλίας κειμένη μικρὰ τῆς Κυνοῦρίας χώρα, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς μεταξὺ τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Σπάρτης ἐριδας, ἐπὶ δὲ τῶν λαμπρῶν ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀνῆκεν εἰς τὴν Λακωνικὴν. Ἀλλὰ τὴν ιδίως Λακωνικὴν ἀποτελεῖ κοιλάς ἥτις κεῖται πρὸς μεσημβρίαν μὲν τῆς Ἀρκαδίας, πρὸς ἄρκτον δὲ τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου, ὀρίζεται ἀπ' ἀνατολῶν ὑπὸ τοῦ Πάρνωνος, ἀπὸ δυσμῶν ὑπὸ τοῦ Ταῦγέτου καὶ διχρῆζεται, καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος, ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, ὑπὸ τοῦ Εὐρώτα ποταμοῦ. Ἡ κοιλάς αὕτη τοῦ Εὐρώτα ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία διακεκριμένα τμήματα. Τὸ ἀνώτερον τούτων, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν τελευταίων καταραινῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ, ἀπολήγει περὶ τὰς συμβολὰς αὐτοῦ μετὰ ἑτέρου ποταμοῦ, τοῦ Οἰνοῦντος, μικρὸν ἀνωθεν τῆς Σπάρτης. Τὸ πρῶτον τοῦτο τμήμα σφίγγεται μεταξὺ τοῦ Ταῦγέτου καὶ τῆς ὄρεινῆς καὶ ἀγρίας χώρας ἥτις συνδέει μὲν τὸν Ταῦγετον μετὰ τοῦ Πάρνωνος, ἐκαλεῖτο δὲ τὸ πάλαι πιθανῶς Σκιρίτις. Περὶ Σπάρτην, αἱ δύο αὗται ἀντίθετοι ὄρειναι σειραὶ προσεγγίζουσι τοσοῦτον, ὥς τε δὲν καταλείπουσι μεταξὺ αὐτῶν εἰμὴ τὸ πλάτος τῆς κοίτης τοῦ Εὐρώτα, κατωτέρω δὲ τοῦ στενοῦ τούτου ἀπλοῦται τὰ εὐρύτερον Λακωνικὸν πεδῖον, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐκτείνεται ἀδιακόπως μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ τέμνεται εἰς δύο τμήματα, διὰ στενοῦ αὐλῶνος, σχηματιζομένου μὲν ὑπὸ κλάδου τινὸς τοῦ Ταῦγέτου, χωρίζοντος δὲ τὴν κοιλάδα τῆς Σπάρτης, ἥτοι τὸ δεύτερον, τὸ μέσον τμήμα τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, ἀπὸ τὸ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου τρίτον τμήμα, τὸ παράλιον τοῦ Ἑλούς πεδῖον. Παρὰ τὴν εἰσόδον δὲ τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου, πλησίον τῆς Μελέας, ἔκειτο ἡ εὐλίμενος νῆσος, τὰ Κύθηρα, ἥτις ἦτο ἡ πολυτίμος προμαχῶν τῆς Λακωνικῆς, ἡ ἐπίφοδος αὐτῆς γαίτων.

Ὁ Ταῦγετος χωρίζει τὸν Λακωνικὸν κόλπον ἀπὸ τὸν πολὺ μάλ-

λον εἰσέχοντα μεσσηνιακόν. Τὸ βόρειον ὁμῶς τούτου μέρος δὲν ἀποτελεῖ ἀμέσως τὸ ἀπ' ἀνατολῶν σύνορον τῆς Μεσσηνίας, ἀλλὰ δυτικῶς τις κλάδος, μεταξύ τοῦ ὁποίου καὶ τοῦ Ταυγέτου παρεμπίπτει ἡ Κριμαίτις χώρα τῆς Ἀρκαδίας. Πρὸς βορρᾶν τῶν ὀρέων τούτων καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης αὐτῶν ἀρχεται τὸ μεσσηνιακόν πεδόν, τὸ ὁποῖον διαβρέχεται ὑπὸ πολυαριθμῶν ρυακίων, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τῆς Ἰθώμης ἀναβλύζοντος Παμίσου, τέμνεται δὲ, ὡς καὶ ἡ τοῦ Εὐρώτα κοιλάς κάτωθεν τῆς Σπάρτης, εἰς δύο, δι' ὁρεινῆς σειρᾶς, ἀναχωρούσης μὲν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ ἄκρας, διασχίζούσης δὲ αὐτὸ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ πλάτος. Ἡ ἄνω χώρα, διαρρομένη ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας ὑπὸ μέρους τοῦ Λυκαίου ὄρους, καὶ ὀριζομένη ἀπὸ δυσμῶν ὑπὸ τῆς περιήμου Ἰθώμης, ἐκαλεῖτο πεδίον Στενυκλᾶριον ἢ Στενυκληρικόν· ἡ δὲ κάτω ἀπλοῦται παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου, εἶναι πολὺ εὐφοριώτερά καὶ ἐκαλεῖτο ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Μαχαρία. Πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰθώμης καὶ τοῦ Στενυκληρικοῦ πεδίου ὑπάρχουσι πολλαὶ καὶ εὐφοροὶ κοιλάδες, ὧν τινες παρεκτείνονται μέχρι τῆς δυτικῆς παραλίας, ὅπου μάλιστα ἀξιωμακτικῶς εἶναι ὁ βαθὺς λιμὴν τῆς Πύλου, τὸν ὁποῖον πολλάκις θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ, καὶ ἐν τῇ μέσῃ, καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ.

Τὸ ρεῦμα τῆς Νέδας, ἥτις ἐκπηγάζει ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας καὶ ῥεῖ εἰς τοὺς πρόποδας ὀρεινῆς σειρᾶς περιλαμβανούσης τὴν οὐδὲν ἥττον τῆς Ἰθώμης ὀνομαστὴν Εἰραν, ὥριζε πρὸς βορρᾶν τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἐχώριζεν αὐτὴν ἀπὸ τὴν Ἠλείαν, κατὰ τὴν ἐκτενεστέραν τοῦ ὀνόματος τούτου ἐννοίαν. Διότι τὸ τμήμα τῆς Ἠλείας, τὸ κείμενον ἀμέσως παρὰ τὴν βόρειον ὄχθην τῆς Νέδας, ὀνομαζέται ἰδίως Τριφυλία, καὶ εἶναι χώρα ὀρεινή, ὀριζομένη μὲν ἀπ' ἀνατολῶν ὑπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ, συνάπτουσα δὲ τὸ Λύκαιον μετὰ τῆς Φολόης. Τὰ ὄρη ἢ μᾶλλον οἱ λόφοι τῆς Τριφυλίας δὲν καταλείπουσι μεταξὺ τῆς ρίζης αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης εἰμὴ στενὸν αἰγυαλόν, ἔχοντα, ὡς ὅλα σχεδὸν τὰ παράλια τῆς Ἠλείας, τοῦτο τὸ ἰδιόζων, ὅτι περιστοιχίζεται ἀπὸ τε νάγῃ ἢ λίμναις, χωριζόμεναι μὲν ἀπὸ τῆς θαλάσσης διὰ θινῶν, δηλαδὴ ὑπὸ ἀμμιωδῶν σωρῶν, σχηματιζόμεναι δὲ ὑπὸ τε βράκων καὶ ὑπὸ τῶν

κυμάτων, τὰ ὑποία, ἐν καιρῷ τρικυμίας, ὑπερπηδῶσι τὰ φυσικά ἐκεῖνα καὶ στενά προχώματα. Πρὸς βορρᾶν πάλιν τῆς Τριφυλίας ἐκεῖτο ἡ ἰδίως λεγόμενη Πισαΐτις, ἥτις περιελάμβανε ποτε ἅπασαν τὴν κάτω τοῦ Ἀλφειοῦ κοιλάδα· ἐνταῦθα, παρὰ τὴν δεξιάν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὑψοῦτο ἡ ἀρχαία τῆς Πίσσης πόλις, ἐν τῷ πολυ-
θρυλλήτῳ πεδίῳ τῆς Ὀλυμπίας, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ Ὀλυμπιακὸς ἀγών. Τέλος πρὸς βορρᾶν τῆς Πισαΐτιδος ἠπλοῦτο ἡ κυρίως λεγόμενη Ἥλις, ἥτις, καὶ Κοίλη Ἥλις ὀνομαζομένη, εἶναι πεδῖον εὐρύ, ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς ἀκρας τοῦ Ἀράξου, μηδὲ διακοπτόμενον ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης εἰμὴ ὑπὸ τοῦ μονήρους ἀκρωτηρίου τοῦ Χελωνάτα.

Ὅριον μεταξὺ Ἥλειας καὶ Ἀχαΐας ἦτο ὁ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἀράξου ποταμὸς Λάρισος. Καὶ εἰς μὲν τὸ δυτικὸν τῆς Ἀχαΐας μέρος, ἀπὸ τοῦ Ἀράξου μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, τὰ ὑψηλὰ ὄρη τὰ διαχωρίζοντα τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας, καταλείπουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς θαλάσσης, πεδία τινὰ ἐκτενῆ ὡς πρὸς τόπον τεσεῦσταν ὀρεῖνόν, ἀλλὰ παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον τὰ ὄρη ταῦτα δὲν χωρίζονται ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰμὴ ὑπὸ στενοῦ αἰγιαλοῦ, καὶ ἐνίοτε μάλιστα τὸ κύμα φθάνει μέχρι τῆς ρίζης αὐτῶν. Οὐδὲν ἦττον ἡ παραλία αὕτη καὶ αἱ παρακείμεναι κλιτύες εἶναι εὐφορώταται, καθὼς ποτιζόμεναι ὑπὸ ρευμάτων, κατερχομένων, δι' αὐλώνων βαθέων καὶ στενῶν, ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῶν ὀρέων. Εἶναι ὁμοίως ἡ ἀχαϊκὴ παραλία ἀλίμενος, ἐνῷ ἡ καταντικρὺ βόρειος τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου ἀκτὴ ἔχει πολλοὺς λιμένας.

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκομεν κατοίκους καὶ κυρίαρχας ἐντελῶς σχεδὸν διαφόρους τῶν κατοίκων καὶ κυριαρχῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς. Τῶντι ἡ Πιὰς ἀναφέρει ὡς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ Ἀχαιοὺς, Πυλῖους, Ἐπειοὺς καὶ Ἀρκάδας, προδήλως δὲ καταδεικνύει τοὺς πρώτους ὡς ἐπικρατεστάτους ἐν τῇ γερονήσῳ καὶ ἰδίως κατέχοντας ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς μέρος· ἐνῷ ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστο-

ρκῶν χρόνων, πᾶσα ἡ δυτικομεσημβρινὴ καὶ ἡ ἀνατολικὴ Πελοπόννησος κατέχεται ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων Δωριέων, τοὺς ὁποίους ἡ Ἰλιάς οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἄλλου που εἶχεν ἀναφέρει· ἀντὶ τῶν Ἐπειῶν εὐρίσκομεν εἰς τὴν Ἥλεδα λαὸν ὅστις ἐλέγετο ἀπὸ Αἰτωλῶν καταγόμενος· τοὺς Ἀχαιοὺς, τοὺς βλέπομεν περισταλμένους εἰς τὴν βόρειον τῆς χερσονήσου χώραν, τὴν ἀπὸ αὐτῶν ἔκτοτε Ἀχαιᾶν ὀνομαζομένην, μόνον δὲ οἱ Ἀρκάδες διατηροῦσι τὰς ἐν τῇ μέσῃ τῆς Πελοποννήσου ἀρχαίας αὐτῶν κατοικίας.

Ἡ πῶς συνέβη ἡ μεγάλη αὕτη τῶν πραγμάτων ἄλλοιόσις; Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον αὐτὴν εἰς τὸ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέν παρ' ἡμῶν γεγονός, τὸ καλούμενον κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν· ἱστοροῦν δὲ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Εὐρυσθεὺς ἦσαν μὲν ἀμφότεροι ἀπόγονοι τοῦ καλυθρυλλήτου βασιλέως τῆς Τίρυνθος Περγέως, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλέους, ὁ Εὐρυσθεὺς ἀπεδιώξεν ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτῶν τοὺς παῖδας τοῦ ἥρωος, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ὡς ἐκ τούτου νὰ ζητήσωσι καταφύγιον καὶ συμμάχους ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους Ὑλλος, ἐπιχειρήσας, ἀπὸ Ἀθηνῶν ὑρμώμενος, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν πατρίον χώραν, ἀπέτυχεν· ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ, οἱ Ἡρακλειδαὶ ἀπῆλθον πρὸς τοὺς Δωριεῖς, συναπεδήμησαν μετὰ τούτων ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν Δωρίδα, καὶ ἐντεῦθεν τελευταῖον οἱ τοῦ Ὑλλου διέφυγον, Τήμενος, Κρεσφόντης καὶ Ἀριστόδημος, ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ, τῇ συνδρομῇ τῶν Δωριέων, ὑπὸ Πάμφυλον καὶ Δύμαντα, τοὺς υἱοὺς τοῦ βασιλέως τῶν Δωριέων Αἰγίμμου, καὶ τῇ συμπράξει τῶν Αἰτωλῶν, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ὀξυλον. Ὁ Τήμενος καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισαν νὰ προεβάλωσι τὴν Πελοπόννησον, ὅχι διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ὑλλος, ἀλλὰ διὰ τοῦ μεταξὺ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου στενοῦ πορθμοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ὅχι μόνον οἱ Αἰτωλοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ Λοκροὶ οἱ Ὀξύλαι ἐβόηθον αὐτοὺς, οἱ τελευταῖοι ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς λιμένα ἵνα ναυπηγήσωσι τὰ πλοῖά των, ὅστις ἔκτοτε ὠνομάσθη Ναύπακτος. Ἐκεῖθεν λοιπὸν ἀναχωρήσαντες, διεπέρασαν εἰς τὴν ἀντίθετον παραλίαν καὶ ὤρμησαν κατὰ τοῦ μεγίστου τῶν τότε ἡγεμόνων τῆς χερσονήσου, Τιταμειοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὀρέστου, τοῦ

υιού τοῦ Ἀγαμέμνονος. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης κρισίμου, ἐνικήθη μὲν κατὰ κράτος ὁ Τιταμενός, ἔπεσον δὲ ὁ Πάμφυλος καὶ ὁ Δύμιος, οἱ δὲ Δωριεῖς, γενόμενοι κύριοι τῆς Πελοποννήσου, ἐπεχείρησαν ἤδη τὴν διανομὴν αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν εὖρορον τῆς Ἡλίδος γῆν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Ὀξύλον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν Αἰτωλοὺς, ὁ δὲ Τήμενος ἔλαβε τὸ Ἄργος, ὁ Κρεσφόντης, τὴν Μεσσήνην· καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀριστόδημος εἶχεν ἀποθάνει διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας, ἡ Σπάρτη ἐπετράπη εἰς τοὺς δύο διδύμους αὐτοῦ υἱούς, τὸν Εὐρυσθένη καὶ τὸν Προκλῆα· ἕκτοτε δ' ἐπεκράτησε νὰ βασιλεύηται ἡ Σπάρτη ὑπὸ δύο βασιλέων, ἀπογόνων τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν. Ἐπὶ πᾶσιν, οἱ Ἀχαιοὶ, ἐξωσθέντες οὕτω ἀπὸ τῆς λοιπῆς χειρσονήσου, ὤρμησαν εἰς τὴν βόρειον αὐτῆς, παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον, περαλίαν καὶ κατεστάθησαν αὐτόθι, ἀναγκάσαντες τοὺς πρότερούς αὐτῆς κατοίκους, τοὺς Ἴωνας, νὰ καταφύγῃσι πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθηναίους· ἂν καὶ ἡ Γιάς οὐδόλως ἀναφέρει Ἴωνας ἐν Πελοποννήσῳ.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἀνέκει μὲν ἔτι εἰς τοὺς μυθικούς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας χρόνους, ἔχει ὅμως προδήλως ἱστορικὴν ὑπόστασιν· διότι πᾶσα ἡ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν Πελοποννήσῳ ἐπιβεβαιεῖ, ὅτι, εἰς προηγουμένην τινὰ ἐποχὴν, λαοὶ οἰκοῦντες πρὸς βορρᾶν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ἐνέβαλον, εἴτε προκληθέντες ὑπὸ ἐξορίστων, εἴτε μὴ, εἰς τὴν χειρσονήσον, ὑπὸ τὸ κοινὸν τῶν Δωριέων ὄνομα, καὶ ἐγένοντο κύριοι πάσης τῆς Μεσσηνίας, τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Ἀργείας, ἐνῶ ἡ Ἡλὶς κατελήρθη ἰδίως ὑπὸ Αἰτωλῶν. Ἀλλ' ὅτι οἱ Δωριεῖς, ἀπὸ ἐνὸς σημείου ὀρμίζοντες, καὶ διὰ μάχης μιᾶς, ὡς ἔλεγεν ἡ παράδοσις, ἐδέσποσαν τῶν Πελοποννησιακῶν τούτων χωρῶν, εἶναι ἀπίθανον· διότι ἀπὸ ἀναμφισβητήτων γεγονότων συνάγεται, ὅτι ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ, μέχρι τῆς ἐνάτης καὶ μέχρι τῆς ὀγδόης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, πολλὰ μέρη δὲν εἶχον ἔτι ὑποταχθῆ εἰς αὐτούς· εἰς δὲ τὴν Ἀργολίδα, κατὰ τὸν Πausανίαν, ὁ Τήμενος, καταλαβὼν τὸν ὀλίγον ἀπὸ τοῦ Ἀργεὺς ἀπέχοντα λόφον, τὸν ἕκτοτε ὀνομασθέντα Τημένιον, διεπλάθει πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς· καὶ εἰς τὴν Κορινθίαν, κατὰ Θουκυδίδην, ἀπὸ τοῦ πλάσιον τῆς Κο-

ρίνθου κειμένου λόφου Σολυγίου διεπολέμουν οἱ Δωριεῖς πρὸς τοὺς Κορινθίους. Λέγεται πρὸς τούτοις, ὅτι τῆς μὲν Σπάρτης ἐγένοντο κύρια διὰ προδοσίας τοῦ Ἀχαιοῦ Φιλονόμου, λαβόντος εἰς ἀνταμοιβὴν τὰς 20 στάδια ἀπεχούσας ἀπὸ αὐτῆς Ἀμύκλας, αἵτινες τῶντι ἔμειναν ἀνεξάρτητοι μέχρι τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος· μετὰ δὲ τῶν Ἀρκάδων ἦσαν ἐξ ἀρχῆς σύμμαχοι οἱ Δωριεῖς, καὶ μάλιστα οἱ ἐν Μεσσηνίᾳ Δωριεῖς. Ἔστε ἐξ ὧν τῶν γεγονότων τούτων πιθανώτατον φαίνεται, ὅτι οὗτοι, ἔχοντες ἱκανοὺς συμμάχους καὶ ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τοῦ ἰσθμοῦ, διεπέρασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅχι ἀφ' ἐνὸς σημείου, ἀλλ' ἀπὸ διαφόρων· οἱ μὲν, ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, μετὰ τῶν Ἀιτωλῶν, μεθ' ὧν ἐγένοντο πρὸ πάντων κύριοι τῆς Ἠλίδος, ἐκίθην δ' ἔπειτα ὁρμώμενοι ἀνέβησαν τὰς ὄχθας τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ κατέλαβον τὴν τε Στενύκλαρον, ἣτις λέγεται τὸ ἀρχαιότατον κατὰστημα τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ Δωριέων, καὶ τὴν Σπάρτην, ἣν ἐπρόδωκεν εἰς αὐτοὺς ὁ Φιλονόμος· οἱ δὲ, ἀπὸ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, ἴσως καὶ ἀπὸ τοῦ ἀργολικοῦ, ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πιθανώτατα βοηθούμενοι, κατέλαβον ὀχυρὰ παρὰ τὰς πύλεις χωρὶς καὶ ἐντεῦθεν ἐπέτυχον κατὰ μικρὸν τὴν ἄλυσιν τῶν τε πόλεων καὶ τῆς χώρας.

Οἱ Δωριεῖς, καταλαβόντες τοιοῦτοτρόπως τὴν Στενύκλαρον, τὴν Σπάρτην καὶ τὸ Ἄργος, ὅχι μόνον δὲν ἐξέβαλον τοὺς προτέρους κατοίκους, ἀλλὰ ἀνέδειξαν αὐτοὺς κατ' ἀρχὰς ἰσονόμους· ἡ δὲ πρώτη αὕτη τάξις τῶν πραγμάτων, ἐπέφερεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἰς τὴν Στενύκλαρον ἀποτελέσματα διάφορα ἢ ἐν Ἀργεῖ. Ὁ Κρεσφόντης φανέσται εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Αἴπυτος κατάγεται εἰς τὴν πάτριον ἀρχὴν ὑπὸ Ἀρκάδων καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Δωριέων. Ὁμοίως καὶ ἡ Σπάρτη λέγεται ἐπὶ πολὺν χρόνον στασιάζουσα, καὶ ὀνυμάζεται τότε κακονομωτάτη ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. Παρεκτὸς τούτου, αἱ δύο αὗται πόλεις, εἰ καὶ συνδεδεμέναι πρὸς ἀλλήλας διὰ τοῦ κοινοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Λιμνάτιδος, τοῦ ὁποῖου οἱ Ἀργεῖοι δὲν μετεῖχον, διατελοῦσαι δὲ καὶ πρὸς τοὺς Ἠλείους εἰς σχέσεις στενοτέρας ἢ οἱ Ἀργεῖοι, οὐδὲν ἦττον ἐπὶ μακρὸν διάστημα καιροῦ ἔμειναν συνεσταλμέναι εἰς τὰς μικρὰς κοιλάδας τῆς Στενυκλάρου καὶ τῆς Σπάρτης, ἐνῶ τὸ Ἄργος, ἀπὸ αὐτῆς τῆς

ὀγδόῃς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὁμολογουμένως προΐσταται μεγάλης τινὸς ὁμοσπονδίας πόλεων τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου. Τὴν μὲν Κόρινθον λέγεται καταλαβὼν Ἀλήτης ὁ Ἰκπότου, ἐξ Ἡρακλέους μὲν καὶ αὐτὸς καταγόμενος, ἀλλ' ὄχι διὰ τοῦ Ὑλλου, δι' ὃ ἡ Κόρινθος δὲν ἀπετέλεσε μέρος τοῦ κλήρου τοῦ Τημένου, ἥτοι τῆς ἀργολικῆς ὁμοσπονδίας· ἀλλὰ τὴν Σικυῶνα, κατέσχε Φάληκς ὁ Τημένου· τὴν Ἐπίδαυρον, ἀπὸ τοῦ Τημένου γαμβρός· τὰς Κλεωνάς, συγγενὴς τις τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Τημένου· τὴν Αἴγινα, μαῖρα Ἀργείων, τῶν Ἐπίδαυρον κατασχόντων· τὴν Τροιζήνα καὶ τὴν Ἐρμιόνην, ἕτεροι ἐξ Ἀργεῶν Δωριεῖς· τὴν Ἀσίνην, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀργείων Ἐρατὸς, ἐν ἀρχῇ τῆς ὀγδόῃς ἑκατονταετηρίδος· τὴν Ναυπλίαν, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀργείων Δημοκρατίδας, ἐν τῇ ἐξοδύμῃ ἑκατονταετηρίδι. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι πᾶσα ἡ μέχρι τῆς Μαλίας ἡπειρος καὶ τὰ Κόθηρα, καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν νήσων, δηλαδὴ αἱ μετὰ Κυθήρων καὶ Αἰγίνης, ἡσάν ποτε ὑποτεταγμέναι εἰς τοὺς Ἀργεῖους. Ἀπετέλουν δὲ αἱ πόλεις αὗται ἀμφικτυονίαν περὶ τὸ ἐν Ἀργεὶ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἥτις μάλιστα ἰσχυρὸν ἐν τῇ ὀγδῷ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε βλέπομεν τοὺς Μισσηνίους μὲν προτίνοντας ὃ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὴν ἡ κρίσις ἐπιδός τινος αὐτῶν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, τὸν δὲ βασιλέα τοῦ Ἀργεῶν Φεῖδωνα πολυειδῶς σιζήσαντα τὴν δύναμιν αὐτῆς. Ὁ Φεῖδων οὗτος, κατ' ἄλλους μὲν ἕκτος, κατ' ἄλλους δὲ δέκατος, καὶ κατ' ἄλλους ἐνδέκατος τοῦ Τημένου διάδοχος, ἔρξε περὶ τὰ μέσα τῆς ὀγδόῃς ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ 770 καὶ τοῦ 730 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Ἐπὶ ἀπὸ τοῦ τρίτου διαδόχου τοῦ Τημένου, ἡ βασιλεία εἶχε περισταλῇ πολὺ εἰς τὸ Ἀργεῖ διὰ τῆς ἐπιδόσεως καὶ τῆς προκοπῆς τοῦ δήμου, ὃ δὲ Φεῖδων, ὢν μεγαλειψύχολος, ἀνεζωπύρησε τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς, καταλύσας τοὺς φραγμοὺς δι' ὧν εἶχε πρότερον περικυβηθῇ, δι' ὃ καὶ ὀνομάζεται τύραννος ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους· καθότι οἱ προπάτορες ἡμῶν ὠνόμαζον τυράννους κυρίως ὄχι τοὺς ἀρχοντας, οἵτινες παρεξέτρεποντο εἰς βιαιάς, καὶ ἀδίκους, καὶ ἀγρίας πράξεις, ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς διὰ καταλύσεως τῶν κειμένων πολιτευμάτων λαβόντας τὴν ἀρχὴν καὶ αὐτογνωμόνως διεξάγοντας αὐτήν. Πολλοὶ ἐκ τῶν τοιούτων αὐθαί-

ρέτων ἀρχόντων ἐξώκελλον βεβαίως εἰς ἀληθείας τυραννικὰς πράξεις, πολλοὶ ὅμως ἀνταδείχθησαν πρᾶοι καὶ μέτριοι περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν· οὐδὲν ἦν τὸν πάντες, διὰ τοῦτο καὶ μόνον ὅτι παρὰ τὰ νενομισμένα κατέλαβον τὴν ἀρχήν, ὠνομάζοντο τύραννοι. Καὶ ὁ Φεΐδων λοιπόν, τοῦτου ἕνεκα, τύραννος ὠνομάσθη· αὐξήσας δὲ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ ασφαλίσας τὴν προεδρείαν τοῦ Ἄργους ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς τῆς ἀμφικτυονίης πόλεις, ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐπὶ ἀπικσαν τὴν χερσονήσον. Καὶ δὲν ἡδυνήθη μὲν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κόρινθον, ἤρπυσεν ὅμως ἐπὶ τινε χρόνον ἀπὸ τῶν Ἡλείων τὴν προεδρείαν τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος, τοῦ ὁποῦ περὶ τοὺς χρόνους τούτους βεβαιοῦται ἥδη ἡ ὑπαρξίς διὰ τῆς εἰκοσι καὶ ὀκτῶ ἐτη πρὸ τοῦ Φεΐδωνος ἀρξαμένης ἀναγραφῆς τῶν Ὀλυμπιονικῶν.

Πότε δὲ ἤρχισεν νὰ τελῇται ἡ πανήγυρις αὕτη, ἥτις ἀπέβη κατὰ μικρὸν ἐπισημοτέρα ὅλων τῶν ἄλλων, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὁ Γεώργιος Γρότε λέγει εὐρυέστερα, ὅτι, καθὼς πολλῶν ποταμῶν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τινὸς μόνον δυνάμεθα νὰ ἀναβῶμεν τὸν ῥαῖν, διότι, αἰφνίς καταδυνάμενοι εἰς τὰ φυσικὰ τῶν ὀρέων χάσματα, κρύπτονται ἀπὸ τῶν ὀρθαλμῶν ἡμῶν τό τε προηγούμενον βεῦμα καὶ τὴν κυρίαν πηγὴν· οὕτω καὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος τὴν ἱστορίαν μέχρι τινὸς μόνον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνατρέχοντες, διότι ἡ προηγουμένη αὐτοῦ τύχη κρύπτεται ὑπὸ ὀρη μυθευμάτων ἀνεπιδέκτων ἱστορικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ πρώτη Ἱδρυσις τοῦ ἀγῶνος τούτου ἀπεδίδετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Ἡρακλῆα, ἐπειδὴ δὲ ἀνέκαθεν ἐτελεῖτο ἐν Ὀλυμπίᾳ τῆς Πισάτιδος, οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας εὐλόγως, ὡς φαίνεται, ἤξιουν ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀρχικοὶ αὐτοῦ ἀγωνοθέται· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὴν Ἡλίδαν, μετεβλήθησαν τὰ περὶ τούτου, διότι οἱ Αἰτωλο-ἠλείοι, γινόμενοι κύριοι τῆς παρακειμένης Πισάτιδος, συμπαρέλαβον καὶ τὴν τοῦ ἀγῶνος προεδρείαν. Ὁ ἀγὼν ἐτελεῖτο, ὡς καὶ τὰ Πύθια, ἀπαξ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν, ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τὰς θερινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς πανσελήνῃ· ἀλλ' ἔχει καὶ ὁ καὶ τὰ Πύθια ἔτος, διότι ταῦτα

ἐπανηγυρίζοντο κατὰ πᾶν τρίτον Ὀλυμπιακόν. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἀγὼν συνίστατο ἀπλῶς εἰς δρόμον, ἀπαξ γινόμενον, ἐντὸς ὠρισμένου σταδίου· καὶ ἀπὸ τοῦ 776 πρὸ Χριστοῦ ἔτους, οἱ εἰς τὸν δρόμον τοῦτον καθ' ἑκαστον ἀγῶνα πρωτεύσαντες, ἤρχισαν νὰ ἀναγράφωνται εἰς κατάλογον ἐπίσημον, διατηρούμενον ἔκτοτε τακτικῶς ὑπὸ τῶν Ἑλείων. Πρῶτον ὄνομα ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἐγγεγραμμένον τὸ τοῦ Ἑλείου Κοροΐδου· καὶ ὁ κατάλογος οὗτος ἀπέβη πλείστου λόγου ἄξιος, ὅχι μόνον, διότι ἦτο, ὡς προείπομεν, τὰ πρῶτον ἐξ ὑπαρχῆς ἀσφαλὲς ἐγγραφον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἐξῆς ἕτερον λόγον. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εἶχον, ἐπὶ πολὺν χρόνον, κοινὸν τι χρονολογικὸν σύστημα, ὅλον ἔχοντες σήμερον ἡμεῖς καὶ ὅλοι οἱ Χριστιανοί, λαγαριάζοντες πάντες κατὰ τὰ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἢ κατὰ τὰ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἔτη, ἀλλὰ πᾶσα πόλις εἶχε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἔτος· καὶ ἐπειδὴ τὰ ἔτη ταῦτα δὲν ἤρχιζον συγχρόνως, συνέβαινε ἐκ τούτου πολλὰ ἀνυχταίς περὶ τὸν χρονολογικὸν προσδιορισμὸν τῶν γεγονότων· ἡ σύγχυσις ὅμως αὕτη ἔπαυσεν ἀφ' οὗ, ἀπὸ τῆς πέμπτης καὶ τῆς τετάρτης, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζονται ὡς κοινὸν χρονολογικὸν σύστημα τὰς Ὀλυμπιάδας, ὀρίζοντες λ. χ. ἔτι τὸ δεῖνα γεγονὸς συνέβη κατὰ τὸ 1, ἢ 2, ἢ 3, ἢ 4 ἔτος τῆς δευτέρας Ὀλυμπιάδος. Ἀλλ' ὁ Ὀλυμπιακὸς ἀγὼν ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἄλλα σπουδαῖα ἀποτελέσματα. Μέχρι τῆς ἐβδόμης Ὀλυμπιάδος, ὁ ἀγὼν ἦτο χρηματικῆς, δηλαδὴ οἱ νικήσαντες εἰς τὰ στάδιον ἐλάβανον χρηματικὴν τινα ἀμοιβήν· ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ὁμως, καθ' ἣν ἐνίκησεν ὁ Μεσσηνίος Δαϊκλῆς, ἀπέβη στεφανίτης, δηλαδὴ οἱ νικηταὶ δὲν ἐλάβανον εἰμὴ ἀπλοῦν ἐξ ἐλαίας στέφανον. Ὅτι δὲ ἀποδείκνυει, πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς, ὅποσον εὐγενὲς ἦτο φύσει ὁ ἑλληνικὸς λαός, εἶναι ἡ μεγίστη ἀξία ἣν ἀπέδιδεν εἰς τὸ ἀπλοῦν τοῦτο τιμητικὸν σημεῖον. Τὸ γενναῖον τοῦτο φρόνημα παρέστρεψε ζωηρότατα ὁ Ἡρόδοτος, ἐν τῷ ἀκολουθῶν διηγήματι. Ὅτε ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, ὁ μέγας τῆς Ἀσίας βασιλεὺς Ξέρξης, νύτομόλησαν πρὸς αὐτόν, ἔτι περὶ Θεσσαλίαν διατρίβοντα, Ἀρχάδες τινές, τοὺς ὑποαίους ἡ-

ῥώτησαν οἱ περὶ τὸν Ξέρξην, τί πράττουσιν οἱ Ἕλληνες· αὐτοὶ δ' ἀπήντησαν, ὅτι ὀλύμπια ἀγούσι καὶ θεωροῦσιν ἀγῶνα γυμνικὸν καὶ ἵππικόν· πάλιν δὲ οἱ ξένοι ἠρώτησαν, καὶ τί εἶναι τὸ ἄθλον περὶ οὗ ἀγωνίζονται, οἱ δὲ αὐτόμολοι ἀπεκρίθησαν, ἐλαίας στέφανος. Τότε εἰς τῶν περὶ τὸν βασιλέα, ἀκούσας ὅτι τὸ ἄθλον εἶναι στέφανος, καὶ ὄχι χρᾶματα, ἐπιδράσθαι πρὸς Μαρδόνιον, τὸν κύριον τοῦ πολέμου αἴτιον, καὶ «Παπαὶ Μαρδόνιε, ἀνέκραξε, κοίους ἐπ' ἄνδρας ἡγαγες μαχησομένους ἡμέας, οἳ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῖνται, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς.»

Ἡ πανήγυρις αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ πολλὴν ἐπίδωσιν ἀπὸ τῆς 4ῆς ὀλυμπιάδος. Μέχρι τῆς ὀλυμπιάδος ταύτης εἰς καὶ μόνος ἐτελεῖτο ἀγών, τὸ προαναφερθὲν ἀπλοῦν στάδιον, τότε δὲ κατὰ πρῶτον εἰσλήθη καὶ δεῦτερος ἀγών, τὸ διπλοῦν στάδιον, ὁ λεγόμενος διαύλος, δηλαδή δρόμος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ σταδίου καὶ πάλιν, πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀπὸ τοῦ τέλους μέχρι τῆς ἀρχῆς. Ἐπειτα, κατὰ τὴν ἀκόλουθον ὀλυμπιάδα, 720 πρὸ Χριστοῦ, προσετέθη καὶ τρίτον εἶδος δρόμου, ὁ δύλιχος, ἥτοι δρόμος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ σταδίου μέχρι τέλους καὶ τανάπαλιν, ἀλλὰ πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενος. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι ἡ πολλαπλασιαστικὴ αὕτη τῶν ἀγωνισμάτων συμπίπτει μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς φήμης καὶ τῆς ὑπολήψεως τῆς πνηγύρεως· διότι μέχρι τοῦ 720 ἔτους, δὲν βλέπομεν μετέχοντας αὐτῆς εἰμὴ τοὺς παρακειμένους κατοίκους τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου· Σπαρτιάτας, Μεσσηνίους, Ἀρχάδας, Τριφυλίους, Πισάτας, Ἡλείους καὶ Ἀχαιοῦς· ἀπὸ δὲ τοῦ 720 καὶ ἐφεξῆς, συρρέουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα ἀπὸ ἀπωτέρων ἑλληνικῶν χωρῶν ἀθληταὶ Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς, Βοιωτοί, Ἀθηναῖοι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀσίας, Σμυρναῖοι, ὥστε ὁ ἀγὼν ἀποβαίνει γενικώτερος καὶ χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ συνδέῃ μέχρι τινὸς τὰς τοποῦτον ἄλλως διεσπασμένας ἑλληνικὰς πολιτείας. Ὅσῳ δὲ πάλιν αὐξάνουσιν οἱ συναγωνισταί, τόσῳ πολλαπλασιάζονται τὰ εἶδη τῶν ἀγωνισμάτων. Κατὰ τὴν 48 ὀλυμπιάδα, προσετέθησαν ἡ πάλῃ καὶ τὸ πένταθλον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε συνάμα τοὺς ἐξῆς πέντε ἀγῶνας· ἄλμα, ἥτοι πῆδημα, δίσκον, ἥτοι βολὴν διὰ στρογγύλου καὶ ὀμαλοῦ λίθου, δρόμον,

πάλην, ἀκόντιον· ἕτερος νεωτερισμός ἐγένετο κατὰ τὴν 23 Ὀλυμπιάδα, τῷ 688 πρὸ Χριστοῦ, εἰσαχθείσης τῆς πυγμῆς, καὶ ἄλλος ἐτι σπουδαιότερος, κατὰ τὴν 25, τῷ 680 πρὸ Χριστοῦ, εἰσαχθέντος τοῦ ἄρματος· ἵππων τελείων, δηλαδή τοῦ δρόμου δι' ἀμάξης συρομένης ὑπὸ τεσσάρων τελείων ἵππων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀγώνισμα συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ διαποικίλῃ καὶ νὰ λαμπρύνῃ τὸ θέαμα, διότι κατῆλθον ἤδη εἰς τὸν ἀγῶνα οἱ πλουσιώτατοι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δυνάμενοι νὰ τρέφωσι μὲν τοὺς ἀρίστους τῶν ἵππων, νὰ μισθῶσι δὲ τοὺς ἐπιτηδευστάτους ἄρματῆλάτας· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγωνίσματος τούτου φήμη ἦτο τοσαύτη κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος, ὅχι μόνον περὶ πολλῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐπισημότητα αὐτῶν, λέγει ὅτι ἐνίκησαν τετρίπῃ εἰς τὰ Ὀλύμπια ἡ ἀπλῶς ὅτι ἀνῆκον εἰς οἰκίαν τεθριππότροφον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Δημάρατον ἐγκωμιάζων, ἀναφέρει ὅτι, πρὸς τοῖς ἄλλοις λαμπροῖς αὐτοῦ ἔργοις, τετρίπῃ εἰς τὰ Ὀλύμπια ἐνίκησε. Κατὰ τὴν 33 Ὀλυμπιάδα, τῷ 648 πρὸ Χριστοῦ, προσετέθησαν δύο ἐτι εἶδη ἀγωνισμάτων, τὸ παγκράτιον (ἥτοι ἀγὼν πυγμῆς καὶ πάλης συνάμα) καὶ ὁ ἵππος κέλῃς, δηλαδή ἡ ἀπλὴ ἵπποδρομία. Ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δὲ νέα προστίθεντο ἀγωνίσματα, οἷον δρόμος ὀπιλιτῶν, ποικίλα παίδων ἀγωνίσματα, καὶ πῶλων δρόμοι, ἥτοι νέων ἵππων. Ἄλλ' ἡ ἀκριβεστέρως τούτων ἀπαριθμησις καὶ ἐξήγησις ἤθελε πρὸς ταῖς πολὺ τὸν λόγον· ὅθεν ἀρκούμεθα τοῦτο μόνον νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα, ὅτι, ἂν καὶ πάντες οἱ καθ' ἕκαστον εἶδος προτερήσαντες ἐστεφανοῦντο, ἂν καὶ πάντες οἱ νικηταὶ ἀνεγράφοντο μὲν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν Ὀλυμπιονικῶν, ἐδικαιοῦντο δὲ νὰ ἐγείρωσι τὸν ἀνδριάντα αὐτῶν ἐν Ὀλύμπῳ, οἱ τοῦ ἀρχικοῦ ὅμως ἀγωνίσματος, τοῦ ἀπλοῦ δρόμου, νικηταὶ διετήρησαν τὸ προνόμιον ὅτι ἀπὸ αὐτῶν συνήθως ἐπωνομάζετο ἡ Ὀλυμπιάς. Καὶ τοι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον πολλαπλασιασθέντων τῶν ἀγωνισμάτων, μέχρι τῆς 77 Ὀλυμπιάδος ἅπαντα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐτελοῦντο· ἀλλ' ἀπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος ταύτης, ἥτις ἐπανηγυρίσθη τῷ 472 ἔτει πρὸ Χριστοῦ, ἀμέσως μετὰ τὸν ὀριστικὸν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν θρίαμβον, τὸ ἐξαρθρὸν πανελλήνιον φρόνημα ἀπέστησε τὴν ἐτι

μεγαλοπρεστέραν τέλεσιν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐθνικῆς ἐορτῆς· ὥστε ἔκτοτε ἐπὶ πάντε ἡμέρας διήρκουν οἱ ἀγῶνες. Καὶ εἶναι ἐν γένει ἡ ἐποχὴ αὕτη, ἡ μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἱστορικῆς περιόδου, περὶ ἧς πρόκειται ἐνταῦθα, καὶ τοῦ τέλους τῆς ἐπομένης, ἰδίως δὲ ἡ μεταξὺ τῆς 60 καὶ τῆς 90 ὀλυμπιάδος, ἀπὸ τοῦ 540 μέχρι τοῦ 420 πρὸ Χριστοῦ, ἡ λαμπροτάτη τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος ἐποχὴ. Ναὶ μὲν πολὺ πρὸ τοῦ 540 εἶγεν ἀποβῆ πανελλήνιος ἡ πηνήγυρις αὕτη, καὶ κοινός τις δεσμός τοῦ ἀπανταγῶ γῆς ἐπαρμένου ἑλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἀπὸ τοῦ 648 βλέπομεν νικῆσαντα ἐνταῦθα Λύγδαμιν, τὸν ἐκ Συρρακοῦσων, ἑλληνικῆς πόλεως ἐν Σακελίᾳ, καὶ ἀπὸ τοῦ 646, Φιλήταν, τὸν ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνικῆς πόλεως Συθάριδος, οἱ δὲ κριταὶ τοῦ ἀγῶνος, πρὸ καιροῦ, ἂν ὅχι ἀνέκαθεν, ἔφερον τὸ μέγα τῶν ἑλλανοδικῶν ὄνομα· ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ 540 καὶ τοῦ 420 ἔτους ἀνεδείχθησαν οἱ ἐπισημότεραι ὀλυμπιονίκαι. Τότε ἤκμασαν οἱ περίφημοι Κροτωνιάται ἀθληταὶ, δηλαδή οἱ ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνίδος πόλεως Κρότωνος· ὁ Μίλων, ὁ Ἰσχυόμαχος, ὁ Τίσικράτης, ὁ Ἄστυλος, ὁ Φαῦλλος. Ἐκ τούτων ὀνομαστότατος ἦτο ὁ Μίλων ὁ Διοτίμου. Παῖς ἔτι ὢν, ἐνίκησεν οὗτος τῷ 540 πρ. Χρ., καὶ ἔπειτα ἀνδρωθεὶς ἐξάκις ἡρίστευσεν ἐπὶ πάλῃ ἐν Ὀλυμπίᾳ, οὐδ' ἔσχεν ἀνταγωνιστὴν ἄλλον ἐξῴμαχον αὐτοῦ εἰμὴ τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως καταγόμενον Τιμασίθεον. Καὶ ἔλαβεν ὁ Μίλων πλείονας παντὸς ἄλλου ἀθλητοῦ στεφάνους, διότι ἐνίκησεν ὅχι μόνον ἐν Ὀλυμπίᾳ πολλάκις, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἐξάκις μὲν εἰς τὰ πύθια, ἐνέακις δὲ εἰς τὰ νέμεια καὶ δεκάκις εἰς τὰ ἱσθμια. Πρὸ μικροῦ τότε εἶχεν εἰσχωρῆ τὸ ἔθνος τοῦ νὰ ἐγείρωνται ἐν Ὀλυμπίᾳ οἱ ἀνδριάντες τῶν νικητῶν· τὸν δὲ ἀνδριάντα τοῦ Μίλωνος, κατασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ Κροτωνιάτου Δαμέου, αὐτὸς ὁ ἀθλητὴς ἐκεῖνος ἐκόμισεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ εἰς τὸν ὠρισμένον αὐτῷ τόπον, καὶ ὁ μέγας ποιητὴς Σμυωνίδης ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο·

Μίλωνος τόδ' ἄγαλμα καλοῦ καλόν, θε ποτὶ Πίσχ
ἐπτάκι νικήσας, ἐς γόνατ' οὐκ ἔπεσεν.

Καὶ τὸν Ἄστυλον δὲ τὸν ἀλλεπαλλήλως στεφανωθέντα ἐν Ὀ-

λυμπία δρόμῳ, τῷ 488, 484 καὶ 480, ἔμνησεν ὁ Σμυωνίδης, εἰπὼν·

..... Τίς δὲ τῶν νῦν τισσίδε
πετάλοισι μύτων ἢ σταφάνοισι βόδων ἀνστήσαντο νίκας
ἐν ἀγῶνι περικτιόνων ;

Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἤριστευσαν καὶ οἱ γενναῖοι Ῥόδιοι Διαγορίδαι· μάλιστα δὲ ὁ πατὴρ Διαγόρας ὁ πύκτης, ὃν, κηλίσαντα δις μὲν εἰς τὰ ὀλύμπια, τετράκις εἰς τὰ ἰσθμια, δις εἰς τὰ νέμεια, καὶ ἀγνωστον ποσάκις εἰς τὰ πύθια, ἀπθανάτισεν ὁ Πίνδαρος, εἰς τὸν ἑβδομον αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Ὀλυμπιονικῶν ὕμνον. Τότε ἐνίκησαν πολλοὶ Αἰγινήται, ὑπὸ τοῦ Πινδάρου ὁμοίως ὑμνηθέντες, καὶ πλείστοι περιώνυμοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ἐξ Ἀθηναίων Ἀλκμαϊωνίδαι, ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων, ὁ δεσπότης Ἀκράγαντος, τῆς ἐν Σικελίᾳ ἐλληνίδος πόλεως, Θήρων· τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐστεφανώθη ὁ ἀκραγαντίνος ὁμοίως Ἐξαίνετος, τὸν ὁποῖον, ἐπανερχόμενον ἀπὸ τοῦ κατορθώματος, κατήγαγον οἱ συμπολίται εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἐν ἄρματι, καὶ συνεπόμπευσαν αὐτῷ κατὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, συνωρίδες, ἥτοι ἅρματα ὑπὸ δύο ἵππων συρόμενα, τριακῶσαι λευκῶν ἵππων· ἐξ οὗ δῆλον γίνεται οὐ μόνον ὅποια τιμὴ ἀπεδίδετο εἰς τοὺς ὀλυμπιονίκας ἀπανταχοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ὅποσον μέγας ἦτο ὁ πλοῦτος τῆς ἐλληνίδος ἐκείνης πόλεως. Τότε ἐπὶ πᾶσι καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς 59 Ὀλυμπιάδος, ἤρχισαν ἐγειρόμενοι οἱ τῶν νικητῶν ἀνδριάντες, οἵτινες ἀδιακόπως κατὰ πᾶσαν τετραετίαν πολλαπλασιαζόμενοι, συνετέλεσαν παραδόξως εἰς τὸν καλλωπισμὸν τοῦ πεδίου τῆς Ὀλυμπίας· ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον ἐκεῖ καὶ ἄλλα ἄπειρα ἀριστοτεχνήματα, ἱερὰ, βωμοί, ἀγάλματα, ὧν πολλὰ πεποιημένα ἐκ χαλκοῦ, ἀργύρου, χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, τὸ πεδῖον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ φύσει μαγευτικώτατον, εἶχε καταστήσει ἐν ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς οἰκουμένης καὶ ἄξιον τῇ ἀληθείᾳ τῆς χάριτος, τῆς εὐφύας καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ ἔθνους, τοῦ συνερχομένου ἐνταῦθα ἵνα τελέσῃ τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν πανηγύρεων αὐτοῦ. Μάλιστα δὲ κατέπληττε τὸν προσερχόμενον ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, καὶ τὸ ἀνακείμενον ἐν

αὐτῷ ἀγαλμα τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν· τὸ ἀγαλμα τοῦτο ἦτο ἔργον τοῦ περιφημοτέρου τῆς ἀρχαιότητος ἀνδριαντοποιοῦ, τοῦ Ἀθηναίου Φειδίου, ὅστις ἐποίησεν αὐτὸ ἐξ ἐλέφαντος· καὶ χρυσοῦ, κατὰ τὴν 86 Ὀλυμπιάδα· ἔλεγον δὲ οἱ ἀρχαῖοι περὶ τοῦ ἀριστοτεχνήματος τοῦτου·

Ἦ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ, εἰκόνα δειξὼν
Φειδῖος, ἡ σύ γ' ἔδης τὸν θεὸν ὑψόμενος,

τοσοῦτον ἐξαισιῶς εἶχε παραστήσει τὴν θεῖαν μεγαλειότητα !

Ἀλλὰ τὸ πεδῖον τῆς Ὀλυμπίας πολὺ ἀπέειχεν ἔτι τῆς λαμπρότητος ταύτης, οὐδ' εἶχεν ἔτι λάβει τὴν πολλὴν ταύτην ἐπίδοσιν ὁ Ὀλυμπιακὸς ἀγὼν, ὅτε, κατὰ τὴν ὀγδόην Ὀλυμπιάδα, ἐν ἔτει 748 πρὸ Χριστοῦ, ὁ Ἀργεῖος τύραννος Φεῖδων ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, ὠφελούμενος ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς Ἡλείους ἀντιζηλίας τῶν Πισατῶν. Εἶπομεν ὅτι οἱ Ἡλεῖοι, γενόμενοι κύριοι τῆς Πισατίας, ἐσφετερίσθησαν καὶ τὴν τοῦ ἀγῶνος προεδρίαν· οἱ Πισαταὶ ὁμῶς, δυσχνασχοῦντες διὰ τοῦτο, δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι νὰ ἀνακτήσωσι τὸ δικαίωμα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ ἀπόπειρα εἶναι αὕτη ἡ τῇ συνδρομῇ τοῦ Φεῖδωνος γενομένη. Τῷ ὄντι ἐπὶ τῇ προκλήσει αὐτῶν, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀργείου εἰς Ὀλυμπίαν καὶ ἐτέλεσεν, ἀπὸ κοινου μετὰ τῶν Πισατῶν, τὸν ἀγῶνα αὐτὸς, ὡς ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλέους· οἱ δὲ Ἡλεῖοι, ἀποβαλόντες οὕτω διὰ τῆς βίας τὴν προεδρίαν, ἀπεποιήθησαν νὰ περιλάβωσιν εἰς τὸν παρ' αὐτῶν τηρούμενον κατάλογον τῶν Ὀλυμπιονικῶν, τὸν κατὰ τὴν ὀγδόην ταύτην Ὀλυμπιάδα προτερήσαντα, καλέσαντες αὐτὴν ἀνολυμπιάδα, ὅπερ καὶ βραδύτερον συνέβη τρίς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῶν Ἡλείων ταπεινώσις δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, εἶχον, διὰ θαυμαστοῦ πολιτεύματος, ρυθμίσει καὶ αὐξήσει τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἦλθον ἤδη εἰς βοήθειαν τῶν Ἡλείων καὶ ἐπήγαγον τὴν κατατρόπωσιν τοῦ Φεῖδωνος, ὥστε κατὰ τὴν ἀκόλουθον Ὀλυμπιάδα οἱ Ἡλεῖοι ἀνέλαβον αὐθις τὴν προεδρίαν τοῦ ἀγῶνος, ἡ

δὲ Σπάρτη λέγεται ἀσφαλίσασα τὸ κράτος τῆς Ἡλίδος οὐ μόνον ἐπὶ τῆς Πισατίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Τριφυλίας.

Ἐάν ὅμως ἡ ἐπὶ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου ἡγεμονία τοῦ Φειδωνος τάχιστα κατελύθη, ἡ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κυριαρχία αὐτοῦ ὑπῆρξε διαρκεστέρα καὶ λαμπρά. Αὐτὸς πρῶτος Ἑλλήνων ἔκοψεν ἐν Ἀργεῖ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νομίσματος τῶν δύο κατὰ τοὺς ἀπωτάτους τούτους χρόνους ἐμπορικωτέρων ἀσιανῶν πολιτειῶν, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Βαβυλώνος, νόμισμα ἑλληνικὸν χαλκοῦν καὶ ἀργυροῦν, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησεν ὅχι μόνον καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πλεῖστον τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος· ἐκλήθη δὲ αἰγινητικόν, διότι ἐγνωρίσθη καὶ ἐκυκλοφόρησεν ἰδίως διὰ τῶν ἐμπορικωτάτων Αἰγινητῶν, ἀποίκων ὄντων τοῦ Ἀργεος. Καὶ αὐτὸς ὁμοίως πρῶτος Ἑλλήνων ὥρισε μέτρα καὶ σταθμὰ, ὀνομασθέντα ἀπὸ αὐτοῦ Φειδώνια. Τὰ γεγονότα ταῦτα μαρτυροῦσι τὴν προαναφερθεῖσαν μεγάλην, ἐν τῇ ὁγδόῃ ἑκατονταετηρίδι, ἀκμὴν τῆς ἀργολικῆς ὁμοσπονδίας, τῆς ὁποίας αἱ πόλεις ἐξέπεμψαν πρωϊμώτατα καὶ πολλὰς ἀποικίας εἰς τὰς μεσημβρινὰς νήσους τοῦ Ἀιγαίου πελάγους καὶ εἰς τὴν δυτικομεσημβρινὴν γωνίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς Κρήτην, Κῶ, Ῥόδον, Ἀλικαρνασσὸν, Κνίδον, Μύνδον, Νίσυρον, Σύμην, Κάρπαθον, Καλύδναν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐτερον δὲ τεκμήριον τῆς τότε ναυτικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, εἶναι καὶ ἡ ἐν Καλαυρίᾳ ἀμφικτυονία τῶν ἑπτὰ πόλεων Ἑρμιόνης, Ἐπιδαύρου, Αἰγίνης, Ἀθηνῶν, Πρασιῶν, Ναυπλίας καὶ τοῦ μινυσίου Ὀρχομενοῦ, περὶ ἧς εἰλάβομεν καὶ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἐμιλήσωμεν.

Ἀλλὰ μετὰ τὸν Φειδωνα, ἦτοι μετὰ τὴν ὁγδόην ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἀργολικὴ ὁμοσπονδία ἤρχισε παρακμάζουσα. Ἐτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἡ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑκτῆς, οἱ Σπαρτιάται ἀφῆρεσαν ἀπ' αὐτῆς τὴν πλείστην δυτικὴν παραλίαν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου· μετὰ ταῦτα ἀπέστησαν οἱ Σικυωνιοὶ καὶ οἱ Αἰγινῆται· καὶ διετήρησε μὲν ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον τὸ Ἀργος τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας ὅχι μόνον τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς Πελοποννήσου, αἱ ἀξιώσεις ὅμως αὗται ἀπέβησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παράκαι-

ραι, καθὼ μὴ ὑποστηρίζομεναι ὑπὸ ἀποχρώσεως δυνάμειος. Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσις, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Ἡ ἀργολικὴ ἀμφικτυονία συνεκροτεῖτο ἀπὸ πολυαριθμῶν αἰ-τονόμων καὶ πλουσιῶν πόλεων, αἵτινες, ὡς πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ πό-λεις, ἔτανον πρὸ πάντων νὰ διατηρήσωσι καὶ αὐξήσωσι τὴν αὐ-τοτελεῇ αὐτῶν ὑπαρξίν, καὶ δὲν ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ θυσιάσωσιν ὁ-κοθεν μέρος τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἵνα ἐνισχύσωσι τὸν συνά-πτοντα αὐτὰς κοινὸν δεσμόν. Ἀνὴρ μεγαλοφυῆς, φιλόδοξος καὶ δραστήριος, οἷος φαίνεται ὁ Φεῖδων, ἡδύνατο, ἐπιστηρίζομενος ἐπὶ τῆς ἐπισημοτέρας τῶν πόλεων τούτων, τοῦ Ἀργυροῦ, νὰ ὑποχρεώσῃ τὰς λοιπὰς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ συγκρο-τήσῃ οὕτω κράτος συμπαγὲς καὶ ἰσχυρόν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Φεῖ-δωνα τοιαῦτος ἀνὴρ δὲν ἀνεφάνη ἕτερος· τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα διατηρήθη μὲν ἐν Ἀργεῖ, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν μηδικῶν πολέμων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ ψιλῇ ὀνόματι, διότι ἡ πραγματικὴ ἐξουσία εἶχε πρὸ καιροῦ μεταβῆ εἰς τὸν δῆμον. Διὰ τοῦτο ὁ δεσμὸς ὅστις συ-νῆπτε τὰς διαφόρους πόλεις τῆς ἀργολικῆς ἀμφικτυονίας ἐξαλα-ρώθη ἐντελῶς προϊόντος τοῦ χρόνου· καὶ πολλαὶ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐ-ξυκολούθησαν κατ' ἰδίαν εὐημεροῦσαι, καθὼς ἡ Σικυὼν, ἡ Αἰγίνα καὶ αὐτὸ τὸ Ἄργος, ἀλλὰ, μὴ οὔσαι ἡνωμέναι, δὲν ἀπετέλουν κράτος ἰσχυρόν· ὥστε ἡ Σπάρτη ἥτις ἐν τῇ μεταξύ ἐρρύθμισε τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἐπὶ ἄλλων ὅπως ἀρχῶν, τινὰς μὲν ἐκ τῶν ἀργε-λικῶν τούτων πόλεων ἐκυρίευσεν, ἄλλας δ' ἐταπείνωσε καὶ ἐν γένει κατήντησε νὰ λάβῃ ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἐκατονταετηρίδος τὴν κρηματικὴν ἡγεμονίαν ἀπέσης τῆς Πελοποννήσου.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐπρόβλεπον, ὅτι τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης ἦτο ἐρ-γον τοῦ περιφάνου νομοθέτου Λυκούργου· ἀλλὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐπικρατοῦσι παρ' αὐτοῖς πολλαὶ ἀμφιβολίαι καὶ δια-φωνίαι. Οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸν ἀπόγονον τοῦ Εὐρυσεθέους, οἱ δὲ ἀπόγονον τοῦ Προκλέους· κατὰ τινὰς μὲν ἤκμασεν ἐν ἀρχῇ τῆς δε-κάτης πρὸ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδος, κατ' ἄλλους δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνάτης, καὶ κατ' ἄλλους περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ταύτης ἐκα-τονταετηρίδος. Ὁ δὲ Πλούταρχος, ἑλλην συγγραφεὺς, ὅστις περὶ

τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχάς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἐκατονταετηρίδος, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἄλλους τὸν βίον τοῦ Λυκούργου, συλλέξας πάντα ὅσα οἱ ἀρχαιότεροι εἶχον περὶ τούτου ἱστορήσει, λέγει εὐθὺς προοιμιαζόμενος· « Περὶ Λυκούργου τοῦ νομοδότη τοῦ καθόλου μὲν οὐδὲν ἐστὶν εἰπεῖν ἀναμφισβήτητον, οὐ γὰρ καὶ γένος, καὶ ἀποδημία, καὶ τελευτὴ, καὶ πρὸς ἅπασιν ἢ περὶ τοὺς νόμους αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν πραγματεία, διαφόρους ἔσχεν ἱστορίας· ἥμιστά δὲ οἱ χρόνοι καθ' οὓς γέγονεν ὁ ἀνὴρ, ὁμολογοῦνται ». Ἀληθῶς ἄρα εἰπεῖν, οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Καὶ εἶναι μὲν τοῦτο λυπηρόν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης ἦτο, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὑπὲρ πάντων ἄλλων φύσεως τοιαύτης ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ διὰ τῆς θελήσεως ἐνὸς καὶ μόνου ἀνδρός, πρὸς δὲ τούτοις ὑπέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, οὐσιώδη τροπολογίαν, τὸ ζήτημα ὑπὸ τίνος κατ' ἀρχάς διευτυπώθη καταντῶ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξιον ἢ ὅτι ἐκ πρώτης ὁψεως φαίνεται.

Καὶ ἤδη προτιθέμενοι νὰ ἐκθέσωμεν τὰ περὶ τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἀναγκαῖον νομίζομεν νὰ διακρίνομεν πρὸ πάντων τοὺς τύπους τῆς κυβερνήσεως, ἀπὸ τῶν θεσμῶν δι' ὧν ἐκανονίζετο ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ πειθαρχία τῶν πολιτῶν. Ἰδίως ἀξιοσημείωτοι εἶναι οἱ τελευταῖοι οὗτοι θεσμοί, οἱ ὅντως μοναδικοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος· ἀνευ αὐτῶν οἱ κυβερνητικοὶ τύποι βεβαίως δὲν ἔθελον ἐπιφέρει τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τὰ ὅποια ἐπέφερον. Οὐδὲ ἦσαν οἱ τύποι τῆς κυβερνήσεως, κατὰ τὸ ἀρχικόν τῆς Σπάρτης πολίτευμα, ἐξαιρέσει δηλαδὴ τῶν ὁμολογουμένως μεταγενεστέρων ἐφόρων, ἄλλο τι κυρίως ἢ οἱ ἐπὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατήσαντες, ἐκτὸς ὅτι αἱ ἀμοιβαῖαι σῖσεις τῆς βασιλείας, τῆς βουλῆς τῶν γερόντων καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου, ἐκανονίσθησαν ἤδη ἀκριβέστερον καὶ ῥητότερον ἢ πάλαι ποτέ.

Τῶντι κατ' ἀρχάς εὐρίσκομεν ἐν Σπάρτῃ τὴν γνωστὴν ἤδη εἰς ἡμᾶς βουλὴν τῶν γερόντων, ἀλλὰ συγκριμένην ὠρισμένως ἐκ 30 ἰσοβίων ἀνδρῶν· ἐτι δὲ τὴν ἐπίσης γνωστὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου, ἀλλὰ ἔχουσαν πλείονερά τινα ἢ ἄλλοτε δίκαια· ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν βασιλείαν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἥτις ὅμως εἶχε τοῦτο τὸ ἰδιόζον

ὅτι ἐν Σπάρτῃ οἱ βασιλεῖς ἦσαν, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλειδῶν, πάντοτε δύο, ὁ εἷς ἐκ τοῦ γένους τοῦ Εὐρυσθένους, ὁ δὲ ἄλλος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Προκλέους· ὅθεν καὶ ὠνομάζοντο, τὸ μὲν ἐν γένος τῶν βασιλέων Εὐρυσθενίδαι ἢ, ἀπὸ Ἀγίδας, τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Εὐρυσθένους, Ἀγίδαι· τὸ δὲ ἄλλο γένος, Προκλείδαι ἢ, ἀπὸ Εὐρυπῶντος τοῦ ἐγγόνου τοῦ Προκλέους, Εὐρυπωντίδαι. Ἡ διπλῇ αὕτῃ βασιλείᾳ, ἥτις οὐδαμοῦ ἄλλοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπεκράτησεν, συνέστη ἐνταῦθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι οἱ δύο ὑπέρτατοι, καὶ ἰσοδίκαιοι, καὶ ἰσοδύναμοι οὗτοι ἄρχοντες, οἵτινες ἐμελλον φύσει νὰ διατελῶσιν εἰς διηνεκῇ ἀντιζηλίαν, οὐδέποτε θέλουσιν ὁμοφρονῆσαι ἵνα ἐπιφέρωσι διὰ τῆς βίας τὴν κατὰ λυσιν τοῦ πολιτεύματος καὶ σφετερισθῶσιν ἐξουσίαν δεσποτικὴν. Καὶ ἀληθῶς ἐπὶ πεντακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη οὐδεμία ἐγένετο τοιαύτῃ ἀπόπειρα ἐν Σπάρτῃ, μέχρις οὔ, περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ βασιλεῖς Ἀγίς Γ' καὶ Κλεομένης Γ' ἐπεχείρησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν βίαν τοῦ πολιτεύματος ἀναμώρρωσιν, ἀλλὰ τότε τὸ πολίτευμα εἶχεν ἤδη πάθει οἰκοθεν σπουδαιότητα, ἀλλοιώσεις. Ἐν τούτοις, ἡ διπλῇ βασιλείᾳ, εἰ καὶ ἔχουσα τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, δι' ὃ οἱ Σπαρτιάται, κατὰ Ἀριστοτέλην, « σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὰ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς », εἶχεν ὅμως ἐνταυτῷ τὸ ἀτόπημα, τὸ ὅτι πάντοτε συνεπύγετο ἡ διχίρεσις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· ὅθεν ἡ κυβερνήσις καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης δὲν ἤθελον ἴσως ἀποβῇ ὅσον ἀπέβη ἰσχυρά, ἐὰν ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία δὲν περιήρχετο μετ' οὐ πολὺ εἰς ἀρχὴν ἑτέραν, ἥτις, καὶ τοὶ πολυμελεστέρα, εἶχεν ὅμως τὴν ἀπαραίτητον περὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς ἐνότητα. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦσαν οἱ ἑφοροί. Οἱ ἑφοροὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς πιθανώτατα ἀπλῶς ἐπίτροποι τῶν ἐν πολέμοις ἀπόντων βασιλέων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀποτελοῦσιν ἀρχὴν αὐτοτελῆ καὶ παντοδύναμον. Ἦσαν δὲ συνέδριον πάντε ἀνδρῶν, ἐκλεγομένων κατ' ἔτος, ἐξ ἀπάντων μὲν τῶν πολιτῶν, ἄδηλον ὅμως πῶς ὁ Ἀριστοτέλης μόνον λέγει, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν « παιδαριώδης ἐστὶ λίαν ». Οἱ ἑφοροὶ καὶ οἱ βασιλεῖς ἐδίδον πρὸς ἀλλήλους, κατὰ μῆνα, ὄρκον ἀμοιβαῖον, καὶ οἱ μὲν βασιλεῖς ὠμνον

« κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κειμένους νόμους βασιλεύειν », οἱ δὲ ἑφοροι, αἱ ἐμπροσθεν τοῦ βασιλέως, ἀστυφελικτον (ἀδίσταστον) τὴν βασιλείαν παρέξιν· καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, μέγα Πειλοποννήσιοι ἱστορικοὶ ἀκμάσας ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, οἱ βασιλεῖς διετέλουν, αἱ παιθαρχοῦντες, ὥς περ γονεῦσι, τοῖς ἐφόροις. Ἰδίῳ δὲ πῶς ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἑξωτερικὴ κυβερνήτης ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων, οἵτινες, καὶ τοὶ μετερχόμενοι αἱ ἀρχὴν λίαν μεγάλην καὶ ἰσχυράν, δὲν ἦσαν ὑπεύθυνοι οὔτε εἰς τὴν γερουσίαν, οὔτε εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον εἰς τοὺς βασιλεῖς, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς διαδόχους αὐτῶν. Αὐτοὶ διεξήγον, ἔχοντες ὑπ' ἐκρυτοῦ 300 νέους καὶ δραστηρίους πολίτας, τοὺς καλουμένους ἱππεῖς, τὴν ἐσωτερικὴν ἀστυνομίαν ἐν τῇ Λακωνικῇ, μετὰ ἐξουσίᾳ αὐτοκράτορος· αὐτοὶ ἔπαυον κατὰ τὸ δοκοῦν πάντας τοὺς ἄρχοντας καὶ ἐπέβαλλον αὐτοῖς χρηματικὰς ποινὰς καὶ φυλάκισιν· αὐτοὶ ἤθροζον τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐν περιπτώσει ἑξωτερικοῦ πολέμου, ὀρίζοντες ποῦ θέλει μεταβῆ. Καὶ εἶχε μὲν ὁ βασιλεὺς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν, ἀλλὰ δύο ἔρροι παρηκολούθουν πάντοτε τὸν στρατὸν, ἐπὶ ἀπλῇ δὲ ἐπιψέᾳ, ἠδύνατο νὰ φυλακίσωσι καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Αὐτοὶ πρὸς τούτοις ἐδίκαζον, ὅτε μὲν ἰδίᾳ, ὅτε δὲ συνάμα, τὰς κυριώτερας ἰδιωτικὰς δίκας, καὶ τὰ ὅλα πάντα οὐκ κατὰ νόμους γραπτοὺς, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις ὑπῆρξεν ἀπώποτε σπανιστάτη ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ αὐτογνομόνως. Μόνον εἰς τὰς σπουδαιότατας κυβερνητικὰς ὑποθέσεις, ἰδίῳ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἠκροῶντο τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου καὶ τῆς γερουσίας. Καὶ αἱ φονικαὶ ὁμοίως δίκαι ὑπὸ τῆς γερουσίας ἐδικάζοντο, ἕως καὶ αἱ κατὰ βασιλείαν, ἀν καὶ ὑπάρχει παράδειγμα, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Ἀγισίλαον ἐπέβαλλον οἱ ἔρροι οἰκοθεν χρηματικὴν ποινὴν. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἔρροι ἀπηλλάττοντο τῆς κοινῆς ὑπὸ ὧν τῶν πολιτῶν τηρουμένης αἰστηρᾶς διαίτης.

Ἡ ἄμεσος λοιπὸν πολιτικὴ ἐξουσία τῶν βασιλέων περιωσμένη πολὺ, ἀν καὶ οὗτοι ἔσωζον ἔτι ἀξιολογὰ τινα προνόμια· εἶχον μὲν ἄλλα βασιλικά ἐν τῇ Λακωνικῇ κτήματα, ἐλάμβανον πολλὰς ἀπὸ τῆς ἀλλοδαπῆς δούρας, καὶ ὁσάκις προεπύροντο θυσίαι εἰς τοὺς

θεούς, τὸ δέσμα καὶ ἄλλα μέρη τῶν σφαγίων ἀνέκον εἰς τοὺς βασιλεῖς. Ἐν γένει δὲ ἡ περιουσία αὐτῶν δὲν ἦτο μικρά· ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐπεβλήθη εἰς τὸν βασιλέα Ἄγιν χρηματικὸν πρόστιμον 100,000 δραχμῶν Ἀττικῶν, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἐκχτονταετηρίδι, ἕτερος Ἄγιν, ὁ Εὐδαμίδου, εἶχεν εἰς χρήματα 600 τάλαντα, ἧτοι 3,600,000 δραχμάς. Προστούτως ἐκαστοῦ τῶν βασιλέων εἶχε τὴν ψῆρον αὐτοῦ ἐν τῇ γερουσίᾳ· οἱ βασιλεῖς ἐκύρουν τὰς υἱοθεσίας καὶ ἐκρινον ἄλλας τινὰς οἰκογενεακὰς διαφοράς. Πλείστη δὲ ἦτο ἡ πρὸς αὐτοὺς εὐλάβεια, καθὼς καταγομένους ἀπὸ Ἡρακλέους, καὶ διὰ τοῦ Ἡρακλέους, ἀπὸ Διός· ὅθεν οἱ βασιλεῖς ἐξεπροσώπουν τὴν πολιτείαν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς σχέσεις· ἦσαν αὐτοδικαίως ἱερεῖς τοῦ Διὸς Ἀκαδαίμονος καὶ τοῦ Διὸς Οὐρανίου, προσέφερον τὰς μηνιαίας θυσιᾶς δ' ὧν ἐγένοντο οἱ θεοὶ ἴσμεν πρὸς τὸν τῆς Σπάρτης λαόν· διώριζον ἐκαστος, ἀνὰ δύο Πυθίους, δηλαδὴ τοὺς ἀνδρας, οἵτινες ἐπὶ ἔλλοντο εἰς Δελφούς, ἵνα ἐπερωτήσωσι τὸ μαντεῖον· τελευταῖον οἱ βασιλεῖς ἐρύλαττον, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Πυθίων, τὰς γινομένας ἀποκρίσεις, τὰς ὁποίας ἐν καιρῷ ἀμνηχανίας συνεβουλεύετο ἡ πολιτεία. Ἀποθνήσκοντες δὲ ἐκηδεύοντο μετὰ τοσαύτης μεγαλοπρεπείας, ὥστε ὁ Ἡρόδοτος παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τὰς τιμὰς τὰς ἀποδιδόμενας ὑπὸ τῶν δουλικῶν τῆς Ἀσίας λαῶν εἰς τοὺς νεκροὺς τῶν βασιλέων αὐτῶν, ὁ δὲ Ξενοφῶν, ὁμιλῶν περὶ τῆς κηδείας ἐνὸς τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, λέγει ὅτι α ἔτυχε σεμνοτέρας ἢ κατ' ἀνθρώπου ταφῆς· διότι οὐ μόνον ἐξ ἐκάστης οἰκίας σπαρτιατικῆς ὤφειλον νὰ παρυσταθῶσιν εἰς τὴν τελετὴν ἀνὴρ καὶ γυνὴ οἰκτρῶς πενθηροῦντες, ἀλλὰ τὸ γεγονός ἀνηγγέλλετο ἀμέσως καθ' ὅλην τὴν Λακωνικὴν, ἵνα συβρέυσωσιν εἰς Σπάρτην πολλοὶ χιλιάδες ἀνθρώπων καὶ διὰ τῶν κοπετῶν καὶ τῶν οἰμωγῶν αὐτῶν καταστήσωσιν ἐκπρεπεστάτην τὴν ἐκπορὰν, μεθ' ἣν ἐρύλάττετο δεκαήμερον κοινὸν πένθος. Κυρίως ἄρα εἰπεῖν, οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἦσαν οἱ σεβαστοὶ τῆς οἰκογενείας προστάται, οἱ ὕπατοι τῆς θρησκείας λειτουργοὶ καὶ οἱ αἰῶδιοι ἱερεῖς ἀντιπρόσωποι τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν, δι' οὗ ἡ πολιτεία συνεδέετο μὲ τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς· ἀλλὰ τίποτε πλείοτερον. Ἀ-

πὸ τῆς πατροπαραδότου ταύτης εὐλαθείας ὠφελούμενος, ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαος, ἀνὴρ πολεμικὸς ὢν μέγας καὶ κατὰ τῆς λα ἐνεργὸς, ἠδυνήθη, ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, νὰ λάβῃ πολλὰν εἰς τὰ πράγματα ὑπερσχίν· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις σπανιώταται· συνήθως οἱ βασιλεῖς εἶχον ἐν τῇ πολιτείᾳ δευτερεύουσιν ἰσχὺν καὶ τάξιν· ἐπρώτεον δὲ οἱ ἔφοροι.

Καὶ τῆς γερουσίας ὁμοίως καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ δήμου ἡ ἐνέργεια δὲν ἦτο πολλοῦ λόγου ἄξια. Ἡ γερουσία, καλουμένη ἐν Σπάρτῃ γερονία, ἡ γερωχία, ἡ γερωία, συνέκειτο ἀπὸ τῶν δύο βασιλείων καὶ 28 ἀνδρῶν, ἐχόντων τοῦλάχιστον 60 ἐτῶν ἡλικίαν καὶ ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ δήμου διὰ βίου. Οἱ 30 οὗτοι ἄνδρες ἐλαμβάνοντο, ὡς φαίνεται, ἀνὰ 10 ἀρ' ἑκάστης τῶν 3 φυλῶν, εἰς ἃς πιθανώτατα ἦσαν διηρημένοι οἱ Σπαρτιᾶται, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Δωριεῖς. Αἱ 3 φυλαὶ ὠνομάζοντο ἀπὸ Ἰλλου τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ἀπὸ Παμφύλου καὶ Δύμμαντος, τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγυμίου, Ἰλλεῖς, Πάμφυλοι, Δυμᾶνες· καὶ εἰκάζεται ὅτι ὑποδιηροῦντο εἰς 30 τμήματα, τὰ ὅποια ὠνομάζοντο ὠρεαί. Ἡ δὲ ἀγορὰ ἡ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου, ἥτις ἐκκληῖο ἀλία, σύλλογος, συνάθροισις, συνέκειτο ἀρ' ὅλων τῶν πολιτῶν ὅσοι συνεπλήρωτον τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἠδύναντο νὰ συντελῶσιν εἰς τὰ κοινὰ δεῖπνα ἡ συσσίτια. Εἰς τοὺς συλλόγους λοιπὸν τούτους ὑπεβάλλοντο τὸ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ζήτημα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀν' ὅχι πάντοτε, καὶ οἱ ὀλίγιστοι ἐν Σπάρτῃ ψηφίζόμενοι νόμοι. Ἀλλ' ἐκτὸς ὅτι αἱ τοιαῦται ἀγοραί συσκέψεως ἦσαν σπάνιαι, πολλοὶ ἄλλαι περιστάσεις συνετέλουν εἰς τὸ νὰ καθιστῶσιν αὐτάς συνήθως ματαιίας. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου οὐδὲν ὑπεβάλλετο τὸ μὴ προϋποβληθὲν εἰς τὴν γερουσίαν. Οἱ δὲ γέροντες ἐξελέγοντο μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ διεξήγето εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε προδήλως ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐνέργεια τοῦ δήμου ἦτο ἀσθενεστάτη. Ἐν πρώτοις ἐκλέξιμοι δὲν ἦσαν, ὡς ὑποδεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης, εἰμὴ οἱ κηλοὶ κήραθοι, οἱ ἀριστοὶ, καὶ ἐκ τούτων πάλιν ὁμολογουμένως οἱ ὑπερβάντες τὸ 60 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ οἱ ἐπιζήτουντες τὸ ἀξίωμα. Οὕτω δὲ περιορισθέντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλεξιμῶν, ἡ κρίσις ἐγένετο κατὰ τὴν ἐξῆς τρῖπνον. Ἐκκλησίας ἀ-

θροισθείτης, ἄνδρες αἰρετοὶ κατεκλείοντο πλησίον εἰς οἶκημα, μὴ βλέποντες τοὺς ἐκκλησιάζοντας, ἀλλὰ μόνον τὴν κρυγὴν αὐτῶν ἀκούοντες, διότι καὶ περὶ τούτου, ὡς συνήθως, διὰ βοῆς, καὶ ὄχι διὰ ψηφοφορίας, ἀπεράσισεν ἡ ἐκκλησία. Τότε εἰσήγοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ ὑποψήφιοι, διερχόμενοι ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐνώπιον αὐτῆς καὶ ἡ μὲν ἐκκλησία ἀνεῳχα περὶ ἐκάστου, οἱ δὲ κατὰλειστοὶ γραμματεῖς ἐστημεῖον ἐπὶ γραμματείων ὅποια τις ἦτο ἡ περὶ τοῦ πρώτου βοή, ὅποια ἡ περὶ τοῦ δευτέρου, ὅποια ἡ περὶ τοῦ τρίτου, καὶ οὕτω καθεξῆς, ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς τυχὸν τῆς πλαίστες βοῆς, ἀνηγορεύετο. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθῶμεν, ὅτι οἱ γέροντες, διὰ βίου προχειριζόμενοι, ἀπέβαινον πολλάκις ἐσχατόγηρμα, ἀναγκη βεβαίως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ γερουσία ὀλίγον ἡδύνετο συνήθως νὰ περιστείλῃ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῶν ἐφόρων. Ἡ δὲ ἐκκλησία πάλιν τοῦ δήμου δὲν συνέκειτο εἰμὴ ἐκ τῶν πολιτῶν, ὅσοι, ὑπερβάντες τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας, συνετέλουν εἰς τὰ σπσίτις· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων πρωϊμώτατα ἡλαττώθη, διὰ τὴν ἐσχάτην πένιν εἰς ἣν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν περῆλθον· ὥστε πρῶτον ἡ ἐκκλησία ἦτο εὐάριθμος· ὅσα δὲ εὐάριθμον εἶναι πᾶν βουλευτικὸν σῶμα, τόσῳ εὐκολώτερον ἀποβαίνει ἐπυχεῖον. Ἐπειτα, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ τὰ προηγουμένως ὑπὸ τῆς γερουσίας ἐγκριθέντα· ὥστε ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐκκλησίας ἦτο περὶωρισμένη. Τελευταῖον οὐδεὶς πολίτης ἡδύνετο νὰ ἀγορεύῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκτὸς ἐὰν ἰδίᾳ ἐπατρέπετο τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδεμὶς ἐγίνετο ἐνταῦθα συνήθως συζήτησις, ἡ περὶ τροπολογίας προτάσεις, ἀλλ' αἱ προτάσεις τῶν ἀρχόντων ἡ ἐγίνοντο δεκταὶ ὅπως εἶχον, ἡ ἀπερρίπτοντο. Καὶ τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκρίτως. Οἱ Σπαρτιάται, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς· ἦν ἐλάμβανον, οὔτε ἡγάπων τὴν συζήτησιν, οὔτε ἐπιτηδείοι περὶ αὐτὴν ἦσαν, ἐπὶ τοσούτον, ὥστε ὁ Θουκυδίδης, διμιλῶν περὶ ἀνδρὸς ἐπιφανεστάτου, τοῦ Βραχίδου, ἐπιφέρει μετὰ τινος περιφρονήσεως, ὅτι, ὡς Λακεδαιμόνιος, « ἦν οὐκ ἀδύνατος εἰπεῖν ». Ἀρ' ἐτέρου, ἐπιφανεστάτη ἐν Σπάρτῃ ἀρχὴ ἦτο ἡ μυστικότης τῆς κυβερνήσεως, « τῆς πολιτείας τὸ κρυπτόν », ὡς λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, τὸ ὅποιον βεβαίως δὲν συνεβίβλετο μετὰ πολλῶν διαμα-

σίῳν συζήτησαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίφημον ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἥτις συνεκροτήθη διὰ τὴν ἀποφασίστην περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔνεκα δὲ τῆς σπουδαιότητος τοῦ πράγματος, δὲν ἔκρινε διὰ βοῆς, ὡς πάντοτε, ἀλλὰ κατ' ἐξάίρεσιν διὰ ψηφοφορίας, οὐδεὶς φαίνεται λαλήσας ἄλλος ἢ ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, καὶ ὁ ἑρπας Σθενελαΐδας, ὑπὲρ τῆς ἀμέστου αὐτοῦ κηρύξεως, ὅπερ ἐγένετο παραδεκτόν· ὥστε βλέπομεν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἐκκλησίαν ὑποκύπτουσιν εἰς τὴν τῶν ἐρόρων θέλησιν.

Ἄλλ' ὅποιοί τινες ἄρα ἦσαν οἱ παντοδύναμοι οὗτοι ἑρπας; Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἐξελέγοντο ἐξ ἀπάντων τῶν πολιτῶν, θεραπευομένης οὕτω τῆς φιλοτιμίας τοῦ δήμου. Ἐν ὅμως ὁ δῆμος εἶχεν ἐν Σπάρτῃ, διὰ τῶν ἐρόρων, ἄπασαν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἤθελεν εἶναι βεβαίως ἄπορον πῶς τοσοῦτον ὀλίγον ἐπενήργει εἰς τὰ πράγματα διὰ τῶν τακτικῶν αὐτοῦ ἐκκλησιῶν· πῶς δὲν ἀπῆτει νὰ διδῶσιν οἱ ἑρπας λόγον ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, καὶ πῶς, καθ' ὅλην τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν, οὐδέποτε ἀνταρτίζεται ὁ δῆμος ἐπαρκήσας ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ πάντοτε, ὡς λέγουσιν ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ, διέποντι τὰ πράγματα οἱ πρῶτοι ἄνδρες, οἱ ἀριστοί, οἱ καλοὶ καγαθοί. Πρὸς τούτοις, ἄδηλον μὲν εἶναι πῶς ἐξελέγοντο οἱ ἑρπας· ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὡς εἶδομεν, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ἦτο παιδαριώδης· παιδαριώδῃ δὲ ὀνομάζει καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν γερόντων, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὸν μηχανισμόν· ὅθεν πιθανώτατον εἶναι ὅτι οἱ δύο τρόποι τῆς ἐκλογῆς, ἂν δὲν ἦσαν ἀπαράλλακτοι, ὡμοίαζον ὅμως πολὺ. Τούτου δὲ τεθέντος, οὐδὲν ἤτταν πιθανόν εἶναι, ὅτι ἐλογίζοντο μὲν ἅπαντες οἱ πολῖται ἐκλέξιμοι εἰς τὸ τοῦ ἐρόρου ἀξίωμα, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἄνδρες οἵτινες διεῖπον τὰ πράγματα κατώρθουν μὲν πάντοτε ὥστε οἱ ἐκλεγόμενοι ἢ νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν, ἢ νὰ ᾖναι εὐπειθεῖς εἰς τὰ νύμματα των, συνεισφέρον δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τῆς διατάξεως καθ' ἣν οἱ ἑρπας ὤφειλον εὐθύνας εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν, ὃ ἐστὶ πάλιν εἰς τὰ τυφλά των ὁλίγων ὄργανα. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅτι οἱ ἑρπας ἦσαν ἀπλοῖ τῆς ὀλιγαρχίας ἐπίτροποι, εἶπομεν προοιμιαζόμενοι, ὅτι εἶχον τὴν ἀπαραί-

τητον περί τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ἐνόησα, ἣν δὲν εἶχον οἱ βασιλεῖς. Τῶνόντι, ἡ βασιλεία φύσει ῥέπει πρὸς τὴν μοναρχικὴν ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀδύνατον νὰ ὁμορρονήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσι δύο συγχρόνως βασιλεῖς· ἐνῷ ἡ ὀλιγαρχία φύσει ῥέπει πρὸς τὴν διατήρησιν καὶ τὴν αὐξήσιν τῶν προνομίων αὐτῆς καὶ δικαίων, ἐπὶ δὲ τούτῳ δύνανται κάλλιστα νὰ ὁμορρονήσωσι καὶ νὰ συμπράξωσι πολλοὶ ἄνδρες.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης· οὐδὲν ἄλλο δηλαδὴ ἢ ὀλιγαρχία στενοτάτη, ἥτις διετήρησε μὲν ἅπαντας τοὺς τύπους τῆς ὁμηρικῆς πολιτείας, βασιλείαν, βουλευτὴν γερόντων, ἀγορὰν τοῦ δήμου, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν πᾶσαν τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ ἐνεργῇ αὐτὴν ἀμέσως διὰ πέντε ἐκκυσιῶν αὐτῆς· ἐπιτρόπων, τῶν καλουμένων ἐφόρων. Ὀλιγαρχίαι ὅμως ἐπεκράτησαν πολλὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους τριῖναις ἰστορικοῦς χρόνους, σχεδὸν ἅπαντα· ἀλλ' αἱ ὀλιγαρχίαι αὗται δὲν ἀπέκτησαν ποτὲ τὴν δύναμιν τὴν ὅποιαν ἀπέκτησεν ἡ ὀλιγαρχία τῆς Σπάρτης, καὶ πολλάκις μάλιστα, εὐπορήσαντος καὶ ἐκπαιδευθέντος τοῦ δήμου, ὅπως ἀπέβλεπον τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, ἐν ᾧ ἡ τῆς Σπάρτης ὀλιγαρχία ὄχι μόνον παραδόξως ἰσχυρεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν ἰσχὺν αὐτῆς. Πόθεν αὕτη ἡ διαφορά; Ἐκ τούτου, ὅτι οἱ προύχοντες τῆς Σπάρτης ἐφρόντισαν συγχρόνως νὰ καθυποβάλλωσι τὸν δῆμον εἰς ἀνατροφήν καὶ πειθαρχίαν, ἥτις ἀναδείκνυσεν αὐτὸν ἀδιαλείπτως φοβερόν μὲν ἐκτελεστὴν τῶν βουλευμάτων τῆς διεπούσης τὰ πράγματα ἀρχῆς, ἀνεπίτηδεύτατον δὲ νὰ ὑψώτῃ ποτὲ κεφαλὴν κατ' αὐτῆς· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν, τὸ μᾶλλον λόγου ἄξιον μέρος τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ἦσαν οἱ κοινωνικοὶ ἐκείνοι καὶ δικαιοκρατικοὶ θεσμοί, ἀνευ τῶν ὁποίων ἡ Σπάρτη δὲν ἤθελεν ἀκμάσαι ὅσον ἤχμασεν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκωμεν τοὺς κατόικους τῆς Λακωνικῆς διηρημένους εἰς τρεῖς διακεκριμένας τάξεις· τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς περιόικους καὶ τοὺς εἰλωτας. Σπαρτιάται ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Σπάρτης, οἵτινες, ἐκπληροῦντες εὐσημεροτάτας τινὰς δικαιοκρατικὰς καὶ πειθαρχικὰς φεικτάσεις, ἀπε-

τέλουν τὸν διαρκῆ στρατὸν τῆς πολιτείας καὶ ἦσαν μόνον ἐκλέ-
ξιμοὶ εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ τὰς δημοσίας αὐτῆς λειτουρ-
γίας. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι οὔτε κειρὸν, οὔτε διάθεσιν εἶχον νὰ ἀπο-
ληθῶσι περὶ γεωργίαν, ἢ ἐμπορίαν, ἢ βιομηχανίαν· ἔξω δὲ ἀπὸ
τῶν κτημάτων τὰ ὅποια εἶχον περὶ τὴν Σπάρτην καὶ κατὰ τὴν
ἄλλην Λακωνικὴν, καὶ τὰ ὅποια ἐκκαλιέργουν ἀντ' αὐτῶν οἱ ἐλω-
τες, καταβάλλοντες εἰς τοὺς κυρίους μέρος τοῦ εἰσοδήματος, συμ-
ποσούμενον ἐνίοτε εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου. Ἄλλ' ὁ Σπάρτιάτης, ἵνα
ἦν πλήρῃ τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δίκαια, ὥρειλε νὰ πράττῃ δύο τινὰ
πρῶτον νὰ τηρῇ ἀκριβῶς τὴν δικταταγμένην παιδαρχίαν, καὶ δεύ-
τερον, νὰ συντελῇ εἰς τὰ δημόσια δεῖπνα, τὰ λεγόμενα συσσίτια,
τὰ ὅποια δὲν συνετηροῦντο εἰμὴ διὰ τῶν εἰσροφῶν τούτων ἐκάστου
πολίτου. Διὰ δὲ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν παιδίων εἰς τὰς πεν-
στέρας οἰκογενεάς, ἀρ' ἦς ἐποχῆς, μετὰ τὴν κυρίως ἀπάτης τῆς
Λακωνικῆς, ἔπαυεν ἡ δικνομή νέων γῆς κληρῶν, ἠΐσθητεν ἐπὶ μῆλ-
λον καὶ μίλλιν ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ συ-
τελῶσιν εἰς τὰ συσσίτια καὶ τούτου ἕνεκα ἀπέβαλλον τὸ πολιτι-
κὸν αὐτῶν δικαίωμα ὥς τε περὶ τὰ τέλη τοῦ πελοποννησιακοῦ πο-
λέμου παρήχθη ἐν Σπάρτῃ διάκρισις τις, ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρ-
χαιοτέρους χρόνους, ἢ μεταξὺ τῶν ὀλίγων πολιτῶν ὅσοι ἐξήσκηον
ἔτι τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα, τῶν ὀνομαζομένων ὁμῶς,
καὶ τῶν πολλῶν πενήτων ὅσοι ἀπέβαλον τὰ δικαιώματα ταῦτα,
τῶν λεγομένων ὑπομεινῶν. Οἱ τελευταῖοι ὅμως οὗτοι ἠδύναν-
το, εὐπορήσαντες τυχόν, νὰ ἀνυψώσιν τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαίω-
ματα, καὶ κατὰ τοῦτο διέφερον τῶν ἄλλων ἐλευθέρων τῆς Λακω-
νικῆς κατοίκων, τῶν καλουμένων περιοίκων. Οἱ περιοῖκοι ἤ-
σαν ἐπίσης ἐλεύθεροι, καὶ πολῖται μάλιστα, ἀλλὰ πολῖται τῶν
κατὰ μέρος ἄλλων πόλεων τῆς Λακωνικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς
Σπάρτης, τῆς ὁποίας καὶ μόνης οἱ πολῖται ἐκυβέρνηον τὰ κοινὰ τῆς
ὅλης πολιτείας πράγματα, ἐνῷ οἱ περιοῖκοι δὲν ἐκυβέρνηον εἰμὴ τὴν
ἰδίαν αὐτῶν πόλιν, καὶ ταύτην ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐπίβλεψιν τῆς
Σπάρτης, ἣτις ἐνηργεῖτο ἐνίοτε διὰ διοικητῶν ἀμέσως παρ' αὐτῆς
εἰς περιοικίδας τινὰς πόλεις πεμπομένων, οἷοι ἦσαν οἱ εἰς Κύθηρα
στελλόμενοι Κυθηροδῖκαι. Πρὸς τούτοις οἱ περιοῖκοι ὑπερέ-

τουν μὲν ἐν τῷ στρατῷ τῆς πολιτείας ὡς ὀπλῖται, ἤτοι ὡς τακτικοὶ στρατιῶται, καὶ ἐνότε, ἂν καὶ σπηνίως, προήγοντο εἰς τὰ ἀνώτερα αὐτοῦ ἀξιώματα· ἀλλ' ὑπηρέτουں δότακις ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οὐδ' ἀπετέλουν τὸν ἐκ μόνων τούτων συγκείμενον δικαρχὴ τῆς πολιτείας στρατόν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ Σπαρτιάται ἦσαν οἱ κυρίαρχοι τῆς Λακωνικῆς, οἱ δὲ περίοικοι, οἱ ἐλευθεροὶ αὐτῶν ὑπήκοοι· ὥστε κατὰ τοῦτο ἡ Λακωνικὴ οὐσιωδῶς διέφερε τῆς ἀργολικῆς ὁμοσπονδίας, ἐν ἣ πᾶσα πόλις ἦτο ἐντελὼς αὐτόνομος, συναπτομένη πρὸς τὰς ἄλλας μόνον διὰ χαλαροῦ τινοῦ δεσμῶ, θρησκευτικοῦ καὶ τὸ πολὺ ἐμπορικοῦ. Ἐν τῇ Λακωνικῇ πᾶσα ἡ κυβερνητικὴ τῆς ὅλης χώρας ἐξουσία ἦτο συμπεπικνωμένη ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ὅμως συνεῖχε τοὺς πολυχρήμους, περιόικους οὐχὶ μόνον διὰ τῆς βίαις, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλῶν ἡθικῶν καὶ ὕλικῶν πλεονεκτημάτων. Ἐν γένει οἱ περίοικοι, ἂν καὶ μὴ διτετε, αὐτόνομοι ἐν τῇ Λακωνικῇ, ἐνώπιον ὅμως τῆς ὅλης· Ἑλλάδος· ἐθιμορῶντο μέχρι τινὸς ὡς τοιοῦτοι· διὸ, νικῆσαντες εἰς τὰ ὀλύμπια, ἀνηγορεύοντο οὐχὶ ὡς Σπαρτιαταί, ἀλλὰ ὡς Λάκωνες. Πρὸς τοῦτοις οἱ Σπαρτιάται περιεπαικύντο πολὺ τινὰς τοῦλάχιστον τῶν περιόικων, καὶ ἰδίως τοὺς Ἀμυκλαίους, ὧν ἐτίμων ἐξαιρέτως τοὺς ὀπλίτας καὶ παρὰ τὸν θρησκευτικὰς τινὰς πανηγύρεις, οἷον τὰ Ὑακίνθια καὶ τὴν λατρίαν τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος. Παρεκτός δὲ τούτων ὄλων, οἱ περίοικοι, μὴ ὄντες καθυποβεβλημένοι εἰς τὴν αὐστηράν πειθαρχίαν καὶ διαίτην τῶν Σπαρτιατῶν, ἔχοντες κτήματα, ἂν ὅχι οἶα οἱ Σπαρτιάται, ἀλλ' ὅμως ἀξιώλογα, καὶ πρὸ πάντων μόνοι αὐτοὶ μετερχόμενοι ἐν τῇ Λακωνικῇ τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσγωγῆς καὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων, καὶ ὄλον τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, καὶ ἐκ τούτου εὐπλοῦντες, ἠδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ παραμυθῶνται διὰ τὴν ὑποτέλει αὐτῶν θέσιν ὡς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἐξηγόραζον τὴν κυριαρχικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν διὰ βίου, τοῦ ὁποίου ἡ σκληραγωγία δὲν ἠδύνατο νὰ ᾖται ἐπίσθανος. Ὅθεν οἱ περίοικοι πολὺ ὀλιγώτερον ἐβόσπων πρὸς τὴν στάσιν, ἢ ἡ τρίτη τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς τάξις, οἱ εἰλωτες.

Τὸ ὄνομα εἰλωτες, ὁ μὲν Ἐφορος, ἑλλην συγγραφεὺς τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδος, μὴ σωζόμενος, ἀλλ' ἀναφερόμενος

πολλάκις ὑπὸ ἄλλων καὶ ἰδίᾳς ὑπὸ τοῦ γεωγράφου Στράβωνος, παράγει ἀπὸ τῆς λακωνικῆς πόλεως Ἐλος, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἀποστάντες καὶ δούλωθέντες, ἔδωκαν δῆθεν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς ὑλόκληρον τὴν τάξιν ταύτην τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ ἐτυμολογία αὕτη θεωρεῖται ἀπίθανος, προτιμότερα δὲ φαίνεται ἡ ἀπὸ τοῦ ἔλω, ἀχρήστου ῥίζης ἐξ ἧς παράγονται πολλοὶ χρόνοι τοῦ αἰρέω, συλλαμβάνω, κυριεύω, καὶ ἐξ ἧς παρήχθη ἴσως τὸ εἴλω, καθὼς τὸ δμῶς ἀπὸ τοῦ δαμάω, δέμω· ὥστε ἂν ἡ ἐτυμολογία αὕτη ᾖ καὶ ἀκριβής, εἰλωτες ἐπῆμαινον τοὺς ἐξ αἰχμαλώτων δούλους. Ὡνομάζοντο δὲ εἰλωτες κυρίως οἱ εἰς τὰς κώμας, καὶ τοὺς ἀγροῦς τῆς Λακωνικῆς οἰκοῦντες γεωργοί· διότι τινὲς τῶν εἰλωτῶν ὑπηρετοῦν μὲν καὶ ὡς οἰκιαχοὶ δούλοι ἐν Σπάρτῃ τε καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἦσαν εὐχάριμοι παραβαλλόμενοι πρὸς τὴν μεγάλην τῶν γεωργῶν τάξιν. Οἱ γεωργοὶ οὗτοι ἐκαλλιέργουν τὰς γαίας τῶν Σπαρτιατῶν, ἴσως καὶ τῶν περιοίκων, ἐπὶ τῇ εἰς αὐτοὺς καταβολῇ μέρους τοῦ εἰσοδήματος, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκποιηθῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, καὶ ἴσως μηδόλως ἐκποιούμενοι, δι' ὃ ἦσαν ἀνώτεροι καὶ αὐτῶν τῶν πενετῶν τῆς Θεσσαλίας, πρὸς οὓς καὶ μόνους ἐξ ὅλων τῶν δούλων τῆς Ἑλλάδος εἰμποροῦν νὰ συγκριθῶσιν. Ἡδύνατο δὲ οἱ εἰλωτες νὰ ἔχωσιν, ὡς καὶ οἱ πενέται, ἰδίαν περιουσίαν, καὶ ὅτε Κλεομένης Γ' ὁ Λαωνίδου προέτεινε τὴν ἐλευθερίαν εἰς πάντα εἰλωτα ὅστις καταβάλλῃ πέντε μνᾶς, ἦτοι 500 δραχμᾶς, εὐρέθησαν 6,000 τοιοῦτοι εἰλωτες, καταβαλόντες ὅλα ὁμοῦ 3,000,000 δραχμῶν. Προςτούτοις οἱ εἰλωτες ὑπηρετοῦν συνήθως ὡς ψилоί, ὡς ἐλαφροὶ δηλαδὴ στρατιῶται, καὶ ἐνόστε, ἀλλὰ σπανίως, ὡς ὀπλίται, ὅτε καὶ ἀριστεύσαντες τυχόν, ἀπηλευθεροῦντο, εἰς ἀνταμοιβήν, ὑπὸ τοῦ κράτους. Οἱ οὕτω ἀπελευθερωθέντες εἰλωτες ὠνομάζοντο νεοδαμώδεις, ἦτοι νεοστὶ εἰς τὸν δῆμον γενόμενοι δεκτοί, καὶ ἡ ἔξω ἐν Σπάρτῃ ὡς ὑπομεινόντες, ἢ ἐξεπέμποντο εἰς ἐξωτερικὰς ὑπηρετίας καὶ ἀποικίας. Τελευταῖον οἱ εἰλωτες εἶχον οἰκογένειαν, ἐλάλουν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ἦσαν ἐν γένει ὅλως διάφοροι τῶν ἀλλογλώσσων, τῶν βαρβάρων, τῶν ἀγοραστῶν ἀνδραπόδων τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς ἐλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς καὶ τὸν ἀ-

διέλειπτον πάθον τοῦ νὰ ἀνακτήσῃαι τὴν ἐλευθερίαν, διὸ ἀπέβησαν πολλάκις φοβεροὶ εἰς τὴν Σπάρτην, πολλάκις ἀπέστησαν καὶ δὲν ἐδαμιάζοντο ἐμὴ δι' ἀγρόπνου, ἐνίοτε δὲ καὶ τυραννικῆς πολιτικῆς. Τὰ τῶν στρατοπέδων διατάσσοντο τοιοῦτοτρόπως ὥστε οἱ Σπαρτιῆται νὰ ἐξασφαλίζονται ἀπὸ πάσης αἰφνιδίου τῶν φίλων ἐκείνων συστρατιωτῶν ἐπιθέσεως· καὶ κατ' οἶκον δὲ ὁ πολίτης ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ ἀφαιρῇ τὸν πόρπακα, ἥτοι τὴν λαβὴν τῆς ἀσπίδος, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον εἰς πάντα ἄλλον τὴν χρῆσιν τοῦ ὅπλου τούτου. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Πλούταρχον, ὅστις λέγει ὅτι ἱστορεῖ τοῦτο κατὰ Ἀριστοτέλην, οἱ ἔροροι, ἅμα κατ' ἔτος ἀκαλαβόντες τὴν ἀρχήν, ἐκέρυττον πόλεμον κατὰ τῶν εἰλώτων, ἵνα δικαιώσωσιν οὕτω τὴν δολοφονίαν αὐτῶν καὶ ἔπειτα ἐξέπεμπον εἰς τὴν Λακωνικὴν νέους τινὰς ἐπιτηδείους Σπαρτιάτας, οἵτινες, ἔχοντες ξιφίδια, περιεφέροντο καθ' ὅλην τὴν χώραν φονεύοντες διὰ νυκτὸς τοὺς ῥωμαλεωτέρους καὶ ἐπικινδυνότερους εἰλώτας. Ἡ τοιαύτη κατὰ τῶν εἰλώτων ἐπιδρομὴ ἐλέγετο κρυπτεία, καὶ εἶναι μὲν ἀπίθανον ὅτι τοσοῦτον τακτικῶς καὶ ἐπιστήμως διενεργεῖτο, ὅτι ὁμοῦς πολλάκις παρεσκευάζοντο καὶ ἐξετελοῦντο, διὰ καταχθονίων ἀληθῶς τρόπων, δολοφονίαι χιλιάδων εἰλώτων, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἐν ἔτει ὀγδόῳ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε αἱ μὲν εἰλωτες εἶχον ἐξαιρέτως ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς πολιτείας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μεσσήνιοι κατεῖχον τὴν Πύλον, αἱ ἔροροι, φαθέντες ἐπανάστασιν τῶν εἰλώτων, ἀπεφάσισαν νὰ ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν γενναιοτέρων καὶ μεγαλοφρονεστέρων ἐξ αὐτῶν· ὅθεν ἀνήγγειλαν ὅτι ὅσοι αὐτῶν ἀξιώσιν ὅτι ἀνεδείχθησαν ἄριστοι ἐν πολέμῳ, δύνανται νὰ παρασταθῶσιν εἰς τὴν Σπάρτην ἵνα τύχῃσι τῆς ἐλευθερίας. Καὶ παρέστησαν λοιπὸν δις χίλιοι περίπου, καὶ ἑστεφανώθησαν, καὶ περιῆλθον τὰ ἱερὰ ὡς ἡλευθερωμένοι. Ἀλλ' οἱ ἐπίβουλοι ἐταῖοι στέφανοι ἐκάσμησαν θυμάτων κεφαλὰς, καὶ μετ' ὀλίγον ἄπαντες οἱ ἄνδρες οὗτοι ἡρανίσθησαν, καὶ οὐδεὶς ποτε ἔμαθε τίνι τρόπῳ ἕκαστος ἐφονεύθη. Τὸ ἀπαίσιον τοῦτο γεγονός, τὸ ὅποιον εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἀναμφισβήτητον, διότι ἱστορεῖται ὑπὸ ἱστορικοῦ συγχρόνου, τοῦ Θουκυδίδου, μαρτυρεῖ ὅχι μόνον εἰς πόλεον ἀπανθρωπίαν ἀναγκάζονται ἐνίοτε νὰ ἐξοκέλλωσι καὶ αὐτὰ τὰ εὐγενή-

στερα τῶν ἐθνῶν ἵνα διασώσωσι τὰ κυριαρχικά αὐτῶν δίκαια, ἀλλὰ καὶ ποῖα ἀκατανόητος μυστικότης ἐπεκράτει εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Σπάρτης· διότι τελευταῖον ἡ δολοφονία τοῦ ταλαιπώρου τούτου πλήθους ἀνδρῶν γενναίων, ἀπήτησε βεβαίως πολλοὺς συνεργούς, καὶ ὅμως ὁ Θυρυκιδίδης, ὁ ἐπιμελέστατος ἐκεῖνος παντὸς πράγματος ἐξεταστής, δὲν ἠδυνήθη νὰ μάθῃ περὶ οὐδενὸς ἐξ αὐτῶν πᾶς ἀπέθινε· α καὶ οὐδεὶς ἤθετο, λέγει, ὅτῳ τρόπῳ ἕκαστος διεφθάρῃ. Ἐννοεῖται ὅτι δημόσια συζητήσεις τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας οὐδόλως ἤρμυζον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς πράξεις ταύτης κυβερνήσεως.

Ἀλλὰ τίς ἦτο ἡ δύναμις δι' ἧς συνετηρεῖτο ἡ φοβερά αὕτη κυριαρχία καὶ δι' ἧς ἡ Σπάρτη ἐπραξε κατ' εὐτυχίαν ἔργα γενναύτερα καὶ ἑλληνικώτερα τοῦ πρὸ μικροῦ ιστορηθέντος; Ἡ δύναμις αὕτη ἦσαν οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες ἀπετέλουν, ὡς προείπομεν, τὸν διρκυῆ, τὸν ἀδιαλείπτως ἀσκούμενον, καὶ ἀδιαλείπτως γυροῦντα, καὶ τυφλῶς πειθαρχοῦντα στρατὸν τῆς πολιτείας· οἵτινες ἐπὶ τούτῳ ἐγεννῶντο, ἐπὶ τούτῳ ἀντρέφοντο, ἐπὶ τούτῳ ἔκων, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχοντες ἐπὶ γῆς ἀσχολίαν ἢ ἡδονὴν ἢ τὸ προπολεμεῖν ὑπὲρ πατρίδος καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἀποθνήσκειν.

Τῶντοι ὁ Σπαρτιάτης ἐτρατολογεῖτο εὐθύς ἐκ γενετῆς· διὰ τοῦτο τὰ νεογνὰ ἐξετάζοντο ἀμέσως, ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων τῆς φυλῆς, ἐὰν ᾖναι εὐπαγῆ καὶ ῥωμαλέα, καθὼς σήμερον οἱ νεοσύλληκτοι ἐξετάζονται ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ἐπιτροπῶν, ἐὰν ἔχωσι τὸ ἀναγκαῖον ἀνάστημα καὶ τὴν ἀναγκαίαν ὑγείαν· παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐν Σπάρτῃ τὰ ἀσθενῆ ἢ ἀμορρα βρέφη, ἐθανατοῦντο ῥιπτόμενα εἰς τὰς λεγομένας Ἀποθέτας, βαρυσώδη παρὰ Ταύγετον τόπον· διότι μὴ δυνάμενα νὰ ὑπηρετήσωσιν ὡς στρατιῶται, ἐθεωροῦντο ὅλως ἄχρηστα ἐπὶ γῆς. Καὶ μέχρι μὲν τῆς ἡλικίας τῶν ἐπτὰ ἐτῶν, ἡ ἐπιμέλεια τῶν παιδῶν ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς γονεῖς, οἵτινες ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνατρέψωσιν αὐτοὺς· κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀλλ' ὥρειλον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς κανόνας τινὰς ἐπιτηδεύουσιν νὰ προλαμβάνωσι τῇ· ὑπερβολικῇ· στοργῇ τὴν κατάχρησιν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἐπτὰ ἐτῶν, ἤρχιζε μακρὰ δημοσία τῶν παιδῶν ἀγωγή, ἡ

τις ἀπέβαιναν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τραχυτέρα, καθ' ὅσον πρὸς ἡγχιζόν εἰς τὴν τῶν ἐρήδων ἡλικίαν. Ἐπὶ τούτῳ παρεδίδοντο εἰς δημόσιον λειτουργόν, τὸν παιδονόμον, ὅστις διήρει αὐτοὺς εἰς τάξεις ἢ ἀγέλας, ἐκάστας τῶν ὁποίων προΐστατα νέος εἰκοσαετής, διακεκριμένος μὲν ἐπὶ ἀνδρεία καὶ συνέσει, ἔργον δ' ἔχων τὴν ἀμεινον τῆς ἀγέλης ἀσκήσιν καὶ ἐπορεύειν, ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν τοῦ παιδονόμου ἐπιτήρησιν. Ἡ ἀνατροφή τὴν ὁποίαν ἐνταῦθα ἐλάβανον οἱ παῖδες τῆς Σπάρτης εἶχε κυρίως σκοπὸν νὰ διαμορφώσῃ ἄνδρας μέλ-
λοντας νὰ ζήσωσιν ἐν τῷ μέσῳ μυρίων κινδύνων καὶ δυσχερειῶν, καὶ νὰ κρατήσωσιν ὑπὸ τὸν σιδηροῦν αὐτῶν ζυγὸν ὑπηκόους αἰείποτε ἐτοιμοὺς νὰ στασιάσωσιν. Ὅθεν ὁ νέος σπαρτιάτης δὲν ἤξευρεν ἴ-
σως νὰ ἀναγνώσῃ ἢ νὰ γράψῃ, καὶ ὀλίγιστα ἐδιδάσκετο ἐκ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν ὅσαι πλουτίζουσιν ἢ κοσμοῦσι τὴν κοι-
νωσίαν, ἀλλ' ἤξευρε νὰ τρέχῃ, νὰ πηδᾷ, νὰ παλαίῃ, νὰ ῥίπτῃ δί-
σκον ἢ ἀκόντιον καὶ ἐν γένει νὰ μεταχειρίζεται πᾶν ὅπλον μετὰ
ῥώμης, εὐτροφίας καὶ χάριτος ἀπαραμύλλου καθ' ὅλην τὴν Ἑλ-
λάδα, ὅπου ἐν τούτοις πᾶσαι αὐταὶ αἱ ἀσκήσεις ἦσαν κοινόταται.
Ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο σχολεῖον ἀδιάλειπτον κατ-
τερίας. Τροφὴ γλίσχρος, ἱματισμὸς ἐλαφρὸς, ὁ αὐτὸς ὢν ἐν θέρει τε
καὶ χειμῶνι, ὕπνος ἐπὶ στιβάδων ὅς αὐτὸς παρεκτεύαζε συμφορῶν
ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Εὐρώταν φυομένου καλάμου, πάλῃ πρὸς τοὺς συν-
τρόφους, πληγαὶ διδόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου, μᾶλλον ἵνα ἀσκή-
σωσι πρὸς τοῦτο τὸν παῖδα, ἢ ἵνα τιμωρήσωσιν αὐτόν, τὰ πάντα
συνεῖθίζον τὸν νέον Σπαρτιάτην εἰς τὴν ἐνδεῖαν καὶ εἰς τὸν κόπον,
τὰ πάντα ἐδίδασκον αὐτῷ τὴν ὑπομονήν. Ἐκ τῶν ὠραίων τεχνῶν,
αἱ μόναι περὶ ὅς ἐγυμνάζετο ἦτο ὁ χορὸς, τὸ ἄσμα, ὁ αὐλὸς καὶ
ἡ κιθάρα. Ἀλλὰ καὶ ὁ χορὸς αὐτὸς ἐρρυθμίζετο εἰς τρόπον ὥστε νὰ
υποθρέψῃ τὴν κοινὴν φιλοτιμίαν, μάλιστα δὲ τὴν τῶν νέων· διότι,
τριῶν ὄντων τῶν χορῶν, κατὰ τὰς τρεῖς ἡλικίας, ὁ μὲν τῶν γε-
ρόντων ἀρχόμενος ἐφαλλεν·

Ἄμμες πόκ' ἤμες ἄλκιμοι νεανίαι·

ὁ δὲ τῶν ἀκμαζόντων ἀνδρῶν, ἀπακρινόμενος ἔλεγεν·

Ἄμμες δὲ γέ· μέ· αἱ δὲ λῆς, πῆ· ραν λάβε·

ὁ δὲ τρίτος, ὁ τῶν παίδων ἐπέφερεν·

Ἄμμες δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῶ καὶ ῥινοε.

Ὁμοίως αἱ φῦλαι δι' ἴσιν ἐκοσμεῖτο ἡ μνήμη ἡ περὶ αὐτῶν ἡσκαίτο ἡ φωνή τῶν νέων, ἦσαν ἡ ὕμνοι ἱεροὶ ἡ ἠρωϊκὰ ἄσματα· ταύτου ἐνεκα τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἃν δὲν εἰσῆλθον ἐν Σπάρτῃ ὑπὸ τοῦ Αὐκυόργου, πρωϊμώτατα ὅμως ἔτυχον πολλῇ· ἐν αὐτῇ δεξιώσεω· καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἐτιμήθη μὲν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ὁ Ἀθηναῖος ποιητῆς Τυρταῖος, ὃ δὲ ἔργων ἀποδείξας ὅτι εἶχεν ἐν ἐκρυφῇ τὸ ἰσρὸν πῦρ, τῆς παρ' αὐτοῦ ὑμνηθείσης ἀνδρείας, ἐδιώχθη δὲ ὁ Πάριος ποιητῆς Ἀρχιλόγος, ὅστις ἐπρέσβευεν, ὅτι εἶναι προτιμότερον ν' ἀποβάλλῃ τὰ ὅπλα ἢ ν' ἀποθάνῃ. Πῆσαι λοιπὸν αὐταὶ αἱ ἀσκήσεις προέθεντο νὰ δικπλάσωσι μᾶλλον τὴν καρδίαν, ἢ νὰ ἀναπτύξωσι τὸν νοῦν· καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἐγύμναζεν ὁ νομοθέτης ἐκ παίδων τοὺς νέους νὰ ἀποκρίνωνται μετὰ βραχύτητος ζωτῆρας, καὶ ἐνότε μὲν πικρᾶς, πάντοτε δὲ ἀποφθεγματικῆς, ἥτις ἀπέβη ὁ παροιμιώδης χαρχκτῆρ τῆς σπαρτιατικῆς ὁμιλίας· ὁ νομοθέτης δηλαδὴ ἤθελε διὰ τούτου ὅχι νὰ θῇναι τὸ πνεῦμα τῶν νέων, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ συνειθίσῃ αὐτοὺς νὰ διατηρῶσιν ἀτάραχον τὴν ψυχὴν καὶ νὰ ἐπινοῶσι καὶ ἀποραλλῶσι τάχιστα τὸ πρακτέον. Πρὸ πάντων δὲ ἐδιδάσκοντο, καὶ τοῦτο ἔργον μᾶλλον ἢ λόγῳ, νὰ ἦναι σεμνοὶ καὶ εὐπειθεῖς, νὰ σέβωνται τοὺς γέροντας καὶ τὰς ἀρχάς, διότι τοῦτο ἐθεωρεῖτο εὐλόγως ὡς ἡ ἀσφαλεστέρη βάσις τῆς ὅλης πολιτείας. Τὸ βῆμα καὶ τὸ βλέμμα τῶν νέων σπαρτιατῶν, καθ' ὁδὸν διερχομένων, ἐνέφανον, ὡς παρρηρεῖ ὁ Ξενοφῶν, τὴν κοσμιότητα καὶ τὴν σωφροσύνην. Ἐκώπιον τῶν πρεσβυτέρων, ἦσαν συνεσταλμένοι ὡς κόραι, καὶ σιωπηλοὶ ὡς ἀγάλματα, ἐκτὸς ἂν ἀπηυθύνετο πρὸς αὐτοὺς ἐρώτησις. Τὸ δὲ πρὸς τοὺς νόμους σέβας, δι' ὃ ὁ Σπαρτιατῆς ἀπέβη τοσοῦτον πολέμιος πάσης ἐσωτερικῆς καινοτομίας, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἡ ἀπόρροια τοῦ θρησκευτικοῦ ἐκείνου φόβου ἐν ἐκ παίδων διὰ τῆς ἀνατροφῆς συνλάμβανε πρὸς τοὺς γέροντας καὶ πρὸς τοὺς ἀρχοντας· διότι ἐν γένει οἱ Σπαρτιάται ἐφρόνουν, ὅτι διὰ τοῦ φόβου μάλιστα συνέχεται ἡ πολιτεία, καὶ τούτου ἕνεκα ἡγεῖρον φόβου ἱσρὸν παρὰ τῇ κατοικίᾳ τῶν ἐφόρων. Ἀνάλογος δὲ ἦτο καὶ ἡ τῶν κορῶν ἀνατροφή,

ἔτινας ὑπεβάλλοντο εἰς ἀσκήσεις, πολλάκις δημοσίας, σχεδὸν ἐμείας τῶν ἀσκήσεων περὶ ἃς ἐγυμνάζοντο οἱ νέοι· καὶ τοῦτο διότι, καθὼς ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου ἦτο νὰ ἀναδείξῃ τοὺς νέους πρὸ πάντων ἀγαθοῦ στρατιώτας, οὕτω ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ καταστήσῃ τὰς νέας ἐπιτηδεΐας νὰ γεννήσωσι παῖδας ἱκανοὺς νὰ ἀναδείχθωσι στρατιῶται ἀγαθοί. Ὅσα δὲ ἱστοροῦνται περὶ τῆς τρυφῆς καὶ ἀσωτίας γυναικῶν τινων τῆς Σπάρτης, ἀναφέρονται προδήλως εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν εἶχεν ἤδη παρακμάσει τὸ πολίτευμα.

Ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν 20 ἐτῶν, ἤρχιζεν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τοῦ Σπαρτιάτου, ἥτις ἐξηκολούθει ἀδιακόπως μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 60 ἐτῶν. Ἡ πανοπλία τοῦ ὀπλίτου τῆς Σπάρτης ἦτο κυρίως εἰπεῖν σχεδὸν ὁμοία τῇ τῶν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος ὀπλιτῶν πανοπλίας, ἥτις πάλιν, ἐκτὸς τοῦ ἄρματος, τὸ ὁποῖον ἔπαυσε νὰ ᾔναι ἐν χρήσει, μικρὸν διέφερε τῆς τῶν ἡρώων πανοπλίας, ἣν ἐν τῇ προηγουμένῳ βιβλίῳ περιεγράψαμεν. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ τοῦ σώματος ἀσκήσις καὶ ἡ περὶ τὰ ὅπλα γυμνασις ἀπετέλουν ἀπαιταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῶν κυριωτάτων τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς κεραλαίων. Ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ τῆς Σπάρτης ἐκ τούτου ἐπήγαγεν, ὅτι, ἐνῷ παντοῦ ἄλλου οἱ πολῖται εἶχον καὶ ἄλλας ποιῶντας ἐργασίας, γεωργίαν, βιομηχανίαν, ἐμπορίαν, ναυτιλίαν, δικηγορικάς ἀσχολίας, ἠθικάς μελέτας, φιλολογικὰς συζητήσεις, τῆς Σπάρτης ὁ πολίτης ἦτο δι' ὅλου τοῦ βίου στρατιώτης καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ στρατιώτης, ὥστε εἶχεν ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας τὸ πλεονέκτημα τὸ ὅποιον ἔχει σήμερον ὁ τακτικὸς στρατὸς ὡς πρὸς τὴν ἐθνοφυλακίαν. Παρεκτὸς τούτου, εἰς τὰς ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις, ὁ πολίτης, ὀπλισθεὶς ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἀνάγκης, κατετάσσετο κατὰ τὰς πολιτικάς αὐτοῦ φυλάς καὶ ἄλλας ὑποδιαίρεσας, ὑπὸ ταξίαρχας κατὰ τύχην ἐκλεγομένους καὶ εἰς τάξεις ὅπου δὲν ἦτο ἐκ προοιμίου ὀρισμένη ἡ θέσις αὐτοῦ· ἐνῷ εἰς τὴν Σπάρτην αἰετοτε ὑπῆρχαν εἰδικαὶ στρατιωτικαὶ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαίρεσεις ὅπως διάφοροι τῶν πολιτικῶν. Τῶν διαιρέσεων τούτων ἡ θεμελιώδης βάσις ἦτο ἡ ἐνωριότης, συγκατεμένη ἐξ 23, ἢ 33, ἢ 36 ἀνδρῶν, ἀδιαλείπτως συνασκουμένων περὶ τοὺς πολεμικοὺς ἐξελιγμοὺς καὶ συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλους διὰ ὄρκου κατωῦ, ἐξ οὗ τὸ

ἔνομα ἐνωμοτία. Ἀρχηγὸς τῆς ἐνωμοτίας ἦτο ὁ ἐνωμοτάρχης, ὁ βωμολαϊώτερος καὶ ἐπιτηδαιότερος τῶν πολεμιστῶν αὐτῆς, ὅστις διεύθυνε τὴν ἐνωμοτίαν καὶ προϊστάτο τῆς πρώτης αὐτῆς σειρᾶς, φροντίζων, ὥστε καὶ τῶν ἄλλων σειρῶν νὰ προϊστάνται οἱ ἀριστα τῶν στρατιωτῶν, οἱ καλούμενοι πρωτοστάται. Αἱ ἐνωμοτίαι ἐγυμνάζοντο συνεχῶς νὰ βαδίζωσιν ἀπὸ κοινοῦ, νὰ διασπῶνται αἰρῆς εἰς τμήματα καὶ νὰ τρέπωνται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ ἐνωμοτάρχης καὶ οἱ πρωτοστάται νὰ ᾔναι πάντοτε οἱ πρὸς τοὺς πολεμίους πρῶτοι ἀντιπαρτασσόμενοι ἄνδρες. Τὸ βῆμα τῶν ἐνωμοτιῶν ἐρρυθμίζετο, εἰς τε τὰ γυμνάσια καὶ ἐν τῇ μάχῃ, πρὸς τὸν αὐλόν· καὶ οἱ συγχροτοῦντες αὐτὰς ἦσαν τοσοῦτον ἐντελῶς ἡσυχασμένοι περὶ τὰς κινήσεις τῆς ἐνωμοτίας, ὥστε ἐὰν συνέπιπτε νὰ διαταραχθῇ ἡ τάξις αὐτῆς, οἱ διαλυθέντες στρατιῶται κήδυναν το οἰκοθεν νὰ ἐπανέλθωσι πάλιν εἰς τὴν θέσιν των, ἥς πρὸ καιροῦ ἐγνώριζον καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σειράν. Δύο ἢ τέσσαρες ἐνωμοτίαι ἀπετέλουν μίαν πεντηχοστύν, αἱ δὲ πεντηχοστές ἀπετέλουν πάλιν τὸν λόχον, οἱ δὲ λόχοι, τὴν μόραν· καὶ μόραι ἐν ὅλοις ἦσαν ἑξῶν, ὧν ἑκάστη συνέκειτο, κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις καὶ χρεῖας, ἐκ 400, ἢ 500, ἢ 600 ἢ καὶ 900 ἀνδρῶν. Πλείστη δὲ ἐπεκράτει περὶ τὴν διεύθυνσιν ἐνότης, διότι ὁ μὲν βασιλεὺς, ὧν τῶν ἑλλων ἡγεμῶν, ἐδίδε τὰς διαταγὰς αὐτοῦ εἰς τοὺς πολεμάρχους, ἦτοι τοὺς ἀρχηγούς τῶν μορῶν, οἱτοὶ δὲ διεβίβαζον αὐτὰς εἰς τοὺς λοχαγούς, οἱ λοχαγοὶ πάλιν εἰς τοὺς πεντηχοστῆρας καὶ τελευταίον οἱ πεντηχοστῆρες εἰς τοὺς ἐνωμοτάρχας, ἐπιμελεῖα τῶν ὁποίων ἐξετελοῦντο ὑπὸ ἑκάστης ἐνωμοτίας τὰ παραγγελλθέντα. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα πάντα τὰ πλεονεκτήματα τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, προσθέσωμεν τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου, ὡς ἐκ τῆς ἀντροπῆς καὶ τῶν νόμων, ἐνεπνέοντο ἅπαντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, θέλομεν ἐννοήσῃ διὰ τὴν ὁ σπαρτιατικὸς στρατὸς ἀπέβη ἀήττητος. Τὸ σύνθημα τοῦ Σπαρτιάτου ἦτο « νίκη ἢ θάνατος », μᾶλλον δὲ, καθὼς λέγεται ὅτι εἶπέ ποτε Λάκαινα πρὸς τὸν υἱόν, παραδίδουσα αὐτῷ τὴν ἀσπίδα· « ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾷ », ὃ ἐστὶν ἢ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ εἰς Σπάρτην, ἢ νεκρὸς ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ν' ἀνακομισθῇ· διότι ὁ ἀπολέσας τὸ ὄπλον τοῦτο καὶ ἐπι-

ζήσας, ελογίζετο άτιμος και έπασχεν οσα αδύνατον ήτο νά υποφέρη ψυχή εύγενής. Ό τρέσας, δηλαδή ό δειλιάσας, και μη προτιμήσας τής από τοῦ πεδίου τής μάχης φυγής τόν μετα τών συναγωνιστών θάνατον, απέβαλλε πάντα τά τοῦ πολίτου δίκαια και διετέλει διά παντός ὑπό ὧων περιφρονούμενος. Ό Άριστόδημος ήτο εἰς τών 300 Σπαρτιατῶν, οἵτινες, ὑπό τόν βασιλέα Λεωνίδα, αντιπαρετάχθησαν, ἐν Θερμοπύλαις, πρὸς τοὺς Πέρσας· μόνος δὲ αὐτός δὲν απέθανε μετὰ τών ἄλλων, ἀλλὰ διεσώθη ἀγενῶς εἰς Σπάρτην. Ἐνταῦθα ὅμως ὑπέκυψεν εἰς ὄνειδος βαρὺ· οὐδεὶς ἤθελε νά δῶσῃ αὐτῷ πῦρ, και οὐδεὶς πρὸς αὐτὸν διελέγετο, πάντες δὲ ἐπιδεικνύοντες αὐτὸν ἔλεγον· ὁ τρέσας Άριστόδημος. Τοιαύτη ήτο, ἐν Σπάρτῃ, τοῦ ἀνάνδρου ἡ τύχη. Ἐὰν ήτο ἄγαμος, δὲν εὗρσκε σύζυγον, ἐὰν εἶχε κόρας, δὲν εὗρισκε γαμβρόν. Οἱ νέοι οὐδὲν ὤφειλον πρὸς τὴν ηλικίαν αὐτοῦ σέβας, και ὅσοι δὲν ἀπέστρεφον ἀπὸ αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, ἠδύναντο νά ραπίσωσιν αὐτὸν ἀτιμωρητί. Ὡστε « οὐδὲν θαυμάζω » ἀνακράζει ὁ Ξενοφῶν « τὸ προαιρεῖσθαι ἐκεῖ θάνατον ἀντὶ τοῦ οὕτως ἀτίμου τε και ἱπποναδίστου βίου ».

Ἵνα δὲ καθ' ὅλα ἐξομειωθῇ ἡ Σπαρτιατικὴ πολιτεία πρὸς στρατόπεδον μᾶλλον ἢ πρὸς συνήθη ἀνθρώπων κοινωνίαν, οἱ Σπαρτιαταὶ δὲν διητῶντο κατ' ἰδίαν ἕκαστος εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν κοινῷ, εἰς δημόσια συσσίτια, ἢ φειδίτια, εἰς τὰ ὅποια πάντες ὤφειλον νά παρακαθῇσιν, μηδ' αὐτῶν τῶν βασιλέων ἐξαίρουμένων· μόνοι οἱ ἑποροι, ὡς εἶδομεν, ἀπηλλάττοντο τῆς κοινῆς ταύτης διαίτης. Τοσοῦτον δὲ σπουδαία ἐθεωρεῖτο ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος τούτου, ὥστε ὁ μὴ δυνάμενος νά συντελέσῃ εἰς τὰ συσσίτια, δὲν ἠδύνατο εὐδὲ τὰ πολιτικά αὐτοῦ δικαιώματα νά ἐκπληρώσῃ. Καὶ ἦσαν μὲν τὰ δεῖπνα ταῦτα λιτότατα, ἀλλ' ὅμως πολλοὶ Σπαρτιαταὶ ἦσαν τοσοῦτον πένητες, ὥστε δὲν εἶχον νά καταβάλωσι τὴν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένην μικρὰν εἰσφορὰν· ἐξ οὗ ἀμέσως συνάγεται, ὅτι ἡ περίφημος ἰσότης τῶν περιουσιῶν, τὴν ὅποιαν ὁ Λυκοῦργος λέγεται εἰσαγαγὼν ἐν Σπάρτῃ, ἀληθῶς δὲν ἐπεκράτει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἀλλ' ὅτι ἱσχυτημοσύνη ποτέ, ἢ τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν γνωστῶν ὁπωσούν ἱστορικῶν χρόνων, δὲν ὑπῆρξεν ἐν Σπάρτῃ, ἀποδεικνύεται και ἐξ ἄλλων πολλῶν τεκμηρίων. Ἐν πρώτοις ἱστο-

ρεῖται, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν συνετάχθη τὸ εἰς τὸν Δουκουργον ἀποδιδόμενον πολίτευμα, διανεμήθη πᾶσα ἡ Λακωνικὴ εἰς 39,000 ἴσους κλήρους, ἐξ ὧν 9,000 ἔλαβον οἱ Σπαρτιᾶται, 30,000 δὲ οἱ περίοικοι· κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως ἐκείνην οἱ Σπαρτιᾶται πολὺ ἀπεῖχον ἔτι τοῦ νὰ ᾖναι κύριοι ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς, ἦσαν δὲ συνεσταλμένοι ἐντὸς τῆς στενῆς κοιλάδος τῆς Σπάρτης. Παρεκτὸς τούτου, ἡ ἰσοκτημοσύνη αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων συγγραφέων, ὅχι ὅμως καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀριστοτέλους, ὧν πολλοὶ ἐξεναντίας ὁμιλοῦσι περὶ τῆς ἐπικρατούσης ἐν Σπάρτῃ ἀνωμαλίας τῶν περιουσιῶν. Καὶ τυχόντι, ἔτι ἀπὸ τῆς ἑκτῆς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὁ τότε ἀκμάσας Δέσπος ποιητὴς Ἀλκαῖος μνημονεύει Ἀριστοδήμου τινὸς παρακονομένου ἐν Σπάρτῃ κατὰ τῆς ὑπεροφίας τῶν πλουσιῶν καὶ τῆς τῶν πνήτων ταπεινώσεως.

Ὡς γὰρ θῆπος' Ἀριστοδάμῳ φαισ' οὐκ ἀπάλαμνον ἐν Σπάρτῃ λόγον
εἰπῆν· χρήματ' ἀνὴρ· πενιχρὸς δ' οὐδεὶς πέλει· ἐσλὸς οὐδὲ τίμιος.

Καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὀνομαστὶ πολλοὺς εὐπόρους Σπαρτιᾶτας, ἰδίως δὲ τὸν Σπερθίαν καὶ τὸν Βοῦλιν, περὶ ὧν λέγει· « χρήματα ἀνήκοντες ἐς τὰ πρῶτα », ὃ ἐστίν, ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν πλουσιωτέρων Σπαρτιᾶτῶν. Πολλοὶ προστούτοις Σπαρτιᾶται ἐνέκησαν εἰς τὰ ἐλύμπια διὰ τεθρίππου ἄρματος· ἐννοεῖται δὲ ὅτι δὲν ἠγωνίσθησαν μόνον οἱ νικήσαντες, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί, καὶ ὅτι διὰ νὰ ἀγωνισθῇ τις τέθριππον δὲν ἔτρεφε τέσσαρας μόνον ἵππους, ἀλλὰ πολὺ πλεοντέρους. Ὡς τε ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία, ἥτις εἶχε πολλὰ τὰ ἀληθῶς παράδοξα, δὲν περιέλαβεν ὅμως καὶ τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον θεσμόν τῆς ἰσοκτημοσύνης, τὸν ὅποιον τσακίς τσοῦτοι ἀνθρώποι ὠνευρέθησαν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θέλομεν ἰδεῖ πραγματωθέντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, διότι ἀντιβαίνει εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου· οἱ κατακτῆται τῆς Σπάρτης διένειμον, πιθανῶς, πρὸς ἀλλήλους διὰ κλήρων, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἴσων, τὰς πλείστας τῶν γαιῶν, καθόσον δ' ἐγένοντο κύριοι ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς, ἐπανέλαβον τὰς διανομάς ταύτας. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπαυσαν αἱ νέαι κατακτήσεις καὶ αἱ νέαι διανομαί,

πολλαὶ οἰκογένειαι, διὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ἀπογόνων, ἀπέβησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ πενέσταται. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ Σπαρτιάτης ἐπροσπάθει, διὰ παντός τρόπου, νὰ διασώσῃ τὸν κλῆρον αὐτοῦ, διότι ἅμα στερηθεὶς τούτου, ἐπειδὴ οὔτε ἐμπόριον οὔτε τέχνην μετήρχετο, δὲν εἶχε πῶς νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὰ συσσίτια, καὶ ἀπέβαλλε τὰ πολιτικὰ δίκαια· ἀλλ' ἐπὶ τέλους πολλοὶ ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης ὑπέκυψαν εἰς τὴν θυσίαν ταύτην, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ, ἂν δὲν ἐπετρέπετο ἡ πώλησις τῶν κληρῶν, δὲν ἀπηγορεύετο ὅμως ἡ διὰ δωρεᾶς καὶ διὰ διαθήκης ἀπαλλοτρίωσις αὐτῶν, ὅπερ, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔφερεν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα· καὶ συνέβη οὕτω βαθμυδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μεγάλην περισυσιῶν ἀνωμαλία. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἰσότης τῶν κτημάτων ποτὲ δὲν καθιστάσθῃ, ἡ τοῦλάχιστον πρωϊμώτατα ἐξέλιπεν ἐν Σπάρτῃ, βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῇ ἰσότης διαίτης, καὶ ὅτι πλούσιοι καὶ πένητες, ἄνδρες καὶ παῖδες, νέοι καὶ νέαι καθυπεβλήθησαν εἰς τὸν αὐτὸν καταθλιπτικὸν βίον, εἰς τὸν αὐτὸν ἱματισμόν, εἰς τὴν αὐτὴν ἄσκησιν, καρτερίαν, πειθαρχίαν καὶ ἀμάθειαν. Διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ δὲ ὅσον ἐνεστὶν ἡ παράτασις τοῦ βίου τούτου, ἐδέχθη νὰ ἐμποδισθῇ ἡ σχέσις μετὰ ξένων, οἵτινες διῆγον ἄλλον ὅλως διόλου βίον καὶ τῶν ὁποίων τὸ παράδειγμα ἡδύνατο νὰ παρασύρῃ τοὺς Σπαρτιάτας. Ὅθεν οὐδεὶς Σπαρτιάτης ἡδύνατο ἀνευ ἀδείας νὰ ἀποδημήσῃ, οὐδ' ἐπετρέπετο κυρίως εἰς ξένους ἢ ἐν Σπάρτῃ διατρεθῇ. Τούτους ἀνείχοντο μὲν, ὡς φαίνεται, ἐνίοτε αὐτόθι, ἀλλ' ἡδύναντο πάντοτε νὰ ἀποπέμψωσι θυνάμει τοῦ περὶ ξενηλασίας ἐπικρατοῦντος νόμου.

Τὸ σπαρτιατικὸν τοῦτο πολίτευμα εἶναι τὸ ἀρχαιότερον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, προῖον τῆς ροπῆς τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἡθὴ τὸ ἐλληρικὸν πνεῦμα, τοῦ νὰ ρυθμίζῃ, διὰ θεσμῶν ὠρισμένων, τὰς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων αὐτοφύεις αὐτοῦ περιστάσεις καὶ σχέσεις· ἐν ταυτῷ δὲ τὸ πολίτευμα τοῦτο εἶναι καὶ ἐν τῶν μᾶλλον δυσκαταλήπτων γεγονότων τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶδομεν ὅτι ἐνέδιδε τὸν ἀνθρώπον εὐθύς ἐκ γενετῆς καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου ἐκράτει αὐτὸν δέσμιον, διὰ σιδηροῦ πλέγματος, τὸ ὅπολον οὐδὲν

μίαν επέτρεπεν αὐτῇ ἐλευθερίαν, οὔτε περὶ τὴν ἀνατροφὴν, οὔτε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος, οὔτε περὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, οὔτε περὶ τὴν διαίταν, οὔτε περὶ τὸ ἱερώτατον καὶ φυσικώτατον τῶν αἰσθημάτων, τὴν πατρικὴν ἢ τὴν μητρικὴν στοργήν. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει βεβαίως πολλοὺς καταθλιπτικούς θεσμοὺς, ὁμοίους, ἢ καὶ ἔτι τραχυτέρους, μάλιστα ἡ ἱστορία τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν· ἀλλ' οἱ τυραννικοὶ οὗτοι θεσμοὶ ἐπεβλήθησαν παντοῦ ἄλλου διὰ τῆς βίας, ἐνῶ ἐνταῦθα ἡ σπαρτιατικὴ κοινωνία φαίνεται οἰκοθεν ὑποβαλοῦσα ἑαυτὴν εἰς τὰ ἀλλόκοιτα ἐκείνα δεσμά. Τοῦλάχιστον οὐδεὶς ἀναφέρεται καταναγκασμὸς τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν ὀλίγων· καὶ ἂν ὑπῆρξε δὲ τοιοῦτος, πάλιν δυσκατάληπτον ὑπάρχει πῶς οἱ πολλοὶ, ἔχοντες τὰ ὅπλα καὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν εἰς χεῖρας αὐτῶν, ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τοσαύτας γενεάς ὑποκύπτοντες εἰς τὸν καταναγκασμὸν ἐκείνον. Τοῦτο εἶναι τὸ παράδοξον, τὸ μοναδικόν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος, ὅτι δηλαδὴ θεσμοὶ τυραννικώτατοι ἴσχυσαν ἐνταῦθα διὰ τῆς ἐλευθέρως τῶν παντοδυνάμων πολιτῶν θελήσεως· καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἑλληνικὴ αὕτη τυραννία διέφερεν οὐπωδῶς πάσης ἀνατολικῆς, ἔχουσα τι εὐγενὲς καὶ θαυμάσιον, διὰ τὸ ἰσόνομον καὶ τὴν οἰκιοθελῇ προαίρεσιν τῶν ὑποβληθέντων εἰς αὐτὴν πολιτῶν.

Οὐδὲν ἦττον, καίτοι θαυμάζοντες τὰς πολεμικὰς καὶ ἄλλας τινὰς τῆς Σπάρτης ἀρετὰς, οὐδεμίαν, ὁμολογοῦμεν, αἰσθανόμεθα συμπάθειαν πρὸς τὸ πολίτευμα αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι τοῦτο δὲν πρέπει νὰ κρίνηται κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν πολιτικὰς ἰδέας καὶ κοινωνικὰς περιστάσεις. Τὴν σήμερον πρεσβεύομεν, ὅτι ὀφείλει μὲν ἕκαστος πολίτης νὰ θυσιάσῃ μέρος τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας καὶ ἀνέσεως πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς κοινῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὅτι ἡ θυσία αὕτη πρέπει νὰ ᾖται ὅσον ἐνέστι μικρά· καὶ ὅπως ἔχουσι τὴν σήμερον αἱ πολιτεῖαι καὶ αἱ κοινωνίαι, ἡ θυσία αὕτη εἰμπορεῖ τῶνόντι νὰ ᾖται μικρά, ἐνῶ τὸ πάλαι, διὰ νὰ ᾖται ἡ πολιτεία ἰσχυρά καὶ ἰδίως διὰ νὰ ἔχῃ ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, οἱ πολῖται ἠναγκάζοντο ἐν γένει νὰ ἀποβάλωσι πολὺ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Τοῦτο δὲ διότι σήμερον αἱ εὐρωπαϊκαὶ πολιτεῖαι σύγκεινται καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἐ-

λευθέρων ἀνδρῶν· καὶ προστούτοις ὑπάρχει ἐμφυτός τις εἰς τὰ ἔθνη ῥοπή πρὸς τὴν ἔνωσιν αὐτῶν ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν· ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Εὐρώπην ἐξεναντίας ὑπῆρχεν ἐμφυτός τις ῥοπή πρὸς τὸν αὐτοτελεῖ πολιτικὸν πάσης πόλεως βίον, καὶ προστούτοις αἱ πολιτεῖαι συνέκειντο ἐξ ὀλίγων ἐλευθέρων καὶ πολλῶν δούλων. Ἐντεῦθεν αἱ μικρότεραι τῶν καθ' ἡμᾶς πολιτειῶν εἶναι πολυανθρωπότεραι τῶν μεγαλητέρων τῆς ἀρχαίας Εὐρώπης, ὥστε σήμερον, πολλῶν ὄντων τῶν πολιτῶν, μία αὐτῶν μοῖρα ἀφοσιούται ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν συγκρότησιν ὑλικῆς δυνάμεως ἐπαρκούσης εἰς πᾶσαν τῆς πολιτείας χρεῖαν, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος ἀσχολεῖται ἐλευθέρως περὶ πᾶσαν τέχνην, βιομηχανίαν καὶ παιδείαν. Τὸ πάλαι δὲ, ὀλίγων ὄντων τῶν πολιτῶν, ὁ μερισμὸς οὗτος τῶν καθηκόντων καὶ ἔργων δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ, ἀλλὰ ἐξ ἀνάγκης ὁ στρατὸς τῆς πολιτείας συνέκειτο ἀφ' ὅλων τῶν πολιτῶν, ὑποχρέων ὄντων ν' ἀποτελῶσι μέρος αὐτοῦ, δι' ὅλου τοῦ βίου.

Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν αὕτη ἦτο τὸ πάλαι γενικὴ, καὶ ἐπεκράτησεν οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκάς πολιτείας· ἐφηρμόσθη ὁμοῦς ἐν Σπάρτῃ αὐστηρότερον ἢ ἄλλου που. Ἦσαν μὲν καὶ εἰς Ἀθήνας λ. χ. οἱ πολῖται ἅπαντες καὶ σχεδὸν δι' ἅπαντος τοῦ βίου στρατιῶται, ἀλλὰ δὲν ἔπαυον διὰ τοῦτο νὰ ᾔναι πολῖται, ἐλευθέρως ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ὑλικήν, τὴν ἠθικὴν, τὴν διανοητικὴν αὐτῶν ἐπίδοσιν· ἐνῶ εἰς τὴν Σπάρτην οἱ πολῖται ἦσαν στρατιῶται, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ στρατιῶται. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι, ὡς ἐκ τούτου ἡ Σπάρτη, παραγαγοῦσα καὶ συντηρήσασα τὸν κράτιστον πεζικὸν στρατὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, περιεποίησεν ἑαυτῇ πολιτικὴν ὑπεροχὴν καὶ δυνάμιν διαρκέσασαν ὑπὲρ τὰς τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας· αἱ δ' Ἀθηναὶ παρήγαγον μὲν τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου, τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλ' ὁμοῦς, ἐπειδὴ ἐνταῦθα οἱ πολῖται, περισπώμενοι ὑπὸ τῶν μυρίων ἀσχολιῶν τοῦ τεχνικοῦ, τοῦ διανοητικοῦ, τοῦ ποριστικοῦ βίου, τάχιστα ἀπέβαλον τὰς κυρίας τοῦ στρατιώτου ἀρετὰς, τὴν ἀσκήσιν, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν πενθαρχίαν, τάχιστα παρήκμασε καὶ ἡ πόλις, μόλις ἐπὶ μίαν ἑκατονταετηρίδα διατηρήσασα τὴν ἰσχὺν αὐτῆς. Ἀλλὰ τίς ὑπηρετήσῃ πλείοτερον τὴν δόξαν τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος καὶ

τὸ συμφέρον τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ἀράγε ὁ μακρὸς, ἀλλ' ἄμου-
σος σπαρτιατικὸς βίος, ἢ τὸ βραχὺ, ἀλλὰ δαιμόνιον πολίτευμα τῶν
Ἀθηναίων; Φαντασθώμεν ὅποσον ἤθελεν ἀμαυρωθῆ ἡ μνήμη τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ ὀνόματος, ὅποσον ἤθελε ζημιωθῆ ἡ ὅλη ἀνθρωπότης, ἐάν
ἔλειπον αἱ Ἀθῆναι· ἐνῷ ἂν ἔλειπεν ἡ Σπάρτη, τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀ-
στήρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἤθελε διαμείνει οὐδὲν ἥττον φαινὸς ἐν τῇ
στερεώματι τῆς ιστορίας. Τίς ὑμνησε καὶ αὐτὰς τὰς πολεμικὰς
τῆς Σπάρτης ἀρετὰς, καὶ τίς διεκλόνωσεν αὐτὰς εἰς τοὺς μετα-
γενεστέρους, ἂν ὅχι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης,
ὁ Ξενοφών; Τίς δὲ, ἐν τῇ κρισιμωτάτῳ μεσσηνιακῷ ἀγῶνι, ἐνε-
ψύχωσε τὰς σπαρτιατικὰς μύρας καὶ ἀνέδειξεν ἐπὶ τέλους αὐτὰς
νικηφόρους, ἂν ὅχι ὁ Ἀθηναῖος ποιητὴς Τυρταῖος; Τοσαύτη εἶ-
ναι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, ἡ ὑπεροχὴ τῆς καρ-
δίας ἐπὶ τῶν μᾶλλον ἐντέχνων πολιτικῶν συνδυασμῶν!

Μεγάλῃ δὲ ἐπικρατεῖ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν σπαρτια-
τικῶν τούτων θεσμῶν. Ὁ Γερμανὸς Μύλλερως, αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅς-
τις ἀπέθανεν ἐν Ἑλλάδι τῷ 1840 ἔτει, θύμα γενόμενος τῆς πρὸς
τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀφασκώσεως αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸν ὑποῖον οἱ
καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες ἤγειρον εὐγνωμόνως μνημεῖον ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ
τοῦ ἀρχαίου τῆς ἀκαδημίας χώρου, εἶχε μετὰ θαυμαστῆς πολυμα-
θείας ὑποστηρίξει, ὅτι οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἦσαν θεσμοὶ τοῦ Δωρικοῦ ἔ-
θνους καὶ διὰ τοῦτο παρήχθησαν ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Δωριέων κατα-
κτηθείσῃ Σπάρτῃ· ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἀπέζη ἐπὶ πολὺν χρόνον κοι-
νοτάτη. Ἀλλ' ὁ Γρότε ἀντιπαρετήρησεν ὀρθότατα, ὅτι οὔτε εἰς
τὸ Ἄργος, οὔτε εἰς τὴν Κόρινθον, οὔτε εἰς τὰ Μέγαρα, ἢ τὴν Ἐ-
πίδαυρον, ἢ τὴν Σικυῶνα, ἢ τὴν Κέρκυραν, ἢ τὴν Κνίδον, ἢ ἄλλην
οἰανδήποτε Δωρικὴν πόλιν εὐρίσκομεν ἰσχύσαντας τοὺς θεσμοὺς τῆς
Σπάρτης· οἱ θεσμοὶ οὗτοι διέφερον τῶν θεσμῶν τῶν ἄλλων ἐκεῖνων
Δωρικῶν πόλεων, ὅσον καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Θήβαις θεσμῶν·
μόνον εἰς τὴν Κρήτην ὑπῆρξαν συσσίτια καὶ ἄλλοι τινὲς τύποι
κοινοὶ πρὸς τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα, ὅχι ὅμως καὶ τὰ δύο ἐ-
ξαίρετα τούτου προτερήματα, ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία καὶ ἡ ἰ-
διάζουσα ἀνατροφὴ ἥτις παρεσκέυαζεν αὐτήν. Διὸ μᾶλλον δυνά-
μεθα νὰ παραδεχθώμεν, ὅτι οἱ θεσμοὶ οὗτοι παρήχθησαν ἢ τοῦλάχιστον

χιστον ἐτελειώθησαν ἐντὸς αὐτῆς τῆς Σπάρτης, ἂν καὶ πάλιν δυσ-
ξήγητον μένει, πῶς ὑπέκυψεν εἰς αὐτούς, ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, ἀ-
γογγύστας ὀλόκληρος κοινωνία· διότι ὅσηδήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ
ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ σύνεσις ἀνδρὸς ἐνός, τοῦ Λυκούργου ἢ ἄλλου, καὶ
ὅσηδήποτε ἡ εὐλαβὴς εὐπείθεια τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τὸ ἐν Δελ-
φοῖς μαντεῖον, δι' οὗ λέγεται ὅτι ἐκυρώθη ἡ νομοθεσία, ἀπίθανον
φαίνεται ὅτι ἡ θέλησις τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου κατίσχυσε τῶν φυσι-
κῶν ὁρμῶν καὶ διαθέσεων ἔθνους ὀλοκλήρου, ἄδηλον δὲ, τίνες ἄλ-
λαι περιστάσεις ὑπεβोधήσαν τὸ ἐπιχείρημα, καὶ ἴσως, διὰ τὴν
προηγηθεῖσαν ὑπερβολικὴν ἀναρχίαν, κατέπεισαν τοὺς πολίτας νὰ
ἐξαγοράσωσι, διὰ πάσης θυμίας, τὴν ἀπὸ μεγάλων συμφορῶν ἀ-
παλλαγὴν.

Ὅπως δὴποτε ὅμως καὶ ἂν παρήχθησαν, βέβαιον εἶναι, ὅτι
περὶ τὰ τέλη πιθανῶς τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ θεσμοὶ
οὗτοι εἰσῆλθον ἐν Σπάρτῃ καὶ ὅτι, ἅμα ρυθμισθέντος οὕτω τοῦ
πολιτεύματος, βλέπομεν τὴν πόλιν ταύτην κατερχομένην εἰς μα-
κρὸν κατακτήσεων στάδιον. Τῷ ὄντι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Εὐρυ-
σθενίδου Τηλέκλου, ἡ Σπάρτη, προκύπτουσα τελευταῖον ἀπὸ τῆς
στενῆς αὐτῆς κοιλάδος, κυριεύει τὰς λακωνικὰς πόλεις Ἀμύκλας,
Φαρὰς, Γερώνθρας· ἐπὶ δὲ Ἀλκαμένους, τοῦ Τηλέκλου, τοῦ ὁποῖου
βασιλεύοντος ἤρχισεν, ἐν ἔτει 776, ἡ τῶν Ὀλυμπιάδων ἀναγραφὴ,
ὑποτάσσει τὸ παράλιον Ἑλὸς. Καὶ ἄγνωστον μὲν εἶναι πότε κα-
τεκτήθησαν αἱ ἄλλαι τῆς Λακωνικῆς πόλεις, καὶ τὰ Κύθηρα, καὶ
τὰ θυτικὰ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου παράλια, ἅτινα καθὰ προείπο-
μεν, ἀνῆκόν ποτε εἰς τὴν ἀργολικὴν ὁμοσπονδίαν. Ἀλλ' εἶδομεν
ὅτι περὶ τὰ μέσα τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ἡ Σπάρτη εἶχεν
ἤδη λάβει ὅχι μικρὰν ἐπίδοσιν, διότι, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους,
διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῆς κατέρθωσαν οἱ Ἕληιοι νὰ ἀποβάλωσιν
ἐκ τῆς Πισάτιδος τὸν ἰσχυρὸν Ἀργεῖον τύραννον Φεῖδωνα.

Οἱ Ἕληιοι οὗτοι, ἢ Αἰτωλο-ἡλεῖοι, οἱ μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν,
ὡς λέγεται, συγκατελθόντες εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπεξέτειναν
πρωϊμώτατα τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν μεσημβρινωτέρων χω-
ρῶν τῆς Πισάτιδος καὶ τῆς Τριφυλίας. Κατ' ἀρχὰς τὸ πολίτευμα

αὐτῶν ἦτο βασιλικόν, ἔπειτα, καταλυθείσης τῆς βασιλείας, ἀπέβη καθαρῶς ἀριστοκρατικόν, διότι ἅπαν τὸ κράτος ἦτο εἰς χεῖρας ἐννεμήκοντα ἰσοβίων γερόντων, ἐκλεγομένων καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ τῆς Σπάρτης γέροντες. Βραδύτερον δὲ, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀναφέρεται, ἀντὶ τοῦ συνεδρίου τούτου, βουλὴ ἐξακοσίων ἀνδρῶν. Ἄλλ' ἢ ἐπὶ τῆς Πισατίδος καὶ τῆς Τριφυλίας κυριαρχία τῶν Ἡλείων δὲν ὑπῆρξεν ἀσφαλὴς καὶ ὁλοσχερής· οἱ τε Πισᾶται καὶ οἱ Τριφύλιοι πολλάκις ἐπανέστησαν, ὑπὸ ἰδίου βασιλεῖς, καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἀνέλαμβανον ἐν μέρει τὴν αὐτονομίαν. Ἐν τῇ πέμπτῃ μάλιστα ἑκατονταετηρίδι, ἡ Σπάρτη, μεταβαλοῦσα πολιτικὴν, ὑπεστήριξε καὶ ἐπέτυχε τὴν τῶν τριφυλικῶν πόλεων αὐτονομίαν· εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους διμῶς χρόνους εἰς οὓς ἔτι εὐρισκόμεθα, ἡ Σπάρτη ἦτο πιστὴ τῶν Ἡλείων σύμμαχος καὶ ἐξησφάλιζε τὰς κυριαρχικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις, μάλιστα δὲ τὴν ὑπ' αὐτῶν προεδρεῖαν τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος, ὅπως ἐπραξεν ἰδίως ἐπὶ Φεῖδωνος, δοῦσα τότε πρῶτον δείγμα λαμπρὸν τῆς ἰσχύος ἣν ἀπὸ τοῦ νέου πολιτεύματος προσέλαβεν.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Σπαρτιάται ἐπεχείρησαν ἀγῶνας πολὺ δεινότερους, τοὺς δύο μεσσηνακοὺς πολέμους, δι' ὧν ὑπεδούλωσεν τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Δωριεῖς. Κατὰ δυστυχίαν, ἂν καὶ τὰ περὶ τῶν πολέμων τούτων ἐξετέθησαν ἐν ἐκτάσει ὑπὸ τοῦ Πausανίου, τὰ πλείεστα τῶν παρ' αὐτοῦ ἱστορηθέντων, ἀπὸ πηγῶν μεταγενεστέρων, δὲν θεωροῦνται ἄξια πίστεως. Ἡ δὲ μόνη ἀσφαλὴς μαρτυρία εἶναι τὰ ὀλίγα σωζόμενα ἔπη τοῦ περιφήμου ποιητοῦ Τυρταίου, Ἀθηναίου τὸ γένος, ὅστις ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ ἀγῶνος, καὶ συνετέλεσε πολὺ διὰ τῶν ἀρειμανίων αὐτοῦ ἀσμάτων, εἰς τὸν θρίαμβον τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀπὸ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι δύο ἐγένοντο πόλεμοι, ὅτι ὁ πρῶτος διήρκεσεν εἰκοσιν ἔτη, καὶ ὅτι μεταξύ τῶν δύο ἐμεσολάβησαν δύο γενεαί. Ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν πολέμων τούτων, 743-724 πρὸ Χριστοῦ, ὅστις διεσχίσθη κυρίως περὶ τὸ ὄχυρόν ὁρος τῆς Ἰθώμης, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Θεοπόμπου, Προκλείδου τὸ γένος, συμβασιλεύσαντος μετὰ Πολυδώρου τοῦ Ἀλκαμένους, φημίζεται ὅτι διέπρεψε παρὰ τοῖς

Μεσσηνίους ὁ Ἀριστόδημος, ἀπέγονος ὢν τοῦ βασιλικοῦ αὐτῶν γένους· ἀλλ' ἐπὶ τέλους παρεδόθη ἡ Ἰθάκη, οἱ δὲ Μεσσηνιοὶ καθύπερθε βλήθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰλώτων. Ὁ δεύτερος πόλεμος, τὸν ὅποιον ἐπεχείρησαν οἱ ἀπληκτισμένοι διὰ τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν Μεσσηνιοὶ, 685-668, ἀπέβη πεισματωδέστερος· ὁ πόλεμος οὗτος, ὅστις διεξήχθη κυρίως περὶ τὸ ὄρος τῆς Εἰρας καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου πολυθρόλλητος κατέσται ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ὁμοίως γένους Μεσσηνίας ἦρας Ἀριστομένης, ἔφερεν εἰς ταυαύτην ἀμηχανίαν τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἄπορον πᾶς ἡδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσιν εἰς ὑποταγὴν τοὺς περιοίκους αὐτῶν. Συμμάχους οἱ Σπαρτιάται δὲν εἶχαν, ὡς φαίνεται, εἰμὴ τοὺς Ἡλείους, ἐνῷ οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Πισᾶται καὶ οἱ Τριφύλιοι συνετάσσοντο μετὰ τῶν Μεσσηνίων. Πρὸς δὲ τούτοις, διὰ τὰς συνεχεῖς καὶ καταστρεπτικὰς τῶν τελευταίων τούτων ἐπιδρομὰς, τὰ πλείστα τῶν μεθορίων κτημάτων ἐγκατελείφθησαν ἀγεώργητα· ἐκ τούτου δὲ συνέβη σιτοδεία, καὶ ἐκ τῆς σιτοδείας, στάσις, διότι οἱ κύριοι τῶν κτημάτων, τὰ ὅποια δὲν ἡδύναντο νὰ σπαρῶσιν, ἀπήτησαν νέαν τῆς χώρας διανομήν.

Ἐν τῇ μέσῃ τῶν κινδύνων τούτων, ἐκάλεσεν ἡ Σπάρτη, κατὰ συμβουλήν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ἐξ Ἀθηνῶν, τὸν ποιητὴν Τυρταῖον, ὡς ἡγεμόνα, μᾶλλον δὲ ὡς ἀνορθωτὴν τῆς ἀθυρίας τῆς καταλαβοῦσης τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ φημιζόμενος οὗτος χωλὸς διδάσκαλος συνετέλεσε παραδόξως εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ἀρσικανίου ἐκείνης πόλεως. Οἱ ἄριστοι τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν θεσμῶν ναρκοῦνται ἐνίοτε ἐὰν δὲν ἐμφυχωθῶσι διὰ τοῦ λόγου. Εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἡ δημοσιογραφία, ὅσκις εἶναι σώφρων καὶ ἐπιτηδεῖα, ἐνθαρρύνει καὶ χεραγωγεῖ τὴν ἐκλυθεῖσαν ἢ ἀποπλανηθεῖσαν κοινὴν γνώμην· πηλάκις δὲ τῶν μαχημντέρων ταγμάτων, καταπτοηθέντων, ἀνεβρίπισθη ἡ ὁρμὴ δι' ἐνθουσιαστικοῦ τιμος τοῦ στρατηγοῦ κηρύγματος. Ὁ Τυρταῖος λοιπὸν ὅστις, καθὼς ἔλεγε περὶ αὐτοῦ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Λεωνίδας, ὁ τῶν Θερμοπυλῶν πρόμαχος, ἦτο ἐπιτηδεύς εἰς τὸ νὰ ἐξάπτῃ τὰς ψυχὰς τῶν νέων, ὁ Τυρταῖος ἔπραξεν ὡς πρὸς τὴν Σπάρτην ὅτι αἱ περίφημοι ναυπολεόντως προκηρύξεις ἐπὶ τῆς πρώτης ἰταλικῆς ἐκστρατείας, καὶ ὅτι πλέον παρ' ἅπαξ ἡ συνήθ

δημοσιονογία ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἀνὴρ συνετέλεσε πρὸ πάντων εἰς τὸ νὰ καταναίσῃ τὴν ἐσωτερικὴν στάσιν· διὰ τῆς ἐλεγκτικῆς αὐτοῦ τῆς ἐπιγραφομένης « Εὐνομία », τῆς ὁποίας ὅμως ἐλάχιστα περιεσώθησαν τὴ μάχια. Ἐνταῦθα ὁ Τυρταῖος ἐνθιμίζειν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν χώραν ἣν κατέχουσιν, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἐρρύθμισαν τὸ πολίτευμα αὐτῶν ὥστε τοιαύτη πόλις δὲν δύναται νὰ καταστραφῇ, οὐδὲ πολίτευμα τοιοῦτον νὰ ἀνατραπῇ· ἀποδείξας τὰ κατορθώματα ὅσα διέπραξαν οἱ πατέρες τῶν πατέρων αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου, κατὰ τὸ εἰκαστὸν τοῦ ὁποίου ἔτος οἱ ἀντίπαλοι ἐκείνοι ὑπεδουλώθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν.

Ὡς περ ὄνοι μεγάλοις ἄχθεσι τειρόμενοι,
δεσποσύνοισι φέροντες ἀναγκαίης ὑπο λυγρῆς
ἡμῖν παντός θεον καρπὸν ἄρουρα φέρει.

Ἀλλὰ τὰ θαυμαστότερα ἔπη τοῦ Τυρταίου εἶναι τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ ᾠσματα, τῶν ὁποίων πλείονά τινα διεσώθησαν ἀποσπάσματα καὶ τὰ ὅποια, ψαλλόμενα κατὰ τὰς παραμονάς τῶν μαχῶν, ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἐν ταῖς πόλεσι, περιπολίσαν εἰς τὰς μέγας, πρὸ μικροῦ ἀπαληπισμένας καὶ κατατεποννημένας σπαρτιατικὰς μύρας, ἐνθουσιασμὸν ἀκαταγώνιστον.

Καλὸν εἶναι, εἰλεγον τὰ ᾠσματα ταῦτα, τῶν ὁποίων δὲν ἀξιοῦμεν βεβαίως νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα ὅλην τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόνον ἀμυδράν τινα νὰ δώσωμεν ἔννοιαν, καλὸν εἶναι ν' ἀποδείξωμεν μετὰ τῶν προμάχων, ὁ γενναῖος ἀνὴρ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μαχόμενος. Ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν πόλιν αὐτοῦ καὶ τοὺς εὐφρούς ἀγρούς, καὶ ὡς ψαυζήτης πλανώμενος μετὰ φίλης μητρός, καὶ πατρός γέροντος, καὶ παιδῶν μικρῶν, καὶ νέας συζύγου, κάσχει ἐπάντων κακῶν τὸ λυπηρότατον. Διότι γίνεται ἀπεχθὴς εἰς ἐκείνους πρὸς οὓς ἔρχεται, ἐνδίδων εἰς ἔνδεαν καὶ πέναν· στυγεράν· καὶ κατασχύνει τὸ γένος αὐτοῦ, καὶ ἀτιμάζει τὴν εἰσπρατὴ αὐτοῦ μορφήν· παρακολουθεῖ δ' αὐτὸν πᾶσα ἀτιμία καὶ συμφορά. Ἀφού λοιπὸν ὁ οὕτω περιπλανώμενος ἀνὴρ οὔτε ἐπιμέλειάν τινα, οὔτε εἶδας, οὔτε ὑπόληψιν, οὔτε ἔλεον ἀπολαμβάνει, πολεμήσας ἐκ-

θύμως ὑπὲρ ταύτης τῆς γῆς καὶ ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν ἡμετέρων,
καὶ ἀποθάνωμεν μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς.

Τεθνάναι γὰρ καλὸν ἐπὶ προμάχοις πεσόντα
ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ᾧ πατρίδι μαρνόμενον.
Τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πόνους ἀγροῦς
πτωχεύειν πάντων ἔστ' ἀνηρότατον,
πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι
παισὶ τε σὺν μικροῖς κουριδίῃ τ' ἀλόχῳ.
Ἐχθρὸς μὲν γὰρ τοῖσι μετέσσεται, οὐδ' κεν ἔκηται
χρησμοσύνη τ' εἰκὼν καὶ στυγερῇ πανίῃ,
αἰσχύνει τε γένος, κατὰ δ' ἀγλαὸν εἶδος ἐλέγχει,
πάντα δ' ἀτιμία καὶ κακότης ἔπεται.
Εἰ δ' οὕτως ἀνδρὶς τοι δλωμένου σῦδεμι' ὥρη
γίγνεται, οὐτ' αἰδώς οὐτ' ὄπισ οὐτ' Ἰλῆος,
θιμῇ γῆς περὶ τῆδε μαχόμεθα καὶ περὶ παίδων
θνήσκωμεν, ψυχῶν μηκέτι φειδόμενοι.

Καὶ, ὦ νέοι, ἐξακαλουθεὶ μάχεσθε μένοντες παρ' ἀλλήλοισι, μὴδὲ
ἄρχετε φυγῆς αἰσχρᾶς, μὴδὲ φόβου, ἀλλὰ ποιησθε μέγα καὶ δλ-
κιμον τὸ θάρρος ὑμῶν, μὴδὲ φιλοφύχετε μαχόμενοι πρὸς ἀνδρας.
Μὴ φεύγετε ἐγκαταλείποντες τοὺς παλαιωτέρους, τοὺς γηραιούς,
τῶν ὁποίων δὲν εἶναι πλέον εἰλαφρὰ τὰ γόνατα. Διότι εἶναι αἰ-
σχρὸν νὰ κῆται, πεσὼν μετὰ τῶν προμάχων, ἐμπροσθεν τῶν νέων,
ἄνθρωπος παλαιώτερος, ἔχων ἤδη λευκὴν τὴν κεφαλὴν, καὶ πολὺν τὸ
γένειον, καὶ ο' ἀποπνέῃ θυμὸν ἀλκιμον ἐπὶ τοῦ κοινορτοῦ, καὶ νὰ
καλύπτῃ διὰ τῶν χειρῶν τὰς πληγὰς τοῦ γυμνοῦ αὐτοῦ σώματος·
ἀλλ' εἰς τὸν νέον τὰ πάντα προσήκουσιν, ἐνὸς ἔχῃ τῆς ἐρατῆς ἡ-
βης τὸ ἀγλαὸν ἄνθος· καὶ ζῶν μὲν εἶναι ἀξιοθαύμαστος εἰς τοὺς
ἀνδρας, καὶ ἀγαπητὸς εἰς τὰς γυναῖκας, καλὸς δὲ εἶναι καὶ πεσὼν
μεταξὺ τῶν προμάχων. Ἐκαστος λοιπὸν προελθὼν, μενέτω στηρι-
χθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν καὶ δακτύλων τὸ χεῖλος
διὰ τῶν ὀδόντων αὐτοῦ!

Εἰς ἕτερον πάλιν τῶν προτραπτικῶν ἐκείνων ἀσφατέων, ἐνθυμίζει
εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους, παρί-
στησιν αὐτοῖς τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου καὶ ἀγωνίζεται νὰ ἐμφυ-
χῶσιν διὰ τῆς ἀπελπισίας τὴν πειθαρχίαν αὐτῶν.

Ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἀνακράζει, διότι εἰσθε τὸ γένος τοῦ ἀνίκητου

Ἡρακλέους, οὐδ' ἐστρεφεν ἔτι τὰ νῶτα πρὸς ὑμᾶς ὁ Ζεὺς. Μὴ τρομάζετε, μηδὲ φοβεῖσθε τὴν πληθύν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἕκαστος ἀνὴρ, ὡς προτείνῃ τὴν ἀσπίδα εἰς τοὺς προμάχους, περιφρονῶν μὲν τὴν ψυχὴν, ἀποδεχόμενος δὲ τὰς μελαίνας τοῦ θανάτου συμφοράς, ὡς ἂν ᾔσων φίλαι τοῦ ἡλίου αὐγαί. Γινώσκετε τοῦ πολυδακρύου Ἀρεως τὰ ὀλέθρια ἔργα· καλῶς δ' ἐδιδάχθητέ τὰ συμβαίνοντα κατὰ τὸν ἐπίπονον πύλεμον, καὶ ἐγεύθητε αὐτῶν κατακόρως εἴτε φεύγοντες εἴτε διώκοντες, ὦ νῆα. Ὅσοι τολμῶσι, περὶ ἀλλήλοις μένοντες, νὰ ὀρμήσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τοὺς πολεμίους, σπανιώτερον μὲν ἀποθνήσκουσι, σώζουσι δὲ τὸν ὀπίσθεν αὐτῶν λαόν· ἐνφ' τῶν δειλιασάντων ἀνδρῶν πᾶσα ἀπώλετο ἀρετὴ, οὐδὲ ὑπάρχει τις ὁ δυνάμενος νὰ εἴπῃ πάντα ὅσα οἱ τοιοῦτοι πάσχουσι κακὰ. Διότι ἐπονείδιστος εἶναι ἡ πληγὴ ἣν λαμβάνει ὀπίσθεν ὁ ἀπὸ τοῦ πολέμου φεύγων ἀνὴρ, αἰσχρὸς δὲ ὁ κείμενος κατὰ γῆς νεκρὸς, ὁ κατὰ νῶτον διὰ λόγχης τρυπηθεὶς. Ὅθεν μενέτω ἕκαστος ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ, στηριχθεὶς δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν ἐπὶ τῇ γῆς, καὶ δακνὼν τὰ χεῖλος διὰ τῶν ὀδόντων, καὶ καλύψας μηρούς, κνήμας, στέρνα, ὦμους διὰ τῆς ἐσθίρας ἀσπίδος· καὶ τιναστέτω μὲν διὰ τῆς δεξιᾶς χεὶρὸς φοβερόν ἐγχος, κινεῖτω δὲ λόφον δεινὸν ὑπὲρ κεφαλῆς, κατορθῶν γενναῖα πολεμικὰ ἔργα, μηδὲ ἰστάμενος ἐκτὸς βελῶν, ἀσπίδα ἔχων· ἀλλ' ἐπελθὼν κατὰ τοῦ πολεμίου, ἐλέτω αὐτόν, πληγώσας διὰ ἔγχους μακροῦ ἢ διὰ ξίφους· καὶ θεὸς μὲν πόδα παρὰ πόδα, ἀντιτάξας δὲ ἀσπίδα κατ' ἀσπίδος, καὶ λόφον κατὰ λόφου, καὶ περικεφαλαίαν κατὰ περικεφαλαίας, καὶ στέρνον εἰς στέρνον, κρατῶν δὲ εἰς τὴν χεῖρα ἢ ξίφους λαβὴν, ἢ δόρυ μακρόν, πολεμεῖτω τὸν ἀντίπαλον. Ὑμεῖς δὲ, ὦ γυμνῆτες, κρυπτόμενοι ἄλλοθεν ἄλλος ὀπίσθεν ἀσπίδος τινός, βάλλετε κατὰ τῶν πολεμίων λίθους μεγάλους, καὶ ἀκοντίζετε κατ' αὐτῶν δόρατα λεῖα, ἰστάμενοι πλησίον τῶν ὀπλιτῶν.

Ἐνδιατρίβουμιν εἰς τὰ ἔπη ταῦτα τοῦ Τυρταίου διὰ λόγους πολλούς. Πρὸ πάντων ἐνομίσασμεν καλόν, ὡς προείπομεν, νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς ὅσοι δὲν συνέπεσε νὰ διεξέλθωσιν αὐτά, ἐννοεῖν τινα τῆς ἀρρενωποῦ ταύτης Μούσης, ἥς οἱ φθόγγοι, καὶ τοὶ

ἐνὰ μέσον τοσούτων αἰώνων διερχόμενοι, δὲν ἀπέβαλον τὴν δύναμιν αὐτῶν, μέχρι τῆς σήμερον συγκινοῦντες ἡμᾶς καὶ ἐξαίροντες τὸ φρόνημα ἡμῶν, καθὼς αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, καὶ τοι διὰ τοσούτον ἀχανοὺς ἀποστάσεως διερχόμεναι, δὲν ἀποβάλλουσι τὸ θάλαπος αὐτῶν. Ἀλλὰ παρεκτός τούτου, ὁ Τυρταῖος εἶναι ἐν τῶν ἀρχαιοτέρων βεβαίων προσώπων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὅσα θρυλλοῦνται περὶ Ἀριστοδήμου καὶ Ἀριστομένους, τῶν ἡρώων τῶν μετσηνιακῶν τούτων πολέμων, εἶναι τῶντι παθητικώτατα· ἀλλὰ δὲν ἔχονται ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ προσεγγίζουσι μᾶλλον εἰς τὰς μυθικὰς τῆς προηγουμένης ἐποχῆς παραδόσεις. Ἡ δ' ἐπιβράχῃ τοῦ Τυρταίου εἰς τὴν ἔκθασιν τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου, εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὥστε εὐλόγως, ἀφέντες κατὰ μέρος τοὺς μύθους, ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ἀκριθέστερον τὸν μουσολήπτην πρωταθλητὴν τοῦ ἀγῶνος τούτου, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ δι' αὐτοῦ ἐκτιμῶμεν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τε λαοῦ ὃν ἀνέδειξε νικηφόρον καὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἤκμασε. Ὡς δὲ ἄλλως ἀσφαλέστερον δυνάμεθα νὰ ἐτιτύχωμεν τούτου ἢ διὰ τῆς παραθέσεως τῶν θαυματουργῶν ἐκείνων ἐλεγείων ;

Δὲν θεωρῶ, ἀνακράζει εἰς ἕτερον τῶν ποιημάτων τούτων, τὸ πάντων ἴσως ἐνθουσιαστικώτερον, δὲν θεωρῶ μνήμης καὶ λόγου ἄξιον τὸν ἄνδρα, ἐνεκα τῆς ταχύτητος τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἢ τῆς περὶ τὴν πάλιν δεξιότητος, οὐδὲ ἂν ἤθελεν ἔχει τῶν Κυκλώπων τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν, οὐδὲ ἂν ἤθελε νικήσει τρέχων τὸν ἀπὸ Θράκης πνέοντα βορέαν, οὐδὲ ἂν ἤθελεν εἶναι κατὰ τὴν μορφὴν χαριέστερος τοῦ Τιθωνοῦ, καὶ πλουσιώτερος τοῦ (βασιλέως τῆς Φρυγίας) Μίδου καὶ τοῦ (βασιλέως τῆς Κύπρου) Κινύρου, καὶ βασιλεύτερος τοῦ Τανταλίδου Πέλοπος, οὐδὲ ἂν ἤθελεν ἔχει τὴν γλυκύφωνον γλῶσσαν τοῦ Ἀδράστου, καὶ πᾶσαν δόξαν, ἐὰν δὲν ἔχη θούριδα ἀλκὴν, ἐὰν δὲν τολμᾷ μὲν νὰ ἰδῇ αἱματόεντα φόνον, δὲν ἐπέρχεται δὲ ἐγγύθεν κατὰ τῶν πολεμίων.

ἡδ' ἀρετὴ, τόδ' ἄεθλον ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστον
καλλιστόν τε φέρειν γίγνεται ἀνδρὶ νέφ.

Κοινὸν εἶναι τῇ πόλει καὶ παντὶ τῷ δήμῳ ἀγαθὸν ὁ ἀνὴρ ὅστις, ταχθεὶς ἐν προμάχοις μείνῃ αὐτόθι ἀδιαλείπτως, μηδέποτε συλλογι-

ζόμενος περί αισχροῦς φυγῆς, ἀλλὰ προκινδυνεύων μὲν διὰ ψυχῆς
καὶ καρδίας γενναίως, θαρβύνων δὲ διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ τὸν
πλησίον αὐτοῦ παρεστῶτα ἄνδρα.

Οὗτος ἄνθρωπος ἀγαθὸς γίνεται ἐν πολέμῳ,

καὶ πολλάκις ὁ τοιοῦτος ἔτρεψε τὰς τραχεῖας τῶν πολεμίων φά-
λαγγας καὶ ἀνεχάτισε διὰ τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ τὸ κύμα τῆς μάχης.
Εἰδὲ τις, πεσὼν ἐν προμάχοις, ἀπώλεσε τὴν φίλην ζωὴν, ἐκκλεί-
σας ἄστὺ τε καὶ λαοὺς καὶ πατέρα καὶ πολλὰς λαβῶν ἔμπροσθεν
πληγὰς, εἰς τὸ σπῆθος, διὰ μέσου ἀσπίδος ὀμφαλοέσσης καὶ θώρα-
κος, τὸν τοιοῦτον ὀλοφύρονται μὲν νέοι καὶ γέροντες, διὰ πόθου δὲ
ἀργαλέου κηδεύει πᾶσα ἡ πόλις· καὶ τιμᾶται μὲν τύμβος αὐτοῦ,
τιμῶνται δὲ παῖδες ἐν ἀνθρώποις, καὶ παίδων παῖδες, καὶ ἅπαν
γένος ἐξοπίσω.

Οὐδέποτε κλέος ἐσθλὸν ἀπόλλυται, οὐδ' ὄνομα αὐτοῦ,

ἀλλ' ὑπὸ γῆς περ ἑὼν γίνεται θάνατος,

ὅντιν' ἀριστεύοντα μένοντά τε μαρνόμενόν τε

γῆς πέρι καὶ παίδων θυρὸς Ἄρης ὀλέσῃ.

Ἐὰν δὲ πάλιν ἀποφύγῃ μὲν τὴν μοῖραν τοῦ ἐξαπλοῦντος κατὰ
γῆς τὸν ἄνθρωπον θανάτου, νικήσας δ' ἐπιτύχῃ τὸ ἀγλὸν τῆς αἰγ-
μῆς βραβεῖον, πάντες μὲν τιμῶσιν αὐτόν, καὶ νέοι καὶ παλαιοί,
πολλὰ δὲ τερπνὰ παθῶν, κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην. Διότι γιγνά-
σκων διαπρέπει μεταξὺ τῶν πολιτῶν, καὶ οὐδεὶς ποτε θέλει νὰ βλάψῃ
τὴν τιμὴν αὐτοῦ ἢ τὸ δίκαιον· πάντες δὲ, προσερχομένου αὐτοῦ,
ἀνίστανται, καὶ νέοι, καὶ ὁμήλικοι, καὶ γεροντότεροι. Ταύτης λοι-
πὸν τῆς ἀρετῆς τὸ ἔπακρον ἄς ἀγωνισθῇ ἕκαστος ἐκθύμως νὰ ἐπι-
τύχῃ, μὴν ἐγκαταλείπων τὸν πόλεμον.

Παρακτὸς δὲ τῶν ἐλεγείων τούτων, τῶν παρασκευαστικῶν τοῦ
ἀγῶνος, ἐποίησεν ὁ Τυρταῖος καὶ τὰ λεγόμενα ἐμβατήρια, ἄσματα
φαλλόμενα ἐν αὐτῇ τῇ ἐξορμήσει πρὸς τὴν μάχην καὶ τῶν ὁποίων
παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ ἐν καὶ μόνον σωζόμενον, μὴν ἐπιχειροῦν-
τες νὰ μεταφράσωμεν αὐτὸ, διότι δὲν πιστεύομεν νὰ ὑπάρχῃ ἐλ-
ληνικὴ ψυχὴ μὴ δυναμένη νὰ τὸ κατανοήσῃ.

Ἄγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρου

κούροι πατέρων πολιτῶν,

λαῖψ' μὲν ἴτυν προβάλεσθε,
 δόρυ δ' εὐτόλμως βάλλετε,
 μὴ φειδόμενοι τὰς ζωῆς·
 οὐ γάρ πάτριον τῇ Σπάρτῃ.

Ἄσφατα ἀθάνατα, τῶν ὁποίων ἐνάμιλλον δὲν ὑπάρχει ἄλλο εἰμὶ ὁ τῶν Γαλλικῶν ταγμάτων Μασσαλιωτικὸς ἐκεῖνος θεύριος ὕμνος ἄσφατα, τὰ ὅποια μέχρι τῆς σήμερον ἀνορθοῦσι τὰς τρίχας ἡμῶν καὶ κινοῦσι τὰς καρδίας, ἵπως ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀναδείξωσι νικηφόρους τοὺς Σπαρτιάτας; Τοὺς ἀνέδεξαν λοιπὸν νικηφόρους, καὶ ὑπερίσχυσαν οὗτοι ἀπάντων τῶν ἀντιπάλων, καὶ κατέστησαν τοὺς Μεσσηνίους πάλιν εἰλωτας. Δὲν ἐγένοντο ὁμως τότε κύριοι εἰμὶ τοῦ Στενυκληρικοῦ πεδίου, τὸ ὅποιον καὶ μόνον κατεῖχον οἱ τῆς Μεσσηνίας Δωριεῖς, ἀδελφον δὲ εἶναι τότε καὶ πῶς κατεκτήθη ἡ λοιπὴ Μεσσηνία, ἥτις βραδύτερον διετέλει ἅπασα ὑποταγμένη εἰς τὴν Σπάρτην.

Μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν πρὸς δυσμὰς αὐτῶν γειτόνων, οἱ Σπαρτιάται ἐτράπησαν πρὸς βορρᾶν καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκολουθοῦ ἐκτικῆς ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Λέοντος, τετάρτου βασιλέως μετὰ τὸν Πολύδωρον, καὶ Ἡγησικλέους, τετάρτου ὁμοίως βασιλέως μετὰ τὸν Θεόπομπον, ἐπεχείρησαν νὰ κατακτήσωσι τὴν Ἀρχαδίαν. Ἡ χώρα αὕτη οὐδέποτε εἶχε δεχθῇ ξένους ἐποίκους· καὶ ὁμως οἱ ἰθαγενεῖς αὐτῆς κάτοικοι, οὔτε κατὰ τὸν χαρακτῆρα, οὔτε κατὰ τὴν γλῶσσαν διέφερον οὐσιωδῶς τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν φύλων, ἐξ οὗ δῆλον ὅπως οὗτοι συγγενῇ ἦσαν ἀνέκαθεν ὅλα τὰ φύλα ταῦτα. Ἐν τῇ Ἰλιάδι, οἱ Ἀρχάδες βασιλεύονται, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες· ἀλλ' ἡ βασιλεία κατελύθη παρ' αὐτοῖς ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἔσχατος βασιλεὺς αὐτῶν ὑπῆρξε, κατὰ τὴν παράδοσιν, Ἀριστοκράτης ὁ Ἰκέτα, ὅστις λέγεται ὅτι ἐπρόδωκε τοὺς Μεσσηνίους κατὰ τὸν δεῦτερον αὐτῶν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀγῶνα. Ἐκτοτε τὸ ὀρεινὸν καὶ τραχὺ ἐκεῖνο ἔθνος φαίνεται διτηρημένον εἰς πολυαριθμοὺς αὐτονόμους κώμας, καὶ τινες αὐτονόμους ὁμοίως πόλεις, ὧν αἱ ἐπισημότεραι ἦσαν ἡ Τεγέα καὶ ἡ Μαντίνεια. Καὶ ἐτέλουν μὲν ἅπαντες οἱ Ἀρχάδες κοινὰς τινὰς θυσίας, ὅλον τὰ Λύκαια, τὴν ἑορτὴν τῆς Δεσποίνης, τὴν τῆς ὕμνιας Ἀρτέμιδος, ὑπῆρχε δὲ ἐν Τε-

γῆς καὶ ἐστὶν Ἀρχάδων κοινὴ, ἀλλ' ἡ ἀρχαδικὴ ὁμοσπονδία ἦτο ἢ χαλαριώτερα ἔσως καὶ ἀσθενεστέρα ὅλων τῶν λοιπῶν. Ὅτι ἐσώζε τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀρχάδων, ἦτο τὸ δυσπρόσιτον τῆς χώρας καὶ τὸ μάχιμον τῶν κατοίκων, οἵτινες ὅμως ὄντες ἐνταυτῷ οἱ πενέστεροι τῶν Ἑλλήνων, πρωϊμώτατα ἐμισθοφόρησαν ἐν τῇ ξένῃ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις. Ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο καὶ παιδείας, διότι τῆς Μαντινείας γέννημα ἦτο ὁ νομοθέτης Δημόναξ, ὅστις περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἐρρύθμισε τὸ πολίτευμα τῆς ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐλληνικῇ ἀποικίας Κυρήνης. Ἀνέδειξε δὲ ἡ Μαντινεία καὶ ἄλλους νομοθέτας, καὶ ἡ Τεγέα δὲ τινάς. Αἱ δύο αὗται ἰσχυρότεραι καὶ ὁμοῖοι πρὸς ἀλλήλας πόλεις τῆς Ἀρχαδίας ἔκειντο εἰς τὸ ὁριζόμενον τῆς σημερινῆς Τριπόλεως, συνώρευον ἡ μὲν Τεγέα μετὰ τῆς Λακωνικῆς, ἡ δὲ Μαντινεία μετὰ τῆς Ἀργολίδος, ἦλθον εἰς πολλὰς ἐριδας καὶ ἦσαν σχεδὸν ἰσοδύναμοι. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ὅμως τούτους χρόνους, ἡ Τεγέα ἦτο ἰσχυροτέρα τῆς ἀντιζήλου αὐτῆς, καὶ αὕτη πρὸ πάντων ἔσωσε τότε τὴν Ἀρχαδίαν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, νικήσασα αὐτοὺς κατὰ κράτος. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετ' οὐ πολὺ, περὶ τὸ 560 πρὸ Χριστοῦ, ἐπὶ τῶν βασιλέων αὐτῶν Ἀναξανδρίδου τοῦ Λέοντος, καὶ Ἀρίστωνος τοῦ Ἡγησικλέους, οἱ Σπαρτιάται, ἐπαναλαβόντες τὸν ἀγῶνα, ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι, διότι ἀναφαίνονται ἤδη κύριοι τῆς τε συνορευούσης πρὸς τὴν Τεγεᾶτιν Σκιρίτιδος, καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς ταύτης Βελεμίνας καὶ Μιλεάτιδος, καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς Καρυῶν, ὅλων χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν ἕκτοτε τὰ βόρεια τῆς Σπάρτης σύνορα, ἐνῷ πάσαι κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Ἀρχάδων. Ἀλλ' οἱ Τεγεᾶται διέσωσαν οὐδὲν ἦττον τὴν τε ἰδίαν καὶ τὴν τῆς λοιπῆς Ἀρχαδίας ἀνεξαρτησίαν, καὶ τοσοῦτον σέβας ἐνεποίησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε ἔλαβον παρ' αὐτῶν πολλὰς περιποιήσεις, ὅτε δὲ, περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, οὗτοι ἀνεδείχθησαν πράγματι ἡγεμόνες τοῦ πλείστου τῆς Πελοποννήσου, ἡ Τεγέα ἐπέειχεν ἐντιμον ἐν τῇ συμμαχίᾳ ταύτῃ τάξιν, ἐνῷ οἱ Μαντινεῖς ἐκ διαλειμμάτων μόνον συνετάσσοντο μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, μᾶλλον δὲ ἀπέκλινον πρὸς τοὺς Ἀργεῖους.

Οἱ Ἀργεῖοι οἵτινες, ὡς εἶδομεν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσω-

τιν ἰσχυρὰν τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀργολικῆς ἡμοσπονδίας, τῆς μετὰ τὸν Φεῖδωνα ἐντελῶς χαλαρωθείσης καὶ σχεδὸν διαλυθείσης· οἵτινες προστούτοις εἶχον ἀπολέσει τὴν πλείστην δυτικὴν παραλίαν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων κυριευθεῖσαν, ἄθλητον μὲν πότε ἀκριβῶς, ἀλλὰ πιθανῶς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐβδόμης ἢ τῆς ἀρχῆς τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος· οἵτινες, περὶ τὸ 547 πρὸ Χριστοῦ, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐπὶ τῆς παραλίας ἐκείνης Θυρεάτιν, ἐντελῶς κατετροπώθησαν· οἵτινες ἐπὶ πᾶσι περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, ἠττήθησαν πάλιν κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους, ἐν αὐτῷ τῷ ἀργολικῷ πεδίῳ, ποτὲ οὐδὲν ἦττον δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ὑπερογὴν τῆς Σπάρτης, καὶ ἐξεναντίας, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἀνακηρύσσων ἀπατώμενοι, δὲν ἔπαισαν προτεινόντες αὐτοὶ ἀξιώσεις περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Πελοποννήσου. Καὶ κατεῖχον μὲν ἔτι οἱ Ἀργεῖοι χώραν λόγου ἄξιαν, διότι ἤρχον ὅχι μόνον τοῦ περὶ τὸ ἄστυ πεδίου, ἀλλὰ καὶ τῆς Κυνourίας καὶ τῶν Ὀρνειῶν βραδύτερον μάλιστα, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὑπετάχθησαν εἰς αὐτοὺς καὶ οἱ Τιρύνθιοι, καὶ οἱ Μυκηναῖοι, καὶ οἱ Κλεωναῖοι· διὰ δὲ τῆς καθυποτάξεως τῶν Κλεωναίων, ἀνέλαβον οἱ Ἀργεῖοι τὴν προεδρείαν ἑνὸς τῶν τεσσάρων μεγάλων ἀγῶνων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῶν Νεμεῶν· διότι τὰ Νέμεα, τὰ πανηγυριζόμενα εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς, κατὰ πᾶν δευτεροῦ καὶ τέταρτον ὀλυμπιακὸν ἔτος, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ ἱστορικῶς βεβαιοῦται ἀπὸ τῆς 52 ἢ τῆς 53 ὀλυμπιάδος, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 572 ἢ τοῦ 568 ἔτους, ἐτελοῦντο εἰς τὴν μεταξὺ Φλιοῦντος καὶ Κλεωνῶν κοιλάδα τῆς Νεμεᾶς, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῶν Κλεωναίων· ἀλλ' ὅτε περὶ τὸ 460 οἱ Ἀργεῖοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Κλεωνῶν, συμπαρέλαβον καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν τῆς πανηγύρεως, ὅπως ἔπραξαν οἱ Ἥλειοι ὡς πρὸς τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα. Ὅλα ὅμως ταῦτα πολὺ ἀπείχον τοῦ νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἀργεῖους ἐναμίλλους τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἐκυριάρχουν ἀπάσης τῆς μεσημβρινῆς Πελοποννήσου, ἀπὸ θαλάσσης μέχρι θαλάσσης, ἀπὸ τῆς Θυρεάτιδος πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τῆς Νέδας πρὸς δυσμὰς, δηλαδὴ ὅλης τῆς Μεσσηνίας, ὅλης τῆς Λακωνικῆς καὶ ἀ-

Ξιολόγου μέρους τῆς Ἀργολίδος· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, εἶχον εἰς χεῖρας αὐτῶν τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκυριάρχουν ἐν ταύτῃ, ὅχι ὡς πρόεδροι καὶ προϊστάμενοι πόλεων ἰσονόμων καὶ ἰσοδικαίων, ἀλλ' ὡς δεσπόται ἀπόλυτοι, τῶν ὁποίων ἀπλᾶ ὑπῆκοι ἦσαν πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν χώραν ταύτην πόλεις. Ἡ φήμη τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἶχεν ὑπερβῆ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἐτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, μετὰ μακρὸν περὶ Σαλαμῖνος πόλεμον, κατέστησαν ἀπὸ κοινοῦ δικαστὰς τοῦ ἀγῶνος τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες ἐπέτρεψαν τὴν νῆτον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Μετ' οὐ πολὺ τὸ μέγα τῆς Σπάρτης ὄνομα ἀντήχησε μέχρι τῆς Ἀσίας. Περὶ τὸ 547 ἔτος, ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης κατὰ τοῦ ἐν Ἀσίᾳ ἐπίσης βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, τὴν ὁποίαν οἱ Σπαρτιάται ἠτουμάζοντο νὰ ἐξαποστείλωσιν, ὅτε ἔμαθον ὅτι ὁ Κύρος, προλαβὼν, κατέλυσε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀντιπάλου. Καὶ μετὰ τρία ἔτη, αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωνικαὶ ἀποικίαι, κινδυνεύουσαι ἀπὸ τοῦ Κύρου, πάλιν τῆς Σπάρτης ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπιχουρίαν.

Τοιαῦτα ὑπῆρχαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος· μετ' ὀλίγον δὲ ἐμελλόν νὰ ἐπέλθωσιν ἄλλα οὐδὲν ἥττον σπουδαῖα. Ἦδῃ ὁ Κροῖσος, ἐπεκαλούμενος τὴν συμμαχίαν τῶν Σπαρτιατῶν, ἔγραφε πρὸς αὐτοὺς· « ὑμέας γὰρ πυνθάνομαι προσεσθάναι τῆς Ἑλλάδος. » Ναι μὲν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχεν ἔτι ὀργανισμένη πελοποννησιακὴ συμμαχία ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἢ ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης· τὸ πρῶτον τοιαύτης συμμαχίας παράδειγμα δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος· ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, ἡ ἐπὶ ῥοή τῆς Σπάρτης εἶναι καταφανὴς καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, ἐκτὸς μόνως τῆς Ἀχαιᾶς. Οἱ καταφυγόντες, ὡς λέγεται, εἰς τὴν μικρὰν ταύτην χώραν Ἀχαιοὶ, ἐβασιλεύθησαν μέχρις Ἰγρύγου, ἀπογόνου τοῦ Τισαμενοῦ· μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ, αἱ δώδεκα αὐτῶν πόλεις ἀπετέλεσαν αὐτονόμους πολιτείας, ἔχουσαι ὅμως περιοδικὰς πανηγύρεις καὶ θυεῖας εἰς τὸ πρὸς τὸ Ἀίγιον ἱερὸν τοῦ Διὸς Ὀμαρίου,

θπου διελυον τὰς ἀμοιβαίας ἐριδας καὶ ἐρρόθυμιζον τὰ κοινὰ συμφέροντα· ἀλλ' ἡ ὀρεσποινδία αὕτη δὲν ἤκαμασεν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐν τῇ τρίτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ἐπέπρωτο καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὅλης Πελοποννήσου νὰ λάβῃ. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων τούτων ὑπῆρξεν ἀσθενεστάτη, εἰ καὶ ἡυδοχίμει ἐπὶ συνέσει καὶ χρηστότητι· μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μάλιστα διέτελεσεν ὅλως ἀμέτοχος τῶν κοινῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων· ὥστε δὲν εἶναι ἀπορον ὅτι διέφυγε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Σπάρτης, ἐνῶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τῆς χερσονήσου γῶραι ὑπέκυπτον οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὸ κράτος αὐτῆς. Τυφόντι οἱ Ἕλαιοι, διὰ μόνης τῆς προστασίας τῆς Σπάρτης διεσώζον τὴν τε κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Πισατίας καὶ τῆς Τριφυλίας καὶ τὴν τοῦ Ὀλυμπιακοῦ ἀγῶνος προεδρείαν· οἱ Ἀρχάδες, ἀποθαλόντες μέρος τῆς χώρας, διετήρησαν μὲν ἐν γένει τὴν αὐτονομίαν καὶ φιλῶς μάλιστα διετέλουν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι φίλοι ἀσθενεῖς, εἰ καὶ γενναῖοι, πρὸς γείτονας πολὺ ἰσχυροτέρους· οἱ Ἀργεῖοι, ἀκρωτηριασθέντες ἐπίσης ὑπὸ τῆς Σπάρτης, κατετροπώθησαν ἐπὶ τέλους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ γῶρᾳ ἦτις ὑπελείπετο αὐτοῖς. Ἦδη δὲ ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἐξαίρετως κατὰ τὴν ἑκτὴν, συνέδθησαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου πόλεις πράγματα τινα προκαλέσαντα ὁμοίως τῆς Σπάρτης τὴν ἐπέμβασιν.

Εἶδομεν ὅτι, ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, αἱ βασιλεῖαι τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς εἶχον ἐκλείψει ἀφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Πτείδου. Τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως εἶχε μὲν περισσῶς πολλοῦ, ἢ βασιλεία ὅμως αὕτη ἦτο ἡδὴ ἀρχὴ ἐπιτετραμμένη ὅχι σπουδαῖα πολιτικά καὶ στρατηγικά καθήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον μόνον θρησκευτικά. Ἐν γένει δὲ ἐπεκράτησαν αἱ πόλεις καὶ μνημονευθεῖσαι ὀλιγαρχίαι, δηλαδὴ σύλλογοι ἀνδρῶν βουλευομένων καὶ ἀποφασίζόντων, κατὰ πλειονοψηφίαν, περὶ τῶν σπουδαιότερων τῆς πολιτείας πραγμάτων, καὶ ἀνατιθεμένων εἰς τινὰς τῶν τοῦ συλλόγου τὴν προσωρινὴν καὶ ὑπεύθυνον τῆς κυβερνήσεως διεξαγωγὴν. Τὰς ὀλιγαρχίας αὐτὰς ἀπετέλουν οἱ καθ' ἑκάστην χώραν μεγάλοι γαιοκτῆται, οἵτινες, ὀνομαζόμενοι εἰς μὲν τὰς δωρικὰς

χώρας γεωμόροι, εἰς δὲ τὰς ἰωνικάς, γεωμόροι, μετέδιδον τὸ πρῶτον νόμιον αὐτῶν κληρονομικῶς εἰς τὰ τέκνα τῶν. Οἱ λοιποὶ τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν κάτοικοι, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, συνέκειντο, ἐκτὸς τῶν ἀγοραστῶν δούλων, α) ἐκ τῶν ὅλως ἀκτημόνων γεωργῶν, οἵτινες ἐκαλλιέργουν τὰς γαίας τῶν πλουσίων καὶ ἢ εἶχον κατακτήσει δούλοι ἢ πολὺ προσήγγιζον εἰς τὴν τοῦ δούλου τύχην, κατὰ δὲ τὰς διαφόρους χώρας διάφορα ἔπρεον ὀνόματα, ἅπαντα ἐμφαντικὰ τῆς ἀθλίας αὐτῶν καταστάσεως καὶ τῆς περιφρονήσεως εἰς ἣν ἦσαν ἐκτεθειμένοι· διότι ἐκαλοῦντο ἐν Θεσσαλίᾳ μὲν, ὡς εἶδομεν, πενέσται, καὶ ἐν Λακωνικῇ, εἰλωτες, ἐν Ἀργεὶ δὲ γυμνήτες ἢ γυμνήσιοι, ἐν Ἐπιδαύρῳ δὲ κονίποδες, ἐν Σικυῶνι, κορυνηφόροι, ἢ κατωνακοφόροι κλπ· β) ἐκ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν, οἵτινες ἐκαλλιέργουν αὐτοὶ τὰς ὀλίγας αὐτῶν κτήσεις καὶ ὠνομάζοντο διὰ τοῦτο αὐτουργοί, ἀλλὰ, μὴ ἐπαρκοῦντες ἀπὸ τῶν μικρῶν τούτων προσόδων εἰς τὴν συντήρησιν αὐτῶν, ἐζήτουν καὶ ἄλλας ἐργασίας, εἴτε εἰς τοὺς ἀγροὺς, εἴτε εἰς τὸ ἄστυ· γ) ἐκ τῶν εἰς τὸ ἄστυ κατοικούντων βιομηχάνων, τεχνιτῶν, ἐμπόρων. Ἄπαντες οἱ ἐλεύθεροι οὗτοι ἄνθρωποι, ἢ τοῦλάχιστον τινὲς τάξεις αὐτῶν, ἀπετέλουν τὸν δῆμον, ὅστις ἔσῳζε μὲν, ὡς φαίνεται, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐρωτᾶται, ἐν ἀγορᾷ συνηγμένος, περὶ τῶν σπουδαιότερων ὑποθέσεων, καὶ ἰδίως περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης· ἀλλ' ἐπειδὴ πόλεμοι μὲν κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν χρόνους δὲν ἀναφέρονται πολλοί, νόμοι δὲ ἔτι ἐψηφίζοντο ὀλίγιστοι, ἢ πραγματικὴ ἐνάσκησις τοῦ δικαιώματος ἐκείνου τοῦ δήμου κατήντησε σπανιωτάτῃ καὶ πολλαχοῦ σχεδὸν ἐξέλιπεν. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων διήρκεσε μέχρι τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐβδόμης εκατονταετηρίδος, ὅτε παντοῦ σχεδὸν ἄλλου, ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, ἐτροπολογήθη οὐσιωδῶς· διότι οὐδαμοῦ ἄλλου, ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, αἱ ὀλιγαρχίαι δὲν ἐπρόντισαν ἢ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ δεσμεύσωσι τὴν ὕλικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δήμου. Ὅθεν, ἐνῷ ἄρ' ἐνός πολλοὶ τῶν πλουσίων γαιοκτητῶν, διὰ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ἀπογόνων, ἀπέβησαν πένητες, καὶ τοὶ ἐξακολουθοῦντες νὰ συντάσσονται μετὰ τῆς ἀρχούσης ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεως· ἄρ' ἐτέρου, πολλοὶ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν καὶ τῶν βιομηχάνων, διὰ τῆς προα-

χθείσης ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας, ἐγένοντο εἴποροι, καὶ τοι ἐξακο-
λουθοῦντες στερούμενοι πάσης πραγματικῆς εἰς τὰ κοινὰ πράγματα
μετοχῆς. Ἐκ δὲ τῆς δυσχερείας ἥτις, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἐπε-
κράτησε διὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς, ὠρελούμενοι φιλόδοξοι καὶ φίλαρ-
χοί τινες ἄνδρες ἐπεχείρησαν καὶ ἐπέτυχον πολλαχοῦ τὴν κατὰ-
λυσιν τοῦ προηγουμένου κράτους τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τὴν ἀντὶ τού-
των ἰδρυσιν πολιτεύματος, τὰ ὁποῖον εἶχε μὲν πρόφασιν τὴν θερα-
πείαν τῶν εὐλόγων ἀξιώσεων τοῦ δήμου, πράγματι δὲ ὡς ἀπέβη
ἐπὶ ἱκνὸν χρόνον μοναρχικόν. Ὡς τε προέκυψαν οὕτω εἰς ὅλας
σχεδὸν τὰς ἐμπορικὰς καὶ ναυτικὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, οἱ λε-
γόμενοι τύραννοι, ὧν ἀρχιούτατος εἶναι ὁ γνωστός ἤδη εἰς ἡμᾶς Φεί-
δων. Ἐκ τῶν μοναρχῶν τούτων πολλοὶ βεβαίως ἐξώκειλαν εἰς
κατάχρησιν, ἐνότε φοβεράν κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας ἦν παρέλαβον·
πολλοὶ δὲ ὡς ἐπὶ ἡμεῖς ἐπαινεστοί, ἀλλ' ἅπαντες οὐδὲν ἥττον
ὠνομάσθησαν τύραννοι, καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῶν τυραννίς, κυρίως,
ὡς ἐλάβομεν καὶ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν, διότι κατέλυσαν τὰ
πατροπαράδοτα πολιτεύματα καὶ κατέλαβον αὐτογνωμόνως τὴν
ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν πόλεων τῆς ἀργολικῆς γε-
σονήσου, μάλιστα ἡ Σικυῶν καὶ ἡ Κόρινθος, ἠὲδοκίμησαν παραδό-
ξως περὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ κατέστησαν πλουσιώ-
ταται, διὰ τοῦτο προέκυψαν ἐνταῦθα καὶ τύραννοι, ὀνομαστοὶ γε-
νόμενοι ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων τούτων.

Περὶ Σικυῶνος οὐδὲν γνωρίζομεν ἄρ' ἢ κατέλαβεν αὐτὴν ὁ Ἠ-
ρακλειδῆς Φάλικος ὁ Τημένου μέχρι τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος,
ὅτε, περὶ τὸ 676 πρ. Χριστοῦ, προέκυψεν αὐτόθι τύραννος, εὐτελοῦς
ὡς λέγεται καταγωγῆς, δὲ ἄλλοι μὲν ὀνομάζουσιν Ὀρθαγόραν, ἄλ-
λοι δὲ Ἀνδρέαν καὶ ὅς τις κατέλιπε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν Μύριωνα,
κλήσαντα ἄρματι εἰς Ὀλυμπίην, κατὰ τὴν 33 Ὀλυμπιάδα, 648
πρ. Χρ. Κλεισθένης δὲ ὁ Ἀριστωνόμου τοῦ Μύριωνος, ὅς τις ἔρξε
μεταξὺ τοῦ 600 καὶ τοῦ 560 πρ. χρ. διετέλεσεν ὁ ἐπιφανέστε-
ρος τῶν τυράννων τούτων καὶ κατέρρεε μὲν πληγὴν κυρίαν εἰς τὰς
ἐπὶ τῆς Σικυῶνος ἡγεμονικὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἀργίου, ἐταπείνωσε
δὲ δεινῶς τὴν τᾶξιν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τὸ Ἀργεὺς καίτοι γενόμε-

τον πόλις δωρικῇ, διετήρησεν ὁμῶς τὴν πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς μυθικῆς ἐποχῆς καὶ πρὸς τὰ κατορθώματα αὐτῶν εὐλάβειαν, διότι ἤθελε νὰ κληρονομήτῃ τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ὅτι εἶχε, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, ἡ πόλις αὕτη. Εἰς τῶν ἡρώων τούτων ἦτο ὁ Ἄδραστος, βασιλεὺς τοῦ Ἄργους, ὅστις, ἔργονος ὢν καὶ διάδοχος τοῦ βασιλέως τῆς Σικυῶνος Πολύβου, ἐφημιζέτο ὡς εἰς τῶν ἀτυχῶν ἀρχηγῶν. τοῦ κατὰ Θηβῶν πολέμου (σελ. 47 καὶ ἐπ.), ἡ δὲ μνήμη αὐτοῦ ἐτιμᾶτο ἐξίσου καὶ ἐν Ἄργει καὶ ἐν Σικυῶνι καὶ ἐχρησίμευεν ὡς κοινός τις μεταξὺ τῶν δύο πόλεων δεσμός. Ὁ Κλεισθένης λοιπὸν ἔπαυσε τὰς πρότερον ἐν Σικυῶνι ἀποδιδόμενας εἰς τὸν Ἄργειον Ἄδραστον τιμὰς, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἀπηγόρευσε νὰ ᾄδωνται αὐτόθι τὰ ὁμήρεια ἔπη, καθὼς ὁμνούντα τὸ Ἄργος καὶ τοὺς Ἀργεῖους. Πρὸς δὲ τούτοις ἐκαινοτόμησε τολμηρότατα καὶ περὶ τὰς πολιτικὰς τῆς Σικυῶνος διαιρέσεις. Ἐν Σικυῶνι ὑπῆρχον αἱ τρεῖς γνωσταὶ δωρικαὲ φυλαὲ, Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι, Δυμᾶνες, αἱ περιλαμβάνουσαι τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, καὶ ἄλλη τετάρτη, τῆς ὁποίας, συγχεμένῃς ἐκ τῶν ἐν τῇ ᾄστει οἰκούντων βιομηχάνων, ἀγνωστον εἶναι τὸ μέχρι τοῦ Κλεισθένους ὄνομα. Οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ τύραννοι περικωρίσθησαν νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τῶν τριῶν πρώτων φυλῶν καὶ νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς τετάρτης· ἀλλ' ὁ Κλεισθένης, μὴ ἀρκούμενος εἰς τοῦτο, ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ ἔτι μᾶλλον τοὺς παλαιοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ μετωνόμασεν ὑβριστικῶς τὰς φυλάς αὐτῶν Ὑάτας, ἦτοι μεγάλους χοίρους, Ὀνεάτας, καὶ Χοιρεάτας, ἦτοι μικροὺς χοίρους, εἰς δὲ τὴν τετάρτην ἀπέδωκε τὸ ἐντιμότερον ἐπώνυμον τῶν Ἀρχελάων. Ὅποια πάθη ἐκίνησεν ἄραγε ἡ ὀλιγαρχία ἐκείνη ἵνα προκαλέσῃ καὶ ἑαυτῆς τοιαύτας ἐκδικήσεις! Ἄν καὶ ἀνάγκη νὰ ὑπολογίσωμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς μὴ εὐπρεποῦς ταύτης πράξεως τοῦ Κλεισθένους ἐξάγεται, ὅτι οὗτος, καίτοι πολλάκις φανεὶς λαμπρὸς καὶ εὐγενὴς μάλιστα, δὲν εἶχεν ὁμῶς τὴν ἐμφυτον ἀξιοπρέπειαν, ἥτις προσήκει εἰς τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, ἐνῶ κατὰ τάλλα δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινός καὶ ἀνέδειξε τὴν πατρίδα αὐτοῦ μεγάλην καὶ ἰσχυράν. Ἡ δύναμις τῆς Σικυῶνος ἐπὶ Κλεισθένους, δηλοῦται ἀπὸ τῆς ἀπωδουμένης αὐτῇ ἡγεμονίας τοῦ πρὸς Κιζύριους πολέμου (σελ.

114)· ἡ δὲ προσωπικὴ τοῦ ἀνδρὸς μεγαλοπρέπεια μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλὰ λαμπρὰ κτίρια τὰ ὅποια κατεσκευάσεν εἰς Σικυῶνα, ἀπὸ τὰς περιφανεῖς νίκας τὰς ὁποίας ἐνίκησεν εἰς τὰ Πύθια καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀπὸ τοῦς πολυθρυλλήτους γάμους τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀγαρίστης. Τὰ περὶ τῶν γάμων τούτων, ιστορούμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, εἶναι ἰδίως ἀξία μνήμης, διότι παριστῶσιν εἰκόνα ζωηρὰν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἕκτὴν ἑκατονταετηρίδα.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὁ Κλεισθένης ἠθέλησε νὰ δώσῃ τὴν Ἀγαρίστην εἰς τὸν ἀριστον τῶν Ἑλλήνων· καὶ τελουμένων Ὀλυμπίων, εἰς τὰ ὅποια ἐνίκησε τεθρίππῳ, προεκήρυξεν, ὅτι, ὅστις Ἑλλήνων νομίζῃ ἑαυτὸν ἀξίον νὰ γίνῃ γαμβρὸς τοῦ Κλεισθέους, ἄς ἔλθῃ ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν, ἢ καὶ πρότερον, εἰς Σικυῶνα, διότι ὁ γάμος θέλει κυρωθῇ ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἐξηκοστῆς ἀρχαμένου ἡμέρας. Ὅθεν συνέρρευσαν εἰς Σικυῶνα ἅπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος μνηστῆρες ὅσοι ἐμεγαλοφρόνουν, εἴτε διὰ τὰς ἰδίας, εἴτε διὰ τὰς τῶν πατέρων ἀρετάς· καὶ ἀπὸ μὲν Ἰταλίας ἦλθεν ὁ τρυφηλότερος τῶν Ἑλλήνων, ὁ Συβαρίτης Σμινδυρίδης ὁ Ἱπποκράτους, ἀπὸ δὲ Αἰτωλίας Μάλης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιτόρμου, τοῦ βωμολαιωτέρου ἄμα καὶ ἀγριωτέρου τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς Ἀρχαδίας κατῆλθον Ἀμιάντος ὁ Λυκούργου καὶ Λαφάνης ὁ Εὐβορίωνος· ἀπὸ Θεσσαλίας δὲ ὁ ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τῶν Σκοπαδῶν οἴκου Διακτορίδης ὁ Κρανώνιος· ἦλθον πρὸς τούτοις ἐξ Ἀθηνῶν δύο ὀνομαστοὶ εὐπατρίδαι, Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαίωνος, καὶ ὁ ἐπὶ πλούτῳ καὶ κάλλει ὑπερέχων πάντας τοὺς Ἀθηναίους Ἱπποκλείδης ὁ Τιτάνδρου· ἐξ Ἀργεῶς, Λεωκίδης ὁ Φεῖδωνος· ἐξ Ἐρετρίας τῆς ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ Λυσανίας· ἐκ Μολοσσῶν, ὁ Ἀλκων· ἐξ Ἐπιδαύρου, ὁ Ἀμυρμένηστος· Ἐπιστρόφου, καὶ πάλιν ἐξ Ἰταλίας ὁ Σιρίτης Δάμασος· Ἀμύριοις. Ἐν ὅλοις δώδεκα. Προσελθόντας δὲ, καθ' ὅσον χρόνον ἔμειναν παρ' αὐτῷ, διετέλεσεν ὁ Κλεισθένης φιλοξενῶν μεγαλοπρεπῶς καὶ παρατηρῶν τὸν χαρακτῆρα, τὴν ἀνατροφὴν, τὸν τρόπον ἐκάστου· ἰδίως δὲ ἤρεσκον αὐτῷ οἱ ἐξ Ἀθηνῶν μνηστῆρες, καὶ ἐκ τούτων πάλιν περισσότερον Ἱπποκλείδης ὁ Τιτάνδρου, διὰ τε τὴν προσωπικὴν ἀξίαν, καὶ ὡς συγγενὴς τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν ἐν Κορίνθῳ Κυβελιδῶν. Τελευ-

ταῖον, ἔφθασεν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου καὶ νὰ ἀποφανθῇ ὁ Κλεισθένης τίνα προκρίνει τῶν μνηστῆρων. Τὴν ἡμέραν ταύτην, θύσας βοῦς ἑκατὸν, προσεκάλεσεν εἰς κοινὴν εὐωχίαν αὐτούς τε τοὺς μνηστῆρας καὶ πάντας τοὺς Σικωνίους· μετὰ τὸ δεῖπνον ἐξηκολούθησεν ὁ πότος· μεταξὺ δὲ διαλεγόμενων, συζητήσεως γενομένης καὶ περὶ μουσικῆς, ὁ Ἴπποκλείδης παρήγγειλε τὸν αὐλητὴν νὰ αὐλήσῃ εἶδος ὀρχήσεως, τὴν λεγομένην ἐμμέλειαν, καὶ ἤρχισε νὰ χορεύῃ, θέλων νὰ ἐπιδείξῃ τὴν περὶ ταῦτο ἐπιτηδεύματα. Τοῦτο ἤδη δυσηρέστησε τὸν Κλεισθένη· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἴπποκλείδης διέταξε νὰ φέρωσι τράπεζαν καὶ ἀναβὰς ἐπ' αὐτῆς, πρῶτον μὲν ἐχόρευσε λακωνικούς τινας χορούς, ἔπειτα ἄλλους ἀττικούς, καὶ τελευταῖον, στηρίξας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ ἀνασηκώσας τοὺς πόδας, ἤρχισε νὰ χειρονομῇ διὰ τῶν σκελῶν. Καὶ μέχρι μὲν τινὸς ὁ Κλεισθένης, καί-τοι ἀποστραφεὶς τὸν νέον διὰ τὴν ἀναίδειαν καὶ ἀπορασίαν ὅτι δὲν θέλει βεβαίως προτιμῆσαι αὐτὸν ὡς γαμβρὸν, κατεῖχεν ἑαυτὸν, μὴ θέλων νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀηδίαν· ὅταν ὅμως εἶδεν αὐτὸν χειρονομήσαντα διὰ τῶν σκελῶν, ἐξέσπασε, καὶ, ὡς παῖ Τισάνδρου, εἶπεν, ἀπορχήσαό γε μὴν τὸν γάμον, ὁδηγῶν μετὰ τὸν χορὸν σου αὐτὸν ἔχασες τὴν νύμφην· ὁ δὲ Ἴπποκλείδης ἀπεκρίθη ἀμέσως, οὐ φροντὶς Ἴπποκλείδῃ, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε λέγεται ὡς παροιμία, σημαίνον, ἀδιάφορον τοῦτο διὰ τὸν Ἴπποκλείδην. Μετ' ὀλίγον ὅμως πάλιν συνελθὼν ὁ Κλεισθένης, νύχαισθησεν εὐγενέστατα πάντας τοὺς μνηστῆρας, διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς προσῆλθον, εἶπεν ὅτι οὐδένα αὐτῶν θεωρεῖ ἀνώτερον τῶν ἄλλων, ὅτι ὅμως ἐπειδὴ μία εἶναι ἡ παρθένος, δίδει αὐτὴν εἰς τὸν Ἀθηναῖον Μεγακλέα τὸν Ἀλκμαίωνος, καὶ, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς λοιποὺς τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ δι' ἣν ἐπροξένησαν αὐτῷ τιμὴν καὶ ἀποζημιώσῃ αὐτούς διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἀποδημίας, προσφέρει εἰς ἕκαστον δῶρον, τάλαντον ἀργυρίου ἥτοι 6000 δραχμῶν. Καὶ οὕτως ἐτελείωσεν ὁ πολυθρύλλητος οὗτος γάμος, ἐξ οὗ ἔμελλε νὰ γεννηθῇ ἀνὴρ ἕτερος μέγας, ὁ Ἀθηναῖος Κλεισθένης. Ἄν διεδέχθη δέ τις τὴν ἀρχὴν τοῦ Σικωνίου Κλεισθέλους, ἄδελφον. Ἀναφέρεται ἔτι τύραννος Σικυῶνος, ὁ Αἰσχίνης, ὅστις λέγεται καθαιρεθεὶς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' ἄ-

γνωστον πῶς συνδέεται ἡ ἱστορία αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ Κλεισθένους. Ἡξεύρομεν μόνον ὅτι τὰ ὑπὸ τούτου ὀρισθέντα ὀνόματα τῶν φυλῶν, ἰσχυσαν ἐπὶ ἐξήκοντα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐνιαυτοὺς, ἔπατα δὲ οἱ Σικυῶνιοι, συμβίβασθέντες πρὸς ἀλλήλους, ἠνώρθωσαν μὲν τὰ ἀρχαῖα τῶν τριῶν πρώτων φυλῶν ὀνόματα, τὴν δὲ τετάρτην ἐκάλεσαν Αἰγιαλέας, ἀπὸ Αἰγιαλέως τοῦ Ἀδράστου, ὥστε περὶ τὸ 500 ἔτος ἐπεκράτησεν αὐθις ἡ ἀριστοκρατία ἐν Σικυῶνι, ἢ καὶ ὄχι τοσοῦτον ἀπακλειστικῇ ὥς πρότερον.

Ἀνάλογά τινα συνῆλθον ἐν Κορίνθῳ. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ καταλαβόντος αὐτὴν Ἡρακλείδου Ἀλήτου, μετονομασθέντες Βακχιάδαι, ἀπὸ τοῦ τριεγγύνου αὐτοῦ Βάκχιδος, ἐβασίλευσαν μέχρι δεκάτης γενεᾶς, ὅτε ὁ τῶν Βακχιαδῶν οἶκος, ἦτοι τὸ σύνολον τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, ἀπερῶσεν τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας. Κατέλαβον δὲ τὴν ὅλην ἀρχὴν αὐτοὶ οὔτοι οἱ Βακχιάδαι, οἵτινες, πρὸς ἀλλήλους μόνον ποιοῦντες γάμους, ἐπέτρεπον κατ' ἔτος τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς ἓνα πρύτανιν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἡ Κόρινθος ἀπέβη πάλις πλουσία, καὶ ἐμπορικῇ, καὶ ναυτικῳτάτῃ. Αὐτὴ ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι, ἔκτισε τὰς δύο ἐπιφανεστάτας δυτικὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας. τὴν Κέρκυραν καὶ τὰς Συρακούσας· αὐτῇ, τῷ 703, κατεστράψεν τὰς πρώτας τριήρεις, τὰ πρῶτα δηλαδὴ μεγάλα πολεμικὰ πλοῖα· αὐτὴ κυρίως ἀπὸ τῆς θάλασσης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων πειρατῶν, ἡ δὲ πρώτη γνωστὴ κατὰ θάλασσαν μάχη συνεκροτήθη, τῷ 664 πρ. Χρ., μετὰ τῶν Κερκυραίων καὶ Κορινθίων. Ὅθεν ὁ δῆμος, εὐπορήσας καὶ ἰσχύσας, κατεξανέστη, περὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους, κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν, διὰ τοῦ τυράννου Κυψέλου, ὅστις κατὰ τοῦτο διέφερεν ἀπὸ τοῦ Σικυωνίου Ὀρθαγόρου, ὅτι κατήγετο ἐξ ἐπιφανῶν γονέων, ἀπὸ δὲ τῆς μητρὸς μάλιστα ἦτο Βακχιάδης. Ὁ Κυψέλος, καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν τῷ 655, ἐκυβέρνησε τριάκοντα ἔτη, περιποιηθεὶς μὲν τὸν δῆμον, καταπιέσας δὲ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ συλλέξας ἀπὸ αὐτῶν ἅπαντα χρήματα, δι' ὧν ἀνεδείχθη πολυτελέστατος περὶ τὰ ἀναθήματα, διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν, αὐτοῦ ἀνάθημα ἦτο ὁ χρυσοῦς σφυρήλατος Ζεὺς, ὅστις ἐκόσμηε τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡ-

ρξιον. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Περιάνδρος, ἄρξας ἀπὸ τοῦ 625 ἕως τοῦ 585, ὄχι μόνον τοὺς ὀλιγαρχικοὺς κατέβληψεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμον. Περὶ τοῦ χαρκτῆρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὑπάρχουσιν εἰδήσεις ἀντιφατικώταται· παρὰ τινων μὲν λέγεται φίλος τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, καὶ εἰς τῶν ἑπτὰ ἀνδρῶν, οὔτινες, διὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν δεινότητα, τὴν δραστήριον σύνεσιν καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ νὰ δηλώσι, συντόμως καὶ ἀποφθεγματικῶς, τὰ σοφὰ αὐτῶν δόγματα, ὠνομάσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑπτὰ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος· ἄρ' ἑτέρου ὅμως εἰκονίζεται ὡς τύραννος αἰμοδόρος καὶ ἐπίβουλος, ὡς υἱὸς καὶ σύζυγος ἀστοργός· ἐκ δὲ τῶν περὶ τούτου λεγομένων, τινὰ τοῦλάχιστον, δὲν εἰμποροῦν εἰμὴ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀναμειβήτητα. Βέβαιον ὅμως ἐπίσης εἶναι ὅτι ἐπὶ Περιάνδρου ἡ Κόρινθος ὑπῆρξεν ισχυροτάτη. Ἡ Κέρκυρα, ἡ Ἀμβρακία, ἡ Λευκάς, ἡ Ἀπολλωνία, τὸ Ἀνακτόριον ὑπέκειντο τότε εἰς αὐτήν, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀκόλουθον ἐκχοντασθηρίδα ἦσαν ἤδη ἀνεξάρτητοι. Ἰπετάχθη δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ ἡ Ἐπίδαυρος, ὅπου ὁμοίως εἶχε προκύψει τύραννος, ὁ Προκλῆς, τὸν ὅποιον ὅμως ἐνίκησε καὶ ἐξώγησεν ὁ Περιάνδρος, γαμβρὸς ὢν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Μελίσσῃ· καὶ ἐπὶ τοῦ Περιάνδρου ὁμοίως βεβαιοῦται κατὰ πρῶτον ἱστορικῶς, ὁ τέταρτος τῶν πανελληνίων ἀγώνων, τὰ Ἴσθμια, τὰ ὅποια ἐπανηγυρίζοντο ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ἐπὶ τοῦ Ἴσθμοῦ, εἰς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, κατὰ πᾶν πρῶτον καὶ τρίτον ὀλυμπιακὸν ἔτος. Ἐσχάτος τῶν τυράννων τῆς Κορίνθου διετέλεσεν ὁ συγγενὴς καὶ διάδοχος τοῦ Περιάνδρου Ψαμμήτιχος ὁ Γορδίου, 585-582, ἡ δὲ τυραννὶς αὕτη λέγεται καταλυθεῖσα, ὡς καὶ ἡ τῆς Σικυῶνος, ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν· μεθ' ὃ ἐπεκράτησεν εἰς Κόρινθον τιμοκρατία, ἡ ἀρχὴ δηλαδὴ δὲν περιῆλθε πλέον εἰς τὴν προτέραν κληρονομικὴν ὀλιγαρχίαν, ἀλλὰ εἰς τοὺς εὐπορωτέρους τῶν πολιτῶν. Περὶ τοῦ εἶδους τούτου τοῦ πολιτεύματος τὸ ὅποιον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καθιερώθη κατὰ πρῶτον εἰς Ἀθήνας, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἐκτενέστερον.

ὑπὸ δὲ τῶν Πρακλειδῶν, καὶ ιδίως τῶν ἐν Κορινθίᾳ Δωριέων,

λέγεται ὅτι κατελήφθησαν καὶ τὰ Μέγαρα, τῶν ὁποίων ἡ χώρα κατέχει τὸ εὐρύτερον καὶ ὀρεινότερον μέρος τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς χέρσου Ἑλλάδος. Ἡ Μεγάρις συνορεύει πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς τὸ ἀρχιτικοχνατολικόν, μετὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, πρὸς μεσημβρίαν μετὰ τῆς Κορινθίας, ἐξ ἀνατολῶν δὲ πρὸς δυσμὰς ἀπλοῦται, ἀπὸ θαλάσσης μέχρι θαλάσσης, ἀπὸ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ. Ἡ πόλις τῶν Μεγάρων καίται εἰς τὸ ἀνατολικώτατον τῆς χώρας, ἔχουσα πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἐπὶ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου, λιμένα, τὴν Νίσαιαν· εἶχεν ὅμως καὶ ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ λιμένα, τὰς Παγὰς. Τὰ Μέγαρα διετέλεσαν, ὡς φαίνεται, κατ' ἀρχὰς ὑποτακγμένα εἰς τοὺς ἐν Κορινθίᾳ Δωριεῖς, ἀλλὰ πρωϊμώτατα ἀπέβαλον τὴν κυριαρχίαν ταύτην· διότι ἐν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι ἦσαν βεβαίως αὐτόνομα, ὅτε ὁ περίφημος στρατηγὸς αὐτῶν Ὅρσιππος, ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ νικήσας κατὰ τὴν 15 Ὀλυμπιάδα, 720 πρὸ Χριστοῦ, ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν πρεσβίων, πιθανῶς ἀπὸ τῶν Κορινθίων, χώραν ἀξιόλογον, τὴν ὁποίαν προσέθηκεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἰπῆρξαν δὲ τὰ Μέγαρα κατὰ τὴν ἐξδόμην καὶ τὴν ἑκτὴν ἑκατονταετηρίδα πολὺ ἰσχυρότερα καὶ πολυχνθραπότερα ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι· τοῦτο μαρτυροῦσιν αἱ πολλαὶ ἀποικίαι ἃς ἐξέπεμψαν, πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῆς ἐν Ἀσίᾳ Βιθυνίας καὶ τοῦ θρακικοῦ βοσπόρου, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι Σικελίας. Ὅθεν περὶ τὸ 620 πρὸ Χριστοῦ, βλέπομεν προκύπτοντα καὶ ἐνταῦθα τύραννον, τὸν Θεαγένη, ὅστις, σφάξας τὰ κτήνη τῶν πλουσίων καὶ στηριζόμενος ὑπὸ τοῦ δήμου, κατέβαλε τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ ἐσφετερίσθη τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν. Ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν· καὶ ἐκβληθέντος αὐτοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεκράτησεν εἰρήνη τις εἰς τὰ Μέγαρα· μετ' ὀλίγον ὅμως ἐπετέθη πάλιν ὁ δῆμος κατὰ τῶν πλουσίων, καὶ πολλοὺς μὲν ἐρυγάδευσεν, ἵνα δημεύσῃ τὰ κτήματα αὐτῶν, κατὰ δὲ τῶν ὑπολοίπων παρεξέτράπη εἰς φθορὰν ἀκολασίαν, ψηφίσας καὶ τὴν λεγομένην « παλιντοχίαν », ἥτοι τὴν ὑπὸ τῶν δανειστῶν ἀπόδοσιν ὧν τῶν προπληρωθέντων εἰς αὐτοὺς τόκων. Ἀπὸ τῆς ἀνρχίας ταύτης ὡσελούμενοι, ἐπανῆλθον οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τὰ πράγ-

ματα· ἀλλ' οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν συνεμάχησαν ἤδη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν εὐπορωτέρων δημοκρατικῶν καὶ ἀπετέλεσαν οὕτως ἀριστοκρατικὴν τάξιν, στηριζομένην ὄχι ἐπὶ τοῦ γένους, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πλούτου, καὶ οὐσιωδῶς βελτιώσασαν τὴν ἄλλοτε ἀθλίαν τύχην τοῦ γεωργικοῦ πλήθους.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται τοῦ μεγαρικοῦ πολιτεύματος ἀπέβησαν ὁπωσοῦν ὀνομασταί, ἰδίως δὲ ὅτι ἡ πόλις αὕτη πύτυχσε νὰ ἀναδείξῃ τότε ποιητὴν, τὸν Θέογνιν, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἐν μέρει περιωθέντα, ἀπηθανάτισαν τὴν ἔριν ἐκείνην μετὰ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ στοιχείου. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀκμασάντων πολιτικῶν ποιητῶν, ὑπῆρξαν ὁπαδοὶ καὶ συνήγοροι τῶν νέων ἰδεῶν· ὄχι δὲ ὅλα δὲ ἔτι τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἀλλὰ σώφρονός τινος συνδυασμοῦ τῆς προτέρας ὀλιγαρχίας μετὰ τῶν προελθουσῶν εἰς μέσον νεαρῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ἥτοι τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ, ναυτικοῦ, βιομηχανικοῦ πλούτου. Τοιοῦτοι ἐξαίρετως ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἑπτὰ σοφοί, καὶ ἰδίως ὁ Ἀθηναῖος Σύλιον, ὁ Μιτυληναῖος Πιπτακός, ὁ Πριηνεὺς Βίας. Ὁ δὲ Θέογνις ἐξεναντίας διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον πρόμαχος τῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς μερίδος καὶ ἀντίπαλος πικρότατος τοῦ δήμου. Ὁ Θέογνις περιρροεῖ καὶ ὑβρίζει ἀνηλεῶς πάντα τὸν ἐκ τοῦ δήμου· ὅσῳ καὶ ἂν ὑπόρρησέ τις, ὅσῳ καὶ ἂν ἐξεπαιδεύθῃ, ὅσῳ καὶ ἂν ἀνυψώθῃ ἐνὶ λόγῳ ὑπεράνω τοῦ ὄχλου, εἴτε διὰ τῆς τύχης, εἴτε διὰ τῆς ἰκανότητος αὐτοῦ, ἅμα δὲ εἶναι εὐπατρίδης, λέγεται ὑπὸ τοῦ παιητοῦ μας δειλός, κακός, φορτηγός, ὅς ἐστι βαστάζος, ἀχθοφόρος· τ' ἀνάπαλιν δὲ πᾶς εὐπατρίδης εἶναι ἀγαθός καὶ ἐσθλός, ὥστε οὔτε ἡ ἀρχαία πολιτικὴ γλῶσσα ἦτο πολὺ εὐπρεπεστέρα, οὔτε ἡ ἀρχαία πολιτικὴ ἔρις πολὺ δικαιότερα τῆς νέας.

Τὸ εὐεργετεῖν, λέγει ὁ Θέογνις, δειλοὺς, ὅπερ ἐνταῦθα φέρεται ὡς ἀντίθετον τῶν ἐσθλῶν, τῶν εὐγενῶν, τῶν εὐπατρίδων, τὸ εὐεργετεῖν δειλοὺς, ματαιοτάτη χάρις ἐστίν· ἴσον δὲ καὶ σπεῖρειν πόντον πολιᾶς θαλάσσης. Καθὼς οὔτε πόντον σπεῖρων, θέλεις θερίσαι καρπὸν, οὔτε κακοὺς εὖ ποιῶν, εὖ πάλιν ἀντιλάβοις· διότι οἱ κακοὶ ἔχουσιν ἄπληστον νοῦν. Τί δ' ὄρελος δειλός ἀνὴρ φίλος ὢν;

Εις ἐργετῶν αὐτὸν δύο πάσχεις κακὰ· στερεῖσαι πολλῶν τῶν σεῦμα-
 τοῦ, καὶ οὐδεμίαν ἔχεις χάριν. Οὔτε ἀπὸ κινδύνου ἢ ἀνάγκης θέλει
 σὲ λυτρώσει ποτέ, οὔτε καλὸν τι ἔχων, θέλει σὲ μεταδώσει αὐτοῦ.
 Οἱ δ' ἀγαθοὶ σώζουσι τὴν μνήμην τῆς εὐεργεσίας, καὶ ὁμολογοῦσι
 χάριν δι' αὐτήν, καὶ συμπαθοῦσιν ἐν τῇ συμφορᾷ. Ὅθεν μήποτε
 πάσης κακὸν ἄνδρα φίλον ἐταῖρον, ἀλλὰ φεῦγε αὐτὸν ὡς κακὸν
 λιμένα. Ἐσο δὲ αἰετοτε προσηλωμένος εἰς τοὺς ἀγαθοὺς, διότι ἀπὸ
 τῶν ἐσθλῶν ἐσθλὰ θέλεις μάθει· διὸ μετ' αὐτῶν βουλεύου, παρ' αὐ-
 τοῖς πίνε καὶ τρώγε, καὶ κάθου μετ' ἐκείνων, καὶ εὐαρέσκει εἰς ἐ-
 κείνους, ὧν μεγάλη δύναμις. Οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐτ' ἔσται, οὔτε
 πέφυκεν, ὁ δυνάμενος νὰ καταβῇ εἰς τὸν ἄδην πάντας εὐχαριστήσας·
 διότι οὐδ' ὁ Κρονίδης Ζεὺς, ὁ θνητῶν καὶ ἀθανάτων ἀνάσσων, δύ-
 νηται, διὰ τῶν ὑπερῶν ἢ τῆς ἀνομοβρίας, νὰ εὐχαριστήσῃ πάντας
 τοὺς θνητούς. Ἀλλ' οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες, οἱ εὐπατρίδαι, οὐδεμιᾶς ποτε
 πόλεως ἐπροξένησαν τὸν ὄλεθρον· ἐνῶ δταν φανῇ ἀρεστὸν εἰς τοὺς
 κακοὺς τὸ ὑβρίζειν, καὶ ἀρχίσωσι νὰ φθείρωσι τὸν δῆμον, καὶ νὰ
 δίδωσιν εἰς τοὺς ἀδικοῦντας δίκαιον ἔνεκα ἰδίου κέρδους καὶ κρᾶ-
 τος, τότε ἐπέρχονται στάσεις καὶ ἐμρύλιοι φόνοι ἀνδρῶν.

Ἐν τούτοις πολλοὶ τῶν δειλῶν, τῶν κακῶν, τῶν ἀγοραίων ἐ-
 κείνων ἀνθρώπων ἐπλούτησαν διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἱκανότητος
 αὐτῶν, πολλοὶ δὲ τῶν εὐπατριδῶν κατεδέχθησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς
 στρενικὰς πρὸς τοὺς νεοπλούτους τούτους σχέσεις. Τοῦτο φέρει
 εἰς ἀγανάκτησιν τὸν ποιητὴν μας.

Οὐ ποτε βυλεΐη κεφαλὴ ἰθεῖα πέφυκεν,

ἀλλ' αἰεὶ σκολιῇ, καύχεται λοξὸν ἔχει.

Οὔτε γὰρ ἐκ σκίλλης (ἀπὸ τοῦ κρομμύου) ρόδα φέεται, οὐδ' ὑάκινθος

οὔτε ποῖ' ἐκ δούλης τέκνον ἐλευθέριον.

Καὶ ὅμως ἐσθλὸς ἀνὴρ δὲν αἰσγύνεται νὰ λάβῃ σύζυγον κακὴν
 κακοῦ θυγατέρα, ἀρκεῖ νὰ δώσῃ αὐτῇ εἰς αὐτὸν χρήματα πολλὰ,
 οὐδὲ γυνὴ ἐν γένει ἀποποιεῖται πλούσιον σύζυγον, ἀλλὰ τοῦ κα-
 λοῦ καγαθοῦ προτιμᾷ τὸν πλούσιον.

Υῤῥήματα γὰρ τιμῶσι· καὶ ἐκ κακοῦ ἐσθλὸς ἔγχευεν,

καὶ κακὸς ἐξ ἐγαθ. πλούτος ἔμειξε γένος.

Οὔτω μὴ θαύμαζε γένος, Πολυπαΐδῃ, ἀστῶν

μαυροῦσθαι· σὺν γὰρ μίγεται ἐσθλὰ κακοῖς.

ἄλλ' ἤδη ὑπερισχύει ἡ δημοκρατικὴ μερίς· οἱ πολλοὶ λαμβάνουσι τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ γίνονται κύριοι τῶν πραγμάτων. Τότε ὁ Θόογης παρίστητι φοδερὲν τῆς πολιτείας εἰκόνα, παραβάλλει αὐτὴν μὲ πλοῖον φερόμενον, ἐν νυχτὶ ζοφεῇ, διὰ μέσου τοῦ Μηλίου πόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ἡ θάλασσα τὸ καταπατεῖ πανταχόθεν, οἱ δ' ἐν αὐτῇ δὲν θέλουσι ν' ἀντλήσωσιν, ὥστε τὸ πλοῖον κινδυνεύει νὰ καταποντισθῇ·

οὐνεκα νῦν φερόμεσθα καθ' ἱστία λευκὰ βαλόντες
 Μηλίου ἐκ πόντου νύκτα διὰ θνοφερήν·
 ἀντλεῖν δ' οὐκ ἐθέλουσιν· ὑπεβάλλει δὲ θέλασσε
 ἀμφοτέρων τοίχων· ἡ μάλα τις χαλεπῶς
 σώζεται· οἱ δ' ἔρδουσιν· κυβερνήτην μὲν ἔπαυσαν
 ἐσθλόν, ὃ τις φυλακὴν εἶχεν ἐπισταμένως·
 γρ' ἄρματα δ' ἀρκάζουσι βίη, κόσμος δ' ἀπόλωλεν,
 θαμὸς δ' οὐκέτ' ἴσος γίνεται ἐς τὸ μέσον,
 φορτηγοὶ δ' ἄρχουσι, κακοὶ δ' ἀγαθῶν καθύπερθε.
 Δειμαίνω, μήπως ναῦν κατὰ κύμα πύξ.

Τότε ὁ Θόογης ἀναγκάζεται μετὰ πολλῶν ἄλλων ὁμοφρόνων ν' ἀποδημήσῃ· καὶ φιλοξενεῖται μὲν ἐν Σικελίᾳ, φιλοξενεῖται δὲ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Σπάρτῃ καὶ παντοῦ ὅπου ἄρχουσιν ἐτι οἱ ἀριστοὶ, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἡδύνατο νὰ αἰσθανθῇ τέρψιν τινά, διότι οὐδὲν φίλτερον τῆς πατρίδος.

Ἦλθον μὲν γὰρ ἔγωγε καὶ εἰς Σικελίαν ποτε γαῖαν,
 ἦλθον δ' Εὐβοίης ἀμπελῶν πεδίον,
 Σπάρτην τ' Εὐρώτα ῥονακοτρόφου ἀγλαὴν ἄστν·
 καὶ μ' ἐφίλειεν προφρόνως πάντες ἐπερχόμενον·
 ἀλλ' οὔτις μοι τέρψις· ἐπὶ φρένας ἦλθεν ἐκείνων.
 Οὕτως οὐδὲν ἄρ' ἦν φίλτερον ἄλλο πάτρης.

Νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὰ παράπονα τῶν Γάλλων ἐκείνων, οἵτινες, θυσαρεσθηθέντες διὰ τὰς μεταβολὰς τὰς ὁποίας ἐπέφεραν ἡ μεγάλη αὐτῶν ἐπανάστασις, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἀποδημήσαν εἰς τὴν ξένην· καὶ ἐφιλοξενήθησαν μὲν εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Ῥωσίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν ὀρηνοῦντες διὰ τὴν στέρησιν τῆς πατρίδος· τοσοῦτον εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ πάθη καὶ παθήματα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντοτε τὰ αὐτά. Ξελευτάον ἐπανήλθον οἱ φυγάδες Μεγαρεῖς οἰκαδὲς, καὶ διὰ τὴν

ἀφροσύνην τοῦ δήμου, κατέστησαν αὖθις κύριοι τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ὁ Θίογνης, διδαχθεὶς ἤδη ὑπὸ τῆς δυστυχίας, ἀνῆκεν εἰς τὴν σωφρονεστέρην ἐκείνην τῶν εὐπατριδῶν μερίδα, ἥτις οὔτε εἰς ἐκδικήσεις ἤθελε νὰ ἐκτραχηλισθῇ, οὔτε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου ἀποκλειστικοῦ τῶν ὀλίγων κράτους, ἀλλὰ, τὴν μέσσην βαδίζουσα, κατάρθρωσε νὰ συμβιβάσῃ ὅπως οὖν τὰ παλαιὰ συμμέροντα μετὰ τῶν νέων.

Ἵππυτος, ὥς περ ἐγώ, μέσσην ὁδὸν ἔρχοο ποσσίν,
μηδ' ἐτέροισι διδοῦς, Κέρνε, τὰ τῶν ἐτέρων.
Πατρίδα κισμήσω, λιπαρὴν πόλιν, οὐτ' ἐπὶ ὀλίμῳ
τρέψας οὗτ' ἀδίκους ἀνδράσι πειθόμενος.

Περὶ τὰ μέσα λοιπὸν τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, πᾶσαι αἱ τυραννίδες τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου ἐκλείπουσι· καὶ, ὥς λέγεται, κατηργήθησαν, αἱ κυριώτεραι τούλαχιστον ἐξ αὐτῶν, ἡ ἐν Σικυῶνι καὶ ἡ ἐν Κορίνθῳ, διὰ τῆς Σπάρτης. Ἡ ὀλιγαρχικὴ αὕτη πόλις εἶχε τῶνόντι συμφέρον νὰ μὴ ὑπερισχύσῃ οὐδαμοῦ, εἰ δυνατόν, τὸ πολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἦτο πολεμιώτατον πάσης ὀλιγαρχίας· καὶ προσκαλουμένη εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν τεταπεινωμένων ὀλιγαρχιῶν τῶν ἄλλων πόλεων, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπήκουε προθύμως, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσω ἐλάμβανεν ὥς ἐκ τούτου τὸ ἀξίωμα τοῦ προστάτου τῶν πόλεων ἐκείνων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδαμοῦ φαίνονται ἀνορθωθείσαι, μετὰ τὴν πτώσιν τῶν τυράννων, αἱ προηγουμένως ἐπικρατήσασαι κληρονομικαὶ ὀλιγαρχίαι· ἀλλ' αἱ διαγεγνηθεῖσαι αὐτὰς τιμοκρατίαι, δηλαδὴ ἀριστοκρατίαι, στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ γένους, συνέφερον εἰς τὴν Σπάρτην, ὥς φαίνεται, πλεώτερον ἢ τὰ ἐξαιρέτως ἀντολιγαρχικὰ πολιτεύματα τῶν τυράννων. Ὅθεν βλέπομεν αὐτὴν περὶ τὸ 524 ἔτος ἐπιχειροῦσαν νὰ καταβάλλῃ καὶ τὸν τύραννον τῆς Σάμου Πολυκράτην, πέμπουσα δ' ἐπὶ τούτῳ, διὰ πλοίων χορινθιακῶν, στρατὸν εἰς τὴν ἀπωτάτην ἐκείνην νῆσον. Καὶ τότε μὲν ἀπέτυχεν· περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἐπεμβαίνει πάλιν ἐπὶ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τῶν τυράννων, καὶ εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα. Ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς ἀγεδείχθη εὐτυχεστέρα. Οἱ ἐν Ἀθήναις

τύραννοι κατελύθησαν, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις, ἀντὶ τῆς τυραννίδος, προέκυψε δύναμις νέα, δύναμις ἀγνωστος ἕως τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δημοκρατικὴ δύναμις, ἥτις ἐμελλε νὰ ἀποδῇ ἀντίπαλος τῆς Σπάρτης πολὺ φοβερωτέρα παντὸς τυράννου καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ὁλοσχερῇ ἀλλοίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἀττικὴ σχηματίζει, εἰς τὸ νοτιοανατολικώτατον τῆς χέρσου Ἑλλάδος, τριγωνοειδῆ χερσόνησον, τῆς ὁποίας τὴν στερεὰν βάσιν ἀποτελοῦσι τὰ ὄρη τοῦ Πάρνηθος καὶ τοῦ Κιθαιρώνας, δι' ὧν ἡ χώρα αὕτη συνορεύει μετὰ τῆς πρὸς βορρᾶν κειμένης Βοιωτίας. Κορυφὴ τοῦ τριγώνου εἶναι ἡ πρὸς μεσημβρίαν νεύουσα ἄκρη τοῦ Σουνίου καὶ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι Μεγαρίδος δυτικομεσημβρινὴν πλευρὰν αὐτοῦ, βρέχουσι τὰ τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου ὕδατα, τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι Βοιωτίας ἀνατολικὴν πλευρὰν, βρέχει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χερσονήσου ταύτης ὑποδιαιρεῖται εἰς τέσσαρα διαφορῶν σχημάτων τμήματα. Ὁ Βριλησσός, δηλαδὴ τὸ περίφημον διὰ τὸν λευκὸν αὐτοῦ λίθον ὄρος, τὸ ὀνομασθὲν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους Πεντελικόν, ἐκφύμενος ἀπὸ τοῦ μέσου Πάρνηθος καὶ φερόμενος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ τριγώνου πλευρὰν, χωρίζει ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἀττικῆς τὸ βορειότερον καὶ ὑψηλότερον ταύτης μέρος, τὸ ὁποῖον, ἔχον σχῆμα ἐπίσης τριγώνου, ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Διακρία καὶ κατῴκειτο ὑπὸ τῶν πεντεστέρων γεωργῶν· εἰς τὴν παραλίαν τῆς Διακρίας, ἀντικρὺ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ Εὐβοία, καὶ ἰδίως εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς παραλίας ταύτης, κεῖται τὸ περίφημον χωρίον τοῦ Μαραθῶνος. Ἐπειτα ἀπὸ μὲν τοῦ Βριλησσοῦ ἐκφύεται ὁ Ὑμηττός, ἀπὸ δὲ τοῦ Πάρνηθος, τὸ Αἰγάλεον, καὶ τὰ δύο ταῦτα ὄρη κατέρχονται παραλλήλως σχεδὸν πρὸς τὴν δυτικομεσημβρινὴν τοῦ μεγάλου Ἀττικοῦ τριγώνου πλευρὰν. Μεταξὺ τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀπλουταί, ἐν σχῆματι τραπέζιου, ἡ πεδιάς ἥτις ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ἰδίως Πεδίον καὶ κατῴκειτο ὑπὸ τῶν πλουσιωτέρων γαιοκτητῶν ἐντὸς τοῦ Πεδίου τούτου ὑφίσταται ἡ μεγαλάνυμος τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Πάλιν δὲ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ὑμηττοῦ, μετὰ τὸν ὄρους τούτου καὶ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ ὅλου Ἀττικοῦ τριγώνου πλευρᾶς, κεῖται ἕτερον αὐτοῦ τμήμα,

ἔχον σχῆμα ὁμοίως τραπέζιου σχεδόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ παραλία, ἡ ἀπὸ τῆς μεσημβρινωτέρας ἄκρας τοῦ Ὑμηττοῦ, τῆς λεγομένης τὸ πάλαι μὲν Ζωσσηρός, νῦν δὲ Βάρης, μέχρι τοῦ Σουνίου, καὶ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Βριλισσοῦ ἐκτεινομένη, ὀνομάζεται ἰδίως Παραλία καὶ κατοικεῖτο, πρὸ τῶν Μηδικῶν, ὑπὸ τῶν μετερχομένων τὴν ναυτιλίαν Ἀθηναίων· τὸ μεσογαϊότερον τοῦ τμήματος τούτου ἐκαλεῖτο, κατ' ἀντίθεσιν τῆς παραλίας, ὅπως καὶ σήμερον, Μεσόγαια. Ἀφ' ἑτέρου, πρὸς δυσμὰς τοῦ Αἰγάλεω, μεταξὺ τούτου καὶ τινων λόφων οἵτινες κατέρχονται ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώτος ἐπὶ τὴν θάλασσαν, παραλλήλως πρὸς τὸ Αἰγάλεω, καὶ διὰ τὸ σχῆμα ὀνομάζονται Κέρατα, καίται τὸ πεδῖον τῆς Ἐλευσίως καὶ ἰδίως τὸ περιφθμον ἐν τῇ μυθολογίᾳ διὰ τὰ ὄρα τῆς Δήμητρος Θυρίσιον πεδῖον· τὰ δὲ Κέρατα χωρίζουσι τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τῆς Μεγαρίδος. Ἡ Ἀττικὴ εἶναι χώρα μικρά, ἄγονος, ἀνυδρὸς, διότι οἱ περιώνυμοι ἐκεῖνοι Κηφισὸς καὶ Ἴλισσος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ρυάκια, ἐνίοτε παντελῶς ἐκλείποντα. Ἐχει ὁμῶς ἡ μικρὰ αὕτη τῆς γῆς γωνία προτέρημα μοναδικὸν ἐν τῷ κόσμῳ· θαυμαστὴν τινα τῆς ἀτμοσφαιρας δικύψειαν, ὡς ἐκ τῆς ὑποίας ὁ οὐρανὸς φαίνεται προσμεδῶν ἐνταῦθα ἱλαρώτερον πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ καλῶν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἀκουσαν πρὸς τὰ αἰθέρια ὕψη, τὰ δὲ ὀρη λαμβάνουσιν ἐκ διαλειμμάτων, μάλιστα περὶ δυσμὰς ἡλίου, χρωματισμοὺς καὶ σχηματισμοὺς μαγικοὺς, ἐναρμονίους, καλλιτεχνικοὺς. Ὡς τε δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἄπορον ὅτι ἐνταῦθα παρήχθησαν αἱ ὑψηλότεραι τῆς διανοίας μελέται, καὶ τὰ εὐγενέστερα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα.

Ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, αἱ Ἀθῆναι ἐθεωροῦντο ὡς ἡ μητρόπολις τοῦ Ἰωνικοῦ φύλου, καθὼς ἡ Σπάρτη, ὡς κυριωτάτη τοῦ Δωρικοῦ φύλου πόλις. Ἀλλ' ἐνθ', κατὰ τὴν περὶ Ἡρακλειδῶν παράδοσιν, ἡ Σπάρτη κατέκτεθη ποτὲ ὑπὸ τῶν Δωριέων, περὶ Ἀττικῆς ἐξεναντίας ἐλέγετο, ὅτι οὐδέποτε ἐδέχθη ξένους ἐποίκους, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἐκαυχῶντο ὅτι ἦσαν αὐτόχθονες. Ἡ δημορικὴ βασιλεία κατηργήθη ἐν Ἀθῆναις ὡς παντοῦ σχεδὸν ἄλλου· μετὰ δὲ τὸν τελευταῖον βασιλέα Κόδρον, ἀναφέρεται ἐνταῦθα σείρα ἰσοθίων ἀρχόντων.

των, τὸν ἀριθμὸν δεκατριῶν, ἀρχομένη ἀπὸ Μίδαγτος τοῦ Κόδρου. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἦσαν ὄχι μόνον ἰσόβιοι, ἀλλὰ καὶ κληρονομικαί, διότι οἱ αὐτοὶ ἐνέγκον εἰς τὸ γένος τοῦ Κόδρου· ἀλλ' ἡ οὐσιμότης διαφέρει μεταξὺ τῆς ἡρωικῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχόντων τούτων ἥτις, ὅτι οὗτοι ἦσαν ὑπεύθυνα. Ἐσχάτος ἰσόβιος ἄρχων ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκμαίων, ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Χάρπος, 753 πρ. Χριστοῦ, ἡ διαφέρεια τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος περιωρίσθη εἰς ἑπτὰ δέκα, καὶ ἀναφέρονται τοιοῦτοι δεκαεῖς ἄρχοντες ἑπτὰ, ὧν τελευταῖος ὁ Ἐρυξίας. Ἐπειτα, ἐν ἔτει 683, ἐπὶ Κρέατος τοῦ διαδόχου τοῦ Ἐρυξίου, ὄχι μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος ἔγινεν ἐνιαύσιον, ἀλλὰ καὶ διάφορα αὐτοῦ καθήκοντα διανεμήθησαν εἰς ἑνῆς ἀνδρας· ἐπὶ δὲ ἀπὸ τοῦ 714 ἔτος, ἐπὶ Ἰππομένους, τοῦ τετάρτου τῶν δεκαετῶν ἀρχόντων, ἀνεκλήθησαν ἐκλέξimai εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐκτὸς τῶν Κοδριδῶν καὶ ἔπαντες οἱ εὐπατρίδαι· ὥστε εἰς τὰς Ἀθῆνας φαίνεται πρὸς ἀπὸ τῆς ἡρωικῆς βασιλείας ἐσχηματίσθησαν βαθμυδὸν αἱ πολλὰς ἤδη μνημονευθεῖσαι ὀλιγαρχίαι.

Ἦσαν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνάκαθεν διγαμητοί, ὡς συνέθετο αἱ Ἰωνικαὶ πόλεις, εἰς 4 φυλάς, τοὺς Ὀπλητάς ἢ Ὀπλίτας, τοὺς Ἐργάδεις ἢ τεχνίτας, τοὺς Τελέοντας ἢ Γελέοντας, δηλαδὴ τοὺς γεωργοὺς, καὶ τοὺς Αἰγικορεῖς ἥτοι αἰγοβοσχοὺς· καὶ πᾶσα φυλὴ ὑποδιηρεῖτο, πολιτικῶς μὲν καὶ διακτικῶς, εἰς 3 τριτῶν καὶ 12 ναυκραρίας, θρησκευτικῶς δὲ καὶ κοιωνικῶς εἰς 3 φρατρίδας καὶ 90 γένη. Ναυκραρία ἦτο τοπικὴ περιφέρεια συγκαμμένη ἀπὸ τῶν ναυκράρων, λέξεως τῆς ὁποίας ἡ ἐτυμολογία ἀμφισβητεῖται, ἥτις ὁμῶς, παραγομένη πιθανώτερον ἀπὸ τοῦ ναῖω, κατοικῶ, ἐσθμαίνε κατ' ἀρχάς τοὺς κυριωτέρους οἰκοδεσπότας. Οὗτοι συνέλεγον τὰς εἰσφοράς, ἐπέβλεπον τὰ ἀναλώματα καὶ συνετήρουν τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τῆς περιφέρειας, δηλαδὴ δύο ἵππεις, μίαν ναῦν καὶ ἀγνωστον ἀριθμὸν πεζῶν ἀπὸ αὐτῶν προστεθῆναι ἐλαμβάνοντες οἱ ἀρχηγοὶ τῆς περιφέρειας, οἱ πρυτάνεις τῶν ναυκράρων. Γένος δὲ ἦτο ὁμᾶς οἰκων, συγγενῶν μὲν μέχρι τινός, ἀλλὰ πρὸ πάντων συνδεσμένων διὰ κοινῆς ἀρχηγείας, θεοῦ ἢ ἡρώος, τοῦ ὁποίου ἔφερον τὸ ὄνομα καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐτέλουν κοινὰς θρησκευτικὰς τελετάς· οἷον Κοδριδαί, ἀπὸ Κόδρου, Εὐμολπίδαι, ἀπὸ Εὐμόλπου,

Πουτάδαι, ἀπὸ Βούτου κλπ. Ἐκαστον γένος εἶχε προστότοις καὶ γόν κομμετάριον· καὶ εἰς τινὰς περιστάσεις καὶ γόν κληρονομικὸν διακαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν χρηστῶν ἡτρὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ γένος πολιτῶν· διότι μέχρι τοῦ Σόλωνος, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἀπαίδος ἀποθανόντος ἡ περιουσία ἐνέειν εἰς τοὺς γενεῖτας· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἀνέβαινε καὶ μετὰ τὸν Σόλωνα, ὅσῳ τις ἀπέθνησκεν ἀδιάθετος. Εἶχον ὁμοίως οἱ γενεῖται ἀμοιβαίαν ὑποχρέωσιν συνδρομῆς καὶ ἀμύνης· λ. χ. πρᾶξθετος πρόνου, ὤφειλον πρῶτοι οἱ στενότεροι συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος, ἔπειτα οἱ γενεῖται ἢ οἱ φράτορες νὰ καταδικάζωσι δικαστικῶς τὸ κακοῦργημα. Εἶχον περὶ ἀμοιβαίον δικαίωμα καὶ καθήκον ἐπιγαμίας, εἰς τινὰς περιστάσεις· λ. χ. νόμον ὁραγνὸν ἠδύνατο νὰ λατῇ αὐτομικαίως πᾶς γενεῖτης εἰς γάμον, προστιμῶντο ὅμως οἱ πλησιέστεροι ἐξ ἀφενεργίας συγγενεῖς· ἐάν δὲ ἦτο « θῆσας », ὅ ὅσοι δὲν εἶχε περιουσίαν, καὶ ὁ πλησιέστερος συγγενὴς δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ αὐτὴν εἰς γάμον, ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος ὑπεχόρουν αὐτὸν νὰ τὴν προκίσῃ, ἀναλόγως τῆς ἰδίας περιουσίας. Ἐπὶ πᾶσιν ἑκαστον γένος εἶχε κοινὴν περιουσίαν, καὶ ἴδιον ἄρχοντα, καὶ ἴδιον ταμίαν. Πᾶσαι δὲ αἱ φρατρίαί μιν φυλῆς εἶχον κοινὸν μὲν ἄρχοντα, τὸν λεγόμενον « φυλοδασιλέα », κοινὰς δὲ περιουσίας τελετάς. Ὁ Ζεὺς Γελέων ἦτο λ. χ. ὁ θεὸς προστάτης τῆς φυλῆς τῶν Γελεόντων. Τελευταῖον αἱ τέσσαρες φυλαὶ ὁμοῦ συνεδέοντο διὰ τῆς κοινῆς λατρείας τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος. Ἐπὶ τῆς ὑπὸ Κλεισθέους, ἐν τῇ τέλει τῆς ὀκτακονταετηρίδος, γενομένης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, καταργήθησαν αἱ ναυκραφαί, εἰσέχθησαν δὲ ἀντ' αὐτῶν, ὡς βράς τῆς πολιτικῆς διαίρεσεως, αἱ δῆμοι, οἱ δὲ δήμαρχοι ἐλαβον ἕκαστε ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν θέαν τῶν ἄλλων πρυτάνεων τῶν ναυκραφῶν· ἀλλ' οἱ δῆμοι ἦσαν περιφέρειαι πολὺ μικρότεραι, καὶ ἐνῷ αἱ ναυκραφαὶ ἦσαν 48 μόνον, ὁ ἀριθμὸς τῶν δήμων συνεπώθη, τοῦλάχιστον βραδύτερον, εἰς 17½. Τὰ γένη ὅμως καὶ αἱ φρατρίαὶ διετηρήθησαν, ἀλλὰ ὡς θρησκευτικὰ σωματεία, μηδεμίαν ἔχοντα ἐμμεσον σχέσιν μετὰ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Φαίνεται μάλιστα, ὅτι οὔτε πρὸ τοῦ Κλεισθέους, οὔτε μετ' αὐτὸν περιελάμβανον ἅπαντας τοὺς κατοικοῦς τῆς χώρας, καὶ ὅτι ἀπὸ

τοῦ Κλεισθένους καὶ ἐρεξῆς ἡδυνάτο τις νὰ ᾖναι πολίτης μὴ ἂν κατατεταγμένος εἰς γένος τι. Ἐξίον ὁμοίως σημειώσεως εἶναι, ὅτι πλείστων μὲν γενῶν τῆς Ἀττικῆς γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα, φρατρία δὲ μιᾶς καὶ μόνης περιεσώθη τὸ ὄνομα, τῆς τῶν Ἀχναδῶν.

Ἀθῆλον δὲ πῶς συνεβιβάζετο ἡ τετραπλῆ αὐτὰ εἰς φυλὰς διαίρεσις μὲ τὴν ἐπικρατήσασαν τὸ πάλαι εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁμοσπονδικὴν κυβέρνησιν. Διότι, κατὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ ἄλλους ἱστορικούς, μέχρι τοῦ βασιλέως Θησέως, αἱ διαφοραὶ τῆς Ἀττικῆς πόλεις ἦσαν αὐτόνομοι, ἔχουσαι ἴδια βουλευτήρια, ἴδια πρυτανεῖα, καὶ μόνον ὅταν ὑπῆρχε κοινὸς κίνδυνος συνεβουλευόντο καὶ συνέπραττον, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν ἐν Ἀθήναις βασιλέων· πρῶτος δὲ ὁ Θησεὺς κατήργησε τὰς ἰδιαιτέρας ἐκείνας ἀρχὰς καὶ βουλὰς τῶν πόλεων καὶ ὑπήγαγεν ἅπασαν τὴν χώραν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις βουλευτήριον καὶ πρυτανεῖον. Τὸ γεγονός· τοῦτο εἶναι βέβαιον, διότι, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οἱ Ἀθηναῖοι ἐτέλουν εἰς μνήμην αὐτοῦ εορτὴν δημοτελῆ· εἶναι δὲ καὶ σπουδαιότατον, διότι ὡς ἐξ αὐτοῦ τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν διεκρίθη οὐσιωδῶς ἀπὸ τε τοῦ σπαρτιατικοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀργολικῆς ὁμοσπονδίας. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ, πᾶσα πόλις ἦτο κυρίαρχος· τὸ Ἄργος προέδρευε μόνον τῶν λοιπῶν· ἡ ἔνωσις ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς προαιρέσεως καὶ δυνάμεως τῶν διαφόρων πόλεων, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀργολικὸν κράτος τάχιστα διελύθη. Ἐν τῇ Λακωνικῇ πάλιν, κυρίαρχοι ἦσαν μόνη τῆς Σπάρτης οἱ πολῖται· αἱ ἄλλαι πόλεις ἦσαν ὑπήκοοι. Εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν, κυρίαρχοι ἦσαν οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι ὅλης τῆς χώρας, εἴτε εἰς Ἀθήνας κατῴκουν, εἴτε εἰς ἄλλας πόλεις ἢ ἄλλους δήμους τῆς χώρας· ὥστε τὸ τῆς Ἀττικῆς πολίτευμα προσήγγιζε κατὰ τοῦτο ἤδη πλείστορον ὅλων τῶν ἄλλων, εἰς τὰ νεώτερα πολιτεύματα.

Προστούτοις οἱ ἱστοροῦντες τὴν πρᾶξιν ἐκείνην τοῦ Θησέως, ὄχι μόνον δὲν ἀναφέρουσι πῶς ἡ προτέρα τῶν πραγμάτων καταστάσις συνεβιβάζετο μετὰ τῆς εἰς τέσσαρας φυλὰς διαιρέσεως, ἀλλὰ μνημονεύουσιν ἐτέρας τινὸς καὶ ὅπως διαφόρου διαιρέσεως τῶν κατοίκων, εἰς εὐπατριῶδας, γεωμόρους καὶ δημιουργούς, ἥτις συνῆρχεν, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, μετὰ τῶν φυλῶν. Καὶ εὐπατρίδαι μὲν ἦσαν οἱ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἄνδρες, οἱ κατοικοῦντες

κυρίως εἰς τὸ ἄσπῳ ἢ περὶ αὐτοῦ γεωμέτροι δὲ καὶ δημιουργοί, οἱ ἐποτελοῦντες τὸ λοιπὸν γεωργικὸν καὶ βιομήχανον πλῆθος. Οἱ εὐπατρίδαι ἦσαν μόνοι ἐκλογεῖς καὶ ἐκλέξεμοι εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν ἐνθάδε ἐναυσίων ἀρχόντων καὶ εἰς τὸ τῶν πρυτάνεων τῶν ναυκράρων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐναύσιοι ἀρχοντες, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους μετέβαινον αὐτοδικαίως εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ διέμενον ἐν αὐτῷ ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἔπεται ὅτι καὶ τὸ συνέδριον τοῦτο συνεκροτεῖτο ἐκ μόνων τῶν εὐπατριδῶν. Ἦτο δὲ ὁ Ἀρείος Πάγος ὄχι μόνον δικαστήριον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους χρόνους, πρὸ πάντων συνέδριον βουλευτικόν, ἀνάλογον τῆς ὁμηρικῆς βουλῆς. Ἀγορὰ τοῦ λαοῦ συνήρχετο ἐνίοτε, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀβλίαν κατάστασιν εἰς ἣν κατήχησεν ὁ πλεῖστος ὄχλος τῆς Ἀττικῆς, ἡ πραγματικὴ ἰσχὺς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἦτο βεβαίως ἐλαχίστη, πρὸ τοῦ Σόλωνος. Ἐκ δὲ τῶν ἐνθάδε ἀρχόντων, ὁ μὲν πρῶτος ἐνομαζέτο ἰδίως ἀρχων ἢ ἀρχων ἐπάνυμος, καθότι παῖσαι αἱ διατάξεις, πάντες οἱ νόμοι, πᾶσαι αἱ πράξεις ἐν γένει τῆς κυβερνήσεως ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἐξεδίδοντο· ὥστε οὗτος ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρόεδρος τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας· ἔκρινε δὲ τὰς οἰκογενειακὰς διαφορὰς καὶ τὰς μεταξὺ γεννητῶν καὶ φρατρίων σχέσεις, ὡς πρὸς τούτοις νόμιμος προστάτης τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν. Ὁ δεῦτερος, ὁ ἀρχων βασιλεὺς ἢ ἀπλῶς βασιλεὺς, ἐδίκαζε πάντα τὰ κατὰ τῆς θρησκείας πλημμελήματα, ἀνέκρινε δὲ καὶ τὸν φόνον, ὅστις κατὰ τὴν παναρχαίαν ταύτην ἐποχὴν ἐκρίνετο ὑπὸ μόνου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δικαστηρίου, σημαῖνον τὸν πάγον ἥτοι λόγον ὅπου ἐδικάζοντο οἱ φόνοι· διότι Ἀθῆναι ἐστήμιναι καὶ τὸν φόνον, ὅθεν ἔναροι ἐλέγοντο οἱ περὶ φονεῖν. Ὁ τρίτος ἀρχων, ἐνομαζόμενος πολέμαρχος, ἦτο τότε ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ ἐνταυτῷ δικαστὴς ὅλων τῶν μεταξὺ πολιτῶν καὶ μὴ πολιτῶν διαφορῶν. Οἱ τρεῖς πρῶτοι οὗτοι ἀρχοντες εἶχον πρὸς τούτοις τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν προεδρίαν θρησκευτικῶν τιμῶν τελετῶν. Οἱ δὲ ἄλλοι ἔξι, καλούμενοι ἰδίως θεσμοθέται, ἀν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδίδετο ἐνίοτε εἰς ὅλους τοὺς ἀρχοντας, δὲν εἶχον, ὡς οἱ τρεῖς πρῶτοι, ἰδίαν ἐκαστος δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ, τὰ αὐτὰ ἔχοντες, καθήκοντα, διεξήγον αὐτὰ εἴτε ὅλοι ὁμοῦ, ἢ πολυμελεῖ.

δικαστήριον, εἴτε δικαστὰς ἴδιαι ὑπῆγοντο δι' εἰς αὐτοὺς ὅλα αἱ με-
ταξὺ πολιτῶν διαφοραί, ὅσα δὲν ᾔσαν ἀνατιθεμέναι εἰς τοὺς ἀλ-
λους ἀρχонтаς.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἐκατονταετηρίδος, ἤρχισε νὰ πολεμήται
καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ ὀλιγαρχία τῶν εὐπατρίδων. Ἐν ὅτῃ 624 πρ. χρ-
εἰς τὸν θερμοπύτην Δράκοντα ἐπετρέπη ἡ σύνταξις νόμων ἢ θε-
μῶν γραπτῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ περιορισθῇ ἡ αὐθαίρεσις τῆς
ἐξουσίας τῆς αἰτίας τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Δράκων δὲν ἐτροπολόγησε τὸ
πολίτευμα κατέστησε μόνον γνωστοὺς τοῖς πᾶσι τοὺς εἰς τοὺς πολ-
λοὺς ἀγνώστους πρότερον ἀστυκούς καὶ ποινικούς νόμους καὶ ἐπέφερε
μεταβολὰς τινὰς εἰς αὐτούς. Τὸ δὲ φημιζόμενον ὅτι ἐπέβαλεν εἰς ὅ-
λα τὰ ἀδικήματα μίαν ποινὴν, τὴν θάνατον, δὲν εἶναι ἀληθές·
διότι καὶ πρόστιμον ἐτάξεν εἰς τινὰς περιστάσεις, τὸ λεγόμενον
δεκάβοιον, ὃ ἐστὶ τὴν ἀξίαν δέκα βοῶν, καὶ ἀτιμίαν καὶ αὐταὶ
δὲ αἱ περὶ φόνου διατάξεις αὐτοῦ ᾔσαν ἐπικεικότεραι τῶν προτέ-
ρων. Οἱ μετὰγενέστεροι Ἕλληνας ἠδύναντο νὰ θεωροῦσι τὴν νομοθε-
σίαν ταυτὴν ὡς τραχυτάτην, λέγοντες, ὅτι δι' αἰματός, οὐ διὰ μέ-
λανος, τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψε· διότι ἡ νομοθεσία τῶν δύο
ἐπομένων ἐκατονταετηρίδων ἦτο τφόντι πολὺ ἐπικεικότερα. Ἀλλὰ
τὰ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Δράκοντος ἦτο αὐστηρότερον. Καὶ ὅπως
ἐνῴ πρό αὐτοῦ, οὐδεμία ἐγένετο διάκρισις τοῦ ἐκ προμελέτης φό-
νου ἀπὸ τοῦ ἐξ ἀμελείας ἢ τοῦ ἐνεκα ἀμύτης καὶ ὕβρεως πραι-
θέντος, ἀλλ' ἐπεβάλλετο εἰς πᾶσαν ἀνθρωποκτονίαν ὁ ἀνώτατος ὁ-
ρος τῆς ποινῆς, θάνατος ἢ ἀειφυγία καὶ δήμευσις, ὁ Δράκων διέ-
κρινε τὰς διαφόρους περιστάσεις καὶ ἡ μὲν προανάκρισις ἐγένετο
πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως, ὁ Ἀρεῖος Πάγκος ὅμως δὲν
ἐδικάζεν ἑκτοτὲ εἰμὴ μόνον τὸν ἐκ προμελέτης φόνον. Τῶν ἄλλων
φόνων ἡ κρίσις ἀνέτεθῃ εἰς τοὺς τότε συστηθέντας ἐφέτας, ἥτοι 51
γέροντας, οἵτινες, κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις, ἢ ἐπέβαλλον
ελαφροτέρας ποινὰς, ἢ καὶ ὅπως ἀπέλυον τὸν κατηγορούμενον.

Αἱ παράχωρήσεις ὅμως αὐταὶ δὲν κατέπαυσαν τὰς διαφορὰς τῶν
στάσεων. Μετ' ὀλίγον, ἐν ἔτει 612, ἐπὶ ἀρχοντος ἐκωνύμου Με-
γακλέους, τοῦ Ἀλκμαϊωνίδου, ὁ φιλόδοξος εὐπατρίδης Κῦλων, ὡς-

τε ἦτο γαρὶς ἔτι θυγατὴρ τοῦ τυράννου τῶν Μεσσηνίων Θεαγέ-
νους, καὶ εἶχε ἀναδελφεὴν Ὀλυμπιονίκην, ἐπεφύετοσε νὰ σφετερισθῇ
τὴν ὑπεράστην ἀρχὴν ἐν Ἀθήναις, τῇ συνδρομῇ τοῦ πανθεοῦ του.
Ἐν δὲ συνανοσίᾳ αὐτὴ ἀπέτυχε μὲν, φερόντος τοῦ Κόλωνος καὶ φο-
νεσθέντων πολλῶν αὐτοῦ ὀπαδῶν, ἀλλ' ἐγένετο αἰτία διὰ κροῦς τα-
ραχῆς. Οἱ φίλοι τοῦ Κόλωνος κατηγόρησαν τὸν Ἀγακλέα καὶ τὸν
μέγαν οἶκον τῶν Ἀλκμαίωνιδων εἰς ἐν οὗτος ἀνήκεν, ὡς ἐναγεῖς,
ὡς ἱεροδόλους, διότι ἐφένυσαν πολλοὺς τῶν Κυλώνειων, στίνας, κα-
ταφύγοντες εἰς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει βωμὸν, ἐκρέπε νὰ θεωρηθῶσιν
ὡς ἀσυλοὶ καὶ ἀπαράδεκτοι. Οἱ δὲ Ἀλκμαίωνιδαι δὲν θέλοντες νὰ
υποβληθῶσιν εἰς δίκην, καὶ κομαιομένης τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ δει-
νῦ τούτου σάλου, προκῦπτει ἀφ' ἧς εἰς μέσον σωτῆρ τῇ πατρί-
δι, ὁ μέγας Σόλων.

Τὰ κατὰ τὸν Σόλωνα γνωρίζομεν ὁδῶς ἀπὸ τοῦ βίου αὐτοῦ τοῦ
ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου συγγραφέντος· καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ
Πλουτάρχος, ὅστις εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ ποιήματα τοῦ
μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός καὶ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς νόμους, ἠδύνατο
νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ πλείοντα γεγονότα καὶ εὐ-
κρινέστερας τῶν γεγονότων ἐξηγήσεις· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀπὸ τῆς
βιογραφίας ταύτης, ὅπως εἶχῃ, καὶ ἀπὸ τῶν ὀλίγων περισωθέντων
ἐκ ἡμῶς ποιημάτων καὶ νόμων τοῦ Σόλωνος, δυνάμεθα νὰ σχημα-
τίσωμεν περὶ αὐτοῦ ἐννοιασφόρος ἑστέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἢ πε-
ρὶ παντός ἄλλου πολιτικοῦ ἀνδρός τῶν πρώτων ἱστορικῶν τῆς Ἑλ-
λάδος χρόνων.

Ὁ Σόλων ἐγεννήθη περὶ τὸ 639 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, καὶ κατή-
γετο ἀπὸ τοῦ ἐπιφανεστάτου οἴκου τῶν Ἀθηναίων διότι ἦτο Κοδρί-
δης καὶ Ἰθαλείδης τὸ γένος, ὁ ἐστὶν ἀνήκεν εἰς τὸ γένος ἐκεῖνο ἐξ
οὗ πάλαι ποτὲ ἐλαμβάνοντο οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀττικῆς καὶ τὸ ὅ-
πιον ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλ' ὁ
πατὴρ τοῦ Σόλωνος Ἐξηκαστίδης εἶχεν ἐλαττώσει τοσοῦτον τὴν πε-
ρουσίαν αὐτοῦ, ἀναλώσας αὐτὴν εἰς φιλανθρωπίας τινὰς καὶ χά-
ριτας, ὥστε ὁ Σόλων ἠναγκάσθη, νέος ἔτι ὢν, νὰ τραπῇ πρὸς ἐμ-
πόριαν, καὶ ἐπισκέφθη ἐπὶ τούτῳ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀ-

σίας μέρη. Δὲν κῆφόρησε δὲ μόνον χρημάτων ὡς ἐκ τούτου, ἀλλὰ προσέλαβε, μάλιστα ἐν Ἀσίᾳ, ποικίλας γνώσεις, τὰς ὁποίας εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἠδύνατο τότε νὰ ἀποκτήσῃ. Τῷ ὄντι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐν γένει, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἰδίως ὅμως εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἀνατροφή συνέκειτο ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἀπὸ τῆς μουσικῆς. Γυμναστικὴ ἦτο ἡ δι' ἐπιτηδείας διαίτης καὶ ἀσκήσεως ἀνάπτυξις καὶ συντήρησις τῶν σωματικῶν τοῦ πολίτου δυνάμεων, ἐπὶ τῇ σκοπῇ τοῦ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ὅσον ἐνδέχεται καρτερικῶς καὶ δεξιῶν περὶ τοὺς ἀθλητικὰς καὶ τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας. Τὴν δὲ μουσικὴν μὴ ἐκλάβωμεν εἰς τὴν περὶ ὁρισμένην σημασίαν τὴν σήμερον μὲν πάντοτε, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ πάλαι ἀποδιδόμενην εἰς τὴν λέξιν ταύτην· ἐνταῦθα ἡ λέξις μουσικὴ περιελάμβανε ὅχι μόνον τὴν διδασκαλίαν τῆς λύρας καὶ τοῦ χοροῦ, ἀλλὰ πάντα ὅσα ὑπάρχοντο εἰς τὰς Μούσας, αἵτινες ἦσαν ἐννέα· Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία, Καλλιόπη, καὶ ἐλατρεύοντο ὡς θεαὶ καὶ ἔφοροι τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἀπλῶς δὲ εἰπεῖν, πάσης παιδείας. Ὡς τε ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ λέξις μουσικὴ περιελάμβανε πᾶσαν τὴν ἱερὰν, διανοητικὴν καὶ τεχνικὴν ἀνατροφήν. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καὶ ἡ ἐκτενέστερα αὕτη σημασία τῆς μουσικῆς ἦτο ἐλαστικωτάτη συνεσταλαμμένη μὲν ἐν ὅσῳ ὁ κύκλος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γνώσεων ἦτο μικρὸς, εὐρύτερα δὲ ὅταν ὁ κύκλος τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἰδεῶν ἀπέβῃ εὐρύτερος. Ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, περὶ τὰ μέσα τῆς κῆμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὑπῆρχον εἰς τὰς Ἀθήνας διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς σοφώτατοι περὶ τε τὴν διαλεκτικὴν τέχνην, καὶ περὶ πάσας τὰς περὶ ἀστρονομίας, γεωγραφίας, φυσικῆς εἰδήσεις ὅσαι ἦσαν γνωσταὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τοιοῦτοι διετέλεσαν ὁ Λάμπρος, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὁ Πυθοκλείδης, ὁ Δάμων, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ὑπῆρξαν διδάσκαλοι τοῦ Περιελάου. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ τῆς νεότητος τοῦ Σόλωνα, ἡ μουσικὴ, ἐκτὸς τῆς ἰδίως μουσικῆς ἀσκήσεως, δὲν περιελάμβανε ἐμὴ τὴν ἀρχαίαν, τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐπανάληψιν παιδικῶν ἔργων, ἐπὶ δὲ τὴν περὶ τὴν ἀκριβῆ καὶ γλαφυρὰν ἀπαγγελίαν αὐτῶν ἄκχησιν· ὥς τε πρόδηλον εἶναι ὅτι διὰ τοιαύτης ἐκπαι-

θεύσεως, ὁ Σόλων δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ ἐν Ἀθήναις τὰς πολ-
 λὰς κοινωνικὰς, πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας
 εἶχεν, ὡς φαίνεται ἀπὸ τοῦ συνταχθέντος ὑπ' αὐτοῦ πολιτεύματος.
 Προέβλεπε δὲ τὰς γνώσεις ταύτας, τοῦλάχιστον τὰς ἀφορμὰς τῶν
 γνώσεων τούτων, ἀπὸ τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὰς κατὰ τὴν
 Ἀσίαν ἐλληνίδας πόλεις, εἰς τὰς πλείστας τῶν ὁποίων αἱ βιομη-
 χαι καὶ καὶ ἐμπορικαὶ ἰδέαι ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐπετῆργησαν εἰς
 τὰ δημόσια πράγματα πρωϊμώτερον ἢ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι.

Ὁ Σόλων λοιπὸν ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀποδημίας ἔμπειρος ὅπως-
 οῦν περὶ τὰ ζητήματα, ὅσα ἐκυφοροῦντο τότε ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ'
 ἐπανῆλθε συνεπαγόμενος προστούτοις καὶ ὅσα ἡ φύσις μόνη ἔδωκε
 καὶ ἠδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῷ· πνεῦμα μὲν δαιμόνιον, δι' οὗ καὶ
 μόνου ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας ἐκείνης θαυμαστοὺς
 τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν καρπούς· παρεκτὸς δὲ τούτου,
 μετριοπάθειαν, καὶ συνείδησιν τοῦ δικαίου βαθείαν, καὶ εἰλικρινῇ
 πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, ὧν ἄνευ ἅπαντα αὐτοῦ ἡ μεγαλοφυΐα
 δὲν ἤθελεν ἴσως ἀρχέσει, ἵνα ἀναδείξῃ τὸν ἄνδρα τηλικού-
 τον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων εὐεργέτην. Αἱ ἀρεταὶ αὗται ἐξα-
 στράπτουσι κατὰ πάντα στίχον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, τῶν ὁ-
 ποίων τὰ ὀλίγα περισωθέντα τεμάχια, ὀφείλομεν τούτου ἕνεκα νὰ
 μελετῶμεν, ἵνα ἐκτιμήσωμεν τὸν ἀληθῆ τοῦ νομοθέτου τούτου χα-
 ρακτῆρα· ἀπαραλλάκτως καθὼς μελετῶμεν τὰ ἀπομνημονεύματα,
 τὰς ἐπιστολάς, τὰς στυμειώσεις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς νεωτέ-
 ρας Εὐρώπης, ἵνα γνωρίσωμεν τὰ κινήσαντα αὐτοὺς περὶ τὰς δημο-
 σίας αὐτῶν πράξεις ἐλατήρια. Εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος οὐδὲν
 θέλομεν εὐρεῖ ἔχνος τῶν σφοδρῶν καὶ ἐνίοτε ἀγρίων παθῶν τὰ ὁ-
 ποῖα ἀπηντήσαμεν εἰς τὸν Θέοργιν καὶ ἀπαντῶνται εἰς ἄλλους
 τινὰς πολιτικούς τῆς παναρχαίας Ἑλλάδος ποιητάς· ἀλλ' ἀπεναν-
 τίας ἀπανταχοῦ βλέπομεν ἀπεικονιζομένην, ὡς ἐν καθρέπτῃ λείῳ
 καὶ καθαρῷ, τὴν πρακτικὴν σύνεσιν δι' ἣν ἐρμήνευτο ὡς εἰς τῶν
 ἐπτά σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρὸ πάντων τὴν γαλήνην, τὴν
 ἡμερότητα, τὴν φιλανθρωπίαν τῆς ψυχῆς ἐκείνης, ἥτις, κρατήσασά
 ποτε εἰς χεῖρας αὐτῆς τὴν τύχην τῆς πατρίδος, ἠγωνίσθη νὰ δια-
 μορφώσῃ τὸν πολίτευμα καὶ ὁμοίωσιν αὐτῆς· καὶ κατέθεσε τῶνόντι

ἐν αὐτῷ τὰ σπέρματα τῶν πλείστων ἀρετῶν δι' ἃς βραδύταρον διεκρίθη ἡ τῶν Ἀθηναίων δημοκρατία.

Μὴ νομίσῃ τις ἐν τούτοις, ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος παρέχουσι σειράν τινα βιωτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δοξασιῶν ἀναλλοιώτων· ἂν τοιαῦτα ἦσαν, ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐγχειρίδιον ἠθικῆς διδασκαλίας, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὸ νὰ παραστήσωσιν ἡρῆν τὸν γνήσιον χαρακτήρα τοῦ ἀνδρός. Αἱ δοξασίαι τοῦ Σόλωνος εἶναι ἀπεναντίας ἀνώμαλοι καὶ πολλάκις σχεδὸν ἀντιφατικαί, ὅπως ἔχει ὁ πραγματικὸς βίος ὁ ἀνθρώπινος, ὅπως ἔχουσιν αἱ διαθέσεις καὶ προαιρέσεις πάντος εὐαισθήτου καὶ εὐλαρινοῦς ἀνθρώπου, αἱ συχνάκις τροπολογούμεναι, ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ὑπὸ τῆς ἡλικίας, ὑπὸ τῆς πείρας· διότι ὁ Σόλων εἶναι ὁ εἰπών·

Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Ὅθεν ἐνίοτε ἡ ἀθυμία αὐτοῦ προβαίνει μέχρι τοῦ νὰ πρεσβεύῃ ὅτι αὐτὴ ἡ σύνεσις οὐδὲν ὠφελεῖ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὅτι ἀντ' αὐτῆς ὁ θεὸς βραβεύει τὴν ἀφροσύνην· ἐνίοτε δὲ πάλιν ἰσχυρίζεται ὅτι ἀδύνατον ἡ ἀδικία νὰ μὴ τιμωρηθῇ ἐπὶ τέλους ὑπὸ τοῦ Διός. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἡ ὀλιγαρχία αὐτοῦ φαίνεται εὐχαριστουμένη εἰς τὸν εὐτελέστερον βίον, ἄλλοτε δὲ πάλιν γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ποθεῖ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ παρεπόμενα αὐτῷ ἀγαθὰ τοῦ βίου. Ἀλλ' οἰαδήποτε καὶ ἂν ἐκφράζῃ αἰσθήματα καὶ φρονήματα, ἐκφράζει αὐτὰ μετὰ ἴσης πάντοτε ἀταραξίας καὶ ἀγαθότητος ψυχῆς. Αὕτη δὲ μάλιστα ἡ ὁμαλότης τῆς διαθέσεως περὶ τὴν δῆλωσιν τῶν ποιηλωτέρων προαιρέσεων, παρέχει ἡμῖν τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀνδρός.

Ἐκαστος, λέγει, τῶν θνητῶν, καὶ ἀγαθός, καὶ κακός, δεινὴν ἔχει περὶ ἑαυτοῦ δόξαν, πρὶν τι πάθῃ· τότε δὲ ἀμέσως οὐδύρεται, ἐνῷ ἄχρι τούτου

χέσκοντες κούφαις ἐλπίσι τερπόμεθα.

Καὶ ἔπειτα, περιγράφας τοὺς ποικίλους ἀγῶνας οὗς καταβάλλει ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ πλουτήσῃ καὶ νὰ εὐτυχήσῃ, εἶτε ὡς θαλασσοπόρος,

εἴτε ὡς γεωργός, εἴτε ὡς τέχνητης, ἢ λόγιος, ἢ μάντις, ἢ ἱατρός,
ἀπαυράζει.

Μοῖρα δὲ τοι θνητοῖσι κακὸν φέρει ἤδη καὶ ἐσθλόν·

ὅσα δ' ἀφυστὰ θεῶν γίγνεται ἀθανάτων.

Ἡμεῖς δὲ τοὶ κίνδυνος ἐκ' ἐργασιν, αὐδ' τις οἶδεν,

ἢ μέλλει σῆσαι χρήματος ἀρχομένου,

ἀλλ' ὁ μὲν εὖ ἐρδεῖν περὶ μένος οὐ προνοήσας

εἰς μεγάλην ἔτην καὶ χαλεπὴν ἔκπεσιν,

τῷ δὲ κακῶς ἐρδοντι θεὸς περὶ πάντα δίδωσιν

σύνουχίην ἀγαθὴν, ἔκλυσιν ἀφροσύνης.

Ἐντεῦθεν ἐπιφέρει ἀλλαγὴν τοῦ,

Πολλοὶ γὰρ πλουτεῦσι κακοί, ἀγαθοὶ δὲ πένονται·

ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διζμεψόμεθα

τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον, ἐπεὶ τὸ μὲν ἐμπίθον αἰεὶ,

χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος ἔχει.

Τὸ δ' αἰτὶ τῆς αὐταρκειᾶς αἰσθητὰ ἐκφράζει καὶ ἄλλως, ὡς ἐξῆς.

Ἐξίσου πλουτοῦσι, λέγει που, καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἔχει πολὺν ἀργυρον
καὶ χρυσόν καὶ γῆς σιτοφόρου πεδία, καὶ ἵππους, καὶ ἡμιόνους,
καὶ ἐκεῖνος ὅστις ἔχει τόσα μόνον ὅσα ἀρκοῦσι νὰ θεραπεύσωσι τὴν
γαστέρα, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τοὺς πόδας· ἔτι δὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν
παῖδα, ὅταν ἔλθῃ ὥρᾳ νὰ ἀποκτήσῃ τοιαῦτα. Τοσαῦτα ἀρκοῦσιν
εἰς τὸν ἀνθρώπον· διότι τὰ περισσσότερα, κἀνείς ποτὲ δὲν ἐπῆρε μεθ'
ἐαυτοῦ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον·

... τὰ γὰρ παρώσια πάντα

χρήματ' ἔχων οὐδεὶς ἔρχεται εἰς Ἄϊδω.

Ἄν ἡρεκεῖτο ὅμως πάντοτε εἰς ταῦτα, ἀλλὰ μακαρίζει καὶ τὸν
ἐνθρονον, ὅστις ἔχει ὄχι μόνον παῖδας ἀγαπητοὺς, καὶ φίλους, ἀλλὰ
καὶ ἵππους καλοὺς καὶ κύνας ἀγρευτάς. Ἀγαπᾷ δὲ καὶ τὰ ἔργα.
τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Διούσσου καὶ τῶν Μουσῶν,

... ἃ τίθησ' ἀνδράσιν εὐφροσύνας.

Ἐπιθυμεῖ πρὸς τούτοις νὰ τὸν πενθήσωσι θανόντα καὶ νὰ τὸν
κλαύσωσιν οἱ φίλοι·

μηδὲ μοι ἄκλειστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισιν

ποιήσασιν θανὼν ἄλγεα καὶ στεναχάς.

Εἰς στιγμήν δὲ εὐγενεὺς ἐξάρσεως τοῦ φρονήματος καὶ βαθύας πρὸς τὸ θεῖον πεποιθήσεως, καθικετεύει τὰς Πιερίδας Μούσας, οὕτω καλουμένας διότι ἡ μακεδονικὴ χώρα Πιερία ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ τῶν Μουσῶν κατοικία, καὶ παρακαλεῖ τὰ ἀγλαὰ ταῦτα τέκνα τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, νὰ δώσωσιν αὐτῇ δόξαν ἀγαθὴν παρ' ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις· ὁμολογεῖ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ᾗται γλυκὺς εἰς τοὺς φίλους, εἰς δὲ τοὺς ἐχθροὺς πικρὸς, καὶ εἰς ἐκείνους μὲν σεβαστὸς, φοβερὸς δὲ εἰς τούτους· ὁμολογεῖ ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἔῃ χρήματα, ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ τὰ ἀποκτήσῃ ἀδίκως· διότι ὁ πλοῦτος δὲν δίδουσιν οἱ θεοὶ παραμένει ἀσφαλῆς, ἐνῷ εἰς τὸν πτωχόν, δὲν οἱ ἀνθρώποι θηρεύουσι, ὅχι κατὰ τάξιν, ἀλλὰ δι' ἔργων ἀσέων καὶ ἀδίκων, ταχέως ἀναμειγνύεται ἡ συμφορὰ, ἥτις, ὡς τὸ πῦρ, ἀρχεται μὲν ἐξ ὀλίγου, τελευτᾷ δὲ εἰς ὄλεθρον.

Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἀγλαὰ τέκνα,
Μοῦσαι Πιερίδες, κλυτὰ μοι εὐχομένη.
"Ὀλδον μοι πρὸς θεῶν μακάρων δότε καὶ πρὸς ἀπάντων
ἀνθρώπων αἰεὶ δόξαν ἔχειν ἀγαθὴν·
εἶναι δὲ γλυκὺν ὥς φίλοις, ἐχθροῖσι δὲ πικρὸν,
τοῖσι μὲν αἰδοῖσιν, τοῖσι δὲ δεινὸν ἰδεῖν.
Χρήματα δ' ἱμεῖρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι
οὐκ εἰλω· πάντας ὕστερον ἦλθε δίκη

διότι ἡ ἀδίκη καὶ δὲν ἐπιτρέπεται ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τοὺς θνητούς, ἀλλ' ὁ Ζεὺς ὀρίζει πάντων τὸ τέλος, καὶ αἰφνης, ὅπως διασκεδάζει ἀμέσως τὰς νεφέλας ἄνεμος· ἐκρινός, ὅστις, κινήσας μὲν τὸν πυθμένα τοῦ πολυκύμονος καὶ ἀτρυγέτου πόντου, καταστρέψας δὲ τὰ καλὰ ἔργα τῆς σιτοφόρου γῆς, ἀνυψοῦται μέχρι τοῦ τῶν θεῶν ἔδους, μέχρι τοῦ ὑψηλοῦ οὐρανοῦ καὶ καταδεικνύει αὐτὴν αὐθις αἴθριον, ὥστε λάμπουσιν αἱ καλαὶ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες ἐπὶ τῆς εὐφόρου γῆς καὶ οὐδὲν ἀναφαίνεται νερός· τοιαύτῃ ἐπέρχεται τοῦ Διὸς ἡ ἐκδίκησις, οὐδὲ ὀργίζεται οὗτος· ἐρ' ἐκάστη πράξει, ὡς περ θνητὸς ἀνὴρ.

Οὐ γὰρ δὴν θνητοῖς ἔσθις ἔργα πῖλει.
Ἀλλὰ Ζεὺς πάντων ἐφορᾷ τέλος, ἐξαπίνης δὲ
ὥς ἄνεμος νεφέλας αἶψα διεσπένδαεν
ῥινός, ἐς πόντου πολυκύμονος ἀτρυγέτιο
πυθμένα κινήσας, γῆν κατὰ προφύγον

ἀρεστές καλὰ ἔργα, θεῶν ἔδος αἰὲν ἰκά ναι
οὐρανόν, αἰθήρην δ' αὖθις ἔθλχαν ἰδὲν.
λάμπει δ' ἡέλιοιο μένος κατὰ πύονα γαίαν
καλόν, ἀτὰρ νεφέων οὐδὲν ἔτ' ἐστὶν ἰδεῖν.
Τοιαύτη Ζηνὸς πέλεται τίσις, οὐδ' ἔφ' ἐκαστῶ,
ὥς περ θνητὸς ἀνὴρ, γίγνεται δέξιχλος . . .

Ὁ εὐγλωττότερος τῶν φιλολόγων τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, ὁ φιλό-
λῃν Γάλλος Οὐίλλεμμάινος, παραθέσας του τὴν περικοπὴν ταύτην
τοῦ Σόλωνος, ἀνακράζει ὁλος ἐνθους. « Ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς ποιήσεως
ταύτης, οἷον ἰσχυρὸν διδάγμα! Ἐν τῇ ἠθικῇ διδασκαλίᾳ, οἷον μέγε-
θος ποιήσεως! Ἡ παραβολὴ αὕτη τῆς ἀδίκου καὶ προσκαίρου εὐτυ-
χίας μετὰ τῶν νεφῶν δι' ὧν σκιάζεται ὁ οὐρανός· ἡ ἑαρινὴ αὕτη
καταιγὶς ἡ διαλύουσα τὰ νέφη, καὶ, συνεπαγομένη μὲν συμφορὰς
τινας, ἀλλ' ἀποδίδουσα τὴν αἰθρίαν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀποδίδουσα
δὲ τὰς εὐφόρους τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας εἰς τὴν γῆν, ἰδοὺ εἰκόνας ἀ-
ξίας βεβαίως νὰ κοσμήσωσι τὴν καλλίστην λυρικὴν εὐρεσιν. »

Ὁ Σόλων λοιπὸν ἦτο ὄχι μόνον μέγας νομοθέτης καὶ στρατιώ-
της γενναῖος, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσω-
μεν, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς μέγας. Τὴν σήμερον, ὅτε διεμερίσθησαν
ἐπ' ἄπειρον ἅπαντες οἱ κλάδοι τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας, τῆς τε
θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς, ὥστε ἕκαστος σχεδὸν ἀπαιτεῖ εἰ-
δικὴν περὶ αὐτὸν ἐνασχόλησιν, ὁ συνδυασμὸς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ
τοῦ πρακτικοῦ βίου εἶναι σπανιώτατος καὶ συνήθως μάλιστα ὑπο-
λαμβάνεται ἀκατόρθωτος. Ὁ Κάρολος Μοντεγύης, ὁ πρῶτος μέγας
ἐπὶ τῶν οικονομικῶν ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ
τέλη τῆς δεκάτης ἐβδόμης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ὀγδόης ἐ-
κατονταετηρίδος, κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ὅτι οὐδεμίαν
αὐτὸς ἐπενόησε τῶν ἐξαιρέτων οικονομικῶν διατάξεων ὅσας ὀφείλει
ἡ Ἀγγλία εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ παρὰ θεωρητικῶν ἀνδρῶν ἐδιδάχθη τὰ
πάντα· ὅθεν καὶ μυριάκις παρεστάθη ὡς κολοῦς φέρων ξένα πτερά.
Ἄλλ' ὁ Μαικωλάιῦ ἀντιπαρatreῖ, ὅτι τὸ ἐγκλημα τοῦτο δὲν εἶναι,
ἀληθῶς εἰπεῖν ἐγκλημα· διότι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ὁ αὐτὸς ἄν-
θρωπος νὰ ἔχῃ τὰ πρότεράματα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸ νὰ διαπράξῃ
νέας ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστῇμῃ ἀνακαλύψεις, καὶ τὰ πρότεράματα
τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχῃ, διὰ τῆς συναινέσεως διηρημένων καὶ

θελλωδῶν βουλευτικῶν συνεδρίων, μεγάλας πρακτικὰς μεταρρυθμίσεις ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἀδύνατον ὑπάρχει νὰ ᾖται τις ἐνταυτῶν. Ἀδάμ Σμιθ, ἦτοι μέγας θεωρητικὸς οἰκονομολόγος, καὶ Γουλιέλμος Πιττ, ἦτοι μέγας ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός. Ἀλλ' εἰς ἐποχὰς ἀφελεστέρας, καθ' ἃς οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως εἶναι ὀλιγώτερον διακεκριμένοι ἀπ' ἀλλήλων, εὐεργέται δὲ οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι, ὁ συνδυασμὸς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου εἶναι ὅχι μόνον δυνατὸς, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητος ἐνίοτε. Ἐπειδὴ οἱ μετέχοντες παιδείας εἶναι τότε ὀλίγοι, ἀποσπᾶται δ' ἐπὶ τέλους παιδεία τις καὶ ἐν τῷ ἐνεργητικῷ βίῳ, ἐξ ἀνάγκης οἱ λόγοι ἀποβαίνουσι πολλάκις καὶ πολυτελεῖ ἡ στρατιωτικὴ ἀνδρεία. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην κατὰ τὴν δεκάτην πέμπτην καὶ τὴν δεκάτην ἑκτὴν ἑκατονταεταρίδα, ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, μάλιστα δὲ ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἐκαστος σχεδὸν τῶν ἐποφανεστέρων συγγραφέων τῆς Ἰσπανίας διετέλεσεν ἐνταυτῶ καὶ στρατιώτης ἢ πολιτικῶς ἀνὴρ ἐπιφανής. Ὁ Ἰωάννης Βασκανός, ποιητὴς ἀριστος, διέπρεψε καὶ ἐν πολέμῳ λαμπρῶς. Ὁ Γαρσιλάζος Βέγας, ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων Θεόκριτος, ἔπεισε, μετὰ βραχὺ ἀλλὰ περιδόξον στρατιωτικὰν στάδιον, ἄγων ξυφίρας τὰ ἐπὶ τὴν ἔφοδον ὀρμήσαντα τάγματα. Ὁ Ἀλόνζος Εἰκίλλας ἠρίστευσεν ἐν τῷ ἀραυκανικῷ ἐκείνῳ πολέμῳ ὃν ἔπειτα ὤμνησε δι' ἑνὸς τῶν καλλίστων ἡρωϊκῶν ἐπῶν ὅσα παρήγαγεν ἡ Ἰσπανία. Ὁ Οὐρτάδος Μενδόζας, τοῦ ὁποῦ τοῦ ποιήματα παραβάλλονται πρὸς τὰ τοῦ Ῥωμαίου Ὁρατίου, χαριέστατα δὲ εἶναι καὶ τὰ διηγήματα, παρίσταται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς εἰς τῶν τραχυτάτων ἐκείνων καὶ σιδηροφυῶν ἀνθυπάτων, δι' ὧν ἡ Ἰσπανία ἐδέσμευε τότε τὴν ἀσθενῆ Ἰταλίαν. Ὁ Λόπες Βέγας, εἰς τῶν μεγίστων δραματικῶν ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὑπηρετήσεν ἐπὶ τῆς γιγαντιώδους Ἀρμάδας, ἣτις ἐξεπέμφθη ἵνα κατακτήσῃ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τοσούτον οἰκτρῶς ἀπέτυχεν ὁ Σερβάντης, ὁ αἰμύνηστος τοῦ ἀδὸν Μισάτου συγγραφεύς, ἐπληρώθη ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν πελυθρόληπτον περὶ Μήδου πακτον ναυμαχίαν, καθ' ἣν, τῷ 1571, ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη συνέντηρε τὸ πρῶτον τὴν ναυτικὴν τῶν Ὀθωμανῶν δύναμιν. Ὁμοίως δ' ἐταυτίσθη ἡ θεωρία καὶ ἡ πράξις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλ-

λάδι, καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὁ Σόλων, ὅστις διατέλεισε ποιητὴς ἐνταυτῷ καὶ πολεμιστὴς, καὶ νομοθέτης, ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Διογύλου, ὅστις διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐν Μαραθῶνι, καὶ περὶ Ἀρταμισίων, καὶ ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ἐν Πλαταιαῖς, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐδημιούργει τὴν δραματικὴν πόλιν· ὁ πρόδρομος τοῦ Σοφοκλέους, ὅστις ἅμα μὲν μετέτρεχε τῆς ἐπὶ τὴν Σάμον στραταίας τῶν Ἀθηναίων, ἅμα δὲ ἐγράφε τὰ αἰθάνατα αὐτοῦ δράματα· ὁ πρόδρομος τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφώντος οἵτινες ὑπῆρξαν οὐ μόνον στρατηγοὶ ἀλλὰ καὶ ἱστορικοὶ ἔξοχοι· ὁ πρόδρομος ἐνὶ λόγῳ πλείστον ἄλλων τοιοῦτων ἀνδρῶν, οἵτινες συνεπήγοντο τὰ ἔργα εἰς τοὺς λόγους, καὶ τοῖς λόγους εἰς τὰ ἔργα. Καὶ μὲν προΐοντες τοῦ χρόνου, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατοντητηρίδος, διακρίθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ θεωρητικὸς ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου· ἀλλ' ἡ παιδεία ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν μόρφωσιν ἀνδρῶν ἐπιτηδεύων νὰ πράξωσι τὰ δημόσια, καὶ ἐξηκολούθη, τῶν τοῦ ἐνεκα, παράγουσα πόλιν, οἵτινες δὲν ἦσαν μὲν ἐνταυτῷ πολιτικοὶ ἄνδρες, καὶ φιλόσοφοι, ἢ ποιηταί, ἢ ἱστορικοί, ἦσαν οἷως κυβερνᾶται τῶν πραγμάτων καὶ στρατηγοὶ ἐν πολέμοις δεξιότατοι· οἷον ὁ Κλεισθένης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Κίμων, ὁ Ξένωπιος, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Περικλῆς, ὁ Εφιάλτης, ὁ Τολμίδης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ πρεσβύτερος Θουκυδίδης, ὁ Νικίας, ὁ στρατηγὸς Δημοσθένης, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Ἰφικράτης, ὁ Τιμόθεος καὶ πλείστοι ἄλλοι. Κατὰ δυστυχίαν, ἐπὶ τέλους ὁ θεωρητικὸς βίος οὐ μόνον ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ, ἀλλὰ καὶ πολέμιος αὐτοῦ ἀπέβη, καὶ ἰδίαν τιμὴν αὐτοτελῇ ἐπεδίωξεν ὑπαρξίν, ὥστε ἐνῆν ἡ ῥητορικὴ σκοπὸν εἶχε τὴν μόρφωσιν πρακτικῶν ἀνδρῶν λογίων, ἢ λογομένη διαλεκτικῇ, κατ' ἐντύπωσιν αὐτῆς, ἠγωνίζετο νὰ σχηματίσῃ ἄνδρας δεξιοὺς περὶ τὸν θεωρητικὸν ἀπλῶς λόγον καὶ κατώφλιον οὕτω νὰ πληρώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐνθρώπων κατετρεφόντων τὸν χρόνον αὐτῶν περὶ ἀγόνους καὶ ἀτελευτήτους λογομαχίας· τοῦτο δὲ ἐπῆρξεν ἐν τῶν κυριωτάτων συμπετωμάτων τῆς πρώτης τῆς πρὸ τριδὸς ἡμῶν παρακμῆς. Διότι ἀπαραίτητον μὲν δὲν ὑπάρχει καὶ ἵνα οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ φιλόσοφοι, ἢ ποιηταί, ἢ ἱστορικοί,

ἐπαράιτητον ὅμως εἶναι ὁ μὲν ἐνεργητικὸς βίος νὰ ἀντλῇ ἀδιαλείπτως ἰθικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις ἀπὸ τοῦ θεωρητικοῦ, ὁ δὲ θεωρητικὸς νὰ πορίζηται ἀκαταπαύστως πρακτικὰς δυνάμεις ἀπὸ τοῦ ἐνεργητικοῦ· ἄλλως οἱ μὲν πολιτικοὶ ἄνδρες ἀποδιδόνουσιν ἀμαθείας καὶ ἀνίκανοι, οἱ δὲ λόγιοι, σχολαστικοὶ καὶ εἰς τὴν πολιτείαν ἀχρηστοί, ἂν ὅχι ἐπιζήμιοι. Ἐν τῇ ἐβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατοντατηρίδι, τὰ δύο ταῦτα ρεύματα, ἔχι μόνον δὲν ἦσαν ἀλλότρια πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ, καθὼς εἶδομεν, πολλάκις ἀναιμίσγουν ἐν τῇ αὐτῇ κοίτῃ τὰ ζωοφόρα αὐτῶν νάματα, πρωϊμώτατος δὲ καρπός, καθ' ὅσον ἰξεύρομεν, τοῦ ὑπ' αὐτῶν ποτισθέντος ἐλληνικοῦ πνεύματος, ὑπῆρξεν ὁ Σόλων.

Ἦτο δὲ ἀνὴρ τεσσαρακοντούτης ὅτε τῷ 598 κατὰ πρῶτον βλέπομεν αὐτὸν παριστάμενον εἰς τὸ δημόσιον τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον. Τὰ Μέγαρα ἦσαν τότε τοσούτον ἰσχυρὰ ὥστε διεπολέμουν ἐπιτυχῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπὶ τινα χρόνον εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτῶν τὴν ἀξιώλογον νῆσον Σαλαμῖνα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέλαμον πολέμου· τὸν μακρὸν καὶ δυσχερῆ ἐκείνον πόλεμον· ὅθεν καὶ ἀκηγόρευσαν διὰ νόμου πᾶσαν οἰανδήποτε περὶ ἀνακτίσεως τῆς Σαλαμίνος πρότασιν. Ἀλλ' ὁ Σόλων, μὴ ὑποφέρων τὴν ἀδοξίαν ταύτην, πρὸ πάντων μὲν ἡσυχλήθη νὰ συντάξῃ ποίημα, τὸ ὁποῖον ἐπεγράφετο Σαλαμὶς καὶ συνέκειτο ἐκ στίχων ἑκατὸν, χαριέντως πᾶν πεποιημένων, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐξ ὧν ὅμως δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ ὀκτὼ στίχοι ἐν δλοῖς. Ἐπειτα δὲ προσποιηθεὶς ἑκστασιν λογιζομῶν, ἐξεπλήθυσεν αἰφνης εἰς τὴν ἀγορὰν, φορῶν πηλὸν, δηλαδὴ σκουφίσαν ἀπὸ καστέν, καὶ, ἀναβάς ἐπὶ τὸν λίθον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου συνήθως ἐκήρυττεν ὁ τῆς πόλεως κήρυξ, ἤρχισεν ἔδωκ πρὸς τὸν συνδραμόντα πολὺν ὄχλον, τὰ ἐλεγεία αὐτοῦ.

Αὐτὸς ἦλθον κήρυξ ἀπὸ τῆς περιποθήτου Σαλαμίνος· καὶ ἀντὶ τῶν λόγων τῆς ἀγορᾶς, ψάλλω πρὸς ὑμᾶς ἔπη·

Αὐτὸς κήρυξ ἦλθον ἀπ' ἱμερτῆς Σαλαμίνος,
κόσμον ἐπέων, φθὴν ἀντ' ἀγορῆς θέμενος.

Κατέδαξε δὲ τὸ αἶσχος τοῦ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν νῆσον εἰς τοὺς Μεγαρεῖς, καὶ ἀνεφώνησεν ὅτι ἂν οἱ συμπολίται αὐτοῦ δὲν αἰσθάνονται τὸ αἶσχος τοῦτο, αὐτὸς ἤθελε τότε παραιτηθεὶς νὰ λήγῃται

Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης ἀντί 'Αθηναίου· διότι μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἤθελον ἀρχίσαι νὰ λέγωσιν· ἰδοὺ 'Αττικὸς ἀνὴρ ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐγκατέλειπον τὴν Σαλαμῖνα.

Ἦν δὲ τότε ἐγὼ Φολεγάνδριος ἢ Σικινήτης
ἀντί γ' 'Αθηναίου, πατρίδ' ἀμειψόμενος·
αἶψα γάρ ἂν φάτις ἦδε μετ' ἀνθρώποισι γένοιτο·
'Αττικὸς οὗτος ἀνὴρ τῶν Σαλαμιναφετῶν.

Καὶ ἐπὶ τέλους ἀνέκραξεν·

Ἵσμεν εἰς Σαλαμῖνα, μαχησόμενοι περὶ νήσου
ἡμερῆς, χαλεπὸν τ' αἰσχὸς ἐπισόμενοι.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον ἐπέφερον τὰ ἐπὶ ταῦτα τοῦ Σόλωνος, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐπροξένουν βραδύτερον μὲν οἱ λόγοι τοῦ Περικλέους ἢ τοῦ 'Αλκιβιάδου, κάλαι δέ ποτε ἀφ' ἑτέρου, ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, αἱ ποιητικαὶ ἀγορεύσεις τοῦ Νέστορος ἢ τοῦ 'Οδυσσεύς. Διότι ἡ ἔμμετρος ἐκείνη τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος δημογορία ἀποτελεῖ μέσον τινὰ κρίκον τῆς ἀλύσεως δι' ἧς συνδέεται ἡ ὀμηρικὴ ἀγορὰ μετὰ τῶν μεταγενεστέρων ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου, καὶ διεξηγεῖ πῶς κατὰ μικρὸν οἱ ἀφελεῖς ἀγορηταὶ καὶ ἀκροαταὶ τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς διεπλάσθησαν εἰς τοὺς τεχνικοὺς ῥήτορας καὶ ἐκκλησιασταὺς τῶν δημοσθενικῶν χρόνων. Ὡφόντι οἱ 'Αθηναῖοι ἐπανελάβον τὸν πόλεμον καὶ ἀνηγόρευσαν τὸν Σόλωνα στρατηγόν· ὁ δὲ, πρῶτον μὲν ἐξιλεώσας, ἐκ παραγγελίας τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, διὰ θυσιῶν τοὺς ἐνόικους τῆς Σαλαμίνος ἥρωας, ἔπειτα δὲ, ἐπατεθεὶς κατὰ τῆς νήσου μετὰ 500 ἐθελοντῶν, ἐγένετο κύριος αὐτῆς. 'Αλλ' οἱ Μεγαρεῖς ἐξηκολούθησαν ἀγωνιζόμενοι ἵνα ἀνακτήσωσι τὴν χώραν, μέχρις οὗ ἀμφοτέρωι οἱ διαμαχόμενοι συνεφώνησαν νὰ καταστήσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους διαλλακτὰς καὶ δικαστὰς· καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπέτρεψαν τὴν νῆσον εἰς τοὺς 'Αθηναίους. 'Εδίκανσαν δὲ τὴν δίκην ταύτην Σπαρτιατῶν πέντε ἄνδρες· Κριτολαΐδας, 'Αιμοφάρετος, 'Υψυχίδας, 'Αναξίλας καὶ Κλεομένης.

'Εκτὸς τῆς ἀνακτήσεως ταύτης τῆς Σαλαμίνος, πῦξεν τὴν φήμην τοῦ Σόλωνος καὶ ἡ μετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ Κερύραίων πόλεμον, περὶ οὗ ἔλλοτε (σελ. 144 καὶ ἐπ.) εἶπομεν πλείωτερα· ὥς·

τε μέγα ἤδη ἦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπῆλθεν ἡ προαναφερθεῖσα μεταξύ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν διχόνοια, ἥτις ἀπέβη ἐτι δεινότερα διὰ τὰς ἄλλας τῆς πολιτείας περιστάσεις.

Ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀναφαίνονται τότε τρεῖς πολιτικαὶ μερίδες· οἱ Πεδιεῖς, οὕτω καλούμενοι διότι κατέκουν εἰς τὸ περὶ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἐλευσίνα πεδῖον, ἐνταῦθα ἔχοντες κυρίως τὰ κτήματα, καὶ περιλαμβάνοντες τὰς πλείστας τῶν πλουσιωτέρων τῆς χώρας οἰκογενειῶν· οἱ Πάραλοι, οἵτινες κατέκουν κυρίως εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν τῆς χώρας καὶ εὐποροῦντες ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ναυτιλίας, ἀπετέλουν μέσῃ τινὴ κοινωνικῇ τάξει μεταξύ τῶν Πεδιέων καὶ τῆς τρίτης πολιτικῆς μερίδος, ἥτοι τῶν Διακρίων, οἵτινες ἦσαν οἱ πενέστεροι πάντων, ἀνομάζοντες Διάκρια ἀπὸ τῆς Διακρίας ὅπου κατέκουν, ἐκαλοῦντο δὲ καὶ θῆτες, ὅπως ἐπὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Τίνες ἦσαν αἱ ποικίλαι ἀφορμαὶ τῆς ἀμοιβῆς τῶν μερίδων τούτων ἐρίδος, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· κυριωτάτη ὅμως ἦτο ἡ ἐλευνὴ τῶν πενήτων κατάστασις. Τρόντι κατὰ τοὺς βαρβάρους περὶ δανειστῶν καὶ ὀφειλετῶν νόμους, οἵτινες τότε ἴσχυον, ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Ἀσίαν, ὁ δανειστής ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ ὡς δοῦλον τὸν μὴ ἀξιόχρεον ὀφειλέτην, νὰ πωλῇ αὐτὸν ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὅχι μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱοὺς, καὶ τὰς ἀγάμους θυγατέρας, καὶ αὐτὰς τὰς ἀδελφάς. Πολλοὶ δὲ τῶν πενεστέρων εἶχον γίνεσθαι δοῦλοι, πολλοὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ ἄλλοι ἐδραπέτευσαν ἀπὸ τῆς πατρίδα διὰ νὰ ἀποφύγῃσι τὴν σκληρὰν ταύτην τύχην. Ὅσοι δὲ διετήρουν ἐτι τὰ μικρὰ αὐτῶν κτήματα, ἠναγκάζοντο νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς δανειστὰς τὰ πέντε ἔκτα τῆς προσόδου αὐτῶν, διάγωντες αὐτοὶ βίον ἀθλίον, ἀθλιώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ βίου τῶν εἰλωτῶν τῆς Σπάρτης, οἵτινες ἐδίδον τὰ πολὺ τὸ ἥμισυ τοῦ καρποῦ. Οἱ Διάκριοι λοιπὸν ἢ θῆτες ἑσπεροῦντο ὅχι μόνον πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ καὶ προσωπικῆς ἀσφαλείας. Μέγας δὲ ἐπεκράτει βρασμός διὰ τὰς ἀνομάλους ταύτας σχέσεις, ὅτε ἐξεργάγη ἡ μεταξύ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν ἐρις

Ἰσχυρότερον συγχρόνως καὶ νοσήματα ἐπιδημικά· ἡ δὲ συνδρομὴ ὅλων τούτων τῶν κακῶν παρήγαγε, κατὰ τὸ σήθηες, ἐκτὸς τῶν πραγματικῶν δεινῶν, πολλὰ ἄλλα φαντασιώδη, φόβους, δεισιδαιμονίας, καὶ ἐν γένει πολλὴν ἠθικὴν ταραχὴν. Ὁ Σόλων ἐνόησεν ὅτι ἡ πολιτεία ἔχει χρεῖαν μεταρρυθμίσεως καὶ ὅτι ἡ μεταρρύθμισις αὕτη, ἂν δὲν γίνη εἰρηνικῶ τῷ τρόπῳ, θέλει διεξαχθῇ διὰ τῆς βίας, συνεπιφέρουσα ἔτι μεγαλητέρας συμφοράς. Ὅθεν πρὸ πάντων κατέπεισε τοὺς Ἀλκμαιωνίδας, τῶν ὁποίων ἦτο φίλος, νὰ ἐνδώσωσι, καὶ συγκροτηθέντες δικαστηρίου ἐκτάκτου 300 εὐπατριδῶν, οἱ περὶ τὸν Μεγακλῆα, ἀνακηρυχθέντες ἐνοχοί, ἀνεχώρησαν ἀπὸ τῆς πατρίδος, ἐπὶ πᾶνα χρόνον, τῷ 597. Ἐνταυτῷ ὁ Σόλων ἐνήργησε, διὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, νὰ προσκληθῇ εἰς Ἀθήνας, ἀπὸ Κρήτης, Ἐπιμενίδης ὁ ἐκ Φαιστού ἢ Κνωσοῦ, πόλεων τῆς νήσου ταύτης, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἀνδρῶν τοῦ; ὁποίους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους πύλαθευντο πάντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς σοφοὺς περὶ τὰ θεῖα καὶ περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐμπείρους· ὅθεν ἐλέγτο θεοφιλὴς, καὶ ἰατρώμαντις, καὶ καθαρτῆς. Ἐλθὼν δὲ εἰς Ἀθήνας, ὄχι μόνον διὰ πολλῶν τελετῶν καὶ ἀγνισμῶν παρηγόρησε τὰ πνεύματα, ἀλλὰ ἐξαίρετως εὐηργέτησε τὴν πόλιν συντελέσας, διὰ τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἐπιρροῆς, νὰ ἐκλεχθῇ ὁ Σόλων, τῷ 594, ἀρχων ἐπώνυμος μετὰ αὐτοκράτορος νομοθετικῆς ἐξουσίας.

Ἄν ᾔθελε τότε ὁ Σόλων, ἡδύνατο βεβαίως νὰ μοναρχήσῃ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καθὼς ὁ Κλεισθένης ἐν Σαυῶνι, ὁ Περικλῆς ἐν Κορίνθῳ, ὁ Πολυκράτης ἐν Σάμῳ, καὶ τόσαι ἄλλοι τύραννοι τῶν χρόνων τούτων καθὼς μετ' ὀλίγον ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ὁ Πεισίστρατος. Εἰς ἡδύνατο ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτόν; Τὸ πλῆθος, ἐν τῇ ἐπιπλησίᾳ αὐτοῦ, ἦτο πρόθυμον νὰ ὑποστηρίξῃ πάντα τὸν ἐπαγγελλόμενον νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὸ ἀπὸ τῆς καταθλιπτικῆς τῶν ὀλίγων θυναστείας. Ἡ ἰδέα ἰσονόμου καὶ ἐλευθέρου πολιτεύματος ἦτο ἔτι ποσούτων ἀλλοτρία εἰς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὥστε πολλοὶ καὶ τῶν μέσων πολιτῶν, θεωροῦντες δύσκολον καὶ σχεδὸν ἀκατόρθωτον τὴν διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ νόμου μεταβολήν, ᾗσαν διατεθεμένον νὰ ἐπιστήσωσιν εἰς τὰ πράγματα ἓνα, τὸν δικαιοτάτον καὶ φρονιμώτατον.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν κατεπτοημένοι· ὑπῆρχε δὲ, ὡς ἐλέγτο, καὶ
μαντεία πυθικὴ λέγουσα πρὸς τὸν Σόλωνα·

Ἦσο μίσην κατὰ νῆα, κυβερνητήριον ἔργον
εὐθύνων· πολλοὶ τοὶ Ἀθηναίων ἐπίκουροι.

Τὸ κοινὸν φρόνημα τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει τότε ἐν Ἀθήναις κατέστη
σε γνωστὸν εἰς ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Σόλων, ἀπομνημονεύσας τὰς ἀστέας
κρίσεις αἰτινες ἐκυκλοφόρησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ περὶ αὐτοῦ, αἷα
οὗτος, νομοθετήσας, παρητήθη τῆς ἀρχῆς, ἀντὶ νὰ σφετερισθῇ αὐτὴν
διαρκῶς. Ὅθεν ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς
περὶ ὧν ὁ λόγος κρίσεις, οὐχὶ κατὰ λέξιν μεταφράζοντες, τὸ πρω-
τότυπον, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ προσπαθοῦντες νὰ ἀποδώσωμεν
εἰς τοὺς πολλοὺς· τῶν ἀναγνωστῶν, ὅπως συνήθως πράττομεν ὁσά-
κις ἀναφερώμεθα εἰς ἀρχαῖα κείμενα. Ἐλεγον λοιπὸν τότε εἰς Ἀ-
θήνας, ὅτι ὁ Σόλων δὲν εἶναι οὔτε βαθύρρων, οὔτε συνετὸς ἀνὴρ·
διότι ἐνθ' ὁ θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ τύχην λαμπράν, αὐτὸς δὲν ὠφελήθη
ἀπὸ αὐτῆν· δὲν ἀνεσῆκωσε τὸ μέγα δίκτυον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐμ-
πέσει ἡ ἄγρα, ἀλλ' ἐράνη ἐνδεῆς καὶ τόλμης καὶ νοῦ. Εἰς μάλι-
στα τῶν κατηγορῶν ἐκείνων, μετὰ κωμικῆς τῇ ἀληθείᾳ ἀγανα-
κτήσεως ἐξέφραζε τοὺς πόθους αὐτοῦ, ἂν εὕρισκετο εἰς τὴν θέσιν
τοῦ Σόλωνος. ἯΑ!, ἀνέκραζεν, ἅς ἐτυράννευον μίαν μόνην τοῦλάχι-
στον ἡμέραν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ συλλέξω ἀφθονον πλοῦτον, καὶ
ἔπειτα ἅς ἐπασχον τὰ πάνθ' ἐκεῖνα καὶ ἅς ἠφανίζομην κατὰ κράτος.

Οὐκ ἔφυ Σόλων βαθύρρων οὐδὲ βουλήεις ἀνὴρ·
ἐσθλὰ γὰρ θεοῦ διδόντος, αὐτὸς οὐκ ἐδέξατο·
περιβαλὼν δ' ἄγραν, ἀγασθεὶς οὐκ ἀνέσπασεν μέγα
δίκτυον, θυμῷ θ' ἀμαρτῇ καὶ φρενῶν ἀποσφαλεῖς.
Ἦθελον γὰρ κεν κρατήσας, πλοῦτον ἀφθονον λαβὼν,
καὶ τυραννεύσας Ἀθηνῶν μούνον ἡμέαν μίαν,
ἀσχεὸς ὑστερον δεδῶρθαι καὶ πετιτῆρθαι γένος.

Οἱ δὲ σπουδαιότεροι τῶν φίλων, προσπαθοῦντες νὰ τὸν καταπείσωσι
νὰ καταλάβῃ διαρκῶς τὴν υπερτάτην ἀρχήν, ἔλεγον αὐτῷ τὸ ἑνα-
τίον ἀκριβῶς τοῦ ὅ,τι ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὴν ἐπτακαίδεκάτην ἐκα-
τονταστηρίδα ἔλεγον πρὸς τὸν δικτάτορα Ὀλιβιέρου Κρόμβελλ οἱ
τούτου ἐπιστήθιοι καὶ ὁπαδοί. Οἱ τελευταῖοι ᾔχθουν, ὅτι ᾔθελον τὸν

Κρόμβελλ μονάρχην, ἀλλ' ἔχι βασιλέα· οἱ δὲ τοῦ Σόλωνος φίλοι προέτρεπον αὐτὸν νὰ μὴ φοβῇται τὸ τῆς μοναρχίας ἦτοι τὸ τῆς τυραννίδος ὄνομα, διότι, ἕνεκα τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, τάχιστα ἡ τυραννὶς αὕτη θέλει ἀποβῇ βασιλεία. Ὡς τε ὅτε ὁ Σόλων ἀπάνητα εἰς αὐτοὺς, ὅτι καλὸν μὲν χωρίον εἶναι ἡ τυραννὶς, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀπόβασιν, δὲν ὠμίλει εἰλικρινῶς· διότι ἡ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἀπόβασις ἦτο εὐκολωτάτη δι' αὐτόν. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Σόλων δὲν εἶχε τὴν μηχανώδη ἐκείνην φιλαρχίαν, ἥτις δυστυχῶς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμπάρειδος τῆς μεγαλοφυΐας. Ὁ Σόλων ἦτο ἐκ τῶν μετριοπαθεστέρων φύσεων, αἵτινες ἡξεύρουσιν ὅτι ὅσῳ μέγας, ὅσῳ εὐτυχὴς καὶ ἂν ᾖ ἄνθρωπος εἰς, δὲν δύναται νὰ ἀποβῇ πρόξενος εὐήμερας διαρκοῦς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐν, διὰ νόμων ἀγαθῶν, δὲν κατὰστέτη αὐτὸ τὸ ἔθνος ἄξιον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀπολαμβάνον τὰς εὐεργεσίας τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἐνὸς ἐκείνου ἀνδρός· καὶ δὲν γινώσκουσι μόνον τὴν ἀλήθειαν ταύτην αἰ τοιαῦται φύσεις, ἀλλ' ἔχουσι πρὸς τούτοις τὴν δύναμιν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἀναδεικνυόμεναι οὕτω καλυπτέρραι βεβαίως τῆς ἀκορέστου φιλοδοξίας ἥτις, τυφλουμένη ἀπὸ τὰ πάθη αὐτῆς, θυσιάζει εἰς αὐτὰ τὸ μόνιμον τῆς πατρίδος συμφέρον·

εἰ δὲ γῆς ἐφεισάμην

πατρίδος, τυραννίδος δὲ καὶ βίης ἡμείλιχου
οὐ καθηψάμην, μίανας καὶ κατασχύνας κλέος,
οὐδὲν αἰδεύμαι· κλέον γὰρ ὧδε νικῆσειν δοκέω
πάντας ἀνθρώπους.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Οὐάσιγκτων, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐν τῇ ἀρχτῳᾷ Ἀμερικῇ· τοιοῦτος ὁ Γουλιέλμος ὁ Σιωπηρός, περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἀμφοτέροι ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς εὐνομίας ἰδρύσαντες τὴν τε ἰδίαν εὐκλειαν καὶ τὴν τῶν πατρίδων αὐτῶν εὐμερίαν. Τοιοῦτος καὶ ὁ Σόλων. Ἐν δὲν ἐβασίλευσεν ἐν Ἀθήναις τὴν βασιλείαν τῶν Περιάνδρων καὶ τῶν Πεισιστράτων, ἐν ἠρκέσθη εἰς τὸ πρόσκαιρον ἄξιωμα τοῦ πρώτου τῆς πολιτείας ἀρχοντος· ἐν, ἀνασώσας τὴν πατρίδα ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ κρημνοῦ, καὶ θέσας τὰ θεμέλια τῆς ἀπαραμίλλου αὐτῆς δόξης, κατῆλθεν ἔπειτα εἰς τὴν

τάξιν ἀπλοῦ ἰδιώτου, ἀνεκδιόσθη ὁμως ὑπὸ τῆς ἱστορίας εἰς τὴν περιωπὴν τῶν δαμονίων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες, διὰ τὴν παγκόσμιον ἠθικὴν αὐτῶν ἐπιρροήν, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ πρώτη κοινωνικὴ πληγὴ ἦν ἐθεόρησεν ἀπαραίτητον νὰ θεραπεύσῃ ὁ Σύλων ἢ το ἡ ἀθλία τῶν πενήτων κατὰστασις, ὧν ἄλλοι μὲν εἶχον καταντήσῃ δούλοι, ἄλλοι δὲ ἐπωλήθησαν ἢ ἐδραπέτευσαν εἰς τὴν ἄλλοδαπήν, οἱ δὲ περιλιπόμενοι ἠπείλουν, διὰ τὴν ἀδιάκοπον καὶ ἀκόρεστον πλεονεξίαν τῶν πλουσίων, νὰ ἐπιφέρωσι δειωὴν ἐμφυλίαν ἐκρηξιν. Τὴν φοβεράν εἰκόνα τοῦ σάλου εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκετο ἐκ τούτου ἡ πόλις καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς διὰ νέων νόμων ἀποτροπῆς τῶν ἐπικρεμμένων κινδύνων, παρέστρεψεν αὐτὸς ὁ Σόλων εἰς τὰς περισωθίσας ἐν μέρει « ὑποθήκας εἰς Ἀθηναίους ».

Ἡ πόλις ἡμῶν, λέγει, κατὰ μὲν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διός, καὶ τὴν βούλησιν τῶν μακάρων καὶ ἀθανάτων θεῶν, οὐδέποτε ἤθελε καταστραφῆ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ μεγάρθυμος αὐτῆς ἐπίσκοπος, ἡ θυγάτηρ τοῦ ἰσχυροῦ πατρὸς Παλλὰς, κρατεῖ ὑπεράνω ἡμῶν τὰς χεῖρας αὐτῆς. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ πολῖται αὐτῆς θέλουσι, διὰ τῆς μωρίας καὶ πλεονεξίας αὐτῶν, νὰ φθείρωσι μεγάλην πόλιν. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ δήμου εἶναι ἀδικοὶ, καὶ κινδυνεύουσι νὰ πάθωσιν, ἐνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν ἀδικίας, πολλὰ δεινά. Διότι δὲν ἤξούρου νὰ περισταίλωσι τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἀπολαύσωσιν ἐν ἡτυχίᾳ τὰ παρόντα ἀγαθὰ, ἀλλ' ἀγωνίζονται ν' αὐξάνωσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν δι' ἀνόμων ἔργων. Καὶ ὅτε τῶν ἱερῶν κτημάτων, οὔτε τῶν δημοσίων φειδόμενοι, κλέπτουσι καὶ ἀρπάξουσιν ἄλλοθεν ἄλλος, οὐδὲ φυλάττουσι τοὺς σεβαστοὺς ὁρίμους τῆς Δίκης, ἦτες, σιγῶσα μὲν θεωρεῖ τὰ τε γινόμενα καὶ τὰ πρότερον συμβάντα, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου πάντοτε ἔρχεται νὰ τιμωρήσῃ τοὺς παραβάτας. Ἐντεῦθεν ἐπαθεν ἡδὴ πᾶσα πόλις ἀναπόφευκτον ἔλκος καὶ ταχέως προέβη εἰς κακὴν δουλοσύνην, ἥτις ἐγείρει τὴν ἐμφύλιον στάσιν καὶ τὸν εὐδοντα πόλεμον, τὸν ἐπάγοντα τὴν καταστροφὴν πολλῶν κίων ἀνδρῶν· διότι ἀνυχκαίως ἐπέρχονται συγχρούσεις, ἀγαπηταὶ

μὲν εἰς τοὺς ἀδικούντας, ἐλεύθραι δὲ εἰς τὸ πολυπόθητον ἄστυ.
καὶ τοιαῦτα μὲν ἀπειλοῦνται εἰς τὸν δῆμον κακά·

..... τῶν δὲ πενιχρῶν
ἐκνοῦνται πολλοὶ γαῖαν ἐς ἀλλοδαπήν
πράθέντες δεσμοῖσι τ' δεικαλοῖσι δεθέντες
καὶ κακὰ δουλοσύνης στυγὰ φέρουσι βίῃ.

Οὕτως ἡ καινὴ συμφορὰ εἰσβάλλει εἰς τὴν οἰκίαν ἐκάστου, καὶ οὐδ'
αἱ ἀδελφαὶ θύραι ἀναγκαιῶς αὐτὴν, ἥτις, ὑπὲρ τὸ ὑψηλὸν πη-
δῆσασα τεῖχος, σὲ εὐρίσκει πάντως καὶ ἂν ἤθελες καταφύγει εἰς
τὸν ἐνδότατον τοῦ κοιτῶνος μυχόν.

Ταῦτα διδάξει θυμὸς Ἀθηναίους με κελεύει,
ὥς κακὰ πλεῖστα πόλει θύνομία παρέχει,
εὐνομία δ' εὐκοσμία καὶ ἄρτια πάντ' ἀποφαίνει
καὶ θαμὰ τοῖς ἀδίκαις ἀμφιτίθῃσι πέδας·
τραχέζ λειπαίνει, παύει κόρον, ὕβριν ἀμαυροῖ,
αὐαίνει (ξηραίνει) δ' ὅττις ἄνθεα φυόμενα,
αἰθύνει δὲ δίκας σκολιὰς ὑπαρτήφανά τ' ἔργα
πράττει, παύει δ' ἔργα διχοστασίης,
παύει δ' ἀργαλέης ἐριδος χόλον, ἔστι δ' ὑπ' αὐτῆς
πάντα κατ' ἀνθρώπους ἄρτια καὶ πινυτὰ (συνετὰ).

Τὰ φοβερά λοιπὸν ἐκείνα κακὰ ἐπεχείρησε νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς πό-
λεως ὁ Σόλων, καὶ νὰ θέσῃ ἐν αὐτῇ τὸ θεμελίον τῶν ἀγαθῶν τῆς
εὐνομίας, διὰ τοῦ πρώτου αὐτοῦ νόμου, ὅστις ἐνωμάσθη σειςάχθεια,
δηλαδὴ ἀπόσεις τοῦ ἀχθοῦς, τοῦ βάρους. Περὶ τῶν διατάξεων
τοῦ νόμου τούτου, ὅχι μόνον οἱ νεώτεροι διαφωνοῦσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ
ἀρχαῖοι δὲν συμφέρουν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τοὶ ἔχοντες πρὸ ὀφθαλ-
μῶν ἐλόκληρα τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος· ὥστε φαίνεται ὅτι οὐδὲ
τὰ ποιήματα ἐξεπράζοντο εὐκρινῶς περὶ τῶν ἐνεργηθέντων. Ἐκ τῶν
συζομένων σήμερον ἀποσπασμάτων αὐτῶν, ἐξάγεται 1) ὅτι κατηρ-
γήθησαν οἱ ὅροι τῆς γῆς, δηλαδὴ ὅλαι αἱ ἐνεκα προγεγενημένων δα-
νείων κτηματικαὶ ὑποθήκαι· 2) ὅτι ἀπηγορεύθη τὸ ἐπὶ τοῖς σώμα-
σι δανείζειν, ὃ ἐστὶ τὸ νὰ δανείζῃ τις λαμβάνων, ὡς πρότερον, ὑ-
ποθήκην τὸ σῶμα τοῦ ὀφειλέτου καὶ δυνάμενος νὰ καταστήσῃ αὐ-
τὸν δούλον, ἐὰν δὲν πληρώσῃ· 3) ὅτι ἀνεκνήρυχθησαν ἐλεύθεροι πάν-
τες οἱ ὀφειλέται ὅσοι εἶχον γίνει δούλοι, ἐξηγοράσθησαν δὲ, διὰ

δαπάνης δημοσίας, οἱ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πωληθέντες. Ἐκ τούτων ὀρμώμενοι πολλοὶ, καὶ ἰδίως ὁ Πλούταρχος, ἤξιωσαν, ὅτι διὰ τοῦ προκειμένου νόμου κατηργήθησαν ἐντελῶς ὅλα τὰ χρεῖα καὶ ὅτι ὁ Σόλων κατ' εἰρημισμὸν ὠνόμασε σειςάχθειαν τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπὴν. Διότι, ἐπιφέρει ὁ βιογράφος οὗτος, οἱ Ἀθηναῖοι συνελθόντες πολλὰκις νὰ μετριάξωσι δι' εὐφώνου ὀνόματος, τὸ δύσφημον τῶν πραγμάτων, λέγοντες λ. χ. τὸ δεσμωτήριον, οἴκημα τοῖς φόροις, συντάξεις τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων, φυλακὰς, καὶ ἄλλα τοιαῦτά τινα ἀστείως ὑποκορίζοντες. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, καὶ εἶναι χαρκτηριστικώτατον τοῦ ἥθους τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα λεπτότης ἐνθυμίζει ὅπως οὖν τοὺς Ἀγγλοὺς, τοὺς ἀποφύγοντας, χάριν ὑπερβολικῆς εὐσχημοσύνης, νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν κυρίαν λέξιν ὥς πρὸς τινα ἐσώτατα ἱμάτια τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἀλλ' ἐφαρμόζεται ἄραγε ἡ παρατήρησις τοῦ Πλουτάρχου ἰδίως ἐπὶ τοῦ προκειμένου; Παρεκτός τῶν προειρημένων διατάξεων, εἶναι βέβαιον, ὅτι διὰ τῆς σειςαχθείας ἡλαττώθη ἡ μεταλλικὴ ἀξία τῆς δραχμῆς κατὰ 27 0/0, διατηρηθεῖσιν τῆς ὀνομαστικῆς αὐτῆς ἀξίας εἰς τρόπον ὥστε ἕκτοτε 100 νέαι δραχμαὶ δὲν εἶχον εἰμὴ 73 ἀρχαίων δραχμῶν ἄργυρον. Τίς ἡδύνατο νὰ ἦναι ὁ σκοπὸς τῆς νομισματικῆς ταύτης μεταρρυθμίσεως; Ἄν διὰ τὰ χρεῖα κατηργούντο, ἂν ὅλαι αἱ ληψοδοσίαι ἐμὲλλον τοῦ λαοῦ ἐξυπαρχῆς νὰ ρυθμισθῶσιν, ἡ μεταβολὴ ἐκαίνη τοῦ νομίσματος ἦτο ἄσκοπος· δὲν ἡδύνατο δὲ νὰ ἔχῃ λόγον, εἰμὴ ἐὰν ὁ νομοθέτης ἤθελε νὰ εὐκολύνῃ τοὺς ὀφειλέτας περὶ τὴν ἀπόδοσιν προὔπαρχόντων χρεῶν. Τυφόντι ὁ πληρώων 100 νέας δραχμὰς ἀντὶ τῶν 100 ἀρχαίων τὰς ὁποίας ὤφειλεν, ἡλάττωνε πραγματικῶς τὸ χρέος αὐτοῦ κατὰ 27 0/0. Τοσοῦτον δὲ σπουδαία ἐθεωρήθη κατὰ τοῦτο ἡ διατάξις αὕτη, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀρχαίων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀνδροτίων, καταντήσαντες εἰς ἀντίθετον ὅλως δι' ὅλου γνώμῃ τῆς γνώμης τοῦ Πλουτάρχου, ἐπρέσβευσαν ὅτι ἡ σειςάχθεια οὐδὲν χρέος κατήργησεν, ἀλλὰ μόνον ἀνεκούφισεν ὅλους τοὺς ὀφειλέτας περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ὀφειλῆς αὐτῶν κατὰ 27 0/0. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν ἵπως συμβαδίζεται πρὸς τὸ ἐν τοῖς ποιήμασι διαρρήδην λεγόμενον, ὅτι κατηργήθησαν πᾶσαι αἱ διὰ προηγούμενα χρεῖα ὑποθήκαι καὶ ἀπηγορεύθη

νὰ μεταχειρῶνται ὁ δανειστής τὸν ὀφειλέτην ὡς δοῦλον; Ἐἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ὑπῆρχον πολλοὶ ὀφειλέται οἵτινες ἢ οὐδεμίαν περιουσίαν εἶχον, ἢ κτήματα τοσοῦτον γλίσχρα, ὥστε μόλις ἠδύναντο νὰ ἀποξῶσιν ἀπὸ αὐτῶν. Ὅταν λοιπὸν ὁ νόμος ἐστέρησε τὸν δανειστήν παντὸς μὲν δικαιώματος ἐπὶ τοῦ σώματος τῶν πρώτων, παντὸς δὲ δικαιώματος ἐπὶ τοῦ κτήματος τῶν δευτέρων, οἵτινες οὐδὲν εἶχον περισσεύμα, πρόδηλον ὅτι ὁ νόμος ἐστέρησε τὸν δανειστήν παντὸς τρόπου τοῦ νὰ πληρωθῇ ἀπὸ τοιοῦτον ὀφειλέτην, ἐν ἄλλαις λέξεσι κατήργησε τῶν τοιούτων ὀφειλετῶν τὰ χρέη. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπ' ἐτέρου ἐκ τοῦ μέτρου τῆς ἐλαττώσεως τῆς μεταλλικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς, δηλοῦται ὅτι ὑπῆρχον βεβαίως καὶ χρέη προηγούμενα τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ πληρωθῶσιν, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀλήθεια, ὡς πρὸς τὴν σεισάχθειαν, εἶναι ἐν τῷ μέσῳ. Τὰ μὲν χρέη τῶν πενεστέρων ὀφειλετῶν, ἂν δὲν κατηργήθησαν ῥητῶς, διὰ τοῦτο, ὡς ἐκ τῶν διατάξεων τῆς σεισυχθείας, κατήντησαν νὰ μὴν εἰμπορῶσι κατ' οὐδέναν τρόπον νὰ εἰσπραχθῶσιν, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν κατάργησιν. Ἐν τούτοις ὑπῆρχον καὶ ὀφειλέται εὐποροί. Οἱ δανεισταὶ τῶν τοιούτων εὐπορωτέρων ὀφειλετῶν δὲν ἠδύναντο ἐπίσης νὰ ἐπιβάλλωσι πλέον χεῖρα εἰς τὰ σώματα αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο οὐδὲ τὰ κτήματα αὐτῶν νὰ ἐκποιήσωσιν, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ὀφειλέται εἶχον περισσεύματα, εἶχον κινητὴν περιουσίαν, ἐφ' ἧς οἱ δανεισταὶ ἔσωζον τὸ δικαίωμα αὐτῶν ὥστε τὰ τοιαῦτα χρέη ἦσαν καὶ ἤδη πληρωτέα, ἐκτὸς μόνον, ὅτι ὁ νομοθέτης ἐθεώρησε δίκαιον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος ὀφειλέτας ἀνακούφισιν τινα, ἐλαττώσας πραγματικῶς τὰ παρ' αὐτῶν πληρωτέα ποσὰ κατὰ 27 0/0· ἐθεώρησε δὲ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον δίκαιον, ὅσῳ πολλοὶ ἴσως τῶν ὀφειλετῶν τούτων ἦσαν ἀπ' ἐτέρου δανεισταὶ ἄλλων ἐντελῶς ἀπόρων, παρ' ὧν οὐδὲν ἠδύναντο νὰ λάβωσιν.

Ὅπως δὲ ποτε ἡ σεισάχθεια δύναται μὲν μέχρι τινὸς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀδίκος, καθὼ ἀκυρώσασα προηγούμενας συναλλαγάς· ἀλλ' ὅταν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι αἱ πλείους τῶν συναλλαγῶν τούτων ἐγένοντο πρὸς ἀνθρώπους μηδεμίαν ἔχοντας περιουσίαν καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ ὁμολογούμενῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς δοῦλους, αὐτοὺς τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀδελφὰς αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ ὁμολο-

γῆσωμεν, ὅτι αἱ συναλλαγαὶ αὗται ἦσαν κακοήθεις καὶ ὡς τοιαῦται ἀνάξιαι τῆς προστασίας τοῦ νόμου. Ἐὰν δὲ εἰς τοῦτο προσθέσωμεν, ὅτι δεινὴ ἐντεῦθεν ἐπεκράματο ἐπὶ τῇ πολιτείᾳ ἐμφυλία ῥῆξις, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὸ μέτρον ὡς ἀναπόδραστον. Ὅτι δὲ ἦτο ἀπαραίτητον ἅμα καὶ ὅχι ἄτοπον, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲ ὅλως διέσωσε τὴν τῶν συμβολαίων πίστιν, ἀλλ' ἐξεναντίας ἐπαγίωσεν αὐτήν. Ὅρισθέντος ἤδη ὑπὸ τοῦ νόμου τρόπου δανείων δικαίῳ καὶ εὐλόγῳ, δανείων στηριζομένων ἐπὶ τῆς περιουσίας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ δανειζομένου, αἱ συναλλαγαὶ καὶ αἱ ὑποθήκαι οὐ μόνον ἐκπολούθησαν ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ παραδόξως ἀνεπτύχθησαν, διὰ ῥητοῦ δὲ ὅρκου ὥμουν ἐκάστοτε οἱ δικασταί, ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιχειρήσει οὐδὲ χρεῶν ἀποκοπὰς, οὐδὲ γῆς ἀναδασμόν.

Ἵπῃρξε δὲ ἡ σιτισχθεῖα ἡ σπουδαιοτάτη ἰσως τῶν νομοθετικῶν διατάξεων τοῦ Σόλωνος· ὅχι μόνον λόγῳ ἐπεικειᾶς καὶ δημοσίας τάξεως, ἀλλὰ διότι, ὡς θέλομεν ἐξηγήσει μετ' οὐ πολὺ, διὰ ταύτης μάλιστα τῆς διατάξεως ἐτέθησαν αἱ βάσεις ἀπάσης τῆς μελλούσης ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὅθεν δικαίως ὁ μέγας ἀνὴρ ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ πράξει ταύτῃ πλειότερον, ὡς φαίνεται, ἢ ἕνεκα παντὸς ἄλλου νομοθετήματος αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὺς ἰάμβους αὐτοῦ ἔλεγεν, ὅτι αὐτὸς κατέστησεν ἐλευθέραν τὴν γῆν τῆς Ἀττικῆς, πρότερον δουλεύουσαν· ὅτι αὐτὸς ἀνέδειξεν ἐλευθέρους πολλοὺς τῶν πολιτῶν, πρότερον, εἴτε ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, εἴτε ἐνταῦθα, εἰς ἄτμον καταβληθέντας δουλείαν.

Συμμερτυροῖη ταῦτ' ἐν

. . . . Γῆ μέλαινα, τῆς ἐγὼ ποτε
 ὄρους ἀνέλον πολλοῦ καὶ πεπηγότα·
 πρόσθεν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρη.
 Πολλοὺς δ' Ἀθήνας πατρίδ' εἰς θεόκετον
 ἀνίγαγον προθέντας, ἄλλον ἐκβίως,
 ἄλλον δικαίως· τοὺς δ' ἀνεγκαίης ὕπο
 χρησμένον λίγοντας, γλῶσσαν οὐκέτ' Ἀττικὴν
 ἰέντας, ὡς ἐν πολλοῦ καὶ πλανωμένους,
 τοὺς δ' ἐθέδ' αὐτοῦ δουλίην δεικέει
 ἔχοντας, ἤδη δεσπότας τρομευμένους,
 ἐλευθέρους ἔθηκα. . . .

Ἀλλ' ἐπερπεν ἡ ἐλευθερία αὕτη τῆς γῆς καὶ ἡ τῶν πολιτῶν ἐλευ-

θερία νὰ ἐξαποφασισθῇ δι' ἀποχρώσεως τινὸς ἐγγυήσεως· διότι οἱ εὐ-
πατρίδαι, ἂν ἐξηκολούθουν διατηροῦντες ἅπαν τὸ προηγούμενον αὐ-
τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ κράτος, ἡδύναντο μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνορθώ-
σωσι τὴν ἀρχαίαν καταθλιπτικὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Τοῦ-
του ἐνεκεν ὁ Σόλων ἀπεράτισε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν εὐπατριδῶν τὸ
ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχον,
ἔχι μόνον τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκλέ-
γειν εἰς αὐτάς, καὶ τοῦ εὐθύνειν τοὺς ἀρχοντας, δηλαδὴ ἐξελέγχειν
τὴν διαγωγὴν αὐτῶν. Ἀρ' ἐτέρου ὅμως ὁ Σόλων δὲν ἐνόμισε φρόνι-
μον νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν δῆμον ἅπαντα τὰ δικαιώματα ταῦτα. Ὁ
Σόλων ἦτο ἐκ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες θεωροῦσι
μὲν ἀπαραίτητον τὴν εἰς τὰ δημόσια πράγματα μετοχὴν τοῦ δή-
μου, ἀλλὰ δὲν θεωροῦσιν αὐτὸν ἐπιτήδειον, οὔτε νὰ κυβερνᾷ ἀμέ-
σως τὴν πολιτείαν, οὔτε νὰ διακρίνῃ ἀπολύτως ἐκάστοτε τοὺς ἱ-
κανωτέρους νὰ κυβερνήσῃ τὴν πολιτείαν ἄνδρας. Ὅθεν ἀπεφά-
σισε μὲν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς πολλοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν
καὶ τοῦ εὐθύνειν τοὺς ἀρχοντας, ἀλλ' ἐνόμισεν ἐνταυτῇ καλὸν νὰ
ἑρίσῃ καὶ τεκμήριον τι ἱκανότητος τῶν δυναμένων νὰ ἐκλεχθῶσιν
εἰς τὰς ἀρχάς πολιτῶν. Ὡς τοιοῦτον δὲ τεκμήριον ὑπέλαβε τὴν πε-
ριουσίαν, ἐποχάσθη δηλαδὴ, ὅτι ὅσῳ πλειότεραν περιουσίαν ἀπο-
κτᾷ τις ἢ ὅσῳ κάλλιον διατηρεῖ τὴν περιουσίαν ἦν παρ' ἄλ-
λων παρέλαβε, τόσῳ ἀσφαλέστερον ἀποδεικνύει τὴν φιλεργίαν,
τὴν οἰκονομίαν, τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτοῦ, πρὸς δὲ τούτοις τόσῳ
μεγαλύτερον ἔχει συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς
εὐνομίας· διὸ καὶ τόσῳ δικαιότερον εἶναι νὰ μετέχῃ τῆς κυ-
βερνήσεως τῶν πραγμάτων. Ἐλαβε δὲ ὡς τεκμήριον οὐχὶ πᾶσαν
περιουσίαν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀπὸ γῆς, διότι αἱ μὲν οἰκίαι οὐδεμίαν
ἐίδον τότε πρόσδοσιν, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, τῆς
βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας, ἡ δὲν ἦτο ἐτι πολλοῦ λόγου ἀξία,
ἡ δὲν ἡδύνατο ἀποχρώντως νὰ πιστοποιηθῇ.

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τῶν ἀρχῶν τούτων ἐπεχείρησε τὴν με-
ταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος. Καὶ πρῶτον διήρπασεν ὅλους τοὺς
κατοίκους τῆς Ἀττικῆς εἰς τέσσαρας τάξεις, ἀναλόγως τῆς ἐγγείου
περιουσίας αὐτῶν. Εἰς τὴν πρώτην κατέλεξε τοὺς παράγοντας κατ'

ἔτος 500 καὶ ἐπέκεινα μεδίμνους, ἦτοι κοιλά, σίτου, ἡ ἀνάλογον ποσὸν οἴνου ἢ ἐλαίου, δηλαδὴ πάντας τοὺς ἔχοντας ἐτήσιον ἀπὸ γῆς πρόσδοτον 500 δραχμῶν τοῦλάχιστον, διότι ὁμέδμνος εἶχε τότε μιᾶς δραχμῆς ἀξίαν· εἰς τὴν δευτέραν, τοὺς ἔχοντας 300 μέχρι 499 δραχμῶν τοιαύτην πρόσδοτον· εἰς τὴν τρίτην, τοὺς ἔχοντας 200 μέχρι 299 δραχμῶν τοιαύτην πρόσδοτον, εἰς δὲ τὴν τετάρτην ὅλους τοὺς ἔχοντας πρόσδοτον ὀλιγωτέραν τῶν 200 δραχμῶν καὶ ὅλους τοὺς μηδεμίαν ἔχοντας πρόσδοτον. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἔλαβον μόνοι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰ ἀξιώματα τῶν ἀρχόντων· καὶ ὁ Ἀρείος Πάγος ἐπίσης, καθὼ συγκαίμενος ἐκ τῶν προδικτεσάντων ἀρχόντων, συνεκροτεῖτο ἀπὸ μόνων τῶν τῆς πρώτης τάξεως ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκαλοῦντο πεντακοσιομέδμνοι. Οἱ δὲ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν δευτέραν καὶ εἰς τὴν τρίτην τάξιν, μετὰ τῶν τῆς πρώτης, ἦσαν ἐκλέξιμοι εἰς τὴν βουλὴν καὶ εἰς δευτερεύοντά τινα ἀξιώματα. Οἱ δὲ τὴν τετάρτην ἀποτελοῦντες, μηδεμίαν λαμβάνοντες ἀρχὴν, συνεκρότουσαν μεθ' ὧν τῶν λοιπῶν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἀρχοντας καὶ τοὺς βουλευτάς καὶ τοῦ ζητεῖν λόγον παρὰ τῶν ἀρχῶν, ἐνῶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνῆκε πρότερον εἰς τὸν ἄρειον πάγον· ἀλλ' ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ συνέλθῃ, οὔτε νὰ βουλευθῇ, εἰμὴ ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς βουλῆς, ἥτις, συγκαίμενη ἐκ 400 ἀνδρῶν ἐκλεγομένων, ὡς καὶ οἱ ἀρχοντες, ἐπὶ ἐν ἔτος, ἀνὰ 100 ἀφ' ἐκάστης τῶν 4 φυλῶν, εἶχεν, ἐκτὸς τῆς προβουλευτικῆς ταύτης ἐξουσίας, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποφασισθέντων. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῶν ἀρχόντων, τοῦ ἀρείου πάγου καὶ τῶν ἐφετῶν διετηρήθη, διότι τὰ πολυάριθμα δικαστήρια τῶν λεγομένων ἡλιαστῶν εἶναι, ὡς φαίνεται, μεταγενέστερα· καὶ ἀφῆρθη μὲν ἀπὸ τοῦ ἀρείου πάγου ὁ ἐλεγχος τῶν ἀρχόντων, ὡς προείπομεν, ἀνετίθη ὅμως εἰς αὐτὸν ἡ ἐπιτήρησις τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου τῶν πολιτῶν.

Πρὸς τούτοις ἡ τετραπλῆ κατὰ τὴν περιουσίαν διαίρεσις τῶν πολιτῶν συνεδέθη καὶ μετὰ τῆς φορολογίας αὐτῶν. Ὁ συνήθης τῶν Ἀθηνῶν φόρος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦτο ὁ ἑμμεσος, ὁ

τελωνιακός, δηλαδή, καθώς ελεγον τότε, τὰ α' ἀπ' ἐμπορίου καὶ ἀγορᾶς τέλη κ. Ὅσακις ὁμως, δι' ἑκτακτον τῆς πολιτείας χρείαν, καθίστατο ἀναγκαία ἡ ἐπιβολὴ ἀμέσου ἐπὶ τῆς περιουσίας φόρου, οὗτος ἐκανονίζετο ὡς ἑξῆς. Ἡ μὲν τετάρτη τάξις ἦτο παντάπασιν ἀπὸ αὐτοῦ ἀπηλλαγμένη· ἐκάστης δὲ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων ὠρίσθη τὸ φορολογητέον κεφάλαιον, τὸ λεγόμενον τίμημα, κατὰ τινα ἀναλογίαν ὡς πρὸς τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα, ὅχι ὁμως ὁμοίαν κατὰ πᾶσαν τάξιν. Διότι τῆς μὲν πρώτης τάξεως τὸ φορολογητέον κεφάλαιον ὠρίσθη εἰς τὸ δωδεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος· δηλαδή ὁ ἔχων 500 δραχμῶν εἰσόδημα ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει κεφαλαίου 6,000 δραχμῶν, ὁ ἔχων 1,000 δραχμῶν εἰσόδημα, ἐπὶ τῇ βάσει 12,000 δραχμῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Τῆς δὲ δευτέρας τάξεως τὸ τίμημα ὠρίσθη εἰς τὸ δεκαπλάσιον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος, ὥστε ὁ ἔχων 300 δραχμῶν ἐτήσιον πρόσοδον, ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει 3,000, ὁ ἔχων 400, ἐπὶ τῇ βάσει 4,000 κλπ· τῆς δὲ τρίτης, εἰς μόνον τὸ πενταπλάσιον, ἥτοι ἐπὶ 200 δραχμῶν εἰσοδήματος, ἐφορολογεῖτο κεφάλαιον 1,000, ἢ ἐπὶ 250, 1250 καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὅρισθέντος λοιπὸν ὅτι θέλει εἰσπραχθῆ ἄμεσος φόρος 1 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, ὁ μὲν ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τοῦ εἰσοδήματος τῆς πρώτης τάξεως, κατέβαλλεν, ἐπὶ 6,000 δραχμῶν, δραχμὰς 60, ἥτοι 12 0/0 ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 500 δραχμῶν· ὁ δὲ ἔχων τὸν ἐλάχιστον ὅρον τῆς δευτέρας, ἐπὶ 300, 30 δραχμὰς ἥτοι 10 0/0 μόνον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 300 δραχμῶν· ὁ δὲ τὸν ἐλάχιστον τῆς τρίτης, πὶ 1000, 10 δραχμὰς ἥτοι μόνον 5 0/0 ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος αὐτοῦ τῶν 200 δραχμῶν· ὥστε ὁ φόρος ὠρίζετο ὅχι μόνον ἀναλόγως τῆς περιουσίας, ἀλλὰ, κατὰ τὰς ὑγιειντέρας ἀρχὰς τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης, ἦτο τόσῳ μεγαλῆτερος, ὅσω μεγαλῆτέρα ἦτο ἡ περιουσία. Παρεκτὸς τούτων, εἰς τὰς πρώτας τάξεις τῶν πολιτῶν ἦσαν ἀναθεωμέναι καὶ αἱ λεγόμεναι λειτουργίαι, ἥτοι δαπανηραὶ τινες δημόσιαι ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας οὗτοι ὤφειλον νὰ ἐκπληρῶσιν ἐξ ἰδίων. Ἐπὶ πᾶσιν, ἡ τετραπλῆ ἐκείνη κατὰ περιουσίας διαίρεσις τῶν πολιτῶν συνεδέθη καὶ μετὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν· διότι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις ὑπηρετοῦν ὡς ὀπλι-

ται, ἦτοι ὡς τακτικοὶ στρατιῶται τῆς γραμμῆς, ἐξ ἰδίων ὀπλιζόμενοι, οἱ δὲ τῶν δύο πρώτων τάξεων ἐδίδον καὶ τοὺς ἀναγκάσις ἱππεῖς, διότι καὶ οἱ τῆς δευτέρας τάξεως ἐθεωροῦντο ὡς δυνάμεναι νὰ συντηρήσωσιν ἱππον, τούτου δ' ἕνεκα ἐκαλεῶντο ἰδίως ἱππεῖς. Οἱ τῆς τρίτης τάξεως, πάλιν ἀπετέλουν τὸ πλεῖστον τῶν ὀπλιτῶν καὶ ὠνομάζοντο ζευγίται, διότι ἐδύναντο νὰ συντηρήσωσι ζεύγη βοῶν. Τελευταῖον οἱ τῆς τετάρτης, ὅτινες ὠνομάζοντο θῆτες, διότι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν οὐδεμίαν εἶχον περιουσίαν, ὑπῆρταν ὡς φιλοὶ, καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, ὀπλιζόμενοι δημοσίᾳ δαπάνῃ, παρετάσσοντο ὡς ὀπλῖται. Εἰς τὸν Σόλιωνα δὲ ἀποδίδεται καὶ ἡ σύνταξις τοῦ καλοῦ ἐκείνου στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὅρκου, τὸν ὅποιον ἐδίδον οἱ νέοι τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε, μετὰ διετῆ, ἀπὸ τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἐν ταῖς γυμνασίαις ἀσκήσιν, κατετάσσοντο εἰς τοὺς ἐφηβους. Καὶ μὲν ἡ τακτικὴ ὑπηρεσία τῶν Ἀθηναίων ὡς ὀπλιτῶν δὲν ἤρχιζεν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους, ὅτε ἐλάμβανον καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐπὶ ἀπὸ τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου ἔτους ἐφρόντιζεν ἡ πόλις νὰ μεταχειρίζηται τοὺς νέους εἰς τινὰς ὀλιγώτερον διαρκεῖς καὶ ἐπικινδύνους στρατείας, ὅλον ἐπιδρομὰς, συνοδίας κτλ. Ὅθεν ἅμα φθάσαντες εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, προσήρχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἐλάμβανον τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ, ἔπειτα δὲ ἀναβάντες εἰς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει ναὸν τῆς Ἀγραύλου, τῆς λατρουμένης θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος, ὡμνουν ταῦδε· «Ὁὐ καταυχνῶ τὰ ὄπλα, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ᾧ ἂν στοιχῶ, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν, καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδῶμαι, πλεῖον δὲ καὶ ἀρείω ὅσῃ ἂν παραδέξωμαι. Καὶ συνήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων, καὶ τοῖς θεομοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὐς τινὰς ἄλλους ἰδρύσεται τὸ πλῆθος ἐμφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιρῇ τοὺς θεομοὺς ἢ μὴ πείθεται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων. Κατὰ τὰ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμῶ. Ἱστορες θεοὶ (δηλαδὴ μάρτυρες) Ἀγραυλὸς, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Θαιλλῶ, Αὔξω, Ἥγεμόνη. » Ὁ Ἐνυάλιος ἦτο θεὸς τοῦ πολέμου, ὡς καὶ ὁ Ἄρης, ἡ δὲ Θαιλλῶ, καὶ Αὔξω, καὶ Ἥγεμόνη, ἐπιχώριοι θεοὶ τῆς Ἀττικῆς, ὡς καὶ ἡ Ἀγραυλὸς.

Εἰς ταῦτα προσθετόν ὅτι ἡ ἀρχαία εἰς 4 φυλὰς διαίρεσις καὶ αἱ ὑποδιαίρεσεις τῶν φυλῶν τούτων εἰς φρατρίδας καὶ εἰς γένη, εἰς τριττίας καὶ εἰς ναυκραρίας διετηρήθησαν· καὶ ῥητῶς μὲν ὤρισθη ὅτι οἱ 400 βουλευταὶ θέλουσι προχειρίζεσθαι ἀνὰ 400 ἀφ' ἑκάστης φυλῆς, ἐξ ἀναλογίας δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἡ ἐκλογή συνεδέθη ἐπίσης μὲ τὰς διαίρεσεις καὶ ὑποδιαίρεσεις ταύτας. Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι μικρὸν μόνον ἐτροπολογήθησαν αἱ ἀρχαῖαι περὶ ναυτικοῦ διατάξεις. Εἶδομεν γάρ ὅτι πρὸ τοῦ Σόλωνος ἑκάστη τῶν 18 ναυκρασιῶν συνετῆρει ἀνὰ μίαν ναῦν. Εἰς τὴν κατασκευὴν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πλοίου τούτου συνετέλουν τότε ἅπαντες οἱ ναύκραοι· εἰς μὲν τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν συντήρησιν, ἕκαστος ἀναλόγως τῶν πόρων αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν ὑπηρεσίαν, ἕκαστος ἀναλόγως τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ· δηλαδὴ οἱ μὲν ναυτικὸν βίον διάγοντες, ὑπηρετοῦν ὡς ναῦται, οἱ δὲ γεωργικὸν ἢ ποιμενικὸν, ὡς κωπηλάται, οἱ δ' εὐπατρίδαι, ὡς ναυτικοὶ στρατιῶται· ὁ δὲ τὴν πλείονα ἀπάντων καταβαλὼν δαπάνην, ἦρχε τοῦ πλοίου· ὅθεν καὶ ἰδίως ναύκραρος ἢ ναύκληρος ἦτο κύριος, διευθυντὴς τοῦ πλοίου ἐλέγχετο. Ἀπὸ δὲ τοῦ Σόλωνος, αἱ διατάξεις αὗται κατὰ τοῦτο μόνον μετεβλήθησαν, ὅτι ἡ ὅλη τοῦ πλοίου δαπάνη ἐπεβλήθη εἰς τοὺς πεντακοσιομεδίμνους ἑκάστης ναυκραρίας, ὅστινες κατέβαλον αὐτήν, εἴτε ἀπὸ κοινοῦ, εἴτε ἀλληλοδιαδόχως, καθ' ὠρισμένην τινα σειράν.

Ἀλλὰ παρακτὸς τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως, ὁ Σόλων ἐπομοθέτησε καὶ πολλὰ ἄλλα τὰ μάλιστα λόγου ἀξία διέταξε λ. χ. ὅτι πάντες οἱ προηγουμένως καταδικασθέντες εἰς ἀτιμίαν, δηλαδὴ στερήσιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, θέλουσιν ἀναλάβει τὰ δικαιώματα ταῦτα, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἢ τῶν Ἐφετῶν καταδικασθέντων ἕνεκα φόνου ἢ τυραννίδος. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἠθέλησε νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ἀδίκους ἀποφάσεις τὰς γενομένας δυνάμει τῶν καθ' ὑπερβολὴν αὐστηρῶν ἀρχαιοτέρων νόμων, ἔτι δὲ νὰ ἐπεφέρῃ καὶ τὴν χάσιν τῶν Ἀλκμαωνιδῶν, ὅπως γάρ ὅντι φαίνεται ὅτι ἐπανῆλθον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, διότι εἰς τὸν κατὰ Κιρραίων πόλεμον ἐστρατήγηε τῶν Ἀθηναίων ὁ τοῦ ἐπαγοῦς Μεγακλέους υἱὸς Ἀλκμαίων. Ἄλλος νόμος τοῦ Σόλωνος

ἀπηγόρευσε τὴν ἐξαγωγήν τῶν προϊόντων τῆς Ἀττικῆς, ἐκτὸς τοῦ ἐλαίου, διὰ τὰ ἐμψυχώσῃ τὴν βιομηχανίαν μᾶλλον ἢ τὴν γεωργίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν μαγάλα ὠρελήματα. Καὶ ἄλλως δὲ ὁ Σόλων φίνεται ἀγωνισθεὶς νὰ προαγάγῃ τὴν βιομηχανίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψε μὲν τὰ δίκαια τοῦ πολίτου αὐτοῖς πανεστίοις Ἀθήναζε μετοικιζομένοις, ἐπὶ τέχνῃ, ὥρισε δὲ ὅτι αὐτῷ τρέφειν τὸν πατέρα, μὴ διδασκόμενον τέχνην, ἐπάναγκες μὴ εἶναι. Ὁ Πλούταρχος ἐχαρακτήρισεν κάλλιστα, κατὰ τοῦτο, τὸ πνεῦμα τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, εἰπὼν ὅτι οὗτος αὐτῆς χώρας τὴν φύσιν ὁρῶν τοῖς γεωργοῦσι γλίσχρας διχροῦσαν, ἀργόν τε καὶ σχολαστὴν ὄχλον οὐ δυναμένην τρέφειν, ταῖς τέχναις ἀξίωμα περιέθηκε. Τότε ὁμοίως κατὰ πρῶτον ἐπετράπη εἰς Ἀθήνας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς διαθήκης εἰς τοὺς μὴ καταλιπόντας νόμιμα τέκνα, ἐνῷ πρότερον τῶν τοιούτων ἡ περιουσία ἀνῆκεν αὐτοδικαίως εἰς τὸ γένος, ὡς συνέδαινε καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Ἐν γένει δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν τὴν ἰδίαν περιουσίαν εἶναι πάντοτε σημεῖον ἀνωτέρου τινὸς πολιτισμοῦ διὰ τοῦτο ἦτο ἀγνωστοὶ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Γερμανοὺς, καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰνδοὺς, καὶ εἰς ἄλλα πλεῖστα τοιαῦτα ἔθνη. Ὁ Σόλων προστούτοις δὲν ἐπεκύρωσεν εἰμὴ τὸ περὶ φόνων μέρος τῆς Δρακοντείου νομοθεσίας, ὡς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ὥρισε ποινὰς μετριοτέρας, ὑπὲρ τὰ δέον μετρίως. Δ. χ. δὲν ἐπέβαλεν εἰς τὸν κλέπτην εἰμὴ διπλάσιον τοῦ κλαπέντος πράγματος ἀποζημίωσιν, καὶ εἰς τὸν ὑβριστὴν εἰμὴ πέντε δραχμῶν πρόστιμον ὥστε βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν πάλιν νὰ ἐπιτείνωσι πάσας ταύτας τὰς ποινὰς. Τελευταῖον ὁ Σόλων ἔθεσε νόμον κελεύοντα αὐτίμων εἶναι (ἦτοι ἀπεστερημένον τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων) τὸν ἐν στάσει μηδετέρας μερίδος γενόμενον νόμον ὅστις ἐφάνη πολλάκις παράδοξος, ἀλλὰ ἐνναεῖται εὐκόλως ὅταν ἐνθυμηθῶμεν πῶς εἶχον τὰ πράγματα εἰς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας. Εἰς τὰς μικρὰς ταύτας πολιτείας, καὶ αἱ κυβερνήσεις καὶ αἱ κατὰ τῶν κυβερνήσεων στάσεις συνέκειντο ἐξ ὀλίγων ἀνθρώπων. Ἐὰν οἱ πλείότεροι τῶν πολιτῶν, ἀδιαφοροῦντες εἰς τὰ γινόμενα, δὲν συνετάσσοντο οὔτε μετὰ τῆς κυβερνήσεως, οὔτε μετὰ τῆς στά-

αὐτῆς, ἡ ὀλεθρία αὕτη ταρχὴ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ παραταθῇ ἐπ' ἀ-
πειρον, ἐπὶ δὲ τέλους ἀνὴρ φίλαρχος ἠδύνατο, δι' ὀλίγων μισθοφό-
ρων, νὰ μοναρχήσῃ, ἀνατρέπων τὸ πολίτευμα. Ἀπὸ τῶν κινδύνων
τούτων ἠθέλησε βεβαίως νὰ ἀπαλλάξῃ ὁ Σόλων τὰς Ἀθήνας, ἐπι-
βαλὼν, ἅμα ἐκραγείσης στάσεως, εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας τὸ κα-
θίκον νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῆς μιᾶς ἢ μετὰ τῆς ἐτέρας μερίδος
ὅτι, τούτου γενομένου, ἡ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τοὺς πλειοτέρους
πολίτας μερίς ὑπερίσχυεν ἀμέσως, ἔπαυεν οὕτω τάχιστα ἡ ἔρις καὶ
προελαμβάνετο ἡ ἀνομος ἀνατροπὴ τῶν καθεστῶτων.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν ἐν συνόψει αἱ νομοθετικαὶ τοῦ Σόλωνος διατά-
ξεις. Αἱ διατάξεις αὗται ἐμφαίνουσι τεσαύτην περὶ τὰ σπουδαιότερα
τῶν κοινωνικῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν οικονομικῶν ζητημάτων ἐμ-
πειρίαν, καὶ τὸ δι' αὐτῶν ἀπαρτισθὲν πολίτευμα τοσοῦτον μὲν εἶναι
ἀνώτερον ὢσαν τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πολιτευμάτων, τοσοῦτον δὲ
εἰς πολλὰ προσεγγίζει πρὸς τὰς ὑγιεινέρας τῶν νεωτέρων χρόνων
ἀρχάς, ὥστε περιέργον εἶναι βεβαίως νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα ἀκρι-
βέστερον ὅπως οὖν μέχρι τίνος τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἔργον αὐ-
τοῦ τοῦ Σόλωνος, καὶ μέχρι τίνος ἐδανείσθη ὅσως, περὶ τὴν κα-
τασκευὴν αὐτοῦ, προϋπαρχούσας ἐν τῇ ἑλληνικῇ κόσμῳ δοξασίας.

Θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ πολιτεύματος τούτου ἦτο, ὅτι, διὰ νὰ ἐμ-
πορῇ τις νὰ ἐκλεχθῇ εἰς τὰ δημόσια αξιώματα, δὲν ἀπαιτεῖτο μὲν
νὰ ᾖται ἐκ γενετῆς εὐπατρίδης, δὲν ἤρκει ὅμως καὶ νὰ ᾖται ἀπλῶς
πολίτης Ἀθηναίων, ἀλλ' ἔπρεπε πρὸς τούτους νὰ ἔχῃ ὠρισμένην τινα
περυσίαν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος κατήρ-
γησε μὲν τὴν προϋπάρχουσαν ἀριστοκρατίαν, δὲν καθιέρωσεν ὅμως
διὰ μιᾶς τὴν βραδύτερον ἐπελθοῦσαν δημοκρατίαν, ἀλλὰ περιω-
ρίσθη εἰς τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι καλουμένην τιμοκρατίαν.
Ἡ ἀρχὴ τοῦ τοιούτου πολιτεύματος πολεμεῖται ὑπὸ πολλῶν,
οἵτινες ἀξιοῦσιν, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ ἐπιζήμιον μάλιστα νὰ ὀρί-
ζῃ τὸ πολίτευμα τεκμήριόν τι πολιτικῆς ἱκανότητος καὶ ὅτι ὁ
λαὸς δύναται πάντοτε εὐκοθεν νὰ διακρίνῃ τοὺς ἱκανωτέρους τῶν
πολιτῶν. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ κρίνωμεν τίς εἶναι ἡ προτιμο-
τέρα τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων δοξασιῶν, ὧν ἑκάτερα προτείνει

ὑπὲρ ἑαυτῆς πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους. Ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, οὐδὲν ἴσως ὑπάρχει τὸ ἀπολύτως ὀρθόν. Αὐτὸς δὲ ὁ Σόλων ἐρωτηθεὶς ποτε, ἐὰν νομίζῃ ὅτι ἔδωκε τοὺς ἀρίστους εἰς τοὺς Ἀθηναίους νόμους, ἀπεκρίθη· « τοὺς ἀρίστους ἐξ ἐκείνων οὓς ᾔδυναντο νὰ παραδεχθῶσι ». Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἅμα τὸ πολίτευμα ὀρίζῃ τεκμήριον πολιτικῆς ἱκανότητος, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν ἐπενόησεν ἄχρι τοῦδε τεκμήριον τοιοῦτον ἄλλο παρά τὸ ὑπὸ τῆς Σολωνείου νομοθεσίας καθιερωθέν, δηλαδὴ ἄλλο παρά τὴν περιουσίαν. Τὸ θαυμαστότερον τῶν νεωτέρων πολιτευμάτων, τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα, ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως στηρίζεται ἄχρι τοῦδε. Ἀλλ' ἡ τιμοκρατία, καὶ τοι κατὰ πρῶτον ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι εἰς Ἀθήνας καθιερωθεῖσα, δὲν ἦτο ἐπινόημα τοῦ Σόλωνος. Εἰς τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικὰς ἀποικίας, περὶ ὧν μετ' οὐ πολὺ θέλομεν πραγματευθῆ ἑκτενέστερον, οἱ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν κατεξάνεστησαν, ἔτι ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἐβδόμης ἐκατονταετηρίδος, κατὰ τῶν εὐπατριδῶν, καὶ ἔλαβον ἐνεργὸν εἰς τὴν πολιτείαν μέρος, ἰδίως εἰς Μίλητον, εἰς Ἐρεσον, εἰς Κολοφῶνα· ὁ δὲ Σόλων, ὅστις ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐπεσεύρηθη, χάριν ἐμπορίας, τὰς χώρας ταύτας, παρέλαβεν ἐκείθεν πιθανώτατα τὰς τιμοκρατικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας βραδύτερον καθιέρωσεν ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ. Ὁ μιλῆσιος Φωκυλίδης, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Σόλωνος, ἐξέφρασεν εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὧν ἐλάχιστα περιεσώθησαν ἀποσπάσματα, ἀρχὰς προσεγγιζούσας εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Σόλωνος. Ἰ Τί σημαίνει, λέγει, νὰ κατὰγῃται τις ἐξ εὐγενῶν, ὅταν δὲν ἔχῃ οὔτε τοῦ λόγου τὸ δῶρον, οὔτε τῆς συνέσεως;

τί πλέον γένος εὐγενές εἶναι,

οἷς οὔτ' ἐν μύθοις ἔπεται χάρις οὔτ' ἐν βουλῇ;

Ῥητῶς δ' ἐκήρυττεν ὅτι θέλει νὰ ᾖναι μέσος πολίτης, δηλαδὴ οὔτε εὐπατριδῆς, οὔτε πάλιν ἐκ τοῦ ὄχλου.

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

Ἐπίσης καὶ εἰς πολλὰς τῶν ἐν Ἱταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, περὶ ὧν ὁμοίως μετ' οὐ πολὺ θέλομεν ὁμιλήσει, οἱ εὐπορώτεροι πολῖται κατέλαβον τὰ πράγματα ἀντὶ τῶν εὐπατρι-

ἔων, ἔτι ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος. Ἄξιον δὲ ἰδίως σημειώσεως εἶναι, ὅτι, ὀλίγα μετὰ τὸν Σόλωνα ἔτη, ἐν πόλει τῆς Ἰταλίας μὴ ἑλληνικῇ, ἐν Ῥώμῃ, ἥτις ἐπέπρωτό ποτε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου, ἐρρύθμισθη τὸ πολίτευμα ἐπὶ τὸ τιμοκρατικώτερον ὑπὸ τοῦ Σερουίου Τυλλίου, τοῦ βασιλεύσαντος αὐτόθι ἀπὸ τοῦ 578 μέχρι τοῦ 535 ἔτους πρὸ Χριστοῦ· διότι οἱ πολῖται διηρέθησαν εἰς διαφόρους τάξεις ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διακρίσεως ταύτης, ἀπεδόθησαν μὲν εἰς τοὺς εὐπορωτέροισι μεγαλήτερα περὶ τὴν ψηφοφορίαν δικαιώματα, ἐπεβλήθησαν δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ μεγαλήτερα τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας βάρη.

Ἄλλ' ἂν καὶ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἀτελεστάτας εἰδήσεις, ἀπὸ τῶν ὀλίγων τρύτων εἰδήσεων συναγεται οὐδὲν ἥττον ὅτι τὸ Σολώνσιον πολίτευμα ἐστηρίζετο μὲν ἐφ' ἧς καὶ ἐκεῖνα ἀρχῆς, δὲν εἶχεν ὅμως ὁμοιότητά τινα πρὸς τὰς μερικωτέρας αὐτῶν διατάξεις· τὸ δὲ γνωστότερον ῥωμαϊκὸν διέφερεν οὐσιωδέστατα ἀπὸ τοῦ Σολωνείου, διότι κατὰ μὲν τὸ τελευταῖον τοῦτο, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἐπετρέπετο εἰς πάντας τοὺς πολίτας, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τοὺς εὐπορωτέρους, κατὰ δὲ τὸ πρῶτον, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν δὲν παρεχωρεῖτο κυρίως εἰμὴ εἰς τοὺς εὐπορωτέρους, τὸ δὲ τοῦ ἐκλέγεσθαι διετήρουν μόνοι οἱ εὐπατρίδαι. Ὡς τε ἐξ ὧν τούτων δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς τιμοκρατίας εὗρεν ὁ Σόλων προϋπάρχουσαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ κόσμῳ, ἐφήρμοσε δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην κατ' ἰδίον τινα τρόπον.

Ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Σόλωνος ὀφείλεται, καθ' ὅσον ἡξυρόμεν, τὸ σύστημα τῆς ἀναλογικῆς φορολογίας, δηλαδὴ τῆς φορολογίας ἥτις, καθὼς εἶδομεν, ἐνηργεῖτο ἐν ἈθINAIS τόσῳ βαρύτερον ὅσῳ εὐπορωτέρος ἦτο ὁ φορολογούμενος, καὶ τόσῳ ἐλαφρότερον ὅσῳ ἀπορωτέρος ἦτο ὁ φορολογούμενος. Ἡ τοιαύτη φορολογικὴ ἀρχή, ἥτις εἶναι ὁμολογουμένης ἡ δικαιότερα πάσης ἄλλης καὶ ἥτις ἐν τούτοις οὐδ' εἰς τὰς μάλιστα εὐνομουμένας τῶν νεωτέρων πολιτειῶν δὲν ἐφηρμόσθη εἰμὴ ἐν μέρει μόνον, οὐδόλως ἀνα-

φαίνεται ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ πολιτεύματι. Διότι κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο, ὁρισθέντος τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ, τὸ ποσὸν τοῦτο ἀπολογίζετο πρὸς τὸ σύνολον τῆς φορολογητέας περιουσίας καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην εἰσπράττοντο ἐν ἡ πλείονα νομίσματα ἀπ' ἐκάστης χιλιάδος. Α. γ. ὑποθεσάμεθα ὅτι ἡ πολιτεία εἶχε χρεῖαν 400,000, τὸ δὲ φορολογητέον ποσὸν ἦτο 50,000,000· ἡ ἀναλογία τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ ἦτο δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, ὥστε, καὶ ὁ ἔχων 400,000 περιουσίαν, ἐπλήρωνε δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, καὶ ὁ ἔχων 75,000 δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις, καὶ ὁ ἔχων 50,000 ἢ 25,000, ἢ 40,000, πάντες δύο ἐπὶ τοῖς χιλίοις ἐπλήρωνον· ἐνῷ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐὰν ὁ ἔχων 500 δραχμῶν εἰσόδημα κατέβαλλε 42 0/0, ὁ ἔχων 300 δραχμῶν εἰσόδημα δὲν κατέβαλλεν εἰμὴ 40 0/0, ὁ δὲ 200, μόνον 5 0/0.

Ἄλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις, ὅσον εὐφυῶς καὶ ἂν ἦσαν ἐπινενσημέναι, δὲν ἐπενήργησαν εἰς τὴν τήχην τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὅσον ἡ σπασάχθεια καὶ τὰ πρὸς ἐμφύχῳσιν τῆς βιομηχανίας ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἐνεργηθέντα. Τὸ τεκμήριον μάλιστα τῆς πολιτικῆς ἱκανότητος ὧως ἐξέλιπε, μετὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα, ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες δὲν ἔρθασαν εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν τῆς δόξης καὶ δυνάμεως, εἰμὴ ἀπ' ἧς ἐποχῆς, ἀπὸ τοῦ Ἀριστείδου, ὅλοι αὐτῶν οἱ πολῖται ἀνεκνήρυχθησαν ἐκλέξμοι εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα, ἀνευ διακρίσεως περιουσίας· ἐνῷ ἂν ὁ δῆμος δὲν ἀπαιλλάττετο τῆς δουλείας εἰς ἣν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸ τοῦ Σόλωνος κατεφέρετο, ἡ δὲ βιομηχανία δὲν ἐλάμβανε τὴν αὐτὴν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου τούτου ἐμφύχῳσιν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀκμάζει ὅσον ἤκαμει.

Εἶδομεν ὅτι, κατὰ τοὺς προὔπαρχοντας νόμους, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὴν ἀφελὴν αὐτοῦ Ἀθηναῖος ἐγίνετο δοῦλος τοῦ δανειστοῦ· καὶ ὄχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ. Εἶδομεν ὅτι πολλοὶ τῶν πενήτων πολιτῶν εἶχον ἤδη τιφόντι ἀποβάλλει τὴν ἐλευθερίαν καὶ περιέλθει εἰς τὴν τοῦ δούλου κατὰστασιν· ὅτι πολλοὶ καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐξεποιήθησαν, ἀπολέσαντες μετὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτὴν τὴν γνῶσιν τῆς πατρίδος αὐτῶν γλώσσης. Εἶδομεν ὅτι καὶ οἱ διατηροῦντες ἐτι μικρὰ τινα κτὰ

πρατα, διετέλουν εἰς κατάστασιν τοσοῦτον γείτονα τῆς δουλείας, καθ' ὑποβεβλημένοι εἰς ὑποχρεώσεις βαρυτέρας καὶ αὐτῶν τῶν ὑποχρεώσεων τῶν εἰλώτων, ὥστε ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἐμελλον μετ' ὀλίγον νὰ καταντήσωσιν ἐπίσης δούλοι, ἄλλοι δὲ ἐδραπέτευον εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Ἄπας γὰρ ὁ ὄμιλος, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων. Ἐὰν λοιπὸν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἔσαν ἐτι μικρὰ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅτι ὁ κύριος πόρος ἦτο ἡ γῆ, ὅτι ἡ γῆ αὕτη ἦτο περιωρισμένη καὶ ἀκαρπος, καὶ προσέτι εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ὀλίγων ἀνθρώπων, εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἡ Ἀττικὴ, ἐξακολουθοῦσης τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἤθελε καταντήσῃ νὰ κατοικῇται ἀπὸ εὐαρίθμων τινῶν γαιοκτητῶν καὶ ἀπὸ πολλῶν ὑποτελῶν, ὧν ἄλλοι μὲν ἤθελον ἐπὶ τέλους λάβῃ τὴν ἐντελῶς ὁμοίαν τῆς τύχης τῶν εἰλώτων τῆς Σπάρτης ἢ τῶν πενεστῶν τῆς Θεσσαλίας, ἄλλοι δὲ ἤθελον περιέλθει εἰς τὴν ἀμφίβολον ἐκείνην μεταξύ τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἐλευθέρου κατάστασιν, εἰς ἣν εὕρισκοντο οἱ κατωναχοφόροι καὶ οἱ κορυνηφόροι τῆς Σικυῶνος, οἱ κονίποδες τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι ἀκτῆμονες ἢ ὀλιγοκτῆμονες γεωργοὶ (σελ. 220). Ἀπὸ τοιούτων δὲ στοιχείων ὀρμημένη ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, οὐδέποτε ἤθελεν ἀποβῆ ἰσχυρά· διότι οἱ μὲν πολλοὶ, ἐνεκα τῆς δουλικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἤθελον διὰ παντός μείνῃ ἀπεστερημένοι ἐλευθέρου καὶ γενναίου φρονήματος, οἱ δ' ὀλίγοι ἤθελον φροντίζει μόνον πῶς νὰ διατηρήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν δούλων ἐκείνων, καί, ὥς πλείστοι ἄλλαι ἑλληνικαὶ ὀλιγαρχίαι, ἤθελον προθύμως προσφέρει γῆν καὶ ὕδωρ εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τῶν Περσῶν. Ἰς ἀπήλλαξε τῶν δεσμῶν τούτων τὴν Ἀττικὴν; Τίς ἐμόρφωσε τὸν πυρῆνα τοῦ πολυαριθμοῦ, τοῦ γενναίου, τοῦ φιλελευθέρου αὐτῶν δήμου; Τίς παρεσκεύασε τοὺς πολίτας οἵτινες ἀπέρριψαν μετὰ περιφρονήσεως τὰς περὶ ὑποταγῆς ἀξιώσεις τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου, οἵτινες ἡγωνίσθησαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι, ἐν Πλαταιαῖς, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρωταῖτιοι καὶ οἱ πρωτουργοὶ τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος; Ἰς, προλαμβάνων τοὺς αἰῶνας, καθιέρωσε περὶ τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας, ἀρχὰς ἀξίας τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης;

Ὁ Σόλων διὰ τῆς σισαρχείας αὐτοῦ, δι' ἧς ἐγένοντο μὲν αἰῶδες ἀπὸ δούλων ἐλεύθεροι, πλείστοι τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι, ἀπαγορεύθη δὲ τοῦ λοιποῦ νὰ περιβάλλωνται τὸν χιτῶνα τῆς δουλείας Ἀθηναῖοι πολῖται. Καὶ διὰ νὰ ἐνοήσωμεν οἷον ἦτο τὸ δαιμόνιον ἐκεῖνο τοῦ Σόλωνος πνεῦμα, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν, τίνας ἦσαν αἱ περὶ τοῦ κοινωνικοῦ τούτου ζητήματος διατάξεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις, θεωρεῖται ὡς τὸ τελειότατον τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων καὶ περὶ τина λογίζεται ἔτι ἀπαράμεινον. Ἐν Ῥώμῃ λοιπὸν μέχρι τοῦ 325 πρὸ Χριστοῦ ἔτους, ἦτοι ἐποχῆς κατὰ 300 περίπου ἔτη μεταγενεστέρως τῆς τοῦ Σόλωνος, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ πληρῶσῃ τὸ χρέος αὐτοῦ ὀφειλέτης περιήρχετο εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειστοῦ, ὅστις ἐδικαιούτο ἢ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς δούλον, ἢ νὰ τὸν θανατώσῃ· καὶ οἱ πλείστοι τῶν οἰκῶν τῶν πατρικίων ἦτοι τῶν εὐπατριδῶν τῆς Ῥώμης, ἐβρίθον τοιούτων ὀφειλετῶν περιελθόντων εἰς τὴν δεινότεραν δουλοσύνην. Περὶ τὸ 325 ἔτος, κατηργήθη τελευταῖον καὶ ἐν Ῥώμῃ τὸ θηρώδες ἐκεῖνο τοῦ δανειστοῦ δικαίωμα, ἀλλὰ ὅχι ὡς πρὸς πάντας τοὺς ὀφειλέτας. Ἐκτοτε, καθόσον μὲν προέκειτο περὶ ὀφειλῆς προερχομένης ἐξ ἀγοραπωλησίας καὶ ἄλλων τοιούτων συναλλαγῶν, ἢ περὶ ὀφειλῆς τόκων δανείου εἰς χρήματα δοθέντος, ὁ δανειστής δὲν εἶχε πλέον τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῇ ὡς δούλον τὸν μὴ δυνάμενον νὰ πληρῶσῃ ὀφειλέτην· ἀλλ' ὅμως διετήρησε τὴν προτέραν ἐξουσίαν ὡς πρὸς τὸν ὀφειλέτην τὸν μὴ πληρῶνοντα αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ εἰς χρήματα δοθέντος δανείου, καὶ ἐξηκολούθησε σῶζων καὶ μέχρι τινὸς ἐνασκῶν, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, τὴν ἐξουσίαν ταύτην μέχρι τῆς τρίτης, μέχρι τῆς τετάρτης μετὰ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδος, καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν μέχρι τοῦ μεγάλου νομοθέτου Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύσαντος κατὰ τὴν ἑκτην μετὰ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδα. Ὅπόσον πρωϊμώτερον ὁ Σόλων ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσεν ἐν Ἀθήναις, τὰς χριστιανικωτέρας περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἀρχάς!

Ἀλλὰ μόνη ἡ σισαρχεῖα δὲν ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα δώσῃ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν μετ' οὐ πολὺ οὗτος ἀπέκτησε καὶ δι' ἧς τοσοῦτον θαυμασίως ἤκ-

μασεν. Ἡ σιναίχθεια ἀνέδειξε μὲν ἐλευθέρους, τοὺς δούλους, κα-
θέλωσε δὲ τὴν ἀρχήν, ὅτι πολλῆς Ἀθηναῖος δὲν δύναται τοῦ λοι-
ποῦ νὰ κατασταθῇ δούλος· ἀλλὰ, ἵνα ἀληθῶς ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐλευ-
θερία αὕτη καὶ παραγάγῃ ἅπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτῇ καρπούς,
ἔπρεπε νὰ δοθῇ καὶ πόρος ζωῆς ἀποχρῶν εἰς τοὺς ἐλευθέρους τού-
τους ἄνδρας. Ἡ γεωργία δὲν ἐπάρκει πρὸς τοῦτο· διότι ἡ χώρα
τῆς Ἀττικῆς, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως, δὲν ἴ-
δύνατο νὰ θρέψῃ τοὺς πολλοὺς αὐτῆς κατοίκους· ὥστε ἂν ἐξηκο-
λούθει καὶ κατὰ τοῦτο ἡ προτέρα κατάστασις, οἱ πλεῖστοι τῶν
κατοίκων, ἡ ἤθελον ἀποδημήσει ἵνα ζητήσωσιν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν
πόρον ζωῆς, ἡ ἤθελον ὑποκύβει αὐτὴς εἰς τοὺς ὀλίγους πλουσίους·
οὐδέποτε δὲ ἤθελον ἀναδείξει τὸ γενναῖον καὶ ἐλεύθερον φρόνημα,
εἰς ἀπόκτησιν, συντήρησιν καὶ ἐπίδοσιν τοῦ ὁποίου εἶναι ἀπαραί-
τητος ἡ ὑλικὴ ἀνεξαρτησία. Τούτου ἕνεκα ὁ Σόλων ἠγωνίσθη νὰ
ἐμψυχώσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐμπορίαν· καὶ
κατάρθωσε τῶνόντι νὰ ἀνοίξῃ εἰς τὸν δῆμον νέα ἐργασίας καὶ πο-
ρισμοὺ σταδία καὶ νὰ φέρῃ εἰς τὸν τόπον νέα κεφάλαια, δι' ὧν ὁ
λαὸς τῆς Ἀττικῆς πύπόρησεν, ἐξεπαιδεύθη, ἐμεγαλοφρόνησε καὶ ἐν
γένει ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς παραδόξως προέκοψεν. Ἀνεδείχθη δὲ
ὁ Σόλων καὶ κατὰ τοῦτο ἄνθρωπος τῶν νεωτέρων χρόνων μᾶλλον
ἢ τῆς ἀρχαιότητος· διότι ὅχι μόνον εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πολι-
τείας ἡ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορία ῥητῶς ἀπηγορεύοντο, καὶ αὕτη
δὲ ἡ γεωργία ἀνετίθετο εἰς δούλους, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἐνδοξότεροι φι-
λόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ξενο-
φῶν, ἐθειόρουν ἀναξίαν τοῦ ἐλευθέρου πολίτου πᾶσαν ἐργασίαν
ἄλλην ἢ τὴν γεωργίαν, τὴν ὀπλασκίαν, τὴν ἀθλητικὴν καὶ τὴν
μουσικὴν. Ὁ Μακώλαιϋ εἶπέ που, ὅτι τὰ μέγιστα τῶν πνευμάτων
ὁμοιάζουσι τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων· διότι καθὼς αἱ
κορυφαὶ αὗται φωτίζονται κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ
ἡλίου, ἐνῷ εἰς τὰς πεδιάδας ἐπικρατεῖ ἐτι βαθύτατον σκότος, οὕτω
καὶ τὰ πνεύματα ἐκεῖνα πρῶτα περιεργάζονται ὑπὸ τῆς αἴγλης
τῆς ἀληθείας, ἐνῷ αἱ πυκναὶ σκιαί τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀπάτης καλύ-
πτουσιν ἐτι τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὄχλον. Τοιοῦτον ἦτο τὸ τοῦ
Σόλωνος πνεῦμα, ὅστις θεωρεῖται εὐλόγως ὡς ὁ μεγαλοφύστερος

τῶν νομοθετῶν τῆς ἀρχαιότητος, διότι πρῶτος ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσεν ἀληθείας πολιτικάς, κοινωνικάς καὶ οἰκονομικάς, αἵτινες δὲν ἐμελλον νὰ ἀποδώσι κανὼν τῆς ἀνθρωπότητος κτῆμα εἰμὴ μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἑκατονταετηρίδων.

Ἀλλὰ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Σόλωνος ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ διὰ πολλῶν δοκιμασιῶν, πρὶν παραγάγῃ ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγαθοὺς καρπούς. Ἡ νέα νομοθεσία οὐδετέραν τῶν ἀντιθέτων μερίδων ἐντελῶς νῆχαρίστησε, διότι οὐδὲ προέθετο τοιοῦτόν τι, τοῦλάχιστον ὅπως ἐνοοῦσι τοῦτο αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μερίδες, ὡς ἐκείνη ζητεῖ πάντοτε νὰ σφετερισθῇ μὲν ὅσον ἐνεστί πλείονα πλεονεκτήματα, νὰ καταθλίβῃ δὲ ὅσον ἐνεστί πλείονον τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Σόλων ἐνόησεν ἄλλως τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. Εἰς τὸν πόλιν δῆμον, πρότερον σχεδὸν δούλον ὄντα καὶ μὴ ἔχοντα πολιτικόν τι δικαίωμα, ἐπέτρεψε μὲν τὴν ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψε δὲ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ εὐθύνειν τοὺς ἀρχοντας, ἀλλ' ὅχι πλέον τι. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἀπέδωκεν εἰς μόνους τοὺς εὐπορωτέρους, μὴ θεωρήσας φρόνιμον νὰ ἐπιτρέψῃ ἐκ πρώτης ἀρετηρίας τὰς ἀρχάς εἰς ἀνθρώπους μέχρι τῆς χθὲς δούλους ὄντας, διότι ὅχι μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ φυσικώτατον ἦτο νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν νέαν αὐτῶν ἐξουσίαν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς προτέρους δυνάστας, ἐξ οὗ τὰ πράγματα ἤθελον καταντήσῃ ἀνω κάτω. Κυρίως μάλιστα εἰπεῖν, τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ ἐκλέγεσθαι διετήρησαν αἱ εὐπορώτεροι τῶν εὐπατριδῶν· διότι ἡ γῆ, ἀπὸ τῶν προσόδων τῆς ὁποίας ἐζητᾶτο ἡ ἐνάσκησις τοῦ προκειμένου δικαιώματος, ἀνῆκεν ἀνεκαθεν εἰς τοὺς εὐπατρίδας· καὶ μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπέβαλον τὰ κτήματα τῶν· ἀλλὰ τὰ κτήματα ταῦτα, τὰ πλείστα τοῦλάχιστον, περιῆλθον, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, πάλιν εἰς τὴν κυριότητα τῶν πλουσιωτέρων εὐπατριδῶν, διότι αὐτοὶ εἶχον τὰ πρὸς ἀγορὰν αὐτῶν κεφάλαια. Ἐκ τῶν τοῦ δήμου εἶχαν μὲν εὐπορήσει τινές, ἀλλὰ τοιοῦτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι πολλοὶ καὶ ἐτι ὀλιγώτεροι μετεχειρίσθησαν βεβαίως τὰ ἄλλως τε ὅχι μεγάλα κεφάλαια αὐτῶν εἰς ἀγορὰν κτημάτων· οἱ πλείστοι ἐξήκολούθησαν μάλ-

Λογμετερχόμενοι τὰ ἐπαγγέλματα, δι' ὧν εἶχον βελτιώσει τὴν τύχην αὐτῶν, αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, τὴν τέχνην, τὴν ἐμπορίαν, τὴν ναυτιλίαν. Καὶ ἔπειτα, διὰ τὰ ἔχοντες τὸ δικαίωμα οὐ μόνον τοῦ ἐκλέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκλέγειν ἀπλῶς, ἀπητείτο προστούτοις, μέχρι τοῦ Κλεισθέους, νὰ ἀνήκῃ εἰς γένος τι, πολλοὶ δὲ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦσαν εἰς γένος τι κατατεταγμένοι. Ἐπὶ πᾶσιν οἱ εὐπατρίδαι, διὰ τὴν πατροπαράδοτον θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπιβρότην, ἣν εἶχον εἰς τὰς φυλάς, τὰς φρατρίδας, τὰ γένη, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ κατισχύωσι συνήθως εἰς τὰς ἐκλογάς. Τοῦτο μόνον εἶναι ἐπίσης βέβαιον, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν αὕτη δὲν ἦτο ἤδη ὅσον ἄλλοτε ἐπικίνδυνος, διότι ἐπὶ τέλους ἡ ἐκλογὴ ἀνῆκεν εἰς τὸν δῆμον, ὅστις ἠδύνατο νὰ προτιμῇ πάντοτε τοὺς μετριοπαθεστέρους καὶ συνετωτέρους τῶν εὐπατρίδων· πρὸς δὲ τούτοις διὰ τοῦ δικαιώματος τὸ ὁποῖον ἔλαβε νὰ ζητῇ λόγον παρὰ τῶν ἀρχῶν, περιέστειλε τὴν αὐθαιρεσίαν αὐτῶν. Οὕτω πως ἔκρινε τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνα ὁ σοφὸς Ἀριστοτέλης. « Ἐπεὶ Σόλων γε ἔοικε, λέγει, τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδίδοναι τῷ δῆμῳ δύναμιν, τὸ τὰς ἀρχάς αἰρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν· μὴδὲ γὰρ τούτου κύριος ὢν ὁ δῆμος, δοῦλος ἂν εἴη καὶ πολέμιος. Τὰς δ' ἀρχάς ἐκ τῶν γνωρίμων (τῶν ἐπισήμων, τῶν εὐπατρίδων) καὶ τῶν εὐπύρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμων, καὶ ζευγιδῶν, καὶ τρίτου τέλους, τῆς καλουμένης ἱππάδος· τὸ δὲ τέταρτον θηταῖον, οἷς οὐδεμιᾶς ἀρχῆς μετῆν. » Αὐτὸς ὁ Σόλων κηρύττει, ἐν ταῖς ὑποθήκαις εἰς Ἀθηναίους, ὅτι προέθετο νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀντιθέτους μερίδας, ὅχι νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ἀποκλειστικὸν θρίαμβον τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης. Διότι δὲν ἦτο ὁπλὸς φρατρίδας, ἀλλὰ τῆς ὅλης πόλεως διαλλακτῆς, καὶ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ πρὸ ποδῶν συμφέρον, ἀλλὰ εἰς ἅπασαν τὴν μέλλουσαν τῆς πατρίδος τύχην. Εἰς μὲν τὸν δῆμον, λέγει, ἔδωκα τόσον κράτος ὅσον ἔπαρκει εἰς τὰς χρεῖας αὐτοῦ, οὔτε ὑπεραυξήσας, οὔτε ἐλαττώσας τὴν τιμὴν αὐτοῦ· ὥρισα δὲ καὶ εἰς ἐκείνους σκίνας εἶχον δύναμιν καὶ ἦσαν ἐπίφθονοι διὰ τὰ χρήματα αὐτῶν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχωσιν τι πέραν τοῦ πρέποντος. Στὰς δὲ ἐν τῷ μέσῳ ἀμφοτέρων, ὠπλισμένοι διὰ τῆς κρατερᾶς τοῦ νόμου ἀσπίδος, εἰς οὐδένα ἐπέτρεψα νὰ νικήσῃ ἀδίκως τὸν ἄλλον.

Ἀθήμῃ μὲν γὰρ ἔδωκε τόσον κράτος, ὅσων ἐπαρκεῖ,
τιμῆς οὐτ' ἀφελών, οὐτ' ἐπορεζάμενος·
οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγῆτοί,
καὶ τοῖς ἐφρασεμένην μηδὲν δεικὲς ἔχειν·
ἔστιν δ' ἀμφοβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισιν,
νικῆν δ' οὐκ εἶα' οὐδετέρους ἀλλήλω.

Ἄλλ' ἤδη ἐκ τούτου δηλοῦται ὅτι αἱ ἀξιώσεις ἐκατέρας τῆς
μερίδος ἦσαν ὑπέρογκοι. Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Σόλων σαφέστερον λέγει,
ὅτι ἂν ἤθελε πράξει ὅσα ἦσαν ἀρεστά εἰς τοὺς μὲν ἢ τοὺς δέ, ἢ
πόλις ἤθελε στερηθῇ πολλῶν ἀνδρῶν.

..... Εἰ γὰρ ἤθελον
ἃ τοῖς ἐναντίοισιν ἠνθάνουν τότε,
αὐτῆς δ' ἃ τοῖσιν ἀτέροις, θρᾶσαι. . . .
πολλῶν ἂν ἀνδρῶν ἤδ' ἐχρηρώθη πόλις.

Τί ἔχθουν οἱ μὲν καὶ τί ἐπόθουν οἱ δέ, ἀκριβῶς δὲν ἠξεύρομεν.
Τὸ φυσικώτερον καὶ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι τῶν εὐπατριδῶν οἱ μὲν
πενέστεροι ἠγανάκτουν διότι ἐστερηθήσαν τοῦ δικαίωματος τοῦ
ἐκλέγεσθαι, οἱ δὲ πλουσιώτεροι, διότι ἀπέβαλον πολλὰ τῶν
εἰς αὐτοὺς ὀφειλομένων καὶ ὑπεβλήθησαν, παρεκτός τούτου, εἰς
τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν ἐλεγχον τοῦ δήμου. Ἐκ τῶν τοῦ δή-
μου πάλιν, οἱ μὲν εὐπορώτεροι, ὅχι μόνον ἐστερηθήσαν ὁμοίως
πολλῶν τῶν εἰς αὐτοὺς ὀφειλομένων, ἀλλὰ, καθ' ὅσον δὲν εἶ-
χον ἔγγειον πεποισίαν, οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι προέ-
λαβον, καὶ ἂν τυχὸν δὲν ἦσαν καταγεγραμμένοι εἰς γένος, δὲν
εἶχον οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν. Οἱ δὲ ἀπορώτεροι, ἀπῆλλά-
γησαν μὲν πολλῶν δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν ὅσοι δὲν ἦσαν
γεννητῆται, δὲν ἦσαν οὐδὲ ἐκλογεῖς, καὶ πρὸ πάντων οἱ πλειότεροι
ἔμειναν οὐδὲν ἥττον πένητες, διὸ ἐμεμφιμοῖρουν ἴσως κατὰ τοῦ νο-
μοθέτου, ὅστις δὲν εὔρε τὸ μυστήριον νὰ καταστήτῃ αὐτοὺς πλου-
σίους. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἡ νέα νομοθεσία, εἰ καὶ ψηφισθεῖσα
ἀνευ δυσκολίας καὶ συζητήσεως, οὐδένα ἐν τούτοις νύχαρίστησε,
καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἵτινες μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐχαίρετιζον
τὸν Σόλωνα ὡς φίλον καὶ σωτῆρα, ἅμα ἀρξαμένων τῶν νέων νόμων
νὰ ἐκτελεῶνται, τὸν ἐθώρησαν ὡς πολέμιον.

... νῦν δέ μοι χολούμενοι
 λοβὸν ὀφθαλμοῖς ὀρώσι πάντες ὥστε δῆϊον

Ὁ Σόλων ὑπέστη τὴν πρώτην ταύτην ἀδικίαν τῶν συμπολιτῶν μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἡμερότητος καὶ μετριοπαθείας· διότι ἤ-
 ξευρεν ὅτι εἰς τὰ μεγάλα ἔργα εἶναι δύσκολον νὰ εὐχαριστήσῃ τις πάντας·

ἔργμασιν ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἀρεῖν χαλεπόν.

Οἱ δυσηρεστημένοι, καὶ εἶδομεν ὅτι τοιοῦτοι ἦσαν σχεδὸν πάντες, προσήρχοντο πρὸς αὐτόν, ἐρωτῶντες τί σημαίνει τοῦτο καὶ τί τὸ ἄλλο, καὶ πῶς ἔχει νὰ ἐκτελεσθῇ· δὲν ἤρκουντο δὲ εἰς τὸ νὰ δη-
 λῶσιν ἀπορίας, ἀλλὰ καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ νουθεσίᾳ, καὶ συμβουλὰς περὶ προσθήκης ἢ ἀφαιρέσεως, ὥστε ἡ θέσις του μετ' ὀλίγον κα-
 τήντησεν ἀφόρητος, καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν εἰκονίζει ἐμραν-
 τικώτατα τὴν δεινὴν ἀμηχανίαν εἰς ἣν περιέστη, λέγων ὅτι, παν-
 ταχύθεν διασπώμενος, ἐστρέφετο ὡς λύκος διωκόμενος ὑπὸ πολ-
 λῶν κυνῶν·

τῶν οὐνεκ' ἀρχὴν πάντοθιν κυκούμενος
 ὡς ἐν κυσὶν πολλαῖσιν ἐστρέφην λύκος.

Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ, θεωρῶν ὅτι ἐὰν ἔμενεν εἰς Ἀθήνας, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιχειρήτῃ τροπολογίαις ἀτελευτήτους, ἐζήτησε παρὰ τῶν συμπολιτῶν ἀδειαν δεκαετοῦς ἀπουσίας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἐν τῇ διαστήματι τούτῳ θέλουσι παρὰ πάντων ἀνγκνωρισθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγ-
 μάτων. Ἀξία δὲ σημειώσεως εἶναι ἡ βαθεῖα πεποίθησις ἣν εἶχεν ἀνχωρῶν, ὅτι οἱ νέοι νόμοι θέλουσι μείνει ἀμετάβλητοι μέχρι τῆς ἐκπνοῆς αὐτοῦ. Διότι, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, « οὐκ οἶόι τε ἦσαν αὐτὸ ποιῆσαι Ἀθηναῖοι· ὀρχίοισι γὰρ μεγάλοις κατεῖχοντο, δέκα ἔτεα χρῆσσεσθαι νόμοισι τοὺς ἄνθρωποι Σόλων θῆται. » Ἐκ τούτου γίνεται πρόδηλον ὅποیان ἱερότητα οἱ προπάτορες ἡμῶν, καίτοι μὴ ὄντες χριστιανοί, ἀπέδιδον εἰς τὸν ἁπλῆ γενόμενον ἄρχον. Ὁ Σόλων ἀποδημήσας, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπορεύθη εἰς Αἴγυπτον, ἔπει-
 τα δὲ εἰς Κύπρον. Ἡ δὲ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Λυδίας Κροίσου συνέντευξις, ἣν τοσοῦτον χαριέντως ἐστόρησεν ὁ Ἡρόδοτος, εἶναι,

κατὰ δυστυχίαν, ἀπίθανος, διότι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, φαίνεται γενομένη περὶ τὸ 553 ἔτος, ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Κροίσου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου, ἐνῶ ὁ Σόλων ὄχι μόνον εἶχεν ἐπανελθεῖ εἰς Ἀθήνας πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, περὶ τὸ 560, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀποθάνει μικρὸν μετὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος. Ὅπως δὴ ποτε, ὁ Σόλων, ἐπιστρέψας εἰς τὰς Ἀθήνας, εὔρε μεγάλην πραγμάτων ἀλλοίωσιν καὶ θλιβερώτατα ψευθεύσας τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ.

Τῶν οἱ μὲν νόμοι αὐτοῦ ἔμειναν ἀναλλοίωτοι, ἀλλ' αἱ τρεῖς μερίδες, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀγωνισθῇ, διὰ τοῦ νέου πολιτεύματος, νὰ συνδιαλλάξῃ, διεζέροντο πρὸς ἀλλήλας ὡς οὐδέποτε καὶ ἀντιπαρετάσσοντο ὑπὸ ἰδίων ἐκάστη ἀρχηγόν. Τῶν μὲν Πεδιδίων προΐστατο εἰς ἐξ αὐτῶν, Λυκοῦργος ὁ Ἀριστολαΐδου· τῶν δὲ Παράλων, ὁ γαμβρὸς τοῦ Σικυωνίου Κλεισθένους Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαίωνος, τοῦ στρατηγήσαντος τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ κατὰ Κιρραίων πολέμῳ καὶ φίλου διαβοήτου γενομένου τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου· τῶν δὲ Διακρίων, ὁ εὐπατρίδης Πεισίστρατος ὁ Ἰπποκράτους. Ἡ ἐπικινδυνωτέρα τῶν τριῶν τούτων μερίδων ἦτο ὁμολογουμένως ἡ τελευταία, ἥτις συνέκειτο ἀπὸ τῶν πενεστέρων γεωργῶν, μεθ' ὧν συνετάσσοντο οἱ ἀπορώτεροι κάτοικοι τῆς πόλεως. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ὄντες πολυπληθέστεροι καὶ ἀμαθέστεροι τῶν ἄλλων, πρὸς δὲ τούτοις, διὰ τὴν πενίαν, ἐπὶ βρεπέστεροι πρὸς πᾶσαν καινοτομίαν καὶ ἀνατροπὴν τῶν καθεστῶτων, ἠδύνατο εὐκόλως νὰ παρασυρθῶσιν ὑπὸ ἀρχηγοῦ ἐπιτηδείου καὶ φιλάρχου. Ταιοῦτος δὲ ἦτο ὁ Πεισίστρατος. Ὁ Πεισίστρατος ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὅπως καὶ ὁ Σόλων, ἀριστεύσας εἰς τὸν κατὰ Μεγαρέων πόλεμον. Εἶχε δὲ καὶ ἐπιφάνειάν τινα πολιτικῆς ἀρετῆς, δημοτικὸς μὲν ὢν περὶ τοὺς λόγους καὶ τοὺς τρόπους, ἐλευθέριος δὲ πρὸς τοὺς πένητας, ἐπιδεικτικὸς δὲ περὶ τὴν μετριοπροσύνην, διότι ἡ πονηρία, καὶ ἰδίως ἡ πολιτικὴ πονηρία, κατορθώνει νὰ συνδυάζῃ τὰς δύο ταῦτας ἀσυμβιβάστους ιδιότητας. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην τῶν ἀρετῶν περιωρίζετο ἡ πρὸς τὸν Σόλωνα ὁμοιότης τοῦ ἀνδρός· ὁ Σόλων ἠγωνίσθη νὰ ἀναδείξῃ τοὺς συμπολίτας ἀξίους νὰ ἀρχώσιν αὐτοὶ τῆς πόλεως· ὁ δὲ Πει-

στρατός ἤθελε νὰ ἀρχῇ αὐτὸς διὰ τῶν συμπολιτῶν· καὶ ἐπιτη-
δεῖως μὲν διαπαιδαγωγήσας τοὺς πολλοὺς, ἐπιτηδεῖως δὲ ἔμπορευ-
θεις τὰς ἀμοιβαίας ἀντιπαθείας τῶν δύο ἄλλων μερίδων, ἐπέτυχε
μετ' ὀλίγον τοῦ σκοποῦ. Ὁ Σόλων ἐνόησε κάλλιστα ποῦ βαίνουσι
τὰ πράγματα· καὶ τοὶ δὲ καταβεβλημένοι, ἤδη ὑπὸ τοῦ γήρατος,
ἐπεχείρησε νὰ προλάβῃ τὴν ἐπικειμένην συμφορὰν καὶ πρὸ πάντων
νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν φιλαρχίαν τοῦ Πεισιστράτου· ἀλλ' ἀπέτυχε,
διότι, καθὼς πολλάκις συμβαίνει, τὰ ἐξημμένα πάθη καὶ τὰ τε-
τυρωμένα συμφερόντα δὲν ἤκουσαν τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως καὶ
τῆς μετριότητος.

Ὁ Πεισίστρατος ἐλέγετο μὲν καὶ ἦτο ἀρχηγὸς κυρίως τῶν Δια-
κρίων, οἵτινες ἐπλειονοψήφουν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εἶχεν ὅμως
βεβαίως ὁπαδοὺς καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων μερίδων, διότι ἐν ἔτει
560, ὅτε, καταβαλὼν τοὺς ἀντιπάλους, ἐσφετερίσθη τὴν ὅλην ἀρ-
χὴν, ἡ βουλὴ συνέκειτο ἀπὸ φίλων αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν βουλήν οἱ
πένητες δὲν ἦσαν ἐκλέξιμοι. Ἀφ' ὧν λοιπὸν τούτων τῶν περιστά-
σεων ὠρελούμενος, ὁ Πεισίστρατος, μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔτους ἐ-
κείνου, τραυματίσας ἑαυτὸν καὶ προσελθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ ὀ-
χήματος φερόμενος, ἠπάτησε τὸ πλῆθος ὅτι κινδυνεύει δῆθεν νὰ
δολοφονηθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, παρέπεισε τὴν βουλήν καὶ τὴν
ἐκκλησίαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ νὰ ἔχῃ 50 ῥοπαλοφόρους σωματο-
φύλακας, καὶ διὰ τούτων ἐγένετο ἀμέσως κύριος τῆς ἀκροπόλεως
καὶ τῶν πραγμάτων. Κατὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἔτος τῆς τυραννίας
τοῦ Πεισιστράτου, ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας ὁ Σόλων. Ὁ γενναῖος γέ-
ρων εἶχε προσπαθῆσαι παντὶ σθένει ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὸ περὶ ῥοπα-
λοφόρων ψήφισμα, προλέγων εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι δι' αὐτοῦ θέ-
λουσιν ἀποβάλλει τὴν ἐλευθερίαν· καὶ ὅτε εἶδε πραγματιωθέντα ὅσα
προέβλεπε, κατελθὼν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐπεχείρησε νὰ ῥίψῃ διὰ τῆς
βίας τὸν παραδυστήν τῶν νόμων. Ἀλλὰ οὐδεὶς ἐπρόρξεεν εἰς αὐ-
τὸν καὶ πάλιν, διὰ τὸν φόβον. Τότε ἀπελπισθεὶς, ἐπέστρεψεν εἰς
τὴν οἰκίαν του καὶ ἀναρτήσας τὰ ὄπλα αὐτοῦ πρὸ τῶν θυρῶν· « ἐμοὶ
μὲν, ἀνέκραξεν ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ἐμοὶ μὲν ὡς
δυνατὸν ἦν, βοσκοῖται τῇ πατρίδι καὶ τοῖς νόμοις, » καὶ εἰς τὸ
ἐξῆς ἔμεινεν ἡσυχάζων καὶ ζητῶν ἐν τῷ θεωρητικῷ βίῳ τὰς παρα-

μυθίας, τὰς ὑποίας ἡ ἀτυχία, καὶ ἰδίως ἡ πολιτικὴ ἀτυχία, πάν-
τοτε εὐρίσκει ἐν αὐτῷ. Τὸ γῆρας δὲν εἶχε μαράνει τὴν φαντασίαν
αὐτοῦ· διότι τότε ἐποίησε τὴν λαμπρὰν ἐκείνην τῆς τυραννίδος εἰ-
κόνα, ἥτις φαίνεται μᾶλλον προελθοῦσα ἀπὸ τῆς γραφίδος τοῦ με-
γαλητέρου τῶν ποιητῶν, ἢ τοῦ θετικωτέρου τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν.
Ἀπὸ τῆς νεφέλης, λέγει, προκύπτει ἡ ὁρμὴ τῆς χιόνης καὶ τῆς
χαλάζης· ἀπὸ δὲ τῆς λαμπρᾶς ἀστραπῆς, γεννᾶται ἡ βροντὴ οὐ-
τως ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ἀνδρῶν, ἀπόλλυται ἡ πόλις, ὃ δὲ δῆμος, ἐ-
νεκα τῆς ἀπειρίας αὐτοῦ, ὑπέκυψεν εἰς τὸ κράτος τοῦ μονάρχου.

Ἐκ νεφέλης πέλεται χιόνος μένος ἡδὲ χαλάζης,
βροντὴ δ' ἐκ λαμπρᾶς γίγνεται ἀστεροπῆς·
ἀνδρῶν δ' ἐκ μεγάλων πόλις ἄλλυται· εἰς δὲ μονάρχου
δῆμος αἰδρίη δουλοσύνην ἔπασεν.

Ἀκούων δὲ τοὺς Ἀθηναίους μεμψιμοιροῦντας δι' ὅσα ἔπαθον κακὰ,
ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς μετὰ πικρίας δικαίας τῇ ἀληθείᾳ, νὰ μὴν αἰτιῶν-
ται τοὺς θεοὺς, διότι αὐτοὶ ἰδίαις χερσὶ κατεσκεύασαν τὴν δου-
λείαν των·

Εἰ δὲ πεπόνθατε λυγρὰ δι' ὑμετέρην κακότητα
Μή τι θεοῖς τούτων μοῖραν ἑκαμφέρετε.
Αὐτοὶ γὰρ τούτους ἠύξασατε βύσια δύντες,
Καὶ διὰ ταῦτα κακὴν ἔσχετε δουλοσύνην.

Ὅταν δὲ πάλιν τὸν προέτρεπον πολλοὶ νὰ φύγῃ, ὡς τόσοι ἄλ-
λοι, τὴν ἐνδεχομένην τοῦ τυράννου ἐκδίκησιν, καὶ τὸν ἡρώτων, τίνι
πιστεύων μένει· « τῷ γῆρα » ἀπεκρίνετο. Καὶ ἀληθῶς ὁ Πεισί-
στρατος, ὅστις ἐν γένει ἀνεδεῖχθη ἐπεικῆς, δὲν ἠνώχλησε τὰς τε-
λευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς τοῦ δεινοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου, ὥστε ἀ-
πέθανεν ὁ μέγας ἀνὴρ ἐν εἰρήνῃ, τεθλιμμένος μὲν διότι εἶδε τὴν μα-
ταίωσιν τῶν ἀγώνων αὐτοῦ, ἀλλὰ ἔχων βεβαίως τὴν περὶ ἀγαθω-
τέρου μέλλοντος παρηγορίαν, τὴν ὁποίαν ὁ δίκαιος θεὸς εἶναι ἀδύ-
νατον νὰ μὴν διδῇ εἰς τοὺς εὐεργέτας τούτους τῆς ἀνθρωπότητος,
ὅσας βλέπωσι τὴν πρόσκαιρον ἀνατροπὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν· τὴν
παρηγορίαν, ὅτι θέλει ἔλθαι ποτὲ ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι, σω-
φρονήσαντες, θέλουσι δώσει νέαν ζωὴν εἰς τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο πο-
λίτευμα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ κρηπίδος, θέλουσιν ἐγείρει ἄπρην
τὸ μέλλον τῆς πατρίδος αὐτῶν μεγαλείον.

Ὁ δὲ Πεισίστρατος δὲν διετήρησε κατ' ἀρχάς ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ἐξουσίαν τὴν ὅποιαν ἐσφετερίσθη· αἱ δύο ἄλλαι μερίδες, ἐνωθεῖσαι, ἐπέφερον τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐν ἔτει 559. Πάλιν ὁμως, μετὰ πέντε περίπου ἔτη, κατώρθωσε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Μεγακλέους, τοῦ ἰσχυροῦ τῶν Παράλων ἀρχηγοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ γαμβρὸς ἔγινεν ἐπὶ θυγατρί, καὶ διὰ τῆς συμπράξεως αὐτοῦ, ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, ἀνέκτησε τὴν τε ἀκρόπολιν καὶ τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' οὐδὲ τότε διετήρησεν αὐτὴν πολὺ· διότι, δυσχερεστηθέντος τοῦ Μεγακλέους καὶ συνταχθέντος αὐθις μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Πεδιέων Λυκούργου, ὁ Πεισίστρατος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ τὸ δεύτερον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ τότε ἀπεφάσισεν, ἀφίνων κατὰ μέρος πᾶσαν μετὰ τῶν ἄλλων μερίδων συμμαχίαν, νὰ ἀρπάσῃ, δι' ἀπροκαλύπτου βίας, τὴν ἐξουσίαν. Κατασταθεὶς δὲ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Βιβόλιας Ἑρέτριαν, ὅπου εἶχεν, ὡς φαίνεται, πολλοὺς φίλους, καὶ ὅπου διατρίβων εὗρίσκετο πλησίον τῆς Διακρίας, δὲν ἔπαυσεν, ἐπὶ ἔνδεκα περίπου ἔτη, παρασκευαζόμενος. Ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ περιουσία του εἶχε δημευθῇ, ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο πόρον, διότι εἶχεν ἐν Θράκῃ, παρὰ τὸν ποταμὸν Στρυμόνα, μεγάλα κτήματα· προστούτοις ἔλαβε καὶ ἀπὸ ἄλλων πόλεων, ἰδίως ἀπὸ τῶν Θηβῶν, ἀπὸ τοῦ Ἀργεῦς καὶ ἀπὸ τοῦ τυράννου τῶν Ναξίων Λυγδάμιος, λόγου ἀξίαν συνδρομήν, ὥστε τῷ 544, ἀναχωρήσας ἀπὸ Ἑρετρίας μετὰ ἱκανῆς δυνάμεως, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Διακρίας, τὸν Μαραθῶνα, ὅπου συνέλεξεν ἐν ἀσφαλείᾳ ἅπαντας τοὺς ὁπαδοὺς· καὶ ἔπειτα ὁρμήσας ἐπὶ τὸ ἄστυ διὰ ξηρᾶς, κατετρόπωσε τοὺς ἐξ Ἀθηναίων ἀντεπεξεληθόντας ἀντιπάλους, περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Παλληνίδος Ἀθηνᾶς, εἰς τὴν μεταξὺ Πεντελικοῦ καὶ Ὑμηττοῦ κοιλάδα, καὶ εἰσῆλθε τροπαιοῦχος εἰς τὴν πόλιν. Διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ δὲ τὸ μετὰ τοσαύτου κόπου ἀνακτηθὲν κράτος, ἀντὶ μὲν τῶν ἐγγυωρίων μισθοφόρων, προσέλαβεν ἥδη ξένους, συλλαβὼν δὲ τοὺς παῖδας τῶν Ἀλκμαϊωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν ὅσοι δὲν προέλαβον νὰ φύγωσιν, ἐξαπέστειλεν ὡς ὁμήρους εἰς Νάξον, πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Δυγδάμιν. Οἱ θεσμοὶ ὁμως τοῦ Σόλωνος διετηρήθησαν, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων δύο τυραννίδων, ἐκτὸς μόνον ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ καὶ πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν ὁπα-

δῶν τοῦ Πεισιστράτου. Οἱ πένητες τῶν ὁποίων οὗτος ἐλέγετο ἀρχηγὸς δὲν ἐλάβον νέα πολιτικὰ δικαίωματα, ἀλλὰ μόνον ὑλικὰ εὐαργετήματα, διότι εἰς πολλοὺς μὲν ἔδωκε σποράν καὶ κτήνη, ἵνα ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς πολλοὺς δὲ ἐπρομήθευσεν ἄλλαν ἐργασίαν, διὰ τῶν πολυτελῶν ἔμψα καὶ χρησίμων οἰκοδομημάτων δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Τότε ἤρχισε νὰ κατασκευάζεται ὁ μέγας τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ναός, τοῦ ὁποίου τὴ ἐρείπια θαυμάζομεν ἔτι σήμερον πρὸς νότον τῶν ἀνακτόρων, καὶ ὅστις, ὦν πολὺ μεγαλύτερος τοῦ Παρθενῶνος, ἦτο πεπραγμένον νὰ μὴ τελειώσῃ ποτέ, ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· συνεπληρώθη δὲ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, 650 περίπου ἔτη μετὰ τὸν Πεισιστράτην, ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ· τότε ὁμοίως, ἐπὶ Πεισιστράτου, ἐκτίσθη ἡ δημοσία κρήνη Καλιφρόνη καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐγένοντο ἔργα. Ἵνα δὲ ὑπάρχωσιν οἱ ἀνγκαῖοι πρὸς τοῦτο πόροι, ἐπεβλήθη τακτικὸς ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρος, ἀφ' ἧς εἰσεπράττετο τὸ δέκατον τῶν προϊόντων. Ὁ Πεισιστράτης πρὸς τούτοις ἱδρύσε τὴν περιφανῆ τῶν Ἀθηνῶν πανήγυριν, ἥτις ἐτελεῖτο ἀπαξ κατὰ τετραετίαν, κατὰ πᾶν τρίτον ὀλυμπιακὸν ἔτος, καὶ ὠνομάζετο «μεγάλα παναθήνια», πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν μικρῶν, τῶν ἐτησίων, ἅτινα, ὑπάρχοντα πρότερον, ἐξηκολούθησαν οὐδὲν ἦττον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς κατ' ἔτος πανηγυριζόμενα. Ἀνεδείχθη δὲ ὁ ἀνὴρ καὶ τῶν γράμμάτων φίλος γενναῖος. Ὡς ὑπερβολὴν μὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ λεγόμενον, ὅτι πρῶτος αὐτὸς συνεκρότησεν ἐν ὅλῳ ἀπὸ τῶν πρότερον διεσπαρμέναν καὶ μεμονωμέναν βιβλιοθήκῃ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας, πιθανώτατον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἐπρόντισε νὰ γίνῃ συλλογὴ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν πληρεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα τῶν προηγουμένων· προστούτοις πρῶτος αὐτὸς ἐν Ἑλλάδι συνεκρότησε βιβλιοθήκην, τῆς ὁποίας ἐλευθερίως ἐπῆρτεπεν εἰς τὸ κοινὸν τὴν χρῆσιν. Μεγάλαι ἐπὶ πᾶσιν ἀνεδείχθησαν αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ ἐξωτερικῶς· διότι ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ἢ τῆς δευτέρας αὐτοῦ τυραννίδος, Μιλιτιάδης ὁ Κυψέλου, ὁ θεῖος τοῦ μετέπειτα τοῦς Πέρσας ἐν Μαραθῶνι νικῆσαντος Μιλιτιάδου, κατέκτησε τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, ὅστις τὴν χερσόνησον ἥτις σχηματίζει τὴν εὐρωπαϊκὴν πλευρὰν τοῦ Ἑλ-

Λησπόντου, ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης τυραννίδος, κατέκτησαν οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὴν Ἀσιανὴν πλευρὰν τοῦ Ἑλλησπόντου, τὸ Σίγειον, πόλιν καμμένην ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Τρωάδος, ἀνάγκουσαν πρότερον εἰς τοὺς Μιτυληναίους, ἥδη δὲ ἐπιτραπέισαν ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου εἰς τὸν νότον αὐτοῦ υἱὸν Ἠγησίστρατον. Ὡστε ἂν ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐσπετέρισθη παρὰ νόμον τὴν ἀρχήν, ὑπῆρξε τοῦλάχιστον εἰς πολλὰ ἄξιος αὐτῆς.

Τοσοῦτον δὲ εἶχε παγίωσει τὸ κράτος αὐτοῦ, ὥστε μετὰ τὸν θάνατόν του, συμβάντα ἐν ἔτει 527, ἐκληρονόμησαν ἀκωλύτως τὸ ὅλον αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξιώμα οἱ τρεῖς νόμιμοι υἱοὶ του, Ἰππίας, Ἰππαρχος καὶ Θεσσαλός. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀδελφῶν, ὁ μὲν Ἰππίας ἦτο πολιτικώτερος τῶν ἄλλων, ὁ δὲ Ἰππαρχος, φιλόμους μᾶλλον καὶ πρὸς τὰς ἐξεις καὶ ἡδονὰς τῆς νεότητος ἐπαφρόνης, ὁ δὲ Θεσσαλὸς διακρίνετο ἰδίως ἐπὶ πολεμικῇ ἀνδρείᾳ. Κατ' ἀρχὰς ἐμιμήθησαν οὗτοι μέχρι τινὸς τὸν πατέρα των· διότι, εἰ καὶ περιστοιχισμένοι ὑπὸ ξένων πάντοτε μισθοφόρων, οἵτινες ἐκαλοῦντο Λυκίοποδες, ἐτήρησαν ὅμως τοὺς τύπους τοῦ Σολωνεῖου πολιτεύματος, « πλὴν καθόσον αἰεὶ τινα ἐπεμέλοντο σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι ». Διετέλεσαν δὲ καὶ προστάται τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἀθροίσαντες ἰδίως περὶ αὐτοῖς τοὺς ὀνομαστοτέρους τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὸν χαριέστερον τῶν λυρικῶν τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν Ἀνακρέοντα τὸν Τήϊον, τὸν ἐπιτιθέειον ἐρμηνευτὴν τῶν χρησμῶν Ὀνομάκριτον, τὸν διθυραμβοποιῶν Λάσον τὸν Ἑρμιονέα, τὸν Κεῖον Σιμωνίδην, γνωστὸν ἥδη εἰς ἡμᾶς ὡς φίλον τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Σχοπαδῶν. Οἱ Πεισιστρατιδαὶ πρὸς τούτοις ἐλάττωσαν εἰς τὸ ἥμισυ καὶ τὸν ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρεξέτράπησαν εἰς βιαιὰς τινὰς καὶ ἁτόπους πράξεις· ἐδόλοφόνησαν τὸν Κίμωννα, ἀδελφὸν μὲν Μιλτιάδου, τοῦ κατακτάσαντος τὴν θρακικὴν χερσόνησον, πατέρα δὲ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ ἐν Μαραθῶνι νικηροῦσαντος καὶ ἐπεχείρησαν, ὡς λέγεται, νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἐγγείου φόρου διὰ τῆς ἐξαχρεώσεως τοῦ ἀργυροῦ νομίσματος καὶ διὰ τῆς ἐπὶ χρήμασιν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν. Ἡ ἐκ τούτου προκύψασα ὥλος

γος κοινή δυσαρέσκεια πῆξαι διὰ τὴν θεινὴν ὕβριν τὴν γενομένην, τῷ 514, ὑπὸ τοῦ Ἱππάρχου κατὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Ἀρμοδίου, ὅστις τότε ἀπεφάσισεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀριστογείτονος, νὰ δολοφονήσῃ τοὺς τυράννους. Καὶ δὲν ἐπέτυχε μὲν τὸ ἐπιχείρημα εἰμὴ κατὰ τοῦ Ἱππάρχου· ἀλλ' ὁ Ἱππίας, μὴ ἀρεσθεὶς εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, ἀπέβη ἐν γένει τραχύτερος περὶ τὸ πολίτευμα αὐτοῦ καὶ ἠγωνίσθη, διὰ πολλῆς βίας, νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν· ἐνταυτῷ δὲ προβλέπων τὴν προσεχῆ πτώσιν, ἐθησαύριζε διὰ πάσης καταθλίψεως καὶ παρασκευάζεν εἰς ἑαυτὸν ἄσυλον, ἐν ἀποτυχίᾳ, συζεύξας τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀργεδίκου μετὰ Διαντίδου, υἱοῦ τοῦ τυράννου τῆς Λαμψάκου, Ἱππύκλου, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Δαρείου.

Ἦτο τινὸντι φυσικώτατον νὰ ὤρεληθῶσιν οἱ ἐξόριστοι, ὧν προΐσταντο οἱ Ἀλκμαίωνιδαι, ἀπὸ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Κατ' ἀρχάς οἱτοὶ ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ ἐπιτύχωσιν οἰκοθεῖν τὴν ἐξωσιν τῶν τυράννων, καὶ κατέλαβον ἐπὶ τούτῳ τὸ ἐπὶ τοῦ Πάρνηθος Λειψύδριον· ἀλλ' ἀπέκρουσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἱππίου καὶ ἐνόησαν ἤδη ὅτι ἔχουσι χρεῖαν ἐξωτερικῶν συμμάχων. Ἴσως φανῇ παράδοξον, πῶς οἱ Ἀθηναῖοι, τοιαῦτα παρὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν πάσχοντες, δὲν κατάρθωσαν οἰκοθεῖν νὰ ἀποβάλωσιν αὐτοὺς. Ἀλλὰ πολλάκις ἔθνη ἀξιώτατα ἐλευθερίας ἀναδειχθέντα, τοιοῦτοτρόπως περιεπλάκησαν εἰς τὰς πλεικτάνας τυράννων, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀπαλλαγῶσιν αὐτῶν εἰμὴ διὰ ξένης βοήθειας· παράδειγμα ἔστω αὕτη ἡ Ἀγγλία, ἥτις περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἐκατονταετηρίδος, δεινῶς τυραννομένη ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Β', δὲν ἐπέτυχεν εἰμὴ διὰ τῶν ὀλλανδικῶν στρατευμάτων, τὴν ἐλευθερίαν, τῆς ὁποίας ἔπειτα ἔκαμε τοσοῦτον ἀξιοχρήλωτον χρήσιν. Ἐζήτησαν λοιπὸν καὶ οἱ Ἀλκμαίωνιδαι συμμάχους κατὰ τῶν τυράννων. Καὶ φυσικοὶ μὲν σύμμαχοί των ἦσαν οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες, ὥς εἶδομεν, κατεπολέμησαν ἀπανταχοῦ τὴν τυραννίδα· ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως, ἀθλον διὰ τί, ἐραίνοντο κωθροὶ καὶ μὴ διατεθειμένοι νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἀλλ' αἱ

Ἀλκμαιωνίδαι, ὧν πρόστατο τότε Κλεισθένης· ὁ τοῦ Μεγακλέους υἱός, ἔργονος δὲ τοῦ πολυθρῦλλήτου Σκυωνίου Κλεισθένους, ἦσαν ἀνθρώποι πολυμήχανοι, τὸ δὲ περιέργον, καὶ τοι ἐξόρισται, ἦσαν, ἕως ἄλλοτε ὁ Πεισιστρατος, καὶ πλούσιοι, ἴσως ἀπὸ τῆς μεγάλης περικοῆς ἣν εἶχε λάβει ἡ Ἀγαρίστη· ὄθεν, πυρποληθέντος τῷ δέῃ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, ἀνέλαβον αὐτοὶ τὴν ἐργολαβίαν τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτοῦ καὶ ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον πολὺ μεγαλοπρεπέστερον ἢ ὅτι ἦσαν, κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, ὑπόχρεοι· διὸ ἠύνοοντο ὑπὸ τῆς Πυθίας καὶ δι' ἐπανειλημμένων αὐτῆς, πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας παραγγελημάτων, κατέπεισαν τελευταῖον τούτους νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ἡ πρώτη τῆς Σπάρτης στρατιά, ἡ ἀπὸ θαλάσσης εἰς Φάληρον ἀποβιβάσασθαι, ἦτο εὐάριθμος καὶ ἀπεκρούσθη τόσῳ μᾶλλον εὐκόλως, ὅσῳ καὶ οἱ Πεισιστρατιδαὶ εἶχον λάβει παρὰ Θεσσαλῶν χιλίων ἱππέων ἐπικουρίαν, ὑπὸ τὸν βασιλέα ἢ ταγὸν Κινέαν. Ἀλλὰ τότε ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα αὐτός ὁ τῆς Σπάρτης βασιλεὺς Κλεομένης, ὁ τῶν Ἀργείων νικητὴς, ὅστις, ἐπελθὼν διὰ ξηρᾶς, κατετρόπως τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ ἠνάγκασε τὸν ἱππῆα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀποδημήσωσιν εἰς Σίγειον, τῷ 540, καταλύσας οὕτω τὴν περιβόητον ἐκείνην τυραννίδα, τὴν διαρκέσασαν 80 μὲν ἔτη ἀδιαλείπτως, 50 δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Πεισιστράτου ἀσπαίρας.

Ἰκεχώρησε δὲ τότε ἀμέσως καὶ ὁ Κλεομένης μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, πεποιθὼς ὅτι διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν, θέλει ἤδη ἰσχύσει εἰς Ἀθήνας ἡ ἀριστοκρατία. Ἡπατήθη ὅμως· διότι οἱ μὲν εὐπατρίδαι συνησπίσθησαν τῷ ὄντι ὑπὸ Ἰσαγόραν τὸν Τισάνδρου, ἐκ περιφανῶν πατέρων καταγόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἀπεδείχθη ἀρχηγὸς ἀντιπάλου μερίδος, ὁ Ἀλκμαιωνίδης Κλεισθένης. Καὶ τοῦτο μάλιστα μαρτυρεῖ ὁπότεον ὥριμος ἦτο ὁ λαὸς οὗτος πρὸς ἀπόλυσιν τῶν ἀγαθῶν πολιτεύματος ἐλευθέρου. Ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη εἶχε στερηθῇ τῆς ἀκαλύπτου ἐνασχίσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἅμα δ' ἀναγκήσας αὐτά, προέβη εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας διὰ τῶν τακτικῶν ἐκείνων τρόπων δι' ὧν καὶ μόνων ἡ ἐλευθερία ἀσφαλλίζεται καὶ

καρποφορεῖ· διὰ τῆς συγκροτήσεως δηλαδὴ πολιτικῶν ὁμάδων αἰτίνες ἔχουσι τὰ φρονήματα καὶ τοὺς ἀρχηγούς αὐτῶν καὶ περὶ βαρχοῦσιν εἰς τοὺς ἀρχηγούς τούτους. Ἀμφότεραι αἱ τότε προκύψασαι ἐν Ἀθήναις πολιτικαὶ μερίδες, ἤθελον νὰ ἀποφύγῃσι τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐκτεταμένην τυραννίαν· ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Ἰσαγόραν ἐπρέσβευον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀσφαλισθῶσι κατὰ τοῦ δεινοῦ τούτου, εἰμὶ ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ἀρχαῖον καθαρῶς ἀριστοκρατικὸν πολιτεύμα· οἱ δὲ περὶ τὸν Κλεισθένη ἐφρόνουν, ὅτι εἰμποροῦν νὰ ἐπιτύχῃσι τοῦ σκοποῦ καὶ διὰ τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος. Ἐνὸμίζον μόνον ὅτι πρέπει νὰ ἐκασυθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀληθῶν τοῦ πολιτεύματος τούτου ἀρχῶν. Ποῖαι ἦσαν αἱ ἀρχαὶ αὗται; Ὅτι τὸ μὲν δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι ἔχουσιν οἱ εὐπορώτεροι, τὸ δὲ τοῦ ἐκλέγειν πάντες οἱ πολῖται. Ἐντούτοις εἶδομεν ὅτι πολλοὶ τῶν πολιτῶν, καὶ τινες τῶν εὐπορωτέρων, μὴ ὄντες γενῆται, ἤτοι μὴ ἀνέκοντες εἰς γένος τι, ἀληθῶς ἀπεκλείοντο τῶν πραγμάτων, ὑπερίσχυον δὲ ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὰς ἐκλογὰς οἱ εὐπατρίδαι, καὶ ἐνεκα τῆς πατροπαράδοτου αὐτῶν ἐπιρροῆς εἰς τὰς φυλάς. Οἱ περὶ τὸν Κλεισθένη λοιπὸν ἐπρέσβευον, ὅτι ἔπρεπε νὰ εὗρεθῇ τρόπος νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἀνατροπὴ αὕτη τῶν βάσεων τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος. Καὶ ἐφαίνετο μὲν κατ' ἀρχὰς ὑπερίσχυον ὁ Ἰσαγόρας· διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ δυσπιστῶσιν ὅπως οὖν πρὸς τὸ πολιτεῦμα ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατὰ πρῶτον ἐτυραννήθησαν, ἀλλ' ὁ Κλεισθένης, ἐξηγήσας εἰς τὸν ὄχμον τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ συμφέροντα καὶ τὰ ἀληθῆ αἰτία τῆς ἀποτυχίας τοῦ πολιτεύματος, ἐνίκησεν εἰς τὰς ἐκλογὰς, ἀναγορευθεὶς τῷ 540 ἐπώνυμος ἀρχων, καὶ ἐν τῷ ἔμῃ ἐπεχείρησεν ἐπιτηδειοτάτην τινὰ μεταρρύθμισιν.

Πρὸ πάντων ὁ Κλεισθένης κατήργησε τὰς ἀρχαίας 4 φυλάς, καὶ ἐσύστησεν ἀντ' αὐτῶν νέας 10 φυλάς, εἰς τὰς ὁποίας κατετάχθησαν ἤδη ἅπαντες οἱ πολῖται, καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι δηλαδὴ οἵτινες, μὴ ὄντες κατατεταγμένοι εἰς τὰς προτέρας φυλάς, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνασκήσωσι τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα· ἐτι δὲ ὁ Κλεισθένης ἤξηρε τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, φυλετεύσας, ὃ ἐστὶ κατετάξας εἰς τὰς φυλάς καὶ πολλοὺς μετοίκους, ἤτοι εὐπόρους ξέ-

νους, δρωστικῶς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐγκαταστημένους. Πρὸς τοῦτοις ὁ Κλεισθένης, καταργήσας τὰς 48 ναυκραρίας, ἐσύστησεν, ὡς κατωτάτην διοικητικὴν μονάδα, τὸν δῆμον, συγκρατήσας δῆμους πολὺ πλείονας τῶν ναυκραριῶν. Ἡῤῥησε δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν τε βουλευτῶν εἰς 50, λαμβανομένους ἀνὰ 50 ἐξ ἐκάστης φυλῆς, καὶ ὧν τῶν ἀρχῶν εἰς δέκα, διότι ἕκτοτε 40 ἦσαν οἱ φύλαρχοι, 40 οἱ ταμίαι, 40 οἱ ἀποδέκται, 40 οἱ λογισταί, 40 οἱ ταξίαρχοι, 40 οἱ στρατηγοὶ κλπ. Ἐπὶ πᾶσιν, ὁ Κλεισθένης ἐπέτρεψε καὶ τὴν δικαστικὴν ἐν μέρει ἐξουσίαν εἰς τὸν δῆμον συνερχόμενον ἐπὶ τούτῳ εἰς πολυάριθμα ὀρκωτικά δικαστήρια, περὶ ὧν βραδύτερον θέλομεν ὁμιλῆσαι πλείωτερα. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεταβολῶν τούτων ἦσαν πρόδηλα. Ἀπ' ἐνὸς οἱ ἀρχαῖοι εὐπατρίδαι, διανεμηθέντες ἤδη εἰς πολλοὺς νέους δῆμους καὶ πολλὰς νέας φυλάς, ἀπέβαλον τὴν πάτριον ἰσχύϊν ἣν εἶχον ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν εἰς τὰς ἀρχαίας φυλάς καὶ ναυκραρίας. Ἀπ' ἑτέρου, ἐπεὶ δὴ πάντες οἱ πολῖται κατετάχθησαν εἰς τὰς νέας φυλάς, οὐδεὶς ἀπεκλείετο τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐκλέγειν, ἐὰν δὲ εἶχε τὴν νενομισμένην περιουσίαν, καὶ τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐκλέγεσθαι πρὸς τοῦτοις, ἐπεὶ δὴ ἠῤῥησεν ὁ ἀριθμὸς ὧν σχεδὸν τῶν ἀξιωματῶν, καὶ ὅλοι οἱ πολῖται μετέσχον, ὡς ὀρκωτοί, τῆς δικαστικῆς ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἐξουσίας; οἱ πολῖται ἐλάμβανον ἤδη πολὺ ἐνεργητικώτερον ἢ ἄλλοτε μέρος ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν δημοσίων πραγμάτων. Καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ διατηρήθησαν οἱ θεσμοὶ τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο ὡχυρώθη παραδόξως, διότι πλείστοι ὅσοι πολῖται ἔλαβον μέγιστον συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ.

Δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἡρόδοτου μέχρι τινὸς ἐξαγόμενον, ὅτι ἕκτοτε, εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, αἱ ἐκλογαὶ τῶν ἀρχῶν ἐνηγοῦντο, ὅχι διὰ χειροτονίας, ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ διὰ κληρώσεως. Ἀναμνήθωλον μὲν εἶναι, ὅτι ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους καὶ ἐφεξῆς, οἱ ἐννέα ἐνιαύσιοι ἄρχοντες καὶ πρὸς τοῦτοις διάφοροι ἄλλαι ἀρχαί, ἐξελέγοντο ἐν Ἀθήναις διὰ κλήρου. Ἀλλ' ὁ Γρότε φρονεῖ, καὶ εὐλόγως νομιζόμεν, ὅτι ἡ κληρώσις δὲν εἰσῆχθη εἰμὴ ἀπὸ ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀδιαφύρως ἂν εἴ-

χον ἢ δὲν εἶχον περιουσίαν, ἀνεκπρόχθησαν ἐλλέξιοι εἰς ὅλας τὰς ἀρχάς, ὅπερ δὲν ἐγένετο εἰμὴ βραδύτερον, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, τῷ 479, μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην. Ἐπὶ Κλεισθένους καὶ μέχρι τῆς προτάσεως ταύτης τοῦ Ἀριστείδου, ἐλλέξιοι δὲν ἦσαν ἐτι εἰμὴ οἱ εὐπορώτεροι, κατὰ τὰς προαπτεθείσας διακρίσεις τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος· τοῦτο δὲ βεβαίως ὄντος· ὅπως ἀπίθανον φαίνεται ὅτι εἰσῆχθη ἔκτοτε ἡ κλήρωσις. Τρόντι, κατὰ τὰς δημοκρατικὰς ιδέας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸ κύριον προτέρημα τοῦ κλήρου ἦτο, ὅτι δι' αὐτοῦ ἕκαστος πολίτης, εἴτε πλούσιος, εἴτε πένης, εἶχεν ἴσῃ πιθανότητα νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἀρχήν. Ἐνόςθι ὅμως οἱ πνεέστεροι δὲν ἦσαν ἐλλέξιοι, ὁ κληρος δὲν συνέφερε προδήλως εἰς αὐτούς· διότι ὅχι μόνον δὲν ἐδίδεν εἰς αὐτούς κἀπὲν δικαίωμα, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἀφῆρει ἀπ' αὐτῶν τὸ δικαίωμα τὸ ὅποιον εἶχον νὰ προτιμῶσι, διὰ τῆς χειροτονίας, μεταξὺ τῶν πλεωσιωτέρων ἐκείνους τοὺς ὑποίους ἤθελον ὡς ἀρχοντας. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερον τεμαῖριον, ὅτι ὁ κληρος εἰσῆχθη εἰς Ἀθῆνας, ὅχι ἀπὸ Κλεισθένους, ἀλλὰ βραδύτερον. Ὁ κληρος εἶχεν ἀτόπημά τι, τὸ ὅποιον κάλλιστα ἐνόει ἡ δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων· τὸ ἀτόπημά, ὅτι ὡς ἐξ αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ περιέλθῃσι τὰ πράγματα εἰς χεῖρας ἀνθρώπων μὴ ἐχόντων τὴν ἀπαιτουμένην ἐμπειρίαν καὶ ἐπιτηδευότητα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ κληρωθεὶς, πρὶν ἀνελάβῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ὑπεβάλλετο εἰς τὴν λεγομένην δοκιμασίαν, ὃ ἔστιν εἰς δικαστικὴν τένα ἐξέτασιν, περὶ τοῦ ἀν ἦναι πολίτης καὶ ἀν δὲν παρεβίασεν ἀπαραιτήτους τινὰς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικοὺς ὁρους· ὥστε διὰ τῆς δοκιμασίας, ὁ κακοήθης ἄνθρωπος, καὶ ἀν τυχὸν ἤθελε κληρωθῇ, ἀπεκλείετο τῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ὁ κληρωθεὶς ἠδύνατο νὰ ἦναι χρηστός πολίτης, καὶ οὐδὲν ἥττον ἀνεκωνώτατος. Τούτου ἕνεκα, ἡ κλήρωσις οὐδέποτε ἐφημερόσθη εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν στρατηγῶν, οἵτινες, δι' ὅλης τῆς δημοκρατικῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐποχῆς, ἐξηκολούθησαν πάντοτε διὰ χειροτονίας ἐκλεγόμενοι. Ἀλλὰ διακτὶ ἡ ἐξαίρεσις αὕτη ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν στρατηγῶν; Βεβαίως διότι τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας, καὶ ἀπῆται πλείστην πεῖραν, εὐφυΐαν καὶ σύνεσιν· διὸ ἡ ἐνάσκησις αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν τυρὰν

τύχην. Ἐπὶ Κλεισθένους ὅμως τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας ἀ-
ξίωμα δὲν ἦτο ἐπὶ τὸ τῶν στρατηγῶν, τοῦλάχιστον δὲν ἦτο μό-
νον τὸ τῶν στρατηγῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐννέα ἐνιαυτοὶ ἀρχόντες δι-
τέλουν ἐπὶ ἐκπληροῦντες σπουδαιότατα καθήκοντα. Ὁ Κλεισθένης
ἐπέτρεψε μὲν, ὡς εἶπομεν, ἐν μέρει τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν
δῆμον, ἀλλὰ, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὰ παλαιάριθμα ταῦτα
τοῦ δήμου δικαστήρια, δὲν ἐδίκαζον ἑκτοτε εἰμὴ τὰ πολιτικά ἐγ-
κλημματα, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ δίκαι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον
δικαζόμεναι ὑπὸ τῶν ἐννέα ἀρχόντων· καὶ αὐτὸς ὁ Ἄρειος Πάγος,
ὁ ἐκ τῶν προδιατελεσάντων ἀρχόντων συγκεκροτημένος, διετήρη-
σεν ἀξιόλογον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ δικαστικῆς δικαιοδοσίας.
Πλὴν τούτου, οἱ δέκα στρατηγοὶ ἀνέλαβον μὲν ἀπὸ Κλεισθένους
τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὁ τρίτος τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόν-
των, ὁ πολέμαρχος, διετήρησε πολλὰ τῶν δικαιοματίων τὰ ὅποια
εἶχε πάλαι ποτὲ ὡς ἀρχιστράτηγος· διότι ἤρχε καὶ ἤδη τῆς δε-
ξιᾶς τοῦ στρατοῦ πτέρυγος καὶ προέδρευε τοῦ στρατιωτικοῦ συμ-
βουλίου τῶν στρατηγῶν, ὥστε, ὅσας συνέβαινε διχοφωνίας, ἀπὸ
τῆς ψήρου τοῦ πολέμαρχου ἠδύνατο νὰ ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κρά-
τους, ὅπως θέλομεν ἰδεῖ ἐπὶ τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ. Ἐπὶ Κλει-
σθένους λοιπὸν τὸ ἀξίωμα τῶν ἐννέα ἐνιαυσίων ἀρχόντων εἶχε μὲν
κατὰ τι ἀποβάλλει τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχαίαν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ
δὲν εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ἐκμηδενισθῆ, ὥστε, ἂν ἑκτοτε εἰσῆγετο
ἡ κλήρωσις, νὰ θεωρηθῇ μὲν ἀκίνδυνος ἡ ἐπρχομὴ αὐτῆς εἰς τὸ
ἀξίωμα τοῦτο, νὰ ἐπιφυλαχθῇ δὲ ἡ διὰ χειροτονίας ἐκλογὴ ὡς πρὸς
τοὺς στρατηγοὺς, οἵτινες δὲν εἶχον ἑκτοτε καθήκοντα πολὺ σπου-
δαίοντα τῶν καθηκόντων ἅτινα ἐξεπλήρουν ἐπὶ οἱ ἐννέα ἐ-
νιαυτοὶ ἀρχόντες. Βραδύτερον ὅμως τὰ δύο ταῦτα ἀξιώματα με-
τέβαλον ὅλως διώλου θέσιν. Ἀφ' ἐνὸς ἡ κρίσις ὅλων τῶν δικῶν,
καὶ αὐτῶν τῶν ἰδιωτικῶν, ἀπεδόθη εἰς τὰ πολυάριθμα τοῦ δήμου
δικαστήρια, οἱ δὲ ἀρχόντες ἔμειναν ἀπλῶς προϊστάμενοι τῶν δι-
καστηρίων τούτων καὶ προσηναχρεῖται τῶν δικῶν. Ἀφ' ἐτέρου οἱ
στρατηγοὶ ἰδιοποιήθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον οὐ μόνον τὴν
διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πραγ-
μάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν διεξαγωγὴν ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν τῆς πο-

λιτείας ὑποθέσεων, οἱ δ' ἐννέα ἄρχοντες, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ πολεμάρχου, ἀποβαλόντες κατὰ μικρὸν τὴν ὀλοσχερῇ ἐκείνην ἐκτελεστικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν καὶ δικαστικὴν ἀρμυδιότητα ἦν πάλαι ποτὲ εἶχον, περιστάλησαν εἰς ἀπλᾶ τινα ἀστυνομικὰ καὶ παρασκευστικὰ τῆς δικαστικῆς διαχειρίσεως ἔργα. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον τότε ἐξηυτελίσθη, ὥστε ἀμφίβολον εἶναι ἂν οἱ ἐπισημότεροι ἄνδρες ἐδέχοντο νὰ κληρωθῶσιν εἰς αὐτὸ. Τούλαχιστον ὁ Περικλῆς, ὅστις ἐπ' ἀναιρημένως ἐπὶ πολλὰ ἔτη προεχειρίσθη στρατηγός, οὐδέποτε διετέλεσεν ἄρχων. Τότε λοιπὸν εὐλογώτατον ἦτο νὰ θεωρηθῇ ἀκίνδυνος ἡ διὰ κληρώσεως ἐκλογή τῶν ἐννέα ἀρχόντων, νὰ ἐπιφυλαχθῇ δὲ ἡ χειροτονία ὡς πρὸς τοὺς στρατηγοὺς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐξουτέλις μὲν τοῦ πρώτου ἀξιώματος, ἐπίδοσις δὲ τοῦ δευτέρου, δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ πολὺ μετὰ τὸν Κλεισθένη, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν δευτέραν εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Ὅθεν ἐπειδὴ εἶναι βέβαιον ὅτι ὅτε εἰσῆχθη ἡ κλήρωσις, ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκλογῆς δὲν ἐφηρμόσθη εἰς τὸ κυριώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, τὸ τῶν στρατηγῶν· τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦτο δὲν ἀπέβη κυριώτατον, εἰμὴ πολὺ μετὰ τὸν Κλεισθένη, φαίνεται διὰ τοῦτο πιθανώτατον, εἰ ἡ κλήρωσις δὲν εἰσῆχθη εἰς τὸ τῶν Ἀθηναίων πολιτεύμα εἰμὴ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ταύτην ἔποχην, καὶ ὅχι ἀπὸ Κλεισθένους.

Βεβαίως ὅμως, ἐπὶ Κλεισθένους καθιερώθη ἐν Ἀθήναις ἑτέρος τις θεσμός, ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις καὶ πολλὰς κατὰ τῶν Ἀθηναίων κατηγορίας, ὁ λεγόμενος ὀστρακισμός. Διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ἡδύνατο πολίτης τῶν Ἀθηναίων ἐπίσημος νὰ ἐξορισθῇ, ἄνευ προηγουμένης κατηγορίας, ἀνακρίσεως ἢ ἀπολογίας, ἐπὶ δέκα ἔτη, τὰ ὅποια βραδύτερον ἡλαττώθησαν εἰς πέντε. Ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις περιεβάλλετο διὰ πλείστων ἐγγυήσεων. Πρὸ πάντων ἡ βουλὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐβουλευόντο καὶ ἀπεφάσιζον, ἐὰν ἡ κατάστασις τῆς πολιτείας ἦτο τοσοῦτον ἐπισηφαλὴς, ἐὰν δηλονότι τὰ καθεστῶτα ἐκινδύνευον τοσοῦτον ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς δυνάμεως ἐνὸς ἀνδρός, ὥστε νὰ ἀπαιτῆται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐκτάκτου τούτου μέτρου. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ προεισαγωγικῇ τυχῇ πράξει οὐδένος τὸ ὄνομα ἀνεφέρετο· τὸ ζήτημα ἐτίθετο ἀ-

ρίστως. Ἐάν δὲ ἐλύετο καταφατικῶς, τότε ὠρίζετο ἡμέρα καθ' ἣν ἅπαντες οἱ πολῖται ἐκκαλοῦντο εἰς τὴν ἀγορὰν, περίφρακτον οὖσαν καὶ ἔχουσαν δέκα μὲν εἰσόδους, διὰ τοὺς πολίτας ἐκάστης τῶν δέκα φυλῶν, δέκα δὲ δοχεῖα εἰς ἃ ἕκαστος πολίτης κατέθετε τὴν ψῆφόν του, δηλαδὴ δοτρακον (ἐξ οὗ τὸ ὄνομα δοτρακισμός) ἢ κεραμίνην πινακίδα, ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, ὅστις, κατ' αὐτόν, ἔπρεπε νὰ ἐξορισθῇ εἰς τὸ τέλος τῆς ἡμέρας ἡριθμοῦντο αἱ ψῆφαι, καὶ ἂν εὐρίσκετο, ὅτι τοῦλάχιστον 6000 παλῆται ἐψήφισαν καθ' ἐνός τινος ἀνδρός, ὁ τοιοῦτος ἐξωρίζετο· εἰδὲ μὲν, ἡ συνέλευσις διελύετο ἄπρακτος. Δέκα δὲ ἐπιστρέποντο ἡμέραι εἰς τὸν ἐξόριστον, ἵνα τακτοποιήσῃ τὰς ὑποθέσεις του· μεθ' ὃ ἀπῆρχετο ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς. Διετῆρει ὅμως τὴν περιουσίαν του, καὶ οὐδέμιαν ἄλλην ἐπασχε ποινὴν.

Ἦτις ἦτο ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς δικτάξεως ταύτης, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐξωρίσθησαν ἀλληλοδιαδόχως πολλοὶ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, καὶ ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ πόλις αὕτη κατηγορήθη ὡς ἀγνώμων πρὸς τοὺς μεγαλητέρους αὐτῆς εἰεργάτας; Εἶδομεν, ὅτι εἰς τὰς μικρὰς ἐλληνικὰς πολιτείας, καὶ αἱ κυβερνήσεις καὶ αἱ κατὰ τῶν κυβερνήσεων ἀντιπολιτεύσεις συνέκειντο ἐξ ὀλίγου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, ὥστε αὐτοὶ αἱ στάσεις ἠδύναντο νὰ διαιωνίζωνται καὶ ἐπὶ τέλους ἀνὴρ φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς, ἠδύνετο, δι' εὐαρίθμων μισθοφορίων, νὰ ἀνατρέψῃ τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ μοναρχήτῃ. Ὁ Σόλων ἐνόμισεν ὅτι θέλει προλάβει τὸ κακὸν τοῦτο, ἐπιβάλλων εἰς ἕκαστον πολίτην τὸ καθήκον, ἅμα προκύψῃ στάσις, νὰ συντάσσεται μετὰ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδος· ὁ Σόλων ἠλπίσεν ὅτι τῶν πλειοτέρων πολιτῶν προστεθέντων οὕτω εἰς τὴν ἀγαθωτέραν μερίδα, αὕτη θέλει ὑπερισχύσει, θέλει δὲ καταπαύσει οὕτω ἡ ἔρις. Ἀλλὰ ἡ πείρα εἶχεν ἀποδείξει, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος, καίτοι ἐπιβάλλων ποινὴν ἀτιμίας εἰς τὸν ἀδιαφοροῦντα πολίτην, δὲν ἴσχυσε νὰ νικήσῃ τὴν συνήθη τῶν ἀνθρώπων νουθρότητα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, ὡς φαίνεται, ἡ ποινὴ ἐκεῖνη ἦτο ἀπλῆ ἀπειλὴ καὶ ποτὲ σπουδαίως δὲν ἐρρημόσθη· τούτου ἕνεκα ἡ μετὰξὺ Λυκούργου, Μεγακλέους καὶ Παισιστράτου ἔρις διήρκεσεν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν παγίωσιν τῆς

τοῦ Πεισιστράτου τυραννίδος. Ὁ Κλεισθένης λοιπὸν ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ εὐρεθῇ ἕτερός τις τρόπος θεραπείας· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκανόνισε τὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ, ὡς προεῖρηται, ὅστις τφόντι, συνδυαζόμενος μετὰ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ δημοσίου πνεύματος, ἀπῆλλαξε τελευταῖον τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου τῆς τυραννίδος δεινοῦ. Ἀλλ' ὁ ὀστρακισμὸς ἐρημόσθη ἐνίστε ἀδίκως· δὲν τὸ ἀρνούμεθα, εἰ καὶ οἱ λέγοντες τοῦτο καὶ ἔχοντες συνήθως πρὸ ὀρθολογίων τὴν ἐξορίαν τοῦ δικαίου Ἀριστείδου, λησμονοῦσιν, ὅτι αὐτὸς ὁ Ἀριστείδης εἶπε ποτὲ, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀπερχόμενος, ὡς οὐκ ἔστι σωτηρία τοῖς Ἀθηναίων πράγμασιν, εἰ μὴ καὶ Θεμιστοκλέα καὶ αὐτὸν εἰς τὸ βάραθρον ἐμβάλοιεν· ἔστω ὅμως, ὅτι ἀδίκως ἐνίστε ἐρημόσθη ὁ ὀστρακισμὸς. Ἀλλὰ ἵ τίνος ἀνθρωπίνης θεσμοθεσίας δὲν ἐγένετο κατάχρησις; Καὶ ὅταν συλλογισθῶμεν, ὅτι εἰς πολλὰς νεωτέρας ἐπικρατείας, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς κάλλιστα κυβερνωμένας, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν αὐτὴν, πολλάκις ἐπίσημοι ἄνδρες, εἴτε ἀνήκοντες εἰς πεπτωκότα βασιλικὰ γένη, εἴτε καὶ ἄλλοι, ἐξωρίσθησαν ἀνευ οὐδεμιᾶς προηγουμένης κοινῆς συζητήσεως καὶ ἀποφάσεως· ἐξωρίσθησαν διὰ βίου, αὐτοὶ τε καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, αἱ δὲ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν· ἀντιπαρβάλωμεν δὲ ταῦτα πάντα πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ὀστρακισμοῦ, καθ' ἃς ἔνα ἐξορισθῇ τις ἀπαιτεῖτο προεισαγωγικὴ ἀπόφασις τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔπειτα πάλιν ὁριστικὴ ἀπόφασις 6000 τοῦλάχιστον ψήφων· ἡ δ' ἐξορία δὲν διήρκει εἰμὴ ὀλίγα ἔτη, οὐδ' ἐπέφερε τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας, δὲν δυνάμεθα, τῇ ἀληθείᾳ, εἰμὴ νὰ θαυμάσωμεν τὴν μετριопάθειαν τῶν προκατόρων ἡμῶν.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ διὰ τοῦ Κλεισθέους ἐνεργηθεῖσαι μεταρρυθμίσεις σκοπὸν κύριον εἶχον νὰ ἀποτρέψωσιν, ὅσον δυνατόν, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς τυραννίδος· τοῦτο ὅμως διὰ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας κατερέτετο πληγὴ καιρία κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ὅθεν ὁ Ἰσαγόρας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀγανακτῆσαντες, ἐκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὸν Κλεομένην, ὅστις, δυσχερεστημένος ὢν ἐπίσης διὰ τὰ γενόμενα καὶ ἐπιστρέψας προθύμως εἰς Ἀθήνας, μετὰ τινος μοίρας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, κατέλαβε τὴν πόλιν, ἠνάγκασε τὸν Κλεισθένη καὶ 700 οἰκογενεάς ἐκ τῶν

κυρωτάτων αὐτοῦ ὁπαδῶν, νὰ φύγωσι· καὶ τότε ἐπεχείρησε νὰ διαλύσῃ τὴν νέαν βουλὴν τῶν 500 καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ὅλην ἀρχὴν εἰς 300 φίλους τοῦ Ἰσαγόρου. Ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ᾔτο πλέον ὁ δῆμος ἐκεῖνος ὃν ὁ Πεισίστρατος ἐξεφόβει διὰ 50 ῥοπαλοφόρων ἀνδρῶν. Ἐντὸς τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐτῶν, ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ αὐτοῦ κατάστασις εἶχε παραδόξως βελτιωθῇ· ἡ τυραννὶς τῶν Πειπιστρατιδῶν εἶχε καταστήσει πᾶσαν τυραννίδα μισητήν· ὅθεν, ἀποποιηθείσης τῆς βουλῆς τοῦ Κλεισθένους νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν περὶ τῆς διαλύσεως αὐτῆς ἀπόφασιν, τοσοῦτοι καὶ μετὰ τοσοῦτου θάρρους συνέβρευσαν περὶ αὐτὴν πολῖται, ὥστε ὁ Κλεισθένης καὶ ὁ Ἰσαγόρας ὑπεχώρησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσι μεθ' ὅλων τῶν Λακεδαιμονίων εἰς Σπάρτην. Οἱ ὁπαδοὶ ὅμως τοῦ Ἰσαγόρου συνέληφθησαν, κατεδικάσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν, ὁ δὲ Κλεισθένης καὶ οἱ 700 ἐξόριστοι οἴκοι ἐν τῷ ἅμα ἀπεκλήθησαν, καὶ οὕτως ἐξηστράλισθη ἡ τοῦ νέου πολιτεύματος ἐφαρμογή.

Τὰ αἰσθητάτα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ὑπερηφανείας, τὰ ὅποια ἐπεκράτησαν τότε εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν τοκαύτην τῆς ἐλευθερίας ἀνάκτησιν, ζωγραφίζαντο ζωγράφατα ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου. « Ἀθῆναι, λέγει, εὐσαι καὶ πρὶν μεγάλαι, τότε ἀπαλλαχθεῖσαι τυράννων, ἐγίνοντο μέζονες.... δηλοῖ δὲ οὐ κατ' ἐν μαῦνον, ἀλλὰ πανταχῇ, ἡ ἰσχυροῦς ὥς ἔστι χρῆμα σπουδαῖον, εἰ καὶ Ἀθηναῖοι τυραννεύμενοι μὲν, οὐδαμοῦ τῶν σφέας περιοικεόντων ἔσαν τὰ πολέμια ἀμείνους, ἀπαλλαχθέντες δὲ τυράννων, μακρῶ πρῶτοι ἐγένοντο· δηλοῖ ὢν ταῦτα, ὅτι κατεχόμενοι μὲν ἐθελόκακον, ὥς δεσπότη ἐργαζόμενοι, ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὰς ἕκαστος ἐαυτῷ προθυμέετα κατεργάζεσθαι ». Καὶ ἴσως μὲν ὁ Ἡρόδοτος ἐφάνη ἐν ταῦθα ὅπως οὐκ ἄδικος πρὸς τὸ παρελθόν· διότι τελευταῖον ἐπὶ Πεισιστράτου αἱ Ἀθῆναι ἀνεδείχθησαν πολλῶν ἐκ τῶν περιοικούντων, ἂν ὅχι ὅλιον, ἰσχυρότεραι. Ἀλλ' ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας, γράφων ταῦτα, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μεγάλα τῆς ἰσχυροῦς κατορθώματα, τὰ ἐπελθόντα κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα· τοὺς κατὰ Περσῶν θριάμβους, τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν, τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου, τὰ ἀριστοτεχνήματα τοῦ Φειδίου. Καὶ ἔπειτα ἡ

συνετῶς διεξαγομένη ἐλευθερία, εἶναι ἀγαθὸν τοσοῦτον μέγα, ὥστε ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἐγγάλλωντο καὶ ἐμμεγαλύνουσιν ἐπὶ τῷ κατορθώματι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ ἅμα, ἐκτεθέντος τοῦ νέου πολιτεύματος εἰς δεινὴν δοκιμασίαν, ἐξῆλθον τροπαιοῦχοι ἀπὸ τοῦ πρώτου τούτου κινδύνου.

Τῷ οὖν, ὁ Κλεομένης δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐκδοσὶν ἐκείνην τῆς τῶν τυράννων καταλύσεως. Ναι μὲν καὶ ἀλλοχού μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν τυράννων δὲν ἐπνεήλθον αἱ ἀρχαῖαι ἀποκλειστικαὶ ἀριστοκραταί, ἀλλὰ τιμοκραταί, ὡς εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ τιμοκρατία ὅμως τῶν Ἀθηνῶν, μάλιστα μετὰ τὰς διὰ Κλεισθέους γενομένας μεταρρυθμίσεις, ἐξέπετο προδήλως πρὸς τὴν δημοκρατίαν, διὰ τε τὴν κατάρτησιν τῶν ἀρχαίων φυλῶν, καὶ τὴν ἐκ τούτου κολόβωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν εὐπατριδῶν δυνάμεως, καὶ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ δήμου αὐξήσιν, καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν· ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἰδόντες ὅτι ἡ ἀρχαία ἀριστοκρατία δὲν δύναται νὰ ὑπερισχύσῃ, κατήντησαν νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι καὶ αὐτῇ τῆς τυραννίδος ἡ ἀκρόθωσις συνέφερεν αὐτοῖς μᾶλλον ἢ ἡ νέα αὐτῇ τῶν πραγμάτων κατάστασις· ἡ γὰρ λαβόντες, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ὡς ἐλεύθερον μὲν εἶναι τὸ γένος τὸ Ἀττικόν, ἰσόρροπον τῷ ἐαυτῶν ἂν γένοιτο, κατεχόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ τυραννίδι, ἀσθενὲς καὶ πειθαρχέσθαι ἐτοιμόν.

Ὅθεν ὁ Κλεομένης, ἅμα ἐπανελθὼν εἰς Σπάρτην, ἀπεφάσισε νὰ καταστήσῃ τύραννον Ἀθηνῶν τὸν φίλον αὐτοῦ Ἰσαγόραν· καὶ ἐπὶ τούτῳ, πρώτῃν ἤδη φοράν, καθ' ὅσον ἤξεύρομεν, ἡ Σπάρτη συνέλεξεν, ἐν ἔτει 506 πρὸ Χριστοῦ, τὴν στρατὸν τῶν Πελοποννησίων αὐτῆς συμμάχων. Ὁ Κλεομένης συγχρόνως συνεννοήθη καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῶν Χαλκιδέων καὶ τῶν Βοιωτῶν, ὧν οἱ τελευταῖοι προθύμως ἐπελάβοντο τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐκδικηθῶσι τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν προστασίαν τὴν ὁποίαν, ὡς εἶδομεν, οὗτοι εἶχον πρὸ μικροῦ ἀπονείμει εἰς τοὺς ἀποστάντας ἀπὸ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας Πλαταιεῖς. Ὁ Κλεομένης ἤλπιζεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπανταχόθεν οὕτω προσβαλλόμενοι, θέλουσιν ὑποκύβει. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι εἶχε συγκαλέσει τοὺς ἐντὸς τοῦ ἰσ-

θμοῦ συμμάχους, μὴ κοινοποιήσας εἰς αὐτοὺς προηγουμένως ἐπὶ τίνι σκοπῇ στρατεύονται· ὅτε λοιπὸν ὁ Πελοποννησιακὸς στρατός, ἀγόμενος ὑπὸ ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, τοῦ τε Κλεομένης καὶ τοῦ Δημαράτου, προεχώρησε μέχρις Ἐλευσίνος, καὶ ἐνόησε περὶ τίνος πράκεται, δυσπρεστώθη πολὺ διὰ τὸ ἐπιχείρημα· καὶ πρῶτοι μὲν ἀπῆλθον οἱ Κορινθιοί, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Δημάρατος, εἴτε διότι συνεμερίζετο τὴν κοινὴν ἀποδοκιμασίαν, εἴτε διότι εἶχεν ἀφορμὴν τινα ἀγνωστον διχονοίας πρὸς τὸν συμβασιλέα· ὥστε ἅπανα ἡ στρατιὰ αὐτὴ διελύθη μὴδὲν πράξασα. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἀπαλλαγέντες ὥς ἐκ τούτου ἀπροσδοκῆτως ἀπὸ τοῦ ἐπικινδυνότερου ἐχθροῦ, ἐτράπησαν κατὰ τῶν ἄλλων· ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς τε Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, καὶ, ἐπειδὴ οἱ Δωριεῖς τῆς Αἰγίνης κάτοικοι ἠθέλησαν νὰ συμμαχήσωσιν ὁμοίως μετὰ τῶν Βοιωτῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεχείρησαν καὶ κατὰ τῆς ὀλιγαρχικῆς, τῆς πλουσίας, τῆς ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς ταύτης νήσου ἀγῶνα μακρόν, ὅστις διήρκεσεν εἴκοσι περίπου ἔτη, διεκόπη ἐπανειλημμένως ἐνεκα τῶν μεσολαβησάντων ἐν τῇ μεταξὺ μαδικῶν πολέμων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπέφερε τὴν κατὰκτησιν τῆς Αἰγίνης καὶ τὴν ἔξωσιν τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Ἐν τούτοις ὁ Κλεομένης καὶ οἱ Σπαρτιάται, ἀγανακτοῦντες διὰ τὴν ἄδοξον ἀπὸ τῆς Ἐλευσίνος ὑποχώρησιν, ἀπεράσισαν τότε νὰ ἀποκαταστήσωσιν αὐτὸν τὸν Ἰππῖαν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸν προσεκάλεσαν, ἐν ἔτει 505, εἰς Σπάρτην, ὅπου συνεκάλεσαν καὶ ἅπαντας τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἡ κατὰ τὸ προηγουμένον ἔτος πρώτην φορὰν συγκροτηθεῖσα Πελοποννησιακὴ συμμαχία ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἔλαβεν ἤδη τὴν τακτικωτέραν μορφὴν κοινῆς συνόδου, συζητούσης τὰ συμφέροντα τῆς χερσονήσου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀλλ' ἡ ἐκδοσις τῆς συζητήσεως ἀπέδειξεν, ὅτι αἱ ἄλλαι πόλεις δὲν εἶχον εἰσέτι καταντήσει εὐπειθῆ τῶν Λακεδαιμονίων ὄργανα. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Κορινθίων Σωσικλῆς ἀπέχρουσε μετὰ πλείστης ζωηρότητος τὸ βούλευμα τῆς ἀγορεύσεως τῶν τυράννων ἐν Ἀθήκαι· οἱ λοιποὶ σύμμαχοι ἠσπάσθησαν προθύμως τὴν γνῶ-

ἦν ταύτην τῶν Κορινθίων, ὥστε ὁ Ἰππίας, ἀφοῦ εἰς μάτην ἤγνωσθη νὰ μεταπεισῇ τὴν συνέλευσιν, ἐπανῆλθεν ἀπρακτος εἰς Σγειον, καὶ ἐζήτησεν ἐκεῖθεν σύμμαχον ἕτερον, φοβερώτερον, τὸν τότε βασιλέα τῶν Περσῶν Δαρείον, γενόμενος οὕτω εἰς τῶν πρωταίων τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκολοῦθου ἑκατονταετηρίδος ἐκραγόντων μεγάλων Περσικῶν ἢ Μηδικῶν πολέμων. Ὁ δὲ βασιλεὺς Δαρεῖος ἀνέλαβε τὴν προστασίαν τοῦ Ἰππίου τοσούτω μᾶλλον, ὅσω εἰ Ἀθηναῖοι μετ' ὀλίγον εἶχον ἐπιχειρήσει νὰ βοηθήσωσι τὴν κατὰ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ μικρῇ Ἀσίᾳ ἑλληνίδων πόλεων. Διότι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν περιωρίζετο εἰς μὴν τὴν μεγάλην χερσόνησον· ἦτις ἐκτείνεται πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων, καὶ τῆς ὁποίας συμπληρώσαμεν ἥδη τὴν εἰκόνα κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἀλλ' ἐξηπλώθη πρῶτον καὶ εἰς τὰς παρ' αὐτὴν κειμένας, καὶ εἰς ἄλλας ἀπωτάτας χώρας.

Κυριωτάτη αὐτοῦ ἐστὶ καὶ μητρόπολις ἦτο βεβαίως αὕτη ἡ μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Μαλέας χερσόνησος· ἐνταῦθα ἦτο ἡ κατοικία τῶν θεῶν αὐτοῦ· ἐνταῦθα ἦσαν τὰ κυριώτατα θρησκευτικὰ, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ αὐτοῦ καθιδρύματα· ἐνταῦθα ἔκειντο αἱ δύο πόλεις, Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι, περὶ ἃς συγκεφαλαιούται κατὰ μέγα μέρος ὁ πρῶτος, ὁ ἀρχαιότερος, ὁ μέχρι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἑλληνισμὸς. Καὶ ἡ κυρία αὕτη τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ οἴκου ἐστὶ εἶχεν ἑκτασιν καὶ εὐφρίαν ἱκανὴν νὰ διαθρέψῃ ὅλα αὐτοῦ τὰ τέκνα. Ἀλλὰ τὰ τέκνα ταῦτα ὅτε ὀλιγαρχεῖ ἦσαν, ὅτε κυθρὰ δὲν κινηριστοῦντο εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς μερίδα τῆς πατρικῆς κληρονομίας, ἀλλ' ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κατασκευάσωσιν ἰδίαν περιουσίαν. Ὅθεν δὲν ἔπαυσαν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τῶν πρώτων τούτων ἱστορικῶν χρόνων, ἀνχωροῦντα ἀπὸ τοῦ πατρικοῦ οἴκου, διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς μεσημβρίαν, πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς βορρᾶν, εἰς ἀναζήτησιν καλλιτέρας τύχης, καὶ κτιζόντα, ἀπανταχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, ἀναριθμητοὺς ἀποικίας, ὧν τινες ἀπέβησαν ἰσχυρόταται, ἀπασαι δὲ ἐπενήργησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὴν τύχην τῆς μητροπόλεως.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἑλλάδος, μετὰ αὐτῆς καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐκτείνεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τὸ ὅποιον ἐκπαλαί ἦτο τοσοῦτον ἑλληνικόν, ὥστε οἱ πρόπατορες ἡμῶν ἐκάλουν αὐτὸ ἡμετέραν θάλασσαν, καθ' ἡμᾶς θάλασσαν. Αἱ δύο αὐτοῦ ἀκταί, πλησιάσασαι ἀμοιβαίως πρὸς βορρᾶν, σχηματίζουν τὸν στενὸν τοῦ Ἑλλησπόντου πορθμὸν· ἔπειτα δέ, ἀποχωρίζόμεναι αἰφνιδίως καὶ ἀναχωρήσασαι ἡ μὲν πρὸς δυσμὰς, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς, ἀνοίγουν διὰ δεξιὰς ἐκείνης τῆς πελοποννησιακῆς ἀκρᾶς Μάλεας καὶ τῆς νήσου Κρήτης πορθμὸν, ἐκτρέχει δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐτι μεγαλητέραν δεξιὰς ἐκείνης τῆς μεσογείου θαλάσσης. Αἱ πολυάριθμοι νῆσοι, αἵτινες, ὡς ἐπίγειόν τινα ἀστερωπὸν οὐρανόν, κοσμοῦσι τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς τρεῖς κυριώτατα συστήματα· τὰς νήσους, τὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου· τὰς νήσους, τὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῆς χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τὴν Κρήτην, ἥτις ἀποτελεῖ ἅμα μὲν τὸ μεσημβρινὸν μετὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης σύνορον, ἅμα δὲ τὸ κυριώτατον τμήμα τῆς γεφύρας ἥτις συνάπτει πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ συμπληροῦται ἀφ' ἐνὸς διὰ τῶν Κυθάρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς Καρπάθου καὶ τῆς Ρόδου.

Ὁ μακρὸς καὶ στενὸς σκελετὸς τῆς Εὐβοίας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχεια τῶν ὀρεινῶν σειρῶν τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀθρυος, αἵτινες, προβαίνουσαι πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, σχηματίζουν πρὸς ἐτι τὴν Ἄνδρον, τὴν Τήνον, τὴν Μύκονον, τὴν Δῆλον, τὴν Νάξον, τὴν Ἀμοργόν· πάλιν δέ, ὡς συνέχεια τῆς τοῦ Σουνίου ἀκρᾶς θεωροῦνται ἡ Κέα, ἡ Κύβιστος, ἡ Σέριφος, ἡ Φολέγανδρος, ἡ Σίκιμος, ἡ Γύφορος, ἡ Σύρος, ἡ Πάρος καὶ ἡ Ἀντίπαρος· τελευταίαν ἡ Κίμωλος, ἡ Νέηλος καὶ ἡ Θήρα προσκυψάν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης, δι' ἡρμιστείων ἐκρήξεων. Αἱ νῆσοι αὗται, ἐκτὸς τῆς Εὐβοίας, ὠνομάζοντο τὸ πάλαι Κυκλάδες καὶ Σποράδες· καὶ Κυκλάδες μὲν ἰδίως, ἐλέγοντο αἱ ἀμέσως τὴν ἱερὰν τῆς Δήλου νῆσον περικυκλοῦσαι· Σποράδες δὲ αἱ μᾶλλον διεσπαρμέναι καὶ

γυμνάζονται. Ἄλλ' ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι δὲν ἐπικράτει πολλὰ ἀκριβεία περὶ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων τούτων· σήμερον δὲ ἀπασαι αἱ νῆσοι ἐκείναι ὀνομάζονται Κυκλάδες. Πρὸς τούτοις τὸ πάλαι αἱ νῆσοι αὗται, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐθεωροῦντο κατοικοῦμεναι, ὡς καὶ ἡ Εὐβοία, καὶ ἡ Ἀττικὴ, ὑπὸ τῆς Ἰωνικῆς φυλῆς· ἐξαίρεσι τῶν Στύρων καὶ τῆς Καρύστου τῆς Εὐβοίας, καὶ τῆς νήσου Κύθου, ὧν οἱ κάτοικοι ἐλέγοντο Δρύο-
 πες, καὶ τῆς Μήλου καὶ τῆς Θήρας, αἵτινες ἦσαν ἀπεικία τῆς Σπάρτης. Ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ἤτοι κατὰ τὴν ὀγδόην καὶ τὴν ἐβδόμην ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, ἐπισημόταται τῆς Εὐβοίας πόλεις ἀναφαίνονται ἢ παρὰ τὸν στενότερον πορθμὸν τὸν χωρίζοντα τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς Βοιωτίας Χαλκίς, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀνα-
 τολικονότιον τῆς Χαλκίδος, ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλίας κεκμένη, Ἐρέ-
 τρια· ἡ Κλκίς καὶ ἡ Ἐρέτρια κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς νήσου, ἡ δ' Ἐρέτρια καὶ τινες τῶν Κυκλάδων, τὴν Ἄνδρον, τὴν Τήνον, τὴν Κέα καὶ ἄλλας. Ὅπόσον δὲ πλούσια καὶ ἐμπορικαὶ ἦσαν ποτὲ αἱ δύο αὗται πόλεις, πολὺ βεβαίως πλουσιώτεραι καὶ ἐμπορικώ-
 τεραι τότε τῶν Ἀθηνῶν, μαρτυρεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τε τῶν πολυαριθμῶν ἀποικιῶν τὰς ὁποίας ἵδρυσαν, καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὸ εὐβοϊκὸν λεγόμενον τάλαντον ἦτο ἐν χρήσει εἰς μέγα τῆς Ἑλλά-
 δος μέρος. Τὸ εὐβοϊκὸν τάλαντον ὑποδιηρεῖτο, ὡς καὶ τὸ Φει-
 δώνιον ἢ αἰγινητικόν, εἰς 60 μνᾶς, ὧν ἐκάστη εἶχεν 400 δραχ-
 μᾶς, ὧν ἐκάστη πάλιν 6 ὀβολούς· ἀλλὰ οἱ 6 ὀβολοὶ τῆς εὐβοϊκῆς
 δραχμῆς περιεῖχον ἄργυρον ὅσον μόνον οἱ 5 αἰγινητικοὶ ὀβολοί,
 ὥστε τὰ εὐβοϊκὰ νομίσματα, δραχμᾶ, μνᾶ καὶ τάλαντον, ἰσοδύ-
 νάμουν μόνον πρὸς τὰ 5/6 τῶν αἰγινητικῶν νομισμάτων, δραχμῆς,
 μνᾶς καὶ ταλάντου. Ἐπικράτει δὲ τὸ εὐβοϊκὸν τοῦτο νόμισμα
 καὶ ἐν Ἀθήναις μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Σόλωνος διενεργηθείσης ἐλατ-
 τώσεως, κατὰ 27 τοῖς ἑκατόν, ὡς προεξεθέσμεν. Ἐκτοτε προέ-
 κυψε τρίτον τάλαντον, τὸ ἀττικόν, διάφορον τοῦ τε αἰγινητικοῦ
 καὶ τοῦ εὐβοϊκοῦ καὶ ἔχον ἀναλογίαν, πρὸς μὲν τὸ πρῶτον, ὡς 3
 πρὸς 5, πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὡς 18 πρὸς 25. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ
 τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος μετεβλήθη ἡ κατάστασις τῶν πραγ-
 μάτων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδος· ὅσοι ὑψοῦνται αἱ Ἀθῆ-

να, τόσῳ πίπτουσιν ἡ Χαλκίς καὶ ἡ Ἐρέτρια. Εἶδομεν πρὸ ὀλίγου τοὺς Χαλκιδεῖς κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· μετ' ὀλίγον δὲ θέλομεν ἰδεῖ ἅπασαν τὴν Εὐβοίαν καὶ ὅλας τὰς Κυκλάδας ὑποκυπτούσας εἰς τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ δὲ τῶν Κυκλάδων τούτων, ἰσχυροτάτη μὲν, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ἱστορικοὺς χρόνους, ἦτο ἡ Νάξος, ἥτις, ἐκτὸς τῆς ἀξιολόγου αὐτῆς ναυτικῆς δυνάμεως, συνεκρέτει στρατὸν 8,000 ὀπλιτῶν καὶ ἐκυριάρχει τινῶν ἐκ τῶν ἄλλων νήσων· λαμπροτάτη δὲ πασῶν, ἡ σήμερον τοσοῦτον ἀφνῆς Δῆλος, διότι ἐνταῦθα ἐτελείτο μεγάλη περιοδική, εἰς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, πανήγυρις, ἣς μετείχον πᾶσαι αἱ ἰωνικαὶ πόλεις, αἱ τε νησιωτικαὶ καὶ ἡπειρωτικαί. Ἡ πανήγυρις αὕτη ἤκμαζεν ἰδίως ἐν τῇ ἐβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὅτε καὶ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ σωζομένου ὁμηρικοῦ εἰς Ἀπόλλωνα ὕμνου. Τὸ πλῆθος τῶν συρρέόντων ἐκεῖ πλοίων, τὸ κἄλλος τῶν γυναικῶν, ἡ πολυτέλεια τῶν κοσμημάτων αὐτῶν, οἱ ποικίλοι ἀθλητικοί, μουσικοί, ὀρχηστικοὶ ἀγῶνες, τὰ πάντα μαρτυροῦσι τὴν τότε εὐπορίαν καὶ εὐημερίαν τῶν ἰωνικῶν πόλεων· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ χάρις καὶ ἡ εὐφροσύνη τῆς ἐορτῆς, ὥστε ὁ ποιητὴς ἀνακράζει, ὅτι θεωρῶν τις τοὺς Ἴωνας ἐνταῦθα ἡθροισμένους ἔλεγεν ὅτι οἱ μάκαρες ἐκείνοι δὲν θέλουσιν οὔτε ἀποθάνει, οὔτε γηράσει ποτέ.

Φαίη κ' ἀθανάτους καὶ ἀγήρωι ἔρμεναι αἰεὶ,
ὅς τότε ἐπαντιόσει, ὅτ' Ἴῶνες ἀθροοὶ εἶεν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ τύχη ἐμελλε νὰ διαλύσῃ τὸ χρυσοῦν τοῦτο ὄνειρον τοῦ ποιητοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἕκτης, ἑκατονταετηρίδος, αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἰωνικαὶ πόλεις κατεκτιθήσαν κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου· ἐντεῦθεν ἡ ἐν Δῆλῳ πανήγυρις ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ βαθμηδόν, καὶ ἐπὶ τέλους, εἰ καὶ οὐδέποτε ἐντελῶς ἐξέλιπε, κατήντησεν ὅμως ἐντελῶς ἀσήμενος, μέχρις οὗ, περὶ τὰ τέλη τῆς ἀκολούθου ἑκατονταετηρίδος, οἱ τότε θαλασσοκρατοῦντες Ἀθηναῖοι ἐπεχείρησαν νὰ δώσωσι νέαν εἰς αὐτὴν ζωὴν.

Αἱ δὲ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικαὶ ἐκεῖνα ἀποικίαι, ὧν

τοσάκις ἤδη ἐποιήσαμεθα μνηστῆρας ἐπὶ τε τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην νηούσης μεγάλης ταύτης ἀσιανῆς χερσονήσου, καὶ ἐπὶ τῶν παρακειμένων νήσων, ὧν αἱ ἐπισημότεραι ἔσαν ἡ Λέσθος, ἡ Χίος, ἡ Σάμος καὶ ἡ Ῥόδος. Αἱ ἀποικίαι αὗται ἰδρύθησαν πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ συνδέονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως μετὰ τῶν θρυλλουμένων μεγάλων ἐντὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐπιδρομῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Βοιωτῶν, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Δωριέων. Τῶντιν κατὰ τὴν παράδοσιν, ἕνεκα τῆς κατακτήσεως ταύτης, μία τῶν Ἀχαιῶν μοῖρα, ἐξελθοῦσα τῆς Πελοποννήσου εἰς Βοιωτίαν καὶ παραλαβοῦσα ἐντεῦθεν πολλοὺς κοινωνοὺς τῆς ἐπιχειρήσεως, διὰ τὴν συμβαίνουσαν τότε καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀναστάτῳσιν, ὡς ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ εἰσβολῆς τῶν Βοιωτῶν τῆς Θεσσαλίας, ἐπορεύθη, διὰ τῆς τελευταίας ταύτης, εἰς Θράκην, καὶ ἀπὸ αὐτῆς διαπεράσασα εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἔκτισεν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου βόρεια ταύτης παράλια τὰς αἰολικὰς ἀποικίας, οὕτως ὀνομασθείσας, διότι οἱ Ἀχαιοὶ ἀνemiγθήσαν καθ' ὁδὸν μετὰ πλείστων Βοιωτῶν καὶ Θεσσαλῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἀνήκοντες εἰς τὴν αἰολικὴν φυλὴν. Ἐτέρᾳ δὲ Ἀχαιῶν μοῖρᾳ ἐξέβαλεν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτοῦ τῆς Πελοποννήσου, τοὺς Ἴωνας, μεταβάνας εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ οἱ ἐκ Μεσσηνίας ἐκχωρήσαντες Πύλιοι μετὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν Νηλεϊδῶν, κατέφυγον ἐπίσης εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου οἱ Νηλεῖδαι λέγονται καταλαβόντες καὶ αὐτὴν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, διὰ Μελάνθου. Ἐντεῦθεν δὲ, διὰ τε τὴν συμφορὴν τοσαύτου πλῆθους, καὶ ἕνεκα διενέξεων τῶν παίδων Κόδρου τοῦ Μελάνθου, ἐγένετο μετ' οὐ πολὺ, εἰς τὰ πρὸς νότον τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς περὶ ταῦτα νήσους, ἡ μεγάλη ἰωνικὴ ἀποικία, ἡ οὕτω κληθεῖσα, διότι ὥρμησεν ἐξ Ἀθηνῶν, τῆς κατ' ἐξοχὴν ἰωνικῆς πόλεως. Τελευταῖον ἀπὸ τῶν δωρικῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου λέγονται ἐκπεμθεῖσαι αἱ ἀποικίαι τῆς τε νοτιωτέρας ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν περὶ ταύτην νήσων. Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος, λόγον ποιούμενος ἰδίως περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἴωνων, ἱστορεῖ ὅτι οἱ ἄποικοι οὗτοι συνέκειντο ἐξ Ἀδάντων, Μινυῶν Ὀρχομενίων, Καδμείων, Δρυόπων, Φωκίων, Μολοσσῶν,

Ἀρχαδῶν Πελασγῶν καὶ Δωριέων Ἐπιδαυρίων· μετὰ πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἐθνῶν ἦσαν προσέτι ἀναμειγμένοι· οἱ δ' ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀναχωρήσαντες, οἵτινες καὶ ἐνομιζόντο γνησιώτατοι τῶν Ἰωνῶν, δὲν ἀπήγαγον μεθ' αὐτῶν γυναῖκας, ἀλλὰ ἔλαβον ἐν Ἀσίᾳ ἐγχωρίους Κασείρας συζύγους, τῶν ὁποίων ἐφόνευσαν τοὺς πατέρας, καὶ ἄνδρας, καὶ παῖδας. Προστούτους ὁ Ἡρόδοτος βεβαιᾷ καὶ ἄτερον γεγονός, ὡς πρὸς τὸ ὅποιον δὲν εἰμπορώμεν νὰ ἀμφιβάλλωμεν, διότι τοῦτο ὁ ἱστορικός ἠδύνατο νὰ τὸ γνωρίζῃ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἔτι ἐκ τῶν ἰωνικῶν τούτων ἀποικιῶν ἄλλαι μὲν ἐλάλουν μίαν τινὰ διάλεκτον, ἄλλαι ἑτέραν, ἄλλαι τρίτην, καὶ ἄλλαι τετάρτην· ὥστε φαίνεται μᾶλλον ὅτι αἱ ἰωνικαὶ αὗται ἀποικίαι ἐκτίσθησαν ὅχι ὑπὸ μιᾶς φυλῆς, τῆς ἰωνικῆς, ἀλλὰ ὑπὸ διαφόρων· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐξ ἀναλογίας εἶναι πιθανώτατον καὶ ὡς πρὸς τὰς αἰολικὰς καὶ ὡς πρὸς τὰς δωρικὰς ἀποικίας.

Ὅπως δὴ ποτε ὅμως, ἐν ἀρχῇ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, εὐρίσκομεν εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς περὶ τὰ παράλια ταῦτα νήσους, τρεῖς ἀποικιῶν θμᾶδας, αἵτινες ὀνομάζονται πρὸς βορρᾶν μὲν αἰολικαὶ ἀποικίαι, ἐν τῇ μέσῃ δὲ ἰωνικαί, πρὸς νότον δὲ δωρικαί. Αἱ ἀρχαιόταται αἰολικαὶ ἀποικίαι ἦσαν δώδεκα· Τῆμος, Αἴριςσαι, Νέον τεῖχος, Κύμη, Αἰγίαί, Μύρινα, Γρύνεια, Εἰλλα, Νότιον, Αἰγίρσσσα, Πιτάνη καὶ Σμύρνη. Αἱ ἑνδεκα πρῶται ἔκειντο πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας καὶ ἦσαν πᾶσαι συμπετυκνωμέναι περὶ τὸν Ἐλαίτικόν κόλπον, τὸν σήμερον λεγόμενον κόλπον τοῦ Σανδερλῆ ἢ Τσαντελῆ, ὅνῃ ἡ δωδεκάτη, ἡ Σμύρνη, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ ὄρους Σιπύλου, εἰς πολλὴν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀπόστασιν, διὸ καὶ πρωϊμώτατα ἀπεσπάρθη ἀπὸ αὐτῶν καὶ συνετάχθη μετὰ τῶν ἰωνικῶν. Παρεκτὸς τούτων αἰολικαὶ ἀποικίαι ἦσαν καὶ αἱ παρακείμεναι νῆσοι, Λέσβος, Τένεδος καὶ Ἑκατόννησοι, ἐτι δὲ πλείσται ἄλλαι πόλεις περὶ τὸ ὄρος Ἰδης, ἐν Τρωάδι, καὶ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ εὐρωπαϊκῇ θρᾶκῃ, κτισθεῖσαι ἅπασαι ὑπὸ τῆς Δέσβου, καὶ τῆς Κύμης καὶ τῆς Τενέδου. Καὶ ἐκ μὲν τῶν πρεσβυτέρων ἡπειρωτικῶν ἀποικιῶν, ἀρχαιοτάτῃ καὶ ἰσχυροτάτῃ ἦτο ἡ Κύμη, ἐκ δὲ τῶν νησιωτικῶν, μάλιστα λόγῳ ἀξία ἡ Δέσβος, ἥτις εἶχε κατ' ἀρχὰς ἐξ πόλεως

Μιτυλήνην, Μήθυμναν, Ἀντισσαν, Ἐρεσσόν, Πύρραν καὶ Ἀρίσθαν, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς τελευταίας ὑπὸ τῶν Μηθυμναίων, τὰς λοιπὰς πέντε, ἐξ ὧν ἐπιφανεστάτη πάλιν ἡ Μιτυλήνη. Περὶ ταύτης διεσώθησαν καὶ ἱστορικαὶ τινες εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκτῆς. Ἡκμαζον τότε ἐν Μιτυλήνῃ ὀνόματα περίφημα, Πιττακός, εἰς τῶν ἐπὶ τὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ λυρικός ποιητής Ἀλκαῖος, καὶ ἡ Σαπφώ, περὶ ἧς καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ ἐπανηλάβωμεν, μέχρι τινὸς ὅ,τι ἔλεγον ἤδη οἱ ἀρχαῖοι· «θαυμαστόν τι γόημα» οὐ γὰρ ἴσμεν ἐν τῷ τοσούτῳ χρόνῳ τῷ μνημονευμένῳ φανείσθαι τινα γυναῖκα ἐνάμιλλον ἐκείνην, οὐδὲ κατὰ μικρόν, ποιήσεως χάριν. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πολλοὶ ἐπεκράτουν ἐν Μιτυλήνῃ ἐριδες καὶ πολλοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἀνεφάνησαν τύραννοι, μέχρις οὗ οἱ Μιτυληναῖοι ἐπέτρεψαν τὰ πράγματα εἰς τὸν Πιττακόν, ἀναγορεύσαντες αὐτὸν ἐπὶ δέκα ἐτη αἰσυμνήτην, ὃ ἐστὶν ἀπόλυτον ἀρχοντα τῆς πόλεως. Ὁ Πιττακός εἶχεν ἤδη διαπρέψει εἰς τινα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πόλεμον, περὶ τοῦ Σιγείου, προγενέστερον, ὡς φαίνεται, τοῦ προαναφερθέντος ἐπὶ Πεισιστράτου πολέμου. Ὁ Πιττακός, ἄγων τότε τὸν στρατὸν τῶν Μιτυληναίων, πύτύχησε νὰ θανατώσῃ, ἐν μονομαχίᾳ, τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων Φρύωνα· ἀλλ' ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀμφιόροπος, καὶ ποτε, τραπέντων τῶν Μιτυληναίων, ὁ Ἀλκαῖος, ὅστις συνηγωνίσθη μετ' αὐτῶν ὡς ὀπλίτης, ἐφυγε μετὰ τῶν ἄλλων, ρίψας τὰ ὅπλα, τὸ δὲ παραδοξότερον, εἶχε τὴν ἀφέλειαν νὰ ὁμολογήσῃ, ἐν μιᾷ τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ, τὸ ἀτύχημα, ὅπως προγενέστερός τις Ἑλλήν ποιητής, ὁ Ἀρχίλοχος, καὶ ἄλλος μεταγενέστερος ξένος, ὁ Λατίνος Ὁράτιος, ἐνῶ ἂν τοιαύτη συμφορὰ συνέβαινεν· εἰς τὸν φιλοτιμότερον Τυρταῖον, δὲν ἤθελεν οὗτος βεβαίως ἐπιζῆσει. Ὁ δὲ Πιττακός, γενναῖος ἀναδειχθεὶς ἐν πολέμῳ, ἐφημίσθη καὶ ἐν εἰρήνῃ διὰ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, καὶ τὴν χρηστότητα, ρυθμίσας μὲν ἐπεικῶς τὰ πράγματα, ἀποθέσας δὲ μετὰ τὴν δεκαετίαν τὴν ἀρχὴν ἂν καὶ πικρότατα λαιδορεῖται ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου Ἀλκαίου, εἰς τὰ στασιωτικὰ καλούμενα τούτου ποιήματα. Ἀλλ' ὁ Πιττακός δὲν ἐφρόντισεν, ὡς ὁ σύγχρονος, καὶ, καθὰ λέγεται, φίλος αὐτοῦ Σόλων, νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν μέλλουσαν τῆς πατρίδος του

τύχην δι' ἐπιτηδείας τοῦ πολιτεύματος διορθώσεως· ἐξ οὗ συνάγεται πάλιν ἡ τοῦ Σόλωνος ὑπεροχή. Τί δ' ἀπέγιναν τὰ κατὰ τοὺς Μιτυληναίους μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πιττακοῦ, τὸν συμβάντα κατὰ τὴν 52 ὀλυμπιάδα, ἥτοι μετὰ τοῦ 572 καὶ 568 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ἄδηλον.

Δώδεκα ἦσαν καὶ αἱ πρὸς νότον τῶν αἰολικῶν κείμεναι ἰωνικαὶ πόλεις· Φώκαια, Κλαζομεναί, Χίος, Ἐρυθραί, Τέως, Λέβεδος, Κολοφών, Ἐφεσος, Σάμος, Ηριήνη, Μυεῦς, Μίλητος. Αἱ πόλεις αὗται συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινοῦ ἱεροῦ, τὸ ὅποιον ἔκειτο πρὸς βορρᾶν τῆς ἄκρας Μυκάλης, πλησίον τῆς Πριήνης, μεταξὺ Ἐφέσου καὶ Μιλήτου, καὶ ἦτο καθωσιωμένον εἰς τὸν Ποσειδῶνα· ἀλλ' ὁ δεσμός οὗτος ἦτο θρησκευτικὸς μᾶλλον ἢ πολιτικὸς, ὥστε αἱ ἰωνικαὶ πόλεις ἤμασαν διὰ τῆς ἰδίας ἐκάστης ἐνεργείας, καὶ ὄχι διὰ κοινῆς συμπράξεως. Μεγίστη δὲ καὶ ἀξιολογωτάτη πασῶν ἀνεδείχθη ἡ Μίλητος, μάλιστα διὰ τὸ ἐμπόριον αὐτῆς. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐγένετο ἰδίως εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον, εἰς τοῦ ὁποῖου τὰ παράλια οἱ Μιλήσιοι ἔκτισαν περὶ τὰς ἑκατὸν νέας ἀποικίας. Ἀλλὰ καὶ διὰ ζῆνός, αἱ ἐμπορικαὶ τῆς Μιλήτου σχέσεις ἐξετείνοντο μέχρι τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ἀσίας. Εἶχε δὲ ἡ πόλις αὕτη τέσσαρας λιμένας καὶ ἐξαίρετον ναυτικὴν δύναμιν, διατελέσασα ἐπὶ τινα χρόνον τὸ μέγιστον ἑλληνικὸν ἐμπορεῖον, μὴδὲ παραχωροῦσα τὰ πρωτεῖα καθ' ὅλην τὴν μεσόγειον, εἰμὴ εἰς μόνην τὴν Καρχηδῶνα. Ἐνῶς δὲ οἱ Μιλήσιοι ἐμπορεύοντο πρὸς βορρᾶν ἰδίως καὶ πρὸς ἀνατολάς, οἱ Φωκαεῖς ἐναυτίλλοντο μᾶλλον πρὸς δυσμὰς, εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὰς νήσους τῆς μεσογείου, ὅπου ἔκτισαν νέας ἄλλας ἀποικίας.

Πάλιν δέ, πρὸς νότον τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν, ἔκειντο αἱ διωρικαί, ἀποτελοῦσαι κατ' ἀρχὰς ἑξάπολιν ὁμοσπονδίαν, περὶ τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Τριοπίου Ἀπόλλωνος, τὰ ὅποιον ὑφ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Τριοπίου ἢ ἱεροῦ ἀκρωτηρίου, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν νοτιοδυτικωτάτην ἄκραν ὅλης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Αἱ μετέχουσαι τοῦ ἱεροῦ πόλεις ἦσαν ἐπὶ μὲν τῆς στερεᾶς ἡ Ἀλικαρνασσός καὶ ἡ Κνίδος, ἐπὶ δὲ τῶν νήσεων ἡ Κῶς καὶ αἱ τρεῖς τῆς Ῥόδου πόλεις, Λίνδος, Ἰαλυσός καὶ Κάμειρος, διότι ἡ πόλις Ῥόδος δὲν ἐκτίσθη εἰμὴ παλὺ βορ-

δύτερον, τῷ 408 πρὸ Χριστοῦ. Ἀλλ' ἡ Ἀλικαρνασσὸς ἀπεκλείσθη ἔπειτα τοῦ κοινουῦ ἱεροῦ, διὰ τινὰ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἀσέβειν ἐνὸς τῶν πολιτῶν αὐτῆς· ὥστε ἡ ὁμοσπονδία ἔμεινε πεντάπολις. Ὑπῆρχον δὲ περὶ τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄλλαι πολλαὶ δωρικαὶ πόλεις, καίτοι μὴ μετέχουσαι τοῦ κοινουῦ ἱεροῦ· ἐπὶ μὲν τῆς στερεᾶς ἡ Μύνδος, ἡ Φάσηλις, ἐπὶ δὲ τῶν παρακειμένων νήσων, ἡ Ἀστυπαλαία, ἡ Κάλυμνα, ἡ Νίσυρος, ἡ Κάρπαθος, ἡ Σύμη, ἡ Τῆλος, ἡ Κάσος, ἡ Χαλκεία καὶ ἄλλαι.

Πῆσαι αὗται αἱ ἀποικίαι, μάλιστα δὲ αἱ ἰωνικαί, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον αἱ αἰολικαί, ἐπέδωκαν ὅχι μόνον εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τὸν πεζὸν λόγον, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν τέχνην· περὶ τὰ πλείστα δὲ τούτων ἡ σχολήθησαν καὶ πύδοκίμησαν πρωϊμώτερον ἢ ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἰδίως· διότι ἔλαβον πρωϊμωτέραν σχέσιν μετὰ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἀρχαιότεροι ἐπικοί καὶ λυρικοί ποιηταὶ ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀποικίας ταύτας, ἢ εἰς τὰς πρὸς ἐκεῖνας συγγενεστάτας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους· Ὀμηρος, Στασίως, Ἀσσιος, Λέσχης, Πεισανδρος, Ἀρχιλόχος, Ἀλκαῖος, Σαπφώ, πλείστοι ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος, ὡς λέγεται, γράψας εἰς πεζὸν λόγον, ἐν τῇ ἑκτῇ ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, Φερεκύδης, ἐγεννήθη εἰς Ξῖρον, Ἴων διατελέσας τό τε γένος καὶ τὴν παιδείαν· ἀρχαιοτάτος δὲ λογογράφος, ὡς ὠνομάζοντο μέχρι τοῦ Ἡροδότου οἱ ἱστορικοί, ἦτο Κράδμος ὁ Μιλήσιος· καὶ ὀνομαστότατοι ἐπίσης ὑπῆρχαν ὁ Μιλήσιος ὁμοίως Ἑκταταῖος καὶ ὁ Λέσβιος Ἑλλάνικος, ἀν καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἐν ταῦθα πρὸς τούτοις ἐγένοντο, ἐν τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι, τὰ πρῶτα τῆς ὑψηλοτέρας φιλοσοφίας δοκίμια, ἥτις ἀνηρεύνησι τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων καὶ παρεξέστραπτη μὲν εἰς πολλὰς πλάνας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ζητητικοῦ αὐτῆς πνεύματος προπαρεσκευάσε τὴν ὁδὸν τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης ἀληθεστέρας ἐπιστήμης· διότι Θελῆς ὁ Μιλήσιος ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς ἰωνικῆς φιλοσοφίας, Σάμιος δὲ ἦτο ὁ Πυθαγόρας, ὁ πατὴρ τῆς ἰταλικῆς σχολῆς, καὶ Κολοφώνιος ὁ Ξενοκράτης, ὁ τῆς ἐλεατικῆς φιλοσοφίας ἀρχηγέτης. Ἐνταῦθα ἐπὶ τέλους περὶλήθησαν τὰ πρῶτα τῆς ἀρ-

χιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς ἔργα, αἵτινες ἐμελλον βραδύτερον τοσοῦτον λαμπρῶς νὰ τελειοποιηθῶσιν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ὁ Χίος Γλαῦκος λέγεται ἐπινοήσας τὴν τέχνην τῆς τοῦ σιδήρου χωνεύσεως, καὶ ὁ Σάμιος Ῥοῖκος ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, φημίζεται ὡς εὐρέτης τῆς χυτῆς διαμορφώσεως τοῦ χαλκοῦ· ἀμφότερα δὲ τὰῦτα ἀποδίδονται εἰς ἐποχὴν ὀλίγον τοῦ 600. ἔτους προγενεστέραν. Καὶ οἱ δύο ἀρχαιότατοι ἑλληνικοὶ ναοὶ ἦσαν ὁ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ καὶ ὁ τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ, ὧν ὁ πρῶτος ἤρξατο κατασκευαζόμενος ὑπὸ τοῦ Σαμίου Θεοδώρου μικρὸν πρὸ τοῦ 600 ἔτους, ὁ δὲ δεῦτερος ὑπὸ τοῦ Σαμίου Ῥοῖκου, περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Ὡστε τὰ πρῶτα μεγάλα οἰκοδομήματα τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ Πεισιστράτου, εἶναι μεταγενέστερα.

Ἄλλ' αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἑλληνικαὶ αὐτοὶ ἀποικίαι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἰδρυθῶσι καὶ δὲν εἶχον ἀκμάσει ἐν ἀνέσει ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰμὴ διότι οἱ ἰθαγενεῖς τῶν χωρῶν τούτων κάτοικοι συνέκειντο ἐκ πολλῶν μικρῶν ἐθνικῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλληλομαχοῦντων. Ἀμα ὁμως ἤθελε προκύψει ἐνταῦθα μεγαλῆτερόν τι καὶ ἰσχυρότερον κράτος, αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐμελλον νὰ κινδυνεύσωσι τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἔχι διότι ἐστεροῦντο τῆς ἐμφύτου εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας ἀνδρείας καὶ φιλοτιμίας, ἀλλὰ διότι, μὴ οὔσαι, ὡς εἶδομεν, συνδεδεμέναι δι' αὐθένος στενοῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ, μὴ ἀποτελοῦσαι ἐν κράτος συμπαγές, ἐμελλον νὰ ἐκτεθῶσι, διηρημέναι καὶ μεμονωμέναι, εἰς τὰς προσβολὰς ἀντιπάλου κραταιοτέρου. Τοῦτο συνέβη περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐβασίλευεν, ἀπὸ τοῦ 559 μέχρι τοῦ 546, τῆς Λυδίας, χώρας παρακειμένης εἰς τὰς ἰωνικὰς ἀποικίας, ὁ φιλόδοξος καὶ πελυθρύλλητος διὰ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ Κροῖσος. Ἦδη τινὲς τῶν προκατόχων αὐτοῦ εἶχον ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ἀποικίων τούτων, ἀλλὰ περισπασθέντες ὑπὸ ἄλλων πολεμίων ἠναγκάσθησαν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς αὐτάς. Ὁ δὲ Κροῖσος ἀπέβη εὐτυχέστερος. Εἰς μάτην ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὅστις δὲν ἡσχολεῖτο μόνον περὶ φιλοσοφικὰ θεωρήματα, ἀλλ' εἶχε πολλὴν πείραν καὶ τῶν πρακτικωτέρων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων, διὸ καὶ συγκατελέχθη μεταξύ τῶν ἐπτά σφῶν τῆς Ἑλλάδος, εἰς μάτην προέ-

τρέφειν οὗτος τοὺς ὁμογενεῖς νὰ συγκροτήσωσιν εἰς Τέων, ὡς κεν-
τρικωτέραν πόλιν, καὶ νὰ τῶν Ἰώνων βουλευτήριον, εἰς δ' αἱ λαο-
παῖ πόλεις νὰ ὑποτάσσωνται ὡς ἀπλοὶ ὄντες, ὅπως ἐγένετο ἐν τῇ
Ἀττικῇ ἐπὶ Θησέως· ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ οἱ Ἴο-
νες προετίμησαν νὰ διατηρήσωσι τὴν χαλαρὰν αὐτῶν ὁμοσπονδίαν,
ἥτις, ἀνάλογος οὖσα τῇ ἀργολικῇ, ἐμελλε νὰ πάθῃ ἀπὸ τῶν
ισχυροτέρων γειτόνων, ὅτι καὶ ἐκείνη ἀπὸ τῆς Σπάρτης. Ὁ Κροί-
σος, προσβαλὼν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀνὰ μίαν ἀπάσας τὰς ἰων-
κάς, αἰολικάς καὶ δωρικὰς ἀποικίας, καθυπέταξεν αὐτὰς καὶ κατέ-
στησεν ὑποτελεῖς φόρου καὶ καθήρετα τὰ τεύχη αὐτῶν· μόναι αἱ
νῆσοι διέφυγον τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Κροίσου τὸ
κράτος ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Κατὰ τοὺς αὐταῖς περίπου χρό-
νους ἤρχιζε ὁμηγενησόμενον, ὑπὸ τὸν μεγαλεπύβολον Κῦρον, εἰς
τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, κράτος ἕτερον, τὸ ὁποῖον προέκυετο οὐ
μόνον τὸ βασίλειον τῆς Λυδίας νὰ καταβάλλῃ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς
τῆς μέσης καὶ δυτικῆς Ἀσίας νὰ κυριαρχήσῃ· ἐξετάθη δὲ μέχρι τῆς
Λιβυκῆς ἐρήμου, ἐν τῇ Ἀφρικῇ, μέχρι τοῦ Ὀλύμπου, ἐν τῇ Εὐρώ-
πῃ, καὶ ἀπέβη τὸ ἰσχυρότερον πολιτικὸν αἰκασθῆμα τῶν ὅσα
μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Εἶδομεν ὅτι περὶ τὸ
517 ἔτος ὁ Κροῖσος, κινδυνεύων ἀπὸ τοῦ Κῦρου, ἐζήτησε τὴν ἐπι-
κουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ἠτοιμάσθησαν τῶνόντι νὰ ἀ-
πέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ὅτε ἔμαθον αἰφνίς· ὅτι ὁ Κῦρος, πρᾶ-
λαβὼν, κατέβαλε τὸν ἀντίπαλον. Τότε αἱ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ἐ-
ζήτησαν ὁμοίως τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης κατὰ τοῦ νέου τού-
του καὶ φοβερωτέρου πολεμίου· ἀλλ' ἡ ἀλιγαρχία τῆς Σπάρτης
ὠδηγεῖτο συνήθως εἰς τὰς πράξεις αὐτῆς ὑπὸ λόγων πολιτικοῦ συμ-
φέροντος μᾶλλον ἢ ὑπὸ λόγων ἐθνικῆς φιλοτιμίας· ὅθεν ἐνῶ ἐδείχθη
πρόθυμος νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Κροίσου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤλ-
πιζε μεγάλας ἀμοιβάς, ἀπεποιήθη νὰ δώσῃ ἐπικουρίαν τινὰ εἰς
τοὺς κινδυνεύοντας ὁμογενεῖς· ὥστε αἱ ἀποικίαι, ἐγκαταλειφθεῖσαι
εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀντέστησαν μὲν γενναίως, ἀλλ' ἡττημέ-
νησαν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποκύψωσιν, ἐκτὸς μεγάλῃς τῶν Τηίων μοί-
ρας, οἵτινες προετίμησαν τῆς ἐν τῇ πατρίδι δουλείας, τὴν ἀποδε-
μίαν, καὶ ἀπῆλθον οἱ μὲν εἰς Θράκην, ὅπου ἔκτισαν τὰ Ἀβδηρᾶ.

οὗτοι δὲ εἰς τὸν Κυμέριον Βόσπορον, ὅπου ἰδρυσαν τὴν Φαναγόρειαν ὁμοίως καὶ πολλοὶ τῶν Φωκαίων μετηνάστευσαν εἰς Κόρσικαν, ἔκτισαν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Ἑλέαν καὶ κατεστάθησαν τελευταῖον εἰς Μασσαλίαν." Ἰπετάχθησαν δὲ εἰς τὸν Κύρον ὅχι μόνον οἱ ἐπὶ τῆς στερεᾶς τῆς Ἀσίας Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ νῆσοι, ἰδίως ἡ Λέσβος καὶ ἡ Χίος, ἐκτὸς μόνῃς τῆς Σάμου, ἥτις μάλιστα βραδύτερον παραδόξως ἤκμασεν, ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι ταύτῃ, ὑπὸ τὸν τύραννον αὐτῆς Πολυκράτην. Ἐπὶ τέλους ὅμως κατέστη καὶ αὐτὴ ὑποτελὴς τῶν Περσῶν, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς μεγάλης τῶν Ἰώνων ἐπαναστάσεως κατὰ Δαρείου, τοῦ τρίτου διαδόχου τοῦ Κύρου, ἐπαναστάσεως ἥτις ἐπέφερεν, ὡς προείπομεν, τοὺς μεγάλους Μηδικoὺς πολέμους καὶ ἦν τοῦτου ἕνεκα θέλωμεν ἱστορήσει εἰς τὰ ἀκλόουθα βιβλίον.

Ἦδη δὲ, ἐξακολουθοῦντες τὴν περιοδείαν ἡμῶν εἰς τὰς ἐπιλοφίλους ἑλληνικὰς χώρας, κατὰ τοὺς πρώτους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἐρχόμεθα εἰς τὴν μεγάλην νῆσον τὴν διαχωρίζουσαν, πρὸς μεσημβρίαν, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ τῆς μεσογείου θαλάσσης. Ὁ Ὅμηρος, ὅστις εὐδαμοῦ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀναφέρει Δωριεῖς, μνημονεύει αὐτῶν ὅτε ὁμιλεῖ περὶ Κρήτης ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, καὶ παρεκτὸς τούτων λέγει κατοικοῦντας ἐνταῦθα Ἑτεόκρητας, Κύδωνας, Ἀχαιοὺς, Πελαγοῦς. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι Δωριεῖς ἐπλευσαν εἰς Κρήτην ἔτι ἀπὸ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ κατοικιῶν αὐτῶν, ἐπὶ ἡλ-
 θον δὲ καὶ βραδύτερον, ὡς λέγεται, ἐκ Πελοποννήσου, μετὰ τὴν καθόδον τῶν Ἡρακλειδῶν. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ὑπῆρχεν ὅχι μικρὰ ἀναλογία μετὰ τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν κρητικῶν θεσμῶν διότι καὶ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις, ὧν ἐπιφανέσταται καὶ μέγιστα ἦσαν ἡ Κνωσσός, ἡ Γόρτυν, ἡ Κυδωνία, τὰ τοῦ πολίτου δικαιώματα εἶχε μία τις ἐπικρατοῦσα φυλὴ, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν μόνοι οἱ ἐκ γενετῆς εἰς αὐτὴν ἀνήκοντες· καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχε τάξις ἀνθρώπων, καλουμένων ὑπηκόων, τοὺς ὁποίους τινὲς ἐξομοιοῦσι πρὸς τοὺς περιοίκους τῆς Σπάρτης, ἂν καὶ ἄλλοι φρανοῦσι μᾶλλον ὅτι περιοικοὶ ἐν Κρήτῃ δὲν ὑπῆρχον, οἱ δὲ λεγόμενοι ἐνταῦθα ὑπήκοοι ἦσαν τὸ γενικὸν ὄνομα ὑπὸ τὸ ὁ-

ποῖον περιλαμβάνοντο οἱ διάφοροι δούλοι· οἱ μᾶται ἦτοι οἱ κοινοὶ τῆς πολιτείας, καὶ οἱ κλαρώται ἢ ἀφαμιώται, ἦτοι οἱ ἰδιαίτεροι τῶν πολιτῶν δούλοι. Πρὸςτούτοις καὶ εἰς τὰς ἐν Κρήτῃ πόλεις, αἱ ἐκκλησίαι ἀπεφασίζον βοῇ καὶ οὐ ψήφῳ· ἡ ὁμηρικὴ βασιλεία κατηργήθη μὲν, ἀλλὰ τὰ πράγματα διείποντο καθ' ἐκαστὴν πόλιν ὑπὸ δέκα ἐτησίων ἀρχόντων, καλουμένων Κόσμων, καὶ ἐχόντων ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης. Ὑπῆρχον δὲ καὶ Γερουσίαι, συγκαίμεναι ἐκ 30 ἀνδρῶν, ὡς ἐν Σπάρτῃ, προχειριζομένων μὲν διὰ βίου ἐκ τῶν προδιατελεσάντων Κόσμων, ἀνυπευθύνων δὲ ὄντων καὶ ἀποφασίζόντων ὅχι κατὰ νόμους γραπτούς, ἀλλὰ κατὰ τὰ εἰθισμένα. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, καὶ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις οἱ πολῖται διητῶντο εἰς συσσίτια, καλούμενα ἐνταῦθα ἀνδρεῖα, καὶ διῆγον τὸν βίον περὶ γυμναστικῆς ἀσκήσεως, περὶ πολεμικῶν ἔργων καὶ κυνηγείων, καταλείποντες τὰς ἄλλας βιωτικὰς ἐργασίας εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς χώρας κατοίκους. Ἀλλ' ἡ στρατιωτικὴ τῆς Σπάρτης πειθαρχία, καὶ ἡ ἰδιόζουσα ἀνατροφή ἥτις παρεσκεύαζεν αὐτήν, ἥ δὲν ἐπεκράτησε ποτὲ εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις, ἡ πρωϊμώτατα παρῆμελήθη· διὰ δὲ τοῦτο, καὶ ἴσως διότι ἡ κρητικὴ ὀλιγαρχία ἐστερεῖτο τῆς ἐξαρτέου συνέσεως, δι' ἣς μάλιστα ἐχαρκτηρίζετο ἡ σπαρτιατικὴ, οἱ θεσμοὶ τῆς Κρήτης οὐδέποτε παρήγαγον τὰ θαυμάσια ἀποτελέσματα τῶν θεσμῶν τῆς Σπάρτης· αἱ κατὰ πόλεις ὀλιγαρχίαι περιῆλθον εἰς ἀμοιβαίους ἐρίδας· ἐπολέμουν δὲ καὶ πρὸς ἀλλήλας αἱ διάφοροι πόλεις· οὐδεμία δὲ αὐτῶν ἔλαβεν ὑπερέχουσάν τινα τάξιν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ. Καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου οἱ θεσμοὶ ἐκείνοι κατ' οὐδὲν συνετέλουν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς γεωργίας, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, εὐκόλως ἐξηγεῖται πῶς ἡ μεγάλη καὶ εὐφορος αὕτη νῆσος, ἥτις ἐπὶ τῶν μυθικῶν χρόνων εἶχε πολυσιδῶς φημισθῇ, καὶ βραδυτέρον, κατὰ τε τὸν μέσον αἰῶνα καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, πολλάκις διέπρεψεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, δὲν ἀνεδείχθη ἐπὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορικὴν ἐποχὴν, ὅσον ἡδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ ἀξία λόγου. Ὅλίγον ἐπενήργησεν ὁμοίως εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους τύχην, ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ ἄλλη μεγάλη ἑλληνικὴ νῆσος, ἡ Κῦ-

προς, ἥτις καίται ἐκτὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς νότον αὐτοῦ, παρχάρημα οὔσα τῆς μεσημβρινωτέρας ἐπὶ τῆς Μεσογείου ἀσιανῆς χώρας, τῆς Συρίας. Εἰς χρόνους παναρχαίους, ἡ Κύπρος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Φοινίκων· βραδύτερον, ἂν καὶ ἄδηλον πότε, ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἡ Πάφος, ἡ Σαλαμίς, τὸ Κίτιον καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις· ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἑκτῆς ἑκατοντιετηρίδος, ἡ Κύπρος ὑπετάχθη εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, κατέστη ὑποτελής τῶν Περσῶν· ὥστε θέλομεν πολλάκις λάβει ἀφορμὴν νὰ τὴν ἀναφέρωμεν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων. Πολὺ σπουδαιότερα, ὡς πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν βόρειον τῆς Ἀμερικῆς παραλίαν κτισθεῖσα ἀποικία Κυρήνη. Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη 80 στάδια ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἰς τὸ σήμερον λεγόμενον ὀροπέδιον τῆς Βάρκης, ἐν Τριπόλει τῆς Ἀφρικῆς, ἐκτίσθη, ἐν τῇ ἐβδόμῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ὑπὸ Θηραίων οἰτίνες καὶ αὐτοὶ ἦσαν, ὡς προεῖπομεν, ἀποικοὶ τῶν ἐν Σπάρτῃ Δωριέων. Ἦγεμὼν τῆς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐκείνης ἀποικίας, καὶ πρῶτος αὐτῆς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Βάττης, μετὰ τὸν ὁποῖον ὅμως ἐπῆλθον ἐπανειλημμένως, μέχρι τῶν μέσων τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, πολυάριθμοι ἄλλοι ἀποικοὶ, ὥστε ἡ Κυρήνη, παραδόξως ἐνισχυθεῖσα, ἠδυνήθη καὶ τοὺς πέριξ ἐγγχωρίους Αἰθίους νὰ δαμάσῃ, καὶ τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Ἀπρίην νὰ κατχτροπώσῃ. Ἀλλὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀρκεσιλάου τοῦ Β', ἀπογόνου μὲν τοῦ Βάττου Α, βασιλεύσαντος δὲ μεταξὺ τοῦ 554 καὶ 544 πρὸ Χριστοῦ, ἐστάσασαν πρὸς ἀλλήλους οἱ Κυρηναῖοι καὶ οἱ ἐγγώριοι Αἰθῖες, ὡφελοῦμενοι ἐκ τούτου, κατέφερον πληγὴν δεινοτάτην εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀποικίαν, διότι εἰς μέχην τινὰ καθ' ἣν ἐνίκηθη ὁ στρατὸς τῶν Κυρηναίων, ἔπεσον 7000 Ἕλληνες ὀπλίται. Τοσαύτην ἀνδρῶν φθορὰν, ἡ ἀρχαία κέττιος ἡμῶν ἱστορία σπικνωτάτα ἀναφέρει περὶ ἄλλης τινὸς ἑλληνίδος πόλεως· καὶ ὅμως ἦ τε Κηρήνη καὶ ἡ ἄλλη πρὸ μακροῦ τότε κτισθεῖσα πόλις Βάρκη, ἐξηκολούθησαν ὑπάρχουσαι καὶ ἰσχυραὶ μέγιστα οὗται, ἐξ οὗ ὑποδεικνύεται ὅποσον ἦσαν πολυάνθρωποι. Ἐπὶ τῶν ἐρίδων δὲ τούτων, ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Κυρηναίων, κατὰ συμβουλήν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ὁ Μαντινεὺς νομοθέτης

Δημόναξ, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλοτε ὠμιλήσαμεν, καὶ ὅστις ἐν-
 τελῶς περιέστειλε τὴν βασιλικὴν τῶν Βαττιαδῶν ἐξουσίαν καὶ πα-
 ρέδωκε τὴν ὅλην ἐξουσίαν εἰς ἀρχὰς καὶ βουλὰς, ἐκλεγομένους ὑφ'
 ὅλων τῶν πολιτῶν. Τὴν ταπεινῶσιν ταύτην μὴ ἀναχόμενος, ὁ Ἄρ-
 κεσίλαος Γ'. καὶ ὑπὸ τῆς φιλοδόξου μητρὸς Φερετίμας ὑποκινού-
 μενος, συνέλεξεν ἐκ Σάμου καὶ τῶν ἄλλων ἰωνικῶν πόλεων τῆς
 μικρᾶς Ἀσίας, δύναμιν ἰσχυράν, δι' ἧς ἀνεκτίσασα τὴν τε Κυρήνην
 καὶ τὸ πάλαι ἀξίωμα φονευθέντος δὲ αὐτοῦ μετ' ὀλίγον ἐν Βάρκῃ,
 ἢ Φερετίμη ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Περσῶν, πρὸ μικροῦ τότε
 κατασχόντων τὴν γείτονα Αἴγυπτον, καὶ ἐγένετο μὲν δι' αὐτῶν
 κυρία τῆς Βάρκης, ἐνταυτῷ ὅμως ἀνεγκώρισεν ἐαυτὴν ὑποτελεῖ
 τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Ἀσίας. Τὰ βασιλικὰ τῶν Βαττιαδῶν
 γένος ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον μέχρι τῶν μέσων τῆς ἀκολούθου πέμ-
 πτης ἑκατονταετηρίδος, διότι ἀναφέρονται ἔτι εἰς Βάττος καὶ εἰς
 Ἀρκεσίλαος, ὧν ὁ τελευταῖος ἐδοξάσθη διὰ δύο αὐτοῦ ἐπὶ ἄρματος
 νικῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ διὰ δύο καλλίστων ὠδῶν τοῦ Πινδάρου· ἀλλὰ
 μετὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον Ἀρκεσίλαον ὅλως ἐκλείπει, μεταξὺ
 τοῦ 460 καὶ 450, ὁ βασιλεὺς οὗτος οἶκας. Καί τοι δὲ τοσαύτας
 παθοῦσα ἐσωτερικὰς μεταβολάς, ἢ ἑλληνικὴ αὕτη ἀπουκία ἤκμασε
 θυμωσίως καὶ κατήντησε νὰ σύγκηται ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς Κυρή-
 νης καὶ τῆς Βάρκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων πόλεων. Ἡ κυ-
 ρία αἰτία τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς ἦτο τὸ μέγα ἐμπόριον τὰ ἀποῖον
 διεξῆγε πρὸς ἀνατολὰς μὲν μετὰ τῆς ἀνω Αἰγύπτου, τῆς Νουβίας
 καὶ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν τῆς ἐνδοτέρω Ἀφρικῆς, πρὸς βορρᾶν
 δὲ μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, πρὸς δυσμὰς δὲ, διὰ
 τῆς Καρχηδόνας, μετὰ τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς δυτικομεση-
 τρινῆς Εὐρώπης. Διὰ δὲ τὸν σωρευθέντα ἐκ τούτου ἐν τῇ Κυρηναί-
 κῃ πλοῦτον, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν πολυτέλειαν τοῦ βίου, παρήχθη αὐ-
 τόθι βραδύτερον, διὰ τοῦ Κυρηναίου Ἀριστίππου, ἢ λεγομένη Κυ-
 ρηναϊκὴ φιλοσοφία, ἥτις ὑπᾶρχεν ὁ πρόδρομος τῆς μᾶλλον περιβο-
 ήτου ἐπικουρείου φιλοσοφίας, καὶ ὡς δόγμα αὐτῆς ἔλαβεν, ὄχι τὴν
 ἀρετὴν καὶ τὴν χρηστότητα, ἀλλὰ τὴν τρυφήν μᾶλλον καὶ τὴν
 ἀπόλυσιν.

Πολύ ὁμῶς σημαντικώτεραι, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἱστορίαν, ἦσαν αἱ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς κτιῶσθαι ἀποικίαι, αἵτινες καὶ μόναι δύνανται ὡς πρὸς τοῦτο νὰ θεωρηθῶσιν ἐνάμιλλοι τῶν πρὸς ἀνατολὰς γενομένων αἰολικῶν. ἰωνικῶν, δωρικῶν ἀποικιῶν. Αἱ δυτικαὶ αὗται ἀποικίαι διέφερόν ἐντούτοις τῶν ἀνατολικῶν κατὰ τοῦτο ὅτι, ἐνῷ τῶν τελευταίων ἐπιφανέστεραι ἦσαν αἱ ἰωνικαί, μεταξὺ τῶν πρώτων ἐπεκράτουν μᾶλλον αἱ δωρικαί· καὶ προσέτι κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐνῷ αἱ ἀνατολικαὶ ἐκτίσθησαν εἰς χρόνους προγενεστέρους τῶν ἱστορικῶν, αἱ δυτικαί, ἐκτὸς μιᾶς, ἰδρῦθησαν ὅλαι ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ἐκτίσθησαν δὲ αἱ δυτικαὶ ἀποικίαι εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Ἑλλάδος νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους, τὰς ἀποτελούσας σήμερον τὴν Ἑπτάνησον· εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους παράλια τῶν μεσημβρινωτέρων ἰλλυρικῶν χωρῶν, ἥτοι τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας· εἰς ὅλα τὰ παράλια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, αἵτινες ἀπετέλουν μέχρις ἐσχάτως ἅπαν τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως· καὶ εἰς ἄλλας τινὰς δυτικωτέρας νήσους καὶ παραλίας τῆς μετογγείου θαλάσσης.

Οἱ Κορινθιοί, οἱ πρωϊμώτερον ὄλων τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων προκύψαντες κατὰ θάλασσαν, ὅτε περὶ τὸ 735 πρὸ Χριστοῦ ἀπετόλμησαν νὰ ἐπεκτείνωσι μέχρι Σικελίας, τὰς ναυτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, ἐθεώρησαν προσηφιστάμενον νὰ καταλάβωσι, κατὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος, τὴν Κέρκυραν, ὅχι μόνον διὰ νὰ εὐκολυνῶσι τὸν πλοῦν αὐτῶν μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἔχωσι πρόχειρόν τινα σταθμὸν εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Τὴν ἐκλογὴν ταύτην τῶν Κορινθίων ἐδικαίωσε πληρέστατα ἡ ἐξαιρετος μετ' οὐ πολὺ ἐπίδοσις τῆς Κερκύρας· καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ πόλις αὕτη, καὶ τοι ἐκ διαλειμμάτων ἠνωμένη μετὰ τῆς μητροπόλεως, συχνότερον διετέλεσεν ἀλλοτρία καὶ πολεμία αὐτῆς, ἀλλ' αἱ ἐριδὲς αὐτῆς δὲν διεκώλυσαν τὴν ὑπὸ τῶν δύο πόλεων, ἀπὸ κοινοῦ, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἰδρυσιν πολλῶν ἄλλων ἀποικιῶν εἰς τὰς περὶ Κέρκυραν χώρας, τῶν ἐξῆς· τῆς Ἀμβρακίας, εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου· τῆς Λευκάδος, ἥτις τότε ἠνοῦτο

ἔτι μετὰ τῆς Ἀχαρνανίης, διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ βραδύτερον ἀπεκ-
πέντος, καὶ τοῦ Ἀνακτορίου, ἀμφοτέρων πρὸς νότον τοῦ ἀμβρακικοῦ
κόλπου· ἔτι δὲ τῆς Ἀπολλωνίης καὶ τῆς Ἐπιδάμνου, πρὸς βορρᾶν τῶν
ἀπροκεραυνίων ὀρέων, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰλλυριῶν. Πᾶσαι αὗται αἱ
πόλεις ἀπέβησαν πλούσαι, καὶ τινες ἰσχυρόταται, κατ' ἐξοχὴν ἡ
Κέρκυρα, ἥτις, εἰς τὰς παραμενὰς τῶν μηδικῶν πολέμων, ἦτο μία
τῶν πρώτων ναυτικῶν πολιτειῶν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Περὶ τῆς
Ζακύνθου ἐξεναντίας καὶ τῆς Κεφαλληνίας ἄλλο δὲν γνωρίζομεν,
κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τούτους ἱστορικοὺς χρόνους, εἰμὴ ὅτι τῇ
μὲν πρώτῃ οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἀχαιοὶ ἐκ Πελοποννήσου, ἡ δὲ δευ-
τέρα ἦτο τετράπολις· περὶ τῆς Ἰθάκης μάλιστα, ἥτις διετέλεσε
τοσοῦτον πολυθρύλλητος ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, οὐδεμίαν εἶ-
χομεν ἱστορικὴν εἰδῆσιν.

Ἀρχαιοτάτη δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν ἦ-
το ἡ Κύμη, τῆς ὁποίας καὶ μόνης ἡ ἀρχὴ ἀνατρέχει εἰς χρόνους
ἀγνώστους καὶ προηγουμένους τῶν ἱστορικῶν. Ἡ Κύμη ἔκειτο εἰς
τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, πλησίον τῆς πρω-
τεύουσας τοῦ προτέρου βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, καὶ ἐκτίσθη
ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ ἀποικῶν τῆς τε ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ αἰολικῆς Κύ-
μης καὶ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος, οἵτινες συνεζώνησεν ἡ μὲν πρώτη
τῶν πόλεων τούτων νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὸ νέον κτίσμα,
ἡ δὲ δευτέρα νὰ λογίζηται καὶ τιμᾶται ὡς μητρόπολις. Διετέλεσε
δὲ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἡ ἰταλικὴ Κύμη ἡ μόνη κατὰ τὰς χώρας
ταύτας ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅτε αἰφνης, κατὰ τὸ δεύ-
τερον ἡμισυ τῆς ὀγδόης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἕλλη-
νες ἤρχισαν ἀθρόοι νὰ καταλαμβάνωσιν ὅλα τὰ παράλια τῆς κατὰ
Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Καὶ ἡ μὲν Χαλκίς, ἡ μητρόπολις
τῆς πρώτης ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀποικίας, ἔκτισε τῷ 736 καὶ τὴν πρῶ-
την ἐν Σικελίᾳ ἀποικίαν, τὴν Νάξον, ἀπὸ τῆς ὁποίας, κεκλιμένη
ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς τῆς νήσου παραλίας, παρὰ τὴν μεσημβρινὴν
ἐξόδον τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης, ἐκτίσθησαν μετ' ὀλίγον αἱ πα-
ρακείμεναι πόλεις Λεοντίνοι καὶ Κατάνη. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἔκτι-
σαν, τῷ 735, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς νήσου,

ἄλλα πολὺ νοτιώτερον τῆς Νάξου, τὰς Συρακούσας, αἵτινες ἐπέ-
 πρωτο νὰ ἀποβῶσι ποτὲ ἡ μεγίστη καὶ ἰσχυροτάτη τῶν δυτι-
 κῶν ἡμῶν ἀποικιῶν, καὶ πρωϊμώτατα ἱδρυσαν πρὸς νότον πολλὰς
 νέας πόλεις· τῷ 664, τὰς Ἀκρας· τῷ 644, τὰς Κασιμένας· τῷ
 599, τὴν Καμάριναν. Οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἔκτισαν, περὶ τὸ 729, εἰς
 τὸ μεσημβρινὸν τῆς νήσου μέρος, τὴν Ἴβλαν ἢ Μεγαρέας τοὺς Ἰ-
 βλαίους, ὑφ' ὧν βραδύτερον, τῷ 630, ἰδρύθη εἰς τὸ νοτιοδυτικώ-
 τερον τῆς νήσου, ἡ Σελινοὺς. Πάλιν δὲ οἱ Καλκιδεῖς, περὶ τοὺς
 αὐτοὺς χρόνους, ἂν καὶ ἀγνωστον ἀκριβῶς πότε, κατέλαβον, ἀπὸ
 κοινοῦ μετὰ τῶν Κυμαίων καὶ ἄλλων Εὐβοέων, ἐπὶ τοῦ μεταξὺ
 Σικελίας καὶ Ἰταλίας πορθμοῦ, τὴν Ζάγκλην, ἣτις ἔπειτα μετω-
 νομάσθη Μετσοῖνη καὶ ἱδρυσεν, ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς νή-
 σου, τὰς Μύλας καὶ τὴν Ἠμέραν. Τῷ 720 ἐκτίσθη ὑπὸ Τροϊζηνίων,
 ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς κάτω Ἰταλίας, ἡ Σύδαρις, ἡ
 ἔπειτα ἱδρυσάσα, εἰς τὴν ἀντίθετον δυτικὴν παραλίαν, τὴν Ποσει-
 δωνίαν. Περὶ τὸ 720 ὁμοίως ἔτος, Χαλκιδεῖς καὶ Μεσσήνιοι ἔκτι-
 σαν τὸ Ῥήγιον, ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς παραλίας τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσ-
 σήνης. Τῷ δὲ 710, οἱ Ἀχαιοὶ ἔκτισαν, κατωτέρω τῆς Συδάρι-
 δος, τὴν Κρότωνα, ἣτις ἔπειτα ἱδρυσεν ἄλλας πάλιν πόλεις καὶ
 ἐδίωκε τὴν νοτιώτερον αὐτῆς κειμένην Καυλωνίαν. Τῷ 707, οἱ Σπαρ-
 τιᾶται ἔκτισαν τὸν Τάραντα· περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, οἱ Ἀχαιοὶ
 ἔκτισαν, μετὰ τὸν Τάραντος καὶ Συδάριδος, τὸ Μεταπόντιον. Τῷ δὲ
 690, Ῥόδιοι καὶ Κρήτες ἔκτισαν εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν
 τῆς Σικελίας τὴν Γέλαν, ἣτις βραδύτερον, τῷ 582, ἱδρυσεν ἔτι
 δυτικώτερον τὸν Ἀκράγαντα, πόλιν ἀναδειχθεῖσαν ἐπιφανεστάτην
 τῆς Σικελίας, μετὰ τὰς Συρακούσας· καὶ τῷ 683, οἱ ἐν Ἑλλάδι
 Λοκροὶ ἔκτισαν, νοτιώτερον τῆς Καυλωνίας, τοὺς Ἐπιζεφυρίους Λο-
 κροὺς, τὴν πατρίδα τοῦ νομθέτου Ζαλεύκου, τοῦ ὁποίου οἱ γραπτοὶ
 νόμοι, συνταχθέντες περὶ τὸ 664, εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς
 Ἑλλάδος, ὄντες κατὰ τεσσαράκοντα ἔτη ἀρχαιότεροι τῆς νομοθε-
 σίας καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Δράκοντος.

Ὁ ἐξ Ἑλλάδος λοιπὸν ἀποικισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς
 Σικελίας διενεργήθη αἰφνης καὶ διὰ μιᾶς οὕτως εἰπεῖν, ἐντὸς τῆς
 πεντηκονταετηρίδος, τῆς διελθούσης μετὰ τὸ 736 καὶ τοῦ 683

Ίτους. Διὰ τὸ ἐννοήσωμεν τὸ ἀξιοσημείωτον τοῦτο ἱστορικὸν φαινόμενον, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατασκευάσθησαν, ὑπὸ τῶν Κορινθίων, ὡς προείπομεν, τὰ πρῶτα μεγάλα πλοῖα, τὰ καλούμενα τριήρεις, ὥστε τότε κατὰ πρῶτον οἱ Ἕλληνες ἠδυνάθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι ρακρὰς ὁπωςοῦν θαλασσοπορίας· ὅτι, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἤρχισαν εἰς τὰς πλείοντάς ἐλληνικὰς πόλεις αἱ πρῶται μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν στάσεις, αἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐπέφερον πολλὰς ἀποδημίας, διότι αἱ ἀποτυχοῦσαι μερίδες ἐζήτησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀλλαγῇ καλλιτέραν τύχην· ὅτι τότε ὁμοίως, καὶ ἰδίως τῇ 724, ἐτελείωσεν ὁ πρῶτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος, μετὰ τὸν ὁποῖον ἀφ' ἐνὸς μὲν πολλοὶ Μεσσηνιοὶ ἐζήτησαν ἄλλας πατρίδας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην αὐτὴν, ἕνεκα τῆς προηγηθείσης μακρᾶς τῶν πλείστων πολιτῶν ἀπουσίας, συνέβησαν, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν, διενέξεις ἐπαγαγοῦσαι τὴν εἰς Τάραντα ἀναχώρησιν τῆς ἡττηθείσης μερίδος. Οἱ δ' ἐπελθόντες εἰς τὰς δυτικὰς ταύτας χώρας Ἕλληνες εὗρον τὴν μὲν Σικελίαν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Σικελῶν, ἑκτὸς τοῦ δυτικωτέρου καὶ μικροτέρου αὐτῆς μέρους, ὅπου κατῴκουσιν οἱ Σικανοί, ἰβηρικῆς ὄντες, ὡς λέγεται, καταγωγῆς· τὴν δὲ κάτω Ἰταλίαν, κατεχομένην τὸ πλείστον ὑπὸ Σικελῶν πάλιν, καὶ Ἰταλῶν, καὶ Μοργήτων, καὶ Χαόνων, φυλῶν αἵτινες περιελαμβάνοντο εἰς τὸ κοινότερον ὄνομα τῶν Οἰνωτρῶν, καὶ ἀνῆκον, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν πελασγικὸν κλάδον τοῦ ἰνδογερμανικοῦ φύλου· ὥστε καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τοῦ πλείστου τῆς Σικελίας οἱ ἰθαγενεῖς ἦσαν ἔθνη συγγενῆ τῶν ἐπελθόντων ἐποίκων, ἐκ δὲ τούτου διηκολύνθη πολὺ ἢ τῶν πρώτων πρὸς τοὺς δευτέρους ἀφομοιώσις. Διότι ἐν γένει οἱ Ἕλληνες δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ κτίσωσι πολυαριθμοὺς ἀποικίας, ἀλλὰ ἐπεχείρησαν ἀπανταχοῦ καὶ τὸν ἐξελληνισμόν τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, δηλαδὴ τὴν εἰς αὐτοὺς μετάδοσιν τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκευματος, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν πολιτευμάτων αὐτῶν· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἰδιάζον τῶν ἐλληνικῶν ἀποικίων χαρακτηριστικόν, εἰς τὸ ὁποῖον θέλομεν ἐπιστήσει ἐπὶ μικρὸν ἐνταῦθα τὸν νοῦν.

Τὸ θρᾶσύ, τὸ ἀεικίνητον, τὸ μεγαλεπήβολον ἄμα καὶ πρακτι-

κὸν πνεῦμα δι' οὗ σήμερον διακρίνονται τὰ ἔθνη τῆς ἀγγλοσαξονικῆς φυλῆς, δηλαδή οἱ Ἀγγλοι καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ τῆς βορείου Ἀμερικῆς, δὲν τὸ εἶχον, ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἰς ὁμοίον βαθμόν, εἰμὴ μόνοι οἱ Ἕλληνες. Ἐκτίσαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πολλὰς ἀποικίας, ἀλλ' ὄχι ὅσας οἱ Ἕλληνες, καὶ προστούτοις τῶν μὲν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀγγλοσαξόνων αἱ ἀποικίαι ἦσαν ἐπιχειρήματα τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων μᾶλλον ἢ τῶν κυβερνήσεων, ἐνῷ τὰνάπαλιν τὰ Ῥωμαϊκὰ κτίσματα ἦσαν ἔργα κυβερνητικὰ τῆς πολιτείας μᾶλλον ἢ ἀτομικὰ τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν. Εἰς δύο δὲ διακεκριμένας καὶ χωριστένας ἀπ' ἀλλήλων ἐποχάς, ἐπεχείρησαν οἱ Ἕλληνες νὰ κτίσωσιν ἀποικίας. Ἡ πρώτη εἶναι αὕτη, περὶ ἧς ἤδη πραγματευόμεθα, καὶ ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ χρόνων προηγουμένων τῶν ἱστορικῶν, παύει κατὰ τὴν ἑκτὴν πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Ἐκτοτε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἀκούμενος εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον κύκλον τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ, ἐπιδίδεται, ἐπὶ δύο καὶ ἡμισυ περίπου ἑκατονταετηρίδας, εἰς τὴν ἐντὸς αὐτοῦ τελείωσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου πολιτικοῦ καὶ διανοητικοῦ αὐτοῦ βίου. Ἐπειτα δὲ, συμπληρώσας τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τῆς ἐσωτερικῆς ἐνεργείας, ἐπιχειρεῖ, περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δευτέραν ἐπέκτασιν καὶ κτίζει νέας πάλιν καὶ ἀπειραρίθμους ἀποικίας. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐποχὰς ταύτας, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπεχείρησε καὶ ἐν μέρει κατώρθωσε νὰ ἐξελληνίσῃ ὅλας τὰς χώρας, ὅσας κατέλαθεν· ἐπὶ μὲν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐσπείρε τὸν ἑλληνισμόν καθ' ὅλην τὴν νοτιοδυτικὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τῆς μεσογείου θαλάσσης μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς Κασπίας μέχρι τῆς Αἰγύπτου, κατὰ δὲ τὴν πρῶτὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν εὐρυσκόμεθα, ἐξελληνίσεν ἔτι πληρέστερον ἅπαντα τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τοῦ Εὐξείνου πόντου, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, καὶ πρὸ πάντων ἅπασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Κατὰ δὲ τοῦτο τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνεδείχθη ἀνώτερον καὶ αὐτῶν τῶν Ἀγγλοσαξόνων· διότι οἱ Ἀγγλοι δὲν ἐξεπολίτισαν, ἀλλὰ ἐξώντωσαν τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς βορείου Ἀμερικῆς, τῶν δὲ Ἰνδῶν κυριαρχοῦσιν ἀπλῶς, μηδὲν τοῦ ἰδίου πολιτισμοῦ εἰς αὐτοὺς μεταδόντες. Ὡς πρὸς τὴν μεταδοτικὴν ταύτην τοῦ ἰδίου πολιτισμοῦ δύναμιν, μόνοι

οἱ Ῥωμαῖοι ὑπῆρξαν ἐνάμιλλοι τῶν προπατόρων ἡμῶν, διότι τῶν ὄντι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξελατίνισαν πολλὰς χώρας, ἂν καὶ ὄχι ὅσας ἐξελλήνισαν οἱ Ἕλληνες. Τῆς κάτω μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ὁ ἐξελληνισμὸς ὑπῆρξε τοσοῦτον ὁλοσχερῆς καὶ τοσοῦτον βαθείας ἐρρίψε ῥίζας, ὥστε οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι οἱ μετέπειτα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας αὐτόθι κυριαρχήσαντες, ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσιν αὐτοῦ, οὔτε οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐπελθόντες Λομβαρδοί, Ἀράβες, Νορμαννοί· μέχρι δὲ τῆς 14 καὶ μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστόν, αὐτὰ τὰ δημόσια ἐγγράφα πολλὰκις ἔτι ἐλληνιστὶ αὐτόθι συνετάσσοντο, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Καλαβρίᾳ, τὰ ἦθῃ, ἡ γλῶσσα καὶ τὰ τῶν χωρίων ὀνόματα εἰς πολλὰ ἔτι ἐλληνίζουσι. Λέγοντες ὁμῶς ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ ἐξελλήνιζον τὰς περὶ αὐτοὺς χώρας, δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τοῦτο, ὅτι μετέδιδον εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν καθ' ὅλοκληρίαν τὴν γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν, τὰ ἦθῃ τὰ ἐλληνικὰ καὶ τὸν χαρακτῆρα τὸν ἐλληνικόν, αὐτοὶ μὴδὲν παρὰ τῶν ἰθαγενῶν παραλαμβάνοντες. Ὅτι καὶ οἱ ἰθαγενεῖς ἐπενήργουν μέχρι τινὸς εἰς τοὺς ἐπελθόντας ἀποίκους, εἶναι ἀναμφισβήτητον, καὶ ἐξηγῆται ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐκ τούτου, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποίκων ἀπεδύμουν ἄνευ γυναικῶν, λαμβάνοντες γυναῖκας ἐγχωρίους. Διὰ δὲ τοῦτο οἱ Ἕλληνες τῶν ἀποικιῶν ἐν γένει δὲν ἦσαν πλέον ἀπαράλλακτοι οἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος Ἕλληνες· ἰδίως δὲ οἱ τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἀποικοὶ παρέλαβον πολλὰς ἐξεις, λέξεις, δοξασίας, μυθικὰς παραδόσεις τῶν ἰθαγενῶν, ὥστε κατήντησαν νὰ διαφέρωσιν ὅπως οὖν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων. Ὁ βίος αὐτῶν ἀπέβη ἀνετώτερος, ἵνα μὴ εἰπωμεν ἀκολαστότερος· τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα οὐδέποτε ἠδυνήθησαν παρ' αὐτοῖς νὰ διατηρηθῶσι, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἰδρῦθησαν ποτὲ, ἀλλὰ τύραννοι ἀδιαλείπτως ἐδέσποζον τῶν πόλεων· αὐτὴ ἡ δωρικὴ διάλεκτος ἡ κοινῶς αὐτόθι ἐπικρατήσασα, ἡλλοιώθη κατὰ τι· καταφανέστερον δὲ δηλοῦται ἡ ἐπίδρασις τῶν ἰθαγενῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀποίκους διὰ τῶν ἐξῆς δύο γεγονότων. Τὰ ἐλληνικὰ νομίσματα καὶ σταθμὰ ἦσαν, ὡς γνωστόν, τὸ τάλαντον, ἡ μνᾶ, ἡ δραχμὴ καὶ ὁ ὀβολός· οἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνες εἶχον μὲν τὸ τάλαντον, ὑποδιήρουν

ὅπως αὐτό, ὄχι. εἰς μνᾶς, ἀλλ' εἰς 120 λίτρας, καὶ διὰ αὐτῶν τὰ ὑποπλάσια καὶ πολλαπλάσια ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς λίτρας καὶ τῆς οὐγκίας (ἡμιλίτριον, δεκάλιτρον, πεντούγκιον), ὀνόματα πρότερον ἄγνωστα εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ παραληφθέντα ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Προστούτοις οἱ ἄποικοι μετανομάσθησαν παραλαβόντες αὐτὰ τὰ ἐθνικὰ τῶν ἰθαγενῶν ὀνόματα, καὶ μικρὸν μόνον περὶ τὴν κατάληξιν τροπολογήσαντες αὐτά· διότι οἱ μὲν ἰθαγενεῖς ἐκαλοῦντο Σικελοὶ καὶ Ἰταλοί, οἱ δὲ ἑπαικοὶ Σικελιωταὶ καὶ Ἰταλιῶται. Ἐν γένει δὲ ἐνταῦθα συνέθη συγχώνευσίς τις μᾶλλον τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῶν ἐπαικῶν, συγχώνευσίς ὅπως καθ' ἣν ὁ ἑλληνισμὸς ὑπῆρξεν ἐπακρατέστατος.

Ἡ δ' εὐκολία μεθ' ἧς ἐγένετο ἡ συγχώνευσίς αὕτη, διὰ τὴν ἀρχικὴν τῶν δύο στοιχείων συγγένειαν, προήγαγε μὲν τὴν ἐπίδοσιν τῶν ἰταλικῶν καὶ σικελικῶν ἀποικιστῶν ὄχι ὀλίγον ὅπως συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν ταύτην ἐπίδοσιν καὶ τὸ εὐφορον τῆς χώρας, καὶ τὸ εὐθετον πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν μετὰ τε τῆς κυρίως Ἑλλάδος, πρὸς ἀνατολὰς, καὶ τῆς ἐν Ἀφρικῇ Καρχηδόνης, πρὸς νότον, καὶ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ Ῥώμης, πρὸς βορρᾶν, καὶ τῶν δυτικωτέρων χωρῶν καὶ νήσων. Ὅθεν ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἕκτην, αἱ ἑλληνικαὶ ἐκεῖναι πόλεις, διὰ τὴν ἑκτασὶν αὐτῶν, τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων, καὶ τὴν πολυτέλειαν τοῦ βίου, ἀνεδείχθησαν πολὺ λαμπρότεραι καὶ ἰσχυρότεραι πάσης κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα πόλεως· διὸ καὶ κατὰ τὴν ἕκτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα, δικαίως καυχώμεναι διὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, ὠνόμασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν, «μεγάλην Ἑλλάδα» α. Ἐπιφανέσταται δὲ τῶν πόλεων τούτων ἦσαν τότε ἡ Σύβαρις καὶ ἡ Κρότων, ἀμφότεραι κείμεναι εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὰ τεῖχη τῆς Συβαρίδος εἶχον πεντήκοντα σταδίων περιοχὴν, τῆς δὲ Κρότωνος ἡ περιοχὴ, πρᾶγμα σχεδὸν ἀπίστευτον, ἦτα σχεδὸν διπλασία· ἡ Σύβαρις, ὡς βεβαίουσιν, ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ στρατὸν 300,000 ἀνδρῶν, ἡ δὲ πολυτέλεια τοῦ βίου αὐτῆς κατήντησε τοσοῦτον παρομιμῶδης ὥστε μέχρι τῆς σήμερον, εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, Συβαρίτης λέγεται ὁ τρυφηλός, ὁ ἀχόλαστος. Ἡ δὲ Κρότων

ἀπέβη ιδίως περίφημος διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνδόξων ὀλυμπιονικῶν τοὺς ὁποίους ἀνέδειξε, καὶ διότι ἐνταῦθα ἐπεχείρησεν ὁ Πυθαγόρας νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν πολιτικὴν τὰ φιλοσοφικά αὐτοῦ δόγματα. Ὁ Πυθαγόρας ἦτο, ὡς εἶδομεν, Σάμιος· ἀλλὰ μὴ εἰσακουόμενος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ὅπου ἴσχυε τότε ὁ παντοδύναμος τύραννος Πολυκράτης, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἔτυχε παρὰ τοῖς Κροτωνιάταις εὐμενοῦς δεξιώσεως. Τὰ περὶ τῶν δογμάτων ὁμοῦς αὐτοῦ, τῶν τε φιλοσοφικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν, εἶναι ἀσαφέστατα. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Πυθαγόρας δὲν ἀνεδείχθη ποτὲ κυβερνήτης τῆς Κροτωνος, ἀλλὰ ἐπενήργησεν εἰς αὐτὴν καὶ εἰς ἄλλας ἰταλικὰς πόλεις, εἰς Τάραντα, εἰς Μεταπόντιον, εἰς Καυλωνίαν, δι' ἐταιρείας τινὲς τὴν ὁποίαν ἐσύστησε καὶ ἥτις ἐπρέσβευεν, ὡς φαίνεται, ὅτι τῆς κυβερνήσεως πρέπει νὰ προΐσταται ὁ ἀριστος, βοηθοὺς ἔχων τοὺς χρηστοτέρους καὶ σοφωτέρους, οἵτινες ὀφείλουν νὰ παρασκευάζωνται πρὸς τοῦτο δι' ἀδιαλείπτων τινῶν δοκιμασιῶν καὶ διδασκαλιῶν. Κατὰ δυστυλίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνεργειῶν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης σχολῆς, ἐγένετο στάσις μεγάλη εἰς Σούδαριν· πολλοὶ εὐπατρίδαι αὐτῆς ἐξωσθέντες, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Κροτωνιατῶν· πολέμου δὲ ἐντεῦθεν ἐκραγέντος τῷ 540, οἱ Σουδαρίται ἐνίκηθησαν κατὰ κράτος, καὶ ἡ πόλις αὕτη, ἡ ποτὲ μία τῶν πρώτων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, καταστραφεῖσα τότε, ἠφανίσθη διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπανεστήσαν καὶ ἐν Κρότῳ, κατὰ τῆς ἐταιρείας τῶν Πυθαγορείων, οἱ ἀντίπαλοι αὐτῆς, ἀγόμενοι ὑπὸ τοῦ Κύλωνος· καὶ ἄλλους μὲν τῶν Πυθαγορείων ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐξέβαλον, τῷ 504. Ὁ Πυθαγόρας ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα εἰς Μεταπόντιον· ἡ δὲ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐταιρεία ἔπεσε καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰταλίας, οὐδὲ ἐξηκολούθησεν ὑπάρχον τὸ σύστημα αὐτοῦ εἰμὴ ἐν εἰδὲ ἠθικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ συλλόγου.

Ἡ πτώσις τῆς Σουδαρίδος ἐπενήργησεν εἰς τὴν ὅλην τύχην τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, διότι ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῆς ἓνα τῶν κυριωτάτων αὐτῆς προμαχῶνων. Συνέπεσε δὲ τότε ν' ἀρχίσωσι νὰ κατέρχωνται πρὸς νότον, ἀπὸ τῆς μέσης Ἰταλίας, ἰθαγενεῖς τινες φυλαί, ἄλλαι παρὰ τὰς οἰνωτρικάς, καλούμεναι ἠπικαὶ ἢ ὀσικαί· αἱ φυλαὶ αὗται,

συμμαχήσασαι μετὰ συγγενῶν τινων πρὸς αὐτὰς φυλῶν, αἵτινες κατ' ἔχον ἑκαταὶ τὸ μεσογαϊώτερον καὶ ὀρεινότερον τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κύμην, τὴν Ποσειδωνίαν, ὅλην τὴν μεσόγειον κάτω Ἰταλίαν, τὴν ἄλλοτε εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνήκουσαν καὶ περιέσταιλαν οὕτω πολὺ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ὡςτε ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκλείπει ἡ μεγάλη ἐκείνη ἀκμὴ τῶν ἑλληνίδων τούτων πόλεων, καὶ ἐν γένει ἐκλείπει ἡ ὑπεροχὴ ἣν εἶχον ἕως τότε αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ὡς πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Γυφόντι μέχρι τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος αἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰωνικαὶ ἀποικίαι καὶ αἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικαὶ πόλεις ἦσαν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἰσχυρότεραι, πλουσιώτεραι, μεγαλῆτεραι, ναυτικώτεραι τῶν πόλεων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, μὴδ' αὐτῆς τῆς Σπάρτης, μὴδ' αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐξαιρουμένων· τὰ ἄκρα τῆς Ἑλλάδος κατ' ἵσχυον τότε τοῦ κέντρου. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, μεταβάλλεται ἡ σχετικὴ αὕτη τῶν πραγμάτων κατάστασις· αἱ ἰωνικαὶ ἀποικίαι ὑποτάσσονται ὑπὸ ἀσιανῶν βασιλέων· αἱ ἰταλικαί, ἡ ὑποτάσσονται ἢ περιστέλλονται ὑπὸ τῶν ὀσκιῶν φυλῶν· ἐνταυτῷ δὲ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προάγονται, ὥστε τὸ κέντρον ἀναλαμβάνει τὴν βαρύντηα αὐτοῦ. Αἱ μόναι ἀποικίαι αἵτινες ἐξηκολούθησαν ἀκμαΐζουσαι κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, ἦσαν αἱ σικελικαί. Ἡ κυριωτάτη μάστις αὐτῶν, αἱ Συρακοῦσαι, δὲν ἤρχισαν ὑπερέχουσαι εἰμὴ κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην, διὰ τοῦ μεγαλοφροῦς αὐτῶν τυράννου Γέλωνος, ὅστις δὲν κατέλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ ἐν ἔτει 484 πρὸ Χριστοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἤδη τοσοῦτον ἰσχύσει, ὥς ἐκ τῆς κατατροπώσεως τοῦ μεγάλου τῆς Ἀσίας βασιλέως, ὥστε τὸ κράτος τῶν Συρακοῦσων, καὶ τοὶ πλείστοι λόγου ἄξιον, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐνάμιλλον αὐτῶν.

Τελευταίον, ἐκτὸς ἄλλων τινῶν ἐτι δυτικωτέρων ἀποικιῶν, ἐξ ὧν ἡ μᾶλλον ἀξιωμακτικὸς ἦτο ἡ Μεσσηνία, ἥτις ἐκτίσθη, εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Γαλλίας παράλια, ὑπὸ τῶν Φωκαίων, περὶ τὰ 597, οἱ Ἕλληνες κατέλαβον ἐκτοτε, καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος παράλια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τοῦ Εὐξείνου

πάντου. Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Θεσσαλίας κειμένη Μακεδονία, κατὰ καίτε ὑπὸ φυλῶν, αἰτίνες δὲν ἦσαν μὲν ἴσως καθ' ἑαυτὰς ἑλληνικά, προσηγγίζον ὅμως πολὺ κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἦθος πρὸς τὰ ὀλιγώτερον πολιτισθέντα ἑλληνικά φύλα, τὰ τε θεσσαλικά καὶ τὰ ἡπειρωτικά. Καὶ βραδύτερον μὲν, κατὰ τὴν τετάρτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, τὰ μακεδονικά ταῦτα φύλα ἐμελλον νὰ πρωταγωνιστήσῃσι τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου· τὰ δὲ παράλια τῆς Μακεδονίας κατελήφθησαν προεϊμώτατα ὑπὸ ἀποικιῶν αἰτίνες ἐξεπέμψθησαν ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ τῶν ὁποίων ἀρχαιοτάτη ἦτο ἡ Μεθώνη, κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων εἰς Πιερίαν, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς οἱ Κορίνθιοι κατεστάθησαν εἰς Κέρκυραν. Ἐκτοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦ 600 ἔτους, οἱ Ἑρετρίεις καὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἐκάλυψαν, διὰ τῶν κτισμάτων αὐτῶν, τὰς τρεῖς γλώσσας τὰς ἀποτελούσας τὴν χαλκιδικὴν χερσονήσον. Τὰ κτίσματα ταῦτα, τὰ τότε μᾶλλον πολυάριθμα ἢ λόγου ἄξια, ἦσαν· Μένδη, Ἀφυτίς, Νεάπολις, Αἰγαί, Θεράμβει, καὶ Σάνη, Ἑρετριέων ἀποικίαι· Ἀσσαι, Πέλωρος, Σίγγος, Σάρτη, Τορώνη, Γαλψός, Σερμύλη καὶ Μηκύβερνα, Χαλκιδέων ἀποικίαι. Ἐπὶ δὲ τῆς περσικῆς ἐπιδρωῆς, οἱ Ἕλληνες τῆς Χαλκιδικῆς κατέλαβον καὶ τὴν ἐν τῷ μέσῳ εὐρείας καὶ εὐφόρου πεδιάδος κειμένην Ὀλυνθον, ὥστε κατὰ μικρὸν ἐπεκράτησαν ἀπάσης τῆς χερσονήσου. Ἀλλ' ὑπάρχον ἐνταῦθα καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἀποικίαι· Αἰνεια καὶ Ποτίδαια, Κορινθίων κτίσματα· Σκιώνη, ἀδ' ἡλου καταγωγῆς· Ἀκανθος, Στάγειρα, Ἀργίλος, κτίσματα τῆς Ἀνδρου, ἥτις ὅμως καὶ αὕτη ἦτο Ἑρετριέων ἀποικία.

Εἰς τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Θράκης, οἱ μὲν Τάιοι ἔκτισαν, ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, ὡς προείπομεν, τὰ Ἀέδθηρα, ἀγνωστον δὲ πότε ἴδρυσαν οἱ μὲν Χίοι, τὴν Μαρώνειαν, οἱ δὲ Λέσβιοι, τὴν Αἶνον, καὶ ἀδ' ἡλον τίνες, τὴν Δικαίαν. Ἐξελληνίσθησαν ὁμοίως καὶ αἱ νῆσοι Θάσος καὶ Σαμόθρακη, αἱ πάσαι ποτὲ ὑπὸ Φοινίκων καταληφθεῖσαι. Εἰς τὴν Θάσον μάλιστα, ὅπου ἀπὸ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος κατεστάθησαν Πάριοι ἀποικοί, εἶχε μεταβῇ καὶ ὁ περίφημος Πάριος ποιητὴς Ἀρχιλόχος, ὅστις ἀστυτότατα περιέγραψε τὴν νῆσον ἐκείνην. Τυφάντι ἡ Θάσος ἔκτοτε, ὡς καὶ τὴν σήμερον, δὲν δι-

κρίνετο διὰ τὴν πολλὴν αὐτῆς εὐφορίαν, διότι σύγκειται καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν ἀπὸ ὄρους τὸ μὲν γυμνοῦ, τὸ δὲ δασώδους, γῆν δὲ γεωργήσιμον ἔχει ὀλιγίστην μόνον περὶ τὴν παραλίαν. Ὁ Ἀρχιλοχος λοιπόν, ὅστις ἡγάπα νὰ ψέγη καὶ νὰ μυκτηρίξῃ τὰ πάντα, ἐμψυχά τε καὶ ἄψυχα, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔχει πρὸς τί ἄλλο νὰ παρὰβάλῃ τὴν νῆσον ταύτην ἢ πρὸς ὄνον φέροντα εἰς τὴν βάχιν τοῦ σωρὸν ἀγρίας ξυλείας·

ἦδε δ' ὥς τε ὄνου βάχιν
ἔστηκεν, ὕλης ἀγρίας ἐπιστεφής.

Ἄλλ' ὁ ψογερός Ἀρχιλοχος, ὅστις διὰ τὸ ἰδίωμα αὐτοῦ τοῦτο δεινῶς ὑπὸ τοῦ μεγαλόφρονος Πινδάρου ἐστηλιτεύθη, εἰπόντος περὶ αὐτοῦ « ψογερόν Ἀρχιλοχὸν βαρυλόγοις ἔχουσιν πικρινόμενον », ἔπαθεν ὅ,τι συνήθως συμβαίνει, εἰς ταῦς τὰ πάντα ἐμπαίζοντας, ἔδωκε δηλαδὴ καὶ αὐτὸς ἀφορμὴν νὰ κατακριθῇ πικρότατα καὶ διακαύτατα· διότι τότε κατὰ τινὰ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Θράκης πόλεμον, ἀπέβαλε τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ. Καὶ ἠθέλησε μὲν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, νὰ παῖξῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἰπὼν ὅτι ἀδιάφορον, ἂν ἀπώλεσε τὴν ἀσπίδα, εἰμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἄλλην καλλιτέραν·

ἀσπίς ἐκείνη
ἔρβτω· ἐξαυτίς κτήσομαι οὐ κακίᾳ.

Ἄλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες δὲ ἐπαίζον περὶ τὰ τοιαῦτα, εἰδῶξαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν διὰ τοῦτο. Ἡ δὲ Θάσος, ἂν δὲν ἦτο εὐφορος, εἶχεν ὅμως χρυσοῦ μεταλλεῖα καὶ κατεῖχεν εἰς τὴν παρακειμένην στερεὰν χώρας τινὰς, τὴν Σκαπτὴν Ὑλὴν καὶ ἄλλας, αἵτινες περιεῖχον μεταλλεῖα ἔτι πλουσιώτερα τῶν τῆς ἰήσου· ὥστε οἱ Θάσιοι, ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδας, ἀφοῖ ἐπήρουν εἰς ὅλας τὰς δαπάνας τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν, ὁβολὸν φόρου μὴ καταβάλλοντες, εἶχον κατ' ἔτος περίσσευμα 200 ἑως 300 τάλαντων, ἥτοι δρ. 1,200,000 ἕως 1,800,000.

Ἐπὶ τῆς θρακικῆς χερσονήσου, οἱ Μιλήσιοι ἐκτίσαν τὴν Καρδίαν, οἱ δ' ἐν Ἀσίᾳ Αἰολεῖς, τὴν Σηστόν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν ἐπακρατοῦντες ἐνταῦθα, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ Πεισιστράτου. Εἰς τὴν Προποντίδα ὑπῆρχον ἡ τῶν Σαμίων ἀποικία Πέρινθος, ἡ τῶν Μιλησίων, Κίχικος, καὶ τρεῖς τῶν Μεγαρέων πόλεις· Σαλκηδών, Σηλυβρία,

Βυζάντιον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, κτισθὲν περὶ τὸ 657 πρὸ Χριστοῦ, ἐπέπρωτο, μετὰ χίλια περίπου ἔτη, νὰ κατασταθῇ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἢ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, μετονομασθὲν τότε Κωνσταντινούπολις. Προέβησαν δὲ καὶ μέχρι τοῦ Εὐζείνου πόντου αἱ Ἑλληνες ἔκτοτε, καὶ ἔκτισαν καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ παράλια πολλὰς ἀποικίας, ὧν ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Σινώπην, Μιλησίων ἱδρυμα, τὴν Κερασσοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, ἀμφοτέρως ὑπὸ τῶν Σινωπέων κτισθείσας, τὴν Φάσιν, τὴν Διοσκουριάδα, τὸ Παντικιάκιον, τὴν Φαναγόρειαν, τὴν Τάναϊν, τὴν Ὀδησσόν, τὴν Ὀλβίαν, τὸ πλεῖστον καὶ ταῦτα Μιλησίων ἱδρύματα.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν συνόψει ἡ κατάστασις καὶ ἡ τύχη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἥτοι ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἑκτῆς, πρὸ Χριστοῦ. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ βίου αὐτοῦ ἡλικίαν, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἤρχισε νὰ ἐκπαιδεύηται, νὰ ἐξαπλοῦται καὶ νὰ κρατύνῃ τοὺς συνάπτοντας αὐτὸ δεσμούς. Τὰ αὐτοφυῆ καὶ ἀόριστα πολιτεύματα τῆς ἡρωϊκῆς ἐπαχῆς ἐρρυθμίσθησαν ἤδη διὰ νόμων γραπτῶν καὶ θεσμῶν ὀρισμένων. Αἱ φυσικαὶ καὶ ἀπλαστοὶ ἀρεταὶ τῶν προτέρων χρόνων ἐκονομίσθησαν ἤδη διὰ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ λόγου. Καὶ ἐνῷ τὰ ἀνήσυχον καὶ μεγαλεπίβολον τοῦ ἔθνους πνεῦμα φέρει αὐτὸ ἀκαταπαύστως εἰς κατάληψιν νέων χωρῶν καὶ ἱδρυσιν νέων πόλεων ἀπανταχοῦ γῆς, οἱ συνάπτοντες αὐτὸ δεσμοί, ἀντὶ νὰ χαλαρωθῶσιν ἐκ τούτου, ἐξεναντίας κρατύνονται. Ναὶ μὲν, καθὼς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, οὕτω καὶ ἤδη, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ὑπόκειται εἰς μίαν τινὰ κοινὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν· διεσπαρμένον ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι Κυρήνης, καὶ ἀπὸ Μασσαλίας καὶ κάτω Ἰταλίας, καὶ Σικελίας, μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τυρπασούμενον, ὡς εἰκάζεται, εἰς 20 περίπου ἑκατομύρια, διατελεῖ διηρημένον, ὅχι εἰς πολλὰς βασιλείας, ὡς ἄλλοτε, ἀλλ' εἰς ἀπειραριθμοὺς αὐτοτελεῖς πολιτείας, τροπολογουμένας ἀπὸ τῆς στενῆς ὀλιγαρχίας τῆς Σπάρτης μέχρι τῆς πρὸς τὴν ἀκραν δημοκρατίαν βεποήσεως ἤδη πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν· οὐ μόνον δὲ αἱ πολιτείαι αὗται δὲν συνδέονται διὰ κοινοῦ τινος πολιτικοῦ δεσμοῦ,

ἀλλὰ καὶ ὅπου, κατὰ χώρας, ὑπάρχουσι τοπικαὶ διαφόρων πόλεων δημοσπονδίαί, αἱ τοιαῦται ἐνώσεις εἶναι μᾶλλον θρησκευτικαὶ ἢ πολιτικαί. Καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποικιῶν ὀλίγισται ὑποτάσσονται εἰς τὰς μητροπόλεις· αἱ πλεῖσται εἶναι ὅλως ἀπὸ αὐτῶν ἀνεξάρτητοι, αἱ δὲ σωζόμεναι μεταξὺ τῶν μητροπόλεων καὶ τινων ἀποικιῶν σχέσεις συνίστανται εἰς τιμητικὰ τινὰ καὶ θρησκευτικὰ προνόμια, τὰ ὅποια αἱ πρῶται διατηροῦσιν εἰς τὰς τελετάς καὶ πανηγύρεις τῶν δευτέρων. Ἐνὶ λόγῳ, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦτο διηρημένον εἰς ἀπείρους πόλεις, ὧν ἐκάστη εἶχε τὸ ἴδιον πολίτευμα, τὴν ἰδίαν χώραν, τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ τὴν ἰδίαν πολιτικὴν. Ἀλλὰ αἱ πόλεις αὗται, εἰ καὶ πολιτικῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεχωρισμέναι, συνεδέοντο ἄπασαι διὰ ποικίλων καὶ ἰσχυροτάτων ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν δεσμῶν.

Ὁ Ἡρόδοτος συγκεφαλαιοῖ τοὺς δεσμοὺς τούτους εἰς τέσσαρας· τὸ θῆμαρον, τὸ ὁμόγλωσσον, τὰ κοινὰ θεῶν ἰδρύματα καὶ τὰς κοινὰς θυσίας, τὰ ὁμότροπα ἥθη· ὁ δὲ Ζεὺς ὁ ἐλλήνιος ἐπετεῖρει καὶ συνετεῖρει τὴν τοιοιουτοτρόπως ἀπαρτιζομένην ἐλληνικὴν ἀδελφότητα. Ἀπαντες οἱ ἠθικοὶ οὗτοι δεσμοὶ ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἡρώϊκῃς ἐποχῇ· ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν, καὶ ἰδίως τὰ κοινὰ τῶν θεῶν ἰδρύματα καὶ αἱ κοιναὶ θυσίαι, ἀπέβησαν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ ἔθνους ἡλικίαν πολὺ ἰσχυρότεροι καὶ ὄντως πανελλήνιοι. Ἡ γλῶσσα ἀναφαίνεται μὲν ἤδη διηρημένη εἰς διαφόρους διαλέκτους, αἵτινες ὑπὸ μὲν τῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν συνεκεφαλαιώθησαν εἰς τέσσαρας, τὴν ἰωνικὴν, τὴν δωρικὴν, τὴν αἰολικὴν καὶ τὴν ἄττικὴν, πράγματι δὲ ἦσαν ποικιλωτέρα καθ' ἐκάστην φυλὴν καὶ ἐνέοντε καθ' ἐκάστην πόλιν· ἀλλ' αἱ διαλεκτικαὶ αὐταὶ διαφοραὶ δὲν ἦσαν τοιαῦται, ὥστε, ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων, πᾶς Ἕλλην γὰρ μὴν ἐννοῇ πάντα ἄλλον Ἕλληνα καὶ νὰ μὴ γίνηται καταληπτὸς εἰς αὐτόν. Ἡ δὲ γλῶσσα αὕτη, ἥτις μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης περιόδου ἤρχισε σχηματιζομένη εἰς πεζὸν λόγον, ἐξηκολούθει παράγουσα θαυμάσια ποιητικὰ ἔργα, ὅχι ὅμως μόνον εἰς τὸ ἐπικὸν εἶδος τῆς ποιήσεως. Ἡ ἐπικὴ ποίησις μαραινέται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατόπιν τῆς ἡρώϊκῃς ἐποχῆς τῆς ὅποιος ἐξυμνεῖ τὰ κατορθώματα· νέον δὲ ἤδη παράγεται ποιήσεως εἶδος, δι' οὗ αὕτη ἐπεξεύροισι νὰ ἐξυμνήσῃ τὰ ἀτομικὰ τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήμα-

τα, φρονήματα, δόγματα, και, ὑπὸ τὰ ποικίλα ὀνόματα τῆς ἱαμβικῆς, τῆς γνωμικῆς και πρὸ πάντων τῆς λυρικῆς ποιήσεως, παρήγαγεν ἀμίμητα πολὺ αἰς ἀριστοργήματα· ἀπαρallάκτως καθὼς εἰς τὴν ἐπομένην, τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, συμπληροῦσα τὸ στάδιον τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐξαιρέτου αὐτῆς ἀναπτύξεως, ἐπενόησε τὸ τελειότερον τῆς ποιητικῆς τέχνης εἶδος, τὸ δράμα, τὸ τε σπουδαῖον και τὸ ἀστεῖον, τὴν τε τραγωδίαν δηλαδὴ και τὴν κωμωδίαν. Καὶ οἱ μὲν ἀριστοὶ τῶν λυρικῶν ποιητῶν, ὁ Πίνδαρος και ὁ Σιμωνίδης, οἱ ἀγέρωχοι και ὑψάχενες, ὡς ἔλεγον αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες διὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν και τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ φρονήματος αὐτῶν, ἤκμασαν περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης και τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπομένης, διατελέσαντες σύγχρονοι τοῦ ἀρχαιότερου τῶν τραγικῶν, τοῦ Αἰσχύλου· ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν ἑκτὴν και καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐβδόμην πλεῖστοι ὅσοι ἀνεφάνησαν ἱαμβικοί, γνωμικοί, λυρικοί ποιηταί, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Καλλίνος, ὁ Τυρταῖος, ὁ Ἀλκαίος, ὁ Ἀρίων, ὁ Σπησίχορος, ὁ Ἀλκαίος, ἡ Σαπφώ, ὁ Σόλων, ὁ Θέογυις, ὁ Ἀνακρέων, ὧν πολλῶν μὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ὀνόματα, τινῶν δὲ και νὰ παραθέσωμεν τὰ ἔργα. Οἱ δὲ ποιηταὶ οὗτοι, εἰς οἵανδήποτε διάλεκτον γράφοντες, ἐθαυμάζοντο και ἠγαπῶντο ἐξίσου εἰς τε τὰς Ἀθήνας και εἰς τὴν Σπάρτην, εἰς τε τοὺς Δελφοὺς και εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, εἰς τε τὰς θεσσαλικὰς πόλεις και εἰς τὰς ἀργολικὰς, εἰς τε τὴν Κρότωνα και εἰς τὴν Μίλητον, εἰς τε τὴν Κυρήνην και εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, χρησιμεύοντες τοιοῦτοτρόπως ὡς τεκμήριον ἅμα και ὡς ὄργανον τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἐνότητος.

Πρὸς τούτοις ἡ γλῶσσα ἦτο και τὸ κυριώτατον χαρακτηριστικὸν δι' οὗ τὸ ὅλον ἔθνος διεκρίνετο ἀπὸ τῶν περὶ αὐτὸ οἰκούντων ἁλλοδαπῶν φύλων, διότι οὐδὲ εἰς ταύτην τὴν περίοδον εἶχεν ἔτι παραχθὴ ἡ βαθεῖα ἐκείνη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πεποιθήσις περὶ τῆς υπερβαλλούσης αὐτοῦ ἠθικῆς και διανοητικῆς ὑπεροχῆς, ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη, τοὺς λεγομένους βαρβάρους· ἔτι δὲ ἡ μετὰ τῆς πεποιθήσεως ταύτης συνδεδεμένη περιφρόνησις πρὸς πᾶν τὸ βάρβαρον, ὃ ἐστὶ τὸ μὴ ἑλληνικόν, και ἡ ἐξ ὅλων τούτων προκύψασα ἀπάτομος ἀντίθεσις μετὰ τῶν Ἑλλήνων και βαρβάρων, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἐν

τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ἀπηρτίσθη εἰμὴ κατὰ τὴν ἐπομένῃν ἑκατονταετηρίδα, μετὰ τὰ κατὰ Περσῶν κα-
τορθώματα. Κατὰ δὲ τὴν παρούσαν περίοδον, ἡ περὶ τοῦ βαρβάρου ἰδέα εἶναι πολὺ ἐπικειστέρα καὶ ἡ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ἀλ-
λοφύλων σχέσις πολὺ οἰκειοτέρα, καὶ ἐμφαίνουσα μάλιστα ἡθικὴν
τινα ἰσότητα βραδύτερον ἐκλιποῦσαν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου
Ἄμμασις, καίπερ κυριεύσας τὴν Κύπρον, συντελεῖ γενναίως εἰς τὴν
ἐνέργειαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ, λαμβάνει σῶζυγον Κυρηναίαν, ἀνα-
τίθῃσι πολλὰ ἀγάλματα εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις καὶ συνά-
πτει δεσμὸν ξένας, ἥτοι φιλοξενίας, πρὸς τὸν Σάμιον τύραννον
Πολυκράτην. Οἱ Μιλήσιοι συνομολογοῦσι διχλλαγὰς ξένας καὶ
συμμαχίας πρὸς Ἀλυάττην, τὸν προκατόχον τοῦ Κροίσου, βασιλέα
τῶν Λυδῶν, ὅστις ἤγειρε δύο ναοὺς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ χώρᾳ αὐ-
τῶν, ἀντὶ τοῦ ἐνὸς τὸν ὅποιον ἐνέπερσεν. Ἡ Κροίσου φιλόφρων
ἀρετὰ ὑμνήθη ὑπὸ τοῦ Πινδάρου· ἡ δ' εὖνοια ἦν ὁ βασιλεὺς οὐ-
τος τῶν Λυδῶν ἐδείξε πρὸς τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν τέχνην τὴν
ἑλληνικὴν, ἡ φιλόξενος αὐτοῦ αὐλή, τὰ πλούσια δῶρα, συνεκάλε-
σαν περὶ αὐτὸν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν Ἑλλήνων, τὸν Ἀλκμαίω-
να, ὅστις ἐστρατήγησε τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν πρῶτον ἱερὸν πό-
λεμον, τὸν Μιλιτιάδην τὸν Κυψέλου, ὅστις πρῶτος κατέλαβε τὴν
Θρηκικὴν χερσόνησον· καὶ ἂν δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἐπεσκέρθη αὐ-
τὸν ὁ Σόλων, τοῦλάχιστον τὰ περὶ τούτου θρυλληθέντα μαρτυροῦ-
σιν ὅτι ὁ Κροῖσος δὲν ἐθεωρήθη ἀνάξιος τῆς πρὸς τὸν σοφώτατον
τῶν Ἑλλήνων οἰκειότητος καὶ προσομιλίας. Οἱ Δελφοὶ εἰ ἐδόσαν
Κροίσῳ καὶ Λυδοῖσι προμαντήν (δηλαδὴ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ
προτιμᾶται παντὸς ἄλλου κατὰ τὴν ἐπερώτησιν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαν-
τείου) καὶ ἀτελεῖαν (ἀπαλλαγὴν φόρων) καὶ προεδρίην (ἥτοι προέ-
χουσαν τινα θέσιν πρὸς θεωρίαν τῶν ἀγώνων), καὶ ἐξεῖναι τῷ βου-
λομένῳ αὐτῶν γενέσθαι Δελφὸν ἐς τὸν αἰὶ χρόνον. Μόνον τῶν Ὀ-
λυμπίων καὶ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, τῶν καλουμένων μυστη-
ρίων, δὲν μετεῖχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ βάρβαροι, ἐνῷ
μετ' ὀλίγον ἀπεκλείσθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὄλων τῶν πανελλην-
κῶν ἀγώνων.

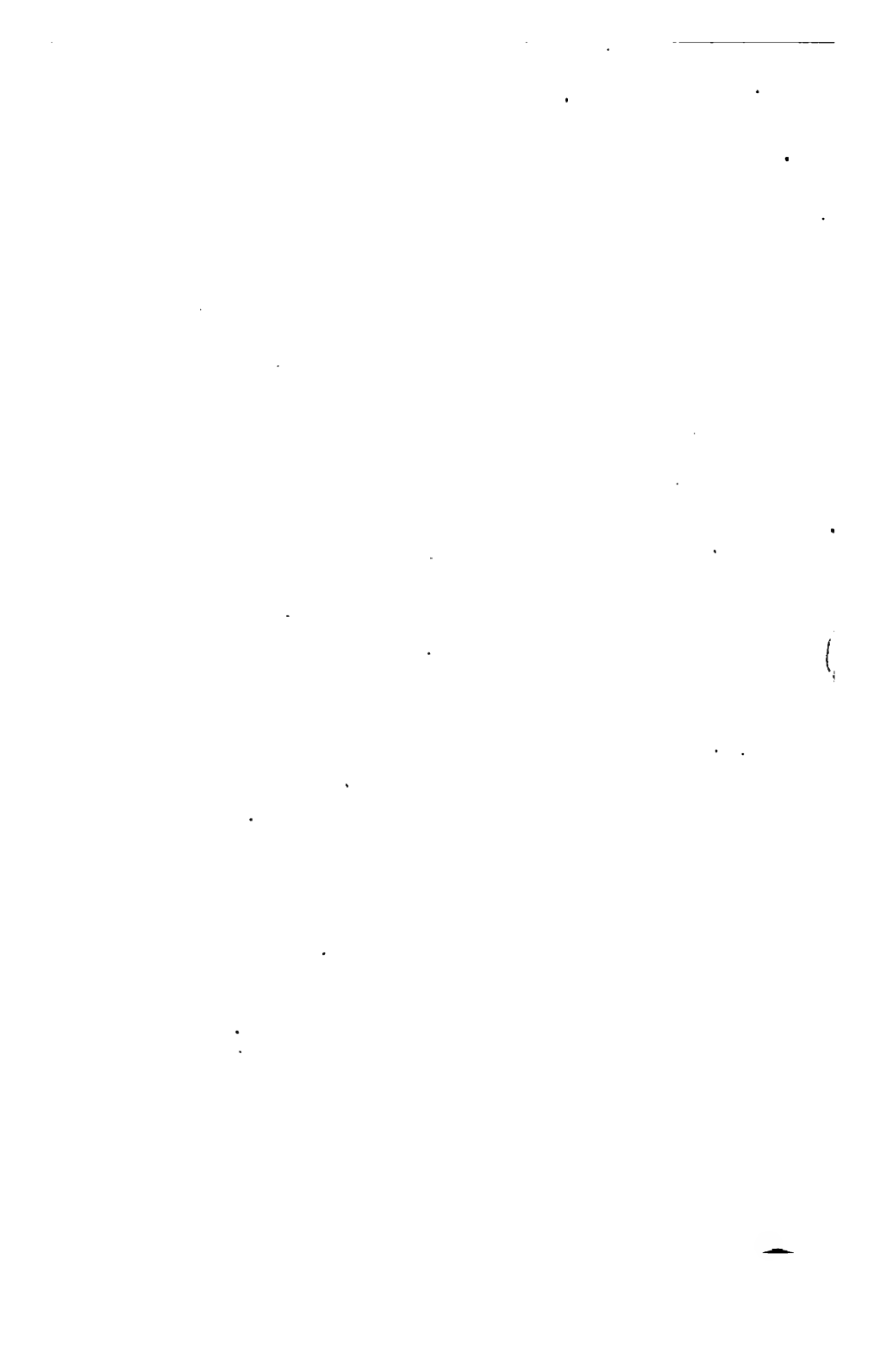
Οἱ τέσσαρες οὗτοι ἀγῶνες, ἥτοι τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ

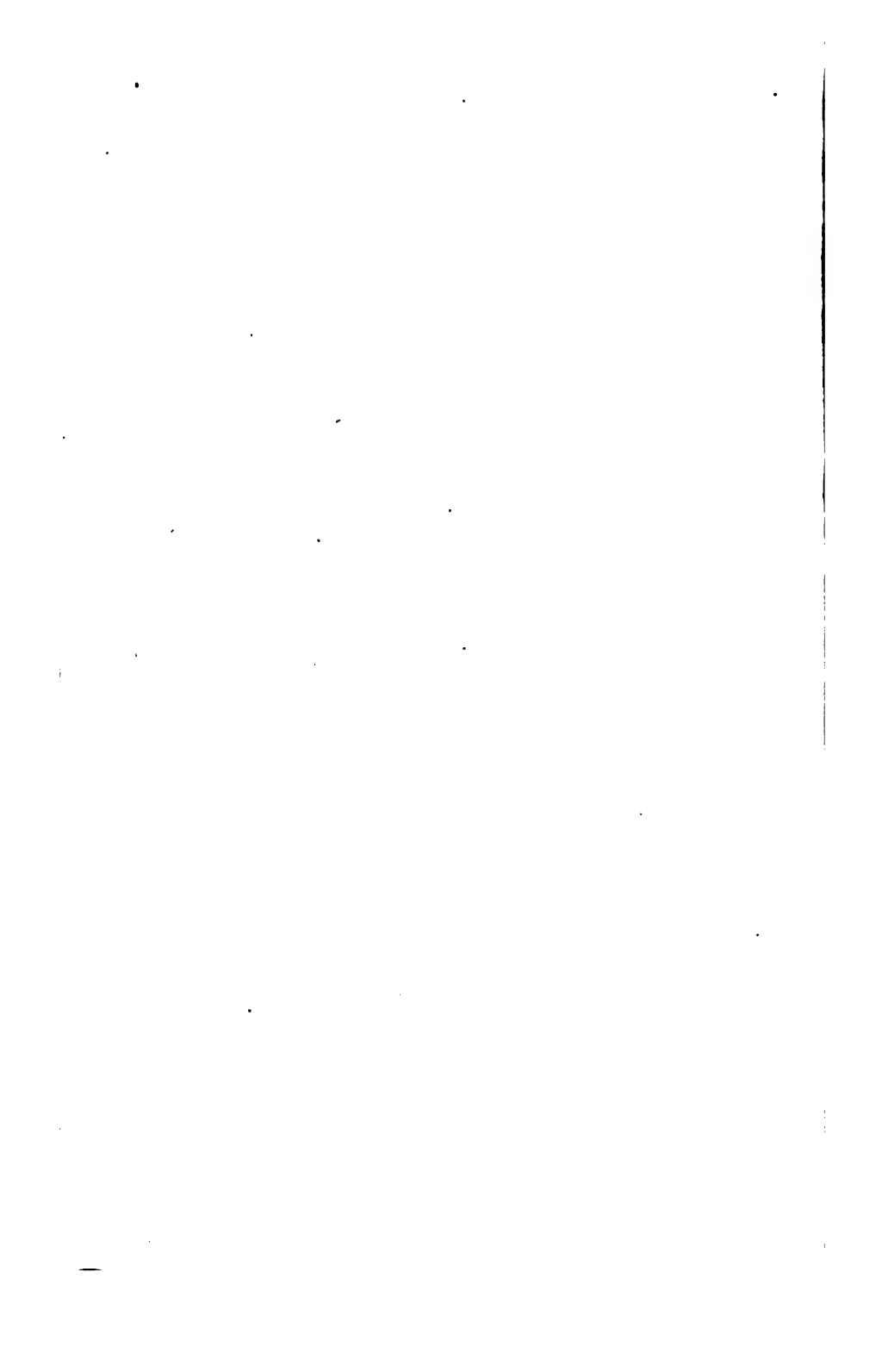
Νέμεα, τὰ Ἴσθμια, καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον, ἦσαν, ὡς προσέπομεν, ὁ ισχυρότερος ἠθικὸς καὶ κοινωνικὸς δεσμός, ὅστις συνῆπτεν ἤδη τὸ ὅλον ἑλληνικὸν ἔθνος. Εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον δὲν ἔπαυον προσερχόμενοι ἀπὸ πάσης ἑλληνικῆς γῆς, καὶ ἀπὸ αἰτῶν τῶν ἀπωτάτων ἀποικιῶν, ἄνθρωποι ἐπερωτῶντες περὶ πλείστων ὧσων δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν συμφερόντων· καὶ ἐπεὶ οἱ χρησιμοὶ τοῦ θεοῦ ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπαράβητοι, πρόδηλον ὅτι τὸ μαντεῖον ἐπενήργει ἀδιακόπως εἰς τὸν ὅλον δῆμιον καὶ ἰδιωτικὸν τοῦ ἔθνους βίον. Ἀλλὰ καὶ αἱ πανηγύρεις ἦσαν τοιοῦτοτρόπως κεκαλονισμέναι, ὥστε ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ὅλου ἔθνους σχέσις ὑπῆρχε σχεδὸν ἀδιάλειπτος. Πᾶσα τετραετία ἀπετέλει τὴν περίοδον ἢ τὸν κύκλον τῶν ἱερῶν τούτων ἀγώνων· καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος ἐτελοῦντο δύο ἐξ αὐτῶν, ὁ Ὀλυμπιακὸς καὶ ὁ Ἰσθμικὸς· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον, ὁ νεμεακὸς· κατὰ δὲ τὸ τρίτον, πάλιν δύο, ὁ Ἰσθμικὸς καὶ ὁ πυθικὸς· κατὰ δὲ τὸ τέταρτον, ὁ νεμεακὸς· καὶ οὕτω καθεξῆς. Οἱ ἀξιωθέντες νὰ βραβευθῶσιν ἅπαξ τοῦλάχιστον καθ' ἕκαστον τῶν τεσσάρων τούτων πανελληνίων ἀγώνων, ἐτιμῶντο διὰ τοῦ ἐπιφθόνου ἐκωνύμου τοῦ περιοδονίκου. Καὶ οἱ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν φυσικῶ τῷ λόγῳ ὀλίγοι· εὐάριθμοι δὲ σχετικῶς καὶ οἱ ἐν γένει νικηταὶ ἀναδεικνύμενοι· πολυάριθμοι ὅμως ἦσαν οἱ συναγωνιζόμενοι, καὶ ἀπειράριθμοι οἱ συντρέχοντες ἐνταῦθα ὡς θεαταὶ καὶ ὡς ἔμποροι, τοσοῦτω μᾶλλον ὅση, διὰ τῆς λεγομένης ἐκεχειρίας, ἥτοι τῆς προσωρινῆς διακοπῆς πάσης ἐχθροπραξίας, ἐξησφαλίζετο ἡ ἐν εἰρήνῃ ἀπανταχόθεν διάβασις τῶν θεωριῶν, δηλαδὴ τῶν ἱερῶν πρεσβειῶν τῶν πόλεων, καὶ πρὸ πάντων διετρεῖτο ἡ εἰρήνη ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐτελοῦντο αἱ πανηγύρεις, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἱερομηνίας, ἥτοι τοῦ μηνὸς τῆς πανηγύρεως. Ἀπαντες οἱ προσερχόμενοι ἔθυσον εἰς τὸν αὐτὸν θεὸν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ, ἐθεώρουν τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας, καὶ, διὰ τῶν ἀναθημάτων αὐτῶν, συντελοῦν εἰς τὸ νὰ πλουτίσωσι καὶ νὰ κοσμήσωσι τὸν αὐτὸν ἱερὸν χώρον. Ἀπαντες, μεγάλοι καὶ μικροὶ, βασιλεῖς, στρατηγοὶ ἢ ἀπλοὶ πολῖται, ὑπεβάλλοντο εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀγωνιστικοὺς νόμους, ἐτιμωροῦντο, ὅσκις παρέβαινον τοὺς νόμους· τούτους, διὰ τῶν αὐτῶν ποινῶν, καὶ, νικῆσαντες,

ἤξιοῦντο τῶν αὐτῶν τιμῶν. Δὲν συνέβρεον δὲ ἐνταῦθα τὰ πλήθη ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τῶν σωματικῶν ἀγώνων, ἀλλὰ καὶ ποιηταί, καὶ φιλόσοφοι, καὶ ἱστορικὸι προσήρχοντο ἵνα ὑποβάλωσι τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων. Πάλιν δὲ αἱ ἐνταῦθα γινόμεναι ἀποράσεις καὶ ἀπονεμόμεναι τιμαὶ ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα· αἱ πόλεις ὑπεδέχοντο ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τοὺς στεφανωθέντας συμπολίτας· οἱ τεχνῖται κατεσκευάζον τοὺς ἀνδριάντας αὐτῶν· οἱ ποιηταὶ ἔγραφον εἰς τιμὴν αὐτῶν ᾠδὰς· οἱ ἱστορικοὶ ἐμνημόνευον τοῦ κατορθώματος ὡς γεγονότος πλείστου λόγου ἀξίου· νέοι δ' ἀγωνίσται παρεσκευάζοντο ἵνα ἀξιωθῶσι τοῦ αὐτοῦ περιμχημένου βραβείου· διό, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰ κέντρα καὶ ἀπὸ τῶν κέντρων πρὸς τὰ ἄκρα κίνησις ἐγένετο ἀδιακόπως, δις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ τοῦλάχιστον ἅπαξ, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἂν τότε ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μία τις κοινὴ πολιτικὴ κυβερνήσις, οἱ ἠθικοὶ ὅμως καὶ κοινωνικοὶ δεσμοὶ δι' ὧν συνεδέετο ἦσαν τοσοῦτον ἰσχυροὶ, ὥστε, ἐκ τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, μόνῃ ἡ Γαλλία ἴσως, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔχει τὴν ἠθικὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐνότητα.

Δὲν ἐστέρειτο δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔκτοτε καὶ πολιτικῶν ἐρεισμάτων. Δύο αὐτοῦ πόλεις, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, μάλιστα ἡ Σπάρτη, εἶχον ἤδη ἀποβῆ πολλὰ τῶν λοιπῶν ἰσχυρότεραι καὶ εἶχον συγκροτήσῃ κράτη ὅπως οὖν λόγου ἀξία· ὥστε αἱ ἄλλαι τοῦ ἔθνους δυνάμεις, συμπυκνούμεναι περὶ ταῦτα, ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἀποκρούσωσι πάντα ἐξωτερικὸν πολέμιον. Καὶ ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἐκτεθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς φοβερὰν κατὰ τοῦτο δοκιμασίαν· διότι τὸ μέγα περσικὸν κράτος ἐπετέθη κατ' αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Τὸ περσικὸν τοῦτο κράτος, τὸ ὁποῖον, ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐνιαυτῶν, εἶχε κυριαρχήσει, ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς Κῦρον, Καμβύσην καὶ Δαρείον τὸν Ἰστάσπου, ἀπάσης τῆς δυτικο-μεσημβρινῆς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τῆς μεσογείου θαλάσσης, καὶ πρὸς τούτους τῆς Αἰγύπτου, διέφερε τοῦ ἑλληνικοῦ τοσοῦτον, ὥστε, ἐνῶ συνώρευν πρὸς ἄλληλα, ἐνόμιζέ τις ὅτι καῖνται εἰς τοὺς δύο ἀντιθέτους τῆς γῆς πόλους. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν, ἅπασα ἡ κυβερνή-

τική εξουσία ἦτο συμπετυκνωμένη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἑνός, ἀλλὰ τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν ἐπικράτειαν διάφορα φύλα καὶ τμήματα δὲν συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλα δι' οὐδενὸς ἠθικοῦ δεσμοῦ· ἐν Ἑλλάδι ἐξεναντίας, οὐδεμίᾳ μὲν ὑπῆρχε κυβερνητικὴ ἐνότης, ἀλλ' αἱ ἀπαρτίζουσαι αὐτὴν φυλαὶ καὶ πόλεις δι' ἰσχυροτάτων συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας ἠθικῶν δεσμῶν. Ἐν Ἀσίᾳ, ἡ ἀνεξέλεγκτος τοῦ μονάρχου δεσποτεία παρήγαγε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν τυφλὴν ὑπακοήν, ἡ τυφλὴ ὑπακοή, τὴν ταπεινῶσιν τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος, ἡ δὲ ταπεινώσις τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος, τὰ εὐτελέστερα καὶ ἀγενέστερα τῶν φρονημάτων· ἐν Ἑλλάδι ἐξεναντίας, τὰ κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα παρήγαγον τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα, τὸ δ' ἐθνικὸν αἶσθημα, τὴν φιλοπατρίαν, ἡ δὲ φιλοπατρία πάλιν, τὰ ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα τῶν φρονημάτων. Ὡς τε ὁ ἐπελθὼν ἀγὼν ὑπῆρξεν ἀγὼν ὅχι δύο ἐπικρατειῶν, ἀλλὰ δύο ἀντιθέτων κόσμων· διὰ δὲ τοῦτο ἀπέβη μὲν τὰ μάλιστα ἀξιωμακτικῶς, ἀπέβη δὲ καὶ τὰ μάλιστα διαρκῆς. Τῷ ὄντι, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπέκρουσε τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ καὶ ὅλως κατέλυσε τὸ πρῶτον τοῦτο περσικὸν κράτος· ἀλλὰ βραδύτερον, ἡγέρθη νέον ἐν Ἀσίᾳ περσικὸν βασίλειον καὶ νέα προέκυψε πάλιν μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἤδη τότε ἑλληνισμοῦ, μέχρις οὗ, ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστόν, ὁ Ἡράκλειος κατέβαλεν ὁλοσχερῶς τὸ δεύτερον τοῦτο περσικὸν κράτος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀλέξανδρος, τὸ πρῶτον· ἀλλ' αὖθις, μετ' οὐ πολὺ, διεμορφώθη ἐν Ἀσίᾳ ἕτερον, διὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, κράτος καὶ ἐπῆλθεν ἕτερος μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγὼν, ὅστις, ποικίλας λαβῶν τύχας καὶ τροπὰς, ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς παρούσης ὥρας. Ὁ πόλεμος ἄρα τοῦ ὁποίου θέλομεν ἀρχίσει τὴν ἐξιστόρησιν ἐν τῷ ἐπομένῳ τρίτῳ βιβλίῳ, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ προοίμιον πάλιν μακρὰς μετὰ αὐτῆς Ἀσίας καὶ ἑλληνισμοῦ, μετὰ αὐτῆς ὅλης ὀλικῆς βίας καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, πάλιν ἥτις διαρκεῖ δις χίλια καὶ τετρακόσια ἤδη ἔτη καὶ ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτάτων εἰρημῶν τῆς θανατοῦσας ἱστορικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητος.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΜΗΔΙΚΟΙ Η ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ.

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑ.

ΠΡΙΝ ἢ ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ταύτην σύγκρουσιν μεταξὺ τοῦ Ἀσισανοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν ὅπως οὖν ἀκριβέστερον ὁποῖόν τι ἦτο τὸ περσικὸν κράτος, τὸ δεσπόσαν τότε τῆς Ἀσίας, καὶ διὰ τίνων περιπετειῶν τὸ κράτος τοῦτο περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα.

Ἡ Ἀσία διαφέρει τῆς Εὐρώπης, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ κατὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν προάγονται καὶ πίπτουσι τὰ κράτη αὐτῆς. Εἰς τὴν Εὐρώπην, αἱ πολιτεῖαι διαμορφοῦνται καὶ ἀκμᾶζουσι κατὰ μικρὸν, παρατείνουσά τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ Ἀσιακὰ κράτη ἐξεναντίας αὐξάνουσι τάχιστα, καὶ τάχιστα μαραινόμενα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ τύχη τῆς Περσικῆς μοναρχίας, τὴν ὁποίαν ἰδρυσε, περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ὁ Κύρος, ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς μικρᾶς χώρας τῆς καλουμένης Περσίδος. Ἐντὸς τριάκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, ἡ μοναρχία αὕτη περιέλαβεν ἀπάσας τὰς μεταξὺ Ἰνδοῦ καὶ Μεσογείου Ἀσιακὰς χώρας, προσέτι δὲ καὶ τὴν Αἴγυπτον· ἐντὸς ἐξήκοντα ἐνιαυτῶν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, καὶ ἐντὸς δύο ἑκατονταετηρίδων ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, κατελύθη.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρχισεν ὁ Κύρος τὸ κατακτητικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἔπλαν τὸ δυτικὸν μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἄλως, ὑπετάσσετο εἰς τὸν βασιλέα τῶν Λυδῶν Κροῖσον,

ὅστις, βασιλεύσας τῷ 560 πρὸ Χριστοῦ, εἶχε καταστήσει, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τελεῖς φόρου καὶ τὰς κατὰ τὰ παράλια ἑλληνικὰς ἀπακίας, καὶ ἦτο μὲν μονάρχης ἰσχυρότατος, ἐνόμιζε δὲ ἑαυτὸν πάντων ἀνθρώπων ὀλβιώτατον, διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον. Ἐπέκεινα τοῦ Ἄλως ἤρχιζεν ἡ Μηδικὴ μοναρχία, ἣς ἐβασίλευεν ὁ τοῦ Κροίσου κηδεστὴς Ἀστυάγης· αὕτη, ἀδελφὸν μὲν εἶνα μέχρι τίνος ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινονατολικὸν περιελάμβανε τὴν χώραν, τὴν ἰδίως ὀνομαζομένην Περσίδα ἢ Φαρσιστάν, καὶ πρὸς δυσμὰς ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν Κισσιῶν καὶ τῶν Ἀσσυρίων, διὰ τῆς ὀρεινῆς σειρᾶς τοῦ Ζάγρου, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ σημερινὸν μεταξὺ Περσίας καὶ Τουρκίας σύνορον. Τῆς εὐφύρου χώρας τῶν Ἀσσυρίων ἢ Χαλδαίων, ἐν ἣ ἤκμαζεν ἡ θαυμαστὴ πόλις Βαβυλὼν, ἔργεν ὁ βασιλεὺς Λαβύνητος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸ κράτος τῶν Χαλδαίων ἐξετείνετο μέχρι τῆς Αἰγύπτου, ἔχον ὑποτελεῖς τὴν τε Ἰουδαίαν καὶ τὴν Φοινίκην. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἐβασίλευεν ὁ Ἄμασις, ἰσχυρὸς καὶ πλούσιος ὢν, συντηρῶν ἀξιώλογον στρατιάν Ἑλλήνων μισθοφόρων καὶ ἐν γένει προστατεύων τοὺς Ἑλληνας ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἴτε διὰ τὰ ἐμπορευθῆσιν, εἴτε διὰ τὰ κατασταθῶσιν εἰς αὐτήν. Ὁ Κροῖσος ἦτο ὄχι μόνον συγγενὴς τοῦ Ἀστυάγου, ἀλλὰ καὶ σύμμαχος τοῦ Λαβύνητου καὶ τοῦ Ἀμάσιος, ὥστε οἱ τέσσαρες οὗτοι βασιλεῖς ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ἀδελφίστοις. Καὶ ὅμως μετ' οὐ πολὺ, οἱ Πέρσαι, πένητες ὄντες καὶ μάχημα, ἐπιτυχόντες δὲ ἡγεμόνος γενναίου καὶ φιλοδόξου, κατέβαλον ἀλλήλοδιαδόχως ὅλα ἐκεῖνα τὰ κράτη, τὰ ὅποια, προηγουμένως ἀκμάσαντα, εἶχον παραδοθῆ εἰς τὴν βαθυμίαν, τὴν νοθρότητα, τὴν κατάθλιψιν· ἀπαρallάκτως καθὼς καὶ αὐτοὶ, μετὰ δύο ἑκατονταετηρίδας, παραδοθέντες ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς αὐτὰς κακίας, κατεσλήθησαν ὑπὸ ἐτέρων κατακτητῶν. Διότι τοῦτο ἔχει τὸ κύριον ἐλάττωμα ὁ ἀνατολικὸς πολιτισμὸς· δὲν συντελεῖ, ὡς ὁ εὐρωπαϊκός, εἰς τὴν παιδευσιν καὶ τὴν αἰξίησιν τῶν αὐτοφύων τοῦ ἔθνους ἀρετῶν, ἀλλ' ἐξεναντίας συνπάγεται τὴν φθορὰν αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦτον ἡ ταχέως ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τῶν ὑπεκρατειῶν· πάντων κατακτητικῶν ἔθνους ἐφίσκει τὰ προηγουμένα νοθρὰ καὶ βάθυμα, ὅθεν εὐκόλως δεσπόζει αὐτῶν καὶ ἀποβάλλει μέγα· ἀλλὰ μετ' αὐ-

αὐτῶν, μακρὰνθὲν καὶ τοῦτο, οὐδὲν ἦν τὸν εὐσεβέως κυριεύεται ὑπὸ
ἐκείνου κατακτητῆ, καὶ οὕτω καθιεῖται.

Ἡ Περσίς, ἡ μητρόπολις τοῦ ἀρχαίου περσικοῦ ἔθνους καὶ κρά-
τους, κεῖται πρὸς τὸ ἀρκτικονανατολικόν τοῦ περσικοῦ κόλπου. Οἱ
κάτοικοι αὐτῆς ἀνῆκον εἰς τὸν λεγόμενον ζενδικόν ἢ ἱρανικόν κλά-
δον τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς καυκασικῆς φυλῆς. Εἰς τὸν
αὐτὸν κλάδον ἀνῆκον καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἰδίως Μηδίας, ἥτις ἐ-
κτετο πρὸς βορρᾶν τῆς Περσίδος, καὶ ἐν γένει οἱ κάτοικοι ὅλων τῶν
χωρῶν ὅσαι περιλαμβάνοντο μεταξὺ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἀπ' ἐνα-
τελῶν, τοῦ ποταμοῦ Ὠξοῦ καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἀπὸ ἀρ-
κτου, τοῦ περσικοῦ κόλπου καὶ τοῦ ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ, ἀπὸ μεση-
μβρίας, καὶ τοῦ ὄρους Ζάγρου ἀπὸ δυσμῶν. Ὅλα τὰ ἔθνη ταῦτα ἡ
τοῦλάχιστον τὰ πλείστα ἐξ αὐτῶν, ἐπρέσβευον τὴν λεγομένην ζω-
ροαστρικὴν θρησκείαν καὶ ἐλάλουν διαφόρους διαλέκτους τῆς ζενδι-
κῆς γλώσσης. Αἱ δὲ δυτικώτεραι χῶραι, αἱ καίμεναι μεταξὺ τοῦ
Ζάγρου, τοῦ Εὐξείνου πόντου, τοῦ ποταμοῦ Ἄλως, τῆς μεσογείου
θαλάσσης καὶ τοῦ περσικοῦ κόλπου, κατεῖχοντο ὑπὸ ἐθνῶν ὑπαγο-
μένων εἰς ἕτερον τμήμα τῆς καυκασικῆς φυλῆς, τὸ Σημιτικόν ἢ Ἀ-
ραμαϊκόν, εἰς ὃ ἀνῆκουσιν οἱ Χύροι ἢ Ἀσσύριοι, οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ
Ἀραβες, οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ Φοίνικες· ἐνθ' αἱ ἐτι δυτικώτεραι χῶραι
τῆς μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ἐντὸς τοῦ Ἄλως, κατοικοῦντο ὑπὸ τῶν θρα-
κικῶν φυλῶν, αἵτινες ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χερσονήσῳ
ἐκαστούμενων ἐθνῶν.

Ἡ Περσίς ἦτο χώρα ὀρεινὴ καὶ τραχεῖα, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς,
ἀφελεῖς τὸν βίον καὶ ἰσχυροὶ καὶ σώματα, δηροῦντο εἰς ἐπιτά γεωρ-
γικὰς καὶ τέσσαρας νομαδικὰς φυλάς. Ἐκ τῶν φυλῶν τούτων ἐπι-
σημειώται ἦτο ἡ τῶν Πασαργαδῶν, εἰς οὓς ἀνῆκεν ὁ Κύρος, ὁ ἀνα-
δείξας τὸ μικρὸν τοῦτο ἔθνος κυρίαρχον ἀπάσης τῆς δυτικῆς Ἀσίας.
Πρὸ πάντων ὁ Κύρος κατέστησε τοὺς Πέρσας δεσπότας τοῦ μη-
δικοῦ κράτους, τοῦ ὁποῦ πρὸ τούτου ἦσαν ὑποτελεῖς. Ὁ δ' ἀ-
ρχὸν οὗτος λέγεται διατελέσας μικρὰς καὶ πωσιματώδης. Ὅπως δὲ ἤ-
παυε οἱ Πέρσαι καὶ ὁ Κύρος κατέσχυσαν ἐπὶ τέλος τοῦ Ἀστυά-
γου καὶ τῶν Μηδῶν· ἀλλ' οἱ Μηδοὶ παρέμειναν αἰετοὶ τὸ δευτέ-

ρον ἐν τῷ περσικῷ κράτει ἔθνος, καὶ ἡ συγγένεια αὐτῶν πρὸς τοὺς νέους κυριάρχας ἦτο τοσοῦτον στενὴ, ὥστε οἱ ἀρχαιότεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσι πολλὰκις τὸν μέγαν ἐκείνον ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς πολέμιον, Μῆδον ἀντὶ Πέρσου, καὶ τοὺς πρὸς τοῦτον διαξαχθεῖσας ἀγῶνας, μηδικοὺς ἀντὶ περσικῶν. Πρὸς τούτοις, τὰ Ἐκβάτανα, ἡ τοῦ ἀρχαίου μηδικοῦ κράτους πρωτεύουσα, ἐξηκολούθει διατελοῦσα μία τῶν πρωτευουσῶν τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, οὔτινες διὰ τριβὸν συνήθως ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ θέρος, ἐνθ' τὸν χειμῶνα κατώπων εἰς Σοῦσα, πόλιν καμμένην πολὺ νοτιώτερον, εἰς τὸ Κίσσιον πεδῖον, ἐπὶ τῇ Χοάσπῃ ποταμῷ, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως.

Καταλυθέντος τοῦ Ἀστυάγου, ἐπῆλθε, πρὸς ἐκδίκησιν αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος· ὁ δὲ Κῦρος, ἀντεπελθὼν μετὰ στρατοῦ μεγαλητέρου, ἐζήτησε συγχρόνως νὰ κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Ἴωνας· ἀλλ' οὕτως δὲν ἐθεώρησαν φρόνιμον νὰ ἐνδύσωνται εἰς τὴν εἰρήνην, ὑπολαμβάνοντες τὸν βασιλεὺς τῶν Λυδῶν ἰσχυρότερον. Ἠπατήθησαν ὁμῶς· διότι συγκαταθείσας μάχης αἰμακτηρᾶς, τῷ 546, περὶ Πτερῖαν, πόλιν καμμένην ἐπέκεινε τοῦ Ἄλφους, ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ, ὁ ἀγὼν οὗτος ἔμεινε μὲν ἀκραις· καὶ ὁ Κροῖσος, ὑποχωρήσας εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ, τὰς Σάρδεις, καὶ ζητήσας τὴν βοήθειαν τῶν συμμάχων αὐτοῦ, τοῦ Λαδυνήτου, τοῦ Ἀμάσιος, καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ἠλπίσεν ὅτι, ἐπελευθύνσης τῆς ἐπικουρίας ταύτης μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος, θέλει δυναθῆναι τότε νὰ καταβάλλῃ τὸν ἀντίπαλον· ἀλλ' ὁ Κῦρος προέλαβε πάντα ταῦτα τὰ βουλευόμενα, καὶ, ὀρμήσας ἀμέσως εἰς τὰς Σάρδεις, ἐγένετο κύριος τῆς τε βασιλευούσης ταύτης καὶ τοῦ Κροίσου αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἄλυσιν τῶν Σάρδεων, οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς ἔσπευσαν νὰ πέμψωσι πρὸς τὸν νικητὴν ἀγγέλους, λέγοντες ἑαυτοὺς προθύμους νὰ διακμείνωσιν ὑπ' αὐτὸν ὑποτελεῖς φόρου, ὅπως διετέλεσαν ὑπὸ τῶν Κροίσου· ἀλλ' ἔλαβον ἀπάντησιν μικρὰν καὶ δυσμενῆ, ἐξαίρεσι τῶν Μιλησίων, ὧν καὶ μόνων, ἄδελφον διατὶ ἐγένοντο· δεκταὶ αἱ προτάσεις. Οἱ δὲ λοιποὶ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς, ἀποῦ εἰς μάτην ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ εἰς μάτην ἐπολέμησαν γενναίως ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, ἔδωκάν τε καὶ ὑπὸ τοῦ νέου κυριάρχου τῆς ἀνατολῆς, καθὼς καὶ οἱ αὐ-

ἐπὶ Δωριεῖς. Καὶ αὐτοὶ αἱ νῆσοι Χίος καὶ Λέσθος ἐθεώρησαν φρό-
νηον νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Αἱ νῆσοι αὐτὰς
δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Κύρου, μὴ ἔχοντος τότε
ἑπὶ ναυτικὴν δύναμιν, ἀλλ' ὑπετάχθησαν, διότι εἶχον ἐπὶ τῆς στο-
ματικῆς κτήσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπερασπισθῶσι. Μόνη ἡ
ἑλμας διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς καὶ ἀπέδωκε μάλιστα με-
τ' ἰλίαν ἰσχυροτάτη ὑπὸ τὸν τέραννον Πολυκράτην. Ὁ δὲ Κύρος ἐ-
πειτα κατέκτησε τὴν Βαβυλώνα, καταλύσας οὕτω καὶ τὸ τρίτον
ἐκ τῶν τεσσάρων μεγάλων βασιλείων ὅσα ὑπῆρχον πρὸ αὐτοῦ εἰς
τὴν ἀνατολήν. Δεσπότης δὲ τῆς Βαβυλώνης, κατέστη κύριος καὶ
τῶν ὑποταταγμένων αὐτῇ χωρῶν, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰουδαίας
καὶ τελευταίον, περὶ τὸ 529 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, ἀπέθανεν εἰς τινα
κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐστραταίαν. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ
Καμβύσου, βασιλεύσαντος ἑτη ἑπτὰ καὶ μῆνας πέντε, καθυπετά-
χθησαν ἡ τε Αἴγυπτος, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμάσιος Ψαμμήντου,
καὶ αἱ ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τῆς Ἀφρικῆς ἑλληνικαὶ ἀπὸικαίαι,
Κυρήνη καὶ Βέρκη. Ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ Καμβύσου, ἐσφετερίσθη
τὴν βασιλείαν ὁ Μήδης Σαέρδης, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ ἀνορθώσῃ τὴν
ἀρχαίαν τῶν Μήδων ἐν τῷ κράτει ὑπεροχὴν. Δὲν ἐβασίλευσεν ὁ-
μας αἰμὴ ὀλίγου μόνον μῆνας, διότι ἑπτὰ Πέρσαι ἐπιφανεῖς, ἀνή-
κοντες εἰς τὸ γένος τῶν Ἀχαιμενιδῶν, ἐδολοφόνησαν αὐτὸν καὶ
ἐκηρύξαν βασιλεῖα ἓνα ἐξ αὐτῶν, Δαρείον τὸν Ἰστάαπου· ὥστε
ἡ περσικὴ βασιλεία ἀφῆρθη μὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Κύρου,
παρέμεινε ὅμως πάντοτε εἰς τὸ ἐπισημώτατον γένος τῶν Ἀχαι-
μενιδῶν.

Ὁ Δαρείος, ὅστις ἐβασίλευσε τριάκοντα καὶ ἑξ ἑτη, ἠναγκάσθη
πρὸ πάντων νὰ δαμάσῃ τοὺς ἀρηνεύσαντας Μήδους, καὶ ἄλλας
πῶς στάσεις νὰ καταβάλῃ· οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ,
ἐπεχείρησε νὰ διαργανώσῃ ὑπερῶν τὰς ὑπὸ τῶν προκατόχων κα-
τακτηθείσας χώρας· διὸ ἔλεγον οἱ Πέρσαι, ὅτι ὁ μὲν Κύρος ὑπῆρξε
πατήρ, ὁ δὲ Καμβύσης, δεσπότης, ὁ δὲ Δαρείος, κάπηλος τοῦ κρά-
τους, δηλοῦντες διὰ τούτου, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπεχείρησε μεθοδι-
κῶς τὰς ἐκταταὶς τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ διαχειρίσεως. Τῶντι-
ναι τῶν δύο πρώτων βασιλέων, οἱ φόροι δὲν ἦσαν ὀρισμένοι· αἱ ἐ-

παρχίαι κατέβαλλον τὰ λεγόμενα δῶρα, τὰ ὅποια ἄλλο ὄρον δὲν εἶχον εἰμὴ τὴν δυσκόλως δυναμένην νὰ κορεσθῇ πλεονεξίαν τῶν σατραπῶν ἢτοι διοικητῶν· ὁ δὲ Σμέρδης πάλιν, ἵνα προσοικειωθῇ τῇ εὐνοίᾳ τῶν ὑπηκόων, ἔπεσεν εἰς τὴν ἄλλην ὑπερβολὴν, προκαρῦξεν τριετὴ ἀτέλειαν φόρου καὶ στρατιάς. Οὕτως ἀνάμικτα εὐρὴν τὰ πράγματα ὁ Δαρείος, διήρσε τὸ ὅλον κράτος εἰς εἴκοσι σατραπείας ἢ μεγάλας διοικήσεις, καὶ ἐπέβαλεν ἐκάστη ὠρισμένων ἐτήσιον χρηματικὸν φόρον καὶ ὠρισμένην εισφορὰν φυσικῶν προϊόντων πρὸς συντήρησιν τῆς αὐλῆς. Ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν ὅσοι περιελαμβάνοντο ἐν τῇ ἀχανοῦς ἐκείνης βασιλείᾳ, μόνῃ ἡ Περσίς οὐδένα ἐπλήρωνε φόρον· καὶ ὅχι μόνον οὐδένα ἐπλήρωνε φόρον, ἀλλ' εἰμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις ὅτι, κατὰ μέγα μέρος, ὁ ἀνυπολόγιστος τοῦ ὅλου κράτους φόρος διενέμετο μεταξύ τῶν κατοίκων αὐτῆς, διότι αὐτοὶ ἐλάμβανον τὰς πλείστας καὶ πλουσιωτέρας λειτουργίας καὶ ὑπηρεσίας.

Ὁ διαρισμὸς τοῦ φόρου ἐβελάτιωσε βεβαίως τὴν τύχην τῶν ὑπηκόων· ἀλλὰ ὡς ἐκ τούτου οἱ σατράπαι τῶν ἐπαρχιῶν δὲν ἐμποδοῖον το γὰ ὑπερβαίνειν τὸν τεταγμένον αὐτοῦ ὄρον. Ἐκαστος σατράπης ἦτο βασιλικὸς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του, πολιτευόμενος σχεδὸν ὅπως ἤθελεν ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς διαίτησιν, ὑπόχρεως δὲ εἶναι μόνον νὰ πέμπῃ τὸν βασιλικὸν φόρον, νὰ συνέχῃ τοὺς πολέμους καὶ νὰ συντελῇ, δι' ἀναλόγου στρατίας, εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ μεγάλου βασιλέως. Παρὰ τῷ σατράπῃ ὑπῆρχε μὲν βασιλικὸς γραμματεὺς, ὅστις πιθανώτατα διεχειρίζετο τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐπαρχίας καὶ ἠδύνατο ἴσως νὰ θεωρῇται ὑπὸ τῆς ἐν Σούσης αὐλῆς, ὡς ἐπιτηρητῆς καὶ ἐλεγκτῆς· ἀλλ' ὁ σατράπης εἶχε μωρὰς τρόπους νὰ διαφεύγῃ τὸν ἐλεγχον τοῦ ἐπιτηρητοῦ τούτου, ἢ νὰ συμβιβάζεται μετ' αὐτοῦ. Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ ἀταξίας καὶ καταχρήσεως. Οἱ Πέρσαι ὑπάλληλοι δὲν ἐπενέβαινον, ὡς φησεται, εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ὑπ' ἐκάστου ἀτόμου πληρωτέου φόρου. Ὁ γραμματεὺς δένεμεν ἀπλῶς τὸ ὑπὸ τῆς ὅλης σατραπείας πληρωτέον ποσόν, εἰς τὰς διαφόρους χώρας, πόλεις ἢ ἐπαρχίας, καὶ ἔπειτα ἔφθινεν εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς νὰ προσδιορίσωσι τί ὀφείλει πληρῶναι ἕκαστος κάτοικος. Αἱ δὲ τοπικαὶ αὗται ἀρχαὶ δὲν συνέβαινον ἐξ ὑπαλλήλων διαρισμένων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἦσαν αἱ ἰδιαι-

οὕτως ἔρχει τὰς ὁποίας οἱ Πέρσαι εὗρον ὅτε κατέκτησαν τὰς χώρας αὐτάς· καὶ τὰς ὁποίας διατήρησαν τὸ μὲν πρῶτον, ἕνεκα τῆς ἰδίας αὐτῶν διοικητικῆς ἀνικανότητος, ἔπειτα δὲ ἕνεκα τῆς νοθεύσεως αὐτῶν ἀπαραλλάκτως καθὼς συνέβη ἐπὶ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἥτις ἐπέτρεψε πᾶσαν σχεδὸν τὴν διοίκησιν, καὶ ἰδίως τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν εἰς τὰς χριστιανικὰς κοινότητες. Αἱ ἐγγύριοι λαοὶ αὐταὶ ἄρχαι ἦσαν ὅλως ἀνεξέλεγκτοι, καὶ ἂν ἐκ διαλεμμάτων ὁ σατράπης ἤθελε νὰ περιστείλῃ αὐτάς, ἡ αὐθαίρετος ἐπέμβασις αὐτοῦ συνεπήγατο νέας κατακλίσεις. Πρὸς τούτοις εἰς τὰς ἀξιολογώτερας πόλεις καὶ θέσεις ὑπάρχον συγγένως περσικαὶ φρουραὶ, κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν ὁποίων οὐδένα συγγένως εἶχε προσάτην ὁ ὑπῆκοος λαός. Τελευταίον εἰς πολλὰς χώρας οἱ Πέρσαι κατέλιπον τοὺς ἑκπαλαὶ ὑπάρχοντας αὐτόθι βασιλίσκους, ὀφτινες, διατηροῦντες τὸ τε ὄνομα αὐτῶν καὶ ἀξίωμα, ἦσαν ἀπλῶς ὑποτελεῖς φόρου εἰς τὴν ἐν Σούροις αὐλήν. Ἦστε ἐν γένει τὸ κράτος τοῦ μεγάλου βασιλέως ὁμοιάζει πολὺ τὸ τουρκικὸν κράτος· συνέκειται δηλαδὴ ἀπὸ ἀθροίσματος στοιχείων ἑτερογενῶν, τὰ ὅποια, ἐξαιρέσει τοῦ κοινοῦ φόβου καὶ τῆς κοινῆς ὑποταγῆς, δι' οὐδενὸς ἥλικου δεσμοῦ συνεδέονται, οὐδ' ἐνεπύσαντο ὑπὸ κοινοῦ πινος ἔθνικου πνεύματος· ἂν καὶ ἡ περσικὴ αὕτη βασιλεία οὐδέποτε ἴσως ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὑπερβολὴν ἐκείνην τῆς ἀρπαγῆς, τῆς δωροδοκίας καὶ τῆς ἀγριότητος, ἥτις ἐπαυράθησεν ἐν τῇ τουρκικῇ κράτει.

Ἐκ τῶν εἰκοσι σατραπειῶν, μία καὶ μὴν, ἡ ἀνατολικωτάτη παρσῶν, ἡ Ἰνδική, ἐπλήρωσε τὸν φόρον αὐτῆς εἰς χρυσὸν καὶ εἰς εὐβοϊκὰ τάλαντα· πᾶσαι δὲ αἱ ἄλλαι ἐπλήρουν εἰς ἀργυρον καὶ εἰς βαβυλωνία τάλαντα, μεγαλύτερα ὅντα τῶν εὐβοϊκῶν (σελ. 296 καὶ 182). Καὶ εἰ μὲν δεκαεννέα σατραπεῖαι εἰς ἀργυρον τελοῦσαι τὸν φόρον, εἶδεν πᾶσαι ὁμοῦ 7740 βαβυλωνία τάλαντα, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 88,000,000 περίπου σημερινῶν δραχμῶν· ἡ δὲ εἰκοστή, ἡ εἰς χρυσὸν τελοῦσα, εἶδε 360 τάλαντα χρυσοῦ ἥτοι, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὁρῶμεν ἄναλογίαν τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἀργυρον (ὡς 1 πρὸς 13) 4680 εὐβοϊκὰ τάλαντα ἀργυρίου, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 36,000,000 περίπου σημερινῶν δραχμῶν· ὥστε ἡ μία καὶ μὴν πρῶτη σατραπεῖα εἶδεν ὑπὲρ τὰ δύο πέμπτα τοῦ

δλου φόρου, ὅπερ ὁ Ἡρόδοτος ἐξηγεῖ διὰ τῶν πολλῶν κατοίκων τῆς Ἰνδικῆς, τῆς ἀπεράντου αὐτῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ ἀφθότου χρυσοῦ τὸν ὅποιον παρήγεν. Ἀπὸ οὗτος ὁ μεταλλικὸς φόρος ἐπεταμιεύετο συνήθως, διότι τὰ κατὰ σατραπείας διανεμετρήμενα στρατεύματα διετρέφοντο καὶ ἄλλως συνετηροῦντο ἰδίᾳ ὑφ' ἐκάστης σατραπείας· ἡ αὐλὴ διετρέφετο ὁμοίως διὰ τῶν φυσικῶν προϊόντων ὅσα πανταχόθεν ἐπὶ τούτῳ κατεβάλλοντο· καὶ παρεκτὸς τούτου, οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας εἶχον καὶ ἄλλα ἴδια εἰσδήματα ἀπὸ κτημάτων τοῦ στέμματος, ἀπὸ δημεύσεων, ἀπὸ δάμων κτλ. Ὅθεν ὁ τακτικὸς χρηματικὸς φόρος, μένων διαθέσιμος, ἐκομίζετο εἰς Σοῦσα καὶ ἀναλυθεὶς ἐκεῖ ἐχύνετο εἰς πύθους κεραμίνους, μέχρις οὗ, παγέντος τοῦ μετάλλου, ἐθραύετο ὁ κέραμος καὶ ἀπὸ θραυσμάτων ὁ μετάλλινος ὄγκος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, ὅσας τις ἦτο ἐκτακτὸς τις ἀνάγκη, ἀπετέμενετο τὸ ἀπαιτούμενον ποσόν· καὶ ἐνομισματοκοπιεῖτο· διότι ὁ Δαρεῖος, πρὸς τοὺς ἄλλους, πρῶτος ἐκοιμῆσε περσιῶν νόμισμα, χρυσοῦν τε καὶ ἀργυροῦν, τοὺς λεγομένους δαριακοὺς. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Δαρεῖος, ὡς φαίνεται, εἰσήγαγε καὶ τὸ σύστημα ἐκείνο τῶν ὁδῶν καὶ τῶν ταχυδρομικῶν σταθμῶν, δι' ὧν τὰ τε Σοῦσα καὶ τὰ Ἐκβάτανα συνεδέοντο μετὰ τῶν ἀπωτάτων τοῦ κράτους μερῶν.

Ἐπὶ Δαρείου ὁμοίως ὑπετάχθη εἰς τοὺς Πέρσας ἡ Σάμας. Δέκα περίπου ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κύρου κατάκτησιν τῶν Σάρδων, κατέλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς νήσου ταύτης, διὰ πάσης βίας καὶ πομπῆς, ὁ τύραννος Πολυκράτης, ὅστις κατέκτησε πολλὰς παρακειμένας νήσους καὶ πολλὰς ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς ἡπείρου πόλεις, κατεσχεύασε στόλον ἑκατὸν πεντηκοντόρων, ἥτοι πλοίων κινουμένων ὑπὸ πεντήκοντα κωπῶν, συνετήρει στρατὸν 4000 μισθοφόρων τοξοτῶν, ἐπεχείρησε νὰ κυριαρχήσῃ ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν νήσων τοῦ αἰγαίου πελάγους, καὶ ἐν γένει συνεκρότησε τὴν μεγαλητέραν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικὴν τῆς Ἑλλάδος δύναμιν. Περιοῆλθε δὲ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Ἀμασιν εἰς σχέσεις φιλικὰς καὶ συμμαχικὰς, αἵτινες ἐδωκαν ἐφορμὴν εἰς ἐν τῶν χαριεστέρων διηγημάτων τῆς ἀρχαιότητος. Γράφει ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται, ὅτι ὁ Ἀμασις, θεωρῶν τὰς μεγάλας ἐκείνης ἐν-

τυχία τοῦ Πολυκράτους, γινώσκων δὲ ὅτι τὸ θεῖον εἶναι φανερόν
εἰς τοιαύτας περιστάσεις καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἐπὶ τέλους νὰ μὴ
τὸν τιμωρήσῃ διὰ τὴν ἀδιάρλειπτον ταύτην εὐδαιμονίαν, τὸν συνε-
βούλευσε νὰ διακύβῃ αὐτὸς αὐτὴν, πρῶτον ὁ ἴδιος εἰς ἐαυτὸν βα-
ρεϊάν τινα θλίψιν, λ. χ. ἀποβάλλων ὅτι ἔχει πολυτιμότητα. Ὁ
Πολυκράτης εὗρεν ὅρθην τὴν συμβουλήν καὶ, ἀναχθεὶς ἐπὶ πεντη-
κοντάρου εἰς τὴν πέλαγος, ἔβριψεν εἰς αὐτὸ τὴν χρυσόδετον σφα-
γίδα τὴν ὅποιαν ἐφόρει πάντοτε, οὕσαν μὲν ἐκ λίθου σμαράγδου,
ἔργον δὲ τοῦ παρφήμου τεχνίτου Θεοδώρου τοῦ Τηλεκλέους. Ἀλλὰ
κατὰ δυστυχίαν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ δακτύλιος οὗτος εὐρέθη ἐν-
τὸς τῆς κοιλίας μεγάλου ἰχθύος, τὸν ὅποιον ἀλίεις προσέφερον εἰς
τὸν τύραννον. Ὁ δὲ Ἀμασις, μαθὼν τοῦτο, ἐνόησεν ὅτι ἀδύνα-
τον εἶναι νὰ σώσῃ ἄνθρωπος ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ μέλλοντος γίνε-
σθαι πράγματα, καὶ ὅτι βεβαίως ὁ Πολυκράτης θέλει τελευτήσει
κακῶς, ἀφοῦ εὐρίσκει καὶ ὅσα θέλει νὰ ἀποβάλῃ· ὅθεν ἔκπευσε τὴν
πρὸς αὐτὸν σχέσιν. Ἄλλοι φρονοῦντι ὅτι οὐχὶ ὁ Ἀμασις, ἀλλ' ὁ
Πολυκράτης διέλυσε τὴν φιλίαν ταύτην, διὰ τὴν χαρακτηρέου-
σαν αὐτὸν ἀπιστίαν· καὶ ἴσως ἄπαν ἐκεῖνο τὸ διήγημα εἶναι πλά-
σμα τοῦ ἱστορικοῦ, συνεπιζόντος πολλάκις νὰ ἐκδηλοῖ τὰς θρη-
σκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις διὰ τοιούτων ἱθικῶν ἱστορημάτων·
ἀλλ' ἀνεφέρομεν αὐτὸ ὡς ἐν τῶν πολλῶν παραδειγμάτων τῆς δο-
ξασίας τῶν προπατέρων ἡμῶν, ὅτι τὸ θεῖον εἶναι φανερόν πρὸς
τὴν ἀδιάρλειπτον τοῦ ἀνθρώπου εὐτυχίαν. Ὅπως δὲ ποτε ἡ εὐτυ-
χία τοῦ Πολυκράτους διήρκεσεν ἔτι πολὺ. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι
εἰς αὐτὸν Σάμιοι, ἐπιχειρήσαντες νὰ καθαιρέσωσι, διὰ τῆς βίας, τὴν
ἐρχὴν αὐτοῦ, ἀπέτυχον· οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἵτινες ἠθέλησαν, ἀπὸ
κοινού μετὰ τῶν Κορινθίων, νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς φυγάδας τού-
τους, ἀπεκρούσθησαν ὁμοίως. Τότε οἱ φυγάδες, ζητοῦντες πόρρον,
ἀπεκράσισαν νὰ λεηλατήσωσι τὴν Σίφνον· δῶτι, καὶ τοῦτο μαρτυ-
ρεῖ ὅποια παράδοξοι μεταβολαὶ συμβαίνουσιν εἰς τὸν κόσμον τῶν
τῶν, οἱ Σίφνιοι ἦσαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, διὰ τὰ χρυσωρυ-
χεῖα καὶ τὰ ἀργυρωρυχεῖα αὐτῶν, ἐκ τῶν πλουσιωτέρων ἀνθρώπων
τῆς γνωστῆς οἰκουμένης. Ἡ ἀπὸ τῶν μεταλλείων τούτων πρὸς
δος, ἥτις διετέλεστο κατ' ἐπὶ τοὺς μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς νήσου.

ἦτο τσαίνη, ὥστε ἀπὸ μόνης τῆς θαλάττης, τῆς εἰς Δελφοὺς ἀντιθεμένης, ἐσχματίσθη αὐτοῦ θησαυρὸς ἴσος τῶν μεγίστων ἀποταμιευμάτων τῶν ἀπανταχόθεν τῆς γῆς εἰς τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο περπομένων. Οἱ Σάμιοι λοιπὸν ἀφοῦ ἤρπασαν ἀπὸ τῆς Σίφνου ἑκατὸν τάλαντα, ὃ ἔστιν 600,000 δραχμῶν, ἠγόρασαν ἀπὸ τῆς Ἑρμιόνης τὴν νῆσον Ἰδρέαν, δηλαδὴ τὴν σημερινὴν Ἰδρεαν, ἣτα, ἄλλη αὕτη ἀλλόκοτος ἀλλοίωσις, ἐπέκρωτό ποτε νὰ κέμῃ ἐκνευληγμένης στολούς, ἵνα σώσῃ ἀπὸ κατακτητῶν ἀγρίων τοὺς ἀπογόνους ἐκείνων, ὧν τινες ἠγόραζον αὐτὴν τὸ πάλαι ὡς εὐτελὲς κτημέτιον· διότι οὐδ' ἐγκατεστάθηναι ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου, ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Κρήτην καὶ κατέλαβον τὴν Κυδωνίαν, ὅπου ὅμως κατετροπώθησαν ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῶν Κρητῶν καὶ ἐξνδραποδίσθησαν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἀντιπάλων τοῦ Πολυκράτους, ἐν ᾧ οὕτως ἐκείναιεν ὁσημέραι ἰσχυρότερος καὶ εὐτυχέστερος. Ἐπὶ τῆς νεογενήσεως αὐτοῦ, ἡ Σάμος κατέστη ἡ πολλῶν πασῶν πρώτη ἐλπίδων καὶ βαρβάρων. Εἰς αὐτὸν ὀφείλονται κατὰ μέγα μέρος καὶ ἔργα ὅσα ὁ Ἡρόδοτος ἀπαδαύμασεν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπαχύνειν ἑκατονταετηρίδα· τὸ διὰ μέσου ὅρους ὕψηλοῦ, ἐν διαστήματι σταδίων ἑπτὰ, ὄρυχθεν ὑδραγωγεῖον· τὸ ἐν θαλάσσῃ πρόχυμα τοῦ λημένος, τὸ ὅποιον εἶχε βάθος μὲν εἴκοσι ὀργυῶν, μήκος δὲ πλεονέτερον τῶν δύο σταδίων· καὶ ὁ ἀχανὲς ναὸς τῆς Ἥρας. Ἄλλ' ἐν ᾧ τσαῦτα διεπραττε καὶ ἐμελέτα ἔτι μείζονα, καὶ ἐκόσμιε τὰς πρακτικὰς τοῦ βίου μερίμνας διὰ τῆς φιλίας αὐτοῦ πρὸς τὸν χαρμόστατον ποιητὴν Ἀνακρέοντα, καὶ ἐφαίνετο ὁ μακαριώτατος τῶν ἀνθρώπων, αἰφνης ἐξεπληρώθη τὸ ἀπαίσιον τοῦ Ἀμάσιος προαίσθημα· διότι, ἔτι βασιλεύοντος τοῦ Καμβύσου, ὁ Πολυκράτης ἐδόλοφονήθη ὑπὸ τοῦ Ὀρόιτου, πέрсου Σάτραπου τῆς παρακειμένης στερεᾶς. Τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διεδέχθη τὸ πρῶτον ὁ γραμματεὺς Μαϊανδρὸς· ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη, βασιλεύοντος ἤδη τοῦ Δαρείου, κατέβηκε τὸν Μαϊανδρὸν ὁ τοῦ Πολυκράτους ἀδελφὸς Σωλοῦν, διὰ περσικοῦ στρατοῦ, ὅστις, ἐάν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, ἀσέφατον ἀπαντας τοὺς ἄνδρας τῆς νήσου, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ γυναικας καὶ παῖδας· ἐν καὶ δύσκολον φαίνεται νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ σφαγὴ ὑπῆρξε τοσοῦτον ἀλσυχερῆς, οὐδὲ λέγεται πρ-

Θεν ἤλθον οἱ νέοι τῆς γῆσου κάτοικοι. Ὁ Μαϊανδρος ἐζήτησε μὲν, ὡς καὶ οἱ προηγουμένοι φυγάδες, τὴν συνδρομὴν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλ' οὗτοι ἀπεποιήθησαν ἤδη τὴν αἴτησιν, ὥστε ὁ Συλοσῶν παρῆμινεν ἄρχων ἐν εἰρήνῃ τῆς Σάμου, ὑποτελὴς ὄν. φόρου εἰς τοὺς Πέρσας, ὅπως καὶ αἱ ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἰωνικαὶ πόλεις· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἐπὶ τῆς στρατείας τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν, εὐρίσκαμεν μεταξὺ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὅσοι παρηκολούθουν τὸν μέγαν βασιλέα, καὶ τὸν δευρότην τῆς Σάμου Αἰάκην, υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Συλοσῶντος.

Ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν, τῆς ὁποίας περιστάσεις τινὲς ἐπενήργησαν εἰς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐγένετο περὶ τὸ 545 ἔτος πρὸ Χριστοῦ. Ὁ μέγας βασιλεὺς συνήθηροσεν, ἵνα ἐκτελέσῃ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, 700, 000 ἀνδρῶν, πεζῶν καὶ ἱππέων, καὶ 600 πλοῖα, διεπέρασεν ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ γέφυρας ἦν, ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ κατασκευάσεν, ἐπὶ τοῦ βοσπόρου, ὁ Σάμιος ἀρχιτέκτων Μανδροκλῆς, ἐπεμψε τὸν στόλον, διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐντὸς τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ, ἵνα παρασκευάσῃ αὐτῷ ἐκεῖ ἑτέραν γέφυραν, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ἄλλου στρατοῦ διῆλθε διὰ τῆς Θράκης, καθυπέταξε τὰς θρακικὰς φυλάς ὅσας ἀπῆντησε καθ' ὁδὸν, καὶ, φθάσας εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστροῦ, εἶπεν ἔτοιμον τὴν δευτέραν γέφυραν καὶ διέβη οὕτως τὸν μέγιστον ἐκείνων τῶν ἐπὶ γῆς ποταμῶν, διότι, ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, τοιοῦτος ἐνομίζετο ὁ Ἰστρος. Ὁ στόλος ὅστις προσέφερεν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἄλλας, συνέχευτο, ὡς φαίνεται, καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ Ἑλλήνων, τῶν τε κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τῶν νησιωτῶν· διότι ὁ φονικὸς στόλος δὲν προσῆλθεν εἰς τὸ αἰγαῖον πέλαγος· εἰμὴ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἰώνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πᾶσαι ἢ τοὐλάχιστον αἱ πλεῖσται κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδες πόλεις διετέλουν ὑπὸ δεσποτίας, οἷτινες ἦσαν προσηλωμένοι εἰς τὴν ὑποστηρίζουσαν αὐτοὺς περσικὴν κυβέρνησιν καὶ μετέσχον προθύμως τῆς σκυθικῆς στρατείας, ἑκαστος μετὰ τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτῷ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων. Ἐκ τῶν δεσποτῶν τούτων ἀναφέρονται ὀνομαστί Στράτις ὁ Χίου, Αἰάκης ὁ Σάμου, Δαοδάμας ὁ Φωκίας, Ἰσταιῖος ὁ Μιλήτου, Ἀρισταγόρας

ὁ Κύμης, Δάρης ὁ Ἀβέθου, Ἴπποκλας ὁ Λαμφάκου, Ἡρόφαντος ὁ Παρίου, Μιτροδωρος ὁ Πρακοννήσου, Ἀρισταγόρας ὁ Κυζίκου, καὶ Μιλτιάδης ὁ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου. Ἦσαν δὲ πιθανώτατα καὶ ἄλλοι πολλοί. Ὁ Δαρεῖος, περάσας τὸν Ἴστρον ἐπὶ τῆς γεφύρας ἦν οὗτοι ἔκλυζαν, διέταξεν αὐτοὺς νὰ λύσωσιν αὐτὴν καὶ νὰ παρακαλουθήσῃ τὸν στρατὸν, μὴ καταλείποντες εἰς τὰ πλοῖα εἰμὴ τοὺς κωπηλάτας καὶ τοὺς πρὸς πλοῦν ἀπαρατήτους ναύτας. Ἦσαν δὲ οἱ Ἕλληες ἑτοιμοὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν παραγγελίαν ταύτην, ὅτε, κατ'εὐτυχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως, Κῶς ὁ τῶν Μιτυληναίων στρατηγός, ζητήσας καὶ λαβὼν προηγουμένως τὴν ἄδειαν αὐτοῦ, περτήρησεν, ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἦν ἤδη ἐπιχειρεῖ εἰς τὰς σκυθικὰς ἐρήμους, δύναται νὰ ἀποδῇ σφόδρα ἐπικίνδυνος, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἐπέλθῃ ἀνάγκη ἐπισθοχωρήσεως καὶ ὅτι, τούτου δεθέντος, ἡ φρόνησις ἀπατεῖ νὰ μὴ διαλυθῇ ἡ γέφυρα, ἀλλὰ νὰ διατηρηθῇ, φυλαττομένη παρ' ἐκείνων οὔτινες ἔκλυζαν αὐτήν. Ὁ Δαρεῖος ὄχι μόνον δὲν ὠργίσθη διὰ τὴν χρηστὴν ταύτην συμβουλήν, ἀλλὰ καὶ γενναίως ἀντήμειψεν ἕνεκα αὐτῆς τὸν Κῶν' ἥδη δὲ, μεταβαλὼν γνώμην καὶ δέσας εἰς σχοινίον ἐξήκοντα κόμβους· « λάβετε, εἶπε πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τὸ σχοινίον τοῦτο, καὶ ἅμα ἀπέλθω ἐπὶ τοὺς Σκύθας, λύετε καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἓνα κόμβον· ἐάν δὲ, λυθέντων οὗτοι ὅλων τῶν κόμβων, δὲν ἐπανέλθω εἰς ἐτι, ἀποπλέετε τότε εἰς τὴν πατρίδα ὑμῶν. » Τὸ διήγημα τοῦτο εἶναι αξιοσημείωτον, ὄχι μόνον διότι καταδεικνύει τὸν ἐπικρατοῦντα τότε ἀφελῆ τῆς κακαμετρήσεως τοῦ χρόνου τρόπον, ἀλλὰ καὶ διότι μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Δαρείου δὲν ἦτο νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ τοῦ Ἴστρου εἰμὴ ἐάν ἦνα γινώσκτο εἰς τοῦτο· ἐάν ἐνῆκα τοὺς Σκύθας, ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο μάλλον, ὥς φαίνεται, νὰ βαδίσῃ περὶ τὴν Μαυρίτιδα λίμνην, ἥτοι τὴν σήμερον λεγομένην Ἀζοφικὴν θάλασσαν, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Περσίαν, διὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἦλπισε δὲ ὅτι ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν θέλει ἀποφασισθῇ τίνα ἐκ τῶν δύο ὁδῶν πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ, καὶ τούτου ἕνεκα παρήγγειλε τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ τὸν περιμένωσιν εἰμὴ τόσον μόνον χρόνον.

Δὲν θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου πορείας τοῦ Δαρείου, διότι ταῦτα, στερούμενα ἄλλως τε πάσης γεωγραφι-

κῆς κινδύνου, οὐδενὸν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ἀρκεῖ νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα ἀπέτυχε καὶ ὅτι ὁ Δαρεῖος, ὑποχωρήσας ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων, μικροῦ ἐδέησεν ἐπὶ τέλους νὰ μὴν ἰδῇ πλέον ποτὲ τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Τῶνόντι, εἶχον ἤδη παρέλθει αἱ ὀρισθεῖσαι ἐξήκοντα ἡμέραι καὶ ὁ περσικὸς στρατὸς δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστρέψει, ὅτε αἰφνης Σκυθῶν μοῖρα ἐπῆλθε καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Δαρεῖος ἐπανερχεται κκκῶς ἔχων, προτρέπουσα τοὺς Ἕλληνας νὰ λύσωσι τὴν γέφυραν καὶ νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἐπιτυγχάνοντες οὕτω τὴν τε καταστροφὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπελευθέρωσιν. Κατ' ἀρχὰς ἡ πρότασις ἐφάνη ἀρεστὴ καὶ ὑποστηρίχθη θερμῶς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Μιλτιάδου, δεσπότου ἡ διοικητοῦ τῆς θρακικῆς χερσονήσου· ἀλλ' ὁ τῆς Μιλήτου ἡγεμὼν Ἰστιαῖος ἀντιπαρετήρησεν εἰς τοὺς συναδέλφους αὐτοῦ δυνάστας, ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ Δαρείου δὲν συμφέρει εἰς αὐτοὺς κατ' οὐδέν· λόγον· ὅτι ὁ λαὸς ἀποστρέφεται αὐτούς· ὅτι οὗτοι δὲν ἀρχοῦσιν εἰμὴ διὰ τῆς προστασίας τοῦ βασιλέως καὶ ὅτι ἡ ἀπώλεια αὐτοῦ εἶναι ἀπώλεια αὐτῶν, ἡ δὲ σωτηρία αὐτοῦ αὐτῶν σωτηρία. Ὅθεν ἀπεκρούσθη ἡ γνώμη τοῦ Μιλτιάδου, ὑπερίσχυσεν ὁ Ἰστιαῖος, καὶ, διατηρηθεὶς τῆς γεφύρας, ἠδυνήθη οὕτω ὁ Δαρεῖος νὰ περάσῃ πάλιν ἐπ' αὐτῆς εἰς τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπέφρωτο ὁ Μιλτιάδης· ἐκεῖνος νὰ καταφέρῃ πληγὴν εὐγενεστέραν κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὸ ἐν Μαραθῶνι πεδίον τῆς μάχης· καὶ τὸ παράδοξον, αὐτὸς ὁ Ἰστιαῖος ἔμελλε νὰ καταστῇ πρωταίτιος τῆς μεγάλης τῶν Ἰώνων ἐπαναστάσεως.

Ἦδη δὲ, ὁ Δαρεῖος, ἀπαλλαγείς τῶν κινδύνων τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας, ἐπέστρεψε διὰ τῆς Θράκης εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἀπὸ τῆς Σηστοῦ διεπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ στρατὸς ἀξιόλογος, ὑπὸ τὸν Μεγάβαζον, παρέμεινεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Θράκης· καὶ κατέστησεν, ὥς φαίνεται, ὑποτελεῖς φόρου ἀπάσας τὰς θρακικὰς φυλάς καὶ ἀπάσας τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας ὅσαι ἔκειντο μεταξὺ τοῦ Ἑλλήσποντου καὶ τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος. Τότε ὁ Δαρεῖος ἀντήμειψε τὴν πίστιν τοῦ Ἰστιαίου, ἐπιτρέψας αὐτῷ, κατ' αἰτησίαν του, τὴν Ἠδωνίδα Μύρκωνον, πόλιν κειμένην παρὰ τὸν κάτω Στρυμόνα· δὲν ἐλησμονήσῃ δὲ οὐδὲ τὸν

Κάσιν, ἀλλὰ κατέστησεν αὐτὸν δεσπότην Μιτυλήνης. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μιλιτιάδης ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείπῃ ἐπὶ τινα χρόνον τὴν θρηκικὴν χερσύνησον. Αἱ δὲ κατακτήσεις τοῦ Μεγαβάζου δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὴν δυτικὴν τοῦ Στρυμόνος ὄχθην. Ὁ περσικὸς στρατὸς, περὶ τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐνίκησε τοὺς Παίονας, καὶ κατέστησεν ὑποτελεῖς φόρου τοὺς Μακεδόνας, βασιλευμένους τότε ὑπὸ τοῦ Ἀμύντου. Πρὸς τούτους ὁ στρατηγὸς Ὀτάνης, ὁ μετ' οὐ πολὺ διαρυσθεὶς ἡγεμὼν τῶν παραθαλασσίων δυνάμεων, ἀντὶ τοῦ Μεγαβάζου, ἐτιμώρησε πικρῶς πολλὰς περὶ τὴν Προποντίδα ἐλληνίδας πόλεις, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι δὲν ἐξεπλήρωσαν τὸ καθήκον αὐτῶν ἐπὶ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας καὶ ἠνώχλησαν μάλιστα τὸν ἀπὸ αὐτῆς ἐπανερχόμενον ἱππαστὴν τοῦ Δαρείου. Ὁ Ὀτάνης ἐκυρίευσεν τὸ Βυζάντιον, τὴν Χαλκηδὼνα, τὴν ἐν τῇ Τρωάδι Ἀντανδρον, τὸ Λεμπόνηον, καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ στόλου τῶν Λεσβίων, κατέκλιπε τὰς νήσους Λήμνον καὶ Ἰμβρον, κατοικουμένας μὲν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπὸ πελασγικῶν τινων φύλων, μετ' ὀλίγον δὲ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐξελληνισθείσας ὑπὸ τοῦ Μιλιτιάδου.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Δαρεῖος, ἐπιστρέψας εἰς Σάρδεϊς, κατέστησε Σατράπην αὐτῶν τε καὶ ἀπάσης τῆς δυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας τὸν ἀδελφόν. αὐτοῦ Ἀρταφέρνην καὶ ἀπῆλθεν εἰς Σοῦσα, συνεπαγόμενος τὸν Ἰστιάιον· διότι ὁ Μεγαβάζος εἶχε παρατηρήσει, ὅτι οὗτος, μένων εἰς Μύρκινον, ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ κράτος. Ὄθεν ὁ Δαρεῖος μετεκάλεσε τὸν ἄνδρα, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι εἶχε θᾶπεν ἀνάγκη νὰ ἔχῃ αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ ὡς φίλον καὶ σύμβουλον. Ἐν τῇ ἀπουσίᾳ δὲ τοῦ Ἰστιαίου, ἡ Μίλητος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ἀρισταγόρου· καὶ ἦτο τότε ἡ Μίλητος ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς εὐμερείας, πρωτίστη ὁμολογουμένως τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων.

Ὅπως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν πράγματα, ὅτε, περὶ τὸ 505 ἔτος πρὸ Χριστοῦ, ὁ πρῶτος τύραννος τῶν Ἀθηναίων Ἰκκίης, ἀπελπισθεὶς νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀρχὴν διὰ συνδρομῆς τῶν Πελοποννησίων (σελ. 293-294), ἐπανῆλθεν εἰς Σίγειον καὶ ἐκείθεν μετέβη εἰς Σάρδεϊς, ἐπικαλούμενος τὴν προστασίαν τοῦ Ἀρταφέρνηος. Ὁ

ἄδελφός τοῦ Δαρείου ἐφάνη εὐδαίμονος νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν δυναστὴν, ἀλλὰ περιστάσεις τινὲς παρεμπέσοῦσαι ἐπέφερον μὲν τὴν ἐπὶ τινα ἔτη ἀναβολὴν τῆς ἐκτέλεσεως τοῦ βουλεύματος τούτου, κατέστησαν δὲ ἐνταῦτ' αἰ ἀναπόδραστον τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Αἱ νῆσοι αἱ καλούμεναι Κυκλάδες ἦσαν τότε ἐπὶ ἀνεξάρτητο, ἀπὸ τῶν Περσῶν. Ἐκ δὲ τῶν νήσων τούτων ἡ Νάξος ἦτο εὐπορος καὶ εὐτυχής, εἶχε πολλοὺς κατοίκους, ἐλευθέρους τε καὶ δούλους, καὶ συνετήρει ἀξιόλογον μὲν στόλον, ὀκτακισχιλίους δὲ ὀπλίτας. Ὁ σύγχρονος τοῦ Πεισιστράτου τύραννος αὐτῆς Δύγδαμις καθρέθη, ὥς λέγεται, ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, παραδόντων τὰ πράγματα εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ δῆμου καὶ οἱ ὀλιγαρχικοί, οἵτινες, ἐξορισθέντες, κατέφυγον πρὸς τὸν δεσπότην τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόραν, προθύμως ἀναλαβόντα νὰ συνδράμῃ αὐτοὺς, καταπείσαντα δὲ εἰς τοῦτο καὶ τὸν Ἀρταφέρνην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ Νάξος εὐχερῶς δύναται νὰ ὑποταχθῇ, μετὰ δὲ τὴν Νάξον καὶ αἱ ἄλλαι Κυκλάδες, Πάρος, Ἄνδρος, Τήνος καὶ Λοικαί, ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ μάλιστα λόγου ἄξια Εὐβοία. Ὅθεν, συνευδοκῆσαντος τοῦ Δαρείου, συνεκροτήθη στρατιὰ ἰσχυρά, πεζικὴ τε καὶ ναυτικὴ, ὑπὸ τὸν Πέρσῃ Μεγαβάτην, ὅστις ἀπέπλευσεν ἐπὶ τὴν Νάξον, κατὰ τὸ ἐπιόντα, συνεπαγόμενος τὸν Ἀρισταγόραν καὶ τοὺς φυγάδας. Ἀλλὰ πρὶν εἰσεῖτι φθάσωσιν εἰς τὴν νῆσον ταύτην, διχονοοῦσιν ὁ Μεγαβάτης καὶ ὁ Ἀρισταγώρας, ὁ δὲ πρῶτος, ἀγανακτήσας κατὰ τοῦ δευτέρου καὶ θέλων διὰ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπιχειρήματος νὰ καταστρέφῃ αὐτόν, διαμηνύει εἰς τοὺς Ναξίους τὸν ἐπιχειρούμενον κίνδυνον· ὥστε οἱ Ναξιοί, οἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης οὐδ' ὑπέωπτευον τί ἀπειλεῖ αὐτοὺς καὶ ἤδυναντο νὰ εὐρεθῶσιν ἐντελῶς ἀμέριμοι, ἔσπευσαν ἤδη νὰ παρασκευασθῶσιν, ὁ δὲ στόλος, μετὰ τετράμηρον ματαίαν πολιορκίαν, ἤσπευσεν νὰ ἐπανέλθῃ ἀπρακτος εἰς Ἰωνίαν.

Ἡ τοιαύτη τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἐκδοσις ἔφερεν εἰς μεγάλαν ἀμυχανίαν τὸν Ἀρισταγόραν· διότι εἶχεν οὕτως κινήσει τὴν ἔργῃν τοῦ ἰσχυροῦ Μεγαβάτου, εἶχεν ἀπωστήσει τὸν Ἀρταφέρνην

καὶ ἰδίᾳ δὲν ἤθελε πῶς θέλει ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ἐ-
 πείαν ἀνάλαβε νὰ ἀποχαιρώσῃ αὐτὸν διὰ τὰ ἔργα τοῦ στόλου.
 Ὁ Ἀρισταγόρας λοιπὸν δὲν εἶδεν ἄλλον τρόπον σωτηρίας δι' ἐπι-
 τὴν εἰρή τὴν ἀπὸ τῶν Περσῶν ἀποστασίαν· συνέπεσε δὲ παραδύ-
 ξας νὰ συλλάβῃ ταύτοχρόνως τὴν αὐτὴν ιδέαν καὶ ὁ πυνθερός αὐ-
 τοῦ Ἰστιάιος, ἂν καὶ δι' ἄλλους λόγους. Τῶνόντι ὁ Ἰστιάιος ἐπι-
 θέσει νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐν Σούσοις ἐντίμου μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἦτον
 ὀχληρᾶς δι' αὐτὸν αἰχμαλωσίας· ἐσφρίσθη δὲ νὰ κινήσῃ εἰς τὴν
 παραλίαν παραχῆν τινα, πεπειθὴς ὅτι θέλει ἀποσταλῇ αὐτὸς
 ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἵνα ἐπανορθώσῃ τὴν τάξιν· ὅθεν δι-
 μήνυσε τὰ δέοντα περὶ τούτου πρὸς τὸν γαμβρὸν, ὅστις, ὦν καὶ
 αἰσθοὺς εὐδιάθετος, συνακάλεσεν ἁμέσως τοὺς κυριωτάτους τῶν ὁ-
 παδῶν ἐν Μιλήτῳ καὶ καθυπέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὸ περὶ ἀποστασίας
 βούλημα. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι πάντες ἀπεδέξαντο ἐν-
 θύμως τὴν πρότασιν, ἐκτὸς ἐνὸς μόνου ἀνδρός, τοῦ μιλησίου ἱστο-
 ρογράφου ἢ λογοποιοῦ Ἐκαταίου, ὅστις εἶχε τὴν σύνεσιν νὰ προειπῇ,
 ὅτι διὰ τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ Δαρείου τὸ ἐπιχείρημα θέλει
 βεβαίως ἀποτύχει. Ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ ἐν τῷ ᾧ ἅμα ὁ Ἀρι-
 σταγόρας καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστατήσωσι καὶ νὰ
 καθαιρεῖσιν πρὸ πάντων ἀπανταχοῦ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλλη-
 νίδων πόλεων τοὺς δεσπότας, καταλύοντες μὲν οὕτω τὰ κυριώτερα
 τῆς περσικῆς κυριαρχίας ὄργανα καὶ σταθίγματα, περιποιούμενοι δὲ
 τὴν εὐνοίαν τῶν δῆμων. Ἡ εὐκαιρία ἦτο ἐπιτηδειοτάτη ἵνα διὰ
 μιᾶς ἐκτελεσθῇ τὸ τόλμημα τοῦτο. Ὁ ἀπὸ τῆς Νάξου ἐπακλῶν
 στόλος δὲν εἶχεν ἔτι διαλυθῇ, ἀλλὰ διετέλει συνηγμένος εἰς Μυοῦν-
 τα, καὶ πολλοὶ τῶν δεσποτῶν διέτριβον αὐτόθι, ἄρχοντες τῶν
 πλοίων· ὅσα παρέσχεν ἡ πόλις ἐκάστου. Ὅθεν ἐκπεμφθεὶς ἐκ Μι-
 λήτου ὁ Ἱατραγόρας ἐκίνησεν εἰς στάσιν τοὺς ναύτας, συνέλαβε τοὺς
 πλείστους τῶν δεσποτῶν καὶ συναπῆγάγε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν στόλον,
 ὥστε οἱ ἐπαναστάται εὐρέθησαν οὕτω θαλασσοκρατοῦντες, διότι ὁ
 φοινικὴς στόλος δὲν εἶχεν ἔτι προσέλθει εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.
 Ἐνταῦθα δὲ καὶ ὁ Ἀρισταγόρας, κηρύξας ἤδη ἐπ' ὀνόματι τὴν κατὰ
 τοῦ Δαρείου ἐπανάστασιν, ἀπέπετο, τοῦλάχιστον κατ' ἐπιφάνειαν,
 τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ ἀφ' οὗ προέτρεψεν ἁπλῶς τὰς πόλεις νὰ ἐκλέ-

ἔσσι στρατηγούς καὶ νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ἀμυναν, ἀπῆλθεν αὐτὸς εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἵνα ζητήσῃ ἰσχυράν τινα ἐπικουρίαν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπετάθη φυσικῶ τῷ λόγῳ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐθεωροῦντο ὡς προϊστάμενοι τῆς Ἑλλάδος. Ἐβασίλευον κατ' ἐκείνη τοῦ χρόνου τῆς Σπάρτης ὁ Δημάρατος καὶ ὁ Κλεομένης· ἀλλ' οὗτοι, ὡς καὶ οἱ ἔμποροι, ἀπεποιήθησαν πᾶσαν συνδρομήν, μιμούμενοι τὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων αὐτῶν, οἵτινες, πρὸ 40 περίπου ἐτῶν, οὐδεμίαν ὁμοίως ἡ θέλησαν νὰ δώσωσι βοήθειαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἕλληνας ὑπὸ τοῦ Κύρου πολεμηθέντας. Ὁ Ἀρισταγόρας εἶχεν ἰδίως ἀγωνισθῆναι κατὰ τὴν ἐπικουρίαν, ὡς ἰσχυρότερον τῶν δύο βασιλέων, ἐπὶ δὲ τούτῳ κατάντησε καὶ μέχρι τῆς δωροδοκίας, ἀπέτυχεν ὅμως· καὶ τότε ἐτράπη πρὸς τὰς Ἀθήνας, οὓσας ἤδη ὁμολογουμένως δευτέραν κατὰ τὴν δυνάμιν πόλιν τῆς Ἑλλάδος. Ἰπῆρξε δὲ ἐνταῦθα εὐτυχέστερος, οὐ μόνον διότι αἱ Ἀθηναῖοι ἐθεωροῦντο ὡς ἡ μητρόπολις τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰώνων, ἀλλὰ καὶ διότι ἤξευρον ὅτι ὁ Ἰππίας ζητεῖ τὴν ἐπικουρίαν τῶν Περσῶν καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ δώσωσι τὴν ἐπικουρίαν ταύτην· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μέγιστον συμφέρον νὰ ἀπασχολήσωσιν αὐτοὺς ὅσον ἐνδέχεται εἰς τὰ ἴδια, διὸ καὶ ἐπήρσαντο ἐν τῷ ἅμα νὰ πέμψωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστάντων Ἰώνων εἴκοσι ναῦς, ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Μελάμβιον. Ὁ Ἡρόδοτος, ἱστορῶν ταῦτα, λέγει ὅτι ὁ Ἀρισταγόρας ὥςτις δὲν ἠδυνήθη νὰ πλανήσῃ ἕνα μόνον Λακεδαιμόνιον, τὸν Κλεομένην, ἠπάτησε τρεῖς μυριάδας Ἀθηναίων· καὶ παρατηρεῖ ὅτι εὐκολώτερον εἶναι, ὡς φαίνεται, νὰ ἀπατήσῃ τις πολλοὺς ἢ ἕνα. Ἀλλὰ τοῦτο, ἀληθὲς ἐνίοτε, ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἔχεται ἀκριβείας. Ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων ὑπῆρξε βεβαίως πράξις ἀσύνετος, ὅπως κάλλιστα ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὁ Ἐκκασίος· ἐκινήθη ὑπὸ τῆς ἐλεεινῆς ἰδιοτελείας δύο ἀνθρώπων, οἵτινες, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, οὐδὲ τὴν γενναιότητα ἔσχον νὰ συμμερισθῶσι μέχρι τέλους τὴν τύχην τῶν συμπολιτῶν· καὶ ἂν συγκρίνωμεν τὴν πρὸ τῆς ἐπανάστασεως κατάστασιν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων, ὅχι πρὸς τὸν ὁλοθρον ὃν ἔπαθον κατατροπωθεῖσαι μετ', οὐ πολὺ, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατάστασιν εἰς ἣν περιῆλθον βραδύτερον,

ὅτε, μετὰ τοὺς μεγάλους τοῦ ἑλληνισμοῦ θριάμβους, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ἀνάγκη τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἡμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ἐκέρδησαν πολὺ διὰ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τῆς κυριαρχίας. Ὅτι ὅμως, γενομένης ἅπαξ τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ συμφέρον οὐ μόνον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Σπάρτης, καὶ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης ἦτο νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν αὐτῆς, εἶναι ἀναμφισβήτητον· ἂν ἡ Ἑλλάς τότε κατέβαλλεν, ὑπὲρ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ὁμογενῶν, τὸ ἥμισυ τῶν ἀγώνων οὐς μετ' οὐ πολὺ ἠναγκάσθη νὰ καταβάλῃ ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, πολλῶν συμφορῶν ἦτο ἐκπαλλάξει ὁλόκληρον τὸ ἔθνος· διότι ἀμφισβολία δὲν εἶναι ὅτι ἔδυνάτο νὰ κατορθώσῃ ἤδη εἰς πολὺ εὐτυχεστέρας περιστάσεις, ὅτι κατώρθωσε μετὰ εἴκοσιν ἔτη εἰς περιστάσεις ὀλιγώτερον εὐτυχεῖς, ὅτι ἔδυνάτο νὰ ἀσφαλίσῃ ἑκτοτε τὴν ἐλευθερίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων καὶ νὰ προλάβῃ οὕτω πᾶσαν μηδικὴν κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκστρατείας. Ὡς τε δὲν ἠπατήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι οἱ ἀποδεξάμενοι τὴν πρότασιν τοῦ Ἀρισταγόρου· ἠπατήθη ὁ Κλεομένης, ὁ μὴ ἀποδεξάμενος αὐτήν· ἀλλ' ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης ἐρρυθμίσθη αἰετοτε κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον, ὅχι κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ Σπάρτη δὲν ἐκινδύνευεν ἀμέσως, ἀρα δὲν ἐθεώρησε πρέπον νὰ κοινωνήσῃ τοῦ ἀγῶνος, ἀδιάφορον ἂν πρόκειτο περὶ τῆς τύχης ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἂν καὶ ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ μὴ ἀρνηθῶμεν ἀπ' ἑτέρου, ὅτι τὸ πανελληνιον αἶσθημα, τὸ ὅποῖον θέλομεν ἰδεῖ μετέτινα ἔτη τοσοῦτον λαμπρῶς ἐν Ἀθήναις ἀναπτυσσόμενον, περὶ τὸ 500 ἔτος οὐδ' ἐν ταύτῃ τῇ πόλει εἶχεν ἔτι ἀνθῆσει· καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοὶ ἐβοήθησαν ἤδη τοὺς Ἰωνᾶς μᾶλλον ἔνεκα τοῦ ἰδίου κινδύνου ἢ ᔫνεκα πανελληνίων συμφερόντων· διὸ οὔτε ἀποχωρῶσαν δύναμιν ἐξέπεμψαν, οὔτε ἐπέμειναν μέχρι τέλους εἰς τὸν ἀγῶνα.

Παρακτὸς τῶν Ἀθηνῶν, μία ἔτι ἑλληνικὴ πόλις ἐκ τῶν ἐν ταῦθα ἤκουσε τὰς δεήσεις τῶν ἐν Ἀσίᾳ ὁμογενῶν, ἡ ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Ἐρέτρια, ἣτις ἀπέστειλε πρὸς τοὺς Μιλησίους πέντε πλοῖα, εὐγνωμονοῦσα δι' ἣν εἶχεν ἄλλοτε λάβεῖ παρ' αὐτῶν συνδρομὴν εἰς τὸν πρὸς τοὺς Χαλκιδικεῖς πόλεμον αὐτῆς. Ὅτε ἔφθασαν τὰ 25 ταῦτα πλοῖα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας, εὗρον

ὅς φαίνεται, τοὺς Πέρσας πολιορκοῦντας τὴν Μίλητον. Ὅθεν ὁ Ἀρισταγόρας ἐπεχείρησεν ἀντιπερισπασμὸν, ἐκπέμψας ἐξ Ἐφέσου δύναμιν Ἰώνων, Ἀθηναίων καὶ Ἑρετριέων, ἵνα κυριεύσῃσι τὰς Σάρδεις. Καὶ ἡ μὲν πόλις κατελήφθη, ἀλλ' ὁ Ἀρταφέρνης, ὄχυνθεις εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἔσπευσε νὰ μετακαλέσῃ τὸν τε πολιορκοῦντα τὴν Μίλητον στρατὸν καὶ ἄλλας δυνάμεις· συνέπεσε δὲ νὰ ἐμπρησθῇ καὶ ἡ πόλις, ἥς αἱ πλείσται οἰκίαι ἦσαν καλάμιναι, καὶ ὅσαι ἦσαν πλίνθιναι, εἶχον ἐκ καλάμου τὰς ὀροφάς· ὥστε οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐν δὲ τῇ ὑποχωρίσει ταύτῃ κατετροπώθησαν ὅλοσχερῶς, περὶ Ἐφεσον, ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρταφέρνηος, εἰς μάχην, καθ' ἣν ἔπεσθον πολλοὶ τε ἄλλοι ὀνομαστοὶ καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἑρετριέων Εὐαλκίδης, ὃν ὕμνησεν ὁ Σιμωνίδης ὡς στεφανωθέντα ἄλλοτε εἰς πολλοὺς δημοτελεῖς ἐν Ἑλλάδι ἀγῶνας.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὰ Ἰ-δια. Οὐδὲν ἦττον ἡ ἐπανάστασις ἐξηπλώθη, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀρισταγόρου, ἀπὸ Βυζαντίου πρὸς βορρᾶν, μέχρι Κύπρου πρὸς μεσημβρίαν· μετέσχον δὲ αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν ἐγχωρίων, οἱ Κᾶρες καὶ οἱ Καύνιοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι τότε συντονώτερον παρεσκευάσθησαν· προσήγαγον εἰς τὸ Αἰγαῖον τὸν φοινικικὸν στύλον, δι' οὗ ἀπεβίβασαν εἰς Κύπρον στρατιὰν Κιλικίων καὶ Αἰγυπτίων, ὑπὸ τὴν Πέρσῃν Ἀρτύδιον, ἐνίσχυσαν δὲ καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀρταφέρνηος εἰς Σάρδεις τοσοῦτον, ὥστε οὗτος ἠδυνήθη νὰ ἐνεργήσῃ ἡδὴ διὰ μιᾶς καθ' ὅλην τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς ἄκρας Τριοπίου.

Ὁ στόλος τῶν Ἰώνων, ἐπελθὼν εἰς βοήθειαν τῶν Κυπρίων, κατετρόπωσε τοὺς Φοίνικας· ἀλλὰ διὰ ξηρᾶς οἱ Κύπριοι, εἰ καὶ καλῶς ἀγωνισθέντες, ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ πεζικοῦ τῶν Περσῶν στρατοῦ· πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις τῆς νήσου, ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον γενναίως ἀντέστησαν, ἐπὶ τέλους καθυπετάχθησαν αὐθὺς εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀφ' ἑτέρου ὁ κύριος τοῦ Δαρείου στρατός, ὁ εἰς Σάρδεις ἀθροισθεὶς, ὥρμησεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν παραλίαν, κατέστησεν ὑποχειρίους τοὺς παρὰ τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον Ἕλληνας, ἐκυρίευσεν πολλὰς ἰωνικὰς καὶ αἰολικὰς πόλεις, ἐνίκησε δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς

Κᾶρες, καὶ αὐτοὺς τοὺς Μιλησίους. Ἀλλὰ οἱ Κᾶρες ἐπέμειναν ἀμυνόμενοι· ἡ Μίλητος δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ καταδληθῇ· κατὰ θάλασσαν ὑπερίσχυον οἱ Ἴωνες· ὥστε τὰ πράγματα δὲν εἶχον περιέλθει ἔτι εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, ὅτε ὁ Ἀρισταγόρας, ὅστις ἐδείξεν ἐν γένει, καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν διαγωγὴν, ἀπερίσκεπτον ἐλαφρότητα, ἀπελπίσθεις, ἐγκατέλιπον ἐν τῷ μύθῳ τοῦ κινδύνου τοὺς συμπολίτας, οὓς αὐτὸς εἶχεν ὠθήσει εἰς ἐπανάστασιν, καὶ ἐζήτησε νὰ καταφύγῃ μετὰ τινων φίλων εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ὅμως μετ' ὀλίγον αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν σχεδὸν πάντες κακῶς ἀπώλοντο, ὑπὸ τινων Θρακῶν. Ὁμοίαν καὶ ἐπὶ χίρωνα τύχην ἐλαβεν ὁ πενθερὸς αὐτοῦ Ἰστιαῖος, ὅστις δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἀπερίσκεπτος, ὅπως ὁ Ἀρισταγόρας, ἀλλ' ἀνεδείχθη, καθ' ὅλον τὸν βίον, μοχθηρὸς ἄνθρωπος. Ὁ Δαρεῖος, μαθὼν τὸ κίνημα τῶν Ἰόνων, κατ' ἀρχὰς ὑπώπτευσεν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐδεώσεν αἴτιον τοῦ κακοῦ τὸν Ἰστιαῖον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον αὐτὸς κατώρθωσε, διὰ πολλῶν παραυτολογιῶν καὶ διαβεβαιώσεων, νὰ καταπείσῃ τὸν μέγαν βασιλέα, ὅτι ἂν ἦτο παρὼν εἰς Μίλητον, ποτε τοιαύτη συμφορὰ δὲν ἦθελεν ἐπέλθει, καὶ ὅτι ἂν ᾗδῃ ἀποσταλῇ αὐτόθι, θέλει καταβάλλει τὴν ἐπανάστασιν, παραδώσει τὸν προδύτην Ἀρισταγόραν εἰς χεῖρας τῆς ἐξουσίας, καὶ ἄλλα τεράστια κατορθώσει. Οὕτως ἀνακτήσας τὴν ἐλευθερίαν, ἔρθασεν εἰς Σάρδεϊς. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Ἀρταφέρνης, κάλλιον ὢν πεπληρωμένος περὶ τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων, ἐξήγησεν αὐτῷ σαφῶς ὅτι θεωρεῖ αὐτὸν καὶ ὄχι ἄλλαν τινὰ πρωτουργὸν τοῦ ὅλου τούτου δράματος. « Ἀκουσέ με Ἰστιαῖε, τὸν εἶπε, πῶς νομίζεις ὅτι συνέβησαν τὰ πράγματα ταῦτα· τὸ ὑπόδημα τοῦτο τὸ ἐξέσπας μὲν σὺ, τὸ ἐφόρεσε δὲ ὁ Ἀρισταγόρας. » Ὡς τε ὁ Ἰστιαῖος, βλέπων ἑαυτὸν κινδυνεύοντα, ἔφυγε διὰ νυκτὸς πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Χίον. Ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς συνελήφθη ὡς φίλος τοῦ Δαρείου, καὶ τῶν Ἰόνων ἐχθρὸς· μετ' ὀλίγον δὲ ἀπελύθη, βεβαιώσας ὄχι μόνον ὅτι αὐτὸς ὑπεκίνησε τὴν ἐπανάστασιν, ὅπερ ἔτι μέχρι τινὸς ἀληθές, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγα τοῦτο ψεῦμα, ὅτι ὑπέκρινεν αὐτὴν, διότι εἶχε μάθει ὅτι ὁ Δαρεῖος ἐμελέτα νὰ ποιῇ ἀνταρπάγην τοῖς Ἴωνας, μετατρέφων αὐτοὺς εἰς Φοινίκην, μετακομίζοντες αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀσίαν.

δι' αὐτῶν τοὺς Φοίνικας εἰς Ἰωνίαν. Οἱ Χίοι, θεωρήσαντες ἤδη τὸν ἄνδρα ὡς φίλον εἰλικρινῇ τῶν Ἑλλήνων, μετεβίβασαν αὐτὸν εἰς Μίλητον. Ὁ δὲ, πρὶν ἀπέλθῃ, θέλων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Ἀρταφέρνην, ἐπέμψεν εἰς Σάρδεϊς πρὸς τινες τῶν μεγιστάνων Περσῶν γράμματα, εἰς τὰ ὅποια ἐλάλει πρὸς αὐτοὺς ὡς δῆθεν πρὸ καιροῦ ὄντας συνεννοημένους μετ' αὐτοῦ, ἵνα ἀποστατήσωσι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Δαρείου καὶ ἐφρόντισεν ὥστε τὰ γράμματα ταῦτα νὰ περιέλθωσιν εἰς χεῖρας τοῦ σατράπου, ὅστις ἐθανάτωσε τότε ἀδίκως πολλοὺς ἐκ τῶν αἰσίων ἐκείνων ἀνθρώπων. Οἱ Μιλήσιοι ἐν τούτοις οὐδεμίαν εἶχον ὁρεξίν νὰ ὑποδεχθῶσι τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν δυνάστην· καὶ ἐπειδὴ οὗτος ᾔθελθε νὰ εἰσέλθῃ διὰ νυκτός καὶ βίᾳς εἰς τὴν πόλιν των, ἐπέκρουσαν αὐτόν, πληρωθέντα μάλιστα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην εἰς τὸν μῆρόν. Ὅθεν ὁ Ἰστιαῖος ἐπανῆλθεν εἰς Χίον· ἀλλ' εἰ Χίοι δὲν ᾔθελθσαν νὰ δώσωσιν αὐτῷ βοήθειαν τινά. Ἐπορεύθη λοιπὸν εἰς Λέσθον, καὶ ἐνταῦθα λαβὼν ὀκτώ τριήρεις, ἤρχισε ληστεῶν πολλὰς πόλεις καὶ νήσους καὶ πλοῖα, μὴ σεβόμενος οὐδὲ τὰ ἰονικὰ πλοῖα, μέχρις οὗ, καταβληθείσης τῆς ἐπαναστάσεως, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἀνεσταύρωσεν ὁ Ἀρταφέρνης εἰς Σάρδεϊς, τὴν δὲ κεφαλὴν, ταριχεύσας, ἐπέμψεν πρὸς τὸν Δαρεῖον εἰς Σούσα. Ὁ μέγας βασιλεὺς, ὅστις ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ εἶχεν αἰσθήματα βεβαίως εὐγενέστερα τοῦ Ἰστιαίου, ἐλυπήθη διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ διάταξε νὰ λούσῃσι καὶ νὰ θάψωσιν εὐπρεπῶς τὴν κεφαλὴν του, μὴ λησμονήσας, οὐδὲ μετὰ τὰς τεσσάρτας τοῦ ἀρχαίου δυνάστου τῆς Μιλήτου κακουργίας, τὴν περὶ τὸν ποταμὸν Ἰστρὸν εὐεργεσίαν.

Ἀλλὰ τί σημαίνει ἡ οἰκτρὰ αὕτη τύχη τῶν δύο πρωτατείων τῆς ἰονικῆς ἐπαναστάσεως, ἀντιπαρεβαλλομένη πρὸς τὰς συμφοράς ὅσας ἐμελλον νὰ πάθωσιν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον ἐξωθήσει εἰς τὸν ἀσύνετον ἐκεῖνον ἀγῶνα. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Κυπρίων, ὁ Ἀρταφέρνης συνεχέντρωσεν ἅπασαν τὴν περσικὴν καὶ τὴν ναιτικὴν τῶν Περσῶν δύναμιν κατὰ τῆς Μιλήτου. Οἱ πρόβουλοι τῶν Ἰόνων, συνελθόντες εἰς τὸ κοινὸν συνέδριον τὸ καλούμενον Πανιώνιον, ἐβούλησαν μάταιον νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ ξηρᾶν εἰς τὴν ὑπέρογκον ἐκείνην δύναμιν· ἀπεράσισαν δὲ νὰ ἐπιτρέψωσι μὲν εἰς τοὺς Μι-

λισίους τὴν ἄμυναν τῶν ἰδίων αὐτῶν τειχῶν, νὰ προπολεμήσωσι δὲ αὐτοὶ κατὰ θάλασσαν ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης· ἐπὶ τούτῳ ὁ παννῆσιος στόλος, μεθ' οὗ συνετάσσετο καὶ ἡ αἰολικὴ Δέσφος, ἡθροίσθη εἰς Λαδῶν, τότε μὲν οὖσαν μικρὰν νῆσον, παρὰ τῇ πόλει τῶν Μηλησίων, σήμερον δὲ, διὰ τῶν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου προσχώσεων, ἐνωθεῖσαν μετὰ τῆς στερεᾶς. Τὸ πρὸς ἐκτελὰς κέρας εἶχον αὐτοὶ οἱ Μηλήσιοι, μετὰ πλοίων 80· ἐν τῷ μέσῳ ἴσταντο 400 πλοῖα τῶν Χίων· εἰς δὲ τὸ πρὸς δυσμὰς κέρας ἐτάσσοντο 60 πλοῖα τῶν Σαμίων. Τὸ ἐν τῷ μεταξύ τῶν Μηλησίων καὶ τῶν Χίων διάστημα ἐπληροῦτο διὰ 42 πλοίων τῆς Πιρηνῆς, 3 τοῦ Μυοῦντος καὶ 47 τῆς Τέως· τὸ δὲ μεταξύ Χίων καὶ Σαμίων, διὰ 8 πλοίων τῶν Ἐρυθρῶν, 3 τῆς Φωκαίας καὶ 70 τῆς Δέσφου. Ὡστε ἡ ὅλη ναυτικὴ δύναμις συνεποσούτο εἰς πλοῖα 353, καὶ οὐδένα βεβαίως εἶχε λόγον νὰ φοβηθῇ τοὺς ἀντιπάλους. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ φοινικικὸς στόλος συνέκειτο ἐκ πλοίων 600· ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι πρὸ μικροῦ οἱ Ἴωνες εἶχον κατατροπώσει τοὺς Φοινίκας περὶ Κύπρον, αὐτοὶ μηδεμίαν ἔτι παθόντες· ἦταν, θέλομεν μετ' ὀλίγα ἔτη ἰδεῖ εἰς Σαλαμίνα, στόλον ἐλληνικὸν ἰσοδύναμον σχεδὸν τοῦ παρόντος ἰωνικοῦ, καταβαλόντα στόλον περσικὸν ἀσυχρίτην λόγῳ πολυαριθμότερον τοῦ ἐνταῦθα παραταχθέντος φοινικικοῦ. Ἡ ἀνδρεία τῶν Ἰώνων δὲν ἦτο ὑποδεστέρα τῆς ἀνδρείας τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, τὴν δὲ φιλοπατρίαν αὐτῶν μαρτυρεῖ τοῦτο· κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀρταφέρνηους πολλοὶ τῶν δεσποτῶν τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοῦ Ἀρισταγόρου καθαιρεθέντων καὶ νῦν ἐν τῷ περσικῷ στρατοπέδῳ εὐρισκομένων, συνεννοήθησαν ἤδη κρυφίως ἕκαστος μετὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ὑποσχόμενοι πολλὰ μὲν ἐκ μέρους τῶν Περσῶν ἀγαθὰ εἰάν αὐτομολήσωσι πρὸς τούτους, φοβερὰ δὲ ἀπειλοῦντες δεῖνὰ εἰάν ἐπιμείνωσιν ἀνθιστάμενοι· καὶ ὅμως οὐδεὶς τότε ἀνεδείχθη ὁ προδότης, πάντες δ' ἐπέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' ὅ,τι ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ ἰωνικοῦ στόλου ἦτο ἐνότης διευθύνσεως, καὶ ἀποχρῶσα πειθαρχία. Ἡ ναυτικὴ μοῖρα ἐκάστης πόλεως, εἶχε τὸν ἴδιον αὐτῆς ἡγεμόνα, κοινὸς δὲ τοῦ στόλου ναύαρχος οὐδεὶς ἀναφέρεται. Μεταξὺ τῶν κατ' ἰδίαν τούτων στρατηγῶν ὑπᾶρχεν εἰς, ὁ Φωκαεὺς Διονύσιος, ὅστις ἐπαί-

νετο ὑπερέχων πάντων ἐπὶ τόλμῃ καὶ δραστηριότητι· ὥστε ἂν ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου, αὐτὸς ἀνελάμβανε τὴν τῶν ὁλων ἀρχηγίαν, ὅπως ὁ Θεμιστοκλῆς ἐν Σαλαμῖνι, οἱ Ἴωνες βεβαίως ἀνεδείκνυντο νικηταί. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς συνέπεσε νὰ ἀρχῇ τῆς πολυαριθμοτέρας ναυτικῆς μοίρας, διὸ, καὶ τοὶ στρατηγοῦντος ἐπὶ ψιφῇ ὀνόματι τοῦ Σπαρτιάτου Εὐροβιάδου, ἡ μεγαλαφυΐα τοῦ Ἀθηναίου ἡγεμόνος, ἐρειδομένη καὶ ἐπὶ τῆς ὕλικῆς ὑπεροχῆς τῶν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένων πλοίων, κατάρθωσεν ἐπὶ τέλους ν' ἀρπάσῃ τὴν πραγματικὴν τοῦ ἀγῶνος διεύθυνσιν καὶ νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς αἰσὶον πέρας. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Διονύσιος δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἀρχὼν τῆς μικροτέρας τοῦ ἰωνικοῦ στόλου μοίρας, οὐδὲν ἐνέπνεε σέβας ὥς ἐκ τῆς δυνάμεως ἣν ἤγεν. Ἡ Φώκαια, ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκτῆς ἐκατονταετηρίδος τοσοῦτον ἰσχυρὰ οὖσα ναυτικὴ πόλις, εἶχεν ἐν τῇ μεταξὺ, μετὰ τὴν περσικὴν κατάκτησιν, τοσοῦτον ἐκπέσει τῆς πάλαι ἀκμῆς, ὥστε ἤδη δὲν ἐπεμψεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης εἰμὴ 3 πλοῖα, οὐδὲ ἐπέζη τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ναυσίβιον πνεῦμα εἰμὴ ἐντὸς τοῦ στήθους τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς. Ὅτε ὁ Διονύσιος εἶδε τοὺς Ἴωνας εἰς Λάδην ἡθροισμένους, καὶ κατὰ μὲν τὴν προθυμίαν, τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀμιλλαν οὐδενὸς ὑποδεστέρους, ἀπεστερημένους δὲ ναυτικῆς πειθαρχίας καὶ ἀσκήσεως καὶ οὐδόλως ἀφορῶντας εἰς τὰ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς μάχης πρακτέα, ἐνόησε τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμáμενον κίνδυνον, καὶ καθυπέβαλε περὶ τούτου εἰς αὐτοὺς ἐμβριθεστάτας παρατηρήσεις. α Τὰ πράγματα ἡμῶν, ἄνδρες Ἴωνες, εἶπεν, εὐρίσκονται ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, διότι πρόκειται νὰ γίνωμεν ἢ ἐλεύθεροι, ἢ δούλοι, καὶ δούλοι μάλιστα συλληφθέντες μετὰ τὴν δραπετεύσιν. Ἐὰν ἐκπληρώσητε τὸ καθήκον ὑμῶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦτο θέλει ἀποβῇ ἐπίπονον ὅπως οὖν εἰς ὑμᾶς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους θέλετε ἐπιτύχει βεβαίαν νίκην καὶ ἐλευθερίαν. Ἐὰν ὅμως ἐπιμείνητε εἰς τὴν παρούσαν ῥαθυμίαν καὶ ἀταξίαν, οὐδεμίαν ἔχετε ἐλπίδα ν' ἀποφύγητε τὴν τιμωρίαν τοῦ βασιλέως ἕνεκα τῆς ἀποστασίας ὑμῶν. Πεισθῆτε λοιπὸν εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰς παραγγελίας μου· καὶ σὰς ὑπόσχομαι, θεῶν τὰ ἴσα νεμόντων, ἢ παντάσῃσι νὰ μὴ ἀντιπαραταχθῶσιν οἱ πολέμιοι, ἢ, ἀντιπαραταχθέντες, νὰ νικηθῶσι κατὰ κράτος. β.

Ἡ σύνοσις τῆς συμβουλῆς ταύτης ἦτο τοσοῦτον πρόδηλος, ὥστε οἱ Ἴωνες, ἐγκαταλιπόντες τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Αἰδῆς ἀνακλιτικὰς αὐτῶν σπηλαίς, καὶ ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα, καθοπευθάνοντες εἰς θάλασσαν τὰς ναυτικὰς ἐργασίας καὶ ἀσκήσεις, ὅσας ἀπῆλθον παρ' αὐτῶν οἱ Διονύσιοι. Οἱ ἐρέται καὶ οἱ ὁπλίται ἐγμυνάζοντο ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων· καὶ ὁσάκις δὲ ἔκτανον τὰ γυμνάσια αὐτῶν, πάλιν τὰ πλοῖα ἔμεινον ἐπ' ἀγκυρῶν καὶ τὰ πληρώματα ἐπὶ τῶν πλοίων, ἀντὶ, ὥς πρότερον, νὰ ἀνασύρωσιν μὲν τὰ πλοῖα εἰς τὴν παραλίαν, νὰ διατρέβωσι δὲ τὰ πληρώματα ἐπὶ τῆς στερεᾶς. Ἀλλὰ μολὶς ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ ἔπραξαν ταῦτα ὑπὸ θερμοῦ θερinoῦ ἡλίου ταιλαιωρούμενοι, καὶ ἤρχισαν νὰ γογγύζωσι κατὰ τοῦ ἀλαζόνος ἐργατοῦ Φωκαέως, ὅστις τρεῖς μόνον παρέχων πλοῖα, ἐσφετερέσθη τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησίν του εἰς ὁλόκληρον τὸν στόλον, ἐπαγγέγων εἰς αὐτὸν ἀφόρητα δανὰ· δαῖτε, προσέειπεν, πολλοὶ πῦρ νοσοῦσι, καὶ πολλοὶ θέλουσι προδῆλος μετ' ὀλίγον πάθει τὸ αὐτό· « Τῇ ἀληθείᾳ, ἀνέκραξαν ἐπὶ τέλος, προτιμωτέρα τῶν παρόντων κακῶν ἢ περσικὴ δουλεία καὶ πᾶσα ἄλλη συμφορὰ· ὅθεν παύσωμεν πειθόμενοι εἰς αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ». Καὶ τῷντι ἔπαυσαν ἐκτελοῦντες τὰ παραγγέλματα τοῦ ἀνδρός, ἔστησαν πάλιν σκηνὰς ἐν τῇ νήσῳ καὶ διέτρεβον ἐν αὐταῖς, ὥς πρότερον, ἀπολαμβάνοντες τὴν σκίαν, τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὰς ἀπράγμονας συνδιαλίβας. Ἀλλ' ἔμελλον νὰ τιμωρηθῶσι πικρῶς διὰ τὴν ῥαθυμίαν ταύτην· καὶ τὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῶν στρατηγῶν τῶν μεγάλων μοιρῶν, τῶν μοιρῶν τῆς Μηλήτου, τῆς Σάμου, τῆς Χίου ἢ τῆς Λέσβου, ἀνέλαθε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκαέα Διονύσιον. Ἡ δυστυχὴς ἐκείνη ἰωνικὴ ἐπανάστασις παρίστησιν ἐντελὴ ἑλλειψιν ἀνδρῶν ἀξίων νὰ κυβερνήσωσιν αὐτήν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ Ἴωνες ἔπαυσαν πειθόμενοι εἰς τὸν Διονύσιον, τὸ στρατόπεδον αὐτῶν περιήλθεν εἰς δεινὴν ἀταξίαν καὶ δυσπιστίαν. Τινὲς κατανοοῦντες ὅτι οὕτως ἔχοντες, ἦτο ἀδύνατον ν' ἀντιπαρατάχθωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς μάχην μεγάλην, ἤρχισαν νὰ μετανοῶσι διότι ἀπέρριψαν τὰς συμβιβαστικὰς προτάσεις τῶν δεσποτῶν· οἱ δὲ Σάμιοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς ἀπλὴν μετάνοιαν, συνενοήθησαν κρυφίως μετὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς Αἰάκου, τοῦ υἱοῦ τοῦ

Συλοσώντος, και λαβόντες παρ' αὐτοῦ νέας ὑποσχέσεις, ἀνθυπέσχοντο νὰ λειποτακτήσωσιν, ἅμα δοθείσης περιστάσεως. Τῶντοι, τὴν ἡμέραν τῆς μάχης, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ δύο στόλοι ἦσαν ἑτοιμαὶ νὰ συγκρουσθῶσιν, ἀπέπλευσαν διὰ μιᾶς ὅλοι οἱ Σάμιοι ἐκ τῆς τάξεως, πλὴν ἑνδεκα πλοίων, τῶν ὁποίων οἱ κυβερνήται ἀπετροπιάσθησαν τὴν τοιαύτην προδοσίαν. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τῶν Σαμίων ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι Ἴωνες, πρὸ πάντων οἱ Δέσδιοι· ἀλλὰ οἱ Χίοι ὧν τὰ 400 πλοῖα ἴσταντο ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἔφερον ἕκαστον 40 ὀπλίτας, παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ὅρκον αὐτῶν καὶ ἡγωνίσθησαν περιφανῶς, ἐπαγαγόντες καὶ παθόντες ζημίας δεινάς. Διέπρεψε δὲ καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Φωκαεὺς, συλλαβὼν διὰ τῶν 3 αὐτοῦ πλοίων 3 φοινικικά. Ἐπὶ τέλους ὅμως, ἡ ἥττα τῶν Ἰώνων ἀπέβη ὀλοσχερὴς ἅμα καὶ ἀνεπανόρθωτος· τῶν γενναίων μάλιστα Χίων ἡ ζημία ὑπῆρξε φοβερά· ὀλίγιστα τῶν πλοίων αὐτῶν περμεσώθησαν. Ὁ Φωκαεὺς Διονύσιος, θεωρῶν ὅτι ἡ πατρὶς αὐτοῦ θέλει ἤδη ὑποκύψει αὐθις εἰς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, δὲν ἐπαγγέλλεν εἰς Φώκαιαν· ἀλλὰ κατ' ἀσχάς μὲν ἐλεηλάτησε τὰ φοινικικά παράλια, τὰ ὁποῖα, διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ στόλου τῶν Φοινίκων, ἦσαν πάσης προστασίας ἑσπερημένα, ἔπειτα δὲ ἐπλευσεν εἰς Σικελίαν καὶ μετέβηεν ἐκεῖ τὸ ἔργον τοῦ πειρατοῦ κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ τῶν Τυρρηνῶν, ἀπέχων ὅμως τοῦ νὰ βλάβῃ Ἑλλήνας· τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο τοῦ πειρατοῦ ἐξηκολούθει ἔτι θεωρούμενον ὡς θεμιτόν. Καὶ οἱ Σάμιοι ὁμοίως, ὅσοι δὲν εἶχον μιμηθῇ τὴν προδοσίαν τοῦ πλείστου τῆς μοίρας αὐτῶν, ἀπεδήμησαν μετὰ τὴν μάχην εἰς Σικελίαν καὶ καταστάθησαν εἰς Ζάγκλην.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τοῦ πρώτου τούτου μεγάλου ναυτικοῦ ἀγῶνος, ὃν ἡγωνίσθησαν οἱ προπάτορες ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς βαρβάρους, κατὰ τὰ παράλια ἐκεῖνα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὰ ὁποῖα μετ' οὐ πολὺ, καὶ πολλάκις ἔκτοτε, κατὰ τε τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, ἐμελλον νὰ ἀντηγήσωσι θριαμβευτικοὶ ἐλληνικῶν στόλων παιᾶνες. Οἱ δὲ Πέρσαι, μετὰ τὴν εἰς Ἀθήναι νίκην, ἔστρεψαν πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν, τὴν τε πεζικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν, κατὰ τῆς Μιλήτου, ἥς μετ' ὀλίγον ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου κύριοι. Καὶ τότε ἤρχισεν ἡ φοβερά

κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκδίκησις, ἥτις ἐνθυμίζει εἰς πολλὰ, τὰς τιμωρίας ὅσας ἔπαθον οἱ πατέρες ἡμῶν, ὁσάκις, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποσείσωσι τὸν τευρκικὸν ζυγόν, ἀπέτυχον. Τὰ ἱερὰ ἐσυλῆθησαν καὶ ἐνεπρήσθησαν. Ἐκ τῶν κατοίκων οἱ μὲν ἄνδρες τὸ πλεῖστον ἐφρονεῦθησαν, οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες, καὶ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες, ἀπῆχθησαν εἰς Σούσα, ἵνα περιμείνωσι τὰς διαταγὰς τοῦ Δαρείου, ὅστις, ὡς πάντοτε, φιλανθρωπότερος ὢν τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, κακὸν οὐδὲν ἄλλο ποιήσας εἰς τὰ δυστυχῆ ἐκεῖνα θύματα, κατέκτισεν αὐτὰ, ἐπὶ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, εἰς τὴν πόλιν Ἀμπην, παρ' ἣν παραρρέει ὁ Τίγρις ποταμός. Ἡ Μιλήτος λοιπὸν, ὡς καὶ ἡ χώρα αὐτῆς, ἡρημώθη τῶν προτέρων κατοίκων· βραδύτερον ὅμως ἐδέχθη βεβαίως νέους Ἕλληνας κατοίκους, διότι ἀναφαίνεται αὐθις ἡ πόλις Ἑλληνίς, ἃν καὶ ἔχουσα ὀλιγωτέραν δύναμιν καὶ ἀξίαν. Συνέβη δὲ ἡ ἄλωσις τῆς Μιλήτου ἐν ἔτει ἕκτῳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτοι, κατὰ τοὺς πιθανωτέρους χρονολογικοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν νεωτέρων, ἐν ἔτει 496 ἢ 495 πρὸ Χριστοῦ.

Ὁ φοινικικὸς στόλος διεχέμασεν εἰς Μίλητον, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον θέρος, ἡ ναυτικὴ καὶ ἡ πεζικὴ τῶν Περσῶν δύναμις συνεπλήρωσαν τὴν ὑποδούλωσιν ὄλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, τῶν τε νησιωτῶν καὶ τῶν ἡπειρωτῶν. Ὁ Μιλιτιάδης, ὅστις καθάπερ εἵπομεν, ἐκυδέρνα τὴν θρηκτικὴν χερσὶνήσων, ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀθηναίων, καὶ εἶχε φύγει ἐκεῖθεν μετὰ τὴν ἀπὸ Σκυθίας ἐπάνοδον τοῦ Δαρείου, ἐπέστρεψεν αὐτόθι, ἐν τῷ μεταξῷ, ὠφελεσόμενος ἀπὸ τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν· καὶ κατέκτησε μάλιστα τότε τὰς δύο νήσους Ἀἴμνον καὶ Ἰμβρόν, ἐκβαλὼν μὲν τοὺς προτέρους Πελασγοὺς αὐτῶν οἰκήτορας, παραδούς δὲ αὐτὰς εἰς Ἀθηναίους ἐποίκους. Ἀλλ' ἤδη, θεωρῶν ἐπερχόμενον τὸν περσικὸν στρατόν, δὴν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ τὸν περιμένη καὶ ἐφυγεν αὐθις εἰς Ἀθήνας, μετὰ πλοίων πάντα τὸ ἐν ὁμας τῶν πλοίων τούτων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαιναν ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Μητίοχος, συνελήφθη ὑπὸ τῶν Φοινίκων, ὅστινες ἐπέμψαν αὐτὸν εἰς Σούσα, πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα· ὁ δὲ, ἐπιδοκνύων αὐθις τὴν ἀγαθότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὐδὲν κακὸν ἐποίησεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου ἐχθροῦ, ἀλλ' ἐξεναντίας εὐμενέστατα προστνέχθη, δοὺς αὐτῷ Περσίδα γυναῖκα καὶ κτήματα ἀποχρῶντα.

Πάντη ἄλλως ἐπολιτεύθησαν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Δαρείου πρὸς τὰς ἀνακτιθείσας πόλεις, διότι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον αὐτὰς ἐφείσαντο τὰς ἀπειλάς, τὰς ἐπηπειλῆσαν τοῖσι Ἰωσι στρατοπεδευομένοισι ἐναντία σφίσι β. Ὅθεν ἐκλέξαντες τοὺς εὐειδεστάτους παῖδας καὶ τὰς καλλίστας παρθένους, δίνειμαν, ὡς εὐνούχους καὶ ἐρωμένους, εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῶν Περσῶν· αἱ πόλεις καὶ τὰ κτήρια αὐτῶν, τὰ τε ἱερὰ καὶ τὰλλα, κατεπυρπολήθησαν· οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν, ἐξαιρέτως εἰς τὰς νήσους, ὅπου, ἰὰν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, οὐδεὶς διέφυγε τὴν οἰκτρὰν ταύτην τύχην, διότι οἱ Πέρσαι, σχηματίζαντες γραμμὴν μίαν ἀπὸ τῆς μιᾶς παραλίας μέχρι τῆς ἄλλης, ἐσάρωνον οὕτω πᾶσαν τὴν νῆσον, σαγηνεύοντες, δηλαδὴ ὡς ἐν δικτύῳ συλλαμβάνοντες, ἅπαντας τοὺς κατοίκους, ἐνθ' ἐπὶ τῆς ἡπείρου δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσι τὸ αὐτό. Ἐν τούτοις ἐφείσθησαν τῆς Σάμου διὰ τὴν προῖστορηθεῖσαν προδοσίαν, ἐγκαταστήσαντες ἐν αὐτῇ πάλιν δεσπότην τὸν Διάκην ὁμοίως καὶ πολλοὶ ἄλλοι δεσπότηαι ἀνέλαβον, πιθανώτατα, τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ ἐν γένει πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ὑπερβολὴν τινα τὸ λεγόμενον ἐκεῖνο περὶ τῆς ἐντελοῦς τῶν προτέρων κατοίκων ἐξοντώσεως, διότι αἱ νῆσοι καὶ πόλεις αὗται ἀναφαίνονται πάντοτε βραδύτερον ὑπὸ Ἑλλήνων πάλιν οἰκοῦμεναι, καὶ μὴ ἔχουσαι μὲν βεβαίως τὴν προτέραν ἀκμὴν, ἀλλὰ μετρίως ὅπως οὖν πράττουσαι. Καὶ ἰδίως ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος ἱστορεῖ ὅτι, συμπληρωθείσης τῆς ἀνακτισεως τῶν πόλεων ὅσαι εἶχον ἀποστατήσῃ, ὁ Ἀρταφέρνης ἐπεχείρησε συνετῶς καὶ ἐπιεικῶς τὴν διοργάνωσιν τῆς μελλούσης αὐτῶν διοικήσεως· συνεκάλεσεν ἐπιτρόπους τῶν διαφόρων πόλεων καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ συνέρχωνται εἰς σύνοδον διαρκῆ, ἵνα διαλύωσιν εἰρηνικῶς καὶ οὐχὶ διὰ τῆς βίας, τὰς ἀμοιβαίας διενέξεις· ἔταξε τοὺς φόρους σχεδὸν ὅπως εἶχον καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα οἱ Πέρσαι ὅλως ἀπῆλλαξαν τῶν προτέρων δεσποτῶν τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις, ἐπιτρέψαντες εἰς αὐτάς τὴν ἰδίαν διοίκησιν· ὥστε ἔπαθον μὲν οἱ Ἕλληνες δεινὰ μεγάλα ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐν τῇ πρώτῃ τῆς νίκης παραφορᾷ, ἀλλ' οἱ κατακτιηταὶ δὲν ἐπέμειναν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην τῆς δυνάμεως αὐτῶν κατάχρησιν, θεωρήσαντες φορ-

νιμώτερον νὰ περιποιηθῶσι τοὺς ἡττηθέντας, ἵνα προλάβωσι νέας περιπλοκάς.

Ἡ ἰωνικὴ ἐπανάστασις κατέστησεν, ὡς προείπομεν, ἀναπόδραστον τὴν ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν· οὐδεὶς ἐνόησε τοῦτο κάλλιον τῶν Ἀθηναίων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Μιλήτου ἀγγελία ἐπροξένησε θλίψιν ἅμα καὶ παραγὴν μεγάλην. Ἦκυαζε τότε ἐν Ἀθήναις ὁ τραγικὸς Φρύνιχος, εἰς ὧν τῶν ἀρχαιοτέρων δραματικῶν ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος, σύγχρονος τοῦ Αἰσχύλου· καὶ ἐπεχείρησεν ὁ Φρύνιχος νὰ ἐκτραγωδήσῃ τὴν συμφορὰν διὰ δράματος ἐπιγεγραμμένου « Μιλήτου ἀλωσις ». Ἀλλ' ὅτε ἐδιδάχθη, ὡς ἔλεγον οἱ προπάτορες ἡμῶν, δηλαδὴ παρεστάθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸ δράμα τοῦτο, τὸ θέατρον ἔπαιον εἰς δάκρυα, καὶ τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ κοινὴ συγκίνησις, ὥστε ἐπεβλήθη εἰς τὸν ποιητὴν ζημία δραγμῶν χιλίων, « ὡς ἀναμνήσαντα οἰκῆα κακὰ », καὶ ἀπηγορεύθη τοῦ λοιποῦ ἡ παράστασις, δι' ἧς οὐδὲ περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ ἔργον. Ὡς ἰδίαν λοιπὸν συμφορὰν ἐθεώρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πτώσιν τοῦ τελευταίου ἐκείνου προμαχῶνος τῆς ἐπανάστασεως. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑπολάβωσιν ἄλλως τὸ πρῆγμα; Καθ' ὅλην τὴν Ἰωνίαν περιεφέρετο πρὸ ἑξ ἑτῶν λόγος, ὅτι ὅτε ὁ Δαρεῖος ἔμαθε τὴν ἐπὶ τὰς Σάρδεϊς γενομένην στρατείαν καὶ ἐκληροφορήθη ὅτι συνέπραξαν μετὰ τῶν Ἰώνων Ἀθηναῖοι, « τί εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοὶ » ἠρώτησεν ἀγανακτῶν. Ἀκούσας δὲ τὴν ἀπάντησιν, ἐζήτησε τὸ τόξον αὐτοῦ καὶ ἐπιθέσας βέλος ἐπὶ τῆς νευρᾶς ἐπὶ ναξεν αὐτὸ ὅσον ἡδυνήθη ὑψηλότερον πρὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀνέκραξεν « ἀξιώσέ με, ὦ θεέ, νὰ ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους! » Ἐμπρόσθεν δὲ ἓνα τῶν θεραπόντων, ὁσάκις παρετίθετο τὸ δαίκνον, καὶ λέγει αὐτῷ τρίς ἐκάστοτε, « Δέσποτα, μὴ λησμονῆς τοὺς Ἀθηναίους. » Πρὸς τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι ἤξευρον, ὅτι καὶ ἂν τυχὸν ὁ Δαρεῖος ἡδύνατο νὰ λησμονήσῃ αὐτούς, ὑπῆρχεν ἐν Ἀσίᾳ ἄνθρωπος, ὁ Ἰππίας, ἔχων μέγιστον συμφέρον νὰ ὑποτρέψῃ τὸ πάθος τοῦ μεγάλου βασιλέως· ὥστε οὐδεμίαν εἶχον ἀμφιβολίαν ὅτι βαρὺ ἐπικρέματο ἡδὲ ἐπὶ τῆς πόλεως αὐτῶν κίνδυνος.

Τῶντι ἅμα κατὰβλάν τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, ὁ Δαρεῖος ἐ-

ἔπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως ἐπὶ τὴν Ἑβρέτιαν, καὶ τὰς Ἀθήνας, τὸν στρατηγὸν Μαρδόνιον μετὰ δυνάμεως ναυτικῆς καὶ πεζικῆς ἰσχυρᾶς. Ὁ Μαρδόνιος διεπέρασε, διὰ τοῦ Ἑλληνπόντου, εἰς Εὐρώπην, καὶ αὐτὸς μένμετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς ἐπεχείρησε τὴν διὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας κατάβασιν, πορευόμενος διὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ὁδοῦ ἣν μετὰ δώδεκα ἢ δεκατρία ἔτη ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ τοῦ Δαρείου διάδοχος Ξέρξης, ὁ δὲ στόλος συγκατέπλεε παρὰ τὴν παραλίαν. Ἀλλὰ περὶ τὸν Ἀθῶνα ἐνέσκηψεν ἐπὶ τὸν στόλον τρικυμία φοβερά, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐναυάγησαν 300 μὲν πλοῖα, 20,000 δὲ ἀνδρῶν. Ἐπαθε δὲ καὶ ὁ Μαρδόνιος ζημίαν οὐ μικράν, ἐπιτεθείσης κατ' αὐτοῦ τῆς θαλασσιᾶς φυλῆς τῶν Βρύγων, ὥστε δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὑποκύψας εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Δαρείου, μὴδὲ ἀναφαινόμενος πλέον εἰς τὰ πράγματα, σιμῇ ἐπὶ Ξέρξου.

Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος αὐτοῦ. Ἔδωκεν εἰς ὅλας τὰς παραλίας τοῦ κράτους πόλεις διαταγὰς ἵνα παρασκευάσωσι πλοῖα πολεμικά καὶ ἱππαγωγὰ πρὸς ἐπανάληψιν τῆς ἐκστρατείας, καὶ ἐνταυτῷ ἐξέπεμψεν εἰς τὰς διαφόρους τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πόλεις κήρυκας ἵνα ἀπαιτήσωσιν ἀφ' ἐκάστης τὸ ἐπίσημον τῆς ὑποταγῆς σημεῖον, δηλαδὴ γῆν καὶ ὕδωρ, καὶ βεβαιωθῇ οὕτω ὅτινες ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ σκοπεύουσαι ν' ἀντισταθῶσιν. Αἱ ἐσωτερικαὶ περιστάσεις ἦσαν δεινὰι, ὅτε ἔφθασαν οἱ κήρυκες. Ὁ μεταξὺ Ἀθηναίων ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν Θηβαίων καὶ Αἰγινήτων ἀφ' ἐτέρου πόλεμος, ὁ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ 506, ἀρξάμενος (σελ. 293), δὲν εἶχεν ἔτι καταπαύσει· ὥστε οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Αἰγινήται, θεωροῦντες πάντα πολέμιον τῶν Ἀθηναίων, ὡς ἴδιον αὐτῶν φίλον καὶ προστάτην, ἔσπευσαν νὰ παραδεχθῶσι τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Δαρείου. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο, καὶ ἡ ἑλλειψὶς ἀποχρώσεως πολιτικῆς ἐνότητος, καὶ ἡ κατάπληξις, ἣν εἶχε προξενήσει ἡ τῶν Ἰώνων κατατράπωσις, ἔφερον καὶ πολλοὺς ἄλλους Ἑλλήνας, ἡπικράτας καὶ νησιώτας, εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἀλλὰ εὐρέθησαν καὶ Ἕλληνες ἀποκρούσαντες αὐτὴν μετ' ἀγανακτήσεως. Καὶ πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες

ἔφριξαν τὸν πρὸς αὐτοῦ; ἐλθόντα κήρυκα εἰς τὸ ἐπισθεν τῆς ἀκροπόλεως βάρεθρον εἰς ὃ κατεκρήμνιζον ἐνόησε τοὺς ἔνεκα πολιτικῶν κακουργημάτων εἰς θάνατον καταδικασθέντας. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Σπαρτιάται, κατακυλίσαντες τὸν κήρυκα εἰς φρέαρ, παρήγγειλαν αὐτῷ, ἐκείθεν λαβὼν γῆν καὶ ὕδωρ νὰ φέρῃ πρὸς τὸν βασιλέα του. Ἡ διαγωγή αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν εἶναι ταμάλιστα ἀξιοσημείωτος. Ἡ ἀσυλία τῶν κηρύκων ἦτο ἀνέκαθεν, ἀπὸ τῶν ἐμνηρικῶν χρόνων, τοσοῦτον σεβαστὴ παρά τοῖς Ἕλλησιν, ὥστε ἡ παραβίασις αὐτῆς μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἀπαίτησις τοῦ πέрсου κήρυκος ἐπροξένησεν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην μανικὴν τρόπον τινὰ παραφορὰν. Ποίον ἦτο ἄρα γε τὸ σφοδρὸν αἰσθημα τὸ παραγαγὼν τὴν παραφορὰν ταύτην; Ἐὰν κρίνωμεν ἀφ' ὅλης τῆς μετέπειτα διαγωγῆς τῆς Σπάρτης, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν ἦτο ὁργὴ ἔνεκα τῆς προσβληθείσης ἐθνικῆς, τῆς προσδληθείσης ἐλληνικῆς φιλοτιμίας, ἥτις προϋποτίθησι τὴν συνείδησιν τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἣν οὐ μόνον τότε, ἀλλ' οὐδὲ βραδύτερον θέλομεν εὑρεῖ πολλὰ ἰσχυρὴν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Οἱ Σπαρτιάται ὅμως εἶχον λάβει πρὸ μιᾶς ἐκατονταετηρίδος τὴν βαθεῖαν συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεως καὶ ὑπεροχῆς, ὥστε, καὶ τοὶ ἀδιαφορήσαντες πρὸς τὴν τύχην τῶν ἐν Ἀσίᾳ ὁμογενῶν, καὶ τοι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον, πολὺν ζῆλον μὴ ἀποδείξαντες οὐδὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ἡγανάκτησαν ὅμως ὅτε ἤκουσαν ὅτι δυνάστης ξένος ἐτόλμησε νὰ ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν ἀμαχητὶ γῆν καὶ ὕδωρ. Τοῦτο λοιπὸν τὸ αἰσθημα τῆς τρωθείσης σπαρτιατικῆς καὶ ὄχι ἐλληνικῆς φιλοτιμίας, ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ καὶ κατέστησε τὴν πόλιν ταύτην ἔξω φρενῶν. Τὸ δὲ πανελλήνιον φρόνημα, τὸ ὅποῖον ἄλλως τε μέχρι τῶν ἑρῶνων τούτων ἦτο καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐλληνικὴν πόλιν ἀλλότριον, δὲν φαίνεται ἤδη ἀνατέλλον εἰμὴ εἰς τὰς Ἀθήνας. Διότι ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπαιτήσεως τοῦ μεγάλου βασιλέως βλέπομεν τὰς Ἀθήνας νὰ φέρωσιν εἰς μέσον λόγους τινὰς καὶ τρόπους μαρτυροῦντας, ὅτι ἤρχισε νὰ προκύπτῃ εἰς τὰ στήθη τῶν Ἀθηναίων ἡ πεποιθήσις, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἀποτελοῦσιν ἄθροισμα πόλεων, μηδεμίαν ἔχουσῶν πολιτικὴν ἐνότητα, μηδὲν κοινὸν πολιτικὸν συμφέρον, μηδένα κοινὸν πολιτικὸν σκοπὸν, καὶ δυνάμεων

νὰ ἀδιαφορῶσιν εἰς τὴν καταστροφὴν, ἢ δούλωσιν, ἢ προσβληθεῖσαν φιλοτιμίαν ἢ μὲν τῆς δὲ ἄλλ' ὅτι ἐπέστη ὁ καιρὸς νὰ συγκροτήσωσιν ἔθνος ἐν ἔθνους ἐν συνδεδεμένον οὐχὶ μόνον διὰ ἡθικῶν τιμῶν καὶ κοινωνικῶν στοιχείων, ἀλλὰ πρὸς τούτοις διὰ τοῦ ἰσχυροτέρου ἐκείνου πολιτικοῦ δεσμοῦ, οὗ ἄνευ οὐδὲν μέγα καὶ διαρκὲς δύναται νὰ κατορθωθῇ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος ἡ Σπάρτη εἶχε μὲν λάβει ὁμολογουμένην τινὰ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπεροχὴν· εἶχε θεωρηθῇ καὶ ὡς προῖσταμένη τῶν πλείστων πελοποννησιακῶν πόλεων· εἶχε προσχωρευθῇ μάλιστα ὑπὸ τε τοῦ Κροίσου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρισταγόρου προστάτις τῆς Ἑλλάδος· πράγματι ὅμως οὐ μόνον πᾶσα ἡ ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάς ἦτο ὅλως ἄλλοτρία εἰς αὐτὴν· οὐ μόνον αἱ Ἀθῆναι εἰς πολεμίας πρὸς αὐτὴν διετέλουν σχέσεις· ἀλλὰ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ἡγεμονία αὐτῆς ἦτο χαλαρωτάτη, διότι εἰδομεν τὸν Κλεομένην ἐγκαταλειπόμενον ἐν Ἐλευσίνι, ἐν τῷ μέσῳ τῆς κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκστρατείας, ὑφ' ὅλων τῶν συμμάχων· καὶ εἶδομεν ἔπειτα τοὺς αὐτοὺς συμμάχους ἐπιβάλλοντας τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν ὑποτιθεμένην ἐκείνην ἡγεμονίαν (σελ. 293-294). Ὡςτε ἀληθῶς εἰπεῖν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης κοινὴ πολιτικὴ ἐνότης οὐδεμίαν ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι, καὶ αὕτη δὲ ἡ ὑπὸ τὴν ἀπλὴν προεδρίαν μᾶλλον ἢ κυριαρχίαν τῆς Σπάρτης πελοποννησιακὴ συμμαχία, οὐδεμίαν εἶχε πειθαρχίαν καὶ στερεότητα. Ἀλλ' ἅμα ἐπελθόντος τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἐξωτερικοῦ κινδύνου, οἱ Ἀθηναῖοι προσεγγίζουσι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ, σιωπηρῶς ἀναγνωρίσαντες τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῶν ἀξίωμα, κατηγοροῦσιν ἐνώπιον αὐτῶν τοὺς Αἰγινήτας ὅτι προσέφερον εἰς τὸν Δαρεῖον γῆν καὶ ὕδωρ, ἵνα ἐμβάλωσιν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὴν Ἀττικὴν· ἐπιφέρουσι δὲ ὅτι οἱ Αἰγινῆται ἔπραξαν ταῦτα « προδόντες τὴν Ἑλλάδα »· καὶ προτρέπουσι τοὺς Σπαρτιάτας νὰ πέμψωσι τὸν βασιλέα αὐτῶν Κλεομένην εἰς Αἴγιναν, ἵνα τιμωρῇ τοὺς αἰτίους τῆς προδοσίας ταύτης, « κοινὰ τῇ Ἑλλάδι ἀγαθὰ » διαπράττων. Ταῦτα πάντα ἦσαν πράξεις καὶ λόγοι ὅλως καινοφανεῖς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ· διότι πρῶτὴν φορὰν ἀκούομεν πρεσβεύμενον, ὅτι πόλις ἑλληνικὴ ὑποταχθεῖσα εἰς ξένον δυνάστην, πράττει προδοσίαν καθ' ὃν

λοκλήρου τῆς Ἑλλάδος· πρώτην φοράν ἀκούομεν πρεσβευόμενον ὅτι τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος συμφέρον ἀπότηι τὴν τιμαριάν, τῇ τοιαύτῃ διαγωγῇ, καὶ πρώτην φοράν βλέπομεν πόλιν ἑλληνικὴν ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ κειμένην, τὴν δευτέραν μάλιστα κατὰ τὴν δύναμιν ἑλληνικὴν πόλιν, ἀναγνωρίζουσιν τὰ κυριαρχὰ δικαιώματα τῆς Σπάρτης, καὶ θυσιάζουσιν οὕτω εἰς τὸν βασιλῆα τῆς ἐνόπτητος τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχυρότατον αἶσθημα τῆς αὐτοτελοῦς πολιτικῆς ὑπάρξεως.

Εἰς τὴν τοιαύτην ἐνίσχυσεν τῆς ὑπεροχῆς τῆς Σπάρτης εἶχε συντελέσει ἡ πρὸ μικροῦ, ὀλίγα τινὰ ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν περσικῶν κηρύκων, καταφερθεῖσα ὑπ' αὐτῆς τελευταία καὶ καίρια πλῆγη κατὰ τοῦ Ἄργους (σελ. 217) ὅπερ ἦτο, ὡς καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, ἡ μόνη πελοποννησιακὴ πόλις, ἥτις, ἐπειδομένη ἐπὶ τῶν ἐμνηρικῶν παραδόσεων, ἤξιον ὅτι ἡ ἡγεμονία ἀνήκει εἰς αὐτὴν καὶ ὄχι εἰς τὴν Σπάρτην. Τίς ὑπῆρξεν ἡ τοῦ πολέμου τούτου ἀφορμή, ἄδηλον· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Κλεομένης κατετρόπωσε τότε, περὶ Τίρυνθα, τοὺς Ἀργεῖους τοσοῦτον ὀλοσχερῶς, ὥστε λέγονται πτόντες ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἑξακισχίλιοι, οἱ ἄριστοι καὶ κράτιστοι, πολῖται τοῦ Ἄργους, ἡ δὲ πόλις αὕτη, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔκοιτε, δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ ἐρίσῃ περὶ πρωτείων πρὸς τὴν Λακεδαιμόνα, τῆς ὁποίας τὸ κράτος κατέστη ὡς ἐκ τούτου ἀναμφισβήτητον. Ὁ Κλεομένης μάλιστα κατηγορήθη τότε, ἴσως κατ' εἰρήνην τοῦ συμβασισλέως Δημαράτου, ἀνέκαθεν, ὡς γνωρίζομεν, δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντος, ὅτι δυνάμενος νὰ γίνῃ κύριος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἄργους, δὲν ἔπραξε τοῦτο δωροδοκηθεὶς. Καὶ τῆς μὲν κατηγορίας ταύτης ἀπελύθη· ἤδη δὲ ἀπῆλθεν εἰς Αἰγίναν, καὶ ἐπιχειρήσας ἀνάγκισιν, ἠθέλησε νὰ συλλάβῃ τοὺς κυριωτέρους ἐνόχους. Ἀλλὰ τότε τιμὴ τῶν ἐγκρίτων Αἰγινητῶν καὶ πρὸ πάντων Κρίος ὁ Πολυχρίτου, ὑποκινούμενοι πάλιν ὑπὸ τοῦ Δημαράτου, ἀντέταξαν ὅτι ὁ Κλεομένης δὲν ἐνεργεῖ κατ' ἀπόφασιν τοῦ κοινοῦ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ χαριζόμενος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, παρ' ὧν ἔλαβεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα, καὶ ὅτι ἵνα ἔχῃσι κύρος τὰ πραττόμενα, ἀπαυτεῖται ἡ συμπραξὶς ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπραχτος ὁ Κλεομένης εἰς Σπάρτην καὶ τότε ἀ-

παράσσει νὰ ἀπαλλαγῇ τελευταῖον ἀπὸ τοῦ ἀδικαιώτως ἀντενεργούτου κατ' αὐτοῦ συμβουλίου.

Ἑλλάκις ἦδη εἶχε προκύψει ὑπόνοια, ὅτι ὁ βασιλεὺς Δημάρatos δὲν ἦτο γνήσιος υἱὸς τοῦ νομιζομένου αὐτοῦ πατρὸς, τοῦ Ἀρίστωνος. Ὁ Ἀρίστιων, συζευχθεὶς δύο γυναῖκας, δὲν εἶχεν ἀποκτήσῃ ἓτι παῖδα, ὅτε ἠγάπησε τὴν σύζυγον τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀγήτου, καλλίστην αὖσαν τῶν ἐν Σπάρτῃ γυναικῶν, καὶ ἠπάτησεν αὐτὴν διὰ συμφωνίας, καθ' ἣν ἕκαστος ὑπέσχετο νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἕτερον ὅ,τι ἐκ τῶν ἑαυτοῦ ἠθελεν οὗτος ἐπιθυμήσει. Προθύμως δὲ δοὺς εἰς τὸν φίλον τοῦ τὸ παρὰ τούτου ζητηθέν, ἀπῆλθον εἰς ἀντάλλαγμα τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀγήτου· ὁ δὲ ἐθλίβῃ μὲν διὰ τὴν ἀπάτην, ὑπέκρινε ὅμως εἰς τὸν ῥητὸν ὅρκον, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ. Ἄλλ' ὅταν ἐγερνῆθῃ ὁ Δημάρatos, καὶ τις τῶν οἰκετῶν ἀνήγγειλε τὸ γεγονός εἰς τὸν Ἀρίστιωνα, καθήμενον μετὰ τῶν Ἐφόρων ἐπὶ βάρους τινός, ὁ βασιλεὺς, ἀριθμήσας ἐπὶ τῶν δακτύλων τοὺς μῆνας τοὺς διελθόντας ἀπὸ τοῦ γάμου, εἶπε μεθ' ὅρκου· «οὐκ ἂν ἐμὸς εἴη». Ἐπειτα ὅμως ἀνεκάλεσε τὴν γνώμην ταύτην καὶ ἀνεγνώρισεν τὸν παῖδα, ὅστις, μὴ ἀμφισβητηθείσης δημοσίᾳ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, διεδέχθη ἐπὶ τέλος τὸν πατέρα. Ἄλλ' αἱ πρῶται ἐκεῖναι λέξεις δὲν εἶχον λησμονηθῇ, καὶ ἐπεκράτει πάντοτε κατ' ἰδίαν ἡ ὑπόνοια, ὅτι ὁ Δημάρatos ἦτο υἱὸς τοῦ πρώτου συζύγου τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἦτο Ἡρακλείδης καὶ ὅτι παρανόμως ἐβασίλευεν. Ἀπὸ ταύτης λοιπὸν τῆς ὑπονοίας ὠφελούμενος ὁ Κλεομένης, ὑπέκίνησε τὸν Λεωτυχίδην, πλησιέστατον μὲν ὄντα κληρονόμον τῆς βασιλείας ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν, ἔχοντα δὲ καὶ ἄλλας ἀφορμὰς δυσμεσεύειας κατὰ τοῦ Δημάρτου, ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν γνησιότητα αὐτοῦ· γενόμενος δὲ δίκης περὶ τούτου, πρότεινεν ὁ Κλεομένης νὰ ἐρωτηθῇ τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον· καὶ ἔχων ἐν Δελφοῖς φίλον, τὸν ἰσχυρὸν Κόθωνα, κατῴρθησε δι' αὐτοῦ ν' ἀποκριθῇ ἡ Πύθια, ὅτι ὁ Δημάρatos δὲν ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος. Ὅθεν κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Λεωτυχίδης, ὁ δὲ Δημάρatos κατέστη ἀπλῶς ἰδιώτης· καὶ μετ' οὐ πολὺ, τελουμένων τῶν γυμνοπαιδιῶν, προσεχειρίσθη εἰς τῶν ἀρχόντων τῆς πανηγύρεως ταύτης. Τότε ὁ βασιλεὺς, μὴ δυσημένος νὰ περιστείλῃ τὸ θριαμβευτικὸν αὐτοῦ

ρίσας, έστειλεν ένα τῶν θεραπόντων, νά ἐρωτήσῃ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θεάτρου, τὸν Δημάρατον, « πῶς τὸν φαίνεται τὸ ὑπηρετεῖν μετὰ τὸ βασιλεύειν ». Ὁ δὲ, ἀγέρωχος ἂν καὶ φιλότιμος, παρωξύνθη διὰ τὸ ἐρώτημα, καὶ ἀπεκρίθη ὅτι « αὐτὸς μὲν ἤδη ἐπιεράθη ἀμφοτέρων, εἰμπορεῖ ὅμως νά ἔλθῃ καιρὸς νά δοκιμάσῃ καὶ ὁ Λεωτυχίδης ἀφ' ὀφθαλμοῦ »· προσέθηκε δὲ, ὅτι ἡ ἐρώτησίς του αὕτη θέλει φέρεται τοῖς καρποῦς αὐτῆς, δηλαδὴ ἡ μυρία κακὰ, ἡ ἀγαθὰ μυρία εἰς τὴν Σπάρτην. Ταῦτα εἰπὼν, ἐκέλυψε τὸ πρόσωπον, ἐξῆλθε τοῦ θεάτρου, ἀπεχαίρειται τὴν μητέρα του καὶ ἀπεθόνησε πρὸς τὸν Δαρεῖον, βασιλῆα νά μεταχειρισθῇ αὐτόν, ὥς ὁ Ἴππίας, ὄργανον τῆς ἐδικῆς αὐτοῦ. Καὶ τῆς μὲν ὑπὸ τοῦ Δαρείου πεμφθείσης ἐστρατείας δὲν μετέσχεν, ἴσως διότι δὲν ἐπρόφρασεν αὐτήν. Ἀλλὰ βραδύτερον θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν συνοδεύοντα τὸν Ξέρξην καὶ δίδοντα αὐτῷ συμβουλίας, αἰτίνας, ἂν ὁ μέγας βασιλεὺς ἠκολούθει αὐτάς, ἠθύνοντο νά ἐπιφέρωσι τὸν ὅλεθρον τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ δὲ Κλεομένης, ἔχων ἤδη συνεργὸν πρόθυμον τὸν Λεωτυχίδην, ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς Αἴγινα, συνέλαβε δέκα Αἰγινήτας, τοὺς ἐπισηματάτους ἐπὶ πλοῦτιν καὶ γένει, ἐν οἷς καὶ Κρίων τὸν Πολυπρίτου καὶ Κάσσιμβον τὸν Ἀριστοκράτους, τοὺς πάντων ἰσχυροτέρους, καὶ ἀπαγαγὼν εἰς Ἀθήνας, παρέδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὥς ὁμήρους.

Κατὰ τὰ τελευταῖα λοιπὸν ἔτη τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνῷ ὁ Δαρεῖος παρεσκεύαζε τὴν ἐστρατείαν αὐτοῦ, συνέβησαν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα γεγονότα λόγου ἄξια καὶ οὐσιωδῶς ἐπενεργήσαντα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἐπερχομένου ἀγῶνος· ἡ Σπάρτη, ἥτις εἶχε κατατροπώσει ὁλοσχερῶς τὸ κράτος τοῦ Ἀργους, ἀσφάλισε τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς· αἱ Ἀθῆναι ἀνεγνώρισαν ἐπισήμως τὴν παν-ελληνικὴν τῆς Σπάρτης ἡγεμονίαν· ἔπαυσεν ἡ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῆς βασιλείων ἀδιάκοπος ἀντενέργεια καὶ, οἱ βασιλεῖς οὗτοι, ἀσκήσαντες ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς πόλεως αὐτῶν ἀξίωμα, ἠνάγκασαν τὴν Αἴγινα νά δώσῃ ὁμήρους εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπήλλαξαν οὕτω αὐτάς τοῦ κινδύνου νά ἔδωσι τὴν γείτονα καὶ ἀντιζήλον ἐκείνην νῆσον, ἐνώνουσαν τὰς ναυτικὰς αὐτῆς δυνάμεις μετὰ τῶν Περσῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δαρεῖος παρεσκεύασε 600 μὲν τριήρεις, πλε-

ετα δὲ φορητὰ πλοῖα καὶ στρατὸν πολυάριθμον, ὅστις, ἐπιβὰς
 νηεῖς, ἐν ἑαρι τοῦ 490 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ἐπὶ τοῦ στόλου, ἀνέ-
 κεντρώθη εἰς Σάμον. Ἀξιόλογον μέρος τοῦ στόλου ἀπετέλουν αἱ
 πρὸ μικροῦ ἡττηθέντες Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς τῆς Ἀσίας, συνέπλεε
 δὲ καὶ ὁ ἱππίας, ὡς ὁδηγὸς καὶ σύμμαχος τῶν Περσῶν. Ἀρχηγοὶ
 τῆς ἐκστρατείας ἦσαν ὁ Δάτις, Μήδης τὸ γένος, καὶ ὁ Ἀρταφέρ-
 νης, υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου σατράπου τῶν Σάρδεων, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ
 Δαρείου. Αἱ δοθεῖσαι εἰς αὐτοὺς γενικαὶ ὁδηγαί ἦσαν νὰ καθυπο-
 τάξωσι καὶ νὰ καταστήσωσι φόρου ὑποτελεῖς ὅλους τοὺς Ἕλλη-
 νας, ὅσοι δὲν εἶχον προσφέρει γῆν καὶ ὕδωρ· ἀλλ' ἰδίως εἶχον δια-
 ταχθῆ νὰ κατακτήσωσι τὴν Ἑρέτριαν καὶ τὰς Ἀθήνας, καὶ, ἐξαν-
 δραποδίσαντες τοὺς κατοικοὺς αὐτῶν, νὰ φέρωσιν εἰς ὕλην τοῦ βα-
 σιλέως τὰ ἀνδράποδα. Αἱ διαταγαὶ αὗται ἐξελαμβάνοντο κατὰ
 γράμμα, καὶ οὐδ' ἐδίσταξε πιθανώτατα ὁ πολυάριθμος ἐκείνος
 στρατός, ὅτι θέλουσι κατὰ γράμμα ἐκτελεσθῆ, καὶ ὅτι πρὶν ἢ το-
 λωῶσθαι τὸ ἔργον τοῦτο, αἱ γυναῖκες, ἢ μᾶλλον αἱ γῆραι ἀνδρῶν οἷος
 ὁ Μιλτιάδης, οἷος ὁ Ἀρισταίδης, οἷος ὁ Καλλίμαχος, ὑπὸ μυριά-
 δων ἄλλων αἰχμηλώτων παρακαμπτόμεναι, θέλουσι πορευθῆ, ἐν
 πενήμιον παρατάξει, τὴν ἀπὸ Σάρδεων εἰς Σαῦσα ἀγούσαν ὁδόν.

Ὁ στόλος, μετὰ τὸ πάθημα τοῦ Μαρδονίου, ἀποφεύγων τὸν
 περίπλου τοῦ Ἄθωνος, ἐπλευσεν ἀπὸ Σάμου κατ' εὐθείαν, διὰ
 μέσου τοῦ Αἰγείου πελάγους, πρὸς τὴν Ἑβδωκαν, καθυποτάσσων
 καθ' ὁδὸν τὰς ἐν τῇ μεταξύ κειμένας νήσους· καὶ πρὸ πάντων ἐ-
 κυρίευσεν τὴν Νάξον, ἧς οἱ κάτοικοι, ἐνῷ πρὸ δεκαετίας ἀπέκρου-
 σαν γενναίως τὸν Πέρσην Μεγαβιάτην καὶ τὸν Μιλήσιον Ἀριστα-
 γόραν, ἐνῷ ἔκτοτε οὐδεμίαν ἔπαθον μείωσιν δυνάμεως, ἐνῷ ἡ-
 δύναντο πάντοτε νὰ παρατάξωσιν 8000 ὀπλίτας, ἐφυγον ἤδη εἰς
 τὰ ὄρη τῆς νήσου καὶ ἐγκατέλιπον ἀμαχτὶ τὴν πόλιν αὐτῶν εἰς
 τοὺς Πέρσας, θεωρουμένους ἀκαταγωνίστους μετὰ τὴν κατατρόπω-
 σιν τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως. Οἰωνὸς οὗτος ἀπαίσιος διὰ τὴν
 Ἑρέτριαν καὶ τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Πέρσαι, ἐξανδραποδίσαντες τοὺς ὀλίγους Ναξίους ὅσοι δὲν
 εἶχον προλάβει νὰ φύγωσι καὶ ἐμπρήσαντες τὰ ἱερὰ καὶ τὴν πόλιν,
 ἐστράφησαν πρὸς τὰς ἑλλας νήσους, λαμβάνοντες παρ' ἐκδόσης ὁ-

μήρους πίστεως καὶ ἀνέλογον στρατιάν, παρεκτός τῆς ἱερᾶς Δῆλης, ἣς ὁ Δᾶτις, κατὰ βῆτην παραγγελίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐπεδόσθη τὴν χώραν, τοὺς κατοίκους, τοὺς βωμοὺς, προγενεῶν μάλιστα καὶ πολυτελῆ ἐνταῦθα θυσίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἔλαβουθήσας τὸν ἀνὰ μέσον τοῦ Αἰγαίου πλοῦν, ἔφθασεν εἰς Εὐβοίαν, ἐκυρίευσεν, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν, τὴν Κάρυστον, καὶ τότε ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Ἑρέτριαν. Οἱ Ἑρετρίεις ἐζήτησαν ἀμέσως τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἐσπευσαν νὰ δώσωσι τὴν ἐπικουρίαν ταύτην. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτε πρὸ ἑκοσι περίπου ἐτῶν κατεστρώσαν τοὺς Σαλκιδοὺς (σελ. 293), εἶχον καταλάβει μέρος τῆς χώρας αὐτῶν καὶ διανεῖμαι αὐτὴν εἰς 4000 κλήρους, ἐπιτρέψαντες αὐτοὺς εἰς ἰσαριθμοὺς συμπολίτας αὐτῶν, ὀνομαζομένους τοῦτου ἔνεκα κληροῦχοις. Τούτους τοὺς κληροῦχοις διέταξαν ἤδη νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσας πόλεως. Ἀλλὰ τοσαύτη μεταξὺ τῶν Ἑρετριέων ἐπεκράτει διχόνοια, ὥστε εἰς τῶν τὰ πρῶτα παρ' αὐτοῖς φερόντων, Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος, εἶπεν εἰς τοὺς 4000 ἐκείνους ἐπικούρους, ὅτι προπαρασκευάζεται ἡ διὰ προδοσίας παράδοσις τῆς πόλεως καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προλάβωσι σωζόμενοι. Οἱ δὲ, ἀκούσαντες τὴν συμβουλὴν, ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἀττικὴν. Οὐδὲν ἤττον οἱ Ἑρετρίεις ἀντέστησαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας γενναίως, ἐπαγαγόντες οὐ μικρὰν εἰς τοὺς πολεμίους φθοράν· ἀλλὰ τελουταῖον δύο τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν, Εὐφορβος ὁ Ἀλκιμάχου, καὶ Φίλαγρος ὁ Κυνέου, παρέδωκαν τῶντι διὰ προδοσίας τὴν Ἑρετρίαν εἰς τοὺς Πέρσας, οἵτινες, κατὰ τὸ σύνθημα, ἐνέπρησαν τὰ ἱερά αὐτῆς καὶ ἠνδραποδίσαντο τοὺς κατοίκους. Μὴ ἐκλάβωμεν ὅμως καὶ ἐνταῦθα κατὰ γράμμα τὴν θρυλουμένην παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀντιλή τῆς χώρας ἐρήμωσιν. Ὅτι πολλοὶ ἀπῆχθησαν αἰχμάλωτοι, εἶναι ἀναμφίβολον. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι οἱ Πέρσαι ἐρείσθησαν τῶν προδοτῶν καὶ ἐβράβευσαν αὐτοὺς, μετὰ δέκα ἔτη οἱ Ἑρετρίαις συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι ἀντέστησαν εἰς τὸν Ξέρξην· ὥστε ἢ ἐπὶ τῆς καταστροφῆς διεσώθησαν τινὲς τῶν κατοίκων, ἢ ἐν τῇ μεταξὺ ἐπῆλθον νέοι ἑπῆριοι.

Ὁ Δᾶτις λοιπὸν ἐξεπλήρωσε τοιοῦτετρόπως τὴν μίαν τῶν διὰ ἡτῶν ἐντολῶν, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ, γε-

μικνωμένους εὐλόγως ἐπὶ τῇ πρώτῃ κατορθώματι, εἶχε βαθεῖας τὴν πεποιοῦσιν. ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἐκτελέσει καὶ τὸ ἕτερον. Μετὰ τινων ἡμερῶν ἀνάπαυσιν ἐν Ἑρετρίᾳ, καὶ ἀφοῦ οἱ νεωστὶ γενόμενοι αἰχμάλωτοι μετεκομίσθησαν καὶ ἡσφαλίσθησαν εἰς τὴν νῆσον Διγίλειαν, ὁ στρατὸς οὗτος ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν περίφημον λιμένα τοῦ Μαραθῶνος, κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἰππίου, ὅστις, εἰκοσιν ἔλα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐξώσεως διατελέσας μακρὰν τῆς πατρίδος, ἐπάτησεν ἤδη αὖθις τὰ ἱερὰν αὐτῆς ἑδαφος, ὑπὸ ἀλλοφύλων, ὑπὸ πολεμίων, ὑπὸ βαρβάρων καταγόμενος. Τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπ' ἧς ἐποχῆς, νῆος ἔτι ὦν, εἶχε μετὰ τοῦ πατρὸς Πεισιστράτου διαπεράσει, ὡς καὶ ἤδη, ἀπὸ τῆς Ἑρετρίας εἰς Μαραθῶνα (σελ. 279). Ὁ στρατὸς τὸν ὅποιον τότε ἦγεν ὁ Πεισιστρατος, ἦτο ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μικρότερος τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ ἤδη ὑπεστυγνέτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ ὅμως εἶχεν ἀρκέσει, ἵνα κατατροπώσῃ τοὺς διαιρεθέντας καὶ ἀθυμήσαντας πολίτας, καὶ φέρῃ ἐν θριάμβῳ τὸν τύραννον εἰς Ἀθήνας. Πῶς ἦτο ἄρα δυνατόν νὰ ἀμφιβάλλῃ ὁ Ἰππίας περὶ τῆς ἐπιτυχεῖς ἐκδόσεως τοῦ προκειμένου ἀγῶνος. Ἀλλ' ἀμφιβάλλον ὄνειρον φρικτὸν εἶχε παραστήσει εἰς τὴν τεταραγμένην αὐτοῦ φαντασίαν, αὐτὸν ἀσεβεῖν τὰ ἐσχάτην πρὸς τὴν ἰδίαν μητέρα ἀσεβειαν καὶ ἡγωνίζετο μὲν νὰ ἐρμηνεύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰ ὄνειρον, σημεῖα ὅμως δεινὰ ἕτερα ἐβασάνιζον τὴν συνείδησιν τοῦ μητρολοίου, ὅστις μετ' ὀλίγων ἔμελλε, διὰ πείρας πικρᾶς, νὰ διδαχθῇ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἰς οὓς ἤρχετο νὰ ἐπαβάλῃ ἑαυτὸν διὰ ξένων, ἦτο λαὸς ὅλως διάφορος τῶν Ἀθηναίων, ὧν ἤρξε ποτὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ.

Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις τῆς ὁποίας ὁ Σόλων ἔθετο τὰ θεμέλια πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, ἀπῆται καιρὸν τινα ἵνα παραγάγῃ ἅπαντας τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἡ μεταρρύθμισις αὕτη εἶχε σκοπὸν νὰ περιποιήσῃ εἰς τὴν μεγάλην τῶν Ἀθηναίων ὁμάδα τρία ἀγαθὰ, ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐστεροῦντο· τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν καὶ τὴν εἰς τὰ πράγματα μετοχὴν. Ἴνα, διὰ τῆς κοινῆς τῶν δυνάμεων τούτων ἐνεργείας, καταστήσῃ μὲν εἰς πάντας τοὺς πολίτας ἀγαπητὴν τὴν ἀνεξαρτησίαν, κατα-

στήσει· ὅς θ' ὀνοματῇ τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυναν. Ἀλλ' ἐκ πρώτης ἀφ' ἑκταρίας ὁ Σόλων δὲν ἡδυνήθη νὰ δώσῃ ἑῖς τοὺς πολίτας εἰρήν τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν. Ἡ εὐπορία δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ εἰμὴ δι' ἐργασίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρὰς. Ὁ νομοθέτης παρεκκύνετο καὶ διηκούλυτο αὐτὴν, προστατεύσας τὴν τέχνην, ἐμφυχύσας τὴν ἐμπορίαν, ὁρίσας ὑγιεινέρας ἀρχὰς ἀστυκῶν δικαίων· ἀλλὰ πλείοτερον δὲν ἐξηρτάτο ἀπὸ αὐτῶν νὰ πράξῃ. Ἔργον τῶν πολιτῶν ἦτο νὰ ἀφελήθωσι ἀπὸ τῶν εὐεργετημάτων τούτων ὡς βελτιώσωσι τὴν τύχην αὐτῶν· τὸ δ' ἔργον τοῦτο δὲν ἡδύνατο νὰ διαπραχθῇ διὰ μιᾶς· κατ' ἀρχὰς λοιπὸν οἱ πολλοὶ Ἀθηναῖοι ἐπέκτειναν μὲν τὸ ἀγαθὸν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ διετίλαν, ὡς πρότερον, πένητας· καὶ πένητες ὄντες, οὕτε ἐπιθυμίαν, οὕτε καιρὸν εἶχον νὰ ποιήσωσι χρῆσιν τῶν ἐπιτραπέων εἰς αὐτοὺς πολιτικῶν δικαιωμάτων· ὅθεν δὲν κατενόουν τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, καὶ διὰ τοῦτο δυσηρεστήθησαν κατ' αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο εὐχερέστατα διηπαιδαγωγήθησαν ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου. Ἀλλ' ἐν τῇ μεταξὺ παρήλθον δύο καὶ τρεῖς γενεαί· πλείστοι πολῖται πύκωρσαν διὰ τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ναυτιλίας· πλείστοι ἀπέκτησαν κτήματα λαμπρά εἰς τὴν θρηαικὴν χερσόνησον, εἰς τὴν Ἀθηνον, εἰς τὴν Ἱμῶρον, εἰς τὴν Εὐβοίαν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι προσηλώθησαν εἰπερ ποτὲ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὸ πολίτευμα, ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ὁποίων ἐπῆλθε τασαύτης τὴν κατὰστασιν αὐτῶν ἀλλοίωσις. Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Κλεισθέους, ἂν δὲν παρέσχεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ νέα δικαιώματα, διηκούλυτο ὅμως τὴν τῶν προὔπαρχόντων δικαιωμάτων ἐνάσκησιν, καὶ διὰ νέων συμφερόντων συνέδεσε τὴν πολιτείαν μὲ τοὺς πολίτας. Ὑντεῦθεν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἠγάπησαν τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ τοὺς νομοὺς αὐτῆς· καὶ περιφανῶς ὑπὲρ αὐτῶν ἠγωνίσθησαν κατὰ τε Σπαρτιατῶν, καὶ Θηβαίων, καὶ Χαλκυδῶν, καὶ Ἀθηνησίων· καὶ ὅσω πλείοτερον ἠγωνίζοντο καὶ ἐθριάμυνον, τόσοιο πλείοτερον ἐξήρτο τὸ φρόνημα αὐτῶν, ὥστε ἤδη ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσι εἰς πᾶσαν θοσίαν, καὶ πάντα ἀγῶνα νὰ ἀναλάβωσι ἵνα ἀνασώσωσι τὰ ἡθικὰ καὶ ὕλικά ἀγαθὰ ὅσα ἐνέμοντο, ἀπὸ παντὸς οἰκείου ἢ ἀλλοτρίου δεσπότης, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ

βαρβαρόν· ἐκείνου δεσπότης, ἐς τὴν πρὸ μικροῦ ἐτι τοσάκις εἶχεν ἐπιφέρει συμφορὰς· εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ ὁμογενεῖς.

Ἡ πολιτεία λοιπὸν τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο ἤδη ὅ,τι ἄλλοτε καὶ ὅ,τι ἦτο ἐτι ἡ πολιτεία πλείστων ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν· δὲν συνέκειτο δηλαδὴ ἀπὸ τινων ἑκατοντάδων προνομιοῦχων οἰκων καὶ πολλῶν χιλιάδων ἀνθρώπων, οἵτινες πολυειδῶς, ὕλικῶς, ἠθικῶς, παλατικῶς κατακτεζόμενοι, οὐδένα εἶχον λόγον νὰ θυσιάζωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἐνῷ οἱ ὀλίγοι δυνατόν, φοβούμενοι ἀδικοῦσιν τὴν δυσπρόσκατον τῶν πολλῶν δυναστευομένων, ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς πᾶσαν ἑξενικὴν κυριαρχίαν, ἥκει νὰ διαπραγμάσῃ τὰ προνόμια αὐτῶν· ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων συνέκειτο ἤδη ἐξαναγίας ἀπὸ κολυμαρίθμων πολιτῶν, οἵτινες ὄντες ὅλοι ἰσόνομοι καὶ ἰσοδίκαιοι καὶ εὐποροῦντες ὅλοι ἢ τοῦλάχιστον ἔχοντες μικροῦς τρόπους νὰ εὐπορήσωσιν, ἐθεώρουν εὐλόγως τὴν φιλοτιμίαν, τὴν περιουσίαν, τὴν ζωὴν αὐτῶν ἀναποσπάστως συνδεδεμένους μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς τιμῆς τῆς πατρίδος· ἴσως ὀλίγοι τινὲς ἦσαν ἐτι ἐν κρυπτῇ ὁπασθαι τοῦ Ἰππίου, ἀλλ' ἡ μεγάλη τῶν πολιτῶν ὁμὰς ἀπεστρέφετο μετὰ φρίκης τὴν ἐπὶ τοῦ τυράννου. Δὲν γνωρίζομεν, ὡς μὴ ᾤρελλον, ἀρκούντως τὰ καθέκαστα τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων ἱστορίας, ἐπὶ τῶν ἀμέσους πρὸ τῆς ἐν Μεγαρόνῃ μάχης χρόνων· ἀλλὰ δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἠθικὴν δύναμιν τῆς πολιτείας ἐκείνης ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνδρῶν, οἵτινες φαίνονται τότε κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἦσαν πρωταγωνιστοῦντες εἰς Ἀθήνας. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Ξάνθιππος, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θουμιστοκλῆς.

Ὁ Μιλτιάδης, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς δεσπότην τῆς θρησκευτικῆς χερσονήσου, εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὰς Ἀθήνας, τρία ἢ τέσσαρα ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Δακτύδος· μετὰ μακρὰν ὁπωσοῦν διατριβὴν εἰς τὴν χερσονήσον ἐκαίνεκ, ὅπου κατὰ πρῶτον εἶχε στείλει αὐτὸν ὁ Ἰππίας, περὶ τὸ 547 ἢ 546 πρὸ Χριστοῦ, ἵνα κληρονομήσῃ τὴν τε περιουσίαν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ βαίου αὐτοῦ, τοῦ οἰκιστοῦ Μιλτιάδου. Ὁ νεώτερος Μιλτιάδης διέπρεπεν ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ τόλμῃ· ἐγίνωσκε κάλλιστα τὰ τε προ-

τερήματα και τὰ ἐλαττώματα τοῦ περικοποῦ σφαγῶν· μετὰ τοῦ δὲ ποίου εἶχεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον συνηρηθῆσαι· καὶ πρὸς τούτους, θεωρῶν τὸν Δαρεῖον ἐχθιστά πρὸς αὐτὸν διακειμένον διὰ τὴν περί τὸν Ἰστρον ἐπιδουλήν, εἶχε καὶ ἴδιον συμφέρον εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀποβῇ χρησιμώτατος εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα· ἀλλὰ φόβος καὶ ὄσος ἦτο ἀλλοτριώτατος· εἰς τὴν νέαν ἐσωτερικὴν τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως κατάστασιν. Ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηρῶν πρὸ τῆς μεταβρύθισης τοῦ Κλεισθέους, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ πόλις ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Ἰππίου, ὁ Μιλτιάδης δὲν εἶχεν οἰκισθῆ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν θεωρῶν μεταβολήν. Διατελέσας δὲ ἐπίτροπος τοῦ τυράννου εἰς τὴν θρακικὴν χειρσόνησον, κυβερνήσας αὐτὴν ὡς δεσπότης ἐπὶ πολλὰ ἔτη, καὶ διαγαγὼν τὸ πλεῖστον τοῦ βίου εἰς ἔργα πολεμικά, τὰ ὅποια περιποιεῖται συνήθως εἰς τοὺς ἐν αὐτοῖς διαπρέποντας ἄξις ἀποτόμους καὶ κυριαρχίας, ὁ Μιλτιάδης δὲν ἠδύνατο νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἀγαπήσῃ τὰς ἀνεργίας καὶ εὐθύνας εἰς ἃς ὑπόκεινται οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, εἰς τὰς ἐλευθέρων πολιτείαις. Τραχὺς ὡς στρατιώτης καὶ ἀρχικὸς ὡς στρατηγός, εἰσώρει τὴν πόλιν ὡς στρατόπεδον, ὀφείλου παταρξίαν καὶ ὑποταγὴν τυφλὴν εἰς τὸν δυνάμενον νὰ σώσῃ αὐτὸ ἄνδρα, οὐχὶ ὡς σύλλογον ἀνδρῶν ἐλευθέρων, οἵτινες ἐπιτρέπουν μὲν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἱκανώτερον, ἀλλὰ ἀπαιτοῦσι νὰ διεξέλθῃ αὐτὴν κατὰ νόμους καὶ νὰ δέδῃ λόγον περὶ τῶν διεξαγομένων. Ὁ Μιλτιάδης οὐκ ἰδὼν, καίτοι διαφέρειν κατὰ τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρα εἰς πολλὰ τοῦ Πεισιστράτου, ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ σχολήν, ἢ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἰσονόμων καὶ ἰσοδικαίων ἀνδρῶν, ὃν πρῶτιστος ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος Σόλων. Τινὲς τῶν Ἀθηναίων, ἔχοντες ζητήματα ἐν τῇ θρακικῇ χειρσόνησιν καὶ ὡς φαίνεται καταπισθέντες ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου, εἶχον εἰσάξει αὐτὸν εἰς δίκην ἐμὰ ἐπανελθόντα εἰς Ἀθήνας· καὶ τότε μὲν ἀπελύθη τῆς κατηγορίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ προεχειρίσθη εἰς τῶν δέκα στρατηγῶν τῆς πόλεως, κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ ἔτος 490 καθ' ὃ ἐπύρχτο ὁ ἄσπεκτος κατ' αὐτῆς· διότι, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἐξαίρετον εὐνοίαν καὶ φιλοκατρίαν τῆς δημοκρατίας ταύτης, οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ μὴ ἀ-

γινεσθῶντες τὸν ἄνδρα, ἤβουρον ἡμᾶς νὰ ἀρκευθῶσιν ἀπὸ τῶν προ-
κατηγμένων αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου. Ἀλλ' ἄνευ τοῦ κινδύ-
νου τούτου, ὁ Μιλτιάδης ἰσως οὐδέποτε ἤθελε προστατέσει τῆς
πόλεως· τοῦλάχιστον, ἅμα παρελθόντος τοῦ κινδύνου, παρεῖλθεν εἰς
ῤῆξιν πρὸς τοὺς συμπολίτας· καὶ αὐτός, ὁ σωτὴρ τῆς πόλεως, τῆς
Ἑλλάδος ὁ σωτὴρ ἐν Μαραθῶνι ἀναδειχθεὶς, ἐτελεύτησεν αἰκτρώς,
ὡς ὁ ἥσυχτος τῶν καταδίκων.

Ἀλλ' αἰὲς ὅπως ἦτο Ξάνθιππος ὁ Ἀρίφρονος. Ὁ Ξάνθιππος ἦτο
φίλος καὶ συγγενὴς τοῦ Κλεισθένους, τοῦ ὁποίου εἶχε συζευχθῆ-
ναι τὴν ἀνεψιάν Ἀγαρίστην, θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κλεισθένους,
Ἰπποκράτους. Καὶ ἐπειδὴ οὕτε ὁ τοῦ Ἰπποκράτους υἱὸς Μεγακλῆς,
οὕτε Μεγακλῆς ὁ τοῦ Κλεισθένους υἱὸς ὑπῆρξάν λόγου ἀξιοὶ ἄνδρες·
ἐπειδὴ πρὸς τούτοις ὁ Ξάνθιππος, καὶ τοὶ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸ γένος
τῶν Ἀλκιμαωνιδῶν, διὰ κηδεστίας δὲ ἀπλῶς ὦν μετ' αὐτοῦ συν-
δεσμένους, προῦλθεν ἡμῶς προδήλως εἰς τὰ πράγματα διὰ τῆς
ἐπαρρύτης τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου, ὁ Ξάνθιππος δύναται νὰ θεω-
ρηθῇ ὡς κύριος, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος. Ὁ
δ' οἶκος οὗτος, τὸν ὅποιον πολλάκις ἐλάβομεν ἥδη ἀφορμὴν νὰ ἀνα-
φέρωμεν, εἶχε τὸ γένος ἀπὸ τῶν παλαιῶν ποτὲ ἡγεμόνων τῆς χώρας,
καὶ ἰδίως ἀπὸ Ἀλκιμαίωνος, τοῦ τελευταίου τῶν ἰσοβίων ἀρχόντων
(σελ. 234). Καθ' ὅλην τὴν ἐξδομήν καὶ καθ' ὅλην τὴν ἑκτὴν ἐκα-
τονταετηρίδα, οἱ Ἀλκιμαωνίδαι ἐπενήργησαν σταυδακινότατα εἰς τὴν
τύχην τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, οὐ μόνον διὰ τὸν πλοῦτον καὶ
τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ διότι ἦσαν ἐκ τῶν συνετῶν ἐκείνων
ἐμπειριδῶν, οὕτως, ὡς ὁ Σόλων, κατανόησαν τὰς νέας τῆς πολι-
τείας ἀνάγκας καὶ πρὸς ταύτας μετήρμοσαν ἐκαστοτὲ τὴν διαγω-
γὴν. Τοῦ πρώτου ἐκείνου Ἀλκιμαίωνος ἀπόγονος ἦτο ὁ Μεγακλῆς,
ὅστις τῷ 612 πρὸ Χριστοῦ κατέβαλε τὴν σκάνιν τοῦ δημαγωγοῦ
Κύλωνος. Ὁ τοῦ Μεγακλέους τούτου υἱὸς Ἀλκιμαίων, ἐστρατήγη-
σε τῶν συμπολιτῶν, εἰς τὸν κατὰ Κερραίων πόλεμον, ἐνίκησε τε-
θρίππῳ εἰς τὰ Ὀλύμπια, ὑπῆρξε φίλος τοῦ Σόλωνος καὶ φίλος τοῦ
βασιλέως τῶν Λυδῶν Κραῖσου, ὅστις ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν, ἐλθόντα
εἰς Σάρδεϊς, νὰ λάβῃ ἀπὸ τοῦ θηταίου τοῦ ὅσα χρήματα ἤδυνάτο

διὰ μίλες μεθ' αὐτοῦ νὰ ἐκφέρῃ. Τούτου πάλιν τοῦ Ἀλκμαίωνος υἱὸς ἦτο ὁ Μεγακλῆς, ὅστις συναζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ τυράννου τῶν Σικυωνίων Κλεισθένης, Ἀγαρίστην, ἠξίωσε τὸν πλοῦτον τοῦ υἱὸς αὐτοῦ διὰ τῆς μεγάλης περιουσίας ἣν ἔλαβε καὶ ἀνεδείχθη ὅτι μὴ ἀντίπαλος, ὅτε δὲ συναργὸς τοῦ Πεισιστράτου. Τελευταῖον ὁ Κλεισθένης, ὁ τοῦ Μεγακλέους υἱός, ἐπῆρξεν ἴσως ὁ ἐπιφανέστερος τῶν Ἀλκμαίωνιδων, διότι ἀπῆλλαξε μὲν τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν τυράννων αὐτῆς, διέπραξε δὲ τὴν πολυθρύλλητον ἐκείνην μεταρρύθμιση τοῦ πολιτεύματος, δι' ἧς συνεπληρώθη ἅμα καὶ ἐνοσχύθη τὸ ἔργον τοῦ Σόλωνος. Ἀπὸ τοῦ Κλεισθένης, καίτοι ὁ οὗτος οὗτος ἀνδρακνῶν ἰδίου μεγάλους ἀνδρας· διότι οὔτε ὁ τοῦ Κλεισθένης υἱὸς Μεγακλῆς, οὔτε Μεγακλῆς ὁ τοῦ Ἰπποκράτους υἱός, οὔτε ὁ τοῦ τελευταίου τούτου Μεγακλέους υἱός, Εὐρυπτόλεμος, διαπρέπουσιν ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων ἱστορίᾳ· ἀλλ' οἱ Ἀλκμαίωνιδαι ἐξηκολούθησαν πρωτεύοντες διὰ τῶν γυναικῶν, διότι εἴπομεν ἤδη ὅτι ὁ Σάνθιππος ὁ Ἀρίφρωνος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀναίαν τοῦ Κλεισθένης, Ἀγαρίστην, ἡ δ' Ἀγαρίστη αὕτη, ἔγκυος οὔσα, εἶδε κατ' ὄψιν ὅτι ἔτεκε λῶντα, καὶ ἔτεκε μετ' ὀλίγας ἡμέρας Περικλῆς τὸν Ὀλκίππων. Ἐγγονος τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ἀγαρίστης ταύτης Μεγακλέους ἦτο ἡ χαριστάτη ἐκείνη Ἰσοδίκη ἥτις κατέρωθε νὰ ἀσπασίη μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς τὸν τοσοῦτον περὶ τοὺς ἔρωτας ἑσπαστον Κίμωννα, τὸν υἱὸν τοῦ Μιλτιάδου· καὶ ἔγγονος ὁμοίως τοῦ Κλεισθένης ἦτο ἡ τοῦ Κλινίου σύζυγος Δεινομάχη, ἡ γενήσασα τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν εὐφύεστερον ἅμα καὶ κακοτροπάτερον τῶν Ἑλλήνων. Δι' ὅλης λοιπὸν τῆς πέμπτης ἐκατονταετηρίδος οἱ Ἀλκμαίωνιδαι ἐπρώτευσαν διὰ τῶν κηδεστῶν αὐτῶν· καὶ ὁ πρῶτος τῶν περιμνημένων τούτων κηδεστῶν, ὁ Σάνθιππος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ᾖναι ἐνθερμος ὁπαδὸς τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀλκμαίωνιδου Κλεισθέως βυθισμοῦ πολιτείας ἐν ᾗ ἀνετράφη καὶ προήχθη, οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ διαφωνήσῃ πρὸς τὸν Μιλτιάδην, ὅστις οὔτε ἤθελε, οὔτε ἤθελε νὰ ἡξούρη τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατὰ τοσιν. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἴσως ὁ Σάνθιππος τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυίαν τοῦ ἀντιζήλου αὐτοῦ· ἀλλ' ὅμως ἐστρατήγησεν ἐντίμως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν πολυθρύλλητον ἐν Μυκάλῃ ναυμαχίαν, ἐν

βάζει τοὺς Πέρσας ἀπὸ τῆς θρακικῆς χερσονήσου, ἐκυρίευσεν τὴν Σηπτόν καὶ θέσας οὕτω τὰ θεμέλια τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ἐπέδωκεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τιμώμενος ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος ἐκείνου, τὸ ὅπολον ἐτίμησε καὶ πιστῶς ὑπηρέτησεν.

Ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης ἦσαν ἄνθρωποι νεώτεροι τοῦ Μηλτιάδου καὶ τοῦ Πανθίππου· νεώτεροι δηλαδὴ ὅχι τόσοι καθ' ἡλικίαν, ὥσαν νεώτεροι καρποὶ τοῦ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυσσομένου δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ πνεύματος. Οὔτε θεοὺς καὶ ἡρώας εἶχον τοὺς γενάρχας, ὅπως ὁ Μηλτιάδης, « ἀπ' Αἰακοῦ τε καὶ Αἰγύνης γεγονώς », καθ' Ἡρόδοτον· οὔτε διὰ κηδεστίας εἶχον ταυτίσαι τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τοῦ οὐδὲν ἦττον ἡρωικοῦ γένους τῶν Ἀλκιμανωνιδῶν, ὅπως ὁ Εὐκλῆππος. Ἀριστείδης ὁ Λυσιμέχου καὶ Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλέους, ἦσαν ἀμφότεροι μέσοι κατὰ τε τὸ γένος καὶ τὴν περιουσίαν πολῖται, ὥς τε ἐξπροσώπων ἀκριβέστερον τὴν νῆαν τῶν πραγμάτων κατέστασιν. Διὰ δὲ τοῦτο ἀμφότεροι δὲν ἐπέδραθησαν, οὕτως εἰπεῖν, ὡς οἱ πρῶτοι, εἰς τὴν πολιτείαν, διὰ πλεονεκτημάτων ἀνεξαρτήτων τοῦ νέου πολιτεύματος, διὰ τοῦ γένους, διὰ τοῦ πλούτου, διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον προέκυψαν ἀπὸ τῶν σπλάγγων αὐτῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, διὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς προσωπικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ χαρακτῆρες αὐτῶν οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων διέφερον. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο ἐκ τῶν σκακιωτάτων ἐκείνων ἀνθρώπων, τοῖς ὁποίοις ἡ φύσις αὐτῇ λαμβάνει τὸν κόπον νὰ γεννήσῃ ἐτοίμους εἰς τὸ νὰ μεγαλυουργήσωσι· διότι οὐχὶ διὰ παιδείας τινὸς καὶ πείρας ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ δι' ἐμφύτου συνέσεως διακρίνειν ἀμέσως τὰς τε παρούσας περιπλοκάς καὶ τὰς μελλούσας δυσκολίας καὶ ἤξευρε πάντοτε τί πρέπει νὰ γίνῃ εἰς ἐκάστην περίστασιν. « Ἦν γὰρ ὁ Θεμιστοκλῆς βεβαιότατα δὴ γνώσεως ἰσχυρὴ δηλώσας, καὶ διαφερόντως τε ἐς αὐτὸ μᾶλλον ἑτέρου ἀξίως θαυμάσαι· οἰκεία γὰρ ἐνείκει καὶ οὕτε προμαθῶν ἐς αὐτὴν οὐδὲν, οὔτ' ἐπιμαθῶν, τῶν τε παραχρῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλεόντων τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής . . . καὶ τὸ ζόμενον εἰπεῖν, φύσεως μὲν δυνάμει, μελέτης δὲ βραχύτητι,

ἡράτιστος δὴ οὗτος αὐτοσχεδιάζων τὰ θέοντα ἐγίνετο· ὁ δὲ
Θουκυδίδης ἐν τῇ ἀμυλήτῃ εἰκόνι, ἣν ἔγραψε τοῦ μεγάλου ἀπαι-
κτοῦ ἀνδρός. Ἦτο πρὸς τοῦτοις ὁ Θεμιστοκλῆς οὗτος παράφορος πρὸς δι-
ξαν καὶ πράξων μεγάλων ὑπὸ φιλοτιμίας ἐραστής, ὥστε λέγεται,
ὅτι τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα τοῦ Μιλτιάδου δὲν ἄφινεν αὐτὸν
καὶ ἡσυχάζει, βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι ὅχι κύριον, ἀλλὰ μόνον αἰ-
σχρὸν ὅλου τοῦ βίου ἔσχε πῶς νὰ δοξασθῇ καὶ νὰ μεγαλουργήσῃ.
Μηδενὸς πρὸς τοῦτο φοιδόμενος τρόπου, εἴτε ἀγαθοῦ, εἴτε πονηροῦ.
Ἐπὶ πάνι δὲ ἀπιτηδαιότατος ἀνεδείχθη εἰς ὅλα τὰ ποικίλα μηχαν-
ήματα, τὰ ὅποια εἶναι καταδικασμένοι νὰ μεταχειρίζηται ὁ δι-
μόσιος ἄνθρωπος ἐν ταῖς κοινοβουλευτικαῖς πολιτείαις, ἤμωρον
πῶς νὰ σχηματίσῃ, πῶς νὰ συντηρήσῃ, πῶς νὰ αὐξήσῃ, πῶς νὰ
κυβερνήσῃ πολιτικὴν μερίδα, πῶς νὰ καταπαλεμῇ τὴν ἀντίπα-
λον, παρעυρισκόμενος πάντοτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ δικα-
στήριον, γνωρίζων κατ' ὄνομα ὅλους σχεδὸν τοὺς πολίτας, ἑτοιμὸς
πάντοτε νὰ συμβουλευσῇ τοὺς φίλους του καὶ ἑτοίμος νὰ ἐπιβουλῇ
θῇ τοὺς ἐχθρούς.

Ὁ Ἀριστείδης οὕτε τὴν ἐξένοιαν, οὕτε τὴν ἐπίνοιαν, οὕτε τὴν
πρόνοιαν τοῦ Θεμιστοκλέους εἶχεν. Ὁ Ἀριστείδης ἦτο ἀνὴρ γεν-
ναῖος, ἔμπειρος, φιλόπατρις, ὅστις ἔπραττεν ὅτι ἐνόμειν ἐκείνотε
καθῆκον αὐτοῦ, καὶ ἀνέζητει ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον τῶτο, ὁδη-
γούμενος ὑπὸ τῶν πιθανῶν ὑπολογισμῶν τῆς ἀνθρωπίνης συνέσεως,
οὐχὶ περιεργαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐκλάψεων τοῦ ὑπερφυοῦς πεσέμα-
τος, δι' οὗ διακρίνονται οἱ καλούμενοι μεγάλοι ἄνδρες ἐν τῇ πό-
λει τούτῃ. Ὁ συνετὸς ἀνὴρ βαδίζει ἐν τῇ μέσῃ τῶν περιπλοκῶν
τοῦ πολιτικοῦ βίου, ὡς ἄνθρωπος, παρעυόμενος περιπλοκαῖς ἐν
νυκτὶ ζοφερᾷ, δι' ὁδοῦ τὴν ἀποκλίνουσαν ἢ καθόλου ἢ ὀλίγον γνωρίζει.
Τριούτος ἦτο ὁ Ἀριστείδης. Ὁ μέγας ἀνὴρ βαδίζει διὰ τῆς αὐτῆς
ὁδοῦ ἀδιστακτῶς καὶ θαρρόντως, φωταγωγούμενος ὑπὸ ἀστέρος
εἰς πάντα ἄλλον ἀφανοῦς· τοιοῦτος ἦτο ὁ Θεμιστοκλῆς. Καὶ δὲν
ἦτο μὲν ἄμωρος φιλοδοξίας ὁ Ἀριστείδης, διότι ἀνευ φιλοδοξίας
τινός, οὐδὲν μέγα κατορθοῦται. Ἀλλ' ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ ἦτο ἄλλη
ἢ ἡ τοῦ Θεμιστοκλέους φιλοδοξία. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπαίχεται ἐν
παντός τρόπου τὴν ἀρχήν, ἵνα δι' αὐτῆς μεγαλουργήσῃ ἐπὶ τὴν

ἔρχην καὶ ὁ Ἀριστείδης, καὶ ἐπιτραπείσαν, διεξήγεν αὐτὴν φιλο-
 τίμως· ἀλλὰ περιμένε να τῷ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῆς οἰκείας τῶν συμ-
 μελιτῶν προσιρέσεως, μὴ ἀγωνιζόμενος ν' ἀρπάσῃ αὐτήν, μηδὲ δι-
 παρῶν τὴν πόλιν εἰς δύο στρατόπεδα καὶ προσπαθῶν νὰ νικήσῃ διὰ
 τοῦ ἐτέρου. Καθ' ὅλα λοιπὸν ταῦτα, δύναμιν φύσεως, δύναμιν φι-
 λοδοξίας, δύναμιν ἐνεργείας, ἦτο ὁ Ἀριστείδης ὑποδεέστερος τοῦ
 Θεμιστοκλέους. Ἀλλ' εἶχεν ὁ Ἀριστείδης ἀρετὴν τινα, ἣς ὅλος
 ἴστερετο ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ἣς ἕνεκα ὁ πρῶτος κατίσχυσεν ἐπὶ
 τέλους τοῦ τοσοῦτον μεγαλοφυοῦς ἐκείνου ἀντιπάλου. Εἶπομεν ὅτι
 ὁ Θεμιστοκλῆς οὐδενὸς ἐρείδετο τρόπου ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ,
 μεταχειριζόμενος ἐπὶ τούτῳ ἀδιστάκτως καὶ βίαν καὶ ἀδικίαν. Τὸ
 δὲ δευτέρον, ὠφελεῖτο ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἣν ἔλαβεν, ἵνα δωροδο-
 κῆται ἀναφανδόν. Τοῦ Ἀριστείδου ἐξεναντίας τὸ φιλοδίκαιον καὶ τὸ
 ἀκέραιον τοῦ χαρακτήρος, κατέστη παρομιῶδες ἐν τῇ ἀρχαιοῦτητι.
 Πολλάκις διέτελεσεν ἀρχὼν· πολλάκις διαιτητὴς ἰδιωτικῶν δικῶν·
 ἐπὶ τέλους ἀνεδείχθη ναύαρχος καὶ πρῶτος αὐτὸς ἔταξε τοὺς φόρους
 τῶν συμμάχων, ὥστε μυρίας ἔσχεν ἀφορμὰς νὰ πλουτήσῃ, ἀλλὰ
 ποτὲ δὲν εὐρέθη ἄνθρωπος νὰ εἰπῇ ὅτι ὁ Ἀριστείδης ἡδίκησεν, ἢ
 ἐδίασέ τινα, ἢ ἐμίανε τὰς χεῖρας αὐτοῦ σφετερισθεῖς χρήματα εἴτε
 δημόσια, εἴτε ἰδιωτικά. Ὁ σχεδὸν σύγχρονος αὐτοῦ Ἡρόδοτος,
 μνημονεύων τοῦ ἀνδρὸς λέγει· « τὸν ἐγὼ νενόμικα, πυνθανόμενος
 αὐτοῦ τὸν τρόπον, ἀριστον ἄνδρα γενέσθαι ἐν Ἀθηναίῃ καὶ δικαίω-
 ταιον ». Καὶ ἕτερος σύγχρονος αὐτοῦ, ὁ Ῥόδιος ποιητὴς Τιμοκρέων,
 ἐπαινῶν τὸν ἀγαθώτατον, τὸν λῆστον Ἀριστείδην, καθάπτόμενος
 παρῶτα τοῦ Θεμιστοκλέους.

Ἀλλ' εἰ σύ γε Παισάναν, ἢ καὶ σύ γε Ξάνειπτον αἰνεῖς,

ἢ σύ γε Λευτυχίδα,

Ἐγὼ δ' Ἀριστείδην ἐπαινῶ, ἄνδρα ἱερῶν ἀπ' Ἀθανῶν ἔλθειν ἕνα λῆστον.

Ἐπεὶ δὲ Θεμιστοκλῆς ἤχθαρε λατὼ ψεύσαν, ἄδικον, προδόταν, ὃς

Τιμοκρέοντα ζεῖνον ἔοντα,

Ἀργυρίοισι σκυβαλικοῖσι πεισθεῖς, οὐ κατὰ γεν εἰς πατρίδα Ἰάλυσον.

Λαβὼν δὲ τρι' ἀργυρίου τέλαντ' ἔβα κλέων εἰς Δελφὸν

Τοῖς μὲν κατὰ γεν ἀδίκως, τοῖς δ' ἐπιδύκων, τοῖς δὲ καίνων (φονεύων)

Ἀργυρίων ὑπέπλεως.

Και ταῦτα μὲν πάντα οὔτε κοινὰ, οὔτε σπάνια ἐν τῇ ἰστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι. Παντοῦ καὶ πάντοτε κατὰ δυστυχίαν, ἄνδρες κατὰ τὰλλα θαυμαστοί, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιέξωσαν ἐκ τὸν πειρασμὸν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς δωροδοκίας· οἱ Σόλωνες καὶ οἱ Ἀριστείδαι ὑπῆρξαν αἰετοτε σπάνιοι ἐν τῇ κόσμῳ τούτῳ. Ἀλλ' ἔτι θεωροῦμεν τὰ μάλιστα ἀξιωματιμόνευτον καὶ χαρακτηριστικόν, εἶναι ἡ κρίσις τὴν ὁποίαν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέφερεν ἐπὶ τέλει περὶ τῶν δύο ἐκείνων τοσοῦτον ἀντιθέτων χαρακτήρων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔσωσε τὰς Ἀθήνας, ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐμπορούμεν νὰ εἰπώμεν εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ὁ Ἀριστείδης ἐξεπλήρωσε μὲν αἰετοτε τὸ καθήκον αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν δύναται βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχων ἴσον τοῦ Θεμιστοκλέους δικαίωμα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πατρίδος. Καὶ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τέλους ἐσθάσθησαν, ἐτίμησαν καὶ ἡγάπησαν τὸν Ἀριστείδην ἀσυγκρίτῳ λόγῳ πλεόντερον τοῦ Θεμιστοκλέους· τοσοῦτον εὐγενὴς ἦτο ἡ φύσις τοῦ λαοῦ ἐκείνου, τοσαύτην εὐλάβειαν ἠσθάνετο πρὸς τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀκεραιότητα, τοσαύτην ἀκαταμάχητον ἀποστροφὴν, πρὸς τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν δωροδοκίαν. Ὁμοίως ἐν τῇ παρελθούσῃ ἑκατονταετηρίδι πολλοὶ ἦσαν, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ δωροδοκούμενοι πολιτικοὶ ἄνδρες, ἀλλ' ἅμα ἀνεφάνη ὁ αἰμίμητος Γουλιέλμος Πίττ ὁ πρεσβύτερος καὶ ἀνεδείχθη χρημάτων κρείσσων, οὔτε τὸ ἀπὸ τοῦ γένους ἀξίωμα, οὔτε ὁ ἀκαταμέτρητος πλοῦτος, οὔτε ἡ εὐγλωττία τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, οὔτε ἡ πρὸς τούτους βασιλικὴ εὐνοία ἔσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν ἄγγλικὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ νὰ προτιμήσῃ, τῶν δωροδόκων ἐκείνων, τὸν χρηστὸν ἄνδρα καὶ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ὑψατα τῶν λειτουργημάτων καὶ μέχρι λατρείας νὰ σεβασθῇ. Τοῦτο εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ἀληθῶς μεγάλων ἐθνῶν. Ὡς ἔξ ἀνθρώπων συγκαίμενα, δὲν εἶναι βεβαίως καὶ ταῦτα ἀμέτοχα ἀμαρτημάτων· ἀλλ' ἔχουσιν ἐμφυτόν τινα ἀποστροφὴν πρὸς τὴν κακίαν καὶ ἀκαταγώνιστον πρὸς τὴν ἀρετὴν εὐλάβειαν.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τέσσαρες ἐπισημότεροι ἄνδρες τῶν Ἀθηναίων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ περσικὸς στρατὸς ἀπεδιβάσθη εἰς Μαραθῶνα· ἄνδρες, διὰ ποικίλων μὲν προαχθέντες τρόπων, παικίλους δὲ ἔχοντες

τοὺς χαρακτῆρας, ἀλλ' ἅπαντες ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν, πᾶς γὰρ δα-
ξαθῆναι σώζοντας τὴν πατρίδα. Ἀν φαίνονται δὲ ἐξίσου ἐπ' ἀρ-
χῆς καὶ οἱ τέσσαρες πρωταγωνιστήσαντες. Εἰδομεν ὅτι ἀπὸ Κλεο-
σθένους, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέλεγον κατ' ἔτος δέκα στρατηγοὺς, ἓνα ἐξ
ἐκάστης φυλῆς. Ἐκαστος μὲν τῶν στρατηγῶν τούτων ἦτο μόνιμος
ἡγεμὼν τῆς ἰδίας φυλῆς, καθ' ὅλον τὸ ἔτος, σύμπαντες δὲ ὁμοῦ εἶ-
χον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ὅλου στρατοῦ, τὴν ὅποιαν ἕκαστος ἀλληλο-
διαδεύχως ἐνῆργει μίαν ἡμέραν. Ἐκτὸς δὲ τῶν δέκα τούτων στρα-
τηγῶν, παραισώμετο ἔτι κατ' ἐκατένους τοὺς χρόνους ἐν τῇ στρατε-
σίᾳ καὶ ὁ τρίτος τῶν ἰδίας λεγομένων ἀρχόντων, ὁ πολέμαρχος,
ἔστις ὅμως ἄλλο δικαίωμα, ὡς φαίνεται, δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸ ἀγεῖν
τὴν δεξιὰν πτέρυγα καὶ τὸ ψηφίζειν ἐν τῇ πολεμικῇ συμβουλίᾳ.
Αἱ ἐκλογαὶ ἐνηργεῖντο ἐν ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, μικρὸν μετὰ
τὰς θερινὰς τοῦ ἡλίου τροπὰς, περὶ τὰ μέσα τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἰουνίου
μηνός, ὥστε αἱ ἀρχαιρεσίαι ἐγένοντο καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Δάτις καὶ
ὁ Ἰππίας ἐπλησίαζον ἥδη. Καὶ ὁ μὲν Μιλτιάδης καὶ ὁ Ἀριστέ-
δης ἦσαν ἀναμφισβητήτως δύο ἐκ τῶν 10 στρατηγῶν τῶν τό-
τε ἐκλεχθέντων· ἀδελφὸν δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Εὐνιππος καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς·
τὸν τελευταῖον τούτων λέγει μὲν ὁ Πλούταρχος στρατηγήσαντα ἐν
Μαραθῶνι, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα θεωρεῖται ἀμφίβολον· βέβαιον δὲ εἶναι
μόνον ὅτι ἀμφότεροι μετέσχον τοῦ ἀγῶνος. Τελευταῖον πολέ-
μαρχος εἶχεν ἀναδειχθῆ ὁ Ἀφιδναῖος Καλλιμάχος, δηλαδὴ ὁ ἐξ
'Αφιδνῆς ἢ Ἀφιδνῶν, ἐνὸς τῶν δήμων τῆς Λεοντιδος φυλῆς.

Ἄμα ἀναγγελλθέντος ὅτι οἱ Πέρσαι ἀπεδιδάσθησαν εἰς Μαραθῶ-
να, ἀνταπεκλήθη ἐν τὸ αὐτὸ χωρίον ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατός. Καὶ
δυνάμεθα μὲν νὰ συμπεράνωμεν εὐλόγως ὅτι ἡ κατάπληξις δὲν
ὑπῆρξε μικρὰ ἐν Ἀθήναις, ἀναλογιζόμενοι τὸ πλῆθος τῶν ἐπιδρα-
μόντων πολεμίων καὶ τὴν φήμην τῶν τε ἐν Ἀσίᾳ κατορθωμάτων
αὐτῶν καὶ τῆς προσφύτου ἀλώσεως τῆς Νάξου καὶ τῆς Ἐρετρίας·
λέγεται μάλιστα ῥητῶς ὅτι διαφωνοῖαι προήλθον εἰς μέσον παρὰ
τοῦ πρακτέου, ἀν δηλαδὴ συμφέρη νὰ ἐξέλθωσιν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ
ἐχθροῦ ἢ νὰ περιμεῖνωσιν αὐτὸν ἐν τῇ πόλει· καὶ ὅτι πρός τοὺς ἀπό-
χοιαι τινες ἐκυκλοφόρουν περὶ προδοσίας. Ἄλλ' ἡ ἀμέσως ἐνεργη-
θεῖσα ἐξοδος τοῦ στρατοῦ εἰς Μαραθῶνα, καὶ ἡ καθ' ὅλα τὰ μετέπειτα

πραχθέντα παρατηρουμένα δημοσφαιρίας και περί τὰ κυριώτερα ἐμφροσύνη, μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ ἐπικρατέστερον φρόνημα ἦτο νὰ ἀνελάθῃσι πάντα κίνδυνον και ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας και σωτηρίας. Ἰφώντι, ἐτι τῶν στρατηγῶν ὄντων ἐν τῇ ἀστεί, ἀπεστάλη ὁ ταχυδρόμος Φειδιππίδης εἰς Σπάρτην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Φειδιππίδης, φθάσας καὶ ἐντὶς ἑβδωρῶν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἐλάλησε πρὸς τοὺς ἐφόρους εἰς τὸν τρόπον καταδεικνύοντα τὸ ἐπὶ μέλλον και μέλλον ἐν Ἀθήναις ἀναπτυχθὲν τότε πανελλήνιον πνεῦμα· διότι, ἀρῶν ἐπακαλῶσατο τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ἵνα μὴ δουλωθῶσιν ὑπ' ἀνδρῶν βαρβάρων αἱ Ἀθῆναι, πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖς Ἑλλήσιν, προσέθηκε τοὺς ἀξιωματικωτέρους τούτους λόγους· « και γὰρ Ἐρέτριά τε νῦν ἡνδραποδίσται, και πόλι λογίμῃ ἡ Ἑλλάς γέγονε ἀσθενεστέρη »· παρέστησε δηλαδὴ τὴν ἀγῶνα ὡς γινόμενον ἔχι περὶ ταύτης ἡ ἐκείνης τῆς πόλεως, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπῶς, ἥτις ἀπέφη ἤδη ἀσθενεστέρη, ἀπολέσασα πόλιν μίαν ἀξιολόγον. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' εἶπον ὅτι δὲν δύνανται νὰ πράξωσι τοῦτο ἀμέσως· διότι ἦτο ἐννιάτη ἡμέρα τῆς σελήνης, ὑπὸ ἀρχαίου δὲ νόμου και ἔθους ὑπάρχει ἀπηγορευμένον εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκστρατεύωσι, τοῦλάχιστον κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον, ἐντὸς τοῦ δευτέρου πρὸ τῆς πανσελήνου τεταρτου· ὑπέσχοντο ὅμως, ὅτι ἅμα μετὰ τὴν πανσέληνον θέλουσι δράμει εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἰπῶ· θέλομεν ἐξηγήσει τὴν τοιαύτην τῆς ἐκστρατείας τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπὶ πάντε ἡμέρας, ἀναβολήν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ, ἐν τῇ μεταξύ, ὁ ἄεθρος τῆς δευτέρας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους πόλεως; Πολλοὶ τῶν ιστορικῶν ἐπεχείρησαν νὰ δικαιώσωσι τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι τὴν διαγωγὴν αὐτῶν ὑπηγόρευεν αἰσθημα θρησκευτικὸν αἰείποτε σεβαστόν. Σεβόμεθα, τὸ καθ' ἡμᾶς, οὐδενὸς ἄλλου ὀλιγώτερον τῆς θρησκευτικῆς παντὸς ἔθνους πεποιθήσεως, οἷονδ' ἄποτε και ἂν ᾔκει τὸ θρησκευμα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔθους τὴν τέρησιν οἱ Σπαρτιάται πολλάκις παρέβησαν βραδυτέρον· μέλιστα δὲ εὐλόγως ἠδύνατο νὰ παραβῶσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διότι, ἂν, διὰ τὴν μικρολόγον ταύτην τήρησίν του, κατεστρέφετο ἡ δευ-

τέρα ἑλληνικὴ πόλις, μέγας ἦτο ὁ κίνδυνος μήπως ἀπολεσθῇ ἡ αὐτονομία ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, μετὰ δὲ τῆς αὐτονομίας πάθῃ καὶ τὸ θρήσκευμα πληγὰς πολὺ καιριωτέρας τῆς ἐλαχίστου λόγου παρεκτροπῆς ἣν ἐφοβήθησαν. ἤδη νὰ πράξωσιν οἱ Σπαρτιατῆς. Δὲν λέγομεν βεβαίως ὅτι ὡς ἀπλῆν πρόφασιν προέτειναν τὸ ἔθος, ἵνα ἀποφύγῃσιν τὴν ζητούμενην ἐπικουρίαν· διότι μετὰ πέντε ἡμέρας ἔδραμον τῶντι εἰς τὴν Ἀττικὴν· ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι δὲν ἐξετίμησαν ἀποχρώντως τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ὅν ὑφίστατο ἡ αὐτονομία ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους, καὶ τοῦτο διότι δὲν ἐκινδύνευεν ἀμέσως ἡ ἰδία αὐτῶν πόλις, διότι, ἐν ἄλλαις λέξεσι, δὲν εἶχον τὸ πανελλήνιον ἐκεῖνο αἶσθημα, δι' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν μὲν ἐπικουρίαν καὶ εἰς Μίλητον καὶ εἰς Ἐρέτριαν, μετὰ δέκα δὲ ἔτη, εὐρεθέντες πάλιν ἐγκαταλειμμένοι ἕνεκα τῆς ἀδιορθώτου καθρότητος τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ δυνάμενοι, διὰ συνθήκης πρὸς τοὺς Πέρσας, οὐ μόνον τὴν αὐτονομίαν νὰ ἀνασώσωσιν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ νὰ πορισθῶσι πλεονεκτήματα, δὲν κατεδέχθησαν νὰ πράξωσι τοῦτο, θυσιάζοντες τὸ ἄλλο ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ὅπωςδὴποτε, ἡ ἀπάντησις, ἣν ἐκόμισεν ὁ Φειδιππίδης τὴν πέμπτην ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐξ Ἀθηνῶν ἡμέραν, ἐτάραξε μὲν τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐπέφερε σπουδαίαν μεταβολὴν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἀπόφασιν. Διεφώνησαν μόνον περὶ τοῦτου, ἂν πρέπει νὰ ἀντιπαταχθῶσιν ἀμέσως εἰς τοὺς Πέρσας, ἢ νὰ περιμείνωσι τὴν ἐφίξιν τῶν Σπαρτιατῶν. Εἰς τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη ἐν Μαραθῶνι, ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Φειδιππίδου, ὁ Μιλτιάδης ὑπεστήριξε τὴν γνώμην, ὅτι συμφέρει νὰ πολεμήσωσιν ἄνευ πολλῆς ἀναβολῆς, καὶ μετὰ τῆς γνώμης ταύτης συντάχθησαν τέσσαρες ἐκ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐν αἷς, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, καὶ ὁ Ἀριστείδης· ἀλλ' οἱ λοιποὶ πέντε δὲν ἐθεώρησαν φρόνιμον νὰ διακινδυνεύσωσιν ἐν μάχῃ μὲν τὴν ὅλην τῆς πόλεως τύχην, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡλιπίζον πάντοτε εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῆς μεγάλης Πελοποννησιακῆς πόλεως. Αἱ γνώμαι λοιπὸν ἐδιχοτομήθησαν, ὥστε ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἐξηρτάτο ἀπὸ τοῦ πολεμάρχου, ὅστις, καθὰ καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπωμεν, εἶχεν ἐτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δικαίωμα

ψήρου ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν στρατηγῶν. Τότε ὁ Μιλτιάδης, πρὸς-
ελθὼν πρὸς τὸν Καλλιμάχον, ἐξήγησεν αὐτῷ, ὅτι ἂν ἀναβάλλουσα τὴν
ἀγῶνα ὑπάρχει κίνδυνος, μήπως ἄνθρωποι δειλοὶ ἢ προδόται, λή-
θωσιν ἐκ τούτου καιρὸν νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Ἰππίου, καὶ ἐ-
πέλθῃ τοιουτοτρόπως διαίρεσις ὀλεθρία μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων· ἐνῷ
ἂν πολεμήσωσιν ἐνόσω εἶναι ἡνωμένοι, αὐτὸς ἐγγυᾶται περὶ τῆς
νίκης. Καὶ ἐξάπτων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν φιλοτιμίαν τοῦ
καλοῦ καγαθοῦ πολεμάρχου, ὁ Μιλτιάδης προσέθηκεν ἐπιτηδεύας,
ὅτι ἀπὸ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ Καλλιμάχου δηλαδὴ, ἐξαρτᾶται σήμερον
ἢ νὰ καταδουλώσῃ τὰς Ἀθήνας ἢ νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἐλευθέρας,
καὶ οὐ μόνον ἐλευθέρας, ἀλλὰ πρῶτην νὰ ἀναδείξῃ πόλιν τῶν ἐν τῇ
Ἑλλάδι, καταλείπων ἀέμνηστον ὄνομα εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα. Ὁ
χρηστὸς πολέμαρχος δὲν ἡδυνήθη ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰ βραχέα ταῦτα
ἐπιχειρήματα ἀνδρὸς περιωνύμου ἐπὶ τῇ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ· καὶ,
προστεθείσης τῆς γνώμης αὐτοῦ εἰς τοὺς περὶ τὸν Μιλτιάδην, ἀπε-
ρασισθὴ ὁ ἀγὼν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοὶ ἀπορασισθέντες τούτου, καὶ
τοὶ ἐπιτρεψάντων ὄλων τῶν ἄλλων στρατηγῶν τὸ ἴδιον τῆς στρα-
τηγίας δικαίωμα εἰς τὸν Μιλτιάδην, ἵνα καταστήσωσιν αὐτὸν ὅ-
σον ἐνεστὶ μόνον τοῦ ὅλου στρατοῦ ἡγεμόνα, ἡ μάχη οὐδὲν ἥττον
δὲν συνεκροτήθη εἰμὴ καθ' ἣν ἡμέραν ἐπῆλθε κατὰ νόμον ἢ σειρὰ
τῆς ἰδίας τοῦ Μιλτιάδου στρατηγίας, ἥτις ἦτο ἡ δεκάτη ἀπὸ τῆς
ἐξόδου ἐξ Ἀθηνῶν ἡμέρα, ὥστε συνέβη πάντοτε ἀναβολή τις, τοῦ-
το δὲ ἴσως διότι ἐδέχθη νὰ γίνωσιν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπαραίτητοί
τινες παρασκευαὶ καὶ ἀσκήσεις.

Ἐπῆλθε δ' ἐντούτοις γεγονὸς τι ἐπιτηδείοτατον νὰ ἐνθαρρύνῃ
τοὺς Ἀθηναίους· ἐν μιᾷ τῶν κρισίμων ἐκείνων ἡμερῶν, ἐνῷ, ἡθρο-
σμένοι ὀλίγοι αὐτοὶ περὶ Μαραθῶνα καὶ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπά-
σης ἐγκαταλελειμμένοι, δὲν ἐβλεπον περὶ αὐτοὺς εἰμὴ τὰ ἄπαρα
τῶν πολεμίων τάγματα καὶ πλοῖα, ἐμαθον αἰφνης ὅτι ἀπὸ Πάρνηθος
καὶ Δεκελείας κατέρχονται, εὐθὺ πρὸς τὸν Μαραθῶνα βαδίζοντες,
ὁπλῖται 1000· ἦσαν δὲ οἱ ἄνδρες οὗτοι ἅπανα τῶν Πλαταιέων ἢ
δύναμις, οἵτινες ἦλθον, αὐτοὶ μόνον Ἕλληων, αὐθόρμητοι, ἵνα και-
νωθήσῃ τοῦ μεγάλῳ ἐκείνου ἀγῶνος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι
ἐν Μαραθῶνι προσέκειτο νὰ ἀπορασισθῇ ἡ τύχη οὐ μόνον τῶν Ἀθη-

των, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ τῶν Πλαταιέων αὐτῶν, οἵτινες, πρὸ εἰκοσίων ἐτῶν ἀπαλλαγέντες τῆς καταθλιπτικῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων, τῇ τῶν Ἀθηναίων συνδρομῇ ἂν οὗτοι ἐνικῶντο ἥδη, κῆλον ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν φιλέδικον τῶν πρώτων διάκρισιν οὐδὲν ἦτον, ἀνέλαβον ἀγῶνα παρόντα καὶ ραβερὸν, ἐνῷ ὁ ἄλλος ἦτο μέλλων καὶ ἄδηλος· διὸ ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ προθυμία μεθ' ἧς ἐδραμον εἰς Μαραθῶνα, οἱ δὲ εὐγνώμονες Ἀθηναῖοι ἀντήμεκταν πύτην βραδύτερον διὰ πολλῶν τιμῶν καὶ προνομίων.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς ἐπικουρίας ταύτης τῶν Πλαταιέων, ἡ ὅλη ἑλληνικὴ δύναμις συνεποσάθη εἰς 40 ἢ τὸ πολὺ 44 χιλιάδας ὀπλιτῶν, ἐνῷ ὁ περσικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πλεονηπλεστέτερος. Συγγραφεῖς μεταγενέστεροι ἀνεβίβασαν τὸ ποσὸν αὐτοῦ, οἱ μὲν εἰς 140,000, οἱ δὲ εἰς 300,000, οἱ δὲ εἰς 500, οἱ δὲ καὶ εἰς 600 χιλιάδας. Οἱ τελευταῖοι τρεῖς ἀριθμοὶ εἶναι προδήλως ὑπερβολικοί, δὲν ἔχομεν δὲ τρόπον νὰ βεβαιώσωμεν ἂν καὶ ὁ πρῶτος ᾗναι ἀκριβής. Ὁ πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρει τὴν δύναμιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, λέγει μόνον αὐτὸν ἅ πολλόν τε καὶ εὖ ἐσκευασμένον. Λέγει δὲ πρὸς τούτοις ὅτι ὁ περσικὸς στόλος συνέκειτο ἀπὸ 600 τριήρων, ἐπὶ τῶν ὁποίων δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι, ἐκτὸς τῶν ναυτῶν καὶ τῶν κωπηλατῶν, ἠδύναντο νὰ μετακομισθῶσι 30 ἕως 40,000 ἀνδρῶν· ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος μνημονεύει καὶ φορηγῶν, ἰδίως ἱππαγωγῶν πλοίων, τῶν ὁποίων δὲν ὀρίζει τὸν ἀριθμὸν. Πλὴν τούτου, ὁ περσικὸς στρατὸς προσέλαβεν ἐπικουρίας καὶ ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἂν καὶ ἀφ' ἐτέρου ἔσως ἀπώλεσε τινὰ τῶν πλοίων, κατὰ τὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μακρὸν αὐτοῦ πλοῦν. Ὡςτε εὐθεμίαν ἔχομεν ἀσφαλῆ ὑπολογισμῶν βᾶσιν, καὶ πᾶσαι αἱ ἔγμ τοῦδε γενόμεναι ἀπόπειραι τοῦ νὰ ὀρισθῇ ὅπως οὖν ἀκριβῶς τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν ἀπέβησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτον αὐθαίρετοι. Εἰς πᾶσαν ὁμῶς περίστασιν, καὶ ἐκ μόνου τοῦ γνωστοῦ δεδομένου τῶν 600 τριήρων καθίσταται βέβαιον, ὅτι ἂν οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς περιέπεσόν εἰς ὑπερβολάς, ἀφ' ἐτέρου οἱ κέρται ἦσαν ὁμολογουμένως, ὡς προείπομεν, πολλαπλαῖοι τῶν ἑλλήνων. Ὡς τεκμήριον τι ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀληθειῶν δέ-

νεται ἴσως, μέχρι τινός τουλάχιστον, νὰ χρησιμεύσῃ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων, ὁ ἀκριβὲς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὀριζόμενος. Πέρσαι μὲν ἔπесον κατ' αὐτὸν 6400, ἐνῷ ὁ Ῥωμαῖος Ἰουστίνος, ὁ ἀναβιδάσας εἰς 600,000 ἀνδρῶν τὸν περσικὸν στρατόν, ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιφέρῃ ὅτι ἔπесον ἐξ αὐτῶν 200,000. Ἕλληνες δὲ δὲν ἔπесον εἰμὴ 192 ἄνδρες. Ἄξιον ἐπὶ πᾶσι σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἐνῷ, καθ' Ἡρόδοτον, ὁ Ἰππίας ἀπεβίβασε τοὺς Πέρσας εἰς Μαραθῶνα, ὅχι μόνον διότι τὸ πεδίον τοῦτο ἦτο πλησιέστατον εἰς τὴν Ἐρέτριαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἦτο ἐπιτηδειότατον εἰς τὰς κινήσεις τοῦ ἰππικοῦ, ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ ἰππικὸν οὐδόλως ἀναφέρεται.

Ἡ πεδιάς τοῦ Μαραθῶνος, ἐν ἣ προέκειτο ἤδη νὰ ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τῆς Ἑλλάδος ἴσως ἡ τύχη, κεῖται ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Διακρίας (σελ. 232), εἰς τοὺς πρόποδας τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Βριλησσοῦ ἢ Πεντελικοῦ, καὶ ἰδίως ἐν τῇ γωνίᾳ ἣν σχηματίζει μὲ τὴν θάλασσαν ὁ εἰς ταύτην κατερχόμενος Βριλησσός. Κολποῦται δὲ ἐνταῦθα ἡ παραλία ἐν εἰδὲι ἡμισελήνου, ἥς τὸ βόρειον κέρας ἀποτελεῖ ἡ ἄκρα ἡ καλουμένη Κυνόσουρα, τὸ δὲ μεσημβρινόν, ἡ ἀρκτικοανατολικωτέρα ἄκρα τοῦ Βριλησσοῦ. Ἐπίσης καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ αἰγιαλοῦ τούτου ἀπλούμενον μαραθωνικὸν πεδίον κυρτοῦται ἐν εἰδὲι ἡμισελήνου, ὡς ἐκ τῶν περιστοιχίζόντων αὐτὸ ὄρεων· τὰ δὲ ὄρη τρυτά, τὰ κατερχόμενα ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος, καλοῦνται σήμερον, τὸ μὲν πρὸς μεσημβρίαν Ἀργαλίκι (τούτου ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρα σχηματίζει τὸ μεσημβρινόν κέρας τοῦ μαραθωνικοῦ λιμένος), τὸ δὲ πρὸς δυσμὰς, Κοτρόνι, τὸ δὲ πρὸς βορρᾶν, Σπανροκοράκι, τὸ δὲ πρὸς τὸ βορειοανατολικόν, Δρακονέρι (τούτου ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρα, ἡ Κυνόσουρα, ἀποτελεῖ τὸ βορειότερον κέρας τοῦ μαραθωνικοῦ λιμένος). Τὸ τοιοῦτοτρόπως ὀριζόμενον πεδίον ἔχει πλάτος, ἀπὸ ἀρκτου πρὸς μεσημβρίαν, 6 ἀγγλικῶν μιλίων, ἦτοι 9 χιλιομέτρων, ἀλλὰ τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ δὲν ἔχει σήμερον ὅπως εἶχε τὸ πάλαι καὶ μέχρι πρότινος χρόνου, ὅτε μέγα ἔλος ἐκάλυπτε τὸ πλεῖστον βορειοανατολικὸν τοῦ πεδίου μέρος, μετὰ τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι καὶ τῆς ἄκρας Κυνοσούρας· ἔλος τὸ

ἑποῖον ὁ σημερινὸς ἰδιοκτήτης τοῦ μέρους τούτου τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου ἀπεξήρανε πρὸ τινων ἐτῶν. Τὸ πάλαι λοιπὸν, ὅτε, ὡς καὶ μέχρις ἐπ' ἐσχάτων, ὑπῆρχεν ἐτι τὸ ἔλος τοῦτο, τὸ προαναφερθὲν πλάτος τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου ὑπῆρχεν, ὡς ἐξ αὐτοῦ, τοσοῦτῳ μᾶλλον στενότερον, ὅσῳ καὶ περὶ τὸ μεσημβρινοδυτικώτερον τοῦ πεδίου κεῖται ἔλος ἕτερον, εἰ καὶ τοῦ πρώτου μικρότερον. Τὸ δ' ἡμικύκλιον ἐκεῖνο ὀρεινὸν τεῖχος, δι' οὗ περιφράσσεται τὸ μαραθωνικὸν πεδίον, ἔχει τέσσαρας πύλας, μίαν μεσημβρινήν, ἄλλην βόρειον καὶ δύο δυτικὰς παραλλήλους. Ἡ μεσημβρινή, ὅπου ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ κώμη ἡ πόλις Προβάλινθος, φέρει διὰ τῶν εἰς τὴν θάλασσαν κατερχομένων βορειοανατολικωτέρων ὑψωρεῶν τοῦ Βριλησσοῦ, καὶ ἰδίως μεταξὺ τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ καλουμένου σήμερον Ἀργαλίκι καὶ τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν μεσόγαιαν, καὶ ἐκείθεν, διὰ τοῦ σήμερον λεγομένου Σταυροῦ, ἤτοι τῆς μεταξὺ Πεντελικῆς καὶ Ὑμηττοῦ κοιλάδος, εἰς Ἀθήνας· καὶ εἶναι ἡ ὁδὸς αὕτη ἡ πρὸ τινων ἐτῶν ἀμαξιτὸς γενομένη, δι' ἧς οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν δύνανται ἤδη ἐποχοῦμενοι, ἐντὸς 4 ὥρῶν, νῆ μεταβῶσιν εἰς Μαραθῶνα. Μεταξὺ δὲ τοῦ ὄρους Ἀργαλίκι καὶ τοῦ ὄρους Κυτρόνι ὑπάρχει κοιλὰς στενοτάτη, ἀπὸ τῆς ὁποίας, περιλαμβανούσης σήμερον τὸ μικρὸν χωρίον τοῦ Βρανᾶ, ὁδὸς δευτέρα, ἀπότομος, ἀναβαίνουσα εἰς τὸν μετὰ τοῦ Βριλησσοῦ ἐπίσης συνεχόμενον κρημνὸν τοῦ Ἀφορισμοῦ, ἄγει εἰς τὸ χωρίον Σταμάτα καὶ ἐκείθεν εἰς Κηρισίαν, εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ πεδίου τῶν Ἀθηνῶν· ἐν τῇ πεπιεσμένῃ ταύτῃ κοιλάδι, μεταξὺ Ἀργαλίκι καὶ Κοτρόνι, ἔκειτο, κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν ἤδη γνώμην, ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Μαραθῶνος, ἐν καὶ ὑπάρχωσι τινες οἱ διστάζοντες περὶ τούτου. Τῶντι, μεταξὺ τοῦ ὄρους Κοτρόνι καὶ τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι σχηματίζεται κοιλὰς παράλληλος μὲν τῆς προηγουμένης, πολὺ δὲ ταύτης εὐρυτέρα καὶ εὐφορωτέρα, ἐν ἣ κεῖται τὸ σημερινὸν χωρίον τοῦ Μαραθῶνος. Εἰς τὸ ἄνω τῆς κοιλάδος ταύτης μέρος σῶζονται ἐρείπια, φέροντα ἄχρι τοῦδε τὸ τῆς Οἰνός ὄνομα, ὥστε ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ Οἰνὴ, μία τῶν 4 πόλεων τῆς τοῦ Μαραθῶνος χώρας. Εἰσὶ δὲ τινες οἱ φρονούντες, ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ κοιλάδι, ἀλλὰ κατωτέρω, ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὐρίσκεται τὸ χω-

ρίον τοῦ Μαραθῶνος, ἔκειτο καὶ ἡ ἀρχαία τοῦ Μαραθῶνος πόλις, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Βρανᾶ, ἥτις εἶναι τοσοῦτον συνεσταλμένη ὥστε δὲν ἔννοεῖ τις πῶς ἠδύνατο νὰ περιλαμβάνῃ πόλιν, καὶ μάλιστα τὴν πασῶν ἀξιολογωτέραν. Τελευταῖον, μεταξὺ πάλιν τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι, καὶ τοῦ μεγάλου ἔλους, ὑπάρχει ἑτέρα πόλις στενὴ, ὅπου εἶναι σήμερον τὸ λεγόμενον Κάτω Σοῦλε, καὶ ὅπου περίπου ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ Τρικάρυθος.

Κατὰ τὰς ἑννέα ἡμέρας, τὰς διελθούσας ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ ἄστεος, οὗτοι ἐστρατοπέδευον περὶ τὴν πόλιν τοῦ Μαραθῶνος, ἐπὶ χώρῳ τινὸς καθοσιωμένου εἰς τὸν Ἡρακλῆα, καὶ τούτου ἕνεκα ὀνομαζομένου Ἡράκλειον. Ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ χρόνου διαστολήματι, οἱ Πέρσαι διετέλεσαν ἐστρατοπεδευμένοι εἰς τὸ βορειοανατολικώτερον τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου, πλησίον τοῦ στόλου αὐτῶν. Ἄν μέχρι τινὸς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, διατὶ οἱ Ἕλληνες ἀνέβαλον ἐπὶ τοσαύτας ἡμέρας τὸν ἀγῶνα, εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ ἐξηγηθῇ, διατὶ καὶ οἱ Πέρσαι ἔπρακτοσαν ἐπὶ τοσοῦτον, καὶ διατὶ, ἂν ὅχι ἄλλο, δὲν ἐπεμψαν τοῦλάχιστον μέρος τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν εἰς Φάληρον, ἵνα ἀπειλῶσιν ἐκεῖθεν αἰμέσως τὸ ἄστυ καὶ ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς τοὺς Ἀθηναίους, νὰ διαρῶσιν τὴν καὶ ἄλλως μικρὰν αὐτῶν δύναμιν. Ὅπως δὲ ποτε, τὴν δεκάτην ἡμέραν, ἥτις ἦτο μία τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς τοῦ 490 ἔτους, οἱ μὲν Ἕλληνες παρετάχθησαν, ἀπὸ πρωίας ὡς ἐπὶ μάχην, εἰς τὸ νοτιοδυτικώτερον τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου, καὶ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι μέχρι τῆς βορείου ἄκρας τοῦ ὄρους Ἀργαλῆαι· οἱ δὲ Πέρσαι ἀντιπαρατάχθησαν εἰς τὸ βορειοανατολικώτερον τοῦ πεδίου, ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἔλους μέχρι τῆς ἀνατολικωτέρας ἄκρας τοῦ ὄρους Σταυροκοράκι, ἔχοντες μὲν τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐσταρίζοντο ἐπὶ τοῦ πολυχρίθμου αὐτῶν στόλου, ἔχοντες ὁμῶς τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐν μέρει ὄπισθεν αὐτῶν ἦτο τὸ μέγα ἔλος. Τὸ ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν διάστημα ἦτο 5000 περίπου πεδῶν. Τὸ κράτιστον τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ἦται οἱ ἰθαγενεῖς Πέρσαι καὶ οἱ Σάκαι, παρετάχθη ἐν τῷ κέντρῳ, ὅπου ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἐντιμότερα θέσις, ἐν ἣ ἥτατα καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὁσάκις παρευρίσκατο εἰς τὴν μάχην.

Κατὰ τοῦτο, ὁ περσικὸς στρατός, ὡς καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα, ἐνθυ-
μαίετο τὸν τουρκικόν, τὸν ἀρχαῖον δηλαδὴ τουρκικόν, ὅτε οἱ Σουλ-
τάνοι ἐστράτευον αὐτοπροσώπως, ἄγοντες τὰ ἀκάθεκτα τῶν γενι-
τσάρων τάγματα· διότι τότε τὰ μὲν στίφη τῆς Ῥούμελης ἐπέιχον
τὸ ἀριστερόν κέρας, τὰ δ' ἄσιανὰ τὸ δεξιόν, ἐν τῇ μέσῳ ἴσταντο
οἱ γενίτσαροι, καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ὁ Σουλτάνος ἢ ὁ μέγας
Βεζίρης, περιστοιγισμένοι ὑπὸ τῶν σπαχίδων. Παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν
ἐξεναντίας ἐντιμοτάτη ἦτο ἡ δεξιὰ πτέρυξ, ἥς ἐπὶ τοῦ προκειμένου
προΐστατο ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος· οἱ ὀπλίται ἐτάσσοντο κατὰ
φυλάς, αἱ δὲ φυλαί, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, καθ' ὃν ἔλαβον
τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀριθμόν· διότι κατὰ πᾶν ἔτος ὠρίζετο διὰ κλήρου
ἢ σειρὰ ἐκάστης φυλῆς, καὶ κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην ἐτάσσοντο
εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις· τελευταῖοι πρὸς ἀριστερὰν ἴσταντο οἱ
χιλίοι Πλαταιεῖς, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀείμνηστον. Ὁ Μιλ-
τιάδης ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἐξισώσῃ τὸ μέτωπον τοῦ ἑλλη-
νικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ περσικόν μέτωπον, ἵνα μὴ κυκλωθῇ ἐπὶ
δὲ τούτῳ, μὴ ἔχων ἀποκρῶσαν δύναμιν, ἠναγκάσθῃ νὰ ἀραιώσῃ τὸ
κέντρον αὐτοῦ, ὅπου ἴσταντο ἰδίως αἱ δύο φυλαί, Λεοντίς καὶ Ἀν-
τιοχίς, καὶ ὧν τῆς τελευταίας ἐστρατήγει ὁ Ἀριστείδης, νὰ πυ-
κνώσῃ δὲ ὅσον ἐνδέχεται τὰς δύο πτέρυγας, ἵνα δι' αὐτῶν μάλι-
στα κωπισχύσῃ. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ συνέκειτο κυρίως ἐξ ὀπλιτῶν.
παρῆσαν δὲ καὶ τινες δούλοι εἴτε ψιλῶς ὠπλισμένοι, εἴτε καὶ ἀο-
πλοι ἀπλῶς ὑπηρέται, ἀλλ' οὔτε τοξότας εἶχεν, οὔτε ἵππικόν.
Πολλοὺς ἵππεῖς δὲν ἠδυνήθησαν βεβαίως οὔτε οἱ Πέρσαι νὰ μετα-
φέρωσι, διὰ θαλάσσης, ἐξ Ἀσίας· ἀλλ' εἶχον πάντως ἱλας τινάς·
καὶ ἀπὸ τῆς ταπεινοτέρας θέσεως εἰς ἣν ἴσταντο, κάλλιστα δυνά-
μενοι νὰ καταμετρήσωσι τὴν περὶ τὰ ἄνω τοῦ πεδίου μετεωριζο-
μένην εὐαριθμόν φάλαγγα τοῦ Μιλτιάδου, καὶ βλέποντες αὐτὴν
μὴ ἔχουσαν παντάπασιν ἵππικόν, μετὰ πλείστης ἀναμφιβολῶς πε-
ποιθήσεως ἀπεξεδέχοντο τὴν ἐκβάσιν τοῦ ἀγῶνος, ἀναλογιζόμενοι
μάλιστα τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν ἀδιαλείπτων αὐτῶν προτέρων
θριάμβων.

Κατὰ τὸ θρησκευτικόν τῶν Ἑλλήνων ἔθος, ὁ πολέμαρχος προ-
ήνεγκε πρὸ πάντων θυσίαν εὐλασίῃ εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ πολέμου· τὰ

δ' ἱερὰ ἀπέδωσαν αἵσιν. Τότε ὁ Μιλτιάδης ἠγόρευσε πρὸς τοὺς ὀπλίτας καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς τὸ πολλάκις βεβαίως καὶ πρότερον ἐξηγηθέν, ὅτι δέον νὰ ἐπέλθωσι δρομαῖοι ἐπὶ τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν, *au pas de charge*, ὡς ἤθελεν εἰπεῖ ὁ Γάλλος στρατηγός, ἵνα ἀποφύγῃσι τὴν ἀπὸ τῶν ἱππέων καὶ τῶν τοξευτῶν βλάβην· καὶ ἐν τῷ ᾧμα ἀντήχησεν ὁ παιάν, καὶ ἐσήμενον αἱ σάλπιγγες, καὶ προετάθησαν αἱ ἀσπίδες, καὶ ἐξώρμησεν ὡς καταρράκτης ἡ φάλαγξ. Οἱ Πέρσαι, οἵτινες καὶ πρότερον ὀλιγώρως εἶχον πρὸς τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον, ἠπόρησαν ἤδη ἐτι μᾶλλον, βλέποντες τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἄνδρας, ἐπελαύνοντας ἀνὰ ἱπποῦ καὶ τοξευμάτων, καὶ ὑπέλαβον αὐτοὺς ὑπὸ μανίας τινὸς ἐλεθρίας καταληφθέντας. Ἐξετόξευσαν δὲ ἐπ' αὐτοὺς βροχὴν βελῶν ἀναριθμήτων· ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ παράταξις ἦτο ψιλή, τὰ δ' ἀμυντικὰ τῶν ἀνδρῶν ὄπλα, κράνη, θώρακες, κνημίδες, ἀσπίδες, ἀσφαλῆς ὥστε τὰ βέλη ἐπεσον ἢ κατὰ γῆς ἢ ἐπὶ χαλκοῦ ἀνευδρότου· καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἐτι λεπτῶν, ἐπέσκηψαν οἱ ὀπλίται ἐπὶ τὸ περσικὸν μέτωπον. Ἡ σύλλαξις ὑπῆρξε φοβερά, διότι ἂν καὶ ὁ ὀπλισμὸς τῶν πολεμίων ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ, τὸ πλῆθος καὶ τὸ θάρρος αὐτῶν ἦτο μέγα. Ἰδίως τὸ ἑλληνικὸν κέντρον ἦτο ἀραιότατον· καὶ μὲν ἐνταῦθα ἐστρατήγει ὁ καρτερικὸς Ἀριστείδης, ἐνταῦθα ἠγωνίζετο, ἂν δὲν ἐστρατήγει, ὁ φιλότιμος Θεμιστοκλῆς, ἀλλ' ἐνταῦθα ἀφ' ἑτέρου ἐπετίθεντο οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Σάκαι, οἱ μαχμώτατοι καὶ καλῆτερον ὀπλισμένοι τῶν πολεμίων· ὥστε, ὅσην πεισματώδης καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ ἀντίστασις τῶν φυλῶν Λεοντίδας καὶ Ἀντιοχίδος, ἠναγκάσθησαν αὐταὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐνδύσωσιν, οἱ δὲ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος νικηταὶ ἀναδειχθέντες Πέρσαι καὶ Σάκαι, κατεδίωξαν αὐτοὺς πρὸς τὰ ἄνω τοῦ πεδίου. Αἱ δύο ἑλληνικαὶ πτέρυγες δὲν ἐποτήθησαν ὡς ἐκ τοῦ αὐτυχήματος αὐτοῦ· καὶ πυκνότερον μὲν τοῦ κέντρου συγκεροτημέναι, ὑποδεεστέρους δ' ἐχούσαι τοὺς ἀντιπάλους, ἐπέμενον πιέζουσαι καὶ κόπτουσαι αὐτοὺς, μέχρις οὗ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν. Ὁ Μιλτιάδης δὲν ἐξηκολούθησε τὴν διώξιν, ἀλλὰ, συναγαγὼν ἀμέσως ἀμφοτέρω τὰ κέρα, ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸ νικητρίον περσικὸν κέντρον· ἀνακουφισθέντες δ' ἐντεύθεν καὶ οἱ ὀπλίται τῆς Λεοντίδος καὶ τῆς Ἀντιοχίδος, ἠνέθρωσαν αὐθις τὰς

διαβραγείσας αὐτῶν τάξεις, ὥστε οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Σάκαι, παντα-
χόθεν οὕτω προσβληθέντες, δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσι καὶ ἐτρά-
πησαν ὁμοίως εἰς φυγὴν. Τότε ὁ Μιλτιάδης διέταξε δῖωξιν γενι-
κὴν καὶ πολλοὶ μὲν τῶν πολεμίων ἀπωλέσθησαν περιπεσόντες εἰς
τὸ μέγα ἔλος, οἱ δὲ πλείότεροι κατέφυγον εἰς τὰ πλοῖα. Οἱ Ἀθη-
ναῖοι ἐπιδραμόντες ἐπεχείρησαν ἤδη νὰ κρατήσωσι καὶ νὰ πυρπο-
λήσωσι τὰ πλοῖα διὰ νέος καὶ δεινότητος συνέθετο περὶ τὴν παρα-
λίαν ἀγών· καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ γενναῖος πολέ-
μαρχος Καλλίμαχος, ἔπεσε δὲ εἰς τῶν στρατηγῶν, Στησίλαος ὁ
Θρασύλου. Ἐνταῦθα, Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος, ὁ τοῦ ποιητοῦ Αἰσ-
χύλου ἀδελφός, ἀρπάσας ἐν τῶν πλοίων ἀπὸ τῆς πρύμνης, ἀπε-
κόπη τὴν χεῖρα διὰ πελέκως· ἐνταῦθα ἀπέθανον καὶ ἄλλοι Ἀθη-
ναῖοι, πολλοὶ τε καὶ ὀνομαστοί. Οἱ δὲ πολέμιοι, ἀπὸ τῶν νεῶν μα-
χόμενοι, ἡδυνήθησαν νὰ ἀποκρούσωσι τὴν τελευταίαν ταύτην ἔ-
φοδον καὶ νὰ ἀποπλύσωσιν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐκυρίευσαν εἰμὴ ἐπὶ τὰ
πλοῖα ἀλλ' ἅπαν τὸ στρατόπεδον, καὶ ἅπασαι αἱ ἀποσκευαί, καὶ
ἅπαντες οἱ ἵπποι περιέπεσον εἰς χεῖρας αὐτῶν· νεκροὶ δὲ τῶν ἐ-
χθρῶν 6400 ἐκάλυπτον τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

Καὶ ἦν ἤδη μεσημβρία· τὰ δὲ πέραξ ὄρη ἀντήχουν ὑπὸ τῶν
ἐλαλαγμῶν τῆς ἀγαλλιάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅστις, ἐνθου-
σιῶν ἐπὶ τῷ κατορθώματι, ἐθεώρει ἀπερχόμενον ἀπρακτον ἀπὸ τῆς
ἐκρᾶς πατρίδος τὸν πολυάριθμον ἐκείνον στόλον, ὅτε αἰφνης, ἀπὸ τῆς
κορυφῆς τοῦ Πεντελικοῦ, σημεῖον ἐγένετο, ὅτι ὁ στόλος δὲν ἀπο-
μακρύνεται ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀλλὰ πρὸς τὸ Σούνιον μᾶλλον φαί-
νεται κωπηλατῶν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ κατέστη πρόδηλος ὁ σκοπὸς
αὐτοῦ ἦτο νὰ κάμψῃ τὴν ἄκραν ἐκείνην καὶ, προσελθὼν εἰς Φάλη-
ρον, νὰ ἐπιπέσῃ εἰς τὸ ἀπεστερημένον πάσης ἀμύνης ἄστυ. Ὁ νε-
κηφόρος ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξεπλάγη ὑπὸ τῆς ἀγγελίας ταύτης·
μόλις κατίσχυσε τοῦ ἐνὸς κινδύνου, καὶ ἰδοὺ προέκυπτεν ἕτερος.
Ἄλλ' ὁ Μιλτιάδης ἀπεράσισεν ἀμέσως περὶ τοῦ πρακτέου. Διατά-
ξας τὸν Ἀριστείδην νὰ μείνῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μετὰ τῶν
ὀπλιτῶν τῆς Ἀντιοχίδος φυλῆς, πρὸς φύλαξιν τῆς λείας, τῶν τρο-
παίων καὶ τῶν πληγωμένων, αὐτὸς, μετὰ τῶν λοιπῶν 9 φυλῶν καὶ
μετὰ τῶν Πλαταιέων, ὥρμησε δρομαῖος διὰ τοῦ Ἀφορισμοῦ, τοῦ

χωρίου Σταμάτα καὶ τῆς Κηφισίας, πρὸς τὸ ἄστυ, οὗον ἔφρασε, περὶ λύχων ἀφάς, καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς Κυνόσαργες, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ. Τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα ἦτο ἤδη γνωστὸν εἰς Ἀθήνας, διότι, ἅμα μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης, ὁπλίτης, φέρων ἔτι, ὡς λέγεται, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ, ἔδραμε πρὸς τὴν πόλιν καὶ δοῦς εἰς τοὺς ἄρχοντας τὴν χαροποιὸν ἀγγελίαν, ἔπεσε νεκρὸς ἀπὸ τοῦ κόπου. Τὴν δ' ἀγγελίαν τοῦ νέου κινδύνου ἐκόμισεν αὐτὸς ὁ λόκληρος ὁ στρατὸς· στρατὸς αἰμῆνηςτος καὶ θαυμαστός διὰ τὴν πευθαρχίαν, τὴν ἀσκήσιν καὶ τὰ ἀθλητικὰ αὐτοῦ σώματα. Ἀπὸ πρωΐας τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι μεσημβρίας, ἡγωνίσθη ἀγῶνα φοβερὸν πρὸς ἀντιπάλους πολλαπλασίους, καὶ μόλις κατισχύσας, ἰδοὺ ἐπαχειρεῖ, ἐπὶ τῇ φωνῇ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὁδοιπορίαν μακράν καὶ δύσβατον, ὁδοιπορίαν ἐπτά τοιῶτάχιστον ὥρων, ἵνα προκαταλάβῃ τὸ κινδυνεῦον ἄστυ. Ὁ περσικὸς στόλος δὲν ἔφρασεν εἰμὴ διὰ νυκτὸς εἰς Φάληρον. Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἰδὼν τοὺς Ἕλληνας κατέχοντας τὸ Κυνόσαργες, δὲν ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ βουλευμάτος, τοσούτῃ μᾶλλον ὅσῃ δὲν εἶχεν ἤδη παντάπασιν ἱππικόν. Ὁ Ἀἴτις λοιπὸν καὶ ὁ Ἀρταφέρνης ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, μὴ φέροντες ἄλλα τρόπαια εἰμὴ τὴν ἀπὸ Νάξου λείαν καὶ τοὺς Ἑρετριεῖς αἰχμαλώτους, οὓς παρέλαβον ἐξ Αἰγίλειας, καὶ τοὺς ὁποίους, προσελθόντας εἰς Σοῦσα, δὲν ἐκακοποίησεν ὁ βασιλεὺς Δαρείος, ἀλλὰ κατέστησεν εἰς Ἀρδέρικκαν, θέσιν ἀπέχουσαν 220 στάδια ἀπὸ τῆς μητροπόλεως ταύτης. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν δὲ ἐκείνην ἀπέθανεν, ἀπὸ τῆς λύπης αὐτοῦ, καὶ ὁ ἱππίας, ὃν καὶ ἄλλοι λέγουσιν ὅτι ἔπεσεν ὁ προδότης ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ.

Τὸ ἐσπέρας τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀπέπλευσεν ἐκ Φαλήρου ὁ περσικὸς στόλος προσῆλθεν ἡ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπικουρία· ἡ ἐπικουρία αὕτη δὲν ἦτο ἀξία τῆς πρώτης ἐλληνικῆς πόλεως, διότι συνέχευτο ἐξ ἀνδρῶν 2000 μόνον, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψει εἰς Ἑρέτριαν 4000· καὶ οὐδὲ ἤγετο ὑπὸ τινος τῶν βασιλέων, τοῦ Κλεομένους ἢ τοῦ Λεωτυχίδου. Ἀλλ' οἱ ἐκπεμφθέντες ἄνδρες, ἔδωξαν τοιῶτάχιστον θαυμαστὴν προθυμίαν ἵνα προφθάσωσιν εἰς τὴν μάχην· διότι ἀναχωρήσαντες ἐκ Σπάρτης τὴν ἐπιούσαν τῆς πανσελήνου, καὶ μετὰ

παραδέξου βαδίσαντες ταχύτητος, ἐφθάσαν τριταῖαι εἰς τὴν ἄκτον κήν. Λυπηθέντες δὲ διότι ὑστέρησαν, δὲν ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια, εἰμὴ ἀφού ἐπεσεφθῆσαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ ἐπήνεσαν τὸ ἔργον τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ ἔργον ἦτο τῶντι μέγα· ἡ πατρίς ἡμῶν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πολλὰς ἔτι ἐνδόξους ἡμέρας, ἀλλ' ἴσως οὐδεμία δύναται ν' ἀντι- παραβληθῇ πρὸς ταύτην τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, καθ' ἣν οἱ Ἕλ- ληες πρῶτην φορὰν νικήσαντες ἐκ τοῦ συστάδην τοῖς Πέρσας, τοσαύτῳ μᾶλλον ἐνεθαρρύνθησαν εἰς τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ὁση- μία μόνη πόλις εἶχεν ἀρχέσει ἵνα κατισχύσῃ τῆς πολυαριθμοῦ ἐκεί- νης στρατιᾶς. Καὶ ἂν σήμερον, μετὰ παρέλευσιν διςχιλίων καὶ ἐπὶ- κεινα ἐτῶν, μετὰ θλίψεως μὲν ἀναλογιζόμεθα ὅποιον κλέος ἤθελε στερηθῇ τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, ὅποσα ζημίαν ἤθελε πάθει ἡ ἀνθρω- πότης, ἂν αἱ Ἀθηναῖαι, ἡττηθεῖσαι καὶ ὑποταχθεῖσαι εἰς τοὺς Πέρ- σας, ἀπεστεροῦντε τοῦ μέλλοντος ἐκείνου, καθ' ὃ τοσαῦτα ἐμ- γαλούργησαν εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, γνώσεως καὶ τέχνης, μετ' ἀγαλλιάσεως δὲ ἀσπαζόμεθα τὴν μνή- μην τοῦ κατορθώματος δι' οὗ ὁ κόσμος ἀπηλλάγη τοιαύτης συμ- φορᾶς, εἰμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν ὅποια ἄρ' αἰ γέ ὑπῆρξε τότε ἡ τῶν Ἀθηναίων εὐφροσύνη. Τὴν εὐφροσύνην ταύτην ἐπεδείξαντο πρὸ πάντων διὰ τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς εὐγνωμοσύνης. Ὁ Μιλτιάδης εἶχε τάξει εἰς Ἀρτεμιν τὴν ἀγροτέραν τοσαύτας αἶγας ὅσοι ἤθελον πέσει ἐχθροί. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς εὐχῆς ταύτης ἐτροπολογήθη ἤδη κατὰ τι, μᾶλλον ὑποθέτομεν, ἵνα μὴ πάθῃ ἡ χώρα πολλὴν κατὰ τοῦτο ζημίαν ἢ διότι, ὡς λέγεται, δὲν εὐρέθησαν 6,400 αἶγες. Τὴν σήμε- ρον μόνη ἡ ἐπαρχία Ἀττικῆς (ἐκτὸς τῆς Ἑλευσίνης) τρέφει δεκα- πλάσιον ποσὸν τοιούτων ζώων, οὐδὲ ὑπάρχει λόγος νὰ παραδε- χθῶμεν ὅτι τὸ πάλαι δὲν εἶχε τὸ δέκατον αὐτῶν. Ὅπως δ' ἦποτε, διὰ ψηφίσματος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, προσεφέρθη μὲν εἰς τὴν θεὰν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς αὐτῆς θυσία αἰγῶν 500, ἀπε- ραίσθη δὲ ἔτι ἡ αὐτὴ θυσία θέλει ἐπαναλαμβάνεσθαι κατ' ἔτος τὴν ἐορτὴν ταύτην, εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τῆς ἐν Μαραθῶνι νίκης. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς Πάν, ὁ ἔφορος τῶν ποιμένων, τῶν ποιμνίων καὶ

τῶν εἰς βοσκήν χρησίμων πεδίων, ἐμφωνοθεῖς εἰς τὸν Φειδιππίδην, πρὸς τὴν Σπάρτην βαδίζοντα, περὶ τὸ Περθέριον ὄρος, εἶχε παρὰ πονεθῆ διότι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν αὐτοῦ ποιοῦνται ἐπιμέλειαν, καὶ οὐδὲν ἦττον εἶχεν ὑποσχεθῆ τὴν συνδρομὴν του ἐν τῷ ἐπικειμένῳ ἀγῶνι. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν ἤδη αὐτῷ τὸ ἐν τῷ βράχῳ τῆς ἀκροπόλεως σπήλαιον, τὸ κείμενον ἐν τῇ βορειοδυτικῇ αὐτοῦ γωνίᾳ, ἀντικρὺ τοῦ ἱεροῦ τῶν Εὐμενίδων, καὶ ἀπεράσισαν ὅτι κατ' ἔτος θέλει τελεῖται πρὸς ἐξιλέωσιν αὐτοῦ, θυσία καὶ λαμπαδοδρομία. Ἰδίως δὲ ὁ Μιλτιάδης ἐδήλωσε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν Πᾶνα κατασκευάσας ἐν τῷ σπηλαίῳ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ, ἧς τὸ ἐπίγραμμα, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Κείου Σιμωνίδου, εἶχεν οὕτως·

Τὸν τρατόπουν ἐμὲ Πᾶνα, τὸν Ἀρχάδα, τὸν κατὰ Μήδων,
τὸν μετ' Ἀθηναίων, στήσατο Μιλτιάδης.

Πρὸς τούτοις ἡ δεκάτη τῆς λείας ἀφιερύθη εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ εἰς τὴν Ἀρτεμιν. Τοσοῦτον δὲ πολῦτιμος ἦτο ἡ λεία ἐκείνη ὥστε ἀπὸ μὲν τοῦ μεριδίου τῆς Ἀθηνᾶς, κατεσκευάσθη βραδυτέρον ὁ Φειδίας τὸ μέγξ χαλκοῦν τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς ἀγαλμα, ὅπερ ἴστατο ἐν τῇ ἀκροπόλει· ἀπὸ δὲ τοῦ μεριδίου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐποιήθησαν εἰκόνες χαλκαῖ αὐτοῦ τε τοῦ θεοῦ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν δέκα ἐπωνύμων τῶν φυλῶν ἡρώων καὶ ἀνετέθησαν εἰς Δελφοῦς, ὅπου πρὸς τούτοις κατεσκευάσθη θησαυρὸς, διὰ τε ταῦτα καὶ πάντα τὰ μετέπειτα ἀναθήματα τῶν Ἀθηναίων· τελευταῖον ἀπὸ τοῦ μεριδίου τῆς Ἀρτέμιδος ὤκοδομήθη ἐν Ἀθῆναις ἱερὸν τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος. Μετὰ δὲ τοὺς θεοὺς ἐτίμησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς συμπολίτας. Μέχρι τῆς σήμερον, εἰς τὸ μεσημβρινόν μέρος τοῦ μαραθωνικοῦ πεδίου, διακρίνεται ὁ τύμβος ὅστις ἐκάλυψε τοὺς 192 Ἀθηναίους, τοὺς ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας ἐν τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ πεσόντας. Ἀλλὰ τὸ πάλαι ἐκόσμου τὸν τύμβον δέκα λαμπροὶ κίονες, ἐρ' ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων, κατὰ φυλὰς, καὶ μετὰ ἐξακοσίους ἀπὸ τῆς μάχης ἐνιαυτοῦς, ἡδυνήθη ἐτι ὁ Πausανίας νὰ ἀναγνώσῃ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα. Οἱ πρὸντες Πλαταιεῖς ἐκηδεύθησαν εἰς ἴδιον τύμβον·

οὐδέποτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐλησμόνησαν τὴν μεγαλόφρονα συνδρομήν ἢν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔλαβον ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως· ὅθεν οὐ μόνον ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς πλουσίαν μερίδα τῆς λαΐας καὶ πάντα τὰ ἀστυκὰ τοῦ Ἀθηναίου πολίτου δίκαια, ἀλλὰ εἰς τὰ μεγάλα παναθήναια, τὴν κυριωτάτην τῶν Ἀθηναίων πανηγύριν, ὃ κῆρυξ ὁ Ἀθηναῖος ἀείποτε ἔκτοτε κατηύχετο· « ἅμα τε Ἀθηναίοισι λέγων γίνεσθαι ἀγαθὰ καὶ Πλαταιεῦσι. » Καὶ οὐδ' οἱ δούλοι οἱ πεσόντες ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἐλησμονήθησαν, ἀλλὰ τρίτος τύμβος ἐδέχθη τοὺς νεκροὺς αὐτῶν. Οἱ Μαραθῶνιοι ἐτίμησαν δι' ἐτησίων τελετῶν τὴν μνήμην τῶν ἀθανάτων ἡρώων, τῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου αὐτῶν ἀγωνισαμένων, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ὥρισαν βραβεῖον εἰς τὸν ὅστις ποιήσῃ τὸ κάλλιστον τοῦ προκειμένου ἄθλου ἐγκώμιον· καὶ συνηγωνίσθησαν περὶ τοῦ βραβείου, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σιμωνίδης· τοῦ δὲ Σιμωνίδου ἡ ἐλεγεία ἐπροοιμιάζεν ὡς ἐξῆς·

Εἰ δ' ἄρα τιμῆσαι, θύγατερ Διός, ὅστις ἄριστος,
 ὄθμος Ἀθηναίων ἐξετέλεσσα μόνος·

καὶ ὁ ὄθμος Ἀθηναίων εὐρὺν φυσικῶς τῷ λόγῳ ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε δίκαιον, αὐτῷ ἀπένειμε τὸ βραβεῖον. Ἀλλ' ὁ Αἰσχύλος, ἂν ἡγήθη εἰς τὸν περὶ τοὺς λόγους τοῦτον ἀγῶνα, ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν παραμυθίαν, ὅτι, εὐτυχέστερος τοῦ ἀντιπάλου, διέπρεψεν ἐν τῷ πρὸ μικροῦ τελεσθέντι πραγματικῷ ἀγῶνι, πλησίον τοῦ ἀειμνήστου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κυνεγεύρου, τοσοῦτον περιφανῶς, ὥστε, μετὰ 40 ἔνιαυτοὺς, τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ χαραχθὲν ἐπίγραμμα ἐξύμνει ἐτι τὴν εὐδόκιμον ἀλκὴν, ἣν ἐπεδείξατο κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, καὶ τὰς πληγὰς ἃς κατέφερεν ὁ βραχίων αὐτοῦ εἰς τοὺς βαθυχαίτας Μήδους.

Καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤρκεσαν. Πλησίον τῶν τύμβων, ἡγέρθη ἐκ λίθου λευκοῦ τρόπαιον, τοῦ ὑποίου τὸ ἐπίγραμμα ἐποίησε πάλιν ὁ Σιμωνίδης, ὅστις δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὁ ποιητὴς τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, ὅπως ὁ Μιλτιάδης ὑπῆρξεν ὁ στρατηγὸς αὐτῆς. Τὸ ἀπλοῦν καὶ ἐμπατικώτατον συνάμα τοῦτο ἐπίγραμμα ἔλεγεν·

Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι,
 χροσφόρων Μήδων ἐστώρεσαν δύναμιν.

Μιλησίον δὲ τοῦ τρωπαίου, ἴδιον κατεσκευάσθη μνημεῖον τῷ Μιλτιάδου, ἐκ λίθου ἐπίτης λευκοῦ, ἀποδοθείσης τῷ ἀνδρὶ τιμῆς ἢ οὐδεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτὸν, ᾤκισθη. Πλήν τούτου, ἀπερασίσθη, ὅτι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ θέλει ἀνατεθῆ ἐν τῷ Πρυτανείῳ, πλησίον τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, οἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς οἱ πρῶτοι σωτῆρες τῆς πόλεως· ἐπὶ πᾶσιν ὅτι ἀπὸ τῆς λείας τῆς μάχης, θέλει ποιηθῆ γελκοὺς αὐτοῦ ἀνδριάς καὶ ἀφιερωθῆ εἰς τοὺς Δελφούς. Τιμὰ αὐτῷ μεγάλαι καὶ ἱκαναὶ βεβαίως νὰ καταστήσωσιν εὐτυχῇ τὸν φιλοδοξότερον τῶν ἀνθρώπων· ὅπως ὁμοῦς εὐτυχίστηκες ἤθελεν εἶναι ὁ Μιλτιάδης, ἂν κατορθώσας ὅ,τι κατώρθωσε, δὲν ἐπέζη, ἀλλ' ἐπαιπτε πλησίον τῶν Καλλιμάχων, τῶν Κυνεγέων καὶ τῶν Στραλάων· διότι τραγικὸν τῇ ἀληθείᾳ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθε τὸ τέλος αὐτοῦ, ἀντιπαρὰβασθέντος μάλιστα πρὸς τὰς ἐνδόξους ἐκείνας ἡμέρας.

Ὁ Μιλτιάδης, ἀνέκαθεν ὀλιγώρως ἔχων πρὸς τὸ κοινοβουλευτικὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ πολίτευμα, ἀπέβη, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ἐπὶ μᾶλλον αὐτογνώμων, μετὰ τὴν νίκην, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἀνυψώθη εἰς περιωπὴν, εἰς ἣν ποτὲ πρὸ αὐτοῦ δὲν εἶχεν ἐτι μεταωρισθῆ ἀθηναῖος πολίτης. Ὅθεν προέτεινεν εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ 70 κλοῖα καὶ ἀνάλογον στρατικόν, μὴ λέγων πρὸς τίνα σκοπὸν θέλει μεταχειρισθῆ τὴν δύναμιν ταύτην, ἀλλ' ἀπλῶς ὑποσχόμενος ὅτι θέλει δι' αὐτῆς καταπλουτίσει τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ πρότασις ἦτο ὅπως οὖν παράδοξος· διότι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μιλτιάδης ἐζήτησε νὰ τῷ ἐπιτραπῇ διατακτορικὴ τις ἐξουσία. Οὐδὲν ἦττον, οἱ Ἀθηναῖοι, πράξαντες, χάριν τοῦ ἐν Μαραθῶνι νικητοῦ, ὅ,τι οὐδέποτε ἄλλοτε ἐπραξάν, ἔδωκαν αὐτῷ ἀνεξελέγκτως ὅσα ἀπήτησεν, ὁ δὲ ἐπλευσεν ἀμέσως· ἐπὶ τὴν γῆσον Πάρον, ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν καὶ ἐζήτησε διὰ χύρκους τάλαντα ἑκατὸν ἦτοι δρ. 600,000, ἀπειλῶν, ὅτι ἂν δὲν δοθῶσι θέλει καταστρέφει τοὺς κατοίκους. Καὶ ἐπραττε ταῦτα, πρόφασιν μὲν ἔχων, ὅτι οἱ Πάριοι συνεξεστράτευσαν μετὰ τοῦ Πέρσου εἰς Μαραθῶνα διὰ μιᾶς τριήρους, ἀληθῶς δὲ ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν Πάριον Λυσανγόραν, ὅστις εἶχεν ἀλλοτε διαβάλοι αὐτὸν εἰς τὸν Πέρσῃ στρατηγὸν Ἰδάρην.

Ὁμολογητέον ὅτι χειροτέρα χρήσις τῆς ἐπιτραπείσης εἰς τὸν Μιλτιάδην ἐξουσίας δὲν ἠδύνατο νὰ γίνη· διότι μετεχειρίσθη τὸν στόλον, τὸν στρατὸν καὶ τὰ χρήματα τῆς πόλεως ἵνα ἐκδικηθῇ προσωπικὸν αὐτοῦ ἐχθρόν. Μόλις ἡ ἐπιτυχία ἠδύνατο ἴσως νὰ καλύψῃ τὸ ἄτοπον τοῦ πράγματος· ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ αὐθαιρεσία ἐπὶ τρωτὸ νὰ στερηθῇ καὶ ταύτης τῆς δικαιολογίας. Τῷ ὄντι οἱ Πάριοι, διαπαιδαγώγησαντες τὸν ἐπελθόντα πολέμιον δι' ὑποσχέσεων μέ-
χρ' οὐ ἐπεσκεύασαν τὸ τεῖχος αὐτῶν, ἀπέρριψαν τότε τὸ ζήτημα. Ὄθεν ὁ Μιλτιάδης ἐξηκολούθησεν ἐπὶ 26 ἡμέρας τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ τὴν μὲν νῆσον ἐδήλωσεν, ἀλλὰ τῆς πόλεως δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστῇ κύριος· ἐπὶ τέλους δὲ πληγωθεὶς βαρέως εἰς τὸ σκέλος, ἔναγκασθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ἄπρακτος εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Μιλτιάδης εἶχε διὰ τὸ αὐτόγνωμον καὶ ἀπότομον αὐτοῦ ἦ-
θος πολλοὺς ἐν Ἀθήναις ἐχθροὺς. Ἰδίως δυσμενῶς διέκειντο πρὸς αὐτὸν οἱ Ἀλκμαίωνιδαι, καὶ διότι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνδρὸς ἡλάττωσε τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, καὶ διότι ὑπώπτευσεν αὐτὸν, ὡς δυνάμενον νὰ τυραννήσῃ τῆς πόλεως. Ὁ ἔσχατος τῆς πατρίδος κίνδυνος καὶ ἡ δόξα ἦν ἐκτίνασται ὁ Μιλτιάδης ἀπὸ τοῦ ἐν Μαραθῶνι κατορθώματος, ἠνάγκασαν κατ' ἀρχὰς τοὺς Ἀλκμαίωνιδας νὰ σιγήσωσι· καὶ πῶς μᾶλλον ὅσω ὅτε οἱ Πέρσαι, ἐκπλεύσαντες ἀπὸ Μαραθῶνος, διεκδύνησαν πρὸς τὸ Φάληρον, εἶχε παρατηρηθῇ, ὅτι προστράπησαν εἰς τοῦτο διὰ σημείου τινὸς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς γενομένου καὶ εἶχε διαδοθῇ φήμη ὅτι ἐγένετο τὸ σημεῖον ὑπὸ τῶν Ἀλκμαίωνιδῶν· φήμη ὅπως ἀνυπόστατος, διότι οἱ Ἀλκμαίωνιδαι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιθυμῶσι τὴν ἀνόρθωσιν τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἦν αὐτοὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἐπολέμησαν, φήμη ὅπως ἦτις, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, διεδόθη ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου, ἵνα ταπεινώσῃ ἐτι μᾶλλον τοὺς ἀντιπάλους. Ὄθεν οἱ Ἀλκμαίωνιδαι δὲν εἶχον τολμήσει νὰ ἀντίπῳσιν εἰς τὴν περὶ τῆς ἀγνώστου ἐκστρατείας πρότασιν τοῦ Μιλτιάδου. Ἦδη ὅμως, ὅτε ὁ Μιλτιάδης ἐπέστρεψεν ὅτε χρήματα φέρων εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οὔτε Πάρον προσκητσάμενος, ἀλλὰ μόνον ζημίας πρόξενος γενόμενος, ἐκ δὲ τούτου ἐπεκράτησε σφοδρὰ κατ' αὐτοῦ δυσἀρέσκεια, ἥτα φυσικώτατον

καὶ ἀφελκθῶσιν οἱ Ἀλκμαίωνιδαι ἀπὸ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τῆς κοινῆς γνώμης· καὶ τῷντι ὁ τότε ἐκπροσωπῶν τὸν μέγαν ἐκέῖνον οἶκον Ξάνθιππος, κατηγόρησε τὸν Μιλτιάδην εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ δήμου, ὅτι ἠπάτησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὅτι, ἕνεκα προσωποῦ πάθους καθ' ἐνὸς τῶν Παρίων, παρέσυρε τὴν πόλιν εἰς ἐπιχειρήσιν ἀδικον, ἀδοξον καὶ ἐπιζήμιον. Ἡ ἐπελθούσα δίκη ὑπῆρξε δραματικωτάτη. Ὁ κατηγορούμενος, τοῦ ὁποίου τὸ τετραυματισμένον σκέλος εἶχεν ἀρχίσει ἤδη νὰ σήπηται, δὲν ἠδύνατο νὰ σταθῇ ὀρθῶς, οὐδὲ νὰ εἴπῃ λέξιν πρὸς ἀπολογίαν του, ἀλλὰ κατέκειτο ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ, ἐνώπιον τῶν ἡθροισμένων δικαστῶν· ὅποια ἀντίθεται πρὸς τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν, ἄγων ἀκμαῖος καὶ δρομαῖος τὴν τῶν συμπολιτῶν τούτων φάλαγγα, ἐπήγετο διὰ τῆς τόλμης καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ, τὴν τῶν ἀπειραρίθμων πολεμίων τροπήν. Οἱ φίλοι του ἐπραξαν ὑπὲρ αὐτοῦ ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ πράξωσιν· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρνηθῶσιν, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν ἐξπλήρωσε τῶν ὅσα ὑπέσχετο ὅτε ἀπήτησε νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ὁ-στόλος καὶ ἡ στρατιά τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ὄνειδος προσέτριψε τῇ πόλει, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὰς προτέρας τοῦ ἀνδρὸς ὑπηρεσίας καὶ νὰ ὑπομνήσωσιν εἰς τὸν δῆμον τὸ ἡρωϊκὸν ἐν Μαραθῶνι ἔργον καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ ὀρκωτοὶ ἐκήρυξαν τὸν Μιλτιάδην ἔνοχον· καὶ τότε ἤρχισεν ἡ περὶ τῆς ποινῆς συζήτησις. Ἡ πρᾶξις τῆς ὁποίας ὁ Μιλτιάδης ἐκηρύχθη ἔνοχος ἦτο, ὡς φαίνεται, ἐξ ἐκείνων, περὶ ὧν δὲν ὑπῆρχε ῥητῶς ὀρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου τιμωρία. Εἰς τοιαύτας δὲ περιστάσεις, κατὰ τὴν ποινικὴν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων δικονομίαν, πρῶτος προέτεινεν ὁ κατήγορος τὴν ἐπιβλητέαν ποινήν· μετὰ δὲ ταῦτα αὐτὸς ὁ κατηγορούμενος ἐδίκαιούτο νὰ ἀντιπροτείνῃ τὸν ὅρον τῆς ποινῆς αὐτοῦ, οἱ δ' ἔνοχοι ἦσαν ὑποχρεοὶ νὰ ἐκλέξωσιν ἀπαραιτήτως ἓνα τῶν δύο τούτων ὁρων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ κατήγορος προέτεινε πάντοτε τὸν βαρύτερον ὅρον, οἱ κατηγορούμενοι οἱ ἅπαξ κηρυχθέντες ἔνοχοι, ἐφρόντιζον συνήθως νὰ ἀντιπροτείνωσι ποινὴν τινα εὐλογον, καὶ ὅχι ὑπὲρ τὸ δέον μικράν· διότι ἂν ἐπραττόν τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἤθελον ἀναγκάσει τοὺς ἔνοχους νὰ προτιμήσωσι τὴν βαρυτέραν. Τοιαύτη λοιπὸν ὑπῆρξε

ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαδικασίᾳ· ὁ ἀμειλίχος Ξάνθιππος ἀπῆ-
της νὰ ἐπιβληθῇ ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν, θάνατος· οἱ δὲ συνήγοροι
τοῦ Μιλτιάδου ἀντεπρότειναν χρηματικὴν ζημίαν ταλάντων πεν-
τήκοντα ἥτοι δρ. 300,000, ὥς ἱκανὴν νὰ ἀποζημιώσῃ τὸν δῆμον
διὰ τὰ ἐξόδα τῆς ἀποτυχούσης ἐκστρατείας. Καὶ τῶντι οἱ ὀρκω-
τοὶ, ἀπορρίψαντες τὴν περὶ θανάτου πρότασιν, ἠρκέσθησαν εἰς μόνην
τὴν χρηματικὴν ποινὴν.

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι μεταγενέ-
στεροι συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι, μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς ποινῆς
ταύτης, ὁ Μιλτιάδης ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ὅτι ἐν τῇ φυ-
λακῇ ἀπέθανεν. Ἀλλὰ τὸ ἱστόρημα τοῦτο δὲν φαίνεται ἀληθές καὶ
ἐπισημῶς ἀπλῶς ἵνα ἀναδείξῃ οἰκτροτέραν τὴν τύχην τοῦ ἀνδρός. Ὁ
πλησιέστερος εἰς τὰ πράγματα Ἡρόδοτος, διηγούμενος τὰ τῆς δί-
κης καὶ καταδίκης, ἐπιφέρει· «*προσγενομένου δὲ τοῦ δήμου αὐτῷ*
κατὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ θανάτου, ζημιώσαντος δὲ κατὰ τὴν ἀδι-
κίαν πεντήκοντα ταλάντοισι, Μιλτιάδης μὲν μετὰ ταῦτα, σφακε-
λίσαντός τε τοῦ μηροῦ καὶ σαπέντος, τελευτᾷ· τὰ δὲ πεντήκοντα
τάλαντα ἐξέτισε ὁ παῖς αὐτοῦ Κίμων.» Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ
παράδεχθῶμεν, ὅτι ὁ κλινήρης στρατηγός, ὅστις δὲν ἦτο εἰς κα-
τάστασιν νὰ ἐγερθῇ ἵνα ὑπερασπισθῇ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐπὶ δικαστη-
ρίῳ, ἀπῆλθῃ ἐκεῖθεν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἀπέθα-
νεν, ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀπεσιώπησε γεγονὸς τὸ ὅποιον ἦτο φυσικώ-
τατον νὰ ἐξεγείρῃ συμπάθειαν, ὣν ἡ μνήμη ἔπρεπε νὰ διατηρῇται
ἐν ἀμυαλίᾳ καθ' ἣν ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας. Πλὴν
τούτου, τὸ πρᾶγμα εἶναι ὅλως παράλογον. Εἰς τοὺς καταδικα-
σθέντας εἰς χρηματικὴν ποινὴν, συνήθως ἐπετρέπετο προθεσμία
τις πρὸς πληρωμὴν, πρὶν γίνῃ ἐναρξίς τῆς ἀναγκαστικῆς ἐκτελέ-
σεως, ἐκτὸς μόνον ὅτι ἐν τῇ ᾄμα ὁ καταδικασθεὶς ἐστερεῖτο ὅλων
τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων μέχρι τῆς ἐκτίσεως. Διὰ τοῦτο
νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐγένετο ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου ὡς πρὸς
τὸν Μιλτιάδην, ἐνῶ μάλιστα διὰ τὴν πληγὴν τοῦ ποδός του,
οὐδεὶς ὑπῆρχε κίνδυνος δραπετεύσεως; Τεθέντος δὲ ὅτι δὲν ἐφυ-
λακίσθη ἀμέσως, οὐδέποτε βεβαίως ἐφυλακίσθη, διότι ὀλίγας ἡμέ-
ρας ἀπὸ τῆς καταδίκης αὐτοῦ ἀπέθανεν ἐκ τῆς γαγγραινῆς ἣν ὑπέ-

στη. Ὁ θάνατος οὗτος ὑπῆρξε καθ' ἑαυτὸν τοσοῦτον οἰατρός, ὥστε δὲν ἔχουμεν βεβαίως χρεῖαν νὰ θεινώσωμεν αὐτὸν διὰ περιστάσεων ἀνυπάρκτων.

Ἄλλ' ἐν ἡ αἰφνιδία ἐκείνῃ πτώσει ἀπὸ τοῦ ὕψους τηλικούτου κλέους εἰς τὸ βάραθρον ἀπείρων συμφορῶν, ἥτοι τῆς ἀδόξου ἀποτυχίας, τοῦ καιρίου τραύματος καὶ τοῦ θανάτου μετὰ καταδίκην καὶ βαρεῖαν χρηματικὴν ποινὴν, δὲν εἰμπορεῖν εἰμὴ νὰ κινήσῃ τὸν ἔλεον ἡμῶν καὶ τὴν συμπάθειαν, πρέπει ἄρα γε, ὥς ἔπραξαν πολλοὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, νὰ κατακρίνωμεν τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἀνδείχθησαν πρὸς τὸν Μιλτιάδην ἄστατοι καὶ ἀγνώμονες; Ἄστατοι! διατί; Διότι τιμήσαντες, ὡς οὐδένα ἄλλον, τὸν ἄνδρα ἕνεκα τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἔργου, ἐτιμώρησαν ἔπειτα αὐτὸν ἕνεκα τοῦ ἀδίκου καὶ ἐπονειδίστου κατὰ τῆς Πάρου ἐπιχειρήματος; Ἄλλ' ἄστατος πρὸ πάντων ὑπῆρξεν ἡ πολιτεία τοῦ Μιλτιάδου, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν μὲν τὸ τῆς τιμῆς ἄξιον, ἐτιμώρησαν δὲ τὸ ἄξιον τιμωρίας. Ἄτοπον δὲ εἶναι νὰ πρεσβεύωμεν ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς ἄνδρα προσεγγιζόντα μεγάλας τῇ πατρίδι ὑπηρεσίας, νὰ προσεγγίῃ ἔπειτα εἰς αὐτὴν ἀτιμωρητὴ ζημίας οὐδὲν ἥττον μεγάλας. Ἐννοοῦμεν ὅτι, εἰς τοιαύτας ὀδυνηρὰς περιστάσεις, ἡ εὐγνωμοσύνη ἕνεκα τοῦ παρελθόντος εἰμπορεῖ νὰ μετριάσῃ τὴν ἐπιβλητέαν ποινὴν· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Δὲν κατεψήφισαν θάνατον, ἀλλὰ μόνον χρηματικὴν ζημίαν, ζημίαν βαρυτάτην μὲν, ὅχι ὅμως δυσανάλογον πρὸς τὴν περιουσίαν τοῦ καταδικασθέντος, διότι ἐπληρώθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κίμωνος. Ἄν δὲ ὁ Μιλτιάδης ἀπέθανεν ἀπὸ τῆς γαγγράνης τῆς πληγῆς αὐτοῦ, διὰ τοῦτο δὲν πταίουσιν αἱ Ἀθηναῖοι. Ὑποθέσατε ὅτι ὁ Μιλτιάδης δὲν ἐπληγώνετο· ὁ Μιλτιάδης ἤθελεν ἐκτίσῃ τὴν χρηματικὴν ζημίαν, μηδὲν ἕτερον παθεῖν, ἢ δὲ τραγικὴ ὀψις ἦν περιβάλλονταί εἰς τὰ ὅρματα ἡμῶν κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, προέρχεται κυρίως ἐκ τῆς πληγώσεως αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐκ τῆς πληγώσεως ταύτης τελευτῆς. Ἦστε ψυχρότερον ἐξετάζοντες τὰ πράγματα, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔπραξαν ὅ,τι ὤφειλον νὰ πράξωσι καὶ ὅτι, ἂν ἐντελὲς ἀπέλυσεν τὸν Μιλτιάδην, ἤθελεν ἐνθαρρύνωσι τὴν αὐτογνωμοναδικὴν γαλήν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν καὶ καθιερώσῃσι προηγούμενον

τόσω μάλλον δαίμονιον ὅσα ἐντός ὀλίγου ἐπεκρεμασθήσαν νέοι καὶ δεινότατοι ἐπὶ τῆς πόλεως κίνδυνοι.

Ἰφόντι ὁ Δαρεῖος εὐδόλως πύχαισθη διὰ τὴν ἐκβασιν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Ἡ μὲν Ἑρέτρια ἐκυριεύθη καὶ ἐξηπνδραποδίσθη, ἀλλ' ὁ μέγας βασιλεὺς ᾔσθάνετο ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ πολέμιος ἐνταῦθα ἦτο ἢ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀντὶ ὅθι νὰ κορέσῃ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως τὸ ὅποιον ἔτρεφε κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἠναγκάσθη ἐξεναντίας νὰ ἀκούσῃ τὴν διήγησιν ἥτις ἐπονειδίστου. Ὅθεν, παροξυνθεὶς εἰς ἑπακρον, ἀπεράσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἑλλάδος, συνεπαγόμενος ἅπασαν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ κράτους τὴν δύναμιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπεχείρησε παρασκευάζει τριεῖς. Ἐν ᾧ ὅμως ἦτο ἔτοιμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀπείρου ἐκείνου στρατοῦ, ἀπεβίωσεν αἰῶνις μετὰ 36 ἐτῶν βασιλείαν, καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀπὸ Ἀτόσσης υἱὸν αὐτοῦ Ξέρξην. Ὁ θάνατος τοῦ Δαρείου ὑπῆρξε γεγονός εὐτυχὲς διὰ τὴν Ἑλλάδα· διότι ὁ νέος βασιλεὺς ὄχι μόνον δὲν εἶχε κατ' αὐτῆς τὴν πεισματώδη τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπέχθειαν, ἀλλ' ἦτο καθ' ὅλα πολὺ τοῦτου ὑποδεέστερος. Ὁ Ξέρξης ἦτο μὲν ὁ κάλλιστος καὶ μεγαλοπρεπέστατος τῶν πολλῶν μυριάδων ἀνδρῶν οἱς βραδύτερον ἐπήγαγε κατὰ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἐκτὸς τῆς κενοδοξίας, τῆς παιδιῶν ὑπεροφίας καὶ τῆς περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων ἀμαθείας, ἃς εἶχε κοινὰς πρὸς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς βασιλεῖς τῶν Περσῶν, ἦτο καὶ δειλὸς φύσει.

Ὁ Ξέρξης πρὸ πάντων ἡσχολήθη νὰ καταβάλῃ μεγάλην τινα στάσιν ἐν Αἰγύπτῳ ἐκραγεῖσαν περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου. Τοῦτο δὲ κατορθώσας, καὶ ἐνδρύσας ἐν Αἰγύπτῳ σατράπην τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ἀχαιμένην, δὲν ἔδειξε κατ' ἀρχάς, ἐάν πιστεύοιεν τὸν Ἡρόδοτον, πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος βουλευόμενα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἀπέτρεπε δὲ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ διακρινόμενος θεῖος αὐτοῦ Ἀρτάβανος, ὁ τοῦ Δαρείου ἀδελφός.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑπεξέκακε τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν πλεονεξίαν τοῦ βασιλέως ὁ Μαρδόνιος ἐκεῖνος, ὅστις, πρὸ τοῦ Λατίδος καὶ τοῦ

Ἀρταφέρνης, εἶχε πεμφθῆ, διὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχεν ἐπιστρέψει ἀπρακτος, ἔνεκα τῆς περὶ τὸν Ἄθωνα καταστροφῆς τοῦ στόλου· ὁ Μαρδόνιος ἐπόθει νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ ἀγών, τὸ μὲν ἵνα ἐκπλύνῃ τὸ ὄνειδος τῆς προτέρας ἰδίας ἀποτυχίας, τὸ δὲ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλει ἄρξει, ὡς σατράπης, τῶν κατακτηθησομένων χωρῶν. Συνηγόρουν δέ, ἐκ παντὸς τρόπου, ὑπὲρ τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσσης καὶ οἱ ἐξόριστοι Πεισιστρατίδαι, ποθοῦντες, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Περσῶν, οἱ μὲν νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας ἀρχὴν αὐτῶν, οἱ δὲ νὰ ἀνακτήσωσι τὸ ἐν Ἀθήναις ἀξίωμα. Ὡς τε ἐπὶ τέλους ὁ Ξέρξης ἐπίσθη νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, καὶ μικρὸν μετὰ τὴν υποδούλωσιν τῆς Αἰγύπτου, διέταξε γενικὴν καθ' ὅλον τὸ κράτος στρατολογίαν καὶ παρασκευὴν ἱππικοῦ καὶ πεζικοῦ, πλοίων πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν, ζωοτροφῶν καὶ πάσης ἄλλης προμηθείας. Ἡ παρασκευὴ αὕτη διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα· ἐάν δὲ εἰς ταῦτα προσθώμεν ὅτι καὶ πρὸ μικροῦ εἶχον γίνεαι, ἐπὶ Δαρείου, τριετῆς δημοικετοίμασιαι, πειδόμεθα ὅτι τὸ περσικὸν κράτος συνέλεξε, κατὰ τὴν παρούσαν περίστασιν, τὴν μεγίστην στρατιωτικὴν δύναμιν ἔδωκε ποτὲ συνεκρότησε, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω τότε εἶχε καὶ τὴν μεγίστην ἔκτασιν, διότι περιελάμβανε τὴν παραλίαν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῶν συνόρων τῆς Θεσσαλίας καὶ σχεδὸν ὅλας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρὸς βορρᾶν τῆς Κρήτης καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Εὐβοίας, περιελάμβανε δηλαδὴ πολλὰς χώρας τὰς ὁποίας μετ' οὐ πολὺ ἀπώλεσε.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον δὲ τοῦ 481 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ἄπας ὁ ἀγεὺς ἐκεῖνος στρατὸς τοῦ Ξέρξου συνῆλθεν ἀπανταχόθεν τοῦ κράτους εἰς τὰς δυτικωτέρας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ κατὰ μέγα μέρος περὶ τὰς Σάρδεας, ὅπου διεχείμασε καὶ ὁ μέγας βασιλεὺς, προσελθὼν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Σούων. Ὁ στόλος, συγκεκλιμένος ἐκ πλοίων πολεμικῶν 1207 καὶ πολυαριθμῶν ἄλλων φορτηγῶν, ἠθροίσθη εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν, διότι ὁ σκοπὸς τοῦ Ξέρξου ἦτο νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, οὐχὶ διὰ θαλάσσης, τέμνων τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὅπως ὁ Δαῖτις καὶ ὁ Ἀρταφέρνης, ἀλλὰ διὰ ξηρᾶς, δηλαδὴ νὰ περάσῃ πρῶτον τὸν Ἑλλή-

ποντον καὶ ἔπειτα νὰ καταβῇ διὰ τῆς Θράκης, καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἔχων παραπλέοντα τὸν στόλον. Ἐδειξε δὲ ἀξιωμακρίαν πρόνοιαν καὶ πολὺ ἀνωτέραν τῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας, διατάξας νὰ παρασκευασθῶσιν ἀποθήκαι καθ' ὅλα τὰ ἐπίκαιρα μέρη τῆς παραλίης δι' ἧς ἔμελλε νὰ διέλθῃ, ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ στρυμονικοῦ κόλπου, καὶ νὰ σταλῶσιν αὐτοῖσι, ἐξ Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, μεγάλαι προμήθειαι ἀλεύρου καὶ ἄλλων παντὸς εἶδους τροφίμων.

Πλὴν τούτων δὲ πάντων ἐπεχείρησεν ὁ Ξέρξης καὶ δύο ἄλλα τὰ μάλιστα ἀξιωμακρῶς ἐργα, τὴν ζεύξιν τοῦ Ἑλλησπόντου δι' οὗ ἔμελλε νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ τὴν τομὴν τοῦ ἰσμοῦ τοῦ Ἀθωνος ἵνα ἀποφύγῃ ὁ στόλος τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ περιπλεύσῃ τὸ ὄρος ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ὀλέθριον μετὰ τὴν εἰς τὸν Μαρδόνιον ἐπελθούσαν συμφορὰν. Οἱ Πέρσαι, ἢ μᾶλλον οἱ Ἕλληνες κατὰ διαταγὴν τῶν Περσῶν, εἶχον ἤδη γεφυρώσει τὸν Βόσπορον, ἐπὶ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας· ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶχεν ἐπιστήσῃ τὴν προκοπὴν τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ὅσον ἡ προκειμένη ζεύξις τοῦ Ἑλλησπόντου, ἥ· δίδει ἀκριβῆ ὅπως οὖν περιγραφῇ. Ἡ γέφυρα, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν, αἱ δύο χωρισταὶ μὲν, οὐ μακρὰν δὲ ἀπ' ἀλλήλων κείμεναι γέφυραι αἱ τότε ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου κατασκευασθεῖσαι, ἐξετείνοντο ἀπὸ τῆς περὶ τὴν Ἀβυδὸν ἀσιανῆς ἀκτῆς μέχρι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς μετὰ τὴν Σηστοῦ καὶ Μαδύτου· τὸ πλάτος τοῦ πορθμοῦ εἶναι ἐνταῦθα, καθ' Ἡρόδοτον μὲν 7 σταδίων, κατὰ δὲ τὴν ἀκριβεστέραν τῶν πολλῶν καὶ ἀντιφατικῶν καταμετρήσεων τῶν γενομένων εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, 5280 ποδῶν. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ἀνετέθη κατ' ἀρχὰς ὅχι εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ εἰς τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες πρὸ καιροῦ εἶχον διαταχθῇ νὰ παρασκευάσωσιν ἐπὶ τούτῳ κάλους, δηλαδὴ παλαμάμα, παχυτάτους καὶ μεγίστους, ὧν οἱ μὲν τῶν Φοινίκων ἦσαν ἐκ λίνου, οἱ δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἐκ βίβλου ἢ παπύρου. Εἶχε δὲ ἤδη κατασκευασθῇ τὸ ζεύγμα καὶ εἶχεν ἀναγγελθῇ εἰς τὸν Ξέρξην ὅτι εἶναι ἔτοιμον νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὴν διάβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅτε αἰφνης χειμὼν ἐπιγενόμενος μέγας διέλυσε τὴν γέφυραν. Ἡ ὀργὴ τοῦ μονάρχου ἐνεκὰ τῆς καταστροφῆς ταύτης ὑπερέβαλε πάντα

ἦσαν· καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ διατάξας μὲν καὶ χάριτας τὰς πε-
ραλὰς τῶν μηχανικῶν, ὅσοι ἐπιστάτησαν εἰς τὴν ζωζοίαν, διατάξας
δὲ νὰ μαστιγώσωσι τὸν Ἑλλήσποντον διὰ 300 πλοίων, πολλὰ ὑ-
βριστικά· ἐπιλέγοντας κατὰ τοῦ πικροῦ ἐκείνου ὕδατος, ὅτινα ὁ Ἡ-
ρόδοτος ὀνομάζει «βάρβαρα κατὰτάσθηλα». Καὶ πρὸς τούτους παρήγ-
γειλε νὰ ῥέψωσιν εἰς τὸ πέλαγος ζεύγος ἀλύσιων, ἵνα καταστήσῃ δα-
μώτην δῆθεν αὐτόν· καὶ μὴδ' εἰς ταῦτα ἀρκούμενος, ἐπεμψεν, ὥς ἔκου-
σεν ὁ ἱστορικός, ὅστις φαίνεται ὅμως μὴ πιστεύων εἰς τὸ τελευταῖον
τούτο, καὶ στιγίας, ἵνα στιξῶσι, δηλαδὴ καυτηριάσωσι, τὸν αἰθέρα
πορθμόν. Πολλοὶ τῶν νεωτέρων θεωροῦσιν ἐν γένει ταῦτα, τὰ περὶ
τῆς ἐπιβληθείσης εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ποινῆς, ἰσχυρὰ τοῦ Ἡροδότου
ἱστορούμενα ὡς μύθους ἑλληνικούς· ἀλλ' ὁ Γράτης παρατηρεῖ ὅτι δὲν
εἶναι ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ ἔτη καὶ τὰς δοξασίας τῶν τότε χρό-
νων· ἰδίως δὲ δὲν δυνάμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰ
ἀνάξια τῆς παιδαριώδους τοῦ Ξέρξου ἀλαζονείας.

Ὅπως δὲ ποτε ἄλλοι μηχανικοὶ, πιθανώτατα Ἕλληνες, διατάχ-
θησαν ἀμέσως νὰ ζευξώσιν ἐκ νέου τὸν πορθμόν. Κατασκευάσθη-
σαν δὲ αὖθις δύο γέφυραι, αἵτινες ἔτεμον τὸν Ἑλλήσποντον ἐγκαρ-
σίως, ἀπὸ τῆς περὶ Ἀβυδὸν μέχρι τῆς περὶ Σηστὸν παραλίας. Ἐκά-
στη τῶν δύο γεφυρῶν συνέκειτο πρὸ πάντων ἀπὸ τρεῖς καὶ πενή-
κοντῶν ἀναμῆς συνημμένων· τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον τὴν μὲν πρό-
μην πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον, τὴν δὲ πρῶταν, πρὸς τὸ Αἰγαῖον· ἵνε
ἀντέχουσιν εἰς τὸ αἰετοτε βαγδαίως ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ δεύτερον
καταφερόμενον ῥαῦμα· ἦσαν δὲ προστούτοις ἐμπροσθεν καὶ ὁπισθεν
ἡσφλισμένα δι' ἀγκυρῶν καὶ μακροτάτων κάλων· ἢ πρὸς τὸν Εὐ-
ξείνιον γέφυρα συνέκειτο ἀπὸ 360 πλοίων, ἡ δὲ ἄλλη ἀπὸ 314,
εἰς ἑκατέραν δὲ τῶν δύο σειρῶν τῶν πλοίων ἀφίστησαν τρία ἀναίγ-
ματα ἵνα δύναται ὁ βουλόμενος, διὰ πλοῖον λεπτὸν ἢτοι μικρὸν
ἐμπροκίον πλοῖον, καὶ νὰ ἀναπλέῃ ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὸν
Εὐξείνιον, καὶ νὰ καταπλέῃ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πρὸς τὸ Αἰγαῖον.
Ταῦτα δὲ πράξαντες, κατέστησαν ἐπὶ ἑκάστη τῶν δύο ταύτων
σειρῶν τῶν πλοίων, ἀπὸ τῆς μιᾶς παραλίας μέχρι τῆς ἄλλης, ἐξ
πολοσηφαίως κάλους, τοὺς ὑποίους ἐσφίξαν διὰ ξυλίνων ὀκκων, ἐπὶ
ἐκατέρᾳ τῆς παραλίας, τὸ μὲν ἵνα συνέχῃσι τὰ πλοῖα, τὰ δὲ ἵνα

ὑποστηρίξωσι τὴν ὁδὸν ἥτις ἐμελλε νὰ κατασκευασθῇ ἐπὶ τῶν πλοίων. Ἐκ τῶν ἑξὶ κάλων ἑκατέρας τῆς γεφύρας, δύο ἦσαν ἐκ λίνου καὶ τέσσαρες ἐκ παπύρου· καὶ ἀνέμιξαν οὕτω οἱ νέοι μηχανικοὶ τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῶν κάλων ἵνα ἐπιτύχωσι πλείονα στερεότητα, διότι φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῶν πρώτων γεφυρῶν, αἵτινες δὲν ἰδυνήθησαν ν' ἀνθεξώσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἀνέμων, οἱ μὲν φοίνικες εἶχον μεταχειρισθῇ διὰ τὴν μίαν κάλους μόνον ἐκ λίνου, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι διὰ τὴν ἄλλην κάλους μόνον ἐκ παπύρου. Ἐπὶ δὲ τῶν κάλων τούτων ἑκατέρας τῆς γεφύρας ἐπέθεσαν κορμούς ξύλων, κατακρίσαντες αὐτοὺς εἰς ἀνάλογόν τι καὶ ἴσον πλάτος· ἔπειτα κατέτειναν ἐπὶ τῶν κορμῶν αὐτῶν δευτέραν σειρὰν κάλων ἵνα ἀσφαλίσωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν θάσιν ταύτην τῆς κυρίας γεφύρας· καὶ τελευταῖον, ἐπὶ μὲν τοῦ θεμελίου τούτου ἐπεφόρησαν χῶμα καὶ ξύλα, κατασκευάσαντες οὕτω αὐτὸ τῆς γεφύρας τὸ ἔδαφος, ἔθθεν δὲ καὶ ἔθθεν ἤγειραν φραγμὸν ἱκανὰ ὑψηλὸν ὥστε τὰ μέλλοντα νὰ διαβῶσι ζῶα νὰ μὴ ἐλέπωσι τὴν θάλασσαν.

Τὸ ἕτερον μέγα ἔργον τοῦ ὁποίου ὁ Ξέρξης διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν, ἵνα διευκολύνῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἦτο ἡ ὁρυξίς τοῦ ἰσθμοῦ, τοῦ συνάπτοντος τὴν θυελλώδη τοῦ Ἀθωνος ἄκραν μετὰ τῆς ἡπείρου· ἂν καὶ ὁ Ἡρόδοτος βεβαίῳ ὅτι ἡ ὁρυξίς αὕτη ἐγένετο μεγαλοφυΐνης ἕνεκα, δὲν ἦτο δὲ ἀπαραίτητος, διότι τὰ πλοῖα ἠδύναντο ἀπόνως νὰ μετακομισθῶσι διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ. Περὶ τὰ μῆκα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ Ἡρόδοτος, ἡ τοιαύτη ὑπερίσθυσις ἢ δεισθυμίας τῶν πλοίων, ἦτο βεβαίως πρᾶγμα σύνηδες εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ ὑπῆρχεν ὁδὸς, καλουμένη ὁ Διόλκος, δι' ἣς ἐπὶ ὀχημάτων μετερέροντο αἱ τριήρεις ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κόλπου εἰς τὸν ἕτερον. Ἀλλ' ἐνάγκη νὰ υποθέσωμεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐγένετο ἡ περσικὴ ἐκστρατεία, τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο γνωστὸν ἢ δὲν θεωρεῖτο εὐκόλον, διότι, ὅσον κενόδοξος καὶ ἂν ἦτο ὁ Ξέρξης, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὤρεον προσέθηκεν εἰς τὰς πλείους ἄλλας δυσχερείας τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τὴν μεγίστην ἴσως ταύτην πασῶν δυσχέρειαν, τῆς τοῦ προκαμμένου ἰσθμοῦ ὀρύξου. Τῶντι ἐκεῖ ὅπου ἐνοῦται μετὰ τῆς στερεᾶς, ὁ ἰσθμός

αὐτοὶ ὄχι, ἀπὸ τοῦ στρυμονικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ τορναϊ-
κοῦ, μῆκος δώδεκα περίπου σταδίων, ἡ δὲ τμηθεῖσα ἐνταῦθα
διώρυξ εἶχε πλάτος καὶ βάθος ἱκανὸν ὥστε δύο τριῖρεις νὰ
εἰσπορέσωσι νὰ πλεύσωσιν ἐκ παραλλήλου ἐπ' αὐτῆς. Τὸ ἔργον λοι-
πὸν ἦτο σφόδρα δυσκατόρθωτον, καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐξ ὅλων
τῶν ἐθνῶν ὅσα εἰς τοῦτο εἰργάσθησαν, μόνοι οἱ Φοίνικες εἶχον ἐμ-
πειρίαν τινὰ περὶ τὰ τοιαῦτα, διὸ καὶ μόνοι αὐτοὶ εἰς τὸ ἀπολα-
χὸν αὐτοῖς μέγεθος τοῦ ἰσθμοῦ ἤρχισαν ὀρύσσοντες εἰς πλάτος πολὺ
μεγαλῆτερον τοῦ πλάτους τὸ ὅπιον ἐπὶ τέλους ὠρίσθη νὰ ἔχη τὴν
διώρυξ, καὶ ἐστένουν τὸ πλάτος τοῦτο καθ' ὅσον κατέβαινον, ὥ-
στε τὰ πλευρὰ τοῦ παρ' αὐτῶν κατασκευαζομένου μέρους εἶχον τὴν
δέουσαν κλίσιν· ἐνθ' ὅλοι οἱ ἄλλοι, μὴ ἐξαιρουμένων τῶν Ἑλλήνων,
ἔδωκαν τὴν αὐτὴν διάστασιν εἰς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω στόμα, διὸ
ἐκρημνίζοντο τὰ πλευρὰ αὐτῆς καὶ ἐδιπλασιάζετο οὕτω ὁ κόπος τῶν
ἐργαζομένων. Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὅσοι τῶν ἀρ-
χαίων καὶ τῶν νεωτέρων, μὴ πιστεύοντες εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς διω-
ρυγος ταύτης, ἐθεώρησαν τὰ περὶ αὐτῆς ἰστορούμενα ὡς μύθους, αὐ-
τοὶ μᾶλλον ἐμυθολόγησαν· διότι ὄχι μόνον ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡρο-
δότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου καθίστησι τὸ ἔργον ἀναμφισβήτητον,
ἀλλὰ καὶ ἔχνη αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον ὑποταίνονται, ὡς βεβαιῶσι
ὁ Ἀγγλος Λήκιος, ἀρχαιολόγος καὶ ἑλληνιστῆς ἐγκριτοῦ, ἀκμάσας
κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς παρούσης ἐκατονταετηρίδος.

Ἄπαντα τὰ ἔργα ταῦτα, καὶ πρὸς τούτοις ἡ γερύρωσις τοῦ πο-
ταμοῦ Στρυμόνος, εἶχον ἀποπερατωθῆ ὅτε, ἐν ἀρχῇ τοῦ χιμῶνος,
484—480, ἐφθασεν ὁ Ξέρξης εἰς Σάρδεας. Τότε ἐπέμθησαν εἰς ὅ-
λας τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης,
κῆρυκες ἵνα ἀπαιτήσωσι τὰ συνήθη τῆς ὑποταγῆς σημεῖα, γῆν καὶ
ῥόδον, καὶ ἅμα ἀρχαμένου τοῦ ἔχρου ὠρμησεν ἐκ Σάρδεων ἡ μεγάλη
στρατιὰ. Τὸ ἀπειράριθμον ἐκεῖνο πλῆθος ἐβάδισε διηρημένον εἰς δύο
σχεδὸν ἰσα σώματα, ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελείπετο διά-
στημα εὐρύχωρον διὰ τὸν βασιλέα αὐτὸν, τοὺς σωματοφύλακας καὶ
τοὺς λογάδας Πέρσας. Πρὸ πάντων ἐπορεύοντο τὰ σκεύη, φερό-
μενα ἐπὶ ὑπόζυγιον, ἀμέσως δ' ἔπειτα τὸ ἡμῖς περίπου τοῦ ὅλου
πεζικοῦ, συγκεκλιμένου ἐκ παντοίων ἐθνῶν, βαδίζοντων ἀναμειγῇ καὶ

ἔχι διακεκριμένων. Κατόπιν ἤρχετο τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέ-
 ρος, καὶ πρῶτον 4000 μὲν Πέρσαι ἱππεῖς, 4000 δὲ πεζοὶ αἰχμοφό-
 ροι. Οἱ αἰχμοφόροι οὗτοι διεκρίνοντο διὰ τοῦτο, ὅτι ἔφερον τὰς λόγ-
 χας πρὸς τὰ κάτω στρέφοντες τὰς κορυφὰς αὐτῶν καὶ προσέτι διότι
 αἰλόγγαι αὐτῶν, εἰς τὴν ἄκρην, ἀντὶ τοῦ συνήθους σαυρωτῆρος, ἦτοι
 τοῦ σιδηρείου δι' οὗ τὸ ὄπλον, ὅσῃς ὁ στρατιώτης δὲν ἦτο ἐν ὑψη-
 ραίᾳ, ἐνεπῆγετο εἰς τὴν γῆν, εἶχον χρυσὴν ροιάν ἦτοι χρυσοῦν ρό-
 διον. Μετὰ τοὺς πολεμιστὰς τούτους εἰποντο δέκα ἱεροὶ, ἰσχυρότα-
 ται καὶ κάλλιστα κεκοσμημένοι ἵπποι ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐτρέφοντο
 εἰς τὸ πεδίον τῆς Μηδικῆς τὸ καλούμενον Νίσαιον· καὶ μετὰ τοὺς δέ-
 κα τούτους ἵππους ἤρχετο τὸ εἰς τὸν Δία καθωσιωμένον ἄρμα, ἐπὶ
 τοῦ ὁποίου, ἐλκόμενου ὑπὸ 8 λευκῶν ἵππων, εὐδαίς ἠδύνατο νὰ
 καθήσῃ, οὐδ' αὐτὸς ὁ ἡνίοχος ὅστις ἐβάδιζε πρὸς ὀπίσθεν τῶν ἵπ-
 πων, κρατῶν τοὺς χαλινούς· πλησιέστατα δὲ τοῦ ἱεροῦ ἁρματος,
 παρεκλούθει τὸ τοῦ Εἰρέξου ἄρμα, ὑπὸ Νισαίων ἵππων ἐλκόμενον·
 ὁ ἡνίοχος αὐτοῦ, Πέρσης εὐπατρίδης, ὀνόματι Πατιράμφης, παρεκά-
 θητο πλησίον τοῦ μονάρχου, ὅστις συνείθεζε πολλάκις, καταβαίνων
 ἀπὸ τοῦ ἁρματος, νὰ ἐξακολουθῇ τὸν δρόμον του ἐπὶ φορείου. Ἀμέ-
 σως περὶ αὐτὸν διετέλουν 4000 ἄριστοι καὶ γενναϊότατοι Πέρσαι
 ἱππεῖς ὧν αἱ λόγγαι, ἀντὶ σαυρωτῆρος, ἔφερον χρυσοῦν μῆλον, καὶ
 μετὰ τούτους ἕτερα ἀποσπάσματα 4000 ἱππέων, ὧν Περσῶν τὰ
 γένος. Ἐκ τῶν μυρίων ἐκείνων πεζῶν, οἵτινες ἐλέγοντο Ἀθάνατοι,
 διότι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν διατηρεῖτο αἰετοτε ἀκέραιος, 9000 μὲν εἶχον
 εἰς τὰς λόγχας αὐτῶν, ἀντὶ σαυρωτῆρων, ἀργυρὰς ροαῖς, 4000 δὲ
 οἵτινες πανταχόθεν συνέχλειον τοὺς ἐπιλοίπους, διεκρίνοντο διὰ τῆς
 χρυσῆς ροαῖς τῆς λόγχης αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἀπέληγεν ἡ βασιλικὴ φρου-
 ρά, μεθ' ἣν, εἰς ἀπόστασιν δύο σταδίων, παρεκλούθει ἀναμῖξ τὰ
 ἕτερον ἥμισυ τοῦ κοινοῦ στρατοῦ. Ἐν ταυτῇ παρατάξει ἀνχω-
 ρήσας ἐκ Σάρδεων ὁ ὄμιλος οὗτος διῆλθε τὴν Μυσίαν καὶ ἐφθασεν
 εἰς τὸ Ἴλιον, καὶ τὸν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη περίφημον ποταμὸν Σκά-
 μανδρον, τοῦ ὁποίου τὸ ὕδωρ κατεπόθη ὑπὸ τοῦ ἀγαναῶς ἐκείνου
 πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν, οὐδ' ἐπῆρκεσεν εἰς τὴν χρεῖαν αὐτῶν,
 μᾶλλον δὲ ἀνακατωθὲν κατέστη μὴ πότιμον. Ὁ δὲ Εἰρέξης ἀνέβη
 εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος τοῦ Ἴλίου, ἐθεώρησε τὸ Πέρχημον ὅπου ἔζηπε

σπετὲ καὶ ἐδασίλευσεν ὁ Πριάμος, ἔθυσεν τῇ Ἀθηνᾷ βόως χιλίας, καὶ πολυειδίως τιμῆσας τὸν ἀξιωμακόμενον τοῦτον χώρον, ἀπῆλθεν εἰς Ἀβυδὸν, ὅπου περιμένον αὐτὸν αἱ δύο πρὸ μνηῶν κατασκευασθῆσαι ἐπὶ τοῦ Ἑλλήσποντου γέφυραι. Ἐνταῦθα ὁ μέγας βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ ῥίψῃ ἐν βλέμμα ἐπὶ σύμπαντος τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐκάθησε πρὸς τοῦτο εἰς θρόνον ἐκ λίθου λευκοῦ προσηγυμένως ὑπὸ τῶν Ἀβυδηνῶν, ἐπὶ λόφου, κατασκευασθέντος αὐτῷ. Ὅτε δὲ εἶδε τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ τῶν πλοίων ἀποκεκρυμμένον, πάσας δὲ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰ Ἀβυδηνῶν πεδία ἐπέπλεξ ἀνθρώπων, ἐμακάρισεν ἐαυτὸν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδάκρυσεν. Ἀρὰ γε διότι, ὡς εἶπεν, ἐσυλλογίσθη ὅπως βραχὺ εἶναι ὁ πᾶς ἀνθρώπινος βίος, ὥστε ἐξ ὧν τῶν τοσούτων ἐκείνων ἀνθρώπων, ἐντὸς ἐκπὼν ἐνιαυτῶν, οὐδεὶς θέλει πλέον ὑπάρχει· ἢ διότι, ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ ὥρτ καὶ ἦν ἐμελλε νὰ περάσῃ ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐπέλαμψεν αἰφνης, ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ, ἀκτὶς ἀπαισίᾳ τοῦ μέλλοντος, καὶ εἶδεν ἐν τούτῳ ἐαυτὸν, μετὰ τινος μῆνας, νενικημένον καὶ φυγάδα, ἐπανερχόμενον ἀπὸ τῶν χωρῶν, ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπήρχετο ἤδη λαμπρὸς καὶ ἀκατάσχετος· Καθ' Ἡρόδοτον ὁ θεὸς τοῦ βασιλείᾳ Ἀρτάβανος, ὃν εἶχε κατατίπει ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς καὶ ὅστις συνώδευσεν αὐτὸν μέχρις Ἀβύδου, ἠθέλησε νὰ ὤφελῃ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τῆς συγκινήσεως ἵνα ἀποτρέψῃ αὐτὸν αὖθις ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ἡ τελευταία αὕτη ἀπόπειρα, καὶ ἂν ἐγένετο, ἦτο προδήλως ἄκαίρος· ἤδη, ὁ δὲ Ξέρξης διέταξε νὰ παρασκευασθῇ τὰ πάντα ἵνα τὴν ἐπιούσαν ἐνεργηθῇ ἢ διὰ τῆς γεφύρας διάδασαι.

Τὴν ἡμέραν ταύτην ἀπὸ πρωῒας, καθιγιάσθησαν αἱ γέφυραι διὰ θυμιαμάτων, καὶ διὰ μυρσινῶν ἐστρώθησαν, ἅμα δὲ ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου ὁ Ξέρξης αὐτὸς ῥυτίζων τὴν θάλασσαν ἐκ χρυσῆς φιάλης, προσηυχῆθαι πρὸς τὸν ἥλιον ὑπὲρ τῆς εὐοδόσεως τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἔρριψεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον τὴν φιάλην καὶ προσέτι χρυσοῦν κρατῆρα καὶ ξίφος περσικόν, καλούμενον ἀκινάκη, « ταῦτα οὐκ ἔχω ἀτρεκέως διακροῖναι, ἐπιφέρει ὁ ἱστορικός, οὔτε εἰ τῷ ἡλίῳ ἀντιθεὶς κατῆκε ἐς τὸ πέλαγος, οὔτε εἰ μετεμείλησέ οἱ τὸν Ἑλλήσποντον μαστιγώσαντι, καὶ ἀντὶ τούτων τὴν θάλασσαν ἐδώρεστο. » Ἐκ τῶν δύο γεφυρῶν, ἡ ἀνω, ἡ πρὸς τὸν Εὐξείνιον πλε-

πρωτότερα, εἶχε προσδοκηθῆ, διὰ τὴν διάβασιν τοῦ στρατοῦ, ἡ δὲ καὶ ταῦτα, ἡ πρὸς τὸ Αἰγυπτίον, διὰ τὴν διάβασιν τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὑποζυγίων. Πρῶτοι διῆλθον οἱ μύριοι Πέρσαι, οἱ ἀθάνατοι καλούμενοι, ἑσπερανωμένοι πάντες, μετὰ δὲ τούτους ὁ Ξέρξης, αὐτὸς καὶ ἅπας ὁ ἐπίλοιπος στρατός, καθ' ἑτέραν τινὰ σειρὰν τῆς τηρηθείσης ἐπὶ τῆς ἀπὸ Σάρδεων ἐξόδου. Ὁ μονάρχης, φθάσας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, παρέμεινε θεωρῶν τὸν στρατὸν αὐτὸν μαστίγων » διαβαίνοντα· διότι οἱ Πέρσαι, ὡς καὶ οἱ Τούρκοι, συνεθίζον σχεδὸν πάντοτε νὰ παρατρύνωσι τὸν ζῆλον τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτῶν πληθους, διὰ τοῦ βαρβάρου, τοῦ ὅλως ἀλλοτρίου εἰς τοὺς Ἕλληνας τούτου τρόπου. Οὐδὲν ἦτιον, τοσοῦτον ὑπῆρχε τὸ πλῆθος τοῦ προκειμένου στρατοῦ, ὥστε, ἐνῷ ἀδικαίαιπτος ὦδενεν, ἑπτὰ ἡμέραι καὶ ἑπτὰ νύκτες μόλις ἤρκεσαν εἰς τὴν ὁλοκληρῇ αὐτοῦ διάβασιν. Ἐντεῦθεν ὁ Ξέρξης ἐπορεύθη διὰ τῆς θαλάσσης χερσονήσου μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνάπτοντος μὲν αὐτὴν μετὰ τῆς Θράκης, ἔχοντος δὲ τὴν πόλιν Καρδίαν πρὸς ἀριστερὰν καὶ τὸν τάφον τῆς Ἑλλης πρὸς δεξιάν. Διαβάς δὲ τὸν ἰσθμὸν ὁ στρατὸς ἐστράφη πρὸς δυσμὰς, ὤδενσε παρὰ τὸν Μέλανα κόλπον, ἐξήντηλτε πάλιν, καὶ Ἡρόδοτος, ὁλόκληρον τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ ἐξ οὗ ὠνομάσθη ὁ κόλπος οὗτος, καὶ ἔφθασεν εἰς Δορίσσαν, αἰγιαλὸν καὶ πεδίον μέγα, ἀποτελοῦν, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἑβρου, τὸ εὐφορον τοῦ ποταμοῦ τούτου δέλτα· εἰς Δορίσκον εἶχε κτίσῃ ὁ Δαρεῖος φρούριον, ἐν ᾧ ἔκτοτε ἐστάθμευε περσικὴ φρουρά. Ἐνταῦθα δὲ καταπλεύσαντος καὶ τοῦ στόλου, ἀπεφάσισεν ὁ Ξέρξης νὰ ἐπιχειρήσῃ γενικὴν ἐπιβίωρσιν καὶ ἀρίθμωσιν τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεως αὐτοῦ.

Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ἀναφέρεται συγκροτηθεῖς ἐκ τοσοῦτον διαφορετικῶν καὶ τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχουσῶν χωρῶν, πρὸς ἑνα σκοπὸν καὶ ὑπὸ ἀρχηγὸν ἓνα, στρατός ὅμοιος τοῦ τότε ἐν τῇ Θράκῃ, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἑβρου, αθηροσθέντος. Τεσσαράκοντα ἐξ ἑθῶν, ἑκαστον φέρον μὲν τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἐθνικὸν ἑματισμὸν καὶ ὅπλισμὸν, ἔχον δὲ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ ἡγεμόνας, ἀπετέλουν τὴν ἀκαθίμνητον κατὰ ξηρὰν δύναμιν· ἑκτῶ δὲ ἑτέρᾳ ἔθνῃ παρέσχον τὸν στόλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου Πέρσαι, Μήδαι

καὶ Ἰάκαι ὑπερέτουν ὡς ἐπιβάται, δηλαδὴ ὡς ναυτικοὶ στρατεύο-
 νται. Οἱ δὲ πραγματικοὶ στρατηγοὶ τοῦ τε σὺνπαντος στρατοῦ καὶ
 τῶν διαφόρων αὐτοῦ ὑποδιαίρεσεων, ἦσαν Πέρσαι, εὐπατρίδαι, ἄ-
 τινες διένειμον τὰ διάφορα ἐγγύωρα σώματα εἰς τμήματα χιλιάδων,
 ἑκατὸν καὶ δέκα ἀνδρῶν. Τὰ 46 ἔθνη ἐξ ὧν συνέκλειτο ἡ κατὰ
 ξηρὰν δύναμις, ἦσαν Πέρσαι, Μῆδοι, Κίςιοι, Ὑρκάνιοι, Ἀσσύριοι,
 Βάκτριοι, Σάκαι, Ἰνδοί, Ἀριοι, Πάρθοι, Χοράσμοι, Σόγδοι, Γαν-
 δάριοι, Λαδίκαι, Κάσπιοι, Σαράγγαι, Πάκτιες, Οὔτιαι, Μίακ,
 Παρικάνοι, Ἀράβιοι, Αἰθίοπες οἱ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ Αἰθίοπες οἱ πρὸς
 νότον Αἰγύπτου, Αἰθῦες, Παφλαγόνες, Αἰγῦες, Ματινηοὶ, Μαρμα-
 ρυνοὶ, Σύροι, Φρύγες, Ἀρμένιοι, Λυδοὶ, Μυσοὶ, Θράκες, Καβαλεις,
 Μιδαί, Μόσχοι, Τιβαρυνοὶ, Μάκρωνες, Μοσύναικοι, Νᾶρες, Κόλχα,
 Ἀλαρόδιοι, Σάσπειρες, Σαγάρτιοι, καὶ ἐν ἔθνει τοῦ ὁποίου τὸ ὄνο-
 μα ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ σωζομένου κειμένου τοῦ Ἡροδότου. Τὰ ὅκτω
 ἔθνη τὰ τὸν στόλον παρασχόντα ἦσαν Φοίνικες (300 πολυεμελὲς
 πλοῖα), Αἰγύπτιοι (200), Κύπριοι (450), Κίλικες (400), Πάμ-
 φυλοι (30), Λύκιοι (50), Κᾶρες (70), Ἕλληνες Ἴωνες (400)
 Ἕλληνες Δωριεῖς (30), Ἕλληνες Αἰολεῖς (60), Ἕλληνες ἑλλησπόν-
 τιοι (400), Ἕλληνες αἰγαιοπελαγίται (47). Ἐν ὅλοις ἦσαν 4207
 τριήρεις. Ἐξ ὅλων ὅμως τούτων τῶν ἔθνων, μόνοι οἱ Λυδοὶ, οἱ Πάμ-
 φυλοι, οἱ Κύπριοι, οἱ Κᾶρες, οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν μέρει οἱ Αἰγύπτιοι
 ἐπιβάται ἔφερον ὅπλα ἔχοντα μέχρι τινὸς τὴν δύναμιν καὶ τὴν
 ἀξίαν τῶν ὀπλῶν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ἦτοι ὅπλα φοβερά μὴ
 κατὰ τὸν ἐκ παρατάξεως ἀγῶνα πρὸς ἐπίθεσίν τε καὶ πρὸς ἀμυναν,
 ἀνεπιτηδευότατα δὲ διὰ τὸ βάρος πρὸς δίωξιν καὶ φυγὴν ὅλων
 δὲ τῶν λοιπῶν ἔθνων ὁ ποικιλώτατος ὀπλισμὸς συνίστατο, ἐν κε-
 φαλαίῳ, εἰς ἀκόντια καὶ βέλη παντὸς εἶδους, εἰς ἀσπίδας, ὅσας
 εἶχον τοιαύτας, μικρὰς καὶ ξυλίνας ἢ δερματῖνας, ἀλλὰ πολλοὶ αὐ-
 τῶν ἔφερον ἀσπίδας εἰς τιάρας ἢ κυρθεῖσας, δηλαδὴ σφίρικας,
 ἀντὶ τοῦ κράνους, καὶ εἰς πολυειδῆ ξίφη καὶ ῥόπαλα. Ὡς τε δὲ
 ἦσαν παρεσκευασμένοι οὔτε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς πυκνῆς παρα-
 τάξεως τῶν ἑλληνικῶν δοράτων καὶ ἀσπίδων, οὔτε νὰ προφυλαχθῶ-
 σιν, ὅσον οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν κατὰφρομένων πληγῶν. Μία μέλι-
 στα νομικτικὴ Περσῶν φυλὴ, οἱ καλούμενοι Σαγάρτιοι, εἰσινες ὅ-

ἡρέτουν ἑφιπποὶ καὶ συνεποσούντο εἰς 8000 ἄνδρας, ἄλλο δὲ πλὸν ἢν εἶχον εἰμὴ ἐν ἐγγχειρίδιον καὶ βρόχους, οὓς βάλλοντες ἐν πολέμῳ, ὑνελάμβανον δι' αὐτῶν ἵππον ἢ ἄνθρωπον, ὁμοίους δὲ τοῦ λεγομένου lasso κατοίκων τινῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἀμερικῆς. Πάλιν δὲ ἡ περὶ τὸν ἄνω Νεῖλον Αἰθίοπες εἶχον θαμμένον τὸ μὲν ἥμισυ τοῦ κόματος ἐρυθρὸν, τὸ δὲ ἥμισυ λευκόν, ἦσαν περιβεβλημένοι λεοντῆς καὶ παρδαλᾶς καὶ ἔφερον, ἐκτὸς τῶν ἀκοντίων, τόξα μακρὰ ἐστὰ βελῶν καλαμίνων, τῶν ὁποίων τὴν ἀκραν, ἀντὶ σιδήρου, ἀπετέλει λίθος ὀξύς πεποιημένος.

Ἄλλ' εἰάν περὶ τῆς παραδόξου ταύτης ποικιλίας τοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος τότε ἐπελθόντος στρατοῦ, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν, περὶ τοῦ ὅλου ποσοῦ τοῦ στρατοῦ τούτου δὲν δυνάμεθα κατὰ δυστυχίαν νὰ σχηματίσωμεν ἀσφαλῆ τινα ἔννοιαν. Ὁ στρατὸς ἡριθμήθη κατὰ πρῶτον ἐν Δορίσκῳ, διότι ὁ Ἡρόδοτος λέγει ῥητῶς ὅτι εὐδέποτε πρότερον εἶχον ἀριθμηθῆ κατ' ἰδίαν ὅσα ἕκαστον ἔθνος παρέσχε πλῆθη, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ εἴπῃ ἀσφαλῶς ὅποσα ἦσαν τὰ πλῆθη ταῦτα. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἡδὴ ἐπεχείρησαν τὸν ἐλεγχον τοῦ ποσοῦ τῆς ὅλης στρατιάς. Συναγαγόντες εἰς ἓν δέκα χιλιάδας ἀκριβῶς ἀνθρώπους, καὶ ὅσων εἶναι δυνατόν συμπυκνίσαντες αὐτοὺς, περιέγραψαν κύκλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσαν αἰμασίαν, δηλαδὴ περίφραγμα. Μετὰ δὲ ταῦτα, πληροῦντες ἀνδρῶν ἀλληλοδιαδόχως τὸ περίφραγμα τοῦτο, ἐσημείουν ποσάκις ἐπληρώθη καὶ γενομένου τούτου ἑκατὸν καὶ ἐβδομηκοντάκις, ἔρθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ὅλον πεζικὸν συνεποσοῦτο εἰς 1,700,000 ἀνδρῶν· ἀλλὰ παρ' ἐκτὸς τούτων ἦσαν 80,000 ἱππέων, καὶ προσέτι πλῆθος λιευκῶν ἀρμάτων καὶ Ἀραβίων καμήλων, ἀγομένων ὑπὸ 20,000 περίπου ἀνδρῶν. Αὕτη ἦτο ἡ ἐπέρογος κατὰ ξηρὰν δύναμις τοῦ Πέρσου μονάρχου, ἀνάλογος δὲ καὶ ἡ ναυτικὴ παρασκευὴ, διότι περιλαμβάναν, ἐκτὸς τῶν προμνημονευθεῖσων 1207 τριήρων, 3000 μικρότερα πολεμικὰ καὶ φορητὰ πλοῖα. Τὸ πλῆρωμα ἑκάστης τριήρους συνέκειτο ἐκ 200 ναυτῶν καὶ 30 μαχητῶν ἀνδρῶν· ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων πλοίων ἔφερε, κατὰ μέσον ὅρον θεωρούμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὡς οὐχὶ πολὺ τῆς ἀληθείας ἀπέχοντα, ἀνδρας

30. Ίστε, ἐν ᾗδῃ συγκεφαλαιώσωμεν ὅλα ταῦτα τὰ δοθέντα, θέλομεν εὑρεῖν ὅτι τὸ ὅλον πλῆθος ὅπερ ὁ Ξέρξης συναπῆγαγεν ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὸ περὶ τὸν Δορίσκον πεδίον, καὶ εἰς τὸν αὐτόθι ἐργαλὸν, συνεποσούτο εἰς τὸν καταπληκτικὸν ἀριθμὸν τῶν 2,317,640 ἀνδρῶν. Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο ἡράεσθαι· διότι, κατὰ τὴν περὶ τέρω αὐτοῦ ἀπὸ Δορίσκου μέχρι Θερμοπυλῶν πορείαν, ὁ Ξέρξης ἐστρατολόγητε πλοῖα καὶ ἀνδρας ἀρ' ὅλων τῶν ἐθνῶν, διὰ τῆς χώρας τῶν ὁποίων διῆλθε, προσλαβὼν οὕτως 120 μὲν τριῖρεις ὀρούσας 24000 ἀνδρῶν, καὶ 300,000 προσέτι πεζικοῦ στρατοῦ ὄθεν ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις, ὅτε ἐπῆλθεν εἰς Θερμοπύλας ἀνεβῆσθαι εἰς 2,644,640 ἀνδρῶν. Εἰς τούτους δὲ πρέπει, κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ Ἡροδότου, νὰ προσθέσωμεν τοῦλάχιστον ἴσον ἀριθμὸν ὑπηρετῶν, δούλων, καπῆλων κλπ. παρακαλουθούτων τὸν κατὰ ξηράν τε καὶ κατὰ θάλασσαν στρατὸν, ὥστε οἱ περὶ τὸν ἐπισιλέα τῶν Περσῶν ἄνδρες καθ' ἣν στιγμήν ἀπῆλθον τὴν πρῶτην ἑλληνικὴν ἐντίστασιν συνεποσούντο ἐν ὅλοις εἰς 5,283,280! Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἀναφέρονται ῥητῶς καὶ εὐκρινῶς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὅστις προδήλως μάλιστα ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ὅλον ποσὸν ἦτο μεγαλύτερον τούτου, διότι φερεῖ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῆς θρακείας δὲν ἐξισοῦτο πρὸς τὸ μέγιστον πλῆθος, ἀλλ' ἦτο μᾶλλον ἀνώτερος. Καὶ ἐπειτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν ἔτι τὰς οἰνοποιούς γυναῖκας, τὰς παλλακὰς, τοὺς εὐνοῦχους, ὧν οὐδ' ὁ Ἡρόδοτος ἐπιχειρεῖ νὰ ἔρῃσῃ τὸ πλῆθος ἐπὶ πᾶσι δὲ τοὺς ὅσας, τὰ ὑποζύγια, τοὺς ἰνδικοὺς κύνες, ἅτινα πάντα ἀγνωστον πόσα ἦσαν, ἡἷξαν δὲ τὴν καθημερινὴν κατανάλωσιν τοῦ στρατοῦ.

Ὁμολογοῦμεν ἐντούτοις ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν τοὺς ἀριθμοὺς τούτους, ἢ ἄλλους τινὰς ὅπως οὖν πρὸς αὐτοὺς προσεγγίζοντας· ἀν καὶ ἀρ' ἑτέρου νομίζομεν ἀδίκους τὰς ἐννεκα αὐτῶν γενομένας κατὰ τοῦ Ἡροδότου πολλὰς κατηγορίας. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας διακρίνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅσον ἐνδοτεῖ τὰς εἰδήσεις τὰς παρ' ἄλλων εἰλαβέν, ἀπὸ τῶν ἰδίων εἰκασίῶν. Ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐν Δορίσκῳ γενομένης ἐξαριθμώσεως, τὰ ἤκουσε βεβαίως παρ' ἀνθρώπων παρευρεθέντων αὐτόθι. Ὁ ἀναφερόμενος ὑπ' αὐτοῦ ἀριθμὸς τῶν τριήρων φαίνεται μάλιστα κατώτερος τῆς ἀληθείας, καθ'

ἔσονται δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀπὸ τῆς συγχρόνου μαρτυρίας τοῦ Αἰσχύλου, ὅστις εἰς ἐν τῶν σωζομένων 7 αὐτοῦ δραμάτων, τὸ ἐπιγραφομένον « Πέρσαι, » λέγει ῥητῶς ὅτι τὰ ἐν Σαλαμῶν πολέμησαντα ἐχθρικά πλοῖα ἦσαν 1207, ἐνὶ μεταξὺ τῆς ἐν Δορίσκῳ ἐξαριθμήσεως καὶ τῆς ἐν Σαλαμῶνι ναυμαχίας, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου, ἀπωλέσθησαν μὲν περὶ τὰ 647 πλοῖα, δὲν προσελήφθησαν δὲ εἰς αὐτὰ 120. Ὅθεν δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὑπερβολικὸν τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων τούτων πλῆθους τῶν 277,640 ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἀριθμοὶ τῶν μικροτέρων πλοίων, 3000, καὶ τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, 4,700,000, εἶναι ὀλιγωτέρας πίστεως ἄξιοι. Οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀρίθμωσιν ὅχι μόνον δὲν εἶχον πολλοὺς λόγους νὰ ᾔναι ἀκριβεῖς, ἀλλὰ μᾶλλον εἶχον πάντα λόγον νὰ παραστήσωσιν ὡς ὑπέρογκον τὸ πλῆθος, διότι τοιαυτοτρόπως πῦχαρίστουν τὸν τε στρατὸν καὶ αὐτὸν τὸν μονάρχην. Καὶ ὁ ὑπολογισμὸς δὲ τῆς θεραπείας, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου γινόμενος, εἰς ἀριθμὸν ἴσον τοῦ μαχίμου στρατοῦ, εἶναι ἀπαράδεκτος. Περὰ τοῖς Ἑλλησι τυχόντι πᾶς ὀπλίτης, καθὼς πολίτης ἔγκριτος, συνήθως συνωδεύετο ὑπὸ ἐνὸς ψιλοῦ ἢ ὑπηρέτου, οἱ δὲ Σπαρτιαταὶ ἐνίοτε παρηκολουθοῦντο καὶ ὑπὸ πλειόνων· εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην λ. χ. θέλομεν ἰδεῖ ὅτι οἱ εἰλωτες ἦσαν ἐπτάκις πλείότεροι τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀλλὰ περὰ τοῖς Πέρσαις, οἱ μὲν μεγιστᾶνες καὶ στρατηγοὶ ἠδύναντο νὰ ἔχωσι πολλοὺς καὶ κοικίλους τοὺς ἀκολουθοῦσιν, οἱ ἐκ τοῦ ὅχλου ὅμως οὐδένα πιθανώτατα εἶχον τοιοῦτον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ὁ ἀσιανὸς στρατιώτης εἶναι ὀλιγαρκέστατος καὶ ὑποφέρει στερησεις τὰς ὁπείας ὁ Εὐρωπαῖος θεωρεῖ ἀφορήτους. Καὶ ἔπειτα, ὁ Ἡρόδοτος ἀπορεῖ εὐλόγως· πῶς κατωρθώθη νὰ παρασκευασθῶσι προμήθειαι πρὸς διατροφήν τοσούτου ἀνθρώπων πλῆθους· ἀλλ' εἶναι πρᾶγμα, ὅτι ἂν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ ἐξελαμβάνοντο κατὰ γράμμα, ἂν δηλαδὴ παρεδεχόμεθα ὅτι ἔπρεπε νὰ διατραφῶσιν ἐπὶ ἑξέτης 6,000,000 περίπου ἄνθρωποι, τὸ πρᾶγμα καταντᾷ ὅχι πλὴν ἀπορον, ἀλλ' ἐντελῶς ἀκατάληπτον. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἡρόδοτος, ἀναφέρων τὰς ἐπικουρίας ὅσας ὁ στρατὸς προσέλαβε κατὰ τὴν ἀπὸ Δορίσκου μέχρι Θερμοπυλῶν πορείαν αὐτοῦ, λησμονεῖ τὰς ἐλαττώ-

ως τὰς ὁποίας ὁ στρατὸς οὗτος ἀναγκάως ἐπαθε κατὰ τὴν αὐτὴν πορείαν, ἀπὸ λειποταξιῶν, νοσημάτων καὶ ἄλλων τοιούτων αἰτιῶν, ἐλαττώσεις τὰς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν βεβαίως νὰ ὑπολογίσωμεν, ἐπιτρέπεται ὅπως νὰ ὑποθέσωμεν ὑπερόγκους, ἅμα ἀναλογισθῶμεν, ἂν ἐνὸς μὲν ὅτι ἐν τῇ νεωτέρῃ ἱστορίᾳ ὑπῆρξαν παραδείγματα στρατῶν πορευομένων, οἵτινες ἀπώλεσαν καθ' ὁδὸν τὸ ὀγδοὺν αὐτῶν μέρος, ἂν ἑτέρου δὲ ὅτι ὁ περσικὸς στρατός, διὰ τὸ ἀτακτον καὶ τὸ ἑτερογενὲς αὐτοῦ, ἦτο δεκτικὸς πολὺ πλείονος ἐπιτοαύτης ζημίας. Ὅθεν συμπεραίνομεν ὅτι ὁ στρατὸς ἐκεῖνος ἦτο βεβαίως ἄπειρος, καὶ ἴσως ὁ μέγιστος τῶν ὅσους ποτὲ ἀναφέρει ἡ ἱστορία· τοῦτο συνάγομεν ἀπὸ τῆς ἀχανοῦς τοῦ περσικοῦ κράτους ἐκτάσεως καὶ τῶν πολυετῶν πρὸς τὴν ἀθροισιν καὶ συντήρησιν τῶν στρατοῦ τούτου προπαρασκευῶν· τοιαύτη τις δὲ ἦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον, εἰς τὸν Αἰσχύλον, εἰς ὅλους τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας, ἐντύπωσις ἣν ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας κάλλιστα ἐξεκόνισε, λέγων, ὅτι Ἑλλήσπόντιός τις Ἕλλην, θεωρῶν τὰ πλῆθη ταῦτα διαβαίνοντα τὸν πορθμὸν α Ἦ Ζεῦ, ἀνέκραξε, διατί λαβὼν σχῆμα ἀνδρὸς Πέρσου, καὶ ὄνομα Ξέρξου ἀντὶ Διός, ἐπεχείρησας νὰ καταστήσης ἀνάστατον τὴν Ἑλλάδα, ἄγων ἐπὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐνῷ καὶ ἄνευ τούτων ἠδύνασο εὐκόλως νὰ τὴν καταστρέψῃς; » Ἀλλ' ἐνταυτῇ οὐδὲνα ἔχομεν τρόπον νὰ ὀρίσωμεν ὅπως οὖν ἀσφαλῶς τὸ ποσὸν τοῦ στρατοῦ τούτου. Ἱστορικοὶ μεταγενέστεροι ἀναφέρουσιν ἀριθμοὺς μικροτέρους τῶν τοῦ Ἡροδότου· ὁ Κτησίας ὁ κνίδιος, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, 800,000 ἢ 1,000,000· ὁ Αἰλιανός, ὁ γράψας ἐν τῇ τρίτῃ μετὰ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, 700,000· ὁ δὲ Διόδωρος φαίνεται ἀκολουθῶν ἐν μέρει μὲν τὸν Ἡρόδοτον, ἐν μέρει δὲ ἄλλους μάρτυρας. Ἀλλὰ δυσπιστοῦντες περὶ τούτου πρὸς τὸν σύγχρονον Ἡρόδοτον, πολὺ ὀλιγωτέραν πίστιν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἐν γένει δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἡ ἀκριβὴς ἐξαριθμησις τῶν στρατῶν εἶναι πρᾶγμα δυσχερέστατον, τοσοῦτον αἰετοτε οἱ διαμαχόμενοι ἔχουσι συμφέρον ἢ νὰ κρύπτωσιν ἢ νὰ ἐξογκῶσι τοὺς ἀλλοεῖς ἀριθμούς. Καὶ διὰ νὰ φέρωμεν δι

ρών, οἰκείον παράδειγμα, τῆς περὶ τοῦτο δυσκολίας, λέγομεν ὅτι ὁ Θουκυδίδης, αὐτόπτης ὢν μάρτυς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁμολογεῖ ὅτι δὲν δύνανται νὰ γράψῃ ἀκριβῶς ὅποσοι ἦσαν οἱ ἀντιπαράταχθέντες εἰς μίαν τῶν μαχῶν τοῦ πολέμου τούτου, τὴν ἐν Μαντινείᾳ· « τὸ μὲν γὰρ Λακεδαιμονίων πλῆθος, διὰ τῆς πολιτείας τὸ κρυπτόν, ἡγνοεῖτο, τῶν δ' αὖ, διὰ τὸ ἀνθρώπειον κομπῶδες ἐς τὰ οἰκεία πλῆθη, ἥπιστεῖτο. » Ἡὼς λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρίσθῃ μετὰ τινος πιθανότητος ὁ ἀριθμὸς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ;

Ἐν Δορίσῳ δὲ, γενομένης τῆς τοῦ στρατοῦ τούτου ἐξαριθμῆσεως, παρετάχθησαν τὰ διάφορα σώματα, καὶ τότε ὁ Ξέρξης διεξήλασεν ἐπὶ ἄρματος ἐνώπιον ἐλάστου αὐτῶν, ἀπευθύνων ἐρωτήσεις καὶ ἀκούων τὰς ἀποκρίσεις, τὰς ὁποίας ἔγραφον οἱ παρ' αὐτῷ βασιλικαὲ γραμματεῖς· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπέβη εἰς Σιδονίαν τρήρη, ὅρ' ἦς εἶχεν ἐπὶ τούτῳ προπαρασκευασθῇ σκηνὴ χρυσῇ, καὶ ἐπλευσε παρὰ τὰς πύρας τοῦ ἀναριθμήτου αὐτοῦ στόλου, ὅστις ἦτο ἡγκυροβολημένος, ἐν ἀποστάσει 400 ποδῶν ἀπὸ τῆς παραλίας, εἰς μακρὰν παρὰ τὴν παραλίαν ταύτην γραμμὴν καὶ ὡς ἐπὶ μάχην παρεσκευασμένος. Τὸ θέαμα τοῦτο ἦτο ἐπιτηδεύτατον νὰ παραδῶνῃ τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ, ὥστε ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς πεποιθήσεως ταύτης μετεπέμψατο τὸν Δημάρκτον, τὸν ἐξόριστον τῆς Σπάρτης βασιλεία, τὸν συνεκστρατεύοντα μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἐρωτήσῃ αὐτὸν, ἂν φρονῇ ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐνδεχόμενοι ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τοσαύτην δύναμιν. Ὁ δὲ, ὡς ἱστορεῖ Ἡρόδοτος, ἐβεβαίωσε τὸν μέγαν βασιλέα, ὅτι οἱ μὲν Σπαρτιάται ἀναμιθόλωσ, πιθανώτατα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι τῆς Πελοποννήσου Δωρεῖς, θέλουσι μέχρι θανάτου ἀνταγωνισθῇ, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ᾖναι τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἐπερχόμενον πλῆθος. Ὁ Ξέρξης ἐγέλασεν ἀκούσας τὴν ἀπόκρισιν ταύτην, ἀλλὰ δὲν ὠργίσθη κατὰ τοῦ Δημαράτου, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία δὲν εἶχεν ἔτι ἐξαχρεῖώσει τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας ὅσον βραδύτερον· διότι μετὰ 150 περίπου ἐνιαυτοὺς ὁ ἰσχυρὸς τῶν μοναρχῶν τούτων, Δαρεῖος ὁ Κοδομανός, ὁμοίαν τινὰ ποιήσας ἐρώτησιν πρὸς ἕτερον ἐξόριστον Ἕλληνα, τὸν Ἀθηναῖον Χαρίδημον, καὶ ἀνάλογον λαβὼν ἀπόκρισιν, ἀντὶ νὰ ἐπιδείξῃ τὴν

εἰς ἐνὸς τοῦ Ξέρξου ἀνοχὴν, παρήγγειλεν ἀμέσως τὰ θανατωθῆναι ὁ Χαλκιδεὺς.

Μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ταύτην, ὁ Ξέρξης ἐπανελάβε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, διατρέσας τὸν στρατὸν εἰς τρία μεγάλα ἀποσπάσματα, καὶ κατῆλθεν, διὰ τριῶν διαφόρων ὁδῶν, παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, μέχρι τοῦ Ὀλύμπου, ἐνῷ ὁ στόλος παρέπλεε παρὰ τὴν αὐτὴν παραλίαν. Καθ' ἅλας πᾶντας τὰς χώρας, αἵτινες τότε ἀπατέλουν μέρος τοῦ κράτους αὐτοῦ, καὶ ὅπου εἶχον πρὸ καιροῦ παρασκευασθῆ μεγάλαι τροφῶν ἀποθήκαι, οὐ μόνον οὐδεμίαν λόγου ἀξίαν δυσχέρειαν ἀπήντασαν, ἀλλὰ καὶ ἱκανάς, ὥς προείπομεν, ἐπικουρίας προσέλαβεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν κειμένων ἔθνων καὶ ἐλληνίδων πόλεων. Τὸ δὲ δεινότερον διὰ τὰς πόλεις ταύτας ἦτο, ὅτι ἐκάστη ἠκαγκάσθη, πρὸς τούτοις νὰ διατρέψῃ ἐπὶ μίαν ἡμέραν ὁλόκληρον τὸν ἀχανῆ ἐκείνων στρατὸν, καὶ τὸν βασιλέα μετὰ τῆς αὐλῆς αὐτοῦ. Αἱ ζῆμαι εἰς τὰς ὁποίας ὥς ἐκ τούτου ὑπέκυψαν, δὲν συνάταντο μόνον εἰς τὴν ἀξίαν τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀξίαν τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, τὰ ὅποια, παρατιθέμενα εἰς τὴν βασιλικὴν πράπεζαν, διαρπαζόντο. Ἄπακτα, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ βασιλέως, ὑπὸ τῶν ἀκαλούθων αὐτοῦ. Ὡστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι πολλοὶ τῶν πόλεων ἐκείνων ἐντελῶς σχεδὸν τότε κατεστράφησαν. Οἱ θάσσοι ἐδαπάνησαν διὰ τὴν τοιαύτην φιλοξενίαν, τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἡπείρου κειμένων πόλεων αὐτῶν εἰς τὴν τοῦ Ξέρξου στρατιάν, τάλαντα 400, ἔστι 2, 400,000 περίπου δραχμῶν. Ὁ δὲ Ἀβδηρίτης Μεγακρέων συνεδαύλευσε ταῦς συμπολίτας νὰ προσέλθωσιν ὁμοθυμαδὸν εἰς τὰ ἱερὰ αὐτῶν καὶ νὰ εὐχαριστήσωσι τοῖς θεοῖς ὅτι ὁ Ξέρξης ἤρκετο εἰς μίαν μόνον καθ' ἡμέραν τράπεζαν διὰ τοῦ ἀν' ἐπιοχουμάτιζεν, ὅπως ἐγρυμιάτιζεν, οἱ Ἀβδηρίται ἢ ἤθελον ἀναγκασθῆναι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν αὐτῶν, ἢ ἤθελον περνεῖσαι εἰς τὴν ἐσχάτην πενίαν.

Τί δ' ἐπραττον ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες, ἐνῷ ἡ φοβερὰ ἐκείνη καταγίγς προήγγιζεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὸν ἱερὸν Ὀλύμπον καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐκραγῇ ἀπὸ τοῦ ὄρους τούτου ἐπὶ τὰς

δίως καλουμένας ἑλληναῖς χώρας ; Αἱ εἰδήσεις αἱ περιωθεῖσαι
 ἰς ἡμᾶς περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων κατὰ τὰ μετὰ τὴν ἐν Μα-
 αθων μάχην ἔτη, εἶναι, ὡς μὴ ὄφελλεν, ὅπως οὖν ἀτελεῖς. Ἐκ-
 τῶν δύο βασιλέων τῆς Σπάρτης, τοῦ Κλεομένου καὶ τοῦ Λεωτυ-
 ρίδου, ὁ πρῶτος εἶχε τότε ἀποθάνει· οἱ δὲ Αἰγινῆται, τοὺς ὁποίους
 ἴστος ἠνάγκασε (σελ. 360) νὰ δώσωσιν ὁμήρους εἰς τὰς Ἀ-
 ἡνας καὶ νὰ παύσωσιν οὕτω τῶν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην ἐχ-
 θροπραξιῶν, ὠφελοῦμενοι ἤδη ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, κατέπει-
 σαν τὴν Σπάρτην νὰ προσκαλέσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀποδώσωσι
 τοὺς ὁμήρους. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεποιήθησαν τὴν ἀπόδο-
 σιν, ἐπανελήφθη ὁ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Αἰγινητῶν πόλεμος,
 ὅστις, εἰ καὶ ἄτοπος κατὰ τὰ ἄλλα, ἔσχεν ὅμως τοῦλάχιστον τὸ
 καλὸν, ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀθη-
 νῶν δύναμιν. Ὁ Ἡρόδοτος μάλιστα λέγει ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος ἔσωσε
 τότε τὴν Ἑλλάδα, ἀναγκάσας θαλασσίους γενέσθαι Ἀθηναίους.
 Ἄλλ' ἡ ἀπόφανσις αὕτη τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας φαίνεται ὑπερβο-
 λικὴ· ὁ αἰγινητικὸς πόλεμος δὲν ὑπῆρξε βεβαίως ἀδιάφορος εἰς τὴν
 ἐπιβλοῦσαν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἀληθῶς ὅμως ἔσωσε
 τότε τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀνὴρ ὅστις διέκρινε παρασκευαζόμενον κίνδυ-
 νον ἄλλον πολὺ φοβερώτερον· ἔσωσε τότε τὴν Ἑλλάδα ὁ Θεμιστο-
 κλῆς, ὅστις κατὰ πρῶτον ἤδη ἀναφάνεται πρωταγωνιστῶν ἐν τῇ
 πατρίδι αὐτοῦ.

Τρόντι ὁ μὲν Μιλτιάδης εἶχεν ἀποθάνει· ὁ δὲ κυριώτατος αὐτοῦ
 κατήγορος, ὁ Ξάνθιππος, δὲν προκύπτει αὐθις εἰς μέσον εἰμὴ μετὰ
 τινα ἔτη, ὡς στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ ναυ-
 μαχίαν· ὥστε ἐν τῷ παρόντι δὲν βλέπομέν ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἰμὴ τὸν
 Ἀριστείδην καὶ τὸν Θεμιστοκλῆν. Ὁ Ἀριστείδης προεχειρίσθη
 ἄρχων ἐν ἔτει 489 καὶ ἐτιμήθη ἐξαιρέτως διὰ τὴν χρηστότητα
 αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν δικαστικῶν καθηκόντων, ἀλλ' ἐν-
 ταῦθα ἀπέκτησε καὶ οὐκ ὀλίγους ἐχθρούς, τοὺς πλείστοις δηλαδὴ
 ἐξ ἐκείνων ὅσους ἠναγκάσθη νὰ καταδικάσῃ. Οἱ ἄνθρωποι οὗ-
 τοι συνετάχθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ μετὰ τοῦ φιλάρχου Θεμι-
 στοκλέους, μὲ οὐ δεινὴ προήλθε μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων ἑρις.
 Ἄλλ' ἡ ἑρις αὕτη, καθὼς συμβαίνει μεταξὺ τῶν ἀληθῶς μεγάλων

πολιτικῶν ἀνδρῶν, δὲν ἐπήγασεν ἐκ τούτου καὶ μόνου, ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ᾔθελε νὰ προτιμηθῇ τοῦ ἄλλου περὶ τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων· ἐπήγαγε πρὸς τούτοις καὶ κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι οἱ δύο ἀντίπαλοι εἶχον ὅλως ἀντιθέτους κυβερνητικὰς δοξασίας. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐφρόνει ὅτι ἡ πόλις πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ ἅπαντας αὐτῆς τοὺς πόρους πρὸς συγκρότησιν ἀξιολόγου ναυτικῆς δυνάμεως, ὁ δ' Ἀριστείδης ἐξεναντίας ἐπειθετο ὅτι ὀφείλει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐρειδομένη, ὡς πρότερον, κυρίως ἐπὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ αὐτῆς στρατοῦ. Ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐθεώρει τὴν τοιαύτην αὐξήσιν τῆς ναυτικῆς παρασκευῆς ἀπαραίτητον ὄχι μόνον ἕνεκα τοῦ ἀνὰ χεῖρας αἰγινήτικοῦ πολέμου, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι κατ' ἀρχὰς προσέβλεπε καὶ μετ' ὀλίγον ἐδεσβαίωθαι διὰ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἐρχομένων ἐιδήσεων, ὅτι ὁ μονάρχης τῆς Ἀσίας εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν Μαραθῶνι ἥτταν καὶ ὅτι θέλει ἐπιχειρήσει νὰ ἐκδικηθῇ διὰ μεγαλητέρας τινὸς ἐπιστρατείας. Ὁ δ' Ἀριστείδης δὲν ἤρνετο βεβαίως τὸν ἐπιχειρούμενον νέον κίνδυνον, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι εἰς ἀποτροπὴν αὐτοῦ θέλουσιν ἀρκέσει οἱ ὁπλίται τῶν Ἀθηνῶν, οἱ πρὸ μικροῦ ἀποκρούσαντες τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν. Κατὰ τοῦτο ὁ Ἀριστείδης ἠπατάτο, διότι πᾶσαι αἱ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς ἐρχόμεναι ἀγγελίαι ἔλεγον τὸν παρασκευαζόμενον στρατὸν τοσοῦτον, ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι αἱ δυνάμεις τῶν μικρῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, διηρημένων μάλιστα καὶ μὴ προθύμων ὅλων νὰ ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα, δὲν θέλουσιν εἰσπορέσει νὰ ἀνθέξωσι κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην τῶν πολεμίων ὑπεροχὴν. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτο ἐλπίς νὰ ὑπερισχύσωσιν εἰμὴ κατὰ θάλασσαν· διότι κατὰ θάλασσαν ἡ ὑπεροχὴ τῶν πολεμίων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ᾖναι τοσοῦτον μεγάλη ὅσον κατὰ ξηρὰν· καὶ διότι ἡ πείρα τῆς ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἀποδείξει ὅτι στόλος ἐλληνικός, καλῶς ὁδηγούμενος, ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ διπλασίου περσικοῦ στόλου· ἅπαξ δὲ τούτου κατατροπωθέντος, ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἀπεφασίζετο, διότι ᾔθελε κοπῇ ἡ βᾶσις τοῦ ἡπειρωτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ, ὃ ἐστὶν οὗτος ᾔθελεν ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τῆς Ἀσίας. Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Θεμιστοκλέους διέκρινεν ἀπάσας ταύτας τὰς περιπετείας τοῦ ἀδήλου μέλλοντος, ἐνῷ τὸ ἐλιγώτερον εὐρὺ, καὶ ὀξὺ, καὶ τολμηρὸν τοῦ Ἀριστείδου

πνεῦμα δὲν ἀπεδέχετο προθύμως τοὺς ὑπολογισμοὺς ἐκείνους, τοὺς ἐρεδόμενους ἐπὶ ἀσαφῶν διδομένων, καὶ ἐπέμενε τόσῳ μᾶλλον εἰς τὴν πρόχειρον διδασκαλίαν ἥτις ἐξήγετο ἀπὸ τῆς ἐν Μακαθῶνι μάχης, ὅσῳ ἐβλεπεν ὅτι ἡ εἰς τὸν ναυτικὸν βίον ὁλοσχερῆς τροπὴ τῆς πόλεως ἐμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐπιφέρῃ, εἰς τὰς ἑξῆς καὶ τὰς διαθέσεις τῶν Ἀθηναίων, μεταβολὴν τινα ὅλως ἄλλοτρίαν τοῦ προτέρου αὐτῶν βίου.

Κατὰ τοῦτο ὁ Ἀριστείδης εἶχεν ἴσως δίκαιον· ὁ ναυτικὸς βίος ὑπὲρ πάντα ἄλλον καθίστησι τὸν ἄνθρωπον ὄχι μόνον τολμητικὸν καὶ ῥιψακίνδυνον, ἀλλὰ καὶ φίλον πάσης κεινοτομίας, ἐνῶ ὁ ἐνδημὸς βίος, δηλαδὴ ὁ διχρόμενος ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ καὶ πατρίδι, εἶναι συντελεστικώτατος εἰς τὴν διατήρησιν τῶν πατρῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς πατρῴου διαίτης καὶ πολιτείας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔτι ἀπὸ τῆς ἐκτῆς ἐκατονταετηρίδος εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπιδίδωνται, ὡς ἔμποροι, εἰς ναυτικάς ἐπιχειρήσεις, διὸ ἔκτοτε εἶχεν ἀρχίσει νὰ τροπολογῆται μέχρι τινὸς ὁ προηγούμενος στάσιμος αὐτῶν χαρακτήρ. Ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ τὸν ναυτικὸν βίον ἐπαγγελλόμενοι ἦσαν πάντοτε ὀλίγοι ὡς πρὸς τοὺς πολλοὺς, οἵτινες, μένοντες ἐν τῇ χώρᾳ, διῆγον ὡς γεωργοὶ καὶ ἄλλα ἐμμύνα ἔργα μετερχόμενοι. Ἦδη δὲ, ἐπειδὴ ὁ λόγος ἦτο νὰ κατασκευασθῇ μεγάλη πολεμικὴ ναυτικὴ δύναμις, προέκειτο ἅπανα οὕτως εἰπεῖν ἡ πόλις νὰ ἐπιβασθῇ εἰς τὰ πλοῖα, καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπλῖται, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐπατρίδαι, καὶ αὐτοὶ δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι ὅσοι πρότερον ἐξηκολούθουν διατρίβοντες εἰς τὰ ἴδια, καὶ τηροῦντες ἀνγλοῦτον τὴν πατροπαράδοτον δίκαιαν καὶ πολιτείαν. Προέκειτο, ἐν ἄλλαις λέξεσι, νὰ ἐπέλθῃ ῥιζικὴ κοινωνικὴ μεταβολή, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ἀριστείδης, οὔτε ἄλλοι πολλοὶ συνετοὶ Ἀθηναῖοι ἀπεδέχοντο. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν μὲν φίλοι τοῦ Κλεισθενείου πολιτεύματος, ἥτοι τῆς βαθμικαῆς ἀναπτύξεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ δὲν ᾔθελον νὰ ἐπιφέρωσι συγχρόνως τὴν ἀνατροπὴν ἅπαντος τοῦ πατροπαραδότου τῆς πόλεως βίου. Καὶ ἂν αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις ἦσαν ὁμαλαί, ἂν δὲν ἐπεκρέματο ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς κίνδυνος, ἡ περὶ τὸν Ἀριστείδην μερὶς ᾔθελεν ἔχει καθ' ὁλοκληρίαν δίκαιον· διότι οὐδὲν τωφῶντι ὑπάρχει ἐπισφαλέστερον τῶν τοιούτων ῥιζικῶν

κοινωνικῶν μεταβολῶν. Ἄλλ' ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος ἦτο ἐπακμέ-
νος· ἀλλ' ἡ πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ εἰμὴ κατὰ θάλασσαν· οἱ
περὶ τὸν Θεμιστοκλέα λοιπὸν προέτειναν εἰς μέσον αὐτῶν μόνον, ὅτι
ἐμελλε νὰ ἀναβιβῶσιν μετ' αὐτῶν πολὺ τὰς Ἀθήνας εἰς ὑπαταὶν βαθ-
μὸν δόξης καὶ δυνάμεως, ἀλλ' ὅτι καὶ μόνον ἠδύνατο πρὸ πάν-
των νὰ σώσῃ αὐτάς τε καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην ἀπὸ τῆς δουλείας.
Ὅθεν ἡ γνώμη τοῦ Θεμιστοκλέους ἦτο μεγαλεπήβολος ἐνταῦθα
καὶ σωτήριος· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἰδιάζον τῆς μεγαλοφυΐας χαρ-
κτηριστικόν, δι' οὗ αὕτη διακρίνεται ἀφ' ἐνὸς ἀπὸ τῆς ἀτόλμου
συνέσεως, ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τῆς ἀσυνέτου τόλμης· μόνη ἡ μεγαλο-
φυΐα τολμᾷ συνενῶς, καὶ διὰ τοῦτο μόνη αὐτὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
ἐπιτυγχάνει.

Ἡ ἑρὶς αὕτη μεταξὺ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου διήρκεσεν
ἐπὶ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη, καὶ ἐπὶ τέλους τοσούτον παρωξύνθη ὥστε
τότε λέγεται ὁ Ἀριστείδης εἰπών, ὅτι δὲν θέλει ἐπέλθει σωτηρία
εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα εἰμὴ ἐὰν ἐμβάλωσιν αὐτῶν τε καὶ
τὸν Θεμιστοκλέα εἰς τὰ βάραιβρον. Καὶ τοῦτα μὲν δὲν ἐγένετο·
ἀλλὰ πρῶτον ἤδη, ὡς φαίνεται, ἐφηρμόσθη ἡ περίφημος περὶ ὁστρα-
κισμοῦ θεσμοθεσία (σελ. 286 καὶ ἐπ.). Ἐκάτερος τῶν ἀντιπάλων
ἐζήτησε ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ἐτέρου διὰ τῆς ἐξορίας αὐτοῦ· ὑπερί-
σχυσε δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ἐξωστραχίσθη ὁ Ἀριστείδης.

Ὁ Θεμιστοκλῆς, μένεις αὐτῶν μόνος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐπα-
χείρησεν ἀκωλύτως καὶ δραστηρίως τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμά-
των αὐτοῦ καὶ κατώρθωσε μέχρι τινὸς νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον,
ὡφελήθεις ἐπιτηδεύματα ἀπὸ δύο περιστάσεων. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ
ἀναβολὴ τῆς μεγάλης περσικῆς ἐκστρατείας, ἡ ἐπελθούσα ὡς ἐκ
τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Αἰγύπτου, τοῦ θανάτου τοῦ Δαρείου καὶ τῶν
πρώτων διωταγμῶν τοῦ Ξέρξου. Ἄν ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη δὲν ἀνε-
βάλλετο ἕνεκα τῶν περσικατικῶν τούτων καὶ ἐγένετο περὶ τὸ 487
ἢ 486 ἔτος, οἱ ἐχθροὶ ἤθελον εὖρει τὰς Ἀθήνας ἀνευ ἰκανοῦ στόλου
καὶ πρὸς τούτοις σπασιαζούσας διὰ τὴν μεταξὺ Θεμιστοκλέους καὶ
Ἀριστείδου ἔριν, ὥστε πιθανώπιστα ἤθελον νικῆσαι. Ἐνεκα δὲ τῆς
ἀναβολῆς, ἔλαβεν ὁ νέος κυβερνήτης τῶν Ἀθηναίων πενταετὴ προ-
θεσμίαν πρὸς ἀπαρτισμὸν τῶν πλοίων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ καιρὸς

μόνας δὲν ἔρκει εἰς κατασκευὴν πλοίων, ἐργαζόμενοι καὶ χρήματα. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸ δημόσιον τῶν Ἀθηναίων ταμείον ἐξιδίωτον χρηματικὸν ποσόν, προερχόμενον ἀπὸ τῶν ἀργυρῶν μεταλλείων τοῦ Δαυρίου· τὰ μεταλλεῖα ταῦτα ἔκειντο οὐ μακρὰν τῆς ἄκρας τοῦ Σουνίου, καὶ ἰδίως εἰς τὴν γωνίαν τὴν σχηματιζομένην ἐντὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, μεταξύ τῆς Θορικῆς, τοῦ Σουνίου καὶ τοῦ Ἀναφλύστου, ἤτοι τῆς σήμερον λεγομένης Ἀναβύσου. Ἐπὶ Στράβωνος ἤδη, γεωγράφου ἀκαμάσαντος ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, τὰ μεταλλεῖα ταῦτα εἶχον ἐξαντληθῆ ἢ τοῦλάχιστον ἐγκαταλειφθῆ· ἀλλὰ μέχρι τῆς σήμερον οἱ μεταβαίνοντες εἰς Σούνιον διὰ ξηρὰς ἵνα θαυμάσωσι τὰ αὐτῶν σωζόμενα λείψανα τοῦ νηοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, βλέπουσι, καθ' ὅσον πλησιάζουσι πρὸς τὴν πολυθρύλλητον ἄκραν, ἐπὶ τῶν παρακειμένων λόφων, τὰ μέλανα ἔχνη τῆς ἀρχαίας τῶν μεταλλουργῶν καμινείας. Πότε δὲ ἔρχισαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐργάζωνται τὰ μεταλλεῖα ταῦτα, ἄδῃλον· βέβαιον εἶναι δὲ ἡ κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν συνεθίζε νὰ ἐκποιῇ, ἢ νὰ ἐκμισθῇ πολυετῶς, διάφορα τμήματα τῆς προσοδοφόρου ἐκείνης χώρας εἰς κατ' ἰδίαν ἀνθρώπους ἢ εἰς ἐταιρείας, λαμβάνουσα παρ' αὐτῶν εἴτε χρηματικὸν τι ποσὸν ἐφάπαξ κληρωνόμενον, εἴτε ἐτησίαν εἰσφορὰν ἴσην πρὸς τὸ εἰκοστὸν τέταρτον τῆς ἀκαθαρσίτου προσόδου. Ἐντεῦθεν ἐσηματίσθη τὸ ἀποταμίευμα περὶ οὗ πρὸ μικροῦ ἐγένετο λόγος καὶ τὸ ὅποιον οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ διανεμῶσι μεταξύ των, λαμβάνοντες ἕκαστος ἀνὰ δέκα δραχμάς, ὅτε ὁ Θεμιστοκλῆς κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτικῆς αὐτῶν δυνάμεως· ἐπὶ δὲ τούτῳ νὰ κατασκευάσωσι μὲν ὅσον ἔνεστι πλείωτερα πολεμικὰ πλοῖα, νὰ μεταφέρωσι δὲ τὸν ναυστάθμον αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Φαλήρου, λιμένος μὴ ἀσφαλούς, εἰς τὸν περὶ ἀσφαλέστερον, εἰ καὶ πλείωτερον τι ἀπέχοντα τῆς πόλεως Πειραιᾶ, ὅστις ἠδύνατο καὶ νὰ ὀχυρωθῇ εὐκολώτερον. Καὶ εἶχον τῶντι ἤδη κατασκευασθῇ 200 τμήματα καὶ γυμνασθῇ εἰς τὴν ναυτικὴν ὑπηρεσίαν ἱκανοὶ Ἀθηναῖοι, εἶχε δὲ ἀρχίσει ἡ ὀχύρωσις τοῦ νέου ναυστάθμου, ὅτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 481 ἔτους, ἐφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ κήρυκες τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀπαιτοῦντες παρὰ τῶν διαφόρων πόλεων γῆν καὶ ὕδωρ. Εἰ-

πορευν δὲ ἀνωτέρω ὅτι οὔτε εἰς τὰς Ἀθήνας, οὔτε εἰς τὴν Σπάρτην ἐπέμφθησαν κήρυκες· ὅθεν αἱ δύο αὗται πόλεις, θεωροῦσαι εὐλόγως τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν κυρῶς ἐπερχόμενον, ἐσπευσαν νὰ συμβουλευθῶσι μὲν τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον, νὰ συνεννοηθῶσι δὲ ἐν συγκλήσεισιν εἰς τὸν περὶ τὴν Κόρινθον ἰσθμὸν πανελλήνιον σύνοδον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ παρασκευάσωσι κοινὴν κατὰ τῆς ἐπικεμένης ἐπιδρομῆς ἀντίστασιν.

Ἡ κοινὴ αὕτη σύνοδος εἶναι ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων γεγονότων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας. Ὁ ἀρχαιότερος, ὁ πρῶτος, ὁ μέχρι τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἐλληνισμὸς κατεκρίθη πολλάκις, ὅτι ἦτο ἀνεπίδεκτος πολιτικῆς ἐνότητος, ὅτι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐστερεῖτο ἐνὸς τῶν κυρίων προτερημάτων πάσης τελείας ἐθνικότητος. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον πολλοὶ, λησμονοῦντες τὰ μεγάλα τοῦ μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ κράτη καὶ τὸ μέγα τοῦ βυζαντινοῦ ἐλληνισμοῦ βασίλειον, ἐκσφενδονίζουσι καθ' ἡμῶν τὴν κατάρκεισιν ἐκείνην, ἀξιοῦσιν ὅτι ἀνάκαθεν ὑπῆρχμεν ἀνεπιτήδεια νὰ ἐνωθῶμεν, καὶ συμπραίνουσιν ὅτι οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι θέλομεν δυωθῆ νὰ ἐνωθῶμεν ποτέ. Τούτου ἕνεκα νομιζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπιστήσωμεν ἐνταῦθα ἐπὶ μικρὸν τὸν νοῦν. Παραλείποντες ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐποχὴν τοῦ μακεδονικοῦ καὶ τοῦ βυζαντινοῦ ἐλληνισμοῦ, παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἐπὶ μὲν τῶν προεκτεθέντων πρώτων ἱστορικῶν χρόνων διετέλεσε τῶντι διεσπασμένον εἰς ἀπειραρίθμους αὐτοτελεῖς καὶ αὐθυπάρκτους πολιτείας, ἐτι ὅμως ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων, πολὺ δὲ μᾶλλον κατὰ τοὺς ἀκολούθους, ἐπαγείρησε πολλάκις νὰ ἐνώσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ διὰ κοινοῦ τινας πολιτικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ δεσμοῦ. Εἶδομεν ἐν ἀρχῇ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, εἰς ὃ παρεκάθηντο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν πλείστων ἐλληνικῶν φυλῶν, προσλαμβάνον πολιτικὰν χαρακτῆρα καὶ ἀποφασίζον καὶ διεξάγον ἀπὸ κοινοῦ μέγαν δεκαετῆ πόλεμον. Εἶδομεν περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος τὰ πλείστον τῆς Μελοποννήσου συντασσόμενον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῆς Σπάρτης. Ἦδη δὲ βλέπομεν συγκαλουμένην εἰς τὸν περὶ Κόρινθον ἰσθμὸν κοινὴν ὅλων τῶν Ἑλλήνων σύνοδον. Δὲν θέλομεν νὰ ἀποδώσωμεν

εἰς τοὺς προπάτορας ἡμῶν ἀρετὰς τῶν ὁποίων ἐστεροῦντο· τοσοῦτον μᾶλλον ὅσῳ τὰ προτερήματα αὐτῶν ἦσαν τοσαῦτα ὥστε δὲν ἔχουσι χρεῖαν νὰ ἐπικοσμῶνται δι' ἄλλων ἀνυπάρχτων. Ὅτι ἐπιθυμοῦμεν εἶναι νὰ μὴν αὐξάνωνται ἀδίκως τὰ ἐλαττώματα αὐτῶν. Ὅθεν ὁμολογοῦμεν ὅτι εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον δὲν συνῆλθον ὅλοι, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς κοινῆς σωτηρίας δι' ἣν συνεκαλοῦντο ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους ὅχι διὰ τῆς συμπράξεως ὅλων τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς προσκαίρου ἐνώσεως τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν πρὸ πάντων διὰ τῆς μεγαλοφροσύνης τῆς τελευταίας ταύτης πόλεως. Οὐδὲν ἤττον ἀναμφύβολον εἶναι ὅτι παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήνων, τῆς κυρίως Ἑλλάδος τοῦλάχιστον, ἐπεκράτησεν αἰσθημὰ τι πολιτικῆς ἐνότητος, διότι ὁ Ἡρόδοτος λέγει, ὅτι συνεκάλεσαν τὴν κοινὴν ἐκείνην σύνοδον σφρονήσαντες εἰκὼς ἐν τε γένοιτο τὸ ἐλληνικόν, καὶ εἰ συγκύψιντες τῷ αὐτῷ πρήσσειεν πάντες, ὡς θειῶν ἐπιόντων ὁμοίως· πᾶσι Ἑλλήσι. » Καὶ ἔπειτα, ἅμα διαλθεύσης τῆς προσκαίρου ταύτης ἐνώσεως, προέκυψαν ἀλληλοδιαδόχως νέαι καὶ σφιγκτότεραι πολιτικαὶ ἐνώσεις, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἔπειτα ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τελευταῖον ὑπὸ τὴν τῶν Θηβῶν ἡγεμονίαν, ἵνα μὴ μνημονεύσωμεν τὰς μεταγενεστέρας συμπολιτείας, τὴν Ἀχαϊκὴν τε καὶ τὴν Αἰτωλικήν. Καὶ μὲν οὐδεὶς τῶν δεσμῶν τούτων περὶέλαβε σύμπαν τὸ ἐλληνικόν, οὐδεὶς ὑπέβηε διαρκῆς, καὶ ἅπαντες διελύθησαν ἅμα παρελθούσης τῆς ἀνάγκης ἣτις προεκάλεσε τὴν συγκρότησιν αὐτῶν. Τοῦτο ὁμῶς ὅχι διότι τὸ ἔθνος δὲν εἶχε τὸ αἰσθημα τῆς πολιτικῆς ἐνότητος καὶ δὲν κατανοεῖ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῆς, ἀλλὰ διότι ἡ μόνιμος πολιτικὴ ἐνότης προϋποτίθει τὴν εἰς ἓν σημεῖον τοῦ ἔθνους κορύφωσιν ἀπάσης τῆς πολιτικῆς, ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ τὴν τῶν λοιπῶν ὅλων μερῶν ὁμολογουμένως ὑποδεστέραν καθ' ὅλα ταῦτα κατὰστασιν, ἐνῷ εἰς τὰς πλείονας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πολιτειῶν, ἂν ὅχι εἰς ὅλας, τοσαύτη ἐπεκράτησε πληθώρα δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, ὥστε ἀπέβη ἀδύνατος ἡ ὁλοσχερῆς καὶ ὀριστικὴ ὑπεροχὴ μᾶς ἐξ αὐτῶν, ἣτις ἦτο ἀπαραίτητος ἵνα ὑπαχθῇ ὑπ' αὐτὴν ἅπαν τὸ λοιπὸν ἔθνος. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ἡ θαυμαστὴ ἐ-

καὶ τὴν περικλίαν τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ἡθικῆς, διανοητικῆς καὶ τεχνικῆς ἀναπτύξεως δι' ἣν ἐξαίρετος διακρίνεται ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, καὶ ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐντούτοις δὲν παρεμποδίσθη καθ' ὅλοκληράν ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνότης, ὅσῳκις προέκυψεν ἀπαραίτητος αὐτῇ ἀνάγκη· διότι ὁ μὲν ἀπὸ τῶν Περσῶν κίνδυνος παρήγαγε τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον καὶ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν, ἡ δὲ κατάχρησις τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων, τὴν τῆς Σπάρτης ἡγεμονίαν, ἡ δὲ κατάχρησις τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης, τὴν τῶν Θηβαίων ἡγεμονίαν. Ὅθεν ὁ πρῶτος Ἑλληνισμός δὲν ὑπῆρξεν ἐντελὲς ἀλλότριος πάσης πολιτικῆς ἐνότητος, ἀλλ' ἡγωνίσθη νὰ συνδυάσῃ τὴν ἐνότητα ταύτην μετὰ τῆς ἐνδεχομένης τῶν διαφόρων πολιτικῶν ἀναπτύξεως, μὴ θυσιάζων ἐπὶ πολὺν χρόνον, οὔτε τὸ μέρος εἰς τὸ ὅλον, οὔτε τὸ ὅλον εἰς τὸ μέρος, μέχρις οὔ ἐπὶ τέλους, ἐξαντληθείσης τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἐνεργείας, κατέπαυσε φυσικῶς τῇ λόγῳ ὁ ἀνταγωνισμός οὗτος, καὶ ἡ Ἑλλὰς, περιβληθεῖσα τότε τὴν βασιλικὴν τῆς Μακεδονίας πορφύραν, ἐπεχείρησε, διὰ τῆς μοναρχίας, νὰ διαδώσῃ τὸν Ἑλληνισμόν καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον.

Ἡ σύνοδος αὕτη ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ καταπέμψῃ τὰς μετὰ τῆς τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν πόλεων ὑφισταμένης ἐριδος καὶ ἐξαίρετως τὸν μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Αἰγίνης δεῖνόν πόλεμον, ἡ δὲ Αἰγίνα ἀνεδείχθη πρόθυμος εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν ταύτην καὶ ἀπηλλάγη οὕτως πάσης περὶ μηδισμού ὑπονοίας. Ἐνταῦτ' ἡ σύνοδος ἐξαπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς ὅλας τὰς πόλεις ὅσαι ἐθεωροῦντο ἢ διατεθειμέναι νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν πολεμίων ἢ ἀδιάφοροι πρὸς τὸν ἀγῶνα, ἰδίως εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνας, ἐξαπέστειλε δὲ καὶ κατασκοπεῖν εἰς Σάρδεες ἵνα γνωρίσωσι τὰς παρασκευὰς καὶ τὰ σχέδια τῶν Περσῶν. Οἱ κατασκοπεῖς οὗτοι, ἀνακαλυθόντες, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, ἀλλὰ κατὰ ρητὴν διαταγὴν τοῦ Πέρσου ἀπελύθησαν, ὁρῶν ἀναλογισαμένου, ὅτι, ἂν ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια ἀνακηρύξωσι τὸ μέγεθος τοῦ στρατοῦ ὃν εἶδον ἡθροσμένον, θέλουσιν αὐξήσει τὴν ἐπὶ δὴ ἐπιπικρυπτόντα μετὰ τῶν Ἑλλήνων τρόμον. Ὁ τρόμος οὗτος ἔτι το πρῶτον μέγας, καὶ αὐτὸ τὸ ἀνώτατον τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότη-

τοὺς ἱερὸν ἐδῶκεν ἀκελπιστικὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀπάντησιν, ὅτε οὗτοι ἐζήτησαν, ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ταύτῃ, τὴν συμβουλήν αὐτοῦ. Διότι μόλις οἱ θεοπρόποι αὐτῶν, ὡς ὠνομάζοντο οἱ εἰς τὰ χρηστήρια πεμπόμενοι πρεσβευταί, προσερχόντες τὴν εἰδικμένην θυσίαν καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸ ἄδυτον, παρεστάθησαν ἐνώπιον τῆς Πυθίας Ἀριστοκλῆς, καὶ, «τί κάθησθε,» ἀνέκραξεν αὐτῇ ἐν τῷ ἅμα, «τί κάθησθε, ταλαίπωρον; φύγετε εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, καταλιπόντες τὰς οἰκίας ὑμῶν καὶ τὴν ἄκραν τῆς τρεχαιοδοῦς ὑμῶν πόλεως. Ὁ ἐξ Ἀεῖας ἐπερχόμενος Ἄρης θέλει καταστρέψει τὰ πάντα» καὶ οὐ μόνον τὰ ὑμέτερα τέχνη, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα θέλουσιν ἀπολεσθῆ, καὶ πολλοὶ ἀθανάτων νόοι θέλουσιν εἰς τὸ πῦρ παραδοθῆ. Ἀπέλθετε λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀδύτου, βυθίζοντες εἰς θλίψιν τὰς ψυχὰς ὑμῶν.» Ἀπάντησας αὕτη φεδερὰ, καὶ οἷα σπανίως ἐζήρχετο ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς προφήτιδος. Οἱ δὲ θεοπρόποι ἔμειναν ὡς ἐμβρόντητοι καὶ δὲν ἐτάλμων νὰ κομίσωσιν εἰς Ἀθήνας χρησμὸν τοιοῦτον, ὅτε Τίμων ὁ Ἀνδροβούλου, εἰς τῶν ἐν Δελφοῖς ἐγκρίτων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἰσχυρὸν παρὰ τῇ ἱερείᾳ, συνεβούλευσε τοὺς θεοπρόπους, λαβόντες ἱκετηρίας, νὰ προσέλθωσι πάλιν εἰς τὰ χρηστήρια ὡς ἰκέται. Πείθονται εἰς τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐμφανισθέντες, τὸ δεύτερον λέγουσιν «ὦ ἀναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τῆς πατρίδος, αἰδεσθεὶς τὰς ἱκετηρίας τάσδε τὰς τοι ἔχουμεν φέροντες· ἢ οὐ τοι ἄπῃμεν ἐκ τοῦ ἀδύτου, ἀλλ' αὐτοῦ τῆδε μενέμεν, ἔστ' ἂν καὶ τελευτήσωμεν.» Εἰς ὃ ἡ πρόμαντις ἀπήντησεν· «Δὲν δύναται ἡ Ἀθηνᾶ νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Ὀλύμπιον Δία, εἰ καὶ καθεκτετεύσῃ αὐτὸν διὰ πολλῶν λόγων καὶ πολλῆς συνέσεως. Τοῦτο δὲ μόνον δύναμαι νὰ σὰς βεβαιώσω, ὅτι καὶ ἂν ἅπαντα ἤθελον ἄλωθῇ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Κέκροπος, κηδόμενος ἅμας ὁ Ζεὺς, χαριζόμενος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ὥστε τὸ ξύλινον τέχος νὰ μείνῃ μόνον ἀπάρβητον, ἵνα δικαιώσῃ ὑμᾶς τε καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. Μὴ παρμηνέτε. λοιπὸν τὰς προσβολὰς τοῦ ἱππικαῦ καὶ τοῦ πεζικαῦ, ἀλλ' υποχωρήσατε, στράψαντες τὰ νῶτα· ἄλλα τέ ποτε θέλετε ἀντιπαταχθῆ.» Καὶ ἐταλαίωσεν ὁ χρησμὸς διὰ τῶν ἐξῆς δύο στίχων·

Ἡ θεὴ Σπλάγχις, ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυναικῶν,
ἥπου ἐκινεμένη; Δημήτερος ἡ σπινούρας,

ἡ δηλαδὴ ἐν καιρῷ τοῦ σκορητοῦ, ἢ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἀπόκρισις ἦτο βεβαίως ὁπωσοῦν ἡπιωτέρα τῆς πρώτης, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀσαφές. Ὅθεν δι' ἀπηγγέλθη εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, προέκυψαν ποικίλαι ἐρμηνεῖαι. Καὶ ἐπεκράτησε μὲν ἐπὶ τέλους ἡ γνώμη ὅτι διὰ τοῦ ξυλίνου τείχους ὁ θεὸς ἐννοεῖ τὸν στόλον τῆς πόλεως, ἀλλ' οἱ πλείότεροι καὶ ἐμπειρότεροι τῶν ἐρμηνευτῶν ἐθεώρουν ἀπισίους τοὺς τελευταίους τοῦ χρησμοῦ λόγους, καθ' ὅς ἡ Σαλαμὶς ἐμελλε νὰ καταστρέψῃ τέκνα γυναικῶν, ὥς τε παρ' ὀλίγον νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ γνώμη, ὅτι ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ἐάν, διὰ τοῦ στόλου αὐτῶν, ᾗθελον ἀποδημήσει εἰς οἰανδήποτε ξένην γῆν. Ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν, ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, ἥτις ἄνευ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθεῖν, ἐκ τριχὺς ᾗδὴ ἐκρέματο, ὅτε ἀναστὰς ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ μέγας τοῦ στόλου δημιουργός, ὁ ἀτρόμητος καὶ ἀπταιστος τοῦ μέλλοντος κριτής, ἰσχυρίσθη, ὅτι ἂν ὁ θεὸς ᾗθελε νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἐν Σαλαμῖνι προέκειτο οἱ Ἕλληνες νὰ πάθωσι μεγάλην συμφοράν, ᾗθελε βεβαίως προσθέσει εἰς τὸ ὄνομα τῆς νήσου ἐπιθετόν τι ἐμφαντικὸν τοῦ δυστυχήματος, λέγων ἐπὶ παραδείγματός « ὦ στρατὸς Σαλαμὶς » ᾗτοι ὀλεθρία, ἀπαισία καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐνῷ λέγων « ὦ θεῖη Σαλαμὶς » καταδεικνύει ὅτι οἱ μέλλοντες νὰ φθαρῶσιν αὐτόθι δὲν ἦσαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' οἱ πολέμοι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὑπερίσχυσεν ἡ ἐρμηνεία αὕτη, καὶ ἀπεφάσισαν τότε οἱ Ἀθηναῖοι νὰ θυσιάσωσι μὲν τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ τὴν χώραν, νὰ ἐπιβῶσι δὲ εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν, ὅχι ὅμως ἵνα ἀποδημήσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐκθύμως κατὰ θάλασσαν ἀγωνισθῶσι, σωτῆρες οὕτω γενόμενοι τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Ἡ περὶ τούτου κοινὴ τῶν Ἑλλήνων πεποίθησις ἐκδηλοῦται λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. « Ἐνθαῦτα ἀναγκαίην ἐξέργομαι, λέγει ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, γνώμην ἀποδέξασθαι ἐπίφθονον μὲν πρὸς τῶν πλεόνων ἀνθρώπων, ὅμως δὲ, τῇ γ' ἐμοὶ φαίνεται εἶναι ἀληθές, οὐκ ἐπισγῆσω. Εἰ Ἀθηναῖοι, καταρρώδισαντες τὸν ἐπὶ νῦν κίνδυνον, ἐξέλιπον τὴν σφετέρην, ἢ καὶ μὴ ἐκλιπόντες, ἀλλὰ μείναντες ἔδοσαν σφῆας αὐτοῦς· Ἐρξῆ, κατὰ τὴν θάλασσαν οὐδαμοὶ ἂν ἐπειρώντο ἀντιεύμενοι βασιλεῖ. Εἰ τοίω»

κατὰ τὴν θάλασσαν μηδεὶς ἔντιοῦτο ἑρῆξῃ, κατὰ γέ αὖ τὴν ἡπει-
 ρον τοιάδε ἐγένετο. Εἰ καὶ πολλοὶ τειχέων κιθῶνες (περίβολοι)
 ἦσαν ἐληλαμένοι διὰ τοῦ ἰσθμοῦ Πελοποννησίοις, προδοθέντες αὖ
 Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τῶν συμμάχων, οὐκ ἐκόντων, ἀλλ' ὑπ' ἀναγ-
 καίης, κατὰ πόλιν ἀλισκομένων ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ τοῦ
 βαρβάρου, ἐμουνώθησαν, μουνωθέντες δὲ αὖ καὶ ἀποδεξάμενοι ἔργα
 μεγάλα ἀπέθανον γενναίως· ἢ ταῦτα αὖ ἔπαθον, ἢ πρὸ τοῦ ὀρέον-
 τες αὖ καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας μηδίζοντας ὁμολογίῃ αὖ ἐχρή-
 σαντο πρὸς ἑρῆξιν. Καὶ οὕτω αὖ ἐπ' ἀμφοτέρᾳ ἡ Ἑλλάς ἐγένετο
 ὑπὸ Πέρσῃσι. Τὴν γὰρ ὠφέλειαν τὴν τῶν τειχέων τῶν διὰ τοῦ
 ἰσθμοῦ ἐληλαμένων οὐ δύναμαι πυθέσθαι ἥτις αὖ ἦν, βασιλεὺς ἐπι-
 κρατέοντας τῆς θαλάσσης. Νῦν δὲ Ἀθηναίους αὖ τις λέγων σωτή-
 ρας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος, οὐκ αὖ ἀμαρτάνοι τάληθός· οὗτοι
 γὰρ ἐπὶ ὁκότερα τῶν πρηγμάτων ἐτρέποντο, ταῦτα βέβαιον ἐμελλε.
 Ἐλόμενοι δὲ τὴν Ἑλλάδα περιεῖναι ἐλευθέρην, τοῦτο τὸ Ἑλληνι-
 κὸν πᾶν τὸ λοιπὸν, ὅσον μὴ ἐμήδισε, αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ ἐπεγεί-
 ραντες καὶ βασιλέα μετὰ γε θεοὺς ἀνωστήμενοι. Οὐδὲ σφας χρη-
 στήρια φοβερά ἐλθόντα ἐκ Δελφῶν καὶ ἐς δαίμα βαλόντα, ἐπεισε
 ἐκλιπεῖν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καταμείναντες ἀνέσχοντο τὸν ἐπιόν-
 τα ἐπὶ τὴν χώραν δέξασθαι. »

Καὶ δὲν ἐθυσίασαν μόνον τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ τὴν χώραν οἱ
 Ἀθηναῖοι, δὲν ἐρρίψοκινδύνευσαν μόνον τὸν στόλον ὅστις ἦτο ἡδὴ
 ἡ μόνη περιουσία αὐτῶν καὶ ἡ μόνη ἐλπίς σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ
 ἕτερον λαμπρὸν αὐταπαρνήσεως δαῖγμα ἔδωκαν. Ἀμα συναχθέντων
 τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους εἰς τὸν περὶ Κόρινθον ἰσθμόν, ἐδέησε
 νὰ προχειρισθῇ μία τις πόλις πρόεδρος καὶ ἡγεμὼν τοῦ ὄλου ἐπι-
 χειρήματος· καὶ ὥς πρὸς μὲν τὴν κατὰ ξηρὰν δύναμιν οὐδεὶς ἠδύ-
 νατο νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Σπάρτην· δὲν ὑπερεῖχεν
 ὅμως αὕτη, πολλοῦ γέ δεῖ, καὶ κατὰ θάλασσαν, διότι δὲν παρέσχεν
 ἐμὴ 16 πλοῖα καὶ εἶχεν ὀλίγην, μᾶλλον δὲ οὐδεμίαν περὶ τὴν
 ναυτικὴν ὑπηρεσίαν δεξιότητα, ἐνῷ αἱ Ἀθῆναι ἔδωκαν τὰ δύο
 τρίτα τῆς ὅλης ναυτικῆς δυνάμεως, ἐνταύτῃ δὲ καὶ τοὺς ἀρίστους
 κυβάτας. Τοῦτου ἕνεκα ἐγένετο κατ' ἀρχὰς λόγος νὰ ἀρξῶσιν αἱ
 μὲν Ἀθῆναι κατὰ θάλασσαν, ἡ δὲ Σπάρτη κατὰ ξηρὰν. Ἀλλ' οἱ

Ἀθηναῖαι, κατατρήσαντες ὅτι οἱ πλείστοι τῶν συμμάχων δυσχερὶς ἔκουσιν τὴν γνῶμην ταύτην, μὴ κειθόμενοι νὰ ὑποταχῶσιν εἰμὴ εἰς Σκαρτιάτην ἄνδρα, παρητήθησαν ἀμέσως χάριν τῆς κοινῆς ἑμπορίας πάσης περὶ ἀρχηγίας ἀξιώσεως, ἡ δ' εὐγενὴς αὐτὰ παραίτησις δικαιώματος ἐβλογυνάτου εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἀξιωμακροῦντος ὅσῳ τὸ φιλόπρωτον ἦτο εἰς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τῶν προπατόρων ἡμῶν, ἅμα μὲν πολλῶν μεγαλουργημάτων, ἅμα δὲ συμφορῶν πολλῶν πρόξενον γενόμενον.

Εἶναι ἀληθές ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ θυσίαι, καὶ αἱ προσπᾶσαι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν ἀπαραίτηται διὰ νὰ σωθῇ τότε ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικότης, διότι κατὰ δυστυχίαν ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων ἑλθάναι ὑπῆκουσαν εἰς τὴν περὶ τῆς κοινῆς ἀμύνης πρόσκλησιν τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου. Αἱ πλείστοι τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου πολιτειῶν ἐκ πρώτης μὲν ἀφετηρίας ἦσαν ἡ διατεθειμέναι νὰ ὑποταχῶσιν εἰς τοὺς πολεμίους, οἷον αἱ Θῆβαι καὶ οἱ πλείότεροι τῶν Βωιωτῶν, ἡ τοὐλάχιστον νοθρόταται εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, μετ' ὀλίγον δὲ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἔδωκαν γῆν καὶ ὕδωρ εἰς τὸν βασιλέα.

Ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου, τὸ Ἄργος, ἂν δὲν ἐμῆδυνεν, ἠπράχτει ὁμῶς, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κοινωνήσῃ πανελληνίου τινὸς ἐπιχειρήσεως εἰμὴ ὡς τῶν ἄλλων ἡμερῶν. Οἱ Κρήτες ἀπέσχον τοῦ ἀγῶνος, πρὸς τείνοντες ἀποτρεπτικόν τινα τοῦ ἐν Δελφοῖς μακτείου χρησμένου. Οἱ Κερκυραῖοι ὑπέσχεοντο συνδρομήν, ἀλλὰ δὲν ἐτήρησαν τὸν λόγον. Ὁ ἰσχυρὸς τῶν Συρακουσίων δεσπότης Γύλων, περὶ οὗ πλείοτέρα τινα θέλομεν εἰπεῖ κατωτέρω, οὐδεμίαν ἐπεμψε κατὰ τοῦ Ξέρξου ἐπικουρίαν, καὶ οὐδ' ἂν ἤθελεν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τῷτο, διότι ἐν ᾧ καιρῷ ὁ τῶν Περσῶν μονάρχης κατέκλυε τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα διὰ τῆς ἀπειραριθμοῦ αὐτοῦ στρατιᾶς, οἱ Κερκυράδοντι ἐκ συνεννοήσεως, καθ' ἑλκας τὰς πιθανότητας, πρὸς αὐτὸν, ἐπεχείρησαν φοβεράν κατὰ τῆς Σικελίας ἐπιδρομήν. Τελευταῖον, ἂν καὶ ὁ μέγας θεσσαλικὸς εἶκος τῶν Ἀλευαδῶν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ξέρξου, οἱ πλείστοι τῶν Θεσσαλῶν ἀνδράχθησαν μὲν κατ' ἀρχὰς πρόθυμοι νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν ἐχθρόν· διὸ ἀπεστάλη εἰς αὐτοὺς ἐπικουρία 40000 ὁπλιτῶν ὑπὸ τὸν Σπαρ-

ταύτην Εὐαίνετον καὶ τὸν Ἀθηναῖον Θεμιστοκλέα, ἥτις, προσλαβούσα καὶ τὸ θεσσαλικὸν ἱππικόν, κατέλαβε τὰ Τέμπη, δι' ὧν καὶ μόνων ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ ἀπὸ τῆς κάτω ἡτοὶ τῆς περὶ τοῦ Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν αὐτόθι οἱ Ἕλληνες ἀφ' ἐπὶ μὲν παρετήρησαν, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Ξέρξου ἐπὶ τοῦ ἠδύνατο ν' ἀποδιβάσῃ στρατεύματα εἰς τὰ ὀπίσθια αὐτῶν· ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλη δίοδος φέρουσα ἀπὸ τῆς ἀνω Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν, διὰ τῶν δυτικώτερων τοῦ Ὀλύμπου ὄρεων πύλων. Ὅθεν ἐθεώρησαν περιττὸν καὶ ἐπικινδύνουν νὰ παραμείνωσιν εἰς τὰ Τέμπη, καὶ, ἐγκαταλείποντες αὐτά, ἐπεπλῆθον εἰς τὸν περὶ Κάρυνθον ἰσθμὸν, καθ' ἣν περίκου ἐποχὴν ὁ περικλὺς στρατὸς διέβαινα τὸν Ἑλλήσποντον. Ἀμα δ' ὑπεχώρησεν ἡ ἐπικουρία αὕτη, ἅπασα ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλὰς, παρεκτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Μεγαρίδος, ἀναφανδὸν ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ξέρξου· ὥστε ὅτε οὗτος, μετὰ ἐξ ἑβδομάδας ἢ δύο μῆνας ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ὀλύμπου καὶ τὴν Ὀσσαν, οἱ κήρυκες οὗς εἶχεν ἐκπέμψει ἐκ Σούων προσέφερον αὐτῷ τὰ σημεῖα τῆς ὑποταγῆς ὅλων σχεδὸν τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Κιθαίρωντος Ἑλλήνων, ἡτοὶ τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Δολοπῶν, τῶν Αἰνιῶν, τῶν Περγαίων, τῶν Μαγνήτων, τῶν Δωριῶν, τῶν Δωριέων, τῶν Μαλιέων, Ἀχαιῶν τῶν Φθιωτῶν καὶ τῶν Βοιωτῶν, πλὴν Θεσπιέων καὶ Πλαταιέων. Ἰδίως δὲ αἱ Θεσσαλοὶ οὐ μόνον καθυπετάχθησαν, ἀλλὰ καὶ πρόθυμοι καὶ χρησιμώτατοι ἀναδείχθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως τῇ προτροπῇ τῶν Ἀλευαδῶν, τῶν ὁποίων ἡ μερὶς ἀπέβη ἡδὴ ἐκτετατωτάτη.

Οἱ δὲ Ἕλληνες τῶν ὁποίων οἱ ἀντιπρόσωποι παρέμειναν συνηγμένοι εἰς τὸν περὶ τὴν Κόρινθον ἰσθμὸν, καὶ τοι οὕτω παρὰ τῶν λοιπῶν ἐγκαταλειφθέντες, δὲν ἀπέβαλον μὲν τὸ θάρρος αὐτῶν καὶ εἶχον, ὡς φαίνεται, πεποιθήσιν τινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας, διότι εἰρήφισαν, ὅτι εἴθεοι τῷ Πέρσῃ ἔδοσαν σφάξας αὐτοὺς Ἕλληνες ὄντες, μὴ ἀναγκασθέντες, καταστάντων σφι εἰς τὴν πρηνότητα, τούτους δεκατεσσαὶ τῶν ἐν Δελφοῖσι θεῶν ἦτοι εἰρήφισαν, λαβόντες τὸ δέκατον τῶν κτημάτων τῶν τοιούτων Ἑλλήνων καὶ ἴσως τὸ δέκατον τῶν ἀνθρώπων, ν' ἀφαιρώσασιν αὐτὸ εἰς τὸν ἐν Δελφοῖσι θεόν· ἐν-

ταύτῳ δὲ ἀπεράσισαν νὰ καταλάβωσιν ἤδη τὸ στενὸν τῶν Θερμοπολῶν, καὶ τὴν περὶ τὸ στενὸν τοῦτο θάλασσαν. Οὐδὲ οὕτως οἱ Ἕλληνες ἐδείξαν ἅπαντες τὴν αὐτὴν προθυμίαν εἰς τὸν προκειμένον ἔσχατον κίνδυνον. Ἀλλὰ περιγράψωμεν πρὸ πάντων ὅπως οὖν ἀκριβῶς τὸν γῶρον ἐν ᾧ κατὰ πρῶτον συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς πολεμίους. Αἱ Θερμοπόλιν ἦσαν τῷ νῦν, μετὰ τὰ Τέρμη, τὸ ἐπιτηδαιότερον πρὸς ἄμυναν χωρίον· ἔχουσαι μάλιστα ὡς πρὸς ἐκείνα τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἐν-αὐτῇ ἡ στερεὰ δὲν χωρίζεται ἀπὸ τῆς παρακειμένης νήσου Εὐβοίας εἰμὴ διὰ πορθμοῦ συνεσταλμένης, τοῦ ὁποίου τὸ στενότερον μέρος, τὸ μεταξὺ τοῦ ὄρους τῆς Κνυμίδος καὶ τῆς εὐβοϊκῆς ἄκρας τοῦ Κηναίου, μόλις ἔχει δύο καὶ ἡμίσεως ἀγγλικῶν μιλίων πλάτος. Εἰς τὸ βόρειον τῆς Εὐβοίας μέρος, ἀντικρὺ τῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Ἀχαΐας τῆς Φθιώτιδος, ἔκειτο ἡ περὶ τὴν ἑκαλεῖτο Ἀρτεμίσιον ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ νάου τῆς Ἀρτεμίδος, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν πόλιν Ἰστίασαν, τὸν μετέπειτα Ἡρόν. Περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον λοιπὸν τοῦτο τῆς Εὐβοίας, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Ἐπιοχωρίου, ἀπερασίσθη νὰ παραταχθῇ ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ἵνα ἀπὸ κοινῶν μετὰ τῆς πεζικῆς δυνάμεως ἀντισταθῇ εἰς τὴν πόρῳ-δον τῶν Περσῶν. Τὸ ἐνδότερον τοῦ πορθμοῦ ἦτο, ὡς προείρηται, στενότερον· εἰς τὸ μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Βοιωτίας μάλιστα σημειῖον, ἡ νῆσος σχεδὸν ἐνεῦται μετὰ τῆς ἡπείρου, ὥστε οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἤθελον προτιμῆσαι ἐνταῦθα μᾶλλον νὰ ἀγωνισθῶσι, θεωροῦντες ἐν γένει τότε συμφερωτάτας εἰς αὐτοὺς τὰς στενοπορίας, διότι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἦσαν ἅμα μὲν ὀλιγώτερα, ἅμα δὲ δυσκινήτοτερα τῶν περσικῶν. Ἀλλ' ἡ κατάληψις τοῦ βορείου μέρους τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα διακωλυθῇ ὁ περσικὸς στόλος τοῦ ν' ἀποβιβάζῃ στρατεύματα εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν ἐν Θερμοπόλιν προμάχων. Τῶν δὲ Θερμοπολῶν τούτων ἡ παρούσα κατάστασις διαφέρει οὐσινδὲς τῆς ἀρχαίας· ἔθεν πρῶτον μὲν θέλομεν παραστήσει πῶς εἶχον τὸ πάλαι, ἔπειτα δὲ τίνας, διὰ τοῦ μακροῦ χρόνου, ὑπέστησαν ἀλλοιώσεις. Τὸ δυτικώτατον τμήμα τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ ἀποτελεῖ ὁ λεγόμενος μαλιακὸς κόλπος, εἰς ὃν ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς Σπερχειὸς, ῥέων ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἐντὸς κοιλάδος κειμένης μεταξὺ τῆς Ὀθρυος, πρὸς βορρᾶν, καὶ τῆς Οὔτης, πρὸς μεσημβρίαν. Εἰς τὸ

πᾶτω τῆς μακρᾶς καὶ εὐφόρου ταύτης κοιλάδος μέρος κατέκουν αἱ
 διάφοροι φυλαὶ τῶν Μαλλίων, οἵτινες συνώρευνον πρὸς βορρᾶν καὶ
 πρὸς ἀνατολὰς πρὸς Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας· οἱ δὲ μεσημβρινότα-
 τοι Μαλιεῖς κατεῖχον πεδίον, ἐν ᾧ ἔκειτο ἡ πόλις αὐτῶν Τραχίς καὶ
 τὸ ὅποιον, ποῦ μὲν ὄν εὐμέγεθες, ποῦ δὲ στενότατον, κατακλείε-
 ται ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῆς Οἴτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς θαλάσσης.
 Ἀπὸ τῆς Τραχίνος, ἡ Οἴτη τρέπεται πρὸς τὸ μεσημβρινοανατολικόν,
 κατορχομένη παρ' αὐτὴν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ μα-
 λιακοῦ κόλπου· μεταξύ δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς Οἴτης καὶ τοῦ
 κόλου κεῖται τὸ πολυθρύλλητον στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς τὴν
 ἀπὸ Τραχίνος πρὸς τὰς Θερμοπύλας φέρουσαν ὁδὸν καὶ ἀμέσως πρὸ
 τῶν πυλῶν τούτων ἔκειτο, περὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμίων Φοίνι-
 κος καὶ Ἀσωποῦ, ἡ πόλις Ἀνθήλη, περίφημος διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἱερὸν
 τοῦ Ἀμφικτυόνος καὶ τῆς Ἀμφικτυονίδος Δήμητρος, ἔτι δὲ διότι
 αὐτοῖσι ἐτελεῖτο ἡ μία τῶν συνόδων τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου.
 Πλησιέστατα εἰς τὴν Ἀνθήλην, ἡ ἀπόκρημος Οἴτη τοσοῦτον προσ-
 ἤγγιζεν εἰς τὸν κόλπον, ἡ τοῦλάχιστον εἰς ἀβατόν τι ἔλος, ἀποτε-
 λούν τὸ κράσπεδον τοῦ κόλου, ὥς τε ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἤδυνάτο νὰ
 διέλθῃ εἰμὴ μία μόνον ἄμαξα. Ἡ στενὴ αὕτη δίοδος ἀποτελεῖ τὴν
 ἀρκτικεδυτικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν. Εἰς μικρὰν δὲ ἀπὸ ταύ-
 τῃς ἀπόστασιν, περὶ τὰ δέκα λεπτά τῆς ὥρας, ἐπανελαμβάνετο ἡ
 εὐτὴ προσέγγις τοῦ ὄρους πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀποτελοῦσα τὴν με-
 σημβρινοανατολικὴν πύλην τῶν Θερμοπυλῶν, οὐ μακρὰν τῆς Ἀλπη-
 νοῦ, πρώτης τῶν Λοκρῶν πόλεως (σελ. 135). Τὸ ἐν τῷ μεταξύ τῶν
 δύο τούτων πυλῶν διάστημα ἦτο ὅπως οὐν εὐρύτερον, ἐκαλύπτετο δὲ,
 ὥς καὶ ἤδη, ὑπὸ θερμῶν ὑδάτων, ἀλατούχων καὶ θειούχων· ἐξ οὗ
 καὶ τὸ ὄνομα τῶν Θερμοπυλῶν. Οὕτως εἶχε τὸ πάλαι ὁ χώρος· συ-
 νείκειτο δηλαδὴ ἀπὸ δύο στενοτάτων διόδων, μίας ἀρκτικωτέρας,
 ἄλλης νοτιωτέρας, μεταξύ τῶν ὁποίων, ἐν διαστήματι δέκα λεπτῶν
 τῆς ὥρας, ἡ ὁδὸς εὐρύνετο ὅπως οὐν. Εἰς ἑτερόν τι σημεῖον, καὶ τοῦ-
 το πλησίον τῆς Τραχίνος κείμενον, καὶ ἀπέχον ἀρκτικεδυτικῶς τῶν
 Θερμοπυλῶν, περὶ τὰ δύο ἀγγλικὰ μίλια, ἡ μεταξύ τοῦ ὄρους
 καὶ τῆς θαλάσσης ὁδὸς ἦτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἐν Θερμοπύλαις στε-
 νῇ· ἀλλὰ τὸ στενὸν τοῦτο δὲν ἐχρησίμευσεν· ἐπειδὴ τὰ πεπρακμένα

ἔρη ἦσαν ταπεινὰ, ὁ ἐχθρὸς ἡδύνατο, τραπείς πρὸς δυσμὰς, τὰ ἐπὶ-
 θη δι' αὐτῶν ἀνευ δυσκολίας, ἐνφείς Θερμοπύλας ὁ παρακείμενος τῆς
 Οἴτης κλάδος, ὡς ταμάλιστα ἀπόκρημος, δασώδης καὶ ἐνὶ λόφῳ
 ἄβατος, οὐδεμίαν ἄλλην κατέλειπε δίοδον ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς Λοκρί-
 δα εἰμὴ τὴν διὰ τῶν προειρημένων κυλῶν. Ὑπάρχον μὲν καὶ ἄλλαι
 τινὲς ὀρεῖται ἀτραποὶ περὶ ὧν μετ' ἑλγὸν θέλωμεν ὁμιλήσαι· ἀλλὰ
 τούτων τοσούτοι ὁλγὴ ἐγένετο τὸ πάλαι χρῆσις, ὥστε ἦσαν σχεδὸν
 ἀγνωστοί, καὶ πρὸς τούτοις αἱ ἀτραποὶ αὐταὶ ἠνάγκαζον τὸν ἐπερ-
 χόμενον εἰς ἱκανὴν δρόμου περιστροφὴν. Ἡ δὲ εὐθυντέρα καὶ ἡ
 τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνη χρησιμεύουσα ὁδὸς ἦτο ἡ ἀγροῦσα.
 διὰ τῶν δύο κυλῶν, ἃς ἀνωτέρω περιεγράψαμεν. Τοῦτου ἕνεκα οἱ
 Φωκεῖς εἶχον ἄλλοτε φράξει τὴν ἀρκτικωτέραν τῶν κυλῶν διὰ
 τείχους, ἀσφαλίζοντας αὐτοὺς ἀποχρώντας ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν.
 Τὸ δὲ τείχος τοῦτο, τὸ καταπεσὸν ἐν μέρει, ἠνάρθωσαν ἔθνη οἱ
 Ἕλληνες, ἀποφασίσαντες ὡς ἀντιταχθῶσι εἰς τὸν ἐπερχόμενον πο-
 λεμίων ἐν τῷ στενῷ τούτῳ χώρῳ, ὅστις ἦτο τότε στενωτέρως καὶ
 αὐτῆς τῆς κοιλάδος τῶν Τερμῶν. Ἡ περὶ τὴν παραλίαν θέλασσα
 εἶχεν ἔκτατε μεταβληθῆ πολλοῦ εἰς ἑλὸς, τὰ ὅπου δὲν ἐδύ-
 νατο νὰ διέλθῃ τις οὔτε πεζός, οὔτε πλέων· ὑπάρχον ὅμως αὐλακας
 δι' ὧν διεστρεῖτο ἀδιάκοπος κοινωνία μεταξὺ τοῦ ἐν Θερμοπύλαις
 στρατοῦ καὶ τοῦ περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Εὐβοίας ἐνισχυομένου
 στόλου, ἡ δὲ ἀμέσως ἐπισθεν τῶν κυλῶν καμένη Ἀλφειὺς παρεῖχε
 πὰς ἀναγκαίαν τροφάς.

Ἀλλὰ, καθὼς εἵπομεν, ἡ ὁρὴ τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχει εὖσι-
 δῶς ἀλλοία τὴν σήμερον· καὶ ἂν δὲν εἶχομεν τὴν εὐκρινὴ τοπο-
 γραφικὴν ἐκθεσιν τοῦ Ἡροδότου, οὐδέποτε ἠθέλωμεν ἐννοῆσαι πῶς
 ὁλγῶι Ἕλληνες ἀντέστησαν αὐτόθι εἰς τὴν πολυδρόμον τῶν πο-
 λεμίων στρατιάν, τοσούτον ἔκτατε μεταβλήθησαν καὶ τὸ σχῆμα
 τῆς παραλίας, καὶ ὁ ρεὺς τῶν ποταμῶν, καὶ ἅπαντα ἐν γένει ἡ
 μορφή τοῦ τόπου. Εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κόλπου ἐσχηματίσθη, διὰ
 τῆς ἀδιακόπου σωρεύσεως τῶν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ συρραμένων χωμά-
 των, πεδίον στερεὸν ἔχον ἔκτασιν τριῶν ἢ τεσσάρων ἀγγλικῶν με-
 λίων, διὰ τοῦ μὲν κόλπου ἡ περίμετρος εἶναι ἔθνη πολὺ μικροτέρα
 ἢ τὸ πάλαι, τὸ δὲ περὶ τὰς Θερμοπύλας ὅρας δὲν καὶ τότε πλέων

ἔγγις τῆς θαλάσσης. Καὶ ὁ ῥοὺς τοῦ Σπερχεῖου μεταβλήθη ἁπλοῦς πολὺ ἐπὶ Ἡροδότου, ὁ ποταμὸς οὗτος, ῥέων πρὸς ἀνατολάς, ἐξέβαλλεν εἰς τὴν θάλασσαν ἱκανῶς πρὸς ἄρξαν τῶν Θερμοπυλῶν, ἐνῷ σήμερον τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ἐκτρέπεται πρὸς νότον, ὥστε, μετὰ πολλοῦς ἔλιγμους, ὁ Σπερχεὺς φθάνει εἰς τὴν θάλασσαν πολὺ νοτιώτερον τῶν Θερμοπυλῶν. Τελευταῖον οἱ ποταμοὶ Δύρας, Μήλας καὶ Ἀσωπός, οἵτινες, ἐπὶ Ἡροδότου, ἐξέβαλλον ἅπαντες κατ' ἐσθίαν εἰς τὴν θάλασσαν μεταξὺ Σπερχεῖου καὶ Θερμοπυλῶν, ἤδη δὲν φθάνουσι μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Σπερχεῖον.

Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, οἱ Ἕλληνες ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβωσι τὰς Θερμοπύλας καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπικουρίας ἣν εἶχον πέμψαι εἰς τὰ Τέμπη· δὲν ἀπέστειλαν ὅμως αὐτόθι τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον αὐτῶν εἰμὴ ἀφοῦ ἔμαθον ὅτι ὁ Πέρξης ἐφθασεν εἰς τὸν θερμαῖκον κόλπον, ἥτοι περὶ τὰ τέλη, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἰουνίου μηνός. Ἦτε κατὰ ξηρὰν καὶ ἡ κατὰ θάλασσαν δύναμις διπτελεῖ ὑπὸ Σπαρτιάταις ἡγεμόνας, ἡ μὲν κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τὸν Εὐρυβιάδην, ἡ δὲ κατὰ ξηρὰν ὑπὸ τὸν βασιλέα Λεωνίδα, ὅστις ἦτο νεώτερος ἀδελφός, διάδοχος καὶ γαμῖνός τοῦ Εὐρυσθενίδου Κλεομένου, τοῦ ὁποῦοι ἐγήμε τὴν μὲν ἡγετερά Γοργώ. Ἀλλ' ὁ Λεωνίδας δὲν ἀπῆγαγεν ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ μεθ' αὐτοῦ εἰμὴ ἐλαχίστην δύναμιν, ἥτοι 300 λογάδας Σπαρτιάταις, 500 ὀπλίτας τῆς Τεγέας, 500 Μαντινεῖς, 420 Ἀρχάδας Ὀρχομενίους, 1000 ἄλλους Ἀρχάδας, 400 Κορινθίους, 200 Φθιασίους, 80 Μυκηναίους, ἴσως δὲ καὶ τινες περιεῖκους Λακεδαιμονίους, ἀλλ' ἄθλον πόσους. Λιερχόμενος δὲ διὰ τῆς Βοιωτίας, τῆς Φωκίδος καὶ τῆς Λοκίδος, προσέλαβε προστούτας 700 Θασπείς, 400 Θηβαίους, 1000 Φωκείς καὶ τὴν ὅλην στρατιάν τῶν Θπουντιῶν Λοκρῶν, ὧν δὲν ἀναφέρεται, δὲν ἦτο ὅμως παλὺς ὁ ἀριθμός. Οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Λοκροὶ εἶχον μὲν προσφέρει εἰς τὸν μέγαν βασιλέα γῆν καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἤδη ἐξ ἀνάγκης παρηκολούθησαν τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Ὡστε ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ὁ καταλαβὼν τότε τὰς Θερμοπύλας συνεπροσούτο τὰ πολὺ εἰς 6000 ὀπλιτῶν, ἐν ὅλοις δὲ δὲν ὑπερέβαινε τὴν ἀριθμὸν τῶν 43 ἢ 44,000

ἀνδρῶν, ἐὰν ὑποθέσωμεν ἑκαστον μὲν ὀπλίτην ὑπὸ ἐνὸς φάλου συσσωρευόμενον, τοὺς δὲ Σπαρτιάτας ὑπὸ πλείονων, ὡς εἰκάζεται ἀπὸ τινος κατωτέρω ἐκτεθησομένου περιστατικοῦ. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἐν Μαραθῶνι αἱ Ἀθῆναι μόναι ἀντιπαρέταξαν 10,000 ὀπλιτῶν, ἐν δὲ ἔτος μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην, οἱ Ἕλληνες αἱ ἐν Πλαταιαῖς ἀγωνισάμενοι ὑπερέβαινον τοὺς δεκακιςμυρούς ἀνδρας, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν λύπην ἡμῶν διότι τοσοῦτον εὐάριθμοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν. Ἄν τὸ ἡμῖς τῆς ἐν Πλαταιαῖς παραταχθείσης δυνάμεως ἐξεπέμπετο εἰς Θερμοπύλας, οἱ ἐχθροὶ ἔκτοτε ἤθελον ἀποκρουθῆναι, ἢ δὲ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἡ Ἀττικῇ, δὲν ἤθελε πάθει τὴν φθοράν ἣν ἔπαθεν. Ἀλλ' οἱ πλείστοι Πελοποννήσιοι ἤμειναν εἰς τὰ ἴδια ἵνα τελέσωσι τὰ Ὀλύμπια καὶ τὰ Κάρνεια, τῶν ὁποίων συνέπεσε τότε ἡ ἐποχή. Εἶναι ἀληθές ὅτι, ὡς ἡ πείρα ἀπέδειξε μετ' ὀλίγον, καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Λεωνίδα εὐάριθμοι Ἕλληνες, οἱ τὰς Θερμοπύλας καταλαβόντες, ἦσαν, διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου, ἱκανοὶ νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐκεῖθεν διόδον τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἅμα φθάσαντες αὐτόθι ἐπληροφορήθησαν ὅτι ὑπῆρχε πρὸς τούτοις ἀτραπός, ἥτις, ἀναχωροῦσα ἀπὸ τῆς περὶ Τραχίνα χώρας καὶ ἀναβαίνουσα διὰ τῆς διασφάγος, ἦτοι τῆς φάραγγος τοῦ Ἀσωποῦ καὶ διὰ τοῦ ὄρους τῆς Ἀνοπαίας μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Οἴτης, κατήρχετο ἐκεῖθεν, κατωτέρω τῶν Θερμοπυλῶν, εἰς τὴν χώραν τῆς λοκρικῆς πόλεως Ἀλφεινοῦ. Ἀληθῶς μάλιστα εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος ἡδύνατο νὰ εἰέλθῃ τις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος καὶ δι' ἄλλης ὀρεινῆς διόδου, ἔτι δυτικωτέρας τὴν δὲ σήμερον δι' ἀμφοτέρων τούτων τῶν ὀρεινῶν παρόδων διέρχονται συνήθως οἱ ἀπὸ Λαμίας εἰς Ἀμφισσαν μεταβαίνοντες. Τὸ πάλαι ὅμως, καθὰ προσέκομεν, τοσοῦτον ὀλίγη ἐγένετο τῶν ὀρεινῶν τούτων διόδων χρῆσις, ὥστε ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι. Οἱ δὲ ἱστορικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρουσιν ἐπὶ τέλους ἐξ αὐτῶν εἰμὴ τὴν ἀνατολικωτέραν, τὴν διὰ τῆς φάραγγος τοῦ Ἀσωποῦ διερχομένην. Καὶ ἀνέλαβον μὲν οἱ Φωκεῖς νὰ ὑπερασπισθῶσι τὴν ἀτραπὸν ταύτην. Ἀλλὰ ὁ κίνδυνος ὃν ἔτρεχον οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι πρόμαχοι τοῦ νὰ κλωθῶσι κατέστη ἤδη τοσοῦτον πρόδηλος, ὥστε οἱ Πελοποννήσιοι

ἔβαλον καὶ πάλιν νὰ υποχωρήσωσιν εἰς τὸν ἰσθμόν· ὁ δὲ ἀτρόμητος Λεωνίδας δὲν συνήνεσε μὲν εἰς τοῦτο, ἔγραψεν ὁμως ζητῶν ἐπιμό-
νας ἐπικουρίας.

Ἡ ναυτικὴ δύναμις, ἡ ὑπὸ τὸν Εὐρυβιάδην εἰς Ἀρτεμίσιον στα-
λαῖσα, ἦτο μᾶλλον λόγου ἀξία· διότι συνεκρότου αὐτὴν 127 ἄτ-
τικαὶ τριήρεις, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων οἱ τῶν Πλα-
ταιῶν πολῖται, εἰ καὶ ἄπειροι ὄντες περὶ τὴν ναυτικὴν ὑπηρεσίαν·
40 τριήρεις Κορινθίων, 20 Μεγαρέων, 20 πάλιν Ἀθηναίων, ἃς
ἐπλήρουν Καλκιδεῖς, 18 Αἰγινήτων, 12 Σικωνίων, 10 Λακεδαι-
μονίων, 8 Ἐπιδαυρίων, 7 Ἐρετριέων, 5 Τροιζηνίων, 2 τῶν ἐν Εὐ-
βοίᾳ Στυρέων, καὶ 2 τῶν Κείων. Ἐν ὅλοις τριήρεις 274· καὶ πλὴν
τούτων 9 πεντηκόντοροι ἃς παρέσχον ἐν μέρει Κεῖοι, ἐν μέρει οἱ
Ὀπούντιοι Λοκροί. Ὁ στόλος οὗτος ἔφερε περὶ τοὺς 60,000 ἀν-
δρῶν, ὧν τοῦλάχιστον 25,000 ἦσαν Ἀθηναῖοι. Προΐσταντο δὲ
τούτων μὲν ἰδίᾳ ὁ Θεμιστοκλῆς, τῶν δὲ Κορινθίων ὁ Ἀδεύμαντος·
τῶν ἄλλων ὑποναυάρχων τὰ ὀνόματα εἶναι ἄγνωστα. Τρεῖς νῆες,
μία Τροιζηνία, μία Αἰγιναιὰ καὶ μία Ἀττικὴ, εἶχον προποστὰς
πρὸς τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, ἵνα παρατηρήσωσι τὰ κινήματα
τοῦ ἀπὸ Θέρμης, τῆς μετέπειτα Θεσσαλονίκης, κατερχομένου περ-
σικοῦ στόλου· καὶ ἐνταῦθα ἐχύθη τὸ πρῶτον αἷμα τοῦ αἰμνήστου
τούτου ἀγῶνος, διότι δέκα τῶν ἀρίστων περσικῶν πλοίων εἶχον
προεκπεμφθῆ ὁμοίως πρὸς τὴν Σχιάθον, ἵνα ἐπιτηρήσωσι τὰ κατὰ
τοὺς Ἑλλήνας, ὥστε συνεπλάκησαν πρὸς τὰ τρία ἑλληνικά, τὰ ὁ-
ποῖα, νομίζοντα ὅτι ἐπέρχεται ἀμέσως κατόπιν ὁλόκληρος ὁ περ-
σικὸς στόλος, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Καὶ ἡ μὲν Ἀττικὴ τριήρης
ἐξώκειλεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ, ἐγκαταλειφθεῖσα ἐκεῖ εἰς
τοὺς πολεμίους ὑπὸ τοῦ πληρώματος αὐτῆς, τὸ ὅποιον ἐπανῆλθε
διὰ ξηρᾶς εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ δὲ δύο ἄλλαι συνελήφθησαν, μετὰ
γενναίαν τῶν Αἰγινήτων ἀντίστασιν, ὧν εἰς μάλιστα, Πύθης ὁ
Ἰσχενοῦ, τοσοῦτον περιφανῶς ἠγωνίσθη κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην,
ὥστε οἱ Πέρσαι, ἀποθχυμάσαντες τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, κατέβα-
λον πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα θεραπεύσωσι τὰς πόλλας αὐτοῦ πλη-
γὰς. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἤρχισεν ὑπὸ κακοῦς οἰωνοῦς διὰ τοὺς Ἑλλη-

νας. Καὶ μὲν τριῶν πλοίων ἡ ἀπώλεια δὲν ἦτο ζήτημα μετὰ-
 λη· ἀλλ' ἐλόκληρος ὁ περὶ Ἀρτεμίδιον στόλος καταληφθεὶς, ἐνε-
 κα τῆς ἀλώσεως τῶν πλοίων τούτων, ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἐχύθη
 διὰ μιᾶς ἐντὸς τοῦ στενοῦ λαμποῦ τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ καὶ δὲν
 ἐστάθη εἰμὴ εἰς Χαλκίδα, ὅπου ἐνόμιζεν ἀσφαλεστέραν τὴν ἀμυναν.
 Ἡ βασιλεῖα αὕτη ἦτο ὀρθή· βέβαιον ἦμας ἐπίσης ἦτο ὅτι εἰ ἐν
 Θερμοπύλαις πρόμαχοι, τῶν ὁποίων ἡ θέσις, διὰ τὴν προαναφερ-
 θείσαν ἀτραπὴν, εἶχεν ἤδη ἀποδῆ ἐπισφαλῆς, ἠδύναντο, διὰ τὴν
 προσπελθεῖσαν ἐγκατάλειψιν τοῦ Ἀρτεμίδιου, νὰ κυλωθῶσι καὶ
 ἀπὸ θαλάσσης, ὥστε ὁλόκληρον τὸ ἀμυντικὸν τοῦτο σχέδιον ἀνε-
 τρέπετο, ἂν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἔμενεν εἰς Χαλκίδα. Κατ' εὐτυ-
 χίαν οἱ θεοὶ ἀνέλαβον νὰ ἐπανορθώσωσι τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἀν-
 θρώπων. Ἐνῶ ὁ Εὐρῆης κατήρχετο βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς ἀπὸ
 Θέρμης πρὸς τὴν τῶν Μαλιέων χώραν, καὶ διὰ τῆς Μακεδονίας,
 τῆς Περγαθίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀχαΐας τῆς Φθιώτιδος
 προσήγγιζε πρὸς τὰς Θερμοπύλας, ὁ ἀρχιναύαρχος Μεγαβιάτης, ἀ-
 ναχωρήσας ἀπὸ Θέρμης ἑνδεκα περίπου ἡμέρας μετὰ τὸν βασιλέα,
 ἐφθασεν ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Μα-
 γνησίας, οὐ μακρὰν τῆς νοτιωτάτης αὐτῆς ἄκρας. Τὸ μέγιστον τῆς
 παραλίας ταύτης μέρος, ἦν σχηματίζουσιν αἱ πλευραὶ τῆς Ὀσσης
 καὶ τοῦ Πηλίου, εἶναι ὅλος ἀπόκρημνον καὶ ἀλῖμενον, μόνον δὲ
 πρὸς νότον τῆς πόλεως τῆς καλουμένης Κασθαναίας, ὑπάρχει ἀνε-
 πεπταμένους τις κολπίσκος, ὅπου ὁ στόλος ἠθέλησε νὰ διανυκτε-
 ρύσῃ, πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν μεσημβρινὴν τῆς Μαγνησίας ἀκτὴν, τὴν
 καλουμένην μὲν Σηπιάδα, καί μιν δὲ καταντικρὺ τοῦ Ἀρτεμίδιου.
 Ἀλλ' ἐνταῦθα κατελήφθη τὴν ἐπιούσαν τὸ πρῶτ' ὑπὸ καταιγίδος
 φοβερᾶς, ἥτις, εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πελάγους πνέουσα, διήρκεσε τρεῖς ὅλα
 ἡμερονύκτια καὶ ἐπέφερε, κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμοὺς,
 τὴν καταστροφὴν 400 μὲν τριήρων, πλείστον δὲ φορτηγῶν
 πλοίων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ σκευῶν. Μόλις δὲ τὴν τετάρτην ἡμέραν,
 κοπᾶσιντος τοῦ ἀνέμου, ἠδυνήθησαν τὰ περισσθέντα πλοῖα νὰ ἐξ-
 ἀκολουθήσωσι τὸν πλοῦν αὐτῶν, καὶ ἀμψάντα τὴν μεσημβρινὴν
 τῆς Μαγνησίας ἄκραν ἐφθασαν εἰς Ἀρέτας, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ
 παρχατικοῦ κόλπου, πλείστον τοῦ σημερινοῦ Τρίκαρι· ὥστε τὸ

μέγα ἔργον τῆς διορύξεως τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἀθωνος, ὀλίγον ἐφέλητε τὸν Ξέρην, διότι ὁ στόλος αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ κακοπάθῃ περὶ τὴν ἀκρὴν ἐκείνην, ἐδεκατεύθη νοτιώτερον. Ἄν δὲ ὁ στόλος οὗτος ἔρθαιεν εἰς Ἀφέτας μὴ παθὼν τὸ δυστύχημα τοῦτο, ἦθελεν εὖρει τὸν πορθμὸν τῆς Εἰβορίας ἀφύλακτον, καὶ ἐλθὼν εἰς ἄμεσον κοινωνίαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, ἤθελε δυνατῶς νὰ ἀποβιδάσῃ ἀποσπάσματα αὐτοῦ εἰς τὰ ἐπίσθια τοῦ Λεωνίδα. Ἀλλ' ἡ τρικυμία μετέβαλεν αὐτὸς τὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων· διότι οἱ ἐν Χαλκιδίδι ναυλοχοῦντες Ἕλληνες, μαθόντες παρὰ τῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων τῆς Εἰβορίας κατασκόπων αὐτῶν, τὸ μέγα τῶν πολεμίων ναυάγιον καὶ ἐνθαφρύνοντες ἐκ τούτου, πρῶτον ἠύξαντο Ποσειδῶνι σωτῆρι καὶ σπονδὰς ἐποίησαν, ἔπειτα δ' ἀμέσως ἐπέστρεψαν ὀπίσω ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, νομίζοντες ὅτι πρὸς ὀλίγας ἤδη θέλουσιν εἶχει νὰ ἀγωνισθῶσι νῆας· τότε δὲ 15 ἐχθρικά πλοία, τὰ ὅποια, διὰ τὴν πολλὴν βλάβην ἣν εἶχον ὑποστῇ, ἐπύρροντο κατόπιν τῶν ἄλλων, ὑπολαβόντα τὰ Ἑλληνικά ὡς οἰκεία, ἐνέπεσον μεταξύ αὐτῶν καὶ ἅπαντα συνελήφθησαν.

Ἐν τούτοις ὁ Ξέρξης, φθάσας ἐνώπιον τῶν Θερμοπυλῶν καὶ στρατοπεδεύσας αὐτοὺς, διετέλεσεν ἀπρακτῶν ἐπὶ 4 ἡμέρας, κυρίως, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, διὰ τὸν ἐσχατὸν κίνδυνον δι' ὃς ὤφιστο τότε ὁ στόλος αὐτοῦ, περὶ οὗ ἐθρυλλεῖτο ὅτι κινδύνατο ὅλος νὰ καταστραφῇ. Ἀμα δὲ μαθὼν ὅτι τὸ πλεῖστον τούτου ἐσώθη καὶ ἀφίχθη εἰς Ἀφέτας, διέταξε τὴν κατὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἔφοδον. Οἱ πῆδοι οὗς πρὸ πάντων ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἔπραξαν ἔργα θαυμαστῆς ἀνδρείας· ἀλλὰ ἡ θέσις ἣτε τοιαύτη ὥστε τοῦσα καὶ ἀκάντια ὀλίγον ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν, ἀναπόδραστος δὲ ἦτο ὁ ἐκ τοῦ συστάδην, ἀνδρὸς πρὸς ἀνδρα, ἀγών, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες λαμπρῶς ἐπλεονέκουν τῶν πολεμίων, διὰ τε τὴν διοργάνωσιν αὐτῶν καὶ τὸν ὅπλισμόν. Τὰ βραχέα δόρατα, αἱ ἐλαφραὶ καὶ πλεκταὶ ἀσπίδες, καὶ οἱ χιτῶνες τῶν ἐπιτιθεμένων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατισχύσωσι τῶν μακρῶν δοράτων, τῶν βαρέων καὶ συνρειῶν ἀσπίδων, τῶν πυκνῶν τάξεων καὶ τῆς πολεμικῆς ἀσκήσεως τῶν ἀγωνομένων. Καὶ ἐπέκειντο μὲν ἀδιακόπως ὅσους τὰ ἀριστε-

τῶν περσικῶν ταγμάτων, ἀλλὰ τοῦτο εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔφευγαν ἢ εἰς τὸ νὰ αὐξάνῃ τὴν παρ' αὐτοῖς αἰματοχυσίαν, ἐνῶ τῶν Ἑλλήνων ἡ ζήμια ἦτο μικρά. Ἐπὶ δύο ἄλλεπκαλλήλους ἡμέρας, οἱ πολέμιοι, εἰ καὶ ἀδιαλείπτως ἀποκρούμενοι, διετέλεσαν ἐπιμόνωσιν ἐπὶ λαμβάνοντες τὸν ἀγῶνα· οἱ Ἕλληνες, ἀπολύτως μὲν εὐάρεστοι ὄντες, διὰ τὸ στενὸν ὁμῶς τοῦ χώρου, ἐν ᾧ ὀλίγοι διὰ μίας ἡμέρας ν' ἀγωνισθῶσιν, ἦσαν ἀρμετοὶ ὥστε οἱ ἅπαξ ὑπὸ τοῦ κόπου κατὰ βληθέντες, νὰ ἀναπληρῶνται ὑπὸ ἄλλων. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀνέμιοι, ἦτοι οἱ μύριοι τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς λογάδες, καὶ οἱ λαμπροτάτοις τοῦ στρατοῦ ἄνδρες, διαταχθέντες κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν νὰ ὁρμήσωσιν ἐπὶ τὴν ἐροδον, ἔπαθον τὴν αὐτὴν ἐκπαισιν τὸν τροπὴν καὶ τὴν αὐτὴν ζήμειαν, ἣν οἱ προηγουμένως ἀποκρούσαντες. Ὁ Ξέρξης, ὅστις ἐθέλωσι ἀπὸ ὑψώματος τὴν θεικὴν τὴν ἀποτυχίαν, λέγεται ὅτι ἀνεπήδησε τρεῖς ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, φοβηθεὶς περὶ τῆς στρατιᾶς. Ἄν οἱ Ἕλληνες, πρὸ τοῦ ἀγῶνος, πολλὰ ἐπραΰσαν ἁμαρτήματα, ἐν αὐτῷ τῷ ἀγῶνι ἐνδοίχθησαν ἀπαράμιλλοι.

Παρήλθε λοιπὸν καὶ ἡ δευτέρα ἡμέρα τοῦ πολέμου ἀτελεσφόρος· ἡ δὲ δίοδος ἐφαίνετο ἀπόρητος· καὶ ἡ ἀμνηχανία τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκορυφαῖτο, ὅτε Μαλιεύς τις, ὀνόματι Ἐφιάλτης, ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀτραποῦ ἧτις διὰ τοῦ ὄρους ἔφερεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν θερμοπυλῶν. Τοῦ λέγουσιν ὅτι Ἐφιάλτης οὗτος ἐθεωρεῖτο ἐν γένει ὡς ὁ κύριος προδοτὴς τοῦ εὐεργίου τούτου μυστηρίου· μετὰ τὴν ἐξωσιν τῶν Περσῶν, οἱ ἀμφικύονες ἐπεκλήρουν ἐπ' αὐτῷ φυγόντι ἀργύριον, ὃ ἔσται, προσδόντες αὐτῷ χρηματικὴν ἀμοιβὴν εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε θανατώσει ἢ σὺλ λάβει αὐτόν· καὶ ὅτε ἐκανελλῶν εἰς τὰ ἰδία ἔπειτα ἐρονεύθη ὑπὸ προσωποῦ τινος ἐχθροῦ, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐτίμησαν τὸν φονέα ὡς εὐεργέτην τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ὅμως εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀτραπὸς δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς πολλοὺς, ἰδίως εἰς τοὺς θεσσαλοὺς, οἵτινες μετὰ τοιαύτου ζήλου ὑπηρετοῦν ἤδη τὸν Ξέρξην· διὰ τὰς διεδόθησαν προδοτῶν ὀνόματα, τὸ δὲ τοῦ Ἐφιάλτου δὲν ἐπεκράτησε τῶν ἄλλων εἰμὴ ἵσως διότι αὐτὸς ἐχρησίμευσεν ὡς ἐκπαισιν τοῦ ἐκπευρηθέντος ἀμέσως διὰ τῆς ἀτραποῦ ἐκείνης στρατῶν.

Τρόντι ἀμὰ ἐνύκτωσεν, ὁ στρατηγὸς Ἰθάρνης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν Περσῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν διασφάγα τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἀνελθὼν διὰ τῆς Ἀνοπαίας εὐρέθη περὶ τὰ ἐξημερώματα πλησίον τῆς κορυφῆς ἦν ἐφύλαττον, ὡς προείπομεν, οἱ 4000 Φωκεῖς. Βαθείας δὲ ἐπακρατούσης νημείας, ὁ θροῦς τοῦ ἐπερχομένου στρατοῦ ἐξύπνισε καὶ ἐθορύβησε τοὺς φύλακας· ἀλλ' ἡ κατάπληξις ὑπῆρξεν ἀμοιβαία, διότι ὁ Ἰθάρνης ἠρώτησεν ἐντρομος τὸν ὁδηγὸν αὐτοῦ, ἂν καὶ αὐτοὶ εἴναι Λακεδαιμόνιοι· μόνον δὲ ἀρᾶ ἐβεβαίωθη ὅτι ὄχι, ἐπετέθη καὶ διὰ πολλῶν καὶ πυκνῶν τοξυμάων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν δίοδον καὶ νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν εἰς τὰ ὑψηλότερα τοῦ ὄρους μέρη. Τότε ἀπεδείχθη οἷον λάθος ἐπραξαν οἱ Ἕλληνες, μὴ ἐκπέμπαντες εἰς Θερμοπύλας ὀλόκληρον τὴν δύναμιν αὐτῶν, διότι ἂν ἡ ἀτραπὸς ἐρρουρεῖτο ὑπὸ πλείωνων ἀνδρῶν, βεβαίως οὐδὲ ταύτην ἤθελον ἐκπορθῆσαι ποτὲ οἱ Πέρσαι. Ὁ δὲ Ἰθάρνης, μὴ χρονοτριβῶν περὶ τὴν καταδίωξιν τῶν Φωκεῶν, ἔσπειρε πρὸς τὰ πρόσω, ἐπὶ τῆς κατωφεροῦς τῆς ἀτραποῦ πλευρᾶς, συντομωτέρως οὕτως τῆς ἀνωφεροῦς, καὶ ἔρθεας μετὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Θερμοπυλῶν. Πολὺ πρὶν ὅμως οὗτος συμπληρώσῃ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ, ὁ Λεωνίδας εἶχε λάβει ἤδη τὴν δεινὴν ἀγγελίαν, ὅτι κινδυνεύει νὰ κυκλωθῇ. Ἐντεῦθεν κατέστη πρόδηλον ὅτι ἡ ἀμυνα τῶν Θερμοπυλῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ παραταθῇ, ὥστε οἱ πλείστοι τῶν αὐτόθι τεταγμένων Ἑλλήνων ἐθεώρησαν μάταιον νὰ ἐπιμῆνωσι, θυσιαζόμενοι ἀνωφελῶς, ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλπίδος ἐπιτυχίας· μὴδὲ δυνάμεθα νὰ μεμφοῦμεν αὐτῶν διὰ τοῦτο, καθότι οἱ γενναῖότατοι καὶ συνετώτατοι τῶν Εὐρωπαίων μαχητῶν ἤθελον σήμερον πράξει τὸ αὐτὸ ἀκατακρίτως. Ἀλλὰ τοσούτῳ μᾶλλον θαυμαστὴ ὑπῆρξεν ἡ αὐταπάρνησις τοῦ Λεωνίδου, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ οὐδὲ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ταύτῃ ἀμνηχανίᾳ τὴν θέσιν τῆς ὁποίας ἐπετράπη αὐτῷ ἡ ἀμυνα. Ναί μὲν ἔκταλαι καὶ μέχρι τῆς σήμερον πολλάκις ἐρρέθη, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, διότι ὁ νόμος, ὁ δεσπότης τῆς πατρίδος αὐτοῦ νόμος, ἐπέβαλλεν αὐτῷ τὸ καθῆκον τοῦτο ἀπαραιτήτως, εὐὸς εἶναι φεύγειν οὐδὲν πλεονάζει ἀνθρώπων ἐκ μάχης, ἢ ἀλλ' ἐπιτάσσων ἐμένοντας ἐν τῇ τάξει ἐπικρατεῖν ἢ ἀπολλυθῆναι. Ὡς τε ἂν ὑπεχώρει ἤθελον ἐκτίπει ἐκρυ-

τὴν εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος θυσίαν. Μὴν ἀπατόμεθα ἡμῶς καὶ ἐλαττώμεν οὕτω διαρκεῖν τὸ κάλλος τῆς ἀειμνήστου ἐκείνης θυσίας· ὅτι ὁ νόμος δὲν ἐφηρμόζετο πάντοτε κατὰ γράμμα, ἀλλ' ἦτο ἐπει-
δεκτικὸς ἐρμηνείας, μαρτυροῦσιν καὶ ἄλλαι μὲν πολλαὶ τῆς σπερμα-
τικῆς ἱστορίας περιστάσεις, μάλιστα δὲ τὸ σύγχρονον παράδειγμα
τοῦ Εὐρυβιάδου. Ὁ Σπαρτιάτης οὗτος στόλαρχος εἶχεν ἤδη ἀπεξ-
ἐγκατατελίπει τὴν ταχθεῖσαν αὐτῷ περὶ Ἀρταμίσιον θέσιν καὶ μετ' ὀ-
λίγον πάλιν ἐγκατέτελεν αὐτήν, τὴν δὲ πρώτην φοράν ὅλας ἀμα-
χηταὶ καὶ ἡμῶς δὲν κατεδικάσθη, δὲν ἀπεδοκιμάσθη διότι, ὑπερβί-
δων εἰς βίαν ἀνωτέραν, δάσσωσε τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον στρατὸν
ἵνα χρησιμεύσῃ τῇ πατρίδι εἰς εὐθεσιωτέραν περίστασιν. Καὶ ἔτι μόν-
ον οὐδεμίαν ἔπαθεν ἀτιμίαν, ἀλλὰ ἐξεναντίας παρέμεινεν ἀσχηγὰς
τῆς ὅλης ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι μάχην. Δὲν
ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Λεωνίδας νὰ μείνῃ καὶ ἄκων ἐν Θερμοπύλαις,
πειθόμενος εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Τοῦτο ἠδύναντο νὰ
λέγωσιν οἱ Σπαρτιάται βραδύτερον, ἵνα ὑπερψῶσι τὴν ἀξίαν τοῦ
πολιτεύματος αὐτῶν· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Λεωνίδας ἀπερά-
σις νὰ μείνῃ φλεγόμενος ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου τῆς φιλοτιμίας καὶ
τῆς φιλοπατρίας πυρός, δι' οὗ μᾶλλον ἢ πρὸς ἐκπλήρωσιν οἰοῦν-
τοτε νόμου, μεγαλουργοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἀ-
περάσις νὰ μείνῃ καὶ νὰ πέσῃ, πεποιθὼς ὅτι ἡ θυσία αὕτη ἐμελ-
λε νὰ περιποιήσῃ μὲν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ κλέος αἰδίων, νὰ συντε-
λέσῃ δὲ πλείωτερον καὶ αὐτῆς τῆς λαμπροτέρας νίκης εἰς τὴν σωτη-
ρίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς εὐγενοῦς ἀμύλλης ἣν ἤθελεν ἐξάψει ἐν τῇ
καρδίᾳ παντὸς Ἑλλήνου. Οἱ περὶ τὸν Λεωνίδα Σπαρτιάται, νὰ
αὐτὰ ἔχοντες φρονήματα, ἔμειναν προθύμως μετὰ τῷ βασιλεῶς αὐ-
τῶν ἔμειναν ὁμοίως ὁ μάντις Μεγιστίης ὁ Ἀκερνάν, ὅστις ἠρπάσθη
ν' ἀποπέμψῃ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν· οἱ γυναῖκες Θεσπιεῖς καὶ οἱ
Θηβαῖοι, τοὺς ὁποίους δὲν ἐννοοῦμεν διατὶ ἐκράτησεν ὁ Λεωνίδας,
ἐνθ' ἦτο σχεδὸν πρόβηλεν ὅτι ἐπὶ τέλους θέλουσι προδώσει· οἱ δὲ
λοιποὶ πάντες ἔσπευσαν νὰ ὑποχωρήσωσι, πρὶν ἢ ἀποκλεισθῶσιν ὑπὸ
τοῦ Ἰθάρνου. Ἀλλὰ ἵνα γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν ἀριθμὸν τῶν
Ἑλλήνων ὅσοι ἀπεράσισαν νὰ διακινδυνεύσωσι τὸν ἔσχατον τού-
των κίνδυνον, ἀνάγκη νὰ περαιοτήσωμεν ὅτι μετὰ τὴν ἐκπρόθεσιν

τῶν Σαρμοκυλῶν, εὐρέθησαν νεκροὶ Ἕλληνες, καθ' Ἡρόδοτον, 4000. Ἐκ τούτων εἶχον μὲν πέσαι τινὲς κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἡμέρας, ἀλλὰ βεβαίως ὄχι πολλοί· ἀπ' ἑτέρου οἱ πλείστοροι Θηβαῖοι παρεδόθησαν, ὥστε οἱ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἀγωνισθέντες καὶ πεσόντες ἦσαν τοῦλάχιστον 2500 ἀνευ τῶν Θηβαίων, διὰ τὸ φάσκειν δὲ εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἂν οἱ 700 Θεσπιαῖς δὲν συνεθεύοντο ἕκαστος εἰμὴ ὑπὸ ἐνὸς ψιλοῦ, τῶν 300 Σπαρτιατῶν ἕκαστος παρηκολουθεῖτο, ὡς προῦπεδείξαμεν, ὑπὸ πολὺ πλεόνων εἰλώτων. Καὶ τῶντοι πολλοὶ ἀναφέρονται οἱ πεσόντες εἰλωτες, ἡ δὲ τοιαύτη πλειότης τῶν ταιλαιπύριον τούτων δούλων πρὸς τοὺς δεσπότης αὐτῶν, καθ' ἣν ἡμέραν πλείστοι μὲν εὐλεύεροι Ἕλληνες ὑπεχώρουν ἀμαχητὶ, οἱ δὲ Θηβαῖοι παρεδίδοντο, ἀποτελεῖ ἐν τῶν παραδοξατέρων γεγονότων τῆς ἐλληνικῆς ιστορίας.

Κατὰ τὴν γενομένην προηγουμένως μετὰ τοῦ ὀδῆγοῦ Ἐφιάλτου συμφωνίαν, ὁ Ξέρξης ἤθελε νὰ ἀναβάλλῃ, κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἡμέραν, τὴν ἐπίθεσιν τοῦ μέχρι τῆς μεσημβρίας περίκου, ὅτε ἤτο πιθανόν, ὅτι ὁ ὑπὸ τὸν Ἰθάρην στρατὸς ἐμελλε νὰ συμπληρώσῃ τὴν κύκλωσιν τῶν Ἑλλήνων· ὁ Λεωνίδας ὁμῶς, ἅμα ἔμαθε τὸν ἀπὸ τῆς ἀτραποῦ ἐπερχόμενον κίνδυνον καὶ ἀπέπεμψε τοὺς θέλοντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῶν συμμάχων, θεωρῶν ὅτι δὲν μένει εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἄλλα εἰμὴ νὰ ἀποθάνωσιν, ὅσον ἐνδέχεται πλείονας καταβάλλοντες ἐχθρούς, ἀπεράσισε νὰ μὴ περιορισθῇ ἤδη, ὡς πρότερον, εἰς ἀπλὴν ἀμυναν· ὅθεν ἐξορμήσας πρῶτος εἰς τὸν ἐκτὸς τῶν πυλῶν εὐρύτερον χώρον, προσέβαλεν ἐκθύμως τοὺς προπεταγμένους τῶν πολεμίων, ὧν πλείστοι ὅσοι ἀπωλέσθησαν ἐνταῦθα, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν δοράτων φονευθέντες, οἱ δὲ περὶπεσόντες εἰς τὴν παρακειμένην θάλασσαν, οἱ δὲ ἔτεκα τοῦ ἰδίου αὐτῶν πλήθους κατάπατηθέντες. Ἀλλὰ τὰ περσικὰ στίγη ἦσαν ἀνεξάντητα· οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν παρώτρυνον αὐτὰ ἀκαταπαύστως, διὰ μαστίγων, εἰς τὰ πρόσω, τὰ πλεῖστα τῶν ἐλληνικῶν δοράτων ἐπὶ τέλους ἐθραύσθησαν· οἱ ἡμέτεροι ἐξηκολούθησαν μὲν τὸν ἀπηλπισμένον τοῦτον ἀγῶνα διὰ τῶν ξιφῶν αὐτῶν· ἀλλὰ τότε πίπτει ὁ Λεωνίδας· καὶ καθήρθησαν μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἥρωες νὰ ἀνασώσωσι τὰς

παρὸν αὐτοῦ, μετὰ φοβερὰν συμπλοκὴν πρὸς τοὺς πολεμίους, τοὺς καταβαλόντας πᾶσιν προσπάθειαν ἵνα ἀρπάσωσι τὸ ἀνεκτίμητον ἐκεῖνο ἄθλον, πλείους δὲ ἐν τῇ ἀγῶνι τούτῳ ἀπολέσαντας τῶν ἡγεμόνων καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις δύο τοῦ Ξέρξου ἀδελφούς· ἀλλ' ἦδη οἱ Ἕλληνες, παντάπασιν ἀπειρηκότες, καὶ ἐλάχιστοι μέναντες, ἐναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι συμπαραλαμβάνοντες καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ βασιλέως, ἐντὸς τῶν πυλῶν, ὀπισθεν τοῦ τείχους, ὅπου, αὐμπυκνωθέντες πάντες οἱ περιλιπόμενοι ἐπὶ μακροῦ τιнос λόφου, ἐμειναν ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ βέλη καὶ τὰ ἀκόντια τοῦ τε κατὰ μέτωπον στρατοῦ καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ἰθάρην μοίρας, ἣτις εἶχεν ἐν τῇ μεταξὺ ἐπέλθει εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν. Οὕτω δὲ πανταχόθεν κιαλαθόντες, ἐθανατώθησαν ὅλοι, μηδενὸς ἐξαιρουμένου, καὶ μηδὲ τότε ἀποβαλόντες τὸ θάρρος αὐτῶν, ἀλλὰ μέχρι ἐσχάτης ἀναπνοῆς διατελέσαντες ἀμυνόμενοι, «μυχαίρησι, τοῖσι αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι παρῆσθαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι,» λέγει Ἡρόδοτος, ὁ νεὸς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἔπος· Ὁμηρος.

Τοιοιουτρόπως ἔπεσον οἱ ἡρώϊκοι τῶν Θερμοπυλῶν πρόμαχοι, Σπαρτιάται καὶ Θεσπῆες, ἅπαντες ἀναδειχθέντες ἄνδρες καλοὶ καγαθοί· καὶ ὅμως ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τινὰς ὡς ἐξαίρετως διαπρέψαντας, ὡς τῶν ἀρίστων ἀρίστους, τοὺς Σπαρτιάτας Διπνέην, Ἀλφειὸν, Μάρωνα, καὶ τὸν Θεσπιά Διθύραμβον. «Τίς δὲν γινώσκει τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν πρῶτον ἀπάντησιν; «Τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων εἶναι τοσοῦτον,» εἶπον εἰς αὐτὸν, «ὥστε βάλλοντες τὰ τοξόμακα ἀποκρύπτουσι τὸν ἥλιον ὑπὸ τοῦ πλῆθους τῶν βελῶν» ὁ δὲ, «τόσῳ καλλίτερον,» ἀπεκρίθη, «διότι θέλομεν πολεμήσει πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ σκιά, καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ.» Ὁ Ἡρόδοτος ἐρωτήσας εἶχε μέθει τὰ ὀνόματα ἐνὸς ἐκάστου τῶν τριακοσίων Σπαρτιατῶν, καὶ μετὰ ἐξακοσίους ἐνιαυτοὺς ὁ Πausanias ἀνέγνωσεν ἔτι τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐπὶ κίονος, ἐν Σπάρτῃ, ἀναγεγραμμένα. Εἰς δὲ καὶ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀριστόδημος, εἶχεν ἐπανελθεῖ οἰκοί, μὴ κοινωνήσας τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Ἀριστόδημος καὶ εἰς ἄλλος τῶν τριακοσίων, ὁ Εὐρυτας, ἦσαν ἀπόντες δι' ἀδείας ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ κατέκειντο ὀρθαλμιῶντες ἐν Ἀλφειῷ, ὅτε ἔμαθον ὅτι οἱ συμπολίται αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἀποθάνωσιν ἐν Θερμοπύλαις· τότε ὁ μὲν Εὐρυτας,

ζήτησας τὰ σπλα καὶ ἐνδυθείς, διέταξε τὸν εἰλωτα αὐτοῦ νὰ τὸν φέρῃ εἰς τοὺς μαχομένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔπαιε γενναίως πολεμήσας, ὁ δ' Ἀριστοδῆμος δὲν ἐμμελήθη τὴν ἀφοσίωσιν ταύτην τοῦ νοσοῦντος αὐτοῦ συντρόφου, ἀλλὰ, λειποφυχήσας ἐνεκα τῆς σωματικῆς ἀλγηδόνος, ἐπανήλθεν εἰς Σπάρτην, ὅπου περιεφρονήθη θεινῶς διὰ τοῦτο, ὡς ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 204), μέχρις οὐ μετὰ ἐν ἔτος ἐξέπλυνε τὸν ῥύπον τῆς ἀτιμίας ταύτης κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, καθ' ἣν ἔπαιον ὑπερτρήσας ἅπαντας τοὺς συναγωνιστὰς ἐπ' ἀρετῇ καὶ ἀνδρείᾳ. Μὴ νομίζωμεν ἐν τούτοις ὅτι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν οἱ Σπαρτιάται πρὸς τὸν Ἀριστοδῆμον ἦτο μοναδικὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· ὅλοι οἱ προπάτορες ἡμῶν εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἰσθημάτων ἀποστροφῆς πρὸς τὸν ὅπωςδῆποτε φυγομαχῆσαντα στρατιώτην, ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖδι. Ὁ Ἡρόδοτος λ. χ. διηγείται ὅτι, κατὰ τὸν πρὸς τὴν Ἀῖγιαν πόλεμον, μάχης γενομένης ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, ἐθανατώθησαν ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι, πλὴν ἐνός, ὅστις ἐπανήλθεν εἰς Ἀθήνας· ἀλλ' ἐνταῦθα, αἱ γυναῖκες τῶν ἀποθανόντων, περιστοιχίσασαι τὸν ἄνθρωπον, ἡρώτων ἐκάστη τί ἀπέγινεν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ ἐκέντων αὐτὸν ἀδιακόπως διὰ τῶν περονῶν τῶν ἱματίων αὐτῶν, μέχρις οὐ ἐθανάτωσαν τὸν δυστυχῆ. Καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν δὲ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀπαντῶμεν ἀνάλογά τινα παραδείγματα. Κατὰ Αὐγουστον τοῦ 1444 ἔτους Μ. Χ., 1500 Ἑλουήτιοι, καὶ τοι ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν ἀποτρεπόμενοι, ἐξώρμησαν, περὶ τὴν πόλιν Βασιλείαν, κατὰ 40,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, καὶ φοβερὰν ἐπενεγκόντες εἰς αὐτοὺς ζημίαν, ἔπαιον ἅπαντες πλὴν 16, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς θεωρήσαντες ἀσύνετον τὸν ἀγῶνα δὲν μετέσχον αὐτοῦ· ὅτε ὁμως ἐπανήλθον εἰς τὰ ἴδια οἱ ἐκκαίδεκα οὗτοι, ὅχι μόνον οἰκτρῶς περιεφρονήθησαν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν, ἀλλὰ μόλις διέφυγον τὸν θάνατον.

Ὅσα δὲ θλίβερά ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς τελευταίας τῶν γενναίων ἐκείνων Σπαρτιατῶν καὶ Θεσπιῶν, καὶ τῆς τῶν Θηβαίων προδοσίας! Οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐπολέμησαν κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἡμέραν εἰμῇ ἄκοντες, ἀμα δὲ οἱ ἀπειρηκότες Σπαρτιάται καὶ Θεσπιεῖς ὑπεχώρησαν ἐντὸς τῶν πυλῶν, οἱ Θηβαῖοι χωρισθέντες ἀπὸ

αὐτῶν, ἐπλησίασαν πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ προτείνοντες τὰς χεῖρας, ἐζήτησαν συγγῶρηναι, κραυγάζοντες ὅτι ἦσαν φίλοι καὶ ὑπᾶκοοι τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ὅτι βιασθέντες προσῆλθον εἰς Θερμοπύλας, περὶ οὗ ἑμαρτύρησαν καὶ οἱ Θεσσαλοὶ. Ὅθεν ἔδοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐφενεύθησαν, πρὶν ἢ οἱ Πέρσαι νήσωσι περὶ τίνες πράσσεται, ἡξιώθησαν συγγνώμης· ἀλλ' ὅμως ἐστίχθησαν διὰ βασιλείων στιγμάτων, καὶ πρῶτος πάντων ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Λεοντιάδης. Ἦναι ἀληθές ὅτι ὁ Πλούταρχος, γράψας πραγμασίαν τινὰ « περὶ τῆς Ἡρόδοτου κακοηθείας », ἐν ἣ ἀγωνίζεται νὰ ἀποδείξῃ τοῦτον περιπεσόντα εἰς πολλὰ ψεύσματα καὶ πλάσματα, ἀγανακτᾷ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τὰ περὶ Θηβαίων ἐπὶ τοῦ προκειμένου ιστορούμενα, ἐπαγόμενος πρὸς ἀναίρεσιν αὐτῶν, ὅτι ἡγεμῶν τῶν Θηβαίων ἐν Θερμοπύλαις δὲν ἦτο ὁ Λεοντιάδης, ἀλλ' ὁ Ἀνάξανδρος, καὶ ὅτι ὅλος παράλογον ἦτο νὰ ἐπιβῇ ὁ Ξέρξης τὸ ὄνειδος ἐκείνο τῆς στίχας εἰς φίλους καὶ ὑπῆκόους. Ἀλλ' ὁ Πλούταρχος ἤμας περὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἔτη μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην καὶ τὸν σύγχρονον αὐτῆς Ἡρόδοτον πρὸς τοὺς ὁ Πλούταρχος, καθὼ Χαιρωνεύς, δηλαδὴ Βαιωτός, εἶχε τὴν φιλοτιμίαν νὰ ἀπολογηθῇ ἐκ παντὸς τρόπου ὑπὲρ τῶν προκατόρων· ὥστε κατ' οὐδένα λόγον δύναται νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον τοῦ πατρὸς τῆς ιστορίας ἀξιώπιστος, τὰ δὲ γεγονότος τῆς ἀμφιβόλου διαγωγῆς καὶ τῆς ἐπὶ τέλους παραδόσεως τῶν Θηβαίων, φαίνεται ἀναμφισβήτητον. Ἰσως τὰ περὶ στίξεως διαφωρλήθησαν διὰ τὴν περιφρόνησιν ἣτις ἐπεκράτησε κατ' αὐτῶν μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ξέρξου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ καὶ ἡ τιμωρία αὕτη δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανος, διότι ὁ μέγας βασιλεὺς, τοῦ ἥπιοιου ἢ τυρῆς ὀργὴ εἶχε πρὸ τικῶν μετῶν μαστιγῶσαι τὸν Ἑλλάδον, τὸν ἥπιοιου, ἐν τῇ παραφρασί τῆς ἀγανακτικῆς αὐτοῦ δι' ἡ ἀπῆντησεν ἀντίστασιν, νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐνόχους καὶ αὐτοὺς ἐκείνους ὅσοι κατηναγασμένοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀντίστασιν ταύτην. Μήπως ὅτε μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος ἐπεσκέφθη τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἐπεδόσθη τὸν νεκρὸν τοῦ Λεωνίδα; μήπως δὲν διέταξεν ἀποκοπείας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, νὰ ἀνασταυρωθῇ; καὶ ὅμως οἱ Πέρσαι ἐσέβοντο ἐξαίρετως τοὺς ἀγαθοὺς περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα ἄνδρας. Ἀλλ' ἡ ὑπερβολικὴ δυσχέρεια τοῦ πρώτου τούτου ἀγῶνος καὶ ἡ δυνά

φθορά ἦν ὑπέστη ὁ περσικὸς στρατός, εἶχον καταστήσει τὴν Εὐρέην
ἐξω φρενῶν· ἡ δὲ ταραχὴ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δηλοῦται καὶ ἀπὸ
τῆς ὁμιλίας ἣν ἔλαβε τότε πρὸς τὸν Δημάρατον. Διότι προσκαλέ-
σας τὸν πρῶτον βασιλέα τῆς Σπάρτης, «Δημάρατε,» τὸν εἶπεν,
«εἴσαι ἀνὴρ ἀγαθός, καὶ πάντα ὅσα προεῖπας, ἀπέβησαν ἀληθῆ.
Ἐστί με λοιπὸν τόρα, ὅποσοι ὑπάρχουσιν ἀκόμῃ Λακεδαιμόνιοι,
καὶ ἂν ὅλοι ᾖναι πολεμισταὶ τοιοῦτοι οἷοι οἱ ἐνταῦθα πεσόντες.»
Ὁ δὲ «ὦ βασιλεῦ,» ἀπεκρίθη, «τὸ πλῆθος ὄλων τῶν Λακεδαιμο-
νίων εἶναι πολὺ, καὶ πολλαὶ εἶναι αἱ πόλεις αὐτῶν· ἐν μόνῃ τῇ
Σπάρτῃ ὑπάρχουσι 8000 ἄνδρες ὅμοιοι καθ' ὅλα τῶν ἐνταῦθα ἀγω-
μισαμένων· οἱ δὲ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι εἰσὶ μὲν τούτων ὑποδεέστε-
ροι, ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτοι ἄνδρες ἀγαθοί.» «Ἐξήγησέ με λοιπόν,» ὑ-
πέλαθεν ὁ Εὐρέης, «διὰ τίνος ὀλιγώτερον δυσχεροῦς τρόπου δυνά-
μεθα νὰ ἐπικρατήσωμεν τοιούτων ἀνδρῶν.» Τότε ὁ Δημάρατος τὸν
συνεβούλευσε, προσκείμεψας ἰσχυρὰν τοῦ στόλου αὐτοῦ μοῖραν, νὰ
καταλάβῃ τὰς Κύθηρας καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς μεσημβρι-
νῆς παραλίας τῆς Λακωνικῆς, περισπῶν οὕτω τὴν προσοχὴν τῆς
Σπάρτης καὶ διακωλύων αὐτὴν τοῦ νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν
Ἑλλήνων εἰς τὸν κατὰ τῆς πεζικῆς δυνάμειος ἀγῶνα. Ἐνθ' ἂν
ἅπανα τῶν Πελοποννησίων ἡ δύναμις κατάλαβῃ τὸν στενὸν τῆς
Κορινθοῦ ἰσθμὸν, ὁ μέγας βασιλεὺς θέλει ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ
αὐτοῦ ἀγῶνας πολὺ δυσχεροτέρους τῶν ὅσους εἶδεν ἄχρι τοῦδε.
Κατ' εὐτυχίαν, ἐπελθὼν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Εὐρέου Ἀχαμένης ἐπολέ-
μησε τὴν γνώμην τοῦ Δημαράτου, ἀξιῶσας ὅτι ἡ περσικὴ δύναμις,
ἢ τε κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, συνενωμένη ἡμελλε, διὰ τῆς ὁ-
μολογουμένης αὐτῆς ὑπεροχῆς, νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ πολὺ ἀσφα-
λέστερον· ὥστε ἐματαιώθη οὕτω ἡ συνθετὴ ἐκεῖνη συμβουλή, ἥτις,
ἂν ἐξετελείτο, ἔθελε πιθανώτατα ἐπιφέρει τὸν ὀλεθρον τῆς Ἑλλάδος.

Τούτων δὲ γινομένων ἐν Θερμοπύλαις, δὲν ἔμειναν ἐν τῇ μεταξὺ
ἀπρακτοὺ οὐδὲ οἱ τὸν παρακαίμενον πορθμὸν κατέχοντες στόλοι. Ἐ-
δόμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐπανελθεῖ ἀπὸ Χαλκίδος εἰς τὸ Ἄρτε-
μίαιον, ἅμα πληροφορηθέντες τὴν μεγάλην φθορὰν ἣν ὑπέστη ὁ
περσικὸς στόλος· ὡς ἐκ τῆς τρικυμίας· ἀλλ' ἡ φθορὰ αὕτη δὲν ἦτο

δοση κατ' ἀρχάς ὑπέλαβον αὐτήν, ὅθεν οἱ Ἕλληνες ναυπηγοὶ εἶδον τὰ τῶν πολεμίων πλοῖα εἰς τὰς Ἀφάτας πολυάριθμα εἰσέτι ὄντα καὶ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ βεβαίως πλεονέτερα τῶν ἑλληνικῶν, ἀπεράσισαν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀμαχητὶ εἰς τὰ ἔσω τῆς Ἑλλάδος. Οἱ κάτοικοι τῆς Εὐβοίας, μαθόντες τοῦτο, καθικέτευσαν τὸν Εὐρυβιάδην νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἀναχώρησίν του ἐπὶ τινὰς τοῦλάχιστον ἡμέρας, μέχρις οὐ λάβωσι καιρὸν νὰ ἀσφαλίσωσι τὰς οἰκογενεὰς αὐτῶν καὶ τὴν περιουσίαν· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀναβολὴ ἐπιβίβυνε, ὥστε ὁ ναύαρχος ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐκδώσῃ τὰς περὶ ὑποχωρήσεως διαταγὰς, ὅτε οἱ Εὐβοεῖς, οἵτινες, ὡς φαίνεται, ἐγίνωνσκον τὴν τε ἀξίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐπεμφάν πρὸς αὐτὸν διὰ Πελάγοντος 30 τάλαντα ἤτοι 180,000 δραχμῶν, ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ κατορθώσῃ νὰ μείνῃ ὁ στόλος καὶ νὰ ναυμαχήσῃ πρὸ τῆς Εὐβοίας. Ποτὲ πρότασις δὲν ἐγένετο προσφορώτερον τῆς προτάσεως ταύτης τῶν Εὐβοέων, διότι ἀνταπεκρίνετο εἰς ὅλας τὰς ἀγαθὰς, καὶ εἰς ὅλας τὰς πονηράς τοῦ Θεμιστοκλέους προαιρέσεις. Τυφόντι οὐδεὶς κάλλιον αὐτοῦ κατενόει ὅτι, ἂν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐγκατέλειπε τὸ Ἀρτεμίσιον, οἱ ἐν Θερμοπύλαις ἐκινδύνουν νὰ κυκλωθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἀνέτρεπετο οὕτω ἅπαν τὸ ἀμυντικὸν τῶν Ἑλλήνων βούλευμα. Ἡ περὶ τούτου πεποιθήσις του ἦτο τοσαύτη ὥστε, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, εἶχεν ἀποφασίσει, καὶ ἂν οἱ ἄλλοι ἀνεχώρουν, νὰ μείνῃ αὐτόθι μόνος μετὰ τῶν ἀττικῶν τριήρων, ἐπὶ δὲ τούτῳ εἶχε γράψαι ἐν Ἀθήναις πρὸ ἡμερῶν νὰ τῷ σταλῶσι 50 περίπου ἔτι πλοῖα, τὰ ὅποια καὶ κατέφθασαν, ὡς θέλωμεν ἰδεῖ, μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας. Καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς, ἐκ τῶν 274 πλοίων, τὰ 147 ἀνῆκον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπελθόντων ἔτι 53, ὁ Θεμιστοκλῆς ἠδύνατο, ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, νὰ προκινδυνεύσῃ αὐτόθι μετὰ 200 τριήρων. Ἐννοεῖται λοιπὸν μετὰ πόσης προθυμίας ἐδέχθη τὰς τῶν Εὐβοέων προτάσεις, δι' ὧν ἅμα μὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ τὴν ὀλοσχερεστέραν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ βουλευματος, ἅμα δὲ παρέίχετο αὐτῷ ἀφορμὴ ἀξιολόγου χρηματικῆς ὠφελείας· ὅθεν δούς ἐκ τῶν 30 ταλάντων 5 εἰς τὸν Εὐρυβιάδην, 3 εἰς τὸν Κορίνθιον Ἀδείμαντον καὶ ὀλίγα τινὰ εἰς ἄλλους ἡγεμόνας, ὡς ἐξ ἰδίων δῆθεν καταβαλλόμενα, κρατήσας δὲ δι' ἐκείνου

ὅλα τὰ λοιπὰ, κατέκρινον ἅπαντας νὰ διατηρήσωσι τὴν σπου-
δαιοτάτην ἐκείνην στρατηγικὴν θέσιν, καὶ ἐθαράπευσεν αὐτοί. τὸ τό-
κον καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον.

Ἄλλ' ἐνθ' οἱ Ἕλληνες μετὰ τοσούτου κόπου ἐπίθοντο νὰ μεί-
νωσιν εἰς Ἀρτεμίσιον, οἱ εἰς Ἀφέτας ναυλοχοῦντες πολέμιοι τοσοῦ-
τον ἁπικαντίας ἦσαν βέβαιοι περὶ τῆς νίκης, ὥστε ἐξέπεμψαν 200.
πλοῖα, ἵνα, περιπλεύσαντα τὴν Εὐβοίαν, εἰσέλθωσιν ἀπὸ μεση-
μβρίας εἰς τὸν μεταξὺ τῆς γῆσου ταύτης καὶ τῆς στερεᾶς πορθμόν
καὶ συλλάβωσιν οὕτω ἅπαντα τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ὅσα, διαφυγόν-
τα ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἤθελον ζητήσει τὴν σωτηρίαν αὐ-
τῶν διὰ τοῦ πορθμοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἔμαθον μὲν τὴν ἀποστολὴν
πᾶν πλοῖον τούτων, ἀλλ' ἀποφασίσαντες ἤδη νὰ ναυμαχήσωσι καὶ
ἐθαῤῥύνεσθαι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ θημιστοκλέους,
θεωροῦντες δὲ τοὺς πολεμίους στερηθέντας ἔτι οὐ μικρᾶς δυνάμεως,
προῆλθον εἰς τὸ πέλαγος κατὰ τὸ δειλινόν, παρέταξαν ἐν κύκλῳ
τὰς τριῖς, ἔχοντας πανταχόθεν τὰς μὲν πρύμνας πρὸς τὰ ἔσω,
τὰς δὲ πύρρας πρὸς τὰ ἔξω, καὶ προσκάλεσαν οὕτω τοὺς βαρ-
βάρους εἰς μάχην. Οἱ δὲ ἀνταπεξήλθον θαρρόντως ἐκ τοῦ παρα-
χρῆμα καὶ, διὰ μεγαλτέρου κύκλου, περιέκλεισαν τοὺς ἡμετέρους,
τοὺς ὁποίους οἱ Ἴωνες καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες οἱ ἄκοντες μετὰ τοῦ
Πέρσου συστρατευόμενοι, ἐλασινολόγουν ἤδη ὡς ἀπτολωλάτας. Ἀλλὰ
τότε, δευτέρου δοθέντος σημείου, τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐκωπηλάτησαν
ἀπὸ τοῦ ἔσω κύκλου πρὸς τὸν ἔξω καὶ ἐπιπλεύσαντα ραγδαίως κατὰ
τῶν πολεμίων ἐκυρίευσαν ἢ κατέστρεψαν τριάκοντα αὐτῶν νῆας. Ἡ
ἐκπορδότης αὕτη τόλμη ἐξέπληξε κατ' ἀρχὰς τοὺς Πέρσας· συνελ-
θόντες ὅμως μετ' ὀλίγον ἐξηκολούθησαν οὗτοι τὸν ἀγῶνα καὶ ἐπήγα-
γον οὐ μικρὰς εἰς τοὺς Ἕλληνας ζημίας, μέχρις οὔ, ἐπελθούσας τῆς
νυκτός, διελύθησαν οἱ διαμαχόμενοι καὶ ἐπανήλθον ἕκαστος εἰς τὰ
ἴδια, οἱ μὲν Πέρσαι εἰς Ἀφέτας, οἱ δὲ Ἕλληνες εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον.

Ταῦτα ἐγένοντο κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐν Θερμοπύλαις
μάχης. Ἡ δ' ἐπελθούσα νύξ ἔμελλε νὰ ἐπιφέρει νέας ἀφορ-
μὰς θάρρους εἰς τοὺς Ἕλληνας· διότι κατὰ τὴν νύκτα ταύτην φο-
βερὰ πάλιν ἐξερράγη καταιγίς· ὁ ἄνεμος ἔπνευ εὐθὺ ἐπὶ τὰς Ἀφέ-
τας, ὥστε ἐνθ' οἱ Ἕλληνες διατέλουν ἐν σκέπῃ αὐτοῦ, οἱ καταγτι-

πρὸ αὐτῶν ὁρμῶντες πολέμιοι ἔπαθον φθορὰν θανάην· τὰ δὲ χεῖρ-
στον, τὰ παρὰ τὴν Εὐβοίαν παραπλέοντα 300 πλοῖα, καταλαβόν-
τα ὑπὸ τῆς τρικυμίας ταύτης, κατεστράφησαν ἅπαντα εἰς τὰ λεγέ-
μενα Κεῖλα τῆς Εὐβοίας, μεταξὺ Γεραιστοῦ καὶ Καφαράας, τῆς ἐ-
κρας ἧτις αἰετοτε ὑπῆρξεν ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς ναυτιλλομένους, διὰ
ἀνομάζετο ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι Ξυλοράτος. Καὶ τὴν ἐπισύσαν προσήλ-
θον εἰς τοὺς Ἕλληνας αἱ 53 ναὶ Ἀττικαὶ τρεῖραι, περὶ ὧν ἄνω-
τέρῳ ἐγένετο λόγος· ὅθεν οὗτοι, πολυειδῶς ἤδη ἐνθαβρυνθέντες, ἐ-
πέπλευσαν μετὰ μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ταύτης, ἥτις ἦτο ἡ δυν-
τέρα τοῦ ἐν Θερμοπύλαις ἀγῶνος, ἐπὶ τοὺς εἰς Ἀρέτας πολέμιας
καὶ προσβαλόντες· ἰδίως τὰ πρὸ τῶν ἄλλων ἠχυροβολημένα Κεῖ-
λια πλοῖα, πολλὰ ἐξ αὐτῶν κατέστρεψαν· ἀλλ' ὁ λοιπὸς παρῶν
στόλος, ὁ πολλὰ κατὰ τὴν προηγουμένην νύκτα παθὼν, ὅν ἂν ἐν-
πέσῃθε τότε εἰς μάχην.

Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν, οἱ ναύαρχοι τῶν πολεμίων, μὴ ἀνεχόμε-
νοι τὴν τοιαύτην ὕβριν, καὶ φοβούμενοι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως,
ἐξέπλευσαν, περὶ μεσημβρίαν, πανστρατιά, ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, πα-
ραταχθέντες ἐν εἰδῇ ἡμισελήνου· οἱ Ἕλληνες ἐδεχθῶσαν τὴν μά-
χην, ἀλλὰ δὲν ἀπεμακρύνθησαν πολὺ ἀπὸ τῆς παραλίας αὐτῶν,
ἵνα μὴ κυκλωθῶσι, καὶ πρὸς τούτοις ἵνα μὴ δύνανται οἱ Πέρσαι,
διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου, νὰ μεταχειρισθῶσιν ἐλόκληρον αὐτῶν τὸν
στόλον. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε πεισματώδης καὶ ἐπῆραγε φθορὰν μεγά-
λην εἰς ἑκατέρους τοὺς ἀντιπάλους· ἐκ τῶν πολεμίων ἤρριπεν οἱ
Αἰγύπτιοι, οἵτινες ἐκυρίευσαν πάντες ἐλληνίδας νῆας αὐτάνδρους,
καὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων μάλιστα διέπρεψαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες, καθὼς
προκινδυνεύσαντες, ἔπαθον καὶ τὴν πλείστην ζημίαν, διότι τὸ
ἡμῖς τῶν πλοίων αὐτῶν ἦσαν δεινῶς βεβλαμμένα. Ὅθεν, διαλυ-
θέντος τοῦ ἀγῶνος, ἤρχισαν πάλιν οἱ Ἕλληνες συλλογίζόμενοι ὅτι
δὲν εἶναι πλέον ἀξιόμαχοι, ὅτε ὁ Ἀθηναῖος Ἀδρώνυχος, ὅστις μετὰ
τοῦ πλοίου αὐτοῦ ἐστάθμευε περὶ Θερμοπύλας, ἵνα διατηρῇ τὴν
μεταξὺ τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ κοινωνίαν, ἐπελθὼν ἔφερε τὴν
θλιβεράν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ Πέρξης ἐγένετο ἤδη κύριος τῶν κυλῶν,
ὥστε, μὴ ὑπαρχούσης πλέον ἀνάγκης νὰ μένῃ ὁ στόλος περὶ Ἀρτε-
μίσιον, ἀπεφασίσθη ἀμέσως ἡ ὑποχώρησις· οἱ Εὐβοεῖς ἐσπευσαν καὶ

συμπληρώσῃσι τὴν διάσωσιν παντός, ὅτι ἡδύνατο νὰ διασωθῇ· καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀναχωρήσαντα, διῆλθεν διὰ τῆς Χαλκίδος καὶ δὲν ἐσταθήσαν εἰμὴ εἰς Σαλαμῖνα· ἔπλεον δὲ Κορινθιοὶ πρῶτοι, ὑστατοὶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ὁ ἡγεμὼν Θεμιστοκλῆς παρείπετο μετὰ τῶν ἀριστα πλεουσῶν νηῶν ἔσχατος αὐτός, φροντίζων νὰ ἐπιγράψῃ εἰς διαφόρους λίθους, ἐπὶ τῆς παραλίας κειμένους, προσκλήσεις πρὸς τοὺς μετὰ τοῦ Ξέρξου συστρατευομένους Ἴωνας, δι' ὧν ἐξώρριζεν αὐτοὺς νὰ μὴ καταπολεμῶσι τοὺς πατέρας αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς Πέρσας, εἰδεμὴ τοῦλάχιστον νὰ ἀπέχωσιν ὅσον ἔστι τοῦ ἀγῶνος. Ἐγραψε δὲ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλει ἀποσπᾶσαι τινὰς τῶν Ἰόνων ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἢ, ἂν ὅχι ἄλλο, παραγάγῃ δυσπιστίαν πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐλαττώσῃ οὕτω τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν.

Οἱ εἰς Ἀφῆτας Πέρσαι ἔλαβον ἀμέσως τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου· καὶ τὴν ἐπιούσαν, ἐπιπλεύσαντες εἰς τὴν Εὐβοίαν, ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἰσθμίας καὶ τῆς πέριξ χώρας· ἐντεῦθεν δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μετέβησαν, δι' ἀδείας τοῦ Ξέρξου, εἰς Θερμοπύλας, ἵνα ἰδῶσι τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ τοὺς πεσόντας. Ὁ μέγας βασιλεὺς ἐφρόντισε νὰ θάψῃ τὸ πλεῖστον τῶν νεκρῶν αὐτοῦ, εἰς 20,000 συμποσούμενων, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ 1000 πτώματα, ἐνῷ ἐπιδεικτικῶς ἐσώρρευσε τοὺς 4000 Ἕλληνας νεκρούς. Ὅτι τόσοι ἦσαν οἱ ἐκαστέρωθεν πεσόντες, μαρτυρεῖ ῥητῶς ὁ Ἡρόδοτος, καὶ εἶναι πιθανώτατον· ὁ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸς παρεδόθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ διὰ τοῦ ἐπιγράμματος, ὅπερ βραδυτέρον ἐχαράχθη ἐν Θερμοπύλαις, ἐκ διατεγῆς τῶν Ἀμφικτυόνων·

Μυριάσιν ποτὲ τῆδε τριηκοσίαις ἐμάχοντο
ἐκ Πελοποννήτου χιλιάδες τέτορις.

Ἄλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου, ἠθέλομεν δυσπιστῆσαι ὅπως οὖν πρὸς τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὅποιον, μὴ ἀναφέρον εἰμὴ Πελοποννησίους, προδήλως διακτρέφει τὴν ἀλήθειαν· ἐπὶ τάλους ἐκ Πελοποννήσου δὲν ἔμειναν εἰμὴ οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς εἰλωτες, τὸ δὲ πλεῖστον τῶν ὀπλιτῶν ἀ-

κατέλεσαν οἱ γυναῖκες. θεσπισε, ἂν καὶ ἀπ' ἐτέρου δὲν δυνάμεθα
νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ ἥρωϊκὸν τοῦτο ἔργον ὠφέλιμο κυρίως εἰς
τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν παιδαρχίαν τῶν παίδων ἐκείνων τῆς περὶ
τὸν Εὐρώταν πόλεως καὶ εἰς τὴν μεγαλοφροσύνην τοῦ βασιλέως
αὐτῶν Λεωνίδου. Ὅθεν, ἂν ἄδικον ὑπῆρξε τὸ προαναφερθὲν ἐπί-
γραμμα, δικαίως ἐπεγράφη κατ' αὐτῷ ἰδίᾳ πρὸς τιμὴν τῶν Σαρ-
τιατῶν ἑτερον τόδε·

Ἦ βεῖν', ἀγγέλλειν Ἀσκαθαμονίους, ὅτι τῆδε
καίμεθα, τοῖς καίνοιν ῥήμασι παιθόμενοι.

Καὶ δικαίως ὁμοίως, ἐπὶ τοῦ ἐντὸς τῶν πυλῶν λόφου, ἐφ' ᾧ
συνεπληρώθη ἡ ἀειμνηστὰς αὐτῇ θυσιᾷ, ἡγέρθη, εἰς τιμὴν τοῦ Λεω-
νίδου, λέων λίθινος, φέρων ἐπίγραμμα, ποιηθὲν πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ
Σιμωνίδου. Τοῦλάχιστον ὁ δαϊμόνιος οὗτος ποιητὴς ἔγραψεν ὑπὲρ
τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων ἐγκώμιον, οὐ σώζεται ἔτι ἡ ἀκό-
λουθος λαμπρὰ περιχοπὴ.

Τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων
εὐκλεῆς μὲν ἡ τύχη, καλὸς δ' ὁ πότμος,
βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γῶν δὲ μῦσταις, ὁ δ' αἶκτος ἔκπνοος·
ἐντάφιον δὲ τοιούτον· οὔτε αἰρώς
οὔθ' ὁ πανθαμέτωρ ἀμαυρώσει χρόνος.
Ἀνδρῶν δ' ἀγαθῶν ὅδε σιγῆς οἰκέταν εἰδοξίαν
Ἑλλάδος εἴλετο· μαρτυρεῖ δὲ καὶ Ἀωνίδας
ὁ Σπάρτης βασιλεὺς, ἀρετῆς μέγαν λελοικῶς
κόσμον ἀνάβν τε κλέος.

Ὁ δ' αὐτὸς Σιμωνίδης, παρεκτός ἄλλων πολλῶν καὶ καλῶν ἐ-
πίγραμματων, ἀπειμνημόνευσε καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ μάντιος Με-
γιστίου, ὅστις, καὶ τοι κάλλιστα προειδὼς τὸν ἐπερχόμενον θάνα-
τον, δὲν ἠθέλησε νὰ φύγῃ ἐγκαταλείπων τοὺς ἡγεμόνας τῆς
Σπάρτης.

Μνήμα τόδε κλεινοῦ Μεγιστία, ὃν ποτε Μῆδοι
Σπερχεῖον ποταμὸν κτεῖναν ἀμειψόμενοι,
μάντιος, ὅς τότε Κῆρας ἐπερχομένας σάφα εἶδὼς
οὐκ ἔτλη Σπάρτης ἡγεμόνας προλιπεῖν.

Ἦρωες μακαριστοὶ οἱ ἀξιοθέντες τοιούτων ὑμνωδῶν, καὶ ὑμνω-
δοὶ μακαριστότεροι οἱ ἀξιοθέντες νὰ ἐγκαυμάσωσι τοιούτους ἥρωας!

Ἄλλὰ τὰ θριαμβικά ἐκεῖνα ἐπιγράμματα δὲν ἐπετέθησαν, τὰ ἀγέρωχα ἐκεῖνα μνημεῖα δὲν ἠγέρθησαν εἰμὴ βραδύτερον, ὅτε ἡ Ἑλλάς ἀπέβαλε τοὺς ἐπιδραμόντας βαρβάρους. Ἦδη δὲ, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου ἐκπόρθειν τῶν Θερμοπυλῶν, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου ὑποχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἕτερα ἐπεκράτησαν αἰσθήματα, αἰσθήματα ἀθυμίας καὶ ἀπογνώσεως. Καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ Ξέρξης, ὑπερανὰ πληρώσας τὴν ζήμειαν ἦν ὑπέστη, διὰ τῶν συνταχθέντων μετ' αὐτοῦ Μαλιέων, Λοκρῶν, Δωριέων καὶ ἀπάντων τῶν Βοιωτῶν (πλὴν Θεσπιέων καὶ Πλαταιέων), προήλαυνε, μετὰ τῶν ἀναριθμήτων αὐτοῦ ὄχλων, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος· ὁ στόλος αὐτοῦ, προσλαβὼν ὁμοίως νέας τινὰς ἐπικουρίας, ἀπὸ τε τῆς Καρύστου καὶ τινων κυκλάδων, προσήγγιζεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς, ἃν ὅχι ὅσος ἦτο πρὸ τῶν τρικυμιῶν τὰς ὁποίας ἔκαθε καὶ πρὸ τῶν περὶ Ἀρτεμισίον μαχῶν, ἀλλ' ὅμως πάντοτε ἀσυχρίτῳ τοῦ ἑλληνικοῦ καθυπέρτερος. Οἱ ἀσύγγνωστοι διὰ τὴν νοθρότητα αὐτῶν Σπαρτιᾶται καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦς τεταγμένοι Πελοποννήσιοι, ἐξέπεμψαν μὲν ἤδη, ἅμα μαθόντες τὸν θάνατον τοῦ Λεωνίδου, ἅπασαν αὐτῶν τὴν δύναμιν, ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κλεόμβροτον, τὸν ἐπίτροπον τοῦ Πλειστάρχου, ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καιρὸς δὲν ἦτο πλέον νὰ παραπεταχθῶσιν εἰς Βοιωτίαν, ἵνα προπολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς Ἀττικῆς, ὅπως εἶχον ὑποσχεθῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ὅθεν περιωρίσθησαν εἰς τὴν ταχίστην καὶ ἀσφαλεστάτην ὀχύρωσιν τοῦ ἱσθμοῦ τῆς Κορίνθου, παραδίδοντες οὕτω ἔρμαιον εἰς τοὺς βαρβάρους οὐ μόνον τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ Μέγαρα· ὁ δὲ στόλος διετάχθη νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Τροίζην, ἀφιμένης οὕτω καὶ τῆς θαλάσσης ἀπάσης εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων, μέχρι τῆς Πελοποννήσου· μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας, ὁ Εὐρυτιάδης, παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐπέισθη νὰ μείνῃ προσωρινῶς, ἐπὶ τινας ἡμέρας, εἰς Σαλαμίνα, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς δυστυχεῖς αὐτοὺς καιρὸν νὰ ἀνασώσῃσι τοῦλάχιστον τὰς εἰκογενεῖας τῶν.

Φοβερά τῶνόντι ἦτο μάλιστα ἡ τῶν Ἀθηναίων τούτων τύχη· διότι ἐνῷ πλειοτέρας παντὸς ἄλλου εἶχον καταβάλλει ἄχρι τοῦδε θυσίας ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος, ἐνῷ ἐπιβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα κατὰ συμ-

βουλὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶχον λάβει ὑπόσχεσιν βεβήκει οἱ Πελοποννησίαι θέλουσιν ὑπερμαχεῖσθαι διὰ ξηρᾶς ὑπὲρ τῆς χώρας αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως, ἐβλεπον ἤδη ἀπάσας τὰς προσδοκίας ταύτας ψευθεῖσας καὶ ἑαυτοὺς ἠναγκασμένους νὰ παραδίδωσι μὲν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὰς ἐστίας αὐτῶν καὶ περιουσίας, νὰ φέρωσι δὲ εἰς τὰ ἐξένη τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἡ μεγαλορροσύνη, ὥστε κατὰ τὴν ἀποφάδα ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ οἱ παρὶ τὸ Ἀρτεμίσιον συναγενησθαι πύτου, ἀποδιδασθέντες εἰς θάλασπον, εἰσῆλθον καταρπείς καὶ τεθλιμμένοι εἰς Ἀθήνας, οὐδεμία κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἠκούσθη φωνὴ μεμφυμοιρίας, οὐδεμία μετανοίας ἐνδείξεις, οὐδεμία περὶ συνθηκολογήσεως πρὸς τὸν ἐχθρὸν πρότασις, ἀλλὰ, αὐστηρῶς κειταρχούντες καὶ ὁμονοοῦντες θαυμασίως, διετέλεσαν πρᾶττοντες ὁμοθυμαδὸν πᾶν ἃ, τι ἀπαιτεῖτο, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ὥραν, πρὸς τε τὴν κοινὴν καὶ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν. Οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐξέδωκαν ἐν τῷ ᾧμα διακήρυξιν, δι' ἧς ἕκαστος Ἀθηναῖος προσεκλήθη νὰ φέρῃ ἐκτὸς τῆς χώρας, ὅπως ἀσφαλότερον, τὴν αἰπογένειαν αὐτοῦ. Καὶ ἤρχισαν ἀμέσως τότε ἡ τραγικὴ ἐκείνη ἀποδημία τῶν γυναικῶν, τῶν παίδων, τῶν γερόντων, ἥτις ἐμελλε τοσαύτως νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμῶν ἐκπαινοῦσαν ἄλλων σωζομένων εἰς Τροιζῆνα, ἄλλων εἰς Αἴγιον, ἄλλων μέχρι Σαλαμῖνος μόνον ἀπερχομένων, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἀπάσης τῆς πόλεως ἐκπλευούσης, ὡς λέγει ζωγραφικώτατα ὁ Πλοῦταρχος. Ἡ χώρα ἐκενώθη τοσοῦτον ὥστε ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου, ὁ ἐπελθὼν μετὰ τινας ἡμέρας, δὲν εἶρε νὰ αἰχμαλωτεύσῃ ἐν ὅλοις εἰμὴ 500 ἀνθρώπους· οἱ δ' ἄνδρες ἅπαντες ἐσπευδον νὰ ἐπιβῶσιν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρχε χρεῖα χρημάτων, ἵνα δοθῇ βοήθειά τις εἰς τοὺς ἀπορωτέρους τῶν ἀποδημόντων καὶ πρὸ πάντων ἕνα καταρτισθῇ ὁ στόλες, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον δὲν εἶχεν ὀβολόν, ὁ ἄρειος πάγος, ὥστε τότε συνεκροτεῖτο ἔτι ἐκ τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν, κατάρθρωσε δὲ τε δημοσίων διατάξεων καὶ δι' ἰδίων εἰσφορῶν, νὰ συλλέξῃ ποσότητα ἱκανὴν ὥστε νὰ δοθῶσιν ἐκάστῳ τῶν στρατευομένων ἑκτὸν δραχμαί. Μάλιστα δὲ ἀξιοζήλωτος ὑπῆρξεν ἡ ὁμορροσύνη καὶ προθυμία μετ' ἧς πάντες οἱ μάχιμοι ἄνδρες, φίλοι καὶ ἐχθροί, πελε-

τευόμενοι καὶ συμπολιτευόμενοι, ὥρμησαν ἐπὶ τὰς τριήρεις. Ὁ δὲ ἄλλος, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Θερμοτοκλέους, ἐξέδοτο ψήφισμα, δι' οὗ ἀνεκαλούντο πάντες οἱ δι' ὀστρακισμοῦ προσωρινῶς ἐξωρισμένοι πολῖται, καὶ εἰς τὸ ὅποιον ῥητὴς περιελήφθη ὁ Ἀρισταίδης. Καὶ ἐνθ' ὁ Θερμοτοκλὴς προέειπεν οὕτω τὴν δεξιάν εἰς τὸν μέγαν αὐτοῦ ἀντίπαλον, συγκατέβαινον εἰς τὸν Παιραιᾶ, ὃ τε Ξάνθιππος, ὁ κατήγορος τοῦ Μιλτιάδου, ὃ τε Κίμων, ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τούτου τῆς ἐν Μαραθῶν νίκης, ὅστις μὲν οὐκ ἔμελλεν ἕνεκα τῆς καταδικῆς τοῦ πατρὸς πάθος ἢ πρῶτος ὦφθη διὰ τοῦ Κεραικεῖοι φαιδρὸς ἀνίων εἰς τὴν ἀμρόπελιν μετὰ τῶν ἐταίρων, ἵππου τινὰ χαλινὸν ἀναθεῖναι τῇ θεῇ διὰ χειρῶν κομίζων (διότι δὲν ἦτο ἐπλίτης, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἐκπεῖσι τῆς πόλεως καταταταγμένος)· ὡς οὐδὲν ἱππικῆς ἀλκῆς, ἀλλὰ ναυμάχων ἀνδρῶν, ἐν τῇ παρέντι, τῆς πόλεως δεομένων. Ἀναθεὶς δὲ τὸν χαλινόν, καὶ λαβὼν ἐκ τῶν περὶ τὸν κατὰ χρεμαμένῃ ἀσπίδων, καὶ προσευξάμενος τῇ θεῇ, κατέβαινεν ἐπὶ θάλασσαν, οὐκ ὀλίγας ἀρχὴ τοῦ θαρρῆν γινόμενος. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐπεσκευάσθησαν κατασκευασμένους τὰ περὶ Ἀρτεμίσιον παθόντα πλοῖα, ὥστε, ἐπελθόντος τοῦ περσικοῦ στόλου, εὐρέθησαν εἰς κατὰστασιν νὰ ἐπαναλάβωσι τὸν ἀγῶνα. Ὁ ἐν Σαλαμῖνι ἤδη ἀθροισθεὶς στόλος ἦτο, κατὰ Ἡρόδοτον, πολυπληθέστερος τοῦ περὶ Ἀρτεμίσιον παραταχθέντος, διότι συνέειτο ἐκ 378 πλοίων, ἐν καὶ τὸ ἀθροισμα τῶν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἀναφερομένων κατ' ἰδίαν ἐκαστῆς πόλεως πλοίων δὲν συμπασσύνται εἰμὴ εἰς 366. Ἐκ τούτων παρέσχον οἱ μὲν Ἀθηναῖαι μόνοι 200, οἱ δὲ Κορίνθιοι 40, οἱ Αἰγινῆται 30, οἱ Μεγαρεῖς 20, οἱ Λακεδαιμόνιοι 46, οἱ Σικυῶνιοι 15, οἱ Ἐπιδάυριοι 10, οἱ Ἀμβρακιοὶ 7, 7 ὁμοίως οἱ Ἐρετριεῖς, 5 οἱ Τροζήνιοι, 3 οἱ Ἐρμιονεῖς, 3 ὁμοίως οἱ Λευκάδιοι, 2 οἱ Κεῖοι, 2 οἱ Στυρεῖς, 1 οἱ Κύνιοι καὶ 1 οἱ Νάξιοι, τὰς ὁποίας ἐκπεμψθεῖσας ἐκ Νάξου εἰς ἐπικουρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, οἰκομένης οἱ καῦται καὶ οἱ πλοίαρχοι αὐτῶν ἔφερον εἰς Σαλαμίνα. Ἐκ τῶν μεγάλων ἑλληνίδων πόλεων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ δὲν προσῆλθεν εἰμὴ μία Κροτωνιατῶν τριήρης, ἣς ἤρχε Φαῦλλος, ἀνὴρ τρικυβιονέτης. Πλεονεχὲς δὲ τῶν τριήρων τούτων ὑπῆρχον καὶ τινες πεντακόντοροι. Ταῦτα κατὰ Ἡρόδοτον. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ

Διοχύλος, εἰς τὸ προαναφερθὲν αὐτοῦ δρόμῳ, τοὺς Πέρσας, λέγει ὅτι ὁ πᾶς ἀριθμὸς τῶν ἑλληνικῶν νηῶν δὲν ὑπερέβαινε τὰς 300. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Διοχύλος αὐτὸς ἠγωνίσθη ἐν Σαλαμῇ, θεωρεῖται δεκάκις καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου μᾶλλον ἀξιόπιστος.

Ἐν τούτοις ὁ Ξέρξης, μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης ὤρμησεν, ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου, πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ἑλλάδος. Ἐξ ὧν τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν ὅσαι κατέκειντο μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀττικῆς μόνοι οἱ Φωκεῖς ἀπεποτήθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτὸν, καὶ κατέφυγον οἱ μὲν εἰς τὸν Παρνασσόν, οἱ δὲ πλείστοι πρὸς Λακρούς. τοὺς Ὀχύλας ὅθεν πᾶσαι αἱ πόλεις αὐτῶν, καὶ πάντα τὰ ἱερὰ ἐλεηλατήθησαν καὶ καταστράφησαν. Μία δὲ στρατοῦ μοῖρα ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Ξέρξου εἰς Δελφούς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ συλῇσθαι τοὺς μεγάλους αὐτῶν θησαυρούς· ἀλλ' ὁ προστάτης τοῦ πολυθρύλλητου τούτου ἱεροῦ, ὁ Ἀπόλλων, ἔσωσεν αὐτὸ διὰ θαυμάτων, τῶν ὁποίων δὲν ὑπῆρξαν βοθαίως ἀμέτοχα οἱ ἐπιτήδαιοι τοῦ μαντείου ἐπιμεληταί. Διότι ὅτε οἱ Πέρσαι, ἀναβάντες διὰ τῆς ἀτραπῆς τοῦ Παρνασσοῦ ἤτις ἔφερον εἰς Δελφοὺς, ἔφθασαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Προνοίας Ἀθηνᾶς, ἠκούσθησαν αἰρῆνης βοῆς καὶ βρονταί, ἀπὸ δὲ τοῦ ὄρους ἀπορραγείσαι δύο κορυφαὶ ἐπέσκηψαν, διὰ πολλοῦ κατὰγου, ἐπὶ τοὺς ἐπερχομένους, συντρίψασαι πλείστους ὅσους αὐτῶν, ἐν δὲ τῇ ναφῇ τῆς Προνοίας βοή καὶ ἀλλαγήμης ἐγένετο, ὥστε οἱ πολέμιοι, καταληθθέντες ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν κατεδιώχθησαν δὲ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Δελφῶν, ἀλλὰ, ὡς ἔλεγον, καὶ ὑπὸ δύο ὀπλιτῶν ἐχόντων φύσιν μολίονα τῆς ἀνθρωπίνης, οἵτινες, ὡς ἐθεοβαίουν ἔπειτα οἱ Δελφοί, δὲν ἦσαν ἄλλοι, εἰμὴ οἱ δύο ἥρωες Φύλακος καὶ Αὐτόνοος, ὧν τὰ τεμνὴ παρῆκιντο παρὰ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερόν. Οὕτω λοιπὸν ἐσώθη τότε τὸ μαντεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκτεθεὶς ἐκτοτε ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἄσυλον, μέχρις οὗ μετὰ 430 περὶ τοῦ ἐτη ἐλεηλάτησεν αὐτὸ κατὰ πρῶτον ἡ βέβηλος τοῦ Φωκέως Φιλομήλου χεῖρ.

Ὁ δὲ Ξέρξης, μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ, ἐπορεύθη ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τῆς Βοιωτίας πρὸς τὴν Ἀττικὴν κατέφθασεν ἀνωλύτως εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως. Οἱ κᾶτοικοι, ὡς προείπομεν, εἶχον ἐγκα-

ταλαίφει τὴν τε χώραν καὶ τὸ ἄστυ· ἀλλ' ὀλίγοι τινὲς Ἀθηναῖοι, μὴ θέλοντες ἢ μὴ δυνάμενοι, διὰ τὸ γῆρας ἢ τὴν πέναν, νὰ ἀποδημήσωσιν, εἶχον κλεισθῆ εἰς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἐκ τοῦ προχείρου ὠχυρώθησαν ἐν αὐτῇ. Οἱ περὶ τὸν Ξέρξην Πεισιστρατίδαι, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν ἱερὸν τοῦτον χώρον ἀπὸ τῆς βεβηλώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, ἐπροσπάθησαν μὲν παντὶ σθένει νὰ κατατείσωσι τοὺς ὀλίγους τούτους ὑπερμάχους νὰ παραδοθῶσιν· ἀλλὰ μὴ πειθομένων αὐτῶν, ἐδέσσει νὰ ἐκπολιορκηθῇ ἡ ἄκρα· μεθ' ὅσπας μὲν οἱ ἐν αὐτῇ ἄνδρες ἐσφάγησαν, ἅπαντα δὲ τὰ οἰκοδομήματα, τὰ τε ἱερὰ καὶ τὰ ἄλλα, ἐλεληατήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν. Ὁ Ξέρξης ἐγένετο οὕτω κύριος καὶ τῆς ἀκροπόλεως, συγχρόνως δὲ περίπου ἔφθασεν εἰς Φάληρον ὁ πολυάριθμος αὐτοῦ στόλος.

Ὁ μέγας βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ θεωρῇ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ὡς ἐκτελεσθεῖς σχεδόν. Τέσσαρες μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπ' ἧς ἐξέκλιναν ἀπὸ τῆς Ἀσίας, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οἱ Ἕλληνες, ὅτινες, πρὸ εἰκοσαετίας, εἶχον πράξει τὸ λάθος νὰ μὴν ὑποστηρίξωσιν ἀπαχρώντως τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν καὶ εἶχον ὑποχωρήσει ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐξηκολούθησαν ὑποχωροῦντες ἀκαταπαύστως, ἀπὸ τῶν Τεμπῶν εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὸν ἰσθμὸν. Ὁ Ξέρξης ἦτο κύριος ἀπάσης τῆς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῆς Πελοποννήσου Ἑλλάδος, καὶ ἀπάσης τῆς ἀπὸ τοῦ Ἑλλεσπόντου μέχρι τῆς Σαλαμίνο· θαλάσσης· ἦτο ἰδίως κύριος τῆς αὐθάδους πάλεας, ἥτις πρὸ δεκαετίας ἔτριψε τὰ περσικὰ στῆρι ἐν Μαραθῶνι· οἱ προσαταυόμενοι αὐτοῦ Πεισιστρατίδαι καὶ οἱ μετὰ τούτων συντασσόμενοι ὀλίγοι Ἀθηναῖοι φυγάδες ἀναβάντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν, προσήνεγκαν αὐτόθι θυσιάαν καὶ ἐνόμισαν ὅτι ἐπέτυχαν τοῦ σκοποῦ ἂν ματαίως εἶχεν ἐπιδιώξει ὁ Ἰπτίας, ὅτι ἀνέκτησαν τὴν πάτριον τυραννίδα, ὃ δὲ Ξέρξης ἐσκέυε νὰ πέμψῃ εἰς Σούσα ταχυδρόμον, ἵνα ἀναγγείλῃ τὸ κατόρθωμα αὐτοῦ καὶ διαλύσῃ τοὺς φόβους τοῦ θεῖου τοῦ Ἀρταβάνου. Τὰ πράγματα εἶχον τινόντι οὕτως, καὶ ἐκ πρώτης ὥρας ὁ ὀριστικὸς τῶν Περσῶν θρίαμβος ἐφαίνετο ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ ἀκριβεστέρως τῶν περιστάσεων ἐξέτασις ἠδύνετο νὰ περὶ γὰρ σπουδαίως περὶ τούτου ἀμ-

φύλαξας. Κατὰ ξηρὰν οἱ πολέμοι, ὅστινες μετὰ κόπου ἐκπέμ-
σαν τὰς θερμοπόλεις, ἀγωνιζόμενοι πρὸς 4000 μόνον Ἕλληνας
προέκειτο ἤδη νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὸν ἰσθμὸν ὀχυρήματα ἀσπίδι
ὑπὸ πολλῶν μυριάδων Πελοποννησίων ὑπερασπιζόμενα. Καὶ ἐνθ' ἑ-
μοσύλαις μὲν οἱ Ἕλληνες δὲν κατεβλήθησαν ἐπὶ τέλους εἰμὴ δὲν
ἐκωκλεύθησαν διὰ πλαγίας τινὸς ὁδοῦ· ἐν δὲ τῇ ἰσθμῷ κύκλωσι δὲν
ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ εἰμὴ ἀπὸ θαλάσσης, διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἐκ
θαλάσσης κύκλωσις ἔπρεπε νὰ κατατροπωθῇ ὁ ἑλληνικὸς στόλος·
ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς στόλος οὐ μόνον δὲν εἶχε μακρῇ περὶ Ἀργε-
σιον, ἀλλὰ καὶ ἀξιολόγους ἔκτοτε προσέλαβεν ἐκκαυράς· ὅθεν δὲν
ἦτο παντάπῃσι βέβαιον ὅτι θέλει ἤδη ὑποκύβει εἰς τὸν περσικόν,
ὅστις ἦτο μὲν πάντοτε ἀσυγκρίτως λόγῳ κυλιανώτερος, εἴη
ὅμως οὐδὲν ἦτον πάθει πολλὰς ζημίας ἀπὸ τε τριχυμῶν καὶ ἐκ
τῶν ναυμαχιῶν. Πρὸς τοῦτοις, ἡ ἐν Δελφοῖς οὐκ ἐν ἀποτυχίᾳ τῶν
Περσῶν ἐμαρτύρει ὅπως δυνάμεως ἦτο, διὰ τὸ ὁρεῖν τῆς χερσὶ
ἡ ἐκπόρθης τῆς ἐνδοτέρας Ἑλλάδος. Τὸ δὲ δευτέρον, ὁ ἀπα-
ράμμος ἐκεῖνος ὄχλος ἐστεραίτο ἤδη τροφῶν· εἰ ἐν Θέρῃ καὶ ἐν
Μακεδονίᾳ ἀποθῆκαι εἶχον ἐξαντληθῇ, ἡ δὲ ἀνατολικὴ σπαρὶ Ἑλ-
λάς, ἐρημωθείσα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ λεηλατηθεῖσα, δὲν ἦτο δυ-
νατὸν νὰ συντηρήσῃ ἐπὶ πολὺ τοσοῦτους ἐπὶ ἡλῦδας. Ὅθεν οἱ Πέρσαι
διὰ νὰ συμπληρώσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν, ἄφελον νὰ καταφέρωσι τὰ
χίιστα καιρίαν τινὰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πλεονή· τῶν δὲ Ἑλλήνων
ἐξοναντίας τὸ συμφέρον ἦτο νὰ παρατείνωσι τὸν ἀγῶνα, διότι πρὸς
τοῦ γνωμένου, οἱ πολέμοι ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ ὑποχωρήσωσι
τοσοῦτω μᾶλλον ὥσῃ, σεπταμβρίου μηνὸς ὄντος, ἐπλησίαζεν ὁ χει-
μῶν. Καὶ ὅμως ἐνθ' οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰ ἀχρι τοῦδε σφάλματι εἰ-
τῶν προέβησαν τὸ σφάλμα τοῦ νὰ δεχθῶσι, νὰ προκαλέσωσι μά-
χιστα μάχην κρίσιμον, ὑπερίσχυσαν ἐπὶ τέλους· διότι ἐν πόλει
μυρίαί βουαι περιστάσεις καὶ πρὸ πάντων ἡ τόλμη τῶν ἡγεμόνων
πολλὰ ἐπανορθοῦσιν ἀμαρτήματα, μυρίαί δὲ πάλιν ἕτεροι περιστά-
σεις καὶ πρὸ πάντων ἡ δειλία τῶν ἡγεμόνων πολλὰ ματαιοῖα
πλεονεκτήματα. Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τὰ γεγονότα.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός· τοῦ 480 ἔτους, ὁ περ-
σικὸς στρατὸς κατεῖχεν ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, τὸ δὲ πρὸ

τίστον αὐτοῦ μέρος ἦτο συμπεπυκνωμένος εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὸ περὶ Ἐλευσίην πεδῖον, ἔτοιμον νὰ ὀρμήσῃ διὰ τῶν Μεγάρων πρὸς τὸν ἰσθμόν. Ὁ παρσιακὸς στόλος ἐστάθμευεν εἰς τὴν μεσημέρην παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, ἔχων τὸ στρατήγιον αὐτοῦ ἐν Φαλήρῃ. Ὁ περσικὸς ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο παρατεταγμένος ὀπισθεν τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ ἰσθοῦ, ὁ δὲ στόλος ὁ ἑλληνικὸς ἦτο συμπεπυκνωμένος περὶ τὴν πόλιν τῆς Σαλαμῖνος, δηλαδὴ ὅχι εἰς τὴν σπερρινὴν καίμην τῆς Σαλαμῖνος, τὴν κενεῖς λεγομένην Κούλουρην, ἀλλ' εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν, ὅπου, καταντικρὺ τῆς Ἀττικῆς παραλίας, καίνονται τὰ λεγόμενα Ἀρπελάκια. Ἡ ἐκένωσις τῆς Ἀττικῆς εἶχεν ἤδη συμπληρωθῇ καὶ τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων εἶχον προσέλθει εἰς Σαλαμίνα καὶ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου, ὥστε ὁ Εὐρυδιάδης συνεκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας ἵνα βουλευθῇ περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ πλείστοι ἐρρόνουν ὅτι ὁ στόλος ἔκρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ἰσθμόν, ὅτι, ἐν ἀγωνισθέντι ἐν τῷ μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ Ἀττικῆς πορθεῖν ἠττῶντο, ἤθελον ἀποκλεισθῇ εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην, ἐνῇ περὶ τὸν ἰσθμόν, εἰς Κεγχρεάς, ὅχι μόνον δὲν ἔτραχον τὴν κίνδυνον τοῦτον τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἀλλὰ εἶχον καὶ τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νὰ ὑποδοιῶνται ὑπὸ τοῦ κατὰ ξηρὴν στρατοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς συζητήσεως ταύτης, εἶδον οἱ ἐν Σαλαμῖνι τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων πορπολουμένην, καὶ ὑπὸ τοιαύτου κατελήρθησαν φόβου, ὥστε καὶ τῶν στρατηγῶν, ἐνῇ αὐδαμία ἐπὶ εἶχε γίνεαι ἀπόφασις, ἐξελθόντες κατεπυκνωμένως ἀπὸ τοῦ συμβουλίου, παρήγγειλαν τὰ πλοῖα αὐτῶν νὰ ἐτοιμασθῶσιν ἵνα διὰ νυκτὸς ἀποπλεύσωσι. Καὶ οἱ μείναντες δὲ ἐν τῷ συμβουλίῳ στρατηγοὶ ἀπαφάσισαν, κατὰ πλειονοψαφίαν, νὰ παρασκευάσωσι τὰ πάντα ἵνα τὴν ἐπιούσαν πρὸς ὑποχώρησιν. Μισανοφηροῦντες ἦσαν οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Αἰγίνης καὶ τῶν Μεγάρων, πρὸ πάντων δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐθεώρει ἀσθερίαν τὴν ὑποχώρησιν· ὅθεν ἐπανῆλθε τεθορυβημένος εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον, νυκτὸς ἤδη οὐσῃς, εἶτα αἰκοῦναι, εἶτε, ὡς λέγει Ἡρόδοτος, κατὰ πρετροπὴν συνετοῦ τινοῦ Ἀθηναίου, Μνησφίλου καλουμένου, ἀπεφάσισε νὰ δοκιμάσῃ νὰ μεταπείσῃ τὸν Εὐρυδιάδην. Διέταξε λακὸν νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸν πρὸς τὴν ναυαρχίδα, καὶ πλησιάσας ἔκραξε πρὸς τὸν ναύαρχον

ὅτι ἔχει νὰ τὸν ἐμιλήσῃ περὶ κοινοῦ πράγματος· ὁ δὲ παρήγγαλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πλοῖον· καὶ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς παρετήρησεν εἰς τὸν Εὐρυδιάδην, ὅτι ἂν ἀναχωρήσωσιν ἀπὸ Σαλαμίνας, δὲν θέλουσι πλέον ναυμαχήσει περὶ τῆς ὅλης πατρίδος, περὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος· διότι αἱ μοῖραι ἐκαστος κόλως θέλουσι τραπῇ εἰς τὰ ἴδια, οὐδὲ ὑπάρχει ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ ἐμποδίσῃ τὸν στόλον τοῦ νὰ διασκορπισθῇ, καὶ ἡ Ἑλλὰς θέλει οὕτω ἀπολεσθῇ διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀβουλίαν. Προσέθηκε δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ δι' ὧν κατέπεισε τὸν Εὐρυδιάδην νὰ συγκαλέσῃ πάλιν τὸ συμβούλιον, ἔτι διὰ νηπύς. Συνελθόντων δὲ πῶν στρατηγῶν, καὶ πρὶν εἰσέτι ὁ Εὐρυδιάδης ἐκθέσῃ τὸν λόγον δι' ὃν συνήγαγεν αὐτοὺς, ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐν τῇ ἀνυπομονησίᾳ του, ἤραχισεν ἐκδηλῶν εἰς ἑκαστον ἡγεῖσθαι ἴδια τοὺς φόβους αὐτοῦ καὶ τὰς ἀνησυχίας διὰ τὴν προκειμένην ἐγκατάλειψιν τῆς Σαλαμίνας· διὸ ἐρεθισθεὶς ὁ Κορίνθιος στρατηγὸς Ἀδεύμαντος, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐπόθει τὴν εἰς Κόρινθον ὑποχώρησιν, « ὦ Θεμιστοκλείς, ἀνέκραξεν, εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας οἱ ἐξαπστάμενοι, προτοῦ δοθῇ τὸ σύνθημα, βαπίζονται » ὁ δὲ ἡπλίς ἐπὶ τοῦ παρόντος φέρων τὴν αὐθάδη ταύτην ἀπεστροφά, « ναι, ἀπήντησεν, ἀλλὰ οἱ μετὰ τὸ σύνθημα ὑστερίζοντες, δὲν στεφανοῦνται. » Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ βίῃ τοῦ Θεμιστοκλέους, λέγει τὸν διάλογον τοῦτον γινώμενον οὐχὶ μεταξὺ Ἀδεύμαντος καὶ Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ μεταξὺ Εὐρυδιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, καὶ ἐπιφέρει ὅτι μετὰ τὴν ἀπόκρισιν τούτου, ἐπαραιμένου τοῦ πρώτου τὴν βακτηρίαν ὡς πατάξοντος, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνέστειλεν αὐτῷ εἰπὼν « πάταξον μὲν, ἀκουσον δέ ». Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος εἶναι πάλιν ἀξιοπιστότερος τοῦ Πλουτάρχου, ὅχι μόνον διότι, ὡς κληροστάτος εἰς τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα, ἠδύνατο νὰ γνωρίξῃ αὐτὰ ἀσφαλέστερον, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ὀλιγώτερον τραγικὴ ἐκθεσίς του, εἶναι καθ' αὐτὴν πιθανωτέρα. Ἰσχύοντι ἀπ' ὧν τῶν περιστάσεων τῆς συζητήσεως ταύτης ἐξάγεται, ὅτι ὁ Εὐρυδιάδης οὐδέμιν εἶχεν ἀφορμὴν προσωπικῆς δυσαρσεκείας κατὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ ἐξεναντίας μάλιστα ἐφαίνετο μᾶλλον πάντοτε ἀποκλίνων πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ. Ὅθεν ἀναγκάζομεθα, ἂν καὶ μὲ λύπημας, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ πολυτρύλλητον ἐκεῖνο «πάταξον μὲν, ἀκουσον

δέ, ἡ δὲν ἐρρέθη πιθανώτατα ποτὲ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους· καὶ ἐπαυ-
 ναρχόμεθα εἰς τὴν ἀφήγησιν ἡμῶν, ἀκολουθοῦντες κατὰ γράμμα
 τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας.

Μετὰ τὴν προεισαγωγικὴν μεταξὺ Ἀδεϊμάντου καὶ Θεμιστο-
 κλέους διένεξιν, ὁ Εὐρυβιάδης ὑπέβαλεν εἰς τὴν σύνοδον ὅτι,
 ἐπειδὴ παρήχθησαν ἀμφιβολίαι ἂν ἔχη ὀρθῶς ἢ πρὸ ὀλίγου γενο-
 μένη ἀπόφασις, συνεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς, ἵνα σκεφθῶσι πάλιν
 περὶ τοῦ πρακτέου. Δοθέντος δὲ τοῦ λόγου εἰς τὸν Θεμιστοκλέα,
 οὗτος, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν ναύαρχον, δὲν ἐπανέλαβε μὲν ὅσα
 εἶχεν ἰδίᾳ εἰπεῖ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς βεβαίας λειποταξίας τῶν δια-
 φόρων μοιρῶν τοῦ στόλου, ἅμα ὑποχωρήσασιν ἐκ Σαλαμῖνος, ἀπα-
 ρεόντων γὰρ τῶν συμμάχων οὐκ ἔπαρ' οἱ κόσμον αὐδένα κατηγο-
 ρέειν, ἀλλὰ παρέστησεν, ὅτι ἂν ἀναζεύξωσι πρὸς τὸν ἰσθμὸν τὰς
 γῆας, θέλουσι ναυμαχῆσαι ἐν πελάγει ἀνεκπεπταμένῳ, τὸ ὅποιον
 δὲν συνέφερε παντάπασιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἔχοντας πλοῖα βαρύ-
 τερα καὶ ὀλιγώτερα τῶν πολεμίων, ἐνῷ ἀγωνιζόμενοι ἐν τῷ στενῷ
 πρὸρρῳ τῆς Σαλαμῖνος ἔχουσι πλείστας πιθανότητας νίκης· ὅτι νι-
 κήσαντες ἐν Σαλαμῖνι, σώζουσι τὴν Πελοπόννησον οὐδὲν ἥττον ἢ
 ἐάν νικήσωσι περὶ τὸν ἰσθμὸν, ἐνῷ ὑποχωροῦντες ἤδη δὲν θέ-
 λουσι κατορθώσαι ἄλλο εἰμὴ νὰ σύρωσι κατόπιν αὐτῶν τοὺς Πέρ-
 σας εἰς τὴν χερσονήσον· ὅτι πρὸς τούτοις θέλουσι παραδῶσαι εἰς
 τοὺς πολεμίους τὴν Αἰγιναν, τὰ Μέγαρα καὶ αὐτὴν τὴν Σαλαμί-
 να, ὅπου κατέφυγον πολλοὶ Ἀθηναίων οἰκογένειαί καὶ ὅπου οἱ Ἀθη-
 ναῖοι θέλουσιν ἀγωνισθῆ μετὰ πλείστου ζήλου διότι ὁ χρησμός
 προανήγγειλεν αὐτοῖς ἐνταῦθα νίκην. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Θεμιστοκλῆς
 ἀνέπτυσσε ταῦτα πάντα, καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἤρχίζον νὰ προξενῶ-
 σιν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς παρισταμένους, ὁ Ἀδεϊμαντος, παροξυνθεὶς
 διὰ τοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ θέλων νὰ ἀνατρέψῃ τὴν συ-
 ζήτησιν· «Σιώπα, Θεμιστοκλείς, ἀνέκραξε πάλιν, διότι δὲν ἐκ-
 προσωπεῖς ἐνταῦθα ἐλευθέραν Ἑλληνίδα πόλιν μὴ λησιμονῆς ὅτι αἱ
 Ἀθῆναι κατέχονται ὑπὸ πολεμίων καὶ ὅτι ἄνθρωπος ἄπατρις δὲν
 εἰμπορεῖ νὰ ἔχη δικαίωμα ψήφου ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ.» Ἡ ἀγε-
 νὴς αὕτη βλασφημία κατέστησε τὸν Θεμιστοκλέα ἔξω φρενῶν. Ὁ
 μέγας οὗτος στρατηγός, ὅστις μετὰ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Αἰγι-

ναίων, εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὰ δύο τρίτα τῆς ἑλληνικῆς δυναμείας καὶ εἶχε τὴν συναιδέσθαι ὅτι κρατεῖ εἰς τὴν καλέσμεν αὐτοῦ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἡδυνήθη ἥδη νὰ κρατήσῃ τὴν περιφρόνησιν τοῦ πρὸς τὸν ἀναβῆ ἐκείνον ἄνθρωπον τὸν ταλαίφραγον αὐτὸν ἀμφισβήτησιν τὸ δικαίωμα αὐτοῦ· καὶ ἀφοῦ ἀναλαβὴς ἐξύβρισεν αὐτόν τε καὶ τοὺς Κορινθίους, προσέθηκε τρέμων ὑπὸ ἔργῃς, ὅτι ἐνόσῃ οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσι διακροσίας ναὺς πεπληρωμένας, δύνανται νὰ ἀποκτήσωσι πόλιν καὶ χώραν πολὺ μαζικωτάτης τῶν Κορινθίων. Δοὺς δὲ τὸ μάθημα τοῦτο εἰς τὸν Ἀδείμαντον, ἐστράφη αὖθις πρὸς τὸν πρόεδρον Εὐρυδιάδην καὶ εἶπεν αὐτῷ, βαθέως συγκακινημένος· «Εὐρυδιάδη, ἐάν μετὰς ἐνταῦθα καὶ ἀγωνισθῇς ὡς ἀνὴρ ἀγαθός, σῶζονται τὰ πάντα· εἰ δὲ μή, ἀνατρέψας τὴν Ἑλλάδα. Ἡ τύχη τοῦ παρόντος πολέμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ τοῦ στόλου. Πείσου λοιπὸν εἰς τοὺς λόγους μου, διότι ἄλλως, τὸ καθ' ἡμᾶς, παραλαβόντες τὰς οἰκογενεὰς ἡμῶν, θέλομεν ἀποπλοῦσαι εἰς Σίρην τὴν ἐν Ἰταλίᾳ, ἣτις ἐκπαλεῖ ἀπᾶν εἰς ἡμᾶς καὶ, κατὰ χρησμόν τινα, πρέπει νὰ κτισθῇ ποτε ὑφ' ἡμῶν. Τίμεις δὲ στερηθέντες συμμάχων τοιούτων, θέλετε ἐνθυμηθῆ τοὺς λόγους μου. »

Τὸ συμβούλιον ἦτο ἐκπεπληγμένον· ὁ Εὐρυδιάδης ὅστις εἶχε καὶ προηγουμένως ἀρχίσαι νὰ μεταπειθῇται ὑπὸ τῶν ἐντόνων τοῦ Θεμιστοκλέους παραστάσεων, ἀκούσας τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπειλὴν ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδώσῃ· ἦτο πρόδηλον ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ὁ ἑλληνικὸς στόλος οὐδὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ· αὐτοὶ οἱ Κορίνθιοι ἐσιώπησαν, ὁ δ' Εὐρυδιάδης, παύσας τὴν περαιτέρω συζήτησιν καὶ μηδὲ ψηφοφορίαν τινὰ προκαλέσας, ἀνέλαθεν οἰκοθεῖν νὰ ἐνατρέψῃ τὴν προηγουμένην ἀπόφασιν καὶ διέταξεν, ὅτι θέλουσι μένειν εἰς Σαλαμίνα καὶ αὐτόθι θέλουσιν ἀγωνισθῆ. Εἶχε δὲ ἥδη ἐκμαρῶσαι, καὶ πάντες, ἐκόντες ἢ ἀκόντες, ἤρχισαν παρασκευάζεσθαι ὡς ἐπὶ πόλεμον. Συγχρότως δὲ ἤρξαντο εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἐπεκαλέσαντο συμμάχους τοὺς Αἰακίδας, τοὺς τε ἕρως τῆς Σαλαμῖνος, Τελαμῶνα καὶ Αἰάντα, καὶ τοὺς τῆς Αἰγίνης, Αἰακὸν, Ἀχιλλέα, Τεύκρον, ὧν μετεπέμφαντο τὰς εἰκόνας, ἀποστέλλαντες ἐπὶ τούτῳ πλοῖον εἰς τὴν γῆσον ταύτην.

ἰ. Ἀλλὰ μετ' ὀλέγον οἱ Πελοποννήσιοι ἤρχισαν πάλιν μεμψιμοι-
ροῦντες καὶ δυσχεραίνοντες. Κατ' τῇ ἀληθείᾳ ἂν ὁ Ἀδεύμαντος,
ἐπειὶ νὰ προσβάλῃ ἀνστήτας τὸν Θεμιστοκλέα, ἐπιχειρῇ νὰ ἐξετάσῃ
τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ, ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ πολλοὺς εἰς ἀναίρεσιν
αὐτῶν λόγους. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἤξευε ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὑποχωρή-
σαντες εἰς τὸν ἰσθμὸν, ἐμελλον νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν πελάγει ἀνα-
σπεπταμένῳ· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀνυπόστατον, διότι ὁ τῶν Κεγχρεῶν
κολπίσκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὤφειλε νὰ ἀναζητήσῃ ὁ περσικὸς στό-
λος τὸν ἑλληνικόν, ἦτο μὲν εὐρύτερος τοῦ μεταξὺ Σαλαμίως καὶ
Ἀττικῆς πορθμοῦ, δὲν ἠδύνατο ὅμως βεβαίως νὰ ὀνομασθῇ πύλα-
γος ἀνασπεπταμένον, καὶ εἶχε προστεῦταις ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας
τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ὅχι μόνον ἐμελλον νὰ ἀγωνισθῶσιν ἀνταῦθα
ἔχοντες παραλειμένην καὶ βοηθοῦσαν τὴν περσικὴν αὐτῶν στρατιάν,
ἀλλὰ καὶ ὅτι, ὅμως πνεύσαντες ἀπὸ πελάγους ἀνέμου σφοδροῦ, ὁ
περσικὸς στόλος ἤθελε περιέλθει εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν. Πρὸς τοῦτους
ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλεγεν, ὅτι ὑποχωροῦντες εἰς τὸν ἰσθμὸν, ἐγκατέ-
λειπον εἰς τοὺς πολεμίους οὐ μόνον τὴν Σαλαμίνα, ἀλλὰ καὶ τὴν
Αἴγινα καὶ τὰ Μέγαρα. Ἡ ἀλήθεια ὅμως ἦτο ὅτι τῆς μὲν Αἰγι-
νης, διὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, τῶν δὲ Μεγάρων, διὰ τῆς περσικῆς
ἠδύνατο οἱ Πέρσαι νὰ γίνωσι κύριοι καὶ ἐν Σαλαμῇ ὄντων τῶν
Ἑλλήνων. Τὰς δὲ ἐν Σαλαμῇ οἰκογενείας αὐτῶν, ἠδύνατο κάλ-
ιστα οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μεταφέρωσιν εἰς Πελοπόννησον, ἀπερχόμενοι
εἰς Κόρινθον, ὅθεν ἀκριβῶς εἰπεῖν δὲν προέκειτα, διὰ τῆς ὑποχω-
ρήσεως, νὰ ἐγκαταλειφθῇ εἰμὴ μόνῃ ἡ Σαλαμίς· ἀλλὰ ἀφοῦ ἐθυ-
σιάσθησαν ἤδη τόσαι ἄλλαι πόλεις καὶ χώραι, καὶ ἰδίως ἡ Ἀττικὴ
καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Σαλαμίως δὲν ἠδύνατο νὰ θεω-
ρηθῇ γεγονός τοσοῦτον σπουδαῖον, ὥστε νὰ ἀντισταθμίσῃ πάντας
τοὺς ἄλλους λόγους τοὺς συνηγοροῦντας ὑπὲρ τῆς περὶ τὸν ἰσθμὸν
ναυμαχίας, ἂν τοιοῦτοι λόγοι ὑπῆρχον. Ἐπὶ πᾶσιν, ὁ περὶ τῆς
βεβαίας διαλύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου λόγος ἐν περιπτώσει ἀνα-
ζεύξεως εἰς τὸν ἰσθμὸν, ἠδύνατο ἐπίσης νὰ ἀμφισβητηθῇ· αἱ πελοπον-
νησιακαὶ μοῖραι ἦτο ἐνδεχόμενον τρόντι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια·
ἀλλὰ τότε, ἂν ὁ περσικὸς στόλος ἐπραττεν, ὅτι πρὸ ἡμερῶν εἶχε
συμβουλευσεὶ ὁ Δημάρατος, ἂν ἐξέπεμπε, δηλαδὴ ἱκανὰ αὐτοῦ πλοῖα

εἰς τὰ διάφορα τῆς Πελοποννήσου παράλια· τοῦτο διὸς, τὸ ὅποιον δὲν εἶχον πράξει οἱ Πέρσαι ἄχρι τοῦδε, καὶ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν προτίθεντο νὰ ἐνεργήσωσι πρὶν κατατροπώσωσι τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ἡδύνατο εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ γίνῃ καὶ ἐν Σαλαμῖνι ὄντων τῶν Ἑλλήνων. Ἄν δὲ αἱ πελοποννησιακαὶ μοῖραι ᾔθελον νὰ διαλυθῶσιν ὅχι διότι αἱ πόλεις αὐτῶν ἠπειλοῦντο ὑπὸ περικύων πλοίων, ἀλλὰ διότι αἱ μοῖραι ἐκείναι δὲν προηρῶντο νὰ ναυμαχήσωσι, δὲν ἤξεύρομεν διατί ἄραγε νὰ μὴ ἀναχωρήσωσι καὶ ἀπὸ Σαλαμῖνος, ὅπως ᾔθελον διασκεδασθῇ μετὰ τὴν ἀπὸ ταύτης ἀνάγκην. Καὶ ἐνθ' εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Θεμιστοκλέους ἡδύνατο νὰ ἀντιταχθῶσιν οὕτω ἕτερα, οὐδὲν ἦττον σπουδαία ἐπιχειρήματα, οἱ Πελοποννήσιοι ᾔσθάνοντο, ὅτι, ἀγωνιζόμενοι μὲν ἐν Σαλαμῖνι, ἐν ἐπικύωντο, ᾔθελον ἀποκλεισθῇ εἰς τὴν νῆσον ταύτην καὶ ἅπαντες καταστραφῇ, ἀγωνιζόμενοι δὲ περὶ τὸν ἰσθμὸν καὶ ἡττηθέντες, ἡδύνατο νὰ σωθῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ προσθέσωσιν εἰς τὴν περικύων αὐτῆς στρατιὰν πολλὰς μυριάδας μαχητῶν· πρὸς τοῦτους δὲ, ὑποχωροῦντες ἐκ Σαλαμῖνος ἀνέβαλλον τὸν κρίσιμον ἀγῶνα, ἡ δὲ ἀναβολὴ συνέφερε πολυεπῶς, ὥς προεξηγήσαμεν, εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἰσως ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐζήτουν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰμὴ διὰ νὰ διαλυθῶσιν· ἰσως εἶχε τὴν φιλοτιμίαν νὰ ἀγωνισθῇ ἐπὶ χώρας ἀνηκούσης ἔτι εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἰσως ἐφρόνει ὅτι ὁ χρησμὸς ὁ ἀναγγέλλας ὅτι οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ θέλουσι νικήσει ἐν Σαλαμῖνι, ἐμελλε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς θάρρος ἀκατάγωνιστον καὶ νὰ ἀναδείξῃ τῶντοι αὐτοὺς νικηφόρους· ἰσως αὕτη ἐκείνη ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ νικήσωσιν ἐξ ἁπαντός, διότι νικώμενοι ᾔθελον ἤδη ἀποκλεισθῇ, ἦτο εἰς τῶν κυριωτάτων λόγων δι' οὓς ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέμενε νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν Σαλαμῖνι· καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ἐνίκησαν, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐφάνη ἐπὶ τέλους ὅτι εἶχε δίκαιον. Ἀλλὰ πρὸ τῆς μάχης, καὶ ἐνόςφ ἡ νίκη δὲν ἦτο παντάπασι βεβαία, οἱ Πελοποννήσιοι ἐδικαιοῦντο τῇ ἀληθείᾳ ν' ἀγανακτῶσι βλέποντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας νὰ ἀποκλεισθῶσιν, ὥς εἰς παγίδα τινὰ, ἐντὸς τῆς Σαλαμῖνος. Ἡ δυσἀρέσκεια τῶν ἡγεμόνων μετεδόθη εἰς τὰ πληρώματα· ἡ κοινὴ συζήτησις ἡύξησε τὴν κοινὴν ἐξαιψὺν· εἰς ἕκαστον πλοῦον ἡγέρθησαν κραυγαὶ μεγάλαι διὰ τὴν

ἐβουλίαν τοῦ Εὐρυβιάδου, τοῦ πεισθέντος νὰ μεταβάλῃ γνώμην· ὥστε, κορυφαθέντος τοῦ θαρύβου, ὁ καύαρχος ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ συγκαλέσῃ καὶ αὐτὴς τὸ συμβούλιον τῶν στρατηγῶν.

Ἐν τῷ νέῳ τούτῳ συμβουλίῳ, ἐπανεληφθήσαν ἐκατέρωθεν οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους προεθέσμεν, ὃ δὲ Θεμιστοκλῆς, θεωρῶν ἥδη ὅτι ἡ πλειονοψηφία τῶν Πελοποννησίων θέλει ἐπὶ τέλος κατισχύσει, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα παράδοξον. Ἐξελθὼν τοῦ συμβουλίου, ἐπὶ προφάσει τινὶ, προσεκάλεσεν ἓνα τῶν δούλων αὐτοῦ, ὀνόματι Σίκιννον. Ὁ Σίκιννος οὗτος ἦν Ἕλλην, ὡς φαίνεται, τὴν καταγωγὴν, ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ἐγίνωσκε τὴν περσικὴν γλῶσσαν καὶ εἶχε περιέλθει εἰς δουλείαν, πωληθεὶς, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, μετὰ τὴν τελευταίαν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν· ἦτο δὲ ἄνθρωπος διακεκριμένος ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτοῦ· διὸ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε καταστήσει αὐτὸν παιδαγωγὸν τῶν τέκνων του· καὶ ὕστερον, ὅτε οἱ Θεσπιεῖς ἐζήτησαν διὰ νέων πολιτῶν νὰ αὐξήσωσι τὴν πόλιν των, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνέδειξεν αὐτὸν πολίτην Θεσπιέα, δούς αὐτῷ πολλὰ χρήματα. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν Σίκιννον παρήγγειλε νὰ μεταβῇ ἀμέσως καὶ κρυφίως εἰς τὸ περσικὸν στρατόπεδον, καὶ προσελθὼν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν βαρβάρων, νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ἀφωσιωμένος ὢν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐπιθυμῶν τὴν ὑπερίσχυσιν αὐτοῦ, ἀναγγέλλει ὅτι οἱ Ἕλληνες, φοβηθέντες, ἀπεράσισαν νὰ φύγωσι, καὶ ὅτι καλλίστη παρουσιάζεται εἰς τοὺς Πέρσας περίστασις νὰ καταστρέψωσι διὰ μιᾶς τοὺς πολέμιους αὐτῶν, οἵτινες, διχονοοῦντες, δὲν θέλουσιν ἀντισταθῇ, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' ἀλλήλων θέλουσι πολεμῆσαι οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ὑποταχῶσιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ οἱ μὴ. Τοιαῦτα διεμήνυσεν ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Περσῶν, ἵνα, ἐπισπεύσας τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν, ἀναγκάσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν Σαλαμῖνι. Καὶ ὁμολογητέον ὅτι τὸ τέχνασμα ἦτο χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐπέδιδκε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ διὰ παντὸς τρόπου, εἴτε ἀγαθοῦ, εἴτε πονηροῦ. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπολιτεύθη ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τρόπον τοσοῦτον ἀκροσφαλῆ, ὥστε ἀπὸ λεπτοῦ νήματος ἐξηρτᾶτο νὰ ἀναδειχθῇ ἢ σωτὴρ τῆς πατρίδος ἢ προδότης αὐτῆς. Τῷόντι ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν,

τὸ στρατήγημα αὐτοῦ ἐπηνέθη καὶ ἐθαυμάσθη. Ἐὰν ὁμως ἐκκέντο, ὅπερ δὲν ἦτο ἀδύνατον, εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθελε θεωρηθῇ ὡς αἰσχιστος προδότης. Δὲν λέγομεν, ὡς ἄλλοι τινὲς, ὅτι, ἐν τῇ ἀπληπισμένῃ ταύτῃ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων καταστάσει, ἠθέλησε πιθανώτατα, διὰ τῆς διαφορουμένης ἐκείνης ἀποστολῆς, νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν καθ' ἑκατέραν τῆς τύχης ῥοπὴν. Ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὥςτις περὶ Ἀρτεμίσιον ἐδωροδοκῆθη ἵνα ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον, βραδύτερον κατηγορήθη πολλάκις, καὶ δικαίως, ὅτι ἐδωροδοκῆθη ἵνα παραβῇ τὸ καθήκον· καὶ πάλιν ὁ ἄνθρωπος ὥςτις ἐν Σαλαμῖνι ἐπροςποιήθη προδοσίαν ἵνα σώσῃ τὴν πατρίδα, βραδύτερον κατηγορήθη καὶ δικαίως, ὅτι πραγματικῶς ἐπρόδωκε τὴν Ἑλλάδα. Τοσοῦτον ὀλισθηρὰ εἶναι ἡ ὁδὸς ἣν βαδίζουσι πολλάκις οἱ ἄνθρωποι οἱ ἔχοντες τὰς ἠθικὰς τοῦ Θεμιστοκλέους ἀρχάς.

Ὁ Σίκιννος εὗρε τὸν Ξέρξην ἐπανελθόντα ἐκ Φαλήρου, ὅπου εἶχε μεταβῇ μετὰ τοῦ Μαρδονίου, ἀπὸ πρωίας τῆς ἡμέρας ταύτης, ἥτις ἦτο ἡ ἐπιούσα τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀλώσεως, ἵνα ἀποφασίσῃ ἐν ναυτικῷ συμβουλίῳ, ἂν ὁ περσικὸς στόλος θέλει προσβάλλει τὸν ἐλληνικὸν πρὶν ἢ ὁ περσικὸς στρατὸς ὁρμήσῃ πρὸς τὸν ἱσθμὸν· ὥστε τὴν ἡμέραν ταύτην συγχρόνως σχεδὸν ἐβουλεύοντο καὶ ἐν Φαλήρῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐκάτερον δὲ τῶν συμβουλίων τούτων ἐξεικόνιζε πιστῶς τὰς δύο ἀντιπαρατεταγμένας δυνάμεις. Ἐν Σαλαμῖνι εἶδομεν πλείστην γνωμῶν ποικιλίαν, ἥτις ὁμως ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς μειονοψηφούσης μεγαλοφυΐας· ἐν Φαλήρῳ ἐξεναντίας ἐπεκράτει ἀπάντων ἡ δύναμις καὶ ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου, ἥτις ὁμως δὲν κατώρθωσεν ἄλλο εἰμὴ νὰ πνίξῃ τὴν φωνὴν τῆς μειονοψηφούσης συνέσεως. Τῶνόντι, ἐν τῷ ναυτικῷ τούτῳ συμβουλίῳ προσεκλήθησαν οὐ μόνον οἱ Πέρσαι τοῦ στόλου ἡγεμόνες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγγχώριοι τῶν διαφορῶν μοιρῶν ἀρχηγοί. Προταθέντος δὲ τοῦ ζητήματος, ἂν θέλωσι ναυμαχῆσαι ἀμέσως ἢ ὄχι, πρῶτοι οἱ βασιλεῖς τῆς Σιδῶνος καὶ τῆς Τύρου ἀπήντησαν ναί, καὶ κατόπιν πολλοὶ ἄλλοι, ὅθεν ἐσχηματίσθη πλειονοψηφία ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ναυμαχίας. Ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ μειονοψηφοῦντες, ὧν τὴν γνώμην ἐδήλωσε θαρρόντως ἡ βασιλὶς τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Ἀρτεμισία, ἥτις, ἀρχούσα τῆς πόλεως ἐκείνης ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, μετέσχε τῆς με-

γάλας ταύτης στρατείας, συνεπαγομένη ὃ τριήρεις ἄριστα ἐσκευασμένα. Ἡ Ἀρτεμισία ἦτις ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐφοβείτο τὸν ἀγῶνα, εἶπεν ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἐκβάσις τῆς ναυμαχίας ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅτι ἀφ' ἑτέρου μικρά τις τούλάχιστον ἀναβολὴ συνέφερε κατὰ πάντα λόγον, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωσιν ἀρκετὰς τροφὰς ἐν Σαλαμῖνι, ὥστε διὰ τοῦτο ἤδη ἦτο πιθανώτατον νὰ διαλυθῶσι· τὴν δὲ διάλυσιν ταύτην ἡδύνατο νὰ ἐπισπεύσῃ ὁ περσικὸς στρατὸς, ὁρμῶν ἀμέσως κατὰ τῶν Μεγαρέων καὶ κατὰ τοῦ ἰσθμοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη ἦτο ἀναμφιδόλως ἡ συννετωτέρα· ἀλλ' ὁ Ξέρξης προετίμησε τὴν τῆς πλειονοψηφίας, διότι εἶχε πιθανώτατα ὑπαγορεύσει αὐτήν· ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῶσι τὰ πάντα ἵνα τὴν ἐπιούσαν ὁ μὲν στόλος ναυμαχήσῃ, ὁ δὲ περσικὸς στρατὸς προελάσῃ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Σίειννος λοιπὸν εὔρε τὸν Ξέρξην ἐτοιμον νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐπεθύμει ὁ Θεμιστοκλῆς, καὶ ἐνίσχυσε μόνον τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ. Ὁ περσικὸς στόλος ἐστάθμευεν, ὡς προείπομεν, εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Φαλήρου, τῆς Μουνυχίας, τοῦ Πειραιῶς καὶ εἰς τὸν λεγόμενον Φωρῶν ἦτο, Κλεπτῶν λιμένα, ὅστις κεῖται ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς εἰσόδου τοῦ μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ Ἀττικῆς πορθμοῦ. Ἀμα ἐνύκτωσεν, ἀπόσπασμα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κατέλαβε τὴν Ψυττάλειαν, τὴν μικρὰν νῆσον τὴν κειμένην εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἐκεῖνο στόμιον τοῦ πορθμοῦ ἐμπροσθεν τοῦ Πειραιῶς, περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ περσικοῦ στόλου, τὸ ἐκ φοινικικῶν καὶ αἰγυπτιακῶν πλοίων συγκείμενον, εἰσῆλθε διὰ τοῦ στομίου τούτου εἰς τὸν πορθμὸν, καὶ προσλθὼν, παρὰ τὴν ἀττικὴν παραλίαν, μέχρι τοῦ ἑτέρου στομίου ἦται τοῦ ἀρκτικοῦ, τοῦ πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, ἔφραξε τὴν διόδον ταύτην καὶ παρετάχθη ὡς ἐπὶ μάχην· κατόπιν τούτου εἰσῆλθον, διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ ὁμοίως στομίου, αἱ μοῖραι τῶν Κυπρίων, τῶν Κιλικίων, τῶν Λυκίων καὶ τῶν Παμφύλων, καὶ ἐστάθμευσαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς περσικῆς παρατάξεως· τελευταῖοι δὲ εἰσέπλευσαν οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Κἄρες, ἀποτελέσαντες τὸ ἀριστερὸν κέρας, τὸ πρὸς τὸν Πειραιᾶ. Ταῦτα δὲ πάντα διενηργοῦντο ἐν σιγῇ, ἵνα μὴ ἐννοήσωσιν οἱ Ἕλληνες τὰ γινόμενα.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν συζητοῦντες. Θορυβώδεις ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σικίννου, καὶ εἰς οὐδὲν ἤρχοντο ἀποτέλεσμα, καὶ τοι εἶχεν ἤδη νυκτώσει πρὸ καιροῦ, διότι ἂν ἡ μία γνώμη, ἡ τῶν Πελοποννησίων, εἶχε τὰς πλείονας ψήφους, ἢ ἄλλη, ἡ τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶχε τὰς πλείονας νῆας, καὶ αὐτὸς ὁ Εὐρυδιάδης ἐφαίνετο πρὸς ταύτην ἀποκλίνων, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς εἶχε συμφέρον νὰ ἀναβληθῇ ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασις, ἐλπίζων πάντοτε εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ στρατηγήματός του. Ἐπλησίαζε δὲ ἤδη τὸ μεσονύκτιον, ὅτε εἶπον εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ὅτι ζητεῖ τις αὐτόν. Ἐξῆλθε λοιπὸν τοῦ συμβουλίου καὶ εἶδεν ἐμπρὸς του τὸν Ἀριστείδην. Ὁ Ἀριστείδης, ἀνακληθεὶς πρὸ τινων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐξορίας του, ἔδραμεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ μαθὼν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἔριν ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα. Οἱ δύο ἀντίπαλοι ἔτεινον ἀμοιβαίως τὴν δεξιὰν καὶ ὑπέσχοντο λήθην μὲν τῶν παρελθόντων, εἰλικρινῇ δὲ ἐν τῇ παρούσῃ κρίσει στιγμῇ σύμπραξιν. « Ἀλλ' ἡ συζήτησις, ἐπέφερον ὁ Ἀριστείδης, εἶναι ματαία. Εἰμπορῶ νὰ σὲ βεβαιώσω ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ ἂν θέλουν, δὲν δύνανται πλέον νὰ φύγωσιν. Ἐγὼ ἔρχομαι ἀπὸ Αἰγίνης » καὶ εἶδον τὴν Ψυττάλειαν καταληρθεῖσαν ὑπὸ τῶν Περσῶν » καὶ εἶδον τὸν στόλον αὐτῶν ὅλον εἰς κίνησιν, πλησάζοντα εἰς τὸ στόμιον τοῦ πορθμοῦ, μετὰ κόπου δὲ ἡδυνήθην νὰ διαφύγῃ. » « Ἀγαθὰς φέρεις ἀγγελίας, ἀπεκρίθη ὁ Θεμιστοκλῆς μακράντων εὐχαρίστως ὅτι τὸ στρατηγήμά του ἐπέτυχε. Τὰ κινήματα ταῦτα τῶν Μήδων, ἐγὼ τὰ προσέκαλεσα. Ἐπειδὴ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἤθελον νὰ πολεμήσωσιν, ἐχρειάσθη νὰ τοὺς ἀναγκάσω εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἂν ἐγὼ ἐπαναλάβω εἰς αὐτοὺς ὅσα λέγεις, δὲν θέλουσι μὲ πιστεῦσαι. Ἔλα λοιπὸν νὰ τὰ εἰπῇς ὁ ἴδιος. » Καὶ εἰσήγαγεν ἐπὶ τούτῳ ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν Ἀριστείδην εἰς τὸ συμβούλιον τῶν στρατηγῶν οἱ πλείστοι ὅμως οὐδὲ τοῦτον ἤθελον νὰ πιστεύωσι, καὶ ἐξηκολούθει ἔτι ἡ συζήτησις, ὅτε Παναίτιος ὁ Σωσιμένους, ὁ πλοίαρχος τριήρους Τηνίας, ἥτις νῆτομόλησεν ἀπὸ τῶν Περσῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπεκύρωσε τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων » μετ' οὐ πολὺ δέ, περὶ τὰ χαράγματα, διέκρινον καὶ οἰκοθεν πάντες τὸν περσικὸν στόλον καταλαβόντα πᾶσαν τὴν ἀντικρὺ ἀττικὴν παρα-

λίαν καὶ φράξαντα ἀμφότερα τοῦ πορθμοῦ τὰ στόμια. Ὡς τε λόγος περὶ ὑποχωρήσεως δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνη, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῶσιν ἄνευ πλείονος ἀναβολῆς ὡς ἐπὶ μάχην. Τὰ δύο τρίτα τοῦ στόλου, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Αἰγινῆται ἤκουσαν εὐχαρίστως τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἣν ἐπέζητουν πρὸ δύο ἡμερῶν, καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν ὅμως μόνοι οἱ Κορίνθιοι ἴσως ἐθλίβησαν διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν περιέστησαν.

Ἄλλ' ὅπως δὴ ποτε καιρὸς μεμψιμοιριῶν δὲν ἦτο, καὶ ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἐσπευσε νὰ παραταχθῇ εἰς τὰ σημερινὰ Ἀμπελάκια, παρὰ τὴν νῆσον καὶ πρὸ τῆς πόλεως αὐτῆς Σαλαμίνας. Τὴν ἐντιμοτάτην δεξιὰν πτέρυγα κατέλαβεν ὁ Εὐρυβιάδης μετὰ τῶν μοιρῶν τῆς Σπάρτης, τῆς Κορίνθου, τῆς Αἰγίνης καὶ τῶν Μεγάρων, ἦσαν δὲ αὗται αἱ ἀρισταὶ τοῦ δωρικοῦ φύλου μοῖραι καὶ εἶχον κατέναντι αὐτῶν τοὺς Ἴωνας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Κᾶρας. Ἐν τῷ μέσῳ παρατάχθησαν αἱ τριήρεις τῶν μικροτέρων Ἑλληνίδων πόλεων, ἔχουσαι ἀντικρὺ αὐτῶν τοὺς Παμφύλους, τοὺς Λυκίους, τοὺς Κίλικας καὶ τοὺς Κύπριους. Τὴν δ' ἀριστερὰν πτέρυγα ἀπετέλουν αἱ τριήρεις τῶν Ἀθηναίων, αἱ ἀποτελοῦσαι ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου στόλου καὶ ἔχουσαι νὰ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους.

Ἑλλήσιν μὲν ἦν

ὁ πᾶς ἀριθμὸς ἐς τριακίδας ἑκάτα
ναῶν, δεκάς δ' ἦν τῶνδε χωρὶς ἔκκριτος·
Ξέρξης δέ, καὶ γὰρ οἶδα, χιλιάς μὲν ἦν
ὧν ἦγε πλῆθος, αἱ δ' ὑπέροχοι τάχει
ἑκατὸν δις ἦσαν ἑπτὰ θ'· ὧδ' ἔχει λόγος.

κατ' Αἰσχύλον εἰς τοὺς Πέρσας· ὅ ἐστι, κατὰ τὸν αὐτόπτην τοῦτον μάρτυρα, τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα ἦσαν 310 ἡ, κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν, μόνον 300, τὰ δὲ τῶν παλεμίων 1207 ἡ, κατ' ἄλλην ἐρμηνείαν, μόνον 1000.

Ἡ ὑπεροχὴ λοιπὸν τῆς περσικῆς δυνάμεως ἦτο ὑπέρογκος. 300 περίπου ἐλληνικὰ πλοῖα φέροντα 70 ἡ 80000 τὰ πολὺ ἀνδρῶν προέκειτο ν' ἀγωνισθῶσι πρὸς 1000 τὰ ὀλιγώτερον. περσικὰ καὶ ἀνδρας 250 ἡ 300000. Τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρικῶν τριήρων ἦτο

τοσούτον, ὥστε, καὶ τοὶ τεταγμένοι εἰς τρεῖς σειράς, ὑπερφαλέγ-
χουν τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, καὶ τοὶ εἰς μίαν μόνην γραμμὴν
ὄσον ἐνεσι παραταθείης· δηλαδὴ τὰ δύο ἄκρα τοῦ περσικοῦ στό-
λου, παρεκτεινόμενα πολὺ ὑπὲρ τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἑλληνικοῦ, ἦσαν
ἔτοιμα νὰ περικυκλώσωσιν αὐτόν. Καὶ ἔπειτα ὀπισθεν τοῦ περσικοῦ
στόλου, ἐπὶ τῆς ἀττικῆς παραλίας, παρετάσσετο ὁ ἀπειράριθμος
πεζικὸς στρατὸς τῶν πολεμίων, ἔτοιμος εἰς πᾶσαν βοήθειαν, ἐνῷ
ὀπισθεν τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐπὶ τῆς Σαλαμίνος, δὲν ἴσταντο εἰμὴ εἰρά-
θμοὶ τινες, ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην, Ἀθηναῖοι ὀπλῖται, διότι ὁ μὲν
μέγας πεζικὸς τῶν Ἑλλήνων στρατὸς ἦτο μακρὰν, ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ,
οἱ δὲ πλείστοι Ἀθηναῖοι ἐδέησε νὰ ἐπιβῶσιν εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν
ἄτινα καὶ πάλιν ἦσαν πολὺ ἀραιότερον τῶν περσικῶν πεπληρωμέ-
να, διότι, ἐνῷ τούτων ἕκαστον ἔφερεν 30 λογάδας ἐπιβάτας, ἐπὶ
ἐκάστης ἀττικῆς τριήρους δὲν ἐπέβαινον εἰμὴ 14 ὀπλῖται καὶ 4
τοξόται. Ἐπὶ πᾶσιν, ὀπισθεν τοῦ περσικοῦ στόλου, ἐν τῷ μέσῳ
τῶν ἀρίστων περσικῶν ταγμάτων, εἰς θέσιν τινὰ ἐπιτηδευστάτην
πρὸς κατόπτουσιν τοῦ ὅλου πεδίου τῆς μάχης, περὶ τοὺς τελευταίους
πρόποδας τοῦ ἀντικρὺ τῆς Σαλαμίνος ὄρους Αἰγάλεω, πρὸς δυσμάς
τοῦ Φωφῶν λιμένος, ἐκάθισεν ἐπὶ δίφρου ἀργυρόποδος, ὡς τις Ζεὺς,
τοῦ παντὸς ἔφορος, ὁ μέγας βασιλεὺς, ἵνα, διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ
καὶ διὰ τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἀριστευόντων, διὰ τῆς τιμωρίας δὲ τῶν
νωθρῶν ἢ ἀνάνδρων, καταστήσῃ ἀκαταμάχητον τὴν φοβεράν ἐκείνην
ναυτικὴν δύναμιν. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν πολυαριθμῶν τούτων
πλοίων, μόνα τὰ φοινικικὰ καὶ τὰ ἰωνικὰ ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν
ἑλληνικῶν κατὰ τὴν δεξιότητα. Τὰ περσικὰ πληρώματα, καθὼς ἀ-
γρυπνήσαντα καὶ κοπιάσαντα καθ' ὅλην τὴν προηγουμένην νύκτα,
ἦσαν ἐν γένει κεκμηκότα ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος. Αὐτὴ
ἡ πληθὺς αὐτῶν ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ κατὰ μέγα μέρος οὐ μόνον ἄ-
χρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου· διότι ἐκτὸς
τοῦ πλεονεκτήματος τῆς ὑπερφαλλαγῆσεως, ἕκαστον περσικὸν πλοῖον
εἶχε νὰ ἐπιτεθῇ καθ' ἑνὸς ἑλληνικοῦ, τὰ δ' ὑποχωροῦντα, ἐμπί-
πτοντα εἰς τὰς ὀπισθεν σειράς, ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ταραξῶσι τὴν
τάξιν αὐτῶν καὶ νὰ προξενήσῃσι πολλάκις εἰς αὐτάς ζημίας μεγά-
λας. Αὐτὴ ἡ πεποιθήσις ἦν εἶχον οἱ Ἕλληνες, ὅτι νικηθέντες ἢ καὶ

ἀπλῶς μὴ νικήσαντες, ἤθελον καταστραφῇ, ἐμελλε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, τὴν πραγματικὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἶχεν ἀνὴρ μεγαλοφυΐης, ὅστις, ἄρχων τοῦ ἡμίσεως ἀριθμοῦ τῶν πλοίων, συνεπύκνωσεν ἅπασαν ταύτην τὴν δύναμιν εἰς τὸ ἀριστερόν κέρας, νοήσας ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ὅτι ἐνταῦθα ἐμελλε νὰ γίνῃ ἡ κρίσις τοῦ ὅλου ἀγῶνος, ὅτι δηλαδὴ ἅμα ἤθελε διακωλύσει τὴν ὑπὸ τῶν Φοινίκων ὑπερφαλάγγησιν καὶ διασπάσει τὸ κέρας αὐτῶν, οἱ λοιποὶ θέλουσιν ἀπαραιτήτως ὑπενδῶσει. Καὶ τούτου ἕνεκα μάλιστα εἶπομεν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι· ὅχι διότι ἠνάγκασε τοὺς Ἕλληνας νὰ ναυμαχῇσιν ἐνταῦθα· τοῦτο τοῦ Θεμιστοκλέους τὸ παλίτευμα εἶναι δεκτικὸν συζητήσεως· τὰ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι αὐτὸς κατεσκεύασεν ἐγκαίρως τὰς πολλὰς τῶν Ἀθηναίων τριήρεις, καὶ αὐτός, διὰ τῶν τριήρων τούτων, ῥήξας τὴν πτέρυγα τῶν Φοινίκων, ἐγένετο πρωταίτιος τῆς νίκης. Τελευταῖον, μέγα ἐνέπνεεν εἰς τοὺς Ἕλληνας θάρρος ὁ πολυθρύλλητος περὶ Σαλαμίνας χρησμός τῆς Πυθίας, καθ' ἣν δὲ στιγμὴν συνεπληροῦτο ἡ ἑλληνικὴ παράταξις, κατέφθασεν ἀπὸ Αἰγίνης ἡ τριήρης ἡ σταλεῖσα ἵνα φέρῃ τὰς εἰκόνας τῶν Αἰακιδῶν καὶ ἡ αἰσία αὐτῆς ἄφρις, ἀνὰ μέσον τασούτων ἐχθρικών πλοίων, ἐθωρήθη ὁμοίως ὡς ἄριστος οἰωνός.

Καὶ εἶχεν ἤδη ἀνταίττει ὁ ἥλιος τῆς μεγάλης ἐκείνης ἡμέρας καθ' ἣν ἐμελλε νὰ ἀπορρασιθῇ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος· οἱ δύο στόλοι, ἀντιπαρατεταγμένοι ὄντες, ἔμειναν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀκίνητοι, διότι ἐκάτερος εἶχε τυμφέρον νὰ ἀρχίσῃ ὁ ἕτερος τὸν ἀγῶνα, οἱ μὲν Ἕλληνες, ἵνα οἱ Πέρσαι εἰσελάσῃσιν ἐντὸς τοῦ στενωτοῦ λιμένος τῆς Σαλαμῖνος, οἱ δὲ Πέρσαι, ἵνα οἱ Ἕλληνες προελάσῃσιν εἰς τὸν ὀπωρεῖον εὐρύτερον μεταξὺ τῶν δύο στομιῶν τοῦ πορθμοῦ χῶρον. Αἶφνης ὁμῶς ἀντήχησε πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ὁ παῖάν, καὶ ἐσήμανεν ἡ σάλπιγξ τοῦ Εὐρυδιάδου τὴν ἐροδον, καὶ ἐπανελάθον τὸ σημεῖον αἱ σάλπιγγες τῶν στρατηγῶν, καὶ ἀνεβόησαν τὰ πληρώματα «ἐμπρός, παῖδες Ἑλλήνων, σώζετε τὴν πατρίδα,» καὶ ὤρμησε πρὸς τὰ πρόσω πᾶσα ἡ ἑλληνικὴ παράταξις. Ἀλλὰ ἀφοῦ προεχώρησεν ἐπὶ μικρόν, καὶ ἀντήχησε τῶν βαρβάρων ὁ ἀλαλαγμός, καὶ ἀντεπεξῆλθον θάρρουντα τὰ περσικὰ πλοῖα, οἱ Ἕλληνες, ἵνα ἐπιτύχωσι

τὸν ἀρχιὸν αὐτῶν σκοπὸν, ἵνα παρὰσύρῃσι τοὺς πολέμιους ἐντὸς τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμῖνος λιμένος, ἤρχισαν ὑποχωροῦντες, ὅχι τρέψαντες τὰ νῶτα, ἀλλὰ, ὡς ἔλεγον τὸ πάλαι, ἀνακρούμενοι τὰς πρύμνας, ἦτοι κωπηλατοῦντες πρὸς τὰ ὀπίσω, μεχρὶ τοῦ φωνῆ ἰσχυρὰ ἤκουσθη καθ' ἅπαν τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον α ὦ δαίμονοι, μέχρ' ἵν' ὀπίσθην ἀνακρούσθῃς,» καὶ τότε, εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ὁ Ἀθηναῖος Ἀμεινίας ὁ Παλληνεύς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυνεγείρου, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Αἰσχύλου, διέταξε πρῶτος τὴν τρίτην αὐτοῦ νῆα κωπηλατῆται αὐτῆς πρὸς τὰ ἐμπρός, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ὀμῆς ἐνέπτεξε τὸ ἐμβολὸν ἥτοι τὴν σιδηρὰν αὐτῆς μύτην, εἰς τὰ πλεῦρά τῆς ἀντεπερχομένης φοινικικῆς τριήρους, ὥστε τὰ δύο πλοῖα δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ χωρισθῶσι. Συγχρόνως δὲ σχεδόν, εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἐνέβαλε κατὰ τῶν πολέμιων, ἡ φέρουσα τοὺς Αἰακίδας Αἰγιναῖα τριήρις, τρίτος δὲ συνεπλάκη ὁ Νάξιος Δημόκριτος, ὃν ὑμνήσεν ὁ Σιμωνίδης εἰπών·

Δημόκριτος τρίτος ἦρθε μάχης, ὅτε παρ Σαλαμῖνα

Ἑλλήνες Νήξοις σύμβαλον ἐν παλάγῃ·

πάντε δὲ νῆας ἔλεν δειλῶν, ἔκτεν δ' ὑπὸ χεῖρα

ρύσατο βαρβαρικὴν Δωρίδ' ἀλίσκομένην.

Καὶ ἡ μάχη ἀπέβη οὕτω γενική. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ὑπῆρξεν ἀμφίβοτος, διότι οἱ ἄνδρες τοῦ περσικοῦ στόλου ἠγωνίσθησαν γενναϊότατα. Αὗτοι οἱ Ἴωνες ὀλίγον, φαίνεται, ἐπρόσβησαν εἰς τὰς προτοπὰς ἅς ἀπηύθυνε πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπερχόμενος ἀπὸ Ἀρτεμισίου· καὶ κατέφερον δεινὰς πληγὰς εἰς τὸ δεξιὸν τῶν Ἑλλήνων κέρας. Ἰδίως οἱ Σάμιοι Θεομήστωρ καὶ Φύλακος ἐκυρίευσαν πολλὰς πελοποννησιακὰς τριήρεις, οἱ δ' Αἰγινῆται μετὰ κόπου ἠδυνήθησαν κατ' ἀρχὰς ν' ἀνθέξωσιν εἰς αὐτούς. Πρῶτοι ἤρχισαν ὑπερισχύοντες οἱ Ἀθηναῖοι, εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρα. Ἐνταῦθα ὁ Θεμιστοκλῆς, πυκνώσας τὰς ἀρίστας αὐτοῦ νῆας, διέσπασε τελευταίον, δηλαδὴ ἔκοψεν εἰς δύο, τὸ ἡμικύκλιον τὸ ὅποιον εἶχον σχηματίσει περὶ αὐτὸν οἱ Φοίνικες, ὠρελούμενοι ἀπὸ τὴν εὐρυχωρίαν τοῦ ἀρκτικού, τοῦ πρὸς Ἐλευσίνα, στομίου, καὶ ἠνάγκασε τὰ μὲν τῶν ὀρθρινῶν πλοίων νὰ πέσωσιν ὥς εἰς τὴν στερεάν, τὰ δὲ νὰ ζῇ.

πωσιν ἄσυλον ὀπισθεν τοῦ κέντρου. Αἱ ἐνταῦθα τεταγμέναι περσι-
 και μοῖραι ἐταράχθησαν ἰδούσαι τὰς Φοινίσσας τριτῆρης παραφερο-
 μένας εἰς τὰ ὀπίσθια αὐτῶν· καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις
 δὲν ἠδύνατο νὰ καταδιώξῃ τὰ ἐξοκείλαντα πλοῖα, ἔνεκα τῶν ἐπὶ
 τῆς παραλίας ἱσταμένων περσικῶν ταγματῶν, ἐτράπη πρὸς δεξιὰν
 καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ κέντρου. Ἐπὶ τινὰ χρόνον οἱ Κύπριοι καὶ οἱ
 Κίλικες οὔτινες ἠγωνίζοντο πρὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ ἱσταμένους Ἑλ-
 ληνας, ἀντέσχον καρτερικῶς εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐκ πλαγίου ἐρο-
 δον· ἀλλὰ πίπτει ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ὁ τῶν Κιλικίων ἡγεμὼν Σύν-
 νησις, καὶ τότε ὑπενθίδει ὁμοίως τὸ ἐχθρικόν κέντρον, συνωθούμε-
 νον ἐν μέρει πρὸς τὴν ἀκτὴν, ἐν μέρει πρὸς τὴν ἀριστερὰν πτέρυ-
 γα. Ὡς τε τὸ πλεῖστον τοῦ περσικοῦ στόλου ἐσωρεύθη ἤδη εἰς
 τὴν γωνίαν ἣν σχηματίζει μετὰ τῆς ἀττικῆς παραλίας τὸ μισημ-
 ἐρινόν, τὸ πρὸς τὸν Πειραιᾶ, στόμιον τοῦ πορθμοῦ. Οἱ προτεταγ-
 μένοι ἐνταῦθα Ἴωνες καὶ Κᾶρες δὲν παρεσύρθησαν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ
 τοῦ βέμβιατος ἐκείνου τῶν φυγάδων, καὶ ἐνέμενον ἀντιπαλαίαν-
 τες πρὸς τοὺς Αἰγινήτας καὶ τοὺς ἄλλους Δωριεῖς. Ἀλλὰ ὀπισθεν
 αὐτῶν συνέβαινε θόρυβος καὶ ὠθημὸς ὀλέθριος. Τὰ περσικὰ πλοῖα
 τῆς δεξιᾶς πτέρυγος καὶ τοῦ κέντρου ὅσα δὲν ἐξώκειλαν, ἐξήτουν,
 διωκόμενα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, νὰ διαφύγῃσι πρὸς τὸν Πειραιᾶ καὶ
 τὸ Φάληρον, διὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος· ἀλλ' ἐμπεσόντα εἰς τὴν
 πτέρυγα ταύτην καὶ προσπαθοῦντα ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διελάσω-
 σιν, ἀνέτρεπον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν τάξιν τῶν τεταγμένων
 ἐκεῖ ἰωνικῶν καὶ καρικῶν τριήρων, καὶ μὴ δυνάμενα νὰ κινηθῶ-
 σιν ἐλευθέρως, ἔθραυον ἀλλήλων τὰς κόπας καὶ ἀμοιβαίως ἐτιτρώ-
 σκοντο διὰ τῶν ἐμβόλων αὐτῶν. Πλησιάζαντες δὲ ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι
 καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Αἰγινήτῶν, ἐπιχειροῦσι τελευταίαν κατὰ
 τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἐροδον. Ὁ Θεμιστοκλῆς παραγγέλλει τὴν
 τριήρην αὐτοῦ νὰ ἐπιπλεύσῃ κατὰ τῆς περσικῆς ναυαρχίδος· ἤρχε
 δὲ τοῦ πλοίου τούτου Ἀριαβίγνης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ξέρξου, ὁ τῶν
 Ἰώνων καὶ Κερῶν στρατηγός. Ἡ τριήρης τοῦ Θεμιστοκλέους κα-
 τακλύζεται ὑπὸ βελῶν καὶ ἀκοντίων, ἀλλ' ὁ Ἀμεινίας ὁ Παλλη-
 νεύς ἐμπήγει τὸ ἐμβολον αὐτοῦ εἰς τὰ πλευρά τῆς περσικῆς ναυαρχ-
 ιδος. Ὁ ἀτρόμητος Ἀριαβίγνης διατάσσει τότε ἐροδον κατὰ τῆς

πρώτας τοῦ Ἀμεινίου καὶ ὁρμᾷ πρῶτος νὰ εἰσπῇ εἰς αὐτὴν, ἀλλὰ κατακυλιέται εἰς τὸ πέλαγος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὀπλιτῶν, καὶ ἡ τριήρης αὐτοῦ βυθίζεται, τὸν δὲ νεκρὸν τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαρείου σώζει ἡ ἐκεῖ που παραπλέουσα Ἀρτεμισία. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐτράπη καθ' ἐτέρου ἀντιπάλου, κατὰ σιδονίας τριήρους, ἣν φεύγουσαν ἦτο ἔτοιμος νὰ κυριεύσῃ, ὅτε Αἰγιναία τριήρης, προλαβοῦσα, ἔρπασεν ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἄθλον. Ἦν δὲ ἡ τριήρης αὕτη Πολυχρίτου τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρίου ἐκείνου, ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἶχε κρατηθῇ ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς μειδίζων· καὶ ἤδη ὁ νέος Αἰγινήτης, ὅστις δὲν εἶχε λατμονήσῃ τὴν πρὸς τὸν πατέρα του γενομένην ὕβριν, φωνάξας ἐκ τοῦ καταστρώματος αὐτοῦ, πρὸς τὸν Θεμιστοκλῆα, ὃν ἐγνώρισεν ἀπὸ τῆς ναυαρχικῆς αὐτοῦ σημαίας, « τὸρα βλέπεις πῶς μπεδίζουνσιν οἱ Αἰγινῆται, » ἐκυρίευσεν τὴν σιδονίαν ναῦν πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦ ναυάρχου. Ἀλλ' οἱ Ἴωνες καὶ οἱ νησιῶται Ἕλληνες ἐξηκολούθουν περιφανῶς ἀμυνόμενοι. Τριήρης ἀττικὴ, προσβαλοῦσα σαμοθρακίαν ναῦν, καταδύεται ὑπ' αὐτῆς· καὶ ἐπελθοῦσα μὲν ἐν τῷ ἅμα αἰγιναία ναὺς καταβάλλει τὴν σαμοθρακίαν· ἀλλ' οἱ Σαμοθρακες, εἰσπῆδῆσαντες εἰς τὴν πρῶραν τοῦ Αἰγινήτου καὶ κατατροπώσαντες τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ἐπώθησαν διὰ τοῦ πλοίου τοῦ καταδύσαντος τὴν ἰδίαν αὐτῶν τριήρη. Τελευταίον ἐτράπησαν καὶ οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Κᾶρες πρὸς τὸ Φάληρον. Ἡ γενναία Ἀρτεμισία παρηκολούθει ὁπωςοῦν βραδέως τὸν ὄχλον ἐκείνον τῶν ναυαγίων καὶ φυγάδων, ὅτε εἶδεν αἰφνης ἐπιπλέοντα τὸν Ἀμεινίαν. Ὁργὴ μεγάλη ἐπεκράτει παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τῆς βασιλίδος αὐτῆς, διότι ἰδιάζουσιν ἐθεώρησαν ὕβριν τὸ νὰ στρατεύσῃ γυνὴ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας· ὅθεν διατρυγχοὶ ῥηταὶ εἶχον δοθῇ εἰς ὅλους τοὺς τριηράρχους νὰ συλλάβωσιν αὐτὴν ζῶσαν, καὶ ἀμοιβὴ χρηματικὴ δρχμῶν 10,000 εἶχεν ἐπὶ τούτῳ ὀρισθῇ. Ἡ Ἀρτεμισία λοιπὸν ἐκινδύνευσεν τὸν ἐσχατὸν κίνδυνον· κατ' εὐτυχίαν τῆς ὁ Ἀμεινίας δὲν ἐγνώρισεν τὸ πλοῖον αὐτῆς· ἡ δὲ, συμπληροῦσα τὴν πλάνην αὐτοῦ, ὁρμᾷ κατὰ τῆς πρὸ αὐτῆς φευγούσης περσικῆς νηὸς τοῦ βασιλέως τῶν Καλυνδῶν Δαμασθίου καὶ καταποντίζει αὐτὴν αὐτανδρὸν, ὥστε ὁ μὲν Ἀμεινίας, ὑποθέτας ἐκ τούτου τὴν ναῦν τῆς Ἀρτεμισίας ὡς ἑλληνίδα, ἐτράπη καθ' ἐτέρων, ἡ δὲ κατώρθωσεν οὕτω νὰ σωθῇ· καὶ τὸ παράδοξον, ὁ

Ξέρξης, ὅστις ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ παρηκολούθει ἐναγωνίως πάντα τὰ γινόμενα, ἰδὼν τὸ ἔργον, καὶ γνωρίσας μὲν τὴν Ἀρτεμισίαν, ὑπολαβὼν δὲ τὴν Καλυνδικὴν τριήρη ὡς πολεμίαν, ἀνέκραξε, καθὰ λέγεται α οἱ μὲν ἄνδρες γεγónασί μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες, ἄνδρες. » Τοσοῦτον δὲ βεβιασμένως ἔφρουγον ἤδη πάντες πρὸς τὸ Φάληρον, ὥστε ἐλησμόνησαν νὰ παραλάβωσι τὸ περσικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον εἶχον τὴν προτεραίαν ἀποβεῖναι εἰς Ψυττάλειαν, καὶ ἐγκατέλιπον αὐτὸ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν, περὶ τὸ ἑσπέρας, ὁ Ἀριστείδης διαπέρασεν εἰς τὸ νησίδιον μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὀπλιτῶν καὶ οἱ μὲν Πέρσαι, ἄνδρες λογάδες, ἀντίστησαν γυναῖκες, ἐπὶ τέλους ὅμως πάντες ἐφρονεύθησαν.

Εἶχε δὲ ἤδη ἐπέλθει νύξ, ἀλλὰ πανσέληνος λαμπρὰ ἐφώτισε τὸν θρίαμβον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ θρίαμβος οὗτος δὲν ἐφάνη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τοσοῦτον ὀριστικὸς ὅσον τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα. Διότι καὶ μὲν οἱ Ἕλληνες ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ δὲν ἀπέβαλον εἰμὴ 40 ναῦς, ἐνῷ περσικαὶ τριήρεις κατεστράφησαν 200, ἐκτὸς τῶν ληφθεισῶν αὐτὸν αὐτοῖς ἀνδράσι » ὁ περσικὸς ὅμως στόλος ἦτο ἔτι ὑπέρτερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ὁ δὲ περσικὸς στρατὸς ἴστατο ἀκέραιος ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ὥστε οἱ Ἕλληνες, συλλέξαντες τὰ ναύγεια καὶ τοὺς νεκρούς, καὶ στήσαντες τρόπαιον ἐπὶ τῆς Ψυττάλειας, εἰδότες νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς νέον ἀγῶνα. Ἀλλ' ἐμελλεν ἡ ἀνκνῶνεια τοῦ Ξέρξου νὰ συμπληρώσῃ, ὅ,τι ἤρξατο ἡ τῶν Ἑλλήνων τόλμη καὶ δεξιότης διότι τὴν ἀγκυράκτισιν τοῦ μεγάλου βασιλέως διὰ τὴν ἥτταν ἦν ὑπέστη, διεδέχθη μὲτ' οὐ πολὺ φόβος ἀκατάσχετος μήποτε οἱ Ἕλληνες, κατατροπώσαντες αὖθις τὸν στόλον αὐτοῦ, πλεύσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ λύσαντες τὰς γεφυράς, ἀποκλείσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὅθεν τὴν ἐπιούσαν ἐφάνη μὲν μελετῶν νὰ γεφυρώσῃ τὸν μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Σαλαμῖνος πόντον, ἵνα διαπεράσῃ δῆθεν εἰς τὴν νῆσον τὸν στρατόν, ἀληθῶς ὅμως ἤρχισεν σκεπτόμενος περὶ ἀναχωρήσεως. Ἐνίσχυσε δὲ αὐτὸν εἰς τοῦτο καὶ ὁ Μαρδόνιος, εἰπὼν, ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τῆς κατακτίσεως τῆς Ἑλλάδος μετὰ 300, 000 λογάδιων ἀνδρῶν. Τὸ ἑσπέρας λοιπὸν τῆς ἡμέρας ταύτης διετάχθη ὁ ἐν Φαλήρῃ στόλος νὰ ἀπέλθῃ διὰ νυκτὸς πρὸς τὸν Ἑλ-

λέποντον ἵνα σώσῃ τὰς γεφύρας. Τὸ δὲ πρῶτ', οἱ Ἕλληνες ἅμα ἐκ-
 θον τὴν φυγὴν αὐτοῦ, καταλιπόντες ἐν Σαλαμῖνι τὸν Ἀριστείδην
 μετὰ τῶν ὀπλιτῶν, φύλακα τῆς νήσου καὶ τῆς λείας, ἐδραμιον περι-
 χαρεῖς εἰς καταδίωξιν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν μέγχι
 Ἀνδρου καὶ εἶδον ὅτι ὁ ἐχθρὸς προλαβὼν εἶχε προχωρήσει πολὺ,
 ἐδιχονόησαν. Ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ᾔθελον νὰ προσ-
 λάσωσι μέγχι Ἑλλησπόντου, ὁ δ' Εὐρυδιάδης καὶ οἱ Πελοποννή-
 σιοι ἀντέστησαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν εἶναι συνετὸν νὰ φέρωσι τὸν
 μονάρχην τῶν Περσῶν εἰς ἀπελπισίαν, ἀναγκάζοντες αὐτὸν τε καὶ
 τὸν στρατὸν αὐτοῦ νὰ μείνωσιν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Τότε ὁ Θε-
 μιστοκλῆς, βλέπων ὅτι πρέπει νὰ ἐνδῶσῃ, ἔπραξε πάλιν μίαν ἐκ τῶν
 πράξεων ἐκείνων αἰτινες, διὰ τὸν διφορούμενον αὐτῶν χαρακτήρα,
 ἐπισκιάζουσι καὶ αὐτὴν τὴν ἀπαράμιλλον τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ
 λάμπειν. Ἔστειλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸν πιστὸν αὐτοῦ Σικίννον,
 παραγγέλλας, προσελθὼν εἰς τὸν βασιλέα, νὰ εἴπῃ. α' Ἐπεμψέ με
 Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλῆος, στρατηγὸς μὲν Ἀθηναίων, ἀνὴρ δὲ τῶν
 συμμάχων πάντων ἄριστος καὶ σοφώτατος, φράσσοντά τοι, ὅτι Θε-
 μιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, σοὶ βουλομένους ὑπουργεῖν, ἔσχε (ἐμπόδισε)
 τοὺς Ἕλληνας, τὰς νέας βουλομένους διώκειν καὶ τὰς ἐν Ἑλλης-
 πόντῳ γεφύρας λύειν. Καὶ νῦν κατ' ἡσυχίαν πολλὰν κομίζεο. Ὡς
 τίνα σκοπὸν διεμήνυσται ταῦτα εἰς τὸν Ξέρξην; Εἰ μὲν ἐνόμιζεν αὐτὸν
 θέλοντα ν' ἀπέλθῃ, ἢ ἀποστολὴ τοῦ Σικίννου ἦτο ματαία· εἰ δὲ
 ἐνόμιζεν αὐτὸν θέλοντα νὰ μείνῃ, ἢ ἀποστολὴ τοῦ Σικίννου ἦτο
 μάλλον ἐπιτηδεῖα νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτὸν εἰς τοῦτο· ὥστε ἐξ ἀνάγκης
 ἤδη παραδεχόμεθα τὴν γνώμην τοῦ Ἡροδότου, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς
 δὲν ἐπολιτεύθη οὕτω εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀφορμὰς συστάσεως παρὰ τῷ
 βασιλεῖ, εἰς πᾶσαν ἐνδεχομένην τῆς τύχης τροπὴν ὅπερ καὶ ἐγένε-
 το. ὥς θέλομεν ἰδεῖ.

Ἀλλ' ὁ Ξέρξης εἶχεν ἀπορασίσει, ὥς προσέπομεν, ν' ἀναχωρήσῃ
 καὶ ὀλίγας μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι μάχην ἡμέρας, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς
 Ἀττικῆς μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ, διὰ τῆς Βοιωτίας, εἰς Θεσ-
 σαλίαν. Ὁ Ξέρξης ἠδύνατο νὰ παραμυθῆται ἀναλογιζόμενος ὅτι
 κατέστρεψε τὰς Ἀθήνας καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν αὐταῖς· ἔφερε δὲ
 μεθ' ἐκαστοῦ τὰς χαλκὰς εἰκόνας τοῦ Ἀρμυδίου καὶ τοῦ Ἀριστογί-

κονος, τὴν εἰκόνα· τῆς ἐν τῇ Μεσογαίᾳ Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος καὶ ἄλλα τινὰ τροπαία. Ἀλλὰ οἱ ἐπιστρέφοντες μετ' αὐτοῦ Πεισιστρατίδαι καὶ ὁ Δημάρατος ἐμαρτύρουν εὐγλωττότερον τῶν τροπαίων τούτων, ὅτι, ἂν ὁ μέγας βασιλεὺς ἐληλάτῃσε μέρος τῆς Ἑλλάδος, δὲν κατώρθωσεν ὁμως ἔτι νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὴν τὴν θέλησίν του. Ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ Μαρδόνιος ἐξελέξατο τοὺς ἄνδρας μεθ' ὧν προέκειτο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα, ἐν ὅλοις 300,000 πεζῶν τε καὶ ἱππέων ἦσαν δὲ οὗτοι ἅπαντες οἱ Πέρσαι, οἱ Μῆδοι, οἱ Σάκαι, οἱ Βάκτριοι, οἱ Ἰνδοὶ καὶ τινες κράτισται τῶν ἄλλων ἐθνῶν μοῖραι. Ἐπειδὴ ὁμως ἐπλησίαζεν ἤδη τὸ τέλος τοῦ σепτεμβρίου καὶ ὥρισθη νὰ συνοδεύσωσι τὸν Ξέρξην μέχρις Ἑλληςπόντου 60000 ἀνδρῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ τούτου, ὑπὸ τὸν Ἀρτάβαζον, ὁ Μαρδόνιος ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Θεσσαλίαν καὶ νὰ ἀναβάλλῃ εἰς τὸ ἔτιον ἔαρ τὰ περαιτέρω αὐτοῦ ἐπιχειρήματα. Παρ' αὐτῷ ἔμειναν καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι καὶ ὁ Δημάρατος, ὁ δὲ Ξέρξης, συνεπαγόμενος τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν καὶ τὴν ὑπὸ τὸν Ἀρτάβαζον μοῖραν, ἀπῆλθε πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου ἔφθασε μετὰ 45 ἡμέρας ἀπ' ἧς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Τὰ περὶ αὐτὸν πλήθη ἔπαθον τὰ πάνδεινα κατὰ τὴν διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ταύτην πορείαν, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ τῶν ἐκ τούτου ἐπελθόντων νοσημάτων. Αἱ ἐπὶ τοῦ Ἑλληςπόντου γέφυραι εἶχον διαλυθῇ ὑπὸ τρικυμίας τινός· ὥστε τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ἐδέησε νὰ μετακομισθῶσιν εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπὸ τοῦ στόλου. Ἐνταῦθα εὖρον μὲν οἱ ἐπιστρέφοντες ἄνεσιν καὶ ἀφθονίαν πάντων τῶν ἀναγκαίων, ἀλλ' αὐτὴ αὕτη τῶν ἀγαθῶν ἡ διαφύλαξις παρήγαγε πάλιν νέας ἀσθενείας· καὶ οὕτω τεταπεινωμένος, καὶ ὑπὸ ἐλασινῶν τινων λειψάνων τοῦ στρατοῦ συνοδευόμενος, ἐπέστρεψε τελευταῖον ὁ μέγας βασιλεὺς εἰς Σάρδεϊς ὁκτῶ μῆνας ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καθ' ἣν λαμπρὸς μὲν καὶ ἀγέρωχος, ὑπὸ ἀχμαίων δὲ καὶ ἀναριθμητῶν ταγμάτων περιετοιχισμένος, εἶχεν ὁρμήσει ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐπὶ τὴν κατὰ-κτηνίαν τῆς Εὐρώπης.

Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες, τοὺς ὁποίους ἀφήσαμεν εἰς Ἄνδρον, ἀποραΐσαντας νὰ μὴ ἐξακολουθήσωσι τὴν διώξιν τοῦ περσικοῦ στό-

λαοι, ἐθεώρησαν εὐλογον, πρὶν ἐπιστρέψουσιν οἰκοί, νὰ φορολογήσασιν τὰς νήσους ὅσαι εἶχον συνταχθῇ μετὰ τῶν πολεμίων. Καὶ πρῶτον ἀπῆρτησαν χρήματα ἀπὸ τὴν Ἀνδρον, ὅπου εὗρισαντο· ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ Ἀνδρος δὲν ἠθέλησε νὰ πληρώσῃ, ἐπεχάρησαν νὰ τὴν βιάσωσιν εἰς τοῦτο. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἔδωκε τότε πάλιν νέα δείγματα τῆς ἀδιορθώτου αὐτοῦ πλεονεξίας. Περιορκομένης τῆς Ἀνδρου, στέλλει οὕτως εἰς τὰς πέριξ νήσους καὶ πόλεις ἀνθρώπους ἀπειλοῦντας αὐτάς, ὅτι θέλουσιν ὁμοίως τιμωρηθῇ, ἂν δὲν προλάβωσι νὰ ἐξευμενίσωσιν αὐτόν· καὶ οὕτω συνέλεξεν ἐκ Πάρου, ἐκ Καρύστου καὶ ἀλλασχόθεν, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, χρήματα πολλὰ, ἐνῷ ὁ ἄλλος στόλος, μὴ δυνάμεῖς νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀνδρον καὶ βλέπων ἐπερχόμενον τὸν χειμῶνα, ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον, κωαῖς χερσίν, εἰς Σαλαμίνα· δῆσας μόνον, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, τὴν χώραν τῶν δυστυχῶν Καρυστίων, τοὺς ὁποίους δὲν ἔσωσεν ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἢ πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα γενομένη δωροδοκία.

Ἐν Σαλαμῖνι δὲ οἱ Ἕλληνες ἡσχολήθησαν εἰς ἔργα ἀξιώτερα τοῦ πρὸ μικροῦ διαπραχθέντος αὐτόθι κατορθώματος. Πρὸ πάντων προσέφερον εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν τὰ ἀκροθίνα, δηλαδὴ τὸ κάλλιστον τῆς λείας μέρος, ἐξ οὗ κατεσκευάσθη ἀνδρείας κολοσσαῖος, ἔχων μέγεθος δώδεκα πηχῶν καὶ κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα ἀκρωτήριον, ἥτοι ἔμβολον νηός. Ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέθηκαν τὰς τρεῖς Φοινίσσας τρεῖς αἰς κατὰ πρῶτον ἐκυρίευσαν, τὴν μὲν τῷ ἐν ἰσθμῷ Ποσειδῶνι, τὴν δὲ τῇ ἐν Σουνίῳ Ἀθηνᾷ, καὶ τὴν τρίτην τῷ ἐν Σαλαμῖνι Αἴαντι. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐν Δελφοῖς θεός, ἐρωτηθεὶς ἂν πύχαμ-στηθῇ διὰ τὰ ἀφιερωθέντα αὐτῷ ἀκροθίνα, ἀπεκρίθη ὅτι παρὰ μὲν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἱκανὰ ἔλαβεν, ὅχι ὁμοῦς καὶ παρὰ τῶν Αἰγινήτων παρ' ὧν ἀπῆρτησε τὰ ἀριστεῖα τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, οἱ Αἰγινῆται ἀνέθεσαν αὐτῷ ἰδίᾳ ὁμοίως χαλκοῦν ἰστὸν φέροντα τρεῖς χρυσοὺς ἀστέρας. Μετὰ δὲ τὴν διανομὴν τῆς λείας, ἅπας ὁ στόλος συνώδυσσε τοὺς Ἀθηναίους ἕως τὸν Ἰσθμόν, ἀπελθόντας αὐτόθι ἵνα ἀποθέσωσιν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος τὴν ἀνατεθεισάν αὐτῷ τριήρη. Ἐκεῖ πρὸς τούτοις ἐμελλον νὰ βραβευθῶσιν οἱ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀριστεύσαντες ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ ἐπὶ συνέσει καὶ δεξιότητι. Καὶ λόγῳ μὲν ἀνδρείας ἔλαβον τὸ πρῶτον ἀριστεῖον οἱ

Αἰγινήται, τὸ δεύτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ δὲ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνδρῶν ἀνεκπρύχθησαν ὡς διακριθέντες πρὸ πάντων ὁ Αἰγινήτης Πολύκρτος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι Εὐμένης καὶ Ἀμεινίας. Περὶ δὲ τοῦ βραβείου τῆς συνέσεως καὶ δεξιότητος, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσι· καὶ οὐ μόνον δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσιν, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας ὑπῆρξεν ὅπως οὖν ἀλλάχοταν. Ὡφόντι ἕκαστος τῶν στρατηγῶν ἐψήφισε πρῶτον ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὡς ἀρίστου γενομένου, δεύτερον δὲ ὄνομα ἔγραψαν οἱ πλείστοι τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐπειδὴ ὁμοῦ δὲν εἰμπόρεσε νὰ δοθῇ τὸ πρῶτον βραβεῖον, δὲν ἐδόθη οὐδὲ τὸ δεύτερον. Καὶ ἠθέλομεν ἐννοήσῃ ἐτι μέχρι τίνος ὧν ἀμφισβήτησωσι τὰ ἀριστεῖα πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα ὁ Εὐρυδιάδης, ἡ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μεγαλητέρων μοιρῶν, τῶν Αἰγινήτων, τῶν Κορινθίων, τῶν Μεγαρέων, ἂν καὶ ἦτο ἡλίου φαεινότερον ὅτι ἡ νίκη ὠφελετο ἐξαιρέτως εἰς τὸν δαϊμόνιον τῶν Ἀθηνῶν ἄνδρα· ἀλλὰ, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἀπήτησαν τὰ πρωτεῖα καὶ αὐτοὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν μικροτέρων πόλεων, ὥστε τὸ πρᾶγμα κατήντησε τῇ ἀληθείᾳ γελοῖον, καὶ ἐπιβεβαιοῖ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, μίαν τῶν κυριατάτων ἀδυναμιῶν τῶν προπατόρων μας, περὶ ἧς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν, ταύτην, ὅτι ἕκαστος μὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς μόνον σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος, δυσκόλως δὲ ἐπείθετο νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὴν τὴν πασιδὴλον ὑπεροχὴν τῆς ἀξίας καὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τοῦ ἄλλου. Μὴ νομίσωμεν ὁμοῦς πάλιν ὡς ἐκ τούτου ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ᾔσαν ἱκανοὶ νὰ τιμῇσιν τοὺς εὐεργέτας τῆς πατρίδος· ἂν εἶχον τὴν ἀγενῆ τοῦτον φθόνον, δὲν ἠθελον εἶναι ἀξιοὶ τοῦ μεγαλείου εἰς ὃ προήχθησαν· τί λέγομεν δὲν ἠθελον εἶναι ἀξιοὶ; δὲν ἠθελον δυνηθῇ νὰ προαχθῶσι ποτὲ εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦτο, διότι ἔθνος μὴ ἀβόμενον τὴν ἀξίαν καὶ μὴ παιθαρχοῦν εἰς αὐτήν, οὐδέποτε ἀνεδείχθη μέγα. Ἀλλ' αἱ παραφοραὶ τῆς παραλόγου φιλαυτίας ἦσαν ἀκαριαῖαι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, τὸ δ' αἰσθημα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς συνέσεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴν ὑπερισχύσῃ ἐπὶ τέλους ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου λαοῦ. Εἶδομεν τὰς ἐξαιρέτους τιμὰς ἃς ἀπένεμεν εἰς τὸν ἐν Μαραθῶνι νικητὴν· ὁ δ' Ἡρόδοτος, ἱστορήσας τὴν γενομένην, ἐν τῷ Ἰσθμῷ, πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα ἀδελφίαν, ἐπιφέρει, ὅτι οὐδὲν ἦν τὸν ὁ ἀνὴρ διεδοθήθη καὶ ἐδοξάσθη ὡς

σφοδρώτατος Ἑλλήνων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα· καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἐπισκέφθη τὴν Λακεδαιμόνα, ἠξιώθη ἐν τῇ ἀγερῶν ταύτῃ πόλει τιμῶν οἷον οὐδεὶς ποτὲ μὴ Σπαρτιάτης Ἑλλήν· διότι οἱ Σπαρτιάται ἔδωσαν μὲν εἰς τὸν Εὐρυειάδην ὡς βραβεῖον ἀνδρείας ἐλαίαι· στέφανον, ἔδωσαν δὲ καὶ εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ὁμοῖον στέφανον, ἅς βραβεῖον σοφίας καὶ δεξιότητος· πρὸς τούτοις ἐδώρῃσαντο εἰς αὐτὸν τὸ κάλλιστον τῶν ὄχημάτων τῆς πόλεως καὶ ἀπερχόμενον, πρόπιμπαν, μέχρι τῶν συνόρων τῆς Τεγέας, διὰ τῶν 300 λογάδων ἱππέων, οἵτινες ἦσαν ἐπιτετραμμένοι τὴν φύλαξιν καὶ τὴν ἀστυνομίαν τῆς χώρας.

Περὶ τῶν συμβάντων κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 480 ἔτους καὶ τοὺς πρώτους τοῦ 479, ὀλίγας ἔχομεν εἰδήσεις. Ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ σταθμεύων Μαρδόνιος ἀνέβαλε μέχρι τοῦ Ἰουλίου μηνὸς τὰς νέας αὐτοῦ ἐχθροπραξίας, ἀδήλον διατί. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀρτάβαζος, ἐπανερχόμενος ἀπὸ τοῦ Ἑλληνπόντου, ἠναγκάσθη νὰ διατριψῇ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον εἰς Μακεδονίαν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸς ὑποχείριους τοὺς κατοικοὺς τῆς Παλλήνης, ἥτοι τῆς μεσημεριανοδυτικωτέρας τῶν τριῶν γλωσσῶν ἢ μικρῶν χερσονήσων εἰς ἅς ἀπολήγει ἡ μεγαλητέρα χερσονήσος ἡ Χαλκιδικὴ καλουμένη, οἵτινες ἀπέπτυσαν τὴν περσικὴν κυριαρχίαν· καὶ τῆς μὲν Ὀλύνθου, πόλεως κειμένης ἔξω τῆς παλληνικῆς χερσονήσου, ἐγένετο εὐχερῶς κύριος, τὴν δὲ Ποτίδαιαν, τὴν φράττουσαν τὸν ἰσθμὸν δι' οὗ ἡ Παλλήνη συνάπτεται μετὰ τῆς Χαλκιδικῆς, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνακτήσῃ· ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τρίμηνον ματαίαν ταύτης πολιορκίαν, ἐπανῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν, μόνῃ ἡ περίστασις αὕτη δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ὑπερβολικὴν βραδύτητα τῆς τοῦ Μαρδονίου στρατείας. Ἀφ' ἐξέρου ἐν ἔαρι τοῦ 479 ἔτους, ὁ ἑλληνικὸς στόλος, εἰς 410 πλοῖα συμποσούμενος καὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδην τεταγμένος, εἶχε μὲν συνέλθει εἰς Αἴγιναν καὶ προχωρήσει μέχρι Δήλου· ἀλλὰ δὲν προέβη περαιτέρω μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ Αὐγούστου μηνός, καὶ τοι θερμῶς παρακαλούμενος νὰ προβῇ μέχρι τῆς μακρᾶς Ἀσίας, ὑπὸ τῶν Χίων, τῶν Σαμίων καὶ τῶν ἄλλων Ἰώνων, οἵτινες ἔλεγον ἑαυτοὺς ἐτοιμοὺς νὰ ἀποστατήσωσι.

Καὶ περὶ τῶν Ἀθηναίων δέ, οἵτινες, ἅμα μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀναχώρησιν τοῦ Ξέρξου, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πολλὰ πα-
 θοῦσαν πόλιν καὶ χώραν αὐτῶν, ἄλλο δὲν ἤξεύρομεν εἰμὴ ὅτι τῷ
 479 δὲν ἀνέβησαν πλέον τὰ πράγματα εἰς τὸν Θεμιστοκλέα. Οἱ
 ἐπιφανέστεροι τῶν στρατηγῶν οὓς τότε ἐξελέξαντο, μικρὸν πρὸ
 τῆς δευτέρας ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν, ἦσαν ὁ Ξάνθιππος καὶ ὁ Ἀρι-
 στείδης. Πολλοὶ ἀπέδωκαν τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Θεμιστοκλέους κατὰ
 τὰς ἐκλογὰς ταύτας, εἰς τὸν φθόνον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ἕνεκα
 τοῦ μεγάλου ὀνόματος τὸ ὁποῖον ἀπέκτησε καὶ τῶν ἐξαιρέτων
 τιμῶν ἃς ἔλαβεν ἐν Σπάρτῃ. Καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι τινὲς τῶν Ἀθη-
 ναίων ἐφθόνησαν τὸν ἄνδρα, ὁ δὲ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι Τιμό-
 δημὸς τις Ἀφιδναῖος, ἐκδηλῶν τὴν τοιαύτην διάθεσιν, ἐχλεύαζε
 τὸν Θεμιστοκλέα, ἐπανελθόντα ἐκ Λακεδαιμόνος καὶ ἡξίου ὅτι
 διὰ τὰς Ἀθήνας ἔλαβεν ὅσα ἔλαβε γέρα παρὰ Λακεδαιμονίων,
 ὅχι δι' ἑαυτόν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔπαυεν ἐπαναλαμβάνων ταῦτα, ὁ
 Θεμιστοκλῆς, ἀπολέσας ἐπὶ τέλους τὴν ὑπομονήν, εἰς ἔχεις διέ-
 καιον, ὃ τὸν εἶπεν εὐρυέστατα· σοῦτε ἐγὼ ἂν ἤμην Βελβινίτης (δη-
 λαδὴ κάτοικος τοῦ μικροῦ νησιδίου, τοῦ σήμερον ὀνομαζομένου
 Ἁγίος Γεώργιος) ἤθελον τιμηθῇ οὕτω παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, οὔτε
 σύ, ὦ ἄνθρωπε, καὶ τοι Ἀθηναῖος ὢν. Ἄλλ' οἱ πλείότεροι τῶν
 Ἀθηναίων δὲν ἐκινοῦντο βεβαίως ὑπὸ τοιούτων εὐτελῶν αἰσθημά-
 των. Ἀποδείξεις τούτου εἶναι ὅτι μετ' ὀλίγον βλέπομεν πάλιν τὸν
 Θεμιστοκλέα πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ· τῷ δὲ 479
 οἱ Ἀθηναῖοι προετίμησαν ἄνδρας ἄλλους, διότι, μαθόντες τὴν τε
 μεγάλην περὶ Ἀρτεμίσιον δωροδοκίαν καὶ τὴν οἰκτράν περὶ Ἀν-
 δρον καταπίεσιν, ἠθέλησαν νὰ διδάξωσιν αὐτόν, ὅπως πρὸ δεκαε-
 τίας ἐδίδαξαν τὸν Μιλτιάδην, ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ σωτὴρ τῆς πα-
 τρίδος δικαιούται νὰ ἀτιμάσῃ αὐτήν. Μάθημα ἀξιοσημείωτον καὶ
 μαρτυροῦν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον φθάσει τότε εἰς τὴν ἀνωτάτην
 βαθμίδα τῆς πολιτικῆς συνέσεως καὶ τῆς ἠθικῆς διαμορφώσεως.
 Ἰφόντι, ὑπάρχουσιν ἔθνη ἀνίκανα νὰ γεννήσωσι μεγάλους ἄνδρας·
 ὑπάρχουσιν ἔθνη ἱκανὰ μὲν νὰ παραγάγωσιν ἄνδρας μεγάλους, ἀλλὰ
 παιδαγωγούμενα ὑπ' αὐτῶν, ἅπαξ ἀναδειχθέντων· τελευταῖον ὑπάρ-
 χουσιν ἔθνη τὰ ὁποῖα δὲν ἄγονται καὶ φέρονται ὑπὸ τῶν μεγάλων

ἀνδρῶν οὓς παράγουσιν, ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν ᾖναι, αὐτὰ δὲ τοὺς μᾶλλον χειραγωγούσι, καὶ τοῦτο εἶναι τῆς ὑπάτης πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀκμῆς ἀλάνθαστον τεκμήριον.

Ἄλλ' ἐρελλον ἤδη νὰ δώσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι δείγματα τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἐτι λαμπρότερα. Ὁ Μαρδόνιος, πρὶν εἰσδέλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπεχείρησε νὰ ἀποσπάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν πόλιν ἐκείνην ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων συμμαχίας. Ἐπὶ τούτῳ διετίθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου, προτάσεις συμφερωτάτας, ὑποσχόμενος ἀποζημιῶσιν δι' ὅλην τὴν προσγενομένην τῇ Ἀττικῇ ζημίαν, καὶ αὐξήσιν, οἰκονομήσας τε θέλωσι, τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων, ἀρκεῖ νὰ συμμαχήσωσιν, ἐπὶ ἰσοῖς δίκαιοις, μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Οἱ Σπαρτιάται μαθόντες τὰ τῆς πρεσβείας ταύτης, κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου δεινοῦ· ἤξευρον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν εἰς πολλὴν ἀμνηχανίαν ἐνεκα τῆς ἐρημώσεως τῆς χώρας αὐτῶν· ἤξευρον ὅτι εἶχον ἀπολέσει ὅλον τὸν καρπὸν τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἴτε διχραπαγέντα ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῶν ἀποθηκῶν, εἴτε ἀσυγκόμιστον καταστραφέντα ὑπ' αὐτοῦ, δὲν ἡδυνήθησαν δὲ νὰ καλλιεργήσωσι τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος, δι' ἑλλειψιν σπορᾶς· ἤξευρον ὅτι ἡγανάκτουν κατὰ τῶν Πελοποννησίων, διότι οὗτοι δὲν εἶχον ἐκπληρώσει τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν περὶ τῆς ἐγκαίρου ἀποστολῆς ἀπάσης τῆς περικῆς αὐτῶν δυνάμεως εἰς Βοιωτίαν, καὶ ὑπώπτεισαν λοιπὸν μήπως, ὑπὸ τοσούτων ἀναγκῶν πιεζόμενοι καὶ εὐλόγως δυσπιστοῦντες πρὸς τοὺς προτέρους συμμάχους, παραδεχθῶσι τὰς ἐπαγωγὰς τοῦ Μαρδονίου προτάσεις. Διὸ ἐσπευσαν νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ προλάβωσι τὴν συμφορὰν ταύτην, ἥτις ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἀναμφιβόλως τὴν ὑποδούλωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ὑποσχόμενοι ἰδίως ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι ἀναλαμβάνουσι νὰ θρέψωσι τὰς οἰκογενείας τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτῶν ἀμνηχανίᾳ. Ἀλλὰ δὲν ἤξευρον ἢ μᾶλλον δὲν ἡδύναντο νὰ νοήσωσι τὰ αἰσθητάτα τῆς μεγαλοφροσύνης ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐνεπνέστο ὁ περὶ οὗτος ἐκεῖνος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος λαός. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπερίμενον τὴν ἀντίξιν τῶν πρέσβων τῆς Σπάρτης, ἵνα ἐνώπιον αὐτῶν ἀπαν-

τήσωσιν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Μαρδονίου· καὶ τότε, ἀκούσαντες ἀμφοτέρων τοὺς λόγους, ἀπεκρίθησαν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀρστείδου, εἰς μὲν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅτι αἰνῶσι ὃ ἥλιος δὲν μεταβάλλῃ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, οὐδ' αὐτοὶ θέλουσιν ὁμολογήσαι συνθήκας πρὸς τὸν Ξέρξην, ἀλλὰ, πεποιθότες εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας ὧν ἐκεῖνος ἐνέπρησε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα, θέλουσιν ἐπιμείνει ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἀγωνιζόμενοι· πρὸς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας εἶπον, ὅτι εὐχαριστοῦσιν αὐτοὺς διὰ τὴν περὶ διατροφῆς πρότασίν των, ἀναλαμβάνοντες οἰκοθεν νὰ οἰκονομηθῶσιν ὅπως δύνανται, παρακαλοῦσι δὲ μόνον νὰ σπεύσωσι νὰ στείλωσιν ὅσον ἐνεστί τάχιον εἰς Βοιωτίαν τὸν κελοπονησιακὸν στρατὸν, ἵνα, ἐνωθεὶς αὐτόθι μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς Ἀττικῆς, καθ' ἣς ὁ Μαρδόνιος θέλει βεβαίως ἐπέλθει, ἅμα λαβὼν τὴν προκειμένην ἀπάντησιν.

Πῶς ἐπολιτεύθησαν οἱ Σπαρτιάται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς τσοαύτης τούτων ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας καὶ ἐλευθερίας; Μακρὰν τοῦ νὰ ἐκστρατεύωσιν εἰς Βοιωτίαν, ὡς ὑπέσχοντο, παντάπασι δὲν ἐξῆλθον τῆς Πελοποννήσου καὶ μὲ πολλὴν ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν ἡσυχολοῦντο εἰς τὸ νὰ ἐορτάζωσι μίαν τῶν πανηγύρεων αὐτῶν, τὰ Ἰακίνθια, ἣν ὁ Μαρδόνιος, ὀρμήσας ἤδη ἀπὸ Θεσσαλίας, προέβη ἀκωλύτως μέχρι τῆς Ἀττικῆς, ἔχων σύμμαχα ὅλα τὰ ἔθνη τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, μὴδ' αὐτῶν τῶν Φωκίων ἐξαιρουμένων, οἵτινες, ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ξέρξου μὴ συνταχθέντες μετ' αὐτοῦ, ἠναγκάσθησαν νῦν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς πολεμίους, τοῦλάχιστον κατὰ μέγα μέρος· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ δυνάμενοι μόνον νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ὑπέρογκον ἐκείνην δύναμιν, ἐδέησε πάλιν νὰ ἐγκαταλείψωσι μὲν τὴν χώραν αὐτῶν καὶ τὴν πόλιν, νὰ διαπεράσωσι δὲ, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, εἰς Σαλαμίνα. Ἐνταῦθα δὲ ὄντων αὐτῶν, ὁ Μαρδόνιος πέμπει ἐξ Ἀθηνῶν ἑλλησπόντιόν τινα Ἕλληνα, τὸν Μουρ-χίδην, ἐπαναλαμβάνων τὰς προτέρας προτάσεις. Ἡ νέα τῶν Σπαρτιατῶν ἀπιστία εἶχε παροξύνει, δικαίῳ τῷ λόγῳ, εἰς ὑπατον βαθμόν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἀθηναίων· δυσκόλως δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἤθε-

λέ τις κατακρίνει αὐτοὺς ἂν ᾔδῃ, βλέποντες τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἐντελῶς ἀδιαφοροῦντας, ἐδίδον ὧτα ἀκροάσεως εἰς τοὺς λόγους τοῦ Μαρδονίου. Καὶ ὅμως, διακοινώσαντος τοῦ Μουρυχίδου τῇ ἐντολῇ αὐτοῦ εἰς τὴν Βουλὴν, οἱ βουλευταὶ ἅπαντες, ἐκτὸς ἐνός, οὐδὲ ἐπὶ μίαν στιγμήν ἐδίστασαν νὰ ἀποκρούσωσι τὰς προτάσεις τοῦ στρατηγοῦ τῶν Περσῶν· τοσοῦτον δ' ἐπαίσιον ἐνόμισαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εὐρέθη καὶ εἰς βουλευτὴς ὁ γνωμοδοτήσας ὅτι συμφέρει ἴσως νὰ δεχθῶσι τὰς προτάσεις ταύτας, ὥστε, ἐν τῇ τυφλώσει τῆς εἰσὶναι μαινομένης φιλοπατρίας αὐτῶν, ἐλιθοβόλησαν τὸν δικτυῆ ἐκεῖνον, ὀνόματι Λυκίδην, καὶ οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ.

Συγχρόνως ὅμως ἐπεμψαν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Πλαταιέων, πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπιτετραμμένους νὰ ὑποβάλωσι παραστάσεις διὰ τὴν νέαν αὐτὴν προδοσίαν καὶ νωθρότητα, καὶ νὰ ἀπαιτήσωσιν ὀριστικῶς τὴν ἄμεσον ἀποστολὴν τοῦ στρατοῦ, ἂν ὄχι εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἥτις κατεῖχετο ἤδη ὑπὸ τῶν Περσῶν, τοῦλάχιστον εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον τῆς Ἀττικῆς. Οἱ δ' ἐφόροι, ψυχρότατα πάλιν ἀκούσαντες τὴν πρεσβείαν, εἶπον ὅτι θέλουσι σκερθεῖν καὶ ἐπὶ δέκα ὅλας ἡμέρας παρέμπειπον εἰς τὴν ὑστεραίαν τὴν ἀπάντησιν αὐτῶν· καὶ ἐν τούτοις ἐπανηγύριζον τὰ Ἰακίνθια, καὶ ἐπέσπευδον τὴν ὀχύρωσιν τοῦ ἰσθμοῦ· ὅθεν οἱ πρέσβεις ἀπώλεσαν τὴν ὑπομονὴν αὐτῶν καὶ ἀπήτησαν διὰ τὴν ἐπιούσαν ὑστάτην ἐντευξίν, μεθ' ἣν ἐμελλον νὰ ἀναχωρήσωσι. Τότε τελευταῖον οἱ ἐφοροι ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν· τότε ἐνόησαν ὅτι δὲν πρέπει νὰ φέρωσιν εἰς ἀπελπισίαν τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἂν οὗτοι ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ Μαρδονίου, τὰ ἐν τῷ ἰσθμῷ ὀχυρώματα εἰς οὐδὲν θέλουσι χρησιμεύειν εἰς τὴν Πελοπόννησον· καὶ τότε, ἀποφασίσαντες νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ καθήκον αὐτῶν, διέταξαν τὰ πάντα μετὰ τοσοῦτον καταπληκτικῆς ταχύτητος, ὥστε αὐτὴ καὶ μόνῃ ἡ περίστασις ᾗθελεν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀποδείξῃ ὅλον θαυμάσιον πρᾶγμα ἦτο ὁ μηχανισμὸς τῆς κυβερνήσεως ἐκείνης. Ἰστώντι τὴν ἐπιούσαν, προσελθόντες οἱ πρέσβεις πρὸς τοὺς ἐφόρους, εἶπον. «Ὑμεῖς μὲν, ὦ Ἀκχεδαϊμόνιοι, μένετε ἐνταῦθα, Ἰακίνθια τε ἄγοντες, καὶ παίζοντες, καὶ καταπροδίδοντες τοὺς συμμάχους. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἀδικούμενοι ὑφ' ὑμῶν καὶ

συμμάχων ἔρημοι, θέλουσιν ἤδη συνθηκολογήσει ὅπως δύνανται πρὸς τὸν Πέρσην, συμπράττοντες μετ' αὐτοῦ εἰς πᾶσαν ἐκστρατείαν· καὶ τότε βλέπετε τί ἔχετε νὰ πάθητε ἐκ τούτου. » Οἱ δ' ἔφοροι δὲν διέκοψαν αὐτούς· ἀλλὰ, ἀφοῦ ἔπαυσαν οἱ πρέσβεις λέγοντες, ἐγερθέντες ἐδεδαίωσαν μεθ' ὄρκου, ὅτι ὁ στρατὸς ἐξέκίνησεν ἤδη καὶ ὅτι πιθανῶς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην εἶναι ἐκτὸς τῶν Σπαρτιατικῶν ὁρίων. Ἡ διαβεβαίωσις τῶν ἐφόρων ἦτο ἀληθής. 5000 Σπαρτιατῆται, ὧν ἕκαστος παρηκολουθεῖτο ὑπὸ 7 εἰλώτων ψιλῶς ὀπλισμένων, εἶχον ἀπὸ τῆς προηγουμένης νυκτὸς διαταχθῆ νὰ ἀπέλθωσι καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἰσθμὸν· 40,000 λοιπὸν ἀνδρῶν παρεσκευάσθησαν νὰ στρατεύσωσι καὶ ἐξεστράτευσαν, ἐν σιγῇ τοιαύτῃ ὥστε οἱ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει διατρίβοντες πρέσβεις οὐδεμίαν τοῦ γεγονότος ἔλαβον εἰδήσιν ἢ ὑπόνοιαν! Ἀμφιβάλλομεν ἂν σήμερον οἱ ἀριστοὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοιοῦτόν τι μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ πρὸ πάντων μετὰ τοσαύτης μυστικότητος. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλὰ ἕτεροὶ 5000 ὀπλίται περίοικοι, ὧν ἕκαστος συνωδεδέτο ὑπὸ ἐνὸς ψιλῶς εἰλωτος, ἀπῆλθον ὁμοίως πρὸς τὸν ἰσθμὸν. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο ἐμυμήθησαν καὶ ἄλλαι πελοποννησιακαὶ πόλεις, ὥστε ἐξῆλθεν ἡδη τῆς χερσονήσου στρατιὰ πολυάριθμος ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἡγεμονίαν Πausανίου, τοῦ ἐπιτροπεύοντος τὸν ἀνήλικον βασιλέα Πλείσταρχον, υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ ἐν Θερμοπύλαις πεσόντος Λεωνίδου· ὁ Πλείσταρχος ἐπετροπεύθη κατ' ἀρχάς, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Κλεομβρότου, ἀποθανόντος δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Κλεομβρότου, ἀνέλαβε τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀρχῆς ὁ τούτου υἱὸς Πausανίας.

Φαίνεται ὅτι οἱ Ἀργεῖοι, συνεννοημένοι ὄντες μετὰ τοῦ Μαρδονίου, εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐξοδὸν τῶν Σπαρτιατῶν· βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγεῖλωσι τὸ γεγονὸς εἰς αὐτόν, ὅστις ἐνόμισε τότε πρῶτον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Βοιωτίαν· καὶ ἀπῆλθεν εἰς αὐτήν, οὐχὶ διὰ τῶν Ἐλευθερῶν, ἤτοι τῆς σημερινῆς Κῶζας, οὐδὲ διὰ τῆς Φυλῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς Δεκελείας ἤτοι τοῦ Τατοῦ. Μέχρι τῆς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀναχωρήσεώς του, εἶχε φεισθῆ τῆς χώρας ταύτης, ἐλπίζων πάντοτε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· πρὶν ὅμως ἀπέλθῃ, συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς τοῦ

προηγουμένου βτους καταστροφής. Ἐν Βοιωτίᾳ δὲ ἀνῆλθεν ἀπὸ Ταναάρας εἰς Σκῶλον καὶ παρετάχθη εἰς τὸ πεδῖον, παρὰ τὴν βόρειον τοῦ Ἀσωποῦ ὄχθην, ἔχων τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα ἀντικρὺ τῶν Ἑρυθραίων, τὸ κέντρον ἀντικρὺ τῶν Ἰοίων, τὴν δεξιὰν εἰς τὴν τῶν Πλαταιέων χώραν, καὶ ὀχυρωθεὶς διὰ στρατοπέδου τετραγώνου, οὐ ἕκαστον μέτωπον εἶχε δέκα σταδίων ἑκτασιν. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἐθαίνετο ἀσφαλεστάτῃ· τὸ πεδῖον ἦτο ἐπιτηδαιότατον εἰς τὸ ἐξαίρετον αὐτοῦ ἱππικόν· ὀπισθεν τοῦ ὀχυροῦ στρατοπέδου ἔκειτο ἡ τετειχισμένη πόλις τῶν Θηβῶν· αἱ τροφαὶ ἦσαν ἀφθονοί· οἱ Βοιωταί, σύμμαχοι πρόθυμοι· ἀπὸ νώτων οὐδένα ἐφορεῖτο ἐχθρόν, ὁ δὲ ἐμπροσθεν ἐπερχόμενος στρατός, ἄνευ ἱππικοῦ ὦν καὶ μέλλων νὰ ἀγωνισθῇ ἐν χώρᾳ ἀναπεπταμένη, δὲν ἠδύνατο νὰ ᾖται δυσκαταγνώστος, ὅπως ἀνεδείχθη· μὲν ἐν Θερμοπύλαις, ἦτο δ' ἐνδεχόμενον ν' ἀναδειχθῇ ἐν τῷ ἰσθμῷ. Καὶ ὁμοῦ οἱ περὶ αὐτὸν δὲν εἶχον πολλὰν πεποιθήσιν εἰς τὴν αἰσίαν τοῦ ἀγῶνος ἐκβάσιν. Εἰς τῶν ἐπισήμων Θηβαίων, Ἀτταγῖνος ὁ Φρύγκωνος, ἐκάλεσε μίαν τῶν ἡμερῶν τούτων τὸν Μαρδόνιον καὶ πεντήκοντα μὲν ἐγκρίτους ἄλλους Πέρσας, πεντήκοντα δὲ ἐγκρίτους Θηβαίους ἢ Βοιωτούς, εἰς δαῖπνον πολυτελές. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἦτο καὶ ὁ Ὀρχομένιος Θέρσανδρος, ὅστις βραδύτερον διηγῆθη εἰς τὸν Ἡρόδοτον τὰ κατὰ τὸ δαῖπνον τοῦτα. Τὸ δαῖπνον ἐδόθη ἐν Θήβαις, καὶ οἱ προσκεκλημένοι παρεκέθησαν εἰς τρόπον ὥστε ἐκάστη κλίνη περιελάμβανεν ἀνὰ δύο ἄνδρας, Πέρσην καὶ Ἕλληνα. Μετὰ τὸ δαῖπνον λοιπόν, διαπινόντων τῶν συνδαιτυμόνων, ὁ ὁμόκλινος τοῦ Θερσάνδρου Πέρσης, ἀπὸ ὁμιλίας εἰς ὁμιλίαν, ἀνοίξας εἰς αὐτὸν τὴν καρδίαν του, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, « τοὺς βλέπεις, εἶπε πρὸς τὸν Θέρσανδρον, ὅλους αὐτοὺς τοὺς Πέρσας οἱ ὅποιοι τρώγουν καὶ πίνουν ἐδῶ, καὶ τὸν στρατὸν ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον ἀφήσαμεν ἐπὶ τῷ ποταμῷ ἐστρατοπεδευμένον· δὲν θέλουσι παρέλθαι ἡμέραι πολλαὶ καὶ ὀλίγους θέλεις ἶδει ἐξ αὐτῶν περισωθέντας. » Ὁ Θέρσανδρος, ἐκπλαγείς διὰ τὴν ἐξομολόγησιν ταύτην, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔβλεπε τὸν Πέρσην συγκεκινημένον καὶ δακρύοντα, ἠρώτησεν αὐτόν, διατὶ δὲν ἐκφράζει τοὺς φόβους του εἰς τὸν Μαρδόνιον καὶ τοὺς πιστοτέρους αὐτοῦ συμβούλους, ὁ δὲ, « Ἄ φίλε μου, ἀπεκρίθη

ἔτι μέλλει γενέσθαι ἐκ θεοῦ, ἀδύνατον νὰ τὸ ἀποτρέψῃ ἄνθρωπος· οὐδεὶς θέλει μὲ πιστεῦσαι, ὅσον ἀληθὴ κ' ἐὰν εἴπω. Πολλοὶ ἐξ ἡμῶν τῶν Περσῶν, γνωρίζοντες ταῦτα πάντα κάλλιστα, ἀλλὰ μένομεν ἐνταῦθα ἐξ ἀνάγκης. Τὸ μέγιστον τῶν τοῦ ἀνθρώπου δυστυχημάτων εἶναι βεβαίως τοῦτο, τὸ νὰ ἡξεύρῃ πολλά, καὶ ἐν τούτοις μηδενὸς νὰ ἦναι κύριος.» Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πολλοὶ τῶν Περσῶν εἶχον ἀπελπισθῆ ἅμα εἶδον τὸν μέγαν βασιλέα ἀναχωρήσαντα· πολλοὶ, καὶ ἰδίως ὁ μετὰ τὸν ἀρχιστράτηγον ἀμέσως ἐρχόμενος Ἀρτάβαζος, ἐφρόνουν τὸν Μαρδόνιον. Ἄλλοι ἐδυσπίστουν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμμάχους. Οἱ Φωκεῖς μάλιστα, ὧν 1000 ὅπλιται ὑπὸ τὸν Ἀρמוκύδην, προσῆλθον εἰς τὸ ἐν Βοιωτίᾳ περικὸν στρατόπεδον, ἐθεωροῦντο τοσοῦτον ὑποπτεῖ ὥστε ὁ Μαρδόνιος ἐπεχείρησε νὰ ἐξοντώσῃ αὐτοὺς δολίως ἢ τοῦλάχιστον διὰ τοῦ τρόμου νὰ καταπλῆξῃ. Ὅθεν μίαν τῶν ἡμερῶν διέταξε τοὺς Φωκεῖς νὰ παραταχθῶσιν ἰδίᾳ ἐν τῷ πεδίῳ καὶ ἔπειτα περιέκλωσεν αὐτοὺς, διὰ πολυακρόβου ἱππικοῦ. Ὁ Ἀρμοκύδης βλέπων τὴν ἐπιβουλὴν δὲν ἐπότηθη· καὶ σχηματίσας τετράγωνον προέτρεψε τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας νὰ ἀποθάνωσι γενναίως, διδάσκοντες εἰς τοὺς ἀγενεῖς ἐκείνους ἀντιπάλους «ὅτι ἔόντες βάρβαροι ἐπ' Ἕλλησι ἀνδράσι φόνον ἔρραψαν,» Ἐντούτοις οἱ κυκλώσαντες αὐτοὺς ἱππεῖς, ὥρμησαν ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν φάλαγγα, παρασκευάσαντες τὰ βέλη, τινὲς δὲ καὶ τοξεύσαντες· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, πυκνώσαντες τὰς τάξεις ὅσον ἐνεστίν, ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτοὺς ὅπως ἔδει, ὅτε αἰφνης οἱ Πέρσαι, εἴτε φοβηθέντες τὸ ἀτρόμητον ἐκεῖνο ὕψος, εἴτε διότι ἐξ ἀρχῆς ἤθελον μόνον νὰ δοκιμάσωσι τὴν ἀλκὴν τοῦ μικροῦ τούτου σώματος; ἀπῆλθαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ Μαρδόνιος, πέμψας κήρυκα «Θαρσέετε, ὦ Φωκεῖς, εἶπεν· ἄνδρες γὰρ ἐφάνητε ἔόντες ἀγαθοί, οὐκ ὡς ἐγὼ ἐπυνθανόμην. Καὶ νῦν προθύμως φέρετε τὸν πόλεμον τοῦτον· εὐεργεσίησι γὰρ οὐ νικήσετε οὔτε ὧν ἐμέ, οὔτε βασιλέα.» Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀπεδείκνυσεν καχεξίαν τινὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐπικρατοῦσαν· καὶ ἡ πρώτη πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπλοκὴ δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτηδεῖα νὰ αὐξήσῃ τὸ θάρρος τῶν πολεμίων.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ἐφθασεν εἰμὴ βραδέως ὁπωςοῦν εἰς

Ἐλευσίνα, διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ περιμείνωσιν εἰς τὸν ἰσθμὸν τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους. Προσῆλθον δὲ 1500 Τεγεᾶται, 5000 Κορίνθιοι, καὶ παρεκτὸς τούτων 300 Ποτιδαῖται, Κορινθίων ἄποικοι· Ἀρκάδες Ὀρχομένοι 600· Σικυώνιοι 3000· Ἐπιδάυριοι 800· Τροιζήνιοι 1000· Λεπρεᾶται 200· Μυκηναῖοι καὶ Τυρύνθιοι 400· Φλιάσοι 1000· Ἑρμιονεῖς 300· Ἐρετριεῖς καὶ Στυρεῖς 600· Χαλκιδεῖς 400· Ἀμβρακιῶται 500· Ασυκάδιοι καὶ Ἀνακτόριοι 800· Παλεῖς ἐκ Κεφαλληνίας 200· Αἰγινήται 500. Ὅλοι οὗτοι ἦσαν ὀπλίται. Ὅτε ἐφθασεν ὁ στρατὸς εἰς τὰ Μέγαρα, ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ 3000 Μεγαρεῖς, καὶ ὅτε ἐφθασεν εἰς Ἐλευσίνα παρέλαθεν ἐπὶ 8000 Ἀθηναίους ὀπλίτας καὶ 600 Πλαταιεῖς ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην τεταγμένους· ὅθεν τὸ σύνολον τῶν ὀπλιτῶν συνεποσώθη εἰς 38,700. Ἀλλὰ οἱ 5000 Σπαρτιαῖται παρηκολούθουντο, ὡς προείπομεν, ὑπὸ 35,000 ψιλῶν· ἕκαστος δὲ τῶν ἄλλων ὀπλιτῶν συνωδεύετο ὑπὸ ἐνὸς ψιλοῦ· εἰς τὰς δυνάμεις ταύτας πρόσθετόν 4800 Θεσπιεῖς, ὀπλίτας μὲν ἀλλὰ κακῶς ὠπλισμένους, ὥστε ὁ ὅλος στρατὸς συνέκειτο ἐξ 440,000 περίπου ἀνδρῶν. Ἀπὸ Ἐλευσίνος ὁ Πυρραῖος ἀνέβη εἰς Βοιωτίαν διὰ τοῦ Κιθαιρώνος, καὶ ἰδὼν τοὺς Πέρσας παρὰ τὸν Ἀσωπὸν τεταγμένους, ἐσκήνωσεν αὐτὸς κατ' ἀρχάς εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ ὄρους, παρὰ τὰς Ἐρυθράς, μὴ τολμᾶν νὰ καταβῇ εἰς τὸ πεδιον. Τότε ὁ Μαρδόνιος ἐπραξε τὸ λάθος νὰ προσβάλῃ ἐνταῦθα τοὺς Ἕλληνας διὰ τοῦ ἵππικοῦ αὐτοῦ. Τὸ ἵππικόν τοῦτο ἦτο πολυάριθμον καὶ ἄριστον, ἦγετο δὲ ὑπὸ ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τοῦ Μασιστίου· ἀλλὰ τὸ χωρίον, ἀνώμαλον ὅν, ἦτο ἀνεπιτήδειον εἰς ἵππικὴν ἐφοδόν. Ὅθεν οἱ Μεγαρεῖς, οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, εὐρέθησαν μᾶλλον τῶν λοιπῶν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν ἐξοδὸν ταύτην, ἐπέστησαν μὲν κατ' ἀρχάς δεινῶς, ἔπειτα ὅλως, λαβόντες ἐπικουρίαν 300 λεγᾶδων Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Ὀλυμπιόδωρον, ἀπέκρουσαν τοὺς πολεμίους· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε καὶ αὐτὸς ὁ γενναῖος Μασιστίος. Ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐπροξένησε βαθυτάτην θλίψιν εἰς τοὺς πολεμίους, ὁ δὲ νεκρὸς, μέινας εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, μετὰ πεισματιώδη τελευταίαν περὶ αὐτοῦ συμπλοκὴν, περιήχθη ἐπὶ ἀμάξης, ζέγων ἐπὶ τὴν χρυσοστόλιστον αὐτοῦ πανοπλίαν, ὡς τρὶς

καιον λαμπρόν, καθ' ὅλον τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ἵνεπλήσθη, ὡς ἐκ τούτου, πλείστης προθυμίας.

Ἀπὸ τῆς προθυμίας ταύτης ὠφελοῦμενος, ὁ Πausanias κατήλθεν ἡδὴ ἐκ τῆς ὀρεινῆς αὐτοῦ θέσεως, ἀν' ὅχι ὁλως διόλου εἰς τὸ πεδῖον, εἰς χῶρον ὅμως ταπεινότερον ὅπως οὖν καὶ ὑπὸ μικρῶν μόνον λόφων διακοπτόμενον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐκεῖ ὅπου ἴσταντο ἄχρι τοῦδε οἱ Ἕλληνες, δὲν εἶχον ἀρκετὴν δαψίλειαν ὕδατος. Ἰδίως δὲ οὗτοι προελάσαντες ἐξ Ἐρυθρῶν, ἐπορεύθησαν πρὸς δυσμὰς, διὰ τῆς ὑπαιφρείας τοῦ Κιθιριῶνος παρὰ Ἰσῖας, καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῇ Πλαταιίδι γῇ, εἰς τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Ἀσωποῦ ὄχθην· ἐνταῦθα πρὸς δεξιὰν μὲν, ὅπου ἐτάσσοντο οἱ Λακεδαιμόνιοι, εἶχον τὴν Γαργαφὴν λεγομένην κρήνην, πρὸς ἀριστεράν δὲ, ὅπου ἐτάσσοντο οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ τέμενος τοῦ Πλαταιέως ἥρωος Ἀνδροκράτους. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαρδόνιος, ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν μετακίνησιν ταύτην τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, ἐβάδισεν ὁμοίως μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὀλίγον πρὸς δυσμὰς, καὶ παρετάχθη ἀντικρὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἐχωρίζετο εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Ἀσωποῦ. Κατὰ συμβουλήν δὲ τῶν Θηβαίων, αὐτὸς μὲν μετὰ τῶν ἰδίως Περσῶν καὶ τῶν Μήδων, ἦτοι τοῦ κρατίστου μέρους τῆς στρατιᾶς, κατέλαβε τὴν ἀριστεράν πτέρυγα, ἀντικρὺ τῶν Λακεδαιμονίων· οἱ δὲ σύμμαχοι αὐτοῦ Ἕλληνες καὶ Μικεδόνες, εἰς 50,000 ἀνδρῶν περίπου συμποσούμενοι, ἀντισταχθήσαν, ἐν τῇ δεξιᾷ, κατὰ τῶν Ἀθηναίων· οἱ δὲ Βάκριοι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Σάκαι, οἱ ἄλλοι Ἀσιανοὶ καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, ἴσταντο ἐν τῷ μέσῳ, κατέναντι τῶν λοιπῶν μοιρῶν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ δύο στρατοί, οὕτω χωρισμένοι ὑπὸ στενοῦ μόνον διαστήματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔρρεεν ὁ Ἀσωπός, ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ ὁρμήσωσι κατ' ἀλλήλων, συνέβη παράδοξόν τι. Οἷτε Ἕλληνες καὶ οἱ πολέμιοι, συμβουλευθέντες τοὺς παρ' αὐτοῖς προφῆτας κατὰ τὸ ἔθος, ἔλαβον ἀμφοτέροι ὁμοίαν ἀπάντησιν· δηλαδὴ τὰ ἱερὰ ἐκατέρωθεν ἀπέβησαν αἰσια, ἐὰν ἤθελον διατελέσει ἀμυνόμενοι, ἀκαίσια δέ, ἐὰν, διαβαίνοντες τὸν Ἀσωπὸν, ἤθελον ἀρχίσει τὴν μάχην. Οὐδὲν ὁ ἀγὼν ἀνεβλήθη, διότι ἕκαστος τῶν ἀντιπαταχθέντων στρατῶν περιέμενε νὰ προσβληθῇ ὑπὸ τοῦ ἐτέρου, ἢ δ' ἀναβολὴ αὕτη παρ' ὀλίγον ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τῷόντι οἱ Ἕλληνες καὶ

ἐν τῇ νῆα ταύτῃ θέσει μετὰ δυσκολίας ὑδρεύοντο, διότι, ἀποκρουόμενοι ἀπὸ τοῦ Ἀσωποῦ ὑπὸ τῶν πολυαριθμίων ἀκοντίων καὶ τόξων τοῦ ἐχθροῦ, ἠναγκάζοντο νὰ προμηθεύωνται ἅπαντες τὸ ὕδωρ αὐτῶν ἀπὸ μόνης τῆς Γαργαφίης κρήνης, ἥτις ἔκειτο εἰς τὴν δεξιὴν ἄκρην τοῦ στρατοπέδου. Πρὸς τοῦτοις, κατὰ συμβουλήν τοῦ Θηβαίου Τιμηγετίδου, ὁ Μαρδόνιος, μετὰ παρέλευσιν ἑκτῶ ἡμερῶν, κατέλαβε, δι' ἵππικου, τὰς ἐκβολὰς τοῦ Κιθαिरῶνος, συνέλαβε πεντακόσια ὑποζύγια τὰ ὅποια ἔφερον ἐκείθεν τροφὰς εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐκ τῆς Πελοποννήσου, καὶ οὕτως ἀπέκλεισε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Βοιωτίαν· ὥστε τὰ κατ' αὐτοὺς εἶχον ἤδη δεινότατα, τοσούτῃ μᾶλλον ὅσῳ, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Πλούταρχον, εἰ πλεονστάτοι τῶν Ἀθηναίων ὀπλιτῶν εἶχον ἀρχίσει νὰ μελετῶσι τὴν κατάργησιν τοῦ δήμου, καὶ τὴν ἰδρυσιν, ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ὀλιγαρχίας ὁμοίας τῆς ἐν Θήβαις τότε ἐπικρατούσας. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν φοβερὸν κίνδυνον ἀπέτρεψεν ὁ ἰσχυρὸς ἄρμα καὶ ευνετὸς τοῦ Ἀριστείδου βραχίων· ἀλλ' ἐὰν ὁ Μαρδόνιος ἤκουε τὴν Ἀρτάβαζον καὶ τοὺς Θηβαίους, καί, ἀποφεύγων πάντα ἐκ παρατάξεως ἀγῶνα, ὠρελούμενος δὲ ἀπὸ τὴν ἀμνηχανίαν εἰς τὴν περιέστησαν ἤδη οἱ Ἕλληνες, ἐποίει ἐπιτηδεῖαν χρῆσιν δώρων καὶ ὑποσχέσεων, ἵσως ἐπὶ τέλος ἤθελεν ἐπιτύχει ὀλεθρίας διαιρέσεως. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Μαρδόνιος, ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν τῇ δεκάτῃ ἡμέρᾳ, ἀπεφάσισεν ὅτι δὲν θέλει ἀναβάλεῖ ἐπὶ πλεόν τὸν κρίσιμον ἀγῶνα, ἐπέβαλε τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν Πέρσας καὶ Ἕλληνας ἀξιωματικούς διὰ βεβιασμένης τινὸς τῶν χρησμῶν ἐρμηνείας καὶ διέταξε νὰ παρασκευασθῇ ὁ στρατὸς ἵνα τὴν ἐπιούσαν ἀπὸ πρωΐας ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ἔμαθον τὴν ἀπόφασιν ταύτην διὰ νυκτός, παρὰ Ἀλεξάνδρου, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας· καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ὁ Πανυσανίας ἐθεώρησε πρὸ παντὸς ἄλλου ἀναγκαῖον νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀνταλλάξωσιν ἀμοιβαίως θέσιν· δηλαδὴ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἀριστεράν, ἵνα ἔχωσι ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς νὰ περάσωσιν εἰς τὴν δεξιάν, ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Πέρσας· τοῦτο δὲ ἐπὶ τῇ

λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι γινώσκουσι τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν ἀπὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, ἐνῷ οἱ Σπαρτιάται, μηδέποτε πρὸς τούτους ἀγωνισθέντες, θέλουσι μᾶλλον εὐδοκιμήσει κατὰ Θεσσαλῶν καὶ Βοιωτῶν ἀντιτασσόμενοι. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν προθύμως τὴν πρότασιν καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν τάξεων ἐγένετο περὶ τὰ ἐξημεριώματα. Ἀλλ' ὁ Μαρδόκιος, ἅμα μαθὼν τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ αὐτὸς ὁμοίαν, ἀντιτάξας πάλιν τοὺς Πέρσας εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· ὅθεν ὁ Πausanias, βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφέλησε τὸ στρατήγημα, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τότε δὲ ἐπέστρεψαν καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὴν προτέραν θέσιν, ὥστε τὰ δύο στρατόπεδα ἀνέλαβον τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν τάξιν καὶ παράταξιν. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο εἶναι ταμάλιστα ἀξιοσημείωτον, οὐ μόνον ὥς νέα ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Σπαρτιάτας νὰ καταλίπωσι τὴν τάξιν αὐτῶν ὅσας ἐκίς ὑπῆρχον πρὸς τοῦτο ἰσχυροὶ λόγοι, ἀλλὰ καὶ ὥς μαρτυροῦν τὴν μεγίστην ἀξίαν ἣν ἀπέδιδον εἰς τοὺς γενναίους Μήδους καὶ Πέρσας.

Ὁ δὲ Μαρδόκιος, καὶ τοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τούτου, δὲν ἐπέχειρσεν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὴν προαποφασισθεῖσαν ἐκ παρατάξεως μάχην· περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν ἱππέων αὐτοῦ, ἐπιτυχὼν ἐντοῦτοις καὶ οὕτω σπουδαϊστάτον ἀποτέλεσμα, διότι οἱ ἱππεῖς οὗτοι, ἀκοντίζοντες καὶ τοξεύοντες, ἠνάγκασαν τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐγκαταλείψωσι καὶ αὐτὴν τὴν Γαργαφίην κρήνην, ἀφ' ἧς καὶ μόνῃς εἶχον καταστήσει, ὥς προείπομεν, ἅπαντες νὰ ὑδρεύωνται, ὥστε ὁ Πausanias, βλέπων ἤδη τὸ στρατόπεδον παντάπασι ἀπεστερημένον ὕδατος καὶ προστούτας πάσχον ἐνδεδιαν τροφῶν διὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Κιθαιρώνος, ἐνόησεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσῃ περιμένων ἐνταῦθα τὴν γενικὴν μάχην. Ἐκάλεσε λοιπὸν ἀμέσως ὅλους τοὺς στρατηγούς εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα, μετὰ σφοδρὰν συζήτησιν, ἀπεφασίσθη νὰ διαπραχθῶσι τὰ ἐξῆς κατὰ τὴν ἀκόλουθον νύκτα.

Ἐν διαστήματι δέκα περίπου σταδίων, πρὸς δυσμὰς τῆς παρὰ τὸν Ἀσωπὸν καὶ τὴν Γαργαφίην κρήνην θέσεως ὅπου ἦσαν ἄχρι τοῦδε ἐστρατοπεδευμένοι οἱ Ἕλληνες, πρὸς ἄρκτον δὲ τῆς τῶν

Πλαταιῶν πόλεως, ἥτις καὶ αὐτὴ ἀπέειχε περὶ τὰ εἴκοσι στάδια ἀπὸ τῆς αὐτῆς θέσεως, ὑπῆρχε χώρος τις καλούμενος νῆσος, διότι περιεκλείετο ὑπὸ δύο βραχιόνων τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἰερῆς, οἵτινες ἀμφοτέροι ἐκπηγάζοντες ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνα, ρέουσιν ἐπὶ τινα χρόνον χωριστά, ἀπέχοντες ἀπ' ἀλλήλων περὶ τὰ τρία στάδια καὶ ἔπειτα ἐνοῦνται εἰς ἓνα ποτάμιον, φερόμενον πρὸς τὸ ἀρκτικόδυτικόν καὶ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον· ἐνῷ ἐξεναντίας ὁ Ἀσσιπός, ὅστις ἐκεῖ που πλησίον τῆς Ἰερῆς ἀπὸ τοῦ Κιθαιρώνα ὁμοίως ἀναβρῖει, φέρεται πρὸς ἀνατολὰς, καὶ ἐκρέει εἰς τὴν εὐβοϊκὴν θάλασσαν. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν λεγομένην νῆσον ἀπεφασίσθη νὰ ὑποχωρήσῃσι, κατὰ τὴν ἐπερχομένην νύκτα, οἱ Ἕλληνες, διότι ἐν ταῦθα οὐ μόνον ἐμὲλλον ἀσφαλῶς νὰ ὑδρεύωνται ἀπὸ τοῦ ὀπισθεν αὐτῶν βραχίονος τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ ἤθελον ἔχει καὶ μέτῃπον ὀλιγώτερον εὐρὺ καὶ τούτου ἕνεκα ὀλιγώτερον ἐκτεθειμένον εἰς τὰ βέλη καὶ τὰ ἀκόντια τοῦ ἵππικου. Πρὸς τούτοις δὲ ἀπεφασίσθη, ἅμα καταλαβόντος τοῦ στρατοῦ τὴν νῆσον, τὸ ἥμισυ αὐτοῦ νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Κιθαιρώνα· ἵνα ἀνακτήσῃ αὐτάς, καὶ διανοίξῃ οὕτω τὴν ὁδόν, δι' ἧς τὸ στρατόπεδον ἠδύνατο νὰ λαμβάνῃ τὰς τροφὰς αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν καλῶς ἀπεφασίσθησαν, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν συνέβησαν ἀταξίαι, αἵτινες παρ' ὀλίγον πάλιν νὰ φέρωσι τὸν Διόθρον τῶν Ἑλλήνων. Ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐκίνησαν πρῶτοι, κατὰ τὰ διαταχθέντα, οἱ ἐν τῷ μέσῳ ἱστάμενοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Μεγαρεῖς καὶ λοιποὶ, οἵτινες ὁμως, ἀντὶ νὰ βαδίσωσι πρὸς τὴν νῆσον, ὅπως παρηγγέλησαν, ἐπορεύθησαν πρὸς αὐτὴν τῶν Πλαταιῶν τὴν πόλιν, περὶ ἣν καὶ ἐπυροπόησαν. Τοῦτο δὲ δὲν ἤρκεσεν. Ὅτε ὁ Πausanias, μαθὼν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ κέντρου καὶ ὑποθέτων ταῦτο πρὸς τὴν νῆσον διευθυνόμενον, διέταξε τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἦτα τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς μετ' αὐτῶν τεταγμένους Τεγᾶτας, νὰ ἐτοιμασθῶσιν ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον κατὰ τὰ συμφωνηθέντα, πάντες μὲν οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ὑπακούσωσιν, ὁ δ' Ἀμομφάρετος, ὁ Σπαρτιάτης λοχαγὸς τοῦ λεγομένου Πιτανάτου λόχου, ὅστις δὲν εἶχε παρευρεθῇ εἰς τὴν συνέλευσιν ἐν ἧ' ἐγένετο ἡ περὶ ὑποχωρήσεως ἀπόφασις καὶ κατὰ

πρῶτον ἤκουσε μὲ ἀπορίαν του περὶ τίνος πρόκειται, εἶπεν ὅτι δὲν ὑποχωρεῖ διότι δὲν θέλει νὰ καταισχύνῃ τὴν Σπάρτην, φεύγων τοὺς πολεμίους. Εἰς μάτην ὁ Πausanias καὶ ὁ μετ' αὐτὸν δεύτερος τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμὼν Εὐρυάναξ ἠγωνίσθησαν διὰ μυρίων λόγων νὰ μεταπείσωσι τὸν ἀπειθῆ λοχαγόν· εἰς μάτην ἠπέλησαν ὅτι θέλουσιν ἐγκαταλείψει αὐτὸν μόνον ἵνα ἀντιταχθῇ, ἂν ἐπιθυμῇ, εἰς τοὺς Πέρσας, ὁ Ἀμομφάρετος εἶπεν ὅτι ἀδιαφορεῖ καὶ ὅτε ἐπὶ τέλους παρετηρήθη αὐτῷ ὅτι ἡ ἀπόφασις ἦν παραβαίνει ἐγένετο διὰ κοινῆς ὄλων τῶν ἀξιωματικῶν ψήφου, αὐτός, ἀρπάσας δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, χειρῶν ἐναμίλλων τοῦ Αἰάντος ἢ τοῦ Ἑκτορος, λίθον μέγαν καὶ ῥίψας αὐτὸν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Πausanίου, « διὰ ταύτης τῆς ψήφου » ἀνέκραξε, « ψηφίζω ἐγὼ ὅτι δὲν πρέπει νὰ φύγωμεν τοὺς πολεμίους! » Ἡ ἄκαιρος αὕτη φιλοτιμία ἔφερε τὸν στρατηγὸν εἰς ἀμηχανίαν δεινὴν· ἡ νύξ προσέβαινε· τὸ κέντρον τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀπέλθει πρὸ καιροῦ· οἱ ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγι Ἀθηναῖοι ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ περιέμενον μόνον νὰ μάθωσιν ὅτε ἐξεκίνησε καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ. Ἐνταῦθα δὲ ἐξηκολούθει ἡ ἔρις, μέχρις οὗ ὁ Πausanias, ἰδὼν ὅτι ἤρχισαν τὰ χαράγματα, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν δύστροπον λοχαγόν εἰς τὴν τύχην του καὶ ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως· φθάσας δὲ διὰ τῶν λόφων οἵτινες ἐχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τῆς νήσου, εἰς χώρον τινα καλούμενον Ἀργιόπιον, περὶ τὸν ποταμὸν Μολόεντα, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἱερὸν τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος, ἐστάθη ἐκεῖ ἵνα δώσῃ καιρὸν μετανοίας εἰς τὸν Ἀμομφάρετον, ὅστις τῳόντι, ἰδὼν ἑαυτὸν ἐγκαταλειφθέντα, ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἄλλον στρατὸν καὶ κατέφθασεν αὐτὸν εἰς Ἀργιόπιον. Συγχρόνως μετὰ τοῦ Πausanίου ἀνεχώρησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, βαδίσαντες ἐκ παραλήλου πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ δι' ὀμειλωτέρου χώρου, πρὸς τὴν νῆσον. Ἦτο ὁμως ἀμφίβολον ἂν οἱ τε Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι προσθάσωσιν ἤδη νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, πρὶν ἢ προσβληθῶσιν ὑπὸ τῶν πολεμίων· καὶ ἔπειτα ὁλόκληρον τὸ κέντρον εἶχε πορευθῇ ἀλλαχοῦ, ὥστε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διετέλει εἰς ἐπισφαλεστάτην ἀταξίαν, καὶ ἂν οἱ Πέρσαι ἤξευρον ὀλίγον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τούτου, ὁ κίνδυνος αὐτοῦ ἦτο μέγας.

Ἄλλ' ὁ Μαρδόνιος, ἅμα μαθὼν τοὺς Ἕλληνας διὰ νυκτὸς ὑπα-
χωρήσαντας, ἐκυριεύθη ὑπὸ παραλόγου θάρρους καὶ περιφρονήσεως
πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους· καλέσας δὲ τοὺς ἀδελφοὺς Ἀλαά-
δας, Θώρακα, Εὐρύπυλον, Θρασυδαῖον, « αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι », ἐ-
νέκραξεν, « οἱ περίφημοί σας Σπαρτιάται, οἵτινες κατ' ἀρχὴς μὴ
ἀντήλλαξαν τὰς τάξεις ἵνα μὴ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Πέρσας, ἔπειτα
δὲ ὅλως εἰς φυγὴν ἐτρέπησαν; » Καὶ ἐν τῷ ἅμα διατάζει τὴν
στρατὸν αὐτοῦ νὰ περάσῃ τὸν Ἀσωπὸν καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διώ-
ξιν, νομίζων ὅτι ἔχει ἤδη βεβαίαν τὴν νίκην καὶ προελάνων ἐν
πολλῇ ἀταξίᾳ. Μόνοι οἱ ἐν τῇ δεξιᾷ πτέρυγι Θηβαῖοι καὶ ἄλλοι
Ἕλληνες ἐβάδισαν ὅπως οὖν εὐρυθμότερον συντεταγμένοι.

Ὁ Πausanίας ἦτο ἔτι εἰς Ἀργιόπιον ὅτε προσβληθεὶς κατ' ἀρχὴς
ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν καὶ μετ' ὀλίγον ὑφ' ὅλου τοῦ στρα-
τοῦ, ἔσπευσε νὰ ἐξαποστειλῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἱκέτιαν ζητῶν
βοήθειαν· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ πρόθυμοι ὄντες εἰς τοῦτο, οἱ
ἡδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὴν αἴτησιν, διότι μετ' οὐ πολὺ συνε-
πλάκησαν καὶ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἐπερχομένους Θηβαίους, ὥς τε οἱ Λα-
δακμόνιοι καὶ οἱ Τεγεᾶται, ἐν ὅλοις 53000 ἀνδρῶν, ὁπλῖται καὶ
ψιλοὶ, ἠναγκασθήσαν ν' ἀντιταχθῶσι μόνοι εἰς ὅλους τοὺς βαρβάρους,
πολλαπλασίους ὄντας. Οἱ προπορευόμενοι τῶν ἄλλων Πέρσαι, Μή-
δοι καὶ Σάκαι ἅμα φθάσαντες μέχρι βολῆς τόξου, ἐστάθησαν, ἔπ-
ξαν εἰς τὴν γῆν τὰ ἔχοντα ὀξεῖαν τὴν ἀκρὰν γέβρα αὐτῶν, ἦσαν
τὰς μακρὰς καὶ πλεκτὰς αὐτῶν ἀσπίδας, καὶ ἐσχημάτισαν οὕτω
συνεχὲς προτείχισμα ὅπισθεν τοῦ ὁποίου διατελοῦντες, ἤρχισαν νὰ
ρίπτωσι κατὰ τῶν ἡμετέρων ὄμβρον βελῶν· τὰ τόξα αὐτῶν ἦσαν
μέγιστα καὶ μετὰ πολλῆς ἰσχύος καὶ δεξιότητος ἐντεταμένα. Ὁ
δὲ Πausanίας, καὶ τοὶ δεινὰ ἐκ τούτου πάσχοντες τοῦ στρατοῦ
καὶ πολλὰ λαμβάνοντες τραύματα, ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν
ἐκπλήρωσιν καθήκοντος ἀπαραιτήτου, ἐτέλεσε δηλαδὴ τὴν νεο-
μισμένην θυσίαν, συμβουλευόμενος τὰ σφάγια περὶ τοῦ προκειμέ-
νου ἀγῶνος· καὶ τὸ φοβερὸν ἦτο ὅτι ἐπὶ τινα χρόνον τὰ σφάγια
δὲν ἦσαν αἷσια, διὸ δὲν ἐτόλμα νὰ διατάξῃ τὴν τοσοῦτον ποθητὴν
εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐφοδόν, οἵτινες, ἀπεστερμημένοι τοξοτῶν, ἐξαφ-
τῶς νύδοχίμου εἰς τὴν ἀνδρὸς πρὸς ἄνδρα μάχην. Παρετίειντο

λαοπὸν ἢ τῶν Ἑλλήνων ἀγωνία, καὶ πολλοὶ ἐνταῦθα ἐπληγωνόντο, πολλοὶ δὲ ἐφονεύοντο, ἐν οἷς ὁ γενναῖος Καλλικράτης, ὁ κάλλιστος καὶ ῥωμαλευότατος τοῦ στρατοῦ ἀνὴρ, ὅστις, ἰστάμενος ἐν τῇ τάξει καὶ καιρίως τραυματισθεὶς διὰ τοξεύματος εἰς τὰ πλευρά, ἔλεγε μετ' ὀλίγον ὁ δυστυχῆς, ἐνῷ ἔπνεε τὰ λοίσθια, εἰς τὸν Πλαταιέα Ἀρήμνηστον, ὅτι δὲν τὸν μέλλει διότι ἀποθνήσκει ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, λυπεῖται μόνον ὅτι δὲν ἡδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὴν χεῖρά του ἵνα διαπράξῃ ἔργον τι ἀξίον τῆς προθυμίας αὐτοῦ. Τελευταῖον ὁ Πausανίας, ἀπειρηκὼς ὑπὸ τῆς ἀλγεινῆς ταύτης τοῦ ἀγῶνος ἀναβολῆς, ὤψωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ καταφανές ἐκείθεν Ἑραῖον τὸ Πλαταιέων, καὶ ἐπεκαλέσατο τὴν θεὸν ν' ἀναδειχθῇ εὐμενεστέρα πρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς λαόν. Ἄμα δὲ γενομένης τῆς προσευχῆς, ὃ τοῦ θαύματος, ἀπέβησαν αἶσια τὰ σφάγια· οἱ Τεγεᾶται μάλιστα, μαντεύσαντες ὅτι ἡ θεὸς θέλει ἐπακούσει τῶν δεήσεων τοῦ στρατηγοῦ, ὤρμησαν, ἔτι αὐτοῦ εὐχομένου, κατὰ τῶν πολεμίων, διατάξαντος δὲ τοῦ Πausανίου, προεξήλασαν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι. Τὸ προτείχισμα τῶν γέρρων ἀνετράπη ἐν βίπῃ ὀφθαλμοῦ· ἀλλ' οἱ Πέρσαι, καὶ τοὶ ἀποστερηθέντες οὕτω τοῦ προμαχῶνος αὐτῶν, καὶ μηδεμίαν ἄλλην ἔχοντες ἀμυντικὴν παρασκευὴν, ἐπέμειναν οὐδὲν ἦττον ἀνταγωνιζόμενοι δι' ἀνδρείας τοσοῦτω μᾶλλον θαυμαστῆς ὥστε ἐμάχοντο ἀτάκτως καὶ διὰ βραχέων δοράτων ἢ ξιφῶν, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἐπετίθεντο ἐν παρατάξει εὐρύθμως βαίνοντες, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς μὲν μέχρι ποδῶν κατάφρακτοι ὄντες, ὑπὸ μακρῶν δὲ δοράτων ὥπλισμένοι. Ἐν τῇ συρράξει ταύτῃ, πολλοὶ μὲν Πέρσαι συλλαμβάνοντες τὰ δόρατα τῶν Λακεδαιμονίων ἔθραυον αὐτά, πολλοὶ δέ, πυκνωθέντες εἰς σπείρας δέκα ἢ πλειότερων ἢ ὀλιγωτέρων ἀνδρῶν καὶ προσπαθοῦντες νὰ διασπάσωσι τὸ τεῖχος τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, ἱθυσιάζοντο ἐν τῇ ἀνίσφ τούτῃ ἀγῶνι. Αὐτὸς ὁ Μαρδόσιος, ἀπὸ ἵππου λευκοῦ μαχόμενος, διέπρεπεν ἐν τοῖς πρώτοις ἐνταῦθα, χίλιοι δὲ λογάδες Πέρσαι, οἱ σωματοφύλακες αὐτοῦ, περιφανῶς ἤριστυσαν καὶ ἐπίσαν ἐξαιρέτως τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ πίπτει τελευταῖον ὁ Μαρδόσιος καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς στιβαρᾶς χειρὸς τοῦ Σπαρτιάτου Ἀεμνήστου, πίπτουσιν οἱ πλείστοι τῶν περὶ αὐτὸν χιλίων λογάδων, καὶ τότε οἱ λοιποὶ Πέρσαι, παντελῶς ἀθυμήσαντες, ἔτρε-

ψαν τὰ νῶτα καὶ διαπεράσαντες τὸν Ἀσωπὸν, κατέφυγον εἰς τὸ ὠχυρωμένον αὐτῶν στρατόπεδον, ὅπου προσέδραμον καὶ οἱ ἄλλοι Ἀσianoί, οἵτινες καθόλου δὲν ἐπολέμησαν, ἀλλ' ἅμα ἰδόντες τοὺς Πέρσας νικηθέντας, ἐγκατέλιπον προτροπάδην τὸ πεδίον τῆς μάχης.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγι Ἀθηναῖοι συνεπλάκυσαν πεισματωδῶς πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς, καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Θηβαίους ὀπλίτας· οὗτοι ἠγωνίσθησαν γενναϊότατα, ἀλλ' ἀποβαλόντες 300 ἀρίστους ἄνδρας, ἔτρεψαν ὁμοίως τὰ νῶτα, πλὴν τοῦ βοιωτικοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὅποιον ἐξηκολούθησε προκινδυνεύον ὑπὲρ τῶν φυγᾶδων, δυνηθέντων οὕτω νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπαθῶς ὅπως οὖν εἰς Θήβας, τόπον ἀσφαλέστερον τοῦ ὠχυρωμένου στρατοπέδου ὅπου κατέφυγον οἱ Πέρσαι. Οἱ ἄλλοι μηδίσαντες Ἕλληνες οὐδόλως ἐβόηθησαν τοὺς Βοιωτοὺς, ἀλλ' ἅμα εἶδον τούτους τραπέντας, παρηκολούθησαν ἀμαχητὶ τὴν τροπὴν ταύτην. Ὡς τε ἐξ ἑκατέρου τοῦ στρατοῦ πολλοὶ παντάπασι δὲν μετέσχον ταύτης τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης. Ἐκ τῶν πολεμίων ἠγωνίσθησαν μόνοι οἱ ἰδίως Πέρσαι, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Σάκαι ἐν τῇ ἀριστερᾷ, μόνοι οἱ Βοιωτοὶ ἐν τῇ δεξιᾷ. Ἰδίως δὲ ὁ Ἀρτάβαζος, ἀνέκαθεν πρὸς τὸν Μαρδόνην ἀντιπολιτευόμενος, διέταξε μὲν ἀπὸ πρῶτης τὴν ὑπ' αὐτὸν μοῖραν, ἐκ 40 000 ἀνδρῶν συγχειμένην, νὰ παρασκευασθῇ ν' ἀκολουθήσῃ τὸ κατεσκευασμένον πρὸς τὰ πρόσω κίνημα τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἀλλὰ πόρρωθεν ἐπερχόμενος, ἅμα εἶδε τοὺς περὶ τοῦτον τραπέντας, ἀντὶ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν, ἐστράφη ἀμέσως πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ οὔτε εἰς τὸ στρατόπεδον, οὔτε εἰς Θήβας ἀπελθὼν, ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν, διὰ Φωκίδος, Θεσσαλίας, καὶ Μακεδονίας, πρὸς τὸ Βυζάντιον ὅθεν διεπέρασεν εἰς Ἀσίαν. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων πάλιν ἠγωνίσθησαν μόνοι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Τεγεᾶται ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, οἱ ἐν τῷ μέσῳ ἰστάμενοι, εἶχον χωρισθῇ, ὡς προείπομεν, τὴν νύκτα ἀπὸ τοῦ Πausανίου, ἀπελθόντες εἰς Πλαταιάς. Ἐνταῦθα δὲ ὄντες ἔμαθον συγχρόνως καὶ τὴν μάχην καὶ τὴν νίκην. Τότε ὥρμησαν πρὸς τὰ πρόσω, ἀλλ' ὅπως οὖν ἀτάκτως· ἐξ οὗ συνέβη ὅτι οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Φλιάσιοι καὶ ἄλλοι τινές, ἀπαντήσαντες τὸ ἱππικὸν τῶν Θηβαίων, τὸ ὅποιον ὑπὸ τὸν Ἀσωπόδωρον ἀνεχαίτιζεν ἐπὶ

τοὺς νικηφόρους Ἀθηναίους ὀπλίτας, προσβλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀπεκρούσθησαν, ἀποβαλόντες 600 ἄνδρας.

Ἄλλ' ἡ μερικὴ αὕτη νίκη δὲν ἀνέβαλεν εἰμὴ ἐπὶ μικρὸν τὴν γενικὴν τῶν πολέμων τροπὴν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐξακολουθοῦντες τὴν δίωξιν αὐτῶν, ἐρθασαν εἰς τὸ ὠχυρωμένον στρατόπεδον, ὅπου κατέφυγον οἱ Πέρσαι, καὶ ἐφορμήσαντες ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἐπελθόντων ἄλλων Ἑλλήνων, ἐγένοντο κύριοι αὐτοῦ, μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν. Πρῶτοι εἰσέβαλον εἰς τὸ τεῖχος οἱ ἀκατάσχετοι Τεγεᾶται, οἵτινες καὶ διήρπασαν τὴν πλουσίαν σκηνὴν τοῦ Μαρδονίου, λαβόντες τὰ τε ἄλλα ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν χαλκὴν τῶν ἵππων αὐτοῦ φάτνην, ἣν ἐπὶ πολὺν μετέπειτα χρόνον ἀπεθαύμαζον οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸν παρ' αὐτοῖς ναὸν τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, ἐνῷ ὁ ἀργυρόπους τοῦ στρατηγοῦ θρόνος, καὶ ὁ ἀκινάκης αὐτοῦ, καὶ ὁ τοῦ Μασιστίου θώραξ ἐφυλάττοντο εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀκρόπολιν. Γενόμενοι δὲ κύριοι τοῦ τεύχους, οἱ Ἕλληνες διάπραξαν τοιαύτην σφαγὴν, ὥστε ἂν πιστεύσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, ἐκ τῶν 300,000 τοῦ Μαρδονίου δὲν περιεσώθησαν, ἐξαιρέσει τῶν ὑπὸ Ἀρτάβαζον 40,000, οὐδὲ 3,000 ἄνδρες. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ὅπως οὐν ὑπερβολικόν, καθὼς ἐπίσης ἀπίθανον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ λεγόμενον, ὅτι Σπαρτιάται ἐπεσον 91, Τεγεᾶται 46 καὶ Ἀθηναῖοι 52. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι εἴτε ἀκριβεῖς, εἴτε μὴ ἀκριβεῖς εἶναι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι, πρέπει νὰ προσθέσωμεν εἰς αὐτοὺς τοὺς 600 Μεγαρεῖς, Φλιασίους καὶ ἄλλους, τοὺς καταβληθέντας ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Θηβαίων, ἔτι δὲ ἄδηλον καὶ πόσους φίλους. Ὁ Πλούταρχος ὑπολογίζει εἰς 1360 τοὺς ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πεσόντας Ἕλληνας.

Ὅπως δ' ἦτοτε ἡ καταστροφή τῶν Περσῶν ὑπῆρξεν ὁλοσχερής. Ἡ καταστροφή αὕτη δὲν ὀφείλετο εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ Πausανίου, ὅστις βεβαίως δὲν ἔδειξεν ἐνταῦθα οὔτε τοῦ Μιλτιάδου τὴν ἐν Μαραθῶνι, οὔτε τοῦ Θμιστοκλέους τὴν ἐν Σαλαμῖνι στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν· ἡ νίκη δὲν ὀφείλετο, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, οὔτε εἰς τὴν πειθαρχίαν τῶν ἑλληνικῶν ταγμάτων. Ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ, οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Τεγεᾶται, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς ἀνέδειξαν τῷ ὄντι ἀνδρίαν λαμπράν, ἀλλὰ

τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ προκειμένου ἀγῶνος, ὅπερ πολλάκις ἐκινδύνει-
σε νὰ ἀποβῇ ὀλέθριον, κατέστησεν ἐπὶ τέλους αἰῶνα κυρίας ἡ ἀ-
σύνητος ὁρμή τοῦ Μαρδονίου, ἡ ἀγενής ὑποχώρησις τοῦ Ἀρταβά-
ζου καὶ ὁ ὑμολογούμενος κατώτερος τοῦ ἑλληνικοῦ περσικοῦ ὅπλε-
σμός. Οὐδὲν ἦττον ὁ τελευταῖος στρατὸς τῆς μεγάλης τοῦ Ξέρξου
παρασκευῆς εἶχεν ἤδη διαλυθῇ ὡς ἰσότης ἀράχνης· νέαν τοιαύτην
ἐπιστρατεῖαν ἦτο ἀδύνατον νὰ παρασκευάσῃ προσεχῶς ὁ τῆς Ἀσίας
βασιλεὺς· ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἡσυχάζθη ἐπὶ πολὺν χρόνον,
ὥστε οἱ Ἕλληνες, λησμονήσαντες τὰ ἀμαρτήματα καὶ τοὺς κινδύ-
νους τῶν προηγουμένων ἡμερῶν καὶ ἰδίως τῆς προλαβούσης νυκτὸς,
παρὰδόθησαν ἀπεριορίστως εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς χαρᾶς τὰ ὅποια
ἦτο φυσικώτατον νὰ παραγάγῃ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοσοῦτον αἰ-
φνιδία τῆς τύχης μεταβολῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡσυχολήθησαν νὰ θά-
ψωσι τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ ἀθροίσωσι καὶ διανεμήσωσι τὴν λατὴν δια-
τρίψαντες ἐπὶ ταύτῃ εἰς τὰ πεδῶν τῆς μάχης δόξα ὅλας ἡμέρας.
Οἱ πεινῶντες ἐκπαιδεύθησαν παρὰ τὰς πύλας τῶν Πλαταιῶν, εἰς χω-
ριστοὺς, καθ' ἑκάστην ἑλληνικὴν πόλιν, τάφους, κομηθέντας βρα-
δυτέρον διὰ μνησίων· μόνοι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐποίησαν τρεῖς δια-
τοὺς νεκροὺς αὐτῶν θήκας, μίαν διὰ τοὺς προμάχους, τοὺς ἀείπο-
τε ἑξαπύτους τιμηθέντας ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν εἰς ἦσαν οἱ μάλιστα ἐν
τῇ τελευταίᾳ μάχῃ διαπρέψαντες ἄνδρες, ὁ Πρωσιδώνιος, ὁ Φιλο-
κλῶν, ὁ Καλλικράτης καὶ ὁ δύςτροπος Διένης· Ἀμομφάρτος, ὅστις
γενναίως παῶν ἐξηγόρασε τὸ τῆς παρακοῆς ἀμάρτημα αὐτοῦ· μίαν
διὰ τοὺς ἄλλους Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, μίαν διὰ
τοὺς ἑλωτας. Καὶ πρὸς τὴν νεκρὸν τοῦ Μαρδονίου προσηνήχθη
εὐλαβῶς ὁ Πανσανίας, μετ' ἀγανακτήσεως ἀποκρούσας τὴν ἀσεβῆ
τοῦ Αἰγινήτου Λάμπωνος πρότασιν, νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν στρα-
τηγὸν τῶν Περσῶν ἡ γενομένη πρὸς τὸν Λεωνίδα ὕβρις, τοῦ ὁ-
ποῖο ὁ νεκρὸς, ὡς εἰδόμεν, ἀποκεφαλίσθεις, ἀνεσταυρώθη ὑπὸ τοῦ
Ξέρξου. « Τὰ πρῶτα μᾶλλον βαρβάρους ποιεῖν ἢ περ Ἕλλησι », εἶ-
πεν ὁ Πανσανίας πρὸς τὸν Λάμπωνα· « Λεωνίδῃ δὲ τῷ με κελεύεις
τιμωρῆσαι, φησὶ μεγάλως τιμιμωρῆσθαι, φυγῆσι τε τῷσι τῶνδε
ἀναριθμήτοισι τετιμῆται αὐτός τε καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐν Θερμοπύλῃσι
τελευτήσαντες ». Ἀἱρετοὶ εὐγενεῖς καὶ μαρτυροῦντες, ὅτι ἂν ὁ Παν-

παύλας· ὅν ἦτο μέγας στρατηγός, ἂν βραδύτερον, διὰ τὴν περὶ οὐδὲν
ἔσαν, ἐξωλέσθησαν εἰς τὸν κρημνὸν τῆς προδοσίας, κατὰ τὰς μακα-
ρίους θύρας ταύτας τῆς ζωῆς· αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε τοὐλάχιστον κισθί-
ματα ἄλλα ἀνδρὸς εὐτυχισμένου· νὰ ὑδαγήσῃ κατὰ τῶν πολεμίων
400,000 Ἑλλήνων καὶ νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τῆς νί-
κης ἣτις συνεπλήρωσε τὰ ἐν Μαραθῶνι, καὶ ἐν Θερμοπύλαις, καὶ
ἐν Σαλαμῖνι κατορθώματα.

Ἡ λεία ὑπῆρξε πλουσιωτάτη καὶ ποικίλη· χρυσοὺς καὶ ἀργυροὺς
εἰς ὀφθαλμοὺς, εἰς σκευὴν, εἰς κοσμήματα· τάπητες πολυτελεῖς, ἱμά-
τια καὶ ὄπλα, ἱκτοὶ, κάμηλοι κλπ. Πρὸς τοὺς ἄλλους δὲ εὗρεθῃ ἐν-
ταῦθα καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς σκηνὴ τοῦ Ξέρξου, τὴν ὁποίαν ἀπερχό-
μενος εἶχε καταλίπει εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ὁ Παυσανίας διέταξε τοὺς
ἐλπίοντας νὰ συμφορηθῶσιν εἰς ἐν πάντα ταῦτα τὰ λείψανα· καὶ
πολλὰ μὲν ἀπέκρουον οἱ Ἕλλητες οὗτοι, πωλίσαντες αὐτὰ λαθρα-
εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες ὑπερεπλούτησαν τότε ἀγοράζοντες ἀντὶ
χαλκοῦ τὸν χρυσὸν παρὰ τῶν ἀπλῶν ἐκείνων ἀνθρώπων· πολλὰ δὲ
δὲν ἀνεκαλύφθησαν ἀμέσως, καθὼ ταφέντα εἰς τὴν γῆν, καὶ βραδύ-
τερον, ἐπὶ πολὺν χρόνον, ὑπὸ τῶν Πλαταιέων εὐρέσκοντο· ἀλλ' οὐ-
δὲν ἦρτον ὅσοι κομισθεὶς πρὸς διανομὴν θησαυρὸς ἀπέβη ὑπερομ-
νικῇ. Τοῦ θησαυροῦ τούτου, ἀφιέρωσαν πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες εἰς
τὸν ἐν Δέλφοις θεόν, τὴν δεκάτην, ἀφ' ἧς ἀνετέθη ἐκεῖ τρίπους
χρυσοῦς ἐπὶ τρικεφάλου ὕψους χαλκοῦ ἱστάμενος· ὁ Παυσανίας τὸν
ὅποιον εἶχεν ἀρχίσαι ἔκτοτε νὰ ζαλιζῇ ἡ περιωπὴ τῆς δόξης εἰς τὴν
ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἰδίας ἀξίας προήχθη, ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ
τρίποδος ἐλεγείων ποιητὴν μὲν ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου, ἀποδίδων δὲ αὐ-
τῷ τὴν ὅλην τοῦ κατορθώματος τιμὴν.

Ἑλλάνων ἀρχαγός, ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων,
Παυσανίας, Φιδίφ μινδρ' ἀνέθηκε τόδε.

Ἄλλ' οἱ ἔροροι τῆς Σπάρτης, μὴ ἀνεγόμενοι τὴν τοιαύτην τοῦ
ἀνδρὸς ἀξιώσιν, διέταξαν ἀμέσως νὰ ἀραιοθεῖ ἡ ἐπιγραφή ἐκεί-
νῃ καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ χαραχθῇ μὲν ἐπὶ τοῦ τρίποδος ἐλεγείων ἄλλο,
τὸ ἐξῆς, τὸ ὁποῖον λέγεται ἐπίσης τοῦ εὐκόλου Σιμωνίδου ἔργον·

Ἑλλάδος εὐρυχόρου σωτῆρες τόνδ' ἀνέθηκαν
δουλοσύνης στυγερᾶς βεσβιμένοι πόλλας·

ἐπὶ δὲ τῆς βάσεως τοῦ τρίποδος ν' ἀναγραφῶσι τὰ ὀνόματα ὧν τῶν πόλεων ὅσαι συνετέλεσαν εἰς τὴν κατατρόπῳσιν τοῦ βαρβάρου, καὶ οὕτω ὁ τρίπους ἀνεδείχθη ἤδη, ὥς καὶ ἦτο, ἀνάθημα τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, καὶ οὐχὶ ἑνὸς ἀνδρός. Κατὰ παράδοξον δὲ τινα τύχην τὸ ἀνάθημα τοῦτο περισώθη εἰς ἡμᾶς ἐν μέρει τοῦλάχιστον, καὶ αἱ ποικίλαι αὐτοῦ περιπέτειαι ἀπεικονίζουσι τὰς περιπετείας αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἦτο προωρισμένον νὰ διαγωνίσῃ ἐν τῶν λαμπροτέρων κατορθωμάτων. Ὅτε ἐν τῇ 4 μετὰ Χριστὸν ἐκατονταετηρίδι, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισε τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ ἀποδῇ ἡ πρωτεύουσα τοῦ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ, μετέφερεν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐκτὸς ἄλλων πολλῶν, καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημεῖον, καὶ ἔστησεν αὐτὸ ἐν τῇ ἀχανεῖ τοῦ ἵπποδρομίου πλατείᾳ. Ἀλλὰ τὸ μνημεῖον τοῦτο ἦτο ἐκτετε καλοδὸν, διότι οἱ Φωκεῖς εἶχον πρὸ καιροῦ συλῆσει τὸν χρυσὸν τρίποδα, οὐδὲ μετεφέρθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κυρίως εἰμὲν ἡ βάσις τοῦ τρίποδος, ἡ χαλκὴ ὀρισειδῆς τραχέηνος στήλη. Οὕτως δ' ἔχουσα ἐσώζετο ἡ στήλη μέχρι τῆς 15 ἐκατονταετηρίδος, ὅτε ὁ εὐτυχέστερος τοῦ Σέρξου ἐκπορθητῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μωάμεθ ὁ Β'. εἶτε διὰ νὰ δεῖξῃ τὴν ἐπεδεξιότητα αὐτοῦ, εἶτε διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν μνήμην τοῦ κατακτητοῦ τοῦ ὁποίου ἤλθε νὰ ἀνανεώσῃ τὸ ἔργον, ἔκοψε διὰ τῆς σπάθης του τὴν μίαν τῶν τριῶν τοῦ ὄψεως κεφαλῶν. Ἐπειτα, ἐν ἔτει 1700, ἀφῆρέθησαν διὰ νυκτὸς καὶ ἐκλάπησαν αἱ δύο ἄλλαι κεφαλαί· ἦτο δὲ καὶ κατακεχωσμένη ἡ στήλη ἐν μέρει εἰς τὴν γῆν μέχρι οὗ τῷ 1856, δι' ἀνασκαφῆς φιλαρχαίων Ἀγγλων ἀξιωματικῶν, ἀνεφάνη ὁλόκληρος, ἔχουσα ἤδη 15 περίπου γεωμετρικῶν ποδῶν ὕψος· ἀλλὰ μένει πάντοτε ἀκέφαλος. Καὶ τοιαύτη ὅμως οὔσα, εἶναι ἐν τῶν πολυτίμων καμηνλίων τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικότητος, ἐπ' αἰσίοις ἱσταμένη ἐκεῖ ὅπου ἄχρι τοῦδε ἱσταται καὶ ὅπου αἱ παρούσαι τῶν Ἑλλήνων γενεαὶ εὐλαδῶς προσερχόμεναι, δύνανται εἰσεῖτι νὰ ἀναγνώσωσιν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πολυστεῖρου ὄψεως τὰ ὀνόματα τῶν προμάχων τοῦ πρώτου ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν ἀγῶνος. Τὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων τούτων ἔχουσιν ἑνὸς δακτύλου ὕψος, ὅθεν δύο ἢ τρία ὀνόματα εὐρίσκονται ἐπὶ ἐκάστης σπείρας καὶ πρῶτο

ὡς εἶναι ἀνταγε γραμμένοι οἱ Λακεδαιμόνιοι, κατόπιν δὲ ἔρχονται
ἡ Ἀθηναῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυωνῖοι, οἱ Αἰγινήται, οἱ Μεγαρεῖς,
ἡ Ἐπιδαύριοι, οἱ Τεγεᾶται καὶ οἱ ἄλλοι.

Παρακτὸς τῆς δεκάτης τῆς ἀφιερωθείσης εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν,
ἐνετέθη μερὶς τῶν λαφύρων πλουσία καὶ τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ θεῷ, ἀφ'
ἧς κατεσκευάσθη αὐτόθι δεκάπηχυς χαλκοῦς Ζεὺς, καὶ ἄλλη μερὶς
ἐφ' ἐν Ἰσθμῷ θεῷ, ἀφ' ἧς ἐποιήθη ἐκεῖ ἐπτάπηχυς χαλκοῦς Ποσει-
δῶν. Ἐπειτα ἀπεδόθη καὶ τῷ Πausανίᾳ, ὡς ἡγεμόνι τοῦ ὅλου στρα-
τοῦ, δεκάτη τῶν λαφύρων, ἡ δὲ λοιπὴ λεία διανεμήθη μεταξὺ τῶν
πόλεων, α κατὰ τὸν τῶν στρατιωτῶν ἀριθμόν, β ὡς βεβαίως Διό-
δωρος, ἐνῷ ὁ Ἡρόδοτος λέγει ἀπλῶς α ἔλαβον ἕκαστοι τῶν ἄ-
ξιοι ἦσαν β. Ὡς λάφυρα διανεμήθησαν καὶ αἱ παλλακαὶ τῶν στρα-
τηγῶν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Πολλὰ ὅμως ἐξ αὐτῶν, καθὼ ἐλ-
ληνίδες, ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς οἰκείους· ἰδίως δὲ μία, συλληφθεῖσα,
ἐνῷ πολυτελῶς κεκασμημένη καὶ ἐν συνοδίᾳ πολλῶν ἀμφιπόλων
ἔρυσγεν ἐπὶ ἀρμαμάξῃς κατόπιν τῶν Περσῶν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας
τοῦ Πausανίου, ζητοῦσα τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ, μαθὼν ὅτι
ἦτο θυγάτηρ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἡγητορίδου τοῦ Κῶου, ἣν εἶχεν ἀ-
παγάγει ὁ Πέρσης Φαρανδάτης, ἔσπευσε νὰ σώσῃ αὐτὴν καὶ ἔλα-
βε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ τὴν ἀποδώσῃ εἰς τὸν πατέρα τῆς.

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διέτριψαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ δέκα ὁλοῦς
ἡμέρας, μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην· ἡ δὲ θῆα τῶν ἀπέριων ἐ-
καίνων θησαυρῶν, ὣν οὐδεμίαν εἶχον πρότερον ἔννοιαν, ἦτο βε-
βαίως ἐπιτηδειοτάτη νὰ καταδείξῃ εἰς αὐτοὺς τὴν διαφορὰν τοῦ
περσικοῦ βίου πρὸς τὴν τότε μάλιστα ἀφελεστάτην ἐτι ἑλληνι-
κὴν δαίταν. Ἀλλ' ὁ Πausανίας ἠθέλησε νὰ συγκεφαλαιώσῃ οὐ-
τως εἰπεῖν τὴν ἀντίθεσιν ταύτην, καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν τούτων,
διέταξε τοὺς ὀφιοποιούς τοῦ Μαρδονίου νὰ παρασκευάσωσιν αὐτῷ
δείκνον οἶον ἦτο τὸ συνήθως διὰ τὸν στρατηγὸν τοῦτον ἐτοιμαζό-
μενον· οἱ δὲ ἔστρωσαν ἀμέσως τραπέζας χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς, καὶ
ἐκόμισαν πολλὰ καὶ ποικίλα φάγητά. Τούτων δὲ γενομένων, πα-
ρήγγειλεν ὁ Πausανίας τοὺς ὑπηρετάς αὐτοῦ νὰ παρασκευάσωσιν ἐ-
κεῖ που πλησίον δαίτην Λακωνικὴν· καὶ τότε, προσκαλέσας τοὺς
Ἕλληνας στρατηγοὺς καὶ γελάσας ἐνῷ ἐπεδείκνυνεν ἐκότερον τῶν

δαίμωνι· ἰσὺς αἷς φαίνεται, φίλοι μου, » εἶπε αὖ δὲν ἦτο ἄρα οὐδὲ ὁ Μήδης αὐτοῖς, ὅστις, ἔχων τοιαύτην δίκαιαν ἐκίνησιν νὰ ἐλθῇ ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου διὰ νὰ μᾶς ἀραιώσῃ τὸν μέλανα ζυμὴν μας ; »

Ἄλλὰ καιρὸς ἦτο ἔδη νὰ ἐπιστάσῃσιν οἱ Ἕλληνες τὸν καιρὸν εἰς τελευταίον τινα πολέμιον, ἔτι ἐκέραιον ὑφιστάμενον, τὴν παρακαμένην πόλιν τῶν Θηβῶν· ὅθεν τῇ ἐνδεκάτῃ ἡμέρᾳ προσελθόντες πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, ἀπῆλθαν τὴν παράδοσιν τῶν μηδιστῶν αὐτῆς προύχοντων, ἰδίως τοῦ Τιμηγενίδου καὶ τοῦ Ἀτταγίνου· ἀπειδὴ δὲ οἱ Θηβαῖοι ἀπεποιήθησαν τὴν παράδοσιν, οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν τὴν τε πολιορκίαν αὐτῶν καὶ τὴν τῆς χώρας δίωσιν. Οἱ Θηβαῖοι ἀντέστησαν ἐπὶ 20 ἡμέρας· τότε προέτειναν εἰς τὸν Πausanίην χρήματα ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν· ἀλλ' ὁ Πausanίας δὲν ἐδέχθη τὰ χρήματα, ὥστε ἐπὶ τέλους παρέδωκαν τοὺς ἀνδρας, πλὴν τοῦ Ἀτταγίνου, κατορθώσαντος νὰ διαφύγῃ. Καὶ ἠθέλησαν μὲν νὰ παραδώσωσιν ἀπὸ τούτου τοὺς παῖδας αὐτοῦ, ὁ Πausanίας ὅμως ἀπέλυσεν αὐτοὺς, εἰπὼν εὐγενῶς, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ τιμωροῦνται οἱ παῖδες διὰ τὸν μηδισμόν τοῦ πατρὸς, ἀναδεδυγείς δ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀνώτερος τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες πρὸ τινων μετῶν εἶχον θανατώσει οὐ μόνον τὸν Λυκίδην, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ. Τὸν δὲ Τιμηγενίδην καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλῶν τούτων, φησὶν ὁ Πausanίας εἰς Κόρινθον, ὅπου ἀπέκτεινον ἅπαντας, ἅνευ δίκης, φοβηθεὶς μήπως, ἂν ὑποβάλλῃ τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ δικαστήριον, οἱ πλούσιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐπιτάχωσι, διὰ θεωροδοκίας τὴν ἀπρόλυσίν των.

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν λέγει ἂν ἐγένετο ψευδογραφία τις περὶ τῶν ἀφ' αὐτοῦ αὐτῶν κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην· ἀλλὰ καὶ δὲ μέχρι τῶν ἀληθείαι τοῦ παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ὑποταγμένου, ὅτι, ἐπιζήτων περὶ τούτου τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, τὸ βραδύον ἐπὶ αὐτῷ προστάτῃ τοῦ Ἀριστείδου, θέλοντος νὰ παύσῃ ἡ ἐξὸς αὐτῆς ἀπεδόθη εἰς τοὺς Πλαταιαῖς. Βέβαιον φαίνεται ὅτι ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη ἀνεκέρυξεν ὡς ἐξαιρέτως ἐπ' ἀνδρία διατρέψαντα

κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τὸν Πυρραϊαν, καθὼ κατατροπώσαντας τοὺς ἀρίστους τῶν πολεμίων καὶ φονεύσαντας τὸν στρατηγόν· αὐτοὶ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι διέκρινον, ὡς εἶδομεν, ἄνδρας τέσσαρας, τὸν Ποσειδώνιον, τὸν Ἀμομφάρστον, τὸν Φιλοκύωνα καὶ τὸν Καλλικράτην. Ἵπῃρξεν μὲν αὐτοῖσι ἀνὴρ τις ἅπαντας ὑπερβαλὼν διὰ τῆς ἀνδρίας αὐτοῦ· καὶ ἦν ὁ ἀνὴρ οὗτος ὁ Ἀριστόδημος ἐκεῖνος, ὅστις, λειποτακτῆσας ἐν Θερμοπύλαις, τοσούτον περιεφρονήθη, ὥστε ἠθέλησεν ἤδη διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ νὰ ἀκακτῇ τὴν εὐνοίαν τῶν συμπολιτῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως θὺν ἐθεώρησαν αὐτὸν ἀνώτερον τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, διότι, θέλων προφανῶς νὰ ἀποθάνῃ, καὶ λυσσῶν καὶ ἐκλιπῶν τὴν τάξιν, ἐπραξεν ἔργα μεγάλα, ἐνῷ οἱ ἄλλοι, ἐκπληροῦντες τὸ καθήκον, ἀναδείχθησαν ἄνδρες ἀγαθοί.

Ἄλλ' ἐὰν δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι διὰ κοινῆς ψαροφορέας ἀπεθόθη εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τὸ ἀρίστεϊον τῆς κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἀνδρίας, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐτιμῆθησαν καὶ εὐηργετήθησαν ἀπειδίως ὡς κύριοι τῆς χώρας, ἐφ' ἧς ἀγωνισάμενοι οἱ Ἕλληνες διέσωσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος. Παρεκτός τῆς ἀναλογούσης αὐτοῖς μερίδος τῶν λαφύρων, ἀπενεμήθη εἰς τοὺς Πλαταιεῖς ἑκατακτὸς ἀμοιβὴ 80 ταλάντων ἥτοι 500,000 περίπου δραχμῶν. Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως αὐτῶν ἐτελέσθη ἡ πανηγυρικὴ εὐχαριστήριος θυσία ἣν ὁ Πυρραϊας, μετὰ τὴν μάχην, προσήνεγκε τῷ ἐλευθερίῳ Διὶ, ἐπ' ὀνόματι καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ ὄλων τῶν συμμάχων. Εἰς τοὺς Πλαταιεῖς ἐπετράπη νὰ τελῶσι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν θρησκευτικὸν μνημόσυμον ὑπὲρ τῶν πεσόντων καὶ κειμένων αὐτοῖσι Ἑλλήνων, κατὰ τὸ ὅποιον, ἐπὶ πολλὰς ἑκατοτε ἑκατονταετηρίδας τακτικῶς ἐπαναλαμβανόμενον, ὁ ἀρχὼν τῶν Πλαταιέων, ἐνδεδυμένος χιτῶνα φοινικοῦν, μετὰ διαφόρους ἱεουργίας καὶ εὐχάς, κεράσας κρατῆρα οἴνου καὶ γεάμενος, ἀνέκραξε « Προπίνω τοῖς ἀνδράσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανούσις ». Εἰς Πλαταιεῖς ἐνεκρίθη νὰ πανηγυρίζηται ἀγὼν πεντασθερικὸς, γυμνικὸς, στεφανίτης, προσκαγορευόμενος Ἑλευθέριον. Ὁ Πυρραϊας καὶ οἱ σύμμαχοι ὠκίσθησαν ὅτι ἐγγυῶνται ἐς αὐτὴν τὴν αὐτονομίαν τῶν Πλαταιέων καὶ τὴν τῆς χώρας αὐτῶν ἀτυλίαν· καὶ ἐπειδὴ ἀπεφανίσθη ὅτι

ἡ κατὰ τῶν Περσῶν ἐκείνη συμμαχία θέλει ἐξακολουθήσει, καὶ ἔτι ἐπὶ τούτῳ θέλει συντηρεῖται διαρκῶς κοινὴ ἑλληνικὴ δύναμις 40,000 ὀπλιτῶν, καὶ 4000 ἵππείων, καὶ 400 τριήρων, ὥρισθη συγχρόνως ὅτι εἰς Πλαταιάς θέλουσι συνέρχωνται, καθ' ἑκάστον ἐνιαυτὸν, οἱ πρόβουλοι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐπιμέλειαν τῆς συμμαχίας.

Οὕτω πανηγυρικῶς ἐώρτασαν οἱ Ἕλληνες τὴν ὀλοσχερῇ αὐτῶν νίκην. Ἀλλ' ἡ χαρὰ αὐτῶν ἤθελεν εἶναι ἔτι μεγαλητέρα, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῶσιν ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐπιπτε μὲν ἐν Πλαταιαῖς ὁ Μαρδόκιος, ἐτρέποντο δὲ εἰς φωγὴν αἱ Πέρσαι καὶ ἐκυρίευσον οἱ περὶ τὸν Πausανίαν τὸ ὠχυρωμένον αὐτῶν στρατόπεδον, ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων κατετρόπωνεν οὐδὲν ἦττον κατὰ κράτος τοὺς πολεμίους ἐν Μυκάλῃ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Εἴπομεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος, εἰς 440 τριήρεις συμποσοούμενος καὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδην τεταγμένος, εἶχε μένει ἀπρακτος ἐν Δῆλῳ ὥς εἰς τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου μηνός, καίτοι θερμῶς παρακαλούμενος ὑπὸ πολλῶν Ἰωνῶν νὰ προχωρήτῃ μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Μόλις δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ Λεωτυχίδης, ἐνδίδων εἰς τὰς αἰτήσεις ταύτας, ἀπεράσας νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς Σάμον, ὅπου ἤξευρε συγκεντρωμένον ὄντα τὸν περσικὸν στόλον. Ὁ στόλος οὗτος, ἀφοῦ διέπρασσε τὸν Ξέρξην καὶ τὸν περὶ αὐτὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, διεχείμασεν ἐν μέρει εἰς Κύμην καὶ ἐν μέρει εἰς Σάμον, ἔπειτα δὲ συνηνώθη ἅπας εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην νῆσον, συγκεείμενος ἐκ 300 πλοίων, πλὴν τῶν Φοινίκων, τοὺς ὁποίους αἱ Πέρσαι στρατηγοὶ ἀπέπεμψαν εἰς τὰ ἴδια, διότι δὲν ἐπίστευον ὅτι οἱ Ἕλληνες θέλουσιν ἔλθει νὰ ναυμαχήσωσιν εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ δὲν ἐναυλόχουν ἐν Σάμῳ εἰμὴ ἵνα ἐπιτηρῶσι τοὺς Ἴωνας καὶ προλάβωσι πᾶσαν αὐτῶν ἀποστασίαν. Ὅθεν ἅμα ἤκουσαν ἐπερχόμενον τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ὑπεχώρησαν ἀμέσως ἐκ Σάμου εἰς τὴν ἀντικρὺ στερεάν, πρὸς τὸ παρὰ τὴν Μίλητον ὄρος τῆς Μυκάλης, ὅπου ἐστρατοπέδουν 60,000 Περσῶν, ὑπὸ Τιγράνην, εἰς δὲ ὁ Ξέρξης ἀνέθηκε τὴν ὑπὲρ τῆς Ἰωνίας ἄμυναν. Ἐνταῦθα λοιπὸν

ἀνέλικυσαν καὶ τὰς νῆας, ὠχυρώθησαν διὰ περιτειχίσματος τὸ ὁποῖον προχειρῶς κατεσκεύασαν ἐκ λίθων καὶ ξύλων καὶ ἐνόμισαν ὅτι δύνανται νὰ ἀποκρούσωσι πᾶσαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐφοδόν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ, πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν, ἐπειδὴ ἤρχισαν νὰ ὑποπτεύωσι τοὺς Ἴωνας, τοὺς μὲν ἐν τῷ στρατῷ ὑπηρετοῦντας Σαμίους ἀφώπλισαν, τοὺς δὲ Μιλησίους ἔταξαν εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ στρατοῦ, ἵνα φυλάξωσι τὰς εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης φερούσας διόδους.

Οἱ δὲ Ἕλληνες, φθάσαντες εἰς Σάμον καὶ πληροφορηθέντες τὴν ὑποχώρησιν τῶν Περσῶν, ἐπῆλθον κατόπιν αὐτῶν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Μυκάλης καὶ ἀπεβίβασθησαν εἰς τὴν στερεάν ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς ἡνωμένης ἐκείνης πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι δὲν ὑπερέβαινον τὰς 25,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ οἱ Πέρσαι συνικοσσοῦντο τοῦλάχιστον εἰς 120,000, καὶ ἦσαν ὠχυρωμένοι. Πρὸς τοῦτοις, οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ ἀθυμῶσιν ὅπως οὐκ ἀναλογιζόμενοι ὅτι στρατὸς ἕτερος πολεμίων εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Ἑλλάδα καὶ ἴσως εἶχεν ἤδη ἀναδειχθῆ νικηφόρος. Ἀλλ' ἦτο αὕτη ἡ μεγάλη τῆς ἐν Πλαταιαῖς νίκης ἡμέρα, καὶ αἶφνης, ὥς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, φήμη τις διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ στρατόπεδον, ὅτι τὴν ὥραν ἐκείνην οἱ Ἕλληνες κατετρόπον ἐν Βοιωτίᾳ τὸν Μαρδόνιον, οἱ δ' ἐν Μυκάλῃ μαχεται θαρρῆσαντες ἐκ τούτου, ἐξώρμησαν ἀκατάσχετοι ἐπὶ τοὺς ἀντιπάλους.

Οἱ ἐν τῇ δεξιᾷ ἰστάμενοι Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς ἀμέσως τεταγμένοι ἄνδρες εἶχον ν' ἀδιέλθωσιν ὁδὸν δύσκολον, λόφους καὶ χαράδρας, διὰ δὲ τούτου οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν πρόιστατο ὁ Ξάνθιππος, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυώνιοι, οἱ Τροιζήνιοι καὶ οἱ λοιποὶ ἀριστερόθεν βαδίζοντες παρὰ τὴν ὁμαλωτέραν παραλίαν, συνεπλάκησαν πολὺ πρότερον, πρὸς τοὺς πολεμίους. Οἱ Πέρσαι ἐπραξαν ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ ἐν Πλαταιαῖς· δηλαδὴ ἐξελθόντες τοῦ ὠχυρωμένου στρατοπέδου καὶ ἐμπέξαντες τὰ γέβρα εἰς τὴν γῆν, ἔβαλλον τὰ τόξα ὀπισθεν τοῦ δευτέρου τούτου προτειχίσματος· ἀλλ' ὁ προμαχὼν οὗτος, εἰ καὶ ἠγωνίσθησαν γενναίως καὶ ἐπιμόνως ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀνέτραπή ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐλαύνοντες ἤδη πρὸς τὰ πρόσω συνεήλθον συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τῶν ὑπαχωρούντων

ἐχθρῶν εἰς τὸ ὠχυρωμένον τούτων στρατόπεδον. Καὶ ἐνταῦθα δὲ
 μὴ οἱ γήϊνοι Πέρσαι ἀντέστησαν καρτερικώτατα, οὐδ' ἐπέδωκαν
 εἰμὴ δτε κατέφθασαν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἄλλοι τῆς δεξιᾶς
 ἑλληνικῆς πτέρυγας ἄνδρες. Τὴν δὲ ἦσαν συνεπλήρωστον ἡ ἐπακ-
 στωσις τῶν Ἰωνῶν, ὧν πρῶτοι οἱ Σάμιοι, ἔπειτα ἄλλοι Ἴωνες
 καὶ Αἰολεῖς, ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ Μιλήσιοι ἐπετίθησαν κατὰ τῶν ἀρ-
 χαίων αὐτῶν κυμάρχων. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔπεσον πλείστοι Πέρ-
 σαι, ἐν οἷς καὶ οἱ στρατηγοὶ Τιγράνης καὶ Μαρδόντης· οἱ καίρι-
 χοι Ἀρταύνης καὶ Ἰθαμίτρος ἐσώθησαν μὲν, ἀλλ' ὁ στρατὸς δι-
 λύθη, τὰ δὲ πλοῖα ἅπαντα ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· ἐ-
 παθον ὅμως καὶ οὗτοι ζημίαν οὐ μικράν, μάλιστα ἐν τῇ ἀριστερᾷ
 πτέρυγῃ, ὅπου ἐρονεύθησαν πολλοί, ἰδίως Σικυώνιοι καὶ ὁ τούτων
 στρατηγὸς Περίλαος. Τὸ κατόρθωμα ὠφέλιτο κυρίως εἰς τὴν ἀρ-
 στεράν ταύτην πτέρυγα, καὶ ἤρίστευσαν ἐνταῦθα πρὸ πάντων οἱ
 Ἀθηναῖοι, καὶ μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὁ περίφημος παγκρατιαστὴς
 Ἑρμόλυκος ὁ Εὐθύνου, ἔπειτα οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυώνιοι, οἱ Τροι-
 ζήνιοι· οἱ Λακεδαιμόνιοι συνετέλεσαν ὀλιγώτερον εἰς τὴν νίκην. Συ-
 νεκροτήθη δὲ ἡ μάχη εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς Σάμου παραλίαν, παρὰ
 τὸν παρθμόν τὸν μετὰ τῆς νήσου ταύτης καὶ τῆς Ἀσίας, εἰς τὸν
 ὁμοῖον, κατὰ Αὐγυριστον τοῦ 1894, ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων στό-
 λος, ὑπὸ Γεώργιον Σαχτούρην τεταγμένος, ἐμελλε διὰ τῶν
 ναυμαχιῶν, νὰ κατατροπώσῃ ἕτερον βαρβαρικὸν στόλον καὶ νὰ δια-
 κωλύσῃ τὴν εἰς Σάμον διὰδασιν τοῦ πολυαριθμοῦ τῶν Τούρκων
 στρατοῦ, ὅστις ἵστατο ἐπὶ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ χώρου, ὅπου καὶ ὁ
 σοῦ Τιγράνεως στρατὸς, ὃν ἔτρεψαν οἱ περὶ Σάνθιππον καὶ Λεων-
 χίδην προπάτορες ἡμῶν.

Τὰ λείψανα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κατέφυγον εἰς Σάρδεῖς, ὅπου
 ἀνέτριβεν ἔτι, ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπιστροφῆς αὐτοῦ, ὁ Ξέρ-
 ξης, ὅστις ὅμως, παραμυθούμενος δι' ἀνόμιμον ἐρώτων ἕνεκα τῆς
 ἀποτυχίας ἦν ἐπαθεῖν, ὅχι μόνον στόλον πλέον δὲν εἶχε πρόχειρον,
 ἀλλ' οὐδὲ στρατὸν ἐφρόντιζε νὰ ἔχῃ ἑτοίμιον ἄλλον πρὸς τὴν ὑπὲρ
 τῆς Ἰωνίας ἀμυναν. Ἐντεῦθεν οἱ νικηφόροι ἡγεμόνες τοῦ ἑλληνικοῦ
 στόλου, παρέλαβον ἀμέσως ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν καὶ ὡς

πυρμαχέους ἀνεγνώρισαν τοὺς Χίους, τοὺς Σαρπίους, τοὺς Αἰεθίους καὶ τοὺς ἄλλους νησιώτας, τοὺς πρότερον ὑπακούους ὄντας τῶν Περσῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς πόλεως, ἐδυσχόνησαν· οἱ Μελοποννήσιοι ἐδίσταζον νὰ ἐγγυηθῶσι τὴν ἀπαιτούμεν τῶν πόλεων πούτων, ὅπως ἐπραΐαν ὡς πρὸς τὰς νήσους, διότι πρᾶδλεπον ὅτι ἐπὶ τούτῳ ἤθελον ἀναγκασθῆ νὰ διατηρῶσιν ἀδιασώπως περικλὴν δύναμιν ἰκανὴν νὰ ἀποκρούῃ τοὺς Πέρσας· ὅθεν πρᾶττειναν νὰ μὴ παφέρωσι τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων ἐκείνων εἰς τὴν αἰρωσαμένην Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐγκαταστήσωσιν εἰς τὰς παραλίας πόλεις τῶν ἐν ταύτῃ μὴδισάντων Ἑλλήνων, ἀφαιρούντες αὐτὰς ἀπὸ τούτων. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν ταύτην, τῆς ὅπως ἡ ἐκτέλεσις ἦτο τιμὸντι ὅλως ἄλλοτρία εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἦθ'· οἱ δ' ἀσπύται τῆς Ἀσίας, οἷσε ἀρχαῖοι καὶ οὐ νεώτεροι, οἷτε Πέρσαι καὶ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ποτὲ δὲν ἐνόησαν πλῆστι πατρίς, ἐπεχείρησαν πολὺ λάκις τοιαύτας ἐλακλήρων λαῶν μεταναστεύσεις ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ τ' ἀνάπαλιν, ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν Εὐρώπην· ἀλλὰ τοιαῦται πᾶνδῆμαι μεταικμοῖαι, ἀνευ ἐσχέτης ἐνέργειας, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπαισίαι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀείποτε διὰ τοσούτων ἱερῶν καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων συνεισέδοντο μετὰ τῆς γῆς τῶν πατέρων αὐτῶν. Δὲν ἐγένετο λοιπὸν δεκτὴ ἡ πρότασις τῶν Μελοποννησίων· αὐγχερόνας ὅμως ἐμεμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλυσαν τὸ ζήτημα μέχρι τίνος οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες θέλουντι ἀναλάβει τὴν προστασίαν τῆς ἀναξαρτησίας τῶν ἐπὶ τῆς ἀσιακῆς ὑπεῖρου ὁμογενῶν.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπλευσεν ἔπειτα, ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Ἰωνίας, πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, κυρίως ἕνα χαλάσῃ τὰς γερφύρας τοῦ Ξέρξου, διότι τόσον δύσκολος καὶ ἀσφαλὴς ἦτο τότε ἡ συγκοινωνία, ὥστε οἱ Ἕλληνες δὲν ἤξευρον ἔτι ὅτι αἱ γέφυραι αὐταὶ εἶχον πρὸ καιροῦ, ἤτοι πρὸ 10 μηνῶν καὶ ἐπέκεινα, θάλατταν. Ἀφοῦ δὲ φθάσαντες εἰς Ἀβυδὸν ἐβεβαίωθησαν περὶ τούτου, ὁ μὲν Λεωντγίδης καὶ οἱ Μελοποννήσιοι ἐπανῆλθον ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν, ὁ δὲ Ξάνθουπος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ μείνωσιν αὐτοὶ ἐκεῖ ἵνα ἐκβάλωσι τοὺς Πέρσας ἀπὸ τῆς θρακικῆς χερσονήσου. Ἡ γερφύρισις αὕτη εἶχε κατασκευθῆ ἡ πλείστη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ

30 περίπου ἔτη, ἦτοι ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν αὐτῇ ἐνδιόρυσεως τῆς πρεσβυτέρου Μιλτιάδου μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς ἰωνικῆς ἐπανάστασεως, εἰ καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἐτέλει ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ πόρον εἰς τοὺς Πέρσας· ἀπὸ τῆς φυγῆς ὅμως τοῦ δευτέρου Μιλτιάδου μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ Ξέρξου ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 493 μέχρι τοῦ 480 πρ. Χρ., οὐδεὶς Ἀθηναῖος πολίτης ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἐνταῦθα. Ὅθεν οἱ νικηφόροι ἤδη Ἀθηναῖοι ἦτο φυσικώτατον νὰ ζητήσωσι νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἀναλάβωσι τὰς ἐν αὐτῇ ἰδιοκτησίας, τοσούτῳ μάλλον ὅσῳ ἡ χερσονήσος οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν παρήγεν ἱκανὰ σιτηρὰ, ἀλλὰ καὶ ἐξησφάλιζε τὸ μεταξὺ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐμπόριον. Τούτου ἕνεκα λοιπὸν οἱ περὶ τὸν Ξάνθεον ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι, καὶ ἀνευ τῶν Πελοποννησίων, τὴν κυριαρχίαν τῆς Σηστοῦ, ἥτις ἦτο τὸ ὀχυρώτερον τῆς χερσονήσου φρούριον, τὸ ὅποιον ἐδέσποζε τοῦ πορθμοῦ καὶ εἰς τὸ ὅποιον ἠβροίσθησαν πᾶσαι αἱ περὶ Ξερσικαὶ φρουραὶ ὑπὸ Οἰόβαλλον καὶ Ἀρταύκην. Ἀπάντες οἱ Ἕλληνες τῆς χερσονήσου κάτοικοι, οἵτινες ἐμίσουν τοὺς Πέρσας διότι πολλὰς εἶχον πάθει παρ' αὐτῶν λεηλασίας καὶ ἱεροσυλίας, συνέπραξαν προθύμως μετὰ τῶν Ἀθηναίων· καὶ ἐπειδὴ οἱ Πέρσαι δὲν εἶχον προφθάσει νὰ μετακομίσωσιν εἰς τὸ φρούριον ἀρκετὰς τροφάς, τὸ φρούριον τοῦτο περιῆλθε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Οἱ δύο στρατηγοὶ μετὰ τινων περὶ αὐτοὺς ἀνδρῶν κατώρθωσαν κατ' ἀρχὰς νὰ διαφύγωσιν, ἀλλὰ συνελήφθησαν μετ' ὀλίγον ἀμρότεροι καὶ ἐφονεύθησαν, ὁ μὲν Οἰόβαλτος ἐν Θράκῃ ὑπὸ Θρακῶν, ὁ δὲ Ἀρταύκης ἐν αὐτῇ τῇ χερσονήσῳ, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Σηστοῦ ἐπανῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰ ἴδια, περὶ τὰ τέλη τοῦ 479 ἔτους, μὴ λησμονήσαντες νὰ παραλάβωσι μεθ' ἑαυτῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς κολοσσιαλοὺς κάλους οἵτινες ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τοῦ Ξέρξου γεφυρῶν καὶ τοὺς ὁποίους ἀνέθηκαν, ὡς τρόπαιον, εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ὁ Πλούταρχος, εἰς τὸν βίον τοῦ Ἀριστείδου καὶ εἰς τὸν τοῦ Θεμιστοκλέους βιβλ. ι. δτι, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ξέρξου, διαχειμύζοντος τοῦ στόλου τῶν Ἑλλήνων εἰς Παγασὰς τῆς Θεσσαλίας, ὁ Θεμιστο-

κλῆς εἶπεν εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ἔχει νὰ προτείνῃ τὸ ὠφέλιμον καὶ σωτήριον, τὸ ὅποιον ὅμως δὲν συμφέρει νὰ ἐκτεθῇ δημοσίᾳ· ὁ δὲ δῆμος προσέκαλεσεν αὐτὸν νὰ τὸ διακοινώσῃ εἰς τὸν Ἀριστείδην, καὶ ἂν ὁ Ἀριστείδης τὸ ἐγκρίνῃ, νὰ ἐκτελεσθῇ. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς προέτεινεν εἰς τὸν Ἀριστείδην νὰ ἐμπρήσωσι τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ πλοῖα, ἵνα τοῦ λοιποῦ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μόνη θηλασσοκρατῇ. Καὶ ὁ Ἀριστείδης προσελθὼν εἰς μέσον εἶπεν, ὅτι αὐτῆς πράξεως ἣν διανοεῖται πράττειν ὁ Θεμιστοκλῆς, μηδεμίαν εἶναι μῆτε λυσιτελεστέραν, μῆτε ἀδικοτέραν· μεθ' ὅι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν. Ἀλλὰ τὸ διήγημα τοῦτο, καὶ τοι πολ-
λάκις ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐπαναλαμβανόμενον, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ἱστορικὴν ὑπόστασιν, καὶ θεωρεῖται ἤδη μᾶλλον ὡς βραδύτερον ἐπινοηθέν, ὅπως πολλὰ ἄλλα. Τῷ Ἡρόδοτος ὅχι μόνον δὲν ἀναφέρει τοιοῦτόν τι, ἀλλ' οὔτε λέγει ἢ ὑποδεικνύει ὅτι ὁ ἑλληνι-
κὸς στόλος, εἴτε κατὰ τὸ 480 εἴτε κατὰ τὸ 479, συνήλθε ποτὲ εἰς Παγασάς. Καὶ ἔπειτα ὅπως εἶχον ἐπὶ τότε τὰ πράγματα, ὁ ἀπὸ τῶν Περτῶν κίνδυνος ἦτο τηλικούτος, ὥστε ὁ ἐμπρησμὸς τοῦ στόλου τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὠφέλιμος, οὐδὲ ἤθελεν ὁ Ἀριστείδης ἀποκαλέσει τὴν πρότασιν λυ-
σιτελεστάτην, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπέβαλεν αὐτῇ τοιαύτην πρότασιν.

Ἐνῷ δὲ οἱ ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι Ἕλληνες ἀπέκρουον οὕτω τὴν μεγάλην τοῦ Ξέρξου ἐπιδρομὴν, οἱ ἐν Σικελίᾳ ὁμογενεῖς περιπλά-
κησαν πρὸς πολέμιον ἕτερον, οὐδὲν ἥττον σχεδὸν ἰσχυρόν, καὶ ἴσως ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τοὺς Πέρσας ἐμβαλόντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐξέστην χῶραν.

Εἶδομεν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (σελ. 340 καὶ ἐπομ.) ὑπὸ ποίων καὶ πότε ἐκτίσθησαν αἱ πολυάριθμοι ἐν Σικελίᾳ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Οἱ Ἕλληνες κατεῖχον ὅλην τὴν ἀνατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν, τὸ πλεῖστον τῆς μεσημβρινῆς καὶ ἀξιόλογον μέρος τῆς βορείου, δα-
μάσαντες εὐχερῶς τοὺς ἐγχώριους Σικελοὺς καὶ Σικανοὺς καὶ ἀνγχο-
κίαντες αὐτοὺς νὰ περισταλῶσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας· εἰς τὸ δυτικώτατον τῆς Σικελίας κατέκουν οἱ Ἑλνυμοί, φυλὴ πιθανώ-

ετα μὲν προκείμενα ἀπὸ τῆς κρήσεως τῶν δύο ἄλλων ἰθαγενῶν φυλῶν, ἔχουσα δὲ τὰς πόλεις Ἐρυθα καὶ Ἐγέστην καὶ ἑκαί, εἰς τὴν θυτικωτάτην καὶ τὴν θυτικωθεράων παραλίαν ἔκειτο ἡ Μεττά, ὁ Πάνορμος καὶ ὁ Σολόαις, ἐμπορεῖα πρὸς τὸντα ὑπὸ τῶν Καρχαδωνίων, οἵτινες ἀποικοὶ ὄντες τῶν φοινίκων κατὰ τὴν βόρειον Ἀφρικτὴν, εἶχον πολλὰς μετὰ τῆς Σικελίας σχέσεις.

Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν αἱ ἀξιολογώτεραι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἐκατονταετηρίδος ἦσαν ἡ Γέλα καὶ ὁ Ἀκράγας καὶ Συράκουσαι ἢ, ὡς ἄλλοι γράφουσι, Συράκουσαι δὲν ἀπέβησαν ὅλων ἰσχυρόταται ἐμὴ ἀπ' οὗ, περὶ τὸ 484 πρ. Χρ., κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Γέλωνος. Εἰς ὧας δὲ τὰς πόλεις ταύτας κατ' ἀρχὰς ἐπεκράτησαν, ὡς φαίνεται, ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑκτῆς ἐκατονταετηρίδος προέκυψαν καὶ αὐτόθι, ὅπως ἐνταῦθα, τύραννοι ἢ δεσπόται, δι' ὧν μάλιστα ἤκμασαν αἱ ἐν Σικελίᾳ πόλεις, ἐνῶ αἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος δὲν ἐβήσαν εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης εἰμὴ δι' ἀριστοκρατικῶν ἢ δημοκρατικῶν πολιτευμάτων. Ἀρχαιστάτος τῆς Σικελίας τύραννος ἀναφέρεται ὁ διαδόχτος ἐπὶ τῇ ἀγριότητι αὐτοῦ δεσπότης Ἀκράγαντος Φάλαρις, ὅστις κατέλαβε τὴν ἀρχὴν περὶ τὸ 570 ἔτος πρ. Χρ. καὶ διετέλει αὐτὴν ἐπὶ 16 ἔτη. Ἀλλὰ περὶ τὸ 500 ἔτος εὐρίσκωμεν πλείστους ἐν τῇ νήσῳ τυράννους, ἐν Ῥηγίῳ τὸν Ἀναξίλειον, ἐν Σάγκλῃ τὸν Σκύθην, ἐν ἡμέρᾳ τὸν Τήριλλον, ἐν Σελινούντι τὸν Παθαγόραν, ἐν Γέλᾳ τὸν Κλέανδρον καὶ ἐν Λεοντίνοις τὸν Παναίτιον. Ἐκ τῶν τυράννων τούτων ὁ Κλέανδρος συγκροτήσας μέγαν μισθοφορικὸν στρατὸν ἐν μέρει ἀπὸ ἐγγυρίων Σικελῶν συγκεῖμενον, εἶχεν ἀρχίσει νὰ κατισχύῃ τῶν ἄλλων ἑλληνίδων τῆς νήσου πόλεων, αἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης διετέλειαν ἂν ὅχι ὅπως ἴσκει, τοῦλάχιστον ὅπως ἀνεξάρτητοι. Καὶ ἐρρονεύθη μὲν μετ' οὐ πολὺ ὁ Κλέανδρος ὑπὸ τινος τῶν συμπολιτῶν, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διαδέχεται ὁ ἀδελφός του Ἰπποκράτης, ὅστις ἐκυριαρχεσε τοῦ ἡμέρους σχεδὸν τῆς Σικελίας. Ἐπιφανέστατος δὲ τοῦ μισθοφορικοῦ ἐκείνου στρατοῦ ἀξιώματικός, ἐπ' ἀνδρεία καὶ συνέσει, ἦτο ὁ Γέλων, ὅστις, ἀποθανόντος ἢ δολοφονηθέντος περὶ τὸ 494 ἔτος τοῦ Ἰπποκράτους, κατέλαβε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχὴν, ἣν ἐπὶ μεῖζονα ἀπέδιδε.

αὐτοὶ περὶ τὸ 484, ἀφελόμενος ἀπὸ τῶν διενέξεων αἱτινες ἐπε-
σεράτουν, μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τοῦ δήμου, εἰς Συρακούσας,
ἔγένετο κύριος αὐτῶν, μετέφερεν ἐκεῖ τὴν ἑδραν τοῦ κράτους του,
ἐπεξέτεινε καὶ ὡχρῶσε τὴν πόλιν ταύτην, καὶ μετοικίσας εἰς αὐ-
τὴν ἅπαντας μὲν τοὺς κατοίκους τῆς Καμαρίνης, ἣν κατηδάφισε
καὶ τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων τῆς Γέλας, ἦτις ἔκτοτε ἀπέβη πολὺ
ὀλιγωτέρου λόγου ἀξία, κατέστησεν οὕτω τὰς Συρακούσας πρῶτην
ἀσπίδος τῆς Σικελίας πόλιν. Τότε ὁ Γέλων ἐπεχείρησε νὰ ἐκβάλῃ
ἐκ τῆς νήσου τοὺς Καρχηδόνιους καὶ τοὺς Ἑγυσταίους, καὶ εἶχεν
ἤδη ἀρχίσαι ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν, ὅτε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ
481 ἔτους οἱ ἐν τῷ ἱσθμῷ τῆς Κορίνθου συνηγμένοι Ἕλληνες ἐστει-
λαν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, αἰτοῦντες τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ
ὀπαιοῦντος τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος Ξέρξου. Ὁ Γέλων δι-
έσχετο τὴν συνδρομὴν, καὶ, ἂν πιστεῦσάμεν τὸν Ἡρόδοτον, εἶπεν,
ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀκπέμψῃ εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνεύοντων ὁμο-
γενῶν, δύναμιν ὑπέρσυχον, ἥτοι 200 τετάρεις, 2000 ὀπλίτας,
2000 ἱππεῖς, 2000 τοξότας, 2000 σφενδονήτας καὶ 2000 ἱπ-
ποδρόμους ψιλοὺς· πρὸς δὲ τούτοις, νὰ ἀναλάβῃ τὴν διατροφὴν ὁλο-
κλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέ-
μου· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ὑπὸ ἓνα ὄρον, ὅτι θέλει ἀναγορευθῇ στρα-
τηγὸς καὶ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι. Ἐπεὶ δὲ
δὲ οὔτε οἱ Λακεδαιμόνιοι, οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐνέδωκαν εἰς τὴν ἀ-
ξίωσιν ταύτην, ὁ Γέλων ἀπέπεμψεν ἀπράκτους τοὺς πρέσβεις.

Ἀλλὰ καὶ ἂν προηγεῖτο νὰ στείλῃ ἐπικουρίαν τινὰ, δὲν ᾔθελε
δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν τούτον, διότι κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ
ἔαρ τοῦ 480 ἔτους, καθ' ὃ ὁ Ξέρξης ἐνέβαλλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα
διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, οἱ Καρχηδόνιοι, ἐκ συνέννοήσεως πρὸς τινὰς
δυσχερεστημένους Ἕλληνας τῆς Σικελίας καὶ ἰδίως πρὸς Ἀναξίλαον
τὸν δυνάστην τῆς Μεσσήνης, πρὸς Τήριλλον τὸν δυνάστην τῆς Ἰ-
μέρας τὸν ἐκδιληθέντα ἀπὸ αὐτῆς πρὸ μικροῦ καὶ πρὸς τοὺς Σελι-
νιωντίους, ἀφ' ἑτέρου δὲ πιθανάτατα καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας αὐτοὺς,
ἐξέπεμψαν φοβερὰν κατὰ τοῦ Γέλωνος στρατιὰν ὑπὸ τὸν Ἀμφίλκην.
3000 πολεμικὰ πλοῖα, συνεδευόμενα ὑπὸ πολὺ πλειοτέρων φορ-
τηγῶν ἔφθασαν εἰς Πάνορμον καὶ ἀπεσίδασαν αὐτόθι 300,000 ἀν-

δρῶν, οἵτινες βαδίσαντες ἀμέσως ἐπὶ τὴν ἡμέραν ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν αὐτῆς. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατέφθασεν αὐτόθι ὁ Γέλων ἄγων 50,000 πεζῶν καὶ 5000 ἵππων· καὶ γενομένης μέγλης παρατάξεως, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ πρωΐας μέχρι ἑσπέρας, ἔπεσε μὲν ὁ Ἀμίλλας, ἔπαθον δὲ οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν ὀλοσχερῇ. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι εἰς τὸν Γέλωνα Ἕλληνες τῆς Σικελίας ἠεργάσθησαν ἤδη νὰ ἀνγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἡ δευτέρα κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν πόλις τῆς Σικελίας, ὁ Ἀκράγας, συνέπραττε πρὸ καιροῦ μετὰ τοῦ Γέλωνος, διότι ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ φίλου καὶ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Θέρωνος. Αὐτοὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐπεμψαν πρέσβεις ἐξαιτούμενοι εἰρήνην, ἥτις ἐπετράπη αὐτοῖς ἰδίως κατ' αἴτησιν τῆς συζύγου τοῦ Γέλωνος Δαμαρέτης, ἐπὶ τῷ ὄρει τοῦ νὰ καταβάλωσι τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου, ἦτοι τάλαντα δις ὅλια, καὶ νὰ οἰκοδομήσωσι δύο ναοὺς εἰς οὓς ἐμελλον νὰ τηρῶνται ἐκεῖ αἱ ὁμολογηθεῖσαι συνθήκαι. Οἱ δ' ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνες οὐ μόνον τοῦ ἔξωθεν ἐκείνου κινδύνου ἀπηλλάγησαν οὕτω, ἀλλὰ καὶ πλείστα προσεκτήσαντο λάφυρα· ὅθεν πολυτελῆ ἀναθήματα ἀφιερωθέντα εἰς τὰ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν Συρακούσαις, καὶ ἐν Δελφοῖς ἱερὰ, ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐγνωμοσύνην αὐτῶν· καὶ ἐπιγράμμα ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου ποιηθέν καὶ ἀναγραφὴν ἐπὶ τοῦ τρίποδος τοῦ παρῶντος εἰς Δελφοὺς, ἀνεκήρυττε τὸν Γέλωνα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ Ἱέρωνα, Πολύζηλον, Θρασύβουλον, ὡς κατατροπώσαντας τοὺς βαρβάρους καὶ συντελέσαντας τὰ μέγιστα εἰς τὴν κοινὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερίαν·

Φημί Γέλων', Ἱέρωνα, Πολύζηλον, Θρασύβουλον,
παῖδας δενομένους, τὸν τρίποδ' ἀνέμεναι,
ἐξ ἑκατὸν λιτρῶν καὶ πεντήκοντα ταλάντων
Δαμκρετίου χρυσοῦ, τὰς δεκάτας δεκάταν,
βίβρασι νικήσαντες ἔθνη· πολλὴν δὲ παρασχέιν
σύμμαχον Ἑλλήσιν χεῖρ' ἐς ἐλευθερίην.

Ὁ Δαμκρέτιος χρυσὸς περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ, εἶναι νόμισμα χρυσοῦν, κοπὴν μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Καρχηδονίων, καὶ ὀνομασθὲν ἀπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Γέλωνος. Ἐξ δὲ ἀττικᾶς δραχμᾶς δέκα.

Ἐπαύθη ἀπολήγει ἡ διήγησις ἡμῶν περὶ τῶν μεγάλων ἀγώνων, πρὸς οὗσις ἠγωνίσθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἡμέτης πρὸ Χριστοῦ ἐκπαινετηρίδος, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Σικελίᾳ. Ἐκ τῶν πολέμων τούτων, ὁ μᾶλλον λόγου ἄξιός ἐστις πρὸς τὴν τύχην τοῦ τε ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ὑπῆρξε βεβαίως ὁ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι διεξαχθεὶς διότι ἐν ὁ ἑλληνοσύς κατεβάλλετο μὲν ἐν Σικελίᾳ, κατίσχυε δὲ ἐν τῇ μητροπόλει, ἤθελον ἀποκοπῇ καὶ μαρυνθῇ κλάδοι μόνον τινὲς τοῦ ἑλληνικοῦ δένδρου, ἀλλὰ ὁ περισσθεὶς κορμὸς ἤθελε παραγάγει ἀπαντας τοὺς περικαλλεῖς αὐτοῦ καρπούς· ἐνθ' ἂν ἐξεναντίας ὁ ἑλληνοσύς κατίσχυε μὲν ἐν Σικελίᾳ, κατεβάλλετο δὲ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἤθελε κεραυνωθῇ καὶ νεκρωθῇ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ κορμὸς. Τούτου ἕκα εἰς τοὺς ἐνταῦθα γενομένους ἀγῶνας ἐπιστήσαμεν ἰδίως ἀκριτοῦς καὶ θέλομεν ἔτι ἐπιστήσῃ ἐπ' ὀλίγον τὸν νοῦν.

Ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀναρίθμητον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναμιν, τὴν ὅποιαν ὁ Ξέρξης ἐπήγαγε κατὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐνότητά τῆς θελήσεως ἥτις ἐκίνει τὴν μεγάλην ταύτην στρατὸν τὴν ἐξαιρετὸν γενναϊότητα ἣν ἐδειξαν οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ μάλιστα οἱ ἰδίως Πέρσαι· τοὺς πολλοὺς Ἕλληνας τοὺς κατὰ τῶν πολεμίων συνταχθέντας καὶ ἐξ ὧν τινες εἶχον ἴδιον μέρος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας· τοὺς πολλοὺς Ἕλληνας, ἄντις ἔμειναν ὅπως ἀμέτοχοι τοῦ ἀγῶνος· τελευταῖον, τὴν ἐπαλημμένην ἀλλόκοτον ἀδράνειαν καὶ διχόνοιαν τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων ὅσοι συνωμολόγησαν τὴν περὶ τὸν ἰσθμὸν συμμαχίαν· ἵνα ἀντιπαρθεῖν εἰς τοὺς βαρβάρους, δικαιοῦμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ θέσωμεν ἡμεῖς αὐτοὶ τὸ ζήτημα· πῶς ἐπὶ τέλους ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες; καὶ αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ συγκεφαλαιώσωμεν τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τοῦ ἀποτελέσματος τούτου αἰτίας, ἀς ἐλάβωμεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ βιβλίου ἡμῶν. Πρωτίστη καὶ κυριωτάτη αἰτία τῆς ἡττῆς τῶν Περσῶν ἦτο ἡ εὐθυσία, ἡ δειλία καὶ καθόλου εἰπεῖν ἡ αἰσθητικὴ ἡλικανότης τοῦ Ξέρξου, ἥτις ἀπέβη τόσῳ μᾶλλον ὀλεθρία εὖρος ἢ ἰσχύος αὐτοῦ ἥτο παντοδύναμος· ἂν ἐπεχειρᾷ τὸ ἔργον ἀνὴρ αἰσθητικὸς, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἔκθεσις,

αὐτοῦ ἤθελεν ἀποδοῖν ὁμοία. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν ἔτει 479, ἡ ἐπι-
ρασις ἐπετρέπη εἰς τὸν Μαρδόνιον. Ἀλλὰ περικτὸς ὅτι καὶ ὁ
Μαρδόνιος αὐτὸς ἐπραξεν, ὡς εἶδομεν, ἄπειρα σφάλματα, εἶχε καὶ
ποῦτος τὸ μειονέκτημα ὅτι δὲν ὑποστηρίχτο πλέον ὑπὸ καυτελῆς
νοσ θυνάμεως. Καὶ ἐνῷ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ κυρίας αὐτῶν ἐπιτρα-
τείας, τῆς ἐν ἔτει 480 γενομένης, οἱ Πέρσαι εἶχον τὸ δοστέχη καὶ
νὰ ἀγωνεῖται ὑπὸ ἡγεμόνος ἀσθενεστάτου, οἱ Ἕλληνες ἀνέδειξαν ἡ-
γεμονίας τότε ἓνα τῶν μεγαλειοβολωτέρων καὶ μᾶλλον παλο-
μυχάνων ἀνδρῶν ἐξ ὧων ἀναφέρει ἡ ἱστορία, ὅστις κατέρωθον
κατὰ τὴν κρισιμωτέραν τοῦ ἀγῶνος στιγμήν, νὰ καταναγκάσῃ
εἰς ἐνῶσιν ὅλας τὰς διαφωνούσας θελήσεις καὶ νὰ ὑπαγάγῃ αὐ-
τὰς ὑπὸ τὴν ὑπεράτατὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς αἰτίας
τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἡγεμονίας, τοσαύτη ἦτο ἐν γένει ἡ ἥλική αὐ-
τοῦ ἀδυναμία, ὥστε μετὰ τὸ ἐν Σαλαμῇ ἀτύχημα, ἀμερῶς ἔτι
ῥαυτός τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅλοι ἐράνησαν πρόθυμοι νὰ ὑποστηρί-
ξωσι τὴν περὶ ὑποχωρήσεως διάθεσιν τοῦ Ξέρξου, ἐν Πλαταιαῖς δὲ
τὸ πλείστον τοῦ στρατοῦ ἐφυγεν ἀμαχητὶ, ἅμα ἐπεσον ὁ Μαρδόνιος
ἐνῷ τοσαύτη ἦτο ἡ ἥλικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων, μέλειστε
τῶν Ἀθηναίων, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις σφαγρὰν, καὶ
μετὰ τὴν ἐπανειλημμένην ἀλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μετὰ τὰς λα-
πρὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου περὶ συμμαχίας, ἔδειξαν αὐτεπαρ-
νησιν καὶ καρτερίαν, ἥτις καὶ μόνη ἤθελεν ἴσως ἀρκέσαι ἵνα ὑπε-
ρσχύσωσιν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ ὕψισμός καὶ ὁ
τρόπος τοῦ πολεμεῖν τῶν Περσῶν, κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασ-
σαν, μέλειστε δὲ κατὰ γῆν, ἦτο ἀσυγκρίτῳ ὑποδεέστερος τοῦ τῶν
Ἑλλήνων, οἵτινες προῤῥωμώτατα ἐνόησαν, ὅτι ὅπλε τελειώτερα, σύντο-
νος ἀσκήσις, εὐρύθυμος παράταξις καὶ κίνησις, εἶναι πλεονεκτήματα
καὶ ἐποῖα δὲν δύνανται νὰ ἀνταπληρώσῃ αὐτὸ ἡ μεγαλητέρα ἀνδρεία.
Ἐπὶ λόγῳ, οἱ Ἕλληνες, καὶ τοὶ ἀκροτερημένοι κοινῶς τινος ἀρχῆς
καὶ διεκθύνσεως, καὶ τοὶ εὐαριθμοὶ μείναντες, ὑπερίσχυσαν διὰ τὴν
ἥλικὴν αὐτῶν δύναμιν, ἥς ἔπειτα παρήγαγον ἡγεμόνα ἔξοχον, ἐθν-
σίαν πρὸς τῆς ἐλευθερίας τὴν ἐστίν αὐτῶν καὶ τὴν
περιοσίαν καὶ διοργάνωσαν τὴν πρώτην ταχτερὴν στρατιωτικὴν
δύναμιν, ἥς μνημονεύει ἡ ἱστορία. ἐνῷ οἱ Πέρσαι ἐρειδόμενοι ἐπὶ

κόνειν τὴν ὑλικὴν, τὴν κτηνώδη δύναμιν, ἐφάνησαν ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδοτος « ἀπειστέμνορες καὶ οὐκ ὅμοιοι τοῖσι ἐναντίοις σοφίην » καὶ ἅμα βλέποντες τὴν ὑλικὴν ἐκείνην δύναμιν παθοῦσαν ἡττάνουσα, ἐθεώρουν ἀρέσκειας ὡς βεβαίαν τὴν ὅλην αὐτῶν ἀπώλειαν· καὶ τὸ μόνον δὲν ἔφεραν εἰς μέσον ἄνδρας μεγαλοφύεις, ἀλλ' οὐδ' ὑπῆρχον τοῦλάχιστον ἱκανοὶ νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν σύνεσιν τῶν συμβουλευόντων· ἔδωκαν αὐτοῖς οἱ παρ' αὐτοῖς Ἕλληνας, ὁ Δημέρατος καὶ ἡ Ἀρτεμισία.

Ἀλλ' ἵνα κατανοήσωμεν ἔτι εὐκρινέστερον καὶ σταθμίσωμεν ἔτι ἡκενότερον τὰ μεγάλα γεγονότα περὶ τὴν διατρίβωμεν, ἀνάγκη νὰ προσεπιφέρωμεν δύο τινὰς πρώτον, ὅτι τὰ κυριώτατα τῶν προτερημάτων δι' ὧν ὑπερίσχυον οἱ Ἕλληνας, τὴν μεγαλοφυΐαν, τὴν ὑπατακάρνησιν, τὴν καρτερίαν, τὰ ἀνέδειξαν ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἔνευ, ὡς ὁρότατα παρετήρησεν ὁ Ἡρόδοτος, οἱ Ἕλληνας δὲν ἤθελον ἴσως διαφύγει τὴν μηδικὴν κυριαρχίαν· δεύτερον, ὅτι οἱ μηδικοί πόλεμοι, καὶ τοὶ λαβόντες σὺν ἑλαθον σωτήριον ἐκδοσιν, δὲν ἔβλεπον ἀποβῆ τοσοῦτον λόγου ἀξιοὶ ὡς πρὸς τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς ἡνθρωπότητος, οὐδὲ περιποιήσῃ τηλικαῦτον ἀξίωμα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ἐάν οἱ Ἀθηναῖοι πάλιν, ἀντὶ νὰ ἐξαντλήσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, στομώσαντες ἐξ ἐναντίας αὐτὰς καὶ ἀναπτύξαντες, δὲν ἐπεχείρουν ἀμέσως ἔπειτα τὴν ἰδρυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κράτους, τὸ ὅποιον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθηναίων ἡγεμονίας, καὶ ἐντὸς τοῦ ὅποιου παρήχθησαν κυρίως καὶ πολιτικά, τὰ διανοητικά, τὰ τεχνικὰ ἀριστουργήματα, ἐν οἷς ὑποχορφυοῦται ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμός. Δὲν ἀρκεῖ τῶν-
τα ἐν ἔθνος νὰ ἀνακτήσῃ ἢ νὰ διασώσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ἵνα φημισθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅσον οἱ προπάτορες ἡμῶν. Πολλὰ καὶ ἄλλα ἐβλήθη ἡγωνισθῆσαν κορυφαίως ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, διὰ τοῦτο ἡμῶς ἅπαντα δὲν ἡξιώθησαν τοιαύτης τιμῆς. Μία λ.χ. μοῖρα τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ ἀνέκτησε τὴν αὐτονομίαν διὰ κατορθωμάτων, ὧν πολλὰ ὑπῆρχαν ἐκάμειλα τῶν πρὸ μικροῦ ἱστορηθέντων· ἀλλ' ἐάν ἡ αὐτονομία τοῦ γωστέρου ἑλληνισμοῦ περιορισθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦδε ἐπελευθερωθεῖσαν μικρὰν τῆς γῆς γωνίαν, ἐάν ὁ ἑλληνισμὸς οὕτως ἐν συμπληρώσει τὴν ἐντολὴν τὴν προδωκῇ παρ' αὐτοῦ ὁ κόσμος,

ἐάν δὲν ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἀνατολῆς, ὁ ἀγὼν αὐτοῦ δὲν θέλει βεβαίως τιμηθῇ ὅσον ὁ ἀρχαῖος, οὐδ' ἔσον ὁ ἀγὼν τῶν ὁμοσπόνδιων πολιτειῶν τῆς ἀρχαίας Ἀμερικῆς διότι οἰαδήποτε καὶ ἐν ἦναι ἡ ἐκβασίς τῆς παρούσης αὐτῶν κινήσεως, ἡ ἱστορία δὲν θέλει ποτὲ λησμονήσῃ, ὅτι αἱ πολιτεῖαι αὐταὶ ἅμα ἀπαλλαγείσαι τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας, ὥρμησαν μὲν ἐπὶ τῇ ὕλικῇ καὶ ἠθικῇ ἐκχέρουσιν τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τοῦ Εἰρηναίου ὠκεανοῦ, εἰς πολλὰ δὲ παρήγαγον καρποὺς τελειωτέους καὶ αὐτοῦ τοῦ τελειωτέτου εἰρηπαικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, ἐάν δὲν συμπληρώσῃ τὴν ἔργον τὸ ὑποῖον ἤρχισε πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, θέλει μᾶλλον ἐνμωιωθῇ πρὸς τὰς πολιτείας τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, αἵτινες ἐπέβαλον μὲν τὴν ἰσπανικὴν κυριαρχίαν, ἀλλ' οὐδέμιν, ἀχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, ἐπέβαλαν γενναίαν τῆς ἐλευθερίας χρῆσιν. Ὑποθέσατε λοιπὸν ὅτι τοιοῦτόν τι συνέβαινε καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· ὑποθέσατε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐμμιούντο τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν ἐξαιρέτως ἀριστοὺς τας ἄλλους Ἕλληνας, τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς Αἰγινήτας, τοὺς Τηγεῖτας, καὶ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν πολεμίων περιωρρίζοντο εἰς τὰ μικρὰ συμφέροντα καὶ πράγματα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος· ὑποθέσατε ἐν λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐξώρμουν ἐπὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὅλης ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ δὲν ἐδημιούργουν τὸ μέγε αὐτῶν κράτος· εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ μηδικοὶ πόλεμοι δὲν ἤθελον τιμηθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅσον ἐτιμήθησαν. Διότι μὴν ἀπατώμεθα· οἱ μηδικοὶ πόλεμοι δὲν ἐθαυμάσθησαν καὶ δὲν ἐθρυλλήθησαν τοσοῦτον εἰμὶ ὡς δόντες ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐξαισίαν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ἐπίδοσαν τὴν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν γενομένην. Ἀλλ' ἡ ἐπίδοσις αὕτη· ἦτο ἄρά γε δυνατόν νὰ γίνῃ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς μικρῆς Ἀτρικῆς; Ἄνευ τῶν λαφύρων τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν φόρων τῶν συμμάχιδων πόλεων, ἦθελον ἄρά γε ποτὲ ἐγερθῇ τὰ ἀριστοτεχνήματα τοῦ Φειδίου; Ἄνευ τῶν μεγάλων καὶ ποικίλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συμφερόντων ὧν πρωτεύουσα ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι, ἦθελον ποτὲ λάβει στάδιον ἀνάλογον ἐνεργείας ὁ ὀλύμπιος τοῦ Περικλέους νοῦς; Ἄνευ τῆς ὑπερόγκου ὑπεροχῆς ἣν ἐκτίσματο τὸ τῶν Ἀθηνῶν κράτος καὶ τῆς διὰ τοῦτο παραχθείσης κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεως εἰ

πῃ λοιπὴ Ἑλλάδι ; ἤθελε ποτὲ προκύβει ἡ φοβερὰ ἐκείνη σύρραξις τῶν δυνάμεων, τῶν δοξαστῶν, τῶν παθῶν, ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ὑπαγορεύσασα τὸ ἀμίμητον ἱστορικὸν ἀριστούργημα τοῦ Θουκυδίδου ; Τὰ ἀκροθίνια ταῦτα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἵνα εἰς ταῦτα μόνον περιορισθῶμεν, δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ παραχθῶσιν ἄνευ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ἥς πρόκειται ἤδη νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν.

Κατὰ δυστυχίαν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, δὲν θέλομεν ἔχει πλὸν ὀδηγὸν τὸν ἀφελῆ Ἡρόδοτον, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν ὡς σύγχρονος τῶν μεγάλων πολέμων τοὺς ὁποίους κυρίως πρόθετο νὰ ἱστορήσῃ. Διότι ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη εἰς Ἀλικαρνασσόν, ἐν ἔτει 484 πρὸ Χριστοῦ, ὃ ἐστὶ 6 μὲν ἔτη μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶν μάχην, ἡ δὲ πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι. Ἀναχωρήσας νέος ἐκ τῆς πατρίδος, περιηγήθη ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν Ἑλλάδα, τὴν Μακεδανίαν, τὴν Θράκην, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς περὶ αὐτὴν χώρας, προσελθὼν ἀπ' ἐνὸς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Βορυσθένου, ἀπ' ἐτέρου ἕως πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βαβυλώνος. Ἀποῦ ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῶν περιουσιῶν τούτων, κατεστάθη κατ' ἀρχὰς εἰς Σάμον, καὶ ἐκεῖ ἤρχισε νὰ γράφῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἐν ᾗ κυρίως μὲν, ὡς εἴπομεν, πρόθετο νὰ διηγήθῃ τοὺς πολέμους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀσιανῶν, καὶ ἰδίως τὸν μέγαν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα, ἐν παραόδῳ δὲ περιέλαβε πολλὰς καὶ ποικίλας χωρῶν καὶ ἐθνῶν τῆς ἀνατολῆς περιγραφάς. Τῷ 444, ὁ Ἡρόδοτος συναπῆλθεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, οἵτινες ἀνωκοδόμησαν τότε ἐκεῖ, ἐντὶ τῆς καταστραφείσης Συδάριδος, νέαν πόλιν, τοὺς Θουρίους, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἱστορικὸς φαίνεται διαγαγὼν τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου μέχρι τοῦ τέλους περίπου τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἀληθοῦς ἱστορικῆς τέχνης, διότι οἱ καλούμενοι λογογράφοι, οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀπομνημονεύσωσι τὰ παρελθόντα γεγονότα, περὶωρίσθησαν ἢ εἰς μυθικὰ διηγήματα, ἢ εἰς ξηρὰς χρονολογικὰς καὶ γενεαλογικὰς εἰδησεις, ἡ δὲ Ἡρόδοτος πρῶτος ἐνόησεν ὅτι ἱστορία δὲν εἶναι ἀπλοῦς πράγματα κατὰλογος, ἀλλὰ καὶ ἡ τεχνικὴ τῶν πραγμάτων τού-

των συναρμοσθῆναι καὶ ἡ ἐξήγησις τοῦ χαρακτήρος αὐτῶν διὰ τὴν καίως ἐπεκλήθη πατὴρ τῆς ιστορίας. Ἡ ἐπιμαρτυροῦσα ἰδίᾳ τοῦ Ἡροδότου συγγραφῆς εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου πρὸς τὸν ἀνατολικόν· καὶ περὶ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἐπέτυχε θαυμαστικός. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἔχει οὔτε τὴν φιλοσοφικὴν κρίσιν, οὔτε τὴν πρακτικὴν ἐμπειρίαν, οὔτε τὴν πολιτικὴν ἐμβρίθειαν τοῦ Θουκυδίδου. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἔγραψε περὶ τὰ μέσα τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος, ὁ δὲ Θουκυδίδης περὶ τὰ τέλη αὐτῆς, ἐν τῇ διαστάσει δὲ τούτῃ, ὅσον βραχὺ καὶ ἂν ᾖτο, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν γένει παραδόξως ἐφίμασε· πλὴν τούτου, ὁ Θουκυδίδης ὑπῆρξεν ἀνώτερος καὶ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζη, ἐνῷ ὁ Ἡρόδοτος πιστῶς ἀπεικόνισε τὴν ἰδίαν ἐποχὴν. Ἀλλὰ κατὰ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἰσως πολυτιμότερον τοῦ Θουκυδιδείου ἔργου, διότι ἐν τῇ τελευταίᾳ θαυμάζομεν ἰδίως τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ιστορικοῦ, ἐνῷ ἐν τῇ πρώτῃ θαυμάζομεν πρὸ πάντων τὴν εἰκόνα τοῦ ιστορουμένου ἔθνους. Ὁ Ἡρόδοτος λ. χ. περιέλαβεν εἰς τὴν ιστορίαν του πολλοὺς μύθους· ἀλλὰ τοῦτο διότι τὸ μέγα ἑλληνικὸν κοινὸν ἐπίστευεν ἐπὶ τότε εἰς τοὺς μύθους αὐτούς· περιέλαβε πολλὰς ἀνεξέλεγκτους παραδόσεις· ἀλλὰ τοῦτο διότι ἡ ἐξέλεξις αὐτῶν ᾗτο ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀδύνατος· ποτὲ ὁμῶς δὲν ψεύδεται ἐκ προαίρεως, καὶ πολλάκις ὑποδεικνύει τοὺς δισταγμούς αὐτοῦ, ἐπιφέρει, ὡς λέγεται, ὡς ἤκουσα κ. τ. τ. Ὅσακις δὲ ὁμιλεῖ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἀποδύχθη ὥσπερ ἀληθεύων, καὶ ὅσακις κρίνει περὶ τῶν συγχρόνων, περὶ τῶν θετικῶν πραγμάτων, ἡ κρίσις του εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀσφαλὴς καὶ ἀπαθής. Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ Πλούταρχος, ἡ ὅστις θῆποτε εἶναι ὁ γράψας τὴν περὶ κακηθείας Ἡροδότου πραγματείαν ἦν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (ὑπάρχουσι τῶντι οἱ προσβαίνοντες ὅτι δὲν συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου), κατηγορήσαντες τὸν Ἡρόδοτον διότι δὲν ἐθετοποίησε τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ τοὺς Σαλαμινομάχους, ἀλλὰ κατέδειξε μὲν τὰς ἀρετὰς αὐτῶν, κατέδειξε δὲ καὶ τὰ ἁμαρτήματα. Ἐννοεῖται ὁμῶς ὅτι τούτου ἕνεκα μάλιστα τιμῶμεν τὸν Ἡρόδοτον καὶ λυπούμεθα διότι ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ἀποχαιρετήσωμεν τὸν ἄνδρα,

καταπαύοντα τὸν λόγον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀνάγκη τῆς θρακικῆς χειρὸς αὐτοῦ. Ἡ δὲ στέρησις τοῦ ὁδηγοῦ τούτου εἶναι τόσο μάλλον λυπηρὰ ὅση περὶ τῆς ἐπερχομένης λαμπροτάτης ἐποχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, οὐδένα ἔχομεν ἄλλον σύγχρονον συγγραφέα. Ἡ λεπτομερὴς ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἀρχεται εἰμὴ ἀπὸ τῶν παραμονῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, περὶ δὲ τῶν χρόνων καθ' οὓς συνεκροτήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἡ τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονία δὲν ἔχομεν εἰμὴ τὴν ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ βραχεῖαν δυστυχῶς εἰσαγωγικὴν αὐτοῦ ἐκθεσιν καὶ τὰ ἱστορήματα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, καὶ τῶν ἄλλων τοῦ παραμείναντος ἑλληνισμοῦ συγγραφέων, οἵτινες, ὡς εἶδομεν πρὸ μικροῦ, δὲν εἶχον ὕγιαις περὶ τῆς μεγάλης ἱστορικῆς τέχνης ἰδέας. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε, ἔχοντας κυρίως πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς φανούς οὓς ἔστησαν ἐν τῇ δυσχερέστῳ τούτῳ τεύχεϊ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὁ θαυμάσιος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου δραματοποιός, καὶ ἀναπληροῦντες τὰ ἐν τῇ μεταξὺ διὰ τῶν μεταγενεστέρων εἰδήσεων, καὶ προσέχοντες εἰς τὰς περὶ τῶν εἰδήσεων τούτων κριτικὰς μελέτας τῶν νεωτέρων σοφῶν, ἐπιχειροῦμεν ἤδη νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν.

Μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια, εὗρον τὴν μὲν χώραν αὐτῶν πολλὰ παθεῦσαν, τὴν δὲ πόλιν ἐντελῶς σχεδὸν καταστραφείσαν. Ἀμα δὲ ἐπῆρξεν ἐκ τούτου προχεῖρου εἰς τὰς πρώτας χρείας τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῶν, ἐπεχίρουν ἀμέσως τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἔμελλον ὡς πρὸς τοῦτο νὰ ἀπαντήσωσιν ἀπροσδοκίτους τινὰς δυσκολίας. Οἱ σύμμαχοι καὶ ἰδίως οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ γνωρίσωσιν ἐπὶ τῶν τελευταίων πολέμων τὴν τόλμην αὐτῶν, ἐθεώρουν εὐλόγως τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως ὡς ἀρχὴν ἄλλων μεγαλύτερων βουλευμάτων, τὰ ὅποια δὲν τοῖς συνέφερον παντάπασιν. Ἐζήτησαν λοιπὸν νὰ ἐμποδίσωσι τὸ ἔργον διὰ πρεσβείας, ἧτις δὲν ἐδόλωσε τὰς ἀληθεῖς αὐτῶν ἀνησυχίας, ἀλλ' εἶπεν ὅτι, ἐν περιπτώσει νῆας Πελοπὸν ἐπιδρομῆς, δὲν συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, ὀχυραὶ πόλεις, αἵτινες, κυριεύμεναι

ἐπὶ τῶν πολεμίων, ἰδόντες τὰ ἀποδῶσιν ἐπιμένοντα ποταῖς ἡμέ-
 τήρια, ὅπως ἐσχάτως αἱ Θῆβαι· προσέθηκαν δὲ ὅτι τὰ ὀχυρώματα
 ταῦτα εἶναι καὶ περιττά, διότι ὅλοι οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ εὐρω-
 σιν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀσφαλὲς καταφύγιον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόη-
 σαν τί σημαίνουναι τὰ διπλωματικά ταῦτα ἐπιχειρήματα, δὲν ἐνό-
 μισαν ὁμῶς φρόνιμον νὰ ἀποκρούσωσιν ἀμέσως τὴν ἀπαίτησιν, φο-
 βούμενοι μήπως οἱ σύμμαχοι, ἐπελθόντες, ἐπιβάλλωσι διὰ τῆς βίας
 τὴν θέλησίν των. Ὅθεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀπε-
 κρίθησαν εἰς τοὺς πρέσβεις, ὅτι θέλουσιν ἀνταποστῆλαι πρέσβεις
 ἰδίους εἰς Λακεδαιμόνα, ἵνα συζητηθῇ ἐκεῖ ἡ ὑπόθεσις. Καὶ τῶντι
 δώρισαν ἀμέσως τρεῖς ἄνδρας, τὸν Θεμιστοκλέα, τὸν Ἀριστείδην
 καὶ τὸν Ἀβρώνυχον, ἀλλὰ, πάντοτε κατὰ συμβουλήν τοῦ πονηροῦ
 Θεμιστοκλέους, δὲν ἐστειλαν κατ' ἀρχὰς εἰμὴ μόνον αὐτὸν, ἐν τῇ
 μετὰξὺ δὲ ἐτείχιζον πανδημίᾳ τὴν πόλιν, ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες.
 Ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐλθὼν εἰς Σπάρτην, δὲν παρουσιάσθη εἰς τοὺς ἐφό-
 ρους, προαεσιζόμενος, ὅτι περιμένει τοὺς συμπρέσβεις, οἵτινες ἔμειναν
 ὅπως ἔνεκα ἀσχορίας τινὸς ἐβεβαίουν ὁμῶς ὅτι θέλουσι φθάσει ἐντά-
 χει, καὶ ὅτι θαυμάζει μέλιστα πῶς δὲν ἔφθασαν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι
 ἐπειθόντο εἰς τοὺς λόγους του, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν· ἀλλ' ἐν-
 τούτοις ἤρχοντο εἰδήσεις ὅτι ἡ πόλις ὀχυροῦται καὶ τὸ τείχος
 λαμβάνει ὕψος. Εἰς ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπεκρίθη, ὅτι ἂν δὲν τὸν
 πιστεύωσιν, ὥς στείλωσι πιστοὺς τινὰς ἀνθρώπους ἵνα μάθωσι τὴν
 ἀλήθειαν· καὶ συγχρόνως διεμήνυσε κρυφίως εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ
 κρατήσωσι τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅσον εἴμπορουν πλείοτερον. Ἰε-
 λυνταῖον ἔφθασαν ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Ἀβρώνυχος καὶ ἀνήγγειλαν
 ὅτι τὸ ἔργον πρᾶξῃ τοσοῦτον, ὥστε εἶναι ἱκανὸν ν' ἀντέξῃ εἰς πᾶ-
 σαν ἐνδεχομένην προσβολήν. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀποβαλὼν τὸ
 προσωπεῖον, προσῆλθε πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης καὶ εἶπεν, ὅτι ἡ
 πόλις τῶν Ἀθηνῶν τετείχισται ἤδη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχουσι νὰ
 συμβουλευθῶσι κανένα περὶ τοῦ τί συμφέρει εἰς αὐτοὺς καὶ τί δὲν
 συμφέρει, καὶ ὅτι ὅτε πρὸ ὀλίγου ἀπεφάσισαν νὰ θυσιάσωσι τὴν
 πατρίδα των καὶ νὰ ἐπιβῶσιν εἰς τὰς ναῦς, δὲν ἔλαβον περὶ τούτου
 πρηνουμένους τὴν γνώμην τῶν Λακεδαιμονίων. Οἱ δὲ, βλέποντες
 ὅτι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀντιπράξωσιν, ἐσιώπησαν, ἀλλ' οὐδέ-

ποτε ἐσπυγχεύθησαν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα τὸν τρόπον καθ' ὃν διασκευάσθαι ἐβουλεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ προκαμένου. Καὶ εἶχον δίκαιον τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἀγανακτῶσι, διότι αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἡ ὀχύρωσις ὑπῆρξεν ὁ θεμέλιος λίθος ἅπαντος τοῦ μετέπειτα αὐτῶν μεγαλείου. Ἰποίαν δὲ προαίσθησιν εἶχον ἔκτοτε, οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ μεγαλείου τούτου, μαρτυρεῖ ἡ περίμετρος τοῦ νέου αὐτῶν τείχους, ἥτις ἦτο πολὺ ἐκτενεστέρα τῆς τοῦ προτέρου, τοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστραφέντος. Ἡ περίμετρος αὕτη ἦτο 60 σταδίων, εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἀκρόπολιν καὶ περιέλαβε τοὺς τρεῖς λόφους τοῦ Ἀρείου πάγου, τῆς Πνυκὸς καὶ τοῦ Μουσείου, πρὸς μεσημβρίαν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν κρήνην τῆς Καλιρρόης. Ὁ εὐρὺς οὗτος χώρος οὐδέποτε, ὡς φαίνεται, ἐπληρώθη ἀλόκληρος οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ τὰ μείναντα ἐν αὐτῷ κενὰ διαστήματα ἦσαν χρησιμώτατα, διότι ὁσάκις ἠπειλείτο ἡ ἔξω χώρα, οἱ κάτοικοι οὗτοι ζητοῦντες ἄσυλον ἐντὸς τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἀκινήτου αὐτῶν περιουσίας, εὕρισκον τόπον ἱκανὸν πρὸς κατασκήνωσιν.

Λύσιον δὲ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἀμέσως τότε, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ πρώτου, ἐπεχείρησαν, ἦτο ἡ ὀχύρωσις τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Μουνυχίας. Εἶδομεν ὅτι καὶ πρὸ τῶν μηδικῶν πολέμων (σελ. 413) εἶχον, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀποφασίσει νὰ μεταφέρωσιν εἰς τοὺς ἀσφαλεστέρους τούτους λιμένας τὸν πρότερον ἐν Φαλήρῳ ὄντα ναύσταθμον, καὶ εἶχον ἀρχίσει μάλιστα νὰ ὀχυρώσῃ τὸν Πειραιᾶ. Τὰ προκαταρκτικὰ ὅμως ταῦτα ὀχυρώματα εἶχον καταστραφῇ ὑπὸ τῶν Περσῶν, καὶ ἤδη ὁ Θεμιστοκλῆς ἐβουλεύθη νὰ καταστήσῃ τοὺς λιμένας ἐκείνους καθ' ὅλα ἀξιόους τῆς μεγάλης τύχης ἣν εἶχε τὴν πεποιθήσιν ὅτι θέλει λάβει ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων. Τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον περιέλαβε τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνυχίαν εἶχε περίμετρον 60 σταδίων καὶ, κατὰ τὸ σχέδιόν του, ἐμελλε νὰ ἔχῃ τοσούτον ὕψος καὶ πάχος ὥστε, ἀνεφίκτου οὐσῆς πάσης κατ' αὐτοῦ προσβολῆς, ὅλοι οἱ ἄνδρες νὰ δύνανται νὰ ἐπιβαίνωσιν εἰς τὰ πλοῖα, νὰ μὴ μένωσι δὲ ὡς φρουρὰ εἰμὴ γέροντες καὶ παῖδες. Καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕψος μὲν οὐδέποτε ἐξετελέσθη τὸ σχέδιον τοῦτο, διότι πραγματικῶς τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ ὕψους ἐκείνου ἐθεωρήθη ἀρκετόν. Τὸ πάχος ὅμως τοῦ τείχους ἐγένετο οἷον ἐξ ἀρχῆς ἠθέλησεν αὐτὸ ὁ

Θερμοστολή. «Δύο γὰρ ἄμαξαι, λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἐναντία ἀ-
λήλαις, τοὺς λίθους ἐπήγον» διὸ τὸ πλάτος τοῦ τείχους ἦτο δυο
ἀπῆρτετο ἵνα διέλθωσιν ἐν ἀνέσει δύο ἄμαξαι, ἦτοι πιθανῶς ὅχι
ὀλιγώτερον τῶν 44 ἢ 45 ποδῶν. «Ἐντὸς δέ, ἐξακολουθεῖ ὁ ἱστο-
ρικός, οὔτε χάλιξ, οὔτε πηλὸς ἦν, ἀλλὰ ξυνοικοδομημένοι μεγάλα
λίθοι, καὶ ἐν τομῇ ἐγγώνιοι, σιδήρῳ πρὸς ἀλλήλους τὰ ἐξωθεν καὶ
μολύβδῳ δεδεμένοι.» Τὸ κολοσσιαῖον τοῦτο τείχος κατέστη λακὸν
τῶν ὀντι ἀπόρρητον, ὁ δὲ Παιραιεὺς ἀπέβη ἕνεκα αὐτοῦ οὐ μόνον
ναύσταθμος πολεμικὸς ὀχυρώτατος, ἀλλὰ καὶ ἐμπορεῖον ἀσφαλές
στατον, εἰς ὃ ἤλθον νὰ ἀποκατασταθῶσιν ἄπειροι ξένοι, οἱ καλού-
μενοι μέτοικοι, οἵτινες διὰ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ἐμπορηγίας
αὐτῶν συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν θαυμασίον τῆς ὅλης χώρας
πλουτισμόν.

Ἐνθ' δὲ ἐπραττον τὰ μεγάλα ταῦτα ἔργα, οἱ Ἀθηναῖοι μετέ-
χον συγχρόνως τῆς ἐκστρατείας ἣν ἐπεχείρησαν κατὰ Περσῶν οἱ
Ἕλληνες τῷ 478, ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Πausανίαν· καὶ ἐνθ' ὅλη ἡ
Ἡελοπόννησος δὲν ἔδωκε τότε εἰμὴ 20 τριήρεις, οἱ Ἀθηναῖοι μόνον
ἔστειλαν 30 ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην καὶ τὸν Κίμωνα. Ἀναλογιζόμενοι
δὲ ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐγένετο ἐν μόλις ἑτος μετὰ τὴν ἐν Πλα-
ταιαῖς μάχην καὶ μετὰ διετὴ ἐρήμωσιν τῆς Ἀττικῆς, καὶ καθ' ἣν
ἐποχὴν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὴν ὀχύρωσιν τῆς πόλεως καὶ
τοῦ λιμένος, πῶς νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἀνεξάντλητον τῆς φυλῆς
ἐκείνης δραστηριότητα καὶ νὰ μὴ θεωρήσωμεν αὐτὴν ἀξίαν τῆς
τόχης ἣτις τὴν περιέμενεν; Ὁ ὑπὸ τὸν Πausανίαν στόλος, μεθ' οὗ
συνετάχθησαν καὶ ἄλλαι τιγὲς νησιωτικαὶ καὶ ἰωνικαὶ τριήρεις, πρῶ-
τον μὲν ἐπλευσεν εἰς Κύπρον καὶ ἀπῆλλαξε τὰς πλειστάς αὐτῆς
ἐλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας, ἔπειτα δὲ ἀνέκτι-
σεν ἀπὸ τῶν Περσῶν τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἐπέχει ἐπὶ τοῦ Βοσ-
πόρου ἦν θέσιν ἡ Σηστός ἐπὶ τοῦ Ἑλληνιστοῦ· ὥστε ἤδη ἡ ἐμ-
πορικὴ καὶ ναυτικὴ κοινωνία μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τῆς
Ἑλλάδος ἀπῆλλαγή παντὸς ἐν τῷ μέσῳ κωλύματος.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ἐπῆλθε γερονὸς σπου-

θαυμάσαντες, κατὰ τοῦτο μάλιστα ὅτι ἀπέβη ἡ ἀμεσὸς ἀφορμὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Πausanίας, ὥς τις ἄμα μετὰ τὴν ἐν Ἑλληνικῇ μάχῃ ἐδίδεν ὅποσον ἦτο κενόδοξος, κατήντησεν ἔκτοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀλλότριος τοῦ σπαρτιατικοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, διὰ τὸν πλοῦτον τὸν ὅποιον ἀπὸ τῶν λαφύρων ἀπέκτησεν· ὥς τε ἐπὶ τέλους, μὴ ἀνεχόμενος νὰ ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἀρξῇ αὐτῆς ὡς δεσπότης, τῇ συνδρομῇ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Μετὰ τὴν ἀλυσιν λοιπὸν τοῦ Βυζαντίου, πέμπει πρὸς τὸν Ξέρξην τινας τῶν ἐπισήμων αἰχμαλώτων, τῶν αὐτῶς ληρθέντων, καὶ ἐπιστολὴν, ἥτις διασωθέντων ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου διαλάμβανε τὰ ἐξῆς· «Πausanίας ὁ ἡγεμὼν τῆς Σπάρτης, τοὺςδε τέ σοι χαρίζεσθαι βουλόμενος ἀποπέμπει, δορί ἑλὼν καὶ γνῶμην ποιούμεαι, εἰ καὶ σοὶ δοκεῖ, θυγατέρα τε τὴν σὴν γῆραι, καὶ σοὶ Σπάρτην τε καὶ τὴν ἑλληνικὴν Ἑλλάδα ἐν ὑποχείρῳ ποιῆσαι· δυνατὸς δὲ δοκῶ εἶναι ταῦτα πράξαι, μετὰ σοῦ βουλευόμενος. Εἰ οὖν τί σε τούτων ἀρέσκει, πέμπει ἄνδρα πιστὸν ἐπὶ θάλασσαν, δι' οὗ τοιοῦτον τοὺς λόγους ποιησόμεθα. Ὁ δὲ Ξέρξης, εὐχαριστήσας διὰ τὴν πρότασιν, καὶ πᾶμφας δοικητὴν τῆς ἀντικρῦ τοῦ Βυζαντίου ἀσπανῆς παραλίας τὸν Ἀρταβάξον, τὸν γνωστὸν τοῦ Μαρδονίου ὑποστράτηγον, ἐπέστειλε δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Πausanίαν τὰ ἀκόλουθα, ὁμοίως ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου περιωθέντα εἰς ἡμᾶς. «Ὡςδε λέγει βασιλεὺς Ξέρξης Πausanίαν. Καὶ τῶν ἀνδρῶν οὐκ μοι πέραν θαλάσσης ἐκ Βυζαντίου δέσσωσας, καίσεταί σοι εὐεργασία ἐν τῇ ἡμετέρῃ οἰκῇ ἕκαστὸν ἀνέγραπτος, καὶ τοῖς λόγοις τοῖς ἀπὸ σοῦ ἀρέσκομαι. Καὶ σε μήτε νύξ μήτ' ἡμέρας ἐπισχέτω, ὥς τε ἀνέναντα πράσσειν τι ὃν ἔμοι ὑποσχῆναι· μηδὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δαπάνῃ κεκωλύσθω, μηδὲ στρατιᾷς πλῆθει, εἰ ποὶ δεῖ παραγένησθαι· ἀλλὰ μετ' Ἀρταβάξου, ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, ὃν σοὶ ἐπαμφα, πράσσει θαρσύνει καὶ τὰ ἐμὰ καὶ τὰ σά, ὅση κάλλιστα καὶ ἀριστα ἔξει ἀμφοτέρους.»

Κατ' εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Πausanίας δὲν εἶχε τὴν ἐκτελέσθαι νὰ ἐκτελέσῃ ὅσα ὑπέσχετο· καὶ ἀντὶ νὰ φροντίσῃ πρὸ πάντων νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν του, αὐτὸς φανταζόμενος ὅτι ἐπέτυχεν ἤδη τοῦ σκοποῦ, ἤρχισεν ἀμέσως νὰ διαιτᾶται ὡς πέρις σα-

τράπεζῃ, νὰ διάγῃ βίον ἄσωτον καὶ ἀπόλαστον καὶ νὰ καταπῇ καὶ ὑβρίῃ τοὺς συμμάχους, ὥστε, ἂν καὶ ἡ προπαρατεθεῖσα ἀλληλογραφία ἦτο ἐπὶ τότε ἀγνωστος, οἱ Σπαρτιᾶται μαθόντες πῶς ἐπολιτεύετο καὶ ὑποπτεύσαντες τί ἐβουλεύετο, ἐθεώρησαν πρῶτον νὰ τὸν ἀνακαλέσωσι. Καὶ τότε μὲν ἀπέλυσαν αὐτὸν τῆς περὶ προδοσίας κατηγορίας, ἐξαπέστειλαν ὅμως ἀντ' αὐτοῦ ἕτερον στρατηγόν, τὸν Δόρκιν. Ἀλλὰ ἤδη οἱ σύμμαχοι, καὶ μέλειστα οἱ Ἴωνες, δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν νέον τοῦτον στρατηγόν· διὸ ἀμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Πausανίου εἶχον ἀναγνωρίσει ὡς ἡγεμόνας τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων, Ἀριστείδην καὶ Κίμωνα, ὧν ἡ σύνεσις καὶ ἡ μετριοπάθεια ἦτο ἐπὶ μᾶλλον ἐπιτηδεῖα νὰ καταστήσῃ ἀφόρητον τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν τυραννίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σπάρτης. Ὅθεν ὁ Δόρκις, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε καὶ ὀλίγη Σπαρτιατικὰ πλοῖα, μὴ βλέπων πῶς ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ἐπενέλθῃ μετὰ τῶν πλοίων τούτων ἀπρακτος εἰς τὰ ἴδια.

Τοιοιουτρόπως περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἡγεμονία τῆς ναυτικῆς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, καίτοι προεληθείσης τῆς φιλοτιμίας αὐτῶν, δὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἀνακτήσωσι διὰ τῆς βίας τὸ πάλαι ἀξίωμα, ἐνεκα πολλῶν λόγων. Ἐν πρώτοις δὲν εἶχον διαθέσειν νὰ ἀναλάβωσι μακρὸν ἐξωτερικὸν πόλεμον, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐβλεπον ὅτι οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν, πλουτήσαντες ἐν τῷ τοιούτῳ πολέμῳ, ἠδύναντο νὰ ἐπιβουλευθῶσι τὸ πάτριον πολίτευμα. Πού ἔτινεν ὁ Πausανίας ἦτο πρόδηλον· καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Λεωτυχίδης, περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, στρατεύσας εἰς Θεσσαλίαν ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς Ἀλευάδας καὶ τοὺς ἄλλους Θεσσαλοὺς τοὺς μετὰ Ξέρξου καὶ Μαρδονίου συνταχθέντας, ἐδωροδοκῆται καὶ ἐπληγχεθῆς ἐξωρίσθη. Ἀλλ' ἦτο βέβαιον ὅτι οἱ ἔμποροι θέλουσι πάντοτε προλάβει τοὺς τοιούτους κινδύνους; Ἡ Σπάρτη λοιπὸν, ἂν ὄχι εὐχαρίστως, τοῦλάχιστον ὄχι καὶ ἀνευ λόγων τινῶν δυναμένων νὰ παραμυθῶσιν αὐτήν, περιωρίσθη ἔκτοτε εἰς τὰ ἴδια· μετ' αὐτῆς δὲ συνυπεχώρησαν καὶ οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, τὴν δ' ἐξακλόουθησαν τοῦ πολέμου ἀνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ μόνων τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀσιανῆς παραλίας τοῦ

Αιγαίου πελάγους, ὅσοι ἤθελον νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Περσῶν.

Περὶ τὸν διοργανισμὸν τῆς νέας ταύτης συμμαχίας, εἰδείξαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν συνήθη αὐτῶν ἐπιτηδεύματα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμων τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Θεμιστοκλέους· ἀλλ' ἤξευρον ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶχεν ἐλαττώματά τινα, βίαν, φιλογρηματίαν, τὰ ὅποια ἡδύναντο νὰ ψυχράνωσι τοὺς συμμάχους. Ὅθεν ἀνέθηκαν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στόλου, ὅχι εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, ἀλλ' εἰς τὸν ἐπιεικέστερον καὶ ἀκέραιον Ἀριστείδην· ὁ δὲ συνεκρότησεν ἀμέσως κοινὴν τῶν πόλεων σύνοδον, ἣτις, συγερχομένη ἐκ διαλειμμάτων, ἐν τῇ ἱερᾷ διὰ τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς Ἴωνας νήσῳ Δῆλῳ, ἐμελλε νὰ διέλθῃ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν Ἀθηναίων, τὰ τῆς συμμαχίας. Καὶ ἡ σύνοδος αὕτη ἔταξεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, τὰς εἰσφορὰς ὅσας ὤφειλε νὰ παρέχῃ ἐκάστη πόλις τοσοῦτον δικαίως, ὥστε οὐδεμία κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἡκούσθη μεμφυμοῖρια. Δὲν γνωρίζομεν ὅσας τὰς πόλεις ὅσαι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, τῷ 477 καὶ 476, μετέσχον τῆς συμμαχίας· ὀνομαστὶ δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ αἱ νῆσοι Σάμος, Χίος, Λέσβος, Τένεδος, Ρόδος, Κῶς, ἡ Μίλητος, τὸ Βυζάντιον καὶ αἱ ἐπὶ τῆς χαλκιδικῆς χερσονήσου ἡ περὶ αὐτὴν πόλεις Ἀργίλος, Στάγειρος, Ἀκανθοί, Σκῶλος, Σπάρτωλος. Ἦσαν ὅμως βεβαίως πολὺ πλείότεραι. Τοῦτο συνάγεται οὐ μόνον ἀπὸ τὴν ἀξιόλογον ἐτησίαν εἰσφορὰν, ἥς τὸ ποσὸν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἦτο κατ' ἔτος 460 τάλαντα, ἥτοι δραχμαὶ ἄττικαὶ 2,760,000· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ μεγάλα καὶ ποικίλα συμφέροντα τὰ ὅποια εἶχον ὅσαι αἱ ναυτικαὶ πόλεις νὰ κοινωνήσωσι τῆς συμμαχίας. Τρόντι σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ἡ καταδίωξις τῆς πειρατείας, ἡ διατήρησις τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Αἰγαίου, καὶ ἰδίως ἡ ἀπαλλαγὴ ὅλων τῶν νήσων καὶ ὅλων τῶν παραλίων ἀπὸ τῆς περσικῆς κυριαρχίας. Οἱ Πέρσαι, καίτοι τοσαύτας παθόντες ἡττας, ἐξηκολούθουν ὄντες ἐπιφοβώτατοι· διότι, οὐ μόνον κατεῖχον ἔτι τὸν γνωστὸν Δορίσκον, καὶ τὴν ἐπὶ Στρυμόνι Ἡϊόνα καὶ ἄλλα πολλὰ τῆς Θράκης ὄχυρά χωρία, ἀλλὰ, τὸ δεινότερον πάντων, ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ Ἑλλήνων ἐπιφανεστάτων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Περσικὸς βασιλεὺς, ὅμως ἀπελυθὼς τῆς πρώτης κατ' αὐτοῦ κατηγορίας ἐνεκα μηδισμοῦ ἦτοι ἐνεκα συνεννοήσεως πρὸς τοὺς Πέρσας ἐπὶ προδοσίᾳ, ἐπαγγέλαντο ὡς ιδιώτης εἰς Βυζάντιον, καὶ ἐπαύλας τὰς πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον διαπραγματεύσεις. Διωχθεὶς ἐκείθεν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, κατεστάθη εἰς Καλαμώνας τῆς Τρωάδος καὶ ἐνταῦθα ἐπεχείρησεν ἐπιτηδεώτερον ἐπικροῦν ἢ πρότερον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων του, πᾶσιν ἰδίως ἄφθονα περσικὰ χρήματα εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' οἱ ἔμποροι, μαθόντες ταῦτα, ἀνεκάλεσκον πῶτόν αὐτὸν εἰς Σπάρτην, ἀπειλοῦντες, ὅτι, ἐάν δὲν ἔλθῃ, θέλωσι τὸν θεωρήσειν ὡς πολέμιον. Ὁ Περσικὸς βασιλεὺς, βλέπων ὅτι ἐν παρακοῇ δὲν θέλει δυνῆθαι νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπεργείας του, ὑπήκουσε καὶ ἄρα φθάσας εἰς Σπάρτην, ἐφυλακίσθη. Διὰ τῆς μεσελευσέως ὅμως τῶν φίλων καὶ ὁπαδῶν του, ἀπελύθη πάλιν καὶ τότε ἤρχισε συνεννοούμενος μετὰ τῶν εἰλωτῶν καὶ κινῶν πῶτός εἰς στάσιν καὶ ὑποσχόμενος ἐλευθερίαν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἐπὶ τῇ σκοπῇ τοῦ νὰ ἄρξῃ δι' αὐτῶν τῆς Σπάρτης καὶ ἔπειτα, τῇ συνδρομῇ τῶν Περσῶν, νὰ δεσποσῇ τῆς Ἑλλάδος ἀπᾶσιν. Οἱ ἔμποροι ἔμαθον τὴν συνωμοσίαν διὰ τινῶν εἰλωτῶν μετ' οὗ πολὺ δὲ κατέσχον καὶ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον. Τοσοῦτον ὅμως ἦτο τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος τοῦ ἀνδρὸς ὥστε οἱ ἔμποροι ἠθέλησαν νὰ λάβωσιν ἐπιστροφάρας ἀποδείξεις, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐπέτυχον νὰ ἀκούσωσιν πῶτόν τοῦτον τὸν Περσικὸν βασιλεὺς συνδιαλεγόμενον πρὸς τινὰ τῶν δούλων του περὶ τῆς προδοσίας, ἀπεφάσισαν νὰ τὸν συλλάβωσιν. Ὁ δὲ προλαβὼν, κατέφυγε μὲν ὡς ἐκείτης εἰς τὸν ναὸν τῆς Καλλιόικου Ἀθηνᾶς, ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπέθανε διὰ λιμοῦ, ἐναικεδομηθείσας τῆς εἰσόδου καὶ λέγεται ὅτι ἡ ἰδία αὐτοῦ μήτηρ πρώτην προσελθούσα ἤρχισε νὰ φράττῃ τὴν πόλιν τοῦ ἱεροῦ.

Τοιοῦτον αἰκτρὸν τέλος ἔλαβε, περὶ τὸ 463 ἔτος, ὁ Ἕλλην οὗτος, ὅστις εἶχε προαχθῇ εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης, ὅχι διὰ τὴν ἰκανότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι συνέπεσε νὰ ἀνάγῃ εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Σπάρτης γένος, τὸ δὲ θλιβερώτερον εἶναι, ὅτι συμπαρέσυρεν εἰς τὴν κατὰστραφὴν αὐτοῦ ἀνδρᾶ ἕτερον, ὅστις ἦτο ἄξιος βεβαίως καλῆς τύχης.

Ἐπὶ τινὰ χρόνον μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν τιμῶντες τὸν Θεμιστοκλέα, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἔπαυσε συντελῶν εἰς τὰ προαγόμενα μεγαλεῖον τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Εἰς αὐτὸν κυρίως ὤφειλετο ἡ ὁχύρωσις τῆς πόλεως, ἡ ὁχύρωσις τοῦ Πειραιῶς· ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ πολὺ ἤρχισε νὰ κλίνη πρὸς τὴν δύσιν ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ. Εἶδομεν ὅτι ἔμεινε ὅλως ἀμέτοχος τοῦ τελευταίου μεγάλου ἔργου τῶν Ἀθηναίων, ἥτοι τῆς ἰδρυθείσης ὑπ' αὐτῶν νέας συμμαχίας· καὶ τοῦτο διότι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐθεώρησαν συμφέρον νὰ ἀναθέσωσιν εἰς αὐτὸν, ἀπότομον ὄντα καὶ πλεονέκταν, τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἥτις ἀπῆιτι πλείστην ὁσπιν εὐλάβειαν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων πόλεων. Καὶ ἐνῷ τοιοιτοτρόπως ἡλαττοῦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ Θεμιστοκλέους, πῦξαν ἐξεναντίας ἡ πρὸς τὸν Ἀριστείδην κοινὴ εὐνοία, οὐ μόνον διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν χρηστότητα ἣν ἔδειξε περὶ τὸν ὀργανισμὸν τῆς συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ διότι, μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι μάχην, ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ, τὸ πολίτευμα τοῦ Κλεισθέους ὑπέστη τροπολογίαν οὐσιώδη καὶ ἐπιτηδαιοτάτην νὰ ἀρῶσιν εἰς τοὺς πολλοὺς. Κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, ἐκλέξιμει εἰς τὰς ἀρχὰς δὲν ἦσαν εἰμὴ οἱ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν· οἱ δὲ λεγόμενοι θῆτες, οἱ ἔχοντες δηλαδὴ ἐτήσιον ἔγγειον εἰσόδημα κατώτερον τῶν 200 δραχμῶν ἢ καὶ παντάπασιν μὴ ἔχοντες ἔγγειόν τι εἰσόδημα, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἐδικαίουτο νὰ λάβωσι, μετέχοντες μόνον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Καὶ ἐνόσφ μὲν ἡ πόλις ἐστηρίζετο κυρίως ἐπὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως, ὁ ἀποκλεισμός αὐτοῦ τῶν θητῶν ἀπὸ τῶν ἀξιωματῶν τῆς πολιτείας ἡδύνατο μέχρι τινὸς νὰ θεωρηθῇ εὐλόγος. Τὸ κράτιστον τῆς πεζικῆς ταύτης δυνάμεως ἀπετέλουν οἱ ὀπλίται, ὁ ἔστιν οἱ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν· αὐτοὶ ἡγωνίζοντο πρὸ πάντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ αὐτοὶ ἐσωζον αὐτήν· οἱ ἀπορώτεροι, οἱ ψιλοὶ, ὀλίγον συνετέλουν εἰς τοῦτο· ὅθεν οἱ ἔχοντες τὰ πλείωτα βάρη, ἡδύνατο νὰ ἀπαυτῶσι καὶ τὰ πλείωτα δίκαια. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ πόλις ἀπέβη ναυτική, οἱ θῆτες ἤρχισαν παρέχοντες εἰς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίας ἐνωτέρας τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν εὐπορωτέρων τάξεων· διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἐρέται, αὐτοὶ οἱ ναῦται, αὐτοὶ οἱ τοῖοι τῶν τριήρων, αἰτινες περὶ μὲν τὸ Ἀρτεμίσιον ἀνεχαίτισαν, ἐν Σαλαμῖνι δὲ κατέτρο-

πωσαν τὸν ἀπειράριθμον τῶν πολεμίων στόλον· οἱ ὀπλῖται ἤθη-
 λίγον συνετέλεσαν εἰς τοῦτο. Ἐν τίνι λόγῳ λοιπὸν ἤθελον ἐξα-
 λουθεῖ διατηροῦντες τὴν προέχουσαν αὐτῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν,
 καὶ ἐν τίνι λόγῳ οἱ ἐν Σαλαμῖνι νικηταὶ ἤθελον ἐξακολουθεῖ ἀπο-
 κλειόμενοι ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους, ὅπερ αὐτοὶ πρὸ
 πάντων ἐσώσαν; Καὶ ἔπειτα τὸ δικαίωμα τῶν πρόνομιοῦχων τά-
 ξειν ἐστηρίχτετο ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς ἐγγείου προσόδου, ἀλλὰ κατὰ
 τὰ ἔτη 480 καὶ 479, διὰ τὴν ἐπανειλημμένην τῆς Ἀττικῆς θῆω-
 σιν, πᾶσα ἐγγεῖος πρόσοδος ἐξέλιπεν· οἱ ἀπορώτεροι ἐξωμωθήσαν
 καὶ κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς εὐπορωτέρους· ὥστε ἐξίσωσις τῶν ὑπε-
 ρεσίων συνδυαζομένη μετὰ τὴν ἐστω καὶ στιγμιαίαν ἐξίσωσιν τῶν πε-
 ριουσιῶν, ἦτο φυσικώτατον νὰ ἐπαγάγῃ κατὰ τὰ κρίσιμα ταῦτα
 ἔτη τὴν ἐξίσωσιν τῶν δικαιωμάτων. Ὁ Ἀριστείδης ἐνόησε τὴν ἀ-
 νάγκην ταύτην, διότι τοῦ ἀνδρὸς τούτου τὸ πνεῦμα ἦτο ἐξ ἐκεί-
 νων τῶν ὁποίων τὴν ιδιότητα δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ παραβάλω-
 μεν πρὸς τὴν μυωπικὴν τῶν ὀφθαλμῶν δύναμιν· μακρὰν πολὺ δὲν
 ἔβλεπεν, ἐκ τοῦ σύγγενος ὅμως διέκρινεν ἀκριβέστατα τὰ πράγμα-
 τα. Ὁ Ἀριστείδης δὲν προεῖδε πόρρωθεν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γίνῃ
 ναυτικὴ ἡ πόλις, καὶ ὅχι μόνον δὲν προεῖδε τὴν ἀνάγκην ταύτην,
 ἀλλὰ κραυγάζοντος τοῦ Θεμιστοκλέους περὶ αὐτῆς, αὐτὸς ἐπολέμησε
 πᾶσιν δυνάμει τὴν σοφὴν τοῦ ἀντιπάλου του πρόνοιαν· ἀπᾶς ὅμως
 γενομένης τῆς μεταβολῆς, ἐξετίμησεν ἀποχρώντως τὰ πρὸ ποδῶν ἀ-
 ποτελέσματα αὐτῆς, πρὸς τὰ ὅποια τότε ὁ Θεμιστοκλῆς φαίνεται
 ἐντελῶς ἀδιαφορήσας. Διότι ὁ Θεμιστοκλῆς ἤθελε πρὸ πάντων νὰ
 νικήσῃ τοὺς Πέρσας, καὶ ἐζήτησε τὴν αὐξήσιν τῆς ναυτικῆς δυνά-
 μεως, πεποιθὼς ὅτι δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἦτο πιθανὸν νὰ ἐπιτύχῃ
 τοῦ σκοποῦ ἐκείνου. Τοῦ δὲ σκοποῦ ἐπιτυχόντος, ὀλίγον ἐφρόντισε
 περὶ τοῦ ἀπὸ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως παραχθέντος
 δικαιώματος τῶν πολλῶν, καθὼς ἐν γένει πολλὰ ὀλίγον σεβόμενος
 τὰ τῶν ἄλλων δικαιώματα. Μηδεὶς δὲ ἀπορήσῃ πῶς ὁ Ἀριστείδης,
 ὅστις ἀντέστη ἄλλοτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ναυτικοῦ, ἰδίως διότι
 ἐφοβεῖτο τὴν ριζικὴν μεταβολὴν ἣν ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἔμελλε νὰ ἐ-
 πιφέρῃ εἰς τὸν ἀρχαῖον τῶν Ἀθηναίων βίον, ἔπειτα ἦλθε πρῶτος νὰ
 κυρώσῃ διὰ νόμου τὴν τοιαύτην ριζικὴν μεταβολὴν. Εἰς τὰς κοινο-

βουλευτικὰς πολιτείας, πολλάκις οἱ συντηρητικώτατοι τῶν ἀνδρῶν ἀποβαίνουνσι νεωτεριστικώτατοι, ὅταν πεισθῶσιν ὅτι ὁ νεωτερισμὸς δὲν δύναται νὰ ἀναβληθῇ ἀνευκινδύνου τῆς πολιτείας. Οὐδεὶς ποτὲ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπολέμησε τὴν ἰσοπολιτείαν τῶν καθολικῶν, ἐντονώτερον τοῦ Σίρ Ρόβερτ Πήλ, καὶ ὅμως αὐτὸς πάλιν πρῶτος προέτεινεν αὐτὴν, ὅτε ἐπέσθη ὅτι εἶναι ἀναπόδραστος. Ὁμοίως ἐπολιτεύθη καὶ ὁ Ἀριστείδης. Ἄμα εἶδεν ὅτι ἡ ἰσοπολιτεία τῶν πενεστέρων ἀπέβη ἀφευκτος, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποῦ, ἀμέσως ἐγκριθέντος, ἐπετράπη εἰς πάντας τοὺς Ἀθηναίους πολίτας ἀδιακρίτως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τὰς ἀρχάς. Τὸ δὲ πολίτευμα αὐτοῦ τοῦτο καὶ ἡ παρὰ τοῖς συμμάχοις εὐδοκίμησις κατέστησαν τὸν ἄνδρα τοσοῦτον ἀγαπητὸν ἐν Ἀθήναις, ὥστε ἄρχισεν ἐντεῦθεν νὰ ἐπισκιάζῃται ὅπως οὖν τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ὄνομα. Προήγοντο δὲ ἤδη εἰς τὰ πράγματα καὶ νέοι ἄνδρες, πρὸ πάντων ὁ Κίμων ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὅστις ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ θαμβώσῃ τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Θεμιστοκλῆς παρημελεῖτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ τοῦτο τόσῳ πλείοτερον, ὅσῳ κύριον τῆς ἐνεργείας στάδιον ἀπέβη ἔκτοτε ἡ στρατηγία τῶν συμμάχων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέφευγον νὰ ἐπιτρέπωσιν αὐτῷ τὴν στρατηγίαν ταύτην.

Ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἀνεχθῇ ἐν σιωπῇ τὴν τοσαύτην ἀπραξίαν καὶ ταπείνωσιν· ἐμεμφιμοίρει λοιπὸν καὶ πολλάκις ἐμνημόνευεν ἐν τῷ δήμῳ τῶν προτέρων ὑπηρεσιῶν, καὶ ἤλεγχεν ἐπὶ ἀγνωμοσύνη, καὶ ἐμυκτῆριζεν ἐπὶ ἀπειρίᾳ τοὺς νεωστὶ ἀναφανέντας ἄνδρας· οὐδὲ περιωρίζετο εἰς λόγους, ἀλλὰ κατεσκεύασε παρὰ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἴδιον ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἣν προσηγόρευσε Ἀριστοβούλῃν, ὡς τῇ πόλει καὶ τοῖς Ἑλλήσιν ἄριστα βουλευσάμενος, ἵνα ὑπάρχῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μνημεῖον ἀνακηρύττον διαρκῶς ὅτι αὐτὸς ὁ νῦν περιφρονούμενος καὶ λησμονούμενος, αὐτὸς πρὸ πάντων ἔσωσε τὴν πατρίδα διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ. Ἀράγε συνεννοήθη ἔκτοτε μετὰ τοῦ Πausανίου· Περὶ τούτου τότε τοῦλάχιστον, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἔτι ἐκπόμενις, ἀλλ' ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ ἀνὴρ ἡγάπα τὰ χρήματα, ὅτι εὐχερῶς ἐδωροδοκεῖτο καὶ ὅτι οἱ Πέρσαι ἐσπειραν διὰ τοῦ Πausανίου πολλὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα χρήματα· οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες ἐμίσουν ἤδη

τὸν Θεμιστοκλέα καὶ ἀφ' ἧς ὑπέπτευσαν τὸν Πικυσκνίαν ἀφοδεῖν μήπως οὗτοι συμπράξωσιν, ὑπεστήριζον τὰς ἐν Ἀθήναις διαδοχὰς περὶ τούτου ὑπονοίας, οἱ δὲ κείοι τῆς πόλεως ἄνδρες, ὁ Κίμων, Ἀλκμαίων καὶ ἄλλοι, ἀγανάκτουν κατὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, διὰ κατεργόνοι αὐτοὺς, ἀκαταπαύστως περιουτολογῶν. Ὅθεν προχέου ἐφελήθησαν ἀπὸ τῶν τεκμηρίων τούτων, εἰ καὶ ἀσθενῶν, ἵνα κατηγορήσωσι τὸν ἄνδρα, περὶ τὸ 471, ἐπὶ μηδισμῶ. Καὶ τῆς μὲν κατηγορίας ταύτης ἀπελύθη, διὰ τε τὴν ἑλλειψιν ἀποδείξεων, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοημοσύνην τοῦ δήμου, καὶ τὴν μεγαλόφρονα μετρωπάθειαν τοῦ Ἀριστείδου· ἀλλ' ἡ κατηγορία αὕτη καὶ ἡ αἰώνιας παρῶν εἰς ὑπερβολὴν τὴν μεταξὺ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῶν νέων πολιτικῶν ἀνδρῶν ἔριν, ἡ δὲ πόλις περιέστη ἐκ τούτου εἰς τοσαύτην ταραχὴν, ὥστε ἐδέχθη νὰ ἐφαρμοσθῇ πάλιν ἡ περὶ ὁστρασμοῦ θεσμοθεσία, καὶ, γενομένης ψηφοφορίας, ἐξωρίσθη ὁ Θεμιστοκλής, διὰ τὸν λόγον ὅτι, προκειμένου νὰ ἀφαιρεθῇ ἐκ μέσου εἰς τῶν πραττόντων τὰ δημόσια, ὁ δῆμος προετίμησε νὰ ἀποπέμψῃ τὸν κείνον, τὸν ὁποῖον δὲν μετέχειρίζετο πλέον εἰς τὰ πράγματα αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἐξορίαν του, ὁ Θεμιστοκλής ἀπῆλθεν εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου συναπήγαγε μὲν ἀξιώλογον τῆς περιουσίας αὐτοῦ μέρες, διέτριψε δὲ περὶ τὰ ἐξ ἔτη, ἐπισκεπτόμενος ἐκ διαλειμμάτων καὶ ἄλλας τῆς Ἡλοποννήσου πόλεις. Εἶναι εὐκόλως νὰ εἰκασθῶν ὅτι ἦσαν τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἰσθήματα αὐτοῦ. Ἐνεργὲς καὶ φιλαργος, ἦτο ἀδύνατον νὰ λησμονήσῃ ὅτι αὐτὸς ὁ ἡδὴ ἐξόριστος, ἐκράτησέ ποτε εἰς τὴν παλάμην του τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος· αἰετοποτε δὲ ἐπιδιώξας τὴν ἐξουσίαν διὰ παντὸς τρόπου, εἴτε ἀγαθοῦ εἴτε πονηροῦ, δὲν ἐδίστασεν ἤδη νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Πικυσκνίου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔσως καὶ πρότερον ἦτο συνεννοημένος. Καὶ ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον ἔμεινε μυστικὴ ἡ συνωμοσία· ὅτε ὅμως ἐθανατώθη ὁ Πικυσκνίας καὶ ἀνεκαλύφθησαν ὅλα αὐτοῦ τὰ ἐγγραφα, κατέστη ἀρδής ἡ ἐνοχὴ τοῦ Θεμιστοκλέους, οἱ δὲ ἀμείλιχοι Λακεδαιμόνιοι ἐσπῶσαν νὰ κατηγορήσωσιν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλής, μαθὼν ὅτι ἐστάλησαν ἄνδρες ἵνα τὸν συλλάβωσιν, ἔφυγεν ἀμέσως ἐξ Ἀργείας εἰς Κέρκυραν· ζητήσας δὲ καὶ ἐκεῖθεν, ἀπῆλθε πρὸς Ἀθήνην τὸν Μολοσσῶν βασιλεῖα, ἐν ἧ-

παρῇ ἐπαυθῇ δὲ καὶ ἐνταῦθα κατεδωχθη, ἀνεχώρησεν εἰς Πύδναν, τὴν παρὰ τὸν θερμαῖκον κόλπον, ὅθεν διεπέρασε, μετὰ πολλοῦς κινδύνου, εἰς Ἑρέσον τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τότε κατεδικάσθη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ μὴν ὡς προδότης καὶ ἐδημεύθη ἡ περιουσία του· ἀλλ' οἱ φίλοι του κατώρθωσαν νὰ κρύψωσι καὶ νὰ διαβιβάσωσιν εἰς αὐτὴν οὐ μικρὸν μέρος τῆς περιουσίας ταύτης. Ὅσον δὲ αὐτῆς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπεξαίρεθῇ καὶ πραγματικῶς ἐδημεύθη, συνεποσοῦτο ἔτι εἰς 100 περίπου τάλαντα, ἤτοι 600,000 δραχμῶν· ἐξ οὗ εἴμπορεῖ τις νὰ εἰσάσῃ τὸ μέγεθος τῶν χρηματικῶν αὐτοῦ καταχρήσεων, διότι ἤρχισε τὸ στάδιόν του μὴ ἔχων εἰμὴ 3 τάλαντα.

Ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀνέβη ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐν συνουσίᾳ Περσῶν τινων, εἰς Σούσα πρὸς Ἀρταξέρξην τὸν ἐπιλεγόμενον μακρόχειρα, ὅστις, υἱὸς ὢν τοῦ Ξέρξου, εἶχε διαδεχθῇ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, πρὶ μικροῦ τότε ἀποθανόντος. Εἰς Σούσα δὲ φθάσας, ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ἐπιστολὴν ἀγένητον, οἷαν οὐδεὶς βασιλεὺς τῶν σημερινῶν τῆς Εὐρώπης βασιλείων ἤθελε δεχθῇ καὶ τῆς ἡμῶν ἐπέπρωτο νὰ ἀνανεωθῇ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἑκατονταετηρίδι, κατὰ τινὰ ἀξιωματημιόεντον περίρτασιν· διότι τῷ 1815, ὁ Ναπολεὼν ὁ Α' ἀναγκασθεὶς νὰ ζητήσῃ ἄσουλον παρὰ τῷ φοβερωτέρῳ τῶν πολεμίων του, ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἦν ἐπὶ ταῦτα ἔγραψε τῷ κυδερνήτῃ τῆς Ἀγγλίας, παρεμφερόμενον ἐκυτὸν πρὸς τὸν περιώνυμον πᾶν Ἀθηναῖον φυγάδα. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Θεμιστοκλέους, διασωθεῖσα εἰς τῆρας ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, εἶχεν ὡς ἑξῆς. «Θεμιστοκλῆς ἦκε παρὰ σέ, ὅς κακὰ μὲν πλείστα Ἑλλήνων εἰργασμαι τὸν ὑμέτερον οἶκον, ὅσον χρόνον τὸν σὸν πατέρα ἐπὶόντα ἐμοὶ ἀνάγκη ἠμυνόμεν· πολὺ δ' ἐστὶ πλείω ἀγαθὰ, ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ ἀσφαλεὶ μὲν ἡμῖν, ἐκείνῳ δὲ ἐν ἐπικινδύνῳ πάλιν ἡ ἀποκομδὴ ἐγγίγνεται. Καὶ μοὶ εὐεργεσία δοκεῖται, καὶ νῦν ἔχων σε μεγάλα ἀγαθὰ δρᾶσαι, πάρομαι, δεικνόμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν σὴν φιλίαν. Πούλωμαι δ' ἐκινυτῶν ἐπισχῶν, αὐτὰς σοὶ περὶ ὧν ἔγωγε δηλώσαι. » Ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης εὐαίμασεν, ὡς λέγεται, τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνδρός καὶ ἐπέστρεψεν αὐτῷ τὴν ζητηθεῖσαν ἐνίκυσσον προδοσίαν, ἐντὸς τῆς ἑποικῆς ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξέμαθε τὴν τε περαικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθνη τὰ περσικά ἱκανῶς ὥστε νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς

τὸν βασιλέα. Καὶ ἴσχυσε παρ' αὐτῷ ὡς οὐδαίς ἄλλος Ἕλλησ ἰδίως διὰ τῶν περὶ ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος σχεδίων του, πῶς ὅπως ἴσως ὁ Θεμιστοκλῆς αὐτὸς οὐδέποτε ἐθεώρησεν ὡς σπουδαία. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Ἀρταξέρξης τοσοῦτον ἐδελεάσθη ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας ἐκείνης, ὥστε ἐδῶκεν αὐτῷ περσίδα γυναῖκα, καὶ δῶρα πολλὰ, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς περὶ Μαγνησίαν τὴν Ἀσιανὴν χώρας. Ἐνταῦθα διὰ μὲν τὸν ἄρτον αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως, τῷ ἐπετράπη ἡ Μαγνησία· διὰ δὲ τὸν οἶνον, ἡ Ἀφῆψκος, διὰ δὲ τὰ προσφάγια, ὁ Μυσοῦς. Καὶ τῶν μὲν δύο τελευταίων πόλεων ἡ πρόσδος δὲν ἀναφέρεται εἰς χρήματα, ἐπειδὴ ἡμεῖς ὁ Θουκυδίδης ὀρίζει τὸ ἐτήσιον μόνης τῆς πρώτης εἰσόδημα εἰς τάλαντα πεντήκοντα ἥτοι 300,000 δραχμῶν, εἰμποροῦμεν νὰ συμπαρῶμεν ὅτι ἂν ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἐπόθει εἰμὴ χρήματα, δὲν ἐλάβεν ἀφορμὴν νὰ δυσχερευθῇ διὰ τὴν εἰς τὴν Περσίαν φυγὴν του.

Εἰς Μαγνησίαν ἔφερεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν οἰκογενεὴν του, καὶ δέτριψεν ἐκεῖ ἀδελφὸν πόσον, ἱκανὸν ὅμως, ὡς φαίνεται, χρόνον. Κοσῆσας δέ, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 65, μηδὲν μηδέποτε διατρέξας πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν πολυθρυλλήτων περὶ κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος σχεδίων, τὰ ὅποια εἶχεν ὑποβάλλει εἰς τὸν Ἀρταξέρξην. Ἐν τῇ ἀγορῇ τῆς Μαγνησίας ἡγέρθη αὐτῷ μνημεῖον πολυτελές, ὃ δὲ ἔσχατος γνωστὸς ἀπόγονος αὐτοῦ ἦτο ὁ Ἀθηναῖος Θεμιστοκλῆς, ὁστὶς μετὰ πεντακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη διετέλεσε συμφοιτητὴς καὶ φίλος τοῦ Πλοιοτάρχου παρὰ τῷ φιλοσόφῳ Ἀμμωνίῳ ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐκπολούθει ἔτι ἀπολαμβάνων ὠφελήματά τινα ἐν Μαγνησίᾳ. Ἀλλ' ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη, γενναιοφρόνως λησμονήσασα τὰ τελευταῖα τοῦ ἀνδρὸς ἀμαρτήματα, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποφέρῃ ἐπὶ πολλὸν χρόνον τὴν ἰδέαν ὅτι ἠθέλησε ποτὲ οὗτος νὰ προδώσῃ σπουδαίως τὴν πατρίδα, τὴν ἰδέαν ὅτι τὰ ὅσα τοῦ σωτήρος τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας κείνται μακρὰν τῆς γενεθλίου ἐστίας, ἐπὶ χώρας ἀνεκώσσης εἰς δεσπότηας ἀσιανούς· ὅθεν ἐπὶ Θουκυδίδου ἦδη ἐπίστευσε τὴν θρυλληθεῖσαν φήμην, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπέθανε, φαρμακείας ἐαυτὸν, διότι δὲν ἀνείχετο νὰ ἐκτελέσῃ τὰς πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ὑποσχέσεις, ὅτι τὰ ὅσα αὐτοῦ ἀνεκομίσθησαν κρυφίως, κατὰ παραγγέλαν του, εἰς Ἀθήνας καὶ ὅτι ἐτάφησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐκεῖνον

ὃς αὐτὸς ἐδημιούργησε τὰ τείχη καὶ τὰ ναύρια. Ἐκεῖ λοιπόν, δεξιά εἰσπλέοντι τὸν λιμένα, ἀναπαύεται ὁ ἀνὴρ, δυνάμει τῆς ἐθνικῆς καὶ μακροχρόνου ἀμνηστίας ἣν ἀπένευμεν αὐτῷ ἡ εὐγνώμων πεποιοῦσθαι τῶν μεταγενεστέρων ἐλληνικῶν γενεῶν· καὶ ἐκεῖ, μετὰ διςχιλίων καὶ τριακοσίων ἐτῶν παρέλευσιν ἦλθε, τῷ 1835, νὰ εὕρῃ τὴν αἰὼν αὐτοῦ ναυμάχος περιβόητος ἕτερος, ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, ὅστις, ἂν δὲν εἶχε τὴν ποικίλην μεγαλοφυΐαν τοῦ δαϊμονίου Ἀθηναίου, ἐπὶ ἐξ ἡμῶν ἔτα περιαγαγὼν νικηφόρον τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ, ἀπὸ Τονέδου μέχρι Μεθώνης, καὶ ἀπὸ Μεσολογγίου μέχρι Σάμου, δὲν ἦτο βεβαίως ἀνάξιος ν' ἀναπαυθῇ πλησίον τοῦ μεγάλου τῆς Σαλαμίης νικητοῦ.

Ὁ Ἀριστείδης ἀπέθανε τρία ἢ τέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν ἐξοστρακισμόν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἥτοι περὶ τὰ 468 ἔτος, κατ' ἄλλους ἐν Ἀθήναις, κατ' ἄλλους ἐνῷ ἐξετέλει ἐξωτερικὴν τινα εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ὑπηρεσίαν. Βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι ἀπέθανε πενέστατος, μηδὲ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ταφὴν αὐτοῦ ἐξοδα καταλιπών. Ἡ εὐγνώμων πόλις ἤγειρεν αὐτῷ δημοσίᾳ δαπάνῃ μνημεῖον ἐν Φαλήρῳ, ἐπροίκισε τὰς δύο θυγατέρας του καὶ ἀπένευμε καλὸν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Δυσμάχῳ δῶρον. Ἀλλ' ὅλοι αὐτοῦ οἱ ἀπόγονοι ὡς πένητες ἀναφέρονται, ἡ δὲ πόλις ἐπὶ ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ἔτη ἐφρόντιζεν ἀκόμη, εἴτε περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως, εἴτε περὶ τῆς συντηρήσεως αὐτῶν.

Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ 471 καὶ τοῦ 468 ἔτους, ἐξέλιπον καὶ οἱ δύο τελευταῖοι τῶν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων τεσσάρων πρωταγωνιστῶν τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως οἵτινες, ὡς εἶδομεν, ἦσαν, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Ξάνθιππος, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον φθάσει τότε εἰς τὴν εὐτυχῇ ἐκείνην πολιτικὴν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀκμὴν, καθ' ἣν τὰ ἔθνη δὲν χρεώοιαι ποτὲ ἀνδρῶν ἐξόχων, καθ' ἣν τοὺς ἐκλείποντας τῶν δημοσίων πραγμάτων ἀθλητάς, διαδέχονται ἀμέσως ἄλλοι νέοι· καὶ αὐτοὶ μόνον διαδέχονται ἄλλοι νέοι, ἀλλ' οἱ νέοι οὗτοι ἄνδρες εἶναι τελειότεροι τῶν προκατόχων καὶ ἐπιτηδείτεροι πρὸς τὰς νέας τῆς πολιτείας χρείας. Τοιοῦτόν τι συνέβη τότε εἰς Ἀθήνας. Ἐπὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων

ἐν αὐτῶν τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Θερσί-
κλους καὶ τοῦ Ἀριστείδου, προήλθον εἰς μέσον οἱ κληρονόμοι τῶν
προτερημάτων αὐτῶν, ἐν οἷς ἐπρώτευσεν ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς.

Ὁ Κίμων ἦτο υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὅστις, ἀνάγων εἰς τοὺς Αἰ-
κίδας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ ἐπὶ Πυσι-
στράτου κατακτήσαντος τὴν Θρακικὴν χερσόνησον· καὶ αὐτὸς δὲ
βραδύτερον ἡσφάλισε τὴν κατάκτησιν ταύτην, καθυπέταξεν εἰς τοὺς
Ἀθηναίους τὰς νήσους Ἀἴγιον καὶ Ἰμβρον καὶ ἐπέστησε τὸ στά-
διον αὐτοῦ διὰ τοῦ περιφανοῦς ἐν Μαραθῶνι κατορθώματος. Ἀπὸ
ἐτέρου ὁ Κίμων, συζευχθεὶς Ἰσοδίκην τὴν διεργάνον Ἰππο-
κράτους, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κλεισθένους, συνεδέθη διὰ κηδεστίας
μετὰ τοῦ ἐτι περιφανεστέρου οἴκου τῶν Ἀλκμαίωνιδων. Ὁ δὲ Πι-
ρικλῆς ἦτο υἱὸς τοῦ Ξανθίππου, τοῦ ἐν Μυκάλη στρατηγήσαντος
τῶν Ἀθηναίων, καὶ Ἀγαρίστης, τῆς θυγατρὸς μὲν τοῦ προαρπεί-
νου Ἰπποκράτους, ἀδελφῆς δὲ τοῦ Μεγακλέους, τοῦ πάππου τῆς
Ἰσοδίκης. Ὡς τε ἀμφότεροι οἱ ἄνδρες ἀνήκον εἰς τὰ πρῶτα τῆς πό-
λεως γένη, ὄντες μάλιστα καὶ συγγενεῖς ἐκ κηδεστίας. Ἀλλὰ τῶν
καὶ μόνον εἶχον πρὸς ἀλλήλους κοινόν. Καθὼς οἱ δύο τῆς Βοιω-
τίας ποταμοί, ἡ Ὀρὸς καὶ ὁ Ἀσωπός, ἀμφότεροι ἀπὸ τοῦ Κίθων-
ρῶτος οὐ μακρὰν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου πηγάζοντες, ἐπειτα τρέπονται ὁ
μὲν πρὸς δυσμὰς, ἐκβάλλων εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, ὁ δὲ πρὸς
ἀνατολάς, ἐκρέων εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν θάλασσαν· οὕτω καὶ ὁ Κίμων
καὶ ὁ Περικλῆς, ἀμφότεροι ἐκ περιφανῶν γονέων ἔλκοντες τὸ γένος
καὶ μέχρι τινὸς συγγενεῖς ὄντες, ἐπειτα ἐστράφησαν εἰς ὅλως ἀπί-
θετα στάδια, ὁ μὲν ἐν πολέμοις ἰδίως διατρέψας, ὁ δὲ εἰς τὰ ἐσω-
τερικὰ τῆς πολιτείας πράγματα, καὶ ὁ μὲν συντηρητικὸς ἀνάδει-
χθεὶς, ὁ δὲ νεωτεριστικώτατος.

Ὁ Κίμων ἐστραφὴν μεράκιον ἐτι ὢν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἔχων
δὲ φύσιν ὀξείαν, καὶ ὄνομα μέγα, καὶ εὐπορίαν ἱκανήν, παρεδόθη,
κατὰ τὰ δέλα ἐτὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ νεότητος, τὰ διελθόντα με-
ταξὺ τῆς ἐν Μαραθῶνι καὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης, εἰς πλείστην
ὅσων ἀκόλασιαν· καὶ κατηγορεῖτο τότε ὡς ἀπείκτου· καὶ πολυπό-
της, καὶ φιλογυναικός, καὶ θαυμαστός μὲν ἱππέος, ἀδύνατος δὲ ἀν-

στες, ἀλλ' οὔτε μουσικὴν, οὔτε ῥητορικὴν, οὔτε ἄλλο τι ἀλευθέ-
 ριον μάθημα ἐκδεσχεθείς. Ἐντὸς ὅμως τῆς ψυχῆς ταύτης ἐκοιμῶν-
 το τρία προτερήματα, τόλμη, νοῦς, φιλοτιμία, τὰ ὅποια δὲν ἐζή-
 τουν ἐμὴ ἰσχυράν τινα ἀφορμὴν ἵνα ἐξεγερθῶσι καὶ ἐξευγενίσωσι
 τὸν ἀσκοπὸν καὶ ἀγενῆ ἐκείνον βίον. Ὅθεν ἅμα ἐπελθόντων τῶν
 κινδύνων τοῦ 480 ἔτους, ὁ Κίμων κατήλθεν ἐκ τῶν πρώτων ἐπὶ
 τὴν θάλασσαν, καὶ ἠγωνίσθη περιφανῶς ἐν Σαλαμῖνι· χειραγω-
 γούμενος δὲ ἤδη ὑπὸ τοῦ καλοῦ ἀγαθοῦ Ἀρισταίδου, ὅστις ἐνόη-
 σε τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ νέου, προήχθη τάχιστα εἰς τὰ ὑπάτα τῶν
 ἀξιοματίων καὶ μετ' οὐ πολὺ διεδέχθη τὸν ἄνδρα τοῦτον εἰς τὰ
 δυσχερῆ ἔργον τῆς στρατηγίας τοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Ἀλλ' ἡ
 φύσις τροπολογεῖται μὲν πολλάκις, ὁλοσχερῶς ὅμως δὲν μεταβάλλ-
 εται σχεδὸν ποτέ. Ὁ Κίμων καὶ ἀφοῦ ἐνίκησε τὰς λαμπροτάτας
 αὐτοῦ νίκας, καὶ ἀφοῦ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς ποιήσεως ἀνὴρ θεῖος
 καὶ τῶν Πανελλήνων ὁ ἀριστος, διέσωζεν ἔτι τὰς ὁρμὰς τῆς νεότη-
 τος, καὶ πολλάκις ἐλησμόνει τὴν δόξαν αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας τῆς
 καλλονῆς καὶ τῆς χάριτος· τὸ δὲ μέγα αὐτοῦ ἀνάστημα, καὶ τὸ εὐ-
 κλὲς πρόσωπον, καὶ ἡ οὐλὴ καὶ πυκνὴ κόμη ἥτις ἐστόλιζε τὴν δα-
 φνηφόρον ἐκείνην κεφαλὴν, ἦσαν προτερήματα εἰς τὰ ὅποια δυσκό-
 λως ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσι καὶ αὐταὶ αἱ μεγαλοφρονέστεραι τῆς
 Ἑλλάδος κόραι. Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνας ἀληθεύει τὸ παρὰ τοῦ
 Πλουτάρχου λεγόμενον, ὅτι ἐπροσιμάσεν ἀγαπήσας τὴν ἰδίαν ἀδελ-
 φὴν Ἑλπινίκην, τὴν μετέπειτα κομφὴν φίλην τοῦ πολυθρυλλήτου
 Πολυγνώτου, ὅστις ζωγραφήσας ἐν τῇ ποικίλῃ στοᾷ τὰς Τρωάδας,
 ἐποίησε τὸ τῆς Λαοδίκης πρόσωπον ἐν εἰκόνι τῆς Ἑλπινίκης. Ἀλλ'
 ὁ σύγχρονος τοῦ Κίμωνος ποιητὴς Μελάνθιος διέσωσεν εἰς τοὺς με-
 ταγενεστέρους τὰ ὀνόματα δύο ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐρωμένων,
 τῆς Σαλαμινίας Ἀστερίας καὶ ἄλλης τινὸς νέας, Μνήστρας καλου-
 μένης· πρὸς δὲ τὴν νόμιμον σύζυγον Ἰσοδίκην τοσοῦτον ἐμπαθῶς
 διετίθη ὁ Κίμων, καὶ ἀποθανούσης αὐτῆς τοσοῦτον ἐδυσφόρησεν
 ὥστε ποιητὴς ἕτερος, ὁ Ἀρχέλαος, ὡς εἰκάζεται, ἔγραψε πρὸς αὐ-
 τὸν ἐλεγείας ἐπὶ παρηγορίᾳ τοῦ πένθους. Ἠγάπα δὲ καὶ τὰ δεῖπνα
 τὰ πολυτελῆ καὶ νύφραίνετο, ἐν τῇ μέσῃ τοῦ πόντου καὶ τῶν
 φεσμάτων, νὰ διηγῇται τὰς ποικίλας περιστάσεις τοῦ ἐνδόξου αὐ-

τοῦ πολεμικοῦ σταδίου, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἴων, ὁ Χίος ποιητής, ὅτε ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀξιωθεὶς τῆς φιλίας τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ἠτύχησε πολλάκις νὰ συνδευπνήσῃ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἐνῶ δι' ἀπαντος τοῦ βίου διετέλεσεν ἀδέκαστος καὶ ἀδωροδόκτος, ἦτο ἀειδὴς περὶ τὰς ἀμοιβὰς τῶν συναγωνιστῶν καὶ σχεδὸν ἄσπετος περὶ τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδίας περιουσίας, ἣν, ὑπεραυξήσας διὰ τῶν νομίμων λαφύρων, κατέστησεν, ἐν τῇ ὄντως ἡγεμονικῇ αὐτοῦ μεγαλοφροσύνῃ, κοινὴν οὕτως εἰπεῖν ἀπάντων τῶν πολιτῶν κτήσιν. Διότι διάταξε νὰ ἀφαιρεθῶσιν οἱ φραγμοὶ τῶν ἀγρῶν του, ἵνα πάντες ὠφελῶνται ἐλευθέρως ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν· καὶ κατ' οἶκον παρήγγειλε νὰ παρασκευάζεται καθ' ἑκάστην δεῖπνον λιτὸν μὲν, ἀρκούν ὅμως εἰς τοὺς πολλούς, ἵνα ὁ βουλόμενος τῶν πενήτων εἰσέρχεται καὶ ἔχῃ πρόχειρον τὴν διατροφήν. Ἐξερχόμενος δὲ εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, παρηκολουθεῖτο ὑπὸ δούλων νεανίσκων πολλῶν, οἵτινες, φέροντες ἱμάτια καλὰ καὶ ἀργύρια ἀφθονα, διένεμον αὐτὰ εἰς τοὺς ἐνδεδῶς ἡμφιεσμένους γέροντας ὅσους συνέπιπτε νὰ ἀπαντήσωσι καθ' ὁδόν. Καὶ ἐν γένει ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὁ ἀπόγονος τῶν Αἰακιδῶν, ὁμοιάζεν εἰς πολλὰ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς καὶ εὐεργετικούς, τοὺς φιλέρωτας καὶ ἀρεϊμανίους ἐκείνους Γάλλους μεγιστάνας τῆς παρελθούσης καὶ τῆς προπαραελθούσης ἑκατονταετηρίδος, οἵτινες ἐγείροντο ἀπὸ πολυτελῶν συμποσίων ἵνα μὴθῶσι παῖδοι εἰς φόβερους πολεμικοὺς κινδύνους· καὶ ἐπανήρχοντο ἀπὸ φονικῶν μαχῶν, ἵνα παραδοθῶσιν οὐδὲν ἥττον παῖδοι εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ τρυφηλοτάτου τῶν βίων. Πρὸς δὲ τοὺς προηγηθέντας μεγάλους τῶν Ἀθηνῶν ἀνδρας ἀντιπαραβαλλόμενος, φαίνεται μετῴχων τῆς φύσεως τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Ξανθίππου μᾶλλον ἢ τῆς τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστείδου· ἀλλ' ἦτο φιλενομώτερος μὲν τοῦ πατρὸς, στρατηγικώτερος δὲ τοῦ ἐν Μυκάλῃ νικητοῦ.

Ὁ Περικλῆς ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ πολὺ μετὰ τὸν Κίμωνα, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐξωρίσθη μὲν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπεβίωσε δὲ ὁ Ἀριστείδης· καὶ διετέλεσε πράττων τὰ δημόσια, ἐπὶ μακρότατον, περὶ τὰ 40 ἔτη, ἀπὸ τοῦ 467 περίπου μέχρι τοῦ 428 π. Χ. Ἐπλάσθη δὲ ὑπὸ τῆς φύσεως παντελῶς ἀλλοτρίος τοῦ μεγάλου

αὐτοῦ συναγωνιστοῦ· μέτριος τὰ πάθη, σοβαρός τὸ φρόνημα, εὐλα-
 ῖς περὶ τοὺς λόγους, φειδωλὸς περὶ τὰ ἴδια χρήματα, καὶ γεν-
 παὺς μὲν ἀλλὰ ἥκιστα φιλοπόλεμος. Οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ οἵτινες με-
 πέρχοντο τότε εἰς τὰς Ἀθήνας μέχρι τινὸς τὸ ἔργον τῆς σημερι-
 νῆς δημοσιογραφίας, ψέγοντες μὲν τὰ ψόγου ἀξία, πολλάκις ὁμῶς
 παθαπτόμενοι ἀδίκως καὶ τῶν καλῶν κάγαθῶν ἀνδρῶν, ἐσυκοφάν-
 ησαν τὸν Περικλέα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὡς ἀσελγῇ περὶ τοὺς
 ῥήτας. Βέβαιον ὁμῶς εἶναι ὅτι διετέλεσε σωφρονέστατος, καὶ ὅτι
 ἔν ἡγάπησε περιπαθῶς εἰμὴ τὴν ἐκ Μιλήτου Ἀσπασίαν, τὴν πολ-
 λυφύλλητον διὰ τε τὸ κάλλος καὶ τὰς περὶ τοὺς λόγους χάριτας,
 μετ' ἧς καὶ συνέζησεν ἀφοῦ διεζεύχθη, ἐξ ἀμοιβαίαις συναινέσεως,
 ἐκ τῆς νομίμου γυναικός. Ἀπέφυγε δὲ τὰ συμπόσια, καὶ τὰς φι-
 λοφροσύνας, καὶ πᾶσαν πρὸς πάντα οἰκειότητα, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε
 λέγεται πρὸς μηδένα τῶν φίλων ἐπὶ δεῖπνον ἐλθεῖν. Ἀπαξ δὲ μό-
 νον, τελοῦντος τοὺς γάμους αὐτοῦ τοῦ ἐξαδέλφου του Εὐρυπτολέ-
 μου, τοῦ πατρὸς τῆς Ἰσοδίκης, προσῆλθε μὲν ὁ Περικλῆς, καὶ παρ-
 ἔμεινε μέχρι τῶν σπονδῶν, ἀλλὰ τότε εὐθὺς ἐξάνεστη καὶ ἀπῆλθε.
 Αἰσινότατος ἀναδειχθεὶς τῶν καθ' αὐτὸν ῥητόρων, διὰ τε τὴν εὐροίαν
 τοῦ λόγου καὶ τῶν διανοημάτων τὴν ἐμψύχθειαν, σπανίως ἡγόρευεν
 ἐπ' ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ μόνον εἰς τὰς κυριωτάτας περιστά-
 σεις, ἔπραττε δὲ συνήθως διὰ τῶν φίλων καὶ ὁπαδῶν. Χρημάτων
 ἀδωρότατος διατελέσας αἰέποτε, διεχειρίζετο μετὰ αὐστηροτάτης
 οικονομίας τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, διὰ τοῦ ἐπιστάτου του Εὐαγγέ-
 λου, πωλῶν ὅλους τοὺς καρποὺς τῶν κτημάτων του καὶ προμη-
 θεύμενος ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς πᾶν ὅ,τι ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς συντήρησιν
 τῆς οἰκίας του. Τοιοῦτος δὲ ὢν φύσει ὁ ἀνὴρ, ἐγκρατὴς, φειδωλός,
 περικεκαμμένος, καὶ περὶ τὰς σχέσεις αὐτοῦ ψυχρὸς καὶ ἀγέρωχος,
 ἔλαβεν ἐκ πρώτης νεότητος τὴν τελειοτάτην ἀνατροφὴν ἣν ἡδύνατό
 τις κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου νὰ λάβῃ ἐν Ἀθήναις. Ἐδιδάχθη τὰ
 μουσικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ καὶ ῥητορικὰ μαθήματα, παρὰ τοῖς μά-
 λιστα ὀνομαστοῖς τῶν τότε διδασκάλων, παρὰ τῷ Πυθοκλείδῃ καὶ
 τῷ Δάμωνι. Ἵππῆρξε φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ περιφήμου Κλαζόμε-
 νίου φιλοσόφου Ἀναξαγόρου, ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι Νοῦν προσηγόρευον,
 διὰ τε τὴν σύνεσιν καὶ τὴν περὶ τὴν φυσιολογίαν ἐμπειρίαν, καὶ

διότι ὑπερτάτην τοῦ κόσμου τούτου δύναμιν καὶ ἀρχὴν ἐπέθευεν οὐσαν ὄχι τὴν τύχην, οὐδὲ τὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ τὸν ἀρετὴν καὶ καθαρὸν νοῦν. Διὰ τῆς πρὸς τὸν Ἀναξαγόραν προσομιλίας ἐπὶ ἀλήθῃ ὁ Περικλῆς οὐκ ὀλίγων προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, αἵτινες ἐπεκράτουν παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, πρὸς οὓς καὶ διὰ τοῦτο ἦδη, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη συνεχῇ οἰκισίαν ὥστε ἐπανερχόμενος ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς, διῆγε τὸν κατ' ἰδίαν βίον ἐν μέσῳ εὐαριθμῶν τινῶν διακεκριμένων φίλων, τοῦ Πρωταγόρου τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν προαναφερθέντων διδασκάλων, ὧν πάντων προέδρευεν ἡ ἐπαφρόδιτος καὶ μεμουσαιμένη Ἀσπασία. Καὶ ἐν ᾧ καὶ ὁ Περικλῆς, λόγῳ παιδείας, χαρακτῆρος καὶ βίου ἐνθυμίζει εἰς πολλὰ τοὺς πολιτικούς ἐκείνους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγγλίας ἄνδρας, οἵτινες μεταβαίνουσιν ἀπὸ τῶν περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων μνημῶν εἰς τὰς νηραλίους ἡδονὰς τῆς θεωρητικῆς μελέτης, καὶ ἀπὸ τῆς μελέτης ταύτης ἀντλοῦσι νέας δυνάμεις πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν πρακτικωτέρων βουλευμάτων. Πρὸς δὲ τοὺς προηγηθέντας τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως πρωταγωνιστὰς ἀντιπαραβαλλόμενος, φαίνεται μετέχων τῆς φύσεως οὐχὶ τοῦ Μιλτιάδου ἢ τοῦ Ξανθίππου, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὧν ὅμως ἀσυγκρίτως μεγαλοφυέστερος τοῦ πρώτου, καὶ ἀσυγκρίτως χρηστότερος τοῦ δευτέρου.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὁ βίος ἤθελεν ὑποθέσει τις, ὅτι ὁ Κίμων ἦτο ἀνὴρ δημαγωγικός, ὁ δὲ Περικλῆς συντηρητικός μᾶλλον καὶ ἀριστοκρατικός. Καὶ ὅμως ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα. Ὁ Πλούταρχος, ἐμὴν περὶ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ Περικλέους μορφῆς, λέγει, ὅτι κατὰ μὲν τὰ ἄλλα τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦτο ἀμεμπτον, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ ἦτο προμήκης καὶ ἀσύμμετρος· διὰ δὲ τοῦτο οἱ τεχνίται ἐφρόντιον σχεδὸν πάντοτε νὰ παριστῶσιν αὐτὸν φέροντα περιμεγαλαίνον, ἵνα καλύπτωσι τὸ ἀληθές τοῦ κρανίου σχῆμα. Ἡ εἰκὼν αὕτη παρέχει ἡμῖν ἐννοίαν τινα τῆς ὅλης τοῦ Περικλέους πολιτείας. Ἡ ἐμφορμὴ καὶ ἡ περίσκεψις τοῦ ἀνδρός, ἐκάλυπτον, ὥς ἡ περιμεγαλαία ἐκείνη, τὰ ἀληθῆ τῆς διανοίας αὐτοῦ βουλευμάτων, τὰ ὅσα κατ' ὀλίγον ὀλίγον ἀναπτυσσόμενα καὶ ἐφαρμοζόμενα, μελ-

ἵεν ἐπὶ τέλους· νὰ προσελκύσωσιν εἰς αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου, πολὺ μᾶλλον ἢ ἅπαντα ἡ θορυβώδης ἐλευθεριότης τοῦ Κίμωνος. Τῶντοι, διὰ τοῦ ψήφισματος τοῦ ὁποίου εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστείδης, ἅπαντες οἱ πολῖται τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβον μὲν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα, ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι οἱ πενέστεροι, ἀπώσυχολημένοι ὄντες εἰς τὰ ἴδια ἔργα ἵνα ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν συντήρησιν αὐτῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνασχέσωσι τὸ ἐπιτραπέν αὐτοῖς δικαίωμα. Αὕτῃ ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχῶν ἦτις φαίνεται εἰσχυθεῖσα περὶ τοὺς χρόνους τούτους (σελ. 285 καὶ ἐπ.) δὲν ὠφέλησε πολὺ τοὺς πένητας· διότι πλεῖστοι ὅσοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐκληροῦντο, καθὼ ἀπόντες εἰς ναυτικάς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις· καὶ διότι τὰ κυριώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, ἰδίως τὸ στρατηγικόν, ἐδίδοντο καὶ ἤδη, ὡς ἄλλοτε, διὰ χειροτονίας εἰς τοὺς ἱκανωτέρους, οἳ οὐδὲν ἦσαν φυσικῶς τῷ λόγῳ συνήθεις οἱ ἀπορώτεροι. Οὐδὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ δικαστήρια τῶν ἡλιαστῶν περυσίζοντο οὕτοι ταχτικῶς καὶ οὐ μόνον οἱ ἀπόντες ἐκ τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ παρόντες, καθὼ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγκαταλείπωσι ἐπὶ τούτῳ τὰς βιοπορευτικὰς αὐτῶν ἐργασίας. Ἔκτε καὶ εἰς τὰ συνέδρια ταῦτα, τὰ ὅπου ἐφαίνοντο κτῆμα ἀναπαλλοτρώων τῶν πολλῶν, ἐξηκολούθουν φεῖ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπικρατοῦντες οἱ ὀλίγοι. Ὁ Περικλῆς δὲν ἐθώρει καλῶς ἔχουσαν τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Περικλῆς ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ πόλις τότε μάλιστα θέλει φθάσει εἰς τὸ ἑπακρον τῆς ἡθικῆς, διανοητικῆς καὶ ὕλικῆς αὐτῆς δυνάμεως, ὅτε ἅπαντες αὐτῆς οἱ πολῖται, πλούσιοι καὶ πένητες, κύριον μέλημα καὶ ἐνασχόλημα ἔχουσι τὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων διεξαγωγὴν καὶ ἐπεχειρήσει λοιπὸν, διὰ μεγαλοπρεπῶν καὶ πολυτελῶν δημοσίων ἔργων καὶ διὰ ταχτικῶν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου μισθοδοσιῶν, νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς πένητας πόρους, ἱκανοὺς ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἐλασκῶσιν ἀδιαλείπτως τὰ δικαίωματα αὐτῶν. Ὁ Κίμων εἶχεν ἄλλην γνώμην. Ὁ Κίμων ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ πολιτεία, ἐπυρρέψασα εἰς ἅπαντας τοὺς πολῖτας ἴσα δικαίωματα, ἔρθασεν εἰς τὸ ἔσχατον ὅριον τῶν ὅσα ἰδύνατο νὰ πράξῃ ὑπὲρ αὐτῶν· ὅτι δὲν ὤφειλε νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω, καὶ ὅτι ἔργον ἤδη ἐκάστου πολίτου ἦτο νὰ

εὐπορίῃ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, ἵνα δύναιτο νὰ ποιῇ χρῆσιν τῶν νομίμων δικαιομάτων του. Ἐντεῖθεν δὲ προέκυψε σφοδρὰ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἀντιπολίτευσις, καὶ ἡ ἀναγκαίως τὸ πλῆθος συνετάχθη μετὰ τοῦ Περικλέους μᾶλλον ἢ μετὰ τοῦ Κίμωνος. Ἔτις ἐν τούτοις ἐκ τῶν δύο ἐβουλεύετο σπουδαιότερον καὶ ὀρθότερον; Ὅσον μέγα καὶ ἀν ἦναι τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, ὅσον στενῶς καὶ ἀν συνδέεται μετὰ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων, τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν δισταζόμεν νὰ εἰπωμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Κίμων ἦτο προνοητικώτερος αὐτοῦ. Τοῦ δημοσίου ταμείου ἔργον δὲν εἶναι ποτὲ νὰ τρέφῃ τοὺς πολίτας· ὁσάκις δὲ καθ' ἑα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον τὰ κοινὰ χρήματα ἐδαπανήθησαν ἐπὶ τούτῳ σκοπῷ, τὸ πολίτευμα τοῦτο ὑπέθρεψε τὴν ἀργίαν καὶ τὴν πέναν, κατέστρεψεν ἀπάσας τὰς ἀρετὰς ὅσας παράγει ἡ φιλοπονία καὶ ἡ συνείδησις ὅτι ἡ τύχη ἐκάστου ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ παρέδωκεν ἐπὶ τέλος τὸ κράτος εἰς τὴν διάκρισιν δημαγωγῶν ἢ τυράννων. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ Περικλῆς προσκάλεσε τὴν ἐπιψήφισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῶν δικαστικῶν, τῶν στρατιωτικῶν μισθῶν καὶ ἄλλων χορηγῶν, οἰσטרηλατούμενος ὑπὸ τοῦ ἀγενοῦς τῆς δημαγωγίας πάθους· ἀπαγε! Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἐξεταζόμενον τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους σύστημα, εἶχεν ἐξεναντίας γενναῖόν τι καὶ μεγάλῳ φρον, διότι ἡ προαίρεσις αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐνσχύσῃ ὅσον ἐνεστι τὴν πόλιν διὰ τῆς περὶ αὐτὴν συμπυκνώσεως ὧν αὐτῆς τῶν δυνάμεων· καὶ ἀν ὁ Περικλῆς ἐπέδωκε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου διὰ τῆς ὅσον ἐνεστι μεγαλητέρας ἀναπτύξεως τῆς ὕλικῆς εὐπορίας καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς προκοπῆς, τὸ βούλευμα αὐτοῦ ἤθελεν εἶναι σωτήριον. Δὲν ἀπέβη δὲ ὀλέθριον εἰμὴ διότι ὁ Περικλῆς ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐργασίας ἐνὸς ἐκάστου προκύπτουσαν εὐπορίαν καὶ χρηστότητα, διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου χορηγιῶν. Τοῦτο ἐφθαιρε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων. Βεβαίως ἐνόσφ ὁ Περικλῆς διείπε τὰ πράγματα, ἡ πόλις ἐφθασεν εἰς τὸ ἐπαχρον τῆς δόξης αὐτῆς καὶ τῆς ἰσχύος. Ἀλλὰ τὰ πλημμελῆ ἀποτελέσματα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰσυχθέντος νέου πολιτικοῦ οργανισμοῦ ἀνεφάνησαν ἅμα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, διότι

ἔπειτα ἡ τύχη τῆς πόλεως περιήλθεν εἰς χεῖρας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀδούλους καὶ κακοήθεις. Καὶ ζῶντος δὲ αὐτοῦ ἔτι, ἤρχισε καὶ ὑποφαίνεσθαι ἡ ἠθικὴ ἀλλοίωσις ἣν ἔπαθεν ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος. Διότι τί λέγει περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἐν τῷ θαυμαστῷ ἐγκωμίῳ ὃ ἔπλεξεν εἰς αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης; « Κατεῖχε, λέγει, τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ, ἢ αὐτὸς ἤγε... Ἐγένετό τε λόγῳ μὲν, δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή. » Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ πολίτευμα, ἀντὶ νὰ ᾖναι δημοκρατικόν, ἀπέβη μοναρχικόν, ὁ δὲ δῆμος, ἀντὶ νὰ χειραγωγῇ τὸν προϊστάμενον ἄνδρα, ὅπως ἔπραττεν ὡς πρὸς τὸν Μιλτιάδην, ὡς πρὸς τὸν Θημιστοκλέα, ἐχειραγωγεῖτο ὑπ' αὐτοῦ. Καλὸν τοῦτο, ἐνὸς ὁ προϊστάμενος εἶναι Περικλῆς· ἀλλ' ὅταν προκύψωσιν εἰς μέσον οἱ Κλέωνες, οἱ Ὑπέρβολοι, οἱ Θηραμέναι, οἱ Κριτίαι; Τούτου ἕνεκα εἴπομεν ἄλλοτε ὅτι ἡ πολιτεία τότε μάλιστα ἀκμάζει ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς ὅτε δὲν ἄγεται καὶ φέρεται τυφλῶς ὑπὸ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, ἀλλ' ἐπιβλέπουσα καὶ κρίνουσα τὴν διαγωγὴν αὐτῶν, εἶναι πάντοτε ἐτοιμὴ νὰ ἀναστείλῃ πᾶσαν παρεκτροπὴν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ἀκμῇ ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὰ πρῶτα πεντήκοντα ἔτη τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὅπως ἤθελον ἐξακολουθήσει ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον σωφρονοῦντες, ἂν εἰς-κρούετο ἡ φωνὴ τοῦ Κίμωνος, ἂν δὲν ἐπῆρχαντο οἱ νεωτερισμοὶ τοῦ Περικλέους. Ἀλλὰ τοὺς μὲν νεωτερισμοὺς τούτους ἡσπάζετο προθυμότατα τὸ πλῆθος, ὁ δὲ Κίμων, στρατηγῶν ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ, ἔμεινεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μακρὰν τῆς πόλεως, ὥστε ὁ Περικλῆς ἠδυνήθη, ἄνευ σπουδαίων κωλυμάτων, νὰ ἐκτελέσῃ τὰ βουλευμάτα αὐτοῦ. Πρὶν ὅμως ἐκθέσωμεν ἐν κεφαλαίῳ τὰς ἐντεῦθεν ἐπιγενομένας ἐν Ἀθήναις μεταβολάς, θέλομεν διαγράψαι τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἱστορίαν, τῆς ὁποίας πρωταγωνιστὴς ὑπῆρξεν ὁ Κίμων, ἀπαρallάκτως καθὼς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων πρωταγωνιστὴς ἀνεδείχθη ὁ Περικλῆς.

Ἐδομεν ἀνωτέρῳ (σελ. 514.) πῶς ἐν ἔτει 477 πρὸ Χριστοῦ ἡ ἡγεμονία τοῦ συμμαχικοῦ τῶν Ἑλλήνων στόλου μετέβη ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ πῶς ἡ Σπάρτη καὶ ἐν γένει οἱ Πελο-

πανήσοι παρητήθησαν έντελής τῆς εξακαλουθίσσεως τοῦ κατὰ τὴν πόλιν πολέμου. Ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι κρισιματώτα ἐν τῇ ιστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Μέχρι τῶν μηδικῶν, τὸ ἔθνος ἦτο διασπασμένον εἰς πολυαριθμὰς αὐτοτελεῖς πολιτείας, μὴ συνδεομένας διὰ κοινού τινος πολιτικοῦ δεσμοῦ. Ἡ Σπάρτη ἀναφαίνεται μὲν στρατηγρῶσα τῶν ἐλπίστων Πελοποννησίων, ἀλλ' ἡ πρώτη πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς στρατηγίας ταύτης δὲν γίνεται εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου ἑκατονταετηρίδος (σελ. 292—294), καὶ πρὸς τούτους ἡ στρατηγία αὕτη ἀποδείκνυται χαλαριωτάτη. Ἐπὶ τῶν μηδικῶν πελευτατον οἱ Ἕλληνες ἅπαντες, ἢ μᾶλλον αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεαὶ ἀναλαβοῦσαι τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, τάσσονται ὑπὸ τῇ κοινῇ τῆς Σπάρτης ἡγεμονίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἔνωσις αὕτη δὲν διαρκεῖ εἰμὴ τρία ἔτη, ἀπὸ τοῦ 480 μέχρι τοῦ 477. Τότε ὁ καιρὸς ὅτος δεσμὸς διαλύεται· τότε ὁμοῦ τὸ ἔθνος δὲν ἐπανάρχεται πάλιν εἰς τὴν προτέρην κατάστασιν, καθ' ἣν διετέλει μεμεροσμένον ἐκ πλείστας ὄσας έντελής ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτους πολιτείας. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διχοτομεῖται πάλιν εἰς δύο μεγάλα τμήματα, ἡν τῷ ἑνὶ προέσταται ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ἐρειδομένη κυρίως ἐπὶ αἱ ναυτικῆς δυνάμεως, τοῦ δὲ ἑτέρου προέσταται ἡ Σπάρτη, ἐρειδομένη κυρίως ἐπὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως. Ἐκ τῶν δύο τούτων τμημάτων ἐπὶ πολλὸν χρόνον, ἐπὶ 80 περίπου ἔτη, δὲν ἀναφαίνεται ἐνεργεῖον, προηγούμενον καὶ ἀκμάζον εἰμὴ τὸ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔθνει προέσταται ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων. Ἡ Σπάρτη ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἢ ἀπραγτεῖ ἢ τὸ πολὺ προσπαθεῖ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμμεσά τινα καλύματα, τὰ ὅποια ὁμοῦ δὲν ἰσχύουσι νὰ ἀνταχαιτίσωσι τὴν θριαμβευτικὴν τῆς πόλεως ταύτης πορείαν. Αἱ χεῖρες τῆς Σπάρτης εἶναι δεδεμέναι, οὕτως εἰπεῖν, κατ' ἀρχάς ἐνεκα τῶν προδοτικῶν βουλευμάτων τοῦ Παισωνίου καὶ ἔπειτα ἐνεκα μεγάλης τινὸς στάσεως τῶν εἰλωτῶν· οὐδ' ἤρχισαν ἡ πραιτεύουσα τῇ Πελοποννήσῳ νὰ ἐνεργῇ ἐντόνως εἰμὴ ἀφ' ἑπὶ ἀπὸ ἀπληθείας τῶν ἀνταρτικῶν τοῦτων περισπασμῶν. Τότε ὠφεληθεῖσα ἀπὸ τῆς ἀντιζηλίας ἣν παρήγαγεν εἰς πολλὰς πόλεις ἡ μεγάλη τῶν Ἀθηναίων ἐπίδοσις ἀπὸ τῆς ἰσχύος ἣν πάντοτε εἶχεν ὡς προστάτις τῶν ἀριστοκρατικῶν μερίδων, τῶν ἀπανταχοῦ ἀντιφερομένων κατὰ τῶν ὁμοκρα-

παύειν, ὡν τὴν προστασίαν ἀνέλαβεν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀντιθέσεως τοῦ Δωρικοῦ φύλου κατὰ τοῦ Ἰωνικοῦ, παρεσκεύασε τὰ ποικίλα στοιχεῖα ῥήξεως φοβεράς, τῆς γνωστῆς ὑπὸ ὄνομα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα συνέβησαν βραδύτερον. Κατὰ τοὺς χρόνους εἰς οὓς ἤδη εὐρισκόμεθα, ἡ Σπάρτη, ὡς προείπομεν, εἶναι ὅλως σχεδὸν ἀφανής, πρωτεύουσα δ' ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ αἱ Ἀθῆναι, ἐπιτυχοῦσαι τότε πρὸ πάντων διὰ τῆς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς αὐτῶν ἡγεμονίας τὴν πολιτικὴν ἐκείνην, καὶ στρατιωτικὴν, καὶ διανοητικὴν, καὶ τεχνικὴν ἀκμὴν, δι' ἣν κυρίως ἐτιμήθη καὶ ἐκλείσθη τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα.

Δὲν γνωρίζομεν κατὰ δυστυχίαν ἀκριβῶς πῶς ὀργανίσθη κατὰ πρῶτον ἡ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου· ἀν' ἐξ ἀρχῆς ὅλαι αἱ πόλεις ἔδιδον καὶ χρήματα καὶ πλοῖα· τίς ἐφίνετο τότε χρήσις τοῦ κατ' ἑτρος εἰσπραττομένου φόρου, οὐδὲ τίνας ᾔσων αἱ συζητήσεις, αἱ ἀπαφάσεις καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἐν Ἀθῆναις συνερχομένων ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων. Ἡξεύρομεν μόνον ἐν γένει, ὅτι ὁ ἐτήσιος φόρος, ὅστις τῷ 477 ἔτει ὤρίσθη εἰς 460 τάλαντα, συνεποσώθη βραδύτερον, εἰς τὰς παραμονάς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἰς τάλαντα 600, ὅτι ἐπὶ τινα ἔτη ἅπαντα τὰ μέλη τῆς συμμαχίας διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τὰ μὲν πράγματα τῆς συμμαχίας διεξήγοντο ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθῆναις συνερχομένης κοινῆς συνόδου, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀπλῶς τὴν προεδρίαν, τὴν στρατηγίαν τῆς συμμαχίας, ἔτι ὅμως κατὰ μικρὸν ἡ προεδρεία αὕτη, ἡ στρατηγία, μετεβλήθη εἰς δεσποτείαν ἢ κυριαρχίαν, αἱ πλείστα τῶν συμμαχούντων πόλεων ἀπέβαλον τὴν αὐτονομίαν, ἡ κοινὴ σύνοδος ἔπαυσε τοῦ νὰ συνέρχηται, τὸ ταμεῖον ἀπὸ τῆς Ἀθήλου μετεφέρθη εἰς Ἀθήνας, ἡ δὲ πόλις αὕτη ἀπλόη ἀπόλυτος δεσποίνα τῶν πλείστων ἐκ τῶν πόλεων ἐκείνων, ὡν κατ' ἀρχάς ἀπλῶς προέστατο. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο φυσικώτατον νὰ ἐπέλθῃ. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου περὶ τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς ἑκάστην πόλιν ὑποχρεώσεων, ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τινὰ, καὶ ἐπιτρέπη εὐλόγως εἰς τοὺς προεδρεύοντας καὶ στρατηγούντας Ἀθηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἐκ πρῶ-

τῆς ἀρετῆρας ἀνέλαβον τὴν εἰσπραξίν τοῦ φόρου ἐκάστης πόλεως ἀναθέντες τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ὑπαλλήλους, ὀνομασθέντας ἑλληνοποι-
μίας, καὶ προσέτι ἐφρόντιζον ὥστε ἐκάστη πόλις νὰ παρέχῃ κατὰ
κῶς τὴν ἐπιβάλλουσιν αὐτῇ μερίδα πλοίων καὶ ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ
δὲ πιθανώτατα οὔτε τὰ χρήματα, οὔτε τὰ πλοῖα καὶ οἱ ἄνδρες
ἐγκαίρως παρεχόντο, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐκδιώκωσιν τὴν
παροχὴν· πρώτη αὕτη ἀφορμὴ ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν
καθυστερουσῶν πόλεων πράγματα. Μετ' ὀλίγον πολλαὶ πόλεις, θεω-
ρήσασαι ἐπίπονον καὶ βαρεῖαν τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἔκλιπ-
σαν τὴν ἀδειαν νὰ μὴ δίδωσι πλοῖα καὶ πληρώματα, ἀλλ' ἐνὶ
αὐτῶν νὰ καταβάλλωσιν ἀνάλογον χρηματικὸν ποσόν. Οἱ Ἀθη-
ναῖοι ἐδέχθησαν προθύμως τὴν ἀνταλλαγὴν καὶ ἀνεπλήρωσαν δι'
ιδίων πλοίων καὶ πληρωμάτων τὰ ἐλλείποντα· ἀλλ' ἐνόησαν ὅτι
ὥς ἐκ τούτου ᾤξησεν ἔτι μᾶλλον ἡ ὕλική καὶ ἡθικὴ αὐτῶν ἐν τῇ
συμμαχίᾳ ὑπεροχὴ, ἰδίως δὲ αἱ πόλεις αἱ μὴ παρέχουσιν εἰμῇ χρη-
ματα δὲν ἰδύναντο πλέον νὰ θεωρηθῶσιν ὥς ἔχουσαι ἴσα δίκαια
καὶ ἴσιν ψῆφον πρὸς αὐτοὺς. Ἰσως ἐπεμπον ἔτι ἀντιπρόσωποι εἰς
Δῆλον· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ψηφοφορίας οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀθηνῶν ἠδύ-
ναντο νὰ εἴπωσιν εἰς αὐτοὺς ὅ,τι εἰπέ ποτε ὁ Ἀμομφάρετος εἰς τὸν
Παυσανίαν (σελ. 482-483), ὅτι ὑπάρχει ψῆφος καὶ ψῆφος καὶ ὅτι ὁ
βράχος ὃν αἱ ἀθλητικαὶ αὐτοῦ χεῖρες ἐκύλισαν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ
στρατηγοῦ εἶχε βᾶρος πλείοντον ὢν τῶν πετραδίων δι' ὧν ἐνή-
φισαν οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί. Τελευταῖον πολλαὶ πόλεις, εἴτε αἰσθ-
θεν, εἴτε ὑπὸ τῆς Σπάρτης ὑποκινούμεναι, ἠθέλησαν ἐντελῶς νὰ
χωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς συμμαχίας, ἀπαλλαττόμεναι πάσης εἰς αὐ-
τὴν συνεισφορᾶς εἴτε χρημάτων, εἴτε πλοίων καὶ ἀνδρῶν. Ἀλλὰ
τότε οἱ Ἀθηναῖοι, πάντοτε πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς
ἐν Δῆλῳ συνόδου, ἐπεχείρησαν νὰ δαμάσωσι τοὺς ἀποστάτας
τούτους, καὶ καθυπέταξαν αὐτούς, καὶ ἀφώπλισαν, καὶ ἀντὶ συμ-
μάχων κατέστησαν ὑπηκόους· ὥστε αἱ τοιαῦται πόλεις ἔπεισαν
νὰ ἔχωσι ψῆφον εἰς τὸ ἐν Δῆλῳ συνέδριον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκεί-
νων τῶν πόλεων ὅσαι δὲν ἐδίδον εἰμῇ χρήματα, ἡ ψῆφος ἀπέβη
ὅλως ἀσήμενος, ἡ σύνοδος κατήντησε βαθμηδὸν νὰ διαλυθῇ, καὶ
δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετεχειρίσθη ὅλους σχεδὸν τοὺς προτέρους

συμμάχους ὡς ὑπηκόους, καὶ τὰς εἰσφοράς αὐτῶν ὡς ἴδια αὐτῆς εἰσδήματα.

Τὴν προεισαγωγικὴν ταύτην ἐκθεσιν ἐθεωρήσαμεν ἀπαρτίπττον, ἵνα ἡ ἀναγκώστης δυνηθῇ νὰ ἐνδύσῃ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἱστορήσωμεν. Ὁ πρῶτιστος τῆς συμμαχίας σκοπὸς ἦτο, ὡς γνωστόν, ἡ ἐξέλιξις τῶν Περσῶν ἀφ' ὧν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ὄθεν οἱ Ἀθηναῖοι, ἅμα ἀναλαβόντες τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στόλου, ἐπεχείρησαν, στρατηγούντος τοῦ Κίμωνος, καὶ κατώρθωσαν τὴν ἄλυσιν τῆς ἐπὶ Στρυμόνι Ἡρόνος, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τοῦ αὐτόθι στρατηγοῦ τῶν Περσῶν Βόγου. Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Κίμωνος, ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἀνέθηκεν αὐτῷ τοὺς λιθίνους Ἑρμᾶς, ἥτοι τὰς τετραγώνους στήλας, αἵτινες ἀπολήγουσαι εἰς κεφαλὴν ἱστάντο εἰς τὰς διαφόρους δημοσίους πλατείας καὶ πρὸ τῶν οἰκῶν τῆς πόλεως. Ἐπέγραψε δὲ ἐπ' αὐτῶν ποικίλα ἐπιγράμματα, ἅπαντα δηλωτικὰ τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα εὐγνωμοσύνης, ὧν ἓν ἐπροομιᾷζεν ὡς ἑξῆς·

Ἡγεμόνεσσι δὲ μισθὸν Ἀθηναῖοι τέδ' ἔδωκαν

Ἄντ' εὐεργεσίης καὶ μεγάλων ἀγαθῶν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Κίμων ἐμελλε νὰ λάβῃ νέα δικαιήματα εἰς τὴν εὐνοίαν τῶν συμπολιτῶν. Ὁ στρατηγὸς οὗτος ἤρχισεν ἔκτοτε ἐφελούμενος ἀπὸ πάσης περιστάσεως ἵνα αὐξήσῃ τὸ τῆς ἰδίας πατρίδος κράτος. Ἐπειδὴ λοιπὸν Σκύριοι τινες ἐλήστευσαν Θεσσαλοὺς ἐμπόρους, καὶ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον κατεδίκησε τὴν νῆσον εἰς ἀποζημιώσιν, οἱ μὲν κάτοικοι τῆς νήσου ἐπέρριψαν τὸ βάρος τῆς ἀποζημιώσεως, ὡς εἰκός, εἰς τοὺς ἐνόχους, οἱ δ' ἐνοχοὶ κατέφυγον πρὸς τὸν Κίμωνα, ὁ δὲ Κίμων, ἐπιλαβόμενος τῆς προφάσεως, ἐκυρίευσεν περὶ τὸ 470 τὴν Σκῦρον, ἐξηνδραπόδισεν ἅπαντας τοὺς προτέρους κατοίκους, Δόλοπας ὄντας, καὶ κατώκισε δι' Ἀθηναίων ἐποικῶν τὴν νῆσον, ἄγονον μὲν οὖσαν, ἀλλ' ἔχουσαν λιμένα καλὸν καὶ συνδύουσαν, διὰ τῆς ἐπιτηδεύειας αὐτῆς θέσεως, τὴν πόλιν μετὰ ἐτέρου αὐτῆς κτήματος, τῆς νήσου Λήμνου. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐκστρατείας ἐπανερχόμενος ὁ Κίμων ἤξιώθη ἐν Ἀθήναις ἐξαίρετου τιμῆς καὶ ὧν δόλως προσηκούσης τῇ πόλει ἐμεῖν, ἥτις τοσοῦτον θαυμασιῶς τότε συνεδύαζε τὸν πνευματικὸν βίον μετὰ τοῦ πολιτικοῦ. Διότι συνε-

πρεσ κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου νὰ τελεῖται δραματικῶς ἀγὼν μετὰ
ξυ τοῦ γηραιοῦ ἤδη Αἰσχύλου καὶ τοῦ νέου Σοφοκλέους, ὅστις, γὰρ
νῆσθαι τῇ 495, δὲν ἦτο ἔτι οὐδὲ τριακοντούτης φιλονεικούντων δὲ
τῶν θεατῶν καὶ διηρημένον ὄντων, ὁ ἄρχων Ἀρεσίμων δὲν ἐκλήρω-
σε κριτὰς, ἀλλ' ἰδὼν εἰσελθόντα τὸν Κίμωνα μετὰ τῶν συστρατιῆ-
γων εἰς τὸ θέατρον καὶ ποιήσαντα τῇ θεῇ τὰς νομοισμένας σπον-
δάς, δὲν ἀφῆκεν αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν, ὁρῶσας δὲ ὑπεχρέωσι νὰ
κρίνωσι τὸν ἀγῶνα, ὅστις ἀπέβη ἀξιωματιμώναυτος διὰ τε τὸ τῶν
κριτῶν ἀξίωμα, καὶ διότι, νικήσαντος τοῦ Σοφοκλέους, ὁ Αἰσχύλος
περιπαθὴς γενόμενός καὶ βαρέως φέρων τὴν ἥτταν, ἀπεδῆκασεν ἐκ
Σικελίαν, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῇ 456 εἰς Γύλαν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν καθ' ἣν ἐκυριεύθη ἡ Σάρος,
ἦτοί περὶ τὸ 470, οἱ Ἀθηναῖοι, πολεμήσαντες καὶ πρὸς τοὺς Καρ-
στίους, ἀδελφὸν διατί, συνεβιάσθησαν ἐπὶ τέλους πρὸς αὐτοὺς διὰ
συνθηκῶν. Δύο δὲ περίπου μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἔτη, συνέβη
ἡ πρώτη ἐν τῇ συμμαχίᾳ ῥῆξις, διότι ἀπέστησαν τότε οἱ Πέρσες
ἀλλὰ πολιορκηθέντες ἀμέσως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ συμμα-
χικοῦ στόλου, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι καὶ νὰ καταβιβασθῶ-
σιν εἰς τὴν τάξιν ἀπλῶν ὑπακῶν. Ἐντούτοις ἡ συμμαχία δὲν κα-
ρῆμαι τὸν πόριον αὐτῆς σκοπόν' ἂν καὶ ἄχρι τοῦδε δὲν ἀνιέρω-
μεν εἰμὴ τὴν τῆς Ἡίδως ἀπὸ τῶν Περσῶν ἀνάκτησιν, διότι παύ-
της μόνον μνημονεύουσιν οἱ σωζόμενοι ἱστορικοί, εἶναι πιθανώτατον
ὅτι ἐγένοντο καὶ ἄλλαι κατὰ τῶν πολέμων τούτων ἐπιχειρήσεις.
Κατὰ δὲ τὰ ἔτη 466 καὶ 465 ἐπεχείρησαν οἱ σύμμαχοι μεγάλην
εἰς τὰ δυτικομεσημβρινὰ καὶ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀ-
σίας ἐκστρατείαν. Ὁ Κίμων, ἄγων 200 τριήρεις Ἀθηναίων καὶ 400
συμμαχικὰς, ἐξέβαλε τὰς φρουράς τῶν πολέμων ἀπὸ διαφόρων ἑλ-
ληνικῶν ἐν Καρίᾳ καὶ ἐν Λυκίᾳ ἰδρυμάτων καὶ ἐκυριεύσε πρὸς τοὺς
ἄλλους τὴν ἀξιόλογον ἐμπορικὴν πόλιν τῶν Φασαλιτῶν. Ἀλλ' ἐπὶ δὲ
καὶ ἐπιχειρήσεις αὐταὶ ἐνησχόλησαν αὐτὸν ἐπὶ μακρόν, ἔλαβον ἐκ τού-
του καιρὸν οἱ Πέρσαι νὰ συλλέξωσι, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ἐν Παμφυ-
λίᾳ ποταμοῦ Εὐρυμέδοντος, δύναμιν ἰσχυράν, περικὴν τε καὶ ναυ-
τικὴν, ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Τιθραύστην καὶ Φερσινδάτην, ἀμφοτέ-
ρους συγγενεὺς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ὁ στόλος, τὸ πλεῖστον ἐκ Φε-

ἔχων συγκείμενος, συνέποσσυτο, ὡς φαίνεται, εἰς 200 τρήρεις·
 Ἐλλὰ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν περιεμένοντο ἕτερα 80 φοινικικά
 εἰλοια, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ὀπλοῶν οἱ στρατηγοὶ δὲν ἤθελον νὰ
 συνάψωσι μάχην. Ὁ δὲ Κίμων, ἔχων τὸ ἀντίσταν συμφέρον, ἔ-
 πευσε νὰ ἐπιτεθῇ, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ τοὺς ἔβριψεν εἰς
 τὴν ξηράν, τοσοῦτον ταχέως καὶ τόσον ὀλίγην καθὼν αἰὼν ξη-
 ράν, ὥστε ἠδυνήθη νὰ ἀποβιβάσῃ ἀμέσως ἐπειτα τοὺς ἄνδρας αὐ-
 τοῦ καὶ νὰ ἐφορμήσῃ, ἀπὸ πλείονος ἀναβολῆς, κατὰ τῆς περὶ τῆς
 ἰστανάμους, ἥτις ἦτο παρατεταγμένη ἐπὶ τῆς παραλίας, ὡς ἐπικου-
 ρος τοῦ στόλου. Ἡ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μάχη ὑπερῆε πεισιμακάδης καὶ
 ἡτὶ πολλὸν χρόνον ἀμφιρόπος. Ἐπὶ τέλους ὁ Κίμων κατετρέ-
 πωσε τοὺς πολέμιους, διέλυσε τὸν στρατὸν αὐτῶν, ἔλαβε πολλοὺς
 αἰχμαλώτους καὶ ἐκυρίευσεν ἢ κατέστρεψεν ὅλον τὸν στόλον. Ἀρ-
 χὲ ἀσφαλίσαι τὴν νίκην καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, ἐπλευσε πρὸς τὴν
 ἑξέτην, ἵνα προκαταλάβῃ καθ' ὁδὸν ἐπερχομένην τὴν τῶν 80
 πλοίων φοινικικὴν ἐπιπλοῦριαν, καὶ εὐτυχῶς τῶντι νὰ ἀπαντήσῃ
 τὰ πλοία ταῦτα, ἐνῷ οὐδεμὲν εἶχον ἐτι εἰδῆσθαι τῆς περὶ τὸν ἑξέ-
 τη μὲνοντα ποταμὸν συμφορᾶς, προσέβαλον αὐτὰ καὶ κατέστρεψαν
 ὅπαντα, ἂν καὶ τὰ πλείστα τῶν πληρωμάτων κατέρωθωσαν, ὡς
 φαίνεται, νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Κύπρου. Ἡ τριπλῆ
 αὐτῇ τοῦ Κίμωνος νίκη, μία κατὰ θάλασσαν, μία κατὰ ξηράν, μία
 πάλιν κατὰ θάλασσαν, τὴν αὐτῇ ἡμέρᾳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ στόλου
 γενομένη, ἐθεωρήθη εὐλόγως ὡς τὸ λαμπρότατον τῶν ἡρωϊκῶν τῆς
 Ἑλλάδος ἔργων κατὰ τῶν Περσῶν, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσῳ καὶ ἡ
 πλεῖστος τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἡ λοιπὴ ἦσαν ὑπέρογκοι. Ὅθεν ὁ δῆ-
 μος τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ τοῦ ἀναθήματος ἔπερ κατεσκευάσεν ἐκ τῆς
 δεκάτης τῶν λαφόρων τῇ Ἀπόλλωνι, ἐπέγραψε τὸ ἀκόλουθον θρη-
 σκεῖον ἐπίγραμμα, ποιηθέν, ὡς λέγεται, καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ
 Σιμωνίδου.

Ἦε οὐ τ' Εὐρώπην Ἀσίας δίχα πόλεος ἐνεμείν,
 καὶ πόλιος θνητῶν θάρος ἔρηξ ἐπίπαι,
 οὐδενὶ πο καλλίον ἐπιχθονίων γένος' ἀνδρῶν
 ἔργον ἐν ἡγεῖρ καὶ κατὰ πόντον ἡμοῦ.
 Οἶδε γάρ ἐν γαίῃ Μήδων πολλοὺς ὀλέσαντες
 Φοινίκων ἑκατὸν ναῦς ἔλον ἐν ἀελάγῃ

ἐνέβησαν κληθεύσας, μέγα δ' ἔσταις ἄλκις ὅτε πύκτων
πληγεῖσι ἀμφοτέραις χερσὶ, κρᾶται τολέμου.

Ἡ δὲ ἐσημέρεια οὕτω προαγομένη δόξα καὶ ὑπεροχὴ τῶν Ἀθη-
ναίων, ἀντὶ τῆς καρῆς, ἠρέθιζεν ἐξεναντίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον
τὴν ἐπιχειρηματικὴν αὐτῶν ὁρμὴν. Μετὰ τὴν ἄλυσιν τῆς ἐπὶ Στρα-
μῆνι Ἡϊόνος, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβωσι τὰ περὶ
τὴν χώραν ταύτην πλούσια μεταλλεῖα χρυσοῦ, ἀκαρπάζαται
ὅπως ἐπράξαν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους οἱ Ἀμερικανοὶ εἰς τὴν
Καλλιφορνίαν· ἀλλὰ περιηλθον ὡς ἐκ τούτου εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς
Θάσιους, οἵτινες κατεῖχον πρὸ καιροῦ ἀξιώλογον τῆς χώρας ταύτης
μέρος καὶ πολλὰς εἶχον ὑποτελεῖς ἐπὶ τῆς θρακικῆς ἡπείρου πό-
λεις. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι πολιορκουῖσιν ἀμέσως τὴν Θάσον καὶ μετὰ
διωτὴ αὐτῆς ἀποκλεισθόν, 462 καὶ 463, ἀναγκάζουσιν αὐτὴν νὰ
καθαίρῃ τὸ τεῖχος αὐτῆς, νὰ παραδῶσιν τὰ πολεμικὰ πλοῖα, 33
τὸν ἀριθμὸν, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ ἐπὶ τῆς ἡπείρου κτήματα καὶ με-
ταλλεῖα, νὰ καταβάλῃ ἀμέσως μεγάλην ἀποζημίωσιν καὶ νὰ πλη-
ρώσῃ τακτικῶς τοῦ λοιποῦ ἐτήσιον φόρον. Ὡς τε καὶ αὐτὰ ἡ νῆσος,
ἡ πρότερον ἐπὶ ἴσους δικαίους μετέχουσα τῆς ἐν Ἀήλῳ συμμαχίας,
κατέστη ὑπὸ κράτος τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ δὲ ἄλυσις αὕτη τῆς Θάσου συν-
δέεται καὶ μετὰ ἐτέρου τινὸς γεγονότος, κατὰ τοῦτο λόγον ἀξίως,
ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προανάκρουσμα ἀπουδαίων πραγμάτων,
βραδυτέρον ἐπελθόντων. Οἱ Θάσιοι, πολιορκουμένοι, εἶχον ζητήσας
κρυφίως τὴν ἐπικουρίαν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ὑπέσχεοντο
τινὸς νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἵνα περισπάσωσι τὴν προσο-
χὴν καὶ τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων. Καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ
ἐκπληρώσωσι τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ ἡ συνεννόησις αὐτῶν αὕτη ὑπο-
δεικνύει ὅτι δὲν ἠδιαφόρουσαν πρὸς τὴν προαγομένην ἐπίδοσιν τῆς πό-
λεως ἐκείνης. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν μετ' οὗ
πολύ ἐπελθόντων γεγονότων, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία τῆς Σπάρ-
της καὶ τῆς ἄλλης ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἡ πρὸ δεκαπενταετίας ὅλη
σχεδὸν ἀσχετος διατελέσασα πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν, συν-
φαίνεται αὖθις μετ' αὐτῆς.

Τὴ συνέδῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν 15 τούτων ἐτών;

ἄνθρωποι ἀπὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης καὶ ἀρετῆς, δὲν τὸ γνωρίζουσιν περὶ ἀτελέστατα. Τὸ ψήφισμα δι' οὗ ἡ ἐν Κορίνθῳ σύνοδος εἶχεν ἀπειλήσει ὅτι θέλει δεκατεύσει τοὺς Ἕλληνας ὅσοι, μὴ ἀναγκα-
σθέντες, συνετάχθωσαν μετὰ τοῦ Πέρσου. (σελ. 421), δὲν ἐξετε-
λέσθη, ὡς φαίνεται. Ἀλλ' αἱ ταπεινωθεῖσαι Θῆβαι ἀπέβαλον ἐπὶ
ἑκανὸν χρόνον τὴν ἐπὶ τῆς ἄλλης Βοιωτίας ἡγεμονίαν αὐτῶν· αἱ
Πλαταιαὶ, ἀνοικοδομηθεῖσαι, ἐξηκολούθησαν συμμαχοῦσαι πρὸς τοὺς
Ἀθηναίους· τῇ συνεργίᾳ τῶν Ἀθηναίων ὁμοίως ἀναφίσθησαν καὶ
αἱ Θεσπιαί. Ἡ δὲ Σπάρτη περιωρίζετο εἰς μικρά τινα πράγματα,
πρὸς τοὺς γείτονας Ἀρκάδας, καὶ Τριφυλίους, καὶ Ἀχαιοὺς, ὅτε
αἰφνίως, τῷ 464, ἐπαθε σεισμόν φοβερόν, ἐξ οὗ κατεστράφη μέγα
τῆς πόλεως μέρος καὶ θανατώθησαν πλείστοι ἄνθρωποι, ἐν οἷς οὐκ
ἐλάχιστοι Σπαρτιάται πολῖται. Ἐντεῦθεν ὠφελοῦμενοι οἱ εἰλωτες,
οἱ πρὸ καιροῦ ὑπὸ τοῦ Πικυανίου βραδουργηθέντες, ὤρμησαν ἐπὶ
τὰ ὅπλα, προσλαβόντες δὲ συμμαχοὺς καὶ τινες περιόικους καὶ
στρατεύσαντες ἐπὶ τὴν Σπάρτην, μικροῦ ἐδέησε νὰ γίνωσι κύριοι αὐ-
τῆς. Καὶ ἐντεῦθεν μὲν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ νέου καὶ ἀνδρείου
βασιλέως Ἀρχιδάμου, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν καθυπετάχθησαν. Ἐπὶ
τινα χρόνον ἐπέμενον ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς δεσπότας αὐτῶν
ἀνταγωνιζόμενοι· τελευταῖον ἐνικήθησαν, ἀλλὰ τότε καταλαβόντες
τὴν Ἰθάκην, τὸ ἀρχαῖον τῶν μεσσηνίων αὐτῶν προπατόρων φρού-
ριον, ὠχύρωσαν αὐτὴν καὶ ἐξηκολούθησαν αὐτόθι ἀμυνόμενοι το-
σοῦτον καρτερικῶς, ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετὰ παρέλευσιν 2 ἢ
3 ἐτῶν, ἀπελπισθέντες νὰ δαμάσωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ἰδίων δυνά-
μεων, εἰήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν συμμαχῶν αὐτῶν, καὶ ἰδίως
τῶν Αἰγινήτων, τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Πλαταιέων· διότι, ἂν καὶ
ἡ Σπάρτη παρητήθη τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ κατὰ Πελοπὸν πολέ-
μου, ἂν καὶ αἱ Ἀθῆναι συνεκρότησαν ἰδίαν ἐπὶ τούτῳ συμμαχίαν,
ἡ ἀρχαία συμμαχία ἢ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ξέρξου συνομολογη-
θεῖσα, δὲν ἐθωπεῖτο ἐτι ὡς διαλελυμένη.

Ὅτε ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων αὕτη
ἡ περὶ ἐπικουρίας αἵτησις τῶν Λακεδαιμονίων, ἤκμαζεν ἐνταῦθα ἡ
μεταξὺ Κίμωνος καὶ Περικλέους ἔρις, ἥς ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω.
Καὶ ὁ μὲν Περικλῆς ἐξώρμισεν τοὺς συμπολίτας νὰ μὴ συντελέ-

σωσιν εἰς τὴν ἀνάσσειον καὶ ἀνίσχουσιν τοῦ φοβερωτέρου αὐτῶν ἀπὸ
 πάλαι, ὁ δὲ Κίμων ἐξαναγκάζει ὑπεστήριξε παντὶ σθένει τὴν ἀγῶνιν
 ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἦτο ἀτοπον νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἐν τῇ ἀμπεχάνῃ αὐ-
 τῆς ἡ πόλις ἐκείνη ἥτις πλείστον μετὰ τὰς Ἀθήνας συνετέλεσεν εἰς
 τὴν διάσωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους. Ὁ Κίμων δὲν ἦτο ῥῆτορ
 μέγας, ὃν κατὰ τοῦτο πολὺ τοῦ Περικλέους ὑποδεέστερος· ἀλλὰ
 ὡς πᾶς ἄνθρωπος ἔχων σφοδρὰ πάθος καὶ ἰσχυρὰς πεποιθήσεις, πρὶν
 κατὰ εἰς τινὰς στιγμὰς νὰ μεταωρισθῇ μέχρι τῆς ἀληθοῦς εὐγλωτ-
 τίας· καὶ μέρτυρες σύγχρονοι βεβαιοῦσιν ὅτι ἐπὶ τῆς προκαμένης
 συζητήσεως ἀνεδείχθη λαμπρὸς, προσκαλέσας τοὺς Ἀθηναίους, εἰς
 τὴν Ἑλλάδα χωλὴν, μήτε τὴν πόλιν ἐτερόζυγα περιῶδεν γεγενη-
 μένη. » Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἂν τὸ φρόνημα τοῦ Κίμωνος ἦτο γε-
 ναϊότερον, ἢ γνῶμη τοῦ Περικλέους ἦτο πολιτικωτέρα· διότι ἂν
 ἐπὶ τέλους αἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ αὐξήσωσι καὶ νὰ παγιώσωσι τὴν
 ἡγεμονίαν αὐτῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσι, νὰ ἐνώσωσιν ἅπαν τὸ ἑλλη-
 νικὸν εἰς ἓν κράτος, τὸ συμφέρον αὐτῶν ἦτο νὰ μὴ τείνωσι χεῖ-
 ρας βοήθειας πρὸς τὴν μόνην πόλιν, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἀντιπράξῃ
 εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου τούτου βουλευμάτος. Κατὰ δυστυ-
 χίαν τὸ ζήτημα περιπλέκετο ὑπὸ συμφερόντων τινῶν, τὰ ὅποια
 ἀφανῶς συντέλουν εἰς τὸ νὰ μὴ δύνανται νὰ συμφωνήσωσιν ἐν-
 ταῦθα οἱ δύο ἐκεῖνοι πολιτικοὶ ἄνδρες. Εἶδομεν ὅτι ὁ Περικλῆς ἐ-
 παδίωνε τὴν ὅσον ἐνεστί. πραγματικωτέραν ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐνά-
 σκησιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ὁ δὲ Κίμων ἤθελε τὴν
 διατήρησιν τῶν καθιεστώτων, καθ' ἃ ἔχον μὲν πάντες ἴσα δικαιώ-
 ματα, ἀλλὰ πραγματικῶς ἡ ἐξουσία ἦτο εἰς χεῖρας τῶν εὐπαρε-
 στέρων, τῶν ἀρίστων πολιτῶν· διὸ ὁ μὲν Περικλῆς ἐλέγετο δημο-
 κρατικὸς, ὁ δὲ Κίμων ἀριστοκρατικὸς· καὶ ὁ μὲν Περικλῆς ἀποστή-
 ρετο τὴν Σπάρτην, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὡς πολεμικωτάτην πάσης δε-
 μοκρατικῆς ἀναπτύξεως, ὁ δὲ Κίμων εἶχε φιλικῶς πρὸς αὐτὴν,
 ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῆς τῶν ἀρίστων πολιτείας. Ὅχι ὅτι ὁ
 Κίμων ἐπόθησε ποτὲ, ὡς πολλάκις κατηγορήθη, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν
 μερίδα τοῦ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Σπάρτης. Μετ' ὀλίγον ἐδόθη
 ὑποστάσις καθ' ἣν τρανῶς ἀπέδειξεν ὅτι, ὅσοιδήποτε καὶ ἂν ἦτο
 ἢ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην φιλία τοῦ, οὐδέποτε ἐθυσίασεν εἰς αὐ-

ἦν τὰ πολιτικά τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντα. Ἀλλ' ὁ Κίμων ἦν ἦτο μόνος· εἶχεν ὁπαδοὺς, ὧν τινες, ὡς πολλάκις συμβαίνει, προχωροῦντες πολὺ περισσότερον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, καὶ οὕτως ἐκτελεστέτεροι περὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν διαγωγὴν, ἤλπιζον διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς Σπάρτης νὰ πολεμήσωσι τὰ νεωτεριστικὰ βουλεύματα τοῦ Περικλέους· διὰ δὲ τοῦτο ἤθελον πρὸ πάντων νὰ ὑποστηρίξωσι παντὶ σθένει τὴν πόλιν ταύτην κατὰ τὴν παρούσαν αὐτῆς ἀμνησίαν. Δι' ἄλλους λοιπὸν λόγους ἦτο φιλολάκων ὁ Κίμων, καὶ δι' ἄλλους τινὲς τῶν τῆς μερίδος αὐτοῦ, ἀλλὰ, ὡς πολλάκις ἐπίσης συμβαίνει, αἱ προαιρέσεις τῶν ὁπαδῶν ἐταυτίζοντο μὲ τὰς τοῦ ἀρχηγοῦ προαιρέσεις, ἡ δὲ ἀντίθετος μερίς διὰ τοῦτο μέλιστα δὲν ἤθελε νὰ δοθῇ ἐπικουρία εἰς τὴν Σπάρτην. Οὐδὲν ἦτο, ὁ Κίμων, εἰς τὸν τὰ πολλὰ καὶ λαμπρὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα περισκοποῦν πλείστην ἐτι ἐν Ἀθήναις δύναμιν, ὑπερσχυρε, καὶ ἀπεφασίσθη γὰρ στρατεύσῃ αὐτὸς οὗτος μετὰ 4000 ἀνδρῶν εἰς βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο τότε ἡ ἐτέλεια τῆς πολιορκητικῆς τῶν Ἑλλήνων τέχνης, ὥστε οὐδὲ ἡ συνδρομὴ αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἐπήγαγεν ἀμέσως τὴν ἄλωσιν τῆς Ἰθάκης. Καὶ ἐν τούτοις ἤρχισαν νὰ παράγωνται ἐρίδες μεταξὺ τῶν ἐπικουρῶν τούτων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσι τὴν πρὸς τοὺς Ἴωνας ἐκείνους ἀντιπάθειαν αὐτῶν καὶ κατήντησαν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποπτεύσωσιν αὐτοὺς ὡς δυναμένους νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν ἀποστατῶν διὸ, μετ' οὐ πολὺ ἀπέπεμψαν τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὰ ἴδια, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν ἔχουσι γράειαν αὐτῶν, ἐνῷ ὅλοι οἱ ἄλλοι σύμμαχοι παρέμειναν, ἡ δὲ πολιορκία ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον.

Ἡ τοιαύτη ἐκβασίς τῆς ἀποσταλείσης πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπικουρίας ἐθεωρήθη ἐν Ἀθήναις, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ὡς δεινὴ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην ὕβρις, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐξασθενήσῃ μὲν τοὺς περὶ Κίμωνα, τοὺς προκαλέσαντας τὸ ἐπιχείρημα, νὰ ἐνισχύσῃ δὲ τοὺς περὶ Περικλέα, οἵτινες εἶχον ἐντισταθῇ εἰς αὐτό. Ὅθεν ὁ Περικλῆς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἄνδρες, ὧν ἐπιφανέστατος ἦτο τότε ὁ Ἐφιάλτης, ὠραλούμενοι ἐπιτηδεύειν ἀπὸ τῆς ἐντεύθεν ἐπελθούσης μεταβολῆς εἰς τὰς πρὸς τὴν ἀντίπαλον μερίδα διαθέσεις τῶν πολ-

Ἰών, ἐπεχείρησαν ἐν τῷ ἄμα, περὶ τε τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα καὶ περὶ τὰς ἐξωτερικὰς τῆς πολιτείας σχέσεις, διαφόρους νεωτερισμοὺς δι' ὧν κατεφέρετο πληγὴ καιρία συγχρόνως κατὰ τε τῆς μερὸς ἐκείνης καὶ κατὰ τῆς Σπάρτης αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, δὲν θέλομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναφέρει εἰμὴ τὸν ὁστρακισμὸν τοῦ Κίμωνος. Ἔνεκα τῆς κορυφωθείσης τότε μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων ἱριδος, κατέστη ἀναγκαία αὖθις ἡ ἐφαρμογὴ τῆς πολυπληθοῦς τοῦ ταύτης θεσμοθεσίας· καὶ ἐπειδὴ τὸ πλῆθος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσηλοῦτο εἰς τοὺς περὶ τὸν Περικλέα, κατῴρθωσεν οὕτως ἡ ἀπαρτίσις τὰς 6000 ψήφους ὅσαι ἦσαν ἀπαραίτητοι ἵνα ἀπαμακρυνθῇ τῆς πόλεως ὁ μέγας αὐτοῦ ἀνταγωνιστής. Ἐνταῦθ' οὖν ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους, οἱ Ἀθηναῖοι διέλυσαν μὲν ἡθελπισήμεως τὴν ἀρχαίαν συμμαχίαν ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπὶ τῆς τοῦ Ξέρξου ἐπιδρομῆς, συνωμολόγησαν δὲ συμμαχίας νέας, ὅπως πολεμίας πρὸς τὴν Σπάρτην.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, τὸ Ἄργος εἶχεν ἀναλάβει ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἣν ὑπέστη ἄλλοτε, ὅτε κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ Κλοομένου (σελ. 358 καὶ 217)· καὶ, ὥς ἔκτοτε ἐλάβομεν ἔφορμὴν νὰ εἴπωμεν, καθυπέταξεν ἤδη τοὺς περὶ αὐτὸ Τιρυνθίους, Μυκηνάιους, Κλεωναίους· ἐσωξε δὲ πάντοτε τὸν κατὰ τῆς Σπάρτης φθόνον· ὅθεν προθυμότατα ἐδέχθη τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Θεσσαλοὶ πάλιν ἐμνησικακούν κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἔνεκα τῆς εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἐπιδρομῆς τοῦ Λεωτυχίδου (σελ. 514)· ἔσπευσαν λοιπὸν καὶ οὗτοι νὰ ταχθῶσιν εἰς τὴν καὶ ταύτην συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων. Τελευταῖον τὰ Μέγαρα ἦσαν εἰς συνεχεῖς διενέξεις περὶ γῆς ὁρων πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν Κορινθίους, καὶ μὴ ἐλπίζοντα παρὰ Λακεδαιμονίων προστασίαν τινα, διέλυσαν τὰς πρὸς τοὺς ὁμολογίας καὶ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων· ὥστε ἡ ἡγεμονία τούτων, ἡ πρὸ καιροῦ ἰσχυροτάτη κατὰ θάλασσαν, ἐξηπλώθη ἤδη καὶ εἰς μέγα μέρος τῆς ἡπικρατικῆς ἑλλάδος, ἐνῷ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξηκολούθουν πολιορκεῖν τὴν Πύλιν καὶ μὴδὲν δυνάμενοι νὰ πράξωσιν ἵνα ἀναγκασίωσι τὴν ἀντάσχετον πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴν τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐὰν οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον δεδμενίας τὰς χεῖρας, οἱ Κορίνθιοι δὲν ἠπράχτησαν· καὶ περὶ τὸ 460 ἔτος ἀπεφάσιον νὰ φνιγέωσι εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τῇ συνδρομῇ τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ τῶν Αἰγινήτων. Οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἐπιδαυριοὶ ἐβλεπον ἑαυτοὺς περιζωσθέντας ὑπὸ ἐπιθετικῶν καὶ ἰσχυρῶν πολεμίων, πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῶν Ἀργείων, πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δὲ Αἰγινῆται, πρὸ καιροῦ ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ὑπερπλεονάσασαν ναυτικὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων, ἀφορμὴν μόνον ἐζήτουν ἵνα προλάβωσι τὸν ἀπὸ τῶν γειτόνων τούτων ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον. Μήπως ὁ Περικλῆς δὲν συνείθιζε νὰ λέγῃ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὀφείλον νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐκ μέσου τὴν Αἰγιναν ὡς λήμην τοῦ Πειραιῶς; καὶ μήπως οἱ Αἰγινῆται, οἱ ἄλλοτε θαλασσοκράτορες Αἰγινήται, δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρῶσι πολὺ δικαιότερον τὸν ναυσὶ ἀπμάσασα Πειραιᾶ ὡς λήμην τῆς Αἰγίνης; Οἰονδήποτε ὅμως καὶ ἐὰν ἔτρεπον κατὰ τῶν Ἀθηναίων πάθος αἱ πόλεις αὗται, δὲν ἤθελον ἴσως τολμήσει νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν παντοδυνάμων ἐκείνων ἡγεμόνων τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν δὲν ἐβλεπον αὐτοὺς ἀπασχολήσαντας τὸ πλεῖστον τῶν δυνάμεων εἰς ποικίλας καὶ ἀπωτάτας ἐκστρατείας. Τῷ 460 ἔτει, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκιδιώκοντες δραστηρίως τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον, εἶχον ἐκπέμψει διακρίσις τριῆρεις εἰς Κόντρον, εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Μέμφιδος, εἰς βοήθειαν τοῦ Αἰβύου Ἰνάρου, τοῦ ἀποστάτης ἀντιῶτι κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου. Ὁ τρόμος τοῦ μεγάλου βασιλέως ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε ἔστειλεν εἰς Σπάρτην τὸν Πέρση Μεγάβαζον μετὰ χρημάτων πολλῶν, ἵνα καταπείσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους, νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Καὶ ὁ μὲν Μεγάβαζος, θεωρῶν τοὺς Λακεδαιμονίους μηδὲν δυναμένους νὰ πράξωσιν, ἐπανῆλθεν ἀπρχτος εἰς τὴν Ἀσίαν· οἱ δὲ Κορίνθιοι, οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Ἐπιδαυριοὶ ἤλπισαν οὐδὲν ἔττον εἶναι θέλουσι καὶ μόνοι ἐπιτύχει, εὐρίσκοντες τὰς Ἀθήνας ἐρήμους προμάχων. Ἀλλ' ἠπατήθησαν οἰκτρῶς, διότι μετὰ τινος μικροτέρου λόγου ἀξίας καὶ ἀμφιρόπους συμπλοκάς, κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, συγκροτηθείσης περὶ Αἰγιναν ναυμαχίας μεγάλης, τὸ ναυτικὸν τῆς νήσου ταύτης ἐπάθε καταστροφὴν ἀνεπανάθετον. Οἱ

Ἀθηναῖοι ἐμφέρονται. 79 τριήρεις καὶ ἀποδιβάσαντες ἐπὶ τῆς σῆδος ἰσχυρὰν πελοπόννησον δύναμιν, ἐπεχείρησαν τὴν πολιουρίαν τῆς πόλεως, στρατηγούντες Λεωνόρατος τοῦ Στρούβου. Ἐνταῦθα δέ, ἐπεὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἐπιδαύριοι, πῆμψαντες ἀπ' ἐνὸς πρὸς τοὺς πολιουρούμενους Αἰγινήτας ἐπικουρίαν 300 ὀπλιτῶν, ἐπεχείρησαν ἀπ' ἐκτέρου νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Μεγάρων, οἱ Ἀθηναῖοι, συγκεροτήσαντες ἐκ τοῦ προχείρου στρατιὰν ἀπὸ τῶν προσβυτάτων καὶ τῶν νεωτάτων πολιτῶν συγκεκλήμενην, οἵτινες καὶ μόνοι ἔμενον τότε ἐν τῇ πόλει, κατέρρον, στρατηγούντος τοῦ Μυρωνίδου, καὶ κατὰ ξαρεὺν κληγὴν καίρουν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, ὧν οἱ περισσώτεροι ἐκπύλλαντο κακῶς ἔχοντες εἰς τὰ ἴδια.

Καὶ αὐτὸ εἰς ταῦτα ἰσχύσθη ἡ θαυμαστὴ ἐκείνη διὰ τὴν ἀνεξάντητον δραστηριότητά της πόλις· ἀλλ' ἐπεχείρησε συγχρόνως ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Περικλέους, ἔργον κολοσσιαῖον, τοῦ ὁποῦ το μόνος ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πρὸ εἰκοσσετίας γενομένην μεγάλην οὐδύρωσιν τῶν Παρισίων. Ἡ σωτηρία τῆς πρωτεύουσας πρὸς κράτους πρέπει νὰ ᾖ καὶ ἐκ τῶν πρωτίστων αὐτοῦ μελετήσεων, διότι ἐνταῦθα ὑπάρχουσι συμπυκνωμέναι αἱ κύριαι ἱθαὶ καὶ ἰσχυραὶ δυνάμεις αἱ διακονοῦσαι τὴν τύχην τοῦ ἔθνους· τοῦτο δὲ ἦτο μάλιστα ἀληθὲς ὡς πρὸς τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ὅπως ἔχουσι τὰ σημερινὰ κράτη. Τὴν σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ρωσίας, θεωροῦνται καὶ εἶναι πολῖται μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας, ἥς ἡ πρωτεύουσα εἶναι μὲν μέρος σπουδαιότατον, ἀλλὰ δὲν ἀποτελεῖ ὁλόκληρον τὴν πολιτείαν· ὥστε ἡ ἄλυσις τῆς πρωτεύουσας εἶναι μὲν πάνποτε συμφορὰ βαρεῖα, ἀλλὰ δὲν συνεπάγεται ἀπαραιτήτως τὴν κατὰστροφὴν τοῦ ὅλου ἔθνους, τὸ ὁποῖον δύναται, ἀλλοχού συγκεροτῶμενον, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας ἀμυνεῖν. Ἀλλὰ τὰ διάφορα τμήματα τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους δὲν ἀπεσάλλον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτείαν. Αἱ πόλεις ὧν προέταξαν αἱ Ἀθῆναι ἑαυτὰς τὴν αὐτοτελή αὐτῶν ὑπαρξιν, περιωρισμένην μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἡγεμόνες τῶν πόλεων ἐκείνων. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων συνέκειτο ἀπὸ μιᾶς

πολιτείας ἐπιβεβλημένης εἰς πολλὰς ἄλλας ὅθι ἔμεν αἱ Ἀθηναίαι
 ἤθελον περιπέσει εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, ἅμα δ' ἁλᾶσθ' ἢ ἐπιβε-
 βλημένη πολιτεία ἤθελε λείπει ἐκ μέσου, αἱ λοιπαὶ ἤθελον ἀνα-
 λάβει ἀμέσως ὁλόκληρον τὴν αὐτοτελή αὐτῶν ὑπαρξιν, ὅ ἐστι τὴ
 ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα ἐμελλε διὰ μιᾶς
 νὰ καταρρέυσῃ. Ὁ Περικλῆς ἐνόησε τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην ἀ-
 λήθειαν. Καὶ μὲν ἡ πόλις εἶχεν ὀχυρωθῆ ἔτι ἐπὶ Θημιστοκλέους,
 καὶ ὁ Πειραιεὺς ὁμοίως. Ἀλλὰ τὸ μεσόγειον τῶν Ἀθηνῶν φρούριον
 ἡδύνατο νὰ κυκλωθῇ διὰ μεγάλης πεζικῆς τῶν Πελοποννησίων
 στρατιᾶς, καὶ, ἐπὶ μικρὸν ἀποκλεισθὲν, νὰ περιέλθῃ ἐπὶ τέλους εἰς
 τὴν ἀνάγκην νὰ παραδοθῇ ἢ κατὰ ξηρὰν δύναμις τῶν Ἀθηναίων
 δὲν ἦτο ἐνάμελλος ὁλόκληρου τῆς Πελοποννησιακῆς δυνάμεως. Ὁ
 Πειραιεὺς ἦτο βεβαίως ἀπόρθητος, διότι, θαλασσοκρατούντων τῶν
 Ἀθηναίων, οἱ πολέμιοι δὲν εἶχον πῶς νὰ τὸν ἀποκλείσωσι, ἐξ
 ἐφόδου δὲ ἢ διὰ πολιορκητικῶν μηχανῶν ἢ ἄλλως τευ ἦτο ὅλως
 ἀπίθανος, ἀφοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν κατέρχοντο νὰ κυριεύσωσι τὴν
 Ἰθάκην. Ἀλλὰ καὶ μόνου τοῦ ἄστεος ἡ ἀπώλεια ἤθελεν ἐπιφέρει
 ζημίαν ἀνεπανόρθωτον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἐν αὐτῷ κατέψ-
 κουν τὰ ἐπισημότερα αὐτῶν γένη, ἐν αὐτῷ εὕρισκοντο τὰ σθεαστέ-
 ρα ἱερά, ἐν αὐτῷ ἐγείροντο τὰ λαμπρότερα μνημεῖα. Τούτου
 ἕνεκα ὁ Περικλῆς ἐξέφρασε πολλάκις τὴν λύπην του, διότι ἡ Ἀ-
 ττικὴ δὲν ἦτο νῆσος, ὡς ἂν προκισθανόμενος τὸ σημερινὸν Ἀγγλικὸν
 κράτος, καὶ ἐν τῷ περιφύμα λόγῳ δὲν ἐξεφώνησεν εἰς τὰς παραμονὰς
 τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ δὲν διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Θουκυ-
 δίδης, ἀφοῦ ἀντιπάρεισε τὰς δυνάμεις τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν
 Ἀθηναίων καὶ παρέστησε τούτους ἰσχυροτέρους, καθὼς θαλασσο-
 κράτορας, « μέγα γὰρ τὸ τῆς θαλάσσης κράτος, » ἀνέκραξε·
 « Σκέψασθε δὲ, εἰ γὰρ ἦμεν νησιῶται, τίνας ἂν ἀληπτότεροι ἦσαν; »
 Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τέλους δὲν ἴσαν νησιῶται, ὁ Περικλῆς ἐσκέφθη
 πῶς ἡδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ μέχρι τινὸς τὴν φυσικὴν ταύτην ἑλ-
 λειψιν καὶ ἐπετόησε νὰ ἀπονησώσῃ τοῦλάχιστον τὴν πρωτεύουσαν,
 δηλαδή νὰ ἐνώσῃ τὰς Ἀθήνας μὲ τὴν θάλασσαν τοιοῦτοτρόπως
 ὥστε ὅσῳ ἀπίθανος ἦτο τῶν λιμένων ἡ ἄλωσις, τόσῳ ἀπίθανος νὰ
 ᾔηται καὶ ἡ ἄλωσις τοῦ ἄστεος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ κατασκεύασε τὰ λα-

φύματα μικρὰ τεῖχη, ὅ ἐστιν ἐν τεῖχος ἔχον μὲν μήκος 40 σταδίων, συνδέον δὲ τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸ τοῦ Πειραιῶς φρούριον, καὶ ἐν ἑτερον τεῖχος, ἔχον μὲν μήκος 35 σταδίων, συνδέον δὲ τὰς Ἀθήνας μὲ τὸ Φάληρον. Τὰ μακρὰ ταῦτα τεῖχη εἶχον πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ πλεονέκτημα νὰ ἐξασφαλίσωσιν εὐρύτατον μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῆς θαλάσσης χώρον, εἰς ὃν οἱ κάτοικοι τῆς ἄλλης Ἀττικῆς, ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς τῶν πολεμίων, ἠδύναντο νὰ εὐρίσκωσιν ἀνέτως ἄσυλον, οὐ μόνον δι' ἑκυτοῦς, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλην τὴν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν. Τὸ κολοσσαῖον τοῦτο ἐκινήματα τοῦ Περικλέους, ἀντιπαραβαλλόμενον πρὸς τὰ μεγάλα πολεμικὰ τοῦ Κίμωνος κατορθώματα ἀντελεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ τὴν διαφορὰν τοῦ χαρακτῆρος τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Ὁ Κίμων ἤθελε νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ κράτος τῶν Ἀθηνῶν πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπιθέσεως, ὁ δὲ Περικλῆς, πρὸ πάντων διὰ τῆς ἀμύνης.

Ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμαθον τὸ νέον τοῦτο ἐπιχείρημα τῶν Ἀθηναίων, ἐξύπνησαν τελευταῖον ἀπὸ τοῦ ληθάργου αὐτῶν. Ἄν καὶ δὲν εἶχον ἔτι καθυποτάξει τοὺς ἐν Ἰθάμῃ εἰλωτας, ἐδεώρησεν ὅμως ἀπαραίτητον νὰ δώσωσιν ἤδη σημεῖον ζωῆς καὶ συγκροτήσαντες στρατὸν 4500 ἰδίων ὀπλιτῶν καὶ μυρίων συμμαχίων, ἐξῆλθον, περὶ τὸ 456 ἔτος, τῆς Πελοποννήσου, ἡγουμένου τοῦ Νικομήδους, τοῦ ἐπιτροπεύοντος τὸν ἀνήλικον βασιλέα Πλειστοάνακτα. Πρόφασις τῆς ἐξόδου ἦτο νὰ βοηθήσωσι τοὺς κατοίκους τῆς μικρᾶς χώρας Ἀωριδος, καθ' ὧν εἶχον ἐπιτεθῇ πρὸ μικροῦ οἱ Φωκεῖς ὑποχωροῦντων δὲ ἀμέσως τῶν Φωκέων, ὁ στρατὸς τῶν Πελοποννησίων ἐτρέπη εἰς ἔργον ἕτερον, ἐπὶ τῷ προδῆλῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κατασκευάσῃ ἰσχυρόν τινα ἀντίπαλον τῶν Ἀθηναίων, ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ γαίτονίᾳ. Εἰδομεν ὅτι αἱ Ὀῤῥαί, ἔνεκα τοῦ μηδισμού αὐτῶν, εἶχον σφόδρα ταπεινωθῇ καὶ ἀποβάλλει τὴν ἀρχαίαν ἐπὶ τῆς Βοιωτίας ἡγεμονίαν. Ἀλλ' ἤδη ὁ στρατὸς τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων, ἀφ' οὗ κατὰ μέρος τὰς δυσκρέστους ταύτας ἀναμνήσεις, ἡσυχολήθῃ εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ ὀχυρώματα τῶν Ὀῤῥῶν, καὶ εἰς τὸ νὰ καθυποτάξῃ εἰς αὐτὰς τὰς ἄλλας Βοιωτικὰς πόλεις, παραδίδων τὰς κυβερνήσεις τῶν πόλεων τούτων εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοῦς, καὶ ἴσως ἐξορίζων τοὺς ἀντιπολιτευομένους. Αἱ Ὀῤῥαί

Επει, ἀναλαβούσαι οὕτω τὴν ἀρχαίαν δύναμιν, ἐμελλαν νὰ χρησιμ. μεύσωσιν ὡς προμαχὼν κατὰ πάσης περαιτέρω πρὸς τὴν ἡπείρου ἐξαπλώσεως τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους. Οἱ δὲ Σπαρτιάται ἔλπι. σαν καὶ ἄλλο τι. Ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τινὲς τῶν ἐν Ἀθήναις ἀριστοκρατικῶν, δηλαδὴ τῶν δυσανασχετούμενων κατὰ τῶν δημοκρατικῶν νεωτερισμῶν τοῦ Περικλέους, ἦσαν εὐδιά. θετοι νὰ ζητήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν συνδρομὴν τῆς Σπάρτης, πρὸς περιστολὴν τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν. Ὅθεν οἱ τοιοῦτοι ἐσπευσαν νὰ συνεινησθῶσι κρυφίως μετὰ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Πελοποννησίων, προσ. καλοῦντες αὐτοὺς νὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἵνα καθαιρέσῃ τὸν δῆμον καὶ τὰ οικοδομούμενα μακρὰ τέχνη. Ὁ ἐντεῦθεν προκύ. φας κίνδυνος ὑπῆρξε τόσῳ δεινότερος, ὅση ὑπόνοια ἐπεκράτει με. τὰς ὁ ἐξωστραχισμένος Κίμων συμπράξῃ μετὰ τῶν συναμειστών καὶ τῶν Πελοποννησίων. Ὅθεν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, θεω. ρήσαντες ἀκαρπύτητον νὰ προλάβωσι τὰ πρᾶγμα, παραλαμβάνουσι τὴν στρατιὰν τὴν ὑπὸ τὸν Μυρώνιδην ἐν Μεγάροις κατὰ τῶν Κο. ρινθίων πολεμήσασαν, ἐτι δὲ τινες συμμάχους, Ἀργεῖους, Θεσσα. λούς καὶ ἄλλους, καὶ ἐξέρχονται εἰς Βοιωτίαν, πρὸς τὰ περὶ Τάνα. γραν μέρη. Ἄμκ δὲ ἐξῆλθον τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς, συνέβη γεγο. νὸς τὸ ὅποῖον λαμπρῶς ἀπέδειξε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων τοῦ Κίμωνος. Ὁ ἐξόριστος ἐκεῖνος, ὁ τοσάκις στρατηγήσας καὶ νειπρω. ρήσας, προσελθὼν ἐζήτησεν ὡς χάριν νὰ τῷ ἐπιτραπῇ νὰ ἀγωνισθῇ ὡς ἀπλοῦς ὀπλίτης εἰς τὰς τάξεις τῆς φυλῆς αὐτοῦ, τῆς Οἰνίδος. Ἀλλ. οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ μὴ εἰσακουσθῇ ἡ δέησίς του. Τότε οὗτος ἀπερχόμενος, προέτρεψε τοὺς φίλους του, Εὐθιππον τὸν Ἀνα. φλύστιον καὶ τοὺς ἄλλους, ἵνα δι' ἔργων ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι ἀποδείξωσιν ὅπως ἀνυπότακτος ἦτο ἡ περὶ αὐτῶν καὶ αὐτῶν ἐπὶ κρατήσασα ὑπόνοια. Τρόντι, συγκεροτηθεὶς περὶ Τάναγραν μάχης φοινικῆς, οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνος, οἵτινες ἐκράτησαν τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ καὶ ἔθεσαν αὐτὴν ἐν τῇ τάξει ἣν ἐμελλεν ἐκεῖνος νὰ κρα. λάβῃ, τοσοῦτον ἐκθύμως ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν πολεμίων, ὥστε ἔπεσον ἐξ αὐτῶν ἑκατόν. Ἀπειδὴ δ' ἐξέβηκεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἐσχά. τους τῶν κινδύνων καὶ ὁ Περικλῆς, μετὰ τῶν ὀπλιτῶν τῆς φυλῆς αὐτοῦ, τῆς Ἀχαμαντίδος. Καὶ ἐνίκηθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἰδίως

διὰ τὴν ἀποτίαν τῶν Θεσσαλῶν ἱππέων, οἷονες, ἀπαλόντες τὸ
 εἶγνος, πρότομῳλῃσαν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους· οὐδὲν ἦντοι, οἷον
 κεισθέντες ἤδη ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μὲν ἐν ἄρῃ
 εὐεννοηθῆ οὐτε πολλοὶ ἦσαν, οἷοντε ἰσχυροί, δὲν ἐτολμῶσαν νὰ ἐρ-
 βάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ὑπεχώρησαν, διὰ τῆς
 Μεγαρίδος, εἰς τὰ ἰθὺα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέδειξαν ὅτι οἷον μῆκος δὲν
 ἐταπεινώθησαν ὑπὸ τῆς ἥττης, ἀλλ' ἠντλήσαν ἐν αὐτῇ νῆας ἀρ-
 μὰς θυόκωων. Πρὸ πάντων ἐκλονον ἤδη τὴν κεφαλὴν ἐνέπον τῆς
 ἀπαρμιγῆλου ἐρετῆς τοῦ Κίμωνος καὶ ἐσπερουν νὰ καταργήσωσι
 τὸ περὶ θοορακισμοῦ αὐτοῦ ψάρισμα, τοῦ Περικλέους ἱσοβαλόν-
 τος τὴν περὶ τούτου πρότερον. « Οὕτω τότε πολιτικαὶ μὲν ἦσαν
 αἱ διαφοραί, μέτριοι δ' οἱ θυμοί, καὶ πρὸς τὸ κοινὸν συνήλθον
 συμφέρον· ἡ δὲ φιλοτιμία πάντων ἐκυρατεῖτο τῶν παθῶν, καὶ
 τῆς πατρίδος ὑπεχώρει καιροῖς », λέγει κέλαιστα ὁ Πλούταρχος
 διηγουμένος ἐν βίῳ Κίμωνος τὰ περὶ τῆς ἀνακλήσεως αὐτοῦ τάν-
 ἀπὸ τῆς ἐξουσίας. Διὰ δὲ τῆς τοιαύτης διαλλαγῆς τῶν δύο ἱσχυ-
 ρωτέρων αὐτῶν ἀνδρῶν, παραδόξως ἐπαίρυσθόντες οἱ Ἀθηναῖοι, ἐ-
 νθάλαον αἰῶς εἰς Βοιωτίαν, Μυρωνίδου στρατηγούντες, ἐξέστη
 καὶ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Γανὰργῳ μάχην. Οἱ Πελοποννησῖοι ἔ-
 χον ἤδη ἀπέλθει, ἡ δ' ἀντεπεξέλθοῦσα δύναμις τῶν Θεβαίων καὶ
 τῶν Βοιωτῶν ἐνικήθη κατὰ κράτος ἐν Οἰνεφύτοις· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι
 κατέστησαν κύριοι τῶν τε Θεβῶν καὶ τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πό-
 λεων, ἀνέτρεψαν τὰ προσηργηθέντα ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἐσώσαντο
 ἀπὸ πανταχοῦ δημοκρατικὰ πολιτεύματα καὶ ἐξέρισαν τοὺς φίλους
 τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῆς τῶν Θεβαίων ἡγεμονίας ἀριστοκρατικῆς.
 Καὶ δὲν προσετήσαντο τότε τὴν Βοιωτίαν μόνην, ἀλλὰ καὶ ἔφω-
 ρος καὶ ἡ Λοκρὶς ἀλληλεδιαδόχως κατετάχθησαν εἰς τὸν κατὰ
 γὰρ τῶν ὑποτελῶν αὐτῶν συμμάχων.

Τῆς κατακλήσεως ταύτης ἐπέσπεψε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 455
 π. κ. συμπλήρωσις τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ ἡ τῆς Αἰγίνης κατατμή-
 νωσις. Ἡ νῆσος αὕτη ἠναγκάσθη νὰ καταλάβῃ τὰ τέσσα αὐτῆς, νὰ
 παραδῶσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς νῆας καὶ νὰ συνομολογήσῃ τὴν
 εἰς αὐτοὺς κληρωμὴν τακτικῶν ἐτησίου φόρου. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ

ναύαρχος αὐτῶν Τολμίδης ὁ Τολμαῖου, περίπλουςας τὴν Πελοπόννησον, ἐνέπρησε τοὺς λιμένας τῶν Λακεδαιμονίων Μεθώνην καὶ Γύθειον, ἐκυρίευσεν τὴν Χαλκίδα, Κορινθίαν πόλιν, ἐκυρίευσεν τὴν Ναύπακτον, τὴν εἰς Δακρούς τοὺς Ὀζόλας ἀνέκουσαν, καὶ πρόσλαβεν εἰς τὴν τῶν Ἀθηναίων σιμαρχίαν, οὐ μόνον τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κεφαλληνίαν, ἀλλὰ καὶ τινὰς Ἀγαϊκάς πόλεις. Τὴν ἀδιάκοπον ταύτην τῶν θριάμβων σειράν, δεικνύοντον ἐνίοτε αὐτοχόρματα τινά. Κατὰ τὸ 454 ἔτος ὁ Περικλῆς, ὅστις σπανίως πύδαίμας περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα, οὔτε τὴν Ἀκερνανίαν ἠδυνήθη νὰ καθυποτάξῃ, οὔτε τοὺς ἀποστάνας Θεσσαλοὺς νὰ ἀνακτήσῃ· καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ ἐξαιτίας ἐν Αἰγύπτῳ ἀγῶνας κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀπὸ τοῦ 450—455, ὑπέστησαν αὐτόθι φθοράν ὀλοσχερή, ἀπέβαλον ἐν τῶν μεγίστων στόλων ἐξ ὧν συνεκρέτησαν ποτὲ καὶ εἶδον τὴν χώραν ἐκείνην περιπεσοῦσαν κατὰ τὸ πλείστον αὐθις ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Κίμων ἐξεδίκασε τὴν συμφορὰν ταύτην. Ἄγων τριήρεις διακοσίας Ἀθηναῖον καὶ συμμάχων, ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἠδύνετο νὰ ὀνομασθῇ φιλιππικὸν τῆς νίκης τέκνον, ἐπλευσεν ἐπὶ Κύπρον καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπολιόρκησε τὸ Κίτιον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξέπαιψεν 60 τριήρεις πάλιν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἐξηκολούθει ἐπὶ ἀντιστάμενος, ἐν τοῖς ἔλασι, εἰς τοὺς Πέρσας, ἐπιχώριός τις ἡγεμὼν, ὀνόματι Ἀρμυρτίδης. Ναι μὲν ἐπὶ τῆς πολιορκίας ταύτης τοῦ Κιτίου ἀπεθίκεν ὁ Κίμων, περὶ τὸ 449 ἔτος· ἀλλὰ τοιοῦτον ἦτο τὸ πνεῦμα τῆς φιλοτιμίας, τῆς παθαρχίας καὶ τῆς μεγαλοφροσύνης ἐν ὅποιον εἶχεν ἐμπνεῦσιν εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον στρατόν, ὥστε καὶ ἀποθανόντος αὐτοῦ ὁ στόλος ἐκείνος, ἐκπλεύσας ἀπὸ Κιτίου καὶ ἀπαντήσας περὶ Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ τὸν στόλον τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Κιλικίων, πρῶτον μὲν κατεναυμάχησεν αὐτούς, ἔπειτα δὲ καταδιώξας τοὺς εἰς τὴν νῆσον καταφυγόντας, καὶ πολεμάσας, ἐνίκησε πάλιν περιφανῶς. Μεθ' οὗ οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, ἀνακαλέσαντες τὰς εἰς Αἴγυπτον ἐκπεμφθείσας 60 τριήρεις, ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν

κατέτασαν πᾶσιν κατὰ τῶν Περσῶν ἐχθροπραξίαν. Φαίνεται μάλιστα ὅτι καὶ συνθήκη εἰρήνης συνεμολογήθη μεταξύ τῶν διαπραγμαμένων, εἰς Σούσα, διὰ πρόσβον Ἀθηναίων, ἐπὶ τούτῳ μεταδόντων εἰς τὴν πρωτεύουσιν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἂν ἦγετο Καλλίας ὁ Ἰππονόμου, ἀνὴρ ἐπιφανέστατος. Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ὁ μὲν Ἀρταξέρξης ὑπέσχετο δύο τιμὰς· πρῶτον, νὰ ἀφῇ αὐτονόμους, ἀνενοχλήτους καὶ ἀπορρολογήτους τοὺς κατὰ τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκοῦντας Ἕλληνας, μὴ ἐκπέμπειν πρὸς στρατεύματα ἐπὶ τὴν παραλίαν ταύτην, ἐντὸς ὠριμένης ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀποστάσεως· δεύτερον, νὰ μὴ ἐκπέμπῃ νῆας μακρὰς ἢ πολυκίμικα πλοῖα, οὔτε πρὸς δυσμὰς τῆς ἐν τῇ παμφυλιακῇ κόλῳ Φασίλιδος ἢ, κατ' ἄλλους, τῶν θυτικωτέρων τι ταύτης, ἐκεῖ που παρακειμένον, τριῶν νησιδίων, τῶν καλουμένων Χελιδονίων, οὗς ἐντὸς τῶν Κυανέων πατρῶν ἢ νήσων, τῶν καὶ Συμπληγάδων (αἰ. 45) καλουμένων, κειμένων δὲ εἰς τὰς πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον ἐκβολὰς τοῦ θρακικοῦ βορσπόρου. Ἀντὶ δὲ τούτων, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τρέψαν εἰς τὸν Ἀρταξέρξην τὴν ἀδιακώλυτον κατοχὴν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἐκαὶ κατήντησεν ὁ μέγας βασιλεὺς, ὁ πρὸ τράκοντα ἐναυτῶν ἐξαποστείλας κήρυκας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἀπατήσῃ γῆν καὶ ὕδωρ, ἀφ' ὧν αὐτῆς τῶν πόλεων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, μάλιστα δὲ νεώτεροι πολλοὶ ἡμφισβήτησαν τὴν ὑπαρξὶν τῆς συνθήκης ταύτης. Τὸ ἰσχυρότερον καὶ τὸ μᾶλλον ἀμφισβήτητον τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν εἶναι, ὅτι ὁ Θουκυδίδης, δὲν ἀναφέρει αὐτήν, μνημονευομένην μόνον ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων· καὶ τούτων εἰς πολλὰ περὶ αὐτῆς ἀντιφασκόντων. Ἄλλοι ἔτεροι παρατηροῦσιν ὁρθῶς, ὅτι ἂν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀναφῇ τὴν συνθήκην, δὲν λέγει ὅμως καὶ τι τὸ δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνταρῶν τὴν ὑπαρξὶν αὐτῆς. Ἐξεναντίας ἀπὸ τοῦ Θουκυδίδου συνάγεται δ. ὅτι μετὰ τὰς προμνημονευθείσας περὶ Κύπρον νίκας ἐπαύσαν πᾶσαι αἱ ἄμεσοι ἐχθροπραξίαι μεταξύ Περσῶν καὶ Ἀθηναίων, ὅτι οὔτε τὴν νῆσον ἐκείνην φαίνονται πλέον ἀπαιτοῦντες, οὔτε πρὸς τὸν ἐν Αἰγύπτῳ Ἀμυρταῖον πέμποντες ἐπικουρίαν τινα· ὅ. ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν, ἡττηθέντων τῶν Ἀθηναίων ἐν Σαρδούσαις, ἀνemίχθησαν πάλιν οἱ Πέρσαι εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα.

Φαινημένη τοῦ 442 π. Χ., οἱ κατὰ τὴν μακρὰν Ἀσίαν Πέρσαι καταλάσσει οὐδένα φόρον ἐπέπραττον ἀπὸ τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ ἑλλήνων πόλεων, οὐδὲ φαίνονται πρῶτα πλοῖα ἐντὸς τοῦ Ἀγαίου. Ὅτε εἰμπορεῖ μὲν νὰ ἀμφισβητῇται ἀν ἐγένετο· ἡ δὲ ἐγένετο ῥητὴ συνθήκη, ὅτι ὅμως τὰ πράγματα εἶχον ὅπως λέγονται διὰ τῆς συνθήκης διατυπωθέντα, εἶναι ἀναμφίβολον. Καὶ ἀναμφίβολον ὅμοιος εἶναι ὅτι τὸ θραμβικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα ὤφειλετο κυρίως εἰς τὴν μακρὰν περὶ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τοῦ Κίμωνος· αὐτὸς καὶ τοῖς ἀποθανόντος αὐτοῦ πρὸ τῆς τελευταίας περὶ Κύπρου μάχης, μεθ' ἣν ἐπέπλεον ἡ εἰρήνη, ἡ ἱστορία προσπύρουσεν αὐτὴν ἀνέκαθεν Κιμωνίαν, ὡς ἀν διεπράχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ μεγάλου ἀνδρός.

Ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἤτοι περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατεπράγκασαν μόνον τοὺς Πέρσας νὰ ἀναγνώρισωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν· ἐπέτυχον τότε καὶ ἑτεράν τι, βασιμαστότερόν τι ποῦς ἀπέρριπτον ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου κράτος μέγα, κινούμενόν καὶ καθοδηγούμενον ὑπὸ θαλήσεως μιᾶς, ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἐκπόμενόν· κράτος τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἐννοίαν παρέσχεν ἡμῖν ἢ προηγουμένα ἑλληνικὴ ἱστορία, καθ' ἣν, ἐδιδετομένον τὸ ἔθνος διαμεμερισμένον εἰς ἀπερρίθμους αὐτοκαράλους πολιτείας. Τότε τῶντι πᾶσαι αἱ χῶραι, αἰτίνες πρὸ τριάκοντα ἐτῶν εἶχον σχηματίσει τὴν ἐν Ἀῆλῳ ναυτικὴν σιμαχίαν, ὑπέκυψαν, διὰ τῶν βαθμιαίων τῆς τύχης αὐτῶν μεταβολῶν, ἀς ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ προεκθῶμεν, εἰς τὴν ἐντελὴ κυριαρχίαν τῶν Ἀθηναίων· μόναι αἱ νῆσοι Χίος, Λέσβος καὶ Σάρος παρέμειναν σύμμαχοι αὐτῶν εἰς ἣσαν ἐξ ἀρχῆς· ἀλλὰ τὸ ταπεινὸν μετετέθη εἰς Ἀθήνας, καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἔθνους τῶν Ἀθηναίων ἀπεράσισε μόνη τοῦ λαοῦ περὶ τῆς χρήσεως τῶν σιμαχικῶν χρημάτων· καὶ δυνατόν. Πρὸς τοῦτοις, τὸ ναυτικὸν ἐκεῖνο κράτος ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ μέγα μέρος τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, περιλαβὼν ἐσχάτως τὰ Μεγάλα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Λοκρίδα. Αὕτῃ ἡ Σπάρτη, καὶ τοὶ τελευταῖοι καταβαλοῦσα περὶ τὸ 455 τοῦς ἐν Ἰωνίᾳ ἑλλήνας ἢ Μεσσηνίους, οὐδὲν ἐπηρεῖται κατὰ τῆς παντοδυναμίας

καὶ αὐτῶν αὐτῆς ἀντιζήτου· καὶ κατὰ τὴν 450^η βουλὴν συνεκράθη
 γὰρ μέλει πρὸς αὐτὴν ἐπίσημον συνάκτου φέρεται. Ἄθεν δὲ
 ἐπερξεν ἡ σιγή καὶ ἦν ἡ τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονία ἐκείνη εἰς τὴν
 μεταφύγημα αὐτῆς.

Ἀλλὰ τῆς ἀκμῆς ταύτης ἐθέλομεν λάβει ἀτελὴ ἐννοια, ὅπως
 περιορισθέντες εἰς τὴν ἀχρὰ τοῦδε διαγραφείσων ἐξωτερικῶν τῆς
 ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων διαφορῶσιν, δὲν ἐξήκτοσαν ἐν βλάβῃ
 καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικῇ κατὰστασιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν-
 σπύδα θέλομεν εἶρει πρωταγωνιστοῦντα τὸν Περικλέα, ὅπως εἰδο-
 μέν διακονοῦντα τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα τὸν Κλέωνα. Ὅχι-δὲ ὁ
 Περικλῆς ἐπράττε τὰ πάντα μόνος· ἐξεναντίας εἶχε συναρτῶς πολ-
 λοὺς, ὃν ἐπικρατέστετος ἐπερξεν Ἐριδάνης ὁ Σοφονίδου, ὅστις,
 κατὰ τὴν πρώτην ἔτη τοῦ σταδίου τοῦ Περικλέους, ἦτοι μέχρι τοῦ
 457 ἔτους, φαίνεται ισχύουσι, ὡς ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος,
 καὶ αὐτοῦ τοῦ Περικλέους πλεονέτερον. Τότε, φολορονηθέντος τοῦ
 Ἐριδάντου ὑπὲρ τῶν ἐπιγαρχικῶν, ἤκουσεν Περικλῆς πρωτεύοντα σφα-
 βούλου τοῦ δέμου τῶν Ἀθηναίων, ἢ, ὡς ἐθέλομεν εἶπει σφαιρα,
 κραιθυπουργός. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν, δὲν εἶναι βέβαιον ἂν πάντες
 βου ἐγένοντο πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον ρόθμωσιν τοῦ πε-
 λυτοῦματος τῶν Ἀθηναίων, ἐγένοντο ἐπὶ τῇ προτάσει ἢ καὶ ἀπὸ τῆς
 τῇ συνειδήσει τοῦ Περικλέους· ὅπως παρὰ τινι αἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ προέ-
 βανον περαιτέρω τοῦ σημείου εἰς ἃ ἤθελε νὰ σταθῇ ὁ ἀρχηγὸς ταῦτα,
 ἀπαδόθησαν δὲ τὰ πάντα εἰς αὐτὸν ὡς εἰς τὸν πρωτεύοντα τῆς πό-
 λεως ἀνδρα. Καὶ ἤδη ἐκθέτομεν ἐν κεφαλαίῳ τοὺς γενόμενους περὶ
 τοὺς χρόνους ταύτους νεωτερισμούς.

Τότε πρῶτον, καὶ ὅλας τὰς πιθανότητας, εἰσῆλθε ἡ διὰ πλε-
 οίστους ἐκλογῇ, ἀντὶ τῆς πρῶτον ἐπικρατούσης χειροτονίας, οὗ
 ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, πλὴν τῶν στρατηγῶν,
 αἵτινες ἐξουσιοδόθησαν πάντως διὰ χειροτονίας προχειρίζομενοι.
 Διότις τῆς διατάξεως ταύτης, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν
 νὰ ἐξηγήσωμεν (σλ. 368 καὶ ἐπ.), ἦτα νὰ ἔχῃ τῆς πολιτικῆς ἀνε-
 χνητὴν τὴν ἀρχὴν τὴν πιθανότατα ἐπιτυχίας, εἴτε πλεόνους ἦτο,
 εἴτε πάντες. Τότε-βούλας ἀγγράφη ἀπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ ἀπὸ

πῶς ἀρκεῖ καὶ γὰρ, πῶς ἡ δικαστικὴ ἀρμοδιότης ἦν πρότερον ἐξέ-
χου, πῶς ἐπὶ ἐξουσίας τοῦ νῦν ἐπιβόλῃσι μικρὰς τινας χρηματικὰς
ποσείας· ἀποδίδῃ δὲ τὴ δικαιοδοσίαν ἐκείνη, ἥ τε ἀστυκὴ καὶ ἡ κοι-
νική, εἰς τὰ ἀπολαμβάνει δικαστήρια. πῶς ἐνέμενον, τῶν καλλομενί-
νων ἡλιαστών, ἀπὸ τοῦ ἁλίου, ἀλλομαι, συνάθροισαι, ἀγορά, συναθροί-
ζονται· ὁ δικαστικὸς εὖτε ἀύλλογος ἐλέγχετο ἡλιαία, καὶ συνερο-
τάτεως ἐξῆς. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τῶν πολιτῶν ἐκληροῦντο κατ' ἐ-
τας 3000 ἀνδρῶν, αἵτινες, ὀρκισθέντες, διεκρίνοντο εἰς 40 δικαστή-
ρια. ἐν ἑκάστῳ συνέκριντο ἐκ 300 δικαστῶν· οἱ δὲ λοιποὶ 1000
ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς ἀνακρίσεις τῶν χρηματοσθῶν θέσεων. Ἐκαστὸς
λαϊκὸν ἢ ἀρχὸν ἀντί καὶ ἀποφαίζῃ αὐτὰς, ὡς ἄλλοτε, περὶ τῆς ἐνο-
χίας καὶ τῆς κοινῆς, ἥτις ἐπέχρως νῦν οὐγκαλῇ τὸ ὀρκισθέν δικα-
στήριον, ὅστις νῦν ὑποβόλῃ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου. τότε
προαναφερθέντων πολυκριθῶν δικαστηρίων, πᾶσαι κατηγορίαι συ-
νεπαγομένην ποινὴν μεγάλητέραν τοῦ μακροῦ προστήμει, τὸ ὅπου
καθ' ἑαυτὸν ἡδύνατο εἰσελθεῖ καὶ ἐκφυγεῖν. Εἰς πόλιν ἐκ τῶν 40 δι-
καστηρίων ἐξελεῖτο καὶ ὑποβληθῇ ἡ κατηγορία, ἀπερασχέτο διὰ κλή-
ρου, ὥστε ῥυθμῇ ἔκλειπεν ἐκ προοιμίου πρὶν δικαστήριον ἡμελλε νῦν
δικάειν τὴν δαίνα δίκην. Ὁ ἀρχὸν προδράς τοῦ δικαστηρίου καὶ
ἐπιβόλλων εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γυνάμενης ἐπ' αὐτοῦ κρεα-
τακρίας, ἐπὶ δὲ τὸ ζήτημα περὶ οὗ προέκειτο καὶ ἀποφασισθῇ μεθ' ὃ
ἠκούοντο ὁ κατήγορος καὶ ὁ κατηγορούμενος καὶ προσήγοντο οἱ μέν-
τορες. Ὁμοίως καὶ οἱ ἀστυκῆ, εἰ περὶ ἰδιωτικῶν συμφορώντων
διεζῆται, αἵτινες πρότερον ἐκρίνοντο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, ἀφροῦν
σαν ἤδη ἀπὸ αὐτῶν καὶ ἀποδίδονται εἰς τὰ δικαστήρια τῶν ἡλια-
στών, καὶ ἀπλῶς προσδεδεμένα ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἀρχόντων.

Τελευταίον τὰ δικαστήρια ταῦτα ἔλαβον καὶ ἄλλην τινὰ σπου-
δαίοντα ἀρμοδιότητα. Πᾶσαι αἱ μεταξὺ τῶν ὑπὸ κλειῶν πόλεων
διονέξεις, πᾶσαι αἱ διονέξεις δοσας πολίται μὲς τῶν πόλεων τοῦ-
των εἶχον κατ' ἐτέρας πόλεως, καὶ αἱ κυριώταται δίκες αἱ μεταξὺ
τῶν πολιτῶν τοιοῦτων πόλεων, ἰδίως δὲ πᾶσαι αἱ συνεπαγόμεναι ποι-
νὴ θανάτου, ἐκρίνοντο ἤδη ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις πολυμελῶν δικα-
στηρίων. Τὴν δικαιοδοσίαν ταύτην ἐνῆργει κατ' ἀρχάς ἡ ἐν Ἀθήναις
ἀστυκὸς· ἀλλ' ἐπ' ἧς ἐπέχῃ, κατηργήθη μὲν ἡ σύνθεσις ἐκείνη, ἔπειτα

ὅτι ἡ κοινὰρχικὴ αὐτῆς ἐξουσία μεταβιβάσθη εἰς τὰς ἡγεσίαις, καὶ ἀποβλήθησαν καὶ αἱ περὶ αὐτὴν ὁ λόγος. Δίαιμα εἰς τὴν ἡλικίαν· ὡς τὴν ἡλικίαν, ὅ ἐστιν ὁ ὄμιλος τῶν Ἀθηναίων, ἀπερρέουζον ἕκαστος ἀπολύτως ὅχι μόνον περὶ τῶν κοινῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμπεπόντων τῶν ὑπηκόων.

Ἡ ἡλικία ὑπῆρχε μὲν καὶ πρὸ τοῦ Περικλέους, διακίονσα τοὺς ὑπαυθόνους ἀρχοντας καὶ ἄλλας δημοσίας κατηγορίας· ἴσως δ' ἐκληροῦντο καὶ πρῶτον ἀπὸ αὐτῆς εἰδικὰ τμήματα ἐπιτετραμμένα ἰδίαις τινας κρίσεσι. Ἀλλ' ἡ συστηματικὴ εἰς τμήματα διαίρεσις καὶ ἡ διαρκὴς ἐνέργεια τῶν πολυαριθμίων τούτων δικαστηρίων, δὲν ἤρχοντο εἰμὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, ὅτε ὠρίσθη καὶ ὁ λεγόμενος δικαστικὸς μισθός, ὅ ἐστιν ὠρίσθη ὅτι ἕκαστος πολίτης, δι' ἐκάστην ἡμέραν καθ' ἣν ἐξεπλήρου τὰ δικαστικά αὐτοῦ καθήκοντα, ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ ἀντιμισθίαν τριῶν ὀβολῶν ἢ τοῦ ἡμιστοῦ δραχμῆς. Τότε εἶπον ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ ἀντιμισθία αὕτη ἦτο ἐνὸς ὀβολοῦ καὶ θα βραδύτερον ἐτριπλασιάσθη· ἀλλὰ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐτάχθη εἰς τρεῖς ὀβολούς. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰσέχθη καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς μισθός, ἥτοι ὁ ἡμερήσιος μισθός δι' ἐλάμβανεν ἕκαστος πολίτης ἅμα εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὁ μισθός οὗτος, ὃν ἠδύνατο νὰ λαμβάνωσι καθ' ἐκάστην συνεδρίαν τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἦεν 8000 ἐκκλησιασταί, ἥτοι τμῶντι κατ' ἀρχὰς ἐνὸς ὀβολοῦ καὶ δὲν ἐτριπλασιάσθη ἐμὴ μετέπειτα. Τότε ὁμοίως ἀπεφασίσθη ὅτι ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ μισθοδοτῇ καὶ νὰ διατρέφῃ τοὺς στρατιωτικῶς ὑπηρετούντας πολίτας, οὔτινες πρῶτον ἐξεπλήρουσαν ἀμισθὸν τὸ καθήκον τοῦτο. Ὁ ὁπλίτης ἐλάμβανε μισθὸν ἡμερήσιον δύο ὀβολῶν, καὶ ἄλλα τόσα διὰ τὴν διατροφήν αὐτοῦ· ὁ ἀξιωματικὸς διπλάσια τούτων, καὶ ὁ ἱππεύς, τριπλάσια. Ταλάντων ἀναφέρεται καὶ βουλευτικὸς μισθός, ὅ ἐστιν ὁ εἰς τοὺς βουλευτὰς διδόμενος, ὅστις συνισποῦτο εἰς δραχμὴν μίαν καθ' ἐκάστην ἡμέραν.

Ἡ πολιτεία ἠδύνατο ἤδη νὰ ἐπαρκῇ εἰς ὅλας ταύτας τὰς μισθοδοσίας, θεότι ἂν καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐτησίων ἐξοδημάτων τοῦ πᾶν Ἀθηναίων κράτους δὲν εἴη γινωστὸν, ἥξυρουμεν ὅμως ὅτι μὲν

πρὸς ἃ σαρματικὰς φέρος ὅστις συνεπορεύτο κατ' ἀρχὰς εἰς 500 τάλαντα κατ' ἕτος, ἀνεδιδάσθη βραδύτερον εἰς 800 καὶ ἐπὶ τέλους ἐποτέλειται, ὡς λέγεται, 1000 τάλαντα, ἂν ὅχι πλεονέτερα. Τα πρώτης ὁφείας τὰ 1000 τάλαντα, ἦτοι δραχμαὶ 8,000,000, δὲ φαίνονται πολλά· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιτηθέμενην τὴν ἀληθὴ ἀξίαν τοῦ ποσοῦ τούτου πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τιτὶ τὸ ποσὸν τοῦ κυκλοφορούντος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἦτο πολὺ ὀλιγώτερον ἢ σήμερον, ἡ σχετικὴ τοῦ νομισματοῦ ἀξία ἦτο πολὺ μεγαλητέρα καὶ ὀρίζεται εἰς τὸ ἐξαπλάσιον ἢ καὶ ὀκταπλάσιον τῆς σημερινῆς· ὁ ὅστις τότε ἠδύνατό τις νὰ ἀγοράσῃ διὰ μιᾶς δραχμῆς, ὅ,τι σήμερον ἀγοράζει διὰ 6 ἢ 8. Ὡστε τὰ 8 ἐκείνα εκατομμύρια δραχμῶν ἰσοδυναμοῦν πρὸς 36 ἢ καὶ 48,000,000 πρὸς τοῦ σημερινῶν. Καὶ ἀπόδειξις τρανωτάτη τοῦ πόσον μέγα ἦτο τὸ ποσὸν τῶν εἰσοδημάτων τοῦ τῶν Ἀθηνίων κράτους, εἶναι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἐπὶ ἤρκεσαν εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς πολιτείας, καὶ τὸ σπουδαιότερον, εἰς τὴν κατασκευὴν πολλῶν λαμπρῶν οἰκοδομημάτων, δι' ἃν ἐπόνησαν τὴν πόλιν αὐτῶν, ἠδυνάθησαν ν' ἀποταμιεύσωσιν, ἐπὶ Περικλέους, ἐντὸς ὀλίγων ἐκαυτῶν, 8000 τάλαντα, ἦτοι 48,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν, τῶν ὁποίων ἡ σχετικὴ ἀξία δὲν εἰμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σήμερον κατωτέρα τῶν 360,000,000.

Ἐληφίσθησαν δὲ αἱ προαναφερθεῖσαι διατάξεις ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δύνανται, καθ' ἃ προαίπομεν, ἅπαντες οἱ πολῖται, καὶ αὐτοὶ οἱ πένεστεροι, νὰ μετέχωσι τῆς πολιτείας. Ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας τοῦτο ἦτο ἀκραιτέτητον, μᾶλλον ἀπαράιτητον ἢ ὡς πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀρχαίαν ἢ σημερινὴν πολιτείαν. Αἱ μὲν ἄλλαι ἑλληνικαὶ πολιτείαι, ἐντὸς τῆς Σπάρτης, ἦσαν τέσσασι μικραὶ, ὥστε καὶ δι' εὐαρθίμων πολιτῶν ἠδύναντο εὐχερῶς νὰ διοικηθῶσι καὶ νὰ συντηρηθῶσι· αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν οἱ σὺνείας τούτου μεγάλαι, ὥστε καὶ ἂν, πολλοὶ τῶν πολιτῶν αὐτῶν μένωνσι ἀμέτοχοι, τῶν κοινῶν πραγμάτων, οἱ λοιποὶ ἐπαρκοῦσι εἰς πλήρωσιν τῶν δημοσίων ἀναγκῶν. Τὸ δὲ κράτος τῶν Ἀθηναίων περιελάμβανε μὲν τὸ ἥμισυ πρὸς τοῦ ὅλης ἑλληνικῆς φυλῆς, ἦτοι, ὡς εἰκάζεται, ἐκείνους ὅσους ἐκατομμύρια μισθῶν, ἀλλ' ἅπῃ τὸ πλεονέκτα τούτα δὲν συνετέλει ἐ-

ἔσαν οὖν πᾶν θεῖον τῶν πολιτῶν· καὶ εἰς τὴν ἀσπρὰν αὐτῶν ἦσαν· Ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐν γένει τὰ ἔργα καὶ οὐκ αὐτοῦ τῶν κροῖων ἦσαν· δοῦλοι, θηλαδὲς ἀνθρώποις ἀναγκασμένοι πάντες διακείμετοι καὶ πόσις εἰς τὰ κοινὰ βοηθοί. Ἐπιβουλεύοντες χερσὶ τῶν εἰς τὰς ἐπὶ τοὺς οἰκοὺς οἱ δοῦλοι ἦσαν παλλασσάσασαι τῶν ἀειθέρων, καθὼς λ. χ. ἐν τῇ κυρίᾳ Ἀττικῇ, ἔπου οἱ περὶ τῶν χυλῶν ψυχῶν, λέγεται ἐπὶ τετρακόνσι χυλῶν ἦσαν δούλοι. Ἐν γένει ἡμῶν κατὰ μέσον ἔρον ὑπαλογίζεσθαι ὅτι οἱ δοῦλοι ἀπετέλουν τὸ ἔργον τῶν ἀετιῶν. Τούτοις λοιπὸν συνέθετο καὶ εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ οἱ περιπεσμένοι εἰς αὐτοὺς ἦσαν ἄπαντες πολῖται μὲν καὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας. Οἱ εἰσέθετοι καὶ οὗτοι· τῶν πολυαριθμῶν ὑπαίτων καὶ συμμέχων πόλεων ἦσαν πολῖται ἕκαστος τῆς ἰδίας πόλεως, οὐ πολῖται τοῦ ὅλου κράτους τῶν Ἀθηναίων· καὶ αἱ μόναι αὐτῶν εἶχον συμμέχων εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους τούτου, ἀλλ' οἱ πλείους κατήντησαν καὶ διεσπάρησαν πρὸς αὐτὸ καὶ διακινῶνται. Ἡ ὑπερῆς λοιπὸν τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους ἐξήρηται κυρίως ἐπὶ μόνων τῶν Ἀθηναίων, ἦτοι ἐπὶ 420 ἢ 120,000 ψυχῶν, ἀνδρῶν δὲ τὸ καλὸν 30,000· διὸ ἂν καὶ ἐκ τῶν συμμέχων τούτων ἀνδρῶν πολλοὶ, ἀπασχολούμενοι εἰς ἴδια ἔργα, σκεπτόμενοι τὰ κοινὰ, ἢ συντάξεις τοῦ κράτους ἦσαν μετὰ κόπου κατωρθοῦτο καὶ δι' αὐτῆς τῆς κοινῆς καὶ ἀδιαλείπτου ἀναγκῆς ἀπάντων τῶν πολιτῶν, ἤθελαν ἀποδοῦν δύναται. Ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ἦτο μετὰ τῆς Ἀθήνας τὸ μαγαλῆτερον τῆς ἀρχαίας· Ἐνθάδε κράτος, ἡ κοινὴ ἐκείνη καὶ ἀδιαλείπτως ἐνέργεια, ἀπαιτηγὰς τοῦ διὰ τούτου, ἦτο, ὡς ἐκ τῶν νόμων καὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῆς, οἱ Σπαρτιάται αὐτῶν μετέρχοντο ἴδιον ἀπὸ γένους, ἀρκούμενοι δὲ εἰς λατομάτων δέκασιν, διῶγον ἅπαντες τὸν βίον ὡς τακτικοὶ τῆς πολιτείας στρατιῶται. Ἀλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἀνατροφή καὶ οἱ νόμοι, ὧν ἀνατροφῶν τὴν ἀνατροφήν τὴν τακτικὴν, τὴν βιομηχανίαν, τὴν τέχνην, τὴν παιδείαν· ἐξανατίθοντες παράττανον τοὺς πολῖτας πᾶσι· ἐνέμειν πρὸς τὴν ἑσπέραν ἕως τε μεγάλῃ τέρει ἀπομικτὴν ἐνέργειαν, ὡς ἐκ τῆς ἐποικίας αὐτοὶ, μέλλουσι καὶ πλείοτε αὐτῶν, ἀνατρέποντες φυσικῇ τῇ λόγῳ καὶ τῇ κοινῇ πραγματείᾳ. Ἐκρεσσεν ὅρα καὶ εἰς τὴν πρόσω ἀπαιτήσας καὶ συμποικνήσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ

ποτα ἀποδοῦναι· καὶ τοῦτο ἦσαν τὰ ἔσχατα τὴν ἐποχὴν ἀποχρήματα καὶ ἔσχατοι οἱ Περικλῆς. Οὐλογοῦμεν ἐπὶ τῇ ἁλείᾳ τοῦ ζυγίσματος ἡμῶν ἀνερχομένη, καὶ ὡς ἐπαλῆς ἀδύνατος. Ὁμοειδένες τὰς τῶν ἐκ τούτων ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐνεργηθέντων ἡσαν μὲν, ὡς θέλομεν ποῦτ' ἐλγυν-ἰδεῖ, σφοδρὰ ἐπινοουμένη, ἀλλὰ αἱ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθοδοσίαι περὶ ὧν ἰδίως ἐπαύθη ἡ λύτης, ἐπιτήγοντο ἐποτελέσματα ὁλόθρια.

Ἰσχύοντι αἱ μισθοδοσίαι αἴται ἦσαν μὲν μικροὶ, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπέρχοντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἄσπον εἰς τὴν διατροφὴν τοῦ μισθοδοτουμένου. Εἰς τὰς Ἀθήνας τότε λέγεται ὅτι μία οἰκογένεια πρὸς δύναντο νὰ εἰσνομῇ διὰ 500—600 δραχμῶν κατ' ἔτος· ὥστε ὁ ἱσχυρὸς, ὁ μισθοδοτούμενος δύο δραχμὰς τῆν ἡμέραν, ἐλάμβανε μέγας αὐτῆς πλεονέκτημα παρ' ὅσα ἀνταγοῦντο εἰς ὁλόκληρον οἰκογένειαν. Οἱ ἄλλοι μικροὶ ἦσαν μικρότεροι, ἀλλὰ πάντοτε ἐννοεῖται ἱκανοὶ καὶ ἐπαρκεῖς πολλὰ μᾶλλον οὗς αὐτῆς οἰκογενίας ἐδύναντο νὰ ᾤκησιν ἄλλος βασιλευτής, ἄλλος ἐλευστής, ἄλλος στρατιωτικὸς, παρέχοντες οὕτω εἰς αὐτῶν διαφόρους μισθοὺς. Ἐνταῦθα ἀπαντες οἱ πόνητο ἀρκούντων ἐπὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ὃ δὲ σκοπὸς τοῦ Περικλέους ὀρέσθαι ἐπιτηγχνόμενος, τοσούτῳ μᾶλλον ὥς ὁ πολιτικὸς οὗτος ἀνὴρ ἀποχρήσας νὰ θεραπεύσῃ, διὰ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἐλάττω τικὲ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἀνάγκην.

Ἐπεὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην χαρακτὴρ παραδέχεται ἐν Ἀθήναις ἡ δραματικὴ ποίησις, ἡ τραγικὴ καὶ ἡ κομικὴ, μέγιστα δὲ ἡ πρώτη, δεῖται ὁ ἐπιφανέστερος τῶν ἀρχαίων κομικῶν, ὁ Ἀριστοφάνης, ἀντικεῖ εἰς τὴν ἀκμαυθὴν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· τὸ δὲ τραγικὸν δράμα ἤρξατο παράγειν τὰ μέγιστα αὐτοῦ ἐπιστοτεχνήματα ἅμα μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἔξοδον τοῦ Πέρσου, διωδοῦντος τὰ ἄνθη τῆς λυρικῆς ποίησεως, δι' ὧν ἰδίως εἶχε πορευθῆ ἡ προηγουμένη ἐποχὴ, καθὼς πάλιν ἡ λυρικὴ ποίησις διαδέχεται τὴν ἐπικήν, τὴν ἀπαθανατίζουσαν τοὺς ἡρωϊκὰς χρόνους. Ὁ Διόχοιτος ὁ δημιουργὸς τοῦ τραγικοῦ δράματος, ἡ τοῦλάχιστον ὁ πρῶτος ποιητὴς δι' οὗ τὸ δράμα τοῦτο ἀπέβη ἡνδρόν, ἡγνίσθη, ὡς εἰδομεν, καὶ ἐν Μαρσῶνι, καὶ ἐν Σικελίᾳ· ἐν δὲ τῶν δύο ἀρχαιότερων

αὐτοῦ διαδόχον, ὡρὸν Σοφοκλῆς ἐπέκει κατὰ πρῶτον τὸν ἑταί-
 ρον παρὰ τὸ 470 π. Χ., ὁ δ' Εὐρυπίδης παρέστησε τὸ πρῶτον αὐτοῦ
 δράμα ἐν ἔτει 455. Ἐκ τῶν πολλοαφθίμων ἔργων τῶν ποιητῶν καὶ
 τῶν δὲν περισσέωσαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ ὀλίγα, ἀκροῦνται ἑμὲς ἑνα-
 σωσιν ἡμῖν ἐνοιαίαν ἀποχρῶσαν τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ ἀρχαίου
 ἑλληνικοῦ δράματος. Οἱ δὲ δραματουργοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν εἰ μόνον
 τότε διαπρέψαντες πολλοὺς καὶ ἄλλους ἔσχον συναγωνιστάς, ὡς
 καὶ ὀνόματα, κατὰ δυστυχίαν τὰ ὀνόματα μόνον διεσέθησαν, καὶ
 οὔτινες ἐνίοτε ἀναδείχθησαν ἀνώτεροι ἐκείνων. Ὁ Φιλῶλης λ. χ.,
 ἀνταγωνισθεὶς πρὸς τὸν «Οἰδίπουν τύραννον» τοῦ Σοφοκλέους, ἐπα-
 θεν αὐτὸς τὸ ἀριστεῖον καὶ τὸν Εὐρυπίδην δ' ἐβάλησαν Εὐρορίαν, ὁ
 υἱὸς τοῦ Αἰσχύλου, καὶ ὁ Στωκλῆς, καὶ ὁ Πηκράχος· ἐπὶ δὲ ἀνι-
 φέρωνται ὁ Νεόφρων, ὁ Ἀχαιὸς, ὁ Ίων, ὁ Ἀγέδων, κλειστοὶ ἄλλοι.
 Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι μόνον εἰς πόλιν ἀμυλῇ εἶχε
 φέρεται τότε τὸ ἑλληνικὸν δράμα, ἀλλὰ καὶ πόσῃ ζωντῇ ἀνάγκῃ
 ἐπὶ οὐκ ἐπὶ ἐξάρτασι· ὅπως ἄλλως ἦθελον εἶναι ἀνεξήγητος ἡ το-
 σάκη τοῦ αἰσχυρισμοῦ τοῦ συρροῆ. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἀφροδὸς εἰς τὸ θέατρον
 ἐπιτρέπεται ὁμοῦ· αἶψ' ἔς ἑμὲς ἐποχῆς ἡ ὑπερβολικὴ εἰς αὐτὸ ἀν-
 θρωπῶν ἀποκρίσεις· ἐπέφερε πολλὴν στενοχωρίαν καὶ ἀταξίαν, ἐ-
 πηγήθη πληρωμὴ, ἀπέβη δὲ οἱ πένεστεροι, μὴ δύνασθαι νὰ πλη-
 ρώσωσι τὴν τιμὴν ταύτην, ἐρετροῦντο τῆς ἀνικαταστήτου ἐκείνης εἰς
 πάντα Ἀθηναίων εὐχαριστήσεως, ὁ Περικλῆς προεκάλεσε τὴν ἐπι-
 φάνειον νόμον. περὶ τῶν λεγομένων θεωρικῶν χρημάτων· δηλαδὴ
 νόμον ὃν ὀνόματι τοῦ ἐποίου τὸ δ' ἐπὶ πλείστον ἐκλήρωνεν εἰς ἕκαστον πο-
 λίστην τὸ εἰσπράξαι αὐτοῦ. Τὰ χρήματα ταῦτα ἐλαμβάνοντο ἐκ
 τῶν ἐφορᾶδων εἰς τὴν ἵστον ἀνατέθειμένη ἢ τῶν θεάτρων· συντήρ-
 σεις, ἀλλὰ μετ' ἄλλων ἢ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου αὕτη χορηγία· δι-
 τερωρίσθη. εἰς μόνον τὰ θεάτρα, ἔξεσθη· καὶ ἐς ἄλλας δημοσίας
 πανηγύρεις, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐχορηγοῦντο ἐκ τοῦ πόλεως χρήματα
 ἕως μετέωροι ὅλων τῶν ἐργῶν, καὶ παρέβητο ὥστε εἰς αὐτοὺς ὁ
 τρίτος τοῦ ἔργου τὸν βίον εὐδαίμωνος.

— Ταῦτα ἑμὲς πάντα δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπιφέρωσι, τοῦ καιροῦ
 προϋντάς, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ ὑποθάληται τὴν ἀρχαίαν τοῦ

παράδοτος, καὶ νὰ ἀντιμετωπίζωμαι αὐτὸ καὶ ἡ, οὐχὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ
 πον, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὑποτίθεται κατεστράφησαν
 κατὰ μὲρ πῶσαι αἱ ἀρεταὶ καὶ παραγόμεσαι ὑπὸ τῆς φιλοπονίας,
 καὶ ἐπιβουλῆς φαλατρυίας ἦν ἔχειν ὁ ἐργαζόμενος ἄνθρωπος καὶ βαλτιώ-
 ση τὴν τύχην αἰμαῦ. ἐπὶ τὸν δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ὅτε οὐ
 εἶναι ἥτις ποδεῖν ἐπακούουσα. Ναι μὲν αἱ μισθοδοσίαι τοῦ δημοσίου
 ταμείου ἐπάρκουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὴν διατροφήν
 τῶν πενήτων· ἀλλ' ἐν ταύταις οἱ ἄνθρωποι οὐτοὶ ἕμετον πάντες
 πάντες, ἐν οἷς ἐπαρκατέροι τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύ-
 την. ἐβόησαν πολλοὶ τὰς περιουσίας αὐτῶν, διὰ τῆς θαυμασίας προα-
 χυθείσης φαινορίας καὶ βιομηχανίας τῆς πόλεως. Ἐπὶ Σόλωνος πο-
 ρεύσας ἐπὶ τὰ ταλάντων ἦτοί 42,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ὧν ἡ σημε-
 ρινὴ εἴδετο ἦτοί 250,000 τοιλάχιστον, ἐθεωρεῖτο
 ὡς μία τῶν μεγίστων ἐν Ἀθήναις, ἐν ᾗ ἤδη ἐπῆρχον ἐνταῦθα ἄνθρω-
 ποι οἷα ὁ Νικίας, ὁ Κελλίας, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἀπέ-
 κτησαν ἢ ἐκλήροντο 400 καὶ πλεονέτερά τεύχεα, ἰσοδυνα-
 μούντα πρὸς τέσσαρα περὶ τοῦ ἑκατομυρίου σημερινῶν δραχμῶν
 διὰ μέγιστον προέκυψεν ἀνισότης περιουσιῶν, ὥς ἐκ τῆς ὅποιας οἱ
 πένοντο ἀπέβαινον μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὄργανα τυφλὰ τῶν πλου-
 σιωτέρων. Ἀφ' ἐτέρου ὅμοια τὰ τῶν Ἀθηναίων κράτος ἤρχισεν περὶ τὰ
 τέλη τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος καταλυόμενον, ὅμοια ἔπαυσαν
 καὶ σφύριζον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ συμμαχικοὶ φόροι, ὅμοια ἐνὶ λόγῳ
 ἐλαττωθήσαν οἱ φόροι τοῦ δημοσίου ταμείου, ὁ δημοὶ τῶν Ἀθη-
 ναίων, ἀπὸ τῆς ἐπαρκείας πρὸ πάντων εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ
 δύναμιν, ἐπῆλθεν πρὸ πάντων νὰ πληρώνεται τῆς μισθοδοσίας
 αὐτοῦ καὶ τὰ θεωρικὰ χρέματα, ὥς ὅς ἀναγκαῖος ἐπιταγύνθη ἡ τοῦ
 κράτους κατεστραφεί.

Τούτου ἕνεκα εἶπομεν ὅτι αἱ μισθοδοσίαι τοῦ Περικλέους δια-
 τάξεως ὑπῆρχαν μία τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν τῆς παρακμῆς τοῦ δή-
 μου τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατοντα-
 ετιδος εἴμεθα εἰσέτι μακρὰν τῆς παρακμῆς ταύτης, ὁ δὲ Περικλῆς
 ἐνήργησεν, ἐπὶ τῶν προειρημένων, καὶ ὅτε τινὰ συνετώτερα καὶ
 πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν προέβλετο ἐπιτηδείωτο, τὰ ὅποια οὐ μόνον συ-

καταλαβὴν εἰς τὸ πλῆθος αὐτῶν ἐπὶ ἡμετέραν χάριν τῶν Ἀστικῶν τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἀποκράμμελλον παραποιήσαναι αὐτῇ πόλιν.

Ἔτι πρὸ τοῦ Περικλέους, Ἀθηναῖα πολλοὶ εἶχον ἀρχαίαν καὶ ἀκαταστάτην εἰς χάρας κατεκτεταμένην ὑπὸ τῆς πόλεως, λαμβάνοντες κλήρους γῆς ἐκ τῶν πτημάτων ὅσα ἀφαιρέθησαν ἀπὸ τῶν προτέρων τῶν χωρῶν τούτων κατείκον. Οἱ τοιοῦτοι ἕως τῆς Ἀττικῆς Ἀθηναῖοι κτηματῆται ἀναγράφοντο κληροῦχοι καὶ διαφέρον εἰσπρατῶς ἀπὸ τῶν ἀποίκων· διότι αἱ ἀποικίαι, καθὼς εἶδμεν (πάλαι 324) ὡς εἶπὶ τὸ πλεῖστον ἀπόβανον πόλεως αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι αἱ δὲ κληρουχίαι ἐξονατίας ἐλαττωτικαὶ ἀποτελεῖσαι μέρος ἀνεπὶσπαστῶν τῆς Ἀττικῆς· οἱ κληροῦχοι ἐξήκολούθουν ὅντας πολλοὶ Ἀθηναῖν, ὑπαγόμενοι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων, καὶ δυνάμενοι νὰ ἐνασχέσωσιν αὐτοὶ ἀπαντα τὰ πολιτικὰ αὐτῶν δικαιώματα. Τοιοῦτοι κληρουχοὶ ἰδρύθησαν οἱς ὀνόματι, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς προηγουμένης ἑταρῆς ἐκαστονταετηρίδος, εἰς τὴν θρηνηκὴν χειρόνησον, εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίης Χαλκίδα, καὶ εἰς τὰς νήσους Ἀἴγιον, Ἰμβρόν καὶ Σκῆρον, αἵτινες ἀπὸ ἑξακοσίων καὶ τελεφύθησαν ὑπὸ Ἀθηναίων κληροῦχοι. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἐπὶ ταῖς πλεονασίαις συστηματικῶς τὰς ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς πόλιν ἀποκαταστάσας· ἀπέμειν 500 πολῖταις εἰς Νάξον, 250 εἰς Ἀνδρόν, 1000 εἰς τὴν ἐν τῇ Θράκῃ χώραν τῶν Βισκλῶν, 4000 εἰς τὴν θρηνηκὴν χειρόνησον, 2000 εἰς κατὰ τὴν τῆς χώρας τῶν ἑλλας ἀφωσάντων Ἰοτακίων τῆς Εὐβοίης, 600 εἰς Ἰννέσην· βραδύτατοι δὲ καὶ ἄλλοις εἰς ἄλλας χώρας καὶ νήσους. Ὁ σκοπὸς τῆς τοιαύτης τῶν κληρουχικῶν ἀναπτύξεως ἦτο διπλοῦς· πρῶτον περὶ ἔρχετο δι' αὐτῶν πόρος ζωῆς εἰς ταῖς πτωχότερας τῶν πολιτῶν, καὶ δεύτερον αἱ κληροῦχοι ἐχρησίμευον ὡς φρουραὶ ἑτοιμαὶ νὰ περιστείλωσι τοὺς ἐπὶ σιᾶζοντας τυγὸν ὑπηκόους καὶ συμμάχους· ὥστε αἱ κληρουχίαι συνιστοῦν εἰς τὸ πλῆθος κατεστήσαναι τοὺς πόνητας χρησιμεύοντας εἰς συντήρησιν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, μηδὲν ἔχουσαι τῶν ἀποκτημάτων τῆς ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθοδοσίας αὐτῶν.

Τὸ δὲ ἕτερον τοῦ Περικλέους ἔργον, τὸ εἰς αὐτὸν καὶ μένον πυρίαις ἀρμυόμενον, εἶναι, ὅτι ἐπεχείρησε νὰ συμπληρώσῃ τοὺς πόρους

οὐκ ἐννήκοντες δὲ τῆς ἐνταφύσεως αὐτῶν εἰς πολλὰ καὶ πενήκοντα καὶ μεγαλοπρεπῆ ἐκδόματα κατασκευάσμεντες· διότι τότε, καὶ τῆς υπερτάτης τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐπημελείας, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρεσκὴν ἐφορᾶν τοῦ Δαιμονίου αὐτοῦ φίλου, τοῦ Φειδίου, ἐκδοματίζοντο, ἐν Ἀθήναις, ὑπὸ τοῦ Ἰκκίνου, τοῦ Καλλιμάχου, τοῦ Παρορίου, τοῦ Μνησιχλέους καὶ ἄλλων, τὰ πλεῖστα τῶν λαμπρῶν ἀριστοτεχνικῶν, ὧν τὰ περισσώτερά λαβήματα κινούσιν ἐπὶ τὸν θεωμισμὸν ἄπαντες τοῦ πεκαλιτισμένου κόσμου, καὶ, στοι, ἀγαρεῖ, θάλατρα, γυνήεσσα, κρήνη, λευτρά. Καὶ μὲν τὰ πλεονέστερα τῶν κτιρίων ταύτων δὲν ἀποτελεσθήσαν· ἐμὴ κατὰ τοὺς πρώτους ἐναυτοὺς τῆς ἀντιπαύσεως ἱστορικῆς περιόδου, ἀλλ' ἅπαντα ὑπῆρξαν ἄμεσον προέδου τῆς ἀκμῆς τῶν χρόνων εἰς οὓς ἤδη εὐρισκόμεθα. καὶ τούτου ἐνεκὰ ἐκπύρηνον ἀνταῦθα ὀλίγα τινα περὶ αὐτῶν. Τὸ νέον θέατρον τὰ καὶνοῦμενον μὲν Ἰφιδίον, προσηγορευμένον δὲ εἰς τὰς μουσικὰς καὶ θυρματικὰς θεὰς τῆς μεγάλης τῶν Ἑλληνικῶν πανηγύρεως· καὶ ὁ ἀρόματος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ καλούμενος Παρθενών, ὃν ἐκάλουν τὴν ὑπερφύεστα τῶν καλλιτεχνικῶν τῆς ἀγαλματοποιίας· καὶ τῆς γλυπτικῆς, ἠγρόθησαν μεταξὺ τοῦ 445 καὶ 437 πρὸ Χριστοῦ· τὰ δὲ μεγαλοπρεπῆ τῆς ἀκμῆς προπύλαια, μεταξὺ τοῦ 437 καὶ 434 πρὸ Χριστοῦ. Τότε ἐξηκολούθησεν ἡ ἀνθρώποις τοῦ Ἑρῆου, τὸ ὅποιον ἤχε πυρκαλιθὴ ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Πέρσου. Τότε ἤρξατο ἡ κατασκευὴ τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Ἐλευσίῃ πρὸς τέλει τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων, τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Σουνίῳ, τοῦ ναοῦ τῆς Νημέως ἐν Παμνόντι. Τρία δὲ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὰ τρία ἔργα οὗτοι ὄντως θαυμαστόν χειρὸς τοῦ Φειδίου, ἐκδόμασαν τὴν ἀρόπαιον ἐν μέγα ἐξ ἐλέφαντος ἐν τῇ Παρθενῶν· ἐν ἑτερον ἐκ χαλκοῦ, τῆς Ἀθηνᾶς Ἀθηνᾶς προσηγορευμένον, καθὼς ὑπὸ τῶν ληνίων· Ἀθηνᾶς ἀνατεθῆναι, τὸ ὅποιον ὁ Πausanias λέγει « τῶν ἔργων τοῦ Φειδίου θεὰς μάλιστα ἄξιον » καὶ τρίτον, τὸ πάντων μέγιστον, τὸ ὅποιον, ἐκ χαλκοῦ ἐκείνης κατασκευασμένον καὶ ἐνεμαζόμενον οὐκ ἐπὶ προμάχῳ Ἀθηνᾶς, ἵστατο μεταξὺ τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Παρθενῶν· ἵστο δὲ τοιοῦτον κλισματὶς ἔχει βεβαιωθῆναι ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ αἰχμή καὶ ὁ λόφος τοῦ κράτους τῆς Ἀθηνᾶς αὐτῆς ἵστα

ἔφθνε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ναυτικούς· τοὺς ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ πρὸ τῶν Περικλέους πηλοποιούντας. Ἀν' ὅπως οὖν βεβαίως καὶ σφειρόμενον ὑπὲρ τοῦ Περικλέους ἔπασαν τὴν ὀφειλόμενὴν εἰς τοὺς ἀσφαλέστους ἐκεῖνους τεχνίτας δόξαν· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἀνευ τῆς προστασίας καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, δυσκόλως οὗτοι ἤξιον δυναθῆναι καὶ παραγάγειν τὰ ἔργα αὐτῶν. Τὰ ἔργα ταῦτα ἀπῆλθον, κατὰ τοὺς μετρωτέρους ὑπολογισμοὺς, δαπάνην τοῦλάχιστον 3,000 τετράλάντων, ἥτοι 18,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν. Ὁ Περικλῆς δὲ εἴπευ ὁ διενεργήσας τὴν ἐπιβήρην τῆς δαπάνης ταύτης. Τὸ δημόσιον ταμεῖον ὑπὸρρει, ἕνεκα τῶν συμμαχικῶν φόρων· ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος εἶχε καταπαύσει, ὥστε ὁ Περικλῆς ἐξέωρθε κατασκευάζειν ἀφελίμους εἰς τὴν πόλιν καὶ μεταχειρισθῆναι πρὸς διακόσμησιν αὐτῆς τὰ τοῦλάχιστον τῶν περισσευμάτων ἐκείνων. Καὶ ἀπέδειξε ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξέωρετο ὡς κύριος τῶν κατασκευασμάτων τῶν τῶν δημιουργῶν, εἶναι ἡ γενόμενὴ κατ' αὐτοῦ κατηγορία ὡς καταχρυσούντος καὶ καλλωπίζοντος τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν χρημάτων τὰ ὅποια οἱ σύμμαχοι κατέβαλλον πρὸς τὸν πόλεμον. Ἡ δὲ ἀπάντησις ἦν ἔδωκε, κατὰ Πλούταρχον, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἐξηγεῖσθαι μακροῦς ἅπαντα τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὅποιον ἐπεχείρησεν ὁ μέγας ἀνὴρ τὴν κατασκευὴν τῶν ποικίλων τούτων δημοσίων κτιρίων. αὐτὸς δὲ εἰπάσκειν ὅτι ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον, λέγει ὁ Πλούταρχος, ὅτι χρημάτων μὲν οὐκ ὀφείλουσι τοὺς συμμάχους λόγον, προπολεμοῦντες αὐτῶν, καὶ τοὺς βαρβάρους ἀνείργοντες, οὐχ ἔκποιον, οὐ καὶν, οὐκ ὀπλίτην, ἀλλὰ χρέματα μόνον τελούτων· ἃ τῶν διδόντων οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τῶν λαμβανόντων, ἃ παρέχουσιν, ἀπὸ ὧν λαμβάνουσι. Αἱ δὲ, τῆς πόλεως κατασκευασμένης ἱκανῶς τοῖς ἀνέγκαιος πρὸς τὸν πόλεμον, εἰς ταῦτα τῆς εὐπορίας· τρέπειν αὐτῆς, ἀπὸ ὧν δόξα μὲν γενομένων εἶδος, εὐπλοία δὲ γενομένων ἐτοίμη παρέσται, παντοδαπῆς ἐργασίας φανείσης, καὶ ποικίλων χρειῶν, αἵ πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγείρουσαι, πᾶσαν δὲ χεῖρα κοινῶσαι, σχεδὸν ὅλην ποιῶσαν ἐμπίστον τὴν πόλιν, ἐξ αὐτῆς ἅμα κοσμούμεν καὶ τροφομένην. Τοῖς μὲν γὰρ ἡλικίαν ἔχουσι καὶ βίβην αἱ στρατεύει τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐπορίας παροῦσαν· τὸν δ' ἀσπόμενον καὶ βάνευσεν ὄχλον, οὗτ' ἀμοιβὴν εἶναι

βαρυνόμενοι βαιλάμενοι, οὔτε λαμβάνειν ἀργὴν καὶ ἐχθαλόντων, πρὸ γὰρ τοῦ κατασκευασθῆναι ἐπιβαλὲς, καὶ πλουτέμενοι ὑποθέσει ἀργῶν διατρεφῆναι ἔχοντες, καθάπερ φέρον εἰς τὸν δῆμον, ἵνα μηδὲν ἦτορον τῶν πλεόντων, καὶ φρουρούντων, καὶ στρατευσόμενων, τὸ αἰκαστοῦν ἔχῃ· πρόσθεν ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀφελείσθαι καὶ μεταλαβεῖν. Ὅπου γὰρ ὤληται ἦν λίθος, χαλκός, ἑλέφανς, χρυσός, ἔλεος, κυπάριστος, αἱ δὲ ταύτην ἐκποιεῖσαι καὶ καταργεῖσθαι τέχνηναι, τέκτονες, πλάσται, χαλκοτέκται, λιθουργοί, βαφεῖς, χρυσῶ μαλακτῆρες, ἑλέφαντος ζωγράφοι, ποικιλταί, τορευταί· πομπῶ δὲ τούτων, καὶ κομιστῆρες, ἔμποροι, καὶ ναῦται, καὶ κυβερνήται κατὰ θάλατταν· οἱ δὲ κατὰ γῆν, ἀμαζονοὶ, καὶ ζευγνιφόροι, καὶ ἡνίοχοι, καὶ καλωστρόφοι, καὶ λιμουργῶν, καὶ σπυροσφῆραι, καὶ ἑδωτοιοὶ, καὶ μεταλλεῖς· καθάπερ δὲ τέχνη καθάπερ στρατηγός, ἴδιον σφάτεμα τὸν θητιῶν, ὄχλον καὶ ιδιώτην· συντεταγμένον εἶχεν, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπερεστίας γινώσκον· εἰς πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡλικίαν καὶ φῶναι εἰ χρεῖαι διέτεμον καὶ διόσκεπον τῇ εὐπορίαν.

Ὁ Περικλῆς λοιπὸν ῥητιῶς ἔλεγεν, ὅτι ἐπεχείρησε αἱ δημόσαιο ταῦτα ἔργα κυρίως ἕως ἀσφαλῆς τὴν ἀργὴν ὄχλον καὶ ἐλπίσιν εἰς αὐτὸν πόρον ζωῆς καὶ ἀνάγην καὶ θεολογήσασθαι ὅτι τὸ βαλίσμα αὐτοῦ τοῦτο ἦτο ἄριστον νοσημένον, διότι ἐκὼ ἀντετέλει εἰς τὴν πολυτελεῖαν τῆς πόλεως καλλιστάμενον, ἐνθ' ἐναύχωντο πᾶσαν τέχνην καὶ πᾶσαν βιομηχανίαν, ἐνῶ ἔτρεφε τὸ πλῆθος καὶ ἐτρέφε αὐτὸν συνεπαινοῦνταμενον παρὰ τὴν πόλιν, οὐδὲν εἶχε αὐτὸν ἀποστημάται τῆς ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μεθοδοσίας. Πρὸς τοῦτο τοῦ Περικλέους τὸ ἐπινύημα ἦτο ἵσως τὸ κάλλιστον τῶν ὅσα διεπράττειν ἦν καὶ ἀφ' ἑτέρου μὴ λαμβανόμενον ὅτι τὸ ἐπινύημα δὲν ἐξαρτάσθαι εἰμὶ· διὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ δημοσίου ταμείου, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον δὲν κινεῖται, εἰμὶ διότι τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, τῆς δὲ ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων ἄλλοι ὑπερῆξαν οἱ ἀμεγαροὶ. Αὐτὰς ἐκποιεῖσθαι δεκάκις τὴν προέξουσάν ἐλάττω τιμῇ, ἐπετρέψαντες περὶ αὐτῶν, ὅτι εἰς τὴν ἐξέλεσθαι πάντας ἐκμῆτις ἦν πρὸς ἡμᾶς οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τὰ μέγα τῆς αἰμῆτος ἀφ' ἡμετέρων ἐκπορεύσεως, συνέπραξαν ἐξ ἰσού σχεδὸν τέσσαρες ἀλλήλοδιαδόχους ἄνδρας.

ὁ Φαρακκίδης, ὅστις, κατεσκευάσας τὸν πρῶτον αὐτοῦ πλοῦτον, ἀφέναι
 μιν ἐπὶ τῇ ἐκτὸς τοῦ μεγάλου οἰκδομήματός τῃ τῶν Ἀθηναίων ἡ-
 γουμένη· ὁ Ἀριστάδης, ὅστις, ὀργανίσας τὴν πρώτην κατεσκευ-
 ῶν μαχίαν, ἔθηκε τὸν ἀργοναυτικὸν καὶ οἰκδομήματος τούτου λό-
 γον ὁ Κίμων, ὅστις, διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ κατὰ τὴν Περ-
 σίαν καὶ τὴν ἀπαστῶν κατορθωμάτων, συναπλόφωκε τὴν οἰκδο-
 μίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ Περικλῆς, ὅστις, διὰ τῶν ποικίλων ἐπὶ τῇ
 δομητικῇ διατάξει, ἐφύθησεν αὐτὸ καὶ κατεσκευάσεν.

Ἀνὰ τὴν ἑξῆς δὲ μὲν, διὰ κατεσκευάσας μὲν τὸ κράτος τῶν
 Ἀθηναίων ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ καὶ λαμπρὰν αὐτοῦ εὐχὴν κατεσκευά-
 σας τοῦς μεταγενεστέρους, εὐχόμεν τῇς οὐκίας τσοῦτον εἶναι τὸ πλὴν
 θος καὶ τὸ ἔθος, τσοῦτον δὲ ἡ ζωὴν ὥστε δικαίως ὁ ἀνὴρ δό-
 κημα νὰ ἐπικληθῇ φειδίας τοῦ λόγου, ἀπαρριπάζων κατὰ τὸν
 φειδίας πάλιν ἐπαΐας ἡδύνατο νὰ προεγερῇ τὸν Περικλῆς τῇ τέ-
 χνῃ. Ἰδοὺ τινόντι πᾶς περιγραφῇ τὴν ἡλικίαν, τὴν πολιτικὴν
 τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς χρόνους τού-
 τους, ἐν τῇ περιγραφῇ ἐπιταγῇ λόγῳ ὅτι ἐξοφλήσονται εἰς τὴν εὐχὴν
 τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἐν δέκατος
 εἰς ἡμᾶς ὁ Θουκυδίδης. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν παρεβόταμεν ἐνταῦθα
 εἰρηὰ ἀποφασίσαντων ἀντίγραφον τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου.

Τὸ πάλαιον ἡμῶν, ἔλεγον, εἶναι τοιαῦτον, ὥστε δὲν ἔχονεν νὰ
 ζηλοῦμεν τοὺς γείτονες ἡμῶν ἐνεκα τῶν νόμων αὐτῶν· οὐδὲ μὴ
 μισοῦμεν αὐτούς, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον εἰμεθα. παρὰ τοῦτο τῶν ἑλλήνων
 ὁμιλεῖται δημοκρατία, διότι δημοτικὴ ἀφορᾷ εἰς τὴν τὴν πολ-
 λὴν εὐδαιμονίαν, ἔχει εἰς τὴν τὴν εὐλίαν· καὶ εἰς μὲν τῇς κατ' ἑλπίαν
 διαφορᾷ τῶν πολιτῶν, οἱ νόμοι εἶναι ἴσοι δι' ὅλους, εἰς δὲ τὰς δι-
 γνάς εὐδαιμονίας ἀφορᾷται ἴσοις, οὐχὶ διὰ τῇς εὐνομίας τῇς με-
 γάλους εἰς τὴν εὐνομίαν, ἀλλὰ διὰ τῇς εὐνομίας αὐτοῦ ἐκαστοῦ
 καὶ εὐδὲ πάλιν ἐνεκα τῇς εὐνομίας κατωγενῆς καλίσταί τις παρ' ἡ-
 μῶν τοῦ νὰ ὑπαρτῇ τὴν πολιτείαν, εἰν ἦναι. πρὸς ταῦτα ἐπιπρό-
 σθεως. Πάλαιον ἡμῶν δὲ εὐνομίαν περὶ ταῦτα τὴν διαχεύειν τῇς δι-
 γνάς πραγμάτων καὶ πρὸς τῇς κατωγενῆς ἡμῶν σχέσεις· εἰν ὅτι
 καλίστα κατὰ τοῦ γείτονος τοῦ πράττοντός τε πρὸς ἑλπίαν ἡδονῇ.

αὐτῶν ἔχουσιν ἐν γένει τὴν παρίαν ἀσάνην, ἥτις, ἐν καὶ δημοφιλῶς
 ἀποκηρύσσεται ὑμῶν, εἶναι ὅμοιος πάντοτε λυσιτελεῖ. Ἐνθ' οὖν οὕτως
 ἀποκρίσεις φερόμεθα εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίαν, δὲν παρανομοῦμεν, διὰ
 τὸν φόβον τὸν ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν νόμων, μέλλετε τῶν νό-
 μων ἑστῆαι καὶ ἐπὶ ἀφελείᾳ τῶν ἀδικουμένων, καὶ ὅσοι εἶναι μὴ
 ἀγνοοῦν, κυροῦνται ὅμοιος διὰ τοῦ νόμου ἐνέδους εἰς ὃ ὑποκρίσιν
 οὐδὲ παραβαίνοντες αὐτούς. Ἡλὴν ταῦτα, φροντιστέον πρὸς
 ῥησάμενον εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν πλοίστας τῶν νόμων ἀναφυλάττει, διὰ
 τε τῶν κατ' ὄλον τὸ ἐπὶ τὸν τελουμένων κατ' ἡμῶν ἐστῆαι καὶ ἀφελ-
 ῶν καὶ διὰ τῆς ἀποκρίσεως τῶν ἰδιωτικῶν ἡμῶν κατεστάσιν, ὥστε ἡ
 καθημερινὴ τέρψις διακαλύπτει τὴν ἀσάνην. Συγγενεῖς δὲ εἰς ἡμῶν,
 διὰ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα, ὥστε κατ-
 ποίμεθα τὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. ἀγαθὸν αὐτὸν ἦτορ ἢ τὰ ἐκ τῆς ἀφελ-
 εῖρας πατρίδος παραγόμενα. Ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς ἀσκήσεις δια-
 φέρομεν τῶν ἀσκησιμῶν ἐξαιρέτως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἔχουσιν τὴν
 πόλιν ἡμῶν ἀνακτῆναι εἰς πάντα τὰ ἔθνη, οὐδένα διὰ τῆς ἐκκλησίας
 ἀποκρίσαντες ἢ μαθήματος, ἢ ἀσκήματος, ἐπὶ τῶν φόβῳ, ὅτι δύναται
 ἀπὸς πολέμου νὰ ἰδῇ τοῦτο, μὴ κρυφθεῖ, καὶ νὰ ἀφελῇ ἄς αὐτοῦ
 ὅστις ἐν πόλει πεπεσμένος οὐχὶ εἰς παρασκευὰς τοιαύτας καὶ ἀπὸ τῆς
 ἀλλοῦ μᾶλλον εἰς τὴν ἐμφυτον ἡμῶν εὐφυλίαν. Καὶ ἡ ἀνατροφή
 ἡμῶν εἶναι τοιαύτη ὥστε, ἐν καὶ οἱ ἀσκησιμῶν εὐδὲς ἐκ πρώτης
 νεότητος ἐκτελέσονται, δι' ἀσκήσεως ἀσκήσεως, ὃ ἀποκτείναν, ἐν
 ὁρίῳ, ἡμεῖς, καὶ τοὶ ἀναιμότοις διακρίματα, οὐδέ ἦτορ εἰμὲν
 πρὸς τὸν ἔσται νὰ ἐκτελέσονται ἐπὶ τοῖς κοινούσι.

Ἄλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις ἡ πόλις ἡμῶν εἶναι εὖ καὶ θαυμαστοῦ ὅσον
 καὶ ἐν τοῖς. διὰ τὴν φιλοκαλοῦμεν μὴ ἀφελείας καὶ φιλοσοφίαν
 εἶναι μελαινάτατος· ἀσκησιμῶν δὲ εἰς ἐκείνην χρῆται δι' ἔργων
 μᾶλλον ἢ διὰ λόγων λόγων, καὶ δὲν θεωροῦμεν αἰσχρὸν τὸ ὁμιλοῦν
 τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὸ μὴ διαφεύγειν αὐτὴν διὰ τῆς ἐργασίας. Πρὸς
 ἡμῶν οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐπιμελοῦνται καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν κοι-
 νῶν πραγμάτων, οἱ δὲ πρὸς τὰ ἴδια ἔργα τετρακλίσεις γινώσκουσιν
 ἀποκρίντας καὶ τὰ πολιτικά· δόξα μὲν ἡμεῖς καλλίοντες καὶ
 μετέχοντες τῶν κοινῶν μετέχοντες, οὐχὶ ὡς ἀπράγμονα, ἀλλὰ ὡς
 ἐκτελέσαντες ἄνθρωποι.

Ὁρθῶς δὲ καὶ κρῖνται τὰ ἐκπευλλόμενα ἡκὶν ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων ἡμῶν πράγματα· καὶ εὐχόμεν περὶ αὐτῶν οὐκ ἐπὶ τῶν μαζόντων· τὸν λόγον ἐπιβλαβὴ εἰς τὰ ἔργα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐννοεῖται θεωροῦντες τὸ νὰ μὴ προεξηγηθῇ ἡκὶν δὲ τοῦ λόγου τὸ πρακτικόν, πρὶν ἢ εἰδόμεν ἐπὶ τὸ ἔργον. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ θαυμαστικῶς συνδοκάζομεν τὰς δύο ταύτας ιδιότητας, τὸ μεγάλως τολμᾶν καὶ τὸ ἐνέμενος σκέπτεσθαι, πρὶν ἐπιχειρήσωμεν τι· ἐνθὲν εἰς ἄλλα ἔθνη μόνον ἢ ἀμάθεια παράγει τὸ θαῖρος, ὃ δὲ λογισμὸς ἐπιφέρει τὸν διαταγμὸν. Δικαίως δὲ κρίνεται κράτιστος τῇ ψυχῇ ἐκείναι οἵτινες γινώσκοντες σαφέστατα τὰ τε δυνάμει τοῦ πολέμου καὶ τὰς ἡδονὰς τῆς εἰρήνης, οὐδὲν ἄνθρωπον προθύμως ἐπὶ τοὺς κινδύνους ὁρμῶσιν.

Συμφαλασιῶν λοιπὸν λέγει, ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἐν γένει τῆς Ἑλλάδος διδάσκαλος· διότι ἕκαστος ἡμῶν ἰδίᾳ θεωρούμενος δύναται νὰ ἐκπαίδῃ εἰς ποικίλα ἔργα πράγματα μετὰ πλείους χρίσας καὶ δεξιότητος. Καὶ οὕτως αὐτὴ δὲν εἶναι κόμπος λόγων, ἀλλὰ οὕτως ἡ ἀλήθεια, μαρτυρεῖ ἡ φύσις αὐτῆς τῆς πόλεως ἢ διὰ τῶν ἀφόντων τούτων ἐκτενέμεθα. Ἐξ ὧν τῶν πόλεων μόνον αὕτη ἐποδεικνύεται διὰ τῶν ἔργων καθυπερτέρα τῆς φύσεως αὐτῆς· ὃ μὲν πολέμου αὐτῆς, ἐκπλῶν καὶ ἡτταθείς, δὲν θεωρεῖ προσεδωγμένον διὰ τοῦτο τὸ φρόνημα αὐτοῦ, οἱ δὲ ὑπῆκοοι αὐτῆς δὲν θεωροῦσιν ἑαυτοὺς τεταπεινωμένους, ὥς οὐχὶ ὑπὸ ἀξίαν ἀρχόμενοι. Τοιαύτην δ' ἔχοντες τὴν δύναμιν, οὐχὶ βεδομῶς ἀμάρτυρον, ἀλλὰ διὰ μέγαν σημείον ἐπιβεβαιωμένην, θέλομεν θαυμάσθαι ὑπὸ τε τῶν τῶν καὶ τῶν μετέπειτα. Καὶ οὐδὲ ἔχομεν χρεῖαν οὕτω Ὁμήρου ἐπαίνου οὔτε ἄλλου τιμῆς τέρποντας μὲν πρὸς στιγμὴν διὰ τῶν ἐπῶν αὐτοῦ, ἀναιρουμένων δὲ ἅμα γυναικῶν ἢ ἀλγέων· διότι πᾶσαν μὲν θέλωσαν καὶ ἡμῶν καταπραΰνασθαι νὰ ὑπεκλύῃ εἰς τὴν ἡμετέραν στήλην, πανταχοῦ δὲ ἰδόμενοι μικρεῖα αἰδία τῶν τε εὐαγγελιστῶν ἡμῶν καὶ τῶν τιμημένων.

Τοιαύτη ἦτο ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων περὶ τὰ μέσα τῆς περὶ τῆς ἀκατονταετηρίδος. Τοιαύτη δὲ οὕσα ἡ πόλις αὕτη, οἷχε κατορθώσας τότε νὰ ὑπεγείγῃ ὑφ' ἑαυτὴν μέγα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μέρος. Ὅποια ἦτο ἡ ἑκτασίς τοῦ κράτους τούτου, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν

ἡ ἀποστολήν εἰς μέν τῶν ἐπὶ τῇ ἀποστολῇ αὐτοῦ παραμένον
τῶν ἀποστρεφέντων εἰρήνην, λέγει ἀπορίτως·

Εἰσὶν γὰρ πόλεις χίλιαι, αἱ νῦν τὸν πόρον ἡμῖν ἀπάγουσιν.

Ἐν τῇ πόρει δὲ ἐπλήρωνον εἰρήνην πόλεις, αἵτινες συνεπώθησαν,
διὰ τῆς ἐν Δήλῳ συμμαχίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ κατὰ Περσῶν πο-
λέμου· τὸ δὲ κράτος τῶν Ἀθηναίων ἐξηπλώθη βραδύτερον, ὥς
εἶδομεν, καὶ εἰς πολλὰς ἡπειρωτικὰς χώρας, αἵτινες δὲν ἐπλήρωνον
πόρον, καὶ ἀπλῶς ὑπέκειντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς τῶν Ἀθηναίων πό-
λεως. Ὅπως δὴ ποτε, κατὰ τοὺς χρόνους εἰς οὓς εὐρισκόμεθα, τὸ κρά-
τος τοῦτο περιελάμβανεν ἐν γένει τὴν Μεγαρίδα, τὴν Βαιωτίαν, τὴν
Φωκίδα, τὴν Λοκίδα, τὴν Εὐβοίαν, τὴν Αἰγίον, τὰς Κυκλάδας Ὀ-
λάδας, ἐξαιρέσει τῆς Μήλου καὶ τῆς Θήρας, τὰς παρὰ τὴν μεσημερινὴν
παραλίαν τῆς Θράκης νήσους καὶ πόλεις, τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον,
παρὰ τὴν Προποντίδα, παρὰ τὸν θρακικὸν βόσπορον πόλεις, πολλὰς
πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὰς νήσους καὶ σχεδὸν πάσας τὰς πό-
λεις τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἱκανὰς πόλεις τῆς
Αἰτίας, καὶ ἐν τῷ κρητικῷ κόλπῳ, τὴν Νυκτακτον, καὶ ἐν τῷ ἰο-
νίῳ πελάγει τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον. Εὐλόγως ἄρα δυ-
νάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι τὸ ἡμῖς περιόπου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶ-
χεν ἐνωθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κράτος. Ὁ δὲ Περικλῆς διανοεῖτο
ἤδη νὰ συγκαλέσῃ εἰς Ἀθήνας κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, προπα-
ρασκευάζων οὕτω τὴν συμπλήρωσιν τῆς τοῦ ἔθνους ἐνώσεως, εἰς ἣν αἱ
λοιπαὶ πόλεις, αἵτινες ἦσαν διχρημέναι ὡς ἄλλοτε, καὶ ἐξ ὧν οὐδε-
μία, οὐδ' αὐτὴ ἡ Σπάρτη, εἶχε τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἐνεί-
κοντο ἱκαναὶ ν' ἀντισταθῶσιν. Ὡς τε κατὰ τὴν αἰνιχτοῦ ταύτην
στιγμὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἐνόμιζέ τις ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν
ἐμελλον νὰ ἐκπληρώσωσι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ταύτην τὴν ἀπα-
ραίτητον παντὸς μεγάλου ἔθνους ἀνάγκην, τὴν ὑπὸ μὲν ἀρχὴν
ἔνωσιν. Οὐ μόνον δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπρώτευσεν τὸ τῶν Ἀθη-
ναίων κράτος, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου.
Πρὸς ἀνατολὰς οἱ Πέρσαι ἦσαν τεταπεινωμένοι, πρὸς δυσμὰς οἱ
Καρχηδόνιοι εἶχον κατατροπωθῇ, ἡ δὲ ἀκατονόμαστος ἔτι Ῥώμη
περιωρίζετο εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπεκράτει

της οικουμένης, καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ συνεκδέχεται τῆς ἐπαρχικῆς αὐτοῦ, ἐθεώρει καὶ ἀπεκάλει πάντα τὰ λοιπὰ ἔθνη βάρβαροι. Ἐξαιτίας ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀκμὴ δὲν διετηρήθη πολὺ· ἀλλ' ὅσον ὀλίγον καὶ ἐν διετηρήθῃ, ἤρκεσεν ἵνα παραγάγῃ μνημεῖα λόγου καὶ τέχνης, τὰ ὅποια κατέστησαν αἰώνιον τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἑαυτοῦτος ἐν τῇ κόσμῳ τούτῃ.

ΗΒΕΡΙΑΗΨΙΣ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ ΤΡΙΤΩ.

	Σελίς
Ἀρχὴ τοῦ περσικοῦ κράτους	327
Δαρεῖος	334
Σάμος. Πολυκράτης	334
Ἡ ἐπὶ τοῖς Σκύθαις στρατεία	337
Ἡ ἐπὶ τῇ Νάξῳ στρατεία	344
Ἰώνων ἐπανάστασις. Ἀρισταγόρας. Ἰστιαῖος	344
Ἀθηναίων καὶ Ἐρετριῶν ἐπικουρία	347
Ἡ περὶ Ἀάδην ναυμαχία. Διονύσιος ὁ Φωκαεὺς	354
Κατατρόπωσις τῆς τῶν Ἰώνων ἐπανάστασεως	354
Στρατεία Μαρδονίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος	355
Πῶς εἶχον ἐν Ἑλλάδι τότε τὰ πράγματα	360
Στρατεία Δατίδος καὶ Ἀρταφέρνης	363
Πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν	365
Μιλτιάδης	367
Ξάνθιππος	369
Θερμοκλῆς	370
Ἀριστείδης	372
Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη	385
Τίμαι ἀποδοθεῖσαι ἐν Ἀθήναις εἰς τοὺς θεοὺς, εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὸν Μιλτιάδην	388
Μιλτιάδου ἡ ἐπὶ Πάρου στρατεία	389
Δίκη, καταδίκη, καὶ θάνατος τοῦ Μιλτιάδου	393
Θάνατος τοῦ Δαρείου. Ξέρξης. Προπαρασκευαὶ αὐτοῦ	395
Ξίδις τοῦ Ἑλλησπόντου	

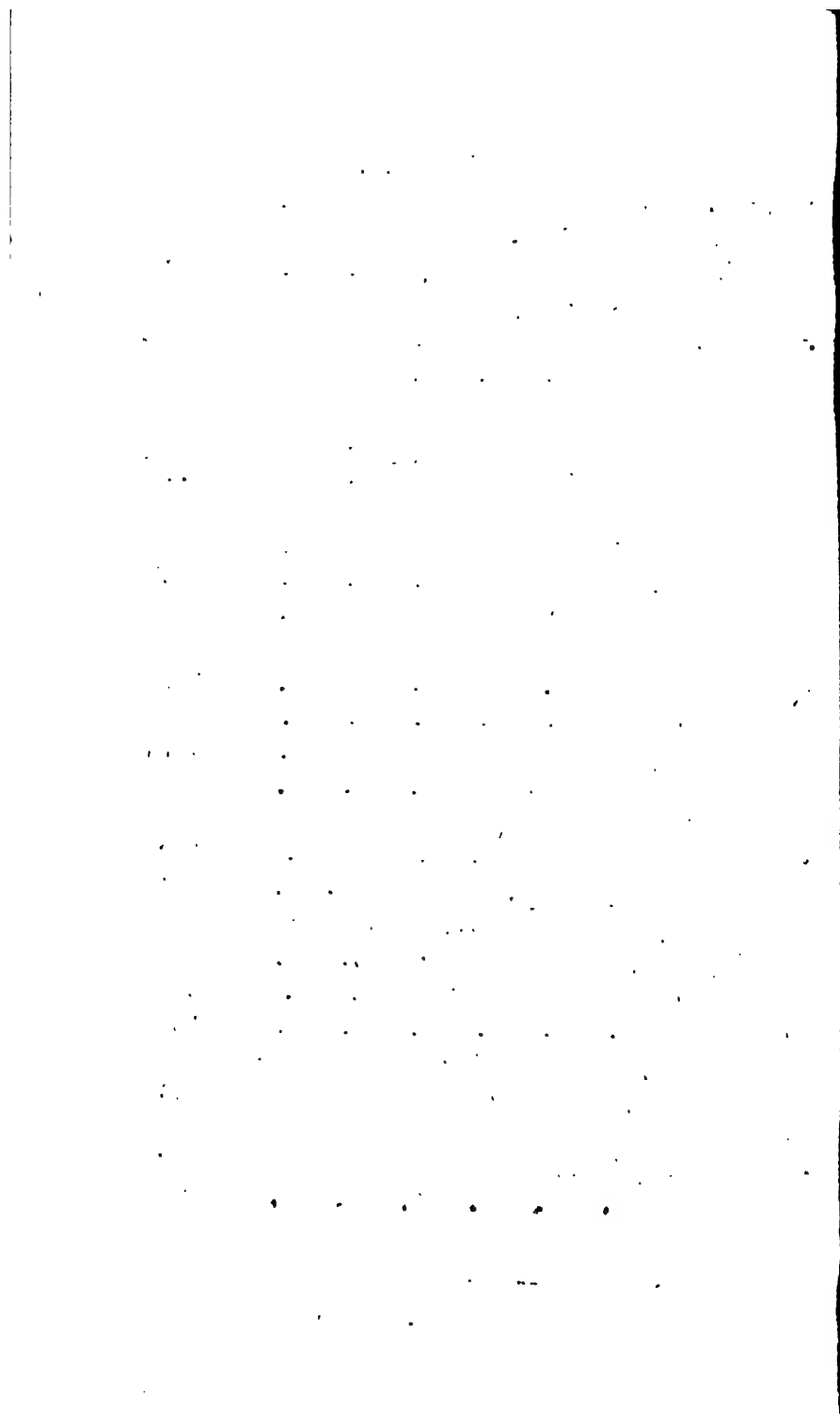
Τομή τοῦ ἰσμοῦ τοῦ Ἀθωνος	397
Ἀναχώρησις τῆς στρατιᾶς ἀπὸ Σάρδεων	398
Διάβασις τοῦ Ἑλληνισπόρτου	400
Ἡ ἐν Δορίσκι ἐπιθεώρησις καὶ ἀριθμησις τῆς στρατιᾶς	401
Ποικίλα ἐθνη ἐξ ὧν συνέχεται	402
Παρατηρήσεις περὶ τοῦ ποιοῦ τῆς στρατιᾶς ταύτης	403
Πορεία διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας	408
Τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγματα	409
Ἐρὶς μεταξὺ Θεμιστοκλείους καὶ Ἀριστείδου	409
Ἐπελοχυσίς τοῦ Θεμιστοκλείους καὶ κατασκευὴ μεγάλου στόλου ἐν Ἀθήναις	412
Ἡ ἐν Κορίνθῳ σύνοδος	414
Ἀπάντησις τοῦ ἐν Δελφοῖς χρηστηρίου εἰς τοὺς Ἀθηναίους	416
Ἀνταπάρρησις τῶν Ἀθηναίων	418
Πρόθυμις παραχώρησις τῆς ἡγεμονίας εἰς τὴν Σπάρτην	419
Τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ πλείστοι ἢ μηδίζουσιν ἢ ἀπραγματοῖσι	420
Ἀρτεμισίων καὶ Θερμοπύλαι	421
Πῶς εἶχον αἱ Θερμοπύλαι τὸ πᾶν	422
Πῶς ἔχουσι σημεῖον	424
Ἡ ὑπὸ Λεωνίδαν αὐτόθι πεμφθεῖσα δύναμις	425
Ἡ ὑπὸ Εὐρυτιάδην εἰς Ἀρτεμισίων πεμφθεῖσα ναυτικὴ δύναμις	427
Αἱ περὶ Θερμοπύλας μάχαι. Λεωνίδου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν προμάχων θάνατος	429
Αἱ περὶ Ἀρτεμισίων ναυμαχίαι. Ὑπαχώρησις τῶν Ἑλλήνων	437
Μνημεῖα ἐν Θερμοπύλαις ἀνεγερθέντα	441
Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀναχώρησις	443
Συνδρομὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐν Σαλαμῖνι	445

Ἰσχυώρησις τῶν ἐπὶ τοὺς Δελφοὺς στρατεύσαντων	
Περσῶν.	446
Ἀγέρις Ξέρξου εἰς τὴν Ἀττικὴν.	"
Συμβούλια τῶν Ἑλλήνων ἐν Σαλαμῖνι περὶ τοῦ	
πραγτέου	448
Συμβούλιον τῶν Περσῶν ἐν Φαλήρῳ περὶ τοῦ	
πραγτέου.	456
Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία.	458
Ἀναχώρησις τοῦ περσικοῦ στόλου	465
Ἀναχώρησις τοῦ Ξέρξου	466
Πολιορκία τῆς Ἀρίρου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.	467
Διαφυγὴ τῶν Λαγέρων ἐν Σαλαμῖνι καὶ τῶν	
βραβείων ἐν τῷ ἱσθμῷ τῆς Κορίνθου	468
Τὰ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 480 ἔτους	
καὶ τοὺς πρώτους τοῦ 479	470
Μαρδοκίου λαμπραὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους προτά-	
σεις. Ἀπορρίψις αὐτῶν	472
Σπαρτιατῶν ἀδράνεια. Μαρδοκίου ἐκ Θεσσαλίας	
ἐπιδρομή. Νεία τῶν Ἀθηναίων ὑποχώρησις	473
Ἀπειλητικὴ τῶν Ἀθηναίων πρεσβεία εἰς Σπάρτην	474
Μεγάλῃ Σπαρτιατῶν ἐκστρατεία ὑπὸ Πανσαρίας	475
Μαρδοκίου εἰς Βοιωτίας ὑποχώρησις ἡθικὴ τοῦ	
στρατοῦ αὐτοῦ κατὰστασις	"
Πρώτη τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Βοιωτίᾳ παράταξις	477
Δευτέρα τῶν δύο στρατῶν ἀντιπαράταξις	479
Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη.	484
Ὀλοσχερὴς καταστροφὴ τῶν Περσῶν	487
Δαία καὶ ἀγαθήματα. Ὁ ἐν Δελφοῖς χρυσοῦς τρίτον	489
Πολιορκία Θηβῶν	492
Τῆραι ἀπογεμνηθεῖσαι εἰς τοὺς Πλαταιαίς	493
Ἡ περὶ Μυκάλην μάχη	494
Ἀλωσις Σηοταῶν	497
Τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἑλλήνων οἱ σύγχροτοι κατὰ	
τῶν Καρχηδονίων ἀγῶνες	499

Ἡ περὶ Ἰμέραν μάχη	504
Παρατηρήσεις περὶ τῶν μεγάλων τούτων ἀγώνων.	505
Ἡρόδοτος, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας	507
Ὁ χύρωσις Ἀθηῶν ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους	509
Ὁ χύρωσις Πειριῶς καὶ Μουνυχίας ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	514
Ἄλωσις Βυζαντίου ὑπὸ τοῦ συμμαχικοῦ τῶν Ἑλλήνων στόλου	515
Προδικὰ τοῦ Πανσαρίου βουλευματα	»
Ἡ ἡγεμονία τῆς ναυτικῆς τῶν Ἑλλήνων δύναμεως περιέρχεται εἰς τοὺς Ἀθηναίους	514
Διοργανισμὸς τῆς νέας συμμαχίας ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου	515
Θάνατος Πανσαρίου	516
Τὸ ἐν Ἀθήναις ἀξίωμα τοῦ Θεμιστοκλέους ἐλάττωται	517
Κατηγορία κατὰ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ ἐξοστρακισμὸς αὐτοῦ	519
Νέα κατηγορία ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ φυγῇ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας.	520
Θάνατος τοῦ Θεμιστοκλέους	522
Θάνατος τοῦ Ἀριστείδου	523
Νέοι πολιτικοὶ ἄνδρες ἐν Ἀθήναις	»
Κίμων	524
Περικλῆς	526
Ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων	531
Βαθμιαία μεταβολὴ αὐτῆς εἰς κυριαρχίαν	533
Ἄλωσις Ἠϊόρος καὶ Σκύρου.	535
Ἡ ἐν Ἐρυθρίδοντι ποταμῷ, ἐν Παμφυλίᾳ, ναυμαχία καὶ πελοπονησιακή.	536
Θάσος ἁλωσις	538
Ἐπαράδοσις τῶν εἰλώτων κατὰ τῆς Σπάρτης	»
Ἐπικουρία Ἀθηναίων εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Κίμων. Περικλῆς	539

Ἐπιστροφή τῆς ἐπικουρίας εἰς Ἀθήνας. Ἐξοστρα- κισμός τοῦ Κίμωνος	541
Ἀργεῖοι, Θεσσαλοὶ, Μεγαρεῖς συντάσσονται μετὰ τῶν Ἀθηναίων	542
Κορίνθιοι, Ἐπιδαύριοι, Αἰγινῆται πολιοῦσι πρὸς κούτους καὶ κατατροποῦνται	543
Τὰ μακρὰ τεύχη	544
Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκστρατεύουσιν εἰς τὴν στερεάν καὶ ἐπισχύνουσι τὰς Θήβας.	546
Περὶ Τάραγρον μάχη ἦτα Ἀθηναίων	547
Ἀνακλιθεὶς τοῦ Κίμωνος μάχη ἐν Οἰρεσύντοις τῶν Ἀθηναίων ἢ Βοιωτῶν, ἢ Φωκῆς, ἢ Λοκρῆς ἐπτάσσονται εἰς αὐτοὺς	548
Νεῖα ἐπέκτασις τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας	"
Τελυντάλα τοῦ Κίμωνος ἐκστρατεία κατὰ Περσῶν καὶ θάνατος αὐτοῦ	549
Κιμωνέας συνθήκη	"
ὑπερτείνῃ ἀκμὴ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας	551
Ἑσωτερικὴ αὐτῆς ῥύθμις.	
Ἡλιασται δικάστικος μισθός, ἐκκλησιαστικὸς, στρατιωτικὸς, βουλευτικὸς.	552
Εἰσοδήματα τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων	554
Σκοπὸς τῶν μισθοδοσιῶν αἵτινες ἐψηφίσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους	555
Ἀκμὴ τῆς δραματικῆς ποιήσεως θεωρικῶς.	557
Κληρουχίαι	560
Πολὺ καὶ μεγαλοπρεπὴ δημόσια κατασκευάσματα.	"
Σκοπὸς δι' ὃν ἐγένοντο τὰ κατασκευάσματα ταῦτα	563
Πολιτικὴ, κοινωρικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηναίων περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονητηρίδος	564
Ἐπίλογος	566

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.

ΣΠΑΡΤΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑ.

ΤΟ κράτος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέπρωτο νὰ συμπληρωθῇ, διὰ τῆς εἰς αὐτὸ ἐνώσεως ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐξεναντίας μετ' ὀλίγον ἀπέβαλε τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος χώρας, ὅσας ἐσχάτως εἶχε προσλάβει, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐντελῶς κατελύθη. Τὸ κράτος τοῦτο, τὸ ὁποῖον συνετέθη καὶ ἔκμασεν ἐντὸς τῶν πρώτων πεντήκοντα ἐνιαυτῶν τῆς πέμπτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, παρήκμασε καὶ διελύθη ἐντὸς τῶν δευτέρων πεντήκοντα τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος ἐνιαυτῶν.

Ἄλλ' ἡ ταχεία αὕτη ἐπίδοσις καὶ πτώσις δὲν ἐγένετο δι' αἰτίας εἰδομεν, ὅτι ταχέως αὐξάνουσι καὶ ταχέως μαραίνονται τὰ ἀσιανὰ κράτη (σελ. 327—329). Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐκυριάρχησαν πολλῶν ἑλληνίδων πόλεων, διότι αἱ πόλεις αὗται, ἐξαχρειωθείσαι καὶ ἐξασθενήσασαι, δὲν ἦσαν πλέον ἱκαναὶ νὰ διασώσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν· ἀπόδειξις ὅτι αἱ πόλεις αὗται δὲν εἶχον ἀποβάλλει τὰς ὑλικὰς καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτῶν δυνάμεις, εἶναι, ὅτι πολλὰκις κατεξανέστησαν κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέτυχον τὴν καθαίρεσιν αὐτῆς. Πάλιν δὲ ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων δὲν κατελύθη, διότι οὗτοι, παρακμάσαντες, κατήντησαν νωθροὶ καὶ ῥάθυμοι· οἱ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον δὲν ἔπαυσαν μέχρι τέλους ἀγωνιζόμενοι γενναίως, ἀν' ὅχι πάντοτε συνετῶς, ὑπὲρ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ κράτους αὐτῶν, ἐξηκολούθησαν ἀναδεικνύοντες, ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, ἐξαιρέτους πο-

λιτικές, στρατιωτικές και ήθικας ἀρετάς. Οὐδεμία λοιπὸν ὑπάρχει ἀναλογία μεταξύ τῶν αἰτιῶν τῆς ταχείας ἀκμῆς καὶ παρακμῆς τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας καὶ τῶν ἀσιανῶν ἐπικρατειῶν. Τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπηρτίσθη, ὅπως τὰ ἀσιανά, διὰ κατὰκτῆσεων, ἀλλὰ κυρίως διὰ τῆς οἰκιοβελοῦς συνομολογίας πολλῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ ἀπὸ τῶν Περσῶν κινδύνου, διὰ κοινοῦ ἀγῶνος, διευθυνομένου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· καὶ ἐπειδὴ τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ἐθνικόν, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἀνεδείχθησαν ἐπιτήδειοι περὶ τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ἡ ἡγεμονία αὐτῶν καὶ συνετέθη καὶ ἤκμασεν ἐν βραχεὶ χρόνῳ διαστήματι. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ συμπληρωθῇ, πρὸ πάντων διότι τάχιστα μετεσχηματίσθη εἰς δεσποτείαν, διότι, ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν εἶχεν ἐτι ἐννοήσει ὅτι κράτος μέγα ἄνω ἰσολιτιτείας δυσκόλως δύναται νὰ συντηρηθῇ· ὅτι 430,000 ψυχαὶ δὲν δύνανται νὰ κυριαρχήσωσιν ἐπὶ μακρὸν πολλῶν ἑκατομμυρίων, καὶ ὅτι μία πόλις δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλῃ διὰ παντός τὴν θέλησιν αὐτῆς εἰς πολλὰς πόλεις ἑκατοντάδας, μάλιστα εἰταν αἱ πόλεις αὗται ἔχωσιν ἰσχυρότατον τὸ αἶσθημα τῆς αὐτονομίας καὶ αὐτοτελείας αὐτῶν. Ἐκ τούτου δὲν ἔπεται, ὡς πολλάκις ἐρρέθη ἐσφαλμένως, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦτο φύσει ἀνεπιτήδειον εἰς συγκρότησιν κράτους μεγάλου· ἔπεται μόνον ὅτι, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, δὲν εἶχεν ἐτι λάβει τὴν πρὸς συγκρότησιν τούτου κράτους ἀπαιτουμένην πολιτικὴν ἐμπειρίαν. Ἀλλ' ἡ τῶν κατὰ μέρος γεγονότων ἐξιστόρησις θέλει ἐξηγήσει τὰς ἀληθείας ταύτας πολὺ εὐκρινέστερον ἢ αἱ γενικαὶ αὗται θεωρίαι καὶ παρατηρήσεις.

Εἶδομεν, ὅτι ἐν ἔτει 456 τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων, παρ' ἐκτὸς τῶν νευτικῶν πόλεων τῶν ὁποίων ἐκυριάρχει, προσέλαβε καὶ ἄπασαν τὴν ἀνατολικὴν στερεὰν Ἑλλάδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίαν, τὴν Λοκρίδα· κατὰ δὲ τὸ 454, αὐτὴ ἡ Σπάρτη ἀνεγνώρισε, διὰ πενταετῶν σπονδῶν, τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἀλλ' ὅτι ἔπραξε τοῦτο ἀκουσίως, ἀπεδείχθη μετ' ὀλίγον, ὅτι, ἐπὶ τῶν πενταετῶν τούτων σπονδῶν, ἐπεχείρησε τὸν δευτέρον ἰσρὸν καλούμενον πόλεμον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ περιορίσῃ

μίσθως τὴν ὁσημέραι προαγομένην ἰσχὺν τῶν Ἀθηναίων. Ἐλάβο-
 ιεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἰπωμεν (σελ. 145), ὅτι, μετὰ τὸν πρῶ-
 τον ἱερὸν πόλεμον, τὸν ἐπὶ Σόλωνος γενόμενον, οἱ κάτοικοι τῶν
 ἑλφῶν διεῖπον κυριαρχικῶς τὰ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ μαντείου, ἀλλ' ὅτι
 ἡ Φωκεὶς ἡμιοισθήτουν τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ ἐκ διαλειμμάτων
 σφετερίζοντο τὴν διοίκησιν τοῦ ἱεροῦ. Ἡδὴ δὲ ἡ τοιαύτη τῶν
 Φωκῶν ἀξίωσις κατ' οὐδένα λόγον δὲν συνέφερεν εἰς τὴν Σπάρτην,
 διότι, κυριαρχούντων τῶν Ἀθηναίων ἐν Φωκίᾳ, ἦτο πρόδηλον ὅτι
 οὗτοι, διὰ τῶν Φωκῶν, θέλουσιν ἄρχει καὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαν-
 τείου, τοῦ ὁποίου τὸ ἡθικὸν κράτος ἦτο μέγα καθ' ὅλην τὴν Ἑλ-
 λάδα. Ὅθεν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπεμψαν εἰς Δελφούς στρατὸν, ἐξέβα-
 λον ἐκεῖθεν τοὺς σφετερισθέντας τὴν διοίκησιν τοῦ ναοῦ Φωκεῖς καὶ
 ἐπέδωκαν τὴν διοίκησιν ταύτην εἰς τοὺς ἐγγχωρίους τῶν Δελφῶν
 κατοίκους. Ἀμα ὁμως ὑπεχώρησαν οἱ Σπαρτιᾶται, ἐστράτευσαν οἱ
 Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς Δελφούς καὶ παρέδωκαν πάλιν εἰς τοὺς Φω-
 κεῖς τὸ ἱερόν.

Περὶ τὰ μέσα λοιπὸν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ ἡγε-
 μονία τῶν Ἀθηναίων ἐφαίνετο ἀδιαλείπτως προαγομένη· ἀλλ' ἐν
 τῇ ἀκμῇ αὐτῆς ταύτῃ, ἡκρωτηριάσθη αἰῶνης κατὰ πρῶτον τῷ
 147. Τὰς ναυτικὰς πόλεις συνεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι κυρίως διὰ τοῦ
 ἱππλοῦ αὐτῶν, τοῦ ὁποίου μοῖραί τινες δὲν ἔπαυον περιπλεύσαι
 τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν· πρὸς δὲ καὶ διότι αἱ πόλεις αὗται, τὸ
 πλεῖστον νῆσοι, ἢ παραλῖαι ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμέναι, οὔτε νὰ
 συνασπισθῶσιν εὐκόλως ἠδύναντο κατὰ τῆς κυριάρχου πόλεως, οὔτε
 νὰ ἐλπίσωσι πρόχειρον ἀπὸ τῆς Σπάρτης βοήθειαν. Ἄλλως εἶχεν
 ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων ὡς πρὸς τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος
 πόλεις. Τούτων, πλὴν τῶν Μεγάρων, ὅπου εἶχον μόνιμον φρουράν,
 ἤρχον οὐχὶ διὰ μόνιμου κατοχῆς, ἀλλὰ παραδόντες αὐτὰς εἰς χεῖ-
 ρας τῶν ἐγγχωρίων ὅσοι ἦσαν ἢ ἐλέγοντο δημοκρατικοὶ καὶ διε-
 τέλουν ἀφωσιωμένοι εἰς τοὺς Ἀθηναίους, διότι διὰ τῆς προστασίας
 αὐτῶν ὑπερίσχυον καὶ κατέστρεπον τοὺς ἀντιπάλους, ἐξορίζοντες
 τοὺς κυριωτέρους ἐξ αὐτῶν, ὄντας ἢ λεγομένους ὀλιγαρχικούς. Οἱ
 ἱζόριστοι οὗτοι ἡγωνίζοντο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἀδιακόπως νὰ ἀνακτῇ-

σωσι τὰς πατρίδας, καὶ ἤδη πολλοὶ φυγάδες Βοιωτοὶ, ὡφελομένοι, ὡς λέγεται, ἀπὸ τῆς κακῆς τῶν δημοκρατικῶν διοικήσεως, ἐβόησαν· οἱ δὲ εὐλόγως εἰς τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης, καὶ προσελόντες ἐπικούρους πολλοὺς φυγάδας Φωκεῖς, Λοκρεῖς, Εὐβοεῖς, Αἰγινίτας καὶ ἄλλους, κατέλαβον αἰφνης τὸν Ὀρχομενὸν, τὴν Χαϊρώνειαν καὶ τινὰς μικροτέρους τῆς Βοιωτίας πόλεις. Ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Τολμίδης ἐστράτευσε μὲν ἀμέσως ἐπ' αὐτοὺς, ἔχων 1000 Ἀθηναίους ὁπλίτας καὶ τοὺς προσήκοντας συμμάχους· ἀλλὰ τὸ ἐπιχειρημα ἐγένετο, ὡς φαίνεται, παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ Περικλέους, ὅχι μετ' ἀποχρώσεως δυνάμεως καὶ περισκέψεως· ὥστε ὁ Τολμίδης, προσβληθεὶς περὶ Κορώνειαν, ἔπαθεν ἥτταν ὀλεθρίαν, καθ' ἣν ἐπεσον μὲν αὐτὸς τε ὁ στρατηγὸς καὶ πολλοὶ ὁπλίται, πολλοὶ δὲ καὶ ἤχμαλυνεύθησαν. Τούτους δὲ, ἀνήκοντας εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένη, θέλοντες οἱ Ἀθηναῖοι νὰ λυτρώσωσιν, ἠναγκάσθησαν, διὰ συνομολογίας, νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βοιωτίας, τῆς ὅποιας ἅπασαι αἱ πόλεις κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατέστησαν ἀπὸ συμμάχων, ἔχθισται τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὴν Πλαταιέων, οἵτινες παρέμειναν στενῶς, ὡς ἄλλοτε, μετὰ τούτων συνδεδεμένοι. Οἱ δ' ἐν Βοιωτίᾳ οὕτω θριαμβεύσαντες φυγάδες, ἐπέτυχον παρομοίως καὶ ἐν Φωκίδι καὶ ἐν Λοκρίδι· καὶ μήτε ἐκ ταῦτα ἀρκούμενοι, ἐπέξετειναν τὴν ἐπανάστασιν μέχρι τῆς Εὐβοίας. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον οἱ Ἀθηναῖοι ἐξέπεμψαν πρὸς τὸν τὸν Περικλέα μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς· πρὶν ὅμως οὕτως συμπληρώσῃ τὴν χεῖρσιν τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων, μανθάνει ὅτι ἀπέρστησαν καὶ οἱ Μεγαρεῖς, καὶ ὅτι ἀποβαλόντες τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς πόλεως, περιώρισαν αὐτοὺς εἰς τοὺς δύο λιμένας, τὴν Νίσσαν καὶ τὰς Πηγάς· ὅθεν ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, τὸς μᾶλλον ὅσω μετ' ὀλίγον ἐνέβαλεν εἰς αὐτήν, διὰ τῆς Μεγαρόσης· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Πλειστοάναξ, εἴτε παρελθόντος τῆς πενταετοῦς ἐκεχειρίας, εἴτε περὶ τὰ τέλη ἀπλῶς οὐσης. Κατ' ὅταν ταχίαν, οἱ Σπαρτιαῖται καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Πελοποννήσιοι δὲ προεχώρησαν ἐπέκεινα τῆς Ἐλευσίνος καὶ τοῦ Θριασίου πεδίου, δωροδοκηέντες, ὡς βεβαιοῦται, ὑπὸ τοῦ Περικλέους, καὶ διότι πιθανῶς δὲν εἶχον ἱκανὴν δύναμιν. Ἄμα δ' ὑπεχώρησαν, ὁ Περικλῆς

ἵπανῆλθεν εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ καθυπέταξεν αὐτὴν ὀλοσχερῶς. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐνόμισεν ὅτι εἶναι μάταιον νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἢ Ἀθηναῖοι τὸν ἀγῶνα ἵνα ἀναλάβωσι τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς κτήσεως καὶ ὅτι ἡ φρόνησις ἀπῆται νὰ παραχωρήσωσι καὶ ὅσας τοιαύτας ἐσωζον ἔτι ἐν Πελοποννήσῳ τε καὶ περὶ αὐτήν, ἀρχοῦμενοι εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς μακρὰν τῆς ἰδίας Ἑλλάδος παραλίας. Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 445 ἔτους, ἐπὶ τῇ συμβούλῃ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, συνωμολόγησαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς συμμάχους τούτων τριακονταετείς σπονδὰς, δυνάμει τῶν ὁποίων ἀπέδωκον τὴν Νίσαιαν, τὰς Πηγὰς, τὴν Τροιζῆνα, τὴν Ἀχαΐαν, καὶ συνῆνεσαν ὥστε οἱ Μεγαρεῖς νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης.

Ὁ Περικλῆς ἤλπισεν, ὅτι διὰ τῆς θυσίας ταύτης τῶν ἡπειρωτικῶν κτήσεων θέλει ἐξασφαλισθῇ τὸ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κτήσεων κράτος τῶν Ἀθηναίων, διότι οὗτοι, θαλασσοκρατοῦντες, εὐχερῶς συνεῖχον τὰς τελευταίας, ἐνῶ τὰς πρώτας δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποκτήσωσι, διατηρήσωσιν ἢ ἀνακτήσωσι, μὴ ὄντες κατὰ ξηρὰν ἐνάμιλλοι τῶν Πελοποννησίων. Καὶ εἶχε δίκαιον ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ δίκαιον, διὰ τὴν πλημμελῆ βράσιν τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέτρεπον, ὡς γνωστὸν, εἰς τοὺς πολίτας τῶν πόλεων ὅσαι ἐτάσσοντο ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν τὰ κυριαρχικά τοῦ πολίτου τοῦ ὅλου κράτους δικαιώματα· οἱ πολῖται οὗτοι ἐξακολουθοῦν μὲν ὄντες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐλεύθεροι τῶν ἰδίων πόλεων πολῖται, ἀλλὰ τὸ κράτος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ μόνων τῶν τριφυρίων Ἀθηναίων ἀνδρῶν· ἐντεῦθεν οὐδεμία ὑπῆρχε ταυτότης, ἐνότης, ἰσότης δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων μετὰ τῆς πρωτευσούσης καὶ τῶν ὑποτελῶν πόλεων. Ἐξεναντίας αἱ τελευταῖαι αὐταὶ ἐθεώρουν ἑαυτὰς ὡς δεδουλωμένας εἰς τὴν πρώτην, ἀφ' ἧς μάλιστα ἐποχῆς, παύσαντος τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου, ἐξέλιπεν ὅλως ἡ εὐγενὴς ἀφορμὴ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων ἐνώσεως· ὥστε ἀπίθανον ἦτο ὅτι καὶ τὸ ἄλλο ἑλληνικὸν ἔθνος θέλει ἀποφασίσαι νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν τύχην τῶν πόλεων τούτων. Ζήτημα δὲ ὑπῆρχεν ἂν καὶ αὐταὶ θέλουσιν ἐπὶ μακρὸν ἀνεχθῇ τὴν ἀπόλυτον ἐκείνην δεσποτείαν τῶν ἀλίγων Ἀ-

θηναίων. Βέβαιον όμως ἦτο ὅτι ἡ δεσποτεία αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ χρόνον τινά, εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὄρφ· ὅν προέτεινεν ὁ Περικλῆς, ἐπὶ τῷ ὄρφ δηλαδὴ τοῦ νὰ παραιτηθῇ πάσης ἡπειρωτικῆς κτήσεως. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέσθσαν νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν ὀρθὴν ταύτην κρίσιν, ὅσῳ προσβλητικὴ καὶ ἂν ἦτο τῆς φιλοτιμίας των, διὰ τοῦτο τὰ πράγματα αὐτῶν καλῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐβάδισαν, ἡ δ' ἐποχὴ αὕτη, ἡ μεταξὺ τῶν τριακονταστῶν σπονδῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ διαρκέσασα 15 περίπου ἔτη, δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον τῆς προτέρας ἐποχῆς λαμπρά, καὶ τοι παθούσης τότε τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν τὸν προεκτεθέντα ἀκρωτηριασμόν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἴσχυσεν εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ὁ Περικλῆς ἐν Ἀθήναις, καθ' οὗτω· εἰπεῖν ἐμονάρχησε τῆς πόλεως. Μέχρι τοῦ 457 ἔτους, ἦτοι μέχρι τῆς δολοφονίας τοῦ Ἐριάλτου, ὁ Περικλῆς οὐδὲ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πολιτικῆς μερίδος ἐπρώτευσ, διότι ὁ Ἐριάλτης φαίνεται διατελέσας ἰσχυρότερος αὐτοῦ. Ἐπειτα ἐνόσω ἔζη ὁ Κίμων, δηλαδὴ μέχρι τοῦ 449 ἔτους, ἡ ἀπαράμιλλος αὐτοῦ στρατιωτικὴ δόξα ἐπεσκίαζεν ὅπως οὖν τὸ πολιτικὸν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ ἀξίωμα. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Κίμωνος, ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίς ἐπέτυχεν ἀρχηγὸν ὅστις δὲν ἦτο μὲν λαμπρὸς ὅσον ὁ ἐπ' Εὐρυμέδοντι ποταμῷ νικητὴς, ἔχων ὅμως προτερήματα καὶ χαρακτῆρα ἀναλογώτερα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν προτερημάτων τοῦ Περικλέους, κατέστη ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐπικινδυνότερος τούτου ἀνταγωνιστῆς. Ὁ νέος ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἦτο συγγενὴς στενὸς τοῦ Κίμωνος, καὶ ὠνομάζετο Θουκυδίδης Μελησίου, ἐκ τοῦ δήμου τῆς Ἀλωπεκίης· ἄλλος περὰ τὸν ἱστορικὸν Θουκυδίδην Ὀλόρου, τὸν Ἀλιμούσιον. Ἦτο δὲ πολιτικὸς ἀνὴρ καὶ ῥήτωρ μᾶλλον ἢ στρατηγός, εἰ καὶ πρὸς ἑκατέραν τὴν ὑπηρεσίαν ἱκανός, ὅπως ἅπαντες οἱ τότε προϊστάμενοι τῶν πραγμάτων ἄνδρες. Ὁ Θουκυδίδης διωργάνωσε τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ μερίδα ἐπιτηδεύοντα πρὸς τὴν κατὰ τῶν πολλῶν πάλην, πείσας τοὺς ὑπαδούς του νὰ φοιτῶσι τακτικῶς εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, νὰ κατέχωσιν ἐνταῦθα ἰδίαν τινὰ θέσιν, νὰ δοίζωσιν ἐκ προοιμίου τοῖς

μέλλοντας ἐκάστοτε νὰ ἀγορεύσωσιν ἄνδρας, νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτοὺς διὰ τῶν ἐπιδοκιμασιῶν, καὶ ἐνὶ λόγῳ καθυπέβαλε τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς πειθαρχίαν καὶ τάξιν τὴν αὐτήν, ὥστε, εἰ καὶ εὐαριθμότεροι τῶν ὑπεναντιῶν, ἀπέβησαν ὅμως πολὺ πρὸς τούτους ἐπιφοβώτεροι ἢ ἄλλοτε. Ἦτο δὲ ὁ Θουκυδίδης καὶ ῥήτωρ ἐξαιρετος, μόνου τοῦ Περικλέους κατὰ τοῦτο ὑποδεέστερος, καὶ ἴσως ἐνάμιλλος μέχρι τινὸς αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Θουκυδίδης κατέλειπεν ἡμῖν εἰκόνα θαυμαστὴν τῶν περὶ τοὺς λόγους ἀγώνων αὐτοῦ πρὸς Περικλέα· διότι λέγεται, ὅτι ἐρωτηθεὶς ποτε ὑπὸ Ἀρχιδάμου, τοῦ Δακεδαίμονίων βασιλέως, εἰν αὐτὸς ἢ ὁ Περικλῆς παλαιὴ βέλτιον, αὐτὸς ἀπεκρίθη, ἐγὼ καταβαλὼ παλαιῶν, ἐκείνος ἀντιλέγων ὡς οὐ πέπτωκε, νικᾷ, καὶ μεταπίθεται τοὺς ὀρώνας. »

Ἡ πάλῃ αὕτη δὲν περιστρέφετο, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀπὸ τῶν ὀλίγων σωζομένων εἰδήσεων, περὶ τοὺς ποικίλους πολιτικούς καὶ κοινωνικούς νεωτερισμοὺς ὅσοι ἐγίνοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Ἀθήναις. Βεβαίως οἱ περὶ τὸν Θουκυδίδην δὲν ἔβλεπον εὐχαρίστως τοὺς νεωτερισμοὺς τούτους· ἀλλ' ὁ συνετὸς αὐτῶν ἀρχηγὸς ἡνῶει ὅτι πᾶσα ἀντίπραξις εἰς τὰ πολυειδῆ πλεονεκτήματα τὰ ἐπιδαψιλευθέντα τότε εἰς τοὺς πολλοὺς, ἤθελεν εἶναι ματαία. Ὅθεν ἐξελέξατο ἄλλο συζητήσεως στάδιον. Ὁ Περικλῆς, καθὼς εἶδομεν, ἤθελε, διὰ κοινῆς εἰρήνης πρὸς τε τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας, νὰ παγιώσῃ τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς φόρους τοὺς ὁποίους δὲν ἔπαυον καταβάλλοντες οἱ ὑποτελεῖς σύμμαχοι, τοῦλάχιστον τοὺς πλείστους τῶν φόρων τούτων, εἰς διακόσμησιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη ἐξασφαλίζει τοὺς συμμάχους ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δαπανήσῃ τὰ παρ' αὐτῶν τελούμενα χρήματα κατὰ τὸ αὐτῇ δοκοῦν. Κατὰ τοῦ τοιούτου πολιτεύματος ἐξάνιστατο ὁ Θουκυδίδης, κραυγάζων, ὅτι ὁ δῆμος ἀδοξεῖ καὶ κατηγορεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, μεταχειριζόμενος τὰ κοινὰ αὐτῶν χρήματα εἰς ἰδίαν χρεῖαν, καὶ οὐχὶ πρὸς ἐξαχολούθησιν τοῦ κατὰ βαρβάρων πολέμου. Περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν δύο τούτων δοξασιῶν, δὲν πρέπει νὰ λησμενήσωμεν τὴν πλημμελῆ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηναίων βάσιν, ὡς ἐκ τῆς ὁ-

ποίας ἀμφοτέραι περιεστρέφοντο εἰς πλημμελῆ τινα κύκλον. Τῷ ὄντι ἡ συμμαχία συνέστη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς κατὰ Περσῶν ἐμύνης καὶ ἐπὶ τούτῳ κατεβάλλοντο οἱ φόροι τῶν πόλεων· ἀλλ' ἐν ἡ ἐποχῇ οἱ Πέρσαι, εἴτε διὰ ῥητῆς συνθήκης, εἴτε καὶ ἄνευ συνθήκης, ὑπεχώρησαν ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς θαλάσσης καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς παραλίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐξακολούθησις τοῦ πρὸς αὐτοὺς πολέμου ἀπέβη ἄσκοπος· πάλιν δὲ, ἐπεὶ οὕτω ἔπαυσεν ἡ ἀρχικὴ ἐφορμὴ τῆς συμμαχίας, ἡ ἐξακολούθησις τῆς φορολογίας τῶν πόλεων, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ αὐθαίρετος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων χρῆσις τῶν φόρων τούτων, ἦτο ἄδικος. Ἡ μόνη σκόπιμος καὶ δικαία λύσις τοῦ ἔσθματος τούτου ἤθελεν εἶναι νὰ ὁμολογήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῶν Περσῶν ἔπαυσεν ἡ ἀρχικὴ ἐφορμὴ τῆς συστάσεως τῆς συμμαχίας, ὅτι ὅμως τὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπῆτει ὄχι μόνον νὰ μὴ διαλυθῇ τὸ ἐντεῦθεν παραχθὲν κράτος, ἀλλὰ, εἰ δυνατόν, νὰ περιλάβῃ ἀπάσας τὰς ἐλληνίδας πόλεις νὰ ἀνακηρύξωσι δὲ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι οὐχὶ αὐτογνωμόνας, ἀλλὰ συγκαλοῦντες κοινὴν τῶν συμμάχων σύνοδον, ἥτις νὰ ὁρίσῃ τὸν νόμον τοῦ κράτους τούτου σκοπόν, καὶ νὰ θεσπίσῃ τὴν πρακτικὴν συγκρότησιν βουλῆς ἀντιπροσωπευούσης μὲν ἀπάσας τὰς πόλεις, κωνοζούσης δὲ ἐκάστοτε τοὺς πληρωτέους φόρους, τὴν χρῆσιν αὐτῶν, τὴν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναμιν, τὰς ἀμοιβαίας ὁρμίσσεις τῶν πόλεων κ. τ. τ. ἐνὶ λόγῳ νὰ ἀπαρτίσῃ, ἀντὶ τοῦ κρᾶτους αὐτοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου ἐδέσποζον ἀπολύτως καὶ αὐτογνωμόνως οἱ Ἀθηναῖοι, κράτος ἐλληνικόν, τοῦ ὁποίου νὰ μετέχῃσι πάντες οἱ Ἕλληνες ἐπὶ ἰσοῖς δικαίαις καὶ ἐπὶ ἰσοῖς ὑποχρεώσεσι. Κατὰ δυστυχίαν μέχρι τῆς περιωπῆς τοιαύτης ἰσοπολιτείας δὲν φαίνονται ἀνυψωθέντες οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Περικλῆς, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀπὸ τῶν σωζομένων περὶ αὐτῶν ἀτελῶν εἰδήσεων· ἀμφοτέρωι μᾶλλον ἐπεδίωκον τὴν διατήρησιν τῆς κυριαρχίας τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ διεφώνουν μόνον περὶ τὰς προφάσεις δι' ὧν ἐζήτουν νὰ δικαιολογήσωσι τὴν κυριαρχίαν ταύτην. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ προφάσεις τοῦ Περικλέους ἦσαν τοῦλάχιστον πρακτικώτεραι τῶν τοῦ Θουκυδίδου προφάσεων. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ἀπαιτῶν τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ

πολέμου, πολέμου οὐχὶ πλέον ἀμυντικοῦ, ἀλλὰ ἐπιθετικοῦ, ἀπῆ-
τει τὴν ἐναρξιν ἀγῶνος τοῦ ὁποίου τέλος δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔναι εἰμὴ
ἢ κατάλυσις τοῦ περσικοῦ κράτους, ἢ δὲ διεξαγωγή ὑπερέβαινε
τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων· ἐνῷ ὁ
Περικλῆς ἀπῆτει ἀπλῶς τὴν διατήρησιν τῶν καθεστώτων. Καὶ ἐ-
πειδὴ λοιπὸν τοῦ Περικλέους τὸ σύστημα ἦτο ὀλιγώτερον ἐπισφα-
λές καὶ μᾶλλον εὐπρόσδεκτον, διὰ τοῦτο ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπερίσχυ-
σεν ἐπὶ τέλους, καὶ μετὰ ἐξαστεῖς ἀγῶνας ἐπέτυχε, περὶ τὸ 443-
442 ἔτος, τὸν ἐξοστρακισμόν τοῦ Θουκυδίδου καὶ τὴν διάλυσιν
τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ μερίδος, ἢ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, ἐταιρείας,
κυβερνήσας ἕκτοτε μόνος τὰ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν πράγματα,
μέχρι σχεδὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ὁ Περικλῆς ἐπεχείρησεν ἤδη τὴν ἀδικαίωτον συμπλήρωσιν τοῦ
πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος· καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀ-
πηρτίσθησάν τινες τῶν μισθοδοτικῶν καὶ αἱ πλείους τῶν κληρουχι-
κῶν καὶ τῶν οἰκοδομικῶν διατάξεων, ὅσαι συνδέονται μετὰ τοῦ ὀνό-
ματος αὐτοῦ. Περὶ τῶν διατάξεων τούτων ὠμιλήσαμεν ἄλλοτε ἐν
ἐκτάσει ὑπὸ τοῦ (σελ. 554-564)· ὅθεν ἐνταῦθα δὲν θέλομεν ἐπιφέ-
ρει ὀλίγα τινὰ ἔτι εἰμὴ περὶ τῶν τότε γενομένων οἰκοδομῶν, οὐ
μόνον διότι αὐτὸς ὁ πνυδαμάτωρ χρόνος, σεβασθεὶς ἐπὶ χιλιάδας
ἔτῶν τὰ λείψανα τῶν ἔργων τούτων, ἐμαρτύρησεν οὕτως εἰπεῖν τὸ
μεγαλεπήβολον τοῦ διαπραξάντος αὐτὰ ἀνδρὸς, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ
τῶν οἰκοδομῶν ἐκείνων ἐπέτυχεν ὁ Περικλῆς τὴν λυσitteλεστέραν
καὶ ὀλοσχερεστέραν τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἐφαρμογήν.
Βεβαίως αἱ μισθοδοσίαι ἔτρεφον πολλοὺς τῶν πολιτῶν καὶ ἐνί-
σχυον τὴν πολιτείαν, διατηροῦσαι αὐτοὺς οὕτω συμπετυκνωμένους
περὶ αὐτήν. Ἐπίσης καὶ αἱ κληρουχίαι παρείχον πόρον ζωῆς εἰς
τοὺς πενεστέρους, ἐνταῦτῳ δὲ ἀπέβαινον πολλαχοῦ τοῦ κράτους
φρουραὶ ἔτοιμοι νὰ καταβάλλωσι τοὺς στασιάζοντας ὑποτελεῖς· ὥστε
ἀμφότεραι αἱ διατάξεις αὗται συνετέλουν εἰς τὴν συντήρησιν πολ-
λῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὅλης κυριαρχίας. Ἀλλὰ τὰ
πολλὰ καὶ ποικίλα κατασκευάσματα, τὰ τότε γεγόμενα, δὲν συν-
ετέλουν μόνον εἰς τὴν συντήρησιν πολλῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐξα-

σφάλισιν τῆς ὅλης κυριαρχίας· διὰ τῶν ἔργων τούτων ἐλαβον πρὸς τούτους πλείστην ὁσπιν ἐπίδοσιν ἡ τέχνη, ἡ ἐμπορία, ἡ βιομηχανία, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν προεκτεήσατο ἡθικῶν τινα ὑπεροχὴν, ἐπιτιμιοτάτην νὰ δικαιώσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις. Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ περικοπῇ τοῦ βίου τοῦ Περικλέους, ἣν παρεθέσαμεν εἰς τὸ προηγουμένον βιβλίον (σελ. 562-563), ἐξήγησεν ἄριστα πῶς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἔργα ἅμα μὲν ἔτρεφον τὸν ἀργὸν καὶ ἀσύντακτον ὄχλον, ἅμα δὲ συνέτρεχον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας· ἀλλ' ὁ μέγας ἀνὴρ προέθετο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν ἔργων τούτων καὶ ἐτέρους σκοπούς, δηλαδὴ, ἀφ' ἐνὸς τὴν ἐχύρωσιν τῆς πόλεως, ἵνα κρατύνη οὕτω τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἀφ' ἐτέρου τὴν διακόσμησιν τῆς πόλεως, ἵνα καταστήσῃ οὕτω αὐτὴν ἀνταξίαν τῆς ἀρχῆς. Ἐτι ζῶντος τοῦ Κίμωνος, τὸ ἄστυ εἶχε συνδεθῇ διὰ δύο μακρῶν τειχῶν μετὰ τοῦ Φαλήρου καὶ μετὰ τοῦ Πειραιῶς (σελ. 544-546)· ἤδη δὲ ἐκτίσθη τρίτον, διάμεσον τείχος, παράλληλον τοῦ πρὸς τὸν Πειραιᾶ φέροντος καὶ μὴ ἀπέχον ἀπὸ τούτου εἰμὴ κατὰ 550 περίπου πόδας, ὥστε ὁ σύνδεσμος τοῦ ἁσπτος μετὰ τοῦ Πειραιῶς ἀπέβη ἐπὶ ἀσφαλέστερος, οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ διακοπῇ καὶ ἂν τυχὸν ὁ ἐχθρὸς ᾔθελεν ἐμβάλει ἐντὸς τοῦ φαληρικοῦ τείχους. Καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν κατεσκευάσθησαν τὰ λαμπρὰ τοῦ Πειραιῶς νεώρια, εἰς ἃ, κατὰ τὸν Ἰσοκράτην, Ἀθηναῖον ῥήτερα ἀκμάσαντα ἐν τῇ ἀκολουθῇ τετάρτῃ ἑκατοντατηρίδι, ἐδαπανήθησαν ὄχι ὀλιγώτερα τῶν 1000 ταλάντων. Ἐνῶ δὲ διὰ τῶν τοιούτων ἔργων ἐκραταίετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ πόλις, ὁ ἐκατόμπεδος Παρθενὼν, τὰ Προπύλαια, τὸ Ὡδεῖον, τὸ ἐν Ἐλευσίνι τελεστήριον καὶ τὰ ἀναρίθμητα ἄλλα καλλιτεχνήματα ὅσα ἐκόσμησαν τὴν ἀκρόπολιν, τὴν πόλιν καὶ ἄπασαν τὴν Ἀττικὴν, περιποιοῦν αὐτῇ λαμπρότητα καθυπερτέραν πάσης ἄλλης ἑλληνικῆς χώρας, μάλιστα ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι μετὰ τῆς ὕλικῆς ταύτης ἀκμῆς συνεδουάζετο ἐξαίρετός τις ἡθικὴ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐφθασεν εἰς τὸν κολορῶνα τῆς δόξης ὁ Σοφοκλῆς, καὶ ἤρχιζε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὁ Εὐριπίδης, καὶ ἀντίχαι ἡ πολιτικὴ εὐγλωττία τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Θουκυδίδου τοῦ Μελεσίου, καὶ ὑπελόγιζεν ὁ ἀστρονόμος Μέτων

τὴν ἀκριβεστέραν τοῦ χρόνου καταμέτρησάν διὰ τοῦ φερωνύμου αὐτοῦ κύκλου καὶ ἔτους· καὶ παρσκευάζοντο νὰ γράψωσι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῶν ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικός· καὶ ἐμελέτα τὰ κατὰ τῶν σοφιστῶν ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ὁ Σωκράτης. Οὐδὲ ἀρκοῦσι ταῦτα πάντα ἵνα δώσωσιν ἡμῖν ἐννοιάν τινα, τοῦ τί ἦσαν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Οἱ ἄνδρες οὐς ἄχρι τοῦδε ἀνεφέρομεν ἦσαν ὅλοι Ἀθηναῖοι τὸ γένος· ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι θησαυροὶ οὐς παρήγεν ἡ πόλις αὕτη, καθάπερ ἀκαταμάχητός τις μαγνήτης, εἴλκυον ἐνταῦθα, ἀπανταχόθεν τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, πάντα τεχνίτην, πάντα φιλόσοφον, πάντα ἱστορικόν, πάντα λόγιον, ὥς εἰς ἱερὰν τινα τῶν Μουσῶν ἐστίαν, ἐν ᾗ καὶ μόνῃ ἠδύναντο νὰ τελειοποιηθῶσι, νὰ ἐκτιμηθῶσι, νὰ βραβευθῶσι προσηκόντως τὰ ἔργα αὐτῶν. Διότι τότε ἔδραμεν ἐκ Σάμου εἰς Ἀθήνας ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος, καὶ διέτριψεν ἐνταῦθα ἐπὶ τινα ἔτη, καὶ ἀπεθαύμασε τὸν Περικλέα, περὶ οὗ λέγει που ἐν ταῖς ἱστορίαις, ὅτι ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἀγαρίστη ἀέγκυος ἐοῦσα, εἶδε ὄψιν ἐν τῷ ὕπνῳ· ἐδόκεε δὲ λέοντα τεκεῖν· καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τίκτει Περικλέα Ξανθίππῳ. » Ἐνώπιον δὲ τοῦ δήμου ἐκείνου ὃν τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ περιφανῶς ἐχαρκτήρισεν, ἀπαγγείλας ὁ Ἡρόδοτος τινὰς τῶν ἱστορικῶν, ἐν τῇ μεγάλῃ πανηγύρει τῶν Πενταθηναίων τοῦ 446 ἔτους, ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅπως σπανίως οἱ μεγαλοπρεπέστεροι τῶν μοναρχῶν ἐβράβευσαν τοὺς ἀριστεὰς τῶν λόγων, λαβὼν 40 τάλαντα, ἥτοι 60,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ἰσοδυναμούσας πρὸς 400,000 καὶ ἐπέκεινα σημερινῶν. Τότε συνέρρευσαν ἐπίσης εἰς Ἀθήνας ὁ Κλαζομένιος Ἀναξαγόρας, ὁ Ἑλεάτης Ζήνων, ὁ Ἀθηναῖος Πρωταγόρας, ἅπαντες φίλοι τοῦ Περικλέους διατελέσαντες, ἅπαντες πολλάκις πρὸς αὐτὸν συζητήσαντες περὶ τῶν ὑψηλοτέρων τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς περὶ τοὺς λόγους τέχνης ζητημάτων. Τότε προσελθὼν ὁ Μιλήσιος Ἰππόδαμος, φυσικὸς ὀνομαστός καὶ ἀρχιτέκτων ἐπὶ ὀνομαστότερος, ἐπεστάτησε τὴν κατασκευὴν τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς καὶ ἐσχέδιασεν ὀρθογωνίους τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, ἐνῶ πρότερον πᾶσαι αἱ πόλεις, καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, ἦσαν κατεσκευασμέναι ἀνευ συμμετρίας, πλάτους ἢ μήκους τῶν ὁδῶν, οἱ δὲ ἐγγνώμονες Ἀθηναῖοι ἀπέδωκαν τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου εἰς τὴν ἀγο-

ρὴν τοῦ Πειραιῶς, καλέσαντες αὐτὴν Ἰπποδάμειον ἀγοράν. Τότε ὁ
Θάσιος Πολύγνωτος, ὁ πρὸ καιροῦ εἰς Ἀθήνας μετοικήσας, καί
φίλος διατελέσας τοῦ Κίμωνος, καὶ τὸ τοῦ πολέμου δικαίωμα ἐν-
ταῦθα λαβὼν, καὶ εἰς ἀνταμοιβὴν τοῦ ἀξιώματος τούτου δωρεὰν
ζωγραφήσας τὸ Θησεῖον καὶ τὴν Πινακοθήκην καὶ πλεῖστα ἄλλα
λαμπρά τῆς πόλεως ἔργα, ἐσύστησε σχολὴν ζωγραφικῆς, ἥτις ἐ-
νεδείχθη πρωτίστη τῆς Ἑλλάδος καὶ παρήγαγε μαθητὰς περὶ
μοῦς, τοὺς Ἀθηναίους Μίκωνα καὶ Πάναινον, τὸν Κολοφώνιον Δω-
νύσιον καὶ ἄλλους. Ὡς τε ἂν αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἐκυριάρχουν τῆς ὅλης
Ἑλλάδος, ἂν καὶ τοῦ μέρους αὐτῆς, οὐ προϊέσταντο, δὲν ἐδέσκατο
διὰ κοινῆς τῶν πόλεων συνομολογίας, ἀναμφισβητήτως ὅμως εἶχον
ἀποδοῆ ἢ πνευματικὴν πρωτεύουσα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἐκ δὲ
τούτου ὠφελούμενος ὁ Περικλῆς, ἔφερεν εἰς μέσον, ὀλίγον μετὰ τὴν
ἐναρξιν τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, βούλευμά τι, τὸ ὅποιον ἐκ
πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο μέλλον ἐπὶ τέλους νὰ πραγματωσῇ τὸ ὄνει-
ρον τὸ τοσάκις ἐπὶ ματαίῳ ἐπιδιωχθὲν ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους,
κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περίοδον, τὸ ὄνειρον τῆς ὁλο-
σχεροῦς αὐτοῦ ἐνώσεως. Διότι, ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ, ἐγγράφοντες
ψήφισμα δι' οὗ πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ ὅπουδ' ἴποτε κατοικοῦντες
Εὐρώπης, ἢ τῆς Ἀσίας, παρεκαλοῦντο νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας ἄν-
τιπροσώπους, ἐπιτετραμμένους νὰ βουλευθῶσι· 1^{ον} περὶ τῆς ἀνα-
κοδομήσεως τῶν ἱερῶν ἃ κατέπρησαν οἱ βάρβαροι· 2^{ον} περὶ τῆς ἐκ-
πληρώσεως τῶν εὐχῶν αἵτινες, ἐπὶ τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς, ἐγέν-
νοντο πρὸς τοὺς θεοὺς, καὶ 3^{ον} ὅπως πάντες ἀδεῶς πλέωσι τὴν θά-
λασσαν καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν. α' Ἐπὶ ταῦτα, λέγει ὁ ἱστορὸς
τοῦτο Πλούταρχος, ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πεντή-
κοντα ἔτη γεγονότων ἐπέμψθησαν, ὧν πέντε μὲν, Ἰωνας καὶ Δω-
ριεῖς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ, καὶ νησιώτας ἄχρι Λέσβου καὶ Ρόδου παρ-
κάλουν· πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου
τόπους ἐπέστειλαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίαν
καὶ Πελοπόννησον, ἐκ δὲ ταύτης, διὰ Λοκρῶν ἐπὶ τὴν πρόσειον
Ἠπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεστάλησαν· οἱ δὲ λα-
οὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίους, καὶ τὸν Μελιέαν κόλπον, καὶ Φθιώ-
τας, καὶ Ἀχαιοὺς, καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπεύθοντες ἰσάει

καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων, ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος. »

Ἔτι προετίθετο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου, ὁ Περικλῆς ; Προηρείτο ἄρα γε, διὰ τῆς κοινῆς ταύτης συνόδου, νὰ ἐνώσῃ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσοπολιτείας, ἥτις καὶ μόνῃ ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν συμπλήρωσιν καὶ τὴν παγίωσιν τοῦ τοιοῦτου κράτους ; Ἐπειδὴ τὸ τελευταῖον τῶν τριῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν ἐμελλε νὰ βουλευθῇ ἡ σύνοδος αὕτη, ἦτοι ἡ ὑπὲρ πάντων ἐξασφάλις τῆς θαλασσοπορίας, ἦτο εἰς τῶν κυριωτέρων σκοπῶν δι' οὓς εἶχε, πρὸ 45 περίπου ἐτῶν, συγκροτηθῇ ἡ ἐν Αἰθῶν σύνοδος (σελ. 545), ἡδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ Περικλῆς, θυσιαζὼν τὴν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθοῦσαν κυριαρχικὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων ὡς πρὸς μίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μοῖραν, ἤθελε νὰ ἐπανεέλθῃ ὡς πρὸς τὸ ὅλον ἔθνος, εἰς τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ὠρμήθη ἡ πρώτη ἐκείνη σύνοδος. Τούτου ὅμως τεθέντος, διατί θεωρῶν μετ' ὀλίγον ἀποτυχοῦσαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ ἕνεκα τῆς δυσπιστίας τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες ἠξίουσαν ὅτι ἡ νέα συνέλευσις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ μηχανήμα, δι' οὗ προέκειτο νὰ δουλωθῇ σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔστειλαν παντάπασιν ἀντιπροσώπους εἰς Ἀθήνας, διατί ὁ Περικλῆς δὲν ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον τὴν εἰλικρίνειαν τῶν Ἀθηναίων, συγκαλῶν μερικὴν συνέλευσιν μόνων τῶν ὑποτελῶν πόλεων, καὶ ἐπιτρέπων αὐτῇ τὴν ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσοπολιτείας μεταρρύθμισιν τοῦ κράτους ; Ἄν οὕτως ἐπολιτεύετο, ἤθελεν ἐμπράκτως ἀποδείξει τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτικοῦ τῶν Ἀθηναίων συστήματος, ἤθελεν ἀφαιρέσει ἐκ μέσου τὰ παράπονα τῶν ὑποτελῶν πόλεων, ἤθελεν ἀποστομῶσαι τοὺς Πελοποννησίους καὶ ἰδίως τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἤθελε βεβαίως ἐπιτύχει τὴν ἐνωσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν τοιοῦτον ἔπραξεν, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν, ἡ ὅτι οὐδέποτε ἔβαλε κατὰ νοῦν τὴν ἐπάνοδον εἰς ἀρχὰς ἰσοδικαίους, ἡ ὅτι, καὶ ἐὰν ἐμελέτησε τοιοῦτόν τι, δὲν ἐτόλμησε νὰ τὸ ἐκτελέσῃ, διότι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπείθετο νὰ παρατιθῇ τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος.

Ὅπως δὴ ποτε τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους δὲν ἐξετελέσθη ὅσα λαμπρὰ καὶ ἂν ἀπέβαιναν ὁσπμέραι ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ὅσα φιλολογουμένη καὶ ἂν καθίστατο ἡ ὕλική καὶ ἡ ἡθικὴ αἰτίας ὑπερή, ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι αἰσθημά τι ἐθνικὸν σφοδρότατον, τὸ αἶσθημα τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς αὐτοτελείας, τὸ ὅποιον ἡ κυριαρχία τῆς πόλεως ἐκείνης καιρίως προσέβαλλε καὶ ἔνεκα τοῦ ὁποίου αἱ μὲν ὑποτελεῖς ἤδη γενόμεναι πόλεις ἡγανάκτουσαν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, αἱ δὲ ἐτι ἐλευθερίαι ἐφοβούντο μήπως πάθωσι τὰ αὐτά. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐστήριζον τὸ κράτος αὐτῶν ἐκ μόνης τῆς βίας· ἂν δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ὑποτελεῖς τὴν ἰσπολιτείαν, ἐπεχείρησαν νὰ παγιδεύσωσιν αὐτοὺς δι' ἑτέρου ἡθικοῦ δελεάσματος, τούτου, ὅτι ὑπεστήριζον ἂν ὄχι παντοῦ καὶ πάντοτε, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ὅμως, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, τοὺς δημοκρατικούς· διὸ συνήθως αἱ ἀποστασίαι διεξηγοῦντο ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὁ δὲ δῆμος, ὁ διὰ τῶν Ἀθηναίων ἔχων τὰ πράγματα, ἦτο πολλάκις εὖνους καὶ πιστὸς εἰς αὐτούς. Ἀλλ' εἶναι ὁμῶς ἀληθές, ὅτι καὶ δημοκρατικοὶ καὶ ὀλιγαρχικοὶ κατεπέμψοντο ἐξίσου 1^{ον} διὰ τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐπιβεβλημένου φόρου· 2^{ον} διὰ τῆς ὑποχρέωσης τοῦ νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις διασπῆρια τὰς πλείστας τῶν δικῶν αὐτῶν, καὶ 3^{ον} διὰ τῶν ἀπειρῶν καταχρήσεων εἰς ἃς ἐξώκελλον οἱ Ἀθηναῖοι κληροῦχοι, στρατηγοὶ, τριήραρχοι, ναῦται, ἐπιστάται, φρουροὶ ἢ καὶ ἀπλῶς ιδιώται, ὅτινες ἅπαντες, ὡφελούμενοι ἀπὸ τῆς κυριαρχικῆς αὐτῶν θέσεως, κατέθλιβον πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τοὺς ὑπηκόους. Ἐντεῖθεν, ἐνῶ μία μερίς, ἡ ὀλιγαρχικὴ, ἦτο αἰείποτε πολεμία εἰς τὴν δεσποτείαν ταύτην, ἡ ἑτέρα, ἡ δημοκρατικὴ, ἐξηγόραζε τὴν κατοχὴν τῶν πραγμάτων διὰ τοσούτων θυσιῶν, ὥστε ἐπὶ τέλους τὸ αἶσθημα τῆς αὐτονομίας ἀπέβαιεν ἐπικρατέστατον, καὶ, καθὼς λέγει πού ὁ Θουκυδίδης, αἱ πόλεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προτιμῇσιν τὴν δουλείαν, τῆς ἐλευθερίας, ὑφ' ὁποιοῦνδή ποτε πολίτευμα, εἴτε δηλαδὴ δημοκρατούμεναι, εἴτε ὀλιγαρχούμεναι· « οὐ γὰρ βουλήσεσθαι αὐτοὺς μετ' ὀλιγαρχίας ἢ δημοκρατίας δουλεύειν μᾶλλον, ἢ, μεθ' ὁποτέρου ἂν τύχωσι τούτων, ἐλευθέρους εἶναι. » Τὸ μέγα λοιπὸν καὶ λαμπρὸν ἐκεῖνο κράτος τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς ἡμῶν ἐρείδετο· τὰ

ώραία ἐκεῖνα καὶ ποικίλα ἄνθη τῆς ποιήσεως, τῆς καλλιτεχνίας, τῆς ῥητορικῆς, τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ κρατῆρος ἐφύοντο· ὁ δὲ κρατῆρ οὗτος, ὃν εἶδομεν ἤδη πολλάκις ἐκραγέντα διὰ τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Νάξου, τῆς Θάσου, τῆς Βοιωτίας, τῆς Φωκίδος, τῆς Λοκίδος, τῆς Εὐβοίας, τῶν Μεγάρων, ἐμελλε καὶ μετὰ τὰς τριακονταεῖς σπονδὰς καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων παραχώρησιν πάσης ἡπειρωτικῆς κτήσεως, νὰ αἰσῇ ἐκ θεμελίων τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἀποδείξῃ αὐθὺς ὅτι οὐδ' αὐτὴ αὐτῶν ἡ θαλασσοκρατία ἦτο ἀσφαλής.

Ἡ Σάμος, ἡ Χίος καὶ ἡ Λέσθος ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ μόναι τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων πόλεις, αἱ διασώσασαι τὰ ἀρχικὰ δικαίωματα τῆς ἐν Δήλῳ γενομένης ὁμοσπονδίας· διότι παρέμεινον αὐτόνομοι, εἶχον τὰ ὀχυρώματα, τὰ πλοῖα καὶ τὴν ἐνοπλον αὐτῶν δύναμιν, καὶ ὥφειλον μὲν νὰ παρέχῃσι, ζητούμεναι, ἐπιχορίαν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' οὐδένα φόρον ἐπλήρωνον. Τῶν τριῶν τούτων νήσων ἰσχυροτάτη ἦτο, ὡς φαίνεται, ἡ Σάμος, ἥτις ἐν ἔτει ἕκτῳ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, 440-439 πρὸ Χριστοῦ, περιελθοῦσα εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Μιλησίους, κατετρόπωσεν αὐτούς· οἱ δέ, ὄντες σύμμαχοι ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τούτων, τὴν δ' αἶτησιν ταύτην ὑπεστήριξαν καὶ αὐτῶν τῶν Σαμίων τινές, ἀντιπολιτευόμενοι εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ πράγματα ὀλιγαρχικούς· ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλεσαν ἀμαφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη νὰ ὑποβάλωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ἔριν καὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἀπόφασίν των. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σάμιοι δὲν ὑπήκουσαν, ἀπεστάλησαν ἀμέσως ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν νῆσον 40 πλοῖα, τὰ ὅποια κατέστησαν αὐτόθι δημοκρατίαν, κατέλιπον φρουρὰν καὶ ἔλαβον ὁμήρους 50 μὲν παῖδας, ἴσους δὲ ἄνδρας, ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ὀλιγαρχικῶν οἰκογενειῶν, τοὺς ὁποίους κατέθεντο εἰς Ἀῆμον. Ἀλλὰ τινὲς τῶν ὀλιγαρχικῶν τούτων ἐφυγον τότε εἰς τὴν Ἀσιανὴν ἡπειρον, καὶ συνεννοηθέντες πρὸς τὸν σατράπην τῶν Σάρδεων, Πισσοῦθην, καὶ λαβόντες παρ' αὐτοῦ 700 ἐπικούρους, ἐπέρασαν διὰ νυκτὸς εἰς τὴν νῆσον, κατίσχυον τῶν Ἀθηναίων φρουρῶν οὐς ἔπεμψαν πρὸς τὸν Πισσοῦθην, ὡς αἰχ-

μαλώτους, καθήρεσαν τὴν δημοκρατίαν, ἐπέτυχον νὰ ἐκκλέψουν ἐκ Ἀθηνῶν τοὺς ὁμήρους αὐτῶν καὶ ἀπέστησαν ἤδη ἀναφανδὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων· συναπέστησαν δὲ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ Βυζάντια.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ἅμα λαβόντες τὴν δεινὴν ταύτην ἀγγελίαν, ἐπὶσαν ἀμέσως ἐπὶ Σάμον μετὰ πλοίων ἐξήκοντα, ὑπὸ τοὺς δέκα τῷ ἔτους στρατηγούς, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ Περικλῆς αὐτὸς καὶ ὁ Σοφοκλῆς. Ἐκ τῶν πλοίων τούτων, ἑπτακαίδεκα ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ στόλου καὶ ἐξεπέμφθησαν τὰ μὲν εἰς Χίον καὶ εἰς Λέσβον, ἵνα προσλάβωσι τὰς παρὰ τούτων δοτέας ἐπικουρίας, τὰ δὲ ἐπὶ Καρίαν ὡς προσκοποῦ τοῦ φοινικικοῦ στόλου, ὅστις ἐπῆρχετο, ὡς ἐλέγετο, εἰς βοήθειαν τῶν Σαμίων. Μεταξὺ δὲ τῶν εἰς Χίον καὶ Λέσβον ἀπελόντων ἦτο καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὃν τότε ἐν ἀκμῇ, τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τοῦ δήμου, διὰ τὴν κατὰ τὸ προηγουμένον ἔτος λαμπρὰν ἐπιτυχίαν τῆς Ἀντιγόνης, μιᾶς τῶν ἐπτὰ τραγωιδῶν, τῶν καθ' ὁλοκλήριον εἰς ἡμᾶς περιωθεισῶν, ἐκ τῶν 100 καὶ ἐπέκεινα ὄντι, ὡς βεβαιουταί, ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήωμεν, ὅτι, κατὰ τὸν Χίον ποιητὴν Ἰῶνα, ὅστις ἀπάντησε καὶ συνεστράφη τὸν Σοφοκλέα, ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ περιφανὴς τραγικὸς ἦτο μὲν χαριέστατος φίλος καὶ ὁμιλητὴς, οὐχὶ ὁμῶς καὶ πρακτικὸς ἀνὴρ διακεκριμένος. Ὁ δὲ Περικλῆς, καὶ τοὶ μὴ ἔχον ἤδη εἰμὴ 44 πλοῖα, δὲν ἐδίστασε νὰ ναυμαχήσῃ περὶ τὴν νῆσον Τραγίαν, πρὸς τὸν ἐκ Μιλήτου ἐπακροχόμενον στόλον τῶν Σαμίων, τὸν ἐξ ἐβδομήκοντα πλοίων συγκεϊμένον· καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Ἐπειτα δὲ προσλαβὼν, ἐκ μὲν τῶν Ἀθηνῶν ναυς 40, Χίων δὲ καὶ Λεσβίων 25, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν νῆσον, περιέτρεψε τὴν πόλιν αὐτῆς διὰ τριῶν τειχῶν καὶ συνάμα ἐπολιόρχησεν ἀπὸ θαλάσσης. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Σάμιοι ἐξέπεμψαν τὸν Στρησαγόραν μετὰ πλοίων πέντε ἵνα ἐπιταχύνη τὴν ἀφίξιν τοῦ φοινικικοῦ στόλου, ἡ δὲ στήλη ὅτι ὁ στόλος οὗτος πλησιάζει τοσοῦτον ἐπεκράτησεν, ὥστε ὁ Περικλῆς ἠναγκάσθη, παραλαβὼν ἐκ τῶν 125 αὐτοῦ τριήρων, 60, νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Καρίας Καῦνον. Καὶ ὁ μὲν φοινικικὸς στόλος οὐδαμῶς ἐφάνη, διότι οἱ Πέρσαι δὲν ἐτόλμησαν, ὡς φαίνεται, νὰ προσβάλωσι τοσοῦτον ἀναφανδὸν τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰρήνην· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Περικλέους, ἡ παραμείναισα εἰς τὴν

νήσον μοῖρα τοῦ ἀττικοῦ στόλου ἐξησθένησε πολὺ· ὅθεν οἱ Σάμιοι ἐξώρμησαν αἰφνης ἀπὸ τοῦ λιμένος, κατέστρεψαν τὰς προφυλακίδας ναῦς, ἐνίκησαν τὰς ἐπιλοίπους, καὶ διαλύσαντες οὕτω τὸν ἀποκλεισμὸν, ἐκράτησαν τῆς θαλάσσης ἐπὶ 14 ἡμέρας, εἰσάγοντες καὶ ἐξάγοντες ὅ,τι ᾔθελον. Τὸ μάλιστα ἀξιοσημείωτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ὅτι, κατὰ τὴν θριαμβικὴν ταύτην ἐξοδὸν τῶν Σαμίων, ἐστρατήγει αὐτῶν Μέλισσος ὁ Ἰθαγένους, ὅστις, ὦν ὁπαδὸς ἔγκριτος τῆς ἐλεατικῆς αἰρέσεως, ἔγραψε ἀπερὶ φύσεως καὶ τοῦ ὄντος· » ὥστε, ἐνῷ ἀφ' ἐνὸς προΐστατο τῶν Ἀθηναίων ὁ μέγιστος τοῦ αἰῶνος δραματουργός, ἀφ' ἑτέρου ὠδήγει τοὺς Σαμίους ἐπὶ τὴν νίκην εἰς τῶν ὀνομαστοτάτων φιλοσόφων· γεγονὸς τοῦτο, πρὸς ἄλλοις πολλοῖς, χαρακτηριστικώτατον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν τοσοῦτον θαυμασιῶς συνεδυάζετο ὁ θεωρητικὸς μετὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου. Τελευταῖον, ἐπανελθόντος τοῦ Περικλέους ἀπὸ τῆς ἀσιανῆς παραλίας, συνεκλείσθησαν πάλιν οἱ Σάμιοι· καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι προσέλαβον πολλὰς νέας ἐπικουρίας, ἐξ Ἀθηνῶν μὲν ναῦς 60, ἐκ Χίου δὲ καὶ ἐκ Δέσθου ναῦς 30, ὥς ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ὅλη αὐτῶν δύναμις συνεποσώθη εἰς 200 περίπου τριήρεις, οἱ Σάμιοι καὶ ὁ Μέλισσος ἀντέσχον μὲν ἔτι ἐπὶ μῆνας ἐννέα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐξεπολιορκήθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καθαιρέσωσι τὸ τεῖχος, νὰ δώσωσιν ὁμήρους, νὰ παραδώσωσι τὰ πολεμικὰ αὐτῶν πλοῖα καὶ νὰ ἀποδώσωσιν, εἰς ὠρισμένας προθεσμίας, τὴν δαπάνην τοῦ πολέμου τούτου, συμποσώθεισαν, ὥς λέγεται, εἰς τάλαντα 1000. Συγχρόνως δὲ συνεφώνησαν καὶ οἱ Βυζάντιοι « ὥσπερ καὶ πρότερον ὑπήκοοι εἶναι. »

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Σάμου ἀπέδειξεν ἐκ νέου πόσον ἐπισφαλὴς ἦτο ἡ βᾶσις τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων· διότι ἐδαμάσθη μὲν τὸ κίνημα τοῦτο, οὐδεμία δὲ ἄλλη πόλις μετέσχεεν αὐτοῦ πλην Βυζαντίου, ὅπερ καὶ τοῦτο ὑπετάχθη, ὥς φαίνεται, ἄνευ πολέμου, ἅμα κατατροπωθέντων τῶν Σαμίων· διὰ τὴν κατατροπωθῶσιν ὅμως οὗτοι, ἐδέχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μεταχειρισθῶσιν ἅπασαν αὐτῶν τὴν δύναμιν, τριήρεις 200, οὐχὶ δηλαδὴ ὀλιγωτέρας τῶν ὄσας πρὸ δεκαετίας ἔλαβεν ὁ Κίμων ἵνα καταφέρῃ τὴν καιρίαν αὐτοῦ πλε-

γὴν κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Καὶ ἴσως οὐδ' αὐταὶ ἤθελον ἀρ-
χέσει, ἐὰν οἱ Πελοποννήσιοι, ὧν οἱ Σάμιοι ἐζήτησαν τὴν ἐπικου-
ρίαν, ἐπειθοντο νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Πελοπον-
νήσιοι, εἴτε μὴ θεωρήσαντες ἔτι ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν, εἴτε ὅπως
μὴ σκοποῦντες νὰ προσβάλλωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἐνόσω οὗτοι δὲν ἤθε-
λον ὑπερβάλλει δριά τινα, ὅχι μόνον ἀπεποιήθησαν νὰ δώσωσι τὴν
ζητηθεῖσαν συνδρομὴν, ἀλλὰ, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Κορινθίων, καὶ
ῥήτῳ ἀνεκήρυξαν, ὅτι πᾶσα δημοσπονδία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κο-
λάζη τοὺς ἀφηνιάζοντας συμμάχους· ὥστε ἄφησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος
ἐλεύθερον τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὁ δὲ Περι-
κλῆς, ἐπανελθὼν εἰς τὴν πόλιν, ἡδυνήθη νὰ πανηγυρίσῃ πομπικῶς
τὸ νέον αὐτοῦ κατόρθωμα διὰ λαμπροῦ ἐπιταγίου λόγου.

Τὸ ἔθος τῶν ἐπιταγίων λόγων εἰσέχθη, ὡς φαίνεται, μικρὸν
μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, καὶ ἦτο τινὸς συντελεστικόν εἰς
τὸ νὰ ὑποτρέψῃ τὴν φιλοπατρίαν τῶν πολιτῶν, μάλιστα ὅταν ὁ
ῥήτωρ εἶχε τὸ προσωπικὸν ἀξίωμα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου τοῦ
Περικλέους. Δις δὲ αἰρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου, ἡγόρευσεν ὁ ἀνὴρ οὗ-
τος ἐπὶ δημοσίῳ ταφῶν· τὸ πρῶτον, κατὰ τὴν παρούσαν περί-
στασιν, τὸ δὲ δεύτερον, ἐν ἔτει πρῶτῳ τοῦ πελοποννησιακοῦ πο-
λέμου. Ὁ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Σάμου ἐκφωνηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ
λόγος δὲν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς· τὸν δεύτερον, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ
κύριον μέρος, ἀπεμνημόνευσε κατ' εὐτυχίαν ὁ Θουκυδίδης, ὅστις
περιέγραψε διὰ βραχέων καὶ τὴν ἐπικήδειον τελετήν. Ἐπειδὴ δὲ
ἡ τελετὴ αὕτη ἦτο· πιθανώτατα πάντοτε ἡ αὕτη, ὑποθέτομεν αἰ-
τὴν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τηρηθεῖσαν. Τρεῖς λοιπὸν ἡμέρας πρὸ
τῆς ἐκφορᾶς προστέθησαν ἐν σκηνῇ τὰ ὅσα τῶν πεσσόντων μαχη-
τῶν, ἵνα ἕκαστος ἐπιφέρει οἷονδήποτε ἤθελεν ἀνάθημα εἰς τὸν συγ-
γενὴ αὐτοῦ νεκρόν. Ἐπειτα ἐτέθησαν εἰς λάρνακας κυπαρισσίαις
καὶ ἐκομίσθησαν ἐπὶ ἀμαξῶν εἰς τὸν ὠρισμένον πρὸς τὴν δημοσίαν
αὐτῶν ταφὴν τόπον, ὅστις ἦν ἐν τῷ καλλίστῳ προαστείῳ τῆς πό-
λεως, τῷ καλουμένῳ ὁ Κεραμεικός· μία δὲ ὁπῆρχε λάρναξ διὰ
τοὺς νεκροὺς ἐκάστης φυλῆς, καὶ προστούτοις μία κλίνη κενὴ τῶν
ἀρπυῶν, δηλαδὴ ἐκείνων τῶν ὁπρώων δὲν ἀνευρέθησαν τὰ ὅσα. Αἱ

γυναῖκες αἱ συγγενεῖς τῶν πεσόντων παρηκολούθουν τὰς ἀμάξας ὀλοφυρόμεναι, καὶ κατόπιν ἐπ' ἄρχετα πολυάριθμος σπειρὰ πολιτῶν καὶ ξένων. Ἀφοῦ δὲ ἀπετέθησαν αἱ λάρνακες εἰς τὸ δημόσιον σῆμα καὶ ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τῆς γῆς, ὁ ἡρμῆνος ὑπὸ τῆς πόλεως Περικλῆς, προσελθὼν ἐπὶ βῆμα ὑψηλὸν, ἀπήγγειλεν ἐπ' αὐτοῖς ἔπαιον τὸν πρέποντα. Ὁ λόγος αὐτοῦ ὑπῆρξεν, ὥς βεβαιουῖται, θαυκάστος· καὶ φαίνεται μὲν ὅτι ὁ Περικλῆς, μεγαλορρονήσας ἐπὶ τῷ κατορθώματι, ἐλησμόνησεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς στιγμὴν τὴν σσηνῆθαι αὐτοῦ μετριοπάθειαν, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Χίων ποιητὴν Ἴωνα, ἐξεστράπη μέχρι τοῦ νῦν εἶπε, ὅτι ὁ μὲν Ἀγαμέμνων ἐχρειάσθη δέκα ἔτη ἵνα κυριεύσῃ πόλιν βάρβαρον, αὐτὸς δὲ εἰς μῆνας ἑννέα κατέβαλε τοὺς πρῶτους καὶ δυνατωτάτους τῶν Ἰώνων· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦτο τὸ ἐν τῇ πόλει κράτος αὐτοῦ, ἡ τοσαύτη ἡ ἐπιτηδειότης μεθ' ἧς ἀπέδωκεν εἰς τοὺς συμπολίτας μᾶλλον ἢ εἰς ἑαυτὸν τὴν τιμὴν τοῦ ἔργου, ὥστε οὐδ' αὕτη ἡ ἀκαιρος ἐκείνη παραβολὴ ἀπεδοκιμάσθη· ἀπεναντίας, καταβαίνοντα ἀπὸ τοῦ βήματος, ὅλαι αἱ γυναῖκες, αἱ σύζυγοι, αἱ μητέρες, αἱ θυγατέρες τῶν πεσόντων, ἐδεξιώθησαν τὸν ἄνδρα, καὶ στεφάνοις καὶ ταινίαις περιέβαλον, ὥς περ ἄθλητὴν νικηφόρον. Μία μόνη ἡκούσθη φωνὴ μεμψιμοιρίας, ἡ τῆς Ἑλπινίκης, ἣτις πλησιάσασα τὸν ῥήτορα, εἶπεν εἰρωνευομένη· «Θαυμαστὰ τῶντι ταῦτα, Περικλεῖς, καὶ εἴξα στεφάνων, ὅσα διέπραξας σὺ, ὅστις πολλοὺς ἡμῖν καὶ ἀγαθοὺς ἀπώλεσας πολίτας, πολεμῶν ὄχι πρὸς Φοίνικας, οὐδὲ πρὸς Μήδους, ἔπας ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς Κίμων, ἀλλὰ σύμμαχον καὶ συγγενὴ πόλιν καταστρεφόμενος.» Καὶ κατὰ μὲν τὸν Πλούταρχον ὁ Περικλῆς, εἰς ἀπάντησιν, ἐξύβρισε τὴν γυναῖκα ἐκείνην, εἰπὼν τὸ τοῦ Ἀρχιλόχου·
 Οὐκ ἂν μύροις γράυς ἐοῦς· ἤλειπεο.

Ἄλλ' οὐδὲν ἦτον ἡ φωνὴ τῆς Ἑλπινίκης ἦτο ἡ τῆς ἀληθείας φωνή· διότι τῇ ἀληθείᾳ πικρότατον ἦτο νῦν ἀναλίσκωνται αἱ ἑλληνικαὶ δυνάμεις εἰς ἀγῶνας ἐμφυλίου, πικρότατον νῦν μὴν εὐρεθῇ τρόπος ἄλλος πολιτικῆς τοῦ ἔθνους ἐνώσεως εἰμὴ ὁ τῆς βίας καὶ τῆς καταθλίψεως, καὶ πικρότατον πᾶς νέος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων θρίαμβος νῦν μὴ συντελῇ εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νῦν ἐξάπιπὴ τὴν κοινὴν κατ' αὐτῆς ἀγανάκτησιν.

Τρόντι ἡ κατατρόπως· τῶν Σαμίων δὲν εἶχεν οὐδ' αὐτὸ τοῦλάχιστον τὸ ἀποτέλεσμα, τοῦ νὰ πτοήσῃ τὰς ἄλλας πόλεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ὑποκύψωσιν, ἔστω καὶ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰ τὴν τύχην αὐτῶν. Ὀλίγον ἔπειτα οἱ Λέσβιοι ἐζήτησαν κρημὶν τὴν συνδρομὴν τῆς Σπάρτης ἵνα ἀποστατήσωσι. Κατ' ἐτυχίαν τῶν Ἀθηναίων ἡ τῶν Λεσβίων αἵτησις δὲν εἰσηκούσθη· οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ ἰδίως οἱ Σπαρτιάται, δὲν εἰφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ παραβιάσωσι τὰς τριακονταετείς σπονδάς· ὥστε ἂν αἱ πόλεις ἵστασθαι, αἱ στάσεις ὁμῶς αὐταὶ δὲν ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ ἐξωτερικοῦ πολεμίου. Καὶ εἶναι πρόδηλον ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι εἶχον μέγιστον συμφέρον νὰ διατηρήσωσιν ὅσον ἔνεστι τὴν τοιαύτην εἰρηνικὴν τῶν Πελοποννησίων διάθεσιν. Ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συνέβη σπουδαία περὶ τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηναίων μεταβολή. Ἐνῶ ἐπὶ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ἐξηγόρασαν, καλῶς ποιῶντες, διὰ πολλῆς θυσίας τὴν εἰρήνην· ἐνῶ ἡ φρόνησις ἀπῆλθε καὶ ἴδη νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν ἀφορμὴν ῥήξεως, αἶφνης βλέπομεν αὐτοὺς προκαλοῦντας οἰκοθεν τὸν πόλεμον. Πρὶν ἀναφέρωμεν τὰ πιθανώτερας τῆς τοιαύτης μεταβολῆς αἰτίας, ἐκθέτομεν τὰ πιστοποιούντα αὐτὴν γεγονότα.

Μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῆς Σάμου, ἂν καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε, ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις, κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλέους, ψήφισμα, δι' οὗ οἱ Μεγαρεῖς ἀπεκλείοντο, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἀφ' ὧν τῶν λιμένων τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἀττικῆς. Τὸ ψήφισμα τοῦτο κατέστρεφε τοὺς Μεγαρεῖς, διότι μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγοράσωσι καὶ νὰ πωλήσωσιν οὔτε ἐν Ἀθήναις, οὔτε εἰς λιμένα τινὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους, κατεδικάζοντο τοσούτοτρόπως εἰς ἐντελῆ σχεδὸν ἐμπορικὴν ἀπραξίαν. Πρόφασις τῆς καταδικῆς ταύτης ἦτο ὅτι οἱ Μεγαρεῖς ὑπεδέχοντο δῆθεν φυγάδας ἐξ Ἀθηνῶν δούλους καὶ ὅτι ἐκαλλιέργουν γῆν τινα ἐν μέρει ἱερῷ, ἐν μέρει ἀμφισβητουμένην μεταξὺ τῶν δύο πολιτειῶν. Πράγματι ὁμῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλησαν νὰ τιμωρήσωσι τὰ Μέγαρα, διότι οὐδὲ μία ἄλλη ἀποστασία ἐβλάψεν αὐτοὺς ὅσον ἡ τῆς γείτονος ἐκείνης πόλεως· ἐνὸς ἥσαν κύριοι τῆς Μεγαρίδος, ἥσαν ἀσφαλεῖς ἀπὸ πά-

της κατὰ ξηρὰν ἐπιδρομῆς τῶν Πελοποννησίων, ἐνῷ ἤδη οἱ Πελοποννήσιοι ἐκράτουν τὰς κλεῖς τῶν μεγάλων τούτων τῆς Ἀττικῆς πυλῶν. Τὸ ζήτημα ὅμως ἦτο ἂν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἅπαξ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Πελοποννησίους τὰ Μέγαρα, διὰ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδικῶνται τὴν πόλιν ταύτην βάλοντες τὴν μάχαιραν εἰς τὸν λαιμόν της. Ὁ Περικλῆς ἰσχυρίζετο ὅτι ἐν ταῖς σπονδαῖς οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ κωλύον τὴν ἐκδοσὶν τοιοῦτου ψηφίσματος· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημά του ἦτο σοφιστικόν. Συνήθως αἱ σπονδαὶ δὲν ρυθμίζουσιν εἰμὴ τὰ καθ' ὠρισμένην τινα περίστασιν ἀμφισβητούμενα μεταξὺ δύο πολιτειῶν ἀντικείμενα· ἐὰν δὲ ἐκάστη τῶν πολιτειῶν ἐπεχείρει ὡς πρὸς τὴν ἑτέραν πᾶν ὅ,τι ῥητῶς ἐν τῇ συνθήκῃ δὲν ἀπαγορεύεται, πρόδηλον ὅτι εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐπιούσης ἤθελον ἀρχίζει αἱ μεταξὺ αὐτῶν ἐχθροπραξίαι. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν Σπάρτῃ δὲν ἐπετρέπετο συνήθως ἡ εἰς ξένους διατριβή· διὸ ὁ Περικλῆς ἔλεγεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ καταργήσῃ τὰ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα, ἅμα καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι καταργήσωσι τὸν περὶ ξενηλασίας θεσμόν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ σύγκρισις ἦτο βεβιασμένη. Ὁ θεσμός οὗτος ἐπεκράτει ἐν Σπάρτῃ ἐξ ἀμνημονευτῶν χρόνων καὶ ἦτο ἀπ' αἰῶνος ἀνεγνωρισμένος σιωπηρῶς ὑπὸ ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν τούτου, ὁ θεσμός οὗτος καθιερώθη ἵνα προλάβῃ πᾶσαν τῶν Λακεδαιμονίων εἰς ἀλλότρια ἤθῃ ἐκτροπὴν, ὡς ἐκ τῆς μετὰ ξένων ἐπιμιξίας, ὅχι ἵνα βλάβῃ τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων Ἑλλήνων· καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι οὐδενὸς τὰ συμφέροντα ἐβλάπτε, διότι οὐδεὶς ἐζημιούτο μὴ ἔχων σχέσιν πρὸς πόλιν ἀπεστερημένην πᾶσης ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας. Κατ' οὐδένα λοιπὸν τρόπον φαίνεται δικαιολογούμενον τὸ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα, καὶ ἂν ὅχι ἄλλο, δὲν δύναται ἀναμφιβόλως νὰ θεωρηθῇ ὡς πράξις πολιτικοῦ ἀνδρὸς ἐπιμελῶς ἀποφεύγοντος πᾶσαν αἰτίαν ἐριδος πρὸς τοὺς Πελοποννησίους συμμάχους.

Ἀλλὰ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἴσως πρὸ τοῦ Μεγαρίκου ψηφίσματος, συνέβησαν ἕτεραι ἀφορμαὶ διενέξεων. Τῷ 435 π. Χ. ἐξερράγη μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν ἀποίκων αὐτῶν Κερκυραίων πόλεμος, διότι παραχθείσης ἐριδος μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχικῶν

καὶ τοῦ δήμου τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀποικίας Ἐπιδάμνου, τοῦ μετὰ τὸν Δυρράχιον (σελ. 309-310), οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν συνδρομὴν τῶν Κερκυραίων, ὁ δὲ δῆμος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἐπικουρίαν τῶν Κορινθίων. Οἱ Κορινθιοὶ δὲν ὑπέβαλον τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, ἀλλ' ἐνέλαβον τὸν ἀγῶνα ὡς ἴδιον, ἔχοντες βοηθοὺς τοὺς ἀποίκους αὐτῶν Λευκαδίου καὶ Ἀμβρακιώτας, πρὸς δὲ καὶ οὐκ ὀλίγας πελοποννησιακὰς καὶ ἄλλας πόλεις, αὐθορμήτως παρασχούσας τὴν ἀντιψὴν αὐτῶν, ἥτοι τοὺς Ἑρμιονεῖς, τοὺς Τροιζηνίους, τοὺς Φυλαίους, τοὺς Ἡλείους, τοὺς Μεγαρεῖς, τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς ἐν Κεραιρῶνι Παιεῖς. Οὐδὲν ἦττον οἱ Κορινθιοὶ ἠττήθησαν, διότι ἡ Κέρκυρα ἦτο τότε, μετὰ τὰς Ἀθήνας, ἡ ἰσχυροτάτη ναυτικὴ τῆς Ἑλλάδος πόλις, ἔχουσα δύναμιν 120 τριήρων. Ἄλλ' οἱ Κορινθιοὶ δὲν προσέσχοντο τὴν ἦτταν, καὶ ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη παρασκευασθέντες, συνεκρότησαν μετὰ τῶν συμμάχων στόλον 450 πλοίων, ὥστε οἱ Κερκυραῖοι, φοβούμενοι ἤδη ὅτι δὲν θέλουσι δυνήθῃ ν' ἀνθέξωσιν, ἐννεγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι καὶ αὐτοὶ συμμαχίους, καὶ ἐπεμψάν ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις εἰς Ἀθήνας.

Κατὰ τὰς σήμερον ἰσχυρούσας κυβερνητικὰς δοξασίας, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συνταγματικῶς πολιτευόμενα κράτη, τὸ ἔργον τοῦ κηρύττειν πόλεμον, τοῦ ποιεῖν εἰρήνην καὶ τοῦ συνομολογεῖν συμμαχίαν, ὑπάγεται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τὰς ιδέας ὅμως τῶν ἀρχαίων, ταῦτα ἦσαν μάλιστα τὰ κυριώτατα ἀντικείμενα τὰ ὑποβαλλόμενα εἰς τὴν συζήτησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μὴ ὀλοσχερῶς δημοκρατουμένας πόλεις, πολὺ δὲ μᾶλλον εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ πρέσβεις λοιπὸν τῶν Κερκυραίων, ἅμα φθάσαντες ἐνταῦθα, διεκόνουν μὲν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τὰ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ, μὴδὲν οἰκοθεν ἀπορρῶσαντες, ὥρισαν ἀμέσως ἡμέραν, καθ' ἣν αὐτὴ τοῦ δήμου ἡ ἐκκλησία ἐμελλε νὰ ἀκροασθῇ τῶν πρέσβεων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐντολὴ τὴν ἦτο πρὸ καιροῦ γνωστὴ, παρέστησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ καὶ τῶν Κορινθίων πρέσβεις, ἵνα ἀντεῖπωσιν εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς αἰτήσεως. Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ βιβλίῳ, τοὺς λόγους ἐκπότερων τῶν ἀπεσταλ-

παίων, λόγους δηλαδή τοὺς ὁποίους αὐτὸς συνέταξε, περιέχοντας ὅμως καὶ ὅλας τὰς πιθανότητας τὰ κυριώτατα τῶν ὅσα ἐβρέθησαν καὶ ὅσα ἴσως αὐτὸς οὗτος ἤκουσε λεγόμενα. Καί τοι δὲ φέρουσι τὸν ἰδιάζοντα τοῦ ὕφους χάρακτῆρα καὶ τὴν συνήθη τραχύτητα τῆς γραμματικῆς κατασκευῆς τοῦ ἱστορικοῦ, οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι ὅμως ἐκ τῶν ἀπλουστάτων καὶ πρακτικωτάτων τῆς ὅλης συγγραφῆς, καὶ παριστῶσιν ἀκριβῶς τὴν τότε τῶν πραγμάτων κατάστασιν.

Εἰς τὰς τριακονταετῆς σπονδὰς διελαμβάνετο ῥητῶς· « τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἥτις μηδαμοῦ ζυμμαχεῖ, ἐξεῖναι παρ' ὁποτέρους ἂν ἀρέσκηται ἐλθεῖν »· καὶ ἐπειδὴ οἱ Κερκυραῖοι οὔτε τῶν Ἀθηναίων, οὔτε τῶν Πελοποννησίων ἦσαν πρότερον σύμμαχοι, ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνοντο δικαιούμενοι νὰ καταταχθῶσιν, ἂν ἤθελον, εἰς τὴν τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις περιεπλέκετο ἔνεκεν ἄλλων τινῶν περιστάσεων. Ἡ Κέρκυρα ἦτο ἀποικία τῶν Κορινθίων· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πράγματι αἱ πλεῖστοι τῶν ἀποικίων οὐδεμίαν διετήρουν σχέσιν πολιτικῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς μητροπόλεις καὶ ὅτι μάλιστα πολλαὶ πελοποννησιακαὶ ἀποικίαι ἦσαν πρὸ καιροῦ ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων· δικαίῳ ὅμως, αἱ μητροπόλεις ἠξίουσαν ὅτι ἐκτιζόν τὰς ἀποικίας « ἐπὶ τῷ ἡγεμόνε· εἶναι » αὐτῶν. Τοῦτο δὲν ἐλέγετο ὑπὸ μόνων τῶν Κορινθίων, ἀλλὰ καὶ ὁ ἱστορικός αὐτὸς, οἰκοθεν ὁμιλῶν, ὑποδεικνύει μέχρι τινὸς τὰ τοιαῦτα ἡγεμονικά δίκαια, διότι ἐεθαίσι ὅτι οἱ Κερκυραῖοι, ἄποικοι ὄντες Κορινθίων, « παρημέλουν αὐτῶν » οὔτε γὰρ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς διδόντες γέρα τὰ νομιζόμενα, οὔτε Κορινθίῳ ἀνδρὶ προκαταρχόμενοι τῶν ἱερῶν, ὥςπερ αἱ ἄλλαι ἀποικίαι. » Ὡς τε νὰ μὲν οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἦσαν κατατεταγμένοι εἰς τὸν κατάλογον τῶν Πελοποννησίων συμμάχων, ἀλλ' ὅμως συνεδέοντο μεθ' ἑνὸς τῶν συμμάχων τούτων διὰ θεσμῶν τινῶν, τοὺς ὑποίους οἱ Ἀθηναῖοι, ἐὰν τῶνόντι ἀπέφευγον πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξω· πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ὡφείλον νὰ σεβασθῶσι τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ προέκειτο περὶ τῶν Κορινθίων, οἵτινες κυρίως ἀπέτρεψαν τοὺς Πελοποννησίους νὰ δώσωσι προσφάτως βοήθειαν εἰς τὴν στασιάζασαν Σάμον καὶ ἀνεκήρυξαν τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως. Πλὴν τούτου, μετὰξὺ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων ὑφίστατο ἤδη πόλεμος· οἱ δ' Ἀθηναῖοι, παραδεχόμενοι

τὴν περὶ συνδρομῆς αἰτησὶν τῶν Κερκυραίων, ἐξ ἀνάγκης περιήρχοντο ἀμέσως εἰς πόλεμον οὐ μόνον πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἀλλὰ πιθανῶς καὶ πρὸς ὅλην τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν, ἐν ᾗ οἱ Κορίνθιοι ἐπέχον προέχουσιν τάξιν· διὸ καὶ ὀρθῶς ἔλεγον οὗτοι «οὐ γὰρ τοῖςδε μόνον ἐπικούροι ἂν γένοισθε, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν, ἀπὲρ ἐνσπόνδων, πολέμιοι.»

Τοιαῦτα ἦσαν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ἐκτεθέντα ὑπὸ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Κερκυραίων, κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ δύο ὅλας ἡμέρας. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἀπεμνημόνευσε τοὺς λόγους τῶν Ἀθηναίων ῥητόρων· ἐπιφέρει μόνον, ὅτι, εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης συνεδριάσεως, ἡ πλειονοψηφία ἀπεδέχετο μᾶλλον τὰ τῶν Κορινθίων, ἀλλὰ τὴν ἐπιώσαν μετέβαλε γνώμην· καὶ δὲν ἡπάσθη μὲν καθ' ὁλοκληρίαν τὴν τῶν Κερκυραίων αἰτησιν, δὲν ἐποίησε δηλαδὴ συμμαχίαν πρὸς αὐτοὺς, ὥστε νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους, ἐπιμαχίαν δὲ μόνον, ἵνα βοηθῶσιν ἀλλήλους, ἐάν τις προσβάλλῃ τὴν Κέρκυραν, ἢ τὰς Ἀθήνας, ἢ τοὺς τούτων συμμάχους· ἐν ἄλλαις λέξεσι, συνομολόγησαν συμμαχίαν ὅχι ἐπιθετικὴν ἀμὰ καὶ ἀμυντικὴν, ἀλλὰ μόνον ἀμυντικὴν. Ὁ ἱστορικὸς ἐξηγεῖ καλλίστα καὶ πόθεν προέκυψεν ἡ μεταβολὴ αὕτη τῆς γνώμης τῆς πλειονοψηφίας. Οἱ Ἀθηναῖοι, λέγει, ἐθεώρουν ἀφευκτον τὸν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους πόλεμον, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ἤθελον νὰ ἐγκαταλίπωσιν εἰς τοὺς Κορινθίους τὴν Κέρκυραν, ναυτικὸν ἔχουσιν τοσοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπεθύμουν νὰ ὑποτρέφωσι ταύτην τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐκείων σύγκρουσιν, ἵνα εὕρωσιν αὐτοὺς ἀσθενεστέρους βραδύτερον. Ὁ κύριος λοιπὸν λόγος δι' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπραξάν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ἐπραξάν, ἦτο ὅτι ἐθεώρουν τὸν πόλεμον ἀναπόδραστον· ἀλλὰ ἐνῷ οἱ Πελοποννήσιοι πρὸ ὀλίγου ἔτι ἀπέφυγον δύο ἐπιτιθιστάτας περιστάσεις τοῦ νὰ προσβάλλωσι τοὺς Ἀθηναίους, τὸ νὰ θεωρῶσιν οὗτοι οὐδὲν ἦττον, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀναπόδραστος καὶ τούτου ἕνεκα νὰ πολιτεύωνται παρὰ τὸ δίκαιον πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ νὰ προκαλῶσι τὸν πόλεμον. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ κατὰ Μεγαρέων ψηφίσματος, παρὰ τὸ δίκαιον ἐπολιτεύθησαν, πρόδηλον. Ποῖον ἦτο τὸ κείμενον

ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου προέκειτο νὰ ἀποφασισθῇ τὸ ἀνὰ χεῖρας ζήτημα; Αἱ τριακονταετῆς σπονδαί, ἐν αἷς ἐλέγετο, ὡς εἶδομεν, « ἐξεῖναι παρ' ὁποτέρους τις τῶν ἀγράφων πόλεων βούλεται ἐλθεῖν ». Ἄν λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευον εἰλικρινῶς ὅτι ἐδίκαιούντο, κατὰ τὸ κείμενον τοῦτο, νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτῶν τοὺς Κερκυραίους, διατὶ δὲν τοὺς ἐδέχθησαν; Ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπίστευον ὁ Θουκυδίδης τὸ λέγει ῥητῶς. Παραδεχόμενοι, λέγει, αὐτοὺς εἰς τὴν συμμαχίαν των, ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ συμπλεύσωσι μετὰ τούτων ἐπὶ Κόρινθον. Ἐὰν δὲ συνέπλεον μετὰ τῶν Κερκυραίων ἐπὶ Κόρινθον, « ἐλύοντ' ἂν αὐτοῖς αἱ πρὸς Πελοποννησίους σπονδαί. » Οἱ Ἀθηναῖοι ἄρα ὡμολόγουν ὅτι δὲν ἐδίκαιούντο νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν συμμαχίαν των τοὺς Κερκυραίους, εἰμὴ παραβαίνοντες τὰς σπονδάς. Ὑπὸς ὅμως περιοριζόμενοι εἰς ἀπλὴν ἐπιμαχίαν, δὲν ἤθελον καταντήσῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα; Ἵνα πιστεύσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἡ ὅτι ἡδύνατο ἔτι νὰ μὴ ἔλθωσιν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἡ ὅτι ἡ σύγκρουσις αὕτη, καὶ ἄνευ τοῦ ἐπὶ Κόρινθον πλοῦ, δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν λύσιν τῶν σπονδῶν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον προνοητικοὶ καὶ πρακτικοὶ τῶν ἀνθρώπων.

Τῷ 433-432, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Κερκυραίων μικράν τινα ναυτικὴν μοῖραν δέκα τριήρων, ὑπὸ Λακεδαιμόνιον, τὸν τοῦ Κίμωνος υἱόν, παραγγέλλαντες αὐτῷ « μὴ ναυμαχεῖν Κορινθίοις, ἢν μὴ ἐπὶ Κέρκυραν πλέωσι, καὶ μέλλωσιν ἀποβαίνειν, ἢ ἐς τῶν ἐκείνων τι χωρίον οὕτω δὲ, κωλύειν κατὰ δύναμιν. » Ἀλλὰ συγκροτεῖται ἤδη ναυμαχία μεγάλη Κορινθίων καὶ Κερκυραίων ἐν τῷ μεταξὺ Κερκύρας καὶ Ἰπείρου πελάγει, « ἐν ἧ αἱ ἀττικαὶ νῆες, παραγιγνόμεναι τοῖς Κερκυραίοις, εἶπη πιέζονται, φόβον μὲν παρῆχον τοῖς ἐναντίοις, μάχης δὲ οὐκ ἔρχον, δεδιότες οἱ στρατηγοὶ τὴν πρόρρησιν τῶν Ἀθηναίων. » Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡττᾶται κατὰ κράτος τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Κερκυραίων, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι « ὀρῶντες τοὺς Κερκυραίους πιεζομένους, μᾶλλον ἤδη ἀποφασίστως ἐπεσκούρου, τὸ μὲν πρῶτον ἀπεχόμενοι, ὥστε μὴ ἐμβάλλειν τινί· ἐπειδὴ δὲ ἡ τροπὴ ἐγένετο λαμπρῶς, καὶ ἐνέκειντο οἱ Κορίνθιοι, τότε δὴ ἐρ-

γού πᾶς εἶχετο ἤδη, καὶ διεκέρκτο οὐδέν ἐτι, ἀλλὰ ξυνέπεσον ἐς τοῦτο ἀνάγκης, ὥστε ἐπιχειρῆσαι ἀλλήλοις τοὺς Κορινθίους καὶ Ἀθηναίους. » Τὸ τέχνασμα λοιπὸν ἐκεῖνο τῆς ἐπιμαχίας δὲν πρόσλαβε τὴν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων σύγκρουσιν· οἱ δὲ Κορινθιοὶ, ἀναγκασθέντες ὡς ἐκ τούτου νὰ παύσωσι τὸν πρὸς Κερκυραίους πόλεμον, μετέβαλον φυσικῶ τῷ λόγῳ διθήσιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· καὶ ἐνῷ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀποτρέψαντες ἐσχάτως τοὺς Ἰλλοὺς Πελοποννησίου· ἀπὸ πάσης ἐχθροπραξίας κατὰ τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ ἀνακηρύξαντες τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπαμβάσεως, ἤδη ἐζήτησαν ἀναφανδὸν νὰ περιπλέξωσι τὰ μεταξὺ τῶν δύο συμμαχιῶν πράγματα καὶ νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ὀλοσχερῇ ῥῆξιν. Οὐδ' ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ ἡ πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεύς περίστασις.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκείνου ὃν πολλὰκις ἀνεφέρομεν ἐπὶ τῶν μηδικῶν, διετέλει πρότερον φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι ἐποίησαντο συμμαχίαν καὶ πρὸς δύο ἐτέρους ἡγεμόνας τῆς Μακεδονίας, ἐναντιωμένους εἰς τὸν Περδίκκαν, ἤτοι πρὸς τὸν τούτου ἀδελφὸν Φίλιππον καὶ πρὸς τὸν Δέρδαν, ὁ βασιλεὺς ἤρχισε νὰ ὑποκινῇ εἰς στάσιν τὰς κατὰ τὰ μακεδονικὰ παράλια συμμάχους τῶν Ἀθηναίων πόλεις. Μεταξὺ δὲ τῶν πόλεων τούτων ἦτο καὶ ἡ Ποτίδαια, ἥτις, ἀπειρία οὔσα τῶν Κορινθίων, διετῆρει, καὶ περ ὑποτελὲς τῶν Ἀθηναίων, σχέσεις τινὰς πρὸς τὴν μητρόπολιν, δεχομένη ἰδίως ἀπὸ αὐτῆς κατ' ἑταίρους καλούμενους ἐπιδημιουργούς, ἐτησίους ἀρχοῦντας ἐπιτελοῦντας μὲν αὐτόθι ἐπιστήμους τινὰς θυσίας, ἔχοντας δὲ καὶ ἐπιρροὴν τινὰ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων. Ὅθεν ὁ Περδίκκας, γινώσκων τὴν νέαν ἐχθρικὴν διάθεσιν τῶν Κορινθίων κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐπεμψε πρέσβεις οὐ μόνον εἰς Κόρινθον, ἵνα, διὰ τῆς πόλεως ταύτης, κινήσῃ εἰς ἐπανάστασιν τὴν Ποτίδαιαν, ἀλλὰ καὶ εἰς Σπάρτην, ἵνα προκαλέσῃ κήρυγμα πολέμου τῆς ὅλης Πελοποννησιακῆς ὁμοσπονδίας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μαθόντες τὰ ἐνεργούμενα, διέταξαν τοὺς Ποτιδαιάτας νὰ καθαιρέσωσι τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν μέρος τοῦ τείχους αὐτῶν, νὰ δώσωσιν οὐήρους, νὰ ἀποπέμψωσι τοὺς ἐπιδημιουργούς· καὶ νὰ μὴ δέχωνται τοῦ λοιποῦ αὐτοὺς. Τότε οἱ

Ποτιδαιᾶται, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπρόσπαθον νὰ ἐπιτύχωσι, παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, τὴν ἀνάκλησιν τῶν διαταγῶν τούτων, ἐπεμφάν πρέσβεις εἰς Λακεδαιμόνα μετὰ Κορινθίων· καὶ ἐπειδὴ τὰ τέλη, δηλαδὴ οἱ ἄρχοντες τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπέσχοντο ὅτι ἂν οἱ Ἀθηναῖοι στρατεύσωσιν ἐπὶ Ποτιδαῖαν, οἱ Λακεδαιμόνιοι θέλουσιν εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀττικὴν, οἱ Ποτιδαιᾶται ἀπέστησαν ἤδη ἀναφανδόν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, πέμψαντες ἐν τῷ μεταξὺ στρατὸν εἰς τὰ μακεδονικὰ παράλις, ἔτρεψαν τοὺς τε Ποτιδαῖατας καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἐλθόντας Κορινθίους καὶ ἐπολιόρχησαν τὴν Ποτιδαῖαν.

Ταῦτα ἐγίνοντο κατὰ τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 432 ἔτους. Αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων ἐπολλαπλασιάζοντο, καὶ τὰ πάθη παρωζύνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Οἱ Μεγαρεῖς δὲν ἔπαυον κραυγάζοντες κατὰ τοῦ ψηφίσματος. Οἱ Κορινθιοὶ ἠξίουσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔλυσαν τὰς σπονδὰς, πολεμήσαντες πρὸς αὐτοὺς περὶ Κέρκυραν, καὶ, ἐπὶ τῇ ἀπλῇ ὑπονοίᾳ ὅτι οἱ Ποτιδαιᾶται μελετοῦν νὰ στασιάζωσιν, ἀνατρέψαντες τὰ πρὸς τούτους δίκαια καὶ προνόμια τῆς μητροπόλεως. Καὶ ἄλλοι δὲ, ὡς φαίνεται, σύμμαχοι τῶν Πελοποννησίων ἔλεγον ὅτι ἀδικοῦνται· καὶ πολλοὶ ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων, ἰδίως οἱ Αἰγινῆται, παρεπονοῦντο κρυφίως εἰς τὴν Σπάρτην ἕνεκα τῶν καταπίεσεων τὰς ὑποίας ἔπασχον· τὸ δὲ σπουδαιότερον, κοινὸς ἐπεκράτει φόβος ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πράττοντες ταῦτα πάντα διανοοῦνται νὰ δουλώσωσι καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ὡστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ τοὶ ὡς πάντοτε νωθροὶ ὄντες, καὶ τοὶ ὡς πάντοτε διστάζοντες νὰ ἀναλάβωσιν ἀγῶνα μέγαν, καὶ τοὶ ὡς πάντοτε εὐκολώτερον ὑποσχόμενοι ἐπικουρίας ἢ παρέχοντες αὐτάς, καταναγκαζόμενοι ὅμως ἤδη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἐθεώρησαν ἀπαραίτητον νὰ ἀποφασίσωσιν ὁριστικόν τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἡ Σπάρτη συνειθίζε νὰ κρίνῃ πρὸ πάντων κατ' ἰδίαν, χωρὶς τῶν συμμάχων, ἂν ὑπάρχῃ ἀφορμὴ πολέμου ἢ ὄχι· καὶ ἂν ἔκρινεν ὅτι ὄχι, τὸ πρᾶγμα παντάπασιν δὲν ὑπεδᾶλλετο πλέον εἰς τοὺς συμμάχους· οὗτοι δὲν προεκαλοῦντο νὰ ψηφοφορήσωσιν εἰμὴ ἐκ τῆς ἀπόφασις τῆς Σπάρτης, ἥτοι ὅτε ὑπάρχει ἀφορμὴ πολέμου. Τότε εἰ μὲν ἡ πλειοψηφία συνετάσσετο

μετὰ τῆς γνώμης τῆς Σπάρτης, ἅπανα ἡ ὁμοσπονδία ἦτο ὑπόχρεω· νὰ ἐκτελέσῃ τὰ δόξαντα· εἰ δὲ ἡ πλειονοψηφία διερώνη, ἡ Σπάρτη ἐξετέλει οὐδὲν ἦττον τὰ αὐτῇ δόξαντα μόνη ἢ μετὰ τῶν τυχόν συμφωνούντων συμμάχων. Καὶ εἶχε μὲν ἐκάστη πόλις, μικρὰ ἢ μεγάλη, ἴσον δικαίωμα ψήφου, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, ἡ Σπάρτη προεῖχεν οὐσιωδῶς ὄλων τῶν συμμάχων, αὐτὴ κυρίως ἀποφασίζουσα περὶ τοῦ πρακτέου, τῶν δὲ λοιπῶν καλουμένων μόνον νὰ ψηφοφορήσωσιν ἂν θέλωσι νὰ συμπράξωσιν ἢ οὐ. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἐπολιτεύθη καὶ ἐνταῦθα. Οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι ὅσοι ἤξιουν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔλυσαν τὰς σπονδὰς ἢ ἄλλως ἠδίκησαν τὴν Πελοπόννησον, ὑπέβαλον τὰ παράπονα αὐτῶν εἰς τὸν σύλλογον τῶν πολιτῶν τῆς Σπάρτης· διότι, καὶ τοὶ ὀλιγαρχουμένης τῆς πόλεως ταύτης, τὸ ζήτημα ὅμως ἦτο τόσον σπουδαῖον, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφασισθῇ εἰμὴ ὑπὸ πῆς ὀλομελείας τῶν Σπαρτιατῶν, ὅ ἐστι τῶν πολιτῶν, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας, τῆς τακτικῆς εἰς τὰ συσσίτια εἰσφορᾶς καὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν περὶ πειθαρχίας νόμων, εἶχον δικαίωμα ψήφου. Ἐκτεθείσης δὲ ἐνώπιον αὐτῶν τῆς κατηγορίας, ἀπεπέμθησαν ὅλοι οἱ ξένοι, καὶ ὁ σύλλογος ἐσυζήτησε καὶ ἀπεφάσισε κατ' ἰδίαν.

Ὁ μέγας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἱστορικός ἐξέθηκεν ἡμῖν ἐν ἐκτάσει τὰ κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην, ἐν ᾗ προέκειτο νὰ ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἀπεμνημόνευσε μὲν ὅλους τῶν κατηγορῶν τοὺς λόγους, ἀλλὰ παρέθεσε τὸν λόγον τῶν Κορινθίων, τῶν τελευταίων ἀγορευσάντων, ὅστις ἦτο ἀναγκαίως ὁ πάντων σπουδαιότερος· ἔπειτα τὸν λόγον Ἀθηναίων τινῶν πρέσβεων, οἱ ἵνες παρευρεθέντες κατὰ τύχην ἐν Σπάρτῃ ἐνεκα ἐτέρων ὑποθέσεων, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ ἀπαντήσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου εἰς τοὺς κατηγοροὺς· μετὰ ταῦτα, δηλαδὴ μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῶν ξένων, ὁ Θουκυδίδης παρατίθησι τὸν λόγον τοῦ βασιλέως Ἀρχιδάμου, καὶ τελευταῖον τὴν βραχεῖαν ἀλλὰ χαρακτηριστικωτάτην προσφώνησιν τοῦ Ἐφόρου Σθενελαΐδου, δι' ἣς ἐκρίθη ὁ ἀνὰ χεῖρας ἀγών. Οἱ λόγοι οὗτοι, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου αὐτοῦ· ἀπεικονίζουσιν ὅμως πιστῶς τὰ αἰσθήματα τῶν πολιτικῶν μερίδων εἰς αἷς ἀποδίδονται. Ἀπὸ δειξίς τούτου ἔττω πρὸς τοῖς ἄλ-

λοκς ὅτι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν εἶναι, κυρίως εἰπεῖν, ἀπόκρισις εἰς τὸν προρρήθέντα, ἀλλὰ ἕκαστος παρίστησι τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ὑπὸ τὴν ἰδίαν τοῦ ἀγορεύοντος ἔποψιν.

Ὁ ῥήτωρ τῶν Κορινθίων δὲν διέτριψε περὶ τὰς κατὰ μέρος ἀδικίας τῶν Ἀθηναίων, περὶ ὧν ὠμίλησαν οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ ἄλλοι προαγορεύσαντες σύμμαχοι· ἐν παρόδῳ δὲ ἤγγισε καὶ αὐτὴν τὴν περὶ Κερκύρας καὶ Ποτιδαίας ὑπόθεσιν, εἰς ἣν ἰδίως ἐνείχοντο οἱ ἐντολεῖς αὐτοῦ· καὶ ἀμέσως ἀνήγαγε τὸ ζήτημα εἰς ὑψηλοτέραν τινὰ περιωπὴν, ἰσχυρισθεὶς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ἔχοντες ἤδη δεδουλωμένους πλείστους τῶν Ἑλλήνων, ἐπιβουλεύονται καὶ ὅλους τοὺς λοιπούς, ἐπὶ τούτῳ πρὸ καιροῦ παρασκευαζόμενοι. Ἵνα ἐλέγξῃ δὲ τὴν ἀδράνειαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐν τῷ ἅμα παροξύνῃ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν, περιέπλεξε μὲν τὸν ἔλεγχον δι' ἐγκωμίων ὅχι ὀλίγων, ἀλλὰ σαφῶς ἀνεκλήρυξεν αὐτοὺς αἰτίους τοῦ κακοῦ, ὡς ἐπιτρέψαντας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, πρῶτον, νὰ ὀχυρώσωσι τὴν πόλιν μετὰ τὰ Μηδικά, ὑπερον νὰ στήσωσι τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τελευταῖον, ἀφοῦ ἀπεστέρησαν τῆς ἐλευθερίας τοσοῦτους Ἕλληνας, νὰ ἀπειλῶσι καὶ αὐτοὺς τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς συμμάχους. Καὶ ἐνταῦθα ἐπέφερεν ἀμίμητόν τινα εἰκόνα τοῦ ἀντιθέτου χαρακτήρος τῶν δύο φυλῶν, εἰκόνα τῆς ὁποίας ὁ τελικὸς σκοπὸς ἦτο νὰ κατastήσῃ ἀνκμψισθήτητον, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς ὅσα ἔχουσι καὶ ἀδύνατον νὰ ἀφήσωσι ποτὲ ἥσυχον τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. α Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, εἶπεν, εἶναι φύσει νωτεροποιοὶ, καὶ ὅςτις εἰς τὸ νὰ ἐπινοῶσι καὶ νὰ ἐκτελῶσιν ὅ,τι ἀνἀποφασίσωσιν· ἐνῷ ὑμεῖς, δὲν φροντίζετε εἰμὴ πῶς νὰ διατηρήσῃτε τὰ ὑπάρχοντα, καὶ οὐ μόνον μηδὲν πλέον τούτου ἐπινοεῖτε, ἀλλ' ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδὲ τἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο πράττετε. Αὗτις δὲ, αὐτοὶ μὲν εἶναι καὶ παρὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν τολμηταί, καὶ ὑπὲρ ὅ,τι νομίζουν κατορθωτὸν κινδυνευταί, καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς πάντοτε εὐέλπιδες· ὑμέτερον δὲ ἰδίωμα εἶναι τὸ πρᾶττειν ὀλιγώτερον τοῦ ὅ,τι δύνασθε, τὸ μὴ πιστεῦειν μηδὲ εἰς τὰ βεβχιότερα πράγματα καὶ τὸ νομίζειν ὅτι μηδέποτε θέλετε ἀπαλλαγῇ τῶν συμφορῶν. Αὐτοὶ μὲν εἶναι ἄοκνοι, ὑμεῖς δὲ περὶ πάντα βραδεῖς· αὐτοὶ πρόθυμοι ν' ἀποδημήσωσιν, ὑμεῖς δὲ προση-

λωμένοι εἰς τὰς ἐστίας σας, διότι οἱ μὲν, κινούμενοι νομίζουσιν ὅτι δύνανται νὰ ἀποκτήσῃσι τι, ὑμεῖς δὲ φρονεῖτε ὅτι οὕτω δύνασθε ἐξεναντίας νὰ βλάψῃτε καὶ ὅ,τι ἔχετε. Οἱ Ἀθηναῖοι, νικῶντες τοὺς ἐχθροὺς, ὠρελοῦνται ὅσον ἔνεστι πλειότερον ἀπὸ τῆς νίκης, καὶ νικώμενοι, ὅσον ἐνδέχεται ὑλιγώτερον ὑπενδίδουσιν. Ἔτι δὲ, τὰ μὲν σώματα μεταχειρίζονται ὑπὲρ τῆς πόλεως, παντάπασι πρὸς ταῦτα ἀδιαφοροῦντες, ὡς ἂν ἦσαν ἄλλων σώματα, τοῦ δὲ πνεύματος διατελοῦσιν ἐντελῶς κύριοι, ἀγωνιζόμενοι νὰ πράξωσι τι ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ εἰ μὲν δὲν δυνηθῶσι νὰ ἐκτελέσωσιν ὅ,τι ἐπενόησαν, νομίζουσιν ὅτι ἐστερηθήσαν πράγματος ἀνήκοντος εἰς αὐτούς· τὰ δὲ ἀποκτηθέντα ἅπαξ, θεωροῦσιν ὀλίγα πρὸς ὅσα μέλλουσι νὰ κατορθώσωσι διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἐὰν δὲ καὶ πραγματικῶς ἀποτύχωσι που, ἀναπληροῦσι τὴν ἑλλειψιν ταύτην, ἀντελπίζοντες ἀμέσως ἄλλα· διότι μόνοι αὐτοὶ ἔχουσι σχεδὸν συγχρόνως καὶ ἐλπίζουσιν ὅ,τι ἂν ἐπινοήσωσι, ταχεῖαν ποιοῦντες τὴν ἐπιχείρησιν τῶν ἀποφασισθέντων. Καὶ ταῦτα πάντα ἀγωνίζονται δι' ὅλου τοῦ αἰῶνος μετὰ πόνων καὶ κινδύνων, ἀπολαύοντες ἐλάχιστα τῶν ὑπαρχόντων, διὰ τὸν πόθον τοῦ νὰ προσαποκτώσιν αἰεποτε ἕτερα, καὶ ἐορτὴν νομίζοντες οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν, συμφορὰν δὲ τὴν ἀπράγμονα ἡσυχίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἐπίπονον ἀσχολίαν. Ὡς τε ἐν ὀλίγοις ὁρθῶς δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἐγεννήθησαν ἕνα μῆτε αὐτοὶ ἔχουσιν ἡσυχίαν, μῆτε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀφήσωσι νὰ ἡσυχάσωσι ποτέ. » Τὸ συμπέρασμα τῶν προτάσεων τούτων ἦτο πρόδηλον. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι, τοιοῦτοι ὄντες, ἠπειλοῦν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, καιρὸς ἦτο ἤδη οἱ Λακεδαιμόνιοι ν' ἀφήσωσι κατὰ μέρος τὴν βραδυτῆτα αὐτῶν, νὰ εἰσακούσωσι τὰς δεήσεις τῶν συμμάχων καὶ τῶν Ποτιδιαστῶν καὶ νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς, εἰςβάλλοντες κατὰ τάχος εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, ὡς προεῖπομεν, κατὰ τύχην παρευσρίσκοντο ἐν Σπάρτῃ ἕνεκα ἐτέρων ὑποθέσεων, ἤδη δ' ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν ἀδειαν νὰ ἀπολογηθῶσιν ὑπὲρ τῆς πόλεως αὐτῶν, κυρίως εἰπεῖν δὲν ἀπεκρίθησαν εἰς τοὺς προαγορεύσαντας, διότι οὔτε περὶ τῶν ἀποδιδομένων αὐτοῖς ἀδικημάτων ὠμίλησαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο κριτὴς ἀρμόδιος τῶν

μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἐρίδων, οὔτε περὶ τὸ γενικὸν ζήτημα, ὅπως ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἐτέθη, ἦτοι περὶ τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τοὺς Ἀθηναίους βουλευμάτων, διέτρυψαν· ἀλλ' ἠγωνίσθησαν μόνον νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν. Ὅθεν, ἀφοῦ ὑπέμνησαν ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τῶν μηδικῶν, ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἐμεγαλουργήσαν· ἀφοῦ προσέθηκαν, ὅτι δὲν ἔλαβον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν βιασάμενοί τινα, ἀλλὰ διότι οἱ μὲν Σπαρτιᾶται δὲν ᾔθελσαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πρὸς τὸν βάρβαρον πόλεμον, εἰ δὲ σύμμαχοι παρεκάλεσαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἡγεμονίαν· ἀφοῦ ἐξήγησαν πῶς διὰ τὴν μετέπειτα δυστροπίαν τινῶν ἐκ τῶν συμμάχων τούτων, ἠναγκάσθησαν νὰ καθυποτάξωσιν αὐτούς· ἀφοῦ ἰσχυρίσθησαν ὅτι οὐδεμίαν κατάχρησιν ἐποίησαν τῆς ἀρχῆς, ἐπῆνεγκον τελευταῖον, ὅτι τὰ παράπονα τῶν ὑπηκόων εἶναι ἄτοπα, ὅτι ὑπὸ τοῦ Μήδου δεινότερα πάσχοντες, ἐσιώπων· ὅτι ἂν ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀθηναίων φαίνεται χαλεπὴ, φαίνεται τοιαύτη διότι τὸ παρὸν αἰεὶ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις· ὅτι ἂν οἱ Σπαρτιᾶται, καθαιρέσαντες τοὺς Ἀθηναίους, ἄρξωσιν αὐτοί, θέλουσιν ἐκτεθῆ εἰς ὁμοίας αἰτιάσεις· καὶ ὅτι ἐπομένως, ἡ εὐβουλία ἀπαιτεῖ νὰ μὴ λύσωσι κατετρευσμένως τὰς σπονδὰς, μηδὲ νὰ παραβῶσι τοὺς ὅρκους, ἀλλὰ νὰ διαλύσωσι, κατὰ τὴν συνθήκην, διὰ δίκης τὰς τυχὸν ὑφισταμένας διαφοράς. Τοιαῦτα εἶπον οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἠγόρευσαν ἔξω τοῦ προκειμένου. Τὸ ζήτημα δὲν ἦτο κυρίως πῶς οὗτοι ἐπολιτεύοντο πρὸς τοὺς ὑπηκόους· οἱ Πελοποννήσιοι, δι' ἐπανελημμένων συνθηκῶν ἀνεγνώρισαν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ὅποια εἶχεν ἀποδῆ ἐσχάτως, καὶ προσκληθέντες νὰ βοηθήσωσι τοὺς Σαμίους καὶ τοὺς Λεσβίους, ἀπεποιήθησαν, καθιερώσαντες τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως. Τὸ ζήτημα ἦτο λοιπὸν, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τοῦ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς, πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ πρὸς ἄλλους συμμάχους τῆς Πελοποννήσου πολιτεύματος, δὲν ἀπεδείκνουν, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐδίδον εὐλογοφανῆ ἀφορμὴν νὰ λέγηται, ὅτι μελετῶσι νὰ παραβιάσωσι τὰ ἀναγνωρισθέντα αὐτοῖς ὅρια, ἐπιβουλευόμενοι τὴν αὐτονομίαν καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Περὶ τούτου οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν εἶπον.

Οἱ δὲ Ἀπκεδαμονῖοι, ἀφοῦ ἤκουσαν τὰς ἐγκλήσεις τῶν συμμά-

χων, καὶ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἀπολογίαν, παρκαλέσαντες πάντας νὰ ἀποχωρήσωσιν, ἐβουλεύθησαν κατ' ἰδίαν περὶ τοῦ πρακτοῦ. «Καὶ τῶν μὲν πλεόνων ἐπὶ τὸ αὐτὸ αἰ γινώμαι ἔφερον, ἀδικεῖν τε τοὺς Ἀθηναίους ἤδη, καὶ πολεμητέα εἶναι ἐν τάχει.» Ἀλλὰ ἡγήθη καὶ μία φωνὴ ἐναντία τῆς γνώμης ταύτης, ἡ φωνὴ τοῦ γραυοῦ καὶ συνετοῦ βασιλέως Ἀρχιδάμου. Ὁ Ἀρχίδαμος δὲν ἔβλεπεν οὔτε τὰς μερικὰς κατὰ τῶν Ἀθηναίων αἰτιάσεις, οὔτε τὴν γενικὴν κατηγορίαν, ὅτι ἐπιβουλεύονται τὴν ὅλην ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, οὔτε τὸν τρόπον καθ' ὃν πρὸς τοὺς ἰδίους ὑποτελεῖς πολιτεύονται. Ὁ βασιλεὺς, θεωρῶν ἀπλῶς ὅτι πρόκειται περὶ κηρύξεως πολέμου, ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα τοῦτο διὰ μακρῶν μὲν ὁπιοῦν, ἀλλὰ ὑπὸ μόνῃ τὴν ἐποψίν τοῦ στρατιωτικοῦ συμφέροντος τῆς Σπάρτης. Τὸ δὲ συμπέρασμα τοῦ ἦτο, ὅτι δὲν συμφέρει νὰ κηρύξωσιν ἀμέσως πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, διότι δὲν ἔχουσι τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα, ναῦς, χρήματα, ἔππους, ἐνῷ αἱ Ἀθηναῖοι ἔχουσι πάντα ταῦτα πρὸ καιροῦ ἐν ἀφθονίᾳ, ἐν ἄλλαις λέξει δὲν συμφέρει νὰ πολεμήσωσιν ἀπαράσκευοι πρὸς παρασκευασμένους. Δὲν ἀξιοῦ, προσέθηκεν, ὅτι πρέπει διὰ τοῦτο νὰ μείνωμεν ἀναίσθητοι πρὸς τὰ παθήματα τῶν συμμάχων ἡμῶν· ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ ἐπιχειρήσωμεν διαπραγματεύσεις μετριοπαθεῖς ἅμα καὶ ἀξιοπρεπεῖς, πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀδικημάτων, συγχρόνως δὲ νὰ ἐτοιμασθῶμεν διὰ προσαγωγῆς μὲν συμμάχων, καὶ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, διὰ συλλογῆς δὲ ναυτικοῦ καὶ χρημάτων. Καὶ εἰ μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπακούσωσιν ἡμῶν πρεσβευμένων, τόσῳ καλῆτερον· εἰ δὲ μὴ, διελθόντων ἐτῶν δύο καὶ τριῶν, θέλομεν δυνήθῃ νὰ ἐπέλθωμεν ἐπ' αὐτοὺς μετὰ πλείστης ἐλπίδος ἐπιτυχίης.

Τοιαῦτα ἐν κεφαλαίῳ εἶπεν ὁ Ἀρχίδαμος. Τελευταῖος δὲ ἡγόρευσεν ὁ Σθενελαΐδας, εἰς τῶν ἐφόρων τότε ὢν· διότι ἔθος, ὡς φαίνεται, ἦτο, περαιωθείσης τῆς συζητήσεως, εἰς τῶν ἐφόρων νὰ συγκεφαλαιῶσι αὐτὴν καὶ νὰ ὑποβάλλῃ τὸ ζήτημα εἰς ἀπόφασιν. Ὁ λόγος τοῦ ἐφόρου διέφερεν οὐσιωδῶς τοῦ βασιλικοῦ λόγου. Ἐπιβὼ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀντίειπον εἰς τὰ ἀποδοθέντα αὐτοῖς ἀδικήματα, ὁ Σθενελαΐδας ἐθεώρησε τὰ ἀδικήματα ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα· τε-

Θέντος δὲ ὅτι ἦσαν ὁμολογούμενα, ἐπέφερον ὅτι ἡ Σπάρτη ὤφειλεν αἰμέσως, ἀνευ σκέψεων καὶ ἀναβολῶν, νὰ προπολεμήσῃ ὑπὲρ τῶν συμμάχων καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς νὰ γίνωσιν ἐτι ἰσχυρότεροι παρ' ὅτι ἤδη ἐγένοντο. Ἐξέθεσε δὲ ταῦτα δι' ὀλίγων λέξεων, ἐπιτηδεῖων νὰ προξενήσωσιν ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀφελῆ ὁμιλον πρὸς τὸν ἀπευθύνετο. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν ἀξιώσεων, δὲν ἠγάπων τὰς μακρὰς ἀγορεύσεις, καὶ δὲν ἐφαντάζοντο ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι πόλις ἱκανὴ ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτούς· ἐνῷ παρὰ τῷ Ἀρχιδάμῳ, ὁ τοιοῦτος σπαρτιατικὸς χαρακτήρ ἐτροπολογεῖτο ὑπὸ τε τῆς ἀκριβοστεράς γνώσεως ἣν εἶχε τῶν ποικίλων ἀναγκῶν τοῦ προκειμένου πολέμου, καὶ ὑπὸ τῆς εὐθύνης ἣν συνησθάνετο, ὡς ἡγεμών.

α Τοὺς μὲν λόγους τοὺς πολλοὺς τῶν Ἀθηναίων, εἶπεν ὁ Σθενελαΐδας, δὲν καταλαμβάνω. Διότι ἐπαινέσαντες πολλὰ ἐαυτοὺς, οὐδαμοῦ ἀντίειπον ὅτι δὲν ἀδικοῦσι τοὺς συμμάχους ἡμῶν καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐν τούτοις, ἐὰν ἀνεδείχθησαν ἄλλοτε ἀγαθοὶ πρὸς τοὺς Μήδους, νῦν δὲ κακοὶ πρὸς ἡμᾶς, εἶναι ἄξιοι διπλασίας ζημίας, διότι ἀντὶ ἀγαθῶν ἐγένοντο κακοί. Ἡμεῖς δὲ καὶ ἄλλοτε καὶ νῦν εἴμεθα ὅμοιοι, καὶ ἂν σωφρονώμεν, δὲν θέλομεν παραδῶμεν τοὺς συμμάχους ἀδικουμένους, οὐδὲ θέλομεν ἀναβᾶλει νὰ βοηθήσωμεν αὐτοὺς, ἐνῷ τὰ παθήματα αὐτῶν δὲν ἀναβάλλονται. Ἄς ἔχωσιν ἄλλοι χρήματα πολλὰ, καὶ ναῦς, καὶ ἵππους· ἡμεῖς ἔχομεν συμμάχους ἀγκυθούς, τοὺς ὁποίους δὲν πρέπει νὰ παραδώσωμεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οὐδὲ πρέπει νὰ ἐπιτρέψωμεν τὴν προκειμένην διαφορὰν εἰς δίκας καὶ λόγους, διότι οἱ σύμμαχοι ἡμῶν δὲν βλάπτονται διὰ λόγων· ὥστε ἀνάγκη νὰ βοηθήσωμεν αὐτοὺς ἐν τάχει, καὶ παντὶ σθένει. Καὶ μηδεὶς διδάσκη ἡμᾶς ὅτι ἀδικούμενοι πρέπει νὰ βουλευόμεθα· πολὺν χρόνον πρέπει νὰ βουλεύονται μᾶλλον οἱ μέλλοντες ἀδικεῖν. Ψηφίσατε λοιπόν, ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἀξίως τῆς Σπάρτης, τὸν πόλεμον, καὶ μῆτε τοὺς Ἀθηναίους ἀφήσατε νὰ γίνωσιν ἰσχυρότεροι, μῆτε τοὺς συμμάχους καταπροδώσωμεν, ἀλλὰ ἐπέλθωμεν σὺν τοῖς θεοῖς ἐπὶ τοὺς πολεμίους. » Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ ἑφορος, ὑπέβαλε τὸ ζήτημα εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας. Παρὰ Λακεδαιμονίοις, ἡ ἐκκλησία ἀπεφάσιζεν ὅχι διὰ ψήφων, ἀλλὰ διὰ

κραυγῆς· καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἢ ὑπὲρ τοῦ πολέμου κραυγὴ αὐ-
τῶν ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως ἰσχυροτέρα. Οὐδὲν ἦττον, ὁ Σθενελαι-
δας, θέλων νὰ ἀναδείξῃ τὴν γνώμην φανερωτέραν, ἵνα παρορμήσῃ
αὐτοὺς ἐτι μᾶλλον πρὸς τὸν πόλεμον, ἐπροσποιήθη ὅτι δὲν δια-
κρίνει σαφῶς τὴν βοήν. Εἰς τοιαύτην δὲ περίστασιν ἐγένετο διά-
στασις, δηλαδὴ διαχωρισμὸς τῆς ἐκκλησίας, ἀπαραλλάκτως καθὼς
συμβαίνει ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ ὁσάκις εἰς τῶν βουλευτῶν ἐκφράσῃ
ἀμφιβολίαν ἂν ἔχῃ ὀρθῶς ἢ διάγνωσις τοῦ προέδρου περὶ τῶν καὶ
καὶ τῶν Ὀχι. Ὅθεν ὁ Σθενελαΐδας ἀνέκραξεν « Ὅτω μὲν ἡμῶν,
ὦ Λακεδαιμόνιοι, δοκοῦσι λελύσθαι αἱ σπονδαί, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀ-
δικεῖν, ἀναστήτω ἐς ἐκεῖνο τὸ χωρίον (δείξας τι χωρίον αὐτοῖς)·
ὅτω δὲ μὴ δοκοῦσιν, ἐς τὰ ἐπὶ θάτερα. » Ἀναστάντες δὲ, διέστη-
σαν· καὶ οἱ φρονούντες ὅτι αἱ σπονδαί ἐλύθησαν, ἐγένοντο πολλῶν
τῶν ἄλλων πλείονες. Τότε οἱ Λακεδαιμόνιοι, προσκαλέσαντες πάλιν
εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοὺς πρότερον ὑποχωρήσαντας συμμάχους,
εἶπον, ὅτι αὐτοὶ μὲν θεωροῦσι τοὺς Ἀθηναίους ἀδικήσαντας, ὅτι δὲ
θέλουσιν ἤδη παρακαλέσει τοὺς πάντας συμμάχους νὰ συνέλθωσι
καὶ ψηφοφορήσωσιν, ὅπως διὰ κοινῆς βουλῆς ἐπιχειρήσωσι τὸν πό-
λεμον, ἐὰν ἐγκριθῇ. Καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνεδρίασις.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἤδη ἡρώτισαν πρὸ πάντων τὸν ἐν Δελφοῖς
θεὸν « εἰ πολεμοῦσιν ἄμεινον ἔσται ». Ὁ δὲ ἀπεκρίθη, ὡς λέγεται,
κατὰ Θουκυδίδην, « ὅτι κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι, πρὸς
δὲ ὅτι θέλει βοηθήσῃ αὐτοὺς, καὶ παρακαλούμενος καὶ ἀκλητος. »
Μετ' οὐ πολὺ δὲ, συνελθούσης ἐν Σπάρτῃ τῆς κοινῆς τῶν συμ-
μάχων συνόδου, οἱ Κορίνθιοι, ὧν μόνων ὁ ἱστορικός διέσωσεν ἡμῖν
τὸν λόγον, τελευταῖοι ὡς πρότερον, ἀγορεύσαντες, παρώτρυνον ἐκ
παντὸς τρόπου πρὸς τὸν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πόλεμον, παρέστησαν
τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ ὡς δίκαιον, καὶ ὡς συμφέροντα, καὶ συμ-
περαίνοντες ἀνέκραξαν. « Πεισθῆτε λοιπὸν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐπὶ πάν-
τας ὁμοίως κατέστησεν ἑαυτὴν ἐν Ἑλλάδι τύραννον, τῶν μὲν ἤδη
ἄρχουσα, τῶν δὲ διανοούμενη νὰ ἄρξῃ· ὥστε ἀνάγκη, ἐπελθόντες,
νὰ καταβάλωμεν αὐτήν, ἵνα καὶ αὐτοὶ τε ἀκινδύνως τὸ λοιπὸν οἰκώ-
μεν, καὶ τοὺς νῦν δεδουλωμένους Ἑλλήνας ἐλευθερώσωμεν. » Μεθ' ὅ

Ἡ Δακρυδαμόνιοι ὑπέβαλον τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, καὶ οἱ πλείους σύμμαχοι ἐψηφίσαντο πολεμεῖν. Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ 432 ἢ τὰς ἀρχάς τοῦ 431 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, ὅσο περίπου μῆνας μετὰ τὴν προηγουμένην ἰδίαν τῶν Σπαρτιατῶν πεκλησίαν, τὴν συγκροτηθεῖσαν, ὡς εἰκάζεται, κατὰ Ὀκτώβριον ἢ Νοέμβριον τοῦ 432 ἔτους.

Τοιοιουτρόπως ἀπεφασίσθη ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὅστις ἤμελλεν ἐπὶ μίαν σχεδὸν ἀνθρώπων γενεάν, νὰ διαιρέσῃ ὅλην τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, νὰ σείσῃ ἐκ θεμελίων ὅλην Ἑλλάδα, νὰ παροξύνῃ ὅλα τὰ πάθη, τὰ εὐγενέστατα καὶ τὰ ἀγριώτατα, νὰ ἀντιπαρατάξῃ ὅλας τὰς ἀρχάς, τὰς χρηστοτάτας καὶ τὰς πονηροτάτας, νὰ ἀναδείξῃ μεγάλας ἀρετὰς καὶ ἔτι μείζονας κακίας, καὶ ἐπὶ τέλους, διὰ τῆς ἐξαντλήσεως τῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν τοῦ ἔθνους πόρων, νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν καταρᾶμην τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Στιγμὴ φοβερὰ καὶ κρίσιμος τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας! Στιγμὴ καθ' ἣν, εἰ καὶ ὑπεδείξαμεν ἤδη προλαβόντως τίς, καθ' ἡμᾶς, προεκάλεσε τὴν ῥῆξιν, αἰσθανόμεθα ὅμως τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπανεέλθωμεν αὐθις καὶ ὀριστικώτερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, διότι ἀπὸ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ λύσεως, ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τοῦ κυριωτάτου ἐκείνου γεγονότος. Τοσοῦτ' ὃν μᾶλλον νομίζομεν καλὸν νὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅσ' εἶναι ἐν τῶν μᾶλλον ἀμφισβητηθέντων, πολλοὶ δὲ καὶ ἐπισημότατοι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐξέφερον γνώμην ἐναντίαν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκτεθείσης, ἀγωνισθέντες νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν Περικλέα καὶ τοὺς Ἀθηναίους πάσης ὡς πρὸς τὸν πόλεμον τοῦτον εὐθύνης, ἰδίως ὁ πολυτάλας ἀναφερθεὶς Ἀγγλος Γρότε καὶ ὁ Γερμανὸς Κούρτιος, ὅστις, ἐπιχειρήσας νὰ γράψῃ τρίτομον ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐξέδωκε τὸν μὲν πρῶτον τόμον τῷ 1857, τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἔτει 1864. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι στηρίζονται πρὸ πάντων εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τοῦ κατὰ Μεγαρέων ψηφίσματος καὶ τῆς πρὸς Κερκυραίους ἐπιμαχίας, δὲν προσέβαλον τὰς ῥητὰς διατάξεις τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν. Ἔστω ἄλλα τὸ σπουδαῖον δὲν ἦτο μέχρι τίνος οἱ Ἀθηναῖοι παρεβίβασαν τὸ ῥητὸν τῶν συνθηκῶν γράμμα ἢ

ὄχι· τὸ σπουδαῖον ἦτο ἂν οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τῶν πράξεων ἐκείνων, δὲν ἐβλάψαν καίριως τοὺς Μεγαρεῖς, δὲν περιῆλθον εἰς κατὰστατον πόλεμον πρὸς τοὺς Κορινθίους, δὲν ἀνέτρεψαν ἐν γένει τὰς εἰρηκᾶς πρὸς τοὺς συμμάχους τῶν Πελοποννησίων σχέσεις καὶ ἐπὶ πᾶσι δὲν ἐδικαιολόγησαν τὴν διαδοθεῖσαν φήμην ὅτι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰ ἐπιτραπέντα αὐτοῖς ὑπὸ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ἔρα, μελετῶσι νὰ καταστήσωσιν ὑποχείριον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ἰνα ἀπαντήσωμεν δὲ εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα, δὲν θέλομεν ἀκούσαι τοὺς κωμικούς ποιητάς, οἵτινες κατηγοροῦσιν τὸν Περικλέα, ὅτι, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν περὶ τῆς χρηματικῆς διχειρίσεώς του λογοδοσίαν,

ἐμβαλὼν σπινθῆρα μικρὸν Μεγαρικῷ ψηφίσματος
ἐξεφύσησεν τοσοῦτον πόλεμον ὥστε τῷ καπνῷ
πάντας Ἑλλήνας δακρυῦσαι

Δὲν θέλομεν ἀσπασθῇ οὐδὲ τὴν ἡπιωτέραν κρίσιν ἣν ἐκφέρει ὁ ἱστορικός Ἐφορος παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς. « Ὁ δὲ Περικλῆς, εἰδὼς τὸν δῆμον ἐν μὲν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις θαυμάζοντα τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας διὰ τὰς κατεπειγούσας χρεῖας, κατὰ δὲ τὴν εἰρήνην τοὺς αὐτοὺς συκοφαντοῦντα διὰ τὴν σχολὴν καὶ εὐδόνον, ἔκρινε συμφέρειν αὐτῷ, τὴν πόλιν ἐμβαλεῖν εἰς μέγαν πόλεμον, ὅπως χρεῖαν ἔχουσα τῆς Περικλέους ἀρετῆς καὶ στρατηγίας, μὴ προσδέχεται τὰς κατ' αὐτοῦ διαβολάς . . . » Αἱ κρίσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἄξιον τινα ἐνώπιον τῆς κρίσεως τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τοῦτον λοιπὸν ὀφείλομεν πρὸ πάντων νὰ συμβουλευθῶμεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θουκυδίδης ἀποφαίνεται τοὺς Ἀθηναίους πρωταιτίους τοῦ κακοῦ τὴν γνώμην ταύτην κατ' ἀρχῆς μὲν ὑποδεικνύει ἀορίστως, ἔπειτα ἐκφέρει ῥητότερον, καὶ ἐπὶ τῶν ἀνακηρύττει ὡς φρόνημα, ὄχι μόνον ἴδιον, ἀλλὰ ὡς φρόνημα τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Τῶντι ἐν παραγράφῳ χγ'. τοῦ πρώτου βιβλίου λέγει. « Τὴν μὲν γὰρ ἀληθεστάτην πρόφασιν, ἀφανεστάτην δὲ λόγῳ, τοὺς Ἀθηναίους ἡγοῦμαι, μεγάλους γιγνομένους, καὶ φῶρον παρέχοντας τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἀναγκάσαι ἐς τὸ πολεμεῖν. » Καὶ ἐν παραγράφῳ πθ'. « Ἐψηφίσαντο δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι τὰς σπονδὰς λελύσθαι, καὶ πολεμητέα εἶναι, οὐ τοσοῦτον τῶν συμμάχων

πεισθέντες τοῖς λόγοις, ὅσον φοβούμενοι τοὺς Ἀθηναίους, μὴ ἐπὶ
καὶ δὲ δυνάμει, ὁρῶντες αὐτοῖς τὰ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ὑποχεί-
ρια ἤδη ὄντα.» Μέχρι τούτου ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ μὲν ὁ
Θουκυδίδης λέγει τοὺς Λακεδαιμονίους κηρύξαντας τὸν πόλεμον,
πρὸ πάντων διότι ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἀθηναῖοι γίνωσιν ἰσχυρότε-
ροι· ἀλλὰ δὲν ἐπιφέρει καὶ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν εἰς τοὺς Λακε-
δαιμονίους εὐλογόν τινα πολέμου ἀφορμὴν· ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι,
οἵτινες ἐπανελημμένως ἀνεγνώρισαν τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων, οὐ-
δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ ἔρχωνται ἤδη νὰ κηρύττωσι τὸν πόλεμον
εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ ὅτι φοβοῦνται μήπως γί-
νωσιν οὗτοι ἐπὶ ἰσχυρότεροι. Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης, ὅστις φαίνεται
ὡς ἂν δισταζὼν νὰ ἐπιρρίψῃ εἰς τὴν πάτριον πόλιν τὴν ὅλην εὐθύ-
νην τοῦ κακοῦ, ἀποκαλύπτει οὐδὲν ἥττον κατὰ μικρὸν τὴν
ἀλήθειαν καθ' ὅσον προχωρεῖ εἰς τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ. Οὕτως ἐν πα-
ραγράφῳ ριθ. τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ἐξηγῶν τὴν ἀπραξίαν τῶν Λακε-
δαιμονίων ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ξέρξου μέχρι τῶν χρόνων εἰς
οὓς εὐρίσκόμεθα, ἐν τῷ διαστήματι δηλαδὴ καθ' ὃ οἱ Ἀθηναῖοι
ἴδρυσαν καὶ ἡσφάλισαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἐπὶ μέγα προέβησαν
δυνάμει, λέγει· «οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι αἰσθόμενοι, οὔτε ἐκώλυον,
εἰ μὴ ἐπὶ βραχὺ, ἡσύχαζόν τε τὸ πλεον τοῦ χρόνου, ὄντες μὲν καὶ
προτοῦ μὴ ταχεῖς εἶναι ἐς τοὺς πολέμους, εἰ μὴ ἀναγκάζοιντο, τὸ
δὲ τι καὶ πολέμοις οἰκείοις ἐξαιρούμενοι· πρὶν δὲ ἡ δύναμις τῶν
Ἀθηναίων σαφῶς ἦρετο, καὶ τῆς ξυμμαχίας αὐτῶν ἡπτοτο. Τότε
δὲ οὐκέτι ἀνασχετὸν ἐποιοῦντο, ἀλλ' ἐπιχειρητέα ἐδόκει εἶναι πά-
σι προθυμία, καὶ καθαιρετέα ἡ ἰσχὺς, ἣν δύνωνται, ἀραμένους τὸν
δε τὸν πόλεμον.» Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ Θουκυδίδης ῥητῶς ἤδη ὁμο-
λογεῖ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι προσέβαλον τοὺς συμμάχους τῶν Λακεδαιμο-
νίων. Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο ἀρκοῦμενος, ἐπιφέρει ἐπὶ τέλους, ἐν πα-
ραγράφῳ θ. τοῦ δευτέρου βιβλίου· «ἡ δὲ εὐνοία παραπολὺ ἐπῆγε
τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἄλλως τε καὶ προει-
πόντων ὅτι τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦσιν. Ἐρρώτό τε πᾶς καὶ ἰδιώ-
της καὶ πόλις, εἴτι δύναίτο καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ξυνεπιλαμβάνειν
αὐτοῖς. . . . Οὕτως ὀργῇ εἶχον οἱ πλείους τοὺς Ἀθηναίους, οἱ μὲν,
τῆς ἀρχῆς ἀπολυθῆναι βουλόμενοι, οἱ δὲ, μὴ ἀρχθῶσι φοβούμενοι.»

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Θουκυδίδης μαρτυρεῖ, ὅτι οὐ μόνον οἱ Λακ-
δαίμονιοι, ἀλλὰ ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ἐνόμιζον τοῖς Ἀθη-
ναίοις ἐπιβουλευομένους τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους.

Ἐνθ' λοιπὸν ταῦτα ἰσχυρίζεται αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρ-
τυς, καὶ μάρτυς οἷος ὁ Θουκυδίδης, ἀποποντῇ τῇ ἀληθείᾳ φρονούμεν
νὰ ἐρχόμεθα σήμερον ἡμεῖς νὰ ἀξιῶμεν ὅτι ὅχι, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν
προσέβαλον τὴν συμμαχίαν τῶν Πελοποννησίων· οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν
ἔπραξαν ἵνα προκαλέσωσι τὸν πόλεμον· ἡ Ἑλλάς ὅλη ἡπατάτο νο-
μίζουσα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιβουλεύονται τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς. Καὶ
ν' ἀξιῶμεν τοῦτο, στασιζόμενοι οὐχὶ εἰς μάρτυράς τινας ἐτέρους, ἰ-
κανοὺς ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν Θουκυδίδην, ἀλλὰ εἰς μόνην τὴν
οἰκίαν ἡμῶν κρίσιν καὶ ἀπόφασιν. Δὲν θέλομεν ἀποσιμῆσαι ὅτι
ὑψώθη ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ φωνῇ τις ἀδέσποτος ἀνθρώπου ἀγνώστου,
ὅστις, ὁμιλήσας περὶ τῆς ἐν ἔτει ὀγδόῃ τοῦ πελοποννησιακοῦ πο-
λέμου ἐξορίας τοῦ ἱστορικοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐπιφέρει. «Καὶ διὰ τοῦτο
δοκεῖ πολλὰ χαρίζεσθαι μὲν Λακκεδαίμονις, κατηγορεῖν δὲ Ἀθη-
ναίων τὴν τυραννίδα καὶ πλεονεξίαν. Οὐ γὰρ καιρὸς αὐτῇ κατε-
πεῖν Ἀθηναίων ἐγένετο, Κορινθίων κατηγορούντων, ἢ Λακκεδαίμο-
νίων μεμφομένων, ἢ Μιτυληναίων αἰτιωμένων, πολὺν ἐν τοῖς ἐγ-
κλημασι τοῖς Ἀττικοῖς ἑρβύη· καὶ τὰς μὲν νίκας τὰς Λακωνικὰς
ἐξῆρε τῷ λόγῳ, τὰς δὲ ξυμφοράς ἠΐξετο τὰς Ἀττικὰς, ὅπου καὶ
τὰς ἐν Σικελίᾳ.» Ἀλλ' ἀντὶ τῆς μιᾶς ταύτης ἀκατονομάστου συ-
χοφαντίας ἢ καὶ εἴ τινας ἄλλης ὁμοίας, ὅποιοι καὶ ὅποιοι ἔτεροι
μάρτυρες τῆς ἀκριβείας καὶ ἀπαθείας τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ! «Μαρ-
τύρεται δὲ τῷ ἀνδρὶ τάχα μὲν ὑπὸ πάντων φιλοσόφων τε καὶ ρη-
τόρων, εἰ δὲ μὴ, τῶν γε πλείστων, ὅτι καὶ τῆς ἀληθείας, ἣς ἰσθὺν
εἶναι τὴν ἱστορίαν βουλόμεθα, πλείστην ἐποίησατο πρόνοιαν,» ἀναγ-
κάζεται νὰ ὁμολογήσῃ περὶ τοῦ Θουκυδίδου ὁ Διονύσιος Ἀλικαρνα-
σεύς, Ἕλλην ἱστορικός καὶ κριτικός ἀκμάσας μὲν περὶ τὰ τέλη τῆς
πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, διατελέσας δὲ τὸ καθ'
ἑαυτὸν πικρότατος τοῦ Θουκυδίδου ἐλεγκτής. Καὶ ὁ Μαρκελ-
λῖνος ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἀνδρός, ἥτις προτάσσεται συνήθως εἰς
ὅλας τὰς ἐκδόσεις τοῦ ἱστορικοῦ, λέγει. «Ἐγγραφε δ' οὐδ' οὕτω
μνησικακῶν τοῖς Ἀθηναίοις, ἀλλὰ φιλαλήθης ὢν καὶ τὰ ἄλλα μέ-

τριος· εἶγε οὔτε Κλέων παρ' αὐτῷ, οὔτε Βρασίδας, ὁ τῆς συμφορᾶς αἴτιος, ἀπέλαυσε λουδορίας, ὡς ἂν τοῦ συγγραφῆως ὀργιζομένου. Καί τοι οἱ πολλοὶ τοῖς ἰδίοις πάθεσι συνέθεσαν τὰς ἱστορίας, ἥκιστα μελῆσαν αὐτοῖς τῆς ἀληθείας . . . ὁ δὲ, μέτριος καὶ ἐπιεικής, τῆς ἀληθείας ἦταν. » Ὁ ἐστὶ τῆς ἀληθείας δοῦλος. Ἀλλὰ τίνα χρεῖαν ἔχομεν μαρτύρων ἄλλων; Μήπως δὲν πρόκειται ἡμῖν αὐτὸ τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἀριστοῦργημα; Μήπως ἂν ἐμέμφθη τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὰ μομφῆς ἄξια, δὲν ὑπερεγκωμίασε πολλάκις αὐτοὺς καὶ δὲν ὕψωσε τὴν πόλιν αὐτῶν ὑπεράκω πάσης ἄλλης, ἰδίως διὰ τοῦ ἐπιταφίου λόγου ὃν παρεθέσαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ δευτέρου ἡμῶν βιβλίου; Μήπως ἂν ὑπέδειξεν ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους προσκάλεσε τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, δὲν μετεχειρίσθη τὰ λαμπρότερα τῆς γραφίδος αὐτοῦ χρώματα ἵνα παραστήσῃ τὸν υἱὸν τοῦ Ξενόππου ὡς τὸν δαιμονιώτερον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν οὃς παρήγαγεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς; Μήπως ἂν περιέγραψε τοσοῦτον εὐσυνειδήτως τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορὰν τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἐξωγράφησεν ἐπίσης ἀκριβῶς τὸ περὶ Σφακτηρίαν τραῦμα τῶν Λακεδαιμονίων; Καὶ τίνα ἄρα γνώμην ἐκφέρουσι περὶ αὐτοῦ οἱ δύο προαναφερθέντες νεώτατοι ἱστορικοί; « Ἀλλ' ἐνῷ, λέγει ὁ Κούρτιος, δὲν ἐπέπρωτο νὰ συμπράξῃ ὁ Θουκυδίδης ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ Περικλέους, διετέλεσεν ὁμως πιστὸς μάρτυς τῆς ἐνεργείας τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς συγχρόνους τελειότερον κατενόησε καὶ παρέστησε τὰ βαθύτατα αὐτοῦ διανοήματα. » Ὁ δὲ Γρύτε, ἀντὶ νὰ θεωρήσῃ ὅτι ἡ ἐξορία κατέστησε τὸν Θουκυδίδην ὀλιγώτερον ἀξιόπιστον, ἐξεναντίας βεβαίῳ ὅτι « αἱ ἀφορμαὶ τὰς ὁποίας οὗτος, ὡς ἐξόριστος, ἔλαβε νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ σύγγενος καὶ νὰ συμβουλευθῇ οὐδετέρους τε καὶ πολεμίους, συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὸ νὰ διαμορφώσωσι τὸ ἀμερόληπτον, καὶ περιληπτικόν, καὶ πανελλήνιον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ ἐν γένει καθ' ὅλον τὸ ἀθάνατον αὐτοῦ ἔργον. » Ἀλλὰ τεθέντος ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶναι ὁ ἀψευδέστερος μάρτυς τῶν βαθυτέρων τοῦ Περικλέους διανοημάτων, καὶ ἐνταυτῷ τὸ μᾶλλον πανελλήνιον τῶν χρόνων ἐκείνων πνεῦμα, « πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀμφισβητῶμεν τὴν θεμελιώδη καὶ κεφαλαιώδη τῆς ἱστορίας αὐτοῦ κρί-

ειν ; Ὁ Θουκυδίδης κατὰ τοῦτο μόνον διαφωνεῖ πρὸς τοὺς κωμικοὺς καὶ πρὸς τὸν Ἑφορον, ὅτι δὲν κατηγορεῖ τὸν Περικλέα, ὥς προκαλέσαντα τὸν πόλεμον ἕνεκα ἰδίου συμφέροντος. Ἐξανατίας ὁμιλῶν περὶ τῆς πρὸς Κερκυραίους ἐπιμαχίας, λέγει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολιτεύθησαν τότε οὕτω, διότι ὅπωςδὴποτε ἐνέμιζον τὸν πόλεμον ἀναπόδραστον. « Ἐδόκει γὰρ ὁ πρὸς Πελοποννησίους πόλεμος, καὶ ὥς ἐσεσθαι αὐτοῖς. » Ἴσως ὁ πόλεμος ἦτο τῷ τότε ἀναπόφευκτος· καὶ εἶναι μάλιστα πιθανώτατον ὅτι οἱ Σπαρτιάται, καὶ τοὶ ἀποπονηθέντες, ἐσχάτως νὰ προσβάλλωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ ὅμως ἀνέκαθεν ἐφθόνησαν τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, ἤθελον ὠφελῆθῃ ἐπὶ τέλους ἀπὸ εὐκαιρίας τινὸς ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς ἀντιζήλου ἐκείνης πόλεως. Ἀλλὰ καὶ τούτου ὑποτιθεμένου, πάλιν ἡ φρόνησις καὶ τὸ ἀληθές τῶν Ἀθηναίων συμφέρον ἀπῆτει νὰ μὴ δώσωσιν οὗτοι τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν πρὸς τὴν σύγκρουσιν, ἵνα αὐτῇ, ἂν ὅχι ἄλλο, τοῦλάχιστον ὅσον ἐνδέχεται ἀναβληθῇ.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐντούτοις, εἰ καὶ « ἐψηφίσαντο πολεμεῖν, » δὲν ἐπεχείρησαν ὅμως ἀμέσως τὰς ἐχθροπραξίας. Τὸ μὲν ἵνα δώσωσι καιρὸν τινα προπαρασκευῆς εἰς τοὺς συμμάχους, τὸ δὲ ἵνα ὅσον ἐνδέχεται δικαιολογήσωσι τὸν πόλεμον, ὑπέβαλον πρὸ πάντων, δι' ἐπανειλημμένων τριῶν πρεσβειῶν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀπαιτήσεις τινάς, ἀπὸ τῆς παραδοχῆς τῶν ὁποίων ἔλεγον ὅτι ἐξερτάται ἡ διατήρησις τῆς εἰρήνης. Καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης πρεσβείας « ἐκέλευον τοὺς Ἀθηναίους τὸ ἄγος ἐλαύνειν τῆς θεοῦ », ὅστις ἀπῆτησαν τὴν ἐξορίαν τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, οἵτινες, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κύλωνος (σελ. 239), ἐθεωροῦντο ὡς ἱερόσυλοι. Ἀπῆτησαν δὲ τοῦτο κυρίως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὸν Περικλέα, Ἀλκμαιωνίδην ὄντα ἐκ μητρὸς, διότι ἐνόσφον οὗτος διείπε τὰ πράγματα, δὲν ἠλπίζον ποτὲ νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους· « ὃν γὰρ δυνατώτατος τῶν καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἄγων τὴν πολιτείαν, ἠναντιοῦτο πάντα τοῖς Λακεδαιμονίοις, καὶ οὐκ εἶα ὑπείκειν, ἀλλ' ἐς τὸν πόλεμον ὥρμα τοὺς Ἀθηναίους. » Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ιστορικοῦ καὶ μάλιστα ἡ τῶν Λακεδαιμονίων ἀπαιτήσις, καταδεικνύουσιν ὅπόσον μέγα εἶχεν ἀποβῇ ἐν τῇ πόλει

τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἀξίωμα τοῦ Περικλέους, κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ἀλλ' ὅμως μὴ νομίσωμεν πάλιν ὅτι ἐκοιμᾶτο ἐπὶ ῥόδων. Καὶ μετὰ τὴν ἐξορίαν Θουκυδίδου τοῦ Μελησίου, καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τούτου ἐταιρείας, πολλοὺς εἶχε τοὺς ἀντιπράττοντας καὶ πολεμίους. Ὅλοι οἱ γαιοκτῆται τῆς Ἀττικῆς ἀντεπολιτεύοντο, διότι προέβλεπον ὅτι, ἐπελθόντος τοῦ πολέμου, ἡ πόλις δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ κτήματα αὐτῶν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πελοποννησίων. Καὶ μεταξὺ αὐτοῦ τοῦ πλήθους, τοῦ ἰδίως ἀφωσιωμένου εἰς τὸν μέγαν ἄνδρα, ὑπῆρχόν τινες οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὸ ὑπέρογκον αὐτοῦ κράτος. Τὰ δὲ συμφέροντα ταῦτα καὶ τὰ πάθη, ἂν δὲν ἠδύναντο πάντοτε νὰ ἀντιταχθῶσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εὗρισκον ὅμως τὸν τρόπον τοῦ νὰ κεντῶσι καὶ νὰ πληγώνωσιν αὐτὸν διὰ τῆς κατ' ἰδίαν συκοφαντίας, διὰ σατυρικῶν ᾠμάτων καὶ μάλιστα διὰ τῆς δημοσιογραφίας τῶν χρόνων ἐκείνων ἥτοι διὰ τῆς κωμικῆς ποιήσεως. Ὡστε ἐνῷ ἡ πολιτεία ἀπένευε τῷ ἀνδρὶ τιμὰς ἐξαιρέτους, κοσμοῦσα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διὰ στεράνου ἐλαίας, οἱ ἐχθροὶ δὲν ἔπαυον μυκτηρίζοντες αὐτὸν καὶ λοιδοροῦντες. Οἱ φίλοι τοῦ τὸν προσηγόρευσαν Ὀλύμπιον, διὰ τὸ μέγεθος τῶν πολιτικῶν καὶ στρατηγικῶν πράξεων, οἱ δὲ κωμῶδοι, χλευάζοντες καὶ αὐτὴν τὴν ἀμίμητον αὐτοῦ εὐγλωττίαν καὶ γελοῖον τινὰ δίδοντες τῆς προσωνυμίας ἐξηγήσιν, ἐθεβαίουν ὅτι τῶντι βροντᾷ μὲν καὶ ἀστράπτει, ὅτε δημηγορῇ, δεινὸν δὲ φέρει ἐν γλώσῃ κεραυνόν. Ὅλοι αὐτοῦ αἱ πράξεις, καὶ αὐταὶ αἱ ἀθώτεραι, παρεξηγοῦντο καὶ εἰς ἐγκλήματα μεταβάλλοντο. Εἶδομεν ὅτι, ἀποφασισθείσης τῆς πρὸς τοὺς Κερκυραίους ἐπιμαχίας, ὁ Περικλῆς ἐπεμφεν εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν 40 τριήρεις ὑπὸ Λακεδαιμόνιον τὸν Κίμωνος· ἡ ἐπικουρία αὕτη ἦτο μικρά, ἵνα καταστῇ πρόδηλον ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ προσβάλῃ τοὺς Πελοποννησίους, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Κέρκυραν· καὶ ἡ στρατηγία ἀνετέθη εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κίμωνος, ἵνα ἔτι πλειοτέρα δοθῇ ἐγγύησις εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔχοντας πολλὴν τὴν εὐνοίαν καὶ φιλίαν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Κίμωνος. Ἀλλ' ἡ συκοφαντία εὗρε τρόπον νὰ διαστρέψῃ τὰ πάντα· καὶ ἔλεγε λοιπὸν ὅτι ὁ Περικλῆς, θέλων νὰ ἐξυβρίσῃ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐπέτρεψεν εἰς φίλον αὐτῶν

τὴν τοσοῦτον δυσάρεστον εἰς αὐτοὺς ταύτη ἀποστολήν· καὶ ἐπ' ἐτέρου ἐξεπίτηδες δὲν ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κίμωνος εἰμὴ δέκα πλοῖα ἵνα μὴ δυνηθῇ νὰ πράξῃ μέγα τι καὶ ἵνα, ἀποτυχῶν, διαβιβῇ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ λακωνισμῷ. Ἰδίως δ' ἐνεπαίζετο ἕνεκα τῶν φίλων δόσους μετεχειρίζετο εἰς τὰ δημόσια ὑπουργήματα. Εἰς τούτων ἦτο ὁ ῥήτωρ καὶ ἀρχιτέκτων Μητιόχος, ὅστις, διατελέσας συστράτηγος τοῦ Περικλέους, ἐπετράπη ὑπ' αὐτοῦ συγχρόνως καὶ πλείστας ἄλλας μικροτέρας, ἀλλὰ ἐπικερδεῖς ὑπηρεσίας. Ὅθεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν ἀντήγει ἄσμά σκωπτικόν, διαλαμβάνον ὅτι «Μητιόχος μὲν στρατηγεῖ, Μητιόχος δὲ τὰς ὁδοὺς, Μητιόχος δὲ ἄρτους ἐκοπτά, Μητιόχος δὲ τὰ ἄλφита, Μητιόχος δὲ πάντα ποιεῖται, Μητιόχος δ' οἰμώζεται.» Ἄλλος τοῦ Περικλέους φίλος καὶ συστράτηγος ὑπῆρξεν ὁ Μένιππος· ὅθεν ἐθρυλλεῖτο ὅτι ὤφειλε τὴν προαγωγὴν εἰς τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ εὐνοίαν τοῦ προστάτου. Ἄλλος πάλιν φίλος ἦτο ὁ διαδόχτος διὰ τὰς ὀρνιθοτροφίας τοῦ Πυριλάμπης, περὶ οὗ ἐφημίζετο ὅτι ἐπρομήθευεν εἰς τὸν Περικλῆς τοὺς τότε σπανιωτάτους ἔτι ἐν Ἑλλάδι ταῦνας, οὓς οὗτος ἐδίδεν εἰς τὰς φίλας αὐτοῦ. Ἀπαντες δὲ οἱ περὶ αὐτὸν «σάτυροι» ἐπέλεγοντο, ὅς ἐστιν ἄνθρωποι κατατρίβοντες τὸν βίον εἰς κτηνώδη ἀκολασίαν, καὶ αὐτὸς δὲ «Βασιλεὺς Σατύρων» ὑπὸ τοῦ κωμικοῦ Ἑρμῖππου προσηγορεύθη. Καὶ προσέτι «νέους Πεισιστρατίδας» ἐκάλεσαν τοὺς περὶ αὐτὸν, ὡς βουλευομένους δῆθεν νὰ ἐνιδρύσῃσι νέαν ἐν τῇ πόλει τυραννίδα. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἀνεφέρομεν τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐκ τῶν πολλῶν βελῶν ὅσα ὁ φθόνος καὶ τὰ πολιτικά συμφέροντα κατετόξευον κατὰ τοῦ ἀνδρός. Οὐδὲ ἤρχοντο εἰς τὰς πόρυθον ταύτας προσβολάς· καὶ μὴ τολμῶντες ἔτι νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ἐπεχείρησαν ἐν ἔτει 433 ἢ 432, δικαστικὴν τινα καταδίωξιν κατὰ δύο ἀνδρῶν οὓς μάλιστα οὗτος ἠγάπα καὶ ἐτίμα, κατὰ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Φειδίου, καὶ, παρεκτός τούτων, κατὰ τῆς περιποθήτου αὐτῷ Ἀσπασίας.

Ἀσπασία, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀξιάχου, ἐγεννήθη εἰς Μίλητον καὶ διέπρεπε διὰ τὸ κάλλος, τὴν παιδείαν καὶ τὴν ὑψηλοφροσύνην αὐτῆς. Ἴνα ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὸν χαρακτῆρα τῆς γυναικὸς ταύτης.

της, ἥτις ἀποκατεστάθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἥς τὸ ὄνομα δὲν ἀνακαλεῖ μὲν συνήθως ἰδέας σωφροσύνης καὶ ἀρετῆς, ἀντανακλᾷ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τινὰς τῶν ἀκτίνων τῆς ἀπαραμίλλου δόξης τοῦ Περικλέους, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι παρεκτὸς τῆς Σπάρτης, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις, αἱ γυναῖκες τῶν ἐντίμων οἰκογενειῶν, αἷ τε ἔγγαμοι καὶ αἱ ἄγαμοι, διῆγον τὸν βίον κεκλεισμένοι ἐν τῇ οἰκίᾳ ἢ μᾶλλον ἐν τῷ γυναικωνίτῃ, ἀπαραλλάκτως σχεδὸν καθὼς ἄχρι τοῦδε αἱ γυναῖκες τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν. Πάντα τὰ συμφέροντα αὐτῶν καὶ τὰ δίκαια ὠρίζοντο καὶ διακοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρρένων συγγενῶν, αὐταὶ δὲ οὐδεμίαν, ὥς φαίνεται, ἐλάβανον πνευματικὴν μόρφωσιν, οὐδ' εἶχε θέληγτρόν τι ἢ συνναστροφή αὐτῶν. Ἐν τούτοις οἱ προπάτορες ἡμῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ εὐγενέστεροι τῶν ἀνθρώπων, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ στερεθῶσι διὰ παντὸς τῆς εὐλογίας ἣν μόνῃ δύναται νὰ ἐπιχύσῃ εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ἡ χάρις, ἡ κομψότης, ἡ εὐαισθησία τῆς γυναικὸς· ὥστε ἐξ ἀνάγκης ἐμορφώθη ἰδίᾳ τις γυναικῶν τάξις, αἵτινες καλούμεναι «ἐταῖραι», διῆγον βίον ἐλεύθερον, ἀνετρέφοντο πολλὰίς λαμπρῶς καὶ διὰ τοῦ ἐπαγωγοῦ αὐτῶν ἡθους, παραδόξως ἐνίοτε ἰσχυσαν εἰς τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν. Βεβαίως αἱ πλεῖστοι τῶν γυναικῶν τούτων ἐξώκειλαν, καὶ ἴσως οὐδ' ἠδύναντο νὰ μὴ ἐξοκειλῶσιν εἰς ἀκολασίαν· διὸ καὶ τὸ ὄνομα «ἐταῖρα», τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἐσῆμαινε τὴν σύντροφον, τὴν φίλην, τάχιστα ἐξετράπη εἰς τὴν ἔννοίαν τῆς ἐρωμένης, κατ' ἀντίθεσιν τῆς νομίμου συζύγου, καὶ μετ' ὀλίγον εἰς ἄλλας ἐτι πονηροτέρας καὶ ἐξωλεστέρας ἐννοίας. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἐπεται ὅτι πᾶσαι ἀπέβησαν τοιαῦται, καὶ ὅτι οὐδεμία ἠδυνήθη νὰ συμβιβάσῃ τὸν ἐλεύθερον αὐτῆς βίον μετὰ τῆς σεμνότητος καὶ τῆς χρηστότητος. Ἵνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν Ἀσπασίαν, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀνέκαθεν διεδόθησαν περὶ αὐτῆς τὰ αἰσχίστα· ἀλλὰ ὅπως εἶναι δυνατόν νὰ πιστεύσωμεν τὰ τοιαῦτα περὶ γυναικὸς, τῆς ὁποίας, κατὰ μαρτυρίας ἀναμφισβήτητους, τοιαύτη ἦτο ὅχι μόνον ἡ φυσικὴ καλλονὴ καὶ ἡ χαριτωμένη ὁμιλία, ἀλλὰ καὶ ἡ ῥητορικὴ καὶ κριτικὴ δεινότης, ὥστε οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Ἀθηναίων πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης, ἐπεσκέπτοντο αὐτήν, συνεπαγόμενοι καὶ τὰς συζύγους

ἵνα ἀκροασθῶσιν αὐτῆς; Ἡ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ μέγιστος καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα εὐγενέστατος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς τότε Ἑλλάδος, παρέδωκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ζωὴν ὁλόκληρον εἰς γυναῖκα ἀποδαλοῦσαν πᾶν αἶσθημα αἰδοῦς καὶ κατακυλιομένην εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσέλγειαν; Καὶ δὲν εἶναι πιθανώτερον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ Ἀσπασία ἐγένετο θῦμα πρῶτον μὲν τῆς κακῆς ὑπολήψεως ἣν ἀπελάμβανεν ἐν γένει ἡ τάξις τῶν γυναικῶν εἰς ἣν ἀνήκεν, ἔπειτα δὲ, καὶ κυριώτερον, τῆς φοβερᾶς συμπεφαντίας, ἥτις ἀνηλεῶς καταδιώκουσα τὸν Περικλέα, δὲν ἐπέβητο οὐδ' αὐτὰ τὰ ἐρῶτατα τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ;

Ὁ Περικλῆς εἶχε κατ' ἀρχὰς συζευχθῆ, κατὰ τὸ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπικρατοῦν ἔθος, μίαν τῶν στενοτάτων αὐτοῦ συγγενῶν, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο υἱούς, τὸν Ξάνθιππον καὶ τὸν Πέραλον. Ἄλλ' ὁ γάμος οὗτος δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχῆς, καὶ διελύθη βραδύτερον ἐξ ἀμοιβαίας συναινέσεως, διότι ὁ ἀττικὸς νόμος ἐπέτρεπε πολλὴν ὡς πρὸς τὰ διαζύγια ἐλευθερίαν· ὁ δὲ Περικλῆς, ἀφοῦ ἐξέδωκε τὴν πρῶτην ἐκείνην γυναῖκα εἰς ἕτερον σύζυγον, τῇ συνευδοκίᾳ τῶν ἀρρένων συγγενῶν τῆς, οἵτινες ἦσαν οἱ νόμιμοι αὐτῆς κηδεμόνες, συνώκησεν ἔπειτα μετὰ τῆς Ἀσπασίας, ἀφ' ἧς ἐγέννησεν υἱὸν ὁμώνυμον, καὶ πρὸς ἣν διετέλεσε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς τρυφερώτατα προσηλωμένος, εὐρίσκων παρ' αὐτῇ ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς παραμυθίας, σπανιστάτας ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα, παρὰ τῇ Ἀσπασίᾳ, καὶ οὕτως εἰπεῖν προεδρευούσης αὐτῆς, συνήρχοντο περὶ τὸν Περικλέα, οἱ ἐπισημότεροι ἕνεκα τῆς παιδείας αὐτῶν καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἄνδρες τῶν Ἀθηναίων, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Φειδίας, ὁ Πυθοκλείδης, ὁ Δάμων, ὁ Πρωταγόρας, ὁ Ζήνων· καὶ, ἀφέντες κατὰ μέρος τὰ παράλογα μυθολογήματα τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος, ἀνεξήτουν τελημερότατα τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός καὶ τοὺς φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς νόμους τοὺς ῥυθμιζοντας καὶ συνέχοντας τὸ μέγα τοῦ κόσμου δημιουργήμα. Κατὰ δυστυχίαν οὐ μόνον πλείστοι ἄλλοι πολέμιοι κατεμυκτηρίζον τὰς φιλοσοφικὰς καὶ φιλογολικὰς ταύτας διαλέξεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μοχθηρὸς υἱὸς τοῦ Περικλέους Ξάνθιππος, μισῶν τὸν πατέρα διότι δὲν παρεῖχεν αὐτῷ πούς, τρόπους τοῦ νὰ εὐχαριστῇ τὴν κακοήθειάν του, συνετέλει εἰς

τὴν καταφορὰν ἐκείνην, τερατολογῶν περὶ τῶν ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ λεγομένων καὶ γινομένων· οἱ δὲ κωμικοὶ ποιηταί, ἐξογκοῦντες τὰς φήμας ταύτας, διέσπυρον ἀναφανδὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὰ ὀνόματα τοῦ Περικλέους καὶ τῆς Ἀσπασίας, νῦν μὲν ἀποκαλοῦντες αὐτὴν Ἥραν τοῦ νέου τούτου τῶν Ἀθηνῶν Διός, νῦν δὲ Δηϊάνειραν καὶ Ὀμφάλην τοῦ νέου τούτου Ἡρακλέους· καὶ ἐπὶ τέλους, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰ θεατρικὰ ταῦτα κωμωδήματα, εἰσῆγαγον εἰς δίκην τὴν τε Ἀσπασίαν καὶ τὸν Ἀναξαγόραν, ἐπὶ ἀσεβείᾳ.

Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐν γένει οἱ προπάτορες ἡμῶν ἦσαν ταμάλιστα ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ θρήσκειμα αὐτῶν· οὐδὲ τολμῶμεν νὰ κατακρίνωμεν αὐτοὺς διὰ τοῦτο, ὥς πράττουσι πολλοὶ τῶν νεωτέρων ιστορικῶν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι τὸ θρήσκειμα ἐκεῖνο ἦτο πολυειδῶς ἄτοπον, καὶ ὅτι οἱ σπουδαιότερον ὁπωσοῦν μελετῶντες τὰ περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος καὶ τῶν νόμων τοῦ παντός, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ μετὰ περιφρονήσεως νὰ προσβλέψωσιν εἰς τὰ οἰκτρά τῆς πολυθείας μύθεύματα καὶ μετὰ ζήλου εὐλόγου ν' ἀνευρενῇσιν, δι' ἐτέρων θεωρημάτων, τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐκ τούτου προέκυψε δεινὴ μεταξὺ τοῦ θετικοῦ θρησκευματος καὶ τῆς φιλοσοφίας σύγκρουσις, ἐπαγαγοῦσα τὴν ἱθικὴν ἀναρχίαν, δι' ἧς κατεστράφη ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἐν δὲ τῇ συγκρούσει ταύτῃ, τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν πάντοτε ἀπολύτως δίκαιον εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ὅτι ἐν τῶν συντηρητικωτάτων στοιχείων τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας καὶ μεγαλοουργίας ὑπῆρχαν αἰτίποτε αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ἔστω τὸ θρήσκειμα οἰονδήποτε· τὰ δύο ἐπὶ πλείστον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀκμάσαντα κράτη, τὸ Ῥωμαϊκὸν καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς Ἀγγλικόν, εἶναι μάρτυρες τῆς ἀληθείας ταύτης ἀψευδέστατοι. Ἀφ' ἐτέρου, ἀναμφισβήτητον ἐπίσης εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία πολλὰ μὲν κατέλυσε θρησκευματα, οὐδὲν ὅμως ἡδυνήθη ποτὲ νὰ δημιουργήσῃ· ἰδίως δὲ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ὑπέσκαψε μὲν τὰ θεμέλια τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος, δὲν ἔφεzen ὅμως εἰς μέσον ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ. Τὸ μέγα τοῦτο εὐεργέτημα ἐπεφύλαττεν ἡ θεία Πρόνοια εἰς ἑαυτήν, διὰ τῆς μετὰ τινος αἰῶνας ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς τε ἐν τῇ πάλῃ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίης

πρὸς τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα, ἐπιτρέπεται μὲν νὰ συμπαθῶμεν πρὸς τὰ γενναῖα καὶ τολμηρὰ πνεύματα, ἃ τινε, ἀποβαλόντα τὰ δεσμὰ τῶν θετικῶν δογμάτων, ἀνεζήτουν ἐλευθέρως τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ συγχρόνως, ἀναλογιζόμενοι ὅτι εἰς τὰ ὕψη ἐκείνα ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἐγκαταλιμπανόμενος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀσθένειαν, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ πλανηθῇ, ἐπιτρέπεται νὰ μὴ κατακρίνωμεν τοὺς πρακτικωτέρους ἀνθρώπους, οἵτινες ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὰς πατρίους παραδόσεις. Ἐξαιρέτως δὲ δὲν θεωροῦμεν δίκαιον νὰ καταδικάσωμεν τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων ἐνεκα τῆς ἀποδοκιμασίας ἣν πάντοτε ἔδειξε πρὸς πᾶσαν περὶ τὰ θεῖα καινοτομίαν. Μεμφομένη ἀναμφιβόλως τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες, ὡφελοῦμενοι ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν τοῦ λαοῦ αἶσθημα, μετεχειρίζοντο αὐτὸ ὡς ὄργανον πολιτικῶν διωγμῶν καὶ ἐκδικήσεων, ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τοῦ λαοῦ δὲν εἰμποροῦμεν εἰμὴ νὰ τὸ σεβασθῶμεν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορίας ἐννοοῦμεν κάλλιστα τὸν θόρυβον τὸν ἐν Ἀθήναις προκύψαντα καὶ τὸν κίνδυνον ὃν ἔτρεξαν ἡ Ἀσπασία καὶ ὁ Ἀναξαγόρας. Ὁ κίνδυνος ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε ὁ Περικλῆς ἐθώρησεν, ὡς λέγεται, φρόνιμον νὰ συμβουλευέσῃ τὸν Ἀναξαγόραν νὰ ἀποφύγῃ τὴν δίκην, ἀναχωρῶν ἐγκαίρως ἐξ Ἀθηνῶν τὴν δὲ Ἀσπασίαν, καθ' ἧς, ἐκτὸς τῆς ἀσεβείας, ἐγένετο καὶ ἡ αἰσχρὰ κατηγορία, ὅτι δῆθεν ὑπεδέχετο γυναῖκας ἐλευθέρas ἵνα εὐκολύνῃ τοὺς ἔρωτας τοῦ Περικλέους, δὲν ἠδυνήθη οὗτος νὰ σώσῃ, εἰμὴ αὐτὸς ἐπὶ δικαστηρίου ἀγορεύσας καὶ βεβαιούσιν, ὅτι ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὁ ἀγέρωχος καὶ ἀτάραχος, ὅστις οὐδέποτε, οὐδ' αὐτὸς κατηγορούμενος, ἐταπεινώθη ἐνώπιον τοῦ δῆμου τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' αἰείποτε ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν εὐπρεπῶς, καὶ ὑπερηφάνως, καὶ σχεδὸν ἀλαζονικῶς, ἐνταῦθα εἰς τοσοῦτον συνεκινήθη, ὥστε κατήντησε καὶ εἰς δεήσεις πρὸς τοὺς ἐνόρκους, καὶ εἰς δάκρυα, ἵνα ἐπιτύχῃ ἀθωωτικὴν ὑπερ τῆς φίλης αὐτοῦ ἐτυμηγορίαν.

Περὶ τὴν αὐτὴν, δὲ ὡς φαίνεται ἐποχὴν, κατηγορήθη καὶ ὁ Φειδίας ὅτι δῆθεν ὑπεξήρσε μέρος τοῦ χρυσίου τὸ ὅποιον εἶχε δοθῇ εἰς αὐτὸν πρὸς κατασκευὴν τῆς περιβολῆς τοῦ ἐν τῷ Παρθενῶνι ἐλφαντίνου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ Φειδίας εἶχε τελειώσει τὸ ἀ-

ιστοῦργημα τοῦτο ἐν ἔτει 437· τότε μετέβη εἰς Ὀλυμπίαν ὅπου κατεσκευάσας τὸ τελευταῖον καὶ μέγιστον τῆς τέχνης αὐτοῦ θαῦμα, τὸ κολοσσιαῖον τοῦ Διὸς ἄγαλμα (σελ. 180—184). Συμπληρώσας δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἔργον, ἐπανῆλθε περὶ τὸ 433 ἢ 432 εἰς τὴν πατρίον πόλιν, εὐελπίς ὅτι θέλει διανύσει ἐν ἀνέσει καὶ τιμῇ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, ὅτε αἰφνης ἤκουσεν ἑαυτὸν διαβαλλόμενον ὡς καταχραστήν. Ὅτι ἡ κατηγορία αὕτη ἦτο ἀπλῆ διαβολὴ ἀπεδείχθη εὐκόλως, διότι ἡ χρυσὴ τῆς Ἀθηνᾶς περιβολὴ ἦτο ἐξεπίτηδες τοι-
 σιτοτρόπως κατεσκευασμένη ὥστε ἡδύνατο νὰ ἀφαιρεθῇ· καὶ ἀφαι-
 ρεθεῖσα λοιπὸν καὶ ζυγισθεῖσα, ἀπεδείχθη ἔχουσα τὸ ἐξ ἀρχῆς ὀρι-
 σθὲν βάρος. Ἀλλ' ἀμέσως ἐπενοήθη ἄλλο ἔγκλημα· εἰς τὴν πρὸς Ἀ-
 μαζόνας μάχην, ἣν ἐποίησεν ὁ Φειδίας ἐν τῇ ἀσπίδι τῆς Ἀθηνᾶς,
 ἀνεκαλύφθησαν δύο μορφαί, φέρουσαι προδήλως τοὺς χαρακτῆρας ἡ
 μὲν τοῦ τεχνίτου αὐτοῦ, πρεσβύτου φαλακροῦ, πέτρον ἐπηρμένον
 δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἡ δὲ τοῦ Περικλέους, ἀνδρὸς παγκά-
 λου πρὸς Ἀμαζόνα μαχομένου. Ὅθεν κατηγορήθη ἡδὲ ὁ Φειδίας
 ἐπὶ ἀσεβείᾳ, καὶ ἐρήφθη εἰς τὴν φυλακὴν ὡς κακοῦργος, καὶ ἀπέ-
 θανεν ἐν τῇ φυλακῇ ὑπὸ γήρατος καὶ θλίψεως, πρὶν ἔτι συμπληρω-
 θῇ ἡ ἀνάκρισις· τὸ δὲ φοβερώτερον, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Περικλέους, μὴ
 σεβόμενοι οὐδὲ τὴν θλίψιν αὐτοῦ διὰ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του,
 δὲν ἡσχύνθησαν νὰ διαδώσωσιν ὅτι αὐτός, ὁ Περικλῆς αὐτὸς ἔβαλε
 νὰ φαρμακεύσῃ τὸν Φειδίαν, ἵνα προλάβῃ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς
 ἀνακρίσεως καὶ τὰς δεινὰς ὁμολογίας τὰς ὁποίας ἐμελλε δῆθεν νὰ
 φέρῃ εἰς μέσον ὁ κατηγορούμενος. Ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διχω-
 γῇ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τῶν πολ-
 λῶν καὶ μεγάλων πολιτικῶν ἀμαρτημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα θέλομεν
 ἰδεῖ αὐτὸν μετ' ὀλίγον παρεκτρεπόμενον· διότι, καὶ ἂν ὑποθεθῇ ὅτι
 αἱ δύο μορφαί τῆς ἀσπίδος εἰκόνιζον τὸν τεχνίτην καὶ τὸν φίλον
 αὐτοῦ, τὸ γεγονός τοῦτο κατ' οὐδένα λόγον δὲν ἡδύνατο νὰ θεω-
 ρηθῇ ὡς προσβολὴ κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ θετικοῦ θρησκευματος,
 ἱκανὴ νὰ προκαλέσῃ σπουδαίαν ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορίαν. Ἀλλ' ὁ
 δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, δὲν ἦτο πλέον
 ὁ δῆμος ἐκεῖνος, ὅστις ἄλλοτε ὄχι μόνον ὑπὸ ἀφανῶν δημοκόπων
 ἐν ἥγετο καὶ ἐφέρετο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐπιφανεστέρους πο-

λιτικούς ἄνδρας, καὶ αὐτοὺς τοὺς σωτῆρας τῆς πόλεως συνετῶς ἐχειραγῶγει· ἐπὶ Μιλτιάδου καὶ Ξανθίππου, ἐπὶ Θερμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου, ἐπὶ Κίμωνος αὐτοῦ μέχρι τινός, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου συνέκειτο κυρίως ἀπὸ τῶν οἰκοκυραίων τῆς πόλεως, παρ' οἷς εἰσηκούοντο ἂν δὲν ἐπλειονοψήφουν οἱ ἄριστοι, οἱ καλοὶ κάγαθοι τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ μετὰ τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ τὰς μισθοδοσίας τοῦ Περικλέους, συνέβρευσεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ ὄχλος· οἱ ἄριστοι οὐ μόνον ἐμειονοψήγησαν, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς παρηγωνίσθησαν, διὰ τῆς ἐξορίας τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῆς διαλύσεως τῆς εταιρείας αὐτοῦ· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔλαβε τὴν τάξιν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀρίστων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ Περικλῆς· ἅμα ὅμως προέκυψαν δημοκῆποι χαριζόμενοι πλειότερον αὐτοῦ εἰς τὸ πλῆθος, οἱ δημοκῶποι οὗτοι κατίσχυσαν τοῦ Περικλέους καὶ κατὰ μικρὸν ἐγένοντο κύριοι τῶν πραγμάτων, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔνεκα τοῦ ἐπικειμένου πολέμου καὶ τῶν ἐπικρεμαμένων δεινῶν ζημιῶν εἰς ὅλους τοὺς ἰδιωκτῆτας τῆς Ἀττικῆς, καὶ αὐτοὶ οἱ οἰκοκυραῖοι ἠναγκάζοντο νὰ συμμαχῶσιν ἤδη μετὰ τῶν δημοκῶπων.

Βεβαίως μάλιστα ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι τοῦ μεγάλου ἀνδρός, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς προαναφερθείσας πλαγίας προσβολάς, ἐπατέθησαν ἔκτοτε ἀμέσως κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπέτυχον, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Δρακοντίδου, τὴν ἐκδοσὶν ψήφισματος, δι' οὗ ὁ Περικλῆς ὑπεχρεοῦτο νὰ δώσῃ λόγον τῶν χρημάτων ὅσα διεχειρίσθη. Ἄλλοι ὅμως διστάζουσιν ἂν ἐγένετό ποτε τοιαύτη κατηγορία. Ὁ πωροδῆποτε ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι εἰς τὰς παραμονάς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Περικλῆς, ἂν καὶ δυνατώτατος ἔτι ἐν Ἀθῆναις, εἶχεν ὅμως πολλοὺς καὶ ὄχι ἀνισχύρους ἤδη τοὺς ἀντιπράτοντας, ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι οἱ διὰ τῆς πρώτης πρεσβείας ἀπαίτησαντες πλαγίως τὴν ἐξορίαν του, ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν, ὅτι ἡ ἀπαίτησις των θέλει ὑποστηριχθῇ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ὑπὸ τῶν πολεμίων τοῦ ἀνδρός καὶ ἴσως ἦσαν συνεννοημένοι μετ' αὐτῶν. Ἀπέτυχον ὅμως· ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀποποιηθεὶς νὰ ἐνδύσῃ, ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἶχεν ἔτι ἀποβάλλει καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἀρχαίαν σύνεσιν καὶ ἀξιοπρέπειαν· διότι τῶντι ἡ ἀπαιτήσις ἐκείνη

ἦτο ἄμεσος ἐπίμβασις εἰς τὰ ἐσωτερικά τοῦ κράτους πράγματα, τὸ ὅποιον ἤθελεν ἐξευτελισθῇ ἂν παρεδέχετο αὐτήν.

Ἵσπερον δὲ προσῆλθεν εἰς Ἀθήνας δευτέρα πρεσβεία δι' ἧς οἱ Λακεδαιμόνιοι « Ποτιδαίας τε ἀπανίστασθαι ἐκέλευον, καὶ Αἰγιναν αὐτόνομον ἀφίεναι » καὶ μάλιστα γε πάντων καὶ ἐνδηλότατα προὔλεγον, τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα καθελούσι, μὴ ἂν γενέσθαι πόλεμον. » Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκρουσαν καὶ ταύτας τὰς προτάσεις· ἐνταῦθα δὲ διακρίτεον. Βεβαίως οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο ἐπὶ τῇ ἀπαιτήσῃ ξένων, οὔτε ἀπὸ τῆς Ποτιδαίας νὰ ὑποχωρήσωσιν, οὔτε τὴν Αἰγιναν νὰ ἀφήσωσιν ἐλευθέραν. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται ἦσαν ὑποτελεῖς αὐτῶν καὶ ὡς τοιαῦται εἶχον ἀναγνωρισθῇ διὰ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες οὐδὲν εἶχον ἤδη δικαίωμα νὰ ἐγγίσωσι τὸ ὅλως ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων τοῦτο ζήτημα. Ἀλλ' οἱ Πελοποννήσιοι ἔλεγον ὅτι ἤρκει νὰ καταργηθῇ τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα, ἵνα παραιτηθῶσι πάσης ἄλλης ἀπαιτήσεως καὶ διατηρήσωσι τὴν εἰρήνην. Τὸ δὲ ψήφισμα τοῦτο δὲν ἦτο πρᾶξις τῆς ἐσωτερικῆς κυβερνήσεως· τὸ ψήφισμα τοῦτο, καθὰ προσβάλλον ἓνα τῶν συμμαχίων τῆς Σπάρτης, προσέβαλλε σχέσεις διεθνεῖς, καὶ ἠδύνατο, ὥφειλε μάλιστα νὰ γίνῃ ἀντικείμενον συνθήκης, καὶ διὰ συνθήκης νὰ κανονισθῇ. Τοῦτου ἕνεκα νομίζομεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐσφαλὸν ἀπορρίψαντες καθ' ἑλασσηρίαν καὶ τῆς δευτέρας ταύτης πρεσβείας τὰς ἀπαιτήσεις.

Τότε ἐπῆλθε τρίτη καὶ τελευταία πρεσβεία ἀνδρῶν τριῶν, Ῥαμφίου τε καὶ Μελησίππου καὶ Ἀγησάνδρου, οἵτινες εἶπον ἐάλλο μὲν οὐδὲν ὢν πρότερον εἰώθεσαν, αὐτὰ δὲ τάδε, ὅτι Λακεδαιμόνιοι βούλονται τὴν εἰρήνην εἶναι, εἴη δ' ἂν, εἰ τοὺς Ἕλληνας αὐτόνομους ἀφίετε. » Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἤρχοοντο εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Περικλέους, οἵτινες ἔπειτα, καὶ τοὶ ἐπιτείναντες τὴν ἀπαίτησιν, περὶ ῥιζοῦντο οὐδὲν ἥττον ἐτι κυρίως εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ περὶ Μεγαρέων ψηφίσματος, ἥδη, προελθόντες εἰς τὸ ἔπακρον τῶν ἀξιώσεων, εἶχον τὴν ἀνατροπὴν ὅλων τῶν σχέσεων τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὰς ὑποτελεῖς πόλεις. Ὡς τε ἐκ πρώτης ὁψεως, ἡ τελευταία

αὕτη ἀπαίτησις ἐφαίνετο ἀνεπίδεκτος σπουδαίας συζητήσεως, ἐπὶ μάλιστα αἱ προσηγόμεναι, καὶ τοὶ πολὺ ἐπιεικέστεραι, εἶχον προχειρῶς ἀπορρίφθῃ. Ἀλλὰ, συγκροτηθεῖσις ἐκκλησίας, συνέβη καὶ ἐν γυνώσκῃ· καὶ πολλοὶ μὲν ἔλεγον ὅτι ἀνάγκη νὰ πολεμήσῃσι, πολλοὶ δὲ μὴ ἀντέλεγον, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διαλύσῃσι τὴν εἰρήνην· πεπισμένοι δὲ ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀκμὴν εἰς ἣν ἔφθασαν τὰ πράγματα, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδύναντο ἔτι νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἥρκει νὰ καταγῇ τὸ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα, ἐπέμενον εἰς τὴν κατέργασιν τοῦ ψήφισματος. Ἐκ τούτων συνάγεται ὅχι μόνον ὅτι ὑπᾶρχεν ὡς Ἀθηναῖς ἰσχυρὰ μερὶς ἢ μὴ θέλουσα τὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἢ μερὶς αὕτη δὲν ἐθεώρει τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπορρασιμένους ἐξάπαντος νὰ πολεμήσῃσι, μᾶλλον δὲ ἐπίστευεν ὅτι ἦσαν ἐπιδόωτοι πάντοτε νὰ τηρήσωσι τὴν εἰρήνην, ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ καταργίᾳ τοῦ κατὰ Μεγαρέων ψήφισματος. Δὲν ἦτο ἄρα ἀδύνατον ἐπὶ τὰ συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα· ἀλλ' ὁ Περικλῆς, ὅστις ἢ ἤθελε τὴν ῥῆξιν, ἢ ἐθεώρει αὐτὴν ἀναπόδραστον, ἐβρύψεν ὅλον τὸ βάρος τῆς ἀκαταγωνίστου αὐτοῦ γνώμης εἰς τὴν τοῦ πολέμου κλίστην, διὰ λόγου, τὸν ὁποῖον καὶ αὐτὸς ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλαργνασσεὺς θεωρεῖ ἓνα τῶν ἀρίστων τῆς ὅλης τοῦ Θουκυδίδου ἱστορίας.

« Ἡ γνώμη μου, εἶπεν, ὦ Ἀθηναῖοι, εἶναι πάντοτε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐνδιώσωμεν εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ἀν καὶ ἔξωκεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἄλλως διατίθενται ὅτε πρόκειται νὰ ἀποφασίσῃσι τὸν πόλεμον, καὶ ἄλλως ὅτε ἐν πολέμῳ διατελοῦσι, διότι τότε αἱ γνώμαι αὐτῶν τρέπονται κατὰ τὰ συμβεβηκότα. Ὅθεν θεωρῶ ἀπικαίον νὰ σᾶς συμβουλευσω καὶ νῦν, ὅπως καὶ ἄλλοτε, ὅτι δέον ἐστὶ ἐπιμενῆναι εἰς τὰ κοινῇ δόξαντα, καὶ ἂν ἤθελεν ἢ ἐκδᾶσις κατὰ τὴν ἀποτύχην, νὰ μὴ καυχῇθε δὲ ἐπὶ συνέσει ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας· διότι αἱ περιπέτειαι τῶν πραγμάτων εἶναι οὐδὲν ἥττον περιλόγοι ἢ αἱ διάνοιαι τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦτο συνεπιβόμεναι ἀποδιδόμεναι εἰς τὴν τύχην, ὅτι συμβῇ ἀπρόσδόκητον. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι καὶ πρότερον προδήλως ἐπεβουλευόντο ἡμᾶς, καὶ νῦν ὅχι ὀλιγώτερον. Διότι ἐνῷ ὑπάρχει εἰρηνένον ἐν ταῖς σπονδαῖς, ἐπὶ ὀφειλόμεν διὰ δικῶν νὰ διαλύωμεν τὰς ἀμοιβαίας διαφοράς, καὶ νὰ δικτηρῶμεν ἐκάτεροι ὅσα κχτέχομεν, οὔτε αὐτοὶ δικὰς πρὸς

τειναν, οὔτε ἡμῶν προτεινόντων δέχονται· θέλουσι δὲ νὰ διαλύσῃσι τὰς διενέξεις διὰ πολέμου μᾶλλον ἢ διὰ λόγου, καὶ παρίστανται διατάσσοντες ἤδη καὶ οὐχὶ πλέον αἰτιώμενοι· διότι ἀπαιτοῦσι καὶ ἀπὸ τῆς Ποτιδαίας νὰ ὑποχωρήσωμεν, καὶ τὴν Αἴγιναν ν' ἀφῆσωμεν αὐτόνομον, καὶ τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα νὰ καθαιρέσωμεν, οἱ δὲ τελευταῖοι ἐνταῦθα ἐλθόντες ἐκήρυξαν ἡμῖν, ὅτι ὀφείλομεν καὶ τοὺς Ἑλλήνας ν' ἀφῆσωμεν αὐτονόμους. Ἐντούτοις μηδεὶς ὑμῶν νομίσῃ, ὅτι ἕνεκα εὐτελοῦς πράγματος θέλομεν ἐπιχειρήσει τὸν πόλεμον, μὴ καταργοῦντες τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα, ὅπερ μάλιστα προφασίζονται οἱ Λακεδαιμόνιοι, προτείνοντες ὅτι ἐὰν τοῦτο καθαιρεθῇ, δὲν θέλει γίνεαι ὁ πόλεμος· μὴδ' ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ὑπολειφθῇ ὁ ἔλεγχος, ὅτι διὰ μικρὸν ἐπολεμήσατε. Διότι τὸ μικρὸν τοῦτο περιέχει πᾶσαν τὴν βεβαιώσιν καὶ πείραν τῆς καρτερίας ὑμῶν. Ἐὰν ἐνδώσῃτε εἰς τοῦτο, θέλει εὐθὺς ἐπιταχθῇ εἰς ὑμᾶς καὶ ἄλλο τι μεγαλῆτερον, ὥς ὑπακούσοντας καὶ εἰς τοῦτο διὰ τὸν φόβον, ἐνῷ ἀποποιοῦμενοι ἐπιμόνως, θέλετε καταστήσει σαφές εἰς αὐτοὺς, ὅτι ὀφείλουσιν ἀπὸ τοῦ Ἰσου μᾶλλον νὰ προσφέρωνται πρὸς ὑμᾶς. »

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Περικλῆς ἐξετίμησε τὴν ἀμοιβαίαν δύναμιν τῶν ἀντιπάλων καὶ τὴν πιθανὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου. Οἱ Πελοποννήσιοι, εἶπεν, ἔχοντες ὀλίγους δούλους, ἀναγκάζονται νὰ ἐργάζωνται αὐτοί, καὶ οὔτε ἰδία, οὔτε κοινὴ παρ' αὐτοῖς ὑπάρχει περιουσία. Ἐπειτα εἶναι ἄπειροι μακροχρονίων καὶ διαποντίων πολέμων· καὶ ἔτοιμοι μὲν νὰ προκινδυνεύσωσι τὰ σώματα αὐτῶν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταβάλωσι τὰ ὀλίγα αὐτῶν χρήματα· ἐντεῦθεν πολεμοῦντες πρὸς γείτονας ἢ ἐντὸς ὠρισμένης χώρας, ἤθελον εἶναι ἀνίκητοι, πρὸς διεξαγωγὴν ὅμως συστηματικοῦ πολέμου κατὰ δυνάμειν οἷα ἢ τῶν Ἀθηναίων, οὔτε τοὺς ἐπιτηδείους ἡγεμόνας ἔχουσιν, οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην ἐνότητα τῆς διευθύνσεως καὶ ἀκρίβειαν τῆς ἐκτελέσεως, πρὸ πάντων δὲ δὲν ἔχουσι πρόχειρα τὰ ἀναγκαῖα χρήματα, ἵνα, δοθείσης εὐκαιρίας, ὠφελῇθωσιν ἀμέσως ἀπὸ αὐτῆς, αἱ δ' εὐκαιρίαι τοῦ πολέμου δὲν ἐπιδέχονται ἀναβολήν. Οἱ Πελοποννήσιοι εἰμποροῦν ἴσως νὰ καταλάβωσιν ὀχυρὰν τινα ἐν τῇ Ἀττικῇ θέσιν, ἀλλ' ἢ ἐντεῦθεν ζημία δὲν θέλει εἶναι μεγάλη, ἐνῷ κατὰ θάλασσαν

εἶναι παντάπασιν ὑποδέεστεροι καὶ ἀσθενεῖς, ὁ δὲ ἀκαταγώνιστος ἄττικὸς στόλος δὲν θέλει ἐπιτρέψει εἰς αὐτοὺς ποτὲ νὰ βελτιωθῶσι κατὰ τοῦτο. Καὶ οὐδὲ δύνανται νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι σφραγισθέντες τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἢ ἐν Δελφοῖς χρήματα, θέλουσι, διὰ μισθῶν μεγαλητέρων, προσελκύσει τοὺς ξένους τῶν ἡμετέρων πλοίων ναύτας· διότι, παρεκτός ὅτι οἱ ναῦται τῶν ὑποτελῶν νήσων θέλουσι φοβεθῆναι τὴν τῶν Ἀθηναίων ἐκδίκησιν, αἱ Ἀθῆναι δύνανται, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ ἐξοπλίσωσι τὸν στόλον αὐτῶν καὶ διὰ μόνων τῶν ἰδίων πολιτῶν καὶ μετοίκων· καὶ, ὅπερ κράτιστον, κυβερνήτας ἔχομεν πολίτας καὶ τὴν ἄλλην ὑπηρεσίαν, πλείους καὶ ἀμείνους ἢ ἅπασα ἡ ἄλλη Ἑλλάς. Καθ' ἕν μόνον αἱ Ἀθῆναι εἶναι τρωταί· ὅτι ἡ Ἀττικὴ δυστυχῶς δὲν εἶναι νῆσος, ὅτι εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς ἐπιδρομὴν καὶ δῆμωσιν. Εἰς τοῦτο ἀνάγκη οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ὑποκύψωσι, μὴ περιπίπτοντες εἰς τὸ λάθος τοῦ νὰ πολεμήσωσι κατὰ ξηρὰν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους. Διότι ἔχουσιν, ἐκτός τῆς Ἀττικῆς, γῆν πολλήν καὶ ἐν νήσοις, καὶ κατ' ἡπειρον, ἱκανὴν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἀπάσας αὐτῶν τὰς χρείας, καὶ ἀφ' ἐτέρου δύνανται νὰ λεηλατήσωσι, διὰ τοῦ στόλου των, τὴν χώραν τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες δὲν ἔχουσι ποῦ νὰ καταφύγωσι.

α Μὴν ὀλοφύρεσθε λοιπὸν, ἐξηκολούθησεν ὁ ῥήτωρ, διὰ τὴν ἐπικειμένην τῶν κτημάτων ὑμῶν στέρησιν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σωτηρίας τῶν σωμάτων ὑμῶν φροντίσατε· διότι οἰκίαι καὶ γῆ δὲν ἀποκτῶσι τοὺς ἄνδρας, ἀλλ' οἱ ἄνδρες ἀποκτῶσι οἰκίας καὶ γῆν. Καὶ ἂν ἐνόμιζον ὅτι θέλω σᾶς πείσει, ἤθελον σᾶς προτρέψει, ὑμεῖς αὐτοὶ ἐξελθόντες, νὰ δηλώσητε αὐτὰ καὶ νὰ δεῖξητε εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ὅτι τούτων ἕνεκα δὲν θέλετε ὑπακούσει. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἔχω δι' ἃ ἐλπίζω ὅτι θελετε ὑπερισχύσει, ἐὰν ἀποφασίσῃτε νὰ μὴ ἐπιζητήσητε αὐξήσιν ἀρχῆς ἐνῶ πολεμεῖτε, καὶ νὰ μὴ προσθέσητε εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον αὐθαιρέτους κινδύνους· διότι μᾶλλον φοβοῦμαι τὰς οἰκείας ἡμῶν ἀμαρτίας ἢ τὰς τῶν ἐναντίων διανοίας. Ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν καὶ εἰς ἄλλον λόγον δύνανται νὰ δηλωθῶσιν, ἅμα ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ ἔργα· νῦν δὲ ἀποπέμψωμεν τοὺς πρέσβεις τούτους ἀποκρινόμενοι, ὅτι εἰς μὲν τοὺς Μεγαρεῖς θέλωμεν ἐπιτρέψει τὴν χρῆσιν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν λιμένων ἡμῶν, ἐὰν

καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι παύσωσι παρεμποδίζοντες, διὰ ξηνηλασίας, τὴν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν διατριβὴν ἡμῶν τε καὶ τῶν ἡμετέρων συμμάχων, διότι οὔτε ἐκεῖνο ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῶν σπονδῶν, οὔτε τοῦτο· ὅτι θέλομεν ἀφήσει τὰς πόλεις αὐτονόμους, ἐὰν καὶ αὐτονόμους εἴχομεν, ὅτε συνωμολογήσαμεν τὰς σπονδὰς, καὶ πρὸς τοῦτοις ὅταν καὶ ἐκεῖνοι ἐπιτρέψωσιν εἰς τὰς συμμαχούς αὐτῶν πόλεις νὰ αὐτονομῶνται ὅχι ὅπως συμφέρῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλὰ ὅπως ἐκάστη αὐτῶν θέλῃ· ὅτι εἴμεθα πρόθυμοι νὰ ὑποβάλωμεν τὰς διαφορὰς ἡμῶν εἰς δίκην, κατὰ τὰς συνθήκας καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι δὲν θέλομεν ἀρχίσει τὸν πόλεμον, ἀρχίσαντας δὲ αὐτοὺς, θέλομεν τοὺς ἀποκρούσει. Ταῦτα εἶναι τὰ δίκαια καὶ πρέποντα ἅμα εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὅσα ἔχομεν ν' ἀποκριθῶμεν. Μάθετε ὁμῶς ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀναπόφευκτος· ὅσω δὲ θαρράλεώτερον ἀναδεχθῶμεν αὐτὸν, τόσω ὀλιγώτερον ὀξέως ἐπιτιθεμένους θέλομεν ἔχει τοὺς ἐναντίους· καὶ ὅσω μεγαλύτεροι εἶναι οἱ κίνδυνοι, τόσω μεγαλύτεραι εἶναι αἱ τιμαὶ αἱ περιγινόμεναι καὶ εἰς πόλιν καὶ εἰς ἰδιώτην. Μὴ λησμονῆτε ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν, ὅτε ἀνέλαβον τὸν κατὰ Μήδων ἀγῶνα, καὶ τοὶ μὴ ἔχοντες τοὺς σημερινούς ἡμῶν πόρους, ἀναγκασθέντες δὲ καὶ ὅσα εἶχον νὰ ἐγκαταλείψωσιν, οὐδὲν ἥττον τὸν τε βάρβαρον ἀπέκρουσαν καὶ εἰς τὴν παρούσαν ἀκμὴν προήγαγον τὰ πράγματα, διὰ συνέσεως πλείονος ἢ τύχης, καὶ διὰ τόλμης μείζονος ἢ δυνάμεως. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ μὴ φανῶμεν ἐκείνων ὑποδεέστεροι, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς παντὶ τρόπῳ ν' ἀποκρούσωμεν, καὶ τὴν ἀρχὴν ἡμῶν μὴ ἐλάττωσα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους νὰ παραδώσωμεν. »

Ὁ μὲν Περικλῆς τοιαῦτα εἶπεν· οἱ δ' Ἀθηναῖοι, νομίσαντες, λέγει ὁ Θουκυδίδης, ὅτι παραινεί αὐτοὺς ἄριστα, ἀπεφάσισαν νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους κατὰ τὰ παρ' αὐτοῦ προταθέντα, καὶ ἐπὶ πᾶσι νὰ εἰπωσιν, ὅτι οὐδὲν θέλουσι πράξει προσταζόμενοι, εἶναι ὁμῶς ἕτοιμοι νὰ διαλύσωσι διὰ δίκης, κατὰ τὰς συνθήκας, τὰς ὑφισταμένας διενέξεις· ὥστε οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ἀπῆλθον ἄπρακτοι, καὶ οὐδεμία ἄλλη ἐξεπέμφθη πλεον εἰς Ἀθήνας πρεσβεία. Ἀλλ' ὅσον λαμπρὸς, ὅσον ἐπιτίθεις καὶ ἂν ἦτο ὁ λόγος τοῦ Περικλέους, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν

δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμισαν αὐτὸν ἐπὶ τὰ παραινοῦντα καὶ ἀπεδέχθησαν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ συμπεράσματα· πῶς οἱ γαιοκτῆται τῆς Ἀττικῆς οἱ διὰ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας αὐτῶν μεταβαλόντες εἰς κῆπον τὴν χώραν ταύτην, ἐπίσθησαν ὅτι συμφέρει μᾶλλον νὰ ἰδῶσι πάντα ταῦτα τὰ ἀγαθὰ καταστρεφόμενα ἢ νὰ καταργήσωσι τὸ παράλογον κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα· πῶς οἱ συνετώτεροι τῶν Ἀθηναίων δὲν κατείδον ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ὅπλον ἰσχυρότερον τοῦ στόλου, ἰσχυρότερον τῶν χρημάτων, ἰσχυρότερον τῶν μακρῶν ταχῶν, τὸ ὅπλον τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅτι, προκαλοῦντες εἰς ἐπανάστασιν τὰς ὑποτελεῖς πόλεις, ἠδύναντο νὰ καταρέωσι πλεῖν καιρίαν εἰς τὴν ἀγέρωχον αὐτῶν δέσποιναν· πῶς οἱ νοσημόντεροι τῶν Ἀθηναίων, ἐνθυμούμενοι ὅτι τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος πόλεμος ἐπέφερε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἢ πρὸς Κερκυραίους ἐπιμαχίαν, ἥδη δὲ ἀκούοντες τὸν Περικλέα συμβουλευόντα νὰ μὴν ἐπιζητήσωσιν αὐξήσιν τῆς ἀρχῆς, ἀναλαμβάνοντες τὸν προκείμενον ἀγῶνα, δὲν παρετήρησαν, ὅτι τὸ ἀπλούστερον ἴσως ἦτο νὰ μὴν ἀναλάβωσι τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἐπιζητοῦντες αὐξήσιν τῆς ἀρχῆς· πῶς οἱ δικαιοτέροι τῶν Ἀθηναίων, ἀκούοντες τὸν Περικλέα ἀγανακτοῦντα διὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ προτείνοντα τὴν διὰ δίκης διάλυσιν τῶν διαφορῶν, δὲν ἀντεῖπον ὅτι ἡ διὰ δίκης διάλυσις τῶν διαφορῶν προϋποτίθησιν εἰρηνικὴν κατάστασιν πραγμάτων, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη εἶχεν ἤδη παύσει, καὶ εἶχε παύσει, διότι οἱ Ἀθηναῖοι πρῶτοι ἠδίκησαν τοὺς Μεγαρεῖς καὶ προσέβαλον τοὺς Κορινθίους περὶ Κέρκυραν· ὥστε εἶναι ἄδικον οἱ μὲν Ἀθηναῖοι δ' ἔργων νὰ προσβάλωσι, τοὺς δὲ προσβληθέντας νὰ παραπέμπωσιν εἰς λόγους καὶ δίκας. Ἀλλὰ καθὼς καὶ προηγουμένως ἐλέομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, οἱ γαιοκτῆται τῆς Ἀττικῆς καὶ οἱ συνετώτεροι, οἱ νοσημόντεροι, οἱ δικαιοτέροι τῶν Ἀθηναίων δὲν ὑπερίσχυον πλέον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· ἀπὸ τῶν μισθοδοτικῶν τοῦ Περικλέους διατάξεων, ἐπλειονοπήγησεν ἐν αὐτῇ πολυαριθμότερος καὶ ἄπορος ναυτικὸς ὄχλος, ὅστις ὄχι μόνον ἠδυνάφερε πρὸς τὴν ἐπικειμένην καταστροφὴν τῶν κτεμάτων, ἀλλ' ἴσως καὶ ἐπόθει αὐτὴν, διὰ τὸν φυσικὸν φθόνον τοῦ πένητος πρὸς τὸν

πλούσιον· κατὰ δὲ τὰ ἄλλα τοσούτῳ προθυμότερον ὑπήκουεν εἰς τὸν Περικλέα, ὅσῳ, διὰ τὰς προαγγελλομένας τῶν παραλίῳν τῆς Πελοποννήσου δρώσεις, ἤλπιζε μεγάλα ἀπὸ τοῦ πολέμου ὠφελήματα.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι ἵνα συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα δι' ἀμοιβαίων τινῶν παραχωρήσεων, ἀπέβησαν μάταιαι· ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβων ἤρχισαν ἀμέσως αἱ ἐχθροπραξίαι. Ὁ προκείμενος πόλεμος ἐθεωρεῖτο ἐκ προοιμίου τοσούτον φοβερός, ὥστε οὐδέτερος τῶν ἀντιπάλων ἐφαίνετο πρόθυμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἀκμὴν ὅμως εἰς ἣν εἶχον φθάσει τὰ πάθη, ὁ ἐλάχιστος σπινθὴρ ἤρκει ἵνα ἀνάψῃ τὴν πυρκαϊάν, καὶ τὸν σπινθῆρα τοῦτον ἔρριψαν οἱ Θηβαῖοι. Οἱ Θηβαῖοι, βλέποντες ὅτι ὁ πόλεμος ἐπικεῖται καὶ θέλοντες ἐγκρίτως νὰ προκαταλάβωσι τὰς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων Πλαταιᾶς, συνεννοήθησαν μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὀλιγαρχικῶν καὶ ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου τοῦ 434 ἔτους, εἰσαγαγόντες διὰ νυκτός εἰς αὐτὴν περὶ τοὺς 300 ἄνδρας, προσεκάλεσαν διὰ κήρυκος τοὺς Πλαταιεῖς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν τῶν Βοιωτῶν συμμαχίαν. Ἀλλ' οἱ Πλαταιεῖς, νοήσαντες, ὅτι οἱ εἰσελθόντες ἦσαν ὀλίγοι, ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν, καὶ τοὺς μὲν ἐξέβαλον, τοὺς δὲ ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ, εἰς 480 συμποσσυμένους, συνέλαβον ζῶντας, ἀλλ' ἐθανάτωσαν καὶ τούτους μετ' ὀλίγον, ἂν καὶ ὁ ἐπελθὼν εἰς τὴν Πλαταιίδα γῆν ὀλόκληρος στρατός τῶν Θηβαίων, δὲν ὑπεχώρησεν εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὄρει, ὡς ἔλεγον οὗτοι, ὅτι θέλουσιν ἀποδοθῇ αὐτοῖς οἱ αἰχμαλῶται. Οἱ Πλαταιεῖς ἠρνοῦντο ὅτι ὑπεσχέθησαν τοιοῦτόν τι· ὅπωςδὴποτε ὅμως, φονεύσαντες τοὺς ἄνδρας, ἔπραξαν ἔργον ἀπάνθρωπον ἅμα καὶ ἀσύμμετρον· διότι διὰ τῶν αἰχμαλῶτων τούτων, ἠδύναντο νὰ ἀναγκάσωσι τοὺς Θηβαίους εἰς πολλὰς θυσίας. Ἀλλ' ἐπέπρωτο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ προαγγελθῇ ἡ ἀγριότης τῶν παθῶν δι' ἣν μάλιστα διεκρίθη ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ἐπειδὴ δὲ γενομένου τούτου τοῦ ἐν Πλαταιαῖς ἔργου, ἐλύθησαν λαμπρῶς αἱ σπονδαί, ἐπεχειρήσαν ἤδη καὶ Ἀθηναῖοι, καὶ Λακεδαιμόνιοι, καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν τὰς πρὸς ἄμμεσον ἐναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν παρασκευάς.

Τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων συνέκειτο ἀπὸ δύο στοιχείων, ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων συμμάχων, καὶ ἀπὸ τῶν ὑποτελῶν φόρου πόλεων. Ἐλεύθεροι σύμμαχοι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦσαν οἱ Χίαι, οἱ Λέσβιοι, οἱ Κερκυραῖοι, οἱ Ζακύνθιοι, οἱ Κεφαλλῆνες, οἱ ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσήνιοι ἢ οἱ Μεσσήνιοι ἐκεῖνοι, οἵτινες, ἐπὶ μακρὸν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Ἰθώμῃ ἀντισταθέντες (σελ. 539 καὶ σελ. 551), εἶχον ἀναγκασθῆ ἐπὶ τέλους, περὶ τὸ 455, νὰ παραδοθῶσιν, ἐπὶ τῷ ὄρωι ὅτι θέλουσιν ἐκχωρήσει τῆς Πελοποννήσου ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες προσφάτως τότε εἶχον γίνεαι κύριοι τῆς Ναυπάκτου, παρεχώρησαν αὐτὴν εἰς τοὺς φυγάδας τούτους, μένοντας ἕκτοτε πιστοὺς αὐτῶν συμμάχους. Οἱ δ' Ἀκαρναῆες πρὸ μακροῦ κατετάχθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, διότι οὗτοι ἐβοήθησαν αὐτοὺς νὰ ἀνακτήσωσι τὸ ἀμφιλοχικὸν Ἄργος, τὸ ὅποιον εἶχον σφετερισθῇ οἱ Ἀμβρακιῶται. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἐσπευσαν νὰ βεβαιώσωσι τὴν πρὸς πάντας τοὺς συμμάχους τούτους φιλίαν, καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς περὶ τὴν Πελοπόννησον κειμένους, Κέρκυραν, Κεφαλληνίαν, Ἀκαρναῆας, Ζακυνθόν, δι' ὧν μάλιστα ἤλπιζον νὰ καταπολεμήσωσι τὴν χερσόνησον.

Αἱ δ' ὑποτελεῖς φόρου πόλεις ἦσαν ὅσας ἄλλοτε εἶπεν (σελ. 567 καὶ 551), τῇ προσθήκῃ τῆς ἐσχάτως εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν καταβληθείσης Σάμου. Αἱ πόλεις αὗται ἐτέλουν τοὺς φόρους καὶ τοὺς ναύτας, τοὺς ὁποίους εὐλόγως οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν ὡς ἐκ τῶν κυρίων τῆς δυνάμεως αὐτῶν κεφαλαίων ὅθεν ἐπετήρησαν πᾶσι αὐτοὺς ἐπιμελέστερον τοῦ συνήθους. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον τοῦ κράτους κεφάλαιον ἦτο αὐτὴ τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις, ὅχι μόνον διότι ἐνταῦθα συνεπυκνοῦντο οἱ φόροι ἐκεῖνοι καὶ οἱ ναῦται, ἀλλὰ καὶ διότι οἰκοθεὴ ἡ πρωτεύουσα περιεῖχε μεγάλας ἐν ἑαυτῇ δυνάμεις. Κατὰ τὴν γενομένην τότε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐκθεσιν, ἡ πόλις ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τριῖναις πλεῖσιν 300, ἱππεῖς δὲ καὶ ἱπποτοξότας 1200, πεζοὺς δὲ τοξότας 1600, καὶ ὀπλίτας 29000, τὸ μὲν πλεῖστον πολίτας, ἀλλὰ καὶ μετοίκους ἐν μέρει. Ἐκ τοῦ πολλοῦ τούτου πλήθους τῶν ὀπλιτῶν, λογάδαι μὲν ἄνδρες, ἦτοι πρὸς τοὺς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας ἐπιτίδεται, διὰ τε τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας καὶ τὴν ἐντέλειαν τῆς παρασκευῆς,

ἦσαν 43,000· οἱ δὲ λοιποὶ 46,000, οἱ συγκεῖμενοι ἀπὸ τῶν νεω-
τάτων καὶ τῶν πρεσβυτάτων πολιτῶν, καὶ μετοίκων, ἐχρησίμευσαν
εἰς τὸ νὰ φυλάττωσι τὸ τεῖχος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς,
τὰ μακρὰ τεῖχη, τὰ ὅποια συνέδεον τὴν πόλιν μετὰ τῶν λιμένων
καὶ τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς φρούρια. Εἰς τὴν ἰσχυρὰν
ταύτην ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, προσθετέον τὸ ἐν τῇ ἀκρο-
πόλει ἀποθεματικὸν ταμεῖον, τὸ ὁποῖον περιεῖχεν εἰς νόμισμα
ἀργυρίου, τάλαντα 6000, ἥτοι 36,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν,
ὧν ἡ σχετικὴ ἀξία δὲν δύναται σήμερον νὰ λογισθῇ κατωτέρα
τῶν 250,000,000 περίπου. Τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο συνεκρο-
τήθη ἐκ τοῦ περισσέυματος τῶν τε φόρων οὕς ἐπλήρωνον αἱ ὑπο-
τελεῖς πόλεις καὶ τῶν ἄλλων εἰσοδημάτων· συνεποσοῦτο δὲ πρὸ
τινος εἰς τάλαντα 9700 ἥτοι 58,200,000 ἀρχαίων δραχμῶν,
ἀλλὰ διὰ τὴν δαπάνην ἣν ἀπέτησαν τὰ κοσμήσαντα τὴν πόλιν
οἰκοδομήματα, ἔτι δὲ καὶ ἡ τῆς Ποτιδαίας πολιορκία, ἡλαττώθη
εἰς 6000. Παρεκτὸς τούτων, εἰς τοὺς ναοὺς τῆς ἀκροπόλεως καὶ
τῆς πόλεως ὑπῆρχον ἀναθήματα ἴδια καὶ δημόσια, καὶ ἱερὰ σκεύη
χρήσιμα περὶ τε τὰς πομπὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας, καὶ λάφυρα Μηδικὰ,
καὶ ἄλλα πολύτιμα πράγματα ἀξίας ὅχι μικροτέρας 500 τάλαν-
των ἥτοι 3,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν· ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἐξ
ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ κατασκευασθεῖσα Ἀθηνᾶ, ἡ ἐν τῷ Παρθενῶνι,
περιεῖχε χρυσοῦ τάλαντα 40, (ἰσοδυναμοῦντα πρὸς 400 ἀργυρᾶ),
ὅς τις ἦτο τοιοῦτοτρόπως προσηρητημένος εἰς τὸ ἄγαλμα, ὥστε ἡδύ-
νατο νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ αὐτοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς δὲν ὑπε-
δείκνυσεν ὡς ἐνδεχομένην τὴν χρῆσιν τῶν ἱερῶν τούτων πραγμάτων,
εἰμὴ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καὶ ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς μετέπειτα ἀποκατα-
στάσεως αὐτῶν, ἀπαρallάκτως καθὼς καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐλά-
λουν περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ χρημάτων.
Ἐπὶ πᾶσιν, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκτὸς τῶν θησαυρῶν τούτων, τοὺς ὁποίους
εἶχον ἤδη εἰς χεῖρας αὐτῶν, ἐλάμβανον κατ' ἔτος μεγάλα εἰσοδή-
ματα, ἀπὸ τε τῶν ὑποτελῶν πόλεων, εἰς 600 τάλαντα λογίζο-
μενα, καὶ ἀπὸ ἄλλων εἰσπράξεων, δι' ὧν τὸ σύνολον τοῦ ἐτησίου
εἰσοδήματος συνεποσοῦτο εἰς 4000 τοῦλάχιστον τάλαντα.

· Ἀπέναντι τοῦ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ τούτου κράτους τῶν Ἀθηναίων ἀντεπεξήρχετο ἡ οὐδὲν ἦττον ἰσχυρά καὶ μεγάλη συμμαχία τῶν Πελοποννησίων, εἰ καὶ συγχειμένη ἐκ διαφορετικῶν στοιχείων. Ἡ συμμαχία αὕτη δὲν εἶχε πόλεις ὑποτελεῖς φόρου, ἀλλὰ μόνον συμμάχους ἐλευθέρους. Καὶ πρῶτον περιελάμβανεν ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, πλὴν τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν, οἵτινες ἀφ' ἑαυτῶν κατ' ἀρχάς μετὰ οὐδετέρων συνετάσσοντο· ἐκ τῶν Ἀχαιῶν δὲ μὴ πόλειον ἢ Πελλήνη ἐκ πρώτης ἀφειρηθείς συνέπραξε μετὰ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων, ὕστερον δὲ καὶ αἱ λοιπαί. Ἀλλ' ἡ συμμαχία τῶν Πελοποννησίων εἶχε καὶ ἐκτὸς τῆς χερσονήσου πολλοὺς τοὺς συμπράκτορας· Μεγαρεῖς, Βοιωτοὺς, Φωκεῖς, Ὀπουντίους, Λοκροὺς, Ἀμβρακιάδας, Λευκαδίους καὶ Ἀνακτορίους. Ἐκ τούτων ναυτικὸν παρείχοντο Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς, Σικυώνιοι, Πελλήναι, Ἡλείοι, Ἀμβρακιώται, Λευκάδιοι· ἱππεῖς δὲ Βοιωτοί, Φωκεῖς, Λοκροί· πολλαὶ τῶν πόλεων ὅσαι ἐδίδον ἱππικὸν καὶ ναυτικόν, ἐδίδον ἐνταυτῷ καὶ ὀπλίτας· ἀλλ' οἱ λοιποὶ σύμμαχοι δὲν παρέχοντο εἰμὴ μόνον ὀπλίτας. Ἡ συμμαχία αὕτη δὲν εἶχε ἕνα τοῦδε κοινὸν ταμεῖον καὶ ἔτι ὀλιγώτερον χρηματικὸν ἀποταμίευμα· δὲν εἶχε τὴν κυβερνητικὴν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας ἐξουσίαν, ἥτις ἐν πολέμῳ μάλιστα ἦτο ἀνεκτίμητος· δὲν εἶχε δύναμιν ναυτικὴν ἱκανὴν ν' ἀντιπαραταχθῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ὥστε καθ' ὅλα ταῦτα ἦτο ἀσυχρότερον λόγῳ ὑποδεεστέρα τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου κατὰ ξηρὰν ἡ ὑπεροχὴ αὐτῆς ἦτο ἀναμφισβήτητος. Μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος ἐπέλασεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἄγων 60,000, κατ' ἄλλους 100,000 ὀπλιτῶν, καὶ οὗτοι δὲ δὲν ἀπετέλουν εἰμὴ τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς ὅλης τῶν συμμάχων πεζικῆς δυνάμεως, εἰς ἣν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ν' ἀντιτάξωσιν εἰμὴ 13,000 ὀπλιτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πελοποννήσιοι ἠδύναντο ἀκωλύτως νὰ ἐμβάλλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, δὲν ἐπίστευον ποτὲ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἀνθέξει πλείοτερον τοῦ ἐνός, ἢ δύο, ἢ τὸ πολὺ τριῶν ἐτῶν, βλέποντες τὴν χώραν αὐτῶν δρομμένην καὶ τὰ λαμπρὰ κτήματα καταστρεφόμενα. Οὐδὲν ἦττον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐθεώρησαν φρόνιμον νὰ αὐξήσωσι καὶ τὴν ναυτικὴν τῆς συμμαχίας αὐτῶν δύναμιν εἰς 500 τριήρεις ἐν ὅλοις, ἐλπίζοντες ἰδίως

ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν φιλικῶς πρὸς αὐτοὺς διακρινόμενων ὀρωικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, μεθ' ὧν καὶ ἔσπευσαν νὰ συνεννοτηθῶσι. Τὸ δὲ πάντων σπονδαιότερον, οἱ Πελοποννήσιοι ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, καὶ ἐμελλον διὰ τοῦτο νὰ ἔχωσι φυσικοὺς συμμάχους ὅλας τὰς ὑποτελεῖς φόρου πόλεις, ὅσαι ἀπετέλουν τὸ κύριον σῶμα τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους. Ὡστε, ἕνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἀν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἦσαν ἰσχυρότεροι τῶν Ἀθηναίων, ἀπέβαινον ὁμῶς ἰσόρροποι αὐτῶν.

Οὕτως δὲ ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ ἐκβασίς τοῦ ἀγῶνος ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς ἐπιτηδειοτέρας χρήσεως, ἣν ἕκαστος τῶν διαμαχομένων ᾔθελε κάμει τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῷ προτερήματος. Ἄν οἱ Πελοποννήσιοι κατάρθουν νὰ κινήσωσιν εἰς ἐπανάστασιν τὰς ὑποτελεῖς πόλεις καὶ νὰ βοηθήσωσιν αὐτάς, οἱ Ἀθηναῖοι ᾔθελον ἀναγκασθῇ νὰ παραδώσωσι τὰ ὅπλα. Οἱ Ἀθηναῖοι πάλιν δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ ἐπιχειρήσωσι τοιοῦτόν τι, δὲν ἠδύναντο δὲ οὐδ' ἐκ παρατάξεως νὰ ἐπιφέρωσι κρίσιν τινά, διότι κατὰ ξηρὰν μὲν ἀπέφευγον αὐτοὶ ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς Πελοποννησίους, κατὰ θάλασσαν δὲ ἀπέφευγον οἱ Πελοποννήσιοι ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς αὐτούς. Ἀλλ' αἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο καὶ ὤφειλον νὰ πράξωσιν ὅ,τι ὁ Δημάρτος εἰχέ ποτε συμβουλεύσει εἰς τὸν Ξέρξην (σελ. 437)· ἠδύναντο καὶ ὤφειλον νὰ καταλάβωσιν ἐπικαιρὸν τι παράλιον χωρίον τῆς Λακωνικῆς ἢ τῆς Μεσσηνίας, καὶ ἐκεῖθεν δρῶντες τὴν χώραν, κινουντες εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Ἐλωτας καὶ τοὺς Μεσσηνίους καὶ ἀπειλοῦντες ἀδικόπως αὐτὴν τὴν Σπάρτην, νὰ οὐδετερώσωσιν οὕτω πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν τῆς ἡγεμόνος τῶν ἀντιπάλων πόλεως. Τὸ ἀξιοσημείωτον ὁμῶς εἶναι, ὅτι, ἐπὶ πολὺν χρόνον, οὐδέτερος τῶν διαμαχομένων μετεχειρίσθη ἐπιτηδείως τὸ προτέρημα αὐτοῦ. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς Πελοποννησίους, ἐξηγεῖτο τὸ πρᾶγμα; ἐν μέρει διότι δὲν ἠδύναντο νὰ βοηθήσωσι τὰς πλείστας ὑποτελεῖς πόλεις εἰμὴ διὰ θαλάσσης, κατὰ θάλασσαν δὲ ἡττῶντο ἢ διεκωλύοντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἐν μέρει διότι καταστρέφοντες ἀνηλεῶς τὴν Ἀττικὴν ἥλιπον ὅπως οὖν εὐλόγως καὶ διὰ τούτου μόνου νὰ ἀναγκάσωσι ταῖς

πολεμίους εἰς εἰρήνην. Ἀλλὰ διατὶ ὁ Περικλῆς δὲν ἐπεχείρησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ὅτι μετὰ τινα ἔτη κατάρθωσεν ὁ στρατηγὸς Δημοσθένης, διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Πύλου, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ. Τὸ καθαρῶς ἀμυντικὸν τοῦ Περικλέους σύστημα ἀπεδείχθη ὑπὸ τῆς πείρας ὅχι πρόσφορον· τὸ σύστημα τοῦτο ἐπίγετο τὴν παράτασιν τοῦ πολέμου, ὅση δὲ παρετείνετο ὁ πόλεμος, τόσο πιθανώτερον ἦτο ὅτι θέλουσι στασιάσει οἱ ὑποτελεῖς· καὶ αἱ θρώσεις τῶν λαμπρῶν καὶ πλουσίων κτημάτων τῆς Ἀττικῆς δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπαισθηταὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀφ' ὅτι ἦσαν ἐπαισθηταὶ εἰς τὸ σύνολον τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας αἱ θρώσεις παραλίων τινῶν τῆς χερσονήσου, ἐνῶ, ἅμα βραδύτερον κατελήφθη ἡ Πύλος ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἠναγκάσθησαν οἱ Σπαρτιάται νὰ ὑποβάλῃσι προτάσεις περὶ εἰρήνης.

Ἐπὶ πολλὰ λοιπὸν ἔτη, 500 περίπου τριῆρεις καὶ 500 χιλάδες τοῦλάχιστον ὀπλιτῶν, ψιλῶν, ἱππέων, ναυτῶν, κατέτριψαν τὰς ἐν ἀκμῇ τότε εὐρισκομένας ἑλληνικὰς δυνάμεις, εἰς ληλασίας καὶ καταστροφάς. Αὐτὸς εἶναι ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος· καὶ αὕτη εἶναι ἡ καθολικὴ ἐκείνη κίνησις τοῦ ἑλληνικοῦ, περὶ ἧς ὁ μέγας ἱστορικός εἶπε· κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο. Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὴν πρό πεντήκοντα ἐνιαυτῶν γινομένην κίνησιν τοῦ Μηδικοῦ πολέμου! Ἀλλὰ τότε ὁ ἱερός σκοπὸς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας πύλόγησε τοὺς ἀγῶνας τῶν προπατόρων ἡμῶν, οἵτινες, ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀκαλλαγέντες παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, συνέλεξαν ἀφθόνους τοὺς καρπούς τῆς ὕλικῆς καὶ ἠθικῆς εὐημερίας, οὓς ἀείποτε φέρει τὸ ἀγλᾶν τῆς ἐθνικῆς ὁμοφροσύνης δένδρον· νῦν δὲ τὸ δηλητήριον τῆς διχαστασίας ἐμελλε νὰ μαράνη ἅπαντα ταῦτα τάχα καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἀπώλειαν τῆς αὐτονομίας. Τὸ εὐγενέστατον ὅμως τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, καὶ ἐν αὐταῖς αὐτοῦ ταῖς ὀλεθραῖς ἀμαρτίαις καὶ παραφοραῖς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποβάλῃ διὰ μιᾶς ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐφυΐαν· διότι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, οὐδ' αἱ σκοτεινότεραι τοῦ χειμῶνος ἡμέραι παρέρχονται ποτὲ χωρὶς νὰ διασχίσῃ ὁ ἥλιος τὰ καλύπτοντα αὐτὸν νέφη καὶ νὰ χρυσώσῃ διὰ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ, ἔστω ἐπ' ὀλίγον, τὰς πεδιάδας ἡμῶν καὶ τὰ ὄρη. Ἄν οἱ Ἀθηναῖοι ἐμάχοντο

ὑπὲρ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν, ἐμάχοντο ὁμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος· ἂν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπὶ τέλους ἀνεδείχθησαν δεσπόται πικρότεροι τῶν ἀντιπάλων, διὰ μακροῦ ὁμοῦ χρόνου ἀνεδείχθησαν πρότερον τῆς κοινῆς ἐλευθερίας κήρυκες καὶ πρόμαχοι. Ἐντεῖθεν δὲ προέκυψε τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο μίγμα τῶν πονηροτέρων καὶ ἀγαθωτέρων ἀρχῶν, παθῶν, πράξεων οὐ ἔνεκα ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ τὸ φοβερώτερον τῶν θεαμάτων, καὶ τῶν μαθημάτων τὸ διδακτικώτερον ὄλων τῶν αἰώνων καὶ ὄλων τῶν ἐθνῶν.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς τοῦ 434 ἔτους πρ. Χρ. ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, συγκροτήσας ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τὸν μέγιστον τῶν πεζικῶν στρατῶν ἐξ ὧν συνεκρότησέ ποτε ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἐξέκρινε, διὰ τῆς Μεγαρίδος, πρὸς τὴν Ἀττικὴν, βραδέως ὅπως οὖν πορεύμενος· διότι ἤλπιζεν ἔτι ὁ καλὸς κάγαθός ἀνὴρ εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν, ὅθεν καὶ προέπεμψε εἰς Ἀθήνας τὸν Σπαρτιάτην Μελήσιππον, τὸν Διακρίτου, κομίζοντα τελευταίας τινὰς προτάσεις. Οἱ Ἀθηναῖοι ὁμοῦ, κατ' ἐπίμονον τοῦ Περικλέους γνώμην, οὐδὲ προσεδέξαντο τὸν ἀπεσταλμένον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀπέπεμψαν αὐτὸν πρὶν τὸν ἀκούσῃ καὶ διέταξαν νὰ ἀπέλθῃ αὐθημερὸν ἐκτὸς τῶν ὁρίων, ἀποστείλαντες ἄνδρας ἐπιτετραμμένους νὰ τὸν συνοδεύσωσι καὶ νὰ διακωλύσωσι πᾶσαν αὐτοῦ μετ' ἄλλων κοινωνίαν· ὁ δὲ, ἐνφροθάσας εἰς τὰ σύνορα ἔμελλε νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῶν συνοδοιπόρων, ἐστράφη πρὸς αὐτοὺς, εἰπὼν τόσον μόνον, « ὅτι ἦδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει », καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὸ στρατόπεδον πορείαν. Τότε ὁ Ἀρχίδαμος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, βαδίσας πρὸς τὴν Οἰνὸν (τὸ σημερινὸν Γυφτόκαστρον), φρούριον κείμενον περὶ τὸν Κιθαιρῶνα, ἐν μεθορίοις τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας· καὶ ἐνταῦθα ἐχρονотρίβησε πάλιν ἡμέρας τινὰς, λάγφ μὲν παρασκευαζόμενος εἰς ἐκπολιόρκησιν τοῦ χωρίου, ἀληθῶς δὲ διότι ἤθελε πάντοτε νὰ δώσῃ καιρὸν μετανοίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς γαιοκτῆτας Ἀθηναίους, οἵτινες, βλέποντες ἤδη τὰς πρὸ καιροῦ ἐπικρεμασμένας ἀπειλὰς ἐτοίμους νὰ ἐπρεγῶσιν ἐπὶ αὐτοὺς, ἠδύναντο ἴσως νὰ ἐπιφέρωσι μεταβολὴν τινα

εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς πολιτείας. Ἄλλ' οἰαδήποτε καὶ ἂν ᾔσαν τὰ αἰσθητά τῶν γαιοκτητῶν τούτων, οὗτοι, ὑπακούοντες εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, εἶχον πρὸ ἡμερῶν ἀρχίσει νὰ ἀσφαλιζῶνται ὅσον ἦτο δυνατόν, πέμποντες μὲν εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς ἄλλας παρακαμένους νήσους, τὰ πρόβατα καὶ τὰ ὑποζύγια, αὐτοὶ δὲ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Περικλέους, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀντιταχῶσι κατὰ ξηρὰν εἰς τοὺς Πελοποννησίους, εἰσερχόμενοι μετὰ τῶν οἰογενειῶν καὶ τῆς ἄλλης κινητῆς περιουσίας, ἐντὸς τῆς πόλεως, τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ μακροῦ τείχους. Ὅθεν ὁ Ἀρχίδαμος, μετὰ ἑπταήμερον περὶ Οἰόνῃν διατριβὴν, μανθάνων ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπλῶς ἐξακολουθοῦσι τὴν τῆς χώρας ἐκκένωσιν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀκούων τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγανακτοῦντας διὰ τὴν ἀναβολὴν, κατῆλθεν εἰς τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὸ Θριάσιον πεδῖον, ἐλεηλάτησε τὴν ἐνταῦθα χώραν, ἔτρεψεν ἱππεῖς τινὰς ἀντεπεξελθόντας περὶ τοὺς καλουμένους Ρεῖτους, τὰς γνωστὰς ἐπὶ τῆς πρὸς Ἐλευσίνα ὁδοῦ λίμνας, καὶ ἔπειτα, ἀντὶ νὰ βαδίσῃ κατ' εὐθείαν διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐστράφη πρὸς ἀνατολὰς, ἔχων δεξιὰ τὸ Αἰγάλεων ὄρεα, καὶ διὰ Κεκροπίας, ἀνὰ μέσον τοῦ ὄρους, ἔφθασεν εἰς Ἀχαρνάς, τὸν μέγιστον τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς δῆμον, κείμενον περὶ τὸ σημερινὸν Μενίδι, ἔχοντα τότε 12000 ἐλευθέρων ψυχῶν, παρέχοντα εἰς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν 3000 ὁπλίτας καὶ πολλὰν νεμόμενον εὐπορίαν ἀπὸ σίτου, ἀμπέλων, ἐλαιῶνων καὶ τῆς ἀνθρακίας αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲ στρατοπεδεύσας ὁ βασιλεὺς ἤρχισε τὴν δῆψιν. Ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπεκράτησε τότε θόρυβος μέγας. Καθὼς ὁ Ἀρχίδαμος, μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς διέσωζεν ἀμυδράν τινα ἐλπίδα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἐνδῶσαι, οὕτω καὶ οἱ Ἀθηναῖοι διέσωζον μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ἀμυδράν τινα ἐλπίδα ὅτι ὁ Ἀρχίδαμος δὲν θέλει ἐμβάλει εἰς τὴν κυρίως Ἀττικὴν, καὶ ὅτι, ὅπως πρὸ τινων ἐτῶν ὁ Πλειστοάναξ, θέλει ὑποχωρήσει ἀπὸ τοῦ Θριασίου. Ὅτε ὅμως εἶδον ἀπὸ τοῦ τείχους ὅτι οἱ πολέμιοι δὲν ἔπαιζον, ἀλλ' ἐπεχείρησαν τῷ νύκτι τὴν καταστροφὴν τῶν κτιρίων, τῶν καρποφόρων δένδρων, τῶν συγχομιδῶν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν θλίψιν αὐτῶν καὶ τὴν ὀργὴν μάλιστα δὲ οἱ γαιοκτῆται καὶ ιδίως οἱ Ἀχαρνεῖς ἐνόμιζον ἀφόρητον

νὰ βλέπωσι μακρόθεν τὰ κτήματα αὐτῶν τεμνόμενα καὶ πυρπο-
λούμενα, μὴδὲν πρὸς ἄμυναν πράττοντες, καὶ κατεκραύγαζον κατὰ
τοῦ συμβουλευσάντος τὸ τοιοῦτον Περικλέους. Τὴν δ' εὖλογον ταύ-
την ἐκρηξίν τῆς δυσαρεσκείας ὑπέθαλπον οἱ πολυάριθμοι τούτου πο-
λιτικοὶ ἐχθροὶ, καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀπὸ τινος χρόνου προκύψας εἰς μέ-
σον δημαγωγὸς Κλέων. Ἀλλ' ἂν καὶ φρονοῦμεν ὅτι ὁ Περικλῆς
ἔσφαλε προκαλέσας τὸν πόλεμον, ἔσφαλε καὶ περὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν
διεξήγαγεν αὐτόν, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν καρ-
τερίαν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν μεθ' ὧν ἐνέμεινε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν
τῶν ὅσα ἐνόμισεν ἅπαξ ἀπαραίτητα πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως. Ὁ
ἀφηνιάσας δῆμος ἐπλήρου τὴν πόλιν κραυγῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ
νὰ συνέλθῃ ἐκκλησία ἵνα ἀποφασίσῃ τὴν ἐξοδὸν· ἀλλὰ, κατὰ τὸ πα-
λίτευμα, ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ συγκροτηθῇ εἰμὴ τῇ ἀδείᾳ τῶν
δέκα στρατηγῶν· ὁ δὲ Περικλῆς, εἰς ὧν τῶν στρατηγῶν τούτων, οὐς
κατὰ τὸ δοκοῦν ἦγε καὶ ἔφερε, καὶ θεωρῶν ὅτι, ἐν τῇ ἀκμῇ ἐκείνῃ
τῶν παθῶν, συγκροτουμένης ἐκκλησίας, ἠδύνατο τὸ πλῆθος νὰ πα-
ρεκτραπῇ εἰς ὀλέθρια βουλευματα, δὲν ἐνέδωκε· τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ
εὐλάβεια ἣν ἔσωζεν ἔτι ὁ δῆμος οὗτος πρὸς τοὺς νόμους, ὥστε, εἰ
καὶ ὑπὸ οὐδενὸς στρατοῦ συνεχόμενος, εἰ καὶ αὐτὸς μόνος ἔχων τὰ
ὄπλα, αὐτὸς μόνος τὴν ὅλην δύναμιν, εἰ καὶ μεθύων ὑπὸ τῆς ὀρ-
γῆς καὶ τῆς θλίψεως, δὲν κατέφυγεν ὅμως εἰς βίαν τινά, ἀλλ' ἐσε-
βάσθη ἐπὶ τέλους τὴν φωνὴν τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ καὶ ὑπέκυψεν.
Ὁ Περικλῆς περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἐκπέμψῃ τινὰς ἵππεις, ἵνα περι-
στείλῃσι τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ ἐλαφροῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ καὶ
προφυλάξωσι τὰ περὶ τὴν πόλιν κείμενα κτήματα· ἐνταύτῳ δὲ
παρεσκεύασε στόλον ἰσχυρόν, τὸν ὅποιον, ἔτι ὄντων τῶν Πελοπον-
νησίων ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐξέπεμψεν ἐπὶ δηώσει τῶν παραλίων τῆς
Χερσονήσου.

Καὶ ὁ μὲν Ἀρχίδαμος, ἀφοῦ ἐλεηλάτησε τὴν περὶ Ἀχαρνὰς χώ-
ραν, καὶ ἔπειτα τοὺς μεταξὺ Πάρνηθος καὶ Βριλησσοῦ δῆμους, ἀ-
πῆλθε, περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου, διὰ τοῦ Ὠρωποῦ, εἰς Βοιωτίαν καὶ
ἐκεῖθεν εἰς Πελοπόννησον, διατρίψας εἰς Ἀττικὴν ἐν ὅλοις 30 ἢ 40
ἡμέρας. Ὁ δὲ στόλος τῶν Ἀθηναίων, ἐξ ἑκατὸν πλοίων συγκείμε-
νος, μεθ' ὧν ἠνώθησαν 30 νῆες Κερκυραίων καὶ ἄλλαι τινὲς τῶν

τῶν πολεμίων καταπατηθεῖσαν. Τούτου ἕνεκα ἐνομίσαμεν προσφορώτερον νὰ παραβέσωμεν αὐτὴν περὶ τοὺς χρόνους τῆς Κιμωνεΐου συνθήκης. Καὶ ἔπειτα ὁμολογητέον ὅτι αὕτη τῆς ἀκμῆς ἡ εἰκὼν εἴχεται ἀπαίσιον περιλαμβανομένη ἐντὸς νεκρωσίου τελετῆς· καὶ ἐπὶ πρῶτο τῳόντι ὁ ἐπιτάφιος οὗτος νὰ ἀποδῇ αὐτῆς τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων ὁ ἐπιτάφιος, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἔπαθον τὴν πρῶτην καιρίαν αὐτῶν πληγὴν.

Περὶ τὰ τέλη Μαρτίου ἢ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου τοῦ 430 ἔτους, ἅπασα τῶν Πελοποννησίων ἡ πεζικὴ δύναμις ἐνέβαλε πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπεχείρησεν ἤδη, ἐν διαστήματι ἡμερῶν 40, τὴν ὀλοσχερεστέραν δῆωσιν, ὅχι μόνον τοῦ Θριασίου καὶ τοῦ περὶ τὴν πόλιν πεδίου, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν μεσημβρινωτέρων δῆμων, μέχρι τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου. Ἡ χώρα ἦτο ἔρημος· οἱ κάτοικοι εἶχον καταφύγει, ὡς πρότερον, εἰς τὴν πόλιν καὶ ἔβλεπον ἐκείθεν ἀγανακτοῦντες τὴν ἐπανάληψιν καὶ τὴν αὐξήσιν τοῦ κακοῦ, ὅτε αἰφνης κατέπληξεν αὐτοὺς κακὸν ἕτερον φοβερώτερον.

Πρὸ καιροῦ ἐφημιζέτο ὅτι νόσος ἐπιδημική, ἀπὸ Αἰθιοπίας ἀρξαμένη, ἐμάστιζε τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ χώρας τοῦ μεγάλου βασιλέως. Πρὸ 46 ἐτῶν ὁμοίαν τινὰ συμφορὰν εἶχον πάθει ἤ τε Ῥώμῃ καὶ πολλὰ τῆς Ἰταλίας μέρη, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τὸ νόσημα ἀνεφάνη εἰς Ἀῆμον καὶ εἰς ἄλλας τινὰς τοῦ Αἰγαίου νήσους, ἀλλ' ὅχι μετὰ τῆς αὐτῆς ὀξύτητος ὥστε νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Τελευταῖον, ἐν ἔαρι τοῦ 430, ἐνέσκηψεν εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου εὗρε τὰ πάντα προπαρασκευασμένα εἰς τὴν δεινότεραν αὐτοῦ ἀνάπτυσιν. Ὅλοι τῆς χώρας οἱ κάτοικοι εἶχον καταφύγει πρὸ μικροῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Τὸ δὲ μέγα τοῦτο πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ἢ συνεσωρεύθη εἰς φίλων οἰκίας, ἢ κατῴκει εἰς καλύβας πνιγηράς, ἀπιστερημένον πάσης βίου ἀνέσεως· διετέλει δὲ καὶ ἠθικῶς καταβεβλημένον, ὥστε ἦτο καθ' ὅλα δεκτικώτατον νὰ προσβληθῇ. Καὶ τῳόντι ἡ ἐπιδημία διεδόθη ἐν ἀκαρεῖ πρῶτον εἰς τὸν Πειραιᾶ, μετ' ὀλίγον εἰς τὴν ἄνω πόλιν, καὶ ἔπαθον πάντες ὑπ' αὐτῆς, ἀνευ διακρίσεως τάξεως, φίλου ἢ ἡλικίας. Ὁ Θουκυδίδης, αὐτός τε νοστή-

σας καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας, περιέγραψε τὸ νόσημα μετ' ἀκριβολείας ἣν ἐθαύμασεν ἡ νεωτέρα ἰατρικὴ ἐπιστήμη. Ἦτο δὲ, ὡς φαίνεται, τυφώδης πυρετός, ὁμοιότατος τῶν πυρετῶν οὓς συνήθως περᾶγουσιν εἰς τὰ στρατόπεδα καὶ εἰς τὰς πόλεις αἱ ἀπὸ τοῦ πο-
λέμου ταλαιπωρίαι. Ἐ νόσος καταλάμβανε τὸν ἄνθρωπον ἐξαί-
φνης, ὕγιᾳ ὄντα καὶ πρῶτα μὲν αὐτῆς σημεῖα ἦσαν θερμαί τῆς
κεφαλῆς ἰσχυραὶ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυθρήματα καὶ φλόγῳτις. Ἐ-
πειτα προσεβάλλοντο τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα ἡ γάρρυξ καὶ ἡ γλῶσ-
σα ἐγίνοντο αἱματώδεις, ἐπῆρχετο δὲ βῆξ δυνατός, καὶ ἀποκα-
θάρσεις χολῆς, ἡ καὶ ἀπλῶς λυγὴ κενὴ, προξενούσα σπασμῶν ἰσχυ-
ρῶν. Τὸ δέρμα ἀπέβαινεν ὑπέρυθρον, πελιδνὸν καὶ ἐκαλύπτετο ἀπὸ
φλυκταίνων μικρὰς καὶ ἑλκῆ. Καὶ ἐξωτερικῶς μὲν τὸ σῶμα δὲν
ἦτο πολλὰ θερμόν· ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ καύσις ἦτο τοσαύτη ὥστε
οἱ πάσχοντες δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὸ ελαφρότερον ἱμάτιον,
καὶ πολλοὶ, ὡς μαινόμενοι, ἐρίπτον ἐαυτοὺς εἰς ὕδωρ ψυχρὸν. Ἐκ
τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ καύματος κατεβάλλοντο οἱ πλείστοι τὴν
7 ἢ τὴν 9 ἡμέραν, ἄνευ ἐξωτερικῆς τινοῦ τοῦ σώματος ἀλλοιώ-
σεως. Ἄλλοι, δυσθιγέστες ν' ἀνυπόκειντο εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο τῆς νό-
σου στάδιον, ἀπέθνησκον ἔπειτα ἐκ διαρροίας καὶ ἀτονίας. Ἄλλοι
τέλος ἐπέζων μὲν, ἀλλ' ἡ ἀποβαλόντες τὴν χρῆσιν μελῶν τινων
τοῦ σώματος, ὀφθαλμῶν, χειρῶν, ποδῶν, ἡ περιπεσόντες εἰς ἀλ-
λόκοτόν τινα πάντων λήθην, ὥστε δὲν ἐγνώριζον πλέον οὔτε ἐαυ-
τοὺς, οὔτε τοὺς φίλους αὐτῶν. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι τὸ ἔτος ἐ-
καίνο ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ἄνοσον ὡς πρὸς τὰς ἄλλας ἀσθενείας,
εἰ δὲ τις ἐπᾶσχε τυχὸν ἀπὸ ἄλλο τι, τὸ πάθημα αὐτοῦ κατέλη-
γεν εἰς τὸ ἐπικρατοῦν νόσημα. Καὶ τὸ μίσγμα μετεδόθη μὲν ἐν-
τεῦθεν εἰς τινὰς τῶν πολυανθρωποτέρων νήσων, ἀλλὰ παντάπασι
δὲν προσέβαλε τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔμεινεν ἀργή· ὁ περὶ τοὺς χρόνους τού-
τους ἀκμάσας Ἱπποκράτης ὁ Κῷος, ὁ τῆς ἐπιστήμης ταύτης δε-
μιουργός, ἐμελέτησεν αὐτὸς τὸ νόσημα, καὶ, τοῦλάχιστον βραδύτε-
ρον, ἐβόηθησε τοὺς Ἀθηναίους, συμβουλευσας τὴν διὰ πυρὸς κά-
θαρσιν τῆς ἀτμοσφαίρας, εἰς ὃ προήλθεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι
οἱ σιδηρουργοὶ σπανιώτατα ἐκροῶντο. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς πάντα

τὰ θεραπευτικά μέσα ὅσα οἱ ἄνθρωποι ἐζήτησαν παρὰ ἱερέων καὶ ἰατρῶν ἀπέβησαν μάταια, ὅθεν ἐπεκράτησεν ἀκαταμάχητος καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀπελπισία. Φίλοι καὶ συγγενεῖς κατήντησαν νὰ ἐγκαταλείπωσι τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν ἐρήμους πάσης ἐπιμελείας καὶ παραμυθίας· οἱ περὶ τὰς ταφὰς νόμοι δὲν ἐτήρουντο· καὶ οὐ μόνον ἔθαπτον ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο, ἀλλὰ καὶ ἀτάφων νεκρῶν σωροὶ ἔκειντο τῇδε καὶ ἐκεῖ· ἡμιθνήτες ἐκυλόντο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ περὶ τὰς κρήνας ἀπάσας, διὰ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίαν· καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐν οἷς διετέλουν ἐσκηνωμένοι πολλοὶ ἄνθρωποι, ἦσαν νεκρῶν πλήρη. Εἰς δὲ τὸ τραγικόν τοῦτο θέαμα τῶν φυσικῶν παθημάτων, προσετέθη καὶ τὸ ἐτι φοβερώτερον ἴσως δεινὸν τῆς ἡλικίης παραλυσίας. Ἐπειδὴ οὐδεὶς ἦτο βέβαιος ἂν ζήσῃ αὖριον, ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἔβλεπον τοὺς μὲν πλουσίους αἰφνιδίως ἀποθνήσκοντας, τοὺς δ' οὐδὲν πρότερον κεκτημένους, εὐθύς τὰ ἐκείνων ἔχοντας, ἐπειδὴ ἐνὶ λόγῳ ἐφήμερα ἤδη ἐλογίζοντο τὰ τε σώματα καὶ τὰ χρήματα, πάντες ἔσπευδον νὰ εὐχαριστήσωσι τὰς ὀρέξεις αὐτῶν καὶ ἐξετραχηλίζοντο εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσωτείαν καὶ ἀκολασίαν. Οὐδεὶς ἦτο πρόθυμος νὰ ἐργασθῇ, διότι δὲν ἤξευρεν ἂν προφθάσῃ, πρὶν ἀποθάνῃ, νὰ δρέψῃ τὸν καρπὸν τῆς ἐργασίας του· ὅθεν μόνον τὸ ἡδὺ καὶ μόνον τὸ ἀμέσως κερδαλέον, κατέστη καλὸν καὶ χρησιμὸν. Θεῶν δὲ φόβος ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς ἀπέτρεπεν ἀπὸ τῆς ἀνομίας· τὸ μὲν διότι ἴσον ἔκρινον καὶ εὐσέβειαν καὶ ἀσέβειαν, ἐξ ἴσου βλέποντες πάντας ἀπολλυμένους, τὸ δὲ διότι οὐδεὶς τῶν παρανομούντων ἠλπίζε νὰ ζήσῃ μέχρι τῆς δίκης, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ τιμωρηθῇ· καὶ ἔπειτα πολὺ μείζονα θεωροῦντες τὴν τιμωρίαν, τὴν ἤδη κατεψηφισμένην καὶ ἐπικρεμασμένην, εὐλογον ἐνόμιζον, πρὶν αὕτη ἐπιπέσῃ, ν' ἀπολαύσωσι τι τοῦ βίου.

Μηδεὶς δὲ δυσπιστήσῃ πρὸς ταύτην τὴν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου διαγραφομένην εἰκόνα, μὴδὲ ἀπορήσῃ πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐξώκειλαν, ἔνεκα τῆς ἐπιδημίας, εἰς τοιαύτην ἡθικὴν παραλυσίαν, ἐνῶ, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἐπιδημία οὐδὲν ἦττον φοβερά, ἡ ἀσιανὴ χολέρα, ἐνσκήψασα εἰς τὴν Εὐρώπην, οὔτε εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οὔτε εἰς τὴν Γαλλίαν ἢ τὴν Γερμανίαν ἢ τὴν Ἑλλάδα, οὔτε εἰς τὴν Ῥωσίαν αὐτὴν ἐπήνεγκες τοσοῦτον ἀπαίσια ἀποτελέσματα.

Ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς περὶ τοῦτο διαφορᾶς, ὡς καὶ περὶ πολλὰ ἄλλα, μεταξύ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἡμῶν πολιτεῖαι συνεκροτοῦντο ἀπὸ μιᾶς πόλεως, ἐνῷ αἱ νεώτεραι συγκροτοῦνται ἀπὸ ὀλοκλήρων ἐθνῶν. Ἐντεῦθεν ὁσάκις σήμερον ἐπιδημία ἐνσκήψῃ εἰς μίαν ἢ καὶ πλείονας πόλεις ἐπικρατείας τινός, δὲν νοσεῖ φυσικῶς καὶ ἥθικῶς ὀλόκληρος ἡ ἐπικράτεια, ἀλλὰ μέρος τι αὐτῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐλάχιστον, τὸ δὲ λοιπὸν οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ ὑγιαίνει, ἀλλὰ καὶ ἐπερχόμενον εἰς βοήθειαν καὶ παραμυθίαν τῆς πασχούσης μοίρας, προλαμβάνει ἢ περιστέλλει τὴν ἥθικὴν ἐκλυσιν. Ἐνῷ, ἐπειδὴ αἱ Ἀθηναῖ ἀπετέλουν, κυρίως εἰπεῖν, τὸ ὅλον τῶν Ἀθηναίων κράτος, ἡ ἐπιδημία, εἰσβαλοῦσα εἰς αὐτάς, δὲν ἐμάστιξεν ἀπλῶς μίαν μόνον πόλιν, ἀλλὰ ὀλόκληρον τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων ἐνόσησε λοιπὸν ὀλόκληρον τὸ κράτος τοῦτο, φυσικῶς τε καὶ ἥθικῶς, καὶ περιέπεσεν εἰς τὴν δεινότεραν ἀμνηχανίαν καὶ παραλυσίαν, τύσῃ μᾶλλον ὅσῃ οὐδαμῶθεν εἶχε νὰ ἐλπίσῃ βοήθειαν ἢ νὰ φοβῇ περιστολήν. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν ἔτι καλλίτερον τὴν κατὰ τοῦτο διαφορὰν μεταξύ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου ἐξ ἀναλογίας τινός, ἀντιπαραβάλωμεν τὰ ὑλικά ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐπήνεγκεν ἡ ἐπιδημία εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὰ ὑλικά ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἐπήνεγκεν ἡ αἰσιὰ χολέρα εἰς οἰανδήποτε νεωτέραν Εὐρωπαϊκὴν ἐπικράτειαν. Ἡ νόσος παρέμενεν ἐν Ἀθήναις καθ' ὅλον τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου· ἔπειτα, ἐν διαστήματι ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἔτους, συνέβη ἐλάττωσις αὐτῆς, μεθ' ἧς ἐπῆλθε δεύτερος παροξυσμός, διαρκέσας ἐπὶ ἑνὶ πάλιν ἔτος, μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς τὸ πρῶτον ὁρμῆς. Ἀπέθανον δὲ ἐν ὅλοις ἱππεῖς 300, ὀπλίται 4400, καὶ τῶν πενестέρων πολιτῶν τοσοῦτον πλῆθος ὥστε ἡ ἐξαρίθμησης αὐτῶν ἀπέβη ἀδύνατος. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ κράτος ἐπαθεν ἐκ τῆς νόσου πληγὴν καιριωτάτην, διότι ἀπέβαλε τὸ πέμπτον, ἂν ὅχι τὸ τέταρτον, τῆς ὅλης στρατιωτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἐνῷ ἡ χολέρα, ἐν Γαλλίᾳ λ. χ., ἐπροξένησε τὸν θάνατον πολλῶν χιλιάδων ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἡδύνατο, ὃ μὴ γένοιτο, νὰ ἀρπάσῃ καὶ πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ ἐπέλθῃ ἐπαισθητὴ τῆς δυνά-

μεως τοῦ κράτους ἐλάττωσις. Ἀλλ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου.

Ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων, φοβηθεὶς μήπως προσβληθῇ ὑπὸ τοῦ νοσήματος, ὑπεχώρησεν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ταχύτερον ἢ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐμελέτα. Ἐτι δὲ ὄντος αὐτοῦ ἐνταῦθα, καὶ πρὶν λάβωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ὀλόκληρον τὴν πείραν τῆς φοβερᾶς ἐπιδημίας, ὁ Περικλῆς ἀπῆλθε μετὰ 450 τριήρων ἀττικῶν καὶ συμμαχικῶν, καὶ ἱκανῶν ὀπλιτῶν καὶ ἱππέων, ἐπὶ τὴν δῆωσιν τῆς Πελοποννήσου, ἀφ' ἧς ἐπιστρέψας ἐξαπέστειλε τὴν δύναμιν ταύτην, ὑπὸ ἑτέρους στρατηγούς, εἰς Μακεδονίαν, ἵνα ἐπιταχύνη τὴν ἄλωσιν τῆς Ποτιδαίας. Ὁ στόλος ὁμοῦς οὗτος οὐ μόνον οὐδὲν κατώρθωσεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐκεῖ στρατοπέδον μετέδωκε τὴν νόσον, καὶ αὐτὸς ἔπαθε φοβρὰν μεγάλην ἐξ αὐτῆς, ὥστε ἐπανῆλθεν ἄπρακτος καὶ ἀθλίως ἔχων εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐν τῷ μεταξύ ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πνευμάτων ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον οἰκτρά. Εἰς τὰς ἀπὸ τῆς νόσου συμφορὰς προσετέθη θλίψις βαρυτάτη διὰ τὰς ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων πρὸ μικροῦ προξενηθείσας πολὺ μείζονας ἢ κατὰ τὸ προηγουμένον ἔτος ζημίας· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, παντάπασιν ἤδη ἀθυμήσαντες, ἐπεμφαν εἰς Σπάρτην πρέσβεις περὶ εἰρήνης. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιαταὶ ἐκώφευσαν εἰς τὰς προτάσεις ταύτας, καὶ τότε γενικὴ ἡγέρθη ἐν Ἀθήναις κραυγὴ, καὶ πλουσίων καὶ πενήτων (διότι πάντες ἔπασχον), κατὰ τοῦ Περικλέους, ὡς πρωταίτιου τῶν ποικίλων ἐκείνων κακῶν. Ἀλλὰ τότε μάλιστα ἀνεδείχθη λαμπρότατος ὁ ἀδιάσειστος ἐκεῖνος καὶ ὄντως ὀλύμπιος χαρακτὴρ τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Συγκαλέσας ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἐλάλησε πρὸς αὐτόν ὡς ἡγεμὼν μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης, καὶ ὡς πατὴρ μᾶλλον τῆς πατρίδος ἢ ὡς λειτουργὸς αὐτῆς.

α Τὴν κατ' ἐμοῦ ὀργὴν ὑμῶν, εἶπε, τὴν περιέμενον· ἀλλὰ θέλω σᾶς ἀποδείξει ὅτι ἀδίκως ἀγανακτεῖτε καὶ ἀτόπως ὑποκύπτετε εἰς τὰς συμφορὰς. Τὸ κατ' ἐμὲ πέπεισμαι, ὅτι τῆς πολιτείας καλῶς ἐχούσης, αἱ ἰδιωτικαὶ ἀτυχαίαι εἶναι τοῦλάχιστον ἀνεκταί· ἐνῷ οὐδεμία οἰαδήποτε ἰδιωτικὴ εὐπραγία δύναται νὰ ᾖται ὠφέλιμος ὁσάκις ἀθρόα ἡ πόλις ἔχῃ κακῶς. Ἐκπεπληγμένοι ἤδη διὰ τὰς

κατ' οἶκον κακοπραγίας, ἐλέγχετε ἐμέ τε τὸν παραινέσαντα πολεμεῖν, καί ὑμᾶς αὐτοὺς τοὺς εἰς τοῦτο συγκατανεύσαντας. Ἐντοῖς ὑμεῖς μὲν ἠκούσατε τότε τὴν συμβουλὴν μου, διότι μ' ἐνομίσαστε μᾶλλον ἐτέρων ἐπιτήδειον καὶ εἰς τὸ νὰ κρίνω τὰ δέοντα καὶ εἰς τὸ νὰ ἐρμηνεύω ταῦτα, ἅμα δὲ φιλόπολιν καὶ χρημάτων κρείσσονα· ἐγὼ δὲ οὐδὲ νῦν δίκαιον εἶναι νὰ θεωρηθῶ ἀξιοκατάκριτος, ὥς δοὺς ὑμῖν τὴν συμβουλὴν ἐκαίην, διότι ὁ πόλεμος ἔτο ἐπικαῖος καὶ ἠθέλομεν μᾶλλον κινδυνεύσει ἀποφεύγοντες αὐτὸν ἢ ἐπιχειροῦντες. Ὡς τε ἐγὼ μὲν ὁ αὐτός εἰμι καὶ δὲν μεταβάλλομαι ἡμᾶς δὲ, κακοπαθήσαντες ἤδη, δὲν ἐμμένετε εἰς ὅ,τι, ἀκέραιοι ὄντες, εἴχετε ἀποφασίσει ὡς ὀρθόν. Μέγα καὶ ἀπροςδόκητον εἶναι βεβαίως τὸ ἐπισυμβᾶν ἡμῖν δεινόν· ὅμως δὲ πόλιν μεγάλῃν οἰκοῦντες, καὶ ὅπως προσήκει αὐτῇ τεθραμμένοι, ἀνάγκη καὶ εἰς τὰς μάλιστα συμφορὰς ν' ἀντιταχθῶμεν καὶ τὸ ἀξίωμα ἡμῶν νὰ μὴ ἀφανίσκωμεν. Πολλάκις ἀπέδειξα, ὅτι παραλόγως διστάζετε περὶ τῆς πιθανῆς τοῦ πολέμου ἐπιτυχίας, ἀλλ' ἤδη θέλω δηλώσει σαφέστερον, καὶ ἐπειδὴ μάλιστα θεωρῶ ὑμᾶς παρὰ τὸ εἰκὸς καταπεπληγμένους, κομπωδέστερον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕνεκα τῆς ναυτικῆς ὑμῶν δυνάμεως οὐ μόνον τῶν συμμάχων ἄρχετε, ἀλλ' ἀπάσης τῆς θαλάσσης, ὃ ἐστίν, ὅτι ἐκ τῶν δύο τοῦ κόσμου ταύτου στοιχείων, γῆς καὶ θαλάσσης, τοῦ ἐτέρου εἰσθε ἀπόλυτοι κύριοι. Πρὸς τὴν ἀχρὴν τῆς τῆν δυνάμειν ἀντιπαραβαλλομένης ἢ πρόσκαιρος χρῆσις τῶν οὐκ ὑμῶν καὶ τῆς γῆς, εἶναι πρᾶγμα ἐλάχιστον, καὶ τοῦ πλοῦτος ὑμῶν ἀπλοῦν ἐγκαλλώπισμα, τασούτω ὀλιγώτερον μὲν ἐξίαν, ὅσῳ, ἅμα διασώσαντες τὴν ἐλευθερίαν, εὐκόλως θέλομεν καὶ τοῦτο ἀναλάβει. Οἱ πατέρες ὑμῶν ἱδρυσαν τὴν ἀρχὴν ταύτην, μηδὲν ἔχοντες τῶν πλεονεκτημάτων ὅσα ὑμεῖς νῦν νέμεσθε· μὴ ἀτιμασθῆτε λοιπὸν ἀποβάλλοντες, ὅσα ἐκεῖνοι ἀπέκτησαν, ἀλλ' ὁρμήσατ' ἐπὶ ταῖς ἐχθροῖς οὐ μόνον διὰ φρονήματος πολλοῦ, ἀλλὰ καὶ καταφρονήματος. Ἐπειδὴ ἅπαντες ἀγάλλεσθε διὰ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως, μὴ φεύγετε τοὺς πόνους δι' ὧν καὶ μόνων δύναται νὰ διατηρηθῇ ἡ τιμὴ αὕτη· μηδὲ νομίσητε ὅτι περὶ ἐνὸς μόνου, δουλείας ἀντ' ἐλευθερίας, ἀγωνίζεσθε, ἀλλὰ καὶ περὶ ἀρχῆς στερήσεως καὶ περὶ ὧν τῶν κινδύνων οὗς παρήγαγεν ὁ κατὰ

τῆς ἀρχῆς ταύτης φθόνος. Δὲν εἶναι τῶντι εὐκολον μὴδὲ θέλοντες νὰ παραιτήσητε τὴν ἀρχὴν ὑμῶν, διότι ὡς τυραννίδα ἤδη ἔχετε αὐτὴν, ἣν λαβεῖν μὲν ἴσως ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἀδίκον, ἀφείναι δὲ σήμερον, εἶναι βεβαίως ἐπικίνδυνον. Ὅθεν μὴ ὀργίζεσθε κατ' ἐμοῦ τοῦ συμβουλευσάντος τὸν πόλεμον, διότι ἐπελθόντες οἱ ἐναντίοι ἐπραξαν ὅ,τι ἦτο φυσικὸν νὰ πράξωσι, καὶ ἐτι ὑλιγώτερον διότι προσεπῆλθεν ἡ ἀπρόσπτος αὕτη νόσος. Ἡξέωρθε δι' αὐτὴν ἰδίως· μισαῖμαι σήμερον, ἀλλ' ὅμως ὄχι δικαίως, ἐκτὸς ἐάν, ἐπισημειώσαντος ἀπροσδοκίτου τινὸς εὐτυχήματος, βελήσητε καὶ τοῦτο εἰς ἐμὲ νὰ ἀποδώσητε. Ἡ πόλις ἡμῶν, διὰ τοῦτο μάλιστα ἔχει μέγιστον ὄνομα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅτι παραμένει ἀκατάτληκτος ἐν ταῖς συμφοραῖς· ἡ δύναμις αὐτῆς, καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς, καὶ ἡ εὐπορία αὐτῆς εἶναι τοσαύτη οἷα ἄλλη οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι· καὶ ἂν θέλωμεν νὰ σώσωμεν τὸ ἐπιφθονον ἡμῶν· μεγάλειον, εἰνάγκη νὰ ὑπομεινώμεν τὸ πρόσκαιρον τοῦτο μῖσος, ὅπερ εἶναι τὸ ἀπαράιτητον παρακολούθημα πάσας ἀειμνήστου δόξης. Πωλιτεῖς· θῆτε λοιπὸν εἰς τρόπον ἀντάξιον τῆς δόξης ταύτης, καὶ δεῖξατε τὸ θάρρος ἐκεῖνο δι' οὗ καὶ μόνου δύνασθε νὰ ἀποφύγητε μὲν ἐν τῷ παρόντι τὸ θνείδος, νὰ ἀσφαλίσγητε δὲ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν τιμὴν ὑμῶν· καὶ μήτε πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπικηρυκεύεσθε, μήτε ἄλλως πως δηλώσατε ὅτι ὑπὸ τῶν παρόντων· πόνων κατεβλήθητε. »

Ὁ Θουκυδίδης διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τὰ ἐπιτήδεια ἐπιχειρήματα καὶ τὸ ἀγέρωχον καὶ πάντολμον ὕψος τοῦ λόγου τούτου, τοῦ ὁποίου δὲν παρεθέσαμεν ἐνταῦθα εἰμὴ ἄχρουν· ἰχνογράφημα· ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ παραστήσῃ τὴν φωνήν, τὴν πεποιθήσιν, τὸ σχῆμα τοῦ ῥήτορος καὶ τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἡ συνδρομὴ τοσούτων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν προτερημάτων ἐπροξένησαν εἰς τὸ αἰετοπευθεῖν, τότε δὲ, ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ τραυμάτων, ἐξαιρέτως εὐπαθὲς ἐκείνο ἀκροατήριον. Ἢ ἐντύπωσις ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀκαταμάχητος, διότι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, καὶ τοι ὑπὸ τῆς νόσου ἀνηλεῶς δεκατευόμενοι, ἐπείσθησαν οὐδὲν ἥττον αὐθις εἰς τοὺς λόγους τοῦ Περικλέους καὶ ἀπεφάσισαν, μὴ πέμποντες· τῷ λοιπῷ

προτάσεις εἰρήνης πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, νὰ ἐξακολουθήσωσι δραστηρίως τὸν πόλεμον. Οὐδεμία ὁμῶς δύναμις τοῦ λόγου ἐμπορεῖ νὰ κατισχύσῃ ἐπὶ πολὺ τῆς τῶν πραγμάτων δυνάμεως· καὶ μετ' ὀλίγον οἱ Ἀθηναῖοι, πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ταλαιπωριῶν αὐτῶν, ἐπέπεσον αὐθις κατὰ τοῦ Περικλέους· «ὁ μὲν δῆμος, ὅτι ἀπ' ἐλασσόνων ὀρμώμενος, ἐστέρητο καὶ τούτων· οἱ δὲ δυνατοὶ, καλὰ κτήματα κατὰ τὴν χώραν οἰκοδομαῖς τε καὶ πολυτελεῖσι κατασκευαῖς ἀπωλεσκότες· τὸ δὲ μέγιστον, πόλεμον ἀντ' εἰρήνης ἔχοντες.» Ἐντεῦθεν ὠφελοῦμενοι οἱ πολιτικοὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐχθροὶ, ὁ Κλέων, ὁ Σιμμίας, ὁ Δακρατίδας, εἰσήγαγον κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ἐπὶ καταχρήσει τῶν δημοσίων καὶ ἐπέτυχον τὴν καταδίκην του εἰς χρηματικὴν ποινὴν κατ' ἄλλους 15, κατ' ἄλλους 50, καὶ κατ' ἄλλους 80 ταλάντων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἤλπισαν ὅτι θέλουσιν ἀποκλείσει αὐτὸν τοῦ λοιποῦ πάσης ἀρχῆς. Καὶ ἐνῶ ὡς πολίτης καὶ ὡς δημόσιος λειτουργὸς ὑρίστατο τὴν δεινὴν ταύτην προσβολήν, ὑπέκυπτε συγχρόνως καὶ ὡς ἄνθρωπος εἰς τὰ οἰκτρότατα τῶν παθημάτων. Ἡ ἀμείλιχος νόσος, ἥτις οὐδενὸς ἐφείδετο, οὔτε μικρῶν, οὔτε μεγάλων, εἶχεν ἀρπάσει τοὺς ἀρίστους τῶν φίλων του, πολλοὺς συγγενεῖς, αὐτὴν τὴν ἀδελφὴν του, αὐτοὺς τοὺς δύο υἱοὺς του, τὸν Ξάνθιππον καὶ τὸν Πάραλον. Ὁ δὲ, τοσάκις παρὰ τῶν συμπολιτῶν ἀπαιτήσας καρτερίαν καὶ μεγαλοψυχίαν, δὲν ἐφάνη τῷ νῦν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνάξιος τῶν λόγων καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀντέσχε γενναίως εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἰδίας συμφοράς· ἀλλ' ὅτε εἶδεν ἐπὶ τέλους τὸν ἀγαπητὸν Πάραλον νεκρὸν καὶ ἐπλησίασεν ἵνα ἐπιθεῖται εἰς τὴν προσφιλεῖ ἐκείνην κεφαλὴν στέφανον, δὲν ἡδυνήθη ὁ δυστυχὴς νὰ κρατηθῇ καί, καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς θλίψεως, ἐκλαυσε πικρῶς.

Ὁ δῆμος ὅστις εἶδεν ὅπόσον οἱ διάδοχοί του ἦσαν κατώτεροι αὐτοῦ, δὲν ἐβράδυνε μὲν νὰ τὸν ικανοποιήσῃ διὰ τὴν γενομένην καταδίκην· καὶ κατὰ Αὐγουστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ 430 ἔτους ἐχειροτόνησεν αὐτὸν στρατηγὸν, ἐπιτρέψας αὐτῷ αὐθις πάντα τὰ πράγματα. Ἀλλ' ὁ μακρὸς καὶ ἐνδοξος ἐκεῖνος βίος, ὅστις εἶχε τότε ὑπερβάλει πολὺ τὸ 60 τῆς ἡλικίας ἔτος, δαπανηθεὶς ὁλόκληρος εἰς τὴν τῆς πατρίδος ὑπηρεσίαν, ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ. Ὁ Περικλῆς ἐπέζησεν ἔτι ἐνιαυτὸν, δὲν φαίνεται ὁμῶς

πράξας τι λόγου ἄξιον εἰς τὸ διάστημα τοῦτο· τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 429 ἀπέθανεν οὐχὶ ὑπὸ ὀξέος κρούσματος τῆς ἐπιδηματικῆς νόσου, ἀλλὰ ὑπὸ πυρετοῦ κρυφοῦ, ὅστις κατὰ μικρὸν ἠνάλωσεν ἀπάσας αὐτοῦ δυνάμεις. Ἡ ἀσθένεια αὕτη καὶ τὰ πολλὰ ἡθικά παθήματα ὅσα ἀπὸ τινος ὑπέστη, παντάπασιν, ὡς φαίνεται, κατέβαλον καὶ τὸ φρόνημα αὐτοῦ· οἱ δὲ φίλοι του, προσερχόμενοι νὰ ἐρωτήσωσι πῶς ἔχει, ἀποροῦντες ἔβλεπον αὐτὸν, τὸν ἄλλοτε τοσοῦτον ἀνώτερον πάσης προλήψεως, δεικνύοντα περιήκτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τὸν τράχηλόν του περιηρημένον. Οὐδὲ τότε ὅμως ὁ ἀσθὴρ ἐκεῖνος εἶχε σβύσει ἐντελῶς, ἀλλ' ἤκτινοβόλει ἔτι ἐκ διαλειμμάτων ἡ ψυχικὴ τοῦ ἀνδρὸς δύναμις· διότι λέγεται ὅτι, κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς, ἐνῷ οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν καὶ οἱ σωζόμενοι τῶν φίλων, περικαθήμενοι περὶ τὴν κλίνην του, ἐλάλουν περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τῶν πράξεων, καὶ τῶν τροπαίων, νομίζοντες ὅτι δὲν ἀκούει πλέον, οὐδ' αἰσθάνεται, αὐτὸς ἐγερθεὶς αἴφνης καὶ στραφεὶς πρὸς αὐτούς· « Θαυμάζω, εἶπεν, ὅτι ἐπαινεῖτε καὶ μνημονεύετε πράγματα, τὰ ὅποια, ὄντα ἐν μέρει τύχης ἔργα, κατωρθώθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων πολλῶν στρατηγῶν· τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον λησμονεῖτε, τοῦτο, ὅτι ἐξ αἰτίας μου οὐδεὶς ποτε τῶν Ἀθηναίων μέλαν ἰμάτιον περιεβάλετο. »

Τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους στάδιον συμπίπτει μὲ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων, καὶ μὲ τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς παρακμῆς αὐτοῦ. Διὰ δὲ τοῦτο, καὶ διότι ὁ Θουκυδίδης ὀλίγον διέτριψε περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν Ἀθηνῶν πολιτεύματος, εἶναι δυσκολώτατον νὰ προσδιορισθῇ, ἂν καὶ μέχρι τίνος ὁ Περικλῆς συνετέλεσεν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν συμπλήρωσιν, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν κατάρυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Κίμωνος. Ἐντεθεὶν δὲ πάλιν, ποικίλαι καὶ ἀντιφατικώταται ἐπεκράτησαν ἀνέκαθεν γινῶμαι περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν πράξεων τοῦ ἀνδρός. Τὰ καθ' ἡμᾶς ἐπροσπαθήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν ὅσον ἐνδέχεται ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξάγεται βεβαίως ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἑλλάς σύμπασα ὀφείλουσι πλείστα ὅσα εἰς τὴν μεγαλοφύϊαν

αὐτοῦ, ἐξάγεται ὁμως ἐνταύτῳ, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι οὗτος δὲν ὑπῆρξεν ὅλως ἀναίτιος τῶν μετ' οὐ πολὺ ἐπελθουσῶν συμφορῶν. Ἡ ἐξαχρείωσις τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὰς μισθοδοτικὰς τοῦ Περικλέους διατάξεις, τὴν δὲ κατὰ λυσις τῆς ἡγεμονίας ἐπέφερεν ὁ ὑπὸ τοῦ Περικλέους πάλιν προκληθεὶς Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ὅ,τι μόνον δύναται νὰ εἴπῃ τις εἶναι, ὅτι ἴσως καὶ αἱ μισθοδοσίαι, καθάπερ ἄλλοτε διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν (σελ. 555—559), ἦσαν ἀπαραίτητα, καὶ ὁ πόλεμος, καθάπερ πρὸ μικροῦ εἵπομεν, ὅπως δῆποτε ἀναπόφευκτος. Ζήτημα ὁμως θέλει πάντοτε μένει ἂν ἡ μὲν συμπίκνωσις τοῦ δήμου περὶ τὴν πολιτείαν, δὲν ἡδύνατο νὰ κατορθωθῇ καὶ ἄνευ τῶν μισθοδοσιῶν, ἥτοι διὰ μόνων τῶν κληρουχιῶν καὶ τῶν δημοσίων ἔργων· ὁ δὲ πόλεμος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτραπῇ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀναβληθῇ ἐπὶ μακρόν, μάλιστα ἀφοῦ οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τῶν τριακονταετῶν σπονδῶν, παρεχώρησαν εἰς τὴν Σπάρτην πᾶσαν τὴν ἡπειρωτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀλλ' ἐὰν κατ' ἀμφοτέρω ταῦτα, τὸ πολίτευμα τοῦ Περικλέους εἶναι ἐπιδεκτικὸν καταχρίσεως, οὐδὲν ἦττον τὸ ὄνομα αὐτοῦ θέλει αἰετοτε ἀναμνησθῇ τὴν ἐνδοξοτέραν ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας. Ὁ Περικλῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἰδεώδης τύπος τοῦ τελείου δημοσίου ἀνδρός τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ Θεμιστοκλῆς διετέλεσεν ἴσως μεγαλύτερος πολιτικός· ὁ Κίμων βεβαίως μεγαλύτερος στρατηγός· ὁ Δημοσθένης μεγαλύτερος ῥήτωρ· ἀλλὰ μόνος ὁ Περικλῆς ὑπῆρξεν ἐνταύτῳ καὶ πολιτικός καὶ στρατηγός καὶ ῥήτωρ μέγας. Καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἅπαντα συνάμα ταῦτα τὰ προτερήματα, διὰ τοῦτο κατώρθωσε νὰ ἀθλήσῃ εἰς τὸ δημόσιον τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον ἐπὶ 40 ὅλα ἔτη καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ 15 νὰ μοναρχήσῃ τῆς πόλεως· ἐνῷ ἀπὸ Μιλτιάδου μέχρι Φωκίωνος, ὅλων τῶν ἄλλων ἐν Ἀθῆναις πρωταγωνιστῶν τὸ στάδιον διεκόπη οὕτως ἢ ἄλλως καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βραχίως. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Περικλῆς δὲν διετηρήθη οὕτω χαριζόμενος εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ χολακεύων, καὶ ὁμοκαπῶν· διετηρήθη καθυποβαλὼν αὐτοὺς εἰς πειθαρχίαν, τοσοῦτω μᾶλλον θυμαστέην ὅσῳ ἐνταῦθα συνεδυάζετο ἔτι μετὰ τῆς ἀληθестаίας ἐλευθερίας. Ἀλλὰ τί ἔπραξε τοιοῦτος ὢν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον

ἄρξας ; Εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν ἐδημιούργησε πολιτείαν νέαν, ὥς δὲ Σόλων· ὅτι δὲν ἐδημιούργησε πόλιν νέαν, ὥς ὁ Θεμιστοκλῆς· ὅτι δὲν ἐδημιούργησεν ἡγεμονίαν νέαν, ὥς ὁ Κίμων. Ἐπραξέ τι ὅμως οὐδὲν ἥττον τῆς δημιουργίας μέγα καὶ ἀξίαγαστον· ἐρρύθμισε πολυειδῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν συνετήρησε τὴν ὑφισταμένην πολιτείαν, καὶ ἡγεμονίαν, ὅσον ἦτα δυνατόν· ἴσως νὰ ῥυθμισθῇ καὶ πάλιν τηρηθῇ· τὴν δὲ πόλιν κατεκόσμησε διὰ πᾶν ἀριστοτεχνικῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα καὶ μόνα ἤθελον ἀρκεσεῖν ἕνα καταστάσασθαι ἀθάνατον τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα ἐν τῇ κόσμῳ ταύτῃ.

Ἀπὸ τοῦ τρίτου ἔτους τοῦ πολέμου μέχρι τοῦ ἐβδόμου, παρεκτός τῶν ἀμοιβαίων δρώσεων, συνέβησαν καὶ τινα γεγονότα μᾶλλον λόγου ἄξια, ἀλλ' ὄχι ἐπιτήδεια νὰ φέρωσι τὴν κρίσιν τοῦ ἀγώνος. Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 429, οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένοντο κέρριοι τῆς Ποτιδαίας· ἀφ' ἐτέρου, οἱ Πελοποννήσιοι, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 429, εἶχον πολιορκήσει τὰς Πλαταιάς, ἐνέγκασαν αὐτάς νὰ παραδοθῶσι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 427. Ἐν τῷ μεσότη, ἦτοι τῷ 428, ἀπέστη ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἡ νῆσος Λέσβος, ἥτις ὅμως, καὶ τοι ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν αὐτῆς στόλος πελοποννησιακός, ὑπετάχθη κατὰ τὸ ἀκούλουθαι ἔτος. Κατ' αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἔτος, ἀλλὰ πρὶν παραδοθῶσιν οἱ Πλαταιεῖς, καὶ πρὶν ὑποταχθῇ ἡ Λέσβος, οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Κερκύρας ἤλπισαν, τῇ συνδρομῇ τῶν Πελοποννησίων, νὰ καταβάλωσι τοὺς ἀντιπάλους δημοκρατικούς· καὶ ἐπεκράτησαν μὲν ἐπὶ μικρόν, καὶ ἀφοῦ δὲ, πρὸς ἐλθόντος ἰσχυροῦ Ἀττικοῦ στόλου εἰς Κέρκυραν, ἐνίκηθησαν, ἀντέστησαν οὐκ δὲν ἥττον ἔτι ἐπὶ δύο ἐνιαυτοὺς καταλαβόντες ἰσχυρὸν τῆς νήσου χωρίον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατετροπώθησαν τῷ 425. Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως, οἱ Ἀθηναῖοι ἐφαίνοντο θριαμβεύαντες, ἀλλ' ἀκριβέστερον ἐξετάζομένου τοῦ πράγματός, τὰ κατ' αὐτοὺς δὲν εἶχον ὅσον ἤλπισεν ὁ Περικλῆς καλῶς. Ἡ μὲν ἄλωσις τῶν Πλαταιῶν ἀντεστάθμιζε βεβαίως τὴν ἀνάγκησιν τῆς Ποτιδαίας, αἱ δ' ἐπαυλημμένοι στάσεις τῆς Λέσβου καὶ τῆς Κερκύρας κατεδείκνυν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ ἐπισφαλές τῆς αττικῆς ἡγεμονίας. Καὶ μὲν αἱ στάσεις αὗται κατεβλήθησαν, ἀλλ' ἐὰν ἤθελον πολ-

λαπλασιασθῇ, ἥτο ἄρα γε πιθανόν δι' οὗ θέλουσι πάντοτε καταβάλλονται; Καί ἔπειτα ἤδη ἐν ἔτει τετάρτῳ τοῦ πολέμου, ἐκ τοῦ ἀποθεματικοῦ τῶν 6000 ταλάντων, εἶχον ἀναλωθῇ 5000, οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἵνα ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μιτυλήνης, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἑκτακτον εἰσφορὰν ταλάντων 200, καί, τὸ χειρότερον, ἔπεμψαν μοῖραν τοῦ στόλου αὐτῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας ἵνα δι' ἀρπαγῆς πορισθῶσι χρήματα. Τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, οἱ Πελοποννήσιοι, τῶν ὁπαιῶν ἡ κατὰ ξηρὰν ὑπεροχὴ ἦτο ἀνζημιωσέτητος, οὐδὲ κατὰ θάλασσαν ἔμεινον ἀργοί, οὐ μόνον πέμψαντες ἐπικουρίας καὶ εἰς Λέσβον καὶ εἰς Κέρκυραν, ἀλλὰ καὶ ἐκ παρατάξεως τολμήσαντες νὰ ναυμαγήσῃσι, περὶ Ναύπακτον, ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ πολέμου, πρὸς Φορμίωνα, τὸν ἐπιτηδεύτατον τῶν τότε ναυάρχων τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι καθ' ὅλας ταύτας τὰς περιστάσεις, οἱ Πελοποννήσιοι οὐδὲν κατώρθωσεν· ἀλλὰ νικώμενοι ἐγγυμνάζοντο, γυμνάζομενοι δὲ ἠδύναντο ἐπὶ τέλους νὰ ἀποβῶσιν ἐνάμιλλοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον οὗτοι ἐπέωρον ἀποκλειστικὸν αὐτῶν κτῆμα.

Τὸ μέγιστον ὅμως τῶν δυστυχημάτων ἦτο, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος ἐλαβεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τοσοῦτον ἄγριον καὶ καταστρεπτικὸν χαρακτήρα, ὥστε καὶ Ἀθηναῖοι καὶ Πελοποννήσιοι ἐμῆλυν νὰ ἀναλώσωσιν ἐν αὐτῷ ἀπάσας τὰς ὑλικὰς ἅμα καὶ ἡθικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Εἶδομεν ὅτι οἱ Πλαταιεῖς ἐθανάτωσαν τοὺς ἑπ' αὐτῶν ζωγρηθέντας 180 Θηβαίους. Οἱ Πελοποννήσιοι πάλιν, γινόμενοι κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, ἐθανάτωσαν μὲν ὅλους τοὺς περαδοθέντας ὑπερμάχους αὐτῆς, 200 Πλαταιεῖς καὶ 25 Ἀθηναίους, ἠνδραπόδισαν δὲ τὰς γυναῖκας, τὴν δὲ πόλιν παρέδωκαν εἰς τοὺς ἀμειλίχους Θηβαίους, οἵτινες αὐτὴν μὲν κατέβαλον εἰς ἔδαφος, τὴν δὲ γῆν αὐτῆς ἀπεμίσθωσαν. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ἀθηναῖοι, κατατροπώσαντες τοὺς Μιτυληναίους, ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσι μὲν ἅπαντας τοὺς ἄνδρας τῆς ἀνακτιθεΐσης πόλεως, νὰ ἠνδραποδίσωσι δὲ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας. Καὶ ἐτροπολόγησαν μὲν τὴν ἐπιούσαν κατὰ τι τὴν φοβερὰν ταύτην ἀπόφασιν, περιορίσαντες τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς μόνους τοὺς πρωταγίτους, ἀλλ'

οἱ φρονευθέντες ὡς πρωταίτιοι συνεποσώθησαν εἰς 1000 περίπου ἄνδρας. Ὁμοίως εἰς τὰς ἐν Κερκύρα στάσεις, οἱ ἀριστοκρατικοὶ καὶ δημοκρατικοὶ ἐξετραχηλίσθησαν εἰς ἀνηλεεῖς καὶ ἀναριθμήτους ἀμοιβαίας σφαγάς· ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἔξωσιν τῶν Αἰγινητῶν ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἀπεβιδάσθησαν τῷ 424 εἰς Θυρέαν, καὶ ἐκπορθήσαντες καὶ κατακαύσαντες τὸ νέον τοῦτο ἄσυλον τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων, ἀπήγαγον ἔπειτα εἰς Ἀθήνας τοὺς περισωθέντας Αἰγινήτας, καὶ ἅπαντας ἐνταῦθα ἀπέκτειναν.

Ὁ πόλεμος λοιπὸν οὗτος ἀπέβαινε ὅσημέραι φονικώτερος, ἐπαγόμενος τὸν θάνατον ὄχι μόνον τῶν εἰς μάχας καὶ πολιορκίας πεπτόντων, ἀλλὰ συνήθως, καὶ ὄλων σχεδὸν τῶν νικωμένων. Ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι συνέκειντο ἐξ ὀλίγων τινῶν χιλιάδων πολιτῶν, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅποσιν ὕλικήν ζημίαν ἔπασχον ἀπὸ τῆς τοιαύτης τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· ἤδη ἐπὶ τῶν πρώτων τούτων ἐνιαυτῶν, οἱ ἀρχαῖοι Πλαταιεῖς καὶ Αἰγινῆται, οἱ κατὰ Περσῶν περιφανῶς ἀγωνισθέντες, σχεδὸν ἐξωτρώθησαν· οἱ δὲ Κερκυραῖοι καὶ οἱ Μιτυληναῖοι κατὰ τὸ ἥμισυ ἴσως ἀπωλέσθησαν.

Ἀλλ' ἡ ὕλική αὕτη ζημία, ὅσω μεγάλη καὶ ἀνθεωρηθῇ, ἦτο μικρὰ παραβαλλομένη πρὸς τὴν φοβεράν ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν ἐπαθε τότε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ἐπειδὴ εἰς πᾶσαν πόλιν ὑπάρχον ἀνέκαθεν δύο πολιτικαὶ μερίδες, οἱ ἀριστοκρατικοὶ καὶ οἱ δημοκρατικοί, ἥδη δὲ τοὺς μὲν ἀριστοκρατικούς ὑπεστήριζαν δι' ὅπλων οἱ Λακεδαιμόνιοι, τοὺς δὲ δημοκρατικούς δι' ὅπλων ὁμοίως οἱ Ἀθηναῖοι, αἱ δύο αὗται μερίδες, ἕνεκα τῆς ἀδιαλείπτου ἐπικειμένης ἐνόπλου ἐξωτερικῆς ἐπεμβάσεως, ἀπέβαλον ἐντελῶς τὸν χαρακτῆρα ἐσωτερικῶν πολιτικῶν διενέξεων, διεξαγομένων διὰ τῶν νομίμων συνταγματικῶν τρόπων, καὶ κατήντησαν ἀληθὴ στρατόπεδα διὰ πάσης βίης καὶ παρανομίας ἀνταγωνιζόμενα. Ἐντεῦθεν δύο εἰδῶν ἐμφύλιοι πόλεμοι ἐπεκράτησαν τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα· εἰς γενικὸς, μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἀφ' ἐτέρου, καὶ εἰς μερικὸς, ἢ μᾶλλον ἄπειροι μερικοί, καθ' ἑκάστης

στην σχεδὸν Ἑλληνίδα πόλιν, μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν αὐτῆς· ἐντεῦθεν ἡ πολιτικὴ, ἡ ἔννομος κοινωνία, ἡ διὰ τοσοῦτων αἰώνων καὶ ἀγώνων μορφωθείσα, παρ' ὀλίγον ἐξέλιπεν, ἡ δ' Ἑλλάς ἐκινδύνευε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς κατὰστασιν χείρονα τῆς ἀρρύθμου καὶ ἀθέτου ἐκείνης κοινωνίας, ἣν εἰδομένη ἐπικρατήσασαν ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Διότι νόμος δὲν ἴσχυε πλέον, νόμος κατέστη τὸ κράτος τοῦ δυνατωτέρου καὶ τοῦ πονηροτέρου· αὐταὶ αἱ ἰδιωτικαὶ συναλλαγαὶ ἀναφανδὸν παρσιζέζοντο, αὐτοὶ οἱ φιλικοὶ καὶ συγγενικοὶ δεσμοὶ ἐξελύθησαν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνοσιουργία προέβη μέχρι καὶ τοῦ νὰ θέλῃ νὰ αἰτιολογῇ καὶ δικαιολογῇ τὴν τοιαύτην ἀνατροπὴν ὅλων τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων νόμων, αὐταὶ αἱ λέξεις μετέβαλον τὰς συνήθεις αὐτῶν σημασίας, καὶ ἡ ῥητορικὴ τέχνη ἠγωνίσθη ἤδη, διὰ πάσης σοφιστίας, νὰ παραστήσῃ τὸ δίκαιον ὡς ἀδίκον, καὶ τὸ ἀδίκον, ὡς δίκαιον· τὰ δ' ὀνόματα τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἀπέβησαν ἐπὶ τέλους ἀπλαῖ προφάσεις ἀμοιβαίας ἐχθροπραξίας καὶ ἀρπαγῆς, ὥστε ὁ ἀνέρος ἐκεῖνος πόλεμος, οὐ μόνον ἐνόθευε τὸν χαρακτῆρα τῶν πολιτικῶν μερίδων, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς κατέστρεψε τὰ ὄργανα ταῦτα, διὰ τῆς ἐννόμου ἐνεργείας τῶν ὁποίων διατηρεῖται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ζωὴ πάσης ἐλευθέρας πολιτείας. Ὁ Θουκυδίδης περιέγραψε τὰ συμπτώματα τῆς ἠθικῆς ταύτης νόσου· ἥτις ἐπέπρωτο νὰ καταφέρῃ πληγὴν καίριαν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθνος, μεθ' ὅσης ἀλαριθείας εἶχε περιγράψει τὴν λοιμικὴν νόσον τὴν μαστιξάσαν πρὸ ὀλίγου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, ἃν καὶ ἡ περὶ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης ἀναρχίας ἐκθεσίς του εἰναι, κατὰ δυστυχίαν, ἐν τῶν ἀσφαφεστάτων μερῶν τῆς ἐπὶ σαφηνείᾳ ἐν γένει μὴ διακρινομένης συγγραφῆς του. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ ἀναρχία αὕτη δὲν εὑρίσκει ἐξίσου ἀπάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις· ποῦ ἀπέβη ὀλεθριωτέρα, ποῦ ὀλιγωτέρον ὀλεθρία· ποῦ ἀνερπὴν πρᾶϊμώτερον, ποῦ βραδυτέρον· ἀλλὰ τὸ γενικὸν τοῦ ιστορικοῦ παραγρόφημα προδήλως προέθετο νὰ παραστήσῃ ἐν κεραλαῖς τὴν ὅλην τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κατὰστασιν. Μὴ νομίζωμεν δὲ πάλιν ὅτι τοιαῦτά τινα δὲν συνέβησαν καὶ εἰς ἄλλὰ ἔθνη. Αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης, τοῦ ὁποίου ἡ

ιστορική καὶ προφητικὴ μεγαλοφυΐα ἤξευρε τὰ τε παρόντα νὰ κρίνῃ ἀκριβῶς καὶ τὰ μέλλοντα ἀσφαλῶς νὰ διακρίνῃ, λέγει, ἐν προοίμῳ τῆς ἀπαισίας αὐτοῦ εἰκόνας, ταῦτα πάντα, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥ-τον ἐγγινόμενα, καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ὥς ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾔσ-ῃ. Καὶ τῷντι παντοῦ σχεδὸν καὶ πάντοτε αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις ἐ-κλήγαγον ὅμοια ἢ ἀνάλογα ἀποτελέσματα· ἀπόδειξις, ἵνα μὴ ἀνα-τρέξωμεν μέχρι τοῦ μέσου αἰῶνος, αἱ τραγικαὶ σκηναὶ αἵτινες συνέ-βησαν, κατὰ τὴν 16 καὶ τὴν 17 ἑκατονταετηρίδα μ. Χρ., ἐν πλεονασμῷ θρησκευτικῶν διενέξεων, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Ὀλλανδίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν· ἀπόδειξις αἱ ἐτι τραγικώτεραι ἴσως σκη-ναὶ τῆς Γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως, περὶ αὐτὰ τὰ τέλη τῆς 18 ἑ-κατονταετηρίδος. Καὶ ἂν, διὰ τῆς εὐεργετικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνεργείας, ἡ νεωτέρα εὐρωπαϊκὴ κοινωνία φαίνεται μετριάζουσα τὰ πάθη αὐτῆς καὶ λαμβάνουσα ἕξεις φιλανθρωποτέρας καὶ ἡπιωτέ-ρας, ἔθνη ὅμως σύγχρονα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ, καὶ ἐν τῇ ἱστο-ρίᾳ ὀνομαστότατα, ἀνεδείχθησαν, εἰς παραπλησίαις περιστάσεις, πολὺ ἀγριώτερα τῶν προπατόρων ἡμῶν· διότι οἱ Καρχηδόνιοι λ. χ. καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ταῖς πολιτικαῖς αὐτῶν παραφοραῖς, δὲν ἠρ-κοῦντο εἰς δῆψεις, δημεύσεις καὶ σφαγὰς, ἀλλὰ ἐπετηδεύοντο νὰ αὐξήσωσι τὰς συμφορὰς τῶν θυμάτων δι' ἀκρωτηριασμῶν, διὰ σταυ-ρώσεων καὶ ἄλλων τοιούτων βασανιστηρίων.

Τελευταῖον ἐν ἔτει 425 ἐπῆλθε γεγονὸς τὸ ὁποῖον προπαρεσκευά-σε τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους τούτου οἱ Πελοποννήσιοι ἐνέβαλον, κατὰ τὸ σύνθηρες, εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἄγιν τὸν Ἀρχιδάμου. Λέγομεν κατὰ τὸ σύνθηρες, διότι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου σχεδὸν κατ' ἔτος ἐπανελάμβανον τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην· μόνον κατὰ τὸ τρίτον καὶ τὸ ἕκτον ἔτος παρέλιπον αὐτήν· κατὰ μὲν τὸ τρίτον, διότι ἐφοβή-θησαν τὸν λοιμὸν καὶ διότι ἐσπευδον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορ-κίαν τῶν Πλαταιῶν· κατὰ δὲ τὸ ἕκτον, διότι, ὄντος ἤδη τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ ἱσθμῷ, ἐγένοντο πολλοὶ σεισμοί, οἵτινες ἐθεωρήθη-σαν ὡς κακὸς οἰωνὸς καὶ ἀπέτρεψαν τοὺς Πελοποννησίους τότε ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἑξῆς τοῦτο ἔτος ἡ ἐπιδρομὴ

δὲν διήρκεσε πολὺ, μόλις δεκαπέντε ἡμέρας, ἐν μέρει διότι ἐγένετο πρῶϊμώτατα, ὥστε, τοῦ σίτου ἔτι χλωροῦ ὄντος, ἐστερέθη τὸ στρατεύμα τροφῶν, καὶ πρὸς τούτοις ἐπίεσεν αὐτὸ χειμῶν ἐπιστηδᾶς ἑκτακτος· ἐν μέρει διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἅγις ὁ βασιλεὺς ἔλαβον ἐν τῷ μεταξὺ εἰδήσιν σπουδαιοτάτην ἐμβالοῦσαν αὐτοὺς εἰς πολλὴν ἀνησυχίαν, καὶ ἀναγκάσαναν νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν εἰς τὰ οἰκεία ἐπάνοδον.

Τῶντι συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τῆς εἰςβολῆς τῶν Λακεδαιμόνων εἶχον ἐκπλεύσει ἐκ Πειραιῶς τεσσαράκοντα νῆες ὑπὸ Εὐρυμέδοντα καὶ Σοφοκλέα, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐν Σικελίᾳ ὀπαδῶν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα εἶχε διαταχθῇ πρὸς τούτοις, διερχομένη διὰ Κερκύρας, νὰ βοηθήσῃ τοὺς αὐτόθι δημοκρατικούς, ὅτινες, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, δὲν εἶχον εἰς ἐτι καταβάλλει ὀλοσχερῶς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν ἀριστοκρατικούς. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ δύο κύριοι σκοποὶ, δι' οὓς ἐξέπλευσεν ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα, ὅπως δ' ἐν παρόδῳ ἔλαβεν καὶ τρίτην τινα παραγγελίαν τὴν ἑξῆς.

Ἐπῆρχε τότε ἐν Ἀθήναις στρατιωτικὸς ἀνὴρ, ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἦτο ὁμολογουμένως, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὁ ἐπιτηδειότερος καὶ μεγαλεπήβολώτερος τῶν στρατηγῶν τῆς πόλεως, ὅπως ὁ Φορμίων ἦτο ὁ τῶν ναυάρχων αὐτῆς ἐπιφανέστερος. Ὁ Δημοσθένης εἶχε κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀριστεύσει λαμπρῶς εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν, ὡς προεῖπομεν, οἱ ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Ἀκαρνανεῖς· ἀντίπαλοι δὲ τῶν Ἀθηναίων οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἀμβρακιῶται. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Δημοσθένης, τολμηρότερον τοῦ δέοντος ἐμβάλων εἰς τὴν δυσπρόσοδον τῶν Αἰτωλῶν χώραν, ἔπαθεν ἀπὸ αὐτῶν ἦταν δεινὴν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον θαυμασίως ἠνῶρθωσε τὸ πρῶτον ἀμάρτημα οὐ μόνον διασώσας τὴν Ναύπακτον ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐπιθέσεως τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων, ἀλλὰ δρᾶμὴν μετὰ τῶν Ἀκαρνανῶν καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀμφιλοχικοῦ Ἀργούς, καθ' οὗ ὤρμησαν ἤδη οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ Ἀμβρακιῶται· καὶ ἐνταῦθα, περὶ Ὀλπας, αἵτινες ἀπείχον τοῦ Ἀργούς πέντε καὶ εἰκοσι σταδίους, τοσοῦτον ὀλοσχερῶς κατατροπώσας τοὺς ἀντιπάλους, ὥστε οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανεέλθωσι τεταπει-

νωμένοι εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ Ἀμβρακιοῦται νὰ συνομολογήσωσι συν-
θήκας ἐπωφελεστάτας εἰς τοὺς Ἀκαρνανάς. Ἐντεῦθεν μέγα ἀπέβη
τοῦ Δημοσθένους τὸ ἀξίωμα ἐν Ἀθήναις· ἐντεῦθεν δὲ καὶ μέγα τι
βούλευμα συνέλαβεν ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐκ συνενοήσεως, καθ' ὅλας
τὰς πιθανότητας, πρὸς τοὺς ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσηνίους. Τὸ δὲ βού-
λευμα ἦτο νὰ καταλάβωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ καιρὸν τι κατὰ τὴν
Μεσσηνίαν χωρίον; ἵνα ἐκείθεν, τῇ συμπράξει τῶν ἐν Ναυπάκτῳ
Μεσσηνίων καὶ τῶν Μεσσηνίων ὅτοι, ὡς δοῦλοι τῆς Σπάρτης μέ-
νοντες ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, ἐπεξήτουν πᾶσαν ἀφαιρὴν στάσεως,
πιέσωσι τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ καὶ παραλύ-
σωσιν οὕτω πᾶσαν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχεί-
ρημα τοῦτο, τὸ ὅποῖον ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τοσοῦτον σπουδαῖα ἀπο-
τελέσματα καὶ τὸ ὅποῖον ἀπορὸν εἶναι, ὡς πολλάκις παρατηρήσα-
μεν, πῶς οὔτε εἰς τὸν νοῦν τοῦ Περικλέους εἶχεν ἐπέλθει, οὔτε ὑπὸ
ἄλλου τινὸς μέχρι τοῦ ἐβδόμου τούτου ἔτους ἐμελετήθη ἐν Ἀθή-
ναις, οὐδὲ τότε φαίνεται τυχὸν ἐξαίρετον τινὸς ἐπιδοκιμασίας καὶ
προσοχῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· διότι δὲν ἀπεστάλη εἰδικὴ τις ἐπὶ
τούτῳ στρατεία· ἀλλ' ἀπλῶς ἐπετρέπη εἰς τὸν Δημοσθένην, ἐπι-
θάντα ὡς ἰδιώτην εἰς τὴν ναυτικὴν μοῖραν ἥτις κυρίως ἐξεπέμπετο
εἰς Κέρκυραν καὶ Σικελίαν, νὰ μεταχειρισθῇ, ἐὰν θέλῃ, τὰ πλοῖα
ταῦτα καθ' ὅδον, εἰς τινα περὶ τὴν Πελοπόννησον ἐπιχειρήσιν.

Ὅτε λοιπὸν ἡ ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ τὸν Σοφοκλέα μοῖρα
ἐφθάσεν εἰς τὴν δυτικομεσημβρινωτέραν παραλίαν τῆς Δακωνικῆς,
κατέναντι τῆς Πύλου, ὁ Δημοσθένης προέτεινε τὰ ἀποβίβασθῶσιν
ἐνταῦθα, νὰ ὀχυρωθῶσι καὶ ἔπειτα νὰ ἐξαχολουθήσωσι τὸν πλοῦν·
ἀλλ' οἱ δύο στρατηγοὶ ἀπεποιήθησαν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προτάσεως
ταύτης καὶ ἠθέλησαν νὰ προχωρήσωσιν, ὅτε, κατ' εὐτυχίαν, τρικυ-
μία ἐπισυμβᾶσα ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ καταφύγωσιν εἰς Πύλον.
Τίς τῶν καὶ ἡμᾶς Ἑλλήνων δὲν γνωρίζει τὴν θέσιν τοῦ εὐρυχω-
ροῦ ἐκείνου λιμένος, ἐν ᾧ, τῇ 8 Ὀκτωβρίου τοῦ 1827 ἔτους, οἱ
στόλοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, κατατροπώ-
σαντες τὴν ἠνωμένην Τουρκο-αἰγυπτιακὴν ναυτικὴν δύναμιν, καθη-
γίασαν, διὰ τοῦ αἵματος τῶν κρατίστων τῆς γῆς ἐθνῶν, τὴν αὐ-
τονομίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος; Τὸν ἐν εἰδῇ ἡμισελήνου σχηματ

τιζόμενον τοῦτον λιμένα ἀσφαλίζει ἀπὸ τῆς δυτικῆς θαλάσσης ἢ ἐκ τοῦ ἐνὸς αὐτοῦ κέρατος μέχρι τοῦ ἄλλου ἀπλουμένη ἐπιμήκης νῆσος Σφακτηρία, ἣτις καὶ αὐτὴ ἀπέσθ' ὀνομαστὴ εἰς τὴν ναυτέραν ἡμῶν ἱστορίαν· διότι ἐκεῖ, κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1825 ἔτους, ἔδραμον πολλοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες, Ἕλληες καὶ φιλέλληνες, ἡπειρώται καὶ ναυτικοί, στρατιωτικοί καὶ πολιτικοί, ἵνα ἀνταχθῶσιν εἰς τὰς πρώτας τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ἐφ' ὧν· καὶ ἐκεῖ τότε ἔπεσον ἐνδόξως ὁ Ἀνεγνωσταρᾶς καὶ ὁ Σπαῖρος Σαχίνης· ἐκεῖ ὁ Σαντα-Ρόζας· ἐκεῖ ὁ Τσαμαδός· ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἐκ θυμάτος ἐσώθη ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἐπὶ τοῦ πλοίου « ἡ Ἀθηνᾶ », τοῦ διασχίσαντος ἔπειτα ἐν θριάμβῳ ὁλόκληρον τὸν ὀθωμανικὸν στόλον. Ἔνεκα τῆς προκειμένης Σφακτηρίας, ὁ λιμὴν τῆς Πύλου ἔχει δύο στόμια, τὸ μὲν βόρειον, τὸ δὲ μεσημβρινόν, τὰ ὅποια ὅμως ἀμφοτέρω ἐκαθόν, ὡς φαίνεται, διὰ τοῦ χρόνου οὐσίωδ' ἑκάλληωσιν. Διότι σήμερον ἡ μεσημβρινὴ εἰσοδὸς ἔχει πλάτος 1200 περίπου μέτρων καὶ βάθος ὕδατος παραλλάττον μεταξὺ 5, 7, 28 καὶ 33 ὀργυῶν, ἐνῶ, κατὰ Θουκυδίδην, τὸ πλάτος αὐτῆς ἦτο τοσοῦτον μόνον ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ εἰέλθωσι δι' αὐτῆς ἐκ παραλλήλου εἰμὴ 8 ἢ 9 τριῆρεις· τὸ δὲ τῆς βερείου εἰσοδοῦ πλάτος εἶναι σήμερον 136 περίπου μέτρων, καὶ τὸ βάθος τοῦ ὕδατος δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 48 δακτύλους· διότι ἡ εἰσοδὸς αὕτη φράσσεται ἤδη ὑπὸ σύρτειω, ἐνῶ τὸ πάλαι, κατὰ Θουκυδίδην, ἠδύναντο νὰ διέλθωσιν ἐντεύθεν δύο τριῆρεις, ὅπερ προῦποτίθησι πολὺ μεγαλύτερον βάθος ὕδατος. Ἡ δὲ ἐπὶ τῆς κατέναντι Πελοποννήσου παραλία, ἡ ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων τοσοῦτον λαμπρὰ διὰ τὴν ἀκμάζουσαν τότε αὐτῇ Πύλον, ἦτο ἤδη ἔρημος καὶ ἀκαλλιεργήτος, ἔνεκα τῆς τυραννίης τῶν Λακεδαιμονίων ἣτις εἶχε φυγαδεύσει τοὺς κατοίκους καὶ ἐξαφανίσει πᾶν ἔχνος βιοπραχάνιας καὶ γεωργίας.

Οὕτως εἶχε τὸ χωρίον τοῦτο ὅτε κατέφυγον εἰς αὐτὸ, διὰ τὴν ἐπισυμβᾶσαν τρικυμίαν, αἱ ἀττικαὶ νῆες. Τότε ὁ Δημοσθένης ἐπ' ἀνέλαβε τὴν περὶ ἀποβιβάσεως πρότασίν του· ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ καὶ πάλιν ἀπέκρουσαν αὐτὴν, λέγοντες, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔχει πολλὰς ἐρήμους ἀκρας, τὰς ὁποίας δύναται εὖτε νὰ κα-

παλάθῃ, ἐὰν θέλῃ νὰ καταδαπανᾷ τῆς πόλεως τὰ χρήματα. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως πάλιν ἐπειδὴ ἐπέμενεν ἡ τρικυμία καὶ παρετί-
νετο οὕτως ἡ ἐν τῷ λιμένι διατριβὴ τῶν πλοίων, αὐτοὶ οἱ στρα-
τιῶται τελευταῖον βαρυνθέντες τὴν ἀργίαν, ἐπεχείρησαν νὰ ἐκ-
τελέσωσι τὸ βούλευμα τοῦ Δημοσθένους· καὶ οὕτως ἀνηγέρθη ἐκ
τοῦ προχείρου μικρὸν ὄχθρωμα ἐπὶ τῆς πελοποννησιακῆς παρα-
λίας, παρὰ τὸ βόρειον ἦτοι τὸ στενότερον τοῦ λιμένος στόμιον,
εἰς θέσιν καλουμένην ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων Κορυφάσιον, θεω-
ρηθεῖσαν δὲ ἐπιτηδαιοτάτην ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους διὰ τε τὸ φύ-
σει ὄχυρόν αὐτῆς καὶ διότι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα κρήνη καλοῦ ὕδα-
τος. Ἀπετελέσθη δὲ τὸ ἔργον ἐν ἡμέραις ἑξ, καὶ τότε ὁ Εὐρυ-
μέδων, καταλιπὼν αὐτόθι τὸν Δημοσθένην μετὰ πέντε πλοίων,
ἀπέπλευσε μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπὶ Κέρκυραν.

Τὸ δ' ὄχθρωμα τοῦτο, τοῦ ὅποιου ἡ ἐκτέλεσις μετὰ τοσαύτης
μὲν ὀλιγωρίας ἀπεφασίσθη ἐν Ἀθήναις, μετὰ τοσαύτης δὲ δυστρο-
πίας διεξήχθη ἐν Πύλῳ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, ἐμελλεν ἐκ πρώτης
ἀφετηρίας νὰ προκαλέσῃ σωτήρια διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀποτελέ-
σματα. Εἶδομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἄγις, ὅστις εἶχεν ἐμβάλει εἰς τὴν
Ἀττικὴν, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ μεθ' ἅπαντος τοῦ πελοποννησια-
κοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ἴδια, ἅμα πληροφορηθεὶς τὸ τολμηρὸν τῆς κα-
ταλήψεως τῆς Πύλου ἔργον· ἐνταῦτῳ δὲ καὶ ὁ στόλος τῶν Πελο-
ποννησίων ὅστις εἶχε σταλῇ εἰς Κέρκυραν, ἵνα ὑποστηρίξῃ τοὺς ἀντι-
σταμένους ἐτι αὐτόθι ἀριστοκρατικούς, διατάχθη νὰ ἀνακάμψῃ
ὅ,τι τάχιστα εἰς Πύλον, ὥστε οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι
αὐτῶν ἐν τῷ ἅμα ἀνεκουφίσθησαν ἀπὸ τῶν πολεμίων αὐτῶν. Ἀλλ'
ἂν ἐτέρου τὰ κατὰ τὸν Δημοσθένην ἀπέβησαν δεινότερα· διότι μὴ
ἔχων εἰμὴ πέντε τριῆρεις καὶ τινὰς προσελθόντας Μεσσηνίους ἐθε-
λοντάς, εἶδεν ἀπὸ τῆς ἐρήμου αὐτοῦ ἄκρας 43 τριῆρεις τῶν πολε-
μίων εἰσερχομένας εἰς τὸν λιμένα, ἅπασαν δὲ τὴν παραλίαν καλυ-
φθεῖσαν ὑπὸ μαχητῶν, τοὺς ὁποίους ἡ κατὰ πρῶτον ἐκπλαγεῖσα διὰ
τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ ἀκούσματος Σπάρτη, ἔσπευσε μετ' οὗ πολὺ νὰ
ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν εὐαριθμῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ κα-
ταπατήσωσι τὸ ἱερὸν αὐτῆς, ἔδαφος. Δὲν ἀπέβλαεν ὅμως τὸ θάρρος
ὁ Δημοσθένης, ἀλλὰ ἐκθύμως καὶ συνετῶς παρσκευάσας τὰ πάντα

πρὸς Ἀμυναν. Ἀφ' οὗ ἐξέπεμψε δύο τῶν πλοίων αὐτοῦ πρὸς τὸν Εὐρυμέδοντα, ἐπικαλούμενος τὴν ταχίστην ἐπικουρίαν τῆς ἀττικῆς μοίρας, ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προροχὴν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ κελεύους ἐπικειμένην ἐξοδὸν τῶν πολεμίων· διότι, ὥς φαίνεται, εἶγεν ὀχυρώσει τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ πρὸς τὴν λιμένα μέρος ἀσφαλέστερον. Τῷ οὖν οἱ Πελοποννήσιοι, καταλαβόντες πρῶτον τὴν Στρακτηρίαν διὰ 420 Σπαρτιατῶν, ἵνα τοιοῦτοτρόπως ὥς πανταχόθεν κύριοι τοῦ λιμένος, ὤρμησαν διὰ πλείστου θάρρους ἐπὶ τὴν πρὸς τὸ πέλαιος νεύουσαν παραλίαν, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ὑψοῦτο τὸ ὀχύρωμα καὶ πρ' ἣν εἶδον παρὰ τεταγμένους 60 ὁπλίτας Ἀθηναίους καὶ ὀλίγους τοξότας, ἐλπισαντες τούτους μὲν τάχιστα νὰ καταβάλωσι, ἔπειτα δὲ νὰ εἰσπηδήσωσιν ἀμέσως εἰς τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος μηδόλως ἢ ἀσθενῶς ἀσφαλισθὲν ὀχύρωμα. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπήντησαν δυσχερεῖας ἄλλας ἀπροσδοκήτους· ὁ αἰρηαλὺς ἐκελύπτετο ὑπὸ βράχων ἀπροσίτων, οὐδὲ ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ εἰμὴ ἓν καὶ μόνον μέρος, καὶ τοῦτο στενότατον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδύναντο νὰ πλησιάσωσιν αἱ νῆες. Ἐπειδὴ δὲ τούτου ἕνεκα ὀλίγοι διὰ μιᾶς ἐπετίθεντο, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Δημοσθένης εἰς τοῦτο δὴ τὸ σημεῖον συνεκέντρωσεν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν μικρὰν δύναμιν, ἡ πάλῃ ἀπέβη ὀλιγώτερον ἄνθος ἢ ὅτι ἐκ πρώτης ὥρας ἐφαίετο. Αἱ πελοποννησιακαὶ τριήρεις διὰ πάσης μὲν προθυμίας καὶ ἀμοιβαίως περὶ κλεψυμοῦ ἡγωνίζοντο νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀπόβασιν, ἀλλ' ἐπεκρούοντο ἐπιμόνως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Εἰς μάτην ἐπανελάθον πολλὰκις τὴν ἐξοδὸν· εἰς μάτην ὁ Βρασιδᾶς αὐτός, δὴ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἶδει διαπρέποντα εἰς μεγαλῆτερον στάδιον, εἰς μάτην ὁ φιλότιμος οὗτος ἀνὴρ, τριηραρχῶν ἐνταῦθα, ἀνέκραξεν, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἄλλους κυβερνήτας καὶ τριηράρχους, ὅτι εἶναι αἰσχρὸν φαιδόμενοι ξύλων νὰ περιέδωσι τοὺς πολεμίους πεπονημένους τείχους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, καὶ διέταξεν αὐτοὺς νὰ συντρίψωσιν, ἐὰν ἦναι ἀνάγκη, τὰς νῆς αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀπόβασιν· τοὺς δὲ λόγους δι' ἔργων ἐπικυρῶν, καὶ ἀναγκάτας τὸν κυβερνήτην αὐτοῦ νὰ ἐξωθήσῃ τὴν ναῦν πρὸς τὰ ἐμπρός, ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἀποβάσιν· εἰς μάτην, διότι, καθ' ἣν στιγμὴν εἰς μάζετο ν' ἀποβίβασθῃ, ἐτρυμακτίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ λαποθυμήσας ἐπε-

σεν ἐπὶ τοῦ πλοίου· ἡ δ' ἀσπίς αὐτοῦ ἐξολισθίσασα εἰς τὴν θάλασσαν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οὔτινας ἐθεώρησαν αὐτὴν ὑστερον, δικαίως, ὥς ἐν τῶν λαμπροτέων τοῦ ἔργου τούτου πρώταιων. Ὅτ' ἄλλοι Πελοποννήσιοι ἠθέλησαν νὰ ἐκδικήσωσι τὴν πτώσιν τοῦ Βρασιίδου, ἀλλὰ, διὰ τὸ ἀπόκρημνον τοῦ χωρίου· καὶ τὴν ἀκαταγώνιστον τῶν Ἀθηναίων ἀμυναν, οὐδὲν κατάρθουν· καὶ ὁ περιγράφων τὸν ἀγῶνα τοῦτον μέγας ιστορικός, δὲν λησμονεῖ νὰ παρατηρήσῃ ὅπως πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο ἀλλόκοτος. « Ἐς τοῦτό τε περίεστη ἡ τύχη, λέγει, ὥστε Ἀθηναίους μὲν ἐκ » γῆς τε, καὶ τεύτης· Λακωνικῆς, ἀμύνεσθαι ἐκείνους ἐπιπλέοντας, » Λακεδαιμονίους δὲ ἐκ νεῶν τε καὶ ἐς τὴν ἐκυτῶν, πολεμίαν οὖσαν, » ἐπ' Ἀθηναίους ἀποβαίνειν. Ἐπὶ πολὺ γὰρ ἐπῆρει τῆς δόξης ἐν τῷ » τότε, τοῖς μὲν, ἡπειρώταις μέγιστα εἶναι καὶ τὰ περὶ κρατί- » στοις, τοῖς δὲ, θαλασσίους τε καὶ ταῖς ναυσὶ πλείστον προσέχειν. » Μετὰ δύο ἡμερῶν ἀτελεσφορήτους ἐφόδους, οἱ Πελοποννήσιοι κατέπαυσαν τὸν πόλεμον, καὶ ἐζήτησαν, τὴν τρίτην ἡμέραν, ἀπὸ Ἀσίνης ξύλα πρὸς κατασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐνεργήσωσιν ἤδη ἀπόβασιν ἀπ' τοῦ λιμένος, ὅπου εὐκολώτερον μὲν ἠδύναντο νὰ πλησιάσωσιν, ὅπου ὅμως τὸ τεῖχος τοῦ ὀχυρώματος, ἔχον ὕψος ἰκανόν, ἀπῆται τακτικὴν πολιορκίαν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ καταρθάνουσιν ἐκ Ζακύνθου αἰτῶν Ἀθηναίων νῆες ὑπὸ Εὐρυμέδοντα, συμποτούμεναι εἰς πεντήκοντα, διότι ἀπὸ τῆς ἐκ Πύλου ἀναχωρήσεως τῶν προσέλαβον τέσσαρας ἐτι Χίας καὶ τινὰς τῶν πρὸ καιροῦ εἰς Ναύπακτον φρουρουσῶν τριήρων. Οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς προέβαιναν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν τὸν ἀγῶνα ἐν ἀναπεπταμένῳ τῷ πελάγει· ἰδόντες δ' ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐξέρχονται ἐπὶ τούτῳ, εἰσῆλθασαν εἰς τὸν λιμένα δι' ἀμφοτέρων τῶν στομιῶν, καὶ ὁρμήσαντες ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἐξώθησαν αὐτοὺς εἰς τὴν παραλίαν. Τότε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀναλογιζόμενοι ὅτι οἱ ἐν Σφακτηρίᾳ συμπολῖται αὐτῶν μένουσιν οὕτω εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἀθηναίων, ἐπεχείρησαν αὐθις ν' ἀντεπεξέλθωσι· καὶ φοβερός ἐξεργάγη ἐντὸς τοῦ λιμένος ἀγὼν, καθ' ὃν ὅμως ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν οἱ Ἀθηναῖοι, κύριοι γενομένοι τοῦ λιμένος καὶ πανταχόθεν ἀποκλείσαντες τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ ἄνδρας.

Ὅτε ἀνηγγέλθησαν εἰς Σπάρτην τὰ πράγματα ταῦτα, τοσούτοις πλείότεροι ἐπεκράτησεν αὐτόθι θόρυβος, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀποκλεισθέντων ἐν Σφακτηρίᾳ ὀπλιτῶν ἀνῆκον εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένῃ· ὅθεν ἀπεφασίσθη ἀμέσως νὰ καταβῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τὰ τέλη ἦτοι αἱ ἀρχαὶ αὐταί, ἵνα, ἰδοῦσαι ἐκ τοῦ σύνεργος τὰ συμβαίνοντα, ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ πρακτέου· καὶ γενομένου τούτου, ἐπειδὴ τὰ τέλη ἐπέισθον ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε τρόπος τοῦ νὰ βοηθήσωσι τοὺς ἀποκλεισθέντας, ἐζήτησαν παρὰ τῶν στρατηγῶν τῶν Ἀθηναίων, διὰ κήρυκος, ἀνακαλῆν ἵνα πέμψωσιν ἐν τῇ μεταξὺ πρόσβει εἰς Ἀθήνας καὶ διαπραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης.

Ὁ Εὐρυμέδων καὶ ὁ Δημοσθένης ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν καὶ συνωμολόγησαν ἀνακαλῆν, ἀλλὰ ἐπὶ ὁροις ἐπαχθεστάτοις διὰ τοὺς Πελοποννησίους. Πᾶσαι αἱ τριῆρεις, οὐ μόνον αἱ εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου εὐρισκόμεναι, ἀλλὰ καὶ αἱ εἰς ὅλους τοὺς λαποὺς λιμένας τῆς Λακωνικῆς, συμποσούμεναι δὲ εἰς 60, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα ἔχωσιν αὐτὰς μέχρις οὐ ἐπιστρέψωσιν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν οἱ πρόσβει· οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἀντὶ τούτου ὑπέσχεοντο νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν εἰς τὴν νῆσον εἰσαγωγὴν ὠρισμένου τινὸς ποσοῦ τροφίμων καθ' ἡμέτην.

Εἰμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν ὅποια κίνησις ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθήναις, ὅτε ἐφθασεν αἴφνης εἰς Πειραιᾶ τὸ πλοῖον τὸ κομίσειν ἅμα μὲν τὴν ἀγγελίαν τῶν ἐν Πύλῳ συμβάντων, ἅμα δὲ τοὺς πρόσβει τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς ἐλθόντας ἵνα καθυποβάλωσι προτάσεις περὶ εἰρήνης. Ἡ τύχη ἐν τῷ παρόντι πολέμῳ δὲν εἶχε συνειθίσει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τοιαῦτα εὐνοίας δείγματα. Ἡ δόξα τῶν λαμπρῶν κτημάτων τῆς Ἀττικῆς, ὁ λοιμὸς ὁ δεκατέσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἡ ταπείνωσις εἰς ἣν περιήλθον καθυποβαλόντες ἱεσίας περὶ εἰρήνης, εἰς ἃς οἱ Σπαρτιᾶται οὐδεμίαν εἶχον δώσει ἀκρόκριν, ἡ καταστροφή τοῦ ἀρχαιότερου καὶ πιστοτέρου αὐτῶν συμμάχου ἦτοι τῆς πόλεως τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἀνάλωσις τοῦ ἀποθεματικοῦ ταμείου, ἡ ἐπανάστασις τῆς Δέσφου, τοῦ ἰσχυροτέρου συμμάχου αὐτῶν, ὅλα ταῦτα ἦσαν συμφοραὶ αἵτινες οὐ μόνον τοὺς συνετωτέρους, ἀλλὰ καὶ ἅπαντας ἐν γένει τοὺς πολίτας

ἠδύναντο νὰ ἐμβάλωσιν εἰς δικαίαν ἀνησυχίαν περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ ὀλεθρίου τούτου ἀγῶνος, ὅτε διὰ μιᾶς, ὡς ἐκ θαύματος, ἡ μάλλον διὰ τῆς συνόσεως καὶ τῆς τόλμης ἀνδρὸς ἐνός, εἶδον τὰ πράγματα μεταβαλόντα εἶναι, καὶ τοὺς ἀγερῶχους Λακεδαιμονίους περὶσπύτοντας εἰς τοὺς πόδας αὐτῶν. Ἐπιτηδευότερα περιστάσεις ἔνα οὐ μόνον ἐντίμω· ἀπαλλαγῶσι τοσούτων δεινῶν, ἀλλὰ καὶ ἄνθρ' οὐδεμιᾶς πλείονος θυσίας ἀνακτήσωσι τὴν προτέραν εἰρήνην, εὐημερίαν καὶ ἰσχύν, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δοθῇ· καὶ ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπελάτυσαν τὴν περίστασιν ταύτην, καὶ δὲν ἐπέισθησαν νὰ ὠφελῇθωσιν ἀπ' αὐτῆς, εἰμὴ ἀφοῦ ὑπέκυψεν εἰς νέας μεγάλας συμφοράς. Ἵνα ἐνοήσωμεν τὴν ἀφροσύνην τὴν ὑπαγορεύσασαν τὴν τοιαύτην τῶν Ἀθηναίων διαγωγὴν, ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν δι' ὀλίγων τὴν ἐπὶ μάλλον καὶ μάλλον ἐπελθοῦσαν ἀλλοίωσιν περὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἐσωτερικῶν τῆς πόλεως πραγμάτων.

Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς ζωῆς τοῦ Περικλέους, ἡ ἰσχὺς τῶν εὐπορωτέρων καὶ συνετωτέρων πολιτῶν ἡλλατωδῆς οὐσιωδῶς, ἐπεκράτησε δ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ὁ ὄχλος. Ὁ ὄχλος οὗτος, ἐνός μὲν ἔζη ὁ Περικλῆς, ἐχειραγωγεῖτο ὑπὸ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, ἂν ὄχι πάντοτε, τοῦλάχιστον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἤρχισε νὰ ἀγῆται καὶ νὰ φέρῃται ὑπὸ ἀνδρῶν οἵτινες οὐ μόνον οὐδεμίαν εἶχον τῶν ἐξαιρέτων αὐτοῦ ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλως διάφορον κοινωνικὴν τάξιν ἀνῆκον. Διότι εὐθύς ἔκτοτε ἐπῆλθε καὶ ἑτέρα τις μεταβολὴ περὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κυβερνητῶν τῆς πόλεως. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, διεύθυνον τὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου οἱ στρατηγοί, αὐτοὶ καθυποβάλλοντες καὶ συζητοῦντες τὰς κυριωτάτας μάλιστα ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις, καὶ αὐτοὶ μετέπειτα ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποφασισθέντων. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, ἡ τοιαύτη τῶν σπουδαιοτέρων πραγμάτων τῆς πολιτείας διεξαγωγὴ ἐτροποποιήθη κατὰ μικρόν. Τὸ μὲν διότι ἡ ὑπερβολικὴ ἀνάπτυξις τῶν συζητήσεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀπήτησεν εἰδικὴν τινα περὶ ταῦτα ἐνασχόλησιν καὶ γύμνασιν, ἣν δὲν ἡδύ-

ναντε νὰ ἔχωσι πάντοτε οἱ ἐνεκα πολεμικῶν ἰδίως προτερημάτων προχειριζόμενοι εἰς τὸ στρατηγικὸν ἀξίωμα· τὸ δὲ, διότι αἱ ποικίλαι τοῦ πολέμου χρεῖαι προεκάλουν τὴν συνεχῆ σχεδὸν τῶν στρατηγῶν ἀποδημίαν· τὸ δὲ διότι οἱ στρατηγοί, ἄνδρες ἔγκριτοι καὶ εἰς τὰ πρῶτα τῆς πολιτείας γένη συνήθως ἀνέκοντες, ἀηδίασαν ἐπὶ τέλους τὸ συνέδριον ἐκεῖνο τῶν ὀχλικῶν καὶ βαγυύσων ἀνδρῶν, ἡ διεξαγωγή τῶν συζητήσεων τῆς ἐκκλησίας περιήλθε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλέγον, εἰς χεῖρας τῶν λεγομένων δημαγωγῶν, ἥτοι ἀνθρώπων εὐτελοῦς ὡς ἐπιτοπλείστον καταγωγῆς, παρασκευαζομένων δ' ἐπὶ τούτῳ διὰ τινος ἀσχήσεως περὶ τὸν λόγον καὶ πρὸ πάντων διὰ πολλῆς ἐπιτηδεύσεως καὶ προθυμίας περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ποικίλων μηχανημάτων δι' ὧν κολακεύεται καὶ ἐξαπατᾶται τὸ πλῆθος· οἱ δὲ στρατηγοὶ περιωρίσθησάν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ἀπλὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων. Ἐντεῦθεν ὑπερήυξησαν τὰ ἀτοπήματα τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων. Ἀφ' ἐνός οἱ δημαγωγοί, ὁμιλοῦντες περὶ πραγμάτων ἄλλοτριῶν αὐτοῖς, παρέσυρον πολλὰκις τὴν ἐκκλησίαν εἰς ψεύσματα ἀσύνετα· ἀφ' ἑτέρου οἱ στρατηγοὶ ἦσαν πολλὰκις ἠναγκασμένοι νὰ ὑπακούωσιν εἰς ἀποφάσεις, τὰς ὁποίας τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐπεδοκίμαζον. Ἐκ τούτου οὐ μόνον τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας ἀπέβησαν ἐπισφαλέστερα, καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν πλημμελεστέρα, ἀλλὰ καὶ διαφρονεῖν προέκυψεν μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τῆς πολιτείας, διαφρονεῖν ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ ἀμοιβαίων παθῶν κατ' ἐπιπορευτικῶν συμφερόντων, ἐξαιρέτως δὲ ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν δημαγωγῶν πρὸς τὴν πολεμικὴν τῶν στρατηγῶν δόξαν· καὶ ὑπὸ τῆς περιφρονήσεως τῶν στρατηγῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνους οἵτινες, μᾶλλον παντὸς κινδύνου καὶ πάσης ὀπουνδίας εὐθύνης, ἤξιουν νὰ διέπωσι, διὰ λόγων καὶ ραδιουργιῶν, τὴν τύχην τῆς πολιτείας. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ χωρισμὸς καὶ ἀνταγωνισμὸς οὗτος τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκτελέσεως, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐνεργείας, ὑπῆρξεν ἔκτοτε ὀριστικὸς καὶ διαοχῆς ἐν Ἀθήναις. Τινὲς τῶν στρατηγῶν παρίσταντο ἔτι ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Ἐάν ὁ περιφρὸνῆς φορμίων, ἐάν ὁ μεγαλεπήβολος Δημοσθένης, ἐάν καὶ ἄλλοι πολλοὶ

πολεμικοὶ ἄνδρες· δὲν ἀναφέρονται πλέον ἀγορεύοντες ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Νικίας ἐξηκολούθει συνδυάζων ἐτι ἀμφοτέρω τὰ καθήκοντα, καὶ νῦν μὲν βουλευόμενος ἐν τῇ πόλει, νῦν δὲ προκαταδυνεύων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης. Ἀλλ' ὅποσον ὀλίγον ἦτο ἤδη ἡ ἐκίρση τῶν στρατηγῶν ἐν τῷ ὑπάτῳ τῆς πολιτείας συνεδρίῳ, μαρτυρεῖ αὐτὰ τοῦτο τοῦ Νικίου τὸ παράδειγμα. Νικίας ὁ Νικηράτου ἦτο τότε ὁ πλουσιώτερος τῶν Ἀθηνῶν ἀνθρώπων, ἔχων μεγάλας κτήσεις ἐν τοῖς ἀργυρείοις τοῦ Ἀκυρίου καὶ 1000 δούλους ἐργαζομένους αὐτόθι διὰ λογαριασμὸν αὐτοῦ. ἦτο δὲ καὶ περὶ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην ἐμπειρὸς, καὶ στρατηγὸς γενναῖος, καὶ πολίτης χρηστότατος, ὥστε ἐφαίνετο καθ' ὅλα προωρισμένος νὰ ἀρξῇ τῆς πόλεως ἐπ' ἀγαθῷ αὐτῆς· καὶ ὅμως μικρὸν ἐν αὐτῇ ἔσχυσεν. Βεβαίως αἴτιον τούτου ὑπῆρξεν ἐν μέρει καὶ ὁ πρῶτος πικρὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός· διότι δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὑποστηρίξῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν γνώμην αὐτοῦ, δὲν εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ καταβάλῃ τοὺς ἀντιπάλους, δὲν εἶχε τὴν φιλοδοξίαν τοῦ νὰ αὐξήσῃ, τοῦ νὰ ἐμφανώσῃ, τοῦ νὰ ἀποδείξῃ ἐπὶ τέλους νικηφόρον τὴν μερίδα τῶν συνετῶν πολιτῶν, τῆς ὁποίας ἦτο ὁ φυσικὸς προστάτης, καὶ ἦτις μόνῃ πλὴν αὐτοῦ τότε νὰ σώσῃ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τὴν οὐδετέρωσιν τῆς ἐνεργείας τοῦ συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ κακὴ τῶν ἐκκλησιῶν σύνθεσις καὶ ἡ ἐτι χεῖρων αὐτῶν διεύθυνσις. Ὅθεν ἔλεγε μὲν οὗτος πάντοτε ὅ,τι ἐνόμιζεν ὀρθόν, ἀλλὰ σπανίως ὑπέρισχυον οἱ λόγοι αὐτοῦ· ἐξεπλήρου μὲν πᾶν ὥστε σπανίως τὸ πρὸς τὴν πατρίδα χρέος, προτενεγκὼν ἐπὶ τέλους εἰς αὐτὴν θυσιᾶν πρόθυμον καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξεπλήρου τὸ χρέος τοῦ παθητικῶς μᾶλλον ἢ ἐνεργητικῶς, οὐχὶ ἐπιτελῶν ὅσα αὐτός· ἐθεώρει συμφέροντα καὶ πρέποντα, ὅπως ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅπως ὁ Κίμων, ὅπως ὁ Περικλῆς, ἀλλ' ὅσα ἄλλοι ἐπέβαλον αὐτῷ, ὧν πολλὰ πολλάκις ἐθεώρει ἀθεωρίωτα· διότι ἀληθῶς εἰπεῖν οἱ δημαγωγοὶ ἀπέβησαν ἔκτοτε ἀπόλυτοι τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας κύριοι.

Οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν δημαγωγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρξεν ὁ νευροβόρος Εὐκράτης, ὁ προβατοπώλης Λυσικλῆς, ὁ λυκαυπώλης Ὑπέρβολος, καὶ ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους μᾶλλον

διαβόητος ἡ γενόμενος βυρσοπώλης Κλέων. Ὁ Θουκυδίδης λέγει αὐτὸν « βαιότατον τῶν πολιτῶν » λέγει αὐτὸν προτιμῶντα ἀείποτε τὸν πόλεμον τῆς εἰρήνης, διότι, γενομένης ἡσυχίας, ἤθελεν εἶναι « καταφανέστερος κακουργῶν καὶ ἀπιστότερος διαβόλλων » συγχρόνως ὁμοῦς ὁ ἱστορικὸς ἐπαφέρει, κατὰ δυστυχίαν ἐπανειλημμένως, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, τοιοῦτος ὢν, ἦτο τότε « πιθανώτατος ἐν τῇ δήμῳ, πιθανώτατος ἐν τῷ πλήθει », ὃ ἐστὶ τὰ μέγιστα παρ' αὐτῷ εἰσακουόμενος. Ὁ δὲ τότε ἀκμάσας Ἀριστοφάνης, ὅστις μετ' ἀμμηῆτου εὐφυίας καὶ μετὰ γενναϊότητος ἔτι μᾶλλον ἀξιοθαυμάστου, ἐνέπαιξεν, ἐστιγμάτισε καὶ ἐκ παντὸς τρόπου ἐμάστιξε τοὺς ὀλετήρας τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, κατὰ τοῦ ἀγενοῦς Κλέωνος ἰδίως ἐξεκένωσεν ἅπασαν τὴν φαρέτραν τῶν μικροτέρων αὐτοῦ βελῶν· διότι ὀνομάσας αὐτὸν κεκράκτην, δηλαδὴ φωνακλᾶν, ἐπιφέρει ὅτι ἐξεφύβριζε τοὺς ἀντιπάλους διὰ τῆς ὀξύτητος τῶν κατηγοριῶν αὐτοῦ, διὰ τῆς τραχύτητος τῆς φωνῆς, διὰ τῆς ἀναιδείας τῶν σχημάτων, καὶ ὅτι ἀναισχύντως ἐμπορεύετο τὴν ἰσχὺν ἣν ἀπέκτησεν, ἀπειλῶν συκοφαντίας ἵνα λάβῃ χρήματα, ληστεύων τὸ δημόσιον ταμεῖον, καταδιώκων πᾶσαν ἀρετὴν καὶ πᾶσαν ἀξίαν, καὶ διὰ τῶν ἐξωλεστέρων καὶ ἀναιδεστερῶν καλακειῶν προσταίριζόμενος τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους. Καὶ ἴσως μὲν ἔχεται ὑπερβολῆς τιнос ἢ εἰκὼν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου καμικῶ· ἀλλ' ὅμως, ἀναλογιζόμενοι τὸν ἐντιμον τοῦ Ἀριστοφάνους χαρακτῆρα, τὸ εὐγενές τῆς φιλοπατρίας αἰσθημα τὸ διαλάμπον καθ' ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἔργα, καὶ πρὸ πάντων ἀντιπαραθέτοντες τοὺς λόγους αὐτοῦ πρὸς τὰς γνωστοτέρας τοῦ Κλέωνος πράξεις, ὅν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ κυριώτατοι τοῦλάχιστον τῶν χαρακτῆρων ἐκείνου ἦσαν ἀκριβεῖς, καὶ ὅτι τοιοῦτος ἐν γένει ἦτο ὁ ἀνὴρ ὅστις διεῖπε τὰ τῶν Ἀθηνῶν πράγματα, ὅτε ἔφθασαν ἐνταῦθα ἐκ Πύλου οἱ τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβεις.

Αἱ προτάσεις τὰς ὁποίας οἱ πρέσβεις οὗτοι καθυπέβαλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἦσαν ἀπλούσταται καὶ δύνανται νὰ συγκεφαλαιωθῶσιν εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις· ἀλλόδοτε ἡμῖν τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ ἀνδράς καὶ ἀγῆτ' ἡς χάριτος ταύτης δέχθητε τὴν εἰ-

ρήνην καὶ τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης.» Αἱ προτάσεις αὗται ἡδύ-
ναντο νὰ μὴ ᾖναι πολλὰ ἐντιμοὶ διὰ τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτι-
νες, ἵνα σώσωσιν ὀλίγους τινάς τῶν συμπολιτῶν, ἐθυσίαζον προ-
χείρως τὸν κύριον σκοπὸν δι' ὃν ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα, καὶ
ιδίως ἐλησμόνουν ὅτι ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα τοῦτον μετὰ συμμα-
χων πολλῶν, τοὺς ὁποίους ἐγκατέλειπον ἤδη εἰς τὴν τύχην αὐτῶν,
μηδὲν περὶ αὐτῶν προτείνοντες ἢ συνθηκολογοῦντες. Ἀλλ' ὅσον
ὀλιγώτερον ἐντιμοὶ διὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ἦσαν αἱ προτάσεις
αὗται, τόσον μᾶλλον σπινέρον εἰς τοὺς Ἀθηναίους· διότι, παραι-
τῆσις τῆς Σπάρτης ὄλων τῶν ἀξιώσεων ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐκί-
νῆθη ὁ πόλεμος, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήρχοντο ἀπὸ αὐτοῦ παρὰ προσδο-
κίαν νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι· ἐγκαταλιπούσης δὲ αὐτῆς ὅλους
τοὺς συμμαχοὺς, ἢ ἤθελον καὶ οὗτοι ἀναγκασθῇ νὰ εἰρηνεύσωσιν, ἢ,
καὶ ἂν ἐπέμενον τινές, εὐχερῶς ἡδύναντο νὰ καταβληθῶσιν· ὅ,τι λοι-
πὸν εὐλογώτερον καὶ συνετώτερον εἶχον νὰ πράξωσιν οἱ Ἀθηναῖοι
ἦτο νὰ παραδεχθῶσιν ἀμέσως τὰς προτάσεις τῶν πρέσβων. Ἀλλὰ,
γενομένης συζητήσεως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, μετὰ τὴν ἀπο-
χώρησιν τῶν Λακεδαιμονίων, ὁ Κλέων ἰσχυρίσθη, ὅτι, ἔχοντες τοὺς
ἄνδρας ἐν τῇ νήσῳ, εἶναι κύριοι νὰ συνομολογήσωσιν ὁπότεν θέλω-
σι τὰς προτεινομένας σπονδὰς, καὶ ὅτι ἐν τούτοις εἶναι καλὸν νὰ
ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς περιστάσεως, ταύτης ἵνα ἐπιτύχωσι πλείστε-
ρά τινα πλεονεκτήματα· καὶ ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀποκρι-
θῶσιν, ὅτι πρέπει πρὸ πάντων οἱ ἐν τῇ νήσῳ, παραδόντες τὰ ὅπλα
καὶ ἑαυτοὺς, νὰ μετακομισθῶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας· ἀφοῦ δὲ ἔλθωσιν
οὗτοι, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποδώσωσιν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθη-
νῶν τὴν Νίσαιαν, τὰς Πηγὰς, τὴν Τροιζῆνα καὶ τὴν Ἀχαΐαν, τότε
θέλουσιν ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς οἱ ἄνδρες καὶ θέλουσι συνομολογηθῇ
σπονδαί, ἐφ' ὅσον δῆποτε ἤθελε κριθῇ εὐλογον χρόνον.

Ἡ ἀπόκρισις αὕτη ἦτο προδήλως ἀσύνητος. Οἱ ἀναγνώσται
ἡμῶν ἐνθυμοῦνται πότε καὶ διὰ τίνες λόγους, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέ-
δωκαν εἰς τοὺς Πελοποννησίους τὴν Νίσαιαν, τὰς Πηγὰς, τὴν Τροι-
ζῆνα καὶ τὴν Ἀχαΐαν (σελ. 573). Ἡ παράδοσις αὕτη ἐγένετο
πολὺ πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, διὰ τῶν τριακονταετῶν
σπονδῶν καὶ ἐγένετο, διότι κατὰ τὴν ὁρθὴν τοῦ Περικλέους γνώ-

ρην, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νά διατηρήσωσι τὰς ἡπειρωτικὰς αὐτῶν κτήσεις, ἀλλ' ἐπρεπε νά περιορισθῶσιν εἰς μόνην τὴν ναυτικὴν ἡγεμονίαν. Ἰὼς λοιπὸν ἤδη, μετὰ τοσαύτας τοῦ πολέμου συμφορὰς, ἀπῆλθον χώρας τὰς ὑποίας, πρὸ εἰκοσασετίας, ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως ὄντες, εἶχον πεισθῆ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νά διατηρήσωσι; Ἰὼς ἤδη, διότι ἐπέλαμψεν ἐπ' αὐτοῦ μία εὐτυχίας ἐκτίς, ἔτερον διὰ μιᾶς εἰς μέσον ἀξιώσεις αἵτινες ἐδικαιολόγουν ὅλας τὰς περὶ τῆς μελετωμένης ἐπεκτάσεως τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν κατηγορίας, ὧν ἕνεκα ἐκινήθη ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος; Καὶ ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐξήλθουν παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν πράγματα ἀδύνατα διότι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος πόλεις δὲν ἀνῆκον εἰς τούτους, ἀλλὰ εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν ὥστε ἡ ἀπόκρισις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἰσοδυνάμει πρὸς ἐντελῆ ἀπόρριψιν τῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων. Ἐντεῦθεν οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων, θεωροῦντες ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ ἦτο ἀδύνατον νά ἐξκολουθήσωσιν αἱ διαπραγματεύσεις, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐλπίζοντες ὅτι εἰμπεροῦν ἴσως νά ἐπιτύχωσι τοῦ ποθομένου, ἐὰν συζητήσωσιν οὐχὶ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Κλέωνος παρασυρόμενον ὄχλον, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγους τινὰς ἐγκρίτους πολίτας, προέτεναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν νά διορίσῃ συνέδρους ἃ, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον, ἐπιτρόπους, μεθ' ὧν νά ἐλθῶσι καθ' ἡσυχίαν εἰς λόγους περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Τότε ὅμως ὁ Κλέων ἤρχισε νά κραυγάζῃ, μετὰ πολλῆς ἀγριότητος, ὅτι ἐγίνωσκε μὲν καὶ πρότερον τοὺς πρέσβεις οὐδὲν ἔχοντας ἐν νῆϊ δίκαιον, νῦν δὲ οὗτοι ἀπεκάλυψαν οἰκοθεν τὴν ἐπίβουλον αὐτῶν προαίρεσιν, μὴ θέλοντες νά ὁμιλήσωσι πρὸς τὸ πλῆθος, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγους τινὰς ἄνδρας· καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς, ἐὰν διανοῶνται τι ὑγίης, νά τὸ ἐκθέσωσι παρρησία ἐνώπιον πάντων. Ὅθεν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἀπρακτοί.

Τότε, μετὰ εἰκοσαήμερον ἀναχωχὴν, ἤρχισαν πάλιν περὶ Πύλον αἱ ἐχθροπραγαίαι, οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων ἀπεποιθήσαν πρὸ πάντων τὴν κατὰ τὰ συμφωνηθέντα ἀπόδοσιν τῶν πλοίων εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οὗτοι εἶχον παραβῆ ἐν

τῷ μεταξὺ τὰς σπονδᾶς. Ἀλλὰ καὶ τοι, διὰ τοῦ βικιοπραγῆμα-
τος τούτου, οἱ Πελοποννήσιοι ἐστερήθησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος πά-
σης ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ ἐπιτυχία τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπέβη τόσων
εὐκολος ὅσον εἶχεν ἐξ ἀρχῆς φανῆ. Ἡ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν προς-
δοκωμένη παράδοσις τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ ἀποκεκλεισμένων Σπαρ-
τιατῶν, δὲν ἐγίνετο. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶχον φαίνεται οἰκονομή-
σαι τὰς ἐπὶ τῶν σπονδῶν εἰσαχθείσας τροφάς, τολμηροὶ δὲ εἴλω-
τες, ὑπὸ γεναίων ἀμοιβῶν ἐνθαρρυνόμενοι, κατώρθουν καὶ ἤδη
ἐκ διαλειμμάτων νὰ φέρωσιν εἰς τὴν νῆσον τροφάς νέας. Ἀφ' ἐτέ-
ρου οἱ Ἀθηναῖοι ἐπασχον ἀπορίαν σίτου καὶ ὕδατος· καὶ ἡ φυλα-
κὴ τῆς νήσου ἀπέβη ἐπίπονος· ἐφοβοῦντο δὲ προστούτοις μὴ κα-
ταλάβῃ αὐτοὺς ὁ χειμὼν, ὥστε διετέλουν ἀθυμοῦντες, εἰς δὲ τὰς
Ἀθήνας, ἀντὶ τῶν ἐλπιζομένων τροπαίων καὶ λαγύρων, ἐρθασαν
αἱ περὶ τῶν ἀνωτέρω δυσχερειῶν ἀγγελίαι καὶ αἰτήσεις περὶ ἀποστο-
λῆς ἐπικουριῶν. Ἐκ τούτου πολὺς προέκυψεν ἐν τῇ πόλει θόρυβος
καὶ μεταμέλεια διότι δὲν εἶχον δεχθῇ τὰς σπονδᾶς. Ὁ δὲ Κλέων,
ἀκούων ἤδη ἅπαντας ἀγανακτοῦντας κατ' αὐτοῦ καθὼ διακωλύσαν-
τος τὴν σύμβασιν, πρῶτον μὲν ἰσχυρίσθη, ὅτι οἱ ἐκ τοῦ στρατοπέδου
ἀπεσταλμένοι παρέστησαν ψευδῶς τὴν κατὰστασιν τῶν πραγμάτων·
οὗτοι ὁμῶς εἶπον ὅτι ἂν δὲν τοὺς πιστεύωσι, δὲν ἔχουσιν εἰμὴ νὰ
πέμψωσιν ἐπὶ τοῦ τόπου πληρεξουσίου ἐφόρους ἵνα βεβαιώσωσι τὰ
γεγονότα· καὶ ἡ ἐκκλησίᾳ ἀμέσως ἐξελέξατο ὡς τοιοῦτους αὐτόν τε
τὸν Κλέωνα καὶ τὸν Θεογένη. Ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ αὕτη δὲν συνέφερε
παντάπασις εἰς τὸν Κλέωνα, ὅς τις ᾔξευρε κάλλιστα ὅτι τὰ πράγματα
ἔχουσιν ὅπως ἐλέγοντο· διὸ μεταβάλλων ἀμέσως τρόπον, εἰάν πιστεύη-
τε, εἶπεν, εἰς τὰς δοθείσας ὑμῖν πληροφορίας, μὴ γάνετε καίρων πέμ-
ποντες ἐφόρους, ἀλλὰ πλεύσατε ἀμέσως ἐπὶ Πύλον, ἵνα γίνητε
κύριοι τῆς Σφακτηρίας. » Καὶ ἐνταῦθα, ἐπιχειρῶν μετὰ τῆς συνή-
θους αὐτῷ ἀναειδείας ἀπὸ ἐνόχου νὰ γίνῃ κατηγορούμενος καὶ ἀνα-
φανδὸν μεμερόμενος τὸν Νικίαν, στρατηγὸν ὄντα, προσέθηκεν, ὅτι
εἰάν οἱ στρατηγοὶ ἡμῶν ἦσαν ἄνδρες, εὐγυρῆστατον ἦτο, πλεύ-
σαντες μετὰ μικρᾶς τινος δυνάμεως, νὰ αἰχμαλωτεύσωσι τοὺς ἐν
τῇ νήσῳ. Τοῦλάχιστον τοῦτο ἤθελον πράξει ἐγὼ, εἰάν ἤμην στρα-
τηγός. » Οἱ λόγοι οὗτοι προσκάλεσαν πολλὴν τὴν κατὰ τοῦ Κλέω-

νος δυσaréσκειαν· α καὶ διατί λοιπόν, ἀνέκραξαν πανταχόθεν, δὲν ἐκπλέεις ἀμέσως, ἐὰν ὑπολαμβάνῃς τὸ πρᾶγμα τοσοῦτον εὐκολον· » ὁ δὲ Νικίας, ὠρελούμενος ἐκ τούτου ἵνα ἐτι μᾶλλον ταπεινώσῃ τὸν ἀντίπαλον, ἐβεβαίωσεν ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ στρατηγοὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν ῥήτορα οἷζν· δῆποτε θέλῃ δύναμιν ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον. Ὁ Κλέων, κατ' ἀρχάς νομίζων ὅτι ἡ πρότασις αὕτη γίνεταί· ὅχι σπουδαίως, ἀλλ' ὡς ἀπλοῦν περὶ τὰς συζητήσεις στρατήγημα, εἶπεν ὅτι εἶναι ἔτοιμος· ἅμα ὁμως εἶδεν ὅτι τὰ λεγόμενα ἐρρήθησαν ἵνα πραγματικῶς ἐκτελεσθῶσιν, ἤρχισε νὰ ὀπισθοδρομῇ καὶ νὰ λέγῃ πρὸς τὸν Νικίαν· « σὸν ἔργον εἶναι νὰ πλεύσῃς, ὅχι ἐμὸν· διότι σὺ εἶσαι ὁ στρατηγός, ὅχι ἐγώ. » Ἀλλ' ὁ Νικίας ἀπεκρίθη ἐπιμένων εἰς τὴν πρότασίν του, καὶ ἀποποιούμενος ῥητῶς τὴν ἐπὶ Πύλον στρατηγίαν, καὶ προσκαλὼν τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐνθυμηθῶσι τί εἶπεν ὁ Κλέων καὶ νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτῷ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν λόγων του. Ὅσῳ δὲ ὁ Κλέων ἀπέφευγε τὸν πλοῦν καὶ ἀνεκάλει τὰ εἰρημένα, τόσῳ ὁ ὄχλος τὸν μὲν Νικίαν προέτρεπε νὰ παραδῶσῃ ἀληθῶς τὴν ἀρχὴν, πρὸς δὲ τὸν Κλέωνα ἐπεβόα, ὅτι ὀρεῖται νὰ πλεύσῃ· ὥστε οὗτος βλέπων ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀπισθοδρομησῇ, ἀνέλαβε τὸ ἐπιχειρημα, καὶ παρελθὼν, καὶ, τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος, « μὴ νομίζετε, ἀνέκραξεν, ὅτι φοβοῦμαι τοὺς Λακεδαιμονίους· ἰδοὺ ἀναχωρῶ προθύμως, οὐδένα λαμβάνων μετ' ἐμοῦ τῶν τακτικῶν τῆς πόλεως ὀπλιτῶν, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἐκ τῶν κληρούχων τῆς Ἀττικῆς καὶ Ἰμβρου ὀπλίτας, ὅσοι εἶναι παρόντες, καὶ τινες ἐκ τῆς Αἰνίου πελταστᾶς, καὶ τοξότας 400. Τούτους δ' ἔχων καὶ τοὺς ἐν Πύλῳ εὐρισκομένους ἤδη στρατιώτας, ἀνὰ λαμβάνω ἐνώπιον ὑμῶν τὴν ὑποχρέωσιν, ἐντὸς εἰκοσιν ἡμερῶν, ἢ νὰ φέρω ἐνταῦθα αἰχμαλώτους τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ Λακεδαιμονίους, ἢ ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς νήσου, νὰ φρονέσω αὐτούς. » Ἡ ἐκκλησία ἐγέλασεν ἀκούσασα τὴν κουρολογίαν ταύτην τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' οἱ σωφρονέστεροι τῶν πολιτῶν ἤκουσαν αὐτὴν εὐχαρίστως, ἀναλογιζόμενοι ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν δύο ἀγαθῶν θέλουσιν ἐπιτύχει τοῦ ἐτέρου· ἢ ἀπαλλασσόμενοι τοῦ Κλέωνος, ὅπερ ἐφαίνετο πιθανώτερον, ἢ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει γενόμενοι κύριοι τῶν Λακεδαιμονίων. Ὅθεν

ἐψηφισθη ἀμέσως ἡ ἀναχώρησις τοῦ Κλέωνος, προεχειρίσθη δὲ συνστράτηγος αὐτοῦ καὶ ὁ Δημοσθένης, καὶ ἐξεπέμφθη ἐν τῷ ἅμα εἰς Πύλον ἡ ἀγγελία ὅτι ἐπέρχονται αἱ ζητηθεῖσαι ἐπικουρίαι.

Ἀνάγκη ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἄλωσις τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ ἀνδρῶν δὲν ἦτο τοσοῦτον δυσκατόρθωτος ὅσον ἐσχάτως ὑπελήφθη. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπραξαν κατ' ἀρχὰς τὸ λάθος τοῦ νὰ θεωρήσωσι τὸ πρᾶγμα ὡς τετελεσμένον, ἔπειτα δὲ ἐπῆλθον δυσχερεῖαι τινες καὶ ἀναβολαί, διὰ τοῦτο κατήντησαν ἀμέσως εἰς τὴν ἄλλην ὑπερβολὴν, καὶ ἤρχισαν νὰ ἀπελπίζωνται περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Ἀληθῶς ὅμως ἡ ἐπιτυχία ἦτο ἀσφαλής, μάλιστα μετὰ τὰς νεωστὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἐλθούσας ἐπικουρίας. Τῆς θαλάσσης οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀπόλυτοι κύριοι· οἱ ἄνδρες τοὺς ὁποίους ἠδύναντο ν' ἀποκιβιάσωσιν εἰς τὴν Σφακτηρίαν, ἦσαν, καὶ πρὶν καταφθάσωσι τὰ νέα βοηθήματα, ἀσυγκρίτως πολυπληθέστεροι τῶν ἐν τῇ νήσῳ Σπαρτιατῶν· ὁ χειμὼν εἰσέτι ἀπείχε πολὺ· οἱ δὲ θαλασσοκρατοῦντες Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ πορίζωνται καὶ τροφὰς καὶ ὕδωρ ἀπὸ τε τῶν ἄλλων παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν παρακειμένων νήσων. Καὶ ἔπειτα ὁ Δημοσθένης, εἶχε πρὸ ἡμερῶν παρασκευάσει πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐφοδὸν ἀπαιτούμενα· ἅμα δὲ λαβὼν τὰς διὰ τοῦ Κλέωνος σταλείσας ἐπικουρίας, ἐπεχείρησε τὸ ἔργον τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ συνέβη κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ κατὰ τὸ δάσος τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὴν νήσον, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ ὑπέρμαχοι αὐτῆς ἀπέβαλον ἐν τῶν κυριωτέρων αὐτῶν πλεονεκτημάτων· διότι τῷντι ἐνόσῳ ἡ Σφακτηρία ἦτο κατάφυτος οἱ ἐν αὐτῇ ἠδύναντο ν' ἀντισταθῶσι πολὺ ἀσφαλέστερον. Ἦδη δὲ, ἐπελθόντων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Μεσσηνίων, ἀντέστησαν μὲν οἱ Ἀκχεδαίμονοι γενναίως καὶ πεισματωδῶς δι' ὅλης σχεδὸν μᾶς ἡμέρας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ἔπεσον πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, οἱ περιλιπόμενοι, κυκλωθέντες πανταχόθεν, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι καὶ ἀπῆχθησαν εἰς Ἀθήνας, ἐντὸς τῶν 20 ἡμερῶν τὰς ὁποίας εἶχεν ὀρίσει ὁ Κλέων. Ἦσαν δὲ οἱ παραδοθέντες τὸν ἀριθμὸν 292, ἐξ ὧν 120 Σπαρτιαῖται, καὶ εἶχον μένει ἀποκεκλεισμένοι ἐν τῇ νήσῳ ἡμέρας 72.

Ὁ Κλέων, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, μικρὸν, μᾶλλον

δὲ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκβασιν τοῦ ἀγῶνος τούτου, τοῦ ὑπάρχοντος ἢ σοφῆς ἐπίνοια καὶ ἡ ἐπιτηδεῖα ἐκτέλεσις ὠφείλοντο ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἰς μόνον τὸν Δημοσθένην. Καὶ ὅμως, ἐπειδὴ ὁ Δημοσθένης ἐσιώπα, ὁ δὲ Κλέων ἐφώναζε, διὰ τοῦτο ἡ τιμὴ τοῦ κατορθώματος ἀπεδόθη εἰς τὸν δῆμαγωγὸν αὐτὸν, ὅστις κατήντησεν ἐντεῦθεν παντοδύναμος, ἤρχισε νὰ φαντάζεται ὅτι εἶναι καὶ στρατηγὸς μέγας, καὶ δὲν ἔπαυε προτρέπων τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Εἰς μάτην οἱ Λακεδαιμόνιοι, δεινῶς ἀπὸ Πύλου καὶ Σρακτηρίας παρενοχλούμενοι, καὶ πρὸς τυπτοῖς θέλοντες ν' ἀνακτήσωσι τοὺς ἀνδρας αὐτῶν, καθυπέβαλον ἐπανειλημμένως περὶ εἰρήνης προτάσεις· ὁ Κλέων κατώρθωσε ν' ἀπορρίψωσιν αἱ προτάσεις αὗται. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι εὐτυχεῖς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν· κατέλαβον καὶ ὠχύρωσαν τὴν γερσόντησιν τῆς Μεθώνης, μεταξὺ Ἐπιδάφυου καὶ Τροιζῆνος, ἀρῆρσαν ἀπὸ τῶν Μεγαρέων τὸν λιμένα αὐτῶν, τὴν Νίσαιαν, καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότερον, γενόμενοι κύριοι τῶν πρὸ τῆς Λακωνικῆς Κυθήρων, περιέζωσαν οὕτω τὴν παραλίαν τῶν Λακεδαιμονίων δι' ὁρμητηρίων, ἀφ' ὧν, ἔχοντες συνεργούς καὶ τοὺς Μεσσηνίους, δὲν ἔπαυον δηρὸντες τὴν γῶραν, ἀπάγοντες τοὺς εἰλωτάς, καὶ νέον τινα ἀπειλοῦντες Μεσσηνιακὸν πόλεμον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἐμελλόν νὰ μεταβάλωσιν ὅλην.

Ἐπὶ τῶν περὶ τὴν Πύλον ἐχθροπραξιῶν ἐλάβομεν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Βρασίδου. Ὁ νέος οὗτος Σπαρτιάτης εἶχε πολλάκις ἀριστεύσει ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Καὶ τὴν μὲν ἀνδρείαν καὶ τὴν περὶ τὰ ὅπλα καὶ τὴν τακτικὴν ἐπιστήμην ἀσκήσιν εἶχε κοινὰς πρὸς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς συμπολίτας, οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἣν ἐλάβον καὶ τοῦ βίου νῦν διήγον, ἐξηκολούθουν ἐτι διαπρέποντες ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ ταῖς πολεμικαῖς ἐκείναις ἀρεταῖς. Ἀλλ' ἤδη ὁ Βρασίδας ἀπεκάλυψεν αἰφνης προτερήματά τινα, τὰ ὅποια δὲν παρήγε συνήθως καὶ οὐδὲ προνοησμένη ἦτο νὰ παράγῃ ἡ τῆς Σπάρτης ἀνατροφή καὶ πολιτική. Ὁ Βρασίδας ἀνεδείχθη μεγαλεπήβολος, ἐνῶ ἡ Σπάρτη οὐτε ἀνεδείκνυνεν, οὔτε ἤθελε ν' ἀναδείξῃ ἰδίᾳ μεγαλεπήβολους ἀνδρας.

Τὰ πράγματα αὐτῆς διείποντο ὑπὸ ὁμάδος ὀλιγαρχικῆς, ἥτις ἐν κοινῷ ἡδύνατο ἐνίοτε νὰ βουλευθῇ καὶ νὰ πράξῃ τι μέγα, ἀλλ' εἰς οὐδέναν τῶν συμπολιτῶν ἐπέτρεπεν ἰδίᾳ τοιοῦτόν τι, διότι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐνὸς ἤθελεν ἀποβῆ ἐπικίνδυνος εἰς τὴν τῶν ὀλίγων ἀρχήν. Ὁ Βρασίδης ἀνεδείχθη χρηστός καὶ εἰλικρινὴς πρὸς τοὺς συμμάχους, κηδόμενος περὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῶν οὐδὲν ἥττον ἢ περὶ τοῦ τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντος, καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ συνδυάσῃ ὅσον ἐνεστί τὰ δύο ταῦτα τῆς πολιτικῆς στοιχείᾳ, ἐνῷ ἡ Σπάρτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰμὴ εἰς τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον, ἐγκαταλείπουσα καὶ θυσιάζουσα ἐν πάσῃ περιπτώσει τοὺς συμμάχους, ἀνευ τῆς παραμικρᾶς τύψεως συνειδότος. Ὁ Βρασίδης ἀνεδείχθη ἐπὶ πᾶσιν ἀνὴρ πανελλήνιος, ἐνῷ ἡ ἰδέα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὃ ἐστὶν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Βρασίδης ἐφαίνετο μᾶλλον προῖον τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἢ τῆς πόλεως ἧς ὑπῆρξε γέννημα καὶ θρέμμα· καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι πόλις εἰς ἣν, διὰ τὴν μεγαλοφυίαν καὶ τὴν εὐγλωττίαν του, ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἀνέκων, ἡ πόλις αὕτη ἦτο αἰ Ἀθῆναι, ὅχι ἡ Σπάρτη. Πῶς δὲ ἀπὸ τῆς ἀνατροφῆς ἦν καθιέρου τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο, καὶ ἥτις ἐκ συστήματος περιστέλλε καὶ ἐταπείνωσε πᾶν μέγα φρόνημα καὶ διανόημα, παρήχθη ὁ μεγαλεπιδωλότερος τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ταύτης; Ὅπως ἐν Ἀθήναις, αἰτινες ἐγέννησαν τὸν Ἀριστείδην, τὸν Κίμωνα, τὸν Περικλέα, παρήχθη ἡδὲ ὁ Κλέων, ὁ ἐξωλέστερος τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Διότι ὑπάρχουσιν ἀρχαὶ καὶ δοξασαί ἐξευγενίζουσαι τὰ μᾶλλον ἀχρεῖα τῶν πολιτευμάτων, καθὼς ὑπάρχουσιν ἀρχαὶ καὶ δοξασαί ἐξαχρειοῦσαι τὰ τῶν πολιτευμάτων εὐγενέστατα. Αἱ Ἀθῆναι, ἐνεκα τῆς πλημμυλοῦς αὐτῶν ἡγεμονίας, κατήντησαν νὰ θεωρηθῶσι καὶ νὰ γίνωσι μέχρι τινὸς τύραννοι τῆς Ἑλλάδος· ὅθεν ἐξ ἀνάγκης παρήγαγον καὶ τὸν πιστότερον τῆς τυραννίδος ταύτης λειτουργόν, τὸν αἰμοδόρον καὶ ἄφρονα Κλέωνα. Ἡ Σπάρτη πάλιν, ἐνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, κατήντησε νὰ θεωρηθῇ καὶ νὰ γίνῃ μέχρι τινὸς πρόμαχος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας· ὅθεν ἐξ ἀνάγκης παρήγαγε τὸν ἐξοχώτερον τῆς ἐλευθερίας ἐκεῖνον προαπιστάν. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη προσηνέχθη οὐδὲν ἥττον ἀείποτε ὡς

μητρυιά πρὸς τὸ ἀλλοτριοῦς ἐκεῖνο αὐτῆς τέκνον· καὶ ἂν δὲν περιήρ-
χετο εἰς τὴν προεπτεθεῖσαν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, οὐδέποτε ἴσως ἔθα-
λεν ἐπιτρέψει αὐτῇ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ διανοημάτων.

Τῶντοι ὁ Βρασιδᾶς ἐπραξε, περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ 424 ἔτους,
ὕπὲρ τῆς Σπάρτης, ὅ,τι, ἐν ἀρχῇ τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἶχε
πράξει ὁ Δημοσθένης ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Καθὼς ὁ Δημοσθένης
εἶχε νοήσει ὅτι ἡ κυριωτέρα πληγὴ ἦν ἡδύνατο νὰ καταφέρει κατὰ
τῆς Σπάρτης ἦτο νὰ καταλάβῃ τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς, οὕτως ὁ
Βρασιδᾶς ἐνόησεν ὅτι ἡ κυριωτέρα πληγὴ ἦν ἡδύνατο νὰ καταφέρει
κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο νὰ ὑποκινήσῃ εἰς στάσιν τοὺς συμμάχους
αὐτῶν, καὶ νὰ βοηθήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν στάσιν ταύτην. Καὶ
ἐπειδὴ, δι' ἑλλειψιν ἀποχωρήσεως ναυτικῆς δυνάμεως, δὲν εἰσπόρει
νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὰς νήσους, ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τολμηρότατα
διὰ ξηρᾶς τὸ στάδιον τοῦ πολέμου εἰς τὰς περὶ τὰ παράλια τῆς
Μακεδονίας συμμαχίδας τῶν Ἀθηναίων πόλεις, τόσῳ μᾶλλον ὅσω
συνέβη τότε ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας, καὶ οἱ κάτοι-
κοι τῆς Χαλκιδικῆς, καὶ αὐτῶν τῶν αὐτόθι ὑποτεταγμένων εἰς
τὰς Ἀθήνας πόλεων τινές, νὰ ζητήσωσι τὴν ἐπικουρίαν τῆς Σπάρ-
της. Ἀπαντες δὲ οὗτοι προέπειναν ἰδίως τὸν Βρασιδᾶν ὡς ἀρχηγόν
τοῦ ἐπιχειρήματος, ἐξ οὗ ὑποφαίνεται ἀρκούντως ὅτι ὑπῆρχε προη-
γουμένη συνεννόησις μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ αὐτῶν. Ὅπως δὲ ποτε ἡ Σπάρ-
τα ἐπέτρεψεν ἤδη τὴν ἀποστολὴν τοῦ Βρασιδέου, ἀλλὰ τόσον ὀλί-
γον προηρέθη νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ σπουδαίως, ὥστε δὲν παρέσγεν αὐ-
τῷ εἰμὴ 700 εἰλωτας ὀπλίτας, καὶ ὅσους ἄλλους ἡδύνατο οὗτος νὰ
στρατολογήσῃ κατὰ τὴν ἄλλην Πελοπόννησον διὰ τῶν ἀπὸ τῆς Χαλ-
κιδικῆς σταλέντων χρημάτων, οἵτινες δὲν ὑπερέβησαν τοὺς χίλιους.

Ταύτην λοιπὸν ἔχων τὴν μικρὰν δύναμιν τῶν 4700 ὀπλιτῶν ὁ
Βρασιδᾶς ἀνεχώρησεν, ἐν θέρει τοῦ 424 ἔτους, ἵνα μεταβῇ, διὰ τῆς
ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας, εἰς Μακεδοσίαν· κα-
τιώρθωσε δὲ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ διὰ πλείστης τόλμης καὶ συνέσεως,
ἀφοῦ καθ' ὁδὸν ἔσωσε καὶ τὰ Μέγαρα, κινδυνεύσαντα τότε τὸν
ἔσχατον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων κίνδυνον. Εἰς τὴν Μακεδοσίαν
φθάσας ὁ Βρασιδᾶς καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ βασιλέως Περδίκ-
κας

που, ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πλείστας πόλεις, ἐπαγγελ-
 λόμενος μὲν τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς τυραννίας ἣν ἐπα-
 σχον, καὶ τὴν ἐν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Πελοποννησίων ἐπὶ ἴσους δικαί-
 οισ κατατάξιν, κυρῶν δὲ τὰς ἐπαγγελίας διὰ πολεμικῆς ἐμπειρίας
 ἐξαίρετου, διὰ μειλιχίων τρόπων, διὰ πολιτεύματος χρηστοτάτου.
 Ἰδίως, ἐν ἀρχῇ δεκεμβρίου τοῦ 424, ἐγένετο κύριος τῆς κυρια-
 τάτης τῶν αὐτόθι κτήσεων τῶν Ἀθηναίων, τῆς Ἀμφιπόλεως· καὶ
 κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, ὅστις, στρα-
 τηγῶν τότε περὶ Θάσον, ἔδραμε μὲν εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσας
 Ἀμφιπόλεως, δὲν προέλαβε δὲ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, κατηγορήθη ἐν
 Ἀθήναις ἐπὶ παραβάσει τοῦ καθήκοντος καὶ ἐξωρίσθη, διαμείνας
 μακρὰν τῆς πατρίδος ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη, ἐν τῷ διαστήματι τῶν
 ὁποίων συνέταξε τὸ ἀθάνατον αὐτοῦ ἔργον. Ἐλάδομον δὲ ἀνωτέ-
 ρω ᾗδῃ (σελ. 606 καὶ ἐπ.) ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, ὡς
 ἐκ τῆς ἐξορίας ταύτης, ὁ ἱστορικὸς δὲν ἐμνησικάκησε κατὰ τῆς
 πατρίδος καὶ ὅτι ἐξεναντίας, κατὰ τὸν Γρότε, ἡ ἐξορία συνετέλε-
 σεν εἰς τὸ νὰ ἀναδείξῃ ἐτι μᾶλλον πανελλήνιον καὶ ἀμερόληπτον
 τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνδρός. Ἐντούτοις ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν ἐν-
 ταῦθα, ὅτι ὁ Γρότε θεωρεῖ τὸν Θουκυδίδην παρεκτραπέντα τῆς
 συνήθους αὐτοῦ εὐθύτητος, ὡς πρὸς τὰς περὶ Κλέωνος καὶ Νικίου
 κρίσεις. Τοῦτο δὲ διότι ὁ Ἀγγλος συνέλαβε τὴν αὐτογνώμονα
 ὁπωςοῦν ιδέαν νὰ ἀνορθώσῃ μὲν τὴν ὑπόληψιν τοῦ Κλέωνος, νὰ ἐξερ-
 τελίῃ δὲ, πρὸς χάριν αὐτοῦ, ὅσον ἔνεστι τὸν Νικίαν. Ἀλλὰ τὸ
 καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ὅτι ὅλαι αἱ γνωσταὶ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν
 πράξεις ἀποδεικνύουσιν ὅπόσον δίκαιον εἶχε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμέ-
 νου ὁ Θουκυδίδης· καὶ ἔπειτα ἡ μήπως πολὺ πρὸ τοῦ Θουκυδίδου,
 τὴν αὐτὴν γνώμην δὲν ἐξέφερε πανδήμως ὁ Ἀριστοφάνης, γνώμην
 κυρωθεῖσαν ὑπὸ ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ ὅλων τῶν αἰώνων;

Ἡ πρόθυμος τῶν ἐν Μακεδονίᾳ συμμαχίδων πόλεων ἐπανά-
 στασις, ὡς ἀρχὴ μάλιστα κακοῦ δυναμένου ν' ἀποβῇ ἐτι δευ-
 νότερον, κατέπληξε τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες συγχρόνως σχεδὸν
 ὑπέστησαν καὶ ἑτέρας συμφοράς. Διότι ὑπενδίδοντες ἀκατα-
 παύστως εἰς τὰ βουλευόμενα τοῦ Κλέωνος, ἀντὶ νὰ ἐπιστή-
 σωσιν ἅπασαν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Χαλκι-

δικήν, ἀπεφάσισαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 424 ἔτους, γ' ἀνὰ κτήσῃσι καὶ αὐτὴν τὴν Βοιωτίαν, στηριζόμενοι, κατὰ τὸ σύνθηρος, εἰς τινὰς δυσηρεστημένους τῶν βοιωτικῶν πόλεων, οἵτινες ἤλπισαν διὰ συνδρομῆς τῶν Ἀθηναίων νὰ καταβάλῃσι τὰ ὀλιγαρχικά πολιτεύματα, καὶ νὰ ἄρξωσιν αὐτοὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς δημοκρατίας. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Στρατὸς Ἀθηναίων πολυάριθμος, συγκεκλιμένος, ἐξ 7000 ὀπλιτῶν, καὶ πολλῶν ἑκατοντάδων ἱππέων, καὶ 25000 ψιλῶν καὶ σκευοφόρων κατέλαβεν, ὑπὸ τὸν Ἱπποκράτην, τὸ Δῆλιον, λιμένα τῆς Ταναγρατικῆς, πλησιέστατα εἰς τὰ Ἀττικὰ σύνορα κείμενον. Πρὶν ὅμως ὁ στρατὸς οὗτος προφθάσῃ νὰ ὀχυρωθῇ ἀποχρώντως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, καὶ πρὶν οἱ δημοκρατικοὶ φέρωσιν εἰς πέρας τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν εἰς τὰς βοιωτικὰς πόλεις κίνημα, οἱ ἄρχοντες τῶν πόλεων τούτων ὀλιγαρχικοὶ, ἄγοντες 7,000 ὀπλιτῶν, 1000 ἱππεῖς, 500 πελταστάς καὶ 10000 ψιλοὺς, ἐξώρμησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ, συγκροτηθεῖσιν περὶ Δῆλιον μάχης πεισματωδεστάτης καὶ φονικωτάτης, οἱ Ἀθηναῖοι κατετροπώθησαν κατὰ κράτος καὶ ἀπέβαλον πολλὰς χιλιάδας ἀνδρῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 424 ἐπελθοῦσα τροπὴ τῶν πραγμάτων. Κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀναδειχθῆ ἀπανταχοῦ νικηφόροι καὶ ἠδύναντο νὰ τελειώσωσι τὸν πόλεμον εἰς τρόπον συμφερώτατον δι' αὐτούς. Δὲν τὸ ἐπραξαν, καὶ ἤδη διετέλουν ἀπανταχοῦ νενικημένοι, τὸ δὲ χεῖριστον ἐβλεπον τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως διαδιδόμενον εἰς τὰς συμμαχίδας πόλεις. Ἐντεῦθεν ἡ μερὶς τῶν συνετωτέρων ἀνδρῶν, ἥς προΐστατο ὁ Νικίας, ἔπεισεν ἐπὶ τέλους τὸν δῆμον, ὅτι ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους περὶ εἰρήνης ἐνόσω τὰ πράγματα ἦσαν εἰς ἐτι ἀμφίρροπα. Τῷ ὄντι, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πάθει τὴν φοβερὰν περὶ Δῆλιον ἥτταν, ἂν ἀπέβαλον τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἄλλας ἐν Μακεδονίᾳ πόλεις, ἦσαν ὅμως ἐτι ἀφ' ἑτέρου κύριοι τῆς Πύλου, τῶν Κυθήρων, τῆς Μεθώνης, τῆς Νισαίας, καὶ πρὸ πάντων ἦσαν κύριοι τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντων Σπαρτιατῶν, ὥστε ὑπῆρχεν ἐτι ἰσότης πλεονεκτημάτων καὶ ζημιῶν καὶ πρὸς τούτοις οἱ

Λακεδαιμόνιοι ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ καταθέσωσι τὰ δ-
πλα ἵνα ἀνακτήσωσι τοὺς ἀνδρας αὐτῶν, ἡ δ' ὀλιγαρχία τῆς
Σπάρτης, φθονοῦσα τὸν Βρασίδαν, δὲν ἐβλεπεν εὐχαρίστως τὰ
λαμπρὰ αὐτοῦ κατορθώματα, καὶ ἐσχάτως ἀπεποιήθη νὰ πέμ-
ψῃ αὐτῷ οἰανδήποτε ἐπικουρίαν. Ἡ περίστασις λοιπὸν ἦτο ἔτι
ἐπιτηδειοτάτη πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης· ἐνῷ ἂν ὁ πόλεμος
ἐξηκολούθει, ἂν ἡ Σπάρτη ἀπελπισθεῖσα ἔτεινε τελευταῖον χεῖρα
βοηθείας εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Βρασίδου, ἂν ἡ ἐπανάστασις τῶν
συμμαχίδων πόλεων ἀπὸ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μετε-
δίδοτο εἰς τὰς παρακειμένας νήσους, ἡλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα
τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ, ἡ δὲ πόλις
αὕτη ν' ἀναγκασθῇ νὰ ὑποκύψῃ εἰς συνθήκας ἐπιζημιωτάτας. Τοι-
οῦτοι ἦσαν οἱ λόγοι, δι' οὓς ὁ Νικίας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατίσχυ-
σαν τελευταῖον τοῦ Κλέωνος, καὶ συνομολόγησαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ
ἔτους 423, ἀναχωρῆν ἐνὸς ἔτους, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἤλπισαν ὅτι
Θέλουσι δυνθῆναι νὰ καταλύσωσι τὸν ὀλέθριον τοῦτον πόλεμον, δι'
εἰρήνης ὀριστικῆς.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ ἀναχωρῆ. αὕτη δὲν εἰμπόρεσε παντάπασιν νὰ
ἐκτελεσθῇ εἰς τὴν Χαλκιδικήν· αἱ πόλεις ἐξήκολούθουν αὐτόθι
ἄριστάμεναι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων· ὁ Βρασίδης δὲν ἐπέθετο νὰ κα-
ταλίπῃ αὐτὰς ἀπροστατεύτους ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ὃν ἀνελάμβανον
ἐπὶ ταῖς προηγουμέναις αὐτοῦ ἐπαγγελταῖς· ἡ δ' ἐν Ἀθήναις φι-
λοπόλεμος μερίς, ὠφελουμένη ἐκ τούτου, ἐπέτυχε νὰ μὴ γίνωσι
επουδαῖαι περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Λακεδαι-
μόνιοι, θεωροῦντες, ὅτι ὁ πόλεμος ἐξακολουθεῖ ἐν τῷ κυριωτάτῳ
ἐκείνῳ σταδίῳ, ἀπεφάσισαν τελευταῖον νὰ πέμψωσιν ἀξιόλογον ἐπι-
κουρίαν εἰς τὸν Βρασίδαν. Καὶ ἡ μὲν ἐπικουρία αὕτη δὲν ἠδυνήθη
νὰ φθάσῃ εἰς Μακεδονίαν, διότι ὁ βασιλεὺς Περδίκκας, διχονοήσας
ἐν τῷ μεταξὺ πρὸς τὸν Βρασίδαν καὶ ἀσπασθεῖς τὴν τῶν Ἀθηναίων
μερίδα, ἐνήργησεν ὥστε οἱ Θεσσαλοὶ νὰ παρεμποδίσωσι τὴν διάβα-
σιν τοῦ στρατοῦ τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλ' ὅμως τὸ ἔτος τῆς ἀνα-
χωρῆς παρήλθεν οὐδὲν ἤττον ἄπρακτον· καὶ τότε ὁ Κλέων ἤρχι-
σεν εἴπερ ποτὲ ἐντονώτερον κραυγάζων κατὰ τῆς ἀνικανότητος τῶν
στρατηγῶν, τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπιτραπέντων τὰ τῆς

Χαλκιδικῆς πράγματα, καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ σταλῇ αὐτόθα στρατηγὸς ἕτερος μετὰ δυνάμεως ἀποχώσεως, ἵνα καταβάλῃ ὀριστικῶς τὸν Βρασίδαν. Στρατηγὸν δὲ ἕτερον ἐνόει ἑαυτὸν· διότι ἀπὸ τοῦ ἐν Πύλῳ παραλόγου εὐτυχήματος εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἀφροσύνην νὰ φαντάζεται ὅτι κατέστη καὶ πολεμικὸς ἀνὴρ ἐμπειρότατος. Τὸ δὲ χερίστον, οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποφασίσαντες τὴν ἀποστολὴν νέας δυνάμεως, εἰς αὐτὸν δὴ τοῦτον τὸν Κλέωνα ἐπέτρεψαν ὁμοθυμαδὸν τὴν στρατηγίαν· ἴσως δι' οὗς λόγους καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Σφακτηρίας ἐκστρατείας, ὃ ἐστὶν οἱ μὲν συνετώτεροι ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ ἀνδρός, ὃ δὲ πολλὸς ὄχλος ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι θέλει ἀληθῶς θριαμβεύσει δι' αὐτοῦ.

Κατὰ μῆνα λαπὸν Αὐγουστον τοῦ 422 ἔτους, ἐξέπλευσεν ὁ Κλέων ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν, ἄγων 1200 Ἀθηναῖους, Ἀθηνίους καὶ Ἰμβριῖους ὀπλίτας καὶ 300 ἵππεις, ἅπαντας λογάδας ἀνδρας, ἑτα δὲ συμμάχους ἱκανοὺς καὶ τριάκοντα τριήρεις. Ἀλλ' οὐ πολὺ μετὰ τὴν εἰς Χαλκιδικὴν ἀφίξιν του, ἀντιπαραταχθεὶς πρὸς Βρασίδαν περὶ Ἀμφίπολιν, ἔπαθεν ἥτταν ἐπονείδιστον, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ἐφονεύθη ἐνῷ ἔρρευεν αἰσχροῦς. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ, ἐτελείωσε καὶ ὁ Βρασίδης τὰ βραχὺ καὶ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον. Ἀλλ' ὁ Βρασίδης ἀπέθανε θάνατον ἡρωϊκόν, ἐνῷ προκινδυνεύων ἀπεφάσιζε τὴν νίκην· ἡ δὲ τρόπος καθ' ἣν ἐτιμήθη ἡ μνήμη αὐτοῦ, μαρτυρεῖ πάντως ἐγκωμίου βέλτιον ὅσον βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἐπροξένησαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον αἱ δημοσῖαι καὶ ἰδιωτικαί, αἱ πολιτικαὶ καὶ ἀστυκαὶ αὐτοῦ ἀρεταί. Οἱ σύμμαχοι πάντες σὺν ὅπλοις παραπέμποντες τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἔθαψαν δημοσίᾳ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ἀμφιπόλεως, οἱ δ' Ἀμφιπολίται, περιφράξαντες τὸ μνημεῖον, ἐτίμησαν αὐτὸν ἕκτοτε ὥς ἥρωα, δι' ἀγώνων καὶ θυσιῶν ἐτησίων, καὶ σωτῆρα καὶ οἰκιστὴν τῆς πόλεως ἀνηγόρευσαν, ἀφανίσαντες πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ ἀναμνησκῇ τὸν Ἀθηναῖον τῆς ἀποικίας ταύτης κτίτορα.

Οὕτως ἐξέλιπον ἐκ μέσου οἱ δύο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πρωταγωνισταὶ τοῦ πολέμου, ὅ,τε ἀγαθὸς αὐτοῦ δαίμων, ὁ Βρασίδης, καὶ ὁ πονηρὸς αὐτοῦ δαίμων, ὁ Κλέων· καὶ τότε τελευταῖον ὑπερί-

σχυρεν ὁρατικῶς ἐν Ἀθήναις ἡ περὶ τὸν Νικίαν μερίς, ἡ δ' ἄνθρωπος ἐπεχέλησεν, ἀμέσως μετὰ τὴν περὶ Ἀμφίπολιν μάχην, πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Σπάρτης Πλεισταάνκτα; φθον ἐπέσπε τῆς εἰρήνης ὄντα, διαπραγματεύσεις, αἵτινες ἐξηκολούθησαν δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐπῆγγον, ἐν ἑαρι τοῦ ἔτους 424, τὴν συνμαλότησιν σπονδῶν πεντηκονταετῶν. Αἱ κυριώτεται διατάξεις τῶν σπονδῶν τούτων, αἵτινες φέρουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τῆς « Νικίου εἰρήνης » ἦσαν, 1) ὅτι αἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἀμφίπολιν, καὶ πρὸς τοῦτοις θέλουσι παραδώσει εἰς αὐτοὺς τὰς πόλεις Ἀργίλον, Στάγειρον, Ἀκνθον, Σκῶλον, Ὀλυνθον καὶ Σπάρτηλον. Ἀλλ' αἱ ἐξ τελευταῖαι αὗται πόλεις θέλουσι μένει αὐτόνομοι, ὑπὸ μόνον τὸν ὅρον τοῦ καὶ πληρῶνσιν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν ἐπ' Ἀριστείδου ταχθέντα φόρον· εἰς τὸν βωλόμενον τῶν πολιτῶν αὐτῶν ἐπετρέπετο νὰ ἐγκαταλίπη αὐτάς, συνεπαγόμενης καὶ τὴν περιουσίαν τῶν τοῦ λοιποῦ δὲ αἱ πόλεις αὗται μήτε Λακεδαιμονίων μήτε Ἀθηναίων ἐμελλον νὰ ᾖναι σύμμαχοι, παρεκτὰς ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ᾔθελον παίσει αὐτάς μετ' αὐτῶν εἰκαιοθελῶς νὰ συνταχθῶσιν. Οἱ δὲ Μεγακιδεῖς, καὶ Σανειοί, καὶ Σιγγαῖοι ἐμελλον νὰ οἰκῶσι τὰς πόλεις αὐτῶν, ὡς αὐτόνομοι καὶ ὑπὸ τῶν γειτόνων Ὀλυνθίων καὶ Ἀκανθίων μὴ παρενοχλαίμενοι. Ἐπὶ πᾶσι αἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι ὤφειλον ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ Πάνακτον, καίμενον εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, βορειοανατολικῶς τῶν Ἐλευθερῶν, καὶ πρὸς ἐπὶ ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους. Ἀφ' ἑτέρου 2) οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὰ Κορυφάσιον, τὰ Κύθηρα, τὴν Μεθώνην, τὸ Πτελεόν καὶ τὴν Ἀταλάντην, ἐπὶ δὲ ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους. 3) Οἱ Ἀθηναῖοι ἔμενον ἐλεύθεροι νὰ πολιτευθῶσι κατὰ τὰ δοκοῦν πρὸς τὰς ἄλλας ὑποτεταγμένας αὐταῖς πόλεις. — Ὅτε αἱ διατάξεις τῆς εἰρήνης ταύτης ὑπεβλήθησαν, ἐν Σπάρτῃ, εἰς τὴν σύνοδον τῶν συμμάχων αὐτῆς πόλεων, ἡ πλειονοψηφία τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν παρεδέχθη αὐτάς κατ' ὅμοσε τὴν τήρασίν των, ἀλλὰ μόνον ἡ πλειονοψηφία. Οἱ Βοιωτοί, αἱ Μεγαρεῖς, οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἡλείοι ἀπεποιήθησαν ῥατὼς τὴν συναίνεσιν αὐτῶν· οἱ μὲν Κορίνθιοι, διότι δὲν

ἀνελάμβανον τὸ Σάλλιον καὶ τὸ Ἀνακτόριον, οἱ δὲ Μεγαρεῖς διότι δὲν ἀπεδίδετο εἰς αὐτοὺς ἡ Νίσαια, οἱ δὲ Βοιωτοὶ, διότι ὑπεχρεῶντο ν' ἀποδώσωσι τὸ Πάνακτον, οἱ δὲ Ἥλαιοι, ἀδελφὸν διατί.

Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ μᾶλλον ἐφάνη ὅτι ἐτελείωσεν ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἀκριβῶς δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ. Ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τούτου δαυνῶς τετραυματισμένοι. Ἡ μὲν Σπάρτη ὄχι μόνον δὲν ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν ὃν ἐξ ἀρχῆς προεκτίυξεν, ὅ ἐστι τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς τῶν Ἀθηναίων τυραννίδος, ἀλλὰ καὶ ἐπισήμως ἀνέγνωσε τὴν τυραννίδα ταύτην, συνομολογήσασα ὅτι αἱ Ἀθηναὶ δικαιοῦνται νὰ πολιτευθῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν πρὸς τὰς ὑποτεταγμένας πόλεις. Πρὸς τούτοις ἡ Σπάρτη δεινῶς ἐδυσφημίσθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ διότι ἐγκατέλιπε τοὺς ἐν Χαλκιδικῇ Ἑλληνας, τοὺς κατὰ προτροπὴν αὐτῆς ἀποστάντας· καὶ διότι ἐθυσίσει τὰ συμφέροντα τῶν κυριωτέρων αὐτῆς συμμάχων· καὶ διότι ἐταπηνώθη ἐπὶ τοσοῦτον μόνον καὶ μόνον ἵνα λυτρώσῃ τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντας ἄνδρας, ἀποβαλοῦσα οὕτω τὴν ὑπόληψιν ἣν ἔσωζε τότε ἔτι ὅτι παρ' αὐτῇ οὐδέποτε ἡ πόλις καθυποτάσσεται εἰς τὸ συμφέρον τῶν κατ' ἰδίαν πολιτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ κατ' ἰδίαν πολῖται καθυποτάσσονται εἰς τὸ τῆς πόλεως συμφέρον. Αἱ δ' Ἀθηναὶ πάλιν διετήρησαν μὲν ἀκεραίαν τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἥς ἕνεκα ἀνέλαβον τὸν ἀνὰ χεῖρας ἀγῶνα, ἀλλ' ἐξηγύρασαν τὸ πλεονέκτημα τοῦτο διὰ τῆς ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς, διὰ τῆς ἀπωλείας πολλοῦ πολιτῶν πλήθους, διὰ τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ πρὸς αὐτοὺς κοινοῦ μίσους, ἕνεκα τῶν ἀγρίων σφαγῶν εἰς τὰς ὁποίας πολλάκις ἐξστραχηλίσθησαν.

Καὶ ἔπειτα, μήπως ἡ εἰρήνη αὕτη ἐστηρίχθη ἐπὶ βάσεων ὁπωσούν ασφαλῶν; Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔσπευσαν μὲν ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πείσωσι τὰς πόλεις ὅσαι ἀπέστησαν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, καὶ ἰδίως τὴν Ἀμφίπολιν, νὰ ὑποκύψωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, οὐδ' ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα νὰ καταναγκάσωσιν αὐτάς εἰς τοῦτο, περιορισθέντες ν' ἀνακαλέσωσι τὰ ἐκεῖ στρατεύματά των.

ἔσσις εἰς ἐν τῶν κυριωτάτων τοῦ πολέμου σταδίων δὲν ἡδυνήθησαν
 νὰ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ ἔροι τῆς εἰρήνης. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι
 δὲν ἐκείοντο οὔτε τὴν Πύλον ν' ἀποδώσωσιν, οὔτε τοὺς ἐν Σφακτη-
 ρίᾳ αἰχμαλωτευθέντας ἀνδρας. Ἀφ' ἐτέρου εἶδομεν ὅτι οἱ ἰσχυρό-
 τатоι τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης, καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις οἱ Βοιωτοί,
 δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν εἰρήνην· ἐπειδὴ δὲ οἱ Βοιωτοὶ ἦσαν κύριοι τοῦ
 Πανάκτου τὸ ὅποιον δὲν ἤθελον ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους,
 ἔμεινε καὶ οὗτος ὁ τῶν σπονδῶν ὅρος ἀνεκτέλεστος. Τότε οἱ Σπαρ-
 τιᾶται, θεωροῦντες ὅτι διὰ τῆς καταπαύσεως τοῦ πολέμου, οὐδὲν
 ἄλλο ἐπέτυχον εἰμὴ τὴν κατακραυγὴν τῶν συμμάχων, ἠθέλησαν,
 διὰ νέας τινας θυσίας, ν' ἀνακτήσωσι τοῦλάχιστον τοὺς ἀνδρας αὐ-
 τῶν καὶ συνομολόγησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἰδίαν συνθήκην συμ-
 μαχίας καὶ ἐπιμαχίας, οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ἐπιτυχόντες τὸ νέον τοῦτο
 πλεονέκτημα, ἀπέδωκαν τελευταῖον εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τοὺς
 ἀνδρας. Ἀλλὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ τοὶ καθ' ἑκάστην ὑπο-
 σχόμενοι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν νέαν ταύτην συνθήκην, ἀναγκάζοντες
 ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Ἀθηναίων τοὺς συμμάχους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν
 πενηκονταετῶν σπονδῶν, δὲν ἐξεπλήρουν τὴν ὑπόσχεσιν, διὸ καὶ
 οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐξεπλήρουν τὰς ἄλλας ὑποχρεώσεις ἃς ἀνέλαβον
 διὰ τῶν σπονδῶν, καὶ ἰδίως δὲν ἀπέδιδον τὴν Πύλον. Ἐν τούτοις
 οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτι μᾶλλον ἐπεθύμουν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν
 ἀνδρῶν, ἢτο ἡ ἀπὸ τῆς Πύλου ἀναχώρησις τῶν Ἀθηναίων· καὶ διὰ
 νὰ ἐπιτύχωσι τοῦτο ἐπρόσπαθον νὰ καταπείσωσι τοὺς Βοιωτοὺς
 ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, προσ-
 ἔτι δὲ καὶ τὸ Πάνακτον· οἱ δὲ Βοιωτοὶ ἐπρόσποιήθησαν ὅτι δέχον-
 ται τὴν πρότασιν, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ συνομολογηθῇ μετὰ
 αὐτῶν καὶ τῆς Σπάρτης συνθήκη συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας, συν-
 θήκη δι' ἧς ἤθελον νὰ οὐδετερώσωσι τὴν προσφάτως γενομένην στε-
 νοτάτην συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων. Οἱ Λα-
 κεδαιμόνιοι δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῶσι τὴν πρότασιν ταύτην τῶν
 Βοιωτῶν εἰμὴ παραβιάζοντες τὰ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνομολο-
 γηθέντα· ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν ν' ἀνακτήσωσι τὴν
 Πύλον ὥστε ἐνέδωκαν εἰς τὴν πρότασιν τῶν Βοιωτῶν, ἐπὶ τῇ ἐλ-
 πίδι ὅτι ἡ πρὸς τούτους συνθήκη, μυστικῶς γινομένη, δὲν θέλει

γνωσθῇ ἐν Ἀθήναις. Συνομολογήθη λοιπὸν ἡ πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς συνθήκη, οἵτινες ὅμως, μὴ θέλοντες πάλιν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ Πανάκτον, ὡς φρούριον, ἔσπευσαν νὰ καταβάλωσιν αὐτὸ εἰς ἑδάφει· καὶ ὅτε ἦλθον εἰς Βοιωτίαν οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ἵνα παραλάβωσι τοὺς αἰχμαλώτους Ἀθηναίους καὶ τὸ Πανάκτον, εὗραν τὸ φρούριον ταῦτο κατεστραμμένον. Οὐδὲν ἤττον οἱ πρέσβεις μετέβησαν εἰς Ἀθήνας καὶ αἶπον, ὅτι ἰδοὺ οἱ παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς εὑρισκόμενοι αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι, ἰδοὺ καὶ ὁ χώρος τοῦ Πανάκτου· οὕτω δὲ ἐκτελουμένου καὶ τοῦ ὅρου τούτου τῶν πεντηκονταετῶν σπονδῶν, ζητοῦσι καὶ αὐτοὶ τελευταῖον τὴν ἀπόδοσιν τῆς Πύλου. Ἀλλὰ εὗρον ἐν Ἀθήναις μεγάλην πνευματῶν ἀλλοίωσιν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔμαθον τότε κατὰ πρῶτον πιθανότατα τὴν χωριστὴν συμμάχιν, ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι συνομολόγησαν πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς· ἔμαθον ὅτι δὲν πρόκειται ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς τὸ φρούριον τοῦ Πανάκτου, ἀλλὰ μόνον ὁ ψιλὸς τοῦ Πανάκτου χώρος· ἐθεώρησαν τοῦτο ὑλόγως ὡς ἐμπαιγμὸν, καὶ τέσφ' μαῖλλον ὅσφ' εἶχον τὴν συνειδήσιν, ὅτι αὐτοὶ μὲν τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐθαράπευσαν ἐν τῶν κυριωτέρων συμφερόντων τῆς Σπάρτης, ἀπαδόντες αὐτῇ πῶς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντας ἄνδρας, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι εὐδὲνα τῶν κυριωτέρων ὅρων τῆς εἰρήνης ἐξεπλήρωσαν. Ὅθεν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἦτο ἐλάχιστα διατεθειμένη νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν πρέσβεων· τὴν δὲ τοιαύταν αὐτῆς διαθέσιν ἐνίσχυον ἐκ παντὸς τρόπου ἄνθρωποι ὅστις κατὰ πρῶτον ἤδη ἀναφαίνεται εἰς τὸ πολιτικὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον, καὶ ἐμελλε μὲν μετ' ὀλίγον νὰ ἐπενεργήσῃ παλυνειδῶς εἰς τὴν τύχην αὐτῆς, ἐμελλε δὲ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ μᾶλλον ποικιλότροπος βεβαίως τῶν τασούτων ποικιλοτρόπων χαρακτήρων, οὓς παρίστανει ἡ ἀρχαία πάτριος ἡμῶν ἱστορία. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης.

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε τὸ γένος ἀπὸ τῶν Αἰακιδῶν· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικωτέρων χρόνων ἀνῆκε, πατρώθεν τε καὶ μητρῶθεν, εἰς τοὺς πρῶτους τῶν Ἀθηνῶν οἴκους. Ὁ μὲν πάππος αὐτοῦ Ἀλ-

κλειδιάδης, φίλος διατέλεις τοῦ Κλεισθένους, εἶχε συμπράξει οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, περὶ τὰ τέλη τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος, διενεργηθεῖσαν πολιτικὴν μεταβολήν· ὁ δὲ πατήρ, ὁ Κλεινίας, ἀφ' οὗ ἰδιοστόλῳ τριήρει περὶ Ἀρτεμίσιον ἐνδύξως ἐναυμάχησεν, ἔπασεν ὕστερον εἰς τὴν ὀλεθρίαν περὶ Κορώνειαν πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς μάχην (σελ. 572). Ἀπὸ δὲ τῆς μητρὸς Δαυγομάχης τῆς Μεγακλέους, ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπόγονος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις συγγενῆς τοῦ Περικλέους· ἔπειτα δὲ συζευχθεὶς Ἰπαρχέτην τὴν θυγατέρα τοῦ ἐπὶ πλούτῳ καὶ γένεσιν οὐδὲν ἦττον ὀνομαστοῦ Ἰππονίκου, ὅστις ἔπασσε μαχομένους περὶ Δῆλιον, ὁ Ἀλκιβιάδης προσέθηκεν εἰς τὴν ἀξιάλογον αὐτοῦ περιουσίαν καὶ τὴν οὐ μικρὰν προῖκα δέκα ταλάντων. Ἡ φύσις, ὥσαυτ' ἀντιφιλοτιμουμένη πρὸς τὴν τύχην, ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν τὰ θαυμαστότερα τῶν σωματικῶν καὶ ἠθικῶν προσηματίων. Τὸ κάλλος αὐτοῦ ὑπῆρξε πολυθρύλλητον· καὶ ἂν πιστεύσωμεν μάρτυρα σύγχρονον καὶ σπουδαῖον, τὸν Ξενοφῶντα, αὐταὶ αἰσμανότεραι τῶν γυναικῶν δὲν ἠδύναντο ἰ' ἐνθελῶσιν εἰς αὐτό. Τὰ ἀθλητικὰ αὐτοῦ αἶμα ἦτο ἐνταῦτ' ἀπαράδοξως εὐτράπελον· διὰ καὶ παρεβάλλετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πρὸς τὸν χαμαιλέοντα, παρεκτός μόνον, ὅτι ἐκεῖνος μὲν πρὸς ἕν τοιλάχιστον, ὡς ἐλέγετο, χροῖμα, τὸ λευκόν, ἐξηδυνάτει νὰ ἀφομοιώσῃ ἑαυτὸν, οὐδεμίᾳ δὲ ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ δίαιτα, ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἐφάνη ἐπιτήδειος νὰ μιμηθῇ καὶ νὰ μετέλθῃ. Διὰτι ἐν Σπέρσῃ μὲν ἀνεδείχθη γυμναστικός, εὐτελής, σκυθρωπός, ἐν Ἰωνίᾳ δὲ ἀκόλαστος, φιλήδονος, βῆρυμος, ἐν Θράκῃ μεθυστικός, ἐν Θερσσαιᾷ ἱππαστικός, συζήσας δὲ καὶ μετὰ τοῦ σατράπου Τισσαφέρους, ὑπερέβαλεν ὄγκῳ καὶ πολυτελείᾳ τὴν Περσικὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἐντὸς δὲ τοῦ καλλίστου τούτου σκεύους, κατετίθησαν τὰ σπέρματα τῶν σπανιωτέρων διανοητικῶν καὶ ψυχικῶν ἀρετῶν. Τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ ἔδωκεν ἐκ πρώτης νεότητος λαμπρὰ δείγματα· ἐν ἔτει μὲν 432, μόλις ὢν εἰκοσσετής, προεκινδύνευσεν ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ Ποτίδαιαν, καὶ βαρεῖαν ἔλαβε πληγὴν, οὐδὲ διέσωσε τὴν ζωὴν ἐμὴ χάρις εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ φιλοσόφου Σωκράτους, ὅστις καὶ αὐτὸς ὡς ἀπλήτης μετ' ἐκείνου συνυπνέει· ὁκτῶ δὲ ἔτη μετέπειτα, διέπρεψεν ὡς ἱε-

παῖς ἐν τῇ περὶ Ἀθλίων πανωλεθρίᾳ, καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ἀφορμὴν ν' ἀνταποδώσῃ εἰς τὸν Σωκράτην τὴν ὀφειλὴν, ὑπερασπισθεὶς αὐτὸν κατὰ τῶν βαρέως ἐπικειμένων Βοιωτῶν. Τὸ πολυμήχανον αὐτοῦ πνεῦμα καὶ ἡ περὶ τοὺς λόγους εὐφυΐα ἀνεκάλει εἰς πολλὰ τὸν μέγαν Θεμιστοκλέα. Περὶ δὲ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ διεφώνουν μὲν οἱ ἀρχαῖοι· διότι ὁ Θεόφραστος, ὅστις ὅμως δὲν ἤκουσεν αὐτοῦ, καθὼς ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος, βεβαιῶσθαι «εὐρεῖν μὲν τὰ δέοντα καὶ νοῆσαι πάντων ἱκανώτατος» ὑπῆρξεν ὁ Ἀλκιβιάδης, περὶ δὲ τὴν ἔκθεσιν τῶν διανοημάτων πολλὰκις, μεταξὺ λέγων, ἀπεσιώπα, διαφυγούσης αὐτὸν τῆς λέξεως· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σύγχρονος τοῦ Ἀλκιβιάδου κωμικὸς Εὐπολις, ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ εἶπε·

Ἀλεεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν,

ἐνωσὼν διὰ τούτου, ὅτι ἦτο ἐπιτηδευότερος περὶ τὰς κατ' ἰδίαν ἐντεύξεις, ἢ κατὰ τοὺς ἐνώπιον τοῦ δήμου ἀγῶνας. Ἀλλὰ ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ Ἀλκιβιάδου τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου παρατεθειμένων, δὲν θέλομεν ἴσως ἐτι παραδεχθῆ τὴν γνώμην τοῦ Δημοσθένους, ὅστις εἶπεν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἄλλους δεινότερον περὶ τὸ λέγειν, ἀνάγκη ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης, ἂν ἔχει ἄλλο, ἡδύνατο τοῦλάχιστον καὶ ἐνώπιον τοῦ δήμου νὰ ὑποστηρίξῃ ἐπιτυχῶς τὰ βουλευόμενα αὐτοῦ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ πύτυχσε νὰ λάβῃ διδασκάλους καὶ ὁδηγοὺς οἷους οὐδεὶς ἄλλος τῶν προακμασάντων ἐν τῇ πόλει ἀνδρῶν· διότι, ἵνα εἰς τοὺς κυριωτάτους περιορισθῶμεν, ὁ μὲν Πρόδικος, τοῦ ὁποίου φέρεται εἰς τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφώντος ὁ τοσοῦτον θαυμάσιος περὶ Ἡρακλέους μῦθος, ἀνέλαβε νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτὸν τὰς ὑγειεστέρας περὶ ἀρετῆς ἀρχάς· ὁ δὲ Σωκράτης, ὁ σοφώτερος, ὁ χρηστότερος, ὁ θετικώτερος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, μετὰ πατρικῆς στοργῆς ἐνησχολήθη νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ ἀσφαλέστερα διδάγματα τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ συνέσεως καὶ ἐμπειρίας· ὁ δὲ Περικλῆς αὐτός, ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς ἐπεχείρησε νὰ διακοσμήσῃ αὐτὸν διὰ τῶν ὑψηλοτέρων πολιτικῶν καὶ θεωρητικῶν μελετημάτων.

Ἀλλ' ἀπασαι αὗται τῆς φύσεως καὶ τῆς τύχης αἱ εὐλογίαι εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέληξαν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ διαμορφώσων ἀνδρα

αὐθαδέστατον μὲν τῶν νόμων εἰαστὴν, ἀσεβέστατον δὲ τῆς πατρίδος προδότῃν. Καθὼς οἱ πολλοὶ καὶ μεγάλοι ποταμοὶ οἱ ἀκαταπαύστως εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον καταρρέοντες, δὲν ἰσχύουσι νὰ γλυκάνωσι τὰ ὕδατα τῆς θαλασσίας ἐκείνης λεκάνης, οὕτω πολλοὶ καὶ χρηστοὶ διδάσκαλοι δὲν ἰσχυσαὶν νὰ ἐξημερώσωσι τὸ ἦθος καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ὁ Θουκυδίδης ἐπανειλημμένως στηλιτεύει τὸ « μέγεθος τῆς ἐς τὴν διαίταν παρανομίας αὐτοῦ, » καὶ « τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν. » Οὐδέποτε τῶντι Ἀθηναῖος κατεπάττεισε τοσοῦτον ἀναιδῶς τοὺς κειμένους τῆς πατρίδος αὐτοῦ νόμους. Εἰσελθὼν ποτε εἰς γραμματοδιδάσκαλόν τινα βαπτίζει αὐτόν, διότι συνέπεσε νὰ μὴ ἔχη οὗτος παρ' ἑαυτῷ τὸν Ὀμηρον· βαπτίζει δὲ δημοσίᾳ, εἰς τὸ θέατρον, καὶ τὸν χορηγὸν Ταυρέαν, μόνον καὶ μόνον διότι ἦτο ἀντίζηλος αὐτοῦ· βαπτίζει ὁμοίως τὸν Ἰππώνικον, τὸν μετέπειτα πενθερὸν αὐτοῦ γενόμενον, ὅχι ὑπ' ὀργῆς ἢ ἔνεκα διενέξεώς τινος, ἀλλ' ἐπὶ γέλωτι, συμφωνήσας τοῦτο πρὸς τοὺς φίλους· ἀναλαμβάνει τὴν προστασίαν τοῦ Θεαίου ποιητοῦ. Ἡγεμόνος καὶ ἐξοδεύει ἰδίᾳ χειρὶ ἀπὸ τοῦ μητρώου τὴν κατὰ τοῦ ποιητοῦ τούτου ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος εἰσαχθεῖσαν ἐπίσημον κατηγορίαν, προκαλῶν τὴν δικαιοσύνην νὰ ἐξακολουθήσῃ, ἂν τολμᾷ, τὴν ἀνάκρισιν τῆς ὑποθέσεως· καὶ ὅτε ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἰππαρέτη, μὴ ἀνεχομένη ἐπὶ πλέον τὴν ἀκολασίαν αὐτοῦ καὶ ἀπιστίαν, ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν νόμον διάζευξιν, παρελθὼν ὁ Ἀλκιβιάδης, διεκώλυσεν αὐτὴν αὐτογυμνῶνως νὰ ποιήσῃ χρῆσιν τοῦ εὐεργετήματος τοῦ νόμου, καὶ ἀρπάσας αὐτὴν διὰ τῆς βίας, ἐνώπιον ὅλων τῶν ἀρχόντων, ἀπήγαγεν, ἀνὰ μέσον τῆς πληθούσης ἀγορᾶς, εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἄλλ' αἱ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων βιαιοπραγίαι αὐτοῦ κατὰ πλείστων ἰδίᾳ πολιτῶν, εἶναι ἀτελείωτοι. Ἰτίς δὲ δὲν γνωρίζει πῶς ἐπολιτεύθη καὶ πρὸς τὴν ὅλην πατρίδα; Ἀφοῦ ἐζώθησεν αὐτὴν εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, ἀφοῦ προεκάλεσε τὴν ἀσύνετον ἐπὶ τὴν Σικελίαν στρατείαν, ἔπειτα, ἐπειδὴ προσεκλήθη νὰ δώσῃ τελευταῖον ἅπαξ λόγον ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης, ἀντὶ νὰ ὑπακούσῃ, λειποτακτεῖ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ καθοδηγεῖ αὐτοὺς πῶς νὰ καταφέρωσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πληγὰς καιριωτάτας.

ἰ Πόθεν προήλθεν ἡ τοιαύτη ἐξαχρείωσις τῆς φύσεως ἐκείνης ἥτις οὐκοῦθεν ἐφάνετο ἔχουσα, καὶ εἶχε τῶντι, τὰς ἀγαθωτέρας ἀφορμάς; Τὰ πάθη αὐτοῦ, εἶπον, ὑπερῆξαν πολλά καὶ μεγάλα, μάλιστα δὲ ἰσχυρότατον τὸ φιλόνεικον καὶ τὸ φιλόπρωτον· ἀλλὰ τὰ πάθη ταῦτα εἶχε κοινὰ πρὸς πλείστους τῶν Ἑλλήνων, καὶ εἰμποροῦμεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ φιλαρχία καὶ ἡ φιλοδοξία εἶναι συνήθως ἐκ τῶν κρατίστων τῆς μεγαλουργίας ἐλατηρίων. Ἡ πρώτη αὐτοῦ ἀνατροφή, εἶπον, παρημελήθη, διότι, πενταετῆς ὢν, ἔμεινεν ἔρπανός πατρός· ἀλλὰ μήπως ἡ πρώτη ἀνατροφή τοῦ Θεμιστοκλέους, μήπως ἡ πρώτη τοῦ Κίμωνος ἀνατροφή ὑπερῆξαν ἐπιμελέστεραι; Ὁ Ἀλκιβιάδης, εἶπον, νεώτερος τοῦ δέοντος προήλθεν εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον. Αὕτη ἦτο, ὡς φαίνεται, ἡ γνώμη τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἐπιφέρει, ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος ἤθελεν ἀποβῆ ἄλλος Περικλῆς ἐὰν ὠριμώτερος περιτῆρχετο εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἤδη 34 ἢ 32 ἐτῶν, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἶδομεν βουλευτὰς διαπρέψαντας μὲν περὶ τὸ 20 ἔτος τῆς ἡλικίας, κυβερνήσαντας δὲ τὸ κράτος πρὶν συμπληρώσῃσι τὸ 25. Καὶ ὅμως εἰς τὰ βόρεια κλίματα ὁ ἀνθρώπος ὠριμάζει βραδύτερον ἢ εἰς τὰ μεσημβρινά. Ἡ ἀλήθεια, νομίζομεν, εἶναι ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπέβη οἷος ἀπέβη, ἔνεκα τῆς μεμελοσμένης ἀτμοσφαίρας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζησε καὶ ἐπολιτεύθη. Ἡ ἠθικὴ παραλυσία, ἣν παρήγαγεν ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἔφερεν εἰς μέσον τοσαύτην ἰδεῶν σύγχυσιν, ὥστε δὲν εἶναι ἀπορον ὅτι ἡ φιλαρχία ἐθεώρησε, πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς, πάντα τρόπον θεμιτὸν, μηδ' αὐτῆς τῆς προδοσίας ἐξαιρουμένης. Τίς δὲ ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἤθελεν ἀναχαιτίσει, σωφρονίσει, χειραγωγῇ τὸν Ἀλκιβιάδην; Τὸ ἀκόλαστον πλῆθος ὅπερ ἐπεκράτει ἤδη τοῦ πολυέτατος, καὶ πρὸ μικροῦ εἶχε καταντήσει νὰ παραδώσῃ ἐκὺπτόν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κλέωνα, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου νεκροῦ τοσοῦτω εὐκολώτερον ὅσω ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἀναμφισβήτητά τινα προτερήματα, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν στρατηγικὴν δεξιότητα, ἥτις ἐφάνετο ἐν Ἀθήναις τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν καλῶν καὶ γὰρ οἰκῶν εἰς οὐδ' οὗτος ἀνῆγε τὸ γένος. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῇ

λόγῳ ἀνώτερος ὢων τῶν ἄλλων ὀχλικῶν δημαγωγῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ δῆμος κατήντησε τυφλὸς αὐτοῦ λάτρης καὶ δούλος, συγχωρῶν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα, ἀποθαυμάζων ἅπαντα τὰ τολμήματα καὶ ἐμψυχῶν οὕτως μᾶλλον ἢ περιστέλλων ἅπασαν αὐτοῦ τὴν παρανομίαν. Ἰοσαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἀδυναμία τῆς πόλεως, ὥστε καὶ ἀφοῦ οὗτος ἀναφανδὸν αὐτὴν ἐπρόδωκε, καὶ ἀφοῦ ἐγένετο παραίτιος τῶν μεγαλῆτερων αὐτῆς συμφορῶν, πάλιν, ἅμα ἠθέλησε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς αὐτὴν, ἠνέωξεν εἰς αὐτὸν τὰς ἀγκάλας τῆς. Τὸ δὲ τοιοῦτον τοῦ δήμου πρὸς αὐτὸν πάθος, κάλλιστα ἐξήγησεν ὁ Ἀριστοφάνης εἰπὼν,

Ποθεῖ μὲν, ἐχθαίρει δέ, βούλεται δ' ἔχειν.

Ὅτι δὲ ἐξαίρετως εἰκονίζει τὴν ἐπελθοῦσάν εἰς τὸ πολίτευμα ἀλ-
λοίωσιν εἶναι τὸ παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀριστοφάνους περὶ τοῦ αὐτοῦ
Ἀλκιβιάδου αἰνιττόμενον τοῦτο·

Μάλιστα μὲν λέοντα μὴ ἐν πόλει τρέφειν·

Ἢν δ' ἐκτρέφῃ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.

Ἀλλὰ λέοντας τοιοῦτους ἄλλοτε ἢ πόλις ἐξέθρεψε πολλοὺς, μὴ ὑ-
πηρετήσασα τοῖς τρόποις αὐτῶν, ἀλλ' ἀναγκάσασα αὐτοὺς τοῖς
τρόποις αὐτῆς νὰ ὑπηρετήσωσι. Τότε ὅμως ἦρχον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
τοῦ δήμου τῶν πολιτῶν οἱ ἄριστοι, ἥδη δὲ ἐπλειονοῦσκει ὁ ὄχλος·
ὁ ὄχλος ὅστις ἀκούων τὸν Ἀλκιβιάδην ἀναγκάσαντα τὸν ζωγράφον
Ἀγάθαρχον, διὰ τῆς βίβης, νὰ ζωγραφίσῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἐχειρο-
κρότει τὸ κατόρθωμα· ὁ ὄχλος ὅστις μαθὼν ὅτι ὁ Ἀριστοφῶν εἰκό-
ησε Νεμέαν ἔχουσαν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς καθήμενον Ἀλκιβιάδην,
συνέτρεγεν ἐπιχαίρων ἵνα θεωρήσῃ τὸ ἀριστοτέλνημα· ὁ ὄχλος ὅστις
ὅτε ὁ Τίμων ἰδὼν προπεμπόμενον ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τὸν νέον ἐπι-
φανῶς, καὶ αὐτὸς εὖ, ἔφη, ποιεῖς αὐξόμενος, ὦ παῖ· μέγα γὰρ αὖξιν
κακὸν ἄπαισι τούτοις, ν' ἐγέλα, παίζων μὲ τὰ πολυτιμότερα τῆς
πατρίδος συμφέροντα. Τίς λοιπὸν, τῆς πόλεως σχεδὸν ἀπάσης ἐπι-
νευούσης εἰς τὰς παραφορὰς ἐκείνας, ἠδύνατο νὰ χαλινώσῃ τὸν ἀ-
τρεπτόν νεανίαν; Ὁ Περικλῆς οὔτε καιρὸν εἶχε βεβαίως νὰ ἐπιτα-
ρῇ αὐτὸν ἀδιακόπως, οὔτε ἠδύνατο, εἰς ὧν ἀπάντων νὰ κατισχύσῃ·
ἔθεν πρῶτόν ποτε ἔλαβεν ἀπόδειξιν τῆς διαστροφῆς τοῦ μαθητοῦ

αὐτοῦ, ὅστις προσελθὼν ποτὲ πρὸς τὸν κηδεμόνα καὶ ἀκούσας θη-
δὲν εὐκαιρεῖ νὰ τὸν δεχθῇ διότι σκέπτεται πῶς νὰ ἀποδώσῃ λόγον
εἰς τοὺς Ἀθηναίους· « καὶ δὲν εἶναι καλῆτερον, ἀπήντησεν ἀπερ-
χόμενος, νὰ σκεφθῇ ὁ Περικλῆς πῶς νὰ μὴν ἀποδώσῃ λόγον ; »
Μόνος ὁ Σωκράτης φαίνεται ἰσχύσας μέχρι τινὸς εἰς τὴν τρικυμιώδη
ἐκείνην ψυχὴν, ἐπὶ τοιοῦτον, ὥστε, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Πλάτωνα,
ὁ Ἀλκιβιάδης εἶπέ ποτε· « πέπονθα δὲ πρὸς τοῦτον μόνον ἀνθρώ-
πων, ὃ οὐκ ἂν τις οἶοιτο ἐν ἐμοὶ ἐνεῖναι, τὸ αἰσχύνεσθαι ὄντινόν· »
Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐξωλίσθησε καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Σωκράτους ὁ
ἀληθὴς οὗτος Πρωτεύς, ἀπὸ δὲ τῆς προσομιλίας αὐτοῦ καὶ οἰκειό-
τητος πρὸς τὸν χρηστότατον καὶ σοφώτατον τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν
ἄλλο παρέμεινεν ἐν αὐτῷ εἰμὴ ἀποχρῶσά τις περὶ τὰ μυστήρια τῆς
διαλεκτικῆς τέχνης ἐνάσκησις.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ ὁ κατὰ πρῶτον παρελθὼν εἰς τὸ πολιτι-
κὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ στάδιον, καθ' ἣν ἐποχὴν, ὡς προείπομεν,
οἱ πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ζητή-
σωσι τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς Πύλου πρὸς τὸν χώρον τοῦ Πανάκτου
καὶ τοὺς παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς Ἀθηναίους αἰχμαλώτους. Ὁ Ἀλκι-
βιάδης εἶχε κατ' ἀρχάς πολιτευθῇ φιλικῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιά-
τας, ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι, περιφρονήσαντες τὴν νεότητά αὐτοῦ, εἶ-
χον περιποιηθῇ πολὺ μᾶλλον τὸν Νικίαν καὶ τοὺς περὶ τὸν Νι-
κίαν, ὁ Ἀλκιβιάδης, ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο, ἔλαβε καὶ προσωπικὴν
ἀφορμὴν ἵνα καταπολεμήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ παραβάσει τῶν
συντεθειμένων. Δὲν ἤρκεϊτο δὲ ἤδη εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν προτά-
σεων τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἐμελέτησε καὶ τὴν συγκρότησιν μεγάλης
τινὸς κατ' αὐτῶν συμμαχίας· ὅθεν ἐνῶ ἀπέχρους παντὶ σθένει
πάντα πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους συμβιβασμόν, διεμήνυσσε συγχρό-
νως κρύφα πρὸς τοὺς Ἀργεῖους, νὰ πέμψωσι πρέσβεις εἰς Ἀθήνας
ἐπιτετραμμένους τὴν συνομολόγησιν συνθήκης. Τὸ Ἄργος εἶχε μέ-
νει οὐδέτερον κατὰ τὴν πρώτην τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου
περίοδον, καὶ ἐπειδὴ ὡς ἐκ τούτου εἶχεν ἀναλάβει τὰς ἄλλοτε
ἐξαντληθείσας δυνάμεις, ἔσπευδε νῦν, ὠφελοῦμενον ἀπὸ τῆς ἐπι-
κρατοῦσης κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως κατὰ τὴν Πελοπόννησον

ἀνομαλίας, νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, καὶ εἶχεν ἐσχάτως ἐπιχειρήσει ἐπὶ τούτῳ διαφόρους διαπραγματεύσεις, καὶ συνομολογήσει διαφόρους συνθήκας, ὧν ἡ ἀσφαλεστέρα ἦτο ἡ πρὸς τοὺς Μαντινεῖς καὶ τοὺς Ἡλείους· ὅθεν ἤκουσεν εὐχαρίστως τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἐξάπέστειλεν ἀμέσως τὴν ζητηθεῖσαν πρεσβείαν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, μαθόντες τὰ ἐνεργούμενα, ἐπεμψαν ὁμοίως κατὰ τάχος νέους εἰς Ἀθήνας πρέσβεις, ἔχοντας πληρεξουσιότητα νὰ διαλύσωσιν ἀπάσας τὰς ἀμφισβητήσεις. Ἐνταῦθα ἡ κοινὴ γνώμη διέκειτο, ὡς εἴπομεν, δυσμενῶς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους· τοῦτο ὅμως ὅχι διότι ᾔθελεν ἐξάπαντος τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ διότι ἐβλεπε τοὺς Λακεδαιμονίους μὴ πειθόμενους νὰ πράξωσι τὰ δέοντα πρὸς τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ κατάπαυσιν. Ὅτε λοιπὸν οἱ νέοι πρέσβεις εἶπον ἐνώπιον τῆς βουλῆς, εἰς ἣν κατὰ πρῶτον παρουσιάσθησαν, διότι κατὰ τὸ πολίτευμα, ἡ βουλὴ προπαρασκεύαζε τὰ περὶ τῆς ἀκρόασεως τῶν πρέσβεων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ὅτε, λέγομεν, εἶπον οὗτοι εἰς τὴν βουλὴν ὅτι ἔχουσι πᾶσαν πληρεξουσιότητα πρὸς διάλυσιν τῶν διενέξεων, ἢ, καθὼς λέγει ὁ Θουκυδίδης, «αὐτοκράτορες ἤκουσι περὶ πάντων ξυμβῆναι τῶν διαφόρων», ἡ ἀγγελία αὕτη ἔτυχεν ἀρίστης δεξιώσεως· ὁ δ' Ἀλκιβιάδης ἤρχισε νὰ φοβῇται μήπως τῳόντι οἱ Σπαρτιατᾶται, δι' εὐλόγων παραχωρήσεων, ἀσφαλίσωσι τὴν εἰρήνην, ὅπερ παντάπασι διεν συνέφερεν εἰς αὐτὸν, ὅςτις διὰ τοῦ πολέμου μόνον ἠλπιζε νὰ κορέσῃ τὴν φιλοδοξίαν του. Ὅθεν ἰδοὺ τί ἐμηχανεῖτο ἵνα ἀνατρέψῃ τὴν ἐνέργειαν τῶν πρέσβεων. Πρὸς ἐλθὼν πρὸς αὐτοὺς ἰδίᾳ εἶπεν, ὅτι, ἐὰν ἐπαναλάβωσιν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τὴν διαβεβαίωσιν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὴν βουλὴν ὅτι ἔχουσιν ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα, ὁ δῆμος θέλει ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν τὰ ἀδύνατα· ἐνῷ ἂν εἰπῶσιν ὅτι οὐδεμίαν ἔχουσι πληρεξουσιότητα πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἀλλ' ἀπλῶς ἦλθον νὰ καθυποβάλωσι προτάσεις, νὰ συζητήσωσιν αὐτάς, καὶ ν' ἀναφέρωσι, θέλουσιν ἐπιτύχει πολὺ μετριοτέρους ὅρους, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ αὐτὸς θέλει ὑποστηρίξῃ αὐτοὺς παντὶ σθένει. Οἱ πρέσβεις ἐνέπεσον εἰς τὴν παγίδα ταύτην, καὶ, παρελθόντες τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸν

δῆμον, ἀπερήναντο, ὅτι δὲν ἦλθον ἔχοντες ἀπεριόριστον πληρῶ-
ξουσισότητα· ἀλλὰ τότε ἐγερθεὶς ὁ Ἀλκιβιάδης « βλέπετε, ἀνέκρα-
ξε, τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν παλιμβουλίαν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ;
χθές εἶπον ἄλλα εἰς τὴν βουλήν, καὶ σήμερον ἄλλα λέγουσιν εἰς
τὸν δῆμον· πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ συνθηκολογήσωμεν πρὸς
κυβέρνησιν ἔχουσαν τοιοῦτους ἀντιπροσώπους ; » Οἱ πρέσβεις ἔμει-
ναν ὡς ἐμβρόντητοι, ὁ δὲ δῆμος ἐνισχυθεὶς, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ὡς
ἐκ τούτου, εἰς τὰς προτάρας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους
διαθέσεις, ἀπέπεμψε τοὺς πρέσβεις τούτων ἀπράκτους, καὶ ἐ-
ποίησεν, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ μὲν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐναντίον δὲ τῶν
ἐπιμόνων προσπαθειῶν τοῦ Νικίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, σπονδὰς
καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς τούτων συμμάχους,
κατὰ μῆνα Μάιον τοῦ 420 ἔτους.

Διὰ τοιαύτης αἰσχρᾶς ἀπάτης ἐπροομίασεν ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς
τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον. Τῆς συμμαχίας ταύτης μεταξὺ
Ἀργεῶν καὶ Ἀθηναίων ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν πολυτεῖς μὲν μεταξὺ
Σπαρτιατῶν καὶ Ἀργείων ἐχθροπραξία, ὣν μετέσχον καὶ οἱ Ἀθη-
ναῖοι ὡς σύμμαχοι τῶν τελευταίων, ποικίλαι δὲ ἐμφύλιοι ἐν
Ἀργεὶ διενέξεις καὶ πολιτικαὶ μεταβολαί, ἀπολήξασαι εἰς τοῦτο,
τῷ 416, ὅτι τριακόσιοι Ἀργεῖοι ἀπῆχθησαν διὰ τῆς βίας ἐπὶ
20 ἄττικῶν πλοίων εἰς διαφόρους νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους.
Κατ' αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἔτος, τὸ 416, συνέβη καὶ ἕτερον πολὺ
τραγικώτερον γεγονός. Οἱ Μήλιοι, οἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύ-
της ἔχον μείνει οὐδέτεροι, προσεκλήθησαν ἤδη ὑπὸ τῶν Ἀθη-
ναίων νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτούς· ἀποποιηθέντες δὲ, ἀντέστησαν
μὲν γενναίως, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς
τὴν διάκρισιν τῶν ἀμειλίχων αὐτῶν ἀντιπάλων, οἵτινες τοὺς μὲν
ἄνδρας ἅπαντας κατέσφαξαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας
ἠνδραποδίσαν, τὰ δὲ κτήματα τῆς νήσου ἐπέτρεψαν εἰς 500 Ἀθη-
ναίους κληροῦχος. Πρὸ πενταετίας ὁμοία εἶχον πράξει πρὸς τοὺς
ἐν Χαλκιδικῇ Σκιωναίους, τοὺς ἐν ἔτει 423, διὰ προτροπῶν τοῦ
Βρασίδου, ἀποστατήσαντας· διότι ὀλίγον μετὰ τὴν Νικίειον εἰρή-
νην, οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἀνακτήσαντες τὴν

πόλιν ἐκείνην, τοὺς μὲν ἡβῶντας ἀπέκτειναν, ἡνδραπόδισαν δὲ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, τὴν δὲ χώραν παρέδωκαν εἰς τοὺς περιλιπομένους Πλαταιεῖς. Καὶ ἐνῷ ἐξωτερικῶς ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει ἀναδεικνυμένη τοσοῦτον ἀγρία πρὸς ὁμογενεῖς, ὁμογλώσσους, ὁμοθρήσκους, ἐσωτερικῶς τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξηχεῖτο.

Ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν, ὅποσον σπουδαῖος καὶ σωτήριος διὰ τὴν πολιτείαν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ ὀστρακισμοῦ θεσμός (σελ. 288 καὶ ἐπίμ.) καὶ ὅποσον συνετὴ αὐτοῦ χρῆσις ἐγένετο ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἐκατονταετηρίδος. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους εἰς οὓς εὕρισκόμεθα, μεταξὺ τοῦ 420 καὶ 416, ἐνεπαίχθη οἰκτρῶς πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ κατὰ τοῦτο τὸ πολίτευμα διότι, ἕνεκα τῆς μεταξὺ Νικίου καὶ Ἀλκιβιάδου ἀκμαζούσης τότε ἐριδος, ἐθεωρήθη εὐλογον ν' ἀποφασίσῃ ὁ δῆμος τίς ἐκ τῶν δύο πρέπει ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς πόλεως· ἀλλ' αἰφνης οἱ ἀρχηγοὶ ἐκατέρων τῶν μερίδων μεταβάλλουσι γνώμην, καὶ ἀντὶ τῆς ψηφοφορήσεως περὶ ἐνὸς τῶν δύο σπουδαίων ἐκείνων ἀντιπάλων, ἐνώνονται καὶ ἐξοστρακίζουσι, διὰ τὸν τύπον μόνον, τὸν δημαγωγὸν Ὑπέρβολον, ἄνθρωπον περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Θουκυδίδης, λαβὼν βραδύτερον ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ, λέγει α' Ὑπέρβολόν τέ τινα τῶν Ἀθηναίων, μοχθηρὸν ἄνθρωπον, ὀστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φόβον, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ αἰσχύνην τῆς πόλεως. β' Ἐκ τούτου δὲ ὁ θεσμός οὗτος τοσοῦτον ἐξηυτελίσθη καὶ τοσοῦτον ἀπέβη καταγέλαστος, ὥστε τοῦ λοιποῦ οὐδέποτε πλέον ἐγένετο αὐτοῦ χρῆσις.

Ἡ δὲ μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων εἰρήνη, καὶ τοι γενομένων ἐν τῷ μεταξὺ, ὡς προείρηται, πολλῶν ἐμμέσων ἐχθροπραξιῶν, δὲν ἐθεωρεῖτο ἐτι διαλυθεῖσα μέχρι τοῦ 416, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ ὀριστικὴ αὐτῆς ῥῆξις ἕνεκα τῶν ἐν Σικελίᾳ πραγμάτων. Ἐν Σικελίᾳ, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Καρχηδονίων (σελ. 504-504), ἐξηκολούθησαν μὲν πρωτεύουσαι τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων αἱ Συρακοῦσαι, ἐξηκολούθησε δὲ ἀρχουσα τῆς μεγάλης ταύ-

της πόλεως ἢ τοῦ Γέλωνος δυναστεία, μέχρις οὗ, περὶ τὸ 466, ἐξώσθη ὁ τελευταῖος τοῦ Γέλωνος ἀδελφός, ὁ Θρασύβουλος, οἱ δὲ Συρακοῦσιοι κατέστησαν ἤδη παρ' αὐτοῖς δημοκρατίαν, καὶ ἐπεχείρησαν νὰ εἰσαγάγωσι τὸ πολίτευμα τοῦτο εἰς ὅλας τὰς Σικελικὰς πόλεις. Δὲν ἔπαυσαν δὲ καὶ ὑπὸ τὸ νέον τοῦτο πολίτευμα προαγόμενοι καὶ, περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος, ἐθαλασσοκράτησαν μὲν περὶ Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν, κατέβαλον δὲ γενικὴν τινα τῶν ἐγγχωρίων Σικελῶν ἐπανάστασιν, ἐταπείνωσαν δὲ τὴν δευτέραν τῆς νήσου πόλιν, τὸν Ἀκράγαντα, καὶ τότε συνέλαβον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἅπασαν τὴν Σικελίαν. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευήματος τούτου ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Λεοντίνων, προϊστάμενοι ἤδη τῆς Δωρικῆς κατὰ τὴν Σικελίαν συμμαχίας, ἔχοντες δὲ σχέσεις καὶ πρὸς τὴν Πελοποννησιακὴν ὁμοσπονδίαν· οἱ δὲ Λεοντῖνοι, ἄποικοι ὄντες τῆς ἐν Σικελίᾳ Νάξου, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Θεοκλέους πάλαι ποτὲ ἰδρυθείσης, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων τῷ 427, ὥστε ἐκτοτε οὗτοι ἤρχισαν περιπλεκόμενοι εἰς τὰ Σικελικὰ πράγματα. Ἀλλὰ, ἐν ἔτει 424 ἐπεισεν ἀπάσας τὰς ἐν Σικελίᾳ Ἑλληνίδας πόλεις νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς ἀλλήλας, ὁ Συρακοῦσιος Ἑρμοκράτης ὁ Ἑρμῶνος, ἀνὴρ ἐφάμιλλος τῶν ἐπιφανεστάτων Ἀθηναίων διὰ τε τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν, καὶ τὴν περὶ τὸν λόγον δεινότητα, καὶ τὴν χρηστότητα τῶν προαιρέσεων. Μετὰ ὀκτὼ ὁμῶς ἔτη ἐξερράγησαν πάλιν ἐχθροπραξίαι μεταξὺ Ἑγεσταίων, καὶ Σελινουντίων, καὶ οἱ μὲν τελευταῖοι ἔλαβον τὴν τῶν Συρακοῦσίων συνδρομὴν, οἱ δὲ πρῶτοι ἐζήτησαν τὴν τῶν Ἀθηναίων βοήθειαν ἐν ἔτει 415.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψει εἰς Σικελίαν καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ πολέμου περιόδου ναυτικὰς τινὰς μοίρας. Ἀλλ' ἤδη ὅτε ἤλθεν αὕτη ἡ περὶ βοήθειας αἵτησις, δὲν ἐγένετο λόγος περὶ μικρᾶς τιнос ἐκστρατείας. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀρπάσας τὸν καιρὸν, πρότεινε ν' ἀποστέλῃ δύναμις ἱκανὴ νὰ κυριεύσῃ τὰς Συρακοῦσας, νὰ κυριαρχήτῃ ἀπάσης τῆς Σικελίας, νὰ ἀρξῇ ἀπάσης τῆς δύσεως. Οἱ συνέτῳτοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ πρὸ πάντων ὁ Νικίας, ἐθεώρουν ἀτοπώτατον νὰ γυμνωθῇ ἡ πόλις τῆς κρατίστης μοίρας τῶν πο-

λατῶν αὐτῆς καὶ τῶν πλοίων, ἐνῶ, ὡς ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους σχέσεων, ἐπικειμένη ἐφαίνετο ἡ τῶν πεντηκονταετῶν σπουδῶν διάλυσις. Ἀλλὰ τίς ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην ὅστις ἐβλέπεν ἐν τῷ ἐπιχειρήματι τούτῳ τὴν πλήρωσιν τῶν θερμότερων αὐτοῦ εὐχῶν ; α βουλόμενος, λέγει ὁ ἱστορικός, τῷ τε Νικίᾳ ἐναντιοῦσθαι . . . καὶ μάλιστα στρατηγήσαι τε ἐπιθυμῶν, καὶ ἐλπίζων Σικελίαν τε δι' αὐτοῦ καὶ Καρχηδόνα λήψεσθαι, καὶ τὰ ἴδια ἅμα εὐτυχήσας χρήμασί τε καὶ δόξῃ ὠφελήσειν. Ὡν γὰρ ἐν ἀξιώματι ὑπὸ τῶν ἀστῶν, ταῖς ἐπιθυμίαις μείζουσιν ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἐχρῆτο ἐς τε τὰς ἰπποτροφίας καὶ τὰς ἄλλας δαπάνας· ὅπερ καὶ καθεῖλεν ὕστερον τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν οὐχ ἥκιστα. » Ὁ Νικίας, ὅστις, ὡς εἰ ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς περιστάσεως πλείοτερον τοῦ συνήθους συνεκινήθη, παρέστησε, δι' ἐπανελημμένων καὶ σπουδαιοτάτων λόγων, τὰς τε δυσχερείας τοῦ ἔργου καὶ ἰδίως τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τὰ ὅποια ἡ ἀποτυχία ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ, διότι, εἶπε, ἀσφαλέντων δέ που (ἡμῶν) ἀξιώχρεω δυνάμει, ταχέειαν τὴν ἐπιχειρήσιν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ ποιήσονται, οἷς πρῶτον μὲν διὰ ζυμφορῶν ἢ ξύμβαισι, καὶ ἐκ τοῦ αἰσχίνους ἢ ἡμῖν, κατ' ἀνάγκην ἐγένετο· ἐπειτα ἐν αὐτῇ ταύτῃ πολλὰ τὰ ἀμφισβητούμενα ἔχομεν. » Ἀλλ' εἰς μάττην ὡς προφήτης ἐλάλησεν· εἰς μάττην τὴν αὐτὴν ἐξέφερον γνώμην οἱ σοφώτεροι τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἰδίως ὁ φιλόσοφος Σωκράτης καὶ ὁ ἀστρονόμος Μέτιον· ὁ Ἀλκιβιάδης, διὰ τοσοῦτον ζωηρῶν χρωμάτων εἰκόνισε τὴν λαμπρότητα τοῦ μελετωμένου ἔργου, διὰ τοσοῦτον εὐπροσώπων ψευδολογιῶν ἐκάλυψεν ἅπαντα τὰ κωλύματα, ὥστε παρέσυρε τοὺς πολλοὺς, οἵτινες, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης, οὔτε τὸ μέγεθος τῆς νήσου ἐγνώριζον, οὔτε τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. Καὶ ὅμως τοιαύτην ἔχοντες τῶν πραγμάτων ἀμάθειαν, αὐτοὶ ἀπεφάσιζον ἤδη περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως ! Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ῥίψωπιν αὐτὴν εἰς τὸ βάραθρον ὅπου μετ' ὀλίγον τὴν ἔρριψαν. Ἡ ἐπὶ τὴν Σικελίαν στρατεία, λόγῳ τῆς ἀφροσύνης αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ ἡμῖν πρὸς τὴν ῥωσικὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ναπολέοντος, τὴν γενομένην ἐνῶ οὗτος εἶχεν εἰς τὰ πλευρά του τὴν βαρυτάτην πλη-

γὴν τοῦ ἀγγλοῖσπανικοῦ πολέμου, ἐχωρίζετο δὲ ἀπὸ τῆς χώρας καθ' ἣς ἐστράτευσε, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν δυσμενῶς διακειμένης Γερμανίας. Τὸ βούλευμα μάλιστα τῶν Ἀθηναίων δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔτι ἀσυνετώτερον· διότι προέκειτο περὶ διαποντίου ἐπιχειρήσεως, εἰς χώραν ἥτις, διὰ τὴν τότε κατάστασιν τῆς ναυτικῆς τέχνης, ἀπείχετο ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν τοῦλάχιστον ὅσον ἡ Ἀμερικὴ ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀτμοῦ.

Ἀποφασισθείσης δὲ τῆς ἐκστρατείας κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 415, ἐγένοντο παρασκευαεὶ μεγάλαι, καὶ, τοῦ θέρους μεσοῦντος ἤδη, ἐξέπλευσεν ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς ἡ λαμπροτάτη καὶ τελειοτάτη δύναμις, ἣν πόλις Ἑλληνίς ποτὲ παρεσκεύασεν. Ὁ στόλος, ἀφοῦ συνεπληρώθη καθ' ὁδὸν εἰς Κέρκυραν, συνέκειτο ἐκ τριήρων 134, ἔφερον ὀπλίτας μὲν 5400, ἐν οἷς 1500 γνησίους Ἀθηναίους πολίτας, φίλους δὲ 1300, καὶ διετέλει ὑπὸ στρατηγούς τρεῖς, τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Λάμαχον καὶ τὸν Νικίαν αὐτὸν, ὅστις ἔδωκε νόον τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ αὐταπαρνήσεως δεῖγμα, ἀναλαβὼν, ἵνα μὴ παρακούσῃ εἰς τὸν νόμον, τὴν ἐκτέλεσιν ἔργου τὸ ὅποιον τοσοῦτον ἀπεδοκίμαζεν. Ἡ ἔξοδος τοῦ στόλου ἐγένετο ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ἣν ἐφιλοτιμήθη νὰ περιγράψῃ πανηγυρικώτατα ὁ μέγας ἱστορικός, καὶ ἣν δὲν βλέπομεν ἀναπροσμενῆν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπῆρχοντο ἵνα στήσωσι τὰ περὶ Εὐρυμέδοντα καὶ περὶ Κύπρον τρόπαια· ὥς ἂν ἡ πόλις, ἔχουσα τὴν προκίσθησιν ὅτι δὲν θέλει ἶδει πλέον τοσοῦτον ἀκραίας τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἠθέλησεν ἐπιστημότερον τοῦ συνήθους νὰ χαιρετίσῃ αὐτὰς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ὁ στόλος διελθὼν διὰ Κερκύρας, ἐπεριώθη ἐκεῖθεν εἰς τὸ Ῥήγιον τῆς Ἰταλίας, καὶ ἔπειτα κατήλθεν εἰς Κιτάνην τῆς Σικελίας, ὅτε αἰφνης κατέφθασεν ἐξ Ἀθηνῶν διαταγὴ προσκαλοῦσα τὸν Ἀλκιβιάδην νὰ ἐπιστρέψῃ ἐνταῦθα ἵνα ἀπολογηθῇ περὶ σπουδαίας κατηγορίας.

Ὁ Ἀλκιβιάδης· κατίσχυε μὲν τοῦ Νικίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν συνετῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, ἀλλὰ ἐκ τούτου δὲν ἔπεται ὅτι ἦτο παντοδύναμος. Ἐξεναντίας εἶχε πολλοὺς τοὺς ἀντιπράττοντας δημαγωγούς, οἵτινες ἐφθόουν τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ

καὶ τὴν δύνάμιν, καὶ ἦσαν τοσούτῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι, ὅσῳ μετ' αὐτῶν συνετάσσοντο ἅπαντες οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, ὅσοι ἐθεώρουν ὀλεθρίαν τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν δίκαιαν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἔτι δὲ πρὶν ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος, εὐρέθησαν αἰφνης, πρωτὰν τινὰ τοῦ Μαΐου μηνός, ἔχοντες περικεκομμένα τὰ πρόσωπα, οἱ πλείστοι Ἑρμαῖ τῆς πόλεως, ἥτοι οἱ μικροὶ τετράγωνοι κίονες οἱ φέροντες μὲν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐγκεκολαμμένην κεφαλὴν, ἰστάμενοι δὲ εἰς τὰς δημοσίας πλατείας, πρὸ τῶν ναῶν καὶ τῶν οἰκιῶν, ὡς κοσμήματα ἅμα ἐπὶ καὶ ὡς προφυλακτῆριοι λίθοι. Ἄρα γε παρεσκευάσαν τοῦτο οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου; Τὸ πρᾶγμα ἔμεινεν ἄδηλον· ἀλλ' οὗτοι ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου, ἵνα ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἀσέβημα, ἀναφέροντες καὶ ἄλλας αὐτοῦ εἰς τὸ θρήσκευμα ὕβρεις, καὶ πρὸς τούτοις κατηγοροῦντες αὐτοῦ ὅτι μελετᾷ τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος. Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἐπιμείνειν νὰ δικασθῇ πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ στόλου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς ἀντιπάλους του, διότι οἱ μέλλοντες νὰ ἐκπλεύσωσι πολῖται, ὄντες εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένοι, ἤθελον ἐπιτύχει τὴν ἀθώωσίν του. Ὅθεν οἱ κατήγοροι διενήργησαν ν' ἀποφασισθῇ ὅτι ὁ μὲν στόλος θέλει ἐκπλεύσει, ἡ δὲ κατηγορία ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναβλήθῃ. Ἀμα ὅμως ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἀλκιβιάδου, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ὧν προΐστατο ὁ δημαγωγὸς Ἀνδροκλῆς, καὶ Θεσσαλὸς ὁ υἱὸς τοῦ Κίμωνος, ἐξηκολούθησαν τὴν ἀνάκρισιν, προεκάλεσαν ποικίλας κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας καὶ ἐπέτυχον νὰ προσκληθῇ εἰς Ἀθήνας ἵνα δώσῃ λόγον. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ὑπήκουσε, καταφυγὼν πρῶτον μὲν εἰς Ἄργος, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην αὐτὴν, ὅπου, μετὰ πλείστης ὀσῆς ἀναιδείας ὁ αἰσχιστος οὗτος προδότης ἐπέμεινε ν' ἀποσταλῇ μὲν εἰς τοὺς Συρακουσίους βοήθεια, νὰ ἐπαναληφθῇ δὲ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πόλεμος διὰ τρόπων ὀλεθρωτάτων εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

Ἐν τῷ μεταξῷ, ἐπειδὴ ὁ Λάμαχος εἶχε πέσει ἐν μάχῃ τινί, ἐξηκολούθησεν ὁ Νικίας μόνος τὸν ἐν Σικελίᾳ πόλεμον μετὰ τινος μὲν νωθρότητος καὶ ὑπερβολικῆς περισκέψεως, εἴαν ἐκ φύσεως εἶχεν ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ὅμως ἐπιτυχῶς ὁπώσων κατ' ἀρχάς, διότι, πολιορ-

κήσας τὰς Συρακούσας, ἔφερεν αὐτὰς εἰς ἐσχατον κίνδυνον. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁμοῦς ἔτος, ἐπελθόντων εἰς βοήθειαν τῶν Συρακουσίων μαχητῶν 3000 ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην Γύλιππον, ἄνδρα οὐδὲν ἥττον τοῦ Νικίου ἐμπειρον, πολὺ δὲ μᾶλλον αὐτοῦ δραστήριον· καὶ πολυμήχανον, τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν μὲν εἰς τὸν Νικίαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 413, ἐπικουρίαν ὑπὸ τὸν Δημοσθένην ἐβδομήκοντα τριήρων καὶ πεντακιςχιλίων ὀπλιτῶν, ἐν οἷς ἦσαν 1200 γνήσιοι Ἀθηναῖοι ἐκ τῶν ἀρίστων πολιτῶν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ κατὰ τῶν Συρακουσίων ἐπίθεσις ἀπέτυχεν· ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων κατεστράφη εἰς τέσσαρας ἀτυχεῖς ναυμαχίας, ὁ δὲ κατὰ ξηρὰν στρατὸς ἐδιάσθη νὰ ὀπισθοδρομήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, καὶ ἐνταῦθα ἐν μέρει μὲν ἐξωλοθρεύθη, ἐν μέρει δὲ ἤχμαλυνε κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 413 ἔτους. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦσαν καὶ οἱ δύο στρατηγοί, τοὺς ὁποίους ὁ μὲν Γύλιππος ἐπρὸςπᾶντι πᾶντι σθένει νὰ διασώσῃ ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὴν θριαμβικὴν εἰς τὴν Σπάρτην ἐπάνοδόν του, ἀλλ' οἱ ἀμελιχοὶ Συρακούσιοι κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Ὁ καλὸς ἀγαθὸς Ἑρμοκράτης ἀντέστη δολοίως ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν, καὶ ὅτε ἐπίσθη ὅτι ματαίως ἀγωνίζεται, παρέσχε τούλάχιστον εἰς τοὺς δύο ἀτυχεῖς ἐκείνους ἡγεμόνας τὸν τρόπον τοῦ νὰ θανατώσωσιν αὐτοὶ ἑαυτούς. Τῶν δὲ ἄλλων αἰχμαλώτων, εἰς 7,000 συμποσούμενων, ἡ τύχη ἀπέβη ἔτι οἰκτροτέρα· διότι ἐμανδρεύθησαν εἰς τὰ λατομεῖα ὅπου μόνον κακοῦργοι συνελθὺς εἰργάζοντο, καὶ ἐνταῦθα πᾶσχοντες τὰ πάνδεινα, ἀπὸ τοῦ καύσωνος τῆς ἡμέρας, ἀπὸ τοῦ ψύχους τῆς νυκτός, ἀπὸ δίψης, ἀπὸ πείνης καὶ ἀπὸ μυρίων ἄλλων ἀνεκδιηγήτων κακουχιῶν, ἀπέθνησκον οἱ ταλαίτωροι ἐκείνοι σωρηδόν, μέχρις οὗ μετὰ παρέλευσιν ἡμερῶν ἐβδομήκοντα, οἱ ἐπιζήσαντες, πλὴν τῶν ἰδίως Ἀθηναίων καὶ τῶν ὀλίγων ἐκ Σικελίας, καὶ ἐξ Ἰταλίας Ἑλλήνων, ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα. Τί δ' ἀπεγίναν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἰταλιῶται καὶ οἱ Σικελιώται, δὲν λέγεται, γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι τινὲς τῶν πρώτων, ἀλλ' ἐυαριθμότατοι, κατώρθωσαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των.

Ἡ πόλις αὕτη ἀπώλεσεν οὕτω τοὺς δύο ἀρίστους αὐτῆς στρατηγοὺς, πολλὰς χιλιάδας ὀπλιτῶν, ἐν οἷς γνήσιοι Ἀθηναῖοι ἦσαν περὶ

τοὺς τρισχίλους, ὑπὲρ τὰς 200 τριήρεις, ἅπαν τὸ ἀποταμίευμα ὅσον εἶχε μὲν σχηματισθῇ ἐκ νέου μετὰ τὴν Νικιειὸν εἰρήνην, συνεποσῶτο δὲ εἰς 3000 τάλαντα, ἥτοι 18,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν, καὶ, τὸ πάντων ἴσως κυριώτερον, ἀπέβαλε τὴν δόξαν ἥν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχεν ὅτι εἶναι κατὰ θάλασσαν ἀκαταγώνιστος· διότι, ὥς εἴπομεν, οἱ Ἀθηναῖοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Συρακουσίων κατεναυμαχήθησαν. Ναὶ μὲν κατεναυμαχήθησαν διότι ἠναγκάσθησαν ν' ἀνταγωνισθῶσιν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ὅπου δὲν ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν περὶ τὰς ναυτικὰς κινήσεις δεξιότητα αὐτῶν· οὐδὲν ἦτον ὅμως κατετροπώθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς καιριώτατα· «κατὰ πάντα γὰρ πάντως νικηθέντες, καὶ οὐδὲν ὀλίγον ἐς οὐδὲν κακοπαθήσαντες, πανωλεθρία δὴ, τὸ λεγόμενον, καὶ πεζὸς καὶ νῆες καὶ οὐδὲν ὅ,τι οὐκ ἀπώλετο αὐτῶν λέγει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ τέλει τῆς ἀμιμήτου εἰκόνας, ἣν ἔγραψε τῆς συμφορᾶς ταύτης εἰς τὸ ἕκτον καὶ τὸ ἑβδόμον τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ βιβλίον. Οὐδέποτε τῷντι ἐποιήθη τι δραματικώτερον, κατανυκτικώτερον καὶ φοβερώτερον τῶν σελίδων αὐτῶν τοῦ ἀριστοτεχνήματος ἐκείνου. Ἡ ἐν Ῥωσίᾳ τῷ 1842 πανωλεθρία τῶν Γάλλων προεκάλεσεν ἀφηγήσεις βεβαίως καταπληκτικὰς, ἀλλ' οὐδεμία ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐνάμιλλος τῆς τοῦ Ἑλληνος τεχνίτου περιγραφῆς· καὶ ὅστις ἀναγνώσῃ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν ἱστορικῶν τῆς τῶν νεωτέρων χρόνων συμφορᾶς, τὸν Γάλλον Θιέρσιον, θέλει ἀναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ τοῦ δαιμονίου Ἀθηναίου τὴν ὑπεροχὴν.

Ἐν τῷ μεταξῷ, ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 443 ἔτους, ὁ πόλεμος ἀπέβη γενικὸς, διότι αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανεληφθήσαν καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι· ἰδίως δὲ ἐνέβαλε πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπως κατὰ τὴν πρώτην τοῦ πολέμου περίοδον, ὁ πελοποννησιακὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἄγιν τὸν Ἀρχιδάμου. Ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ αὕτη δὲν ὁμοίαζε τὰς προηγουμένας, αἵτινες περιωρίζοντο εἰς ὀλιγοήμερον κατάληψιν καὶ δῆψιν τῆς χώρας. Ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἀλκιβιάδου οἱ Πελοποννήσιοι, ὀχυρώσαντες νῦν τὴν Δεκέλειαν, κατέλιπον ἐν αὐτῇ φρουρὰν διαρκῆ, ἥτις παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη, μέχρι δηλαδὴ τῆς ἐντελοῦς

τοῦ πολέμου καταλάβει, λεηλατοῦσα ἀδιαλείπτως τὴν Ἀττικὴν, ἀπάγουσα μυριάδας δούλων, διακόπτουσα τὴν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῆς Εὐβοίας καὶ ἀναγκάζουσα τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν νὰ διατελῇ εἰς κατὰστασιν, οὕτως εἰπεῖν, συνεχοῦς πολιορκίας. Καὶ ἐν τούτοις, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἐβόλεπον τὴν Δεκείλειαν ὀχυρομένην καὶ καταλαμβανομένην, ἐνῷ ἤκουον τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν συγκινουμένην ἵνα ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῶν, ἀντὶ τούτου ἀνακαλέσῃσι τὸν Νικίαν, ἐξέπεμπον ἐξ ἐναντίας εἰς Σικελίαν, πρὸς κοινὴν τοῦ κόσμου ἐκπληξιν, τὸν ὑπὸ τὸν Δημοσθένην ναυτικὸν καὶ πεζικὸν στρατὸν, στεροῦντες οὕτω ἑαυτοὺς τῶν ὑφισταμένων ἐτι προχειρότερων τῆς ἀμύνης πόρων. Ἀλλ' ἐμελλον νὰ τιμωρηθῶσι πικρῶς διὰ τὴν ἐπανειλημμένην ταύτην ἀφροσύνην. Ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός, ἤρχισαν νὰ διὰδίδωνται ἐν Ἀθήναις αἱ πρῶται περὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρίας ἀγγελίαι· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύωσιν εἰς τὸ ἀπαισιον ἄκουσμα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθησαν νὰ πεισθῶσι· τὸ μὲν διότι φυγάδες τινές, διασωθέντες εἰς τὴν πατρίδα, ἐπεβεβαίωσαν τὰ γεγονότα, τὸ δὲ διότι ἀπὸ Σπάρτης καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς ἐπύρχοντο καθ' ἑκάστην ἐπικυρωτικαὶ τοῦ πράγματος εἰδήσεις, τὸ δὲ ἐπὶ τέλους διότι ἤκουον πανταχόθεν ἀσάντας τοὺς Ἕλληνας, τοὺς τε συμμάχους τῆς Σπάρτης καὶ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ὑποτελεῖς, ἐτοιμαζομένους νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Τῷ ὄντι ἡ μὲν Πελοποννησιακὴ ὁμοσπονδία, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὴν ἀπὸ Δεκείλειας θεινοτάτην πίεσιν τῶν Ἀθηναίων, παρεσκεύαζε στόλον 400 τριήρων, μηδὲνα ἤδη ἔχουσα δισταγμὸν, μετὰ τὰ ἐν Σικελίᾳ γενόμενα, ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπὶ τοῦ στοιχείου ἐκείνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἄλλοτε οὗτοι ἐνομίζοντο ἀκαταγώνιστοι. Ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ τῶν κυριωτάτων συμμάχων τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, ἡ Εὐβοία, ἡ Λέσβος, ἡ Χίος, αἱ Ἐρυθραὶ, ἐπεχείρησαν διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, λέγοντες ἑαυτοὺς ἐτοιμοὺς ν' ἀποστατήσωσιν, ἅμα ἐμφανισθῇ εἰς τὸ Αἰγαῖον ὁ πελοποννησιακὸς στόλος. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἀπὸ τοῦ 423, Δαρεῖος Β' ὁ τοῦ Ἀρταξέρξου Α' υἱός,

θεωρήσας ἐπιτηδειοτάτην τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ καθυποβάλλῃ αὐτὴς ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἕλληνας, ἐπεμψεν εἰς Σπάρτην πρέσβεις ἵνα ἀναμιχθῇ εἰς τὸν προκείμενον μέγαν ἀγῶνα. Ἐτι ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ πολέμου περιόδου, οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν εἶχον διστάσει νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀρτάξεξου. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αὗται δὲν ἐτελεσφόρησαν, διὰ τὸν ἐν τῷ μεταξύ ἐπελθόντα θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκείνου καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ γενομένην Νικίειον εἰρήνην. Ἦδη δὲ ἔσπευσαν νὰ παραδεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Δαρείου, καὶ συνωμολόγησαν, ἐν ἔτει 412, πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, τὸν σατράπην Ἰωνίας καὶ Καρίας Τισσαφέρην, δύο ἐπανελημμένες συνθήκας δι' ὧν αὐτοὶ μὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων περσικὴν κυριαρχίαν, ὃ δὲ Τισσαφέρης ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλλῃ τὸν μισθὸν τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου. Αἱ συνθήκαι αὗται, προσιώνισμα ἀπαίσιον τοῦ πῶς ἐνόει τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος ἡ Σπάρτη, ἥτις ἐκήρυττεν ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ταύτης δῆθεν ἀγωνίζεται, αἱ συνθήκαι αὗται οὐ μόνον λαμπρῶς ἐπικυροῦσιν ὅσα πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ ἰδιοτελοῦς καὶ ἀνθελληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς τῶν Λακεδαιμονίων πολιτικῆς, ἀλλ' ἐν ταύτῃ ἀποδεικνύουσι καὶ τὴν ὀλίγην τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐπιτηδειότητα· διότι ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἀμνηχανίαν εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἵνα κατατροπώσωσιν αὐτὴν, οὐδεμίαν εἶχον ἀνάγκην διὰ τοσαύτης θυσίας νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐπικουρίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὅ,τι μόνον ἠδύναντο νὰ φοβηθῶσι ἦτο, μήπως ὁ βασιλεὺς, ἐποτυχῶν ἐν Σπάρτῃ, προσφέρῃ τὰ χρήματα αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις· ἀλλὰ παρεκτός ὅτι ἦτο σφόδρα ἀπίθανον ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχοντο τσιαύτας συνθήκας, τὴν προδοσίαν οὐδέποτε δύναται νὰ δικαιώσῃ ἡ τοῦ ἀντιπάλου ἐνδεχομένη προδοσία. Αἱ συνθήκαι ἄρα ἐκεῖ αἱ ἦσαν ὑπὸ ὅλας τὰς ἐπόψεις αἰσχραὶ, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον προσέθετον νέας πληγὰς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τῶν ἐποίων αἱ δυσχέρειαι ἤξανον προσέτι καὶ διὰ τὴν ἀπὸ Σικελίας προσδοκωμένην νευτικὴν ἐπικουρίαν, καὶ διὰ τὴν ἀκοίμητον κακίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις, μεταβάς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, προσεκάλεσε τὰς

πρώτας κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπαναστάσεις τῶν συμμάχων αὐτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ πρῶτοι ἀποστάντες, οἱ Χίοι καὶ οἱ Ἐρυθραῖοι· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐμμήθησαν αὐτοὺς καὶ οἱ Κλαζομένιοι, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Πελοποννησίων καὶ οἱ Τήιοι, καὶ οἱ Μιλήσιοι, καὶ οἱ Ῥόδιοι.

Ἐν ἰσχυρῇ λοιπὸν τοῦ 412 ἔτους π. χ. ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ἀποβαλοῦσα τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως, στερηθεῖσα ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἰδίαν αὐτῆς γῶραν καὶ βλέπουσα, τοὺς μὲν ὑποτελεῖς στασιάζοντας ἢ ἐτοίμους νὰ στασιάσωσι, τὴν δὲ λοιπὴν Ἑλλάδα παρασκευαζομένην νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῆς, τῇ συμπράξει τοῦ μεγάλου βασιλέως, οὐδεμίαν ἐφαίνετο ἔχουσα ἐλπίδα σωτηρίας. Καὶ ὁμῶς ἀντέστη ἔτι ἐπὶ ὀκτὼ ὅλους ἑναυτοὺς, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ πολλὰ κίς ἀνεδείχθη νικηφόρος. Ἦ πῶς ἀπέτρεψεν ἐπὶ τοσούτον τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καὶ πῶς, μετὰ τοσαύτας συμφοράς, κατώρθωσεν ὅ,τι πρὸ τῶν συμφορῶν δὲν εἶχεν ἐπιτύχει; Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος οὐδεμίαν ἔχει ἐπιρροὴν εἰς τὴν τύχην τῆς πολιτείας· καὶ εἶναι ἀληθές, ὅτι, κατὰ τὰς διαφόρους ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς τῶν ἔθνων περιστάσεις, ὑπῆρξαν ἔθνη ἀκμάσασα καὶ ὑπὸ ἀπόλυτον μοναρχίαν, καὶ ὑπὸ συνταγματικὴν μοναρχίαν, καὶ ὑπὸ δημοκρατίαν. Ἀλλ' ἕκαστον εἶδος τῶν πολιτευμάτων τούτων εἶναι ἐπιδεκτικὸν ἐξαχρειώσεως ἀποκλειούσης πᾶσαν ἐπίδοσιν καὶ ἐπιτυχίαν· τοῦτο δὲ ἰδίως συνέβη εἰς τὸ δημοκρατικὸν τῶν Ἀθηναίων πολίτευμα ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν εὐρισκόμεθα. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐπεκράτησε τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ὁ ὄγκος, ἡ πολιτεία, ἐπειδὴ παρεδόθη εἰς τὴν ἀβουλίαν καὶ εἰς τὴν ἀμάθειαν τῶν πολλῶν, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ νὰ καταντήσῃ ἐκεῖ ὅπου κατήντησεν· ἀποφασίσασα ἄνευ λόγου τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, οὗ ἕνεκα κατεστράφη ἡ Ἀττικὴ καὶ ἐδεκατεύθησαν οἱ πολῖται αὐτῆς· ἀπορρίψασα ἄνευ λόγου τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν Λακεδαιμονίων μετὰ τὸ ἐν Σφακτηρίᾳ πάθημα αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο παθοῦσα τὰ τε περὶ Ἀήλιον καὶ τὰ ἐν Χαλκιδικῇ δυστυχήματα· τελευταίαν ἀποφασίσασα οὐδὲν ἤττον παραλόγως τὴν ὀλεθρίαν ἐκστρα-

τείαν τῆς Σικελίας ἐν ᾗ, «οὐδὲν ὅ,τι οὐκ ἀπώλετο. » Ἀλλὰ ὁ δὴ ἄ-
 ρμος τῶν Ἀθηναίων εἶχε μὲν ἀποπλανηθῆ, δὲν εἶχεν ὅμως ἐτι ἐξα-
 χρειωθῆ τοσοῦτον ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ λάβῃ τὴν συνειδήσιν τῶν
 ἀμαρτημάτων αὐτοῦ, καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ ἐνεργήσῃ τὰ πρὸς ἐπα-
 νόρθωσιν αὐτῶν ἀπαιτούμενα. Ἡ ἀκμὴ τῆς συμφορᾶς ἠνέωξε τοὺς
 ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ εἶδε τοὺς σκοπέλους εἰς οὓς ἐφέρετο, καὶ
 ἐνόησε τί πρέπει νὰ πράξῃ ἵνα σωθῇ· ὅθεν, συνελθὼν ὅπως οὖν ἀπὸ
 τῆς ταραχῆς εἰς ἣν φυσικώτατα ἐνέπεσεν ἕνεκα τῶν περιστοιχισάν-
 των αὐτῶν δεινῶν, ὕψωσε πρῶτόν τινα φραγμὸν, εἰς τὴν ἀπὸ τινος
 χρόνου ὅλως ἀνέξ-ἐλέγκτον οὔσαν ἀρροσύνην αὐτοῦ καὶ ἀνεπιτηδεύ-
 τητα. Συνεκρότησε δηλαδὴ ἐπιτροπὴν ἀνδρῶν δέκα ἐγκρίτων ἐπὶ
 συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ, οὔτινες, καλούμενοι πρόβουλοι, ἔλαβον μόνοι
 τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ δοκιμάζωσι προηγουμένως πᾶσαν εἰς τὴν ἐκ-
 κλησίαν τοῦ δήμου ὑποβλητέαν πρότασιν, ὥστε ἡ ἐκκλησία δὲν
 ἠδύνατο ἤδη νὰ συζητήσῃ εἰμὴ μόνον ὅ,τι προηγουμένως ᾔθελεν
 ὑπὸ τῶν προβούλων ἐγκριθῇ· ἐξαιρέτως δὲ εἰς τοὺς προβούλους ἐ-
 πετράπη νὰ προτείνωσι πάντα τὰ πρὸς τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀ-
 παιτούμενα. Ὅθεν, τῇ ἐπιμελείᾳ αὐτῶν, περιεστάλησαν ἀμέσως
 πάντα τὰ διὰ τὰς τελετάς, τὰς θυσίας, τοὺς ἀγῶνας, ἑξοδα· ἐ-
 νηργήθησαν τὰ δέοντα πρὸς τὴν ἀμεσον κατασκευὴν νέου στόλου
 ὡχυρώθη τὸ Σούνιον ἵνα ἐξασφαλισθῇ τοῦλαχιστον ἡ διὰ θαλάσσης
 μετὰ τῆς Εὐβοίας κοινωνία, ἥτις εἶχε διακοπῇ, ὡς εἶδομεν, διὰ
 ξηρᾶς· ἀνεκλήθησαν πᾶσαι αἱ ἐξωτερικαὶ φρουραὶ, ἐκτὸς τῆς ἐν
 Πύλῳ, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθησαν κατέχοντες τὸ ἀξιόλο-
 γον τοῦτο χωρίον· ἐξεδόθη ἀμνηστία τοῦ ἐγκλήματος τῶν ἐρμολο-
 γιδῶν, καὶ ἀποκατεστάθησαν εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα αὐτῶν
 πάντες οἱ ἕνεκα τούτου ἐξορισθέντες, ὅτοι δὲν συνετάχθησαν ἀνα-
 φανδὸν μετὰ τῶν πολεμίων· ἐπὶ πᾶσι δὲ, ἐπειδὴ διὰ τὴν ὑπὸ τῶν
 Λακεδαιμονίων κατάληψιν τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν γενομένην ἡ ἐπι-
 κειμένην ἐπανάστασιν πολλῶν συμμάχων, οἱ δημόσιοι πόροι ἡλατ-
 τώθησαν καὶ δυσχερῶς εἰσепράττοντο, ἐλήφθη τὸ ἀκόλουθον ἐκ-
 τακτον οἰκονομικὸν μέτρον. Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τοῦ Πελοποννη-
 σιακοῦ πολέμου, εἶχεν, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Περικλέους, ἀποφα-
 σισθῇ, ὅτι ἐκ τοῦ τότε ὑπάρχοντος ἀποταμιεύματος τῶν 6,000

ταλάντων, 1000 τάλαντα θέλουσι χωρισθῇ καὶ μένει ἀθικτά, παρεκτός τῆς μόνης περιστάσεως, καθ' ἣν στόλος τῶν πολεμίων ἤθελεν ἀπειλήσει τὸν Πειραιᾶ· ποιῆ δὲ θανάτου εἶχε ψηφισθῇ κατὰ παντός τοῦ τυχόν προτείναντος· νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα πρὸς ἄλλον τινὰ σκοπόν· καὶ τῷόντι, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέβηλον χεῖρα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο καθ' ὅλα τὰ ἔκτοτε διελθόντα εἴκοσιν ἔτη. Ἦδη ὅμως, εἰ καὶ δὲν ἠπειλείτο ἔτι ὁ Πειραιεύς, τὰ πράγματα εἶχον περιέλθει οὐδὲν ἥττον εἰς τοιαύτην ἀκμὴν, ὥστε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ὁμοθυμαδὸν κατήργησε μὲν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, τὴν ἐπικειμένην κατὰ πάσης περὶ χρήσεως τῶν χρημάτων τούτων προτάσεως, ἐψήφισε δὲ νὰ δαπανηθῶσι τὰ χρήματα εἰς τὴν προκειμένην κατεπείγουσαν χρεῖαν.

Αἱ συνεταὶ αὗται διατάξεις παρήγαγον ἀποτελέσματα σωτήρια, καταπλήξαντα τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἥτις ἐνόμιζεν ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν θέλει ἀνακύψει ἀπὸ τοῦ βαράθρου εἰς ὃ ἐνέπεσεν. Ἐντὺς τοῦ 412 ἔτους 128 τριῖρες ἐξαπεστάλησαν ἐκ διαλεμμάτων εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ἡ ἐπιχειρήσασα ν' ἀποστατήσῃ Λέσβος, ἀνεκτήθη· ἡττήθησαν δὲ περὶ Μίλητον οἱ πολέμοι. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τῶν προβούλων, ἡ σωσταθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ 413, δὲν φαίνεται ἀνανεωθείσα ἐν ἔτει 412· οὐ μόνον διότι ἦτο φύσει ἐκτακτος καὶ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν πολίτευμα δυσσυμβίβαστος, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ πολλοί, οἵτινες ἐν ἀκμῇ τῆς ἀμνηχανίας, ἔτοιμοι ἦσαν εὐτακτεῖν, ὡς λέγει Θουκυδίδης, ἅμα εἶδον τὰ πράγματα διορθωθέντα ὀπωρῶν, δὲν ἠθέλησαν φαίνεται νὰ ἐξακολουθήσωσι φέροντες τὸν χαλινὸν τῶν προβούλων. Ἐν τούτοις, ἡ πόλις ἡδυνήθη μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀνθῇ, ἀλλὰ δὲν ἦτο πιθανόν ὅτι θέλει ἀνθῇ ἐπὶ μακρόν, μάλιστα διὰ τὴν ἑλλειψὶν χρηματικῶν πόρων. Τὸ τελευταῖον ἀποταμίευμα τῶν χιλίων ταλάντων εἶχεν ἐξαντληθῇ, οἱ δὲ νέοι φόροι δυσχερῶς εἰσепράττοντο, ἐνῶ οἱ Πελοποννήσιοι, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Τισσαφέρην συνθήκας, εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των τὸ ἀνεξάντλητον ταμεῖον τοῦ μεγάλου βασιλέως· ὅθεν οἱ ἐπισημότεροι καὶ οἱ εὐπωρότεροι τῶν Ἀθηναίων, ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται σπουδαίως περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ δοθῇ τέλος τι εἰς τὸν πόλεμον, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐπέλθῃ ὀριστικὴ

τις τοῦ πολιτεύματος τροπολογία· ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἐνόσφ' ἐπέκράτουν οἱ δημαγωγοὶ καὶ ὁ ὄχλος, τὰ μὲν δημόσια χρήματα καταδαπανῶντο εἰς δικαστικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς μισθοὺς, εὐλογοὶ δὲ διαπραγματεύσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσι πρὸς τοὺς πολεμίους, οὐδὲ ὁ πόλεμος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐν ἀνάγκῃ συνετῶς διεξιγόμενος. Ταῦτα δὲ ἰδίως διενοοῦντο οἱ τε τριήραρχοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στόλου, ὅς τις κύριον ὀρμητήριον εἶχε κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα τὴν νῆσον Σάμον· διότι οἱ ἄνδρες οὗτοι οὐ μόνον προεκινδύνευον, ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐνδειαν καὶ τὴν κακὴν διαχείρησιν τῶν χρηματικῶν πόρων, κατέβαλλον ἐξ ἰδίων καὶ τὴν πλείστην δαπάνην, ὥστε ἔφερον ὅλον σχεδὸν τὸ βᾶρος τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἴσως τὰ βουλευματα ταῦτα δὲν ἤθελον ἐκτελεσθῇ ἢ ἤθελον ἀναβληθῇ ἐὰν δὲν συνέπιπτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 442, ν' ἀναγκασθῇ ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδόν του.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, τοῦ ὁποίου ἡ πρακτικὴ μεγαλοφυΐα ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἐπέπρωτο, ἕνεκα τῆς ποικίλης κακοηθείας τοῦ χαρakterός του, ν' ἀποβάλῃ τὴν πίστιν ὅλων τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τὰ ὁποῖα ἀλληλοδιαδόχως ὑπηρετήσεν. Ὁ βασιλεὺς Ἅγης εἶχε μισήσει αὐτὸν διότι ἀπεπλάνησε τὴν γυναῖκα του Τιμαίαν· ὠφελούμενος δὲ ἐκ τῆς εὐλόγου ὑπονοίας τὴν ὁποίαν καὶ οἱ ἄλλοι Σπαρτιατᾶται εἶχον πρὸς τὴν προδοτικὴν φύσιν τοῦ ἀνδρός, ὑπονοίας ἥτις ἠῤῥξῃσε μετὰ τὴν περὶ Μίλητον ἦτταν, κατώρθωσε νὰ ἐκδοθῇ διαταγὴ πρὸς τὸν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ναύαρχον τῶν Λακεδαιμονίων Ἀστούχοι νὰ θανατώσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ὁ δὲ, εἰδοποιηθεὶς ἐγκαίρως, κατέφυγε πρὸς τὸν Τισσαφέρνην· καὶ τοῦτον μὲν κατέστησε ψυχρότερον πρὸς τὴν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχίαν, ἐξηγήσας ὅτι ἡ ἐντελής τῶν Ἀθηνῶν ταπεινώσις, καὶ ἡ ἀπόλυτος τῆς Σπάρτης ὑπεροχὴ, δὲν συνέφερεν εἰς τὸ Περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὥφειλε μᾶλλον νὰ διατηρῇ εἰς ἰσορροπίαν καὶ διηνεκῇ ἔριν τὰς δύο ἐκείνας πρωτευσούσας τῆς Ἑλλάδος πολιτείας· εἰς δὲ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων ὑπεσχέθη ὅτι δύναται ὅπως νὰ ἀποσπᾷ τὸν Τισσαφέρνην ἀπὸ τῆς τῶν Σπαρτιατῶν συμμα-

χίας, εὐν ἐπιτύχη ἡ κάθοδος αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας εἰμὴ εὐν μεταρρυθμισθῇ τὸ πολίτευμα εἰς τρόπον ὥστε νὰ οὐδετερωθῇ ἡ ἐνέργεια τῶν δημαγωγῶν οἵτινες εἶχον προκαλέσει τὴν φυγὴν αὐτοῦ. Αἱ προτάσεις αὗται εὗρον, ὡς προείπομεν, τοὺς ἐν Σάμῳ τριπράρχους καὶ ἀξιωματικούς πρὸ καιροῦ καὶ οἰκοθεν εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῶν διατεθειμένους· διότι οὗτοι ἐπόθουν μὲν τὴν κατάργησιν τῆς ἀκολάστου δημοκρατίας, ἐθεώρουν δὲ ἰδίως πολυτιμοτάτην τὴν πρὸς τὸν Τισσαφέρνην συμμαχίαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον συντελέσει οὐ μόνον οἱ κοινοὶ δημαγωγοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρίστων πολιτῶν· παρεκτὸς ὅμως ὅτι ἐν τῇ παρουσίᾳ τῶν πραγμάτων ἀμνηγανίᾳ ἡ πολεμικὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπιτηδειώτης ἡδύνατο ν' ἀποβῇ χρήσιμος, οἱ προνοητικώτεροι τῶν ἀξιωματικῶν ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς ὅτι οὗτος ἡδύνατο καὶ αὐθις ν' ἀπομακρυνθῇ, ἅμα ἐκπληρωθέντων τῶν ἄλλων σπουδαίων τῆς πόλεως συμφερόντων. Ὅθεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 414, ἐπεμψαν εἰς Ἀθήνας τὸν Πείσανδρον καὶ ἄλλους πρέσβεις, ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν μελετηθεῖσαν μεταβολήν· καὶ ὁ δῆμος θεωρῶν ὅτι ἐλπὶς ἄλλη σωτηρίας δὲν ὑπάρχει, ἐνέδωκε, ψηφίσας ὅτι ὁ Πείσανδρος, μετὰ δέκα ἄλλων πολιτῶν, θέλουσιν ἐκπλεύσει ἵνα πράξωσι τὰ δεόντα μετὰ Ἀλκιβιάδου καὶ Τισσαφέρνους. Ὅτε ὅμως ὁ Πείσανδρος ἐπέστρεψεν εἰς τὸν στόλον, δὲν εὗρε τὰ πράγματα ἔχοντα, ὅπως ἐνόμιζεν αὐτὰ ὅτε ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἦγε καὶ ἔφερεν ὅπως ᾔθελε τὸν Τισσαφέρνην, ὅστις, θεωρήσας προτιμότερον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους συνδρομήν, εἰς μὲν τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων προέτεινεν ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας οὗτοι δὲν ἡδύνατο νὰ παραδεχθῶσι, πρὸς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας συνωμολόγησε τρίτην συνθήκην, δι' ἧς ἐπεκύρωσε τὰς προηγουμένας. Τότε ὁ Πείσανδρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεφάσισαν μὴ φροντίζοντες ἡδὲ περὶ Ἀλκιβιάδου, νὰ φέρωσιν οὐδὲν ἡττον εἰς πέρας τὸ περὶ μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος βούλευμα· ἐπὶ δὲ τῷ σκοπῷ τούτῳ, ὁ μὲν Πείσανδρος καὶ πέντε ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου προχειρισθέντων πρέσβεων, ἀπῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ δὲ πέντε ἄλλοι ἀνέλαβον τὴν ἐντὸς τῶν συμμαχιῶν

πόλεων εισαγωγήν τοῦ νέου πολιτικοῦ συστήματος. Ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος ἐπέτυχεν ἐν Ἀθήναις ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφήν τοῦ Πεισάνδρου, ὃ ἐστὶ κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 414· διότι οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ παρασκευάσει τὰ πάντα πρὸς τοῦτο, ἡ δ' ὀχλοκρατία ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἀτυχεστέρα· ὁ μὲν Σπαρτιάτης Δερκυλλίδας εἶχεν ἀποσπάσει μικρὸν πρότερον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν Ἀβυδὸν καὶ τὴν Λάμψακον· τὸ δὲ δεινότερον, ἀπέστησαν καὶ αἱ κατὰ τὴν Εὐβοίαν πόλεις..

Κατὰ δυστυχίαν ἡ πολιτικὴ αὕτη μεταβολὴ δὲν ἐγένετο συνετῶς καὶ μετριοπαθῶς, ὅπως ἐννόουν αὐτὴν οἱ ἐγκριτοὶ ἀξιώματικοὶ τοῦ ἐν Σάμφ στόλου. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐπεθύμουν ἀπλῶς νὰ ἐπανέλθωσι τὰ πράγματα εἰς τὴν ἦσαν κατάστασιν πρὸ τῶν μισθοδοτικῶν διατάξεων τοῦ Περικλέους· δηλαδή νὰ διατηρηθῇ ὁ δημοκρατικὸς χαρακτὴρ τοῦ πολιτεύματος, μὴ ἀφαιρουμένου ἀπὸ οὐδέν· Ἀθηναῖον τοῦ δικαϊώματος τοῦ μετέχειν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀλλὰ νὰ καταργηθῶσιν αἱ μισθοδοτικαὶ διατάξεις, ὥστε ἡ πραγματικὴ τοῦ δικαϊώματος χρῆσις νὰ μὴ γίνηται εἰμὴ ἀπὸ ἐκείνους οἵτινες ἐκ τῆς οἰκείας περιουσίας εἶχον τὸν πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενον καιρὸν, ἡδύναντο δὲ νὰ θεωρηθῶσι διὰ τοῦτο καὶ ὡς παρεσκευασμένοι ὅπως οὖν πρὸς τὴν λυσιτελῇ ἐκπλήρῳσιν τοῦ σπουδαίου αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει συνήθως, ἡ προηγουμένη τῆς ὀχλοκρατίας κατάχρησις προεκάλεσεν ἄλλην ἀντίθετον κατάχρησιν τῆς ἀντιπάλου μερίδος, τῆς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ὅθεν ἡ τε βουλὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου κατελύθησαν· καὶ ἀντικατεστάθη μὲν, ἀντὶ τῆς πρώτης, βουλὴ νέα ἀνδρῶν 400, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ αὐτῆς ἐκανονίσθη εἰς τρόπον μηδεμίαν παρέχοντα εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον ἐγγύησιν. Ὁ δῆμος προεχειρίσατο πέντε μόνον ἄνδρας, κληθέντας προέδρους, οἵτινες ἐπειτα ἐξελέξαντο αὐτογινώμῳς ἐτέρους 95· ὥστε οὕτως ἀπηρτίσθησαν ἑκατὸν· ἐκ δὲ τῶν ἑκατὸν τούτων, ἕκαστος ἐξελέξατο πάλιν τρεῖς, ὥστε οὕτως ἀπηρτίσθησαν οἱ τετρακόσιοι ἄνδρες. Ἡ δὲ νέα αὕτη βουλὴ, περιστοιχισθεῖσα ὑπὸ δορυφόρων, ἀνέλαβεν ἅπασαν τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας·

καὶ ὤφειλε μὲν νὰ συμβουλευῇται ἐνίοτε τοῦλάχιστον ἐκκλησίαν τινὰ, συγκαλιμένην ἐκ πεντακισχιλίων πολιτῶν, τῶν εὐπορωτέρων, δὲν συνεκάλεσεν ὁμοῦς αὐτὴν οὐδ' ἄπαξ, ἐπαμψε πρᾶξεις περὶ εἰρήνης πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἐν γένει ἐπολιτεύθη κατὰ τὸ δοκοῦν.

Ὅτε ἐβθασαν κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον εἰς τὸν ἐν Σάμῳ στόλον αἱ περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος μεταβολῆς ἀγγελίαι, τὰ γενόμενα ἀπεδοκιμάσθησαν ὡς ἄτοπα καὶ ἀσύνετα, οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, ὁδηγούμενοι ἤδη ὑπὸ δύο νέων ἀνδρῶν χρηστῶν, γενναίων καὶ φιλοτίμων, τοῦ Θρασυβούλου καὶ τοῦ Θρασύλλου, ἀπεποιήθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὰ διενεργηθέντα, μετακάλεσαντο τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ διεμήνυσαν εἰς τοὺς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὅτι ἀπαιτοῦσι τὴν παραίτησιν τῶν τετρακοσίων, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν πεντακοσίων βουλῆς καὶ τὴν κατάργησιν μὲν πάσης πολιτικῆς μισθοδοσίας, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον τὴν συγκρότησιν πραγματικῆς ἐκκλησίας συγκαλιμένης ἀφ' ὅλων τῶν πολιτῶν, ὅσοι ἡδύναντο ἐξ ἰδίων νὰ παράσχωσι τὴν πανοπλίαν αὐτῶν, καὶ οἵτινες ὑπελογίζοντο, κατὰ προσεγγισμὸν ἐνωεῖται, οὐχὶ δὲ ἀκριβῶς, εἰς πεντακισχιλίου· ἐπὶ πᾶσι δὲ παρήγγειλαν νὰ παύσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσαι αἱ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους διαπραγματεύσεις. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ διαιρεθῇ πρὸς ἀλλήλους καὶ περιέλθει εἰς ἐμφύλιον πόλεμον· οἱ δ' ἐχθροὶ ὠφελούμενοι ἐκ τούτου ἐγένοντο κύριοι τοῦ πλείστου τῆς Εὐβοίας, ἀφ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι κυρίως ἐπορίζοντο τὰ πρὸς διατροπὴν ἐπιτήδεια· προσέτι πολλαὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν κυβερνήσεων, ἃς οἱ περὶ τὸν Πείσανδρον ἐπεχείρησαν νὰ εἰσαγάγωσιν, ὡς εἶδομεν, καὶ εἰς τὰς συμμαχίδας πόλεις, ἔσπευσαν νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐφαίνετο ἀσφαλεστέρα ἢ ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἡ διατήρησις τῆς ὀλιγαρχίας· ὥστε, διὰ τὴν συνδρομὴν τοσούτων συμφορῶν, καὶ τὴν συνείδησιν ἣν εἶχον ὅτι ἐστερήθησαν ἀδίκως τῶν πολυτιμοτέρων αὐτῶν δικαιωμάτων, οἱ πολῖται, ἀγανακτήσαντες, κατέβαλον προθύμως, περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου τοῦ 411, τὸ τερατώδες οἰκοδόμημα τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐξέσθυσαν τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς προ-

νόμους τοῦ στρατοῦ ἀπαιτήσεις, καὶ ἐψήφισαν τὴν καθόδον τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ὁ Θουκυδίδης, ὁμιλῶν περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος ρυθμίσεως, βεβαιοῖ, ὅτι τότε μάλιστα, καὶ ἰδίως κατ' ἀρχάς, ἅμα γενομένης τῆς μεταβολῆς, ἐπολιτεύθησαν ἄριστα οἱ Ἀθηναῖοι· « μετρία γὰρ ἦ τε ἐς τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς πολλοὺς ξύγκρασις ἐγένετο· καὶ ἐκ πονηρῶν τῶν πραγμάτων γενομένων, τοῦτο πρῶτον ἀνῆνεγκε τὴν πόλιν ». Πρὸ πάντων ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι οὐδεμία ἑκτακτος ἐπῆλθε κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀντίδρασις· τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν κατεδικάσθησαν· καὶ ὡς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ καταδικασθῶσιν ὁ Πείσανδρος, ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ Ὀνομακλῆς καὶ ἄλλοι ἀφοῦ πύτομόλησαν πρὸς τοὺς πολεμίους; Ὁ μόνος θλιβερὸς θάνατος ὁ τότε καταψηφισθεὶς ὑπῆρξεν ὁ τοῦ γηραιοῦ καὶ ἐπιφανοῦς Ἀντιφῶντος, ὅστις, μὴ καταδεχθεὶς νὰ σώσῃ διὰ φυγῆς τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἀπελογήθη μὲν λαμπρότατα, δὲν ἡδυνήθη ὅμως νὰ διαφύγῃ τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἀλλὰ· τί εἶναι αἱ ὀλίγαι αὗται δικαστικαὶ καταδίκαι ἀντιπαραβαλλόμεναι πρὸς τὰς φοβεράς σφαγὰς, εἰς ἃς ἐξετραχηλίσθησαν πολλάκις, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, αἱ θριαμβεύουσαι πολιτικαὶ μερίδες εἰς διαφόρους ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις καὶ μάλιστα εἰς Κέρκυραν; Οὐ μόνον δὲ ἐσωτερικῶς τὸ νέον πολίτευμα ἀνεδείχθη μετριοπαθέστατον, ἀλλὰ καὶ τὰ πολεμικὰ πράγματα θαυμασίως ἠνώρθωτε. Διὰ τῆς ἀποκατασταθείσης μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐν Σάμῳ στρατοῦ ὁμοφροσύνης, διὰ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἰδίως διὰ τῆς δικαίας ἐμπιστοσύνης ἣν ἡ πολιτεία ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς δύο νέους ἡγεμόνας, τὸν Θράσυλλον καὶ τὸν Θρασύβουλον, ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων ἀνεδείχθη ἐπανειλημμένως νικηφόρος· καὶ κατὰ μὲν Ἰούλιον μῆνα τοῦ 411 κατεναυμάχησε τοὺς Πελοποννησίους περὶ Κυνὸς σῆμα, πλησίον τῆς Σηστοῦ, κατὰ δὲ Σεπτέμβριον κατετρόπωσεν αὐτοὺς περὶ τὴν Ἄβυδον.

Ἐκ τῶν δύο τούτων μαχῶν, ἡ μὲν πρώτη εἶναι τὸ τελευταῖον λόγου ἄξιον γεγονός τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἀνα-

φερόμενον, ἡ δὲ τελευταία, τὸ πρῶτον λόγου ἄξιον γεγονός, τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἱστορούμενον. Ὁ Θουκυδίδης, μετὰ τὴν προσηφερθεῖσαν ἀπὸ τῆς πατρίδος ἐξορίαν αὐτοῦ, ἤσυχον λήθη, διατρίβων κυρίως ἐν ᾿Θράκῃ, περὶ τὰ 20 ἔτη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἀθανάτου αὐτοῦ ἔργου. Καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πολέμου, ἀλλ' εἶναι ἄδηλον πότε ἀκριβῶς ἀπέθανεν. Ὁ δ' Ἀθηναῖος ὁμοίως Ξενοφῶν, ὁ γεννηθεὶς τὸ 445 π. Χ. καὶ διατελέσας εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων μαθητῶν τοῦ Σωκράτους, εἶναι ὁ Ἕλληνας, ὅστις, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν Σόλωνα, ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἴσως πλείότερον συνεδύασε τὸν πρακτικὸν μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ βίου· διότι ἀνεδείχθη συνάμα καὶ στρατηγὸς μέγας, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, καὶ συγγραφεὺς ποικιλώτατος. Βεβαίως ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοῦ ἱστορία, τὰ λεγόμενα « Ξενοφῶντος Ἑλληνικά » τὰ περιέχοντα ἐν βιβλίοις ἑπτὰ τὴν ἐξακολουθήσιν τοῦ Θουκυδιδείου ἔργου μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης, δὲν δύναται οὔτε ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν οὗτος προσέθετο, οὔτε ὡς πρὸς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐξετέλεσε τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ, νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπεχείρησε νὰ ἐξιστορήτῃ τὴν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς πάλιν, τὴν ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ τὴν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων· ἐξεπλήρωσε δὲ τὴν προαίρεσιν, μετὰ ἐξαιρέτου εἰλικρινείας καὶ εὐθυδικίας. Ὁ Θουκυδίδης πάλιν ἱστόρησε τὴν πάλιν τὴν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, μεταξὺ ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, μεταξὺ Ἰωνικοῦ καὶ Δωρικοῦ φύλου· καὶ ἐξεκόνισε τὰ ποικίλα πολιτικὰ, κοινωνικὰ καὶ ἀτομικὰ πάθη τὰ ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ προκύψαντα καὶ ἀκμάσαντα μετὰ τέχνης ἀξίας τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Σακεσπέρου, ἅμα δὲ μετὰ θαυμαστῆς πρακτικῆς ἐμπειρίας, καὶ ἀμεροληψίας ὑπερβαίνουσας τῇ ἀληθείᾳ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν. Ὁ δὲ Ξενοφῶν προσέθετο νὰ ἱστορήσῃ μὲν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, νὰ καταδείξῃ δὲ τὴν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ὑπεροχὴν, διότι ἡ ἐκτολασία εἰς ἣν εἶχεν ἐκτραπῇ ὁ ὄχλος ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ ὀλέθρια αὐτῆς ἀποτελέσματα παρέσφον τὸν ἄνδρα, ὡς καὶ πολλοὺς ἄλλους, Ἀθηναίους καὶ Ἑλληνικὰς τῆς ἐποχῆς ταύτης;

εἰς τὸ νὰ προτιμήσῃσι τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα, τοσοῦτῳ μάλ-
λον ὅσῳ τότε ἡ Σπάρτη περιῆλθεν εἰς τὴν ὑπατον αὐτῆς ἀκμῇ. Ἡ
γνώμη αὕτη ἐν τούτοις ἦτο ἐσφαλμένη, ὅχι ὡς πρὸς τὴν κατὰ τῆς
ὀχλοκρατίας δικαίαν καταπορᾶν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἐξαιρετον
προτίμησιν τῆς σπαρτιατικῆς ὀλιγαρχίας. Ὅ,τι ἄριστον παρήγα-
γε, λόγῳ πολιτεύματος, ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἦτο ἡ τῶν Ἀθηναίων
δημοκρατία μέχρι τῶν μέσων τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος· εἰς
αὐτὴν κυρίως ὀφείλονται ἅπαν τὸ μεγαλεῖον καὶ ἅπαντα ἡ χάρις
τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἐνῷ ἡ παρτιατικὴ ὀλιγαρχία οὐ μό-
νον πολιτικὰς ἀρετὰς ἀνέδειξε πολὺ μετρωτέρας, οὐ μόνον περὶ
τὸν λόγον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἐφάνη παντελῶς στεῖρα,
ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς, ἀνεδείχθη, ὡς
θέλομεν ἰδεῖ, πολὺ τῶν Ἀθηναίων ὑποδεστέρα. Ἡ ἐπικρατοῦσα
λοιπὸν ἐν τῇ ἱστορικῇ τοῦ Ξενοφῶντος ἔργῳ ἰδέα εἶναι ἡμαρτη-
μένη, καὶ τούτου ἔνεκα τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι κατ' οὐσίαν πλημ-
μελές· εἶναι δὲ πρὸς τούτοις καὶ περὶ τὴν ἔκθεσιν αὐτῶν τῶν δρα-
ματικωτέρων, αὐτῶν τῶν περιεργωτέρων γεγονότων, ξηρὸν ὁπωσοῦν
καὶ βραχὺ, ὥστε ἐνίοτε νομίζει τις ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐφιλοτιμήθη
νὰ μιμηθῇ τὴν περὶ τὸν λόγον ἐγκράτειαν, ἣν ἐδίδασκεν ἡ ἀνα-
τροφή τῆς θαυμασθείσης ὑπ' αὐτοῦ πολιτείας. Καὶ ὅμως εὐτύχη-
μα μέγα εἶναι ὅτι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς τὰ Ἑλληνικὰ, διὰ τε
τὴν ἑλλειψιν ἄλλων συγχρόνων ἱστοριῶν καὶ διὰ τὴν πρακτικὴν
ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἀτομικὴν τοῦ συγγραφέως χρηστότητα. Ἀλλ'
ἀκολουθήσωμεν ἤδη τὸν νέον τοῦτον ἡμῶν ὁδηγόν.

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ τινι ἔτι χρόνον εὐτυχοῦντες· ἰ-
δίως δὲ, κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 410, ἐνίκησαν, περὶ Κύζικον, νίκην
λαμπρατάτην καθ' ἣν ἀπεδείχθη εἰπερ' ποτὲ ἡ στρατηγικὴ με-
γαλοφύα τοῦ Ἀλκιβιάδου, κατεστράφησαν δὲ ἡ ἡχμαλωτεύθησαν
ἅπαντα τῶν Πελοποννησίων τὰ πλοῖα καὶ ἔπεσε γενναίως μαχό-
μενος αὐτὸς ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος Μίνδαρος. Τὸ μέγε-
θος τῆς συμφορᾶς ἐμαρτύρησεν ἡ περὶ τούτου ἐπιστολὴ τοῦ γραμ-
ματέως τοῦ Μινδάρου, τοῦ Ἰπποκράτους, πρὸς τὰς ἐν Λακεδαίμονι
ἀρχάς, ἣν συνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι καθ' ὁδὸν πεμπομένην, καὶ ἡ-

τις εἶχεν ὡς ἐξῆς. « Ἐρρεῖ τὰ καλὰ Μίνδαρος ἀπέσσουα' πεινῶντι τῶνδρες· ἀπορίομες τί χρη' ὀρην »· ὁ ἐστὶν « ἀπεβάλαμεν ἅπαντα ἡμῶν τὰ πλεονεκτήματα· ὁ Μίνδαρος ἐφρονεῦθ'· οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ πεινῶσιν· ἀποροῦμεν δὲ τί ἔχομεν νὰ πράξωμεν. » Ἡ δ' ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένησε τὸ δυστύχημα τοῦτο εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρξε τοσαύτη, ὥστε οἱ ἔφοροι δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους προτάσεις περὶ εἰρήνης. Τῶν προτάσεων τούτων δὲν μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν· ἀναφέρει ὁμῶς αὐτάς ὁ Διόδωρος, ὅστις, παρὰ Θεοπόμπου πιθανώτατα παραλαβὼν τὸ γεγονός, θεωρεῖται ἀξιόπιστος. Ἦσαν δὲ αἱ προτάσεις τοιαῦται· ἐκότεροι ὀλοῦσιν ἔχει ὅσα κρατοῦσιν· αἱ ἀμοιβαῖαι φρουραὶ θέλουσιν ἀνακληθῆ, ἥ τε δηλαδὴ ἐν Δεκελείᾳ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἡ ἐν Πύλῳ τῶν Ἀθηναίων· θέλει δὲ γίνεαι καὶ τῶν αἰχμαλώτων λύτρωσις, ἀποδιδόμενου ἐνὸς Ἀθηναίου ἀνθ' ἐνὸς Λάκωνος. Ἐπὶ τοῖς ὅροις ταῖς τοῖς συνομολογουμένη ἡ εἰρήνη ἤθελε βεβαίως κολοιδῶσαι πολὺ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀθηναίων κράτος, οἷτινες ἔχοντες ἤδη μόνον ὅσα ἐκράτουν, ἤθελον ἀποβάλλει πάντας τοὺς οὐκ ὀλίγους ἀποστατήσαντας συμμάχους. Ἀλλ' ὁμῶς ἡ φρόνησις ἀπῆλθε τὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων· διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐκόλως ᾔσταντο νὰ κατασκευάσωσι νέον στόλον, διὰ τῶν χρημάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐὰν τυχὸν ἐνικῶντο, δεῖ εἶναι πῶς νὰ ἀποκτήσωσι νέα πλοῖα. Ἡ ἐλπίς τοῦ ν' ἀναρβώσων ὀλόκληρον τὸ ἀρχαῖον κράτος αὐτῶν, ἥτο παντάπασιν ἀπίθανος· ὅτι μόνον ἠδύναντο εὐλόγως τότε νὰ ἐπιθυμήσωσιν ἵνα νὰ κολοιδωθῇ ὅσον ἐνεστὶν ὀλιγώτερον τὸ κράτος τοῦτο· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσιν εἰμὴ μετὰ ἡκκην, καὶ ὅχι βεβαίως μετὰ συμφοράν. Τούτου ἕνεκα ὁ Διόδωρος λέγει, ὅτι οἱ ἐπεικέστατοι τῶν Ἀθηναίων ἔρρεπον ταῖς γνώμας πρὸς τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' οἱ ἐπεικέστατοι τῶν Ἀθηναίων δὲν ἴσχυον πλέον ἐν Ἀθήναις. Τὸ κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 411 π. κρ. σθένος πολίτευμα, ἐτροπολογήθη ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ διὰ τῆς ἀνέου εἰςβόλης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτῶν τῶν πενεστέρων, οἷτινες ἐνισχύθησαν περὶ τὴν πραγματικῶς τῆς ἀξιώσεως αὐτῶν ταύτης, διὰ τῶν νέων τῆς πό-

λως κατορθωμάτων, διὰ τῶν ἐκδουλεύσεων τὰς ὁποίας προσήνεγκον ὑπερετοῦντες ὡς ἐρέται καὶ ναῦται ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τοῦ δικαιώματος ὅπερ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἶχαν λάβει τοῦ μετέχειν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ἐντεῦθεν ἐπλειονοψήφησε πάλιν ὁ ὄχλος ἐν τῇ ὑπάτῳ τῆς πολιτείας συνεδρίῳ· ἐντεῦθεν δὲ ἐφύτρωσαν πάλιν ἐν αὐτῇ οἱ δημαγωγοί, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ οὐδὲν ἥττον τοῦ Κλέωνος διαβήτης Κλεοφῶν, ὅστις, ὑπὸ τῶν αὐτῶν τοῦ προκατόχου ἐκείνου ἀρχῶν οἰστρηλατούμενος, κατέπεισε τὸ πλῆθος ν' ἀπορρίψῃ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις.

Ἐξηκολούθησε λοιπὸν ὁ πόλεμος· καὶ κατ' ἀρχὰς ἡ τύχη δὲν ἐγκατέλιπε τοὺς Ἀθηναίους. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 410 ὁ Ἀλκιβιάδης καταλαβὼν τὴν Χρυσόπολιν, τὸ σημερινὸν ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου Σκούταρι, ἐγένετο κύριος τοῦ Βοσπόρου, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἐξώσθησαν καὶ ἀπὸ τῆς Θάσου. Naὶ μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον τὴν τε Πύλον καὶ τὴν Νίσαιαν. Κατὰ τὸ ἔτος ὅμως 408 ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνέκτησε τὴν Χαλκηδόναν καὶ τὸ Βυζάντιον, ὥστε ἐνθαῤῥυνθεις ἤδη ὑπὸ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων εὐτυχημάτων, ἀπεφάσισε περὶ τὰ μέσα τοῦ 407 νὰ ἐμφανισθῇ τελευταῖον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου δὲν εἶχεν ἔτι ἐπανέλθει, καὶ τοι πρὸ ἐτῶν ἀνακληθεὶς τῆς ἐξορίας αὐτοῦ, καὶ ὅπου ἠξιώθη λαμπρᾶς δεξιώσεως, ἀναγορευθεὶς ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ ἀπάντων, καὶ λαβὼν πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος ναῦς μὲν 100, ὀπλίτας δὲ 1500.

Ἀλλὰ δὲν ἐπέκρωτο οὕτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν νὰ σωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἄλλοτε ἐπρόδωκεν αὐτήν, οὕτε τὰ ὑπὲρ πατρίδος κατορθώματα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅσον μ. γάλα καὶ ἂν ἦσαν, νὰ ἐξευμενίσωσι τὴν εἰμαρμένην, ἥτις δὲν ἀφίνει ἐπὶ τέλους ἀτιμώρητον· οὕτως ἢ ἄλλως τὴν πολιτικὴν κακοήθειαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἰς τὸ δευτέρον τοῦτο μέρος τοῦ πολέμου, ἡ Σπάρτη οὐδένα ἔτι εἶχεν ἀναδείξει ἐξάιρετον ἡγεμόνα παρεκτὸς τοῦ Γυλίππου, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν βλέπομεν ἐκπεμφθέντα εἰς τοὺς περὶ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας διεξαχθέντας ἀγῶνας· ἴσως διότι ἂν ὁ Γύ-

ταλάντων, 1000 τάλαντα θέλουσι χωρισθῇ καὶ μείνῃ ἀδικτα, παρεκτός τῆς μόνης περιστάσεως, καθ' ἣν στόλος τῶν πολεμίων ἤθελεν ἀπειλήσῃ τὸν Περσικῶν ποινὴ δὲ θανάτου εἶχε ψηφισθῇ κατὰ παντός τοῦ τυχόν προτείναντος νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα πρὸς ἄλλον τινὰ σκοπὸν καὶ τῶντι, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέβηλον χεῖρα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο καθ' ὅλα τὰ ἔκτοτε διεληθύντα εἴκοσιν ἔτη. Ἦδη ὅμως, εἰ καὶ δὲν ἠπειλείτο ἔτι ὁ Περσικὸς, τὰ πράγματα εἶχον περιέλθει οὐδὲν ἥττον εἰς τοιαύτην ἀκμὴν, ὥστε ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ὁμοθυμαδὸν κατήργησε μὲν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, τὴν ἐπικειμένην κατὰ πάσης περὶ χρήσεως τῶν χρημάτων τούτων προτάσεως, ἐψήφισε δὲ νὰ δαπανηθῶσι τὰ χρήματα εἰς τὴν προκειμένην κατεπείγουσαν χρεῖαν.

Αἱ συνεταὶ αὗται διατάξεις παρήγαγον ἀποτελέσματα σωτήρια, καταπλήξαντα τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἥτις ἐνόμιζεν ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν θέλει ἀνακύψει ἀπὸ τοῦ βαράθρου εἰς ὃ ἐνέπεσεν. Ἐντὺς τοῦ 412 ἔτους 128 τριῖρες ἐξαπεστάλησαν ἐκ διαλεμμάτων εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἡ ἐπιχειρήσασα ν' ἀποστατήσῃ Λέσβος, ἀνεκτῆθη ἡττήθησαν δὲ περὶ Μίλητον οἱ πολέμιοι. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τῶν προδούλων, ἡ συσταθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ 413, δὲν φαίνεται ἀνανεωθείσα ἐν ἔτει 412 οὐ μόνον διότι ἦτο φύσει ἐκτακτός καὶ πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν πολίτευμα δυσσυμβίβαστος, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ πολλοὶ, οἵτινες ἐν ἀκμῇ τῆς ἀμνηστίας, ἔτοιμοι ἦσαν εὐτακτεῖν, ὡς λέγει Θουκυδίδης, ἅμα εἶδον τὰ πράγματα διορθωθέντα ὀπώσων, δὲν ἠθέλησαν φαίνεται νὰ ἐξακολουθήσωσι φέροντες τὸν χαλινὸν τῶν προδούλων. Ἐν τούτοις, ἡ πόλις ἡδυνήθη μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀνθῇ, ἀλλὰ δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θέλει ἀνθῇ ἐπὶ μακρὸν, μάλιστα διὰ τὴν ἑλλειψιν χρηματικῶν πόρων. Τὸ τελευταῖον ἀποταμίευμα τῶν χιλίων ταλάντων εἶχεν ἐξαντληθῇ, οἱ δὲ νέοι φόροι δυσχερῶς εἰσπράττοντο, ἐνῶ οἱ Πελοποννήσιοι, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Τισσαφέρνην συνθήκας, εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των τὸ ἀνεξάντλητον ταμεῖον τοῦ μεγάλου βασιλέως ὅθεν οἱ ἐπισημότεροι καὶ οἱ εὐπορώτεροι τῶν Ἀθηναίων, ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται σπουδαίως περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ δοθῇ τέλος τι εἰς τὸν πόλεμον, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐπέλθῃ ὀριστικῇ

τις τοῦ πολιτεύματος τροπολογία ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἐνόσῳ ἐπέκρᾳτον οἱ δημαγωγοὶ καὶ ὁ ὄχλος, τὰ μὲν δημόσια χρήματα καταδαπάνωντο εἰς δικαστικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς μισθοὺς, εὖλογοι δὲ διαπραγματεύσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσι πρὸς τοὺς πολέμιους, οὐδὲ ὁ πόλεμος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐν ἀνάγκῃ συνετῶς διεξαγόμενος. Ταῦτα δὲ ἰδίως διεννοοῦντο οἱ τε τριτάρχοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στόλου, ὅς τις κύριον ὀρμητήριον εἶχε κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα τὴν νῆσον Σάμον· διότι οἱ ἄνδρες οὗτοι οὐ μόνον προεκινδύνουν, ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐνδεῖαν καὶ τὴν κακὴν διαχείρησιν τῶν χρηματικῶν πόρων, κατέβαλλον ἐξ ἰδίων καὶ τὴν πλείστην δαπάνην, ὥστε ἔφερον ὅλον σχεδὸν τὸ βάρος τοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἴσως τὰ βουλευματα ταῦτα δὲν ἤθελον ἐκτελεσθῇ ἢ ἤθελον ἀναβληθῇ ἐὰν δὲν συνέπιπτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 442, ν' ἀναγκασθῇ ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδόν του.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, τοῦ ὁποῦ ἡ πρακτικὴ μεγαλοφυΐα ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἐπέπρωτο, ἕνεκα τῆς ποικίλης κακοηθείας τοῦ χαρρακτῆρός του, ν' ἀποβάλλῃ τὴν πίστιν ὅλων τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τὰ ὁποῖα ἀλληλοδιαδόχως ὑπῆρέτησεν. Ὁ βασιλεὺς Ἅγις εἶχε μισήσει αὐτὸν διότι ἀπεπλάνησε τὴν γυναῖκα του Τιμαίαν· ὠφελούμενος δὲ ἐκ τῆς εὐλόγου ὑπονοίας τὴν ὁποίαν καὶ οἱ ἄλλοι Σπαρτιάται εἶχον πρὸς τὴν προδοτικὴν φύσιν τοῦ ἀνδρός, ὑπονοίας ἥτις ἠῤῥξῃσε μετὰ τὴν περὶ Μίλητον ἦτταν, κατώρθωσε νὰ ἐκδοθῇ διαταγὴ πρὸς τὸν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ναύαρχον τῶν Λακεδαιμονίων Ἀστυόχον νὰ θανατώσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην. Ὁ δὲ, εἰδοποιηθεὶς ἐγκαίρως, κατέφυγε πρὸς τὸν Τισσαφέρην καὶ τοῦτον μὲν κατέστησε ψυχρότερον πρὸς τὴν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχίαν, ἐξηγήσας ὅτι ἡ ἐντελής τῶν Ἀθηναίων ταπεινότης, καὶ ἡ ἀπόλυτος τῆς Σπάρτης ὑπεροχὴ, δὲν συνέφερον εἰς τὸ Περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὥφειλε μᾶλλον νὰ διατηρῇ εἰς ἰσορροπίαν καὶ διηνεκὴ ἔριν τὰς δύο ἐκείνας πρωτευούσας τῆς Ἑλλάδος πολιτείας· εἰς δὲ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων ὑπεσχέθη ὅτι δύναται ὅλως νὰ ἀποσκάσῃ τὸν Τισσαφέρην ἀπὸ τῆς τῶν Σπαρτιατῶν συμμα-

χίας, εὖν ἐπιτύχη ἡ καθοδος αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας εἰμὴ εὖν μεταρρύθμισθῇ τὸ πολίτευμα εἰς τρόπον ὥστε νὰ οὐδετερωθῇ ἡ ἐνέργεια τῶν δημαγωγῶν οἵτινες εἶχον προκαλέσει τὴν φυγὴν αὐτοῦ. Αἱ προτάσεις αὗται εὖρον, ὡς προείπομεν, τοὺς ἐν Σάμῳ τριπράρχους καὶ ἀξιωματικούς πρὸ καιροῦ καὶ οἰκοθεν εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῶν διατεθειμένους· διότι οὗτοι ἐπόθουν μὲν τὴν κατάργησιν τῆς ἀκολάστου δημοκρατίας, ἐθεώρουν δὲ ἰδίως πολυτιμοτάτην τὴν πρὸς τὸν Τισσαφέρην συμμαχίαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου εἶχον συντελέσει οὐ μόνον οἱ κοινοὶ δημαγωγοὶ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρίστων πολιτῶν· παρεκτὸς ὅμως ὅτι ἐν τῇ παρουσίᾳ τῶν πραγμάτων ἀμνηγανία ἡ πολεμικὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐπιτηδεύει τῆς ἡδύνατο ν' ἀποβῇ χρήσιμος, οἱ προνοητικώτεροι τῶν ἀξιωματικῶν ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς ὅτι οὗτος ἡδύνατο καὶ αὐθις ν' ἀπομακρυνθῇ, ἅμα ἐκπληρωθέντων τῶν ἄλλων σπουδαίων τῆς πόλεως συμφερόντων. Ὅθεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 441, ἔπεμψαν εἰς Ἀθήνας τὸν Πείσανδρον καὶ ἄλλους πρέσβεις, ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν μελετηθεῖσαν μεταβολὴν· καὶ ὁ δῆμος θεωρῶν ὅτι ἐλπίς ἄλλη σωτηρίας δὲν ὑπάρχει, ἐνέδωκε, ψηφίσας ὅτι ὁ Πείσανδρος, μετὰ δέκα ἄλλων πολιτῶν, θέλουσιν ἐκπλεύσει ἵνα πράξωσι τὰ δέοντα μετὰ Ἀλκιβιάδου καὶ Τισσαφέρνους. Ὅτε ὅμως ὁ Πείσανδρος ἐπέστρεψεν εἰς τὸν στόλον, δὲν εὖρε τὰ πράγματα ἔχοντα, ὅπως ἐνόμιζεν αὐτὰ ὅτε ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἦγε καὶ ἔπρεπεν ὅπως ἤθελε τὸν Τισσαφέρην, ὥστις, θεωρήσας προτιμότερον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους συνδρομὴν, εἰς μὲν τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων προέτεινεν ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας οὗτοι δὲν ἡδύνατο νὰ παραδεχθῶσι, πρὸς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας συνωμολόγησε τρίτην συνθήκην, δι' ἧς ἐπεκύρωσε τὰς προηγουμένας. Τότε ὁ Πείσανδρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεφάσισαν μὴ φροντίζοντες ἤδη περὶ Ἀλκιβιάδου, νὰ φέρωσιν οὐδὲν ἥττον εἰς πέρας τὸ περὶ μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος βούλευμα· ἐπὶ δὲ τῷ σκοπῷ τούτῳ, ὁ μὲν Πείσανδρος καὶ πάντες ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου προχειρισθέντων πρέσβεων, ἀπῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ δὲ πάντες ἄλλοι ἀνέλαβον τὴν ἐντὸς τῶν συμμαχίδων

ποδλων εισαγωγήν τοῦ νέου πολιτικοῦ συστήματος. Ἡ μεταβολή τοῦ πολιτεύματος ἐπέτυχεν ἐν Ἀθήναις ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφήν τοῦ Πεισάνδρου, ὃ ἐστὶ κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 411· διότι οἱ ὅπαδοι αὐτοῦ εἶχον ἐν τῷ μεταξύ παρασκευάσει τὰ πάντα πρὸς τοῦτο, ἡ δ' ὀχλοκρατία ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἀτυχεστέρα· ὁ μὲν Σπαρτιάτης Δερκυλλίδας εἶχεν ἀποσπάσει μικρὸν πρότερον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν Ἀβυδὸν καὶ τὴν Λάμψακον· τὸ δὲ δεινότερον, ἐπέστησαν καὶ αἱ κατὰ τὴν Εὐβοίαν πόλεις..

Κατὰ δυστυχίαν ἡ πολιτικὴ αὕτη μεταβολὴ δὲν ἐγένετο συνετῶς καὶ μετριοπαθῶς, ὅπως ἐννόουν αὐτὴν οἱ ἐγκριτοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐν Σάμφ στόλου. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐπεθύμουν ἀπλῶς νὰ ἐπανέλθωσι τὰ πράγματα εἰς τὴν ἦσαν κατάστασιν πρὸ τῶν μισθοδοτικῶν διατάξεων τοῦ Περικλέους· δηλαδή νὰ διατηρηθῇ ὁ δημοκρατικὸς χαρακτήρ τοῦ πολιτεύματος, μὴ ἀφαιρουμένου ἀπὸ οὐδέν· Ἀθηναῖον τοῦ δικαιώματος τοῦ μετέχειν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀλλὰ νὰ καταργηθῶσιν αἱ μισθοδοτικαὶ διατάξεις, ὥστε ἡ πραγματικὴ τοῦ δικαιώματος χρῆσις νὰ μὴ γίνηται εἰμὴ ἀπὸ ἐκείνους οἵτινες ἐκ τῆς οἰκείας περιουσίας εἶχον τὸν πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενον καιρὸν, ἡδύναντο δὲ νὰ θεωρηθῶσι διὰ τοῦτο καὶ ὡς παρεσκευασμένοι ὅπως οὖν πρὸς τὴν λυσιτελεῖ ἐκπλήρῳσιν τοῦ σπουδαίου αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει συνήθως, ἡ προηγουμένη τῆς ὀχλοκρατίας κατάχρησις προεκάλεσεν ἄλλην ἀντίθετον κατάχρησιν τῆς ἀντιπάλου μερίδος, τῆς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ὅθεν ἦτε βουλὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου κατελύθησαν· καὶ ἀντικατεστάθη μὲν, ἀντὶ τῆς πρώτης, βουλὴ νέα ἀνδρῶν 400, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ αὐτῆς ἐκανονίσθη εἰς τρόπον μηδεμίαν παρέχοντα εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον ἐγγύησιν. Ὁ δῆμος προεχειρίσατο πέντε μόνον ἀνδρας, κληθέντας προέδρους, οἵτινες ἔπειτα ἐξελέξαντο αὐτογνωμῶνως ἐτέρους 95· ὥστε οὕτως ἀπληρτίσθησαν ἑκατὸν· ἐκ δὲ τῶν ἑκατὸν τούτων, ἕκαστος ἐξελέξατο πάλιν τρεῖς, ὥστε οὕτως ἀπληρτίσθησαν οἱ τετρακόσιοι ἄνδρες. Ἢ δὲ νέα αὕτη βουλὴ, περιστοιχισθεῖσα ὑπὸ δορυφόρων, ἀνέλαβεν ἅπασαν τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας·

καὶ ὤφειλε μὲν νὰ συμβουλευῆται ἐνίοτε τοῦλάχιστον ἐκκλησίαν τινὰ, συγκατεμένην ἐκ πεντακισχιλίων πολιτῶν, τῶν εὐπορωτέρων, δὲν συνεκάλεσεν ὁμοῦ αὐτὴν οὐδ' ἄπαξ, ἐπεμψε πρᾶξεις περὶ εἰρήνης πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἐν γένει ἐπολιτεύθη κατὰ τὸ δοκοῦν.

Ὅτε ἔφθασαν κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον εἰς τὸν ἐν Σάμῳ στόλον αἱ περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος μεταβολῆς ἀγγελίαι, τὰ γινόμενα ἀπεδοκιμάσθησαν ὡς ἄτοπα καὶ ἀσύνετα, οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, ὀδηγούμενοι ἤδη ὑπὸ δύο νέων ἀνδρῶν χρηστῶν, γενναίων καὶ φιλοτίμων, τοῦ Θρασυβούλου καὶ τοῦ Θρασύλλου, ἀπεποιήθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὰ διενεργηθέντα, μετακάλεσαντο τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ διεμήνυσαν εἰς τοὺς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὅτι ἀπαιτοῦσι τὴν παραίτησιν τῶν τετρακοσίων, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἀρχαίας τῶν πεντακοσίων βουλῆς καὶ τὴν κατάργησιν μὲν πάσης πολιτικῆς μισθοδοσίας, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον τὴν συγκρότησιν πραγματικῆς ἐκκλησίας συγκατεμένης ἀφ' ὅλων τῶν πολιτῶν, ὅσοι ἡδύναντο ἐξ ἰδίων νὰ παράσχωσι τὴν πανοπλίαν αὐτῶν, καὶ οἵτινες ὑπελογίζοντο, κατὰ προσεγγισμὸν ἐνωεῖται, οὐχὶ δὲ ἀκριβῶς, εἰς πεντακισχιλίους· ἐπὶ πᾶσι δὲ παρήγγειλαν νὰ παύσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσαι αἱ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους διαπραγματεύσεις. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ διαιρεθῆ πρὸς ἀλλήλους καὶ περιέλθει εἰς ἐμφύλιον πόλεμον· οἱ δ' ἐχθροὶ ὠφελούμενοι ἐκ τούτου ἐγένοντο κύριοι τοῦ πλείστου τῆς Εὐβοίας, ἀφ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι κυρίως ἐπορίζοντο τὰ πρὸς διατροφὴν ἐπιτήδεια· προσέτι πολλαὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν κυβερνήσεων, ὥς οἱ περὶ τὸν Πείσανδρον ἐπεχείρησαν νὰ εἰσαγάγωσιν, ὡς εἶδομεν, καὶ εἰς τὰς συμμαχίδας πόλεις, ἔσπευσαν νὰ συνταχθῶσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐφαίνετο ἀσφαλεστέρα ἢ ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἡ διατήρησις τῆς ὀλιγαρχίας· ὥστε, διὰ τὴν συνδρομὴν τούτων συμφορῶν, καὶ τὴν συνείδησιν ἣν εἶχον ὅτι ἐστερήθησαν ἀδίκως τῶν πολυτιμωτέρων αὐτῶν δικαιωμάτων, οἱ πολῖται, ἀγανακτήσαντες, κατέβαλον προθύμως, περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου τοῦ 411, τὸ τερατῶδες οἰκοδόμημα τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐβύβησαν τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς προ-

νέμους τοῦ στρατοῦ ἀπαιτήσεις, καὶ ἐψήφισαν τὴν ἀνάδοδον τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ὁ Θουκυδίδης, ὁμιλῶν περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος ρυθμίσεως, βεβαιοῖ, ὅτι τότε μάλιστα, καὶ ἰδίως κατ' ἀρχάς, ἅμα γενομένης τῆς μεταβολῆς, ἐπολιτεύθησαν ἄριστα οἱ Ἀθηναῖοι· « μετρία γὰρ ἦ τε ἐς τοὺς ὀλίγους καὶ τοὺς πολλοὺς ξύγκρασις ἐγένετο· καὶ ἐκ πονηρῶν τῶν πραγμάτων γενομένων, τοῦτο πρῶτον ἀνένεγκε τὴν πόλιν ». Πρὸ πάντων ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι οὐδεμία ἔκτακτος ἐπῆλθε κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀντίδρασις· τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν κατεδικάσθησαν· καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ καταδικασθῶσιν ὁ Πείσανδρος, ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ Ὀνομακλῆς καὶ ἄλλοι ἀφοῦ νῦτομόλησαν πρὸς τοὺς πολεμίους; Ὁ μόνος θλιβερὸς θάνατος ὁ τότε καταψηφισθεὶς ὑπῆρξεν ὁ τοῦ γηραιοῦ καὶ ἐπιφανοῦς Ἀντιφῶντος, ὅστις, μὴ καταδεχθεὶς νὰ σώσῃ διὰ φυγῆς τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἀπελογήθη μὲν λαμπρότατα, δὲν ἡδυνήθη ὅμως νὰ διαφύγῃ τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἀλλὰ τί εἶναι αἱ ὀλίγαι αὗται δικαστικαὶ καταδίκαι ἀντιπαραβαλλόμεναι πρὸς τὰς φοβεράς σφαγὰς, εἰς ἃς ἐξέτραχλίσθησαν πολλάκις, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, αἱ θριαμβεύουσαι πολιτικαὶ μερίδες εἰς διαφόρους ἄλλας ἐλληνικὰς πόλεις καὶ μάλιστα εἰς Κέρκυραν; Οὐ μόνον δὲ ἐσωτερικῶς τὸ νέον πολίτευμα ἀνεδείχθη μετριοπαθέστατον, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιμικὰ πράγματα θαυμασίως ἠνώρθωσε. Διὰ τῆς ἀποκατασταθείσης μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐν Σάμῳ στρατοῦ ὁμοφροσύνης, διὰ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἰδίως διὰ τῆς δικαίας ἐμπιστοσύνης ἣν ἡ πολιτεία ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς δύο νέους ἡγεμόνας, τὸν Θράσυλλον καὶ τὸν Θρασύβουλον, ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων ἀνεδείχθη ἐπανελημμένως νικηφόρος· καὶ κατὰ μὲν Ἰούλιον μῆνα τοῦ 411 κατεναυμάχησε τοὺς Πελοποννησίους περὶ Κυνὸς σῆμα, πλησίον τῆς Σηστοῦ, κατὰ δὲ Σεπτέμβριον κατετρόπωσεν αὐτοὺς περὶ τὴν Ἀβυδὸν.

Ἐκ τῶν δύο τούτων μαχῶν, ἡ μὲν πρώτη εἶναι τὸ τελευταῖον λόγου ἄξιον γεγονός τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου ἀνα-

φερόμενον, ἡ δὲ τελευταία, τὸ πρῶτον λόγου ἄξιον γεγονός, τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἱστορούμενον. Ὁ Θουκυδίδης, μετὰ τὴν προκναφερθεῖσαν ἀπὸ τῆς πατρίδος ἐξορίαν αὐτοῦ, ἡσυχολήθη, διατρίβων κυρίως ἐν Ὀράκῃ, περὶ τὰ 20 ἔτη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἀθνήατου αὐτοῦ ἔργου. Καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πολέμου, ἀλλ' εἶναι ἄδηλον πότε ἀκριβῶς ἀπέθανεν. Ὁ δ' Ἀθηναῖος ὁμοίως Ξενοφῶν, ὁ γεννηθεὶς τὸ 445 π. Χ. καὶ διατελέσας εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων μαθητῶν τοῦ Σωκράτους, εἶναι ὁ Ἕλλην, ὅστις, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν Σόλωνα, ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἴσως πλειότερον συνεδύασε τὸν πρακτικὸν μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ βίου· διότι ἀνεδείχθη συνάμα καὶ στρατηγὸς μέγας, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, καὶ συγγραφεὺς ποικιλιώτατος. Βεβαίως ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοῦ ἱστορία, τὰ λεγόμενα « Ξενοφῶντος Ἑλληνικά » τὰ περιέχοντα ἐν βιβλίοις ἑπτὰ τὴν ἐξακολουθήσιν τοῦ Θουκυδιδείου ἔργου μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης, δὲν δύναται οὔτε ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν θν οὗτος προέθετο, οὔτε ὡς πρὸς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐξετέλεσε τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ, νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπεχείρησε νὰ ἐξιστορήσῃ τὴν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς πάλην, τὴν ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ τὴν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων· ἐξεπλήρωσε δὲ τὴν προαίρεσιν, μετὰ ἐξαιρέτου εἰλικρινείας καὶ εὐθυδικίας. Ὁ Θουκυδίδης πάλιν ἱστορήσας τὴν πάλην τὴν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, μετὰ ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, μετὰ Ἰωνικοῦ καὶ Δωρικοῦ φύλου· καὶ ἐξεκόνισε τὰ ποικίλα πολιτικά, κοινωνικά καὶ ἀτομικά πάθη τὰ ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ προκύψαντα καὶ ἀκμάσαντα μετὰ τέχνης ἀξίας τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Σαχеспήρου, ἅμα δὲ μετὰ θαυμαστῆς πρακτικῆς ἐμπειρίας, καὶ ἀμεροληψίας ὑπερβαινούσης τῇ ἀληθείᾳ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν. Ὁ δὲ Ξενοφῶν προέθετο νὰ ἱστορήσῃ μὲν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, νὰ καταδείξῃ δὲ τὴν τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ὑπεροχὴν, διότι ἡ ἀκολασία εἰς ἣν εἶχεν ἐκτραπῇ ὁ ὄχλος ἐν Ἀθῆναις καὶ τὰ ὀλέθρια αὐτῆς ἀποτελέσματα παρέσυρον τὸν ἄνδρα, ὡς καὶ πολλοὺς ἄλλους Ἀθηναίους καὶ Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ταύτης,

εις τὸ νὰ προτιμῇσιν τὸ σπαρτιατικὸν πολίτευμα, τοσούτῳ μάλ-
λον ὅσῳ τότε ἡ Σπάρτη περιβλήθεν εἰς τὴν ὑπατον αὐτῆς ἀκμὴν. Ἡ
γνώμη αὕτη ἐν τούτοις ἦτο ἐσφαλμένη, ὅχι ὥς πρὸς τὴν κατὰ τῆς
ὀχλοκρατίας δικαίαν καταφορὰν, ἀλλὰ ὥς πρὸς τὴν ἐξαιρετον
προτίμησιν τῆς σπαρτιατικῆς ὀλιγαρχίας. Ὅ,τι ἄριστον παρήγα-
γε, λόγῳ πολιτεύματος, ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἦτο ἡ τῶν Ἀθηναίων
δημοκρατία μέχρι τῶν μέσων τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος· εἰς
αὐτὴν κυρίως ὀφείλονται ἅπαν τὸ μεγαλεῖον καὶ ἅπαντα ἡ χάρις
τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἐνῷ ἡ σπαρτιατικὴ ὀλιγαρχία οὐ μό-
νον πολιτικὰς ἀρετὰς ἀνέδειξε πολὺ μετριωτέρας, οὐ μόνον περὶ
τὸν λόγον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἐφάνη παντελῶς στεῖρα,
ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς, ἀνεδείχθη, ὥς
θέλομεν ἰδεῖ, πολὺ τῶν Ἀθηναίων ὑποδεεστέρα. Ἡ ἐπικρατοῦσα
λοιπὸν ἐν τῷ ἱστορικῷ τοῦ Ξενοφῶντος ἔργῳ ἰδέα εἶναι ἡμαρτη-
μένη, καὶ τούτου ἕνεκα τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι κατ' οὐσίαν πλημ-
μελές· εἶναι δὲ πρὸς τούτοις καὶ περὶ τὴν ἐκθεσιν αὐτῶν τῶν δρα-
ματικωτέρων, αὐτῶν τῶν περιεργωτέρων γεγονότων, ξηρὸν ὅπως οὖν
καὶ βραχὺ, ὥστε ἐνίοτε νομίζει τις ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐφιλοτιμήθη
νὰ μιμηθῇ τὴν περὶ τὸν λόγον ἐγκράτειαν, ἣν ἐδίδασκεν ἡ ἀνα-
τροφή τῆς θαυμασθείσης ὑπ' αὐτοῦ πολιτείας. Καὶ ὁμως εὐτύχη-
μα μέγα εἶναι ὅτι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς τὰ Ἑλληνικά, διὰ τε
τὴν ἔλλειψιν ἄλλων συγχρόνων ἱστοριῶν καὶ διὰ τὴν πρακτικὴν
ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἀτομικὴν τοῦ συγγραφέως χρηστότητα. Ἀλλ'
ἀκολουθήσωμεν ἤδη τὸν νέον τοῦτον ἡμῶν ὁδόν.

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ τινι ἔτι χρόνον εὐτυχοῦντες· ἰ-
δίως δὲ, κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 410, ἐνίκησαν, περὶ Κύζικον, νίκην
λαμπρατάτην καθ' ἣν ἀπεδείχθη εἴπερ ποτὲ ἡ στρατηγικὴ με-
γαλοφυΐα τοῦ Ἀλκιβιάδου, κατεστράφησαν δὲ ἡ ἡχμαλωτεύθησαν
ἅπαντα τῶν Πελοποννησίων τὰ πλοῖα καὶ ἔπεσε γενναίως μαχό-
μενος αὐτὸς ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος Μίνδαρος. Τὸ μέγε-
θος τῆς συμφορᾶς ἐμαρτύρησεν ἡ περὶ τούτου ἐπιστολὴ τοῦ γραμ-
ματέως τοῦ Μινδάρου, τοῦ Ἰπποκράτους, πρὸς τὰς ἐν Λακεδαιμόνι
ἀρχάς, ἣν συνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι καθ' ὁδὸν πεμπομένην, καὶ ἥ-

τις εἶχεν ὡς ἐξῆς. « Ἐρρεῖ τὰ καλὰ Μίνδαρος ἀπέσσυα· πεινῶντι τῶνδρες· ἀπορίομες τί χρὴ δρῆν »· ὁ ἐστὶν « ἀπεβάλομεν ἅπαντα ἡμῶν τὰ πλεονεκτήματα· ὁ Μίνδαρος ἐφρονεύθη· οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ πεινῶσιν· ἀποροῦμεν δὲ τί ἔχομεν νὰ πράξωμεν. » Ἡ δ' ἐν-τύπωσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένησε τὸ δυστύχημα τοῦτο εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρξε τοσαύτη, ὥστε οἱ ἔμποροι δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους προτάσεις περὶ εἰρήνης. Τῶν προτάσεων τούτων δὲν μνημονεύει ὁ Ξενοφῶν· ἀναφέρει ὅμως αὐτὰς ὁ Διόδωρος, ὅστις, παρὰ Θεοπόμπου πιθανώτατα παραλαβὼν τὸ γεγονός, θεωρεῖται ἀξιώπιστος. Ἦσαν δὲ αἱ προτάσεις τοιαῦται· ἐκάτεροι θέλουσιν ἔχει ὅσα κρατοῦσιν· αἱ ἀμοιβαῖαι φρουραὶ θέλουσιν ἀνακληθῆ, ἥ τε δηλαδὴ ἐν Δεκελείᾳ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἡ ἐν Πύλῳ τῶν Ἀθηναίων· θέλει δὲ γίνεαι καὶ τῶν αἰχμαλώτων λύτρωσις, ἀποδιδομένου ἐνὸς Ἀθηναίου ἀνθ' ἐνὸς Λάκωνος. Ἐπὶ τοῖς ὅροις τούτοις συνομολογουμένη ἡ εἰρήνη ἤθελε βεβαίως κολοβώσῃ πολὺ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀθηναίων κράτος, οἷτινες ἔχοντες ἤδη μόνον ὅσα ἐκράτουν, ἤθελον ἀποβάλλει πάντας τοὺς οὐκ ὀλίγους ἀποστατήσαντας συμμάχους. Ἀλλ' ὅμως ἡ φρόνησις ἀπῆτει τὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων· διότι οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐκόλως ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσι νέον στόλον, διὰ τῶν χρημάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐάν τυχὸν ἐνικῶντο, δὲν εἶχον πῶς νὰ ἀποκτήσωσι νέα πλοῖα. Ἡ ἐλπίς τοῦ ν' ἀνορθώσωσιν ὀλόκληρον τὸ ἀρχαῖον κράτος αὐτῶν, ἦτο παντάπασιν ἀπίθανος· ὅ,τι μόνον ἠδύναντο εὐλόγως τότε νὰ ἐπιθυμήσωσιν ἦτο νὰ κολοβωθῇ ὅσον ἔνεστιν ὀλιγώτερον τὸ κράτος τοῦτο· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀποτελέσμα, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσιν εἰμὴ μετὰ νίκην, καὶ ὅχι βεβαίως μετὰ συμφοράν. Τούτου ἕνεκα ὁ Διόδωρος λέγει, ὅτι οἱ ἐπεικέστατοι τῶν Ἀθηναίων ἔρρεπον ταῖς γνώμαις πρὸς τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' οἱ ἐπεικέστατοι τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔσχυον πλέον ἐν Ἀθήναις. Τὸ κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 411 ψηφισθὲν πολίτευμα, ἐτροπολογήθη ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ διὰ τῆς ἐκ νέου εἰσβολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτῶν τῶν πενεστέρων, οἷτινες ἐνισχύθησαν περὶ τὴν πραγματάωσιν τῆς ἀξιώσεως αὐτῶν ταύτης, διὰ τῶν νέων τῆς πό-

λαώς κατορθωμάτων, διὰ τῶν ἐκδουλεύσεων τὰς ὑποίας προσήνεγκον ὑπερετούντες ὡς ἐρέται καὶ ναῦται ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τοῦ δικαιώματος ὅπερ ἐπὶ τοσούτον χρόνον εἶχαν λάβει τοῦ μετέχειν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ἐντεῦθεν ἐπλειονοφήρησε πάλιν ὁ ὄχλος ἐν τῇ ὑπάτῳ τῆς πολιτείας συνεδρίῳ ἐντεῦθεν δὲ ἐφύτρωσαν πάλιν ἐν αὐτῷ οἱ δημαγωγοί, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ οὐδὲν ἥττον τοῦ Κλέωνος διαβήτης Κλεοφῶν, ὅστις, ὑπὸ τῶν αὐτῶν τοῦ προκατόχου ἐκείνου ἀρχῶν οἰστροηλατούμενος, κατέπεισε τὸ πλῆθος ν' ἀπορρίψῃ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις.

Ἐξηκολούθησε λοιπὸν ὁ πόλεμος καὶ κατ' ἀρχάς ἡ τύχη δὲν ἐγκατέλιπε τοὺς Ἀθηναίους. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 410 ὁ Ἀλκιβιάδης καταλαβὼν τὴν Χρυσόπολιν, τὸ σημερινὸν ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου Σκούταρι, ἐγένετο κύριος τοῦ Βοσπόρου, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἐξώσθησαν καὶ ἀπὸ τῆς Θάσου. Ναὶ μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβαλον τὴν τε Πύλον καὶ τὴν Νίσαιαν. Κατὰ τὸ ἔτος ὅμως 408 ὁ Ἀλκιβιάδης ἀνέκτισε τὴν Χαλκηδόνα καὶ τὸ Βυζάντιον, ὥστε ἐνθάρρυνθεις ἤδη ὑπὸ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων εὐτυχημάτων, ἀπεφάσισε περὶ τὰ μέσα τοῦ 407 νὰ ἐμφανισθῇ τελευταῖον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου δὲν εἶχεν ἔτι ἐπανέλθει, καὶ τοι πρὸ ἐτῶν ἀνακληθείσης τῆς ἐξορίας αὐτοῦ, καὶ ὅπου ἡξιώθη λαμπρᾶς δεξιώσεως, ἀναγορευθεὶς ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ ἀπάντων, καὶ λαβὼν πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος ναῦς μὲν 400, ὀπλίτας δὲ 1500.

Ἀλλὰ δὲν ἐπέκρωτο οὔτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν νὰ σωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἄλλοτε ἐπρόδωκεν αὐτὴν, οὔτε τὰ ὑπὲρ πατρίδος κατορθώματα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅσον μ. γάλα καὶ ἂν ἦσαν, νὰ ἐξευμενίσωσι τὴν εἰμαρμένην, ἣτις δὲν ἀφίνει ἐπὶ τέλους ἀτιμώρητον οὕτως ἢ ἄλλως τὴν πολιτικὴν κακοήθειαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος τοῦ πολέμου, ἡ Σπάρτη οὐδένα ἔτι εἶχεν ἀναδείξει ἐξαίρετον ἡγεμόνα παρεκτὸς τοῦ Γυλίππου, τὸν ὅποιον ὅμως δὲν βλέπομεν ἐκπεμφθέντα εἰς τοὺς περὶ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας διεξαχθέντας ἀγῶνας· ἴσως διότι ἂν ὁ Γύ-

λιππος κατώρθου ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅ,τι εἶχε κατορθώσει ἐν Σικελίᾳ, τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ᾔθελεν ἀποβῆ μεγαλῆτερον παρ' ὅτι συνέφερεν εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς πατρίδος του.

Κατὰ δεκέμβριον ὁμοῦ τοῦ 408 ἢ ἰανουάριον τοῦ 407 ἐξήθασεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας νέος τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος, ὁ Λύσανδρος. Ὁ Λύσανδρος ἐγεννήθη ἐκ γονέων πενήτων καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων μοθάκων ἢ μοθόνων, ἥτοι τῶν νέων ἐκείνων οἵτινες, διὰ μόνης τῆς συνδρομῆς πλουσιωτέρων ἀνθρώπων, ἠδύνατο νὰ συντελῶσιν εἰς τὰ συσσίτια καὶ νὰ μετέχωσι τῆς κοινῆς στρατιωτικῆς ἀνατροφῆς. Ἀλλ' ὁμοῦ ὁ οἶκος αὐτοῦ, καὶ τοὶ πένης, ἦτο ἐκ τῶν ἐντιμωτέρων τῆς Σπάρτης· βεβαιοῦσι μάλιστα ὅτι ὑπῆγετο εἰς τὸ γένος τῶν Ἡρακλειδῶν, εἰ καὶ μὴ ὦν στενὸς τῶν βασιλέων συγγενής. Πρὸ πάντων ὁμοῦ ἔλαβεν ὁ ἀνὴρ ἐξαίρετα παρὰ τῆς φύσεως προτερήματα· ἀναδειχθεὶς οὐ μόνον στρατηγὸς ἔμπειρος, ἀλλὰ καὶ ἐπιτηδεύτατος περὶ πᾶσαν πολιτικὴν μηχανὴν καὶ ἰδίως περὶ τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν πολιτικῶν μερίδων. Πρὸς δὲ τούτοις ἦτο χρημάτων καὶ πάσης ὑλικῆς ἡδονῆς κρείττων, ἀρκούμενος εἰς τὴν πενίαν ἐν ᾗ ἐγεννήθη, ὅπερ εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον ἀξιοθαύμαστον ὅσω ἔλαβε πλεονέκτημα ἰσως παντὸς ἄλλου Ἑλλήνος εὐκαιρίας τοῦ νὰ πλουτήσῃ. Δυστυχῶς δὲν ἦτο κατὰ τοῦτο μόνον γνήσιος Σπαρτιάτης, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδένα τρόπον ἐθεώρει ἄτοπον πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων, ὅσα ἠδύνατο νὰ ὑπηρετήσῃσιν εἴτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φιλοτιμίαν εἴτε τὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἰδιοτέλειαν· ἀπειδῶς καὶ ἀδυσωπῆτως ἐπὶ τούτῳ μεταχειριζόμενος παντὸς εἶδους κακουργήματα, τὰ τε ἀγριωτέρα καὶ τὰ πονηρότερα, τὴν τε σφαγὴν καὶ τὸν φόνον, τὴν τε ἀπάτην καὶ τὴν ἐπιπορκίαν. Ἡ δὲ περὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐξὶς αὐτοῦ ἦτο τοιαύτη, ὥστε βεβαιοῦσιν, ὅτι καὶ εἰς ἀξίωμα αὐτὴν ἀνήγαγεν, εἰπὼν ὅτι δέον τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἀνδράς ἥρκοις ἐξαπατᾶν· οὐδὲ θέλομεν σφάλει περὶ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ ἐπιφέροντες ὅτι καθ' ὅλα σχεδὸν ἦτο τὸ ἀντίθετον τοῦ Βρασιδου. Ὁ Βρασίδης μετεχειρίζετο τὴν ἰδίαν μεγαλοφυίαν εἰς ὑπηρεσίαν τῆς Σπάρτης, καὶ τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ κοινοῦ ἑλληνικοῦ συμφέροντος· τούτου ἕνεκα εἶπο-

μεν ὅτι ὁ Βρασιίδας ἦτο ἀνὴρ πανελλήνιος. Ὁ Λύσανδρος, ἐξεναντίας, μετεχειρίζετο τὴν δύναμιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ ἰδιοτελοῦς συμφέροντος τῆς Σπάρτης· τούτου ἕνεκα εἵπομεν ὅτι ὁ Λύσανδρος ἦτο γνήσιον τῆς Σπάρτης τέκνον, παρεκτός ὅτι ἔπειτα ἤθελε νὰ ὑποβάλλῃ τὴν δύναμιν αὐτὴν τῆς Σπάρτης εἰς ὑπηρεσίαν τῆς ἰδίας μεγαλοφυΐας. Καὶ ἡ φιλοδοξία αὕτη ἦτο τοσοῦτον μᾶλλον φοβερά, ὅσον συνεδυάζετο μετὰ παραδόξου περὶ τὴν δίαίταν ὀλιγαρχείας. Οὐδὲν τῶντι ὑπάρχει ἐπικινδυνότερον ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτο τῆς φιλάρχου σωροσύνης. Ὁ φιλοχρήματος καὶ φιλήδονος ἄνθρωπος, ὅσω μέγας καὶ ἂν ἀναδειχθῇ, ἔχει πάντοτε τι κοινὸν πρὸς τὸν πολὺν ὄχλον, αὐτὴν τὴν τοσοῦτον συνήθη εἰς πάντα ἄνθρωπον ῥοπὴν πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν· διὸ οὐσιωδῶς πολλάκις ἐλαττοῦται ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας του· ἐνῷ αἱ ἄτρωτοι φύσεις οἷα ἦτο ἡ τοῦ Λυσάνδρου, καθὼ περιβάλλουσαι τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτῶν δι' ὑπερανθρώπου τινὸς ιδιότητος, ἀποθαίνουσι πολὺ ἐκείνων καταπληκτικώτεροι. Διὰ τοῦτο ὁ Λύσανδρος, καὶ τοι μὴ ὦν μεγαλοφύεστερος τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἔσχυσεν ὅμως πολὺ τούτου πλειότερον καὶ παρ' Ἀσιανοῖς καὶ παρ' Ἑλλήσιν· ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ δὲν ὑπεχώρησεν εἰμὴ εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς πατρίδος του, ἦτις, ἀφοῦ ὠρελήθη ἀπὸ τῶν προτερημάτων τοῦ ἀνδρός, εἰς τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις εἰς ἃς περιῆλθε κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη, εὗρεν ἐπὶ τέλους τὸν τρόπον νὰ οὐδετερώσῃ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ.

Τριούτος ἦτο ὁ ἀνὴρ πρὸς ὃν εἶχον ἤδη ν' ἀνταγωνισθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀνὴρ ὅλως διάφορος τοῦ Ἀστυόχου, καὶ τοῦ Μινδάρου, καὶ τοῦ Πασιππίδου, καὶ τοῦ Κρατησιππίδου, καὶ τῶν ἄλλων μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης προχειρισθέντων ναυάρχων. Προέκυψε δ' ἐνταῦθα τότε καὶ ἕτερος δεινὸς ἀντίπαλος, διότι περὶ τοὺς χρόνους τούτους Πέρσης ἡγεμῶν τῶν δυτικῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν προεχειρίσθη ὁ νεώτερος τοῦ Δαρείου υἱὸς Κύρος, ὅστις, μελετῶν ν' ἀρπάσῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τὴν βασιλείαν ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἀρταξέρξου καὶ ἔχων πρὸς τοῦτο χρεῖαν Ἑλλήνων μισθοφόρων, δὲν ἐμμελήθη τὴν ἐκ διαλειμμάτων παλιμβούλον πολιτικὴν τοῦ Τισσαφέρνης, ἀλλ' ἐ-

νόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ὑποστηρίξῃ πάσῃ δυνάμει τοὺς Σπαρτιάτας· ὁ δὲ Λύσανδρος, ὅστις ἅμα διορισθεὶς ἦλθεν εἰς Ἐφεσον καὶ ἐκείθεν ἀνέβη εἰς Σάρδεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα, ἐνίσχυσεν ἔτι μᾶλλον τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἐκείνην διὰ πολιτεύματος ἐπιτηδεύεσθαι· διότι, παρακαθίσας εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Κύρου, ὅτε οὗτος μετὰ τὸ βδεῖπνον προπίνων αὐτῷ ἠρώτησε, τί ἀρσέντερον δύναται νὰ πράξῃ δι' αὐτόν, ὁ Λύσανδρος ἀπεκρίθη, νὰ αἰξήσῃ τὸν ἡμερήσιον μισθὸν τῶν ναυτῶν τοῦ στόλου τῶν Λακεδαιμονίων ἀπὸ 3 ὀβολῶν εἰς 4· ὥστε Κύρος, ὅστις κρίνων τὸν ἄνδρα ἀπὸ τοὺς προφηθέντας ναυάρχους, τοὺς πολλάκις δωροδοκηθέντας, περιέμενεν ὅτι θέλει καὶ οὗτος ζητήσῃ ἀτομικὴν τινα χάριν, ἐθαύμασε τὴν ἀφιλοκέρδειαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ ἐπέτρεψε τὴν αἴτησιν, διὸ ἀμέσως πλείστοι τῶν Ἀθηναίων ναῦται, οἵτινες δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ 3 ὀβολοῦς· ἐλειποτάκτησαν πρὸς τοὺς πλειοδοτοῦντας πολεμίους. Ὁ Ἀλκιβιάδης περιῆλθεν ἐκ τούτου εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν. Ὁ μὲν στόλος αὐτοῦ εἶχε πλείωτερα τοῦ σπαρτιατικοῦ πλοῖα, ἀλλ' ὁ Λύσανδρος, ὅστις ἤξευρε καλῶς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι καταδλεθῆναι ὑπὸ τοῦ περσικοῦ χρυσίου, ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς πᾶσαν ναυμαχίαν. Τοῦτο βλέπων ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔχων δὲ καὶ χρεῖαν χρημάτων καὶ θέλων νὰ ἀργυρολογήσῃ ἐπὶ τῆς ἐχθρικῆς παραλίας, ἅμα δὲ καὶ νὰ συμβουλευθῇ μετὰ τοῦ Θρασυβούλου, ὅστις εἶχεν ἀπέλθει ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς Φώκαιαν, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ καταλίπῃ ἐπὶ μικρὸν τὸν στόλον καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν προσωρινὴν ἀρχαίαν εἰς τὸν κυβερνήτην Ἀντίοχον, ἀφοῦ ὅμως παρήγγειλεν εἰς αὐτόν νὰ μὴ ἐπιπλεύσῃ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του, κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Ἀντίοχος ἐξεναντίας παρακούσας ἐναυμάχησε περὶ τὴν Ἐφεσον πρὸς τὸν Λύσανδρον, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 407, ἐνίκηθη, ἀπέβαλε 15 πλοῖα καὶ ἔπεσεν αὐτὸς ἐν τῇ μάχῃ.

Ἡ ἡττα αὕτη, καὶ τοι καθ' ἑαυτὴν μικρὰ, ἐγένετο παραίτιος πολλῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων. Ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ὅλη τοῦ Ἀλκιβιάδου διαγωγή παρεῖχον τοσοῦτον εὖλογον εἰς πάντας δυσπίστους, ὥστε καὶ αἱ μᾶλλον δεδιχαιολογημένα αὐτοῦ πράξεις,

ἅμα ἐπέφερον τὴν ἐλαχίστην ἀποτυχίαν, ἦτο φυσικώτατον νὰ παρεξηγηθῶσι· τοιαύτη εἶναι τοῦ προδότου ἡ τύχη καὶ ἡ καταδίκη. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνὸςφ' ἔβλεπον αὐτὸν εὐδοκιμοῦντα, εἶχον λησμονήσει τὰ πάντα, καὶ τὴν Δικέλειαν, καὶ τὴν Σικελίαν, καὶ τὴν Χίον, καὶ εἶχον παραδώσει εἰς αὐτὸν ἅπασαν τῆς πόλεως τὴν δύναμιν· ἅμα ὁμως ἤκουσαν τὴν περὶ Ἑρεσον ἡτταν καὶ ἔμαθον μάλιστα ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸν στόλον, ἐνεθυμήθησαν ἀμέσως τὰ πάντα, ὑπώπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης προδίδει πάλιν, καὶ ἀποχειροτονήσαντες αὐτὸν ἐξελέξαντο στρατηγούς δέκα, ἐν οἷς καὶ τὸν Κόνωνα καὶ τὸν Θράσυλλον. Ὁ δ' Ἀλκιβιάδης δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ὑπεχώρησεν εἰς τὰ ἐν τῇ Θρακικῇ χερσονήσῳ κτήματα αὐτοῦ, ὅπου ἐσχάτως εἶχε κατασκευάσει ὀχύρωμά τι πρὸς ἰδίαν ἀσφάλειαν.

Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ τέλη τοῦ 407, ἦτοι περὶ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἐποχῆς καθ' ἣν, λήξαντος τοῦ ἔτους τῆς ναυαρχίας τοῦ Λυσάνδρου, ἕτερος ἐξαπεστάλη ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος, ὁ Καλλικρατίδας. Ὁ Καλλικρατίδας τοσοῦτον διέφερε τοῦ Λυσάνδρου κατὰ τὸν χαρακτῆρα, ὥστε νομίζει τις ὅτι ἡ εἰμαρμένη ἐπαίξε μὲ τὴν τύχην τοῦ μεγάλου τούτου πολέμου, μὲ τὴν τύχην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, παραδίδουσα ἀλληλοδιαδόχως αὐτὴν εἰς διαθέσεις ὅλως ἀντιθέτους. Ἐνῷ ὁ Λύσανδρος ἐνίσχυεν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἐπέμβασιν τῶν Περσῶν ἵνα δι' αὐτῆς ἐξοντώσῃ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ταύτης ἀνεγείρῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν τῆς Σπάρτης δεσποτείαν, ὁ Καλλικρατίδας ἐξεναντίας ἀπετροπιάζετο πᾶσαν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους σχέσιν, καὶ ἠγανάκτει διὰ τὸν παρατεινόμενον ἐμφύλιον τοῦ ἔθνους ἀγῶνα, καὶ ἐπόθει τὴν ἀνόρθωσιν τῆς κοινῆς ἐν Ἑλλάδι εἰρήνης ἐπὶ ἴσοις δικαίοις. Ὁ Καλλικρατίδας, ὡς καὶ ὁ Βρασίδας, ἄνδρες πανελλήνιοι, ἐπεδίωκον τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀρχικῶν ἐπαγγελιῶν τὰς ὁποίας προκηρύξασα ἡ Σπάρτη ἐπέχειρησε τὸν ἀνὰ χεῖρας πόλεμον· ἐπεδίωκον τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰσονομίας καὶ ἐλευθερίας τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Ὁ Λύσανδρος καὶ τὰ ἄλλα τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος τέκνα, ἤξιουν, ὅτι ἡ πόλις αὕτη πρέπει νὰ ἀνταμειφθῇ ἕνεκα τῶν ἀγώνων τοὺς ὁ-

ποίους ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη ᾗδῃ κατέβαλε, κληρανομοῦσα τὴν κυριαρχικὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Ὅθεν αἱ δύο αὐταὶ διαθέσεις παρήγον ἀλληλοδιαδόχως τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, ἐξ ὧν, ὡς μὴ ὠφελεν, ἐπέπρωτο μετ' οὐ πολὺ οἱ τελευταῖοι νᾶ θριαμβεύσωσιν ὀριστικῶς.

Ὁ Καλλικρατίδας ἠυδοκίμησε κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ στρατηγίᾳ αὐτοῦ, εἰ καὶ πολυειδῶς καταρράδιουργηθεὶς ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ στόλου, ὑπενδίδοντες εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ πονηροῦ τούτου ἀνδρός, ἀντέπραξαν μὲν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν μετ' ὀλίγον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ φιλοτιμίαν. Ἐπειτα δὲ ὁ Καλλικρατίδας, ἐλθὼν ἐξ ἀνάγκης εἰς Σάρδεις πρὸς τὸν Κῦρον, ἵνα ζητήσῃ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ναυτῶν, καὶ μὴ γενόμενος ἀμέσως δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἡγεμόνος, ὑπέικοντο καὶ τούτου εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Λυσάνδρου, ἀπῆλθεν α ὀργισθεὶς καὶ εἰπὼν ἀθλιωτάτους εἶναι τοὺς Ἕλληνας ὅτι βαρβάρους κολακεύουσιν ἕνεκα ἀργυρίου, φάσκων τε ἦν σωθῇ οἰκαδὲ, κατὰ γε τῷ αὐτῷ δυνατόν, διαλλάξαι Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους. » Καὶ γράψας μὲν εἰς Σπάρτην ἵνα ζητήσῃ χρήματά, πορισθεὶς δ' ἐκ τοῦ προχείρου παρὰ Μιλησίων καὶ Χίων ἱκανὰς τινας εἰσφοράς, πρῶτον μὲν ἐγένετο κύριος τῆς ἐπὶ τῆς Λέσβου Μηθύμνης τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατεχομένης. Ἐνταῦθα δ' ἔδωκεν ἀμέσως λαμπρὰν ἀπόδειξιν τῶν πανελληνίων αὐτοῦ αἰσθημάτων, διότι, ἀπαιτούντων τῶν συμμάχων νὰ ἐκποιηθῶσιν ὡς ἀνδράποδα οἱ αὐτόθι αἰχμαλωτευθέντες Μηθυμναῖοι, δὲν ἐπέτρεψε τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἀφήσας αὐτοὺς ἐλευθέρους α οὐκ, ἔφη, ἑαυτοῦ γε ἀρχοντος οὐδένα Ἑλλήνων εἰς τὸ ἐκείνου δυνατόν ἀνδραποδισθῆναι. » Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὰς ἀγρίας σφαγὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐξετραχηλίσθησαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου ἐκότεροι τῶν διαμαχομένων ! Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Μηθύμνης ὁ Καλλικρατίδας, καταδιώξας τὸν ἐπελθόντα εἰς βοήθειαν αὐτῆς Ἀθηναῖον Κόνωνα μέχρι Μιτυλήνης, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ναυμαχήσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος τούτου, ἐκυρίευσεν τριάκοντα ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα αὐτοῦ τριήρων καὶ ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἐν τῷ λιμένι· ὅτε δὲ ἕτερος ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων, ὁ Διομέδων, προσῆλθε μετὰ πλοίων

δῶδεκα εἰς βοήθειαν τοῦ Κόνωνος, ὁ Καλλικρατίδας κατετρόπως καὶ τοῦτον ὀλουχερῶς, κυριεύσας δέκα πλοῖα αὐτοῦ.

Οἱ Ἀθηναῖοι, μαθόντες τὴν δεινὴν τοῦ Κόνωνος ἀμνηχανίαν, κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα σώσωσιν αὐτόν· καὶ μετ' ἐκπλήξεως μαθάνομεν ὅτι, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, στόλος νέος ἑκατὸν καὶ τριάκοντα τριήρων παρεσκευάσθη, ἐξωπλίσθη καὶ ἐξαπεστάλη εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας· τοσοῦτον ἀνέξαντλητοι ἦσαν τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης πόλεως οἱ πόροι. Ὁ νέος οὗτος στόλος, ἐνωθεὶς μετὰ τῶν πλοίων τῶν Σαμίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων, συνεποσώθη εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα τριήρεις, καὶ ἀντιπαρετάχθη, κατὰ Ἰούλιον τοῦ 406, πρὸς τοὺς πολεμίους, περὶ τὰς λεγομένας Ἀργινούσας νήσους, μεταξὺ Λέσβου καὶ τῆς στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ δὲ Καλλικρατίδας ἀπεδέξατο τὸν ἀγῶνα. Ὁ κυβερνήτης τῆς ναυαρχικῆς αὐτοῦ τριήρους, Ἐρμων ὁ Μεγαρεὺς, προέτρεπεν αὐτόν νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι αἱ τριήρεις τῶν Ἀθηναίων ἦσαν πολὺ πλείυτεραι, ἀλλ' αὐτὸς ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦ ἀγῶνος εἰπὼν, « ὅτι ἡ Σπάρτη οὐδὲν μὴ κάκιον οἰκίζεται αὐτοῦ ἀποθνήσκοντος, φεύγειν δὲ αἰσχρὸν εἶναι ἔφη. » Ὅθεν συνεχροτήθη ναυμαχία μεγάλη, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες ὀκτὼ ἐκ τῶν δέκα αὐτῶν στρατηγῶν παρόντας, καὶ ἐπιτηδείως διευθυνόμενοι, ἐνίκησαν νίκην λαμπροτάτην· « ἀπώλοντο δὲ τῶν μὲν Ἀθηναίων νῆες πέντε καὶ εἴκοσιν αὐτοῖς ἀνδράσιν, ἐκτὸς ὀλίγων τῶν πρὸς τὴν γῆν προσεχθέντων, τῶν δὲ Πελοποννησίων Λακωνικαὶ μὲν ἐνέα, πασῶν οὐσῶν δέκα, τῶν δὲ ἄλλων ξυμμάχων πλείους ἢ ἐξήκοντα. » Καὶ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ ἡρωϊκῶς μαχόμενος ὁ Καλλικρατίδας αὐτὸς, ἐκπληρῶν τὴν πρὸς τὸν κυβερνήτην πρόρρησιν.

Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπόν, διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς δεξιότητος αὐτῶν, ἠδυνήθησαν νὰ ἐξευμενίσωσιν αὖθις τὴν τύχην. Ἀλλ' εἶχον ἄρ' αὖ γε τὴν σύνεσιν καὶ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ νέου τούτου εὐτυχήματος; Λέγεται ὅτι οἱ Σπαρτιάται ὑπέβαλον προτάσεις περὶ εἰρήνης καὶ ὅτι αἱ προτάσεις αὗται ἀπερρίφθησαν, ὥς πρό τινων ἐτῶν, διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ δημαγωγοῦ Κλεοφῶντος:

Τούτο όμως, στηριζόμενον εἰς μόνην τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ταύτην ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους παρατιθεμένην, φαίνεται ὅλως ἀπίθανον· διότι ὅχι μόνον ὑπὸ τοῦ Ξενοφάντος δὲν ἀναφέρεται, ἀλλ' οὔτε ὑπὸ τοῦ Διοδώρου· διὸ ὁ Γρότε νομίζει, εὐλόγως καθ' ἡμᾶς, ὅτι ὁ σχολιαστὴς ἐσύγχυσε, περὶ τὴν παράθεσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ πράγματα, μεταθέσας εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς περὶ Ἀργινοῦσας νίκης, τὰς προτάσεις τὰς γενομένας μετὰ τὴν περὶ Κύζικον. Ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἀποβαίνει τόσῳ πιθανωτέρα ὅσῳ αἱ ἤδη ἀναφερόμεναι προτάσεις εἶναι ἀπαράλλακτοι πρὸς τὰς γενομένας μετὰ τὴν περὶ Κύζικον μάχην. Ὡστε τὰ πάντα σεντρέχουσι νὰ μᾶς πείσωσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ πράξωσι πάλιν τὸ λάθος τοῦ ν' ἀπολακτίσωσι τὴν εἰρήνην. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἔπραξαν ἀμάρτημα ἕτερον, πολὺ ἴσως τούτου δεινότερον.

Οἱ νικηφόροι αὐτῶν στρατηγοὶ εἶχον βουλευθῆ μετὰ τὴν μάχην, εἰάν ἔπρεπε νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὴν νίκην ἵνα δράμωσιν εἰς ἀπολύτρωσιν τοῦ Κόνωνος, τοῦ ἔτι πολιορκουμένου ὑπὸ 50 τριήρων ὧν ἦρχεν ὁ Ἐτεόνηκος, ἢ μᾶλλον νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἐν τῷ πελάγει ἐπιπλεόντων νεκρῶν αὐτῶν καὶ ναυαγῶν. Ἐπὶ δὲ τέλους συνεφώνησαν νὰ πράξωσι τὸ πρῶτον, καταλείποντες ὅμως ἐνταύτῃ 46 τριήρεις ὑπὸ τοὺς τριτάρχους Θρασύβουλον καὶ Θηραμένην, ἵνα συλλέξωσιν οὗτοι τοὺς νεκροὺς καὶ σώσωσι τοὺς ναυαγούς. Ἐπελθόντος ὅμως ἀνέμου καὶ χειμῶνος ἰσχυροῦ, οὐδέτερον τῶν ἀποφασισθέντων ἡδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι. Καὶ ἐπειδὴ οἱ οὕτω ἀπολεσθέντες ναυαγοὶ καὶ οἱ νεκροὶ οἱ μὴ κηδευθέντες προσηκόντως, ἦσαν οὐκ ὀλίγοι, οἱ δημαγωγοὶ Ἀρχέδαμος, Κλεοφῶν, Κλειγένης καὶ ἄλλοι, διὰ τὸν συνήθη αὐτῶν κατὰ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν φθόνον, ὑπεκίνησαν πολὺν παρὰ τοῖς πολίταις θόρον, προεκάλεσαν ἀμέσως τὴν καθαίρεσιν τῶν ὀκτῶ στρατηγῶν, καθὼ παραμελησάντων καθῆκον ἱερὸν, καὶ διεμήνυσαν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔλθωσι νὰ ἀπολογηθῶσιν. Ἐκ τῶν ὀκτῶ στρατηγῶν, ὁ μὲν Πρωτόμαχος καὶ ὁ Ἀριστογένης προβλέποντες τὴν τύχην ἥτις περιέμενεν αὐτοὺς, δὲν προσῆλθον· οἱ δὲ ἔξ ἄλ-

λοι, ὁ Περικλῆς, ἦτοι ὁ ἀπὸ τῆς Ἀσπασίας υἱὸς τοῦ μεγάλου ἀνδρός, καὶ ὁ Διομέδων, καὶ ὁ Λυσίας, καὶ ὁ Ἀριστοκράτης, καὶ ὁ Θράσυλλος, καὶ ὁ Ἐρασινίδης, ἔσπευσαν νὰ ὑπακούσωσιν. Ἄμα δὲ καταπλεύσαντες κατηγορήθησαν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐπὶ παραβάσει τοῦ καθήκοντος, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν προειρημένων δημαγωγῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ τριηράρχου Θηραμένους, ἀνδρὸς ὅστις δὲν ἐστερεῖτο μὲν πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς ἀξίας, ἀλλὰ τὰ πάντα εἰσέωρει θεμιτὰ ἵνα κορέσῃ τὴν ἀπληστον αὐτοῦ φιλαρχίαν. Ὁ Θηραμένης εἶχε συμπράξει ὥς οὐδεὶς ἄλλος μετὰ τῶν τετρακοσίων ἅμα ὅμως εἶδε τὴν ἀντίθετον μερίδα μέλλουσαν νὰ ὑπερισχύσῃ, ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς καὶ συνετάχθη μετὰ τοῦ ἐτέρου πολιτικοῦ συστήματος. Ἦδη δὲ, ἂν ὑπῆρχέ τις ὑπεύθυνος, ἦτο αὐτὸς ὁ ἐπιτραπείς τὴν τῶν ναυαγῶν διάσωσιν ἅμα ὅμως εἶδε κινδυνεύοντας τοὺς στρατῆγους, * προθύμως συνετέλεσεν εἰς τὸν δ-
 λειον αὐτῶν, ἵνα αὐτὸς, ὥς ἄλλος τις ναυαγός, ἐπιπλεύσῃ. Οἱ στρατηγοὶ ἐξέθησαν διὰ βραχείων τὰ πράγματα καὶ ἐπέμενον εἰς τοῦτο, ὅτι εἶχον ἐπιτρέψει τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν καὶ τῶν νεκρῶν εἰς αὐτὸν δὴ τοῦτον τὸν Θηραμένην, ὁ ὁποῖος ἤδη παρίσταται κατήγορος αὐτῶν, ὅτι ὅμως δὲν θέλουσιν ἀντεκδικούμενοι νὰ ἐπιβρίψωσιν αὐτῷ εὐθύνην τινὰ ἀμελείας, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ἐπελθόντος χειμῶνος ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ἀπέθῃ ἀδύνατος. Ταῦτα δὲ λέγοντες ἔπειθον τὸν δῆμον· ἀλλ' οἱ δημαγωγοί, εἰς οὓς τοῦτο δὲν συνέφερεν, ἐπέτυχον τὴν ἀναβολὴν τῆς ὑποθέσεως εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἦτο ἤδη ἐξώρας καὶ ἡ χειροτονία δὲν ἠδύνατο νὰ διακριθῇ· προσέθηκαν δὲ δολίως, καὶ ἡ ἐκκλησία παρεδέχθη, ὅτι ἡ βουλὴ θέλει υποβάλλει προβούλευμα περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θέλουσι κριθῇ οἱ ἄνδρες.

Ἀφοῦ δὲ ἐν τῷ μεταξύ ἡρέθισαν πολυειδῶς τὰ πνεύματα, καὶ τοὺς συγγενεῖς τῶν ναυαγῶν καὶ τῶν νεκρῶν, ἐπέτυχον ἔπειτα ὥστε ἡ πλειονοψηφία τῆς βουλῆς νὰ παραδεχθῇ τὸ ἀκύλουθον σχέδιον προβουλευματος, τὸ ὑπὸ τοῦ Καλλιζένου, ἐνός τῶν φίλων αὐτῶν, προταθέν. « Ἐπειδὴ τῶν τε κατηγορούντων κατὰ τῶν στρατηγῶν καὶ ἐκείνων ἀπολογουμένων ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἀκηκόασι, διαψηφίσασθαι Ἀθηναίους πάντας κατὰ φυλὰς· θεῖναι δὲ εἰς

τὴν φυλὴν ἐκάστην δύο ὑδρίας· ἐφ' ἐκάστη δὲ τῇ φυλῇ κήρυκε κηρύττειν, ὅτῳ δοκοῦσιν ἀδικεῖν οἱ στρατηγοὶ οὐκ ἀνελόμενοι τοὺς νικήσαντας ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, εἰς τὴν προτέραν ψηφίσασθαι, ὅτῳ δὲ μὴ, εἰς τὴν ὑστέραν· ἂν δὲ δόξωσιν ἀδικεῖν, θανάτῳ ζημιῶσαι καὶ τοῖς ἑνδεκα παραδοῦναι καὶ τὰ χρήματα δημοσιεῦσαι, τὸ δ' ἐπιδέκατον τῆς θεοῦ εἶναι. »

Τὸ προβούλευμα τοῦτο παρεβίαζε σκανδαλωδῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅλους τοὺς κειμένους νόμους. Τὸ προβούλευμα ἐθεώρει ὅτι ἡ διαδικασία ὅλη συνεπληρώθη ἐν τῇ προηγουμένη ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, καὶ ὅτι δὲν ὑπελείπετο νὰ ἐπέλθῃ εἰμὴ ἡ ἀπόφασις, ἐνῶ ἐν τῇ προηγουμένη ἐκκλησίᾳ ἐγένετο ἀπλή προεισχωγική τις συζήτησις, οὐδεμία δὲ, οὔτε ἀνάκρισις τῆς ὑποθέσεως διεξήχθη, οὔτε προθεσμία εὐλόγος ἐπετράπη εἰς τοὺς κατηγορουμένους ἵνα παρασκευάσωσι τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν. Πρὸς τούτοις, τὸ προβούλευμα ἤθελε ν' ἀποσπᾷ τοὺς κατηγορουμένους ἀπὸ τῶν φυσικῶν αὐτῶν δικαστῶν ἥτοι τῶν ἐνόρκων, καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ μηδεμίαν παρέχοντος ἐγγύησιν τάξεως καὶ ἀπαθείας ὄχλου. Ἐπὶ πᾶσι, τὸ προβούλευμα παρεβίαζε τὸ λεγόμενον α ψήρισμα τοῦ Καννῶνου », οὕτω μὲν ὀνομασθέν ἀπὸ τοῦ προτείναντος· αὐτὸ ποτὲ, ἀδήλον πότε, πολίτου, κινονίζον δὲ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει περὶ ἐκάστου κατηγορουμένου ἰδία πρέπει νὰ γίνῃ ψηφοφορία, ἐνῶ κατὰ τὸ προβούλευμα διὰ μιᾶς καὶ μόνης ψηφοφορίας ἐμελλε ν' ἀποφασισθῇ ἡ ἐνοχὴ ἢ ἡ ἀθωότης τῶν ὅκτῳ στρατηγῶν συνάμα. Ὅποσον δὲ σπουδαία ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ ψηφίσματος τοῦ Καννῶνου ἐπιβαλλομένη διαίρεσις τῆς κατηγορίας καὶ ὅποσον ὀλεθρία ἢ ἤδη προταθεῖσα σύγχυσις, ἀνεφάνη ἐν τῷ ἅμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καθότι ἀναμφισβήτητον, ἦτο ὅτι, ἐν τῷ στρατιωτικῷ συμβούλιῳ τῷ γενομένῳ μετὰ τὴν νίκην, εἰς τῶν στρατηγῶν, ὁ Διομέδων, εἶχεν ἐπιμένει, ἀρέντες πάντα τὰλλα κατὰ μέρος, ν' ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγίων καὶ τῶν ναυαγῶν, ὥστε καὶ ὑποτιθεμένου ὅτι οἱ λοιποὶ ἦσαν ἔνοχοι, αὐτὸς τοῦλάχιστον ἦτο ἀθῶος. Πρὸς τούτοις, ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ἦτο ὅτι ἕτερος τῶν στρατηγῶν, ὁ Λυσίας, μετὰ πολλοῦ κόπου ἐσώθη αὐτὸς ἐπὶ καταδύσεως νεώς. Καὶ ὅμως κατὰ

τὸ προβούλευμα, ἡ ἐκκλησία ἐμελλε διὰ μιᾶς ψηφοφορίας ν' ἀποφασίσῃ περὶ αὐτῶν τε καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

Ἐν τούτοις ἀναγνωσθέντος τοῦ προβουλευματος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τινὲς μὲν τῶν χρηστότερων πολιτῶν ἐπεχείρησαν νὰ καταπολεμήσωσιν αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ πλῆθος, ὑπὸ τῶν δημοκόπων παραφερόμενον, εἶδόν α' δεινὸν εἶναι εἰ μὴ τις ἑάσῃ τὸν δῆμον πράττειν, ὃ ἂν βούληται β' καὶ εἰς τῶν δημοκόπων, ὁ Λυκίσκος, προέβη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἠπειλόησε τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι ἂν δὲν σιωπήσωσι θέλωσι συμπεριληφθῇ εἰς τὴν κατὰ τῶν στρατηγῶν κατηγορίαν. Εἰς μάτην τότε οἱ Πρυτάνεις, δηλαδὴ οἱ ἐπίτροποι τῆς βουλῆς οἱ κατὰ νόμον προεδρεύοντες τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀπεποιήθησαν νὰ ὑποβάλωσιν εἰς αὐτὴν τὸ παράνομον καὶ ἀντισυνταγματικὸν ἐκεῖνο ζήτημα. Ἀπειληθέντες καὶ οὗτοι τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω ἀπειλῇ, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσι, παρεχτὸς ἐνὸς καὶ μόνου Πρυτάνεως, ὅστις μέχρι τέλους ἐπέμεινε ἐντίμως διαμαρτυρούμενος· ὁ δὲ εἰς καὶ μόνος γενναῖος οὗτος τοῦ νόμου ὑπέμαχος ἦτο ὁ γέρων φιλόσοφος Σωκράτης. Ἰππεύθη λοιπὸν τὸ ζήτημα καὶ καταδικάσθησαν ἅπαντες εἰς θάνατον, μὴ ἐξαιρουμένου μηδ' αὐτοῦ τοῦ Διομέδοντος, μηδ' αὐτοῦ τοῦ ναυαγοῦ Λυσίου· καὶ ἀπέθανον οἱ ἑξ παρόντες διὰ τοῦ συνήθους τρόπου τοῦ θανάτου, ἥτοι πίνοντες κώνειον· καὶ ἐδημεύθη ἡ περιουσίᾳ αὐτῶν.

Εἶναι περιττὸν βεβαίως ν' ἀναπτύξωμεν ἐνταῦθα διὰ μακρῶν τὴν ἀφροσύνην καὶ τὴν ἀδικίαν τῆς ἀποφάσεως ταύτης. Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἀντὶ νὰ ἐκφράσῃ χάριτας πρὸς τοὺς θεοὺς πρῶτον καὶ ἔπειτα πρὸς τοὺς νικηφόρους στρατηγούς διὰ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο κατόρθωμα, ἀπεναντίας, ὡς ὑπὸ μανίας τινὸς καταληφθεὶς, καταδικάζει αὐτοὺς εἰς θάνατον καὶ στερεῖται οὕτω, ἐν τῷ μέσῳ δεινοτάτων κινδύνων, τῶν ἰκανωτέρων αὐτοῦ ἡγεμόνων. Ἔτινος δ' ἕνεκα πράττει ταῦτα πάντα; Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ στρατηγοὶ εἶχον ἀμελήσει τὴν διάσωσιν τῶν ναυαγῶν, ὁ πόλεμος κατὰ δυστυχίαν συνεπιφέρει πολλάκις τοιαῦτα ἐπακόλουθα, τῶν ὁποίων τὸ αὐτόπτημα ἐξαφανίζεται, ἐνώπιον τοῦ μεγάλου συμφέροντος τῆς κοινῆς σωτηρίας. Ἀλλὰ δὲν παρημέλησαν οὐδὲ τοῦτο τὸ καθήκον οἱ στρατηγοί, ἡ δὲ ἐκτέλεσις αὐτοῦ δὲν διεκωλύθη ἐμὴ ἕνεκα τοῦ ἐπελθόν-

τοὺς χειμῶνας· τοῦτο ἦτο ἀναμφισβήτητον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτόν αὖ πο-
 δεδειγμένον ὥστε αὐτὸς ὁ δῆμος κατ' ἀρχάς ἐπέισθη καὶ ἦτο
 ἔτοιμος νὰ ἀθώωσῃ τοὺς κατηγορουμένους, ὅτε ἡ τῶν δημοκόπων
 κακοήθεια ἐπέτυχε, δι' ἀνηκούστου διαστροφῆς τῶν πνευμάτων
 καὶ τῶν πραγμάτων, τὴν καταδίκην τὴν ὁποίαν ἔπεδίωνε καὶ
 τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ χαρακτηρίσωμεν εἰμὴ ὡς
 ἀληθῆ τῆς πόλεως αὐτοκτονίαν. Εἰς μάτην μετ' ὀλίγον ὁ δῆμος
 μετανόησας παρέπεμψεν εἰς δίκην ἐκείνους οἵτινες ἐξηπάτησαν αὐ-
 τὸν κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην περίστασιν, καὶ ἰδίως τὸν Καλλίξε-
 νον. Τὸ κακὸν εἶχε γίνεαι καὶ ἐπῆγαγεν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ἀπαι-
 τητὰ αὐτοῦ ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Οὐδέποτε τῶντι ἀμάρτημα
 πολιτικὸν ἐτιμωρήθη μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ αὐστηρότητος
 ὅσον τὸ ἀμάρτημα τοῦτο τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρόνοια ἡ τοσάκις
 κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, καὶ μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ
 ἔτη, διασώσασα τὴν πολιτείαν ταύτην ἀπὸ κινδύνων ἐσχάτων, ἤδη,
 ὡς εἰ ἀπελπισθεῖσα μετὰ τὸ τελευταῖον ἐκείνου ἀνοσιούργημα τοῦ νὰ
 ἰδῇ αὐτὴν σωρονοῦσαν, ἐγκατέλιπε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν πε-
 πρωμένην αὐτῶν καταστροφὴν.

Οἱ Χῖοι καὶ οἱ ἄλλοι τῆς Σπάρτης σύμμαχοι συνῆλθον ἀμέσως
 μετὰ τὴν περὶ Ἀργινοῦσας συμφορὰν, ἐν συμβουλίῳ, εἰς Ἐρεσον
 καὶ ἀπεφάσισαν ἀπὸ κοινου μετὰ τοῦ Κύρου, νὰ ζητήσωσι παρὰ
 τῶν ἐφόρων τὸν διορισμὸν καὶ πάλιν τοῦ Λυσάνδρου ὡς ναυάρχου.
 Τοῦτο ἀντέδιδαν εἰς τὸ ἐπικρατοῦν ἔθνος, κατὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέ-
 πετο δις τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν. Οὐδὲν ἤττον οἱ ἔφοροι ἀπεδέχθησαν
 κατ' οὐσίαν τὴν αἰτήσιν, διορίσαντες ναύαρχον μὲν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι
 Ἀρχὸν τινα, τὸν δὲ Λύσανδρον ἐπιστολέα αὐτοῦ ἦτοι γραμμα-
 τεά, πράγματι δὲ κύριον ἀπάντων. Ὁ Λύσανδρος, φθάσας εἰς Ἐρε-
 σον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 405, ἀνιζωπύρησεν ἀμέσως ἀπανταχοῦ τὸ
 θάρρος τῶν ὁπαδῶν τῆς Σπάρτης, τοὺς ὁποίους ἔτι ἀπὸ τῆς προη-
 γουμένης ναυαρχίας εἶχεν ὀργανίσει εἰς ἑταιρείας πειθαρχούσας εἰς
 τὰ νῆματα αὐτοῦ· ἔπειτα ἔσπευσεν εἰς Σάρδεις πρὸς τὸν Κύρον,
 δόντα αὐτῷ προθυμότατα ἄφθονα χρήματα, καὶ οὕτω, κατασκευά-
 σας καὶ καλῶς ὀπλίσας νέας τριήρεις, ὠρελούμενος δὲ καὶ ἀπὸ τῆς

ἀδράνειαν τῶν νέων στρατηγῶν τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον δι-
 ορίσει ἀντὶ τῶν θανατωθέντων, ἐθαλασσοκράτησεν οὐ μόνον κατὰ
 τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τοῦ Πειραιῶς·
 ἐπὶ τέλους δὲ εἰσελθὼν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐπεχείρησε τὴν πολιορ-
 χίαν τῆς Λαμψάκου, ἥτις κεῖται ἐπὶ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας τοῦ πορ-
 θμοῦ. Τότε μόλις ἐξύπνησαν οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, καὶ εἰς-
 ἦλθον ὁμοίως εἰς τὸν πορθμὸν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν στόλου,
 τοῦ ἐξ 180 τριήρων συγκειμένου· ἀλλ' ἔμαθον ὅτι ὁ Λύσανδρος
 εἶχεν ἤδη γίνεαι κύριος τῆς Λαμψάκου. Ὅθεν, παραλέγοντες τὴν εὐ-
 ρωπαϊκὴν τοῦ Ἑλλησπόντου παραλίαν, ἀνῆλθον μέχρι χωρίου τι-
 νὸς καλουμένου Αἰγὸς ποταμοί, ἵνα προκαλέσωσι τὸν Λύσανδρον εἰς
 μάχην. Τῷδ' οἱ Αἰγὸς ποταμοὶ ἔκειντο καταντικρὺ τῆς Λαμ-
 ψάκου, ἀπέχοντες ἀπὸ αὐτῆς ἕως 1 ἀγγλικὸν μίλιον καὶ $\frac{3}{4}$.
 Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο τὸ μόνον τῆς θέσεως ταύτης προτέρημα, ἥτις
 οὔτε λιμένα ἀσφαλῆ εἶχεν, οὔτε οἰκίας ἢ κατοίκους ἢ τρόφιμα,
 ὥστε ὁ μέγας ἐκεῖνος στρατὸς ἠναγκάζετο νὰ προμηθεύηται τὰ
 πάντα ἀπὸ τῆς $\frac{3}{4}$ τῆς ὥρας ἀπεχούσης Σητοῦ· ἐπειδὴ δὲ τὸ
 πάλαι οὐδεμία ὑπῆρχεν εἰς τοὺς στρατοὺς εἰδικὴ οἰκονομικὴ ὑπη-
 ρεσία ἐπιτετραμμένη τὴν προμήθειαν τῶν τροφίμων, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ
 ναῦται περὶ τούτου ἐφρόντιζον, ἔπειτα δὲ τὰ πλοῖα ἐγκατελείποντο
 ἐπὶ πολὺ ἀφύλακτα καὶ ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκλογὴ τῆς θέ-
 σεως ἐκείνης ἦτο ἀμάρτημα ἀσύγνωστον. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ναύαρ-
 χος τῶν Λακεδαιμονίων, ὅστις ἦτο ἠγκυροβολημένος εἰς Λάμψακον
 ἐν λιμένι καλῷ, καὶ εἶχεν ὀπισθεν αὐτοῦ πόλιν βριθούσαν ἀπάν-
 των τῶν ἀναγκαίων, καὶ στρατὸν πεζικὸν ἑτοιμον νὰ τὸν
 ὑποστηρίξῃ, δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ ὠφελθῇ ἀπὸ τοῦ ἀμαρ-
 τήματος ἐκείνου. Καὶ ὠφελήθη παραδόξως. Τὴν ἐπιούσαν πρωτῇ,
 οἱ Ἀθηναῖοι, διαπλεύσαντες τὸν πορθμὸν, ἐπλησίασαν εἰς τὴν
 Λάμψακον καὶ εὗρον μὲν αὐτὸν κατὰ πάντα παρεσκευασμένον εἰς
 μάχην, ἀλλὰ περιμένοντα τὴν προσβολήν· μὴ νομίσαντες δὲ φρό-
 νιμον νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτοῦ οὕτως ἀσφαλῶς ἔχοντος, καὶ μὴ
 κατορθώσαντες δι' ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ παρασύρῳσιν αὐτὸν ἐκ-
 τὸς τοῦ λιμένος, ἠναγκάσθησαν τὸ ἑσπέρας νὰ ἐπανέλθωσιν ἁ-
 στρακτοὶ εἰς Αἰγὸς ποταμούς. Τοῦτο ἐπανελήφθη τέσσαρας ἡμέρας

κατὰ συνέχειαν, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλείστην εἰς τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν πεποίθησιν καὶ ὀλεθρίαν πρὸς τὸν ἀδρανῆ φαινόμενον ἀντίπαλον περιφρόνησιν. Εἰς μάτην ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις, ὡς εἶπομεν, κητώκει ἐκεῖ που πηλσίον καὶ ἔβλεπε τὰ γινόμενα, προελθὼν παρετήρησεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς, ὅτι κακῶς ἔχουσιν, ὅτι τὰ πλοῖα μένουσιν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἔρημα ἀνδρῶν διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν οὗτοι εὐρίσκονται νὰ προμηθεύωνται μακρόθεν τὰ ἐπιτήδεια, καὶ ὅτι δεόν νὰ μεθορμίσωσιν εἰς Σηστὸν, ὅπου ὄντες, θέλουσιν εἶναι ἐπίσης ἀσφαλεῖς ὅσον ὁ Λύσανδρος ἐν Λαμψάκῳ, καὶ δύνανται ναυμαχῆσασιν ὅταν βούλωνται. Οἱ στρατηγοὶ τὸν ἀπήντησαν νὰ ὑπάγῃ ἀπ' ὅπου ἦλθε, διότι αὐτοὶ νῦν στρατηγοῦσι καὶ ὄχι ἐκεῖνος· καὶ ἐξηκολούθησαν νὰ προκαλῶσι καθ' ἑκάστην τὸν Λύσανδρον, ἔπειτα δὲ, ἅμα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν εἰς Αἰγὸς ποταμοὺς, νὰ βλέπωσιν ἀδιαφόρως τὰ πληρώματα αὐτῶν ἀνά τὴν παραλίαν τῇδε κάκεισε διασκεδαζόμενα. Τελευταῖον τὴν πέμπτην ἡμέραν ὁ Λύσανδρος, ὅστις καὶ προηγουμένως ἐπεμπε κατόπιν τῶν ὑποχωρούντων Ἀθηναίων ταχείας νῆας ἐπιτετραμμένας τὴν ἐπιτήρησιν τῶν γινόμενων, διέταξεν ἡδὲ τὰς νῆας ταύτας, ἅμα ἰδῶσι τοὺς Ἀθηναίους ἀποδιβασθέντας, νὰ δηλώσωσι τὸ γεγονός, αἰρουταὶ ἀσπίδα λημπράν. Ἰδὼν δὲ τὸ σημεῖον, ἐξώρμησεν ἀμέσως ἀπὸ Λαμψάκου, καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν αἰττικῶν τριήρων εὗρεν ἄλλας μὲν κενὰς, ἄλλας δὲ ἐχούσας μίαν μόνον ἢ τὸ πολὺ δύο ἐκ τῶν τριῶν σειρῶν τῶν ἐρετῶν αὐτῶν· ὅθεν ἐγένετο ἀκόπως καὶ ἀκινδύνως κύριος 170 τριήρων καὶ τοῦ πλείστου τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ διασκεδασμένων πληρωμάτων. Μόνη ἡ μοῖρα τοῦ Κόνωνος, ἐκ δώδεκα τριήρων συγκεκλιμένη, ἐπέτυχεν νὰ διαφύγῃ εἰς Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ. Ὁ δὲ Λύσανδρος, ἀπαγαγὼν εἰς Λάμψακον τὰς τε ἐπιλοίπους νῆας καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τᾶλλα πάντα, ἀπέσφαξεν ἀμέσως ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους ὅσοι ἦσαν Ἀθηναῖοι, συμποσομένους δὲ εἰς 3 ἢ 4 χιλιάδας, ἀποδείξας καὶ κατὰ τοῦτο ὅπόσον διέφερε τοῦ καλοῦ καγαθοῦ Καλλικρατίδου.

Διὰ τὴν ὁλοσχερῇ ταύτην καταστροφὴν τοῦ στόλου τῶν Ἀθη-

ναίων, ἡ πόλις αὐτῶν ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ· ἀλλ' ὁ Λύσανδρος ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν κατάλυσιν τῶν ἐτι σωζομένων τοῦ ἀττικοῦ κράτους· μερῶν, ἰδίως, ἵνα ἀναγκάσῃ πλείστους ὅσους ἀνθρώπους νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ καταστήσῃ οὕτω εὐχερεστέραν τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, δι' ἔλλειψιν τροφῶν· τούτου ἕνεκα εἰς τὰς συνθηκολογούσας φρουράς ἐπέτρεπε νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Ἀθήνας, οὐχὶ δὲ ἀλλαχοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐγένετο κύριος τῆς Χαλκιδόνος καὶ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ἐγκατέστησε φρουρὰν καὶ ἄρμοστήν, τὸν Λακεδαιμόνιον Σθενέλαον. Ἐπειτα δὲ ἐπελθὼν εἰς Δείβον καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ἵδρυσεν ἀπανταχοῦ ὀλιγαρχίας, αἵτινες συγκείμεναι ἐκ δέκα τῶν θρασυτάτων καὶ κακοθηεστάτων αὐτοῦ ὁπαδῶν καὶ ὀνομαζόμεναι δεκαρχίαι ἢ δεκαδάρχαι, ἀνέλαβον τὴν κυβέρνησιν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Λακεδαιμονίου ἄρμοστοῦ. Ὁ Ἐτεόνηκος ἐξαπεστάλη εἰς τὰς ἐτι ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξηρτημένας θρακικὰς πόλεις, ἵνα πράξῃ ἐκεῖ τὰ αὐτά· πολλαχοῦ δὲ οἱ ἀττικίζοντες ἢ ἐσφάζοντο ἢ ἐφυγαδεύοντο καὶ οὐδαμοῦ σπουδαίως ἀντέστησαν εἰς τοὺς νέους κυριάρχας, παρεκτὸς τῆς Σάμου· ἥς τούτου ἕνεκα ἀνέβαλεν ὁ Λύσανδρος, ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν δούλωσιν. Ἐξαιρέσει λοιπὸν ταύτης μόνης τῆς νήσου, ὅσον τὸ ἐπιλοίπον τῶν Ἀθηναίων κράτος, τὸ ἄλλοτε τοσοῦτον μέγα καὶ λαμπρὸν, εἶχεν ἤδη καταπέσει εἰς ἔδαφος, ὅτε, κατὰ κατὰ νοέμβριον τοῦ 405, ὁ Λύσανδρος προσῆλθε τελευταῖον εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον μετὰ στόλου ἰσχυροῦ διακοσίων τριήρων, καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν βασιλέων Ἀγιδος καὶ Πανσανίου, οἵτινες ἦγον ἅπασαν τὴν περὶ τὴν τῆς σπαρτιατικῆς συμμαχίας δύναμιν. Ἡ πανταχόθεν οὕτως ἀποκλεισθεῖσα πόλις οὐδεμίαν ἠλπιζεν ἔξωθεν οὔτε πολεμικὴν ἐπικουρίαν, οὔτε τροφῶν ἀποστολὴν· καὶ ἐν τούτοις οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὑπερηύξησκαν, διότι ὁ Λύσανδρος εἶχε λάβει τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαποστείλῃ ἐνταῦθα ὅλους τοὺς φρουροὺς, ὅλους τοὺς κληρούχους καὶ ὅλους τοὺς ἀττικιστὰς ὅσους εὔρεν εἰς τὰς συμμαχίδας πόλεις· ὥστε πᾶσα ἀναβολὴ τῆς παραδόσεως ἐφαίνετο ἀδύνατος.

Οὐδὲν ἦττον οἱ Ἀθηναῖοι ἀντέστησαν ἐπὶ ἱκανοὺς μῆνας, ἀναδείξαντες κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην περίστασιν καρτερίαν ἀξίαν

τοῦ πάλοι ποτὲ μεγαλείου καὶ τῶν παρελθόντων εὐτυχημάτων. Ναί μὲν ἀφοῦ ἤρχισαν ἤδη πολῖται τινες ν' ἀποθνήσκωσιν ἀπὸ τῆς πείνης, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέβαλον προτάσεις περὶ διαλλαγῆς, ἀλλὰ προτάσεις ἐντίμους, « βουλόμενοι ξύμμαχοι εἶναι Λακεδαιμονίους, ἔχοντες τὰ τείχη καὶ τὸν Πειραιᾶ. » Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως ἀπέρριψαν τοὺς ὅρους τούτους, ἀπαιτήσαντες πρὸ πάντων τὴν κατάλυσιν τῶν μακρῶν τειχῶν. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ τὰ πένδεια πάσχοντες, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἄμυναν, Ἀλλ' ὁ λιμὸς πῦξανε, καὶ ἔπειτα πολλοὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐπόθουν τὸν θρίαμβον τῶν Λακεδαιμονίων, ἐλπίζοντες νὰ ἄρξωσι δι' αὐτῶν. Ὅθεν εἰς τούτων, ὁ Θηραμένης, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις ἐγένετο παραίτιος τοῦ θανάτου τῶν ἐν Ἀργινούσαις στρατηγῶν, προέτεινε ν' ἀποσταλῇ πρὸς τὸν Λύσανδρον, ἵνα, ὡς ἔλεγε, πληροφορηθῇ τί κυρίως ζητοῦσιν οἱ Σπαρτιᾶται, ἀληθῶς δὲ ἵνα παρατείνῃ τὰ πράγματα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ γίνῃ ἡ παράδοσις ἄνευ ὄρου. Καὶ δεξαμένης τῆς ἀμυχανούσης πόλεως τὴν πρότασιν, ἀπῆλθεν ὁ Θηραμένης πρὸς τὸν Λύσανδρον, διέτριψε παρ' αὐτῷ ὑπὲρ τοὺς τρεῖς μῆνας, καὶ εἶπεν ἐπανελθὼν, ὅτι ὁ Λύσανδρος ἀφοῦ ἐκράτησεν αὐτὸν τοσοῦτον χρόνον, ἀπεφάνητο ὅτι ἡ διαπραγματεύσις πρέπει νὰ γίνῃ μετὰ τῶν ἐφόρων. Ἐν τῷ μεταξύ, διὰ τὰ ἀρόρητα δεινὰ τῆς πόλεως, ἡ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης γνώμη ὑπερίσχυεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Ὅλοι οἱ ἄπαδοὶ τῆς ἀντιστάσεως κατεδιώκοντο καὶ κατεδικάζοντο εἰς θάνατον. Τότε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐθνατώθῃ καὶ ὁ Κλεαρῶν, ὅστις καὶ τοὶ ῥητορεύων, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδοθῶσιν, αὐδὲν ἐξεπλήρου τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ καθηκόντων. Ἡ πρότασις λοιπὸν τοῦ Θηραμένου ἐγένετο προθύμως δεκτὴ καὶ ἐξελέχθη πρεσβεία, ἥτις, ἔχουσα προϊστάμενον αὐτὸν ἐκείνον τὸν παραδότην καὶ πᾶσαν πληριζουσιότητα, ἀπῆλθεν εἰς Σπάρτην. Ἐκεῖ συνελθούσης συνόδου τῶν Πελοποννησίων, οὐκ ὀλίγοι τῶν συμμάχων καὶ ἰδίως οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἀπήτουν νὰ μὴν ἐπιτραπῇ οὐδεμία συνθήκη εἰς τὸν μιστὸν ἐκείνον πολέμιον· ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἐξαφανισθῇ, οἱ δὲ κάτοικοι νὰ ἐκποιηθῶσιν ὡς δούλοι. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως « οὐκ ἔφασαν πόλιν Ἑλληνίδα ἀνδραποδίσιν μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις γενομένης τῇ

Ἑλλάδι. » Καὶ ἐπειδὴ, ἡ πλειονοψηφία ἀπεδέξατο τὴν γνώμην ταύτην, συνωμολογήθη τελευταῖον συνθήκη, ἥτις, εἰ καὶ βραχυτάτη, ἐν τῷ ᾧμα ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν παντάπασιν ἀπληγισμένων Ἀθηναίων. Ἡ πόλις παρεδόθη περὶ τὰ μέτα ἢ τὰ τέλη τοῦ μαρτίου μηνὸς τοῦ 404, ἥτοι 27 ἀκριβῶς ἔτη ἀφ' ἧς οἱ Θηβαῖοι ἐπεχείρησαν τὴν πρώτην αὐτῶν κατὰ τῶν Πλαταιῶν ἐφοδὸν δι' ἧς ἤρξατο ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχρεώθησαν νὰ καταβάλωσι τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς, νὰ παραδώσωσι τὰς ναῦς, πλὴν δώδεκα, ν' ἀνακαλέσωσι τοὺς φυγάδας, νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς καὶ φίλους καὶ ἐχθροὺς μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ ἐπωπῶνται αὐτοῖς κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπουδῇποτε οὗτοι καὶ ἂν πολεμῶσι· τὸ δὲ πάντων ἴσως δεινότερον, κατελύθη τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ κατεστάθη αὐτ' αὐτοῦ ὀλιγαρχία ἀνδρῶν τριάκοντα. Τὰ τείχη κατεσκάφησαν πανηγυρικῶς, ἐργαζομένων τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν αὐλόν· ἰδίως οἱ σύμμαχοι πολλὰν πρὸς τοῦτο ἐδειξαν προθυμίαν εὐνοίζοντες ἐκείνῃ τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλ. δι' ἄρχην τῆς ἐλευθερίας. » Ὁ δὲ Ἀγισκλῆς, ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐπὶ τινι χρόνῳ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἀπῆλθεν εἰς Σάμνον, τὴν ὁποίαν καθυπέταξεν ὁμοίως ἐντὸς ὀλίγου.

Τοιοῦτον ἀπέβη τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο ἄραγε δυνατὸν νὰ μὴ συμβῇ; Ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐστῆριζον τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἐπὶ τῇ ἰσοπολιτείᾳ, οἷαν πολλαῖς προεξηγήσαμεν αὐτὴν (σελ. 570, 576, 584), εἶναι τῶνόντι πιθανὸν ὅτι ὁ πόλεμος δὲν ἤθελε συμβῇ, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἤθελε λάβει τοσούτον γενικὸν καὶ ὀλέθριον χαρακτῆρα· διότι καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐπεχείρουν ἐπὶ τέλους αὐτόν, δὲν ἤθελον ἔχει τὸ κυριώτατον ὄπλον δι' οὗ κατέστησαν τὸν πόλεμον ἐθνικόν, καὶ δι' οὗ κυρίως ἐνίκησαν, τοῦτο, ὅτι ἐφαινότο μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κυριαρχία, ἡ δεσποτεία τῶν Ἀθηναίων εἶναι ἡ κυριωτάτη αἰτία δι' ἣν ὁ πόλεμος οὗτος κατήντησεν ἀναπόδραστος, ὅπως ἐθεώρησεν αὐτόν ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλ' ὅ,τι ἔτι μᾶλλον κατέστησεν αὐτόν ἀφευκτόν, εἶναι ἡ ἀλλοίωσις ἡ ἐπεληθοῦσα εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Ἀ-

θιναίων ἀπὸ τῶν μέσων τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ὅσονδ' ἴσως πλημμελὴς καὶ ἂν ᾦτο ἡ ἡγεμονία αὐτῶν, ἴσως δὲν εἴνευτο ὁ πόλεμος ἢ τοῦλάχιστον ἴσως κατέπαυεν ἐγκαίρως, εἰάν ὁ ὄχλος, ὁ ἐπικρατήσας τότε ἐν Ἀθήναις δὲν προεκάλει, δὲν ὑπέτρεφεν, δὲν ἀνενέωνεν αὐτὸν ἀκαταπαύστως. Οἱ συνετοὶ πολῖται, οἵτινες ἄλλοτε ἐκυβέρνησαν τὰ πράγματα τῆς πόλεως, ὅτε ἡ πόλις ἐθριάμβευε κατὰ Περσῶν καὶ ἵδρυσεν τὸ πρῶτον μέγα Ἑλληνικὸν κράτος, εἰάν ἐξηκολούθουν ἐτι πλειονοψηφούντες, ᾔθελον προτιμᾶσαι βεβαίως ὅτι ἀνακαλέσωνται τὸ ἀδίκον περὶ Μεγαρέων ψήφισμα μᾶλλον ἢ νὰ ἀναλάβωσι τὸν φοβερὸν ἐκείνων ἀγῶνα· καὶ ἂν δὲ τυχὸν ἀνελάμβανον αὐτὸν, ᾔθελον σπεύσει νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐν Σρακτηρίᾳ ἀτυχήματος τῶν ἀντιπάλων, ἵνα ἀνορθώσωσι τὴν εἰρήνην· ᾔθελον ἀποφύγει τὸ ὀλέθριον ἐπὶ τὴν Σικελίαν ἐπιχείρημα· ᾔθελον παραδεχθῇ τὰς εὐλόγους συμβάσεις τὰς προταθείσας μετὰ τὴν περὶ Κύζικον νίκην, καὶ ᾔθελον ἐν ἐνὲ λόγῳ διασώσει ἐν μέρει ἂν ὅχι ὀλόκληρον τὴν ἡγεμονίαν τῆς κατρίδος αὐτῶν. Ὅ,τι λοιπὸν προεκάλεσε καὶ ἐπὶ 27 ἔτη ἀνερρόπισεν ἀδιακόπως τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὑπῆρξε κυρίως τὸ πλημμελὲς ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν τῶν Ἀθηναίων πολιτεύμα· ἐν ἄλλαις λέξεσι τοῦτο, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, δὲν εἶχον ἐτι γνωρίσει τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ὁμοίων δύνανται νὰ στηριχθῇ ἀσφαλῶς ἡ ἐνότης τοῦ ἔθνους καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ ῥύθμισις· ἔνεκα δὲ τούτου ἐματαιώθη ἤδη ἡ πρώτη σπουδαία ἀπόπειρα τῆς συγκροτήσεως μεγάλου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον, οὐχὶ τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ μακρὸς καὶ πεισματώδης οὗτος ἀγὼν κατέφερεν εἰς τὴν ὕλικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους καταστασιν πληγὰς οὐδέποτε ἔκτοτε θεραπευθείσας. Πολλῶν Ἑλλήνων πόλεων οἱ κάτοικοι ἐντελῶς ἢ σχεδὸν ἐντελῶς ἐξωντὼθησαν, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἀληθὴς ἐκείνη τοῦ ἔθνους πρωτεύουσα, οὐ μόνον τὴν ἡγεμονίαν ἀπέβαλεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους καὶ ἀρίστους τῶν πολιτῶν, καὶ τὰ τείχη, καὶ τὰ νεώρια, καὶ τὸν στόλον, καὶ τὰ χρηματικὰ ἀποταμιεύματα, καὶ τὰ λαμπρὰ τῆς ὑ-

παυσίμω χώρας κτήματα. Τὸ δὲ πάντων χεῖριστον, ἡ μακρὰ τοῦ ὄχλου ἀκολασία προεκάλεσεν ἤδη δεινὴν ἀκολασίαν τῶν ὀλίγων, οἵτινες, στηριζόμενοι εἰς φρουρὰν σπαρτιατικὴν, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς ἔτι φοβερώτερα ἀνοσιουργήματα, διὰ δὲ τὴν ἀλληλουχίαν ταύτην τῆς νίκης καὶ τῆς ἥττης τῶν πολιτικῶν μερίδων καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἀμοιβαίων ἐκδικήσεων, ἐπεκράτησεν ἡ ἱθικὴ ἐκείνη ἀστασία καὶ ἀναρχία, ἡ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀστασίας καὶ ἀναρχίας ἐκπηγάζουσα καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα δεινὰ μαραινουσα καὶ φθείρουσα τὰς πολιτείας.

Ἐὰν δὲ τοιαῦτα ἐπαθον οἱ νικηθέντες ἢ μήπως τῶν νικητῶν ἡ τύχη ἀπέβη καλῆτέρα; Αἱ πόλεις ὅσαι, πιστεύουσαι εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Σπάρτης καὶ ἀπόσπασθεῖσαι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, συνετέλεσαν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῆς, ὑπέκυψαν εἰς τυραννίαν πολὺ τῆς προηγουμένης βαρυτέραν. Αἱ Συράκουσαι εἰς τοσαύτην περιήλθον ἔκλυσιν, ὥστε ἀφ' ἐνὸς εἶδον ἀπὸ τοῦ 440 ἕως τοῦ 405 τοὺς Καρχηδονίους ἐπανειλημμένως ἐμβαλόντας εἰς Σικελίαν καὶ λεηλατήσαντας τὴν Ἱμέραν, τὴν Σελινούντα, τὸν Ἀκράγαντα, τὴν Γέλαν καὶ τὴν Καμάριναν, ἀφ' ἑτέρου παρέδωκαν τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ τυράννου Διονυσίου. Οἱ δ' ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι σύμμαχοι τῶν Ἀσκεδαιμονίων, ἀφοῦ τοσαύτας κατέβαλον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος θυσίας, οὐδὲν ἐπὶ τέλους ἐπορίσαντο ἐξ αὐτῶν πλεονέκτημα, οὐδὲ αὐτὸ τὸ ἥθικόν πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἔδωσιν ἀσφαλισθεῖσαν τὴν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν, ὑπὲρ ἧς ἐπολέμησκον. Μόνη ἡ Σπάρτη ἐφαίνετο θριαμβεύουσα καὶ ἡγεμὼν ἤδη ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἀνηγορεύθη· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἐπιφάνειαν μόνον ἰσχύος προσέλαβε καὶ βραχυχρόνιον μόνον ἐκτίσαστο ἡγεμονίαν.

Ὁ Αὔσανδρος, ἀφοῦ διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Σάμου κατέλυσεν ὀλοσχερῶς τὸν πόλεμον, ἐπανῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Σπάρτην, συνεπαγόμενος ἀπάσας τὰς τριῆρεις ὅσας εὗρεν ἔτι ἐν Πειραιεῖ, πλὴν τῶν 42 τὰς ὁποίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους κατέλιπε, ἅπαντα τὰ ἀκρωτήρια τῶν νεῶν τὰ ὅποια ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς καὶ ἀλλαχῶς ἐκυρίευσεν, καὶ ἀργυρίου τετρακίσια καὶ ἐξοδαίμοντα τάλαντα,

ὅσα ὑπελείποντο ἐκ τῶν θηταυρῶν τῶν δοθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Κύρου πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου. Οὐδέποτε Ἕλλην ἀνὴρ, οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτόν, ἤξιώθη τοσοῦτον λαμπρᾶς ἐν τῇ πατρίδι δεξιώσεως καὶ τηλικούτων παρὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης τιμῶν. Διότι οὐ μόνον χρυσοῦς στεράνους ἐψήφισαν αὐτῷ αἱ πόλεις, ἀλλὰ καὶ βωμούς ἔδρυσαν, καὶ παιᾶνας καὶ ὕμνους εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐποίησαν. Ἰδίῳ δὲ οἱ μὲν Ἑρῆσιοι ἔστησαν τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῷ ναῷ τῆς θεᾶς αὐτῶν Ἀρτέμιδος, οἱ δὲ Σάμιοι οὐ μόνον ἀνδριάντα ἤγειραν αὐτῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὰ Ἡραῖα, τὴν κυριωτάτην αὐτῶν πανήγυριν, Λυσάνδρεια μετωνόμασαν· πλείστοι δὲ σύγχρονοι ποιηταί, ὁ Ἀντίλοχος, ὁ Χοιρίλος, ὁ Νικηάρχος, ὁ Ἀντίμαχος, ἐξύμνησαν τὸ κλέος αὐτοῦ, πολυτελεῶς παρ' αὐτοῦ βραβευθέντες.

Ἄλλ' ἐν οὐδεὶς ἄλλος Ἕλλην ἰσχυσε τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι ὅσον ὁ Λυσάνδρος ἐν ἔτει 404, οὐδεμία ὁμοίως πόλις Ἑλληνικῆς ἐκτίσαστο τηλικούτην ἐν Ἑλλάδι ἀξίωμα ὅσον ἡ Σπάρτη, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, διὰ τῶν τοῦ Λυσάνδρου κατορθωμάτων. Αἱ περὶ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἐπαγγελίαι, δι' ὧν ἤρχισε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, αἱ ἐπαγγελίαι ἐκεῖναι τὰς ὁποίας εἶδομεν ἐκ διαλειμμάτων ἐπαναλαμβανομένας διὰ τοῦ Βρασίδου, διὰ τοῦ Καλλικρατίδου καὶ τὰς ὁποίας οἱ σύμμαχοι, ὅτε κατέστρεφον τὰ μακρὰ τῶν Ἀθηνῶν τείχη καὶ τὰ νεώρια, ἐνόμιζον ἔτι ὡς βεβαίαις καὶ ἀσφαλεῖς, αἱ ἐπαγγελίαι ἐκεῖναι διελύθησαν ὡς ὕπνιον, ἡ δὲ Σπάρτη ἀνέλαθεν ἀπαρακαλύπτως τὴν ἡγεμονίαν συμμάχου τῆς Ἑλλάδος, ἀρχὴν πολὺ μεγαλητέραν τῆς τῶν Ἀθηναίων, καὶ συγχρόνως πολὺ βαρυτέραν, καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ μάλιστα ἐπονέδιστον. Ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων εἶχε συγκροτηθῆ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἀμύνης καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ τούτου ἀναγκάσασα τοὺς βαρβάρους ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν οὐ μόνον τῶν νήσων, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων. Ἡ δ' ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἐπροοιμίασε διὰ τῆς παραχωρήσεως εἰς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν Τισσαφέρην συνθηκῶν, ὅλων σχεδὸν τῶν κατὰ τὰ παρῆλια τῆς Ἰωνίης, τῆς Αἰολίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου Ἑλληνίδων

πόλεων· οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν διετήρησαν ἐνταῦθα, ὡς φαίνεται, εἰμὴ μόνον τὴν ἐπὶ κείρον τῆς Ἀβύδου θέσιν. Καὶ αἱ οὕτω κολοῦσθαι πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κτήσεις τῆς νέας ἡγεμονίας, ἤτοι αἱ νῆσοι καὶ αἱ παραλίας τοῦ Αἰγαίου ὑπέκυψαν εἰς τὰς ὀλιγαρχικὰς δεκαρχίας (ἐξαίρεσι τῶν Ἀθηνῶν ὅπου τριάκοντα ἰδρύθησαν τύραννοι), τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην πόλιν συνεκρότησεν ὁ Λύσανδρος ἀπὸ τῶν ἡγεμονικῶν αὐτοῦ ὀπαδῶν· εἰς ἑκάστην τῶν πόλεων τούτων διωρίσθη πρὸς τούτοις Λακεδαιμόνιος διοικητής, καλούμενος ἀρμοστής· εἰς πολλὰς ἐγκατεστάθη φρουρὰ λακωνική· καὶ πᾶσαι ἐπλήρωνον εἰς τὴν Σπάρτην φόρον πολὺ μεγαλύτερον τοῦ ἄλλοτε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στελλομένου, συμποσωθέντα ἀμέσως εἰς τάλαντα 4000 κατ' ἔτος. Ἐὰν δὲ εἰς τὴν ναυτικὴν ταύτην ἡγεμονίαν ἦν διὰ τοῦ πολέμου προσέλαβεν ἡ Σπάρτη, προσθέσωμεν τὴν ἡπειρωτικὴν ἡγεμονίαν ἣν ἀνέκαθεν εἶχεν, ἐπὶ δὲ τοῦ πολέμου τούτου ἀνέπτυξε καὶ ἡσφάλισε, θέλομεν ἐννοῆσαι ὁπόσον τὸ ἥδη ἰδρυθὲν Σπαρτιατικὸν κράτος ἀπέβη εὐρύτερον τοῦ Ἀττικοῦ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων ἡγεμονία τῆς Σπάρτης δὲν εἶχε τὸν χαρακτήρα τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας, ἣν ἐνίσκει εἰς ἀπάσας τὰς νήσους καὶ παραλίας, ὅσαι ἄλλοτε ἀπετίλουν τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Ἐνταῦθα, κατὰ τὴν ἐπανειλημμένην τοῦ Ξενοφῶντος μαρτυρίαν, οὐ μόνον ἡ κυβέρνησις τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕκαστος Λακεδαιμόνιος κατ' ἰδίαν ἠδύνατο νὰ διαπράξῃ ὅ,τι ἤθελε, πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις ἐπειθοντο εἰς ὅ,τι καὶ ἂν ἐπέταττε Λακεδαιμόνιος ἀνὴρ. Εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς πόλεις ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἔσωζε μᾶλλον τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς σχῆμα· αἱ πόλεις αὗται οὔτε φόρον ἐτέλουν, οὔτε ἀρμοστὰς ἢ φρουροὺς ἐδέχοντο, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαίρεσεων, καὶ κυρίως δὲ ἦσαν ὑπόχρεοι εἰμὴ νὰ στρατεύωσιν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ὡσάκεις ἡ κοινὴ τῶν συμμάχων σύνοδος ἤθελεν ἀποφασίσαι τοιοῦτον τί. Ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον συνήθως τὴν πλειονοψηφίαν ἐν τῇ κοινῇ συνόδῳ· καὶ πλὴν τούτου, διὰ τὴν μακρὰν, ἐπὶ τοῦ τελευταίου πολέμου, ἐνάσκησιν τῆς στρατηγίας, καὶ τὸν κυριαρχικὸν τοῦ Λυσάνδρου χαρακτήρα, ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται καὶ αὐτοὶ τοὺς ἡπειρωτικοὺς τῶν συμμάχους πολὺ μᾶλλον ἀποτόμως ἢ ἄλλοτε,

ἐαδίδοντες αὐτογνωμόνως ψήφισματα, ὧν ἀπήτουν τὴν ἐκτέλεσιν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα· ἀποδείξας τὸ ψήφισμα δὲ οὐ μετ' ὀλίγον ἀπεφάνησαν αὐτοὺς Ἀθηναίων φυγάδας ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἀγωγίμους τοῖς τριάκοντα εἶναι, τὸν δὲ κωλύσαντα, πέντε ταλάντοις ἔνοχον εἶναι, οὗ ὧστε, ἐν γένει εἰπεῖν, ἡ Σπάρτη, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐπέβαλε τὸν νόμον καὶ τὴν θέλησιν αὐτῆς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφάνη ἐκπληρώσασα τὸ ὄνειρον τὸ ὑπὸ τῶν προκατόρων ἡμῶν πολλάκις ἐπιδιωχθὲν τῆς συγκρατήσεως ἐνὸς μόνου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἄλλ' ἦτο ὄνειρον τῇ ἀληθείᾳ τὸ κατασκευάσμα ἐκεῖνο· ἡ δὲ πολυκροτος αὕτη ἡγεμονία οὔτε δεκαετίαν ὅλην διήρπασε. Καὶ διὰ τί ἤθελε διαρκέσει, ἐνῷ εἶχεν ὅλα τὰ ἀτοπήματα τῆς προηγουμένης αἰτίας, καὶ προσέτι ἦτο πολὺ ταύτης ἐπαχθεστέρα· ἐνῷ δηλαδὴ οὐδ' αὕτη ἐπὶ τῆς ἰσοπολιτείας ἐστηρίζετο, πολλοῦ γε δεῖ, καὶ ἐνταύτῳ ἐνήσκει τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις διὰ πολὺ πλειοτέρας βίβας καὶ καταθλίψεως; Ναὶ μὲν ἡ Σπάρτη εἶχε τὸ πλεονέκτημα ὅτι κατέναντι αὐτῆς δὲν ὑπῆρχεν, ὅπως συνέβη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, προϊσταμένα ὁμοσπονδίας κραταιᾶς καὶ ἐτοίμῃ νὰ ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν τῶν ἀεσποζομένων. Ἄλλ' ἡ Σπάρτη περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ πολὺ μᾶλλον ἢ αἱ Ἀθῆναι, τὰ σπέρματα τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους αὐτῆς, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξ ἀρχῆς ἐπιτηδεύως ὠφελήθησαν οἱ ἰσχυρότεροι τῶν ἡπειρωτικῶν αὐτῆς συμμάχων.

Οἱ σύμμαχοι οὗτοι, καὶ ἐξαίρετως οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Κορίνθιοι, ἡγανάκησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας διότι ἀπαιτήσαντες εὐλόγως μερίδα τῶν διὰ κοινῶν ἀγώνων ἀποκτηθέντων λαφύρων, εἶδον τὴν ἀπαίτησιν αὐτῶν ὑβριστικῶς ἀποκρουσθεῖσαν. Ἀφ' ἐτέρου αὐτὴ τῆς Σπάρτης ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ ὑπέρογκον ἀξίωμα καὶ κράτος τὸ ὅποιον προεκτετήσατο κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ὁ Αὐσανδρος. Ἡ ὀλιγαρχία ἐκεῖνη ἥτις ἐφθόνησε τὸν καλὸν καγαθὸν Βρασιδαν, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑποφέρῃ μέχρι τέλους τὸν πολὺ ἰσχυρότερον καὶ πονηρότερον ἄνδρα, ὅστις, καταλύσας τὸν πόλεμον καὶ ῥυθμίσας κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ

πράγματα ὅλης σχεδὸν τῆς ναυτικῆς Ἑλλάδος, κατήντησε ὁ ἄξιωθῆ ἐν αὐτῇ τιμῶν ὑπερανθρώπων; Ὅθεν ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ προέκυψε μετ' οὐ πολὺ διχόνοια ἥτις ἀφορμὴν μόνον ἐξήτει ἵνα ἐκραγῇ ἀφορμαὶ δὲ ἦτο φυσικώτατον νὰ δοθῶσι πολλαί, ἐνθ' ἄλλαι μὲν τῶν πόλεων ἐτυραννοῦντο ἀπηνῶς, ἄλλαι δὲ εἶχον ἐτέρας θυσαρεσκειῶν αἰτίας.

Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Λυσάνδρος παρέδωκε τὴν πόλιν ταύτην εἰς τὴν διάκρισιν τριάκοντα ἀνδρῶν. Οἱ τριάκοντα ἰδρύθησαν κυρίως ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ συντάξωσι νέους νόμους καὶ νέον πολίτευμα· ἀλλ' ἐντὶ τούτου ἀνέλαβον τὴν αὐτογνώμενα κυβέρνησιν τοῦ κράτους, διορίσαντες ὅσας καὶ οἷας ᾗθελον ἀρχάς καὶ προσέτι βουλὴν, ἥτις ὅμως, συγκειμένη ἀπὸ τῶν ἐπανελθόντων φυγάδων καὶ ἐν γένει ἀπὸ τῶν ἐμπαθεστέρων ὀλιγαρχικῶν, ἀπέβη τυφλὸν ὄργανον τῶν νέων κυβερνητῶν· ἐννοεῖται ὅτι πᾶν ἔχνος ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ἡλιαστικῶν δικαστηρίων ἐξέλιπεν. Οἱ τριάκοντα, γενόμενοι οὕτω κύριοι τῆς πόλεως, ἐξετραχλίσθησαν εἰς τυραννίαν φοβεράν, ἥτις δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν ἐννοίαν τοῦ τί συνέβαινε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς ὅλας τὰς πόλεις, ὅσων τὰ πράγματα παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς. Προέβησαν δὲ εἰς τὴν τυραννίαν μετὰ περιέργου τινὸς βαθμολογίας, ἣν κατὰ δυστυχίαν ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς στάσεις τῶν πολιτειῶν, καὶ εἶδομεν ἀπαράλλακτως σχεδὸν ἐπαναληφθεῖσαν ἐπὶ τῆς διαβολῆς τῆς τρομοκρατίας τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Κατ' ἀρχάς οἱ τριάκοντα ἐπεχείρησαν τὴν τιμωρίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες, διὰ τὴν ἐπὶ τῆς προηγουμένης δημοκρατίας αἰσχρὰν αὐτῶν διαγωγὴν, ἦσαν τῷ ὄντι ἀξιοὶ καταδίκης· αὐτὸν μὲν, λέγει ὁ Ξενοφῶν, οὓς πάντες ἤδεσαν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἀπὸ συκοφαντίας ζῶντας καὶ τοῖς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς βαρεῖς ὄντας, συλλαμβάνοντες, ὑπῆγον θανάτου. » Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν ἅπαντας τοὺς ἐπισημοτέρους ἀνδρας τῆς δημοκρατικῆς μερίδος· καὶ ἐπειδὴ προέβλεπον ὅτι τοῦτο δύναται νὰ προκαλέσῃ θεινὴν ἐν τῇ πόλει ἀντίστασιν, ἔστειλαν εἰς Σπάρτην καὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Λυσάνδρου

φρουράν, ὑπὸ ἀρμοστήν Λακεδαιμόνιον, ὑποσχόμενοι νὰ ἀντλάβωσιν αὐτοὶ τὴν συντήρησιν τῆς ἐπικουρίας ταύτης. Ἐλθόντος δὲ τοῦ ἀρμοστοῦ Καλλιπίου μετὰ τῆς φρουρᾶς καὶ καταλαβόντος τὴν ἀκρόπολιν, ἐπεχείρησαν ἤδη σφαγὴν τῶν δημοκρατικῶν ἀνθρώπων, δημεύοντες τὴν περιουσίαν ὅλων ὅσοι διὰ τῆς φυγῆς ἐπετύγγανον νὰ σώσωσι τὴν ζωὴν, ὅπως ἐπραξάν ὁ Θρασύβουλος καὶ ἄλλοι· καὶ πρὸς τούτοις καταδικάζοντες τοὺς τοιοῦτους εἰς ἐξορίαν, ὅτε καὶ κατὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐξέδωκαν ἐξορίας ψήφισμα. Οὐδὲ ἠρκέσθησαν εἰς μόνους τοὺς ἐπιφανεστέρους δημοκράτους, ἀλλὰ ἐπέβαλον ἤδη χεῖρα ἐπὶ πάντας τοὺς ἐπὶ φρονήματι, καὶ πλούτῳ, καὶ ἀξιώματι διακεκριμένους ἄνδρας πάσης πολιτικῆς μερίδος, μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ πολλῶν ὀλιγαρχικῶν· διότι κατήντησαν νὰ θανατώσωσι καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικίου Εὐκράτην, καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Νικίου Νικήρατον, ὅστις οὐ μόνον τὴν μεγάλην τοῦ πατρὸς περιουσίαν εἶχε κληρονομήσει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγνωσμένην πρὸς τὴν δημοκρατικὴν πολιτείαν дуζμένειαν.

Ἐν τούτοις ὡς πρὸς τοὺς πολλοὺς τούτους φόνους δὲν ἦσαν σύμφωνοι ὅλοι οἱ τριάκοντα. Ὁ Θηραμένης, εἰς ὧν τῶν τριάκοντα, ἐνόμιζεν ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἔρκει ἡ καταδικὴ τῶν πονηροτέρων δημοκρατικῶν, ὅτι δι' αὐτῆς ἐξησφαλίσθη ἡ ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις καὶ ὅτι πλείοτέρα αἵματος χύσις ἀπέβαινε μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καθὼς ταραττούσα τὰ πνεύματα, αὐξάνουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν πολεμίων, καὶ ἀποξενούσα φίλους καὶ οὐδετέρους. Ταῦτα δὲ ἐπρέσβευον καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν τριάκοντα, καὶ τῶν νέων βουλευτῶν οἱ μετριοπαθέστεροι. Ἀλλὰ ὅμως ἐφρόνει ὁ βιαύτερος Κριτίας, ὅστις εἰς ὧν ὁμοίως τῶν τριάκοντα, παρέσυρεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, διὰ τοῦ θράσους αὐτοῦ, τοὺς δειλοτέρους τῶν νέων κυβερνητῶν. Ὁ Κριτίας ἀνῆκεν εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένη, ἦτο πλουσιώτατος, καὶ εἶχεν ἐξάρετον παιδείαν καὶ εὐφυΐαν· ἀλλ' αἰσטרηλατούμενος ὑπὸ ἀχαλινώτου φιλαρχίας, περιήλθεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ φόνος καὶ ληστεία καὶ πᾶν ἄλλο ἀνοσιούργημα εἶναι θεμιτὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου ὄργανα. Ὅτε ὁ Θηραμένης, βλέπων πολλοὺς θανατουμένους, ὄχι διότι ἐκακοποιήσαν κατὰ τι τοὺς καλοὺς καγαθοὺς, ἀλλὰ μόνον διότι ἐτιμώθησαν

ποτέ ὑπὸ τοῦ δήμου, παρέτῃρει πρὸς τὸν Κριτίαν, ὅτι τὸ τοιοῦτον δὲν ἦτο εὐλογον, « ἐπεὶ καὶ ἐγώ, » προσθέτων « καὶ σὺ πολ-
λὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἕνεκα τῇ πόλει καὶ εἰπομεν καὶ ἐπράξαμεν » ὁ Κριτίας ἀντέλεγε, μετὰ τῆς ἀναιδοῦς εἰλικρινείας ἣν ἔχει πολ-
λάκις ἡ φιλαρχία, « ὅτι ὁ θέλων νὰ ἄρξῃ ὀφείλει νὰ ποιήσῃ ἐκ-
ποδῶν πάντα ὅστις εἶναι ἱκανὸς νὰ διακωλύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς
ἐπιτυχίας τοῦ ποθομένου· ὁ δὲ φρονῶν ὅτι, ἐπειδὴ εἴμεθα τριά-
κοντα καὶ ὄχι εἷς, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ ἐπιμελώμεθα τῆς ἀρχῆς
ἡμῶν ὡς τυραννίδος, εἶναι εὐήθης. » Καὶ ἐξηκολούθησε λοιπὸν ἡ
σφαγὴ καὶ ἡ δήμευσις. Τότε ὁ Θηραμένης, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον
φοβούμενος τῇναυξοῦσαν ἀγανάκτησιν τοῦ κοινοῦ, προέτεινε νὰ κλη-
θῶσι μέτοχοι τῆς ἀρχῆς πάντες οἱ ἐξ ἰδίων δυνάμενοι νὰ ὑπηρετή-
σωσι στρατιωτικῶς τὴν πολιτείαν· ὁ δὲ Κριτίας, τοῦτο μὲν δὲν ἐ-
δέχθη, συνήνεσε δὲ ἀπλῶς νὰ συνταχθῇ κατάλογος 3000 ἀνδρῶν,
καὶ νὰ ἐπιτραπῶσιν εἰς τούτους τὰ πολιτικὰ δίκαια· φροντίσας ὅμως
συγχρόνως νὰ μὴ περιλάβῃ εἰς αὐτὸν εἰμὴ τοὺς πιστοτέρους αὐτοῦ
ὀπαδοὺς καὶ εἰς ἐκείνους πάλιν νὰ δώσῃ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐν
μόνον δικαίωμα, τοῦτο, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ θανατωθῶσιν εἰμὴ διὰ
τῆς ψήφου τῆς βουλῆς, ἐνῶ ὅλων τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἡ ζωὴ ἐ-
ξηρτάτο ἀπὸ μόνῃς τῆς θελήσεως τῶν τριάκοντα. Ἐν τῷ πολιτικῷ
ἐκείνῳ παροξυσμῷ, καθ' ὃν δὲν προέκειτο εἰμὴ περὶ ζωῆς ἢ θανά-
του, μόνον πολύτιμον δικαίωμα ἐθεωρεῖτο ὡς φαίνεται, πῶς νὰ
σώσῃ τις τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον πῶς νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅ-
σον ἔνεστι πλείοτερον τὸν θάνατον.

Συγκροτηθέντος τοῦ σώματος τῶν τριεχιλίων, ὁ Κριτίας καὶ αἱ
περὶ αὐτὸν ἀφώπλισαν πρὸ πάντων, διὰ τῶν ὀπαδῶν ἐκείνων καὶ τῶν
Λακεδαιμονίων φρουρῶν, ἅπαντας τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους ὀπλίτας·
καὶ ἔπειτα θεωρήσαντες ὅτι ἤδη δύνανται νὰ πράξωσιν ὅτι θέλωσι.
« πολλοὺς μὲν ἔχθρας ἕνεκὰ ἀπέσκεινον, πολλοὺς δὲ χρημάτων.
» Εἶδοξε δ' αὐτοῖς ὅπως ἔχοισιν καὶ τοῖς φρουροῖς χρήματα διδόν-
ναι, καὶ τῶν μετοίκων ἕνα ἕκαστον λαβεῖν, καὶ αὐτοὺς μὲν ἀ-
ποκτείνειν, τὰ δὲ χρήματα αὐτῶν ἀποσημάνασθαι. « Ἐπὶ πᾶσι δὲ
ὁ Κριτίας, βλέπων ὅτι ὁ Θηραμένης δὲν ἔπαυεν ἀντιλέγων εἰς
τὰ γινόμενα, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ τούτου καὶ ἐπειδὴ

ὁ Θηραμένης, εἰς ὧν τῶν τριχιλίων, δὲν ἠδύνατο νὰ καταδικασθῇ εἰμὴ ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἡ δὲ βουλή, ἀκούσασα αὐτὸν ἀπολογούμενον, ἐφάνη εὐμενὴς πρὸς αὐτὸν διακειμένη, ὁ Κριτίας ἐξήλειψεν αὐτὸν αὐτογνώμῳως ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν 3000 καί κτεδίκασεν εἰς θάνατον διὰ τῶν τριάκοντα. Ὁ Θηραμένης ἀπέθανε γενναίως, καὶ λέγουσιν, ὅτι, ἀφοῦ ἔπινε τὸ κώνειον, ἔχυσε κατὰ γῆς τὰς τελευταίας αὐτοῦ σταγόνας εἰπὼν, « Κριτία τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ » ὑποδεικνύων οὕτω τὴν τύχην ἧς ἦτο ἄξιος ὁ βίαιος αὐτοῦ ἀντίπαλον. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀξιοκατάκριτος ὑπῆρξεν ἡ ὅλη τοῦ ἀνδρὸς παλιμβουλὸς καὶ ιδιοτελεῖς πολιτεία· ὅθεν καὶ ἐπεκαλεῖτο ἐκόθορον, ὃ διότι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ὑποδήματος, φορούμενον ὑπὸ γυναικῶν τε καὶ ἀνδρῶν, καὶ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας ἀδιακρίτως ἀρμόζον, ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξεικονίζει ἀποχρώντως τὸν ἄσφατον καὶ κατὰ τὰς πνοὰς τοῦ ἀνεμου ἐκάσποτε στρεφόμενον ἀνθρώπον.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τυραννία τῶν τριάκοντα ἀπὸ τοῦ ἀπριλίου μέχρι τοῦ δεκεμβρίου 404, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ἔπεσον ἐν Ἀθήναις, ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς μεταγενεστέρους ῥήτορας, θύματα αὐτῆς περὶ τὰ 1500. Ἀλλ' ἤδη ἤρχισαν νὰ ἐπισφρεύονται εἰς τὸν ὀρίζοντα νέφη τινά, τὰ ὅποια ἐκραγέντα μετ' οὐ πολὺ ἐμελλοῦ νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ταύτης συμφορᾶς. Εἶδομεν ὅτι πολλοὶ ἐπίσημοι Ἀθηναῖοι εἶχον διζώσσει τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ τῆς φυγῆς. Οἱ φυγάδες οὗτοι, ὧν ἐπισημότετος ἦτο ὁ πολλὰκις ἤδη παρ' ἡμῶν μνημονευθεὶς Θρασύβουλος, εὗρον ἄσυλον καὶ εἰς Θήβας καὶ εἰς Μίεγαρα· διότι αἱ πόλεις αὗται, δυσαρεστηθεῖσαι διὰ τὴν ἀγέρωχον καὶ ἄδικον καὶ τυραννικὴν πολιτείαν τοῦ Λυσάνδρου καὶ τῆς Σπάρτης, παρήκουσαν εἰς τὸ ψήφισμα κατὰ τὸ ὅποιον οἱ φυγάδες ἔπρεπε νὰ παραδίδωνται ἀμέσως εἰς τοὺς τριάκοντα, ὁ δὲ κωλύσας ἐιμωρεῖτο διὰ χρηματικῆς ποινῆς πέντε ταλάντων. Ὁ Θρασύβουλος λοιπὸν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ὠρελούμενοὶ ἀπὸ τῆς προστασίας ἧς ἔτυχον εἰς τὰς γείτονας ἐκεῖνας πόλεις καὶ μάλιστα ἐν Θήβαις, καταλαμβάνουσιν αἰφνης τὴν Φυλὴν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον δὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς εἰμὴ ἐβδόμηκοντα, οἱ τύραννοι, ὀλιγωρήσαντες τὸ πρῶτον, δὲν ἔσπευσαν ν' ἀποκρούσωσιν αὐ-

τοὺς δραστηρίως. Ὅθεν ὁ Θρασύβουλος ἐνισχύεται, τρέπει τὸν ὑστερον σταλέντα στρατὸν καὶ γίνεται μετ' οὐ πολὺ κύριος τοῦ Πειραιῶς. Τότε συγκροτηθεὶς μάχης μεταξὺ τῶν δύο μερῶν, πίπτει ὁ Κριτίας, καὶ οἱ τριάκοντα ἀποβάλλουσιν ἤδη ἅπαν τὸ θάρρος αὐτῶν. Τῇ ὑστεραίᾳ ἦλθον ταπεινοὶ καὶ ἔρημοι εἰς τὸ συνέδριον, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσω καὶ οἱ τριεχίλιοι ἦσαν διηρημένοι πρὸς ἀλλήλους. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, μὴ μετασχόντες τῶν γενομένων ἀδικημάτων, ἐπεθύμουν τὴν ἐξωσιν τῶν τυράννων καὶ τὴν τῶν φυγάδων κάθισον, καὶ ἐπὶ τέλους, περὶ μέσου τινὸς ὅρου συμφωνήσαντες, ἔπαυσαν μὲν τοὺς τριάκοντα, ἀπελθόντας εἰς Ἐλευσίνα, διώρισαν δὲ ἀντ' αὐτῶν δέκα ἄλλους, ἓνα ἀφ' ἑκάστης φυλῆς. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔαρι τοῦ 403. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν δέκα ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τοὺς ἐν Πειραιεὶ ἐχθροπραξίαι· δὲν ἔπαυσαν δὲ οὐδ' οἱ ἐν Ἐλευσίνῃ τριάκοντα ἐλπίζοντες τὴν ἀνάγκησιν τῆς ἀρχῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Θρασύβουλος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνισχύετο ἐν Πειραιεὶ, οἱ τε δέκα καὶ οἱ τριάκοντα ἐπέμψαν πρέσβεις εἰς Σπάρτην, ζητοῦντες βοήθειαν· οἱ δὲ Σπαρτιάται ἐδάνεισαν μὲν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὀλιγαρχικοὺς ἑκατὸν τάλαντα, ἀπεράσισαν δὲ συγχρόνως νὰ πολιορκήσωσι τὸν Πειραιᾶ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἔστειλαν ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Λύσανδρον ὡς ἄρμοστήν μετὰ στρατοῦ, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ Λίβυν, ὡς ναύαρχον τοῦ στόλου. Ἐντεῦθεν ἡ καταστροφή τῶν ἐν Πειραιεὶ Ἀθηναίων ἐφαίνετο ἀναπόδραστος· τότε ὅμως ἀνεφάνη ἀριδύλως ἡ ἀνεπιτηδεϊότης τῆς Σπάρτης περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἡγεμονίας. Οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Κορίνθιοι εἶχον ἤδη ἀποποιηθῆναι ἀκολουθήσωσι τὸν Λύσανδρον, ἐπερχόμενον μετὰ τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, ἐπὶ τῇ λόγῳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατ' οὐδὲν παρεβίασαν τὰς συνθήκας. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ παρήχθη διχόνοια· ἡ ὀλιγαρχία τῆς πόλεως ταύτης, φοβουμένη πρὸ καιροῦ τὴν ὁσημέραι προαγομένην δύναμιν τοῦ Λυσάνδρου καὶ μὴ θέλουσα νὰ προσλάβῃ οὗτος νέαν τιμὴν καὶ δόξαν διὰ δευτέρας τῶν Ἀθηνῶν κατακτίσεως, ἐπέμψε κατόπιν αὐτοῦ καὶ ἓνα τῶν βασιλέων, τὸν Πausανίαν, μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ δὲ, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς μερί-

δος, ἦν ὑπερστήριζεν ὁ Λύσανδρος, καὶ ἐπήγαγε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 403. Ἐκχωρησάντων δὲ ἔπειτα τῶν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, ἰνωρθώθη ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἀρχαῖον δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀνακτῆθη ἡ Ἐλευσίς καὶ ἐψηφίσθη ἀμνηστία, τῆς ὁποίας δὲν ἐξηρέθησάν εἰμὴ οἱ τριάκοντα ἄνδρες καὶ ὅσοι ἐγένοντο τυφλὰ αὐτῶν ὄργανα.

Τοιουτοτρόπως κατελύθη ἡ διαβόητος ἐκείνη τυραννία. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ἡ τυραννία αὕτη δὲν ἤρκεσθαι εἰς τὸ νὰ καταδιώξῃ τοὺς πολιτικούς αὐτῆς ἀντιπάλους, ἀλλὰ ἀνεδείχθη δυσμενεστάτη καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς λογίους, διὰ ῥητῶν διατάξεων ἀπαγορεύσασα πᾶσαν ἀνωτέραν παιδείαν ἐν Ἀθήναις. Ὁ μόνος κατὰ τοῦτο ἐπίσημος ἄνθρωπος, ὁ διαφυγὼν τοὺς ὄνυχας αὐτῆς, ὑπῆρξεν ὁ Σωκράτης, ὅστις, καὶ τοι μὴ ἀναχωρήσας ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ τοι μὴ παύσας ἀναφανδὸν καταδικάζων τὰς πράξεις τῶν κρατούντων, καὶ τοι ἀπειληθεὶς ὑπ' αὐτῶν, οὐδὲν ἄμω; ἔπαθεν. Ἰ' Ἀρὰ ἔγε διότι ὁ Κριτίας, τοῦ ὁποίου διετέλεσε διδάσκαλος, ἔσωζε συμπάθειάν τινα πρὸς τὸν ἄνδρα; Ἰ' Ἀρὰ γε διότι ἀνεβλήθη ἀπλῶς ἡ τιμωρία του; Βέβαιον εἶναι ὅτι διεσώθη καὶ ἔτι μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, ὅτι, ἐνῷ διέφυγε τὸν κίνδυνον ἐπὶ τῶν τριάκοντα, ἐθανατώθη ὑπὸ τῆς ἀνορθωθείσης δημοκρατίας.

Ὁ Σωκράτης, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρακτικώτερος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, ἐγεννήθη ἐν ἔτει 469. Δὲν ἡσχολήθη δὲ, ὡς οἱ προκαταγοι καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, περὶ τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός· ἐξεναντίας ἐπρόσβευεν ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν περὶ τοῦτο εὑρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ ὅτι ἡ μόνη λόγου ἀξία φιλοσοφία συνίσταται εἰς τὴν ἐρευναν, τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἐξακριβώσιν τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων καὶ δικαίων. Ὁθεν δὲν ἔπαυεν, ὡς λέγει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ εἰς τῶν χρηστοτέρων μαθητῶν του, ὁ Ξενοφών, διαλεγόμενος περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ ἐξετάζων τί ἐστὶν εὐσεβής, τί ἀσθεής· τί καλόν, τί αἰσχρόν· τί δίκαιον, τί ἄδικον· τί σωφροσύνη, τί μανία· τί ἀνδρεία, τί δειλία· τί πόλις, τίς ὁ τῷ πολίτῃ προσήκων χαρακτήρ.

τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τίς ὁ πρὸς ἐξάσκησιν τοιαύτης ἀρχῆς ἀπαιτούμενος χαρακτήρ, καὶ ἄλλα παρόμοια ζητήματα. Περιήρχετο δὲ, διὰ τῆς θαυμαστῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ τέχνης, εἰς τὰ σωφρονέστερα καὶ χρηστότερα περὶ πάντα ταῦτα συμπεράσματα, καὶ διετέλεσε δι' ἅπαντος τοῦ βίου, τῶν ἀπαρασαλεύτως τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας ἔθετο, ἀναδειχθεὶς ἐγκρατέστατος, ὑπηρετήσας πολλάκις ὡς ὀπλίτης γενναίως, κινδυνεύσας ὑπὲρ τοῦ νόμου ἐπὶ τῆς δίκης τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις στρατηγῶν, καὶ κινδυνεύσας πάλιν διὰ τῆς κατὰ τῶν τριάκοντα ἀντιπολιτεύσεως. Τί λοιπὸν εἰρήνησε τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν τῆς ἀνθρωπείσης δημοκρατίας; Κατηγορήθη ὅτι δὲν σέβεται τοὺς θεοὺς τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι ἐξεπλήρου ἀκριβέστερον παντὸς ἄλλου τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Κατηγορήθη ὅτι παρειαγεί νέους θεοὺς· καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι ἔλεγεν ἑαυτὸν παροτρυνόμενον καὶ χεῖραγωγούμενον ὑπὸ θείας τινὸς φωνῆς, ἣν ἐκάλει δαιμόνιον αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ θεία αὕτη φωνή, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο εἰμὴ ἢ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ ἐμπνευσις, δὲν ἠδύνατο σπουδαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς καινῆ τις θεότης. Κατηγορήθη ὅτι φθείρει τοὺς νέους, καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀναφέροντο οἱ δύο κακοτροπώτεροι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Κριτίας· ἀλλ' οὐδεὶς ποτε διδάσκαλος κατεδικάσθη διότι δὲν ἀνέδειξε χρηστοὺς καὶ ἐναρέτους ἅπαντας τοὺς μαθητάς. Ὁ φθόνος τῶν ἄλλων σοφιστῶν, οἵτινες ἐκολάκουν, ἀντὶ νὰ πολεμώσιν ὡς ὁ Σωκράτης, τὰ πάθη τῶν ἀκροατῶν· ἡ κοινὴ πεποίθησις ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο φίλος τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, συνετέλεσαν βεβαίως εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ κυριωτάτη αὐτῆς αἰτία ὑπῆρξεν, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι τὸ διαλεκτικὸν καὶ ἐρευνητικὸν τοῦ Σωκράτους σύστημα, καὶ τοι περιοριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ εἰς μόνα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ ὑπὸ τῶν ἀκροωμένων εἰς τὰ ὑψηλότερα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντὸς ζητήματα, καὶ νὰ μὴ ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος. Τὸ δὲ δυστύχημα τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, καὶ ἰδίως τῶν προπατόρων ἡμῶν, ἦτο, ὅτι τὸ θρησκεῖμα αὐτῶν ἦτο ἀνεπίδεκτον πάσης φιλοσοφικῆς καὶ ἀπλῶς ἠθικῆς ζητήσεως, ὥστε εὗρισχοντο μετα-

ἐν τῶν δύο τούτων ἐπίσης ὀλεθρίων σκοπέλων ἢ ν' ἀφήσωσι τὴν φιλοσοφίαν νὰ καταστρέψῃ τὸ θρησκευμα, ἢ ἀγωνιζόμενα ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τοῦ θρησκευματος, νὰ περιορίσωσιν ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν ἀδιακώλυτον φιλοσοφικὴν ἔρευναν. Ἐκ τούτου βλέπομεν τὴν εὐφυστέραν καὶ τὴν μᾶλλον φιλελεύθερον τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν ἐπανειλημμένως καταδιώξασαν, λόγῳ θρησκευτικῶ, τοῖς ἐπισημοτάτοις τῶν φιλοσόφων καὶ ἐκ τούτου ἰδίως ἐπλήθυν ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτους. Ἡ καταδίκη αὕτη ἐγένετο ἐν ἔτει 399· ὁ γέρον φιλόσοφος ἀπέθανε γενναίως καὶ ἀτάραχος, μηδεμίαν ἀπαρηνηθεὶς τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ καὶ θεωρηθεὶς εὐλόγως ὑπὸ ὅλων τῶν αἰῶνων ὡς εἰς τῶν μεγίστων τῆς ἀληθείας μαρτύρων· διότι ἐπὶ τέλους ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀθλιότητα τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ἐκεῖ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν ἀγώνων αὐτοῦ τε καὶ τινων τῶν διπλῶν αὐτοῦ, τὰ πνεύματα δὲν ἤθελον παρσκευασθῇ εἰς τὴν κατάληψιν καὶ παραδοχὴν τῶν ἀληθειῶν τὰς ὁποίας αὐτὴ ἡ θεία πρόνοια μετὰ τινος ἐκκτοντακτηρίδας πύδωκε ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ οὕτως ἡβύοντο νὰ σκέπτονται οἱ μεταγενέστεροι, οὐχὶ ὅμως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες δὲν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοιοῦτον μέλλον τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὤφειλον πρὸ πάντων νὰ ὑπαστηρίξωσι τὸ καλίτευμα καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν. Ὡς τε ἡ ἱστορία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατακρίνῃ αὐτοὺς, διὰ τὴν ἀυστηρότητα μεθ' ἧς ἐπολέμησαν πᾶσαν κατὰ τοῦ θρησκευματος αὐτῶν προσβολήν. Καὶ ἤδη ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ πολιτικὰ γεγονότα.

Δεκαοκτὼ λοιπὸν μῆνες μόλις εἶχον παρέλθει (ἀπὸ τοῦ ἀπριλίου 404 μέχρι τοῦ σεπτεμβρίου 403) ἀρ' ἧς ἐποχῆς ἡ Σπάρτη ἐπέβαλε θριαμβικῶς τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἤδη ἡ ἡγεμονία αὕτη ἐπαθε δύο θεινὰ τραύματα· οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι, οἱ ἰσχυρότεροι πᾶν ἀρχαίων συμμάχων, εἶχον ἀποπειρῆθαι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὸν Λύσανδρον· ἡ δὲ μερίστη τῶν πρακτικῶν νέων πόλεων, ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀπαλλάγη, ἕνεκα τῶν διχονειῶν τῆς Σπάρτης αὐτῆς, τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὅποιον ὁ Λύσανδρος εἶχε θεωρήσει ἀπαραίτητον ἵνα

ἐξασπραλισθῇ ἡ τῶν Ἀθηναίων ὑποταγή. Ναὶ μὲν καὶ μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς δημοκρατίας αἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν διατελοῦσαι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης· ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι ἡ πίστις αὐτῶν ἀπέβη ἥδη ἀμφίβολος καὶ ὅτι ἡ κυριαρχία τῶν Λακεδαιμονίων δυσκόλως ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον μετὰ τῆς παραχθείσης ἐνταῦθα νέας πραγμάτων καταστάσεως.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ὑπέστη καὶ τρίτον τραῦμα, ἔτι καιριώτερον. Εἶπομεν ὅτι ἐν τῶν οὐσιωδεστέρων αὐτῆς πλεονεκτημάτων ἦτο ὅτι δὲν εἶχε κατέναντι αὐτῆς ἀντίπαλον ἐπιτιγθεῖον νὰ συμπυκνώσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς δυσηρεστημένους. Ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἡ πόλις αὕτη περιῆλθεν εἰς πόλεμιάς πρὸς τοὺς Πέρσας σχέσεις, οἱ δὲ Πέρσαι, ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν αὐξάνουσαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἀγανάκτησιν κατὰ τῆς καταθλιπτικῆς τῶν Λακεδαιμονίων κυριαρχίας, ἐπήγαγον ἐπὶ τέλους τὴν κατάλυσιν αὐτῆς.

Ἐν ἔτει 404 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Δαρεῖος Β'. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ Παρύσατις, γυνὴ τὰ μάλιστα ἐπιτιγθεῖα καὶ βραδιουργος, ἡγάπα οὐχὶ τὸν πρωτότοκον υἱὸν Ἀρταξέρξην, ἀλλὰ τὸν νεώτερον Κύρον, ὃν εἶδομεν διορισθέντα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡγεμόνα τῶν δυτικῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίων καὶ, διὰ τῆς πιστῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας συμμαχίας, συντελέσαντα οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν ὀριστικὸν αὐτῶν θρίαμβον. Εἰς τοῦτον τὸν Κύρον ἤθελεν ἡ Παρύσατις νὰ μεταβιβάσῃ τὴν βασιλείαν· ἀλλ' ὁ Δαρεῖος Β' ἀπέθανε πρὶν ἢ διορίσῃ αὐτὸν διάδοχον, ὥστε κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Ἀρταξέρξης Β'. ὁ ἐπικληθεὶς Μνήμων. Διὰ τοῦτο ὅμως ὁ Κύρος δὲν παρήτησε τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Πρὸ πάντων ἐστηρίχτο ἐπὶ τῆς ἐνίστε παρὰ ταῖς Πέρσαις ἰσχυράς ἀρχῆς, ἐφ' ἧς ἰδίως εἶχε στηριχθῇ καὶ ὁ Ξέρξης ἄλλοτε, ὅτι ὁ γεννηθεὶς βασιλεύοντας τοῦ πατρὸς προτιμᾶται τοῦ προηγούμενως γεννηθέντος. Ἐπεὶτα εἶχε βοηθὸν τὴν μητέρα Παρύσατιν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἠλπίζεν εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ συμμάχων, τῶν Λακεδαιμονίων. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ δὲ ἀσφαλέστερον, δὲν ἀπεκάλυψε τὰς ἀξιώσεις εἰμὴ ἀφοῦ συνεκρότησεν ἐν τῇ στρα-

πεία αὐτοῦ ἀποχρῶσαν δύναμιν. Ἀλλὰ τὰ βουλευμάτα αὐτοῦ δὲν διέφυγον ἐξ ἀρχῆς τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις, ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς νίκης, μὴ ὦν ἀσφαλὲς ἐν τῇ θρακικῇ χερσονήσῳ, εἶχε καταφύγει εἰς Φρυγίαν, παρὰ τῷ Φαρναδάῳ, καὶ, ἐκεῖθεν παρατηρῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ γινόμενα καὶ ἐννοήσας ἄριστα τί βουλεύεται ὁ Κῦρος, διακοίνωσε τὰς ὑπονοίας του εἰς τὸν Φαρναδάζον καὶ ἠθέλησε μάλιστα νὰ μεταβῇ εἰς Σούσα παρὰ τῷ Ἀρταξέρξῃ ἵνα ἀναμιχθῇ πάλιν εἰς τὰ πράγματα. Ἀλλὰ δὲν προέφθασε νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι ἡ Σπάρτη, πληροφορηθεῖσα τοὺς νέους αὐτοῦ σκοποὺς, ἀπήτησε παρὰ τοῦ Φαρναδάου τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός, ὁ δὲ, καὶ τοι διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς φιλοξενίας πρὸς τοῦτον συνδεόμενος, ἀλλὰ φοβηθεὶς νὰ παρακούσῃ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, παντοδυνάμους τότε ὄντας, ἐπεμψε δολοφόνους οἵτινες, περικυκλώσαντες τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐφόνευσαν αὐτόν· ὥστε ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπέθανεν ἐπαξίως τῆς ζωῆς ἣν ἔζησε, διότι, τοσαύτας πράξας ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ προδοσίας, κατέλυσε τὸν βίον διὰ προδοσίας τοῦ τελευταίου αὐτοῦ προστάτου. Ὁ Κῦρος ἐν τούτοις συνεπλήρωσε τὰς προπαρασκευάς. Ἰδίως προσελθὼν εἰς αὐτὸν Κλέαρχος, ὁ ἀρμοστής τοῦ Βυζαντίου, συνέδραμε περὶ τὴν ἔσον οἰὸν τε ἄθληον συλλογὴν τοῦ στρατοῦ, οὖσαν εὐχερεστάτην, διότι ἡ μὲν ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ἀφῆκεν ἀργούς πολλοὺς φιλοκινδύνους ἀνδρας, ὁ δὲ Κῦρος ἠπόρει χρημάτων, αἱ δὲ πολλαὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων ἀνωμαλίαι παρεῖχον εὐλόγοφανεῖς αἰτίαι τοῦ ἀθροίζειν πανταχοῦ στρατεύματα. Ὅθεν προφασιζόμενος ὅτι στρατεύει ἐπὶ τοῦ Πεισιδάε πειρατὰς, συνέλεξεν ἅπαντα ταῦτα τὰ στρατεύματα εἰς Σάρδεϊς, καὶ, ὁρμήσας ἐκεῖθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 401, προήλασεν εἰς Ἰκόνιον, εἰς Ταρσὸν καὶ εἰς Ἰσδὸν, ὅπου εὗρε τὸν ναύαρχον Πυθαγόραν σταλέντα ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἀπεφάσισαν τῶνόντι νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Κύρου, ἐλπίζοντες, ὅτι ἂν ὑπερισχύσῃ θέλει περικοιήσῃ εἰς αὐτοὺς ὠρελήματα ἔτι πλείονα τῶν προτέρων. Ὁ Ἕλληνικὸς οὗτος στόλος καὶ ἕτερος αἰγυπτιακός, ὁμοίως εἰς βοήθειαν τοῦ Κύρου ἐλθὼν, παρεμπόδισαν, ὁ μὲν τὸν σατράπην τῆς Κιλικίας, ὁ δὲ τὸν τῆς Συρίας σατράπην ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντιταθῶσιν

ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὴν ἐκστρατείαν, 700 δὲ Λακεδαιμόνιοι ὀπλῖται ὑπὸ τὸν Χερσίσοφον προστετέθησαν εἰς τὸν πεζικὸν στρατὸν τοῦ Κύρου, ὅστις ἐφθασεν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Κυρράτου, διέβη εἰς τὴν ἀριστερὰν τοῦτου ὄχθην καὶ ἦλθεν εἰς πεδῖον καλούμενον Κούναξα, ὅπου περιέμενεν αὐτὸν ὁ Ἀρταξέρξης. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, μαθὼν ἐγκαίρως τὸν ἐπερχόμενον κίνδυνον, εἶχε παρασκευάσαι στρατὸν, ὅστις, ἐάν δὲν ἔχωσιν ὑπερβολὴν τινα τὰ λεγόμενα, ὑπάρεβαινε τὰς ἑκατὸν μυριάδας ἀνδρῶν. Ὁ Κύρος δὲν εἶχε ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὸ μέγα τοῦτο πλῆθος εἰμὴ 10,400 ὀπλῖτας καὶ 2500 πελταστάς, ἐν ὅλοις 12900 Ἕλληνας παντοδαπούς, Ἀσσιανούς, Ἀρκάδας, Ἀθηναίους, Θεσσαλοὺς καὶ ἄλλους, Ἀσιανούς δὲ 100,000 καὶ συγκροτηθείσης, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 401, περὶ Κούναξα μάχης, ἔπεσε μὲν ὁ Κύρος, ἐτράπησαν δὲ εἰς φυγὴν τὰ Ἀσιανὰ αὐτοῦ στρατεύματα. Μόνοι οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν ἐν ἡ ἐτάχθησαν θέσει καὶ ἔπειτα, ἀποκρούσαντες τὴν περὶ παραδόσεως τῶν ὀπλῶν ἀπαίτησιν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, συντεταγμένοι ὅπως εἶχον καὶ σῶζοντες τὰ ὄπλα καὶ τὴν τιμὴν. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ αἰμώνητος κάθοδος τῶν μυρίων, τὴν ὁποίαν περιέγραψεν ὁ στρατηγὴς αὐτῆς Ξενοφῶν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ, τῇ ἐπιγεγραμμένῃ « Κύρου ἀνάβασις. »

Οἱ Ἕλληνες οὗτοι δὲν ἐπανῆλθον διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἠκολούθησαν ἀναβαίνοντες μετὰ τοῦ Κύρου, ἀλλ' ἐπορεύθησαν διὰ τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Μηδίας, τῆς Ἀρμενίας, πρὸς τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἵνα ἐκείθεν μεταβῶσιν εἰς τὴν Θράκην. Οἱ Πέρσαι, μὴ τολμῶντες νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν, προσκοιμήθησαν κατ' ἀρχάς, ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ διευκολύνωσι τὴν ἐπιστροφὴν των, μέχρις οὗ προσελύσαντες δι' ἀπάτης τὸν τε Κλέαρχον καὶ ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, συνέλαβον αὐτοὺς καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐθανάτωσαν. Ἠλπίσαν δὲ ὅτι ὁ στρατὸς, στερηθεὶς τοιοῦτο-τρόπως τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ἤθελεν ἀπελπισθῇ καὶ παραδώσει τὰ ὄπλα ἢ τοῦλάχιστον διαλυθῇ. Ἀλλὰ δὲν ἤξευρον ἐκ τίνων εὐγενῶν στοιχείων συνέκειντο συνήθως τὰ Ἕλληνικά τάγματα καὶ ὑπὸ τίνος θαυμαστῆς πειθαρχίας διαίποντο. Οἱ μύριοι, πρὸς στιγμὴν μόνον ἐκπλαγέντες, μετ' οὐ πολὺ δὲ συ-

νελθόντες, ἐξέλεξαντο νέους στρατηγοὺς, ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ Ξενοφῶν, ὅστις ἔως τότε παρακολουθήσας τὸν στρατὸν ὡς ἀπλῆς ἐβελοντής, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν πραγματικὴν τῆς καθόδου ἡγεμονίαν, ἧς τὸ ὄνομα μόνον ἔφερεν ὁ Σπαρτιάτης Χειρίσοφος. Καὶ κατάρθωσε τῶντι, δι' ἐξαιρέτου καρτερίας καὶ διὰ τακτικῆς ἐπιτηδεύματα μετρημομένης πρὸς τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις καὶ χώρας, νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἐκείνους, ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν, εἰς Τραπεζοῦντα ἐν τῷ μέσῳ δριμυτάτου χειμῶνος, ἐν τῷ μέσῳ τόπων ἀγρίων, ἀγνώστων καὶ χιονοσχεπάζων, ἐν τῷ μέσῳ λαῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον πολεμίων, ἐν τῷ μέσῳ ἀδιακόπων ἐπιβουλῶν καὶ προδοσιῶν τῶν ἐπιτρόπων τῆς Περσικῆς κυβερνήσεως, ἄνευ χάριτος γεωγραφικοῦ, ἄνευ μηχανικῶν πρὸς κατασκευὴν γεφυρῶν, ἄνευ οὐδενὸς ἐνὶ λόγῳ βοηθήματος, ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια ἔχουσιν οἱ νεώτεροι στρατοί. Ἄξιον ἰδίως σημειώσεως εἶναι τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αἶσθημα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνεπνέοντο τὰ Ἕλληνικὰ ταῦτα τάγματα· τὸ αἶσθημα τοῦτο, εὐλαβῶς ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐκδηλούμενον, ὑπῆρξεν ἐν τῶν κυριωτάτων στηριγμάτων τοῦ στρατοῦ ἐκείνου ἐν ταῖς ποικίλαις καὶ μακραῖς δοκιμασίαις δι' ὧν διῆλθε. Διότι ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα ἐδέχτε νὰ πορευθῇ πάλιν, διὰ τῆς Βιθυνίας, εἰς Θράκην, ὅπου δὲν ἔφθασεν, εἰμὴ ἐντὸς ἐτέρων τεσσάρων μηνῶν. Τὸ δὲ πάντων θαυμαστότερον, καθ' ὅλην τὴν ὀκτάμηνον ταύτην πορείαν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς Κούναξα, καὶ ἀπὸ Κούναξα εἰς Τραπεζοῦντα, καὶ ἀπὸ Τραπεζοῦντα εἰς Θράκην, ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ τὸ ἥμισυ τῆς ἀρχικῆς δυνάμεως.

Ὁ Ξενοφῶν, ὅστις ἐπανῆλθε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παρεκολούθησε μετὰ τινα ἔτη τὸν φίλον αὐτοῦ βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀγισίλαον εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἣν οὗτος ἐπεχείρησε κατὰ τῶν Περσῶν, ἐξώρισθαι διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἀθηνίων, φίλων τότε γενομένων τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὅθεν ἀποκατεστάθη μετέπειτα εἰς κτήματι οὐ μακρὰν τῆς Ὀλυμπίας, τὸ ὅποιον εἴτε ἡγόρασεν εἴτε παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ὡς δῶρον ἔλαβε· καὶ ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Κορίνθῳ, ὅπου βραδύτερον ἔζησε καὶ ὅπου ἀπέθανεν ἐνεννηκοντοῦτης τῷ 355, συνετέλεσε τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅ, τι ἐξαιρέτως τοῦ ἀνδρός, εἶναι ἡ ἡγεμονία ἐκεί-

νη τῆς τῶν μυρίων καθόδου καθόδου ἐνιαίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολεμικῆς τέχνης. Εὐάριθμος ἀνθρώπων ὄμιλος, εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας ὑπὸ ἑκατὸν μυριάδων βαρβάρων περιεστοιχισμένος, καὶ μηδεμίαν ἔχων παρ' οὐδενὸς νὰ ἐλπίσῃ βοήθειαν, καὶ εὐρεθεὶς αἰφνης ἄνευ ἡγεμόνων, καὶ οὐδὲν ἥττον κατορθώσας, ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας ἀδιακόπως σχεδὸν πορευόμενος καὶ μαχόμενος, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας· ὁποῖον καταπληκτικὸν θέαμα! Τί δὲ εἶναι πρὸς τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἀντιπαραβαλλομένη, ἢ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τοσοῦτον θρυλληθεῖσα ἀβάσθεος τοῦ Μορῶ ἀνὰ μέσον τῆς Γερμανίας; ἢ τί καὶ αὐτὴ ἡ ἀπὸ τῆς Ῥωσίας ἐπιστροφή τῶν Γάλλων, ἢ ἐπὶ τέλους εἰς παραλυσίαν καὶ πανωλεθρίαν καταντήσασα; Καὶ τί λοιπὸν ἔλειπεν ἀπὸ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶχε τοιοῦτους στρατιώτας, τοιοῦτους στρατηγοὺς, τοιαύτην πειθαρχίαν, τοιαύτην ἠθικὴν ὑπεροχὴν, ἵνα κυριαρχήσῃ καὶ ὕλικῶς τοῦ κόσμου τοῦ ὁποῖου ἐπὶ τοσοῦτον ἡθικῶς ἐκυριάρχησεν; Ἀ! τί ἔλειπεν; Ἐλεῖπεν ὅ,τι οὕτω πῶς ἐξέφρασεν ὁ Ἀριστοτέλης· αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων γένος . . . ἐλευθέρον τε διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον, καὶ *δυνάμενον ἀρχεῖν πάντων μιᾶς τυγχάνον πολιτείας*.^α Ἐλεῖπεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ πολιτικὴ ἐνότης, ἥ; ἄνευ, ἐν τῷ πολιτικῷ τῶν ἐθνῶν βίῳ, ματαιοῦνται τὰ θαυμασιώτερα τῶν προτερημάτων· ἡ πολιτικὴ ἐνότης ἦν δὲν ἔπαυσαν ἐπιδιώκοντες οἱ προπάτορες ἡμῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο ποτὲ νὰ ἐπιτύχωσι κατὰ τὴν πρῶτην ταύτην τῆς ἱστορίας αὐτῶν περίοδον, οὔτε διὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων, οὔτε διὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης, οὔτε διὰ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΗΕΜΗΤΟΝ.

ΘΗΒΑΙΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑ.

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

Η ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ὀλίγον μετὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτῆς ἤρχισεν, ὡς προείπομεν, νὰ ἀκρωτηριάζηται διὰ τῆς παρακοῆς τῶν Κορινθίων, τῶν Μιγαρέων καὶ τῶν Θηβαίων, καὶ διὰ τῆς καταλύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρχίας· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἕνεκα τῆς συνδρομῆς ἣν παρέσχεν εἰς τὸν Κῦρον καὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, προεκάλεσε καθ' ἐκτῆς ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνον πολέμιον. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἦσαν αἱ μόναι ἀφορμαὶ τῆς προσεχοῦς αὐτῆς ἀνατροπῆς. καὶ μὲν περὶ τὸ 400 ἔτος ἡ ἡγεμονία αὕτη ἐφαίνετο σῶζουσα ἔτι σχεδὸν ἀκραιάαν τὴν δύναμιν αὐτῆς. Ἀπασαὶ αἱ νῆοι καὶ πλεῖσται παραλῖαι τοῦ Αἰγαίου, ἐτέλουν φόρον εἰς αὐτὴν καὶ κατεῖχοντο ὑπὸ φρουρῶν καὶ ἀρμοστῶν. Ἀρμοστὴς Λακεδαιμόνιος κατεῖχεν ὁμοίως τὴν περὶ Τραχίνα παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον Ἡράκλειαν, κρατῶν εἰς εὐπείθειαν, διὰ τῆς περὶ αὐτὸν φρουρᾶς, ἅπαντα τὰ μετὰξὺ Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας ἔθνη. Καὶ ἔτι βορειότερον, ἐν Φαρσάλουσιν, ἔδρευεν ἀρμοστὴς, συνέχων τοὺς Θεσσαλοὺς. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Πελοπόννησον, ἡ Σπάρτη ἐπολιτεύετο κυριαρχικώτερον παρὰ ποτε, διότι ἐνταῦθα, ἐξαιρέσει μόνου τοῦ Ἀργεῶς, τὸ ὅποιον διετέλει, ὡς ἄλλοτε, οὐδέτερον, πᾶσαι αἱ ἄλλαι πόλεις ὑπήκουον ἀπροφασίστως εἰς αὐτήν. Ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπέβαλε τὴν θέλησιν της, ὡς ἀπόλυτός τις δέσποινα, εἰς τοὺς Ἥλείους. Οἱ Ἥλαιοι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχον πολυτάκεις ἀντιπολιτευθῆ εἰς τὴν Σπάρτην· ἥδη δὲ αὕτη, ἵνα τιμωρήσῃ

αὐτοὺς, ἀπῆλθισεν ἅμα μὲν νὰ πληρώσωσι τὴν ἐπιβάλλουσαν αὐτοῖς μερίδα τῆς θαπάντης τοῦ κατὰ τῶν Ἀθηναίων πολέμου, ἣς καθυστέρουν τὴν καταβολὴν, ἅμα δὲ νὰ ἀφήσωσιν αὐτομότους τὰς περιόικους αὐτῶν πόλεις· Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλαιοι ἀπεποιήθησαν νὰ ὑπακούσωσιν, ὁ βασιλεὺς Ἅγις, ἐμβαλὼν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν καὶ ἀνηλεῶς αὐτὴν δρώσας ἐπὶ μακρόν, κατηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ καθαιρέσωσι τὰ τεῖχη, νὰ παραδώσωσι τὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ νὰ παραιτηθῶσι πάσης κυριαρχικῆς ἀξιώσεως ἐπὶ τῶν τριφυλιακῶν πόλεων (σελ. 208). Ὀφελουμένη δὲ ἐκ τοῦ θριαμβικοῦ τούτου ἀξιώματος, ὅπερ ἐκτῆσάτο κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἡ Σπάρτη ἐβίβασε τότε καὶ τοὺς περιλιπομένους τῶν ἀρχαίων αὐτῆς πολεμίων, τῶν Μεσσηνίων, οἵτινες διὰ τῆς τῶν Ἀθηναίων προστασίας εἶχον ἄλλοτε εὖρει ἄσυλον εἰς Ναύπακτον καὶ εἰς Κεφαλληνίαν, νὰ ἀπέλθωσιν ἀπὸ τῶν γειτόνων τούτων τῆς χερσονήσου χωρῶν καὶ νὰ καταφύγωσιν οἱ μὲν εἰς Σικελίαν, οἱ δὲ εἰς Κυρήνην.

Ἀλλ' ἐνῷ ἐξωτερικῶς ἐφαίνετο παντοδύναμος, ἡ Σπάρτη κατεβιβρώσκετο ἐσωτερικῶς ὑπὸ σκώληκος, ὅστις ἐμείλλεν ἐπὶ τέλους νὰ μαράνη καὶ νὰ φθείρῃ τὸ ἄλλοτε τοσοῦτον ἰσχυρὸν ἐκεῖνο σῶμα. Ἡ μεγάλη ἡγεμονία ἦν κατεσκευάσεν ἥτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς πολιτεῦμα. Ἰνα κατανοήσωμεν τοῦτο ἀρκεῖ ἂν τιπαραβάλωμεν τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως ταύτης ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, πρὸς τὴν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου κατάστασιν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν, ἡ Σπάρτη οὐδένα εἶχεν ὑποτελῆ φόρον ὑπήκσον, καὶ οὔτε κοινὸν ταμίον, οὔτε τακτικούς ὑπὸ τῶν πολιτῶν αὐτῆς πληρωτέους φόρους, ἐνῷ κατὰ τὴν δευτέραν ὅχι μόνον ὁ Λύσανδρος παρέδωκεν εἰς αὐτὴν μέγα χρηματικὸν ποσὸν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ὅσον εἶχε περισσεύσει ἀπὸ τῶν δοθέντων ὑπὸ τοῦ Κύρου κεφαλαίων πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος εἰσέπραττεν ἡ Σπάρτη μεγάλα εἰσοδήματα ἀπὸ τῶν φόρων τῶν ὑποτελῶν πόλεων. Ἐνέτει 432 ἦτο βραδεία, νωθρὰ μάλιστα, περὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἀπετροπαίζετο πᾶσαν μακρὰν τῆς πατρίδος ἐπιχείρησιν· ἐνέτει δὲ 404 καὶ ἐφεξῆς ἀπέβη ἐπιθετικὴ καὶ πρόθυμος οὐ μόνον τοὺς γείτονας νὰ καταβάλῃ, ἀλλὰ καὶ πρὸς

πολεμίους πόρρωτάτω κειμένους ν' ἀναλαμβάνη κατακτητικούς ἀγῶνας. Ἐν ἔτει 432 ἔσωζε τὰ πάτρια ἦθη, ἀποφεύγουσα ἐπιμελῶς πᾶσαν οὐ μόνον πρὸς ἀλλοδαπούς ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἑλληνας ἐπιμιζίαν· ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ πολέμου, αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτῆς σχέσεις ἐλάβον τοσαύτην ἀναπτύξιν, ὥστε ἀπέβησαν τὸ κύριον ἐνασχόλημα τῶν διεκόντων τὰ πράγματα αὐτῆς ἀνδρῶν. Ἐντεῦθεν ἡ συρροὴ ξένων εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἡ ἀποδημία Σπαρτιατῶν εἰς ἄλλας χώρας, κατέστη διαρκὴς καὶ ἀναπόφευκτος· ἐντεῦθεν ὁμοίως παρημελήθη ἡ αὐστηρὰ τήρησις τῆς Λυκουργείου πενθαρχίας, καὶ ἐξέλιπεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ ἀρχαία ὁμαλότης τῶν περιουσιῶν (διότι ἡ πολυθρύλλητος ἰσότης οὐδέποτε, ὡς εἴπομεν ἄλλοτε, ὑπῆρξεν). Οἱ μὲν ἐπιφανέστεροι τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ στρατηγοί, οἱ ναύαρχοι, οἱ ἀρμοσται, ἀπέκτησαν, διὰ καταπίεσεων, δι' ἀρπαγῶν, διὰ δωροδοκιῶν, θησαυροὺς μεγάλους, καὶ προσέλαβον διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πολιτικῶν ἀξιωματικῶν ἰσχὺν καὶ φιλαρχίαν ὑπέρογκον· οἱ δὲ μικρότεροι πολῖται, οἵτινες οὐδεμίαν τοιαύτην ἀφορμὴν εἶχον νὰ πλουτήσωσι καὶ νὰ ἰσχύσωσι, πρὸς δὲ τούτοις οὐδεμίαν μετῆρχοντο βιομηχανίαν, ἵνα δι' αὐτῆς ἀντισταθμίσωσι τὴν ἑνέκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀπογόνων ἐξ ἀνάγκης ἐπερχομένην μείωσιν τῆς κτηματικῆς περιουσίας των, κατήντησαν νὰ μὴ δύνανται νὰ καταβάλωσι οὐδὲ τὴν ὀρισμένην εἰς τὰ συστάσια εἰσφορὰν, καὶ οὕτως ἀπέβαλον τὴν ἀπὸ τῆς εἰσφορᾶς ταύτης ἐξηρητημένην ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιομάτων. Αὕτη δὲ ἡ ῥίξικὴ τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσις παρήγαγεν ἐξ ἀνάγκης ποικίλα ἀτοπήματα· ἔφερεν εἰς μέσον ἄνδρας τῶν ὁποίων ἡ φιλαρχία καὶ ἡ δύναμις ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ πάτριον ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα· περιώριζεν εἰς ὀλιγίστους τὴν χρῆσιν τῶν πολιτικῶν δικαιομάτων καὶ ἐγέννησεν οὕτω παρὰ τοῖς πολλοῖς δυσαρεσκείας, τόσῃ μᾶλλον δεινότερας, ὅσῃ ἐπιφθονωτέρα ἦτο ἡδὴ ἡ ἐνάσκησις τῶν ἀρχῶν· ἐπὶ τέλους δὲ ἐφθειρε τὸν ἀκρωγωνιαῖον λίθον τῆς σπαρτιατικῆς ἰσχύος, τὴν Λυκουργεῖον κειθαρχίαν. Τὸ τελευταῖον τῶν ἀτοπημάτων τούτων δὲν παρήγαγε, φυσικῶς τὸ λέγω, τοὺς ὀλεθρίους αὐτοῦ καρποὺς εἰμὴ προῖόντος τοῦ χρόνου, ἀλλὰ τὰ δύο πρῶτα ἀνεφάνησαν ἀμέσως.

Ὁ ἐπιτηδεϊότερος καὶ ἰσχυρότερος ἀνὴρ ὃν ἀπέδειξεν ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, ὁ Λύσανδρος, εἶχε μὲν περισταλῇ ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τῶν ἐφόρων καὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε διὰ τοῦτο τὰς ἀξιώσεις ταύτας, τόσῃ μᾶλλον ὅσῃ ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἠκούοντο φωναὶ παροτρύνουσαι αὐτὸν εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὑπερέχουσιν ἐν τῇ πατρίδι τάξιν. Ἐνῷ ἐν Σάμῳ ἐψάλλοντο παιᾶνες εἰς τιμὴν τοῦ ἀνδρός· ἐνῷ ὁ Χοιρίλος καὶ ὁ Ἀντίλοχος, ἐποίουν ἐγκώμια αὐτοῦ· ἐνῷ ποιητὴς ἕτερος, ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐξαιρέτως τιμηθείς, ὁ Ἀντίμαχος, συνέτασσε τὰ Λυσάνδρειν, ὁ ῥήτωρ καὶ σοφιστὴς Κλέων ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἔγραφε λόγον δι' οὗ ἀπεδείκνυεν, ὅτι ὁ Λύσανδρος ἀπέβη ἀξίως τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα πρέπει νὰ προτιμᾶται τῆς νομίμου καταγωγῆς καὶ ὅτι τὸ στέμμα ἔδει νὰ προσνεχθῇ εἰς τὸν ἱκανώτατον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ὅθεν ὁ Λύσανδρος ἐμελέτησε τῶντι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ καταλάβῃ τὸ βασιλικὸν ἄξίωμα. Ὅχι διότι τὸ ἄξίωμα τοῦτο εἶχεν ἐν Σπάρτῃ ἀπόλυτον τινα ἐξουσίαν· τὰ πράγματα αὐτῆς διείποντο κυρίως ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ἤτοι ὑπὸ τῶν ἐνικυσιαίων ἐπιτρόπων τοῦ πράγματι κυριαρχούντος ὀλιγαρχικοῦ συλλόγου. Ἀλλ' ὁ Λύσανδρος ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι, ἔχων ὡς βασιλεὺς αὐτοδικαίως τὸ τῆς στρατηγίας δικαίωμα, ἡδύνατο ν' αὐξήσῃ, νὰ ὀχυρώσῃ καὶ ἀπρόσβλητον νὰ καταστήσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Τούτου ἕνεκα ἠγωνίσθη νὰ φέρῃ ἀπὸ Δελφῶν, ἀπὸ Δωδώνης καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν Λιθύῃ μαντείου τοῦ Διὸς Ἀμμωνος, χρησμούς ἐπιτηδείους νὰ ἐνισχύσωσι τὰ βουλευόμενα αὐτοῦ. Οὐδὲν ὅμως τῶν μαντείων τούτων ἐπίσθη νὰ ἐκδώσῃ ἀπόφασιν καταργοῦσαν τοὺς ὑφισταμένους ἐν Σπάρτῃ περὶ τῆς βασιλικῆς διαδοχῆς νόμους· καὶ τότε ὁ Λύσανδρος ἐμηχανεύθη νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ δι' ἑτέρου τινὸς πλαγίου τρόπου.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ δύο τῆς Σπάρτης βασιλεῖς ἦσαν, Ὁ Ἅγις ὁ Ἀρχιδάμου, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 426 μέχρι τοῦ 399, καὶ Πausanias ὁ Πλειστοάνακτος, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 408 μέχρι τοῦ 394. Ἐκ τούτων ὁ Ἅγις ἀπέθανεν ἐν περίπῳ ἑτοσμετὰ τὴν κατὰ τῆς Ἡλίδος ἐκστρατείας του, καταλιπὼν ἀπὸ Τι-

μαίας υἱόν, τὸν Λεωτυχίδην, περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ὁποίου πολ-
 λαὶ ὑπῆρχον ἀμφιβολίαι. Ἐκ τούτου ὠρελούμενος ὁ Δυσάνδρος συ-
 νέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ διαβιβάσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν νεώτερον τοῦ
 "Αἰγίδος ἀδελφόν 'Αγησίλαον, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θ-λεῖ ἄγει καὶ φέρεῖ
 αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν. Ὁ 'Αγησίλαος ἦτο τότε τεσσαρακοντούτης
 περίπου· καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀνατραφεῖ μηδεμίαν ἔχων πρὸςδοκίαν
 τοῦ νὰ βασιλεύσῃ ποτὲ, ἐνησχέθη ἀκριδέστατα περὶ τὴν σπαρ-
 τιατικὴν δόξιν καὶ πειθρχίαν. Ἦτο δὲ ἀφελὴς τοὺς τρόπους
 καὶ τὰ ἥθη, προσήνης πρὸς τοὺς συμπολίτας, εὐπειθὴς εἰς τὰς
 ἀρχάς καὶ πρὸς τούτους οὐ μόνον μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ
 καὶ ἰσχνός, καὶ χωλὸς τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν. Πάντα ταῦτα ἔ-
 φερον τὸν Δυσάνδρον νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι, ἂν ἐπιτύχῃ νὰ περιποιήσῃ
 εἰς αὐτὸν τὴν βασιλείαν, θέλει κυβερνήσῃ αὐτὸς ἀντ' αὐτοῦ καὶ δυ-
 νηθῇ οὕτω νὰ κορέσῃ τελευταίον τὴν ἀνεξάντλητον φιλαρχίαν του.
 'Αλλ' ἠπατήθη παραδόξως· διότι ὁ 'Αγησίλαος, ἅμα, διὰ τῶν ἐνερ-
 γειῶν τοῦ Δυσάνδρου, ἀναγορευθεὶς βασιλεὺς, ἀνεδείχθη εἰς τῶν
 μεγίστων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας 'Ελλάδος· στρατηγὸς ἔξοχος, χρη-
 μάτων κρείσσων, φιλότιμος καὶ φιλόδοξος ὥς οὐδεὶς ἄλλος. Ὁ 'Α-
 γησίλαος εἶχε βεβαίως τὰ ἑλαττώματά του, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἑ-
 λαττώματά ἦσαν εὐγενῆ. Εἰς τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας σχέσεις
 λ. χ. διατέλεσεν ἐχθρὸς ἀμεμπτότερος ἢ φίλος· διότι τοὺς μὲν ἐχ-
 θροὺς ἀδίκως δὲν ἔδραπε, χάριν δὲ τῷ φίλων ἐπραττε καὶ τὰ μὴ
 δίκαια· καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς ἠσχύνετο μὴ τιμῶν κατορθοῦντας,
 τοὺς δὲ φίλους δὲν εἶχε τὴν γενναϊότητα νὰ φέξῃ ἀμαρτάνοντας,
 ἀλλὰ καὶ συνεξημέρτανε μετ' αὐτῶν, ἐνῷ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἦτο χρηστό-
 τατος. Ὅ,τι ἡμᾶς ἐξαιρετικὸς θαυμάζομεν εἰς τὸν 'Αγησίλαον εἶναι
 τὸ πανελλήκον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξε κατὰ τὸ πρῶτον τῆς
 βασιλείας αὐτοῦ μέρος· καὶ θαυμάζομεν αὐτὸ τόσο μᾶλλον ὅσῳ, κα-
 θάπερ πολλάκις εἶπομεν, ἢ τῆς Σπάρτης ἀνατροφή ἦτο ἐλάχιστα ἐ-
 πιτηδεῖα νὰ παραγάγῃ καὶ νὰ ὑποθρέψῃ τοιοῦτον πνεῦμα. Ἵνα δὲ
 ἐν ὀλίγῃς χαρακτηρίσωμεν τὸν ἄνδρα ἐπιφόρομεν, ὅτι εἶχεν ἅπαντα
 τὰ προτερήματα τοῦ Δυσάνδρου, μηδεμίαν δὲ τῶν κακιῶν αὐτοῦ,
 καὶ ἅπαντα τὰ προτερήματα τοῦ Καλλικρατίδου, ὧν πολὺ τούτου
 μεγαλοφύεστερος. Ὁ πόλεμος εἰς ὃν ἡ Σπάρτη εἶχεν ἤδη περιπλακῇ

πρὸς τοὺς Πέρσας, ἠνέμωξεν αὐτῷ στάδιον ἐνεργείας λαμπρόν· καὶ ἐνταῦθα ἰδίως ἤλπισεν ὁ Λύσανδρος, νὰ ἀποβῇ παντοδύναμος, ἀλλὰ ἐνταῦθα μάλιστα ἀπέτρεχε. Πρὸ τούτων ὅμως θαυμάσωμεν περὶ ἐσωτερικῆς τινος στάσεως ἀφ' ἧς ἐκινδύνευσε τότε ἡ Σπάρτη.

Δὲν εἶχεν εἰσέτι παρῆλθαι ἐνιαυτός ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν ὁ Ἀγησίλαος, ὅτε προσελθὼν τις πρὸς τοὺς ἐφόρους κατήγγειλεν ἐπιβουλὴν φοβεράν κατὰ τοῦ πολιτεύματος· τεκταινομένην, καὶ ἀρχηγὸν τοῦ πράγματος τὸν Κινάδωνα. Ὁ Σπαρτιάτης Κινάδων ἦτο νεανίσκος εὖρωστος τὴν ψυχὴν, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ὁμοίων (σελὶς 192)· καὶ ἐνήσκει μὲν τὰ πολιτικά αὐτοῦ δικαιώματα χάρις εἰς τὴν συνδρομὴν πλουσίῳ τινὸς ἀνδρός, ἦτο μάλιστα, ἕνεκα τῆς ἐξαιρέτου αὐτοῦ στρατιωτικῆς γυμνάσεως, κατατεταγμένος ὑπὸ τῶν ἐφόρων εἰς τοὺς λογάδας ἐκείνους νέους, οἵτινες ἦσαν ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐσωτερικὴν ἐν τῇ Λακωνικῇ ἀστυνομίαν, ἀλλὰ τῶν ἀνωτέρων ἀξιοματίων καὶ τιμῶν ἦτο ἀποκεκλεισμένος, διότι, ὡς προείπομεν, τὰς μεγάλας καὶ εὐπροσόδους ταύτας ὑπηρεσίας ἐλάμβανον ἀποκλειστικῶς ἐν Σπάρτῃ οἱ εὐάριθμοι ἄνδρες, οἵτινες συνεκρότουσιν τὴν στενὴν αὐτῆς ὀλιγαρχίαν. Ὁ Κινάδων λοιπόν, ὡς καὶ πάντες οἱ ἄλλοι Σπαρτιάται ὅσοι ἐστερουντο τῶν προνομίων τούτων ἐθεώρουν τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν προσβεβλημένην καὶ ἀπεφάσισαν διὰ συνωμοσίας νὰ μεταβάλωσιν τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Κινάδων, εἶπεν ὁ καταμνηστὴς αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐφόρους, ὁ Κινάδων μὲ ἔφερον εἰς τὸ ἔρχεσθαι ἄκρον τῆς ἀγορᾶς, εἰπὼν νὰ ἀριθμῇσω, πόσοι εἶναι οἱ αὐτόθι εὐρισκόμενοι Σπαρτιάται· καὶ ἐγὼ ἀριθμήσας βασιλέα τε καὶ ἐφόρους καὶ γέροντας καὶ ἄλλους ὡς τεσσαράκοντα, ἡρώτησα διατί μὲ εἶπε, ὦ Κινάδων, ν' ἀριθμῇσω αὐτούς; Ὁ δὲ ἀπεκρίθη, διότι τούτους πρέπει νὰ νομίζῃς ὡς πολεμίους· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες οἱ ἐν τῇ ἀγορᾷ, πλείονες ἢ τετρακισχίλιοι, εἶναι φίλοι καὶ σύμμαχοι. Καὶ καθ' ὁδὸν διερχομένων ἡμῶν, μὲ ἐπεδείκνυε πού ἕνα πού δύο γέροντας καὶ τινας ἰδιοκτητὰς τῶν κτημάτων τῆς χώρας, ὡς μόνους ἡμῶν πολεμίους, τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ἔλεγε συμμαχοὺς. Τότε οἱ ἐφοροὶ ἡρώτησαν, πόσους νομίζει τοὺς ἀνίσχοντας τὴν μελετωμένην

πράξιν. « Ὀλίγους, ἀπήντησεν ὁ καταμνηνυτής, ἀλλ' ἀρκοῦντας, διότι ἔλεγον ὅτι πάντες οἱ ἄλλοι, καὶ εἰλωτες, καὶ νεοδαμώδεις, καὶ ὑπομεινόνες, καὶ περίοικαι, θέλουσι συμπράξει, καθὼς μὴ δυνάμενοι νὰ κρύψωσι τὸ μῖσος αὐτῶν, ἀμα γινομένου λόγου περὶ Σπαρτιᾶ-
τῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐβεβαίουν ὅτι καὶ ὧμοὺς ἤθελον φάγει αὐτούς. »

« Ἀλλὰ πόθεν, ἐξηκολούθησαν οἱ ἔφοροι, ἤλπιζεν ὁ Κινάδων ὅτι θέλει προμηθευθῇ ὄπλα. » « Ὁ Κινάδων ἔλεγεν, ἀπεκρίθη ὁ καταμνηνυτής, ὅτι οἱ μὲν ἐξ ἡμῶν ἐν τῇ ἐνεργητικῇ ὑπαρξίᾳ ὄντες, ἔχομεν ὄπλα· πολλὰ δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐπάρχουσι ξίφη, μάχαιραι, ὀδελσχοί, πελέκει, αἰχίναι, δρέπανα, χρησιμώτατα εἰς τὸν ἐπαναστάντα ὄχλον. Παρεκτός τούτου, πᾶς ὁ ἐργαζόμενος γῆν καὶ ξύλα καὶ λίθους ἔχει παρ' ἑαυτῷ ἐργαλεῖα δυνάμενα νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὄπλα, μέγιστα πρὸς πολέμιους ἀόπλους. » Ἐρωτηθεὶς ὁ μάρτυς, πότε ὥρισθη ἡ ἐκτέλεσις τῶν βουλευομένων, ἀπεκρίθη ὅτι δὲν γνωρίζει καὶ ὅτι παρηγγέλθη μόνον νὰ ᾖ παρὼν καὶ ἔτοιμος.

Ὁ καταμνηνυτής δὲν ἀνέφερεν, ὡς φαίνεται, καὶ ἄλλα συνωμοτῶν ὀνόματα. Οἱ δὲ ἔφοροι ἐνήργησαν μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῖς δραστηριότητος καὶ ἀμειλίχου αὐστηρότητος· συνέλαβον ἀμέσως τὸν Κινάδωνα, καί, βασανίσαντες, ἔμαθον ἀπὸ τοῦ στόματός του τὰ ὀνόματα τῶν συνενόχων, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ μάντις Τισαμένης· φυλακίσαντες δὲ πάραυτα καὶ τούτους, ἐβεβαίωσαν ἔτι μᾶλλον τὰ μελετώμενα δι' ἀντιπαραστάσεως πρὸς τὸν Κινάδωνα. Ἡρώτησαν πρὸς τοὺς ἄλλους τοῦτον, τί βουλόμενος ταῦτα ἐμελέτα, ὁ δὲ ἀπεκρίνατο « μηδενὸς ἦττων εἶναι ἐν Λακεδαιμόνι. » Τότε δέσαντες τὰς δύο αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόν τράχηλον ἐν κλοιῷ, περιήγαγον οὕτως εἰς τὴν πόλιν, μαστιγούμενον καὶ κεντούμενον. Τὰ αὐτὰ δὲ ἔπραξαν καὶ ὡς πρὸς τοὺς συνενόχους καὶ ἔπειτα ἀπέκτειναν ἅπαντας.

Τοιοῦτοτρόπως ἀπηλλάγη ἡ Σπάρτη καὶ ἀπὸ τοῦ ἐτέρου τοῦτου κινδύνου. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ὀλιγαρχία αὐτῆς ἐπετύγχανεν οὕτω τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἀντιπάλων, ὅσοι εἴτε ἀνωθεν εἴτε κάτωθεν ἠπέλουν αὐτήν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ τὰς συνεπείας τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων καὶ ἰδίως τῆς παραμελήσεως τῶν Δουκουρι-

γείων θεσμών καὶ τῆς περιπλοκῆς εἰς τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον, τοῦ ὁποῦ ἐρχόμεθα ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν ἐν περίλῃφειτάς περιπετείας.

Μετὰ τὴν περὶ Κούναξα νίκην καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὁ Ἀρταξέρξης, βραβεύων τὸν πιστὸν ἀναδειχθέντα Τισσαφέρην, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὰς χώρας τῶν ὁπεύων ἤρχε πρότερον ὁ Κύρος, ὁ δὲ σατράπης οὗτος παρεσκευάσθη ἤδη νὰ τιμωρήσῃ τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Ἑλληνίδας πόλεις, δι' ἣν εἶχον προσποδεῖξαι πρὸς τὸν Κύρον εὐνοίαν. Τότε αἱ Ἑλληνίδες πόλεις ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης, οἱ δὲ ἔμποροι ἐξαπέστειλαν ἀμέσως, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 400 ἔτους, εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸν Θίμβρωνα, ἄγοντα ὀπλίτας 2000 νεοδαμώδεις, (ἥτοι εἰλωτας ἀπελευθερωθέντας) καὶ 4000 ἄλλους Πελοποννησίους, ἐπὶ δὲ 300 ἱππεῖς Ἀθηναῖους. Ἡ Σπάρτη ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ὅχι τὸσον κηδομένη περὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, ὅσον διότι, ἐπειδὴ ἐρρήξε τὴν πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα εἰρήνην, διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύρον συνδρομῆς, ἐφοβείτο μήπως ὁ Τισσαφέρης δὲν ἀρκεσθῇ νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ κατὰ τὴν ἡπειρον τῆς μικρᾶς Ἀσίας κράτος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιτεθῇ ἔπειτα καὶ κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν ἄλλων παραλίων τῶν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης νῦν ὑπαγομένων. Καὶ ἔπειτα ἡ πολυθρύλλητος τῶν μυρίων κάθοδος παρήγαγε καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πολλὴν περιφρόνησιν τῆς περσικῆς δυνάμεως, καὶ ἀνεδείκνυνεν εἰς ὅλους ἤδη οὐχὶ δύσκολον τὴν κατὰ λυσιν αὐτῆς. Εἶχε δὲ τότε ἐπανελθεῖ εἰς Θράκην καὶ ὁ τῶν Κυρίων στρατὸς (ὅπως ἐλέγοντο οἱ μετὰ τοῦ Κύρου ἀναδάντες Ἕλληνες) καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Θίμβρωνος, ὅστις εἰρέθη οὕτως ἀρχῶν δυνάμει ἀξιολόγου. Οὐδὲν ὅμως ἐπραξεν ἀντάξιον τῶν κοινῶν προσδοκιῶν· οὐ μόνον τῆς Λαρίσσης δὲν ἡδυνήθη νὰ γίνῃ κύριος, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν κειθαρχίαν ἐτήρησεν εἰς τὰ τάγματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἀδιακρίτως ἐλήστευσον καὶ φίλους καὶ ἐχθρούς. Διὰ τοῦτο ἀνεκλήθη ὁ Θίμβρων καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 399 ἐξαπεστάλη ἕτερος ἀντ' αὐτοῦ στρατηγός, ὁ Δερκυλλίδας. Ὁ Δερκυλλίδας ἦτο ἀνθρώπος τυσοῦτον πολυμήχανος καὶ πανούργος, ὥστε ἐπεκαλεῖτο Σίσυ-

φος, ἀπὸ τοῦ μυθολογουμένου ἐκείνου βασιλέως τῆς Κορίνθου (σελ. 42) περὶ οὗ ὁ Ὅμηρος λέγει ἐν τῇ Ἰλιάδι

. ὁ κέρδιστος γένετ' ἀνδρῶν.

Ὁ Δερκυλλίδας εἶχε διατελέσει ἀρμολύτης ἐν Ἀβύδῳ ἐπὶ Λυσάνδρου ναυαρχοῦντος, καὶ διαβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου κατεδικάσθη τότε ὑπὸ τοῦ ναυάρχου εἰς τὴν πειθαρχικὴν ποινὴν τοῦ νὰ σταθῇ δημοσίως εἰς τὴν ἀσπίδα ἔχων, ὃ δοκεῖ κηλὶς εἶναι τοῖς σπουδαίοις Λακεδαιμονίων· ἀταξίας γὰρ ζημίωμα ἐστίν. » Ὅθεν ἔχων τὴν ἀρχαίαν ταύτην προσωπικὴν ἀφορμὴν δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ Φαρναβάζου, ὠφελήθη ἤδη ἀπὸ διενέξεώς τινος μεταξὺ τοῦ σατράπου τούτου καὶ τοῦ Τισσαφέρνους, συνωμολόγησε πρὸς τὸν τελευταῖον ἀναχωρῆν καὶ ἐπέπεσε μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ, εἰς 8,000 ἄνδρας συμποσούμενου, εἰς τὴν χώραν τοῦ πρώτου, ἥτοι τὴν καλουμένην Αἰολίδα. Ἐνταῦθα δὲ, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 398, ἐγένετο κύριος τῆς τε Λαρίσσης καὶ ὀκτώ ἄλλων πόλεων, ἐπιτρέψας εἰς αὐτάς πᾶσαν αὐτονομίαν, καὶ περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τοῦ Φαρναβάζου ἐξασφάλισιν αὐτῶν. Οἱ ἔμποροι εὐχαριστηθέντες διὰ τὰ κατορθώματα ταῦτα, παρέτειναν ἐπὶ ἑν ἔτερον ἔτος τὴν στρατηγίαν αὐτοῦ καὶ ἐπειδὴ μετ' οὐ πολὺ ἔλκεν ἡ πρὸς τὸν Τισσαφέρνην ἀναχωρῆ, αἱ δὲ ἐπ' αὐτὸν τελοῦσαι Ἑλληνίδες πόλεις δὲν ἔπαυον ἐπικαλούμεναι τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, ὁ Δερκυλλίδας διετάχθη ἤδη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τοῦ ἐτέρου ἐκείνου τῶν σατραπῶν, ἐπὶ τὴν Καρίαν. Τότε ὁ Φαρναβάζος ἐνοῦται μετὰ τοῦ Τισσαφέρνους καὶ ἐλθόντες ἀμφοτέρω μετὰ στρατοῦ ἰσχυροῦ εἰς τὸ Μκιάνδρου πεδῖον, εὗρισκον τὸν Δερκυλλίδαν τοσοῦτον ἀπαράσκειον πρὸς μάχην ὥστε ἂν ἐπέπιπτον κατ' αὐτοῦ ἤθελον πιθανώτατα νικήσει. Ἀλλ' ὁ Τισσαφέρνης, πτοηθεὶς πρὸ πάντων τοὺς Κυρίους, τῶν ὁποίων ἐνθυμεῖτο τὸ μεγαλοῦργημα, καὶ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτηδειότητος μεθ' ἧς ὁ Δερκυλλίδας κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐκάλυψε τὴν ἀταξίαν τοῦ ἰδίου στρατοῦ, ἀπέφυγε μὲν τὸν ἀγῶνα, συνήνεσε δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους περὶ σπονδῶν. Καὶ εἰρήνη μὲν δὲν συνωμολογήθη, διότι ἐνῷ ὁ Δερκυλλίδας ἀπῆτει τὴν ἐντελῆ αὐτονομίαν τῶν κατὰ τὴν

Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων, ὁ Τισσαφέρνης καὶ ὁ Φαρνάβζας ἐπέμενον τανάπαλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Ἀσίας ὑποχώρησιν τοῦ στρατοῦ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀρμοστῶν ἀφ' ὧν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων. Συνεφωνήθη ὁμοῦ ἀνακωχή ἵνα δοθῇ καιρὸς νὰ ἀναφερθῶσι ταῦτα πάντα εἰς Σπάρτην· καὶ οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον περὶ τὰ τέλη τοῦ 394, ἥτοι τριετίαν καὶ ἐπέκεινα ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ.

Τότε βουλευομένων τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τοῦ πρακτικοῦ μετὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις, εἶπεν ὁ Ἀγησίλαος ἑαυτὸν πρόθυμον, ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ Δυσάνδρου, ν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ κατὰ Περσῶν ἀγῶνος, μὴ ζητήσας νὰ δοθῶσιν αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ εἰμὴ μόνον τριάκοντα Σπαρτιατῶν ἐκ τῶν ὁμοίων, ὡς σύμβουλος, 2,000 νοδαμῶδεις καὶ 6,000 ἐπλίται ἐκ τῶν συμμάχων. Ὡς τε ἀπεφασίσθη τὸ ἐπιχειρήμα, ὁ δὲ Δύσανδρος, ὅστις ἦτο εἰς τῶν τριάκοντα ἐκείνων ἀνδρῶν, καὶ πρόεδρος αὐτῶν, ἤλπιεν ἤδη ὅτι, ὡς τοιοῦτος καὶ ἔνεκα τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὅποιαν ἐφαντάζετο ὅτι ἔχει ἐπὶ τοῦ Ἀγησίλαου, θέλει ἄρξει αὐτὸς τοῦ ὅλου ἀγῶνος, καὶ ἀσφαλίσαι τελευταῖον διὰ τῶν ἐνταῦθα κατορθωμάτων τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλάρχων σκοπῶν οὐκ πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεδίωκεν.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησίλαου, καὶ τοι οὕσα κατὰ τὸ φαινόμενον οὐδὲν ἄλλο ἢ συνέχεια τῶν δύο πρώτων ἐκστρατειῶν, τοῦ Θίμβρωνος καὶ τοῦ Δερκυλλίδου, ἔλαβεν ὁμοῦ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἄλλοιον ὅλως χαρακτῆρα, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ ἀνδρὸς ὅστις ἐπετράπη ἤδη τὴν ἡγεμονίαν, καὶ ἐτι μᾶλλον ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Κατ' ἀρχάς ἡ Σπάρτη ἐπεχείρησε τὸν ἀγῶνα ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀπαλλάξῃ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας τὰς κατὰ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἑλληνίδας πόλεις· ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἐμελέτησεν ἤδη βούλευμα πολὺ μεγαλότερον, ἐμελέτησε τὴν ὁλοσχερῇ τοῦ Περσικοῦ κράτους κατάλυσιν, δυνάμενος νὰ θεωρηθῇ κατὰ τοῦτο ὡς ὁ ἀληθὴς πρόδρομος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὰ πάντα δὲ ἐφαίνοντο συντρέχοντα εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύσωσιν αὐτῷ τὴν μεγαλειότηλον ταύτην προαίρεσιν. Οἱ

Βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, ὅτε τις ἐξεπλήρουν τὸ ἔργον τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἑλλάδος, ἐθεώρουν αἰέποτε ἑαυτοὺς ὡς κληρονόμους τῶν σπῆτρων τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ὀρέστου, ὥστε ὁ Ἀγησίλαος εὐλόγως ἐξώμοίωσε τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ πρὸς νέον τινα Τρωϊκὸν πόλεμον, καὶ παρέστησεν αὐτὸ ὡς κοινὸν τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἀγῶνα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς διηνεκεῖς ἐκείνους ἀσιανοὺς πολεμίους τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος. Διὰ τοῦτο ἐφιλοτιμήθη καὶ ἀπὸ τῆς Αὐλίδος τῆς Βοιωτικῆς νὰ ἐκπλεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὅπως πάλαι ποτὲ οἱ ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατεύσαντες ἥρωες (σελ. 24). Συνετέλει δὲ εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ πράγματος ἐποψιν καὶ ἡ ἐξαίρετος αὐτοῦ φιλοτιμία, καὶ τοῦ Λυσάνδρου ἡ ἀκοίμητος φιλαρχία, καὶ ἡ κοινὴ πεποίθησις, ἡ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν μυρίων παραχθεῖσα, ὅτι τὸ Περσικὸν κράτος ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ εἰς Ἑλληνικά τινα τάγματα, ἔστω καὶ εὐάριθμα, ἀρκεῖ νὰ στρατηγῶνται ὑπὸ ἀνδρὸς ἐπιτηδείου. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ καταθλιπτικὸν τῆς Σπάρτης πολίτευμα δὲν ἦτο ἐπιτήδειον νὰ παραγάγῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν ὁμόνοιαν ἐκείνην, ἥτις ἦτο ἀπαραίτητος ἵνα ἐπιτύχῃ τοσοῦτον μέγα ἔργον καὶ ὅτι ἡ διχοστασία ἀπεκαλύφθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀποποιουθέντων τῶν Ἀθηναίων, τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Θηβαίων νὰ κοινωνήσωσι τοῦ ἐπιχειρήματος, ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι καὶ δι' ἐνόπλου δυνάμεως διέκοψαν τὴν θυσίαν, ἣν ὁ Ἀγησίλαος ἐτέλει, πρὶν ἐκπλεύσῃ, ἐν τῇ κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν κειμένῃ Αὐλίδι. Ἡ δὲ Σπάρτη ἔλαβε μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως, καὶ ἑτέραν τινὰ δεινὴν ἀγγελίαν. Ὁ Ἀθηναῖος ναύαρχος Κόνων, ὃν εἶδομεν διασωθέντα ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς πανωλεθρίας εἰς Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ, δὲν ἔπαυε τρέφων τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ φανῇ καὶ ἐντεῦθεν χρήσιμος τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Τῶντι δὲ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Φαρναδάξου καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμίνης Εὐαγόρου, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ Περσικῇ αὐτῇ μέγα ἰσχύοντος Ἑλλήνος ἱατροῦ Κτησίου, εἶχεν ἐπιτύχει περὶ τὸ 397 νὰ δοθῶσιν ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως δαταγαὶ καὶ χρήματα πρὸς κατασκευὴν πολυαριθμοῦ στόλου ἐν Φοινίκῃ καὶ ἐν Κιλικίᾳ, στόλου τοῦ ὁποίου ἡ διεύθυνσις ἐμελλε ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν, τὸν Κόνωνα. Καὶ ἐν τῷ μεταξῷ, παραλα-

Εὖν δσας εὔρεν ἐτοίμους τριήρεις, τεσσαράκοντα περίπου, ἐπλευσε παρὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ Κιλικίας μέχρι Καύνου, παρασκευάζων αὐτόθι τὰ πρὸς πόλεμον. Ἄλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἐλπίζων ἴσως διὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατορθωμάτων νὰ προλάβῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πολεμίων τούτων στοιχείων τὰ ὅποια ὀπισθεν αὐτοῦ κατέλειπε, δὲν ἀνέστειλεν ὡς ἐξ αὐτῶν τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Ἑρεσον κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 396. Φθάσας δὲ αὐτόθι ἐνῷ διήκουν ἔτι αἱ μεταξὺ Τισσαφέρνους καὶ Δερκυλλίδου σπονδαὶ καὶ ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ σατράπου, τίνας ἔνεκα ἦλθεν, ἐπανάλαβε τὴν προηγουμένην τοῦ Δερκυλλίδου ἀπαίτησιν περὶ τῆς αὐτονομίας τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων. Εἰς ταῦτα ὁ Τισσαφέρνης ἀπάντησε ἑπαινετικῶς νὰ παραταθῇ ἡ ἀνακωχὴ μέχρις οὗ δυνηθῇ νὰ ὑποβάλῃ τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν Περσικὴν αὐλὴν, προσθεὶς ὅτι ἐλπίζει νὰ ἐπιτύχῃ τὴν αἰσίαν αὐτῆς ἐκβασιν. Ὅθεν συνωμολογήθη ἡα τρίμηνος ἀνακωχή.

Ἐνῷ δὲ ὁ στρατὸς διετέλει οὕτως ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπρακτῶν ἐν Ἑρέσῳ, ἤρχισεν ὁ Λύσανδρος τὰς ῥαδιοιουργίας αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ πολλὴ ἦτο ἡ εὐλάβεια ἦν, ἀπὸ τῶν προηγουμένων στρατειῶν, εἶχον πρὸς αὐτὸν ἅπαντες οἱ ἄσπινοὶ Ἑλληνες, πολλὴ δὲ ἡ πεποίθησις ὅτι, αὐτὸς περιποιήσας τὴν βασιλείαν εἰς τὸν Ἀγησίλαον, τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἔτι ἐγνώριζε τὸν χαρακτῆρα, ἐξ ἀνάγκης ἐμελλε νὰ ἄγῃ καὶ νὰ φέρῃ τὸν ἄνδρα, ἅπαντες κατήντησαν νὰ θεωρῶσι τὸν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἐκείνον νικητὴν ὡς τὸν πραγματικὸν ἀρχηγόν καὶ τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἐπιχειρήματος. Ὅθεν πολυάριθμοι ἀρχαῖοι αὐτοῦ ὁπαδοὶ συνέβρευσαν εἰς Ἑρεσον ἵνα χαιρετίσωσι τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ καὶ ὑποβάλωσι ποικίλας αἰτήσεις· ἀδιακόπως δὲ παμπληθὲς ὄχλος ἐκολούθει αὐτὸν θεραπεύων, ὥστε ὁ μὲν Ἀγησίλαος ἰδιώτης ἐφαίνετο, ὁ δὲ Λύσανδρος βασιλεὺς. Τοῦτο παρώργισε τοὺς τριάκοντα συμβούλους, τοὺς ὁποίους ὁ προῖστάμενος αὐτῶν αὐτογνώμων Λύσανδρος, οὐδέποτε συμβουλευέτο· παρώργισε δὲ καὶ τὸν Ἀγησίλαον αὐτὸν, ὅστις ἀπεκάλυψεν αἰρνης δύναμιν βουλήσεως κυριαρχικὴν, ἣν οὐδεὶς πώποτε ὑπώπτευσεν πρότερον παρ' αὐτῷ, καὶ ἤρχισε συστηματικῶς ν' ἀπορρίπτῃ πάσας τὰς διὰ

τοῦ Δυσάνδρου ὑποδαλλομένας αἰτήσεις. Ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος, ἰδὼν ψευθεῖσας ἀπάσας αὐτοῦ τὰς προσδοκίας, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ εἰς τοὺς φίλους του, ὅτι πρέπει ν' ἀποτεινῶνται κατ' εὐθείαν εἰς τὸν βασιλέα Ἀγησίλαον καὶ ὅτι ἡ μεσολάβησις του μᾶλλον βλάπτει αὐτοὺς ἢ ὠφελεῖ. Τὸ δὲ καθ' ἑαυτὸν περιωρίσθη εἰς παράπονα καὶ προσελθὼν πρὸς τὸν βασιλέα α ὦ Ἀγησίλαε, εἶπε, μειοῦν μὲν ἄρα σύ γε τοὺς φίλους ἡπίστω. » « Ναί, μὰ Δία, ἀπεκρίθη ὁ Ἀγησίλαος, τοὺς γε βαυλομένους ἐμοῦ μείζους φαίνεσθαι· τοὺς δέ γε αὖξιντας εἰ μὴ ἐπισταίμην ἀντιτιμᾶν, αἰσχυνοίμην ἄν. » Καὶ ὁ Δυσάνδρος, ὁμολογήσας τὴν ὀρθότητα τῆς ἀποκρίσεως καὶ ἐπιθυμῶν ἐνταῦτῳ ν' ἀπορύγῃ τὴν ταπείνωσιν εἰς ἣν περιήλθε, πᾶρεκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ ἀλλαγῇ ἀποστολῇ τινα. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τὸν Ἑλλησποντον, ὅπου ὁ Δυσάνδρος προσήνεγκεν ἀξιόλογον ὑπηρεσίαν, ἀποσπᾶσας ἀπὸ τοῦ Φαρναβάζου Πέρσῃν τινὰ μεγιστᾶνα, ὀνόματι Σπιθριδάτην, ἀναδειχθέντα χρησιμώτατον εἰς τὸν Ἀγησίλαον, ἰδίῳ ἐνεκα τοῦ ἱππικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον προσέφερεν εἰς αὐτόν.

Ἐν τούτοις ὁ Τισσαφέρνης, λαβὼν πολλὰς ἐπικουρίας, ἀπήτησε παρὰ τοῦ Ἀγησιλάου καὶ πρὸ τῆς παρελεύσεως τῶν τριμηνιαίων σπονδῶν νὰ ἐκχωρήτῃ ἀμέσως ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐπὶ πολέμῳ. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς ἀπάντησιν ἐξέδωκεν ἀμέσως παραγγελίας ἵνα κινηθῇ ἅπας ὁ στρατὸς πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἄλλα πολλὰ διέταξε τὰ ἐκδηλοῦντα ὅτι ἐμελέτα νὰ διαβῇ τὸν Μαϊάνδρον καὶ νὰ προσβάλῃ τὸν Τισσαφέρνην ἐν Καρίᾳ, ὅπου συνήθως ἔδρευεν. Ἐνῷ ὅμως ὁ Τισσαφέρνης, ἐκλαμβάνων κατὰ γράμμα τὰς ἀγγελίας ταύτας, ἔσπευδε νὰ συγκεντρώσῃ ἅπαν τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ ἱππικὸν εἰς τὰ περὶ Μαϊάνδρον πεδία, ὁ Ἀγησίλαος τρέπεται αἰφνης πρὸς βορρᾶν κατὰ Φαρναβάζου, καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν Φρυγίαν, κυρεῖναι πολλὰς ἐνταῦθα πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἀθροίζει ἀφθόνους τροφὰς καὶ πολλοὺς δούλους καὶ πλείστην ἄλλην λείαν. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἔδειξε καὶ τὴν πολυθρύλλητον πρὸς τοὺς φίλους ἐπιεικειαν· διότι, ἐνῷ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἦτο ὅλως πρὸς ἀπόκτησιν χρημάτων ἀδιάφορος, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ θησαυρίζωσιν ἐκ παντὸς τρόπου, ἐνίκατε καὶ διὰ πάσης ἀδικίας. Πολλάκις ὅμως

ἀφ' ἑτέρου ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξῃ καὶ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν· ἰδίως παραγγείλας τοὺς στρατιώτας νὰ μὴ μεταχειρίζωνται τοὺς αἰχμαλώτους ὡς κακούργους, « ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ὄντας φυλάσσειν. »

Διαχειμάσας δὲ μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο ἐπιχείρημα εἰς Ἑφεσον, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 396 καὶ τοὺς πρώτους τοῦ 395, ἐνησχολήθη μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν συγκρότησιν ἱππικοῦ σώματος ἀξιολόγου, τοῦ ὁποίου ἔβλεπε τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὸ ἄριστον ἱππικὸν τῶν Περσῶν. Ἡ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον πολεμικὴ ἐν Ἑφέσῳ κίνησις περιγράφεται λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ Ξενοφάντος, ὅστις καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἦτο αὐτόπτης τῶν γεγονότων μάρτυς καὶ τοῦ Ἀγησίλαου συνεργός. « Ἐκ τούτου δὲ παρῆν ὁρᾶν τὰ μὲν γυμνάσια πάντα μεστὰ ἀνδρῶν τῶν γυμναζομένων, τὸν δ' ἵπποδρομον τῶν ἱππαζομένων, τοὺς δ' ἀκοντιστὰς καὶ τοὺς τοξότας μελετῶντας. Ἀξίαν δὲ καὶ ὅλην τὴν πόλιν ἐν ἧ ἦν θῆας ἐποίησεν· ἡ τε γὰρ ἀγορὰ ἦν μεστὴ παντοδαπῶν καὶ ἵππων καὶ ὄπλων ὠνίων, οἱ τε χαλκοτύποι καὶ οἱ τέκτονες καὶ οἱ χαλκεῖς καὶ οἱ σκυτοτόμοι καὶ οἱ ζωγράφοι πάντες πολεμικὰ ὅπλα κατασκευάζον, ὥστε τὴν πόλιν ὄντως οἰεσθαι πολέμου ἐργαστήριον εἶναι. Ἐπερὶρώσθη δ' ἐν τις καὶ ἐκεῖνο ἰδὼν, Ἀγησίλαον μὲν πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἄλλους στρατιώτας ἐστεφανωμένους ἀπὸ τῶν γυμνασίων ἀπύοντας καὶ ἀνατιθέντας τοὺς στεφάνους τῇ Ἀρτέμιδι. Ὅπου γὰρ ἄνδρες θεοὺς μὲν σέβοντο, τὰ δὲ πολεμικὰ ἀσκοῖεν, πειθαρχεῖν δὲ μελετῶεν, πῶς οὐκ εἰκὸς ἐνταῦθα πάντα μεστὰ ἐλπίδων ἀγαθῶν εἶναι; »

Ἐν τούτοις· πρὶν ὃ Ἀγησίλαος δυνηθῇ νὰ ἀρχίσῃ, ἐν ἔαρι τοῦ 395, τὰ κινήματα αὐτοῦ, εἶχε. παρέλθει τὸ πρῶτον τῆς στρατηγίας αὐτοῦ ἔτος, καὶ ἔρθασαν εἰς Ἑφεσον τριάκοντα νέοι σύμβουλοι, οἱ περὶ Ἡριππίδαν, οἱ δὲ παλαιοὶ περὶ Λύσανδρον ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς Σπάρτην. Ὁ στρατὸς ἦτο ἤδη οὐ μόνον πολυαριθμότερος, ἀλλὰ καὶ βέλτιον γυμνασμένος καὶ συντεταγμένος ἢ ἐν τῇ προηγουμένῃ στρατείᾳ. Ὁ δ' Ἀγησίλαος ἐπέτρεψε τὴν ἡγεμονίαν τῶν διαφόρων αὐτοῦ μοιρῶν εἰς τοὺς ἐμπειροτέρους ἐκ

τῶν νέων τριάκοντα, καὶ ἰδίως ἔταξε τὸν μὲν Ξενοκλέα ἐπὶ τοὺς ἵππεις, τὸν δὲ Σχύθην ἐπὶ τοὺς νεοδαμῶδεις ὀπλίτας, τὸν δὲ Ἡριπίδαν ἐπὶ τοὺς Κυρείους, τὸν δὲ Μίγδωνα ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Ἀσιανῶν πόλεων στρατιώτας. Καὶ γενομένων τούτων, προανήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ βαδίσῃ κατ' εὐθείαν ἐπὶ Σάρδεις. Ὁ Τισσαφέρνης, ὅστις ἐν τῇ προτέρᾳ στρατείᾳ ἠπατήθη, πιστεύσας τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀναγγελθέντα, ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει καὶ νῦν νὰ πιστεύσῃ τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο, ὅτι, ὥς ἄλλοτε, ὁ βασιλεὺς ἄλλα βουλεύεται καὶ ἄλλα λέγει καὶ ὅτι ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ προαίρεσις εἶναι νὰ ὁρμήσῃ ἐπὶ τὴν Καρίαν· ὅθεν ὁ σατράπης ἐπεμψε μὲν ἅπαν αὐτοῦ τὸ ἱππικὸν εἰς τὰ περὶ Μαϊάνδρον πεδία, συνενέκτριψε δὲ τὸ πεζικὸν ἔτι μεσημβρινώτερον ἐντὸς τῆς Καρίας αὐτῆς. Ἀλλ' ἦτο πεπρωμένον, καὶ πιστεύων καὶ μὴ πιστεύων εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Ἀγησιλάου, πάντοτε ν' ἀπατάται· διότι ταύτην τὴν φορὰν ὁ βασιλεὺς ὥρμησε τῶντι ὅπως προσῆπε κατ' εὐθείαν ἐπὶ Σάρδεις, καὶ εὐρὼν τὴν χώραν ἔρημον προμάχων, ἐπὶ τρεῖς μὲν ἡμέρας ἐλεηλάτησεν αὐτὴν ἀκωλύτως, τὴν δὲ τετάρτην, ἐπελθόντος τελευταίου τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν, συγκροτεῖται μάχη, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς, δι' ἐπιτηδεῖου συνδυασμοῦ τοῦ ἱππικοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀκαταμαχήτου πεζικοῦ, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πολεμίους, ὧν πολλοὶ ἐπώγησαν εἰς τὸν Πακτωλὸν ποταμόν. Ἐλήφθη δὲ καὶ ἅπαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ λεῖα πλουσιωτάτη ἐν αὐτῷ. Τότε ὁ μέγας βασιλεὺς, μαθὼν ὅτι ὁ Τισσαφέρνης ἀνεδείχθη τοσοῦτον ἀδέξιος περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ δυνάμεως, ἐξέπεμψε διαταγὴν καθαιρέσεως καὶ θανάτου κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ κομιστὴς τῆς διαταγῆς Τιθράυστης, ἐκτελέσας αὐτὴν, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν κατὰ τὰς χώρας ταύτας περσικὴν ἡγεμονίαν.

Ὁ Τιθράυστης ἐπολιτεύθη πολὺ ἐπιτηδειώτερον τοῦ προκατόχου του· διότι ἐνῷ ἄφ' ἐνὸς ἐπεχείρησε νὰ ὑποθρέψῃ διὰ χρημάτων τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξάνουσαν δυσμένειαν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων κατὰ τῆς Σπάρτης, ἄφ' ἑτέρου διεμήνυσεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον ὅτι παραίτιος τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ὁ ἄπιστος Τισσαφέρνης

δετις διὰ τοῦτο καὶ ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ κυριάρχου αὐτοῦ, ὅτι ὁ μέγας βασιλεὺς εἶναι πρόθυμος ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν αὐτονομίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων ἐπὶ μόνῃ τῇ πληρωμῇ τοῦ δασμοῦ τὸν ὅποιον ἀνέκαθεν ἐπλήρωνον καὶ ὅτι ἐπομένως προσκαλεῖ τὸν Ἀγησίλαον νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀσίας. Ὁ δὲ ἀπήντησεν, ὅτι μὴ δυνάμενος ν' ἀποφασίσῃ περὶ τούτου οἰκοθεν, θέλει ἐρωτήσῃ τὰς ἐν Σπάρτῃ ἀρχάς. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως ἐπέτυχε παρ' αὐτοῦ ὁ Τιθραύστης ἐξαμηνιαίως ἀναχωρᾶς, καὶ κατέμεισεν αὐτὸν, ἐκχωρήσας ἀπὸ τῆς σατραπείας του, νὰ ἐπιπέσῃ εἰς τὴν τοῦ Φαρναβάζου, προεπιδούς καὶ 30 τάλαντα ἵνα χρησιμεύσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτων πρὸς τοῖς ἄλλοις γίνεται κατὰδῃλον εἰς ποίαν παραλυσίαν εὕρισκτο τὸ περσικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου οἱ γενικοὶ διοικηταὶ ἐπολιτεύοντο συνήθως ὡς ἂν ἦσαν πολέμιοι πρὸς ἀλλήλους καὶ οὐχὶ λειτουργοὶ τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ αὐτοῦ κυριάρχου.

Ὁ Ἀγησίλαος λοιπὸν ἐξεληθὼν ἀπὸ τὰς χώρας τοῦ Τιθραύστου ἐνέβαλε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 395, εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Φαρναβάζον τελοῦσαν Φρυγίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐπόρθησε μὲν τὴν χώραν, κατέλαβε δὲ πόλεις πολλὰς, τὰς μὲν βίξ, τὰς δὲ ἐκούσας. Ἐπειτα, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Σπιθριδάτου, ἐπορεύθη καὶ εἰς Παφλαγονίαν, προσέλαβε σύμμαχον τὸν βασιλέα τῶν Παφλαγόνων Ὅτυν, καὶ ἐνσχυθεὶς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῆς σατραπείας τοῦ Φαρναβάζου πόλεμον, γενόμενος ἰδίως κύριος τῆς περὶ Ἀσχύλειον πλουσιωτάτης χώρας, ὅπου ἦσαν καὶ τὰ τοῦ Φαρναβάζου βασίλεια καὶ ὅπου μετ' ὀλίγον συνέλαβεν ἅπαν τοῦ σατράπου τούτου τὸ στρατόπεδον, μετὰ πλουσιωτάτης λείας.

Τότε, ἐν ἀρχῇ τοῦ 394, παρακαλούμενος ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου ὁ Ἀγησίλαος ἐγκατέλιπε τὴν σατραπείαν αὐτοῦ, καὶ, στρατοπεδεύσας περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀστυρηνῆς Ἀρτέμιδος, ἐν τῇ λεγομένῃ Αἰολίδι, ἡσχολήθη ἐνταῦθα περὶ τὴν αὕξῃσιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν ῥύθμισιν τῶν κατὰ τὰς Ἑλληνίδας πόλεις πραγμάτων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐμβάλῃ κατὰ τὸ προσεγὲς θέρος εἰς τὰ ἐνδότεα τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Εἶχε δὲ ἤδη προπαρασκευάσει τὰ πάντα πρὸς τοῦτο, ὅτε αἰφνης προσεκλήθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης ν' ἀνακρίψῃ εἰς

τὰ ἴδια, διότι μεγάλη καὶ ἐπικίνδυνος εἶχεν ἐκραγῇ ἐν Ἑλλάδι ἐπανάστασις κατὰ τῆς κυριαρχοῦ ἐκείνης πόλεως.

Ὁ Τιβραύστης, ἅμα συνομολογήσας πρὸς τὸν Ἀγησίλαον τὰς ἐξαμηνιαίας ἀναχωγὰς, ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ῥόδιον Τιμοκράτην, ἵνα ὑποθρέψῃ τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης ὑφισταμένην δυσμένειαν καὶ προκαλέσῃ ῥῆξιν τίνα κατ' αὐτῆς, δούς αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ καὶ πεντήκοντα τάλαντα ἀργυρίου. Ὁ Τιμοκράτης δὲν ἀπήντησε πολλὰς δυσκολίας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης, διότι, ὡς πολλάκις εἶπομεν, ἡ ἀγέρωχος καὶ καταθλιπτικὴ διαγωγή τῆς πόλεως ἐκείνης, εἶχε πρὸ καιροῦ προκαλέσει πολλὴν πολλαχού ἀγανάκτησιν. Ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Θῆβαι δὲν εἶχον ἀγωνισθῇ κατὰ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα ἐπὶ τέλους ὑποκύψωσιν εἰς τὴν Σπαρτιατικὴν κυριαρχίαν. Τὸ Ἄργος δὲν ἤρκειτο εἰς τὴν οὐδετερότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐδυσφόρει πάντοτε κατὰ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος τῆς Σπάρτης. Αἱ Ἀθηναί, καταβληθεῖσαι κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀννακτῆσασαι τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, ἤρχισαν νὰ μὴν ὑποτάσσωνται τυφλῶς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἡγεμονίας καὶ νὰ ἐλπίζωσι μάλιστα βελτιώσιν τινα τῆς τύχης αὐτῶν ἀπὸ τῶν φημιζομένων περὶ τῶν Κόνωνος, ὅστις ἐν τῷ μσταξὺ εἶχεν ἐπιτόχει τὴν ἀποστασίαν τῶν Ῥοδίων ἀπὸ τῆς Σπάρτης. Πρὸ πάντων ὅμως οἱ Θηβαῖοι παρέσχον ἐκυτὸς προθύμους εἰς τὴν κατ' αὐτῆς συμμάχειν καὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ῥῆξιν, πείσαντες τοὺς Ὀπουντίους Λοκροὺς νὰ ἐπιστρατεύσωσι κατὰ τινος χώρας κατεχομένης μὲν ὑπὸ τῶν Φωκίων, ἀμυρσιζητουμένης δὲ ὑπὸ τῶν Λοκρῶν· διότι ἀντεμβολόντων τῶν Φωκίων εἰς τὴν Λοκρίδα, οἱ μὲν Βοιωτοὶ βοηθοῦσιν ἤδη ἀναφανδὸν τοὺς Λοκροὺς, οἱ δὲ Φωκεῖς ζητοῦσι τὴν ἐπικουρίαν τῆς Σπάρτης καὶ ἄρχεται οὕτω ἐτι ἀπὸ τοῦ 395 νέος ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος πόλεμος, ὅστις μέχρι τινὸς φέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα «Βοιωτικὸς πόλεμος.»

Οἱ Σπαρτιαταί, εὐχαρίστως ἐπιλαβόμενοι τῆς ἀφορμῆς ταύτης, ἵνα ταπεινώσωσιν ἐντελῶς τοὺς Θηβαίους, ἔσπευσαν νὰ πέμψωσιν εἰς τοὺς Φωκεῖς τὸν Λύσανδρον. Οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων καὶ οἱ Ἀθηναῖοι λησμονήσαντες τὴν ἀρ-

χαίαν μεταξύ τῶν δύο πόλεων ἀντιπάθειαν, καὶ ἐνθυμούμενοι μόνον τὴν εὐεργεσίαν ἣν ἔλαβον παρὰ τῶν Θηβαίων ἐπὶ Θρασυβούλου, παμψηφεί ἀπεφάσισαν νὰ δώσωσι τὴν ζητούμενὴν βοήθειαν. Ἡ βοήθεια αὕτη καὶ ἡ ὑπερβολικὴ τοῦ Λυσάνδρου εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσις, ἔσωσαν τότε τοὺς Θηβαίους. Τῶντι ὁ Λύσανδρος, συναγαγὼν τάχιστα στρατὸν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν στερεάν Ἑλλάδα φίλων τῆς Σπάρτης ἐθνῶν, ἔπραξε τὸ λάθος νὰ μὴ ἀναμείνῃ τὴν ἀφίξιν τοῦ ἐπερχομένου εἰς Ἀλάρτον μετὰ Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ βασιλέως Πausανίου, ἀλλ' ἐπέτεθῃ μόνος εἰς τὸ τεῖχος τῶν Ἀλαρτίων οὐ μόνον δὲ ἀπεκρούσθη, ἀλλὰ τὸ θειότερον διὰ τὴν Σπάρτην, καὶ ἔπεισεν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, μεθ' ὃ διεσχεδάσθη ὁ στρατὸς αὐτοῦ, πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ Πausανίας, ὅστις ἤδη δὲν ἐτόλμησεν νὰ προσβάλλῃ τοὺς Θηβαίους μετὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἐνωθῇ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ συνωμολόγησεν ἀπλῶς ἀναχωρῆν διὰ νὰ κηδεύσῃ τοὺς νεκροὺς, καὶ ἔπειτα, ἀναχωρήσας ἀμέσως ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια. Ἐνταῦθα κλητορήθη διὰ τὴν ἀνάνδρον αὐτοῦ διαγωγὴν, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, καὶ ἐφυγεν εἰς Τεγέαν τῆς Ἀρκადίας, διεδέξατο δὲ αὐτὸν ὁ υἱὸς Ἀγησίπολις, ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀριστοδήμου.

Αἱ πρῶται αὗται τῆς Σπάρτης ἀποτυχίαι ἐνεθάρρυνον παραδόξως ἅπαντας τοὺς πολεμίους αὐτῆς· καὶ ἤδη αἱ Θῆβαι, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ἄργος συνομολογοῦσιν ἐπίσημον κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων συμμαχίαν, καὶ ἀποφασίζουσι τὴν συγχρότησιν ἐν Κορίνθῳ κοινῆς συνόδου· ὥστε ὁ πόλεμος ὅστις ἤρχισε καλούμενος «Βοιωτικὸς», ἔλαβε τούντεῦθεν τὸ μεγαλῆτερον ἐκώνημον τοῦ «Κορινθιακοῦ πολέμου» μέχρι τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδρου εἰρήνης. Τῆς δὲ συμμαχίας συμμετέσχον ἀμέσως οἱ Εὐβοεῖς, οἱ Ἀκαρνανεῖς, οἱ Ὀζόλαιοι Λοκροὶ, οἱ Ἀμβρακιώται, οἱ Λευκάδιοι καὶ οἱ τῆς Θράκης Χαλκιδεῖς. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι ὑπῆρξαν καὶ διέτελεσαν οἱ πρωτοουργοὶ καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡγεμόνες τῆς μεγάλης ταύτης κατὰ τῆς Σπάρτης διαμαρτυρήσεως, τότε κατὰ πρῶτον προκύψαντες ἀπὸ τῆς δευτερευούσης τάξεως ἦν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπέχουσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀρχίσαντες νὰ

προπρασκευάξωσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἡγεμονίαν ἣν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἶδει διαπρχθεῖσαν δι' Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου. Περὶ τοὺς χρόνους ὁμοῦς τούτους δὲν ἀναφέρονται ἔτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ψυχὴ δὲ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ὄλου ἀντισπαρτιατικοῦ φρονήματος ἀναφαίνεται ὁ Ἴσμηνας, Θηβαῖος πλούσιος ὅστις πρὸ ὀκταετίας μὲν εἶχε συμπράξει μετὰ Θρασυβούλου, ἀνομάσθη δὲ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀντιπάλων, ὅτε οὗτοι ἐθανάτωσαν αὐτὸν μετὰ 44 ἔτη σμεγαλοπράγμων ἅμα καὶ κακοπράγμων, ὃ τιμηθεὶς οὕτω διὰ δύο ἐπιθέτων, τὰ ὅποια φαίνονται μὲν δυσσύμβιβαστα, πολλᾶκις ὁμοῦς εἰς δεινούς ἀντιπάλους ἀπεδόθησαν καὶ ἰδίως ἐξεσφενδονίσθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὴν δεκάτην ἐβδόμην ἑκατονταετηρίδα, ὑπὸ τοῦ μοναρχικοῦ Κλάρενδων κατὰ τοῦ δαιμονίου Ὀλιβιέρου Κρόμβελ. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἴσμηνας εἶναι, ὅστις, συνεπαγόμενος Βοιωτοὺς τινὰς καὶ Ἀργεῖους, κατέβαλε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Βοιωτίας χώρας, ἐκβαλὼν τοὺς Λακεδαιμονίους ἀρμοστὰς ἀπὸ Φαρσάλου, ἀπὸ Ἡρακλείας, ἀπὸ Φωκίδος καὶ προσαγαγὼν εἰς τὴν νέαν συμμαχίαν πλείστους μὲν Θεσσαλοὺς, ἅπαντας δὲ τοὺς Μαλιεῖς, τοὺς Αἰνιᾶνας καὶ τοὺς Ἀθαμᾶνας.

Τούτων δὲ γενομένων κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 395 πρὸς τὸ 394, συνῆλθον οἱ σύμμαχοι κατὰ τὸ ἔαρ εἰς Κόρινθον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ συγκροτήσωσι στρατὸν μέγαν, ἵνα καθαιρέσωσιν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Καὶ τότε ἡ Σπάρτη, θεωροῦσα ἑαυτὴν δεινῶς κινδυνεύουσαν, ἐπεμψε πρὸς τὸν Ἀγησίλαον διαταγὴν νὰ δράμῃ ἀνευ ἀναβολῆς εἰς βοήθειαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ἀσίας. Πρὶν ὁμοῦς οὗτος ἔτι ἐπανεῖλθῃ, συνεκροτήθη περὶ Κόρινθον, κατὰ τὸν ἰούλιον τοῦ 394, μάχη μεγάλη, καθ' ἣν ὁ Ἀριστόδημος, ἄγων 43,500 ὀπλίτας Λακεδαιμονίους καὶ ἄλλους Πελοποννησίους, 600 ἱππεῖς καὶ 700 τοξότας καὶ σφενδονήτας, καὶ ἀντιπαραταχθεὶς πρὸς 24,000 ὀπλίτας Ἀθηναίους, Ἀργεῖους, Βοιωτοὺς, Κορινθίους καὶ Εὐβοεῖς 1550 καὶ ἱππεῖς, ἀνεδείχθη μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος, καὶ ἐξησφάλισεν οὕτω τὴν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχὴν τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε νίκην τοσοῦτον κρίσιμον, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀμέσως γενναῖόν τι καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου,

Ἡ περὶ τὴν Κόρινθον αὕτη μάχη ἐγένετο καθ' ἣν περίπου ἐπο-
χὴν ὁ Ἀγσιλάος, λαβὼν τὴν διαταγὴν τοῦ νὰ ἐπανεέλθῃ ἀπὸ τῆς
Ἀσίας, ἐνῶ ἦτο ἤδη ἑτοιμος νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα αὐτῆς,
ἠναγκάζετο νὰ ὑπακούσῃ καὶ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ λαμπρὸν τῆς κα-
ταλύσεως τοῦ Περσικοῦ βασιλείου ὄνειρον.

Ἡ περιπέτεια αὕτη τῆς τοῦ Ἀγσιλάου ζωῆς εἶναι βεβαίως μία
τῶν θλιβερωτέρων στιγμῶν τῆς ἱστορίας τῶν προπατόρων ἡμῶν·
θλιβερά ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιν
αἰώνων, εἶναι ἀδύνατον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ μὴ συμμερισθῶμεν
τὴν ὀργὴν ἣν ἠσθάνθη ὁ μέγας ἐκεῖνος βασιλεὺς, ἰδὼν οὕτως ἀνατρε-
πόμενον ὑπὸ ἐμφυλιῶν διενέξεων τὸ δαϊμόνιον αὐτοῦ βούλευμα. Ἀλλ'
ἀπαθέστερον ἐξετάζοντες τὰ πράγματα, δυσκόλως θέλομεν ἀπο-
δώσει τὴν εὐθύνην τοῦ κακοῦ εἰς τοὺς κατὰ τῆς Σπάρτης στασιά-
σαντας Ἕλληνας· ἀληθὴς αὐτοῦ παραίτιος ὑπῆρξε μᾶλλον ἡ
πλημμελὴς βάσις τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας, ἀπαρallάκτως
καθὼς ἡ πλημμελὴς βάσις τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας ὑπῆρξεν
ἡ ἀληθὴς αἰτία τοῦ τε πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῶν ὀλε-
θρίων αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων. Πρὶν ἐπιχειρήσῃ νέας κατακτήσεις,
ὁ Ἕλληνικὸς κόσμος ᾔθελε νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν αὐτονομίαν αὐτοῦ.
Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπιδιώκων τὴν αὐτονομίαν τῶν κατ' ἰδίαν πό-
λεων, ἀνέτρεπε πᾶσαν περὶ ἐνώσεως αὐτῶν ἀπόπειραν. Τοῦτο
ὁμῶς ὄχι διότι τὰ δύο ταῦτα ἦσαν ἀσυμβίβαστα, ἀλλὰ διότι,
ὡς πολλάκις προεῖπομεν, οἱ προπάτορες ἡμῶν δὲν εἶχον τότε ἐπι-
φθάσει εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ ἐνωσις τοῦ ὅλου
καὶ ἡ τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων αὐτονομία, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ
συμβιβασθῶσιν εἰμὴ διὰ τῆς ἰσοπολιτείας. Ὡς τε ἀξιοκατάκριτοι
δὲν ἦσαν οὔτε ὅσοι ἐπεζήτουν τὴν ἐνωσιν, ἥτοι αἱ Ἀθηναί, ἡ Σπάρ-
τη, αἱ Θῆβαι, οὔτε ὅσοι ἐπεζήτουν τὴν αὐτονομίαν, ἥτοι ἅπασαι
ἀλληλοδιαδόχως αἱ Ἕλληνίδες πόλεις· ἀλλὰ πάντες εἶχον ἄδικον
κατὰ τοῦτο ὅτι δὲν ἐγνώρισαν τὸν τρόπον δι' οὗ καὶ μόνον ἡδύ-
ναντο νὰ συνδυασθῶσιν ἀμφοτέρω τ' ἀγαθὰ ταῦτα.

Ὁ Ἀγσιλάος, ἅμα λαβὼν τὴν περὶ ἀνακλήσεως διαταγὴν καὶ
πληροφορηθεὶς τοὺς σπουδαίους λόγους τοὺς προκαλέσαντας αὐτὴν,

ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον, εἰ καὶ μὲ λύπην του, νὰ ὑπακούσῃ. Ὅθεν ἀφοῦ παρεμύθησε τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις διὰ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι θέλει ἐπανελθεῖ μετὰ τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, καὶ ἀφοῦ κατέλιπε, πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν, μοῖραν τοῦ στρατοῦ συγκεκλιμένην ἐκ τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν, παραλαβὼν αὐτὸς τοὺς ἐκ τῶν Ἀσιανῶν πόλεων ὀπλίτας, καὶ τοὺς ποδαμῶδεις, καὶ τοὺς Κυρείους, καὶ τοὺς πελταστὰς, καὶ τοὺς ἱππεῖς, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια, βαδίσας διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἣν πρὸ μιᾶς περὶπου ἑκατονταετηρίδος εἶχεν ἀκολουθήσει ὁ Εἰρξῆς ἐπερχόμενος κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην δὲν ἀπήντησε δυσκολίᾳ εἰμὴ ἐν Θεσσαλίᾳ· ἀλλὰ εὐχερῶς ἐνταῦθα διαλύσας τοὺς θελήσαντας ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ Θεσσαλοὺς, διήλθε διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, παρέλαβεν ἐπικούρους τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Ὀρχομενίους, οἵτινες διὰ τὸν ἀρχαῖον κατὰ τῶν Θηβῶν φθόνον εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν Κορώνειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, γινώσκοντες αὐτὸν ἐπερχόμενον, ἀφοῦ κατέλιπον δύναμιν τινα ἀποχρῶσαν πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ περὶ Κόρινθον στρατοπέδου, εἶχον ἐξέλθει ἐγκαίρως εἰς τὴν στερεὰν μετὰ τοῦ ὑπολοιποῦ στρατοῦ καὶ καταλάβει τὰ περὶ τὸν Ἑλικῶνα ὕψωματα. Ἐνταῦθα δὲ εἰς τὰ περὶ Κορώνειαν πεδία, τοῦ μὲν Ἀγησίλαου ἐπεξελθόντος ἀπὸ Κηφισσοῦ, τῶν δὲ Θηβαίων, Ἀργείων, Ἀθηναίων καὶ ἄλλων συμμάχων καταβάντων ἀπὸ τοῦ Ἑλικῶνος, ἐγένετο κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αὐγούστου μηνὸς τοῦ 394 μάχη αοῖα οὐκ ἄλλη τῶν γ' ἐφ' ἡμῶν οὐ λέγει ὁ αὐτόπτης καὶ εἰδήμων περὶ τὰ τοιαῦτα ἰδίως Ξενοφῶν. Ὁ Ἀγησίλαος καὶ οἱ Ἀλακταμόνιοι κατεῖχον τὴν δεξιὰν πτέρυγα, οἱ Ὀρχομενιοὶ τὴν ἀριστεράν, ἐν τῷ μέσῳ δὲ ἴσταντο οἱ Κύριοι καὶ οἱ Ἀσιανοὶ ὀπλίται. Ἀντικρὺ τῶν Ὀρχομενίων, εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, ἐτάσσοντο οἱ Θηβαῖοι, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν οἱ Ἀργεῖοι, ἐν τῷ μέσῳ δὲ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι. Οἱ δύο στρατοὶ ἐπλησίασαν τηρήσαντες βαθυτάτην σιγὴν, ὅτε δὲ ἐφθασαν εἰς σταδίου ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, πρῶτοι οἱ Θηβαῖοι ἀλαλάζαντες ἐξώρμησαν δρομαῖοι μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀντεξέδραμον καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀγησίλαον, καὶ οἱ Κύριοι, καὶ

οἱ λοιποὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ. Οἱ Ἀργεῖοι δὲν ἀντέστησαν παντά-
 πασι καὶ ἔφυγον ἀμέσως πρὸς τὸν Ἑλικῶνα· ὑπενέδωκαν δὲ καὶ οἱ
 ἐν τῷ κέντρῳ ἱσταμένοι σύμμαχοι, ὥστε οἱ περὶ τὸν Ἀγρεῖλαιον
 ἐστεφάνουν ἤδη αὐτὸν ὡς νικητὴν, ὅτε ἀνηγγέλη ὅτι οἱ Θηβαῖοι,
 διακόφαντες τοὺς Ὀρχομενίους, ἔφθασαν μέχρι τῶν σκευῶν, εἰς τὰ
 ἐπίσθια τοῦ στρατοῦ. Τότε ὁ βασιλεὺς, ἐξελίξας τὴν φάλαγγα,
 προήλασεν ἐπ' αὐτοὺς καθ' ἣν στιγμὴν οὗτοι, ἰδόντες τοὺς συμ-
 μάχους αὐτῶν φυγόντας πρὸς τὸν Ἑλικῶνα καὶ συσπειραθέν-
 τες, ἐξώρμησαν ἵνα συνενωθῶσι μετ' αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἐγένε-
 το σύρραξις φοβερά μεταξὺ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν περὶ τὸν
 Ἀγρεῖλαιον ὀπλιτῶν. «Καὶ συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας ἐωθούν-
 το, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνησκον. Καὶ κραυγὴ μὲν οὐ-
 θεμία παρῆν, οὐμὴν οὐδὲ σιγὴ· φωνὴ δὲ τις ἦν τοιαύτη, οἷαν
 ὄργῃ τε καὶ μάχῃ παράσχοι δ' ἄν.» Αὐτὸς ὁ Ἀγρεῖλαιος, καὶ τοι
 ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ χωλὸς τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν, ἀλλ' ἔχων ἐν
 ἐαυτῷ τὴν ἀκαταμάχητον ἐκείνην ἡθικὴν δύναμιν, ἥτις εἶναι κα-
 θυπερτέρᾳ πάσης ὑλικῆς βώμης, ἐγωνίζετο ἐν τοῖς πρώτοις λαμ-
 πρότατα· καὶ λαβὼν πολλὰ διὰ παντοίων ὅπλων τραύματα καὶ
 καταπατηθεὶς, δὲν ἐσώθη εἰμὴ χάρις εἰς τὴν αὐταπέρνησιν μετ' ἧς
 προσκινδύνευσαν ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ πεντήκοντα λογάδες περὶ αὐτὸν
 Σπαρτιάται δορυφόροι. Τελευταῖον οἱ Θηβαῖοι κατάρθωσαν νὰ δι-
 λάσωσιν, εἰ καὶ μετὰ ἱκανῆς ζημίας, καὶ νὰ προσέλθωσι πρὸς τοὺς
 περὶ τὸν Ἑλικῶνα Ἀργεῖους καὶ λοιποὺς, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι
 ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐδέθησαν αἱ πληγαὶ αὐτοῦ, ἀνεκομίσθη ἐπὶ
 τῶν ὤμων τῶν στρατιωτῶν πρὸς τὴν φάλαγγα, ἵνα δώσῃ τὰς τε-
 λευταίας ἐσπερινὰς διαταγὰς, διότι ἐπλησίασεν ἤδη ἡ νύξ. Τὴν
 στιγμὴν ταύτην, προσελάσαντές τινες τῶν ἱππέων, ἀνήγγειλον ὅτι
 ὡς ὀγδοήκοντα Θηβαῖοι σὺν ὅπλοις, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν ἄλλων
 συναγωνιστῶν, εἶχον καταφύγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς·
 καὶ ἀναγγειλαντες τὸ γεγονός τοῦτο, οἱ ἱππεῖς ἠρώτησαν, τί προστά-
 ζει ὁ βασιλεὺς περὶ τῶν προσφύγων τούτων· ὁ δὲ, καὶ τοι βασανιζό-
 μενος ὑπὸ τραυμάτων πολλῶν, δὲν ἀπέβαλε τὴν συνήθη μεγαλοφρο-
 σύνην, ἀλλὰ εἶπε νὰ σεβασθῶσιν οἱ στρατιῶται τὸ θεῖον, ἀφίγοντες

τοὺς φυγάδας νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου θέλωσι· καὶ ἔπειτα διέταξε νὰ τὸν περιαγάγῃσι καθ' ὅλον τοῦ ἀγῶνος τὸ θέατρον, καὶ παρήγγειλε τὰ περὶ τοῦ δείπνου καὶ περὶ τῶν νυκτερινῶν φυλακῶν. Ἡ ὄψις τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἦτο φοβερά. « Ἐπεὶ γε μὴν ἔληξεν ἡ μάχη, λέγει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πραγματείαν, τὴν ἐπιγεγραμμένην « Λόγος εἰς Ἀγησίλαον » (ἥς ὁμῶς ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται), ἐπεὶ γε μὴν ἔληξεν ἡ μάχη, παρῆν δὴ θεάσασθαι ἐνθα συνέπεσον ἀλλήλοις, τὴν μὲν γῆν αἵματι πεφυρμένην, νεκροὺς δὲ κειμένους φίλους καὶ πολεμίους μετ' ἀλλήλων, ἀσπίδας δὲ διατεθρυμμένας, δόρατα συντεθραυσμένα, ἐγχειρίδια γυμνά κουλεῶν, τὰ μὲν χαμαὶ, τὰ δ' ἐν σώμασι, τὰ δ' ἔτι μετὰ χειρός. » Καὶ ἂν εἰς τὸ θέαμα τοῦτο προσθέσωμεν τὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἀνακομιζόμενον βασιλέα, ὅστις, καὶ τοι βαρέως τετραυματισμένος, ἐπρονόει ἔτι περὶ τῆς τάξεως, περὶ τῆς ἀσφαλείας, περὶ τῆς ἀναπαύσεως τοῦ στρατοῦ, ἔχομεν εἰκόνα πλήρη καὶ δραματικωτάτην ἐνὸς τῶν πεισματωδεστέρων ἀγῶνων, τῶν τελειοτέρων στρατῶν καὶ τῶν μεγαλύτερων στρατηγῶν τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας. Ἀλλ' ὁμῶς ὁ Ἀγησίλαος, ἕνεκα τῶν πληγῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τοῦ κατορθώματος. Τὴν ἐπιούσαν πρωί, διέταξε τὸν πολέμαρχον Γύλιν « παρατάξαι τε τὸ στράτευμα καὶ τρόπαιον ἵστασθαι, καὶ στεφανοῦσθαι πάντας τῷ Θεῷ, καὶ τοὺς αὐλητὰς πάντας αὐλαῖν. » Μεθ' ὃ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Θηβαίους, κατ' αἵτησίν των, σπονδὰς, ἵνα θάψωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, αὐτὸς δὲ ἀνεκομίσθη εἰς Δελφοὺς, ὅπου ἐτελοῦντο τότε τὰ Πύθια. Ἐνταῦθα ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τὴν δεκάτην, ἥτοι τέλαντα ἑκατὸν, τῆς λείας τὴν ὅποιαν ἐκτήσατο ἐπὶ τῆς διετοῦς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατείας, καὶ ἔπειτα, ἀπολύσας τοὺς ἄλλους συμμάχους, ἐπανῆλθε μετὰ τῶν Πελοποννησίων, διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, εἰς τὰ ἴδια, τυχὼν ἐν Σπάρτῃ εὐγνώμονος καὶ ἐντίμου δεξιώσεως.

Δύω λοιπὸν μεγάλαι μάχαι συνεκροτήθησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 394 ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἡ μὲν περὶ Κόρινθον, ἡ δὲ περὶ Κορώνειαν· καὶ κατ' ἀμφοτέρας μὲν ἐνίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, δι' οὐδετέρας δὲ ἐπέτυχον τὸν κύριον αὐτῶν σκοπὸν, ἥτοι τὴν ὀλο-

σχερῇ τῶν ἀντιπάλων κατατρόπῳσιν καὶ τὴν τῆς ὅλης ἡγεμονίας ἀνάκτησιν. Ἐνίκησαν ἐν Κορίνθῳ, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐξέλθωσι τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὸ πολὺ ἐξασφάλισαν τότε τὴν ἐν τῇ χειρὸν ἑαυτῶν ἀρχήν· ἐνίκησαν πάλιν ἐν Κορώνεα, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ συμπληρώσωσιν οὐδ' ἐνταῦθα τὸ ἔργον αὐτῶν, ἐμβάλλοντες εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν ἐξεναντίας ἀναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἐγκαταλείποντες τὴν στερεάν Ἑλλάδα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀντιπάλων. Τὸ δὲ δεινότερον, ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων μαχῶν, περὶ τὰς ἀρχὰς αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τρίτος συνεκροτήθη ἀγὼν, περὶ τὰ πικράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀγὼν ναυτικὸς καθ' ὃν ἐντελῶς κατεστράφη ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στόλος.

Εἶδομεν τὰς ναυτικὰς παρασκευὰς τὰς ὁποίας ἐπεχείρησεν ὁ Κόων διὰ χρημάτων τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἀνεφέρομεν τὴν περὶ τὰ μέσα τοῦ 395' διαπραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἐκείνου ἀποστασίαν τῶν Ῥοδίων ἀπὸ τῆς Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας. Ὁ Κόων ἀπῆντησεν ἔκτοτε πολλὰς δυσκολίας, διὰ τὴν ἀντιζήλιαν, τὴν ιδιοτέλειαν καὶ τὴν ἀνικανότητα τῶν σατραπῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀξιοματικῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀπὸ τῆς συμπράξεως τῶν ὁποίων ἐξηρτάτο ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ μεταξὺ ὁ Ἀγησίλαος, ὢν ἔτι ἐν Ἀσίᾳ, ἐφρόντισε περὶ τῆς κατασκευῆς πολλῶν νέων τριήρων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτους εὐρέθη ἔχων στόλον ἰσχυρὸν ἑκατὸν εἴκοσι πλοίων, τοῦ ὁποίου ναύαρχον κατέστησε τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς του Πείσανδρον. Τελευταῖον ὁμοῦς ὁ Κόων, προελθὼν αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα, ἐξωμάλυνεν ἅπαντα τὰ καλύμματα, καὶ ἐπέτυχε νὰ διορισθῇ ὡς συνάρχων αὐτοῦ ὁ Φαρναδάξος, ὅστις ἦτο προθυμότερος νὰ συμπράξῃ· οὕτω δὲ γενόμενος κύριος τοῦ στόλου, ἀπῆλθεν ὁ Κόων μετὰ ἐνενήκοντα τριήρων εἰς Κνίδον, ὅπου ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στόλος ὑπὸ Πείσανδρον. Ὁ Ξενοφῶν, ὁμιλῶν περὶ τοῦ νέου τούτου, λέγει αὐτὸν « φιλότιμον μὲν καὶ ἐρρωμένον τὴν ψυχὴν, ἀπειρότερον δὲ τοῦ παρασκευάζεσθαι ὡς δεῖ »· πλὴν τούτου, ἡ δύναμις ἥς ἐστρατήγει ἦτο φαίνεται πολὺ μικροτέρα τῆς

ἀντιπάλου, καὶ ἐπὶ πᾶσιν, εὐθὺς ἀρχομένης τῆς μάχης, ἐγκατέλιπον αὐτὸν οἱ Ἀσιανοὶ σύμμαχοι. Ὡς τε ἐπολέμησε μὲν γενναίως ὁ Πείσανδρος, ἀλλ' ἐνίκηθη κατὰ κράτος, μὴ δυνηθεὶς καὶ πράξῃ ἄλλο τι εἰμὴ νὰ τιμήσῃ τὴν ἥτταν, πίπτων ἐν τῷ ἀγῶνι ἡρωϊκῶς, ὅπως προσῆκεν εἰς ἄνδρα Σπαρτιάτην καὶ μάλιστα εἰς Σπαρτιάτην ἡγεμόνα.

Ἡ ἀξιωμανημένοντος αὕτη περὶ Κνίδον νίκη ἡ διαπραχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κόνωνος ἐκεῖνου, ὃν εἶδομεν πρὸ ἑνδεκα ἐτῶν μετὰ κόπου διασωθέντα εἰς Κύπρον ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς πανωλεθρίας, ἐπήγαγε σπουδαιότατα ἀποτελέσματα καὶ ἰδίως τὴν παντελεῖα κατὰ λυσιν τῆς ναυτικῆς τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας. Ὁ Φαρνάβαζος καὶ ὁ Κόνων ἐπλευσαν ἀμέσως, μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτῶν στόλου, ἀπὸ νήσου εἰς νήσον, καὶ πρὸς τὰς ἐπιθαλασσιδίου πόλεις, ἵνα ἐκβάλωσι τοὺς Λακωνικοὺς ἄρμοστὰς καὶ καταλύσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς Σπάρτης. Διὰ δὲ τὸ κοινὸν κατὰ τῆς πύλεως ταύτης μῖσος, τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπέβη εὐχερέστατον, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ ἀπαιτήσῃ τοῦ Κόνωνος ὁ Φαρνάβαζος ἐπέισθη νὰ ἐπιτρέψωσιν οὕτῃ καὶ ἐγγυηθῇ τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων, μήτε στρατὸν ξένον, μήτε ξένον διοικητὴν εἰς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπιβάλλοντες. Ἐντεῦθεν πᾶσαι ἐν τῷ ᾧμα ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐκτὸς μόνης τῆς Ἀβύδου, ἣν ἐπέτυχε νὰ διατηρήσῃ ὁ γνωστὸς ἡμῖν Δερκυλλίδας, ὅστις συνέπεσε νὰ ᾖναι τότε ἄρμοστὴς αὐτῆς καὶ εἰς ἣν κατέφυγον ἅπαντες οἱ ἀπὸ τῶν ἄλλων Ἀσιανῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν πόλεων ἐξωσθέντες ἄρμοσταί.

Κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔαρ, ὁ Φαρνάβαζος καὶ ὁ Κόνων ἐπῆλθον μετὰ στόλου ἰσχυροῦ εἰς τὰς διαφόρους Κυκλάδας νήσους, κατέλαβον καὶ αὐτὰ τὰ Κύθηρα, ἐλεηλάτησαν τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπλευσαν, διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, πρὸς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἐνταῦθα εὗρον τοὺς συμμάχους, Κορινθίους, Βοιωτοὺς, Ἀθηναίους καὶ ἄλλους, ἐξακολουθοῦντας τὸν λεγόμενον Κορινθιακὸν πόλεμον, καθ' ὃν αὐτοὶ μὲν ὀρμητήριον εἶχον τὴν Κόρινθον, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὴν Σικυῶνα. Ἡ ἐντὸς τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου παρουσία Πέρσου σατράπου καὶ στόλου περσικοῦ δεσπόζοντος τῆς περὶ Πελοπόννησον θαλάσσης,

ἦτο βεβαίως γεγονὸς θλιβερώτατον καὶ παντάπασιν ἀπροσδόκητον μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην, μετὰ τὰ περὶ Εὐρυμέδοντα καὶ περὶ Κύπρον κατορθώματα, μετὰ τὴν Κιμῶνιον εἰρήνην. Ἄλλ' ἡ δυστυχὴς ἀμνηχανία εἰς ἣν περιέστη ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος, μὴ δυνάμενος νὰ συμβιδάσῃ τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἑνωσιν, ἐμελλε νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὸν εἰς πολὺ μεγαλητέρας ἔτι ταπεινώσεις καὶ πολὺ μεγαλητέρας ἔτι συμφοράς.

Ὁ Φαρνάβαζος ἦλθεν εἰς φιλικωτάτους λόγους πρὸς τοὺς συμμάχους, ὑπέσχετο πᾶσαν παρὰ βασιλέως συνδρομὴν καὶ κατέλιπεν εἰς αὐτοὺς ἱκανὰ χρήματα μεθ' ὧν ἀπεφάσισε νὰ ἀποπλεύσῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλὰ τότε ὁ Κόνων παρέστησεν αὐτῷ ὅτι, ἐάν θέλῃ νὰ καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, δεόν νὰ ἐπιτρέψῃ ἤδη τὴν ἀνόρθωσιν τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηναίων· ὁ δὲ, ὅστις πρὸ πάντων ἐμίσει τοὺς Λακεδαιμονίους δι' ὅσας εἶχε πάθει παρὰ Ἀθησίων συμφοράς, συνήνεσε προθύμως καὶ εἰς τοῦτο, καὶ ἀναχωρήσας οὐ μόνον τὸν στόλον κατέλιπεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κόνωνος, ἀλλὰ καὶ ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν αὐτῷ παρέσχε, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν μελετωμένων. Ὄθεν ἐν ἔτει 393 κατέπλευσεν ὁ Κόνων εἰς Πειραιᾶ καὶ κητύχησε ν' ἀνορθώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Θμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, καὶ νὰ ἴδῃ ἀνυψούμενα αἰθροὺς τὰ τεῖχη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐν ἔτει 404 τοσοῦτον πανηγυρικῶς εἶχον κατεδαφισθῇ ὑπὸ τῶν ἀμειλίχων τῆς πόλεως πολέμιων. Τὸ δὲ παραδοξότερον, αὐτοὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι γείτονες οἱ τότε ἐν χοροῖς καὶ αὐλοῖς συμμετασχόντες τῆς καταλύσεως τῶν τειχῶν, ἤδη μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγαλλιάσεως συνεπελάζοντο τῆς τῶν αὐτῶν τειχῶν ἀνοικοδομήσεως τοσοῦτον ὁλοσχερῆς αἰσθημάτων ἀλλοίωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐντὸς ὀλίγων ἐνιαυτῶν. Καὶ δὲν ἠνωρθώθησαν μὲν τότε εἰμὴ τὰ δύο μακρὰ σκέλη τὰ ὁποῖα κατ' εὐθείαν συνέδεον τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Πειραιῶς, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ τρίτον τεῖχος, τὸ λεγόμενον Φαληρικόν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπαραίτητον εἰς ἀσφάλειαν τῆς πόλεως καὶ τοῦ λιμένος, ὥστε ὁ Κόνων εὐλόγως ἐθεώρησε τὸ συντελεσθῆναι τοῦ ἔργου μέρος ὡς ἀποχρῶν, καὶ εὐλόγως ἐπανηγύρισε τὸ κατορθωμα διὰ πολυτελοῦς θυσίας καὶ ἐορτῆς. Ἀνεθίκε δὲ εἰς μνήμην

τῆς μεγάλης αὐτοῦ περὶ Κνίδον νίκης, ἐν τῇ ἀκροπόλει, στέφανον χρυσοῦν, καὶ κατεσκευάσεν ἐν Πειραιεῖ, ναὸν τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης, ὃ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων οὐ μόνον ἐπὶ στήλης ἀνέγραψε ψήφισμα διακρινόν τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Κόνωνος, ἀλλὰ καὶ ἀνδριάντα εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἤγειρε.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἄρα ταύτην, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐφαίνετο ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ὄψιν· ἐν ἔτει μὲν 403, εἶχεν ἀνακτίσει, διὰ Θρασυβούλου, τὸ πάτριον πολίτευμα, ἤδη δὲ, διὰ Κόνωνος, ἀνωκοδόμησε τὰ μακρὰ τείχη. Ἀλλὰ τὴν ἰσχὺν τῶν πολιτειῶν δὲν ἀποτελοῦσι τύποι τῶν πολιτευμάτων, ἡ δύρωμα. Αἱ πολιτεῖαι ἀκμάζουσι πρὸ πάντων διὰ τῆς ἡθικῆς τῶν πολιτῶν δυνάμεως, ἡ δὲ ἡθικὴ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, ἐξασθενήσασα ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὸ πολίτευμα ἐξηχερώθη, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἔπαυσεν ἕκτοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μαραινομένη, διὰ τε τῆς μακρᾶς ἀπολαύσεως τῶν κοινωνικῶν ἀγαθῶν, καὶ διὰ τῶν ἀδριαλείπτων στάσεων, καὶ διὰ τῶν ἀδιακόπων πολέμων. Ἀποδείξεις τῆς παρακμῆς ταύτης καταφανεστάται εἶναι ὅτι εἰς τὰς δύο περὶ Κόρινθον καὶ περὶ Κορώνειαν μάχας, οἱ ὀπλίται τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπεδείξαντο τὴν προτέραν δεξιότητα καὶ καρτερίαν, ἡ δὲ τιμὴ τῶν συμμάχων, κατ' ἀμφοτέρους τοὺς ἀγῶνας τούτους, διεσώθη κυρίως ὑπὸ τῶν Θηβαίων ὀπλιτῶν. Ὡς τε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ᾗδυνήθη, μὲν ν' ἀνορθώσῃ τὸ πολίτευμα, ν' ἀνορθώσῃ τὰ τείχη αὐτῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶχε πλέον τὰ ἡθικὰ προσόντα δι' ὧν ἤμασέ ποτε, δὲν ἦτο πεπωμένον ν' ἀνακτῇ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἀξίαν καὶ ἡγεμονίαν. Καὶ ἐνταῦθα ἴσως ἐρωτήσῃ ὁ ἀναγνώστης, δικαί νωότερα πολιτεῖται, παθοῦσαι ἡθικὰς ἀλλοιώσεις καὶ ὑλικὰς συμφορὰς ἀναλόγους τῶν ὅσας ἔπαθεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ᾗδυνήθησαν νὰ ἀνακώψωσι καὶ ἐνίοτε ἔτι μείζονες ἢ πρότερον ν' ἀναδειχθῶσιν, αἱ δ' Ἀθηναίαι τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κίμωνος οὐδέποτε πλέον ἀνεβίωσαν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν ἀπαντᾷται εἰς μόνας τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς ἀρχαίας πολιτείας, ἕνεκα τῆς δουλείας ἣτις ἐπεκράτει εἰς αὐτάς. Τυφόντι, αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι συνέκειντο ἀπὸ ἐλευθέρων καὶ δούλων. Οἱ ἐλευθέροι ἀπετέ-

λουν τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν μερίδα καὶ ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τοῦ νεωτέρου κόσμου τάξεις, οἱ δὲ δούλοι, οἱ παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος ἐσὶ ἀπεστερημένοι, ἐπείχον τὸν τόπον τοῦ σημερινοῦ μεγάλου τῶν ἐθνῶν πλήθους. Ἀλλ' αἱ ἀνώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, παντοῦ καὶ πάντοτε, διὰ τῆς μακροχρονίου ἀπολαύσεως ὧν τῶν προσηρητημένων εἰς αὐτὰς ἀγαθῶν, φύσει ῥέπουσι πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν δι' ὧν ποτε προήχθησαν ὑπὲρ τὸν κοινὸν ὄμιλον. Καὶ ὅσῳκις τοῦτο συμβῇ, ἡ πολιτεία μαραινέται. Ἀλλὰ εἰς τὸν νεώτερον κόσμον ὁ μαρasmus δύναται νὰ μὴ ᾖ διηνεκὴς, διότι αἱ κατώτεραι τάξεις, οὔσαι ἐλεύθεραι, ἐρχονται εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς ἠθικῆς ἐκλύσεως τῶν ἀνωτέρων, καὶ πολλάκις δίδουσι νέαν καὶ πλείονα ζωὴν εἰς τὴν πολιτείαν· ὅπως συνέβη ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Εἰς τὸν ἀρχαῖον ὅμως κόσμον, τὸ ἀναπληρωτικὸν τοῦτο κεφάλαιον δὲν ὑπῆρχε, διότι, ὡς προείπομεν, οἱ δούλοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντικαταστήσωσι ποτὲ τοὺς ἐλευθέρους. Ἀμα λοιπὸν οἱ ἐλεύθεροι ἀπέβαλλον τὰς ἀρετὰς δι' ὧν ἤκμασαν, ἡ πολιτεία διὰ παντὸς ἐφθείρετο· καὶ τοῦτο τόσῳ εὐχερέστερον ὅσω, ἐπειδὴ αἱ πολιτεῖαι ἦσαν μικραὶ καὶ συνέκειντο ἐξ εὐαρίθμων πολιτῶν, οἱ δὲ πόλεμοι διηνεκεῖς, οἱ εὐαρίθμοι ἐκεῖνοι πολῖται καὶ ὕλικῳ ἐμειοῦντο ὡς ἐκ τῶν συνεχῶν πολέμων. Μήπως ἡ Σπάρτη ἦτις, ἐν ἀρχῇ τῆς ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν 8000 πολιτῶν, δὲν κατήντησε περὶ τὰ τέλη τῆς 4, νὰ μὴν ἔχῃ εἰμὴ 1000, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ, εἰμὴ 700, ἐξ ὧν 100 μόνον ἦσαν οἱ γῆν κεκτημένοι; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία συγκειμένη ἐξ 100 ἢ καὶ 700 πολιτῶν; Ἄν δὲ τῶν Ἀθηναίων τὸ πλῆθος οὐδέποτε τοσοῦτον ἡλαττώθη, τοῦτο συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διότι ἐπανειλημμένως ἀνεπληρώθησαν ὑπὸ ξένων, ὑπὸ μιγάδων, οἵτινες πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ Ἀθηναῖοι.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπέπρωτο ν' ἀνυψωθῇ αὐθις μέχρι τοῦ σημείου τῆς δόξης καὶ δυνάμεως εἰς ἃ ἄλλοτε εἶχε προαχθῇ, ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν τειχῶν αὐτῆς, συνδυαζομένη μάλιστα μεθ' ὧν τῶν ἄλλων περιστάσεων τοῦ ἀνὰ χεῖρας πολέμου, ἦτο

γεγονός επιτηδειότατον νά καταπλήξῃ τὴν Σπάρτην. Ἡ ναυτικὴ αὐτῆς ἡγεμονία εἶχε καταλυθῇ διὰ τῆς περὶ Κνίδος πανωλεθρίας· διὰ δὲ τῆς συμμαχίας τοῦ Κόνωνος μετὰ τῶν Περσῶν, ὁ πρῶτος ἠδύνατο νά διατηρῇ στόλον ὅστις οὐ μόνον ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Αἰγαίου ἐξέβαλε τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον ἐκυριάρχει. Ναὶ μὲν κατὰ ξηρὰν οἱ Σπαρτιᾶται ἀνεδείχθησαν νικηφόροι καὶ ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Κορινεῖα· οὐ μόνον ὅμως αἱ δύο αὗται νίκαι ἀπέδωσαν ἀτελεσφόροι, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Σπαρτιᾶται ἔπαθον καὶ κατὰ ξηρὰν ἔτταν ἀξιομνημόνευτον.

Εἶδομεν ὅτι ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει περὶ Κόρινθον καὶ Σικυῶνα διαξαγόμενος. Ἐνταῦθα ἤρξατο τὸ στάδιον αὐτοῦ ὁ Ἀθηναῖος· Ἰφικράτης, ὅστις ἐμέλλε ν' ἀναδειχθῇ εἰς τῶν ὀνομαστοτέρων στρατηγῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἂν καὶ κατὰ δυστυχίαν, ὄχι ἀρχῶν τῶν ἰδίων συμπολιτῶν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ κράτιστον τῆς τῶν Ἀθηναίων δυνάμεως ἀπετέλουν οἱ ὀπλίται τῆς πόλεως, ἤτοι οἱ ἔγκριτοι αὐτῆς πολῖται, οἱ δὲ ἀποχρώσεως ἀσκήσεως ἐπὶ τούτῳ ἐκ νσότητος παρασκευαζόμενοι καὶ διὰ πολλῆς προθυμίας ἐν τῇ ὥριμῳ ἡλικίᾳ ἐπιτελοῦντες τὰ στρατιωτικὰ αὐτῶν καθήκοντα· ἀλλ' ἤδη, διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὸν βίον, εἰς τὰς ἱεῖς, εἰς τὰ φρονήματα ἠθικὴν ἀλλοίωσιν, ἤρχισε νά παράμελῃται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν σπουδαίων ἐκείνων καθηκόντων. Οἱ μὲν νέοι διέτριβον μετὰ αὐλητρίδων καὶ ἐταίρων, οἱ δὲ μικρὸν ἐκείνων πρεσβύτεροι διημέρευον εἰς κύβους καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀσωτείας, ἐν γένει δὲ ὁ δῆμος πλειότερον ἐνησχολεῖτο εἰς τὰς κοινὰς ἐστιᾶσεις καὶ κρεαυομίας ἢ περὶ τὴν διάσωσιν τῆς τιμῆς καὶ τῶν συμφερόντων τῆς πόλεως. Καὶ ἐπειδὴ ὡς ἐκ τούτου ἅπαντες οἱ πολῖται ἢ ἀπέφευγον τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἢ καὶ ἂν ὑπηρετοῦν, δὲν εἶχον ὅμως πλέον τὰ ἀρχαῖα προτερήματα τῆς ἀσκήσεως, τῆς πειθαρχίας, τῆς ἀνδρείας, τῆς φιλοτιμίας, ἡ ναγκάσθη ἡ πόλις νά συντηρῇ, παρεκτός τῶν ὀπλιτῶν, καὶ πολλοὺς μισθοφόρους, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐνεστῶτος πολέμου οἱ μισθοφόροι ἀπετέλεσαν τὸ ἄριστον τῆς δυνάμεως αὐτῆς μέρος, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἰφικράτους καθυπέβλεπεν αὐτοὺς

εἰς αὐστηροτάτην πειθαρχίαν καὶ ἐτελειοποίησεν ἐπιτηδείως τὸν τε ὀπλισμὸν καὶ τὸν ἱματισμὸν, καὶ τὰς κινήσεις αὐτῶν. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς πελταστὰς. Ἡ πέλτη ἦτο ἀσπίς μικρὰ καὶ ἐλαφρὰ τὴν ὁποίαν ἔφερον κατ' ἀρχὰς οἱ Θρᾶκες, παρέλαβον δὲ παρ' αὐτῶν μετέπειτα καὶ οἱ Ἕλληνες, ὀνομάσαντες πελταστὰς τοὺς φέροντας τὸ ὅπλον τοῦτο στρατιώτας. Οἱ πελτασταὶ οὗτοι, καὶ τοι ὄντες ὀπλισμένοι τελειότερον τῶν ψιλῶν μαχητῶν, δὲν ἀπέβησαν ὅμως ἄχρι τοῦδε πολλὰ χρήσιμοι εἰς τὴν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ πέλτη δυσκόλως ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὴν βαρεῖαν ἑλληνικὴν ἀσπίδα. Ἀλλ' ἐὰν ἡ πέλτη ἦτο πέραν τοῦ δέοντος ἐλαφρὰ, ἡ ἑλληνικὴ ἀσπίς ἦτο τοσοῦτον ὀγκώδης ὥστε ἡ δι' αὐτῆς ὀπλισμένη φάλαγξ ἀπέβαινε ἀναγκαιῶς σφόδρα δυσκίνητος. Τοῦτο παρατηρήσας ὁ Ἰφικράτης ἀπεφάσισε νὰ ὀπλίσῃ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ διὰ τῆς θρακικῆς πέλτης, ἀλλὰ ν' ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλαττώματα αὐτῆς δι' ἑτέρων τινῶν πλεονεκτημάτων. Ἐπὶ τούτῳ δὲ κατέστησε κατὰ τὸ ἡμισυ μακρότερα τὰ τε ἐλαφρὰ δόρατα καὶ τὰ βραχέα ξίφη τὰ ὁποῖα ἔφερον οἱ πελτασταί· καὶ ἐν-αὐτῷ ἐπενόησεν ὑποδήματά τινα τῶν στρατιωτῶν εὐλυτα καὶ κοῦφα, τὰ ἀπ' ἐκείνου « Ἰφικρατίδας ὑποδήσεις » ὀνομασθέντα· καταστήσας οὕτω τοὺς πελταστὰς αὐτοῦ ἐπιτηδαιοτέρους ἢ ἄλλοτε καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, διὰ τῶν νέων ἀκοντίων καὶ τῶν ξιφῶν· ἐπειδὴ δὲ ἀνέκαθεν ἦσαν τὰ μάλιστα εὐκίνητοι, καὶ ἤδη ἠῤῥησε τὸ προτέρημα αὐτῶν τοῦτο διὰ τῶν νέων ὑποδέσεων, προδήλως ἀπέβησαν πολὺ τῶν ὀπλιτῶν δεξιώτεροι εἰς τινὰς ὠρισμένας περιστάσεις. Διότι ἂν οἱ ὀπλίται διετήρησαν τὴν ὑπεροχὴν εἰς τοὺς ἐν πεδίοις θυμαλοῖς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας, οἱ πελτασταὶ τοῦ Ἰφικράτους κατίσχυον αὐτῶν ὅσῃς προέκειτο νὰ ἐπιπέσωσιν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ πολεμίου, ἢ νὰ κυκλώσωσιν αὐτὸν ἢ νὰ συμπληρώσωσι τὴν ἥτταν, ἰδίως ἐν χωρίοις ἀνωμάλοις. Ἐντεῦθεν ὁ Ἰφικράτης πολλάκις ἤδη ἔτρεψε περὶ Σικυῶνα τοὺς τῶν Λακεδαιμονίων συμμάχους καὶ ἠυδοκίμησεν εἰς διαφόρους κατὰ τὴν Ἀρχαδίαν ἐπιδρομάς· δὲν εἶχεν ὅμως ἔτι ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους αὐτοὺς, οἵτινες τού-

του ἕνεκα γαυριῶντες ἐνέπαιζον τοὺς συμμάχους, λέγοντες, ὅτι φοβούνται τοὺς πελταστὰς «ὥσπερ μορμώνας παιδάρια». Ἀλλ' ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ τιμωρηθῶσι πικρῶς διὰ τὸν σαρκασμὸν τοῦτον.

Τὴν ἡγεμονίαν τοῦ περὶ Κόρινθον ἀγῶνος εἶχεν ἀναλάβει αὐθις ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις, ὢν κύριος τοῦ Λεχαίου, τοῦ Κρομμυῶνος καὶ τοῦ Σιδουῦντος, ἐπέτυχε, κατὰ μῆνα ἀπρίλιον ἢ μάϊον τοῦ 392, νὰ καταλάβῃ καὶ τὸ Πείραιον καὶ τὴν Οἰνόνην, οὐ μόνον πλείστην λείαν καὶ πλείστους αἰχμαλώτους ἐνταῦθα ἀποκτήσας, ἀλλὰ καὶ πανταχόθεν ἤδη ἀποκλείσας τὴν Κόρινθον καὶ διακόψας τὴν μετὰ τῆς Βοιωτίας συγκοινωνίαν τῆς. Τοσοῦτον δὲ ἐκ τούτου ἐξεπλάγησαν οἱ σύμμαχοι, ὥστε ἐπεμψαν ἅπαντες, καὶ ἰδίως οἱ Θηβαῖοι, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν περὶ εἰρήνης. Ὁ δὲ, πνέων ὑπέρμετρον μῖσος ἐξαίρετως κατὰ τῶν Θηβαίων, ἐφιλοτιμήθη νὰ ταπεινώτῃ αὐτοὺς, καὶ, προσελθόντας, ἐπροσποιήθη ὅτι δὲν τοὺς βλέπει, ἐνῷ εἶχον ἤδη πλησιάζει πολύ. Οὕτω δὲ μεγαλοφρονῶν καὶ εὐχαριστούμενος περὶ τὴν ταπεινώσιν τῶν νενικημένων ἀντιπάλων, ἐκάθητο ὁ Ἀγησίλαος ἐντός τινος περὶ τὸν λιμένα κυκλοτεροῦς οἰκοδομήματος, ἔχων ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν αἰχμαλώτων τοὺς ὁποίους, ἐν συνοδίᾳ τῶν Λακεδαιμονίων ὁπλιτῶν διέρχομένους, ἐθεώρει μετ' ἀπορίας καὶ τὸ ἐνταῦθα συρρέυσαν πλῆθος; ὅτε αἴρνης προσήλασεν ἵππευς, τοῦ ὁποίου ὁ ἵππος ἦτο ἰδρωτὶ περιέρρυθτος. Ὑπὸ πολλῶν ἐρωτῶμενος τίνα φέρει ἀγγελίαν, οὐδενὶ ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ σπεύσας πρὸς τὸν Ἀγησίλαον καὶ ῥίψας ἑαυτὸν κάτω ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ προσδραμών, ἐλάλησε σκυθρωπός. Ὁ βασιλεὺς, ἅμα ἀκούσας, ἀνεπήδησεν εὐθύς ἐκ τῆς ἑδρας, καὶ ἔλαβε τὸ δόρυ, καὶ διέταξε τὸν κήρυκα νὰ κηλέσῃ τοὺς πολεμάρχους, τοὺς πεντηχοντῆρας καὶ τοὺς ξεναγούς. Συνδραμόντων δ' αὐτῶν, τοὺς διέταξε νὰ τὸν παρακολουθήσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς, μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς φρουρῶν, καὶ παρήγγειλεν ὅλα τὰ λοιπὰ τάγματα, τὰ ὅποια δὲν εἶχον ἔτι γευματίσει, νὰ φάγωσι τάχιστα, ὅτι ἡδύναντο καὶ νὰ τρέξωσιν ὁμοίως κατόπιν αὐτοῦ. Μεθ' ὃ ἀνεχώρησεν ὡς ἀστραπή. Ἀλλὰ μόλις εἶχε προχωρήσει ὀλίγον καὶ τρεῖς ἕτεροι πάλιν ἵππεῖς προσέλασαντες ἀνήγγειλαν ὅτι τὰ πάντα εἶχον τελειώσει. Τότε διέταξε νὰ θέσωσι τὰ ὅπλα, καὶ ἀναπαύσας

ὀλίγον χρόνον τὸν στρατὸν, ἀπήγαγεν αὐτὸν ὀπίσω τεθλιμμένος.

Θλιβερά τῷ ἦτο ἡ εἰδησις, ἥτις ὡς ἀμείλιχός τις νέμεσις δέσποε τοὺς θριαμβικούς διαλογισμούς τοῦ Ἀθησαίου· οἱ πελτασταὶ τοῦ Ἰφικράτους εἶχαν κηῆσαι καὶ ἐξολοθρεῖσαι ὁλόκληρον Δακεδαίμονίων μόραν. Οἱ ἀμυκλαῖοι ὀπλῖται εἶχον ἀναχωρῆσαι ἀπὸ τοῦ Λεχαιῶν ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια καὶ τελέσωσι τὴν μεγάλην αὐτῶν πανήγυριν, τὰ Ἰακίνθια. Ἡ ὁδὸς ἦν ἔμμελλον ν' ἀκολουθήσωσι, βαδίζοντες ἀπὸ Λεχαιῶν εἰς Σικυῶνα, διήρχετο ἀμέσως ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κορίνθου, ὥστε ὁ ἐν Λεχαίῳ πολέμαρχος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ συνοδεύσῃ αὐτοὺς μέχρι τινὸς μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μόρας ἐξακοσίων ὀπλιτῶν, ἔτι δὲ καὶ μετὰ μόρας ἱππικοῦ ἀδελφὸν ἐκ πόσων ἀνδρῶν συγκεκμημένης. Ἀρῶν δὲ διήλθον ἔμπροσθεν τῆς Κορίνθου καὶ ἔφθασαν εἰς χώρον τινα ἀπέχοντα εἰκοσιν ἢ τριάκοντα στάδια ἀπὸ Σικυῶνος, ὁ πολέμαρχος ἐνόμισεν ὅτι παρήλθε πᾶς κίνδυνος καὶ ἀφήσας αὐτοὺς, ἤρχισεν νὰ ἐπιστρέφῃ μετὰ τῆς μόρας τῶν ὀπλιτῶν εἰς Λεχαιοὺς, διατάξας ὅμως τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ ἦ, καθὼς ἔλεγον οἱ Δακεδαίμονιοι, τὸν ἱππαρμαστὴν, νὰ ἐξακολουθήσῃ προπέμπων τοὺς Ἀμυκλαίους ὅας ὅτου οὗτοι ἤθελον ἐπιθυμήσει τοῦτο, καὶ ἔπειτα, στρέψας πρὸς τὰ ὀπίσω, νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν.

Ὁ πολέμαρχος ὅστις ἐροβήθη μήπως οἱ Ἀμυκλαῖοι προσβληθῶσι κατὰ τὴν πλησίον τῆς Κορίνθου διάβασιν αὐτῶν, καὶ τούτου ἕνεκα εἶχε συνοδεύσει αὐτοὺς, δὲν ἐφάνταζτο ποτὲ ὅτι ἡδύνατο νὰ τρέξῃ τειοῦτόν τινα κίνδυνον ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἀγομένη μόρα 600 ὀπλιτῶν. Ἐντούτοις ὁ Ἰφικράτης ἀφῆκε μὲν ὁλόκληρον τὸ σῶμα νὰ περάσῃ ἀπρόσβλητον, ἀλλ' ἤδη, θεωρῶν ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Κορίνθου τοὺς 600 ὀπλίτας ἐπιστρέφοντας ἄνευ ἱππικοῦ καὶ ψιλῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν. Ἐν Κορίνθῳ ὑπάρχον καὶ ὀπλῖται Ἀθηναῖοι, ὧν ἐστρατήγει Καλλίας ὁ Ἰππονίκου, καὶ τὸ φυσικώτερον ἦτο ὀπλῖται κατὰ ὀπλιτῶν ν' ἀντιπαραταχθῶσιν· ἀλλ' ὁ Ἰφικράτης προετίμησε νὰ διαπράξῃ τὸ τόλμημα διὰ τῶν πελταστῶν αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ μὲν Καλλίας παρέταξε τοὺς ὀπλίτας οὐ μακρὰν τῆς πόλεως, ὁ δὲ Ἰφικράτης, λαβὼν τοὺς πελταστας, ἐπέθετο κατὰ τῆς μόρας ἐκ πλαγίου καὶ ὀπίσθεν. Πλησιάζας μὲ-

χρι βολῆς ἀκοντίου, ἔρριψεν ἐπ' αὐτοὺς βροχὴν ἀκοντίων καὶ βελῶν, δι' ὧν ἐπληρώθησαν καὶ ἐφονεύθησαν πολλοὶ, μάλιστα ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ ὁποῖον δὲν προσφυλάττετο ὑπὸ τῶν ἀσπίδων, ἦτοι ἀπὸ τοῦ δεξιῦ μέρους. Τότε ὁ πολέμαρχος διέταξε νὰ σταθῶσι καὶ ἀπαπέμψας εἰς Αἰχαιὸν τοὺς τραυματίας, παρήγγειλε «τὰ δέκα ἀφ' ἧβης» ν' ἀποδιώξωσι τοὺς ἐπιτιθεμένους. Τὰ «δέκα ἀφ' ἧβης» ἦσαν οἱ νεώτεροι ὀπλίται, οἱ ἀπὸ 18 μέχρις 28 ἐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι οὗτοι ὀπλῖται φορτωμένοι βαρέας ἀσπίδας, δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τοὺς ἐλαφροτέρους πολεμίους, ἐπιτηδαιοτάτους ὄντας πρὸς ὑποχώρησιν. Ἀμα δὲ μετὰ τὴν ματαίαν ἐκείνην διώξιν ἠθέλησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν, στρέψαντες καὶ οἱ πελτασταὶ ἐπανελάβον τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐφόνευσαν 9 ἕως 10 ὀπλίτας. Τότε ὁ πολέμαρχος διέταξε νὰ βαδίσωσιν ἐμπρός· ἀλλὰ τότε ἐπανελάβον οἱ πελτασταὶ τὴν προσβολὴν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ σταθῇ καὶ πάλιν· παρήγγειλε δὲ ἤδη οὗτος «τὰ πεντεκαίδεκα ἀφ' ἧβης», ὅ ἐστι τοὺς ἀπὸ 18 μέχρι 33 ἐτῶν ὀπλίτας, νὰ ἐξορμήσωσιν, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πελταστάς. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως ὑπῆρξεν ὅμοιον τοῦ προτέρου· οἱ διώκοντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσι τοὺς διωκομένους, καὶ ἅμα ἠθέλησαν νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰς τάξεις, ἀπέβαλον τοὺς γενναιοτέρους τῶν ὀπλιτῶν. Τοιουτοτρόπως ἐξηκολούθησεν ἡ παράδοξος αὕτη μάχη, καθ' ἣν οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιπτον καὶ ἰθὺμόνουν, οἱ δὲ πελτασταὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνθαρρύνόμενοι ὀξύτερον ἐπέτιθεντο. Τὸ ἤδη καταφθάσαν ἱππικὸν παρέσχεεν ἀναψυχὴν τινὰ εἰς τὴν κακῶς πάσχουσαν μόραν. Ἀλλὰ τὸ Λακωνικὸν ἱππικὸν δὲν εἶχε ποτὲ πολλὴν ἀξίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ πλειότερον τῶν νεωτέρων ὀπλιτῶν, ὥστε δὲν ἀνεχάτιζε τὴν διώξιν. Τελευταῖον, ἀφοῦ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν πολλοὶ, οἱ δὲ περιλιπόμενοι περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, κατώρθωσεν ὁ πολέμαρχος νὰ φθάσῃ εἰς ὕψωμα τι ἀπέχον τῆς μὲν θαλάσσης ὡς δύο στάδια, τοῦ δὲ Λεχαιῶν ὡς δεκαῆξ ἢ δεκαεπτὰ. Ἐνταῦθα ὅμως οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐ μόνον ἐξηκολούθησαν ὑπὸ τῶν πελταστῶν προσβαλλόμενοι, ἀλλὰ εἶδον καὶ τοὺς ὀπλίτας τοῦ Καλλίου ἐπερχομένους· ὅθεν ἀπελπίσθόντες ἤδη ἐτράπησάν τῃ

δε χάκειςσε εἰς φυγὴν, οἱ μὲν πρὸς τὸ Λέχαιον, ὅπου ἐβασαν ὀλίγοι τινὲς μετὰ τῶν ἱππέων, οἱ δὲ πρὸς τὴν πλησιεστέραν παραλίαν, ὅπου προσῆλθον ἐκ Αἰγαίου ἀκάτιά τινα εἰς διάσωσιν αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ ἀκαταπόνητοι πελτασταὶ δὲν ἔπαυσαν διώκοντες τοὺς ἐσπαρμένους ὀπλίτας καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν τῆς δυστυχοῦς μόρας, ὥς τε ἐκ τῶν ἐξακοσίων αὐτῆς ἀνδρῶν εὐαριθμότατοι ἐπέζησαν.

Αὕτη ἦτο ἡ συμφορὰ, τῆς ὁποίας τὰς διαφόρους περιπετείας ἐκόμισαν οἱ ἀλληλοδιαδόχως ἐκπεμφθέντες πρὸς τὸν βασιλέα ἱππεῖς, καὶ ἥτις ἐπήγαγε τοσοῦτον παράδοξον ἀλλοίωσιν εἰς τὴν κατὰ τὴν πρωΐαν ἐκείνην θριαμβικωτάτην ἔτι τοῦ Ἀγησίλαου θέσιν. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ σύμμαχοι οὐδένα ἐποίησαν πλεον περὶ εἰρήνης λόγον· καὶ ἐδειξαν μὲν ἔτι οἱ Σπαρτιάται κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν φρόνημα, διότι, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, οἱ υἱοὶ, οἱ πατέρες, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τῶν πεσόντων, αἷς περ νικηφόροι, λαμπροὶ καὶ ἀγαλλόμενοι τῷ οἰκίῳ πάθει περιήσαν· ἀλλ' ὁμως εἶνα βέβαιον ὅτι ἕκτοτε οὐ μόνον οὐδὲν γενναῖον περὶ Κόρινθον διέπραξαν, ἀλλὰ ὁ μὲν Ἀγησίλαος ἐπανῆλθεν οἴκοι, ὁ δ' Ἰφικράτης ἀνέκτισσε τὰ πλείστα τῶν περὶ Κόρινθον ἐπικαίρων χωρίων.

Ἡ Σπάρτη λοιπόν, ἥτις εἶχεν ἀποβάλλει τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν, ἥτις εἶχεν ἐξωσθῇ καὶ ἀπὸ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος, κατήνησεν ἤδη νὰ φοβῆται μήπως ἐπὶ τέλους δὲν δυνηθῇ νὰ διατηρήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν τῆς Πελοποννήσου ἀρχήν. Τούλάχιστον ἐπίσθη ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνακτῇ, δι' οἰκείων δυνάμεων, τὴν μεγάλην αὐτῆς ἡγεμονίαν, μάλιστα ἐνόσφ οἱ ἀντίπαλοι εἶχον σύμμαχον τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Καὶ ἔπειτα ἡ παράτασις τοῦ πολέμου τούτου, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου πολέμου, δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τῆς Σπάρτης, « ὡς τὸν Ἀγησίλαον αὖξοντος καὶ ποιούντος ἐνδοξότατον καὶ μέγιστον », λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ βασιλέως ἐκείνου. Ὅθεν ἐν ἔτει 392, ἦτα κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ συνέβη ἡ περὶ Κόρινθον συμφορὰ, ἀπεφάσισε ν' ἀποσπάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν ἀπὸ τῆς συμμάχιας μετὰ τῶν Ἀθηναίων, Θηβαίων καὶ τῶν

ἄλλων πολεμίων, καὶ παρεκτός τούτου νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἴδιον αὐτῆς σύμμαχον. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπεμφεν εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν Σπαρτιάτην Ἀνταλκίδα, ἄνδρα φημιζόμενον μὲν ἐπὶ πανουργία, ὅστις ὅμως δὲν εἶχε τῇ ἀληθείᾳ ἀνάγκην πολλῆς τέχνης ἵνα ἐπιτύχῃ ὅ,τι ἐπέτυχεν, εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν θυσιῶν τὰς ὁποίας ἡ Σπάρτη ἐφάνη πρόθυμος νὰ κάμῃ. Πρὸ πάντων ὁ Ἀνταλκίδας προέτεινεν, ἐννοεῖται, τὴν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας παράδοσιν ὅλων τῶν κατὰ τὴν ἀσιανὴν ἥπειρον Ἑλλήνων. Ἡ Σπάρτη εἶχε πράξει τοῦτο καὶ ἄλλοτε, εἰς πολὺ εὐτυχεστέρας περιστάσεις, ὥστε οὐδεμίαν εἶχε τύψιν συνειδότος, νῦν, ὅτε ἐκινδύνευεν αὐτὴ νὰ θυσιάσῃ πάλιν τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους Ἑλληνας. Ἀλλ' ἡ θυσία αὕτη ἤρκει ἵνα ἀποσπάσῃ τὸν μέγαν βασιλέα ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν ἀντιπάλων, δὲν ἤρκει ὅμως καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν σύμμαχον αὐτῆς, ἐνόσω ἡ Σπάρτη ἐπέξῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς μεγάλης αὐτῆς ἡγεμονίας· διότι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐνθυμεῖτο ὅτι ἡ πρώτη τῆς ἡγεμονίας ταύτης πράξις ὑπῆρξεν, ἡ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία, καὶ δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπάνοδον καταστάσεως πραγμάτων, δυναμένης νὰ ἐπιφέρῃ νέους ὁμοίους κατὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ κινδύνους. Τοῦτο ἐνόησαν ἐκ προοιμίου οἱ Σπαρτιάται, καὶ διὰ τοῦτο παρήγγειλαν τὸν Ἀνταλκίδα νὰ προτείνῃ, δεῦτερον, ὅχι τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς, ἀλλὰ ὅτι ὅλαι αἱ ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις, καὶ μικραὶ καὶ μεγάλαι, θέλουσιν ἀφεθῇ αὐτόνομοι. Ἡ τοιαύτη τῆς παρουσίας κρίσεως λύσις συνέφερε τὰ μέγιστα καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν καὶ εἰς τὴν Σπάρτην. Συνέφερεν εἰς τὸν βασιλέα, διότι ἡ ἀπόλυτος αὐτονομία ἐκάστης Ἑλληνίδος πόλεως ἐσήμαινε τὴν ἑλλεψιν πάσης πολιτικῆς ἐνότητος, ὃ ἐστὶ τὴν ἐξασθένησιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Συνέφερε δὲ καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, διότι, ἐπανερχομένης οὕτω τῆς Ἑλλάδος εἰς ἣν ἦτο πρὸ τῶν Μηδικῶν κατὰστασιν, δηλαδὴ περιοριζομένων τῶν Ἀθηναίων εἰς μόνην τὴν Ἀττικὴν, τῶν Θηβαίων εἰς μόνας τὰς Θήβας καὶ οὕτω καθεξῆς, οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθὼς ἄρχοντες τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, χωρὼν τὰς ὁποίας ἐμελλον νὰ διατηρήσωσι διότι ἀνέκαθεν εἶχον, καθὼς ἄρχοντες ἐν ἄλλαις λίξεσι τῶν δύο πέμπτων τῆς Πελοποννήσου, ἐμελλον νὰ ᾖναι τὸ ἰσχυ-

ρότερον τῆς Ἑλλάδος κράτος. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη πρότασις τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Πέρσας συνεπήγετο ἀπαραιτήτως καὶ τρίτην, τὴν πρότασιν τῆς μεταξὺ αὐτῶν συμμαχίας, ἵνα ἐκτελεσθῶσιν οἱ ὅροι τῆς δευτέρας προτάσεως· διότι δὲν ἦτο φυσικὸν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Θηβαῖοι, οἱ Κορίνθιοι καὶ αἱ ἄλλαι μεγάλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις, νὰ ὑποκύψωσιν οἰκιοθελῶς εἰς τοὺς ὅρους αὐτοὺς· οἱ Ἀθηναῖοι λ. χ. ἤλπιζον ἤδη τὴν ἀνάκτησιν ἂν ὀχι τῆς προτέρας αὐτῶν ἡγεμονίας, τοῦλάχιστον μέρους αὐτῆς· οἱ Θηβαῖοι ἤξιον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας, καὶ ἄλλα. Ἐπρεπεν ἄρα νὰ καταναγκασθῶσιν εἰς τὸ νὰ παραιτήσωσι τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις· καὶ ἐπειδὴ ἡ πείρα τῶν τριῶν τελευταίων ἐτῶν, 394, 393, καὶ 392, ἀπέδειξεν ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ ἀπάντων, ἐδέχθη νὰ προτείνῃ εἰς τὸν βασιλέα, νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτῆς ἐπὶ τούτῳ.

Αὗται ἦσαν αἱ περιβόητοι τοῦ Ἀνταλκίδου προτάσεις, προτάσεις ὅσον ἐνδέχεται συμφέρειν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν· δι' αὐτῶν οὗτος ἀνελάμβανε διὰ μιᾶς τὴν κυριαρχίαν ὅλων τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ἔβλεπε τὴν Ἑλλάδα καθιερούσαν τὴν ὀλεθρίαν ἀρχὴν, ὅτι δὲν θέλει ποτὲ πλέον νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓν κράτος, καὶ, τὸ πάντων λαμπρότερον, ἀπεδίδοτο εἰς αὐτὸν ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀρχῆς ταύτης, ὃ ἐστὶν ἀνεγνωρίζετο οὗτος διαιτητής, μᾶλλον δὲ εἶπεν ἀπόλυτως κύριος τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο ἡ ἀποστροφή τοῦ βασιλέως Ἀρταξέρξου κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὥστε ἐδέχθη νὰ παρέλθωσι πέντε περίπου ἔτη πρὶν πεισθῇ νὰ παραδεχθῇ τοὺς ὅρους ἐκείνους. Ὁ Ἀνταλκίδας, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀσίαν, εὗρε σατράπην τῆς Ἰωνίας οὐχὶ πλέον τὸν Τιθραύστην, ἀλλὰ τὸν Τιρίβαζον, ὅστις τὸ καθ' ἑαυτὸν οὔτε πάθος τι εἶχε κατὰ τῆς Σπάρτης, οὔτε ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς, ὅπως ὁ προκατόχος. Ἐξηκολούθει ὅμως ἀρχῶν τῆς γείτονος σατραπείας Δασκυλείου, ὁ Φαρνάβαζος, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ ὅσα παρὰ Σπαρτιατῶν ἔπαθε· κατέφθασαν δὲ καὶ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Θηβαίων, τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Ἀργείων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀθηναῖος Κόνων, οἵτινες ἐνίσχυσαν τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης διάθεσιν τοῦ Φαρναβάζου· καὶ αὐτὸς ὁ Ἀρταξέρξης ἀπετροπιάζετο, ὥς

προείπομεν, πᾶσαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους σχέσιν ὅθεν ὁ Τιρίβαζος, καὶ τοι προθυμότατος ὢν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς προτάσεις τοῦ Ἀνταλκίδου, δὲν ᾔδυνήθη κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παραδοχὴν αὐτῶν. Ἰὰ δὲ ἐπελθόντα γεγονότα μαρτυροῦσιν αὖθις τὴν ἀλλόκοτον παραλυσίαν ἣτις ἐπεκράτει εἰς τὸ Περσικὸν βασίλειον. Ἐνῶ ἡ αὐλὴ ἀπέκρουε τὸν Ἀνταλκίδα, ὁ Τιρίβαζος ὑπεστήριξεν αὐτὸν κρυφίως διὰ χρημάτων καὶ ἐβλάψε καιρίως τοὺς Ἀθηναίους φυλακίσας τὸν Κόνωνα, δετὶς περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἀπέθανεν εἴτε ἐν τῇ φυλακῇ, εἴτε, κατ' ἄλλους, ἐν Κύπρῳ, ὅπου ᾔδυνήθη νὰ διασωθῇ. Ἀφ' ἐτέρου ἀναχωρήσαντος καὶ τοῦ Τιριβάζου πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ προσωρινὸς αὐτοῦ ἀναπληρωτὴς Στρούθας, φίλος ὢν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἐξηκολούθησε δραστηρίως τὰς κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐχθροπραξίας καὶ κατετρόπωσεν ὁλοσχερῶς τὸν στρατὸν αὐτῶν τὸν ἐξ Ἐφέσου κατ' αὐτοῦ ὀρμήσαντα, καθ' ἣν περίπτωσιν ἔπεσε καὶ ὁ ἡγεμὼν τοῦ στρατοῦ τούτου Θίμβρων. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν θαλασσοκρατοῦντας, διὰ θρασυβούλου· καὶ ἐδόλοφονήθη μὲν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 389 ὁ καλὸς κάγαθός οὗτος ἄνθρωπος ἐνῶ εἰσέπραττεν εἰσφορὰς τινας εἰς τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας, ἀλλ' ὁ σταλεὶς ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Ἰφικράτης, διὰ λαμπρῶν κατορθωμάτων, ἡσφάλισε τὴν περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον κυριαρχίαν αὐτῶν.

Τελευταῖον ἐκπέμπεται ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν ἔτει 388 καὶ πάλιν εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁ Ἀνταλκίδας, ἐνόματι μὲν ὡς ναύαρχος, πράγματι δὲ ἵνα ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς τοὺς Πέρσας διαπραγματεύσεις· καὶ μεταθὰς μετὰ τοῦ Τιριβάζου εἰς Σούσα παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, κατέπεισεν ἤδη αὐτὸν, διὰ τῆς συντόνου τοῦ σατράπου ἐκείνου ἐνεργείας, νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν τῆς Ἑλλάδος ταπεινώσιν καὶ δούλωσιν. Ἴνα δὲ ἀσφαλισθῇ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως ταύτης τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀνεκάλεσεν οὗτος εἰς τὴν αὐλὴν τὸν Φαρνάβαζον, δούς μὲν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα, διορίσας δὲ σατράπην Λαφυαλείου τὸν Ἀριοβαρζάνην, φίλον ὄντα καὶ ξένον τοῦ Ἀνταλκίδου. Ἐν ἔαρι λοιπὸν τοῦ 387 ἐπανῆλθον ὁ Ἀνταλκίδας καὶ ὁ Τιρίβαζος ἀπὸ Σούσων εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν

οὐ μόνον τὸ ἐπίσημον τοῦ μεγάλου βασιλέως δόγμα περὶ τῆς εἰρήνης, διὰ τῆς σφραγίδος αὐτοῦ κεκυρωμένον, ἀλλὰ καὶ ἄρθωνα χρήματα, δι' ὧν ἀμέσως ὁ Ἀνταλκίδας συνεκρότησε στόλον ἰσχυρότατον, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιταχθῶσι, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἔλλειψιν χρηματικῶν πόρων. Καὶ ἔπειτα ὁ Ἀνταλκίδας, ἐνοῶν ὅτι ἅμα ἐνδύσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, οὐδεὶς θέλει εἰμπορέσει νὰ ἐπιμελήνῃ, ἐφρόντισε νὰ δελεάσῃ αὐτοὺς, ποιήσας ἐξαίρεσιν τινα, πρὸς χάριν αὐτῶν καὶ μόνων, τῆς γενικῆς περὶ τῆς αὐτονομίας ὅλων τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἀρχῆς καὶ ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς τὰς νήσους Λήμνον, Ἰμβρον καὶ Σκύρον. Ἐπόθουν δὲ καὶ οἱ Ἀργεῖοι τὴν εἰρήνην, διότι πολλὰ ἔπαθον δεινὰ ἀπὸ τῶν ἐπανελημμένων εἰςβολῶν τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ὡστε τὰ πάντα ἦσαν ἤδη ὥριμα πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων τῆς Σπάρτης, ὅτε ὁ Τιρίβαζος ἐκάλεσεν εἰς Σάρδεῖς τοὺς πρέσβεις ὅλων τῶν πόλεων ἵνα ἀκούσωσι τοὺς ὅρους τῶν συνηκῶν τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἐκόμισεν ἐκ Σούσων.

Ὁ Τιρίβαζος προσήγαγε τὸ πρωτότυπον τοῦ βασιλικοῦ δόγματος καὶ ἐπιδείξας τὰ βασιλέως σημεῖα, ἀνέγνωσε γεγωνυῖα τῇ φωνῇ τὰ γεγραμμένα, ἔχοντα ὡς ἑξῆς. Ὁ Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον, τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι, καὶ τῶν νήσων Κλαζομένας καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις, καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας, αὐτονόμους ἀφεῖναι, πλὴν Λήμνου, καὶ Ἰμβρου, καὶ Σκύρου· ταύτας δὲ, ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον, εἶναι Ἀθηναίων. Ὅπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτους πολεμήσω μετὰ τῶν ταῦτα βουλομένων, καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν, καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασι. Γενομένης δὲ τῆς ἀναγνώσεως, προσεκλήθησαν οἱ πρέσβεις νὰ φέρωσιν εἰς γνώσιν τῶν πόλεων αὐτῶν τὸ δόγμα καὶ νὰ συνέλθωσιν ἔπειτα εἰς Σπάρτην, ὅπου ἔμελλε ν' ἀποφασισθῇ ἡ παρὰ δόχῃ ἢ ἡ ἀπόρριψις αὐτοῦ. Καὶ συνήλθον τῳόντι βραδύτερον εἰς Σπάρτην, ὅπου πολλὰ μὲν πόλεις ἠγανάκτησαν διὰ τὰ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων διαπραχθέντα, ἀλλὰ πᾶσαι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν, ἐνδίδουσαι εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν. Μόνοι οἱ Θηβαῖοι ἠθέλησαν ν' ἀποφύγωσι τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ὅρων τοῦ δόγματος· ἰδόντες ὅμως ὅτι ὁ Ἀγησίλαος ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν μετὰ στρα-

τοῦ μεγάλου, πρὸς ὃν δὲν ἦσαν ἀξιόμαχοι, ἔσπευσαν καὶ οὗτοι νὰ κυρώσωσιν ἐνόρκως τὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων βιοωτικῶν πόλεων.

Εἰς ταύτην τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνην, εἰς ταύτας τὰς ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθήκας, διότι καὶ οὕτως καὶ οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς τὸ προαναφερθὲν τοῦ μεγάλου βασιλέως δόγμα, ἀπέληξεν ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι οὔτε εἰρήνη συνωμολογήθη, οὔτε συνθήκαι ἐγένοντο, ἀπλῶς δὲ πρὸςταγμα ἐξεδόθη παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὡς ἀποκαλεῖ τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ μετ' ὀλίγον ἀκμάσας Ἀθηναῖος ῥήτωρ Ἰσοκράτης, ἐν τῷ « πανηγυρικῷ » αὐτοῦ λόγῳ· πρὸςταγμα τοῦ ὁποίου τὴν ἐκτέλεσιν ἀνέλαβον οἱ Σπαρτιᾶται, τῇ συνδρομῇ τοῦ Ἀρταξέρξου. Δὲν ἤξευρομεν ἂν εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος, ἀκούσας τινὰ λέγοντα εἰς τὴν περίστασιν ταύτην· «φεῦ! τῆς Ἑλλάδος, ὅπου μηδίζουσιν ἡμῖν οἱ Λάκωνες»· « μᾶλλον, ἀπεκρίθη, οἱ Μῆδοι λακωνίζουσιν ». Ἀλλὰ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸ λόγιον τοῦτο ἀπεικονίζει ἀκριβῶς ἀμφοτέρας τὰς ἐπόψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐθεώρησεν ὁ ἑλληνικὸς κόσμος τὰ γενόμενα. Κατὰ τὸ ῥητὸν τοῦ δόγματος γράμμα καὶ τὸν αὐθάδη τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐξαπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐπικυρωθῇ ἀνευ συζητήσεως, εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ προκαλέσαντες αὐτὸ Λάκωνες ἐμήλυσαν. Ναί μὲν, διὰ τὴν ἀθλίαν τοῦ περσικοῦ κράτους κατάστασιν, ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης δὲν ὠφελήθη ἀπὸ τῆς περιστάσεως ταύτης ὅσον ἤθελεν ὠφελῆθαι ὁ Κύρος, ἡ ὁ Δαρεῖος, ἡ καὶ αὐτὸς ὁ Ξέρξης, ἐπὶ τῶν ὑποίων τοιαύτη πρᾶξις ἤθελε συνεπαγάγει ὁμολογουμένως τὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀρταξέρξης περιωρίσθη εἰς τὸ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, ἀφήσας τοὺς Λακεδαιμονίους ἐλευθέρους νὰ ἐκτελῶσιν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸ δοκοῦν, τὰ ἀποφασισθέντα· οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἔνεκα τῆς μονώσεως τῶν πόλεων καὶ τῆς ἀδιαλείπτως ἐπαπειλουμένης συνδρομῆς τῶν Περσῶν, ἐπέτυχον ἐπὶ τινὰ ἔτη, ἂν ὅχι τὴν ἀνάγκησιν τῆς προτέρας ἡγεμονίας, τυραννικὴν ὅμως τινὰ ὑπεροχὴν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύναντο ἐπὶ τέλους νὰ λέγωσιν, ὅτι, ὅπως ἔστρεψαν τὰ πράγματα, οἱ Μῆδοι ἐλακύνισαν. Ἀλλ' ὁ ἐπίλοιπος ἑλλη-

νικὸς κόσμος οὐδέποτε ἠπατήθη εἰς τὴν περὶ τῆς πράξεως ταύτης κρίσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦ δόγματος ἐκείνου μία μεγάλη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μερίς παρεδόθη εἰς τοὺς βαρβάρους· διὰ τοῦ δόγματος ἐκείνου ἡ Ἑλλὰς ὑπέγραψεν ἰδίᾳ χειρὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς καταδίκην, λέγουσα ὅτι οὐδέποτε θέλει πλέον ἐνωθῇ εἰς κράτος ἐν τελευταίων διὰ τοῦ δόγματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἠναγκάστησαν ν' ἀναγράψωσιν ἐπὶ λιθίνων στηλῶν ἐν τοῖς κοινοῖς αὐτῶν ἱεροῖς, ἀνεκνήρυσθη πανδύμως ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀτίμως καὶ δούλωσις, ὥστε ἂν οἱ Λάκωνες δὲν ἐμῆδισαν, βεβαίως ὁμοῦς οὔτε ἐλλήνησαν κατὰ τὴν ἀποφράδα ταύτην τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἐποχῇ.

Οἰκτροτάτη πρὸ πάντων ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν προδοθέντων κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων. Οἱ σατράπαι ἔσπευσαν νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν· εἰς τὰς κυριωτάτας τῶν πόλεων ἔκτισαν ἀκροπόλεις καὶ ἐνέβαλον φρουράς, τινὰς δὲ καὶ ὅλως κατέσκαψαν, μεταχειρισθέντες τοὺς κατοίκους ὡς δούλους, καὶ εὐνουχίζοντες μὲν τοὺς καλλίστους τῶν παιδῶν, εἰσάγοντες δὲ εἰς τοὺς γυναικωνίτας αὐτῶν τὰς καλλίστας παρθένους. Αὐταὶ αἱ περὶ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας νῆσοι, Χίος, Σάμος, Ρόδος καὶ ἄλλαι, ἐξετέθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν γειτόνων, διότι καθ' ἑαυτὰς μὲν δὲν ἦσαν πρὸς ἐκείνους ἐνάμιλλοι, ἐν δὲ τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι οὐδεὶς ὑπῆρχε στόλος ἱκανὸς νὰ προστατεύσῃ αὐτάς. Μόνος ὁ γενναῖος Εὐαγόρας ὁ Κύπριος, τοῦ ὁποίου τὴν χρηστότητα δικαίως ἐπέφησεν ὁ προαναφερθεὶς Ἰσοκράτης, διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ τοῦ ἐπιγεγραμμένου «Εὐαγόρου ἐγκώμιον», μόνος αὐτὸς ἠγωνίσθη, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, περιφανῶς κατὰ τῆς περσικῆς κυριαρχίας· ἀλλ' ἠναγκάσθη καὶ οὗτος νὰ καταστῇ ὑποτελὴς τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ μετ' ὀλίγον, περὶ τὸ 380 ἢ 379, ἐδολοφονήθη ὑπὸ εὐνούχου τινός, αὐτὸς τε καὶ ὁ ἄριστος τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ Πνυταγόρας· τὴν δ' ἐν Σιλαμῖνι τῆς Κύπρου ἀρχὴν διεδέξατο τότε, πάντοτε ὡς ὑποτελὴς τῶν Περσῶν, ἕτερος τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ Νικοκλῆς, πρὸς ὃν ὁ αὐτὸς Ἰσοκράτης ἔγραψε τήν τε γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολὴν «περὶ τοῦ βασιλεύειν ἢ περὶ βασιλείας» καὶ ἕτερον λόγον «συμβουλευτικόν».

Ἐνῶ δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ καὶ οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν Ἕλληνες διετέλου

πῶτω ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὴν αὐτογνώμονα δεσποτείαν τῶν σατραπῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, αἱ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεις ἔπασχον τὰ πάνδεια ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν καθιερωθεῖσαν νέαν ἀρχὴν τῆς αὐτονομίας τῶν πόλεων τούτων, οὗτοι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τυραννίαν φοβερὰν. Πρὸ πάντων διέσπασαν τὸν σύνδεσμον τὸν ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου γενόμενον μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἀργεῶς, καὶ τὴν μὲν Κόρινθον προσέλαβον αὐθις σύμμαχον, τοὺς δὲ Ἀργεῖους αὐθις ἀπεμόνωσαν. Ἐπειτα ἐπεχείρησαν νὰ προλάβωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀνανέωσιν τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας ἐν Βοιωτίᾳ· καὶ ἐπὶ τούτῳ διωργάνωσαν, εἰς ὅλας τὰς βοιωτικὰς πόλεις, ὀλιγαρχίας πολεμίας εἰς τοὺς Θηβαίους, καὶ εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ἐγκατέστησαν φρουράς καὶ ἀρμοστὰς Λακεδαιμονίους, ἰδίως δὲ εἰς Ὀρχομενὸν καὶ εἰς Θεσπιάς, διότι αἱ δύο αὗται πόλεις, καθὼς τὰ μάλιστα εἰς αὐτοὺς προσηλωμέναι, ἀπετέλεσαν τὸ κύριον κρεῖσμα τῆς κατὰ τὴν Βοιωτίαν ἐνεργείας των. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀνωκοδόμησαν τὴν ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τοσοῦτον οἰκτρῶς κατεδαφισθεῖσαν πόλιν τῶν Πλαταιέων καὶ συνήκισαν ἐνταῦθα τοὺς σωζομένους ἀπογόνους τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων· τοῦτο ὅμως ὄχι ἵνα ἀποδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν αὐτονομίαν, ἀλλ' ἵνα μεταχειρισθῶσιν αὐτοὺς ὡς ὄργανα τῶν ἰδίων παθῶν καὶ συμφερόντων· διότι ἐμβαλόντες εἰς τὴν νέαν πόλιν φρουρὰν καὶ ἀρμοστὴν Λακεδαιμόνιον, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐχώρισαν οὕτω τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν Θηβῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠϋξησαν τοὺς προμαχῶνας δι' ὧν περιέζωσαν τὴν τῶν Θηβῶν πόλιν.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ Σπαρτιαῖται, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἀπομόνωσιν τῶν πόλεων, ἤθελον, εἰ δυνατόν, καὶ αὐτὴν τὴν διάλυσιν αὐτῶν· καὶ διέπραζαν τοῦτο ὡς πρὸς τὴν Μαντίνειαν. Ἡ πόλις αὕτη εἶχεν ἄλλοτε συνοικισθῆ ἀπὸ πέντε κωμῶν· καὶ ἐπειδὴ εἶχε συμπαθείας πρὸς τοὺς Ἀργεῖους (σελ. 246), οἱ Σπαρτιαῖται, ἐπιλαβόμενοι ἤδη προφάσεώς τινος, ἐπολιόρχησαν αὐτὴν, τὴν ἠνάγκασαν νὰ παραδοθῇ καὶ τὴν διώκισαν, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, δηλαδὴ ἠνάγκασαν τοὺς κατοίκους ὅσοι ἄλλοτε συνῆλθον εἰς Μαντίνειαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς κώμας αὐτῶν, ὥστε ἔμεινεν ἔκτοτε

καὶ ἡ Μαντίνεια αὐτὴ ἀπλὴ κόμη. Περὶ τοιαῦτα δὲ κατορθώματα διατρίψαντες κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης, ἐπεχείρησαν μετὰ τινα χρόνον ἔργον πολὺ μεγαλότερον καὶ ὀλεθριώτερον.

Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας Β', ἵνα ἀπομακρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς χώρας αὐτοῦ, εἶχε συνδράμει τοὺς κατὰ τῶν κυριάρχων ἐκείνων ἀγῶνας τῶν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ εἶχε προτρέψει αὐτὰς νὰ ὀχυρώσωσι τὴν Ὀλυνθον καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν κοινὸν αὐτῶν ὀρμητήριον. Ἡ Χαλκιδική, ὡς γνωστὸν, ἀπολήγει εἰς τρεῖς γλώσσας, ὧν ἡ μὲν μεσημβρινοδυτικὴ ὀνομάζεται Παλλήνη (Κασσάνδρα), ἡ δὲ ἀνατολικοδόριος, Ἀκτὴ (Ἁγίου ἔργος) ἡ δὲ ἐν τῷ μέσῳ, Σιθωνία (Λόγγος). Ἡ Ὀλυνθος δὲν ἔκειτο ἐντὸς τῶν γλωσσῶν τούτων, ἀλλὰ πλησιέστατα εἰς αὐτὰς, μετὰ τὴν Παλλήνης καὶ Σιθωνίας, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ διαχωρίζοντος τὰς γλώσσας ταύτας Τορωνικοῦ κόλπου (σελ. 318, 470)· ἡ δὲ προτροπὴ τοῦ βασιλέως Περδίκκου Β' ἐκαρποφόρησε λυμπερῶς. Ἡ Ὀλυνθος, ὠρελουμένη ἀρ' ἐνὸς ἀπὸ τὰς ἐριδας ὅσαι συνέερχαν ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκαίνου καὶ ἀρ' ἑτέρου ἀπὸ τοὺς περισπασμοὺς εἰς οὓς εὕρισκετο ἡ Ἑλλάς κατὰ τὰ τέλη τῆς πέμπτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, εἶχε κατορθώσει νὰ συγκροτήσῃ ὁμοσπονδίαν ἰσχυράν, τῆς ὁποίας ἐκωνώνησαν οὐ μόνον πολλαὶ τῶν κατὰ τὰ παράλια ἐκείνα Ἑλληνίδων πόλεις, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ Μακεδονικαὶ πόλεις καὶ χωραὶ. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὕρισκόμεθα, καὶ ὅτε ἐβασίλευε τῆς Μακεδονίας ὁ Ἀμύντας Β', αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ Πέλλα εἶχε συνταχθῇ μετὰ τῶν Ὀλυνθίων.

Ἡ Ὀλυνθιακὴ αὕτη ὁμοσπονδία εἶναι ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων γεγονότων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν ταῦθα βλέπομεν τὸ πρῶτον ἐφαρμοζομένην τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτικῆς ἐνώσεως ἐπὶ τῇ βάσει ἐντελοῦς ἰσοπολιτείας. Τφόντι· ἡ Ὀλυνθος ἦτο μὲν πρωτεύουσα τοῦ κράτους τούτου πόλις, ὅχι ὁμῶς πρωτεύουσα κυρίαρχος, ὅπως διετέλεσαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη εἰς τὰ

πρὸ αὐτῶν κατασκευασθέντα κράτη. Οἱ πολῖται αὐτῆς δηλαδὴ, δὲν ἦσαν οἱ μόνοι ἐνεργοὶ πολῖται τῆς πολιτείας, ἔχοντες ἀπλοὺς ὑπηκόους τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων πόλεων· ἀλλ' οἱ πολῖται ἐκάστης τῶν πόλεων τούτων ἦσαν ἐν αὐτῷ πολῖται τῆς ὅλης πολιτείας, ὥπως καὶ οἱ Ὀλυνθιοὶ, εἶχον καθ' ὅλην τὴν πολιτείαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ συνάπτωσι γάμους, νὰ μετέρχωνται τὴν ἐμπορίαν, ν' ἀποκτῶσι κτήματα· οἱ αὐτοὶ δὲ νόμοι ἐπεκράτουν καθ' ὅλην τὴν πολιτείαν. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς πλείσται πόλεις συνετάχθησαν μετὰ τῶν Ὀλυνθίων καὶ ὑποδεικνύει ὅποιαν ἔκτασιν καὶ δύναμιν ἠδύνατο νὰ προσλάβῃ τὸ νέον ἐκείνο κράτος, ἐὰν κακὸς δαίμων δὲν προεκάλει τὴν ἐπέμβασιν τῶν Σπαρτιατῶν, πρὶν ἢ τοῦτο προφθάσῃ νὰ παγιωθῇ ἀποχρώντως. Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ ὀλυνθιακὴ αὕτη ὁμοσπονδία, αὐξάνουσα καὶ ἀσφαλιζομένη, ἠδύνατο, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς, νὰ ματαιώσῃ τὸ μετὰ τινὰ ἔτη γενόμενον ἐπιχειρήμα τοῦ Φιλίππου κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος· καὶ ὅμως βλέπομεν τὴν ἰσχυροτάτην τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πόλιν μανιωδῶς ἐπερχομένην πρὸς κατάλυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου αὐτῆς προμαχῶνος, παρασυρόμεθα τῇ ἀληθείᾳ ἄκοντες νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὑπάρχει εἰμαρμένη ἐξωθοῦσα τὰ ἔθνη πρὸς τι πεπωμένον τέλος, ὅσῳ ἀποτρόπαιον καὶ ἂν φαίνεται τὸ ἱστορικὸν τοῦτο δόγμα.

Εἴπομεν ὅτι πλείσται τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις συνετάχθησαν προθύμως μετὰ τῶν Ὀλυνθίων· ἀλλὰ ὑπῆρχον καὶ τινες αἱ προτιμῶσαι τὴν τοπικὴν αὐτονομίαν, τῆς κοινῆς αὐτονομίας, καὶ λέγουσαι α βουλόμεθα τοῖς πατρίοις νόμοις χρῆσθαι καὶ αὐτοπολιταί εἶναι. Τοιαῦται δὲ ἦσαν ἰδίως, ἡ Ἀκανθος καὶ ἡ Ἀπολλωνία, αἵτινες, κατ' οὐδένα λόγον μὴ πειθόμεναι νὰ θυσιάσωσι μέρος τῶν πατρίων νόμων χάριν τῶν κοινῶν νόμων τῆς πολιτείας, καὶ θεωροῦσαι τὸ στενὸν δικαίωμα τοῦ πολίτου τῆς ἰδίας πόλεως, πολυτιμότερον τοῦ γενικωτέρου δικαιώματος τῆς συμπολιτεύσεως, ἀντέστησαν εἰς τοὺς Ὀλυνθίους καὶ ἐζήτησαν ἐν ἔτει 382 τὴν ἐπικουρίαν τῆς Σπάρτης. Ἐζήτησεν ὁμοίως τὴν ἐπικουρίαν ταύτην καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀμύντας Β'. ὅστις ἐβλέπεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κολοβοῦμενον τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ κινδυνεῦον ὅλως νὰ καταπατηθῇ

ὑπὸ τῶν Ὀλυνθίων. Ἡ δὲ Σπάρτη ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ στείλῃ εἰς Χαλκιδικὴν τὸν Εὐδαμίδαν μετὰ διςχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διέταξε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Εὐδαμίδου, Φοιβίδαν, νὰ συγκροτήσῃ στρατὸν δεύτερον καὶ νὰ στρατεύσῃ κατόπιν τοῦ πρώτου ἐπὶ Μακεδονίαν, ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν διάλυσιν τῆς Ὀλυνθιακῆς ὁμοσπονδίας.

Ἐπέρρωτο δὲ ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἥ καθ' ἑαυτὴν τοσοῦτον ἀσύνετος, νὰ συνεπιπύρῃ καὶ ἄλλας σπουδαιοτάτας περιπλοκάς. Ὁ Φοιβίδας, διερχόμενος διὰ τῆς Βοιωτίας ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Λεοντιάδου, ἐνὸς τῶν πολεμάρχων τῶν Θηεῶν, φίλου ὄντος τῶν Σπαρτιατῶν, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν, τὴν λεγομένην Καδμείαν, ἵνα οὕτω ἀσφαλισθῇ τὸ ἐν Βοιωτίᾳ κράτος τῆς Σπάρτης, ἀσφαλισθῇ δὲ καὶ ἡ ἐν Θήβαις ἀρχὴ τοῦ Λεοντιάδου, διὰ τῆς κατατροπώσεως τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ πολεμάρχου Ἰσμηνίου, αὐτοῦ ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶδομεν πρωταγωνιστήσαντα εἰς τὸ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας κίνημα.

Ὁ Φοιβίδας λοιπὸν, καὶ τοι μὴ ἔχων τοιαύτας διαταγὰς, ἀλλὰ πειθόμενος ὅτι πράττει ἔργον μέγα καὶ ὠφέλιμον τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, καταλαμβάνει τὴν Καδμείαν, τῇ συμπράξει τοῦ Λεοντιάδου, καὶ ἀναγγέλλει τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Σπάρτην, δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀνδρός, ἐπὶ τούτῳ ἐκεῖ μεταβάντος. Ἢ δὲ, κατ' ἀρχὰς ἐράνῃ δυσαρεστηθεῖσα διὰ τὸ παρασπόνδημα τοῦτο, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ Ἀγχιλαίου, ἐπεκύρωσε τὴν πρᾶξιν τοῦ Φοιβίδου καὶ διέταξε τὴν καταδίκην τοῦ Ἰσμηνίου, ὅστις ἐθανατώθη τότε· καὶ δὲν ἤθελε θανατωθῇ βεβαίως μόνος, ἀν οἱ περὶ αὐτὸν τριακόσιοι περίπου ὁμόφρονες δὲν προσελάμβανον νὰ φύγωσιν εἰς Ἀθήνας ἀμέσως μετὰ τὴν κατὰληψιν τῆς Καδμείας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Σπάρτη ἐγένετο κυρία τῶν Θηεῶν ἐν ἔτει 382, δοῦσα νέον δείγμα τῆς ὀλίγης αὐτῆς εὐλαβείας πρὸς τὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων πόλεων· διότι λέγεται μὲν ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, ὅτι ἐπέβαλεν εἰς τὸν Φοιβίδαν δέκα μυριάδων δραχμῶν ζημίαν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος τοῦτο δὲν ἀναφέρεται· καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ἀληθές, κατ' οὐδὲν μετριάζει τὴν ἀτοπίαν τοῦ πράγματος, αὐξάνει μάλιστα αὐτὴν, καθ' ὅσον τὸν μὲν πράξαντα ἐκόλασαν, τὴν δὲ πρᾶξιν ἐπεδοκίμασαν.

Ἐν τούτοις ἡ Σπάρτη ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ εἰς Μακεδονίαν ἕτερον

στρατὸν ἀνδρῶν μυρίων, ὑπὸ Τελευτίαν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀγησιλάου. Καὶ ἀντέστησαν μὲν οἱ Ὀλύνθιοι μετὰ πλείστης γενναϊότητος καὶ δεξιότητος· κατετρόπωσαν μάλιστα ὀλοσχερῶς τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς μάχην κρίσιμον, καθ' ἣν ἔπεσε καὶ αὐτὸς ὁ Τελευταίος. Ἀλλὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, παντοδύναμοι τότε ὄντες, ἐξέπεμψαν ἄλλον πάλιν στρατὸν ὑπὸ αὐτὸν τὸν ἕτερον τῶν βασιλέων Ἀγησίπολιν, ἡ δὲ δύναμις αὕτη, πολυαριθμοτέρα οὕσα τῆς προτέρας, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, εἰ καὶ ἀπέβαλε μετ' οὐ πολὺ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ἀγησίπολιν, ἀποθανόντα ἐκ νόσου. Ὁ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν Πολυβιάδης κατηνάγκασε τελευταῖον, ἐν ἔτει 379, τοὺς Ὀλυνθίους νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην, νὰ διαλύσωσι τὴν ὁμοσπονδίαν καὶ νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὴν τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχίαν. Ὁμοίως εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίαν κατελέχθησαν καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις ὅσαι εἶχον ἀποτελέσει μέρος τῆς ὀλυνθιακῆς συμπολιτείας, αἱ δὲ πόλεις αἱ ἄλλοτε εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀνήκουσαι ἐπληθύνθησαν αὖθις εἰς τὸ τοῦ Ἀμύντου κράτος.

Τοιοιτοτρόπως κατεστράφη ἡ τελειοτέρα τῶν συμπολιτειῶν, ὅσας οἱ προπάτορες ἡμῶν συνεκρότησαν κατὰ τὴν πρώτην ταύτην τῆς ἱστορίας αὐτῶν περίοδον καὶ κατελύθη ὁ ἀσφαλέστερος ἀπὸ βορρᾶ προμαχὼν τῆς Ἑλλάδος. Ἐνῷ δὲ ἡ Σπάρτη ἐπρασσε τὸ κκτὸρῶμα τοῦτο, συγχρόνως σχεδὸν κατηνάγκαζε, δι' Ἀγησιλάου, τοὺς Φλιασίους νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς, καὶ κατελάμβανε τὴν πόλιν αὐτῶν δι' ἰδίων φρουρῶν, καὶ ἐπέβαλεν εἰς αὐτὴν οὐς ἤθελε κυβερνήτας.

Ἐν ἔτει λοιπὸν 379 ἡ Σπάρτη ἐφαίνετο κατορθώσασα διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἡρμήνευσε καὶ ἐξετέλεσε τὰς ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθήκας ὅ,τι δὲν εἶχεν ἐπιτύχει διὰ τῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μεγαλουργημάτων. Τούτου ἕνεκα πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης παρεκτείνουσι τὴν περίοδον τῆς ἡγεμονίας αὐτῆς. Ἀληθῶς ὅμως οὐ μόνον ἐπισήμως εἶχε παραιτηθῇ τῆς ἡγεμονίας ταύτης διὰ τῶν ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθηκῶν, ἀλλὰ καὶ πράγματι οὐδέποτε ἔκτοτε εἶχεν ἀνακτήσει τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην, ἣν εἶχε κατασχευάσει διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ συμπληρώσει διὰ

τῶν ἐν Ἀσίᾳ θριάμβων τοῦ Ἀγησιλάου. Ἐν ἔτει 379 ἅπαντες οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἕλληνες διετέλουν δεσποζόμενοι ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως· αἱ περὶ τὴν Ἀσίαν μεγάλαι Ἑλληνικαὶ νῆσοι ἦσαν μὲν αὐτόνομοι, ἀλλ' ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἐπὶ ῥοὴν τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀνατολῆς δυνάστου. Ἐκ τῶν πλησιεστέων εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἅμα δὲ μικροτέρων Ἑλληνικῶν νήσων, πολλαὶ οἷον ἡ Νάξος, ἡ Ἄνδρος, ἡ Τήνος, ἡ Σίφνος, ἡ Σέριφος καὶ ἄλλαι, εἶχον συνταχθῆ εἰς τὴν νέαν ναυτικὴν ἀμφικτυονίαν, ἣν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισε νὰ σχηματίζῃ ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις. ὠρελουμένη ἀπὸ τὴν ἐμπορίαν αὐτῆς, τὴν ἀνθρώπων τῶν τειχῶν τῆς καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν ναυτικὴν δεξιότητα τῶν κατοίκων τῆς, δι' ἧς δὲν ἔφθασε μὲν πλεον ποτὲ εἰς τὴν προτέραν θαλασσοκρατίαν, ὑπερεῖχεν ὅμως πάντοτε τῆς Σπάρτης, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ὑπέκυον εἰμὴ ὀλίγαί τινές νῆσοι. Ἡ Σπάρτη δὲν ἐδέσποζε κυρίως εἰμὴ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ Ἄργος, ἡ Ἀττικὴ, αἱ ἰσχυρότεραι τῆς Θεσσαλίας πόλεις διέφευγον τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, τοσοῦτον δὲ φοβερά ἀγανάκτησις ἐπεκράτει κατ' αὐτῆς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς λεγομένοις συμμάχοις, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ ἐλάχιστος σπινθὴρ ἥρκει νὰ καταπυρπολήσῃ τὸ τερατῶδες ἐκεῖνο κατασκευάσμα. Καὶ ἐνῷ μία μὲν μεγάλη τοῦ Ἑλληνισμοῦ μοῖρα διετέλει παραδεδομένη εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων, ἄλλη δὲ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Μακεδόνων, ἄλλη δὲ ἔσπαιρεν ὑπὸ τὴν τυραννικὴν κυριαρχίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ἐνῷ ἐνὶ λόγῳ ὁ ἐνταῦθα Ἑλληνικὸς κόσμος διετέλει δεδουλωμένος, διεσπασμένος, τεταπεινωμένος, ὁ δυτικὸς Ἑλληνισμὸς, ὁ ἄλλοτε τοσοῦτον ἰσχύσας διὰ τῆς λαμπρᾶς τῶν Σουρακουσιῶν ἐπιδύσεως, ἔπασχεν ἤδη τὰ πάνδινα ἀπὸ τοῦ τυράννου τῆς πόλεως ταύτης Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου (σελ. 721). Ὁ τύραννος οὗτος ἄρ' ἐνὸς μὲν ἐδούλωσε καὶ κατέστρεψε πλείστας Ἑλληνικάς ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πόλεις, ἄρ' ἐτέρου δὲ ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ ταπεινωθῇ ἐνώπιον τῶν Καρχηδονίων, εἰς οὓς παρεχώρησεν ἀξιόλογον τῆς Σικελίας μέρος, καὶ ἐνταῦτῳ ἐρημίζετο ὅτι διαπραγματεύεται μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἵνα ἀπὸ κοινοῦ προσβάλωσι τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ διανείμωσιν αὐτὴν μεταξὺ των. Τοιοῦτος δὲ ὢν,

διετέλει σύμμαχος τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐθεωρεῖτο οὕτως πανταχόθεν προδιδουσα τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ὅμως τὰ τῆς Σπάρτης πράγματα ἐκυβερνῶντο τότε ὑπὸ τοῦ Ἀγησιλάου, ὅς τις ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως οὐ μόνον εἰς τῶν μεγαλητέρων στρατηγῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν μᾶλλον πανελληνίων αὐτῆς ἀνδρῶν. Ἄλλ' ἀλλοίμονον εἰς τοὺς πολιτικούς ἀνδρας τοὺς καταδεδικασμένους νὰ ὑπηρετῶσι πολιτικὸν σύστημα ἀπὸ ῥίζης νοσηρὸν καὶ πλημμελές! Ὅτῳ μεγαλοφυεῖς, ὅσῳ χρηστοὶ καὶ ἂν ᾖσιν, ἀδύνατον ἐπὶ τέλους νὰ μὴν ὑποκυψῶσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαιρας ἣν ἀναπνεύουσι, καὶ νὰ μὴν ἰδῶσι διαστρεφόμενα τὰ βουλευόμενα αὐτῶν. Ὁ Ἀγησίλαος ἐνόμισεν, ἐν ἔτει 396, ὅτι δύναται νὰ ὠφελῇ ἀπὸ τῆς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Σπάρτης ἐνώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἵνα οὐ μόνον ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς καταλύσῃ τοὺς προαιωνίους ἀσιανοὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ πολεμίους. Κατὰ δυστυχίαν ἡ πολιτικὴ ἐκείνη ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐστηρίζετο οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἰσοπολιτείας καὶ ἰσονομίας, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς τυραννικῆς μιᾶς πόλεως κυριαρχίας. Ἐντεῦθεν ἡ διαμαρτύρησις τῶν τυραννουμένων, ὁ Βοιωτικὸς πόλεμος καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἀσίας ἀνάκλησις τοῦ Ἀγησιλάου, ὅς τις ἠναγκάσθη ἕκτοτε νὰ κατατρίψῃ τὸν βίον ἀγωνιζόμενος, οὐχὶ ὡς κληρονόμος τῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀρχῆς κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ κατ' ὁμοφύλων καὶ ὁμογενῶν, ὡς μικρὸς τῆς Σπάρτης κυβερνήτης, ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ἀξιώματος καὶ ἐπὶ τέλους, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Καὶ ἐπειδὴ τὰ ἀτοπήματα ἔχουσιν, ὡς πᾶν ἄλλο πρᾶγμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὴν λογικὴν αὐτῶν, ὁ Ἀγησίλαος, περιπλακείς ἅπαξ εἰς τὸν ἐμφύλιον τοῦτον ἀγῶνα, ἠναγκάσθη, ὑπὸ τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ παρασυρόμενος, νὰ συναινέσῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μετὰ τῶν βαρβάρων συμμαχίαν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θύσιν τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἄλλοτε τοσοῦτον γενναίως εἶχεν ἐλευθερώσει ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ ἀσιανοῦ δεσπότη. Μήπως ἀνάλογά τινα δὲν ἔπαθον οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος; Μήπως τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοσοῦτων ἄλλων ὁ βίος δὲν

κατεπναλώθη ἐπὶ ματαίῳ περὶ τὴν ζήτησιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐνό-
τητος, ἥτις ἦτο τότε ἀκατόρθωτος, διότι ἡ ἐθνικὴ συνείδησις δὲν
εἶχεν ὅτι κατανοήσει τὴν μόνην ἀσφαλῆ ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡδύ-
νατο νὰ ἐδραιωθῇ καὶ νὰ ἀνεγερθῇ τὸ ἔργον ; Μήπως ὅλοι αὐτοὶ
καὶ πλείστοι ἄλλοι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀφ' οὗ κατεδαπά-
νησαν θλιχυροὺς πολιτικῆς δεξιότητος καὶ στρατηγικῆς ἐμπειρίας,
καὶ περὶ τὸν λόγον δεινότητος, ἐπιδιώκοντες τὰ μᾶλλον πανελλή-
νια τῶν βουλευμάτων, ἐπὶ τέλους, ἕνεκα τῆς ἡμαρτημένης ἀρχῆς
ἀφ' ἧς ἅπαντες ὠρμῶντο, δὲν κατήντησαν ἅπαντες νὰ ἀναδειχθῶ-
σιν ἀπλᾶ ὄργανα ἐμφυλίων διενέξεων καὶ σπαραγμῶν ; Τοιοῦτόν
τι ἔπαθε καὶ ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις, ἀρχίσας τὸ στάδιον αὐτοῦ
ὡς πανελλήνιος βασιλεὺς καὶ στρατηγός εἰς τὰ πεδία τῆς μι-
κρᾶς Ἀσίας, ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ τὸ πλείστον τοῦ ἐπιλοίπου βίου
ὡς βασιλεὺς καὶ στρατηγός τῆς Σπάρτης, πρὸς Ἑλλήνας ἀνταγω-
νιζόμενος καὶ προκαλὼν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς βλασφημίας τοῦ Ἑλλη-
νικοῦ κόσμου κατὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

Οὐδέποτε τφόντι ἡ κατὰ τῆς Σπάρτης ἀγανάκτησις τοῦ Ἑλλη-
νισμοῦ ἐξεβρίχῃ τοσοῦτον ἐπιστήμως ὅσον κατὰ τοὺς χρόνους περὶ
οὓς ἤδη εὐρίσκόμεθα· διεδηλώθη δὲ τὸ αἶσθημα τοῦτο ὑπὸ δύο
κατοίκων τῆς πόλεως ἐκείνης ἥτις, καὶ ἀφ' οὗ ἔπαυσε πρωταγωνι-
στοῦσα πολιτικῶς τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ἐξηκολού-
θησε προεδρεύουσα τοῦ λόγου αὐτῆς, ὑπὸ δύο κατοίκων τῶν Ἀθη-
νῶν, ὑπὸ τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐκ τῶν δύο τούτων
ῥητόρων ὁ πρῶτος συνέταξε λόγον ἀπαγγελθέντα δημοσίᾳ εἰς
Ὀλυμπίαν κατὰ τὴν 99 Ὀλυμπιάδα ἤτοι ἐν ἔτει 384 π. Χ., 3
ἔτη μετὰ τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνην. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ (τοῦ
ὁποίου δυστυχῶς ἀπόσπασμα μόνον διεσώθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ
Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσέως), ὁ Λυσίας κατέδειξεν ἐντόνως τοὺς
κινδύνους τοὺς ὁποίους ἔτρεχεν ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τε τοῦ βασιλείως τῶν
Περσῶν, ἀπὸ τε τοῦ τῶν Συρακουσῶν τυράννου Διονυσίου. Ἀνα-
γνωρίζων δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ὡς ἡγεμόνας τῶν Ἑλλήνων, θαυ-
μάζει ἰδίως « τίνι ποτὲ γνώμη χρώμενοι, τὴν Ἑλλάδα καπο-
μένην περιορῶσι » καὶ προτρέπει αὐτοὺς ν' ἀντεπεξέλθωσι κατὰ
τῶν δύο ἐκείνων πολεμίων πρὶν ἢ οὗτοι, ἐνώσαντες τὰς δυνάμεις

αὐτῶν, ἐπιβάλλωσι χεῖρα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, καὶ εἰς αὐτῆς τῆς Σπάρτης τὴν αὐτονομίαν.

Ἵνα νοήσωμεν τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποῖαν ἐπροξένησεν ὁ Ὀλυμπιακὸς οὗτος τοῦ Λυσίου λόγος, ἀνάγκη νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἡ πανηγυρίς τοῦ 384 ἔτους, ἐν ᾗ ἐξεφωνήθη, ἦτο ἡ πρώτη πανηγυρίς ἡ συγκροτηθεῖσα μετὰ τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνην· ὅτι ἐπομένως εἶχον συρρέουσαι εἰς αὐτὴν ἄπειροι Ἕλληνες, οἵτινες, ἕνεκα τοῦ Βοιωτικοῦ καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου, δὲν εἶχον δυνηθῆ παντάπασι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰς δύο προηγουμένας πανηγύρεις, τοῦ 388 καὶ 392, Ἀθηναῖοι, Βοιωτοὶ, Κορίνθιοι καὶ Ἀργεῖοι· ὅτι παρῆσαν ἐνταῦθα αἱ θεωρίαι ἥτοι πρεσβεῖαι τῶν Ἀσιανῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πρὸ μικροῦ εἶχον παραδοθῆ ὑπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τοὺς Πέρσας· ὅτι παρόντες ἦσαν πρὸς τούτοις πολυάριθμοι Ἰταλιῶται καὶ Σικελιώται Ἕλληνες, οἵτινες ἔπασχον τὰ πάνδενα ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Διονυσίου, ὅτι ἐνὶ λόγῳ οὐ μόνον ἡ πανηγυρίς ἦτο πολυαριθμοτέρα ἢ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων ἀνθρώπων, ἦσαν σφόδρα ἐξηγμένα, τῶν μὲν διὰ τὴν δουλείαν εἰς ἣν ὑπέκυψαν, τῶν δὲ διὰ τὴν ἀτιμίαν ἣν ὑπέστη τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα, καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἀπειλοῦντας τὴν αὐτόνομον ἔτι περιλιπομένην μερίδα τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ τὸ πάντων δεινότερον ἦτο, ὅτι παρευρίσκειτο εἰς Ὀλυμπίαν θεωρία λαμπροτάτη καὶ αὐτοῦ τοῦ Διονυσίου, τῆς ὁποίας ἐπιμελητὴς συνεξέπεμφθη ὑπὸ τοῦ τυράννου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεαρίδης. Πι θεωρία αὕτη ἦτο ἡ μεγαλοπρεπεσττέρα ἴσως τῶν ὅσαι ποτὲ εἰς Ὀλυμπίαν παρευρέθησαν, ἔχουσα σκηνάς μὲν διαχύρους καὶ ὑπὸ πολυτελῶν καὶ ποικίλων ἱματίων κεκοσμημένας, πολλὰ δὲ τέθριππα διακρινόμενα τῶν ἄλλων διὰ τὸ τάχος αὐτῶν. Ἐπεμψε δὲ ὁ Διονύσιος καὶ ῥαψωδοὺς τοὺς ἀρίστους, ἵνα ἀπαγγείλωσιν ἐν τῇ πανηγυρίᾳ τὰ ποιήματα αὐτοῦ· διότι ὁ τύραννος ἐκεῖνος εἶχεν ὄρεξιν καὶ εὗρισκε καιρὸν νὰ συντάσῃ καὶ ποιήματα, πολλὰν ἀποδίδων ἀξίαν εἰς τὴν δυναμένην νὰ προσγίγῃ αὐτῷ ἀπὸ τούτων δόξαν. Ἀλλ' ὅσον πολυτελής, ὅσον ἐπιδεικτικὴ ἦτο ἡ θεωρία αὕτη, τόσον φυσικώτερον ἦτο νὰ παροξύνῃ τὰ πνεύματα τῶν θεατῶν, ἀναλογιζομένων ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ θηταυροὶ ἦσαν προῖον καταπίσεως καὶ λεηλα-

σίας πόλεων Ἑλληνίδων. Ἡὔξηται δὲ τὴν ὀργὴν καὶ ὁ τοῦ Λυσίου λόγος, ὥς τε πρῶτον μὲν ἤρχιταν νὰ ἐμπαίῳσι τὰ ποιήματα τοῦ τυράννου, μετ' οὐ πολὺ δέ τινες ἐτράπησαν καὶ ἐπὶ τὴν διαρπαγὴν τῶν σκηνῶν, τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ Λυσίας, ὡς φαίνεται, « προσ- τρέπετο τὰ πλήθη μὴ προσδέχεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἀγῶσι τοὺς ἐξ ἀσε- βεστάτης τυραννίδος ἀπεσταλμένους θεωροὺς ».

Ἄλλὰ τὸ μάθημα τοῦτο, εἰ καὶ διδακτικώτατον, οὐδεμίαν ἐπρο- ξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, οἵτινες μικρὸν μετέ- πειτα, ὡς εἶδομεν, ἐπεχείρησαν καὶ τὸν παράλογον κατὰ Ὀλυν- θίων πόλεμον καὶ τὸ ἄδικον κατὰ τῶν Θηβῶν τόλμημα. Ὅθεν ἐξη- κολούθησεν ἡ κοινὴ κατ' αὐτῶν ἀγκυράκτησις, ἥτις ἐξεδηλώθη αὖθις κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην Ὀλυμπιακὴν πανήγυριν τοῦ 380 διὰ τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ ἀπαγγείλαντος ἐν αὐτῇ τὸν περίρημον αὐτοῦ « πανηγυρικόν » λόγον. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὁ Ἰσοκράτης κατη- γόρησεν ἤδη ἀναφανδὸν τοὺς Λακεδαιμονίους, ὡς προδότας τῆς ἀσφαλείας καὶ ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀνθρώπους ὑποστηρί- ζοντας ξένους βασιλεῖς καὶ Ἑλληνας δεσπότας, περὶ τὴν καταπά- τησιν αὐτονόμων Ἑλληνίδων πόλεων, καὶ ταῦτα πάντα πράττον- τας ἵνα εὐχαριστήσωσι τὴν ἀκόρεστον αὐτῶν ἰδιοτέλειαν. Ὡς τε δὲν εἶναι ἄπορον, ἀνέκραξεν, ὅτι ὁ ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος Ἑλληδικὸς κόσμος περιστέλλεται ὁσημέραι εἰς στενότερα ὅρια, ἀφοῦ ἡ Σπάρ- τη, ἡ προῖσταμένη αὐτοῦ, ἀφ' ἐνὸς μὲν βοηθεῖ τὸν Ἀρταξέρην, τὸν Ἀμύνταν καὶ τὸν Διονύσιον ν' ἀκρωτηριάξωσιν αὐτὸν, ἀφ' ἑτέ- ρου δὲ ἐπιτίθεται ἡ ἰδίᾳ ἀδίκως κατὰ Θηβῶν, κατὰ Ὀλύνθου, κατὰ Φλιοῦντος, κατὰ Μαντινείας.

Τὰ αἰσθητάματα ταῦτα τῆς κοινῆς ἀποδοκιμασίας ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ προκαλέσωσι κατὰ τῆς Σπάρτης πληγὴν καιρίαν. Μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Ὀλυνθίων, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Φλιασίων, ἡ δύναμις αὐτῆς ἐφαίνετο ἀκαταμάχητος· καὶ ὅμως μετ' ὀλίγους μῆνας ἔπαθεν ἐν Θήβαις προσβολὴν ἣν ἔμελλον νὰ ἐπακο- λουθήσωσι πολλοὶ καὶ ἀλλεπάλληλοι συμφοραὶ, κρημνίσασαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ θριαμβικοῦ ἐκείνου ὕψους εἰς τὴν ἐσχάτην ταπείνωσιν. Ὁ Ξενοφῶν εἰκονίζει κάλλιστα τὴν αἰφνιδίαν ταύτην τῆς τύχης με- ταβολὴν, ἀποδίδων ταύτην εἰς τὴν θεῖαν δίκην. « Πολλὰ μὲν οὖν

» ἂν τις ἔχοι καὶ ἄλλα λέγειν, καὶ ἑλληνικὰ καὶ βαρβαρικά, ὥς
 » θεοὶ οὔτε τῶν ἀσεβούντων οὔτε τῶν ἀνόσια ποιούντων ἀμελοῦσι·
 » νῦν γε μὴν λέξω τὰ προκείμενα. Λακεδαιμόνιοι τε γὰρ οἱ ὁμό-
 » σαντες αὐτονόμους ἔασιν τὰς πόλεις, τὴν ἐν Θήβαις ἀκρόπολιν
 » κατασχόντες, ὑπ' αὐτῶν μόνον τῶν ἀδικηθέντων ἐκολάσθησαν,
 » πρῶτον οὐδ' ὑφ' ἐνὸς τῶν πώποτε ἀνθρίπων κρατηθέντες, τοὺς
 » τε τῶν πολιτῶν εἰσαγαγόντας εἰς τὴν ἀκρόπολιν αὐτοὺς, καὶ βου-
 » ληθέντας Λακεδαιμονίοις τὴν πόλιν δουλεύειν, ὥστε αὐτοὶ τυ-
 » ραννεῖν, τὴν τούτων ἀρχὴν ἐπτά μόνον τῶν φυγόντων ἤρκεσαν
 » καταλῦσαι ». Ὅποσον ἰσχυρὸν ἦτο τὸ μῖσος τὸ ὁποῖον προε-
 κάλεσε παρ' ἅπασι τοῖς Ἑλλήσιν ἡ ἀδικία τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς
 τοὺς Θηβαίους διαγωγῇ, ἀποδείκνυται πρὸ πάντων ἐκ τούτου,
 ὅτι ὁ Ξενοφῶν αὐτὸς, ὅστις τοσαύτας εἶχε πρὸς τοὺς μὲν συμπα-
 θείας, τοσαύτην πρὸς τοὺς δὲ ἀποστροφὴν, ἠναγκάσθη νὰ στη-
 λιτεύσῃ ἐντόνως τὸ ἀδίκημα. Ἀλλ' ἤδη ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς
 τιμωρίας.

Ἐπὶ τριετίαν ὄλῃν αἱ Θῆβαι ἐπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῆς τυ-
 ραννίας τοῦ Λεοντιάδου καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν αὐτοῦ ὀπαδῶν, ὑπη-
 ρετουμένης προθύμως ὑπὸ τῆς ἐν Καδμείᾳ σπαρτιατικῆς φρουρᾶς.
 Οἱ τύραννοι, μὴ ἀρχόμενοι νὰ καταπιέζωσι τοὺς ἐν Θήβαις συμ-
 πολίτας, ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένως νὰ καταστρέψωσι καὶ τοὺς
 ἐν Ἀθήναις καταφυγόντας ἀντιπάλους αὐτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν
 ἀπεπειράθησαν νὰ δολοφονήσωσι τοὺς ἐπιφανεστέρους ἐξ αὐτῶν·
 ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀπέτυχε, διότι εἷς καὶ μόνος ἐφρονέυθη, ὁ Ἀνδρο-
 κλείδης, ἀπῆρτησαν ἔπειτα παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἔξωσιν τῶν
 φυγάδων. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέχρυσαν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, οἱ
 δὲ φυγάδες οἵτινες ἀνέκαθεν ἐμελέτων τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πα-
 τρίδος, βλέποντες ἐκτεθειμένους εἰς ἀδιαλείπτους κινδύνους,
 ἐπέσπευσαν τὸ ἐπιχείρημα. ἔχον δὲ πολλοὺς ἐν Θήβαις φίλους καὶ
 διετήρουν μυστικάς πρὸς τούτους σχέσεις. Εἷς τῶν φίλων τούτων
 ἦτο καὶ ὁ Φυλλίδης, ὅστις τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἐκρυψεν ἀπὸ τῶν
 τυράννων τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ αἰσύημα, ὥστε ὄχι μόνον ἠξιώθη τῆς
 πίστεως τῶν πολεμάρχων, ἀλλὰ καὶ εἰς Ἀθήνας ἀπεστάλη ἕνεκα

δημοσίων πραγμάτων. Συνδιαλεχθέντος δὲ αὐτοῦ ἰδίως μετὰ τοῦ φυγάδος Μέλλωνος, ἀπεφασίσθησαν ὅσα ἐμελλοί νὰ ἐνεργηθῶσι πρὸς κατάλυσιν τῆς τυραννίης. Ὅθεν κατὰ δεκέμβριον τοῦ 379, οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν φυγάδων, κατ' ἄλλους ἐπτὰ, κατ' ἄλλους δώδεκα, ὧν οἱ ἐπιστημότεροι ἦσαν ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Μέλλων, εἰσέρχονται, ἀρχομένης τῆς νυκτός, εἰς Θήβας καὶ, ἐνεδρεύσαντες ἐπὶ μικρὸν, σφάζουσι, διὰ συνδρομῆς τῶν ἐν τῇ πόλει ὁμοφρόνων, τοὺς δύο πολεμάρχους, Ἀρχίαν καὶ Φίλιππον, ἐν συμποσίῳ διατιλούντας, φονεύουσι καὶ τὸν Λεοντιάδην ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἀπολύουσι τοὺς φυλακισμένους καὶ ἀνακηρύττουσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἐν Θήβαις συνέπραξε τότε εἰς τὸ ἐπιχειρήμα καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, τοῦ ὁποίου κατὰ πρῶτον εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀναφέρεται τὸ ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέφθασαν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἄλλοι πολυάριθμοι φυγάδες, ἔτι δὲ οὐκ ὀλίγοι Ἀθηναῖοι ἐθελονταί, μετὰ δύο ἐκ τῶν στρατηγῶν τῆς πόλεως, ὥστε πολυειδῶς ἐνισχύθησαν οἱ περὶ τὸν Πελοπίδαν καὶ προεχειρίσθησαν μὲν ἀμελλητί Βοιωτάρχαι αὐτὸς οὗτος ὁ Πελοπίδας, καὶ ὁ Μέλλων, καὶ ὁ Χάρμων, ἀπεκλείσθη δὲ ἡ ἀκρόπολις, ἥτις, μὴ ἔχουσα ἰκανὴν τροφὴν προμήθειαν, παρεδόθη κατὰ ἰανουάριον τοῦ 378.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη μεταβολὴ συνεκίνησεν ἐκ βάθρων ἅπαντα τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Τὴν σήμερον ἡ δολοφονία τῶν περὶ Λεοντιάδην, ἡ ἐνεργηθεῖσα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, ἡ ἐν συμποσίῳ διατριβόντων, προξενεῖ ἡμῖν ἀηδίαν τινὰ καὶ ἀποστροφὴν, μάλιστα ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ὁ φόνος διεπράχθη ἰδίαις χερσίν ὑπὸ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ἀνωτάτας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου, τοῦ Μέλλωνος, καὶ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ τὸ πάλοι, τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἦθη τῶν προπατόρων ἡμῶν, καὶ τοιαῦται αἱ πολιτικαὶ αὐτῶν δοξασταί, ὥστε πάντες ἐπεδοκίμασαν τὴν λαμπρὰν ἐκαίην ἐκδίκησιν τὴν ἐπιγενομένην διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Καδμεΐας καὶ τὸν τοῦ Ἰσμηνίου θάνατον, πάντες δ' ἀπεθαύμασαν τὴν προσωπικὴν πόλμην τῶν εὐαριθμῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέβαλον διὰ μιᾶς εἰς ἕδαφος κυβέρνησιν πρὸ ὀλίγου ἔτι ἀδιάσειστον θεωρουμένην. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν πῶς ἄνδρες ἐπιφανέστατοι καὶ πλουσιώτατοι δὲν ἐδίστασαν νὰ ρίψωσιν ἑαυτοὺς εἰς τηλικούτον κίνδυνον, μὴ λη-

ἐμονήσωμεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ Ἀχιλλέως μέχρι τοῦ Ἀράτου καὶ τοῦ Φιλοποίμενος, ὁ πλούσιος Ἕλλην δὲν ἔπαυσεν ἀποδύμενος ἐπὶ τὴν παλαίστραν, καὶ ὡς ἀπλοῦς ὀπλίτης μαχόμενος καὶ φιλοτιμούμενος νὰ ὑπερέχη τῶν πενεστέρων, ὅπως κατὰ τὴν περιουσίαν οὕτω καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν βίωμην.

Ἡ Σπάρτη, εἰ καὶ ἐπικρατοῦντος χειμῶνος, ἔσπευσε νὰ στείλῃ στρατὸν κατὰ τῶν Θηβαίων. Ἀξιοσημεῖωτον δὲ εἶναι ὅτι ὁ Ἀγησίλαος ἀπειποιήθη τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ τούτου, ἐπὶ τῇ προφάσει μὲν ὅτι ὑπερέβη τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα δὲν εἶναι πλέον ὑπόχρεως εἰς τὴν ἐν ἄλλοδαπῇ ὑπηρεσίαν, ἀληθῶς δὲ, καθ' ἃ λέγει ὁ Ξενοφῶν, διότι καλῶς ἤξευρεν, ὅτι, ἂν στρατηγήσῃ, οἱ πολῖται ἤθελον πάλιν εἰπεῖν « ἰδοὺ ὁ Ἀγησίλαος, ὅπως βοηθήσῃ τοὺς τυράννους, παρέχει πράγματα τῇ πόλει ». Ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἤρχισε νὰ βαρύνηται τὸν μάταιον καὶ ἀδιάλειπτον ἐκείνον ἀγῶνα, εἰς ὃν ὑπὸ τῆς τύχης κατεδικάσθη. Ὅθεν ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ ἕτερος τῶν βασιλέων, ὁ Κλεόμβροτος, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε διαδεχθῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀγισίπολιν. Ὁ Κλεόμβροτος ἦλθεν εἰς Βοιωτίαν, παρέμεινεν ἐνταῦθα ἡμέρας τινάς καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μηδὲν πράξας. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία του ἐπέφερε σπουδαῖά τινα ἀποτελέσματα. Ὅτε διήρχετο πλησίον τῶν συνόρων τῆς Ἀττικῆς, ἔστειλεν εἰς Ἀθήνας τρεῖς πρέσβεις ἵνα ζητήσωσιν ἱκανοποίησιν διὰ τὴν συνδρομὴν τὴν ὁποῖαν δύο στρατηγοὶ Ἀθηναῖοι καὶ πολλοὶ ἐθελονταὶ τῆς πόλεως ταύτης ἔδωκαν εἰς τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Πελοπίδου καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἔτι ἀπέφευγον τοῦ νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ὥστε ἀμέσως τὸν μὲν ἕνα τῶν στρατηγῶν, παρόντα, ἀπέκτειναν, τὸν δὲ ἄλλον, δραπετεύσαντα, κατεδίκασαν εἰς ἐξορίαν. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι οὕτω πως πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπολιτεύοντο, καὶ ἐνῷ οἱ ἐπὶ τούτῳ σταλέντες πρέσβεις τῆς Σπάρτης εὐρίσκοντο ἔτι ἐν Ἀθήναις, ὁ ἀρμοστής Σφοδρίας, ὁ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κλεομβρότου ἀναλαβὼν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ κατὰ Θηβῶν πολέμου, ἐπεχείρησε νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅτι, ὁ Φοιβίδας εἶχε πράξει ὡς πρὸς τὰς Θήβας· ἐπεχείρησε δηλαδὴ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς

ειρήνης, νὰ καταλάβῃ αἰφνιδίως τὸν Πειραιᾶ. Καὶ τὸ μὲν παρα-
σπόνδημα τοῦτο ἀπέτυχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιαταὶ δὲν ἐτιμώ-
ρησαν τὸν Σφοδρίαν, οἱ Ἀθηναῖοι ἀγανακτήσαντες συνομολογοῦσιν
ἤδη συμμαχίαν πρὸς τοὺς Θηβαίους, καὶ παρασκευάζονται διὰ
παντὸς τρόπου πρὸς τὸν κατὰ τῆς Σπάρτης πόλεμον.

Ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν τότε, διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν
Χαβρίου, Τιμοθέου τοῦ Κόνωνος καὶ Καλλιστράτου, νὰ ἐπεκτείνωσι
τὴν νέαν ναυτικὴν συμμαχίαν ἣν πρό τινων ἐτῶν ἐπεχείρησαν νὰ
συγκροτήσωσιν. Ὁ ἀπὸ τῶν Περσῶν φόβος τῶν περὶ τὴν Ἀσίαν
Ἑλλήνων, τὸ κατὰ τῆς Σπάρτης μῖσος τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν
ἐνταῦθα Ἑλλάδα νήσων, ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ
Καλλιστράτου, ἡ σύνεσις μὲ τὴν ὁποίαν κατ' ἀρχὰς ἐκανονίσθη
μὲν ἡ ἰσοψηφία ὄλων τῶν πόλεων ἐν τῷ κοινῷ συνεδρίῳ, ἀπηγο-
ρεύθησαν δὲ πᾶσαι αἱ κληρουχίαι Ἀθηναίων ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς,
ὅλα ταῦτα συνετέλεσαν ὥστε ἡ νέα αὕτη συμμαχία νὰ λάβῃ ἐπὶ
τινα χρόνον ἱκανὴν ὑπόστασιν καὶ ἀνάπτυξιν. Ὑπέβαλον δὲ ἑαυ-
τοὺς οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην καὶ εἰς ἄμεσον (ἂν
καὶ ἄδηλον ὀπόσῃ) εἰσφοράν, τροπολογήσαντες ἐπὶ τούτῳ κατὰ
τι, ἐπὶ ἄρχοντος Ναυσινίκου (378—377 π. Χ.), τὴν ἀπὸ τῶν
χρόνων τοῦ Σόλωνος μέχρι τοῦ ἄρχοντος τούτου ἀναλλοίωτον, ὡς
φαίνεται, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πλεῖστα, παραμείνανσαν οἰκονομι-
κὴν τῶν πολιτῶν διαίρεσιν εἰς τέσσαρας τάξεις (σελ. 259 καὶ ἐπ.).
Ἀλλ' ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ προθυμία ἣν ἐδείξαν ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι,
ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν ἐπέχουσι πλέον εἰμὴ δευτερεύουσιν ἐν τῇ
Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ τάξιν. Ἡ νέα αὐτῶν ἡγεμονία, ἥτις ἄλλως τε
πολὺ ἀπέειχε τοῦ νὰ φθάσῃ κατὰ τὸ μέγεθος τὴν προτέραν, τά-
χιστα ὡς ἐκεῖνη εἰς τυραννίδα μεταβληθεῖσα, προεκάλεσε μετ' οὐ
πολὺ στάσεις, ἐπαγαγούσας τὴν διάλυσιν αὐτῆς. Σφοδρὰ δὲ ἄστα-
τος καὶ παλίμβουλος ἀνδείχθη ἡ πολιτικὴ αὐτῆς, νῦν μὲν συμ-
μαχοῦσα μετὰ τῶν Θηβαίων, νῦν δὲ ἐγκαταλείπουσα αὐτοὺς, νῦν
δὲ καὶ ἀναφανδὸν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν συντασσομένη, ὥστε ἡ
ἀπὸ τῆς σπαρτιατικῆς δεσποτείας ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος,
ὀφείλεται εἰς τὰς Θήβας καὶ εἰς μόνας τὰς Θήβας, εἰς ταύτην δὲ
τὴν πόλιν ἐξήστραψαν αἱ τελευταῖαι ἀρεταί, αἱ χροσώσασαι τὰ

νέρη τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ σωρεύωνται εἰς τὴν δύσιν τῆς πρώτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡμέρας· ὅθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην θέλομεν ιδίως ἐπιστήσει τὴν προσοχὴν.

Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ βίου τῶν Βοιωτῶν, καὶ ἐξαιρέτως τῶν Θηβαίων, ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει (σελ. 453 καὶ ἐπομ.). Οἱ Θηβαῖοι δὲν ἦσαν βεβαίως ἐκ τῶν εὐγενεστέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος φυλῶν· δὲν εἶχον οὔτε τὰ προτερήματα τὰ ὁποῖα οἱ Ἀθηναῖοι ἤντλουν ἀπὸ τῆς δαιμονίου αὐτῶν εὐφυΐας, οὔτε τὰ προτερήματα τὰ ὁποῖα οἱ Σπαρτιᾶται προσεκτίσαντο ἀπὸ τῆς θαυμαστῆς αὐτῶν πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς πειθαρχίας. Ἀσθενὲς παρὰ τοῖς Θηβαίοις ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ αὐτὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας· διὸ εἶδομεν αὐτοὺς οἰκτρῶς πολιτευθέντας ἐπὶ τῆς μεγάλης τῶν Περσῶν εἰσβολῆς καὶ ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Μαρδονίου συναγωνισθέντας. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι εἶχον πλεονέκτημά τι, τὸ ὁποῖον, τυγχόν περιστάσεων καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδείων, πολλὰ δύναται ν' ἀναπληρώσῃ ἐλαττώματα καὶ λαμπρὸν δύναται ν' ἀποδῇ ὄργανον μεγαλουργίας. Οἱ Θηβαῖοι ὑπῆρξαν αἰετοτε στρατιώται ἀγαθοί, πεζοὶ τε καὶ ἱππεῖς· ψυχαὶ ἂν ὄχι πάντοτε εὐγενεῖς, ἀλλὰ πάντοτε εὐρωστοὶ, σώματα ἂν ὄχι κιμψά, ἀλλ' ἀθλητικά, καὶ καλῶς μὲν ἐκ πρώτης νεότητος διὰ τῆς γυμναστικῆς παρασκευαζόμενα, καλῶς δ' ἔπειτα περὶ πᾶσαν πολεμικὴν τέχνην ἀσκούμενα. Ἐν τῇ στέμπτῃ ἐκχτονταετηρίδι, οἱ Θηβαῖοι ἠξιώθησαν ἐπανειλημμένως τῆς τιμῆς τοῦ νὰ τρέψωσι τοὺς τότε ἀκμάζοντας ἔτι Ἀθηναίους ὀπλίτας, κατατροπώσαντες αὐτοὺς καὶ περὶ Κορώνειαν (σελ. 572) καὶ περὶ Δήλιον (σελ. 668)· πρὸ μικροῦ δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Σπαρτιάτας ἀπέδειξαν, περὶ Κορώνειαν πάλιν (σελ. 759 καὶ ἐπομ.), ὅτι δὲν εἶναι ἀνάξιοι αὐτῶν ἀνταγωνισταί. Τὸ προτέρημα τοῦτο τῆς πολεμικῆς ἀνδρείας καὶ δεξιότητος δὲν εἶχε χρεῖαν εἰμὴ ἰσχυροῦ τινος ἡθικοῦ ἐλαττηρίου ἵνα μεγαλουργήσῃ· τὸ δ' ἠθικὸν τοῦτο ἐλαττηριον παρεσκεύασε μὲν ἡ ἐπιβουλὴ καὶ ἡ χαιρεκακία μὲ τὴν ὁποίαν ἡ Σπάρτη ἐπεχείρησε νὰ ταπεινώσῃ τὰς Θήβας διὰ τῶν ἐπ' Ἀνταλκίδου συγθηκῶν, ἐκορύφωσε δὲ τὸ παρασπόνδημα τοῦ Φοιβί-

δου καὶ ἡ τυραννία τῶν περὶ τὸν Λεοντιάδην. Ἡ ἀγανάκτησις ἦν παρήγαγεν ἐν Θηβαίαις ἡ ὀλεθρία ἐκείνη τῆς Σπάρτης πολιτικῆς, ἐξεπρωσώπηθη κυρίως ὑπ' ὀλίγων τινῶν ἀνδρῶν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ἰσμηνίου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου, τοῦ Μέλλωνος, τοῦ Χάρωνος, τοῦ Γοργίδου, τοῦ Παμμένους, τοῦ Δαμοκλείδου, τοῦ Θεοπόμπου, τοῦ Φερενίκου καὶ ἄλλων, ἀλλὰ διεχύθη εἰς τὰς φλέβας ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Θηβαίων καὶ ὡς ἱερὸν τι πῦρ ἀνέρλεξεν αὐτοὺς καὶ ἐπιπαρώξυνεν εἰς τὸ ν' ἀναλάβῃσι πάντα ἀγῶνα καὶ πᾶσαν θυσίαν πρὸς δικτήρησιν τῆς ἀνακτεθείσης αὐτονομίας.

Τοιοιουτοτρόπως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μέχρι τινὸς τὸ αἰσνίδιον ἐκεῖνο ἀκτινοβόλημα τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως. Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων ἐνθυμίζουσι τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἡ θεία πρόνοια ἀναδείκνυσι φύσει καρποφόρους, διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ποταμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τῶν Σπαρτιατῶν ἐνθυμίζει ἐξ ἐναντίας τὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἡ τέχνη καὶ ἡ βιομηχανία τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἐπιτηδείας χρήσεως τῶν διαβρέοντων αὐτὰς ὀλίγων ὑδάτων καὶ διὰ ποικίλης διωρύγων κατασκευῆς, κατορθοῖ νὰ ἀναδείξῃ γόνιμα καὶ αὐτὰ τῶν πεδίων τὰ ξηρότερα. Τῶν δὲ Θηβαίων ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία διετέλεσαν ἐπὶ πολὺν χρόνον σχεδὸν ἄγονοι καὶ ἄκαρποι, μέχρις οὔ, διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αἰσθήματος τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς φιλοτιμίας τοῦ κεντήσαντος τὰ βαθύτατα σπλάγχνα τῆς κατ' ἐπιφάνειαν ἀναισθήτου ἐκείνης χώρας, ἀνέβλυσεν αἴφνης ἀπὸ τῶν στέρνων αὐτῆς, ὡς ἀρτησιανόν τι φρέαρ, ποταμοὺς μεταβαλὼν αὐτὴν εἰς ἓνα τῶν ὠραιότερων παραδείσων, ἐξ ὧων μνημονεύει ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἔτι ἂν γὰρ τῆς αὐτῆς ἡθικῆς ἐξάρσεως προῖον ὑπῆρξεν καὶ ὁ ἀνὴρ ὁ διὰ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ μεγαλοφυΐας, τῆς πολιτικῆς ἐπιτηδείότητος καὶ τῆς περὶ τὸν λόγον δεινότητος, ἀθάνατον καταστήσας τὴν περίοδον ταύτην τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας; Κατὰ δυστυχίαν ἐν δυνάμεθα, μέχρι τινὸς τοῦλάχιστον, νὰ ἀνεύρωμεν τὰς αἰτίας τῆς ἀμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν πολιτειῶν, τὸ μυστήριον τῆς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἐμφανίσεως ὑπῆρξεν ἄχρι τοῦδε ἀνεξερεύνητον. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λ. γ. δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἀπολύτως ὅτι τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἀνέπλασεν ἡ ἥθικὴ καὶ

πολιτικὴ ἐκεῖνα προαγωγὴ τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως· διότι, ἂν τοῦτο ἦτο καθ' ὅλα ἀληθές, ἵδιᾱ τί ἡ πόλις αὕτη οὐ μόνον οὐδένα ἔτερον ἐνάμιλλον ἐκείνου ἀνέδειξεν ἄνδρα, ἀλλὰ, αὐτοῦ θανόντος, καὶ κατέπεσε διὰ μιᾶς ἀπὸ τῆς ἀκμῆς εἰς ἣν εἶχε προαχθῆ· Ἄφ' ἑτέρου πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ ἀκμὴ αὕτη ὑπῆρξε καθ' ὁλοκληρίαν ἔργον τοῦ Ἐπαμεινώνδου· διότι αἱ Θῆβαι ἀπηλλάγησαν τῆς Σπαρτιατικῆς τυραννίας ἄνευ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐνέκνησαν τὸ πρῶτον τοὺς Σπαρτιατάς ἄνευ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, καὶ ἀνέκνησαν τὴν βοιωτικὴν ἡγεμονίαν ἄνευ τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος δὲν ἀναφαίνεται πρωταγωνιστῶν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 374, ἥτοι ἑπτὰ ἔτη μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας· καὶ ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς αὐτονομίας, εἰς ἣν δὲν φαίνεται συντελέσας πλείοτερον πολλῶν ἄλλων πολιτῶν καὶ βεβαίως συνετέλεσε πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ Πελοπίδου, τοῦ Μέλλωνος καὶ τῶν λοιπῶν πρωτουργῶν τοῦ κινήματος, ἥτο τεσσαρακοντούτης ἤδη, ὃ ἐστὶν ἐν ἀκμῇ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἡθικῶν δυνάμεων· ὥστε ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἀπολύτως εἰπεῖν, οὔτε ἡ ἐπίδοσις τῆς πόλεως παρήγαγε τὸν μέγαν ἄνδρα, οὔτε ὁ μέγας ἀνὴρ παρήγαγε τὴν ἐπίδοσιν τῆς πόλεως. Ἐκατέρᾳ τῶν δυνάμεων τούτων φαίνεται μᾶλλον ἀνεξαρτήτως τῆς ἑτέρας προκύψασα εἰς μέσον· ἂν καὶ, διὰ μυστηριώδους τινὸς βουλήσεως τῆς προνοίας, συνῆλθον ἐπὶ τὸ ἓν καὶ ὁμολογουμένως ἐπενήργησαν ἀμοιβαίως ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης· διότι ἄνευ τῆς προαγωγῆς τῶν Θηβῶν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἐπαμεινώνδου δὲν ἤθελε λάβει πιθανώτατα ἀφορμὴν καὶ ὄργανα ἐνεργείας, ἄνευ δὲ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἡ προαγωγὴ τῶν Θηβῶν δὲν ἤθελεν ἀνυψωθῆ μέχρι τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ μᾶλλον ἤθελε περιορισθῆ εἰς τὴν μικρὰν τῆς Βοιωτίας ἡγεμονίαν.

Ἐπαμεινώνδου τοῦ Πολύμνιδος ὁ οἶκος ἀνῆγε μὲν τὴν ἀρχὴν εἰς ἥρωα προπάτορα, ἀλλ' ἦτο ἥδη πένης, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἄσημος ὥστε τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἡσκήθη ἐκ νεότητος περὶ πάντα τὰ γυμναστικά καὶ πολεμικά καθήκοντα, ὅσα ἐπεβάλλοντο εἰς ἕκαστον Θηβαῖον πολίτην· καὶ κατὰ τοῦτο δὲν εἶχε χρεῖαν σχολείου καλῆτερου τῆς πατρίδος

αὐτοῦ, διότι αἱ σωματικαὶ αὐταὶ ἀσκήσεις ἦσαν ἀνέκαθεν ἀρισταὶ ἐν Θήβαις. Ἀλλὰ διεκρίθη ἀπὸ τῶν συμπολιτῶν, καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Καρισίου καὶ ἀπὸ τοῦ ἀειμνήστου φίλου Πελοπίδου, ἐπιμεληθεὶς συγχρόνως τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ παιδευσιν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ μετὰ πόθου ἐπεζήτησε τὴν πρὸς πολλοὺς φιλοσόφους οἰκειότητα, ἐν οἷς ἀναφέρονται ὅτε Θηβαῖος Σιμμία καὶ ὁ Ταραντίνος Σπίνθαρος, ἀμφοτέρωι διατελέσαντές ποτε ὁμιληταὶ τοῦ Σωκράτους· διὸ ὁ Ἐπαμεινώνδας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐμμέσως ὡς μαθητὴς τοῦ δαιμονίου ἐκείνου Ἀθηναίου. Ἐπειδὴ δ' αἱ μετὰ τὴν Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν σχέσεις ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φιλικώτεροι, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὠρελήθη ἀπὸ τῶν διδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν πόλεων. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος εἰς ἃν ἐξαιρέτως ἀρρωσιώθη καὶ τοῦ ὁποίου οὐ μόνον ὡς μαθητὴς ἠκροάσατο ἀλλὰ καὶ ὡς υἱὸς ἐπεμελήθη, ὑπῆρξεν ἐξόριστός τις Ταραντίνος ὀνόματι Λύσις, Πυθαγορικὸς φιλόσοφος, ἀδελφὸν τίνος ἕνεκα καταρρυγὼν εἰς Θήβας καὶ ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου ζήσας. Πρὸς τούτον καὶ πρὸς τοιοῦτους ἄλλους διετέλεσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη συνδιαλεγόμενος περὶ πάντων τῶν ἀντικειμένων τῆς μελέτης καὶ ἐρευνῆς ὅσα ἐνησχόλουν τότε τοὺς σοφωτέρους τῶν ἀνδρῶν, οὐ μόνον προσκτησάμενος οὕτω γνώσεις πολλὰς θετικὰς, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγίς, ὅπως ὁ Περικλῆς, τῶν προλήψεων ἐκείνων, τὰς ὁποίας εἶχον πολλοὶ τῶν ἐπιστήμων προπατόρων ἡμῶν, θεωροῦντες τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὡς σημεῖα τινα ἔχοντα ἐπιρροὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν καὶ τὰς πράξεις. Ἡ ἀνοχὴ αὐτοῦ ὡς ἀκροατοῦ καὶ ἡ ἀδιαφορία πρὸς πάντα ἐπιδεικτικὸν λόγον, ἦσαν τοσοῦτον παράδοξοι, ὥστε ὁ Ταραντίνος Σπίνθαρος, οὐκ ὀλίγον αὐτῷ συνδιατρέψας, συνείθιζε νὰ λέγῃ α μνησὶν που τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀνθρώπων ἐντετευχέαι, μήτε πλείονα γιγνώσκοντι, μήτε ἐλάττωνα φεγγομένῳ ρ. Μὴ νομίσῃ τις ἐν τούτοις ὅτι ἐλάλει ὀλίγα διότι δὲν ἔξευρε νὰ λαλῇ. Ἐξεναντίας ἡ περὶ τὸ λέγειν δεινότης τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀνεδείχθη οὐ μόνον παρὰ τοῖς Θηβαίοις ἐξαιρετος, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐγλωττίας τῶν ἀρίστων Ἀθηναίων ῥητόρων ἐνάμιλλος.

Τὸ θαυμάσιον ὁμῶς τοῦ ἀνδρὸς ἦτο ὅτι, μεγαλοφυῆς ὢν καὶ φιλομαθής, διετέλει ἐνταύτῳ μετρίων καὶ ὀλως ἀκενόδοξος· θαυμάσιον τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσω οἱ προπάτορες ἡμῶν πολλάκις παρσύροντο ὑπὸ παραλόγου φιλοτιμίας καὶ εἰς ἑαυτοὺς πεποιθήσεως. Ἦτο δὲ πρὸς τὰ χρήματα ἀπαίτης, διατελέσας δι' ὅλου τοῦ βίου πένης καὶ μὴδὲ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ταφὴν αὐτοῦ ἐξοδα καταλιπὼν, ἐνῷ πολλάκις μὲν ξένοι ὑπέβαλον αὐτῷ προτάσεις δωροδοκίας, πολλάκις δὲ φίλοι ἀνεδείχθησαν πρόθυμοι ν' ἀνακουφίσωσιν, ἐξ ιδίων, τὴν ἐντιμον αὐτοῦ ἀνέχειαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, καὶ τοῦτο σπάνιον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι, διεκρίθη διὰ τὴν πραότητα πῶν πολιτικῶν παθῶν, διὰ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν κατὰ νενικημένων πολεμίων τραχύτητα, διὰ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν ἐμφυλίαν αἱμάτων χύσιν. Ἐὰν ὑπῆρξάν ποτε ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ἡ διαγωγὴ ἐφαίνετο δικαιολογοῦσα τὴν ἐσχάτην τῶν τιμωριῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν βεβαίως ὁ Λεοντιάδης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν προῖόται. Αὐτοὶ ἠνέωξαν τὰς πύλας τῆς Καδμείας εἰς τὸν Σπαρτιάτην Φοιβίδαν, αὐτοὶ ἐθανάτωσαν τὸν φιλόπατριν Ἰσμηνίαν. Καὶ ὁμῶς ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπεδοκίμασε τὸ περὶ τοῦ φόνου αὐτῶν βούλευμα τοῦ Πελοπίδου καὶ τῶν ἄλλων ἐξορίστων, ἐν μέρει λόγῳ συνέσεως καὶ ἐν μέρει συνειδήσεως λόγῳ· οἱ δὲ μεταγενέστεροι Ἕλληνες, οἱ θαυμάσαντες τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἀγωνισθέντες, εἰ καὶ πόρρωθεν, νὰ πατήσωσι τὰ ἔχνη αὐτοῦ, ὡμολογοῦν ὅτι τοῦτο μάλιστα τὸ πρᾶον καὶ φιλόανθρωπον περὶ τῆς πολιτικῆς διαφοράς ἦτο δυσκολώτατον νὰ μιμηθῶσι.

Τοιοῦτος δὲ ὢν ὁ ἄνθρωπος, δὲν ἐπρωταγωνίστησεν, ὡς προείπομεν, εἰς τὸ ἤδη ἀνοιχθὲν αὐτῷ στάδιον εἰμὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 374. Δύσκολον εἶναι βεβαίως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡπράχτηκε καθ' ὅλον τὸ ἐν τῷ μεταξὺ διάστημα, καὶ θετικῶς γνωρίζομεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν συγγάδων εἰσβολῆς, ἅμα μετενεχθέντος τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τοῦ Ἀρχίου καὶ τοῦ Λεοντιάδου, εἰς τὴν ἀγορὰν, συνεπράξε γενναίως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ πολυμήματος καὶ συνετέλεσεν εἰς πάντα τὰ πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως ἐν πρώτης ἀφειρηρίας ἐνεργηθέντα. Πρὸ πάντων συνευργάσθη εἰς τὴν ἀποτάτρευσιν καὶ ἀπο-

σταύρωσιν τοῦ πρὸς βορρᾶν τῶν Θηβῶν εὐφορωτάτου πεδίου, ἀφ' οὗ οἱ πολῖται συνεχόμεζον τὰ κυριώτατα πρὸς τροφὴν ἀναγκαίᾳ. Συγχρόνως δὲ συνέπραξε μετὰ τοῦ Πελοπίδου εἰς τὴν τότε κατὰ πρῶτον συγχρότησιν τοῦ περιφρήμου αἰεροῦ λόχου», ὅστις συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν ἐπιλέκτων τριακοσίων, συνδεομένων ἀνὰ δύο διὰ τῶν στενοτάτων τῆς φιλίας δεσμῶν καὶ τούτου ἕνεκα μέχρι θανάτου πρὸς ἀλλήλους ἀρωσιωμένων· δημοσίᾳ δὲ δαπάνῃ ἀδιαλείπτως συντηρούμενος καὶ ἀσκούμενος καὶ ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων ἐμπνεόμενος, διετέλεσεν ἐν τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τοῦ μεγαλείου τῶν Θηβῶν καὶ ἐπλήρωσε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς φήμης τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, οὐδὲ ἔπесεν εἰμὴ κατὰ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν καθ' ἣν ἔπесе τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀνεξαρτησία.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας λοιπὸν ἤρχισεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ ὑπηρετῇ τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἑπτὰ ἀπὸ τῆς ἐλευθερώσεως ἔτι, ὁ Πελοπίδας φαίνεται πολὺ μᾶλλον ἐκείνου πρωταγωνιστῶν ἐν Θήβαις. Ὁ Πελοπίδας κατέλυσε τὴν τυραννίδα τοῦ Λεοντιάδου· ὁ Πελοπίδας ἐνίκησε πρῶτος τοὺς Σπαρτιάτας· ὁ Πελοπίδας ἠνώρθωσε τὴν κατὰ τὴν Βοιωτίαν ἡγεμονίαν τῶν Θηβαίων. Πελοπίδας ὁ Ἰππόκλου πολλὰς εἶχε τάς πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἀνομοιότητας, περὶ τὰς περιστάσεις καὶ ἕξεις τοῦ βίου. Ἦτο νεώτερος τοῦ Ἐπαμεινώνδου· ἦτο πλούσιος· ὑπερξεν εὐτυχὴς πατὴρ οἰκογενείας, ἐνῶ ὁ Ἐπαμεινώνδας διετέλεσεν ἄγαθος· ἠγάπα τὴν σωματικὴν μᾶλλον γύμνασιν, διατρίβων, ὁσάκις ἠνέκαρτε, περὶ παλαιότερας καὶ κυνηγέσια, ἐνῶ ὁ Ἐπαμεινώνδας προσέτιμα μᾶλλον τὴν πνευματικὴν ἀσκήσιν, τὴν οὐμίαν, τὴν ἀκρόασιν. Καὶ ὅμως οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες συνεδέθησαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ζωῆς διὰ φιλίας στενοτάτης καὶ σπανίας μετὰ τῶν συναρρήντων καὶ συναγωνιστῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. «Εἰ γὰρ τις ἀποβλέψας εἰς τὴν Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους, καὶ Κίμωνος καὶ Περικλέους, καὶ Νικίου καὶ Ἀλκιβιάδου πολιτείαν, ὅσων γέγονε μεστὴ διαφορῶν καὶ εὐθύνων καὶ ζηλοτυπιῶν πρὸς ἀλλήλους, σκέψαιτο πάλιν τὴν Πελοπίδου πρὸς Ἐπαμεινώνδαν εὐμένειαν καὶ τιμὴν, τούτους ἂν ὀρθῶς προσαγορεύσειε συνάρα-

χόντας, καὶ συστρατήγους, ἢ ἐκείνους, οἳ μᾶλλον ἀλλήλων, ἢ τῶν πολεμίων, ἀγωνιζόμενοι περιστῆναι διετέλεσαν. Αἰτίαι δ' ἀληθινὴ μὲν ἦν ἡ ἀρετὴ, δι' ἣν οὐ δόξαν, οὐ πλοῦτον ἀπὸ τῶν πράξεων μετιόντες, οἷς ὁ χαλεπὸς καὶ δύσερις ἐμφύεται φθόνος, ἀλλ' ἔρωτα Θεῶν ἀπ' ἀρχῆς ἐρασθέντες ἀμφοτέρω τοῦ τὴν πατρίδα λαμπροτάτην καὶ μεγίστην ἐρ' ἑαυτῶν ἰδεῖν γενομένην, ὥς περ ἰδίους ἐπὶ τοῦτο τοῖς αὐτῶν ἐγρῶντο κατορθώμασι ». Ταῦτα λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐν βίῳ Πελοπίδου. Καὶ ἐν γένει τὰ ὀνόματα τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἐκ παραλλήλου συνήθως ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφέρονται· εἰς δὲ τῶν μεγαλητέρων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαϊότητος, ὁ Πελοποννήσιος Πολύβιος, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, κατήντησεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ ταῦτίσῃ καὶ νὰ συνεξισώσῃ αὐτοὺς, ὥς τε εἶπε· « καὶ γὰρ συνηυζήθη καὶ συνήκμασε καὶ συγκατελύθη τὰ Θηβαίων ἔργα τῷ τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου βίῳ προφανῶς ». Ἀλλ' ἡ ἐξίσωσις αὕτη καὶ ἐξομοίωσις τῶν ἀρετῶν καὶ κατορθωμάτων τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, δὲν εἶναι εἰμὴ μέχρι τινὸς ἀληθής. Ὁ Πελοπίδας ὑπῆρξεν ὁ ἀρίστος τῶν Θηβαίων· ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, τῶν Ἑλλήνων ἴσως ὁ ἀρίστος. Ὁ Πελοπίδας ἤρχισεν τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων, ἀλλ' εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν ὀρεῖλεται ἡ ἐξασφάλισις τοῦ ἔργου τούτου καὶ τὸ πανελλήνιον ἀξίωμα, ὅπερ ἐκτέτατο περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ πόλις τῶν Θηβῶν. Ἀποθανόντος τοῦ Πελοπίδου, ἐξηκολούθησεν ἡ πόλις ἀκμάζουσα καὶ προαγόμενη δι' Ἐπαμεινώνδου· ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, συγκατέπεσε τῶντι διὰ μιᾶς, ὡς ἐκ μηχανῆς, καὶ ἅπαν τῆς πόλεως τὸ μεγαλεῖον. Ἐνὶ λόγῳ ἂν ἡ εἰς τὴν πατρίδα ἀρσιώσις καὶ ἡ τὸλμη τοῦ Πελοπίδου ἦσαν καθ' ὅλα ἐνάμιλλοι τῶν περὶ ταῦτα ἀρετῶν τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὁ δαιμόνιος στρατηγὸς ὁ ἐν Λεύκτροις καὶ ἐν Μαντινείᾳ νικηρορήσας, ὁ ἐν τοῖς συνεδρίοις τοῦ ἔθνους λαμπρῶς ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος συνηγορήσας, ὁ ἀνορθωτὴς τῆς Μεσσηνίας, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Μεγάλης πόλεως, ἵνα εἰς ταῦτα μόνα τὰ μεγαλουργήματα τοῦ ἀνδρὸς περιορισθῶμεν, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ αὐτοῦ εἴλου καὶ ὡς πολεμικὸς ἀνὴρ, καὶ ὡς πολιτικὸς, καὶ ὡς ῥήτωρ.

Μετὰ τὴν ἄπρακτον ἀπὸ τῆς Βοιωτίας ἐπάνοδον τοῦ Κλεομβρότου, (σελ. 794), οἱ Σπαρτιᾶται κατέπεισαν τὸν Ἀγησίλαον αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ κατὰ Θηβῶν πολέμου· ἐπανειλημμένως δὲ ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἐν ἔτει 378 καὶ ἐν ἔτει 377, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν μετὰ δυνάμειος ἰσχυρᾶς, ἀλλὰ οὐδὲν κρίσιμον διέπραξεν. Οἱ Θηβαῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ Χαβρίου, ἀντέστησαν ἐπιμόνως εἰς πάσας τὰς ἐπιθέσεις καὶ ἤρχισαν μάλιστα νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ εἰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ ἐπανερχομένου ἐκ Βοιωτίας τοῦ Ἀγησίλαου τῷ 377, ἐρράγη καθ' ὁδὸν μία τις αὐτοῦ φλέψ, ἐκ δὲ τούτου ἐβλάβη καὶ τὸ ὑγιὲς σκέλος, ὥστε κατέστη ὁ ἀνὴρ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνεπιτήδειος εἰς ὑπηρεσίαν, περιήλθεν αὖθις ἡ στρατηγία εἰς τὸν ἕτερον τῶν βασιλέων, τὸν Κλεομβρότον. Καὶ ἐστράτευσεν μὲν οὗτος τῷ 376 ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, ἀλλὰ δὲν ᾗδυνήθη οὔτε τὸν Κιθαιρῶνα νὰ διαβῇ, κατεχόμενον ἤδη ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, ἐπέστρεψε δὲ εἰς τὰ ἴδια μῆτε πατήσας κἄν τὸ τῆς Βοιωτίας ἔδαφος.

Τότε οἱ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀδοξοῦντες καὶ ταπεινούμενοι Σπαρτιᾶται ἀπεφάσισαν νὰ δοκιμάσωσι τὴν τύχην αὐτῶν κατὰ θάλασσαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ πιάσωσιν ἐντεῦθεν τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἀποσπάσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν Θηβαίων συμμάχιας. Ἀλλὰ ὁ ναύαρχος αὐτῶν Πόλλις, ἄγων τριῆρεις ἐξήκοντα, ἐντελῶς κατετροπώθη περὶ Νάξου, κατὰ σептέμβριον τοῦ 376, ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Χαβρίου, ναυαρχοῦντος τριήρων ὀγδοήκοντα· οἱ δ' Ἀθηναῖοι, ὡς ἐλπομένοι ἀπὸ τοῦ κατορθώματος τούτου, τότε μάλιστα ἤρχισαν νὰ αὐξάνωσι τὴν νῆαν αὐτῶν ναυτικὴν ἡγεμονίαν, καὶ ἐπεξείτειναν τὰς ἐπὶ τούτῳ ἐνεργείας αὐτῶν μέχρι τοῦ Ἰονίου πελάγους.

Ὁμοίως ἐξηκολούθησαν καὶ οἱ Θηβαῖοι εὐδοχιμοῦντες τόσῳ μᾶλλον, ὅπως κατὰ τὰ δύο ἔτη 376 καὶ 375 οὐδεμία ἐγένετο νέα Λακεδαιμονίων ἐπιδρομὴ εἰς τὴν Βοιωτίαν· ἐν ἔτει μὲν 376 διότι, ὡς εἶδομεν, ὁ Κλεομβρότος δὲν κατώρθωσε νὰ διαβῇ τὸν Κιθαιρῶνα, ἐν ἔτει δὲ 375, διότι ἡ προσοχὴ τῆς Σπάρτης ἀπησχολήθη εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Τιμοθέου κατὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος

ἐνεργούμενα. Ἐντεῦθεν οἱ Θηβαῖοι προσελάμβανον ὅσῃμέραι νέαν ἐν Βοιωτίᾳ δύναμιν, μὴ ἔχοντες· νὰ πολεμίσωσιν εἰμὴ πρὸς τοὺς αὐτόθι καταλειθθέντας Λακεδαιμονίους φρουροὺς καὶ ἀρμολογίας, τοὺς ὁποίους πολλάκις ἠδυνήθησαν νὰ κατατροπώσωσιν. Ἡ δὲ μᾶλλον λόγου ἄξια τῶν νικῶν τούτων ἦτο ἡ εἰς Τεγύρας ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου διαπραχθεῖσα.

Ὁ στρατηγὸς οὗτος, μαθὼν ὅτι ὁ Λακεδαιμόνιος ἀρμολογὴς μετὰ τῶν δύο μορῶν αἵτινες ὑπ' αὐτὸν ἐφρούρουν ἐν Ὀρχομενῷ, ἐπεχείρησεν ἐκδρομὴν εἰς τὴν Λοκρικὴν χώραν, ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τῆς ἀπουσίας τῶν πολέμιων ἵνα καταλάβῃ αἴφνης τὴν δευτερεύουσαν ἐκείνην τῆς Βοιωτίας πόλιν. Ὁθεν ἐξῆλθεν ἐπὶ τούτῳ ἐκ Θηβῶν μετὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ ὀλίγου ἱππικοῦ· ἀλλ' ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ὀρχομενὸν, ἐβεβαίωθη ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ φρουρά, εἴτε μέρος οὗτα τῆς εἰς Λοκρίδα ἀπελθούσης, εἴτε ἄλλοθεν προσελθοῦσα· ὅθεν λόγος περὶ αἰρνιδίης καταλήψεως τῆς πόλεως δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ, ὁ δὲ Πελοπίδας ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Φθάσας ὅμως εἰς Τεγύρας, ἀπήντησεν ἀπρόσδοκῆτως τοὺς δύο Λακεδαιμονίους πολέμαρχους, Γοργολέοντα καὶ Θεόπομπον, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τῆς εἰς Λοκρίδα στρατείας. Καὶ ἐπειδὴ αἱ μόραι τὰς ὁποίας οὗτοι ἦγον ἦσαν διπλάσαι το πλῆθος τῶν ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν μαχητῶν, οἱ μὲν πολέμαρχοι ἐχάρησαν διὰ τὴν σύμπτωσιν ταύτην, οἱ δὲ Θηβαῖοι κατ' ἀρχὰς ἠθύμηνσαν, οὐδ' ἀνέλαβον ὁρμήας εἰμὴ μετὰ ἐπανειλημμένας καὶ ἐντόνους τοῦ ἡγεμόνος προτροπὰς. Γενομένης δὲ συμπλοκῆς πεισματώδους, ἐν χώρῳ στενῷ, ἀπεδείχθη ἤδη ὁπόσον ἀκαταγώνιστος ἦτο ἡ βώμη, ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ συμπετηγμένος ὠλισμὸς τοῦ ἱεροῦ λόχου. Ἀμφοτέρω τῶν Λακεδαιμονίων οἱ πολέμαρχοι ἔπεσον ἄμικ σχεδὸν ἀρξάμενης τῆς συρράξεως· αἱ μόραι ἠνέωξαν τότε τὰς τάξεις αὐτῶν ἵνα ἀφῇσιν τοὺς Θηβαίους νὰ περάσωσιν ἀκωλύτως· ἀλλ' ὁ Πελοπίδας, περιφορονήσας τὴν τοιαύτην τῆς σωτηρίας εὐκαιρίαν, ἐνέμεινεν ἀγωνιζόμενος μέχρις οὗ διέλυσε καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν ἅπαντας τοὺς πολέμιους. Μὴ δυνήθεις δὲ νὰ καταδιώξῃ αὐτοὺς διότι ἐγένωσκεν ἐγγὺς οὔσαν τὴν ἐν Ὀρχομενῷ δύναμιν, ἔστη-

σεν όμως τρόπαιον και ἐσκύλευσε τοὺς νεκροὺς πρὶν ἐπανέλθῃ εἰς Θήβας.

Ἡ μάχη αὕτη καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸ πρῶτον κατετροπώθησαν ἐν πεδίῳ ὑπαίθρῳ, ὑπὸ δυνάμει πολλῇ τῆς ἰδίας μικροτέρας, ἐπροξένησε βαθυτάτην καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐντύπωσιν, και ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας και ἐνίσχυσε τὰς ἐθελγείας τῶν Θηβαίων, οἵτινες, περὶ τὸ 374, ἐκυριάρχησαν ἤδη ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν πόλεων, ἐξαίρειται τοῦ Ὀρχομενοῦ και τῆς ἀπὸ τούτου ἐξηρτημένης Χαιρωνείας· ἐπεχείρησαν δὲ νὰ πύσωσι και τοὺς γείτονας Φωκεῖς, αὐτῶν μὲν πολεμίους ὄντας, συμμάχους δὲ τῆς Σπάρτης. Καὶ ἐντεῦθεν μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐπαγαγόντος τοῦ βασιλέως Κλεομβρότου εἰς βοήθειαν τῶν Φωκέων τέσσαρας μόρας και συμμάχους οὐκ ὀλίγους· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον τοιοῦτον ἀπέβη ἤδη τὸ τῶν Θηβαίων ἀξίωμα ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν νὰ φθονῶσι τὴν νεωστὶ προαγομένην ταύτην δύναμιν και ἔσπευσαν, ἐγκαταλείποντες αὐτὴν εἰς τὴν τύχην της, νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν Σπάρτην ἰδίας προτάσεις περὶ εἰρήνης, προτάσεις τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζομεν τοὺς ὅρους, τὰς ὑποαίς όμως ἡ Σπάρτη παρεδέχθη ἀμέσως.

Κατ' εὐτυχίαν τῶν Θηβαίων, ἡ εἰρήνη αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ. Ο Ἱππόβοτος, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῇ μετὰ στόλου ἰσχυροῦ εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἵνα συλλέξῃ αὐτόθι συμμάχους εἰς τὴν νέαν ναυτικὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν και εἶχε τῶντι καταπίσει εἰς τοῦτο τὴν τε Κεφαλληνίαν και τὴν Κέρκυραν, διετάχθη ἤδη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ἐπιστρέφων ἀπεβίβασεν εἰς Ζάκυνθον, ἥτις εἶχε μείνει πιστὴ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, πρόσφυγας τινὰς Ζακυνθίους, συμπράξαντας μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ τῶν Ζακυνθίων ἡ κυβέρνησις παρεβονέθη διὰ τοῦτο εἰς τὴν Σπάρτην, ἡ δὲ Σπάρτη, ζητήσασα παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν διόρθωσιν τοῦ πράγματος, δὲν εἰσηκούσθη, ἐξεβρόχθησαν αὖθις αἱ ἐχθροπραξίαι. Στόλος Λακεδαιμονίων ἐπολιόρκησε τῷ 373 τὴν Κέρκυραν· ἀλλ' οἱ Κερκυραῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀντέστησαν γενναίως και ἠνάγκασαν τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἀπο-

πλεύσωσιν, ἐγκαταλείποντες τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὰς προμηθείας αὐτῶν. Ἐπειτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαπέστειλαν καὶ ἕτερον ἰσχυρὸν στόλον εἰς Κέρκυραν ὑπὸ τὸν Ἰφικράτην, ὁλοσχερῶς οὕτω θαλασσοκρατήσαντες ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει· ὥστε οἱ Σπαρτιάται ἐν ἔτει 372 διετέλουν πανταχόθεν τεταπεινωμένοι. Τὴν δ' ἀθυμίαν αὐτῶν ἠύξησαν οἱ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο γενόμενοι ἐν Πελοποννήσῳ φοβεροὶ σεισμοὶ καὶ κατακλυσμοί, τοὺς ὁποίους ἐθεώρησαν ὡς σημεῖα τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος. Τῶντι αἱ φυσικαὶ αὗται συμφοραὶ ὑπῆρξαν, ὡς φαίνεται, δεινότεραι πάσης ἄλλης γνωστῆς προηγουμένης τε καὶ ἐπομένης· διότι τότε δύο πόλεις τῆς Ἀχαΐας, ἡ Ἐλίκη (ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ Αἰγίου 40 στάδια) καὶ ἡ Βοῦρα, (ἡ ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὁμοίως, ἀλλὰ 40 στάδια μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἐπὶ λόφου κειμένη) ἐντελῶς ἠφρανίσθησαν μετὰ τοῦ πλείστου τῶν κατοίκων αὐτῶν· δέκα δὲ Λακεδαιμονίων τριήρεις, κατὰ τύχην εὐρεθεῖσαι διὰ νυκτὸς ἠγκυροβόλημέναι εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην, αὐτανδροὶ κατεποντίσθησαν, μετεωρισθείσης τῆς θαλάσσης ἐπὶ πολὺ.

ὑπὸ τῶν ποικίλων τούτων ἀτυχημάτων πιεσθέντες οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἔπεμψαν πάλιν, ὡς καὶ πρὸ 15 ἐτῶν, τὸν Ἀνταλκίδαν εἰς τὴν Περσίαν ζητοῦντες χρήματα καὶ νέαν τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἐπέμβασιν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς περιωρίσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις, συστήσαντας εἰς πάντας τὴν κατὰπανσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐπὶ τῇ βράσει τῆς ἐπ' Ἀνταλκίδου εἰρήνης. Ὅθεν ἡ Σπάρτη ὀλίγον ὠφελήθη ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου τούτου συμμάχου καὶ ᾗθελε περιέλθῃ ἐκτοτε εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, ἐὰν αἱ Ἀθηναῖαι δὲν ἀπεφάσίζον πάλιν νὰ εἰρηνεύσωσιν. Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐγκατέλιπον πρὸς στιγμὴν τὴν συμμαχίαν τῶν Θηβαίων, εἶχον ἀποβῆ ἑκτοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἰσχυρότεροι. Ὁ ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων φόβος δι' ὃν τῷ 378 ἀνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ συμπολεμήσωσι κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν Θηβαίων, εἶχε παντελῶς ἐκλείψει. Οἱ Ἀθηναῖοι, συγκροτήσαντες τὴν νέαν αὐτῶν ναυτικὴν ἡγεμονίαν, οὐδένα πλέον εἶχον λόγον νὰ κατὰπανῶνται πρὸς ἐξυκολούθησιν τοῦ πολέμου, διότι ἡ ἡγεμονία αὕτη οὐδένα ἀπὸ τῶν Λακε-

δαιμονίων ἔτρεχε κίνδυνον. Ἡ παράτασις τῶν ἐχθροπραξιῶν δὲν ἐγένετο εἰμὴ χάριν τῶν Θηβαίων, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν εὐλόγως περιττὸν νὰ θυσιάζωσι τοὺς πόρους αὐτῶν, χάριν ὅχι πλεόν τῆς αὐτονομίας τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ χάριν τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν καθ' ὅλην τὴν Βοιωτίαν, ἡγεμονίας τὴν ὁποίαν ἀνέκαθεν ἐθεώρησαν ἐπιζήμιον εἰς ἑαυτούς. Ὅθεν ἐψηφίσθη πρῶτον μὲν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐν Ἀθήναις συνηγμένων ναυτικῶν αὐτῶν συμμάχων, νὰ γίνωσι προτάσεις εἰρήνης εἰς τὴν Σπάρτην, εὐδιάθετον οὖσαν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα· προσεκλήθησαν δὲ καὶ οἱ Θηβαῖοι νὰ πέμψωσιν, εἰάν ᾔθελον, αὐτοὶ πρέσβεις. Καὶ ἐν ἔαρι τοῦ 371, καὶ ᾗ ἐποχὴν διετέλουν ἐν Σπάρτῃ συνεδρεύοντες οἱ σύμμαχοι αὐτῆς, προσήλθον ἐκεῖ καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Θηβῶν καὶ τῶν διαφόρων πόλεων ὅσαι ἀπετέλουν τὴν νέαν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Ἀθηναίων πρέσβων ἦσαν ὁ Καλλίας καὶ ὁ Αὐτοκλῆς, ἀμφοτέροι ἀνίκοντες εἰς τὰ πρῶτα τῆς πόλεως γένη, καὶ προσέτι ὁ δημηγόρος Καλλίστρατος. Ἐκ τῶν Θηβαίων ὁ μόνος λόγον ἀξίος ἀνῆρ ἦτο ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὦν εἷς τῶν Βοιωταρχῶν.

Κατὰ δυστυχίαν περὶ τῶν συζητήσεων τῶν γενομένων εἰς τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην σύνοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔχομεν ἀτελεστάτας εἰδήσεις, περὶ δὲ τῶν ἰδιαιτέρων διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων αἵτινες καὶ τῶν συζητήσεων πλείοτερον ἐπενήργησαν βεβαίως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου, τίποτε δὲν γνωρίζομεν. Ὁ Ξενοφῶν περιωρίσθη εἰς τὸ ν' ἀναφέρῃ τοὺς λόγους τῶν τριῶν Ἀθηναίων πρέσβων καὶ πλεόν οὔ. Ἐκ τούτων ὁ Καλλίας ἐλάλησεν ὡς φίλος ἀπροκάλυπτος τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Αὐτοκλῆς ἐξ ἐναντίας κατέκρινε πικρῶς τὸ προηγούμενον τῆς Σπάρτης πολίτευμα. Ὁ δὲ τελευταῖος ἀγορεύσας Καλλίστρατος ἐτήρησε μέσον τινα ὅρον, ὡμολόγησεν ἀμφοτέρων τῶν πόλεων τ' ἀναρτήματα καὶ ἐσυμπέρανεν, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἤδη εἰς ἀμφοτέρας ἐπιβλαβής, καὶ ὅτι τὰ καλῶς ἐννοούμενα αὐτῶν συμφέροντα ὑπαγορεύουσιν εἰς ἀμφοτέρας τὴν εἰρήνην. Ἡ Σπάρτη, εἶπεν, ἄρχει ἤδη κατὰ γῆν, αἱ δ' Ἀθῆναι ἀρχοῦσι κατὰ θάλασσαν, ὥστε πρέπει νὰ εὐχαρι-

στηθῶσιν εἰς τὴν τοιαύτην τῆς δυνάμεως διανομὴν καὶ νὰ μὴν ἐπιμένωσι φιλονεικοῦσαι καὶ ὁμοιάζουσαι τοὺς ἄφρονας ἐκείνους κυβευτάς, οἵτινες, ἐν ἑν τι ἐπιτύχωσι, περὶ διπλάσιων κυβεύουσιν. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ῥήτορος, ἂν ὅχι ἄλλο, ἦσαν τοῦλάχιστον εἰλικρινεῖς, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐχαριστήσωσι τὰς ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις, αἵτινες ἐβλεπον οὕτω ἐκυτὰς παραδεδομένας εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὅθεν ἐδέχσεν ὁ ῥήτωρ νὰ προσθέσῃ, ὅτι ἡ εἰρήνη θέλει συνομολογηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐτονομίας ὧν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Ἡ ἀρχὴ ὅμως αὕτη τῆς αὐτονομίας δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν ἄλλην ἀρχὴν τὴν ἐκ παραλλήλου τεθεῖσαν, τῆς κυριαρχίας τῶν μὲν Σπαρτιατῶν καὶ ἁ ξηρῶν, τῶν δὲ Ἀθηναίων κατὰ θάλασσαν· διὸ πρόδῃλον ἦτο ὅτι συνομολογουμένης τῆς εἰρήνης ἐπὶ ταύταις ταῖς βάσεσιν, ἡ εἰρήνη ἤθελε χωλαίνει καὶ ἤθελε παραγάγει ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νέας διενέξεις.

Τοῦτο τῶντι καὶ συνέβη. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις τῶν Ἀθηναίων « ἐφ' ᾧ τοὺς τε ἀρμοστάς ἐκ τῶν πόλεων » ἐξάγειν, τὰ τε στρατόπεδα διαλύειν, καὶ τὰ ναυτικά καὶ τὰ πεζικά, τὰς τε πόλεις αὐτονόμους εἶναι. Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα » ποιοίη, τὸν μὲν βουλόμενον βοηθεῖν ταῖς ἀδικουμέναις πόλεσι, » τῷ δὲ μὴ βουλομένῳ, μὴ εἶναι ἔνορκον συμμαχεῖν τοῖς ἀδικουμένοις. » Ἀλλ' ἅμα ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ γίνωσιν οἱ νενομισμένοι ὅρκοι, τὸ ἄτοπον τῶν συνθηκῶν τούτων προέκυψε πάραυτα εἰς φῶς. Οἱ μὲν Ἀθηναῖοι περιωρίσθησαν νὰ ὁμόσωσι δι' ἑαυτοὺς, καὶ ἐκάστη τῶν συμμάχων αὐτῶν πόλεων ὥμοσεν ἐπίσης δι' ἑαυτήν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ὥμοσαν ὑπὲρ ἑαυτῶν τε καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων· διὰ τί τοῦτο; Κατὰ τὰς συνθήκας ὥφειλον ν' ἀρῇσιν τὰς πόλεις ὅλας αὐτονόμους, τῆς δὲ πλήρους, τῆς κυριάρχου αὐτονομίας πρῶτιστον προσὸν εἶναι τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν πόλεμον καὶ συνομολογεῖν εἰρήνην· ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὁμόσαντες οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων, προσέβαλον προφανῶς ἐν τῶν πολυτιμότερων δικαιωμάτων τῆς ἐντελοῦς αὐτονομίας. Ὅτε λοιπὸν ἦλθεν ἡ σειρὰ τῶν Θηβαίων νὰ ὁμόσωσιν, ὁ πρέσβυς αὐτῶν Ἐπαμεινώνδας ἠξίωσεν, ὅτι αἱ Θῆβαι θέλουσιν ὁμό-

Οὐκ οὐχὶ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλὰ, καθὼς προεδρεύουσιν τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, καὶ ὑπὲρ ὅλων τῶν βοιωτικῶν πόλεων. Τότε αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἀγησίλαος ἀντίστησαν εἰς τοῦτο ἐντόνως καὶ ἀπήτησαν νὰ ὀρκισθῇ ὁ Ἐπαμεινώνδας ὑπὲρ μόνων τῶν Θηβῶν, ἐκάστη δὲ βοιωτικὴ πόλις ἰδίᾳ ὑπὲρ ἑαυτῆς.

Τὰ πράγματα ἐντεῦθεν περιεπλάκησαν δεινῶς. Ἦδη ἐπὶ τῶν προηγουμένων συζητήσεων, ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχεν ἀντιταχθῆ τολμηρότατα εἰς τὴν κυριαρχικὴν διαγωγὴν τῆς Σπάρτης· ἐνῷ οἱ πλείστοι τῶν ἄλλων πρέσβων διετέλουν κατεπτοημένοι ὑπὸ τῆς ὑπεροχῆς αὐτῆς καὶ ἔκυπτον ἰδίως τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τοῦ ἀγερχοῦ Ἀγησίλαου, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπεφάνητο σαφῶς, ὅτι τὸν πόλεμον δὲν ὑπέτρεφον εἰμὴ αἱ ἄδικοι τῶν Λακεδαιμονίων ἀξιώσεις καὶ ὅτι εἰρήνη διαρκῆς δὲν εἰμφορεῖ νὰ συνομολογηθῇ εἰμὴ ὅταν οὗτοι εἰλικρινῶς ἀποφασίσωσι ν' ἀφῇσιν κατὰ μέρος τὰς ἀξιώσεις ταύτας. « Οὗτος, ὁρῶν τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὑποκατακλινομένους τῷ Ἀγησίλαῳ, μόνος ἐχρήσατο φρονήματι παρρησίαν ἔχοντι, καὶ διεξῆλθε λόγον, οὐχ ὑπὲρ Θηβαίων, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὁμοῦ κοινόν· τὸν μὲν πόλεμον ἀποδεικνύων αὐξοῦντα τὴν Σπάρτην, ἐξ ὧν ἅπαντες οἱ λοιποὶ κακῶς πάσχουσι, τὴν δ' εἰσπληνὴν ἰσότητι καὶ τῷ δικαίῳ κτᾶσθαι κελεύων· οὕτω γὰρ ἂν αὐτὴν διαμένειν, ἴσων ἀπάντων γενομένων ». Τοιοῦτοτρόπως συγκεφαλαιοῖ ὁ Πλούταρχος, ἐν βίῳ τοῦ Ἀγησίλαου, τὸν πρῶτον τοῦ Ἐπαμεινώνδου λόγον, περὶ οὗ ὁ Ξενοφῶν οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει εἰς τὰ Ἑλληνικά. Ἦδη δὲ, συνομολογηθείσης τῆς εἰρήνης, ἡ ἰσότης καὶ αὐτονομία τῶν πόλεων περὶ ἧς ἐλάλησεν ἐνταῦθα ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐφαίνετο καθιερωμένη ὑπὸ τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας προέκειτο νὰ ὁμόσωσιν. Ἀλλὰ τούτου θεέντος, « διατι, ἠρώτησεν ὁ τῶν Θηβαίων πρέσβυς, οἱ Λακεδαιμόνιοι προσέβαλλον ἀμέσως τὰς συνθήκας ταύτας, ὁμνύοντες καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν; Ἐνόσω οὗτοι ἐπέμενον εἰς τοῦτο, ἐδικαιοῦντο προδήλως καὶ οἱ Θηβαῖοι νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὸ νὰ ὁμόσωσιν οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων. Εἶναι ἀληθές· ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῆς Σπάρτης, αὐτοὶ μὴ ὁμόσαντες εἰμὴ ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὑποχρέους νὰ ὑπο-

κύψωσιν εἰς τὴν παραχώρησιν ταύτην, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ἀπεδέχθησαν αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ ἀντικρυς ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸ ῥητὸν τῶν συνθηκῶν γράμμα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας μάλιστα προσέβη ἔτι πλέον καὶ ἐξωμοίωσε τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ Θηβαῖοι, ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Βοιωτίαν, οὐχὶ πρὸς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἔχουσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅτι ἔχουσιν ὡς πρὸς τὰς συμμάχους αὐτῶν πόλεις, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Λακωνικῆς κυριαρχίας τῆς Σπάρτης· ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἶπεν, ὅτι αἱ Θῆβαι εἶναι πρόθυμοι νὰ μὴν ὁμόσωσιν εἰμὴ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ μόνον, ἀφίνουσαι τὰς ἄλλας βοιωτικὰς πόλεις νὰ ὀρκισθῶσιν ἐκάστη ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἀλλὰ τοῦτο τότε μένον ὅτε καὶ ἡ Σπάρτη δὲν ὀρκισθῇ εἰμὴ ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἀφίνουσα οὐχὶ πλέον τὰς συμμάχους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τῆς Λακωνικῆς τὰς πόλεις νὰ ὁμόσωσι τὴν εἰρήνην ἐκάστη ἐν ἰδίῳ αὐτῆς ὀνόματι.

Ἡ σύνοδος τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους διετέλει καταπεπληγμένη ὑπὸ τῆς τολμηρᾶς ταύτης προτάσεως τοῦ πρέσβεως τῶν Θηβῶν· αἱ πλείους τῶν πόλεων ἤκουσαν αὐτὴν εὐχαρίστως· ἀλλὰ τῆς συνόδου ἐδέσποζεν ἡ Σπάρτη, τῆς δὲ Σπάρτης ὁ Ἀγησίλαος, τὸν ὁποῖον ἡ ἰδέα μόνον τῆς ἐξωμοίωσεως ἐκείνης τῶν Θηβῶν πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος πόλιν, κατέστησεν ἔξω φρενῶν. Ὅθεν ἀναπηδήσας μετ' ὀργῆς καὶ διακόψας τὴν περαιτέρω ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου συζήτησιν, ἣν ἐθεώρει ὕβριστικὴν διὰ τὴν Σπάρτην, ἠρώτησε τοῦτο μόνον τὸν Ἐπαμεινώνδαν. — « Εἰπέ με σαφῶς· θέλεις ἢ δὲν θέλεις ν' ἀρῇσης αὐτόνομον τὴν Βοιωτίαν; » — Εἰς δ' ἐκεῖνος ἀπήντησεν· « εἰπέ με καὶ ἐσὺ σαφῶς· θέλεις ἢ δὲν θέλεις ν' ἀρῇσης αὐτόνομον τὴν Λακωνικὴν; ». Μετὰ δὲ τὸν βραχὺν τοῦτον διάλογον οὔτε λέξεις πλέον ἀντηλλάγη, ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἐξήλειψε τὸ ὄνομα τῶν Θηβαίων ἀπὸ τοῦ καταλόγου καὶ ἀπεφῆνατο αὐτοὺς ἀποκεκλεισμένους τῆς εἰρήνης.

Τοιοῦτον ἀπέβη τὸ τέλος τῆς αξιομνημονεύτου ταύτης συνόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς συγκροτηθείσης κατὰ ἰούνιον τοῦ 374. Ἡ Σπάρτη ἐνόμισεν, ὅτι, ὡς ἄλλοτε, αἱ Θῆβαι θέλουσιν ὑποκύψει μαχαρτὶ εἰς τὴν θέλησιν αὐτῆς ἢ ὅτι, καὶ ἂν ἀντισταθῶσιν, εὐ-

χερῶς θέλουσι συντριβῇ· ἀλλὰ πρὶν ἔτι παρέλθῃ τὸ ἔτος ἐκεῖνο μᾶλλον δὲ εἰπεῖν πρὶν συμπληρωθῇ μὴν ὁλόκληρος ἀπὸ τῆς διαλύσεως τῆς συνόδου, ἐπέπρωτο ἡ ἀγέρωχος πόλις νὰ ἴδῃ πικρότατα ψευθεύσας τὰς προσδοκίας αὐτῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐσπευσαν, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς εἰρήνης, ν' ἀνακαλέσωσιν ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους τὸν Ἰοικράτην, δὲν ἀνεμίχθησαν ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Θηβαίων ἔριν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἐράνησαν ὁμοίως πρόθυμοι ν' ἀνακαλέσωσι τοὺς ἀρμοστάς καὶ τὰς φρουράς αὐτῶν ἀπ' ὅλων τῶν πόλεων τὰς ὁποίας ἔτι κατείχον, ἀλλ' ἰδίως ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ταχίστην κατατρόπων τῶν Θηβαίων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος εὗρεσκετο κατὰ σύμπτωσιν μετὰ στρατοῦ Λακεδαιμονίων καὶ συμμάχων ἐν Φωκίδι, εἰς τὰ βορειοδυτικὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας, ὁ βασιλεὺς οὗτος διετάχθη νὰ στρατεύσῃ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τοὺς Θηβαίους, ἵνα ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ παραιτήσωσι τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πόλεων ἡγεμονίαν.

Ἐντούτοις οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐραίνοντο παντὶ ἀπασὶ διατεθειμένοι νὰ ἐνδύσωσιν· ἐξεναντίας ἐπήνεσαν τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ἐπιστρέψαντα, διὰ τὴν σταθερότητα μεθ' ἧς ὑπερασπίσθη τὴν βοιωτικὴν ὁμοσπονδίαν, καὶ συνησθάνοντο μὲν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ὅμως ἠλπίζον ἔτι ὅτι οἱ πολέμιοι θέλουσι διακωλυθῇ τοῦ ἐπὶ ἐμβάλλωσιν ἀπὸ Φωκίδος εἰς Βοιωτίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ κατέλαβον τὸν ἐπὶ τῷ σώματι, ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, τὴν περὶ τὴν Κορώναν τοῦ ὄρους πύλιν, ἥτοι τὸ μεταξὺ Κωπαίδος λίμνης καὶ Τιλφωσσίδος πελάγους (σελ. 149) στενόν, τὸ σήμερον λεγόμενον στενὸν τῆς Κορώνης. Ἐν τῷ ὅπου οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, ἐν ἔτει 1829, συνεκρότησαν τὸ τελευταῖον τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἀγῶνα, τὴν τροπώσαντες τοὺς πολεμίους ὑπὸ τοῦ αἰοίδιμου Δημήτριον Ὁρλὸφ σκηνήν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος ἔδειξε κατὰ τὴν ἐκείνην ἰσχυρὰν ἀξιοσημείωτον ἐπιτηδειότητα· διότι, ἀντὶ νὰ τήσῃ νὰ ἐκβιάσῃ τὸ στενὸν τοῦτο, ὅπως συνήθως ἐπραττον οἱ ἀπὸ Φωκίδος εἰς Βοιωτίαν ἐμβάλλοντες, ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἐπορεύθη δι' ὁδοῦ ὀρεινῆς, τὴν ὁποίαν οἱ Θηβαῖοι δὲν ἐθεώρουν πιθανὴν νὰ προβληθῇ καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐρύλαττον εἰμὴ διὰ μικρὰ

ἀποσπάσματος ὑπὸ τὸν Χαιρέαν. Ὁ Κλεόμβροτος, εὐχερῶς καταβαλὼν τὸ ἀπύσπασμα τοῦτο, ἔφθασε διὰ τοῦ Ἑλικῶνος εἰς Κρεῦσιν, βοιωτικὸν παρὰ τὸν Κρισταῖον κόλπον λιμένα, κατέλαβεν ἐνταῦθα ἀπροσδοκῆτως δώδεκα τριτήρεις τῶν Θηβαίων, καὶ καταλιπὼν φρουρὰν πρὸς φύλαξιν τοῦ λιμένος, ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἐνέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῶν Θεσπιῶν, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Ἑλικῶνος πλευρὰν, καὶ ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ ὑψώματος τινὸς, παρὰ τὸ ἀείμνηστον ἔκτοτε γενόμενον χωρίον τῶν Λεύκτρων. Ἡ ἐπιτηδεῖα αὕτη καὶ τολμηρὰ ἅμα εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰσβολή, τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους ἐπλήρωσε χαρὰς καὶ θάρρους, τοὺς δὲ Θηβαίους κατέπληξεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας μόλις καὶ μετὰ βίας ἡδυνήθησαν ν' ἀναζωπυρῆσσαι τὴν προθυμίαν αὐτῶν. Εἰς τοιαύτας δεινὰς περιστάσεις οἱ προπάτορες ἡμῶν συνείθιζον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ δίδωσι κακὰς ἐξηγήσεις εἰς πᾶν οἰονδήποτε φυσικὸν ἢ τυχαῖον σημεῖον· καὶ ταῦτα μάλιστα τὰ προαισθήματα ἡναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας, τότε, ὡς βεβαιούσιν, ἀνακράξας τὸ περίφημον ἐκεῖνο ὁμηρικόν·

Εἰς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης (σελ. 438).

Τελευταῖον κατάρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς Θηβαίους νὰ βαδίσωσιν ἀπὸ Θηβῶν πρὸς τὰ Λεῦκτρα, ὅπου ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ λόφου, καταντικρὺ τοῦ σπαρτιατικοῦ στρατοπέδου κειμένου. Ἐνταῦθα νέοι καὶ ποικίλοι προέκυψαν δισταγμοί, ἂν πρέπη ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ παρατάξεως ἢ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Θήβας καὶ νὰ περιμένωσιν ὅπισθεν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τοὺς πολεμίους, ἢ ποτέμποντες ἐν τούτοις τὰς οἰκογενεῖας εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ ἀτίσχυσε πάλιν ἡ τοῦ Ἐπαμεινώνδου γνώμη ὑπὲρ τῆς ἐκ τοῦ ἐναντίας ἐστῆς μάχης, τόσῃ μᾶλλον ὅσῃ ἐπῆλθον καὶ αἰσιώτεροί τινες ἄνθρωποι, οἵτινες ἐνεθάρρουν ὅπως οὖν τὸ πλῆθος τῶν Θηβαίων.

Ἐνῶ ὁμοῦ ἄλλοι ἠλπίζον εἰς ὑπεράνθρωπα προμηνύματα καὶ σημήματα, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐσκέπτετο πῶς δύναται νὰ διατάξῃ τοῦ ἀνατεθέντος αὐτῷ χρίσμου ἀγῶνος μεθ' ὅσης πλείστης ῥωπῆς καὶ ἐπιτηδειότητος. Τὸ ἔργον ἦτο δυσχερές, μικρὸν

διότι, καὶ ἂν δὲν παραδεχθῶμεν τὸ παρὰ μεταγενεστέρων τινῶν λεγόμενον, ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Κλεομβρότου ἦτο διπλάσιος σχεδὸν τοῦ τῶν Θηβαίων στρατοῦ, βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἦσαν πολὺ ὀλιγώτεροι τῶν ἀντιπάλων καὶ ὅτι τινὲς τῶν μετ' αὐτῶν συντασσομένων Βοιωτῶν δὲν ἦσαν πιστοί· ἄλλοι δὲ ἦσαν μετριώτατοι στρατιῶται. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀνεφάνη ἡ στρατηγικὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδου μεγαλοφυΐα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ ἑλληνικοὶ στρατοὶ ἀντιπαρετάσσοντο ἐκ παραλλήλου ὁ εἰς πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ πολυαριθμότεροι καὶ οἱ κάλλιον ὦπλισμένοι καὶ ἐξησκημένοι, ἀναγκασίως πάντοτε ὑπερίσχυον. Ἄν λοιπὸν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ Θηβαῖοι ἤθελον ἀντιπαραταχθῇ οὕτως πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι καὶ τοῦλάχιστον ἐπίσης καλῶς ὦπλισμένοι καὶ ἡσκημένοι ὅσον οἱ ἀντίπαλοι, τὸ πιθανώτερον ἦτο, ὅτι οἱ Θηβαῖοι, ὅσον γενναίως καὶ ἂν ἀντηγωνίζοντο, ἤθελον ἐπὶ τέλους κατατροπωθῇ· ἠδύναντο ν' ἀποθάνωσιν, ἀλλὰ νὰ νικήσωσι δὲν ἐφάνετο δυνατὸν. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐσχέσθη ὅτι διὰ νὰ νικήσῃ τις τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἦτο ἀπαράιτητον νὰ νικήσῃ αὐτὸν συγχρόνως καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν παράταξιν, ἀπὸ τῆς μιᾶς πτέρυγος μέχρι τῆς ἄλλης. Ἐάν, συμπυκνώσας εἰς τὸ κέντρον δύναμιν μεγάλην καὶ καθυπερτέραν τῆς τοῦ ἀντιπάλου κέντρου, διασπάσῃ τοῦτο, φυσικὸν εἶναι αἱ δύο τῶν πολεμίων πτέρυγες, χωρισθεῖσαι ἀπ' ἀλλήλων καὶ καταπτηθεῖσαι, εὐχερῶς ἤδη νὰ καταβληθῶσιν. Ὁμοίως, ἐάν συμπυκνώσῃ εἰς μίαν τῶν πτερύγων δύναμιν καθυπερτέραν τῆς ἀντιπάλου πτέρυγος καὶ, τρέψας ταύτην, ἐπέλθῃ εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ κέντρου καὶ τῆς ἐτέρας πτέρυγος, φυσικὸν εἶναι τὸ μέρος τοῦτο τῶν πολεμίων νὰ συνταρχθῇ καὶ ἐπὶ τέλους νὰ κατατροπωθῇ. Ταύτην τὴν ἐπίνοιαν ἦτις, καθὼς πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἐπίνοιαι, φαίνεται ἀπλουστάτη, συνέλαβε κατὰ τὴν ἀείμνηστον ἐκείνην ἡμέραν ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ἔσπευσε νὰ ἐκτελέσῃ, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ τοι εὐχρηστοτέρου ὄντος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, εἶχε πάντοτε δύναμιν ἀρκετὴν, ὥστε νὰ συμπυκνώσῃ εἰς ἓν τῆς παρατάξεως σημεῖον δύναμιν πολὺ μεγαλητέραν τῆς δυάμεως τοῦ ἀντιπάλου

ἑταίριον, ἔαν οἱ ἀντίπαλοι, ὡς συνέβη καὶ ἦτο φυσικώτατον νὰ συμβῇ, μὴ νοήσαντες τί σημαίνει ἡ καινοφανὴς αὕτη τοῦ Ἑπαμεινώνδου παρατάξις, ἤθελον ἀκολουθήσει τὴν πεπατημένην ὁδὸν τῆς κατ' ἴσιν ὡς πρὸς τὸ βάθος δύναμιν παρατάξεως. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἑπαμεινώνδας ἀπεφάσισε νὰ συμπυκνώσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, τὸ δὲ κέντρον καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα νὰ διαθέσῃ κλιμακοειδῶς πρὸς ἐκείνην, ἵνα τὰ δύο ταῦτα μέρη τοῦ στρατοῦ ἀποδῶσιν ἀμυνόμενα μᾶλλον ἢ ἐπιτιθέμενα, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ἡ κρίσις ἐν τῇ ἀριστερᾷ πτέρυγῃ, ἢ παρατάξις αὐτοῦ κατέστη ἐντεῦθεν λοξή· καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς « λοξῆς παρατάξεως » (*ordre oblique*, κατὰ τοὺς Γάλλους), φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἂν καὶ ὁσάκις τὸ ἐπινόημα τοῦ Ἑπαμεινώνδου ἐφηρμόσθη βραδύτερον ὑπ' ἄλλων ὅχι πλέον κατὰ μιᾶς τῶν πτερύγων, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου κέντρου, τὸ σχῆμα τῆς παρατάξεως ἀπέβη ἤδη οὐχὶ λοξόν, ἀλλὰ τριγωνοειδὲς μᾶλλον, ἢ ἄλλο τι διάφορον. Ὅπωςδὴποτε, τοῦτο τοῦ μεγαλοφυοῦς ἀνδρὸς τὸ εὖρημα ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία θαυμαστῆς τινος τῆς πολεμικῆς τέχνης μεταρρυθμίσεως, καὶ δι' ἐπιτηδεΐας αὐτοῦ ἐφαρμογῆς ἐνίκησαν πλείστοι ὅσοι στρατηγοὶ τὰς λαμπροτέρας αὐτῶν νίκας, ἰδίως δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας Φριδερίκος ὁ μέγας καὶ ὁ Ναπολέων ὁ Α΄.

Καθ' ἃ προείπομεν, ὁ Ἑπαμεινώνδας ἰνίσχυσεν τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πτέρυγα, τοῦτο δὲ διότι ἤξευρεν, ὅτι εἰς τὴν ἀντίθετον δεξιὰν τῶν πολεμίων θέλουσι ταχθῇ ὁ Κλεόμβροτος αὐτὸς μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν ὁποίων τραπέντων, ἐπῆρχετο ἀπαραιτήτως ἡ κρίσις τοῦ ἀγῶνος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐσχημάτισεν ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς ἐνταῦθα, ἐκ τῶν ἀρίστων ὀπλιτῶν, φάλαγγα ὀγκωδεστάτην, ἔχουσαν βάθος πεντήκοντα ἀνδρῶν, καὶ προέταξεν αὐτῇ τὸν ἱερὸν λόχον ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου αὐτοῦ ἀγόμενον. Τὸ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ παρετάχθησαν οὐχὶ εἰς ἴσιν πρὸς τὴν ἀριστερὰν γραμμὴν, ἀλλὰ κλιμακοειδῶς πρὸς ταύτην, διότι, καθ' ἃ προεξηγήσαμεν, ἐμελλον, κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ στρατηγοῦ, νὰ διατελέσωσιν ἀμυνόμενα μᾶλλον ἢ ἐπιτιθέμενα. Ἵνα δὲ ἀσφαλίσῃ ἔτι πλέον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος αὐτοῦ, προέταξε τῆς ὀλης

στρατιᾶς τὸ ἄριστον τῶν Θηβαίων ἱππικόν. Ἡ τοιαύτη τοῦ ἱππικοῦ χρῆσις ἦτο μὲν ἐναντία τῶν κανόνων τῆς τακτικῆς τέχνης, διότι, τραπέντος τυχὸν αὐτοῦ, ἠδύνατο νὰ διαταραχθῇ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ ἡ τάξις· δὲν ἐθεωρήθη ὁμως ὡς σφάλμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου κατὰ τοῦτο, ὅτι οὗτος, γινώσκων τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἰδίου ἱππικοῦ καὶ βέβαιος ὢν περὶ τῆς τροπῆς τοῦ τῶν Λακεδαιμονίων, ἠτοίμασε τοιοῦτοτρόπως τὴν ἐκ προοιμίου διατάραξιν τῆς τῶν πολεμίων παρατάξεως.

Ὁ Κλεόμβροτος, ἰδὼν τοὺς πολεμίους παρασκευασθέντας ὡς ἐπὶ μάχην καὶ ἐπὶ τούτῳ καταβάντας ἀπὸ τοῦ λόφου αὐτῶν εἰς τὸ ἐν τῷ μεταξύ ὁμαλώτερον πεδίον, δὲν ἐνόησε παντάπασι, καὶ φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ ἐννοήσῃ, τὸν σκοπὸν τῆς καινοφανοῦς παρατάξεως· ἀλλὰ, θαρρόν εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὴν προθυμίαν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, ἔσπευσεν ὁμοίως νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου λόφου στρατοπέδου αὐτοῦ καὶ ν' ἀντιπαρατάξῃ τὸν στρατὸν εἰς τὸ ὁμαλώτερον πεδίον, κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα, διαθέσας· δηλαδὴ τὸ κέντρον καὶ τὰς δύο πτέρυγας εἰς ἴσην γραμμὴν καὶ κατ' ἴσην δύναμιν, ἣτις εἶχε βάρους δώδεκα ἀσπίδων. Προέταξε δὲ καὶ αὐτὸς τῆς ὅλης παρατάξεως τὸ ἱππικόν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἅμα ἀρξάμενης τῆς μάχης διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν δύο ἱππικῶν, συνέβη ὅ,τι προεῖδεν ὁ Ἐπαμεινώνδας· οἱ Θηβαῖοι, κατατροπώσαντες τὰς πολὺ ὀλιγώτερον ἐπιτηδείας λακωνικὰς Πλας καὶ συνωθήσαντες τοὺς ἱππεῖς τῶν πολεμίων ἐπὶ τοὺς πεζοὺς, ἐπήγαγον οὐ μικρὰν σύγχυσιν εἰς τὸ κύριον τοῦ ἀντιπάλου στρατοῦ σώμα. Ὁ Κλεόμβροτος, ἵνα ἐπανορθώσῃ τὴν μάχην, διέταξεν ἀμέσως τὸ πεζικὸν νὰ βαδίσῃ ἐμπρὸς, ἄγων αὐτὸς τὴν δεξιὰν πτέρυγα. Τότε, ἐνῶ τὸ νικηρότερον ἱππικὸν τῶν Θηβαίων ἀνεχάτιζε τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀριστερὰν τῶν πολεμίων πτέρυγα, ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας ἐπέπεσον μετὰ τῆς κολοσσαιᾶς αὐτῶν γάλαγγος κατὰ τοῦ Κλεομβρότου καὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πτέρυγος. Ἡ σύρραξις ἐνταῦθα ὑπῆρξε φοβερά· ἀλλ' ὅσῳ γενναίως, ὅσῳ ἐπιτηδείως καὶ ἂν ἐπολέμησαν οἱ μαχηταὶ τῆς Σπάρτης, ἦτο ἄδύνατον ν' ἀντιταχθῶσιν ἐπὶ πολὺ εἰς τὸν κεραυνώσαντα αὐτοὺς τετραπλάσιον ὄχλον. Καὶ ἀπὸ ἐπεσον ἐν τῷ πεισματιώδει τοῦτο

ἀγωνί ὁ Κλεόμβροτος αὐτὸς, καὶ ὁ πολέμαρχος Δείνων, καὶ ὁ Σφοδρίας, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κλεώνυμος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐγκριτοὶ ἀξιωματικοί, ἐκ δὲ τῶν ὀπλιτῶν πλεῖστοι ὄσοι, ἡ κατατροπωθεῖσα δεξιὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἔστρεψε τὰ νῶτα καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῆς. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀνθέξωσι μετὰ τὴν τροπὴν ταύτην καὶ ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν ὁμοίως εἰς τὰ χαρκαώματα αὐτῶν, ὅπου οἱ νικηφόροι Θηβαῖοι δὲν ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς προσβάλωσιν. Ἐκ τῶν ἐπτακοσίων Σπαρτιατῶν οἵτινες πρὸ μιᾶς ἢ δύο ὥρων εἶχον ἐξέλθει τοῦ στρατοπέδου, δὲν ἐπανῆλθον εἰς αὐτὸ εἰμὴ τριακόσιοι· προστούτοις, χίλιοι καὶ ἐπέκεινα Λακεδαιμόνιοι κατέκειντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τὸ δὲ δεινότερον ἔπεσεν, ὡς προείπομεν, καὶ ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, οἱ σύμμαχοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄκοντες στρατευόμενοι, ἡ εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν ἢ ἔχαιρον ἀναφανδὸν διὰ τὴν συμφορὰν· ὥστε εἰ καὶ γενομένου κατ' ἀρχὰς λόγου τινὸς περὶ ἀνανεώσεως τῆς μάχης, κατέστη μετ' ὀλίγον πρόδηλον ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀδύνατον. Ὅθεν οἱ ἐπιζήσαντες πολέμαρχοι ἐζήτησαν ἀναχωρῆν ἵνα θάψωσι τοὺς νεκροὺς, ὅπερ ἐπέτρεψαν οἱ Θηβαῖοι, ἀφοῦ ἔστησαν τὸ ἴδιον τρόποιον καὶ ἐκράτησαν τὰ ὅπλα τῶν πεσόντων, ὧν τὰ πολυτιμότερα εἶδεν ἔτι ὁ Παισανίας, μετὰ 500 ἐνιαυτοὺς, εἰς Θήβας σωζόμενα. Πόσοι ἔπεσον Θηβαῖοι, δὲν λέγει ὁ Ξενοφῶν. Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων ἄλλοι ἀναφέρουσι 47, ἄλλοι 300· ὁ πρῶτος ἀριθμὸς εἶναι γελοῖος· καὶ αὐτὸς ὅμως ὁ τελευταῖος φαίνεται μικρὸς, ἅμα ἐνθυμηθῶμεν τὴν πεισματώδη ἀπελπισίαν μεθ' ἧς ἡγωνίσθησαν οἱ Σπαρτιάται.

Ταύτης τῆς νίκης τῶν Θηβαίων καὶ τῆς τῶν Σπαρτιατῶν κατατροπώσεως ἡ ἀγγελία, ὡς κεραυνὸς ἐξέπληξε τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν. Ἡ Σπάρτη εἶχε μὲν ἀπολέσει πρὸ πολλοῦ τὴν μεγάλην αὐτῆς ἡγεμονίαν, ἀλλ' ἦτο πάντοτε ἡ ἰσχυροτέρα τῶν ἡπειρωτικῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων· κατὰ ξηρὰν ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο πάντοτε ἐκ παρατάξεως ἀήττητος· οἱ ἄρμостαι καὶ αἱ φρουραὶ αὐτῆς κατεῖχον πάντοτε πολλὰς τῆς Ἑλλάδος πόλεις· πρὸ μικροῦ ἔτα προέδρευεν ἀγερῶχος τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους συνελεύσεως· ὁ βασι-

λεὺς αὐτῆς αὐτογνωμόνως ἀπέκλειε τοὺς Θηβαίους τῆς κοινῆς εἰρήνης· καὶ πολλοὶ μὲν ἔχαιρον διὰ τὴν γενναίαν ἐκείνην τῶν Θηβαίων ἀντίστασιν, ἀλλὰ πάντες ἐφοβοῦντο ἢ προσεδόκων ὅτι ἡ παντοδύναμος Σπάρτη θέλει σωφρονίσῃ τοὺς αὐθάδεις αὐτῆς ἀντιπάλους. Εἴκοσι δὲ ἡμέραι εἶχον μόλις παρῆλθαι ἀπὸ τῶν γεγονότων, ἀπὸ τῶν φόβων, ἀπὸ τῶν προσδοκιῶν τούτων, ὅτε αἰφνίς ἀνηγγέλθη ὅτι ἐν Λεύκτροις οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς Θηβαίους ἀγωνισθέντες καὶ ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι αὐτῶν ὄντες, κατὰ κράτος οὐδὲν ἥττον ἐνίκηθησαν. Καὶ δὲν ἐνίκηθησαν μόνον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης· ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ πόλει ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται σημεῖά τινα μαρτυροῦντα τὴν χαλάρωσιν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν ἠθικῆς δυνάμεως. Ἄλλοτε ἡ πόλις ἐκείνη, καὶ αὐταὶ αὐτῆς αἱ μητέρες, καὶ αὐταὶ αἱ σύζυγοι, μεθ' ὑπερανθρώπου τῇ ἀληθείᾳ καρτερίας ἔχουον τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου, τῶν τέκνων καὶ τῶν συζύγων αὐτῶν. Κατὰ τοῦτο τότε τὰ πράγματα εἶχον ἐν Σπάρτῃ πάντῃ ἄλλως ἢ ἐν Ἀθήναις, ὅπου ὅτε ἀνηγγέλθη διὰ νυκτὸς ἡ περὶ Αἰγὸς ποταμοὺς συμφορὰ ἢ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς ἄστὺ διῆκεν, ὁ ἑτερος τῷ ἐτέρῳ παραγγέλλων· ὥς· ἐκείνης τῆς νυκτὸς οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὐ μόνον τοὺς ἀπολωλότας πενθοῦντες, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἔτι αὐτοὶ ἑαυτοὺς ο. Πρὸ ὀλίγου ἀκόμη μετὰ τὴν περὶ Κόρινθον καταστροφὴν τῆς Λακωνικῆς μόρας, οἱ συγγενεῖς τῶν πεσόντων, μετὰ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως ἤκουσαν τὸν θάνατον υἱῶν, πατέρων, ἀδελφῶν. Ἀλλ' ἤδη, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ξενοφώντος, αἱ μὲν ἀρχαὶ ἠγωνίσθησαν νὰ ἐπιδείξωσι τὴν πατριὸν καρτερίαν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ δυστυχήματος, α ὑποείπον δὲ ταῖς γυναιξὶ μὴ ποιεῖν κρυψὴν, ἀλλὰ σιγῇ τὸ πάθος φέρειν· ο ὅστις ἦναγκάσθησαν νὰ ἐπιβάλλωσι δι' ἐπιτάγματος εἰς τὴν πόλιν τὴν γενναίαν ἐπὶ τῷ παθήματι ὑπομοιῆν, τὴν ὁποίαν ἤξευρον, ὡς φαίνεται, ὅτι οἴκοθεν δὲν ἔχει πλέον. Καὶ ἕτερα δὲ ἐδόθησαν σημεῖα, μετ' ὀλίγον ἐκτεθησόμενα, τῆς τῶν ἀρχαίων ἡθῶν ἀλλοιώσεως.

Οἱ ἔφοροι ἐσπευσαν νὰ πέμψωσιν ἀμέσως ὑπὸ Ἀρχίδαμον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀγησιλάου, ἅπασαν τὴν περιλιπομένην τῆς Σπάρτης δύναμιν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ἐν Λεύκτροις ἀποκεκλεισμένου αὐτῶν

στρατοῦ. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, καὶ τοὶ νικήσαντες ἐκ παρατάξεως, δὲν ἐπέ-
χειρήσαν ἐν τῷ μεταξύ νὰ τὸν προσβάλῃσιν ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων
αὐτοῦ, ἵνα μὴ διακινδυνεύσῃσι τὸ ἀποκτηθὲν ἅπαξ πλεονέκτημα.
Ἐζήτησαν μὲν ἔξωθεν ἐπὶ τούτῳ ἐπικουρίαν, καὶ πρῶτον παρ' Ἀθη-
ναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως δὲν εἶδον εὐχαρίστως τὸ νέον τοῦτο τῶν
γειτόνων αὐτῶν κατόρθωμα καὶ σχεδὸν ἐχθρικῶς ἀπέπεμψαν τὸν
προσελθόντα κήρυκα. Τότε οἱ Θηβαῖοι ἀπετάθησαν πρὸς τὸν δυνά-
στην τῶν Φερῶν Ἰάσωνα, ὅστις πρὸ μικροῦ κατισχύσας ὄλων τῶν ἄλ-
λων τῆς Θεσσαλίας πόλεων καὶ εὐπατριδῶν καὶ ιδίως τοῦ ἐν Φερσά-
λοις καλοῦ καγαθοῦ Πολυδάμαντος, εἶχεν ἀναγορευθῆ ταγὸς ἀπά-
σης τῆς χώρας (σελ. 134) καὶ συγκροτήσῃ μίαν τῶν μεγίστων δυ-
νάμεων ἐξ ὧσων ἀναφέρει ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἱστορία. Ὁ Ἰάσων
ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν Θηβαίων, ἀλλ' εἶπεν ὅτι δὲν ἦτο φρόνιμον
νὰ προσβάλῃσι τὰ χαρακώματα τῶν πολεμίων, συμβουλευσας μάλ-
λον νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτοῖς διὰ συνθηκῶν τὴν ἀπὸ τῆς Βοιωτίας ἀνα-
χώρησιν. Γενομένων δὲ τῶντι σπονδῶν, ἀπῆλθεν ὁ στρατὸς τῶν
Λακεδαιμονίων εἰς Κρεῦσιν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἰγύσθυνα τῆς Μεγα-
ρικῆς. Ἐνταῦθα ἀπῆντησε τὸν ἐπελθόντα εἰς βοήθειαν αὐτοῦ Ἀρ-
χίδαμον, ὅστις, ἐπειδὴ ἐξεπληρώθη οὕτω ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀπο-
στολῆς του, δὲν προεχώρησε περαιτέρω· διαλύσας δὲ τὸν στρατὸν,
ἀπέπεμψε τοὺς συμμάχους εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸς μετὰ
τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἡ εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδος τῶν ἐν Λεύκτροις διασωθέντων Σπαρ-
τιατῶν, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πρᾶξιν τινα μαρτυροῦσαν αὐτῆς ὁπό-
σον παρήκμασε τὸ ἀρχαῖον τῆς πόλεως ἦθος. Ἐλάβομεν ἄλλοτε
ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἐπιζήσας εἰς ἥτταν τῶν συναγωνιστῶν
Σπαρτιάτης, ἀπέβαλλε πάντα τὰ τοῦ πολίτου δίκαια καὶ διετέλει
διὰ παντὸς ὑπὸ πάντων περιφρονούμενος (σελ. 200 καὶ ἐπ.). Ἦδη
ὅμως ὡς πρὸς τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντας Σπαρτιάτας,
ἐποίησεν ἡ πόλις ἐξαιρέσιν τοῦ νόμου ἐκείνου, προσωρινὴν μόνον
καὶ ὄχι αἰδίον ἐπιβαλοῦσα αὐτοῖς ἀτιμίαν, ἥτοι στέργειν τῶν πο-
λιτικῶν δικαιωμάτων. Νῦν δὲ καὶ χειρότερόν τι ἐπραξεν, ὡς πρὸς
τοὺς ἀπὸ Λεύκτρων ἐπιστρέψαντας· διότι, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ

Ἀγησιλάου ἐψήφισεν ὅτι· «τοὺς νόμους δεῖ σήμερον ἔἰναι καθεύδειν»· ὁ ἐστὶ παντάπασιν ἀπῆλλαξε πάσης ἐπιτιμήσεως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους· τοῦτο δὲ διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἐλαττωθῆ τοσοῦτον, ὥστε ἡ ὑπὸ τῆς ἰδίας πόλεως νέα αὐτῶν ἐλάττωσις, ἐθεωρήθη σφύδρα ἐπικίνδυνος καὶ μάλιστα εἰς τὰς παρούσας κρίσιμους περιστάσεις. Ὅθεν ὀρθότατα εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῆς Σπάρτης ὁμιλῶν «μίαν γὰρ πληγὴν οὐχ ὑπῆνεγκεν ἡ πόλις, ἀλλ' ἀπώλετο διὰ τὴν ὀλιγανθρωπίαν.»

Καὶ τῶντι ἀπώλετο ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν ἐν Αἰύκτροις συμφορὰν. Ὁ Ἐπαμεινώνδας πρὸ πάντων ἐφρόντισεν ν' ἀσφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν Βοιωτίαν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν, ἀναγκάσας τοὺς Ὀρχομενίους νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὴν ὀριστικῶς, ἐξώσας δὲ ἀπὸ τῆς Βοιωτίας τοὺς Θεσπιεῖς καὶ τὴν χώραν αὐτῶν προσαρτήσας εἰς τὴν τῶν Θηβαίων χώραν, διότι οἱ Θεσπιεῖς, μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Αἰύκτροις μάχης, ἐγκατέλιπον τὸ τῶν Θηβαίων στρατόπεδον. Ἐν ταύτῃ δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφρόντισεν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς τὰ περίξ ἔθνη, καταστήσας ὑπηκόους τοὺς Φωκεῖς, καὶ τοὺς Εὐβοεῖς, καὶ ἀμφοτέρους τοὺς Λοκροὺς (τοὺς τε Ὀποντίους καὶ τοὺς Ἐπικνημιδίους) καὶ Ἀκαρνανας, καὶ Ἡρακλεώτας, καὶ Μαλιεῖς. Ὡστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσηχὴν εἰς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ ἐν τῷ μετὰξὺ τούτῳ γενόμενα, εἰμὴ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 370.

Εἰς τὴν χειρσόνησον ταύτην μεγάλη τῶντι ἐξεργάγη κατὰ τῆς Σπάρτης ἐπανάστασις ἅμα μετὰ τὴν ἐν Αἰύκτροις ἦτταν· οἱ ἀρμοσταὶ αὐτῆς ἐγίναν ἀπανταχοῦ ἄφαντοι καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια· αἱ δ' ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς κυβερνήσασαι ὀλιγαρχίαι ἢ δεσπρχίαι ἐν Φιγαλίᾳ, ἐν Φλιοῦντι, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Σικυῶνι, ἐν Μεγάροις καὶ ἄλλεχού, κατεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ κίνημα τοῦτο ὑπῆρξε σφοδρότερον ἢ ἐν Ἀρκαδίᾳ, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, ἰδόντες ἅπαξ κατατροπωθέντας τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἡγεμόνας, ἔσπευσαν ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς κυριαρχίας αὐτῶν. Καὶ πρῶτοι οἱ Μαντινεῖς ἠνῶρθωσαν αὖθις τὴν πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ὑπὸ τῆς Σπάρτης τυραννικώτατα καταλυθεῖσαν αὐτῶν πόλιν, ὅχυ-

ρῶσαντες αὐτὴν δι' ἀσφαλεστάτων τειχῶν καὶ πύργων. Μετ' ὀλίγον δὲ, διὰ τῆς ἐνεργείας ἰδίως τῶν Μαντινέων, ἀπεφασίσθη ἡ συγκρότησις κοινοῦ Ἀρκαδικοῦ συνεδρίου, διέποντος τὰ τῆς ὅλης χώρας πράγματα, τοῦ ὁποίου μετέσχον προθύμως ἅπαντα τὰ Ἀρκαδικὰ φύλα καὶ ἅπασαι σχεδὸν αἱ πόλεις· αὕτη ἡ Τεγέα ἡ αἰετοποτε πιστὴ τῶν Λακεδαιμονίων σύμμαχος ἠνέσθη ἤδη μετὰ τῆς Μαντινείας καὶ συνετάχθη μετὰ τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης, τῆς ὁποίας δὲν ἔμειναν ἐκτὸς εἰμὴ μόνον ὁ Ὀρχομενὸς καὶ ἡ Ἡραία. Συγχρόνως οἱ Ἀρκάδες ἐζήτησαν καὶ ἐξωτερικοὺς συμμάχους· ἐπειδὴ δὲ αἱ Ἀθηναὶ ἀπέκρουσαν τὴν περὶ τούτου αἴτησιν αὐτῶν, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἑπαμεινώνδαν. Ὁ δὲ, ὅστις εἶχεν ἥδη ρυθμίσει τὰ ἔξω τῆς Πελοποννήσου πράγματα, εἰσῆλθε προθύμως εἰς τὴν χερσόνησον μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, εἰς οὓς ἐν τῷ ᾧμα προσετέθησαν καὶ οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ Ἥλαιοι, ὥστε συνεποσώθη ὁ στρατὸς αὐτοῦ εἰς τετρακιςμυρίους ὁπλίτας· στρατὸς λαμπρότατος, μάλιστα ἐνεκα τῶν Θηβαίων, οἵτινες ἐκίνουν τὸν κοινὸν θαυμασμὸν διὰ τὸ ἀρειμάνιον αὐτῶν ἦθος, διὰ τὸ πρόσφατον ἐν Λεύκτροις κατόρθωμα, διὰ τὴν καταφανῆ πεποίησιν ἣν εἶχον ὅτι ἔτι μείζονα θέλουσι διαπράξει.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον τοῦ στρατοῦ τούτου πλεονέκτημα ἦτο, ὁ προϊστάμενος αὐτοῦ ἡγεμὼν, ὅστις ἀφοῦ ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο ῥήτωρ δεινὸς καὶ στρατηγὸς ἑξοχος, ἔμελλεν ἥδη νὰ δώσῃ δείγματα καὶ πολιτικῆς συνέσεως· ἐξαίρετου. Διότι ὁ Ἑπαμεινώνδας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον οὐχὶ ὡς ἀπλοῦς ἐπίκουρος τῶν Ἀρκάδων, ἦλθε διανυούμενος τὴν ἐκτέλεσιν πραγμάτων πολὺ σπουδαιοτέρων. Δὲν ἐμελέτα μὲν νὰ καταστρέψῃ οὔτε ἀπλῶς νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν τῆς Σπάρτης, ὣν ἡκιστα ἐκδικητικὸς ἀνὴρ· ἀλλ' ἤθελε νὰ καθαιρέσῃ διὰ παντὸς τὸ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κράτος αὐτῆς καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ περιορίσῃ μὲν αὐτὴν εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν, νὰ ἀνορθώσῃ δὲ τὴν αὐτονομίαν τῶν Μεσσηνίων, νὰ διοργανώσῃ δὲ τοὺς τε Μεσσηνίους καὶ τοὺς Ἀρκάδας εἰς τρόπον ὥστε νὰ περιζώσῃ τὴν πόλιν ἐκείνην ὡς δύο ἀπόρητοι προμαχώνες. Ἵνα κατορθώσῃ ταῦτα πάντα, δὲν ἐθεώρει ἀναγκαῖον νὰ ἐμβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Λακωνικὴν, ἠναγκάσθη ὁμῶς νὰ πράξῃ τοῦτο ἐνδίδων

εἰς τὰς ἐπιμόνους αἰτήσεις τῶν Πελοποννησίων αὐτοῦ συμμάχων, εἵτινες ἅπαντες, Ἀρκάδες, Ἡλείοι, Ἀργεῖοι, πνέοντες ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ἤθελον νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς αὐτοὺς καὶ ταύτην τὴν ἀτίμωσιν. Ὅθεν, καὶ τοι χειμῶνος ὄντος, ἀπεφάσισε τὸ ἐπιχειρήμα, καὶ διέπραξεν αὐτὸ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δεξιότητος. Ὁ στρατὸς διηρέθη εἰς τέσσαρας μοίρας, ὧν ἐκάστη δι' ἄλλης εἰσῆλσε διόδου· οἱ μὲν Ἡλείοι ἀπὸ δυσμῶν, οἱ δὲ Ἀργεῖοι ἀπ' ἀνατολῶν, οἱ δὲ Θηβαῖοι αὐτοὶ καὶ οἱ Ἀρκάδες ἐν τῷ μέσῳ. Μόνοι δὲ οἱ Ἀρκάδες ἀπήντησαν σπουδαίαν τινα ἀντίστασιν, ἐν τῇ Σκιρίτιδι λεγομένη χώρα, ἥς ὁμοῦς εὐχερῶς κατίσχυσαν· μεθ' ἧς αἱ τέσσαρες τοῦ στρατοῦ μοῖραι ἠνώθησαν εἰς Σελασίαν. Τὴν ἐπιούσαν ἐξηκολούθησαν τὴν πορείαν αὐτῶν καὶ ἔφθασαν εἰς τὰς γεφύρας τοῦ Εὐρώτα, τὰς ὁποίας, ρυλαττομένας ὑπὸ ὀπλιτῶν, δὲν ἐπεχείρησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας νὰ διαβῇ· ἀλλὰ ἔκαμψε τὴν δυσχέρειαν παρακολουθήσας τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ ὁχθὴν μέχρις Ἀμυκλῶν, ὅπου εὗρε πόρον καὶ διεπεραιώθη ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοῦ ποταμοῦ πλευρᾶς ἐφ' ἧς εὕρισκετο ἡ Σπάρτη. Ἀπὸ δὲ Ἀμυκλῶν ἐπλησίασεν ἤδη ἀκωλύτως εἰς τὴν πόλιν, βαδίζων ὁμοῦς βραδέως καὶ προσέχων νὰ κρατῇ τοὺς Θηβαίους αὐτοῦ πάντοτε ἐτοιμοὺς πρὸς μάχην, ἐνῷ οἱ σύμμαχοι Ἀρκάδες καὶ ἄλλοι ἡσυχολοῦντο περὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δόλῳ τῆς χώρας.

Ἐν Σπάρτῃ ἐν τούτοις μεγάλη ἐπεκράτησε ταραχὴ. Ἐπὶ ἐξ ὅλας ἐκατονταετηρίδας, ἀφ' ἧς ἐποχῆς γινώσκομεν ὅπως οὖν τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης, οὐδέποτε πολέμιος οὐ μόνον δὲν ἠείλησεν αὐτὴν, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν χώραν αὐτῆς ἐπάτησεν. Οἱ στρατοὶ τῆς Σπάρτης εἰσέβαλον πολλάκις εἰς τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν Βοιωτίαν, εἰς τὴν Ἀργεῖαν, ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδεὶς οὐδέποτε ἀνταπέδωκεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὰς πλάσας ἐκεῖνας ἐπισκέψεις· ὥστε καὶ λόγια πολλὰ περιεφέροντο εἰς τὴν Ἑλλάδα καταδεικνύοντα τὸ ἔνεκα τούτου φρόνημα αὐτῶν. Διότι ἐλέγετο ὅτι Ἀθηναίου τινὸς ἀμφισβητούντος ποτε ὑπὲρ ἀνδρείας πρὸς Ἀνταλκίδαν, καὶ εἰπόντος· « ἡμεῖς μὲν τοι πολλάκις ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ Κηρισσοῦ ἐδιώξαμεν », ὁ Ἀνταλκίδας ἀπεκρίθη ἀμέσως· « ἀλλ' ἡμεῖς γ' οὐδέποτε ὑμᾶς ἀπὸ

τοῦ Εὐρώτα β. Παραπλησίως δὲ καὶ πρὸς Ἀργεῖον ἀπεκρίνατο τῶν ἀσημοτέρων τις Σπαρτιατῶν. Διότι ὁ μὲν εἶπε α ὑμῶν ἐν τῇ Ἀργολίδι κεῖνται β· ὁ δὲ ἀπήντησεν α ὑμῶν δὲ γ' οὐδεὶς ἐν τῇ Λακωνικῇ β. Καὶ ὁμοως ἤδη στρατὸς πολυάριθμος πολεμίων ἀσπόνδων ἐπεφάνη αἰζνης εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἀνατρέπων τηλικαύτας προαιωνίους ἀξιώσεις καὶ καθαιρῶν τὸ φρόνημα τοῦ φруνηματίου ἐκείνου λαοῦ. Δὲν ἐπέβλεπε δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ αἶσθημα μόνον τῆς ταπεινώσεως· ἦτο καὶ ὁ κίνδυνος μέγας. Εἶχον μὲν σπεύσει νὰ ζητήσωσιν ἐπικουρίας ἀπὸ τε τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ διαφόρων Πελοποννησιακῶν πόλεων εἰς ὧν ἡλπίζον ἔτι τὴν ἀφοσίωσιν ἢ ὅπου. Εἶχον ἔτι ὁπαδούς· ἀλλὰ μόνον Ὀρχομένιοι τινες καὶ Φλιάσιοι προσέφθασαν ἐγκαίρως εἰς Σπάρτην, ἥτις διετέλει οὕτω μόνη σχεδὸν ἐκτεθειμένη εἰς τὴν προσβολὴν τοσούτων πολεμίων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Ἐνῷ οἱ Σπαρτιάται ἡγωνίζοντο γ' ἀσφαλίσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου τὴν ἀτείχιστον αὐτῶν πόλιν, πολλοὶ περιόικοι καὶ εἰλωτες συνετάσσοντο ἀναφανδὸν μετὰ τῶν Θηβαίων· καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν Σπαρτιατῶν οὐκ ὀλίγοι, οἱ λεγόμενοι ὑπομεινόνες, οἱ ἀπεσπρημένοι τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, καὶ τούτου ἕνεκα ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ἐπικρατούσης ὀλιγαρχίας, ὅπως ὁ Κινάδων καὶ οἱ περὶ τὸν Κινάδωνα πρό τινων ἐνιαιντῶν συνομόσαντες κατὰ τῶν καθεστῶτων, ὑπόπτως ἤδη ἐπολιτεύοντο, ὥστε ἠνάγκασαν τὰς ἀρχάς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν κρίσεων ἐκείνων περιστάσεων, νὰ συλλάβωσι πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἀκρίτως νὰ θανατώσωσιν. Ἐκ πάντων δὲ τούτων εὐκόλως δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὰ αἰσθήματα τῆς προσβεβλημένης τιμῆς, τῆς θλίψεως, τῆς ἀμυχανίας ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀνεσείστο ἡ πόλις ἐκείνη θεωροῦσα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πλησιάζοντα τὸν στρατὸν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐντὸς τῆς Σπάρτης ἄνθρωπος, ὅστις ἰσχυρότερον παντὸς ἄλλου συνησθάνετο τὴν παράδοξον ταύτην τῆς τύχης ἀλλοίωσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο παντὸς ἄλλου δυστυχέστερος. Ἐῖναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος, ὅστις πρὸ εἰκοσιπέντε ἐτῶν ἦγε περὶ Σάρδεϊς τῆς μιᾶς Ἀσίας τὰ Ἑλληνικά τάγματα ἐπὶ τὴν κατάργησιν τοῦ Περ-

σικοῦ κράτους, καὶ τότε ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἡναγκασμένον νὰ φροντί-
 ζῃ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἰδίας πόλεως ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου τῶν κι-
 νήσεων· Δέγεται δὲ ὅτι διατάζας τὰ περὶ τούτου, ἐστάθη εἰς γῶρον
 ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐφαίνοντο οἱ προσερχόμενοι Θηβαῖοι· καὶ ἐπειδὴ
 τότε τινὲς τῶν περὶ αὐτὸν εἶπον· « ἰδοὺ ὁ Ἐπαμεινώνδας προ-
 πορευόμενος τῆς φάλαγγος », ὁ βασιλεὺς πολὺν χρόνον ἐμβλέψας
 αὐτῷ καὶ ἐν σιωπῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν παρακολουθήσας, δὲν ἡδυ-
 νήθη ἐπὶ τέλους νὰ κρατηθῇ, ἀλλ' ἀνέκραξεν· « ὦ τοῦ μεγαλοπράγ-
 μονος ἀνθρώπου! » Ὅποιοι ἄρα μεμψιμοιρίαι καὶ συγκινήσεις προε-
 κάλεσαν τὸν θαυμαστικὸν ἐκείνον ὀλολυγμὸν ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ
 Ἀγησιλάου! Ἀλλὰ καὶ ὅποσον εὐγενὲς ἦτο ἡ καρδία ἐκείνη, ἦτις,
 ἐν μέσῳ τοσούτῳ δεινῶν περιπετειῶν καὶ ἀφορμῶν ἀγανακτήσεως,
 ἀπέδιδεν ἔτι δικαιοσύνην εἰς τὸν ἀντίπαλον καὶ ἀπεθύμαζε τὴν
 ἀρετὴν καὶ τὴν τύχην τοῦ ἀνδρός!

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐν τούτοις δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν
 πόλιν· ἀρκεσθεὶς νὰ ἐκφοβίσῃ αὐτήν, ἐτράπη πρὸς μεσσηνίαν,
 προήλασε μέχρις Ἑλους καὶ Γυθείου, ἐλεηλάτησε τὴν πέριξ χώ-
 ραν καὶ ἐπανῆλθεν ἔπειτα πρὸς τὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας. Ἐν-
 τεῦθεν δ' ἐπεχείρησε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δύο κυρίων αὐτοῦ βουλευ-
 μάτων· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἅψ' ἐνὸς μὲν ἐπαγίωσε τὸν Ἀρκαδικὸν δε-
 σμὸν, ἰδρύσας τὴν Μεγάλην πόλιν καὶ διὰ τειχῶν αὐτὴν ὀχυρώ-
 σας καὶ μητρόπολιν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκαδίων καταστήσας· ἅψ'
 ἑτέρου δὲ ἀνεκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν ὅλων τῶν εἰλώτων καὶ περι-
 οίκων τῆς Μεσσηνίας, προσεκάλεσεν αὐτόθι ὅλους τοὺς φυγάδας
 Μεσσηνίους ὅσοι ἀπ' αἰῶνος διετέλουν πλανώμενοι τῇ δε κακείᾳ
 τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡσφάλισε τὴν νέαν ταύτην τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης
 χώρας αὐτονομίαν διὰ τῆς κατασκευῆς ἑτέρας νέας πόλεως, τῆς
 Μεσσήνης, ἧς ἡ μὲν ἄκρα ἰδρύθη ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς Ἰθώμης, τὸ δὲ
 ἄστυ κτισθὲν πολὺ κατωτέρω εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ ὄρους, συνεδέθη
 ὁμῶς μετὰ τῆς ἀκροπόλεως διὰ στερειωτάτων μακρῶν τειχῶν.
 Οὕτως δὲ ἀφαιρέσας ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἅπασαν τὴν πλουσιωτάτην
 δυτικὴν αὐτῆς χώραν καὶ τὰς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν δυσπρόσιτους
 ὄρεινὰς διόδους, καὶ ἀπανταχόθεν ἀκρωτηριάσας, καὶ ἐξευτελίσας,
 καὶ πολιορκήσας οὕτως εἰπεῖν τὴν πόλιν ἐκείνην, ἀνεχώρησεν ἐκ

τῆς Ἀρκαδίας ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἀθηναῖοι, παρακληθέντες ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ οἰκοθεν ὀργύνοντες νὰ περιστείλωσιν ὅπως οὖν τὴν ὁσημέραι προαγομένην δύναμιν τῶν Θηβαίων, εἶχον πέμψῃ εἰς Κόρινθον, συμπράττουσαν καὶ αὐτὴν ἕνεκα φθόνου πρὸς τοὺς Θηβαίους, τὸν Ἴφικράτην μετὰ πολυαρίθμων ὀπλιτῶν, ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὴν δίοδον τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Ἀλλ' ὁ Ἴφικράτης, ὅστις ἄλλοτε μετὰ τῶν πελταστῶν αὐτοῦ τοσαῦτα ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐμεγαλουργήσεν, οὐδὲν ἤδη ἡδυνήθη μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὀπλιτῶν νὰ διαπράξῃ γενναῖον, ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, διελθὼν ἀμαχητὶ σχεδὸν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ἐπανήλθε λαμπρὸς καὶ νικηφόρος εἰς Θήβας.

Τοιαύτη ὁλοσχερὴς πραγμάτων μεταβολὴ συνέβη εἰς Πελοπόννησον ἐν τῷ διαστήματι τῶν 18 μηνῶν τῶν διελθόντων ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 371, ὅτε οἱ Θηβαῖοι ὑβριστικῶς ἀπεπέμφθησαν ἀπὸ τῆς ἐν Σπάρτῃ κοινῆς συνόδου, ἕως εἰς τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 369 ὅτε οἱ αὐτοὶ Θηβαῖοι, μέχρι Σπάρτης καὶ μέχρι Γυθείου νικηφόροι προσέλασαντες, θριαμβευτικῶς ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου σπουδαιόταται συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ μεταβολαί. Εἶδομεν ὅτι αἱ Θῆβαι καὶ πρὶν ἔτι ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσβάλλῃ εἰς Πελοπόννησον, εἶχον κυριαρχήσει τῶν πλείστων μέχρι Θεσσαλίας χωρῶν. Τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ κράτος τοῦ Ἰάσονος τὸ ὅποιον ἡδύνατο ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνον εἰς τοὺς Θηβαίους διὰ τὴν φιλοδοξίαν, τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου δύναμιν, δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐδολοφονήθη τῷ 370 ὑπὸ τῶν δυσανασχετούντων κατὰ τῆς τυραννίας αὐτοῦ εὐπατριδῶν καὶ διεδέχθησαν μὲν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Πολύδωρος καὶ Πολύφρων τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅχι καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα. Ὁ Πολύφρων ἀφοῦ ἐδολοφόνησε τὸν Πολύδωρον ἵνα ἄρξῃ μόνος, ἐδολοφονήθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τρίτου ἀδελφοῦ, τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν ἐπεχείρησε πολλὰς σφαγὰς καὶ ἐξορίας κατὰ τῶν ἐπισημοτάτων πολιτῶν τῆς Λαρίσσης καὶ τῆς Φαρσάλου. Τότε οἱ Λαριссаῖοι ἐξόριστοι, ὧν πολλοὶ ἀνῆκον εἰς τὸν μέγαν οἶκον τῶν Ἀλευαδῶν, κχτέφυγον εἰς Μακεδονίαν, ὅπου εἶχε διαδεχθῇ τὸν

Βασιλέα Ἀμύνταν, ἀποθανόντα ἐν ἔτει 370, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος. Ὁ δὲ νέος οὗτος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐπελθὼν τῶντε εἰς Θεσσαλίαν ἐπὶ τῇ προτροπῇ τῶν φυγάδων, κατέλαβε τὴν Ἀρρισσαν καὶ τὴν Κρανῶνα. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ θεσσαλικαὶ πόλεις ἐξήτησαν συγχρόνως καὶ τῶν Θηβαίων τὴν ἐπικουρίαν, ἐνέβαλεν ἐν ἔτει 369, μικρὸν μετὰ τὴν ἐκ Πελοποννήσου ἐπάνοδον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὁ Πελοπίδας εἰς Θεσσαλίαν καὶ καθυπέβαλεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χώρας, περιορίσας εἰς ὀλίγας πόλεις τὴν τυραννίδα τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, δῶς δ' ἐκβαλὼν τὸν Μακεδόνᾶ Ἀλεξάνδρον, ὅστις ἔχων πολλοὺς καὶ ποικίλους περὶ ἑαυτὸν πολεμίους δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ ὅσα ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκτήσατο. Ἐδολοφονήθη μάλιστα ἐν ἔτει 368, καὶ τότε προέκυψαν ἐν Μακεδονίᾳ νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ δὲ χήρα τοῦ βασιλέως Ἀμύντου Εὐρυδίκη, ἡ ἐπιτροπεύουσα τοὺς δύο νεωτέρους υἱοὺς αὐτῆς, Περδίκκην καὶ Φίλιππον, ἐξήτησε τὴν προστασίαν τοῦ Ἰφικράτους, τοῦ ἀποσταλέντος μετὰ τὴν ἀπὸ Κορίνθου ἐπάνοδον, ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ἵνα ὑποστηρίξῃ αὐτόθι καὶ ἀναπτύξῃ τὰ ναυτικά αὐτῶν συμφέροντα. Ἡ Εὐρυδίκη ἐνθύμισε ἐν τὸν Ἰφικράτην ὅτι ὁ Ἀμύντας οὐ μόνον δι' ἅπαντος τοῦ βίου διετέλεσε πιστὸς τῶν Ἀθηναίων σύμμαχος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰφικράτην ὡς υἱὸν ἀπεδέξατο καὶ ἀδελφὸν οὕτως εἰπεῖν ἀνέδειξε τῶν δύο κατατρεχομένων ἤδη ἡγεμόνων. Παραδώσασα δὲ εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὸν πρεσβύτερον Περδίκκην, ἐνῶ ὁ Φίλιππος, ὅστις ἦτο τότε μόλις 13 ἢ 14 ἐτῶν, προέπεσεν ἱκετευτικῶς εἰς τὰ γόνατα αὐτοῦ, κατέπεισε τελευταῖον ἡ μήτηρ τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν αὐτῶν, νὰ καταβάλῃ τὸν κύριον ἀντίπαλον, τὸν Πausανίαν, καὶ νὰ παραδῶσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀμύντου, ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Ἀλωρίτην ὡς ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς. Ἐπεὶ ἠδύνατο τότε νὰ προείπῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἰδίαις χερσὶ προπαρεσκευάζον τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις μετὰ τριάκοντα ἔτη ἐμελλε νὰ νικήσῃ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ νίκην;

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀθηναῖοι φυσικῶς τῇ

λόγῳ οὐδ' ὑπώπτευν κίνδυνόν τινα ἀπὸ Μακεδονίας, νομίζοντες πάντοτε, ὅτι ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ πρὸς τὰς Θήβας. Καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐνισχύθησαν πέραν τοῦ μετρίου οἱ γείτονες Θηβαῖοι, οἱ Ἀθηναῖοι προετίμων τὴν πρὸς τὴν Σπάρτην συμμαχίαν, συνωμολόγησαν ἤδη πρὸς ταύτην συνθήκας ὀριστικὰς, ἐν αἷς ὤρισθη, ὅτι θέλουσιν ἀπὸ κοινοῦ πολεμήσει πρὸς τὰς Θήβας, ἡγούμενοι ἐκότεροι τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ κατὰ πενθήμερον. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τῆς συνθήκης ταύτης κατέλαβον τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Ὀνειον ὕρος. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν διεκωλύθη ὁ Ἐπαμεινώνδας τοῦ νὰ ἐμβάλῃ αὐθις καὶ ἐπανειλημμένως, διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐν ἔτει 368 καὶ ἐν ἔτει 367. Ἀπέδειξε δὲ καὶ πάλιν οὐ μόνον τὰς πολεμικὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς προσωπικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ ἀρετάς. Οἱ Θηβαῖοι συνείθιζον νὰ φονεύωσιν ἅπαντας τοὺς Βοιωτοὺς ἐξορίστους, ὅσους τυχὸν συνελάμβανον αἰχμαλώτους. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, καταλαβὼν τῷ 368 χωρίον τι τῆς Σικυωνίας καὶ αἰχμαλωτεύσας ἐνταῦθα οὐκ ὀλίγους Βοιωτοὺς ἐξορίστους, ἔσπευσε ν' ἀποπέμψῃ αὐτοὺς ἐπὶ λύτροις. Ἐπειτα, κατὰ τὴν ἐν ἔτει 367 ἐπιστρατείαν αὐτοῦ, κατέστησε μὲν ὑπηκόους τῶν Θηβαίων πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλὰ δὲν ἀπῆ-τησε τὴν ἰδρυσιν νέων δημοκρατικῶν κυβερνήσεων, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὴν ἐξορίαν τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ἀπετέλουν τὰς ὑφισταμένας ὀλιγαρχικὰς κυβερνήσεις, ἀρκεσθεῖς εἰς τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν ὅτι θέλουσιν ἐκπληρώσει πιστῶς τὰς νέας αὐτῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους ὑποχρεώσεις. Ὡδοκίμουν δ' ἐνταύτῳ οἱ Θηβαῖοι καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος· διότι τῷ 368 ὁ Πελοπίδας ἐμβαλὼν αὐθις εἰς Θεσσαλίαν, περιέστειλεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀρχὴν τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου· καὶ ἔπειτα, προελάσας μέχρι Μακεδονίας, ὑπεχρέωσε τὸν ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς Πτολεμαῖον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συμμαχίαν, μετὰ τῶν Θηβαίων συντασσόμενος· ἵνα δὲ ἀσφάλισῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ, παρέλαβε τριάκοντα ὁμήρους ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων τῆς Μακεδονίας οἰκων καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν νέον Φίλιππον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμύντου, ὃστις διέτρυψε τότε ἐπὶ τινα ἔτη εἰς Θήβας, ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Παμμένους.

Περὶ τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους, οἱ Θηβαῖοι ἐφαίνοντο ἄρχοντες ἀπάσης σχεδὸν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος· διότι ὑπάρχουσιν εἰς αὐτοὺς ἡ Μακεδονία, ἡ Θεσσαλία, αἱ πλείσται μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ ἰσμοῦ χῶραι καὶ ἡ πλείστη Πελοπόννησος. Ἀλλ' αὕτη τῶν Θηβαίων ἡ ἡγεμονία δὲν ἐπέπρωτο ν' ἀποβῇ εὐτυχεστέρα τῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίας· ἥδη ἀπὸ τοῦ 368, οἱ Ἀρκάδες τοσοῦτον θάρρος ἔλαβον ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τῆς τύχης αὐτῶν ὥστε, λησμονήσαντες ὅτι ὤφειλον κατὰ μέγα μέρος τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τοὺς Θηβαίους, ἔφερον εἰς μέσον τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ συμμερισθῶσι πρὸς τούτους τὴν ἀρχὴν, ὅπως ὠρίσθη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ναὶ μὲν ἐτιμωρήθησαν πικρῶς διὰ τὴν οἴησιν ταύτην· διότι περὶ τὰ τέλη τοῦ 368 ὁ Ἀρχίδαμος, ὠρελούμενος ἀπὸ τῆς ἐκ Πελοποννήσου ἀπουσίας τοῦ Ἐπαμεινώνδου, καὶ ἔχων ἐπικούρους μισθοφόρους τινὰς κεμφθέντας· εἰς τὴν Σπάρτην ὑπὸ τοῦ τυράννου Διονυσίου, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὀλοσχερῶς, περὶ Μιδέας, κατετρόπωσε τοὺς αὐθάδεις ἐκείνους ἀντιπάλους, ὥστε λέγονται πρὸς τὴν μάχην ταύτην δεκακισχίλιοι Ἀρκάδες καὶ Ἀργεῖοι, Δακεδαίμονιοι δὲ οὐδὲ εἰς· διὸ ἐπανηγυρίσθη ὁ πόλεμος οὗτος ἐν Σπάρτῃ ὡς α ἄδακρυς πόλεμος. Ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην ἐσωφρονίσθησαν οἱ Ἀρκάδες· δὲν ἔπαυσαν μὲν ὄντες σύμμαχοι τῶν Θηβαίων, δὲν συνέπραττον ὁμῶς ἕκτοτε μετὰ τῆς προτέρας προθυμίας καὶ εὐπειθείας. Ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐν Θήβαις αὐταῖς ὑπῆρχεν, ὡς φαίνεται, μερίς τις ἀντιπολιτευομένη εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν. Ἐπὶ τῆς πρώτης ἔτι αὐτοῦ ἐκ Πελοποννήσου ἐπανόδου, ἐπειδὴ εἶχεν ἐξ ἀνάγκης παρατείνει ἐπὶ τέσσαρας μῆνας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὡς βοιωτάρχου, εἰσέχθη τούτου ἕνεκα εἰς Δίχην. Καὶ τότε μὲν λαμπρῶς ἀπολογηθεὶς ἀπηλλάγη πάσης τιμωρίας, ἀλλ' ἐν ἔτει 367 κατηγορήθη πάλιν, τῇ εἰσηγήσει καὶ τῶν Ἀρχιδῶν, διὰ τὸ ἐπεικὲς πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς πολιτεύμα· καὶ ἥδη ὑπερίσχυσεν ἡ ἀντίπαλος μερίς, ὥστε ἀνετράπη πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐν Ἀχαΐᾳ ἐνεργηθὲν, ὃ ἐστὶ κατελύθησαν αἱ ἀχαϊκαὶ ὀλιγαρχίαι, καὶ ἰδρύθησαν ἀντ' αὐτῶν δημοκρατικὰ πολιτεύματα, καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας Θηβαῖοι ἀρμοσται,

ἀπεκλείσθη δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας τοῦ βοιωταρχικοῦ ἀξιώματος κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε μετ' οὐ πολὺ, ὅτι οἱ ἐξορισθέντες ὀλιγαρχικοὶ ἐπέστρεψαν εἴπερ ποτὲ ἰσχυροὶ εἰς τὰς ἰδίας πόλεις, ἐξέβαλον τοὺς Θηβαίους ἀρμοστὰς, κατέλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ συνεμάχησαν πάλιν μετὰ τῆς Σπάρτης.

Πλὴν τούτων, οἱ Θηβαῖοι ἔμαθον, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπανελάβον τὰς πρὸς τὴν περσικὴν αὐλὴν διαπραγματεύσεις, ἵνα ἐπιτύχωσιν, ἂν ὄχι στρατιωτικὴν, τοῦλάχιστον χρηματικὴν παρ' αὐτῆς συνδρομὴν. Ὅθεν ἐθεώρησαν ἀπαραίτητον ν' ἀντιπράξωσιν εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην· ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀπῆλθεν εἰς Σοῦσα, τῷ 366, ὁ Πελοπίδας αὐτός. Καὶ ἐπέτυχε μὲν ὁ ἀνὴρ οὗτος παρὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπίταγμα, δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ἡ αὐτονομία τῆς Μεσσηνίας καὶ ἡ ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἀνεξαρτησία αὐτῆς, παρηγγέλλοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀνακαλέσωσιν εἰς Πειραιᾶ καὶ ν' ἀφοπλίσωσι τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἀνεκηρύττοντο δὲ οἱ Θηβαῖοι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, καὶ πᾶσα πόλις ἥτις ᾔθελεν ἀποποιηθῆ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην ἠπειλεῖτο ὅτι θέλει καταναγκασθῇ εἰς τοῦτο διὰ περσικῶν στρατευμάτων· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐπανελήφθη τὸ ἐπ' Ἀνταλκίδου δόγμα, παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐγένετο ἤδη ὑπὲρ τῶν Θηβῶν, καὶ ὄχι ὑπὲρ τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' ἀναγνωσθέντος ἐπιστήμως αὐτοῦ εἰς Θήβας, ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων τῶν συμμάχων, οὗτοι ἀπεποιήθησαν ἅπαντες τὴν παραδοχὴν, ἰδίως δὲ οἱ Ἀρκάδες ῥητῶς διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων. Τότε οἱ Θηβαῖοι ἐνόμισαν, ὅτι, πέμποντες τὸ δόγμα εἰς ἐκάστην πόλιν κατ' ἰδίαν, θέλουσιν ἐπιτύχει εὐκολώτερον τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπέτυχον· ὁ δ' ἐπὶ τούτῳ σταλεῖς εἰς Θεσσαλίαν Πελοπίδας, συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, ἐκρετήθη παρ' αὐτῷ αἰχμάλωτος. Οἱ Θηβαῖοι ἐπεμψαν ἤδη στρατὸν ἵνα ἀπελευθερώσωσι τὸν ἀγαπητὸν αὐτῶν ἡγεμόνα. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως, τοῦ στρατοῦ τούτου δὲν ἦρχεν ὁ Ἐπαμεινώνδας· ὁ πικρῶς ἀδικηθεὶς, ἀλλ' ἀείποτε μετριόφρων οὗτος ἀνὴρ ὑπηρέτει ἐν αὐτῷ ὡς ἀπλοῦς ὑπλίτης. Οἱ δ' ἀνάξιοι αὐτοῦ διάδοχοι τοσοῦτον κακῶς ἐκυβέρνησαν τὰ πράγματα, ὥστε ὁ στρατὸς περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν· καὶ τότε ἀγανακτῆσας καθήρσε τοὺς ἀθλίου ἐκείνους

Βοιωτάρχας καὶ μιᾷ ψήφῳ παρέδωκε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις, ὑποχωρήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δεξιότητος, ἀπήλλαξε τοὺς συναγωνιστὰς παντὸς κινδύνου καὶ ἔφερεν αὐτοὺς σώους εἰς Θήβας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐγένετο νέα ἐπὶ Θεσσαλίαν στρατεία ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν αὐτὸν, ἀναγκάσαντα τελευταῖον τὸν τύραννον ν' ἀπελευθερώσῃ τὸν Πελοπίδαν καὶ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Θηβαίους. Ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι ἐντεῦθεν ἡλαττώθη τὸ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀξίωμα τῶν Θηβαίων καὶ ὅτι ἀληθὴς αὐτῆς ἡγεμὼν ἀπέβη αὐτῆς ὁ Φεραῖος Ἀλέξανδρος.

Ἡ ἡγεμονία λοιπὸν τῶν Θηβαίων, μόλις ἰδρυθεῖσα, ἤρχισεν νὰ καταπίπτῃ· ἰδίως διότι καὶ αὕτη, ὅπως αἱ προηγούμεναι, ἐστηρίζετο οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἰσοπολιτείας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κυριαρχίας καθ' ἣν κατεξάνιστατο ὁ ἐλληνικὸς κόσμος. Ἐμὲλλον ὅμως ἔτι οἱ Θηβαῖοι νὰ ἴδωσι λαμπράς τινας ἡμέρας. Κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ ἔτος 366, ὅτε ἡχμαλτεύθη καὶ ἡλευθερώθη ὁ Πελοπίδης, πολλοὶ Πελοποννήσιοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Φλιάσιοι, οἱ Ἐπιδαύριοι καὶ ἄλλοι, μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης πιστῶς ἀκολουθήσαντες τὴν Σπάρτην, ἀλλ' ἐπὶ τέλους βαρυνθέντες τὸν πόλεμον, ἀπεσπάρθησαν ἀπὸ αὐτῆς, συνωμολόγησαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μεσσήνης· ὥστε ἐν Πελοποννήσῳ ἐφαίνετο ὅπως οὖν ἀσφαλισθεῖσα ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Θηβαίων. Ναι μὲν παρεκτὸς ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὡς εἶδομεν, ὁ Φεραῖος Ἀλέξανδρος ἀπέβη ἰσχυρότερος αὐτῶν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεξέτειναν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, 365 καὶ 364, παραδόξως τὴν ναυτικὴν αὐτῶν ἡγεμονίαν, ἀνέκτασαν μέρος τῆς θρακικῆς χερσονήσου καὶ τὴν Σάμον, καὶ ἐκυρίευσαν πολλὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τῇ συνδρομῇ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περδίκκου, ὅστις, δολοφονήσας τὸν ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς Πτολεμαῖον τὸν Ἀλωρίτην, εἶχεν ἀναλάβει αὐτὸς τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων, καὶ, ἀποχωρισθεὶς ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Θηβαίων, περιῆλθεν εἰς φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους σχέσεις. Ἀλλ' εἰς ταῦτα τὰ δύο ἀντικείμενα, τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀρχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν, ἐπέστησαν ἤδη οἱ Θηβαῖοι τὴν προσοχὴν κατὰ τὰ ἔτη 363 καὶ 362.

καὶ ὁ μὲν Πελοπίδας ἀνέλαβε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπύρρην τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, νὰ καθαιρέσῃ τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀθηνῶν δύναμιν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐφάνη ὡς παράδοξον, διότι οἱ Θηβαῖοι οὐδέποτε μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀνεδείχθησαν ἄνδρες ναυτικοί, καὶ διὰ τοῦτο προέκυψεν ἐν Θήβαις ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ ἐπιχειρήματος ἀντιπολίτευσις. Ἀλλὰ κατίσχυσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἰσχυρισθεὶς, ὅτι οἱ συμπολῖται αὐτοῦ, ἀγαθοὶ ὄντες ἀνέκαθεν πεζοὶ στρατιῶται, εὐχερῶς θέλουσιν ἀποκτήσει καὶ κατὰ θάλασσαν τὸ αὐτὸ πλεονέκτημα. Καὶ ἔπειτα, τίς ἡδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν δικαίαν μεγαλοφροσύνην τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις, διὰ τῶν φλογερῶν αὐτοῦ λόγων ἐφαίνετο μεταδίδων εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν τὸ πῦρ ἀκατασχέτου φιλοτιμίας. « Ἀνάγκη, ἀνέκραξε, νὰ καθαιρέσωμεν τὸ ἀξίωμα τῶν ὑπερηφάνων ἐκείνων ἀντιπάλων· ἀνάγκη νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν ἡμετέραν Καδμείαν τὰ περιφανῆ προπύλαια τὰ κοσμοῦντα τὴν εἰσοδὸν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἀκροπόλεως ». Καὶ ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ Μενεκλείδας, κατηγορήσεν αὐτόν, ὅτι περιπλέκει ἀουνέτως τὴν πατρίδα εἰς ἐπικινδύνους ἐπιχειρήσεις, διὰ νὰ λάβῃ τὴν δόξαν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀποπλέων ἐξ Αὐλίδος τῆς βοιωτικῆς μετὰ στόλου ἰσχυροῦ ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον· « τῇ συμπράξει τῶν Θηβαίων, ἀπήντησεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, κατώρθωσα ἤδη μείζονα τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἄγων τοὺς στρατοὺς τῆς Σπάρτης καὶ παρεκτὸς τούτων συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, κατηνάλωσε δέκα ἔτη ἵνα γίνῃ κύριος μιᾶς μόνης πόλεως· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦ στρατοῦ μόνου τῶν Θηβαίων καὶ ἐν ἡμέρᾳ μόνον μᾶ κατέβαλα, ἐν Λεύκτροις, εἰς ἑδαφος τὴν δύναμιν τῆς Ἀγαμεμνονείου Σπάρτης ». Οἱ λόγοι οὗτοι μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας, εἰ καὶ μετριώφρων, ἤξευρεν ὅμως νὰ ἐνθυμίζῃ ἐν ἀνάγκῃ εἰς τοὺς συμπολίτας τὰ παρ' αὐτοῦ διαπραχθέντα μεγάλα ἔργα, ἵνα παροτρύνῃ αὐτοὺς εἰς ἐτι μεγαλύτερα. Καὶ τῷντι οἱ Θηβαῖοι, ἠλεκτρισθέντες ὑπὸ τῶν λόγων ἐκείνων, ἐπεψήφισαν τὴν κατασκευὴν 100 τριήρων. Ἀμα δὲ παρασκευασθέντος τοῦ στόλου, ἐξέπλευσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, τῷ 363, ἐπὶ τὸ Βυζάντιον καὶ τὰς περὶ τοῦτο ἐτέρας ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων πόλεις· καὶ νίκην μὲν οὐδεμίαν φαίνεται νικῆσας, ἀλλ'

ὁμῶς διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν, οὐσιωδῶς προσέβαλε τὸ κατὰ θάλασσαν ἀξίωμα τῶν Ἀθηναίων. Μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια, μελετῶν νὰ ἐπαναλάβῃ, κατὰ τὸ ἀκόλουθον 362 ἔτος, τὸ ἐπιχειρήμα, ὅτε περιστάσεις ἕτεραι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, εἰς ἕτερον πεδῖον τῆς μάχης ἐκάλεσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἑπαμεινώνδας ἀπέπλεεν ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸν Βόσπορον, ὁ φίλος καὶ συναγωνιστὴς αὐτοῦ Πελοπίδας ἀνέλαβε νὰ καθαιρέσῃ τὸν δεσπότην Ἀλέξανδρον, ὅστις ἦτο ἤδη ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, καθυποτάξας τὸ πλεῖστον τῆς Θεσσαλίας, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, καὶ τοὺς Μάγνητας, συμμάχους δὲ ἔχων τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ κατετρόπωσε μὲν ὁ Πελοπίδας περὶ Κυνὸς κεφαλὰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ προκινδυνεύσας παραλόγως ἔπεσεν αὐτὸς ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ ὑπῆρξε βεβαίως τὰ μάλιστα εἰς τὰς Θήβας ἐπιζήμιος· ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμοίως οἱ Θηβαῖοι, ὥς ἐστι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ μεγάλου τούτου πολίτου εἰσέτι ἐμπνεόμενοι καὶ ὑφ' ὅλων σχεδὸν τῶν θεσσαλικῶν πόλεων βοηθούμενοι, ἐπέτυχον τὸν ἀρχικὸν τοῦ ἐπιχειρήματος σκοπὸν· διότι ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανειλημμένως ἠττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἀπάσας τὰς παρ' αὐτοῦ πρότερον ἐξηρητημένας πόλεις, νὰ περιορισθῇ εἰς μόνας τὰς Φερὰς καὶ τὴν περὶ τὸν παγασσητικὸν κόλπον μικρὰν αὐτῶν χώραν, καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς ἡγεμόνας τοὺς Θηβαίους, οἵτινες, καταστήσαντες ὑπηκόους καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, καὶ τοὺς Μάγνητας, εἶπερ ποτε ἔσχυσαν τότε εἰς τὰς ἀρκτικάς ταύτας τῆς Ἑλλάδος χώρας.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ περιεπλάκησαν δεινῶς τὰ ἐν Πελοποννήσῳ πράγματα. Ἐνταῦθα οὐ μόνον οἱ Ἀχαιοί, ὡς προείπομεν, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἥλαιοι, ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων πιεζόμενοι, εἶχον ἤδη συνταχθῇ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Τὸ δὲ χειρότερον διηρέθησαν οἱ Ἀρκάδες πρὸς ἀλλήλους· καὶ μία μὲν αὐτῶν μερὶς, ἀγομένη ὑπὸ τῶν Μαντινέων, εἰρήνευσε πρὸς τοὺς Ἥλείους καὶ συνεμάχησε μετὰ τῆς Σπάρτης, μία δ' ἑτέρα μερὶς, ἡ περὶ τοὺς Τεγεάτας, ἐνέμενεν εἰς τὴν πρὸς τοὺς Θηβαίους συμμαχίαν. Ὅθεν περὶ τὰ

μέτα τοῦ 362, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιστρατεύσῃ αὐθις εἰς τὴν Πελοπόννησον ἵνα ἐνισχύσῃ μὲν τοὺς περιλιπομένους ὁπαδοὺς τῶν Θηβῶν, καθαιρέσῃ δὲ τοὺς πολλαπλασιασθέντας ἀντιπάλους. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία καὶ ἡ λαμπροτάτη τῶν στρατειῶν αὐτοῦ.

Ὁ στρατὸς τὸν ὅποιον ἤγαγε τότε εἰς τὴν χερσόνησον ἦτο πολυάριθμος καὶ φοβερός· διότι περιελάμβανεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἕλληνας, Βοιωτοὺς, Εὐβοεῖς, Θεσσαλοὺς, Λοκροὺς, Αἰνειᾶνας καὶ ἄλλους, μετὰ δὲ τὴν εἰς τὴν χερσόνησον εἰσόδον, προσέλαβε καὶ τοὺς Σικυωνίους, καὶ φθάσας εἰς Τεγῆαν ἤρξηνεν ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν περὶ τὴν πόλιν ταύτην Ἀρχάδων, τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ἀργείων. Εἰς τὴν Μαντίνειαν ἀφ' ἐτέρου συνεκεντρώθησαν οἱ ἀντίπαλοι ἦτοι οἱ περὶ τοὺς Μαντινεῖς Ἀρχάδες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Ἡλεῖοι· περιμένοντο δὲ ἐνταῦθα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται, ὑπὸ αὐτὸν τὸν ὀγδοηκοντούτην ἤδη Ἀγησίλαον. Ἀλλὰ παραστήσωμεν πρὸ πάντων ὅσον ἔνεστιν εὐκρινῶς εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸ θέατρον τῶν τελευταίων δαιμονίων συνδυασμῶν ἐνὸς τῶν μεγαλητέρων βεβαίως στρατηγικῶν πνευμάτων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ σημερινὸν ὄροπέδιον τῆς Τριπολιτσᾶς, ὅπου τὸ πάλαι ἔκειτο ἡ Μαντίνεια καὶ ἡ Τεγέα, ὑψοῦται περὶ τοὺς 2000 πόδας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ εἶναι ἡ μεγίστη τῶν πολλῶν τῆς μέσης Πελοποννήσου κοιλάδων, ὧν ἐκάστη τοσοῦτον ἐντελῶς φράσσεται ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὴν ὀρέων ὥστε τὰ ὕδατα αὐτῆς οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσι διέξοδον εἰμὴ τὴν διὰ τῶν σπλάχνων αὐτῶν ἐκείνων τῶν ὀρέων (σελ. 165—166). Εἶναι δὲ τὸ ὄροπέδιον ἐπίμυκτος, ἐκτείνεται ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὀρίζεται ἀπ' ἀνατολῶν ὑπὸ τοῦ Παρθενίου ὄρους, τοῦ καὶ σήμερον Παρθένι λεγομένου, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου ὄρους, τὸ ὅποιον σήμερον ὀνομάζεται Τουρνίκη· ἀπὸ δυσμῶν δὲ ὀρίζεται τὸ ὄροπέδιον ὑπὸ τοῦ Μαινάλου ὄρους, ἐφ' οὗ σήμερον κεῖνται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἡ ἐπάνω Χρέπα καὶ τὰ Τρίκορφα, θέσεις ὀνομασται εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἱστορίαν, διότι ἐκεῖ τὴν 24 Ἰουνίου 1825 μύριοι Πελοποννήσιοι ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἀγόμενοι, ἡγωνί-

σθησαν ν' αναχαιτίσωσι τὰ τακτικά τοῦ Αἰγυπτίου Ἰβραῖμη τάγματα. Τὸ εὐρύτερον τοῦ ὁροπεδίου μέρος ἔχει πλάτος 3 ἀγγλικῶν μιλίων, τὸ δὲ στενότερον, 1 μιλίου. Εἰς τὸ βορειότατον αὐτοῦ ἄκρον ἔκειτο ἡ Μαντίνεια, περὶ τὰ σημερινὰ Τσιπανά· εἰς τὸ μεσημβρινώτερον, ἡ Τεγέα, τῆς ὁποίας ἡ θέσις λέγεται μεταξὺ ἀγίου Σώστη καὶ παλαιᾶς Ἐπισκοπῆς. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ ὁροπεδίου, ἀλλὰ πλησιέστερον εἰς τὴν Τεγέαν ἢ εἰς τὴν Μαντίνειαν, ἐγείρεται ἡ σημερινὴ Τριπολιτσᾶ. Ἡ ὅλη κατ' εὐθείαν γραμμὴν μεταξὺ Μαντινείας καὶ Τεγέας ἀπόστασις ὑπολογίζεται εἰς 40 περίπου ἀγγλικά μίλια, ὧν τὰ 6 βορειότερα ἀνῆκον εἰς τὴν Μαντίνειαν, τὰ δὲ 4 μεσημβρινώτερα εἰς τὴν Τεγέαν, ὥστε τὸ σύνορον τῶν δύο ἐκείνων πολιτειῶν ἔκειτο οὐ μακρὰν τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἡ Τεγέα ἔκειτο ἱκανῶς πλησιέστερον εἰς τὴν Σπάρτην ἢ ἡ Μαντίνεια· διότι ἡ εὐθεῖα μεταξὺ Μαντινείας καὶ Σπάρτης ὁδὸς διήρχετο διὰ τῆς Τεγέας. Ἡδύνατό τις νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς Μαντίνειαν καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ τραπῇ πρὸς δυσμὰς καὶ νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Μαινάλου ὄρους, πιθανῶς διὰ τῆς Ἀσέας, ἥτοι τοῦ σημερινοῦ πεδίου τῆς Φραγκόβρυσης, καὶ διὰ τοῦ Παλλαντίου, περὶ τὸ σημερινὸν Βαλτέτσι, τὸ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τοσοῦτον πολυθρύλλητον γενόμενον ἔνεκα τῆς πρώτης μεγάλης νίκης ἣν ἐνίκησαν αὐτόθι οἱ Πελοποννήσιοι ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Ἰωάννην Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ ἐν Σπάρτῃ εὐρισκόμενος καὶ μὴ δυνάμενος νὰ κοινωνήσῃ μετὰ τῆς Μαντινείας διὰ τῆς Τεγέας, ἠναγκάζετο εἰς ἱκανὴν κυκλοτερῆ περιστροφὴν, ἐνῶ ὁ κύριος τῆς Τεγέας κατεῖχε τὴν νευρὰν, τὴν χορδὴν τοῦ τόξου τούτου.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας εὐρισκόμενος, ὡς προείπομεν, εἰς Τεγέαν ἀπεφάσισε τὸ πρῶτον νὰ προκαλέσῃ τοὺς ἐν Μαντινείᾳ εἰς μάχην, πρὶν ἢ φθάσωσιν αὐτόθι οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἐπὶ τούτῳ προήλασε μέχρι τῆς πόλεως ἐκείνης· ἀλλ' οἱ ἐν Μαντινείᾳ ἀπέφυγον τὸν ἀγῶνα. Τότε ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐπανελθὼν εἰς Τεγέαν, διενεοήθη ἑτερόν τι. Ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι ὁ Ἀγησιλαος εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῆς Σπάρτης, ἵνα

μεταβῆ εἰς τὴν Μαντίνειαν, καὶ ἐπορεύετο διὰ πλαγίας πρὸς δυσμὰς ὁδοῦ, ὃ Ἐπαμεινώνδας, ἅμα δειπνήσαντος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐν Τεγέᾳ, ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς μετὰ τῶν Θηβαίων ἐπὶ τὴν Σπάρτην, ἐλπίζων νὰ εὕρῃ αὐτὴν ἐρημὸν προμάχων. Καὶ ἤθελε βεβαίως καταστῆ ἀμαχητὶ κύριος τῆς πόλεως ταύτης καὶ καταφέρει οὕτω ἐκ πρώτης ἀφειρητίας καιρίαν εἰς τοὺς ἀντιπάλους πληγὴν, ἐὰν, κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ἀνὴρ Κρής, ἰδὼν τὸ κίνημα, δὲν ἔσπευδε νὰ ἀνηγείλῃ αὐτὸ εἰς τὸν καθ' ὁδὸν ἤδη εὐρισκόμενον Ἀγησίλαον, ὅστις, ἐπιστρέψας ἀμέσως μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν στρατοῦ, προέλαβε τὸν Ἐπαμεινώνδαν. Τοῦτο λοιπὸν αὐτοῦ τὸ βούλευμα ἐματαιώθη διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπανόδου τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Σπάρτην· ἀλλ' ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς εἶχε πολλὰ ἐν τῇ θήκῃ αὐτοῦ βέλη. Ἀφοῦ ἐπεχείρησεν ἀψιμαχίας τινὰς περὶ τὴν πόλιν, ἐθεώρησε περιττὸν νὰ χρονοτριβήσῃ πλείοτερον ἐνταῦθα, καὶ ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἐτέρου στρατηγήματος. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἤξευρεν, ὅτι οἱ ἐν Μαντινείᾳ Ἀρκάδες καὶ ἄλλοι αὐτῶν σύμμαχοι, ἅμα μαθόντες τὸν κίνδυνον τῆς Σπάρτης, ἐμελλον νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῆς· ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Μαντινείας, ἐρήμου ἤδη προμάχων οὔσης· καὶ ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει προλάβει τὴν εἰς αὐτὴν ἐπάνοδον τῶν ἀντιπάλων, διότι καὶ αὐτὸς μὲν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ Σπάρτης προέκειτο νῦν νὰ κινήσωσι πρὸς τὴν Μαντίνειαν, ἀλλ' αὐτὸς εἶχε νὰ βαδίσῃ διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἠναγκάζοντο, ὡς προείπομεν, εἰς μεγάλην πρὸς δυσμὰς περιστροφὴν. Ἀνεχώρησε λοιπὸν ἀπὸ Σπάρτης μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ· ὅτε ὅμως ἐρθασεν εἰς Τεγέαν, ἐπίσθη ὅτι τὸ περὶ αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσῃ πορευόμενον. Τῶνόντι ἡ φάλαγξ ἐκείνη ἐπὶ 40 περίπου ὥρας ἦτο εἰς ἀκατάπαυστον κίνησιν. Τὴν προπαρελθούσαν ἡμέραν εἶχεν ἀπέλθει εἰς τὴν Μαντίνειαν, ἵνα προκαλέσῃ τοὺς πολεμίους εἰς μάχην· τῆς μάχης μὴ γενομένης, ἐπέστρεψεν εἰς Τεγέαν καὶ ἐκεῖθεν, μόλις δειπνήσασα, ἐβάδιζε διὰ νυκτὸς ἐπὶ τὴν Σπάρτην· ἐκεῖ διέτριψε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν περὶ ἀψιμαχίας καὶ τὸ ἑσπέρας, βαδίσασα πάλιν, ἐρθασαν εἰς Τεγέαν· ὥστε ἦτο ἀπαραίτητον ν' ἀναπαυθῇ ἐπὶ τινος ὥρας. Ἐξαπεστάλη δ' ἐντούτοις τὸ ἵππικὸν ἐπὶ τὴν Μαντίνειαν, ὡς ἱκανὸν καὶ μόνον

νὰ διαπράξῃ τὸ μελετώμενον βούλημα. Ἄλλ' ἦτο πεπρωμένον νὰ ματαιωθῶσιν ὑπὸ τῆς τύχης τὰ ἄριστα τῶν ἐπινοημάτων τοῦ Θηβαίου στρατηγοῦ, κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην αὐτοῦ ἐκστρα-
 τσίαν. Οἱ Ἀρκάδες, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ ἄλλοι αὐτῶν σύμμαχοι ἦσαν μὲν μακρὰν τῆς Μαντινείας· εἶχεν ὅμως φθάσει εἰς τὴν πόλιν ταύτην πρὸ μιᾶς περίπου ὥρας τὸ ἐξ Ἀθηνῶν περιμενόμενον ἱπ-
 πικόν· καὶ γενομένης συμπλοκῆς, ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσ-
 σαλοὶ ἱππεῖς ἦσαν ἐκλελυμένοι ὑπὸ δύο ἡμερονυκτίων ἀκαταπαύ-
 στου σχεδὸν πορείας καὶ ὑπὸ πολυώρου ἀσιτίας, οἱ Ἀθηναῖοι ἱπ-
 πεῖς, οἵτινες δὲν εἶχον προηγουμένως βαδίσαι μετὰ τοσαύτης βίας
 καὶ προσέτι εἶχον λάβει καιρὸν ν' ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον, ἠνάγκα-
 σαν τοὺς ἀντιπάλους· ἐκείνους νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν εἰς Τεγέαν. Ἐν
 ταύτῃ τῇ ἱππομαχίᾳ ἔπεσεν ὅ,τε ἱππαρχος τῶν Ἀθηναίων Κηφι-
 σόδωρος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ξενοφώντος Γρύλλος· ὁ δὲ τότε ἀκμάζων
 Ἀθηναῖος ζωγράφος Εὐφράνωρ παρέστησεν ἐν εἰκόνι λαμπρᾷ, ἥτις
 ἐκόσμησε τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, τὸν τε ἀγῶνα τοῦτον καὶ τὴν ἐν
 αὐτῷ διαπρέψασαν ἀνδρείαν τοῦ Γρύλλου, τοῦ ὁποῖου τὴν μνήμην
 καὶ οἱ Μαντινεῖς πολυειδῶς ἐτίμησαν.

Δύο λοιπὸν ἐπιτηδεύματα νενοημένα βουλευόμενα τοῦ Ἐπα-
 μεινώνδου ἀπέτυχον διὰ παραδόξου συνδρομῆς τυχαίων περιστά-
 σεων· καὶ τότε ὁ στρατηγὸς ἀπεφάσισε ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρατά-
 ξεως πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ, οἵτινες, συγκεντρωθέντες ἤδη
 ἅπαντες εἰς Μαντινείαν, ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἤλ-
 θον καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ στενότερον τοῦ ὀροπεδίου μέρος.
 Μετὰ τὰς ἀναγκαίας προπαρασκευάς, ἐξῆλθε καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας
 ἀπὸ τῆς βορείου τῆς Τεγέας πύλης, ἄγων τὸν στρατὸν, ὡς ἐπὶ
 μάχην συντεταγμένον. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν
 ἐπὶ τὴν Μαντινείαν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐτράπη πρὸς ἀριστεράν,
 ἥτοι πρὸς τὸ ὄρος τοῦ Μαινάλου τὸ ὁποῖον ὠρίζεν ἀπὸ δυσμῶν
 τὸ ὀροπέδιον, καὶ φθάσας εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους περὶ τὸ ση-
 μεῖον ὅπου σήμερον κεῖται ἡ Τριπολιτσᾶ, ἐστράφη ἐκεῖθεν πάλιν
 πρὸς βορρᾶν, παρακολουθῶν τὰ πλευρά τοῦ ὄρους, μέχρις οὗ ἐπλη-
 σίσταεν εἰς τὴν δεξιάν τῶν πολεμίων πτέρυγα. Ἐνταῦθα διέταξε

τὴν φάλαγγα νὰ θέσῃ τὰ ὅπλα, ὡς ἂν ἐμελέτα νὰ στρατοπεδεύσῃ· Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν παρατηρῶσιν ἀφ' ἧς προήλασεν ἀπὸ Τεγέας, ἐνόμισαν τὸ πρῶτον ὅτι ἐπέρχεται κατ' εὐθείαν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ παρεσκευάσθησαν ν' ἀγωνισθῶσιν. Ὅτε ὁμως εἶδον αὐτὸν τραπέντα πρὸς τὸ ὄρος καὶ μεταβαλόντα οὕτω διεύθυνσιν, ὑπέθεσαν ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ δὲν ἦτο νὰ πολεμήσῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐνισχύθησαν εἰς τὴν γνώμην ταύτην, ὅτε, παύσας τὴν πορείαν, ἔθετο τὰ ὅπλα· διότι συνεπέρανον ἐκ τούτου, ὅτι σκοπεύει ἀληθῶς νὰ στρατοπεδεύσῃ ἐκεῖ. Ἐντεῦθεν οἱ πολέμιοι ἔλυσαν τὰς τάξεις καὶ ἔπαυσαν πᾶσαν πρὸς πόλεμον παρασκευήν. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὅστις καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῆς ἀναπαύσεως διετῆρει τὴν φάλαγγα αὐτοῦ συντεταγμένην, ἀφοῦ ἀφῆσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ νὰ πλανηθῶσι καὶ νὰ περιέλθωσιν εἰς ἱκανὴν σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, αἰφνης παρήγγειλεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀναλάβωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ βαδίσωσιν ἐμπρός.

Οἱ πολέμιοι, ἐννοήσαντες τότε τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον, ἔσπευσαν ν' ἀναλάβωσι τὰς τάξεις, ἀλλ' ἦτο πρόδηλον, ὅτι ἡ βεδιασμένη αὕτη παρασκευὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ᾖται πλημμελής· καὶ παρεκτὸς τούτου, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον, προσέβαλεν οὐσιωδῶς τὴν ἠθικὴν τοῦ στρατοῦ πεποίθησιν. Κατέλαβον δὲ τὴν μὲν δεξιὰν οἱ Μαντινεῖς (διότι ἡ μάχη προέκειτο νὰ συγκροτηθῇ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν) καὶ οἱ ἄλλοι Ἀρκάδες· τὸ δὲ δεξιὸν κέντρον οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὸ δὲ κέντρον οἱ Ἡλεῖοι καὶ οἱ Ἀχαιοί, τὴν δὲ ἀριστερὰν πτέρυγα, οἱ Ἀθηναῖοι. Τὸ ἱππικὸν παρετάχθη ὅχι ὅπως ἐν Δεύκτροις, ἐμπροσθεν τοῦ πεζικοῦ, ἀλλὰ παρ' ἑκτέραν τὴν πτέρυγα, τὸ μὲν τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὴν ἀριστερὰν, τὸ δὲ τῶν Ἡλείων, παρὰ τὴν δεξιάν. Ἄν ὁ Ἀγησίλαος ἢ ἄλλος τῆς Σπάρτης βασιλεὺς ἦτο παρὼν, εἶναι ἄδηλον. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἐπανελάβεν ἐνταῦθα τὴν λοξὴν παράταξιν τῆς ἐν Δεύκτροις μάχης· συνεκρότησε δηλαδὴ εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀφ' ὧν τῶν Βοιωτῶν, κολοσσιαίαν φάλαγγα ἔχουσιν βάθος, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, πεντήκοντα ἀσπίδων, ἵνα δι' αὐτῶν πρὸ πάντων καταβάλλῃ τοὺς Μαντινεῖς καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους· οἱ Ἀρκάδες, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ Εὐβοεῖς καὶ οἱ Σικυώνιοι κατεῖχον

τὸ μέσον, οἱ δὲ Ἀργεῖοι τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἱστάμενοι κατέναντι τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ οἱ ἐν τῇ δεξιᾷ διετάχθησαν νὰ μὴ προσβάλλωσιν ἀμέσως, περιμένοντες τὴν ἔκθεασιν τῆς μεγάλης καὶ κυρίας ἐπιθέσεως τοῦ Ἑπαμεινώνδου αὐτοῦ εἰς τὴν ἀριστεράν πτέρυγα. Οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἱππεῖς παρετάχθησαν, ὅπως καὶ οἱ οἱ ἀντίπαλοι, παρ' ἑκατέραν τὴν πτέρυγα. Ἡ φάλαγξ τῶν πολεμίων εἶχε βάθος, κατὰ τὰ ἀνάκαθεν εἰθισμένα, ὁκτὼ ὀπλιτῶν· ἡ δὲ ὅλη δύναμις ἑκατέρου τοῦ στρατοῦ προσδιορίζεται μὲν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου εἰς 20,000 πεζοὺς καὶ 2,000 ἱππεῖς, ὡς πρὸς τοὺς περὶ τοὺς Μαντινεῖς, εἰς 30,000 δὲ πεζοὺς καὶ 3,000 ἱππεῖς, ὡς πρὸς τοὺς περὶ τοὺς Θηβαίους, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ Ξενοφῶν δὲν ἀναφέρει οὔτε τούτους οὔτε ἄλλον τινὰ ἀριθμὸν, εἶναι ἐπιτετραμμένον ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ Διοδώρου· διότι ἂν τῶντι τοιαύτῃ ἦτο ἡ ὑπεροχὴ τοῦ στρατοῦ τὸν ὅποιον ἔγενε ὁ Ἑπαμεινώνδας, ὁ Ξενοφῶν, τοῦ ὁποῖου γνωστὴ εἶναι ἡ ὀλίγη πρὸς τὸν Θηβαῖον στρατηγὸν εὐνοια, δὲν ἤθελε λείψει βεβαίως ν' ἀναφέρῃ τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐλαττοῦται κατὰ τι ἡ ἀξία τοῦ ἐπελθόντος κατορθώματος.

Καὶ ἤρξατο λοιπὸν ἡ μάχη διὰ τῆς ἀπ' ἀριστερῶν ἐπιθέσεως τοῦ τε ἱππικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ τοῦ Ἑπαμεινώνδου. Τὸ κράτιστον αὐτοῦ ἱππικὸν ἔτρεψε μετ' οὐ πολὺ τὰς Ἰλας τῶν Ἡλείων, καὶ ἔπειτα, μὴ ἐξακολουθήσαν τὴν δίωξιν, ἐτράπη δεξιᾷ ἐπὶ τὴν πεζικὴν φάλαγγα. Ἐνταῦθα ὁ Ἑπαμεινώνδας εἶχεν ἤδη ἐπιπέσει μεθ' ὅλου τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ὄγκου ἐπὶ τὴν πολὺ λεπτοτέραν παράταξιν τῶν Μαντινέων καὶ Λακεδαιμονίων ὀπλιτῶν· καὶ μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀσπίδος πρὸς ἀσπίδα, καὶ ἀκοντίου πρὸς ἀκόντιον καὶ ξίφους πρὸς ξίφος, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι. Τότε ἐπλησίασαν καὶ οἱ Ἀρκάδες, καὶ οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι τοῦ κέντρου καὶ τῆς δεξιᾶς καὶ εὐχερῶς κατέβαλον τοὺς ἐκπλαγέντας ἤδη διὰ τὴν τροπὴν τῶν Μαντινέων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, Ἀχαιοὺς, Ἡλείους καὶ ἄλλους ἀντιπάλους. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Ξενοφώντος γενομένη περιγραφὴ τῆς μάχης ταύτης, εἰ καὶ βραχεῖα, εἶναι τοσοῦτον ζωγραφικὴ, καὶ μάλιστα

ἡ εἰκὼν δι' ἧς παρίστησι τὸν μὲν ὅλον στρατὸν τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὥς περ τριήρη ἐπερχόμενον, τὴν δὲ πεντηκοντάσπιν τὸ βάθος κεφαλὴν τοῦ στρατοῦ τούτου, ὡς ἔμβολον τῆς τριήρους. ὥστε ἡθέλωμεν ἀδικῆσαι τὸν ἀναγνώστην, ἐάν δὲν παρεθέτομεν ἐν ταῦθα αὐτὰς τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου καὶ στρατηγοῦ ἐξόχου τὰς λέξεις. α' Ὁ δὲ (Ἐπαμεινώνδας) τὸ στράτευμα ἀντίπρωρον ὥς περ τριήρη προσῆγε, νομίζων, ὅπῃ ἐμβάλων διακόψει, διαφθερεῖν ὅλον τὸ τῶν ἐναντίων στράτευμα· καὶ γὰρ δὴ τῷ μὲν ἰσχυροτάτῳ παρεσκευάζετο ἀγωνίζεσθαι, τὸ δὲ ἀσθενέστατον πόρῳ ἀπέστησεν, εἰδὼς ὅτι ἡττηθὲν ἀθυμίαν ἀν' ἀπάσχοι τοῖς μεθ' αὐτοῦ, ῥώμῃ δὲ τοῖς πολεμίοις. Καὶ μὴν τοὺς ἰππέας οἱ μὲν πολέμιοι ἀντιπῆρετάζαντο ὥς περ ὀπλιτῶν φάλαγγα βάθος ἐφεξῆς (ἥτοι ἐπὶ ὀκτώ τὸ πολὺ) καὶ ἔρημον πεζῶν ἀμίππων, (ἥτοι ψιλῶς ὠπλισμένων καὶ πεζῶν μετὰ τῶν ἰππέων συναγωνιζομένων)· ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας αὐτὸ καὶ τοῦ ἱππικοῦ ἔμβολον ἰσχυρὸν ἐποίησατο καὶ ἀμίππους πεζοὺς συνέταξεν αὐτοῖς, νομίζων τὸ ἱππικὸν ἐπεὶ διακόψειν, ὅλον τὸ ἀντίπαλον νενικηκῶς ἔσεσθαι· μάλα γὰρ χαλεπὸν εἶρεῖν τοὺς ἐθελήσαντας μένειν, ἐπειδὴν τινὰς φεύγοντας τῶν αὐτῶν ὀρώσι· καὶ ὅπως μὴ ἐπιδοθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ εὐνύμου κέρματος ἐπὶ τὸ ἐχόμενον, κατέστησεν ἐπὶ γηλόφων τινῶν ἐναντίους αὐτοῖς καὶ ἰππέας καὶ ὀπλίτας, φόβον βουλόμενος καὶ τούτοις παρέχειν ὡς εἰ βοηθήσειεν, ὅπισθεν οὗτοι ἐπικεῖσιντο αὐτοῖς. Τὴν μὲν δὴ συμβολὴν οὕτως ἐποίησατο, καὶ οὐκ ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος· κρατήσας γὰρ ἢ προσέβαλεν, ὅλον ἐποίησε φεύγειν τὸ τῶν ἐναντίων υ.

Ἐῖχε λοιπὸν ἤδη τραπῇ εἰς φυγὴν ὁλόκληρος τῶν ἐναντίων ὁ στρατὸς, καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, νικήσας κατὰ κράτος τοὺς ἀντιπάλους, ἐν τῷ κρισίμῳ τούτῳ ἀγῶνι, ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ ἀσφαλίῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὅτε αἰφνης καιρίαν ἔλαβε πληγὴν εἰς τὸν θώρακα. Οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ διηύθυνον τὰ τῆς μάχης μαχόμενοι πεζοὶ καὶ φέροντες ὅπλα οἷα καὶ οἱ κοινότεροι τῶν στρατιωτῶν· ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἐμάχετο ἀείποτε μετὰ τῶν προμάχων, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡγωνίσθη ἐκθυμότερον τοῦ συνήθους, ἵνα ἐνθαφρύνῃ τοὺς περὶ αὐ-

τὸν καὶ συμπληρώσῃ τὴν νίκην πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἀφ' οὗ ἐξηρ-
τάτο ἡ τοῦ ὄλου ἀγῶνος κρίσις. Ὡς τε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ἐτραυ-
ματίσθη ἐνῷ ἦδ' εἶχον τραπῇ οἱ πολέμιοι. Ἀλλὰ τὸ ἄπορον, τὸ
μοναδικὸν ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένησεν
εἰς τὸν νικηφόρον στρατὸν τὸ τραῦμα τοῦ στρατηγοῦ· διότι
ἅμα πεσόντος αὐτοῦ, ἔπεσον οὕτως εἰπεῖν καὶ τὰ ὅπλα τῶν περὶ
αὐτὸν πολλῶν μυριάδων ἀνδρῶν, οἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς ταύ-
της ἀνεδείχθησαν ἀκαταγώνιστοι. « Ἐπεὶ γε μὴν ἐκεῖνος ἔπεσε,
λέγει ὁ Ξενοφῶν, οἱ λοιποὶ οὐδὲ τῇ νίκῃ ὀρθῶς ἔτι ἐδυνάσθησαν
χρησασθαι, ἀλλὰ φυγούσης μὲν αὐτοῖς τῆς ἐναντίας φάλαγγος,
οὐδένα ἀπέκτειναν οἱ ὀπλίται, οὐδὲ προῆλθον ἐκ τοῦ χωρίου ἐνθα
ἡ συμβολὴ ἐγένετο· φυγόντων δ' αὐτοῖς καὶ τῶν ἰππέων, ἀπέ-
κτειναν μὲν, οὐδ' οἱ ἰππεῖς διώκοντες, οὔτε ἰππέας οὐθ' ὀπλίτας,
ὥς περ δὲ ἡττώμενοι πεφοβημένως διὰ τῶν φευγόντων πολεμίων
διέπεσον. » Δὲν λέγομεν τοῦτο βεβαίως ἵνα ἐπαινέσωμεν τοὺς Θη-
βαίους· ἀξιοζήλωτα δὲν εἶναι τὰ ἔθνη τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἡ ὁ θά-
νατος ἀπὸ τῆς ζωῆς ἡ τοῦ θανάτου ἀνθρώπου ἐνὸς ἡρτῆται. Ἀλλὰ
πῶς νὰ μὴ κλίνωμεν γόνυ ἐνώπιον τῆς μεγαλοφυΐας ἀνδρῶν οἷος ὁ
Ἐπαμεινώνδας, οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον συγκεντροῦσιν εἰς ἑαυτοὺς
ἄπασαν τὴν ἥθικὴν τοῦ ἔθνους δύναμιν, ὥς τε τοῦτο δι' αὐτῶν
οὕτως εἰπεῖν καὶ ὑπάρχει καὶ παύει τοῦ νὰ ὑπάρχῃ!

Ἐν τούτοις ἀναμφισβήτητον μὲν ἦτο ὅτι ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ
οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν. Ἐπειδὴ ὁμως ἔπαυσεν ἡ καταδίωξις, οἱ δ'
Ἀθηναῖοι εἶχον ἀνθέξει ὅπως οὖν εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, κα-
ταβαλόντες μάλιστα περὶ τὰ τέλη οὐκ ὀλίγους τῶν ἀντιπάλων
ἰππέων· καὶ ἐπὶ πᾶσι, προσεχούς οὔσης τῆς Μαντινείας, οἱ φυγά-
δες ἡδυνήθησαν νὰ συμπυκνωθῶσι πάλιν περὶ αὐτὴν, ἰσχυρίσθησαν
καὶ οὗτοι ὅτι ἐνίκησαν καὶ ἔστησαν καὶ οὗτοι τρόπαιον. Ἀλλ' ἡ
ἀλήθεια ἦτο ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης,
ὥς τε οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετὰ τινες δισταγμοὺς, ἐζήτησαν ἀνακωχὴν
ἵνα θάψωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, ὁμολογήσαντες οὕτω τὴν ἥτταν.

Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας μετηνέχθη ζῶν ἔτι εἰς τὸ στρατόπεδον,
καὶ οἱ συνελθόντες ἰατροὶ ἀπεφάναντο, ὅτι ἅμα ἐξαιρεθῇ τὸ δόρυ
ἀπὸ τοῦ θώρακος, θέλει ἀπαραιτήτως ἐπέλθει ὁ θάνατος. Ὁ στρα-

τηγὸς ἤκουσεν ἀτάραχος τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς ἐπιστήμης⁴ καὶ πρῶτον μὲν ἠρώτησεν, ἐὰν διεσώθῃ ἡ ἀσπίς αὐτοῦ, τοῦ δὲ ὑπασιπαιστοῦ ἀποκριθέντος, ὅτι ναί, καὶ θέντος αὐτὴν πρὸ τῆς ὀράσεως, ἠρώτησε πάλιν ὁ στρατηγὸς, τίς ἀπέβη τῆς μάχης ἡ ἑκβάσις· ἀκούσας δὲ ὅτι ἐνίκησαν οἱ Βοιωτοί, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν Ἰολαΐδαν καὶ τὸν Δαΐφραντον, εἰς τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ ἀναθέσῃ τὴν στρατηγίαν. Ἐλαβεν ὁμῶς τὴν θλιβεράν ἀπάντησιν, ὅτι ἀμφοτέροι εἶχον θανατωθῆ· τότε, εἶπε, δὲν σᾶς μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ εἰρηνεύσῃτε πρὸς τοὺς πολεμίους. Καὶ διατάξας νὰ ἐκσπᾶσῃ τὸ δόρυ ἀπὸ τοῦ στήθους, ἐξέπνευσε μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀκατάσχετον αἱμορραγίαν. Λέγεται δὲ ὅτι οὐδὲ τὴν συνειδησιν τῶν μεγάλων ἔργων ὅσα διεπράξατο, ἀπέβαλε κατὰ τὰς ὑστάτας ταύτας τῆς ζωῆς στιγμᾶς· διότι, τινὸς τῶν περὶ αὐτῶν φίλων μετὰ δακρύων εἰπόντος «τελευταῖς ἄτεκνος, Ἐπαμεινώνδα», — «Μὰ Δία μὲν, ἀπεκρίθη, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τὴν τε ἐν Λεύκτροις νίκην καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ».

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Ἐπαμεινώνδας, κατὰ ἰούνιον ἢ ἰούλιον τοῦ 362, εἰς ἡλικίαν 56 ἢ 57 ἐτῶν. Ἡ σχετικὴ ἐκτίμησις τῶν διαφορῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἡ βαθμολόγησις οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀξίας αὐτῶν, εἶναι βεβαίως ἔργον δυσχερέστατον καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μάταιον· διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἱστορικὸς δύναται νὰ σταθμίσῃ ἀκριβῶς τὰ ποικίλα προσωπικὰ τῆς μεγαλοφυΐας προτερήματα, τοιαύτη εἶναι συνήθως ἡ διαφορὰ τῶν περιστασεων ἐν αἷς, καὶ τῶν ὀργάνων δι' ὧν ἐνήργησεν ἕκαστος τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἱστορίας, ὥστε κινδυνεύει τις πάντοτε νὰ φανῇ ἄδικος περὶ τὰς τοιαύτας συγκρίσεις καὶ ἐκτιμήσεις. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τοῦτο εἶναι τὸ ἀξιοσημείωτον, ὅτι, ἐνῶ περὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἐξόχων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀνδρῶν, ἐκπαλασι καὶ μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἔπαινοι ἠκούσθησαν καὶ ψόγοι, περὶ μόνου τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι μίαν ἐξέφερον ψῆφον, τὴν ψῆφον τοῦ ἐγκωμίου καὶ τοῦ θαυμασμοῦ. Δὲν λέγομεν τί ἐφρόνει περὶ αὐτοῦ ἡ πόλις, ἥς κατέστησεν ἀθάνατον τὸ νομα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐτάφη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀλλ' ἐν Θήβαις ἡγέθη αὐτῶ ἀνδρείως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπε-

γράφησαν ἐλεγεία διαρρήδην ἀνακηρύσσοντα ἅπαντα αὐτοῦ τὰ μεγαλουργήματα.

Ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν,

Μεσσήνη δ' ἱερὴ τέκνα χρόνῳ δέχεται.

Θήβης δ' ὅπλοισιν Μεγάλη πόλις ἐστεφάνωται,

αὐτόνομος δ' Ἑλλάς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ.

Καὶ τοῦτο μὲν τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς φυσικόν, ἀλλ' ὑπερβολικόν ἴσως ἐγκώμιον. Ἐρχονται ὁμῶς ἔπειτα ἕτεροι μάρτυρες ἢ μᾶλλον πάντες ὅσοι ἔλαβον οὕτως ἢ οὕτως ἀφορμὴν νὰ ἐμιλήσωσι περὶ τοῦ ἀνδρός, οἱ ἐπιμαρτυροῦντες τὴν λαμπρὰν ἐκείνην κρίσιν. Ὁ Ῥωμαῖος Κικέρων ἀπεφώνησε αὐτὸν «μέγιστον τῆς Ἑλλάδος ἀνδρα.» Παρεθέσαμεν ἤδη τὴν γνώμην τοῦ Πολυβίου· ὁ δὲ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἀπαριθμήσας ἅπαντας τοὺς πρωταγωνιστὰς τῶν διαφορῶν Ἑλληνίδων πόλεων, Θεμιστοκλῆν, Κίμωνα, Περικλῆν, Ἀγισίλαον, Πελοπίδαν καὶ ἄλλους, ἐπιφέρει. « Ἀλλ' ὁμῶς εἴ τις συγκρίνει τὰς τούτων ἀρετὰς τῇ Ἐπαμεινώνδου στρατηγίᾳ τε καὶ δόξῃ, πολὺ ἂν προέχουσιν εὖροι τὴν περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἀρετὴν. Παρὰ μὲν γὰρ ἐκάστῳ τῶν ἄλλων, ἐν ἂν εὖροι προτέρημα τῆς δόξης, παρὰ δὲ τούτῳ πάσας τὰς ἀρετὰς ἡθροισμένας. Καὶ γὰρ ῥώμη σώματος καὶ λόγου δεινότητι, πρὸς δὲ τούτοις, ψυχῆς λαμπρότητι καὶ μισαργυρίᾳ καὶ ἐπιεικείᾳ, καὶ τὸ μέγιστον ἀνδρεία καὶ στρατηγικῇ συνέσει, πολὺ διήνεγκε πάντων. » Ἀλλ' ἠθέλομεν μῆκυνοι ἐπὶ πολὺ τὸν λόγον ἐὰν παρεθέτομεν ἅπαντα τοῦ ἀνδρός τὰ ἐγκώμια· μίαν δὲ μόνον δέον νὰ μὴ παραλείψωμεν γνώμην. Ὁ Ξενοφῶν οὕτε τοὺς Θηβαίους ἡγάπα οὕτε τὸν Ἐπαμεινώνδαν· διότι οἱ Θηβαῖοι καὶ μάλιστα ὁ Ἐπαμεινώνδας καθήρσαν τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως ἐκείνης πρὸς ἣν, ὡς ἄλλοτε ἔλαβόμεν ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν, εἶχεν ὁ ἱστορικὸς πλείστας συμπαθείας. Ὅθεν πολλάκις ἠδίκησε τὸν ἀνδρα, ὅχι διὰ κατακρίσεως, ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἀποσιωπήσεως. Δὲν ἀνέφερε, λ. χ. τὴν πρὸς τὸν Ἀγισίλαον πάλην αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 371 ἔτους· ἱστορῶν ἔπειτα τὸ ἐν Λεύκτροις κατόρθωμα τῶν Θηβαίων, ἐντελῶς ἀπεσιώπησε τὸ ὄνομα τοῦ πρωτοῦργου τῆς μεγάλης ταύτης νίκης· καὶ διηγούμενος τὴν πρώτην αὐ-

τοῦ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στρατείαν, δὲν κατέδειξεν ἀποχρώντως τὴν σπουδαιότητα τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν ὅσας ἐπήνεγκεν αὐτόν· ὁ Ἐπαμεινώνδας. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὰς τελευταίας αὐτοῦ κατὰ τὴν χερσονήσον πράξεις, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν θαυμασμὸν τὸν ὁποῖον ἠσθάνθη, καὶ ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἐπήνεσε τὸν ἄνδρα, ἀνέκραξεν, ὡς εἰ συγκεφαλαίων τὸν ἔπαινον· «ὅσα μὲν τοι προνοίας ἔργα καὶ τόλμης ἐστίν, οὐδέν μοι δοκεῖ ἀνὴρ ἐλλίπειν.» Ὑπῆρξε δὲ ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ τελευταῖος μέγας πολιτικός καὶ στρατιωτικός ἀνὴρ τῆς πρώτης ταύτης ἱστορικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους περιόδου· ὁ τελευταῖος τῶν πολλῶν καὶ ἐνδόξων ἐκείνων ἡρώων, οἵτινες ἐξεπρωσώπου ἅμα καὶ ὠδήγουν καὶ συνεχὸν τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν. Αὐτοῦ πεσόντος, ἐπῆλθε μακρὰ εἰκοσιπενταετὴς περίπου, πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναρχία, ἥτις δὲν ἔπαυσεν εἰμὴ διὰ τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας, ἀφ' ἧς ἀρχεται ἑτέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου φάσις. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν ἐνταῦθα ἀπολήγει καὶ τὸ τελευταῖον σωζόμενον μέγα ἱστορικὸν ἔργον τῆς πρώτης ταύτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιόδου, τὰ Ἑλληνικά τοῦ Ξενοφῶντος· ὥστε ἀπὸ τοῦδε καὶ ἐφεξῆς, ἐπὶ μακρὸν χρόνον, δὲν γνωρίζομεν τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰμὴ ἀπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, τοῦ Διοδώρου, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Πausανίου, καὶ ἀπὸ τῶν ἀσυναρτήτων καὶ πολλῶν μὴ ἀκριβῶν εἰδήσεων ὅσας εὐρίσκομεν εἰς τοὺς ῥήτορας.

Οἱ Θηβαῖοι ἔσπευσαν νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν συμβουλὴν τὴν ἀποθήσκων ἐδῶκεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ἐπαμεινώνδας, συνομολογήσαντες εἰρήνην, δι' ἧς καθιερώθη ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅπως εἶχε πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου. Κατὰ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης ταύτης, ἡ Μαντινεία καὶ οἱ περὶ αὐτὴν Ἀρκάδες ἔμειναν κεχωρισμένοι ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἀρκαδίας, ἥτις μετὰ τῆς Τεγέας καὶ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἐξηκολούθησεν ἀπαρτίζουσα τὸν διὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὁργανισθέντα Ἀρκαδικὸν δεσμὸν καὶ περιστέλλουσα ἀπὸ βορρᾶ τὴν Σπάρτην· τὸ δὲ δεινότερον διὰ τὴν Σπάρτην, ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Μεσσήνης. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Σπάρτη δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ παραδεχθῇ τὸν ὅρον τοῦτον καὶ

δὲν ὑπέγραψε τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἅπαντες αὐτῆς οἱ σύμμαχοι, καὶ ἰδίως οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἥλαιοι καὶ οἱ περὶ τὴν Μαντίνειαν Ἀρχάδες, ἐκύρωσαν τὸ γεγονός· ἐκεῖνο.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὕψεως αἱ Θῆβαι δὲν ἐκυριάρχησαν μὲν τῆς Πελοποννήσου, διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης, ὅπως ἤθελε συμβῆ ἔαν ἐπέζη ὁ Ἐπαμεινώνδας, διετήρησαν ὅμως πλεονεκτήματα ἀξιόλογα, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἰδύναντο ἔτι νὰ θεωρηθῶσιν ἡ ἰσχυρότερα τῆς Ἑλλάδος πόλεις. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶχον εἰσέτι συμμάχους τὸ Ἄργος, τὴν Τεγέαν, τὴν Μεγάλην πόλιν καὶ τὴν Μεσσήνην· ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου, τοὺς Φωκεῖς, τοὺς Λοκροὺς, τοὺς Μαλιεῖς, τοὺς Ἡρακλειώτας, τοὺς πλείστους Θεσσαλοὺς, τοὺς πλείστους Εὐβοεῖς, τοὺς Ἀκαρνανάς, καὶ ἰδίως ἐδέσποζον ὀλοκλήρου τῆς Βοιωτίας. Ἀλλὰ οἱ Φωκεῖς ἀμέσως σχεδὸν ἀπέστησαν μετ' ὀλίγον δὲ καὶ οἱ Εὐβοεῖς· καὶ ἐν γένει τὸ σῶμα τοῦτο, ὅσον ὀγκῶδες ἂν ἐφαίνετο, ἐστερεῖτο ἤδη ψυχῆς, ὥστε, ἅμα πνεύσαντος τοῦ ἐλαχίστου ἀνέμου, ἐμελλεν ὀλόκληρον νὰ διαλυθῇ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετίθη.

Ἔτι ἐλπεινότερα ἴσως ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Σπάρτης, ἥτις ἐστερήθη τότε οὐ μόνον τῶν Πελοποννησίων αὐτῆς συμμάχων, ἀλλὰ καὶ τοῦ πλείστου καὶ εὐδαιμονεστέρου τῆς ἰδίας χώρας μέρους· διὸ ὁ βασιλεὺς Ἀγισίλαος, ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα πραγμάτων καὶ ὅμως μὴ δυνάμενος νὰ ἑσυχάσῃ, καὶ τοι ὑπερβᾶς ἤδη τὴν ἡλικίαν τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τύχην ἀλλαχοῦ. Ἡ παραλυσία τοῦ Περσικοῦ κράτους εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κορυφωθῇ· αἱ πλείστοι τῶν δυτικῶν σατραπειῶν εἶχον ἀποστατήσαι κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως· ὁ δὲ ἐπιχώριος τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, ὁ Ταχῶς, ὑπεστήριζε παντὶ σθένει τὴν ἀποστασίαν ταύτην. Ὅθεν ὁ Ἀγισίλαος ἐνόμισεν ὅτι ἀπερχόμενος μετὰ 1000 Λακεδαιμονίων καὶ ἄλλων Πελοποννησίων ὀπλιτῶν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ταχῶ, ὅστις καὶ ἄλλους πολλοὺς εἶχεν Ἕλληνας μισθοφόρους, θέλει καταφέρει καυρίαν τινὰ κατὰ τοῦ Περσικοῦ κράτους πληγὴν καὶ ἀνανεώσει οὕτω τὸ ἐπιχέρημα τὸ ὅποιον ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἠδυνάθη νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἀλλὰ φθάσας εἰς Αἴγυπτον περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν βασιλέα· καὶ

μετ' οὐ πολὺ στασιάζαντος τοῦ τούτου ἀνεψιοῦ Νεκτανεβῶ, ὃ Ἀγησίλαος ἡσπασθη τοῦ Νεκτανεβῶ τὴν μερίδα. Ἀφοῦ δὲ ἀνέδειξεν αὐτὸν νικηφόρον, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ Ναίλου ἐπὶ τὴν Κυρήνην, ὅθεν ἐμελέτα νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς τὴν Λακωνικὴν. Ἀλλ' ἀπεβίωσε καθ' ὁδὸν πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν Κυρήνην, εἰς ἡλικίαν 8½ ἐτῶν, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν Σπαρτιάται ἀνεκόμισαν τὸν νεκρὸν αὐτοῦ εἰς Σπάρτην. Αἱ τελευταῖαι τῆς ζωῆς τοῦ Ἀγησίλαου περιπέτειαι καὶ τὰ τελευταῖα αὐτοῦ ὄνειρα, προσκόντως ἐπσοφράγισαν τὸν βίον ἐκεῖνον, ὅστις, αἰέποτε ἐπιδιώξας τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων, κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς τύχης ν' ἀναλωθῇ περὶ μικρὰ καὶ ἀφανῆ.

Ἀμέσως μετὰ τὴν περὶ Μαντίνειαν μάχην, ἰσχυροτέρα τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐφαίνετο ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Ἡ πόλις αὕτη οὐ μόνον διέσωζε τὴν ναυτικὴν ἡγεμονίαν ἣς εἶχεν ἀρχίσει τὴν συγκρότησιν μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν τειχῶν αὐτῆς, ἀλλὰ ἐν ἔτει 358 καὶ τὴν Εὐβοίαν ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Θηβαίων, καὶ τῆς θρακικῆς χερσονήσου συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν· ὥστε ἤδη προσέθηκε τὰς δύο ταύτας ἐξιολόγους χώρας εἰς τὰς πολλὰς καὶ ἰσχυράς νήσους καὶ παραλίας ὧν προηγουμένως προΐστατο, καὶ ἐξ ὧν περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὴν Λέσβον, τὴν Χίον, τὴν Σάμον, τὴν Κῶ καὶ τὴν Ῥόδον, τὰς περὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην πόλεις, καὶ ἰδίως τὴν πασῶν τούτων ἰσχυροτέραν, τὸ Βυζάντιον. Ἀλλ' ἡ δευτέρα αὕτη τῶν Ἀθηνῶν ναυτικὴ ἡγεμονία, μόλις λαβοῦσα τὴν ἐξαίρετον ταύτην ἐπίδοσιν, κατέπεσεν, ὡς οἰκοδόμημα τοῦ ὁποίου αἱ ἀσθενεῖς βάσεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ὑποφέρωσι προσθήκην ἀσυνέτως εἰς αὐτάς ἐπισωρευθεῖσαν. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον προσπαθήσει νὰ περιποιηθῶσιν ὅσόν ἐνεστι τοὺς συμμάχους, καὶ πρὸ πάντων εἶχον καθιερώσει τὴν ἀρχὴν, ὅτι δὲν θέλουσι πέμπει εἰς τὸ ἐξῆς Ἀθηναίους κληρούχους ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη παρεβιάσαν τὴν ἀρχὴν ταύτην, καταλαβόντες πολλὰ κτήματα εἰς Σάμον καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Παρεκτὸς τούτου, οἱ ἐκ μισθοφόρων ἤδη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγ-

κείμενοι στρατοὶ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς πολλὰς παρεξετράπησαν κατὰ πίεσεις ὡς πρὸς τοὺς συμμάχους. Ὅθεν κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ 358 ἔτος, καθ' ὃ νέαν ἔλαβεν αὖξιν ἡ ἡγεμονία αὐτῶν, ἀπέστησαν ἀπὸ αὐτῆς οἱ Κῶοι, οἱ Χίοι, οἱ Ῥόδιοι καὶ οἱ Βυζάντιοι. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν νὰ καθυποτάξωσι τοὺς ἀποστάτας, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τὴν Χίον, ὅπου ἔπεσεν ὁ Χαβρίας, ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἐν ἔτει 355, ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὀλοσχερῇ αὐτονομίαν τῶν ἀποστατῶν καὶ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς συμμάχιας. Ἡ δὲ ἄδοξος ἐκβάσις τοῦ τριετοῦς τούτου πολέμου, ὅστις ὀνομάζεται «συμμαχικὸς πόλεμος», ἐμαρτύρησεν ἐκ νέου τὴν ὀλεθρίαν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν παρακμὴν εἰς ἣν κατήντησεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ἔτει 442 π. Χ. ἀφοῦ ὑπέστη τοσοῦτον φοβερὰς ἐν Σικελίᾳ καταστροφὰς, ἡ πόλις αὕτη ἡδυνήθη ἔτι ν' ἀνθέξῃ, ἀγωνιζομένη κατὰ συμπάσης σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Περσίας αὐτῆς, καὶ πολλὰκις ἀνεδείχθη νικητὴς ἢ ἡττημένη. Ἡ δὲ, ἐνῷ δὲν εἶχε νὰ πολεμήσῃ εἰμὴ πρὸς τέσσαρας πόλεις, ἐνῷ οὐκ ἔμελλεν οὐδεμίαν εἶχε προηγουμένως πάθει ζημίαν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας εἶχε προσλάβει τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν θρακικὴν χερσόνησον, κατέθεσε τὰ ὄπλα μετὰ τριετὴ ἀσθενέστατον ἀγῶνα. Καὶ διετήρησε μὲν τινὰς τῶν συμμάχων, ἀλλὰ οὐδὲν πλεον ἐνέπνεεν εἰς αὐτοὺς σέβας καὶ περιήλθε πρὸς τοὺς εἰς τὴν ἐσχάτην χρηματικὴν ἀμνηχανίαν.

Τοιαύτη ἦτο περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἡ κατὰστασις τῆς Ἑλλάδος. Ὅλοι οἱ ἀγῶνες ὅσοι μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐγένοντο ἵνα ἀπαρτίσῃ αὕτη κράτος ἐν, ἀπέβησαν μάταιοι. Αἱ τρεῖς μεγάλαι πόλεις, αἱ ἐπιχειρήσασαι ἀλληλοδιαδόχως τὸ ἔργον τοῦτο, ἐξ ἴσου ἀλληλοδιαδόχως ἀπέτυχον καὶ οὐ μόνον ἀπέτυχον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήντησαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ὥστε οὐδεμίᾳ ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ ἐπαναλάβωσι τὸ ἐπιχειρήμα καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εὐδοκιμήσωσιν. Ἄλλη πόλις Ἑλληνικὴ ἐκ τῶν ἐνταῦθα δὲν ὑπῆρχεν ἱκανὴ νὰ διαδεχθῇ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν καὶ νὰ ἀποβῇ κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Φεραῖος Ἀλέξανδρος εἶχε μὲν ἀναλάβει πολλήν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρα-

μεινώνδου, δύναμιν· ἀλλ' ἐδολοφονήθη ἐν ἀρχῇ τοῦ 359 ὑπὸ τῶν τῆς ἰδίας συζύγου Θήβης ἀδελφῶν Τισιφώνου, Πυθολάου καὶ Λυκόφρονος, οἵτινες διεδέξαντο κατ' ἐπιφάνειαν τὸ τοῦ ταγοῦ ἀξίωμα, πράγματι ὅμως ὀλίγον ἰσχυσαν, ἡ δὲ Θεσσαλία περιήλθεν εἰς τὴν συνήθη αὐτῆς διαίρεσιν καὶ ἀσθένειαν. Ἐπὶ ὀλιγωτέραν ἐπιρροὴν ἠδύνατο νὰ λάβῃ εἰς τὴν τύχην τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἡ μεγάλη τῶν Συρακουσῶν πόλις. Ἡ ἐπιρροὴ αὕτη δὲν ὑπῆρξε πολλοῦ λόγου ἀξία οὐδ' ἐπὶ τοῦ δραστηρίου δυνάστου Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ 367, προέκυψεν, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου του, Διονυσίου τοῦ νεωτέρου, μακρὸς μεταξὺ τῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων, ἐμφύλιος πόλεμος, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου εἰς τοσαύτην περιήλθον αἱ Συράकुσαι ἐκλυσιν, ὥστε τῷ 345 ἐζήτησαν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως αὐτῶν Κορίνθου, διαιτητὴν τινα καὶ ἀνορθωτὴν τῶν πραγμάτων. Καὶ τότε ἀπῆλθεν εἰς Συρακούσας ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπὶ χρηστότητι καὶ ἀρετῇ, ὁ Τιμολέων, ὅστις, κατισχύσας τῶν ἀντιπάλων, καὶ πείσας τὸν Διονύσιον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον (ὅπου διεζήσεν οὗτος τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ιδιωτεύων) ἠνώρθωσε τὸ ἀρχαῖον ἐλεύθερον τῆς πόλεως πολίτευμα, κατέλυσε καὶ τοὺς ἄλλους ἐν Σικελίᾳ τυράννους καὶ περιέστειλε τοὺς Καρχηδονίους. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον αἱ Συράकुσαι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ βαρύνωσιν εἰς τὴν πλάστιγγα τῶν πραγμάτων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἡ δὲ ἱστορία καὶ ἡ τύχη αὐτῶν συνδέεται μᾶλλον τοῦ λοιποῦ μετὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων τύχης καὶ ἱστορίας.

Ἡ κυρίως Ἑλλάς λοιπόν, ἡ μητρόπολις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, διετέλει ἤδη ἄνευ ἡγεμόνος, καὶ οὐδὲ ὑπῆρχε πιθανότης ὅτι δύναται ν' ἀπαρτίσῃ πλέον κράτις ἐν. Ὁ σκοπὸς οὗτος, ὃν ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας ἀδιακόπως ἐπεδίωξεν, ἀπεδείχθη διὰ πλείους μακρὰς ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῇ, ἐντὸς τῶν ὅρων τοῦ πολιτικοῦ βίου οἷος εἶχε διαμορφωθῇ ἐπὶ τῆς πρώτης ταύτης ἱστορικῆς αὐτῆς περιόδου· ὥστε ἦτο πρόδηλον, ὅτι ὁ διηρημένος καὶ ἐκλελυμένος ἐκεῖνος κόσμος ἤθελεν ἀνεύκτως νεκρωθῆ, ἐὰν δὲν ἐπῆρχετο νέον τι στοιχεῖον, ἐπιτήδειον νὰ συναρμολογήσῃ αὐτὸν αὖθις καὶ νὰ ζωογονήσῃ. Καὶ τῶντι, πρὸς βορρᾶν τῆς

Ἑλλάδος, εἰς χώραν κατοικοῦμένην ὑπὸ φύλων ἀνάκαθεν συγγενῶν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς (σελ. 59 καὶ 348), διὰ δὲ τοῦ χρόνου καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐξῆλληνιθέντων, ἐν Μακεδονίᾳ, προσκυψε περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνὴρ μεγαλοφυῆς, ὅστις, συγκροτήσας μοναρχίαν ἰσχυράν, συμπαρέλαβεν ἐν αὐτῇ καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ καὶ ἠνέωξεν αὐτῇ νέον ἐνεργείας στάδιον. Πρὶν ὅμως ἡ πατρις ἡμῶν περιέλθῃ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου φάσιν, ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ δι' ὕλικῃς τιнос καὶ ἠθικῆς ἀναρχίας, ἥτις κατέδειξε τό τε μέγεθος τῆς ἐπελθούσης εἰς τὰ πνεύματα καὶ εἰς τὰ αἰσθήματα ἀλλοιώσεως, καὶ τὸ ποῦ ἤθελε καταντήσῃ ἡ Ἑλλάς, ἐν ἐγκαίρως ἐπιφανομένῃ ἡ Μακεδονικὴ ἡγεμονία, δὲν συνήπτεν αὐτὴν πάλιν εἰς ἐν ὅλον καὶ δὲν παρεῖχεν εἰς τὸ ἔθνος ἀφορμὴν καὶ τρόπον τοῦ νὰ ἐπιδιώξῃ γενναϊότερόν τινα σκοπόν. Ἡ δ' ἀναρχία αὕτη φέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τῶν « ἱερῶν πολέμων ».

Οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται ἴσως (σελ. 432 καὶ ἐπομ.) τὰ ἄλλατε παρ' ἡμῶν ἱστορηθέντα περὶ τοῦ ἐν Φωκίδι μεγάλου Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Τὸ συνέδριον τοῦτο εἶχε μὲν ἀνάκαθεν οὐ μόνον θρησκευτικόν ἀλλὰ μέχρι τινὸς καὶ πολιτικόν τινα χαρακτῆρα, ἐπὶ δὴ ὅμως περίπου ἑκατονταετηρίδας εἶχεν ἀποδῆ ὅλως ἀμέτοχον τῶν κοινῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων, διὰ διαφόρους λόγους. Καὶ πρῶτον διότι ὁ ὀργανισμὸς αὐτοῦ, γενόμενος εἰς χρόνους ἀδήλους, ἀλλὰ παναρχαίους, δὲν συνεβίβζετο παντάπασιν πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῷ μεταξὺ μεταβολὴν εἰς τὴν τύχην τῶν πόλεων. Εἶδομεν ὅτι ἐνῶ οἱ Μελιεῖς, οἱ Περραιβοί, οἱ Μάγνητες καὶ ἄλλα μικρὰ φύλα εἶχον ἕκαστον δῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκείνῳ ψήφους, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἰδίαν ψήφον οὐδεμίαν κυρίως εἰπεῖν εἶχον ἐν αὐτῷ ὅλοι οἱ Ἴωνες ὁμοῦ καὶ ὅλοι οἱ Δωριεῖς ὁμοῦ εἶχον ἀνὰ δύο ψήφους, ἡ δὲ Σπάρτη ἐλογίζετο ὡς μία τῶν διαφόρων δωρικῶν πόλεων, αἵτινες ὅλαι ὁμοῦ εἶχον δύο ψήφους, καὶ αἱ Ἀθῆναι πάλιν ἐλογίζοντο, ὡς μία τῶν ἀπείρων ἰωνικῶν πόλεων αἵτινες ὅλαι ὁμοῦ δὲν εἶχον εἰμὴ δύο ψήφους. Ἐκ τούτου ἐννοεῖται ἐν μέλει διὰ τί ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐκ τῆς

ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον δὲν με-
 τέσχε τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων· οὔτε ἡ Σπάρτη,
 οὔτε αἱ Ἀθῆναι ἠδύναντο νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὰς ἀποφάσεις συνό-
 δου καθ' ἣν ἐπλειονοψήφουν μικρά τινα ἔθνη, ἐνῶ αὐταί, αἱ ἡγε-
 μόνες τῆς Ἑλλάδος πόλεις, δὲν εἶχον εἰμὴ τὸ πολλοστημόριον
 μιᾶς ψήφου. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, τὸ κύριον τῆς συνόδου ἔργον
 ἦτο, ὡς γινώσκουμεν, ἡ ἐφορεία τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ καὶ ἡ προε-
 δρεία τῶν Πυθίων, δηλαδὴ τῶν ἀγώνων οὔτινες ἐτελοῦντο παρὰ
 τὸν ναὸν τοῦτον· ἡ δὲ εὐλάβεια ἦν ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ προπάτορες
 ἡμῶν εἶχον πρὸς τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο κατὰστημα καὶ ἀγώνισμα ἀπέ-
 τρεπεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς σκοποὺς πολιτικοὺς
 τὴν ἐφορεύουσαν τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα ἰδρύματα ἀρχήν. Τρανωτάτη
 δὲ ἀπόδειξις τοῦ πᾶσιν διὰ ταῦτα ἀπέβη ἄσχημον πολιτικῶς τὸ Ἀμ-
 φικτυονικὸν συνέδριον καθ' ὅλην τὴν πέμπτην καὶ μέχρι τῶν μέσων
 τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, εἶναι πρὸς τοὺς ἄλλαις καὶ ὅτι
 οὐδὲ ἅπαξ ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Θουκυδίδου ἢ ἐν τοῖς
 Ἑλληνικοῖς τοῦ Ξενοφῶντος. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ Θηβαῖοι ἐκυ-
 ριάρχησαν τῆς Βοιωτίας καὶ ἐπομένως ἐγένοντο κύριοι τῶν δύο
 ψήφων τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Βοιωτοὶ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τούτῃ, πρὸς
 δὲ τούτοις ἐκυριάρχησαν καὶ τῆς Φωκίδος, καὶ ἐπομένως ἐγένοντο
 κύριοι αὐτοῦ τοῦ χώρου, ἐν ᾧ συνήρχετο τὸ συνέδριον, οἱ Θηβαῖοι
 ἀπεφάσισαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ συνέδριον τοῦτο ὡς ὄργανον τῶν
 ἰδίων αὐτῶν συμφερόντων, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ, κατὰ δυστυχίαν
 περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισε νὰ μαράινηται πολὺ καθ' ὅλην
 τὴν Ἑλλάδα τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ νὰ ἐκλείπῃ ἡ πρὸς τοὺς
 ἱερωτέρους τῶν θεσμῶν εὐλάβεια. Ὅθεν μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Λεύκ-
 τροις μάχην, οἱ Θηβαῖοι κατέπεισαν τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον
 νὰ καταδικάσῃ τὴν Σπάρτην εἰς χρηματικὴν ποινὴν 500 τετράν-
 των, διὰ τὴν ἐν μέσῃ εἰρήνῃ καὶ ἀλήθειαν τῆς Καδμείας καὶ τὰς
 δηώσεις ὅσας οἱ Λακεδαιμόνιοι διέπραξαν ἐν Βοιωτίᾳ. Ἡ ἀπόφα-
 σις αὕτη δὲν ἐξετελέσθη μὲν ποτὲ, ἀλλ' ἡ προκαλέσασα αὐτὴν
 ἐπέμβασις τοῦ συνεδρίου εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα, ὑπῆρξεν
 ἀρχὴ κακοῦ τὸ ὅποιον ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ πολυειδῶς ὀλέθρια ἀπο-
 τελέσματα. Ἐν ἔτει 357, οἱ Θηβαῖοι ἐκδικούμενοι τοὺς Φωκεῖς

διότι απέστησαν ἤδη ἀπὸ τῆς συμμαχίας αὐτῶν, καὶ ὠφελομένε-
νοι ἀπὸ τὴν κατὰ τῶν Φωκέων ἀρχαίαν ἀντιπάθειαν τῶν Λοκρῶν
καὶ τῶν Θεσσαλῶν, κατέπεισαν πάλιν τὸ συνέδριον νὰ καταδικάσῃ
καὶ τοὺς Φωκεῖς εἰς χρηματικὴν ποινὴν βρεῖαν, ἂν καὶ ἄδελον πό-
σιν· ἄδελος ὁμοίως εἶναι καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς καταδίκης, ὡς πιθα-
νώτερον δὲ θεωρεῖται ὅτι οἱ Φωκεῖς κατεδικάσθησαν, κατηγορη-
θέντες ἐπὶ σφετερισμῷ γῆς ἀνηκούσης εἰς τὰ κτήματα τοῦ ἐν
Δελφοῖς ἱεροῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Φωκεῖς οὔτε ἤθελον οὔτε ἠδύναντο
νὰ πληρώσωσι τὴν ζημίαν, οἱ Ἀμφικτύονες, ἐπὶ τῇ εἰσγησίᾳ
πάντοτε τῶν Θηβαίων, ἐξέδωκαν κατὰ τὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους
σύνοδον νόον δόγμα δι' οὗ ἀπερασίσθη νὰ τιμωρηθῶσιν οἱ Φωκεῖς, ὡς
πάλαι ποτὲ οἱ Κιρραῖοι (σελ. 443—445), ὃ ἔστι ν' ἀραιρευθῇ
ἀπὸ αὐτῶν ἡ χώρα καὶ νὰ καθοσιωθῇ εἰς τὴν ἐν Δελφοῖς θεόν·
ἐνταυτῷ δὲ ἡπειλήθησαν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθὼ μὴ ἐκτελέ-
σαντες τὴν προηγουμένως κατ' αὐτῶν ἐπιψηφισθεῖσαν ποινὴν, καὶ
οὕτως εἰπεῖν ἀρωςίσθησαν ὑπὸ τοῦ συνεδρίου.

Τότε οἱ Φωκεῖς θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀπειλουμένους τὸν ἔσχατον
κίνδυνον, ἐζήτησαν πρὸ πάντων συμμαχοῦς. Καὶ ἔλαβον τῶντι
ὑποσχέσεις ἐπικυρίας παρὰ τῶν Ἀθηναίων, τῶν Σπαρτιατῶν,
τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιῶν καὶ ἄλλων πελοποννησιακῶν πό-
λεων· ἀλλ' οἱ Θηβαῖοι, οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Δωριεῖς οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ
Ἀχαιοὶ οἱ Φθιώται, οἱ Μάγνητες, οἱ Περγαῖοι, οἱ Ἀθμᾶνες καὶ
οἱ Δόλοπες, ἀνέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποράσεως τοῦ συνε-
δρίου· ὥστε οἱ Φωκεῖς εἶδον ἑαυτοὺς περιζωσθέντας ὑπὸ πολεμίων
πολλῶν καὶ πλησιέστατα κειμένων, ἐνῶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν ἦσαν
μακρὰν, καὶ παρεκτός τούτου, διὰ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν, ὀλίγον
ἠδύναντο νὰ τοὺς βοηθήσωσιν. Ὅθεν οἱ Φωκεῖς ἐνόησαν ὅτι ἀνάγκη
ἐπὶ τῶν ἰδίων κυρίως δυνάμεων νὰ στηριχθῶσι· καὶ ἐπὶ τού-
τῳ, κατὰ πρότασιν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Φιλομήλου, ἀπεράσισαν
πρὸ πάντων νὰ γίνωσι κύριοι τῶν Δελφῶν.

Εἶναι βέβαιον ὅτι κατ' ἀρχὰς οἱ Δελφοὶ δὲν ἦσαν πόλις
αὐτοτελής, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς τοὺς Κιρραίους (σελ. 443
καὶ ἐπόμεν.)· βραδύτερον, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κίρ-
ρας, οἱ Δελφοὶ ἀπέβησαν πόλις αὐτοτελής· καὶ μετεἶχε μὲν ἃ

πόλεις αὕτη τοῦ κοινοῦ τῶν Φωκέων συνεδρίου, ἀλλ' ὅμως οἱ κάτοικοι αὐτῆς διείπον κυριαρχικῶς τὰ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ μαντείου. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῶν Δελφῶν ἠμφισβήτησαν πολλάκις οἱ Φωκεῖς, μάλιστα περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἐγένετο, ἕνεκα τῆς ἀμφισβήτησεως ταύτης, ὁ λεγόμενος δεύτερος ἱερὸς πόλεμος (σελ. 570 καὶ 571), καθ' ὃν τὸ μὲν πρῶτον ὑπερίσχυσαν οἱ Δελφοὶ διὰ τῆς Σπάρτης, ἔπειτα δὲ οἱ Φωκεῖς διὰ τῶν Ἀθηναίων· τελευταῖον ὅμως οἱ Φωκεῖς, ἀφοῦ ἀποστάντες ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης, ἐδέχθη νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν θέλησιν αὐτῆς καὶ ὡς πρὸς τοὺς Δελφούς, ἀναγνωρίζοντες ἕκτοτε τὴν ἀξίωσιν τούτων περὶ τῆς αὐτοτελοῦς καὶ κυριαρχικῆς διευθύνσεως τοῦ ἱεροῦ. Ταύτην λοιπὸν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων προέτεινεν ἤδη ὁ Φιλόμηλος νὰ μεταβάλῃ, γινόμενοι κύριοι τῶν Δελφῶν, τὸ μὲν ἵνα ἔχωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν Πυθίαν, τῆς ὁποίας οἱ χρησμοὶ εἶχον τοσοῦτον κύρος καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὸ δὲ ἵνα καταλάβωσι τοὺς ἐν Δελφοῖς ἀποτεταμιευμένους ἀπείρους θησαυρούς.

Λαβὼν δὲ τὴν συναίνεσιν τῶν συμπολιτῶν, ὁ Φιλόμηλος κατάρθωσε νὰ καταλάβῃ τοὺς Δελφούς· καὶ τότε ἤρξατο σειρὰ πράξεων ἀσεβῶν, δι' ὧν παρεβιάσθη καὶ ἐληστεύθη τὸ μέγιστον καὶ σεβαστότατον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱερὸν, εἰς ἀπόδειξιν τρανωτάτην, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο ἔπαυσε τοῦ νὰ ἔχῃ θρησκείαν καὶ ἦτο ἐπομένως ἀνάξιον νὰ διατηρῇ πλεον τὴν αὐτονομίαν αὐτοῦ. Ἐν πρώτοις ὁ Φιλόμηλος ἐθανάτωσε τοὺς καλουμένους « θρακίδας » ἦτοι τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα γένη τὰ ὁποῖα ἀπ' αἰῶνος ἐκυβέρων τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ τῶν Δελφῶν πράγματα· δὲν ἔλειψε δὲ, ἐννοεῖται, νὰ δημεύσῃ καὶ τὴν περιουσίαν τῶν θρακιδῶν. Μετὰ τοῦτο ἠθέλησε ν' ἀναγκάσῃ τὴν Πυθίαν νὰ κυρώσῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ· ἀλλ' αὕτη ἀπεποιεῖτο ν' ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ τρίποδος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φιλόμηλος προσέταξεν αὐτὴν δι' ἀπειλῶν πολλῶν νὰ χρησιμοδοτήσῃ κατὰ τὰ πάτρια, ἡ Πυθία ἀπήντησεν, ὅτι αὐτὰ δὴ τὰ πάτρια παρεβίασεν ἐκεῖνος καὶ ἀνέτρεψε. Τότε ὁ Φιλόμηλος διέταξε νὰ τὴν συλλάβωσι καὶ νὰ τὴν καθίσωσι διὰ τῆς βίας

ἐπὶ τοῦ τρίποδος, ὥστε ἡ Πυθία, καταπτοθεῖσα, ἀπεφάνητο ὅτι « ἐξεστὶν αὐτῷ πράττειν ὃ βούλεται ». Καὶ ὁ Φιλόμηλος, καταγράφας ἀμέσως τὸν χρησμὸν τούτον καὶ παραστήσας αὐτῷ ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ δοθέντι, ἐθεώρησεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ πράξῃ ἀληθῶς πᾶν ὅ,τι ἐβούλετο. Ἡ σκανδαλώδης αὕτη πράξις μαρτυρεῖ τὸν βαθμὸν τῆς ἀσεβείας εἰς τὸν ὅποιον κατήντησεν ἤδη ἡ Ἑλλάς. Δὲν λέγομεν ὅτι καὶ πρότερον πολιτικοὶ τινες ἄνδρες, καὶ ἰδίως Σπαρτιάται, δὲν μετεχειρίσθησαν ἐνίοτε τὴν Πυθίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σκοπῶν· ἀλλ' ἔπραττον τοῦτο διὰ πλαγίων καὶ ἀφανῶν μέσων, διὰ πεθοῦς, διὰ δωροδοκίας, ἐνῷ ἤδη ἡ βία ὑπῆρξεν ἀπροκάλυπτος καὶ ἡ ἀναίδεια καταφανής. Τὰς δὲ πρώτας ταύτας βαιοπραγίας ἐμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλη νέκ, ἣτις οὐ μόνον τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τοῦ ἔθνους διέσεισεν, ἀλλὰ καὶ τὰς σεβαστοτέρας τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, καὶ τὰς θεμελιώδεις τῆς δημοσίου πίστεως βάσεις ἀνέτρεψε, καὶ τὰ μέγιστα τῶν ὑλικῶν συμφερόντων ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου προσέβαλεν.

Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν (σελ. 440) ὅτι εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ὑπῆρχον κατατεθειμένοι μεγάλοι θησαυροὶ ἀνάθηματα πολύτιμα ἰδιωτῶν καὶ πόλεων, δεκάται λαφύρων καὶ ἰδίως τῶν λαφύρων, ὅσα οἱ Ἕλληνες συνέλεξαν κατὰ τοὺς πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμους, δεκάται εὐρημάτων, ἀποταμιεύματα ἰδιωτῶν καὶ πόλεων, ἀφιερώματα ξένων βασιλέων καὶ πολιτειῶν, ὥστε πολλαὶ Ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἀλλόφυλοι πολλοὶ κατεσκευάσαν αὐτόθι διὰ τ' ἀνάθηματα καὶ ἀποταμιεύματά των ἐξ ἐπίτηδες οἰκοδομήματα, τοὺς λεγομένους θησαυρούς. Ἡ δὲ ἀξία τῶν οὕτω σωρευθέντων ἐν Δελφοῖς χρημάτων, πολυτίμων πραγμάτων καὶ ἀναθημάτων, ὑπελογίζετο εἰς μύρια τοῦλάχιστον τάλαντα, ἦτοι 60 ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν, τῶν ὁποίων ἡ σχετικὴ σημερινὴ ἀξία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ μικροτέρα τῶν 400 ἑκατομμυρίων. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ μέγα κεφάλαιον ἀπεφάσις νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα ὁ Φιλόμηλος ἵνα μεταχειρισθῇ αὐτὸ πρὸς συντήρησιν πολλῶν μισθοφόρων καὶ δωροδοκίαν τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Ἡ πράξις ἦτο σκανδαλώδης καὶ πρωτοφανής. Καὶ μὲν

εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ ἀντίπαλοι τῶν Ἀθηναίων, μηδὲν ἔχοντες ἀποταμίευμα, εἶχον σκεφθῆ ὅτι δύνανται νὰ δανεισθῶσι χρήματα ἀπὸ Δελφῶν καὶ Ὀλυμπίας· ὁμοίως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίσθησαν, μετὰ τὰς ἐν Συρακούσαις συμφοράς, διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου, τινὰ τῶν ἐν τῇ Περθεωνῶν πλουσίων ἀναθημάτων· καὶ τελευταῖον ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Ἀρκάδων καὶ Ἡλείων πολέμου, τοῦ προκαλέσαντος τὴν τετάρτην εἰς τὰ Πελοποννησιακὰ πράγματα ἐπέμβασιν τοῦ Ἐπαμεινώνδου, οἱ Ἀρκάδες εἶχον λάβει ἀπὸ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱερὸν χρήματα πρὸς συντήρησιν τῶν στρατευμάτων αὐτῶν. Ἀλλὰ, παρεκτός τοῦ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ἂν οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον μεταχειρισθῇ τῷ ὄντι χρήματα ἱερὰ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀθηναίων πόλεμον, ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα, καὶ ἂν τὰ μετεχειρίσθησαν, δὲν ἦσαν πολλὰ, ὅπως καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων δαπανηθέντα, καὶ ὅτι ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἅπαντα ταῦτα ἀποκατεστάθησαν. Τούτου ἕνεκα τὰ γεγονότα ἐκεῖνα δὲν ἐπροξένησαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον τὴν ὀλεθρὴν ἐντύπωσιν τῆς προκειμένης μεγάλης ἱεροσυλίας, δι' ἧς ἐλγυστεύθη καθ' ὁλοκληρίαν τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, καὶ οὐ μόνον τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ χρήματα διηρπάγησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀναθήματα ὅσα συνεδέοντο μὲ τὰς ἱερωτέρας τοῦ ἔθνους παραδόσεις καὶ ἰδίως ὅσα ἐμαρτύρουν τὰ κατὰ Περσῶν αἰείμνηστα κατορθώματα, ἐγένοντο ἄφαντα· ὥστε ἡδύνατό τις εἰπεῖν, ὅτι ὁ πρῶτος Ἑλληνισμὸς, πρὶν καταπέσῃ εἰς ἔδαφος, ἠθέλησεν ἰδίαις χερσὶ νὰ καταστρέψῃ τὸ μαρτύριον ἐκεῖνα τῆς εὐλαβείας, τῆς δοξῆς καὶ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ.

Καὶ ἡ γενομένη δὲ τῶν χρημάτων τούτων χρῆσις ἔτι μᾶλλον προσέβαλε τὴν κοινὴν συνείδησιν. Ἐπειδὴ οὐδεὶς τίμιος ἄνθρωπος ἐπειθετο νὰ μισθοδοτηθῇ ἀπὸ χρημάτων ἐξ ἱεροσυλίας προερχομένων, οἱ στρατοὶ τοὺς ὁποίους συνεκρότησαν ὅ,τε Φιλόμηλος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ στρατηγοὶ τῶν Φωκέων, ἀπεηρτίσθησαν ἀπὸ ἀνθρώπων πονηροτάτων καὶ ἀπὸ τῶν ροβερωτέρων κακούργων συμπαθῆς τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν τούτου, διὰ τῶν χρημάτων ἐκείνων ἐδωροδοκήθησαν οἱ ἄρχοντες πλείστων τῆς Ἑλλάδος πόλεων ἵνα ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὴν τῶν Φωκέων συμμαχίαν· οἱ Ἀθηναῖοι,

πολλοὶ Θεσσαλοὶ καὶ μάλιστα οἱ Σπαρτιάται, διότι ἐν Σπάρτῃ ὅτε βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, καὶ οἱ ἔγφοι, καὶ οἱ γέροντες, ἅπαντες δὲν ἡσχύνθησαν νὰ λάβωσι δῶρα παρὰ τῶν Φωκέων. Δὲν ἐλθσεύθη δὲ διὰ μιᾶς ὁλος ὁ θησαυρός. Ὁ Φιλόμηλος, ὡς φαίνεται, δὲν ἔλαβεν εἰμὴ χρέματα· ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ὀνόμαρχος ἐπέβαλε χεῖρα καὶ εἰς τὰ ἀναθήματα, νομισματοκοπῶν μὲν τὰ ἐκ πολυτίμων μετάλλων, μεταβάλλων δὲ εἰς ὅπλα τὰ ἐκ χαλκοῦ καὶ σιδήρου. Ἀλλὰ συνεπληρώθη ἡ λεηλασία ἐπὶ τοῦ τρίτου στρατηγοῦ, τοῦ Φαύλλου· τότε κατεκόπησαν ἰδίως εἰς νόμισμα 420 διτάλαντοι χρυσαῖ πλίνθοι καὶ 360 διμναῖαι χρυσαῖ φιάλκι, καὶ λέων χρυσοῦς, καὶ ἄγαλμα χρυσοῦν γυναικὸς, ἅπαντα ἀναθήματα ὄντα τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου, ὧν μόνων ἡ ἀξία ὑπελογίζετο εἰς τετρακισχίλια τάλαντα. Τὸ δὲ φοβερώτερον, οἱ θησαυροὶ οὗτοι δὲν ἐδαπανῶντο ἅπαντες εἰς τὰς πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς τῶν Φωκέων χρεῖας· πλεῖστοι κατησώτεοντο εἰς τὰς ἐρωμένας τοῦ Ὀνομάρχου, τοῦ Φαύλλου καὶ τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν ἀνδρῶν τῆς Φωκίδος, ὧν πολλαὶ ἀναισχύντως περισφύροντο δημοσίᾳ κεκοσμημέναι διὰ τῶν πολυτιμοτέρων καὶ ἱερωτέρων ἀναθημάτων ὅτα ἡ εὐλάβεια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶχεν ἄλλοτε ἀφιερῶσαι εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν.

Ἀπὸ τοιούτων ἀπορμῶν ἤρχισε καὶ διὰ τοιούτων πόρων καὶ τρόπων διεξήχθη, ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην, 355—346, ὁ πόλεμος οὗτος, καθ' ὃν οἱ μὲν Θηβαῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, ἀφ' οὗ πρῶτοι παρεβίβισαν τὴν ἐριότητα τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, μεταχειρισθέντες αὐτὸ πρὸς ἐπιτυχίαν ἰδίων πολιτικῶν συμφερόντων, ἔπειτα παρέστησαν ὡς πρόμαχοι τοῦ ληστευομένου ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, οἱ δὲ Φωκεῖς καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς Φωκίδος, δὲν ἔπαυον ληστεύοντες τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο. Κατ' ἀρχὰς ὁ Φιλόμηλος ἀνεδείχθη ἐπανειλημμένως νικηφόρος, ἀλλὰ κατὰ τὸ δεύτερον τοῦ πολέμου ἔτος, 354, κατὰ τὴν πόλιν Νέων, ἡττήθη, ἀπεκλείσθη εἰς τινα κρημνίστη τόπον, καὶ ἐντεῦθεν, διέξοδον μὲν μὴ ἔχων, μὴ θέλων δὲ νὰ παραβῇ, ἔρριψεν αὐτόν κατὰ ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου κρημνοῦ.

Ἄντ' αὐτοῦ δ' ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ Ὀνόμαρχος, ἀνὴρ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ ὀξύτερος καὶ ἱκανώτερος τοῦ προκατόχου· καὶ ἐπὶ τούτου ἀνemieύθη τὸ πρῶτον εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος.

Ὁ Φίλιππος, ὅστις εἶχε προαχθῇ εἰς Θήβας, ὡς προανεφέρομεν, (σελ. 823), δὲν ἔμεινεν αὐτόθι· πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑπαμεινώνδου. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Ἀλωρίτης εἶχεν ἤδη φονευθῇ ἀπὸ τοῦ ἔτους 365 ἢ 366· ἔπειτα δὲ, ἐν ἔτει 364, ἔπεσε καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Φιλίππου Περγάμης εἰς μάχην τινὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς, καταλιπὼν υἱὸν ἀνήλικον. Τότε ὁ Φίλιππος, ἀναχωρήσας ἀπὸ Θηβῶν, ἦλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν εὗρε πανταχόθεν ἀπειλουμένην. Οἱ Ἰλλυριοὶ παρεσκευάζοντο ἤδη ἐπὶ τὴν ὅλην αὐτῆς κατὰκτησιν· οἱ Παίονες ἐπόρθουν τὴν χώραν ληστρικῶς· οἱ Θρᾷκες ἤθελον ν' ἀναδείξωσι βασιλὲς ἑτερόν τινα μνηστῆρα τῆς ἀρχῆς, τὸν Πausανίαν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἕτερον, τὸν Ἀργαῖον. Ὁ Φίλιππος πρῶτον συνέθετο διὰ χρημάτων πρὸς τοὺς Παίονας, τοὺς ὁποίους μετὰ ταῦτα καθυπέταξε, καὶ αὐξήσας οὕτω τὴν δύναμιν αὐτοῦ, κατετρόπωνσεν ὁμοίως τοὺς Ἰλλυριοὺς· εἶχε δὲ ἤδη νικήσει καὶ μισθοφόρους τινὰς τῶν Ἀθηνῶν, καταπλεύσαντας διὰ νὰ καταστήσωσι βασιλὲς τὸν Ἀργαῖον, καθ' ἣν περίπτωσιν περιποιηθεῖς μὲν φιλικώτατα τοὺς αἰχμαλώτους Ἀθηναίους, ὑποσχεθεῖς δὲ ὅτι δὲν θέλει ὑποστηρίξει τὴν πρὸ καιροῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγωνιζομένην πρὸς τὰς Ἀθήνας Ἀμφίπολιν, προσφκειώθη καθ' ὁλοκληρίαν τὸν δῆμον τῆς πόλεως ταύτης. Ἀπέκρουσε δ' ἐπίσης τοὺς ὑποστηρίζοντας τὸν Pausanίαν Θρᾷκας, ὥστε, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεβόρᾳ ὁ συμμαχικὸς κατὰ τῶν Ἀθηναίων πόλεμος, εἶχεν ἀσφαλίσει τὴν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἀρχὴν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Φιλίππου, καὶ περὶ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν πράξεων ὡς ἀναμorfωτοῦ μὲν τῆς Μακεδονικῆς βασιλείας, δημιουργοῦ δὲ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς δυνάμεως ἐρ' ἧς ἐπερειδόμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἀσίας, θέλομεν ὁμιλήσει ἐν τῷ ἀκολουθῶν ἔκτῳ βιβλίῳ, ἐν ᾧ θέλομεν ἰδίως πραγματευθῇ τὰ περὶ τῆς γένεως φάσεως ἣν διὰ τοῦ

ἄνδρὸς ἐκείνου ἔλαβεν ὁ Ἑλληνισμὸς, ἦτοι τὰ περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐνταῦθα κύριον τοῦ λόγου ἡμῶν θέμα εἶναι, αἱ τελευταῖαι τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ περιπέτειαι, διὸ δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ Φιλίππου εἰμὴ ἐν παρόδῳ, καὶ μόνον καθόσον ἐπενήργησεν εἰς τὴν λύσιν τῆς πρώτης ταύτης τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν δράματος πράξεως. Ὁ Φίλιππος λοιπὸν, ἐκβαλὼν ἅπαξ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Θράκας καὶ καθυποτάξας τοὺς Παίονας, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐτρέπη ἤδη ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῶν παρχλίων τῆς χώρας ταύτης, καὶ ἐπολιτεύθη πρὸς τοῦτο μετὰ ἐξαιρέτου ἐπιτηδεϊότητος· διότι ἅμα ἰδὼν τοὺς Ἀθηναίους περιπλκέντας εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμφίπολιν· διὰ τὰ καταπραῦνη δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς περιφήμου αὐτῶν συμπολιτείας (σελ. 780—783) εἶχον ἀποθῆ αἰθις ἱκανῶς ἰσχυροὶ, παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Ποτιδαίαν καὶ ἄλλας χώρας, τὰς ὁποίας ἐπὶ τούτῳ κατέκτησε. Προσεκλήσατο δ' ἐνταῦτ' καὶ τὴν μεταξὺ Νέστου καὶ Στρυμόνος Θράκην, ἐν ᾗ εὐρίσκοντο πλούσιαι χρυσοῦ μεταλλεῖαι δι' ὧν ἠπόρησε καὶ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ὀργάνου πάσης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνεργείας. Οὕτως δ' εἶχον τὰ κατ' αὐτὸν πράγματα ὅτε, περὶ τὸ 353, οἱ εὐπατρίδαι τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλευάδαι, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου (σελ. 843), ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Φιλίππου, ἐνῷ ὁ Λυκόφρων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐζήτησαν ἀπ' ἐτέρου τὴν βοήθειαν τῶν Φωκέων.

Πρῶτος ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὁ Φίλιππος, ὅστις, κυριεύσας πρὸ μικροῦ τὴν παρὰ τὸν θερμαϊκὸν κόλπον Μεθώνην, τὸ τελευταῖον τῶν Ἀθηναίων κτῆμα κατὰ τὰ μακεδονικὰ παράλια, ἦτο πλησιέστατος εἰς τὸ νότον τοῦ πολέμου θέατρον. Ὁ ἀντεπελθὼν κατ' αὐτοῦ Λυκόφρων, καὶ τοι προσλαβὼν ἀξιόλογον ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Φωκέων ὑπὸ τὸν Φάῦλλον, ἐνίκηθη καὶ ἐξεβλήθη τῆς χώρας. Ἀλλ' ἔπειτα στρατεύσας αὐτὸς ὁ Ὀνόμαρχος ἀνεδείχθη εὐτυχέστερος, καὶ τρέψας δις τὸν Φίλιππον ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μεθ' ὃ ἀπῆλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ νικήσας ὁμοίως τοὺς Θηβαίους, ἐφαίνετο ἤδη ἅλα·

ταγώνιστος. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, 352, ἐνέβαλεν αὐθις ὁ Φίλιππος εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἀντεμβαλόντος τοῦ Ὀνομάρχου, συνεκροτήθη μάχη μεγάλη, καθ' ἣν οἱ Φωκεῖς ἡττήθησαν κατὰ κράτος καὶ ἀπέβαλον 6000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν Ὀνόμαρχον. Ὁ Πυθόλαος καὶ ὁ Λυκόφρων ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐπανῆλθεν αὐθις ἐπὶ μικρὸν, ἀλλ' οὐδὲν ἡδυνήθη νὰ πράξῃ. Ὁ Φίλιππος ἔκτοτε κατέστη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κύριος τῆς Θεσσαλίας· ἀπέκτησε δὲ καὶ ἕτερον πλεονέκτημα, ἀνεδείχθη ἐκδικητὴς τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ καὶ πρόμαχος τοῦ περιυβρισθέντος Ἑλληνικοῦ θρησκευματος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι, θελήσας τότε νὰ εἰσέλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, δείξαντες εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δραστηριότητα σπανίαν εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσιν ἐγκαίρως τὰς Θερμοπύλας καὶ νὰ ματαιώσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν συμπλήρωσιν τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος βουλευμάτων τοῦ Φιλίππου· ἀλλ' ἡ ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσα ἀναβολὴ τοῦ πεπρωμένου τέλους, μικρὸν ὠφέλησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐν γένει. Οὐ μόνον περὶ ἐνώσεώς τινος οὐδεὶς ἐγένετο λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθει μὲν ὁ ὀλέθριος Φωκικὸς πόλεμος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ληστρικώτερος, περιεπλάκη δὲ δι' ἐτέρων ἐν Πελοποννήσῳ ἐχθροπραξιῶν. Τὸν Ὀνόμαρχον διεδέχθη, ὡς στρατηγὸς τῶν Φωκίων, ὁ Φάβυλλος (κατὰ τινὰς ἀδελφὸς τοῦ Ὀνομάρχου) ὅστις, καίτοι συμπληρώσας τὴν ἱεροσυλίαν, δὲν ἡδυνήθη νὰ θριαμβεύσῃ ὀριστικῶς. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Φαύλλου ἐν ἔτει 354, ἀνεδείχθη στρατηγὸς ὁ τοῦ Ὀνομάρχου υἱὸς Φάλαικος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ἐπειδὴ εἶχον καταστυγευθῇ ὅλοι οἱ ἐν τῷ ἱερῷ εὐρεθέντες θησαυροὶ, ἐπεχείρησαν οἱ Φωκεῖς καὶ τὸν ναὸν νὰ ὀρύξωσι καὶ τὰ περὶ τὴν ἐστίαν καὶ τὸν τρίποδα ν' ἀναστατώσωσιν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ εὕρωσι κεκρυμμένον χρυσίον καὶ ἀργύριον. Ἀλλὰ ματαιῶς διέπραξαν τὴν τελευταίαν ταύτην κακουργίαν, καὶ πρὸς τούτοις ἐπανειλημμένως ἡττήθησαν. Συγχρόνως δὲ οἱ Σπαρτιᾶται ἐζήτησαν νὰ καθυποτάξωσι μὲν πάλιν τοὺς Μεσσηνίους, νὰ καταστρέψωσι δὲ τὴν Μεγάλην πόλιν· καὶ τοι ὅμως ἔλαβον ἐπικουρίαν ἀξιόλογον παρὰ

Φωκίων, ἐπειδὴ καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐπεμψαν βοήθειαν οὐ μικράν εἰς τοὺς κινδυνεύοντας ἀρχαίους αὐτῶν συμμάχους, ὁ πόλεμος ἀπέβη ἀμφίροπος, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἰναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ συνολογήσωσιν ἀνοχὰς, δι' ὧν ἀνεγνώρισαν τὴν αὐτονομίαν ἀνδρι ἀμφοτέρων ἐκείνων τῶν μισητῶν πολιτειῶν, τοῦλάχιστον τῆς Μεγάλης πόλεως.

Ἐνῷ δὲ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς κατηνάλισκεν οὕτω ἐπὶ ματαίῃ τῇς τελευταίας αὐτῆς δυνάμει, ὁ Φίλιππος, ἐκτείνων ὁσημέραι τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ συμπληρῶν τὸν στρατὸν, ἡτοιμάζετο ἀδικόπως νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἀποτυχίαν ἣν ἔπαθεν ἐν Θερμοπύλαις καὶ νὰ κατορθώσῃ βούλευμα μέγα, τὸ βούλευμα τοῦ νὰ υπαγάγῃ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἐμελλον νὰ παρέλθωσιν αἱ τελευταῖαι αὗται ἡμέραι τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ παντελῶς ἄδοξοι, οὐδὲ ν' ἀναδείξωσι κακούργους μόνον τινὰς ἀνθρώπους οἳοι ἦσαν οἱ τὸν Φωκικὸν πόλεμον διεξάγοντες, ἡ μικρὰς τινὰς καὶ εὐτελεῖς φιλοτιμίας οἷα ἦτο ἡ υπαγορεύσασα τὸ κατὰ Μεσσηνίων καὶ Μεγαλοπολιτῶν ἐπιχείρημα τῆς Σπάρτης. Ἐμελλε ν' ἀντηχῇ ἐν Ἑλλάδι φωνὴ εὐγενεστέρα, φωνὴ ὑπερασπίσασα τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας, διὰ τοῦ τελειοτάτου τῶν λόγων ὅσοι ἐξῆλθόν ποτε ἀπὸ ἀνθρωπίνων χειλέων, φωνὴ ἥτις δὲν ἔσωσε μὲν τὸν πρῶτον Ἑλληνισμόν, διότι οὐδεμία δύναμις ἠδύνετο πλεον νὰ σώσῃ αὐτόν, περιέβαλεν ὅμως τοῦλάχιστον τὴν πτώσει αὐτοῦ διὰ τιμῆς τινας, καὶ κόσμου, καὶ λαμπρότητος.

Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Δημοσθένους δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν, ἀλλ' ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι, ὅτι οὗτος ἐγεννήθη τῷ 382—381 π. Χ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, Δημοσθένης ὁμοίως καλούμενος, ἦτο ἐκ τῶν εὐπορωτέρων πολιτῶν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον καλὸς κάγαθος ἀνὴρ, ὥστε οὐδ' αὐτὸς ὁ ῥήτωρ Αἰσχίνης εὗρέ τι νὰ εἴπῃ κατ' αὐτοῦ, καίτοι πικρὸς διατελέσας τοῦ υἱοῦ Δημοσθένους ἀντίπαλος· ἡ δὲ μήτηρ τοῦ Κλεοβούλῃ ἦτο μία τῶν δύο θυγατέρων καὶ συγκληρονόμων τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Γύλωνος, ὅστις, ἐξόριστος γενόμενος καὶ πλουτήσας, περὶ τὸν Πόντον διὰ κτημάτων καὶ ἐμπορίας τῶν σιτηρῶν, ἐπεμψε τὰς δύο αὐτοῦ θυγάτερας εἰς Ἀθήνας, ὅπου, διὰ

τὴν ἀξιόλογον αὐτῶν προῖκα, ἀμφοτέροις συνεζεύχθησαν Ἀθηναίους πολίτας, ὑπανδρευθεῖσαι ἢ μὲν τὸν Δημοσθένην, ἢ δὲ τὸν Δημοχάρην. Ὁ Δημοσθένης οὗτος εἶχε δύο διάφορα ἐργοστάσια, ἓν μαχαιροποιεῖον, εἰς τὸ ὅποιον εἰργάζοντο 32 δοῦλοι τεχνῖται, καὶ ἓν κλινοποιεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ὑσχολοῦντο 20 δοῦλοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποθανὼν, περὶ τὸ 375 ἔτος, κατέλιπε τὸν υἱὸν ἐπταέτη, οἱ ἐπίτροποι τοῦ παιδὸς μετὰ τοσαύτης ἀπιστίας διεχειρίσθησαν τὴν ἐκ 14 ταλάντων (84,000 ἀρχαίῳ δραχμῶν = πρὸς 500,000 τοῦλάχιστον σημερινῶν) πατρικὴν αὐτοῦ κληρονομίαν, ὥστε ὅτε ὁ νέος Δημοσθένης, φθάσας εἰς ἡλικίαν δεκαεξέ εἰς τῶν, ἐδικαιώθη κατὰ τοὺς ἀρχαίους τῶν Ἀθηναίων νόμους ν' ἀναλάβῃ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας του, ἡ πληρωθεῖσα εἰς αὐτὸν ποσότης οὐδὲ εἰς δύο συνεποσώθη τάλαντα· διὸ ἠναγκάσθη νὰ ἐνάξῃ τοὺς ἐπιτρόπους εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ σώζονται ἔτι πέντε αὐτοῦ κατὰ τούτων λόγοι, τρεῖς μὲν κατὰ Ἀφόβου, δύο δὲ κατὰ Ὀνήτορος. Ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας εἰς μάτην ἐδικάσθη, καὶ ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὸ πλεῖστον τῶν ἀξιώσεων.

Ὁ Δημοσθένης ἔλαβεν ἐν τῇ νεότητι τὴν γραμματικὴν καὶ ῥητορικὴν παιδείαν, ἣν ἐλάμβανον συνήθως οἱ εὐποροὶ Ἀθηναῖοι, καὶ ἐκ παιδῶν ἐδειξεν ἐξαιρετὸν πρὸς τὰς ῥητορικὰς ἀσκήσεις ῥοπήν. Ἀλλ' ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἀσθενοῦς κράσεως, κάτισχνος καὶ νοσώδης· διὰ δὲ τοῦτο, καὶ διότι ἡ μήτηρ του ἐφοβεῖτο νὰ τὸν ἐκθέσῃ εἰς πολλοὺς κόπους, ὀλίγον ἡσκήθη περὶ τὰ ἐν παλαιστρᾷ γυμνάσματα. Τοσοῦτον δὲ μαλακὰ ἦσαν τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ καὶ θηλυπρεπεῖς αἱ ἔξεις, ὥστε οἱ ὁμήλικοι παῖδες προσεκόλλησαν εἰς αὐτὸν τὸ τοῦ Βατάλου, ἥτοι θηλυδρίου, ἐπώνυμον, τὸ ὅποιον παρέμεινεν αὐτῷ δι' ὅλου σχεδὸν τοῦ βίου, καὶ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του παρεξηγήθη, ὡς περιλαμβάνον αἰσχροτέρας σημασίας. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ὁ Δημοσθένης οὐδέποτε συνῆψεν ἐν ἑαυτῷ τὰς δύο ιδιότητας τοῦ τελείου πολίτου κατὰ Πλάτωνα, κατὰ Ἰσοκράτην, κατὰ Ἀριστοτέλην, τὰς ιδιότητας τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς σωματικῆς ῥώμης καὶ καρτερίας, τὰς ὁποίας ἐπὶ Περικλέους μὲν εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦ-τον ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, ἥδη δὲ κατὰ δυστυχίαν σπργανώτατα θελομεν ἀπαντήσαι

ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Καὶ ταύτην τὴν δυσαναλογίαν μεταξὺ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ Δημοσθένους ῥώμης ἐμελλε νὰ διακωνίσῃ βραδύτερον ἐπίγραμμα περιώνυμον, ἐπιγραφὸν τῇ βάσει τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ·

Εἴπερ ἴσῃν ῥώμην γνώμη. Δημόσθενες, εἶχες,
Οὐποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρξεν Ἄρης Μακεδῶν.

Ἄλλ' ἴσως ἀφ' ἐτέρου ἡ σωματικὴ αὕτη καχεξία συνετέλεσεν εἰς τὴν θαυμαστοτὴν ἐκείνην πνευματικὴν καὶ ῥητορικὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάπτυσιν, αἰσθανομένου ὅτι δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἠδύνετο ν' ἀποκτήτῃ τὴν δόξαν ἧς ὠρέγετο ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ φιλοτιμία. Ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς δὲ αὐτοῦ τάξεως καὶ τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων ἔλαβε προχείρους τὰς ἀφορμὰς τοῦ ν' ἀναδειχθῇ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὡς δικολόγος καὶ ὡς ῥήτωρ πολιτικός. Ἡκμαζον τότε ἐν Ἀθήναις ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἰσοκράτης, καὶ μαθηταὶ πολυάριθμοι συνέρρεον περὶ αὐτοὺς ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος· πολλὴ δὲ ἦτο καὶ τοῦ Ἰσαίου ἡ φήμη, ὅστις, ἐκπαιδευθεὶς ὑπὸ Ἰσοκράτην, διέπρεπεν ὡς συντάκτης λόγων δικανικῶν. Ὁ Δημοσθένης ἔλαβε διδάσκαλον ἰδίως τὸν Ἰσαῖον (ὅστις λέγεται βοηθῆσας αὐτὸν περὶ τὴν σύνταξιν τῶν κατὰ τῶν ἐπιτρόπων του λόγων), ἀλλ' ὠφεληθῇ οὐ μικρὸν καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἄλλων συνδιαλέξεων. Δὲν ἠρκέσθη ὅμως εἰς τοὺς ζῶντας τούτους διδασκάλους· μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐσπούδασε καὶ τοὺς ἀρχαιοτέρους, ἰδίως ἐπιστήσας τὴν προσηλὴν εἰς τὸν Θουκυδίδην, τοῦ ὁποίου βεβαιουῖσιν ὅτι ἀντέγραψεν ἰδίᾳ χεῖρι ὀκτάκις ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν, κατ' ἄλλους δὲ ἠδυνήθη νὰ γράψῃ ποτὲ αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐκ μνήμης. Καὶ πρόδηλος εἶναι τῶνόντι ἡ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἐπίδρασις εἰς τὰ τοῦ μεγάλου ῥήτορος ἔργα, διότι βλέπομεν ἐν αὐτοῖς τὴν τολμηράν, τὴν μεγαλοπρεπῆ, τὴν πειστικὴν τοῦ Θουκυδίδου φράσιν, ἀλλ' ἀπηλλαγμένην τῆς ὑπερβολικῆς ἐκείνου βραχυλογίας καὶ στρυφνότητος, περιβεβλημένην δὲ μᾶλλον διὰ σαφηνείας καὶ χάριτος κατ' οὐδὲν ὑποδεστέρας τῆς τοῦ Λυσίου, τοῦ ἀφελεστέρου καὶ μαλακωτέρου τῶν ῥητόρων.

Ἄλλ' ἡ τέχνη τοῦ λόγου δὲν ἀποτελεῖ μόνη τὸν ῥήτορα· ἔνα πρὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἐπενεργήσῃ εἰς τὸ πληθεῖν, προσαπαιτοῦν

ται καὶ τινὰ ἄλλα προτερήματα, σωματικά τε καὶ ἠθικά, ὃν ὁ Δημοσθένης, ὡς φαίνεται, παντάπασιν ἐστερεῖτο. Διότι δὲν εἶχεν οὔτε τὴν λαμπρὰν φωνὴν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Αἰσχίνου, οὔτε τὴν ἀκένωτον ἐτοιμότητα καὶ εὐροίαν λόγου τοῦ ἐτέρου ἀντιπάλου Δημάδου. Πρὶν ὁμιλήσῃ δημοσίᾳ, ἠναγκάζεται νὰ προπαρασκευάζεται διὰ μακρῶν· ἡ φωνὴ τοῦ ἦτο ἀσθενής, ἡ γλῶσσα ἀσαφής, τὸ πνεῦμα (δηλαδή ἡ ἀναπνοή) κολοβόν καὶ αἱ χειρονομίαι ἄκομφοι· εὐχερῶς δὲ συνεκινεῖτο καὶ ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν διαδηλώσεων τοῦ πλήθους. Τοιαῦτα ἡ παραπλήσια φυσικὰ ἐλαττώματα ἀπέτρεψαν τὸν Ἰσοκράτην τοῦ νὰ ἐμφανισθῇ ποτὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ μικρὸν ἀκροατήριον ὀλίγων τινῶν φίλων καὶ μαθητῶν. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης δὲν ἐπτοήθη ὑπὸ τῆς πρώτης ἀποτυχίας καὶ ὑπὸ τοῦ γέλωτος· ὃν κατ' ἄρχὰς ἐπροξένησεν ἡ ἀήθεια τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ὁ Δημοσθένης ἀπεφάσισε νὰ δαμάσῃ τὴν φύσιν, καὶ κατίσχυσε τῶνόντι αὐτῆς, καὶ ἀπέβη τὸ κλέος καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης, ἥτις εἶχε συνειθίσει νὰ ἀκούῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ῥητόρων τοῦ κόσμου· ἡ δὲ ἐξαίρετος αὕτη τῆς θελήσεως δύναμις καὶ ὁ λαμπρὸς οὗτος αὐτῆς θρίαμβος, εἶναι ὅ,τι μάλιστα θαυμάζομεν παρὰ τῷ ἀνδρί. Τὴν μὲν ἀσάφειαν καὶ τραυλότητα τῆς γλώσσης, διώρθωσεν ὁμιλῶν ἐνῶ ἐκράτει εἰς τὸ στόμα χαλκίαι· ἵνα συνειθίσῃ δὲ εἰς τοὺς θορύβους τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, κατήρχετο εἰς τὴν φαληρικὴν παραλίαν καθ' ἡμέρας θυελλώδεις καὶ ἐκεῖ ἠγόρευεν ἀπέναντι τοῦ καταιγίζοντος πελάγους· ἵνα γυμνάσῃ δὲ τὴν φωνὴν καὶ ἐπιτείνῃ τὸ πνεῦμα, προσέφερε λόγους τινάς ἢ στίχους ἀναβαίνων ὑψώματα· καὶ πολλάκις κατεκλείετο ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς συνεχεῖς μῆνας εἰς κατώγειον μελετητήριον, πλάττων ἐνταῦθα ἀδιακόπως τὴν ὑπόκρισιν καὶ διαπονῶν τὴν φωνὴν, ξυρούμενος δὲ τῆς κεφαλῆς τὸ ἕτερον μέρος ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ἐξοδόν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀτυχήσας περὶ τὰς ἀγορεύσεις, παντάπασιν ἤδη εἶχεν ἀθυμήσει ὅτε ἐνεψύχωσεν αὐτὸν ὁ Εὐνομος καὶ ἄλλοι τινὲς πρεσβύτεροι τῶν πολιτῶν, εἰπόντες ὅτι ἔχει τὸν λόγον ὁμοιότατον τῷ Περικλέους, καὶ προτρέψαντες αὐτὸν

νὰ ἐπιμείνῃ ἔτι μικρὸν περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐλ-
 λείψεων. Ἐνίσχυσε δ' αὐτὸν εἰς τοῦτο καὶ ὁ περίφημος ὑποκρι-
 τὴς Σάτυρος. Ὁ τεχνίτης οὗτος, ἀκούσας αὐτὸν ὀδυρόμενον διότι
 πάντων ἐπιμελέστατος ὦν τῶν λεγόντων, χάριν δὲν ἔχει πρὸς τὸν
 δῆμον, ἀλλὰ κραιπαλῶντες ἄνθρωποι, καὶ ναῦται ἀμαθεῖς κατέ-
 χουσι τὸ βῆμα, αὐτὸς δὲ περιφρονεῖται· « ἀληθῆ λέγετε, ὦ Δη-
 μόσθενες, εἶπεν, ἀλλ' ἐγὼ θέλω ταχέως σοὶ ἐξηγήσει τὸ αἴτιον,
 ἐὰν μὲ εἴπῃς ἀπὸ στόματος τῶν Εὐριπίδου τινὰ ῥήσεων ἢ Σοφο-
 κλέους. » Εἰπόντος δὲ τοῦ Δημοσθένους, ἐπανάλαβεν ἔπειτα ὁ Σά-
 τυρος τὴν αὐτὴν ῥῆσιν μετὰ τοσαύτης ὑποκρίσεως καὶ χάριτος,
 ὥστε ὁ Δημοσθένης, θαυμάσας τὴν διαφορὰν, ἐπεδόθη αὐθις εἰς
 τὴν ἀσκησιν, ἰδίως ἐπιμεληθεὶς τὴν πλάσιν καὶ τὸν σχηματισμόν·
 καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁμιλῶν ἐνώπιον μεγάλου καθρέπτου καὶ ἐπιτηρῶν
 ἀδιαλείπτως καὶ διορθῶν τὰ κινήματα αὐτοῦ. Τελευταίον, μετὰ
 πολυτετεῖς καὶ ἐπιμόνους τοιοῦτους ἀγῶνας καὶ μόχθους, ἤξιωθη
 ἐπιτυχίας λαμπρᾶς. Ἡ ἀπαγγελία αὐτοῦ, πληρωθεῖσα τόλμης καὶ
 θάρρους, ἀπέβη θαυμαστῶς ἀρεστὴ εἰς τοὺς πολλοὺς, ἂν καὶ ὀλί-
 γοι τινὲς κατέκρινον ἔτι τὴν φωνὴν αὐτοῦ ὡς ἐπιτετηδευμένην μάλ-
 λον καὶ θεατρικὴν, ἐνῷ ἄλλοι πάλιν κατεδίδακτον τοὺς λόγους αὐ-
 τοῦ, ὡς ὑπερβολικῶς κατειργασμένους καὶ ἐλλυγνίων ὄζοντας.
 Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Δημοσθένης τοσαύτην ἀπέδιδεν ἀξίαν εἰς
 τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὴν σχηματοποίησιν, ὥστε ἐθεώρει αὐτὴν ὡς
 πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον τοῦ ῥήτορος προσόν· ἀλλὰ διὰ
 τοῦτο δὲν παρημέλησε βεβαίως τὴν ἐσωτερικὴν τῶν λόγων ἀξίαν,
 διότι αἱ δημηγορίαι αὐτοῦ ἀναμφισβητήτως εἶναι « κτῆμα ἐς αἰ-
 μάλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν, » οὐδὲν ἥττον ἢ τὸ
 τοῦ Θουκυδίδου ἔργον. Ὅσοι κητύχησαν ν' ἀκούσωσι τὸν ἄνδρα,
 ὠμολόγουν, ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ καὶ ἀναγινωσκόμενοι βαθυτάτην
 ἐπροξένουν ἐντύπωσιν· τινὲς μάλιστα ἐπρέσβευον ὅτι ἀναγι-
 νωσκόμενοι εἶχον πλεονα ἀξίαν ἢ ἀκούόμενοι· ὁ δὲ μεταγενέ-
 στερος κόσμος, καὶ αὐταὶ αἱ τελευταῖαι τρεῖς ἢ τέσσαρες γενεαὶ
 τῆς καθ' ἡμᾶς Εὐρώπης, αἱ ἀξιοθεῖσαι ν' ἀκούσωσι τὸν μέγαν Φῶξ,
 καὶ τοὺς δύο Πίττ, καὶ τὸν Σέριδαν, καὶ τὸν Κάνιγγα, καὶ τὸν
 Μιραβιών, καὶ τοὺς Γιρονδινούς, καὶ τὸν Φοᾶν, καὶ τὸν Βερρύτερον

καὶ τὴν ἄλλην ἐκείνην χορείαν τῶν περιφανεστάτων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ῥητόρων, δὲν ἔπαυσαν οὐδὲν ἤττον ἀνακηρύττουσαι μιᾷ φωνῇ τὸν ἡμέτερον Δημοσθένην, ὡς τὸν ἀμίμητον τοῦ λόγου βασιλέα καὶ ἀποδεχόμεναι τὴν ἐνθουσιώδη κρίσιν ἣν ἐξέφερε περὶ αὐτοῦ ὁ τοσοῦτον δύσκολος νὰ εὐχαριστηθῇ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασεύς, ὅστις τοιαῦτά τινα λέγει περὶ τοῦ ῥήτορος ἐν τῇ ἀπερὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος » πραγματείᾳ. « Ὅταν μὲν τινα τῶν Ἰσοκράτους ἀναγινώσκω λόγων, εἴτε τῶν πρὸς τὰ δικαστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας γεγραμμένων, ἢ τῶν ἐν ἔθει, σπουδαῖος γίνομαι, καὶ πολὺ τὸ εὐσταθὲς ἔχω τῆς γνώμης, ὥςπερ οἱ τῶν σπονδαίων αὐλημάτων, ἢ τῶν δωρίων τε καὶ ἀρμονίων μερῶν, ἀκροώμενοι. Ὅταν δὲ Δημοσθένους τινὰ λάβω λόγων, ἐνθουσιῶ τε, καὶ δεῦρο κἀκεῖσε ἄγομαι, πάθος ἕτερον ἐξ ἑτέρου μεταλαμβάνων, ἀπιστῶν, ἀγωνικῶν, δεδιώς, καταφρονῶν, μισῶν, ἐλεῶν, εὐνοῶν, ὀργιζόμενος, φθονῶν, ἅπαντα τὰ πάθη μεταλαμβάνων, ὅσα κρατεῖν ἀνθρωπίνης γνώμης διαφέρειν τ' οὐδὲν ἑμαυτῷ δοκῶ τῶν τὰ μητρῶα καὶ τὰ κορυβαντικὰ, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσιά ἐστι, τελουμένων· εἴτ' ὅσμαις ἐκεῖνοί γε, εἴτ' ἤχοις, εἴτε τῶν δαιμόνων πνεύματι αὐτῷ κινούμενοι, τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ἐκεῖνοι λαμβάνουσι φαντασίας. Καὶ δὴ ποτε καὶ ἐνεθυμήθην, τί ποτε τοὺς τότε ἀνθρώπους ἀκούοντας αὐτῷ λέγοντος ταῦτα, πάσχειν εἰκὸς ἦν. Ὅπου γὰρ ἡμεῖς, οἱ τοσοῦτον ἀπηρητημένοι τοῖς χρόνοις, καὶ οὐθὲν πρὸς τὰ πράγματα πεπονθότες, οὕτως ὑπαγόμεθα καὶ κρατούμεθα, καὶ ὅποι ποτ' ἂν ἡμᾶς ὁ λόγος ἄγῃ, πορευόμεθα· πῶς τότε Ἀθηναῖοι τε καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἤγοντο ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τῶν ἀληθινῶν τε καὶ ἰδίων ἀγώνων, αὐτοῦ λέγοντος ἐκείνου τὰ ἐαυτοῦ μετὰ τῆς ἀξιώσεως, ἥς εἶχε τὴν αὐτοπάθειαν, καὶ τὸ παράστημα τῆς ψυχῆς ἀποδεικνυμένου, κοσμοῦντος ἅπαντα καὶ χρηματίζοντος τῇ πρεπούσῃ ὑποκρίσει, ἥς δεινότατος ἀσκητῆς ἐγένετο, ὡς ἅπαντές τε ὁμολογοῦσι καὶ ἐξ αὐτῶν ἰδεῖν ἐστι τῶν λόγων, ὧν ἄρτι προσηνεχάμην, οὐς οὐκ ἐνὶ τῷ βουλομένῳ ἐν ἡδονῇ ὡς ἀνάγνωμα διελθεῖν, ἀλλ' αὐτὸν διδάσκουσι, πῶς αὐτοὺς ὑποκρίνεσθαι δεῖ, νῦν μὲν εἰρωνευόμενον, νῦν δ' ἀγανακτοῦντα, νῦν δὲ νεμεσῶντα δεδιττόμενον αὖ καὶ θεραπεύοντα, καὶ νοουθετοῦντα, καὶ παρορμῶν-

τα, καὶ πανθ' ἂ βούλεται ποιεῖν ἢ λέξις, ἀποδεικνύμενον ἐπὶ τῆς προφορᾶς. Εἰ δὴ τὸ διὰ τοσούτων ἐγκαταμιγνύμενον τοῖς βιβλίοις πνεῦμα τοσαύτην ἰσχύϊν ἔχει, καὶ οὕτως ἄγων ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ἥ που τό τε ὑπερφύς τι καὶ δεινὸν χρῆμα ἦν ἐπὶ τῶν ἐκείνου λόγων.»

Ὡς πολιτικὸς τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων σύμβουλος ἐπεφάνη τὸ πρῶτον ὁ Δημοσθένης εἰς ἡλικίαν 27 ἐτῶν, ἐν ἔτει 354—353 π. Χ. ὅτε, φήμης διαδοθείσης ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν παρασκευάζεται νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τοὺς Ἑλλήνας, ὁ Δημοσθένης ἐξεφώνησε τὴν « περὶ τῶν συμμοριῶν » δημηγορίαν αὐτοῦ. Δεύτερον δὲ λόγον ἐξεφώνησε τὸν « ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν » ἐν ἔτει 353—352, ὅτε ἐζήτησαν οἱ Σπαρτιάται τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων κατὰ Μεγαλοπολιτῶν καὶ Μεσσηνίων. Ἀλλὰ τὸ κύριον αὐτοῦ πολιτικὸν καὶ ῥητορικὸν στάδιον ἤρχισε κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 352—351, ὅτε ἐξεφώνησε τὸν πρῶτον τῶν πολυθρυλλήτων ἐκείνων λόγων οἵτινες ἐπεκλήθησαν « Φιλίππικοί. » Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἀποτυχίαν δὲν διετέλεσεν ἀπρακτῶν, ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς μὲν συνεκρότησε, πρὸς τῇ ἰσχυρᾷ πεζικῇ δυνάμει, καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον δύναμιν, δι' ἧς ἐλεηλάτει τοὺς συμμάχους καὶ τὰς κτήσεις τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτὰ τῆς Ἀττικῆς τὰ παράλια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπεχείρησε τὴν ἐπέκτασιν καὶ παγίωσιν τῆς ἐν Θράκῃ κυριαρχίας αὐτοῦ· κατὰ δὲ νοέμβριον τοῦ 352 ἐφθασεν εἰς Ἀθήνας ἡ ἀγγελία ὅτι πολιορκεῖ τὸ Ἡραῖον τεῖχος, ὅπερ τοσοῦτον πλησίον ἔκειτο τῆς θρακικῆς χερσονήσου, ὥστε οἱ ἐν αὐτῇ κληροῦχοι Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας τὸν ἔσχατον κίνδυνον, πολλῇ δὲ καὶ ἐν Ἀθῆναις αὐταῖς ἐπεκράτησε ταραχὴ καὶ ἀμηχανία. Τότε λοιπὸν ἀπήγγειλεν ὁ Δημοσθένης τὸν πρῶτον Φιλίππικόν, καὶ, καθὰ προσέπομεν, ἤρχισε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον, διότι τότε ἐκήρυξε τὸ πρῶτον κατὰ Φιλίππου καὶ κατὰ Μακεδονίας τὸν ἀσπονδὸν ἐκείνον πόλεμον, ὃν δὲν ἔπαυσε διεξάγων δι' ἅπαντος τοῦ βίου.

Καὶ ἐνταῦθα, προκειμένου νὰ κρίνωμεν τὸ πολιτικὸν τοῦ Δημοσθένους σύστημα, ὁμολογοῦμεν τὴν ἀμηχανίαν ἡμῶν· διότι τοσοῦτον ἐπεκράτησεν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον ἡ δο-

ξασία, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τοῦ Ἑλληνισμοῦ
 πρόμαχος, ὥστε πάντες ὅσοι ἐπρέσβευσαν ὅτι ἤμαρτε περὶ τὴν
 ἐκλογὴν τῆς πολιτικῆς πορείας, φαίνονται ἀσεβοῦντες· πρὸς
 τὰ ἐρωτάτα τῶν αἰσθημάτων· τὸν δὲ ἕνεκα τούτου ἐνδοιασμόν
 αἰσθανόμεθ' ὅσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ἀκαταγωνίστου
 ἐκείνης εὐγλωττίας διατελοῦμεν καταπεπληγμένοι, ἀλλὰ καὶ ὡς
 οὐδεὶς ἄλλος θαυμάζομεν τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀφι-
 λοκέρδειαν. Οὐδὲν ἦττον ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ Δημο-
 σθένης δὲν διέκρινε τὴν λαμπρὰν καὶ μεγάλην τύχην ἣν παρε-
 σκεύαζε τῇ Ἑλληνικῇ ἐθνότητι ἢ Μακεδονικῇ ἡγεμονίᾳ, οὐδὲ
 τὸν ὄλεθρον εἰς ὃν ἤθελε περιέλθει ἡ ἐθνότης αὕτη ἐὰν ἡ ἡγεμονία
 ἐκείνη δὲν παρείχεν αὐτῇ νέον κέντρον ἐνώσεως καὶ νέον στάδιον
 ἐνεργείας. Ὑποθέσωμεν ἢ ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἐγεννᾶτο ἢ ὅτι ἐγκαίρως
 κατεστρέφετο· ὅποια ἄρ' ἄγε ἤθελεν ἀποβῆ ἡ τύχη τῆς Ἑλλά-
 δος; Δικαιοσύναν ἐτῶν πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι διὰ τῶν ἐνταῦ-
 θα ὑφισταμένων στοιχείων, ἐνότης ἦτο ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ.
 Ὅ,τι δὲ ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι δὲν εἶχον ἐπιτύχει
 ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ἦτο πρόδηλον ὅτι οὐδ' αὐταὶ
 οὔτε ἄλλη τις πόλις ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχωσιν ἐν τῇ παρούσῃ κοι-
 νῇ ἀτονίᾳ καὶ ἐκλύσει. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην οὐδ' ὁ Δημοσθένης
 αὐτὸς παρεγνώρισεν, ὀνειρευθεὶς ποτε ἡγεμονικὸν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων
 ἀξίωμα, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ὑπὲρ τῶν Θηβῶν ἢ ὑπὲρ τῆς Σπάρτης,
 περιωρίσθη δὲ πρεσβεύων τὴν γενικὴν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων
 ἰσορροπίαν. Ἀλλ' ἰσορροπία ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν ἄλλο ἐσή-
 μαιεν εἰμὴ τὸν κατακερματισμὸν τῆς Ἑλλάδος εἰς πολλὰς κατὰ
 τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον μικρὰς πολιτείας, δι' οὐδενὸς μὲν συνδεο-
 μένας ἰσχυροῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ, ἀδιαλείπτως δὲ ἀλληλομαχοῦ-
 σας περὶ εὐτελῶν καὶ ἐνίοτε ἀπαισίων συμφερόντων, ἀναλίσκουσας
 δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα τὰς τελευταίας ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτῶν ду-
 νάμεις. Τοιαύτη ἀνεξαρτησία ἠδύνατο τῶντι νὰ διατηρηθῇ, ἂν
 δὲν παρήγετο ἢ ἂν κατεβάλλετο ὁ Φίλιππος. Ἀλλ' ἂρ' ἐνός μὲν
 ἢ Ἑλληνικῇ ἐθνότης δὲν ἤθελε διαπράξει τὸ μέγα ἔργον τοῦ ἐξελ-
 ληνισμοῦ τῆς Ἀσίας ἐξ οὗ ἀπέβρευσεν ἅπανα ἡ μετέπειτα τοῦ
 ἔθνους τύχη· ἂρ' ἐτέρου δὲ ἡ ἐθνότης ἐκείνη, κατὰ μικρὸν αὐτο-

χειριζομένη ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρῶν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, οὐ μόνον ἤθελεν ἀποβῆθαι θάσσον ἢ βράδιον ἔρμαιον τοῦ πρώτου ἐπελθόντος ξένου κατακτητοῦ, ἀλλὰ, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ἐξαντλήσασα τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἤθελε καὶ ἀφανισθῆ ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

Ταῦτα, ὑποτιθεμένου, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ὁ Φίλιππος ἡ δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἢ ἐγκαίρως κατεστρέφετο. Ἐπειδὴ ὁμως ἅπαξ ἐπεφάνη, ἐρωτῶμεν ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ, ἐὰν ἦτο δυνατόν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι νὰ κατισχύσωσιν αὐτοῦ, ὡς ἤξιον ὁ Δημοσθένης καὶ ἐπρέσβευσάν τινες τῶν ἱστορικῶν. Λέγομεν, ἰδίως αἱ Ἀθῆναι, διότι καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης, εἰ καὶ συμβουλευόν τὴν κατὰ τοῦ Μακεδόνος ἔνωσιν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ συντόνου ἀγῶνος τῆς ἰδίας πατρίδος ἤλπιζε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος. Καὶ τῶντι· ἡ μὲν Σπάρτη περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζε εἰμὴ πῶς νὰ ἐχδικηθῇ τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Μεγαλοπολίτας, ἡ δὲ μέση Ἑλλὰς διετέλει ἱεροσυλοῦσα καὶ ἀλληλομαχοῦσα, ὥστε δὲν ὑπελείποντο εἰμὴ αἱ Ἀθῆναι. Παρεκτὸς ὁμως ὅτι καὶ αὗται αἱ Ἀθῆναι μετείχον τοῦ ἀνιέρου ἐκείνου ἀγῶνος, ἡ μήπως ὁ Δημοσθένης πρῶτος δὲν ὠμολόγει, ὅτι αἱ Ἀθῆναι αὗται δὲν ἦσαν πλέον αἱ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Περικλέους Ἀθῆναι; Μήπως διὰ λόγων φλογερῶν καὶ διὰ χρωμάτων ζοφερωτάτων δὲν ἐστιγματίσκει τὴν νωθρότητα, τὴν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφορίαν, τὴν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας παντελῇ παραμέλειαν καὶ τὴν ἀδιάλειπτον τῶν μισθοφόρων χρῆσιν εἰς ἣν κατήντησαν οἱ συμπολίται αὐτοῦ; Μήπως ὅσα λέγει περὶ τῶν Ἀθηναίων ὁ ῥήτωρ, δὲν προσεπικυροῦσιν ὅ,τι εἶπέ ποτε περὶ αὐτῶν ὁ Δημάδης, ὅστις, θέλων νὰ δικαιολογήσῃ τὴν αἰσχρὰν ἰδιωτικὴν καὶ δημοσίαν αὐτοῦ διαγωγὴν « ἔλεγε συγγνώμης ἄξιος εἶναι, πολιτευόμενος τὰ ναύαγια τῆς πόλεως; » Μήπως ἡ φωνὴ ἀνθρώπου ἐνὸς ἡδύνατο νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην παρακμὴν; Μήπως ἡ ἐπανόρθωσις αὕτη ἦτο δυνατόν ἐν τῷ πλημμελεῖ κοινωνικῷ ὀργανισμῷ, ὅστις ἐπεκράτει εἰς Ἀθήνας ὅπως καὶ εἰς πάσας καὶ ἄλλας τῆς ἀρχαϊότητος πολιτείας (σελ. 765—766); Μήπως αὐτὸς ὁ Δημοσθένης,

ὁ τοσοῦτον διάφορος τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, τοῦ Νικίου, τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὁ τοσοῦτον ἐν λόγοις λαμπρὸς, πρὸς δὲ τὰ ἔργα ἀπρόσφορος, δὲν ἦτο ἡ πιστὴ εἰκὼν τῆς φοβερᾶς ἀλλοιώσεως, ἣν ὑπέστη διὰ τοῦ χρόνου ἡ πόλις, ἥς οἱ πρωταγωνιστὰι ἄλλοτε δὲν ἀπέβαινον πρωταγωνιστὰι εἰμὴ διότι ἤξευρον νὰ ἐπιτελῶσι δι' ἔργων ὅσα διὰ λόγων συνεβούλευον;

Ἀλλὰ, λέγουσί τινες, διότι ἡ Ἑλλάς, διότι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀσθενεῖς, ἔπρεπε διὰ τοῦτο νὰ κύψωσιν ἀμαχητὶ τὸν αὐχένα εἰς τὴν ξενικὴν κυριαρχίαν; Καὶ ἀληθῶς ὁ Δημοσθένης ἔφερεν ἐκ διαλειμμάτων εἰς μέσον τὴν ἀξίωσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο βάρβαρος, ὃ ἐστὶ μὴ Ἑλλήν, ἵνα παραστήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, οὐχὶ ὡς ἐξακολουθήσιν τοῦ ἔργου τῆς Σπάρτης, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ ὡς ξενικὴν κατὰκτῃσιν. Τὴν ἐλληνικὴν ὅμως τοῦ Φιλίππου καταγωγὴν μαρτυροῦσιν οὐ μόνον οἱ σύγχρονοι, καὶ ἰδίως ὁ Ἰσοκράτης, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡρόδοτος, προσεπικυροῦσι δὲ τὰ πράγματα, διότι ἀνέκαθεν οἱ πρόγονοι τοῦ Φιλίππου ἦσαν δεκτοὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, ὧν δὲν μετεῖχον εἰμὴ Ἑλληνες. Οἱ δὲ Μακεδόνες, ἂν δὲν ἦσαν καθαρὰ ἐλληνικὴ φυλὴ, προσήγγιζον ὅμως πολὺ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἦθη πρὸς τινὰς ὑποδεστέρας ἐλληνικὰς φυλάς, καὶ ἰδίως τὰς θεσσαλικὰς, διὰ δὲ τῆς ἐνεργείας τῶν κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην πολλῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς προσπαθείας τινῶν βασιλέων καὶ πρὸ πάντων τοῦ Φιλίππου αὐτοῦ, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοσοῦτον ἐξελληνίσθησαν, ὥστε, τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν θεωρήσωμεν τὴν Μακεδονίαν ὡς βάρβαρον, διότι δὲν εἶχε τὴν λεπτότητα τοῦ ἀττικοῦ ἐλληνισμοῦ, τότε δὲν ἤξεύρομεν διὰ τί νὰ μὴ ὀνομάσωμεν βαρβάρους καὶ πλείστας τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τινὰς δὲ τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἰδίως τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ ἄλλας. Καὶ ἔπειτα ἡ ταυτότης τοῦ μακεδονισμοῦ καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἀνεφάνη μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ τὴν ἐλληνικὴν διέδωκαν γλῶσσαν, τοὺς ἐλληνικοὺς θεσμούς, τὴν ἐλληνικὴν τέχνην, τὸν ἐλληνικὸν ἐνὶ λόγῳ πολιτισμόν.

Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο Ἑλλήν, ἐπιχειρήσας νὰ συνάψῃ εἰς ἓν τὸ Ἑλληνικόν, ἵνα στρατεύσῃ μετὰ ταῦτα

ἐπὶ τὴν Ἀσίαν· ὅτι ἡ ἡγεμονία αὐτοῦ αὕτη εἶχε πολλὴν τῇ ὁμοιότητι πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν, καὶ ὅτι ὁ Δημοσθένης, καταπολεμῶν αὐτὴν, καταπολέμει τὸν μόνον τρόπον, δι' οὗ τὸ ἔθνος ἠδύνατο εἰσέτι νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ πρὸς τούτοις ἀνέλαβεν ἀγῶνα προδήλως ἀκατόρθωτον.

Δὲν θέλομεν νὰ δικαιολογήσωμεν ὅλους τοὺς τρόπους τοὺς ὁποίους μετεχειρίσθη ὁ Φίλιππος πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἂν καὶ οἱ τρόποι οὗτοι ὑπῆρξαν μὲν ἰσως ἐπιτηδεύότεροι, ἢ ἂν θέλετε πονηρότεροι, ὅχι ὅμως καὶ κακουργότεροι πολλῶν πράξεων τῆς σπαρτιατικῆς καὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας. Μῆτε πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅλα ὅσα ὁ Δημοσθένης εἶπε περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου δωροδοκίας ἀπείρων καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πολιτῶν. Ὁ μέγας ἐκεῖνος ῥήτωρ περιέπεσε κατὰ τοῦτο εἰς ὑπερβολάς, εἰς τὰς ὁποίας φυσικὸν ἦτο νὰ ἐξοκείλῃ ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου καὶ τοῦ πάθους ἄνθρωπος ἀγωνιζόμενος τοσοῦτον πεισματῶδη ἀγῶνα, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον σήμερον νὰ ἐκλαμβάνωμεν κατὰ γράμμα. Ὁ Πολύβιος, τοῦ ὁποίου ἡ χρηστότης καὶ ἡ ἀμεροληψία εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἰδοὺ τίνα κρίσιν ἐπιφέρει περὶ τούτου τοῦ μέρους τῆς τοῦ Δημοσθένους διαγωγῆς. α Ἦ καὶ Δημοσθένης κατὰ πολλὰ τις ἂν ἐπαινέσας, ἐν τούτῳ μέμψαιτο, διότι πικρότατον ὄνειδος τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν Ἑλλήνων εἰκῇ καὶ ἀκρίτως προσέβριψε· φήσας ἐν μὲν Ἀρκαδίᾳ τοὺς περὶ Κερκιδᾶν καὶ Ἱερώνυμον καὶ Εὐχαμπίδαν προδότας γενέσθαι τῆς Ἑλλάδος, ὅτι Φιλίππῳ συνεμάχουν· ἐν δὲ Μεσσήνῃ τοὺς Φιλιάδου παῖδας Νέωνα καὶ Θρασύλοχον· ἐν Ἀργεὶ δὲ τοὺς περὶ Μύρτιν καὶ Τελέδαμον καὶ Μνασίαν· παραπλησίως ἐν Θετταλίᾳ μὲν τοὺς περὶ Δίοχον καὶ Κινέαν· παρὰ δὲ Βοιωτοῖς τοὺς περὶ Θεογείτονα καὶ Τιμόλαν. Σὺν δὲ τούτοις καὶ πλείους ἐτέρους ἐξηριθμῆται, κατὰ πόλιν ὀνομάζων· καίτοι γε πάντων μὲν τῶν προσηρημένων ἀνδρῶν πολὺν ἐχόντων λόγον καὶ φαινόμενον ὑπὲρ τῶν καθ' αὐτοὺς δικαίων, πλείστον δὲ τῶν ἐξ Ἀρκαδίας καὶ Μεσσήνης. Οὗτοι γάρ, ἐπισπασάμενοι Φίλιππον εἰς Πελοπόννησον καὶ ταπεινώσαντες Λακεδαιμονίους, πρῶτον μὲν

ἐποίησαν ἀναπνεῦσαι καὶ λαβεῖν ἐλευθερίας ἔννοιαν πάντας τοὺς τὴν Πελοπόννησον κατοικοῦντας· ἔπειτα δὲ, τὴν χώραν ἀνακομισάμενοι καὶ τὰς πόλεις, ἃς παρήρηντο Λακεδαιμόνιοι κατὰ τὴν εὐκαιρίαν Μεσσηνίων, Μεγαλοπολιτῶν, Τεγεατῶν, Ἀργείων, ᾗ ἔζησαν τὰς ἑαυτῶν πατρίδας ὁμολογουμένως· ἀνθ' ὧν οὐ πολεμεῖν ὤφειλον Φιλίππῳ καὶ Μακεδόσιν, ἀλλὰ πάντα κατὰ δύναμιν ἐνεργεῖν, ὅσα πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν ἀνῆκεν. Εἰ μὲν οὖν ταῦτ' ἐπραττον, ἡ φρουρὰν παρὰ Φιλίππου δεχόμενοι ταῖς πατρίσιν, ἡ καταλύοντες τοὺς νόμους ἀφηροῦντο τὴν ἐλευθερίαν καὶ παρῆρσιαν τῶν πολιτῶν χάριν τῆς ἰδίας πλεονεξίας ἢ δυναστείας, ἄξιοι τῆς προηγोरίας ἦσαν ταύτης. Εἰ δὲ, τηροῦντες τὰ πρὸς τὰς πατρίδας δίκαια, κρίσει πραγμάτων διεφέροντο, νομίζοντες οὐ ταῦτὸ συμφέρον Ἀθηναίοις εἶναι καὶ ταῖς ἑαυτῶν πόλεσιν, οὐ δῆπου διὰ τοῦτο καλεῖσθαι προδότας ἐχρῆν αὐτοὺς ὑπὸ Δημοσθένους. Ὁ δὲ πάντα μετρῶν πρὸς τὸ τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέρον, καὶ πάντα ἡγούμενος δεῖν τοὺς Ἕλληνας ἀποβλέπειν πρὸς Ἀθηναίους, εἰ δὲ μὴ, προδότας ἀποκαλεῖν, ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ καὶ πολὺ παραπαίνειν τῆς ἀληθείας. Ὁ πεποίηκε Δημοσθένης, ἄλλως τε δὴ, καὶ τῶν συμβάντων τότε τοῖς Ἕλλησιν οὐ Δημοσθένει μεμαρτυρηκότων, ὅτι καλῶς προϋνοήθη τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' Εὐκαμπίδα, καὶ Ἰερωνίμῳ, καὶ Κερκιδᾷ, καὶ τοῖς Φιλιάδου παισίν. Ἀθηναίοις μὲν γὰρ τῆς πρὸς Φίλιππον ἀντιπαραγωγῆς τὸ τέλος ἀπέβη, τὸ πείραν λαβεῖν τῶν μεγίστων συμπτωμάτων, πταίσασι τῇ μάχῃ περὶ Χαιρώνειαν· εἰ δὲ μὴ διὰ τὴν τοῦ βασιλέως μεγαλοψυχίαν καὶ φιλοδοξίαν, καὶ πορρωτέρω τὰ τῆς ἀτυχίας ἂν αὐτῆς προὔβη διὰ τὴν Δημοσθένους πολιτείαν. Διὰ δὲ τοὺς προειρημένους ἄνδρας, κοινῇ μὲν Ἀρκάσι καὶ Μεσσηνίοις ἀπὸ Λακεδαιμονίων ἀσφάλεια καὶ βραστήνη παρεσκευάσθη· κατ' ἰδίαν δὲ ταῖς αὐτῶν πατρίσι πολλὰ καὶ λυσitelῇ συνεξηκολούθησεν. »

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Πολυβίου δὲν θελομεν βεβαίως ἐξάγαγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι πάντες οἱ τότε μετὰ τοῦ Φιλίππου συμπράξαντες Ἕλληνες ἐπολιτεύθησαν οὕτω ἐξ ἀφιλοκερδοῦς ἐπιγνώσεως τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος. Κατὰ δυστυχίαν ἀναμφισβήτητον φαίνεται ὅτι πολλοὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος

ἐδωροδοκῆθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἂν' ἐτέρου ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπῆρχον καὶ ἄνδρες εἰλικρινῶς θεωροῦντες ὀλέθριον τὸν πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμον καὶ ἐν καθαρᾷ συνειδήσει καὶ ἐνεκα ὀρθῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἀληθῶν τῆς Ἑλλάδος συμφερόντων, συνιστῶντες τὴν τήρησιν τῆς εἰρήνης. Τοιοῦτος ἦτο πρὸ πάντων ὁ Φωκίων. Ὁ Φωκίων ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν μετρίων πολιτῶν, υἱὸς ὢν δοιδυκοποιοῦ ἡτοι κατασκευαστοῦ ἰγδοκοπάνων καὶ ἐπειδὴ ἐγεννήθη περὶ τὸ 402 π. Χ. ἔτος, ἦτο 20 περίπου ἔτη πρεσβύτερος τοῦ Δημοσθένους. Πότε ἀκριβῶς ἀνεδείχθη κατὰ πρῶτον ἐπίσημος πολιτικὸς ἀνὴρ, εἶναι ἄδηλον· βέβαιοι εἶναι ὅτι διέπρεψεν ἡδὴ ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Χαβρίου κατὰ τὴν ἐν ἔτει 376 συγκροτηθεῖσαν περὶ Νάξου ναυμαχίαν, καὶ ὅτι, ζήσας 84 ἔτη, ἐξελέχθη πέντε καὶ τεσσαρακοντάκις εἰς τὸ ἐπιφανέστατον τοῦ στρατηγοῦ ἀξίωμα. Ἀνεδείχθη δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἄξιος τῆς ἐπανελημμένης ταύτης τιμῆς, διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν στρατηγικὴν δεξιότητα, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν τοῦ χαρακτῆρος ἀκεραιότητα καὶ σωφροσύνην, ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβη πολυθρύλλητος, ὥστε ἐπεκλήθη ὁ ἀνὴρ «Φωκίων ὁ χρηστός». Ἐνῶ δὲ καθ' ὅλα ταῦτα τὰ πρακτικὰ προτερήματα καθυπερτέρει ὁμολογουμένως τοῦ Δημοσθένους, δὲν ἦτο ἐν τούτοις ἄμοιρος καὶ τῆς περὶ τὸν λόγον τέχνης, ἐπιμεληθεὶς τὰ περὶ αὐτὴν οὐ μόνον διὰ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς ἣν ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ξενοκράτην συνδιαλέξεων. Ἀλλὰ περιορῶν τὴν τοῦ δήμου κολακείαν καὶ θεωρῶν ματαίως τὰς πρὸς αὐτὸν πολυλογίας, ἠγωνίζετο πάντοτε νὰ συντέμνῃ τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δημηγορίαν, τοσοῦτον οὐδὲν ἥττον περὶ ταύτην εὐδοκίμων ὥστε ἀπέβαινε φοβερός καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Δημοσθένην, ὅστις, βλέπων αὐτὸν ἀνιστάμενον ἕνα ὁμιλήσῃ, συνειθίς νὰ λέγῃ αἰ τῶν ἐμῶν λόγων κοπὴς πάρεστι. Καὶ ἕτερος δὲ ῥήτωρ, φίλος μάλιστα τοῦ Δημοσθένους, ὁ Πολύευκτος, ἐντιμότερα διέκρινε τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν περὶ τοὺς λόγους ἀξίαν, εἰπὼν «ὅτι ῥήτωρ μὲν ἄριστος εἶη Δημοσθένης, εἰπεῖν δὲ δεινότατος ὁ Φωκίων». Τοιοῦτος δὲ ὢν ὁ ἀνὴρ, στρατηγὸς ἑξοχος καὶ ῥήτωρ ἀξιόλογος καὶ ὁμολογουμένως ἀμέτοχος πάσης πονηρᾶς πρὸς τὸν Φίλιππον

σχέσεως, προίστατο ἐντούτοις τῆς ἀντιπάλου τοῦ Δημοσθένους μερίδος, πρεσβεύων ὅτι δὲν συμφέρει ὁ πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμος. Ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι δὲν ἦσαν ὅλοι ἀργυρώνητοι ὅσοι κατενόουν τὴν ματαιότητα τῶν ὀνείρων τοῦ μεγάλου ῥήτορος καὶ τὸν ὄλεθρον ὃν ἐκινδύνευε νὰ πάθῃ ἡ πόλις ἀναλαμβάνουσα τὸν κατὰ τῆς Μακεδονίας ἀγῶνα. Ἰπῆρχον δὲ ἐν Ἀθήναις καὶ ἄνθρωποι ὑψηλότερον μετεωριζόμενοι καὶ ἀναφανδὸν πρεσβεύοντες τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν διαχύσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ· ἰδίως ὁ Ἰσοκράτης, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐκήρυξε τὸ πανελλήνιον τοῦτο δόγμα, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὸν πρὸς Φίλιππον λόγον αὐτοῦ.

Τὸ πολιτικὸν ἄρα σύστημα τοῦ Δημοσθένους οὐ μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη πλημμελές, ἀλλὰ κατεδικάζετο καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἀνδρῶν χρηστοτάτων καὶ πρακτικωτάτων. Καὶ ὅμως τοσαύτη εἶναι ἡ τοῦ ἀμυμήτου ἐκείνου λόγου ἀρετὴ, ὥστε ὁ κόσμος δὲν ἔπαυσεν ἕκτοτε θαυμάζων τὴν πάλιν, ἣν ἄνθρωπος εἰς ἀνέλαβε κατὰ τῆς εἰμαρμένης καὶ τῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταφανεστέρων αὐτῆς δογμάτων· τοσαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ μαγεία, ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὰ πνεύματα ὁ πρῶτος Ἑλληνισμός, ὥστε, ὅσον μέγα καὶ ἂν ἀπέβῃ τὸ νέον στάδιον ὅπερ ἦνοιξεν εἰς τὸ ἔθνος ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία, πολλοί, πολλοὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲν πείθονται ὅτι ὁ μακεδονικὸς Ἑλληνισμός ὑπῆρξε τροπολογία τις τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ βίου, καὶ ἐπιμένουσι θεωροῦντες τὸν Ἑλληνισμόν, τὸν γνήσιον Ἑλληνισμόν ἐκπνεύσαντα εἰς τὸ ἐν Χαιρωνείᾳ πεδίον τῆς μάχης, καὶ ἐπιμένουσιν ἀνακηρύττοντες τὸν Δημοσθένην οὐ μόνον ὡς τὸν μέγιστον τῶν ῥητόρων, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸν τελευταῖον τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρόμαχον. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα τὰ ἐννοοῦσι βεβαίως καὶ αἱ παρούσαι Ἑλληνικαὶ γενεαί· ἀλλὰ ὡς γενεαὶ Ἑλληνικαί, ὡς ἔχουσιν βαθυτάτην τὴν συνείδησιν ὅτι διὰ τοῦ ἐπελθόντος ἐξἙλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας παρεσχευάσθη ὁ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξἙλληνισμός, καὶ ὅτι διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἰδίως Ἑλληνισμοῦ διεσω-

θη πρὸ πάντων ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνότης, τῆς ὁποίας αἱ γενεαὶ αὐταὶ φέρουσι τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν, καὶ τὰς πεποιθήσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ τὰς τύχας εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀντιτάξωσιν εἰς τὰ αἰσθήματα ἐκεῖνα, ὅσον εὐγενῆ καὶ ἂν ᾖναι, τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπὶ διςχίλια ἔτη ἀνακηρυττομένην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Μακεδονικὴ ἡγεμονία δὲν ἐθανάτωσε τὸν Ἑλληνισμόν, ἀπλῶς δὲ μεταπλάσασα αὐτόν, εἰς νέον ἐκάλεσε βίον. Ἀλλ' ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὰ πράγματα.

Ὁ πρῶτος τοῦ Δημοσθένους Φιλιππικός, ὅσον λαμπρὰ καὶ ἂν ᾔτο ἡ τέχνη αὐτοῦ, ὅσον δυσκαταγώνιστα τὰ ἐπιχειρήματα, δὲν ἔτυχσε νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀναλάβωσι τοὺς ἀπαραιτήτους πρὸς περιστολὴν τοῦ Φιλίππου ἀγῶνας. Μόλις μετὰ παρέλευσιν ἱκανῶν μηνῶν ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Χερσόνησον τὸν μισθοφορικὸν ἡγεμόνα Χαρίδμημον μετὰ δέκα κακῶς ὠπλισμένων τριήρων καὶ πέντε μόνον ταλάντων εἰς χρήματα· ὅποια διαφορὰ πρὸς τοὺς μεγάλους στόλους οὓς πρὸ ὀλίγων ἔτι δεκάδων ἐνικυτῶν ἐξέπεμπεν ἡ πόλις ἀφ' ἑνὸς εἰς Σικελίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια! Τῆς δὲ παρουσίας αὐτῆς ἀδρανείας καὶ ἀσθενείας ἐμελλε καθ' ἐκάστην ἡδὴ νὰ παρέχῃ νέα δείγματα. Οἱ Ὀλύνθιοι, λαβόντες ἄλλοτε παρὰ Φιλίππου τὴν Ποτίδαιαν καὶ ἄλλας τινὰς κτήσεις, διετέλεσαν ἐφ' ἱκανὸν φίλοι αὐτοῦ καὶ σύμμαχοι· ἀλλὰ περὶ τοὺς χρόνους τούτους, θεωροῦντες ὅτι δυσκόλως θέλουσι διαφύγει τὴν τύχην ὅλων τῶν πέριξ χωρῶν, ἀπεγράψισαν νὰ προλάβωσι τὸν κίνδυνον καὶ περιῆλθον εἰς ἐχθροπραξίας πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Ἐὰν ἄλλοτε ἡ Σπάρτη δὲν ἔπραττε τὸ λάθος τοῦ νὰ καταλύσῃ τὴν ἰσχυράν ποτε Ὀλυνθιακὴν ὁμοσπονδίαν, ἴσως ἡ ὁμοσπονδία αὕτη ἡδύνατο ν' ἀποθῇ νῦν πρόσκομμα ἀνυπέρβλητον εἰς τὰ τοῦ Φιλίππου βουλευματα. Ἐὰν καὶ ἤδη αἱ Ἀθῆναι ἐγκαίρως καὶ δεόντως ἤρχοντο εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἴσως διέσωζε τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς. Ἀλλ' εἰς μάτην ἐλάλησεν αὐτῆς ὁ Δημοσθένης· εἰς μάτην ἐξεφώνησε τοὺς τρεῖς λαμπροὺς ἐκείνους λόγους, τοὺς ἰδίως ἀ' Ὀλυνθιακούς· ὀνομαζομένους. Ὁ Φίλιππος ἐπεχείρησε τὴν κατατρό-

πωσιν τῶν Ὀλυνθίων ἐν ἔτει 350· μύλις δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος καὶ τὸ 348 ἐξεπέμφθησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ναυτικάι τινες καὶ πεζικαὶ δυνάμεις, αἵτινες δὲν ἦσαν μὲν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριήρων καὶ τῶν στρατιωτῶν παντελῶς λόγου ἀνάξιναι, ἀλλ' εἴτε διότι βραδέως ἐπῆλθον, εἴτε διότι ἦσαν κακῶς συγκεκροτημένοι, οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως, ἥτις ἐν ἀρχῇ τοῦ 347 ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ Φιλίππου, τοῦ κυριεύσαντος τότε καὶ ὅλας τὰς λοιπὰς τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις, 32 τὸν ἀριθμὸν.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατῴρθωσε τελευταῖον νὰ ἐμβάλη καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Εἶδομεν ὅτι τέταρτος τῶν Φωκῶν στρατηγὸς ἀνηγορεύθη ὁ Φάλαικος· κατηγορηθεὶς ὅτι ἔκλεψε πολλὰ τῶν ἱερῶν χρημάτων, ἐγίνεν οὗτος ἐκπτωτος τῆς ἀρχῆς καὶ προσχειρίσθησαν ἀντ' αὐτοῦ τρεῖς στρατηγοί, ὁ Δεινοκράτης, ὁ Καλλίας καὶ ὁ Σωφάνης, οἵτινες, εἰσβαλόντες ἐκ νέου εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ πολιορκήσαντες τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Κορώνειαν, ἐβίασαν τοὺς ἀμνηχανήσαντας Θηβαίους νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ὅθεν ἐπέρχεται ἡδὴ ὁ Φίλιππος μετὰ τῶν Θεσσαλῶν εἰς τὴν Φωκίδα, διότι, κατὰ τὴν συνήθειαν, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπρόντισαν νὰ δράμωσιν ἐγκαίρως εἰς ἐπικουρίαν τῶν Φωκῶν. Τούτων ἐστρατήγει πάλιν ὁ Φάλαικος, ἀνακληθεὶς ἐν τῷ μετὰ εἰς τὴν ἀρχὴν· ἀλλ' οὗτος, θεωρῶν ἑαυτὸν μὴ ἀξιόμαχον, ἀνεχώρησεν ὑπόσπονδος εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐγκαταλιπὼν τὴν πατρίδα εἰς τὴν τύχην αὐτῆς. Καὶ τότε ὁ Φίλιππος, καταλαβὼν τὴν χώραν τῶν Φωκῶν, συνεκάλεσεν ἀμέσως τὸ τῶν ἀμφικτυόνων συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἐξέδoto τὰς ἐξῆς δύο σπουδαιοτάτας ἀποφάσεις. Πρῶτον, ὅτι ὅλαι αἱ φωκικαὶ πόλεις, ἐκτὸς τῶν Ἀεῶν αἵτινες δὲν μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, θέλουσι κατασκαρῆ, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν ὑποχρεωθῇ νὰ μετοικίσωσιν εἰς κώμας μὴ ἐχούσας πλείονας τῶν πεντήκοντα οἰκιῶν, καὶ, ἐργαζόμενοι τὴν χώραν, θέλουσι φέρεи κατ' ἐνιαυτὸν τῷ θεῷ φόρον τάλαντα ἐξήκοντα, μέχρις οὗ ἐκτίσωσιν ἅπαν τὸ ποσὸν τῶν ληστευθέντων χρημάτων· οἱ δὲ φυγάδες θέλουσι θεωρηθῇ ἀπανταχοῦ ὡς ἐναγεῖς. Δεύτερον, ὅτι αἱ δύο ψῆφοι τὰς ὁποίας οἱ Φωκεῖς εἶχον ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀποδί-

δονται εἰς τὸν Φίλιππον, καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, οἵτινες θέλουσι τοῦ λοιποῦ ἡγεῖσθαι καὶ τῶν Πυθίων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν.

Τοιοῦτοτρόπως ἐν ἔτει 346 ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐτιμώρησε μὲν τὴν ἱεροσυλίαν τῶν Φωκέων, ἐγένετο δὲ κύριος τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ δεχθῶσι τὰ γενόμενα· ὁ δὲ Φίλιππος, μὴδ' εἰς ταῦτα ἀρχούμενος, δὲν ἔπαυσεν ἐπιδιώκων τὴν ὀλοσχερῇ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλεύματος ἐκτέλεσιν. Καὶ ἐξαπλῶν τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοῦ βραχίονας πρὸς μεσημβρίαν ἅμα καὶ πρὸς βορρᾶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνισχύετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι, προστατεύσας ἐν ἔτει 344 τοὺς Μεσσηνίους, τοὺς Ἀρκάδας καὶ τοὺς Ἀργεῖους κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων ἐπιθέσεων τῶν Σπαρτιατῶν· ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Θράκης, ἐπεχείρησεν ἐν ἔτει 344 τὴν πολιορκίαν τῆς Περὶνθου καὶ τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν πάλιν νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῶν δύο τούτων πιεζομένων πόλεων, τοσοῦτῃ μᾶλλον ὅσῳ συνεμάχησαν ἐπὶ τούτῳ καὶ οἱ Χῖοι, καὶ οἱ Κῶοι, καὶ οἱ Ῥόδιοι. Ἀλλ' ἦτο πεπρωμένον νὰ μὴ πράττωσιν οὐδὲν ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ προσηκόντως· διότι ἀπέστειλαν εἰς τοὺς συμμάχους τὸν Χάρητα στρατηγόν, ὅστις ἦτο ἀπὸ τῶν προτέρων ἐκστρατειῶν τοσοῦτον ἐπὶ κακοηθείᾳ διαβεβωμένος, ὥστε δὲν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν πόλεων καὶ ἐπλανᾶτο τῇδε κᾶκεῖσε καταφρονούμενος ὑπὸ τῶν πολεμίων· ὁ δὲ δῆμος μετενόει ἤδη διότι ἐπεμψε βοήθειαν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Περὶνθον καὶ τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, ὅτε παρελθὼν εἰς μέσον ὁ Φωκίων ἔσωσε τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἀτιμίας ταύτης. Ὁ Φωκίων ἀπέτρεπε μὲν, ὡς προείπομεν, συνήθως τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ πολέμου, οὐδέποτε ὅμως ἔρηνθη νὰ προκινδυνεύσῃ τῆς πόλεως ἅπαξ τοῦ πολέμου ψηφισθέντος, ὁμοιάζων κατὰ τοῦτο, ὡς καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα, τὸν καλὸν κάγαθόν Νικίαν· ὅθεν ἀναστὰς ἤδη εἶπεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀργίζωνται κατὰ τῶν ἀπιστούντων συμμάχων, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τῶν ἀπιστουμένων στρατηγῶν· ἐδιότι οὗτοι κατήντησαν ὑμᾶς μισητοὺς καὶ εἰς αὐτοὺς ἐκείνους οἵτινες

δὲν δύνανται νὰ σωθῶσιν ἄνευ ὑμῶν. Ὁ Καὶ ὁ δῆμος μεταπεισθεὶς ὑπὸ τῶν λόγων τούτων, ἐξαπέστειλεν αὐτὸν τὸν Φακίωνα εἰς βοήθειαν τῶν Βυζαντίων, ὅστις γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τούτων, ἠνάγκασε τὸν Φίλιππον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς τε πόλεως ταύτης καὶ τῆς Περίνθου. Ἐπειδὴ δὲ παρεκτὸς τῶν Ῥοδίων, τῶν Κῶων καὶ τῶν Χίων, συνέδραμεν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὁ τῆς Περσίας βασιλεὺς, ὁ Φίλιππος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ παραιτήσῃ ἐπὶ τινα χρόνον τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ, καὶ συνωμολόγησε τῷ 339 πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας εἰρήνην, εἰδὼς κάλλιστα ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα ἐν Ἑλλάδι, μετ' οὐ πολὺ ἡδύνατο νὰ λάβῃ ἀφορμὴν ἐπιτηδειότεραν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ.

Συνεργὸν πρόθυμον εἰς τοῦτο παρέσχε τῷ ὀλίγον ἑαυτὸν ὁ ῥήτωρ Αἰσχίνης, ὅστις ἐθυμηθεὶς αἰφνης ὅτι οἱ Λοκροὶ τῆς Ἀμφισσης ἐγεώργησαν ἱερὰν τινα γῆν τῶν Δελφῶν, προσέκαλεσε τὴν ἔνεκα τούτου καταδίκην αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαινε πολλὴ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως βραδύτης, ἀναλαμβάνει αὐτὴν, κατ' ἐντολὴν τῶν Ἀμφικτυόνων, ὁ Φίλιππος· καὶ ἐπέρχεται ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ στρατοῦ 30,000 πεζῶν καὶ 2,000 ἱππέων. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ περὶ τὰς πολεμικὰς κινήσεις ταχύτης τοῦ ἀνδρὸς ὥστε εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὴν Ἀμφισσαν καὶ καταλάβει τὴν ἐν Φωκίᾳ Ἑλλάειν, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ συμβουλὴν τοῦ Δημοσθένους, ἐπεχείρησαν νὰ συγκροτήσωσι κοινὴν συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς μάτην ὁ Φωκίων ἐπροςπάθησε παντὶ σθένει ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἀγῶνος τούτου· οἱ Ἀθηναῖοι ἡτοιμάσθησαν τάχιστα πρὸς πόλεμον, ὁ δὲ Δημοσθένης, δραμὼν αὐτὸς εἰς Θήβας, ἔπεισε καὶ ταύτην τὴν πόλιν νὰ συμπράξῃ. Εἰς τὰς δύο ταύτας πολιτείας προστετέθησαν ἄλλαι τινὲς μικρότεραι, ἀθροισθείσης δὲ τῆς ὅλης δυνάμεως, ἀντιπαρετάχθησαν οἱ δύο στρατοὶ εἰς Χαϊρώνειαν τῆς Βοιωτίας, τῇ 3 αὐγούστου 338. Οἱ περὶ τοὺς Ἀθηναίους ἦσαν πλείοτεροι τῶν περὶ τὸν Φίλιππον· ἀλλ' ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε λάβει τοσούτην ὑπεροχὴν διὰ τὴν ἐξάίρετον τακτικὴν τοῦ Φιλίππου τέ-

χνην καὶ τὰς ἀδελφεοὺς αὐτοῦ στρατείας, ὥστε οἱ ἐνταῦθα Ἕλλη-
γες, καὶ περ γενναίως ἀγωνισθέντες, ἡττήθησαν ὑπὲρ ἐλαττόνων.
Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ ἔπεσεν ὁ ἱερός τῶν Θηβαίων λόχος στοχηδόν,
ὅπως ὀρθίως ὦν ἡγωνίσθη, μηδενὸς τῶν τριακοσίων ἐκείνων μηδ'
ὅπως οὖν ὑποχωρήσαντος. Κύριος τῆς νίκης αἴτιος ἐγένετο ὁ
τοῦ Φιλίππου υἱὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις, κατατροπώσας τοὺς Θηβαίους
κατὰ τῶν ὁποίων παρετάχθη, ἐβίασεν οὕτω καὶ τοὺς κατ' ἀρχὰς
πλεονεκτήσαντας στρατηγούς τῶν Ἀθηναίων, Χάρητα καὶ Λυσι-
κλέα, νὰ τραπῶσι μετὰ τῶν ἄλλων εἰς φυγὴν· εἰς δὲ τῶν οὕτω
ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης διασωθέντων ἦτο καὶ ὁ Δημοσθένης.

Διὰ τῆς μεγάλης ταύτης ἐν Χαιρωνείᾳ νίκης, ὁ Φίλιππος κατέ-
στη κύριος ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος· καὶ τὰς μὲν Θήβας, αἵτινες,
πρότερον σύμμαχοι αὐτοῦ διατελέσασαι, ἐστρεψάν αἰφνης τὰ
ὄπλα κατ' αὐτοῦ, ἐτιμώρησεν αὐστηρῶς, θανατώσας μὲν ἢ ἐξο-
ρίσας τοὺς πρωταίτιους τοῦ τοιοῦτου πολιτεύματος, διοργανώσας
δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἐμβολῶν
ιδίαν φρουράν εἰς τὴν Καδμείαν. Πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁμοῦ
συνωμολόγησεν εἰρήνην ἐπεικῇ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὗτοι δὲν ἐδί-
στασαν ἤδη πρὸς τοῖς ἄλλοις ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς ἡγε-
μόνα τῆς Ἑλλάδος. Ἐν γένει δὲ ὁ Φίλιππος προσηγήθη πρῶτος πρὸς
τοὺς Ἕλληνας, ἀπολύσας ἄνευ λύτρων τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ αἰχμαλώ-
τους καὶ ἐπιτρέψας τὴν αὐτονομίαν τῶν πόλεων, αἵτινες ἄπασαι
ἐφάνησαν πρόθυμοι ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ. Ἐν Πελο-
ποννήσῳ μόνῃ ἡ Σπάρτη δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ· καὶ ἐνέβλεπε μὲν
ὁ Φίλιππος μέχρι τῆς Λακωνικῆς καὶ ἐταπεινώσεν αὐτὴς πολυειδῶς
τὴν χώραν ταύτην, ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε εἰς τὴν ἐντελῆ αὐτῆς χεῖ-
ρῳσιν, σπεύδων πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ βουλευ-
ματος. Τρόντι ὁ Φίλιππος δὲν ἤρκειτο εἰς τὴν κατὰ πόλεις
γενομένην ἀναγνώρισιν τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ· ἤθελε νὰ κυρώσῃ
αὐτὴν καὶ διὰ πανηγυρικῆς ὁλων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους
πράξεως. Ὅθεν συνεκάλεσε κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον εἰς
Κόρινθον· καὶ παρυστάς ἐνταῦθα καὶ κηρύξας, ὅτι μελετᾷ νὰ
στρατεύσῃ κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἵνα ἐλευθερώσῃ μὲν τοὺς
ἐν Ἀσίᾳ ἀδελφοὺς, ἐκδικήσῃ δὲ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ξέρξου, ἀνη-

γορεύθη ἐπὶ τούτῳ παμψηφεί στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος. Μία μόνη ψήφος ἔλειπεν ἀπὸ τῆς πράξεως ταύτης, ἡ ψήφος τῆς πεισματώδους Σπάρτης· ἀλλὰ ἡ πόλις αὕτη εἶχε καταντήσῃ τοσοῦτον σμικρὰ καὶ ἀσθενὴς, ὥστε ὁ Φίλιππος ἠδυνήθη ἀκινδύνως νὰ περιφρονήσῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν αὐτῆς. Καὶ οὕτω τελευταῖον ἀπηρτίσθη, ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν, ἡ τετάρτη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πολιτικὴ ἐνότης, ἐνότης ἣτις δὲν διήρκεσεν οὐδὲ αὕτη πολὺν χρόνον, ἀλλ' ὅμως προέφθασε νὰ πράξῃ τὰ θαυμαστότερα τῶν μεγαλουργημάτων.

Διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς μετ' αὐτὴν συγκροτηθείσης κοινῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου δὲν κατελύθη μὲν βεβαίως ὁ Ἑλληνισμός· ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ τέρμα τοῦ ἀρχαιοτέρου, τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπελθόντος δευτέρου, ἥτοι τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, συνίσταται κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου ὁ ἐθνικὸς βίος ἀνεπτύχθη μάλιστα διὰ τῆς ὀλοσχεροῦς, τῆς κυριάρχου αὐτονομίας τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου, διὰ τῆς μακεδονικῆς πρὸ πάντων μοναρχίας, ὑπὸ τῆς ὁποίας οὐσιωδῶς περιεστέλλετο ἡ τῶν πόλεων αὐτονομία. Καὶ μὲν οὐδ' ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ὑπῆρξε διαρκής· παρεκτός ὅμως ὅτι, καὶ τοὶ διαμελισθεῖσα, παρετάθη πλείοτερον τῶν προτέρων, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι ἐπ' αὐτῆς αἱ τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων δυνάμεις εἶχον ἐξαντληθῇ, ἐνῶ προηγουμένως ἦσαν ἐτι ἀκέραιαι. Τούτου δὲ ἔνεκα ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, κυριώτατον ἐλαττήριον τοῦ ἐθνικοῦ βίου γίνεται ἡ ἡγεμονεύουσα μοναρχία, ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης κυριώταται τοῦ βίου τούτου ἐστὶαι, διετέλεσαν αἱ ἀδιακόπως κατεξανιστάμεναι κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης, τῶν Ἀθηναίων, τῶν Θηβῶν πόλεις. Διότι ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἀναμφιδόλως, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἐπεδίωξε μὲν ἀνέκαθεν τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐνότητα, διὰ δύο ὅμως πρὸ πάντων λόγους ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ· τὸ μὲν διότι οὐδέποτε ἐστήριξεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς ἰσοπολιτείας· τὸ δὲ διότι εἰς τὰς πλείους τῶν πόλεων, τοσαύτη ἐπεκράτει τότε πληθώρα δυνάμει· καὶ

ἐνεργείας, ὥστε, ἕνεκα τοῦ ἀδιαλείπτου καὶ ἰσχυροῦ αὐτοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἀπέβη ἀδύνατος ἡ ὁλοσχερὴς καὶ ὀριστικὴ μιᾶς ἐξ αὐτῶν ἐπικράτησις.

Ἄλλ' ἐάν, διὰ τὴν ἑλλειψίν τῆς ἐνότητος, ὁ πολιτικὸς τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ ὀργανισμὸς ὑπῆρξεν ἀείποτε πλημμελής, ἀφ' ἑτέρου, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν ἐκείνην τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων ἀνάπτυξιν, ὁ διανοητικὸς καὶ ἠθικὸς αὐτοῦ βίος κατέστη ποικιλώτατος ἅμα καὶ τελειώτατος. Ἐνεκα τῆς σμικρότητος τῶν πολιτειῶν, ἡ σχετικὴ ἐκάστου πολίτου ἀξία ἦτο πολὺ μεῶων ἢ εἰς τὰς μεγάλας πολιτείας· διὸ ἐξαίρετος ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὴν, διὰ πάσης παιδεύσεως καὶ ἀσκήσεως, ὅσον ἐνδέχεται πλεοτέρα ἀύξησιν τῆς ἀξίας ἐκείνης. Ἐκ τούτου δὲ τοσαύτη προέκυψεν ἐνέργεια τοῦ ατόμου ἐπὶ τοῦ ὅλου καὶ τοῦ ὅλου ἐπὶ τοῦ ατόμου, ὥστε τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα κατήντησαν νὰ ταυτισθῶσιν οὕτως εἰπεῖν ἔχι ὅμως, ὡς πολλάκις ἐβρέθη, διὰ τῆς ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀπορροφησεως τοῦ κατ' ἰδίαν πολίτου, ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἀμοιβαίας τινὲς καὶ ἀναρμονίου ἐπιδράσεως τῶν δύο τούτων δυνάμεων. Ἐν ἐξαίρεσώμεν τὴν Σπάρτην, ὅπου τῶντι ὁ πολίτης ἀπέβλεπε πᾶσαν βούλησιν χάριν τῆς πολιτείας, εἰς τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἐξαίρετως εἰς τὰς Ἀθήνας, πολλὴ μὲν ἦτο βεβαιότης ἡ θυσία ἣν ἡ πολιτεία ἀπῆτει παρ' αὐτοῦ, πολλὴ ὅμως καὶ ἡ ἐκάστου τῶν πολιτῶν ἐπὶ τῆς πολιτείας ἐπίδρασις. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπήγαγεν ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος συνδυασμὸς τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου, τοῦ διανοητικοῦ καὶ τοῦ θετικοῦ, τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου, συνδυασμὸς ὡς ἐκ τοῦ ὁποῦ ἡ πράξις τότε οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ λόγος ἐνεργῶν, ὁ δὲ λόγος οὐδὲν ἄλλ ἢ λαλοῦσα πράξις.

Παρατηρήσατε τῶντι. Ἀπαντα τὰ μεγάλα τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους γεγονότα ἀπεικονίζονται ἀμέσως διὰ μεγάλων τῆς διανοίας ἔργων ἅμα τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πράξῃ τι, πάραντα δικαιώνει τὸ γινόμενον διὰ τῆς ποιήσεως, τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς γλυπτικῆς, τῆς ζωγραφικῆς· τοσοῦτον παρ' αὐτῷ τὰ πράγματα ἦσαν προϊὼν τοῦ λόγου, ὁ δὲ λόγος, τῶν πραγμάτων προϊὼν. Τὸν ἡρωϊκὸν αὐτοῦ βίον παρέστῃσεν ἀμέσως διὰ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς

Ὀδυσσεΐας· τὰς πρώτας νομοθετικὰς ἀποπείρας, διὰ τῶν ἔργων τοῦ Σόλωνος, τοῦ Θεόγνιδος, τοῦ Ἀλκαίου καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν ποιητῶν· τοὺς ἱεροὺς, τοὺς μουσικοὺς, τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας, διὰ τῶν λυρικῶν τοῦ Πινδάρου ποιημάτων· τὸν πρῶτον μέγαν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου καὶ τῆς τραγικῆς μούσης τοῦ Αἰσχύλου· τὰ μεγαλουργήματα τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, διὰ τῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἰκτίνου, τοῦ Πολυγνώτου· τὸν ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως βίον, διὰ τῶν κωμῳδικῶν τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ Σωκράτους ἐλέγχων· τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου· τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, τὴν μεγαλερμείαν τοῦ Ἀγησιλάου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, διὰ τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ξενοφῶντος· τὴν ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα καθοδὸν τῶν μυρίων, διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ξενοφῶντος φιλοτεχνηθείσης Κύρου ἀναβάσεως· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ἵνα εἰς τὰ κυριώτατα περιορισθῶμεν, τὸν τελευταῖον ὑπὲρ τῆς πρώτης αὐτονομίας ἀγῶνα, διὰ τῶν ἀμιμῆτων ἐκείνων τοῦ Δημοσθένους δημηγοριῶν, ὧν ἡ εὐγλωττία αὐτῶν ἄστρον ψαύει, κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσέα· Ἄπαντα τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης προέκυψαν λοιπὸν ἀπὸ τῶν σπλάγχχνων αὐτῶν οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἔθνους. Δὲν ὑπῆρξαν, ὡς συμβαίνει τὸ πλεῖστον ἀλλαχοῦ, προῖδν ἰδιορρύθμου διανοίας, φαντασίας, καρδίας, πολλάκις ὅλως ἀσχέτου πρὸς τὸν ἐθνικόν, πρὸς τὸν πραγματικὸν βίον· ἀλλὰ προῖδν ὑπῆρξαν τῆς ἐθνικῆς μᾶλλον διανοίας, φαντασίας, καρδίας, ὅ ἐστι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸ πάντων ἔχουσι ψυχὴν καὶ ζῶην ἀμάραντον· διὰ τοῦτο ὅτι ὁ Πλούταρχος ἔλεγε περὶ τῶν καλλιτεχνημάτων τῆς τοῦ Περικλέους ἐποχῆς, θεωρῶν αὐτὰ μετὰ πεντακοσίων ἐτῶν παρέλυσιν ἀπὸ τῆς κατασκευῆς των καὶ βεβαιῶν ὅτι ἐνόμιζε τις ταῦτα χθὲς εἰς τὸ εἶναι παραχθέντα, αὐτὸ τοῦτο μέχρι τῆς σήμερον λέγεται περὶ ὅλων τῆς Ἑλληνικῆς μούσης τῶν ἔργων, οὕτως ἐπανθεῖ τις καινότης αἰετῶν ἀθικτὸν ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὡς περ αἰθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγῆρω καταμεμιγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων· διὰ τοῦτο δὲ μέχρι τῆς σήμερον θαυμάζονται καὶ εἰς πολλὰ θεωροῦνται ἀπαράμιλλα, ἐπὶ το σούτον ὥστε ἅπας ὁ

τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ διανοητικός καὶ ἠθικός βίος εἰς ἐκείνα ἀφορᾷ ὡς εἰς κανόνα τινὰ καὶ ὅρον ἀπαράβατον, καὶ εἰς ἐκείνα ἀνατρέχει ἀδιαλείπτως ἵνα ἀναζητήσῃ τὸ καλόν, τὸ ὑψηλόν καὶ τὸ πρέπον.

Ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτικοὶ τῶν προπατόρων ἡμῶν ὀργανισμοί, εἰ καὶ στερηθέντες τοῦ ἐπιστεγάσματος τῆς τελείας ἐθνικῆς ἐνότητος, ἰσχυρῶς ἐπενήργησαν εἰς τὰ δημόσια τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ πράγματα. Διότι οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἐδημιούργησαν καθαρὸν καὶ ἀληθῆ πολιτικὸν βίον· πρῶτοι ἐπέτρεψαν εἰς τὸν κατ' ἰδίαν ἄνθρωπον, πλῆρες τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν τῶν δημοσίων τῆς πατρίδος πραγμάτων· πρῶτοι ἀπέδωκαν τὸ ἀξίωμα τῆς κοινῆς γνώμης εἰς τὴν ψῆφον τῆς ὀλομελείας τῶν πολιτῶν, καὶ πρῶτοι ἀνεγνώρισαν καὶ ἐπραγματίωσαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅτι ἡ πολιτεία πρέπει νὰ ρυθμίζεται κατὰ τὴν πρόοδον τῆς διανοητικῆς τοῦ ἔθνους διαπλάσεως. Τοῦτου ἕνεκα πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐλευθερωτέρων καὶ εὐτυχεστέρων τοῦ καθ' ἡμᾶς κόσμου πολιτευμάτων, ἐν τῷ πρώτῳ Ἑλληνισμῷ ἔχουσι τὰς πηγὰς αὐτῶν καὶ τὰς ἀφορμὰς· ἡ ἀρχὴ τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας, ἡ ἀρχὴ τῆς εὐθύνης τῶν ἀρχόντων, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητος, ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναλογικῆς φορολογίας, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, ἡ ἀρχὴ τῆς δημοσιότητος τῶν δικαστικῶν συνεδριάσεων, ἡ ἀρχὴ τῶν ὀρκωτικῶν δικαστηρίων, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς ὑπερασπίσεως καὶ ἐν γένει πᾶσαι αἱ σωτήριαι ἀρχαὶ ἐφ' αἷς ἐναθρόνουνται τὰ μακαριστώτερα τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, καὶ δι' ὧν προήχθησαν εἰς τὸν ὕπατον ἐκείνον βαθμὸν τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἰσχύος εἰς ὃν βλέπομεν ἰδίως μετεωριζομένην τὴν εὐδαίμονα Ἀγγλίαν καὶ τὴν εὐδαίμονα συμπολιτείαν τῆς ἀρκτῶας Ἀμερικῆς.

Μὴ παρασιωπήσωμεν ἐπὶ τέλους καὶ τὴν ἐξαίρετον ἐλαστικότητα τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ. Πολλὰ καὶ ἄλλα ἔθνη βεβαίως ἤκμασαν καὶ ἐμεγαλούργησαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἀλλὰ τὰ ἔθνη ταῦτα, ἅμα ἐκπληρώσαντα τὴν ἄνωθεν ταχθεῖσαν αὐτοῖς ἐντολήν, ἢ ἐξέλιπον ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ὅπως οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Καρχηδόνιοι, οἱ Ῥωμαῖοι· ἢ καὶ ἀνδιστώθησαν ὅπως οἱ Ἰνδοὶ, οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ Ἀρμένιοι, διεσώθη-

σαν ὡς ἰδιῶται τινες μᾶλλον, οὐχὶ δὲ ὡς ἀθληταὶ τοῦ ἱστο-
ρικοῦ σταδίου. Μόνος ὁ πρῶτος Ἑλληνισμὸς ἐνῶ ἐφαίνετο
συμπληρώσας τὸν δημόσιον, τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον, καὶ μηδὲν
ἔχων νὰ πράξῃ ἄλλο εἰμὴ εἰς ἐτέρους νὰ παραχωρήσῃ τὸ στάδιον
τῆς ἱστορικῆς ἐνεργείας, αἶφνης ἀναφαίνεται περιβαλλόμενος τὴν
μοναρχικὴν πορφύραν καὶ ἐπιχειρῶν δι' αὐτῆς τὴν εἰς μέγα μέρος
τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς διάχυσιν τῶν ἀπείρων διανοητικῶν,
τεχνικῶν, πολιτικῶν θησαυρῶν ὅσους παρήγαγε καὶ ἐτελείωσε καὶ
ἐσώρευσε ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ γωνίᾳ τῆς γῆς κατὰ τὴν πρώτην τῆς
ἱστορίας αὐτοῦ περίοδον. Τὴν δ' ἀρετὴν ταύτην τῆς ἀναμορφώσεως
μετέδωκεν ὁ πρῶτος Ἑλληνισμὸς, διὰ τοῦ δευτέρου, καὶ εἰς τὸν τρί-
τον, διὰ δὲ τοῦ τρίτου καὶ εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμὸν διότι ὁ με-
σαιωνικὸς ἢ βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος
ὁ μακεδονικὸς, τροπολογηθεὶς διὰ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος
καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως· πάλιν δὲ ὁ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμὸς
οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ βυζαντινὸς τροπολογηθεὶς διὰ
τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ
πολιτισμοῦ. Ὡστε ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνότης δὲν ἔπαυσε ὑπάρχουσα
ἐπὶ τρισχίλιζ ὅλα ἔτη, καὶ ἀδιαλείπτως μὲν σχεδὸν ἐνεργοῦσα,
πολλάκις δὲ πρωταγωνιστήσασα, αἰέποτε δὲ τὴν αὐτὴν λαλοῦσα
γλῶσσαν, καὶ τὸ αὐτὸ ἔχουσα αἶσθημα, πνεῦμα, ὄνομα.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ ΤΕΤΑΡΤΩ
ΚΑΙ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ ΠΕΜΠΤΩ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

	Σελίς
<i>Τίτος Ἰνιχα ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων δὲν συνε- πληρώθη, ἀλλὰ μάλιστα κατελύθη. . . .</i>	569
<i>Δεύτερος ἱερός πόλεμος</i>	570
<i>Πρῶτος ἀκρωτηριασμός τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθη- ναίων</i>	574
<i>Μοναρχία τοῦ Περικλέους ἐν Ἀθήναις. Θουκυδί- δης ὁ Μελεσιόου. Ὑλική καὶ πρὸ πάντων ἡθικὴ ἀκμὴ τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ περὶ ἐνώσεως τοῦ δλου Ἑλληνικοῦ ψήφισμα</i>	574
<i>Ἐπαρτάσεις τῆς Σάμου</i>	583
<i>Ὁ πρῶτος ἐπιτάγιος λόγος τοῦ Περικλέους</i>	586
<i>Τὸ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα</i>	588
<i>Ὁ μεταξὺ Κορινθίων καὶ Κερκυραίων πόλεμος</i>	589
<i>Ἡ πρὸς τοὺς Κερκυραίους ἐπιμαχία τῶν Ἀθηναίων. . . .</i>	593
<i>Ἀμείσα προοίμια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου</i>	594
<i>Ἡ ἐν Σπάρτῃ γενομένη συζήτησις καὶ ἀπόφασις περὶ τοῦ πολέμου</i>	595
<i>Τίς ὁ τοῦ πολέμου παρὰίτιος</i>	603
<i>Ἡ περὶ ἐξορίας τοῦ Περικλέους ἀπαίτησις τῶν Σπαρτιατῶν</i>	608

Χαρακτήρ, βίος καὶ δίκη τῆς Ἀσπασίας. Δίκη Ἀναξαγόρου	610
Θάνατος τοῦ Φειδίου	614
Τελευταῖαι τῶν Λακεδαιμονίων διαπραγματεύσεις. Ὁ λόγος τοῦ Περικλέους ὁ προκαλέσας τὴν ἀπόρ- ρῆσιν αὐτῶν	617
Θηβαίων κατὰ τῶν Πλαταιῶν ἐπιχείρημα	623
Δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων	624
Δυνάμεις τῶν Πελοποννησίων	626
Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεξήχθη ὁ πόλεμος	627
Πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.	629
Ἐπιτάφιος λόγος τοῦ Περικλέους	632
Δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου. Ἡ νόσος.	633
Ἀθυμία τῶν Ἀθηναίων. Λόγος τοῦ Περικλέους	637
Θάνατος τοῦ Περικλέους	639
Τελευταῖαι περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου κρίσεις	644
Τὰ ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ ἐβδόμου ἔτους τοῦ πολέμου. Φοβερὰ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ ἀνατροπὴ.	643
Κατάληψις τῆς Πύλου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δημο- σθένους. Οἱ Σπαρτιῶται ὑποβάλλουσι προτάσεις περὶ εἰρήνης	647
Ἀλλοίωσις ἐπελθοῦσα περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκη- σιν τῶν Ἀθηνῶν. Νικίας. Δημαγωγοί.	655
Ἡ περὶ τῶν προτάσεων τῶν Σπαρτιατῶν συζήτη- σις. Κλέων. Ἀπόρριψις τῶν προτάσεων.	658
Ἀλωσις τῆς Σφακτηρίας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Μέγα ἀξίωμα τοῦ Κλέωνος. Ἐπαρτιλημμένα εὐτυχή- ματα τῶν Ἀθηναίων	660
Βρασίδας	664
Τὸ ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπιχείρημα αὐτοῦ. Ἐξο- ρία τοῦ ἱστορικοῦ Θουκυδίδου. Ἡ περὶ Δήλιον μεγάλῃ ἦττα τῶν Ἀθηναίων	666
Ἐνιαυσιαία ἀναχωρῆ	668

'Επανάληψις τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ περὶ Ἀμφι- πολιν ἦτα τῶν Ἀθηναίων θάνατος Κλέωνος καὶ Βρασίδου	669
'Η Νικειος εἰρήνη	670
'Επισφαλὴς τῆς εἰρήνης βάσις	672
'Αλκιβιάδης	674
Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Ἀργεῖους	680
Τὰ μέχρι τῆς ἐπὶ Σικελίᾳ στρατείας	682
Τελευταῖος ὁστρακισμός	683
'Η ἐπὶ Σικελίᾳ στρατεία	»
'Η κατὰ τῶν Ἑρμοκοπιδῶν δίκη. Φυγὴ τοῦ Ἀλ- κιβιάδου	686
'Η ἐν Σικελίᾳ καταστροφὴ τῶν Ἀθηναίων	687
'Επανάληψις τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλ- λάδι. Ἐπανάστασις πολλῶν συμμάχων κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Συμμαχία τῆς Σπάρτης μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως	689
Πρώτη τροπολογία τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθη- ναίων καὶ σωτήρια αὐτῆς ἀποτελέσματα	692
'Ο ἐν Σάμῳ στρατὸς ἀπαιτεῖ τὴν ὀρωστικωτέραν τοῦ πολιτεύματος διόρθωσιν	695
'Η διόρθωσις ἐνεργεῖται ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τὸ ὀλιγαρ- χικώτερον	697
'Ο ἐν Σάμῳ στρατὸς ἀπαιτεῖ καὶ ἐπιτυχάνει τὴν ἐπὶ ὕψιστέων βάσεων τροπολογίαν τοῦ πολι- τεύματος. Ἀνάκλησις τοῦ Ἀλκιβιάδου. Εὐτυ- χήματα τῶν Ἀθηναίων	698
Τέλος τῆς τοῦ Θουκυδίδου ἱστορίας. Ἑλληνικὰ τοῦ Ξενοφῶντος	699
'Η περὶ Κύζικον μεγάλη νίκη τῶν Ἀθηναίων	704
Τὸ πολίτευμα ἀποβαίνει αὐθις ὀχλοκρατικόν	702
Λύσανδρος	704
Νέα φυγὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου	706
Καλλικρατίδας	707

	Σελ:
Ἡ περὶ Ἀργινοῦσας τελευταία τῶν Ἀθηναίων νίκη.	709
Δίκη καὶ καταδίκη τῶν ἐν Ἀργινοῦσαις νικησάντων στρατηγῶν	710
Νία τοῦ Λυσάνδρου ἀποστολὴ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ περὶ Αἰγὸς ποταμοὺς παρωλεθρία τῶν Ἀθηναίων	714
Ὁλοσχερὴς κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Ἀθηναίων. Ἀλωσίς Ἀθηνῶν	716
Τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κρίσις περὶ αὐτοῦ	719
Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης	724
Τυραννία τῶν τριάκοντα ἐν Ἀθήναις. Θηραμένης, Κριτίας. Κατάλυσις τῆς τυραννίας	725
Σωκράτης	730
Κύρου ἀνάβασις καὶ κάθοδος τῶν μυρίων	733
Ἐπιλόγες	736

BIBAION ΠΕΜΠΤΟΝ.

Ἀκμὴ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης	739
Αἰτία τῆς παρακμῆς	740
Ὁ Λύσανδρος ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων	742
Ἀγησίλαος	744
Συνωμοσία Κιράδωνος	746
Πόλεμος πρὸς Πέρσας	748
Ἡ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία τοῦ Ἀγησιλάου	755
Βοιωτικὸς πόλεμος. Θάνατος τοῦ Λυσάνδρου.	758
Κορινθιακὸς πόλεμος. Ἡ περὶ Κόρινθον μάχη.	758
Ἀνδελησις τοῦ Ἀγησιλάου ἐξ Ἀσίας	762
Ἡ περὶ Κορώνειαν μάχη	764
Ἡ περὶ Κρίδον ναυμαχία. Κατάλυσις τῆς ναυτικῆς ἡγεμονίας τῶν Σπαρτιατῶν	764
Κόρων. Ἀγρόθωσις τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν	764

Ἀνεπαρόρθωτος παρακμή τῶν Ἀθηῶν . . . :	765
Ἱερκράτης. Μισθοφόροι. Πελοπονησται	767
Καταστροφή μιᾶς μόρας Λακεδαιμονίων περὶ Κόρινθον	769
Πρώτη Ἀρταλκίδου εἰς Ἀσίαν ἀποστολή . . .	772
Δευτέρα αὐτοῦ ἀποστολή καὶ συρομολότησις τῶν διαβοήτων ἐπ' Ἀρταλκίδου συνθηκῶν . . .	775
Κρίσις περὶ τῆς ἐπ' Ἀρταλκίδου εἰρήνης . . .	777
Οἰκτρά τύχη τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων	778
Τυραννία τῆς Σπάρτης ἐν Ἑλλάδι	780
Κατάλυσις τῆς Ὀλυμπιακῆς ὁμοσπονδίας . . .	782
Κατάληψις Θηβῶν ὑπὸ Φοιβίδου	786
Θλιβερά κατάστασις τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ κόσμου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἀγησίλαος . . .	789
Θηβῶν ἀπελευθέρωσις	793
Ἀρχὴ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας	795
Ἐπαμεινώνδας	798
Πελοπίδας	804
Ἡ περὶ Τεγύρας μάχη	804
Ἡ ἐν Σπάρτῃ μεγάλη ἐθνικὴ συνέλευσις τοῦ 374 .	805
Ἡ ἐν αὐτῇ πάλιν Ἐπαμεινώνδου καὶ Ἀγησιλάου .	807
Ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη	815
Τεκμήρια τῆς ἐσωτερικῆς παρακμῆς τῆς Σπάρτης .	816
Ἡγεμονία τῶν Θηβαίων ἐπὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος Πρώτη τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς Πελοπόννησον στρατεία	824
Ὁ Ἐπαμεινώνδας περὶ Σπάρτην. Ἀγησίλαος. Ἀκμὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων. Πελοπίδου πράξεις ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ . . .	822
Δευτέρα καὶ τρίτη ἐπιδρομὴ Ἐπαμεινώνδου εἰς Πελοπόννησον	825
Αἰχμαλωσία τοῦ Πελοπίδου ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ ἀπε- λευθέρωσις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου . . .	
Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀντιποιεῖται καὶ τῆς κατὰ θά-	

	Σελίς
λασσαν ἡγεμονίας	826
'Ο Πελοπίδας πίπτει περὶ Κυνὸς Κεφαλᾶς . . .	828
Τελευταία καὶ λαμπροτάτη ἐπιστρατεία τοῦ 'Επα- μεινώνδου εἰς Πελοπόννησον	»
Τὸ ὄροπέδιον τῆς Τριπολιτσᾶς	829
Στρατηγῆματα τοῦ 'Επαμεινώνδου	830
'Η περὶ Μαρτίρειαν μάχη	832
Θάνατος τοῦ 'Επαμεινώνδου	835
Τελευταῖαι περὶ 'Επαμεινώνδου κρίσεις	837
Κοινὴ τῆς 'Ελλάδος ἔκλυσις. Θῆβαι. Σπάρτη. Θά- νατος τοῦ 'Αγησιλάου	839
Πτῶσις τῆς δευτέρας ναυτικῆς ἡγεμονίας τῶν 'Αθηνῶν	842
'Ηθικὴ καὶ ὑλικὴ ἀναρχία ἐν 'Ελλάδι. 'Ιερὸς πόλεμος	842
'Αμφικτυονικὸν συνέδριον	844
Κατάληψις τῶν Δελφῶν ὑπὸ τῶν Φωκίων . . .	846
Σύλησις τῶν ἱερῶν χρημάτων	848
Πρῶτα τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἔτη	850
Φίλιππος, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας	851
Συνέχεια τοῦ ἱεροῦ πολέμου	852
Δημοσθένους	854
'Ρητορικὴ αὐτοῦ ἄσκησις	856
Κρίσις Διογυαίου τοῦ 'Αλικαρνασσέως.	859
Πολιτικὸν σύστημα τοῦ Δημοσθένους. Φωκίωρ . .	860
Πρῶτος Φιλιππικός. 'Ολύνθου ἄλωσις. 'Ολυνθιακοὶ λύγαι	868
Τέλος τοῦ ἱεροῦ πολέμου. Φιλίππου θρίαμβος . .	869
Περὶνθου καὶ Βυζαντίου πολιορκία ὑπὸ τοῦ Φιλίππου	870
Νέος ἱερὸς πόλεμος. 'Η ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη . . .	874
'Επίλογος	873

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Τῶν περὶ τὴν ἔννοιαν παροραμάτων.

Σελ.	4	Στ.	5	ἀντὶ	γενεῶν	γράφει	γενῶν
»	27	»	18-19	»	αὐτὴν	»	αὐτόν
»	48	»	15	»	αὐτοῦς	»	αὐτάς
»	57	»	2-3	»	τῶν ἡρωϊκῶν καὶ γενεαλογικῶν ᾄθλων καὶ ἐπιχειρήσεων	»	τῶν ἡρωϊκῶν γενεαλο- γιῶν, ᾄθλων καὶ ἐπι- χειρήσεων
»	67	»	32	»	θεοὶ	»	θνητοὶ
»	113	»	24	»	τῆς Κρητικῆς Ἰδῆς	»	τῆς Τρωϊκῆς Ἰδῆς
»	148	»	17	»	Πειραιῶς	»	Πρασιῶν
»	»	»	19-20	»	τὴν τε ἀρχαίαν προ- κοπὴν	»	τὴν τε ἀρχαίαν αὐτοῦ προκοπὴν
»	167	»	7	»	Ἑλισσῶνος	»	Ἑλισσόντος
»	169	»	1	»	Τῷ βόρειον ὅμως τοῦ- του μέρος	»	Τὸ βόρειον ὅμως τοῦ Ταυγίτου μέρος
»	»	»	2-3	»	ἀλλὰ θυτικὸς τις κλάδος	»	ἀλλὰ θυτικὸς τις τοῦ ὄρους τούτου κλάδος
»	180	»	13	»	ἱέρων	»	ἱέρων
»	291	»	23	»	ἐπὶ 300	»	ἐπὶ 3000
»	296	»	14	»	ἡ Χλκίς	»	ἡ Χαλκίς
»	307	»	12	»	τῆς Ἀμερικῆς	»	τῆς Ἀφρικῆς
»	370	»	27	»	ἡ καθόλου ἡ ὀλίγον γνωρίζει	»	ἡ οὐδόπως ἡ ὀλίγον γνωρίζει
»	382	»	27	»	αὐτοῦς	»	αὐτάς
»	390	»	10-11	»	ὅποια ἀντίθεται	»	ὅποια ἀντίθεσις
»	399	»	20-22	»	καὶ μετὰ τούτους ἑτέρα ἀποσπάσματα 1000 ἱππέων, ὧν Περσῶν τὸ γένος	»	καὶ μετὰ τούτους ἑτέρα ἀποσπάσματα 1000 ἱππέων, 10,000 περσῶν καὶ 10,000 ἱππέων, ὧν Περσῶν τὸ γένος
»	406	»	8	»	ὅπως	»	ὅμως

η'.

Σελ.			αντι	δικαιώση	γράφε	διασώση
» 444-445	» 34 κ. 1.	»		πολιτευόμενοι	»	αντιπολιτευόμενοι.
» 511	» 14	»		οί κάτοικοι οὔτοι	»	οί κάτοικοι αὐτῆς
» 514	» 19-20	»		Ἐν πρώτοις δὲν εἶ- χον διάθεσιν νὰ ἀνα- λάβωσι μακρὸν ἐξω- τερικὸν πόλεμον	»	Ἐν πρώτοις δὲν εἶχον πρὸς τοῦτο ἀποχρῶσαν ναυτικὴν δύναμιν, καὶ ἔπειτα οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ ἀναλάβωσι μακρὸν ἐξωτερικὸν πό- λεμον
» 603	» 40	»		δλην Ἑλλάδα	»	δλην τὴν Ἑλλάδα
» 649	» 24	»		τὰ ἀποδιδασθῶσιν	»	νὰ ἀποδιδασθῶσιν
» 652	» 18	»		καπονημένους τείχης	»	καπονημένους τείχη
» 664	» 29	»		βίου νδ διῆγον	»	βίου δν διῆγον
» 673	» 25	»		αὐτοῦς	»	αὐτάς
» 678	» 27	»		καὶ « εὖ, ἔφη,	»	« εὖ, ἔφη,
» 685	» 3	»		σπουδῶν	»	σπονδῶν
» »	» 33	»		ἡμῖν	»	εἰ μὴ
» 705	» 9	»		ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτο	»	ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ
» 706	» 9	»		ὥστε Κύρος	»	ὥστε ὁ Κύρος
» 719	» 16-17	»		τῇ Ἑλ.δ.	»	τῇ Ἑλλάδι
» 736	» 21	»		ὀκτάμηνον	»	ὀκτωκάμηνον
» 757	» 30	»		Εὐβοεῖς 1550 καὶ ἱππεῖς	»	Εὐβοεῖς καὶ 1550 ἱπ- πεῖς
» 834	» 8	»		ὀκτώ	»	ὀκτώκα
» 835	» 32	»		ὀκτώ	»	ὀκτώκα

Ἡ ἱστορία αὕτη, ὥς καὶ ἀπὸ τῆς περιγραφῆς δηλοῦται, δὲν συνετάχθη διὰ τοὺς σοφοὺς, οἵ γε εἰσι ἐπιστημονικῇ τινι ἀξίῳσιν· ἀλλ' ἐφιλοπονήθη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ τὰ καταστήσῃ, ἔσσαν ἐνδέχεται ἀφελῶς καὶ εὐκριτῶς, γινωστὰ εἰς τοὺς πολλοὺς τὰ κυριώτερα γεγονότα τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων, καὶ τὰ ἐξαγόμενα ἀπὸ τῶν γεγονότων τούτων πρακτικὰ διδάγματα, ἠθικά τε καὶ πολιτικά.

Διηρέθη δὲ ἡ δὴ αὕτη ἱστορία εἰς δεκαπέντε βιβλία, τὰ ἀκόλουθα·

Βιβλίον Πρῶτον.—	Χρόνοι μυθικοί.
» Δεύτερον.—	Πρῶτοι ἱστορικὲς χρόνοι.
» Τρίτον.—	Μηθικοί πόλεμοι καὶ Ἀθηναίων ἡγεμονία.
» Τέταρτον.—	Πελοποννησιακὸς πόλεμος καὶ Σπάρτης ἡγεμονία.
» Πέμπτον.—	Θηβαίων ἡγεμονία καὶ παρακμὴ τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ.
» Ἑκτον.—	Μακεδονικὸς Ἑλληνισμός. Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος.
» Ἑβδομον.—	Μακεδονικὸς Ἑλληνισμός. Οἱ δάδοχοι.
» Ὀγδοον.—	Ῥωμαϊκὴ Κυριαρχία.
» Ἐννατον.—	Ἐξελληνισμὸς τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
» Δέκατον.—	Βυζαντινὸς Ἑλληνισμός. Εἰκονομάχοι βασιλεῖς.
» Ἐνδέκατον.—	Βυζαντινὸς Ἑλληνισμός. Μακεδονικὴ δυναστεία.
» Δωδέκατον.—	Βυζαντινὸς Ἑλληνισμός. Κομνηνοί.
» Δεκατοντρίτον.—	Φραγκικὴ Κυριαρχία. Παλαιολόγοι.
» Δεκατοντέταρτον.—	Τουρκικὴ Κυριαρχία.
» Δεκατονπέμπτον.—	Ὁ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμός. Ἑλληνικὴ Ἐπανίστασις.

Τὰ δεκαπέντε ταῦτα βιβλία θέλουσιν ἀπαρτίσει 3 τόμους, ὡν ἕκαστος, περιλαμβάνων 55—60 τυπογραφικὰ σελίδια, ἥτοι περὶ τὰς 900 σελίδας, τιμᾶται δραχμῶν 40. Τὸ ἔκτον βιβλίον ἐκδίδεται τὴν προσεχῇ Ἰούνιον, ἐπὶ τῇ παραλαβῇ δὲ αὐτοῦ προκαταβάλλεται ἡ τιμὴ τοῦ δευτέρου τόμου.

